PSALMORUM LIBRI QUINQUE AD HEBRAICAM VERITATEM TRADUCTI, ET...

68
2 G
3

A

Psalmorum libri quinque ad Hebraicam veritatem tradvcti, et summa fide, parique diligentia à Martino Bucero enarrati.

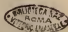
EIVSDEM COMMENTARII

In librum Iudicum,

&

In Sophoniam Prophetam.

Oliua Roberti Stephani.
M. D. LIIII.

ORDO IN HIS PSALMORVM ENARRATIONIBVS obseruatus.

Præfatio qua & versionis Psalmorum, & explanationis redditur ratio. Et de optimo genere interpretandi & explanandi Scripturas, déque fide commentariorum Hebræorum, autoribus Psalmorum, & inscriptionibus differitur.

Psalmi centum quinquaginta planius, quàm vulgò versi.

Iidem Psalmi omnes redditi ad verbum.

Singulorum Psalmorum argumenta.

Explanatio eorundem familiaris, qua præter scopum & ordinem dictorum, singulæ propè voces explicantur.

Tractati aliquot loci communes, sed ex fonte Scripturarum, adhibita autoritate patrum.

Omnia Ecclesiæ iudicio permissa sunto.

CLARISSIMO AC PIENTISSIMO PRINCI-pi, Fräcisco Valesio, Christianissimi Galliarum Regis primogenito, & Delphino, Martinus Bucerus Salutem precatur.

QVi Principibus lucubrationes suas in Sacræ scripturæ libros dedicāt, Principum illustrissime iuxtà & pientissime, maiestatem Diuini verbi non solùm non prostituere, sed asserere & illustrare mihi videntur. etenim lucerna illud est, sicut cunctis mortalibus necessaria, ita in eiusmodi candelabrum collocanda vnde luceat vniuersis. Atqui Princeps Christianus iure Principē in Ecclesia locum obtinet, adeò vt quæ eius conspectui oblata fuerint, sint omnium simul oculis exposita. Deinde quū iudicari diligēter quæcunque, nomine sanctæ doctrinæ, Ecclesiæ ingeruntur, côueniat (sua enim quisque, nemo aliorum fide viuit) dicata pio Principi scripta, in suum iudicium adducta meritò putantur. Qui nanque Princeps munus suū dignè obit, Deúmque (cuius primarium simulacrum est) ex animo colit, nihil prius operam dabit, quàm vt viuifica Lex Dei, purè synceritérque iis quos in fide sua habet, tradatur: eóque iuxta decretū Dei, cui gesti principatus reddendā rationem nouit, nō modò ipse illam semper habere ob oculos, probéq; callere studebit: sed & Leuitis, hoc est viris illam ritè doctis, doceréque potentibus, nudari latus suum haud vnquam patietur. Dei nanque maiestas est, non hominis, qua præstat: proinde præcipuè Deum referre, quæcunque circa ipsum sunt: ac quandam Dei aulam interiorem exhibere addecet. Quapropter perniciosè, nō tātum malignè ii de munere principali iudicant, qui illud profanis duntaxat rebus addicunt. Dei figmēta homines sūt Fictori tam chara, vt totam orbis machinam seruire illis voluerit: æthereos spiritus ministros assignarit: pro restituendis eis, Verbū suū nostra mortalitate induerit, & in ea mortē durissimā oppetere iusserit: vt denique custodire se illos tāquam oculi pupillam, & seuerissimè vlturum siquis eos offenderit, toties in arcanis Literis profiteatur. His iam testatur vbiq; in arcanis Literis suis Deus se Principes nō dominos, sed ministros: non exactores, sed pastores: nō tyrannos qui eis pro sua libidine imperitent, sed patres qui seipsos pro illorum salute impendāt, præficere: exigeréque vt eos ex sua, non ipsorum sentētia pascāt, omnia huc côferentes vt in primis ipsum conditorem suum tanquā supremum Principem, ritè agnoscant, colántque quàm religiosissimé. In hoc igitur quum Deus constituerit eos, quos principali potestate pollere voluit: quis tam Deo vacuus qui eat inficias, Principi primam sacræ Legis, omniúmq; rerū Diuinarum curā côpetere, magis quàm vlli mortalium alii? Neque enim satis Principi est vt ipse rectè de Deo sentiat, omnia Diuina suo loco & numero habeat, vt sanctè & inculpatè viuat: sed tot millium præterea, quos suo subiectos imperio regit, præstare religionem, pietatē, innocentiam debet. O sanctissimū & verè Diuinū munus, sed quo iuxtà nihil sit difficilius homini mortali. Quā necessariū hoc loco constitutis nō solū Legi Dei studere, sed cum Vate regio habere familiarē adeò vt eam dies noctésq; meditentur, vt carminū vice summa cum voluptate modulentur, nec alios côsultores audiant frequentius. Vt ergo apud Principes arcem decet esse religionis, & primā Sacræ doctrinæ curiā, haud aliis rectiꝰ sua scripta qui dignè illa iudicari volūt, quàm Principibus offerent. Postremò, quū nihil æquè hominū salutem promoueat (quod quidem per homines queat

administrari)atq; sana doctrina,par est eos qui Diuinas literas tractāt, huc quo ad possunt,eniti vt his quæ rectè tradiderint sit cū autoritas sacrosancta,tū gratia summè popularis. Quod vtrunque secundū Deū à Principib⁹ rectissimè petitur. Primùm enim qui sua scripta dicare Principib⁹ ausus fuerit,is sanè optima se fide scripsisse(quandoquidē nusquā maiore in luce illa prostare possint, nusquā à pluribus & exactius iudicari) haud obscuro argumēto testatur. Tum si approbataeo in iudicio illa fuerint,quo nullū est nec celebrius,nec sanctius,quid possit eis esse,apud eos quidem qui Deum timēt,magis fide dignum, aut æquè plausibile? Proinde qui his de causis inscribere Principibus libros explanationē duntaxat Sacrorum continentes,quo illi & suo loco iudicentur,& Ecclesiæ non nisi probati ingerantur,tum ita verbo Dei sua autoritas vindicetur,& apud Dei filios augeatur quoq; & illustretur,maximè decere existimo:statui & meas hasce in sacros Psalmos lucubrationes Principi dedicare.Omnino enim mihi persuasi(liceat de dono Dei in gloriā eius qui dedit vera confiteri)multis Scripturarū & Dei studiosis lectionem earum non inutilem fore. Verùm dispicienti, ac diu hæsitāti mihi cuinam Principum illas offerrem , apud quem nimirum dignum se iudicium inuenirent,tu quanlibet pueritiam vix egressus, & occurristi prim⁹, & perstitisti vltimus. Quàm enim non multi sint Principum qui cum sacris literis rem habere se dignum putent(& si sint aliqui, quàm rarus & inter hos existat cui id non tam per profana negotia, quàm morem etiam publicum , plúsque graue quàm exactum iudicium eorum qui primas apud illos obtinent , liceat) magno suo incōmodo orbis multis iam seculis tam exitialibus bellis collisus,nec minus degenerāte indies Ecclesiasticorum vita, atque doctorum dissidiis exagitatus,experitur.Tu autē procul adhuc,nō bellicis modò,sed & aliis turbulētioribus aulæ negotiis, sub piētissimo illo & literatissimo tuo præceptore, aliisq; viris non minus sanctimonia venerandis, quàm iudicii dexteritate suspiciēdis,sic ad religionē , sic ad rectā gerendi Principatus rationem institueris ac formaris,nō sequax modò,sed quantūvis accuratā curam sanctissimorū iuxtà & doctissimorū virorum præcurrens, vt si vspiam apud te certè eum liceat sperare Senatum, qui possit iustè de religiosis scriptis iudicare, quísque (vt modò dixi) debeat apparere Principibus perpetuó. Et cui dubium, quum opulentè adeò te Deus Spiritu suo donarit, vt hactenus omnium bonorum quātumvis amplam de te expectationem viceris,eundem hæc pulcherrima vitæ tuæ initia,cōtinuis virtutum incrementis sic prouecturum vt magis in dies admirandus euadas:rebúsque Gallicis iam(merentibus ita peccatis nostris) annis aliquot afflictis, nō tantum suum decus olim restituas,sed nouum & incredibile concilies? Sic sanè est bonorum de te expectatio, per te,ceu alterum Dauidem, imò Salomonem, Arcam fœderis olim suo loco constituendam,cūctáque regni ex toto (vt aiunt) organo instruenda: quādo propter graues adeò seculi huius motus,& iram Numinis nō in solas Gallias,sed multo atrociùs in alias nationes desæuientē, sperare nondū audēt vt id præstātissimo alioqui Regi, & hæc nō semel molito,parēti tuo Pater cælestis cōcedat. Nihil profectò mediocre pollicetur rarus iste tuus in hac ætate religionis feruor : haud vana erunt tot sanctissimorū hominū de te præsagia. Siquidē vera dixit Veritas, Quærētibus nobis regnum,iustitiámque Dei, omnia pro animi sentētia cadent. Vbi fide & pietatis studio veri Israelitæ euaserim⁹,quæcūque illis Diuina bonitas vnquā promisit,meritò(ita docente

D. Paulo) nobis quoque expectabimus. Quis autem id nos futuros dubitet, nactos Principem verè Iisraelitã, verè Christianissimũ? Sic sanè semper vsu venit, vt quum Deus pietatem, & cum hac fœlicitatem vellet suo populo restituere, dederit Principes pietatis vindices ardentiores. Quum itaque tãta huius te cura teneat, vt tui hinc conuictores, per iocum superstitiosulum nonnunquã vocent, & totæ Galliæ prædicẽt te vt heroica forma corporis, ingenii dexteritate, oris admirãda facũdia, animi ingenti magnitudine patrem: ita sanctimonia vitæ, religionísq; flagrãtissimo studio referrre matrem, fœminam quam ad miraculum vsque, innocentiæ & religioni deditam fuisse, cum Galliis & aliæ nationes celebrant: nihil est fœlicitatis quod à pientissimo Principe iure expectetur, quod per te nobis adfuturum dubitemus: præsertim tam seueriter in ista ætate cruce Christi exercito: qui cum fratre D. Ludouico duce Aureliensi, heroici pectoris puero, exilium dicam an captiuitatem? eámque pietatis ergô, quippe pro redemptione parentis, Principis (vt verbo decora eius complectar) planè maximi, tãto iã tempore pertuleris. Sic Mòscheh, sic Dauid, sic omnes per quos præclarè Deus humano generi consuluit, plurima vitæ aduersitate probatos, ad gerendas res peruenire oportuit. His ergo diuis quum te tempestiua adeò malorum tolerantia indulgentissimus Pater consociarit, spes planè est & magnitudine, fœlicitatéque rerum gerendarum olim coniuncturum. Quanquam his diebus nuntius quidam, pacem inter Christianissimum Regem parentem tuum, ac Cæsarem tandem confectam, téque cum fratre rediturum adnuntians, emortuas ferè Gallias, indicibile quãti cum spe gaudii reuiuiscere fecerit. Faxit Deus, ne vanus hic nuntius fuerit. Quum itaque talem te nobis Deus dederit, talẽ sperare quoque faciat: piis abundè liquebit, rationem mihi huiusce inscriptionis probè constare: aliorum iudicium satis est vt feram, sequi haud decet. Superest vt tam beneuolo hanc animo tu excipias, quàm ego tuæ celsitudinis studioso illam mihi permisi. Certè quocunque numero meum hũc laborem habeas (nõ dubito autem vbi cognoueris, aliquo eum dignaturum) sacratissima Regii Poetæ carmina Regis filius tanti facies, (quippe ex quibus plurimum & antea cum cõsolationis, tum doctrinæ acceperis, ac sis porrò accepturus,) vt sis vel horum gratia, meas quoq; in illa explanationes liberali animo excepturus. Est quoque spes, eadem opera gratiam me initurum & ab illustrissimo fratre tuo Abdenagone Angolismensium Principe, quem his sacratissimis Odis (vt par erat filium Regis) pientissimus ille, & eruditissimus senex Iacobus Faber Stapulensis nũper instituit. Quid autem consilii in versione cælestium hymnorum, ac etiam explanatione sequutus sim, in sequenti præfatione, pio lectori simpliciter & fide optima exponam. Christus Rex Regũ maiestatem parentis Regis optimi max. clarissimæ heroidis auiæ tuæ, D. Ludouicæ, amitæ Margaritæ Reginæ Nauariæ, tuam & fratrum incolumem seruet: fœlicitérque semper ad suam gloriam & Reip. Christianæ salutem prouehat.

PRAEFATIO AD PIUM LECTOREM, QUA CUM VERSIONIS SANctorum Psalmorum, tum Explanationis ratio redditur.

Quo animo, quidque lege liber hic Ecclesiae editus est.

EAs cælestis doctrinæ copias in Diuinis literis esse reconditas, vt à nullis mortalibus, quantolibet spiritu polleant, exhauriri queant, nemo est, eorum maximè quibus illæ vel à limine salutatæ sunt, quósque Dei aliquod studium tenet, qui dubitet. Id velim Christiane lector, æquè perpendas, quum animum tuum, conspecto hoc opere admiratio subierit, vnde ego terræ filius, post tot cum sanctimonia, tum eruditione suspiciendos scriptores tam priscos quàm recentiores, has sacratissimas Diuini Spiritus Odas tractandi, animos sumpserim. Quisquis enim sum, Christianum me profiteor, cui (gratia cælesti Patri) persuasum est hunc me Christi sanguine adsertum vt Dei filius habeat, & hæres. Quare quas ille dedit ad filiorum suorum & eruditionem & consolationem Scripturas, mihi quoque versandas meritò putaui. Pio verò studio versanti illas, is qui vnus sensum harum aperire potest, conditor earum æternum Verbum Patris, Primogenitus filiorum Dei, non potuit deesse, quum promiserit apud se inuenturum quicunque quæsierit, accepturum qui petierit, intromittendum qui pulsarit. Iam omnium qui Christo nomen dederūt, non potestas modò, sed officium est, siquid acceperint quod aliis quoque ad pietatis instaurationem momentum aliquod adferre possit, id in medium dare à sedentibus iudicandum. Quum itaque in explicandis sacris Psalmis, & mihi Diuinitus cōtigissent quæ non quidem præ aliorum in hunc librum commentariis, sed cum illis à multis haud absque fructu legēda nihil ambigam: partes esse meas credidi, dona Dei fratribus nō inuidere. Ne autem mea commenta pro donis Dei venditem, nihil omnium quæ communis orthodoxorum consensus non recipit, affirmasse volo. Imò nec ea quæ omnium rectè sentientium calculis probatum iri non dubito, à quoquam meo præiudicio recipi volo. Sua iustus fide viuit, non aliena: suo itaq; iudicio de verbo Dei quisque arbitretur oportet. Proinde quicquid in hoc opere scripsi, non solum procerum Ecclesiæ, non solum sacrā Theologiā professorum, sed omnium omnino Christianorum iudicio & censuræ subiicio: ac quicquid hic adulterinum, quicquid à verbo Dei alienū quisquam iudicarit, illud nō modò non postulo vt ferat, nedum recipiat, sed volo explodat, reiiciat, damnet. Ipse quoque quicquid vnquam tale agnouero, eius palinodiam libentissimè canam. Et in præsenti, quicquid tale est quod verbo Dei, quod placitis Ecclesiæ sanctæ Dei, orthodoxorúmque patrum sententiis aduersatur, pro indicto, próque recantanto haberi volo, iubeo, postulo. Quum itaque hæc scripserim, ac vulgarim, animo sancta duntaxat studia iuuandi: quū persuasus sim ea non paucis profutura: quum nullis vel priscorum, vel recentium scriptorum, qui Christum modò quærāt, præferri hæc mea velim: quum nihil denique recipi petam quàm quod quisque suo iudicio, suo spiritu ex Deo profectum agnouerit: spero qui sancta Scripturarum studia cupiunt promota, si non probabunt has meas lucubrationes, saltem ferendas putabunt, vel conatum interim laudi ducturi.

Omnia Ecclesiæ iudicio offeruntur.

Ratio versionis & quodnam sit vertendi optimum genus.

Iam versionis vt paulo liberioris, ita spero nonnihil quoque planioris, reddenda ratio est. Nemo est eorum qui literas vel primis (quod aiunt) labris degustarunt, qui ignoret sic vnamquanque linguam sua habere, vt in aliam eadem significantia, nedum gratia, transponi haudquaquam possint. Hinc fit vt nullos quanlibet fidos & accuratos interpretes inuenias, qui eadē eisdem verbis transferant, & non sensum quoque, etiamsi reddant eundem, alius alio efferat ἐμφαντικωτέρως & dilucidius. Id quū vsu veniat omnibus, ex quacūque lingua in aliam quidpiā trāsfundentibus, interpretibus Scripturæ sacræ præ aliis accidat necesse est. nec id solum quòd Hebrææ linguæ studium iam inde ab Ecclesiæ primordiis, nunquam à nostris est magnopere cultum (quod vel tot D. Hieronymi cōtra sanctissimi laboris sui calumniatores apologiæ, tum D. Augustini de Doctrina Christiana libri duo abundè probant) sed etiā quòd nulla alia lingua sit (vt equidē persuasus sū) quæ omnia loquatur æquè propriè & argutè. Quúmq; quaslibet copia longè superet, vt ex reliquiis eius (nam præter illos XXIIII libros, quos iure Sacra Biblia vocam', nullus idoneus liber hac lingua cōscriptus extat) luce meridiana clarius patet, in nulla tamē dicūtur omnia breuius atque magis cōcisè: & quod vnū plurimū ambiguitatis affert, ad exprimēdos cū affectus, tum quæ ἤθη vocāt, æquè appositè. Quādo enim plurimæ adeò rerū (de quibus in Scripturis mentio fit) historiæ nos penitus lateāt, indoles moresq. hominū, & affectus ignorentur, locorū ingenia, temporum ratio, vitæ vsus & instrumētum prorsus nesciatur: quid quæso mirum si quos tot in locis planè diuinare oportet, rem ipsam nō semper assequātur, aut non assequātur pari fœlicitate? Nemo autem hæc ita accipiat quasi despondenda propterea sit certa cælestis doctrinæ cognitio, variantibus adeò tā interpretibus Scripturarū, quàm enarratoribus: aut nō impiè illi dicant, qui iactāt æquè blasphemū, atq; illepidū & Barbarū illud pro-

Varietas versionum vtilis.

uerbium, Scriptura est nasus in omnia sequax. Istuc, vt omnia, prouidentia Dei in nostrum bonum instituit. Primùm enim agnoscis hinc Scripturarum maiestatem quam nulla queant hominum vel ingenia vel linguæ assequi: deinde habes ingens incitabulum, vt dum interpretes tibi varia adeò referunt, linguæ Sacræ discendæ operam naues, quo ipsos Sacros scriptores sua loquentes lingua, possis intelligere. Quod verò si non liceat, hoc tamen commodi ex interpretum varietate percipies, vt nulli te addicas, sed ex omnibus (quoad fieri potest) sensum Scripturarum venêris certum & proprium. Quam vtilitatem satis insigniter commendauit & D. Augustinus libro 2 de Doctrina Christiana, capite 12. Quibus verò nec hoc datum fuerit, nihil tamen habebunt quod de translationum varietate iurè querantur. Sic nanque saluti nostræ Diuina bonitas consuluit, vt nulla sit siue veterum, siue recentiorum Bibliorum versio, ex qua (si modo fides adsit, & vnicus animorum formator Spiritus) homo Dei non queat sic institui, vt sit ἄρτιος, quemadmodum D. Paulus scripsit, id est integer, cõsummatus, nempe ad omne bonum opus instructus. 2.Timo.3.d.17. Hæc nactus, vitam possidet æternam: quid iam eum moueat, quòd vt veterũ exemplaria, ita recentiorum quoque versiones, inter se multis in locis parum cõueniunt? Vt enim nesciat huiusmodi pleraque, quæ Scriptura de dictis factisque gentis Iisraelis, de situ & natura terræ Chenaan, de ingenio & moribus vicinarum illi gẽtium, & huius generis alia quæ citra pietatis iacturam ignorare potest, memorat: nouit tamen Deum suum vt sese illi dedat, vt in eo æternum viuat. Porrò quibus otium est, quibus facultas ingenii, quibus docendi alios demandata prouincia: bos par est sacratissima Dei oracula religiosa vestigatione habere exploratissima: nec Diuinum Spiritum vsque audire per tam variantia loquentem ora interpretum: sed percepta Diuinæ linguæ cognitione, ipsum posse sua lingua docẽtem percipere. Ab eo deterrere istos, quòd nulli adhuc interpretum contigit ita Scripturam reddere, vt aliis vertendi eandem causa sublata esset, tam non debet quàm non deterret studiosos eloquentiæ, quòd illa nulli adhuc contigit perfecta. Est quodam prodire tenus, si non datur vltrá. Quúmque vident istos, Ciceronẽ, Titum Liuium, Plinium, ac ferè Poetas omnes, propterea nequaquam abiicere, quòd sunt in illis pleraque nullis adbuc Vallis, Politianis, Budæis, Erasmis, & huius ordinis linguæ Latinæ instauratoribus intellecta: nec hi sanè suos ideo conatus debent remittere, quòd nulli hactenus datum videre in Scripturis omnia. Singulis Deus sua dona admetitur: nulli verò vniuersa. Hæc qui ritè perpenderint, ii æqui boníque (scio) facient, quòd post tot eruditissimos sanè viros, cum priscos tum recentes, & ipse vertendo sacros Psalmos periculum fecerim siquid datum sit studiosos borum iuuare: & sicubi me ab iis qui ante me hoc opus transtulerunt, viderint variare, id non minus in deteriorem partem rapient, quàm quòd illi inter se quoque sæpe dissident.

Quæ optima ratio vertendi Scripturas.

At verò quòd fui vertendo aliis paulo liberior (quanquam nondum eam mibi libertatem quam in vertendis Sacris adbibendam omnino existimo, permiserim) multorum superstitioni dicam, an plus satis anxiæ religioni, plusculum quàm quorundam paucorum sano iudicio deferens, hanc rationem reddendam puto. Nihil est quod certius & planius cognosci debeat, quàm Scriptura sacra: nihil igitur vertendum dilucidius, nullis in scriptis æquè cauenda omniom ambiguitas & obscuritas. Iam ait diuus Hieronymus in præfatiuncula libri, quo vitã D. Antonii conscripsit, Ex alia in aliam linguam expressa ad verbum translatio sensum operit, & veluti læto gramine sata strangulat. Idem testatur & Hilarius in libro de Synodis. Horatius quoque ita præcipit, Nec verbũ verbo curabis reddere fidus Interpres. Atqui nusquã minus quàm in Scripturis operiri sensus, strangulari sata, aut non fidũ agere interpretẽ oportet. Excipit quidem D. Hieronymus ab bac libertate Diuinas scripturas, in Epistola ad Pammachiũ, de optimo genere interpretãdi: quòd & verborũ ordo in illis mysteriũ sit. At quàm multis tamẽ in locis ipse quoque ab adnumeratione verborũ, ad appẽsionẽ sensuum se recipere coactus fuit? Euertit ergo, aut obscurauit quod habebat in illis ordo verborũ mysterium? Minime, sed sensum de sensu exprimens, illud quicquid mysterii fuit, obtulit ritè cognoscendũ. Ecquid mysterii in omni Scriptura, quàm ita cognoscere Deum, & quem misit Iesum Christũ, vt ab ipso nihil nobis nõ expectãtes, bonitatẽ eius sedulò æmulari studeamus? Huc certè promouebit ita Scripturas vertere, vt quæ in illis Deus nobis tradidit, intelligantur planissimé. Scio, timẽt quidam si à verbis recedendi facultas omnibus fiat, multos sua commenta pro oraculis Scripturæ allaturos. Istos verò ego planè vereor, volentes vitare Scyllam, incidere in Charybdim. Dum enim verbum è verbo exprimitur, plurimis in locis prorsus nullus sensus redditur: & ideo non occasio, sed necessitas obiicitur tam legẽtibus, quàm enarrantibus, vt quisque inferat suum: sic discerpitur Scriptura in tot sensus, quot eam legerint, quótque enarrate susceperint: qoum interpres liberior, etiamsi aliquot in locis suũ pro Scripturæ sensu admisceat, id tamẽ nõ facilè admittet,

quàm in locis vbi nullum est sanæ doctrinæ periculū. Præterea plurimos locos, & eos præcipue pietatē docentes, exprimet propriè iuxtà & planè: eoque certo cū fructu peruenientē ad eos qui versa legerint. Huic profectò cōsilio, Nō esse à verbis recedendū, debemus quadrigā illā enarrationū, allegoricā quam ipsi vocant, anagogicā, moralem & historicam: vnde & illud vsu venit, quòd iam multis annis nō pauci Scripturarū explicationē professi, ex quolibet quodlibet dixerūt. Quāto igitur præstiterat D. Augustini cōsilium amplecti, & dare Sacræ linguæ ipsi discendæ operam: vt quum multi hac instructi essent, ad eos reiiceretur siquid subtiliorem excussionē requireret, siquid variè esset à translatoribus redditum. Nam quascunque dederis versiones, si qui illis solis freti velint de Scripturæ sententiis accuratius disserere, non poterunt non passim hallucinari: nunquam autem fœdiùs, quàm si sequātur versiones in quibus redditum verbum verbo est. Tum enim ignorātes idiomata Linguæ sanctæ, de omnibus pro ratione linguæ quā ipsi potissimum tenent, philosophabuntur. Nullus autem inficias eo, Spiritum sanctum posse præstare cui velit citra linguarum peritiam omnia. Quanquā hic quum Apostolis subitò Scripturarum cognitionem donaret, simul donarit & linguarum. Scripturarum sanè trāslationes iis solùm prosunt qui contenti sententiis præcipuis Scripturæ, operam nauant vt vita illas exprimant potius, quàm verbis subtilius explicent: id quod nemo vnquam Sacræ linguæ cognitione destitutus tentauit fœliciter. Sic habere quum res ipsa clamet, vt per me licet cuique Regi suam Reginam pulchram haberi: ita mihi exactè admodum hæc consideranti, aliter videri non potest, quàm longè præstare, reddere vertendo sensum aliquem, quàm nullum: vel certè necessitatem ingerere vt tot sensus excogitentur, quot Scripturas legerint: id quod innumeris in locis accidere necesse est, si verbum velis exprimere è verbo. Volo & ego saluam Scripturæ suam authoritatem: volo viam præcludi, ne quiuis pro illius oraculis sua ingerat commenta: sed hæc tum obtinebimus, si non in illis solùm vrbibus in quibus id fieri Pontifex Clemens præcepit, sed omnibus sacris collegiis Hebrææ literæ docerētur, multique adeò fuerint qui Scripturam in sua lingua intelligant: non si conati verba Scripturarum exprimere, inhærendo superstitiosè casibus & figuris, & verba & sensus obscuramus. Repugnat etenim sensui communi, illud quod oporteat omnibus esse expositum maximè, sic vertere vt intelligatur à nemine. His autem nemo putet me voluisse quorundam diligentiam & eruditionem, quam Ecclesiæ iure suspiciunt, qui verbum è verbo exprimere studuerunt, traducere. (scio enim illos partim hoc nō suo iudicio, sed volentes cum diuo Paulo, & insipientium debitores esse, fecisse: partim sic quoque voluisse indicare opes Scripturarum, palámque facere quàm nemo possit illas vertēdo adsequi, atque ita ad ipsius linguæ studium prouocare: quare etiam commentariis pulchrè illustrarunt quod verterunt obscurius: & complanarunt quod reddiderunt asperius) tantùm illos placare cupio quos mea paulo liberior versio forsan offendet: & simul monere omnes, vt de toto hoc transferendi Diuinas Scripturas negotio iudicent aliquanto, quàm vulgò fit, exactius: probéque perpendant, ad quidnam sint nobis Scripturæ datæ, nimirum vt vulgo planissimè omnia cognita, vita exprimenda, non exagitanda multis commentationibus, tradantur. nec posse de ordine formisque dicendi quenquam cum fructu præcipere, nisi qui ipsam in qua traditæ Scripturæ sunt, linguam calleat: atque ideo dum idiomata Hebræa Latinè tantùm scientibus ingeruntur, aliud non fieri quàm præberi illis ansam vt se & alios friuolis cōmentis occupatos, à solida doctrinæ cælestis veritate auertant, sed nec illis interim consuli qui Sacram linguam discere cupiunt. Nihil enim ii ex huiusmodi versionibus plus referunt, quàm ex Lexicis, nempe vocum singularium significatus: vsum verò, vim, proprietatem, & ordinem, ex quorum cognitione tota rei intelligentia pendet, non solùm non percipiunt, sed ita præterea syllabarum & literarum obseruatione occupantur, vt ad veram Scripturarum scientiam nunquam assurgant. Quod malum pulchrè caueretur, & simul voces & vocum vsus ritè perciperentur, si non verbum pro verbo redderetur, sed ingenirum genus omne verborum, vísque exprimeretur. Hæc de ratione Scripturas vertendi, & pro mea in Psalmis libertate: cui libertati (si iudicium eius ii solùm fecerint quibus solida Sacræ linguæ constat cognitio) nihil sanè timeo.

Ratio explanationis.

Porrò quid in explanatione sequutus sim, forsan Lector requiret. In hac totos ingenii neruos huc intendi, vt germanè singula, & ante omnia iuxta historiam enarrarem: ne scilicet vel Iudæis occasio esset, hæc Sacra ridendi: vel argutulis inter nos ea fastidiendi, ne dicam de eis subdubitandi: tum vt quæ de Christo seruatore atque Ecclesia interpretantur, fundamento historiæ iuxtà perstarent firmius. Inter enarrandum non ita frequenter adduxi nostrorum sententias, & quòd alioqui modum suum liber excessurus videbatur, & præstare putarim illas in suis libris legere. Eadem causa & Græcorum editionem ita vt ad nos peruenit, adducere sæpius prætermisi. Nam variat hæc ab Hebræis plus nimio: & indubitatum habeo, eam quæ ab

Aldo quidem primùm edira est, haudquaquam Septuaginta illorum interpretum esse, sed ex illorum forsan, ac aliorum interpretationibus conflatam. Quæ enim D. Hieronymus, quæ Hilarius, quæ alii nomine Septuaginta adducunt, cum iis quæ illa vulgata Græcorum editio habet, plurimis in locis, δὶς διὰ πασῶν dissonant. Et nequis in linguam nostram versis non esse fidendũ dicat, adducit D. Hieronymus in Epistola de optimo genere interpretandi, verbis Græcis illud Zach. 12. c. 10, καὶ ἐπιβλέψονται πρός με, ἀνθ᾽ ὧν κατωρχήσαντο: id in vulgata illa editione legim^9, εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. In eodem libro adducit D. Hieronymus locũ ex Iesch. 64 a. 4, sed Latinè: verùm quis huic interpreti non fidat? quem ait sic à Septuaginta redditum, A seculo non audiuimus, neque oculi nostri viderunt Deum absque te: opera tua vera, & facies expectantibus te misericordiam. Hæc habet editio Græcorum, post Viderunt Deum, in hũc modum, πλὴν σοῦ, καὶ τὰ ἔργα σου ἃ ποιήσεις τοῖς ὑπομένουσιν ἔλεον, id est præter te, & opera tua, quæ facies expectantibus misericordiam. Multò magis diffidentia inuenies, si cum hac Græca versione cõferas eam quæ sub nomine Septuaginta, cum D. Hieronymi versione ante paucos annos excusa est Basileæ. Sed hæc ab his quoque dissonant quæ D. Hieronymus ex Septuaginta adducit in Epistola de optimo genere interpretãdi. Ad hæc (si Iosepho credimus) Septuaginta illi nihil Ptolemæo, nisi quinque libros Legis Moscheh trãstulere. id hic scriptor apertè affirmat in præfatione historiarum antiquitatum Iudaicarũ: item lib. 12. cap. 2. Hæc verò non scribo, quòd quenquam à lectione editionis Græcæ velim absterrere, quum æquè nulla versio sit tam mala, atque nullus liber (quemadmodum Plinius scripsit) vt non aliqua ex parte prosit: sed quòd cupiam legendam cum iudicio, nec temerè illi fidem exemplarium Hebræorum posthabendam. Quoties siquidem considero incredibilem istam curam & diligentiam qua illa per Iudæos seruata sunt (qui tamen hũc nobis thesaurum, non sibi, propter velamen quo oculi eorum obtecti sunt, haud secus quàm formicæ Indicæ aurum, custodierunt) admirari & exosculari cogor immensam Dei in nos ingratos adeò bonitatem, qui tam illibatas nobis cælestes istas opes seruarit, & per gentem qua nulla nostræ religioni æquè infesta est. Incredibili siquidem religione singulos etiam apiculos obseruarunt: & si vetera exemplaria in vnico elemento, in punctulo variare deprehenderunt, id in libro suo quem מסורה id est Mesarah, quòd in eo dictiones inter se concilientur, vocant, quàm diligentissimè annotarunt. quũ interim in commentariis suis miserum in modum Scripturas torqueant & inuertant, quo sua propugnent. Et quo suos errorum compedibus fortius adstringerent, persuaserunt eis, Scripturam non esse nisi iuxta traditionem maiorum suorum, id est Thalmudicorum, intelligendam: finxeruntque quemlibet locum posse septuaginta modis enarrari. Obtinuit quoque sic apud eos authoritas rabbi Salomonis, qui non impiis solum, sed plenè ridiculis nugis sacra Biblia cõspuit, vt solum sequendum putent: ac iurent sine huius ope nihil à quopiam in Diuinis literis ritè intelligi posse. Præterea habent mille effugia, quibus Prophetarum dicta eludãt. præcipuũ, quòd quicquid de populi fœlicitate, de restitutione Israelis & Sionis prædictum est, id sibi solis vendicent, & contendant externũ fore. Tot modis quum veritati insidias struant, fatendũ tamẽ est omnibus qui in his iudicare possunt, nihil vnquam esse sanctius quàm quòd isti seruarunt lectionem sacrorum Bibliorum, quódque (mirum portentum) sic nobis Bibliorum synceram lectionem conseruant, quũ ipsi horum studium Thalmudicis nugis longè posthabeant iam aliquot seculis. Habent tamen inter alios, duos, Abrabamum filium Ezra, & Dauidem Kimhi, qui germanam vocum proprietatem, & dictorum ordinem genuinum (exceptis iis locis vbi vrgentur vaticiniis de spirituali regno Christi, ac interna solidáque iustitia, quæ fide constat Seruatoris) magno studio persequuti sunt: nihil ferè absque autoritate consonantium locorum interpretantes: quos etiam, præter aliorum Hebræorum morem, magna proprietatis obseruatione citant. Ab his fateor in gloriam Dei (cuius donum est quicquid vtile) me in enarratione Psalmorũ plurimum esse adiutum: quod & passim indicaui. neque enim candidi ingenii est, dissimulare per quos profeceris. At quanlibet diligentibus & fidis nusquam tamen fisus sum, verùm indicata ab illis Scripturæ loca inter se contuli: & quòd agnoscere potui, argumento cuiusque Psalmi, phrasi & idiomati Scripturarum magis congruere (considerata ante omnia fidei in Iesum Christum analogia) id demum amplexus sum, fidéque quàm potui optima exposui, sed iudicandum ab Ecclesia Dei. Ab anagogicis interpretationibus mihi temperaui, quòd illæ non sine labefactandæ Scripturarum autoritatis periculo ingerantur, si id temerè fiat: deinde quòd cognita historia, quisque ipse, subducente Spiritu, illas sibi facilè formet. Quæ enim solidæ sunt, & animum valent pascere, illæ solius Spiritus docentis in Sanctorum pectoribus opus sunt. Denique videmus in his Apostolos perparcos fuisse: historico autẽ sensu vbique vsos. Hos nobis præ aliis conuenit imitari: præsertim quum nihil pietatis sit quod historia non abundè doceat.

Thalmudici

Scio denique quosdam desideraturos orationem puriorem & elegãtiorem: iacturósque illud Ciceronis, Mandare quenquam literis suas cogitationes, qui eas nec disponere, nec illustrare

possit:nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio & literis. His nihil habeo quod respondeam, quàm non datum scribere elegantius, & in hoc opere maiorem dictioni curam adhibere non licuisse: tum iis solùm scripsisse quos speraui condonata sermonis mei rusticitate, & scabritie, satis habituros me Psalmis lucem aliquam, etiam qualicunque orationis lucerna, inuexisse. Agnosco ingenuè hæc sacratissima Dei oracula longè alia dictionis puritate & elegantia tractanda esse, quàm ego vnquam me consequuturum ausim sperare. Nec excuso meam barbariem sancta infantia Apostolorum, quæ, vt vis Spiritus præclarius eluceret, quauis accurata eloquentia potior fuit. Sed dum qui eloquentia valent, aliis (proh dolor) in rebus facundiam suam exercere malunt: præstare putaui, hæc vel barbarè tractari ab aliquibus, quàm prorsus à nemine: præsertim quum haud parum multa adhuc in Diuinis scripturis lateant, quæ eruta, & in lucem producta, haud contemnendam studiosis pietatis frugem adferent. Iaculum illud Ciceronianum existimo, ne in me hæreat, sic posse repelli: nihil minus in animo mihi fuisse, quàm meas hîc cogitationes literis mandare: sed propositũ, mẽtem, quoad liceret, Psalmorum aperire. Hanc scio tanti esse piis, vt illatinæ dictionis fastidium, modò illam intueri clarius possint, haud grauatim sint toleraturi.

Hactenus de meis lucubrationibus potius, quàm ipso Psalmorũ opere præfatus sum, quum de hoc potiorem præfationis partem insumere conueniebat. Sed huc perpulit me animus ab offensione bonorum, etiam quorumlibet, abhorrens. De autoribus Sanctorum hymnorũ primùm, deinde de inscriptionibus, postremò de dictione Selah, disputari solet. De his (vt absoluã omnia quambreuissimè) ita sentio. Certi sumus quotquot orthodoxi sumus, Spiritum sanctũ esse vt totius Scripturæ, ita & Psalmorum autorem. Per ea autem organa hic autor Psalmos dedisse videtur, quorum nomina in inscriptionibus leguntur. Quibus autem nulla scriptorũ nomina prænotata sunt, hos veteres nostri crediderunt ab iis compositos, quorum proximè nomina in præcedentium Psalmorum inscriptionibus expressa habentur. Quúmque hac Lege Psalmus nonagesimus nonus Moscos esse debeat (nam huius nomen proximè in inscriptione Psalmi 90 præmissum est) fiat autem in illo mentio Moscheh & Schmuel, qui diu post Mosen vixit: confugitur ad propheticã præcognitionem: qua & Iosiæ regis nomen, multis antè seculis quàm nasceretur, prædictum à propheta legimus, 3. Reg. 13. a. 2. Hæc & similia multa partim ex veterũ traditione, partim ex aliis coniecturis, de scriptoribus, numero, ordine, & inscriptionibus Psalmorum memorantur ab iis qui Psalmos exposuerunt: quæ quoniam certa non sunt: & in plerisque, diuersa æquè probabilibus cõiecturis dici possunt: malo in totũ ea prætermittere, quàm excutiendo dare curiosulis in quæstionibus vt infinitis, ita pietatem nihil instaurantibus, rixãdi occasionem. Id quoque veteribus conuenit, ab Esdra in vnum volumen has Sacras odas collectas & digestas esse. Apud Hebræos autem hoc Sãctorum carminũ volumen in quinque præterea libros sectũ est: quod D. Hilarius nõ recipit, eo quòd à D. Paulo in Actis liber Psalmorum citetur. Sed mihi hæc distinctio nihil obstare videtur quin vnus liber vocari possit: sicut & apud Hebræos pro vno censetur, vtcunque diuisus sit in quinque partes. Vt verò ego nolim inficiari, ab Esdra hunc librum cælestium odarum primùm digestum ex iis quæ tum reliquæ extabant (nam cum mille & quinque vnus Salomon composuit, dubium non est intercidisse quamplurimas) ita nõ dubitarim à posterioribus aliquot adiectas, maximè religione instaurata per Machabæos. Etenim 75. 79. 80 Psalmos, de ea populi calamitate quam ab Antiocho pertulit, canere, non habeo cur ambigam. Etenim quòd hi Asaphi nomine prænotati sunt, apud me non plus euincit quàm compositos ab eo sacrorum cantorum ordine, quorum Asaph pater & princeps fuit. Nam autorum suorum nomina hi ordines vsque seruarunt: tum constat Psalmos nõ esse iuxta rerum quas canunt, ordinem digestos. Qui enim tertio loco habetur, de seditione Abeschalomi memorat: & 140, de persecutione Schaulis. sic & alii multi posteriore loco positi, res prius gestas continent, & contrá.

De autoribus Psalmorum.

Conati aliqui sunt, nunc numerorum, nunc ordinis mysteria explicare: sed ad eum modũ nihil est in prophanis quoque scriptoribus quod non æquè mysteriorum fœcũdum videri possit, vt & pia mens Dei sui seriò amans, quæcunque illi obueniunt, non minus materiam sibi facit beneficia simul & iudicia Dei cogitandi, expendendi, seséque ad profectum veræ iustitiæ accendendi, quàm sunt omnia Dei figmenta & opera, potentiam, sapientiam, & bonitatem autoris sicut indicantia, ita & ad eius imitationem incitantia. Ego verò dum minimè multi adhuc sunt qui quæ Psalmi ipsi mysteria ex professo & apertè canunt, dignè satis excussa perpensáque habeant, malui in his (quantum Dominus dedit) indicandis exponendísque, quàm in commentandis iis, quæ vt forsan pios oblectare, ita nec docere solidè, nec exhortari magnopere possunt, operam insumere. Fides enim æquè certo Dei verbo augetur, atque nascitur.

De inscriptionibus Psalmorum.

De inscriptionibus Psalmorum nihilo certiora afferuntur, tam ab Hebræis quàm nostris.

Quæ ex his historias sacras notant, clausum vice hactenus sunt ad Psalmos intelligendos. Ac præter apertè indicatas historias, habent ferè dictiones quasdam, quarum intelligentia ne Hebræis quidem adhuc peruestigari potuit. Omnium occurrens frequentissima est למנצח, quod Græci reddunt εἰς τὸ τέλος, id est in finem: נצח enim sæpe pro perpetuo, vel in finem vsque accipitur: alii reddunt, Vincenti: alii, Ad victoriam: alii, Ad inuitatorium. Probabilior verò inter alias visa est sententia A. Ezræ & D. Kimhi, qui putant per מנצח significari præfectum cantorum, & eorum qui instrumentis musicis admodulabantur: vnde reddidi, præsuli. Nam מנצחים 2. Paralip. 2.a.2, ἐργοδιῶκται, id est præfecti operarum dicũtur: sicut נצח propriè instare, incumbere, perducere, ac inde peruincere & perficere significat. Ergo Psalmi qui למנצח, id est Sacrorũ cantorũ ac modulatorũ præsuli inscripti legũtur, hos crediderim huc peculiariter deputatos fuisse, vt in sacris cœtibus, à toto grege sacræ musices sub suo præsule collecto decãtarentur publicitus: forsan maiore apparatu, & toto instrumento musico, tam vocum quàm organorum. Nisi fuerit ex cantorum principibus singularis aliquis, siue iuniorum institutor, siue alius quispiam cui ob munus quod in his gerebat, מנצח, id est actori & moderatori nomen fuerit, cui ii Psalmi quibus hæc vox præmittitur, cantandi fuerint nominatim assignati. A. Ezra scribit Higaion dicere ista inscriptione significatum, Psalmos qui ea insigniti sunt, oportuisse cantari לנצח, id est perpetuò & iugiter. Sed in Psalmorum titulis non est לנצח, verùm מנצח, quod nomẽ est, impulsorem, actorem, moderatorem significans, vt est dictum. Sunt ex nostris qui ex eo quod in primo τῶν παραλειπομένων capite 15.c.20.21 legimus, Cantorũ quosdam cymbalis, quosquã fidibus על עלמות, quosdam in citaris על השמינית, coniiciunt, למנצח notam fuisse Psalmorum, sublata voce cantantando. Videtur enim his עלמות, quod possis abscondita reddere, demissas & obscuras modulationes, & שמינית octauam, & לנצח, ad enitendum, ad superandum significare: vt sic per למנצח clariorem, & plusculũ in sublime enitentem modulationem designatam intelligas. Rabi Schlomoh censet, hoc commune Leuitarum nomen fuisse, ab eo quòd illorum fuerit, sacris cantionibus & modulationibus instare, & iugiter incumbere. Adeò variant omnes, quia ignoratur qui fuerit ordo, quæ munia, quæ vices, quæ ratio cantandi & modulandi Leuitis sacræ olim musicæ destinatis, quorum Dauid instituerat quatuor millia: primo libro Paralipomenon, capite 23.a.5. Mihi prima opinio videtur vero propior.

Iam præter hanc vocem למנצח, pleræque aliæ in inscriptionibus identidem recurrunt, haud plus noti significatus vel Hebræis vel nostris. hæ sunt, Alamoth, Neginoth, Schigaion, Schiginoth, Maæloth, Githith, Schosannim, Nechiloth, Michtã, Machalah, Scheminith, Maschil. His putãt significari alii modos & genera certa melodiarũ, alii instrumenta, alii initia carminum, ad quorũ modos sint Psalmi cãtati quibus hæc prænotata legũtur. Alii singularũ etymõ excutientes, quærũt mysteria. Nam siquis originem harum vocũ consideret, licebit singulis suum commune significatum assignare: etsi earum, ea formatione qua ponuntur in Psalmorum titulis, ad illa communia significata, in sacris Bibliis vsus non sit. Vnde apud eos Hebræos qui & doctrina præstant, & certiora sectantur, omnia propria nomina habẽtur vel modulationũ, vt dixi, vel instrumentorum musicorum. Sed ne vel qualibuscunque harum vocum interpretationibus lectorem fraudem: qui volunt has voces communes notas esse, ii dicunt significare Alamoth, absconditas, vel adolescentulas: Neginoth, modulationes: Schigaion, ignorantiam: Schiginoth, ignorantias, vel curas: Githith, torcular: Schosannim, lilia vel rosas: Nechiloth, hæreditates: Michtam, insignem: Machalah, congregationem, vel infirmitatem: Scheminith, octauam: Maschil, erudientem, vel intelligentiam: Maæloth, gradus. Alii alias significationes afferunt: sed siquas habent communes, hæ quas exposui, cum radicibus earum rectius conueniunt. Incerta sunt antem omnia, & infirmissimis nixa coniecturis. Quum itaque tam ingens copia sit eorũ, quæ certa nobis hæ Sacræ odæ, & non sine singulari pietatis incremento consideranda, excutienda, & tractanda offerunt, indignum nobis fuerit, quibus certum fidei verbum cõmissum est, lectorem diutius detinere dubiis. Fateamur ergo quod & doctissimos & vetustissimos Hebræorum fateri non piguit, inscriptiones hasce, vbi nullas notant historias in sacris Bibliis memoratas, à nobis cognosci non posse: propterea quòd institutum sacrorum cantorum, & rationem has sacras cãtiones modulandi, penitus ignoramus.

Nunc videndum de nomine Psalmorum: hos vocarunt sacra lingua מזמורים, id est carmina. Nam מזמור quum à זמר deducatur, carmen significat. Odam ego reddidi, alii Psalmum: sed eruditis significat Psalmus sonum citharæ. Ad instrumenta certa decantatos Psalmos nemo est qui nesciat, sed sic vt modulatio organorum animum pararit ad percipienda plenius verba sacri carminis. De cãtorum & modulationum organis institutione, legitur in libris Regum & Paralipomenon. Porrò quum quorundam inscriptiones habeant, שיר מזמור, id est vt vulgò reddunt, canticum Psalmi: quædam מזמור שיר, id est Psalmum cantici: quædam tantùm מזמור, id est Psalmum,

quædam ſolum שיר, id eſt canticum: tractantes hæc noſtri dicunt, Pſalmum eſſe ſonum organi, ceſſante voce humana: Canticum, quum hac fit modulatio, ſine concinente organo: Canticum Pſalmi, quum vox humana concentum ſequitur organi: Pſalmum cantici, vbi contrá. Hebræorum doctores differentiæ huius rationem ſe ignorare ingenuè agnoſcunt. Quare dum in ambiguo adhuc res eſt, properandum videtur ad certa.

Supereſt vox Selah, quæ quum ſæpe adeò occurrit, ſolet & ipſa in præfatione tractari, ſed vt præmiſſa omnia, varié. Ego vt his me tandem labyrinthis expediam, vero propiorem opinionem Kimhi habeo. Hic putat notam fuiſſe vocis exaltandæ, eóque monitorium cogitationis animi intendēdæ: quod in explanatione vbique ferè indicaui. In priore editione ſacrum nomen יהוה reddideram per Autophyes. Nam occurrēdum videbatur ſuperſtitioni Iudæorum, qui hoc nomen pridem ineffabile fecerunt: & vbicunque יהוה in Scripturis habetur, legunt pro eo אדני, id eſt Dominus, quod & Græci & Latini poſtea imitati ſunt. Verùm quū Dominus ipſe quid hoc nomine ſignificetur ſatis expreſſerit, quum rogatus à Moſcheh nomen, reſpondit, אהיה אשר אהיה, id eſt ſum qui ſum: & poſtea, Sic dices filiis Iſrael, אהיה miſit me ad vos: Quis non videat quid per ſubiectum illic & hinc deductum nomen Iehouah ſignificare voluerit? nimirum exiſtenti ſibi nomen eſſe, & quòd ſolus à ſe, ac ideo ſemper exiſtat. Id verò quàm non exprimat nomen Dominus, quis non videat? Atqui in hoc Deus nomen illud ſuum protulit (quod negabat Patribus ſe notum feciſſe, tantis ſcilicet, támque portentoſis rerum immutationibus pro ſalute ſuorum editis) vt non ſolum cognoſcamus, ſed probè quoque perpendamus, ipſum vnum eſſe qui & per ſe exiſtat, & exiſtendi omnibus virtutem ſuppeditet, quo totos nos ipſi committamus. Proinde putaui hic nonnihil audendum eſſe, ſed reuera contra ſolam ſuperſtitionem Iudæorum, & reddere hoc nomen Iehouah per αὐτοφυής, id eſt Autophyes, quod nomen Græcis, à ſe & per ſe exiſtētem ſignificat. Sic dictū Deum ab oraculo Apollinis, meminit Lactantius lib. 1. cap. 7. Interea autem dum amici iudicarunt, Autophyes nomen æquo inſolentius eſſe, ſequutus horum iudicium, ipſum ſanctum nomen יהוה reliqui, noſtris literis expreſſum: quod ad id vt cognoſcatur effabile eſſe, æquè commodum erit. Significantiam eius hic iam expoſui. Ob id, ſcio, qui rem omnem recta ſecum ratione reputarit, nemo mihi indignabitur, qui ſcilicet cupiam cognitum haberi quod planè omnes ſcire refert: quódque Deus vt nomen ſuum ſempiternum, & memoriale ſuum in omne æuum, quàm notiſſimum haberi omnibus voluit. Si nāque vocem ſpectas, non minus ineffabile hoc nomen eſt, quàm quodcunque aliud, æquè ac alia, ſuis vocalibus inſpiratum. Si ſignificatum, alia non minus quàm hoc ineffabilia, ac etiam ſubſtantialia (nihil ſiquidem in Deo accidens) habentur. Sed de hoc, vt de omnibus, quiſque vt volet ſtatuat: tātùm Deo, & in gratiam huius, innocentiæ ſtudeat. Quod ſi fecerit, facilè condonabit, ſicubi volens iuuare bonorum ſtudia, id minus ſum aſſequutus: certè non ſpectaui aliud. nouit is qui inſpector eſt cordium: ille ita doceat nos ſua placita, vt & viuere illis toto pectore conemur.

AVTORES QVORVM SCRIPTIS HAEC SVA COMMENtaria M. Bucerus vel auxit, vel poliuit.

Ab. Ezra Rabi
Accurſius
Ael. Lampridius
Ambroſius
Apollonius Eccleſiaſticus ſcriptor
Ariſtoteles philoſophus
Arnobius
Athanaſius
Auguſtinus
Bernardus
Budæus
Canones eccleſiaſt. ſcript.
Chryſoſtomi aſſertiones
Cicero
Clemens
Columella
Concilii Chalcedonenſis aſſertio
Cornelius Tacitus
Cyprianus
Cyrillus
Dauid Kimhi Rabi
Damaſcenus
Dionyſius Halicarnaſſeus
Epiphanius
Euſebius
Florentinus Iuriſconſultus
Fœlix Pratenſis
Gloſſæ author
Gregorius Magnus
Herodotus
Heſychius
Hieronymus
Hilarius
Hiſtoria tripartita
Homerus
Horatius
Hoſtienſis Cardinalis
Iaſon Iuriſconſultus
Ionas Rabi
Ioſephus Hiſtoricus
Ioſeph Kimhi
Ioſeph Paraphraſtes Chaldæus
Iræneus
Iſidorus
Iudas Rabi
Iuuenalis
Lactantius
Leges imperiales
Leſochath libri autor
Leui Rabi
Martianus Iureconſultus
Moſes Cohen Rabi
Ouidius
Panormitanus
Perſius
C. Plin
Plinius Iunior
Pomponius Iuriſconſultus
Proculus
Ptolemæus
Quintilianus
Saadias Rabi
Salomon Rabi
Solinus
Strabo
Terentius
Tertullianus
Thomæ Aquinæ aſſertiones
Valla
Virgilius
Vlpianus

LOCI SACRAE SCRIPTVRAE IN HISCE COMMENTARIIS vel explicati luculentius, vel ad enarrationem Pſalmorum adhibiti cõmodius.

LOCORVM, DE QVIBVS CONTROVERTITVR, COMmunium, piæ explanationes & conciliationes.

211

R. Stephanus Christianis lectorib.

QVum in animo haberem reliquum tempus ætatis meæ in libris ad nostram religionem pertinentibus imprimendis celebrandísque cõsumere, cognoscerémq; Spiritũ interpretationis à Patre cælesti donatũ esse largè ac munificè Martino Bucero Theologo clarissimo: cepi cõsiliũ omnia illius egregia & præclara opera pulcherrimis typis excudere. Hoc negotium suscepi etiam duabus de causis lubẽtius: primùm quòd verebar, ne pleraq; illius opuscula, quæ nunc dispersa ac disiecta nõ facilè cõciliari possunt, magno Ecclesiæ incõmodo amitterentur: deinde quòd viderẽ, si ii libri qui hodie maximè omniũ in manibus habentur (qui profectò valde illiberaliter ac negligenter à quibusdã typographis impressi fuerũt) ab aliquo desidioso ac dissoluto librario denuo ad incudem reuocarẽtur, fore vt in hisce libris pulcherrimis, idem vsuueniret quod interdũ lapillis quantũuis pretiosis solet accidere, vt quo pluribus ab imperitis artificibus tractantur atq; inciduntur, eo plus dignitatis ac decoris amittãt. Itaq; dum & libros quos possum vndique summo studio ac diligentia cõquiro, & quos cogere potuerã castigandos ac repurgandos curo, quatuor hosce præclaros & excellentes cõmentarios, qui facilè aliis omnibus huius autoris scriptis antecellere iudicãtur, prælis nostris cõmisi: sperans (vt dixi) fore vt vnico partu vniuersa eiusdem scriptoris opera in lucem ederentur: quũ ecce mihi ad hoc negotiũ intento, in eámq; curam incumbenti amicorũ literis nuntiatur, duo reliqua esse illius librorũ genera, quorum mihi facultatẽ tam breui spatio futurã diffiderent. primum eorũ, quos idem autor sua, id est Germanica lingua cõscriptos ediderat: alterum qui partim ab ipso informati, neque dum perfecti ac perpoliti, partim ex ipsius prælectionibus à studiosis hominibus excepti nondũ in lucem cõspectúmq; hominum peruenerant. Qua ego difficultate quũ hunc nostrũ cursum sustineri necessariò viderem, feci quod nautæ solent, inhibere iussi. & quoniam paratior ad vos atq; instructior appellere non potui, tãtisper dum alia parantur atque adornantur, non dubitaui hæc vobis optimo animo ac singulari in studia vestra volũtate proponere. duabus præsertim hisce rationibus adductus: primùm quòd horum librorum, qui à me iam impressi sunt, ac domi conditi, diutius ferri non posse desiderium intelligerem, meúmque consilium in iis cõprimendis atque occultandis vehementer à bonis viris improbatum iri: deinde quòd inter omnia quæ vnquam ab hoc summo ac præstanti Theologo scripta sunt, quatuor hosce cõmentarios sine vlla dubitatione principem locum obtinere constet. Nam iis quidem explanationibus quæ in ipsos quatuor Euangelistas conscriptæ sunt, ita scienter ac perspicuè singulæ religionis Christianæ partes pertractantur, ita præclarè ac fœliciter Filii Dei aduentus, beneficium, iustitia & gratia per eum nobis acquisita demõstrantur, ita denique Euangelii natura & Ecclesiæ salus, beatitudo, fœlicitas explicatur, facilè vt appareat eum animum vnde hæc deprompta sunt, reipsa vim atq; effectum Euãgelii persensisse.

Dauidis autem psalmorum interpretatio ita magnã atq; accuratam cõtinet Hebræi sermonis explicationem, ita porrò Dei potentiam, & in conseruanda Ecclesia sua prouidẽtiam grauiter eruditéque prædicat, vt eam qui legat, & summã huius excellentis Theologi eruditionem admiretur, & facilè ad Dei optimi ma-

ximi laudandam ac celebrandam misericordiam incendatur. Nam quod ad eas attinet annotationes, quibus Iudicum historiam (quam pauci adhuc attigerunt) illustrauit, vix credi potest quanta in illis eluceat Literarum sacrarum cognitio, quanta ætatum, hominum, rerum denique tum priuatim, tum publicè, domi, bellíque à gente Israelitica gestarum scientia eniteat. nam etsi ex ipsius prælectionibus exceptæ, forsitan in eorum numero habendæ sunt, quæ Græci ἀνέκδοτα, & ἀδιόρθωτα nominarunt (quorum esse maiorem aliquanto numerum antea dicebamus) tamen huius viri præstantem atque excellẽtem quandam ingenii magnitudinem fuisse non obscurè significant. Iam verò, quantum ille vir in Prophetarum prædictionibus interpretandis valuerit, nostra hæc quam vobis exhibemus, cõmentariorum in Sophoniam editio perspicuè declarat: in quibus & quantum odium, quantáque indignatio Domini aduersus hominum impietatem existat: quantáque supplicia, & quàm parata perpetuò illorum improbitati fuerint: quanta denique resipiscentibus, & Domini misericordiam implorantibus clementia, bonitas, ac mansuetudo parata sit, doctissimè, grauissiméque cõcionatur: vt facilè intelligatur, ei qui obscurissimi Prophetæ sensa tã perspicuè ac dilucidè perspexerit, lumen illud cæleste Spiritus Domini præluxisse, & benignè mysteria suæ religionis enuntiasse: vt eius opera nos hoc tẽpore in cognoscenda ac celebranda Dei potentia vteremur. quum interim maxima pars hominum, quasi sempiterna nocte à diabolo ipsorum oculis offusa, vel in infandis superstitionibus, quasi sues in luto, volutẽtur: vel depulso timore Dei, in omne genus libidinũ ac voluptatũ præcipites ruant: neque maiorem quàm pecudes, religionem colãt, omnémq; Diuini iudicii memoriã aspernẽtur. quorum hodie numerum augent ii vel maximè qui cognitis Papisticæ superstitionis erroribus, Euãgeliíque doctrina degustata, satis habuerunt Papistarum miseriam ac stultitiam irridere: Ecclesias verò in quibus Euangelii doctrina prædicatur, & Sacramenta Domini rectè atque ex ipsius instituto administrantur, frequentare, aut libros ad religionem Dei pertinentes tractare ac legere, pro nihilo duxerunt. Cui malo quum pro mea quoque virili parte obuiam eundum arbitrarer, statui equidem omnem meam operam, studium, ac diligẽtiam posthac in edendis piis ac probatis libris consumere. cuius rei cum tribus ab hinc annis (ex quo in hanc beatam, ac verè, vt prædicare iterum possum, beatam Ecclesiam commigraui) non exiguum specimen edidisse videor: tum verò istos Martini Buceri studio atque opera nostra perpurgatos ac perpolitos libros non paruo argumento fore confido. Hac enim ratione cum Dei mei honori ac dignitati, Ecclesiæque commodis inseruiam: tum verò testatum ingratissimis istis temporibus relinquam, me non vt otium quærerem, Ecclesiam Dei sequutum esse: sed eius causa labores & molestias omnes velle suscipere, neque quicquã in hac vita dignius esse arbitrari, in quo omnis mea diligentia, sedulitas, industriáque consumatur. Valete, & mea studia (quod facitis) vestris precibus adiuuate.

Geneuæ, III Nonas Maii, M. D. LIIII.

Psalterii Dauidis explanatio.

PSALMVS PRIMVS, in genere exegetico.

ARGVMENTVM.

Beatos esse fortèque prædicat qui repudiatis consiliis & institutis improborum, Legi Dei cognoscendæ, utàque exprimendæ, sese totos addicunt: miseros uero qui hac deserta, sequuntur illa.

1 BEatus ille qui consiliis improborum non accedit, nec instituto flagitiosorũ viuit, & cum malitiosis societatem nullam init: PARAPH.
2 Sed animum suum habet in Lege Iehouæ, eámque commentatur interdiu noctúque.
3 Habebit hic instar arboris satæ in irriguis, quæ suũ fructum reddit in tempore, foliísque est nunquam inarescentibus. nam quicquid instituerit, id fœlix erit, & faustum.
4 Dispari sorte sunt improbi: hi siquidem similes erunt quisquiliis quas dispellit ventus.
5 Quare in iudicium acti improbi haudquaquam cõsistent, neque stabunt flagitiosi in concilio iustorum.
6 Etenim vita iustorũ in fide est, curáque Iehouæ: at vita improborũ disperibit.

AD VERBVM EX HEBRAEO VERSIO ET EXPLANATIO.

F*OElicia illi uiro qui non iuit in consilio improborum, & in uia peccatorum non stetit, & in sedene rsutorum non sedit.* A quibus alienos esse oporteat filios Dei, Vates hoc versu docet: sequenti, quibus eos esse addictos. *Beatus ille* verti, nec adieci vir. איש enim quod vir hîc vulgo reddiderunt, in Scripturis non solùm pro quolibet homine, sed etiam pro re qualibet identidem accipitur. Genes. 15. b. 10, vbi de componẽdis inter se hostiarum partibus Deus præcipit, dicit, ויתן איש בתרו לקראת רעהו, id est pones vnam sectæ hostiæ partem, è regione alterius. Quod si ad verbum vertere, & איש pro viro accipere velles, reddendum esset, Et dabis virum sectionis suæ contra proximum suum. Superuacaneum istuc annotasse putabunt multi: sed meæ partes erunt non huius solùm generis annotatiunculis eorum me tenuitati accõmodare, qui vt literis non sunt plurimum tincti, ita religione studióque Dei non vulgariter pollent. Ii ergo sciant ideo me hic viri nomẽ suppressisse, quòd dum de pietatis ratione agitur, omne & sexus & rerum externarũ quarũlibet discrimẽ facessere debeat. In Christo siquidem non est mas, neque fœmina, nõ Iudæus, aut Græcus, sed omnes vnus, Gal. 3. d. 28. Sunt qui hîc viri nomine masculã animi virtutem, qua cælitus Sãcti donantur, intelligendã existimant: sed Vates iis quæ subiicit, Nõ sequitur consulta improborum, non viuit instituto flagitiosorum, & reliquis, abũde declarauit quemnam fœlicem pronunciet, & qua eum cui beati nomen competat, virtute præditũ esse oporteat. Visum igitur est me vim dicti huius plenius explicaturum, si redderem, *Beatus ille*, vt in hanc sententiam ipsum accipias: Is demum (est enim hîc ה nota emphaseos) quisquis sit, mas aut fœmina, reciso præputio nobilis Iudæus, aut seruato infamis Ethnicus, multiscius Philosophus, aut amusus barbarus, detritus multo rerum vsu homo politicus, vel imperitus vitæ rusticus: is inquam quisquis aliâs sit, qui callidis malorum vndique pro perituris seculi rebus tumultuantium inuentis non accesserit: multo minus prauis peruersisque institutis sceleratorum, quos iam peccare depuduit, sese dediderit, animúmque fixerit: omnium autem minime sodalitati eorum qui iam omne ius & fas rident, eósque qui aliqua religione tenentur, ludibrio habent, nomen dederit, iam cum illis malitiam, audaciam, & impudentiam velut professus: sed longum valere bis dicto, toto pectore, omníque cum auiditate supernæ sapientiæ qua & Deus & Deo digna vita, hoc est consummata fœlicitas, non tam discitur quàm percipitur, sese addixerit, nihil aliud cogitans, nihil æquè curans quàm vt Conditori vitam suam approbet, Legi eius conformatã: eúmque quoad eius fieri potest, referat filius Patrem: hic inquam beatus & bonis omnibus, atque iis certis, solidis, ac æternis cumulatissimus fuerit. Hebræis id nomen quo beatitudinem & fœlicitatem significãt, plurale tantum est, sicut & quo vitam: qualia apud nos sunt diuitiæ, opes & similia. Rationẽ verò huius R. Da. Kimhi reddere hãc conatur, quòd nemo ab vno & altero, sed si pluribus אשרי

bonis affluat, fœlicis ac beati nomine feratur. Vtcunque hoc sit, germana nominis huius significantia idē indicat quod nobis fœlicitas & beatitudo. Vnde quū Moscheh vice Dei Israeli præsens in omnibus Dei auxilium, summā securitatem, bonorúmque abundantiam omnium pollicitus esset, subiecit omnia concludens, & velut summās, אשריך ישראל, id est Fœlicitas tibi Israel, hoc est fœlix & beatus eris, quis tibi cōferendus? populus nobilis, &c. Deuter.33.d.29. Sic Leah quū alterum ex ancilla filium supra quatuor quos ipsa pepererat, sustulisset, dicebat, In fœlicitate. hoc est fœliciter, quoniam fœlicem prædicabunt me matronæ. Quæ sequuntur, schema habēt quod Fabius cōgeriem vocat. Etenim hæc, Nō ire in via peccatorum, nō stare in via peccatorum, & non sedere in sede derisorum propè idem significant, consensum scilicet & consuetudinem cum improbis: eòque est hoc loco sensuum qui idem faciunt, aceruatio quædā, gratia explicandi magis, atque iuxtà detestandi improborum & societatem & consectationem, adhibita. At Hebræi quidam, nostri autem ferè omnes volunt in his esse speciem amplificationis quam incrementum vocant. Stare enim plus esse dicunt, quàm ire: & sedere, plus quàm stare. Sic leuius esse obiter accedere placitis malorum, quàm animum in more institutóque eorum velut statuere & figere. & hoc minus quàm ita illis se addicere atque inserere, vt tanquam vnus ex eis malitiam palàm profitearis. Quibus verò ordo inuersus videtur, & putant si incremento hîc Vates vti voluisset, dicendum ei fuisse, Beatus ille qui non modò cum impiis nō sedit, sed nec stetit, imò ne iuit quidem: his illi respōdent ostēdere voluisse Vatem quibus gradibus in extremā scelerū societatē abeatur. Primùm vtcunque consulta arrident improborū: postea sistit se in illis animus, & iuxta ea vitam instituit: inde totum se sceleribus addicit, iámque sedē suam inter flagitiosos firmat, & ex professo peruersa eorum studia sectatur. Proinde quod Vates suo & totius Scripturæ more dixit breuiter & circūscriptè, ei haud inconcinnā incrementi effigiem indas ad hunc sensum licebit, Fœlix ille qui ad versutias malorū non respexit, multo minus vitā suā secundum illas instituit, minime omnium in eorum se familiam & coluuiem eadem scelera professus, abiecit. Quos verti *improbos, flagitiosos, malitiosos*, alii *impios, peccatores, derisores*, hos Vates eosdem intellexit homines malos, & Dei vacuos. Hi omni cælestium ac verorū bonorū & gustu & spe destituti, vt qui nō modo nō intelligere, sed nec audire quicquā de rebus diuinis possint, animales nimirū atque ex diabolo nati, vanas & nihili res sæculi huius insano & perturbationis pleno studio vsque persequuntur, sursum ac deorsum iactantur & raptantur, nec vnquam animo vere tranquillo & placido esse valent. Nam solus Christus ita cibat, vt in æternum exēpta fames sit: vnus potat, vt extincta sitis nunquam infestet: ídque seipso, dum donat nobis & se & in se Patrē solidè cognoscere: hæc siquidē vita æterna est. Quare quibus hoc datū non fuerit, quos Pater Filio non attraxerit, vt ei toto se animo dedāt, eiúsque iugo leui atque cōmodo ceruicē submittāt, requiem animabus suis nunquā consequi poterunt. Omnia nāque præter Deū longè infra id sunt, vt cor hominis quod est capacitatis infinitæ exatiēt. Vnde scitè Augustinus initio Cōfessionum suarū, Quia fecisti nos ad te (inquit ad Dominū) inquietū est cor nostrum, donec quiescat in te. Id nunquā datur reprobis, & qui non sunt nati ex Deo: ideo de illis Ieschaiah, 57.d.20, Improbi sicut mare concitati sunt, quod sedari nequit, agitationéq; vndarum nihil nisi spumā & lutum efficit. Qua similitudine Vates significare voluit nunquam quietè viuere malos, ac semper rerum suarum satagere, esséque occupatos: nunquam tamen id assequi vt bene beatéque viuant. Quamlibet enim tumultuentur, & importuni per omnia ruant & volitent, adeò tamen nihil verorū bonorū sibi comparare possunt, vt nihil nisi inanis spuma sit, & inutile lutū quicquid omni suo studio, cura & solicitudine confecerint. Et ab hac animi, & actionum perturbatione, insanóque motu, dictos רשעים R. D. Kimhi arbitratur, adducítq; locos ex quibus sententiam suam liquidò probat. Iiob 34.d.29, prædicans Dei potentiam, ait, Ipse sedet, & quis ירשיע, idest cōmoueat? Itē Eccle. 8.b.8, רשע, id est improba sedulitas non eripiet eum qui illi se dedit. Sunt qui hoc nomine præcipuè impietatem & contēptum Dei significari putent: sed qui diligētius Scripturæ loca in quibus hoc nomē legitur obseruarit, videbit eum significatum huic voci nequaquam perpetuum, etsi aliquādo illo vsurpetur. Etymon sanè eius est à perturbatione & tumultu. חטאים, quos ego *flagitiosos*, vulgo verò vertunt *peccatores*, non sunt qui quovis modo peccatis obnoxii sunt: sed qui iam perfricta frōte ita peccatis sese addixerūt, vt inde meruerint cognomen: quales ii erant qui in historiis Euangelicis peccatores vocantur, qualísque illa in ciuitate peccatrix. Hoc certe nomine Genesis 13.c.13, Sedomitæ: & 1. Regum 15.c.18, Amalekitæ חטאים, id est peccatores vocantur. Proinde quo ego velut peccandi habitum ac professionem quandam in hac voce notatam exprimerem, reddidi *flagitiosos*. Neque enim alios peccatores, quàm improbos, atque scelestos Vates hìc notat. לצים quos *malitiosos* reddidi, R. D. Kimhi dicit esse astutos, & ad lædēdum callidos: tùm arrogantes, quorúmque studium sit alios infamare, & secreta reuelare, atq; ita cōcordiā labefactare: hoc est diabolos agere, sycophā-

tas & perperos quoſdā homines inſignitè malos, & ad laceſſendum alios non minus appoſitos quàm percupidos. Id malitiæ vt in vno quàm alio magis emineat, eo tamē laborāt quicunque viuūt Spiritus Dei boni expertes. Se nanque ſolos amāt: quúmque præter præſentis ſeculi nulla bona norunt, ſic illos ſua inſatiabilis cupiditas acuit, & callidos reddit, vt in ſua generatione ingenii acrimonia atque induſtria filios lucis præcellant longiſſimè, non prudentes quidē, ſed verſuti & veteratores. His omnia ſacra riſum mouent, & iniuria homines affeciſſe, induſtriæ ſibi, laudique ducunt. Vnde Prouer. 9. b. 7, ſicut & hìc, cum רשע id eſt improbo, לץ id eſt malitioſus coniungitur. Caſtigans, inquit, לץ, id eſt verſutū, vt R. D. Kimhi placet, ſibi ipſi cōtumeliam aſciſcit: & qui corripit רשע, id eſt improbum, ſemetipſum commaculat. Eodem ſignificatu & aliis in eo libro locis vſum vocis huius videas. Plerique *illuſores* verterunt, nec ineptè, etſi forte non ſat plene vim nominis expreſſerint. Contēnunt enim huiuſmodi præ ſe, & irridēt omnes. Quúmq; his ipſis nihil ſit æquè nocēs ac peſtilēs, viſum eſt interpretibus Græcis eorum ſedem, id eſt cœtum, ſedem vocare peſtilentiæ. Porrò his tribus nominibus eoſdem deſignatos, reprobos ſcilicet & Deo inanes, illud manifeſtum efficit, quòd verſu 4, רשעים duntaxat repetuntur: ſed quorum nomine proculdubio comprehenduntur ſimul & peccatores & irriſores: ſicut & vltimo verſu, ſub hoc & חטאים nominibus, comprehenſi ſunt לצים, id eſt vafri & verſipelles, ſanniones & irriſores. Conſilium improborum, aſtutæ rationes & verſutæ ſunt quibus illi & rem facere, & delicias venari, & ad nomen potentiámque eluctari ſolent, nulla aliorum ratione habita. Vim & fructum huius cōſilii admodum eleganter, Prouerbiorum 1. b. 11, Schlomoh exponit, vbi peccatores inducit ad ſua ſtudia hiſce verbis allicientes, Veni nobiſcū, inſidiemur ſanguini, abſcondamus tendiculas, & reliqua. Via peccatorum, mores eorum ſunt & inſtituta, in quibus quaſi in via gradientes verſantur. Metaphora hæc qua per viam ratio certa viuendi, aut negotii gerundi, aut ſucceſſus, ſed & rerum quarumlibet conditio & affectus ſignificatur, nuſquam non in Scripturis occurrit. quare exempla multa adducere, quæ identidem in hoc opere vltrò ſeſe offerent, nulla ratio eſt, præſertim quum in omnibus ferè linguis eius vſus ſit. Gallicè dicitur, *Tu as prins un bon chemin, une bonne voye, continue la.* Sede verò verſutorum, eorum ſocietatem & conuictum per metonymiam ſignificare, Sacræ linguæ magis peculiare eſt. Infrà autem Pſalmo 26. b. 4, eiuſdem metonymiæ vſus eſt, Nō ſedi cum hominibus vanis, & cum diſſimulatoribus non ingrediar. Odiui cœtum malorum, & cum improbis non ſedebo. Hìc quiuis videt, ſedere & ingredi cum malis, poſitum pro conſpirate cum eis, & ſcelerum inire ſocietatem. Paraphraſtes Chaldæus Rabi Ioſeph reddidit, Et cum ſocietate deriſorum non circumiuit. Obſeruauit Kimhi omnem hominis vitam eundo, ſtando & ſedendo peragi: nam iacere ſub ſedere comprehenditur: quanquam etiam iacendo nihil ferè geramus, eoque quum Vates requirit vt nec eatur, nec ſtetur, nec ſedeatur cum malis, omnem penitus illorum conſuetudinem, omnéque commercium damnauit. Cuius ſimul in his gradus ſuprà indicati non obſcurè notantur. Primùm enim aliquantulum arrident peruerſorum ſtudia, & ad imitationem ſui alliciunt, ſed nondum ſtamus animo in illis fixo. At ſi non illico pedem referimus, vſu facta illorum magis placebunt, & ſtabitur iam inter illos. At dum nondum quaſi reiecto pudore, & repulſo Dei metu, prorſus nos illis addiximus, prauáque eorum inſtituta profitemur, etſi cum eis ſtemus, nondum tamen ſedemus, nondum toti in eorum ſocietatem commigramus. Hos gradus ponit & D. Arnobius, Hilarius, item Auguſtinus, & quiſquis author eſt commentariorum in Pſalmos, quæ titulo feruntur D. Hieronymi. Porrò obſeruandum quòd non ait Vates, Beatus ille qui non fuerit improbus, peccator, malitioſus: ſed, qui non habuerit cum his commercium, non fuerit ſequutus horum conſilia, nec imitatus facta. Apud eos enim qui beati eſſe, & ex Lege Dei viuere poſſunt, ſemen Dei & Spiritus bonus ita obtinet, vt peccare, hoc eſt toto animo praui & peruerſi eſſe nequeant. id quod diſertis verbis Iohannes in ſua Epiſtola, cap. 3. b. 9, adſeruit, quippe qui nati ſint ex Deo. Cæterùm quotidie delinquimus omnes, vt idem confitetur cap. 1. d. 8: nec pauci identidem à malo præoccupati, conſulta ſceleratorum ad tempus ſequuntur: vt Dauidi, Petro, & aliis vſu venit: quorū alter explēdæ voluptatis cauſa, & adulteriū & homicidiū admiſit: alter cupiditate vitæ eò adductus fuit vt negaret Seruatorē. At hæc in reproborū cōſiliis prima ſunt, vt vitā corporis tuearis, & eorū quæ illud cōcupiſcit, quo iure, quáq; iniuria potiaris. Matthæus & Zachæus inter eos fortaſſe numerari poſſunt, qui in via peccatorū ſteterunt, pleniore ſcilicet cōſilio, & certiore propoſito ſtudiis malorū addicti. Illud ſanè hominū ſeculi huius præceptū ſtrenue vidētur ſequuti, O ciues ciues, quærenda pecunia primùm eſt, Virtus poſt nūmos. Horatius.
Sediſſe autē in ſede peruerſorum, & penitus cum illis in malitiā cōſpiraſſe videri poſſit Manaſſeh Rex Iehudah: quo nullus regum vel plus idololatriæ contra Dominū inuexit, vel plus ſanguinis Prophetici fudit. Cum hoc non ab re forſan iunxeris latronē cum Domino crucifixū. Vterque ſanè Filius Dei exutit, alioqui nec ille ex corde

Deum orare,& malorum ſuorum exorare veniam, neque hic municipatum paradiſi percipere potuiſſet. Qui nanque non ſunt ex Deo nati, vt nihil Diuinarum rerum intelligere quod Paulus de eis affirmat, neque audire quidem poſſunt (id quod Seruator ipſe teſtatus eſt, Iohan.8.f.47) ita neque quærere & orare tale aliquid valent. Vterque igitur ad vitã præordinatus, & ante conditos homines ad ſalutẽ delectus fuit: eóque verè improbus, flagitioſus,& malitioſus, quãlibet improbe, flagitioſe & malitioſe plurima deſignarint, neuter fuit: quia apud eos plenus atq; conſummatus Dei contẽptus, amórque & ſtudium prauitatis ſolidum nunquam extitit: vtcúque ſedem ſibi inter peruerſos fixiſſent, hoc eſt meditatã vitæ rationẽ inter eos ſtatuiſſent. Hæc non ideo moneo quòd non deteſtãda ſummè putẽ quæcunque improbè, flagitioſe & malitioſe fiunt, à quocunque denique fiãt: ſed quòd cupiam eorum qui ſanabiles ſunt,& in hoc diuinitus delecti vt meliore olim mente donentur, iámque etiam dum vitiis madent, eius portionem aliquãm habent, rationem, curámque peculiarem haberi,& eos nobis quoque à reliqua perditorũ colluuie ſecerni, quos iam ab iſtis ſecreuit Deus. Qui verò huius generis ſint, ex eo licet deprehendere, ſi eos in malis ſuis ſibiipſis nonnunquam diſplicere, vitam emendatiorem vel optare: verbi Dei quo corripiuntur, eſſe non prorſus impatientes, etiam ſi illud nondum queãt ſequi: ſi denique ſtudia pietatis in aliis magis ſuſpicere quàm ridere,& Sanctos potius admirari quàm execrari videas. His ferè notis eos qui nati ex Deo ſunt,& adhuc penitus in caſtris merent Satanæ, ab eis qui reiecti in mortem peccant, canes & porci ſunt, quóſque monẽdo deteriores reddere poſſis, meliores non poſſis, dignoſcũtur. Noſtrum profectò fuerit cum Seruatore noſtro totos in eo eſſe vt cum ipſo colligamus,& nonaginta nouem ouibus relictis, centeſimam magno ſtudio quæramus: placétque Patri vt ad cœnã ſuam, ad nuptias Filii ſui, quoſcũque licuerit, pauperes, debiles, cæcos, claudos nõ adducamus modò, ſed compellamus. Quapropter quidvis illi potius quàm Spiritũ Chriſti referũt, qui craſſioribus preſſos peccatis, & vitiis grauioribus laborãtes, deſerendos illico,& reiiciẽdos putãt, tãquam omnis ſanioris doctrinæ, atque monitionis minime capaces. Iſti probè videant, ne dum huiuſmodi abiiciunt,& quantum in eis eſt, Satanæ vel exponunt, vel cedunt, Phariſæum illum imitentur, qui magnificẽ Deo gratias agebat quòd non eſſet vt Publicanus, quem Deus iuſtum & inter ſuos habebat, hoc ipſo propter ſupercilium,& melioris ſe Publicani faſtidium reiecto. Pie itaque monet D. Auguſtinus vt qui triticum ſunt in area Domini, eos qui paleæ ſunt non temere reiiciant: à quibus triticum non antè ſeparari conuenit, quàm quũ mox in cæleſte horreum reponendum erit. Hîc enim paleis admiſtum triticum eſſe oportet, ferendáque ſunt in proba ſegete zizania, putréſque piſces cum bonis: ne dum ii qui etſi ad tempus paleæ, zizania,& putres piſces videntur, olim gratia Domini verum triticum, ac ſani piſces agnoſcantur. Forſan conuenit & hoc annotare quod Vates primùm de eo canit, à quo Sanctos oporteat abhorrere, à conſiliis ſcilicet, inſtitutis, & vſu, atque commercio malorum:& deinde quibus ſeſe addicere, nimirum Legi Dei. Quum enim filii iræ naſcamur omnes, Epheſ.2.a.3,& ſit omnis cordis noſtri cogitatio à puero ad malũ prona, Geneſ.8.d.21: primum omnium eſt, nos à conſortio & ſocietate malorũ, quibus ſe caro ſemper contra Spiritum concupiſcens adiungit, ſubducere, atque eo & noſmetipſos abnegare. Virtus eſt (vt ille inquit) vitium fugere:& ſapientia prima, ſtultitia caruiſſe. Sunt qui per conſilium impiorum, & viam peccatorum, denique & deriſorum ſedẽ, decreta, vitam, & doctrinam intelligi velint eorũ qui ex hominum inuentis,& humanarum traditionũ obſeruatione, iuſtitiam & ſalutem cum quærãt, tum quærendam doceant. His accedere non poſſum. Aut enim tales metu Dei tenentur, vel ſecus. Si hoc, non eſt conſilium, inſtitutum aut, doctrina eorum vt humanis traditionibus vel viuant ipſi, vel alii: ſed eas tantùm cupiditatibus ſuis prætexunt, eo quòd vident ſuam peruerſitatẽ & malitiam abſque prætextu aliquo ſanctimoniæ nõ poſſe cõſiſtere: alioqui mallẽt exleges pro libidine ſua rapere ad ſe omnia, & viuere impuriſſimè. Proinde omne eorum conſilium, omne ſtudium eſt, vt hæc quæ cupiunt adſequantur, non vt vel in ſpeciẽ bonis operibus ſeſe occupẽt. Quis non videat quorſum eant hypocritæ ſuis precibus & ieiuniis, vtque his vnde ventri nihil ſeritur, parum delectẽtur? At qui aliquo ſtudio Dei, inuenta hominum, etiã præpoſtera ſequuntur, nequaquam impii aut ſceleſti iudicandi ſunt. Deo enim gratificari quærunt: neque alio animo ſua conſilia & ſequuntur ipſi,& ſequenda aliis præcipiunt, quàm quòd putant ex Deo illa eſſe. Hi, etſi alicubi zelo ferantur præter ſcientiam, filii tamen Dei ſunt, quibus ſolida olim Dei ſapientia continget, cuius iam initium timorẽ Dei nacti ſunt, quare longè ſupra id ſunt, quàm vt accenſeri debeant iis improbis, ſceleſtis & deploratis malis, à quorum placitis, moribus & actionibus abhorrere debent Sancti. Fateor autem eſſe planè impios quoſdã, quos metus aliquis Dei, ſed is nulla cũ obſeruãtia Dei, rectáq; ſpe cõiunctus, exagitat: qui quum ad ſolidam virtutem peruenire nequeant, vt morerentur ſibi ipſis, viuerent

Quibus notis filii Dei ab aliis dignoſcantur

Horat.

verò per omnia Deo ſeruiendo proximis,plurimi ſunt in ceremoniis & externis obſeruatiunculis:habent ore multas preces,ieiunant ſæpius,haud rari adſunt templis, & idgenus multa ſedulò faciunt: ſed omnia abſque ſui abnegatione, abſque vero ſtudio Dei, qualiter hæc facta, à nemine pio vnquam probata ſunt. Atqui nec horum conſilium eſt vt vel ipſi, vel aliis ob-ſeruationibus Deum demereantur:ſed paciſci potius cum Deo volunt,ac velut decidere vt his ille contentus,optata,& huius & futuræ vitæ ipſis viciſſim largiatur,ſinátque eos in reliqua vita pro ſua libidine impune ferri. Hoc eorum conſilium eſt, hic finis vt ſibi viuant, non vt precentur,ieiunent,templis adſint,& iſtiuſmodi obſeruationibus ſeſe exerceant: ſed his rebus vt illud liceat,placare ſibi Deum,tum & religionis laudem apud homines comparare quærũt. Sũt denique à quibus hæc & publicus vſus,atque à puero imbibita inſtitutio vel extorqueat,vel eliciat. Sed tandem de iis in quibus eſſe ſanctos conuenit.

2 *Sed in Lege Iehouæ voluntas eius,& in Lege eius meditabitur die & nocte.* Alii *inſtitutionem*,vulgo fermè omnes reddũt *Legem*,& non ineptè,ſi modò quid Legis nomine venit,probe teneatur. Nam Lex à delectu vt & Ciceroni libro primo de Legibus placuit, nominata eſt. Iubet ſiquidem quæ eligenda faciendáque ſunt, & prohibet contraria. Omnis itaque ratio recte & pie viuendi, Lex & inſtitutio Dei iure vocatur,ſiue ea animo ſolùm inſcripta ſit,ſiue etiam literis excepta. Huic rationi rectæ vetanti praua, & iubenti iuſta,animum in primis fauere neceſſe eſt, neque fauere ſolùm,auidéque in eam ferri,ſed iuxtà meditari iugiter eam oportet:commentari,atque ita obfirmare vt huc omnes curæ, omnéque ſtudium conferatur, quo vniuerſa vita illi conformetur. Hoc eſt quod Vates voluit hoc verſu ſecundo, *Sed in Lege Iehouæ animum ſuum haber,&c.* De hoc nomine Iehouæ in præfatione abunde monui. חפץ animi propenſionem & complacentiam ſignificat. Gallice dicitur, *Deſir & affection*. vnde Geneſis 34.c.19, de Sechem filio Hæmar legitur,pacta ſibi Dina circuncisionem acceleraſſe, eo quòd חפץ בבת יעקב, id eſt amaret,deperiret filiam Iacob. Neque enim Legi ſatiſfieri poteſt niſi ametur,& ea animus oblectetur: quare Dominus Euangelii tempore quo plurimum iuſtitiæ prouenire debuit, inſcripturum ſe cordibus ſuorum Legem Dei promiſit: hoc eſt effecturum vt cordis affectus vltrò ad ea quæ Lex præcipit ferrẽtur, forétque ipſa Sanctorum voluntas pro lege. Porrò ex amore Legis meditatio ſedula,intentáque commẽtatio naſcitur. Nam quum ex diametro à Lege Dei,id eſt recta viuendi ratione,vita noſtra diſſideat,Spirituíque quo illa inſcripta cordibus eſt & amatur, caro noſtra, hoc eſt naturæ corruptæ ingenium continuò aduerſetur & repugnet, multo ſanè negotio, multóq; labore opus eſt vt vel aliqua ex parte Legi conformis vita noſtra euadat. Hinc ergo cuicunque datum eſt Deum verè timere, Legémque eius amare,is perpetuò meditatur,commentatur,obfirmat & conſtituit eam, apud ſe omni cura & conatu huc intentus vt vita ſua illam exſcribat, & vel aliquatenus exprimat. יהגה quod per *commentari, meditari* reddidi, Hebræi ferè per loqui interpretãtur,& quadrat interpretatio in certis locis,& Pſalmo 35.d.28, Lingua mea תהגה, id eſt loquetur, aut prædicabit iuſtitiam tuam,omni die laudẽ tuam. Et Pſal.37.f.30, Os iuſti יהגה, id eſt loquetur vel diſſeret ſapientiã. Hac de cauſa hæſi aliquãdiu an verterẽ, *& de Lege eius diſſeret die & nocte*. Indubiè enim qui animo Legi addictus eſt,huic illa in ore quoque ſemper erit,nec vlla de re loquetur cupidius. Sed in his & ſimilibus locis hoc verbũ cum accuſatiuo cõſtruitur: hic autem,& in locis in quibus eodẽ quo hic ſenſu poſitum videtur, cõſtruitur cum ablatiuo intercedente præpoſitione in,& ſignificat non tam loqui,quàm intentè cogitare,meditari, cõmentari, aut certe ſecum loqui,ac immurmurare tantum. id quod conſueuerunt qui ſolicitè & anxie de re aliqua ſecũ cogitant, quibus velut ex feruẽti cogitationibus corde exæſtuare, atque ebullire ſolẽt verba incõdita quædam, vel ſuſurrium potius. Ad hunc modum verbo hoc vſus videtur Vates Pſal.63.b.6, Velut opimis & ſuauibus bonis ſatiabitur anima mea, labiis ouãtibus laudabit os meũ. Quũ memor ero tui in ſtrato meo, in vigiliis noctis, אהגה, id eſt murmurabo in te. hoc eſt raptus in te tui recordatione animus, murmur quoddã cordis in te abſorpti fundet. Sic Pſal. 77.c.13, In omni opere tuo loquar,& quaſi ſuſurrabo,& in factis tuis garriã. hoc eſt in illis animo fixus ſic ardebo vt cordis æſtus verba cõtinuò eructet. Nec alio acceptũ ſignificatu videtur hoc verbum & Iehoſ.1.b.8, vbi in hũc modum illi præcipitur, Ne recedat volumẽ Legis huius ab ore tuo,& meditaberis in eo die & nocte. Dum ab ore tuo dicit,ſatis loquelam indicat: vnde והגית, id eſt loquêris, quod ſequitur, idẽ valere nõ abs re iudicatur: ſed vt id quemadmodum dixi, de ſermone intelligas incondito qui ex animo cogitationibus æſtuante velut exundet. Nam id ſatis liquet, tale quoddam murmur & ſuſurrium proprie hac voce ſignificari. quare per eam apud Prophetam Ieſchaiah,13.b.4,& fremitus leonis, & gemitus columbæ,39.c.11, ſignificatur. Porrò de hoc Legis Diuinæ amore,ſtudio,iugi meditatione,atque cõmentatione præcepit Dominus, Deut.6.a.4, Audi Iſrael, inquit Moſcheh, Iehoua Deus noſter, Iehoua vnus eſt. Diliges Iehouã Deum tuum ex toto corde tuo,ex toto animo tuo,omnibúſque viribus tuis: ſintq; hæc

Q[uid] Lex dicatur. — חפץ — *Ierem.31.f.33.* — הגה

quæ ego tibi hodie præcipio insculpta cordi tuo: expones ea filiis tuis, loquerisque de illis dum sedes domi tuæ, quum iter facis per viam, quum accubas, quum stas. Alligabis ea manui tuæ in signum, sint tibi pro monili inter oculos tuos, inscribésque ea postibus domus tuæ, & portis tuis. Quũ enim ab ineunte ætatula omnis animi propensio ad praua detrahit, & vetus perduellis diabolus nunquam non eodem impellit, pernecessarium sanè fuerit à Lege, institutionéque Dei & sacrosancta doctrina animi oculos nunquam deflectere, nihil aliud cogitare aut loqui. Id quod indubiè studeremus, si penitus cordibus nostris Lex Dei insedisset, & radices egisset: si dicere illud Psalmi 40.b.9, liceret, Gratificari voluntati tuæ Deus meus animo meo collibuit, & Lex tua in visceribus meis, intimis scilicet sensibus, fixa est. Huc cum alias, tum ad Colos. 3.c.16, & Paulus hortatur, Sermo Christi, inquit, inhabitet in vobis opulentè cum omni sapientia: docentes & admonentes

2. Timot. 3. d. 16. vosmetipsos, &c. Nec alia causa Timotheum suum Sacris literis voluit adeò esse addictum, affirmans eas erudire ad salutem, hominémque Dei ita absoluere, vt omni virtute, bonóque opere sit instructus & ornatus, si nimirum ita vt hic Psalmus canit, vere amentur, omnique studio illis vita cõformetur. Alioqui enim mortua litera est, quicquid legitur: quæ vt falsa sciētiæ persuasione inflare potest, ita meliorem reddere, veráque instruere sapientia, quæ virtutum omnium parens est, non

In fastidium verbi Dei. potest. Hæc verò dum vel legimus, vel canimus, quicunque Christo nomen dedimus, pudere profectò & pigere debet vanitatis, & vt vere dicam, insaniæ nostræ: qui quum sciamus æternam vitam in iugi Legis Dei meditatione sitam, quibuslibet tamen cogitationibus atque sermonibus cupidè occupamur potius, quàm commentatione sermonéque Legis diuinæ. Qui nanque arcem sanctimoniæ & sibi, & multis aliis obtinere videntur, quos quæso sermones ferè serunt? quæ miscent colloquia? Quàm rarenter de Diuinis rebus sermo incidit? & si forte fortuna incidat, vt parum plausi-

Math. 12. c. 34. biliter excipitur: vt pauxillum aquæ illi infunditur? At non mentietur Christus, qui dixit, Ex redundantia cordis os loquitur. Si autem cor vacauerit Deo qui solus omne bonum est, quàm miseri & infœlices sumus? quantóque cum dedecore fidem Christi iactamus? Ne igitur hæc oscitanter prætereamus, beatus est qui Legi Dei studet, qui eam perpetuò versat. Miser igitur & infœlix erit quisquis eam susque déque habuerit. Mendacium & vanitas est omnis homo: ad mendacia igitur & vanitatem continuò, animo, ore & factis prolabimur. At quoniam totis in hoc viribus incumbere decet vt veterem hominem cum suis studiis ponamus, & nouum ad volũtatem Dei formatum induamus: par erit vt huc nos inuicem & horum & similium oraculorum admonitu, diligentissime incitemus & adhortemur. Thalmudici certam quandam ex Lege lectionem, cum signis quæ recitantes illam fronti & manibus solent alligare, quotidie demurmurasse, interpretantur iugem Legis diuinæ meditationem. O traditionem humanam, veritatis dissolutricem, sed à multorũ more haudquaquam alienam. Verùm audiamus quæ sacer fidicen deinceps nobis canat.

3 *Et erit sicut arbor plantata ad riuos aquarum, quæ fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non inarescet, & omnia quæ egerit, prospera erunt.* εἰκόνα habet hic versus, id est similitudinẽ in qua rei cuius claritas

εἰκὼν id est imaginem. quæritur, imago exprimitur, arboris videlicet & conuenientissimè satæ, & perpetuò virentis, & suo tempore fructum suum reddẽtis. Huius enim similitudine, fœlicitatem eius qui missis hominibus huius seculi, Legi Diuinæ sese totum addixit, non minus venustè, quàm luculenter ob oculos po-

Qualis arbor homo pius. suit, sed tamen sine antapodosi, id est redditione rei assimilatæ. Id verò piorum animos, dum ipsi apud se hominem Diuinæ Legis studiosum tam beatæ arbori conferunt, magis acuit. Vbi enim audiunt arbori fœliciter satæ, fructúmque suum tempore reddenti, sempérque vernanti illum cõferri, apud se cogitant, Ita electi in solo cælesti plantati sunt, vbi eos Diuini Spiritus succus nunquam deficit: hoc commodissimè irrigantur & fœcundantur: indéque suo tempore, quum res poscit, quum est cui prosint, fructum suum verbis & factis vberrime reddunt: sunt ad hæc perpetuò sui similes decentissima totius vitæ ratione, ac mirifico omnium quæ dicunt agúntque decoro, omnibus velut semper frondẽs & vernans arbor adblandiẽtes, ac præter fructum gratissimo quoque suo conuictu, ceu amœna vmbra, quoslibet oblectantes. Vsui nanque iuxta & oblectationi sunt in Sanctis omnia, vt qui omnibus omnia fieri enixissime studeant. Obseruet verò amans Dei animus, quanam hic similitudine Sanctorum fœlicitatem Vates exprimere voluerit: nempe eius rei quæ sibi nihil, omnia autem aliis est & affert. ita non ad vtilitatem solùm, sed & gratiam & voluptatem, eámque veram, & cum honestate coniunctam, dicere & facere omnia nos addecet. Vt enim Deum Patrem nostrum inuocamus, & de Seruatore nostro I E S V gloriamur: ita conuenit perfectam bonitatem quæ nulli non exposita est, atque beneficiis vniuersos (pro sua tamen cuiusque capacitate) cumulat, referamus. Quotus autem quisque iam est qui alicuius faciat offendisse, quos modo liceat offendere impunè? At is in cuius verba iurauimus, & cuius tribunali appare-

Math. 18. a. 6. bimus, ita accipiet quanlibet vel minimo eorum qui in ipsius fide sunt illatam iniuriam, vt præstare homini dixerit, appẽsa à collo mola deiici in mare. His si fidem haberemus, quicunque Chri-

sti fide cẽsemur, quàm silerent vbique fora, quàm cócors vndique vita ageretur, quàm fœliciter inde caderent Ecclesiæ Dei omnia, ex sancta hac conspiratione, vnoquoque pro sua portione, suóque in Christi corpore loco, in communem profectum aliquid cóferente! Canit siquidem Vates, *Et quæcunque instituerit, prospera erunt*. Et quî aliter, quum quisquis Legis Diuinæ verè studiosus est, nihil nisi cum Dei gloriam, tum electorum salutem quærat ac spectet, suo arbitrio nihil tentet, sed ducendum se diuino Spiritui in omnibus permittat? Ipsi sanè, quum diligat verè Deum, bono esse oportet omnia. Iam quũ arbori similis sit, quæ fructum fert suo tempore, nihil suscipi ab eo poterit quod nó & aliis commodo existat. Idcirco secunda, & ex sententia, fœlicitérque cadent quæcunque instituerit, egeritve. Huius præclara exempla habes in Abrahã, Moscheh, Iehosua, Dauide, Paulo, præcipue autem in Domino ipso. Quid enim instituerunt, quod optatum & fœlicem exitum, inuito etiam mundo, & Satana principe eius, sortitum non sit? Sic Sanctis omnibus, mira & indicibili prosperitate secundant quæcunque agenda sibi sumpserint. Parabola arboris in Scripturis admodum frequens est. Nam vix alia re natura & ingenium, siue bonorum, siue malorum, æquè luculenter atque perspicuè exprimitur. Boni siquidem omnibus fructuosi sunt: fructiferis igitur arboribus persimiles. Mali sibi tantùm viuunt, & sua ferè commoda nonnisi aliorum parant incommodis: interim tamen plus aliis in hoc seculo valere putantur: eóque non modò sterilibus, verumetiã pungentibus spinis, sæpe autem grandioribus quoque, sed infrugiferis arboribus, vt quercubus atque abietibus assimilantur, cúmque maiore hi sanctimoniæ specie nonnunquam sese ostentant. Ea de causa ficui quum pro ratione temporis folia tantùm, nondum fructus haberet, Christus populum Hebræorum multum pietatis externa ceremoniarum pompa de se absque syncero eius studio pollicentem, cótulit: maledictóque illam aridam reddens, significauit instare vt & falso illo vigore, cultu scilicet externo, priuarentur loco suo eiecti, & per omnes mũdi regiones dispersi. Malorum fugacem & inanem fœlicitatẽ quæ in speciem multo maxima atque diuturna videtur, Psalmo 37. g. 35, exprimit imagine arboris altè radicatæ atque frondosæ, sed quæ ilico euanuerit, Vidi, inquit, improbum robustum & bene radicatum, nobilem & florentem: transiui, &c. Potentiam malorum Scriptura passim similitudine cedrorum exprimit: malitiam verò & nocẽdi studium, spinarum atque tribulorum: sterilitatẽ verò, vineæ post diligentem cultum ferenti labruscas. Contrà, vitis, oliuæ & palmæ imaginibus, Sanctorum fertilitatem, hoc est benemerendi de omnibus studium & successum, morúmque summã suauitatem: cedrorum altitudine, certam eorum fœlicitatem & gloriam: rosarum & liliorum, doctrinam & saluificum famæ odorem deprædicat. Hæc licet nusquam non occurrant, volo tamẽ vnum & alterum locum adducere, quo hîc parabola hæc fusius explicata, insequentibus liceat paucioribus defungi. Nume. 24. a. 5, sic de Israele vaticinatum legimus Bileam, Vt fœlicia tabernacula tua Iaacob, in castris tuis Israel: sicut valles arboribus cósitæ, sicut hortus iuxta fluuiũ, sicut tabernacula quæ fixit Iehoua, sicut cedri iuxta aquas. His fœlicitatẽ populi ex Diuina benignitate prouenientem, Bileam exponere voluit. Eandem cum optata fructuositate Psalmus 92. c. 13, sic descripsit, Iustus velut palma florebit, & tanquam cedrus in Libano crescet. Sati in domo Domini (hæc enim solum illud est quod riuuli S. Spiritus interfluunt & fœcundant) in atriis Dei nostri florebunt. Iirmeiah 17. a. 8, eadem sic extulit, Confidens Iehouæ, erit velut arbor ad aquas plantata, quæ in ripa radices suas egit, nec metuit dum inualuerit æstus, foliisque pulchre frondet, siccitatis tempore nihil solicita, a faciendo fructu nunquam cessat. Iehezkel, cap. 47. b. 12, vbi de fluentis Spiritus sancti, corúmque fœcunditate vaticinatur, ait, Consurget ad flumen in vtraque eius ripa omne genus arborum fructiferarum: nõ inarescent illis folia, non consumentur fructus earum, in singulos menses ferent primitias: quoniam aquæ quibus irrigantur, illæ sunt quæ de sanctuario egrediuntur. Et erunt fructus eius in cibum, & folium eius in medicinam. Hominis enim solidè pii, & superno Spiritu fœcundati, omnia vtilia & salutaria sunt: quippe in quo Dei, fontis bonorum omnium, restituta imago sit. Hæc verò sic perpendamus vt pigeat & doleat tam tenues adhuc in nobis imaginis huius (cui tamen nisi per omnia responderit vita nostra, salui esse nequimus) apparere lineolas: & oremus portionem ampliorem aquarum de cælesti sacrario scaturientium, quo fructum in quod positi sumus, cumulatius feramus: ne si vsque inutilia ligna, solum vitæ huius absque causa occupauerimus, fomenta olim præbeamus foco gehennæ. Vulgata vtriusque linguæ editio habet, *& folium eius non defluet*. id vero quadraret, si scriptũ esset יבול: nunc autem יבל Vates posuit: id non cadere aut defluere, sed inarescere & siccari significat. Et transfertur ad homines, dum velut vitali succo, atque inde viribus exhauriuntur & deficiunt: vnde dicebat Iithro ad Moseheh, נבל תבל exhauriendo exhauriris, vel deficiendo deficis & tu & populus, &c. Sic & Ieschaia, quum defecisse populum significare vult, Tanquam folium, inquit, exiccati sumus. Eadem ratione, & ad significandam morum corruptelam, ingeniique deprauationem, vocem hanc translatam existimo. corruptis enim ingeniis, perditisque hominibus succus rectæ rationis velut exaruit. Stultos quidem in hoc significatu נבלים vulgò interpretantur: sed significat

Arbor, in Scripturis.

Exo. 18. c. 18.

Iesaia 64. a. 6.

hoc nomen perditos,rectóque iudicio destitutos, qui non viui homines, sed velut cadauera inter recte & ordine viuentes habentur.

4 *Non sic improbi, sed sicut quisquiliæ quas dispellit uentus.* Schemate orationis vsus est quod Fabius synecdochen vocat,quum breuitatis & argutiæ gratia verbum subtrahitur, quod satis ex cæteris intelligitur. Hebræi illud vocant דרך קצרה. Significare enim Vates voluit,non sic habere improbos sicut babentur Sancti: hos non esse vt illos vtiles & salutares, neque succedere eis quæ instituunt,sed habere vt quisquiliæ. In eo verò iterum imagine vsus est,propter enargiam, hoc est sermonis claritatem & euidentiam. מוץ Hebraicè minutias significat palearum quæ prorsus nulli vsui accommodæ sunt:tantùm dispersæ vento omnia commaculant,& oculos hominum lædunt.

מוץ id est quisquiliæ. χνῦς

Suprà monui hîc nomine improborum & flagitiosos atque malitiosos intelligendos,quòd in eosdē omnia tria nomina cōpetant. Porrò non hoc solùm loco inanitas atque fugacitas improborū hac imagine describitur. Infrà imprecatur hostibus suis, Sint velut quisquiliæ expositæ vēto. Et Ies.17.d.13,de dispergēda multitudine populi aduersarii, Persequutione,inquit,agentur,ceu quisquiliæ in mōtibus expositæ vēto. His quid est inanius? quid æquè fugax? Sic iā sunt omnes qui Deū ignorāt,vtcūque oculis carnis videātur nihil nō esse,& posse, atq; sic radices egisse vt nulla vi queāt euelli, taceo ita ut quisquiliæ cōminui, atq; vēto dispelli, & prorsus disperdi. Hoc verò si credere nobis planè daretur,quàm modestè,quàm religiose hîc viueremus? quàm magnanimè deniq; mūdi potētiā & copias despiceremus? vnū hoc curātes,vt Domino omnē vitā nostrā approbaremus: qua sola ratione vita æterna,solidéq; beata cōstat.

5 *Propterea non stabunt improbi in iudicio, & peccatores in concilio iustorum.* Stare in iudicio per metaphoram,pro vincere iudicium, causámque probare accipitur. Latini cōtrario huius vtuntur, Cadere causa. quanquam & Terētius dixerit, Vix steti,pro Vix fabulā approbaui,vix cōprobatus sū à populo. Quare quod hîc de improbis prædicitur, illud est quod Psal.109.a.7, hosti suo & Dei Sanctus imprecatur, Dū,inquit subit iudiciū,condēnetur improbitatis. Et recte ait, *Propterea*. si enim vt quisquiliæ dispergentur,quì cōsisterent in iudicio Dei,senatúque Sanctorū: Neq; enim apparebūt corā oculis tuis vani,canit Psal.5.a.5,hoc est nō feres eos. Dicet bis enim, Discedite à me,& à cōcilio eorum qui sunt benedicti Patris mei,beatā cælorum hæreditatem adituri, & ite in ignem æternum. עדה,concilium,cœtum,atque concionem significat: & eam nō semper bonorum,vt quidā putarunt. nam Psal.22.d.17, עדת, id est cœtus noxiorū dicitur. nemo igitur de eo frustra philosophetur quòd cōcilium legit. Inest præterea huic versiculo schema quod σύζευγμα vocant, quo ad vnū verbum plures sentētiæ referuntur. nam verbo, Non consistēt: & In iudicio,& In concilio subiungitur. nec abs re quidem: quādoquidem cum Domino Sancti iudicaturi sint. Quemadmodum enim hîc Dei de hominibus sententia per hos proponitur: ita erit

Luc.11.d.31. & in magnis illis comitiis. Ibi Niniuitæ qui resipiscentiam ad prædicationem susceperunt Io-
3.Reg.10.a.1. nah: & regina Saba,quæ vt audiret Solomonem, tam ex longinqua regione Ierusalē petiit,condemnabunt Iudæos qui prædicationē Christi respuerunt,Ionah & Solomone infinito præstātioris. Tūc totum Israelē iudicabunt Apostoli,primores in regno Dei. Apparebunt Domino & Angeli. Qui ergo à Domino condemnari meruerint, causam suam nec in concilio Sanctorum approbabūt: sed pariter ab ipsis condemnati.causa cadent,iussique ire in gehennam, à conspectu Sanctorum rapientur velut inanes quisquiliæ vento dispersæ. לא יקמו,quod verti, *non consistent*, plerique verterunt, non surgent, & de resurrectione mortuorum disputarunt. Significat autem id verbi proprie Stare,consistere: nonnunquam se statuere vel erigere, eóque & surgere. At hic quum per illationem huic, Tanquam quisquiliæ,&c. subiicitur: quis nō videat Vatem dicere voluisse improbos & flagitiosos,qui iidem sunt,in iudicio,& magno illo Sanctorum concilio quod aderit Christo venienti in maiestate Patris ad iudicandum,minime staturos, id est causa casuros,& iri cōdemnatum? Cæterùm resurgent,sed non in resurrectionem vitæ: astabunt tribunali Christi,sed vt pronuntiata sententia, mox se recipiant in ignem æternum paratū diabolo & huius angelis. R. Kimhi iudicium hîc diem mortis cuiusque intelligit: & cōciliū iustorum,cœtum sanctarum animarum,in quem Sācti post hanc vitam admittētur, & ex quo reprobi excludētur, vt qui pereant animo & corpore, idcóque non habeāt stationē, & vt verbū

צדיקים verbo reddam, Non surgant, consistant, ac permaneant inter iustos. צדיקים, *iustos* omnes reddunt,& proprie. nam omnino id nobis significat,modò iusto suo significatu accipiatur. Iustus enim is dicitur qui iustitia præditus est. ea autem affectio & habitus animi est quæ suum cuique tribuit,societatémq, humanæ cōiunctionis munificé & æquè tuetur: cuius vt fundamentū sūt fides & charitas,ita comites nunquā desunt pietas,liberalitas,benignitas,comitas,quæque sunt huius generis alia: id quod Cicero de Fin. Bon. lib.5,& Off.1,& 2,locupletè probat. Etenim, vt idem inquit,ex hac vna virtute boni viri nominantur: nec potest quisquam iustus esse,qui mortem,qui dolorem,qui exilium,qui egestatē timet: aut qui ea quæ his sunt contraria æquitati an-

teponit. Sicut sanè Paulus recte dicit, in hoc vno verbo, Diliges proximũ tuũ sicut teipsum, totam Legem cõtineri, perficíque hoc vno præcepto seruato. nam qui vere alterum sicut seipsum diligit, nullo officiorum genere illum demereri cessat: ita hunc demum iustum, atque ideo omnibus virtutibus ornatum dicemus, planéque bonum & Deo similem, qui solida erga proximos dilectione fuerit præditus: propterea quòd nisi qui perinde atque semetipsum alios homines diligat, suum cuique tribuere, & sese omnibus velut seruum, quod Lex requirit, addicere possit nemo. Hanc autem dilectionem Deus, hoc est ipsam suam naturam (Deus enim charitas est) nonnisi suis filiis, quos suo obsignat agitque Spiritu, donat. Proinde quos Scriptura צדיקים, & Latini iustos vocãt, iure intelligimus eos qui proximos verè diligunt: eóque Legem totam seruant, omni virtutum genere ornati, atque Spiritu Dei donati, indéque germani Filii Dei, sancti & boni. Hæc verò, quum hîc inchoata tantùm & imperfecta omnia Sanctis adsint, ideo imperfecte quoque iusti sunt quicunque hoc nomine in præsenti vita censentur. Veruntamen ita vocantur quibuscunque est iustitiæ studium, eo quòd in quibuscunque hoc fuerit, ii plenam olim & consummatam iustitiam percepturi sint. Iuxta illud, Quos prædestinauit Deus, hos & vocauit: quos vocauit, hos & iustificauit: quos verò iustificauit, hos & glorificauit. Ro.8.f.29. Occurremus siquidẽ olim in virum perfectum, in mensuram plenè adultæ ætatis Christi quotquot ipsi insiti sumus. Eph.4.c.13. Hinc ipse quoque Dominus testatur nos iam habere vitam æternam: quæ vtique nihil nisi plena perfectáque iustitia est. Ioh.3.b.17. Paulus affirmat saluos esse: quod vtique aliud non est quàm iustitia absolutos: & tamen inchoata ea duntaxat est in nobis, sed inchoata diuinis, nõ humanis auspiciis, ínque arrha Spiritus sancti obsignatis, quo perhibente testimonium spiritui nostro Dei nos filios esse, ipsum patrẽ inuocamus: Rom.8.c.16. eóque salui tandem, iustique ad plenum reddamur oportet. Saluus enim erit quicunque ipsum inuocauerit, & proculdubio tandem plene atque consummatẽ. Hæc de iustitia & iustis, quoniã hæc nomina vbique in Psalmis occurrunt, semel annotare volui. Sunt qui Surgere vel stare in iudicio, pro eo interpretantur quod est iudiciaria potestate fungi, & agere principẽ & iudicem: sed nusquam potui inuenire locum, quanquam diligenter vestigarim, vbi hæc loquutio sic accipiatur. Id enim Scriptura dicit Constitui iudicem, iudicare, facere iudicium.

6 *Quoniam nouit Iehoua viam iustorum, & via peccatorum peribit.* Via iustorum, vita & institutum iustorum est. Hos Deus, vt suos agnoscit, fouétque: ideo & vita, & omnes actiones eorum ei curæ sunt. Contrà autem reprobis dicet, Amen dico vobis, non noui vos. hoc est, inter meos nunquam habui. hinc necesse est vt vita horum, omnéque quod instituerint, tandem dispereat, vtcunque ad tempus videantur florere, posséque multa. Matth.7.d.23. *Nouit Iehoua viam iustorum.* Tropus Synecdoche est, qua ex eo quod præcedit, id quod consequens est intelligitur. Neque enim quicquam ignorat Deus: sed cognitionem solet amor, cura, & prospectio cõsequi. his Deus prosequitur vitã Sanctorum: ideo & hic fructifera est, & in futuro diuina eam sors atque fœlicitas consummata excipiet. Hanc itaque curam, atque paternam prouidentiam Vates significare voluit, dum id quod præcedit, dixit, nempe *nouit viam, &c.* Hîc verò tropus in Scriptura frequens est, Quid est homo, quòd agnoscis eũ? Psal. 144.a.3. Et, Agnouit in tribulatione animam meam. Psal.31.b.8. Ego cognoui te in vtero matris, Iirme.1.b.5. Altera versus particula simpliciter dicta, prioris tropum aperit. Quum enim secundum rationem contrapositionis dicendum fuerat, Viam autem improborum ignorat: dicit, peribit. Metaphora qua per viam vita, actio, institutum intelligitur, abunde nota est. Via reproborum interibit, per metonymiam accipi potest, pro impii disperibunt vnà cum vita & actibus suis. id quod canit versus vltimus Psalmi sequentis. Et hic sensus probatur D. Kimhi. Sed quid est interitus malorum, quàm vitæ eorum destructio & abolitio? Quid Dei nosse. Hic verò versiculus causam exprimit fœlicitatis quam hic Psalmus Sanctis tribuit, & in eo collocat quòd sunt frugi, iucũdique omnibus: nihil non ex sententia animi semper vsibus proximorum inuigilantis cadente. Prima radix salutis sanctorum. Hæc enim omnia inde Sanctis obueniunt, quòd eos Dominus inter suos agnoscit, curámque eorum paternam gerit: eam quam sanè cepit antequam essent, & qua vt sui essent præcognouit, iuxta illud Apostoli, Quos præcognouit, & prædefiniuit, vt sint conformes imagini Filii sui. Rom.8.f.29. Hac ratione quum non sint præcogniti & agniti Domino reprobi, Spiritu eius bono non donantur: atque ideo id quod nati sunt, mendacium & inanitas perseuerant, regenerationis expertes, æternum demum pereunt, omnísque vita eorum euanescit: nisi quòd animæ eorum ad tormenta seruantur, ad quæ & olim corpora restituentur. Habent vero hæc, si animo Dei studioso pensiculentur, vehementes in se flammas quæ cunctas in nobis terrenarum cupiditatum sordes meritò exurant, purgatósque & abstractos ab omni malorum societate, in cælestia subuehant. Quid etenim desiderent boni qui Deo curæ sunt, quos inter suos agnoscit? Contrà, quid mali nõ expectent quos ille ignorat, cuius solius cognitione & prouidentia seruantur & consistunt omnia? quósque perituros pronuntiat nescius falli Spiritus Dei? Quid ergo hos miramur? cur eorum societatem ambimus? Cur eos denique timemus, aut eis inuidemus? Sic sanè Lex Dei meditari, sic oracula diuini

Spiritus debent expedi. Nisi enim meliores à Diuina lectione, hoc est à more, cupiditate, & studiis improborum remotiores, & actionibus quæ decent filios Dei addictiores surrexerimus, contumeliam facimus Magistro cælesti, cuius sanctissima, iuxtà ac saluberrima monita sic contemnimus: indigna habentes quæ animaduersione pressiore excuteremus, animisque nostris imprimeremus. Fusius paulo hunc Psalmum, quanquam longe adhuc infra copiam diuitiarū spiritualium quæ in eo quamlibet breui, Spiritus sanctus nobis proposuit, explanauimus: deinceps annotaturi omnia strictius, quòd alioqui in immensum excresceret opus. Conijcere autem hinc licet quàm inexhausta insit in his sanctissimis odis vis opum cælestium: quas nemo quamlibet Diuinarum rerum cum scientia, tum facundia pollens, satis indicauerit. Nec id facere operæpretium, vt equidem arbitror, foret. Præstat enim vt quisquis admissus huic thesauro fuerit, ipse singula animaduertat & consideret: sic maiore accendetur admiratione, & potentius animo rapietur. Satis igitur fecisse muneri meo arbitrabor, si posthac linguæ & phraseos, quoad eius licuerit, in istis tegumentum infirmioribus oculis, vt per illud traiicere visum possint, subduxero: & vel paucula ex infinitis istis supernæ sapientiæ thesauris indicauero. Qui huius desiderio sapientiæ tenentur, eos Spiritus Dei quo imbuti sunt, indubie vel tantillum adiutos prouehet, pluráque videnda dabit, quàm ostendere quisquam possit mortalium. Porrò quum sint quædam in hoc Psalmo quæ & in reliquis creberrime recinuntur, quorum occasione quæstiones quædam moueri solent, & hæ non inutiles, si ita vt Dei filios omnia ad vitæ emendationem referentes, decet, sobriè & religiosè, non impure adeò & tumultuosè, vt hodie quibusdam in more est, tractarentur.

Quomodo de rebus sacris disserendū, & iudicandum.

Omnia sanè supernæ philosophiæ in hoc nobis donata sunt, vt in Diuinæ naturæ consortium euehamur, Deum Patrem iam eius filii omnimoda bonitate referentes, atque ad huius imitationē quoscunque liceat adducentes. Quanta igitur sanctissimæ doctrinæ iniuria, quantū est offendiculum Electorum, sic quæ Scripturæ tradunt disputare, vt & ipsi in non ferendā impudentiam atque temeritatem, plerunque etiam beluinā quandam rabiem efferamur, omnem semel cando rem & humanitatem exuti, & alios cum ipsa animi impotentia, & dissentientium intolerantia, tum nouationis præposteræ inuidia, & reiiciendi recepta tam intempestiua audacia dicam an impietate, multas Dei timore imbutas mētes, ab hac salutifica doctrina absterreamus & repellamus? Quis enim Diuina inde expectet, vbi videt humanos quoque sensus periisse? Proinde oro & obsecro per tremendum Conditoris numen, per nunquam satis veneratam Scripturarū maiestatem, per omnium filiorum Dei (quos alioqui infinita à cælesti hac philosophia auocant) salutem, quicunque de Sanctis commentari, statuere vel differere volent, meminerint se in schola versari Spiritus sancti, in palæstra sapientiæ Diuinæ, ponant omni studio affectus carnis: qui quo adhærent tenacius, hoc versentur in omnibus solicitius: agant, dicántque cum timore & tremore omnia, ita vt Paulus (tanto nobis spiritualior) se apud Corinthios Sacra tractasse testatur: agnoscāt se suis hic viribus nihil posse: Dei Spiritus esse munus vt veritas rite cognoscatur. Hunc prece sedula inuocēt: nec si quædam prima facie non arrident, ideo ilico abiiciant, si ea modò præ se ferunt studiū Dei. Non dantur omnibus omnia, nec quibusvis momētis docet Spiritus Dei: sinit nōnunquam experiri nos quàm sine eo nihil valent quantælibet vel ingenii vires, vel doctrinæ opes. Longissimè verò absint à pronuntiandi temeritate, nec minus à nouādi studio. Habuit suos Deus iam inde à primordiis mundi omnibus seculis, quos sua minimè celauit. quare iure piis suspectum est quicquid vt nouum venditatur. Denique inhumanum est, nedum indignum filiis Dei, vere pios, veréque doctrinæ sacræ studiosos, ac non parum de Ecclesia Christi suis scriptis meritos, temere adeò in ordinē cogere, adeóque omnē illis authoritatē derogare. id quod plerique sibi nescio quo spiritu, turbulento hoc nostro seculo nimium quàm licenter permiserunt. Attingam equidem subinde quæ in quæstione apud Scripturarum studiosos versantur, sed paucis: dabóque magis operam vt quæ rectè Patres sancti censuerunt, & vsque apud orthodoxos vt rectè iudicata perseuerarunt, sic quoque habeantur: & cum Scriptura omnis veritatis regula, tum & aliorum qui veritati subscripserunt, tam huius, quàm superioris temporis tam Ethnicorum quàm nostrorū sententiis congruere agnoscantur. Sui enim simile verum est à quocunque dicatur: & latet sæpe sententia eadem sub verbis in speciem diuersis. Vsu compertum habeo præcipuas tam apud priscos quàm recentes, dissensiones, tantùm in verbis, non in re sitas: quibus tamen interim cælum terræ, & terra cælo miscetur. Qui Satan dicitur, & est aduersarius noster, & ad officiendum intentissimus, nihil prius habet quàm discordes nos reddidisse, quorum salus in sola concordia, mutuáque charitate consistit. Nostrum igitur est omni studio artibus & conatibus eius ire obuiam, & omni vi fugientem etiam concordiam retinere: ac ideò probe semper summáque fide & diligentia expendere ac dispicere prius quæ nobis primo intuitu parum vere dicta videntur, quàm vt ea damnemus: studiosè vestigare num ad Dei gloriam dicta sint, siue aliqua ratione huc trahi possint cōmoda interpretatione. Diabolicum sanè est quærere quod carpas, quod damnes: neque hominis,

1.Cor.2.&.3.

dissentire cupidè. Hic candor, hoc cõsensus studium quum omnibus debeatur, (omnes omnibus enim fratres sumus, maioréque quàm humana amicitia deuincti) præcipuè debetur iis quos multis iam seculis & sapientiæ & sanctimoniæ nominibus totus ferè orbis suspexit, & veneratus est. Hæc præfari hîc volui quo bonis institutum meum facilius approbarem, qui sic vera atque ex Scripturis deprompta dicere proposui, vt ab Ecclesiæ Christi consensu nihil, & sanctorum patrum sentẽtiis quàm minimũ variem: & rursus sic recepta ab Ecclesiis & scripta à Patribus sectari, ne his Scripturarum authoritatem posthabeam. Tum vt à iudicaturis hæc, siqui modo erunt qui ea suo iudicio dignabuntur, affectuum impetrarem reiectioné, qui certe quũ de veritatis iudicio agitur, debent abesse longissimè: cauerémque hoc pacto nequis vel ambitiosè gratiæ siue nouitatis, siue vetustatis nimium addictus, néve cupidè suæ sententiæ plus satis amans, néve demum sordidè in censendis dogmatis regni cælorum, rationem facultatum huius vitæ habendam aliquam existimans, iudicium de his faceret: sed verè potius, sed candidè, sed religiosè, quisque hæc arbitrari velit. Nunc ad institutũ. Ponit hic Psalmus omnem fœlicitatem in amore, iugique studio Legis Diuinæ. Hinc de nomine, natura, ac vi Legis, quæ vere lex naturæ, qua iusta & iniusta omnia censeri debeant: inde huius occasione, de libertate arbitrii humani: tum quæ Diuinæ Legis nomine habenda sint: denique quatenus ea nos teneant quæ vocantur legis humanæ, delibare paucula, non abs re fore existimaui, vel eo quòd quũ harum rerum in omnibus ferè Psalmis incidit mentio, hîc initio luce aliqua eis illata, liceat postea in enarrãdis Psalmis pergere expeditius. Primùm ergo quantum ad nomen attinet, iam id suprà ex Cicerone de Legibus cõmemini. A delectu enim nominata est, vt Græcis dictus ἀπὸ τοῦ νέμειν ὁ νόμος, quòd vnicuique suum tribuat. Lex ergo ratio vocatur quæ iubet rectè facere, vetat delinquere, impellítque vt eligamus iusta, respuamus iniusta. Hæc ratio siue impressa hominum mentibus, siue excepta literis, vt omnia bona, à Deo deriuetur necesse est: cuius prouidentia quum ad bonum cuncta adigantur, & reuocentur à malis, princeps lex, legúmque fons iure dicetur: id quod & Cicero 1. de Legibus, præclare & orthodoxe disserit. Inde habitus ille animorum quo ad deligendum recta, & repudiandum praua propendent, Legis nomine censetur. Tertium gradum obtinent quæ populis præscribuntur ad honesta eos vocantes, & ab inhonestis reuocãtes. Vt autem hominibus recta ratio nimium imminuta est: ita semper in iis quæ statuunt, non parum iustitiæ desideratur. Quapropter suum Deus Spiritum sanctis Moscheh & aliis adflauit, donauítque eam vitæ rationem præscribere quæ erudit, quæ ad salutem & ad omne bonum opus expedit, vt de ea D. Paulus, 2. Timot. 3. d. 17, testatur: Ita quicquid est vel recti iudicii in animis mortalium, vel probæ legis in scitis populorum, sapientúmque quorumlibet placitis, responsis & institutis, denique & ipsæ arcanæ Scripturæ, omnia principi illi legi sapientiæ cuncta tuentis & regentis Dei, accepta referenda sunt. Hinc ipsa de se Dei mens, sapientia & lex prima sic prædicat, Mei muneris est prudentia, solertiam ego confero, penes me est consilii & vera videndi facultas, ego intelligentiam & animi robur suppedito: meo numine Reges rite regna administrant, & principes recta statuunt: meo numine optimates, cunctique mãgistratus suo munere funguntur. Lex itaque in vniuersum, ratio est rectè & ordine viuendi, vt cuncta nostra dicta & facta summo cum decoro, in vsum & salutem omnium quibuscum vixerimus cedant. Hãc quum omnium animis insculptam quidam existiment, legem naturæ vocant, soláque natura duce ad perfectam peruenire virtutem, omnibus in manu esse arbitrantur. Inter hos & Cicero est, qui lib. de Leg. 1, scripsit non sola virtutum semina, & quos ipse vocat igniculos, naturæ ingenio hominum indita: sed simul datum vt ipsa etiam per se natura longius progrediatur: ac nullo docente profecta ab iis quorum ex prima & inchoata intelligentia, genera cognouit, confirmet ipsa per se rationem, & perficiat, vt nemo sit cuiuscunque gentis qui ducem naturam nactus, ad virtutem peruenire nõ possit, & eo vt sese haud plus quàm alterum diligat, seruétque illud Pythagoricum τὰ τῶν φίλων κοινὰ, id quod modò habetur incredibile. Quibuscunque enim data ratio est, iisdẽ putat datã & rectam rationem, quæ lex est: & hanc vbi obtineat, efficere, vt sui nemo tam similis sit, quàm omnes sint omnium. Quod quominus fiat, deprauationi consuetudinum, & opinionum vanitati tribuit, quibus animorum imbecillitas à naturæ ductu torqueatur. Huic sentẽtiæ partim assentiunt Damascenus, Isidorus, Thomas, ac alii multi. Thomas siquidem in priore partitione secundæ partis quæstionum Theologicarum, quæst. 94, quæstiuncula 2 & 3, iuris & legis naturæ esse agnoscit quicquid hominibus communiter insitum sentimus: horum primum facit vt se homo tueatur, quod commune habet cum omnibus rebus: deinde vt genus suum prouehat, procreatione & educatione prolis, quod ei commune est cum vniuersis animãtibus. Tertium, quod peculiariter naturæ hominis sit, facit propensionem ad cognoscendum & colendum Deum, ad benefaciendũ iis quibuscum viuit, sectãdúmque quicquid fuerit honestum

De Legibus & lib. Arbitrio.

Sap. 8. b. 14.

Quid Lex in vniuersum.

& laudabile. Rationis siquidem quum sit, vera falsis, bona malis, virtutes vitiis præferre, & voluntas rationē sequatur, agnoscit humano ingenio naturale esse quicquid virtutis sit. Ad hæc confirmanda adducit Damasc enum lib. 3, dicentem omnes virtutes, naturales esse. Hanc sententiam & Isidorus sequutus est, qui iuris naturæ fecit, quicquid continetur in Euangelio & Lege, hoc est vitam in his præscriptam: vt nimirum quisque cum altero ita agat vt agi secum ab illo velit. Hinc illa axiomata nata sunt, Per se mala esse, nec ab vlla posse potestate indulgeri, quæ naturali legi aduersantur. Ex lege naturæ leges omnes censendas, & arbitrandas: qui legem sequatur naturæ, ex æquo & bono cum omnibus viuere. Ad hunc modum & Augustinus de naturæ lege multis in locis loquitur. Hoc autem variant hi orthodoxi à Cicerone, quòd dum tanta naturæ tribuunt, naturam vt condita erat, aut vt rursum Spiritu Christi restituta est, non vt modò imminuta & sibi relicta perdita est: aut certè secundum qualescunque veri ac boni reliquias, non secundum innatam iam corruptelam, considerant. Agnoscunt quoque, non tam ex Sacris literis, quàm propria experientia docti, deprauationes humanæ vitæ non solum à parentibus, nutrice, magistro, Poeta, scena, consensu multitudinis, denique illa boni imitatrice, malorum autem omnium matre voluptate, quæ penitus in omni sensu implicata residet, quam Paulus ἐπιθυμίαν, id est concupiscentiam, Moscheh vero יצר לב, id est figmentum & propensionem cordis vocat, Gen. 8. d. 21, prouenire, vt Cicero censuit: sed plurimum simul ad

Ephe. 6. b. 12.

mala pertrahere perniciosam illam vim spirituum quos Paulus principatus & potestates, mūdi rectores, potentes tenebrarum seculi huius, & Dæmonia versutiæ & noxæ, è cælesti statione nobis imminentia nominat: contra quos perpetua nobis dimicatio est. Agnoscunt præterea illam siue voluptatem, siue concupiscentiam, siue יצר לב tantum valere ad malum, vt legem naturæ de qua loquimur, rectam scilicet rationem, nec vere habere, nec sequi homines queāt quicunque renati, diabolique potestate exempti non sunt. Quæ renascentia quibus penitus nega-

Ioh. 8. f. 44.
1. Ioh. 3. b. 8.

ta est, eos Christus ipse & Iohannes ex diabolo natos affirmant, Paulus captiuos ad voluntatem eius, 2. Timoth. 2. d. 26. Sicut dominari eum in omnibus, quibus credere veritati nondum datum est scribit Ephesiis, vocās eosdem peccatis mortuos, hoc est omni recta vita destitutos. Ad Ephes. 2. a. 5. A qua morte, seruitute, & captiuitate, in quam omnes nascimur filii iræ, vnus seruator noster Iesus Christus liberat, dum quem morte sua meruit bonum Spiritum ex voluntate Patris electis suis adspirat: quo vt se iam Dei filios & hæredes agnoscunt, & spe solida vitam æternam obtinēt: ita in gratiam, & ad imitationem bonitatis Diuinæ omnia omnibus fiunt: nec prius quicquam habent quàm exacta viuere sanctimonia, & frugi esse vniuerso ge-

Quid propriè lex natura

neri humano. Hinc videtur, si id dicendum sit quod res est, & libet cōgruentem rei appellationem vsurpare, eam quam naturæ legem vocant, non ineptè nominari rectam rationem electis adspiratam cælitus. Reliquos enim quū peccatis mortui sint, vt Paulus inquit, quū nequeant etiam quæ sunt Spiritus Dei percipere, vt idem testatur 1. Cor. 2. d. 14: quomodo dicemus recta ratione, id est lege præcipiente bona, vetantéque mala, præditos? Fateor & perditis cogitationes subinde quibus malorum suorum ac iudicii Diuini admonentur adflari: sed quibus non modò non emendantur, verùm redduntur etiam deteriores, omnísque excusatione nudantur.

Recta monita reprobos reddunt deteriores

Quid enim aliud putemus efficere immissa animis reproborum Diuina monita, quàm quæ auribus Schaulis Dauid, & proditoris sui ingerebat Seruator? Vtrunque quòd non essent nati ex Deo, nec liberati à Filio, tanto propius Satan gehennæ impulit, quanto pluribus inde sanctis monitis reuocabantur. Idem vsuvenit & Pharaoni, accidítque ex diabolo natis, id est deploratè malis, vasis æternæ iræ vniuersis. Quanquam & cæteri mortalium, inquantum pec-

Augvst.

catores sunt, sub diabolo sunt, vt inquit D. Augustinus ad Bonifacium contra duas epistolas Pelagianorum: nisi inde eruantur per Christum. At quia ex filiis Dei sunt, quanuis adhuc di-

A solo Christo est vectius liberi arbitrij.

spersi, & in potestate tyrannidis Satanicæ, non licet illi in hos quod in illos. Porrò verè liberi tum erunt, quando Spiritu libere amādi & sectandi quæ iusta sunt, à Domino fuerint donati. Hanc liberationem cum aliàs, tum ad Romanos, 8. a. 3, Paulus egregiè & copiosè prædicat,

cap. 7. d. 23.

Lex, inquit, Spiritus vitæ per Christum Iesum, liberum me reddidit à iure peccati & mortis. Hoc verò ius tam violentum paulo antè questus fuerat, vt diceret captiuum se redditum legi peccati: idque adeò vt faceret quod detestabatur malum, & quod bonum optabat non faceret. Per Christum autem vbi donatus fuit lege Spiritus vitæ, hoc est Spiritu Dei bono, mentéque recta, quo iam ad bonam & sanctam vitam volens & libens inclinabatur, iure peccati, & eodem mortis (nam eadem vis est qua in æternam mortem depellimur, & qua trahimur ad peccatum) etsi nondum plene abolito, plurimum tamen infirmato. Vnde Augustinus lib. De gratia & libero arbitrio ad Valent. cam liberi arbitrii in homine inopiā agnoscit, vt quæ Lex bona iubet, non modò si afflatu Diuinæ gratiæ non iuuetur, facere nequeat, sed deterius peccato addicatur. Nam ait, Huiusmodi homini nihil Lex erit, nisi virtus peccati: augetur e-

nim concupiscentia, & maiores vires recipit Lege prohibente, si nō adiuuet Spiritus gratiæ. Hic verò Spiritus, quū ab vno nobis Christo contingat, probè Paulus ei dicto, Virtus peccati Lex: subiecit, Gratias autem Deo, qui dat nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum, contra peccatum. Quod à prima scilicet origine nimium in nos iuris habet, à Lege auctum magis sæuit, efficiente id nō ipsa Lege quæ sancta est, sed ingenii nostri corruptela. Eódem valet quod & Colossensibus scribit, Qui eripuit nos à potestate tenebrarū, & transtulit in regnū Filii sibi dilecti, per quem habemus redemptionem per sanguinem ipsius, &c. Hoc verò redemptionis & restitutionis nostræ mysterium quum à seculis absconsum fuerit, vt toties Paulus testatur, mirandum non est Ciceronem naturæ tantum tribuere, vt scribat ipsam per se longius progredi: quæ etiam nullo docente profecta ab iis quorum ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, confirmet ipsa per se rationem, & perficiat, quam adultam & perfectam sapientiam rite nominandam censet, omnium bonarū artium matrem. Porrò quum quis expendit quid hic naturam vocarit, nempe vim illā ingenii qua nobis constat cum Deo agnatio quædam, qua bona & intelligere & prosequi datū est (quam Numinis adflatu regi, in secūdo de Natura deorū Balbus testatur: cuius disputatio Ciceroni ad veritatis similitudinē visa est propensior) satis apparet ad integriorem, & cælestibus coniunctiorē hominum naturam, quam sequi ducem non sit cuiusuis, Ciceronē respexisse, & de hac illud scripsisse, Nec est quisquam gentis vllius qui ducem naturam nactus, ad virtutem peruenire non possit. Qui ducem inquit, naturam nactus, id quod perpaucis contingit: naturam inquam & ingenium, quod Diuinum munus est quo hominem quem principium reliquarum rerum esse voluit, Deus peculiariter ornauit, quóque homini cum Deo similitudo est. Hanc certe naturam, hanc Diuinæ particulam mentis cui datur sequi (quod non fit nisi potentiore superni Numinis adflatu) in eo malesuada voluptas opprimitur, incẽtórque eius Satanas repellitur: ipséque, prælucente Dei Spiritu, citra doctrinam hominis, ad solidam potest virtutem (quæ Ciceroni nihil aliud est quàm in se perfecta & ad summum perducta natura) peruenire: hoc est, vt nostris verbis loquar, pristinam integritatem, depulsa labe quæ à corrupta natiuitate contracta est, recuperare. Hæc ipsa autem redemptio & liberatio nostri est à tyrannide tenebrarū, sanguine Christi perfecta: & ille Numinis adflatus, Spiritus sanctus est quo Filii Dei aguntur, & natura restituitur: cuius donum est omnis veri & cognitio & amor: quíque vnquam rectè sapuerunt, id ab hoc Spiritu, & Seruatore nostro qui æternum Patris verbum est, venit. Quicunque igitur & ex nostris scriptum reliquerunt lege naturæ omnem constare iustitiam: & qui naturam sequatur, eum piè & iustè viuere: id de natura hominis, vt condita primùm est, non vt postea prolapsa, intellexerunt. Nam ingenue omnes non veteres modò, sed & recentes Theologi, inter quos haud iniuria satis sit vnum Thomam laudasse testem, liberum arbitrium, nisi & moueatur & iuuetur à Deo, ad bonū nihil valere confitentur. Non inest igitur iis quæ de libero arbitrio Patres quidam, aut etiam neoterici adseruerunt, ea quam nonnulli putant impietas, si hæc ritè modo accipiantur, & sic vt ipsi scriptores ea accipi voluerunt. Sensui sanè communi aduersatur, negare nos agere libero iudicio, deliberatione, & voluntate. Quis enim nō videat, nequaquam nos impetu sensuum vt bestias agi: aut vi rapi externa, vt lapides? Quis ea quæ verissima de Seruatore audierit, non apud se antequam amplectatur, liberis cogitationibus excutiat, & perpendat num vera sint? quúmque vera deprehenderit, tum demū sua sponte & vltronea voluntate animi sui amplectatur? At hoc liberum arbitrium vocatur Latinis. nam aliud Græci significare volunt per suū αὐτεξούσιον. Quid verò aliud faciebant Thessalonicenses illi qui Scripturas scrutantes, disquirebant an ita haberent quæ Apostoli eis adnuntiauerant? Act. 17. c. 11. Nunquid hi libero de Euangelio arbitrio statuebāt, neque nisi suo & iudicio & sponte illi credebant? Nequaquam. id autem bi studuerunt, non solo freti (vt Pelagiani blasphemabant) naturæ beneficio hac facultate initio donatæ: sed vt orthodoxi vno ore omnes confitentur, quia adspirauerat illis suum Spiritū Deus; quo ea quæ ψυχικοῖς hominibus stultitia sunt, nec cognosci possunt, vera & salutifica agnoscerent, ac ita agnoscerent vt omnia libéret præ illis contemnere, inque discrimen offerre, sesèque summis periculis eorum causa obiicere. Suo sanè, & eo libero iudicio, arbitrio & voluntate isti vsi sunt: sed nisi cælestium capacem mentem illis Deus adflasset, ne somniare quidem de Christi mysterio potuissent, nedum illud amplecti, quamlibet arbitrii libertate prædito. Piè itaque Hieronymus de hac re ad Ctesiphontē contra Pelagianos, Quam arbitrii intelligit libertatem, nos libenter amplectimur: ita duntaxat vt agamus semper gratias largitori, sciamúsque nos nihil esse, nisi quod donauit, in nobis ipse seruauerit, dicente Apostolo, Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei. Velle & currere, meum est: sed ipsum meum, sine Dei semper auxilio non erit meum. Dicit enim idem Apostolus, Deus est qui operatur in nobis velle & perficere, &c. Ac paulo pòst, Non mihi suffi-

Coloss. 1. b. 13.

Ciceronem re ipsa cum veritate consentire.

Thom. Aquinas. Esse hominis liberum arb.

Hieronymus.

Rom. 9. d. 16.

Philip. 2. b. 13.

cit quod semel donauit, nisi semper donauerit. Vide,liberum arbitrium,suum agnoscit,& non suum.Eo certe eum agat,non ex necessitate cogente, non absque deliberatione, spôteque propria,suum arbitrium rectè vocat:quod rursus dum ad bonum sine afflatu impulsúque Dei ferri non potest,itidem non suum rectè cõfitetur.Nam quid boni velit libere homo qui nihil veri boni ex se potest cognoscere? Dei est ergo quicquid rectè iudicamus & volumus. Ipse bona ostendit, ipse agnoscere donat, ipse vt ea amplectamur efficit: omnia in omnibus operatur & perficit vnus. Operatus est initio condens omnia: & modò operatur vnà cum Filio,& per Filium.Quem locum appositè ad præsens propositum D.Hieronymus adduxit.Hinc D.Augustinus in libro de Spiritu & litera,cap.3. Nos autem dicimus humanã volũtatem sic diuinitus adiuuari ad faciendam iustitiam, vt præter quòd creatus est homo cum libero voluntatis arbitrio,prætérque doctrinam quæ ei præcipitur quemadmodum viuere debeat,accipiat Spiritum sanctum,quo fiat in animo eius delectatio,dilectióque summi illius atque incommutabilis boni quod Deus est, etiam nunc quũ per fidem ambulatur,nondum per speciem: vt hac sibi velut arrha data gratuiti muneris,inardescat inhærere Creatori,atque inflãmetur accedere ad participationem illius veri luminis,vt ex illo ei bene sit à quo habet vt sit. Nam neque liberum arbitrium quicquam,nisi ad peccandum valet, si lateat veritatis via. Et quum id quod agendum,& quò nitendum est cœperit non latere, nisi etiam delectet & ametur, nõ agitur, non suscipitur, non bene viuitur. vt autem diligatur,charitas Dei diffunditur in cordibus nostris, non per arbitrium liberum quod surgit ex nobis: sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.Hactenus Augustinus. Vel hoc solum caput sanctissimi patris,iis qui veritatem syncerıter quærunt magis quàm contentionem, satis quid de libero arbitrio sentiendum sit, exposuerit. Liberum nobis arbitrium esse concedit(ratione enim viuimus, non vel impetu sensuum,vel vi externi agentis tantùm impellimur) verùm eiusmodi, quod si nobis præter doctrinam nihil diuini Spiritus impertiatur, ad peccãdum tantum valeat: eóque necesse habeat vt per Spiritum sanctum & veritas indicetur, & amor eius in nobis accendatur. Hac ratione nec hominis dignitas qua eum Conditor dignatus est,negatur:& rursus Diuinæ gratiæ virtutíque Spiritus sancti nihil detrahitur. Non possum verò temperare mihi quin adscribam & quæ idem pater eodem libro de Spiritu & Litera, de hac re admodum eleganter & pie scripsit: mira enim facilitate hanc quæstionem expediunt. Liberum ergo, inquit, arbitrium euacuamus per gratiam? Absit:sed magis liberum arbitrium statuimus. Sicut enim Lex per fidem,sic liberum arbitrium per gratiam non euacuatur,sed statuitur. Neque enim Lex impletur nisi libero arbitrio:sed per Legem cognitio peccati:per fidem impetratio gratiæ contra peccatum:per gratiam sanatio animæ à vitio peccati:per animæ sanitatem,libertas arbitrii: per liberum arbitrium,iustitiæ dilectio: per iustitiæ dilectionem,Legis operatio.Ac per hoc sicut Lex non euacuatur,sed statuitur per fidem, quia fides impetrat gratiam qua Lex impleatur:ita liberum arbitrium non euacuatur per gratiam,sed statuitur: quia gratia sanat voluntatem qua iustitia liberè diligatur.Hæc ille. Sed vt ad vim Legis explicandã reuertamur,quando aliàs nimium ad Sacra calligat mens mortalium: poscere res ipsa videtur vt de eis loquamur quàm fieri potest planissimè & crassissimè,ne sit eorum intellectus multa vestigatione quærendus, sed vltrò in animi oculos incurrat. Eóque quũ naturæ nomine vulgò id intelligatur quod sit æquè cõmune omnibus hominibus, præstare existimo ne tanta legi naturæ tribuamus: nimirũ præceptionem omnis iustitiæ & pietatis,& vetationẽ omnis iniustitiæ & impietatis.Nam qui Spiritu filiorum Dei præditi non sunt, etsi non omnino nullas boni notiones, & ad idem propẽsiones habeant,quæ D.Augustinus extrema imaginis Dei in nobis lineamenta vocat,at ea tamen recta ratione quæ vitia potis sit emendare, & virtutes commendare (atque ideo Lex iure vocetur,nempe præceptio veri,prauíque depulsio)destituũtur,vt,teste Apostolo, quæ Dei sunt ne intelligere,nedum amare queant:& vt Dominus ipse,veritatis sermonem audire non sustineant. Propterea vt Lege quæ vere hoc dicatur, quæ ad vera scilicet bona impellat, & à malis reuocet, animi horum prædıti non sunt: ita eam,naturæ legem quæ est omnium, si propriè loquimur,vocare haudquaquã licebit. Quod enim D.Augustinus lib.Confess.2. scripsit, Lex scripta est in cordibus hominum,quam ne vlla quidem delet iniquitas:non ita proprie legem accepit:sed legis nomine,vt etiam Thomas Aquinas censet,primas illas intellexit notiones animo impressas, quæ cupiditate facilè auertuntur vt ad iustam facti præceptionem peruenire nequeant. Sed nec Paulus in Romanis de aliis affirmat quòd Legem habeãt in cordibus suis inscriptam,quàm qui natura quæ Legis sunt faciunt,Isti,inquit,nõ habentes Legem, sibi ipsis Lex sunt,qui quidẽ demonstrant vim Legis inscriptam cordibus suis. His autem quis dubitat naturam superno Numine restitutam,atque ab illa æterna & principe lege virtutem hanc adspiratam qua ad rectè facta vocentur, & à peccatis auocentur? Etenim de Ethnicis & Spiritu

D.August. Quæ ratio liberi arbitrii.

Lex non impletur nisi lib. arbitrio. Nota de gradatio.

Quid de naturæ lege sentiendum.

Rom.2.b.15.

Dei destitutis sic scribit Apostolus ad Ephe. 4. d. 18, Qui versantur iuxta vanitatẽ mentis suæ, obtenebrati intelligentia, eóque alieni à vita Dei propter ignorantiam qua tenentur, & cæcitatem cordis eorum. Omnis siquidem humani cordis cogitatio, à puero tantùm ad mala propendet. quare quibus meliorem mentem mens vltima & princeps, Verbum & Sapientia Dei Dominus noster Iesus Christus, per quẽ vt condita sunt, ita reguntur omnia, nõ adspirauerit, ii venũdati, & serui peccato facti, lege quoq; peccati omnia apud eos obtinente, tanto aguntur ad iniusta impetu, tantáque vi reuocantur à iustis, vt rectam rationem, qua repudiare quæ mala sunt, quæque bona amplecti possent, nunquam consequãtur. Regnat enim apud istos Spiritus malus qui potentiam suam exercet inter eos quos Paulus filios vocat inobediẽtiæ, eo quòd Eph. 2. a. 2. nesciant rectè monitis parere. Hinc negauit Dominus quenquam posse videre regnum Dei, nisi renatum: hoc est Spiritu è supernis bono donatum, vnde quicquid vspiam veri & boni est Iohan 3. a. 3. venit. Verius igitur naturæ ius definisse videtur Vlpianus, qui esse dicit quod natura omnia animalia docuit. Ius naturæ. quanquam quæ subiicit exempla, vt liberorum procreationem & educationem, & similia, ad legem naturæ animantium, non vel vniuersalis rerum vel hominũ tantùm attineant: id enim naturale hominum ius dicemus quod humana omnes natura docet. Id fermè est quod aliàs vocant Ius gentium, quo omnes scilicet humanæ gentes vtuntur. Ius Gentium. Huius facit Pomponius Iureconsultus religionem, vt & parentibus ac patriæ pareamus. Et sanè in vniuersum natura omnium gentium huc vocat: propterea quòd multos melior Dei adflatus vere eò impellit, & reliquos vitæ necessitate, vt vel in speciem sanioribus iussis parcant: tum & vi numinis quo humanum genus seruetur, eodem adigũtur. Haud pauci tamen qui etsi igniculos prætenues harum rerum subinde sentiant, natura tamen & ingenio toto longe aliò ferantur: vt si propriè loqui libeat, ne hæc quidem naturæ humanæ omnibus communi tribuere liceat. Florentinus Iureconsultus iuri naturæ tribuit vim vi repelle: id etsi naturæ sit quæ nobis cum bestiis communis est, attamen hactenus & hominum naturæ rectè tribuitur, quòd ea hoc ipsum omnes homines doceat. Quare Accursius in his haudquaquam cæcus fuit, qui scripsit nos iure naturali moueri ad peccandum: id enim in omnium mortalium natura deprehenditur. Ex his omnibus liquere existimo, legem, id est rationem rectè & ordine viuendi, quæ sola propriè lex dicitur, nequaquam naturæ, ne humanæ quidem, sed Diuini esse opus Spiritus. Hunc Deus quum non sit Iudæorum tantùm, sed & Gentium Deus, pluribus ab initio orbis adflauit: ii sæpe retũ potiti, iustas religiones, & leges vitæ cõstituerunt, publicámque virtutis curã ita plantarunt, vt qui ab ea animo etiam abhorrebant, simulare tamen aliquod studium eius vel æstimationem coacti sint. Hinc factum est vt ingenitam omnibus rectè viuendi rationem putarent, cui tamen multorum ad quævis scelera proiecta vita, reclamauit fortiter. Cotta sanè Pontifex apud Ciceronem de Natura deorum lib. 1. sic loquitur, Itaque ego ille Pontifex qui cerimonias, religionésque publicas sanctissimè tuendas arbitror, is hoc quod primum est, esse Deos, persuaderi mihi nõ opinione solùm, sed etiam ad veritatem planè velim. Multa enim occurrunt quæ cõturbant, vt interdum nulli esse videantur. Sub huius Cottæ persona, Cicero vir prudẽtissimus indicare voluit minime paucos esse quibus in speciem videatur nihil religiosius: qui tamen opinione magis, quàm ad veritatem vel esse Deum persuasum habeant. vt ergo natura non omnes mortales religionem docet, ita non est ea legis naturæ. Proinde hunc Deo honorem tribuemus vt agnoscamus peccatis planè mortuum vniuersum humanum genus: & adeò vt deintegro renasci oporteat, quicunque ad id, vt solidæ iustitiæ, hoc est regni Dei participes euadant, Diuinitus destinati sunt. His ipse bonorum omnium largitor, mentem illam vitiorum emendatricem, & virtutum commendatricem, quam legem naturæ vocant, adspirat & donat. Quod quum post Christum glorificatum facere Deus cumulatius destinasset, ab omnibus Prophetis prædictum est, vbi Christi regnum aduenisset, fore vt quampluribus bonus hic Dei Spiritus adflaretur. Hinc inter cæteros Irmeiah 31. f. 31, Hoc fœdus est, inquit, quod cum domo Israel in posterioribus illis diebus statuam, dixit Iehoua, Immittã Legem meã intimo eorum, & cordi eorum inscribã: eróque illis pro Deo, & ipsi mihi pro populo. Ergo vt tandem de his finiam, Lex quæ animis hominum, sed Sanctorũ adflata & impressa Diuinitus est, recta ratio viuendi est naturæ morbos cõtinuo Quid Lex in regeneratis. reprimens, & in gloriã Dei ad vsum gratiámque proximorum vitam omnem attemperans. Hæc Lex quibus non fuerit adspirata cælitus, hi animales perseuerãt, & quæ Dei sunt pro stultitia habent: tam abest vt sua duce natura rectè viuere possint. Iis omnis quoque externa doctrina non frustra solùm, sed etiam cum detrimento, vt suprà disserui, adhibetur. Irritantur enim concupiscentiæ eorum, & ex prauis redduntur scelerati & deplorati. Porrò electos, & ex Deo natos, etsi Paracletus eorum & patronus, quo rectè sentire & cupere cœperunt, Spiritus Dei vnus in omnem veritatem inducat, possitque id æquè absque omni externæ adminiculo

Ad quid scriptura data. doctrinæ: attamen quo nos magis inter nos amicitia constringeret, voluit mutuis admonitionibus sanctam illam ab ipso adspiratam mentem excitari, quo intentius Diuinæ bonitati & cognoscendæ, & imitandæ nosipsos addiceremus. Atque in hunc vsum Sacrã scripturã donauit, cuius admonitu in reprimendis affectibus carnis, & formanda ad vtilitatem hominum gloriãque Dei vita, conatus animi nonnihil iuuentur. Cuius gratia, & multa alia perclarè scripta impertiit. omne enim verũ, vt Augustinus rectè scripsit, Sanctosspiritui acceptũ ferimus. Vnde Legis Dei nomine iure censebiturquicquid vspiam veri, bonique præceptũ legitur. Nam quæ ad veram pietatem, solidãmque iustitiam quoquo modo attingunt, vniuersa quidem, at non singula, sacris literis explicata sunt. Quare Dominus id semper vrsit, à quo omnis iustitia & rectè viuendi ratio pendet, dilectionem proximi. Nominatim nusquam præceptũ erat vt mu-

1. Cor. 11. a. 5. lieres in cœtu sancto velatæ, viri autem nudis capitibus essent: ex Lege tamen Dei id Paulus à Corinthiis exigebat: erat enim decorum, & cœtum commendabat: eóque in lege continebatur veræ dilectionis, quæ ad voluntatem & gratiam aliorum, quãtum per Deum licet, hominem totum comparat & format. Sic Cicero de facto Coclitis, Nec quia nusquam erat scriptum vt contra omnes hostium copias in ponte vnus obsisteret, à tergóque pontem interscindi iuberet, idcirco minus Coclitem illam rem gessisse tantam fortitudinis lege atque imperio putabimus. Nec si regnãte Tarquinio nulla erat Romæ scripta lex de stupris, idcirco nõ contra illã legem sempiternam Sex. Tarquinius vim Lucretiæ Tricipitini filiæ attulit. Erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad rectè faciendum impellens, & à delicto auocans. Hanc sequutus Cocles, vitam suam saluti patriæ posthabuit: Tarquinius autem violauit, dum admisit quod ne ipse quidem culpa vacare, bonóque viro dignũ iudicare potuit. Pro Ethnicis igitur Dominus & antè, & postquam eos Scripturarũ participes redderet, insignis & admirãdæ sapientiæ plurima à Poetis, Philosophis, & Historicis, tum & Legum conditoribus conscribi donauit, quibus æternam & ad omnia pertingentem vim illam Legis suæ explicauit, & ad vitã fru-

Scripta Ethnicorum neque passim contemnenda. [?] gémque bonam humanum genus reuocauit. Quare & ingrati Deo sunt, & sibiipsis salutaria monita inuident, qui legere tam Ethnicorum pleraque, quàm Sanctorum scripta cõtemnunt, dum liceat. Neque enim sine præcipuo & insigni Dei beneficio à Poetis, Historicis, & Philosophis tam multa præclara, quæque eximium ad probam vitæ institutionem momentũ habẽt, & scripta, & ad nos vsque seruata sunt. Siquid in operibus artium mechanicarum excellentius ingenium olfeat, Diuinam benignitatẽ quæ id ingenii donauit, iure admiramur: & quæ de virtutibus, de religione, de omni ratione rectè & ordine viuendi inimitabili dexteritate & elegantia plerique Philosophorum & Poetarum scripserunt, nõ admiremur, exosculemur, & vt singularia & summe suspiciẽda Dei beneficia, ambabus (quod aiunt) manibus excipiamus? non faciemus, quicunque Deum rite veneramur? Christi vox est quicquid verum est, quicquid recti aliquid præcipit: eam vndecunque sonuerit, exaudiemus atque sequemur. Proinde Diui-

Quid Lex Dei. næ Legis cum nomine, tum loco habebimus ante omnia Literas sacras, quæ Legem, hoc est doctrinam Dei consummatam, & vndique perfectam continent: id nullis alus scriptis concessum est. In his igitur citra delectum adorabimus omnia. Proximo loco erunt nobis eorũ monumenta qui ex professo de religione Christi, vitæque innocentia præcipiunt: quanquam ex his sine iudicio & cum Diuinis præceptis diligenti collatione, nihil amplectemur. Nam qui

Abac. 2. a. 4. Rom. 1. b. 7. Gal. 3. b. 11. [?] Dei toti sumus, eius quoque iussa omnibus præferamus oportet. Tum viuit sua, non aliorum fide iustus: idcirco opus vt quisque proprio iudicio vocem Dei agnoscat. Postremò neque prophana omne genus scripta, quum locus & tempus fuerit, lectione dedignabimur. Si enim verè

Plinius. ille scripsit, non esse librum tam malum ex quo non possit aliquis fructus percipi, & fructum nullum nisi Dei verba adferũt: certe Dei verba contempserit, qui vel Ethnicorũ scripta in totum repudiet: quanquam vtiliora ex his deligi conueniat, quæ nimirum Dei in creaturis suis

Thorah quid sit. [?] bonitatem certius indicant, & de virtutibus purius præcipiunt. Thorah quam Legem vulgò vertimus, Hebræis ab indicando, docendóque dicitur. Et vocãtur illis hoc nomine toti quinque libri Moscheh: licet non solum præcepta vitæ, sed & historias multas contineant. Verùm dum omnia bonitatem Dei indicant, & ad imitandum illam inuitant, & vniuersi illi libri totum Vtriusque testamenti instrumentum: denique quicquid vspiam veri & recti siue de Deo ipso, siue de conditis ab ipso rebus: siue denique de moribus & institutis humanis traditum est, Lex non ineptè dicitur. Hæc si probè expendissent qui tractando illam quæstionem, Quate-

Quatenus teneant leges humanæ. [?] nus teneant nos leges humanæ, pridem & nuper cælum terræ, & cælo terram permiscuerunt, potuissent decidere vt longe minore cum tumultu, ita cũ fructu multo cumulatiore. Concors enim omnium sententia est Theologorum tam recentium quàm veterum Philosophorũ, iurisque consultorum, & ipsorum legislatorũ, nec minus Pontificum quàm Principũ, quæcunque statuta aduersa religioni & iustitiæ deprehenduntur, ea neque legũ nomine dignanda, neque vlli obseruanda esse. Potiorem enim habendam rationem eorũ quæ præcipit Deus, quàm quæ

homines: quæque cōducunt Reipublicæ, quàm quæ priuatæ libidini. Porrò siqua statuantur, etiam planè iniqua & tyrannica, possint autem citra violationem eorum quæ præcipit Deus, & è re sunt publica obseruari, omitti autem non sine offendiculo, trāsgressione eorū plus dante perturbationis & incommodi, quàm eorum vnquam adferret obseruatio: Christiano homini obseruanda sunt: eique hîc de iure suo concedendum, & maxilla altera obuertenda: pallium cum tunica proiiciendum: & cum cogente ad vnum, eundum miliariā duo. Eius enim qui se Christo cōsecrauit, professio est, fieri omnibus omnia, & nihil non ferre quod auertere cū gratia & cōmodo eorū quibuscum viuit, nequeat: quippe qui & inimicos diligere debeat, idq; non fucatè, nō voto verbóve tantùm: sed toto corde, sed re ipsa, exprompta' que semper beneficētia. Matth.5.d.4.
Quū itaque iniqua Principes pro libidine sua præcipiunt & exigunt, sed quæ præstare, etsi molestū, grauéque & iniquum sit, nō tamē impium est, non lædens alios, vt plurima hodie tam ab Ecclesiasticis quàm prophanis Principibus cōstituuntur, Christianus, quicquid huiusmodi est, æquo animo & prōpto feruabit. Attamen censet Thomas, Art.2. quæst.96. prioris partitionis partis secundæ, quandoquidem eiusmodi nulla iure indicuntur, si citra scandalum & perturbationem omittantur, nulla obligare religione: Nam ad hæc, inquit, non extendit se ordo potestatis Diuinitus institutus, qui vtique ad publicam vtilitatem, & nullius detrimentum duntaxat datus est. Quod etenim non fuerit Lex, tenere filios Dei non potuerit: & vt Augustinus de Libero arbitrio inquit, Lex non est, quæ iusta non est. Vnde dist.4. ita ex Isidoro cauetur, Erit autem lex iusta, honesta, possibilis, secundum naturam, & cōsuetudinem patriæ, loco temporique conueniens, necessaria & vtilis: manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem incautum captione teneat, nullo priuato commodo, sed communi ciuium vtilitate conscripta. In his autem semper malet iniuriā quamuis ferre, & de suo iure decedere Christianus, quàm vel minimam dare significationem animi sua vspiam spectantis, propriámque causam agentis. Tum qua est modestia, plurima quæ iniqua sunt, ille æqua esse sibi persuadet, suisque in rebus suum nunquam non suspectum iudicium habet. Denique quando mori mauult quàm offendere etiam quosuis, quum occasio quoque est in speciem commoda, vt videatur citra vllius offensam subducere posse iniquis oneribus humeros, & iussum aliquod tyrannicum negligere: malet tamen subire quæuis quamlibet iniqua onera, quàm vel timere, vel quenquam offendere, nedum huic se sciens facere affinem. In vniuersum igitur de legibus humanis, tam Pontificiis quàm Principalibus in ipsis Pontificū decretis censetur, quæcūque iuri naturali, quo præcipi vetarique eadē quæ Diuino creditur, siue Ecclesiasticæ siue sæculares constitutiones contrariæ comprobantur, eas esse excludendas. Distin.8. in Canone, Quo iure, & in Can. fin.9. distin. Adducuntur ibi & præclara de hac re S. Patrum dicta, quibus omnis & constitutio & consuetudo Diuinæ Legi aduersa, fugiēda docetur. Inter cætera recitatur Augustini sentētia memorabilis ex libro Confessionum secundo, Quum autem Deus aliquid contra morem, vel contra pactum quorumlibet iubet fieri, & si ibi nunquam factum est, faciendum est: & si omissum est, restaurandum est: & si statutum non erat, instituendum est. Item & Cypriani, Si solus Christus audiendus est, non debemus attendere quid aliquis ante nos faciendum putauerit: sed quid prius qui ante omnes est, Christus prior fecerit: neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatē. Quum per Esaiam prophetā loquatur Deus, & dicat, Sine causa colunt me, mandata & doctrinas hominum docentes: quis ex his non videat quid ipsæ Pōtificum leges, de se & aliis siue legibus, siue moribus statuant: & quatenus velint vel sibi, vel illis Christianum esse obstrictum: quatenus nimirum cum Diuinis præceptis cōgruentia continent: id quod pio, Deóque viuere ex animo quærenti, Spiritus Dei, quo qui filii Dei sunt aguntur, in tempore indicabit. Is enim vnctio: illa est quæ docet Sanctos de omnibus, 1. Iohan. 2.d.27: & Paracletus ille qui in omnem inducit eos veritatem, vt dixit Christus ipse. Ad idem verò & sedula Scripturarū lectio plurimū conferet. erudit enim ad salutem, & instituit omni bono opere, 2. Timo.3.d.16.17. Enimuero quicquid vllæ leges, vlla instituta, vlli mores, vllæ cōsuetudines boni cōtinēt, id Scriptura antè docuit: quæ verò nō docuit, neque bona, aut obseruāda existūt. At hîc grauiter multi errāt, dum ea duntaxat docere Scripturā agnoscunt, quæ nominatim exprimit: vt nō occidendū, parentes colēdos, & huiusmodi alia. Hi admodū intēpestiuè illud iactant, Deut.12.d.32, Nihil Dei mandatis adiiciendū, aut detrahendū. Quod si vt isti volunt accipiendū esset, ne Christus quidē audiēdus fuisset, qui Euangeliū omni creaturæ prædicandum, ritúmq; Baptismi & Eucharistiæ instituit, quorū nullo verbo Moscheh meminit: neque audiendus Paulus, qui pleraque ordinauit quæ nominatim ne à Christo quidem fuere instituta. Infinita sunt quæ in vita hominis accidunt: vnde quum nequeant de singulis leges propriæ condi, Deus præcepto dilectionis proximi summauit omnia. Id vnū Christus

Thomas. Aquinas. — Augustinus. — Isidorus. — Esaia.29.d.13. — Iohan.16.c.d.13.

Rom 13.b.8. exegit, eiúsq; obseruatione suos discipulos agnoscendos affirmauit, & Paulus omnẽ in ea Legẽ impleri scripsit. Qui enim verè alterũ diligit, iuuare in omnibus eum, lædere in nullo, toto pectore studet. Nihil igitur indecens vel dicet, vel aget, imò ne cogitabit quidem, dilectione semper profutura proximis, hoc est verè sancta, Deóque grata suggerẽte. Sed hac dilectione nemo pollebit, nisi filius Dei sit, & Spiritu superno ampliter adflatus. Non iniuria igitur Christus de hac vna, suum & nouũ, idémque vetus præceptũ dedit. Siquidem si ea apud nos non obtineat, vt primum Diuinæ Legis caput à quo reliqua omnia pendent, soluimus, ita rei omnium iure,
Iac. 2.b.10. vt Iacobus inquit, agimur, & frustra de præceptis aliis ac legibus disputamus. Si autem huic verè & ex animo studuerimus, nemini obesse, prodesse autem omnibus pro viribus dabimus operam: eóque simul legum omniũ & institutorum, quæ bona modò & obseruãda sint Christiano, obseruantes erimus. Hæc qui simplici & veritatis purè studioso animo arbitrabitur, facilè ab ipso Dei Spiritu apud ipsum manẽte, discet quantũ se leges, instituta & mores hominũ teneant: sed & ita in his sese habebit vt ad Dei gloriã sua omnia cum dicta tum facta dirigat, vt nullum vlla in re offendiculũ obiiciat vel Iudæis, vel Gẽtibus, vel Ecclesiæ Dei, vt Paulus præclare monet, suiq; ad id exemplũ proponit qui per omnia omnibus placere studuerit, & quod sibi vtile, nusquam, verum quod multis vt salui fierent, quæsierit vbique. 1. Cor. 10. g. 33. Quum enim nõ nobis, sed proximis viuere debeamus: eósque ita amare vt pro eorum salute mortem exemplo Domini perferre debeamus, quid quæso esse possit tam graue, tam molestũ, quod nõ sit siue perferendum, siue faciendum, si proximo expediat: & vitandum, si minus, quicquid nostri aliàs iuris fuerit? Multa siquidem sæpe per se nobis licent, quæ dum parum expedire agnoscuntur, iam licent minime. Si enim Dei sumus, nostri non sumus, sed eorum quibus fer uos nos ille addixit, id est proximorum: tantùm oretur Spiritus bonus, ne dum illis cõsulere nos putamus, officiamus. Vita siquidem æterna est, Christum rite agnouisse. Huc ergo ante omnia promouendi sunt, & corporis bona bonis animæ semper posthabenda: sic tamen vt neque illa desiderare proximos patiamur, quantum quidem illa verè conducunt. siquidem filii Dei sumus, & ipsi dii quidam sumus: idque omni officiorum genere declarandum est studiosissime. Hæc de nomine, natura, & vi legum, tam Dei, quàm hominum, quoniã de his passim Psalmi canunt, hoc loco differere nõ ab re esse putaui: de omnibus sit penes lecturos iudicium. nolo enim quisquam aliquid recipiat, nisi quod sua ipsius conscientia, verum & Diuinis scripturis consonum agnouerit. Videri possit hic quoque locus fuisse de abrogatione quarũdam Legum Dei, quæ nimirũ de externis ceremoniis & ritibus datæ fuerunt, disputandi: sed quum de his canat peculiariter Psalmus 50, in eum vsque locum hanc quæstionem differemus.

PSALMVS II.

ARGVM. *Inimicos Dei mire importunis, sed plane irritis conatibus contra Christi regnum ruere: Deo patre hoc interim fœlicissime prouehente, & illos opinione citius exturbante. eóque unam uiam salutis esse, iurare in uerba Christi, eiúsque se fidei committere.*

PARAPHR. 1 ECquid tumultu Gentes conuolant, fremunt incassum populi?
2 Adsunt potentes imperio terrarum Reges, firmant se cõiuratione Principes, & id contra Iehouam, quémque hic sibi Regem vnxit.
3 Inquiunt, Dirumpamus quæ hi nobis vincula nectunt: amoliamur à nobis quos iniicere funes intendunt.
4 At is qui in cælis suam sedem habet, hæc ridet: Dominus istos subsannat.
5 Eritque quum eos appellet iratus, exterreátque indignatione feruidus.
6 Ego, inquit, hunc meum regem regno meo Sioni sancto principem dedi.
7 Prædicabo igitur quod decreuit Iehouah, qui ad me dixit, Tu meus filius es: hodie te genui.
8 Pete à me, & dabo Gentes tibi in hæreditatem, omnémque ad fines vsque, terram in possessionem.
9 Confringes illos imperio ferreo, confringes eos veluti testam figulinam.
10 Nunc igitur Reges sapite, corrigi sustinete terrarum arbitri.
11 Inseruite Iehouæ religione soliciti, studio trepidi lætamini.
12 Agnoscite osculo Filium: ne illo irascente, quum videlicet subito ira eius exarserit, vita vestra intereat. fœlices qui huius se fidei committunt.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *AD quid tumultuantur Gentes, & murmurant incassum Populi?*
2 *Sistunt se reges terræ, & consulti principes simul fundantur aduersus Iehouam & unctum eius.* Et Thal-
mudici memorant, vt scribit R. D. Kimhi hunc Psalmum olim prioris partē habitum, eóque in idem verbi אשרי hunc finire, quo prior incipit. Argumentū certe huius, materiæ præcedētis cohæret. Canit ille eorum qui respuentes studia malorum Legi Dei toti incumbunt, fœlicitatem: hîc eum per quē Legis amor & studiū, atque inde vera fœlicitas venit. Horum admonere volui, nequis miretur cur Paulus in Actis 13.c.33, citans illud ex 7. versu, Filius meus es tu, &c. dixerit id primo Psalmo contineri. Vnde autē factū sit vt postea ex vno duos Psalmos librarii fecerint, non laborabo dicere, quando id pietatis doctrinæ nihil interest. Alioqui & eius rationem reddere oporteret, quòd Græci & Latini ex nono & decimo apud Hebræos vnum, sicut & ex centesimo decimoquarto, & centesimo decimoquinto item vnum cōstauerint: tum centesimum decimū sextum, & centesimum quadragesimum septimum, vtrunq; diuiserint in duos. Vt germanè & ad fidei incrementū Psalmos intelligamus, nō quo numero collocemus, nobis curæ sit. De Christi seruatoris salutifico regno canere hunc Psalmū apud neminem orthodoxorum vnquam dubitatum est, quū præter Paulum, alii quoque discipuli eum de Christo interpretati sint. Sed sicut pleraque alia de Domino vaticinia nō absque typo, & eo regni Dauidis, cantata libenter agnosco: ita in præsenti Spiritum sanctum in eodem Dauide Christū adumbrasse, nullus inficiar: veritati enim id nihil officit, & facit omnia clariora. Historia igitur quā Vates de Christi regno canens respexisse creditur, ea est quæ scribitur 2. Schmu.5.c.17, de Philistæis qui contra Dauidē, postquam audierāt eum in regem super omnē Iisraelem vnctū vniuersi ascenderant, idque quū ille iam Siionē quæ postea ipsius ciuitas vocata est, expugnassent. Contra hos Dauidi Dominus insignem victoriam semel atque iterum dedit, regnúmque ei miris incremētis auxit & roborauit, atque Siionē in regni caput, in qua & sacrarii sui sedem esse voluit, euexit. Nam eò Dauid simulatq; Philistæos deuicisset, arcā fœderis trāstulit. Tum verò Deus declarauit Dauidem sibi verè percharum filium esse: planéque eo die illum regem genuit, patefacto simul quàm riserit conatus hostiū: firméque statuerit, vt ii qui Dauidi nollēt se in iis finibus qui populo Dei olim fuerant promissi, subiicere, interirent: bene autem haberent qui se ei dedissent. Ergo Vates quasi videat vndique Philistæos turmatim concurrere, eorúmque principes anxie cōspirare, résque suas certis cōsiliis fœderibúsque firmare, quomodo Dauidē captum perdant, regnúmque Iisraelis quod iam ipsis formidabile esse incipiebat, dissoluant, per hypotyposim dicit, *Et quare tumultuantur Gentes, &c.* Quia autē verus noster Dauid, rex supernæ Ierusalem, & verioris Iisrael, Dominus noster Iesus Christus est, hæc apposité in eos dicta accipiuntur qui contra eius sese regnum armant, & extinguere illud frustra, æternáque sua cum pernicie, annitūtur. Eum siquidem Deus regem super veram Siionē, ciuitatem Sanctorum ea lege constituit, vt non modò irritos oporteat esse conatus eorum qui deiicere eum regno moliuntur: sed simul necesse sit penitus interire, quicunque ipsi se non supplices submiserint, regémque suum adorauerint. רגשו, quod vulgata editio *fremuerunt*, alii *tumultuati* verterunt: hoc loco turmatim & per tumultum congregari significat. quod animaduertens Græcus interpres reddidit ἐφρύαξαν. id significat, autore Hesychio, concitati sunt: nam ἐφρυάσσοντο per ἐταράχθησαν interpretatur. Hinc infrà Psal.55.c.15, In domum Dei ibimus ברגש, id est in cœtu. Et Psal.64.a.3, Abscondes me à cōsilio noxiorū, & מרגשת, id est à turba vel colluuie studentiū prauitati. Significantissimè ergo Vates hoc verbo vndique excitos, & gregatim accurrentes, seséque conglomerātes Philistæos expressit: quod & cum historia Schmuelis perpulchrè cōuenit. 2. Sam. 5. c. 17.
Nam memorat illa Philistæos quum audissent vnctum Dauidem in regem super Iisrael, vniuersos ascendisse ipsum inquisitum & perditum. Non minus verò & id ad enargiam facit quod sequitur, *Et incassum fremunt populi.* Eo enim expressit quàm feruidè, quàm cūpidè conuolarint sibi ipsis iam victoriam pollicentes, & iam animo omnia vastantes & perdentes, adeò vt anheli in Iisraelis deuastationem fremerent, inconditásque summæ confidentiæ & insolentiæ voces iactarent. הגה enim vt in superioris Psalmi versum secundū annotauimus, ferè sermonem vel murmur potius affecti & exæstuantis animi significat: id quod nimirum apud nosmetipsos fundimus, & ceu eructamus verius quàm loquimur. R. D. Kimhi interpretatur de verbis quæ iactarunt dū concurrerēt, & victoriam sibi frustra pollicerentur elati adhuc, & sibi omnia arrogantes ex ea victoria qua cæsis rege Schaul & filio eius, dira clade Iisraelē affecerāt. Quia verò hæc eorum insolentia & audacia magno ipsorum malo retusa fuit, rectè dixit Vates, *Quid fremunt populi.* ריק, id est inane. Non solùm enim non successit eis quod proposuerant, verùm cæsi grauiter, tandem eius agnoscere imperium coacti sunt quem venerant perditum.

Gentium & populorum nominibus, plebem: Regum, eos qui rerum potiebātur: Principum Gentes, populi, reges, principes & steterunt.

qui his à consiliis erant,& prudentia celebres intelligit: eóque omne genus hominũ apud Philistinos, cunctósque ordines cõtra Dauidem excitos armatósque significat. Reges dicit astitisse,hoc est se bellum Iisraeli illaturis præsto exhibuisse, promptisque animis adfuisse. Quod de principibus dixit,si verbum ex verbo reddam,fundati sunt,vel fundarunt sese: Græcus interpres probe expressit, συνήχθησαν ἐπὶ αὐτό, id est coacti sunt in vnum. Hoc autem quid aliud quàm coniuratio quædam erat? Quo ergo plenius id quod Vates dixit ederem, reddidi, *firmant se coniuratione.* Sunt apud Hebræos qui istud נוסדו à סוד, quod secretum, consilium significat (de quo dicemus in Psal.15.& 55,) deducunt. verùm ratio grammatica magis consentit Dauidi Kimhi, qui illud à יסד, id est fundauit deriuat,& pro consultasse accipit,eo quòd consilium, vt ait, rei gerendæ ceu fundamentum est. Fundatos igitur esse, aut seipsos fundasse per translationem dicuntur Principes dum belli consiliũ stabilierunt. Nec alio significatu vsurpauit hoc verbum Vates Psal.31,vers.14. בהוסדם יחד עלי, id est vt firmati sunt simul contra me, vtique cõmunicatis inter se consiliis,& quadam quasi cõiuratione inita. רוזנים,& Iudic.5.a.3,& Prouerb.8.b.15, cum regibus coniunguntur, & in Prouerbiis tribuitur eis leges condere: vnde coniectura est eos Principes significari hoc nomine quorum prudentia & consiliis reges regna administrant.

Conuenerunt.

Contra Iehouam & unctum eius. Quum enim Dauid à Deo constitutus rex esset, non tam contra ipsum, quàm contra Deum erat quod Philistæi moliebantur. Dicitur autem hoc cum emphasi. quanquam enim nihil sit verius atque Deo ipsi aduersari eum qui ministris eius aduersarius est, nihil tamen mundo difficilius persuaseris. inde tanta contra Sanctos rabie efferantur. Ii autem quia vocationis suæ certi, norunt cui crediderunt, cuíque seruiunt, nõ queunt illorum sanè amentiã nõ admirari. Porrò isti hostes Dauidis typum gesserunt plebis; populique Iudaici; principum Herodis & Pilati, Sacerdotum & Legis peritorũ qui omnes quisque pro se opprimere Dominũ Iesum, sed frustra,& cũ sua pernicie annixi fuerunt. In quo perpẽdendum, verè stupendam & diram eorum qui Dei Spiritu renati non sunt, insaniam. Nihil erat in orbe gente Iudæorum vel sapientius, vel sanctius:& tam indicibili tamen furore nõ solùm mobile vulgus, sed quo quisque plus religionis & Diuinarum scripturarum scientiæ sibi arrogabat, contra Dominum (quo nemo vixit vnquã modestius & innocentius: nemo magis admiranda, Diuinitatémque luculentius testantia facinora edidit, nemo docuit certius, efficacius, Diuinius) efferari potuerunt. Sed sic solent apud quos obtinet Satan: quo quisque præsentius Deum refert, hoc importunius contra eum istiusmodi homines furiunt. Iam & hodie mundus, mundus est, & sui haud dissimilis Satan princeps eius: quare si verè Christo militabimus, vt ipsum odio semper habuerunt,& persequuti sunt quotquot in potestate Satanæ fuerunt: ita nobis qui huius generis sunt nequaquam blandientur. Videamus igitur si nos mundus diligit, ne quod suum est diligat. Animet autem & duret si nos insectatur, quòd non nos, sed Christum in nobis, & Patrem, hoc est vnum verúmque Deum insectatur, qui ridet conatus eorum: vt iure Propheta mirari, & stupere se amentiam eorum significet. Orandum itaque vt & nos præsidentem in cælis, irritósque hostium conatus ridentem ritè agnoscere possimus: sic stupebimus horum dementiam, sibi ipsis æternum malum consciscentium: tantum abest vt vim eorum vel tantillum expauescamus.

Contra Iehouam.

Christum in his admiramur.

3 *Dirumpamus uincula eorum, & ligamina eorum à nobis proijciamus.* Hanc vocem in hostium persona Vates posuit, ita se ad opprimendum Iisraelem inuicem cohortantium,& significantiũ, nisi regnum Dauidis quantum possint extinguant, fore vt seruire ei cogantur: experti enim sæpe virtutem Dauidis fuerant. Per vincula, vel funes & ligamina, Israelitarum intelligitur imperiũ quod imminere sibi Philistæi videbant, regno Dauidis tam fœliciter crescente. Habuerant diu Iisraelitas tributarios sui imperii vinculis constrictos: nunc mutatis rebus verebantur sibi iniicięda vincula, funésque imperii Dauidis. Vt enim per עול quod iugũ significat, ita & per מוסרות, id est vincula, imperiũ translatione significatur. Iirmeias,2.d.20,& 5.a.5, priore loco memorat Deus se Iisraeli fregisse iugũ, dirupisséque vincula: intelligens seruitutẽ quam populus seruiuit addictus Gentibus: posteriore expostulat cum populo, quòd is suum iugum fregerat, & vincula ruperat, id est iussa sua cõtempserat. Huiusmodi translatio & in Psalmo 107.b.14, est, item Psalmo,116.d.16. Quo magis miror cur Dauid Kimhi fœdus, & arctiorem Iisraelis coniunctionem per hæc vincula atque ligamina intellexerit. Quanquam si sic hanc metaphoram accipias, in idem veniat. Cur enim coniunctam iam, communique omnium tribuũ fœdere, & vnanimi Dauidis in regem omnium vnctione, ceu præfortibus vinculis & funibus constrictam ac succinctam Iisraelis potentiam illi rumpere, & à se amoliri quærebant, nisi quòd fore facile augurabantur se Dauidis iugum subituros, nisi augescentem, ac gliscentem vim regni eius in ipso statim exortu retudissent? Hoc idem re & verbis contra Christi regnum & initio, & semper adhortatos, atque adhortari se quos ad Filium Pater non traxit, qui anim-

Quid funes & ligamina.

aduertit facile deprehendit. Vna omnium vox est, Nolumus hunc regnare super nos. Quare quo vident veritatis potentiam magis crescere, eo maioribus se eidẽ viribus opponunt. Christi enim leni iugo, & optatis vinculis, iugo principis mundi alligati, ceruicem submittere non sustinent. Odio habẽt Patrem & Filium. Ecqui ferret fastus imperium modestiæ: auaritia, iussa paupertatis: luxus, fascẽs crucis: ambitio sceptrum cõtumeliæ: effrænis licentia, frænum cõtinentiæ? Atque vtinam hodie hoc Philistinorum genus nõ vndique exaudiatur in hunc modum contra nostri Dauidis regnum iactare, seséque excitare. Quid enim aliud sunt qui omnia prius & tentant, & experiuntur, quàm vt profligatissimam suam licentiam, & execrandam vitæ impuritatem vel vlla ex parte circuncidi patiantur? מסב iugum verterunt vulgò. significat autem funes, quod ex Iudic. 15.c.13, infrà Psal. 118, & 129 Iechez. 3.g.25, & aliis multis locis patet. Iugum autem verti hæc vox ideo forsan cœpit, quòd funibus iugum ceruicibus boum alligetur: alioqui iugum Hebræis על dicitur.

4 *Sedens in cælis ridebit, Dominus subsannabit eos.*

5 *Tunc loquetur ad illos in ira sua, & in indignatione sua terrebit eos.* Hìc causam reddit cur tumultũ, consilia, & conatus hostium regni Dauidis tantopere demiretur. Est siquidem hypotyposi in his versibus iuncta prosopopœia. Nam inducit seipsum Vates, vt qui & hostes concurrentes, conspirantes, cõsultantes, & Deum contra illos ridentem atque subsannantem coràm videat: denique iam tum quæ illos mala maneant prospiciat. Elegantem præterea cum præcedentibus hi duo versus habent antithesim. Illi cum tumultu conuolant: Deus autem contrà quietus sedet, & quidem in cælis, quò nulla pertingit prorsus perturbatio. illi non seriò solum, sed anxiè, sed feruidè multa loquuntur, consulunt, statuunt, moliuntur: Deus verò ridet eos, tanquam conantes impossibilia, eu ridere fortem athletam oporteat, si eum sternere pusio aliquis annitetur. illi, multi, & ex omni hominum genere, adhæc virtute ac dolo egregie instructi: porrò Dominus vnus quũ iustũ tempus appetierit, solo nutu exagitat eos atq; disperdit. Hæc ita Vates proponit, quasi ob oculos posita cuncta cernat & cõtempletur: indéq; præ se fert admirationem eam, stuporémq; quẽ in prioribus versibus expressit. In eo verò quòd ait *Tunc*, vaticinatur, ac per prosopopœiam inducit se iam illum temporis articulum cernere, quò declaraturus sit Deus quàm insanè & demẽter Philistæi fecerint Dauidi bellum inferendo. Is articulus Tum, quod ad Philistæos attinet, venit quando eos ter grauiter cæsos Dauidis imperio Dominus subiecit. Id quod 5, & 8. cap. 2. lib. Regũ legimus. Quòd autem Propheta Deum sedentem, ridentem, subsannantem, in ira hostibus loquentẽ facit, vt dixi, fictio personæ est adhibita quo humaniter dicta penitus sensibus insiderent. Anthropopathiam veteres figuram hanc vocarunt, qua humani adfectus Deo, dum propria eius nobis incomprehensibilia sunt, tribuuntur. Similis verò prosopopœia habetur & Psal. 37.h.13, Ridebit eum, quoniam videt quòd adueniat tempus vltionis eius. Et Psalm. 59.h.9, Tum Iehoua ridebis illos, subsannabis omnes gentes. Per hoc autem Dei *ridere* synecdochicõs significat illos impossibilia conari: vt per *loqui in ira*, Dominum illorum conatus cum ipsorum clade fracturum. Porrò quod adiecit iræ indignationem, & loqui perturbare, repetitionis species est poematis Scripturæ familiarissima, Hebræis dicta כפל ענין במלות שונות, id est geminatio sensus, dictionibus mutatis. Vtinã verò & nobis donet hos Vatis oculos Deus, quò videre & stupere, nõ autem pertimescere possemus omnium Christi regno aduersantiũ insaniã & dementiam, quam ille ad tempus ridet dum in salutem suorũ omnia quæ moliuntur torquet: demũ autem sæuè reprimit, dum meritas de ipsis pœnas sumit. Sic enim quamleuissimum nobis foret quoslibet in nos insurgentes sustinere, & intrepidè atque alacriter Christi maiestatem in medio eorum asserere. *Loquetur ad eos in ira sua*, liptote est: plus enim intelligendum est quàm exprimatur, nempe ipsa vltio. Verùm quum Domini dicere, eius facere sit, rectius quàm si de homine sermo esset, per appellationem iratam, vindictam Vates significat. Porrò cum דבר pestem quoque, grauiorémque Domini vltionẽ Scriptura vocet, sunt apud Hebræos qui hìc ידבר non loquetur, sed peste perdet, legunt. Sed prior interpretatio quia simplicior est, D. Kimhi magis probatur. Illud in Scriptura frequentius est, vt quas sumit Deus de improbis pœnas per terrorem significet. Ridere Dei,

6 *Et ego unxi regem meum super Sion montem sanctum meum.* Deum ipsum inducit de rege suo à se cõstituto testificantem. *Vnxi* dixit, sed per tropum synecdochẽ significat se illum regẽ cõstituisse. Super Siion addit, per id metonymicõs intelligens vniuersum populum suum. ideo autem, Siion nominauit, quòd illic regni, vt & sacrarii sui sedem delegerat, vnde & montẽ sanctũ suũ vocat. Cæterùm quia mõtuosa est terra Chenaã, montis nomine, & tota & partes eius sæpe in Scriptura vocantur. De Christi regno quod idem Dei est, præcipue hic Psalmus canit. Huius ciuem esse quũ sit æternã viuere vitã, ideo tam magnifice illud Vates prædicat, ac Deũ ipsum

de eo testantem introducit. Hoc ipsum da Pater vt certò credamus: sic securi rerum omnium, Christi tui nos præsidio penitus committemus: sic vnius iussa persequemur, sic vera bonitate in omnes & comitate præditi, germani tui filii agnoscemur: sic denique in salutem nostram hìc paulisper cruce exerciti, beati in cælis te æternùm celebrabimus.

7 *Memorabo ad Legem, iehoua dixit ad me, Filius meus tu, ego h die genui te.* Quo Vates Dei in se typũ Christi, bonitatẽ, & in hac Christi simul maiestatẽ augustius prædicet, recitat quid Deus de se, deinde ac præcipuè de Christo statuerit, idque ipsius Dei verbis quẽ inducit se, & in se Christũ alloquẽtẽ, sibique & illi testantẽ quòd eius filius sit vterque, regnúmque eius administret. quanquã hanc appellationẽ is cui ea videtur cõtigisse priori, ab eo acceperit qui hac apud homines quidem insignitus est posterior. Est autẽ versus hic ambiguus, eo quòd variã habeant exemplaria lectionem. Vulgatiora legunt אספרה אל חק, punctatio cum sægol: quædã autem cum sere. Et sic legerũt Chaldæus paraphrastes, Græcus interpres, & ipse quoque D. Hieronymus. Nam habet Chaldæus, Recitabo Dei pactum. Græcus, *διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου.* D. Hieronymus, Annuntiabo Dei præceptum. אל siquidem cum sere, Deum significat. Hebræi autem, R. Schlomoh, Aben Ezra, & Kimhi communiorem lectionem sequuntur, cui & Sacræ linguæ compositio magis fauet, legúntque אל cum sægol, quod ad significat: eóque hunc sensum huius versus reddunt, Ad legem, hoc est pro lege, vel ex lege statutóque certo memorabo, & celebrabo id quod Dominus dicere ad me dignatus est, Tu es filius meus, &c. Hunc ergo sensum quia & non dubito certiorem, ac germaniorem, sic reddendum præsentem versum existimo, *Ex solenni iam ceremonia hoc memorabo. iehoua ad me dixit, Tu meus filius es, hodie te genui.* Est enim hìc חק accipiendum, vt

Certior & plenior versus septimi versio.

Psal. 81. b. 5, כי חק לישראל, Nam solẽnis ritus, mos, vel lex est Iisraeli. Loquitur autem de festa Dei celebratione, cantibus & organicis musicis. Ita in præsenti significat Vates solẽnem sibi fore ceremoniam, canere & celebrare faustum illud & optatum Dei ad se oraculũ, *Tu es filius meus, &c.* Cæterùm hæc in typo & Christo ipso considerare licet. Dauid primùm alloquitur hostes suos ita, Frustra turbatis Philistæi, impossibilia molimini, narrabo vobis quid de me statuerit Deus: id certe vos homunculi in perniciem vestram oppugnare poteritis, expugnare non poteritis. Dixit ille ad me quum per Schmuelem me vngeret in regem super Iisraelem, *Filius meus es tu, hodie te genui:* alium iam te reddidi, ex pastore ouium pastorem & principem pòpuli mei. Quum iam omnia euanescent citius quàm vt excidat Dei verbum, ipsi videritis quem successum euentúmque belli quod mihi mouetis, sperare debeatis. Hoc ipsum est & quod Dominus concilio Iudæorum respondebat, Ex hoc tempore erit Filius hominis à dextris virtutis Dei. His enim apertè satis, decretum & constitutionem de se Patris illis narrauit, regémque ab ipso creatum se palàm professus est, quod & coram Pilato non tacuit. Sunt qui de æterna Verbi Dei generatione hũc locũ intelligãt, quorũ nolo autoritatẽ imminuere: quanquã malim eũ de præclara illa Seruatoris in regnum cælorũ inauguratione facta quũ à Iohãne baptizaretur, viso super eo Spiritu sancto in specie colũbæ, auditáque voce Patris, Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacitũ est, intelligere. Paulus certè Act. 13. e. 31, de regno Mediatoris quod vt homo administrat, hunc locũ intellexisse videtur. Sic enim ait, Et nos Euãgelizamus vobis promissionẽ factã Patribus, quòd eam Deus filiis illorũ nobis præstitit, resuscitato Iesu, quemadmodũ in primo Psalmo scriptũ est, *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Quũ enim hunc locum Paulus in hoc citarit vt ex eo ostenderet resuscitãdum fuisse Dominũ, cum de Seruatore, vt homine vtique accepit. Homo enim & mortuus, & à mortuis resuscitatus est. Pulchrè verò quod proposuerat, hinc Paulus probat. Quia enim Dominus vnice charus Filius Dei, & omniũ primogenitus erat, tum ab eo genitus quãdo in regnũ cælorum ipsum designauit, vnxítque Spiritu sancto præ participibus suis: oportuit vt tãdem regnũ suum destructis hostibus auspicaretur, ipsúmque administrare inciperet: ergo resuscitari à mortuis fuit necessum. Nam quũ regnum eius non esset hinc, ab immortali & cælesti iam administrari oportebat. Eodem sensu & Epistola ad Hebræos locum istum accepit. Et Christus (inquit) non glorificauit seipsum: sed is qui dixit ad eum, Filius meus es, &c. Et hic scriptor inesse in hoc loco promissionẽ de Christi glorificatione, & ea quæ à resurrectione eius facta est intellexit: nam mox illud subiecit, Tu es Sacerdos in æternum. & reliqua. Iam glorificatio Christi, & in Sacerdotẽ, hoc est mediatorẽ euectio, hominis est: iuxta illud, Vnus Deus, & vnus mediator Dei & hominũ, homo Iesus Christus, 1. Timo. 2. h. 5. Sic quoque Psalmi pulchrè stabit antithesis, vt intelligamus hæc Dominum hostibus suis nequicquam se oppugnantibus dicere, Vos vt me extinguatis nihil non experimini, nihil nõ tentatis: at ne sitis nescii, vos ipsos, nõ me hoc vestro furore perdetis: narrabo quid de me quamlibet humili fabro fabri (vt putatis) filio decreuerit atque statuerit Pater. *Dixit ad me, Filius meus es tu, hodie genui te.* Vos igitur me Dei filium, à Deo in regem omnium gentium constitutum, extinguetis? Ipse potius frangam & comminuam vos: ita enim præte-

Renuntiabo decretum. Matth. 26. f. 64.

Matth. 3. d. 17.

Heb. 5. b. 5.

rea mihi dixit, *Confringes eos sceptro ferreo, &c.* Nemo verò absurdum putet quòd Dauidem tum
genitum Deo filium dixerim, quum ab eo in regem fuit vnctus. Vt enim paterna beneuolen-
tia omniũ prolixissima est: ita quibus ampliter Deus benefacit, & peculiari dignatione bonis
suis præ aliis cumulat, filios Dei Scriptura vocat, tum ab ipso genitos quum primùm suam *Vnde fit vt filii*
illustriorem illam charitatem erga eos prodidit. Sic Iisraelitæ filii Dei, Deut. 14.a.1, & aliàs di- *Dei sint.*
cti sunt, quòd præ omnibus mũdi populis beneficiis Diuinis ornati essent. Eos verò sibi tum
in filios genuisse dicit, quũ fœdus cum eis in monte Sinai percussit vt ipse illorum Deus, & illi
ipsius populus essent. Ad hanc certe peculiarem eorum cooptationẽ respexit Moscheh, Deut.
32.a.6, quũ cecinit, Nunquid ipse pater tuus, nutricius tuus, ipse fecit te, & perfecit? Non enim
hîc de prima creatione loquitur, vt D. Kimhi vere censet: ea enim omnium gentium commu-
nis est: sed de noua, & bis peculiariter exhibita beneficentia qua eos sibi Deus velut regenuit, &
peculiaris indulgentiæ nutricatione tanquam vnicè charos filios educauit, hoc est fecit & per-
fecit. id quod illis exprobrat Ieschaiah, 1.a.2. Ad eundem modũ quũ Dauidi Deus de filio eius *1.sam.7.b.14.*
Schlomoh prædiceret, illique eximia multa promitteret, primum omnium posuit, Ego ero il-
li in patrem, & ipse erit mihi in filium. Id enim etsi in Seruatore completum sit, in Schlomoh
tamen, vt typo eius etiam verum extitit. Nam illico sequitur, Qui si peccauerit, castigabo eum
castigatione humaniore, &c. Ex eadem causa docuit nos Christus, post reuelatum gratiæ re-
gnum promiscuè Deum Patrem inuocare, quem antea Sancti ferè Dominũ & Deum, rarius
Patrem appellabant. Decuit sanè vt quo amplior iam Diuinæ nobis bonitatis cognitio conti
git, hoc fiduciæ plenioris appellatione Deum appellaremus. id tamen nulli vere possunt, nisi
quos huc fiduciæ erigit Spiritus ille adoptionis, Spiritus Christi, qui cordibus nostris persua-
det Deũ velle nos filiorũ loco habere: atque ita excitat, vt sicut patris eum loco habemus, sic
& patris nomine appellemus. Id quod ideo veteres rarenter vsurparunt, quia illis Spiritus ti-
moris, & non liberioris ac filialis fiduciæ (quem adoptionis Paulus vocat) contigerat. Porrò
siqui præsentem locum, de diuinitate Seruatoris accipere velint, in hunc sensum eum intel-
ligent, Frustra & malo vestro regnum meum oppugnatis. nam ne nesciatis, volo Patris de me
sententiam vobis indicare. *Dixit ad me, Filius meus es tu*, id est Deus verus: *ego hodie*, hoc est ante & ex-
tra omne tempus *te genui*. Qua igitur spe adeò tumultuamini contra eum qui natura Deus est,
æqua cum Patre potestate, non homo tantùm qualem videtis? Hic sensus sicut cum ipsa veri-
tate consonat, ita nolo iis qui eum amplectendum hîc putant, repugnare: quãquam illud *Hodie*
videatur ad certum tempus referendum quo Christum Pater in regem Sanctorum velut vn-
xit, misso super eum Spiritu sancto forma corporali tanquam columba, & voce de nube la-
psa, de eo testificatus, Hic est Filius meus ille dilectus in quo mihi complacitum est, vt Lucas *Luc.3.e.22.*
memorauit. Sic sanè typo Dauidis res ipsa in Christo pulchrè conuenire agnoscitur. Nam si-
mulatque Dauidem Schmuel coram fratribus suis vnxisset, fœliciter eum in omnibus ab eo
die & deinceps, duxit egitque Spiritus Iehouæ. Continuò enim hoc Spiritu adflatus alius fuit,
cunctáque illi ex animi sententia cadebant. Sicut ergo de hoc die Dominus dixit Dauidi, *Hodie*
genui te, hoc est alium feci Spiritu donatum verè regio: sic & Seruator noster, etsi Deus ipse es-
set substantia idem cum Patre, & vt homo apud Deum tum genitus quum est ab eo præor-
dinatus, vt D. Petrus inquit, hoc est ante omnia sæcula: denique in vtero quoque matris Spiri-
tu Dei plenus, & in lucem editus, Spiritu, vt Lucas scribit, roboratur, & sapientia, sicut & ætate *Luc.2.g.52.*
creuerit: attamẽ vsquedum baptizatus inciperet Iisraeli reuelari, ceu priuatus fuit: & fabrum,
vt creditur, ab eo quo id per ætatem potuit, egit. Certè nihil eorum gessit quæ proprie sui mu-
neris erant, propter quod in mundum hunc venerat. Hæc enim omnia à baptismo, & velut vn
ctione & inauguratione sua circa baptismũ facta, gerere cœpit. Hunc ipsum igitur diem, si no-
tatũ in eo, *hodie genui te*, intelligamus, & cum ratione typi res ipsa pulchrè congruet, & constitu-
tionis in regem ratio quam hic Vates canit, melius constabit. Secundum diuinitatẽ enim non
ex constitutione, sed natura Patris, & Filius eius, & Rex est omnium. Sed non tam multum re-
tulerit ad quodnam tempus hoc dicti referamus, quàm vt ei solidam habeamus fidẽ, certò per-
suasi Seruatorem nostrum, primogenitum illum & regẽ esse per quem vt & nos filii atque hæ-
redes Dei simus percipere liceat. Hæc sanè causa est cur Apostolus, Christi vt hominis quoque
gloriam & potentiam (vt qui super omnia exaltatus, omnia reconciliet Patri, instauret & per-
ficiat caput Ecclesiæ) identidẽ prædicet, mirisq; præconiis extollat. Neque enim vitam ritè cõ-
positã, Deóque dignã viuemus, nisi huc impellat amor & studiũ Dei. Hæc inde autem vigent *Quæ vera Chri-*
& ardent, si probè agnoscamus, & indubitatò animis persuasum habeamus ad beatam nos im- *sti cognitio &*
mortalitatẽ destinatos, iámque Deo inter filios numerari. Hæc iam fides, hæc persuasio, tanto *prædicatio.*
vtique magis augescit & roboratur, quãto Christi nobis mysteriũ fuerit cognitum penitius, &
expensũ religiosius, quòd verus homo, nobísq; per omnia, solis exceptis peccatis, similis, à vita

ærumnosa, & morte durissima, nõ solùm in vitam immortalem & beatam, sed in regnũ super omnes creaturas, etiam Angelos euectus sit, vniuersis arbiter vitæ & necis: suis autem eiusdem immortalitatis & fœlicitatis sempiternæ autor & largitor. Profectò siquis ista præsẽte animo perpendit, pressẽque secũ cogitat, vt videlicet ille ex ingenti nostri amore, mortis vsqueadeò horrendæ & execrandæ durissimos cruciatus vltrò voluerit nostræ salutis causa perferre, hinc quonam pacto ad redamandum vnicè eum, suspiciendum, adorandúmque, omnia sibi ab ipso expectandum, eique toto pectore gratificandum, ac ita repudiandum quæcunque improbat, amplectendum sectandúmque quæ probat, in quo omnis innocentiæ & integritatis, veræque iustitiæ studiũ consistit, non prouocaretur, impelleretur, accenderetur? Porrò hæc tam magna & Diuina de Seruatore, vt homine, credere nunquam licebit, nisi eundem & Deũ esse nobis persuasum sit. In cuius sanè consideratione necessariò mens cõscendit, quum quantus ille sit, quantáque præstet, homo sancta curiositate vestigarit & perpenderit. Ibi tũ inæstimabilis illa Dei in nos dignatio relucet, qui verbum suum per quod omnia condita sunt & seruantur, voluit carnem nostri causa fieri, verum Deum, verũ hominem, vt nos dei euaderemus, hactenus Diuinæ naturæ consortes, vt prorsus iusti, & solidè olim & in perpetuũ beati simus. Hæc ritè expensa & considerata, dici non potest vt rapiant in Deum animum, pigreque ac pudere efficiant omniũ quæ carnis sunt, desiderio autem & studio cælestium rerum & actionum penitus
Eph. 1. d. 18. flagrare efficiant. Quare eum Ephesiis, tum aliis Paulus horum cognitionem pleniorem tam obnixe orare solebat. Eandem oremus & nos: neque enim alia ratione in vitæ nouitate proficiemus, terrenarúmque rerum cupiditates ex cordibus alio pacto euanescent. D. Kimhi do-
De sacrosancta Triade, contra Iudæos. cet suos dum nos ex hoc loco Christum Deum probamus, eo quòd oporteat Filium eiusdẽ naturæ esse cuius Pater sit, respondere nobis, Deum summam vnitatem esse, nec augeri eum aut minui, vel diuidi posse, sed neque prioris aut posterioris rationẽ recipere. Id verò libẽter & nos fatemur. neque ita Patrẽ Deum, Filium Deũ, Spiritum sanctũ Deũ dicimus, vt Diuinæ substantiæ inter eos sectio sit, sed vnum summa simplicitate Deũ, tantùm personali discrimine, in Scripturis prædicatũ confitemur. Verbũ enim, siue virtutẽ Dei, vt Paulus vocat: item Spiritum atque omnia viuificantem & ornantem Dei adflatũ, Sacræ literæ prædicant. Iam Verbum, Spiritúmq; Dei à Deo ipso diuersa quis faciat? Natura igitur sunt inter se vnum idémque Deus, Verbum, & Spiritus, Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Rursum quũ Scriptura sub distinctis personis de his loquitur, quis corriget linguã Dei? Pii itaque pectoris erit sic apud Deũ Verbum initio fuisse agnoscere, vt simul agnoscat Deum ipsum Verbum esse. Ita Paracletum docentem omnia, atque perficientem, à Patre & Filio proficisci, vt tamen natura substãtiáque eundem ipsum Deum cõfiteatur. Omnia siquidem docere & instaurare, solius Dei est. Verùm de his cum Iudæis frustra disputaueris, iis duntaxat quibus fiduciam generis, & æstimationem nimiam ceremoniarum Legis non antea ex animo exemeris. Quare religiosi pectoris fuerit, Deum suum pluris facere, quàm vt temere de tanto mysterio verba fundat. Ad timorem Dei potius adhortabitur. hic eiusmodi sapientiæ initium est, vt eo recepto, Deus ipse deinde doctorus sit omnia, iuxta illud Psal. 25. c. 14, Secretum Domini timentibus eum. Atque vtinam hic timor Domini apud omnes nos obtineat. quod si fiat, tam hoc quàm alia Scripturæ mysteria non solùm cognitu ac creditu facilia nobis erunt: sed simul sic omnia percipiemus ac tractabimus vt inde meliores euadamus, hoc est nobis magis moriamur, & proximis viuamus studiosius. Attamen quoniã omni poscenti, nostræ spei reddenda ratio est, equidẽ si vrgeat Iudæus, ingenuè fatear & de Dauide hoc dictũ, *Filius meus es tu*, intelligi posse: nõ enim minus charus Deo
2. Sam. 7. b. 14 extitit, quàm Schlomoh, de quo Deus respondit, Ero illi pater, & ipse mihi filius: sed & vniuersum Israelem filium suum primogenitum vocauit. Deinde quum & ipsi Iudæi fateãtur inde homines filios Dei vocari quòd vt filius patri, Deo obediant, ac voluntati eius studeant: tum de Christo Prophetas prædixisse non solùm ipsum per omnia iussis Patris satisfacturum, sed & effecturum vt alii quoque id studeant: hoc autem non sit virtutis humanæ, sed Diuinæ: necesse est eum & Deum, eóque cum Patre substantia eundem esse. Hæc si Iudæo minus, satisfacient tamen aliis quibus cordi pietas sit, præsertim dum loca illis aliquot ostẽdam, quibus de Christo aperte prædictum legitur, eum filios Dei purgaturum & iustificaturũ, iustitia & pace omnia repleturũ, qualia passim in Prophetis occurrunt. Hinc illud quoque liquebit, non Dauidi, aut cuiquam alii vnquam datum vt filius Dei esset, & diceretur quàm per Christum seruatorem: eóque ipsi vt primogenito cum primis quæ hìc & alibi de dignitate filiorum Dei leguntur, competere: neque id nisi quòd simul verus Deus est, æternum Patris Verbũ per quod omnia sunt, mouentur & viuunt, atque ideo etiam parantur & instaurantur.

8 *Pete à me, & dabo Gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam fines terræ.* Hoc est, Adeò nihil officient regno tuo Gentes ista; quamlibet tumultuentur & moliantur, vt ad tuam eas voluntatem

daturus tibi sim in possessionē propriā, atque hæreditariā. Perstat enim in prosopopœia Dei hæc ad Dauidem vt typū,Christū autem vt per typum hunc designatū,loquentis.Gentes dicit se daturum in hæreditatem,quo expressit eas in vniuersum dominio seu imperio eius cessuras, ita vt possidemus quæ cesserūt ex hæreditate. Sicut autem hæreditas & possessio,ita Gētes & fines terræ pro eodem accipiuntur per synonymiam,vel congeriem.Per fines enim terræ,synecdochicōs,omnes regiones hostiū vsque ad vltimos terminos regni Israelitici,si de Dauide hæc accipias:si de Seruatore,vsq; ad terminos terræ habitabilis intelligit,ac inde metonymicōs,per regiones,inhabitatores. Quòd autem inducit Dominum dicentem,*Pete à me*:significare voluit summam Dei erga Christum suum beneuolentiam atque indulgentiam,vt qui omnia voluntati eius concedere velit.Magni enim principes his verbis oblata optione suam solent beneuolentiam declarare.Sic Herodes saltatrici iurabat daturum se quiequid postulasset,etiamsi dimidium regni postulasset.Et Dominus Schlomoh,Pete quod dē tibi,3.Reg.3.a.5.Porrò datas Dauidi gentes ad vltimos vsque ditionis Israeliticæ fines habitantes,& in plenam possessionē,memorat Historia sacra,2.Reg.8,10,12,& 1. Paral.18,& 19.Nam omnem Syriam,Idumæam,Philistinorum regionem cū Moabitis & Ammonitis,Dominus imperio illius subiecit.Quia Christo scimus omniū in cælo & in terra potestatem cōtraditam à Patre : fines vniuersæ terræ subiectos facile agnoscimus, vtcunque perpauca sint loca vbi hodie ita vt par est colatur. Pridem rerum potiētibus iis qui à Cōstantino magno vsque ad Heraclium,Romanum imperium administrarunt, raræ admodum regiones in orbe erant quæ de fide Christi non gloriarentur. Id vtique multo cum ampliore Seruatoris gloria iterū futurum expectamus, quum Spiritu suo hominem illum peccati,filium perditionis Mahomet,ac quicunque alii pro Christo se adorādos Gentibus obtrudunt,confecerit,atque illustratione aduentus sui aboleuerit: tum certe illi omne se genu flectet,omnisque lingua Dominum & Regem cōfitebitur.Tum verè implebuntur quæcunque sacri Vates de regni Christi amplitudine & maiestate cecinerūt. Tum vniuersæ ipsum Gentes inquirent,& seruatorē adorabunt:tum & illa quæ sub typo regni Schlomoh, Psal.72,de regni eius amplitudine canit,cōsummabuntur. Interim etsi nomini eius aduersentur plurimi, nusquam tamē Gentium desunt qui in fide eius esse velint. Hoc verò hic spiritua le & obscurum,& in futuro omnibus conspicuum, ac vbique summa cum gloria & potētia illustre Seruatoris regnum, quum agnoscere Iudæis negatum sit, non est mirum quod D.Kimhi præsenti versiculo suos contra nos frustra armet. Ait siquidem,Si Christus Deus sit, ei mini me competere vt petat à Deo quod iam in manu sua & ipse Deus habet, neque potuisse potentiā eius crescere. Vt hominem verò,nunquam terræ fines sub imperio suo habuisse, neque quū hic egerit,quādo nihil minus quàm principem egit,neque postea:semper enim fuisse & esse qui nomen eius minime receperunt, hodiéque recipiant. Nos verò vt homini confitemur non solùm quicquid est hominum, sed etiam Angelorum ac spirituum Patrem subiecisse: idque tum apparituram quum plane reuelatus fuerit, aduenerit que in maiestate Patris iudicaturus viuos & mortuos. Dixit enim illi Pater, Sede ad dexteram meam,donec ponam inimicos tuos scabel lum pedum tuorum. Hæc nos ergo qui Christi esse volumus,propius & pressius consideremus. Si enim his fidem habuerimus solidam,præter ipsum nihil vel in cælo vel in terra metuemus: nihil mirabimur,nihil iussis eius præferemus:nihil denique promissis eius nos magis eriget & accendet,nihil gratiæ eius non cum voluptate posthabebimus. Ad hæc qui ita in verba eius iurauimus, vt omnia nostra huc instituamus quo regno eius adducamus quamplurimos (ipse enim ait,Qui non colligit mecum,dispergit)dabimus certè operam vt omnibus omnia nos exhibeamus,quo vel aliquot lucremur. Nostrum siquidem fuerit omnia huc impendere quo tam latè regnet, quàm constituit Pater. Hoc si perpenderent hodie multi,daretúrque eis agnoscere quæ sint hac in re ipsorum partes,multo modestius,& longe alia ratione in gubernandis,atque docendis Ecclesiis sese haberent. Qui verò velit scire quid huius cum sibi,tum aliis desit,conferat se & illos exemplo Paulino , & videbit quid requiratur ab eo qui sub Christo seruatore meret:quæ cura,quod studium,qui feruor augendi regnum eius inesse nobis debeat. Fusius & expli catius de his disserere non est opus illis quibus hæc scribuntur: nempe synceriter Deum quærentibus:alios citius offendat quàm in viam reducat, quicquid de hoc mysterio in medium afferas. Totus orbis Christi est:eum vt agnoscant singuli & adorent, quisque pro se magis quàm vitam suam curare debet: regnum Dei siquidem quærendum ante omnia. hinc quis non per se videat quātum hic in se & in aliis desideretur ? Oremus igitur obnixius, si plura non licet, Adueniat regnum tuum:extra quod nulla salus,nihilque boni est.

Cur dn̄s optio, Pete à me.

Marc 6.d.19.

Luc 11.c.23.

9 *Confringes eos virga ferrea,sicut vas figuli comminues eos.* Hæc de iis prædixit qui ex tumultuantibus Gentibus,& inania iactantibus populis,Regibus conspirantibus,& coniurantibus principibus aduersus Deum & christum eius à Dauide postea trucidati, deletique fuere . Reliqui enim ces-

lamitatem afferat. Dei enim voluntas qui ipsum regnare in Sion,& imperio suo vniuersas nationes subiicere,hostésque eius penitus destruere instituit, mutari non potest. Hæc ergo quum ita habeant, quicúque rerum potimini reges & principes,qui vestræ potestati à regno Dei frustra timetis,quum non alia ratione ea stabiliri queat quàm si vnĉto Dei nomẽ detis,sapite rectè, & rationem ritè subducite,vt agnoscatis,quæ statuit Deus,ea & optima esse,& irrita fieri nequire. Hactenus si sapere vobis datum non sit,saltem modò sustinete vos moneri,& doceri id quod vobis saluti erit. Vestræ vos cupiditates, vestra ambitio huc adigit vt imperium Christi à vobis reiiciatis.his perniciosis consiliariis nolite acquiescere:quin potius in seruos vos illi addicite. Non Dauidi,nó Filio hominis Iesu,quem male cóciliati nihil nisi fabrum & fabri filium esse putatis,sed Iehouæ ipsi seruietis:cui seruire,regnare est: hoc est optatissima, & beata libertate frui. Iehouæ igitur,non homini seruite: & seruite cum timore,id est cum reuerentia,studióque summo. Huic suprema maiestas est: ea itaque illi obseruatione & diligentia inseruiendum est, vt planè tremor quidam membra inuadat,non ille ex formidine auersante & expauescẽte tanti regis sæuitiam, sed ex anxia cura gratificandi tam optato saluatori natus. Nam planè gaudendum & gratulandum est hunc vobis regem contigisse,qui æternùm saluat quicunque in fide eius esse voluerint. Hunc itaque Regem à Deo constitutum,primogenitum vniuersæ creaturæ osculamini ex animo,eius vos regno committentes,& cupidè in verba eius iurantes,ne succenseat vobis: cui nimirum datum vt vas figuli hostes suos comminuere: & ita pereatis de via hac, vita & omnibus optatis rebus excidẽtes: quum nimirum breui,&omnium opinionẽ citius accensa ira eius,vltionẽ de rebellibus sumpserit. *Beati ergo quicunque ipsum regem agnouerint,eiusque sese fidei commiserint.* Quod dicit in versu 10, *Et nunc,&c.* ad tempus respexit, quo bellum contra Christum nódum incruduit, quo nondũ ipsius ira planè exarsit. Iudices terræ in Iisraele olim erant,qui prima ac ferè consulari,non tamen regia potestate populum gubernabant.horum aliquot historias habet liber Iudicum. Cæterùm vocabantur etiam iudices,quibuscunque disceptandi causas officium erat. Hic tamen quoniam regibus coniunguntur, intelligendi sunt qui vel regia,vel regi proxima potestate pollent, quales principes erant Philistinorum. Reges& iudices terræ,hoc est magistratus& principes nominatim vt se Christo subdant,hortatur. Nã isti ferè semper suæ tyrannidi à regno Dei malè,sed frustra,metuunt. Vnde huius adsertores Prophetæ,Seruator ipse,Apostoli,ac quicúque alii,seditionis semper traducti sunt:cuius & ipsi quátum ad mundi principem Satanam,cui merent quicunque Deo non merent, sese obligãt. Toti enim in eo sunt vt ab hoc pernicioso tyranno homines ad Deum deficiant. Quum autem omnis potestas à Deo constituatur, sitque ea posita in manu Seruatoris, verè sapiunt qui huius se præfectos agnoscunt,& regnũ eius proferre,non accidere student: insani & dementes qui contra illud feruntur, suáque consilia instituunt. At quotusquisque hodie est principum qui hanc sapiẽtiam vel ipse sibi persuadeat, vel persuaderi ferat à monitoribus? Profectò si essent, haudquaquá crudelissimis bellis omnia ita vastarentur,malis neutiquam tanta licerent,bonæ & Sãctæ literæ minime ita negligerẽtur: innocentiæ denique & pietatis lõge alia ratio haberetur: aulæ mera templa, & omnis virtutis scholæ, atque asyla quædam essent iustitiæ, quæ nunc sunt quod quique boni ingemiscũt. Quare si vnquam operæpretium fuit orare Deum pro regibus & principibus,hac tempestate intentissimè id faciendum est,quo per eos si non possumus iuuari,liceat saltem viuere vitam cum honestate & pietate trãquillam. Indubiè enim grauis Dei in nos iræ argumentum est, tam paucos habere principes qui Christum regem ex animo & seriò colendum ducant. Porrò hoc versu 11,hortatur ad seruiendum Deo:& 12,ad osculandum,id est recipiendum,salutandum,honorandúmque vt regem Filium: id ostẽdit idem esse Christi & Dei,ac omnium qui ex Deo imperát regnum. Et hæc illa prudentia, illáque eruditio est quam vult Vates principes recipere, vt agnoscant id Dei regnũ esse quod Christus administrat. Emphasim enim *Iehouæ* istud habet, quasi dicat, Non iubeo homini mortali, sed Deo omnipotenti vos subdere. Sceptrum Dei,non carnis est, quod datum Christo est. Non igitur seruiendum vobis tepidè,sed cum timore,hoc est summa reuerẽtia,studióque ardentissimo. Quod verò ait, Gaudete cum tremore: ei opponitur quòd caro de regno Christi dolet,& ab eo sibi male metuit. Ex eo autẽ quòd tremor cum gaudio coniunctus est, quidam de tanto gaudio id intelligunt quod faciat corpus tremere. Sed quia tremor & aliàs solet cum timore cóiungi,quod & Paulus facere consueuit: & hîc timor præmissus est, quo vtique intenta diligentia significatur: videtur Vates idem quod per timorem, & tremoris nomine, sed nonnihil auctius significare voluisse. Nec pugnat hîc tremor gaudio,imò ex eo nascitur. Quo enim plenius cognoscitur quanta sit salus Christum regem habere,eo vtique maiore gaudio, timore,ac tremore datur opera vt tanto Regi ritè seruiatur,& grata illi nostra habeantur. Id in probo filio erga parentem,& bene morata vxore erga maritum videre liceat. ad aduẽtum ille parentis, hæc mariti toto animo com-

mouetur,& gaudio simul & timore,sed qui ex nimio gratificandi studio nascitur,penitus cõcutitur. Sic affectos decet nos esse erga regem Christũ,eóque ardentius quo pluris ille nobis & charior esse debet,quàm mortales sint mortalibus. In illo 12 versu, *Osculamini filium*, synecdoche tropus est, qua ex signo id quod signo, repræsentatur, intelligitur. Osculo siquidẽ manus regiæ & hodie in plerisque regnis testãtur subditi, se velle in fide ac potestate regis esse. Filium dicit, eo quòd suprà Patrem induxit dicentẽ, Filius meus es tu. Sũt sanè dii,& filii Altissimi, propter potentiæ maiestatẽ principes vniuersi, vt canit Psalmus 83.b.6: at Seruator noster omnium caput & primogenitus est, à quo reliqui babent vt filii Dei sint & vocentur. vnde cõmodùm per antonomasiam Filiũ bìc Vates nominauit. At verò quũ בר bìc habeatur, quod alicubi etiam purum significat, D. Hieronymus vertit, Adorate purè: adorate posito pro osculamini: hoc ipsũ enim adorationis quædã species est. Græcus interpres habet, *Apprehendite disciplinam*, fortè per Apprebẽdere disciplinam intelligens, subiicere se regi Christo, & eius disciplinã atque castigationem recipere. Chaldæa sanè paraphrasis idẽ reddidit per *suscipite doctrinam*: id quod omnino faciũt quicunque Christo regi sese verè addicũt, iuxta illud, Tollite iugũ meum super vos, & discite à me, id est mei estote discipuli, quum sim mãsuetus, vt nullius ruditate offendar: cordéq; humilis, vt nullius indignitatẽ auerser. Cæterùm בר pro filio, quanquã Chaldæũ magis sit quàm Hebræũ, & Prouerb. 31.a.2, Schlomob vsus est. Hebræorum quidam bunc quoque sensum afferunt, accipientes בר pro puro. *Purus hic corde est, & Rex constitutus diuinitus*. Osculari igitur eum, & vestrũ regem agnoscere debetis, nõ oppugnare. D. Kimhi probat & aliam lectionem, vt בר valeat idem quod electus. Nam 1. Schmuelis 17.b.8, legitur, ברו לכם איש, Legite vobis virum. Sunt verba Goliath gigantis ad Iisraelẽ, poscentis vt deligerent qui singulari secum certamine cõgrederetur. Sic sensus foret, *Osculamini quem elegit in regem Deus: ne succenseat, & pereatis de uia*. Summã in vos potestatẽ vt in omnia, habet: & ob nibil nisi quod saluti vestræ obsit, irascitur: maximopere igitur eius ira pertimescẽda est. præsertim quũ eo irascente necesse sit viam vestrã, id est vitam perire. Græca editio de suo adiecit, *iustæ*. Per *uiam*, vita intelligitur: *uitam* igitur posui. Etenim D. Kimhi eundem putat sensum hoc dictũ babere quem illud in fine Psalmi superioris, *Et uia improborum*, id est vita *interibit*. vnde hypallagen hic admissam arbitratur, adducens aliquot exempla. Arborem enim dicit Scriptura arescere, quum folia arescant: & lacerum vestibus, quum vestes, non homo, laceratæ sint. Id tamen satis liquet Prophetam significare voluisse, succensente Cbristo, vita & omnibus bonis excidere quotquot ipsum regẽ adorare noluerint. Vtque magis terreat, addit, *Quum breui ira eius exarserit*: significãs citius opinione adfore vt pœnam de contemptoribus suis sumat. Sunt qui מעט interpretentur, *si uel parum ira eius accendatur*. sed illud Scripturæ magis familiare est, vt breui accẽdendam iram Domini moneat. Iram verò per catachresim Vates Christo tribuit: affectuum enim iam immortalis liber est. *Beati quicunque illo confidunt*. Epiphonema est, adiectum non sine affectu qui in eo notatur, quòd illud per quandam apostrophen velut exclamat: acsi dicat, Quid opus verbis? quid multis moneo vt buic regi vos addicatis, quando is est vt planè beati sint quicunque ipsum regem adorant? satis sit boc vno verbo accinuisse, *Beati quotquot illo fidunt*. hinc nemo nõ intelligit, miseros & perditos esse quicunque ipsum contempserint, nedum oppugnauerint. D. Kimhi ad Deum, non ad Regem boc dictum epiphonematicum refert, sicut & illud suprà, *Ne irascatur*. Sedulò enim dant operam vt quæ augustiora Christo in Scripturis tribuuntur, ad Deum referant, Christo detracta: non intelligentes miseri quòd quum idem vnúsque Deus sit Christus & Pater, qui tituli Christo deferuntur, Deo propterea minime adimuntur. Hic quis non videat de Filio Vatem boc *Beati, &c.* cecinisse? Nam Dauid quum nibil nisi homo fuerit, non beatus, sed maledictus foret quicunque eo confideret. Hic ergo Rex & Filius de quo iste Psalmus canit sub typo Dauidis, vnigenitus Dei est, Deus verus, & homo verus Iesus Christus: cui qui se credunt, in quo qui fidunt, vitam babent æternam. Idipsum Vates Deo plenus, eóque ardens iam in gloriã Christi eius extollendam, dicere hoc suo epiphonemate voluit, eóque vniuersos Dei studiosos in fidem Christi pellicere. Ipse enim vnus ille est per quem gratiam pro gratia, & bonum Spiritum atque facultatem dediscendi innatos carnis affectus, & è cælis præscriptam discendi vitam, eóque solidam & iustitiam, & fœlicitatem percipimus. Id quod probè experiuntur, quibuscunque fidere in hoc Rege & Seruatore nostro datum est. Oremus itaque Patrem vt ad Filium suum nos trahat, cognosceréque solidè donet, in quo summa salutis & fœlicitatis sita est.

DISPVTATIO DE FIDE.

Quoniam epipbonema quo Psalmus bic clausus est, fidei in Christum eximium babet elogium (nam ea constare fœlicitatem affirmat) de nomine, natura & virtute fidei, paucula hìc adnectere visum est: in quibus & illud decidam, An sola fides iustificet: de quo vtinam eo fidei studio disputarent multi, quo solent contentionis ardore. Fides etsi Latinis sonet dictorum, cõuen-

torúmque constantiam & veritatem, vt eam Cicero lib.de Off.1,definiuit:publicus tamen Sacra tractátium vsus obtinuit, vt fidei nomine intelligát certum oraculorum Dei assensum,atque persuasionem,quam Græci πίστιν,à πέπεισμαι, id est persuasus sum, vocant. Hanc Hebræi אמונה appellant:sed eodem nomine vocant & eam fidem quæ(vt Cicero definiuit)dictorum & conuentorum veritas est,& constantia. Proinde quam Theologi fidem nominant,Laurentius Valla,ille non Latinæ modo linguæ,sed & omnis recti iudicii admirandus instaurator, tum & incomparabile Galliarum decus G.Budæus, persuasionem Latine vocari censent: qua de re lege Annotationem Budæi in lib.1.de Ser.corrup.versu,Quod ait prætor.Hæc de fidei appellatione.

Naturá fidei definitione quæ Hebr.11.a.1,legitur, explicari, nemo ferè Theologorum ambigit. ea sic habet,Fides fundamentum est rerum quæ sperantur, & index eorum quæ non videntur. Spes etenim nostræ innouationis, atque totius salutis eo nititur quòd persuasi sumus, Deũ nos in hoc delegisse vt sanctificet & glorificet: neque alia indicatura tantam hanc Dei erga nos dignationem, aliáque siue præsentia, siue futura eius beneficia conspicimus. Recte igitur rerum sperádarum fundamentũm, & non apparentium indicem,fidem Apostolus dixit. Infundi Diuinitus hanc virtutem, neque humanis posse viribus comparari, nemo orthodoxus non confitetur. ψυχικὸς siquidem homo non potest quæ Dei sunt capere. Et captum itaque, & assensum horum,ipse Deus inspiret necesse est. Proinde fidem in Deum recte definiemus,si dicamus indubitatam esse persuasionem, Deum esse vt omnium rerum authorem, bonorúmque fõtem ita & nostrum cõditorem, seruatorem,atque æternum beatorem:sic fidem Christi certam persuasionem, eum nostrum esse redemptorem ac instauratorem. Ad hũc certe modum scribitur Exod.19.b.10,& Moscheh suo populum Iisrael credidisse. nã nihil aliud eo intelligitur, quàm quòd visis tot portentis Dei, fidem illi habuerint, persuasi iam ipsum à Deo missum vt dux liberandis ipsis esset. Eundem sensum habet quod eodem capite legitur,Dominum Moscheh dixisse,En veniam ego ad te in densa nube,vt audiat populus verba mea quæ tecum faciam,& credant etiam in te perpetuò: id est nunquam de tua legatione dubitent, sed semper vt meum ad se interpretem audiant. Ex eo ergo quòd fidem Scriptura pro certa & indubitata persuasione accipit, hæc tãta ei tribuit, Iustum ea viuere,quod Apostolus ex Abacuc 2.a.4, ad Romanos & Galatas adduxit,nos ea iustificari,saluari,æternámque vitam possidere, quod identidem & Seruator ipse affirmat. Etenim qui verè persuasus est, Deum esse Deum, hoc est solum iustum, sapientem,potentem & bonum,bonorúmque omnium fontem & autorem esse:qui metuẽtes se malis omnibus liberare, & bonis solidis atque æternis ditare: tum nihil à nobis nisi quæ saluti nobis æternæ sunt requirere: contemptores denique suos sempiternis cruciatibus addicere velit:hic profectò haudquaquam poterit eum non metuere, venerari,colere,ac etiam amare,atque ad voluntatem eius pro viribus vitam suam conformare. Natura siquidem ita conditi sumus, vt penes quem supremam credimus esse potestatem,eum ante omnes metuamus:quẽ omnium sapientissimum,in primis audiamus:quem omnium veracissimum,eius promissis potissimum credamus:quem deniq; optimum,atque benignissimum,summopere suspiciamus & colamus. Hinc iam facile intelligere est vt iustus fide viuat: vt iusti fide & salui reddamur. Iustus enim cũ agnouerit Deo omnia postputanda, nulla res in orbe est quæ planè iuuare,exhilarare,recreare, oblectare eum queat,præter hoc vnum quòd indubitatò persuasum habet se in cura & fide Dei esse:hunc sibi Patrẽ in omnibus prospicere,tandémque plenè iustũ & beatum redditurum:hæc illi vita est,hæc animi securitas,iucunditas,voluptas,fœlicitas. Hinc nihil in gratiam Dei nõ animose perfert, & aggreditur:nihil non æquo & lubenti animo & facit & vitat, spe optima plenus, eóque in omnibus alacer, lætus,& cælesti quadam vita florens. Sic iustus fide sua viuit. Ex his æquè iam liquet fide nos iustificari atque saluari:etenim nos iustificari,nihil aliud est quàm nos iustos, eóque & saluos reddi. tum enim salui sumus quum recte valemus, & ita vt conditi sumus,habemus,Diuina imagine,hoc est omnimoda bonitate ornati. Hæc iam nõ aliunde nobis contingunt, quàm quũ datur de Deo id quod est sentire, certóque de eius erga nos bonitate esse persuasis. Id enim vbi per Spiritum Dei contigit,Deum ex toto corde,vt quo nihil melius nobis credimus, amamus:hic tũ amor totos Diuinæ voluntati cõformat, reprimit cupiditates rerum seculi,accendit desideria cælestium,studium excitat & producit virtutũ omnium. Nam efficit vt sicut Deo nihil habemus charius,ita quoque nihil prius sit quàm ei per omnia probari. Hinc est quòd Seruator primum totius Legis caput à quo omnia reliqua pẽdent,fecerit præceptum de dilectione Dei ex toto corde, &c. Vt itaque sola fide Deum rite cognoscimus, & ad amandũ eum rapimur: ita sola vtique fide verã iustitiã & virtutes vniuersas adipiscimur, quia ipsius dilectioné omnium parentem cõsequimur. Proinde quum dicimus fide nos iustificari & saluari,hoc est iustos & saluos euadere, non est vt quis putet bona opera hac loquutione excludi. Si enim nos fides iustificat,reddit vtique iustos,affert iustitiam, hoc est simul omnem virtu-

1.Cor.2.d.14.

Fides quid.

Rom.1.d.17. Galat.3.b.11.

Vnde tanta fide triumphatur.

Fide iustificari quid.

Matth.22.d.37. & 38.

tem. Certè nondum cognitum Deum nec amare quiſquam,nec colere poteſt: cognoſcitur autem ex oraculis quæ nonniſi fide percipiuntur. Nihil potuit igitur dici verius,ac etiam ſignificantius,quàm nos fide iuſtificari,hoc eſt ſolidæ iuſtitiæ,quæ in ſe totam hominis perfectionem cõtinet,cõpotes reddi.Et quum Sola adiicitur(quod Hilarius,Ambroſius, & Cyrillus adiiciũt) non excludũtur bona opera,quaſi ad iuſtitiam noſtram & ſalutem non pertineant: quum hæc nihil aliud ſit quàm quibuſvis bonis operibus diuitem eſſe: ſed quia nulla alia virtus, nullum bonus opus iuſtitiam in nobis pariat,imò contingere nobis ſine fide poſſit.Id quod Paulus voluit quando Romanis ſcripſit, λογιζόμεθα,id eſt Cenſemus,colligimus igitur hominem iuſtificari abſque operibus Legis. Paulus vocat hoc loco opera Legis,ceremonias.Nam ideo & Gentium & Hebræorum qui ante Legem fuerunt iuſtitiam, quæ fide illis abſque ceremoniis Moſaicis contigerit & contingat,memorat. Sed quid aliud poſſunt præſtare quàm ceremonias quicunq; fide carent?Impoſſibile ſiquidẽ eſt placere Deo abſque fide. nihil igitur omnino quod Lex tradit,rite faciet,fide quicunque fuerit deſtitutus. Deum ſanè is quum penitus ignoret,nullus diliget,eòque nec proximum. Soluta igitur hac Legis ſumma, nihil omnino præſtabit quod Lex docet præter ſolas ceremonias, & bonorum operum externas quaſdam inanéſque formas. In quibus quia nihil veri,nihil ſolidi, nihil eſt quod Lex quæ ſpiritualis eſt requirit, ne in his ipſis quidem ceremoniis Legi ſatiſfacit. hinc D.Bernardus viti fidem, palmitibus reliquas virtutes opera verò botris,non inſcitè comparauit.Et Chryſoſtomus in Matthæum, lampadi fidem aſſimilat,quòd vt lampas domum, ita fides animam illuſtret.Itẽ Auguſtinus de fide & operibus, cap.7,Niſi præcedat fides,vita bona ſequi non poterit.De hac itaque viua,ſolida, & vt recentiores Theologi loquuntur,formata,hoc eſt dilectione per quam operetur inſtructa fide,intelligẽda ſunt præclara illa quæ innumera tam apud recẽtiores quàm veteres leguntur elogia,quibus fidei nihil ferè nõ tribuitur:vti & nihil prorſus boni eſt,cuius illa parẽs non exiſtat.Eſt in prauis hominibus de rebus Diuinis opinatio quædam verius quàm perſuaſio,quam diuus Iacobus fidem mortuam vocat. Huic nemo ſanæ mẽtis quicquã boni tribuerit: mortua enim eſt,eòque ſimulachrum potius fidei quàm fides. Id enim experimur vnumquẽque ita agere vt perſuaſus eſt. quare qui verè ſit de Deo id quod eſt perſuaſus,vt labatur interdum, lucem fidei retro cupiditatum fumo auertente,nunquam tamen in malo perſeuerabit. Hæc ipſa enim ſemẽ illud eſt, quod quum apud Sanctos manet(vt Iohan.cap.3.h.9,Epiſtolæ prioris teſtatur)peccare nequeunt,id eſt peccatis vſque eſſe dediti.Hinc Cotta apud Ciceronem lib.de Natura deorum primo, optabat perſuaderi ſibi non opinione ſolùm,ſed etiam ad veritatem eſſe deos.ex eo enim quòd multi viuũt adeò perditè & ſceleratè, clarum exiſtimauit eſſe haudquaquam omnibus perſuaſum deos eſſe. Iam de vera fide quũ Scriptura loquitur, & hanc ſequuti Patres eam cordis perſuaſionem certam & indubitatam quam aliàs Paulus πληροφορίαν, id eſt experientem quandam Spiritus certitudinẽ vocat:intelligunt quæ totũ hominẽ immutat,& in Deum rapit.Hinc Auguſtinus libro iam citato,Inſeparabilis eſt quippe bona vita à fide quæ per dilectionẽ operatur: imò verò ea ipſa eſt bona vita.Ex his puto ſatis manifeſtũ eſſe quid ſibi Dominus voluerit quũ diceret,Qui credit in me,habet vitã æternã:& Paul',iuſtificari nos & ſaluari fide:atq; hinc ſacti Patres,fide, & nõ aliter,vt Cyrillus:ſola fide,vt Hilarius,& Ambroſius,nos iuſtos euadere,& alii aliis,ſed idẽ valentibus verbis ſcripſerũt.Indubiè enim cui datum fuerit,viua in Deum fide viuere,is Dei amore ſtudióque ardebit,veráque iuſtitia in omnes pollebit: quæ ipſa vita filiorum Dei eſt,& æterna,tametſi hic nondum perfecta. Quum autem ex his parũ probe intellectis quidam inani opinatione potius quàm fide ſibi placerent,nullis bonis operibus incumbentes,quibus tam non poteſt deſtitui fides vera quàm ignis calore, quàm ſana ac vigẽs arbor ſuo tempore fronde & fructibus:D.Iacobus & Patrũ non pauci,præcipue verò inter hos Chryſoſtomus, ſola fide nos iuſtificari, pie & recte negarũt: ſed de fide id intellexerunt quæ bonorum operum ſterilis ſit,eòque mortua,atque ideo iam nec fides.Quòd autem fidem vocarunt quæ nulla proferat bona opera,figura vſi ſunt quæ imitatio dicitur.Ad imitationẽ enim illorum qui de mortua fide,eòque non fide tanquam de vera viuáque gloriabãtur, & ipſi fidem quam illi iactabát, hoc nomine dignati ſunt,pie adiicientes eam non iuſtificare, neque vllam fidem quæcũque vocetur,ſi nõ ſimul adſint bona opera. Nam vera iuſtificatio quid aliud eſt quàm bonis operibus ornari?Hæc autem non debent rapi eò,vt propterea dicamus improprie dixiſſe Dominũ, Qui credit in me,habet vitam æternam:&,Fides tua te ſaluum fecit,& ſimilia:item illa Apoſtoli,Fide iuſtificamur & ſaluamur. Nam vbi verè creditur, ibi certa adeſt perſuaſio,quam fidem vocamus:omnia bona adſunt vt ſatis oſtendi. Contrà autem quia danda nobis opera eſt nequem vel verbulo offendamus, nemo grauari debet quum videt offendi homines quòd Sancti ſcribunt nos ſola fide ſaluari: adiicere,viua,formata,per dilectionem efficaci,aut quid huiuſmodi. Nam qui offenduntur hoc dicto,putát eos qui illud vſurpant, iuſtitiam in inanibus animi co-

Rom.3.d.28.

gitationibus collocare, bonorum operum studio tanquam frustraneo repudiato. Vt igitur ne veris quidẽ quisquã offendendus est, ita satis habebo, vocibus vti Scripturæ, & dicere Iustũ fide viuere, Fide nos iustificari & saluari: omisso quod tãtopere offendit SOLA. Tũ & hæc ipsa interpretari, ac dicere, Fide gignitur in nobis Dei amor: hic parit studium virtutum omnium, totúmque perficit & beat: nihil pigebit. At nolim & simul sanctissimos Patres, qui ex Scripturis suum SOLA mutuati sunt, ideo dãnari. Verbis certe, dum de sensu cõstat, offendi, Christianorũ nõ est.

PSALMVS III, in genere communi vel misto, & ᾆσμα.

Demiratur Dauid, & apud Dominum queritur, hostium cõtra se uementiam & numerum & confidentiam. Vt uero ipsius opem implorat, sentit statim spei suæ robur mirificum suffici. Quo fretus, se præsidio Domini summa securitate commuttit, certus illum hostes extemplo percussurum, eo quòd & nemo alius saluare, & salutis nulli, nisi qui ipsi fidunt, queant fieri participes. ARGVM.

1 O De Dauidis, quum fugeret Abeshalomum filium suum. PARAPH.
2 Iehoua, ecquid tã multi qui me infestant: multi qui contra me insurgũt:
3 Multi qui apud se de anima mea sic censent, Non est isti à Deo salus speranda. Selah. mimesis.
4 At tu Iehoua, præsidium es & decus meum, dignitatísque meæ vindex.
5 Iehouam prece mea inuocaui, & annuit mihi de monte sancto suo. Selah.
6 Securus quieti me componam, dormiam: ipséque quum cõmodum erit expergiscar: nam Iehoua me sustentat.
7 Non vel myriades populi qui vndique me cingentes obsideant, expauescam.
8 Exurge Iehoua, serua me Deus mi: nam hactenus quibuslibet meis hostibus impegisti alapam, dentes improborum fregisti.
9 Iehouæ est seruare: & populi tui, vt beneficentia tua iuuetur. Selah.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*salmus Dauid quum fugeret à facie Abeshalom filii sui.* Secũdo Schmu. à capite 15, vsque ad 20, historia quæ in inscriptione Psalmi notatur, descripta est. Eo enim quòd Dauid adulterio & homicidio id etiam sceleris adiecerat, vt quo tectius occideret Vriah, victoriam hostibus vltrò concederet, ac ita faceret illos Deum (contra cuius populum ea vice præualuissent) blasphemare, Dominus minatus fuerat gladio & cædi domum eius semper fore obnoxiam: séque afflictionem de domo eius suscitaturum: accepturum vxores eius, & alteri qui palàm eas constupraret traditurum. Ista legis 2. Schmu. 12. quæ omnia per Abeshalomũ Deus perficit. Qui quum aliquãdiu blanditiis, populi corda ad se inclinasset, tandem coniuratione præualida facta, Regem se per omnem Iisraelis ditionem proclamari curauit. Quúmque hunc præter Achitophel (cuius consilia, mera habebantur oracula) & alios proceres aliquot, vniuersus Iisrael toto corde sequeretur, omnem animum eò verterat vt Patrem quò tutò pro eo regnaret, perimeret. Hæc coniuratio, & impium hoc filii parricidæ consilium, quum nuntiatum Dauidi esset, euestigio fugã cum iis quos reliquos secũ habebat, accelerans: Ierusalémque relicta, recepit se primùm in campestria deserti, inde transiuit Iordanem. Ibi collecta aliqua manu eorum qui in fide perstiterãt, diuisóque omni exercitu in tres turmas, contra Abeshalũ direxit: qui & victoriam cæso illo retulerunt. Quum ergo in hoc periculo tam ancipiti, & rerum suarum statu perturbatissimo, (quum omnia certum exitium, neque id qualecunque, sed maxime fœdum & probrosum, nempe à filio, & prætextu scelerum suorum intentarent) à Domino mirifice adeò adiutus esset, tam leui manu toto Iisraele fuso: composuit de his præsens carmen, Domini in se bonitatem, fidei in illum virtutem, qua fracta est omnis ferocia & vis hostium, deprædicans. Tam enim de periculo, quàm inde liberatione, ac animi sui in vtraque conditione, hoc carmen canit: in quo more suo se per hypotyposim, ceu iam in eo periculo constitutum, & orato tantùm Dei contra hostes auxilio, cætera securum, & in vtranque aurem dormientem introducit: volens scilicet suo exemplo ad fidẽdum Domino, qui suos nullo in discrimine deserit, prouocare: & Dei pro suis benignam, & præsentem semper curam prædicare. Historia Psalmi.

2 *Iehoua, quid multiplicantur infestatores mei? multi insurgentes contra me:*

3 *Multi dicentes de anima mea, Non est salus ei in Deo. Selah.* Inducit se Vates, ceu iam videntem quàm multi, nempe cuncti Iisraelitæ, quáque confidẽtia persuasi, nimirum ne Deum quidem ipsi adfuturum, contra se concurrant & armẽtur: ídque coram Domino cum admiratione queritur, & querendo admiratur. Tale verò quid indubiè expertus fuerat, quum in vertice montis Oliuarum egressus Ierusalem, ad Dominum precem fuderat, cuius sacra historia, 2. Schmu. 15.

meminit. Ibi vtiq; animo eius succurrit quàm ãplissimè de toto populo fuerat meritus, quámque peruersis ac malitiosis se oppugnarent cõsiliis ii quibus nihil æquè atque religio & iustitia inuisum in ipsius imperio erat: quàm denique stulto & insano impetu populus à se tam fido pastore ad perniciosissimos tyrãnos deficeret: qui certe populi in suam ipsius perniciẽ ruentis furor, non minus eum quàm fera illa ingratitudo vrebat. In hac autem animi summa perturbatione, & anxietate, quia Domino querebatur, æstúsque suos in huius sinum effundebat, nihil respectans ad creaturas: non potuit Pater misericordiarum, Deúsque totius consolationis filium tam supplicẽ, támque afflictum aspernari, quáuis dirã castigationem meritum. Sancto igitur Spiritu semper vt solet, suam æstuãti miseréque cõflictanti cõsolationẽ immisit, de sua sperãda benignitate, auxilióq; mox adfuturo testatus. Hinc ille statim paratissimo animo, omni sese illi calamitati obtulit, atque subiecit, de ope Domini iam abunde securus. Simul ergo vt hanc precatus est, ad res suas instituendas animum conuertit. Hác verò securitatem eo primùm indicat sibi ostensam, quòd admirationi & querelæ suæ subiecit, *At tu Iehoua præsidium es, &c.* Ter *multos* figuratè dixit, propterea quòd & filius, & Amasha cognatus eius, cum innumeris aliis regni proceribus, & totus Iisrael, & quidem toto corde in necem eius conspirauerãt. Illud tamen, *insurgunt contra me*, de peruersis & hostilibus multorum cõsiliis D. Kimhi intelligit. *Multi dicentes*, Ego verti, *Multi sic apud se statuunt*. animi enim sermonẽ נפש creberrime significat, & sic etiam hîc interpretatur D. Kimhi. *Animæ meæ* idẽ est quod de anima mea. Sic Genes. 12. h. 12 dicebat Saræ vxori Abrahã, Dic mihi, Frater meus est: id est de me ita dic. Et eodem libro cap. 26. h. 7, Interrogauerũt viri loci vxori eius, id est de vxore eius. Sic autem cogitasse illos, affirmasséque apud se de anima sua memorat, quòd eam inuisam Deo & prorsus reiectam putarent ob facinus Vriah. ídque imposuit callidissimo alioqui Achitophelo, ac aliis innumeris. nec aliunde & infandum illud consilium eiusdem, vt Abshalom cócubinas Patris sui coram vniuerso Iisraele stupraret, profectum fuit. Fortè enim in populum emanarat quòd per prophetã Nathan istuc Dauidi Deus fuerat minatus. Sperabat itaque veterator ille populum, si videret circa Dauidem omnia ita vt Vates ille prædixit, geri, confirmandum vt Abshalomo adhæreret, & Dauidem quem Dominus nollet regnare, desererent, & perderent. Nisi enim iuxta verbum Domini Abshalom visus esset hoc facinus designare, per se tam execrãdũ erat, vt populi animos magis ab illo alienasset. Iam id consilii dederat Achitophel, vt eo facto totus Iisrael in coniuratione constabiliretur.

Illud, *Non est ei salus* באלהים, id est in Deo, non sine emphasi dictum est. Nam hoc nomen Domino, à virtute & robore, quòd solus omnia potest, suósque vindicare & tueri contra vim quamlibet soleat, Scriptura tribuit. Huius ergo fauore & ope existimabant iam Dauidem destitutum. alioqui quum hîc antea auxilio Dei tam multas & insignes victorias ab hostibus retulisset, núquam adduci populus potuisset vt contra eum armaretur. In nomine *salutis* Hebræo paragoge est, schema syllabarum. nam quum ישועה salutem significet, posuit hîc ישועתה, adiecta vna syllaba: ea D. Kimhi significationem intendi putat, & eius aliquot exempla adducit. Secundum huius ergo sententiam, significare Dauid voluit, hostes se prorsus omni salute & auxilio Dei destitutum: eóque tam huius quàm vitæ futuræ, credidisse. Sed & illud imitationis schema, quo hostium verbis ipsorum cogitationem retulit, *Non est illi salus, &c.* cum eleganter, tum affectui mouendo appositè adhibitum est. De Selach dictum in præfatione est. Ideo autem hanc exaltandæ vocis notam hîc Vates posuisse videtur, quo penitius animis auditorum infigeret angustiæ & tribulationis pondus, quo fuerat pressus. Quum enim piis vnus Deus sit omnia, facilius cuncta ferunt, quàm eius sibi gratiam & opem negari. In his verò & Christi & omnium filiorum Dei typus, ac velut ichnographia quædam exhibetur. Certe totus ferè Iisrael cũ omnibus suis principibus cõtra Seruatorem cõspirauerant: vnde angustiatus & ipse in mõte Oliuarum Deum Parem orauit, & consolatus fuit: ac etiam paulo pòst egregie è manibus illorum liberatus, ipsi verò funditus extincti. Eandem sortem qui vere Christi sunt, & semper experti sunt, & hodie experiuntur: vt & ab iis de quibus sunt egregie meriti, ac domesticis suis & cognatis extrema patiãtur, totúmque mundum, & in eo præcipue illos qui viribus & industria præ aliis pollent, in se vno animo, & eo obfirmato sæuire experiantur. Ea ergo dum incidunt, memores simus & Dauidi hæc, imò & Christo ipsi Deo nostro accidisse: & vt Dauid atque Seruator, ita & nos illa prono animo excipiamus: neque ad aliam quàm Dei opem, qui omnia in salutem nostram attemperat, confugiamus.

4 *Et tu Iehoua clypeus pro me, gloria mea, & exaltator capitis mei.* Hoc versu canit vt se receperit ex æstu stuporéque animi, ingentem illam, & in momenta singula augescentem calamitatem apud se cõsiderantis, eámque Domino querẽtis, de quo cecinit versu 2. & 3. Habet verò hunc sensum, Incredibili certe numero, ingenti animorum cótentione, & summa cófidentia in me ruit Israel totus: & quo quisque viribus, gratia, cõsilio plus valet, hoc sæuit in me impotẽtius: persuasúmq; habent, nec te quidem ô Domine, opem mihi laturum. At fuisti hactenus clypeus pro me, hoc

est vice clypei me tueri es solitus: gloria mea es, id est is qui in hunc me dignitatis locum euexisti, & hac regia gloria decorasti: caput quoque meum extulisti iam sæpe donato fœlici rerũ successu. Neque nunc igitur deseres, ferésque vt horum quoque prospere conatus cedãt qui regno me deiicere, & omni exuere gloria, & ignominia obruere laborãt. Creberrima Psalmis metaphora est, Deum scutũ vocare, eo quòd sibi fidentes ita protegat atque defendat, vt eos nulla hostiũ iacula attingant, nulla re lædantur, iuuentur autẽ omnibus etiam iis quæ in malum eorũ mali intẽdunt. Græcus tropum hunc simpliciter reddidit, ἀντιλήπτωρ μου, id est defensor, protector, propugnator meus. Idẽ enim valet atq; ὑπερασπιστής, βοηθός, autbore Hesychio. D. Kimhi per כבודי, quod gloria vel decus verti solet, hìc & multis aliis locis mentẽ intelligit, eo quòd hac nibil sit in homine præstabilius, sitque illud vnde homini tota sua dignitas constat. Hinc putat scutum bic sumendum in hunc sensum, Iehoua scutum es pro me, boc est corpori meo: & scutum es כבודי, id est menti meæ. Sed sicut lux & vita nostra Deus per metonymiam dicitur, quòd vitam & salutem, hoc est lucem nobis præstet, quid insolens, si ita & gloriam suam Dauid vocet, quòd esset gloriæ & dignitatis suæ autor? Et Kimhi non reiicit, posse simpliciter quoque vocem banc & per antithesim ad fugæ ignominiam accipi: quasi dixisset, Nunc inglorius, summéque contemptus fugiõ, vt & pessimo cuique ludibrio sim. at tu Deus gloria mea es: dum te scio mihi propitium, & opem laturum, satis supérque gloriosum me existimo. Caput deiiciunt qui pudore suffunduntur, vel etiam grauius lugẽt: erigunt qui honorantur & exhilarantur. ideo capitis sui exaltatorem vocat contra infestos hostes, qui dedecore pariter atque mœrore eum obruere, ac ita caput eius deiicere instituerant. Sic demisso capite ingrediebatur Achab, quum de cæde Naboth pœnitẽtiam testaretur. Et Psal. 35. b. 14, inquit, Sicut lugens matrem, pullatus incuruabar. At Psalmo 110. b. 7, vbi de victoria exultantis babitus describitur, De torrẽte, inquit, sanguinis hostilis in via bibit, propterea attollit caput. Ad húc modum sæpe iam Dauidi Deus caput extulerat, certúsque erat iam idem facturum. Hæc verò nos ita consideremus, vt & nostrum præsidium, veræ gloriæ conciliatorem, atque capitis nostri euectorem Deum credamus. Non est acceptor personarum Deus: quare si vt Dauid, fidem ei habuerimus, non minus quàm Dauidi nobis præsens in omnibus aderit. Cogitet autem, & diligenter perpendat animus Dei studiosus, quanto in discrimine res Dauidis bìc fuerint, & quàm luculenta victoria eum in regnum Deus restituerit, quamlibet hanc seditionem probè commeritum. Hinc sanè multam sibi contra omnem aduersitatem, consolationem parebit.

1. Reg. 21. g.

5 *Voce mea Iehouam inuocabam, & respondebat mihi de monte sancto suo.*
6 *Ego me in lectum reponam, dormiam, excitabo me: nam Iehoua sustentabit me.*
7 *Non formidabo myriades populi qui ponunt circunquaque contra me.* His, qua ratione, & quãtam animi

securitatem à Domino sibi impetrauerit, gloriatur, inque, exẽplum canit. Hoc verò sensu superioribus cohærent: Periculum quod me deprebendit, ingens quidem est: sed quum hactenus expertus sim Dominum mihi defensorem, & gloriæ fœlicitatisque omnifariæ fuisse conciliatorem, ad eum & hisce malis pressus, me conuerti, precéque pulsaui, idque, vt semper, cessit fœliciter. Nam grauissima licet merito, illico tamẽ annuit: hócque tam certò atque clarè, quàm solet Sãctis suis de Propitiatorio quod in hoc ipsum in sacro mõte collocatum est. Proinde sic mecum, accepto sacro responso, id est luculenta Spiritus consolatione cogitabam, Ego verò depulsa omni solicitudine, & anxietate, cunctísque curis in Dominum reiectis, securus rerũ mearum, lecto me committam, libero dormiam animo, nemine mihi somnũ intercepturo. Quum naturæ satisfactum fuerit, expergiscar ipse, tãquam in altissimo otio, rerúmque omnium quiete. Dominus enim est qui me sustẽtabit ne cadã. Hic causam meam sustinet agitque: ideo nulla in re nocere poterunt hostes: meritóque ego animo quieto & otioso sum, nihil mihi metuẽs, nihil expauescens, si etiã me obsideant innumera populi millia. Pleonasmus ille, *Voce mea inuocabo,* quum satis futurum videatur dixisse *inuocabo:* cum multis similibus Scripturæ admodum familiaris est: sed nequaquam si Sanctorum affectum consideres, vitium est, quia minime otiosus. Per mõtem sanctum etsi alicubi cælos, hoc est reuelatiorem Dei præsentiam & gloriam Vates intelligat, vt infrà Psal. 14 c. 7, & alibi: in præsentiarum tamen Propitiatorium, de quo Dominus responsa precantibus daturũ se promiserat, quod tum in monte Siion erat, designasse videtur. vt ita hac loquutione certitudinem promissi auxilii exprimere voluerit: acsi dixisset, Ipse Dominus suo ipsius oraculo, eóq; tã certo & indubitato auxiliũ pollicitus est, atq; si id ex sacro illo quod in mõte Siion positũ est, Propitiatorio edidisset. Certus igitur auxilii eius, nihil timebo, &c. Siquis tamẽ de cælo intelligat, acsi dixisset, De veriore tabernaculo & Propitiatorio, aut monte sancto suo, nempe è cælis, mihi Dominus respondit: non erit id absurdũ. Nam omnino hoc dicto voluit significare certò sibi auxilium promissum. Hinc & Selah adscripsit, volẽs Sãctos hìc immorari, vt certè dignissima sunt perquam religiosa animaduersione, Deum Dauidi

ſic commerito tam benigne adfuiſſe,precémque eius tantum valere voluiſſe. Nemo ergo quálibet peccator diffidat,ſi orare Dominum poterit,& exorare poterit quidvis. Synecdoche verſus 7,ſummam ſignificat ſecuritatem.Nam qui ad quietem ſeipſum cõponit,dormit:& quum libet,nullo alio excitãte euigilat,is nullis diſtentus curis,nulla eſt conſtrictus anxietate.Iam verò cogitet animus Chriſto deditus quanto in diſcrimine, quámque in certo periculo tum Dauid fuerit:ſed cui reſpondet & adeſt Deus,hoc eſt quẽ ipſe ſuſtentat,vt Pſalmus loquitur,quem fulcit,quem geſtat:is in ſumma rerum perturbatione,ſumma pace & trãquillitate fruitur,ſciẽs bono ſibi eſſe vniuerſa.Elegãs verò metaphora,*Quoniam Iehoua me ſuſtentat*.Qui enim ſolidæ & firmæ rei innititur,non poteſt moueri:iam nihil immotius Deo,vnde & petræ ac rupi ſubinde aſſimilatur. Porrò huius tropi quo per ſecurum ſomnum,rerum optata pax atque tranquillitas deſignatur, nõ vno in loco Scripturæ vſus eſt.Inter bona quæ populo Iiſraeli,ſi Legem ſeruaſſet,Dominus promiſerat,& hoc legimus,Dabo pacem(inquit Dominus)& ad quietem iacebitis,nec erit qui exterreat. Iechez.34.f.25,de ouibus ſub paſtore ſuo Dauide,Habitabunt in deſerto ſecure, & dormient in ſaltibus. Et Hoſe.2.d.18,Arcum & gladium & bellum conteram de terra,& dormire eos faciam fiducialiter. Verſus 8, idem ſimpliciter dicit quod ſeptimo dixerat tropicõs,*Non timebo myriades*,id eſt quantumvis numeroſum populum.רבבת myriadem,id eſt dena millia ſignificat.Iam hoc poſuit in numero plurali, quia ingentem voluit multitudinem exprimere. Illud, *Qui ponunt circunquaque contra me*, ſubaudit D.Kimhi bellum. ſed videtur hoc verbi ſignificare obſidionem.Ieſchaia 22.b.7,שת שתו השערה,id eſt obſidendo obſidebunt portam. Idem capite 26.a.1,ישועה ישית חומות וחל,id eſt ſalus obſidebit,cingẽtque muros,& munimẽta.Obſidere igitur reddidi,quum hic ſignificatus pulchrè quadret.Græca verſio huc accedit,Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ μυριάδων λαοῦ τῶν κύκλῳ συνεπιτιθεμένων μοι,Non metuam à myriadibus populi circunquaque me obſidentibus. Videtur ergo hìc eſſe ſpecies amplificationis, quam per ratiocinationem Fabius fieri meminit, hoc ſenſu, Si etiam me innumera millia planè obſiderent, ac iam vndique cinxiſſent,non timerem tamen, Dei nimirum præſenti nixus præſidio:quanto magis nunc ſecurum eſſe me putatis,quem nondum ita obuallatum concluſiſtis:Etenim ex hoc dicto colligitur,cum animo fuiſſe omnium ſecuriſſimo. Hæc verò tãta ſecuritatis in extremo diſcrimine amplificatio,ſi credimus hæc nobis ſcripta,haud debet inexpenſa prætermitti, vt vel à longe ſi non videre,coniicere ſaltem incipiamus,quanta ſit vis fidei in Deum: quid ſolida præſtet in eo collocata fiducia, ne nos quodvis arboris folium deterreat adeò vt vel à recto detorqueat,vel ad humana præſidia reſpicere cogat.

Leuit.26.a.6.

8 *Surge Iehoua,ſerua me Deus mi:quia percuſſiſti omnium inimicorum meorum maxillam,dentes improborum fregiſti.*

9 *Iehouæ eſt ſalus:ſuper populum tuum benedictio tua.Selah.* Hìc eam cuius in præcedentibus meminit, precationem ponit,eámque verbis breuem,ſed affectu prolixiſſimam,Iehouã vocat:quo nomine immẽſam Dei potentiam & bonitatẽ,ipſámque Diuinitatẽ ſibiipſi in hoc in memoriã reduxit,vt omni in eum ſe fiducia cor eius reiiceret. Adiecit verò, Deus mi,quod idẽ eſt atque tu,cuius ſolius virtute nitor,ſerua me. Id autem quod ſequitur,videtur hũc ſenſum habere,Tot iam hoſtes expertus ſum: tu omnes retudiſti,velut impacta alapa dentes eorum fregiſti: hoc eſt inflicta plaga,omnẽ eorum vim & ferociam repreſſiſti. Nunc paratam mihi per te quietem ab omnibus hoſtibus meis,filius meus,præcipuíque amicorum perturbant:quúmque iam defunctus mihi periculis videbar,hi ſupremũ & grauiſſimũ moliuntur.Et hos igitur alapa cæde,dẽtéſque eorũ confringe,ne me cõcerpant, id quod quibuſvis beluis efferatiores, conãtur.Nam vt aliàs, per dentes beluinam quandam ferociam & truculentiã,à beſtiis immanioribus mutuata ſimilitudine,exprimere voluit.Pſalmo 58.b.7, apertius hoc tropo vſus eſt, Deus (inquit) cõminue dẽtes eorum in ore eorum,maxillareſque quos inſtar leonũ habent,obtere ô Iehoua.Nata hæc trãſlatio ab altera eſt, qua nocentes & pernicioſi homines, canes, lupi, vrſi, leones & vnicornes dicũtur,beſtiæ dentibus formidabiles. Quod verò orauit, etiam exorauit: nam Deus grauiſſima data alapa,ſemel hoſtium furorem cõfecit omnem.Nam ſimulatque turmæ Dauidis multo licet infirmiores exercitu Abeſhalomi impreſſionẽ feciſſent,fugit,atque diſperſus eſt vniuerſus populus,vt ſaltus plures quàm gladius abſumeret, eóque vnico prælio vniuerſus Iiſrael deuinceretur.Scriptura certè teſtatur grandẽ cladem factã, quia viginti millia eo die deſyderãta fuere.Quia verò plures(vt eadẽ memorat)ſaltus quàm gladius abſumpſerit, & vnicũ illud præliũ omne bellũ ſuſtulit, Domini alapã prædualidã ſcilicet, qua dentes ſemel omnes cõminuti ſunt, fuiſſe demonſtratum eſt.Certè maiore negotio, & cum crebrioribus,tum grauioribus præliis, antea victoria illi ſæpenumero cõſtiterat. Illuc *ſurge*,idẽ eſt quod profer,declara contra hoſtẽ in meam ſalutem,tuam potẽtiam. Iacere enim,& ceu quieſcere Deus dicitur,dum ſinit malos eorum libidine ferri. Figura hæc nuſquam non occurrit. Sunt autem qui כי hoc loco pro Quum accipiunt, ac ſic verſum legunt, *Quum impinges omnibus hoſtibus meis alapam,dentes improborum infringes.*

Versus vltimus epiphonema est, vt abruptè, ita non absque affectu adiectum, hoc sensu, Iure sic securus sum, ope Domini inuocata. Hic enim vnus est qui saluare potest. Et quo adhuc ardentiorem affectum indicaret, subitò personam mutat, & Deum alloquitur, & inquit, Super populum tuum benedictio tua: hoc est, Tu Deus populum tuum, id est tibi fidentes seruare soles, bonísque cumulare. id enim benedictionis nomine in Scriptura significatur. Hoc quum piis maximopere memorandum pensiculandúmque sit, Vates *selah* adiecit. Et certè si huic vni sententiæ fidem habere possemus, vnius Iehouæ esse vt saluet, neque beneficentiæ eius quenquam, nisi ipsius populum, hoc est ab ipso fide pendentes, participes euadere posse: quid non liberet pro ipso contemnere? quàm plena fiducia ipsius nos voluntati addiceremus? Auge ergo nobis fidem, tuíque cognitionem ô Deus: qui si nos ad te non trahis, & bonitatem tuam prior ostendis, vltróque exhibes, infœlici errore vsque circumacti, salutis, hoc est tuæ benedictionis perpetuò expertes erimus.

PSALMVS IIII, in genere misto, partim εὐχαριστικὸς, partim νουθετικός.

Beneuolentiam erga se Dei ac præsens in coniuratione Abeschalomi auxilium prædicat. Procerum Iisraelis contra se cõspirantium dementiam arguit. Ad resipiscentiam reuocat. Tum de restituto Domini beneficio rerum abundantia, pace & securitate gloriatur. ARGVM.

1 PRæsuli in Neginoth, Ode Dauidis. PARAPH.
2 Inuocanti mihi annue ô Deus, vindex iustitiæ meæ, coartato expedi spatium, miserere mei, & audi deprecationem meam.
3 O viri, quovsque meam gloriam conuertitis in dedecus, rebus studetis inanibus, spes persequimini mendaces? Selah.
4 Cognoscite quòd Iehouah eum qui bonitati studet, sibi selegit, intérque egregios habet: Iehouah audiet, quum ipsum inclamauero.
5 Commouemini, cauete peccare, reputate in stratu omnia cum corde vestro, & conquiescite. Selah.
6 Cædite hostias cum cultu iustitiæ, & in Iehouah fiduciam habete.
7 Multi apud se dicũt, Vtinam liceat cernere quod optamus: at tu irradia nobis ô Iehouah iubare aspectus tui.
8 Quòd illis iam frumenta & vinum copiosè proueniunt, perfudisti cor meum lætitia.
9 Nunc pace cum illis fruar, dabo me quieti, dormiam securus: nam tu ô Iehouah me meo iure, & tutò habitare donas.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

P*Ræsuli in Neginoth, Ode Dauidis.* Hic primus versus in Præfatione explicatus est.
2 *In inuocãdo me, respõde mihi Deus iustitiæ meæ: quum coartarer, dilatasti mihi. miserere mei, & audi precem meam.* Dauidi Kimhi indubitatũ est & hunc Psalmum de coniuratione Abeschalomi esse cõpositum. secũdum illam ergo eum enarrabimus. Secundus hic versus prosopopœiam habet: nam inducit se Vates, ceu iam periculo coniurationis deprehensus, ad Deum pro auxilio orãtem: quo ostẽdit & qua semper fuerit fiducia, & quàm paratã sibi opem Diuinam habuerit. iuxtáque Dei bonitatẽ prædicat, & ad fidendũ illa alios inuitat. Sentẽtia à capite versus præcisa per ἀσύνδετον, affectu haudquaquã vacat. Nam dicendum erat בקראי, id est, Quũ inuoco te, &c. Significat ergo se in ancipiti periculo constitutum, subitã opem implorasse. Et sanè proximè interitũ accesserat, erátque actum de eo, nisi derepente Deus adfuisset, & per Huschai Aracitem Achitophelis consilio intercepto, fecisset spatium fugiendi. Hinc ergo discamus, nunquam in tãtum nos posse discrimen venire, vt Deus non queat, & quo virtutem suam nobis luculentius declaret, libenter etiam soleat, salutem, infidelibus incredibilem, afferre. Vocat Dominũ, *Deum iustitiæ suæ*, eo quòd apud ipsum vnũ iustitiæ suæ præsidium esse agnosceret, omni iã Iisraele se iniustitiæ cõdemnante, & tãtæ quidẽ vt à Deo quoque reiectũ, & planè sacrũ, interituíque destinatũ haberẽt: id quod & præcedenti Psalmo testatus est. Iustitiã autẽ suam, innocentiam, & animũ de omnibus bene merendi, intellexit. His sanè eximiè præstabat, & longe ab eo erat cuius eum Schimei 2 Sam. 16.
filius Gera insimulabat, quasi dolo & vi regnum inuasisset. Enimuerò ingentibus in totum populũ beneficiis, & præclarissimis pro eius salute editis facinoribus, oblatũ sibi illud, obtrusúmque à Domino adierat: exceptóq; vno in Vriã scelere, sanctè & innocẽter administrauerat. Hãc iustitiam in gloriã Dei, atque vt Sãctos ad pia studia prouocet, nõ vno in Psalmo celebrat: eo-

c.ii.

piosius verò Pal.17,26,& 101. Et Sacra historia 2. Schmu.8.d.15, insigni elogio de eodem testificatur. Faciebat, inquit, Dauid iudicium & iustitiam omni populo. Huius perraræ iustitiæ, nulla iam ratio apud omnem Iisraelem reliqua erat. Dominum ergo iustitiæ suæ Deum, id est vindicem inuocat. Id enim hoc nomine אלהים significatur, cuius & in versum 3. Psalmi præcedẽtis paucis memini. Propter potestatem siquidem & officium tuendi, & ab iniuria defendẽdi homines Magistratus quoque & Iudices in Scriptura אלהים vocãtur, Exodi 22.d.28, & Psal.82.6, & alibi. Ad eundem modum & Moscheh, quum per Korah, Dathan & Abiram cõtra ipsum seditio [Num.16.d,15] coorta esset, ad Dominum vt iustitiæ suæ vnicum iudicem & vindicem, confugiebat. Ne respicias, inquit, ad munera istorũ: ne asinũ quidem à quoquam eorũ abstuli, neque iniuria quẽquam ex eis affeci. Et hæc iustitia erat, cui defensionem cõtra seditiosos quærebat. Eandem iustitiam & Schmuel de se coram vniuerso Iisraele testabatur. En, inquiebat, respõdete mihi coram Iehouah & vncto eius, cuius vnquã bouem acceperim, cuius asinũ, quem despoliauerim, aut quem oppresserim, à quo acceperim munus quo redimi iudicium passus essem: & tegam coram illo oculos meos, testatus pudorẽ, atque restituã vobis. Et dicebat ad eos, Testis sit Iehouah erga vos, & testis vnctus eius hoc die quòd nihil deprehẽderitis in me, &c. Nõ dissimiliter ad Corinthios atque Thessalonicẽses & Paulus de sua innocentia, synceritate & fide in Euangelio prædicat. In [Quatenus sancti sua iactanter memorant.] priore ad Thessalonic. Epistola, totũ ferè secundũ caput in suis laudibus cõsumit. Inter cætera verò scribit, Vos testes estis, & Deus, quàm sanctè & iustè & inculpatè apud vos qui credidistis, vixerimus. Sãctis magna & in omnibus simplicitas & veritas: eòque quòd à Deo acceperunt, vt temere, & in sui ipsorũ gloriam nunquã iactant, ita in cõscientia sua apud Deum, & vbi aliqua inde expectatur vtilitas, etiam apud homines memorare solent. Conscius sibiipsi erat Dauid sicut & Moscheh, tãtùm salutẽ populi se quæsisse, ac quærere: neq; sibi, sed Domino potestate sua functũ esse atque fungi. id ergo & corã Deo, ingrati populi furoribus in periculũ adactus vterque cõfidenter cõmemorant, hácque ratione suã in Domino fiduciam suffulciebãt, & cõtra instantem, & prementẽ cõiuratorum vim sese durabant. Ita & Hizkiiah quũ nuntiata sibi à Domino mors esset, ipse autẽ in medio iam cursu reuocandi suos ad Dominum, & Legẽ eius in locum suũ restituendi ferretur, viderétque fore se defuncto vt omnia relaberentur: innocentiam & pietatem suam Domino, ceu causam cur sibi vitam prorogari deberet, admodum magnificè [Iesa.38.a.3.] prædicabat, Obsecro Iehouah, dicebat, memor sis quæso quòd vixerim coram te in veritate, & corde integro, quæque probas gesserim. Iã hic homo fuit, & absque peccato non vixit: at quia cultum Dei & omnem in populo iustitiam ex animo cuperet restituere, neque prius aliquid haberet quàm Domino gratificari, & apud se piè hæc cogitauit, & tam coram Domino, ad firmãdam spẽ exorãdi quod orabat, quàm postea corã populo, quo & alii ad simile innocẽtiæ studiũ inuitarẽtur, atque agnoscerent quanti illa apud Deum haberetur, quídve posset, vtiliter sanè & [Luca 18.b.1.] piè cõmemorauit. Pharisæus ille apud Lucã, qui gratias agebat quòd nõ esset vt cæteri peccatores, condẽnatus fuit, quia confidebat in se, & animũ tollebat: cõtrà verò alios aspernabatur. non sic autem Sancti, dum dona Dei in se prædicant: eo enim semper Dei, non suam gloriam, homi[1.Sam.12.a.3.]númque salutem promouere student. Quod sanè Schmuel de continentia & iustitia sua coram Deo & populo testabatur, indubiè fecit, vt moneret & populum suæ ingratitudinis, & nouũ regem officii. Ita Paulus suis laudibus nihil aliud quàm Euangelio fidem, & innocentiæ suæ in Christianis æmulationem quæsiuit. Ad hunc ergo modum intelligi debet quod de sua iustitia in hoc & aliis Psalmis Dauid iactat. Non enim iactat nisi quam verè habuit: neque id sui causa, sed & Dei gloriam, & timentium eum salutẽ promouẽdi. Aliena est à Sãctis ambitiosa illa propriæ innocẽtiæ dissimulatio, qua hypocritæ seipsos quo magis deiiciũt, hoc magis cupiunt attollere: ingenuè & mala & bona suadũ prodest, cõfitentur. Dei dona quãtulacunque sunt, vera sunt, & solidè sentiuntur. cur igitur ea, quũ ad illustrandam Dei gloriam momentum aliquod habeãt, qui ea possident, non præ se ferrent & cõfiterẽtur? Quis nesciat an Deum timeat? an cupiat ex eius voluntate viuere? an consultum velit proximo? hæc iam si habet, à Deo habet: & in hoc habet, vt alii id sciant, & sentiant. Non accendit lucernam Deus vt occulatur. Si in vobis ardet ignis fidei, debet vtique spargere suam lucem bonis operibus. Porrò hîc carnis simul dolus diligenter obseruandus, ne dum videmur prædicare Deum in nobis, nos ipsos ex donis Dei extollamus, ac ita Dei gloriam potius obscuremus, & proximos offendamus. Absit superstitio quæ certa Dei dona, quámque quis ex benignitate Dei innocentiam verè possidet, in loco memorare vetat: sed facessat simul omnis seipsũ prædicandi cupiditas: vera sint & syncera omnia: absit tam bonorum quàm malorum & simulatio & dissimulatio: adsit autem omni loco & tẽpore dicendi & tacendi, inque Dei gloriam & proximorum salutem dispensandi sancta prudẽtia. Natura adeò corrupti sumus, & suum cuique tantopere pulchrũ habetur, vt non iniuria, si [Prouer.27.a.2.] quis vulgo seipsum laudet, exibilari soleat. Quare & Schlomoh præcepit vt alieno, nõ proprio

ore laudemur. Sed non sunt è vulgo Sancti, seipsos abnegarunt verè, nunquam non in sese descēdunt, suáque omnia perspecta habēt. Hi aliud non quærūt quàm Dei nomē illustrari, quàm fratres iuuari: quóq; re ipsa, hoc est donis Dei verè maiores sunt, eo magis sese ad omnium obsequia subiiciunt: istos nequaquam decet, propter corruptum vulgi iudicium sese stultè mirantis, eóque ne veras quidem aliorum laudes ferētis, Dei in se beneficia in loco tacere. Hæc fusius hîc disserere volui, quòd creberrime in Psalmis occurrat, vbi Sācti de sua innocētia magnificè testātur: vt vel semel exponerem, quanam ratione Sancti, Dei in se dona iure prædicēt. Quibusdam enim persuasum est, istud tantùm priscorum & maiorū Gētium Sanctorum fuisse, quum omniū filiorū Dei sit, Patris sui cælestis beneficia, in quocūque illa existāt, in loco deprædicare.

Dum artarer spatium fecisti. Hæc translatio in Scripturis, ac præsertim in Psalmis admodum frequens est. Dum enim affligimur, & aduersis premimur, quasi in arctum & angustum cogimur: inde verò vbi liberamur, velut in latitudinem emittimur, datúrque spatium pro suo arbitrio versandi. Qui nanque quò libet se cōfert, is sui iuris sit, & à nemine infestetur oportet. Quum itaque immineret Dauidi Abeshalom vt vix manus eius daretur effugere, angebatur, ac ceu in arcto constringebatur: nullus siquidem illi ferè in omni Iisraelis ditione locus patebat. Vbi autē ille interiisset, & in regē ipsum populus iterum posceret, velut ex angusto in latissimum spatium deducebatur: tum nihil obstabat, nihil impediebat. Vertere & conferre se quò libebat, licebat, Dominus fecerat ei spatium. *Miserere mei.* Geminat precem, quo & pondus anxietudinis qua cōpressus fuerat, & suæ tum precationis ardorē indicaret. Vbi enim vndique omnia cruciāt, & angoribus animum Dei cōpotem cōficiunt, dictu impossibile quāto ille cum affectu, quámque flagranti prece ad Dei sui opem implorandam exæstuet: apud quem certam & cumulatam sibi salutem quantumvis hîc differat, repositam certò nouit. Sed in sequentibus Psalmis affectus precantis copiosius describuntur. In illis itaque dabo operam, si pro rudioribus vim veræ precationis possim nonnihil explicare. nam perpaucis ea satis perspecta videtur.

3 *Filii viri, quousque gloriam meam ad ignominiam? diligetis inane, inquiritis mendacium?* Apostrophe est cum prosopopœia. nam se velut alloquentem Iisraelis proceres, contra se adhuc machinantes introducit. Hos *filios viri*, id est viros vocat, quum vulgus soleat filios Adam, id est hominis nominare. Nam איש nonnunquam præcipuum virtutéque singulari præditum virum significat. Vnde 1. Schmu. 26. c. 15, clamabat Dauid ad Abner principem militiæ Schaulis, Num tu vir? & quis tibi similis in Iisrael? Et Iudic. 7. d. 14, Gedeon filius Ioasch, vir in Iisrael. *Quousque gloriam meam ad ignominiam?* Reticentia est. reticuit enim, *perducere conamini*, aut quid simile. Ea autem non tam indignationem quàm commiserationem exprimere voluit, eo quòd impossibilia illi, & sibiipsis tantùm noxia molirētur. Vnde quod dicere voluit, huiusmodi est, Deus me regem constituit, & in hāc gloriā euexit, quousq; vos illā ad ignominiā perducere, & ea me spoliare, mortis dedecore, & quidē probrose fœdatū, nequicquā molimini? Vnde & subiicit, *Quousque amabitis inane, & consectabimini mendacia?* ריק enim & כזב, hoc est inane & mēdaciū, vocat frustranea eorū contra se cōsilia & conatus irritos. Sic ficus mēdax, & arcus mēdax in Scriptura dicitur, quòd fallāt & eludāt spē & expectationē quæ de eis habetur. Ita frustrarunt hostes Dauidis sua consilia, dū id minime præstiterunt quod de se pollicebātur, nēpe Dauidis extinctionē. Hoc ergo canit ceu præuideat fore, eiúsque illos præmoneat. Eóque & suam in Deum securā fiduciā, & illorū resupinam notauit socordiā, qui quum omnia videre sibi viderentur, hoc ipsum non viderūt. D. Kimhi suū כבודי, pro anima accipit, licet & simplicē eius interpretationem nō reiiciat, & hāc enim suæ subiunxit. Adscripta est hic intendendæ vocis nota, *selah*, vtique quòd intendi hîc *Cur adscriptum selah.* animi cogitationem Propheta voluerit, & perpendi. Primùm, quo in discrimine ipse fuerit, oppugnātibus eum summa vi non imperitis plebeis tātùm, sed & optimatibus populi. Sic enim quicquid orbis habet admirandum & formidabile, id armare solet in filios Dei. Deinde quàm desipuerint, imò insanierint quique sapientissimi in populo & callidissimi, vt qui morte dedecorosa extinguere in animum induxerant, & omni vi nitebantur, quem in regia viuere gloria decreuerat Deus. Persuaserant sibi à Deo illum reiectum: sed iis coniecturis quas si non erroris spiritu acti fuissent, somniis habuissent vaniores. Ad hunc verò modum dementat Deus quotidie credentium sibi hostes, si tantùm quæ pro nobis miracula facit, animaduerteremus. Postremò, quàm egregia sibi Dominus dederat, simulatque eum precatus fuerat, animi esse securitate, vtcunque omnia interitum minarentur. Ita enim suprà quàm non experti queant credere, cōsolatur, & animis instruit Pater ad se seria prece confugientes, ostendens ריק כזב, id est inane & mendax esse somnium quicquid contra eos mali machinantur.

4 *Et cognoscite quoniam Iehouah separauit sibi bonum, audiet quum inuocauero eum.* Sensus est, Quid adeò desipitis prudētes? quid tam cæci estis, qui aliis estis oculorum vice, vt non videatis quàm vana, quàm frustranea moliamini? Agnoscite quæso, sustinete animaduertere eum qui bonitati

ſemper ſtuduit, qui de omnibus etiam inimicis mereri optimè operā dedit, à Deo ipſo in hoc ſegregatū atque electum vt Iiſraelis regno potiatur. Quare ſi etiam illum Deus ad tēpus ſinit veſtris furoribus exerceri, illico tamen ei aderit. audit ſiquidem eum ſimulatque inuocauerit. vos ipſos igitur, non hunc veſtris conſiliis perdetis. Deſinite ergo, quando viri, nō pueri eſtis, amare quod inane ſomniū, & ſectari quod fallax cogitatio eſt. Quòd dicere maluit, Cognoſcite quòd Deus ſibi ſelegit חסיד, bonitatis ſtudioſum, tāquam de alio loqueretur, potius quàm Cognoſcite quòd Deus me qui bonitati ſtudeo, ſibi ſelegit, quū tamē de ſe id voluerit intelligi: minimè otioſum eſt. quū enim exprimere vellet quid maximè proceres populi à perſequutione ſui deterrere deberet, efficaci⁹ erat iſtud infinite ponere, & teſtari Deum habere inter ſuos reliquorū hominū numero exēptos, atque defendere peculiariter quicunque bonitati ſtudēt, ipſúmque Deum fictorem ſuum, & Patrem beneficentia in quoſvis imitantur. Tanta ſanè extabant in populum Dauidis beneficia: támque ſtrenue officiis Schaulis & aliorum malitiam vicerat, vt ſatis cauſæ cuique fuerit ex hac generali ſententia ſic apud ſe de illo colligendi, Si Deus bonos in ſua fide & cura peculiariter babet, vt certe habet, non poteritis Dauidē hunc expugnare, quo nemo homo melior, & in quoſvis etiam boſtes ſuos officioſior, viuit. Habet verò & hoc ſingularem vim, quòd illico ſermonem vertit ad Deum, *Quum ad te clamauero, audies me*. eo ſiquidem Deum quaſi buius tam certæ fiduciæ ſuæ teſtem citabat. Quaſi diceret, Nolunt iſti, licet ſibi ſapientes videātur, cognoſcere quòd mei ſingularem curam geris, ita vt bonitati ſtudere dediſti: at ego ſcio, & expertus ſum te audire me, ſimulatque te inuocauero. Hanc tu ipſe mihi de tua beneuolentia & fide πληροφορίαν animo meo immiſiſti: cóque me haudquaquam inani ſpe vt hoſtes mei, niti hac ipſa fiduciæ meæ profeſſione quā ipſe donaſti, teſtaris. Quod verti, *ſelegit*, vulgata editio babet, *Mirabilem fecit*. הפלה ſiquidem rem admiratione dignam ſignificat: ſed ideo quia ſignificat quid inſolens ac rarum, atque ab reliquis velut ſeparatum & ſelectum, cuiuſmodi res admirari ſolemus. Etenim הפלה, ſignificat ſeparauit, ſeiunxit, ſelegit. ita Exodi 9.a.4, legimus והפלה, id eſt ſeparauit, diſcrimen poſuit Iehouah inter pecora Iiſrael, & inter pecora AEgypti. Sic ſe prædicat bîc Dauid à reliquo populo ſeparatū Diuinitus & ſelectum vt regnum adminiſtret: idque monet vt cognoſcāt ii optimates qui deiicere ſe regno quærebāt. חסיד, id eſt bonum & animo præditum demerendi quoſlibet, etiam inimicos. Quòd ait, *Elegit ſibi*, boc eſt in peculiarem dignationem & curam, id eſt quod mater Schmuelis canit, Cuſtodit pedes חסידיו, id eſt bonorū ſuorum. Monemur verò eodem vt nos quaſlibet iniurias boni conſulamus, & contrà in omnes beneficia conferamus. Tales enim Deo curæ ſunt. חסד, vnde חסיד, ſicut à צדק dicitur צדיק. Vulgatus interpres vbique ferè ἔλεος, id eſt miſericordiā vertit: vt mirer cur חסיד boc loco ὅσιον id eſt Sāctum, qui קדוש dicitur, vertere voluerit. Vt enim חסד bonitatē & animum omnibus benefaciendi ſtudioſum, nónunquam etiam ipſum beneficium ſignificat, (Gallice vocatur *pitie*,) ita חסיד proprie bonitate huiuſmodi & animo ad benefaciendum propēſo præditum ſignificat, quem Galli vocant *pitoyable*. id quod in ſequentibus cumulatius probabitur.

5 *Contremiſcite, & ne peccetis, cogitate in cordibus veſtris ſuper cubilibus veſtris, & ſilete. Selah.* Perſtat in monendis primoribus Iiſraelis ſe regno deturbare quærentibus: & ſicut Pſalmo 2, ad principes ἀλλοφύλους dixit *Seruite Iehouæ cum timore*: item *Oſculamini Filium, ne ſuccenſeat*: ita hîc ad ὁμοφύλους, id eſt contribules ſuos, ait, Contremiſcite, expaueſcite, mibi quem tuetur Deus bellum inferentes: & ne peccetis, ne erretis, ne quæ fruſtranea ſunt ſectemini: quin in cubilibus veſtris, quum maximè vacui, aliíſque curis liberi eſtis, iuſta lance omnia expendite: cum corde veſtro reputate quidnam id ſit quod agitis, vt ab hoc tumultu vobis ipſis, non mihi pernicioſo, conquieſcatis. Nolite torquere vos, excogitandis quas mibi tendatis inſidiis: non capietis, non perdetis, quem in boc ſelegit Deus vt vobis ac vniuerſo Iiſraeli imperet. Et quia ſæpe Dei volūtas erga ſuos admodum latet: probéque & diligenter proſpiciendum eſt ne in Deum iniurii ſimus, dum nobis videmur impetere bomines commeritos: adiectum bîc Selah eſt. Etenim Dauidis ſcelus optimates Iiſraelis minime latebat, mala quæ ei Deus per Nathan minatus erat ſciebant: tam fatalis erat illa filii contra patrem cōiuratio, & publicus in hanc totius populi conſenſus, vt certo certius haberent Dauidem à Deo penitus reiectum, Deóque gratificari quicunque illum expugnaſſent. Sed quantopere falſi fuerunt? Nihil igitur temere contra Dei ſeruos, quamlibet videantur preſſi peccatis, & mala commeriti, agendum. Sæpe enim quos maxime inuiſos Deo arbitramur, ei longe cbariſſimi exiſtunt. Id quod Cbriſtus cum aliàs, tum in parabola Publicani & Phariſæi grauiter ſanè monuit. רגזו Hebræi omnes, *contremiſcite uel expaueſcite* reddunt, neque male quadrat. Iure enim expaueſcere & conſternari debebant, cogitantes ſe contra regem conſtitutum Diuinitus coniuraſſe, atque binc ab inſtituto tam nefario deterreri. Galli dicerēt, *Vous deburiez trembler, & auoir horreur*. In vniuerſum autem ſignificat hoc verbū cōturbari, cōmoueri, aliquando metu, nōnunquā dolore, interdum etiam indignatione. Primi exēpla multa ſunt,

Exodi 15.c.14, Audierunt populi, consternabuntur, dolor acerrimus apprehendet habitatores Palestinæ. Et Deut.2.c.25, Hoc die incipiam mittere in populos qui sub cælo sunt, metum tui & formidinem, qui audiet auditionem tuam, & consternabuntur. Item eodem libro, cap.28.g.65, Et dabit tibi illic Iehouah cor cõsternatum. In his locis omnibus vbi cõsternari posui, Scriptura habet רגז. Secundi exemplum, vbi hoc verbo commotio mœroris significatur, habetur 2. Schmu.cap.18.g.33, vbi memoratur Dauid audita nece Abeshalô fuisse animo cõmoto & consternato, id est רגז. Tertii exemplum habetur Genes.45.g.24, dicebat Ioseph fratribus אל תרגזו, id est ne contendatis in via, vel ne conturbetis, aut iurgemini, aut conuiciemini inuicem. Sic enim & Chaldæus Paraphrastes interpretatur. Hoc certe loco significat cõmotionem iræ. Græcus interpres ferè per ὀργίζω, id est irasci reddit, etiam vbi aperte metus perturbationem significat, vt Exod.15. & Deuteronimii 2. Hanc ergo apud Græcos inuulgatam versionem sequutus est & D. Paulus, Ephes.4 f.26, vbi scripsit ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, id est Irascimini, & ne peccetis, sol non occidat, nõdum sedata vestra commotione. hoc est, resideat ira vestra priusquam claudatur dies. Hæc ferè in hunc modum interpretantur. Etsi nonnunquam cõmoueri vos indignitate rei contingat, in tempore tamẽ, animi motum reprimite, ne iniuriam retalietis, & peccetis. Sed quũ Paulum cõstet hoc loco, vt & aliàs, vulgatã Græcorum versionẽ sequutum esse, ea autem ὀργίζεσθε ponat etiam vbi hoc verbum רגז formidinis commotionem, & metus cõsternationem manifestò significat, poterit fortè etiam quod Paulus dixit ὀργίζεσθε, pro ea animi perturbatione accipi, qua nobis ipsis potius dum vlciscendi cupiditas obrepit, quàm lædentibus nos, irasci conuenit, cõmouente nos cum metu Diuini iudicii, tum cautione, nequid Christiano indignum admittatur. Paulo pòst enim adhortatur Apostolus vt cum vitiis aliis omnis quoque ira profligetur. Et hîc ἐπὶ τῷ παροργισμῷ, id est super leuiuscula animi concitatione, noluit vt occidere solẽ pateremur. Quod igitur dixit, *irascimini*, idem est acsi dixisset, commouemini, consternamini dum contra fratres ira subit, nequid præter dilectionem illis facientes, vel dicentes, peccetis. Si tamen omnino commoueri vos contingat, animum continete, & operam date vt is motus citius quàm sol occidat, componatur, & gratia sarciatur. In hanc interpretationem ideo propendeo, quòd omnino se Dauid hoc loco introducit, à coniuratione contra se dehortantem, & inanem optimatum Iisraelis, ipsisque tantùm perniciosum furorem verbis mitigãtem. Quare non videtur quadrare vt irasci iusserit, aut etiam permiserit: nulla enim huius apparet causa. At quum monuisset eos vana ac impossibilia conari: tum hortatus esset vt animaduerterent se à Deo selectum in regẽ, ideo ipsos frustra conari se regno exuere: apposite post hæc subiicit, *Expauescite & deterreamini à nefario cœpto*, neve vltrò vobis ipsis perniciem demẽtes consciscite, Deo, non mihi hominibus bellum inferentes. Id verò quo intelligerent, & ad hunc modum rem habere animaduerterent, commodùm iubet noctu quum maxime vacat, rationem omnium subducere, quódque agerent, iusta trutina expendere: quo à tam impio, & ipsis exitiali ausu sese reciperent, ac quieta potius sub se rege Diuinitus constituto pace fruerentur. Cui hæc interpretatio parum arriserit, is & vulgatam habet adscriptam. quãquam non solùm Psalmi huius argumẽto, sed & in vniuersum tam Apostolo quàm Vate dignior videtur hæc interpretatio Hebræorũ. חטא, vti & Latinis peccare, in Scripturis pro labi & errare aliquando accipitur, vt Iud.20.c. 16, de fundibulariis Beniamitarũ scribitur, eos iaciendi adeò fuisse peritos vt quisque ad pilum lapides iaceret, nec חטא, id est peccaret, à pilo aberrando. Si hoc significatu peccare hîc accipiamus, sensus erit, Cõterreamini, tam nefaria, nec minus noxia vobis tentantes, vt in tempore desistatis, & non peccetis, vobis ipsis, dum me petitis, perniciem imprudentes adducturi. Sin communi significatione accipere vocem hanc libet, sensus est, Ne pergite in peccato rebellionis.

Et silete. Hic tropus, siue synecdochen, siue metalepsin vocemus (nam & ex vno aliud intelligitur, & gradatim de vno ad aliud transitur) passim in Scripturis vt & aliis in linguis, occurrit. Dum nanque pacata omnia sunt, nemo queritur, nemo clamitat, nemo tumultuatur, omnia silent. Ita & dum metus omnia tenet, & velut opprimit, æquè silentium agitur. Quod ergo ait, *Et silete*: nihil aliud est quàm, agnoscentes contra quem sese efferat furor vester, nempe contra Deum ipsum, cœpto deterreamini, & quietem agite. Sic quum Sancti Vates tremendũ Dei aduentum prædicunt, Sileat, inquiunt, à facie eius omnis terra: hoc est metuens à maiestate eius, tota sese illi subdat, seséque ab omni tumultu repugnãdi iussis eius, cõtineat. Chaldæus Paraphrastes habet hîc, *Et mementote diei mortis*. Forte id spectauit, quòd דמם idem valeat quod periit, actum est. Tacentur enim & conquiescunt, &c. qui interierunt. Vnde Latinis, Silentes vocantur. Verùm istud verbi etiam cessare, sustinere, continere se significat, vt Iehosua 10.c.12, dicitur, שמש בגבעון דם, id est sol in Gibeon substitit. Et 1. Schmuelis cap. 14.b.9, Si dixerint ad vos, דמו subsistite, aut sustinete. quare rectius & plenius erit, hoc verbi hic per quiescite, vel continete vos, reddere. Id enim satis liquet hoc versu admoneri, atque ab insano instituto suo reuocari, qui con-

tra Dauidem tumultuabantur. Græcus interpres habet κατανύγητε, id est compungamini. significat siquidem דמה cogitauit, meditatus est. Iam debebat seditiosis istis rectè ita suum furorē secū reputantibus, compungens meritò, & consternens oboriri cogitatio, veráque subire pœnitudo.

6 *Sacrificate sacrificia iustitiæ, & spem in Iehouah figite.* Resipiscentes, & veniam ex animo Deum orātes, solebant id aliquo sacrificio (quod propterea אשם & חטאת peccatum & delictum dicebatur, vt Leuit. 4.a.3, legimus) testari. Huiusmodi sacrificia à plerisque citra iustitiam, hoc est solidam resipiscentiam fiebant: vti hodie sua subinde presbyteris peccata multa fatentur, & pleraque faciunt quibus se pœnitere peccatorum mētiuntur: qui nunquam tamen in animum seriò inducunt sceleribus suis verè renuntiare, & iustitiæ se studio addicere: id quod palàm omnis eorum viuendi ratio abunde testatur. Iā Deus abominatur quicquid non verè & ex animo geritur, eóque magis quo maiore id fuco venditatur. Hortatur igitur Dauid eos qui in cōiuratione cōtra se grauiter in Deū peccauerant, vt veniam à Deo orent, & id sacrificiis testētur, sed iis cum certo iustitiæ proposito coniunctis: sic sacrificia iustitiæ, id est solidæ iustitiæ studio commendata facturi. Id quo plenius exprimerem, reddidi istud, *cum cultu iustitiæ.* Chaldæus Paraphrastes reddidit hūc versum, Domate cōcupiscentiam vestram, & reputabitur vobis sicut sacrificia, & sperate in Deo. Vidit hìc Vatem per id quod adiecit sacrificiis iustitiam, aliquid vltra sacrificia requirere: eóque id posuit quod cæsæ hostiæ significarunt, nempe carnis nostræ mactationem. id quod & diuus Paulus sensit, quum Romanos hortatus est vt corpora sua exhiberent hostiam viuam, puram, &c. Verùm hostiæ non solùm repressionem malorum affectuum, sed omnimodam nostri immutationem adumbrarūt, qua de re in Psalmum 20 dicemus: quare immolationi Christi præcipuè præluserunt. Tum vt id temporis quo hæc scripta sunt, suum adhuc victimæ locum habuerunt: ita has simul Vates exhiberi voluit: at nō solas, aut citra resipiscentiam, iustitiæque omnifariæ professionem certam & solidam. Plenius igitur mentem Prophetæ accipiemus, si iustitiæ cultum in quo omne genus virtutum dictum est, vnà cum hostiis, exactum hic intellexerimus. *Et spem figite,* inquit, *in Iehoua:* hoc est illo vno nitimini, non Abeshalomo, non propriis viribus, neque vlla re alia. Hinc ergo discamus omnis cum mali, tum boni radicem, vnde sit ad scelera defectio, & in quo ab illis ad iustitiam reditio. Deo vno niti & fidere, & in eo solo omne præsidium habere constitutum, eorum est qui verè resipiscunt, qui faciūt sacrificia iustitiæ non expertia. Ergo in alia animo inclinare, & à creaturis sua bona quærere, radix, fons, & fundamentum est omnis iniustitiæ. Orandum itaque, vt detur nobis & Dei potētiam & bonitatem, tum hominum ac omnium rerum extra Deum inanitatem & fugacitatem plene agnoscere. Cui enim hoc datum est, ei haudquaquam possibile est nō in Deo solo fiduciā omnem collocare, & præ eo cuncta pro nihilo ducere, indéque ad Dei imaginem penitus reformari. Porrò siquis quærat quibus nos deceat sacrificiis resipiscentiam testari, Paulus ea indicat Rom. 12.a.1. Nostra siquidē corpora hostias viuas, Deóque vnice gratas mactare, hoc est gloriæ ipsius, & eorum quibuscum viuimus, vsibus cōsecrare, vt viuere nobis Christus, & mori lucrum sit, oportet. Hoc si primum fecerimus holocaustū, tum & munera offeremus, sacras eleemosynas, & quotidiana in quoslibet officia: quibus hostiis (vt Epistola ad Hebræos habet) præcipue nos Deo approbamus, qui sibi factum interpretatur quod minimis eius fecerimus. Veteres varia sacrificia habuerunt, sed quibus vni Christi sacrificio præludebatur. nam per illa, sacrificantes peccatis purgari haudquaquam potuerūt. Vnus est enim sanguis Christi qui commissa nostra expiat & nos Patri reconciliat, Hebræ. 9 c.11. Pro hoc & nos in sacra Eucharistia solennes agimus gratias, ac idem pia commemoratione & gratiarum actione velut repetimus. Sic enim legimus de Cons. dist. 2. cap. Quū frāgitur, Quū frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fideliū funditur, quid aliud quàm Dominici corporis in cruce immolatio, eiúsque sanguinis de latere effusio designatur? Vnde & Thomas parte 3. quæst. 73, Eucharistiam sacrificiū ratione eius quod præteriit, vocari scripsit, quatenus in ea passio Dominica, quæ verum sacrificium est, commemoratur. Quotiescunque enim de hoc pane edimus, & poculo bibimus, vt D. Paulus scribit, mortem Domini annuntiare debemus donec veniat. Hoc qui ex vera Christi religione faciunt, ita sanguine & corpore Domini pascuntur: sic pia consideratione quòd horū immolatione in vitam æternam restituti sunt, recreantur, & amore Seruatoris inardescunt, vt totos se illius voluntati dedant, inque gratiam eius cum fratribus verè in vnum corpus & eundem panem coalescāt. Fide hac qui carent, vt indignè huic adsunt mysterio, ita in iudicium sibi manducant & bibunt, & quidvis potius quàm sacrificia iustitiæ habent.

Hebr. 13.a.16. Quæ nostra sacrificia.

1. Corint. 11.f.26.

7 *Multi dicentes, Quis ostendet nobis bonum? attolle super nos lumen vultus tui Iehoua.*

8 *Dedisti lætitiam in cor de meo, à tempore frumentum eorum & vinum eorum aucta sunt.*

9 *In pace vnà cum illis cubabo & dormiam, quoniam tu Iehoua seorsum confidenter me habitare fecisti.* Bifariam hæc exponuntur, & vtrique expositioni consonant cū Psalmi argumentū, tū verba. Prior ex-

positio quam Hebræi ponunt, hosce multos Dauidis hostes intelligit, qui cótinuis votis optabant cernere Dauidem extinctum. Hebræis optandi formulæ sunt quæ & interrogádi. Vnde מי יתן, id est quis det, quis ostendat, hoc est exhibeat: idem illis est atque Vtinam detur, ô si cótingat, vtinam videre liceat. Iam טוב pro placito, pro optato vsurpãt, dicentes, Hoc est bonum, illud malum in oculis meis: pro, Hoc placet, illud displicet mihi Quia ergo transuersos regni proceres furor egerat vt perdere Dauidem insisterent: cernere tandem, hoc est in manibus hare victoriam de illo, voto perpetuo optabant. Sic enim videndi verbo vtuntur: quod & Seruator obseruauit quum diceret Nicodemo, Nemo nisi renatus, potest videre regnũ Dei. Eandem Iohan.3.a.3. siquidem sententiam mox repetens dixit, Non potest introire regnum Dei. Erit ergo sensus, Multi isti hostes mei, apud se cogitationibus vota ingeminant, O si tandẽ quod cupimus, quod bonum nobis quærimus, videre liceat, nimirum prostratum Dauidem. Ego autem cõtrà oro, vt tu Deus nos, me & illos beneuolo aspicias vultu, faueas, benigne iuues. Opto enim malum illorum vincere bono. Proinde votum meum est vt illos serues, omnéque genus beneficiis cumules. Etenim quũ dederis illis copiose omnia prouenire, méque cum eis pace optata frui, (id quod nobis in tuis viis ambulantibus promisisti) me beaueris, summáque cor meum lætitia perfuderis. Hanc tradunt expositionem R. Dauid Kimhi, & R. Aben Ezra. Altera sic habet, Hortor vt resipiscere, iustitiáque colere Deum velitis, omni fiducia in Domino fixa: hoc sanè pacto veris bonis licebit vobis adfluere. quæ enim nunc sectamini, inania sunt & falsa. Me ergo audire & imitari libeat. Multi dicunt, imò omnes qui Deum non habent, Quis bona exhibeat? Ea enim hi semper desiderant, quærunt, optant, consequuntur nunquam. Ego verò ad bonorum omnium inexhaustum fontem, vnicúmque largitorem me conuerto, orans, Irradia tu modò nobis propitio aspectu: faue tantũ, & erimus per omnia beati. Hæ preces haudquaquam irritæ sunt, vt nũc videtis, frumento mustóque istorum qui mecum Domino fidũt, tam vbertim proueniente. Hæc certe à Domino nobis fœlicitas est, id quod illi fateri oportet. Tu ergo, inquam, ô Deus, cor meum gaudio replesti: ab eo, vel propterea (vtrũque enim valet מעת) quòd tempora donasti in quibus bonis sic omnibus abundamus. Altissima iam pace cum meis fruar, liber, securúsque omnium, ita vt nobis in Lege tua es pollicitus. Sic enim habet tua promissio, Leuit.26.a.5, Continget vobis tritura messem, & messis continget sementem: comedetis cibum vestrum ad satietatẽ, & sedebitis in terra vestra securi. Et dabo pacem in terra, & dormietis, nec erit qui exterreat. Huic expositioni omnia ferè tam argumenti, quàm verborum Psalmi, non minus quàm priori fauere videntur: tametsi prior, argumento Psalmi inhæreat propius. Posset & hoc mouere, quòd non multorum, sed omnium hoc votum sit, Quis ostendet nobis bona? Tum illud, Attolle super nos lumen faciei tuæ: precatio fermè est eorum qui vrgentur aduersis, quibúsque calamitatum ingruunt tenebræ. Quanquam in vniuersum quibus fauemus, hos suauiter aspicimus, & vultu animi beneuolentiam testante intuemur, qui aspectus, velut quædam optatæ lucis irradiatio est: vnde per lucem aspectus Diuini, Dei fauor, & beneuolentiæ declaratio, rectè intelligitur. נסה A. Ezræ & D. Kimhi idem valet atque נשא. Nam ס & ש, ה & א inter se commutantur, eo quòd eiusdem propè soni sint. R. Schlomoh נסה à נס, quod signum militare significat, deducit, vt sit sensus, Sustolle ceu signũ nobis gratiosum aspectum tuum. Eodem videtur spectasse & Græcus interpres: habet enim ἐσημειώθη, id est signatum, vel signi vice sublatum est, lumen vultus tui. Versum verò octauũ sic ille reddidit, *A fructu frumenti, vini & olei eorum, multiplicati sunt.* id est, vt Hebraismũ explicemus, aucti, magníque facti sunt. Oleum nescio qua occasione adiectum sit: nihil enim vel affine huic Hebraica habent. A fructu reddiderunt, quod Hebræis est מעת, id est à tempore: forsan quòd per metonymiam tempus fructuum, pro fructu positum crediderunt. Illud אתה יהוה non absque emphasi dictum est, & cum significatione quadam antitheseos: quasi dixisset, Tu æterne & omnium fictor Deus, is es qui hanc nobis rerum abundantiã, certámque fœlicitatem parasti: nemo igitur illam turbabit: & miseri infelicésque erunt quicunque aliunde rebus suis consulere quærunt. Sedere לבדד idem valet quod per se, suo iure, suo arbitrio, nemine facessente negotium, nemine obturbãte (Græci habent κατ᾽ μόνας) habitare. Id quod de Iisraele Bileam prædixit, הן עם לבדד ישכן, id est ecce populus per se habitabit, & nõ reputabitur inter Gentes. Num.23.b.9. Voluit enim dicere, eum egregium & liberum fore, suísque legibus victurum. Moscheh quoque omne hoc de quo hic Dauid gloriatur, Iisraeli precatus legitur Deuteron. 33.d.28, Habet, inquit, Iisrael, בטח בדד, id est securus solus. Iaacob terram aspicit frumentosam & vitiferam: etenim & cæli ei rorẽ in tempore stillabũt. R. Schlomoh vetus Scripturæ interpres (cui tamen Hebræi plus merito tribuunt) interpretatur hic בדד, id est solum, de singulis, quòd seorsum quisque sub vite sua & ficu, sedem suam, quo Mica.4.b.4, pacem prædicit, habeat, non habentes necesse in vnum coire, & in munitis desidere vrbibus. At mihi arridet interpretatio prior. Kimhi לבדד ad Deum refert, ita vt legas, In

pace simul cubabo & dormiam, quando tu Iehoua vnice vel solus, confidenter me fecisti habitare. Etenim לבדד ante æthnachtha punctum qui præcipuam periodi sectionem Hebræis perficit, colónque cõstituit, ponitur, & לבטח post eum punctũ. Sed quia ista puncta, in Psalmis præsertim, & cantui ac rationi carminis seruiunt, fit nõ rarò vt etiam ille perfectioris distinctionis punctus æthnachtha secet quæ sensu cohærent, commáq; faciat, non colon. Me, vt populo Dei vtrunque לבטח & לבדד tribuerem impulit, quòd ei in benedictionibus Legis coniũctim vtrunque promissum est. Vtinam verò doceat Dominus hæc nobis vera fide percipere, ab ipso vno veram & pacem, & rerum copiam esse petendam. Id vnum enim vitam emendatiorem efficeret, virtutúmque studium valide accenderet. Sed illud animaduertendum, & securitatem, & rerum abundantiam eisdem penè verbis à Moscheh prædictam, quibus de his Dauid hoc loco gloriatur, nequis indignum tam cælesti pectore putet, cor suum prædicare lætitia perfusum ob externam populi fœlicitatem. Pueri instar habebat ille populus, vt Paulus ad Galat. 4. a. 3, scripsit, & ad cælestia non ita valebat sese attollere: neque non fœliciter cum eo agebatur, quando vel ex præsentibus bonis, Dei erga se beneuolentiã potuit agnoscere. quod vtinam & hodie Christianis multis, quos tamen oportebat hanc puerilem ætatem excessisse, cõtingat. Hinc passim in omnibus promissis & minis Dei populo huic factis, bona & mala vitæ huius proposita legimus, quibus nimirum, vt notioribus plus mouebantur. Quanquam enim Psalmi, vt & omnis Scriptura, propter omnium seculorum Dei filios scripti sint, & proprie ad omnes pertineant quicunque Deum colunt: attamen cui dubium omnia congruisse, atque accõmoda iis quoque fuisse, quibus primùm & scripta & decantata sunt? In Ecclesia Israelis Psalmos decantari Dauid instituerat, idque indubie vt fide in Deum, iustitiæque studio erga proximos populus promoueretur. nota igitur, & rationi qua illos tum Deus ducebat, attemperata, cani oportuit. Proinde nemo insolens putet quòd siue hæc, siue alia, etiam pro temporis quo primùm edita sunt ratione enarramus, quum illa de Seruatore & Ecclesia plerique sanctorum patrum interpretati sint. Neque enim hoc nostro instituto sanctorum patrum interpretationes damnantur, sed stabiliuntur, dum præmisso typo, & adumbratione earum rerum quæ in Seruatore & Ecclesia perfectæ sunt, atque quotidie perficiũtur, & clarius omnia intelliguntur, & profundius animis infiguntur: tum Iudæis ansa, nostra calumniandi, hac ratione bona ex parte præscinditur. Quis adeò tardus qui modo fide Christi verè imbutus sit, qui considerans vt contra Dauidem quicquid erat in populo masculum, cordatum, suspiciendum coniurauerit: frustra autem tentasse illum regno deiicere, quòd à Deo in regem esset selectus: nõ illico cogitet, Ita & Seruatori nostro accidit, quique sanctissimi & potẽtissimi apud Iudæos, perdere eum frustra annixi sunt: neque maiore successu postea & hodie in credentibus ei ipsum oppugnarunt & oppugnant, qui mundo videntur omnia esse & posse. Selegit illum vere & vnice bonum & benignum, vtcunque mundus nihil minus sustineat persuaderi vt rex sit omnium. Quare seipsos perdunt quicunque contra eum coniurant. Idem curam habet suorum, qui & ipsi à Deo ante conditum mundum selecti sunt, vt regni eius participes sint. Huc eos promouere hostes poterunt, auertere hæc non poterunt. Tum quando Christi studiosi audiunt de quanta pace & rerũ affluentia Dauid gloriatur, quî non veniret eis extemplò in mẽtem pacis incomparabiliter altioris, & abundantiæ præstantioris qua sub veriore Dauide Christo perfruunrur quicunque se eius fidei permiserunt? Solus enim cõsummatã donat suis requiem, Matth. 11. d. 29. Vnus pascit potátq;, ne amplius esuriamus aut sitiamus, Iohã. 4. b. 14, & 6. d. 35. & 10. f. 51. Beat enim iustitia, & omnibus bonis reddit absolutos. Sed neque eorũ conuellitur interpretatio qui illud *in pace cubabo & dormiam*, de Seruatore, securè mortẽ suscipienti interpretati sunt. Dauid enim de summa securitate his verbis gloriatus est, de ampliore gloriatus Christus est: & eiusmodi quidẽ, vt & mortẽ in bonis posuerit, & quæcunque Pater immitteret, nõ æquo solùm, sed cupido etiam animo exceperit. id quod studẽt quicunque Deo sese ex animo consecrarunt. Hanc quoque pacem & securitatem, non qualẽ mundus agnoscit, suis est pollicitus.

Bonis temporis populus vetus ducebatur.

Quomodo hæc ad Christum.

PSALMVS V, in genere communi, & ὕμνος.

ARGVM. *Grauia passus, grauiora expectans à summe sceleratis & malitiosis Schaulis adulatoribus, preces quas quotidie fundebat audiri enixe & ardenter orat: solam se eo quòd nec improbi Deo probari, nec ope eius qui eum serio colunt, destitui possunt. Ab hoc ergo se regi ac defendi: & hostium, quorum dolos & malitiam simul describit, perniciosa consilia euerti: sicque exhilarari bonos, celebrémque fieri quàm benigne suis faueat Deus, deprecatur.*

PARAPHR. 1 PRæsuli ad Nechiloth, ode Dauidis.

2 Admitte ô Iehouah auribus tuis quæ loquor, cognosce quæ cogitabundus immurmuro.

3 Aduerte aurem ô mi rex, ô mi Deus, clamori meo, quum ad te preces fundo.

4 Iehouah, fac matutino me audias, qui matutino semper ad te vota dirigo, opémque præstolans suspicio.
5 Nec enim eiusmodi Deus es cui probetur improbus: nec erit apud te quicquam loci noxio.
6 Vesani in conspectu tuo neutiquam apparebunt: odisti quicunque student prauitati.
7 Perdes qui loquũtur mẽdaciũ: Iehouah cædi & fraudibus intẽtos execratur.
8 Fretus ergo tua benignitate, domum adibo tuam: versus Sacrariũ sanctum tuum adorabo religione tui pauidus.
9 Tua ô Iehouah iustitia deducito me & regito: quúmque isti me infensi obseruent, muni mihi viam tuam.
10 Nam in ore illorũ nihil recti est, intra se perniciosos dolos cõcinnant: sermo eorum velut patens sepulchrum, hominem haurit, falsò blandiuntur.
11 Fac fallantur, excidant suis consiliis: ob multa sua scelera disturba eos.
12 Lætentur autem qui tuo fidunt præsidio, in æternum ouent. nam tueberis illos: ideo exultabunt qui tuo student nomini.
13 Tu nanque ô Iehouah, iusto benigne facies: beneuolentia ceu clypeo eum coronabis.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 PRæsuli ad Nechiloth, ode Dauidis. Hic primus versus in Præfatione explicatus est. Quia præcipuè de mẽdacibus & dolo blãdiẽtibus inimicis Dauid hîc queritur, videtur hoc Psalmo precationẽ memorare quã habuit in exilio, pulsus à Schaule patria: cuius furorẽ Doeg ac alii quidã adulatores suis continuò mendaciis, falsisq; criminibus incendebant. In eo exilio plurima Dauidi quotidie mala accidebant: inde odii, dolique eorum qui technis & fallaciis suis, horum malorum vel authores erant, vel cumulatores, semper ei veniebat in mentem. Quum ergo vreretur grauius, ad Dominum prece confugiebat, & animo suo cõsolationem petebat. Qua percepta, quum liberiore iam animo esset, cum in solatium sui ipsius, tum & alios ad fidendum pariter Deo extimularet, Psalmum huiusmodi componebat. Si nanque & prophana hoc carmina habent vt curis & molestia animum leuent, quanto hoc efficiant potentius carmina sacra, diuinóque dictata Spiritu? Maior siquidem vis inest animos componendi, & molestiam auertendi carminibus, quàm quisquam facile explicauerit. Eam verò quũ admodum fœliciter attigerit Ouidius libro Tristium quarto, Elegia 1, libuit aliquot & huc versus adscribere. Inde enim pio in promptu est colligere quantum Dauid ex his sanctis carminibus in summis etiam malis exhilaratus fuerit, sanctéque consolatus. Sic verò ille scripsit,

Nos quoque delectant, quanuis nocuere, libelli:
 Quódque mihi telum vulnera fecit, amo.
Forsitan hoc studium possit furor esse videri:
 Sed quiddam furor hic vtilitatis habet.
Semper in obtutu mentem vetat esse malorum,
 Præsentis casus immemorémque facit.
Vtque suum Bacche non sentit saucia vulnus,
 Dum stupet Idæis exululata modis:
Sic vbi mota calent sacro mea pectora thyrso:
 Altior humano spiritus ille malo est.
Ille nec exilium, Scythici nec littora ponti,
 Ille nec iratos sentit habere deos.
Vtque soporiferæ biberem si pocula Lethes,
 Temporis aduersi sic mihi sensus abest.

En carmina non solùm prophana, sed & quæ nocuere: Poetæ tamen omnem malorum sensum, quæ innumera scribit se & multo grauissima passum, eximere potuerunt: quanto igitur putamus id efficacius Dauidi præstitisse Diuina, quæque nunquam nõ eximie profuerũt? Non mirum igitur quòd ad ea scribenda idẽtidem sese receperit, & de malis quæ expertus est, non singulas, sed tanto numero odas conscripserit. Quantopere autem ipsum adulatorũ quo-

rundam qui Schaulem contra se incitabât, improbitas & artes sceleratæ discruciarint, plurimis adeò Psalmis abunde testatus est:& in eo etiam declarauit quod Schauli dicebat, quũ ereptis dormienti hasta & scypho exprobrabat quòd se innocentem persequeretur. Sin incitant te (inquiebat) contra me filii hominum, sunt illi coram Iehoua execrati, quoniam expulerunt me ne in hæreditate Iehouæ hærerem, & dicunt, Cole Deos alienos. Nihil enim habebat antiquius quàm cum piis Deum colere:ideo nihil illi potuit æquè molestum accidere, atque quòd versari inter idololatras extorrem oporteret. Hoc ergo quum debere se partim falsis Doeg, atque aliorum quorundam adulatorum delationibus, malignísque artibus recordaretur, non potuit animo non grauiter affligi: atque ideo, dum hæc mentem subibant, preces ad Deũ fundere ardentissimas cogebatur:ac inde vbi animum paulisper recepisset, easdem adstringere numeris solebat, eo sibi ægritudinẽ penitus depellens. Ex his iam precationibus est & quam hoc Psalmo refert: quare tanta eam verborum idem significantium congerie describit. Nam omnibus illis precãdi verbis nihil aliud vult quàm vt votis suis Deus annuat, & tot malis se eripiat. Id autem quũ inenarrabilibus gemitibus sæpe orasset, cum animi æstũ, & desiderii vehementiam, vt qualitercũque verbis referat, tam multis vsus est. Propter decorum autem carminis, varietatem adhibuit & ordinem. Verba petit admitti auribus, attendi vociferationi: murmur autem, hoc est inconditam querulationem ex afflicto corde exæstuantẽ intelligi. Dominum, regem & Deum suum appellat: qua quidẽ geminatione quàm ægro & perturbato animo fuerit, sed quia adhuc totus à Domino pẽderet, omníque fiducia in eum sese coniiceret, expressit. Denique & illud emphasi haudquaquam vacat, *Quum ad te precem fundo*. Id enim valet, Te regem meum & Deum agnosco: tuo vnius præsidio confido, neque alium vindicem quæro: ad te siquidem, & non ad alium vota mea dirigo, precem fundo: ne igitur deseras me. Pone tandẽ modum furori hostium meorum, tam insignite sceleratorum, qui me à tuo populo, à tuo cultu depellunt. Sed neque illud absque significatione affectus ardentioris fecit, quòd tam multis verbis admitti suam precem orat, nec tamẽ exprimit quid petat. Sic enim grauiter adfecti solent, opem multis implorant, Audi, respice, iuua Deus: cur me negligis? cur obsurdescis meis precibus: & multa huiusmodi. rem autem quæ premit tacent, arbitrati scilicet, quod ipsi solùm sentiunt, id neminem latere. Hinc verò discamus, quàm seriis, quàm ardentibus constet desideriis & votis vera oratio. Sed de huius natura & proprietate, post Psalmi enarrationem aliqua subiiciemus. אמרי, id est sermones meos, & הגיגי id est meditationem meam, vel affecti animi inconditum murmur. Aben Ezra pro eodẽ vtrunque accipit, & geminationis schema agnoscit. Kimhi prius ad os, alterum ad cor refert: eóque בינה, id est intellige, ei adiectum existimat: sed vtrunque sic affectis, sic adflictis, & cordis & oris est. Vnde quum loquũtur, cor suum effundere dicunt: quúmque secum tantùm rem cogitant, imprudentes ore quoque verba immurmurãt. De voce הגה dictum est in versu 2. Psal. 1. Hic autem vsus Vates est schemate [illegible], media litera a duplicata, quo vim intentionémque affectus voluit exprimere. הקשיבה subiecto suo caret, quare id subaudiendum: omnino enim Hebæis quod hic habetur, id valet quod nobis, *Aduerte voci clamoris*, hîc desideratur id quod aduerti debet. Subaudiunt igitur אזן, id est aurẽ. כי in eodem versu alii, etiam Græcus interpres, rationalem faciunt, sicut vtrunque valet, & quia & quum. Hoc pacto ergo si hanc particulam legas, sensus erit, Audi me quum ad te solum precem meam dirigam, nullum aliud mihi præsidiũ quærens. Quòd equidem illud per *quum* reddidi, causa mihi fuit quòd Vates statim de quotidiana sua supplicatione, quam quotidie matutinò habuerit, subiicit. Græca in his duobus versibus nihil variant.

4 *Iehoua mane audies vocem meam: mane dirigam, & suspiciam.*

5 *Quia non Deus probans improbitatem tu: non morabitur tecum noxa.*

6 *Non apparebunt coram oculis tuis vesani: odisti omnes operantes prauitatem.*

7 *Perdes loquentes mendacium: virum sanguinum & fraudis execratur Iehouah.* Hisce quatuor versibus canit vt sensim sibi in precatione cui quotidie incumbebat, suboriri cœperit cõsolatio. Hunc enim sensum habent, Oro anxiè, vt me audias: regem te & Deum meum vnicum adoro: ad te & nullum alium precem meam fundo, idque quotidie & matutino, orandi tẽpore summe opportuno. Oriatur igitur tandem illud mane, quum singulorum dierum exortum sanctis ad te precibus excipio: ad te velut ẽ specula suspiciam, quando me tandem iuues. Nam tu haudquaquam es vt dii gentium, qui vt Dii non sunt, sed noxii dæmones: ita flagitiis, fraude, & omni improbitate delectantur, tibi probari improbi haudquaquam poterunt: non patebit apud te noxiis, quibus obesse aliis voluptas est, locus. Vesani qui nihil recta ratione gerunt, sed ita vt ferunt insanæ eorum cupiditates raptantur, planéque furiunt, in conspectum tuum non admittantur. odisti quicunque iniquitati student: perdes qui mendaciis negotiũ bonis facessunt, viros sanguinis auidos, & fraudi deditos auersaris. Iam qui me in hoc exilium egerunt, atque

in eo detinent, quantûmque in eis est, à te ad idola Gentium depellunt: huiusmodi sunt improbi, noxii, væsani, studiosi prauitatis, vt mendaciis innocentes circumueniant, innoxium sanguinem fundant, vt fraude omnia inuoluant, & perturbent, inrentissimi. Declarabis igitur in his quàm non probes, quàm non feras, quàm videre non sustineas, vt perdere & auersari huius farinæ homines soleas. Valde, vt dixi, dolo, fraudibus, improbitati, sceleri, & diritati istorum adulatorum Dauid infensus erat: mirum in modum vrebatur quòd tanta illis cõtra se & quosque innocentes licerent: ideò tam copiosa verborũ farragine, animi sui in eos indignationem deprõpsit. His enim nominib' improbitatis, noxiæ, væsaniæ, prauitatis, mẽdacii, cædis, fraudis voluit animos illorũ & mores ad omnẽ dolum, iniuriã, vim & crudelitatẽ proiectos, plenámque eorum & importunã malitiam exprimere. Sicut his verbis, Non probabis, non erit apud te locus, nõ apparebũt tibi, odisti, perdes, auersaberis, Dei de illis iudicium notat: qui quum eos maximopere detestetur, haud feret diu bonis esse molestos. Et hoc Dei iudiciũ, dum adflictus auxilium Dei cõtra hostes suos oraret, considerando, spem suam mirificè suffulcit. Id quod & nobis vsu veniet, si certa hæc fide perceperimus, & in tempore expenderimus. *Mane, inquit, audies me.* Hic versus legi potest & enuntiatiuè, & optatiuè. Nam Hebræis futura in vtrunque valent, quippe qui nullum voce Optatiuum habeant, optationem vel futuro indicatiui, vel imperatiuo exprimentes. Si legis enuntiatiuè, firmati spe animi vox est, quasique cõceptæ certitudinis expressio in hunc sensum prioribus versibus subiecta, Petii vt me tandem audias, instanter ad te preces fundentem. Id scio facies. Ego mane, id est quotidie matutino te precibus fatigo, animique suspensus dum opem feras expecto. Hoc non sines me facere incassum, nec vsque vota mea differes. Certus sum, erit illud quoque matutinum, in quo me audias, votorúmque compotem facias. Si verò legis hunc versum precatiuè, quod plusculum quadrare videtur, sic connectetur præcedentibus, Oro vt tandem meas preces, quas ad te continuò fundo, admittas. Quotidie mane tibi appareo, precéque tuam bonitatem pulso: patere te tandem exorem, & manè me audias. Quum enim matutino præcipuè precibus esset intentus, eidem tempori & exauditionem adaptauit. Simile est in Psalmo 90.d.14, Satiabis nos mane bonitate tua. Item Psalmo 143.c.8, Audire me fac manè bonitatem tuam. Solet alioqui Scriptura nominibus tenebrarum & noctis, aduersum: lucis & diei, prosperum tempus significare: at hìc, & in similibus locis ad solẽne illud Sanctis precationis tempus respicit. Nam matutinum *Mane precari solenne.*
cum vespertino tempore, in lege sua Deus sacrificio, precibus & hymnis deputauerat. Nume. 28.a.4, & 1. Paralip.23.d.30. Ea ergo tempora, præcipuè autem matutinũ, Sancti etiam priuatim precaturi obseruabant olim, hodiéque obseruant, cum quòd hoc tempore animus ad precandum aptior est, tum quòd ita se publico Dei instituto accommodare gaudent. Sic Psal.88. c.14, Manè oratio mea præueniet te. Hinc & illa, Mane celebrabo bonitatẽ tuam, Psalmo 59. c.17. Ad annuntiandum mane bonitatem tuam, Psalmo 92.a.3. R. Schlomoh *mane* hoc refert ad tempus iudicii in improbos exercendi, affinéque videri vult illi in Psalmis לבקרים אצמית *Psalm.101.b.8.*
כל רשעי ארץ, id est, Ad matutina cõficiam omnes improbos terræ. Nec videtur id de nihilo esse. licet enim alii hoc לבקרים singulis matutinis intelligant, tamen quia Dauid nec improbos trucidasse indemnatos credendus est, hunc sensum habere potest, Quotidie quum matutina iudicia exerceo, purgo terram improbis. Certe quum in Psal.49.c.15, legimus, Et dominabuntur illis recti לבקר, id est mane, diem iudicii per mane & Kimhi intelligit. Sed hic vt prius mane, ad iudicii tempus trahi possit: alterum tamen & posterius nonnisi de precationis tempore accipi sustinet. quare conuenit & prius pro eodem accipere. Refert tamen nosse, & hunc vocis huius *mane* vsum. In illo, *Mane instruam, vel dirigam tibi*, Eclipsis est, subaudiendum autem precẽ. Græcus habet παραστήσομαί σοι, id est assistam, vel adero tibi. Hieronymus, præparabor. Chaldæus, ordinabor coram te. sed quum actiuum sit אערך, & Hebræa non minus quàm aliæ linguæ, passim eclipses admittãt, probabilior videtur lectio Aben Ezræ, & Kimhi, quam sequutus sum. Illud אצפה, quod Græcus reddidit ἐπόψομαι, videbo, contẽplabor: ego, quia Vates habitum anxiè orantis Deum exprimere voluit, verti, *præstolans suspicio*. Est enim ethopœia. Quẽ enim quis aliquid anxiè orat, in eum intentos perpetuò oculos habet. Hunc habitum vehemẽtiore cum affectu expressit Psal.69.a.4, Defecerũt oculi mei præ expectatione ad Deum meum: hoc est præ nimia suspectione ad eum, ita vt fit dum diu & intentè aliquò aspicitur: id quod patiuntur qui vehementi aliquem desiderio expectant aduenturum: atque ideo semper eò oculos habent intentos, vnde venturum eum præstolantur. eodem schemate vsus est & Hizkiah, Sublati sunt oculi *Esa.38.b.14.*
mei in excelsum. Cæterùm significat צפה, intente aliquid videre, & quasi contẽplari. vnde Psal. 37.f.32, volens exprimere Deum semper videre, præsentémq; mẽtem intendere tam improbis quàm iustis: Salomon Prouerb.15.a.3, tam malis, quàm bonis: Psal.66.b.7, gentibus: vsus est hoc verbo צפה. Eadémq; de causa speculatoris nomen ab hoc verbo deducunt. Hic ergo quum

Vates significare voluerit quàm anxie & enixe orarit, mentémque inde & oculos ad Deũ sustulerit, intentósque habuerit (id quod solent qui opem Dei anxiè implorant) non solùm *suspicio*, sed *præstolans suspicio*, reddere visum est, sequutus Kimhi. רשע & רע, id est improbitatem & noxam versu quinto dixit, sed intellexit improbos & noxios. Græcus habet ἀνομίαν καὶ πονηρευόμενον, id est iniquitatem & nocentẽ. יגורך, id est non habitabit tecum, nihil aliud est quàm non patebit ei apud te locus, nõ feres. Græcus habet παράνομοι. הוללים insani dicuntur, & furentes: id quod se (1.Samu.21.d.13.) simulabat Dauid, agnitus apud regem Achisch regem Gath, quum inter manus seruorum huius regis faciem immutasset, & saliuam despumaret. Ibi enim hoc verbi sacra historia vsurpauit. Transfertur autem ad insanientes improbitate. Hoc significatu huius verbi vsus est & infrà Psalm.73.a.3, & 75.b.5, & 102.b.9, Itẽ Ecclesiastes multis in locis. Consonat hîc cum Scriptura dogma Stoicorum, quibus omnes improbi & stulti insanire dicuntur. Et quæ demẽtia, quæ insania grauior, quàm mẽtem datam Diuinitus in hoc vt omnibus recta ratione prosimus, totam ad lædendum homines conuertere? Id quod isti studebant quos hoc loco Vates הוללים, id est væsanos dixit. Græcus cõsonans, reddidit παρανόμους. Nõ apparebũt ante oculos tuos: idẽ valet quod, Non sustinebis eos venire in conspectũ tuum, tantopere illos execraris. Et est anthropopathia. quos enim homines vehementer detestantur, eos nõ possunt intueri. פעלי און operarios iniquitatis vertere vulgò solent, qui verbum verbo reddunt, sicut און omnino prauitatem & iniquitatem significat. Græcus habet ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν. Huic ergo qui dediti sunt, & quorũ omnia facta praua & iniqua sunt, eos Scriptura פעלי און, id est operatores prauitatis, qui toti scilicet in hoc sunt, vocat. Per loquentes mendaciũ, vtique mendaciis, quibus aliis negotium exhibeant, deditos, Vates intelligit. איש דמים, frequens in Scripturis appellatio est, & significat eum qui sanguinem innoxium fundendi facilis, aut etiam studiosus est, quem nos sanguinarium dicimus.

8 *Et ego in multitudine bonitatis tuæ ueniam domum tuam, supplicabo ad templum sanctum tuum in timore tui.* Sensus est, Dum tua, ô Deus, iudicia recta mecum via reputo, satis bona spe esse incipio. Certum est te improbos istos prorsus odisse, & ferre coram te non posse. Erit igitur vt horum insidiis per amplam tuam bonitatem liberatus, quum illos nimirum ita vt merẽtur perdideris, adeam ego domum tuam: & adorans versus sacratiorẽ Nominis tui sedem, gratias tibi de tantis in me beneficiis agam, dignéque semper colã: quem isti modò prorsus negligunt, imò impietate plurima offendunt. Nam de tempore Schaulis Dauidem corã principibus & concione (1.Par.13.a.3.) Iisraelis testatum legimus, quãdo ad reducendũ arcã fœderis hortabatur, In diebus Schaulis, arcæ Dei nostri nullam rationem habuimus: nõ inquisiuimus, hoc est religione aliqua adiuimus, לא דרשנהו. Vt enim Deum vero animo colebat, ita nihil in suo exilio ferebat tam moleste, quàm se à societate religionis & cultus Dei exclusum esse, quod cũ expostulatio illa cum Schaule quam suprà adduxi, tum multi in Psalmis loci indicant. Psal.27.a.4, Vnum, inquit, hoc ab Iehouah petii, id ipsum quæram, sedere per omnem vitam meã in domo Iehouæ. Item Psal.42.a.1, Quemadmodum ceruus præ siti vociferatur ad riuos aquarum, ita vociferatur anima mea ad te Deus, &c. Toto hoc Psalmo miris affectibus desiderium suum describit, quo flagrabat iterum in Ecclesiam Dei perueniẽdi, & cum Sanctis Deum adorandi, precandíque. Quod ait, *in multitudine bonitatis tuæ*: idem valet atque, ampla tua bonitate fretus qua nimirum sperabat se omnibus tandem periculis ereptum, religionibus optatò vacaturum. Per templum sanctũ intelligit interius sacrarium in quo Arca stabat, quod Sanctum sanctorum dicebatur. Nam sicut hanc sacratiorem sedem suam fore Deus promiserat, ita faciem huc vertebãt precantes. Cæterum היכל, significat palatium, adytum, & sacratiorem aulam. nam Schlomoh templum illud superbum nondum extruxerat. Non sunt autem hæc sic accipienda quasi Dauid externum illud tabernaculum tanti habuerit. vbique enim Deus suis præsens est, & adorari debet: quanquam eo temporis, quo populus commodius in religionis vnitate conseruaretur, voluerit peculiarem habere cultus sui locum: sed quòd eum magnopere vreret, quòd oporteret versari inter impios idololatras, & plurimum adfligeret desiderium sanctæ cum timentibus Deum societatis. Nam qui Deum vere amant, nullum maius tormentum habent, quàm non licere laudes eius palàm, & cum aliquo pietatis fructu deprædicare: sicut nulla re æquè delectantur, quàm in illis cum filiis Dei esse toti. Hinc & Paulus tam anxiè cupiebat fratres subinde inuisere, & ex mutua fide sibi & illis consolationem atque robur pietatis adferre. Eo autem quod ait, *in timore tui*: significat, quàm solicita, quàm feruẽti cupiat in Ecclesia Dei religione & veneratione ipsum prædicare. Passim enim timoris nomine Scriptura religionem, trepidámque Dei venerationem significat. אשתחוה, id est *supplicabo*, vel *adorabo*, quod est summam venerationem testantium: eóque hoc verbo omnem venerationis cultum quem cupiebat in Ecclesia Dei exhibere, intellexit per synecdochen.

9 *Iehouah, deduc me in iustitia tua propter insidiatores meos, rectam fac coram me uiam tuam.*
10 *Quoniam non in ore eorum rectum, intimum eorum fraudes, sepulchrum apertum guttur eorum: lingua sua falso blandiuntur.*
11 *Fac fallantur, ô Deus, cadant consiliis suis: in multitudine scelerum eorum expelle eos, quoniam rebellarunt tibi.*

Precando ad Deum Sancti consolantur, & consolatione erecti, ad orandum confidentius rursum excitãtur. Ita Dauid improborum persequutione pressus, & animi anxius, ad Deum prece confugit. in ea continuò succurrit ei iustitia Domini: quæ vt improbos quosque execratur, ita ferre diu non potest, sicut & eos nequaquam deserere quos & diligit. Hac ergo spe animatus, orat nunc iterum Dominum vt se *iustitia sua* deducat & moderetur. Bifariam verò potest hæc particula intelligi. Primùm, vt ב idem valeat quod per, sicut Psalmo 31.a.1, In iustitia tua libera me. Et Psal.35.d.24, In iustitia tua vindica me. Et Psal.71.a.1, In iustitia tua libera & eripe me. His enim & multis aliis locis, pollet hæc præpositio ב, quæ idẽ quoque valet quod per: & accipitur iustitia Dei pro ea qua Deus ipse iustus, hoc est summe bonus est. Quum ergo inueniatur istud verbi נחה alicubi sine ablatiuo cum præpositione in, vt Deuter. 32. a.2, Iehouah solus deduxit nos: & aliquot locis aliis, sicut & nos deducere vsurpamus: verti hanc versus particulam, quasi orauerit se per Dei iustitiam, id est bonitatem deduci atque regi. Alio modo potest iustitia Dei accipi pro ea quam nos docet, & in nobis probat. Si sic accipias, sensus erit, Dirige, rege, duc me ô Iehoua, vt iustitiæ tuæ viam ingrediar: iustitiæ veræ & solidæ, quam tu solus & doces & donas studeam. Pluribus enim in locis inuenias verbum נחה cum ablatiuo significante viam, vel semitã in qua fiat deductio: vt Gen.24.f.48, Iehouah deduxit me in via. Et infrà Psal.23.a.3, Deduxit me in semitis iustitiæ. Et Psal.27.d.11, Deduxit me in tramite recto. Hic sensus pulchrè sanè congruit cum sequenti particula, *& uiam tuam muni, rectam fac coram me*. Eandem enim iustitiam & viam Domini hoc pacto dixerit, solito scilicet vsus geminationis schemate. Vnde & Aben Ezra, & Kimhi hunc sensum hîc amplexi sunt: & ego dum singula expendo, propè in eundem inclino. Priorem sensum in versione reddidi, quòd rarenter adeò reperias iustitiã Dei dici, qua nos præditos esse oporteat: plerunque autem, qua Deus iustus, hoc est vndiquaque bonus est. Tum id quod habemus Exod. 15.b.13, Deduxisti populum iustum בחסדך, in bonitate tua: simile videbatur: sicut & illud, In columna nubis, id est duce, Exo.13.d.21. & prælucente nube, vel per columnam nubis. Qui iam malit Hebræos sequi, is versus huius sensum sic reddat: *Illi infensi me obseruant, institue ergo & rege me, ô Iehouah: ut iustitiæ quam tu doces, studeam, uitámque quam tu probas, mihi expedi*. Est enim versus hic allegoria, solo iustitiæ vocabulo simpliciter vsurpato. Allegoriam compleueris si cum Hebræis sic legas, Deduc me via iustitiæ tuæ, & dirige viam tuam coram me. Vt enim is qui aliquem deducit via cõmoda, & semitam munit, hoc est rectam facit, expedit & dirigit, efficit vt ille inoffensè gradiatur, & ad optatum terminum perueniat: ita docente nos Domino suam iustitiam, veram scilicet omnium dilectionem, & facilem reddente viam, ex hac comparatam quæ via eius dicitur, nusquam offendimus, & fœliciter ad præfixam nobis metam, vitam dignam Christo Domino nostro peruenimus. Græcus habet, Dirige viam meam in conspectu tuo. Immutata verba, sed sensus idem. Tum enim via, hoc est vita nostra coram Domino directa est, quum datum est ex ipsius eam volũtate, institutóque comparare: id est quum via ipsius nobis directa, expeditáque, vt per eam grassemur, fuerit. Denique quũ Deus charitas sit, hoc est æterna, & ad omnia pertingens, ínque omnibus rebus summè elucens bonitas, & in huius imitatione nostri consummatio ac fœlicitas, sicut & Legis impletio consistit: eadem certe Dei & nostra cum iustitia, tum via est, qua quidem insistere filii Dei debemus, & eò quò ille nos destinauit perueniemus. Quod ergo ait, *Dirige in conspectu meo uiam tuam*, hoc est fac id agam, in eo verser, illud institutum sequar quod tu probas, cuius in te ipso exemplum exhibes, cui soli verum successum adspiras: idem orat Psal.25.a.4, Notas fac mihi Iehouah vias tuas, & semitas tuas doce me: hoc est, doce me vitam te dignam, fac in Lege tua viuam. Enimuero viuendi ratio quam exigit Dominus, sola recta est: at nobis non ita agnoscitur: tum ergo hanc ipse viam dirigit, munit, expedit ante conspectum nostrum, dum donat agnosci rectã & planam, vt iam nihil æquè libeat, quàm in illa grassari. *Propter insidiatores meos*. sensus, Illi summo me studio obseruant sicubi noceant, sicubi præcipitent, nec licet nisi tuo ducatu, tua prospectione, horũ euadere insidias. quo ergo hi magis intenti sunt vt me euertãt, hoc tu benignius mihi adsis, ipse me ducens & regẽs, vt tuis inhæreã placitis, tuæ incũbam iustitiæ. Hoc vbi dederis, & tuus me Spiritus in omnib' ad tua iussa deduxerit, bono erũt mihi omnia: nihil officient, quãlibet vigilanter & intentè mihi improbi isti insidiẽtur. שוררי dicuntur à שור, quod videre significat. Num.24.c.17, אשורנו ולא קרוב, Videbo eũ, vel intuebor, sed nõ propè. Inimicos suos hoc nomine appellat, quòd intentos in se oculos haberent, quærentes scilicet occasionẽ eum subuertendi. Græcus reddidit, ἐχθρῶν. Chaldæus Paraphrastes, *Propter laudẽ meam*

posuit:forsan,quòd שיר canticum,& inde laudem,noménque significat. sed nihil ad rem. Psal. 54.a.7, *arguentes* reddidit. Est verò vocis huius vsus maxime in Psalmis, vt Psal.27.d.11,& 54.a.7,& 56.a.3. Porrò non hoc solū loco propter hostes suos se iuuari postulat Vates. Eo autem indicat, tanto certius nobis à Deo sperandum auxilium,quanto acrius infesti mali fuerint:& eo curam & defensionem Dei præsentius nos sensuros, quo grauius odiū presserit peruersorum.

Huius ergo causa repetit de dolo, fraude & versutia hostiū suorum: *Nihil recti*, nihil veri queritur esse in ore illorum: *intimum eorum*, id est quæ in corde cogitant,esse dolos & technas. *Guttur eorum* esse velut patulum sepulchrum, eo quòd sermone suo, quem ex gutture blandiuscule eliquant,homines illectant, inescatos deglutiunt ac perdunt: vt nō minus de eo qui illecebris seu blanditiis eorum accesserit,actum sit,quàm de eo qui iam positus sit in sepulchro. Vtque apertum sepulchrum iamiam mortuum expectat, ita illi noxia sua blandiloquētia semper in hoc intenti sunt, vt homines illectos & captos, vorent & extinguant. Id amplius explicat eo, *lingua*
יחליקון *sua falsò blandiuntur*. Significat enim Hebræis verbum quod hic positum est,diuidere,partiri. Qui enim falsò blandiuntur,non vt res habet,non vt in corde cogitant loquuntur, sed diuidunt & partiuntur verba ad gratiam eorum quibus volunt imponere,quæque vera sunt,corde tegunt
Iac.3.c.11. quo illaqueent. quos D. Iacobus ait,ex eodem ore dulce & amarum proferre:& communi prouerbio dicũtur,ex eodem ore calidum & frigidum spirare. Talis Doeg atque reliqui Schaulis adulatores erāt. Proinde petit vt Deus eos falli faciat,& excidere, hoc est frustrari *suis consiliis*,ac ita disturbari, confundi & euerti in omnibus rebus suis. Causam adiicit, *pro multitudine scelerum eorum*. Et, *tibi rebelles sunt*, hoc est tuo imperio obsistunt, téque reiiciunt, dum tuæ erga me constitutioni tanto furore obnituntur. *Fac fallantur*, est Hebræis האשימם, quod verbum ab אשם ducitur, id peccatum significat. Hinc legunt alii, Condemna eos: aliī, iudica. qui enim cōdemnantur, rei peracti,peccatores fiunt: id quod hoc verbi significare,ex forma hiphil videtur. Sed quū attendimus quod hic sanctus orat, se insidiis & noxiis inimicorum suorum consiliis, in quibus illi toti erant,liberari: magis quadrat expositio Hebræorum אשם, sicut אשמה pro errore accipiunt. vt sit sensus, Fac eos peccare,id est errare,falli, consiliis suis frustrari. Quæ scelera verti, פשעים Propheta dixit: ea sunt,vt placet D. Kimhi in interpretatione Psalmi 25.& probatur multis Scripturæ locis,in quibus vocis huius vsus est quæ scientes & volentes contra Deum delinquuntur, vnde פשע per מרד, quod rebellionem significat, Kimhi interpretatur. Ita nanque scribitur de Moab,quòd פשע מואב בישראל,id est,deficit ab Israele,2.Regum 1.a.1.Et 1.Reg.12.d.19,de Israele, quòd defecerit à domo Dauid. Ea ergo peccata, quibus velut à Domino deficimus, & quodammodo rebellamus, פשעים dicuntur. Ea consummata rebellione committuntur à reprobis: ideo semper ferè reprobis ea in Scriptura tribuuntur: Sanctis autē שגגות, quòd borū commissa propemodum omnia ex ignorantia accidāt. Sed quia his quoque vsu aliquando venit vt cum scientia,eóque & voluntate peccent,vti scelus fuit quod Dauid in Vriah designauit,inuenitur vbi & Sanctis פשע tribuitur, vt in Psalmo 5.b.27,& locis aliis: quanquā plena rebellione à Deo hi nunquam deficiant. Cæterùm est in hoc versu quædam species amplificationis per incrementum. Primùm enim orat vt Deus improbos peragat reos,conuincat mortem meruisse: proximum,& hoc primo nonnihil amplius, vt cadant suis ipsorum consiliis: pœna enim exprimitur. Iam vtroque maius est vt Dominus ipse eos impellat. eo enim impellente, necesse est eos decidere in gehennam,omni spe resurgendi sublata. Hæc verò metaphora impulsionis Diuinæ admodum frequens in Scripturis est, & ideo probe consideranda atque pertimescenda. Præcipitatio enim est, & omnium consiliorū atque actionum eiusmodi perturbatio, vt necesse sit sic impulsos penitus interire. Orandum igitur vt & nos Dominus pro sua iustitia deducat in via sua,eámque nobis ita muniat,planámque faciat, ne latum digitum ab ea deflectamus. Nam si deflexerimus,vt iam contra Dominum ferimur,metus est vt omnia nostra consilia tandem euertantur,ipsique pereamus funditus,sic vt par est rebellantes Deo suo.

12 *Et lætentur omnes tibi fidentes,in æternum ouent,& proteges eos,& exultent in te diligentes nomen tuum.*

13 *Nam tu,ô Iehouah,benefacies iusto, coronabis eum beneuolentia, velut clypeo.* Orauerat Vates Dominum,vt hostium suorū consilia euerteret,ac ita eos perderet. nunc orat vt eos qui ipsius se fidei addixerunt,ita iuuet,vt sempiterno gaudio lætētur,& ouent,lætitia planè exultantes. Causam subiicit, *& defendes eos*. Deo enim defendēte,non solùm nemo potest nocere,sed omnia etiam cedunt saluti iis qui diligunt & suspiciunt nomen eius. Vnde additur, *Quoniam tu benedices iusto*. hoc est benefacies tandem,non sines vsque à malis & peruersis istis hominibus iustitiam colentem diuexari: *dignatione & beneuolentia tua ceu scuto circundabis*,& cinges vndique eum. non ita fidere significat,vt subditi fidunt suo principi, quū eius se fidei & protectioni committunt. Gallice dicitur, *se mettre en la sauluegarde,protection, & defense*. Atque hoc sensu illud Psalmi secundi de Christo epiphonema intelligitur, Beati qui confidunt eo: id est regem illum suum agnoscunt, & eius se

protectioni committunt.

DISPVTATIO DE PRECATIONE.

Quia verò precatio in hoc Psalmo, & ea feruens admodum descripta est, de natura & ratione religiosæ ac veræ precationis paucula hic subiicere constitui. Capax adeò bonorum est animus hominis, vt cum nihil prorsus, præter Deum exatiare queat. Hunc verò tum demum possidet, dum plenè cognitum, plenè item amauerit, ac per omnia ad eius voluntatem fuerit formatus. Huc igitur donec perueniant, qui ex Deo nati sunt, & diuinarum rerum aliquē gustum perceperunt, perpetuò suspirant. Quúmque Deum super omnia amant, mirum in modum eos vrit, quòd illum reliqui mortales non æquè amant & suspiciunt. Et hîc iam sempiternis votis exæstuant, vt regnum Dei passim obtineat, & à quamplurimis bonitas Dei & agnoscatur, & vita exprimatur. Quoniā itaque infinita sunt quæ tam in ipsis Sanctis, quàm in aliis gloriæ Diuinæ aduersantur, iugi desiderio instaurandæ eius ardēt, & inenarrabilibus gemitibus Diuinas aures, vt Spiritum suū largius effundat, indesinenter pulsant: sitq; interdum vt mens, eo quòd Diuinæ gloriæ cursus vel in se, vel aliis præter solitū remoretur, angoribus paulo acrioribus exagitetur: ibi, quandoquidem nouit, omnia Deum pro bona sua voluntate moderari, ac neminē alium posse rebus afflictis consulere, subducit sese identidē à negotiis aliis quibusvis, & religiosis cogitationibus cum Deo colloquium miscet: queritur vt Patri quæ angunt, implorat eius opē petitque perāxiè cum sibi, tum aliis, præcipue quos in Domino peculiariter cōplectitur, Spiritū bonū vberius impartiri: memorat quæ cum sibi, tum aliis, Deus beneficia largitus est, agitque pro his gratias. tum hinc erigitur, & accēditur, tam ad optimam de voluntate erga se Dei spem, malorúmq; omniū tolerantiā, quàm ad studiū reprimendi prauos carnis affectus, vitámq; omnē instituēdi, quo fit hominibus frugi, & Deo gloriæ. Hæc illa oratio est quā in clauso cubiculo ad Patrē fundendā Christus monuit. In huiusmodi precibus subinde ipse quoque pernoctauit: tale cum Patre & in Oliuarū monte colloquiū miscuit. Huius generis fuerunt & Pauli orationes, in quibus suorum meminisse, & incrementa eis Spiritus Christi orare solebat. Hæc vera mentis est in Deum eleuatio, & cordis, non oris oratio: in qua eo quisque est frequentior, quo Spiritu Dei amplius est donatus. Porrò ad hanc precationē, & hoc cum Deo colloquiū incitandi, momēta nō exigua habet præter reliquā Scripturam, & Psalmorū, aliarúmq; sanctarū precationū recitatio, pressáque consideratio. Hinc & D. Paulus in cœtu fratrū, Psalmorū, hymnorū, & spiritualiū concionū vsum instituit, sed sic vt in cordibus nostris canamus & psallamus. Ephe.5.d.19, & Col.3.c.16. Tertullianus in Apologetico suo, cap.39, memorat, post ἀγάπας, id est conuiuia, quæ alendæ & exercendæ dilectionis mutuæ gratia olim Christiani celebrabāt (nā quosq; inopes eo refrigerio, vt ipsius verbo vtar, iuuabāt) morē fuisse vt post aquā manualem & lumina, in mediū prouocaretur canere, vt quisque de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio posset: & hinc probatū fuisse quomodo bibisset. Meminit & Plinius iunior in Epistola ad Traianū de Christianis, sibi narrasse eos qui Christiani fuerāt, solitos fuisse stato die ante lucē conuenire, carménque Christo quasi Deo dicere. Pace Ecclesiis reddita, psallendi vsus creuit, sed adeò citra incremēta sancti in Deū ardoris, vt diuus Hieronymus sua iā ætate horrenda sanè vitia in psallētibus notarit: quòd nēpe in tragœdiarum modum guttur & fauces medicamine linirent, vt in Ecclesia theatrales moduli audirentur, & cantica: quū Deo corde, nō sola voce cantandum sit. Hoc mali successu temporis ita auctū est, vt diuus Gregorius queratur, in sancta Romana Ecclesia pridē irrepsisse cōsuetudinē valde reprehēsibilem, vt quidam ad sacrū altaris ministerium constituti, cātores eligerentur: & in diaconatus ordine constituti, modulationum vocibus inseruirent, quos ad prædicationis officium & eleemosynarum studia vacare congruebat: ac inde factum plerunque, vt in sacro ministerio, dum blanda vox quæreretur, congrua vita negligeretur: & cantor minister Deum moribus stimularet, quum populum vocibus delectaret. Quare sub pœna anathematis hic sanctus Pontifex cauit, ne deinceps ii qui altaris ministerio deputati essent, cantarent: sed tantùm lectioni Euangelicæ incumberent. Hæc leguntur in Canone, In sancta, Dist.92. Quid cauturum hunc sanctum Patrem credamus, si in præsenti, Pontificatu fungeretur, quum hodie omnis ferè Ecclesiasticus ordo, vel solis cantibus, & iis à paucissimis intellectis, denique ob solam pecuniā, addictus est, in eisque ita se habeant quamplurimi, vt videātur ex professo velle Deū irridere? Nam quid aliud est, Deū sacris verbis, & à religiosissimis mētibus cōpositis, quæque sacratissimos affectus testātur, inuocare, & nihil minus quàm Deū in animo cogitare, Dei omnia ridere, totámque mentē in quibusvis habere flagitiis absorptā? Vbi fides apud Iudæos deerat, & innocentiæ studium, Deus etiam à se institutas ceremonias sibi molestas, & abominationi esse affirmabat, vt caput primū Ieschaiah multis sanè testatur: quomodo credemus, eum iam ad ista quorundam non tam sacra cantica, quàm ludibria, affici? Certè, vt omnes

Margin notes: Cur se precatur. — Quid orat. — Quæ orationem promoueant. — Quid Gregorius statuerit de cantu ecclesiastico. — Iesa.1.c.11. — In Canone, Sedulo distinc.38.

Sancti censuerunt, & Augustinus libro De catechizandis rudibus scripsit, non sunt voces ad aures Dei, nisi affectus animi. Referuntur in glossa ad textum Hieronymi, in dist. 92. Canone, Cantores, versiculi, quos quum admodum pii sint, adscribere libuit.

Non vox, sed votum: non chordula musica, sed cor:
Non clamans, sed amans, cantat in aure Dei.

Quousque verba precationis extendenda.

Proinde diuus Thomas in altera partitione secundæ partis, Quæst. 83, sequutus diuum Augustinum ad Probam, piè censet, verba precationis non esse vltra quàm ad excitandum interioris desiderii feruorem conducant, extendenda. Quare & diuus Augustinus in memorato iam libro, fratres in AEgypto in exemplum laudat, qui breuissimas, & raptim quodammodo iaculatas orationes habuerunt, ne illa animi intentio, qua vere oratur, per productiores moras euanesceret, atque hebetaretur. Ad idem citatur in Canone, Non mediocriter. de Consecra. dist. 5. sub nomine D. Hieronymi dictum: quod vtinã tãtum hodie valeret, quàm verum & Apostolicæ doctrinæ cõsonum est, Melior est quinque Psalmorum decantatio cum cordis puritate, serenitate, ac spirituali hilaritate, quàm totius Psalterii modulatio cũ anxietate cordis atque tristitia. Sed & Chrysostomus sanctè & elegãter de eadẽ re, ne longi in precãdo sermones extendãtur, in Homilia quadã De oratione, præcipiens inter cætera ait, Si corpore humi prostrato, & ore incassum nugãte, mens totã domum & forũ circumeat, quomodo talis dicere poterit quòd in conspectu Dei precatus sit? Ex his quis non videat quantũ ab instituto Seruatoris, qui multiloquiũ sine mente detestatus est, à doctrina & vsu Apostolorũ, primæ & sanctioris Ecclesiæ, diuorũ patrum ac Pontificũ, atque omniũ denique rectè sentientiũ dissideat, quicquid ferè passim precationũ & sanctarũ cantionũ nomine non solũ iactatur, sed nimis magno etiam venditur? Qui iam scimus à nobis requiri vt Deum adoremus in Spiritu & veritate, quî fit vt ab istis adeò Spiritu & veritate vacuis precibus & cantibus, nobis iram Dei non metuimus? An putamus nunc Deũ hypocrisi & ceremoniis sine fide adhibitis, cõtra naturam suam delectari? Taceo hîc quòd quũ publicitus ista in Ecclesiis, & ingentibus salariis cõducta exhibeantur: plebis tamen ædificandæ, vel expositis ei quæ aliena ipsi lingua dicuntur & modulãtur, nulla adeò ratio habetur, quasi nihil ad nos attineret quod diuus Paulus 1. Cor. 14. a. 5, de eo tam diligenter præcepit, nequid in Ecclesia diceretur, aut cantaretur quod non intellectum ab omnibus, omnibus vtilitatem adferret. Diuus Augustinus, vt loco suprà citato legimus, in publicis precibus barbarismos atque solœcismos, perturbatámq; distinctionẽ corrigi voluit, quò populus planè omnia intelligens, diceret Amen, quod & Paulus postulat. Aliud certè censuit Iustinianus Imperator. Legimus siquidem in 123, constitutione Authentici, Adhæc iubemus vt omnes Episcopi pariter & Presbyteri non tacito modo, sed clara voce quæ à fideli populo exaudiatur, sacram oblationem & preces in sancto Baptismate adhibitas celebrent: quo maiore exinde deuotione in depromendis Domini Dei laudibus, ad audientiã animi efferantur. Ita enim diuus Apostolus docet, dicens in 1. Corint. epistola, Enimuero si solummodo benedicas spiritu, quomodo is qui priuati locum implet, dicet ad gratiarum actionẽ tuam Deo ipsum Amen? quandoquidẽ quid dicas nõ videt. Tu quidem pulchrè gratias agis, alter autem non ædificatur. Et rursus in epistola ad Roma. sic inquit, Corde quidem creditur ad iustitiam, ore autẽ fit confessio ad salutẽ. His igitur de causis conuenit vt inter cæteras preces & ea quæ in sancta oblatione dicũtur, clara voce à religiosissimis Episcopis & Presbyteris Domino nostro Iesu Christo Deo nostro cum Patre & sancto Spiritu proferãtur, scituris religiosissimis Sacerdotibus, quòd siquid horum neglexerint, & in horrendo iudicio magni Dei & seruatoris nostri Iesu Christi, de his rationem reddent: neque nos hæc cognoscentes conquiescemus, relinquemúsque inulta. Hæc ille. Vtinã autem hæc cura vel Episcopis modò sit. Nam hac tempestate sic sacra omnia habentur, vt populus non solùm nõ planè, sed prorsus nihil intelligat, eóque ædificari doctrina & exhortatione, quamobrem ista instituta sunt, nequeat: & vtinã ea vel cantãtibus ad pietatis instaurationem intelligerentur. Sed quum hîc publicitus peccetur, nec sit id emendare, nisi eorum qui publica potestate funguntur, debet interim quisque pro se cauere, ne dum precatur, aliud agat animo, quando non fit nisi animi opus vera ad Deum precatio: & quicquid verborum adhibetur, vt cum Augustino omnes rectè sentientes agnoscunt, in hoc tantùm adhibeatur quo animi feruor excitetur. Verba enim sine mente in precatione fundere, quid aliud quàm Dei irrisio habeatur? Certe nemo hominũ ferret sibi sic verba fieri.

1. Cor. 14. c. 16.

Rom. 10. b. 10.

Quæ oranda.

Porrò quæ oranda sint, nusquam succinctius & clarius, quàm in precatione Dominica traduntur. Primum omnium est, vt Dei nomen sanctum passim & celebre habeatur: Vt regnum eius per Euangelium, quo recepto in verba eius plurimi iurent, vbique adueniat. Vtque qui illi nos addiximus, prõpte & vltrò ita vt cælites, voluntati eius studeamus. Hæc dum precamur, regnum Dei, Deique iustitiam, quæ ante res vitæ præsentis quærenda est, precamur. Deinde

Precationis Dominicæ enarratio.

quoniã omnia, etiã vitæ præsentis bona, à Domino proficiscũtur, precamur pie & illa & hæc sub nomine panis quotidiani. Quanquã & eorum qui hîc potius cibum cælestem, intelligunt cognitionẽ Diuinæ erga nos bonitatis, qua ad id vt sponte in nobis Dei voluntas fiat, mirificè alimur, haudquaquam absurda sententia est. His itaque docuit nos Seruator quæ à Deo precaremur, quæ aut omnia spiritalia sunt: aut si illud Panem nostrum, de necessariis vitæ huius intelligimus (quod nequaquam Sanctis indignum est) post spiritualia, & quæ proprie pietatis sunt, precandum instituit. In reliquis docuit quæ deprecaremur: quorum primum est, commissorum cõdonatio, quæ quum impudenter petatur ab iis qui non ita fractis animis sunt, vt omnibus omnia remittant, adiecta est professio, qua profiteamur nos iam omnibus in nos admissa condonasse. Quum autem satis non sit, admissa mala nobis condonari, nisi iuxtà seruemur, ne noua admittamus: iussit post hæc precari, ne in tẽtationem nos Pater inducat, permittens nos peruersis Satanæ suggestionib', sed liberet potius ab huius improbitate & vi. Etenim Satanam & alibi τὸ πονηρόν, id est malum, per antonomasiam Dominus vocauit. Mala illa externa, quãdo Christiana professio, si ad nullum peccatum adigunt, inter bona numerat, deprecari Seruator non docuit. Etenim precationem hanc sic composuit, vt contineret quæ in vniuersum Christiani orare fide possint. Sæpenumero autem fit vt mala externa, quoniam vere mala, id est gloriæ Dei in nobis aduersantia non sunt, ab orantibus fide deprecari nequeant. Semper enim præferunt fide prædíti suo, iudicium Dei, eique quum id ex iis quæ accidunt cognoscunt, se totos summittunt, tametsi iuuet interim infirmitatem eorum Spiritus inenarrabilibus gemitibus: quibus quum ipsa mala non liceat, nisi ad tempus à bona Patris voluntate constitutum deprecari; animũ tamen orat & impetrat cum fructu illa ferendi, ac mirandam denique in ipsis malis consolationem. Hinc, si illis grauius pressi, animi molestiam inter precandum coram Deo effundant, vti & Seruator in monte Oliuarum fecit, ea magis querulatio quædam est, quàm deprecatio. Semper nanque Dominum imitati, subiiciunt, At non mea, sed tua volũtas fiat. Neque aliter depelli & aliis mala corporis orant, nisi Spiritu Dei edocti sciant eorum depulsionem certò ad Dei gloriam facturam, eam absolutè minime precantur. Ita sanè Apostoli dum sanarunt prece ægrotos, aut mortuis vitam reddiderunt, à Spiritu Dei certi facti erant, quæ orabant, gloriam Dei pro ipsius voluntate illustratura, nunquam alioqui ea citra conditionem orassent: eo quòd nihil melius potuerunt habere quàm quæ vellet Deus, neque etiam ab eo alia sperare. Hinc iam & illud liquere potest, cur Sancti qui omnium salutem summopere cupiunt, tam dira nonnunquam hostibus suis imprecentur, vti in multis Psalmis legere est. Vera precatio, vt dictũ est, opus animi est, cogitationibus cum Deo colloquentis, eòque diuino Spiritu huc attracti & afflati. In quo mira sæpenumero & docetur, & patitur, multáque interdum Dei iudicia ei reuelantur. Ita & Dauid & alii Sanctorum, incredibili quodam in suis precibus ardore in Deum rapti, plerunque viderunt, ostendente Spiritu Dei, quàm deplorati hostes eorum essent, quæque eos mala maneret. Tum quæ optimũ Deum optime decreuisse certò agnouerunt, ea non potuerunt non optare confiteri. Quúmque compositis hymnis & psalmis canere de eiusmodi Dei iudiciis occasio fuit, inducunt se dirissimè deuouentes, quibus diriora diuinitus decreta mala, iam in suo illo cum Deo colloquio didicerant: volentes quadam dinosi deterrere malos, & consolari bonos, vt qui in eo Dei interpretes essent. Etenim quũ Sancti diligant super omnia Deum, non possunt quicquam ab eo petere quod non sperant eum vltrò daturum: alioqui non orarent ex fide, certò scilicet persuasi se exoraturos quod orãt. Iam hæc persuasio, hæc spes, munus Dei est, & opus Spiritus cælestis, vt in confesso est apud Theologos vniuersos. Proinde nihil rectè oratur, nisi de quo Spiritus Dei spiritui nostro testimoniũ præbeat, id iam Deo decretum esse vt nobis largiatur. Iam peccant ad mortem quidam, hoc est in Spiritum sanctum, præsentem Dei virtutem non modò in salutem suam non admittentes, sed etiam blasphemantes & oppugnãtes. horum peccatum quia nunquam, testante Domino, remitti potest, non iubet Iohannes pro eo orare: qui tamen pro inimicis & ipse orabat, & idem docere alios solebat. Vnde verò hæc inclementia? Quia condonari nequit horum scelus, quia nullus Sanctorum afflari potest vt credat se eis cõdonationem exoraturum. Iam citra fidem Deum aliquid orare nemo valet Sanctorum: nam id illusio Dei esset. Afflantur autem nonnunquam, vt certò videant sempiternam de illis vltionem sumendam. eam ergo, dum aliter illi ab oppugnanda Dei voluntate depelli non possunt, orant pro bono Patris decreto accelerari, vimque eius subinde verbis explicant, quo primùm illis ipsis perditis, omnis excusationis prætextus adimatur: deinde qui sanabiles sunt, ab eorũ studiis deterreantur: denique & qui ab eis affliguntur, spe bona confirmentur. Hinc tam diræ imprecationes, immanésque deuotiones cum in reliqua Scriptura, tum in Psalmis leguntur. Cæterùm omnibus, etiam infensissimus hostibus fauent Sancti, & ex animo pro eis orant, quantum

Quomodo orare externa mala deprecanda.

Matth. 26. & 41.

Vnde vt hostibus suis Sancti dira imprecentur

1. Ioan. 5. d. 16.

exorare docti Spiritu Dei possunt. sed quum Deū iure ante mortales quosque ament: vt eius voluntate (qua nil melius) delectantur, ita nihil quoque prius queunt à Deo precari, quàm illam perfici. Postremò subiiciam & hoc, Rogant quidam, Quum nihil aliud fieri possit, nec aliud Sancti fieri velint quàm quæ Deus vltrò facere decreuit, & illa ipse facturus sit, si etiam nemo eum roget, ad quid Sancti tam multi sint in precibus. At qui istuc rogant, nōdum didicerunt quid sit verè Deum orare. Bene morata & amans viri vxor, nihil prorsus petere virum ausit, quod illum non cum gratia & vltrò, etiamsi non rogetur, facturum speret: adhuc de iis rebus ipsis quæ scit maritum velle, libenter cum eo colloquitur: vtque cupit iam illa, vel ex eo quòd probātur marito, vidétque eum decreuisse ea facere, ita precatur vt faciat. Quanto magis iam hunc in modum comparatus sit animus verè amans Dei, quum nihil possit vel cogitari melius, quàm quæ facere Deus statuit? Quis enim non optet, petát que quæ agnoscit omnium optima? Ea igitur non possunt non precari Sancti, quamlibet sciant ea Dominū, etiam nemine orante facturum. Est præterea & alius precum vsus. Monemur siquidem precando, omnia in eius manu esse quem oramus: & quæcunque contra hunc bonorū omnium autorem deliquimus, inter precandum nobis, velut ipso exprobrante, occurrunt: vera animum pœnitentia subit, sanctum purius deinceps viuēdi votum concipitur, modisque omnibus studium innocentiæ veræque pietatis incenditur. Hæc tanta bona quum religiosa precatio pariat, quis miretur Sanctos cum ipsos in orationibus esse frequētes, & ardentes, tum ad eandem alios quoque tātopere inuitare? Nec alia certè causa fuit cur Paulus, qui sciens cui credidisset, certúsque se Deo probari, enixè adeò in omnibus epistolis petierit vt pro se fratres orarent. Sciebat sicut Christi gloriā, ita illorum profectum, vtrunque apud illos, nulla re efficacius obtineri quàm sanctis precationibus, quibus se homo totum Deo consecrat: sciebat, vel sui ergo studio ad has inuitare quærebat. Enimuerò quum Paulo illi orabant libertatem, dexteritatem, cōstantiam prædicandi Euangelii, id quod ab eis ille petebat, qui potuissent non & ipsi huius propagandi desiderio accendi, eóque in se tam seriò detestari quodcunque huius cursum remorari potuit: & amplecti quæ illud cum apud se, tum alios promouere possint omnia? Erat ergo è re istorum vt pro Paulo preces funderent: ídque Paulus spectabat, nihil alioqui sui vspiam quærēs. Porrò quum etiam externa oramus, habet id quoque in se fructum amplissimum. aut enim ea impetraturi oramus, aut secus. Si illud: experimur Deum facere volūtatem timentium se, & amore studióque eius hoc magis inardescimus. Et solet hoc Deus, quum benefacere suis destinauit, excitare eorum animos vt idipsum à se orent, quo nimirum & se, & donum suum, illis tanto chariorem faciat, quanto id illi ardentius cupiuerint, & ab ipso orauerint enixius. Dici enim non potest quantum eos oblectet, quantúmque ignis Diuini amoris in eis accēdat, quòd sentiunt Deum sic in se indulgentem, sic facilem, sic denique benignè suis votis respondentem. Sin alterum, mirificè tum consolamur quum quæ premunt mala, Deo querimur: intérque orandum discimus quòd ea, mala nobis nō sint, & ad ferenda ea pulcherrimè duramur. Ex his iam satis liquet, etsi mutari Dei voluntatem impossibile sit, nec mutari eam Sancti velint, ingentem tamen esse piæ precationis fructum, siue id quod oramus impetremus, siue minus. Attollit enim semper nos ad Deum verè religiosa oratio, nostrámque Diuinæ voluntati, quæ sola bona est, conformat, in quo sita omnis nostra & salus, & fœlicitas est. Hactenus de precatione hoc loco. alibi dabūtur reliqua, præsertim de ieiunio & vigiliis, quæ Sancti in precationibus grauioribus semper adhibuerunt: nostro autem seculo, ne nomina quidem horum à pluribus rectè tenentur.

Cur oremus, quæ vltro Deus facit.

Præcipuus precum fructus.

Quis fructus quū oramus externa.

PSALMVS VI, in genere misto, & ἀκμαῖος.

Precatio est multo vehementissima, intolerabiliter ægrotantis: & mortem, ne illa, gloria Dei aliquid obscuretur, plurimum horrentis: tum de restituta sibi salute gloriantis, hostibusque suis piè insultantis.

1 PRæsuli in Neginoth, super Scheminith, Ode Dauidis.

2 Iehouah, ne corripias me iratus, néve castiges indignatione feruidus.

3 Miserere mei Iehouah, nā fractus morbo ego sum: sana me, ô Iehouah, nam concutit terror ossa mea.

4 Terror concutit vltra modum animam meam, tu verò Iehouah quousque?

5 Recipe ab ira te ô Iehouah, eripe animam meā, serua me pro tua bonitate.

6 Etenim inter mortuos nemo tui memor est, apud inferos quis te celebret?

7 Defatigatus sum suspiriis, macero singulis noctibus torum meum: lachrymis meis lectum meum colliquefacio.

8 Facies mea præ indignatione cariosa: propter infestos mihi, planè cadauerosa euasit.

9 Facessite à me, quicũque prauitati studetis: nã Iehouah audit questus meos, quos cum fletu profundo.

10 Audit Iehouah deprecationem meam, Iehouah precem meam suscipit.

11 Pudefient & consternabuntur cuncti inimici mei: repellentur, & pudefient subitò.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Præsuli in Neginoth super Scheminith, Ode Dauidis.* Hic versus in Præfatione explanatus est.
2 *Iehouah, ne in ira tua corripias me, & ne in furore tuo castiges me.*
3 *Miserere mei Iehouah, nam morbo fractus sum ego: sana me Iehouah, quia conterrita sunt ossa mea.*
4 *Conterrita est nimium anima mea, & tu Iehouah usquequo?* Non parũ ad veritatis similitudinem propendere videtur D. Kimhi sententia, qui censet hunc Psalmum à Dauide compositum de ægrotatione aliqua sua, & in eo iis qui morbo aliquando tenerentur, velut precandi formam præscripsisse. Tale sanè quid verba sonant: neque exigua est huius Odæ cum precatione illa Hizkiiah regis, quam legitur seruatus à morbo exitiali, composuisse, Ieścha. 38. a. 1, cõgruentia. *Qua occasione hic Psalmus conscriptus.* Equidem extra dubiũ esse rem ipsam considerantibus puto, omnes eos Psalmos in quibus periculi aut incõmodi alicuius fit mentio, post depulsionem illius, à sanctis Vatibus causa prædicandæ Dei erga se bonitatis, & inuitandi quoslibet ad fidendum eidem & viuendum, esse conscriptos. Sic vtique fecisse Hizkiiah regem, loco iam citato Propheta memorat. Proinde arbitror, correptum fuisse Dauidem graui aliquo & ancipiti morbo, quo extinguendum eum hostes, homines scelerati & nefarii sperauerint. Quum ergo perpenderet sua morte fore vt perditi illi, gloriæ Dei & hominum saluti plurimum obsisterent, peranxiè & obnixè Deum pro salute orasse: quam quũ exorasset, tum hoc carmen condidisse, in quo & animi sui ex morbo simul & hostium insultatione mirum in modum afflicti æstus & preces, deinde & de recepta sanitate lætitiam & gloriationem commemorauit. Et more suo, velut iam sic afficeretur, energiæ causa ista cecinit, vsus prosopopœia. A versu igitur secũdo vsque ad versum nonum, inducit se dolore supra vires discruciatum, tantam iræ Diuinæ vim miris affectibus deprecantem: in reliquis verò de reddita salute, & confundendis hostibus gloriantẽ. Totus siquidem Psalmus insigniter patheticus est. Scio plerosque omnes, quæ morbũ & mortẽ deprecans Vates hìc canit, allegoricῶs interpretari, & ad Spiritum rapere. Sed dum nulla cogit ad allegorias necessitas, neque certiores ad illas inuitent coniecturæ, neque minus dignum Dauidi fuerit huiusmodi de se scribere, quàm Hizkiiah: sequar ego simplicem horum interpretationẽ. Qui allegoricam malunt, habent eam apud alios. *Iehouah.* Hæc ipsa Dei inuocatio, animi summos ferentis cruciatus indicium est: Ne, inquit, *in ira tua*, &c. id est, ne adeò diriter ceu iratus, grauiq; indignatione accensus. Correptionem patre dignam non deprecor: at sæuam tãtopere & immanem qui feram: Miserere mei: nam planè morbus me fregit, viribus exhaustus, ac propè cõfectus sum. id enim אמלל significat. Tales certè Iudæos fuisse significare volebat Sãballat præfectus regis Persarum, quãdo irridens conatus illorum, vbi cœpissent ruinas Ierusalem excitare, dicebat, מה היהודים האמללים עשים, id est, Quid faciũt Iudæi isti, fracti, & viribus omnibus destituti? Nehem. 4. a. 2. Sic & mater Schmuelis deiectam, effœtámque intellexit, quãdo canit, Donec sterilis pariat septem, id est multos, & aucta liberis אמללה. *1. Sam. 2. a. 5.* Cæterũ apud Ieschaiah, Iirmeiah, Hosea, Ioel, Nachum, regionũ, vrbium, hominũ, agrorum, & omniũ quæ è terra nascuntur, defectionem, vastitatem, ac velut extremã virium confectionẽ significat. Iungitur sæpius cum אבל, quod lugere, ac inde per Synecdochẽ Scripturis familiarẽ, actum esse significat: nonnunquã cum בהל, vt hic, quod consternari, atque deiecto esse animo significat. Græcus reddidit ἀσθενής: sed non infirmitatem modò, verùm summam & acerrimam vim morbi, qua iam sibi penitus confectus, omnibúsque viribus destitutus videbatur, exprimere hac voce voluit. *Sana me Iehouah.* exprimit verò & hæc appellationis geminatio affectum. *Nam conterre me facta sunt ossa mea.* hoc morbi vehementiam significat, qui omnia concusserit vt in ossibus quoque desæuiret. בהל, significat terreri proprie, vt & Psal. 2. a. 5, eo vsus est: vnde de mortis terrore ossa quoque peruadente, totámque animã penitus deficiente, non ineptè intelligas. Grauiorẽ enim metũ, & ossa cõcutere experimur: vnde & Virgilius, Gelidúsque per ima cucurrit Ossa tremor. Et rursum, Postquã pauor ossa reliquit. Animã hic pro corpore D. Kimhi accipit. Sed non inepte omnẽ illã virtutẽ qua viuimus & sentimus, fuisse morbi cruciatibus, & mortis horrore summè deiectã & cõsternatã intelligemus: vti de se & Seruator dicebat in mõte Oliuarũ, Anima mea mœsta est *Matth. 26. d. 38.*

vsque ad mortem. *Et tu Iehouah quousque?* Plena affectus reticentia: subauditur, sines me cum morbo tam difficili & sæuo conflictari? quousque opem tuam sic diuexato, cōturbato, & planè fracto differes? Secundo versui simile quid habet Iirmeias 10.d.24. Castiga me Iehouah, sed cum æquitate iudicij, non in ira tua, ne me imminuas. Ad eundem modum & Psalmus 38, incipit.

5 *Reuertere, ô Iehouah, libera animam meam, serua me propter bonitatem tuam.*

6 *Nam non in morte memoria tui, in inferno quis te laudet?* Redi Iehouah, inquit. Nam videbatur ei Deus auersus, ac velut aliò se recepisse, quū tanto eum discruciari dolore fineret. Orat igitur vt ad se reuertatur, hoc est fauorē suum iterum exhibeat, & velut ab ira se recipiat. *Eripe animam meam*, ne morbus hic me absumat, *serua me pro tua bonitate*, meis meritis nihil posco. *Neque enim in morte*, id est apud mortuos, memoria tui est. Et בשאול, id est in sepulchro (quidam vertunt, in inferno, etsi sepulchrū propriè significet) quis te celebret? his causam reddidit cur mori adeò reformidarit. Gloriæ Dei erat longe studiosissimus: hanc statuerat, & cœperat mirū in modum illustrare. si hinc migrasset, videbat futurū vt hostes sui, perditi & nefarii homines, obscurare illam pro viribus fuissent annisi. Hinc ergo tam anxiè orat in vita seruari, memorans mortuos & sepultos, Dei beneficia in hoc sæculo, & inter mortales minime prædicare: iam par esse vt & hæc vita habeat, qui conditoris bonitatem dignis laudibus extollant. Planè idem & His-
Esa 38.d.18. kiiah in suo carmine posuit, Neque enim infernus, vel sepulchrum, hoc est defuncti hac vita, celebrabunt te: mors non laudabit te, id est mortui non memorabunt veritatem tuam, descendentes in foueam, id est demissi in sepulchrum, &c. Et Dauid Psal. 118, Nō moriar, sed viuam: vt enarrem opus Iehouæ. קבר,שחת,בור,שאול, His omnibus sepulchrum significatur, sed diuersa ratione. שאול, quòd sepulchrum videtur semper patere: absumit enim omnia. בור, quòd effodiatur, sitque fouea quædam. שחת, à corrumpendo. nihil enim non corrumpitur & dissoluitur quod fuerit sepultum. קבר, item à fodiendo. Quum autem de statu Spirituum nostrorū post hanc vitam, perparum memoretur in Veteri instrumento, desunt & nomina eius. Satis nanque habuit Deus in eo præsentis vitæ rectam rationem præcepisse: quam si hîc amplexi fuerimus, non poterimus non optimè habere in seculo futuro. Vt igitur Latini, ab eo quòd terra reconduntur mortui, ac ita infra nos ponuntur, Inferos dixerunt: ita & Scriptura, à sepulchro mutuato nomine, eorundem conditionem, שאול, id est quod infernum reddunt, vocat. Iaacob dicebat, Descēdam lugens שאלה, id est in infernum, ad filium meum. Genes. 37.g.35. De seditiosis Korah & coniuratis eius, scribitur quòd viui descenderint שאלה, id est in infernum, Nume. 16.e.33. Quis autem dubitet, Iaacob vnquam aliò peruenturum se sperasse, quàm quò translatus ab angelis fuit Lazarus, in sinum Abrahæ, in beatum fidelium patrum concilium: seditiosos autem illos longe aliò descendisse? Significatur ergo hoc nomine שאול, quod per infernum ferè redditur, status mortuorum, tam bonorum quàm malorum. Malorum autem peculiariter à Seruatore Gehenna dicitur, sicut etiam Hebræi eam iam tum vocare cœperant, nomine deducto à גיא בן הנם, id est valle filii Hinnom, in quā cadauera, & quicquid sordiū Hierosolymis erat, efferebatur, vbi & Molech liberos suos impii adoleuerunt. de hac legis Iirme. 7.g.31, & 19. a.2, & 32.f.35. Hunc ergo locū cōtracto nomine גהנם, id est gehennā vocarunt: & eodem per trāslationem, cōditionem eorum qui æternis addicuntur suppliciis. Hi enim sunt ceu mundi excrementa, quibus in Ierusalem ciuitate Sanctorum, locus esse non potest.

7 *Laboraui in gemitu meo, omni nocte macerabo lectum meum, lachryma mea stratum meum colliquefaciam.*

8 *Tabidus est præ indignatione oculus meus, inueterauit in omnibus coartatoribus meis.* Hæ audentes hyperbolæ sunt, doloris amplificandi causa adhibitæ. Laborasse se inquit, suspirādo & flēdo, planéque fuisse defatigatum: eam lachrymarum vim singulis noctibus, quū & morbus grauius sæuit, & solitudo dolori habenas laxat, fudisse, vt innatarit in eis lectus. vnde macerare ego reddidi. Nam macerari dicuntur quæ in aquis aliquandiu tenentur, molliuntur, & extenuantur. Gallice dicuntur, *estre mouillez & destrempez*. Huic significatui tū pulchrè consonat id quod sequitur, Et lachrymis meis stratum meum colliquefaciam, vel dissoluam. Nam quæ supra iustum tempus macerantur, tandem putrefacta liquescunt, dissoluuntur, & diffluunt: vt de lino fit ex quo chartæ conficiuntur. Vt autem nimio dolore & fletu facies contrahitur, & velut corrosa à tineis apparet, id deinceps accidisse sibi queritur, factámque cariosam. Causam adiicit, indignationem in aduersarios & inimicos suos. Hæc enim quum morbo accessisset, penitus eum confecit. Hi autem coartatores & inimici eius, iidem & Dei erant. quare quum de eius morbo potissimum hac causa gauderent, quòd sperarēt fore vt extincto hoc rege, religionis perquàm strenuo vindice, rursus pro sua grassarentur libidine, omnéque fas & ius pessundarent: doluit id pio principi, suprà quàm dici possit. vnde tantis vsus hyperbolis est. Quod verti, *Defatigatus sum suspiriis*: alii reddunt, *in gemitu meo*. significat enim אנחתי gemitum vel suspirium, licet

etiam anxietudinem nonnunquã. At quia dixit Vates, *In gemitu uel suspirio meo macerabo lectum meum*, satis liquet non de quouis suspirio, sed fundente lachrymas, & quidem plurimas, eum intellexisse, quibus scilicet lectus maceraretur & dissolueretur. Id enim significat מסה, vt ex Ies. 25. d. 11. liquere potest. ערש, quod *torum* verti, fulcrum magis, & tori spondam, quàm ipsum torum vel lectum significat: sed ex iuncto verbo pro eo quod fulcro insternitur, vsurpatum intelligitur. Culcitram siquidem & stragula lachrymis rigasse se, dicere voluit. Peraudax est versus huius hyperbole, sed talibus vti solent qui dolent acerbius. Sic Ouidius, Pérque sinus lachrymæ fluminis instar eunt. Et, Hument incultæ fonte perenne genæ. עששה ab עש deductũ est, quod tineam significat, cariosam scilicet & tabidam, ac velut à tineis corrosam, penitúsq; deformatam, ac plusquam senilem factam faciem suam dicere voluit. עתקה reddidi *cadauerosa facta est*. Intellexit enim ex nimio dolore de impia insultatione hostium succum sibi omnem corporis deperiisse, séque prorsus contabuisse, facie iam adusta, indéque cariosa & cadauerosa, ceu iam capulari ætate esset, reddita. Et hæc sanè hyperbole, quam Hebræi vocãt [illegible] & [illegible], rem ipsam admodum excedit. Sed conceditur, inquit Fabius, dicere amplius, quãdo dici quantum satis est, non potest: meliúsque vltrà quàm citrà, stat oratio. עין, id est oculum, pro facie Scriptura sæpè vsurpat: sicut nos, os pro tota facie dicimus. Nos verò hinc cogitemus, quàm inexplicabili dolore, & ob vim morbi, & improbitatem hostium suo malo gaudentium discruciatus fuerit, vt hi tanti questus eum non minus decuerint, quàm Seruatorẽ id quod dicebat, Mœsta est anima mea vsque ad mortẽ. quod quàm verè dixerit, sanguineus sudor quẽ mox exudauit, abunde testatus est. Qui enim nobilioribus, & ideo magis teneris sunt ingeniis, maiore item vi affectuũ, etiam quorumlibet, feruntur. Iam quæ Sacræ literæ de Dauide memorant, liquidò ostendunt eum fuisse compositione naturæ subtili, ingenio mirè acri, affectibúsq; admodũ ardentibus. Hinc quocũque afficeretur modo, acrem & vehemẽtem se in eo exhibuit, etsi nihil præter decorum, nihil per impotentiam, excepto facto Vriah, admiserit. ἀπάθειαν Deus in suis non requirit, vnde ne Seruator quidem eam præstitit. Nequo contra Dei voluntatẽ vi affectuum rapiantur Sancti, studuisse satis habent vt non afficiantur: sicut Deus nequaquã postulat, ipsi nihil in id laborant. Et si abesset illis dolor, quid quæso paterentur? quæ foret illis crux? Cruciari igitur, doleréque eos oportet. Id verò queri apud Deum, & opem eius implorare, animi est Deum pro Patre habentis: quo quũ nihil sit indulgentius, nihil æque misericors, questibus huiusmodi delectatur, non offenditur. Semper enim horum querelis Spiritus succinit, At non mea, sed tua voluntas fiat. *Dolerẽ & queri apud Deum sanctos non dedecet.*

9 *Facessite à me omnes operarij prauitatis: nam audiuit Iehouah uocem fletus mei.*
10 *Iehouah audiuit deprecationem meam: Iehouah precem meam suscepit.*
11 *Pudefiant & perterrebuntur ualde omnes inimici mei: uertentur & pudefient subito.* His versibus canit vt animum receperit, spéque fultus de ope Domini, iam velut victor hostibus suis piè insultarit. Facessere à se iubet inimicos, qui summa spe & auiditate mortẽ suam expectauerant. Prædicat tandem se flebilibus querelis suis Deum exorasse, & admissam ab eo suam deprecationem: iámque planè exultat eò rem rediisse, vt à conatu suo nefario inimici sui repulsi sint: ac ita subitò pudefiant, idque ingenti cum perturbatione & terrore, eo quòd iam viderent, oportere eius quem tantopere oderant, & extinctum iri sperauerant, imperium perferre. Facessere verò iubet inimicos. frequentes enim aderant ei, amicos se simulantes: interim autem nihil quàm interitũ eius expectantes, de quo canit Psalmo 41. h. 6. Vbi itaque sensit morbũ remitti, & Dominum suam precem audiisse, cogitauit hæc apud se, Vota vestra sunt ò peruersi, Quando tandem morietur, quando absumet eum vis morbi? Facessite spe vestra impia delusi. Frequentes adesse mihi visi estis, tanquã ex officio humanitatis me inuisuri: sed hoc vobis explorare voluistis, quãdo ego morte mea, grassandi vobis pro vestra libidine viam iterũ aperirẽ. nũc pudefacti dilabemini, consternati & confusi, idque subitó. Spe enim de morte Dauidis iam securi erant, quũ subito Dominus vires ei, depulso morbo restitueret. ישבו, id est reuertẽtur, Hebræi bifariã interpretantur. vno modo, per pœnitebit eos: alio, iam mecũ redibunt in gratiã. Mihi videtur quũ iunctũ sit cum יבשו, id est pudefient, idem valere atque Mutabunt cũ cõfusione consiliũ, & velut à cœpto suo retrocedent. Apparet enim allegoriam esse similitudine mutuata à victis in prælio, qui pedem cum ignominia referunt. Quanquã siquis consideret quòd ad Dauidem hi venerint spe vidẽdi mortẽ eius: vnde ille vbi opẽ Domini sensit, in animo suo eis dixerit, Facessite, discedite à me, frustrati expectatione vestra; non male quadret vt in hunc sensum hoc accipiamus, Spes mortis meæ istos tanto numero acciuit: nunc quũ se frustratos vident, dilabentur, rursúsq; ad sua reuertentur pudefacti. Enallagen temporum & personarũ, sicut & aliorum accidentium, perpetuò in Psalmis admitti, in Præfatione dictum. Congeriem adhibet in versu vltimo, quo gaudii sui, & gratulationis vim plenius explicet. Omnia ardens

affectibus. vera enim viuáque sunt, vigent & agunt in Sanctis omnia. Quòd autem tantopere gaudet de hostiũ deiectione, perturbatione & ignominia, dilectioni syncerae nihil aduersatur. deplorati enim erant, de qua re in Psalmũ superiorem quaedam diximus. Nihil debet sanè optatius Sanctis accidere quàm vt fiat quod bona sua voluntate decreuit Deus. ideo nō possunt non gaudere, & laetitia planè exultare vbi ita euenit, quantouis id cum malorũ incómodo fiat. Impius fuerat horum de quibus canit, conatus: ita enim Dauidis regno aduersati erant vt simul regnum Dei apud populum quaererent extinguere, non tam Dauidis, quàm Dei hostes. repulsis igitur istis, & coepto suo nefario deiectis, qui non fuisset homo Dei eximiè gauisus atque gloriatus? Certè quum nostrum sit ante omnia regnũ Dei quaerere, nullos certè hostes habemus, quàm qui iidem sint hostes Dei. Porrò in his omnibus gessit Dauid typum Christi. Qui igitur huius hostes sunt, perditi & ex diabolo nati, in hos suas imprecationes strinxit, & de horum exitio tantopere laetatus & gloriatus est. Nos pro omnibus qui non ad mortem peccant, orare debemus: quia praeter hoc, omnia peccata (inquit Seruator) hominibus remittẽtur, súntque tales nobis vt caeli ciues diligendi, ferendúmque siquando nos persequantur: nesciunt enim quid faciunt. & eo quòd ex ignorantia in infidelitate peccant, cum Paulo veniam consequentur, 1. Tim. 2. c. 13. Oratio vera, vt in superiorem Psalmum dixi, opus Spiritus est: is scrutatur profunda Dei, 1. Cor. 2. c. 10: idémque sensus Dei reddit Sanctos cópotes, eóq; vnus docet quid cuique boni vel mali precandum sit, & de quo dolendum vel gaudendum. Hoc aguntur qui Christi sunt, Roma 8. c. 14. Cauendum autem nequando se carnis affectus pro hoc Spiritus Dei instinctu suggerat: eóque nemo temerè nō certus de voluntate Dei, cuiquam imprecari mala, aut de malis cuiusquam gaudere hinc discat. Potius ex hisce Sanctorum imprecationibus discamus quàm sacri, quàm execrati & perditi sint, quoscunque (quia eos ad Filium Pater nō traxit) Satan contra Filium armat, & furere efficit. Caeterùm vbi Spiritus aderit Dauidis, ibi & affectus, verbáque Dauidis locũ habebunt. Haec & quae de deuotione inimicorum in Psalmo 5. disserui, velim Lector, diligenter expendas. nã repetere ea, quoties in Psalmis similia incidunt, propter libri modum nō licet. In hoc, & aliis aliquot Psalmis videtur Dauid sic

Quare prisci Sancti mortem tantopere horruerint.

de morte corporis loqui, acsi eam omnis vitae, laudísque Dei in se terminum credidisset. Nec aliud prae se ferunt & quaedam reliquorum Vatum querelae quibus mortem deprecantur, omnium verò maximè quae leguntur apud Iob. Iam dubitari non potest, hos quũ Deo verè crediderunt, vitam sperasse aeternam. Huiusmodi ergo querelae, quum & deinceps aliquoties occurrẽt, erit forsan operaepretium hoc loco de eis aliquid differere. Tres omnino arbitror causas, ob quas migrare ex hac vita Sancti tantopere horruerint. Prima, quòd illis ratio vitae futurae non tam reuelata fuit, atque post glorificatum Christum. Neque enim frustra id Seruator dixit discipulis suis, Beati estis qui videtis & auditis, quae videre & audire multi Reges &

Matth. 13. b. 16.

Prophetae optarunt, nec tamen viderunt & audierunt. Et Paulus nusquam ferè nō gloriatur de cognitione Diuinae erga nos bonitatis, quae à condito seculo fuerit abscondita. Hinc & populum veterẽ puero, nos ad iustam iam viri aetatem adolescenti, similes fecit: illis spiritum seruitutis ad timorem, nobis Spiritũ adoptionis, in quo ita Dei in nos charitatem percipimus, vt

Discrimen veteris & noui populi.

Patris ipsum nomine, veri eius Filii & haeredes inuocemus, tribuit: Rom. 8. c. 15. Quo igitur veteres bona vitae futurae minus habuerũt perspecta, etsi nō dubitarint ea omnia mortaliũ vota infinito excedere, hoc fuerunt vitae praesentis amantiores. Neque enim satis est vtcunque credere, in futura vita nos bonis fruituros quae aestimari nequeant, ad hoc vt sit animus vitã hanc ponẽdi quum ad illa transeas. Nemo siquidẽ est Christianus qui nō credat sibi apud Christum beatam mansionẽ paratã, in qua olim incredibili foelicitate in aeternũ viuat. at quotusquisque tamen ex animo dicat cum Paulo, Cupio dissolui, & esse cum Christo? Inuenias quidẽ & huius

Philip. 1. d. 23.

fidei aliquot, sed plures qui huc nondũ venerũt: etsi adeò credant apud Deũ beatã se vitã victuros, vt hanc diris cruciatibus posituri sint citius quàm Dominũ abnegaturi. Proinde peculiari ad hoc vt mori pro lucro habeamus, πληροφορία, hoc est ampliore quadam de bonis futurae vitae persuasione opus est. Pro modo enim cognitionis de rei cuiusque bonitate, est & amor illius, atque desiderium. Quum itaque palàm Scriptura priscis Sanctis, minus de futura foelicitate reuelatum esse testatur, consequens est vt in hac vita colere & praedicare Deum summo semper desiderio quaesierint, & grauatim praematurè hinc migrarint. Altera causa est, quòd iustus vitae modus per se, Diuinae beneuolentiae documentum, & optabile beneficium est, etiam Sanctis Noui testamenti: & contrà, argumentum Diuinae indignationis, ac quoddam genus poenae, praematura hinc morte rapi. Quòd enim quibusdam beneficii loco intẽpestiua mors obtigit, id per accidens fuit: vel quòd tam calamitosa instarent tẽpora, ob quam causam & foelices dicuntur quae non pepererunt: vel quòd periculum esset, corrumpi mentem, vti Sapien. 4.

Luc. 23. d. 29.

b. 10, de iusto siue Henoch, siue alio dicitur, ne malitia mutaret intellectũ eius: vel deniq; quòd

eiuſcemodi morte ſingulare Chriſto teſtimoniū, & promiſſis futuræ fœlicitatis firmamētum exhibendum eſſet. Paulus ſanè quum Dominus Epaphroditum reſtituiſſet, amplexus id eſt vt ſingulare eius beneficium,ſcripſitque, Non ſolùm,inquit, illius,ſed & mei Dominus miſertus eſt,ne haberem dolorē ſuper dolorem,Philip.2.d.27.Et Corinthiis, quòd multi apud eos morbis implicarentur,plerique etiam morerentur, Diuinam eſſe vltionem,ſocordiam eorum exci tantem interpretatus eſt,1.Corinth.11.g.30,Sed quid opus verbis? Quæ Deus inter bona numerat,& diligentibus ſe pollicetur,quis dubitet & per ſe bona,Sanctiſque expetenda eſſe? Iam non ſolùm in catalogo illo Diuinarum promiſſionum & minarū, qui Leuit.26.a.3,legitur,ſed paſſim in Scripturis longæuam vitam, in præcipuis ſuis donis ipſe collocat. Hæc ratio in regno Chriſti haudquaquam mutata eſt, etſi futuræ vitæ bonis plenius reuelatis acerba vitæ præſentis meritò ſint tolerabiliora. Nūquam quidē nō melius eſt agere cū Chriſto huius ſeculi ærum nis defunctum,quàm tot hic iactari malis à Domino peregrinantem, ſi inter ſe vtriuſque conditionis ſors cōferatur. Verùm quoniam cuique id optimum & expetēdum vnicè eſt,vt Deum ſummum bonum quantum poteſt exprimat (quamobrem dare ſemper beatius eſt,quàm accipere)tanto plus in ſe fœlicitatis habet hac vita fungi,quàm defungi,quanto plus hic quàm illic hominum licet vtilitatibus inſeruire.Hic ſanè laboratur,illic quieſcitur: hic ſacrorum talētorum exercetur fœnus,illic negotii benè geſti fructus percipitur:hic exhilaramus,amamúſq; alios,illic nos gaudio perfundimur,& bonis perfruimur. Viri ætas potior pueritia & adoleſcentia eſt, Autumnus optatior Vere: at quis nō malit ſuum etiā minori ætati tempus tribui,& ver na quoque ſe ſpe oblectari, quàm illico vtili grauitate pollere, Autumníque fructibus abūdare? Imò quis otium & quietem ſenectutis, quanlibet eximium in ſe fructum habeat, ſic appetat vt non cupiat antè iuuētutis quoque laboribus &periculis ſuo tempore exerceri? Nihil per ſe eſt, ſi rectè loquimur,ſed ſunt in Deo omnia: ita nihil cuique rei per ſe,ſed id demum cuique bonū eſt ad quod eam deſtinauit Deus. Quum ergo vulgari ſua Lege Deus tempus aliquod hominibus hic peregrinandi ſtatuit, bonum & optabile eſt id ipſum decurrere, & tum demum cœleſti quiete donari, quum hora illa venit quam præfixit Dominus. Hæc itaque hora quia Dauidi, quum iſte de quo hic Pſalmus queritur,morbus excruciaret, mortémque intentaret,nondum adueniſſet, ſicut nec Iiob, vel Hizkiæ, quum hi ſuas querelas funderent, mirum non eſt quòd à morte tantopere abhorruerint. Agit ſiquidem filios Dei Spiritus profundorum Dei ſcrutator, ſæpéque imprudentes ad ea expetenda orandáque impellit quæ largiri illis Deo viſum eſt. Vult enim videri & ſentiri indulgens Pater, qui votis reſpondeat ſuorum. De quo in diſputatione de precibus in ſuperiorē Pſalmum nōnihil diximus. Tertia cauſa cur Sancti mori ma turius adeò refugerunt,eſt quòd proſpiciebant ſuo diſceſſu religionis imminere ruinam, & rerum potituros ſceleratos. Id quod apertè anxium habuiſſe videtur Hizkiiah. Quàm autem id non abſque cauſa,in eo declaratum eſt,quòd ipſo etiam diu pòſt mortuo,quúmque iam ad Legem Dei reformata eſſent pulcherrimè omnia, adhuc tamē omne regnum ad impietatē illico relapſum fuit,indubie quòd impii eſſent regni proceres quos pius rex facile cognitos habebat. Sunt qui ideo tam grauiter mortē hunc horruiſſe dicāt,quòd nullū adhuc haberet filium: quā cauſam priori libenter adiunxerim.at habere potiorem,non eſt ratio:quū enim tantopere pius eſſet, & toto corde Deū coleret, quis dubitet eum moleſtius quàm effari poſſit tuliſſe quòd vindicari à ſe cœptam religionem, lapſuram iterum proſpiceret: & longè acerbius ei fuiſſe, nulla religione,quàm nullo filio ſuperſtite,hinc migrare? Iam Dauidi,ſiquis ſtatum regni eius,& ingenia filiorum atque procerum(vt hæc in Sacra hiſtoria deſcribūtur)preſſius conſyderauerit, eādem cauſam fuiſſe,vt mortem maximopere deprecaretur,nihil ambiget. Certe Amnonis in ſororem flagitium, Abeſhalomi coniuratio, Adoniah regni inuaſio, tum principum perfidia, qui ſe his ſcelerū adiutores cōſtituerunt, ſatis indicant quàm nihil boni potuerit de regno ſperare Dauid, donec in throno ſuo Schlomoh videret, de cuius ſapientia promiſſionem peculiarem acceperat. Nemini verò mirum ſit, Dauidem tam afflicti animi voces, hac de cauſa in hoc carmine poſuiſſe,quum Paulus ſcripſerit Philippenſibus,ſe fuiſſe perplexum, neque ſibi cōſtitiſſe vtrum eligeret,an diſſolui & eſſe cum Chriſto,quod ſibi melius agnoſcebat: an in vita hac manere,quod videbat vtilius fratribus.Quanquā & hoc obſeruandum,etiamſi Dauid ipſe ampliorem de bonis futuri ſeculi reuelationem fortaſſe habuiſſet,nec egiſſet eum ad huiuſmodi la menta Spiritus Dei,qui nondum vitæ eius finem impoſuerat: ſed nec ſolicitaſſet metus reciſuræ religionis:adhuc tamen quum hæc populo ſcriberet,debuit quoque ea nō immeritò ad mēſuram reuelationis quam Eccleſiæ ſuæ tum Deus impertiuit,attemperare. Pueri erant,vt pueros duci Deus voluit,donec tempus adueniret quo Vnigenitus nobis palàm de Patre annūtiaret,& de futura gloria & fœlicitate amplius edoceret. Huius diei aurora, à Babylonis primùm exilio nonnullos ſpargere radios cœpit: vnde & apud Babylonios, ac pòſt in Iudæa ſub Antio-

Act.20.g.35.

1.Sam.13.& 15.

1.Reg.1.

Philip.1.d.23.

cho,futuræ fœlicitatis martyres,id est testes, Deus aliquos dedit. Ante hæc tempora pueri ætatem populus Dei degebat:ita ergo vt pueri duci debuerunt.Quãquam non tam vulgare,aut tenue est quod quibusdam creditur, Deũ vel ex huius vitæ bonis cognouisse, hæcque ipsa vt Dei opera & dona amplecti atque vsurpare. Plurimi,nisi in vltramundanis rebus nihil Dei cogitare possunt:ideo in vita hac verborum tam multum,at virtutis prope nihil exhibẽt. Malũ quod primos perdidit parentes, infestum toti generi est. Altiora nobis quærimus, & quæ ante pedes, inque manibus sunt, inque oculos incurrunt, susque déque habemus. quo sanè fit vt tam rara sit fides, tam frigida dilectio. Quin quum omnia Dei sint & opera & dona, & horum nihil tam minutum,in quo elucentem,seséque prolixe exhibentem Dei sapientiam,bonitatem,& potentiam quisquam satis agnoscere, admirari & obseruare queat, in omnibus Dei beneficiis ipsum præsentem,& indulgẽtissimè nos fouentem amplectimur, exosculamur,colimus: id solum cauẽtes,ne huiusmodi beneficiorum oblectatio Dei benefacientis amorem studiúmque excludat aut remittat:néve his emolliamur quo minus masculè & aduersa ab ipso indulgentissimo Patre nostro,in certam nostram salutem dispẽsata excipiamus.Quod vtrunque nulla res submouebit potẽtius,quàm omnia vt Dei dona & gratuita beneficia vsurpare, sempérque in his ipsius in nos bonitatem animaduertere, atque ob oculos habere. Et quæ Theologia efficacior quàm in vsu rerum quarumlibet continuò cogitare, En modò pascit, vestit, curat, fouet, oblectat te Deus fictor tuus,idque amore tui vltroneo,nihil tale meritum.Et quum videtur hæc inuertere, & quasi indignantis faciem obuertere,En hac calamitate,hoc morbo, hoc damno, hoc dedecore,hoc funere corripit te Pater tuus cælestis,peccatis tuis offensus.Certe qui in his Deum suum non agnouerit,is sublimibus illis & supramundanis disputationibus seipsum pulchre deludere, & mendax quoddam religiosæ mentis simulachrum fingere sibi poterit, vera se inflammare religione non poterit. Diuus Iohannes scribit, Qui fratrẽ suum quem videt,non diligit:quo modo is diliget Deum quem non videt?Ita sicui nullos ad currendum in via Domini subdunt stimulos,quæ ab ipso profecta bona maláque in singula momenta sentit:quî mouebunt quæ imaginamur?Habent ergo Sancti sibi,& iis rebus in quibus sunt, quæque vsurpant,animã præsentem,vtque in prosperis indulgẽtiam amorémque Patris cælestis exosculantur, summa, sed morata,& nõnisi in gloriam Dei, verúmque virtutum studium exultante iucunditate deliniti: ita dum premunt aduersa verè quoque dolẽt, verè lamentantur, idque impotentius quo ex his iratum Deum & Patrem suum intentiore animo cogitant: sed & hîc tamen nihil præter decorum admittunt.Nesciunt siquidem Sancti,illam à Stoicis quidem verbis pulchrè fictam, re autem vera à nemine vnquam præstitam ἀπάθειαν. Homines nos Deus condidit, homines quoque agamus:sibi suæque voluntati addictos requirit,affectúsque nequaquam eximi,sed suo moderari regique Spiritu poscit. Ex his qui ea rite apud se excusserit, satis videbit ista quæ vel hîc vel alibi lamenta Sanctorum leguntur,mortisque deprecationes nihil habere in se illis indignum. Ad Dominum omnes querelæ sunt, & vltimum semper votum, Nõ mea,sed tua fiat voluntas. Quò autem euadere tandem volebat Spiritus Dei,eodem si Sanctorũ animi affectúsque,& quidem flagrantes ferebantur,quid insolens? Quúmque vellet illos Deus nonnihil cruciare,atque in hoc futura bona parcius ostendebat,& instantia atque impendentia mala,tam priuata quàm publica in sensibus eorum exaggerabat, quid aliud quàm cruciatorum illos habitus, vocésque decebant? Veros enim esse oportuit, Deum in veritate colentes.

1. Iohan. 4. d. 20.

PSALMVS VII, in genere misto, *Cruis*

ARGVM. *Seruari se ab ingenti nimiúmque infesta persequutione Schaulis precatur, innocentiam suam memorat. Vindicari sibi destinatum regnum,quo ad Deum populus colligatur,depulsa improbitate sceleratorum, orat.Tum canit,suo ipsorum gladio illos perituros,& laude Dei Psalmum claudit.*

PARAPH. 1 SChiggaion Dauidis,quod cecinit Iehouæ de negotio Chus,filii Iemini.
2 O Iehouah Deus mi, in te præsidium meum posui : serua me ab omnibus
qui persequuntur me,& eripe me.
3 Ne corripiat iste, tanquam leo animam meam: dilaceret, nemine eripiente.
4 O Iehouah Deus mi,si istuc commisi,si praui aliquid molior:
5 Si iuncto mihi peculiari pacis fœdere, malum rependi : imò eum qui me insectabatur sine causa,defendi:
6 Persequatur hostis animam meam, & assequatur, deiiciat in terram vitam meam,dignitatem meam sepeliat.Selah.
7 Consurge Iehouah,attolle te,vltione digna infestantium me iram reprimẽs: fac potiar tandem iure quod contulisti.

8 Nam sic ad te colligetur concio populi:vel huius ergo adserendæ causa,potētiam tuam deprome.

9 Iehouah arbiter populorum,iudica me pro iustitia & integritate mea.

10 Facescat obsecro noxa reproborum, & da successum iusto, explorator cordis & renum Deus iuste.

11 Tutela mea in Deo seruatore eorum qui sunt corde integro.

12 Deus iustus iudex est,& Deus cuius vltio in singulos dies parata est.

13 Si à malo se iste non reuocat,sed acuet vsque gladium suum,tendet arcum,& instruet eum:

14 Parabit sibi ipsi iacula lethifera,& in eos qui cum illo me insectantur,sagittas confecerit:

15 En enititur prauitatem,concepit molestiam,& parit mendacium.

16 Puteum fodit,eúmque excauauit,& incidet in foueam quam facit.

17 Mala quæ intendit mihi,in caput ipsius recident,& vis quam mihi inferre conatus est,in verticem ipsius recumbet.

18 Celebrabo Iehouam secundum iustitiam eius,& canam nomini Iehouæ omnium supremi.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Schiggaion Dauidis,quod cecinit Iehouæ de negotio Chus filii Iemini.* R.D.Kimhi videri Schiggaion fuisse ex instrumentis ad quæ Psalmi fuerint decantati, aut certum genus melodiæ,in Præfatione memini.Alii alia dicunt:sed quid infinita persequar?Quicquid fuerit,satis liquet,ab eo hanc Odam esse denominatā.Eam cecinit Dauid super verbis,hoc est negotio Chus filii Iemini.Hunc Schaulem esse, Kimhi cum multis aliis Hebræis arbitratur:& Chus potius,quàm suo nomine appellatū putat,propter reuerentiam dignitatis regiæ,cuius Dauid semper admodum obseruās extitit.An autē ideo Chus, quod AEthiopē significat, cum nominarit, quòd esset pertinacis,& mutari nesciæ peruersitatis,sicut nequit immutari cutis AEthiopum(qua similitudine vsus est Iirmeiah 13.d.23)siue ob aliam causam,nemo certum constituerit. Attamē in regem sub alieno nomine scribere,neque ab ipsius more,neque ab aliorum scriptorum exemplo alienū est.Porrò quod addidit,*Filii Iemini*, satis videtur expressisse Schaulē, qui è domo Iemini erat. nam & ipse se filium Iemini apud Schmuelem vocabat,1.Schmu.9.d.21.Non igitur voluit Dauid latere de quo caneret:& simul tamen regiæ maiestatis rationem hactenus habuit, vt nomen proprium, & iam ob regiam dignitatem sacrosanctum supprimeret. Regio enim munere sanctificatū illud erat,sicut neque fortuitò impositum.Quid enim fiat fortuitò, Deo omnia in omnibus efficiente? Futurum erat vt is esset qui populo regem petenti primus daretur: ergo curauit Deus cuius præsenti numine singula fiunt,vt שאול, id est postulatus vocaretur. Abrahā Ezrah,sapientis nomine apud Hebræos donatus, existimat hunc Psalmum, in aliquem vocatum Chus insignem Dauidis hostem,qui filius Iemini, & de familia Schaulis fuerit,compositum esse. Putat enim Dauidem in vnctum Domini nunquam ita fuisse inuecturum. Sed quū Dauid hic non sua cōuitia,sed Domini canit iudicium:& non tam suam,quàm Spiritus sancti personam sustinet: videri possit vnctioni Domini detulisse,dum nomen iam regium factum non expressit: scelera verò quæ non minus in rege quàm aliis detestatur Deus, suis notare coloribus, forsan non fuit adeò indignum Domini Vate.Id tamen sententiam Ab.Ezræ admodum probabilē facit,quòd aliàs legit Schaulis furorem in alios reiecisse,& regiæ dignitati detulisse plurimum.Quid autem,si hic non in regem,sed in eos qui regem instigabant,stylum strinxerit, & titulum tamen fecerit,*super verbis*, hoc est negotio *Chus filii Iemini*,intelligens hoc nomine regē quidem, sed se suis familiaribus permittentem, & nihil minus quàm regis officio fungentem? Sic quæ diriora sunt,nihilominus non in regē, sed adulatores & incētores eius dicta accipi possūt.

2 *Iehouah Deus mi,in te confisus sum,serua me ab omnibus qui me persequuntur,& eripe me.*

3 *Ne corripiat tanquam leo animam meam,dilaceret,nec sit qui eripiat.* A professione fidei suæ in Deum, vt Sancti semper solent,precem auspicatur. Ex hoc enim omnis spes opis Diuinæ pendet.Qui sanè Deo fidunt, ii deseri à Deo nō possunt, quum neque vir bonus deserere eum queat qui suæ se fidei penitus commiserit. Neque alii à Deo quicquam vel orare, vel exorare possunt. Persequutores de quibus queritur,Schaul & adulatores eius fuerūt:peculiariter autē ipsum Schaulē qui regia potentia formidabilis erat,denotare videtur,quū ait, *Ne corripiat tanquam leo animam meam.*

Et hoc ipsum quod nihil hîc nominis expressit, reuerentiæ videtur dedisse nominis regii. Eleganter autem imagine leonis, prædam corripientis, & dilaniantis, ferociam & ardorem se perdendi hostium expressit.

4 *Iehouah Deus mi, si feci istud, si est prauitas in manibus meis.*

5 *Si rependi habenti pacem mecum malum, imò defendi qui me sine causa coartabat:*

6 *Persequatur inimicus meus animam meam, & assequatur, & conculcet in terra uitam meam, & dignitatem meam*
in puluerem collocet. Selah. Geminata inuocatio, *Iehouah, Deus meus*, ardentem afflicti animi affectum indicat. *Si istud commisi.* Falsò illi ab adulatoribus Schaulis impingebatur, machinari eũ in necẽ Schaulis. Imprecatur ergo sibi extrema si id fecerit, si iniqui & praui aliquid molitus sit: si malum iuncto sibi peculiari pacis fœdere rependerit. hic verò Schaulem videtur denotasse socerũ suum, quocum singulare habebat affinitatis fœdus. Quantum enim ex his locis in quibus hoc nomine שלמי Scriptura vtitur, cõiicere licet, significat peculiariter cõiunctum & socium, quocum singularis pacis fœdus habeatur. Psalmo 41.b.10, שלומי, id est habẽs mecum pacem (alii verrunt, pacificus meus) quo nitebar, qui meo vescebatur cibo. Hic arctiore certè amicitia iunctum ac planè domesticũ descripsit: Psal. 55.d.21, Iniecit manus suas בשלמיו. in socios suos, & irritum fecit fœdus suum. Hic satis liquet cõfœderatum hoc nomine designari. Eodem significatu voce hac vsus est Iirmeiah 20.c.10. Quũ itaq; omnino videatur hic Psalmus in Schaulẽ scriptus, existimo consequens esse vt D. Kimhi sequuti, eundem dicamus à Dauide hîc suum שלמי, id est confœderatum, socium & amicum vocatum, eo quòd eius socer esset, & ipse ei inter primos aulæ bellique duces. Quod sequitur, variè interpretantur etiam Hebræi. ואחלצה enim significat & eripiam, & deseram, & nudabo. Kimhi ergo interpretatur quasi dixerit Dauid, Non solùm non rependi malum, cui debui pacem Schauli isti, sed etiam persequentem me nulla causa defendi, præsentique periculo eripui, dum Abishai eum sua ipsius lancea perfodere vellet dormientem. Secundum hanc interpretationem versus reddendus esset, *Si rependi iuncto meo malum, imo eripui infestantem me nulla causa*: & tota altera particula, ab imo accipienda erit tanquam parenthesis inter ea quæ versu quarto præmissa sunt, & sequentem versum. Vna enim his tribus versibus periodus cõtinetur, cuius sententia hæc est, Si cõmisi istuc, quod falsò mihi imputãt, vt nocere voluerim iuncto mihi socero meo (sed quid hoc memoro, quum eripuerim eum præsenti letho, idq; iam me ad necem quærẽtem!) persequatur me iste iam hostis meus ex socero factus, assequatur, &c. Argumento Psalmi hæc interpretatio admodum quadrat: sicui tamen verborum ordo parum respondere videbitur, is perpẽdat, si forsan hîc חלץ accipi possit vt accipitur Hoshea cap. 5.b.6, pro deserere. Ibi legimus, Cum ouibus suis & bobus, venient ad inquirendum Iehouam, nec inuenient eum. חלץ, id est discessit ab eis. Hoc significatu si libeat verbum præsens hoc loco accipere, constabit nihilominus amplificatio quam Kimhi indicauit, hoc modo, Si isti iuncto meo, socero, malum repẽdi: imò si vel deserui eum, & ope mea in periculo destitui, idque quum iam nihil minus quàm socerum & iunctum, sed hostem, & quidem implacabilem, summéque atrocem sese exhiberet, méque pertinacissimè ad mortem quæreret: persequatur hostis, &c. Significare siquidem voluit, se tam lõge ab eo scelere cuius insimulabatur (vt regi suo qui eum in generum & principem apud se locum euexerat, pro tantis beneficiis malum rependisset, vitæ eius, & regno insidiatus) abesse, vt ei ne tum quidem non modò ipse nocere sustinuerit, sed neque alios permiserit, quum iam ex socero hostis crudelissimus, ex rege sæuissimus tyrannus factus, immerentem crudelissimè & pertinacissimè insectaretur, vtque perderet, nihil prorsus intẽtatum relinqueret. Etenim in spelunca nisi suis obstitisset, verbisque illos fregisset, actũ de Schaule erat. 1. Schmu. 24.a.6. Idem ei præstitit auertens Abishai qui iamiam dormientem erat cõfossurus, 1. Schmu. 26.b.9. Hinc verò discamus, quàm synceriter etiam inimici diligendi, quantóque in pretio munera Dei habenda, quibus quum ne deploratissimi quidem omnino destituuntur, nulli erunt quibus non dilectio & reuerentia debeatur. Deuotio versu 6, admodum vehemens est, quia animi sibi optimè cõscii. Animæ nomine seipsum, vel corpus suum intelligit: id quod in Scripturis haud rarò fit. Vitæ in terram cõculcatio, vitæ est extinctio: ita gloriæ in pul-
Psal 112.b.6. uerẽ collocatio, est nominis & memoriæ qua sibiipsis boni superstites sunt (in memoria enim æterna viuit iustus) abolitio. Adscriptũ Selah est: vere enim memorandum hic candidi & in omnes etiam hostes, beneuoli animi exemplum descriptum est.

7 *Surge Iehouah, in ira tua exaltare contra commotiones infestantium me, & euigila ad me, iudicio quod mandasti.*

8 *Et cœtus populorum circundabit te, propter eum in altum reuertere.*

9 *Iehouah iudicabit populos, iudica me ò Iehouah, secundum iustitiam meam, & integritatem apud me.*

10 *Deficiat quæso noxa improborum, & diriges iustum, probans corda & renes, Deus iuste.*

11 *Clypeus meus super Deum qui seruat rectos corde.* Superioribus versibus deprecatus est Dauid periculum in quo erat, ne in manus Schaulis incideret: séque impietatis in regem & socerum,

cuius falsò infamabatur, dira satis imprecatione purgauit. Nunc orat oppressioné hostium, & sui in eum locú exaltationé in quem erat iam diuinitus destinatus. Dum sinit Deus improbos impunè cótra bonos grassari, similis videtur iacéti & dormiéti: aut certe deiecto, viribúsque destituto. Quos enim maxime vult defensos, ii indefensi, iniuriæ patent eorum quos odit. Talis iam visus fuerat permisso Dauide Schaulis odio & persequutioni. Orat ergo, *Surge*, hoc est exere potétiam tuam: *in ira tua*, hoc est vltione qua infestantium me cómotiones, grauésque iras reprimas. fac te omnibus altiorem, & cunctis tuam potentiam supereminentem illi sentiant. Sút qui illud בעברות ad Deum referát, sic distinguendo, Surge in ira tua, exaltare in cómotionibus, subaudi tuis, contra infestantes me. Sed quum hoc TVIS in Hebræo non sit, & sic legendo oporteat & ad *infestantes* adiicere, contra, aduersus, vel aliquid simile: denique quum punctus pasek positus sit post אפך, videtur ibi commodum fieri distinctio vt vertimus, *Surge Iehouah, in ira tua exaltare, &c.*

Euigila ad me iudicio, hoc est mihi te vigilare demonstra, idque eo iudicio, id est iure quod mihi decreuisti, quod adiudicasti, nempe munere regio. Hunc igitur sensum vt qualitercunque redderem, verti, *Fac tandem potiar iure quod contulisti.* In regem populi sui fecerat illum Deus inungi, táta tamen Schauli in eum aliquandiu permittebat, vt nusquam in toto regno, vel latitandi ei locus pateret. Eo temporis ergo videbatur Deus dormire: quamobrem precabatur Dauid vt euigilaret ad se in sui vindicationem, iurísque sui quod dederat, regni scilicet defensionem & assertioné. Ne verò suam dignitatem videretur precari, & nó potius Dei gloriam, populique salutem, subiungit ceu causam cur adseri sibi demandatú ius precaretur, *Et concio populorum.* Pro ET, posui NAM: vt prioris causam subiectam indicarem: nam sæpe id valet. Impiis siquidem regnantibus populus ad impia deducitur, & ceu à Deo abducitur: pii quum imperát, Deus imperat, & populus ad Deum quasi colligitur. Ait ergo, Et te circúdabit cócio populi, hoc est per me ad te reuocabitur, & in tuum cultum adunabitur. Propter hác igitur in altum reuertere. Dum sinis eam per impios tyrannos dispergi, videris solium regni tui reliquisse: quum tuorum te declaras vindicem, videris illud repetere, & iterum in altum cóscendere. id & modò fac tui populi causa qui non potest nó agere infœliciter dum à te distrahitur per principes sceleratos. D. Kimhi omnino diuersam interpretationem posuit, quasi Dauid hác implorati auxilii causam subiiciat, Nó me, sed teipsum Deum, hæc populi turba circundat & oppugnat: contra eam ergo in altum reuertere, & repetiisse te tribunal tuum, impios horum conatus frangendo, declara. Adducit verò ad stabiliédam hanc interpretationem illud Zachariæ 2.c.10, Qui lædit vos, lædit pupillam oculi eius. Sed lector iudicet vtra enarratio germanior sit: mihi arrisit prior, cui quæ sequuntur, ita existimo cohærere, Precatus sum vt potentia tua reprimeres furorem hostium quo adsereres mihi quod munus contulisti, ac ita vindicares tuum ipsius verbum, tuam constitutionem, quam certè non cócedes istis sceleratis. Deinde oraui id te facere, vel populi tui causa qui me rege ad te colligetur: impiis autem rerum potientibus, à te distrahitur. Nunc peto vt etiam meæ hîc innocentiæ & iustitiæ rationem habeas. Nihil est ea quidem, si tuæ conferatur: verùm si me cóponas cum istis qui me persequuntur, cóscius mihi eius iustitiæ & integritatis sum, vt sciam me abs te iuuádum: id ergo precor præstes. Iudex es omnium populorum, etiam gentium quæ nomen tuum ignorát: non sines igitur me qui ex toto corde te colo, vsque ab improbis diuexari. Obsecro igitur iudices me secundú iustitiam & innocétiam meam. Scio me, tuo dono, tuam gloriam ex animo quærere, quam isti pro viribus proculcare laborant. Iam illi aduersarii mei sunt, tu inter nos iudicare debes. Quî ergo quum iustus omnium iudex existas, non potius secúdum me pronunties, & illorú me violentiæ & crudelitati eripias? Deficiat ergo, desinat ac facessat, obsecro, noxa & malitia improborum, quæ me nullo meo in eos peccato affligút: & dirigas iustum, hoc est des ei rerum successum. Cordis enim & renum, hoc est summè intimarum cogitationum & cupiditatum explorator es: te nihil latere potest: vides vbi sit syncerus tui amor, vbi fucus. Quare Scriptura per renes, reconditiores affectus subinde significet, dicam quam potero causam in Psalmum 16. De fiducia & iactatione propriæ iustitiæ, in 4. Psalmum dixi. Si cóferamur Legi Diuinæ, non potest quisquam iustus haberi. hinc precatur Psal. 143.a.2, ne secum in iudicium Dominus ingrediatur: at dum res est cum sceleratis, quum certa sint ac solida Dei dona, non possunt ea Sanctos latere. Iam ex Spiritu Dei sciunt pro se Deum iudicaturum: & iustitiam, qualemcunque dedit, contra eos qui omnis iustitiæ hostes sunt, defensurum. Inde ergo cófidunt, & fidenter idipsum quod pro sua iustitia facturum Deum, indicante & persuadente sancto Spiritu, non dubitant, orant: ac orasse postea in exemplum aliis deprædicát, nihil sibi tamé in iis omnibus, sed Diuinæ bonitati cuncta tribuétes. Versus 11, quasi epiphonema habet ad ea quæ præmisit, *Clypeus meus super Deum.* Clypeum pro fiducia per transnominationé accepit: nec aliud est quod dixit, quàm si posuisset, Fiducia mea in Deo est, &c. Clypeus enim cum à iaculis tueatur, fidentem reddit & securum, id hîc à Deo expectat. מגני in 10, versu, tan-

Renes quid scripturæ.

quam neutrum verbum reddidi per *Facessat*. Græcus habet *συντελεσθήτω*, id est cõsumatur. Chaldæ*, destruatur: & consentiunt Hebræi aliquot. Nam Psalmo 12.a.1,& 77.b.9, manifestò absolute vsurpatur, nempe pro desiit, vel finem accepit. גמר חסד, id est desiit bonus. Et גמר אמר, id est desiit sermo. AbenEzra tamẽ & Kimhi (qua ratione adducti nescio) actiuè istud verbum hîc exponũt, húncque sensum reddunt, Noxa, quæso improborum, ipsos consumat, aboleátque improbos, & iusti via dirigatur. Sed prior interpretatio visa simplicior est, ideo sum eam sequutus.

12 *Deus index iustus, & Deus succensens omni die:*

13 *Si non conuertatur, gladium suum exacuat, arcum suum tendat, & dirigat eum:*

14 *Et sibi parauerit instrumenta mortis, sagittas suas fecerit persequentibus.* His versibus canit Dauid de vltione bostium quam ei dum precaretur, Dominus reuelauit, hoc ipso eum cõsolatus. Deus inquit, est iudex iustus: ideo non finet inultum quod contre immerentem me improbi isti committunt. omni die indignatur, quia isti nouis in horas eum sceleribus irritant, idque breui declarabit, quum pedem illi ab improbitate sua non reuocant, persequutionem mei ne tantillum quidem remittentes. Gladium suum bostis continuò acuit, arcum tendit & collimat, boc est in omnem intentus occasionem est vt me perdat, nibil non buius causa tentat, nihil nõ experitur. Sed quid efficiet? Vasa mortis, id est arma & iacula illa lethifera sibiipsi parat, ũsq; qui me cum ipso, & in eius gratiam persequuntur, sagittas cõficit. nam se & illos suo nefario conatu perdet. Est in his versibus multum ambigui, hinc fit vt variè enarrentur. שופט צדיק potest & iudicans iustum, reddi: ita ואל זעם, Deus succensens, & irritans Deum. Sic in versu 13, *Gladium suum acuet*, & ad Deum referri potest, & ad eum cui irascitur Deus. Kimhi ergo bosce versus sic enar͏rat, Deus iudex omnium iudicat & iustum secundum iustitiam eius, & prouocantem quotidie se & irritãtem improbum secundum improbitatem suam. Maxime quũ bic improbus (אם enim per כי & אשר accipitur) non conuertatur ab improbis suis cœptis, sed potius quotidie gladium suum de nouo axacuit, arcum tendit, &c. hoc est se magis & magis contra innocuos armat & instruit. Eo autem peruerso studio sibi parat instrumẽta mortis, hoc est lethifera tela, sagittas facit persequẽtibus secum iustos, seipsum nimirum, & improbitatis suæ cum socios, tum ministros suis conatibus perditurus. Aben Ezra, illa זעם & צדיק ad Deũ refert, & sicut interpretati nos sumus, intelligit Deum quotidie magis ira in improbos accendi, quòd illi à prauis suis studiis non reuertantur. His Græca versio & Chaldæa Paraphrasis consentiunt, nisi quòd Græcæ lectioni aliunde quædam voces versui 12, insertæ sunt, *ἰσχυρὸς & μακρόθυμος*, id est fortis & longanimis. Item initium versus 13 pluraliter babet, & in secunda persona, Nisi conuersi fueritis. Atque consequẽter ad Deum refert subiecta, *Gladium suum acuet, &c.* Nec videtur dissentire Paraphrasis Cbaldæa. לדולקים & ardẽtibus & persequẽtibus significat. prius significatum reddiderunt Græci, posterius Hebræi omnes, quod & bic magis quadrare videtur. At si Græcos sequi malis, sensus erit, Deus ardentibus, scilicet odio, & insectãdi iustos studio, improbis fecit sagittas, hoc est parauit mala.

15 *En parturit prauitatem, & concepit molestiam, & peperit mendacium.*

16 *Puteum exadit, & eruit eum, & cadet in foueam [quam] faciet.*

17 *Reuertetur molestia eius in caput eius, & super verticem eius violentia eius descender.* Quo viuacius exprimeret, quàm improbè & obnixè Sehaul cum suis in suam perniciem incubuerit, subiicit per admirationem, En parturit prauitatẽ, cõcepit molestiã, peperit fraudẽ. Volens hac translatione significare, totos eos fuisse in excogitãda & cõcinnanda iniuria, fraude & violẽtia, neq; aliud versasse in animo, egisse verbis, denique facto curasse, quàm vt ipsum siue dolo, siue vi perderẽt. Cogitationem conceptui, consiliorum anxiam dispositionem, ac concinnationem parturitioni, factum partui assimilat. Hac metapbora & aliàs Scriptura vtitur, vt Iesa. 33.b.11, & alibi. Prauitatem, molestiam, & mẽdacium pro eodem accipit, pro iniuria scilicet dolosa & violẽta. Hac verò non se, sed ipsos hostes perituros canit, apertiore iam allegoria vsus, quæ est in versibus 16, & 17. Quibus versibus nibil aliud voluit quàm ipsos bostes deprehensura & absumptura quæcunque Dauidi mala cogitarent, pararẽt, & omni vi intenderẽt. Id euenit, occiso cũ suis Schaule à Pbilistæis.

18 *Celebrabo Iehouam secundum iustitiam suam, & canam nomen Iehouah altissimi.* Iustũ Dei iudiciũ cecinit rectè igitur subiicit, Celebrabo Iehouah secũdum iustitiam eius, qui me sui cultorem ab impiis illis eripuit, eósque vt meriti sunt, perdidit. Nemo iam est quem non quotidie Deus ab bostibus suis mirabiliter seruet, si non ab externis & visibilibus, certe ab internis, peruersis suis cupiditatibus, & versutiis scelestis, quos bostes, licet non videmus, sentimus tamen. Et nobis itaque incumbit, vt ex animo Deum pro iustitia & bonitate sua prædicemus, & feramus laudibus nomen sanctum eius qui omnibus supereminet. Ea siquidem laude & deprædicatione cum amor, tum fiducia in Deum, ad hæc & tolerantia in malis, mirum in modum crescet, omnisque in nobis pietas incrementa accipiet.

PSALMVS VIII.

Hymnus est quo cum summa admiratione, inæstimabile Dei omnium conditoris, sempiternam suam uirtutem & amplitudinem celebrat: ubique indicibili gloria ostentantis, in humanum genus dignationem, beneficentiam & liberalitatem. ARGVM.

1 PRæsuli, ad Githith, Ode Dauidis. PARAPH.
2 Iehouah, Domine noster, quàm suspiciendum in omni terra nomẽ tuũ,
qui magnificentiam tuam supra cælos extulisti!
3 Vel ex ore paruulorum adhuc lactẽtium, laudem virtutis tuæ contra tibi infestos confirmasti, vt retundas hostem atque vltorem.
4 Etenim suspiciam cælos tuos, ii opera sunt digitorum tuorum, lunam & stellas, eas tu concinnasti.
5 Ecquid est homo mortalis, quòd sic eius rationem habes? quid ex homine natus, vt tantam eius curam geras?
6 Paulum siquidem est quo diis inferiorem illum fecisti, tanta eum dignitate decoréque cumulasti.
7 Dominum eum operum quæ tuæ manus parauerũt, constituisti, cuncta eius pedibus subdidisti,
8 Greges & armenta vniuersa, ac etiam feras:
9 Volucres quæ in aere, & pisces qui in aquis versantur, ac quicquid in mari innatat.
10 Iehouah, Domine noster, vt suspiciendum est in omni terra tuum nomen.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*Ræsuli ad Githith, Ode Dauidis.* Hic primus versus in Præfatione explicatus est.
2 *Quàm admirandum nomen tuum in uniuersa terra, qui dedisti laudem tuam super cælos!* Non est vnde omnis vitæ innocentia, veráque religio efficacius instauretur & promoueatur quàm expressa, sed religiosa Diuinæ cum potentiæ tum bonitatis perpensione: ideo omnes ferè Psalmi huius præconia habent, quidam nihil aliud canunt. Inter hos præsens numeratur, in hoc compositus vt excitet ad considerãdam immensam Dei in homines bonitatem & indulgentiam: quæ quo attentiore animo intueremur, simul nunquam dignè admiratam virtutem & sapientiam, vel in cælis relucẽtem, vno, quarto scilicet versu memorat. His vtique qui animum aduerterit, non potest non in Deum pia admiratione rapi totus, indéque ad voluntatem eius quãtus est formari. Ergo more suo Vates, quo ardens ipse alios accendat, introducit se consideratione ineffabilis Dei in nos mortales, benignitatis atque indulgentiæ, iam planè stupẽtem, neque continere se amplius potentẽ quin exclamet, Quàm suspiciẽda, quàm stupẽda tua ô Iehouah Domine noster, quem vnum colimus, in cuius ære toti sumus, maiestas & Diuinitas in vniuersa terra, qui tuam nunquam satis laudatam magnificẽtiam, decus inæstimabile, ita tua in nos dignatione & beneficẽtia auxisti, eóq; euexisti vt superet cælos. Satis notum est, Dei nomine in Scriptura ipsum Deum, vel potius maiestatem & gloriam eius designari: sic ergo reddidi. D. Kimhi hoc loco de Deo scripsit, Nomen eius ipse, & ipse nomẽ suum. De sacrosancto nomine יהוה quidam Hebræorum hoc dictum intelligunt, sed de eo in Præfatione. Hoc ipsum autem ita proprium Dei & substantiale faciunt, vt reliqua ad vnum adiectiua & epitheta putẽt. atque ideo secundum eos, hoc *Quàm admirabile est nomen tuum*, idem valet quod quàm admirandus es tu? Sed satis liquet, Vatem per Dei nomen, non hîc solùm potentiam eius, & ex sua bonitate conciliatam gloriam significare, quod ipsum & adiecta eodem hoc versu particula declarat הודך, id est magnificentia tua. Nam est in hoc versu schema illud, nusquam ferè in Psalmis non occurrens, quo sensus idem facientes aceruantur. Nõnihil simile habet illud Psal. 108. a. 5, Nam magna est super cælos bonitas tua, & vsque ad nubes veritas tua. Attolle te super cælos Deus, & super omnem terram gloriam tuam. Quemadmodum enim his versibus Vates canere voluit, tam magnain fore Dei super populum suum bonitatem & veritatem, id est certam & solidam beneficentiam, vt vsque ad nubes ea pertingeret, ac supra cælos etiam sese extolleret: & sicut orat vt se Deus & gloriam suam super omnem terram attollat, id est se omnibus supereminentem declaret, & gloriam suam in omni terra celebrem reddat: sic in præsenti Psalmo canit, nomen, hoc est virtutem & amplitudinem Dei, vbique in omni terra suspiciendam & tremendam apparere, adeò vt cælos vsque pertingat, omnia sui admiratione replens. Sic & Psal. 113. a. 5, Excelsus super omnes Iehouah, super cælos gloria eius. Nam vti de ingenti luce quæ omnem terram re-

Nomen Dei.

Magnificentia Dei super cælos.

תנה infinitiuus pro præterito. תנו infinitiuum enim in se omnes modos complectitur, authore Kimhi.

pleat,& super cælos vſque ſeſe attollat:ita de magnificētia,amplitudine,& gloria Dei loquitur: quæ vtique tam latè expenſa,& tam longe protenſa, támque altè ſublata eſt, quàm latè, longè, altè bonitas Dei cernitur,& percipitur:ea autem nuſquam ſeſe non exhibet & viſendam & fruendam. Et hæc illa latitudo,longitudo,profunditas,& ſublimitas eſt,quam vt comprehenderēt Ephesii, Paulus flexis ad Deum genibus orabat, Epheſ.3.d.18. Etenim cui contigerit hanc immenſam Diuinæ bonitatis amplitudinem vel aliquatenus comprehendere: is à ſtudio, amore, veróque Dei cultu nunquam auelletur.

3. *Ex ore infantium & lactentium fundaſti robur propter infeſtos tuos,ad abolendum inimicum & vltorem.* Kimhi & Abraham Ezra יסדת,id eſt fundaſti, pro initium feciſti intelligunt: fundamentum enim,initium eſt ædificii. Kimhi autem exiſtimat hîc cani,Deum initium facere virtutis ſuæ prædicandæ ex ore infantium, quum primùm ſugere incipiunt: adeò admirandum illud eſſe miraculū, & præclarum virtutis eius indicium vt tam tenello puero, papillarum modus tam egregie attemperatus ſit,lactíſque copiam affatim ſuppeditet. Abē Ezra autem initium hoc tum fieri arbitratur, quum loqui incipiunt quo munere homines omnia inferioris conditturæ eximiè antecellunt. Vtrunque præſtātiſſimum ſanè Dei donum, & nobile prædicandæ virtutis Dei initium eſt,at non ſola hæc: omnia ſiquidem in pueris referta miraculis exiſtunt. Annon enim & illud planè ſtupendum,tantam ineſſe etiam malis hominibus erga ſuos infantes charitatem,& infantibus tam inuictam gratiam,vt illos quum ipſi nihil niſi vagitu obſtrepere, ſordibus nauſeam ciere, infinito denique labore & cura diu noctúque moleſti eſſe poſſint, parentes tamē minime faſtidiant,nullis adeò vel ſordibus vel laboribus offenſi,vt etiam voluptas ſit illis inſeruire? Hæ ſanè Diuinæ in nobis imaginis & bonitatis tā admirandæ reliquiæ ſunt, vt ex illis Dominus nos colligere iuſſerit quid ſit nobis expectandum à Patre cæleſti, Si vos, inquit,quū mali ſitis,hoc eſt amore veſtri deprauati,poteſtis tamē bona data dare filiis veſtris,nulla etiam expectata gratia:quanto amplius dabit Pater cæleſtis bonum Spiritum ſe petentibus,qui ſolus omne bonum exiſtit? Ad hæc quantis quotidie periculis infantes, nonniſi manifeſta Diuini numinis ope, Angelorúmque ſanctorū miniſterio eripiātur, facile quiuis videt. Videtur itaque Propheta,quum inſtituiſſet immenſam Dei in humanum genus indulgentiam prædicare,& in dignam eius admirationem pios excitare, poſt exclamationem ſuæ admirationis teſtē, de pueris ſtatim ſubieciſſe, in hunc ſenſum, Bonitate Dei in humanum genus adeò plena eſt omnis terra,vt ad cælos vſque pertingat,imò illos ſuperet: hanc ita admiror & ſtupeo,vt nihil ſuprá. Vndique enim quocunque me verto, ea in oculos incurrit,radiis ſuis mētem meam impetit: nam quid opus verbis? vel in ſolis infantibus ita effulget, ita reſplendet, vt tātùm ex illorum ore qui adhuc fari nequeunt,abūdè confutentur & confundantur omnes Dei hoſtes,quique ideo quòd nullum Deum credūt,ſibiipſis dii eſſe,& proſpicere,ſeſéque vindicare volunt. Hæc autem quo maiore dinoſi dicat,ad Deum ea loqui ſe facit. Per os itaque paruulorum(non ſermonē,quia infantes dicit,& ſugētes) virtus Diuinæ laudis cōfirmatur,dum hi bonitatem eius quàm mirificè adeò viſendā exhibent,ſuo modo prædicant. Illud יסדת, *firmaſti*,malui quàm ſecundum Kimhi & Ezra, *initium feciſti*, reddere. Neque enim initium eſt Deum prædicādi à pueris iam in lucē editis & ſugentibus: ſed multo magis dū in vtero matris tātis miraculis, de quibus canit Pſal.139. a.1,formātur,augētur, & ad prodeundum in lucem parantur,tādémque è materni vteri latibulo producūtur. Quæ itaque in eis iam ſugentibus apparēt Dei beneficia, virtutē Dei,hoc eſt laudē eius,non tā incipiunt quàm fundant & confirmāt. Virtutē ſiquidem pro laude virtutis, per metonymiā dixit. Porrò infeſti Deo,propter quos Propheta canit,Deum ex ore paruulorū ſuā virtutē in laude & celebratione confirmaſſe,nulli alii eſſe poſſunt quàm *atheoi* illi qui eò impietatis proruperūt,vt Deum eſſe auſint negare,totique in id incūbere,vt cum ex ſuis, tum aliorū pectoribus omnē Dei cultū profligēt. Hi enim vel ex miraculis quæ in ſolis infantibus ſcatēt,cōfutari & cōfundi poſſunt. Hos ipſos notat & quum ait, *Ad abolendum inimicum & vltorem.* Heteroſis numeri eſt. Iidem enim Dei,& Deum colētium hoſtes ſunt, & ſui ipſorum vltores ac vindices: quia Deum cui ſuam cauſam cōmitterent,nullum habent. In Matth. cap.21.b 16,legimus Seruatorem hoc verſiculo reſpondiſſe principibus Sacerdotum & Scribis, indignantibus quòd pueri ei in templo acclamarēt,Hoſanna filio Dauid, Nūquam legiſtis,inquiebat,Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem? Hoc verò reſpōſum mirificè in illos quadrabat,quos hoſtes Dei puerorum voces pulchrè cōfutabant. Neque obſtat quòd ii pueri non fuerint infantes & ſugētes: quòd enim paulo maiores eſſent,ita per hyperbolen vocabātur. Etenim ſuos Dominus iā natu grandes *nepios* id eſt paruulos vocat, eo quòd paruulis ſimplicitate & ruditate eſſent perſimiles. Equidem tamen ſi conſtaret apud Hebræos morē fuiſſe pueris Pſalmos decantare, mallem de puerorum populi Dei vocibus,id quod verſus tertius canit,intelligere, ac ita per hyperbolē infantes & ſugentes accipere pro pueris,etſi non adhuc in infantili, tamē in ætate huic

Matth 7 b.11.

Locus Matth.21.

proxima cõſtitutis.Quaſi Vates ita dixiſſet,Quàm ampla eſt Deus,tua in nos homines bonitas! en prædicare illã iſtis dediſti pueris, vt ita confundas omnes hoſtes tuos, qui eam contẽnunt & oppugnãt.Certè ingẽs eſt adeò vt demirari illã ſatis nequeã.etenim quũ cælos ſuſpicio,video te nihil auguſtius: dũ hominẽ contẽplor, ô Deus quàm ſuperãt omnẽ mortaliũ cogitationẽ quibus eum donis cumulaſti! Porrò dum de ritu eiuſmodi nihil compertum habeam, dubitare autem nequeam quin ad populi cui Pſalmi cantabantur captum omnia attemperata fuerint, ſequutus ſum in explicatione verſus huius mẽtem Hebræorum. Ex eo autem nequaquam colligi poteſt,Seruatorem non appoſitè hunc verſiculum citaſſe. Nam & illa puerorum in tẽplo acclamatio,opus diuinæ bonitatis fuit,præcipua admiratione dignum,& hoſtes Dei confutabat, non minus quàm reliqua beneficentiæ Dei quæ in infantibus miracula cernuntur. *Inimicum & vltorem*.Enallage numeri eſt,idémque valet quod inimicos & vltores. Hos Aben Ezra & Kimhi intelligunt impios,qui negant Deum eſſe,eóque ad vlciſcendũ & puniendum eos qui Deo credunt,propẽdent. Huiuſmodi enim Satan pro ſua libidine contra veritatem armat & impellit. Deſtruuntur autem hi, ac velut abolentur, quum Pater cæleſtis arcana ſua, quæ à ſapientibus & prudentibus abſcondit, reuelat quamplurimis νηπίοις, hoc eſt mũdi iudicio humilibus, & ſuo ſummè modeſtis,nihilque eximium ſibi arrogantibus.

4 *Etenim ſuſpicio cælos tuos,&c.* In hoc verſu cauſam ponit cur tãtopere Dei in homines dignationẽ miretur.Quũ enim cælorum opifex ſit,& lunæ ſtellarúmque conditor,nequit Sanctus ſatis mirari,quòd ſe adeò demittat ad humilitatem hominum,tãtiſque illos donis ornet.Omnia verò ſic canit,vt ſinguli ferè apices,ſingulas ex ſe affectuum flammas eiaculẽtur.Deũ alloquitur, neque ſatis habet dixiſſe, Suſpiciam cælos: ſed dicit,cælos tuos: addit præterea, *Opera digitorum tuorum*.neque his contentus,quum ſtellas ſubieciſſet,ſuccinit, *Quæ tu paraſti*:quum tamen ſub operibus digitorũ Dei eſſent cõprehenſæ.Quid iam hæc aliud ſibi volũt quàm huiuſmodi aliquid? Iure demiror immenſam tuam,ô Deus,in nos mortales bonitatem,qua ſic omnis terra referta eſt,vt ſupra cælos euadat:quam etſi inſani quidam oppugnant,pueri tamen & lactentes deprædicant.Nam ſi tantùm oculos attollo,ſi cælum ſuſpicio,bone Deus,quantũ opus,quàm ingens decus tuum vel in illis reſplendet! Ibi luna,& ſydera reliqua,ornatus infinitus. Quis hæc conſiderans,non extra ſe admiratione rapiatur,quòd tu tantus, támque immenſi operis artifex,noſtri caducorum & nihili homunculorum,tam benignè, tam prolixè,támque paternè curam geris,quòd ſic euehis,ſic auges,ſic ornas? Solis non meminit,quòd quo tempore videntur luna & ſtellæ,is non videatur. Dum ergo ſe hæc ſuſpicere canit,appoſitè de ſole tacuit.

5 *Quid homo,quòd memor eius es:& filius hominis quòd inuiſis eum?*

6 *Et feciſti eum diis paululum minorem,& dignitate & gloria coronaſti eum.* Admiratio qua de Dei in homines indulgentia ſe affectum,& quaſi extra ſe raptum, Vates ſingulis fermè Pſalmi huius verbis indicat: inde erat quòd primùm conſideraret quàm latè illa diffuſa eſſet,vtque terram omnem ad cælos vſque repleret, quod vel in ſolis infãtibus ſuprà quàm effari poſſet apparet. Hæc cecinit verſu 2,& 3. Deinde quòd perpenderet quàm ſit Dei omnibus ſupereminens virtus & maieſtas:id quod vel ſoli cæli,eorúmque ornatus, luculentiſſimè prædicant. Hæc cecinit verſu 4.Poſtremò,quòd iuxtà intueretur & hominis ſordes, atque abiectiſſimam humilitatẽ. Id iam canit hoc verſu 5. In 6, & deinceps explicat quanta eum dignitate extulerit. Porrò emphaſim habet quòd אנוש,quo nomine miſeria hominis ſignificatur,potius quàm אדם dixit.Eandem verò ταπείνωσιν expreſſit in eo quod ſubiecit בן אדם filium hominis,natiuitatis conditionem bis ærũnoſam & ſordidam notãs.Quare quò Seruator teſtaretur, omnem noſtram humilitatem ſe, & miſeriã,ſolo peccato excepto,ſubiiſſe,Filium hominis,id eſt mortalem,ærũnoſum,abiectũ,& vnum è vulgo,ac infima plebe ſeſe vocabat, cúmque titulum ſibi proprium fecerat. Meminiſſe Dei hoc verſu idem eſt quod cognouiſſe: de quo in vltimo verſu Pſalmi 1.Eſt enim Deum beneficiis declarare,nos ſibi curæ eſſe.Idem valet & פקד, id eſt inuiſere & rationem habere:quod tã in malam quàm bonam partẽ in Bibliis accipitur. Vt enim benefactis declarat ſe Deus rationem habere ſuorum in bonum:ita vltione manifeſtũ facit,ſe rationem habere reproborum in malũ. Sed quid Vates per Meminiſſe Dei,& Rationẽ habere,hîc intelligat, ſequẽti verſu ipſe ſatis aperuit: id vtique quòd Deus hominem diis paululo inferiorem fecit,admiranda dignitate, ac mirifico decore cumulatum. Solo etenim corpuſculi onere, & poſt primi hominis lapſum, neceſſitate moriendi,beatis cælitibus (qui ideo dii vocãtur,quòd diuinitas illis quàm aliis creaturis plenius cõmunicata eſt) minores ſumus. Cæterùm hic ſubiecta habemus omnia: quique ex Deo nati ſumus, vitam iam cæleſtem & æternam per fidem viuimus, in qua illi ipſi cælites nobis miniſtrant.certóque expectamus vt beato olim cum his æuo fruamur,iuſti & beati. Quis hanc dignitatẽ, quis hoc decus ſatis æſtimet? Epiſtola ad Hebræos,2.b.6, hunc locum de Chriſto interpretatur,idque iure. Per Seruatorem enim Filium Dei primogenitum omnia Diuinæ

dignitatis, reliquis nobis cōciliata sunt, eiúsque beneficio illa percipimus. Propterea quicquid de hominis dignitate Scriptura prædicat, Christo primùm, vt generis nostri capiti & instauratori competit, ac de eo iure intelligitur. Cuius dignitatis tanto quisque amplius particeps euadit, quāto Christi Spiritu fuerit largius donatus. Etenim quam præcipue hic Vates dignitatē prædicat, nēpe potestatem quam nobis in reliquas creaturas Dominus concessit, dum ipsi Conditori subditi esse noluimus, bona ex parte amisimus. at iis qui Christo verè credunt, & dæmones, & montes, ac quicquid vspiam est, dicto audit.

7 *Dominum eum constituisti super opera manuum tuarum: omnia posuisti sub pedibus eius:*

8 *Gregem & armenta omnia, ac etiam pecudes agri:*

9 *Volucres cælorum, & pisces maris, iter faciens semitas marium.* His dignitatē & gloriam bumani generis, quam tāto pere mirabatur explicat. Illud siue Dominum cōstituisti, siue dominare fecisti: nihil aliud est quàm virtutem suppeditasti, vt imperio & ditioni suæ cuncta subiugaret: iúsque fecisti rebus à te conditis perinde atque suis vtendi. Exprimere siquidem Vates illud Genesis 1.d. 28, voluit, Et benedixit illis Deus, id est hoc beneficio affecit: & dixit eis, Gignite, & augemini, & terram replete, eámque vobis subiicite, atque potestatem exercete in pisces maris, hoc est in animantia aquatica: volucres cæli, id est omnia volatilia quæ sub cælo feruntur in aere: & in omnes animantes quæ mouentur in terra. צנה verterunt ferè oues: significat gregem, & non solùm ouium, sed & caprarum, & omnium minorum pecudū. Singulare verò positum pro plurali est. אלפים, boues reddūt, sed significātur hoc nomine pecora maiora quæ cum homine degūt, vt sunt equi, boues, asini, cameli, idcirco armenta reddidi. Ita dum dixit, וגם בהמות שדי, id est & etiā pecora agri, hoc est intellexit feras agrestes. Nam has quamlibet truces, quamlibet cautas venatu capimus, & vtilitatem ex eis multam percipimus. In eo autem quod scripsit, *& etiam*, auxesis est, qua intendere admirationem voluit. acsi dixisset, Videte Dei in nos inexplicabilem benignitatem: satis non habet tot pecudes cicures, vsibus nostris mancipasse, adiecit & feras. Nullæ tam sunt immanes, tam feroces, tam noxiæ, quin eas homo suo imperio subiiciat, & vtilitatem ex eis capiat. Quid fortius elephanto? quid leone formidabilius? quid pernicius & sæuius tigride, quid draconibus immanius & atrocius? quid tot serpentum generibus nocentius, & magis pestiferum? at nihil horum est vnde non luculēta ad hominem vtilitas perueniat: id tamen in iis qui in Christum iuris & dignitatis huiusce reparatorem verè credunt, præcipuè verum adparet. Nam mōtes dicto, si operæpretium sit, tollere, omnes depellere morbos, eiicere dæmonia, visum cæcis, vitam restituere mortuis, serpētes illæsos attrectare, toxicum citra periculum bibere, verbo truculentissimas beluas mansuefacere: & vt Psalmus 91.c.13 canit, super leones & aspides gradi, calcare leunculū & draconem, & vt vno verbo dicam, efficere quiduis, atque pro arbitrio vti omnibus possunt. Hoc verò imperium, hāc potestatem per Christum seruatorem
Isaia 11.d. restituendam, Ieschaiah cum aliàs, tum in eo notauit, quòd in regno eius fore prædixit vt puer lactens ludat super foramine viperæ, & ad cauernam reguli manum suam mittat ablactatus. Hinc nō inscitè in precatione quadā Ecclesiastica canitur, Deus, cui seruire regnare est. Et superi enim, & inferi, ei qui se penitus Deo seruū addixerit, subiiciūtur & inseruiūt. Nec aliunde est vt à tot rebus damna subinde accipiamus, quàm quòd Cōditoris nos voluntati vt par est, non addicimus. Quæ ergo Psalmus hic canit de inexplicabili Dei in humanū genus dignatione, attēte cōsyderemus, quo grati & religiosi ipsum qui nobis subiecit omnia colētes, iis quæ subiecit in nostra cōmoda vtamur. Regnū verum in res cōditas obtinebimus, si Cōditorem vt regē nostrum rite adorauerimus. עבר, *Transiens semitas marium.* Hoc Kimhi de facultate transeundi nauibus mare interpretatur: sed quū hic Propheta ea enumeret quæ homini Deus subiecit, & nominatim animantes, terrestres, aereas, aquatiles: malim illud, *Transiens semitas marium*, intelligere de marinis omne genus animalibus, quæ adeò diuersis sunt speciebus, omnémq; numerū superāt, vt existimē Prophetæ visum, se nominatis piscibus, imperiū hominis in res aquaticas nō satis explicuisse, quū & in marinas beluas potestatē mirā exerceat, quæ tam variæ, támq; innumeræ sunt, vt haud bene sub piscium se nomine eas cōprehendisse putauerit. Quis monstrifica maris omnia, ingentes balenas, orcas, pristes, & physetros, aliásque animātes innumeras, piscium nomine cogitet? Ad hæc, non de nihilo est, vt & Plinio lib.9.cap.2, visum est, illa vulgi opinio, quicquid nascatur in parte naturæ vlla, & in mari esse: prætérque multa, quæ nusquā alibi. Et subiicit idem, Rerum quidem nō solùm animalium simulachra, inesse licet intelligere intuentibus vuam, gladium, serras, cucumim, vero & colore & odore similē, quo minus miremur equorū capita in tam paruis eminere cocbleis. Et fortè quia in aliis maris regionibus, aliæ beluæ, aliáque mōstra visuntur, semitas mariū dixit potius quàm maris. Quanquā Scriptura hoc plurali nō infrequēter vtitur, propterea forsā quòd maris Mediterranei variū flexus ac sinus vulgò quoq; maria dicuntur. Alterū igitur, & terrestri ampliorē mūdum, quid mirū si piscium nomēclaturæ Vates noluerit includere? Chaldæa Paraphrasis posuit hic Leuiathan, quo cete significan-

tur ob immanem magnitudinem. Si enim ad nauigationem hæc rapias, ipſe homo tranſit mare, non habet ſibi, vt alterius generis creaturam, ſubiectum id quod tranſit. Attamen ſicui interpretatio Kimhi arrideat, ſic verſum nonum reddere poteſt, *volatilia cælorum, & piſces maris, tranſeunts ſemitas marium*. Vt intelligas quæ Vates præmiſit, ſubiecta homini qui inter cætera dignitatis atque potentiæ ſuæ miracula & hoc habeat vt confectis nauibus in mari diſcurrat. Græca cõſentiunt nobis: ſic enim habent, *τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν*, id eſt tranſeuntia ſemitas marium. Nec enim hoc vulgaris interpres Latinè probè reddidit, Qui perambulãt ſemitas maris: quaſi ad piſces id referẽdum ſit: nam hoc in neutro genere poſitum eſt, quum piſcium nomẽ Græcis maſculinum ſit. vnde hîc legitur, *τοὺς ἰχθύας*.

· 10 *Iehouah Domine noſter, quàm admirandum eſt in uniuerſa terra nomen tuum?* Admiratione qua Pſalmum cœpit, eadem & finit: niſi quòd nõ addit hîc, *Qui magnificentiam tuam ſupra cælos extuliſti*, quo datur intelligi eam particulam, prioris tantùm explicationem eſſe. Commodùm autem poſtquam aliqua ex parte Dei in hominem dignationem expoſuit, dignitate & præſtantia hominis memorata, iterum admirabundus ita exclamauit. Nam memorando Dei in humanum genus tã præclara munera, non potuit non amplius admiratione Diuinæ bonitatis accendi. Id ergo, quo flammam eandem trãſmitteret in alios, de ſe in loco teſtatus eſt. Rurſus eum admiratione exclamando illud, *Domine noſter*: (quod in 2. verſu præteriit) vt familiaritatis vox accipi debet: ſic enim ſeruuli heros ſuos compellãt. Proinde hoc Vates ſignificare iſta appellatione voluit, Iehouah, Deus ſempiterne, cõditor quidem es omnium, at peculiariter Dominus noſter, nos tui ſeruuli. Omnes quidẽ omnia à te habent, perpauci autẽ ſunt qui id agnoſcant: nos in hoc delegiſti, & tibi mãcipaſti, vt virtutẽ & bonitatẽ tuã agnoſceremus, & prædicaremus: iuxta illud, Deut. 26.d.18, Iehouah ſecreuit te hodie vt ſis ei populus quẽ peculii vice habeat, quemadmodum tibi loquutus eſt, vt ſerues præcepta eius, & vt ponat te celſiorẽm cunctis gentibus: quẽ ſibi fecit vt inde laudẽ, nomẽ & ſplendorẽ haberet, & vt ſis tu Iehouæ Deo tuo populus ſanctus, ſicut loquutus eſt. Hinc & Ieſcha. 44.a.1, Et nũc audi Iaacob, ſerue mi Iiſrael, quem ſelegi mihi. Sic dicit Iehouah effector tuus, & fictor tuus, ab vtero vſque tibi auxiliator, ne timeas ſerue mi Iacob, qui recte inſtitutus es, quem elegi. Hac de cauſa videtur Chaldæus Paraphraſtes hîc pro Domine, præceptor poſuiſſe. Nos iam ſi Iehouah in Deum noſtrum ſelegimus, ſi fidei eius nos commiſimus, verè filii Iaacob, & ſerui Dei ſumus, modò ſeruorum officio non defuerimus.

PSALMVS IX, in genere miſto, *ἐπινίκιος*.

Epinicion eſt quo Dauid gratias agit pro inſigni quapiam uictoria, præcipuè que hoſtis, quem Goliath nonnulli arbitrantur, occaſu. Tum iuſtitiam Dei qui ſuos in tempore uindicat, pluribus attollit. Denique precatione, ut improbos Deus compeſcat, Pſalmum claudit. ARGVM.

1 PRæſuli, ad almuth Labben, Ode Dauidis. PARAPH.
2 Celebrabo Iehouam ex toto corde meo, memorabo omnia miracula tua.
3 Gaudebo & lætabor de te, canam nomen tuum ô Supreme:
4 Propterea quòd terga dederunt hoſtes mei, impegerunt, atque perierunt à facie tua.
5 Secundum me etenim iudicaſti, cauſam meam aſſeruiſti, ſediſti pro tribunali iudex iuſtus.
6 Increpuiſti gentes, perdidiſti improbũ, nomẽ eorũ aboleuiſti in ſempiternũ.
7 Nũquid, ô hoſtis, confectæ ſunt vaſtitates ſempiternæ, vrbes excidiſti, interiit memoria illorum vnà cum ipſis?
8 Sed Iehouah in perpetuum regnat, tribunal eius ad iudicandum paratum eſt.
9 Hic orbem iudicabit ex iuſtitia: & ius dicet populis ex æquitate.
10 Iehouah perfugio eſt õppreſſis, perfugio quum tempora afflicta ſunt.
11 Te nitentur qui nouerunt nomen tuum: non enim deſeres ſtudioſos tui, ô Iehouah.
12 Canite Iehouæ præſidi Siioni, annuntiate in populis facinora eius:
13 Nàm de effuſo ſanguine quæſtionem inſtituit: habuit rationem eius, non eſt oblitus vociferationis afflictorum.
14 Miſerere mei ô Iehouah, reſpice afflictionem meam quam ab iis quibus odio ſum, perfero: attolle me de limine mortis:

15 Vt commemorem omnes laudes tuas intra portas Siiô, læter de salute quam tu tuleris.

16 Demersæ sunt gentes in foueam quã pararunt: reti quod absconderunt, irretitus est pes ipsorum

17 Celebris est Iehouah à iudicio quod fecit, improbus suo ipsius opere irretitus est. Laus, Selah.

18 Recident ad inferos improbi, omnes gentes quæ obliuiscuntur Dei.

19 Neque enim perpetuò obliuioni dabitur inops: neque in sempiternum peribit expectatio afflictorum.

20 Exurge Iehouah, ne præualeat mortalis, exerceatur abs te in gentes iudicium.

21 Incute ô Iehouah istis metum: discant gentes, se mortales esse. Selah.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRæsuli ad alemuth Labben, Ode Dauidis.* Hic primus versus in Præfatione explicatus est.

2 *Celebrabo Iehouam in omni corde meo, memorabo omnia mirabilia tua.*

3 *Gaudebo, & exultabo in te: canam nomen tuum Altissime.* Plerique Hebræorum existimant hunc Psalmum de victoria contra Goliath, quo cæso omnis quoque Philistæorum exercitus fugit, compositum. Sunt autem cum quibus Abr. ben Ezra facit, qui pro victoria hîc gratias agi arbitrátur, quæ habita sit contra aliquem principem Philistinorum vocatum Labben: vnde versum primum interpretátur super morte Labbẽ, de quo in præfatione. Non desunt etiam qui victoriam hîc celebrari velint habitam contra Amalekitas. Nos de his, quoniam infinita sunt, nõ erimus soliciti. Siue pro victoria cõtra Goliath & Philistæos, siue hostes alios hîc Propheta gratias agat: insignem illam fuisse declarat Psalmus totus. Nos igitur quàm ardenter, quámque religiose gratias decãtet, quàm magnificè Dei iustitiam prædicet, potius consyderemus. Versu 2, & 3 grati animi affectus, & eos ardentissimos promit. Inde vsque ad 8, de admirando Dei contra hostes iudicio canit. Ab 8, vsque ad 14, in vniuersum Dei iustitiam, suos ab oppressione malorum in tempore eripientis, celebrat. Post hæc inserta prece, quam in periculo ad Deum fuderat, iudicium contra hostes magis explicat: more suo cupiens aliis mouere affectum gratitudinis, Deique celebrandi. Eodem sese planè ardore non fingit, vt Oratores profani solent, sed testatur, & præ se fert. Summa siquidem, inquit Fabius, circa mouendos affectus in hoc posita est vt moueamur ipsi. Quàm igitur ardeat, palàm facit quum ait, *Celebrabo Iehouam in toto corde meo*: hoc est ex animo in hoc vnum affecto, hoc solùm cupienti & ardenti. Eundem affectum indicat & apostrophe, quod ad Deũ conuerso subito sermone, *Memorabo*, inquit, *omnia mirabilia tua*. Ecquî memorabit omnia, quum sint memoratu impossibilia, quia infinita? Hyperbole est, & ipsa flagrantis animi index. Quod enim vult, non quod potest, facturum se recipit. Tanta siquidem ex præsenti illo & admirando auxilio, quod Dominus tulerat, prædicandi eius laudes eum cupiditas incesserat, vt iam non de eo solùm quod tũ erat expertus, sed simul omnia facinora Dei eius in saluté populo facta, ferre laudibus & cuperet, & conaretur: qúmque singula nequiret, vniuersa tamẽ canere instituit. Eo verò quod deinde ait, *Lætabor*: significat sic se exhibitam opem existimare, tantique pretii habere, vt in perpetuum de ea lætaturus sit, atque gloriaturus, tum & gratias acturus. Quin neque illud absque affectu adiectum est, *Altissime*. Expressit enim eo animi sui de experta iam omnibus supereminente Dei potentia & benignitate exultationẽ. Has verò tantas grati, dignéque in Deum affecti animi flammas, sic considerare nos decebit, vt tandem incalescamus & nos quibus multo maiora Diuina bonitas cõtulit, nempe de Satana hoste mentiũ, æternam per Christum victoriam atque salutem. Quin & quotidie ab innumeris nos malis eripit quæ intentat caro & sanguis.

4 *Quum verterent inimici mei retro, impegerunt & interierunt a facie tua:*

5 *Quia fecisti iudicium meum, & causam meam, sedisti pro tribunali, iudicans iustitiam:*

6 *Increpuisti gentes, perdidisti improbum, nomen eorum delesti in seculum & vsque.* Præmisit Vates versu 3, se lætaturum ac gloriaturum de Domino, atque nomini eius cantaturum: subiicit iam huius causam. Id quo planius perciperetur, verti *Propterea quòd terga dederunt, &c.* Dei enim virtus hostes fugere, & terga obuertere, impingere, cadere, & interire fecerat. Porrò quòd ad Dominum tanquam hominem victorem, dicit, *à facie tua*, anthropopathia est. Victi enim, & terga dãtes, cõtra faciem eorum penes quos victoria est, stare non sustinent. ideo à facie eorum se vertunt: qúmque illi insequuntur, facile fit vt impingant aliquò, indéque cadant, & pereant. Hæc iam omnia dicũt Hebræi, his à facie illorũ accidere, intelligentes, ab illis aduersa imminẽtibus, cõtinẽtérq;

insistentibus,& facie ac præsentia sua tantopere vrgentibus. Habent versus quartus & quintus exultátem gloriationem in hunc sensum, Putabant hostes non esse qui nos ab ipsorum oppressione liberaret:te vindicare nos haud posse sibi persuaserant. At nunc,dum à facie tua,tua virtute in fugam acti sunt,ceciderunt & interierũt,experti tandem sunt quid tu possis,quàm tibi nos curæ simus. Verè sedisti pro tribunali,iudicium exercuisti,&iudicasti secundum me,causam & ius meum vindicasti.Nam dum superiores hostes erant,videbatur Deus aut tribunali suo abesse,aut certe causam populi sui negligere. גערת Kimhi & Abr.Ezra hic pro imminuisti,vel perdidisti accipiunt:quem significatum habere hoc verbum dicunt, quum sine sequẽti præpositione ב ponitur,vt Psalmo 106.b.9, ויגער בים סוף, Et increpuit in mari caricoso,id est ipsum mare increpuit.Iescha.17.d.13,וגער בו ונס, Et increpuit in eo, & fugit. Sic ferè inuenias construi hoc verbum,vbicunque increpare significat.At Malachi 2.a.3, ponitur sine sequenti præpositione ב,& ibi valet imminuere:sic enim habet Propheta,הנני גוער לכם את הזרע,hoc est,En imminuo vobis sementé. Adducit hîc Kimhi & illud Psalmi 68.f.31, גער חית קנה, vbi eodem modo accipiẽdum גער putat, vt valeat,imminue, vel disperde cœtum lanceatorum. Sed insolens Psalmographo non est, præpositiones huiusmodi interdum omittere subaudiendas. Sequi itaque libuit hic Paraphrastem Chaldæũ,qui נזפת, id est increpuisti posuit. Græcus huic consentit qui habet ἐπετίμησας Sensus ergo erit, Tu gentes istas incircuncisas tantùm increpuisti, & periit improbus, siue ille dux eorũ,in quem confidebãt,Goliath,siue alius quispiam. Quanquam à more Psalmographi alienũ nõ sit,singulare pro plurali ponere,vt & sic accipere hæc possis, *increpuisti gentes,& interierunt isti improbi*. Illud, *à facie tua*, bifariã accipi potest. vno modo vt exposui, Vrgẽte eos tua præsentia,& vultu illo quo exagitas perdisque tibi aduersantes. sicut מפני accipitur, quum dicitur,à facie iræ tuæ,hoc est vrgẽte ira tua. Alio modo,sicut illud,Ne proiicias me à facie tua:vt sensus hic sit,In- Psal. 51.b.13.
terierunt vt corã te nihil loci habeant, & ita interierunt penitus. Nomen eorum aboleuisti, hyperbole est, qua significare voluit omnimodam eorum internecionem, vt nulla superesset causa cur nominarentur. Aut certè per nominis abolitionem,intellexit sublatam nominis eorum celebritatem. Ad verbum hic sequitur, *in seculum & vsque*, deficit enim alterum עולם, ídque crebrò fit. Ex his nos discamus, Domini solius esse hostes deuincere & extinguere, ídque in tempore facturum, suósque vlturum, vtcũquè videatur nonnunquam eos deseruisse, quo ipsius nos præsidio plena fiducia committamus.

7 *O inimice, consummatæ sunt vastitates in sempiternum,& ciuitates euertisti,periit memoria eorum,ipsi.*

8 *Et Iehouah in seculum sedet, instruxit ad iudicium tribunal suum.*

9 *Et ipse iudicat orbem in iustitia, disceptabit populos in æquitate.* Versus septimus variè enarratur. Mihi videtur insultatio aduersus hostẽ,qui sibi persuaserat vastaturum se apud Iisraelitas omnia. Ea sanè confidentia Goliath fuit. Cæso itaque illo,& in fugam versis cunctis Philistæis,insultare vtique hunc in modum illi Dauid potuit, Nunquid,ô hostis qui animo iam omnia vastaras, confectæ tibi sunt vastitates æternæ? nunquid vrbes nostras euertisti? En interiit memoria eorũ quibus extrema minabaris: vnà cum ipsis omnia cõfecisti, & internecioni dedisti. Ita tu quidẽ tibi promiseras: sed Iehouah præsidet in seculũ, sempiternum regnum obtinens. Nunquam nõ pro tribunali sedet, iudicium in tempore omnibus facit. Vniuersus siquidẽ orbis ab eo iustum iudicium expectat, ius dicet cunctis populis ex summa æquitate. Qui igitur tuam tulisset superbiam, nósve sui nominis cultores,tibi hosti suo, & maiestatis suæ blasphematori permisisset? Sicut verò hic Vates ex eo quòd Deus iustus orbis iudex est, colligit non potuisse eum permittere hosti, vt ex sua libidine in populum Iisrael grassaretur: ita ex eodem Paulus colligit Rom.3.a.6, Deum non posse iniuste vindictam de iniquitate sumere. Quomodo, inquit, alioqui iudicabit Deus mundum? *interiit memoria eorum vna cum ipsis*. Hebræis habetur tantùm ipsi: sed solita Sacræ linguæ eclipsis est. Sephaniah 2.d.12, Et vos AEthiopes vulnerati gladio meo, illi, id est vnà cum illis. Dauid Kimhi interpretatur, sicut illi. Porrò versum septimum quem dixi variè enarrari, Dauid Kimhi in hunc sensum interpretatur: hostis, irreparabiles & æternas vastitates in terra nostra perfecisti, excidisti vrbes, vt aboleretur nomen nostrum, ita & tu vastaberis, noménque tuum abolebitur. Parens huius, Ioseph Kimhi putat significari eo quod Vates cecinit, Perfectæ sunt vastitates, finem iam impositum vastationibus hostis. Abr.Ezra hãc Prophetæ sentẽtiam facit, Vastasti ô hostis, irreparabiliter omnia,& ideo putas nunc te quietè rerũ potiturũ: non ita eueniet: sedet enim in seculum Deus, iudiciúmque facit omnibus: is te vt meritus es pessundabit, noménque tuum abolebit. Adduxi hasce Hebræorũ enarrationes, quo quũ locus sit nonnihil obscurus, lector habeat eligẽdi facultatẽ. Quòd autem nulli harum accedam, in causa est quòd nullus hostis quem Dauid deuicit, sic regionem Iisraelis excisis vrbibus desolauerit, vt dici potuerit, perfecisse eum vastitates æternas, & aboleuisse memoriam Iisraelitarum vnà cum ipsis. Goliath, & freti eo Philistæi, videbantur quidem Iisraelitis facturi ea quæ

intẽtabant,ſed non ſolùm nõ perfecerũt,verùm ipſi paſſi ea ſunt ab illis. Proinde quũ ה nota ſit interrogationis,& tã ironicæ quàm ſimplicis,viſum eſt & verbis Prophetæ,& Pſalmi argumẽto nõ parũ quadrare vt tanquã inſultationẽ verſum hunc acciperẽ. חרבות frameas quidã vertũt, ſicut & Græcus interpres: ſed linguæ Sanctæ peritiores, magis probant *vaſtitates*. Porrò id quod Vates hic canit, Deum omnium iudicem ſemper pro tribunali ſedere, & orbẽ iudicaturum ex iuſtitia & æquitate: & conſoletur, ſi iniuriam oporteat pati, & deterreat ab inferenda.

10 *Iehouah erit arx obtrito, arx temporibus in anguſtia.*

11 *Et nitentur te qui norunt nomen tuum: quia non deſeris inquirentes te ô Iehouah.*

12 *Canite Iehouæ ſedenti Siioni, annuntiate in populis ſtudia eius.*

13 *Nam inquirit ſanguinem, memor eius fuit, non eſt oblitus clamoris pauperum.* Quæ his quatuor verſibus canit, ex prioribus ſequuntur. Si enim Deus orbem iudicat, & iudicat ex iuſto & æquo, & iudicat omni tẽpore: neceſſe eſt oppreſſo ſit perfugium, & eripiat eum tum maxime, dum præcipue opprimitur, id eſt tempore aduerſo. Auertere quidem hoc tempus poſſet, ne vnquam incideret: ſed quum iudex æquus ſit, & ſui quoque quotidie admittant quæ ſunt animaduerſione digna, iudicio ſuo familiam ſuam primùm caſtigat & in viam reuocat, ne planè cum reliquo mundo cõdemnetur, eóque aliquid in eos ſceleratis permittit: ſed in tempore eos vlciſcitur, manibus illorum ereptos. Hinc quicunque nouerunt nomẽ Domini, id eſt ipſum, eóque vt iudicẽ omniũ qui ſolus ex iuſto & æquo iudicat, agnouerunt, ipſo vno nituntur, & cõfidunt, ad neminẽ alium in tribulatione reſpiciunt, quòd certi ſint deſeri ab eo non poſſe qui ipſi ſtudent, hoc eſt eum inquirunt, de eo ſoliciti ſunt, quibus cura eſt vt ei vitã ſuã approbẽt, verè religioſi atque timentes eum. Id vocat Vates דרש יהוה, ſolicitè quærere Deũ. Ad hæc cõmodùm hortatur vt canãt Sancti Deo laudes, quẽ præſidẽ Siion vocat, etſi quum hãc quam hic Pſalmus victoriam celebrat daret, nõdum eſſet in Siion Arca fœderis, apud quam peculiarem præſentiæ ſuæ locum eſſe voluit. Imò ea vrbs adhuc erat in manibus Iebuſæorum. Kimhi putat ex reuelatione Dauidem prænouiſſe illic fore locum adorationis. Sed quum Pſalmos hos Siioni primùm publicitus in Eccleſia populi Dei cani per Dauidem inſtitutum ſit, nõ eſt mirum, ſic Deum hìc appellatum, etiam ſi lõge antè Pſalmus compoſitus fuiſſet: facile enim fuit appellationẽ mutare. Quanquã equidẽ veriſimile habeam, Dauidẽ bonã huiuſmodi Odarum partẽ tum cõſcripſiſſe, quum in regno confirmatus à bellis otioſus, augendis pacis & religionis ornamentis ſeſe totum dedidiſſet. In populis iubet annuntiare facinora Domini, hoc eſt paſſim, quo Dei potentiam & bonitatẽ plurimi cognoſcãt. עלילות facinora reddidi. nam omnino facta ſunt habẽtia inſigne & notabile aliquid. Inde verbo vnde hoc nomẽ deducitur, ſignificatur patratio miraculorũ in AEgypto. Exo. 10. a. 2. Et Num. 22. f. 29, declinatio ex itinere aſinæ Bileã. Deut 22. b. 14, hoc ipſo nomine furtiuus virginis cõcubitus ſignificatur. Ex quibus ſatis liquet dici עלילות facta quæ notam aliquam & inſigne aliquid habẽt. ea iam Latinis facinora vocãtur, & æquè in partem vtrãque vſurpãtur, vt עלילות Hebræis. Verſus 13, cauſam cur vbique prædicari Deus debeat, iterum ſubiungit: nã & ſuprà eam poſuerat verſibus 9 & 10. Inquirit, inquit, de ſanguine, de cæde: inultum ſanguinem innocentem non relinquit, neque obliuiſcitur vociferationis afflictorum, etiamſi aliquandiu negligere eos videatur. Hæc iterum moneãt, ſiquid indignè patiamur, Deum id vlturum, cui vni cauſam noſtram committere addecet.

14 *Miſerere mei Iehouah, vide afflictionem meam ab oſoribus meis, exaltator meus à portis mortis:*

15 *Vt celebrem omnes laudes tuas in portis filiæ Siion, læter in ſalute tua.* Quia dixerat Dominũ non obliuiſci vociferationis afflictorum, in ſeipſo id verum oſtendere volens, interponit bis Domini laudibus precem, quam in periculo conſtitutus, & eo maximè ancipiti, vnde ex portis lethi, & ipſis mortis faucibus ſe exaltari orans ad ipſum fudit. Orauerat autẽ vt ſui Deus miſereretur, reſpiceret ſuam afflictionem, quam ab iis quibus erat odio, ſuſtinebat: & de portis mortis, quo ſe ſignificat proxime mortem, vſque ad limẽ eius acceſſiſſe, attolleret, vt in portis & cõuentibus Siion, in Eccleſia populi Dei laudes celebraret, & palàm de accepta ab ipſo ſalute lætitiam teſtaretur. Sic tantùm Dei gloriæ viuere Sancti petunt, de quo plura in verſum 7, Pſalmi 6.

16 *Demerſæ ſunt gentes in foueam quam fecerunt, in reti quod abſconderunt illaqueatus eſt pes eorum.*

17 *Notus Iehouah iudicium fecit, improbus in opere manuum ſuarum irretitus eſt. Higgaion ſelah.*

18 *Recedent improbi ad infernum, omnes gentes quæ obliuiſcuntur Deum.*

19 *Nec enim obliuiſcetur in ſempiternum inopis, [non] peribit in ſeculum expectatio manſuetorum.* Redit ad decantandum iudicium Domini quod contra hoſtes populi ſui fecerat. Bellum intulerant Iiſraelitis Philiſtæi quo perierũt. Freti ſuo Goliath, ſe omnia vaſtaturos ſibi perſuaſerant. is ipſe fuit qui eos peſſũdedit. Blaſphemiis enim ſuis irritauit Deũ, vt mereretur à Dauide cadere, ſuóque caſu Philiſtæis pugnãdi animos ſemel ſuſtulit. Id iã eſt quod Dauid parœmia ſua, qua & ſuprà 7. Pſal. vſus eſt, canit, Demerſæ ſunt gẽtes in foueã (ſepulchrũ intelligit) quam fecerunt. Sic

nanque instructi ad id bellum venerant, vt nihil certius haberent quàm Iisraelem periturum, iámque illis parasse sepulchrum sibi videbantur. Idem sibi vult & alterum prouerbium, hæsisse pedem eorum in reti quod Israelitis posuerunt. Nam quovniuersum Iisraelis exercitum deleturos se sperabãt, is ipse causa fugæ illis & interitus fuit. Cæterum allegoria illa, Incidit in foueam quã fecit, qua vtimur dum quis eo perit quo alium perdere instituit: mutuata est à venantibus. Hi foueas fodiunt, & quod feras illiciat imponunt, cuius auiditate quũ in foueas illæ insiliunt, capiuntur, non potentes inde rursus emergere. Lupi præcipuè hoc modo capi solent. Metaphora retis ab aucupibus sumpta est. Porrò versu 17, videtur peculiariter casum Goliath canere, quem suo ipsius gladio confecit, lapide fundæ deiectum, quod vtique insigne auxilii Diuini miraculum fuit. vnde iure cecinit, Nobilis Iehouah ex iudicio quo factum est, vt immanis Goliath, propè pueri manibus deiiceretur, & suo ipsius ense capite truncaretur. Id significare creditur, dum canit, *improbus in opere manuum suarum illaqueatus est*. Allegoriæ enim sunt parœmiales. Sĩpliciter dixisset, suo ipsius gladio decolatus est. Hoc ideo insigne Diuinæ opis miraculũ, quia dignè considerari, & satis admirari nequit, summámque Dei laudẽ poscit, adiecit, הגיון, quod nomẽ à verbo הגה (de quo plura in versum secundũ primi Psalmi) venit, intentiq; animi murmur, & ex grato pectore eructantẽ Dei laudẽ significat. Voluit siquidẽ hac voce monere Ecclesiã vt nunquã satis admirandã Dei benignitatem, in tã stupendo miraculo pressius consyderaret, indéque accederetur ad prædicãdas Dei laudes totis viribus: tũ excitaretur ad fidẽdũ Deo, quovis in periculo, quãdo ille tam insperatò, & mirificè soleat adesse suis. Ad idem & Selah adiectũ arbitror. Hebræi laudẽ & celebrationẽ Dei hoc nomine intelligũt, sicut & Chaldæa paraphrasis quæ reddidit, Iusti ouabunt. Græcus præteriit & hanc, & vocem Selah, hoc loco. Versus 18, & 19, velut epiphonema ad omnia superiora habent, ex animo de salute præstita exultante profectum. *Reuertentur*, inquit, *improbi ad inferos*. Hîc admodum quadraret reddere *sepulchrum*, vt intelligeretur allusum ad illud quod ad corpus attinet, Pulùis es, & in puluerem reuertẽris. Etsi enim filios Dei hæc quoque constringat necessitas, animis tamen hi superòs petunt. Verùm dum improborum manes ad tartarum rapiuntur, verti *inferos*, vt intelligas non solùm corpore illos redire in puluerem, sed animis etiam in ignem paratũ Diabolo & angelis eius, ex quo & nati sunt teste Domino. Loquitur enim hîc de gentibus quæ Dei obliuiscuntur, hoc est nulla prorsus religione tenẽtur. Rationem huius subiicit, quòd nequeat Deus pauperum vsque obliuisci, id est eos ab improbis vexatos negligere, eo quòd desyderium & vota eorum dum opem implorant, non possint perpetuò esse inania. In hoc versu est schema ἀπὸ κοινοῦ: ad לא, id est *non* semel positum, duæ sententiæ iunguntur. ad verbum enim habetur, *Quoniam non in perpetuum obliuioni erit pauper, expectatio afflictorum interibit*. sed intelligitur, *non interibit*. לא enim, id est non, vno loco positum, in duobus seruit. Id figuræ frequens in Scripturis est, præsertim in Psalmis. In fine huius versus alterum schema est præcisionis: nã לעד habetur, id est *vsque*, & omissum est עולם, id est *seculum*: facile enim id etiam non expressum intelligitur.

Gene.3.d.19.

Iohan.8.f.44.

20 *Surge Iehouah, ne roboretur homo, iudicentur gentes coram facie tua.*

21 *Pone Iehouah illis qui eos exterreat: sciant gentes quoniam homo ipse. Selah.* His versibus Deum orat, vt sicut contra Goliath præclaram victoriam dedit, ita velit populo suo contra quoslibet impios adesse, & pro suis ita exurgere, sic potẽtiam suam declarare, ne illi cristas erigãt, suísque viribus se efferãt. Subdit, *Vt iudicentur coram ipso*: hoc est vt in eis palàm fiat Dei iudiciũ, meritas pœnas persoluẽtibus. אנוש non sine emphasi vtroque versu vtitur, quòd indignitatem hominis exprimat, eóque spem Sãctis confirmet, nihil eos valituros contra Dominum. Ductum est enim hoc nomẽ ab אנש, id est dolore & molestia, cui homo natura scilicet obnoxius est. Porrò quicquid hic orat, idem & prædicit futurum, quum nihil orasse se memoret quod non & exorarit. Verè nanque surrexit tùm Deus, hoc est vltricem virtutem suam in hostes populi deprompsit: cauitque pulchrè ne homo (quod illi erãt, ac præterea nihil, & quidem אנוש, id est quoddam doloris & cruciatuũ mancipium) roboraretur, valerétque suprà quàm gloriæ suæ subseruiret. Posuitque eis מורא, id est formidandum, grauémque moderatorem, ipsum sanè Dauidẽ, quem excisum, extinctúmque venerant. Hunc nanque agnoscere regem, & quæ ei libuisset ipsis imponentẽ, ferre Diuinitus coacti fuere. Hic docuit eos agnoscere tandem se esse אנוש, hoc est ærumnis & omni miseriæ natos, qui antea ex nimio rerum successu dementati, putabant se deos esse, & humanis casibus altiores. Videtur autem & id notabilem humilitatis expressionem in se habere, quòd אנוש hic posuit in singulari, cum plurale sit & nomen ac verbum quæ præcedunt, & quod sequitur pronomen. Habetur enim, *Sciant gentes*: & sequitur המה, id est *ipsi*. Simile enim videtur aci nos diceremus, Vt sciant se mortale & miserum esse. מורה hic habetur, & est ה pro א positum iudicio omnium Hebræorum, vt territorem, concussorem, talémque principem qui subiectis for-

midini & terrori sit, intelligas ex hac voce. Chaldæus reddidit, *Immitte eis Deus timorem*. Græcus autē vertit νομοθέτην, id est Legislatorem. Si enim vocem hanc à [illegible], quod docere & legem dare (vt in 1. Psalmo dictum) significat, deducas, doctorē, siue legislatorem rectè reddideris. Sed quum certū sit, sæpe ה & א inter se permutari, & plusculū ac grauius aliquid in hostes Dauidem orasse hic constet, quàm vt doctor eis daretur (id quòd singularis beneuolētiæ documentum, atque filiorū Dei propriū est, vt Iesaha. 30. c. 23, & alibi legimus) propior vero videtur enarratio Hebræorum. Cæterùm præteriit Græcus in versu vltimo pronomē [illegible], quū id reddiderit suprà versu 7, *cum sonitu*. Significat enim [illegible] sine daggesch, strepitū vel sonitum. at ibi daggesch habet, ac non aliter quàm hic & in multis aliis locis, in quibus Græcus ipse, illi vel ipsi vertit, punctatur. quare tutius fuerit sequi & in illo 7 versu, Hebræos. Fefellit illum ה per paragogē adiectū: alioqui dicitur [illegible]. Porrò si etiam scriptum fuisset [illegible], ita vt strepitum, sonitum, vel tumultum significat, non esset tamen id ita accipiendum vt vulgò enarrari solet, quasi hic sonitus, hominum sermones significaret: acsi Vates dicere voluisset, Peribit memoria illorum ita vt nullis amplius hominū sermonibus celebrētur. Nam non hunc sonitum [illegible] significat, verùm fremitum potius, & fragorem, strepitúmque horrisonum. Vnde si ea voce hic Vates vsus esset, foret sensus, Peribit memoria eorum velut horrenda quadam tempestate, & casu, ingentem edente strepitum vel fragorem, qualem improborum ruinam Scriptura multis in locis describit, volens vtrunque ob oculos ponere, quàm horrendè illi pereāt. Sed simplicior & certior est lectio Hebræorum. Nos quàm emphatica hæc sint, Vt cognoscant gētes se [illegible], id est miserum & ærumnosum quid esse ipsi perpēdamus. nihil enim difficilius nobis persuaderi potest, ita vt nos nihil quoq; salubrius didicerimus, quàm agnoscere id esse nos quod sumus miseros, calamitosos, bullas, vmbras, imò vmbræ somnium, & nihil. E re itaque est nostra, vt & nobis subinde imponatur concussor aliquis & durus monitor, siue is sit externus tyrannus, siue sæuior aliquis morbus, siue quæ alia calamitas. Hinc appositum Selah est. Quanquam id huius quoque hic monere nos debet, Christū seruatorem nostrum, cuius typum Dauid gessit, tandem hostibus suis imponi Dominum, qui eos pedibus suis vice scabelli subiectos exterreat, vtcunque modò secure ferociāt. Huius quum membra nos simus, eius item exaltatione & potētia niti debemus: certi fore vt se mortales, miseros & deploratos tandem sentiant & defleant, qui nunc Deo ipsi minitari videntur.

PSALMVS X, in genere misto, [illegible].

ARGVM. *Precatio est contra peruersos, malitiosos & importunos homines, qui tum dolo, tum vi quoscunque possunt innocuos, sed inopes, desertos, afflictos opprimunt, obterunt, conficiunt. In qua simul intoleranda horum superbia, impietas, & nocēdi tam artes quàm conatus describuntur.*

PARAPH. 1 CVr stas procul, ô Iehouah, tegis oculos tempore quo affligimur?

2 Præ superbia insectatur improbus afflictum: obsecro, illaqueentur fallaciis quas comminiscuntur.

3 Nam laudat improbos, eo quòd illi pro sua libidine feruntur: quæstuosum prædicat, & Iehouæ conuitiatur.

4 Improbus præ fastu suo nihil pēsi habet: non esse Deum, id versatur in omnibus cogitationibus eius.

5 Quæ instituit, semper ei secūdant: altè sublata est ab eo animaduersio tua, omnes aduersarios suos exibilat.

6 Cogitat secum, Non nutabo: per secula ero absque incommodo.

7 Scatet sermo eius periurio, fraude & technis: quicquid lingua eius profert, iniuria est & prauitas.

8 Insidet atriis tanquam leo insidiarum, clandestinè occidit innocentem, intētos oculos habet in miseros.

9 Struit latenter insidias sicut leo in lustro, insidiatur vt corripiat afflictū: corripiet afflictum, dum in rete suum pertraxerit.

10 Dolenti se similem facit, & depresso: at cadunt robore eius miseri.

11 Cogitat apud se, Deus horum nullā curam habet: auertit faciem suam ne vnquam videat.

12 Exurge Iehouah, Deus attolle manum tuam, afflictos ne negligas.

13 Cur enim incessit improbus maledictis Deum? nam dicit intra se, te non in-

quisiturum.
14 At vides, tu enim iniuriam & indignationem intueris: quum libuerit, id re-
ipsa declarabis: tibi miser se committit, qui pupillo soles esse adiutor.
15 Confringe robur improbi & noxii: de improbitate eius quæstionem insti-
tue, & nusquam apparebit.
16 Iehouah Rex in sempiternum, interierunt gentes de terra eius.
17 Vota adflictorum audiuit Iehouah: vt sint animo æquo efficies, auris tua il-
lis attendet.
18 Vt vindices pupillum, & oppressum, ne vltrà terreatur mortalis in terra.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Quare stas procul Iehouah, abscondis ad tempora in adflictione?*
2 *Præ superbia sua insectatur improbus adflictum.* Habet hic Psalmus haud parum obscuritatis, non quidem in argumento, sed in verbis, quæ in nullo ferè versu non ambigua sunt: vnde & Hebræi admodum inter se variant. Quum verò necesse sit singula vnicum tantùm sensum habere: quem agnouero certiorem, eum adferam. Ne autem lectorem deligendi facultate, & iudicii copia fraudem, memorabo & aliorum sententias. Adflicti itaque & oppressi à fraudulentis & violentis, iisdémque nefariis & impiis, ad Dominũ precantur, Cur, ô Iehouah, stas vel manes procul, permittens nos fraudibus & violentiæ sceleratorum? De anthropopathia, qua Deus, dum permittit perditos pro libidine sua ferri, & bonos diuexare, dicitur stare procul, auertisse se, dormire, & similia, sæpius iam dictum est. Illud *abscondis*, eclipsis est: nam deest oculos, vt Rabi Schlomoh & Aben Ezra arbitrantur. Idem schema est & in sequenti particula, *Ad tempora in tribulatione.* Voluit enim in persona afflictorum dicere, Deum longe abesse: aut si adsit, oculos suos tempore quo ipsi tribulatione exagitantur, tegere, ne videat iniurias, quas ab improbis perferunt. Iustus enim sciens nihil mali tolerat quod queat auertere. Deus igitur quum vel solus iustus sit, & possit omnia, videtur afflicto, quibus iniuriis diuexetur non videre, dum eas nõ arcet. Neque enim potest animus mœrore oppressus, abyssum iudiciorum Dei, qui suos præsens & sciens, ac etiam illis beneuolus, malorum improbitati aliquandiu exercendos concedit, cognitione consequi. Secundus ergo versus causam dicit cur Deus videatur aut stare procul, aut oculos clausisse, Improbus præ superbia sua persequitur eos, qui alioqui afflicti sunt, & miseri. Solet nanque Deus afflictis & humilibus adesse, & superbos deiicere. Quum itaque non solùm id non facit, sed conniuet præterea, vt superbiens improbus lacessat, diuexet, persequatur, & opprimat miseros, videtur aut abesse procul, aut non videre quæ impii designant. Hæc expendens animus pius, & inde angore affectus, vt Deo Patri suo ea queri cogitur, ita non potest non auxilium eius contra sceleratos illos inuocare. Hunc iam animi perturbati, & Deo querentis suam molestiam affectum, voluit Vates exprimere, quum subiecit, *Comprehendantur in consiliis quæ comminiscuntur.* Græcus habet ἐμπυρίζεται ὁ πτωχός, id est incẽditur pauper. Hieronymus, ardet. Vt enim in Psalmo septimo dictum, significat דלק etiam ardere. Sed hîc magis quadrare videtur significatio persecutionis. Hic est Hebraicè מזמות, quas in versu quarto verti cogitationes: significat autem ferè prauas & sceleratas cogitationes, peruersáque & noxia consilia. Vnde in Psal. 37. a. 7, Ne tibi bilem moueat, quum succedit viro facienti מזמות, id est quæ malitiose & peruerse cogitauit. Et Psalmo 21. c. 12, Cogitarunt מזמה, malum consilium, quod nequiuerunt perficere. Genesis 11. a. 7, cõsilium hominum de ædificanda ciuitate & turri in cælos vsque pertingente, hac voce significatur. Leuitici 18. 19, & 20, illicitus concubitus hoc nomine vocatur. Rabi Schlomoh hanc particulam, non vt precationẽ contra malos, sed querelam de captione bonorum accipit. Sic enim legit, Miseri illaqueantur consiliis quæ cogitãt mali. Sed videtur hæc interpretatio à phrasi Hebræa alienior. quare & Aben Ezra & Kimhi priorem sequuti sunt.

3 *Nam laudat improbus de desiderio animæ suæ, & lucro intentus benedicit: maledicit Iehouæ.*
4 *Improbus præ fastu suo non inquiret: non Deus, omnes cogitationes eius.* Orauerat vt improbi consiliis & malis artibus, quibus capere miseros quærunt, ipsi irretirentur: nunc quàm dignè hoc precatus sit, exposita impietate, superbia, malitia & diritate eorum, declarat. Promiscuè numero plurali & singulari vtitur. non enim de vno aliquo, sed improbis quibuslibet canit. Synecdochen hanc, omnis Scriptura frequens vsurpat. Primùm omnium canit, metu Dei vacare istos de quibus queritur. id ita omnis peruersitatis, vt timor & obseruãtia Dei, omnis integritatis, veræ scilicet sapientiæ probæque vitæ, initium est. Versus tertius variè enarratur, vt sanè multum habet amphiboli. Kimhi sensum hunc adfert, Improbus laudat seipsum, propterea

quòd desideria animæ perficit, quòd voti sui compos euadit: tum prædicat quæstuosos & lucro intentos homines, quòd nimirum suum institutum huiusmodi sectentur. Ex eo iam tertium sequitur, vt Deum blasphemet, cui nēpe derogat, quòd possit de manu sua eripere quem ipse premit,& compilat,aut quòd res huius vitæ curet,vel iudicaturus sit. Diuus Hieronymus ברך sicut הלל absolutè accepit, & בצע atque ברך pro eodē. nam sic vertit, Quia laudauit impius desiderium animæ suæ, & auarus applaudēs sibi blasphemauit Dominum. Ad eundē modum & R. Schlomoh versum hunc enarrauit. Ab. Ezra repetit nominatiuum agentis ex præcedēti versu,& hunc sensum reponit, Improbus laudat improbum, prædicat auarum vel quæstuosum,qui Deo cōuitiatur. At quum הלל & ברך actiua sint, quæ requirunt accusatiuum personæ patientis: videri queat Ab. Ezræ expositio hactenus probabilior, quòd repetit agentis nominatiuum ex versu præcedenti, vt בצע in hoc versu & ברך accusatiui sint: vltimū autem נאץ malim de eodem improbo,vel improbis potius(nam singulare hic pro plurali vsurpatur)intelligere, quàm de quæstuoso: vt sit sensus, Non immeritò oro,ô Deus, vt illaqueari & irretiri facias improbos istos suis ipsorum sceleratis consiliis: nam nihil illi ad summam impietatem reliqui faciunt: non solùm ipsi in omnia flagitia & scelera effrenes ruunt, verùm alios quoque eodem ruere gaudent. Laudant enim & prædicant, quicūque vt ipsi pro libidine sua feruntur, quæstui & lucro intenti sunt. Eo iam quid aliud quàm te ô Deus, blasphemant? Quæ enim tu summè vituperas & execraris, improbitatem & auaritiam, ea isti ferunt laudibus. Hic sensus ab argumento Psalmi minimum abludere videtur. Illud autem, si hunc sensum receperimus, amphibolum erit, על תאות נפשו: poterit enim hoc ad laudantem & laudatū referri. Sed ad vtrūuis, & sensus propè idem erit, nēpe causam huius laudis esse qua improbus improbū impartit, quòd vterque eisdē vitiis studeat. Nam si ad laudantē referas, idem valebit acsi dixisset, Improbus laudat pro suis affectibus, dum videt eisdē affici improbos alios. Si verò ad laudatum, Improbus laudat suos cōplices alios improbos propter ea quæ in animis suis cupiunt: eadē enim & ipse sectatur. Prior sēsus apparet verior, vt intelligas improbos pro suis studiis & affectibus alios laudare, eisdem malis addictos. Græcus הלל & ברך accepit impersonaliter, & נאץ יהוה vertit, παρώξυνε τὸν κύριον. nam versum sic reddidit, Quum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniurius benedicitur, irritauit peccator Dominum. Chaldæa Paraphrasis in parte cōsentit, ea sic habet, Quare iectatur impius super concupiscentia animæ suæ: & qui benedixit hominem raptorem, reiicit Deum? Tam varias hic adduxi versus huius enarrationes, vt hinc ostenderem quàm sæpe etiam in Sacris sudent quique doctissimi: tam & multis in locis concisa & amphibola breuitas. Proximæ vero sunt quā tradidit Kimhi,& quā Ab. Ezra. Omnino enim eorum, quales hìc improbi describuntur, fuerit, & seipsos,& alios peruersitatis nomine, eóque cum aperta contumelia Dei & blasphemia laudare: sicut vere studiosorū pietatis, tam in aliis, quàm in se, detestari. *Præ fastu suo.* Hoc si omnino verbum è verbo reddere velis, sic habet, Improbus præ sublimitate nasi sui non requiret. Fastuosi siquidem faciem (quam hìc Psalmographus per nasum, eminentiorem faciei partem significat) sublimem ferunt, eóque fastum animi produnt. Idem fit attollendo supercilio. vnde dicunt Latini, tales attollere supercilia. Græcus אף per iram reddidit, Secundum multitudinem iræ suæ non exquiret. Diuus Hieronymus, Impius secundum altitudinem furoris sui non requiret, nec Deus in omnibus cogitationibus eius. Sed hoc satis liquet, Vatem immensam arrogantiam, & minime tolerandum fastum, his voluisse exprimere: hic verò fastus efficit vt improbi nihil pensi habeant, neminem metuant, nunquam inquirant liceat nécne, deceat aut minus: suo non arbitrio, sed libidine in omnibus feruntur. Huius causa subiicitur, Non Deus, id est non est Deus: id sunt omnes eorum cogitationes, id caput illis est omnium consiliorum. R. Schlomoh illud, Non inquirit, ad Deum refert: quasi ita secum improbus cogitet, Deus nō inquiret, imò non est Deus qui hæc vindicet. Sed videtur magis quadrare sensus prior. Kimhi interpretatur, Non inquiret improbus Deū: non orat eum, quia omnes eius cogitationes sunt quòd non sit Deus qui de rebus quæ hìc fiunt, iudicet. ideo nullam habet rationem, aut metum Dei. Insedit siquidem adeò Dei notio, omnium etiam perditorum mentibus, vt penitus excutere eam nequeāt. Auertere igitur quantum possunt illam,& sibiipsis suadere aut nullum esse Deum, aut nostri nullam habere rationem, enixè in omnibus suis consiliis conantur: alioqui nunquam effrenè adeò & licenter in mala quæuis ruere possent. Chaldæa Paraphrasis habet, Dicit in corde suo, Nō sunt manifesti ante Deum omnes cogitatus mei. Græcus, Non est Deus in conspectu eius.

5 *Prosperantur viæ eius in omni tempore, altæ à conspectu illius iudicia tua, omnes aduersarios suos flabit in eos.*

6 *Dicit in corde suo, Non mutabo in ætatem & ætatem, quid sine malo.* יחילו דרכו. Initium versus quinti & Hebræi varie interpretantur. Rabi Schlomoh & Rabi Ioseph, Paraphrastes Chaldæus, sic accipiunt, Viæ eius, id est instituta prosperantur. Ab. Ezra & Kimhi, viæ eius discruciāt. secun-

dum Kimhi, pauperes quos diues ille & potens opprimit: ſecundum Ezra, prudentes, qui vident ei præter meritum cuncta ſuccedere. Rabi Moſcheh Cohen, viæ eius, id eſt placita animi venient illi, hoc eſt potietur cupitis. Nam alicubi hoc verbum aduenire ſignificat, vt 2. Reg. 3. f. 29, יחולו על ראש יואב, id eſt veniat ſuper caput Ioab: loquitur ibi Dauid de ſanguine Abner, quē Ioab dolo occiderat. Mihi viſum eſt, quādo ſatis liquet his duobus verſibus, quinto & ſexto, improborū fœlicitatē deſcribi, ſequi Chaldæū paraphraſtē, & Rabi Schlomoh. Ideo verti, Quæ inſtituit, ſēper ei ſecundāt. Etenim & Iiob cap. 20. d. 21, hoc verbo pro Proſperari vſus eſt, על כן לא יחיל טובו, propterea non proſperabitur, vel augebitur bonum eius. חיל opulentiam ſignificat: fortè ab eo (vt nonnunquam à nominibus verba deducuntur) formatum hoc verbū eſt, quòd ditari & in rerum ſucceſſu gaudere ſignificet. Græcus habet, Inquinatæ ſunt viæ illius. deduci enim יחיל credidit à verbo חלל. Queruntur ergo hîc Sancti ab improbis diuexati, quòd viæ, id eſt inſtituta illorum, omni tempore eis ſecundent, & lucra ferant: eóque ſubiungunt, Altè ſublata eſſe ab eis Domini iudicia, id eſt dignam illis animaduerſionem procul ſemotam. Si enim illos, vt meriti ſunt, iudicaret Deus, nequaquam tanta rerum fœlicitate florerent. Ab. Ezra מרום ad Deū refert, & in hunc ſenſum legit, Iudicia tua ô Excelſe, ab illis ſublata ſunt. Iam & quod ſequitur, Omnes aduerſarios ſuos flabit in eos: non eodem ſenſu ab Hebræis intelligitur. Rabi Schlomoh putat hîc cani, improbum ſolo oris flatu proſternere aduerſarios ſuos: neque diſplicet hæc interpretatio Kimhi. Ab. Ezra autem יפיח, pro illaqueabit accipit, vt intelligas Pſalmographum canere, adeò omne incōmodum abeſſe improbis, vt aduerſarios ſuos pro arbitrio implicent, & dolis ſuis conſtringant, nequid ipſis officiant. Hactenus vtraque interpretatio conuenit, quòd malos aduerſariis ſuis ſuperiores facit. indignationi autem adflictorum, qui hæc queruntur, magis illa hyperbole accommoda eſt, vt dicant, illos, vel ſolo ſpiritu aduerſarios ſuos deiicere. Et haud ſcio an ad illud alluſerit quod improbi, dum eis pro animi ſententia omnia cedunt, mirum in modum tumere & turgere, tum immane ſpirare, præſertim quū irati ſunt, ſoleant. Inde certe iactatur apud Græcos prouerbiū *μέγα πνεῖν*, Magnum ſpirare. Et Perſius, Grande aliquid quod pulmo animæ prælargus anhelat. Verùm eodem redit ſenſus, vt querantur Sancti, tantum potentiæ & ſucceſſus ſceleratis datum, vt vel ſolo nutu, ſi tantum moti grandius ſpirare incipiant, infeſtos ſibi ſternant, & conficiant. Pleonaſmus hîc eſt, ſed non otioſus. licet enim ſatis fuiſſet dicere, *Aduerſarios ſuos difflabit*: addidit tamen *in eos*, quo pro afflictorum indignatione, potētiam malorum, & cōtra ſuos inimicos ſucceſſum, magis exprimeret, veluti geminatione quadam vſus. Dauid Kimhi, aduerſarios improborum, quos ſolo flatu ſternunt, vel illaqueant, eos intelligit quos illi perſequuntur. ſed non video cur illos malorum aduerſarios & infeſtatores, Vates diceret, quos prorſus deiectos & planè confractos facit. Ad hæc, bonis ſemper ſatis eſt ſi à malis queant tuti eſſe: nūquam infeſtare illos viciſſim in animum inducunt, vt qui de omnibus bene mereri, & offendere neminem ſtudeant. At mali & ſæpe graues inter ſe inimicitias exercent, dum quiſque primas habere, & cum incommodo alterius ſua augere commoda quærit, ſolet quoque Deus non rarò malos per malos fran- *Qui malorum aduerſarii.* gere. Querūtur ergo hîc Sancti, ſuos hoſtes non ſolum ipſis inermibus, quíque accipere quàm inferre iniuriam malunt, ſed omnibus etiam inimicis ſuis, non tam voluntate aduerſandi illis, quàm potentia præditis, præualere, vt nemo prorſus ſit à quo crudelitas illorum modum acciperet: quippe qui infeſtos ſibi vel ſpiritu ſolo, aut certe verbis deiiciant. Hinc illis ſummæ ſecuritatis perſuaſionem conſequenter Vates tribuit, quum canit, Dixit in corde ſuo, hoc eſt, apud ſe cogitauit improbus. Non nutabo ad ætatē & ætatē, hoc eſt per multa ſæcula, eo quòd nihil mali, nihil infortunii experiar, nihil accidet incōmodi. Ait, Quòd non in malo: præciſa locutio eſt, ſed apta cogitanti: ſubaudiendum autem, ero.

7 *Periurio os eius ſcatet, fraudibus, dolo: ſub lingua eius moleſtia & prauitas.*

8 *Sedet inſidians in atriis, occidet innocentem. oculi eius in pauperem intenti ſunt.*

9 *Inſidiatur in occulto ſicut leo in luſtro, inſidiatur ut corripiat afflictū: corripiet afflictū, cum trahet eū in rete ſuum.*

10 *Comprimit ſe, deiicit, & cadit uiribus eius cœtus confractorum.*

11 *Dixit in corde ſuo, Oblitus eſt Deus, auertit faciem ſuam, ne uideat in perpetuum.* Vt prioribus duobus verſibus deſcripſit improborum fœlicitatem & ſucceſſum, ita his quinque deſcribit nocendi vias, quibus innoxios depeculātur, & opprimunt. Deierare nulla illis religio: ideo in promptu ſemper periurium habent. hinc eſt vt dicat Vates, os improbi periurio ſcatere. מלא autore Kimhi non adiectiuum, ſed verbum eſt: velut ibi, Et gloria Iehouæ מלא, id eſt replet tabernaculum. Vnde ſic legit, Improbus implet os ſuum periurio. Exiſtimat enim id à Vate notatum, quod falſuri ſcelerati iſti pleno ore, hoc eſt multa obteſtatione deierant, præ ſe verbis & geſtu ferentes, ſe ex animo & vere iurare. תוך, quod aliàs medium ſignificat, ideo ad ſignificandum fraudem deductum idem putat, quòd in medio corde, dolus & fraus concinnetur. Illud, Sub lingua eius

molestia,siue iniuria,& prauitas: reddidi, Quicquid lingua eius profert, iniuria & prauitas est. mendacia enim illorum & fallacias, quas verbis adornant, voluit Vates hac congerie describere. חצרים, Kimhi destructas vrbes intelligit, in quibus tanquam desertis locis latrones solent latitare. Id satis liquet, Prophetam instituisse hoc loco, artes & conatus improborum, in deiiciendis & opprimendis afflictis describere. Sicut ergo eos versu nono, leoni in lustro suo insidianti, & prædam expectanti assimilauit: ita videtur hoc versu eos similes facere latronibus, qui in desertis pagis & villis latitare solent, vt inde prætereuntes adoriantur: quanquam quum & principalia atria hæc vox significet, quid si Vates hunc sensum voluerit exprimere, Insidiantur isti & latrocinantur, sed non vt vulgò solent latrones, è syluis & speluncis suis cum periculo, verùm in ipsis principalibus atriis & aulis: vnde Græcus habet, Cum diuitibus. Ab. Ezra pro atriis habitatis accipit, hócque impiis hìc tribui agnoscit, quòd quũ alii in desertis, hi domi & in vrbibus insidientur, & latrocinentur. Etenim ampliorem horum fœlicitatem Propheta in præcedentibus versibus fecit, quàm vt conueniat eis nunc tribuere latrociniũ, quod quidem perditissimorũ est, sed ferè parum fœlicium & inopia laborantium. Habent siquidem opulenti illi & beati improbi, cõmodiores sibi & minus cum periculosas, tum laboriosas vias latrocinandi, hominésque despoliandi, quàm vt in desertis locis latitent. Sic sanè arte & potentia hi sua spolia & iniurias tuentur, vt quo plus rapiunt, & grauius nõ singulos tantùm ciues, verùm & totas respublicas depeculationibus suis premunt, eo maiore habeãtur in pretio, & vel soli tam in principum aulis, quàm in vrbibus suspiciantur & colantur: id quod certè assucuti pridem sunt pecuniosi mercatores illi, qui hodie vt primos reges & principes, ita totam ferè Europam in ære suo habent, pro libidine sua de quibusuis rebus vectigal quantum libet extorquentes. Nam quid aliud est, dum pauci, quascunque voluerint res vndique coemunt, & postea quanto volunt pretiu distrahunt? Verùm dum hi prædæ suæ aliquantulam partẽ principibus decidunt, non solùm ad hunc modum compilare orbem eis permittitur, sed etiã pluribus ad id priuilegiis iuuãtur. At verò leuis foret pecuniarum iactura. hoc magis dolendum, ab his orbis despoliatoribus, non minus vitiorum regionibus importari, quàm pecuniarum exportant, suáque luxuria, modum omnem excedente, ad perniciosum quæstũ quoslibet pellici: vt hodie quorumlibet ordinum homines, qui ingenio humaniore prædi ti, & facultatula aliqua instructi sunt, sordidis istis & sceleratis quæstibus liberos suos deuoueant, omnium honestarum artium studiis contemptis, & nulla prorsus professionis nostræ, quæ requirit vt omnibus prosimus, obsimus nemini, ratione habita: vt & de nobis iam dici illud Iirm. 6. c. 13, possit, A paruo vsque ad magnum vnusquisque lucrum venatur. Iam vanum haudquaquam erit, quod Seruator dixit, Mammonæ nos simul & Deo seruire non posse. Sed nobis ad Psalmi enarrationem reuertendum est. At si legere malis vt Kimhi, Insedit in desertis villis, &c. translatio erit à latronibus in ruinis se continentibus, qua exponere Vates voluit, quàm sint improbi illi ad opprimendum innocentes, & ope destitutos, soliciti & intenti, vt latrones qui in desertis locis iuxta vias latitant, quo inde tanquam ex insidiis prætereuntes, & nihil tale suspicantes, adoriãtur. Porrò villulas & pagos significari hac voce, satis testatur caput Gen. 25. b. 16, quod memorat Iismaelitas בחצריהם habitasse, quos villas inhabitasse, non vrbes muratas, ex multis Scripturæ locis colligitur. Item ex cap. 13. c. 23, & 15. f. 47 Iehosuah, vbi vrbes memorantur, cũ חצריהן suis, id est vicis & villis. Eo verò quod ait, In abscondito occidet innocentẽ: significat, potẽtes illos improbos sic ad euertendũ, & nõ tã rebus sæpenumero, quàm vita spoliãdos pauperes, suas artes suósque prætextus habere, vt vulgò vis & crudelitas eorum aut lateat, aut certè puniri non possit. *Oculi eius in pauperem intenti sunt.* Hoc est, semper totis in hoc viribus incumbit, vt ab his qui suæ auaritiæ & violentiæ nequeunt resistere, aliquid rapiat, eísq; oppressis, opum suarum cumulum augeat. חלכה Kimhi idem significare dicit quod חלך, in finen per paragogen adiecta, hoc est oppressum, viribus exutum, confractum: sic vocat Psalmus innocentes, quos improbi illi despoliant & obterunt: volens eo exprimere, quales ab illorum improbitate & rapacitate reddantur, nõ quales fuerint, anteaquam illis facti essent obnoxii. Quid enim iam confractis, & ad summã inopiam redactis insidiarentur, qui sola vndique lucra venantur? Illud יצפנו Ab. Ezra idem esse putat quod יצפו, per epenthesin נ interiecta. nam alioqui יצפנו abscondent, vel latebunt, non videbunt significat. צפה siquidem considerare, & צפן abscondi & latere est. Si quis autem omnino malit יצפנו pro abscondere accipere, posset forsan hanc particulam sic legere, *Oculi eius ad pauperem absconditi erunt*, hoc est non patietur vt in eũ oculis suis intendat, vt eum obseruet, vt occasionem quærat eum capiendi & perdendi. Sic idem sensus resultabit. Versus nonus idem canit quod octauus: nisi quòd leonis similitudinem adducit. Omnia per translationem dicuntur, quod vel illud indicat, Quum traxerit eum in rete suum. Voluit siquidem Vates his similibus dicere, improbos istos studio venandi pauperes, & insidi-

Matth. 6. 24.

audi eis, artibus plusquam latrones in itinerantes, quàm leones in prædam, quàm aucupes in aues, flagrare & esse instructos. Afflictos & pauperes dicit, qui ab illis affliguntur,& pauperes fiunt. Corripere, quod improbis (mutuatum à beluis corripientibus prædam) Vates per metaphoram tribuit, est subitò innocuos,& magna vi inuadere, bonísque omnibus euertere. Versu decimo iterum leoni prædam inuasuro assimilat. Vt enim ille tum cōprimit sese, & incuruat ac deiicit, vt eo fortius in prædam insiliat: ita significat, sceleratos illos pauperum oppressores interdum sese demittere,& deiectis similes exhibere, sed quo commodius, eóque potentius, postea miseros deiiciant & comminuāt. Eo siquidem robore sunt, vt omnem pauperum cœtum facile sternāt. חלכאים quod hic vna dictio est, vt duæ legitur, חל כאים, id est cœtus oppressorum & miserorum. Porrò hanc improborum simulationem, istos dolos, non est opus multis explicare: nimium quotidie in iis quoque qui inde alios reuocare debebant, vidētur,& à bonis probe sentiuntur. Versus vndecimus, omnium quæ præmissa sunt causam exprimit. Quòd enim totis adeò viribus in hoc improbi incumbunt vt decipiant, irretiant, fraudēt, despolient, euertant, extinguant, quicunque eorum dolis & vi resistere nequeunt, vt in hoc nocendi & perdendi pauperes studio, rapacitatem latronum, truculentiam leonum, dolos aucupum superāt, inde est quia apud se continuò cogitant, Deum rerum præsentium nullam habere rationem, nullam curam: auertisse faciem suam, ne vnquam ista quæ hic fiunt videat. Hoc etenim (vt suprà dixi) etsi penitus persuadere sibi nequeant, fortiter tamen suadent: ideo grauatim adeò de Deo aliquid audiunt, & veram religionem atrociter persequuntur, ridéntque quicunque Dei prouidentiam suspiciunt. His hodie omnia proh dolor referta sunt, vt nulla ratio sit quæ de eorum improbitate, fraude,& impietate Propheta cecinit, explicare latius. *Deus oblitus est.*

12 *Surge Iehouah, Deus exaltetur manus tua, ne obliuiscaris afflictorum.*

13 *Cur lacessit improbus maledicto Deum? dicit in corde suo, Non requires.*

14 *Vides, nam tu molestiam & indignationem consideras ad dandum in manus tuas: super te relinquetur oppressus, pupillo tu eris adiutor.*

15 *Confringe brachium improbi, & noxij: inquires improbitatem eius, non inuenies.* His iam versibus precationem ponit Sanctorum, qua orant vt Deus de improbis illis innocentium oppressoribus, quorum ingenium & nocendi vias superioribus versibus expressit, vltionem sumat. Primùm ergo in versu duodecimo precantur, vt contra illos Dei potentia, quæ illis pro libidine sua grassantibus velut retracta videbatur, sese exerat. Vsus est autem hoc versu Propheta solitis suis tropis, qui iam in versum octauū Psalmi 3, in 7 & 8 Psalmi septimi, in versum 20, Psalmi 9,& in primum huius, abundè explicati sunt. Quòd verò Sancti non sua, sed præcipuè gloriæ Diuinæ gratia, vindictam exigendam de reprobis petant, indicat versus 13. Quare lacessit improbus maledicto Deum: Hoc maledictum plenius exprimit versus decimus. Etsi autem blasphemia cordis, Deo perinde sit atque ore prolatum maledictum: attamē quū ex cordis redundantia os loqui soleat, quæ impii in corde contra Dei prouidentiam maledicta cōcipiunt, plusquam impudenter iuxtà euomunt. id dum Dei studiosos multo grauius quàm vllæ quas ipsi ab illis iniurias & contumelias perferunt, commouet, atque ad precandum Dei in illos vltionem, vel solum extimulat. Affectū verò indignationis, indicat interrogatio, Cur lacessit,&c. Idem facit & mutatio personæ: denique & oratio tam præcisa, *Non inquires.* Non minus verò ardentem affectum habet & initium versus 14, *Vides.* Sensus enim est, Dicit ille impiè maledicus, te ô Deus, de improbitate & sceleribus suis non inquisiturum, neque nos ab ipsius vi & dolis vindicaturum: at secus experietur. Vides siquidem tu, & respicis omnia, molestiam quam nobis inferunt,& indignationem iustissimam, quam in nobis, nō tam iniuriis quibus nos obterunt, quàm diris blasphemiis, quibus tuam maiestatem imminuūt, excitant semper, intueris,& cōsideras: idque ad ponendum in manu tua, hoc est vt simul atque iustum huius tempus aduenerit, manum tuam cōtra illos depromas, eósque prorsus extinguas. Poni in manus Dei, pro eo dicit quod est, eum iudicium facere,& re ipsa vindicare suos. metaphora ab operantibus desumpta, qui tum opus perficiunt, quū illud in manus acceperint. Impii putant Deum nullam habere rerum quæ hic geruntur scientiam, eo quòd impunè ipsos sinat aliquandiu diuexare innoxios: at pii norunt eum intueri omnia: etsi causam ipsorum non illico in manum suam ponat, hoc est iudicium exerat,& vltionem de eorū oppressoribus sumat: ideo æquanimiter bonam Dei super se voluntatem præstolantur: id est quod sequitur, Super te relinquet, hoc est causam suām tibi committēt oppressus. Pupillo enim adiutor esse soles. Synecdoche est: ex pupillo siquidem intelligit quicunque & sua & aliorum ope destituti, quorumlibet iniuriæ patēt. Aliàs solent adiūgi viduæ, quæ & ipsæ malorū improbitati peculiariter, quòd defensoribus careāt maritis, iniuriæ solent esse obnoxiæ. Quū autē Deus præcipue iis qui ab hominibus maximè deseruntur, luculentius auxiliari consueuerit, Scriptura propè adagiū loco

Poni in manus Dei.

Super te relinquet.

identidem iactat, eum vindicem esse viduarum & pupillorum, vt Deuteron.10.d.18, & Psal. 146.c.9,& alibi legitur. Hinc ergo est quod versu 14 canitur, Super te relinquet: id est se tibi committet oppressus, quãdo tu is es qui pupillorum & viduarum, ac omnium afflictorũ, quos nemo alius ab iniuria malorum adserit, patrocinium tibi peculiariter desumis. Huius consideratione, velut ampliore fiducia recepta, orat deinde, Confringe brachium improbi & noxii, id est potentiam. & Inquires de improbitate eius, hoc est animaduertas in eam. Sic *non inuenies.* Aposiopesis. Kimhi subaudit improbos: quòd vltione sumpta de illis in quos hic Psalmus inuehitur, alii ab improbitate deterreantur. Cum hoc consentit Rabi Schlomoh. At Ab. Ezra subaudit eos ipsos contra quos Psalmus orat. quasi dicat, Si tantùm quæstionem institueris de improbitate borum, nusquam apparebunt. tanta siquidem illa est, vt simulatque iudicium tuum cõtra eos exerueris, penitus euanituri sint. Hæc nos perpendamus, vt nibil dubitemus, & quæ nos indignè patimur, Deum videre, & in manum suam causam nostrã in tempore sumpturum, atque vindicaturum, quam nos ipsi penitus ei permittamus, qui vindex est pupillorum & viduarum, & omnium qui humano patrocinio destituti, ab improbis diuexantur. Omnia sic dicta sunt, vt acres & vehementes affectus indicent. Eo verò Propbeta voluit pondus indignationis innocentum, dum à pessimis quibusuis exagitantur & raptantur, exprimere. Deum siquidem isti ardenter amant, & eo ardentius, quo minus in hoc seculo habent quod amare possunt. Quum ergo vident ex indulgentia Dei, eò impietatis improbos illos prorumpere, vt [illegible] Deum planè rideant, & iudicium eius quod non sentiunt, in totum negent, ac inde ad quoduis scelus, vim, crudelitatem ac tyrannidem ferantur, dici non potest quàm flagrantibus votis petant vt tandem Deus de illis pœnas sumat, vt insolentiam eorum & impietatem retundat, ne illis & ipse, & ipsum colentes, ludibrio vsque habeantur.

16 *Iehouah Rex seculi & vsque, interierunt gentes de terra eius.*

17 *Desiderium afflictorum audiuit Iehouah: diriges cor illorum: intendit auris tua*

18 *Ad iudicandum pupillum & oppressum, ne sit vlterà ut formidet mortalis de terra.* His versibus canit more suo, de lato diuinitus auxilio gratulationem. Neque enim deserere suos Deus potest: ideo ferè in omnibus Psalmis, in quibus precatio est pro liberatione à malis, subiuncta simul est & gratiarum actio pro liberatione iam percepta. Sic & in hoc Psalmo, post ardentem cõtra impios pauperum oppressores precationem, tanquam impetrata iam & confecta illorum vltione, gloriari Sanctos, bostibúsq; insultare facit, in hunc modum, Iehouab Rex seculi & vsque subaudi, in seculum: hoc est vt verti, in sempiternum. Negabant illi Deum curã habere rerum bumanarum, propterea quòd ad tempus pro sua libidine impunè ferebantur: ridebant eos qui Deum omnia regere, omnia iudicare prædicabant. At nunc experti sunt, eum sempiternum omnium regem & iudicem esse, rerúmque perpetuò potiri: interierunt siquidem de terra eius, vt & nullo illam iure occupabãt, quippe impuræ gentes, & nibil minus quàm Iisraelitæ: quippe qui Deum Iisraelis non solùm non agnoscerent, sed diris etiam blasphemiis conspuerent. *Audiuit tandem desiderium & vota afflictorum.* Et porrò ô *Deus diriges cor eorum*, hoc est cordis eorum vota, optata eis concedens. attendit siquidem eis auris tua, vt illicò voti compotes reddas. Tale enim quid hic versus Sanctis pollicetur quale ipse Dominus, Iesch.65.d.24, promisit, Antequã inuocauerint, ego audiã. Id verò in eo præstat, quòd pupillos & oppressos, hoc est omnes innoxios, quibus præter se nihil est præsidii, nihil tutelæ, ab iniuria improborum adserit, ne sit vltrà ab improbis illis formido miseris, qui alioqui ex naturæ conditione multis ærumnis obnoxii sunt. Id ergo Deum suis præstaturũ hìc Propheta canit quod in Lege sua promiserat, vt securè habitarent, nemine exterrente: de qua securitate in vltimum versum Psalmi 4, nonnulla diximus. Kimhi לערץ transitiuè accipit, quasi petant hic Sancti vt efficiat Deus ne mali vltrà se terreant. Rabi Schlomoh ערץ hìc pro cõfringere accipit, quod & alicubi significat: vt sensus sit, Effice Deus, ne vltrà mali confringant & conterant bonos. Sed videtur magis quadrare vt אנוש pro afflictis hìc accipiamus. id si libet, iam non erit verbo ערץ, nominatiuus agentis. Simplicius igitur existimo si ita legamus, Audiet Deus suorum vota, vindicabit eos, atque efficiet vt absque metu in terra viu.it. Certè ערץ pro formidare neutraliter accipitur, Deut.1.e.29, & 7.d.21, & 20.a.3, Iehos.1.b.9, Ies.8.c.12, & locis aliis. Huic verò sententiæ subscribit Ab.Ezra. Illud in versu 16, *interierunt gentes de terra sua*: Hebræos quosdam mouit vt de afflictione & vexatione Iisraelis, quã à Gentibus patiuntur, Psalmum bunc canere arbitrentur. Verùm non hoc solum loco Scriptura impios Iisraelitas, Gentes vocat. In Psalmo 59.b.6, qué vel ex inscriptione liquet, de dolis & violẽtia eorũ qui ex Iisraelitis Dauidem persequebãtur esse compositum, sic Vates precatur, Deus Iisrael exurge vt vltionem sumas de cunctis gentibus, ne miserearis omnibus qui studiosè prauitaté committunt. Hic eosdem, gentes, quos & cõmittentes prauitaté dixit, peruersos vtiq; Iisraelitas, de quibus Psalmus 58.a.4, cecinit, Alienati sunt improbi

à vulua,errauerunt ab vtero,hoc eſt ſimul atque nati ſunt,à vero Iiſraelis ſemine degenerauerunt.Hinc de Ieruſalem Dominus per Iechezkielem 16.a.3,dixit,Origo & generatio tua è terra Cbenaã,pater tuus Amorrhæus,& mater tua Cbethæa.Ad hunc ergo modum arbitror per conuitium vocatos Gentes,qui carne Iiſraelitæ erant. Gentiũ autem impietatem & in amantes Deum crudelitatem animo & moribus referebant:ab eo igitur iure nominabãtur.Etenim quæ hic Vates de fraude & vi, quibus improbi innoxios opprimebant, queſtus eſt in multis Pſalmis,impiis populi ſui tribuit, ſicut & alii Prophetæ ea paſſim illis exprobrant. Porrò omnia Pſalmi nos ſic conſideremus,vt tandẽ diſcamus ſæpe ita iuſtum Dei iudicium ferre vt ſceleratiſſimi homines, innocuos ad tempus modis omnibus opprimant, & Deum horrende blaſphement, omnibus rebus interim pro animi eorum ſententia cadentibus, nunquam tamen eum ſuos vltrà quàm eis proſit, deſerere, & in tempore declarare, ſe omnium Regem, & potẽtem oppreſſorum vindicem eſſe,idque in ſempiternum, quo libeat inter pupillos potius, & afflictos in hoc ſeculo,quàm potentes illos & impios pauperum oppreſſores,nomen dare.

PSALMVS XI, in genere miſto, ἀϰμαῖϛ.

Expoſtulat cum iis qui ſe,negato latitandi loco, ex omni Iſraelis ditione depellebant : ſimul prædicans cum ſuam in Deum fiduciam,tum Dei in bonos & malos iudicium ARGVM.

1 PRæſuli Dauidis. In Iehouah præſidium meũ poſui,cur mihi dicitis, Deuo- PARAPHR.
la è monte veſtro *ceu* volucris?

2 Nam ecce tetenderunt improbi arcum,impoſuerũt iam neruo ſagittas ſuas,
vt illis corde integros deprehenſos in latebris figant.

3 Nam nuſquam eſt conſiſtendi locus,iuſtus quid commeruit?

4 Iehouah in ſacroſancta regia ſua, Iehouah in cælis ſolium ſuum habet, eius
oculi aſpiciunt,eius intuitus explorant filios hominum.

5 Iehouah iuſtum examinat:improbum autem & violentiæ amantem odit animus eius.

6 Immittet in improbos ignem inſtar pluuiæ,ardentia fulmina,ſulphur & accenſum turbinem:hæc ſors illorum.

7 Iuſtus enim Iehouah,iuſtum amat,rectíque ſtudioſo fauet vultu ſuo.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRæſuli Dauidis.In Iehouah confido,cur dicatis animæ meæ,Migra monte veſtro volucris?*
2 *Nam ecce improbi tetenderunt arcum,diſpoſuerunt ſagittas ſuper neruum,ad iaciendũ illis rectos corde in obſcuro,*
3 *Nam fundamenta diruta ſunt,iuſtus quid fecit?* Alloquitur Dauid bis verſibus eos qui ſibi exuli nullum tutò latitandi locum,in omni Iiſraelis ditione concedebant,continuò ipſum Schauli prodentes,quocunque fugiſſet.quo tandem coegerunt vt relicto regno Iiſraelis, ad Philiſtæos concederet , vt legimus 1.Sehmu. à capite 22, vſque ad caput 27. Idipſum verò,à populo Dei migrare ad idololatras, quũ Deum vnice amaret,erat illi multo moleſtiſſimũ, de quo nonnihil dixi in verſu 2 & 3 Pſalmi 5. Cum his ergo velut expoſtulat,& tantam crudelitatem exprobrat,dicens,*In Iehoua confiſus ſum*:quare vt deſeri ab eo non poſſum,ita dignus eram quem vos Dei cultores foueretis, & tueremini: vnde igitur vobis tanta inhumanitas? vnde tanta feritas, vt nuſquam,ne in deſertis quidem,& nullis hominibus habitatis locis,perfugium concedatis, & continuis proditionibus veſtris, demigrare de latebra in latebram, ceu oberrantem auiculam, cui nuſquam nidulari conceditur, compellatis? Indigna profectò, non ſolùm Iiſraelitis, ſed & hominibus,iſta crudelitas eſt.Nam videtis improbos qui me perſequuntur,inſtructiſſimos & paratiſſimos eſſe,vt me & meos, qui ſimplici & innoxio animo ſumus, alicubi in hiſce obſcuris & horridis locis deprehenſos perimant.Fundamenta diruta ſunt,hoc eſt nuſquam in omni regno Iiſraelis,pro quo tanta pericula adii,de quo tam ampliter meritus ſum,datur cõſiſtendi locus. Iam iuſtus,quem dirè adeò improbi illi inſectantur, quid fecit?quid commeruit? Agnoſcite obſecro quàm indignè mecum agatis. Qui etiam meriti in exilio circumerrãt,dum ad mortẽ quæruntur,qui humaniore ingenio præditi ſunt,eos miſericordia dignãtur:& ſi poſſunt,periculis eripiunt. iam me iuſtum & recto corde, qui nemini vnquam iniurius fui, beneficiis autem affeci,& quidẽ inſignibus quamplurimos, inaudita crudelitate ſceleratiſſimi perſequũtur, & ita ſolicitè,ita ſtudioſè, vt ſimiles ſint iis qui iã tenſo arcu & ſagitta impoſita prædam collimant:& non ſolùm in vrbibus, in pagis,aut villis, vbi homines degunt, ſed ne inter feras quidem in opacis hiſce, ſqualidis & horrendis deſertis locus manendi mihi conceditur.

Quocunque fugio, vbicunque latitare instituo, vos me proditis, & illi e uestigio adsunt, & parata iacula intentant. Primus versus nonnihil obscuri babet, quòd per mimesim affert quid sibi dicāt cum quibus expostulat: & subitò iterum in sua persona loquitur. Illud Migra, vox insidorum est, quos arguit: quúmque commodùm subiecisset, E mōte nostro: dixit vestro. Sed nihil his aliud voluit, quàm illos quocunque fugisset, dixisse animæ suæ, hoc est sibi, vt à montibus suis, in quibus latibula quærebat, migraret: id quū adeò crebro ei accidisset, adiecit similitudinem vagæ volucris: quæ dum nidulari quærit, nec datur commodus locus, de monte in montē cōtinuò errādo demigrat. Porrò similitudinis nota (vt & aliàs sæpe fit) prætermissa est. Genesis 49.b.9, scribitur, Iehudah babitabit leo: pro, sicut leo. Et Issacbar accubabit asinus: pro, sicut asinus. Quòd autem se erranti, & hinc inde volitanti auiculæ similem facit, nemo mirabitur, qui perpēdat quàm sæpe mutare latibula, dum eum Scbaul persequeretur, coactus sit.

Duodecies fuga locum Dauid mutauit.

Primùm enim quū certò apud Schaulem decretū esse vt se occideret, per filiū didicisset, fugit ad regem Achis, 1. Schm. 21, c, 10: vbi quum agnitus fuisset, cōcessit in specum Adullam, quoad eum fratres & cognati, alúque viri afflicti collecti fuerunt propè quadringenti. Inde transiuit ad regem Moab: cui quū parentes commendasset, secessit in munitionem, fortè prope terram Moabitarum. Inde Propheta Gad iussit migrare in regionē Iehudah. recepit ergo se in saltum Hareth, 1. Schm. 22. Inde ex iussu Domini petierat Keilah, oppidum tribus suæ: à quo quū depulisset Pbilistæos illud oppugnantes, habitauit aliquantisper in eo: sed mox, quum ciues eius oppidi tradituri eum essent Schauli, quanquam per ipsum à Philistæis seruati, iterum à Domino monitus, fugit in desertum Ziph. Cuius deserti accolæ quum mox eum Schauli prodidissent, deflexit ab eis in desertū Maon: vtque inibi iam ab exercitu bostili cinctus, nullum videret superesse effugium, nuntiabatur irruptio Pbilistinorum: quo nuntio fuit ab illo iam planè capto Scbaul nō sine insigni miraculo abstractus, 1. Schm 23. d. 27. Postea recepit se in desertū Engaddi, ibi subiit Schaul eum specum in quo Dauid cum suis latebat. Vnde quum illæsum eum abire Dauid permisisset, eiúsq; beneficii egressum iam admonuisset, reduxit ille vltrò ea vice exercitum. Post hæc fugit Dauid in desertum Paran: inde rursus in desertum Ziph, vbi ab incolis iterum proditus, & à Schaule peruestigatus, noctu in tabernaculū Schaulis ingressus, abstulit eius hastam & scyphum, & Abisai, ne illum dormientem confoderet, probibuit. Quód quūm Schauli indicasset, iterum illum commouit, vt vltrò exercitū reduceret, 1. Schm. 26. Postremò quū nusquam in omnibus Israelis quamlibet abditis solitudinibus, tutas latebras inueniret, transiuit ad Pbilistæos, 1. Scbm. 27. En duodecies, postquā subducere se à Schaulis conspectu coactus fuerat, latibula mutauit, idque breui admodum tempore. Non iniuria igitur tam frequentes fugas, & crebras migrationes, erroribus auiculæ hinc inde volitantis, & locum in quo nidificet quærentis, assimilauit. Allegoria tensi & instructi arcus, & suprà habetur Psalmo 7, versu 13. significatur ea, improbos Dauidis hostes intentissimos ac paratissimos fuisse vt illū perderent: sicut ei qui iam arcum tetendit, & neruo sagittam imposuit, nihil ad feriendum, quod in ipso quidem sit, superest. Ita quantum ad hostes Dauidis attinebat, omnia confecta & in parato erant, vt eum neci darent. אפל hic ponitur, quod caliginosum atque obscurum significat. Hinc Kimhi per tensum improborum arcum, paratas vndique Dauidi proditiones intelligit. illæ enim fiebant באפל, boc est, vt ipse interpretatur, in abscondito. Putat ergo hanc vocē hic adiectā propter explicationem allegoriæ, qua Propheta significaret latenteis sibi proditiones vbique fuisse intentatas. Ab hoc vt dissentiam, efficit quòd versus secundus ita primo subiectus videtur, vt qui causam reddat eius quod in illo præmissū est. Præmiserat enim Vates, *Quomodo dicitis animæ meæ, Migra à monte uestro, sicut auis?* Sequitur iam versus secundus, cum causali particula, *Nam tetenderunt improbi arcum, &c.* Videtur ergo hoc sensu accipiendum, vt causam prioris exprimat. Sic ergo ista, *Tetenderunt improbi arcum, &c.* ad Schaulem, & eos qui cum ipso Dauidi infesti erant, referenda erunt. Etenim vbicunque Dauidem latere audissent, hi extemplò aderant cum oppressuri, vt in vastissima vsque deserta, in abruptissimos & hominibus auios montes penetrantes, illum persequerentur. Scribitur enim 1. Scbmu. 24. a. 3, hos venisse inquisitum illum in petris caprearum rupicolarum. Proinde ad illud, *Quomodo dicitis animæ meæ, Migra*: commodùm hoc, *Tetenderunt improbi arcum*, vice causæ in hunc sensum subiectum existimo, Qui potestis adeò esse inbumani & crudeles, vt animæ meæ quam videtis tanto támque pertinaci studio ad mortem quæri, perpetuò dicatis, Migra à nobis, concede hinc: quæ alioqui per deserta non secus atque auicula, quæ vndique ne sibi nidum extruat, depellitur, per deserta & auia circumerrat. Nam videte quæso, quod innocentibus nobis periculum immineat. Improbi, qui innoxios & immeritos nos persequuntur, iam arcū tetenderunt, &c. Per se, etiam vobis minime indicantibus, abunde in meam necem parati sunt. Iam si hic ordo constet, vt quæ secundus versus canit, ad Schaulem & qui cum eo Dauidē perimere aui-

dissime quærebant, referatur, אפל haudquaquã pro latenter, vt Kimhi visum est, accipere licebit. Neque enim dissimulabat Schaul quàm cuperet perditum Dauidem, quũ Achimelech Sacerdotem cum omni domo sua, Sacerdotes octoginta quinque, vno die ministro Doeg interfecisset, trucidatis simul omnibus qui in oppido illorũ fuerant mulieribus, liberis & pecoribus, idque nulla alia causa, quàm quòd Achimelech Dauidi, quem credebat ad negoria regia ablegatum, panes & gladium Goliath dedisset. Proinde existimo per אפל hîc designari obscurũ locum, in quo deprehensus Dauid cum suis nihil tale suspicans, putans se satis latêre, percuteretur. Feræ enim dum densa arboribus, & inde obscura loca subierunt, securæ esse solent, & sic extra telorum iactum (vt aiunt) positas se arbitratæ, in nullis à venatoribus cõmodius sagittis petuntur. Sic Schaul accolis deserti Ziph mandarat vt quamdiligentissime peruestigarent & explorarent vbinam subterfugium seu latibulum suum Dauid haberet, cupiens scilicet in obscuro & inaccesso aliquo, in quo se tutò latêre existimaret, deprehensum, ceu feram icere. Cæterùm etiam squalidũ, opacum, desertum, terra מאפליה, id est caliginosa dicitur. Iirme. 2. f. 31, Nũquid desertum vobis factus sum, aut terra caliginosa? id est vasta. Vnde deserta illa horrenda, per quæ populus ex AEgypto in terram Chenaan transiuit, eodem capite, b. 6, terra צלמות, id est vmbræ mortis vocatur. Quæ enim ingrata & molesta sunt, propter affinitatẽ cum morte (quæ omnia cæca caligine inuoluit) tenebricosa & caliginosa in Scripturis vocantur. Fieri itaque potest vt questus sit, nec se in loco caliginoso quidem, id est horrido deserto latêre posse, in quo etiam nemine persequente viuere, per se nimis sæua pœna, & supplicii genus foret. Quod *rectos corde* adiecit, indignitatem eius quod patiebatur, magis expressit. Versum tertium & Hebræi variè exponunt. השתות, quæ fundamenta verti solent, etiam plagas & retia significant, quod ex Iesa. 19. b. 10, apertè liquet: quanquam quũ hîc adiunctum sit verbum diruendi, obscurum nõ est pro fundamentis hanc vocem vsurpatam. Per ea itaque Aben Ezra & Kimhi consilia, quæ rerum gerendarum initia & fundamenta quædam sunt, intelligunt. sicut & Psalm. 2. a. 2, Fundarunt, vel fundati sunt: pro, consultarunt & cõspirauerũt, accipitur. His ergo videtur, Dauidẽ hoc versu iam de auxilio Dei gloriari, qui hostium fundamẽta sit diruturus: hoc est eorũ consilia dissipaturus. Sed quum hic versus, vt secundus, à causali particula incipiat, videtur mihi adhuc perstare Dauid in querendo de iniustissima sui persecutione. Neque obstat quòd futuri forma verbũ diruendi appositum est: ea enim & tendẽdi verbum præcessit. Tẽporum enallage Scripturæ nihil æquè familiare. Proinde mihi queri videtur diruta fundamenta, id est res suas sic deiectas, sic versas esse, vt nihil prorsus supersit salutis. Ergo quo ad fundamentorum metaphorã alluderẽ, posui, Nusquam est cõsistendi locus, vndique depellor, vbiq; me arcu instructo hostis collimat, adhuc id vos ad misericordiã mei non mouet: adhuc sustinetis me nõ à vestris vrbibus & conuictu hominum, sed ex obscurissimis, & horrore plenis solitudinibus, proditionibus eiicere. Non miseret quòd aliàs anima mea velut auicula, nusquam cõsistere potens, cõtinuò huc illuc errat? concedite vt vel pauxillũ respiret. Quidnam iustus cõmeruit, quid adeò delinquere potuit, qui pertinacissime iustitiã semper coluit? Neque vacat epitasi affectus, quòd in tertia persona de se, & sub nomine iusti loquitur. Kimhi hanc particulam legit affirmatiue, húncque sensum affert, Fundamenta, hoc est consilia improborum diruta sunt, iustus autem aliquid fecit, id est operæpretium fecit. retribuetur enim illi secũdum iustitiam suam, quũ inania sint, & autoribus tantùm noxia, quæ contra iustum moliti sunt improbi. Chaldæa Paraphrasis sic versum reddidit, Quoniã si fundamẽta destruuntur, iustus cur operatus est bonum? Græcus, Quæ tu perfecisti, illi destruxerũt: iustus autem quid fecit? Diuus Hieronymus, Leges dissipatæ sunt. Porrò obseruãdum hic quàm scatẽt hîc affectibus omnia. Certe quòd incœpit, In Iehouah præsidiũ meum posui: patheticum est. à multa enim anxietudine expressa vox est, qua tale quiddam significare voluit, Etsi aduersa omnia, & dura vndique immineant, támque premant, pars deserat, pars prodat, pars ad mortem pertinacissimè quærat: haudquaquã tamen animos despondeo, sed nec regnũ quidẽ, quia in Domino qui solus omnia valet, & in se sperantes haud potest derelinquere, præsidium meum posui. Ita interrogatio illa, *Quomodo dicitis*: tum quòd *animæ meæ* dicit, non *mihi*, indicant sibi negari perfugium vitæ, qui status est summæ miseriæ: denique quod iis qui iure se tueri debuerãt, illã vocẽ tribuit נודו, id est facesse, qua incerta fuga & dubius error significatur, qualis illa è Keilah migratio est. Nã scribit Sacra historia, illũ & sexcentos qui cum eo erãt, vt oraculo admoniti è Keilah egressi essent, iuisse quò ibant, id est quocunq; sors ferebat. Hæc omnia miserandã & vbique luctuosam fortunã Dauidis indicant. Nec vacat affectu, quòd in versu secundo, Collimantes arcu instructo, cum rectis corde, id est innocentibus & iustis committit. Quem siquidem non moueat, præsentem adeò mortem intentari iis qui sunt corde innocenti & integro, & ab iis qui sunt scelerati & perditi? Sed & illud mouendi momentũ habet, *in obscuro*, si per illud, horrendum intelligas desertum. Quem enim

Omnia scatent affectibus.

1.Sam.23.b.13.

non misereat eius qui quum innocens sit, non possit tamẽ vel in abditissimo deserto vitæ perfugiũ inuenire? Similiter iam & illa tertii versus amplificatio, quòd *fundamenta diruta* dicit, suam flammam emittit, neque non ardet: & subiecta interrogatio, *iustus quid fecit? quid commeruit?* Hæc verò præsenti animo intueamur & consideremus. Dauid vir erat ad cor Dei formatus, in regem diuinitus super populum eius selectus & vnctus: donatus præterea eo spiritu, vt præclarissimis iam facinoribus regem, & omne regnum amplissimè esset demeritus: hunc tamen Deus quamlibet eius amantissimus sic exercere, sic sursum & deorsum iactare, & per mille vitæ discrimina raptare, antequam quietam regni administrationem concederet, voluit. Idem vsu venit Seruatori nostro, cuius ille typum gessit. Nam licet vnice dilectus Dei filius esset, in gloriam tamen regni sui nonnisi per innumeras afflictiones, & mortem dirissimam ingredi potuit. Huius iam si sumus discipuli, si fratres, si membra, cur frangat, imò cur non bona spe firmet, quũ vndequaque nos pericula circunstant, dum amici deserũt, deuincti beneficiis partim produnt, partim persequuntur, dum nullum vspiam patet perfugium? Hæc sanè Domino & Seruatori nostro via fuit in gloriam suam: sic peruenit ad regnum suum Dauid: sic ad hæreditatem cælestem adierunt sancti vniuersi. Qua fronte nobis meliorem sortem optemus, quàm cõtigit viro iuxta Domini voluntatẽ facto, quàm expertus est vnigenitus Dei? aut quam aliã putemus optabiliorẽ? Diuus Paulus sibi nihil æquè gloriosum duxit, atq; ad banc sortẽ proximè accessisse: sicut nemo alius periclitatus est pluries, nemo fugit sæpius, nemo plura tam à falsis amicis, quàm inimicis passus est. At quis qui simul & Ecclesiam amplius iuuerit, & maiore iam gloria in Sanctorum memoria habeatur? Sæuiente itaque in nos mundo, tam abest vt consternari debeamus, vt potius terrere debeat si faueat, si blandiatur: non enim diligit ille nisi quod suum est: odit autem & persequitur, qui ab ipso ad Christum, trahente Patre, transfugerunt.

4 *Iehouah in tẽplo sancto suo, Iehouah in cælis thronus eius: oculi eius considerant, palpebræ eius probant filios hominũ.*
5 *Iehouah iustum probabit & improbum: & diligentem num odit anima eius.*
6 *Pluet super improbos prunas ignis, & sulphur, & spiritus procellarum: portio calicis eorum.* Iehouah: abruptè velut exclamat. In regia sacrosancta sua: eo causam expressit fiduciæ suæ, & quàm indignè illi facerent, qui ipsum à se tam inhumaniter depellebant, tanquam eum cuius nulla prorsus esset ratio habẽda. Nã quæ versu quarto & quinto canit, hunc sensum babent, Tametsi in certũ vitæ discrimen à vobis, quos à maximis periculis meo periculo multoties eripui, depellar: & collimantibus me arcu iam tẽso & instructo exponar, animi tamẽ mibi nondũ cõcidunt: præsidium vitæ meæ in Iehouah collocatũ habeo: is in cælis omnibus supereminẽs residet, cuncta coràm intuetur & explorat. ille iustus, aduersis rebus, quæ iustitiæ obseruãtibus immittit, nõ odium in eos, sed dilectionem declarat. Examinat siquidem eos per illa, & abstractos à mundi illecebris, in se eorum animos rapit, rectiore iam iudicio & probiore voluntate donatos. Id verò est quod in versu quinto ait, *Iehouah iustum examinat.* Sicut enim quũ aurum examinatur igni, (de quo Psalmus 17.a.3, canit) id quod syncerum est magis agnoscitur, & maiori in pretio habetur: sic eruit Deus, & in lucem perducit sua in Sanctis dona, dum illos variis afflictionibus exercet. Tum enim amor creaturarũ vi aduersitatum euanescit, non secus atque ab auro in igne posito euaporat quicquid admixtum fuerat: & amor Dei eo perfectior redditur, quo minus iam amantur creaturæ. Sic bono est Sanctis, ærumnis & afflictionibus ad tempus exerceri, castigante Deo. De boc itaque gloriatur quum ait, Iehouah examinat iustum. Vt autem iudicium à domo Domini incipit, ita in sempiternum premit reprobos, etiam si dum secunda fortuna feruntur, à Deo diligi ab imperitis credantur. Iis indubiè qui crudeliter adeò à se Dauidem repellebant optime de ipsis meritum, persuasum erat, Deũ à partibus Schaulis stare, eúmque cum suis diligere: odio autem babere Dauidem, cui vsqueadeò aduersari omnia faciebat. Contra horum igitur sententiam dixit, Improbum & amantem violentiæ odit anima eius, hoc est hos ex animo detestatur, vtcunque id videatur dissimulare, secundantibus illis ipsorum consiliis. Versu quarto zeugma est: nã ad *filios hominum*, & *oculi considerant*, & *palpebræ probant* refertur. Quòd verò oculis non videre tantùm, sed etiam probare tribuit, voluit mira quadam breuitate exprimere, Deum vt omnia certò videre, ita iudicare quoque: id quod ratio humana nunquam nisi cælitus illustrata agnoscit. *Palpebras* nos non ita vt Hebræi, pro oculis vsurpamus: igitur prouidè reddidi, *mouitur.* היכל, regiam verti: id enim significat. nam 2. Schmuel 20.d.18, & Iesch. 39.d.7, regia regis Babel boc nomine appellatur. Nec alia ratione primum tabernaculum, & postea templum Domini היכל nominata sunt, quàm quòd vtrunq; esset Deo velut regia quædam, in qua peculiarem Diuinitatis suæ præsentiã exbiberet. Appositè itaque Propheta cælos sic vocauit. Porrò præcisa illa locutio, Iehouah in palatio suo, ardẽtis in Deũ fiduciæ index est. Est quoq; emphasis in eo quod in versu quinto dixit, *Odit anima eius.* Intimũ enim & plenum odium hac periphrasi expressit. נפש siquidem anima in hisce locutionibus, pro animi affectu &

voluntate accipitur. vnde dicere Vates hìc voluit, Deum ex animo & tota voluntate execrari improbos illos & violentos. Græcus habet, Qui diligit iniquitatem, is odit animam suam ipsius. Hoc licet etiam verum sit, hìc tamē de Domini iudicio, amore & odio agit. Versu sexto inexplicabilem vim vltionis, quam manere improbos prædicit, indicaturus, similem eam facit illi quæ absumpsit regionē Sedomorū & AEmorah: & per allegoriā eadē impendêre eis cecinit. Gen. 19. c. 24, legimus depluisse à Deo super Sedō & super AEmorah sulphur & ignē: sic & hoc loco Vates ignem posuit, sed præmisit פחים, id est vt Ab. Ezra interpretatur, fulmina, quæ & infrà Psal. 18. b. 13, per גחלי אש significātur. Sed D. Kimhi interpretatur פחים laqueos: id enim vox hæc significat. Græcus quoque cōsentit. פחם quidē carbonem significat, sicut גחלי prunas: at פחים plurale est à פח, quod laqueū significat, nō à פחם, quod facit פחמים. Hieronymus itaque legit, laqueos ignis. sed hìc ignis per se, nō vt præcedenti voci subseruiens, à Vate positus est. Nā si אש à פחים regeretur, oportuisset ם sublatū esse, & scribi פחי אש. Rectius igitur Græcus legit παγίδας, πῦρ, καὶ θεῖον. Latè siquidē Scriptura laquei significatione vtitur, pro quauis nimirū implicatione & perplexitate. Tum diuinam vltionē semper ita describit vt subitā faciat, & res hominū irreparabiliter impediat, intricet, perturbet, cōfundat. Inde Psal. 69. c. 23, Fiat mensa eorū coram eis in laqueū. Ies. 24. c. 17, Terror, fouea, laqueus imminet tibi ô habitator terræ. Idē de Moab dicitur Irme. 48. g. 43. Proinde quod hic Vates canit, *Pluet super improbos, laqueos, ignem, &c.* hunc sensum habet, Deus subita & omnia implicante vltione improbos corripiet. Ea vltio erit ignis quem eiaculabitur, & fulmina sulphurea fœtore omnia replentia, quali olim vltione Deus Sedomitas hausit. Chaldæus Paraphrastes legit נפח, quod spirauit significat. nam sic hunc versum reddidit, Descendere faciet pluuias condemnationis super improbos, spirantes ignem. Sulphur addidit. nam quòd fulmina, sulphuris odorem habent, & eorum flamma sulphurea videtur, sanè indicio est, non sine sulphure illa constare. Vt ergo multo maximus is fuit qui terram Sedomorum vorauit, ita consequens est ingentem vim sulphuris vnà cum igne depluisse. Huius opinor vestigium esse, quòd lacus Asphaltites, qui eo loco est vbi quinque illæ Sedomorum vrbes fuerunt, bituminis limum, cuius natura (teste Plinio) sulphuri vicina est, euomit. De hoc lacu scribit memoratu digna Iosephus libro de Bello Iudaico quinto, capite quinto. Item Cornelius Tacitus 21, & Plinius libro quinto, capite 16. רוח זלעפות, id est ventum turbinis accensum commodùm subiecit: nam is simul in illis ingentibus incendiis desæuire ac grassari solet. Rara in Bibliis vox est זלעפה. In Threnis cap. 5. b. 10, Cutes nostræ, clibani instar nigræ factæ sunt. מפני זלעפות, id est à facie adustionis famis. hoc est præ adustione famis. Psal. 119, versu 53, Inuasit me זלעפה, id est vrigo propter improbos, &c. significare voluit, se indignatione ob improbitatē Legem Domini deserentium, accensum, & velut adustum, contabuisse. Plinius libro secundo, capite 48, scribit, flatum interdum repentinum in terram deiici, obducta nubium cute: cúmque si maiore illatus pondere incursúque late siccam ruperit nubem, vocari procellam, quam Græci vocant ecnephiam. Sin verò depresso sinu arctius rotatus effregerit, sine igne, hoc est sine fulmine, vorticem dici qui typhon vocatur, id est vibratus ecnephias. Quòd si verò maiore depressæ nubis eruperit specu, sed minus alto quàm procella, nec sine fragore, turbinem esse, proxima quæque prosternentem. Qui dum ardentior, accensúsque fuerit, prestêrem appellari, amburentem contacta pariter & proterentem. Hæc Plinius. Quum itaque hìc Sedomitici incendii fiat mentio, & testentur Hebræi quoque, R. Schlomoh, Aben Ezra, & Kimhi, זלעפה ardorem significare cum commotione, non dubitarim Prophetam hic per רוח זלעפות, prestêrem ventum proterentem & incendentem quæque obuia, voluisse significare. Quoties sanè Dominus grauius supplicium de gente aliqua sumpturum se minari voluit, excidium minatus est Sedomorum, etiam si nullam gentem ad eundem per omnia modum, quo Sodomitas, perdiderit. Horum siquidem exterminium propter suam celebrem immanitatem, pro qualibet diriore vltione vsurpauit. Hinc in Deuter. 28. d. 23, Moscheh iis qui à Domino ad idola Gentium defecissent, prædicebat fore vt omnis terra eorum esset sulphur, salinæ, adustio, in qua nihil seri posset, quæ nihil germinaret, nullam herbam produceret: sed esset sicut euersio Sedom, AEmorah, Ademah, & Seboim, quas Iehouah iratus & indignatione feruens euertit. Hanc eandē vltionem minatus est Ieschaia 13. d. 19, Babyloniis: Iermeias 49. d. 18, Idumæis: Amos 4. d. 11, Israelitis: Sephania 2. c. 9, Moabitis. Ex his satis supérque manifestum arbitror, sacris scriptoribus hunc morem fuisse solennem, vt per antonomasiam quandam, siue allegoriam, Sedomorum euersione, quamlibet diriorem Dei vltionem significarent. Sic itaque & noster hic Vates, quum vellet plusquam diram vltionem sumendam de suis persecutoribus prædicere, Sedomorum euersionem eis imminere cecinit, eámque propter dinosim per partes suas explicuit. Cui verò hæc enarrandi ratio parum arriserit, is poterit versum sextum præca-

Sedomorum euersio pro qualibet diriore vltione ponitur.

tionis modo legere: vt intelligas Dauidem hostibus suis, quos deploratos videbat, & maiora meritos, neque nisi pendendo iustas pœnas nomen Dei glorificaturos, hæc imprecatum esse. Sed si sic etiam hæc accipias, nihilominus fatendum erit, per vltionem quam illis precatur, non eam ipsam quam hic describit, sed diritate parem, vel maiorem denotasse. Nam vt suprà in Psalmum 5, de precatione disserui, nihil orant Sancti, nisi quod exoraturos se, ex indicio Spiritus certò nouerint. quapropter si simpliciter hæc accipias, oportebit hos Dauidis persecutores, eas ipsas pœnas quas eis hic imprecatus est, dedisse: id autem nusquam legitur. Proinde fatendum, antonomasiam quandam hîc, siue allegoriam, aut certe hyperbolem esse, hoc est pro certo nomine vltionis horum, positam descriptionem vltionis Sedomiticæ: aut propter similitudinem, per Sedomitarum vltionem, eam quam hi persoluerunt, designatam: aut denique quũ multo grauissima etiã externa mala eis imminerent, Vatẽ ea per excessum vocasse pluuiam ignis, sulphuris, & turbinem omnia proterentem & incendentem. Certè in eo hyperbole est quod canit, Et immittet pluuiam ignis: non ignem. eo enim ingentem vim ignis demissam indicauit. Paria his & grauiora, nos nõ dubitemus manere & eos qui hodie innoxios persequũtur. idque ita perpendamus, vt boni & æqui faciamus, si vt Dauid, vt Christus, à mundo accipiamur: nunquam veniat in mentem, nos ipsos vlcisci, scientes Deum nos vindicaturum, & de hostibus nostris nimis graues pœnas sumpturum. *Portio calicis eorum.* Multa est in Scripturis hæc metaphora, qua per calicem, hoc est admensam vini portionem, certa cuiusque sors siue merces tam optata, quàm contrà, significatur. Mutuata verò est à potantium veteri ritu, quo per modiperatorem, hoc est conuiuiis præsidem, sua cuique vini portio quam hauriret, statuebatur. Hæc locutio etiam Gallis non infrequens est, quũ dicitur, *L'on a brasse un brunage dont tu auras ta part.* Sic enim Deus vnicuique sua & quæ exhauriat mala, & quibus fruatur bonis, certa ratione definiuit. Huius metaphoræ vsus est Psalmo 16.b.5, & 23.b.5, & 75.b.9, & 116.h.13, Iesh. 51.g.22, Iirm.25.d.15, & locis aliis.

7 *Quia iustus Iehouah iustitias dilexit, rectum intuebuntur vultus eius.* Eius quod præmisit, Deum iustos aduersis tantùm explorare & perficere, detestari autem improbos, & sempiternas tandem de eis pœnas sumere, hoc versu rationem reddit. Quum enim Deus iustus sit, non potest non amare iustitiam, eiúsque cultoribus fauere, & beneuolo vultu recti studiosos intueri. Hinc iam consequẽs fit, vt bono sit iustitiæ rectique obseruantibus, quicquid eis Deus immiserit, & vt prorsus tandem pereant improbi, ita odio obnoxii, vt sunt iustitiæ cultu inanes. Illud, Iustitias diligit, iuxta phrasim Hebræam valet, Virum iustitiarũ diligit, hoc est iustum. Sic Psal.160.a.4, Pro dilectione mea aduersabantur mihi, & ego oratio: id est eram vir orationis, orationi intentus. Ad eundem modum & rectũ hîc pro recti cultore, recto & integro homine accipitur. Vultus eius aspiciunt, id est fauent. Sic promisit Dominus se vultum suum conuersurum ad Israelitas, si Legis suæ obseruantes fuissent, Leuit.26.a.3. In vultu, voluntatis indicium est: vnde & Latini beneuolo aspicere vultu, pro fauere & approbare dicunt. Virg. Olli subridens hominum sator atque deorum, Vultu quo cælum tempestatésq; serenat. Sed est scrupus hic, פנימו habet Psalmus: id secundum Grammaticam rationem, vultus eorum, non eius dicitur. מו enim particula est multitudinis numerum denotans. Verùm & Iiob 22.a.2, עלימו, id est super eos, pro super eum, vsurpatum quũ legamus, licebit & hîc illud singulariter accipere. Kimhi huius triplicem adfert interpretationem. Prima est quam posui: altera, æquitate præditi cõtemplabuntur faciem Dei: vt sit simile illi infrà Psalmo 17.c.15, In iustitia contemplabor faciem tuam, id est iustitia fretus intuebor te. Quo pacto ישר pro rectitudine vel æquitate acciperetur. Tertia, facies eorum, id est iustitiæ studiosorum videbunt rectum, hoc est Deum, quòd rectus sit. Cum secunda consonat Chaldæus: habet enim, Recti videbunt iucunditatem facierum eius. Diuus Hieronymus tertiam videtur sequi: reddidit enim, Rectum videbũt facies eorum. Græcus primam probauit: habet siquidem, Rectitudines, vel æquitates vidit facies eius, hoc est approbauit & fauere se rectis declarauit. Consolatur autem hic versus, vt in iustitiæ studio nihil defatigemur, quamlibet malam gratiam rependat mundus, satis sit Deo nos charos esse, eúmque sereno fauentique nos vultu semper aspicere: & tum præcipue, quũ improbi nos crudelissime insectantur, & non solùm amico, sed omni aspectu dedignantur. Iudicium omnium penes Dominum est, non penes mortales, eiúsque fauor seruat in æternum, quũ horum nusquam non adferat exitium. Neque enim fauet, nisi se diligentibus: at qui diligit mundum, non est in eo (inquit Iohannes) dilectio Patris.

PSALMVS XII, in genere mixto, [illegible].

ARGVM. *Queritur iustitiam & fidẽ ubique concidisse, versutos & fraudulentos assentatores omnia occupare. Orat ut Dominus mu-*

fertus afflictorum, quos illi diuexant, opem, iuxta uerbū suum, quod uel solum fallere non potest, ferat: suósque à perditorum colluuie seruet.

PARAP.

1 PRæsuli ad Scheminith, Ode Dauidis.
2 Fer opem ô Iehouah: nam nulli supersunt boni, qui fidem colant, nulli
sunt inter homines reliqui.
3 Vanū est quicquid alter alteri loquitur: falsò blandiuntur, ore aliud promūt,
corde aliud tegunt.
4 Excindat Iehouah os falsò blandiloquum, linguam loquentem superba,
5 Eorum qui apud se cogitant, Linguis nostris nobis autoritatē vendicabimus:
os nostrum penes nos est, quis noster Dominus?
6 Propter vastitatem afflictorum, propter eiulatum inopum, nunc exurgam,
dicet Iehouah: Feram salutem, sic affabitur eum.
7 Iam dicta Iehouæ, dicta pura, habentia instar argenti excocti in catino ter-
reo, depurati septies.
8 Tu Iehouah serua & custodi illos à natione ista in sempiternum.
9 Circunfluunt vndique improbi, dū probrosi primas inter homines obtinēt.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *SErua Iehouah, quoniam bonus consumptus est, quoniam imminuti sunt fideles de filiis hominum.*
3 *Vanum loquuntur quisque cum proximo suo, labio blanditiarum, corde & corde loquuntur.* Ad verisimilitudinem propendet, & hunc Psalmum contra eos esse compositum, qui Schaule rege primas in regno habebant, homines perditi fraudibus, iniuriis, & arrogātia omnibus molesti. De quorum improbitate & malitia, Vates & Psalmo 5, 55, & 56, 57, 58, 59, vehementer queritur. Ergo tanquam animo iam dolore & indignatione cōtra istos improbos adulatores & delatores (qui primam in regno potentiam nacti, grauiter quosque innoxios opprimebant) feruenti & exæstuanti exclamat, Serua, succurre, fer opem ô Iehouah, quia nulli supersunt boni, &c. Sic sanè exclamare solemus, quum nihil prorsus præsidii superest: & nisi subito Deus auxilium ferat, actum esse creditur. Etenim quum summa rerum esset penes pestilentissimos quosque, ex dolis & mendaciis consutos, & bonorum fidémque colentium nulla penitus ratio haberetur, vt gubernaculis rerum nusquam admouerentur, status regni Iisraelitici erat vtique quamperditissimus: atque ideo res ipsa cogebat, Dei opem, vt rebus in summum periculum adductis, efflagitare. Quod enim ait, *consumptus est bonus*, id est nulli boni supersunt (enallage numeri est) & fidi imminuti sunt à filiis hominum, id est desierunt esse inter mortales qui fidem colant: de iis dixit qui tum potestate aliqua fungebantur. Nam supererant boni & fidi, quorum versus sextus meminit, qui à peruersis illis opprimebantur. Verùm hi adeò deiecti & vastati ab illis erant, & mali quique exaltati, vt nulli prorsus iam boni superesse viderentur. Nam alioqui boni, vtpote silentii & quietis amantiores, fere latitant, malis vbique sese, dum licet, ingerentibus, & nusquam non obturbantibus. Qui boni dicantur, in quartum versum quarti Psalmi exposui. אמונים fidi, fideles, veraces, fidei seruātes, & veritatis studiosi sunt, ex fide bona synceriter & candide omnia dicunt & faciunt. Hos bonis non iniuria Vates iunxit. nemo enim bonus, id est ad demerendum quoslibet propensus fuerit, qui non & fidem ex animo colat. Hinc versu tertio, eius quod secundo queritur, nullos superesse bonos, nullos fideles, rationem redditurus, doli tantùm & fallaciarum quæ passim obtinuerant, meminit, *Vanum*, inquit, *loquuntur, quisque cum proximo suo*: hoe est quæcunque alius alii loquitur, vana sunt, falsæ blanditiæ, & verba duplicis cordis, nempe malum proximo quærentis, & bonum verbis simulantis. Mali etenim sibi ipsis tantùm amici sunt: ideo fallere & decipere alios, vt inde sibi emolumenta parent, industriam existimant dignam laude.

4 *Excindet Iehouah omnia labra falsarum blanditiarum, linguam loquentem magna.*
5 *Qui dicunt, Linguis nostris prævalebimus, labra nostra nobiscum, quis dominus nobis?* Pro labiis in versu quarto, os posui, eo quòd Latinis hæc metonymia per labia sermonē transnominandi, non sit in vsu. In versu quinto, pro Linguis nostris roborabimus: reddidi, Autoritatē vēdicabimus: nā id significare Vates voluit, vt & R. Schlomoh visū est, qui נגביר per נגבור interpretatur, id est linguis nostris magni & potentes erimus. Etsi verò quartus hic versus legi possit vt vaticinium, quia tamē Vates Psalmū cœpit cum exclamatione, magnæ cōtra illos perniciosos mēdaciorū & fraudū cōcinnatores, qui tū omnia poterāt, indignationis teste, & candē per totū Psalmū præ se fert: visum est personæ, quā exhibet, magis cōsentaneum, vt imprecationem, quæ hoc versu

f.iii.

dicit, accipere. Falsis vero blanditiis & assentationibus iungit arrogantiam, & solitam perditis aulicis magniloquentiam. Nihil siquidem istis æque blãdum iuxtà, & arrogans atque fastuosum: neminem respiciunt, neminem verentur: nihil mentiri eos, nihil fingere pudet, dummodo primas in rebus omnibus obtineant, & sint bonis formidabiles. Horum arrogantiam quo plenius Vates exprimeret, vsus est mimesi, ipsorum verbis superbiam & arrogantiam eorum referens. Illud, Labia nostra à nobis sunt: quod reddidi, Os nostrum penes nos est: id est quod Loqui quæcunque libuerint, & facere nobis licet, nemo est quem veremur. Quis enim noster Dominus est? Sic sanè habent animi deploratorum, simulatque potentiam aliquam consequuti sunt: nullam se tenere legem putant, nulla eos incessit religio: nulla mouet vel Superûm, vel hominum autoritas. quo minus indignum Vate arbitremur, quòd excindi & disperdi hosce petit.

6 *Præ vastatione afflictorum, præ gemitu pauperum, nunc exurgam, dicit Iehouah: ponam in salute, loquetur ei.*

7 *Sermones Iehouæ, sermones puri, argentum excoctum in catino terræ, depuratum septies.* Propter enargiam, descripsit versu superiori malorum arrogantiam ipsorum verbis: ita commodùm nunc auxilij promissionem ipsius Dei verbis canit. Ad dinosim facit & illa geminatio, quòd bis præ vel propter dixit, *Propter vastitatem afflictorum, propter eiulatum inopũ*. Et hæc pauperum vastatio atque eiulatus, causa est cur Dauid se impiis istis assentatoribus tantopere indignatum testetur, atque ardenter adeò Dei contra illos opem imploret. Hos verò afflictos & inopes, bonos & innoxios intelligit, qui fraudibus & direptionibus malorũ patebant: in quos illi ita grassabantur, vt eos penitus deuastarent, & ob iniurias iam intolerabiles cogerent eiulare. Neque enim otiosa est in vastitatis & eiulatus verbis amplificans hyperbole. *Ponam in salute*, ad verbum habetur. id interpretatur Kimhi, Ponam afflictos in salute: hoc est iuuabo eos, & eripiam. At Abraham Ezra, idem valere arbitratur, Ponam in salute, atque Feram opem, sicut Prouerb. 9. a. 5, ad verbum habetur, Comedite in pane meo, & bibite in vino meo: pro, comedite panem meum, & bibite vinum meum. Loquetur ei יפיח לו. Hoc puto Vatem adiecisse ad exprimẽdum Diuini auxilij certitudinem: neque enim potest esse vanum quod dixerit Deus. Quo igitur ostenderet Propheta nihil esse certius, quàm vt Deus innoxios violentiæ malorũ eximeret, geminare voluit Dominum dixisse, se opem laturum. Si verò לו turbã pauperum referat, intelligi datur, Deum non solùm apud se, vel alios, verùm ipsis etiam afflictis testari, se eis opem laturum. Solet sanè Deus, & prædicat id de eo omnis Scriptura, suos dum affliguntur grauius, ipse affari, certósq; salutis ferendæ reddere: nam hac sola ratione consolari possunt. Proinde verti, *Sic affabitur eum*, subaudi, afflictum. Rabi Schlomoh istud יפיח לו interpretatur, loquetur de illis, vt intelligas sic de oppressis pauperibus Dominum loqui, & salutem eis promittere. Quia autem לו singulare, & ferè reciprocum est, possit etiam accipi vt illud Psalmi 98. a. 1, הושיעה לו ימינו, id est saluauit sibi dextera sua: & intelligi quòd Vates dicere voluerit, Deum secum ita loquutum esse, sic definisse, vt salutem afflictis suis ferret. Kimhi יפיח tanquam à פח, id est laqueo veniat, per illaqueare, vel ponere laqueos interpretatur: putátq; id significare quod significat Prouerb. 29. b. 8, Viri versuti יפיחו, id est illaqueant vrbem. Secundum hunc itaque, sensus erit, Saluabo pauperes ab iis qui illis laqueos ponunt. Concisior est hæc particula, quàm vt vnus & indubitatus eius sensus reddi possit. vnde sic variant enarratores. Hieronymus reddidit, Ponam in salutari auxilium eorum: quod miror vnde sumpserit. Chaldæus habet, Impiis verò testificabitur malitia: παῤῥησιάσομαι ἐν αὐτῷ, id est confidenter agam in eo. Vtcunque autem hæc particula ambigua sit, satis tamen constat, id quod pio etiam satis fuerit, Dominum suis in tempore opem ferre, etiam si ad tempus sinat eos ab improbis obteri & vastari. Hanc siquidem ipse pollicetur, ipse dicit auxilio se illis fore. Iam dicta eius pura sunt, hoc est syncerissime vera, omni vanitate defæcatiora, quàm plumbo vel alia admixtione argentum sit quod excoctum depuratúmque est septies, hoc est pluries. Scripturæ enim consuetudo est, per septenarium numerũ indefinitam multitudinem significare. Infrà Psalmo 19. b. 8, Præcepta Iehouæ pura, & timorem mundum canit: ad eandem similitudinem, vt videtur, alludens. Apertius ea vsus est Schlomoh in Prouerbiis, cap. 10. c. 20, Argentum electum, lingua iusti. Et cap. 17. a. 3, atque 27. d. 21, Excoctor argento, & fornax auro: Iehouah autẽ explorat corda. quod est, sicut excoctor argentum, & vis fornacis aurum, ita explorat Deus corda. Maleachi quoque 3. a. 3, prædicitur de Domino, sessurum, & filios Leui excocturũ atque purificaturũ sicut argentũ, &c. Allegoricôs magis quàm parabolicôs hæc Psalmographus extulit. dicit enim ad verbũ, Dicta Iehouæ, dicta pura, argentum excoctum, &c. idque plus dinoseos habet, & sonat quid amplius, quàm si dixisset, Sicut argentum. Ne tamen quid obscuri esset, similitudinis particulã adieci, sicut & multis in locis addenda est, de quo versu 1, Psalmi 11. Quod verti, In catino terreo, est Hebræis, בעליל לארץ, Kimhi interpretatur dominum terræ, id est eximiam terram. ב enim vt radicalem accipit. Alii ב vt

ſeruilem, & עליל pro catino in quo argentum excoquitur, accipiunt. Vtraque autẽ interpretatio in ſentẽtia verſus huius, qui puriſſimo, ſummæque defæcato argẽto, dicta Dei propter ſynceriſſimam eorum veritatem, & æternam certitudinẽ aſſimilat, nihil variat. Quare multis de vocula hac diſputare, foret ſuperuacaneum. Noſtra intereſt potius iſta ſic animis cõmendare, nequid dum premit aduerſitas, dum nos vaſtant ſuperbi hoſtes Dei, de his Domini dictis, quibus ſe adfore nobis ſuis verbis promittit, addubitemus. Certè parũ pura illa, parũ ſyncera ſæpenumero habentur, dum ea ægrè adeò animis vel leuiter vexatis ſufficiunt, quãlibet inculcentur. Iis verò qui proximos etiam lædũt, non modò argẽtum illa non ſunt, ſed plumbum, & ſiquid eſt plumbo vilius.

8 *Tu Iehouah cuſtodis illos, conſerua eum à generatione iſta in ſeculum.*

9 *Circunquaque ambulant improbi, ut exaltentur probra filiis hominum.* Satis liquet, precari Vatem verſu 8, pro oppreſſis vaſtatiſque pauperibus, vt illos Dominus à natione perditorũ ſeruet. At obſcuritatẽ ingerit, quòd poſteaquam dixit, Serua illos: ſubiũxit in ſingulari, cuſtodi hunc vel eũ. Kimhi videtur hoc perinde eſſe, atq; ſi in plurali dixiſſet, Eos. hunc ſequutus ſum, nec diſſentit Chaldæus. Græcus vtrobique Nos poſuit. Attamẽ à more Pſaltis nequaquam alienum foret, ſi hic vel pro ſeipſo, vel certo quopiam amico fortè inter peruerſos illos verſante, ſiue Iehonathã, ſiue alio, peculiariter oraſſet. Haud verò vacat affectibus, quòd neq; eos pro quibus, neque eos cõtra quos orat, nominatim exprimit, ſed incertis vtroſque relatiuis deſignat, Serua illos, cuſtodi illum. Et haud ſcio an etiam quum dicit, Serua illos: certos aliquos qui à ſuperbis & impiis illis adulatoribus diuexabãtur, intellexerit, ac voluerit obſcurè ita eos deſignare, ad indicãdum vim tyrannidis, qua tum boni quique ita opprimebantur, vt non liceret tutò eis vel bene precari. Indubiè quando crudeliter adeò deſæuitum erat in Sacerdotes, ac omnes Nobe inhabitantes, eo quòd princeps Sacerdotũ Achimelech panes aliquot Dauidi dediſſet, quem tamen putabat in negotio regio verſari: haud potuiſſet abſque certo periculo, amicorum eorum qui ab impiis illis opprimebantur, in huiuſmodi oda, qua illos oppreſſores pauperũ ſuis depinxit coloribus, meminiſſe. Abraham Ezra diuerſam habet interpretationem. ſic enim iungit verſum 6, 7, & 8, Nunc exurgam, dicet Iehouah, ponam ſalutem, id eſt ſaluabo eum qui loquetur apud ſe dicta Iehouæ, dicta pura, &c. hoc eſt opem feram meditanti in Lege mea. His tum facit Vatem ſubiungere, Tu ſeruabis illos tuos ſermones, & cuſtodies meditantem in illis. Pius lector deligat ſibi quam exiſtimauerit interpretationem germaniorem. Verſus nonus cauſam habet cur à natione improba bonos ſeruari precetur. Circunfuſi, inquit, ſunt vndique improbi quũ exaltantur, quũ principatum obtinent זלות, id eſt opprobria, vel vilitates: & ſubauditur viri, vel homines. Solet nanque lingua Sacra ſubinde hac antonomaſia vti, vt epitheta ſola ponat ſuppreſſis nominibus: fortitudinem, pro viris fortitudine præditis; quos ſuo more viros fortitudinis vocat: iniquitatem pro iniquis, id eſt vt Scriptura loquitur, pro viris iniquitatis. Pſalmo 109. a. 4, Pro eo quòd diligebam eos, illi odio me proſequebantur, ego autem oratio. id eſt eram vir orationis, hoc eſt orabam. Sic loquitur hic, quum exaltantur vilitates, id eſt viri vilitatum, hoc eſt viles, probroſi, nullius pretii. Sunt qui vocem hanc deducant à זלל, quod vorare ſignificat: quaſi Vates hic ventres & heluones notarit. ſed quid hoc ad argumentũ Pſalmi? Totus enim de iis queritur qui dolo & fraudibus obtenta tyrannide, innocentes diripiebant & vaſtabant. Tales haudquaquam ſolent ingluuiei ventris ſeruire, propterea quòd nõ minus ad tuendam quàm inuadendam tyrannidem in populo libero, multo aſtu opus ſit & vigilantia. Vero igitur propius videtur, viles iſtos vocari, quòd nulla virtute eſſent inſignes, & ingeniis ſordidis, ac quorumlibet libidini addictis: quales ii ſolent eſſe, qui apud ſtultos principes adulando, potentiam aliquam conſequuntur, & in perniciem bonorum ad primas dignitates euehuntur. In hos præcipuè hic Pſalmus compoſitus eſt, quibus nulla quoque eſt regnis & rebuſpublicis peſtis nocentior. Hinc ſapiẽtes homines multo optabilius cẽſuerunt, habere principem ſtultum & malum, & conſiliarios atque miniſtros bonos & prudentes: quàm hos improbos & pernicioſos, principem verò ſapientem & recti ſtudioſum. Nam omnia ferè per aulicos ſuos, principes audiunt, vident, loquuntur & agunt. quare quum hi perditi ſunt, quamlibet boni ipſi principes exiſtant, omnia tamẽ peruertuntur, & in perniciem bonis ac toti Reipublicæ detorquentur, quantumuis ab ipſis principibus inſtituta ſint ſapienter & piè. Ex hoc itaque Pſalmo Sancti meritò excitari debent, vt contra has peſtes Deum enixè & ardenter precentur, qui vnus liberare illos poterit propitius, ſicut per eos exercet iratus. Etenim & Schlomoh ſcripſit, Dum poteſtate pollent iuſti, lætatur populus: dum autem dominantur improbi, gemit populus. Kimhi illud, Circunquaque oberrant, vel circunfluunt: pro eo accipit, Circundant improbi vndique bonos, quo eos diripiant & perdant, dum opprobria, id eſt ii qui velut fæx hominum ſunt, primas rerum fuerint aſſequuti. Iſti verò hodie in omnibus aulis

1.Sam.22.

Pro.29.a.

regnant, quo minus admirandum, florentissima alioqui regna sic bellis atrocissimis collidi, & bonos vtique ita vastari vt nulli ferè superstint:improbis autem & scelestis,qui non tam homines,quàm hominũ monstra ac carcinomata quædam sunt, vbique agminatim discursantibus,& omnia peruertẽtibus,& cõturbantibus. Dicat tandẽ & loquatur Dominus,Nunc exurgam,nunc opem feram,vt pessundentur mali,exaltentur boni:hoc est regnet ipse in bonis,profligato Satana,qui in malis contra bonos tam sæuam exercet tyrannidem.

PSALMVS XIII, [illegible] δεητικός.

ARGVM. *Deprehensus in ancipiti periculo,Deo,quòd succurrere differat, miserè queritur. Et simul ne suo casu hostes exhilaret,sed seruatus potius Dei bonitatem celebret,precatur.*

PARAPHR. 1 PRæsuli,oda Dauidis.
Quousque perseuerabis ô Iehouah,me negligere? quousque respicere me
2 dedignaberis?
3 Quousque deliberabo cum animo meo, discruciabitur quotidie cogitationibus cor meum? quousque superior erit hostis meus?
4 Respice, annue mihi ô Iehouah Deus mi, lucem vitæ irradia,ne mortis somnus occupet:
5 Ne dicat hostis meus, Præualui ei: ne gaudeãt qui me infestant, si nutauero.
6 Sed fac vt cor meum,qui de tua bonitate nitor, de auxilio tuo gaudeat:vt canam laudem Iehouæ,quum rependerit mihi.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *QVousque,ô Iehouah,obliuisceris mei perpetuo? quousque abscondis faciem tuam à me?*
3 *Quousque ponam consilia in anima mea, molestiam cogitationem in corde meo quotidie? usquequo exaltabitur inimicus meus super me?* Inducit se miserè perplexum,multáque anxietudine cõstrictum, sicque cõsternatum, vt sibi videretur se à Deo prorsus negligi, vtpote cuius ille oblitus esset,& à quo faciem suam,hoc est omnẽ fauorem,curámque auertisset. Hinc enim sibi tantam rerum suarum perturbationem & calamitatẽ incidisse colligebat. Nam tum Deum nostri rationem habere,curámque gerere sentimus,quũ suo donatis Spiritu omnia secũdare efficit. Ergo vbi aduersa omnia essent, in animo suo cõsilia ponebat,id est anxiè quid sibi facto opus esset,deliberabat:quúmque non occurreret quid præstaret,& quo se pacto periculo eximeret,discruciabatur in corde, variis & diuersis cogitationibus distractus, ita vt fit dum quis ab hostibus circumuentus,nullam potest elabendi viam excogitare. Ex hoc certè animi sui habitu quem describit,verisimile videtur & hunc Psalmum compositum de præsenti aliquo periculo,in quo fuerit dum exularet, & eum Schaul proximè persequeretur, deprehensus. Sæpenumero enim ita à Schaule obrutus fuit, vt nullum prorsus effugiũ pateret: sicq; pluries rerum suarum incertus factus est,vt quid sibi faciendum esset,dispicere prorsus non posset. Huiusmodi ergo necessitate constrictus,ad Deum animum extulit,& eius opem implorauit. Deum nostri obliuisci, & suam à nobis abscondere faciem, pro eo poni quod est nos negligere, quod tamen ita afflicto videatur,non sit reipsa,satis dictum est in Psalmos superiores.

4 *Respice,responde mihi ô Iehouah Deus mi,illumina oculos meos,ne dormiam mortem.*

5 *Ne dicat inimicus meus,Superaui eum gaudeant infestatores mei,quum nutauero.* Questus est,se à Deo negligi,Deum à se faciem suam abscondere:nunc ergo orat vt respiciat, & animum ad suam afflictionem aduertat. Sic questus est, se anxiis cogitationibus distrahi & affligi, dum nullum posset effugium inuenire: contra hoc precatur, vt sibi Deus annuat & respondeat quid sequatur, qua demum via elabatur ex discrimine. Eodem facit & quòd petit vitæ lucem impartiri, illuminari sibi oculos, hoc est dispelli prementiũ malorũ velut grauedinem & tenebras, quas mortis somnus consequi solet. Ne dormiã mortẽ, eclipsis est:nã dicendũ erat,Ne dormiam somnũ mortis. Hebræis enim vt aliis gentibus,pleraque nomina à verbis cõprehenduntur,vt inquit Ab Ezra. Ita hìc dormiam,somnũ in se comprehendit. De eo quòd hostium insultationẽ tantopere deprecatur, diximus in versu 8, Psalmi 6. Cum illorum victoria & insultatione, vir diuinus coniunctam videbat blasphemiam & contumeliam Dei:eam igitur,non suam deiectionem horrebat. Ex his verò discendum, dum nos Deus suo Spiritu non ducit, nostris cõsiliis cumulari posse afflictionem, & inanibus curis animum frustra exedi: expediri autem & recta capi cõsilia non posse. Ante omnia igitur,vt nos Deus respiciat,suóq; oraculo dirigat, precandum. Qui si deserat, nulla sufficit vigilantia, nulla circunspectio,nulla cautio, quin is somnus obrepat, ea occupet oscitãtiæ supinitas, quam indubitatus interitus comes sequatur. Quo enĩ magis malis nos extricare conabimur Dei Spiritu destituti, eo magis intricabimus:

vti Pharaoni, Schauli, & populo Iisraeli, quoties ad alia quàm Dei præsidia confugit, euenit: & experiũtur quotidie qui sibiipsis cõsulere & prospicere, aut periculis quibus circumueniũtur, sese expedire conantur. Quidam nostrorum hunc Psalmum precationem faciunt contra Satanã. Quòd si seruata historiæ veritate per anagogiam fiat, vt sicut se Dauid ab hostibus suis visibilibus seruari petierit, ita petamus nos seruari à vi & astu Satanæ, non paulo propior menti Psaltis eiusmodi interpretatio erit, quàm sit Iudæorum qui de suo exilio queri hunc Psalmum volũt: & quòd quater repetatur Vsquequo, quatuor ipsorum respondere contendunt oppressionibus, quas pertulerunt à Chaldæis, Persis, Græcis, & Romanis.

6 *Et ego bonitate tua nitor, gaudeat cor meum in salute tua: canam Iehouæ quum rependerit mihi.* Vt deprecatus iam est gaudium hostium de suo casu, ita nunc orat vt liceat gaudere, gratiásque Domino agere de sua salute, quum sibi Deus repẽderit, non quidem iuxta sua merita, sed iuxta suam fidem: nitebatur enim bonitate Domini, quũ hostes eius suis confiderent & artibus & viribus. Dignus igitur erat cui Dominus opem ferret, indéque cor eius solido gaudio perfunderet: sicut fidei comites semper sunt pax & gaudium, vnde & iugis nascitur gratiarum actio. Nequit sanè cõfundi qui in Dominũ sperauerit. Vt igitur talem voti compotem fieri necesse est, ita de percepta salute huiusmodi tandem gaudeat, gratiásque Domino agat, oportet. In versum 1, Psalmi 4 & 9: atque 10, Psalmi 7, de commemoratione propriæ iustitiæ, & repensione quam pro illa Sancti orant, diximus.

PSALMVS XIIII.

Omnia plena esse impiis & palàm perditis hominibus queritur. Ingenium eorum quo nihil magis corruptum, putidum, & molestum, describit. Tum ultionem his, & salutem innoxiis quos hi proterunt, imò uorant, precatur, & simul prædicit ARGVM.

1 PRæsuli Dauidis. Homines nequam dicunt intra se, Nõ est Deus, deprauatis PARAPH.
& abominandis studiis sunt: non est qui quod bonum sit faciat.
2 Iehouah è cælis homines speculatus est, si videret intelligentia præditũ, quíque Dei aliquod studium haberet.
3 Vsqueadeò cunctos pariter è via deflexisse, periisse: neminem esse qui quod bonum sit faciat, ne vnum quidem?
4 Nihil adeò mentis esse vniuersis istis prauitati deditis? populum meum vorãt, ac siquis panem voret: nulla Iehouæ religione tenentur.
5 Illic pauore consternabuntur: nam Deus est in natione iustorum.
6 Consilium quod afflicti sequuntur, vt rerum suarum præsidium in Iehouah ponant, illi rident.
7 O vtinam è Siion salus Iisraeli cõtingat! quũ enim Iehouah populi sui captiuitatem finiet, lætabitur Iaacob, gaudebit Iisrael.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 D*ixit nequam in corde suo, Non Deus: deprauauerunt, abominandum fecerunt opus, non faciens bonum.* Ab. Ezra & D. Kimhi hunc Psalmum in Gẽtes quibus hodie Iisrael seruit, compositum autumant: R. Schlomoh hunc in Nebucadnezar: & æmulum eius LIII, in Titum. Nos D. Paulum sequuti ad Romanos 3.b.10, intelligimus vtrunque & ad Iudæos pertinere: quòd mẽtio eorum hic fit qui populum Dei ceu panem exedunt. Ab. Ezræ argumentum est in Ethnicos, qui opprimant & vorent Iudæos, Psalmum hunc dictum. At quid queritur Dominus in Micha 3.a.1, de capitibus & principibus domus Iisrael, comedisse eos carnem populi sui, excoriasse eos, ossa eorum confregisse, atque ceu in ollam coquenda disposuisse? Nec offendit quòd precatur populi Dei captiuitatem finiendam. Verè siquidem dum scelesti rerum potiuntur, ac pro libidine sua innocẽtes diripiunt, & vt habet Psalmus, exedunt, populus Dei captiuus tenetur, & quidem ab ipsissimis Ethnicis, quibuscunque ii sint ceremoniis initiati. Neque enim ceremoniis, sed fide & religione populus Dei censetur, de quo in versu 16 Psalmi 10, nonnulla diximus. De consceleratis igitur & perditis hominibus, qui dum Schaul regnum obtinebat, bonis omnibus infesti erant, virtutem omnem pessundabãt, flagitia euehebant, Psalmum interpretabimur: vnde per se patebit, quantum eis & in alios competat. Quæ enim Scriptura siue de bonis, siue de malis habet, ferè catholica sunt, quòd vtrique omnibus sæculis sui similes sint: sicut & Christus à seipso in bono, & Satan in malitia, nihil variat. Quinquagesimus tertius Psalmus, paucis exceptis, quæ & in nostra explanatione annotauimus, eadem quæ hic habet. Simul igitur vtrũque enarrabo. Primùm itaque omnium, flagitiosorũ fontẽ Psaltes aperit, quum ait, *Dixit*, vel *cogitauit nequam in corde suo, Nõ est Deus.* Etenim qui verè Deum esse agnoscit, exactorem esse virtutis & iudi-

cem ignorare non poteſt,atque ideo prauis ſuis cupiditatibus frena haudquaquã laxabit. Præcipuè tamen eo abſtẽtus,quòd ſicut Deum eſſe,ita & optimum eſſe nouit. Inde enim rapitur,vt ſummo ſtudio ipſum colat, & approbare ſe ei ſummopere ſtudeat.Hinc toties negat D.Iohannes in ſua Epiſtola, eum neque Chriſtum neque Patrem noſſe, qui fratrem non diligat. Certò nãque parit ex ſe Dei cognitio amorẽ eius,hinc ſtudium & imitationem. De qua re in diſputatione quam de Legibus & libero arbitrio primo Pſalmo ſubiunxi:item in tractatu de natura fidei,poſt enarrationem Pſalmi 2,quædam diſſerui.Habent quidẽ & reprobi aliquid cognitionis Diuinæ,& quantum ſatis eſt,vt omnis eis ſcelerum exempta ſit excuſatio:attamen ſolida & iuſta quæ amorem ſui ſuperet,& Dei gignat, haudquaquam illis contingit, alioqui mali perſeuerare haudquaquam poſſent. Proinde qui ſeſe flagitiis addicunt,& in quæuis ſcelera præcipitãt, primùm obfirmant apud ſe quantum poſſunt,non eſſe Deum,etiamſi id penitus perſuadere ſibi nequeant : id quod eo de ſe produnt , quòd Diuinæ vltionis metu identidem exanimantur. Inde verò euadunt inquinati mente & conſcientia , atque per omnia reprobi in ſuis ſtudiis, & operibus peſſimis planè obbruteſcunt.Hebraicè habetur נבל,ſingulare pro plurali. Id ferè vertũt,ſtultus ſiue inſipiens:neque ſine ratione.Nã Deut.32.a.6, ſapienti opponitur,populus נבל,id eſt ſtultus,& non חכם,id eſt ſapiens. Verùm nõ quamlibet ſtultitiam,ſed quæ ſit cum ſcelere cõiuncta,hoc nomine ſignificat. Nam dicitur נבלה vitium oblatum Dinah filiæ Iaacob, Gen.34.a.7:ſtuprum virginis, Deut.22.c.21: ſacrilegium ex anathemate Iericho , Iehoſuah 7.c.15 : ſcelus admiſſum in vxorem Leuitæ, Iudic.19.f.24: vis illata pudicitiæ Thamar , 2.Schm.13.c.12. Hæc autem nõ tam ſtultitiæ quàm perditæ nequitiæ & peruerſitatis facinora fuere. Hinc & A-

1.Sam.25.d.25. bigail de viro ſuo,qui durus & malitioſus erat,dicebat, Iuxta nomẽ ſuum ſe habet, נבל vocatur: & נבלה,id eſt nequitia & peruerſitas cũ eo. Sic & Hoſeah 2.b.10,Et nũc reuelabo נבלות, id eſt perditam ſuperſtitionibus, & aliis vitiis vitam eius, corã oculis amatorum eius. Vt igitur folium, cui ſuccus ſuus defecit:item cadauer,eo quòd exceſſerit vita,נבל dicitur:ſic puto & nihili hominẽ,cui deſit recta ratio,veræ vitæ ſuccus,נבל nominari, de quo & in verſu 3,Pſalmi 1. Galli quoque huiuſmodi contemptibilium hominũ peſtes deteſtantes, *vieille charongne* appellare nonnunquam ſolent. Hinc ergo נבל,hoc loco nequã vertere viſum eſt. Nequitiam ſiquidem putat Cicero,in 3 libro Tuſculan.quæſt.rectè opponi frugalitati,quã dicit fortitudinem,iuſtitiam,prudẽ-

σωφροσύνη. tiam complecti: ipſam autem eſſe quam Græci σωφροσύνην, Latini ferè temperãtiam dicunt: cuius proprium videlicet eſt,motus animi appetentis regere & ſedare,ſempérque aduerſantem libidini,moderatam in omni re ſeruare conſtantiam. vnde ſicut frugalitas à fruge,qua nihil melius è terra oritur,dicta eſt:ita nequitiam ab eo vocatam exiſtimat,quòd nequicquam eſt in tali homine,ex quo idem nihili dicitur. Primus itaque gradus vitæ cõſceleratæ eſt,in animo ſtatuere,non eſſe Deum: proximus deprauare vias, id eſt nihil rectè & ordine gerere, ita vt neceſſe eſt cupiditatum ſeruos:inde Deo & bonis euadere abominationi,ſicut ſanis malè morbidi,& putida cadauera. Hinc ſiquidem mutuata abominationis metaphora eſt, in Scripturis admodũ frequens. Vt enim recto iudicio præditis, nihil habetur virtute amœnius atque illicibilius, ita vitiis nihil illis eſt æquè execrandum atque deteſtabile. Vnde Prouerbiorum 29.d.27, Abomina-

Genes.34.d.29. tio eſt iuſtis vir prauus. Hinc dicebat Iaacob filiis ſuis Symeoni & Leui, patrata cæde Sichimitarum,& oppido eorum depopulato, Defœdaſtis me vt puteam inhabitatoribus regionis Chenaan. Audito enim quòd pace ſimulata inopinãtes contrucidaſſent, nemo non abominabatur & execrabatur homines tam ſæuos & crudeles . Hinc & Paulus odorem vitæ ſe appellabat , ad vitam electis, quòd Chriſtum illis afferret, quo nihil potuit afferri illis ſuauius atque optatius: ſed contrà, mortiferum odorem reprobis. Nam & ſcelerato abominatio eſt qui recta via graditur,in Prouerbiis loco memorato. Porrò Hebræi lectionem ſic ordinant, Deprauauerunt,ſubaudi vias ſuas:abominandum fecerunt opus,hoc eſt abominanda facta deſignarunt. Vltimum eſt, quòd nemo inter hos facit quod bonum eſt, id eſt nemo quenquam afficit beneficio. Sua enim iſti vbique etiam cum aliorum iniuria quærunt. Ieſchaiah 1.d.17 , vſurpatur benefacere, pro eo quod eſt iuſtè & benignè agere cum iis quibuſcum verſeris . Idem eſt & bonum facere. Quid enim Vates bonum vocet,quàm quod Lex requirit:ea autem omnia ſic inſtitui poſtulat, vt inde ad proximos ſemper aliqua vtilitas perueniat. Inde Græcus habet, *οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα*, id eſt non eſt faciens bonitatem.

2 *Iehouah è cælis ſpeculatus eſt ſuper filios hominum,ad videndum num ſit intelligens,inquirens Deum.*

3 *[Nam] omnis deflexit,ſimul computruerunt,non eſt faciens bonum, non eſt etiam vnus.*

4 *Nunquid cognoſcent omnes operarii prauitatis?comedẽtes populũ meum,comederunt panem,Iehouam non inuocarũt.*

Verſus 1,Pſalmi 53,Dixit ſtultus in corde ſuo,Nõ eſt Deus:deprauauerũt,& prauitate facti ſunt abominandi. Vocem עלילה,id eſt factum,omiſit,& עול,id eſt prauitatem vſurpauit. Senſus idem eſt. Chaldæus habet, Corruperunt opera,adinuenerunt occaſiones, non eſt qui operetur bonũ.

Sed vnde desũpserit illud, Adinuenerũt occasiones: non video. In versu 3, quod verti *periisse*, est Hebræis computruisse: quæ metaphora durior visa est auribus Latinis. Porrò quo maiore vehementia Vates consceleratam & perditam eorum vitam, in quos Psalmum cõscripsit, detestaretur, inducit Deum quasi attonitum & stupentem, omnes adeò à recta via deflexisse, sceleribus quasi computruisse, neminem prorsus, ne vnum quidem, benefactis studere: nihil quẽquam cogitare, nihil cognoscere, nullam habere mentem, cunctos vorare populum suum, & in his omnibus nullo penitus sui metu exterreri, sui nũquam meminisse. Et quo magis hæc rudiorum animis infigat, fingit Deum è cælis in homines despexisse, & speculatum eorum vitã, vt videret num quis recta intelligentia valeret, prudentia vera quisquam esset præditus, & ipsius solicitus, quæ sola vera demum sapientia, prudentia, & intelligẽtia est. His autem significat, nihil horũ rè apud sceleratos istos fuisse. Eũ enim qui omne bonũ est, omnia vnus potest & largitur, quis vecognoscat, nec simul suspiciat, veneretur, & approbare se illi totis viribus studeat? Quòd verò rectæ intelligẽtiæ inquirere Deum, hoc est studere Deo, cura teneri ei gratificandi coniunxit, idem est quod Psalmo 111.h.10, & Prouer.1.a.3, habetur, Timor, vel reuerẽtia Dei, initium sapiẽtiæ est. Quid nanque sapere est, quid esse prudẽtem, quàm sic videre quæ vera, quæ bona sunt, vt bene beatéque viuere contingat? At hoc vna Dei cognitio suppeditat, quæ quum solida est, cõtinuò ex se gignit Dei studium & cultum, hoc est vitam, sicut omni virtute ornatam, ita & veris bonis ad iustam beatitudinem circũfluentem. In eo verò quòd fecit Deum è cælis despexisse, solita Scripturæ anthropopathia est. Sic Genes.6.h.5, Et vidit Iehouah quòd multa esset hominũ prauitas. Et 11 a.5, Et descẽdit Iehouah, vt videret ciuitatẽ & turrim. Item Genes.18.c.21, de Sodomitis, Descẽdam, inquit, & videbo an iuxta clamorem qui ad me peruenit, omnia commiserint. In Psalmo 53, variat tãtùm principium 4 versus. Habet enim illud, Cuncti deflexerunt pariter, affirmatiuè: quum id hîc habeatur admiratiuè, Nunquid omnes deflexerunt? Habetur etiam hic סר, illic סג, sed significatum idem est. Tritissima autem est in Scripturis hæc deflexionis vel auersionis translatio. Qui enim iuxta Dei præscriptum viuit, ille ceu seruus Dominum sequitur: qui illud cõtemnit, velut se ab ipso auertit, & aliò deflectit. Quod ergo Vates dixit omnes deflexisse, idẽ est ac si dixisset, Legem Dei reiecisse. Hinc iam subiicit quæ & primo versu dixerat, nempe computruisse eos, & neminem eorũ, ne vnum quidẽ, boni aliquid facere. Quæ vt maiore dinosci diceret, fecit ista Deum de sceleratis pronuntiare, & id postquam è cælis prospexit, omniáque exactè explorauit. Quo tropo voluit clarius exprimere, illos certò & palàm fuisse perditos & deploratos. Eodem facit & illud non sine energia adiectum, *Ne vnus quidem*. Sic autem viuere, quũ sit in æternam se perniciem vltrò præcipitare, nõ abs re admirari Deum cõsequenter facit, nihil adeò illos prauitatis studiosos intelligere, adeò omnes recto iudicio carere, vt qui nulla Dei ratione habita, populum eius ceu panem vorarent, hoc est penitus expilarent & perderent. Hyperbole enim est, qua significat bonos ab illis perditis prorsus despoliatos & direptos. Durior & vehemẽtior illa est Mich.3.cuius memini in initio Psalmi. Non inuocare istos sceleratos Deum, vltimò ponit, quòd id radix & consummatio sit totius prauitatis & iniustitiæ. Non tentabitur siquidem scelus, nisi repudiatus sit Dei metus: ita nec in eo perseuerabitur, nisi idem nõ redeat. Fit autem sæpe vt quis religione exclusa, graue aliquod flagitium admittat: at quia recurrit illa, absterret rursus à cœpto. Vt igitur ita deplorare malos & perditos istos Vates indicaret, vt sublata de eis omnis resipiscentiæ spes esset, principium consiliorum & actionum illis tribuit Dei negationem. Et dum recensuit quàm prauè & perditè viuãt, vt Deo & bonis sint velut male putẽtia cadauera, nempe inter quos nemo quicquam boni faciat, nemo quicquam pensi habeat, sed Dei populum crudelissimè deuorent: rectè subiecit eos non inuocare Deum, id est nullam prorsus Dei curam habere, nihil ab ipso expectare, nihil petere. Quum enim Dei cognitio efficiat vt Deum identidem homo nominet, virtutem eius prædicet, atque in omni necessitate inuocet, eiúsque opem imploret: quum Vates negauit istos in quos hic scripsit, Deum inuocare, per synecdochem dixit eos omnis religionis inanes, metúque Dei vacuos, quamlibet scelerate & perditè viuerent. Cæterùm קרא יהוה & קרא בשם יהוה, id est inuocare Iehouam, & inuocare nomen Iehouæ, pro cultu Dei in Scripturis accipitur. Vnde quum Genes.4.d.26, scribitur, nato Enosch cœptum inuocari nomẽ Dei, idem valet atque Cœptus est Dei cultus. Ita quum subinde de Abraham scribitur, extruxisse aras, & inuocasse nomen Iehouæ, nihil aliud dicitur quàm instituisse eum loca colendi Dei, & ibi eum coluisse, nomen eius prædicasse, ad timorem eius inuitasse, tum ibi litasse, & fidem suam esse testatum. Chaldæus reddidit, Nomẽ Dei non prædicarunt. Porrò ex eo quòd hic populi Dei mentio fit, quem vorãt perditi, inter quos non est qui bonum faciat: patet non de vniuerso hominum genere Psalmographum hoc dixisse, sed de iis qui omnem ex animis suis Dei curam reiecerũt. Quanquam verum sit omnes nos nasci filios iræ, & nisi Spiritu Christi detur renasci, nihil boni nos vnquã facere, hic tamen

Inuocare Deum.

non hoc agit Psaltes, sed deplorat potius eorũ peruersitatem qui suo tempore rerum potiebantur,& innoxios vastabãt. Neque diuus Paulus singulos Iudæos & Græcos, his teneri malis, adducto hoc Psalmo & locis aliis, in Epistola ad Rom.cap.3.b.10 probare voluit: sed potius vt suprà dixi,& apud Iudæos ita omnem pietatem apud bonam partẽ concidisse, vt hæc & in eos quadrarent: quique his malis liberi essent, eos id fide consequutos esse.

5 *Ibi trepidauerunt trepidatione, quia Deus in natione iusta:*

6 *Consilium afflicti irriserunt, quia Iehouah tutela eius.* Psalmus 53, versum tertium totũ nõ habet: & hũc sextũ hoc modo, Illic trepidarunt trepidatione: non fuit trepidatio, quia Deus dispersit ossa obsidentis te: contemnes, quoniam Deus spreuit eos. Satis patet Vatem descripta versibus superioribus malitia & vita perdita eorum in quos hunc Psalmum composuit, nunc imminentem eis vltionem prædicere. Quod verò ait, Illic, Kimhi designari locum putat vbi potentia & superbia sua sese extulerãt: & Abr. Ezra, Vbi bonis fuerant molesti, & populum Dei vorauerãt: quod in idem conuenit. Videri etiam possit Vatem significare voluisse, se iam præuidere vbi essent illi pœnas daturi & pauore exanimandi, qui tum omnibus formidabiles imminebãt, sicut Psal. 2, se induxit videre iam tẽpus quo Deus esset hostes Christi sui perterrefacturus, quum cecinit, Tunc loquetur eis iratus, &c. Quod autẽ in Psalmo 53 sequitur, Non fuit pauor: occasionem dedit vt nostri ferè legerẽt, Expauerunt pauore vbi non erat pauor: id est aliqua pauoris causa, quasi frustra timuerint, vt cum illo Legis cõueniat, Fugient vt à gladio homines fugere solent, & cadent nemine insequente. At Ezra intellexit locum hunc vt verti, Non fuit pauor, subaudi vnquam tantus. & putat simile illud apud Iescha. 23.c.13, En terra Chaldæorũ, iste populus non fuit, &c. subaudit enim, populus huic similis. Id tamẽ alii aliter intelligũt. Verùm hoc satis cõstat, Psaltem prædicere hîc voluisse, fore vt supramodum perterrefierent scelesti, qui nec homines, nec Deum metuebant, & populum Dei immaniter deglubebãt: siue per hoc, Non fuit pauor: intellexit, nullum pauorẽ parem fuisse: siue quòd metu essent exanimandi, etiam vbi nulla foret metus causa. In Abr. Ezræ verò sentẽtiam ideo inclino, quia non vanam vltionis opinionem, sed vltionem veram, multóque dirissimam istis voluisse Prophetam prædicere, verisimile est, præsertim quum fecerit eos omnium perditissimos. In Lege quidem prædictum est transgressores Legis Diuinæ & id mali experturos, vt à moto arboris folio consternarentur, & fugerent nemine persequente: sed inter & post alia ingentia mala, quibus ita atterendi & frangendi antea essent, vt inde tam meticulosi & trepidantes redderẽtur. Certè quum Vates subiecerit, Nã Deus dispersit ossa obsidentis te: quod vtique ad populum Dei quem deplorati illi vorabant, dixit: ipse satis indicauit, se deploratis istis populi Dei voratoribus & obsessoribus haudquaquam vanum metum prædicere, sed verum, sed ex re ipsa natum, vt quos Deus esset ita confracturus, vt & ossa eorum dispergerẽtur. Quòd autem pauorem istis prædixit, & quidem incomparabilem, opposuit incomparabili eorum superbiæ & insolentiæ, qui neque Deum, neque homines vel tãtillum metuebant. quasi dixisset illis, Iam secure populum Dei voratis, & omnia vestræ potentiæ addicta putatis: Deum esse qui arrogantiæ & crudelitati vestræ modum positurus sit negatis: quicquid incidat, vestris vos confecturos viribus confiditis: Deum nemo vestrum inuocat: erit breui, vt re ipsa sensuri sitis, esse Deum & scelerum vestrorum vltorem, & sui populi quem voratis defensorem. Expauebitis adhuc, & ego iam præuideo vbi: atque ita pauebitis vt similis pauor nõ fuerit. Sequitur, Cõtemnes: nimirum illorum minas & superbiam: nam Deus spreuit eos. Quos siquidem Deus spernit & reiicit, bonis & Deum timentibus, furoribus suis prodesse semper, nunquam autem obesse possunt. Cum Deo igitur qui verè credunt, rident horum conatus, sciẽtes breui fore vt impietatis suæ pœnas persoluãt, nemini amplius præterquàm sibiipsis molesti futuri. In præsenti autẽ Psalmo, nulla alia causa metus malorũ redditur, quàm quòd Deus est in natione iustorũ. Quia enim inter iustitiæ cultores Deus habitat, ipsum lacessunt qui his negotium facessunt, id non potest illis non tandem perniciem afferre sempiternã. Porrò Deum inter suos habitare ipsorum vindicem, præter alia loca, Leuit.26.b.11, ampliter promissum est. Chaldæus habet hîc, Ibi timore timuerunt mendacium, quod nõ decebat timere, quoniam verbum Dei in generatione iustorum. In Psalmo autem 53, Ibi timuerunt timore ab idolis eorum, & non est in illis causa qua timeantur, quoniam Deus disperdet robur exercituum peccatorum: erubuerunt, quoniam verbum Dei abiecit eos. Græcus quoque vtrobique habet, Timuerũt timore vbi non erat timor. D. Hieronymus in hoc Psalmo vertit vt Hebræa habent, Ibi timebũt formidine, quoniam Deus in generatione iusta est. At in Psalmo 53, sic reddidit, Ibi timuerunt timore vbi nõ est timor. Porrò ex verbis præsentis Psalmi nihil huiusmodi habetur, nec argumento vtriusque Psalmi aliud magis quadrat, quàm vt intelligamus Prophetam impiis Sanctorum oppressoribus, qui dum eis sua improbitas succedit, nec Deum, nec homines verentur, summũ prædixisse metum: & cum hinc, quòd Deus in natione iusta est, eos

Leuit.26.f.37.

defendit,& tandem eorum hostes perterrefacit, & metu conficit. Et si illud Psalmi 53, sic reddere libeat, Timebunt vbi non est timor: malim & ipsum iuxta comminationem Legis intelligere: nempe sic improbos diuinitus perterrefaciendos, vt iugi metu concutiantur atque exanimentur: adeò vt ibi quoque sibi timeant vbi nihil est formidabile, vt à folio arboris exterreantur. Non iuero tamen inficias, hoc quoque proprium impiis esse, superstitionibus teneri,& ibi religione moueri vbi nulla huius causa est: interim autem pro libidine sua ferri, omni metu Numinis reiecto, vbi præcipua Numinis ira metuēda est. Septimus versus quē Psalmus 53, nō habet, causam cur scelesti illi populū Dei, omni adeò reiecta humanitate, repudiato omni Dei metu vorēt, magis explicat. Irridēt enim quòd fiduciam suam ille in Deo collocat, quia Deum esse ipsi negant,& inuocare eum, stultum arbitrantur: quod consilium afflictus, id est quisque è populo Dei, solum habet & sequitur. Dicunt siquidem scelesti illi dum afflictos huiusmodi & miseros discruciant,& in sua iam habere manu putant, quod Psalmo 22.b.9, habetur, Deuoluit causam suam ad Deum: eripiat eum, liberet eum, quandoquidem eo delectatur. Et haud scio an hunc versum de seipso Dauid cecinit, qui afflictus & extorris erat, omni humano præsidio destitutus, ab hostibus autem obsessus,& solo Dei præsidio fretus. Id autē quum mallet, quàm malis esse supplex, & à Deo deficere, consilium hoc eius impii qui interim in sublimi ferebantur, contemnebant & ridebant, putantes his stultum suam causam committere Deo, quem nullum esse ipsi sibi persuadere conabantur. Certè verisimile in Psalmo 53, illud, Disperget ossa obsidētis te,& contemnes: ad Dauidem dictum esse. Porrò hodie vt omnibus seculis ingens numerus eorum qui dum omnia in hoc seculo posse videntur, & Sanctos suæ libidini obnoxios habere, horum consilium, qui præsidium Dei præsidio hominum præferunt, stultum putant,& securè rident. Ab his sanè prouerbium natum est, actum esse de illo, qui Deo causam suam commiserit. Huc Christiani promouimus, quorum salus nullo alio debebat consilio inniti, quàm quòd omnem in Deo fiduciam collocaremus, & eius solius præsidio omnibus in rebus niteremur.

7 *Quis det è Siion salutem Iisraeli? Iehouah conuertente captiuitatem populi sui, gaudebit Iaacob, lætabitur Iisrael.*

Quis det, Hebræis idem valet atque Vtinam. Sic Numeri 11.f.29, Quis det omnem populum Iehouæ esse Prophetas? quod idem est atque, Vtinā sint omnes Prophetæ. Petit autem è Siion aduenire salutem,& eam qua vertatur, id est soluatur captiuitas populi Iisraelis. Nam Siion occupata, atque inibi regno firmato, Dauid cœpit iudicium & iustitiam facere omni populo: vnde solida demum Iisraeli libertas cōtigit. Sensus itaque est, Dum impii isti rerum potiuntur, pauperes Domini vorant,& faciunt omnia habere miserrimè. O vtinam igitur regnū Siionis obtineat, vt inde auxilium feratur oppressis, & pessundentur impii. Id autem solus Iehouah præstiterit: ab hoc ergo hāc tantam fœlicitatem opto. Tum demum Iaacob, verúsque Iisrael, id est Sancti gaudebunt & lætabuntur, quum Iehouah ipse captiuitatem populi restituerit, hoc est eos impiorum tyrānide exemerit, tyrannis extinctis. Huius voti compotes Iisraelitæ olim euaserunt, quū Dauid Siioni regnans, iudicium & iustitiam omni populo faciebat. Hic simplicior & germanior sensus videtur: nec offendit athnachtha positum sub עמו. suprà enim dictum, sæpe cōmatis vel coli vice poni. At verò hæc regnāte Dauide fœlicitas, vmbra fuit regni Christi quod in Siion cœpit,& veram plenámque libertatem omnibus electis per orbem attulit. Quia ii demum verè liberi, quos Filius liberauerit, Iohan.8.c.36. De his in Psalmo secundo, ac etiam in tractatu de libero arbitrio, adiecto enarrationi Psalmi primi, plura. Et ex hoc regno Christi, dum electos ipse Spiritu veræ libertatis, Spiritu filiorū donat, vt plena cordis fiducia Deo acclament Abba Pater, certi omnia sibi saluti esse, solidum quoque & proprium contingit Sanctis gaudiū. Tum verè gaudet Iaacob,& lætatur Iisrael. Quis enim nō perpetuò gaudeat & exultet, quicquid incidat, qui certus salutis æternæ, certus sit vitæ beatæ: id quod præstat vera in Christū fides, hoc est municipatus regni Siionis? Iā fides hæc nititur testimonio Spiritus sancti, nostro spiritui testimonium perhibentis, nos Dei filios & hæredes esse. quo testimonio quid queat magis indubitatum fingi? Hoc itaque freti Sancti cum Paulo gloriantur, nulla prorsus redilectione Dei se posse destitui. Rom.8.g.38. Hinc Iohānes in Epistola sua scripsit, Nos scim' quòd ex Deo sumus. Nunquam sanè verè gaudebit Iaacob,& lætabitur Iisrael, nisi hac fide, hac certitudine, hac plerophoria donatus. Sed quid opus hæc asserere verbis, quum res tota hæc nitatur eo de quo dixi, imò Paulus scripsit, Spiritus sancti testimonio? Id quibus adfuerit, hos ita sanè de beneuolentia Dei persuadebit, vt ne superi quidem diuersum probare illis poterint. Hæc qui nondum apud se satis excusserit, legat quæ D. Paulus Romanorum quinto ab initio,& octauo versus finem scripsit, tum suum ipsius animum examinet: non puto latebit eum, siquid à Domino acceperit. Id verò ita tum mentem eius tranquillam reddet atque gaudentem. pax enim & gaudium inseparabiles fidei fructus sunt, vt nequaquam peruersa securitate torpescat, & cupiditatibus suis fræna laxet, sed quo de tam benigni erga se Dei dignatione gaudebit effusius,&

nitetur securius, eo amore eius inardescet quoque vehementius, & impelletur ad omnia pietatis officia efficacius. Oremus sedulò vt adueniat Dei regnum, vt iusti Siionis ciues simus. Verùm hæc nobis nullis rationibus humanis, sed beatorum experimento Spiritus constare poterunt.

PSALMVS XV, in genere misto, διδακτικός.

ARGVM. *Quibus oporteat esse moribus præditos veros cælorum ciues, & Ecclesiæ Dei municipes, hoc Psalmo describitur.*

PARAPH. 1 ODa Dauidis. Iehouah quis deget in tabernaculo tuo? quis sedem habebit in monte sancto tuo?
2 Qui viuit innocenter, studet iustitiæ, & ex animo vera loquitur:
3 Non obtrectat lingua sua, nulla de re lædit proximum suum, neque quod probro illi sit iactat.
4 Auersatur quicunque iure reiiciuntur: eos autem qui Iehouam colunt, honorat: quódque iurauerit, etiamsi id damnosum sibi sit, animum tamen nõ mutat.
5 Pecuniam suam non exponit fœnori, munus aduersus innocentem nullum accipit. qui his rebus studuerit, is in æternum nunquam nutabit.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*Salmus Dauidis. Quis morabitur in tabernaculo tuo? quis habitabit in monte sancto tuo?* Ex his quæ Psalmus hic requirit in eo cui locus in tabernaculo Domini & mõte sancto eius pateat, satis apertè indicatur à Vate regnũ Dei, regnum cælorum, beatam Sanctorum concionem, per tabernaculum & mõtem sanctum allegoricõs significari, sicut suprà Psalmo 11, cælos, per templum. In tabernaculo fœderis quod regnante Dauide in mõte Siion erat, Deus se peculiariter præsentẽ populo Israeli exhibebat. Interiorem igitur illam, & beatiorem Dei in Sãctis præsentiam adumbrauit, atque ideo pro illa per allegoriam non abs re positum est. De vera autem electorum Ecclesia, & legitimo in ea municipatu hîc Vatem canere, & illud quod in fine adiecit argumẽto est. Qui his studuerit, nunquã in æternũ nutabit. Interrogauerat quis esset in tabernaculo Domini, & monte sancto habitaturus: qúmque enumeratis virtutibus, quibus eiusmodi oporteat pollere, debuisset subiicere, Qui his studuerit, habitabit in monte sancto, in tabernaculo Dei: dixit, Is nõ mouebitur, nõ nutabit. Ergo pro eodẽ accipit, non nutare, & in tabernaculo Dei locũ habere, esséque ciuem in Ecclesia Dei. Atqui nunquam nutare, sed æternum sibi constare, eóq; æterna vita donatum esse, non est nisi eorum qui electi ante conditum mũdum, veram in Deũ fidem nacti sunt, & nõ hœdi, sed oues veræ Christi existunt. Vtcunque igitur in Ecclesia & hœdos ferri à nobis oporteat, & non sint ante messem zizaniæ cunctæ euellẽdæ, quòd nequeat hîc Ecclesia penitus reprobis purgari, re vera tamen & apud Deum, ii tantùm de eius Ecclesia sancta censentur, qui electi ad vitam eo Spiritu donati cælitus fuerint, vt innocentiæ & omni virtuti ex animo studeant, ac ita è beatis Christi nuptiis, & cælesti tabernaculo eius nunquam eiici possint. quod hîc Vates, per Nunquam nutare, expressit. Ad eundem modum & Seruator loquutus est quum dicebat, Amẽ dico vobis, quicunque regnum Dei nõ vt puer acceperit, non ingredietur in illud. En quidam regnum Dei accipiunt, nec tamen ingrediuntur in illud. Accipiunt illud quidem apud homines qui cordis penetralia non possunt peruidere: verè autem & approbante Deo, in illud haudquaquã perueniunt. Nam quum reprobi sint, animo nunquam in verba Christi iurant, eum regem suum verè nunquam agnoscunt, veræ iustitiæ, pacis & gaudii in Spiritu sancto, in quibus situm regnum Dei Paulus Rom. 14. c. 17 prædicat, nunquam euadũt participes. Vtique esse regni cælorum ciuem, & suum discipulum, Christus pro eodem accipit. Quum itaque ipse pronuntiarit, neminem suum discipulum esse posse, nisi qui abnegauerit semetipsum, tulerit suam crucem, & ipsum sectetur, satis liquet, neque alios ipsi regni sui ciues haberi. Atqui quota eorum qui hodie Christi nomen iactant, & in Ecclesia eius esse videntur, portio est, qui huc vt peruenirent, vel semel seriò cogitauerunt: Nemo ergo ob ceremonias frustra animos tollat: sed ex hoc Psalmo quilibet discat, quis cẽsus ciuitati Dei idoneum reddat, & quibus præditum virtutibus atque ornatum esse dotibus cæli ciuem necesse sit. Deus veritas est, veris tantùm apud eum proficitur. Certè Hieronymus in Epistolam ad Philemonem, adeò non agnoscit, de Ecclesia verè esse eum qui sanctus nõ est, vt dicat illum qui huiusmodi Ecclesiæ inserat, Christum violare, Siquis, inquit, hominem qui sanctus non est, sanctum esse crediderit, & Dei eum iunxerit societati, Christum violat, cuius membra sumus. Hæc sententia tanti proceribus Ecclesiæ habita est olim, vt eam decretis Põtificiis inseruerint. Legitur enim in Canone, Siquis, quæst. 3. Nemo tamen ob hæc existimet, negari à nobis de Ecclesia esse peccatores: in futuro siquidẽ, non modò, illa omni ruga & macula careb . . Eos tantùm dicimus apud Christum non haberi de Ecclesia, quibus dicet olim, Amẽ dico vobis, nunquam noui vos: qui nihil pror-

sus fidei & dilectionis habuerunt. Quos tamē oportet nos in Ecclesia ferre, donec manifestis sce leribus mereantur inde eiici. Vnde Augustinus de Ciuitate Dei, libro 18, Ecclesia præsens ædifi catur ex bonis & malis, sed cælestis ex electis solùm. Sed de his plura infrà in Psalmo 24.

2 *Ambulans innocens, & faciens iustitiam, & loquens ueritatem in corde suo.* תמים, quod innocentem verti, si adiectiuum sit, quod Ab. Ezræ videtur, subaudiēdum erit דרך, id est via: vt quod Vates hic dicit, idem sit cum illo Psalmi 101.b.6, Et qui ambulat in via תמים, id est simplici, hoc est viuit innoxio instituto, is mihi ministrabit. Si verò vt substantiuum accipitur, quod Kimhi non displicet, idē valebit atque illud Psalmi, Ego בתמי, id est in innocētia mea ambulaui. Vtrouis autē modo accipiatur, id satis liquet, inter ea quæ municipatus cælorum requirit, hoc à Vate primum poni, ambulare, id est viuere innocenter, simpliciter. Vertunt hanc vocem תמים, alii integrum, alii immaculatum: sed vt Kimhi rectè tradit, significat eum qui missa prudentia filiorum huius seculi, hoc est versutia & calliditate sibi ipsi prospiciendi, & sua quærendi, innocuam & simplicem vitam degat, à cura & prospectione Dei in omnibus pendēs: qualis erat Iaacob, de quo habet Scriptura, Genes. 25.d.27, Et Iaacob vir תם, id est innocuus, simplex, minime vafer & versutus, habitans in tabernaculis. De Esau enim præmiserat quòd venator fuerit, atque amans ruris. quo notauit eum callidiorem, & in suis negotiis magis catum atque solertem extitisse: Iaacob verò vt quietis amantiorē, ita ad res vitæ huius rudiorem, minúsque circunspectum. Hinc Abimelech, Gene. 20.a.5, dicebat vxore Abrahæ ad se transtulisse בתם, id est in innocentia cordis sui, hoc est imprudentem. Sic quum Scriptura eos qui cum Abeschalom Hebron petebāt, coniurationis inscios dicere voluit, eodem verbo vsa est, 2. Schmu. 15.b.11. Cæterùm integrum hac eadem voce significat: sed vbi ad mores transfertur, ita integrum significat qui non sit fraudulentis & versutis consiliis velut partitus & imminutus. Vafri enim & cati homines qui suis tantùm commodis student, nunquam sese totos exhibent, sed diuidunt, facie & verbis beneuolos se profitentur, corde autem & re ipsa sua tantùm quærunt & curant. Ita erga Deum ceremoniis religiosi sunt huiusmodi, animo autē & omni reliqua vita impii. Ante omnia itaque poscit Deus vt absit omnis fucus, vt totos & integros nos tum ipsi, tum proximis addicamus. Sic integro, simplici & syncero animo viuere, est ambulare siue in via תמים בתום, id est instituto simplici, siue in ipsa simplicitate. Faciens iustitiam, idem est quod studens iustitiæ, deditum esse actibus iustis, vnde & Deo gloria & proximis vtilitas proueniat. De hac iustitia diximus in versum quintum Psalmi primi plura. Loqui veritatē in corde, nihil aliud est quàm, vt verti, ex animo veritatem loqui, hoc est fide optima omnia cum proximis agere, promissis nunquam deesse, neque aliud simulare verbis, aliud spectare animo. Quæ veritas, fides Latinis dicitur, & diffinitur à Cicerone Off. 1, dictorum conuentorúmque esse constantiam & veritatem, quam & iustitiæ fundamentum iure vocat. Vnde & Scriptura ipsam vbique ferè cum iustitia coniungit: & vbicunque concidisse illam queritur, & huius simul casum deplorat, vt Psalmo duodecimo, & aliis multis.

3 *Non detulit lingua sua, non fecit proximo suo malum, & opprobrium non tulit super proximo suo.* Versu secūdo cecinit Vates, quibus cæli ciues deditos esse: hoc iam memorat, à quibus necesse sit eos alienos esse. Primúmque malum illud notat quod plus quàm credi queat nocet, & tamen ita apud omnes obtinet, etiam eos qui sibi boni & sancti videntur, vt nullum aliud & latius pateat, & minus animaduertatur. Quid Christiano optabilius esse debeat, quàm veræ cōseruatio amicitiæ? huic autem nulla est nocētior pestis, atque dum quodcunque malum viderint, audierintve homines, idque plerunque vanum, ad alios illico deferant. Summè igitur hoc cauendum & detestandum Christianis. At quodnam colloquium, quæ cœna, qui conuentus habetur, vbi hoc malum, alienorum peccatorum denarratio, non irrepat, honámque confabulationis partem occupet, si non ab ouis, quod aiunt, ad mala vsque solum regnet? Adeò φιλοψόγος est, vt ille inquit, id est obtrectationis amans lingua hominum. Quódque quis in silentio admittit, id continuò audit in triuiis. Et tolerandum, si semper verum, & non vel in totum confictum, vel ei plurimum foret affictum. Atqui ex thesauro cordis bono, non possunt nisi bona & salutaria colloquia depromi: & qui bono corde destitutus est, cæli ciuis esse nequit. Dei sumus, & Deus in nobis, si modo Christiani sumus: qui fit igitur vt ὁ διάβολος id est obtrectator & calumniator spiritus, primas in sermone nostro habeat? In carne quidem hac nihil boni est: sed hanc domatā, & regnare Spiritum, qui omnia ad ædificationem loquitur, oportebat. רגל quo verbo Vates hic vsus est, plura quidē significat, sed hic accipitur vt 2. Schm. 19.e.27, vbi Mephiboseth filius Schaul apud Dauidem querebatur, se à seruo Siba falsò delatum, וירגל inquit, id est detulit seruum tuum apud regem Siba. R. Schlomoh, qui Gallus fuit, scribit id esse quod *Accuser* Gallicē. Nec fecit proximo suo malū: id est nulla in re læsit. Sicut nanque ita moderari linguam decet Christianos vt nihil prorsus loquātur quod non & gratiam & vtilitatem adferat audientibus, Dei verò gloriam il-

lustret: ita nihil fieri quoque ab eis debet quod nō sit vsui iis apud quos versantur, & nomē Dei sanctificet. Sic enim lux fidei in nobis lucere debet, vt visis, & in suam vtilitatem perceptis nostris bonis factis, Patrē nostrum homines prædicent qui in cælis est, & inde Spiritum suum omnis boni autorem nobis misit. Matth.5.b.16. Sic & Paulus Coloss.3.c.17, quæcunque verbo vel facto gerimus, hortatur vt ea in nomine Domini Iesu geramus, gratias agētes Deo & Patri per ipsum. Hinc videant ii qui non leue modò ducunt fratres læsisse: sed sæpenumero gaudent etiam quàm longè id absit ab instituto ciuium ciuitatis cælestis. Nihil cuiquā mali facere, nulla in re quenquam lædere, beneficiis autem afficere quoslibet, id demum ēst officium Christianorum, & ciuitate donatorum superna. *Et opprobrium non tulit super proximo suo.* Admodum amphibolum hoc est. Possumus enim interpretari, non assumit, non fert quod proximo suo probro sit: non conuiciatur ei, vt נשא ad eum modum hîc accipiatur, quo Exo.20.b.7, לא תשא את שם יהוה, id est Non assumes, hoc est non nomines nomen Iehouæ ad rem falsam. Item Exodi 23.a.1, Ne assumas, ne proferas auditum falsum. Et in hac sententia sunt Abraham Ezra & Kimhi, qui & adductos locos allegant: cum quibus & versus 4, Psalmi sequentis conuenit, Non assumam, id est non memorabo nomen eorum, &c. Abraham Ezra autem, & aliam huius loci interpretationem adfert, hāc, Non adfert opprobrium ad proximum suum: id est nihil committit quod opprobrare illi vicini & proximi possent. Ego verò haud scio annō & sic intelligi hoc dictum possit, Non sustinet, non fert opprobrium super proximo suo, id est vindicat eum opprobrio, dum eo iniuria afficitur, & defendit. Videri enim possit Vates in eo quod dixit, Nō defert: item, non facit malum proximo suo: & hoc dixisse, Non conuiciatur ei, haud temere accusat vel infamat proximum suum. Tum sequitur, contemni ab eo eos qui nihili sunt, & iure contemnuntur, eo quòd honoret timētes Deum. Inter hæc ergo videtur hoc officiū non ab re medium poni, defendere proximos suos, dum ab aliis falsis criminibus petuntur, & iniuria infamantur. Et verbum נשא multis locis tolerare & pati significat. Vt infra Psalmo 69.b.8, & Iirmeiah 31.d.19, Propter te נשאתי, id est sustinui opprobrium. Item Ieschaiah 1.d.14, inducitur Dominus dicens, Defatigatus sum ferendo falsas vestras, & prauo corde adhibitas ceremonias. Hunc certe sensum & Chaldæus & Græcus amplexi vidētur. Nam sic habet ille, Et opprobrium non sustinet super propinquo suo. Hic, Non accepit opprobrium aduersus proximos suos. Sed si Hebræos sequamur, nihilominus constabit quædam in hoc versu gradatio. Primum erit, non deferre falsò, hoc est verbis lædere: proximum, nihil mali facere, id est non lædere facto: tertium, famam proximi tueri, & non efferre quæ probro sunt, etiamsi verè ea obiici proximo possint. Vtcunque autem habeat præsens Psalmi huius dictum, ex præcipuis tamen veræ dilectionis officiis hoc ipsum est, famam fratris defendere, & nullum quod depellere possis, eius opprobrium ferre. Nomen honestum optabilius est amplissimis diuitiis, & gratia bona potior argento & auro; Prouerbiorū 22.a.1. Vt igitur quisque sibi gratiam & famam apud bonos saluam optat & defensam, ita debet ei & alterius fama & gratia curæ esse. Sancti nihil quidem sui causa vel secundam famam, vel hominum gratiam morātur: at quia sine his proximis prodesse satis nequeūt, etiam Paulus hortatur dare operam ne vel apud Gentes male audiamus, vtcunque id vitari in totum nequeat. Odit enim nos mūdus, vt & Seruatorem odio habuit: quare bene de nobis nec sentire, nec loqui potest. In Lege sua cauit Deus, Nequis oberret obtrectator, Leuit.19.c.14. Qui ergo hoc malum auertere, & innocentem defendere poterit, qui id nō faceret, si quidem timeat Deum, & fratris sui veram dilectionem habeat? Sunt in hoc versu duæ voces, quæ ambæ proximum significāt, hoc est vnumquenque quocum verseris, רעו, & קרוב, alterum à conuictu, alterum à propinquitate & consuetudine deductum est. Hoc per illum reddidi, quum prius per proximum expressissem.

4 *Despectus in oculis suis contemptus est, timentes Iehouah honorabit: iurabit ut affligat, nec mutabit.* Primam huius versus particulam Abr. Ezra & Kimhi sic accipiunt, quasi de cæli ciue hic Vates prædicet, eum in suis ipsius oculis contemptum vilémque esse, quamlibet laudatè viuat. Me autem mouet, quòd ea officia cælis destinati hominis Psaltes recēset quæ proximo exhibentur, in quibus tota scilicet Lex perficitur, omnísque vitæ beatæ cōsummatio sita est: tū & antithesis illa timentium Deum quibus non potuit Vates commodè opponere cæli ciuem, cui omnia virtutum ornamēta tribuit, sed potius malos & nihili homines: hæc inquam me mouent, vt hic malim in R. Schlomoh, quàm Abr. Ezræ & Kimhi sententiam descendere, & intelligere, despici à ciuibus cælorum eos qui ob improbitatem verè despicabiles sunt. Hos ferè solos mundus habet in pretio, & plerunque omnia posse videntur, vt non parum à Sanctis sæpenumero peccetur, his nimium deferendo. Quotus enim quisque est qui pauperi, sed innocenti & timenti Deum, ita inseruire promptus sit vt principi viro, etsi multis vitiis laboranti, & sæpe omnis religionis vacuo: Iam vnus Deus à nobis respiciendus erat, cunctis hominum personis cōtemptis: vt quan-

Quomodo mali a bonis debeant contemni.

tum velit Deus cuique à nobis tribui, tantum cuique tribueremus. Iis qui in magistratu sunt, etiam impiis, plurimum deferendum est, quatenus Dei vicarii sunt, ob potestatem publicam: sed id vt inde neque Dei gloria, neque proximorum salus postbabeatur. Sic quantum in vnoquoque Dei animaduerterimus, tantum honoris illi impendendum est, vt tamen quod & in aliis Dei est, minime lædatur. Quod ergo Vates dicit, Despectus est in oculis eius cõtemptus: sic accipio, Qui ob scelera sua meretur contemni, eum pius auersatur, quamlibet magna potentia & dignitate apud mundum polleat. Non auersatur quidem eum vt quicquam officiosum ei subtrahat quod debeatur, quum & hostibus suis qui non possunt non scelerati esse, insectantes odio iustum, nouerit benefacere, idque ex vera dilectione: at sic auersatur, vt eius improbum cõ ustum, quãquam sibi lucrosum, fastidiat & declinet: vt quum arguẽdus est, audacter super malis suis eum obiurget, vt veritatem in omnibus contra eum animose defendat. Contrà, timentes & colentes ex animo Deum in pretio habet. His vt fidei domesticis eo quòd negligãtur & dãnentur à mundo, peculiariter benefacit, familiariter se illis iungit, confidẽter innocentiam eorum tuetur: vtque plus Dei in illis agnoscit, ita plus quoque honoris eis impendit. Græcus consentit, habet enim ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος. nec dissentire videtur Chaldæus: nam habet [illegible], vilis coram eo despectus. *Iurabit ut affligat.* Hoc R. Schomoh, Ezra, & Kimhi de voto intelligunt ieiuniorum & abstinentiæ, quibus corpus maceretur. at quia Scriptura hoc ferè per נדר, id est vouere, non שבועה, id est iurare, nisi si fortè copiæ gratia hoc cum vouere iungat, vt Psalmo 132.a.2, Iurauit Iehouah, vouit Deo: tum affligere propriam carnẽ per ענה נפש, id est castigare animam, nõ per רעע, id est iniuria afficere vel lædere, significare solet: deinde quòd hìc, vt dixi, ea Vates officia enumeret quæ sint erga proximũ: mihi visum est hanc particulam eo sensu quem reddidi accipere, vt inter aliqua ciuium cæli officia, etiam hæc fidei constantia memoretur, vt quũ quid iurauerint, etiam si postea cõtingat id illis molestum & damnosum esse, præstent tamen: neque vllo periculo ab eo quod iurauerint, animum deflectant. Sic Ionathan filius 1.Sam.20.g.42. Schaul Dauidi amicitiam iurauerat: eam, etsi periculosam sibi atque fraudi esse sentiret, optima tamen fide synceram coluit. Ita Attilius Regulus (liceat hìc Ethnici probè factum, eóque certum Dei donum, memorare) quãquam sciret de se Carthaginem reuerso, graue supplicium sumendum, vt tamen iurauerat, ita Carthaginem repetiit. Si tanta fuit in Ethnico iurisiurandi religio, quanta debet esse in his qui per sanctum Dei nomen quo filii Dei nihil babent magis verendum, aliquid iurauerint?

5 *Pecuniam suam non dat ad usuram, & munus contra innocentem non accipit. faciens ista non nutabit in seculum.* Exo.22.d.25, Leuit.25.e.35, Deut.23.c.19, nominatim Deus prohibuit à fratre & populari facultatibus lapso vsuram exigere, siue de re pecuniaria, siue esculenta, aut quauis alia. At ab alienigena exigere permisit, vt indicaret suis cultorib' omnia debere seruire. At nobis qui nos promiscuè omnibus vt filios Dei exhibere debemus, neminẽ licet vlla in re grauare. Hinc & Iechez. quoq; 18.b.8, inter officia iusti, hoc ipsum pecunias citra vsuras mutuare numeratur. נשך quod fœnus significat, à mordendo dicitur: rectè enim hominem mordet, rodit & conficit. *Munus aduersus innocentem nullum accipit.* Et hoc in Lege prohibitum est, Exo.23.b.8, & Deut.16.d.19. Et causa subiicitur, quòd munera excæcent oculos sapientum, & euertant verba iustorũ, hoc est efficiant vt sapiẽtes alioqui, & vt in Exodo habetur, oculati, à vero vidẽdo auertãtur: & qui alioqui iusti sunt, ad iniustitiam inclinentur. Qui igitur iustitiam seriò coluerit, nequid sibi tale accidat, à muneribus abhorrehit, vti cupidè munera accipiunt, dediti iniustitiæ: quod de principibus Ieruschalaim queritur Ieschaia, 1.f.23. *Aduersus innocentem* additur, quòd ii solùm munera offerãt, qui malã habent causam. Innoxii sua innocentia quàm muneribus niti malunt. *His rebus qui studuerit, in æternum non nutabit.* Id est, fixus, inuictúsque in omnibus bonis permanebit, seruante & firmãte eum in perpetuum omnium rerum successu, Deo qui efficit vt bono ei sint omnia.

DISPVTATIO DE IVRAMENTO.

Quum hìc ciui cælorum & inter cætera hoc tribuatur, fidem iuramẽti haudquaquam violare, etiam si præstare eam non sine magno incommodo suo possit: fortè non ab re erit, aliquid de iuramentorum præstatione (de qua re & Theologi, & Iureconsulti multa disputant) adiicere. Iuramentum ergo quo quid pollicemur quum nihil sit quàm volũtatis inuocato Deo attestatio, Quid iuramentũ. perpendendum in re qualibet erit quid vir bonus queat & debeat velle. Iam is nihil volet vnquam quod displiceat Deo: nihil igitur tale vel iniuratus, vel iuratus facturum se recipiet. At si quid sit quod probante Deo & velle possit & promittere, vtique & iurabit, & iuratus nunquam mutabit: nisi tale esse inciperet quod iã inoffenso Deo fieri nequiret. Ita siquis à latronibus intercipiatur, & possit se omnibus facultatibus suis, si eas præsẽs habeat, atque latronibus tradat, à morte redimere, vtique id facere debebit: igitur & absentes poterit volente Deo polliceri latronibus se daturũ, atque inde pollicitationem iuramento cõfirmare. Quod si fecerit, quoniam

fallere fidem etiam citra iuramentum, indignum bono viro est, haudquaquam licebit promissioni deesse quam aduocato in testem Deo confirmauit. Sic siquis à latronibus occidẽdus, exoret spatium aliquod quo ad suos reuersus, fortè corradat quo vitam ab illis redimat, sicut cum Deo reditum promittere & iurare potest, ita mutare quod iurauerit haudquaquã licebit, etiam si in mortẽ certam se ire sciat. In eam enim antea volente Deo inciderat, & promissione ac iuramento suo eius tantùm dilationem, non depulsionem impetrauerat. vnde redeundo, seipsum haudquaquam periculo obiicit, cui Diuina voluntate antea obiectus, nondum eo liberatus est: sed quod approbante Deo promiserat, id præstat. Nihil siquidem esse potest cuius causa sacrosanctum Dei nomen ad fallendum adhiberi licitè possit. At siquis iurasset se amico in periculo quovis adfuturum, & contingeret illum patriæ mouere bellum, vel quid aliud cum periculo quidem, sed nõn minus cum iniquitate coniũctum tentare: iustum erit vt hic amicum deserat. Quod quum faciet, non mutabit quod iurauit: neque enim quum vir bonus esset, quicquam impium iurare voluit. Dei se totũ atque patriæ esse agnouit, neque venerat vita eius in potestatem amici, vt eius qui captus erat à latronibus: quare nihil iurare amico in animo habuit quod vel Deo, vel patriæ esset aduersum, quãlibet cum vniuersitatis particula iurauerit quovis se illi in periculo adfuturum. Nulla enim pñomissa possunt intelligi latius patẽre, quàm liceat ea extendere iurantem. Vbi autem quis in manus venit latronum (quod citra Dei voluntatem fieri nequit) iam omnium aliorum potestati exemptus volẽte Deo, vero suo domino, latronum esse cœpit: à quorum potestate vt fraude aliqua sese eximere liceat (vti se è manibus Achis exemit Dauid: eiusmodi enim fraudibus si successum det Deus, rursus & in liberatione, Dei voluntas agnoscitur) at fraudem Dei nomine obtrudere licebit nunquam: idque nõ solùm propter Dei reuerentiam (quanquam propter hanc præcipuè, quæ vtique tanta nobis esse debet, vt millies mori potius, quàm falsò nomen eius adhibere libeat) sed etiam propter publicam hominum vtilitatem seruandam. Etenim religione iuramentorum sublata, sublata & fides est, omnis iustitiæ fundamentum, & sine qua omnis vitæ humanæ ratio interit. Si enim is qui pactus latronibus reditum, iusiurandum iure violare videatur, iam nemo latronum quenquam dimittet, quãlibet sanctè rediturum se iurantem: & perire multos necesse est, qui se redimere possint si fides habeatur iuratis. Præstat igitur necari etiam vnum & alterum, vt fides obtineat qua seruentur innumeri Ex his ergo satis liquet, pium. siquid iurauerit, id nunquam mutaturum qualecũque illud sit, & quantocunque cum periculo cõiunctum: sed morietur citius quàm iuret quod cum Deo præstari nequeat. Siquid autem tale ignorãs iurauerit, id iam non est dicẽdus iurasse, quia nunquam voluit. Vnde vbi de præstatione iuramentorum, sicut & votorum disputatur, hoc vnum pensitandum est, an id quod præstari debet, Deo probetur. id si liqueat, iam nihil ambigi potest apud bonos an præstandum sie. Si autem deprehendatur inoffenso Deo præstari nõ posse, iam quũ Dei sumus, nemo potest dubitare, id iurare nõ fuisse in manu hominis, etsi pius ille sit: nec etiam in volũtate, neque vnquam illud iurasse, etiamsi verbis expresserit. Iuramẽtum enim, voluntatis attestatio est, quæ sine rei iuratæ scientia, nulla esse potest. Sæpe multi in hisce rebus nodi occurrũt, quibus nihil esset solutu facilius, si recta mens & syncerus esset timor Dei, At caro sibi perpetuò viuere quærit, & tamen videri vult viuere Deo. Hinc tot disputationum ambages & labyrinthi. Iam certè sudãdum est, neque sine multo studio cõfieri potest, vt pietas videatur quæ est impietas. Christianos decere vsum iurisiurandi, ostendemus in Psalmo 15.

DISPVTATIO DE VSVRA.

Porrò quia & vsuræ in Psalmo hoc mentio facta est, perstringam paucis etiam huius rationem quatenus licita, & quatenus illicita sit habenda. Ex eo quòd vulgò omnẽ pecuniæ vsurã illicitã definierunt, caro inuenit commẽtum, vt sub prætextu vectigalis & pensitationis prædiis vel ædibus impositæ, pecunia tamen fœnus pariat. Eòque res abiit, vt impudens habeatur qui mutuum petat citra fœnoris oblationem. Verùm ne de sola pecunia vsuram videantur stipulari ii qui pecuniam credunt, domus illis aut fundus interponitur. Id quod ita fœnoris iniuria cum cui pecunia creditur, leuat, vt siquando cesset fœnus pensare, fœnerator eum etiam fundo vel domo despoliet. Quæ verò hæc dementia, conari Deo fucum facere? Nunquid leuius foret, simpliciter fœnus stipulari, nullo interposito pignore? sic enim & apud fœneratorem aliqua damni maneret expectatio. Nunc nihil aliud agitur quàm vt non solùm sortis & vsuræ fœnerator certus sit, sed vt simul via pateat qua debitorem bonis suis tãdem penitus exuat. Hinc inuenias hodie qui luculenta ad se patrimonia hac ratione pertrahant. Primùm centum aureos dant non mutuo, sed quibus emunt in singulos annos quinque: & hos imponunt fundo qui valeat aureis quadringẽtis, adiecta simul omni facultate, siquid fortè fundo decedat. Eos quinque aureos quũ census venditor semel tantùm non soluerit, manus illico fundo fœnerator inicit: quem si ille intra exiguum tẽpus redimere neglexerit, vendicat eum sibi: ita fundũ vel domum

pretii ducentorum aut quadringentorũ aureorum,comparat sibi centenis.Etsi censuarius fortè agat circunspectius,vendet fundum fœneratori,priusquam illi adiudicetur ob debitum, sed minoris multo quàm iustum sit.Neque enim alia ratione elabi pedicis illius potest, omni parrimonio illi iã mãcipato. Hoc ergo fundo exutus quo renuior factus est,eo citius & alia sua bona illi addicit,quæ rum eadẽ via ille facit sui iuris esse. Dúmq; publicis legibus in istiusmodi vsurã non animaduertitur,belli homines se abunde innocẽtes arbitrãtur.Sed quũ in iudicium venerint,in quo ex hac vna formula,Diliges proximũ tuum perinde atque teipsum, sentẽtia dicetur,quã adferent excusationẽ? Quum Dominus diceret, Dãdum mutuũ vt nihil inde speremʼ, voluit vt citra omnẽ spem gratiæ,aut paris beneficẽtiæ,mutuò egẽtes fratres iuuaremus, nõ iis tãtùm mutuantes à quibus paria expectaremus, vti Ethnici & mali faciunt. Quomodo huic se iam approbabunt qui mutuo non modò neminem iuuãt, sed cõpilant potius quibus mutuãt: neque spe solùm paris gratiæ fœnus eiusmodi stipulantur,sed viam muniunt qua sensim debitorem penitus deglubant? Interim tamẽ etiam eos puto incõsultè facere,qui quãlibet vsuram damnant,etiam quæ citra proximi incõmodum obueniat,vt si quod ex pecunia mutuata lucrũ debitori prouenit,aliquam creditori partẽ decidat. Lex & Prophetæ sunt vt alios habeamus sicut haberi volumus ab illis:ad hanc regulam omnes nostræ actiones & cõtractus exigẽdi sunt. Beneficium à fratre accipere, si illi fraudi non sit,quid peccati? Iustinianus Imperator in Codice Legum ciuilium, tractatu de Vsuris, permisit in traiectitiis contractibus stipulari vsuram centesimam, hoc est de centum aureis in singulos mẽses vnum, quo pacto centesimo mẽse sors à fœnore æquatur. In aliis licitis negotiationibus bessem centesimæ,hoc est de cẽtum in singulos menses,octo aurei partes,&in annum aureos octo: illustribus tamen quolibet contractu,nõ supra tertiam partem cẽtesimæ,id est in mẽsem quartã aurei partẽ, & in annũ aureos quatuor: vulgo autem dimidium centesimæ,id est in mensem dimidiatum aureum, & in annum aureos sex. Ad has leges si fœnus redigatur, mundus non habet quod culpet. at si interim lædatur frater,Deus habet quod damnet . Quapropter quemadmodum vt te iudicio approbes hominum, leges humanæ respiciendæ sunt,ita vt Dei iudicium feras,ad Diuinas te compares oportet. Eæ omnes in hoc vno præcepto cõrinentur,quo præcipitur dilectio proximi. Qui enim proximũ dilexerit,nihil mali ei fecerit,imò iuuare modis omnibus studebit. Dabit gratis si habeat,& ille ita egeat:aut certè mutuabit,idque non solùm absque fœnore, verumetiam si ita res ferat, citra expectationem sortis. Si tamen ille suo commodo vsuræ aliquid attulerit,ita quidem accipiet, vt vel in huius iterum, vel aliorũ vsum quãprimum depromat. Quid ergo in his & aliis hominum commerciis dilectio iubeat,nõ quid excusent vel publicæ hominum leges, vel priuata doctorum consulta, Christiano spectandum. Ab hac tamen parte plurimum peccatur,quòd aliena plerique inuitis dominis vtuntur, commodique inde sibi non parum comparant, nec tamẽ dominis vsuræ quicquam persoluũt. Quid istuc aliud quàm manifesta rapina est,hoc pernicio sior,quòd nullæ hodie leges in hanc animaduertunt? Æquiores sunt veteres Romanorũ principum leges,quæ vsuras ab iis exigunt qui aliena pecunia vtuntur, siue pactæ illæ sint, siue minus,maxime siquis viduarum & pupillorum pecuniam in suis vsibus detineat. Si sanè ita aliis facere debeamus vt nobis fieri optamus,certè aliorum pecuniam in nostros vsus cõuertere aut non debemus,aut certè sarcire quam inde illi iacturã faciunt. Iam ignauũ esse oporteat,qui nisi aliqua incidat calamitas,per annũ ex centum non tãtum supra laboris sui cõpensationẽ lucretur, vt suo cõmodo quinque pecuniæ domino vsuræ nomine persoluat. Id ergo quum hic possit, & non sine iactura pecuniam ei alter commodarit, cur non etiam faceret? Iam quod vtrinque rectè fieri potest,haud indignũ bono viro fuerit ab altero stipulari,modo suus τῇ ἀγάπῃ omnium legum atque contractuum moderatrici locus seruetur. Nullæ alioqui leges,nullæ viuendi rationes tam iustæ excogitari possunt,quantum quidẽ ad externa illa hominum negotia attinet,à quibus non sæpe remittendum aliquid sit Christiano,cuius est omnibus prodesse. Vt ergo aliis vitæ huius rationibus,quas tamẽ non sine iniuria proximorũ sæpe obseruaueris, Christiano vti licet,modò paratus sit,dum illæ à recto deflectũt,charitati omnia in vsum suũ moderanti concedere: ita vsuras quoque pacisci licebit,dum animus modò sit,illas nunquã cum proximorum iniuria exigere,aut etiam vltrò oblatas recipere. Hæc de ipso vsurarum iure in se dixisse volo. nõ quòd velim Christianos qui nõ quid liceat,sed quid expediat,semper spectare debent,quicquam hac in re sibi permittere vnde queant alii offendi. Sic certè hodie hominũ iudicia sunt, vt citius ferant aliquem iniquis, sed solitis mercimoniis,cẽsuariis, aliísve cõtractibus mille aureos corradare,quàm decẽex iusta,sed modò insueta vsura. Vtcunque autem hoc iudicium præposterum est,eius tamen qui se omnium seruum profitetur,nempe Christiani fuerit, huic quamlibet iniquo se hactenus accõmodare, nequẽ offendat. Quidvis enim dãni accipiendũ potius Christi discipulo est, quàm vt viam videatur aperire, sua cõmoda aliorũ incõmodis

g.ii.

aucupandi. Temere autem nullas accipiet, sedulò autem dabit vsuras omnibus, quorum vel pecunia, vel rebus sibi commoda parauerit. Nollet enim cuiquam incommodo, sed omnibus esse commodo: nec gratis sibi à quoquam benefieri sustinebit, maximè siquis iacturam aliquam inde fecerit.

PSALMVS XVI, in genere misto, *εὐκτικὸς & εὐχαριστικός.*

ARGVM. *Orat tutelam Dei. Sanctis se deditum, & ab idololatris abhorrere profitetur. Quòd se legi in Ecclesiam Dei, consiliúmque eius sequi, ac in omnibus eum ferre in oculis cōtingat, gloriatur. Háncque fœlicitatem, unde mortis securus, beata lætitia perfruatur, expectam in conspectu Dei adhuc plena & sempiterna iucunditate perfundi, deprædicat.*

PARAPH. 1 MIchtham Dauidis. Tuere me Deus: nam in te præsidium meum posui.
2 Dic ô anima mea Iehouæ, Beneficentia mea ad te non pertingit.
3 Sanctis igitur qui in terra agunt, & præclaris, hîc ex animo studebo.
vel, Multæ afflictiones his qui alienum (numen) cupidè sectantur. 4 'Illorū idola multa facta sunt, alienos cupidè sectātur: ego autē libamina eorū quæ scilicet sanguine cōstant, haud libabo: nomina istorū nunquā memorabo.
5 Iehouah portio partis meæ, calix meus, tu sortem meam sustines.
6 Sortes ceciderunt mihi in loca amœna, insignis mihi hæreditas obuenit.
7 Laudabo Iehouah qui consuluit mihi, intimi quoque affectus noctu me vrgent & erudiunt.
8 Propono perpetuò mihi Iehouah: dum enim à dextris mihi est, non nutabo.
9 Propterea gaudebit cor meum, & lætabitur lingua mea, quin etiā corpus meū securè quiescet.
10 Neque enim deseres animam meam vt sepulchrum subeat: neque permittes vt videat bonus quem tibi delegisti, foueam.
11 Notam mihi facies semitam qua vitam adeam, satietas omnis lætitiæ apud te, exprompra semper in dextera tua omnis iucunditas.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *MIchtam Dauidis. Custodi me Deus, in te confido.*
2 *Dices Iehouæ, Dominus meus tu: bonum meum non ad te.*
3 *Sanctis qui sunt in terra, & præclaris, omnis mea complacentia in illis.* De voce Michtham, in Præfatione. Videtur Vates hoc Psalmo præcipuè canere quanta sit dignitas & fœlicitas agere in Ecclesia Dei, inter Sanctos & electos Dei habere locum. A prece Odam auspicatur, & Dei custodiam orat, qua hæc scilicet incomparabilis & dignitas & fœlicitas, quòd sibi ab impuris Gētibus secerni, & agere in populo Dei ex Diuina benignitate contigerit, sibi conseruetur. Simile videtur illud Psalmi 86.a.2, Custodi animā meam, quia bonus sum: auxilium fer seruo tuo, quandoquidem te nititur. Omnia vota superat hæc fœlicitas, populo Dei esse adscriptū, ideo miris etiam artibus eam humani generis hostis impetit. quo igitur Sanctis ea pluris habetur, hoc enixius Dominum orant, vt se seruet, ne ab ea vnquam excidant, aut non fœliciter in ea promoueant. Summa autem ratio orandi & exorandi tutelam Dei, subiicitur, Quia in te confisus sum, in te spem omnem conieci, quia tuo tantùm præsidio nitor. Quis enim bonus deserat eos qui suæ se fidei commiserint? At pius abnegatis omnibus, Deo vni sese addicit: non potest ergo fieri vt eius curam ille non habeat, vt tueri vnquam negligat, qui & solus & summè bonus est. In versu sequenti nonnulla inest obscuritas, ideo variè enarratur. sequar eam interpretationem quæ argumento Psalmi magis videtur quadrare, Dices, inquit. & nullum nomen adiecit. sed quia mox fœminini generis est, animam Hebræi ferè omnes, etiam Chaldæus Paraphrastes, subintelligunt. Et alias animam suam in Psalmis alloquitur, vt Psalmo 42.b.6, & 43.b.5. Hortatur ergo animam suam, hoc est seipsum vt Iehouæ dicat, Dominus meus es tu: hoc est vt se illi planè consecret, & Dominum suum in omnibus agnoscat. Sed ne videretur eo aliquid Deo cōferre, iussit præterea eam dicere, Bonum meum nō ad te: id est tibi nihil confert, ad te haudquaquā pertingit: infrà est quàm vt tu eo iuueris. Sic enarrauit hunc locum Rabi Ioseph Kimhi, parēs Dauidis. Iuxta hāc enarrationem commodùm tertio versu subiicitur, *Sanctis qui sunt in terra, &c.* Vt dicat anima verè pii, O Deus, tu Dominus meus es, & ego totus in ære tuo: tibi vni omnia mea inseruire debent: sed quid est quod mea opera fieri possit quod tibi aliquid conducat, vel etiam oblectamenti quid afferat? Celsior infinitò es quàm vt meis beneficiis fruaris. Attamen, quoniam tu Dominus meus es, & omnia mea tibi debeo, erit interim omnis meus amor, omne studium in Sāctos qui hic in terra adhuc mecum degunt & peregrinātur, insignes pietate &

præclaros virtutibus homines: hi beneficiis à me possunt affici, his illa studiosè impendam. Nã omnis complacentia mea in illos, id est toto pectore his afficior & deditus sum, omni affectu animus meus ad eos propendet. Sanctos vocat, tanquam electos, eximios, augustos, quare & אדירי subiecit, præclaros, suspiciendos. Quod epitheton Psalmo 8.a.1, nomini Dei tribuit. Sic populus Iisrael identidem sanctus in Scripturis vocatur, quòd ab omnibus aliis populis secretus, & Lege Dei, veróque cultu esset donatus. Exodi 19.a.6, & Deuter. 4.a.6, hæc populi Iisraelitici sanctitas & dignitas satis magnificè prædicatur. Affectus verò huius in Sanctos quem hic Vates de se canit, insigne exemplum habemus in Paulo, qui cupidè adeò fratres inuisebat: quod si minus liceret, literis appellabat: siquando de rebus eorum incertior esset, plurimum afflictabatur: si male illis res succedere audiret, summè dolebat: sin prosperè, sancta lætitia gestiebat, non solùm Euangelium, sed & animam suam impartire illis paratus, vt Thessalonicensibus scripsit. 1.Thess.2.b.8. Hinc & illud ad Philippen. 4.a.1, Fratres mei dilecti & desyderati, gaudium & corona mea. Similes sanè affectus & desyderia in singulis Epistolis identidem de se testatur. Hinc ergo discendum, in Sanctos, hoc est omnes Dei studiosos declarandum quàm suspiciamus & colamus Deum, quàm ipsum Dominum nostrũ agnoscamus, quàm gratificari ipsi cupiamus. Bonis siquidem nostris ipse frui non potest: at sibi factum agnoscet, quodcunque vel minimis eius fecerimus, vt Seruator de se professus est, Matth.25.d.40. Caro autem semper hæc inuertit: Deo benefacere conatur, cui nihil dare aut facere potest: fratribus quibus potest & debet, impẽdere beneficia fastidit. Sed ipsa se ludit misera, quod Deo, quod Diuis dare videri vult, reuera in ligna & lapides, tum in suorum oblectationem oculorum & aurium, non Deo nec Diuis qui tantùm id sibi expensum habent, quod expensum Christo est, insumit. Quot enim hodie opulentos inuenias, qui non grauẽtur, si vno tãtùm aureo vicinum iuuare pauperem debeãt, quum interim cẽtum sustineant insumere in ornandas statuas? Sed hinc hominum rumusculos venantur, iudicii Patris cælestis, & veræ ac cælestis gloriæ negligentes, quæ iis erit quibus dicet Filius, Venite benedicti Patris mei. Esuriui, & dedistis mihi manducare: sitiui, & dedistis mihi potum: nudus fui, & venistis ad me: peregrinus eram, & collegistis me: infirmum & incarceratum inuisistis: ideo percipite regnum quod vobis destinatum est ab initio. Vtinam in his sentirent hodie Ecclesiarum proceres, & plebium doctores quod veteres. Scribit Ambrosius libro de Officiis, Aurum Ecclesia habet non vt seruet, sed vt eroget & subueniat in necessitatibus. Quid est opus custodire quod nihil adiuuat? An ignoramus quantum auri atque argenti de templo Domini Assyrii sustulerunt? Nónne melius conflat sacerdos pro alimonia pauperum, si aliqua subsidia desunt, quàm si sacrilegus cõtaminat, & asportat hostis? Kimhi, illud Bonum meum non ad te: interpretatur, bonum quod tu mihi facis, id nullo meo merito facis, non pertinet ad te, id est nõ est ex tuo officio, sed mera & vltronea beneuolentia. Oro igitur vt benefacias Sanctis in terra, quia plurimum molestiæ perferunt inde quòd tam multi te non colunt, sed sectantur deos alienos. Mea autem voluntas est erga Sanctos, vt eos imiter. Huic interpretationi subscribit & Aben Ezra. Hæc certè præpositio & id valet in Scripturis, vt quum dicitur עליו עליך עלי, super illũ, super te, super me, idẽ valent quod, Hoc mihi, vel tibi, vel illi cõpetit, decet: meæ, tuæ, aut illius partes sunt. Græcus priorem interpretationem probasse videtur: habet enim, Non habes bonorum meorum necessitatem. Hieronymus habet, Bene mihi nõ est sine te. Sed Hebræa hũc sensum non habent.

Quis debeat vsus opum Ecclesiæ.

4 *Molestiæ illorum multiplicatæ sunt, alienum festinarunt, non libabo libamina eorum de sanguine, & non tollam super labia mea nomina eorum.* עצבות molestias significat: at עצבים pro idolis sæpissimè vsurpatur, quod ab eadem radice deducitur, fortè quòd nihil nisi molestiæ ab idolis, & omni superstitione expectãdæ sint, cum à stultis mortalibus colãtur causa salutis. Iã quũ Hebrææ linguæ insolẽs nõ sit, eadẽ nomina & fœmininè per ות, & masculinè per ים inflectere, malui עצבות idola hic vertere, quàm molestias, eo quòd sequẽtia admodũ manifestè de superstitioso cultu loquãtur. Idem visum est & Chaldæo Paraphrastæ. Græcus habet, infirmitates. Memorat ergo hìc Vates de impiis quod Iirmeiah de Iehudah queritur. Iuxta numerum vrbium tuarũ fuerunt dii tui Iehudah. Et Hosea 8.c.11, de Ephraim, Multiplicauit Ephraim aras ad peccandũ. Non dissimile habet & initio capitis 10. *Alienum cupidè secttati sunt.* Quoniam Deus sibi populũ Iisrael delegerat, quẽ vt peculium suũ haberet, & à quo solus coleretur, cui se quoq; multis & ingẽtibus beneficiis atque signis notum, imò familiarẽ fecerat, Deum se Abrahã, Iishak, & Iaacob identidẽ nominãs: alienos deos Scriptura vocat quæcunque alia sibi colenda, stulta hominum superstitio fingit. Hinc primo decalogi capite, Nõ sint tibi dii alieni iuxta, vel præter me. Et Deut 33.c.17, Sacrificauerũt dæmoniis, non Deo, diis quos ignorabant: alieni & casu exorti venerunt, quos patres eorum non coluerant. מהרו, quod verti, cupidè sectati sunt: ad verbum est festinarunt. At etiam significat dotare. Hinc Abrahã Ezra interpretatur, Alienum donis venerati sunt. Sed quia hoc significatu,

Ierem.2.f.28.

Exo.20.a.3.
Deut.5.a.7.

de nubentibus tantùm in Scripturis hoc verbum reperio,& nullum video locum in quo sit ad
donaria deorum translatum,priorem interpretationem quæ Rabi Schlomoh est,sequi malui,
qui æstuans desyderium deseruiendi diis alienis, hoc verbo notatum existimat. Kimhi probat
hanc interpretationem Multæ sunt molestiæ iis qui alios quàm Sanctos consectantur,& grassantur viis alienis quæ non sunt viæ Domini. Secundum hanc igitur [illegible] defuerit, vti ad ver-
bum sic reddas,Multæ erunt molestiæ *iis qui* festinant ad alienum,id est ad alienos, non ad San-
ctos. Nobis supplendum erit antecedēs pronominis *illorum*: (quæ eclipsis Scripturæ admodum
familiaris est)id sunt impii,superstitiosi, ab Ecclesia Dei alieni. Quia autem Vates potissimum
videtur de superstitioso cultu loqui, vt sequens particula apertè indicat,potius in Schlomonis
sententiam inclino. Videtur autē Vates admodum appositè cultum superstitiosum hoc verbo
expressisse. Vt enim caro nostra nihil boni in se habet, ita multo studiosius & feruentius consi-
lia mala Satanæ,quàm Spiritus Dei bona sequi solet. Hinc nihil tā durū & sumptuosum quod
idololatræ nō faciant & ferāt, quum sæpe qui veri Dei haud vani cultores sunt, plus nimio in
his cessent,quæ tamen sciunt Deum suum exigere. Molech, quem Saturnū vocari Latinis au-
tumo,liberos suos exurebāt: quum vero Deo suo non possent illos tantùm paterna castigatio-
ne ad bonos mores formare. Sacrificuli Baal sese lanceolis confodiebant,quum in gratiam ve-
ri Dei multi non sustinerent in statis diebus iuxta præceptum illius feriari. Sic hodie inuenias
qui superstitionis gratia lōge grauiora perferāt,& plura faciant quàm religionis synceræ: quæ
Iac.1.d.27. est vt diuus Iacobus ait,orphanos & viduas in afflictionibus suis inuisere, & incontaminatum
se seruare ab hoc mundo. Hoc præposterum studium, & impium feruorem in superstitionem,
Vates passim per adulterinum amorem,qui iusto ferè ardentior esse solet,denotarunt. Quòd
verti *Libamina eorum quæ sanguine constant*,ad verbū habetur,de sanguine:& intelligit Kimhi,quæ san
guine & cæde parta sint, vt cum illo conueniat quod Dominus in Maleachi questus est,offerre
populum hostias vi raptas,Maleachi 1.c.8. Ab.Ezra intelligit sāguine mixta. Id enim apud gē-
tes aliquas in vsu fuit,vt sanguinem etiam pro vino in quibusdam sacrificiis libarent. Iam sta-
tim à diluuio Deus suis gustū sāguinis prohibuerat:& postea in Lege, Leuit.7.c.26,& Deut.12.
b.16,id præceptum repetiit, fortè vt à sanguine hominis fundēdo hinc faceret magis abhorre-
re. Sibi verò hostiarum sanguinem sacrum esse voluit, vt indicaret ex ipsius tantùm sententia
sanguinem fundendum. Rationem præcepti huius Deus addidit,quòd in sanguine anima, siue
vita animalis sit. ita forsan voluit monere,se vnum esse vitæ autorem,ideo solum vitam etiam
adimere debere: nos huius nihil tentare oportere, nisi ex iussu ipsius. Vtrovis autem modo ac-
cipiamus hoc *Non libabo libamina eorum*: id satis liquet, Sāctum his verbis profiteri,se quàm alienis-
simum fore à superstitione impiorum, & adeò vt illorum indubiè falsorum deorum nomina
non velit assumere,id est inuocare,aut per ea iurare, quod Sephan.1.b.5, & in aliis Prophetis in
Iisraele notatum legimus. Hinc discamus ergo,quàm longè abesse deceat Sanctos ab impio-
rum superstitionibus. vnde & diuus Paulus tantopere à cōmercio idololatriæ Corinthios de-
hortatur,1.Cor.8.a.4,& 10.b.7. Nullus est qui Patris sui verè amās,vel simulet se iis iunctū qui
iniuria patrē suū,& cōuitiis cōtinuò afficerent. Iā omnis falsus Dei cultus nihil est aliud quàm
confessa Dei irrisio,quare & abominatio passim in Scripturis vocatur. quis ergo Dei studiosus
ferat,se vel videri huic tam atroci malo affinē? Quis iam verus sit Dei cultus, satis à D.Paulo,ad
Rom.12.a.1,describitur, Nos ipsos oportet ante omnia Deo offerre hostias rationales,boni con
sulere, ac etiam laudare omnia Dei in nos iudicia: tum omnem vitam sic instituere, vt vsui sit
tam malis quàm bonis. tum in sacra Eucharistia mors Domini ita prædicanda est,vt ei confor
memur,peccatis continuò morientes, & vitam iustitiæ meditantes. Cui qui se ingerit,non hoc
animo præditus, is ad mortem sibi manducat & bibit: offendit igitur grauiter Deum, non co-
lit. Sic sunt & quicunque publicis precibus & hymnis alia mēte intersunt. Qui hic aliquid sui,
Math 21.b.13. aliquid ventris quærit, is teste Christo ipso speluncam latronum ex domo Dei efficit, & Deo
illudit. Iam qui se huiusmodi Dei illusoribus adiungit & participem facit, vtique iniuriam fa-
cit Christo,cuius quū membrum factus est, vni ipsi suo capiti adhærere debebat, & mori citius
quàm contemptoribus & blasphematoribus eius adnumerari se sustinere. Nulla est participa-
tio iustitiæ cum iniquitate, nulla lumini cum tenebris communio, nullus Christo cum Belial
consensus,nulla pars fideli cum infideli,nulla conuentio templo Dei cum idolis.2.Corinth.6.
d.16. Hæc expendāt qui Christi esse volunt, nullámque putēt esse aliam reuerētiæ & dilectionis
naturam erga Christū seruatorem nostrum,quàm sit eius qua suspicimus & colimus homines.
Imò si vera est,cauet ea quæ illi displicent,& studet iis quæ probat,tanto ardentius & solicitius,
quanto pluris ille pio esse debet,quàm vlli mortales queāt esse mortalibus. Affectum indigna
tionis indicat, quòd neque idololatras, neque idola suis nominibus, sed tantùm per relatiua il-
lorum,significauit. Quanquam & personæ decoro in eo seruiit. Deo enim fecit se loqui,omnia

cognoscenti. Neque populo cui hæc canebantur, obscurum erat quid relatiua ista referrent.

5 *Iehouah admensum partis meæ & calicis mei, tu sustentator sortis meæ.*

6 *Funes ceciderunt mihi in amœnis, etiam hæreditas pulchra ad me.* Causam bis reddit cur velit longè abesse à sacrificiis impiorum, nimirum hanc, quia sibi contigerit accenseri Sanctis qui hæreditas Domini sunt, & ipsum sibi pro hæreditate habēt: quod in Leuitis adumbratū est, quibus quum nullam Deus partem inter fratres suos attribuisset, dixit se illorum hæreditatē fore, Num. 18. c. 20, & Deuter. 18. a. 2. Hæreditariis bonis nihil est æquè proprium, eóque nihil solet pari diligentia excoli. Sic habent sibi Deum Sancti, in eo omnia bona, & ea propria possident: neque est quod maiore diligentia studeant quàm ipsi gratificari: in hoc vitam habēt æternam, & beatitudinem ineffabilem. Cuius æstimationem quo magis exprimeret, tam multas voces congessit, portionem, partem, calicem, sortem, hæreditatem. Sortibus à Iehosua, hoc est גורל, vel חבלים terra Chenaan duodecim tribubus diuisa fuit ex præcepto Domini, vt legimus Iehos. 14. a. 2. hinc per sortes plerunque ipsa portio quæ sortè obuenit, significatur, vt Deuter. 3. b. 13, & alibi aliquoties legitur. Dicuntur autem & חבלים, *Funiculi*, vt & hic quidam hanc vocem verterunt, intelligentes mensorios, quibus nonnunquam agri diuidi solent. Sed hic satis liquet metaphoricōs per חבלים, sicut & גורל atque calicem, Vatem voluisse significare, sibi contigisse beneficio Dei partem in populo eius, vt inter Sanctos eius agat, filius ipsius factus. Hanc sortem amœno, iucundo, & optato fundo assimilat. Deum enim ipsum, & omnia Dei, huiusmodi in æternum possidet. Deum canit sustinere sortem suam, hoc est vt Kimhi interpretatur, Deum sibi adfuisse, séque iuuisse vt eligeret sibi hanc hæreditatem. Abr. Ezra putat ad eundem modum accipi quo in Amos 1. b. 8, תומך שבט, id est gestans virgam, vt dicat Vates, Deum suam sortem, suam fœlicitatem hanc, quòd inter Sanctos eius numeretur, gestare, eam ipso niti. Mihi videtur idem significare voluisse hac particula quod præcedenti, ipsum scilicet Deum suam sortē esse: sicut siquis de fundo qui sibi sorte obtigisset diceret, Hic fundus sustinet sortem meam, pro eo quod est in hunc cecidit mea sors, hic mihi sorte cessit. Obseruandum hic ergo quanti faciat Vates, Deum se agnouisse, in Ecclesia Sanctorum nomen dedisse. Qui sanè intellexerit quanta sit hæc fœlicitas, facile agnoscit cur de ea Vates canat tam magnificè. Sed fidei sensu hæc res expendenda, nō explicanda verbis.

7 *Prædicabo Iehouah qui consulit mihi, etiam noctibus erudiunt me renes mei.*

8 *Posui Iehouah coram me iugiter: quia à dextera mea, non nutabo.* Prædicat iam Dei in se fauorem & benignitatem, qua sibi hæc mens contigit vt Ecclesiæ Dei nomen daret. Caro siquidem & sanguis nihil horū nouit. Quod verò ait, Et renes se noctib' erudiisse: indicat se intimis affectibus huc actum, vt omni impiorum communioni valediceret, imò eam abhorreret, & toto desyderio ad Sanctos Dei, atque adeò ad Deum ipsum ferretur. Solet enim Scriptura interiores affectus per renes significare. Vnde quū Dominum prædicat omnia nostra secreta nosse, sciētiam ei tribuit cordis & renum. Huius verò aliam causam comminisci nequeo, quàm quū gignēdi affectus in renibus sedē habeat, & is sit omnium potentissimus, quòd hinc renes tanquā omnium affectuū sedes & origo, pro ipsis affectibus per metonymiam vsurpentur. Ergo sicut siquis animo vehemēter aliquò propēdens, affectibus dies noctēsque solicitatur vt dispiciat, cogitet, quærat quonam pacto illud assequatur: sic significat Vates, adeò sua desyderia omnia ad Sāctos Dei, ad hæreditatem & Ecclesiam Dei fuisse propensa, vt his ipsis accensus, noctibus insomnis & cogitabundus erudiretur: & hinc impelleretur, vt quæcunque Deo displicent, & societate Sanctorum donatum dedecēt, summo studio vitaret: sectaretur autem quæcunque Deo grata, & ei qui sese ipsi addixerit, conuenientia sunt. Hic autem affectuum ardor ex consilio Dei, hoc est Spiritu illo bono prouenit, qui ostendit quàm perniciosa sit vanitas quicquid caro moratur: quàm vera sint bona quæ Deus suis parauit. Versus octauus id continet quod Deus consulit, & ad quod renes sancto iam per Dei Spiritum affectu accensi erudiunt: nempe vt Sanctus proponat sibi Deum semper, hoc est eum in oculis continuò ferat, nunquam non obseruet, & omni studio colat, sicut & ipso vno nititur. Is siquidem dum à dextris est, id est auxilio est, tanquam socius vel patronus latus cingens, & quidem dextrū, vt prior se periculo obiiciat, & mala imminentia depellat, non nutabimus, id est omnium casuum vsque securi erimus. Hinc iam discendum vnde salus, vnde rebus nostris vera petenda stabilitas, nimirum ex solo Dei timore, & obseruatione. Et hæc cui contigit, is in domo Domini est, & verè inter Sanctos adnumeratur.

Cur renes pro affectibus.

Deus à dextris.

9 *Propterea gaudet cor meum, Lætatur dignitas mea, etiam caro mea habitat confidenter.*

10 *Quia non deseres animam meam ad infernum, non dabis bonum tuum ad uidendum foueam.* Veræ fidei fruct', vt suprà dictū, solida animi lætitia est: hac ergo se frui post præmissa cōmodùm canit. Cor gloriā suam, id est linguā & carnē, hoc est corpus memorat, vt totum se gaudio perfusum indicet. כבוד quod alioqui gloriā & dignitatē significat, aliquando pro mente accipi Hebræis, sanè extra

dubium est:de quo in versu 4 Psalmi tertii. At Græci hîc linguam reddiderunt,quod & Latini postea interpretes sequuti sunt. Et haud scio annô magis hoc præsertim loco כבד per linguam, quàm per mentem reddi conueniat:vt intelligas Vatem canere,ita se lætitia perfusum vt & cor gaudeat,& lingua glorietur,& corpus omnium securũ optata quiete & pace fruatur. Certè sermo est,quo præcipua hominis dignitas cõstat,vt haud insolẽs sit hæc trãsnominatio,linguam vel sermonem per כבוד,id est dignitatẽ significari. Psalmo 30.c.13, canit Vates,Propterea canet tibi כבוד,& non silebit. Quid hîc magis quadret quàm lingua? Ita Psalmo 108.a.1, Paratum cor meum Deus,cantabo,& canam,etiam כבודי,id est lingua mea. Vt autem cor suum gaudere,& linguam lætari, ita corpus suum sedere confidenter & securè prædicat. Vbi enim spiritus fide certa donatus est, & verum Diuinæ bonitatis gustum percepit, redundat illico eius gaudium & in carnem,vt nihil trepidet,securéque manum Domini sustineat, etsi crux illi ferenda sit,& renasci nequeat,nisi antea destructa Nam illi resurrectionis spes, omnia leuia & dulcia reddit:hanc versus decimus canit:nam ait,Non deseres animam meam in sepulchro:id est non ita destitues me,vt anima mea morti cõcedat. Per לשאול enim,quod sepulchrum significat(vt in versum sextum Psalmi 6, dixi) statim & conditionem mortuorum, hoc est inferos Scriptura transnominare solet. Nec permittes vt bonus tuus videat foueã: id est in foueam demittatur. Similis Hebraismus ille est Iohã.3.a.3, Videre regnũ Dei,pro ingredi in regnũ Dei. Porrò & Kimhi testãte,idẽ posteriori hac particula Vates dixit quod priore:vtraque nimirum,se ita diuinitus seruãdum,vt morti non sit concessurus.Cecinit se proposuisse sibi Dominum, hoc est in eo omnem spẽ collocasse,eiúsque voluntati ante omnia studuisse,inde ipsum sibi semper adesse à dextris,vt se in omnibus tueatur,cuncta pericula depellat,ne vspiam nutet. Post hæc commodum animi sui lætitiam professus,securitatẽ simul quam ex hac Domini tutela habeat,pluribus explicuit, subiiciens Dominum se haudquaquam ita deserturum vt ad inferos descendat à morte superatus. שחת Græci,per διαφθορὰν reddunt,quod corruptionem significat. spectarunt enim vocis huius originem. Nam quòd ea sepulchrum in Scripturis significat,inde est quòd in sepulchris cadauera corrumpuntur & dispereunt. Reddiderunt ergo simpliciter, quod Vates dixit figuratẽ. Priorem quoque particulam לשאול ad verbum expresserunt.nam εἰς ᾅδου non ἐν ᾅδῃ reddiderunt. vnde liquet & ipsos intellexisse sic seruari Sanctum, ne ad inferos descendat. Sic & in Actis 2,& 13, citatum hunc locum legimus. Id verò ideo annotandum duxi, quo appareat quàm constent quæ diuus Petrus & Paulus ex hoc loco probarunt:& habeant quoque rudiores quod hîc Iudæis calumniantibus lectionem Ecclesiæ respondeant. Fides nostra habet Christum inferos adiisse, verè mortuum & sepultum : at neque animam apud inferos, neque corpus eius in sepulchro detineri, atque ita corrumpi potuisse. Ad huius veritatis confirmationem, quum adducitur præsens Psalmi huius locus, vti & Petrus atque Paulus eum ad probandam Christi resurrectionem adduxerunt, rident nos Iudæi, atque dicunt hîc Dauidem cecinisse se seruandũ à Domino,quem colendum sibi,& in quo speraret, vnicum proposuerit,ne in sepulchrum vel ad inferos descenderet, & ne videret foueam, id est ne reconderetur in foueam corrumpendus. His obiicere licebit quod diuus Petrus citato hoc loco in Actis, patrib⁹ illorum obiecit, Patriarcham Dauidem mortuum esse & sepultum, & sepulchrum eius ad eum vsque diem, quo ista Petrus loquebatur, fuisse apud Iudæos. Nõ est igitur in Dauide quod hîc canitur, impletũ. Anima enim eius tandem ad inferos descẽdit,& vidit caro eius foueam,in qua & consumpta est. At in Seruatore verè completum illum scimus licet enim mortuus & sepultus fuerit,non tamen in morte & sepulchro hæsit, sed in triduo rediuiuus, immortalem & beatam vitam in corpore quoque suo auspicatus est:vt non iniuria dicatur inferos nunquam adiisse, neque vidisse sepulchrum. Etenim si de credentibus in se, propter resurrectionis expectationem, Seruator dixit, mortem huiusmodi nunquam gustaturos : id multo rectius de ipso, qui ipsa vita est & resurrectio, dicitur. Mortuum igitur & sepultum verè confitemur, qui verè mori & sepeliri pro nobis sustinuit. At dum adeò nihil morti in eum concessum est, vt ipse mortem confecerit, quod in Hosea prædictum Paulus 1.Corinth.15.g.54, citat: rursus verè dicemus eum mortem nũquam gustasse, eóque nunquam inferos adiisse, & sepulchrũ nunquam vidisse: quæ ii soli planè experiuntur,qui vitam quæ Christus est, non habent. Hanc autem quia & Dauid habuit, haud inficiamur, & de eo verè dici seruatum diuinitus, vt in sepulchrum non descenderit, & in foueam non peruenerit, non solùm certo tempore, sed in æternum. Nam etsi non illico vt Seruator,à morte sit reuocatus,vixit tamen semper,viuitque animo beatus, resurrectionis quoque corporis sui certus. Sic autem mori, est non mori: sic sepeliri, est non sepeliri: & corpore corrumpi, non est corrumpi, pronuntiante Seruatore domino vitæ & mortis: dixit enim iam ad vitam à morte transiisse quicunque in se crediderint,& mortem nunquã visuros. Nec ergo sepulchrum huiusmodi vident, nec inferos. Verum vt hæc à Christo habent, qui & resurgentium primitiæ

Lucas Act. 2.d.31, & 13.e.35, citatur.

Hoseæ 13.d.14.

Iohan. 5.d.24.

est, ita quicquid huiusmodi de priscis illis Scriptura memorat, Christo præcipuè competit, in quo solo hæc completur, & à quo Sanctis pro sua cuique portione, communicatum est. Rectè itaque & firmè Petrus dixit, Dauidem cum Propheta esset, & sciret iureiurãdo sibi promissum vt Christus in solio suo sederet, regens verum Iisraelem, præscium de resurrectione illius ista cecinisse. Christum vtique, per quem omnia condita & restaurata sunt, agnouit vnum humani generis saluatorem, & resurrectionis autorem, per quem pericula sua cuncta euasit, & mortem in æternum euasurum sciebat. Quum ergo hîc de fœlicitate ea cecinit, quæ est iis qui Dominum sibi solum obseruandum & metuendum proponunt, & verè se sanctis Dei iunxerunt, atque ita de vera & æterna vita, & hanc sequente lætitia & iucunditate in conspectu Dei, quæ omnia per vnum Christum constant, & Sanctis contingunt: quis dubitet mentẽ eius, quũ hæc scriberet, in Christum raptam, atque ita de se ista cecinisse, vt & ipse se Christi typum agnosceret, & agnoscendi aliis quoque occasionem daret? Iis itaque verbis vsus est, quæ si rectè perpendas, ipsi per se haudquaquam competere possunt: sic omnium hæc ritè considerantium mentes à se in Christũ pulchrè voluit subuehere, in quo perfecta & cõpleta, quæ in ipso tantùm informata & deliniata fuere, habentur. Quo ergo hæc in Seruatore plenius & certius cognoscerentur, & Iudæi minus haberent quo nostra calumniarentur, simpliciter omnia de Dauide, sed vt Christi exemplari, interpretatus sum. Verùm vti iam monui, mens Christo dedita animaduertat tam ea quæ hîc, quàm quæ alibi siue de Dauide, siue de aliis patribus magnifica, Scriptura prædicat, haudquaquam in Dauide, vel aliis Christi typis, sed in ipso Seruatore tantùm esse consummata, atque inde & membris eius omnibus, vnicuique tamen pro sua portione, competere, à quo & Patres illi acceperunt quicquid huius habuerunt. Nec offendat, si responsio hæc risum Iudæorum non compescat. Stultitia & offendicula ista sunt omnibus quibus Christi Spiritus nondum contigit: ψυχικοὶ enim perseuerant. Dixit itaque & de seipso Dauid, Deo, Non deseres animam meam, vt ad inferos demigret, neque permittes vt foueã videat caro mea. Nam etsi vtrunque naturæ necessitate, quam transgressio primorum parentum peperit, expertus sit, attamen præ resurrectionis spe, & primitiis vitæ beatæ, quas per Christi Spiritum possidebat, etiam ipse se à morte ad vitam transiisse agnouit: & corporis mortem, aditum ad vitam magis, quàm mortem habuit. Hoc autem quia dono Christi habuit, & ex eo quòd eius Spiritu viueret, in se simul Christi typum exhibuit, & de ipso vaticinatus est, haud fore possibile vt à morte (vt Petrus inquit) teneretur, vtique in spei suæ autorẽ, mentis oculos in his extulit: quandoquidem verba, si ea vrgeas, in Dauidem haud propriè, vt dixi, quadrant. vnde piis & veritatem, non contentionem quærentibus, satis liquet, appositè & verè de Christo ea ab Apostolis adducta esse, qui solus mortem deuicit, & æternam vitam suis restituit, eóque tam gloriosè in triduo statim à mortuis sese recepit, vita immortali & beata suspiciendus. Sed neque non verè ex eis & Ecclesiastici dicunt, Christum in sepulchrum & ad inferos demissum, at in his nõ potuisse detineri. hoc nanque est simpliciter dicere, quod Vates per hyperbolem vel catachresin dixit. Nam per id quod cecinit, Dominum ad inferos non descensurum, neque corruptionem vel foueã corruptionis visurũ; nihil aliud significare voluit quàm illico eum resurrecturum, & in morte vel sepulchro, aut apud inferos detineri nõ posse. Hæc tum & Iudæi videbũt, quum ignorantiæ velum illis ab oculis, quo nunc obuelantur, remotum fuerit. חסיד & hîc Græcus interpres ὅσιον, id est sanctum vertit: sed vt in versu tertio Psalmi quarti diximus, bonitatis studiosum significat, quales Deus peculiariter suos agnoscit. ipsum enim qui nihil nisi bonitas est, referunt Spiritu eius donati.

11 *Notam facies mihi semitam vitæ: satietas lætitiarum apud faciem tuam, iucunditates in dextera tua semper.* Hæc Kimhi vt precationem intelligit: at mihi magis videntur tanquam causa, præcedenti versui subiecta. Gloriatus est se à Deo haudquaquam deserendum vt ad inferos demigret, & in sepulchro corrumpatur. Quibus verbis vtique de vita sempiterna gloriatus est, quæ Spiritu hîc incipit, in futura autem cõsummatur. Quibus itaque hunc Spiritum Deus largitur, & ad se trahit, iis notam semitam vitæ facit, qua nimirum æternam vitam adeant. Vt autẽ indicaret consummationem vitæ huius non esse seculi præsentis, sed futuri, in quo Deus facie ad faciẽ, hoc est sicuti est, videbitur: subiecit, Cum facie tua: id est in tua præsentia, apud te, est lætitiarum satietas: id est omnium rerum quæ verè animũ lætitia perfundere queant: quod vt exprimerem, *omnis lætitiæ* reddidi. Vbi enim Deum, qui omne bonum est, plenè cognouerimus, plenè quoque amabimus, & in ipso perfruendo, omni lætitia, & ea ineffabili perfundemur. Quibus hîc enim ex parte tãtũ, sed pleniori cognoscitur, ii quàm celeriter omnes vitæ huius delicias, opes, & quicquid mortales oblectat, abdicant? quanto gaudio crucem in mortem vsque perferunt? At nisi horum pectus cælesti lætitia perfusum esset, præsentia bona sic haudquaquam respuerent, & tristia deligerẽt. Hinc ergo piis facilè coniici licet, quàm solida sit eius gaudii futura satietas, &

ea absque fastidio, dum reuelatā Dei faciem dabitur intueri, & vt habet Psalmus 140.b.14, apud illam habitare. *Iucunditates in dextera tua semper.* Similis videtur oratio illi in Prouerbiis 3.c.16, de Sapientia, Longitudo dierum in dextera eius, in sinistra eius diuitiæ & dignitas. nam significare voluit, à sapientia vitam diuturnam, opes & dignitatem suppeditari. ita quum dixisset, apud faciem Domini esse satietatem lætitiarum, huius quasi rationem subiecit, In dextera tua iucūditates semper: id est semper eas manu depromis, semper est in dextera tua quo sempiterna iucunditate tuos afficias. Ab hac interpretatione perparū abludunt & R. Schlomoh, & Abr. Ezra. Quum autem Seruator, vt homo, Spiritum Dei omnium plenissimè habuit, & nihil vnquam quod Patri parū probaretur cupere potuit, est ei vitæ trames præ omnibus participibus eius monstratus, vti & apud Patrem summa lætitia, atque iucunditate fruitur, scilicet primogenitus Sāctorum, & rex populi supernatis. Obseruandum verò, vt à morte seruemur, necesse esse vt Deus ipse vitæ semitam nobis monstret: huc naturæ viribus per se aspirare nequimus.

PSALMVS XVII, in genere mixto, *χρηματικὸς καὶ δεητικός.*

ARGVM. *Vehemens & ardens Dauidis precatio, vt eriperetur à persecutionibus Schaulis: in qua, sicut in septimo Psalmo fecit, suam innocentiam innocenter iactat, opem implorat, persecutorum superbos mores & uana studia describit, tum suam fœlicitatem in cognitione Dei sitam constituit.*

PARAPH. 1 PRecatio Dauidis. Audi Iehouah quæ ex iustitia oro, attende vociferationi meæ: precationi meæ quam ore syncero fundo, aures accommoda.

2 Prodeat tandem abs te me dignum iudicium: declara te eorum quæ recta sunt habere rationem.

3 Explora cor meum, inuise illud, etiam nocte examina me, vt quæ probātur igni: nihil tamen deprehendes, nulla os meum praua cogitatio transgressa est.

4 Factis hominum iuxta verbum tuū attendo, obseruo quæ ii qui ad me transfugerunt, student.

5 Firma obsecro gressus meos in semitis tuis, ne labantur pedes mei.

6 Te ego inuoco, nam soles mihi annuere, ô Deus: admoue tuam aurem mihi, & audi quæ loquor.

7 Fac insignem tuam bonitatem, qui seruare soles tibi confidentes, ab iis quī contra dexteram tuam insurgunt.

8 Custodi me vt pupillam oculi, velut sub vmbra alarum absconde me

9 Ab improbis qui vim mihi faciunt, ab hostibus meis, qui me vt vita spoliēt, cingunt.

10 Præ opulentia sua clauserunt animum, ore suo superba loquuntur.

11 Modò gressus nostros obsident: oculos suos habent in nos defixos, siquando nos sternant.

12 Velut leo inhiat prædæ vt corripiat, velut leo iunior in abdito latitat.

13 Insurge Iehouah, auerte illum, deiice illum, eripe animam meam ab improbo qui tibi vice gladii est:

14 A mortalibus istis, qui tibi vice manus sunt, qua cædis: à mortalibus huic seculo addictis, qui partem suam in præsenti vita expetunt, vt ventrem modò ipsis è thesauro tuo impleas, & satis habeant filii eorum, sitque quod nepotibus suis relinquant.

15 Ar ego iustitia fretus, contemplabor adhuc faciem tuam: satiabor, quū euigilauero, conspectu tuo.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *AVdi Iehouah iustitiam, suscipe clamorem meum, percipe auribus deprecationem meam, non in labiis doli.*
2 *A facie tua iudicium meum prodeat: oculi tui videant æquitates.*

3 *Explorabis cor meum, inuises nocte, igne me examinabis, non inuenies: cogitatio mea non præteribit os meum.* Ipsa Psalmi verba abunde indicant, Dauidem precationem hanc contra hostes suos, à quibus premebatur, summéque angustiabatur, composuisse: ac ita animi sui in maximo periculo, à sceleratis inimicis suis deprehensi, habitum hîc referre. Nam quæ hîc persecutoribus suis mala

tribuit,& in aliis Psalmis (quos ipsorum inscriptiones testantur in Schaulem & assentatores eius scriptos esse)leguntur,vt videre licet in Psalmis 7,55,56, & sequentibus aliquot. Ad veri similitudimem igitur propendere videtur,eosdem & in hoc Psalmo notari,atque cótra eos hanc precationem esse institutam. Id quod & Kimhi visum est. Proinde contra illos orat, *Audi Iehouah iustitiam*: hoc est iustam precem, ex iustitiæ studioso corde profectam, quum illi iniustitiæ prorsus deuoti existunt. Chaldæus, Suscipe Deus iustitiam meam in iustitia. Græcus, Iustitiam meam. Hieronymus, Audi iustum. Vt verò referret quanto cum ardore opem Dei implórasset, adiecit, *Attende vociferationi meæ*. רנה enim elatam, vt Kimhi tradit, vocem, & clamorem quendam significat, quocunque affectu edatur, siue ex dolore, siue ex lætitia, siue ex ardore voti & precationis, siue alia de causa vocem exaltari contingat. Precantes plerunque submisse loquuntur, & murmurant magis quàm loquuntur: at vbi magnis & subitis periculis vrgentur, solent etiam vocem attollere & vociferari. talem vociferationem Vates hic voluit exprimere. Cæterùm & congeries ista, Audi iustitiam, attende vociferationi, ausculta precationi, quibus nihil nisi vota sua admitti petiit: æstuantis ex periculi & persecutionis magnitudine animi affectum testatur. Quod verò adiecit, *Non in labiis fraudulentis*: suam innocentiam testatur, qui innocenti & simpliciore animo, omnisque doli experti precetur.. *A facie tua prodeat iudicium meum*. Fieri tandem à Domino inter se & hostes suos iudicium petit, orat vt iuxta mérita sua Deus pronuntiet, hoc est ope lata declaret se ipsius causam approbare, & considerare æquitatem, eiúsque dignam ratione habere. Eodem verbo חזה & in versu 4, Psalmi 11, vsus est, Iehouah in cælis solium suum habet, oculi eius considerant, & obtutus eius explorant homines. Haud verò scio annon præsens precatio conueniat cum illa, vers. 7, Psalmi 7, Euigila ad me iudicio quod mãdasti: quod alii legunt, Excita iudicium quod mandasti. Vt enim ea precatione Dauid regnum sibi destinatum, tandem vindicari: ita dum hic suum à Deo prodire iudicium orat, vtique petit ius suum defendi, & regnum adseri, ac ita re ipsa declarari quid de se Deus statuerit & iudicarit. In quo & id apparíturum erat, Deum quæ recta & æqua sint cõsiderare, & iustam eorum rationem habere. Quo autem animi sui integritatem magis testaretur, obtulit se Dei quæstioni, & illi quàm exactissimæ, *Explora*, inquit, *cor meum, inuise nocte*. Nocte enim dum ab externis negotiis animus vacat, ea quæ in penetralibus animi latent, magis sese proferunt. Nisi quis malit hanc allegoriam ex more hominum mutuatam, qui eos quorum secreta nosse percupiunt, nocte inopinatos, & omnium securos, eóque sui maximè similes, & in iis præcipuè occupatos ad quæ fertur eorum animus, obruunt, & res & actiones eorum peruestigant. Super hæc verò tertium gradum adiunxit, *Igne me examina*: quo allusit ad probationem auri & argenti, de qua in versu 7, Psalmi 12. Sic verò se habet animus sibi rectè conscius, Deo ipso quæstionem exercente, & eam quamlibet seueram, innocentiæ suæ nihil metuit. hinc subiecit, *Nihil inuenies* quod vnquam contra meos istos hostes sim prauè molitus, vti de me falsò iactant. In aliis enim ita peccatorem se agnouit, vt orauerit ne Dominus secum in iudicium veniret, Psal. 143.a.2. Eandem conscientiæ fiduciam & illud testatur quod sequitur, *Cogitatio mea non præteriit os meum*: id est nulla praua cogitatio (est enim hic זמת, de qua voce suprà) prodiit ore meo. Kimhi & Abr. Ezra interpretantur, Animus à verbis minime variat: vt idem sit cum illo suprà, Non in labiis fraudis. Id verò argumento non male quadrat. Animum certè fidum Schauli, & suis semper verbis & factis respondentem exhibuit: neque aliud animo molitus est, aliud verbis præ se tulit. Significat quidem זמת, prauam & peruersam cogitationem pluribus in locis: at Prouerb. 2.b.11, & aliis etiam in locis, in bonam quoque partem hæc vox accipitur.

4 *Ad verba hominis in verbo labiorum tuorum: ego obseruaui vias peruersi.* Hoc versu quarto secundũ sententiam Abr. Ezræ, & Kimhi, testatur de se Dauid, quòd & alios à peruersis actibus auocauerit, in eo quòd canit hominum se opera obseruasse, & à semitis malorum iuxta Dei verbum quos potuerit auertisse. Illud enim, *Obseruaui semitas peruersi*: Kimhi intelligendum autumat vt illud Gen. 3. d. 24, Collocauit Deus ante hortum deliciarum Cherubim, & aciem gladii vtrinque incidentis, ad obseruandum viam arboris viuificæ. Obseruari enim hanc Deus volebat, ne homo eam adiret. Sic Dauid peruersorum hominum vias & instituta obseruauit, ne quem pateretur illa sectari. פריץ peruersum ferè reddunt: significat enim eum qui legem perrumpit, & omne ius dissipat, eo quòd פרץ idem est quod perrumpere & dissecare. Chaldæus habet, Verè speculatus sum opera filiorum hominum: in verbo labiorum tuorum ego obseruaui viam audacis. Hieronymus, Vias latronis: Græcus, Vias duras. Hæc verò omnia voce פריץ significãtur. Mihi verò consideranti Psalmi argumentũ, & quòd videtur de persecutione Schaulis esse compositus, verisimile est פריץ hic singulariter pro plurali positum, & significare eos qui ad Dauidem transfugerant, rupto & abiecto iugo siue Schaulis, siue aliorum, quo durius premebantur. Hi certè duri, audaces, & latronibus similes erant. Huius rationem mox reddam. Sensus ergo e-

rit, Non solùm ipse me innocenter seruaui, & ab iniuria eorum qui me persequuntur cótinui, sed & alios inde reuocaui. *Operibus hominum alterum iuxta uerba labiorum tuorum*, id est iuxta tuum præceptum intentus fui, curámque habui vt mandatis tuis minime aduersarétur: diligenter enim obseruaui semitas eorum qui ad me confugerunt, perrupto quo tenebantur imperio. Propterea enim quòd collegerant se apud Dauidé quique obærati, & animis perturbati, numero plus minus quadringéti, & ipse illorũ princeps erat, 1. Schem. 22. a. 2, facile creditu est, inimicos eius plurima & infanda mala de eo sparsisse, quæ contra regem & regnum moliretur. Certè Nabal ille Carmelita nuntiis illius obiiciebat, multos seruos se à dominis suis auellere, & Dauidi adiungere, 1. Schm. 25. b. 10. Haud igitur ab re fuit, vt suam innocentiam, etiam quantũ ad transfugas istos attinebat, quorum sanè culpa ipsi præstãda erat, testaretur. Hoc sanè loco Scriptura verbo vnde פריץ deductum est, vtitur. Dicebat enim Nabal, Hodie multi sunt serui מתפרצים, id est qui erumpunt, siue auellunt se à dominis suis. Satis ergo liquere puto פריץ etiam fugitiuum significare. Durius illud videtur, Obseruaui vias פריץ, pro eo accipere quod est, à viis פריץ meos arcui: quàm si intelligamus eum suorum vias obseruasse, nequando ad mala deflecterent: & eos פריצים vocasse, idque ideo quòd à patria & à creditoribus suis, aliisq; oppressoribus essent auulsi, & quibus tenebantur, vincula perrupissent, latronibus iam & violentis hominibus non absimiles. Hos autem Dauid sic fuerat moderatus vt Nabalo cum veritate renuntiarent, pastores illius à suis nulla iniuria, nullóve damno affectos fuisse omni eo tempore quo apud eos greges pauissent. Idem de illis & puer Nabali vxori eius Abigail testabatur, addés, illos ipsis valde bonos fuisse. Siquis autem de seipso Dauidem, quæ hoc versu continentur, dixisse putet, huic ex verbis nemo multum obiiciet, adeò sunt obscura. Neque absurdus sensus fuerit, siquis intelligat Dauidem testatum se operibus hominum, iuxta Dei verbum fuisse sic intentum, nequid mali sequeretur: & vias peruersorum ita obseruasse, nequádo in eas incideret. Hic sensus Rab. Schlomoh placuit. Priorem interpretationem ideo probabiliorem puto, quòd omnino hæc precatio instituta esse videatur contra hostes Dauidis, qui tam ipsum quàm eos quos secum habebat, indubiè multorum malorum accusabant, vt satis ei causæ fuerit suam innocentiam, & quantum ad illos attinebat, defendere. Hoc autem exemplum admoneat, & eorum culpam qui à nobis aliquo modo pendent, præstandam esse: eóque iure magistratibus imputari, quod subditi conniuentibus illis peccauerint. Porrò de hac innocétis animi fiducia & secura propriæ iustitiæ cómemoratione, quatenus ea Sãctos deceat, pleraque in versum 1, Psalmi 4, & nonum septimi, dixi. Sciebat Dauid se gloriæ Dei studiosum, certus erat nullis malis artibus ad regnum aspirasse: consciúsque sibi erat, se hostibus suis semper bene voluisse, illos autem contra Dei verbum niti, & immeritò sibi infensos esse: vnde haudquaquã dubitare potuit, tandem pro se Deum iudicaturum: id ergo orabat. Vera sunt & simplicia apud Sanctos omnia. Nos autem hinc discamus, tam sincero etiam in hostes animo esse nos oportere, atque omné vel prauum cordis motũ adeò longe abesse, vt & Dei iudicium ea in re minimè vereamur. Hunc tam rarum candorem & Psalmo 7, in exemplum Sanctis, Vates de se prædicauit, versu 5. & 6.

5 *Sustenta gressus meos in semitis tuis, ne nutent gressus mei.*

6 *Ego inuoco te, quia respondes mihi ô Deus: inclina aurem tuam mihi, & audi quæ loquor.*

7 *Admirandam fac bonitatem tuam, Seruator confidentium, ab insurgentibus contra dexteram tuam.*

8 *Custodi me tanquam pupillam, filiam oculi, sub umbra alarum tuarum absconde me.* Prioribus innocentiam suam, tam in sua quàm suorum vita, quoad eius ipse præstare potuit, in gloriã Dei qui eam donauerat, cõfidenter sanè testatus est. Ne igitur videretur suis hîc viribus aliquid arrogare, commodùm subiecit precem, qua primùm custodiam innocentiæ, deinde depulsionem persecutionis orauit. Sustenta, inquit, hoc est firma gressus meos in semitis tuis: dona vt perpetuò in illis perseuerem, à tuo instituto nunquam deflectam, ne labantur passus, hoc est pedes mei, ne peccem tibi, atque ita & vltioni tuæ meipsum reddam obnoxium. Quia autem semper inter orandum Dominus suos consolatur, & de auxilio quod laturus est, suo Spiritu certiores reddit, solet ferè Psaltes post precationem subiicere, quibus spem suam de ferenda ope suffulcierit. Te igitur, inquit, inuoco, quia annues mihi, vel annuere soles: vtque omnibus missis ad opem tuam vnius confugio, ita oro precem meam clemens admittas, & lato auxilio illustré tuam erga me bonitatem reddas Seruator confidentium. *In te*, eclipsi hîc à Vate omissum est. Ezra hac eclipsi offensus, coniungit huic quod sequitur בימינך, quasi dixerit, Confidentium in dextera tua. Sed durius hoc est: & si ita voles legere, non erit quod cum *insurgentibus* iungatur. subaudiendum igitur ad חוסים, id est confidentium, בך, id est in te: & בימינך, id est contra dexteram tuam, cum *insurgentibus* iungendum. ב enim etiam cótra valet. Deum siquidem ipsum oppugnant, & cótra dexterã eius insurgunt qui impugnant eos qui in fidem illius sese commiserunt. Græcus cósentit nobis: adiecit enim versu 7, ἐπὶ σέ, in te. Et vltimam huius particulam, *à resistentibus dexteræ tuæ*, con-

iunxit cum versu sequenti, Custodi me, &c. Chaldæus habet, Vlciscere in illos qui insurgunt in eos, manu dextera tua. Addidit de suo, vlciscere: in reliquo consentit cum Abraham Ezra. In maximis periculis versabatur, ideo orat vt Deus insignem faciat bonitatem suam. Nam sæpe non sine raro miraculo, hostium manibus eripi potuit, vt quũ in spelunca esset deprehensus. Item quũ eum exercitus Schaulis vndique cinxisset, & aliàs sæpius. Proinde & versu 8, exactã custodiam. & non vulgarem precatur: nempe vt homines pupillam oculi, & aues pullos suos, quos imminente periculo subter alas suas abscondunt, custodiunt. Quòd durior translatio sit, ab auibus in Deum transferre alas (nam dixit, In vmbra alarũ tuarum) adieci, *velut*. Seruator quoque hac similitudine vsus est, Matth. 23. d. 37. Quoties volui, vt gallina suos pullos, colligere filios tuos, & noluisti? Alarum metaphora in Psalmis identidem occurrit: nos ineffabilem Dei super nos bonitatem hinc consideremus. Nam quæ Propheta orauit, Deus suis cultoribus omnibus præstat, eam curam & prospectionem atque tutelam, vt nulla sit in vlla creatura quæ ei queat conferri. Plusquam solicita ea est quam aues impendunt suis pullis, peranxia quam homo oculis: at infinito maior, qua Deus tuetur in se credentes. Iam omnia simul Deus & nouit & potest. Verè igitur Scriptura passim beatos pronuntiat, qui fidei Domini sese penitus commiserint.

9 *A facie improborum qui me perdunt, inimicis meis, qui me propter animam cingunt.*

10 *Adipe suo clauserunt, ore suo loquuntur in superbia.*

11 *Gressus nostros nunc circundederunt: oculos suos defixerunt, ut expandant in terram.*

12 *Similitudo eius sicut leonis (qui) inhiat ad arripiendum, & sicut leo iunior manens in absconditis.* Reliqua consonant. Mores & vim hostium suorum incipit describere. Ad mores attinet quod versu 9, improbos vocat: ad vim, quòd illos vim sibi inferre dicit, & cingere se propter animam, hoc est, vt ei animam eripiant. vnde verti, *Qui me ut uitâ spolient, cingunt*. Chaldæus, animam ad hostes refert, legitque *in animam*, pro in voluntate animarum suarum. Sic eo quod versu 10, canit, *Adipe suo concluserunt, ore suo loquuti sunt superba*, conditionem persecutorum notat. Vim & conatum opprimẽdi, canit versu 11 & 12. Illo, Adipe suo concluserunt, Kimhi significari putat, quòd pinguedo eorum tanta fuerit, vt eis os clauserit, & adeò vt præ deliciis superbè locuti sint. Incertum autem an hanc pinguedinem allegoricôs, vel simpliciter intellexerit. Adipe siquidem & pinguedine, rerum abundantia in Scripturis significatur, vt Deut. 32. c. 15, Pinguis factus est Israel. & cætera. pro diues factus est, & opulentus. Si ita accipiamus, sensus erit, Præ diuitiis & opibus quibus abundant, claudunt siue cor, vt intellexit Rabi Schlomoh: siue os, vt Abraham Ezra. Certè vtrunque factiosorum hominum est, qui freti successu rerum & copia superbiunt, angusto corde sunt, neminem facile in amicitiam admittentes, strictóque ore neminem facile compellites. Si legas, Adipem suum concluserunt, vt Græcus legit, idem erit atque, Opes & copias suas sibi reposuerunt: inde ita superbiunt, & fastuosa contra Deum & homines loquuntur. Id quod de huius farinæ hominibus, admodũ eleganti copia canit Psalmo 73. a. 7. vtitur verò eadem metaphora pinguedinis, Præ adipe, inquit, egressi sunt oculi eorum, id est præ nimia pinguedine vix possunt videre, obtegente faciei crassitudine oculos. A quo habitu prępinguis hominis, indubiè fœlicitatis successum descripsit. Vnde factum erat vt os suum in cælum ponerent, & lingua eorum perambularet terram, hoc est in Deos & in homines loqueretur, quæcunque eorum impietas & arrogãtia ferebat. Eadem allegoria pinguis crassique hominis vsus est & Iob, 15. c. 27, Obtexit os suum in pinguedine Chaldæus habet, Diuitiæ eorũ multæ, adeps eorum operit os eorum, loquũtur arroganter. Hæc verò ad mouendos affectus mirè attemperata sunt. Illi qui summo studio innocentiam & omnem virtutem colebat, ne in abditissimis quidem, summéque desertis locis patebat tutus latitandi locus: cõtrà, hostes eius homines scelerati, incredibili fœlicitate & potentia florebant. Non solùm vi, quanquam & hac multo maxima & dirissima, verùm summo quoque astu, milléque artibus ad perdendum sanctum Dei semper intentarant. Id versu 11 & 12 canit, Modo, inquit, gressus nostros obsident. Quo præsens videtur periculum notare. Emphasis est in *Obsident gressus nostros, posuerunt oculos ut expandant uel inclinent in terram*, id est perpetuò in nos oculos suos fixos habent, siqua obueniat occasio nos deiiciendi vt labamur in terrã. Kimhi interpretatur hæc, Intentos oculos habent, vt expãdant in terra, subaudi rete. [illegible] enim etiam expandere significat, sicut & inclinare atque deflectere. Vtrouis autem modo hanc vocem accipias, satis manifestum est Vatem his verbis significare voluisse, hostes suos attentos fuisse & inuigilasse vt ipsum perderent. Quod studium versu 12, vnà cum eorum atrocitate magis exprimit. Similitudo, inquit, eius, id est Schaulis, sic est vt velut leo corripiat, & vt leo iunior, in abditis insidet. Hac imagine vsus est & in versu 9 ac 10 Psalmi 10. Ibi eam quoque explanauimus. Summum ergo studium se perdendi, summæ crudelitati coniunctum hostibus suis tribuit, dum eos similes leonibus facit, prædam captantibus.

13 *Exurge Iehouah, præueni faciem illius, incurua eum, eripe animam meam ab improbo, gladio tuo,*

14 *A mortalibus manus tuæ Iehouah, à mortalibus de seculo: pars eorum in uita, & thesaurus tuus replebit eis uentrem, saturabuntur filij [eorum,] & relinquent pueris suis residuum suum.*

15 *Ego in iustitia contemplabor faciem tuam, satiabor specie tua uigilando.* Deiici hostes suos orat, & sortes eorum esse præsentis vitæ fœlicitaté notat. Præueni faciem eius, Schaulis, capitis reliquorum persecutorũ: hoc est intercipe illos, auerte eos à me. id quod & egregiè Dominus præstitit, quũ misso nuntio de incursione Philistinorũ, Schaulé à Dauide iam plane capto auulsit, 1. Schmu. 23. d. 27. Improbum vocat gladium Dei: eo enim iudicium suum exercet. sic Assur virga furoris Dei vocatur, Iescha. 10. a. 5. Chaldæus reddidit, Ab impio, qui meretur interfici gladio tuo. Eadem ratione viros vel mortales manus Dei vocat, vers. 14. Nam & manus pro plaga in Scripturis sæpe accipitur. Vnde verti, Qui tibi vice manus sunt, qua cædis, qua infers plagas. Eosdẽ vocat homines de seculo: intelligẽs eos vitæ præsenti addictos, & desideria sua præsẽs seculũ non excedere. חלד alioqui ætatem hominis significat, & statum vitæ præsentis, eo quòd fluxa sit & caduca, & breui homo desinat. nam חלד verbũ desinere significat. Sic voce hac vsus est Psalmo 39. b. 6. Vt autem isti nihil nisi præsentia expetunt, ita futuris bonis indigni, præsentia tantùm à Domino accipiunt. Vnde subiicit, Pars eorum & sors in vita, nempe præsenti. Thesaurus tuus replebit ventrem eorum, Dabis eis quæ cupiunt, ventris peritura bona, eáque largiter adeò, vt & filii eorum saturentur, & pueris, id est nepotibus suis aliquid relinquant. Similia canit & Psalmo 73, versu 15. Chaldæus hunc versum de iustis intellexit, sed qua ratione, nõ video: reddidit enim quæ in Hebræo prorsus non habentur. Sic enim habet, Et iustorum qui deuouerunt animas suas propter te in mortem de terra, pars in vita æterna: Thesaurus tuus bonis implebit peras eorum, saturabuntur filiis, & relinquent reliquias paruulis suis. Diuus Hieronymus, A viris manus tuæ Domine, qui mortui sunt in profundo, quorũ pars in vita, & quorum de abscondditis tuis replesti ventrẽ: qui saturabuntur filiis, & dimittent reliquias suas paruulis eorum. Mirum verò, quum prius ממתים à viris verterit: cur posterius, qui mortui sunt in profundo, reddiderit. Nec illud causam habet, quòd pro מחלד, in profundo reposuit. Græcus more suo etiam ordinem confudit, & prius ממתים ab inimicis, posterius à paucis vertit. Rationẽ quã sequutus sit, nemo facilè reddiderit. Præstat igitur Hebraicæ inhærere veritati. Quòd Vates se versu vltimo his de quibus cecinit versu penultimo, opposuit, satis indicat, illos impios esse qui præsentis tantùm vitæ bona morantur. Sic quoque hic versus in præcedenti pulchrè cohæret. His iam se opponit, & eorum fœlicitati suam præfert, At ego in iustitia, id est iustitia fretus, contemplabor faciem tuam. Quasi dicat, Isti suas cupiditates sequuntur iniustitiæ addicti, in ea sibi placẽt, dum externis bonis circunfluunt: sed citius opinione hæc euanescunt, & dabunt scelerum suorum pœnas dirissimas. Ergo horum prosperitas, vt studia eorũ sequar, me nunquam illiciet. Iustitiæ, vt institui, incumbam: & si in huius studio plurima me mala experiri oporteat, minime tamen frangar. erit vt videã ô Deus faciẽ tuã, & ex tua præsentia vera beatitudine perfruar. Satiabor specie tua, dum excitaueris me, dum euigilauero, nõ tam ab istis quibus modò exerceor ærumnis, quàm à morte, qua hæc calamitosa vita finem beatũ accipiet. Abraham Ezra, ad Dei & operum eius pleniorem cognitionem, quæ Sanctis in hac vita contingit, hæc trahit: nec absurdè: nam hic ista fœlicitas incipit. Vita æterna siquidem est, cognouisse Deum: at consummatio huius, futuri seculi est. תמונה, id est similitudo vel species, & facies Dei, pro eodem hic & alibi accipiuntur, nempe pro reuelatiore Dei cognitione, in qua est omnis beatitudo sita, de qua in fine Psalmi superioris.

PSALMVS XVIII, in genere misto, ἐπινίκιος.

ARGVM. *Insigne epinicion est, quo canit primùm certam ac inuictam suam in Deum fiduciã. Deinde mala quibus fuerat obrutus. Postea Dei potentiam, & erga se uoluntatem, sub imagine descriptam prægrandis tempestatis. Mox sui liberationem, tum & innocentiam: atque Dei iudicia in omnes. Posthæc uictoriam multò amplissimam de hostibus potentissimis relatam: regnique mirandum in modum prolata pomeria, & potentiam in sempiternum confirmatam. Laudibus postremo, & de Christo uaticinio, Psalmum claudens.*

PARAPH. 1 PRæsuli Dauidis serui Iehouæ, qui dixit Iehouæ hunc hymnum, quo tempore per Iehouam iam Schaulis ac omnium hostium suorum manum, victor euaserat:

2 Et dixit, Meritò diligo te ô Iehouah, ô robur meum.

3 Iehouah ô rupes mea, munimentum meum, ereptor mi, Deus mi, propugnator mi, huius me fidei cõmitto, clypeus meus, virtus qua seruor, perfugiũ meũ.

4 Celebrabo & colam Iehouam, & ab hostibus meis seruabor.

5 Inuaserant me mortis angustiæ: torrētes quidam perditorum hominum me exanimarant:
6 Circundederant me angustiæ inferorum, laquei mortis implicuerant me:
7 Sed dum angebar, inuocabam Iehouam, ad Deum meum vociferabar: & is vocem meam in regia sua audiuit, vociferatio mea coram eo effusa ad aures eius peruenit.
8 Terra commota fuit & trepidauit, bases montium contremuerunt & concussæ sunt, quoniam iratus erat.
9 Ascenderat in nares eius fumus, ex ore eius emicabat ignis quæuis vorans, carbones qui ab ipso prosiliebant, omnia incendebant.
10 Demiserat cælos & descenderat, caligo sub pedibus eius.
11 Inequitabat super volucrem, & volabat delatus alis ventorum.
12 Fecerat sibi latibulū, circunfundens vndique tabernaculo suo tenebras obscuras, aquas densas nubes.
13 Præ splendore qui apud illum fulgebat, rursus densæ nubes eius disparebāt: vndique grando, & tela ignea.
14 Tonabat in cælis Iehouah, edebat vocem suam Excelsus, vndique grando & tela ignea.
15 Eiaculabatur sagittas suas, & disiiciebat illos: fulgura multa, & perterrefaciebat illos.
16 Te increpante ô Iehouah, & efflāte spiritum tuum, visi sunt aluei fluminum, & nudata fundamenta orbis.
17 E sublimi demissa manu accepit me, extraxit me ex aquis multis.
18 Eripuit me ab hostibus potentibus, & odientibus me: nā præualuerāt mihi.
19 Anteuertit me auxilio, quum periclitabar, Iehouah fuit mihi præsidio.
20 Eduxit me in spatiosum, tutatus est: nam fauet mihi.
21 Rependit Iehouah mihi secundum iustitiam meam, & retribuit mihi iuxta puritatem manuum mearum:
22 Obseruauerā siquidē plantas Iehouæ, nec improbus defeceram à Deo meo:
23 Ob oculos enim cuncta decreta eius habuerā, & leges eius nō semouerā à me:
24 Integrum me illi præstiteram, & seruauerā me nequid praui admitterem.
25 Retribuit itaque mihi Iehouah pro iustitia mea & puritate manuū mearum qua ipso iudice polleo.
26 Etenim bono te bonum exhibes, & viro syncero syncerum præstas:
27 Cum candido candidè agis, & cum prauo perturbatè.
28 Etenim populum afflictum tu seruas, & homines elatis superciliis deiicis.
29 Tu lucernam meam ô Iehouah, accendisti: Deus meus luce sua tenebras meas dispulit.
30 Per te aciem infregi, per Deum meum muros transiliui.
31 Deus agit synceriter, sermo Iehouæ velut igni probatus, clypeus est omniū qui ipso fidunt.
32 Quis enim Deus præter Iehouam? quis propugnator præter Deū nostrum?
33 Deus ipse heroica me virtute instruxit, & dedit cœptis meis successum.
34 AEquauit pedes meos pedibus caprearum, in quamlibet excelsa loca me ipse constituit.
35 Ipse manus meas militiæ adsuefecit, dedítque vt arcus chalybæos brachio

meo confringerem.

36 Muniuisti me clypeo saluifico,& dextera tua suffulsit me: benignitas tua hostibus superiorem me fecit.

37 Viam muniuisti mihi,vt inoffense ingrederer,ne vel nutarent tali mei.

38 Persequutus sum hostes meos, & assequutus, neque reuersus sum donec eos darem intemecioni.

39 Cecidi eos,nec potuerunt consistere,prostrati sunt sub pedibus meis.

40 Instruxisti me ad bellum virtute heroica: & depressisti eos subter me,qui cōtra me insurgebant.

41 Effecisti vt terga darent hostes mei,& odientes me deleui.

42 Vociferabantur, sed nemo erat qui opē ferret:ad Iehouā, nec annuit eis.

43 Contudi eos, vt essent instar tenuis pulueris vento expositi: velut lutum in plateis eos comminui.

44 E rixis populi eripuisti me,& cōstituisti caput Gentibus: populus seruit mihi,de quo nihil sciebam.

45 Simul atque de me audierunt, vltrò ad me supplices venerunt, alienigenæ mihi seruiliter supplices facti sunt.

46 Alienigenæ contabuerunt,& inclusi locis munitis trepidarunt.

47 Viuat Iehouah,laudetur propugnator meus, & exaltetur De⁹ seruator meus,

48 Deus qui dedit mihi vt hostes meos vlciscerer,qui subiecit populos sub me,

49 Qui eripuit me de hostibus meis, extulit super eos qui cōtra me insurgebant, & liberauit à viro violento.

50 Propterea celebrabo te ô Iehouah in Gentibus,& canam nomini tuo.

51 Qui magnificè salutem attulit regi suo, benignè fecit vncto suo Dauidi, & eius posteris in perpetuum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

P*ræsuli, serui Iehouæ Dauidis, qui dixit Iehouæ verba cantici huius in die quo liberauit eum Iehouah de manu omnium hostium suorum, & de manu Schaulis.* Quàm variis & difficilibus casibus Dauid à puero ferè exercitus sit, priores duo Regum libri (quos Schmuelis Hebræi inscribunt) luculenter memorant. Eam historiam non modò cognitam, sed familiarem etiam esse Christianis oportebat, cum propter cognoscendos Psalmos, tum quòd inter præcipuos qui Christi typum gesserunt, Dauid habeatur: denique quòd prouidētiæ Dei ratio in his mirificè prædicatur. De exilio,& multiplici fuga Dauidis, in Psalmo vndecimo quædam perstrinxi: ea velim optime lector in animum reuoces: tum perpēdas & quæ cæso Schaule,& regno Iehudah ipsi delato, pericula adierit, quæ mala exhauserit,& vt in omnibus præsentem semper Dei opem expertus sit. Primùm septem annis sola tribus Iehudah eum regem agnoscebat, quanquam Schmuel eum ex Dei iussu, regem super Iisraelem vniuersum vnxisset. Eo verò tempore multa indubie ab amicis Schaul illi mala obuenerunt, vt non semel de regno & vita periclitaretur. Nam Ischboseth filium Schaulis, totus Iisrael biennio regem habuit, vigebátque bellum inter domum huius & domum Schaulis perpetuum, quod raræ virtutis vir Abner, princeps militiæ Schaulis administrabat, totis viribus regnum suo regi asserens. Hæc sacra historia memorat, 2. Schmu. 2 & 3. Sed neque occiso Ischboseth, quū totus Iisrael ipsum iam regem recepisset, laboribus ei & periculis defungi datum est. Statim nanque ex Dei iussu bellum mouit Iebusitis, quibus vrbem Ieruschaláim ademit. Mox Philistæi quum audissent eum regem super vniuersum Iisraelem vnctum, omnes contra eum ascenderunt, sperantes se initio regni, rebus nondum confirmatis, eum extincturū. sed adfuit ei Deus, vt illos binis præliis funderet, ac plurimos eorum occideret. Hæc legis 2. Schmu. 5, & 1. Para. 14. Cum hac gente postea plura prælia commisit, ac non semel in præsens vitæ discrimen venit: præcipuè autem, quum fatigato ei immineret Iesbi ex filiis Raphah, qui & occidisset eum, nisi Abisai opem tulisset, & Philistæū illum interemisset. vnde iurauerunt tum eius milites haud passuros se deinceps vt contra hostes in aciem prodiret, 1. Schmu. 21. c. 16, & 1. Paralipo. 20. Præter multa autem & difficilima bella, quibus Philistæos tādem domuit, atrocia etiam gessit cum Moabitis, Syris, Edomitis & Ammonitis,

Pericula & victoriæ Dauidis.

quos omnes à Deo adiutus, tandem imperata facere coegit, & vectigales sibi reddidit. Horum historiam legis cap.8.10.& 11.& 2.Schmu.& 1. Paralipo.18.& 19. Porrò hostibus alienigenis circunquaque deuictis, quum iam pacata omnia videbantur, grauissima erupit contra eum coniuratio: eáque autore Abeshalom eius filio, cui aderant quique potētissimi, callidissimique regni proceres: quo occiso, alteram excitauit Scheba filius Bichri. His duabus cōiurationibus sanè non minus afflictus fuit quàm vllis antea vel Schaulis persequutionibus, vel alienigenarum bellis. Hæc leguntur 2.Schm.à quintodecimo vsque ad vigesimum primum. An verò hymnum præsentē cecinerit postquam harum etiam coniurationum pericula euasisset, an quum alienigenas circunquaque deuicisset, incertum. Abraham Ezra autumat eum compositum quū milites eius iurassent nō passuros se illum deinceps cum hoste manū conserere. Inscriptio cunctos hostes, & nominatim Schaulem memorat. Sed in secundo Schmuelis, post extinctas etiam illas cōiurationes hic hymnus ponitur. Vt autem hinc nihil certi queat colligi, quum constet Sacram historiam, rerum gestarum ordinē narrando non semper obseruare, quæ tamen Psalmus canit, victorias ab alienigenis relatas, & à persequutione Schaulis liberationem celebrare videntur. Quo igitur planius omnia intelligantur, post historias exilii Dauidis, & persequutionis Schaulicæ, quæ summatim perstrinxi in Psalmo vndecimo, ea præcipue consideranda erunt, quæ de bellis Scriptura memorat gestis cum Allophylis. Schaulem verò ideo nominatim expressit, quòd è manu eius nōnisi raris & multis miraculis euaserit. Seruum se Dei prædicat, quòd toto animo, totísque viribus illius se voluntati consecrasset.

2 *Et dixit, Diligam te ô Iehouah, robur meum.*

3 *O Iehouah tu rupes mea, arx mea, ereptor mi, Deus mi, propugnator mi: confidam eo, clypee mi, cornu salutis meæ, perfugium meum.* Principium ארחמך vertunt cum Græci, tum Latini, Diligam te. Et sic quoque id reddidit Chaldæus: nam posuit ארחמינך, id est Diligam te. hoc significatum cum argumēto Psalmi, in quo canit quàm magnificè sibi opem Deus tulerit, haud male quadrat: sic ergo & ipse hoc reddere volui. Hunc verò sensum habet, Diligam semper te ô Iehouah, tuóque in amore, vt meritò, ita propēsissimo animo perseuerabo. Hunc sensum & Kimhi probat, dicens dilectionem vltimum esse quod homo in hac vita, ad id vt fictori suo Deo accedat, præstare queat. indéque Deum Abraham hoc nomine laudasse, quum dixit, Semen Abrahæ diligentis me. Porrò Abrahā Ezra vult ארחמך hìc idem esse atq;, Petam misericordiam abs te. Scribit enim, quum hoc verbum significat alterius misereri, vbique in Bibliis in coniugatione piel reperiri: hic autem haberi in coniugatione kal, ideo passiuè accipiendū, vt illud Iirme.10.c.20, בני יצאוני. Quod verbi, si in cōiugatione piel positū esset, significaret, Filii mei eduxerunt me: nunc autē positū in kal, significat, Filii mei egressi sunt ex me. Sic ergo verbū רחם si fuisset hic in piel positū, significaret, miserebor tui. nunc legendū est, misericordiā petā abs te, tua misericordia, tua paterna beneuolentia nitar. Etenim, רחמים quæ miserationes reddi solēt, quæ & præsenti verbo significātur, inde ita vocatæ sunt quòd רחם vterum significat, vt ea misericordia, charitas, & beneuolētia hoc verbo exprimatur qua solet mater affici filio vteri sui. Hūc qui sequi volet, ei quod hìc Vates canit, perinde erit ac si dixisset, Tua paterna charitate & beneuolētia perpetuò confidā: hāc semper implorabo, postquā tam prolixè mihi opē tulisti, & à puero vsque in hanc horā me mirificè adeò per mille rerū discrimina duxisti, seruasti, & liberū tandem malis omnibus in tātam gloriam & dignitatē euexisti. Quo autē testaretur quātum fidei sibi ex tot tentationibus accessisset, quámque aucta sibi fiducia in Deū esset, quàm denique arderet in laudes Dei, amplissimā vocum, quibus hæc exprimeret, congeriē in inuocatione posuit, quibus nimirū hoc significare voluit, ab vno se Deo omnibus periculis ereptū, seruatum, atque hostibus suis superiorē factum: & idcirco hoc vno se in perpetuū nixurum, hunc amaturum & prædicaturū. *Robur suum* vocat, quòd omne robur, omnem virtutem sibi suppeditasset. *Rupem & munimentum*, quòd ita in fide eius tutum refugium habuisset, vt ii tutos se putant qui se in præruptas rupes, & loca quædam aditu & expugnatu difficilia receperunt. Hæc loca dicuntur Ebræis מצדה. Talia parabant sibi Israelitæ quū vastarentur à Madianitis, Iudic.6.a.2. Dauid quoque in eiusmodi diu agebat, dum Schaul eum persequeretur, 1. Schm. 22.23.24. Subiicit, *Ereptorem*, quòd se sæpe præsentibus periculis eripuerit, non secus atque siquis ouem è faucibus lupi eriperet. Deū, id est אל (quod nomē à fortitudine & virtute inuicta deductū est) quòd mirifica & planè Diuina sibi virtute opē semper tulisset. Quidā legunt, Fortis meus. *Propugnatorem*, id est צור, (id à petræ robore in Deum trāslatum videtur) quòd expertus eum esset defensorem & propugnatorē. Deut. 32.e.30, quum Moscheh causam vellet ostendere cur non vnus persequeretur mille, & duo fugarēt decem millia, iuxta Dei promissionem subiecit, Quia צור, id est propugnatorem suum cōmutarunt, & Iehouā reiecerunt. Et mox, Quoniā non vt צורנו, id est propugnator noster, צורם, id est propugnator illorū. Sic & Hannah mater Schmuelis, Nō est צור vt De° noster. Et infrà in hoc Psalmo versu 31, Quis Deus præter Iehouam, & quis צור præter Deum nostrū? Et iterū Deut.32.e.37, irri-

densMoſchch fiduciam populi collocatam in diis alienis, Vbi(inquit) ſunt dii illorum, צור in quo
ſuum præſidium collocarunt? Sic & in præſenti adiecit Pſaltes, In quo præſidium meum poſui.
quo vel ſolo dedit intelligere צור ſe pro defenſore & propugnatore accepiſſe. Kimhi אל & צור eiuſ-
dem eſſe ſignificatus dicit, & vtrunque ideo Deo tribui, quòd virtute & robore omnibus præpol-
lear. Fuſius de hac voce præſenti loco, quo primò occurrit, diſſerere volui, quòd frequens eius v-
ſus ſit in Pſalmis. Porrò *clypeum* vocat, quòd iacula ſibi hoſtium depuliſſet: qua metaphora vſus
eſt & Pſalmo 3.a.4. *Cornu ſalutis*, quòd per ipſum confectis hoſtibus, ſalutem ſibi peperiſſet: vti cor-
nifera animalia ſe cornibus defendunt, & contra ſe pugnãtia repellunt. Crebra & hæc in Scriptu-
ris metaphora. *Perfugium ſuum* dicit, quod alii reddunt exaltationem: ſignificat autem locum in quo
quis ab hoſtium inſultibus tutus, ac velut ſuper eos euectus manet. Quod & ipſum cum in Pſal-
2.Sam.22.a.3. mis, tum in aliis Scripturis idẽtidem legitur. In ſecundo Schmuelis præterea adiectum eſt, Et re-
fugium meum, ſaluator meus, à violentia ſeruabis me. Dei erga ſe bonitatem cupiebat & ardebat
ſanctum pectus quàm magnificentiſſimè prædicare & attollere, ſuámque in eum fiduciam mul-
to ampliſſimam aliis in exemplum exprimere. Vtraque iam maior erat, non omni ſermone mo
dò, ſed & cogitatione: ideo tot nomina accumulauit. Ad inculcandam enim & augendam rem,
figura hæc, teſte Fabio, adhibetur. Vtinã verò nobis ſit is animus, cui hæ Dei laudes inculcari poſ-
ſint. verè enim beatus fuerit, quicunque eas veras credere poterit. fidet enim in omnibus Deo, cõ-
que & in omnibus ab eo iuuabitur ac ſeruabitur.

4 *Laudans inuocabo Iehouah, & ab inimicis meis ſeruabor.* Poſt inuocationem memorare incipit
ex quibus malis ſe Deus eripuerit, & quo pacto ſalutem ſit conſequutus, indubiè vt electos Dei ad
fidendum colendúmque pariter Deum prouocaret, *Laudans* (inquit) *inuocabo Iehouam*. Neque enim
inuocari poteſt, de quo ſalutem non expectes: de quo verò eam ſperas, eum haud poteris citra lau-
dis præfationem quicquam orare. Inde in omnibus precibus Sãctorum, laudes Dei præmittun-
tur. Sic locum hunc intelligit Kimhi. At mihi videtur, quandoquidem inuocare Deum pro cul-
tu & adoratione Dei Scriptura accipit, vt in verſu quarto Pſalmi 14, diximus, Vatem hoc verſu,
quàm religioſè coluerit, coleréque deſtinet Deum, atque huius fructum, liberationem ab hoſtibus,
in exemplum memorare. Quaſi dixiſſet, Deum meum, qui vnus mihi omnia eſt & præſtat, vnum
prædicare, celebrare & colere ſtudebo, ita vt hactenus ſtudui: (poteſt enim ad vtrunque tempus re-
ferri, propter perpetuum vſum enallages temporum) is me ab hoſtibus meis ſeruauit, vt nequit
ſanè deſerere, qui ex animo ipſum obſeruarunt. In confeſſo ſiquidem eſt hunc hymnum Epini-
cion eſſe quo ad excitandam Sanctorum fidem, Dauid Dei bonitatem & opem quam expertus
erat, experturúmque deinceps non dubitabat, & aliis prædicare voluit. Conueniebat igitur ſimul
rationem oſtendere qua tam prolixè Dei bonitate hactenus vſus eſſet, & vſurum ſe porrò certe a-
deò confideret: memorauit ergo vt cultui, laudibúſque Dei incubuerit.

5 *Circundederunt me anguſtiæ mortis, torrentes Belial terruerunt me:*

6 *Anguſtiæ inferni cinxerunt me, præuenerunt me laquei mortis.* Memorat ſummatim mala quibus
fuerat implicitus. *Anguſtiis* enim *inferorum & mortis, laqueis mortis, & torrentibus peruerſorum hominum*, peri-
cula & terrores ſignificauit quæ ſibi improbitate hoſtium ſuorum obuenerãt, proximéque mor-
tem ſæpenumero adduxerant, vt carnis iudicio iam actum eſſe de ſe arbitraretur. In 2. Schmuelis,
vbi hoc ipſũ carmẽ paucis mutatis habetur, legitur hoc loco, משברי pro חבלי. ea vox ſignificat con-
fractiones. ſed idem vtroque ſignificatur, ſubiti nimirum, violenter perrumpentes, & omnia con-
fringentes dolores, vt ſunt ii qui exagitant parturientes. hos enim חבלי per ſegol punctatum ſigni-
ficat, ſicut per pathah punctatum, funes vel ſortes ſignificat, de quo in verſu ſexto Pſalmi decimi
ſexti. Cæterùm ſignificat hæc vox & cœtum atque congregationem, vt 1. Schmuelis 10.a.5. Chal-
dæus, anguſtiam, qualis eſt parturienti: Græcus ſimpliciter dolores reddidit. Qui perpenderit ſa-
nè quibus ſæpe in periculis Dauid fuerit, & quàm prope mortem aliquoties acceſſerit, is facile in-
telliget quid his ſibi verbis voluerit. At cogitemus ſic exercitum, vnicè dilectum Deo, & iuxta vo
luntatem eius formatum virum, ne animum deſpondeamus, ſiquando & nos aduerſa premunt.
Elegantem emphaſim habet, *torrentes Belial:* hoc eſt nihili & peruerſorum hominum: nam vt tor-
rentibus, id eſt fluminibus è ſubitis imbribus vel è liquantibus niuibus cõcitatis, homines inopi-
nantes ſolent obrui, ídque vi ineuitabili: ita improbitati hoſtium Dauidis, & ſtudio perdendi eum
quo illi flagrabant, & impigre omnia tentabant, nihil ferè potuit conferri. בליעל ſingulare pro plu
rali poſitum eſt, niſi quis vim Satanæ agentem hoſtes Dauidis, notatam hoc verbo putet.

7 *Quum coarctatio mihi eſſet, inuocabam Iehouam, & ad Deum meum clamabã: audiuit de templo ſuo vocem meam,
& clamor meus coram eo uenit in aures eius.* Canit quò fugerit anguſtiatus, ad vnũ ſcilicet Deũ quem
intenta prece implorauit. quare vociferatum ſe dicit, & quàm non fruſtra ipſum inuocarit. Nã de
templo, de palatio ſuo, nempe de cælis audiuit eum, hoc eſt opem exoratus tulit, eámque verè cæ-

lestem & diuinam, quia non sine memorandis cælestibus miraculis. De hac loquẽdi forma quædam dixi in versum quintum Psalmi 3. De voce היכל in versum 4, Psalmi 11.

8 *Et terra mouit, & contremuit, & fundamenta montium trepidarunt, & commota sunt, nam exarsit illi ira.*

9 *Ascendit fumus in nare eius, & ignis ex ore eius vorabit, carbones incenderunt ab eo.* His versibus potentiam Dei canit, quam in tempestatibus declarat, de qua totus Psalmus vigesimus nonus compositus est. Septuagesimus quoque sub finem, ferè eadem quæ præsens habet. Iiob 37, similia ad prædicandam Dei potentiam memorantur. Legimus autem subinde Deum, quum præsentius & reuelatius hominibus suam voluit potentiam atque vim declarare, tonuisse, fulgurasse & terram cócussisse. Ita sanè fecit quum Legem daturus primùm populo loqueretur, vt scriptum est Exod. 19.c. 16: item quum ad preces Schmuelis declararet se populo offensum, quòd regem postulassẽt, Schmuelis 12.c.18. Sic quum præclaram ab Assyriis liberationem Hierosolymitanis promitteret per Ieschaiah, Inuisẽtis (inquit) cum tonitruo, commotione, voce grandi turbine & tempestate, & flamma ignis vorantis. Ita orbis redemptionem, morte Filii partam, Solis obscuratione & terræ motu testatus fuit, illo in cruce expirante. Sic quum Spiritum sanctum suis Seruator mitteret, tonuit, Act. 2. a. 2: & quum postea precationem eorum se audisse testaretur, terram commouit, Act. 4. f. 31. Certe tonitru, vel alia quapiam insigni rerum immutatione, Deum testari suam beneuolentiam ita olim vulgò receptum fuit, vt Poetæ quoties Iouem fingunt supplicantibus magnis in rebus annuisse, simul fingunt tonuisse, & fulminibus suam voluntatem esse testatum. Talibus crediderim portentis & Dauidi, quem ad res maximas delegerat, beneuolentiam suam testatum Deum aliquando fuisse, & auxilii promissionem confirmasse, concussa terra, missis fulminibus, fulgetris, grandine & nimbis. Nec obstat quòd euenisse hæc Sacra historia nusquam meminerit: neque enim meminit & eam tempestatem quam futuram in liberatione Ieruschalaim ab Assyriis Ieschaiah prædixit: at quis inficias eat, eam vere ita factam? Kimhi & alii Ebræi aliquot, allegoricῶs omnia dicta putant, per vim tempestatis quæ hic canitur, intelligentes subitam ac vehementem vim Diuini auxilii, quo deiecti fuerint hostes Dauidis, multo potentissimi, vt eorum euersio concussioni terræ & montium conferri queat. Abraham Ezra post hanc interpretationem, & istam subiungit, Dauidem prædicare se à Deo adiutum, euersis suis hostibus, qui soleat iratus, suorum gratia terram commouere, tonitruis, fulgetris, fulminibus, atque reliquis tempestatibus totum orbem concutere. Quæ sententia mihi verosimilior videtur, eo quòd fusius & explanatius hic tempestas descripta sit, quàm vt videatur allegoriæ conuenire. Deinde si allegoricῶs accipiantur, euanescit occasio cogitandi & considerandi tremendam Dei potentiam, in tempestatibus sese proferentem. Iam quum Deus nonnisi ex operibus eius in nobis rectè cognoscatur, solet Scriptura, & præsertim Psalmi identidem excitare mentis oculos ad dignè consideranda etiam ea Domini opera quæ oculis corporis vltrò vbique incurrunt. Quòd verò malui hæc simpliciter, vt à Vate narrantur, accipere, ratio est, quòd per se simplicitas in Scripturis, dum ab ea nec orationis ordo, nec fidei analogia reuocat, sequenda sit: tum quòd à more Dei, hisce signis & portentis suam declarare voluntatem, nihil alienum sit: denique quòd hæc tempestatis descriptio, ei quod præmissit, Deum vocem suam de regia sua cælesti audiisse, hoc est declarasse quod audiisset, tanquam ratio subiicitur. Ergo versu octauo memorat terræmotum, & eo iram Dei contra hostes suos fuisse declaratam. Versu nono induit Deo personam irati hominis, qui fumum spiret è naribus, ignem ex ore, vnde & accendantur carbones. Intelligit autem *fumo* ascendentem nebulam, quæ instante tempestate densatur in atrã nubem, vt in tempestatibus apparet: *Igni*, fulmina, quæ sunt ignes in nubibus excitati: *Prunis*, tela illa fulminea quæ cælitus vibrantur.

Signa virtutis ac potentiæ Dei.

Iesa. 29. b. 6.

Matth. 27. e. 45.

Deum tonitru & fulmine suam beneuolentiam & voluntatem declarare.

10 *Et inclinauit cælos, & descendit, & caligo sub pedibus eius.*

11 *Et equitauit super volucri, & volauit: & librauit se pennis venti.* Describit habitum cæli sæuiente tempestate, tum enim demissum videtur, & terræ incumbere. Nam & mõtium vertices nubibus apparent inclusi, & nebula & caligo omnia obscurat. His quum Deus suam præsentiam declaret, vt & in monte Sinai fecit, dicit Deum quum hæc eueniunt, descẽdere, & caliginem sub pedibus eius spargi. Solet quippe in his Scriptura hominum cogitationibus aliquid deferre, qui quum nequeant Deum cogitatione nisi loco alicui affixum considerare, in cælis habitare eum facit, vt ab omnibus præsentibus rebus ad inuisibilia & æterna mẽtes eorum subuehat. Hinc ergo quum cælum videatur in tempestatibus demitti, Deum canit descendere. Versu vndecimo describit vim ventorum: atque iterum quo magnificentius rem cogitationibus offerat, per prosopopœiam, *super cherub*, id est præpeti volucri facit Dominum equitare, & ferri alis vẽtorum. Solent verò & profani poetæ vẽtis alas affingere. Habent siquidẽ hæc energiam quandã ad mouendũ rudiorum hominũ animos, quũ similitudine aliqua rerum sensibiliũ proponuntur. Qui multo & pernici equitatu valẽt, maximè formidabiles sunt. Iã Deus vẽtis fertur, & pro equis habet spiritus Angelicos.

דאה volucrem significat: vnde imagines illæ, quas Scriptura Cherubim vocat, quæ in Propitiatorio collocatæ erant, alas habebant. Intelligit igitur Deum pro equo habere volucrem, & cælestem quidem, hoc est Spiritum supernum & ventum, quibus potentiam suam indicibili celeritate, & omnia exagitante, mirificè declarat: iuxta illud, Facit angelos, vel nuntios suos spiritus, & ministros suos ignem flammantem, Psalmo 104.a.4. Per eos siquidem opera sua perficit virtute, cui cedere omnia oportet, nec tamen videtur. Hoc loco habetur in secundo Schmu. וירא, non וידא. Sensus autem idem erit, *quasi* ירא passiue positum est, & valet idem quod videtur.

12 *Posuit tenebras latibulum suum, circum se tabernaculum suum, tenebras aquarum, crassiores nubes.* Memorat vim atrarum nubium quæ terræ incumbũt dum tempestas viget. Et quia iis suam Deus virtutem, atque ideo & seipsum velut præsẽtem exhibet, ait, *Posuit tenebras latibulum suum, circum se pro tabernaculo suo, & tenebras aquarum, aquas tenebrosas,* quæ scilicet densatæ iam sint in nebulas & nubes. Certum siquidem est, expirantes aquas densari primùm in nebulam, & inde crassescere in nubes. In secundo Schmuelis pro חשכת מים habetur חשרת מים, id est colligationem nubium, id quod cum nostro idem pollet. Porrò & Legem daturus, in atra nebula & caligine Deus se populo ostendit. Sic & postea in templo à Schlomoh extructo, per nebulam, suam præsentiam exhibuit, volens nimirum declarare, se ita velle illis adesse, vt se in datione Legis populo adiunxerat, & fœdus cum eis icerat. Tum autem se caligine inuoluit, vt præsentem se quidem testaretur, & tamen inuisibilem: vt populus disceret credere, in cælis præsidentem suis nũquam deesse, etiamsi non videretur, vt & à carnis oculis videri omnino non potest.

13 *A splendore coram eo, densæ nubes eius transierunt, grando & carbones ignis.*

14 *Et tonuit in cælis Iehouah, & Altissimus dedit uocem suam, grando & carbones ignis.*

15 *Et misit sagittas suas, & dissipauit eos, fulgura multa, & conturbauit eos.* Describit tonitrua, fulmina, fulgura, vibrata tela & grandinem, quæ quum crebrescere incipiunt, tenebræ discuti, & atræ ob crassitiem nubes extenuari solent. Inde ait, *Præ splendore*, vel *à splendore qui coram eo est, densæ nubes transierunt*, hoc est extenuatæ disparuerunt: crebrò scilicet micantibus fulgetris, & decidentibus fulminibus. Explicat siquidem hîc per partes quod versu nono in summa dixit. Bis etiam hîc dicit, ברד וגחלי אש, id est grando & carbones igniti: quo fulmina intellexit, vt ita rem quemadmodum geritur, exprimeret. subinde enim in magnis tẽpestatibus fulgura micant, fulmina afflantur, & grando repetitis vicibus ingruit. Carbones ignis, *tela ignea* verti, eo quòd fulmina ipsi ignes propriè dicantur qui cælitus decidunt incenso flatu, qui quum in nube luctatur, edunt tonitrua. Emphasim verò habet & illa orationis concisio, quòd bis sine coniunctione dicit, Grando & carbones ignis. Attoniti animi affectum ita expressit. Neque vacat & illa anthropopathetica periphrasis, Dedit Excelsus vocem suam. Ad idem facit & allegoria versus quintidecimi, Eiaculatus est sagittas suas: nam grandinem & tela cælestia intellexit. id indicat quod subiecit, Et multiplicauit fulgura. His dispersit, & consternatos reddidit hostes Dauidis: quos relatiuis, quum tamen nomina eorum non præmiserit, ad indicandũ animi sui affectum, designauit: sicut & in versu quarto Psal. 16, & alibi fecit. Circa quæ enim magno affectu animi occupantur, nunquam satis solent explicare, putantes non posse latêre alios, in quibus ipsi sint toti.

16 *Et apparuerunt aluei aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis ab increpatione tua Iehouah, ab halitu spiritus naris tuæ.* Hisce iam versibus, latum sibi à Deo auxilium describit, vt prioribus potentiam eius, & erga se voluntatem. Prementia pericula Scriptura inundantibus aquis, quæ mortem homini intentãt: & metu, quum videat se nõ posse illas euadere iam ingruentes, exanimant, multis in locis assimilat. Graphicè verò admodum ea similitudo descripta legitur, ab initio Psalmi 69. Sic iã & in præsenti, vim hostium suorum, quam suprà per torrentes Belial significauit, & pericula quæ intentabant, aquis amplissimè inundantibus: & suam ab illis liberationem, aquarum depulsioni similem facit. Vtque præclaram, & præpotentem, & latam sibi Dei contra hostes opem, & illorum deiectionem prædicaret, inducit Deum increpatione & spiritu suo tota exhausisse & siccasse flumina: vt aluei, qui semper tecti aquis sunt, iam absorpta omni aqua, viderentur. Hos alueos & profundas fluuiorum sedes, orbis fundamẽta propter altitudinem eorum vocat. Intelligit autem hostes suos, qui ea subnixi potentia videbantur, vt minus credibile esset eos posse extingui, quàm ingentia desiccari flumina. Mira verò est Diuinæ potentiæ amplificatio, in eo quod dixit, Ab increpatione tua, &c. Cui enim ad verbum cedunt flumina, eum potentissimum esse oportet: vnde
Matth.8.d.27 dicebant illi de Domino Seruatore, Quis est hîc cui ventus paret & mare? Eadem allegoria vsus est & Psalmo 106.b.9, Increpauit mare iuncosum, & exiccatũ est. In eo autem quod subiecit, *Spiritus flatus naris, uel iræ tuæ*, præterquam quòd maior est Diuinæ potentiæ auxesis, etiam allusit ad desiccationem maris rubri. Nam scriptum est, quũ Deus suis vellet iter dare per sinum Arabicũ, immisisse ventum Orientalem præualidum, qui perflans tota nocte, maris partem exiccaret, ac velut

scinderet, Exodi 14.e.21. Sic Psaltes in præsentiarum canit, Deum iratum hostibus suis, sustulisse eos tam facile, quàm spiritu suo sustulit vna nocte aquas maris rubri.

17 *Misit ab excelso, & accepit me, extraxit me ex aquis validis.*

18 *Eripuit me ab inimicis meis virtute, & ab odientibus me, quia validiores me euaserant.*

19 *Præuenerunt me in die vastationis meæ, & factus est Iehouah in sustentaculum mihi:*

20 *Et eduxit me in spatiosum: eripuit me, quia complacitum est illi in me.* Vt versu præcedēti per allegoriam, hostium suorum extinctionem, ita his sui canit liberationem eodē tropo. Inducit enim Deum manu è sublimi protēta & demissa, se ex aquis in qoibus periclitabatur, eripuisse, ac iā demersum extraxisse. Eadē canit simpliciter versu 18. & 19. Nā hostes virtutis, id est virtute pollentes, potentes & præualētes osores, præualidæ istæ aquæ fuerunt, à quibus se canit Diuina manu extractū. Et quo tēpore ab illis diuexabatur, & ad mortē quærebatur, dies erat אידי, id est calamitatis & periclitationis eius: (in 2. Schm. habetur שלכי, id est proiectionis meæ, & idem significat) in hoc eum die Deus præuenit, id est auxilio suo anteuertit. Sicut enim hostes proditionib9 & persequutionibus eum continuò præueniebant, vt antequā se ex vno malo explicaret, duo ei noua obiicerent: ita & Deus eum præuenit ope sua & salute, dū præstitit ne vnquam in illorū manus incideret, quanlibet multa tentarēt & conarentur. Hinc iure præmissis succinit, Iehouah fuit mihi præsidio. Et iterū sui liberationem canit, alia trāslatione vsus, *Eduxit* (inquit) *me in spatiosum*. Id ei quod suprà versu 7, cecinit, Dum angerer, vel essem in angusto: opposuit. Hāc allegoriā & versu 2, Psal. 4, adhibuit: vbi & pluribus eam explicaui. Quòd verò tam multis sui liberationem deprædicat, ardentis gratitudine animi erga Deum indiciū est. Causam verò eius præcipuā subiūxit, Eripuit (inquit) me, vel tutatus est, quia fauet mihi, amat me. De voce hac רצה in versum secundū Psalmi primi plura. Vt nanque perster Dei propositum secundum electionē, non ex operibus, vt diuus Paulus inquit Rom. 9. c. 12, prima omnium beneficiorum Dei causa est, vltronea eius beneuolentia, iuxta illud, Fauebo cui fauero: & miserebor cuius fuero misertus, Exodi 33. d. 19.

21 *Rependit mihi Iehouah secundum iustitiam, & secundum puritatem manuum mearum retribuit mihi:*

22 *Nam obseruaui vias Iehouæ, nec egi improbè à Deo meo.*

23 *Quoniam iudicia eius coram me, & cæremonias eius non remoui à me:*

24 *Et eram syncerus cum eo, & conseruaui me ab iniquitate mea:*

25 *Et retribuit Iehouah mihi secundum iustitiam meam, secundum puritatem manuum mearum coram oculis eius.*

Istis versibus innocentiam suam, & iustitiæ studium piè prædicat, quo in se ostendat, Deum iustitiæ studiosos haudquaquam deserere, & in tempore mercedem optatam rependere. Cæterùm de propriæ iustitiæ commemoratione in versu secundo Psalmi quarti dixi. Puritas manuum, innocentia vitæ est. Obseruatio viarum Iehouæ, cuius meminit in versu 22, studium est vitæ quam Deus præcipit, qua seipsum homo Deo plena fide committit, & se proximo penitus addicit, in cuius salutem ordinat cuncta sua dicta & facta. Huius studii remissio, est defectio à Domino, quam à se alienam fuisse profitetur, quum subiicit, *nec improbè egi*, id est improbè agens defeci à Deo meo. De voce רשע dixi in versum primum Psalmi primi. Hîc verbo vsus est לא רשעתי, id est non tumultuatus sum à Deo meo: id est, vt verti, Improbus non desciui ab eo. Ipse enim deseritur, vbi obseruatio præceptorum eius deseritur: hæc verò deseruntur, quum non prima cura nobis est vt illis vitam nostram conformemus. Nam vt ea non sæpe prætereantur, deprimēte hac carne, fieri non potest. At dum etiam studium eorum posthabetur, verè Deus reiicitur. Quandiu siquidem Deus vt Deus timetur ac colitur, non potest non prima esse cura vt ipsi nos approbemus: à quo solo nimirum nos esse, habere omnia, & iudicandos agnoscimus. Hanc curam, hoc studium magis exprimit Vates versu sequēti, *Ob oculos*, inquit, *habeo cūcta decreta eius, & Leges eius non remoueo à me*. Hoc est, Præsenti animo semper intueor quid præceperit Deus, quid ei probetur, & huic tum vitam meam conformo. Geminatio hîc est, qua pro eodem משפטיו וחקותיו, id est iudicia & ceremoniæ accipiūtur, nempe pro Legibus Dei. aliàs Iudicia, leges sunt, quibus vt sit viuēdum cum proximo præscribitur: ceremoniæ, ritus sacri, & religiones. Iam qui Legibus Dei seriò studet, is se syncerum Deo præstat: quod de se canit versu vigesimoquarto. Fœdere, quod icit Deus cum suis, pollicetur illis paternam curam, atque prospectionem, & vicissim stipulatur ab illis vt se colant, & præceptis suis studeant. In his qui syncero animo, & diligenti studio fuerit, is תמים, id est integer & inculpatus cum eo versatur, & bona fide fœdus seruat. Id poscebat Dominus ab Abrahā, quum dicebat ei, E- Gen. 17. a.
go Deus omnipotens, versare coram me, & esto תמים, id est integer, innocens, syncerus. De voce hac dixi plura in versum secundum Psalmi decimiquinti. Hîc vel adiecta particula satis indicat quo significatu accipiatur, *Et seruaui me à prauitate*. Seruare siquidem se, nequid peccetur, id demum est fœdus cum Deo percussum bona fide colere, & esse cum eo תמים, id est integrum, rectū & inculpatum. Quia verò hæc vt ad idem iustitiæ studium alios quoque prouocet, de se canere instituit, iterum memorat vt Deus innocentiæ suæ rationē habuerit, & pro iustitia sua sibi repēderit. Adie

cit tamen, *coram oculis eius:* ego verti, *ipso iudice.* Eo ostendit nihil in se fuisse fuci, sed coram oculis Domini quoque, quem nihil secreti latêre potest, cui nostræ cogitationes magis quàm nobis ipsis habẽtur cognitæ, se innocentẽ, syncerum, & iustitiæ studiosum esse iudicatũ. Porrò hæc omnia Vates de se, quo ad studiũ & conatũ piè & inculpatè viuẽdi, cecinit, nõ quo ad actus singulos. Homo fuit, & in carne sua nihil boni deprehẽdit: quare & in ipso lex membrorũ, de qua Paulus Rom. 7. d.23, legi mẽtis aduersans effecit vt subinde omiserit quæ volebat bona, & admiserit quæ odiebar mala. At quia hæc seriò detestabatur, illa cupidè sectabatur, sciebat se iam nõ peccare, & à Deo inter iustos censeri: iuxta illud Iohãnis, Qui natus est ex Deo, nõ peccat, quia semẽ Dei manet apud illum: & nõ potest peccare, eo quòd natus sit ex Deo, 1. Iohannis 3.b.9. Hîc Apostolus se natum ex Deo gloriabatur, atque ideo & sine peccato esse: & tamen in eadẽ Epistola capite primo, pronũtiat eos mendaces qui se absque peccatis esse dicãt. Lapsus igitur Sanctis tribuit, peccati iustã voluntatem & studiũ adesse negauit. At quia ob id tantùm damnãtur homines, de eo velut solum hoc peccatum nomine censeretur, cap.3. loquutus est: & peccare pro eo dixit, quod est solere peccare, studere, incumbere rebus malis. Ad hunc omnino modum in Psalmis ac omni Scriptura, de iustitia & iniquitate, Spiritus sanctus loqui solet: quod qui non obseruarit, is persæpe impingit. De his in versu 2, Psalmi 15, quædam. Porrò in his suis laudibus Dauid nonnihil etiã suos hostes respexit, quibus collatus, de amplissima sanè innocentia coram Domino gloriari potuit. De qua ratione propriam iactandi iustitiam, in versu 2, Psalmi 4: & in versu 9, Psalmi 7, aliqua disserui.

Quid verè peccatum.

16 *Cum benigno benigne agis, cum uiro synæro synæriter.*

17 *Cum puro purè agis, cum prauo perplexè.* Paucis iam ab eo quod Dei erga se iustitiam prædicauit, qui sibi benignè pro innocentia sua rependerit, digreditur ad prædicãdam illam in quoslibet. quasi dixisset, Prædico quæ mihi Deus pro iustitiæ studio retribuit. Sic autem ille non erga me solum se habet: quicunque bonitati studet, ei benigne facit: & quicunque se integrum erga ipsum, syncerum & fidei seruantem præstat, iusta fœderis cum eo icti ratione, ab omni se prauitate custodiens, & iustitiæ pro virili studens, erga eum & ipse integrũ se exhibet, largissimè præstans quæ est pollicitus. Sic qui purum se, quod idem est, seruat, nihil à pacto recedens, illi contrà & Deus puræ se fidei præstat, amplissimè ea suppeditans quæ promisit. Cõtrà autem, cum eo qui obliquat, & à fœdere recedit, & ipse sic agit, deflectit à promissis suis, & inuertit omnia. Deuter.32.a.5, Moscheh vocat Iisraelem transgressorem דור עקש ופתלתל, id est nationem prauam & peruersam. Sicut enim rectum Scriptura vocat, qui simplici animo stat promissis, & præceptis Dei viuit: ita curuum & obliquum atque peruersum vocat, qui fidem Deo datam violat, & à iussis eius declinat. Sũt etiam huiusmodi in se mirum in modum perplexi, impediti, & perturbati, nullam certam & expeditam consiliorum suorum rationem inuenientes. Finem enim omnis recti consilii Deum, ignorant: deinde agũt peruerse & iniquè cum proximis omnia. Contrà itaque Deus, quum tempus appetit vt eis rependat, ita perturbat ipsis rationes vitæ omnes, vt sempiterno errore & confusione omniũ consiliorum & actionum rotentur. Et tamen agit Deus cum istis perplexè, licet si Deum spectes, agat rectissimè, quia iusto iudicio. Cæterùm ab eo qui solus bonus est, omnis boni initium est: hic vocat quæ nondum sunt, & delegit suos antequam cõderet mundum, ac ita cum malis & prauis bene rectéque agere prior incipit. Si nanque nobiscum pro nostra cõditione agere vellet, nec sua nos bonitate præuenire, saluus fieri nemo posset. Verùm Psalmus istud, *Cum prauo peruerse agis,* non in vniuersum, aut de quibusvis prauis cecinit, sed de iis qui iam sua voluntate, Lege recepta & intellecta, praui sunt. Ii sanè si Legi bona fide studẽt, atque ob id se puros seruãt, & bonos omnibus exhibent, beneficentia Dei prolixè fruuntur: sin à Domino desciscunt, agit & ipse peruerse cum illis, hoc est præter morem suum & promissionem, dirum nimirum vltorem, qui promiserat se benefactorem, sed si illi in fœdere perstarẽt: alioqui & vltionem minatus est. Hinc verò quòd pro ratione operum & vitæ cuique à Deo rependitur, mercedis nomine & Seruator vsus est: nõ quòd quisquam meritis æquare possit quæ donat Deus, aut quòd non & ipsa probè merita, dona Dei habenda sint, quum ipse in nobis operetur & velle & operari: sed quòd vbi vera fides, ibi bona vita deesse nequeat: vt mala certò apud eos viget, qui fide syncera præditi non sunt: tum semper Dei beneficia bona opera sequantur, & pœnæ mala. Iam quod post operam velut rependitur, merces vocatur, etiamsi longè opus superet. Sic pater leuiculum sæpe filii studium, amplissimè remunerans, dicit tamen mercedem se ei rependere, & studium illius retaliare.

1.Sam.7.b.14. 1.Chro.22.b.10. Psal.89.e.31.

18 *Nam tu populum afflictum seruas, & oculos sublimes deijcis.*

19 *Quoniam tu illuminas lucernam meam ô Iehouah, tenebras meas illustras Deus meus.* Redit ad prædicãdã Dei bonitatem in se, ita probaturus quod iam cecinit, bonum illum se bonis, purum præstare puris, integris integrũ, inuertentẽ verò prauis. Nã (inquit) tu populũ afflictũ seruas, eos nimirum qui iniuria immeritò afficiũtur: & oculos sublimes, hoc est homines fastuosos, & arrogãter sustollẽtes oculos, humilias & deiicis. Horũ deiectio & Ieschа.2.c.11, & 5.d.15, prædicitur. Et Prouerbiorũ

6.b.17, inter ea numeratur quæ odit Iehouah. His verò ad se atq; hostes suos respexit: per afflictũ, populũ,& se cum suis: per sublimes verò oculos, hostes intelligens. Vnde mox de se pauperis & afflicti gregis duce, eadem canit per allegoriam lucis & tenebrarum. Nã sibi & suis latam diuinitus opem, accẽsam ab Iehouah lucernam, deiectos hostes, dispulsas vocat tenebras. Per lucem siquidem passim Scriptura, secunda: per tenebras, aduersa significat. De qua translatione dicemus alibi fusius, quandoquidem hic Psalmus aliàs longior est.

30 *Quia per te infringam aciem, & per Deum meum insilij murum.*

31 *Deus syncerus via sua, sermo Iehouah perpurgatus, clypeus ipse omnibus in se confidentibus.*

32 *Nam quis Deus præter Iehouah? & quis propugnator præter Deum nostrum?*) Iam descẽdit ad explicandam salutem quam sibi Dominus tulerat, & memorare incipit vt adiutus ab eo hostes suos deuicerit. *Per te* (inquit) *infregi aciem*. quo significat commissa prælia, in quibus victor euasit. Si enim ארוץ quod hîc habetur, deducatur à רצץ, frangere significat. at si deducas à רוץ, quod currere significat, sensus huius secundum Kimhi erit, Occurri per te, id est tuo fretus auxilio, exercitui hostili: secundum alios, quorum Ab. Ezra interpretationem adducit, insequar. Nam reperitur alicubi רוץ cum אחרי, id est post. D. Hieronymus, In te curram accinctus. significat enim רוץ etiam accingi ad prælium. Chaldæus nescio qua causa, Multiplicabo exercitus, reddidit. Græcus, Quoniam in te eripiar à tentatione. Verùm si & verba ipsa, & id quod hîc Psaltes canere voluit, rite cõsideramus, prima interpretatio certior erit. nam de ope Domini & victoria sua hîc canit, id celebrans, quòd fretus Deo hostes suos cum facientes collatis aciebus pugnandi copiam, tum se intra munitiones vrbium & arcium continentes deuicerit. Vbi enim fracta acies est, & ordines perturbati, parata victoria est. *Per Deum meum trãsilui muros* Hoc expressit expugnatas vrbes Philistinorũ, Moabitarum, Ammonitarum, AEdomitarum, & Syrorũ, quas omnes regno suo subiecit. Vt verò breui versiculo plurimas & insignes victorias, quas Domini auxilio instructus, de potẽtissimis hostibus, quum exiguæ ipsi vires essent, retulit, complexus est, cum admiratione Diuinæ super se bonitatis, quasi exclamauit id quod sequitur, *Deus is est, cuius via*, id est studia & facta, syncera, certa & integra sunt, promissis eius probe respondentia. Ideo subiungit, *Sermo eius igni purgatus*, id est exploratissimæ ac certissimæ veritatis est: de quo loquẽdi modo in versu septimo Psalmi duodecimi diximus. Vltima verò versus huius particula explicat quid prioribus dicere voluit. *clypeus*, id est defensor est omnium qui in ipso suum præsidium collocant. Promiserat ei regnũ, id videbatur mutasse dum tanta hostibus in eum permitteret: sed quum tandem tam ampliter omnia quæ promiserat, præstitit, iure dixit *viam*, id est facta Domini esse simplicia, recta, inculpata, & sermone eius nihil verius, quia suprà quàm sperare poterat, ipsum & suos extulerat, & bonis quibuslibet fecerat affluere. Hinc magis accensus exclamat præterea, *Quis Deus præter Iehouah?* &c. Hæc exclamatio familiaris in Scripturis, iis qui Dei opem sibi latam deprædicant. Omne horum votum est vt Deus, ita vt eum ipsi experti sunt, ab omnibus agnoscatur, & reiecta omni superstitione, vt vnicus Seruator colatur. Ita igitur diis factitiis & eorum cultoribus insultant. De voce צור, quæ propugnatorem significat, dictum est suprà in versu tertio.

33 *Deus accinxit me virtute bellica, & dedit syncęram viam meam.*

34 *AEquauit pedes meos sicut caprearum, & super excelsa constituit me.*

35 *Ipse docuit manus meas ad bellum, & confractus est brachio meo arcus chalybæus.*) Virtutem his versibus, qua tot victoriis potitus est, per partes canit. Versu tricesimo tertio gloriatur virtute se heroica à Domino fuisse instructum, & viam suam factam תמים, id est synceram, non fallentem, integram, hoc est expeditam. Maximis siquidem animis, & singulari successu, bella gerentibus opus est: hæc duo ergo sibi Diuina benignitate affuisse prædicat. Præterea magna quoq; requiritur corporis agilitas & celeritas: & hanc ergo sibi à Domino suppeditatam fuisse canit versu tricesimo quarto. Gloriatur siquidem capreis pedes suos æquatos, id est parem currendi velocitatem à Deo sibi donatam: atque in excelsa se collocatum, hoc est datum vt quæcunque oporteret, quãlibet excelsa loca superaret. Sacra historia 1. Schmu. 24. a. 3, memorat inquisitum eum in rupibus caprearum, in quas vtique nõ sine ope Domini quoque euaserat, fugiens Schaulẽ. Sed videtur hîc potius de eo canere, quòd quanlibet excelsas & præruptas hostiũ munitiones, Diuina fretus ope occuparit: nam hîc victorias suas canit. Primo Paral. cap. 12. b. 8, Ii qui è tribu Gad ad Dauidem venerãt, memorãtur facie leonibus, pedum celeritate capreis similes fuisse: & ea laude, bello illos maximè idoneos Scriptura prædicare voluit: vnde & noster hanc sibi ad victorias collatam pedum pernicitatem hîc commemorat, nõ ad fugam. Manuum verò datam promptitudinem, & lacertorum insigne robur, canit versu 35. Nã datũ meminit vt brachio suo chalybæos arcus cõfringeret: æreos alii habẽt: at Ebræi omnes constanter dicunt נחשה prædurum ferrũ significare, hoc est chalybem. Quidam Ebræorũ נחתה hîc à נחת, ducũt, vt idẽ valeat atque, Remissus est arcus brachio meo. Hieronymus & Græcus legerũt hoc v: ab hac deductũ radice, sed in secũda persona præteriti, vt idẽ sit

Posuisti brachiũ meum, arcum æreum, hoc est tam inuictum. sed prior interpretatio certior est.

36 *Et dedisti mihi clypeum salutis tuæ, & dextera tua firmauit me, lenitas tua auxit me.*

37 *Dilatasti gressus meos sub me, ne nutarent tali mei.*) Quoniam quæ modò donata sibi gloriatus est, frustra sunt nisi præsens Dominus numine suo omnia ipse conficiat, nunc subiicit, *Muniuisti me clypeo salutis tuæ,* hoc est tua ope seruasti, depulsis hostiũ iaculis. id quod planius dicit, quum subiũgit, *Dextera tua suffulsit me, & auxit me tua humanitas,* tua benignitas: vtique faciẽdo me hostibus superiorem. Successum verò quem sibi Dominus in omnibus negotiis dederat, planius adhuc prædicat versu 37, per dilatationem gressuum sub se, hoc est inoffensum & expeditum iter, quo Scriptura solet rerum secundationem significare. Et in eo quod dicit, sic Dominum sibi viam strauisse, & dedisse inoffensè ingredi, vt nũquam nutarint tali sui, significat Domini beneficio omnia sibi optatò cecidisse, omnia se iis auspiciis tentasse, vt nihil non ex animi sententia succederet. Nã vt meminit Sacra historia, 2. Schm. 8. d. 14, aderat Iehouah Dauidi, quocũque se vertebat. Et hoc iam ab eo cœperat, quo ei tribus Iehuda regnũ detulerat. nam 2. Schm. 3. a. 1, legimus, Pergebat domus Dauid, & roborabatur. Item postea quum rex cõstitutus esset super totum Israelẽ, capta iam Ieruschalaim, de eo scribitur 1. Paral. 11. b. 9, Pergebat & augebatur, & Iehouah Sebaoth erat cum eo. Id autem tum maximè claruit quum tanto successu omnes finitimos suo imperio subiiceret.

38 *Persequar hostes meos, & apprehendam eos, nec reuertar donec consumantur.*

39 *Cædam eos, nec poterunt stare: cadent sub pedes meos.*) Istis versibus hostium suorũ deiectionem & oppressionẽ canit, quæ quam sæua & atrox fuerit, testatur Sacra historia, 2. Schm. 5. 8. 10. 12. Rectè dicit se hostes suos esse persequutũ, ac etiã assequutum, nec reuersum donec eos extingueret: cecidisse illos, nec potuisse stare, concidisse sub pedibus eius. Nam quum vicinæ gentes, Philistæi, Moabitæ, Ammonitæ, AEdomitæ & Syri, veriti successum Dauidis, bellum ei mouissent, nullam postea cum eis pacem iniit, donec bona eorũ parte extincta, reliquos sibi tributarios efficeret. Hi etiam quanlibet multo & potenti exercitu contra eum venissent, nunquam tamen non fugati & cæsi fuere: stare contra eum nunquam potuerunt, dederéque tandem se coacti sunt.

40 *Et accinxisti me uirtute bellica ad bellum, incuruasti sub me qui contra me insurrexerant.*

41 *Et inimicos meos dedisti mihi tergum, & odientes me, conficiam eos.*

42 *Clamabant, nec erat seruator: ad Iehouam, nec respondit eis.*

43 *Comminuam eos sicut puluerem super faciem uenti, sicut lutum platearum extenuabo eos.*) His versibus canit causam tantæ virtutis & successus de quibus modò cecinit, scilicet se à Domino virtute heroica ad bellum fuisse instructum, Dominũ ipsum deiecisse hostes, sibique subiecisse, ab illo coactos sibi manus dare: atque sic non sua, sed Dei virtute illos deleuisse. Meruerant siquidem illorum scelera vt sæuè vastarentur, quæ & iam metuerant ad tam atrocem vltionem. חיל exercitum, vtpote vim belli etiam significat: hìc autem pro ipsa virtute bellica, nec vulgari accipitur, inde *heroicam* reddidi. Videmus sanè hanc, vt minus vulgarem, ita planè Diuinã esse, paucisque adeò contingere. Inde secundo, hanc sibi collatam diuinitus, ac se ea ceu armis, accinctum indutúmq; fuisse canit. frustra enim se homines armauerint, vbi hac nudi fuerint. Idcirco vsus hìc Psaltes est metaphora cingendi, ab armantibus se transsumpta. Idem, nempe à Deo sibi virtutem deiiciendi proterendíque hostes donatam, canit & versu sequenti, Et inimicos meos dedisti mihi tergum. hypallage est: dicere voluit, Obuertisti mihi tergum hostium, egisti eos in fugam, sed qua effugere tamẽ non potuerint. Vnde sequitur, Et odientes meos conficiam, delebo eos. ו o s, hìc solito Ebræis pleonasmo adiectum est, sed non omnino otiosè. plusculum enim voluit exprimere, vt sibi cõtra hostes suos quanlibet potentes successerit. Huius præcipuam causam, nempe quòd Deus illos sibi sic delendos tradidisset, canit versu sequenti, Vociferabantur, nec erat qui seruaret: ad Iehouam, neque annuit eis. Hinc verò colligitur, quanlibet idololatræ essent istæ gentes, & varia numina colerent, simul tamen verum & vnicum Deum quoque agnouisse & inuocasse, & alia numina sic coluisse, vt putarent se vni summóque Deo ea in re gratificari. Sed zelotes est Deus, & ita se coli exigit, vt in ipsum vnum omnis spes collocetur, suáque potentia & Diuinitas vbique suspiciatur, non certis locis & statutis affigatur: vt auxilium eius à sola ipsius bonitate petatur, non superstitiosis sacrificiis & ritibus, quibus illæ gentes addictæ erant, velut ematur: vt denique innocentia atque iustitiæ studio, non inanibus & absque cordis pietate adhibitis, vt illi solebant, ceremoniis colatur. Hunc cultum caro ignorat, & eas semper quærit ceremonias, quibus Deum absque sui immutatione, & solida virtutum sectatione demereatur. Sic erant hostes isti Dauidis, & sunt quicunque Spiritu Dei bono renati non sunt. Frustra igitur opem Dei, quem vere nunquam in animum induxerant, implorauerunt, & sunt penitus à Dauide comminuti, velut puluis qui à vento spargitur, & vt lutum quod in plateis conteritur, & extenuatur, vt canit versu quadragesimo tertio. In secundo Schmu. habetur hoc loco, Extenuabo & extendam illos velut lutum: quo similitudine hac subactionis, omnimodam hostium suorum comminutionem magis exprime-

ret. Hanc verò hyperbolen nemo insolentem arbitrabitur qui legerit quæ Sacra historia de duabus Moabitarum partibus deletis, & tertis facta vectigali, secundi Schmu. 8. memorat. Item de Ammonitis, quos eductos è ciuitatibus, serris, contis & securibus concidit, secundi Schmu. 12. Narrat siquidem illic Scriptura, ad eum modum fecisse eum cunctis Ammonitarum vrbibus. Porrò hanc crudelitatem nunquam Dauid, qui humanissimo & clemētissimo animo præditus fuit, designasset, nisi ita Diuinū iudicium poposcisset. Eo autem supplicium poscente, scelus est hominem velle clementem esse, ac facto suo, Deum omnis clementiæ autorem, inclementiæ accusare. Hoc peccato Schaul regno meruit deiici, primi Schmu 15. Leuitæ autem, quòd ne fratribus quidem pepercissent in vltione vituli aurei, sacerdotio fuere donati. Ee Phinchas sæuientem Dei iram in omnem populum restinxit, confosso principe Zamri, congressu cum Moabitide Deum & populum Dei irritante. Non clementia, sed dira crudelitas est, pœnas remittere vbi Deus præcipit sumendas. neque enim ille vnquam pœnas poscit, quæ non sint reipublicæ salutares. Iam paucis sceleratis in perniciem reipublicæ parcere, quæ quæso non clementia, sed crudelitas? Nume. 25.b.7

44 *Eripuisti me à contentionibus populi, posuisti me in caput Gentibus: populusq; quipnon nouit me, seruiuit mihi.*

45 *Ad auditionem auris mihi collecti sunt, filij alieni mentiti sunt mihi.*

46 *Filij alieni inueterarunt, à claustris suis trepidarunt.* Sui exaltationem in regem, cū super Israel, tum super gentes finitimas, his versibus canit. Primùm ipsum Dominus ab oppugnatione populi eripuit. nam secundo Schmuelis habetur hoc loco עמי, id est populi mei. Per מריבי, id est rixas & contentiones, intelligit motū contra se & studia suorum, quibus agitatus fuit regnātibus Schaule & filio eius Isboseth. Ab his eripuit eum Dominus, quū effecit vt totus se illi Israel vltrò subderet: quod legimus 2. Schmu. 5, & 1. Paral. 11, & 12. Illic enim scribitur, venisse ad eum in Hebron ex selectissimis omnium tribuū, ter centena quadraginta millia, & octingentos. Caput Gentibus constituit eum, quū ei Syros, Moabitas, Ammonitas, AEdomitas, Amalecitas, atque Philistæos subiecit. Quod verò versu 45 canit, *Ad auditionem auris*, id est tantùm ad famam meam, & inuulgatū iam nomen collecti sunt mihi, hoc est vltrò aduenerunt, & me muneribus venerati sunt: tum Dominus ei præstitit, quū Thoi rex Hamath, quam Antiochiam Syriæ postea dictam Iosephus tradit, misso filio & donis pretiosis, gratulatus ei fuit de victoria contra regem eius partis Syriæ, cui metropolis erat Damascus, 2. Schmu. 8. c. 9. ישמעו, habetur hic, & reddunt id alii obediēt: sed propriè collecti sunt significat, sicut illud וישמע שאול את העם id est & Schaul collegit populū. *Mihi mentiti sunt.* Hæc de Syris quidam intelligunt, qui quum suppetias tulissent Ammonitis contra Dauidem, & cæsi fuissent, pacē cum eo fecerūt, desertis Ammonitis, atque subiecerūt se illi, vt legimus 2. Schm. 10. d. 19, & 1. Paralip. 19. d. 19. In lib. 2. Schm. 10. d. 19, vocātur hi serui Hadaræzer, qui desertis Ammonitis, à quibus cōducti in auxiliū fuerant, pacem cum Dauide fecerūt, reges: scribitur enim, Et viderunt omnes reges, serui Hadaræzer, quòd cecidissent coram Iisraele. Qui huius sentētiæ sunt, לי, quod Alioqui mihi significat, per מפני, id est propter interpretantur. Et sic multis in locis accipitur, de quo exempla adduxi in versum tertium Psal. 3. Porrò alii istud, *Mihi mentiti sunt* pro eo accipiunt quod est, Præ timore negarunt se mihi fuisse aduersarios, & cōtra me pugnasse. Verùm quia Psalmo 66. a. 3, omnino similis oratio habetur, quam nō licet ad hūc modum interpretari, magis arridet enarratio Abraham Ezra, cui visum est, Prophetam hìc gloriatum quòd inimici sui iactantes suam virtutem, & sibi victoriam contra Dauidem pollicentes, deprehensi sunt falsi, & mentiti. Hinc illud Psalmi 66, vbi Psaltes Deo loquitur, Præ multitudine virtutis tuæ mētientur tibi inimici tui: sic accipit, Tua potentia efficit vt hostes tui fateantur se mendacium & vanitatem sectatos esse. Porrò, vt prioribus hanc enarrationē vero propinquiorem existimo, ita tamen planè ei subscribere nequeo: nescio enim quam subiectionem supplicem & seruilem hic loquendi modus significare videatur. Deut. 33. d. 29. de Iisrael Mosche dicit, Beatus es Iisrael, quis tibi conferendus? seruatus es per Iehouā, qui clypeus auxilii tui, & gladius potētiæ tuæ: & mentientur tibi inimici tui, & tu super excelsa eorū calcabis. In his sanè verbis satis liquet, Mētiri inimicos Iisraeli, idem esse quod fieri ei supplices, & penitus potētiæ illius subiici. Quod vel illud abundè declarat, Et super excelsa eorum calcabis: quod idem Rabi Schlomoh significare scribie atque si dixisset, Super colla eorum pones pedem tuum. id quod vtique extremæ subiectionis est. Sic Psal. 81. c. 14, inducitur Deus de Iisraelitis loquens, Vtinam populus meus auscultasset mihi, & Iisrael ambulasset in viis meis. Breui tempore deiecissem hostes eorum, & in aduersarios eorum conuertissem manum meam. Osores Iehouæ mētiti ei fuissent, & esset æuum eorum sempiternum. Iam & hìc satis liquet, mentiri, valere idem quod penitus subiici. Et forsan inde mētiri, pro trepidante & maximè seruili subiectione Scriptura vsurpare solet, quòd qui ita subiecti sunt, multa soleāt, timore nimio adacti, iis mentiti quibus seruiunt, & quorū potentiam maximè formidant. Sic fures Latini pro seruis dicebant, quòd serui omnes furari soleāt, propter nimiam scilicet erga eos herorum parsimoniā. Nequid igitur obscuritatis esset ex hac synecdoche siue metalepsi, simpliciter hoc red

dere malui, *Seruabitur mihi supplices facti sunt.* Huic sensui haud malè quadrat quod sequitur, *Alienigenæ contabuerunt:* quo vtique eorum formidinem, succum vitalem exhaurientem, ac velut folium exarefacientem, Vates significare voluit. quam amplificauit eo quod subiecit, *Inclusi à claustris*, id est locis munitis, *trepidarunt.*

47 *Viuat Dominus, & laudatus propugnator meus, & exaltetur Deus salutis meæ.*

48 *Deus qui dedit vindictas mihi, & egit populos sub me.*

49 *Eripuit me ab inimicis meis, etiam supra insurgentes contra me extulit me, à viro violentiæ liberauit me.*

50 *Propterea celebrabo te in Gentibus ô Iehoua, & nomini tuo canam:*

51 *Qui magnificauit salutem regis sui, & fecit benignitatem uncto suo Dauid, & semini eius vsque in seculum.*

Laudibus Psalmum concludit, vt & cœpit: quæque cecinit, summat. Dei beneficio se hostes deuicisse, atque sibi subiecisse, canit versu 48. Ereptum verò se eiusdem ope ab infestis sibi, & nominatim à Schaule, quem virum violentum vocauit, propter pertinax & inuictum odium, quo se innocentem persequutus erat, & præualuisse omnibus inimicis, atque imperium nactum esse in eos qui sese oppugnauerãt, canit versu 49. Reliquis duobus versibus ad regnum Christi animum sustulisse videtur. Etsi enim in Gentibus sibi subiectis, Dauid Iehouam indubiè magno studio celebrem fecerit, vt id est omnium principum, qui Deum verè timẽt: mihi tamen videtur, eo simul se hîc Christi typum exhibuisse, & de eo esse vaticinatum, quòd gloria Dei in vniuersum orbem per Spiritum Christi spargi debebat. Hanc quoque existimo magnam illam salutem & benignitatem, quam versu vltimo Deum Regi & vncto suo, simul & semini eius in sempiternum fecisse prædicat, quanquam hæc & de salute quæ sibi ac posteris suis facta est, cecinit. Attamen vt nihil antiquius habuit Christi de semine suo nascituri promissione, ita existimo eum, animum & verba, dum salutis sibi & semini suo factæ meminit, ad canendum regnum Christi, attulisse, vnde toti orbi sempiterna salus facta est. Alioqui vbi semen aut posteritas Dauidis in sempiternum firmata, si non Christum ipsum, cum sibi credentibus, hanc Dauidis sobolem agnouerimus? Promiserat enim Deus se hanc, si peccaret, castigaturum quidem: at abiecturum nunquam, regnique solium illi semper seruaturum. Hoc in vno Christo nemo orthodoxorum completum dubitat. Magna itaque salus atque benignitas, de qua hîc Dauid canit, fuit eius à tot támque crudelibus hostibus ereptio, & in illud regnum euectio, quod ipso & aliquot posteris eius administrantibus egregiè quidem floruit, & Diuinam gloriam magnificè illustrauit: sed regnante seruatore nostro Christo, vncto illo Spiritu Dei præ participibus suis, iusta demum sua pomeria obtinuit, & ad fines vsque orbis prælatam Dei gloriam plenè euulgauit, innumerísque mortalibus æternam salutem attulit. Quanti sanè ei Christi promissio fuerit, ipsius verba cum 2. Schmu. 7. b. 12, & 1. Paralip. 17. b. 11, tum multorum Psalmorum luculenter declarant: vnde haud mirum, eum qualibet occasione ad canendum de Christo & regno eius abreptum fuisse. Porrò nostrum fuerit non solùm hac in parte Dauidem, vt Christi typum considerare. Et in eo sanè quòd tam multa illum antequam ad iustam regni gloriã exaltaretur, perpeti oportuit, & quòd tam præclarè illi Dominus adfuit, periculis exemit, & hostes ipsi subiecit, Christi in se quandam adumbrationem exhibuit. Eadem iam sors & nobis cõpetit Christi membris. Quare dum mortis laquei constringunt, dum torrentes Belial obruunt, dum inferorum exanimãt terrores, animus nequaquam despondendus est: sed cogitandum potius, vt Dauidem exemplũ vnigeniti sui, atque ipsum hunc suum vnigenitum habuerit Deus: neque dubitãdum, illum nos ad eundem modum habiturum. Totam mundi machinam commoueri oportuit, dum ille periclitaretur, vt electi omnes inde discerent, cælum & terram citius destruenda, quàm queat perire qui se consecrarit omnium conditori Deo. Verùm vt magnificè Dei gloria in Sãctis eius declaretur, in summa interim eos discrimina venire oportet. Sed dum mundus actũ esse de illis putat, nullámque innocentiæ, quam sectantur, haberi rationem credũt, tum demum solet iudex eorum Deus, quàm charos eos habeat, quantíque illi sit recti studium, demonstrare. Præterea obseruandum, quàm solicitè à versu 29. vsque ad finem Psalmi, omnia Vates ab vno Deo geri, eiúsque vnius dona esse, dotes cum animi, tum corporis quaslibet prædicet, dum memorat vt virtutem bellicam ipse sibi suppeditarit, pedibus velocitatem, manibus dexteritatem, lacertis robur largitus sit, vt clypei vice sibi fuerit, hostes strauerit, in fugam egerit, partim deleuerit, partim subiecerit. quid opus verbis? vnus omnia instituerit, gesserit, confecerit, absoluerit! O beata regna, beatas respublicas, hæc si agnoscerent qui rerũ potiuntur, quàm sanctè, quàm innocenter, quàm religiosè omnia constituerentur, quàm euanesceret impiorum metus, arderet verò studium pietatis, quæ à multis hodie nulla alia causa postha betur, quàm quòd nondum ii qui rerum habenas moderantur, persuasum habent, omnem victoriam, rerum successum, pacem, regnum, ac quicquid optari possit, vnius Dei opus & donum esse. Perpendamus igitur ista & nobis scripta, Deúmque sui similem perseuerare. Tantùm eius misericordia nitamur, ipsúmque & nostrum robur, rupem, munimentum, ereptorem, Deum, propu-

gnatorem, clypeum, virtutem saluificam, & perfugium credamus esse, & illuminabit nostram quoque lucernam, viámque nostrã sic expeditam efficiet, & eam largietur de hostibus victoriam, vt & nos prædicandi eius super nos bonitatem, materiam simus habituri amplissimam.

PSALMVS XIX, in genere misto, ἐπαινετικὸς, καὶ διδακτικός.

Canit virtutem Dei ex opificio cælorum mirificè relucentem: deinde Legis diuinæ præcellentiam: postremò à peccatis seruari orat, & ut placeant, probáque sint quæcunque uel corde meditatur, uel ore loquitur. ARGVM.

PARAPH.

1 PRæsuli, Oda Dauidis.

2 Cæli maiestatem Dei deprædicant, æther quanta sunt opera eius manifestat.

3 Dies diem docet, nox nocti scientiam subministrat.

4 Nullus his quidem sermo est, nulla verba, nec auditur vox eorum:

5 At interim in vniuersum se orbem profert eorum ad certam exactam regulam compositio & motus: ista eorum oratio diffundit se ad extremum vsque mundi, in his fixit tabernaculum Soli.

6 Is velut spõsus ex vmbraculo suo prodit, velut heros quispiam alacer ad decurrendam viam:

7 Ab extremo cælorum egressus eius, recursus eius ad alterum extremum, nec est qui se ab æstu illius abscondat.

8 Lex Iehouæ syncera est, animam recreat: testimonium Iehouæ fidele est, imperitis sapientiam suppeditat.

9 Iussa Iehouæ recta sunt, cor exhilarant: præcepta Iehouæ pura sunt, oculos illuminant.

10 Religio Iehouæ munda est, perstans perpetuò: edicta Iehouæ vera, & simul omnia iusta.

11 Optabiliora auro & gemmis pretiosis, dulciora melle & fauo distillante.

12 His seruus tuus cautus redditur: magna merces, ipsa eorum obseruatio.

13 Delicta quis animaduertat? latentibus malis purga me.

14 Quin & flagitia auerte à seruo tuo, ne dominentur mihi: tum ero integer & purus à quouis grandiori scelere.

15 Sint sermones oris mei, & cordis mei meditatio, vt tibi probẽtur, ô Iehouah, propugnator mi & redemptor.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *CAEli enarrant maiestatem Dei, & æther adnuntiat opus manuum eius.*
2 *Dies diei eloquitur sermonem, & nox nocti monstrat scientiam.*

In confesso est apud omnes Ebræos, & ipsa verba Psalmi idem testantur, Vatem versibus septem prioribus Dei potentiam in cælorum machina tam insigniter declaratam prædicare: de hac eos interpretabor, & vt videtur, consentiente D. Paulo ad Romanos decimo. Quibus allegorica horum interpretatio arriserit, habent illam apud alios. Tametsi enim tam mirabile Dei beneficium, potentiam & bonitatem eius plusquàm patentissimè omnibus mortalibus testetur & celebret, ea tamen est humani generis stupiditas, vt Dei, in quo sunt, viuunt, & mouentur, operúmque eius, quæ & ipsi sunt, & quibus continuò fruuntur, satis admoneri nequeant. Ideo cum alii Vates, tum hic Psaltes, libenter illa omnium oculis exposita Dei opera, sed quorum magnitudo, ordo & vis nunquam dignè satis potuit considerari & perpendi, identidem celebrant, velut hominum animos excitare conantes, vt tandem intueri & cognoscere velint quæ alioqui oculis corporeis nunquam non vident, semper audiunt, tangunt, vtuntur. Hac de causa voluit hic noster & in præsenti hymno populi Dei mentem ad considerandũ nunquam satis admiratam Dei maiestatem in cælorum structura, ordine, motu, Solis iubare, & reliquorũ siderum inexplicabili ornatu sese ostentãtem, prouocare: eóque cecinit, *Cæli denarrant maiestatem Dei.* Quid per cælos significarit, ipse continuò expressit, quum subiecit רקיע, id est & æther: alii verterunt firmamentum: sed non video qua ratione, quũ hoc nomen expansionem significet, non firmitatem: vnde extenuatæ

laminæ פחים רקעי dicuntur, Num.16.f.38. Et 2.Schm.22, in Epinicio, vbi in Pſalmo ſuperiori habe nius, [illegible], id eſt extenuabo, habetur [illegible] quod idem ſignificat. Cælorũ itaque & ætheris nomine, Pſaltes pro eodẽ vſus eſt. Etenim Gene.1.a.8, legimus [illegible], id eſt æthera vocauit cælos. Æthera autẽ verti, quòd Ariſtoteles in libro de Mundo ſcribit, cæli ſiderúmque naturã hoc nomine appellari, origine huius vocabuli inde ducta, quòd ſemper æther currat motu circũductili ἀεὶ θεῖν. Vt igitur æther idem quod cæli eſt, & denarrant atque annuntiant, pro eodẽ poſitũ eſt: ita idem quoque valet gloria Dei, & opera eius. Æterna ſiquidẽ ſunt & numero, magnitudine, motu, virtuteque incomprehenſis ſuſpicienda ſunt, quæ in cælis videntur Dei opera. Quis tantum lunæ vices, & ſolis ortus atque occaſus, tum receſſus & acceſſus, pro dignitate explicet? Iam aliorũ ſiderum neque ſciri numerus poteſt, nedum virtutes pernoſci. Solus ſiquidẽ Deus eſt, vt canit Pſalmus 147.a 4. qui & numerum ſtellarũ tenet, & ſua illis nomina imponit. Ex eodem hoc Dei inexplicabili ſtupendóque opificio, Dei maieſtas & potentia cum aliàs, tum Iiob nono, & 38, deprædicatur. Chaldæus vt tropum explicaret, ſic reddidit, Qui ſuſpiciunt cælos, enarrant gloriam Dei: & opera manuum eius annuntiant qui ſuſpiciunt in aera. Porrò verſus tertius variè enarratur. Kimhi ſic, Dies diei loquitur, & nox de nocte ſcientiam monſtrat. Vnde diſcimus, ſicut prioris ratio fuit, ita & poſterioris futuram, perennantibus ſuo ordine ſolis ortibus & occaſibus. Rabbi Schlomoh, quòd ſinguli dies & noctes, perpetuo ſuo curſu & ordine Dei potentiã & ſapientiam cõcelebrent. Abrahã Ezra cani hîc à Propheta putat quemlibet diem, quamlibet noctẽ, noua Dei opera depromere, quòd ſingulis diebus & noctibus noui aliquid exoriatur, in quo Dei & potẽtia, & ſapientia, & bonitas peculiariter manifeſtetur. Hæc iam ceu pars ſunt prædicationis, quæ cæli Diuinã maieſtatem deprædicant, eo quòd inferna hæc per ſuperna illa & cæleſtia regantur: nihil in terra abſque cælorum virtute naſcitur. Simile itaque erit hoc, *Dies diei loquitur:* verſiculo illi, Diſcipulus eſt prioris poſterior dies. Proſopopœia eſt in hoc & præcedẽti verſu. Cæli enim & ſinguli dies, eo Deum & eius opera prædicant, quòd nobis prædicandi materiam exhibẽt. Chaldæus reddidit, Dies diei apponit, & manifeſtat verbum: & nox nocti diminuit, & nuntiat ſcientiam. Quid autem ſibi voluerit quòd diei appoſitionem, & nocti diminutionem tribuit, non video: niſi forſan intellexerit, ſicut dies noua Dei ſemper opera exhibendo, animis noſtris materiam offerunt de Deo, & tam magnificis eius operibus diligentius cogitandi: ita noctes omnia quæ die videtur ſunt tegendo, ac ita occurſum operum Dei in ſenſus diminuendo, otium ſubminiſtrant cogitationi eiuſmodi, qua ſcilicet ſolide paratur ſcientia incumbendi. יביע *eructare* vertere ſolent, & id nonnunquàm ſignificat: ſed ad ſermonem ſignificandum inde tranſlatum eſt, quòd propriè ſcaturire ſignificet: ſermo enim ex ore, vt riuus è fonte ebullit.

4 *Non ſermo & non verba, non auditur vox eorum.*

5 *In omnem terram exit amuſſis eorum, & in finem orbis oratio eorum. Soli poſuit tabernaculum in eis.*

6 *Et ipſe ſicut ſponſus egreditur ex umbraculo ſuo, lætatur ſicut heros ad currendum ſemitam:*

7 *A fine cælorum egreſſus eius, & recurſus ad finem eius, & non abſconſus ab æſtu eius.* Etſi ἄφωνοι ſint cæli, neque vt homines loquantur, amuſſis tamen eorum, hoc eſt admiranda illa & ad tam certam amuſſim exacta compoſitio, ſitus, motus & ornatus eorum, quæ eorum oratio eſt, in omnem vſque terram, & ad orbis terminos ſeſe proferunt, & oſtentant: eóque pacto Deum magnificentiſſimè deprædicant. Quia verò nullum æquè ſidus, vt ſolis iubar, Dei maieſtatem atteſtatur, de ſole peculiariter ſubiicit, *Soli in illis*, cælis ſcilicet, *tabernaculum fixit.* Eo verò rationem reddidit eius quod de cælis iam cecinit: quòd etſi nihil loquantur more humano, in omni tamen terra, multo præclariſſimè Dei virtutem & ſapientiã celebrent. Quóque magis hæc illuſtret, ſolem ſimilem ſponſo facit egredienti ex vmbraculo ſuo. Mos Ebræis fuit, ac etiamnum obſeruatur, vt ſub expanſo velo ſponſo ſponſam tradãt: è quo quũ progreditur, cunctos exhilarãt, & nuptiarum feſtum incipitur. Ad quod & Iohannes alluſit, quum dicebat, Amicus ſponſi gaudet, quum audit vocem eius, Iohan.3.d.29. Sic exoriẽte ſole, & mane os aureum orbi proferente, vniuerſi orbis facies mirum in modum recreatur, ac velut innouatur. Aſſimilat præterea ſolem & heroi pernicitate pedum prædito, quæ dos præcipuis heroibus tribuitur: vnde & Homerus ſuũ Achillem πόδας ὠκὺν vbique prædicat. Eandem & Dauid ſibi diuinitus donatã memorauit, verſu 34 Pſalmi ſuperioris, dum cecinit pedes ſuos velocitate pedibus capreарũ æquatos. Idem & de Gaditis legimus, 1 Para.12.b.8. Habet autẽ hæc ſimilitudo propter nimiam imparitatem nõnihil gratiæ. Admodum impar ſiquidem ſimilitudo eſt inter heroem ſingulari celeritate præditum &, ſolem qui à carceribus (vt dici ſolet) Orientis, ad metam vſque Occidentis, vnius diei curſu pertingit. Huius tamen generis ſimilitudinibus Scriptura non illubens vtitur. Talis ſanè eſt, quòd nubes & cælos, Dei tabernaculum: motũ ventorum, remigium alarum: tonitruũ, vocem: ſagittas eius, fulmina facit. Hæc vtique diſparitas obiecta animo, ſtupere Dei amplitudinem facit, quam collatam rebus humanis, videt adeò nullis, quamlibet excellentibus, apud nos poſſe conferri. Virtutem & bonitatem Dei in ſole

declaratam,& illud attollit,quod ſubiicit, *Nec eſt qui ſe à calore eius queat abſcondere.* Chaldæus quartũ,
quintum;& ſextum verſus ſic reddidit, Non eſt verbũ murmurans, & nõ ſermones perſtrepentes,
& non audiũtur voces eorum. In omnem terram extenſi ſunt effectui eorum,& in fines orbis o-
mnia verba eorum. Soli poſuit tabernaculum, illuminationem autem in illos. Et ipſe mane tan-
quam ſponſus procedens de thalamo ſuo pulcherrimè, & dum diuiditur dies, lætatur vt gigas, &
obſeruat in fortitudine viã occaſus veſpertini. Solent noſtri ferè omnes præmiſſa allegoricœ̃s *Allegoria.*
accipere: quod vt non reiicio, ita videtur, ſiquis diligentem omniũ rationem ineat, haudquaquam
reiiciendum quòd nos Ebræos ſequuti, ea narrauimus ſimpliciter. Hinc enim allegoriæ firmio-
res poſſunt tractari. Cæli iſti quos videmus, quum tam præclara Dei opera, & inter hæc illud in-
comparabile iubar Solis, oſtentant, Dei vtique gloriam magnificè prædicant: multo præclarius
ergo Apoſtoli, qui inuiſibilia & æterna Dei opera & dona, ac inter hæc omniũ autorem Chriſtum,
Solem iuſtitiæ qui in ipſis habitat, monſtrantes & exhibẽtes, illam celebrem reddiderunt. Vbique
terrarum & omni tempore, cæli maieſtatem Dei conſiderandam obiiciunt: at pridem omni crea-
turæ ſub cælo, illi Euangeliũ annunciarunt, quod & vbique fructũ ſuum attulit, Coloſſ.1.a.5. His *Declaratur locus*
conſentire arbitror & D. Paulum, Roma.10.a.14. Dixerat neminẽ poſſe credere, niſi audierit: nec *Pauli Rom.10.*
audire, ſi ei prædicatum non fuerit: prædicare non poſſe qui ad id non mittãtur. Poſt hæc ſcribit,
At non omnes crediderũt Euangelio: Ieſchaiah enim dicit, Domine quis credidit auditioni, id eſt
ſermoni noſtro? Fides ſiquidem ex audito ſermone prouenit, hæc conſtat per Dei verbũ. Sed di-
co, Nunquid audierũt? Atqui in omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba
eorum. Hæc Paulus. Qui eo vtique, quod ex hoc Pſalmo adduxit, In omnem terram, &c. nihil a-
liud probare voluit, quàm Iudæos Euangeliũ audiiſſe. ideo liquet de prædicatione Euangelica lo-
cum hunc intellexiſſe. At nihil obſtat quin allegoricœ̃s dictum hoc citaſſe dicamus, hiſtoriæ ſim-
plicitate minimè negata: atque intellexiſſe, ſicut cæli in vniuerſo orbe Dei potentiam celebrant,
ita iam tum Apoſtolos gloriam Dei ad fines vſque terræ, per præcipuas ſcilicet orbis regiones di-
uulgaſſe. Sic quũ hortaretur vt Corinthii ex ſua abundãtia ſarcirent fratrum in Iudæa inopiam, *Locus Pauli 2.*
ſubiecit, Sicut ſcriptum eſt, Qui multũ, ei nihil redũdabat: qui parum, ei nihil deerat. Id ſcriptum *Cor 8.c.21. de*
eſſe de collectione Man, Exod.16.d.18, nemo eſt qui inficietur, Sed rurſus perbellè quadrat & in id *propitiendo ministrorum victu.*
ad quod Paulus adduxit, hortans vt ita ſtuderent Sancti res vitæ æquare, vt Man olim ex æquo
populo tribuebatur. Ad eundem modum 1. Timoth.5.c.18, rationem redditurus eius quod præce-
pit, iis qui laborant in verbo, neceſſaria vitæ largius ſuppeditanda: ſubiungit, Dicit enim Scriptu
ra, Boui trituranti non obligabis os. Quis neget & de boue hoc Deum Iiſraeli præcepiſſe? At ſi bo-
uem Deus voluit ex ſuo labore corporis victum accipere, quanto magis illos qui in eo laborant
vnde æternùm viuitur? Non inſcitè igitur, neque abſque certo probationis momento, Paulus ad
ſuum propoſitum locum hunc adduxit per analogiã. Ad Romanos ergo, quum Iudæos audiſſe
pridem Euangelium, neque latẽre eos poſſe vellet affirmare, commodùm ſubiecit, In omnem
terram exiuit ſonus eorum. Nam non ita multo pòſt Coloſſenſibus ſcripſit, Omni creaturæ ſub *Coloſ.1.c.23.*
cælo iam tum annunciatũ fuiſſe. Hinc autem colligi nequit, Pſaltem hæc nõ & de cælis ceciniſſe:
ſicut neque ex eo, quod de æqualitate facultatum Paulus adduxit, Qui multum, &c. & de proſpi-
ciendo verbi miniſtris, Boui trituranti, &c. colligitur quòd illud non & de Man, hoc & de boue ve
rè ſcriptum ſit. Ita de Chriſto rectè Matthæus adduxit, Vocaui ex AEgypto Filium meũ: interim *Matth.2.c.15.*
tamen & de Iiſrael idipſum Propheta Hoſea ſcripſit. Vtique & Iiſrael filius Dei fuit, ſed propter
Chriſtũ: igitur in Chriſto rectè completum hoc dictum Euangeliſta teſtatur. Proinde verè Pau-
lus de prædicatione Euangelica præſentem verſiculum citauit: & ſimul verum eſt, Pſaltem de
cælis quoque illum ceciniſſe. vere enim gloriam Dei magnificè deprædicant. In eo autem vm-
bram quandam & ſimilitudinem Apoſtolorum continent: propter hanc, quod Vates de illis ceci
nit, Paulus haud incõmodè Apoſtolis tribuit: præſertim quũ Pſaltes ideo hìc de cælis, vt gloriam
Dei celebrent, cecinerit, quo illis collatam Dei Legem, quæ Deum longè præclarius prædicat, lau
dibus attollat. Tempore ſiquidem Euangelii, Lex Dei ſummè eluxit, Deique gloriam illuſtrauit.
Perpenſis probè his, iudicet pius lector. Porrò quòd Græci interpretes pro קו, quod *regulam* ſignifi-
cat, *φθόγγος* reddiderunt, à ſenſu Vatis nihil alienum eſt: tropum enim explicarunt. id quod &
Propheta ipſe in altera huius verſus parte fecit, quũ dixit, *Et in fines orbis oratio eorum.* Hæc enim ora-
tio, vt dictum eſt, nihil aliud erat, quàm cælorum amuſſis & regula: id eſt mirificè adeò cõſtituta,
formata, cælata, & illuſtrata eorum machina, vti hãc vocem & Ieſcha.28.c.10. vſurpauit. Ego ſpe
ctans rationem, qua cæli loquuntur & præcipiunt, *indicium* reddidi.

8 *Lex Iehouæ ſyncera, reſtituit animam, teſtimonium Iehouæ veram ſapientiam confert imperitis.*

9 *Iuſſa Iehouæ æqua, exhilarantia cor: præceptum Iehouæ purum, illuminans oculos.*

10 *Reuerentia Iehouæ munda, perſtans in ſeculum: iudicata Iehouæ veritas, iuſta ſunt ſimul.* His verſibus Le-
gem & doctrinam prædicat, quam ſuo populo Deus largitus eſt, donum incõparabile, & quo ille

quantum frugis optimæ adferat diligens & sedula Scripturarum & lectio & excussio: vt non iniuria Paulus suum Timotheum tantopere incumbere illi voluerit, tantúmque fructus promiserit. At verò nullis id rationibus ita vt experiméto percipi potest: quanquam pio homini, vel præsens Psaltis encomium, aut Pauli elogium quod adduximus, vel Moscheh testimonium Deut. 4. a. 6, satis probent nullum esse scripti genus quod vel dignitate, vel fructu, vlla ex parte diuinæ Scripturæ, quam iure vocamus, conferri queat. Sed, vt dixi, experientia hìc omni ratione potior est: ea pios animos ita Scripturæ arcanæ de Deo nostro vbique præclarè testanti, & de eius nos voluntate erudienti, addicit, sic reddit affectos, vt planè comparatos se sentiant, vti de se Vates in sequentibus canit.

11 *Desiderabilia præ auro, & gemma eximia, & dulciora melle & fauo stillantium.*

12 *Etiam tuus seruus est illis monitus: in custodiendo illa merces multa.* Nihil est quod pluris homines æstiment auro & gemmis, nihil quod æquè necessarium sit vt cibus: quódque æquè oblectet, præsertim delicatior. iam vtrisque magis optabilia, & dulcia esse præcepta Dei canit: quo idem de eis affirmauit quod Scblomoh, dum Prouerb. 8. c. 19. adseruit sapientiam præstantiorem charissimis thesauris, & quæcunque desiderabilia habentur, non posse illi conferri. Id quàm verum sit, qui nouit Deum esse, atque inde omné in eo fœlicitatem sitam vt illi placeamus, dubitare haud poterit. Sentiunt siquidem hi quàm aduersetur huic fœlicitati omnis naturæ nostræ sensus & conatus: & vt vix aliud tam efficax contra hunc naturæ morbum, remedium habeatur, atque sedulum doctrinæ Dei exercitiũ, attentáque diuinæ Legis perpensio. quare ad nihil aliud æquè cupidè animi eorum feruntur. Nihil siquidem est quod Dei apertius & potentius admoneat, iudiciorum & operum eius rationé plenius explicet, quàm sacræ Scripturæ. Hinc versu 12 subiecit, *Etenim seruus tuus admonetur illis*, id est contra peccatum munitur, ad salutem eruditur, quia ad vitam inculpatam instruitur. Quòd autem verso ad Deum sermone dixit, *Etiam seruus tuus*, non caret affectu. quasi enim exclamatio quædam est, qua simul experientiam eius quod præmisit testatur. quasi diceret, Optabiliorem affirmo Legem Dei auro & gemmis, dulciorem melle purissimo: non id tamen quibusuis, sed timentibus Deũ, & Spiritu cælesti præditis. Hoc verò non inani coniectura adductus affirmo. Expertus sum, dum tantum ô Deus, ex ea fructũ percepi, sic illa monitus, sic cõtra mala quæuis cõmunitus, & ad bona quæuis institutus. vt & inimicis meis sapientior, & docentibus me prudentior, & senibus intelligentia auctior euaserim. Hæc enim de se prædicat Psal. 119, in octonario quartodecimo. Ita hic habetur, quod monitũ, quique ab alio cautior & circunspectior factus sit, significat: est enim passiuum. Mirandũ igitur quòd Hieronymus reddiderit, Seruus tuus docebit ea: Græc°, Custodit ea. Chaldæus certior est, qui habet, Est diligẽs in eis. Dicere enim Vates voluit, per illa præcepta, scilicet Legem & decreta Dei, se seruũ Dei cautiorem, prouidentiorémque factum quo minus delinqueret, viuerétque inculpatius. His iam cõmodùm subiecit, In obseruando illa merces multa, hoc est vt verti, quorum ipsa obseruatio, merces amplissima, vita Dei, vita æterna est, & sola beata. Quo igitur plus huius cuique cõtigerit, eo gustum ampliorem futuræ fœlicitatis percipit. Hinc Paulus fidei & iustitiæ comites semper adiũgit pacem & gaudium. Iam quanto quisque Dei præcepta obseruarit studiosius, ac ita vixerit innocẽtius & sanctius, tanto in vita Dei & beata amplius proficit: atque hoc pacto æterna mercede iamiam, quantum huius vitæ esse potest, perfruitur. Etenim nihil aliud est fœlicitas, nihil Sanctorum merces, quàm ipsa pietas, ipsa vita ad Dei Legem formata. Vnde scitè dixit, In obseruãdo illa, merces multa. Ipsa siquidem obseruatio, merces ista est amplissima, quæ nullis quamlibet desideratis rebus queat comparari. Alii mercedem intelligunt, quam obseruãtibus Legem Dominus rependit. Vnde Chaldæus reddidit hìc, Propterea sic benefecit Iisraeli. Cæterùm de mercedis ratione, quæ fructus quidem est sanctorum operum, at illis minimè compensata, dixi nonnihil in versu 27 Psalmi superioris. 18, quod est in versu 11, alii defæcatius aurum significare arbitrãtur, inter quos & Kimhi & Paraphrastes Chaldæus est: Hieronymus & Græcus consentiunt interpretationi Abrahá Ezræ, quam & ego sequutus, *gemmas* reddidi. Quum enim Vates quibusvis pretiosissimis rebus Legem Dei præferre voluerit, haud male quadrabit, si auro gemmas coniunxerit, quibus maius quàm auri pretium est: tum solent & alibi gemmæ, dum fit pretii collatio, auro coniungi. Mirũ quòd pro fauo destillãte Hieronymus habet redundantem, Chaldæus posuerit pinguedinem lactis. Non prætereundus & affectus in voce, *Seruus tuus*: quo Vates significauit quòd cupiat Deo esse addictus, postquam perceperit quanta sit in Lege Dei vtilitas, quantáque voluptas. Componamus iam nos ad hoc sancti Dei exemplum: tum enim rectè & salubriter affecti erimus, si eũ & nobis inesse quem in Dauide fuisse animum, deprehenderimus. Vita æterna & beata est, Deum cognouisse. quis hinc nõ videat quanti nobis esse deceat Scriptura Dei, qua illam assequi, & ea continuò promouere liceat?

13 *Errata quis intelligat? ab absconditis munda me.*

14 *Etiam à flagitiis defende seruum tuum, non dominentur mihi: tunc ego syncerus & mundus ero à scelere grandi.*

5 Det tibi pro voto cordis tui,& omne consilium tuum stabiliat.
6 Ouabimus de salute tua,& in nomine Dei nostri signa triumphantes sustollemus,quum præstiterit Iehouah quæcunque optaueris.
7 Et dicet vnusquisque, Nûc agnosco quòd Iehouah vnctum suum seruauerit: annuit ei de sacrario cælorum,virtute saluifica dextræ suæ.
8 Hi in curribus,illi in equis fidebant,nos autem nomen Iehouæ Dei nostri inuocabamus.
9 Iam illi oppressi sunt & ceciderunt, nos autem stamus & confirmati sumus.
10 Sic verò inuocabamus, Serua ô Iehouah: ille rex noster annuat nobis inuocantibus.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 Præsuli *Oda Dauidis.* Propterea quòd hic Psalmus pro rege orat,existimant quidam Ebræorum eum ab alio compositum esse vt pro Dauide caneretur. Sed cur non optasset pro se Dauid, pro salute populi bellum gerente fieri publicam precem: eámque vt dirigeret, Psalmum populo composuisset?Nisi quis magis credat eum obtenta iam victoria,& prece populi audita,more suo, ad celebrandum cum populi erga se studium, tum Dei in se & illum beneuolentiam, Psalmum hunc conscripsisse:& in exemplum tam principibus,quàm populis,vt illi ad vnum Deum in periculis confugere, & hi pro principibus suis suppliciter Deum precari hinc discerent, decantari fecisse. Et hæc sanè sententia vero mihi vicinior, vel ideo videtur, quòd à percepto Dei auxilio Dauid huiusmodi Odas componere fuerit solitus. Dauidis igitur opus,Psalmum hunc,non minus quàm alios quibus eadem inscriptio præmittitur, existimo. Plurimum situm est in principibus, quos oportet toti populo prospicere, & deos quosdam præstare. Dum enim religiosi principes rerum potiuntur, omnia ad pietatem ,& morum honestatem instituunt. Contrà, vbi regnant impii ,quæcunque pietati & honestati aduersa sunt plantant, & defendunt: oppugnant verò & opprimunt quicquid quouis modo pietatẽ & honestatem resipit:id quod historiæ Regum Iisrael & Iehudah abundè testantur. Proinde vix aliud est pro quo enixius orare populus debeat, quàm pro salute pii principis, siquem nactus sit. Quum itaque tam eximia pietate esset Dauid, & tanto studio ex æquitate & iustitia populum gubernaret, iure debuerunt illi solicitè eius salutem precibus Deo cõmendare,& pro ea defensa magno studio gratias agere. Vel ergo voluit Oda præsenti illis ad id velut præcinere: & cum precationis pro se, tum de victoria & percepta salute gratiarum actionis quandã quasi formulã præscribere: aut quod magis arridet,instituit hoc carmine memorare, quàm enixè pro se populus, quàmque fœliciter orarit. Porrò quum indubiè pro Dauide rege tam sancto, quique populo longè charissimus esset, quotidie supplicatum Deo fuerit cum à piis in populo priuatim,tum à Sacerdotibus & Leuitis publicitus:videtur hoc hymno memorari insignis quædam & publica in certo aliquo periculo, pro illo suscepta supplicatio. Et haud scio an id fuerit quum susciperet bellũ cum Ammonitis: ii enim vnà cum auxiliaribus copiis quas à Syris conduxerant,semel ab exercitu Dauidis fusi,omnem ferè Syrorum,etiam eorum qui vltra Euphratem habitabant, potentiam contra Dauidem collegerant, vt illum totum Iisraelem cogere, & contra illos educere oporteret. Quantus verò hostilis exercitus fuerit, inde licet cõiicere,quòd Sacra historia narrat ex eo, quanquam fugerint, cæsa quadraginta millia equitum,2.Sehm.10.d.18:& totidem peditum,1.Paralip.19.d.18:& captos currus septies mille. Secũdò Sehm.memorantur nonnisi septingenti: sed ducum tantum numerum illic Scriptura perstringit. in libro autem Paralipomenon summam posuit singulorum, vt & peditum numerum expressit,quem tacuit scriptor libri Regum,solum equitum numerum indicans, vt scriptor librorum Paralipomenon tantùm peditum. Verùm non sola hæc coniectura, quòd belli huius periculum tam anceps fuerit,vt totum Iisraelem educendi necessitas esset, me inuitat vt credam de hoc bello ab Ammonitis & Syris illato,hunc Psalmum cõpositum, quanquam vix aliud æquè difficile Dauid bellarit: sed & illa me huc mouent, quòd hostes hoc Psalmo peculiariter notentur fiduciæ in multitudine curruum & equitum positæ. Iam nullum bellũ Dauidi motum Scriptura memorat,in quo tantã narret fuisse cõtra eum adductam vim curruum & equitum. In primo Paralip. 19.b.7, legimus ab Ammonitis conductos fuisse ex vtraque Syria & Mesopotamia, duo & triginta millia curruum. Quúmque liber Sehmu. narret LX. equitum millia cæsa: facilis conie-

Occasio & consilii huius Psalmi.

Conciliatur locus 2.Sehm 10 cum 1.Paralip.19.

Equitum & curruũ numerus aduersus Dauid.

ctura est, & horum fuisse multitudinem immensam. Nam quum fugerint, & Iisrael equitatu & curribus haudquaquam ita instructus fuerit, verisimile est fuga plurimos elapsos fuisse. Vt igitur insigne fuit periculum, ita solennem pro rege supplicationem suscipere conueniebat. Qúmque tam præclaram victoriã à Deo impetrassent, causa admodum digna Dauidi fuit, & precationem pro se factam, & de victoria gratulationem, hoc carmine in exemplum aliis celebrandi.

2 *Respondeat tibi Iehouah in die angustiæ, exaltet te nomen Dei Iaacob:*

3 *Mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion firmet te.* Prioribus ita quinque versibus, orationem pro se habitam: sexto, causam: reliquis, de victoria gratulationem, & epinicion quoddã cecinit. Quòd pro se orandum docet vt suam Deus precem audiat, indicat ipsum omne præsidium in Domini auxilio posuisse, vt cuius opem ante omnia imploraret, quo simul & suam in illum fidem declarauit. Nisi enim illum & potuisse & voluisse auxilium sibi ferre persuasum habuisset, nequaquã preces ad eum ante omnia fudisset. Idem de Deo nostro vtinam & reges atque principes nostri sentirent: quàm longè alia esset regnorum hodie & rerumpublicarum facies? Quicunque siquidem verè credunt vnius Dei ope omnem salutem constare, illis nihil prius in votis esse poterit quàm vt eidem sua omnia approbẽt. ישגבך, id est *exaltet te*: verti, In tuto te collocet. Significat enim hoc verbum ferè eiusmodi exaltationem qua quis hostibus suis ereptus, in loco hostibus inaccesso constituitur, quo pacto illis superior redditur. Sic quũ Moscheh (Deut. 2. g. 36) dicere vellet nullam vrbem regis Sichon manus Iisraelis euasisse, dicit, Non fuit vrbs quæ שגבה, id est tuta à nobis fuisset, vel superior. Ad hunc modũ Psaltes crebrò voce hac vtitur. Nomẽ, inquit, Dei Iaacob: quo numen & virtutem Dei significat. Quòd Dei Iaacob inquit, quidã ideo factum putant quòd & Iaacob multis quoq; aduersis fuerit exercitus. Mihi videtur perinde esse acsi dixisset, Deus Iisrael: vt ita Iaacobi nomine, sicut Iisraelis, populũ intelligas. Sic P...mo decimoquarto, & multis aliis locis, nomine Iaacob Psaltes vtitur. Vt autem peculiaris erat orandi locus vbi fœderis tabernaculum fixum erat: ita subiungit Vates versu tertio, *Mittat tibi auxilium de sancto*, id est sanctuario, quod in montẽ Sion Dauid transtulerat. Id verò perinde est acsi dixisset, Certũ tibi à seipso Deus auxilium mittat, ipse tibi opituletur. De quo plura in versu quinto Psalmi tertii. Etsi enim omnibus seculis, omni in loco orari, vt & coli Deus voluerit: quo tamen veterem populum commodius in vera religione à Gentium superstitionibus seruaret, & identidem ad discendam suam Legem opportunius cogeret, certũ inter eos sibi locum sacrauit, donec ampliore Spiritu per Filium suum donatis hominibus, cultum spiritalem, veritatéque fidei constãtem, qui neque monti Sion, neque alii addictus esset, præciperet. Iohan. 4. c. 23.

4 *Memor sit omnis libamenti tui, holocaustum tuum pingue sit. Selah.* Solebant qui seriò quid precaturi Tabernaculũ adibãt, simul hostiis, & nominatim holocaustis, atque pacificis, quæ vocantur, suam pietatem testari, & Dei beneuolentiam quasi eblandiri. id cũ alia veterum exempla, tum factum Schaulis, 1. Schm. 13. b. 9: & Dauidis, 2. Schm. vltimo d. 18, satis confirmant. Ita etsi id Sacra historia non memoret, verisimile tamen est Dauidem, priusquam difficile adeò & arduum bellum aggrederetur, publicã supplicationem instituisse, & rege dignas hostias immolasse, sicque opem Dei implorasse. De libamento verò, quod מנחה Scriptura vocat, nomine deducto à verbo מנח quod adducere vel offerre significat, legimus Leuit. 2. a. 1. Constabat autem vel farina, vel libis oleo aspersis, & imposito thure. Hæc perpetuò iũgebãtur holocaustis, vt & hostiis, quas Scriptura vocat זבחי שלמים, sacrificia pacificorum, quæ rebus pacificis & gratia alendæ quodammodo pacis cum Deo, cum sacerdotibus, & cum familiaribus fiebant. Holocausta verò hostiæ erant quæ totæ adolebantur, & offerebantur ferè ad emerendum Dei fauorem, & beneuolentiam in rebus seriis ac periculosis. De his legis Leuit. 1. a. 1, & 6. a. 9. Hinc est quòd Psaltes hoc versu quarto libamẽti & holocausti simul meminerit, docueritque orare vt Dominus illius memor sit, holocaustúmq; pinguescat, id est pingue gratúmq; habeatur. Gratiores erãt hostiæ quæ religiosiore animo, & ex synceriore Dei studio offerebãtur. His verò qui erant præditi, selectiores & pinguiores solebant hostias immolare. Inde est quòd pinguem fieri, vel haberi potius hostiã, pro haberi acceptam, Vates hîc posuerit. Lex sanè ipsa poscebat hostiam תמים id est integram, & nulla ex parte vitiatam. Quare & per Prophetam Maleachi Dominus Iudæos obiurgat quòd sibi hostias cæcas, claudas, malè sanas, & macras offerrẽt. Malach. 1. b. 8. Non vtique quòd hominis dona, aut quaslibet victimas moraretur per se Deus (id quod infrà Psalmo 50. b. 8, & multis aliis locis abunde testatus est:) sed quòd viles hostiæ, vilem quoque haberi ipsum in animis offerentium demonstrarent. Vsus siquidem oblationum & sacrificiorum ad nihil aliud erat institutus, quàm vt eo populus se & sua omnia Deo velut cõsecraret, aut potius cõsecrata & addicta testaretur: atque inde sese, vt Deo cui se addixisset, totis viribus viueret, prouocaret, atque excitaret. Qui iam Deũ verè vt Deum colebãt, & suspiciebãt, quique vt par erat, amabant, qui potuissent hi nõ selectissimis & maximè opimis victimis animi sui in Deũ studium

testari. Quare quicunque abiectiores hostias offerebant, eos & Deum pro nihilo habere, & victimis suis haudquaquam Deo, sed humanis duntaxat oculis velle sese approbare, necesse fuit. Porrò quòd holocausta facerent, Deum aliquid exoraturi, ratio fuisse videtur, quòd oporteat eum qui opem Dei implorat ita sese totum Deo deuouere, vt ad ipsum vnũ, iam omne creaturarum auxilium despondens, confugiat. Totæ siquidem, vt dixi, adolebantur hæ victimæ, quæ Ebræis עלות, Græcis ὁλοκαυτώματα dictæ sunt. Sic per Spiritũ sanctum, ignem Diuinum, totos cremari Deo animos nostros necesse est: hoc est quicquid carnis est & mundi, aboleri, atque in mortuos redigi cineres: quicquid verò spiritus & mentis, vi ignis illius cælici, verè spirituale & cæleste reddi. Id quum citra mortem carnis cõfieri nequit, & ignis ille Spiritus sancti, nonnisi mortis Christi merito accendi in electis, ad exurendam in eis carnis prauitatem potuit, donec mors hæc saluifica perficeretur, viuas animantes mactari in omni sacrificiorum genere decebat. Adiungebantur molæ, & liba, oleum, vinum & thus. De addendo vino legimus Num. 15. a. 5, de aliis Leuit. 2. a. 1. eo significabatur, nostrum esse, Deo quæque charissima dedicare. Cibo & potu nihil magis necessarium, ita nihil desideratius: oleo vix aliud delicatius & salubrius, thure nihil odoratius: ita quicquid eximium in nobis, omnem vitæ succum, cor ipsum, omnésque affectus, omnem denique sermonem Deo deuotum esse addecet. Mel & fermentum abesse omni sacrificio, sal semper adesse oportebat. id monebat dulcia, mellitáque carni, praua nimirum, & ad malum semper serpentia, alióśque vti fermentum inficientia, & malis opinionibus inflantia, veteris Adami studia longè oportere à Sanctis ablegari: adhiberi autem perpetuò salem, qui carnis corruptionem arceat, scientiam scilicet & sermonem crucis. De his plura infrà Psalmo 50. a. 9. Satis hic fuerit, pro versus quarti intellectu nosse, ritum Legis fuisse, quum serium quid à Deo orare vellent veteres, solitos holocausta facere, adiunctis libamentis: quo nomine, dum melius non suppetit, volo significare quod Scriptura מנחה vocat. Vulgatus interpres generali vocabulo id appellauit sacrificiũ, Græcos imitatus qui θυσίαν reddiderunt. Liba alioqui Latinis dictæ sunt placentæ, ex farre & melle deorum sacrificiis aptæ. Ebræis vsus mellis interdictus erat: sed quum oleo vice mellis vterentur, adhuc ratio libi constabat. Cæterùm quinque species minhah (vt Ebræo vocabulo vtar) fuere: sola aliquando farina infusa oleo, & imposito thure offerebatur: aliquando coctum in patella: aliquando in caldari. Denique minhah, primitiarum spicæ erant, tostæ & contritæ. De his oblationibus Lex peculiariter tradit quòd in memoriam offerebantur, vt in illis Sancti orarent sui memorem esse Deum, atque eo ipsius bonitatis in se recordationem excitarent. Hinc appositè dixit hîc Vates, *Memor sit omnis libamenti tui*. In pecudibus quæ mactabantur, vt dixi, requirebatur vt essent sanæ & pingues. inde subiunxit, *Et holocaustion tuum pingue habeatur*. His autem per synecdochen, vt ex priori posterius intelligas, orabat populus precem regis exauditi, eíque opem ferri, in quo summa Odæ huius posita est. quare & *Selah* hîc adiectum est, nota qua admoneretur plebs vt ardentiore affectu oraret.

Ratio holocaustorum.

De Minha oblatione cibaria.

5 *Det tibi secundum cor tuum, & omne consilium tuum impleat.*

6 *Ouabimus in salute tua, & in nomine Dei nostri iactabimus signum: Iehouah impleat omnes petitiones tuas.*

Versu quinto apertis & simplicibus verbis precatur, quod præcedenti tropicẽs, *Det tibi secundum cor tuum*: id est quicquid oraueris, quicquid profuturũ cogitaueris ac institueris. *Et omne consilium tuum impleat*, hoc est vt verti, stabiliat, optato euentu secundet. Nã pius princeps nihil nisi quod populo suo saluti & cõmodo sit, cupit & quærit. Vnde versu sexto plebs canit, *Ouabimus de salute tua*: quũ nimirum victor è bello fueris reuersus, & in nomine Dei nostri, quum salutem tibi, & optatam de hostibus victoriam dederit, ac ita impleuerit, id est præstiterit iuxta petita tua, iuxta vota tua, id est quæcunque petieris: triumphabimus, ínque gloriam ipsius signa nostra sustollemus. Morem his de victoria exultantium descripsit. Græcus, μεγαλυνθησόμεθα, magnificabimur reddidit, lapsus similitudine vocis נגדל cum נדגל, vel putauit metathesim esse. Quanquam quum victores & triumphantes signa extollunt, id certè faciant quod per magnificari intelligitur.

7 *Nunc cognoui quoniam Iehouah vnctum suum seruauit, & respondit ei è cælis sacrarij sui, per fortitudines salutis dexteræ suæ.* Refert quæ parta victoria quisque pro se dicebat, Nunc demum video cuius virtute tantus hostis nobis deuictus sit: cuius item gratia Iehouah vnctum suũ, regem nostrum, tantopere amat: hunc seruatum voluit, huic inuocanti se respondit, opem tulit, salutem perfecit, virtute dexteræ suæ potentissimè exerta. Nam eo numero, eáque potentia hostes fuere, vt nonnisi præsenti Dei auxilio, & luculento Diuinæ virtutis miraculo, deuincere eos rex noster potuisset. Hinc abunde patefactum est, precem eius in monte Sion fusam, à Domino in sacrario cælorum auditã: id est Deum verè cælestẽ opem illi tulisse, & per seipsum hostes eius deiecisse, qui in cælis propter immortalem eorum substantiam, & vim omnibus inferioribus rebus maiorem, peculiariter habitare dicitur, eo quòd in illis potentiam & Diuinitatem suam præclarius exerit.

Sic quod Schlomoh Dominum dedicato templo orabat vt quas ipse & alii in eo preces funderent, ipse in cælo audiret, nihil aliud orabat quàm vt ope sua è cælis lata, hoc est tali vt cælestem ac Diuinam virtutē referret, preces in templo fusas audiuisse se declararet, 1. Schm. 8. c. 49. Quum ergo Dominus nonnisi apertè suo, hoc est modis omnibus Diuino & cælesti auxilio, Dauidi victoriam illam tam insignem contra Ammonitas & Syros contulisset, rectè dicebatur ei annuisse è cælorum sacrario, idque virtute salutis dextræ suæ, hoc est, vt verti, saluifica virtute potentiæ suæ: qua hostes illi cæsi, & victoria confecta fuit. Ea Dei virtus, quum insignitè se quoque prodidisset, quum exercitum Iabin regis Chananitarum perterrefactum, cædendum populo suo tradidisset, cecinerunt Debora & Barac, quem illa populi Dei ducem delegerat, De cælo pugnatum est, stellæ de tramitibus suis pugnarunt contra Sisera. Iud. 5. a. 20. *E cælis sacrarij sui*, hypallage est: intellexit enim sacrarium cælorum.

8 *Illi in curru, illi in equis, & nos in nomine Iehouæ Dei nostri memorabimus.*

9 *Ipsi incuruati sunt, & ceciderunt, & nos surreximus, & stabiliti sumus.* Gemina antithesi & hostibus propria virtute confisis insultat, & Dei bonitatem suos magnificè defendētis prædicat. *Illi*, inquit, *in curru*, id est curuli apparatu, *& equis*, subaudi confisi sunt: quorum, vt Sacra historia testatur, ingentem numerum habuerunt: *nos autem nominis Dei nostri memores fuimus*, hoc est illud inuocauimus, per quod & hac tam gloriosa victoria potiti sumus: de qua mox versu nono, *incuruati sunt, & ceciderunt*, qui sibi nihil minus metuebant. Nos autem, quos iam expugnasse sibi videbantur, qui viribus longe inferiores fuimus, nullo equitatu, nullis curribus instructi, constitimus, & confirmati sumus, partim deletis, partim in verba nostra iurare coactis qui nos perditum tantis copiis tanto apparatu venerant. Vt verò grauiter hostes isti ceciderint, & internecioni, præsertim Ammonitæ, dati sint, memorat Sacra historia locis suprà adductis, & præterea 2. Schm. 12. g. 29, ac 1. Paralip. 20. a. 1. Cunctas sanè vrbes illorum excîdit, vniuersas opes abstulit, populum serris, contis, & securibus concîdit, atque in fornacibus calcis exussit. De qua sæuitia nonnihil dixi in versu quadragesimotertio Psalmi decimioctaui. Porrò illud, *In nomine Dei nostri* נזכיר, id est *recordabimur*, verti posset, Numē Dei nostri celebrabimus: vt Iescha. 12. a. 4, Laudate Iehouā, inuocate nomen eius, nota facite in populis facta eius. הזכירו, id est facite vt eius memoria habeatur: quod idē est, atque celebrate. Verùm quū videatur Vates hoc versu canere voluisse quibus rebus hostes, quibus & ipse cū suis confisi sint, refert R. Schlomo הזכרנו, id est memorari fecimus, ad preces & incensum: vt intelligas in hunc sensum, Illi cōfidebant multitudine curruū & equitum, nos autem sola Domini ope nixi sumus, eóque in nomine eius preces fudimus, & incēsum adoleuimus, vt ab ipso, quo nostri ad salutem memor esset, impetraremus. Nam Minhah, vt ex Leuitico suprà adduximus, memoriale seu commonefactorium dicitur: quòd nimirum offerentes per illam se Deo cōmendarent, & eum, quo sui ad bonum recordaretur, orarent. Non quòd Deus alicuius obliuiscatur, aut commonefieri necesse habeat: sed quòd ita religiosi homines seipsos potius bonitatis Dei admonerent, atque fiduciam suam in illum (vt qui non posset ipsorū non ad salutem memor esse) confirmarent. Quæcunque siquidem in precibus Sanctorum leguntur de eo quòd se audiri, respici, intueri, sui recordari, & idgenus alia, orant, haudquaquam ideo fit vt Deum ad hoc permoueant, sed vt animi ipsorum ad credēdum vota sua ab illo admitti, eúmque ipsorum curam paternam habere, nec vnquam obliuisci posse, excitentur. Deus nanque sui semper similis est, neque vlla in re mutari potest. Hanc itaque sententiam sequutus, verti, *Nomen Dei nostri inuocabimus.* vt implorato Dei nomine, Dauid Goliath aggrediebatur, dicens, Tu venis ad me cum gladio & hasta & clypeo, ego autem ad te in nomine Iehouæ Sebaoth, Dei agminum Iisrael, &c. 1 Schm. 17. f. 45. Attamen quum eiusmodi inuocatio cum laude fieri soleret, non abs re fuerit, etiam hîc per *celebrare* נזכיר reddere. Ecquid si Dauid, vel huius duces, ita celebrari & prædicari nomen Domini, antequam cum hostibus pugnam committerent, fecissent, vti de Iosaphat legimus 2. Paralip. 20. a. 3: ac deinde freti hac Dei laude & celebratione, manum cum hostibus conseruissent?

10 *Serua ô Iehouah: rex respondeat nobis in die quo inuocamus.* Vt versu septimo retulit voces populi de parta iam victoria triumphantis, & autorē eius Deum agnoscentis & celebrātis: ita hîc memorat voces adhuc pugnantium. quo ipso rursus prædicat & quo confisus populus pugnarit, quóque adiutus vicerit. Iehouam regem inuocabant, quo confitebantur hunc verum suum regem esse, cuius Dauid ceu præfectus & externus tantum administrator esset. Et hac causa confidentius opem vt regis sui, implorabant. Posset per *regem*, etiam Dauid intelligi, qui salutem ferente Iehouah, votis populi respondet, hostes excindendo. Sed quoniam istud respondendi & annuendi verbum ענה, soli ferè Deo precibus suorum annuenti, in Psalmis vbique tribuitur: certior erit interpretatio, si per regē, Deum intelligamus. Sic quoque Chaldæus intellexit: nam habet, Verbum Dei redime nos, rex fortis accipe orationē nostrā in die inuocationis nostræ. Huic consentit & Hieronymus. Græcus fecit המלך accusatiuum patiētem verbi הושיעה, id est serua. Verū repugnat

æthnachtha perfectus punctus, præcedēs dictionem מלך. Vsurpatur siquidem hic verbum הושיעה, vt Psalmo 118.d.25, Obsecro ô Iehouah, serua obsecro: obsecro Iehouah libera, obsecro. Hoc Psalmo moneri debemus, pii principis & populi esse vt omni in periculo hoc primùm consilii capiant, vt Deo se precibus commendent: neque prius posse principi à populo optari quàm vt Deus eius precibus annuat: eius enim est consilia salutaria & immittere, & secundare. Omnis virtus, omnis successus, omnis victoria, Dei solius opus & donum est. Hæc nemo ignorare videri vult: sed res ipsa clamat paucissimis vera credi: alioqui longè alia consilia principes inirent, & esset multo alia in populo pietas. A quo enim animus prima expectat, eum & ante omnia suspicit, gratiæque eius nihil penitus præfert. Verè itaque orandum vt hæc quanlibet omnibus nota videantur, Deus vel paucis ad veritatem persuadeat.

PSALMVS XX, in genere misto, ἐπινίκιος.

Et hic Psalmus Epinicion est, quo de victoria & reliquis Dei beneficiis quibus Dauid insigniter cumulatus fuerat, populus gratulari solebat, Deū inque cuius beneuolentiæ omnia ferebat accepta, collaudabat. ARGVM.

1 PRæsuli, Oda Dauidis. PARAPH.

2 De virtute tua ô Iehouah, gaudebit rex, de ope tua quàm impendio lætabitur.

3 Optata cordis eius dedisti ei, & quæ ore precatus est, non auertisti. Selah.

4 Omnifariis beneficiis præuenisti eum, imposuisti capiti eius coronam gemmeam.

5 Vitā petiit abs te, & dedisti illi, multos annos qui in secula vsque extrahētur.

6 Magnum illi decus accessit propter opem quam ei tulisti, celebritate & splendore cumulasti eum.

7 Nam in eum locum constituisti illum, vt omni genere bonorum perpetuò adfluat: lætitia perfundis eum vultu tuo.

8 Etenim rex Iehouah nititur bonitate Altissimi, ideo nutare haud poterit.

9 Manus tua hostibus tuis vniuersis satis erit: assequetur dextera tua odiētes te.

10 Velut accensam fornacem reddes eos, quum feruebit indignatio tua: Iehouah ira sua absorbebit illos, & ignis consumet eos.

11 Peribit progenies eorum de terra, posteri eorum de hominibus.

12 Nam malum tibi intenderūt, consilia ceperunt quæ nō potuerūt perficere.

13 Pones ergo illos tibi eregione, & arcu tuo collimabis faciem eorum.

14 Attolle te Iehouah virtute tua: canemus, & celebrabimus fortitudinē tuam.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 I*Ehouah in tua virtute lætabitur rex, & in ope tua quàm exultabit plurimum.* Haud rarò Psalmi iunguntur qui eadem occasione compositi sunt, & eadem de re canunt. Sicut admodum liquet tertium & quartum, de coniuratione Abeschalomi esse conscriptos: vndecimum verò, duodecimum, tredecimum, & quartumdecimum de persecutione quam à Schaule & adulatoribus eius Dauid perpessus fuit. Infrà quoque subinde occurrent, qui vt loco iuncti sunt, sic eandem materiam continent. Ita existimo de eadem victoria, de qua est Psalmus vicesimus, & hunc vicesimum primum canere. Ea enim non solùm maxima, sed & vltima contra externos hostes fuit. Nam post eam omnes finitimæ gentes, Syri, Ammonitæ, Moabitæ, Edomitæ, & Philistæi, Dauidis imperiū agnouerunt. Quum igitur ex inuumeris periculis, & perpetuo rerum successu, & amplissimis victoriis, quarum alteram altera continuò exceperat, in eam potentiam & fœlicitatem Domini beneficio esset euectus, vt regnum Schaulis eius regno collatum vix vmbræ locum obtineret, plurima sanè materia fuit effusissimam illam Dei tam in populum quàm in se regem beneuolentiā, non vno, sed plurimis hymnis celebrandi. Est denique & ex versu quarto, qui gemmeam Dauidi impositam coronam canit, coniectura, hunc Psalmum victoriam de Ammonitis, quorum regis coronam suo capiti Dauid imposuisse legitur, eámque pretii multo maximi, celebrare. Proinde vt E- 1.Samu.12.&
pinicion in hanc tam præclaram, & de Allophylis extremam victoriam, præsentem Psalmum 1.Paralip.20.
interpretabor: qua vt populi fœlicitas mirum in modum aucta fuit, ita iure illam regi suo impense gratulati sunt. Cecinerunt igitur, *De virtute tua, ô Iehouah, gaudebit rex.* hac enim adiutus victor euaserat. vnde sequitur, *De ope tua quàm impendio lætabitur.* בישועתך, *in salute tua* alii vertunt: sed si-

gnificatius videtur, *de ope tua*. Propriè enim significat ישועה opem, auxiliū. Quum Moscheh filias
Exod.2.a.17. sacerdotis Madianitarum tantum iuuisset, vt per pastores depellentes illas liceret adaquare greges, scribitur de eo, ויושען, & tulit illis opem. quòd si ישועה perpetuò salutem significaret, vertendum fuisset, *Et seruauit illas*. id autem maius quàm pro re esset.

3 *Desiderium cordis eius dedisti ei, & sermonem labiorum eius non auertisti. Selah.* Canit amplitudinem successus quem Dauidi Dominus dedit: quia quæcunque vel animo concupiuit, vel verbis optauit, ea præstita illi Diuinitus memorat. Quæ Dei in illum bonitas quū summè stupenda sit, *selah* adiectum est, intendendæ cogitationis nota. ארשת inconditū & affecti animi sermonem significare Ebræi scribūt. quidam etiam semel in Bibliis hanc vocem haberi: quidam verò eius radicis esse volunt cuius רשיון Ezræ 3.b.7 quod pro sermone vel mandato vsurpatur.

4 *Quoniam præuenisti beneficiis boni, imposuisti capiti eius coronam gemmeam.* Exprimit luculentius quæ versu superiori cecinit, dum canit præuentum Dauidem à Domino beneficiis quamamplissimis. Id enim significat ברכות טוב, benedictiones bonitatis vel boni. Verbum ברך, nōnunquam idem quod bene precari valet, sed pro ipsa etiam beneficentia tam hominum quàm Dei simul vsurpatur. Quum Dominus promitteret Abrahæ, se illum ברך, id est vt vulgo vertitur, benedicturum, vtique sua beneficia, non tantùm bonam precationem ei promisit. Ita quum Iaacob Esau oraret vt acciperet munera quæ offerebat, dicebat, Accipe quæso ברכתי, id est beneficium, vel munus meum, non benedictionem meam. In præsenti igitur nihil aliud canitur quàm Dauidem voti sui factum compotem, omnéque genus beneficiis à Deo fuisse cumulatum. Et quia velut victoriarum coronis, & beneficiorum Dei colophon fuit victoria illa præclara de Ammonitis relata, videtur peculiariter eius meminisse, dum meminit coronæ gemmeæ Dauidi impositæ. Nam existimo ad id allusisse quod legimus, illum regis Ammonitarum deuicti coronā pensitantem talentum auri, & pretiosis lapidibus ornatam, suo capiti imposuisse, 2. Schm.12.g.30. id siquidem vt Dei beneficio factum est, ita rectè hîc canitur, Dominum illi coronam eam imposuisse. R. A. Ezra pro gemmis accipere, in versu 11. Psal.19, dixi. קדם, quod præuenire, aut anteuertere significat, vsus est & Psal.18.a.6. sed de malis quæ ipsum præuenerant, hoc est quasi in ipsum incurrerant. Sic hoc Psalmo præuentum se canit beneficiis Dei, significans, quocunque se vertisset, Dei bonitate factum vt vltrò vndique illi bona obuiarent, seséque vltrò offerrent.

Marginal notes (left margin): "ברכות טוב" (handwritten) beside the line beginning "plissimis"; "Gene.12.a.2." beside the line beginning "surpatur."

5 *Vitam petiit à te, dedisti ei longitudinem dierum seculi, & vsque.*

6 *Magnum decus eius per opem tuam: celebritatem & splendorem posuisti super eum,*

7 *Quia posuisti eum benedictiones ad vsque, exhilarasti eū in lætitia cum vultu tuo.* Hisce versibus beneficia Dei per partes explicat: primū longæuæ vitæ, versu 5: inde splendoris regii, versu sexto: postremò versu septimo fœlicitate omnimoda, & summa inde lætitia perfusū canit. Propter æthnahtah quod sequitur *dedisti ei*, visum mihi est Vatem duo voluisse dicere: datam scilicet & vitam quam petiit, & simul longitudinem dierum, id est vitam longæuam. Neque enim & Ebræis insolens est vt vnum verbum duabus particulis respondeat. Est hîc verò solita Scripturæ eclipsis, seculi & vsque: subaudiendum enim in Seculum: quasi dixisset, In seculū & vsque in seculum: quibus tamen verbis nihil nisi longæuā vitam significat. Cæterùm עולם, vt ait Abrahā Ezra, tempus duarum generationum complectitur, hoc est cētum annos, quod tempus Latinis seculum dicitur. Vt hîc autem, ita passim in Scripturis pro longo tempore vsurpari solet. Porrò qua ratione vitæ præsentis prorogationem Sancti orent, in Psalmo 6 paucis exposui. Circa versum sextum qui gloriā canit quæ Dauidi regi tam præclaro Dei auxilio quo cunctis eum hostibus superiorē fecit, contigit, obseruandum vnde vera dignitas & autoritas petenda sit. Cui enim Dominus benignè adfuerit, is illico verendus omnibus & suspiciendus redditur. Ita Ecclesia Christi Ierusalem, initio propter præsentem Dei opem in tanta omnium admiratione erat, vt nemo auderet temere se illi adiungere. Ita quandiu populus Iisrael Deum propitium habebat, summa illis erat dignitas, ingens maiestas, maximúsque nominis eorum terror: vt contrà nihil vilius, nihil abiectius & cōtemptius quum Deum contra se sceleribus suis prouocabant. Versus 7, qui infinitam alioqui Dauidis fœlicitatem velut summat, non sine affectu subiectus est. hunc enim sensum præsefert, Quid innumera numerare conor: in summa dicā, Effecisti vt non iam beneficiis tuis auctus & ornatus, sed ipsa tua beneficētia rectè dicatur: adeò in eū illā effudisti largissimé. Ad עד subaudiēdum עולם, quo sempiternā esse eius fœlicitatē expressit. Porrò similis oratio habetur Gene.12.a.2, de Abrahā cui Dominus dicebat, Erisq; ברכה, id est vt vulgò vertunt, benedictio. sed Ebraicè valet vir beneficētiæ, qui nimirū omni genere bonorū adfluat, vt equidē verti. Huic cōmodū subiecit, Exhilarasti eū lætitia cū vultu tuo, id est benigno summiq; fauoris teste vultu intuit⁹ es illū, & inde tantis beneficiis cumulās, indicibili gaudio perfudisti. Chaldæus habet, Lætificabis eū gaudio à cōspectu tuo: D. Hieronym⁹, Apud vultū tuum. Ebræū vtrunq; valet, sicut & vtrunq; hîc nō male quadrat. Nā veri gaudii vna causa fauor præsens Dei, certóq; creditus: & qui hūc fide experiūtur,

ſoli quaſi in conſpectu Dei agunt, Deo iã proximi,& inter præcipuos habiti. Vt enim qui regibus proximi ſunt,& in oculis ſemper verſantur,primi in aula,& regib⁹ chariores habẽtur: ita etiã Scriptura,ſummè charos Deo, dicit agere coram eo,apud faciem eius, videre faciem eius. Hinc certè Gabriel ſuam dignitatem approbat Zachariæ:& Seruator, Angelorum,qui præſides ſunt paruulorum. De hoc tropo per aſpectum Dei eius beneuolentiam ſignificãdi, dixi quædam in verſu 7 Pſalmi 4. Hinc verò nos diſcamus vnde verum & ſolidum gaudium expectandum, ex ſolo nimirum beneuolo Dei aſpectu,ex vno Dei erga nos fauore. Hinc Paulus perpetuò pacem & gaudium, fidei fructus facit. Luc.1.b.19.

8 *Quia rex nititur in Iehouah, & in bonitate Altiſſimi non nutabit.* Hîc cauſam dicit omnis illius fœlicitatis quam commemorauit regi cõtigiſſe diuinitus. Nitebatur, fidebátque in omnibus Iehouæ, hoc eſt,vt ſequitur, eius bonitate. Sicut ergo huic erga ſe fides ſolida locũ faciebat,ſic neceſſe erat vt tota ſe in illum effunderet, mirificéque in extollendo, ornandóque eo oſtentaret, ita vt Iehouæ omnium ſupremi bonitas appareret: nam cuique pro fide ſpéque ſua Dei beneficia percipiuntur. Eſt in hoc verſu zeugma. nam ad verbum בטח, id eſt confidit vel nititur, & *in Iehoua,* & *in bonitate Altiſſimi,* iũgitur. Quod ſequitur, *Non nutabit,* ex prioribus infertur in hunc ſenſum, Ingentem memoro regi huic fœlicitatem contigiſſe. cauſa huius eſt, rex bonitate Dei totus nititur. hinc enim eſt vt nõ poſſit vel nutare,hoc eſt in aduerſum aliquod inclinare, optatò & fœliciſſimè cadát ei omnia oportet. Hieronymus בל ימוט reddidit, Non decipietur. mutationẽ enim conſiliorum ſignificari credidit. Plenius autem erit ſi intelligamus hîc quamlibet inclinationem rerum negatam.

9 *Sufficiet manus tua omnibus inimicis tuis, & dextera tua apprehendet odientes te.*

10 *Pones eos ſicut fornacem ignis ad tempus iræ tuæ, Iehouah in ira ſua abſorbebit eos, ignis vorabit eos.*

11 *Fructum eorum de terra perdes, & ſemen eorum à filijs hominis.* Hîc canit quàm nõ potuerit labare, Domino nixus. Tam enim abeſſe Deus voluit vt vel nutaret rex, quanlibet grauiſſimè à tam multis & præpotentibus hoſtibus impulſus, vt vnũ omnibus deuĩncendis & penitus cõficiendis, abolendiſque dederit ſufficere. Verſu itaq; nono, vt potitus ſit hoſtiũ: 10, vt aſſumpſerit: 11, vt etiã poſteritatem eorũ aboleuerit, exponit. תמצא in verſu nono Kimhi interpretatur, ſufficiet. ne enim valeat hîc, Inueniet, vel aſſequetur, facit ל quod ſequitur לכל. Quũ enim מצא etiam præſto eſſe ſignificat, vſurpatur Ebræis hoc verbũ & pro ſufficere, vt Nume.11.c.22, Nunquid greges & armẽta mactabuntur eis, ומצא להם, id eſt & ſufficiat eis? Canere ergo voluit, regem quanlibet paruam manum haberet collatam copiis hoſtilibus, tamen hanc omnibus exterminandis ſuffecturam. In altera particula verſus, quoniam nullum ל ſequitur, verti hoc verbum per Aſſequetur: quanquam poſſit & hoc pro ſufficere accipi, ſi ל ex priori loco repetas: id quod ſæpe faciendũ eſt, vt iam de מצא dictum. A. Ezra per יד, id eſt manum, hîc clauam intelligit, vt iudicium 6. verſu accipi credit: R. Schlomoh plagam, Chaldæus ictus. licet vulgaris ſit hæc metonymia, tamen amplius quiddam ſonat, quũ manum legimus. Genus ſupplicii quod de victis ſumpſit, exprimit, vt dixi, verſus 10. In fornace enim exuſtos memorat Sacra hiſtoria, 2. Schm.12.g.31. Id verò eſt quod hîc canit, *Pones eos ſicut fornacem ignis:* id eſt igni tam violento ſubitóque voranti, vt eſt ignis fornacis in qua lapides in calcem excoquuntur, abſumes eos. Eſt enim hypallage, ſicut Pſalmo 83, verſu 15, Pones eos ſicut ignem qui comburit ſyluam, ſicut flammam quæ incendit montes. Intelligendum, tantum ignem ponam, vel mittam in eos. Vtrobique autem allegoria eſt, & ſignificatur grauiſſima Dei vltio, inſtar ignis vi ingenti & ſubitò omnia vorantis. Ne autem videretur hæc Dauidis viribus attribui (nam ſermonem ad Dauidem verterat) ſubiecit, Iehouah illos abſorpſit, ignis aſſumpſit eos. Omnia enim Dei virtute Dauid perfecerat. Porrò hoc quòd igni abſumptos illos dicit, præter id quod omnimodam eorum deletionem ſignificat, vt quæ igni exurũtur, prorſus abolentur: ſignificare præterea videtur & genus pœnæ quo Dauid in deuictos Ammonitas deſæuiit, quos in calcis fornace concremauit. Cæterum ſolet in Scripturis ſubinde ſæuior Dei vltio, conflagratio ignis, per hyperbolen & alluſionem ad incendium Sedomiticum, vocari, de quo nonnihil in verſum ſextum Pſalmi 11. פניך in decimo verſu vulgata editio, vultus tui legit: ſed ſignificat hoc loco, vt & aliis multis, iram quæ in facie, nariúmque intẽtiore flatu, maximè ſe prodit. ſic & Chaldæus legit. Vnde Ebræis & faciei & naris nomine ſignificari ſolet, פנים & אף. Verſu vndecimo etiam poſteritatem hoſtium tollendam indicat. Per fructum ſiquidem eorum, & ſemen, filios, nepotes & poſteros ſignificat, quos de terra & filiis hominis, id eſt hominibus, canit perituros. Vti enim Pſalmo 4, verſu 3, filios viri, pro viris dixit, ita non hîc ſolùm, ſed paſſim in Scripturis filii Adã, id eſt hominis, pro hominibus ponuntur. qui loquendi modus & Græcis in vſu eſt. Nam identidem Homerus υἷας ἀχαιῶν, id eſt filios Græcorum, pro Græcis vſurpat. Ex hoc verò tam atroci hoſtium Dauidis excidio, animaduertamus quas pœnas daturi ſint hoſtes verioris Dauidis, Chriſti Dei ſeruatoris noſtri Ieſu, quem nõ dubitemus hoſtibus ſuis, qui ſoli & noſtri hoſtes ſunt, ſuperiorem futurum, vtcunque ſecus nonnunquam id carni videatur.

12 *Quum inclinarunt super te malum, cogitarunt fraudem, non potuerunt.*

13 *Quoniam pones eos partem, in neruis tuis diriges contra facies eorum.* Et hæc exponunt ac probant quòd rex Domino nixus nutare non potuerit. Nam prædicant quanlibet diligenter & magno studio hostes de rege extinguendo consultarint, & incredibilis potentiæ manum contra ipsum conflarint, adeò omnia frustra fuisse, vt non aliter in regis potestatem puniendi venerint, quàm si eos sibi, ceu signū contra quod sagittas suas dirigeret, constituisset. Istud, *inclinarunt super te malum*: Kimhi interpretatur, inclinarunt se contra te vt malum inferrent. Abraham Ezra נטו facit accusatiuum patientem verbi רעה, vt legas, Intenderunt malū. Vltima versus particula, *Non potuerunt*, ad duo refertur: vt intelligas non potuisse perficere & quod malum intenderūt, & quam fraudem concinnarunt: zeugma enim est. Versus 13 canit quanta in hostes suos regi facta fuerit potestas. Quod enim canit tale est, Pones eos in vnam partem, ceu signum & scopum ad quem iaciantur sagittæ: inde in eos aduersos, & omni tamen se defendendi virtute destitutos, in neruis tuis, subaudi sagittas, direxisti. Vt Abraham Ezra vult, Arcū instruxisti sagittis, nihil ipsis repugnātibus, eos perimens. Vulgata editio habet, Pones eos deorsum. Sed huic lectioni obstat quod sequitur, diriges cōtra faciem eorum. שכם enim vt tergum, ita humerum, & partem etiam significat, vt Gene. 48, versu 22, dicebat Iaacob Iosepho filio suo, Et ego dedi tibi שכם, id est partē vnam coram fratribus tuis, quam paraui mihi gladio & arcu meo de manu Amorrhæi. Partem hîc quoque Chaldæus legit, Hieronymus verò humerum. Quod licet de seruitute intelligi possit, simplicior tamen & certior est interpretatio prior. Hinc discamus, nullis viribus impios posse sese defendere, oppugnante illos Christo. Huic igitur nos committamus.

14 *Celsus esto tua virtute ô Iehouah, canemus & celebrabimus tuam fortitudinem.* Accensus ex consideratione amplissimæ salutis quam Deus regi suo contulerat, orat vt porrò & semper se Deus virtute sua extollat, hoc est exerēdo suam potentiam, declaret se omnibus supereminere: quo perpetuò fit vt Sancti virtutem eius deprædicent. Vnde subiicit, *Canemus & celebrabimus virtutem tuam*: quæ sola omnia perficit, tuetur sibi fidentes, sternit repugnantes, manifestúmque facit cunctos mortales nihil esse, Deum autem omnia. Hæc vtinam principes & populi credere sustineant: sic vtrique nullo alio præsidio quàm bonitati Dei fiderent, vnde timor & studium Dei cum omni virtutum choro consequerentur.

PSALMVS XXII, in genere misto, χρηματιστικὸς καὶ δικανικός.

ARGVM. *David Christi se typum apertè admodum hoc Psalmo exhibet. Primum ergo summā eius deiectionem, inde & exaltationem, regnique eius & ad orbis terminos propagationem, & ad finem usque seculi deductionem, in se adumbratā canit.*

PARAPH. 1 PRæsuli, de Aieleth matutina, oda Dauidis.

2 Deus mi, Deus mi, ecquare deseris me? vt longe abest à mea vociferatione quòd opem mihi feras?

3 Deus meus, inuoco die, & non annuis: nocte, & non datur vt sileam.

4 At tu sanctus ille es qui habitas in Iisraele, te laudibus ferente.

5 Te patres nostri fidebant: fidebant, & eripuisti illos.

6 Ad te vociferabantur, & erepti sunt: te fidebant, neque pudefacti sunt.

7 Ego autem vermis sum, non vir: opprobrium hominū, & propudiū populi.

8 Quicunque me aspiciunt, subsannāt me: afficiunt contumelia, mouēt caput.

9 Iste, inquiunt, ad Iehouā omnia retulit, eripiat eū: liberet, nā deamat eum.

10 Attamen tu is es qui ex vtero me eduxisti: quo nixus sum pendens adhuc ab vberibus matris meæ.

11 Tibi velut expositus sum simulatque in lucem prodii: ab vtero matris meæ Deus meus es tu.

12 Ne subducaste à me longius: propè enim accessit afflictio, nec est qui adiuuet.

13 Tauri prægrandes circundederunt me, præualidi ex Baschan vndique cinxerunt me.

14 Tanquam leo prædam corripiens & inclamans, in me patente rictu inhiant.

15 Velut aqua diffluxi, luxata sunt cūcta ossa mea, cor meum intra me velut ce

ra collicuit.

16 Exaruit succus meus, vt testæ similis euaserim: lingua mea hæret faucibus, sepulchro adaptasti me.

17 Nam ceu canes me circundederunt, cœtus noxiorũ cinxit me, foderunt manus meas & pedes meos.

18 Numerare licet omnia ossa mea: illi sic affectum intuentes & aspicientes, optatâ voluptate fruuntur.

19 Partiti sibi sunt vestimenta mea, & de veste mea sortiti sunt.

20 Sed tu ô Iehouah ne sis procul: ô virtus mea, vt me adiuues propera.

21 Libera vitam meam à cæde, à rabie canis animam meam.

22 Serua me ab ore leonis, & à cornibus vnicornium eripe me.

23 Celebre reddã nomen tuũ fratribus meis, in media cõcione te ferã laudibus.

24 Collaudate, dicam, Iehouam, quicũque ipsum colitis: omnis progenies Iaacob attollite eum laudibus, omnis progenies Iisrael metuite eum.

25 Quoniam non contempsit, nec auersatus est afflictionem afflicti, faciẽ suam ab eo nequaquam auertit: quúmque ad se vociferaretur, audiuit illum.

26 De te hymnum canam in concione ampla, vota mea persoluam coram colentibus ipsum.

27 Edent mansueti & saturabuntur: laudabunt Iehouam qui ipsi student: viuet, gaudebítque cor eorum in seculum.

28 Recordabuntur, & ad Iehouam redibunt qui in extremis terræ habitãt, supplicabunt tibi cunctæ nationes Gentium.

29 Nam Iehouæ est regnum, & ipse Gentibus dominatur.

30 Edent, & supplicabunt omnes opulenti terræ, corã eo incuruabuntur: & qui descendunt in sepulchrum, neque possunt animæ suæ vitam prorogare.

31 Posteritas seruiet ei, accensebitur Domino in perpetuum.

32 Nepotes annuntiabunt populo qui nascetur illis, iustitiam quam præstitit.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

Præsuli, de Aieleth matutina, oda Dauidis.

1 Aieleth, & Ebræi variè interpretantur. Quidam dicunt hoc nomine significari instrumentum musicum: alii speciem carminis, alii stellam, alii virtutem vel fortitudinem, vt infrà in versu 20, אילותי, id est virtus mea. Nonnulli capream vel ceruam: & in hac sententia est Kimhi, censétque Iisraelem sic per metaphoram vocari, vt & in Canticis 2.b.7, & 3.b.5, vbi sponsus adiurat filias Ieruschalaim, per hinnulos vel capreas agri, quib⁹ Iisraelitas ille designatos putat. Porrò incerta sũt hæc adeò, vt nonnisi prætenuem coniecturam habeas, quancunque sequi sententiam libuerit. Si non suo more Psaltes organum aliquod musices, vel certam melodiæ speciem voce hac significare credendus est, haud illibenter eorum interpretamentum sequerer qui volunt אילת nomen stellæ esse, quibus & Thalmudici subscribunt, Luciferum hoc nomine vocantes. Etenim præter Euangelistarum omnibus filiis Dei indubitatam autoritatem, ipsa Psalmi verba euincũt de Seruatore nostro hunc Psalmum esse compositum. Vt autem ferebat eius temporis ratio, forsan nõ sine typo, quem Psaltes in seipso, quũ à Schaule & assentatoribus eius, hominibus sceleratissimis, toties ad mortem proximè adduceretur, adumbratum vidit. Sicut ergo quum mẽtis oculos dirigente Spiritu prophetico, potissimum in Christo filio suo secundum carnẽ, fixos haberet, neque conueniret sine inuolucro aliquo de eo canere, אילת השחר, id est sidus matutinum illum vocauit, propterea quòd Diuinitatis solem hominibus sic per ipsum hominẽ adducendũ præuideret, vt mortalibus ille haud vnquam antea affuerit propior. Vel certe vocauit eum אילת, volẽs dicere ceruam, illud præuidens quòd esset hostia futura, quæ oblata semel, in sempiternum absolueret sanctificatos. Et quid si voluisset alludere ad איל, id est arietem illũ quem Abrahã pro Iischak filio suo Domino mactauit? Nec offendit quòd in fœminino genere voce hac vsus est: fortasse voluit per id summam eius deiectionem, de qua h[illegible] subindicare. Matutinam autẽ iure vocauit, eo quòd vltima, & (vt Epistola ad Ebræo[illegible] mnia perficiens hostia fuerit. Vt enim à vespere

diem Ebræi auspicantur, ita vespertinas victimas matutinæ sequebantur: & ceremonias, cultúmque religionis consummabant. Sicut vero Kimhi sentẽtia arrideat, vt per אילת ceruũ vel capream intelligat, putétque ea repræsentari Iisraelẽ, modò de vero Iisraele, hoc est germano populo Dei, constante ex iis qui superno Spiritu Deo renati sunt, habebit & is in postrema Psalmi parte quod sententiæ suæ nonnihil congruat: nam de Gentium conuersione, & Ecclesiæ Christi cum amplitudine, tum perpetuitate, magnificè sub finẽ Psalmi vaticinatus est. Nec inepta esset metaphora, si Ecclesiam Christi, ceruæ nomine vocasset. Sponsa est siquidem Seruatori vnicè dilecta. Iam
Prouer. 5. d. 19. chara vxor & in Prouerbiis אילת, id est cerua, vel caprea appellatur.

2 *Deus mi, Deus mi, quare deseruisti me? longè à salute mea verba rugitus mei.*

3 *Deus mi, clamo die, nec respondes: nocte, & non silentium mihi.* Vsque ad versum vigesimũ tertium, quibus in malis fuerit, quàm anxiè & ardenter Dei opem implorarit, canit. inde ad finem vsque, de Diuinæ gloriæ, veræque religionis illustratione, & dilatatione, quæ eo restituto erat futura. Vtrũque verò ita cecinit, vt apertè videas illum haudquaquam sese, nisi quantum ad rationem typi attinet, sed ipsum Seruatorem, in commemoratione tam afflictionis quàm vtilitatis ex sua salute futuræ, ob oculos habuisse. Vt igitur nihil impium feceris, si in his perpẽderis vt Dauid improbitatẽ Schaulis & assentatorum eius exagitatus, Christũ adumbrarit: ita nullos haberes oculos pietatis, si non cerneres omnia proprie in Christum competere. Primis itaque duobus versibus inducit se summo dolore afflictum, ad Deum pro auxilio indesinenter clamasse, nec tamen fuisse auditum. Sunt autem omnia mire pathetica. Primùm, geminatio inuocationis ingentem animi dolorem indicat. Deinde quòd nomine אלי (quod Deo, propterea quòd potenter auxiliari solet, tribuitur) inuocat, eundem testatus est. Nam queri se subindicat, Deum alioqui omnipotẽtem suorum auxiliatorem, erga se nullam iuuandi virtutem exerere. Ad idem facit & quòd deseri se ab illo qui inuocãtes se deserere nequit, longéque stare eum qui nusquã suis deest, clamat, & quòd שאגתי, id est rugitum dixit, vocem scilicet immanem, qualem viri alioqui fortes quum intolerabili cordis angore distringuntur, & quanlibet renitentibus, vis doloris lachrymas & eiulatum exprimit, emittere solent. Eam Galli vocant *cri*: & de emittente eam dicere solent, *il a ietté vn cri*. Vocem siquidem hanc Scriptura leonibus tribuit, vti & infrà versu decimoquarto. Etenim natura doloris est vt cogat in vocem erumpere, eo quòd faciat spiritum retinere, qui tum quãdo retineri amplius nequit, vniuersus cum clamore emittitur. Hæc Aristoteles in libro Problemarũ, sectione vicesimaseptima. Vt igitur summè doluit, ita plurimum spiritus potẽter retinuit, qui simul erumpens, postea immanè fremuit: id quod rugitum vocat, non humanam, sed leoninã vocem. Versus tertius non minus ardet, dum queritur se die noctéque frustra opem Dei implorare, propterea quòd non annuat Deus, vt silere daretur. Videtur nanque illo, *Et non est silentium mihi*, voluisse geminare quod præmiserat, Non annuis mihi. Clamoris alioqui perpetuitatem eo significauit, quòd se dixit clamare die & nocte.

4 *At tu sanctus, sessor laudum Iisrael:*

5 *Te confisi sunt patres nostri, confisi sunt, & eripuisti eos.*

6 *Ad te uociferati sunt, & euaserunt: confisi sunt, nec pudefacti.* Amplificatio est questus. Deus in medio populi Iisrael ideo habitaturum se promiserat, Arcam fœderis eradiderat, ac templum sibi postea ædificari voluerat, vt testaretur se auditurũ preces ad se clamantiũ, vt Leui. 26. b. 11, & 1. Schm. 8. c. 29, legimus. Hinc sessorem eum appellauit laudum Iisrael, id est inhabitatorẽ domus, in qua vt preces ad eum pro auxilio ferendo fundebantur, ita laudes & gratiarum actio pro lato auxilio referebantur. Ex eo ergo quòd Deus ad suas solius preces obsurdescebat, qui omni Iisraeli precanti aderat, continuísque laudibus ob latam opem celebraretur, magnitudinẽ suæ calamitatis non sine singulari affectus auxesi ostendit. Kimhi illud *sessor*, vel *qui sedes*, ad æternitatẽ Dei refert: quasi Vates significare voluerit, Tu sedes firmiter regnãs, immotus ab omnibus, tui semper similis: talémque Iisraeli te vsque exhibuisti, vt meritò tuas laudes, & iugiter decantet. quî fit igitur, vt nunc ad meas adeò preces obsurdescas? Chaldæus habet, Qui inhabitas orbẽ. Versibus quinto & sexto exaggerat querelam ab exemplo Patrum, qui quum opem Dei implorarunt, adiuti semper, ac malis quibusvis eius ope erepti sunt, nec vnquam spe sua frustrati, ac inde pudefacti sunt.

7 *Et ego uermis, & non uir, opprobrium hominis, & reiectamentum populi.*

8 *Omnes uidentes me, subsannarunt me: profuderunt per labium, mouerunt caput,*

9 *Deuoluat ad Iehouah, & eripiat eum: liberet eum, quia complacitum est ei in illo.* Quàm cõtemptim habitus, quàm abiectus ac vilis præ omnibus mortalibus fuerit, hisce versibus canit, eóque amplius miseriæ suæ querelas auget. Vermem se dicit habitum, non hominem: & ita contemptũ atque execratum, vt nihil hominibus, nihil omni populo æquè probrosum, æquè detestabile haberetur. Vnde quicunque intuiti eum fuerint, subsannari[illegible]bis irriserint, capitísque commotione illuserint. Psalm. 31. c. 12, vicinis se factum [illegible]ũ. Idem de populo Iisrael, Psalm.

44.b.14: at hic omnibus mortalibus, populo vniuerso. id quod non adeò molestum fuisset, si hominibus tantùm se vidisset & audisset abominationi esse. Id demum supra omnem existimationem cruciabat, quòd & à Deo reiectum hostes planè impii iactarent, suámque in illum fiduciam planè irriderent. Qua causa prosopopœia vsus, vt spem suam in Deum irriserint, ipsorum subsannatorum verbis memorat *Deuoluit*, inquiebāt, *ad Iehouah*: hoc est vt verti, *sua omnia ad Deum retulit*; in omnibus rebus ab ipso vno pepēdit. Id ad quod Psalmus 37.a.5, hortatur, Deuolue ad Iehouah vias tuas, id est ad eum refer instituta tua, ab eius voluntate & nutu in omnibus quæ gesseris, pendeas. Illud, *Liberet eum, nam deamat eum*: ironia est qua dicere volebant, stultè & ridiculè illum fecisse quòd Deo diligi se, charúmque tantopere haberi fuisset arbitratus. Vt verò Dauid hæc ex parte aliqua, quum patria extorris à Schaul persequutore vndique exagitaretur, ac velut perdix in mōtibus vndique excuteretur, expertus sit, nequaquam tamen in eo ita vt in Seruatore perfecta fuere. Nemo enim mortalium, nedum Dauid, adeò vt Redemptor noster in cruce pendēs, abiectus, omni ludibrio affectus & execratus vnquam fuit. Id quod vel in eo abūde declaratum est, quòd vno ore Pōtifices, Legis doctores, Seniores, & omnis populus, vt in crucem ageretur (quo tamē nemo vnquā vixerat innocentius, nemo pluribus & Diuinioribus beneficiis quoslibet affecerat) insano & rabido clamore iterum atque iterum postularūt. Hinc facile & illud apparet, nullius post conditos homines tantopere calamitosam & probrosam sortem extitisse, vt tanti probri, támque auersādæ notæ fuisset, vti extitit sors Christi. Porrò illa quæ de irrisu canit versus octauus & nonus, narratio potius quàm vaticinium sunt eorum quæ Christus perpessus est. Sic nanque Matthæus scripsit, Prætereuntes conuitia iaciebant in eum, mouentes capita. Et post paucula memorat, Pontifices cum Scribis & Senioribus inter cætera dixisse, Confisus est Deo, eripiat eum, si quidem vult eum. id quod nonus versus ad verbum habet. Quis iam vel hinc nō videat, Vatē, quanlibet ex sua forsan calamitate occasionem acceperit, præcipue tamē de Christo seruatore hæc cecinisse? יפטירו בשפה, in versu octauo Kimhi interpretatur, Profuderūt verba irrisoria per labia sua: eclipsim enim esse affirmat, cui & Abrahā Ezra, Græcus & Chaldæus subscribunt. Hic siquidem habet, Garriunt malum labiis suis: פטר enim alicubi mittere significat, & fundere. Non desunt qui hoc aperiendi significatu accipiēdum, & a redundare volunt, vt sensus sit, Aperuerūt labium. Diuus Hieronymus reddidit, Dimittunt labia: quod de gestu illudentium quidam intelligūt: sed rectius de verbis irrisoriis hoc intelligemus, quū ea statim subiecta sint. In versu nono habetur גֹּל, quod à גלל venit, & conuoluere, complicare significat: quo Propheta exprimere voluit, se, præcipue autem Christū, omnia sua ceu cōuoluta Domino detulisse & addixisse. Diuus Hieronymus videtur id deduxisse à גלה, quod migrauit significat. nam reddidit, Confugit ad Deum. Matth.27.e.39

10 *Nam tu extractor meus de vtero, fiducia mea, super vbera matris meæ.*

11 *Super te proiectus sum à vulua, ab vtero matris meæ Deus meus tu.*

12 *Ne sis procul à me, nam angustia propè est: nam non est adiutor.* Etiam his versibus affectus intendit.

Memorat se Dei esse figmentum, ab ipso è materni vteri claustris extractum, sugentem matris vbera alitum sempiterna eius bonitate, ab eo quòd formatus homo fuit, fruitum & nixum fuisse. Et inde orat ne se deserat, néve longè à se recedat, qui tamen precibus populi sui Iisraelis semper se præsto fore promiserit: & nequis de eo dubitaret, habitaculum suum in medio eorum erexerit. sæpissimè quoque erga Patres, qui ipso fidentes, opē eius implorabāt, idem re ipsa declarauerit. Illa quoque versus 12, antithesis, *Ne absis longius, quia propè accessit afflictio*: ad mouendum affectum composita est. Verùm hanc antithesim, vt & illud, quòd se ab vtero matris Deo curæ fuisse memorauit, non tam causa intendendæ querelæ, quàm confirmandæ spei suæ contra illos qui suis illam irrisibus & probris euertere conabantur, adhibuit. Hinc nanque animo eius huiusmodi cogitationem subire oportuit, Si te Deus in lucem hanc absque tua & scientia & virtute eduxit: si te lactentem, dum nihil tibi poteras prospicere, tam benigne fouit: haud poterit admittere vt modò, quum propè adeò accesserit premátque summa afflictio, absit longius. vnde & precem statim subiecit. Versus quintus & sextus Psalmi 71, eadem ferè canunt quæ hîc 10, & 11. sic enim habent, Nam tu expectatio mea es Domine, Iehouah fiducia mea à puero. Per te sustentatus sum ab vtero, è visceribus matris meæ tu me extraxisti: perpetua est mihi tui prædicatio. Porrò גוזי habetur illic, quum hîc גחי legatur. significat autem vtrunque *extrahentem*. Diuus Hieronymus, propugnatorem reddidit: quid sequutus, non video, nisi extractorē ex periculis intellexerit. sed hîc subiicitur, *vterus*. Hāc sanè Dei in nos bonitatē probè perpendisse, dici vix potest quantū fiduciā in illū augeat: vtique qui è nihilo nos sibi finxit, haud vnquā cura sua destituet, si eam modò & petamus & expectemus.

13 *Circumdederunt me tauri robusti, præualidi Baschan me cinxerunt.*

14 *Aperuerunt contra me os suum, leo rapiens & rugiens.*

15 *Sicut aqua effusus sum, & luxata sunt omnia ossa mea: factū est cor meū tanquā cera liquescēs, intra viscera mea.*

16 *Exaruit velut testa succus meus, lingua mea affixa est palato meo, ad limum mortis posuisti me.* His quatuor

& tribus proximè sequentibus versibus canit quàm propè sibi imminuerit afflictio: id quod questus est versu duodecimo. Nam cinctum & conclusum se à potentissimis, atrocissimis, & sibi infestissimis hostibus memorat, sibique omne robur, omnem virtutem excidisse, metúque planè esse exanimatum, sepulchro per omnia adaptatum, in se omnem hostium libidinẽ perfectam, atque illos, vt prorsus cõfecti, iam vestes suas inter se diuisisse, esséque sortitos. Hostes suos, quo ferociam eorum magis exprimeret, grandes & præualidos tauros, quales regio Baschã diues pascuis fert, vocat: & circundatum se ab illis, id est prorsus in eorum potestate esse queritur: tum & aperuisse illos contra se rictum suum velut leo dum in prædam inhiat, ferociámque testatus rugit. Rugire enim solent prædã nacti leones, vt Amos 3.a.4, Num (inquit) rugiet leo in sylua, si non sit illi prædæ? Idem de leonibus testatur & Aristoteles nono de Natura animalium, cap. 44. Deficit hîc particula ב: debebat enim esse כאריה. sed istæ eclipses in Scripturis frequentes sunt. Hinc tũ adeò se exanimatum, omníque virtute fuisse exinanitum, vt ceu aqua defluxerit, luxata sint omnia ossa sua, cor in ceræ modum à calore ignis vel Solis dilabentis colliquisse: succum omnem ita absorptum vt velut testa aruerit, & lingua palato adhæserit, planéque ita comparatus fuerit vt qui iam sepulchro demandandus sit. His nanque duobus versibus 15 & 16, summum metum, ceu hypothesi descripsit. Metus nanque cogit calorem è summis in inima, & è supernis in infima. A frigore ergo quod circa pectus est, & tã superna quàm extrema cuncta occupat, omnia refrigerantur, ipsæque membrorum compages soluuntur. Hanc dissolutionem videtur per hyperbolẽ significasse, quum dicit, *velut aqua effusus sum*, vel *defluxi*. Quanquam soleat metus per calorem quem ad infernas corporis partes depellit, & flauam bilem deiicere, & aluum atque vesicam ciere. Verùm quum ei quod dixit, *Effusus sum velut aqua*, continuò subiicit, *Et luxata sunt omnia ossa mea*: accipio hoc pro more Vatis & Scripturæ, vt prioris repetitionem. quare vero similius puto, Vatẽ illa sui effusione, membrorum dissolutionem dicere voluisse. Ex eadem verò causa, quòd metus caloris defectio, & in infima depulsio est, accidunt & quæ subiicit, *Cor meum velut cera colliquit: succus meus velut testa exaruit*. Nã calor pectus deserens, facit cor colliquescere: idem humorem in intimis absumens, ariditatem inuehit, & sitim excitat. Versu 16 vocem מלקוחי R. Schlomoh reddit Gallicè, *palais*: id est palatũ. Vltima particula eiusdem versus, *Ad limum mortis posuisti me*: nihil aliud est quam, ita me confecisti, vt planè sepulchro me adaptaueris. Aptæ sunt dolentibus & querentibus hyperbolæ. Porrò horum quæ à versu 12, vsque ad vigesimum, de hostibus omnimoda atrocitate desæuientibus, & exanimantibus me tu, propriè de Seruatore nostro Vates cecinit, figura & adũbratio in Dauide præcessisse videri possit, quum in deserto Maon, ab exercitu Schaulis iam cinctus, actúmque de eo erat, nisi propter irruentes Philistæos Schaul coactus fuisset inde suos abducere. Certè tum velut à præualidis tauris, & rabidis canibus planè conclusus erat, quique iamiam ipsum peremptur, vtique rugienti & inhianti iam in prædam leoni similes erãt: qua simul necessitate ille constrictus, proculdubio summo in metu fuit, & morti proximus.

1.Sam.23.d.27.

17 *Quoniam circundederunt me canes, concilium noxiorum cinxerunt me, sicut leo manus meas & pedes meos.* Iterum causam reddere videtur summæ anxietudinis qua cõficiebatur, metúsque qui eum planè exanimabat. Nã vt antè à tauris, ita hîc à canibus se, ceu feram, circũdatum queritur. Mox autem quos canes intelligat, ipse exponit, quum cinctum se memorat à cœtu noxiorum & perniciosorum hominum. Sequẽtem particulam tam Græci quàm Latini constanter legunt, Foderunt manus meas & pedes meos. Ebræi, Sicut leo manus meas & pedes meos: subaudi obsederũt, cinxerunt, & ne vel manus mouerem ad defensionem, vel pedes ad fugam, effecerunt. Abraham Ezra enim & Kimhi iungunt hæc verbo præcedenti, *cinxerunt*, vti sæpe verbum vnum duabus particulis seruit. Kimhi præterea scribit, leonẽ solere, quum in saltu venatur, circulum cauda sua depingere quo feræ conspicientes ita soleant terreri, vt attonitæ inde egredi non ausint, sed contractis pedibus expectare donec leo in eo circulo ipsas corripiat & voret. Sic ait Iudæorum populum (nam de illo Psalmum interpretatur) in præsenti exilio, velut intra circulum cõtineri: nec esse vim defendendi se ab iniuriis, neque copiam fugiendi. Si enim Saracenorum potestatem effugiant, oportere eos seruire incircuncisis, id est nobis. Verùm vt inane & friuolum commentum scio, quod de sui populi præsenti exilio Psalmum hunc canere affirmat, ita & illud quod narrat de leone, quàm verum sit, ipse viderit: nihil tale apud alios legi. Porrò his qui veritatem possunt cognoscere, liquet hũc Psalmũ de Christo canere. cuius quum sint in cruce manus & pedes perfossi, nec sit prorsus ab hac significatione aliena vox כארי, si puncta negligas, & א redundare dicas, vulgatam Græcorum & Latinorum lectionem hîc sequutus sum. Id ridebunt Ebræi: at Felix Pratensis per Deum testatur, se כרו hoc loco in commentario quopiã legisse, cui non minus fidei Iudæi habeant quàm ipsi scripto Vatis. Sed tamen cum Iudæis ob voculam hanc ego nunquam contẽderem. Nam etiam si legamus, Sicut leo, & subaudiamus, Obsederũt manus & pedes meos, adhuc in Christũ seruatorem nostrum, ac neminem alium Psalmus hic quadrabit: id quod præcedentia & sequentia,

Felicis Pratensis lectio.

iis qui veritatis capacem habuerint mentem, abunde testantur. alijs, qui hac destituti sunt, etiamsi כרו hic scriptum esset, nihil tamen de Christo verè persuaseris. Manus & pedes Seruatoris perfossos, etiam si hunc locum Iudæis concesserimus, Euangelistæ nobis satis probant. Hoc certè fatendum est, leonem persæpe ארי, nec semper ארי in Scripturis vocari, & omnino eisdem punctis, quibus hic, vocem eam notari, vt Num. 23. d. 24, Iudic. 14. b. 9, 1. Schm. 17. c. 34, 2. Schm. 23. c. 20, & alijs multis in locis. כ autem similitudinis notam, nonnisi hic, & Ieschai. 38. c. 13, vbi Hizkiia b queritur Dominum vi morbi, velut leonem, cuncta ossa sua confregisse: cum cæteris notatam, alijs locis cum pathah legimus. Hoc ideo volui monere, nequis ex eo quod Felix scribit, glossam Ebræam restari hanc dictionem bis tantùm in sacra Scriptura reperiri, hîc, & Ieschai. 38, putet totam dictionem tantùm his duobus locis haberi. quod enim scribit, tantum de puncto כ Ebræi affirmāt. Ipsa siquidem vox, quæ leonem significat ארי, absque ח multis in locis, & eisdem quibus hic punctis reperitur. De significato duplici, cuius Felix meminit, nihil scripserunt hoc quidem loco R. Schlomoh, Abraham Ezra, & Kimhi: alioqui mihi consulere non licuit, & si licuisset, pluris tamen locorum collationem iure facerem. Equidem quia Christianis scribo, apud quos pridem publico consensu *foderūt* legitur, & debet nobis maior veritatis in Christo completæ, quàm typi in Dauide adumbrati, ratio haberi, & ipse *foderunt* posui: magis spectans quid recipiant Christiani, quàm quid possit approbari contentiosis Iudæis. Nequis tamen absque fructu nostra illis ridenda exhiberet, vrgendo eos hoc loco, (quum eo, perparum, alijs innumeris plurimùm vrgeri queant) illa quæ de voce ארי præmisi, annotare mei officij esse duxi. Chaldæus habet, Mordentes veluti leones manus meas & pedes meos.

18 *Numerabo cuncta ossa mea: illi contemplātur, & intuentur me.* Versus hic variè enarratur. Si historiā supplicij Christi perpendimus, possit hunc sensum habere, Ita extētus sum & distractus, vt numerare licuerit cuncta ossa mea. Nam quod dicit *numerabo*, idem est quod *numerare licet*, vt verti. Neque obstat quòd in Dauide, qui typum Christi gessit, nihil tale præcessit. sæpe siquidem vltra typos rapti Prophetæ ea canunt quæ in vno Christo perfecta sunt. Siquis autem putet exanimantem metum hic describi, quem & versus 15 ac 16 depingunt, accipiet hunc versum vt hyperbolem, qua significare voluerit, terrorem à canibus illis, omnem carnem sibi exedisse, vt cuncta sua ossa numerare licuerit: & sic confectum, ludibrio fuisse hostibus, qui voluptatem ceperant ipsum tabidum adeò, & iam mortuo quàm viuenti similiorem intuendo. Abraham Ezra per *ossa* amicos intelligit, quos quum Dauid desertus, & hostibus suis iam proditus frustra numeraret, voluptatem illis exhiberet, videntibus adeò amicis, & quidem iūctissimis destitutum, suæque libidini penitus permissum. Nam & illud versu 15, *delocata sunt ossa mea*, de defectione eorum intelligit qui velut robur Dauidis fuerant. Kimhi autem עצמותי accipit, vt Ieścha. 41. d. 21, הגישו עצמותיכם id est, Afferte rationes vestras, quibus potissimum causa vestra nititur. Sic enim quasi ossa, hoc est robur iuris dicuntur. Inde versum interpretatur in hunc modum, Si enumero & adduco fortes pro me rationes quibus causam meam iustam approbo, accusans apud principes iniurias quibus me subditi afficiunt, illi rident me, indéque voluptatem capiunt, quòd indignis me modis affectum conspiciunt. Mihi, etsi עצמות omnino, vt iam diximus, ius & rationes quibus ius defenditur, etiam significet, haud tamen videntur enarrationi Kimhi fauere quæ præcedunt hunc versum & sequuntur. Malui igitur hunc versum ita accipere, vt quo Vates metum & animi terrorem, in quem eum coniecerāt canes illi, exaggerare voluerit, quàm vt per allegoriam questum dicam de defectione amicorum, quod visum est Abraham Ezræ: aut de narratione iuris sui loquutum esse, quod Kimhi adduxit. Illud autem, *ipsi contemplantur, vident me*: pro eo quod est, voluptate & gaudio afficiuntur, me intuentes, & sic affectum considerantes, omnes concorditer accipiunt. *Videre* hoc significatu & versu 34 Psalmi 37, vsurpatur, Quum excindētur improbi videbis, id est vidēdo voluptate afficieris. Item versu vltimo Psalmi 54, Ab omni afflictione liberasti me, in inimicis meis videbit oculus meus: nēpe quæ maxime volet, vnde summè gaudebit: vel intuebitur illos cum voluptate, quòd dignas dederint sua improbitate pœnas.

19 *Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super indumentum meum miserunt sortem.* Hic versus omnium euidentissimè Christi hic prædictum supplicium probat, cuius vestes, quum eum milites crucifixissent, inter se partiti, & de inconsutili sortiti sunt. Huius vmbram verisimile est in Dauide præcessisse, quum planè iam extorrem patria factum eum, modis omnibus ad mortem Schaul & assentatores illius venarentur. Quis enim dubitet tum hos Schaulis assentatores, vt omnem illius substantiam, ita & vestes inter se sorte & per partes diuisisse, eóque singulari illum ignominia voluisse afficere, quum etiam vxorem eius Michol pater alij tradiderit, & tantum in eum odium declararit, vt LXXXV Sacerdotes tam crudeliter necari iusserit, ob nullam aliam causam quàm quòd Achimelech putans regis illū negotiū gerere, panes ei administrasset, & vsum dedisset gladij Goliath. Abrahā Ezra versum hūc sic accipit, vt eo Dauid indicarit tam certò hostes arbitratos iam- 1. Sam. 22. d. 18.

iam ipsum se perempturos, vt modò de præda ac vestibus eius inter se diuidendis constituerint. Nam animo intelligit illos, non re, Dauidis exuuias inter se partitos: vt querela Dauidis hunc sensum habeat, Vide ô Deus, vt prorsus de me actum sit, nisi tu subitam opem feras: iam hostes internecionis meæ certi adeò sibi videntur, vt meas tāquam iam extincti, vestes inter se diuiserint. Non semel enim indubitatum hostibus fuit se illum iamiam extincturos, vt quū Schaul audisset eum in Keilah esse, Iam (inquiebat) tradidit illum in manus meas. Item quū cinctum iam tenerent in deserto Maon, & vicibus aliquot aliis, vti 1. Schm. 23.d.27, legimus. Quæ sanè interpretatio, reliquis exaggerationibus periculi, quas hoc Psalmo Vates habet, satis congruit. At quocunque modo id de Dauide, Christi typo, intelligatur, vt in Christo impletum sit narrant Euangelistæ. Quare quum habemus in quo ista verè completa, & de quo à Vate hîc prædicta sunt, non est vt de typo horum sóliciti simus. Ad typi enim rationem satis est, id cuius typus sit, adumbrasse. expressio eius est, quod per typum repræsentatur.

1.Sam.23.a.7.

20 *Et tu Iehouah ne sis procul, ô uirtus mea ad auxilium meum propera.*
21 *Libera à gladio animam meam, & de manu canis unicam meam.*
22 *Serua me ex ore leonis, & à cornibus unicornium responde mihi.* Hisce versibus expressius iā opem implorat, & eximi periculo atque anxietudine quam prioribus descripsit, deprecatur. In præcedētibus adhuc magis de malis in quibus erat, questus est, eáque querendo commemorauit, quàm auxilium petiit. Vt ergo questus est se à Deo desertum, auxiliū inuocanti sibi longè abfuisse, atque ideo Deū à se recessisse procul, id quod videtur animo, dum dolore & cruciatu adobruitur, de quo in versum primum Psalmi 10, & alibi plura dixi: ita nunc orat, *Sed tu ô Iehouah, ne sis procul, ô uirtus mea ut me adiuues propera.* Idem orare cœperat versu 12: sed volens exprimere habitum animi summè afflicti, à prece hac continuò dilapsus iterum ad querelas fuit, ad narrandum scilicet quantis malis teneretur, quanta ipsum angustia premeret. Nunc ergo demum precationis verba ordine subiungit. Est verò emphasis in eo quod ait, *Sed tu ô Iehouah.* talem enim sensum subindicat, Vides me prorsus in manibus esse hostium, non aliter atque feram iam à canibus cinctam: etiā vestes meas inter se diuiserunt, adeò certò habēt me manus ipsorum haudquaquam effugiturum. *ne sis ergo longè:* hoc est ne differ amplius tuum auxilium. *Tu uirtus mea es:* nam nullū aliud præsidium superest, nihil in me virium reliquū, sed neque mora cædis vlla relicta. *Accelera igitur, propera ut me iuues: libera à gladio iamiam cædente:* hoc est à præsentissima cæde, vitam meam: *de manu canis,* id est potestate Schaulis, si de typo intelligas: si de Seruatore, à vi cœtus Iudaici: *unicam meam:* id est animam, quæ vnica, & rebus omnibus chara magis haberi solet. His omnibus simul indicat de ipsa anima & vita sese periclitaturum. Id intendit, quum subiungit, *Serua me ab ore leonis.* eo enim indicat iam sibi rictum eius imminere. Ad exaggerandam periculi magnitudinem præterea subiungit, *& à cornibus unicornium responde mihi:* hoc est fer opem iam cornibus sæuissimarum beluarum permisso. ראם vulgati interpretes nunc monocerota, nunc rhinocerota vertunt, quum alia fera sit monoceros, alia rhinoceros. Hæc, vt Plinius scribit, & nomen ipsum indicat, in nare cornu vnum habet, alter genitus hostis elephanto: altera verò (vt idem testatur) media in fronte vnum & nigrum cornu habet, idque cubitorum duûm eminens. De hac scribit, feram asperrimam esse, quam viuam capi negant: reliquo corpore equo similem, capite ceruo, pedibus elephāto, cauda apro, mugitu graui. Hanc verò in Scripturis nomine ראם designari, coniecturæ sunt. Prima à cornuum eminentia: ea enim notatur Psalmo 92.c.11, Exaltabis vt vnicornis cornu meum. nisi hanc exaltationem intelligas virtutis, ita vt sæpe in Scripturis exaltatio accipitur. Altera ab inuicto robore & potentia, ad quam alluditur Num. 23. d.22, Fortitudo illi vnicornis. Tertia ab indomabili ferocia. sic nanque de hac scribit Iiob 39.b.12, Nūquid volet tibi seruire monoceros? num pernoctabit ad præsepe tuū? Nonne alligabis monocerota loro tuo vt aret? num complanabit post te sulcos? &c. His nanque verbis voluit Dominus indicare, hanc feram ad vsus hominis mansuefieri non posse. Quāquam autem & rhinocerota sæuam admodum feram esse, quum dimicet cum elephāto, certum sit: altitudo tamen cornu, quæ animali tribuitur, quod in Scriptura ראם dicitur, non ita conuenit. Abraham Ezra scribit se audisse, cornu huius feræ tanta esse duritie, tantóque robore, vt ea è celsis mōtibus se in illud tutò præcipitet. Præterea qui obseruet, insunt elegātes huic precationi ad questus quos præmisi, antitheses. Questus erat primùm se à Domino desertum: iam ergo orat ne procul absit. Deinde se die & nocte frustra auxiliū implorasse: iam ergo precatur vt properet auxiliū ferendo. Tū se cinctum à cœtu noxiorum, animam suam ad necem quærentium, item & à canibus circundarum: à cæde igitur & canum rabie hîc se petit liberari. Postremò hostes sibi instar leonum imminere: nunc orat ex ore leonis, cornúque vnicorniū eripi. Deinde videri possit hæc precatio, qua mortē deprecatur, Christo nō competere, qui morti sese vltrò obtulit (quod & Kimhi suos docet nostris obiicere) & statim, postquam initio huius Psalmi, Deus meus, Deus meus, clamauerat, expirauit. Nam etsi in mōte oliuarum, cordis sui, ob imminens supplicium, angustiā testatus, ora-

Rhinoceros a monocerote quid differat.

uerit ad Patrem, si fieri posset, vt calicem destinatæ mortis à se transferret, nihil tamen tale orauit postquam cruci affixus, vocem illam edidit, atque vestes suas à militibus diuidi vidit, vti hæc precatio post illa subiecta est. Nec forsan feret verborum hîc simplicitas, liberationem animæ intelligere quæ facta est corpori exemptæ. dicit enim, *Libera à gladio animam meam, &c.* quod si simpliciter accipias, nihil aliud est quàm Libera me, ne gladio mihi anima adimatur. Firmius itaque videtur, hanc vt Dauidis precem accipere, qui à gladio Schaulis & reliquorum hostium seruatus, & in regno exaltatus, nomen Dei in cœtu fratrum, magnáque totius Israelis Ecclesia insigniter extulit. Iuxtà verò memores esse decet, Dauidem Christi fuisse typum, & eius corporalẽ liberationem adumbrasse Christi spiritualem: atque hunc non minus pro hac salute spiritali, quàm illũ pro corporali orasse. Temporis ratio sic Diuinitus comparata tum fuit, vt quæ Christi sunt, tectè, atque raro sine vmbrarum velamento traderentur. Non mirum igitur, & hîc quædã sic dicta, vt in Dauidem Christi exemplar magis quàm in ipsum videantur quadrare. Non desunt autem simul & quæ sicut typum apertè excedunt, ita Christo soli competunt, vt sunt tam illa quæ suprà decontemptu infra cũctos mortales, quàm quæ infrà cecinit de veræ religionis latitudine ipso regnante futura. Porrò in iis quæ hactenus Psalmista cecinit, obseruanda est via immortalitatis, quæ omnimoda huius naturæ constat destructione. Si iam sæuam adeò hãc & atrocem esse oportuit in Seruatore nostro Iesu, & in vnoquoque Sanctorum, tam eorum qui Christũ carne præcesserunt, quàm qui sequuti sunt, eo sæuiorem, atrociorémque, quo Christi Spiritu quisque opulẽtius donatus fuerit: facilis coniectura est quàm alienũ sit à professione nostra sectari carnis delicias, crucem verò fugere. Certè nihil vani fuit quum exclamaret Redemptor noster, Deus mi, Deus mi, ecquare dereliquisti me? Caro eius cuius hæc vox erat, tum vtique nihil nisi cruciatus sentiebat: quum præsentia Dei Sanctos omnia optimè habere faciat, solidáque & cælesti iucũditate afficiat. Tum certè quum fuerit Deus omnia in omnibus, nihil molestiæ reliquum, omnia autẽ sempiterna voluptate perfusa erunt. Quantum ad voluntatem mẽtis attinet, Deus quidem nunquã Filio absfuit, vt qui ab omni semper peccato immunis vixisset: at quia antehac grauiores cruciatus & corporis & animi expertus non fuerat, quantum sanè ad externum hominem pertinet, nunquam antea alieniorem, & absentem sibi longius Deum senserat. Aderat ei quidẽ & in illis ipsis tormẽtis, dum ex ipsius volũtate in salutem totius humani generis ea ferret, sed aderat citra sensum carnis. Mens igitur hæc considerans, atque ita Deum sibi præsentem cernens, impensè semper gaudebat: caro autem, qua tum erat conditione, vt id non cernebat, ita absentem Deum experiebatur, eóque tantopere afflictabatur. Id igitur nobis in exemplum, & crucis ferendæ animosius, & æquifaciendæ in his nostræ imbecillitatis, immani clamore, indicibilis doloris teste, iam moriturus exclamauit, dicens, Deus mi, Deus mi, quare dereliquisti me? hoc est, Cur sensum bonitatis tuæ longè adeò à me subduxisti, támque atrocibus pateris me tormentis excruciari? Sciebat probè ita interesse salutis totius generis humani, quare & vltrò hæc subierat: interim tamen vt necesse fuit veram hominis naturam indicibiliter dolere sic cruciatã, ita vt videremus quid esset nostri causa factus, quídque passus, id palàm præ se ferre dignatus est. Multa de his disputantur, sed quibus ea non tam explicantur quàm obscurantur. Nusquam certior huius rei cognitio peti poterit, quàm ab animo verè Dei studioso. Is & gloriatur de cruce quam pro gloria Dei fert, & iuxtà summè dolet. nequit enim non dolere corpori quod ipsum dissoluit. Hic tamen dolor in nobis semper ferè ex amore nostri nascitur, eóque cum peccato nunquam non coniunctus est: in Christo autem solius veritatis naturæ humanæ extitit index & testis. Qui etiam dolor in Seruatore non minus Patri placuit, cúmque eius dilectione congruit, quàm lachrymæ illæ propter excidium Ierusalẽ (quod tamen consentiens iusto Patris iudicio Spiritus approbabat, & venire optabat) fusæ, vtique nõ sine ingenti cordis afflictione. Vt nanque hominem esse illum Pater voluit, ita nihil humanum, solo peccato excepto, ab eo placuit esse alienum. Humanæ autem naturæ ratio sic est, vt doleãt illi quæ aduersa sentit, quanlibet simul mente eadem velit, quatenus nimirũ ea nouit Deo probari. Hoc incommodo necesse est illam premi, donec planè innouetur, & præsentius sese illi Deus offerat. Id ergo incommodi, & pergrauis sanè molestiæ quum & Christus nostri causa pertulit, nemo sibi displiceat quòd eodem premitur, quòd cruciatum aliquem aduersa inferunt, si modò à suo statu & officio mentem non dimoueant. Vtile nobis est sentire quàm necessaria nobis sit nostri innouatio, quámque impossibile sit plenã superni regni hæreditatem adire dum hac carne grauamur. Tartum à Christo seruatore nostro discamus, dũ angimur, vni Patri cælesti animi ægritudinẽ queri, & ab ipso vno liberationem petere. Sic vel ipsa apud indulgentissimum Patrem nostrum querulatio, opísque imploratio, incredibilis nostri cõsolatio, & suprà quàm dici possit nos à nobis ipsis in Deum subducet, eiúsque optima voluntate mirificè delectari faciet. id quod nequaquam ignorant quicunque ex animo sese abnegarunt, & Seruatori nostro discipulos se, sublata in humeros cruce, addixerunt.

Quare Christus clamauerit, Deus mi.

23 *Celebrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.*

24 *Reuerentes Iehouæ laudate eum, omne semen Iaacob magnificate eum, metuite uobis ab eo omne semen Iisrael.*

25 *Nec enim contempsit, nec auersatus est afflictionem afflicti, nec abscondit faciem suam à nobis: & dum clamaret ad eum, audiuit.* Præcipuam his & sequentibus ad finem vsque Psalmi versibus, causam canit cur tā anxiè salutem orarit, quantúmque fructus ea attulerit. Ita autem de se ista suo more memorat quasi etiamnū in afflictione constitutus sit, ideo ceu futura pollicetur & prædicit quæ de illustrando à sui liberatione nomine Dei canit. Summa omnium est, Prædicit se Dei bonitatē, & ipsum Deum quàm magnificentissimè, multóque maximo studio prædicaturum, & ad agnoscendum pariter ac prædicandum illum, tam Gentes quàm Iisraelem prouocaturum, eiúsque agnitionem & cultum ad fines vsque orbis propagaturum qui & futuris seculis vigeat. Nihil sanè prius habebat gloria Dei, quæ regnante impio Schaul, & cuncta occupantibus sceleratis adulatoribus eius, obscurabatur. Proinde nulla alia causa tam efflictim regnum sibi vindicari, liberationem à malis quibus exercebatur, persequente eum Schaule precabatur, quàm vt ad illustrādum atque proferendum verum Dei cultum omnia instrueret. id quod de se & Psalm. 7, testatur, & alibi. Ait ergo, *Celebrabo*, annūtiabo nomen tuum, tuam virtutem, tuam bonitatem, fratribus meis, tua simul religione imbutis, te ex animo colentibus, vt germanos Abrahæ filios addecet: in media concione, omni populo ad laudes tuas collecto, te collaudabo.

Historia horum versuum.

Id Dauid cum aliàs sæpe, tum peculiari & insigni studio atque magnificētia præstitit quum Arcam fœderis toto Iisraele ad eam pompam coacto, & simul prædicante Dominum, & indicibili in ipso gaudio gestiente, atque tripudiante, in suam ciuitatem traduxit. De qua celebri pompa legimus 2. Schmuelis 6, & 1. Paralip. 13, & 15, Tum & ipse in ea multo maxima Ecclesia Iisraelis, quam ab vltimis terræ eorum finibus coegerat, Deum incredibili studio extulit atque prædicauit, adeò vt ante Arcam saltaret, & cithara caneret: & totum iuxtà populum, præcipuè autem Leuitas, ad celebrandum pariter illum laudibus incitauit: quorū ad id certos quoque ordines instituit, vt Sacra historia meminit, 1. Paralip. 16. a. 4. Denique hymnum illis canendum dedit, in quo inter cætera, ferè ad verbum præsens versus continetur. Etenim, vt suprà memini, regente Schaule populum, verus Dei cultus obscuratus fuerat: sic enim Dauid dicebat, quum populum ad afferendam Arcam inuitaret, Reducamus ad nos Arcam Dei nostri: nam regnante Schaule, non eramus de illa soliciti, vel non inquirebamus eam: id quod neglecti Dei argumentum erat. Ipse ergo hortabatur eos vt agnoscentes vel in se miram & incomparabilem Dei bonitatem, illum, vt à quo solo omnia bona proueniunt, secum vnicè colerent, & laudarent, solicita eum religione timerent, præcepta eius studiose seruarēt: quæque fusius ea Oda quæ in priore Paralipomenon habetur, cecinit, hic versus 24 sūmatim perstrinxit. Vt verò ingratum Deo est laudari ab improbis, quod multis Psal. 50. c. 16, & Ieschа. 1. c. 11, testatus est: ita alloquitur hic noster timentes Deum, qui soli verum & germanum Iaacob semen sunt, legitimi Iisraelitæ, hósque ad laudandum, deinde ad timendū illum hortatur. Ingens enim beneficium erat, sublato rege impio, pium accepisse, quo simul profligata iam erat omnis & impietas & iniustitia, restituta pietas & iustitia: ad hæc splendidis victoriis suam beneuolentiam Deus & in regem & populum declarauerat. Tam hîc ergo, quam in hymno illo qui 1. Paralip. 16, legitur, ad laudes primùm: deinde ad timorem Dei, cuius comes est obseruantia mandatorum eius, inuitauit. Nec alium timorem Propheta requirit, quàm qui solicitos teneat & vrgeat ad viuendum ei, quem iam vt ex animo laudamus omnia esse & præstare, ita sūmopere quoque amamus & colimus. Versum 25, alii volunt continere causam cur laudare Deum populus debebat: Kimhi, ipsam laudē. Equidem existimo vtrunque rectè dici.

Vnde Deus laudādus.

Nihil etenim est quod magis moueat Sāctos, vt Deum laudibus tollant, quàm quòd benignè adeò agit cum miseris, & vocifetationis afflictorum (vt canit Psalm. 9. c. 13) non obliuiscitur, sed audit vota eorum, pronámque precibus eorum aurem accommodat, vt canit Psal. 10. d. 17. Tum nullo plausibilius, quàm clemētiæ, bonitatis, ac misericordiæ nomine celebrari Deus poterit: quæ laus tanto amplior ac præclarior agnoscitur, quanto magis miseri ac deiecti sunt in quos ea exhibetur, præsertim quum id publico bono fiat, ita vt fuit Dauidis è tanta calamitate liberatio, & in tam augustum regnum euectio. Maiore tamen, & quidem infinitò, beneficio totus orbis affectus est, quū seruatorem nostrum Christum Pater ad dexteram suam exaltauit. Inde nanque spes firmata est, quibuscunque cordi pietas est, semel tandem mala vniuersa euadendi, & beatæ immortalitatis consortium adeundi. Hæc ergo laudandi Deum in Ecclesia, præcipua & causa & materia est. Quid enim aliud Euāgelium est, quàm huiusce Dei in miseros bonitatis præconium? Quid aliud Christum venisse, vt peccatores saluos redderet, vt quæreret & seruaret quod perierat, vt inuitaret ad se qui afflicti & miseri essent, quos & beatos cælorumque hæredes pronūtiauit, eorúmque causa aduenisse se, & iuxta Ieschaiæ vaticinium, in hoc vnctum, vt lætum illis nuntium afferret, testatum est? Hæc sanè de Deo laus credita, vt eius amorem vel sola accendit, ita totam hominis salutem perficit. Quod igitur de se Dauid cecinit, & cani ab

aliis voluit, Deum non contempsisse, neque aduersatum esse afflictionem suam & abiectionem, qui ita afflictus & deiectus fuerat vt amicissimis quoque horrori esset, & ab omnibus non negligeretur modò, sed etiam abominationi esset: sic indubiè accipi voluit, vt in se omnis Ecclesia disceret eandem & aliis à Deo bonitatem expectandam: quique Spiritu opulentiore prædîti erant, Christum quoque in ipso adumbratum cogitarent, indéque vt in spe salutis consummatæ confirmarentur, ita ad quamlibet crucem æquo ferendam animo durarentur. Nos itaque quibus datum *Omnis nostra spes resurrectione Christi nititur.*
est hanc Christi imaginem in Danide delineatã reuelatè contueri, in eam sic mentis oculos conijcere addecet, vt nihil dubitemus, quandoquìdem ipsum Pater in morte haudquaquam reliquit: sed ad se vociferantem ita audiuit, vt à mortuis reuocatum, ad dexteram suam, immortalem, beatum, & omnium quæ in cælo & in terra sunt, principem euexit, nec nostras preces auersaturum, nostrámve humilitatem contempturum: sed indubiè, si modo inuocantes ipsum perseuerauerimus, nos quoque beatæ illius sortis in qua iam ille regnat, caput nostrum, Sãctorum primogenitus, & resurgẽnum primitiæ, facturum participes. Hinc Paulus & reliqui Apostoli, crucis tolerantiam nulla alia potius ratione, quàm exemplo Christi qui tanta innocẽs, & nostri causa pertulit, suadent, & futuræ quietis atque fœlicitatis spem, in primis per resurrectionem ipsius confirmant: adeò vt priore ad Corinth. 15.b.13, Apostolus colligat, eos nec Christi resurrectionem credere qui de nostra dubitarent. Proinde quum In eo quòd Christum suum Pater afflictum tantopere & humiliatum nostræ salutis causa haud contempsit, miniméque auersatus est, faciem suã ab eo haudquaquam auertit, imò benignè respexit adeò, & sic liberauit, restituitque, vt beatus nunc cælorum regnum administret, donec omni peccato in electis repurgato, & vltimo hoste (qui mors est) deiecto, regnum Deo & Patri tradat, in quo omnis nostra redemptio, iustificatio, salus, vita & fœlicitas continetur: verè hic versiculus non præcipuam tantùm, vt dixi, sed planè omnem & causam & materiam laudandi, celebrandique Deum, tum fidei nostræ in Deum & obseruantiæ vnicum fulcimentum & incitabulum complectitur, vti idipsum totius Euangelij caput & summa existit. Membra siquidem Christi sumus, si ei credimus: quare eadem quæ ipsi obuenerunt, iure nos quoque expectamus. Porrò id minime prætereundum, figuram inesse huic versiculo, quam liptoten vocant: plus siquidem intelligendum offertur, quàm dicatur. Dicitur enim, Deum Christi sui afflictionem non contempsisse, &c. sed intelligendũ, quàm gloriosè, quàm magnificè ab ea ipsum adseruit, ac in quantam dignitatem ea liberatum sustulit. Verùm quum istud ex re ipsa abunde agnoscebatur, imò cernebatur, haud fuit ratio, quod iam omnes corãm viderent verbis denarrare. Epistola ad Ebræos cap. 2.c.12, communionem naturæ, quam nobiscum Seruator habet, ex versu 23 probat, & commodùm sanè. Nam vt sæpe dixi, ipse est in quem propriè hæc omnia cõpetunt, verè quoque fratres nos sibi fecit, dum carnem nostram assumpsit, & ipse nobis iam fratribus suis Dei nomen patefecit, & celebre reddidit. Eius nanque Spiritus est, quo Euangelium mundo annuntiatum est. Et nemo nouit Patrem, nisi ipse, & cui ipse eum reuelauerit, Matth. 11.d.27.

26 *De te laus mea in Ecclesia ampla, vota mea persoluam coram reuerentibus eum.*

27 *Edent mansueti, & saturabuntur, laudabunt Iehouam qui inquirunt eum, viuet cor uestrum in sæculum.* Morem piis regibus fuisse, quoties singulari aliquo beneficio essent diuinitus adiuti, peculiari item hymno Dei in se bonitatem, in frequenti populi Ecclesia deprædicare, passim Sacræ literæ testantur. Id Dauide nemo studuit impensius, qui simulatque in regno confirmatus fuit, & Arcam fœderis Ierusalem transtulit, Leuitas instituit qui quotidie Dominum ante Arcam fœderis celebrarent. Tum verò, quum cultum Dei, toto ferè Iisraele præsente, instaurasset, & vt 1. Paralip. 16, memoratur, populo bene precaretur, indubiè magnificè iuxtà & ipse Deum prædicauit, & per Asaph fratrésq; eius prædicari fecit hymno qui illic recitatur, Celebrate Iehouam, inuocate nomẽ *1.Paralip 16.b.8.*
eius, nota facite in populis facinora eius, &c. Tum certè & vota sua regia, holocaustis & victimis, quas Lex pacificas vocat, vt ibidẽ memoratur, persoluit. Hic sanè mos cũctis mortalibus velut na- *Unde vota.*
tura inditus videtur, vt quoties serium aliquid à Deo orant, vicissim aliquid polliceantur, & votum aliquod nuncupent. Dauid, vt & omnes Sancti, nouerat nihil homines Deo posse præstare gratius, quàm vt eius bonitatem studiosè deprædicent, & ad fidendum illi quoslibet inuitent. Id igitur vt semper in animo habebat, & studebat, ita quoties peculiarem Dei opem orabat, etiam vouebat. Etenim nihil aliud, quandocunque Dei auxilium implorabat, quàm vt Diuinæ bonitatis gloria in se illustraretur, quærebat, & sacrificio laudis nihil Deo gratius sciebat. Quum autem Domino placuisset vt populus eo tempore victimis pietatem suam testaretur, & ita morti Christi velut præluderet, seséque ad vitæ sectandam innouationem, quæ consummati, nisi hoc corpore immutato, non potest, prouocaret, (de qua re nonnihil dixi in versu quarto Psalmi vigesimi, plura dicturus in Psalmo 50) & Dauid hoc religionis officio, studium Dei, quo flagrabat, demonstrare voluit. Tum & illud factum fuit quod canit versu 27, Edent mansueti, &c. Mansueti sunt qui

Matth. 5. b 5.

abnegarunt semetipsos,& manui Dei se penitus commiserunt. ii in Euangelio [illegible] vocātur, quibus Dominus hæreditatem terræ pollicetur. Iidem sunt timentes Deum, & verum semē Iaacob, quorum in ea concione rationem tantùm habuit. Vt nanque conditio erat, [illegible], id est victimarum pacificarum, simul vesci illis qui ad sacrificium vocabantur, ita sacro tum epulo Rex adhibuit totum Iisraelē.

Epulum regium & sacrum.

Nam scribitur 2. Schmu. 6. c. 19, & 1. Paralip. 16. a. 3, singulis viris & mulieribus dedisse libum vnum, vnam portionem carnis, & vini sextarium. Nā [illegible] hic habetur, quod mēsuræ genus Ebræi dicunt continere sextam partem hin. Iam hin continet tria kabim, kab quatuor lug, lug quantum testa oui septies plena. Huius mensuræ si rationem ineas, inuenies hin paulo plus capere quàm cōgium. inde liquebit, quum cōgius sex sextarios capiat, Regem cuilibet paululū supra sextariū vini dedisse. Quæ vini præsertim regionis Iudaicæ, portio, satis munifica, & regia fuit. Sextarius pendet drachmas C X C I I, hoc est binas libras. De congio & sextario lege apud Budæum. Rationem mensurarum quantum Scriptura meminit, cuiusmodi est hin, cab, & lug, tradunt sparsim scriptores Ebræi. Eo itaque epulo Iisraelitæ accepti, saturati fuerunt, & in Domino exhilarati: quem & summa lætitia, vnà cum rege deprædicarunt, eóque sancta iucunditate & voluptate affecti, domum redierunt, seruantes vtique eam perpetuam. idque est quod ait, *Et viuet* (intelligit autem hoc verbo singularem alacritatem & iucunditatem) *cor eorum in sæculum.* Si iam hæc tanta fuit populo Dei lætitia, tantum festum, tanta iucunditas, restituto veræ religionis cultu multis adhuc ceremoniarum vmbris velato, & confirmato Rege qui externè tantùm iudicium & iustitiam faciebat: qua iam nos decet voluptate affici, quod gaudium gaudere, qua lætitia exultare,

De epulo Christi.

quibus contigit viuifico illi epulo adhiberi carnis & sanguinis Iesu Christi: quibus qui vescitur, verè illis partam sibi æternam vitam credens, esurire aut sitire nunquam potest, sed manere in Domino, & Dominum in se manentem habere, æternúmque viuere necesse est? Hoc beatum epulum in sacra Eucharistia, vbi illam Sancti habent, non tam repræsentatur, quàm geritur: id quod eorum animi probè experiuntur, quum mortem sibi manducent qui sumunt indignè. Ecquid illa aliud quàm festa quædam gratulatio est, pro inauguratione & exaltatione regis nostri Iesu Christi? Dum enim mortem eius prædicamus, dum in quantam potestatem ab illa exaltatus est, commemoramus, certè id celebramus quo æterna nostra redemptio & salus cōstat, quo Dei super nos bonitas ita declarata est vt nulla re potuerit amplius. Recordamur siquidem, in Dei nos filios & hæredes adoptatos. Porrò siquis nō putet hic allusum ad epulum sacrum quod Rex populo in insigni illo, deducta Ieruschalaim Arca, festo dedit, & malit de omnifaria rerum copia quæ populo fuit, quum Dauid in regno esset cōfirmatus, hæc intelligere, cū eo nolim contendere. Quanquam mihi prior interpretatio ideo potius arridet, quòd Psalmus, Ecclesiæ & cōcionis meminit, in qua semper sacras epulas haberi ex Lege fuit solitum, præsertim quum de Dei beneficiis gratias populus ageret. Abraham Ezra agnoscit hîc publicam populi lætitiam describi: Kimhi prædictum putat fore vt Iudæi olim bonis hostiū suorum fruātur, quū præsens eorum exiliū fuerit finitum.

28 *Recordabuntur & redibunt ad Iehouam omnes fines terræ, & adorent coram te omnes familiæ Gentium.*

29 *Nam regnum Iehouæ est, & (is) moderator est in Gentibus.*

30 *Edent, & supplices erunt omnes pingues terræ, coram ipso corruabunt se quicunque in puluerem descendunt, & anima eorum non viuet.* Gentium conuersio, quæ reuelato Christi regno facta est, regnāte autem Dauide & Schlomoh, qui à flumine AEgypti ad Euphratem vsque, à mari vsque ad vltimos fines Syriæ imperarunt, adumbrata fuit, his versibus prædicitur. Plurimi siquidem Gentium non ex iis solùm qui intra regni Iudaici pomeria tum habitabant, sed è longinquis etiam orbis regionibus, exciti fama horum regum qui inauditæ cuiusdam sapientiæ & fœlicitatis vbique celebres erant, non paucos aduenisse Ierusalem, & Deum verum agnouisse, verisimile est, quādo reginam Scheba mulierem, tantum iter ad inuisendum Schlomoh suscepisse legimus. Canit autem versus 28, Recordabūtur vel memores erūt, & reuertentur ad Iehouā omnes fines terræ, &c. Eo quòd Vates ait, *Omnes fines terræ, & cunctæ nationes Gentium*, pio satis liquet, hîc nō de suo, sed Christi regno cecinisse. Quod autem dixit, *recordabuntur, redibunt*, ad id respexit, quod Gentes Iehouæ veri & vnici Dei cognitionem & religionem primùm habuerunt, quæ restituenda eis fuit per Christum. Id verò statim Apostolorū tēpore ita impletū fuit, vt Paulus in Epistola ad Colossenses gloriatus sit, iam tū omni creaturæ sub cælo Euangeliū fuisse annūtiatum, & fructum fecisse: peruaserat siquidem tum præcipuas orbis regiones. Etsi verò omnes dicat Gētium familias, nemo tamē intelligat nisi electos, & Spiritu superno donatos. Sūt enim Christo teste, multi ex diabolo nati, qui vt sermonē veritatis percipere nequeūt, ita regno eius nunquā accedent. Mos est Ebrææ, vt omniū linguarū, OMNES dicere de multis: quod obserues contra Origenianos, qui & nostro sæculo Christi regno negotium facessunt. Causam cur Gentes reuocandæ ad Deum erant, canit versu 29, *Quia Iehouæ est regnum*: id nihil aliud est quàm quod & Paulus scripsit, Nō est tantum Iudæorū, sed & Gentium Deus. nō erant igitur Satanæ vsque permittendæ. Et sanè iā tot seculis apud solas Gentes, cæcitate

1. Reg. 10. a 1. 2. Paralip. 9. a. 1. Gentes ad Deum reuocatæ.

Euangelium vbique promulgatum Coloss. 1. d. 23.

maiorem Iudæorum partem premente, regnum Dei, quod est iustitia, gaudium, & pax in Spiritu Rom. 14.c.17.
sancto, obtinet. Quanquam & ex Gentibus nationes plurimæ per infandum illud portentum, & Ad Machometem defectio.
ipsissimum Antichristum Machomet, rursus Satanæ tyrannidi subiectæ sunt. Et apud nos quoque qui de Christi adhuc nomine gloriamur, quàm pauci sunt qui vita, Dei intra ipsos vigere regnum demonstrent? Iam illud haudquaquam in sermone (inquit Paulus) situm est, sed in virtute. Vbi igitur virtus eius deest, vita scilicet pendens plena fide à Deo, & per dilectionem sedulò seruiens proximis, in omnibus sancto decoro & morũ honestati studens, frustra profectò de eo gloriabuntur propter quasdam ceremonias, & inane Christianorum nomẽ. Efficiat igitur Rex noster Christus, qui mundum & principem eius deuicit, vt rursus cunctæ Gentium familiæ ipsi supplices fiãt, nomẽque dẽt ex animo. Versus 30, subobscurus est, eóque variè enarratur. Pingues ter- Qui pingues terræ.
ræ, opulẽti sunt. Videtúrque idem hîc prædici quod Psalmo 45, qui & ipse de Christi regno vaticinium est, Filiæ Tyri, & diuites populorum, te muneribus venerabuntur. Itẽ Psalmo 72, qui idem totus Christi regnum canit, Et adorabunt ipsum (vel supplices ei erunt) cuncti reges, &c. Quod verò hic canitur, comederunt, vel comedent: quoniam cum supplicatione coniunctum est, de carnibus sacrificiorum intelligi potest. quanquam & absurdi nihil sit si de rerum abundantia intelligas. Opulẽtiorum autẽ religionem nominatim hîc, & Psalmo 45, Vates ideo canere voluit, vt indicaret Spiritus Christi efficaciam, quæ vtique multo maior in diuitibus, qui difficilius regnum Dei ingrediuntur, quàm camelus transeat foramen acus, quàm in afflictis & miseris declaratur. Altera versus huius particula nõ minus ambigua est: ad verbum habetur, Incuruabũt, subaudi se, & reuerentiam testabuntur: omnes descendentes in limum, animam suam non viuificauit. Rabi Schlomoh de mortuis intelligit: quam interpretationem non illubens sequor, quia indubitatum est hîc amplitudinem cani regni Christi, cui etiam se flectunt genua τῶν καταχθονίων, id est eorum qui Et mortui Christũ adorant.
sub terra sunt. Et ipse de se Seruator dixit, Venit hora, & nunc est, quum mortui audient vocem Filii Dei, & qui audierint viuent. Et rursum, Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius, & prodibunt, &c. Hunc sensum si sequi libeat, illud, Et animam suam non viuificauit, pro Ebrææ linguæ consuetudine sic accipiendum est, Et quorum nemo animæ suæ potuit vitam seruare, vel prorogare. Haud scio tamen, quando in priore particula opulentos terræ beatos dixit, num hac altera miseros & afflictos dicat, qui ob calamitatem similes sunt iis qui iam sepulchrum adeunt, & animam suam seruare nequeunt. At quia iuxta priorem sensum amplius Christi gloria hic prædicatur, malui *eum* in versione ponere.

31 *Semen seruiet ei, numerabitur Iehouæ in generationem.*

32 *Venient, & annuntiabunt iustitiã eius: populo qui nascetur, quia fecit.* Ecclesiæ Christi perpetuitas hîc
prædictá est. Nam quod canit, Semen seruiet ei: idem est quod, Posteritas credentium addicta erit Iehouæ, eadem accensebitur Domino, habebitur illius populus. iuxta illud, Et dicent de illis, Populus Iehouæ. Posset hic versus & sic legi, Posteritas seruiet ei, accensebitur illi in familiã, vt דור non pro tempore, sed natione accipias, vti in versu 6, Psalmi 24, Hæc natio inquirẽs Deum. Id autem in perpetuum fore, quod Scripturæ more, *in generationem* dixit, sequẽti versu probat: *venient* (inquit) id est nascentur, qui annuntiabunt populo ex ipsis nascituro iustitiam eius, quia fecit: nimirum iustitiam, hoc est benignitatem mirificam præstitit, redimens eos à seruitute Satanæ, & donans beata libertate regni cælestis. Idem siquidem est ac si dixisset, Annuntiabunt iustitiam quam fecit. Hinc verò discendum quid iustitia Dei dicatur, vtique bonitas eius. Vt nanque Latini iustitiæ no- Iustitia Dei quid.
mine omnem virtutẽ, ita & Ebræi summam morum rectitudinem, & absolutam bonitatem צדק vocant. Non igitur è Scriptura habent quòd quidam iustitiam à misericordia distinguunt, quasi hæc, sit vltronea bonitas: illa, iuris seueritas. hæc enim iudicii, non iustitiæ nomine in Scripturis appellatur. De hac significantia suprà in versu 11, Psalmi 5, & in sequentibus plura. Præterea hinc discendum vnde sit Ecclesiæ perpetuitas, nempe ex Euangelii annuntiatione, quæ à maioribus ad minores continuò transmittitur. Fide nanque constat Dei familia, ea ex auditu est annuntiati Euangelii, quo Dei iustitia reuelatur, & prædicatur immensa illa bonitas, quòd nobis Deus & Pater esse voluit, atque huius causa Filium suum, quo maius nihil habuit, in mortẽ nobis dedit, cum eo nihil nõ donaturus, vt pulchrè Paulus Rom. 8.f.32, colligit. Quid mirũ igitur, vbi Euãgelium non purè annũtiatur, soláque Dei iustitia prædicatur, regni Dei virtutẽ nullá apparere? Amore Dei super omnia, cũcta salus & pietas cõstat. At quî amabitur super omnia, quũ ignoratur omnia ab ipso vno bona expectáda! Postremò neque hoc prætereundũ, nomẽ אדני, id est Adonai, in versu 31 post Iehouæ nomen, quod in versu 29 præcessit, subiungi, & eo ferè Christũ significari, præsertim quum subiungitur אדני, vti fit & Psalm. 110.a.1, Dixit Iehouah Domino meo: quanquã & ipso nomine יהוה ferè nominari Seruator soleat, de quo in præfatione. Ex hac obseruatione id pia mẽs discet, idem Dei & Christi regnum hîc celebrari, eóque ipsum eundem Deum & hominem esse. Hominis tamen regnum quod in pugna contra peccatum modò, & intercedendo pro nobis a-

pud Patrem administrat, olim cessabit, & Diuinitatis tantùm regnum erit, quando scilicet erit Deus omnia in omnibus, de quo Paulus 1.Corinth. 15. d.28. Id maturet Seruator rex & Deus noster Iesus Christus. Amen.

PSALMVS XXIII, in genere misto, εὐχαριστικός.

ARGVM. *Fiduciam in Deum mirificam, & securitatem & fœlicitatem prædicat.*

PARAPH.
1 ODa Dauidis. Iehouah pastor meus est, non egebo.
2 In consceptis soli herbidi facit me accubare, iuxta aquas sensim fluentes
minat me.
3 Animã meã restituit, deducit me per semitas iustitiæ, propter nomẽ suum.
4 Etiamsi per mediam mortem eundum sit, nihil mali timebo: nam tu mihi
ades: baculus tuus, & pedum tuum me consolantur.
5 Instrues mihi mensam, aspicientibus inimicis meis: vnguento caput meum
delibutum reddes, calix meus erit abundèpotans.
6 Sed & bonitas, benignitásque me persequentur omni æuo meo.
7 Sedebo in domo Iehouæ tempore multo.

ADVERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*salmus Dauidis. Iehouah pastor meus, non destituar.*
2 *In stabulis herbæ facit me accubare, minat me super aquas lenitatum.* Multa admodũ in Scripturis hæc
translatio est, qua pii, oues: Deus, pastor vocatur. Nõ est enim aliud pecus quod æquè pastoris opera indigeat, quod minus sibiipsi prospicere possit (vnde & Prouerbium natum est, Ouilli mores) & tamen iuxtà tanto sit hominibus vsui. Ita necesse est hominem prorsus perire, nisi cum ducat, & foueat suo Spiritu Deus: quo destitutus, nihil earum rerum quibus salus constat, vel suspicari potest. At si se fidei Cõditoris commiserit, is eum sic pascit, sic curat, vt & ipsi nihil desit, & aliis quoque sit commodo atque fructuosus, cunctáque eius & dicta & facta aliquam hominibus vtilitatem afferant, propterea quòd à Spiritu Dei cuncta quamoptimè disponentis proficiscantur. Huiusmodi ouicula Dauid, vt hac Dei cura & prospectione se planè beatũ agnoscebat, ita de eo in præsenti Psalmo canit & gloriatur. *Iehouah* (inquit) *pastor meus, non egebo*, nihil boni desiderabo. Versus 2, mirè eleganti allegoria probat, Deo suum pastorem agente, nihil posse sibi deesse. Qui optimè pascunt greges, stabula non longè à pascuis habẽt, præsertim in Iudæa, cui syluarum vmbræ raræ sunt. Medio enim die, quũ sæuit æstus, in vmbrã ducẽdæ sunt. Vergilius Georgicorũ tertio,

Cur sancti, oues dicantur.

Pascendi ratio.

AEstibus at mediis, vmbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentes tendit ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebtis sacra nemus accubat vmbra.

Vergilianus quoque Menalcas caloris incommoda vitare volens, sic ait,

Cogite oues pueri, si lac præceperit æstus,
Vt nuper, frustra pressabimus vbera palmis.

Vbi itaque nulla arborum inumbratio haberi potest, id vicinitate septorum, vel mapaliũ sarciendũm. Quod in Iudæa eo necessarium magis, quo regio feruidior est. Huius verò meridianæ accubationis fit & in Canticis mẽtio, Vbi pascis, vbi accubas in meridie? Canit ergo de suo pastore sanctus, quòd faciat se accubare in consceptis vel papilionibus herbidis, id est in loco herbido fixis, ne longo itinere fatigari oporteat: quo simul & matutini & vespertini pascui, & meridianæ quietis curam memorauit. Quàm commodè & ad aquas ducat, quod & ipsum bis in die fieri solet, in eo canit quod subiungit, *iuxta aquas leniter fluentes minat me.* quo fortè canalium vsum subindicauit. De his ita scribit Vergilius,

Inde vbi quarta sitim cæli collegerit hora, &c.
Ad puteos, aut alta greges ad stagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus vndam.

Hisce canalibus solent periti rei pecuariæ imponere salem, quem redeuntes à pastu oues lambant, eóque sapore cupidinem bibendi, pascendique cõcipiunt. Id præcipit Columella libro septimo, capite tertio. Habet Psaltes hoc loco, על מי מנחות, id est ad aquas lenitatum, hoc est lenes, vel etiam commodas, suaues. vnde fieri potest vt vel & ad has salis illecebras, vel certè ad lenitatẽ aquæ infusam canalibus spectatit. Etenim quũ terra Chenaã, è qua suas Vates similitudines mutuatus est, fluminib' careat, & ideo puteali aqua, quam haustã in canales infundebãt, vsos pastores legimus,

Genesis,cap.24.25.26,& 30, non ineptè hæc lenitas,de aqua infusa canalibus intelligenda videtur.
Græcus habet ἀναπαύσεως, quo forsam refocillationẽ intellexit,quæ potu tẽpestiuo ouibus paratur.
Verbosius hæc ideo exposui, vt ostenderem quàm non careat suo artificio & proprietate Psaltes,
qui etiam à puero gregem pascendi probè rationem didicerat.

3 *Restituat animam meã, deducit me semitis iustitiæ propter nomen suum.* Quod versu præcedẽti per alle-
goriam,idem hìc dicit simpliciter,*Animam*, inquit, *meam restituit.* Abraham Ezra & Kimhi interpre-
tantur,leniter deducit:quasi & hoc dicto ad pastoris indulgentẽ curam Psaltes respexerit.Nam i-
stuc quoque Columella præcipit, vt qui sequitur gregem,circumspectus ac vigilãs magna clemẽ-
tia moderetur, idémque duci propior, quàm domino, in cogendis, recipiendísque ouibus acclá-
matione ac baculo minetur,nec vnquam telum emittat,&c. Mihi videtur, quum iam Vates sim-
plicibus verbis vtatur,& priorem versuum allegoriã exponat,de ea animæ restitutione ac recrea- Restitutio animæ
tione loqui quam & Legi tribuit Psalmo 19,versu 8.Ea est certa Diuinæ erga se bonitatis fiducia,
quæ penitus mentem refingit, & solido eóque iugi gaudio perfundit, vt fidei semper Paulus pa-
cem & gaudium associat.Hæc illa vita est,quam iustus fide sua,hoc est indubitata de fauore Dei er- Abac.1.a.4. rom.1.b.17.
ga se persuasione viuit,de qua fusius egi in tractatu de Fide,quem enarrationi Psalmi 2, subiunxi. galat.3.b.11. hebr.10.g.37.
Hac itaque fide,fiducia,vita,gaudio,alacritate,quibus animus restitutus,reparat⁹, recreatus fuerit,
eos ducit,agitque in omnibus Spiritus Dei:suo enim qui eiusmodi sunt,renuntiatur. De hoc du
ctu,actuque Vates canit,quum ait, *Deducit me in semitis iustitiæ*:hoc est ita format, ita regit,vt iustitiæ
totus studeam,omnis vita mea cum veritate cõiuncta sit. Iustitiæ enim nomine, Scriptura vitam
per omnia Legi Dei respondentem,&omni virtutum numero absolutam intelligit:de quo,versu
quinto Psalmi primi. Hoc itaque versu & fidem bonorum operum fontem, & ipsa bona opera, Oves Dei.
quibus nimirum tota iustitia,salus & fœlicitas continetur, docet:inde vt sibi, ita & aliis continge-
re,quòd pro ouibus suis Deus eos habeat,dignetúrque eorum pastorem agere.Oues autem agno-
scet suas,quoscunque ad id ipse delegerit:iis dabit & se vicissim agnoscere atque sequi.de quo Do-
minus Iohannis 10. b. 16, Alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, quas adducam,&c.Eo ita-
que intellexit electos,quos adhuc in errore detinebat ipsius ignorantia,& colligendi illi erãt præ-
dicatione Euangelii: quòd vt germanam pastoris sui vocem inde erant agnituri,quòd ipse suum
illis Spiritum erat afflaturus,ac ita eos sibi sanctificaturus. Spiritum autem suum nulla alia cau-
sa illis impertiit, aut hodie impertit, quàm quòd ad hãc sortem eos ante conditum orbem elegit,
destinauítque,iuxta illud,Quos prædestinauit,eos & vocauit,iustificauit,& glorificauit. Rom.8.f.
29. Ob hæc autem neque Sancti ad pietatem coguntur,aut libera voluntate carent:neque repro-
bi habent quod Deo suam impietatem imputent.de quo in Tractatu de Libero arbitrio,quẽ sub-
ieci explanationi Psalmi primi.

4 *Etiam quum ingrediar per vallem umbræ mortis, non timebo malum: quia tu mecum: virga tua & pedum tuum
ipsa me consolata sunt.* Securitatem canit,quæ iis summa est qui restituto per fidem animo in semi
tis iustitiæ gradiũtur.Diligunt siquidem ii Deum,ideo bono eis esse omnia oportet, Rom.8.e.28.
Huius quum certi sint, Satanæ & satellitibus eius vniuersis, quantumlibet furant, medium digi-
tum ostendunt. Hinc canit,Etiã si per mediam mortem eundum sit, nihil mali metuã.*Vallem um-
bræ mortis*, id est sepulchrũ dixit,sed eo mortis pericula intelligit. Similis fiduciæ verba habet Psal-
mus 27. d.11:causamque huius tantæ securitatis &confidẽtiæ subiicit,*Quia tu mihi ades, mecum es*:hoc
est mei curam præsens geris. Quare subiicit, *Baculus tuus & pedum tuum, ipsa me consolantur*:hoc est tua
deductio,tua pastoralis cura.Synecdoche enim est,vt per instrumẽtum actionẽ intelligas. Porrò
baculus & pedum idem sunt:illum שבט,id est virgam:hoc משען, id est sustentaculum vocat.solent
enim se virga sua pastores,dum stant,suffulcire. Vt geminationis gratiam nõ præterirẽ,*baculum* &
pedum reddidi:sed vt dixi, nihil vtroque, quàm cura & sedulitas pastoralis significatur. Hinc dicit
se in quãlibet ancipiti periculo per illa consolari.Neque enim sic ducit pastor Deus, vt nihil me- Quæ consolatio piorum.
tuendum sit,néve incidat etiam quod carnem vrat:ad quid alioqui meminisset consolationis:sed
sic omnia attemperat,sic beneuolentiæ suæ eos qui sibi fidunt,certos reddit,vt dum cogitant sub
quo pastore agant, dum plus quàm paternæ eius prouidentiæ in mentem venit, hoc est dum ba-
culi & pedi huius pastoris recordantur:ea illis accedat consolatio,ea spe erigantur,vt nihil pericu
li non contemnant, nullum infortunium non æqui consulant, siquid etiam morte durius pre-
meret. Hanc expertus consolationem Paulus fuit, quum diceret, Persuasus sum quòd nec mors, Rom.8.g.38.
nec vita,nec Angeli,nec Principat⁹, nec Potestates,nec instãtia, nec futura,nec celsitudo,nec pro-
funditas,nec vlla alia creatura, poterit nos à dilectione Dei,quæ per Christum nobis exhibita est,
separare.Chaldæus per virgam & baculum hìc intelligit castigationes rectas Dei,& Legem.

5 *Parabis corã me mensam in conspectu infestatorũ meorũ, impinguabis unguento caput meũ, calix meus perpotans.*
Omnium rerum copia,solidáque fœlicitate, rumpentibus inimicis, abundare se, pascente Deo,

Luc 22.d.29. altera allegoria canit. Ea & Seruator vsus est in Luca, quum diceret discipulis, En trado vobis ius regni, vt illud mihi Pater tradidit, vt edatis & bibatis super mensam meã in regno meo. In lautioribus verò conuiuiis & vnguenta olim, præsertim in Palestina, adhibebantur, quod & Lucæ 7.g.46, indicatur: ideo & olei & vnguenti meminit. Porrò mensam parandam sibi canit in conspectu inimicorum, quæ securitatis & fœlicitatis quædam amplificatio est. Adeò nanque ex Dei beneuolentia tutum se & securum fore prædicat, vt videntibus inimicis suis, nec potẽtibus iam quicquã lacessere, epulaturus sit, & planè deliciatur. Et quæ lautitiæ, quæ deliciæ, quæ voluptas queat conferri iucunditati & gaudio quo fruitur animus de Dei erga se fauore & cura ad veritatem persuasus? Eiusmodi sanè nihil præter ea quæ vltrò illi suppeditat Deus, cupit, vt & nulla re eget: & quæcunque adsunt, sibi æternæ saluti indubitatò nouit, vidétque vniuersam creaturam suis vsibus pronam inseruire, etiam hostes, & eos tum maximè, quum ipsi se putãt eum penitus perdere. Quid iam huic videatur aliud, quàm se in summa rerum tranquillitate, omniúmque bonorum affluentia, suauissimè epulari & deliciari, aspicientibus, & inuidia tabescentibus cunctis inimicis suis, quos nullos habet nisi qui iidem & Dei hostes, & deplorati quidem existunt? Deo siquidem ipso (cuius vel tenuis gustus, omnem quæ ex creaturis voluptas percipitur, tanto superat, quanto ipse creaturas) cor sic persuasum fruitur, vnde non potest non & pleno & sempiterno gaudio gaudere. Sic verò affectum, cor bonum rectè dicetur: id quod Schlomoh perpetuò conuiuio assimilat, Prouerb.15.b.15.

6 *Sed & bonitas & benignitas prosequentur me omnibus diebus uitæ meæ, & habitabo in domo Iehouæ ad longitudinem dierum.* Quæ versus quintus allegoricẽs, per instructam mensam, delicias vnguenti, & copiam vini, eadem hic versus simpliciter canit: addens tantæ fœlicitatis perpetuitatem. Insignis verò auxesis est in verbo *prosequentur*. Homines alioqui persequuntur fœlicitatem: Sanctos autem, & qui Deo sese crediderũt, persequitur fœlicitas. nec tanto studio illi, vt bene eis sit, quærũt, quanto Deus, vt bene eis faciat. Idque nõ breui aliquo tẽpore, vti solent homines, sed omni æuo: quemadmodum & illi Diuinæ se prouidentiæ nunquam subducunt, æternum in domo Domini sedentes, hoc est inter oues eius, in Ecclesia eius, fide syncera, charitatéque sedula vitam degentes. De hac domo Dei Psaltem loqui, id satis declarat, quòd habitaturum in illa se dicat in lõgitudinem dierum, hoc est tempore plurimo. Quum autem apud Tabernaculum fœderis Ecclesia Dei tum conueniret, essétque illic publicus prædicandi nominis Dei, discẽdæque Legis eius locus: & in illo frequens aderat, vti sacros cœtus, quicunque Deum verè amant, colunt studiosissimè, de quo in versu septimo Psalmi sequentis plura. Kimhi hæc vt precationem legit. sed quum totus Psalmus velut gloriatio quædam sit de fœlicitate, quæ est à cura & prospectione Dei pendentibus, visum est & eum versum ad eum modum interpretari. Abraham Ezra in hoc versu *bonitatem & benignitatem* intelligit, quam Sanctus pollicetur se in animo suo custoditurum, & studiosissimè exhibiturum aliis. hoc quidẽ summoperè curant verè Sancti. At quia cum copulatiua hic versus iungitur priori, existimo in eo Vatẽ voluisse canere verbis simplicibus, quod præcedenti cecinerat tropicis. qui illi mos ferè perpetuus est. Breuis hic Psalmus est: at siquis singula pia curiositate vestiget, indubiè videbit totam Sanctæ & beatæ vitæ rationem, graphicè in eo descriptam. Dominus det videndi eam oculos, & cor omni studio complectendi. Amen.

PSALMVS XXIIII, in genere misto διδακτικῷ.

ARGVM. *Quũ Dominus spectro Angeli cædentis, oraculo uatis Gad, denique acceptatione holocaustorum, igni immisso cælitus, Dauidi demonstrasset aream Areunæ Iebusæi, quæ in monte Moria erat, locum esse in quo uellet sibi templum extrui: admonitus hinc Dauid, incomparabilis Dei erga Israelitas bonitatis, inter quos sedem sibi peculiarem delegerat, quũ omnis tamen terra, cunctique mortales eius opificium sint, canit quibus uerè in loco sancto Dei locus pateat, quæ uerè Dei natio apud quam Deus habitare dignetur. Tum ad extructionem templi hortatur, Dei omnipotentis præsentiam, per Arcam fœderis in eo reponendam, pollicens.*

PARAPH. 1 ODa Dauidis. Iehouæ terra est, & quicquid ea continet, orbis: & qui eum inhabitant.

2 Nam in mari fundamenta eius posuit, & fluminibus superstruxit illum.

3 Quis conscendet montem Iehouæ? aut quis in loco sancto eius consistet?

4 Factis purus, & corde mundus, qui animum suum ad vanitatem non extulerit, ínque fraudem non iurauerit.

5 Is beneficentia Iehouæ, & iustitia Dei seruatoris sui fruetur.

6 Hæc natio est corũ qui ipsi studẽt, qui te quærunt, nẽpe verus Iaacob. Selah.

7 Attollite vos ô portæ, attollimini fores sempiternæ, & ingredietur rex ille gloriosus.

8 Quis iste rex, ille gloriosus? Iehouah fortis,& virtute insignis, Iehouah virtute insignis bellica.

9 Attollite vos ô portæ, attollimini fores sempiternæ, & ingredietur rex ille gloriosus.

10 Quis hic iste rex, ille gloriosus? Iehouah Sebaoth, is rex est ille gloriosus. Selah.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Dauidis Psalmus. Iehouæ est terra & plenitudo eius, orbis & habitantes in eo:*
2 *Quoniam ipse super maria fundauit eum, super flumina constituit eum.*
3 *Quis ascendet in montem Iehouæ? & quis stabit in loco sancto eius?* Admiratio est in tribus primis versibus, dignationis Dei erga populum Iisrael: & simul insinuatio, non omnes esse Iisraelitas qui dicuntur: nec in montem Domini venire, quicunque corpore illò accedunt. id quod sequētibus versibus plenius edisserit. Videbat iam Dominum certò statuisse, peculiari numine populo Iisraeli adesse, postquam tantis indiciis locum indicauerat vbi sibi templum extrueretur, & vt illud sibi Schlomoh extrueret, tantas opes & copias, tantámque pacem dedisset, tum seruaturum hæc se & aucturum promisisset, de quibus legimus 1. Paralip. 21.22.28.29. Hac ergo Diuinæ bonitatis super populum & domum suam cōsideratione Dauid accensus, cecinit, Iehouæ est terra, &c. hoc est, Omnis terra & quicquid ea continet, vniuersus orbis, & quicunque in illo homines viuunt, Iehouæ sunt, qui ex nihilo omnia condidit, mirificéque seruat: quandoquidem tanta terræ moles aquis nititur, nec tamen pro naturæ suæ ratione mergitur. Quum itaque cuncti mortales eius figmentum sint, non solus Iisrael, quàm stupenda est eius erga nos tanta dignatio, vt nos peculiariter in suum populum, inque medio nostri sedem sibi delegerit? Sed ô Deus, vt non sunt Iisraelitæ quicunque hoc nomine gloriantur: & non perueniunt in montem tuum, quicunque huc corpore commeāt. *Quis in montem Dei ascendet,* neque enim Iisraelitam facit vel à sanctis progenitum esse parentibus, vel Iisraelitis in loco sancto associari. Quis ergo verè ascendet in montem Iehouæ illum cælestem? quis consistet in loco verè sancto, & ex numine eius augusto, vbi abest omnis vt peccati, ita & miseriæ contaminatio: adest verò cum solida iustitia, tum plena fœlicitas, iustum Diuinitatis consortium? In hunc siquidem montem venient quicunque veri Iudæi sunt, & corda habent circuncisa. Nam mons Moriah, in quem circuncisi carne erant aduenturi, erat vmbra quædam montis verè Dei, & loci verè Sācti, in quem nemo nisi fide, qua se Deo prorsus cōcredat, peruenit. Hac qui præditi sunt, montis huius inquilini sunt, germaníque loci sancti ciues, vbicunque corpore agant. In his enim verè Deus præsēs est, viuit, & agit. Vnde sēsus tertii versus est, Quū vniuersi mortales Domini sint, peculiariter autem Iisraelitæ, scio tamen non solùm non vniuersos mortales, sed neque Iisraelitas, in monte eius locum habituros. Quibus ergo verè id dabitur, vt in montem Domini ascendant, & in loco Sancto eius habitent? In versu secundo obseruandum paradoxon, quo insigniter Dei potentia prædicatur. *Miraculum terræ fundatæ in aquis.* Ædificaturi homines, operam dant vt fundamenta ponant in loco solido & immoto: contrà autem Dominus tantam orbis machinam superstruxit mari & fluminibus. *flumina* addidit, quòd cuncta è terra flumina ebulliant. Hoc miraculum pluribus canit Psalmus 104. & admodum eleganter Iiob 38. a. 4: sic enim inducit sibi Deum loquutum, Vbi eras, quum fundarem terram? eloquere, si quidem est tibi tāta intelligētia. Quis posuit mensuras eius, si quidem nosti? aut quis extendit super eam regulam? In quo sunt fixæ bases eius? aut quis vidit lapidem anguli eius? & reliqua. Si verò daretur, vel huic vni Diuinæ potentiæ miraculo planè fidem habere, & ipsum digne considerare, quantus quæso esset apud nos Dei timor & obseruantia, quantum pietatis studium? Quis enim nō summopere suspiciat colátque eum, in cuius planè manu sese cōtineri certò sciat? Qua est reuerentia, qua authoritate iis qui naui feruntur, gubernator, qui tamen illos perdere non potest, nisi vnà pereat & ipse? Iam Deus nullo suo damno demergere aquis orbem potest, quem aquis insidentem vnus sustentat. Sed quid hoc solum Diuinæ potētiæ miraculum perpendimus, tametsi vnum ritè perpensum omnino pietatem absolueret? Illico deflueremus in pugnantissima elementa quibus compacti sumus: momento euanesceret spiritus quo viuimus: nutu inciderent, & præfocarent supernè imminentes aquæ, nisi seruaret Deus: & quis numeret quot rationibus eius omnipotentiam experiamur? Adhuc tantus est carnis nostræ stupor, vt quemlibet personatum vermiculum, aliqua hominum opinione inflatum, plusquam Deum, fictorem, conseruatorem, vitæ necisque Dominum miremur, suspiciamus, metuamus.

4 *Mundus manibus & purus corde, qui non assumit ad vanitatem animam meam, & non iurauit ad fraudem:*

5 *Auferet beneficium à Iehouah, & iustitiam à Deo salutis suæ.*

6 *Ista natio inquirentium eum, requirentium faciem tuam Iaacob. Selah.* Ad interrogationem versus tertii habent hi tres responsionem. Primus, hominem corde, ore, & factis integrum describit. Nam purum manibus eum dicit, qui innocens factis, & in actionibus suis sit absque labe prauitatis. Mundum verò corde, qui etiam nullum admittat in animum peruersum consilium aut affectum. Oris veritatem sequentibus exprimit, *Non assumit ad vanitatem animam suam.* Varia hîc lectio est. Nã quædam exemplaria habent נפשי, quædam נפשו, sed punctatum cum hirik, vt appareat ו pro י positum esse. Hinc Rabi Schlomoh, Abraham Ezra, & D. Kimhi in hac versus huius particula Deũ loqui intelligũt, & assumere animam Dei idem esse aiunt, atque iurare per animam Dei, vt נפשי vel נפשו hîc accipiatur sicut in illo Decalogi לא תשא את שם יהוה, quod verti solet, Ne assumas nomen Iehouæ Dei tui in vanum. Idem autem est quod, Nihil falsi per nomen Iehouæ affirmes, Exodi 20.b.7. Adducunt præterea illud Iirmeiah 51.b.14, & Amos 6.b.8, Et iurauit Iehouah בנפשו, id est per animam suam, hoc est per seipsum. Hic sensus cum phrasi Scripturæ satis conuenit: quæ vbique sanè inter prima innocentiæ officia ponit, non iurare falsum, vel in fraudem: tum geminationis schema, quo idem sensus variatis verbis repetitur, vbique vsurpatur. Nemo verò putet vulgarem virtutem esse, nihil per Dei nomen, vel animam, hoc est per Deum ipsum, aut nominis eius inuocationem, falsum affirmare. Nec enim ea quisquam valebit, nisi Dei numen vbique verè præsens, & omnium iudicem agnouerit: id quod solis verè credentibus datum est. Quare etiam hoc præceptum statim post duo quæ fidem in Deum præcipiunt, positum est. Primùm enim omnium in salute nostra est, credere vnum Iehouah Deum nostrum, à quo vt Patres liberationem ex AEgypto, & quæcunque eis secunda obuenerunt, ita omnes omnia bona percipimus: id quod primo ex decem verbis docetur, eo videlicet, Ego Iehouah sum Deus tuus, qui eduxi te è terra AEgypti. Et proximum, Nullum factitium numen Deo vero coniungere: id quod humana vecordia semper solet, aut certè verum Deum commentitiis ceremoniis colere, quibus ipsis sic fidere homines solẽt vt à Dei bonitate non purè pendeant, & eiusmodi ceremoniis ferè quærãt iram Dei, quam deprauatè viuendo mereri se sentiũt, placare: quæ maior omni cogitatione, Dei contumelia est. Tum enim solida fides est, quum per omnia Deo nitimur, & eo solo, nihil prorsus fiduciæ in creaturas deriuantes. Ex hac deinde tertium illud, quod tertio præcepto traditum est nascitur, vt fallere numen Dei, quem verum, vbique præsentem, & omnium iudicem adoramus, in animum inducere nunquam sustineamus. Inditum siquidem natura hominibus est, vt in iis quæ humanam conscientiam subterfugiunt, Deum testem & iudicem inuocemus. Hic ergo qui omnem à se fallaciam remouet, id de Deo sentit quod oportet: & dum per eius nomen iurat, idẽ ore confitetur. Inde Scriptura Sanctis, & maximè Christianis iurare per nomẽ Iehouæ, proprium facit: & Theologi idem non immeritò præcipui cultus Dei, quem latriam vocant, portionem fecerunt. Vt igitur in vero per Dei nomen iuramento synceræ fidei professio, & quædam Diuinæ gloriæ confessio est, & ea quidem quæ solet esse omnium communis, & cumprimis exprompta: ita ex eo Sanctis commendantur quæcunque ore ad Dei gloriam proferri possunt. Nã qui Decalogi, ac etiam alia Dei præcepta ritè considerarit, is videbit Deum solere aliquam, & ferè vulgo notiorem partem officii alicuius exprimere, & ex eo tum reliqua piæ menti intelligenda offerre. Quanquam id semper quod Scriptura exprimit, eiusmodi sit, vt qui illud verè assequatur, huic reliquæ eius vel virtutis, vel officii partes abesse non possint. In primo dicto videtur Dominus vnum hoc exigere, vt se populus eum agnosceret qui eduxisset ipsum ex AEgypto. At non erat hoc vnum Deus: fictorem ac per omnia moderatorẽ quoque agnoscere eum oportuit. Verùm qui persuasus erat, Iehouam sola sua virtute Iisraelem tantis portentis è terra AEgypti eduxisse, is certò simul Iehouã Deum, hoc est rerum omnium cõditorem & Dominum habuit. Sic qui nullum præter vnum Iehouã numen recipit, & nullum Iehouæ idolum admittit ita vt istuc Deus exigit, nempe hac causa, quòd spiritu & veritate vnum Deum adorat, id quod requirit præceptum secundum: hic non solùm factitia numina, & vulgatam illam crassiorémque idololatriam, sed quãlibet etiam superstitionem vitabit. Ita qui indictum sacris ceremoniis diem Sabbathi ex fide sanctificauerit, quod præscribitur præcepto quarto: is nihil sacrarum ceremoniarum non pientissimè obseruabit. Nec aliter habẽt se & cætera quæ ad proximum præcipuè pertinent. Nam sicui datum fuerit, ex fide colere parentes, quem primum Deus magistratum instituit, ei pariter animus erit quemlibet etiam magistratum, ita vt Deus poscit, obseruare. Ita qui ideo quòd Deus vetat, neminem occidere, nemini furari, nemine abuti ad libidinẽ, neminẽ falso premere testimonio in animũ inducit, quæ sexto, septimo, & octauo & nono præceptis cauentur: volet, ei nec animus erit vel verbo proximi siue vitam, siue res, siue castimoniã, siue famã lædere: idque ideo, quia accensus Spiritu, proximũ verè amabit: atque ideo & vitam & facultates, & corporis sanctimoniam, & nomen salua esse ex animo cu-

Ordo & explicatio præceptorum Decalogi.

piet,& vt salua sint,quicquid poterit conferet. Ad eundem modum,quem sic imbuerit Diuina vis, quæ credentes tenet formátque,vt nulla iam animum subeat cupiditas rerum quæ proximus possidet, quod decimo præcepto præscribitur: hic certè perfecto amore proximi præditus, nihil aliud quàm quæ saluti proximo sint quæret, Legémque eo penitus implebit. Ad eundem modum & aliis in locis Scriptura synecdoche vti solet,vt per expressam aliquam officii partem,reliquas significet:quæ nimirum abesse nequeunt vbi illa quam Scriptura nominatim præcipit,obtinuerit. Sic iam in præsenti,vbi animus defuerit iuramento fallendi proximũ,eiuscemodi veritatis studium aderit,eáque proximi dilectio, vt nullo prorsus verbulo lædere proximũ sustineas. Quemadmodum ergo simplicius est,hic נשא נפש, per iurare per animã, hoc est assumere animam in iuramentum,interpretari ad hunc modum præsentem particulã cum Ebræis malo. At siquis, quòd scriptum sit נפשו animam eius vel suam legere malit,sensus erit authore Kimhi, Non iurabit falsum per animam suam,vt intelligas tam verum, vt nõ solùm non per Dei animam, sed ne per suam quidem peieret. Huic sensui consentire videtur Chaldæus : habet enim, Qui non iurat falsò ad obstringendam animã suam. D. Hieronymus habet,Non exaltauit frustra animã suam. נשא enim exaltare significat. Sed שוא vanitatẽ & mentiendi leuitatem significat,non frustra. Græcus tamen שוא ita vt Hieronymus accepit,ὃς οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ ματαίῳ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ,id est,Qui non accepit in vano animã suam. Ebræi,vt dixi,pro se habent phrasim Scripturæ,quare malim eos sequi. Quanquam siquis verbis potius,quàm vsui verborum in Scripturis celebri inhærere velit,possit hũc locum etiam sic accipere,Qui animã suam nõ extulerit ad vanitatem:id est vt vana cum proximo suo loquatur in animum nunquã induxerit,& in fraudem nunquã iurauerit. Quanquam autem varia sint oris peccata, falsitatis tamen & fraudis tantùm meminit, eo quòd nihil possit aliorum adesse,si hoc vere desit. Nam tum demum planè deerit, quũ linguam moderabitur proximi dilectio,totius Legis perfectrix. Ea vbi obtinet,efficit vt nihil penitus homo loqui sustineat quod nõ sit saluti proximo. Proinde si fallendi deerit animus, aderit dilectio: ea cauere tum faciet non solùm vanitatis & doli,sed quoscunque sermones nullam bonam frugem proximo adferentes. Caput igitur peruersi oris præscindit, dum eum requirit qui nolit fallere. In eo ergo quod canit, qui ad vanitatem animum suum non extulerit, si hunc sensum probes, Vates simplicem fallaciam & verborum vanitatem intelligit. eo autem quod adiecit, Et in fraudem non iurauerit:cum iuramento obtrusa notata erit: eritque, vt in versu primo Psalmi primi, incrementum, sed inuerso ordine. plus siquidem est iuramẽto fallere,quàm simpliciter. Nos diceremus, qui falsò non iurauerit, imò nec iniuratus vana dixerit. Verùm ratio incrementi huiusce patebit, si sic efficias, Qui nihil vani proximo fuerit loquutus, multo minus falsò iurauerit. Vtcunque verò hæc habeant, id satis liquet, quòd responsionis ad versum 3, summa, quam his tribus cõprehendit, hæc sit, Qui innocens factis,corde purus,omnis praui affectus expers, ore verus,hoc est per omnia ad Legem Dei formatus fuerit,ille in montem Dei verè ascendet,& in loco sancto, in vera filiorũ Dei Ecclesia versabitur: hoc est vt canit versus quintus,Percipiet ab Iehouah beneficia, iustitiæq; eius donis fruetur. De ברכה, quam benedictionem vulgò vertunt, dixi in versum 4, Psalmi 21. De iustitia autem Dei,id est bonitate qua suos refingit,deducit,saluos reddit,& verè iustum,hoc est omni virtute absolutum sese illi præstat, dixi nonnihil in versu 9, Psalmi 5: & in versu vltimo Psalmi 22. His vtique soli ii fruuntur qui ea iustitia præditi sunt quã poscit versu 4. Neque enim alia hominis salus & fœlicitas est, quàm esse vitæ inculpatæ, Legique Dei per omnia respondentis. Neque aliis denique Iehouah verè Deus & Seruator est, solique qui huiusmodi sunt, verè eius populus (id quod canit versu 6) existunt. Hæc est natio inquirens eum,id est eorum qui ipsius studio tenentur,qui colendi eius sunt soliciti,qui faciẽ eius inquirunt,hoc est anxiè quærũt vt ei placeant. Atque ii demum verè Iaacob & Iisrael vocantur. Selah adiectum,monet vt idipsum probè perpendamus: solos nempe Dei obseruãtes,serióque studiosos,veros filios Iaacob, verum Dei populum haberi,neque alios in montem Dei peruenire, quocunque corpore accedant. Nomine Iaacob totũ Dei populũ significari,testatur versus vlt. Psal. 14. & vers. 2. Psalmi 20: & Iescha. 44. a. 1, aliáque loca quamplurima. Cæterùm montis Dei incolas,nonnisi sanctos corde,ore,factis fore: quia soli hi benedictione & saluatrice iustitia Dei fruuntur, vt soli natio, familiáque Dei studiosa,verúsque Iaacob existũt. Id inquam obseruent cum Iudæis de carne & sanguine frustra gloriantes,& ii qui Christi esse se iactant,quũ tamen nihil penitus Christi in vita sua præ se ferant. Illis Christus dixit,filios esse diaboli, cuius nimirũ opera facerent: his dicturum se prædixit,Amen dico vobis,nunquam noui vos,etiam quũ in nomine eius prophetauerint,dæmonia eiecerint,& virtutes multas fecerint, nec solùm ceremoniis initiati fuerint. Hinc & Hieronymus, Non sunt Sanctorum filii,qui tenent loca Sanctorum,sed qui exercent opera eorum. Et Gregorius,Non loca vel ordines Creatori nostro nos proximos faciunt,sed nos aut merita bona ei coniungunt,aut mala disiungunt. De his plura in Psal. 15.

7 *Attollite ô portæ capita uestra, & attollimini fores æternæ. & ingredietur rex gloriæ.*
8 *Quis iste rex gloriæ? Iehouah ualidus & heros, Iehouah heros belli.*
9 *Attollite ô portæ capita uestra, & attollimini fores æternæ, & ingredietur rex gloriæ.*
10 *Quis iste rex gloriæ? Iehouah Sebaoth, hic rex gloriæ Selah.* His versibus hortatur ad extructionē

templi:& per prosopopœiam ipsum templum,& nomine portarum & foriū, vsus synecdoche, appellat. Ita Psalmo 9, versu 15, per portas Sion idem significauit, O portæ, inquit, templi, attollite capita vestra: id est extruimini. ô fores attollimini, id est exurgite, vt inferatur per vos Arca fœderis. Sempiternas vocat, quòd intra templum Arca iam fixa permāsura erat, non vt antea, de loco in locum transferenda: id quod Dominus Dauidi, 2. Schmu. 7. b. 10, promisisse legitur. Antea nanque in deserto sæpius locū mutauerat, postea è deserto in Gilgal, è Gilgal in Schiloh, inde in terram Philistiim, ex ea in Bethschemesch, inde Kiriathiarim, ex hac in domum Obed-ædoms inde in ciuitatem Dauid, vt ex hac in templū delata fuerat. In templo autem, vsque ad excidium vrbis perstitit. Vnde & Schlomoh dicebat, AEdificans ædificaui domum in qua permanetes, locum vbi habitares עולמים, id est per sæcula, 1. Regū. 8. b. 13. Causam cur deberet cupidè hæc Dei domus extrui, adiunxit, Ingredietur rex: quo sic Arcam vocauit, eo quòd Dominus promisisset se inter Cherubim habitare, hoc est preces orantiū audire, & ad optata respōdere. Hinc & Iehosuah 3. c. 11, eadem vocatur Dominus vniuersæ terræ: & 2. Schm. 6. a. 2, de ea scribitur, Cuius nomen vocatur nomen Iehouæ Sebaoth habitantis inter Cherubim super eā. Et Num. 10. d. 35, legimus, quum Arca proficiscebatur, dixisse Moscheh, Exurge ô Iehouah, & disiiciātur hostes tui, fugentur abs te osores tui. Et quum reponeretur, dicebat, Reuertere ô Iehouah ad myriades milliū Iisrael. Vt illic ergo Moscheh, quū Arca attollebatur & reponebatur, eam nomine Domini alloquutus est: ita hîc Dauid, quū inferendam templo dicere vellet, vt plenius Dei beneficium exprimeret, dixit ipsum Dominum illud ingressurū. Erat siquidem Dominus pollicitus populo, dignationis suæ præsentiam peculiariter ab illa se exhibiturum. Hanc verò Dei præsentiam quo Psaltes magis explicaret, subiunxit velut portarū interrogationem, Quis est iste rex, ille gloriosus: hoc est Diuina maiestate verendus? huicque respōdet, Iehouah præualidus, potēs, & fortis heros, Iehoua heros bellator. Quod bis dixit Iehouah, &c. flagrantē pietate, & Diuinæ super Iisraelē bonitatis admiratione animū indicat. Probè siquidē agnoscebat quanta esset Dei in populū Iaacob dignatio, qui tāta eum sui præsentia dignaretur. De qua & Moscheh dicebat Deut. 4. a. 7, Quæ gens tā præstās, cui ita dii sui adsint, vti adest nobis Iehouah Deus noster, quandocunque eū inuocamus? Eo autē quòd potentem, virtutéque insignem bellica laudauit, refricare voluit memoriam tam multorum & insignium Diuinæ virtutis miraculorū, quibus Deus hostes Iisraelis deiecit ac perdidit, bonísque illorum ipsum frui dedit, tandémque deuictis cunctis hostibus, & finitimis vndique illi subiectis, celsiorem vniuersis regnis effecerat. Videtúrque significare voluisse simile aliquid illi quod principibus populi dicebat, quū præciperet vt Schlomoh filium suum ad ædificandū domum nomini Iehouæ adiuuarent, Nunquid, dicebat, vobiscum est Iehouah Deus vester, & quietem dedit vobis circunquaque? Nam tradidit in manum meā inhabitatores terræ, & subiecta est terra Iehouæ & populo eius. Nunc huc incumbite cordibus & animis vestris, vt Iehouæ Deo vestro impendiò studeatis: & excitate vos, vt sacrarium Iehouæ Deo extruatis, cui inferatur Arca fœderis Iehouæ, & vasa sancta Dei, quæque sit domus extructa nomini Iehouæ. Hæc 1. Parali. 22. d. 18. Repetitio verò versus 7, testatur quantopere animus eius studio domus Dei ædificandæ flagrarit. Id qood Sacra historia à capite 21, vsque ad finē 1. Paralip. fusè & clarè describit. Nā memorat vt immensam materiam cum ipse Domino sanctificatam præpararit, tum principes quoque, vt & ipsi plurima conferrent, inuitarit. Ferri, chalybis, & æris tantùm congesserat, vt ponderis ratio iniri non posset. Cedros quoque absque numero, auri talenta centum millia, & argēti mille millia talentorum, 1. Parali. 22. c. 14. Præterea gemmas omne genus plurimas: & ex selecto auro Ophir, talenta insuper ter mille, argenti defæcati millia septem ad integendos parietes, præ nimio studio exædificandæ & exornandæ domus Dei obtulerat. Quæ verò principes obtulerunt ab ipso prouocati, erant auri talentorū quinquaginta millia, & drachmarū centena millia. Argēti verò talenta millena millia, præter ingētem copiam ferri, æris, vel chalybis. Non autem sola materia quam præparauit, quantum arderet desiderio extruendi domū Domino, palàm fecit, verùm & ex delectu atque numero opificum, operisque curatorum. Nam ex solis Leuitis delegit millia vigintiquatuor, quos operi domus Iehouæ præfecit. Lapicidarum verò & fabrorum lignariorum immensus numerus erat, 1. Parali. 22. a. 7, & 23. a. 3. Postremò & in eo animi sui studium testatus est, quòd quum domus, tum omnium vasorum quæ illi paranda erant, formam, modū, & pondus, vt à Domino acceperat, filio diligentissimè tradidit: atque persanctè cum principes, tum populum vniuersum obtestatus est vt filio ad tantum opus optima fide adessent, 1. Paralipom. 22. d. 17, & 28. a. 1. Ex hoc itaque tanto studio, tantóque ardore domus nomini Dei extruendæ, secundò portas per prosopo-

Quare portæ dictæ sempiternæ.

Templi ædificādi sumptus.

pœiam, vt capita sua extollerēt, hoc est exædificatæ assurgerent, & sedula substructione in altum subducerentur, in quibus iam perpetuò esset Deus habitaturus, nō vt antea locum identidem mutaturus, hortatus est. In repetitione responsionis omisit *fortis, & virtute bellica insignis*, & dixit pro eo *Sebaoth*: eo snbindicauit, iam debellatum esse, & pacem populo cōtigisse, iuxta id quod Dominum sibi dixisse de filio suo narrabar, 1. Paralip. 22.b.9. En (dixerat Dominus) filius nascetur tibi, is erit vir quietus, quietem ei dabo ab hostibus suis circūquaque. Schlomoh nanque, id est pacificus erit nomen eius, pacem & tranquillitatem dabo Iisrael dum regnabit. Iste extruet domum nomini meo, &c. Hactenus iuxta historiam & literam (vt dicitur) versus istos exposui. Vt autem etiam hoc ipso Psalmo Psaltes non agnoscit Iisraelem & populum Dei, nisi qui spiritu sit, & id se esse vitæ innocentia declaret: ita satis liquet, in studio domus terrenæ nequaquā illud spectasse quod breui adeò interiit, quódque neminem pium reddere potuit. hoc potius considerauit, cultu Dei etiam externo sartotecto, & iuxta verbum Domini instituto, fidem, timorem & obseruantiā Dei in populo obtinere. Nam simulatque fides & obseruantia Dei in populo labascit, & externa ista negliguntur. neque ab vllo vnquam hæc ritè curata sunt, cuius animum non simul syncera Dei religio occuparit. Exemplo sunt Dauid, Hizkiiah, Ioschia, & Schlomoh ipse, quandiu in fidei synceritate perstitit. Idem luculēter verò probat & Propheta Maleachi. Quin & in Corinthiis exemplum eiusdem Paulus memorat. Dum hi enim in vera dilectione tepescerent, Cœnam quoque Domini negligentius celebrabant. Multi sunt & impii in ceremoniis: at nequaquam in iis quas præscripsit Deus, sed quas inuenit superstitio & carnis cupiditas. Exemplo sunt Achas & Manassch. Dum itaque tempus esset vt externum præsentiæ suæ symbolum Deus haberet in populo Arcam fœderis, vellētque ad illam populum subinde colligi, & inibi sui religione imbui: dabat operam pius rex vt symbolum esset quàm augustissimum, quo inde & interior Dei cultus incrementa acciperet. Quo nanque verbum Dei audiendi maius in populo studium vigebat, eo nimirum spirituale Dei ædificium, quod ipsorū animi erant, perficiebatur. Non minus vtique Schlomone filio suo nouit, ne cælis quidem Deum posse comprehendi, nullúmque illi sanctis mentibus gratius templum haberi. Id templi autem vt fide constat, & hæc è verbo Dei nascitur, eodémque alitur, ita iis quas Dominus dederat ceremoniis, eáque loci, quam Dominus requirebat, reuerentia, accendere in populo verbi studium quærebat. Neque enim alius quanlibet sanctarum ceremoniarum vsus esse potest, quàm vt verbi Dei reuerentiam seruent, & augeant, quæque illo docentur, animo penitus insidere faciāt. Spiritus siquidem Christi vnus est, qui veritatem cordibus persuadet, fidéque sanctificat, & bonorum operum fœcunda reddit. Summa Legis est, atque adeò totius salutis, Deum ex toto corde diligere: quæ dilectio vitam ad voluntatem eius totā format. quare quæ huc nihil conferunt, & ad promouenda hæc nullū momentum habent, aliena debent esse ab vsu Ecclesiæ Christi. Videant iam Ecclesiarū proceres, in quem vsum plerasque ceremonias, & templorum pompam adhibeant. Nihil damno ex Spiritu Dei institutum: sed moneo, vt quæ huiusmodi sint, probè agnoscantur, & ita vt ab illo instituta sunt adhibeantur. Certè si Lex tota & Prophetæ in eo pendent, Diliges Deum ex toto corde, &c. quicquid in hoc nō pendet, à Lege Prophetísque alienum sit necesse est, eóque nec bonū, quando bona omnia in his doceantur, vt Paulus scribit 2. Timoth. 3.

Neglecta vera pietate, & ceremoniæ posthabentur.

Mala. 1.b.6.

1 Cor. 11.d.20.

Vsus ceremoniarum ad commendandū verbum.

Matth. 22.d.40.

DISPVTATIO, AN CHRISTIANO LICEAT IVRARE.

Quia hìc à ciue regni Dei, falsum tantùm iurare alienum esse docetur: & quidam putant, ne verum quidem iurare esse Christianorum: nonnihil de hac re dicēdum. Ii qui omnem iurisiurandi vsum Christianis prohibitum existimant, eo præcipuè nituntur quod Matthæi 5.f.34, legimus Seruatorem dixisse, Vobis autem dico ne omnino iuretis. Sed isti verba Christi haudquaquam rectè intelligunt. Neque enim voluit eo capite Seruator quicquā vetare quod antè Pater præceperat. neque enim venerat (vt de se initio horū præceptorū ipse testatus est) solutum Legem: neque etiam vt illi aliquid adiiceret, nam erat perfecta. Lege siquidem, dilectionē Dei ex toto corde, &c. mandante, nihil prorsus sancti præcepti fingi potest quod adiici queat. Quid nanque boni ei desit qui hanc Dei dilectionem sit consequutus? Vel ergo ex eo quod ibidem legimus Dominum dixisse, Dictum est antiquis, Diliges amicū tuum, & odio habebis inimicū tuum: & quòd iuramenta memorat per templum, per cælum, per caput propriū: liquere satis poterat, sua hoc loco Christum dogmata, non Patris præceptis, quæ nec refigi, nec augeri, vel perfici poterant, sed Pharisæorum deprauationibus, falsisque interpretationibus opposuisse. Hi soliti erant (quod etiamnum Iudæi sequuntur, vt in libris δευτερώσεων atque Thalmudicis videre licet) quū quid præceptum legerent, diuersum ab eo, vetitū affirmare: & cōtrà siquid in Scriptura vetitum sit, diuersum, permissum affirmare, Sic quum præceptum sit amicum diligere: collegerunt permissum esse vt inimicum quis odio habeat. Ita quū per nomen Dei non falsò solū se & temerè iurare Scriptura prohibeat, intulerūt illi, siquis iuret per alia, vt cælum, terram, Ierusalem, caput propriū, aut quid aliud,

Christianos decere iusiurandi.

Iudæi Legem inuertere soliti.

siue falsò, siue temerè id faciat, nihil, aut perparũ referre. Ad quid alioqui Dominus horum nominatim meminit? Satis quoque liquet iusiurãdum haudquaquam per hæc, sed per nomen Dei Iudæis fieri solitum fuisse. Hinc satis cõstat, hoc loco Seruatorem nequaquam iurisiurãdi vsum voluisse dãnare, sed quòd temerè adeò homines iurare solent, quũ ea inter illos obtinere grauitas debeat, vt præter aio & nego, nihil sermoni affirmandi vel negandi causa adiicerent. Nam quicquid præterea adiicitur, è malo proficiscatur oportet, vel leuitatis dicentis, vel differentiæ audientis. Sed dum vtrunque malum plurimos tenet, & refert sæpe rei alicuius fidẽ facere: hinc iusiurandum non solùm à Deo permissum, sed & præceptum est, dum eo potest controuersia finiri, & salutaris veritas persuaderi. In hunc vsum & Deus ipse & Sancti semper iurarũt. Hinc & Seruator suum Amen amen toties adhibuit: & Paulus persanctè subinde, Deum & Spiritum sanctum in testimonium inuocauit, vt Roma. 9. a. 1, 2. Thessal. 2. a. 1, & aliis locis nõ paucis. Hoc animo, & hac causa iurare, adeò impium non est, vt de Christianis peculiariter prædictum sit, iuraturos per nomen Dei, quod Iesch. 65. c. 16, Ierem. 4. a. 2, Psal. 63. c. 12, & locis aliis multis legimus. Proinde quoad fieri potest, ea fides sit inter Sanctos, vt omnis eorum sermo sit, Est est, Non non: nec quisquam vel temerè quicquam præterea adiiciat, vel propter fidei inopiam adiici requirat. Siquis autem eo malo laboret vt iniurato credere non sustineat, referat autem & salutis illius, & gloriæ Dei, vt quod illi proponis, credat, si tum fidem ei facere possis iuramento, piè & religiosè feceris si id adhi-

QVæ iuramenta Christus prohibuerit.

bueris: neque aduersaberis dicto Christi, qui nequaquam talem iuramentorũ vsum, sed temerarium, sed falsum prohibuit. vnde & familiaris colloquii præcipuè meminit, dicens, Sermo vester sit, Est est, &c. Nam quî vetuisset quod Deus præcepit Deuter. 6. b. 13: & proprium Christianis fore prædixit, tum ipsi Apostoli sibi permiserunt? Dabit ergo operam verus Christi discipulus, & ita veritati studebit, adeóque sacrã rem sermonem habebit, vt quàm simplicissimè omnia loquatur, & mereatur iniurato quoque sibi fidem haberi, neque temerè cuiquam iuramentũ etiam quoduis offerat. At siquando vsuvenit vt iuramento fidem vtilem proximo facere possit, non dubitabit se Deum glorificare quũ per nomen eius testabitur quod verum sit. Declarabit enim se agnoscere, Deum cordis sui inspectorẽ esse, & iudicem. Sunt quos inanis religio, nedicam superstitio tenet, juramenta adhibendi pollicitationibus, eo quòd nõ sit in manu hominis præstare quod promiserit. Non enim animaduertunt, nomine Dei inuocato, nõ testari nos id quod recipimus, repræstituros, sed præstare velle, déque volũtate animi, non re, iuramentum facere. Vt igitur velle debemus quod Deo gratum scimus, & proximo quũ eius intersit, promittere: ita idem iureiurando, vt quod in rem sit proximi confirmare nos addecet. At si deprehenderimus rem promissam, & quidem iureiurando, non facere ad gloriam Dei, vt credebatur quũ iuramentum fieret: quemadmodum in omni promissione quæ homini fit, Dei voluntas iure excipitur, nec quicquam illi aduersum à Sanctis iuratur: omittetur id quicquid sit quod aduersari gloriæ Dei agnoscetur, inuiolata tamen iurisiurandi fide. De his suprà quædam in Psal. 15. Sed quid opus verbis? Si ideo nihil iurandum, eo quòd fieri possit vt quod homo iurauit aut nequeat, aut non debeat perficere: neque simpliciter quicquam promittere licebit: nulla enim ratione licet fallere. At in rebus vitæ huius persæpe fit illicitum quod fuerat licitum, & impossibile quod erat possibile. Verùm quis non videat, homines siue simpliciter, siue iurati quippiam polliceantur, de præsenti tantùm animi sui voluntate, non de facto, quod in manu solius Dei est, testari: & neque de illa, nisi quatenus iustam intelligunt? Vtinam verò tantum esset ista mouentibus veritatis studium, quantus est feruor contentionis: & minimè opus foret de re tam perspicua tot verba prodigere. Sed sic exerceri conuenit Ecclesiam Christi.

PSALMVS XXV, in genere misto, [illegible].

ARGVM. *Precatio est sancti, & peccatis & inimicorum improbitate pressi. Orat ergo Dominum, ut peccatis se liberet, uias suas doceat, hostiúmque furori eripiat, idque propter suam bonitatem, qua solet seruare sibi fidentes, & ne peccatores quidem deserere, si eius timore ac spe adhuc teneantur, quod utrunque de se profitetur. In fine annectit precatiunculam pro toto populo Dei.*

PARAPH. 1 א DAuidis. Ad te animum meum, ô Iehouah, attollo.
2 ב Deus mi te nitor, ne pudefiam: ne lætentur de me inimici mei.
3 ג Ne pudefiant quicunque à te pependerint: pudefiãt qui iniuria lacessunt immeritos.
4 ד Vias tuas notas mihi fac, ô Iehouah: assuefac me semitis tuis.
5 ה Deduc me, vt iuxta tuã veritatem gradiar: institue me, nam tu Deus seruator meus es, à te pendeo perpetuó.

6 ז Memor sis misericordiæ tuæ ô Iehouah, & benignitatis tuæ: quandoquidem his præstas ab initio.

7 ח Peccatorum adolescentiæ meæ, ac etiam scelerum meorum ne sis memor: memor autē mei sis iuxta benignitatē tuam, propter bonitatem tuã ô Iehouah.

8 ט Iehouah bonus & æquus est, propterea docebit peccatores viam.

9 י Rectè & ordine faciet ingredi mansuetos, docebit mansuetos viam suam.

10 כ Cunctæ semitæ Iehouæ benignitas sunt & fides, iis qui fœdus & testimonia eius obseruant.

11 ל Propter nomen tuum ô Iehouah, remitte mihi iniquitatem meam: multa enim est.

12 מ Quis verò ille vir qui timet Iehouam? docebit eum viam selectam.

13 נ Animus eius bonis fruetur, & posteri eius terram hæreditariò possidebunt.

14 ס Arcanum Iehouæ timentibus ipsum: fœdus suum illis notum faciet.

15 ע Oculi mei perpetuò ad Iehouam: ipse enim educit è reti pedes meos.

16 פ Respice in me, & miserere mei: nam vnicus & adflictus sum.

17 צ AEgritudo cordis mei latissimè patet, ab angustia mea educ me.

18 ר Aspice adflictionem & molestiam meam, condona omnia peccata mea.

19 ר Aspice inimicos meos: nam multi sunt, & odio furente persequuntur me.

20 ש Custodi animam meam, & libera me, ne pudefiam: quãdoquidem in te præsidium meum posui.

21 ת Ipsa synceritas & recti studium tueantur me: nam à te pendeo.

22 פ Redime ô Deus Israelem ab omnibus aduersis eius.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

D*Auidis.* *Ad te ô Iehouah animam meam attollo.*

1 *Deus meus te nitor, ne pudefiam, ne lætentur de me inimici mei.*

2 3 *Etiam omnes expectantes te non pudefient, pudefient inuriãtes immeritò.* Nihil inest huic Psalmo magnopere explicandum, adeò perspicuè omnia scripta sunt: at nihil in eo non altissimis cogitationibus dignum perpendi. Hic primus Psalmus est eorum, quorũ versus à literis iuxta ordinem Aleph, Beth, incipiunt. Desunt tamen Beth, Vau, atque Kuph, & incipiunt duo versus in Aleph, totidémque in Res. Quanquam à Beth incipiat statim altera dictio versus secundi, vt tertia quinti à Vau, à Peh initium habet versus vltimus. Causam huius instituti certam, ne Ebræi quidem reddere possunt. Apparet vulgatam rationem carminis fuisse: etsi perpauci Psalmi, nempe præter hunc quatuor, vt trigesimus quartus, centesimus vndecimus, centesimus duodecimus, & centesimus decimusnonus, hoc carminis genere cõstent, iidémque non pari ratione. Sed ad enarrationem Psalmi. *Ad te animam meam, &c.*. Quando enim nec vir bonus, nedum Deus deserere possit in se confidentes, fiduciæ in Deum, vti in omnibus precationibus Sanctorum videre est, primùm meminit, *Ad te* (inquit) *animam meam attollo*, id est ad te vnum suspicio, vel tibi animam meã offero, & dico. vtrunque siquidē valet verbum נשא, & est seriò Deum inuocantium. in cælos enim vt oculos, ita animum quoque sustollunt, & Deo se totos velut consecrant, & addicunt. *Deus meus es, te solo nitor*, cui me totum contradidi. Hæc omnia Seruator hac vna vocula Pater noster, in sua precatione complexus est. Memorantur autem huiusmodi à precantibus, non vt eorũ Deum admoneant, quem nihil latet, & qui à proposito suo moueri nequit, sed vt dixi in Psal. 20, vt inde sibiipsis spem exorandi quod orant, roborent. Deinde sic est ingenium nostrum, vt cum Deo nonnisi nostro more loqui possimus. Deprecatur pudefieri, sperãs in Deũ, & exultare de malo suo hostes: quod vtrunque Diuinæ quoque gloriæ derogat. Si nanque malorum libidini exponuntur qui à Deo pendent, mali exhilarantur: quúmque hi ideo timentibus Deum infesti sunt, quòd odio habeant Christum & Patrē, obscuratur simul gloria nominis Dei, & offenduntur infirmiores. Versu tertio orat pro omnibus qui cum ipso Deum expectant, hoc est ab ipso omnia expectant, eiúsque velut nutus suspiciunt. Hos opponit לבוגדים, id est qui à Deo deficiunt, & scelerate ac perfide agunt. Nam vt omnium Deum verè colentium eadem vota sunt, eadem studia, quibus scilicet nomen Dei sanctificetur, & regnum eius amplietur, ita feruntur in diuersum consilia & conatus impiorum. Proinde simul orat, expectantes Dominum voti sui fieri compotes, hoc est non pudefie-

Primus Psalmus a literis iuxta ordinē Aleph Beth.

Quæ precando sancti Deo loquuntur, non Dei monendi, sed sese cõfirmandi causa loquuntur.

ri, eo frustratos. בוגדים autem, id est qui à Deo deficiunt, & hinc cum omnibus malitiosè & perperam agunt, etiam nihil lacessiti: sicut pendentes à Deo, agunt cum omnibus ex fide & synceriter. Pudefieri, hoc est spe, conatúque suo frustrari. Chaldæus habet, Contemptores & vanos.

4 *Vias tuas ô Iehouah notas mihi fac, semitas tuas doce me.*

5 *Deduc me in ueritate tua, & doce me: nam tu Deus salutis meæ, te expecto omni die.* Quum quisque ita vt persuasus est sibi conducere, & optimum esse, viuit, rectè ante omnia orat vt se Dominus vias suas doceat, instituti scilicet, vitæque rationem ipsi probatam. quóque magis ostendat, quicquid huius est, donum Dei esse, etiam deduci ac dirigi se orat, nimirum vt in via recta, quam & notam sibi fieri precatur, inoffensè & gnauiter ingrediatur. Verbũ quo hîc Psaltes vtitur הדריכני, R. Schlomoh Gallicè reddit, *addresse moy.* Eodẽ expressit verbũ למד, quod docere verti solet. significat autem sic docere vt adsuefiat simul is qui docetur operi ad quod instituitur. Sic Ierem. 2. e. 24, Onager למד מדבר, id est adsuefact' deserto dicitur, nõ doctus. Sed passim in hac significãtia verbo hoc Scriptura vtitur. *In ueritate tua*, simile est illi Psalmo 5. b. 9, Deduc me ô Iehouah in iustitia tua. Nam & iustitiæ & veritatis vel fidei nomine ea vita significatur qua iustè & fideliter, nempe vt decet, & è re est proximorum, viuitur. Solet verò in Psalmis præcipuè, quanquam & in aliis Diuinæ scripturæ libris, אמת, id est veritas, vel fides, cum חסד, id est benignitate & cõmoditate cõiungi. Etenim qui hominem se profitetur, simul benignè agere cum quibusvis, & quos possit iuuare pollicetur. Si igitur verus sit, & fidem colat, huic suæ professioni, & aliorum de se expectationi studebit satisfacere: eóque ex fide, & quàm benignissimè agere cum quibuslibet, dabit operam. Hæc autem quoniam nemini nisi Dei dono & beneficio contingunt, Dei meritò fides, iustitia, bonitas dicuntur, qua ipse nobis dat, veris, iustis & bonis esse. Nonnunquã autem per hæc ipsa Dei bonitas, qua ipse bonus est, intelligitur, de quo versu nono Psalmi 5, quædã dixi. Vt enim nemo vir bonus habetur cui non sit ante omnia cordi fides, & bonitas, hæ appellationes in Deum (cuius vt incomprehensibilis est bonitas, ita nonnisi ab homine mutuatis nominibus exprimi potest) transferuntur. Nam siue iustitia, siue fides, siue qua alia virtus Dei dicitur, nihil aliud ea est quàm ipsius bonitas, qua & iustè, & fide optima, & benignissimè cum omnibus rebus, maximè autem cum credentibus, ita similis vt Dei nomẽclatura pollicetur, agit. Illa, *Deus Seruator meus, expecto te quotidie*, epitasim affectus habent, & exprimunt substãtiam, radicémque pietatis, nempe pendere à Deo, & omnia cum interna, tum externa à Deo expectare. Hoc ipsissimum semen Dei, propriáque filiorum regni nota est, & ab aliis discrimen. Sæpenumero multis quidem peccatis premitur, eandẽ autem omnia superat & extinguit. Hæc fides est qua iustus viuit & saluatur, ipsáque sphragis, vnctio, & sempiterna Sanctorum consolatio.

6 *Memor sis ô Iehouah, miserationum tuarum, & bonitatum tuarum: nam à sæculo ipsæ.*

7 *Peccata iuuentutis meæ, & scelera mea ne memineris, secundum bonitatem tuam memor mei sis tu, propter bonitatem tuam ô Iehouah.* Sanctis inter orãdum, vt ab hostibus eos Dominus seruet, & vias suas doceat, in quo solida sita fœlicitas est, iure occurrunt ipsorum peccata & scelera. horum ergo simulatque in mentem veniunt, veniam precantur: séque ipsos (non Deũ, etsi ad Deum sermonem dirigant) misericordiæ Dei & benignitatis, ex qua nimirum sola spes veniæ constat, admonent. Hinc ergo & Psaltes hic postquam vias Dei doceri se, & deduci illis orauerat, peccatorũ meminit, eorúmque veniam precatur. Primùm memorat peccata adolescentiæ: in hac enim carnis cupiditas validior adeò hominem raptat, vt perpauci ea ætate gustum aliquem recti iudicii consequi queant, & ferè omnia pro prauis naturæ affectibus gerant. Addit verò & פשעים, id est scelera, ea peccata hoc nomine vocans quæ pleniore iam veri cognitione, & consummatiore Dei contemptu admittuntur. De quo peccati genere dixi in versum vndecimũ Psalmi 5. etenim & in hæc Sancti subinde prolabuntur. Ardet & in illo affectus, Memor sis mei tu, propter bonitatem tuam, ô Iehouah. Et obseruandum vt omnia à Dei bonitate expectet, nihil à suis meritis. Eam fusius prædicat versibus sequentibus.

Inter orandum oc-currunt peccata.

8 *Iehouah bonus & rectus est. propterea instituet peccatores in uia.* Conditionem verè orantis graphicè describit. Solet nanque simulatque mens sedulò Dei bonitatem inuocauerit, in consideratione eius detineri diutius, eáque mirum in modum consolari. Hinc est quòd his versibus canit, *Bonus & æquus est Iehouah, propterea docebit peccatores uiam*, vtique rectam. In quo docet, eius qui verè bonus sit, esse vt alios sui similes reddat: quóque melior est, eo minus auersari peccatores, qui modò admoneri se ferant. בדרך, quod alias vertunt *in uia*, idem est acsi דרך absque ב posuisset: sicut & in illa oratione Prouerb. 8. b. 5, Comedite בלחמי panem meum, quum tamen habeatur, in pane. Elegantia est Linguæ sanctæ sic loqui, vt scribit A. Ezra. Vel si putes ב nõ redũdare, poteris sic interpretari, Docebit eos vt in via recta ritè ingrediantur.

[illegible]

9 *Diriget mansuetos in iudicio, & docebit mansuetos uiam suam.* Ne autem de quibuslibet peccatoribus versus superior intelligeretur, hoc explicat de qualibus peccatoribus illic loquatur, *Diriget* (inquit)

mansuetos in iudicio, hoc est efficiet vt ordine & rectè ingrediantur. Vnde sequitur, *Adsuefaciet mansuetos uiæ suæ*, quod idem est. Hi māsueti, sunt pauperes illi spiritu, quos Dominus beatos, & eorum esse regnum cælorū pronuntiauit: item quibus Euangelium annuntiādum per Ieschaiā Prophetam prædictum est: ii, inquam, quibus sua mala displicēt, & iustitiæ sitim habent, seséque abnegarunt, & cruci subiecerunt. Hi illi peccatores sunt propter quos saluandos Christus venit. De his & in versu 27, Psalmi 22. Hos ergo docet viam suā, hos dirigit in iudicio suo, id est vt recto iudicio viuant, nempe, vt verti, *rectè & ordine*. Nisi quis hoc velit ad iudiciū Dei referre, vt sit sensus, Dirigit eos pro suo iudicio: id est sua æquitate. Sic enim sæpe iudicium in Scripturis accipitur quū Deo tribuitur. Hos denique (vt sequitur) adsuefacit viæ suæ.

10 *Cunctæ semitæ Iehouæ bonitas & ueritas, obseruantibus fœdus eius, & testimonium eius.* Quoniā verò toties iam viæ & semitarum Dei meminit, nunc canit quæ illæ sint. Satis ex superioribus liquet, de his semitis Vatem hîc loqui, quas nobis Deus præscripsit, quibus orauit versu quarto, se adsuefieri: has ergo nunc canit, nihil nisi benignitatem & fidem esse: quod idem valet acsi dixisset, Quicquid præcipit Deus, nihil nisi benignitas & fides est. Nam ea tantùm à nobis requirit quæ nobis saluti sunt, & beatos reddunt. Quare nihil sui in iis quæ nobis præcepit, sed tantùm vt nobiscum benignè & ex fide optima agat, quærit. Id pulchre Moscheh agnouit quum diceret, Deut. 4. b. 8, Et quæ gēs tam inclyta, quæ leges & scita habeat tam iusta, vt est omnis hæc Lex quam vobis tradidi hodie? Quid? præceptis suis Deus & se dat cognoscēdum, & vitam, quæ vt omnibus virtutum numeris absoluta est, ita sola solidè beata. Quæ hac maior possit Dei in nos beneficentia excogitari? Hinc Christus ad se inuitans, quietem animabus pollicitus est, & onus suum leue, iugū commodum dixit. Vt autem nihil nisi Dei immensa bonitas est quicquid nobis præcepit, ita si illis viuamus, & à nobis nihil nisi bonitatem & fidem homines percipiunt. Rectè autem subiectum, *Iis qui fœdus eius & testimonia obseruant, eisque student*. Aliis enim hæc odor mortis sunt, quæ per se & bonis sunt odor vitæ, & excæcant ad æternam perniciem: quæ timentibus lux sunt, illuminās in vitam beatam & perpetem. De hac tam diuersa doctrinæ Dei ratione, dixi pleraque in tractatu de Legibus, adiecto enarrationi primi Psalmi. Porrò fœdus Domini est, vt sicut ipse nos suū populum agnoscit, ita nos eum Deum nostrū agnoscamus & colamus, in præscriptis eius omni studio viuentes. Sic Gene. 17. a. 2, Exod. 24. b. 7, Iehosua 24 d. 16, & Iirme. 31. f. 31, fœderis ratio descripta legitur. Quale enim fœdus inter populum se principis fidei cōmittentem, iussisque eius obedientiam promittentem, & principem principis munus vicissim populo pollicentem, atque in suam fidem illum recipientem percutitur, talis est & fœderis ratio quod icitur Deum inter & Sanctos. Hi toti se illius fidei committunt, victurósque se illius legibus recipiunt: contrà ille promittit, se non humani principis, sed Dei munus præstiturum, hoc est autorem & largitorem omnis boni, seruatorem & beatorem cū corporis, tum animi exhibiturum. Promissa hæc Dei, simul & iussa, testimonia Dei dicuntur, quæ nobis scilicet de eius voluntate testantur. His itaque dum studemus, dum incumbimus, & testimonia & fœdus obseruamus: tum & sentimus atque experimur vt verè nihil nisi bonitas sit & fides quicquid nobis Deus præcipit, quicquid à nobis poscit, hoc est cunctæ eius viæ, in quibus postulat vt gradiamur. Hæc quum ita perpendisset sanctus Dei, & illi prauitatis suæ in mentem veniret, plurimúmque commoueret, non abs re orabat quod sequitur.

Viæ Domini bonitas, quia tantum præcipit quæ sint nobis bona.

Quid fœdus cum Deo.

11 *Propter nomen tuum, ô Iehouah, & propitius sis prauitati meæ, quia multa hæc.* Est siquidem ceu responsio, cogitationi huiusmodi quid obiicienti, Si hoc agnoscis, & scis vias Domini meram esse bonitatem & fidem, sed iis tantùm qui fœdus cum eo ictum obseruāt: cur igitur illas non teris? cur hoc fœdus non obseruas? quî fit vt carni sic fræna laxes? Huiusmodi ergo cogitationi velut accusatus & reus simul peractus (accusant enim & excusant cogitationes cordis, Roma. 2. c. 15) veniam orat, *Propter nomen tuum* (inquit) *& condona prauitatem meam, nam multa est.* Hanc precem & id reddidit ardentiorem, quòd simul perpendit, eorum qui in viis Domini gradiuntur, dignitatem & fœlicitatem quam sequentibus versibus describit. ו quod ετ ferè valet, sæpe transponi in Scripturis solet. Sic in præsenti, quum à capite versus debuerat, positum est in medio.

12 *Quis iste uir timens Iehouam? instituet eos in uia quam eliget.* Exclamationem habet hic versus, natam ex consideratione eius quòd mera bonitas & fides Dei in nos est, eóque certa nostra fœlicitas quicquid Deus nobis præcipit, si id obseruemus. Hoc enim perpendens, & suam simul prauitatem omnis miseriæ parentem considerans, exclamare coactus est, Quisnam ille vir, quàm fœlix, quā beatus est, qui Iehouam timet, & studiosè colit, in viis eius gradiens? Mox verò per partes explicat timentis Deum fœlicitatem, quam admiratur, & ob quam exclamat. Primum omnium ponit, *Docebit eum Deus uiam selectam*, quam Deus nimirū delegerit & probarit. Vt enim sæpe diximus, à cognitione, solidáque persuasione veritatis, initium est omnis & rectæ & beatæ vitæ.

13 Proximum facit, *Anima eius in bono morabitur, semen eius hæreditabit terram.* Quod *morabitur* reddidi, Ebraicè est לן, id alicubi pernoctare significat. Ita vsus eo est seruus Abrahæ, quum diceret ad

Gene.24.c.23. puellam Ribkah, Est'ne domui patris tui locus nobis ללין, id est ad pernoctandum, vbi noctem agamus? Sed hinc ad quietam immorationem, non noctis solùm, sed perpetuam, vox traducta est: vt Prouer.15.d.31, Auris auscultãs admonitioni vitæ, inter sapientes תלין, id est morabitur, & fixam sedem habebit. Ita Psal.91.a.1, In vmbra Omnipotẽtis יתלונן, id est habitabit, quietémve aget. Iam in bono morari, quietẽve agere, quid aliud est quàm pro voto bonis perfrui? Iudæi interpretantur de quiete post mortem: ad quod eos inuitat id quod sequitur, *Et posteri eorum hæreditario possidebunt terram*. Atque ita totum versiculum de bonis quæ Sancti post hanc vitam percipiunt, intelligunt: nempe de ipsorum quiete in sæculo futuro, & optata posterorũ successione in præsenti. His consonans Chaldæus, habet, Anima eius in bonis mundi venturi demorabitur. Verùm quũ quies illa futuri sæculi fide hic incipiat, qua Sancti vt certo sciunt bono sibi omnia esse, ita iugi voluptate quibusvis ex rebus, dum optimam Dei erga se voluntatem considerant, afficiuntur, malui ita verbum hoc reddere, vt Sanctorum fœlicitatem tam præsentem, quàm futuram, hîc à Psalte prædicatam intelligamus. Illud autem, *Et semen eius*, id est posteritas, *hæreditario possidebit terram*: de non degenerante posteritate intelligendum. Is, inquam, qui pietatem patrum imitati, ante omnia de regno & iustitia Dei fuerint soliciti: istis, quum externa quoque bona cumulatim adfluunt, & Spiritu Dei præditi, vel soli rectè ac liberè illis vtuntur, sicut & soli rerum domini sunt, de quo in versu 7, Psalmi 8, iure dicuntur rerũ hæredes. Præcipuũ enim ius rerũ ex hæreditate est: ideo Scriptura hæreditariam possessionem pro plenissimo dominio, ac præcipuo vtendi iure ponit. Quare quod Vates hîc canit, perinde est acsi dixisset, Posteri eius, terræ domini erunt, omnia in sua potestate habituri. Id porrò plerunque sanctis Sanctorum posteris etiam externa cum abundantia contingit sæpe: sicut Paulo, quum scriberet, Didici ego iis in quibus sum, satis habere, noui humiliari, noui & abundare, ad omnia institutus sum, vt satur sim & esuriam, abundem & penuriam patiar, &c. Et hoc sanè rerum dominium, hæc possessio, ea quæ externa rerum copia constat, longè præstantior, Sanctisque optabilior est, eo quòd cogat illa animum persæpe in perituris istis rebus occupari, à quibus fieri nequit vt non identidem contaminetur, & ad Diuina stupidior reddatur. Siue autem tantùm spiritu quis, siue etiam rebus diues sit, hinc omnis fœlicitas cõsummationem habet, quòd de bona erga nos Dei voluntate plenè persuasi sumus. Nouisse Deum, solida demum fœlicitas est: hac timentes Deum, hoc est veri eius cultores, quum donati sint, nulla penitus re inopes esse possunt.

Quomodo omnia possideant Sancti Philip.4.b.2.

14 Hanc iterum ergo canit hoc versu 14, qui ad verbũ sic habet, *Secretum Iehouæ timentibus eum, & fœdus eius ad notum faciendum illis*. Secretum vocat, quod carni & sanguini patefieri nequeat, & reueletur solis electis. Idipsum verò est fœdus quod nobiscum Deus icit: nempe vt sciamus ipsum velle nobis patrem esse: quod qui planè persuasus fuerit, non poterit se illi non cupidissimè tradere, & addicere in filiũ. Hinc videas optimè lector, vt nihil Dei norint, quicquid iactẽt, quicunque Dei timore & reuerentia vacui sunt. Vacui autem sunt quicunque instituendæ vitæ ad placitum Dei non sunt soliciti. De qua timoris Dei ratione, in versu 11, Psalmi 2.

15 *Oculi mei semper ad Iehouam, quoniam ipse educit pedes meos de reti.*

16 *Respice in me, & miserere mei: nam solus afflictus ego.* Quod hîc posuit ובריתו להודיעם, idẽ est acsi posuisset ובריתו יודיעם: sensus enim est, Fœdus suum notum eis facit qui se timẽt, hoc est colũt: idque arcanũ eius est quod se colentibus reuelat. Græci legũt hîc, vbi habetur Ebraicè סוד, κραταίωμα, id est firmamentum: falsi eo, quòd putarunt deductum à יסד, quod fundare significat. Cæterùm סוד etiam cœtum, maximè eorum qui secretiora inter se communicant, & tam malorum quàm bonorum significat: Psalmo 64.a.3, malorum: & Gene.49.a.6, bonorum. Ita etiam quum arcanum significat, in vtranque partem accipitur. in bonam, hic, & Psalmo 55.c.15: in malam 83.a.4. Quoti mentium & obseruantiũ Dei fœlicitatẽ animus item pius & Dei studiosus, sed cum peccatis conflictans, propius considerat, vt se fecisse Psaltes à versu duodecimo ostendit: eo magis & sibi displicet, & accenditur ad Dei opem implorandam. Sic se exhibet Vates, ex perpensione bonitatis Dei erga se timentes, inflammatum, vt totum sese Deo addiceret, totúmque daret, auxilium ab ipso orando. Hinc non sine flagrantis affectus nota cecinit, *Oculi mei semper ad Dominum*, subaudi suspiciunt. Eò nanque vnde adflicti salutem expectamus, manus & oculos tendimus. De quo orãtium gestu & affectu & in versu quarto Psalmi quinti. Affectum indicat & reticentia, qua suspiciendi verbum reticuit. Rete, à quo pedem suum educi per Deum canit, Abraham Ezra intelligit tendiculas peruersæ cupiditatis, quam Ebræi יצר רע, id est malum suggestorem, vel prauum cordis figmentum vocant. Sed quia aduersitatum & adflictionũ ab hostibus statim meminit, malim hoc de hostium insidiis intelligere. Quare & solum vel vnicum se continuò, & adflictum queritur. Et hoc enim genere crucis suos Deus exercet, vt eos non solùm multis oppugnandos obiiciat, sed amicorum etiam, & proximorũ ope & solatio destituat, solitudinéque simul adfligat: de qua plerique Psalmi queruntur.

17 *Angustiæ cordis mei dilatentur, à coartationibus meis educ me.*

18 *Aspice adflictionem meam, & molestiam meam, & condona omnia peccata mea.* Abraham Ezra & Kimhi הרחיבו tanquã neutrum accipiunt,& idem valere putant atque,Multæ sunt.his cõsentiunt Chaldæus & Græcus.Sed dum Scripturæ phrasim considero,video hoc verbum cum רחב, id est angustia,& similis significatus nominibus cõiunctũ significare liberationem,vt in 1 versu Psalmi 4,in versibus 20 & 37 Psalmi 18. itẽ versu 9 Psalmi 31,versu 5 Psalmi 118.Proinde existimo inesse huic versui geminationem,in hanc sententiam,Angustiæ cordis mei dilatentur,hoc est cordi meo angustiato fiat spatiũ,depulsis malis quæ premunt,& educ me ex coartatiõibus meis, quod idem est. Sequenti versu, quia adiecit, *Et condona peccata mea*: indicat quòd externa quidem mala hìc deprecetur,quæ se meruisse ob peccata sua agnouerit,& tum se illis liberandum cogitauerit quum peccatis fuisset liberatus. Et habent hæc ad ea quæ de timentibus Deum à versu 12, vsque ad 15 cecinit, antithesim. Illorũ siquidẽ animus fruitur bonis: peccator autẽ,sed sanabilis,solet multis aduersis à peccatis depelli.Castigat enim quos diligit Deus,& corripit,ne cum reliquo mundo damnẽtur.

19 *Aspice inimicos meos, quia multi sunt, & odio uiolento me oderunt.*

10 *Custodi animam meam, & libera me: ne pudefiam, quia in te confido.* Se charos Deo,inuisos autẽ inimicos suos,Sancti dubitare non possunt. hinc in precationibus suis, vt Deus & illos aspiciat, hoc est declaret se videre,vt ipsorum tolerantiam,ita hostiũ improbitatem, ipsos liberando,illos perdendo,precatur.Quòd autem odium violentum hostibus suis tribuit,implacabilem eorum notat truculentiam. vnde subiecit,*Custodi animam meam*, id est serua vitam meam: de hac enim periclitabatur.Hucusque Deus suos permittit impiis.Sed quanlibet altè malis sæpe Sancti merganur, semper tamen remergunt, quòd fiducia in Deum vinci malis non possit. Hanc ergo causam cur sibi Deus adesse debeat,subiicit,& quasi circulo precem claudit: eadem enim Psalmum cœpit.Ea est Dei in suos clementia,vt etiam quum meritos affligit,& per aduersa ad resipiscẽtiam reuocat, soleat id ferè per improbos facere,vt & ab ipsis oppressoribus cõsolationem percipiant.Ita quum Dauid immane illud scelus admisisset,stuprũ Bathschaba,& necem Vriah, vellẽtque illum Deus præsentis vitæ malis castigare, ne cum reprobis in æternom periret, immisit in eum filium impium cum quibusdam sceleratissimis, vt certò videret quanlibet enormiter peccasset, grauiáque commeruisset,infinito tamen plura sibi bona à Deo,quàm hostibus suis expectanda: neque fieri posse vt diu illi superiores essent,eo quòd planè deplorati,& Dei quoque hostes essent: ipse autem quanuis impiè Deum offendisset,adhuc tamen timore & reuerentia eius teneretur, spéque bonitatis eius,quam illi ridebant,niti posset. Præterea solet & hoc beneuolentiæ suis indulgẽtissimus pater præstare,vt dum pœnas scelerum de eis sumit, nõ hoc nomine sumat,sed faciat hostes (quibus vice virgæ in suos vtitur) aut id potissimum in eis oppugnare quod Dei esse Sancti in se norunt:aut certè ob ea lacessere, quorum innocentes sunt.Id videmus & in eadem Dauidis castigatione. Deus sceleris in Vriah admissi pœnas sumebat:at Abeschalõ & coniurati eius nõ eam causam suæ coniurationis,& oppugnationis,sed quòd malè & peruersè regnũ administraret, sicut & iniuria inuasisset,prætexebant.Eius igitur quũ se innocentẽ agnosceret,videbat illos Dei de se ordinationẽ oppugnare:quare perfacile ipsi erat victoriam contra illos sperare.Ita quandocunque populi Iisraelis scelera vlciscebatur Deus,id per idololatras faciebat,qui ob veram potius religionem,quàm ob scelera in eos sæuirẽt, & nõ tam ipsos quàm Deũ expugnare conarẽtur. Inde verò ingens timẽtibus Deũ consolatio obueniebat. Sic nanque orare poterãt,Etsi grauissmè quidem te Deus offendimus,at tui tamen sumus,te Deũ vnũ & verum agnoscimus,& colimus,quẽ isti vituperant,horrẽdéque blasphemãt. meruimus quidem atrociora quàm ab istis mala patimur:at nõ nostra scelera isti, sed tui studium, tuã religionem vlcisci volunt. Adsis igitur nobis, deiice illos, non tam nostros,qoàm tuos hostes.Idque futurum dubitare vtique nõ potuerunt,quádoquidem Dei Spiritus illorum spiritibus testimoniũ perhibebat,Deũ ipsos deserere non posse,& sceleratos hostes haudquaquã tandem non perdere.Huiusmodi consolationẽ in omnibus ferè Sanctorum precibus,quas ob peccata sua adflictos ad Deũ fudisse in Scripturis legimus,videre licet.Sic igitur in præsenti,quanquã debitã sibi sanctus persequutionẽ hostium confessus sit: quũ tamen illi peruerso odio & iniusto furore interim in ipsum desæuirent,fuit id ei cõsolationi,animũmq; addidit, Dei cõtra illos auxiliũ orandi. Penes se adhuc reliquũ Dei timorẽ & fiduciã sentiebat, apud illos nihil minus. Precabatur ergo, Aspice inimicos meos,&c. quasi dixisset, Etsi probè meruerim quæ illi mala mihi inferũt:at cõsidera interim illos,vt multi sunt,& viribus valẽt(nam & id רבו significat)vt furente odio,nihil à me læsi,me persequuntur,eóque non tuæ gloriæ,sed suæ libidini,suo furori cõtra me inseruiũt,tui potius quàm mei hostes. Cur ergo finis numero adeò & virib⁹ illos valere? Aspice indignã eorum potentiã, vt frangas furens odium, vt sceleratis eorũ conatibus obuiam eas. Animã autem meã,te nimirũ timentis & suspicientis,custodi. Ne finas, vt falsus spe mea pudefiã,qui in te omne præsidiũ meũ collocaui,quũ isti te contemnant,& suis viribus confidant.

21 *Synceritas & rectum seruent me, quia expecto te.* Duo videtur orare, vt Deus sibi donet synceto & recto viuere, & vt sic viuentem tueatur. Synceritas enim & recti studium præcipuæ salutis nostræ partes sunt, sed eadem, Dei dona. De voce תם quod *syncerum* hîc verti, plura in versu secundo Psalmi 15, & in versu 24 & 25 Psalmi 18. ישר rectum significat, qui nihil à iustitiæ æquilibrio variat: qui ita omnia, vt maximè decet, vt proximis commodissimũ est, & dicit, & gerit: quem & æquum iure vocamus, sicut & suprà versu 8 verti. Græci huiusmodi ἁπλοῦς vocant, qui non spectat quid sibi cõmodũ sit, quid iure vẽdicare queat: qui summo iure (quod summa iniuria est, & summa, vt Columella inquit, crux) agere, indignũ se ducit, eóque omnia ex æquo & bono, ex optima scilicet fide viri boni, qui cum se aliis exhibet quales alios exhiberi sibi optat, censet, æstimat, & cõstituit. Tales Scriptura cum rectos, tum corde rectos vocare solet. Hinc liquet quàm eleganter Psaltes coniunxerit hæc duo, ישר תם. Thom enim (vt dictũ est) doli expertẽ, simplicem, & innocẽtem significat. Iam cuius animus non sic habet, is ex æquo & bono cum proximo nihil aget. Rectè ergo Thom præmisit, & Iascher subiunxit: quòd hoc, vt dixi, rectitudinem & æquitatem significet in his quæ cum proximo geruntur. Quod itaque verbis Euangelicis & Apostolicis dicimus abnegare seipsum, & addicere proximis, viuere aliis, non sibi, non sua, sed quæ sunt aliorum, quærere: id Vates hic per Thom & Iascher expressit. Sicque cõparatus homo, quũ vt iustus, ita & saluus, beatúsque sit, rectè orauit, hæc sibi donari, & tum se per ea seruari. Alii volunt hoc versu sanctum se aduersatiis contulisse, & causam posuisse cur se ab illis Deus seruare debeat, nempe quòd ipse innocẽs & rectus, illi cõtrà versuti & peruersi essent. Neque sanè absurda interpretatio videri possit, si spectetur id quod proximè præmissum est versu 20, Nam in te præsidium meum collocaui. At quia in hoc ipso versu causa cur oret se seruari, subiicitur, hæc scilicet, *Quia expecto te*, vel *à te pendeo*, vt verti: & in toto Psalmo duo videmus Vatem precari, peccatorum veniam, & ab hostibus liberationem: magis arridet hîc sententia Abraham Ezræ, qui putat Psaltem orasse se seruari, vt esset corde תם, id est simplici & innocenti, opere ישר, id est rectus, æquus, bonus, ne calumniarum & iniuriarum viam tereret, & aduersa quæ ob peccata immitti sciebat, deprecatum esse versu sequenti. Haud scio tamẽ annon & sic reddi hic versus possit, Serua me, vt rectè & fœliciter omnia eueniant. Nam Thom etiam integrum & perfectũ, & ישר, id quod rectè & ordine succedit, significat. Kimhi inter priores est: sic enim exponit hunc versum, Quia mecum est synceritas & rectitudo, apud illos autem peruersitas & violentia: custodiant me à malo illorum synceritas & rectitudo mea. Cum hoc cõsentit Chaldæus qui sic reddidit, Synceritas & rectitudo seruabunt me. D. Hieronymus, Simplicitas & æquitas seruabunt me. Græci, Innocentes & recti adhæserunt mihi. Sed נצר obseruate, custodire, non adhærere significat. Lector iudicet.

22 *Redime ô Deus, Iisrael ab omnibus angustiis eius.* Hæc plena fiduciæ precatiuncula, & non sine affectu, epiphonematis loco subiecta est. Quòd enim Iisraelem dixit, electionis & fœderis Dei sese admonuit, imò de eo gloriatus est: causámque cecinit cur Deus, se & quotquot veri Iisraelitæ sunt, derelinquere hostibus nequeat, sed sit tandem semel ab omnibus aduersis eos liberaturus. Atque ita simul cum pro se, tum toto populo precatus est, animósque Sanctorũ ad expectãdam plenam ab omnibus malis redemptionem accendit. Deus peculiariter Iisraelis, populi Spiritu cælesti renati, ac restituti, esse dignatus est: quare tandem omni iustitia & fœlicitate illum cumulabit. Hæc illa redemptio est quam hîc Vates orat: & orant quotidie electi omnes, imò congemiscunt illis, pro hac & reliquæ creaturæ omnes, vt Paulus ad Romanos cap. 8, scripsit. Etenim donec ista nostri redẽptio solida facta fuerit, semper erit vt tam peccata quàm peccatorũ pœnas deprecemur. Quare quãdocunque ista incidũt, vt admonẽt mortis in qua hæremus quicũq; ex Adam nati sumus, ita occasionem offerunt orandi vt tandem adueniat Seruator, & corpori glorioso suo nostrum humile conforme faciat, extincto omni peccato, quocum simul & mors extincta erit.

Quare populi Dei redemptio.

PSALMVS XXVI, in genere misto, δικανικός.

ARGVM. *Canit in exemplum bonis, ut ex animo, & Deo iudice, innocentiæ studuerit, malorum societatem fugerit, religioni incubuerit. Tum deprecatur, quæ debetur improbis, ultionem, quum ipse sanctè uiuat, & nihil prius cupiat quàm gloriam Dei illustrare.*

PARAPH. 1 DAuidis. Iudica me Iehouah, vitam enim meam innocenter institui: & Iehouæ confisus, non nutabo.
2 Proba Iehouah & explora me, velut igni examina renes meos, & cor meum:
3 Nam bonitas tua mihi semper ob oculos est: in fide tua dego vitam meam:
4 Societatem cum vanis hominibus non iniui, & fucatis me non adiunxi.
5 Cœtum noxiorum odio habui, & cum improbis non conspiraui.
6 Puras innocentia manus exhibebo, & altare tuum ô Iehoua circundabo:

7 Vt canam laudem,& deprædicem quæcunque mira facinora edidisti.
8 Iehouah,chara mihi est domus tua, sedes tabernaculi gloriæ tuæ.
9 Ne tollas cum flagitiosis animā meam, & vitam meā cum viris sanguinariis:
10 In quorum manibus dolus versatur, & dextera eorum muneribus plena est.
11 At ego viuo innocenter:redime me,& miserere mei.
12 Pes meus in digno me loco fixus est,in concionibus celebrabo Iehouam.

ADVERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 D*Auidis.* *Iudica me ô Iehouah, quia ego in synceritate ambulo, & Iehouæ innitor, non nutabo.*
2 *Proba me ô Iehouah, & tenta me, igni proba renes meos, & cor meum.*

3 *Quoniam bonitas tua ante oculos meos est, & ambulo in ueritate tua.* Verisimile est occasionem huius Odæ dedisse eos qui Dauidem multorū malorum falsò insimulabant: contra quos vt in laudem Dei,qui integram & religiosam viuere vitā ei dederat, ita in cōfirmationem bonorum,quos illorum mendacia perturbabant:de integritate & sanctimonia sua hæc canere, dignum se duxerit. De hac propriæ innocentiæ attestatione,& iudicii Diuini prouocatione,quæ versu 1 & 2 continetur, satis dictum in versus quatuor primos Psalmi 17, in quibus ferè eadem verba habentur: tum in versum primum Psalmi 4,& in versum nonum Psalmi septimi. Cor & renes pro intimis cogitationibus & affectibus poni, & in versu 10 Psalmi 7,& in versu 7 Psalmi 16 dixi. De תם, id est innocentia quam hîc iactat,dictum est in versu 2 Psalmi 15:item in versu 24 Psalmi 28, item versu 22 Psal. 25. Sed obseruandū,quibus rebus Dauid fretus,iudicio Dei tam seuero,explorationi scilicet exactissimæ,quali aurum & argentū examinatur,dum probatur igni,sese offert. Synceritatem,hoc est omnis doli vacuitatem, & proprii amoris reiectionem, primùm ponit: inde fiduciam in Deum,postremò iugem Diuinæ bonitatis cōsiderationem. Nam qui sibi aliquid vel videtur,vel quærit, Deo plenè fidere non potest, eóque nec veræ iustitiæ fieri particeps: quæ nimirum inde contingit,quòd mens persuasa omnia secum,præter vnum Deum,nihil esse, totam se vni Deo cōsecrat,& addicit. Hinc enim summus Dei amor in animo flagrare incipit,omnesque vires ad æmulandum Dei bonitatem rapit. Quare canit versu 3, *Nam bonitas tua coram oculis meis,* vtique vt eam imiter: *& in fide tua ambulo.* hoc est fretus ea vitam ago securam,& tuæ voluntatis studio sam. Vel dicit se ob oculos habuisse Dei bonitatem, vt amore eius erga se tam boni inflammatus, summopere caueret eum offendere. Et in fide eius ambulasse, hoc est fidē eius sic sibi proposuisse, atque in omni vita sua cōsiderasse,vt inde causam haberet & incitabulum quoddam, vitam ad fidem,hoc est fidam curam & prospectionem instituendi eius,cuius se beneficio vitam ducere agnosceret. Vtrū verò sit,hoc satis liquet dicere voluisse, ex bonitate,fidéque Dei erga se, sibi contigisse quòd & ipse cū proximis ex bonitate & fide omnia ageret, ita vt quantum non solùm in aliorum hominum, sed & in sua ipsius conscientia erat,ne Dei quidem iudicium formidaret. Dixi autem in versum quartum Psalmi superioris, iustitiam, veritatem, vel fidem Dei dici, etiam quam nobis donat,& qua nos ipsi probamur. Quare etiam hic sensus esse potest, Bonitas fidésque, quas tu tuis præcipis & donas, semper mihi curæ fuerunt, versari in eis studui. De bonitate & fide Dei dixi in versu decimo Psalmi vigesimi octaui.

4 *Non sedi cum hominibus uanitatis, & cum tectis non ingrediar.*

5 *Odio habui concionem noxiorum, & cum improbis non sedebo.* Vanitatis,doli,noxæ, & improbitatis societatem fugisse se canit, non hominum: alioqui si nusquā ire vel sedere voluisset vbi istiusmodi malis obnoxii homines sunt, è mundo ipsum egredi oportuisset, vt Paulus inquit. Per ire & stare vnà,vitæ coniunctionem,& morū conspirationē significari, satis fusè dixi in versu 1 Psalmi 1. Item vt fugiendus sit bonis malorum conuictus, nimirum vt vitiorum vitetur & contagio, & approbatio, & nihil illis tamen negetur quo à nobis iuuari possint si nostra ope egeāt, ibidem exposui. Et secundum hoc intelligendum odium malorum,de quo in versu 5. Notandū etiam quibus constet improbitas, nempe vanitate & dolis in animo,in vita, studio nocendi:quod inde nascitur, quòd huiusmodi hominibus,quum Deo destituti sint,nihil queat esse satis. de quibus item fusius dixi eodem loco. Vbi etenim deest fides in Deum,ibi regnat amor sui, vt homo sibi tantùm amicus sit. Vanè igitur, & ex dolo cum aliis agit perpetuò: & quicquid verum dixerit, id tantùm facit quo quum sibi magis ex vsu fuerit, melius succedant fallaciæ, faciliúsque imponat. Nemini ex animo bene vult, aut vsui est, imò quantum in ipso est, nocet omnibus. Qui autem planè huiusmodi sunt, quique in horum aliquando via gradiuntur, quum tamen filii Dei sint, dixi in locum iam memoratum. נעלמים in versu quarto tectos significat, qui tegunt scilicet, & dissimulant: ideo reddidi fucatos. poterant & dissimulatores reddi. Chaldæus habet, Cum occultantibus se vt noceant.

6 *Lauabo in innocentia manus meas, & circundabo altare tuum ô Iehouah.*
7 *Vt faciam audiri vocem laudis, & memorem cuncta mirabilia tua.*
8 *O Iehouah dilexi mansionem domus tuæ, & locum habitaculi gloriæ tuæ.* Præcedẽtibus duobus versibus
cecinit vt subduxerit se à malis: hîc verò canit vt iunxerit se bonis, & syncera religione Deum coluerit. Boni quũ conueniunt, vt nihil habent charius Deo, nihil quod æquè suspiciãt, ita sese illius bonitatis mutuò cupidissimè admonent, eámque in commune magno studio deprædicant, ac ita fœdus quod illis cum Deo est, velut renouant & confirmant.

Ad quid instituti sacri cœtus.

Ad hoc instituti sunt sacri credentiũ Deo conuentus, & initiò ac omnibus seculis seruati: id quod Sacræ historiæ abundè testantur in iis quæ de illis ab Abraham primo populi Deum colentis patre, ad tempora vsque Apostolica memorant. Omnia vtique instituta & ceremoniæ ad id Diuinitus data sunt, vt Sãcti tandem Legi Dei conformentur, hoc est diligant Deum ex toto corde, & proximum sicut seipsum. Huc, vt

Quid in sacris cœtibus præcipuũ.

præmisi, nõnisi fide in Deũ venire licet: hæc autem ex auditu, Rom. 10. c. 17. Quare præcipuũ in omnibus sacris cœtibus semper fuit, Diuinæ bonitatis deprædicatio. Id sanè probãt, præter Psalmos, & quæ de festis Iisraelis Moscheh, & de conuentibus Christianorũ Paulus scripserunt. Veteres prætereà multum habebant sacrificiorũ, aliarúmque ceremoniarũ vsum, quo cũ suæ mortificationis, tum mortis Christi (vnde omnis pietas, id est mori peccatis, & viuere iustitiæ contingit) admonerẽtur. Vt nanque crassiore spiritu populus pro temporis ratione præditus erat, hoc est (vt

Rom. 8. c. 15. Galat. 4. a. 1.

Paulus inquit) seruili, ita pluribus opus habebat ceremoniis, vt idẽ apertè ad Galatas differit. Nos in locum omnium sacrificiorum vnam habemus Eucharistiã: quia vt ampliore Spiritu donati, & iam nõ amplius pueri, vt illi erant, sumus, ita decet vt in Spiritu & veritate potius quàm multis externis ceremoniis Deum colamus. De sacrificiorũ vsu, dixi pleraque in versu tertio & quarto Psalmi vicesimi. De cultu externi loci, in quo erat Tabernaculum, dictum est in versu 8 Psalmi 5, & in versu tertio & septimo Psalmi 24. Porrò quia sacrificantes absque omni pietate, Deo abo-

Quid lauare manus.

minationi erant, canit hîc Psaltes, *Lauabo manus meas, &c.* Manibus opera, ac omnem externam vitam significat: hanc puram exhibiturum se, dum manus loturum se dicit, profitetur. Allusit verò hoc dicto ad frequentia veteris populi baptismata. sed quòd *in innocentia* addidit, reiecit externã purificationem, si sola sit, qua sibi impii placebãt. Nihil ergo nisi vitæ puritatem & innocẽtiã hîc professus est: quare verti, *Puras innocentia manus exhibebo.* Fieri quoq; potest vt ad ritũ precantium hîc respexerit. solent enim seriò precantes, manus ad cælũ tendere: quod qui absq; innocẽtia vitæ totius fecerint, audiũt illud Iesch. 1, Quũ expãderitis manus vestras, tegam oculos meos: & quũ preces cumulaueritis, non audiã: manus vestræ plenæ sunt sanguine. id est, multo innoxio sanguine quẽ fudistis, cõtaminatæ. Tam à cæde igitur, quàm omni scelere puras se Vates extensurũ in prece manus profitetur, quia lotas in innocẽtia, puritatéque vitæ totius. Illud, *Et circundabo altare tuum, ô Iehouah:* Ebræi ad hostias referũt quibus altare Domini circundederit, & nõ abs re. Nam vt ardebat studio Dei ardẽtissimè, ita crebris id hostiis testari summa voluptate studebat. Et hinc id ob-

Internæ pietatis studiosi & ceremonias religiosè colunt.

seruandum, de quo in versu septimo Psalmi vicesimiquarti dixi, eos qui spiritalem Dei cultũ verè sectantur, esse & in sacris ceremoniis religiosissimos, sed sic semper, vt cuncta eò referant ad quod illa instituta sunt, nempe vt totius vitæ integritas promoueatur. Versu sexto profitetur prædicationẽ nominis Dei, primariũ in omni sacro cœtu, vt iam dixi: de quo & in versu octauo Psalmi quinti, & in versu 27 Psalmi 22. Octauus habet studiũ loci sacri, de quo plura in versu octauo Psalmi 5, & in versu 7 Psalmi 24. Qui Deum ex animo colit, nusquã libẽtius est, quàm vbi eundem colentes cõueniunt, & apud quos cũ fructu Dei laudes cantare queat. Particulam illã versus 7, *Et deprædicem quæcunque miracula edidisti,* exposui in versu secundo Psalmi noni, vbi eadẽ habetur.
9 *Nec colligas cum peccatoribus animam meam, & cum viris sanguinum vitam meam:*
10 *Quia in manibus eorum calumnia, dextera eorum plena est munere.* Quandoquidem nullum scelerum consortium habuit cum reprobis, & cum piis religioni cultuíque Dei sese totũ dedidit, iure precatur ne se Deus cum sceleratis vltione sua colligens, absumat & perdat. Qui flagitiosi dicantur, dixi in versum 1 Psalmi 1. Quos vocat sanguinarios, אנשי דמים, sunt dediti cædibus, vti reddidi in versu 6 Psalmi 5, nempe crudeles, & qui perdere cupiunt quicunque eorum cupiditatibus obsistunt. In horum manibus (id est quod moliuntur, quódve agũt) est זמה dolus, versutum, peruersum consiliũm, fallacia, calumnia. Dé hac voce plura in versum 2 Psalmi 10, & versum 3 Psalmi 17. *Dexteram plenam habent mercede,* id est, vt auidissimi sunt munerum, quibus iudicia vendant, ita plurima iam acceperunt. De quo malo in versu 5 Psalmi 15. Chaldæus reddidit, Sordidis muneribus, id enim שחד significat.
11 *Ego in synceritate mea ingrediar: redime me, & miserere mei.*
12 *Pes meus stans in recto, in cœtibus laudabo te ô Iehouah.* Professionẽ innocẽtiæ & religionis repetit: indéque orat vt se Deus à malis quæ iure imminent reprobis, redimat: imó spem id fore (id quod aliquoties monui) sibi hinc confirmat. Illud, *Pes meus stans in recto,* quidam pro eo accipiunt, quod

est in via recta: A. Ezra autem pro eo quod est palàm, coram Ecclesiis. Kimhi vult ceu gloriationem esse, gloriantis se in plano consistere, vbi nulla sit causa lapsus: hoc est in tuto, vbi nihil expectatur incómodi. Qui certè locus Ecclesia Dei est, quam tuetur, fouétque Deus vt sponsam suam, in qua qui pedem suum non fixerit, non labi non potest. Et hic sensus argumento Psalmi magis quadrare videtur, tum & phrasi. erit enim hic geminatio, vt rectū vel planū, significet Ecclesias & cœtus sacros, nimirū in quibus Deus verè laudatur & colitur. Iterum itaque obseruandum quid præcipuè studeant verè sancti, quidve in primis deceat cœtus sacros: nihil sanè prius, quàm vt Dei bonitas ritè prædicetur & agnoscatur, in hac extollenda toto pectore cunctos decet incumbere Dei filios. Hinc nanque fides, amórque Dei & nascitur & alitur, qui fons est omnium virtutum: sed absque vita Deo digna, nomen Dei potius vituperatur quàm prædicatur, vt persanctè hic diuus Augustinus scripsit, Iam videat quisque nostris in cœtibus quid agat, quàm Dei nomen celebret, vt cum suam, tum aliorum fidem instauret. Verbis enim sine mente fusis, & ceremoniis solius aut stipis, aut publici moris, vel denique sui ipsius commodi promouendi gratia adhibitis, Deus irridetur, non laudatur.

PSALMVS XXVII, in genere misto, εὐχαριστικὸς καὶ δεητικός.

Et hunc Psalmum Dauid de insigni aliquo periculo cecinit, in quo se recordatione Diuini promissi contra ingruentia mala plurimum animauit: victoriámque contra hostes, & tranquillam in religionis studijs vitam, sibi pollicitus, de celebri gratiarum actione votum nuncupauit. Sicque optima spe confirmatus, opem Dei implorauit. Deníque se votum Deo gratā precatus, iterum ad fidendum fortiter Deo, semetipsum hortatus est. ARGVM.

1 DAuidis. Iehouah lux mea, & salus mea est, à quonā timerem? Iehouah ro PARAPH.
bur vitæ meæ, à quo expauescerem?

2 Quum irruerent in me noxii, qui mihi infesti sunt, & hostes vt vorarent carnem meam, ipsi impegerunt & ceciderunt.

3 Si iam obuallarint me castris, non timebit cor meum: si ingruerit aduersus me prælium, hoc ipso quòd Deus lux mea & salus est nitar.

4 Vnum petii ab Iehouah, idipsum flagitabo: sedebo in domo Iehouæ omni æuo meo, vt in decora regia Iehouæ contempler, vt perscruter in templo eius.

5 Etenim abscondet me velut in tabernaculo, quum tempus fuerit aduersum, occulet me in latibulo tentorii sui, in rupem extollet me.

6 Et nunc hostibus meis superiorem me reddidit, qui me vndique cinxerant: ideo sacrificabo sacrificia cum clangore, cantabo, & hymnum dicam Iehouæ.

7 Audi Iehouah vocem meam, inuoco, miserere mei, & annue mihi.

8 De te cor meū cogitat id quod de te testatus es, hoc nempe, Quærēt meam faciem: faciem tuam quæram.

9 Ne auertas faciem tuam à me, ne sinas iratus labi seruū tuum: hactenus auxilio mihi fuisti, ne abiicias me, néve deseras me, Deus seruator mi.

10 Nam vbi pater meus & mater mea me destituerunt, Iehouah collegit me.

11 Doce me Iehouah viam tuam, & deduc me in semita recta, propter insidiatores meos.

12 Ne permittas me libidini eorum qui mihi infesti sunt, constiterunt cōtra me testes mendaces, & qui vim faciunt verbis.

13 Nisi credidissem me fruiturum bonis Iehouæ inter viuos. *Aposiopesis.*

14 Pendeto ab Iehouah, fortis esto, & roborabit ille cor tuū, pēdeto ab Iehouah.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *DAuidis. Iehouah lux mea & salus mea, à quo timeam? Iehouah robur vitæ meæ, à quo trepidarem?*
2 *Quū accesserūt cōtra me noxij ad vorandū carnē meā, infesti mei & inimici mei mihi, ipsi impegerūt & ceciderūt.*
4 *Si metantur contra me castra, non timebit cor meum: si surrexerit contra me prælium, in hoc ego nitar.* An periculum de quo hic canit, à Schaule, vel exteris hostibus, aut denique ab Abeschalomo fuerit, incertum est. quanquam mihi non parum videantur, quæ canit, illi discrimini quadrare in quo erat quum persequente eum Abeschalomo, exercitum suum contra illum ordinasset, ducibus Ioab, Abisai & Ithai Gathæo: ipse, ita cogentibus suis, in oppido Mahanaim trans Iordanem euentum prælii expectans. de quo legimus 2. Schmu. 18. Siue autem de hoc, siue de alio quopiam

periculo Oda hæc conſcripta ſit, his primis tribus verſibus, vt ſe in diſcrimine deprehenſus animarit,& in ſpem bonam etexerit, in exemplum Sanctis canit. Exhibet autem ſe tãquam iam ſecum magnitudinem periculi in quo iam erat, conſiderantem: & ſtatim cõſideratione Dei in quo omnem ſpem collocauerat, quicquid id erat, fortiſſimè contemnentem, ſalutémque ſibi ſecuriſſimè pollicentem: *Iehoua* (inquit) *lux mea.* etſi omnia mortis tenebras minentur, Iehouah is eſt qui è multis & difficillimis hactenus me periculis eripuit, ac velut iam nocte mortis ingruente in lucem reſtituit, ſalutémque tulit: ille & modò mihi aderit: quẽ ergo timerem? Ipſe robur vitæ meæ hactenus fuit, neque modò me deſeret: à quo trepidarem? Vicinus eſt exercitus hoſtilis, imminent mihi qui vorare carnem meam moliuntur: ſed antehac haud minora pericula me comprehenderunt, non minore truculentia ſæpè iam bellum mihi hoſtes mei & infeſti mouerunt: at impegerunt omnes, & ceciderunt, ſucceſſit nulli. ita nunc quoque eueniet, ſcio: quo acceſſerint propius noxii iſti, aduerſarii & hoſtes mei contra me, quaſi carnem meam voraturi, eo impingent, cadéntque citius. id quod Abeſchalomo & populo eius vſuvenit, ſimulatque Iordane transmiſſo, cum exercitu Dauidis manus conſeruerunt. Verſu tertio periculi magnitudinem magis exprimit, dum obſidionis meminit & prælii. Vtrũque ſanè tum imminebat ei. Illud, *hac re ego nitor:* variè interpretantur. Quidam intelligunt id quo Pſalmum incepit, Iehoua lux mea & ſalus mea: quaſi diceret, in hoc quòd Deus mihi lux & ſalus eſt, confido. Alii id intelligunt de eo quod in verſu ſequenti dicit ſe petiiſſe. Videri quoque poſſit eſſe reticentia, & deſignatam promiſſionem, quam illi Dominus de regno & optato ſucceſſore, qui domum Domino eſſet ædificaturus, per Nathan fecerat, de qua legimus 2. Schmu. 7.c.16. inter alia enim pollicitus ei & hæc erat, Firma erit domus tua, & regnum tuum in ſæculum coram te: ſolium tuum Iehouah ſolidum reddet in ſempiternum. Et paulo antè, Quúmque compleueris dies tuos, & dormieris cum patribus tuis, excitabo filium tuum poſt te, qui egredietur de lumbis tuis, & firmabo regnum eius. Ille ædificabit domum nomini meo, & firmabo ſolium regni eius in ſæculum. En in hac promiſſione & pacifica mors, & optatus piúſque ſucceſſor, quique dignus eſſet domum Deo ædificare, Dauidi promiſſus fuit. Rectè igitur ſe tutu fore ab Abeſchalomo, quanlibet cum eo faceret totus Iiſrael, hinc colligebat. Huius ergo promiſſionis fortè recordatus, de ea cecinit, Hac re ego confido. Quod verò eam nõ expreſſit, ardentem fidei affectum indicat. Sequens ſanè verſiculus eodem reſpicere videtur. Primam interpretationem, quia ſimplicior eſt, in verſione (repetito eo quod ſignificatum à Vate, huius interpretationis autores credunt) ſequutus ſum.

4 *Vnum petij à Iehouah, idipſum flagitabo: habitabo in domo Iehouæ omnibus diebus vitæ meæ, vt in decorem Iehouæ contempler, & perſcruter in templo eius.*

5 *Nam abſcondet me in tabernaculo in die mala, abſcondet me in abſcondito tentorij ſui, in rupe extulit me.*

6 *Et nunc exaltauit caput meum ſuper inimicos meos circunquaque, & ſacrificabo in tabernaculo eius ſacrificia clangoris: canam & pſallam Iehouæ.* Hoc vnum quod petierat, exiſtimo fuiſſe confirmationem promiſſionis Diuinæ, ſibi de ſucceſſore & domo Dei extruenda factæ, cuius iam meminit: quæ precatio verbis admodũ flagrantibus legitur 2. Schm. 7.d.25, & 1. Parali. 17.d.27. Nunc, inquiebat, ô Iehouah, oraculum quod de ſeruo tuo & domo eius edidiſti, firmum ſit in ſempiternũ, & fac quemadmodum loquutus es. Confirmetur & magnum fiat nomen tuum in ſempiternum, vt dicatur Iehouah Sebaoth, Deus Iiſrael, & domus ſerui tui Dauidis perſtet coram te. Nam tu Deus meus auribus ſerui tui hoc inſuſurraſti, ædificaturum te illi domum: hinc inuenit ſeruus tuus quod oret coram te. & reliqua. Hoc ipſum ergo Dauid orauerat, vt Iehouah perſeueraret Deus eſſe populi ſui Iiſrael: & vt ipſe ſatur vitæ, ſucceſſorem regni ex ſe videret pium, quíque verum Dei cultum extructo templo inſtauraret, non obliteraret: quod de impio Abeſchalomo certò expectabatur: id denique vnũ votis ſuis perpetuò quærebat. Quúmque iſtud ergo ex Dei oraculo & promiſſione & oraſſet primùm, & ſemper poſtea quæſiſſet, expectaſſetque: & tum quando exitium ſibi Abeſchalom minaretur, huius in mentem ipſi veniret, velut recepto animo, confirmatáque ſpe, non poſſe aliter rem cadere, quàm Dominus erat pollicitus, dicebat id quod ſequitur, Sedebo in domo Iehouæ cunctis diebus vitæ meæ. hoc eſt ſecurus hoſtium, & in regno meo tranquillus, quotidie adero in domo Domini, mira eius ſuper nos quæ facit facinora conſideraturus, & quæ magnifica promiſit veſtigaturus. Neque ſoli mihi hæc fœlicitas erit, ſed & filiis meis. Sic nanque & de hoc promiſerat Deus, vt legimus eodem loco, Stabilem (inquiebat de eius filio) illum faciam in domo mea, & in regno meo in ſempiternum, & erit ſolium eius ſolidum in ſempiternum. Cæterùm נעם, id eſt decor, & היכל, id eſt templum vel palatium, pro eodem accipiuntur, loco ſcilicet tabernaculi fœderis. Illic enim Deus peculiari numinis ſui præſentia præſidebat: ideo domus & regia, vel templum ipſius dicebatur, habebátque ſuum ornatum, & quidem eximium, ideo & decorem ipſum appellauit. Verti poſſet & *iucunditas.* nam quum ſumma eſſet ſanctis ex Dei tabernaculo, quo ſuam Deus præſentiam erat pollicitus, amœnitas atque iu-

ſolationem inueniat. Iam queritur his non ſolùm ſe fuiſſe deſtitutum, ſed omnibus etiam à quibus hæc inre debuerat expectare, habitum execrabilem: quia vicinis quoq; ſuis probroſus haberi cœperat, familiares ſe etiam exhorruiſſe: adeò vt ſiqui fortè incidiſſent vbi erat, cóſpecto eo, illico ſe foras proriperent: vel ne propter ipſum in periculũ venirent, vt Achimelech, & reliqui ſacerdotes: vel certè quòd tam fœdis criminibus fœdatus eſſet, vt eum iam ipſi quoque deteſtarentur & abominarentur. Hanc ſanè cauſam verſu 14, ipſe expreſſiſſe videtur: nam inquit, *Audiui crimina quæ multi intendebant.* מכל צררי, præ cunctis infeſtis meis, reddi poteſt: vt ſenſus ſit, ſe probro fuiſſe etiam vicinis ſuis præ hoſtibus ſuis, quum eſſent hi tamen ſceleſtiſſimi, eòque meritò deberent omnibus maximè execrationi eſſe, ipſe verò vſque innocẽtiæ ſtuduiſſet. Ea ſiquidem potentia valebant hoſtes Dauidis, vt vulgus in fœliciorem partem inclinás (vt ſolet) in horum gratiam Dauidem tanquam probroſum hominem auerſaretur. Valet autem מ etiam idem quod propter, vt intelligas, propterea quòd Dauidem potentes illi perſquerentur, factum vt iam vicinis quoque deteſtabilis eſſet, non autem quòd præ illis eum deteſtarentur. Hunc ſenſum reddit Kimhi. Eundem ſui contemptum auget verſus 13, quum tam nullam canit ſui rationem habitam, quàm ſolet mortui: & ita fuiſſe abiectum, atque ſolet vas quod iam deſiit eſſe vſui. Etenim quoniam non eſt ſpes mortuum amicum reuicturum, quamprimum curatur vt terræ demandetur, finémque habent quæcunque cum eo negotia fuerant: vaſis confracti & perditi adhuc minor cura eſt. Significat ergo his Pſaltes ſe à ſuis ita habitum, vt cuius nulla prorſus ratio habenda eſſet, quique nullo prorſus vſui poſthac eſſe poſſet: eòque ita excidiſſe & expunctum eſſe omniũ cordibus, vt nihil magis. Nec ſolùm ita abiecerant eum amici & familiares, verùm bona quoque eorum pars, falſis quoque criminibus fœdabant, & pericula cumulabant. de eo queritur verſu 14: quanquam ſimul, vt dixi, tantæ ſuæ abiectionis atque abominationis, quam modò memorauit, eodem verſu cauſam reddiderit. *Nam audiui* (inquit) *conuitium multorum*, hoc eſt multos me ementitis criminibus infamantes. quod quum ab inimicis qui ab eo defecerant, factum eſt, & eos qui adhuc in amicitia perſtabãt abalienauit. Hinc formido circunſteterat eum, quum adeò nemo amicus illi reliquus manſiſſet, plerique autem hoſtibus ſe iunxiſſent, atque vnà cum illis de perdẽdo ipſum conſilia captarent, & vafre de ſtruẽdis ei inſidiis cogitarent. Verſui 13 ſimile habet verſus 7 Pſalmi 22, & verſus 14 Pſalmi 44. De זממו, id eſt callide cogitarũt, dictũ eſt in verſu 2 Pſalmi 10. In his verò cogitandũ, quouſque Deus ſuos humiliet: item Chriſtum ſeruatorem infrà cunctos mortales abiectum, in Dauide hæc patiẽte fuiſſe adumbratum, neque minus de ipſo quàm de ſe, iſta Dauidem cecíniſſe. Quæ ſi rectè perpenderimus, minus diſplicebimus nobis, ſiquando ſimilia acciderint.

15 *Et ego ſuper te ni‍tor ô Iehouah: dixi, Deus meus tu:*

16 *In manu tua tempora mea, libera me de manu inimicorum meorum, & perſequentium me:*

17 *Illumina uultus tuos ſuper ſeruum tuum, ſerua me in bonitate tua.* Obſeruandũ hic, quantam in ſumma illa animi ſui deiectione, quam prioribus verſibus deſcripſit, ſpem tamen aluerit. In anima & toto corpore, incredibilis vis anxietudinis, ægritudinis & indignationis deſæuiebat, vorabat ſanguinem, exedebat oſſa, tabidum reddebat omne corpus: adhuc ſpiritus fretus Spiritus diuini teſtimonio cogitabat, *Deus meus es tu*: hoc eſt vtcunque me malis obruis, & excarnificas formidine, mœrore, triſtique ira, attamen Deus meus es tu, ego tua bonitate fido, tu haudquaquã hanc vſque ſubduces, tuæ fidei me concredidi, deſerere me nullatenus poteris. Iam in tua manu, non hoſtiũ, ſunt tẽpora mea, ſpatium æui mei. Quare vtcunque ab hoſtibus concluſus ſim, & non ſit via elabendi vlla relicta, adhuc potis es me ſeruare. *Illuſtra ergo faciem tuam ſuper ſeruum tuum*: hoc eſt fer opem, qua te fauere mihi, & beneuolo dignari me aſpectu teſteris. De hac vultus Dei irradiatione, dictũ in verſu 6 Pſalmi 4: item in verſu vltimo Pſalmi 11. Conſideranda hìc totius conſolationis ſumma, Dominum eſſe nobis in Deum: & tempora noſtra, hoc eſt omnem vitam in manu eius. Hoc qui perſuaſus ſit, facile contra quoduis ſe periculum animabit. Si Dominus, Deus nobis eſſe agnoſcitur, nos illi curæ eſſe dubitare nequimus. Iam dum perpendimus in manu eius omnia ſita, quî nõ omnia optimè, diſponente Deo noſtro qui regit omnia, caſura crederemus?

18 *O Iehouah ne pudefiam, quia inclamaui te. pudefiant improbi, excindantur ad infernum.*

19 *Compeſcantur labia mendacij, loquentia contra iuſtum durum, in ſuperbia & contemptu.* His orat cõtra hoſtes, quod qua ratione à Sanctis hoſtes ſuos diligentibus fiat, dictum eſt in tractatu de Precatione, adiecto enarrationi Pſalmi 5. ידמו לשאול Kimhi interpretatur, Excindantur, vt ad infernũ deſcendant. Sic Ieſcha. 6.b.5, quũ vidiſſet viſum Dei, exclamabat נדמיתי, id eſt actum eſt de me. Sed quia mortui ſilẽtes ſũt, ideo דמם (quod alioqui ſilere ſignificat) pro exſcindi & mori vſurpatur. Sic igitur illud reddidi, vt vtrunque exprimeretur. In verſu 19, notatur improborũ inſolentia, & petulãtia. eo enim quòd neminem verentur, omnes præ ſe contemnunt, cunctis ſe ſuperbe præferunt, quicquid eis in buccam venerit, contra innocentes eblatterant. Ea ſunt dura & fortia, hoc eſt magna ex arrogantia, confidentiáque dicta, quæ per עתק, Pſaltes deſignauit, quod durum & validum

A. Ezra, vt in persona Dei dictum. Nec est insolens Scripturæ, præsertim Psalmis, personam subitò mutare, vt in versu primo Psalmi 11, & in secundo Psalmi 16, & passim videre est. His ergo verbis hîc præsentem particulam enarrat, Cor meum cogitat quid nobis mandes per eos quos nobis mittis: & respondes, Inquirite faciem meam. propterea faciem tuam inquiram. Alii vertunt & legunt, Vultus mei quærunt: vt accusatiuum פני ex sequenti particula mutuent. Hos Græci videntur secuti: nam versum sic reddiderunt, Tibi dixit cor meũ, exquisiuit te facies mea, faciem tuam Domine requiram. Hieronymus & Chaldæus similiter habent, hoc vno excepto quod לך omiserunt, quod in Ebræo non habetur. Dauid Kimhi vult illud, *Tibi dixit cor meum*, idem valere quod illud suprà Psalmi 16, Etiam renes mei erudierũt me. vt sit sensus, Cor meum cogitat semper tua causa, ex veneratione & studio tui monet, & dicit coram me (פני enim hîc perinde acsi esset לפני intelligit) quòd inquirere debeant, subaudi te, & toto animo ad te rapi. Hac ergo de causa, quia apud me agnosco te hoc requirere, hoc esse tuorum officium, inquiram & ego faciem tuã: hoc est te colam, tibi studebo omni virtutis studio accedere, approbaréque me tibi studebo. Hoc verò quũ se studio Dei esse præditum sentiret, dici non potest quàm illi fiducia opis Diuinæ augebatur: facilè siquidem hinc agnoscebat, se negligi à Deo haud posse, cuius tantum apud se studium sciebat. Qui nanque quærunt Dominum, non possunt illum non inuenire seruatorem, atque beatorem. Quæritur autẽ dum eius cognitio, volũtatísque eius obseruãtia & gratificatio quæritur. Versus 9, ardet affectibus, & inde consolationẽ affert quòd Deus & antea fuerit auxilio. Illud enim, *Auxilio mihi fuisti*, idem est atque, Hactenus certè auxilio mihi fuisti, ne ergo nunc deseras. Insunt his omnibus ardentes affectus, & in eo quòd cõcisè adeò dicit, *Fuisti auxilium meum*: & in eo quòd se seruum Dei vocat, quòd deseri & abiici deprecatur, quódque Deum suum & seruatorem, Deum appellat. Obseruandum verò vt flagranter, quanlibet firmata spe, opem implorasse se canat. In huiusmodi enim rerum discriminibus, spiritus quidem sperãdo & audendo promptus est, at caro infirma. Vt ergo & in hac spiritus robur & fiducia redundet, metúque tormentorũ vel ex parte leuet, fundere preces Sancti solent tam vehementes, quæ non tam preces, quàm questus sunt animi excruciati. De quo suprà in tractatu de oratiõe, enarrationi Psalmi 5, adiecto. Itẽ in versu 8, Psalmi 6.

adesti fortiter sperans, & simul auxi orans.

10 *Nam pater meus & mater mea deseruerunt me, & Iehouah collegit me.* Hoc versu id augere videtur, quòd nõ dixit, Auxilio mihi fuisti: hoc sensu, Adeò hactenus adfuisti mihi, vt etiã quum parentes, quibus maiorem mei nemo vnquam curã gessit, me deseruissent, vt sæpe ferre opem mihi haud potuerunt, tu me collegetis, ac filii loco habueris: ne ergo nũc me negligas. Nisi fortè patris & matris nomine intellexit summè necessarios, à quibus parentum beneuolentiam iure expectauerit, quorum sanè multi cum Abeschalom contra ipsum coniurauerant, inter quos & Amasa erat. Primi etiam consiliarii principũ, patres vocabantur, vt Ioseph se patrem Pharaonis dixit, Gene. 45. b.8. Vnde videri possit eum Achitophelem, ac similes hîc notasse, qui ab ipso ad Abeschalomum defecerant. Vtro autem modo Vates, patris & matris vocabulis hîc vsus sit, siue pro his qui verè parentes fuerunt, siue iis qui fuerant illi parentum loco, id satis constat, memorare eum voluisse, Deum tum etiam sibi adfuisse, quum destituissent se intimi summéque necessarii, & à quibus singularem meritò opem sibi sit pollicitus. Ita succurrunt inter precandum Sanctis consolationes, de quo aliquoties dixi.

11 *Indica mihi ô Iehouah, uias tuas, & educ me in semita recta propter insidiatores meos.* Quia verò à transgressione Legis Diuinæ omne infortunium est, nec est salus absque syncero studio pietatis, orat nunc doceri se viam Domini, vitam ipsi gratam, pendentem scilicet totam à nutu eius, & vsibus proximi penitus expositam. Hæc iustitia Dei est, qua & regni cælorum ciuitas constat: quam qui ex animo quæsierit, ei reliquarum rerum nihil non succedit, quia diligentibus Deum omnia in bonum cooperantur. Addit, *propter insidiatores meos.* Idem orauit versu nono Psalmi 5. tum enim istis præripitur nocendi facultas, quum innocentiæ & pietati sedulò studetur.

12 *Ne des me in animã eorũ qui mihi infesti sunt: nam surrexerunt contra me testes mendacij, & loquẽs uiolentiam.* Consolatur se ab indignitate & peruersitate hostium, orans ne se Deus illorum animo, peruersæque cupiditati permittat. Nonnunquam enim נפש pro desiderio & cupiditate accipitur. Falsos testes vocat, & loquentẽ vim, id est loquentes (singulare pro plurali) qui vim faciebant mendaciis suis. Hîc forsan notauit Schimei, & alios qui mentiebantur iniuria ipsum inuasisse regnum, & cædis Schaulis obstrictum, atque ideo à Deo reiectum, secũdo Schmu. 16. a. 5. His mendaciis summa iniuria Dauidem afficiebant, & plurimorum ab ipso animos abalienabant. Iam Deus, quum ipsa veritas sit, quî faueret mendaciis? quúmque ipsa sit iustitia, quî permitteret innocentem libidini violentorum? Hæc ergo orans Sanctus, sese consolatus est, spémque sibi de victoria contra istos confirmauit.

13 *Nisi credidissem uidere bona Iehouæ in terra uiuentium.*

14 *Expecta Iehouam, fortis esto, & roboretur cor tuum, & expecta Iehouam.* In hoc versu aposiopesis est,

& ſubaudiẽdum, De vita & regno meo animum planè deſpõdiſſem. Niſi enim Diuinis promiſſis certam fidem habuiſſet, non potuiſſet non arbitrari actum de ſe eſſe, poſtquam tanta vi, tantiſque dolis oppugnaretur. Sed quòd credidit, certóque perſuaſus fuit fruiturum ſe adhuc bonis Domini inter viuos: id illi animos ſuffecit, & ſecurũ reddidit. De promiſſione quam credidit, dictum eſt in verſu 3 & 4. Porrò videre in bono, eſt frui bonis: ſicut videre in inimicis, eſt voluptatẽ capere intuendo eorum infortunium. De qua videndi ratione in verſu 18, Pſalmi 22. Terram viuentium Kimhi de futuræ vitæ ſtatu intelligit: ſed ſatis liquet, vel ex verſu 7, Pſalmi 52, & Ieſcha. 38. b. 11, præſentis vitæ locum ſic vocari. Nam in Pſalmo 52, prædicit ex hoc ſæculo radicẽ Doeg eradicandam. Ita & Hizkiah querebatur ſe ex hac vita ante tempus depelli. ſic enim habent eius verba, Dixi, non videbo Deũ, Deum (id eſt tẽplum Domini) in terra viuentiũ: non intuebor amplius hominem cum verſantibus in ſæculo. Etenim promiſerat Deus Dauidi inter cætera & vitã longæuam, quum illi dixerat, Quum impleti fuerint dies tui. id eſt quum ad iuſtam ætatem perueneris. Promiſerat & pacem, rerúmque copiam. Hæc ergo Dei promiſſa ſecum reputans, quum extrema hoſtes minarentur, ſemetipſum alloquebatur, & confirmabat verbis verſus ſequẽtis, *ſuſpice ad Iehouam*, expecta illum, pendeas ab eo, *confortare, & roborabit ille cor tuum, expecta Iehouam*. His iterum monemur, promiſſa Dei, dum aduerſis exerciti angimur, in mentem reuocare, ſtudioſéque expendere. neque enim aliud eſt quo magis animi credentium in ſpem bonam erigãtur. ſed fide, id eſt firma ſolidáque perſuaſione opus eſt, ne quis de eis addubitet.

Videre bona Domini.

Terra viuentium

2. Sam. 7. b. 12.

PSALMVS XXVIII, in genere miſto, *αἰτητικὸς ἢ εὐχαριστικός*.

ARGVM. *Precem refert qua in graui quopiam periculo, fortè etiam coniurationis Abeſchalomicæ, primùm Dei auxilium implorauit: deinde deprecatus eſt, innocentem ſe cum nocentibus vltione coniungi: tum his ipſis meritum iudicium eſt imprecatus. Poſt hæc memorat hymnum quo gratias Deo pro victoria & ſalute egit. Poſtremò precationem quam habuit pro populo.*

PARAPH.

1 DAuidis. Te ô Iehouah inuoco, propugnator mi, ne negligas, néve deſeras me, alioqui par ſum iis qui demittuntur in foueam.

2 Audi deprecationem meam, dum ad te vociferor, dum attollo manus meas ad templum ſanctum tuum.

3 Ne trahas vltione me cum improbis, cum iis qui prauitati ſtudent: pacificè cum proximis loquuntur, & alunt interim malum in cordibus ſuis.

4 Da illis iuxta opus eorum, & ſecundum malitiam ſtudiorum eorum: vt merentur facta eorum da eis, redde eis talionem

5 Non enim aduerterunt animum operibus, factiſque Iehouæ: id eos deſtruet, non extruet.

6 Laudetur Iehouah: nam audiuit deprecationem meam.

7 Iehouah virtus mea, clypeus meus eſt, ipſo nixum eſt cor meum, & adiutus ſum: indéque exultat cor meum, & cantico meo celebrabo eum.

8 Iehouah eſt virtus illorum, robur quo ſeruatus eſt vnctus eius.

9 Serua populum tuum, benefac hæreditati tuæ: paſce, & attolle illos vſque in ſeculum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

DAuidis. *Ad te ô Iehouah, clamabo: petra mea ne ſileas à me, néue taceas à me, & cõparabor cum deſcendẽtibus in foueam.* Vates hìc, vt & aliàs, per ſilere vel tacere, permittere, negligere, quieſcere ſignificat. rectè enim, nihil facere, pro nihil loqui, dicit, quandò loqui pro facere Scriptura paſſim vſurpat. De hoc tropo nonnihil in verſu 6, Pſalmi 4. Et 2. Schmu. 19. b. 10, legimus, dixiſſe populum iudicibus, quum arguerent quòd Dauid regem occiſo Abeſchalomo non reuocarent, Nunc quare vos מחרישים, id eſt ſilẽtes eſtis (vel ſiletis, hoc eſt ceſſatis, omittitis, negligitis) Regem reducere? Precatur ergo hìc Dauid, ne ceſſet Deus ſe iuuare in periculo conſtitutũ. Simili tropo vſus eſt & Aſaph verſu 2, Pſalmi 83. Porrò quãto in periculo fuerit, eo oſtendit, quòd queritur ſe alioqui parẽ futurum fuiſſe deſcendentibus in ſepulchrum, hoc eſt mortuis: id eſt actum de ſe fuiſſe, niſi Deus opem tuliſſet. Haud verò diſſimile veri videtur, periculũ hìc coniurationis Abeſchalomicæ, de quo & ſuperior Pſalmus cecinit, notari. neque enim raro Pſalmi de eadem re compoſiti coniunguntur: quod in verſu 2, Pſalmi 20 annotaui.

2 *Audi vocem deprecationis meæ in clamore meo ad te, attollendo manus meas ad Oraculum ſanctitatis tuæ.* Ardorem & vehementiam precationis, vtique ex periculi magnitudine natam, indicat. Nam & cla-

moris,& manuum extensionis(quod vtrunque enixè orantium, imò flagitantium est)meminit. Ad Oraculum sanctitatis tuæ, eodem sensu dixit quo versu 8 Psalmi 5, Ad templũ sanctitatis tuæ. דביר locus erat in quo posita fuit Arca fœderis, 3. Schm. 6.a.5, vnde responsa Deus dabat, & preces suorum audiebat. Ob quam promissionem, versus hoc Oraculũ precabãtur etiam absentes. Idem autẽ valet atque si dixisset, Extendo ad te ô Deus manus meas: Oraculũ enim illud, sedes Dei erat.

3 *Ne trahas me cum improbis, & cum operarijs prauitatis, loquentibus pacem cum proximis suis, & malum in corde eorum.* Spem sibi auxilii confirmat ab improbitate & fraudulentia hostium, & forte ideo simulantium pacem, id est fidem & amicitiam verbis, corde autem malum cogitantium, id est continuò vias nocendi quærentium meminit, quòd plurimi tum ipsum atrocissimè oppugnarent, qui ante eam coniurationem se simulauerant ipsi deditissimos. Non trahas me cum improbis, idem est quod illud in Psalmo 26, Ne colligas me cum flagitiosis: nempe ne tollas me vltione quæ illis, non mihi, maximè si eis conferar, debetur. Qui פעלי און dicantur, id est studiosi prauitatis, dixi in versu 6 Psalmi 5.

4 *Des illis secundum opus ipsorum, & secundum noxa studiorum ipsorum, secundum facta manuum ipsorum da eis, redde retributionem ipsis.*

5 *Quia non aduertũt mentẽ ad opus Iehouæ, & ad facta manus eius, destruet eos, & non ædificabit eos.* Quod hostes meriti erant, & Deus illis iustè immissurus erat, atque ideo & in Dei gloriam, & salutem bonorum erat cessurum, id concors Diuinæ voluntati, piè & citra vllum indigni odii motũ, eis imprecatus est. Nõ enim tam suos, quàm Dei hostes, ex Spiritu Dei illos esse sciebat. De huiusmodi imprecatione, in tractatu de precatione, enarrationi 5 Psalmi adiecto, & in vltimo versu Psalmi 6, ac alibi plura. Præcipuam verò impietatis horum radicem expressit versu 5, Non intelligũt, animum non aduertũt operibus, factísque Dei. Selegerat sibi Deus in Regem Dauidem, regnúmque eius confirmasse se multis sanè indiciis declarauerat, è quibus perfacile fuisset coniuratis istis agnoscere, Dei se constitutionem oppugnare. Sed vt omni religione vacui erant, ita horum nihil cogitabant, fretíque suis viribus omnia tentabant. Digni igitur fuerunt quos pro ipsorum impietate Deus deiiceret, victoria vncto suo delata. Ecqui consideratione sua impii opera Dei dignarentur, qui totis viribus Dei opinionẽ ex animo eiicere laborant? De quo suprà versu 4 Psalmi 10, & versu 1 Psalmi 14. Obseruandũ quod versus habet יבינו אל פעלת, id est intelligent ad opus. Videtur enim id Vates significare voluisse, animum posse & debere considerãdis operibus Dei aduerti: at ea peruideri, planéque intelligi nõ posse. Nominatiuus agentis verbi *destruet eos, & non ædificabit*, est Nõ aduertere animũ ad opera Dei. id enim est quod perdit abolétque impios. vt ingens sanè Dei contemptus est, esse Dei opus, sciui Dei operibus, vbique versari in Dei operibus, nec illis mentem admouere. Quod adiecit, *Et non ædificabit eos*, destructionis significatum auget.

6 *Laudatus Iehouah, quia audiuit uocem deprecationis meæ.*

7 *O Iehouah robur meum, & clypeus meus, eo nititur cor meũ, & adiutus sum, & exultabit cor meum, & cantico meo celebrabo eum.* His versibus canit victoriam contra coniuratos. Obseruandus verò ordo dispensationis Diuinæ erga Sanctos: & vt afflictio patientiam, hæc probationem, & ista spẽ gignat. Periculum & premens calamitas fecit vt ad Deum vociferaretur. inde consolatus, vt fidei incrementum, ita patientiæ robur accepit, nempe expertus Dei erga se bonitatem. vnde spe confirmata, totus ipso nitebatur, sciens se eius tutela, vti clypeo, tutum fore ab omnibus hostium telis. Mox & victoria donatus, non potuit non exultare gaudio de tã effusa Dei bonitate: quæ denique exultatio in laudes & hymnum Dei coegit erumpere: id quod proprium opus est beatorũ. Quis tam rectè de veritate edoctus, non optet etiam afflictionibus probari, imò perfici?

8 *Iehouah robur est illis, & corroboratio auxiliorum uncti sui ipse.*

9 *Serua populum tuũ & bene fac hæreditati tuæ: pasce eos, & exalta eos usque in seculũ.* Versus iste octauus ceu epiphonema est, quo simul rationẽ subiicit iis quæ versu 7 cecinit. hũc nanque sensum habet, Ecqui aliter euenisset? Iehouah virtus istorũ fuit, id est exercitus mei, qui numero hostibus longè inferior fuit: neque vlla ratione victoria potiri potuisset, nisi Domin' illos roborasset. Illud quod sequitur, *Et robur salutũ Christi sui ipse*: videtur hoc sensu subiectum, Etenim quũ vnctus Domini sim, semper mihi hactenus affuit: & quæcunque salus vnquam contigit, eius virtute perfecta est: quare nec modò deserere me voluit. Quod enim ישועות, id est salutes, non salutem dixit: ad id respexisse videtur, quòd sæpissime iam ipsum hostium suorum victorem fecerat, quũ nihil minus poterat sperare, propter vitium imparitatem. Quod dixit *Virtus illorũ*, nec expressit quorũ: affectum indicat. admirabatur plurimùm bonitatem Dei in paucos qui pro se pugnauerant: vtque in illis animo totus erat, ita quasi perinde noti omnibus essent, relatiuo tantùm eos designauit. Talis eclipsis est & in versu 4 Psalmi 16, Illorum autẽ idola: quos tamen antea nõ expresserat: sed voluit sic affectum detestationis declarare. Huiusmodi eclipsibus crebrò vtitur omnis Scriptura. Versu vltimo precatur vt & porrò populum quem ceu hæreditatem, vnicè scilicet charum habere digna-

Virtus illorum δεικτικῶς

tus erat, seruet, beneficiis cumulet, pastorem eius agat, & exaltet. In quo declarauit, populi, non sui causa, victoriam & regnum rursus sibi adseri petiisse. sic animati sunt qui verè principes agunt. Vt Sancti, Dei hæreditas sunt, dixi nonnihil in versu 6 Psalmi 26. Quomodo suorũ pastor Deus sit, in versu 2 Psalmi 23. Omnia fidei, quæ radix est totius salutis & fœlicitatis, cum vim, tum fructum docent. Vtinam sint mentes horum capaces.

PSALMVS XXIX, in genere misto, εὐχαριστικός.

Hymnus est, quo Deum à virtute, quam tonitru & reliquis cæli tempestatibus exerit, celebrat, atque de eius in populum Israel beneficentia gloriatur. ARGVM.

1 ODa Dauidis. Cedite Iehouæ, qui virtute præstatis, cedite Iehouæ decus PARAPH.
& potentiæ laudem.
2 Cedite Iehouæ decus, dignũ nomine eius: supplicate Iehouæ in regia sancta.
3 Vox Iehouæ super aquis, Deus maiestate verendus tonat: Iehouah super aquis magnis.
4 Vox Iehouæ præualida, vox Iehouæ magnifica.
5 Vox Iehouæ confringit cedros, confringit Iehouah cedros Libani.
6 Exilire facit illas, vti vitulũ Libanõ & Sehireiõ, sicut exilit vitulus vnicornis.
7 Vox Iehouæ dissectas eiaculatur flammas ignis.
8 Vox Iehouæ trepidare facit desertũ, Iehouah trepidare facit desertũ Kadesch.
9 Vox Iehouæ parturire facit ceruas, & renudat syluas: at in templo eius cuncti laudem dicunt.
10 Iehouah diluuio præsidet, præsidet Rex sempiternus.
11 Iehouah virtutẽ populo suo suppeditat, Iehouah populo suo benefacit, donans rerum successum.

ADVERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *CEdite Iehouæ filij fortium, cedite Iehouæ decus & virtutem.*
2 *Cedite Iehouæ decus nominis eius, adorate Iehouam in splendore sancto.* Inuitat ad prædicandam Dei maiestatem, & potentiam omnibus supereminẽtem, idque in splendore sancto, id est Tabernaculo fœderis, in quo Deus numinis sui splendorem & magnificentiam peculiarem exhibebat, colique volebat, Exodi 33, & vltimo. Vt tabernaculum suprà Psalm. 27, versu 4, נעם, id est decorem vel iucunditatem vocauit: ita vocat hic הדר, id est splendorem vel magnificentiam. Inuitat autem ad prædicandum virtutem Dei בני אלים, id est filios fortium, vel virtute insignium, quod idem est atque fortes, vel virtute insignes: sicut filii viri, idem valet quod viri, de quo versu 2 Psalmi 4, & filii hominum, idem quod homines, de quo versu 12 Psalmi 21. Græci reddiderunt filios arietum, quasi אילים scriptum esset: at Vates אלים scripsit. Verùm fortes istos, vel virtute insignes, Abraham Ezra astra intelligit, propterea quòd hæc & Iiob 38.a.7, filii deorũ, id est dii dicũtur. Sic enim illic legitur, Quum mane pariter iubilarent astra, & canerent omnes בני אלהים, id est filii deorum. Filios enim Dei & deos Scriptura vocat, quicunque Deũ præsentius, & insignius referunt, ampliore Diuinitatis portione donati. Vnde non solùm Angelos, immortali & beata vita, virtutéque incomparabili Deum præclarè repræsentantes: sed & Principes, potestatéque qua Deum vtcunque referunt, pollẽtes, filios Dei, & deos appellat, vti ex Gen. 6.a.2, & Psal. 82, vers. 1 liquet. Siue autem Psaltes hic spiritus supernates, siue eximios homines, siue etiã astra, quæ & Psalmo 148.a.2, ad laudandum inuitat, per filios fortium, siue deorũ (nam & אל nomen Dei est) intellexerit, hoc vtique significare voluit, nihil tam sublime, nihil adeò virtute præstans esse, quod non supplex Deo canere laudem debeat, cuius potentia & virtus tanto interuallo cuncta præcellit. Chaldæus habet, Chorus Angelorum. Mirandum quòd diuus Hieronymus Græcos sequi maluit. Ego singulari præditos virtute & potentia homines malo intelligere, eo quòd ad adorationẽ inuitat splẽdore sancto, hoc est Tabernaculo fœderis, ad quod Sancti cõuenire solebant. nisi quis putet cælos hac periphrasi significatos. Tum magis ex officio Vatis fuit, homines ad laudandum Deum prouocare, quàm Angelos, vel sidera. Etenim quòd alicubi cum Angelis & cælis omnem quoque aliam creaturam ad celebrandas Dei laudes inuitat, magis id facit vt homines excitet ad considerandam Dei in his bonitatem, sapientiam, & potentiam, quàm vt ab ipsis istis rebus laudem Dei requirat, de quo in Psalmo 96. Quòd tertiò dixit, *cedite*, ardentem in Dei laudem, & ad declaratam tam magnificè Dei potentiam, stupentem animum indicat.

Quibus Dei appellatio tribuatur.

3 *Vox Iehouæ super aquas, Deus gloriæ tonare facit, Iehouah super aquas amplas.*

4 *Vox Iehouæ in uirtute, uox Iehouæ in splendore.* De eo quòd tonitru Deus suam mortalibus potentiam, & simul tam beneuolentiam quàm iram, ceu peculiari portẽto subinde declarare solet, dixi quædam in versu 8 Psalmi 18. Verisimile ergo est, talem aliquam tempestatẽ, fauoris Dinini testem, Dauidi causam hunc Psalmum componendi, in quo Dei potentiã, occasione ex illa sumpta, celebraret, dedisse. De tonitru itaque cecinit, *Vox Iehouæ super aquis,* hoc est in nubib[9] tonat. Etenim quod ait, Vox Iehouæ super aquis: & postea, Iehouah super aquis multis: nihil aliud est quàm id quod medium inter hæc posuit, Deus maiestate verẽdus tonuit, vel tonare facit. *Super aquis* idem est atque in nubibus, quas versu 12 Psalmi 18, tenebras aquarum, id est tenebrosas vel obscutas aquas vocauit. Nubes siquidem, definitore Aristotele libro de Mundo, & interprete Budæo, est crassamentum exhalationum conuolutum, vim habens aquæ gignendæ. Quia igitur nubes aquas gignunt, & ex humidis exhalationibus gignuntur: per metonymiam, aquæ à Vate vocantur. Porrò de hac anthropopathia, qua tonitru Dei vox dicitur, quæ propter nimiam imparitatem, cum gratiæ nonnihil, tum & momentum aliquod habet excitandi animum in Diuinæ potentiæ admirationem, dixi quædam in versu 6 Psalmi 19. Vocem hanc canit esse cum virtute & magnificẽtia, hoc est præualidam & magnificam, eo quòd virtutis Dei, verendæque omnibus potentiæ eius, tam clarum & formidabile indiciũ fit. Haud dissimilia & Iiob 37.a.2, cecinit, Audite sonitũ, cum tumultu vox eius, & murmur egreditur de ore eius. Sub omni cælo spargitur, & lux eius omnes plagas terræ illustrat. Post hanc premit vox, & tonat voce excellentiæ suæ, nec obsistũt nubes, quum audita fuerit vox eius. Tonat voce sua portentosa Deus, maiora efficit, quàm vt queant cognosci.

Nubes aqua dicũtur.

5 *Vox Iehouæ frangentis cedros: & frangit cedros Libani.* Cecinerat vocem Domini præualidam, idem iam ab effectu & vi deprompta prædicat. Cedri peculiares Phœniciæ arbores, cum maximæ sint & altitudinis, & crassitudinis, voluit Vates ex earum deiectione vim tempestatis exaggerare. Canit ergo, *vox Iehouæ confringens cedros, &c.* Vocem hanc dixi tonitruum esse. iam fulminibus deiiciuntur arbores, non tonitruo: sed Vates communem his naturam spectauit. Etenim si in nube luctetur flatus, aut vapor, eduntur tonitrua: si erumpat ardẽs, fulmina: si longiore tractu nitatur, fulgetra. Hæc Plinius libro secundo, capite 43. Aristoteles de his scribit libro de Mũdo, interprete Budæo, Flatus verò in nube implicitus, & crassa, & humida, continuatum nubis spissamentum violenta eruptione confringens, mugitum edere cum ingenti fragore solet, qui tonitru dicitur, modo haud absimili spiritus vehementer in aqua impulsi. Fulgetrũ est spiritus ignitus & coruscans dum nubes dirumpitur. At verò quod fulserit, si ad terram vsque cursim illisum sit, fulmen vocatur. Hæc Aristoteles. Ex his iam videtur, eũdem flatum esse, & tonitruum, & fulgetrum, & fulmen. Tonitruum autẽ dici, quũ adhuc in nube luctatur, maximè autẽ quum nubis spissamentum violenta eruptione perfringit: Fulgetrum, quum ardet & coruscat dirupta nube: Fulmẽ, quum in terram idem illiditur. Ad hæc quum omnia tria simul ferè accidant, tonitru, fulgetrum, fulmen, eo tamen ordine vt primum sit tonitru, proximum fulgur, vltimum fulmen, non est insolens quòd per tonitruum quod sensibilius est, eóque plus terret, tum & primum est, reliqua Vates intellexerit. Fulgetra tamẽ nominatim memorat versus 7, quum canit vocem Iehouæ flammas igneas secare, hoc est ceu excisas ignis partes eiaculari. Quòd autem antè fulgura videtur, & fulminis ictus sentitur, priusquam tonitru exaudiatur, tarditas efficit auditus, qui naturæ est aereæ & spirabilis, cum oculi sint igneæ: tum & lux velocior est sonitu.

6 *Facit illos exilire sicut uitulũ Libani, & Schireion sicut filiũ unicornium.* Imagine subsilientis vituli & vnicornis, subsilientes cedros, dũ ictæ fulmine sunt, alioqui immotæ, describit. Libani meminit, qui mons cedros: & Schireion, qui & ipse vel cedros, vel alias robustiores habet. Libani passim in Scriptura, & aliis autoribus mentio fit. Schireion mons Hermõ est. Qui enim Hermõ aliàs vocatur, eũ Sidonii Schireion, & Amorrhæi Senir appellant, vt legimus Deut.3.b.10. Ptolemæo idem Hippus dicitur: iunctus est Antilibano: & fieri potest vt cum Hippo totum Antilibanõ Scriptura hoc nomine significarit. De fera quam Scriptura ראם vocat, & alii vnicornem, aliĩ naricornẽ reddunt, dixi in versu 22 Psalmi 22.

7 *Vox Iehouæ excindit flammas ignis.* De fulgetris, vt dixi, hic versus loquitur, quæ celeri quadam vi flatus, ceu ex lapide excindũtur. Subiecit hoc descriptioni violentiæ fulminis in disiectione arborum, notans fortè incendium quo icta fulmine conflagrare solent.

8 *Vox Iehouæ parturire facit desertum, Iehouah parturire facit desertum Cadesch.* Iterum ab effectu vim tempestatis exaggerat, id prædicans & feras in desertis tempestate cõmoueri. Deserti Kadesch meminit, quòd sit multò vastissimum, & maximè horrendum, per quod populus Iisrael quadraginta annis circunductus fuit, postquam esset ex AEgypto egressus. Ebræorum sapiẽtes scribunt, vt meminit R. Schlomoh, quinque nominibus vocatũ hoc desertũ, Sinai, Sin, Kadesch, Kadmoth, Paran. Numer. 33.c.16, & Moscheh idem desertum, Sin & Kadesch, dictum testatur. Kadesch di-

ctum putát, quòd filii Iisrael sint in eo parati & idonei redditi qui terram Chenaan ingrederétur. כון enim præparare significat. Alii scriptores, eremũ Arabiæ vocant: pertingit vsque Idumæam, Numer. 20. c. 16. Metonymia autem est, dum canit desertum trepidare. nam feras deserti intelligit. vnde in versu 9 subiicit,

9 *Vox Iehouæ parturire facit ceruas & denudat syluas. & in templo eius dicit quisque gloriam.* Ferunt has difficilimè parere: proinde terroris magnitudinem eo indicat, quòd tempestate consternatas canit parturire. Et haud scio an de intẽpestiua parturitione & aborsu hoc intellexerit. Sic enim magis Diuinæ potentiæ miraculum auxerit, vt cuius vox parturire faceret ante legitimum tempus & eas animantes quæ suo etiam tempore ægrè enituntur. Porrò coniectura est, Vatẽ eo quòd memorat parturitionem ceruarum, significare voluisse, nihil prorsus posse tempestatis terrorem effugere, quálibet in abditissimis desertis lateat. Etenim Iiob 39. a. 4, de parturitione ceruæ ita loquitur vt quæ ab homine nequeat sciri, Nunquid parturientem (inquit) ceruam obseruasti? Nunquid numerasti menses conceptus eius, & nosti tempus partus eius? Aristoteles tamen cap. 29, libro 6 de natura animalium scribit, metu beluarum ceruas iuxta vias parere. Et Plinius hunc (vt solet) imitatus, In pariẽdo (inquit) semitas minus cauent, humanis vestigiis tritas, quàm quæ secretæ ac feris opportunæ. Iidem scribũt ceruas octonis mensibus ferre vterum. Quàm certa hæc sint, iudicent alii. Iiob mihi naturæ non minus Aristotele, vel imitatore eius Plinio, peritus videtur. Sed alia sunt forsan pro regionũ diuersitate & ferarum ingenia. Subiicit, *Et denudat syluas.* id intelligunt Ebræi de arborum deiectione. illis enim deiectis fulmine, syluæ velut denudãtur. Haud tamẽ scio annon voluerit significare, terrore tempestatis in cõspectum produci quicquid in syluis alioqui latet: vt sit idẽ atque si dixisset, Reuelat syluas, agítque in patulum quæ erant in syluis abscondita. Huc me mouet hoc quòd illi de parturitione ceruarum subiicitur. Vltima particula, *At in templo eius omnes dicunt laudem:* hoc sensu videtur subiecta, Quum perterrefaciat omnia portentosa vox Domini, suos tamen recreat, & laudem dicere compellit. Quanto enim potentiorem Deum, & formidabiliore virtute insignem agnoscunt, tanto solidiore spe firmantur, & gaudio pleniore perfunduntur, vt quibus contigerit hunc Deum vindicem, protectorem, & patrem habere. Si autem quis hic collectiuam coniunctionem putet, vt sic reddatur, Proinde omnes dicũt in templo eius laudem: haud erit absurda sententia. כבוד habetur, quod gloria & dignitas verti solet, ego reddidi hic *laudem.* etenim gloriæ laudem Vates intellexit, sicut & suprà versu 2. Ex his discendum vt de tempestatibus & aliis operibus Dei sentiendum, vtque memoranda sint. Quicquid huius accidit, sunt qui ilico dicunt, Naturale hoc est, causam Aristoteles reddidit. quasi verò non & naturæ autor Deus sit: aut quicquam sit quod non ipsius solius nutu, certáque dispositione fieret, vt sunt ab eo ex nihilo omnia condita. Pius itaque quantumlibet solito naturæ cursu opera Dei euenire videat, nihilominus potentiam & bonitatem autoris religiosè suspiciet, metúmque & reuerentiam Dei in se & aliis excitare, dabit operam. Impiorum est, nullam operum Dei rationem habere, vti canit versus 5 Psalmi proximè præcedentis: qui etsi de peculiaribus illic Dei operibus dictus sit, res ipsa tamen docet, catholicam eam sententiam esse.

10 *Iehouah præsidet diluuio, & præsidet Iehouah rex in sempiternum.*
11 *Iehouah robur dabit populo suo, Iehouah benefacit populo suo cum pace.* Quod canit præsidere diluuio,
indicat dum sæuit tempestas, & nimbi descendunt, nos moneri diluuii quo orbis perĳt, cui præsidet Deus, & hodie æquè ac olim eo nos absumere potest. Id igitur cogitantes, decet odisse scelera ob quæ illi tum perierunt, & pietati studere, ob quam tum Noah cum suis seruatus est. Ex his verò admiratione Diuinæ potentiæ magis inflãmatus, canit, *Præsidet Iehouah rex in sempiternũ.* Quia nihil in nobis pietatem promouet, quanlibet attentè Dei potentiã consideremus & miremur, nisi iuxtà ab eo salutẽ nobis speremus. studiũ enim Dei absque eius amore nullũ esse potest. Chaldæus hũc versum sic reddidit, Deus in tempore diluuii super sedem iudicii sedit, vt vicem redderet prauis, seditque super sedem misericordiæ, & liberauit Noah, & regnabit super filios eius in secula seculorum. Deum potentiæ tam metuendæ & terrificæ populo suo virtutem suppeditat, vt tanto minus mortalium potestatem expauescant, certioréque fiducia se Dei tanto interuallo omnem aliam virtutem post se relinquentis, protectioni committant. Etenim omnem suam potentiam in bonum populi sui exerit, virtute instruit, nè à malis opprimãtur: tum omnium beneficiorum genere cumulat: & pacem, hoc est tranquillum rerum successum donat. Non igitur perterrefieri, sed spe optima erigi, lætitiáque affici oportet eos qui Dei populus censentur, quotiescũque se Dei virtus & potentia clarius profert. Hinc iubet suos Christus, quum vltima die, tota orbis machina ruinam minabitur, attollere capita sua, & gaudere, eo quòd redemptio eorũ proxima sit. Ita quouis tempore, quanto Deus suam potentiam luculentius exerit, tanto Sanctos magis exhilarari oportet, eo quòd quicquid gesserit Deus, ipsis bono esse necesse sit: & spe tanto insigniora gesturum, quanto maiore orbi se magnificentia insinuat. Et vt nihil peculiare atque insigne designet, vt ple-

ræque tempestates accidere videntur, adhuc gaudere necesse est filios Dei, vel ex eo solo quòd audiunt Deum suum, cuius potentiam mundus alioqui ridet, sic mortalibus metum incutere, suámque maiestatem declarare.

PSALMVS XXX, in genere misto, εὐχαριστικός.

ARGVM. *Gratias agit pro restituta valetudine: et hinc Dei bonitatem, aduersa suis nonnisi in bonum immittentis, idque vix momento, si ad tempus cõferas fœlicitatis illorum, magnis affectibus prædicat. Testatur nõ alia causa se petere vitã sibi prorogari, quàm vt fortiter ea instituret atque promoueat quæ faciunt ad gloriam Dei, et salutem Sanctorum.*

PARAPH. 1 ODa carminis, quod in dedicatione domus Dauidis cantarunt.
2 Exaltabo te Iehouam, tu quoque me extulisti, nec exhilarasti de me hostes meos.
3 Iehouah Deus mi, clamabam ad te, & sanasti me.
4 Iehouah ab inferis animam meam subduxisti, vitam restituisti mihi, ne in foueam descenderem.
5 Canite Iehouæ hymnum, qui ab illo pendentes bonitati studetis, celebrem reddite memoriam sanctitatis eius.
6 Nam momentum ira eius sæuiit, at ex eius beneuolentia constat vita: ad vesperam fletus aderat hospes, at mane statim fuit vnde ouarem.
7 Quum secundæ res erant, cogitabam, In sempiternum non nutabo.
8 Ex beneuolentia tua ô Iehouah, regnum meum instar montis firmum reddideras: at simul ac faciem tuam auertisti, fui constematus.
9 Te Iehouah inuocabam, Dominum deprecabar.
10 Quid (dicebam) contulerit vita mea, si sepulchro modò demander? nunquid celebrabit te, fidemque tuam prædicabit limus?
11 Audi Iehouah, & miserere mei, ô Iehouah sis mihi auxilio.
12 Luctum meum tripudio commutasti, exuisti sacco, & amiciuisti gaudio.
13 Propterea canet tibi laudem lingua, nec silebit, Iehouah Deus mi in sempiternum celebrabo te.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 O*Da cantici dedicationis domus Dauidis.* Scribunt Iudæi, Psalmum hunc à Dauide esse conscriptum pro dedicatione templi: alii, primi templi extructi per Solomonem: alii, secundi ædificati per reduces è Babylone: alii, extruendi per Meschiah, quem expectant. Verùm ipsa Psalmi verba apertè indicant, Odam esse qua Dauid gratias agere Domino voluit pro restituta valetudine. Quòd autem inscriptio, dedicationis domus meminit, videtur Aben Ezræ, hunc Psalmum in dedicatione domus eius primùm fuisse cantatum. Secundo Schmu. 5.b.11, legimus, quum Dauid occupata Ieruschalaim, continuò dignitate & rerum successu augustior & fœlicior redderetur, misisse ad eum Hyram regem Tyri nũtios, ligna cedrina, fabros lignarios, & peritos poliendis lapidibus, qui domũ illi extruxerunt. Post hæc continuò sequitur, Et agnouit Dauid quòd confirmasset se Iehouah in regem super Iisrael, & extulisset regnũ suum super populum ipsius Iisrael. Et accepit sibi præterea Dauid concubinas & vxores de Ieruschalaim, &c. De hoc tempore fortasse cecinit versum septimum, quum secundæ res erãt, &c. Iam fieri potest vt antequam domus ædificium absolueretur, graui aliquo morbo laborarit: à quo quum Dominus eum liberasset, dedisset que extructã domũ dedicare, gratias egerit hoc hymno, Deúmque prædicarit, qui ex solita sua erga ipsum beneuolentia donasset sano iam, & cætera quoque fœlici, hæc encænia celebrare. Etenim inter mala quæ Deus in Lege contemptoribus suis minatus est, & hoc numeratur, Domũ extruere, quam alius inhabitet, Deut. 28. c. 30. Erat verò hoc tam infaustũ, vt Dominus iusserit, imminente bello renuntiari per tribunos, Siquis in populo ædificasset nouam domum, quam nondum initiasset, vt ab exercitu reuerteretur, maneretque domi suæ, ne forsã in bello caderet, & alius domum illius dedicaret. Nõ dubitarim quoque, huiusmodi etiã priuatarũ ædium dedicationem non absque ceremoniis sacris, & solenni gratiarum actione pro eo beneficio peractam esse, quum omnium rerum primitias sacras sibi esse Dominus voluerit: & gratias sibi agi, priusquam dona eius in communem vsum venirent. Quare haud præter morem publicum fecisse Dauidem arbitror, quòd in dedicatione domus suæ, tam augustæ, quæque Diuini fauoris in eum confirmati in-

Præcipuum maledictum, domu extruere, quam alius inhabitet.

c.3.d.7.4.1.

dicium esset, vti ipsum interpretatum Sacra historia memorat, hymnis Dei bonitatem deprædi-
carit, & in his de hoc præcipuo beneficio quòd à graui ipsum morbo restituisset. Monemur hinc,
pro omnibus rebus, & præcipuè quum primùm quid in vsum venit, gratias Deo agere: inde sanè
mens amore Dei, ac ita ad omnem pietatem magis accēditur, simúlque admonetur vt Dei donis
quàm castissimè vtatur. Quis enim re abutatur ad luxum & fastū, pro qua iam Deo gratias egit,
cogitátque donum eius esse?

2 *Extollam te ô Iehouah, quia extulisti me, & non lætificasti inimicos meos de me.*

3 *O Iehouah Deus mi, uociferatus sum ad te, & sanasti me.*

4 *O Iehouah eduxisti ex inferno animam meam, uiuificasti me à descendentibus in foueam.* His versibus fla-
gráti affectu gratias agit pro reddita incolumitate: quod apertè versu tertio testatur, *Clamabam* (in-
quit) *ad te, & sanasti me.* Hanc restitutionem in versu primo, exaltationem sui: in quarto, subductio-
nem ab inferis, & viuificationem à descendentibus in foueam, vocauit: indicans se morti fuisse vi-
cinum, & iam inter sepeliendos (quos appellat descendentes in foueam) numeratum. Ab illis viui-
ficauit eum Deus, quum vitam restituit, quæ iam videbatur euanuisse. Hic modus loquendi vul-
garis admodū est in Psalmis, versu 5 & 6 Psalmi 18, itē versu 16 Psalmi 22, & versu 4 Psalmi 23, &
versu 1 Psalmi 28, & aliis nō paucis. De eo quòd pudefieri Dauid petierit mortis suæ cupidos, non
exhilarari voti sui impii factos compotes, quod exorasse hîc se gloriatur, dixi nonnulla in versus
tres posteriores Psalmi 6. Geminatio inuocationis, quòd tertiò Iehoua dixit, affectus ardentioris
indicium est. Quare autem Sancti vitæ præsentis prorogationem tantoperè orarint, dixi in ver-
su 6 Psalmi 6.

5 *Canite Iehouæ boni illius, & celebrate memoriam sanctitatis eius:*

6 *Nam momentum in ira eius, uita in beneuolentia eius: ad uesperam aderit fletus, mane ouatio.* Ex eo quòd
gratias Deo egit pro beneficio quod sibi collatum erat, ac in eo bonitatem Dei propius considera
uit, continuò (vt fit) accensum fuisse se vt hanc & aliis prædicaret, ostendit. Quemadmodū autem
hāc nulli, nisi qui Spiritus cælestis fuerint participes, verè possunt agnoscere: ita hos nominatim
ad simul celebrandā eam inuitat, illisque peculiariter eam deprædicat. Vocat verò eos bonos Dei, *Qui boni Dei.*
id est ex Deo natos: quo significauit, neminem verè bonum esse qui non sit Dei, hoc est ex Spiri-
tu Dei renatus, eóque quantus est, Deo deditus. & rursus, neminem Dei esse, neminem populo eius
iustè accenseri, nisi qui bonitati studeat, omnium vsibus sese addicens. Hos ergo hortatur Vates,
vt canant Iehouæ, & memoriam eius augustam reddant, vtique bonitatis ipsius præconio. Porrò
huius statim ex se volens materiā offerre, canit, *Momentum in ira eius.* hoc est, vt & diuus Paulus scri- 1.Cor.11.g.31.
psit, quòd affligimur (quo suam in nos iram Deus exerere videtur, suos filios ne cum mundo con-
demnet) leue & momentaneum est, at beneuolentia eius sempiterna. Breui nāque tēpore ægrota-
rat, diu autem fœliciter vixerat, & victurū se sciebat, non in præsenti solùm, sed in futuro quoque,
vitam beatam & perpetem. Ebræi antithesim exprimūt, adiicientes Longa: vt ita legas, *In ira eius,*
hoc est morbo quem Deus inflixerat, vix momentum præteriit: at in beneuolentia eius, vita duci-
tur longa. Mihi nō sine nota affectus & emphasi, *uitam* solùm dixisse, & omisisse *longam* videtur. Nā
intelligi voluit se de vita vera, quæ Sanctis sempiterna est, loqui. Scitè & illud dictum, *Ad uesperam
aderat hospes fletus, mane ouatio.* idem enim est acsi dixisset, Etsi ad vesperam malum adueniat, illico ta-
men euanescit, adeò vt mane statim iterum sit vnde læteris, & quidem effusissimè, nempe cum ex-
ultatione & ouatione. Abraham Ezra & Kimhi putant deesse nominatiuum agentis, quod persæ-
pe fit in Sacris literis. vnde in hunc sensum interpretātur, Qui ad vesperam se cum fletu domum
recipit, mane lætitia exultat. Vtram interpretationem sequaris, vides Vatem plena gratulabundi
affectus hyperbole canere voluisse, quàm breue sit quo Deus suos corripit: & hinc vel exēplo sui,
quem de vita periclitantem Deus mox restituerat, Dei bonitatem erga sibi credentes commēda-
re. De verbo רנה, quo hîc vsus est, dixi in versum 13 Psalmi 25. Obseruandum verò vt sanctum *Quæ digna cru-*
pectus morbi sui cruciatus æstimauerit. Sic sanè omnem carnis afflictionem, quālibet diuturnā, *cis æstimatio.*
æstimant quicunque vero iudicio præditi sunt, mirúmque est vt inde consolentur. Æternā sci-
mus, quicunque Christum agnoscimus, nobis vitam donatam, eámque ex sola Dei beneuolentia:
annon momentaneū igitur videri debeat, multis etiam si seculis discruciari oporteret? Id qui pa-
rum perpendunt, dum affliguntur, nihil aliud quàm crucem sibi duplicant, & Deum offendunt.
Correctio quanlibet salutaris, dum vrit, inamœna quidem res est, vt Ebræ.12.c.11, dicitur: at dum
spectamus quæ non videntur, vt Paulus scribit, & mentē vltra cruciatus in æterna bona quæ nos 2.Cor 4.c.17.18
manent, traiicimus, verè momentaneum & leue nobis fit quicquid patimur, ita oblectat vel sola
futuræ fœlicitatis attētior cogitatio. Quid enim atrox adeò & immane patiatur Christianus, cu-
ius dolorem non excutiat dum se cogitat in filium à Deo adoptatum, omninóque fore, & breui,
vt imagini Primogeniti per omnia respondeat, omnium virtutum numeris absolutus, æternúm-
que beatus? Proinde dum vel cum morbis, vel aliis aduersis conflictamur, nihil prius à Deo patre

orandum, quàm vt donet mẽtem auocatam à malis quæ premũt, in æterna bona quæ nobis pollicitus est (quibus tamen nihil minus sentitur) traiicere: & in die malorum, vt ille inquit, memores
Eccl.11.c.27. esse bonorum, ad quæ etiam indulgentissimus pater, aduersis quæ immittit, nos tantùm parat.

7 *Et ego dixi in fœlicitate mea, Non nutabo in seculum.*

8 *O Iehouah, in beneuolentia tua montem meum solidum robore fecisti, abscondisti faciem tuam, & factus sum consternatus.* Vt omnia solius Dei dona sint, canit nimirum neminẽ esse tam fœlicẽ, quin illico miser sit, si subtrahat suam beneuolentiã Deus: nemóque adeò miser, quin cõtinuò fœlix sit si faueat Deus. Canit ergo, *In fœlicitate mea*, &c. Quũ enim pro animi sentẽtia omnia succederẽt, quum tanto studio, tantáque frequẽtia ad eũ in Hebron venissent primores ex Iisrael, regémque vnxissent, de quo legimus secundi Schmu. quinto, & primi Paralip. vndecimo: quúmque Ieruschalaim ademptam Iebusæis regni sedẽ fecisset: quum externi quoque reges eum venerarentur, & Hyrã rex Tyri materiã & fabros misisset qui illi regiam ædificarent: quũ denique omnia testarentur regnũ eius confirmatum: in eo tum rerũ successu, tantáque fœlicitate cogitauerat secum, non posse amplius fieri vt vel labasceret: quæ cogitatio exprimitur 2. Schmu. 5. b. 12, (quẽ locum suprà in versum secundum adduxi) Et agnouit Dauid, &c. Quo ergo cũ ipse, tum alii viderent vt à fauore Dei omnia pendeant, subitò in morbum incidit, quo videbatur planè absumendus: vnde iam & illius, & pietatis hostes gaudebant. De hoc ergo canit, O *Iehouah, beneuolentia tua*. & est sensus, Quũ adeò me beneficiis tuis cumulares, cogitabam, Deus finẽ tandem dedit calamitatum mearũ: quod promisit, nũc præstare incipit, posthac nihil me deiiciet, sempiterna fœlicitate fruar. Nec fefellit quidẽ hæc cogitatio, tua scilicet promissione nixa: Omnino enim tua beneuolentia solidum robore meum montẽ reddidisti, hoc est me vt montẽ robustũ firmasti, ne vlla vis hostiũ regno deturbare possit. Sed quo manifestius faceres omnia tuæ bonitatis dona, in morbũ me cõiecisti, vt simul omnis fœlicitas mea terminũ suum attigisse videretur. Id enim vocat auersionẽ faciei Domini, de qua in versu primo Psalmi decimi, & alibi. Illud להררי, id est mõti meo, Kimhi de intellectu interpretatur, cui tale robur datum Dauid gloriatus sit, vt neque in prosperis sese extulerit, néve in aduersis nimiũ deiecerit. Alii להררי, pro ad montẽ, accipiunt: & volũt י redũdare, vt sit sensus, Solidasti me robore, vt mõtis instar fuerim. Mihi visum est, per montẽ suũ, regnũ designasse, quod agnouerat ex tanto successu sibi confirmatũ. Per montẽ enim, regnũ, Iesch. 2. a. 1, & Dan. 2. e. 35, ac aliàs metaphoricῶs accipitur. Obseruandũ verò quòd non dicit, mõtem suum infirmatũ rursus, quũ auertisset Deus faciẽ suam: sed se tãtùm conterritũ, atque cõsternatũ. Dum enim beneuolè intuetur Deus, hoc est se intueri agnoscique fide quàm bonus sit, donat, facessit omnis metus, cuncta animi perturbatio. eam autẽ sui cognitionem si paulisper subduxerit, nec ipse quidem, nec eius promissio mutatur, sed mutatur animus hominis, & consternatur. Id quo melius & suam infirmitatem, & Dei erga se bonitatem Dauid agnosceret, experiri & ipsum oportuit. Atque hoc significare eo voluit quum cecinit, *Auerteras faciem tuam, & eram consternatus.*

9 *Ad te clamabam ô Iehouah, & ad Dominum fundebam deprecationem meam.*

10 *Quid lucri in sanguine meo, in descẽdendo me ad foueã? nũquid celebrabit te limus, nũ annuntiabit veritatẽ tuã?*

11 *Audi ô Iehouah, & miserere mei, ô Iehouah sis adiutor mihi.* His versibus memorat precem quam consternatus fuderat ad Deum: quæ eadẽ est cum illa quæ Psalmo sexto legitur, à versu quarto vsque ad versum octauũ. Sancti in gloriã Dei viuere tãtùm cupiunt: eam cœperat pius Rex magnificè illustrare obscuratã regnante Schaule. id sanctum opus interceptũ fuisset eo mortuo, & rerũ habenæ relapsæ ad impios. Inde fuit vt vitam sibi prorogari tantopere flagitaret, alioqui mori sibi lucrũ ducturus. Illud, *Quid lucri in sanguine meo*, &c. idẽ valere Kimhi arbitratur atque si dixisset, In
Cant.17.c.4. vita mea. Quæ interpretatio ideo arrisit, quòd alioqui sanguis pro anima, & hæc pro vita vsurpari solet: tũ quòd pulchrè sic quadret quod sequitur, *in descẽdẽdo me ad foueã* Quid enim hoc aliud est quàm, Quid profuerit me vixisse, si nũc moriar, quũ primùm tẽpus appetiit quo gloriã Domini possem promouere, & verã in populo pietatẽ instaurare? Nã tum primùm totius Iisraelis regnũ erat adeptus. Versu 11, mirè ardentẽ affectũ indicat. De his omnibus fuse in Psalmum sextum.

12 *Vertisti luctum meum in tripudium mihi, dissoluisti saccum meum, & accinxisti me lætitia.*

13 *Propterea canat tibi decus, & non sileat: Iehouah ô Deus mi, te celebrabo in seculum.* De dato auxilio lætatur, & acturũ se gratias, laudésq; Deo cantaturũ prædicat. Saccus vestis erat publicè lugẽtium: eius ergo dissolutione & exuitione, luctus remotionẽ per synecdochẽ intellexit. Amictũ se gaudio dixit, quia materia, causísque gaudii vndique eũ Dominus circũdederat. Nã nõ solùm morbo illũ liberauerat, sed & omni fœlicitate cumulauerat. Ideo se perpetuò laudaturũ, & celebraturum ipsũ profitetur. Illud, *Canat tibi* כבוד, id est lingua (deficit enim י) exposui in versu nono Psalmi decimisexti. Decus præcipuum hominis est facultas loquẽdi: hac in Dei laudẽ potissimũ vsurũ se cecinit. Docemur hic præter alia, morbos immitti in nostram salutem, eósque nonnisi propter asserendã gloriã Dei esse deprecãdos: tũ Sanctis breue esse quicquid affligit, æternũ quod afficit gaudio.

PSALMVS XXXI, in genere mixto. δεικτικὸς καὶ εὐχαριστικός.

Refert quibus spem suam firmarit, quæ precatus, quæ questus, ut habitus sit cum in deserto Maon ab exercitu Schauli cum suis cingeretur, & anxietudine plenus fugere frustra conaretur. Tum inuitat ad admirandam Dei bonitatem in quoslibet, qui ipsum timent: & ad studium Dei, qui à se pendentes deserere haud potest, hortatur. ARGVM.

1 PRæsuli Oda Dauidis. PARAPH
2 In te Iehouah præsidium meum collocaui, ne sinas me vnquam pudefieri: pro iustitia tua eripe me.
3 Inclina ad me aurem tuam properè, libera me, sis mihi vice rupis præualidæ, vice domus munitæ, quo me serues.
4 Nam petra mea, & munimentum meum tu: ergo propter nomen tuum deduc, & mina me.
5 Educ me è reti quod absconderunt mihi: nam tu robur meum es.
6 Manui tuæ committo spiritũ meum, redimes me Iehouah Deus, qui fidem perpetuò seruas.
7 Odio mihi fuerunt, qui magicis artibus intenti sunt: ego Iehouah nitor.
8 Gaudebo & lætabor de bonitate tua, qui respexisti afflictionem meam, & in angustia animam meam agnouisti:
9 Nec in manu hostis me inclusisti, sed statuisti pedem meũ in loco spatioso.
10 Miserere mei, nam angustia mihi est: contabuerunt præ indignatione facies mea, anima mea, & venter meus.
11 Detrita est præ ægritudine vita mea & anni mei præ gemitibus, comminuta est præ dolore animi indigna videntis virtus mea, & contabuerunt ossa mea,
12 Præ cunctis aduersariis meis ignominia fœdatus sum, & maxime quidem apud vicinos meos, familiaribus meis fui horrori: quíque viderũt me, illico à me foras se proripuerunt.
13 Desiit haberi mei ratio, velut mortui, qui animo exciderit, fui vt res quæ planè periit.
14 Audiui enim crimina mihi à multis intẽdi, formido me vndique circũstetit: quũ illi contra me vnà consultarent, de tollenda anima mea cogitarũt callidè.
15 Ego verò te nitor ô Iehouah: dixi, Deus meus es tu.
16 In manu tua tempus æui mei, libera me de manu hostium meorum, & qui me persequuntur.
17 Vultu tuo irradia seruo tuo, serua me bonitate tua.
18 O Iehouah ne sinas vt pudefiam, te enim inuocaui: pudefiant improbi, & adnumerentur silentibus apud Inferos.
19 Compescantur ora mendacia, quæ contra iustum, ex fastu & contemptu, superba loquuntur.
20 Quàm ampla sunt, quæ colentibus te bona recondidisti, imò quæ iam exhibuisti iis qui tuæ se fidei committunt, ídque coram omnibus mortalibus.
21 Occulis illos ab offensaculis virorum, in latibulo coram te: abscondis eos velut in tabernaculo, à calumniis linguæ.
22 Laudetur Iehouah: nam insignem fecit mecum bonitatem in vrbe munita.
23 Ego quum præceps fugerem, cogitabam, Proiectus sum abs te: at tu ideo audisti deprecationem meam, quum ad te vociferarer.
24 Amate Iehouam quicunque illi dediti, bonitati studetis: seruantes fidei tuetur Iehouah, & rependit cumulatè agentibus superbè.
25 Estote fortes, roborabit ille cor vestrum, quicunque ab Iehouah pendetis.

ſura: & quum futurorum ſcientia aliis quàm ipſi ſoli tribuitur. Hinc eſt quare & ſancti Vates tantopere in hoc ſcelus inuecti ſint. Rectè itaque Pſaltes, dum fidei ſuæ in Deum voluit conſtantiam memorare, teſtatus eſt odiſſe ſe obſeruantes ſortes vanas, hoc eſt deditos artibus magicis: ſpeciem enim pro genere poſuit (ſed nixum ſemper fuiſſe Deo.) Et fieri poteſt vt huc fuerit prouocatus, quum deſperatæ adeò res eius eſſent, vnde occaſionẽ peculiarem habuerit fidei ſuæ memorandæ, qua ſcilicet non ſolùm magicis artibus non auſcultarit, ſed etiam inſectatus fuerit odio, quicunque eſſent illis addicti. *Sortium interpretatio, species magiæ.*

8 *Gaudebo & lætabor in bonitate tua, quia reſpexiſti afflictionem meam, agnouiſti in anguſtiis animam meam:*

9 *Et non concluſiſti me in manu inimici, collocaſti in latitudine pedes meos.* Quo ſimplicius Scripturæ verba accipiuntur, eo certius, ſi aliud nihil obſtet, ad ſententiã Spiritus peruenitur. Proinde nequid in his duobus verſibus torquere oporteat, accipio eos vt ſubitam & abruptam exclamationem, in quam Vates ex conſideratione tam admirãdæ ac ſtupẽdæ opis, qua ipſum Dominus ex præſenti adeò nece ſeruauerat, eruperit. Conſtat ſiquidem odas haſce Pſaltem poſtquam pericula euaſit, compoſuiſſe, & ſolitũ quidem affectus ſuos quibus in periculis æſtuatit, potiſſimum referre: at nunquam ferè non ſimul & eos affectus admiſcere qui tum ei fuerunt, quando ſancta huiuſmodi carmina conſcripſit. Vnde tantũ gratulationis & gaudii, etiã in iis Pſalmis, quibus triſtiſſima alioqui canuntur. Quãquam enim mira & incredibili hypocriſi, animi ſui perturbationẽ, qua in aduerſis adfectus fuit, in huiuſmodi odis ob oculos ponat, haud tamen diſſimulare vel voluit, vel potuit, aut etiã debuit, quãta tum, quũ in carmẽ ea referret, de percepta iam ſalute geſtiret. Sic ergo videtur & in præſenti accidiſſe. Flagrantiſſimis affectibus ab initio Pſalmi cecinit, vt in diſcrimine deprehenſus, ſeſe animarit, & opem Dei implorarit. Inde verſibus aliquot, qui hos ſequuntur, afflictiſſimi, & ſummè perturbati animi querelas ſubtexuit. In his autem quid aliud fieri potuiſſet, quàm, vt eo amplius animus eius gaudio de percepta ſalute exultaret, quo periculũ, è quo ipſum bonitas Dei eripuerat, & fidem quam ipſi in omni illa quanlibet incomparabili anxietudine ſeruarat, conſiderauit penitius? Quum ergo fidei ſuæ, qua vanis artibus non ſolùm aurem non accommodarat, ſed etiam execratus fuerat, & quanuis omni ſalute deſperata, ſalutem tamen à Deo contra ſpem ſperans orauerat, meminiſſet tam magnificè, exarſit admiratione Diuinæ erga ſe bonitatis: & cupiens ad ſimilem fidem & ſtudium Dei alios quoque prouocare, perceptam iam ſalutem prædicare incipit, nihil moratus quòd odæ ordo referri iam poſceret vt fuiſſet in diſcrimine adfectus, quídve oraſſet, quæve eſſet queſtus. *Gaudebo*, inquit, *& lætabor de bonitate tua, quia reſpexiſti afflictionem meam*, hoc eſt auxilio lato, te habere rationem mei declaraſti. Idem & eo dixit quod ſubiunxit, *Et agnouiſti in anguſtiis animam meam.* Quid alioqui ſit Reſpicere Dominum, latius dixi in Pſalmi 10 verſu 11 & 14, quid verò Agnoſcere eius, in verſu vltimo Pſalmi primi, & quinto octaui. Sed & hîc, quid vtroque intellexerit, ipſe ſequenti verſu explicat. *Nec incluſiſti me in manu hoſtis, &c.* Carnis iudicio iam in poteſtate Schaulis erat, ab exercitu eius concluſus: at quia Deus ſecus decreuerat, præter omnem hoſtium expectationem aduenit qui incurſionem Philiſtinorum nuntiaret: eo pacto Schaul cum ſuis à Dauide auulſus fuit, ipſéque liberatus, ac ita velut in ſpatioſo loco collocatus. De quo tropo dixi in verſum ſecundũ Pſalmi quarti. Hæc ergo quum Dauidi Deus præſtitit, verè illum reſpexit & agnouit, fauorem ſuum & curam in illum teſtatus. Porrò Kimhi verſus hoſce ſic interpretatur, Gaudebo & lætabor, poſtquã reſpexeris me, & liberaueris, &c. Abraham Ezra, Gandebo & lætabor, quòd ſæpe iam adfuiſti mihi, nec tradidiſti me in manus Schaulis, miſerere ergo & nunc mihi: nam modò eſt ea anguſtia mihi, vt totus tabeſcam, &c. Ne lectorem fraudarem & horũ ſententiis, hæc volui adſcribere: mihi tamen prima interpretatio certior videtur, quia verba ſimplicius accipiũtur, & eſt huiuſmodi interpoſita exclamatio Pſalti non infrequens.

10 *Miſerere mei ô Iehouah, nam anguſtia mihi: contabuit oculus meus præ indignatione, anima mea & venter meus.*

11 *Nam conſumpta eſt vita mea præ moleſtia, & anni mei præ gemitu, impegit ex iniudẽtia mea virtus mea, & oſſa mea cõtabuerunt.* His verſibus cõplexus eſt querulationẽ, & æſtus in quibus erat animus eius quũ vrgeret periculum. *Præ indignatione*, inquit: quod incertũ an de ſua, an hoſtiũ contra ſe indignatione intelligat. Idem habet verſus octauus Pſalmi ſexti, quẽ locũ de indignatione afflicti interpretatus ſum. Quo enim magis malo quod premit animus indignatur, eo vis doloris & mœſtitiæ, dũ id depellere nõ licet, incrudeſcit atrociúſque deſæuit. Iã permulta erãt quæ Dauidẽ ſũma indignatione cõtra Schaulẽ & aſſentatores eius, crudeliter adeò ipſum & immeritũ perſequentes, accẽdere poterant. Optime de omnibus meritus erat, vitæ periculum pro populi ac regis ſalute ſæpiſſimè adierat, nihil vnquam tale cogitarat quod ei falſò illi impingebant: contrà autem illi neminem odiebant peius, in nullius necem tam erant intenti, adeò vt in abditiſſima vſque ſaltuum & deſertorum ipſum inſectarentur. Hæc reputanti, nõ potuit nõ ſæuiſſimus dolor oboriri, & tabi-

fica quædā animi ægritudo, præsertim quum hostium tam immeritò innocentē persequentium crudelitas, nullis quanlibet magnis benefactis mitigari posset, essétque praeterea adeò diuturna, támque vehementer vrgens. Et hic ergo indignationem qua Dauid cōtabuit, eam intelligo, qua ipse propter immeritam & indignissimam hostium suorum contra se sæuitiam indignabatur, adfligebatur, adeóque dolore & animi ægritudine obruebatur, vt superna, media, & inferna corporis eius ferè tabe consumerentur. Idque dicere voluit quum faciem suam, animam & ventrem tabuisse queritur. Animæ nomine vim intelligit, qua vita constat animalis: ea sedem suam habet in media corporis parte super diaphragma, vbi natura cor, pulmonésque collocauit, vbi audacia, metus, fuga, iracundia, spes, amor, odium, voluptas, dolor, stationem suam obtinent. Ventris nomen, significat quæ sunt infra diaphragma. Vt igitur indicibili indignatione, simul metu & ægritudine conficiebatur, ita toto eum corpore tabidum fieri oportebat. Nam & indignatio & ægritudo ista multo vehementissima, faciebat vt animum totum ad id quod vrebat, quod affligebat, conuerteret, quo simul naturæ calor ad interna colligebatur: hic tum succum vitalem vorabat, & animi intentio concoctionem & commodam corporis instaurationem remorabatur. Inde verò naturaliter semper corpori aliquibus decedentibus, & nullis in eorum locum subeuntibus, macies oriebatur, contrahebātur intestina, arescebat cutis, ægrè trahebatur spiritus, sanguis refrigescebat, calor in corde sensim imminuebatur, ora pallescebant, oculi refugiebant, pendula fiebant labra, subibat inamabilis nigror genas: denique vmbræ similior quàm viuenti reddebatur. Cicero sanè de ægritudine scripsit in tertio Tuscul. Quæst. Nam quum omnis perturbatio miseria est, tum carnificina est ægritudo. Habet ardorem libido, leuitatem lætitia gestiens, humilitatem metus: sed ægritudo quædam maiora, tabem, cruciatum, afflictationem, fœditatē: lacerat, exest animum, planéque conficit. Idem paulo ante hæc, adiecit ex Tragœdia hosce versus, quibus AEeta vim ægritudinis suæ exprimere inducitur:

Refugêre oculi, corpus macie extabuit,
Lachrimæ peredêre humore exanguis genas
Situ nidoris, barba pædore horrida,
Atque intonsa, infuscat pectus illuuie scabrum.

Si iam tantam violentiam habet ægritudo quum sola est, quid valuisse in Dauide putanda est instructa sæuissimis comitibus, metu & indignatione? Nihil sanè aliud quàm quod versu vndecimo cecinit, Omnem vitæ vigorem absumpsit, ante tempus senescere fecit, vires confractæ sunt, & ossa quoque tabuerunt. Illud בשל בעוני כחי, omnes fere vertunt, impegit in iniquitate mea virtus mea. Sed quum vitam, annósque in, vel præ mœstitia ac gemitu defecisse queratur, & soleat ad idem facientes particulas coniungere: non videtur ratio cur iniquitatem cum ægritudine & gemitu coniunxisset. Hebræi ergo per iniquitatem hanc, mala intelligunt, quibus iniquè premebatur. Sæpe enim peccatum & prauitas accipitur pro pœna peccatorum & prauitatis, quoties nimirum habetur vt peccata & impietas vel populum vel priuatos adflixerit. Verùm liceat hîc meas quoque cogitationes inferre. עין significat indignanter & toruè aspicere. 1. Schm. 18. c. 9, legimus de Schaule, ויהי עוין, id est toruè intuebatur Dauidē, ab eo die, & deinceps. Hebræi illic י pro א positum putāt, sed idem & hic fieri potuit. Existimo ergo hunc locum sic quoque intelligi posse, Præ dolore animi mei indigna videntis: præ indignatione mea, præ tormento quo torquebar, videns sceleratorum, non tam contra innocentem, quàm Deum ipsum, superbiam, vim, & successum. Quem sensum siquis recipiat, verti forsan conueniret עיני, inuidentia mea. nisi quòd hæc ferè dicitur qua quis fortunā alterius nimis intuendo dolet, vt visum est Ciceroni in tertio Tuscul. Quæst. Hic autem Psaltes de ea inuidentia sua loquitur qua nimis intuendo tam suum infortunium, quàm hostium fortunam, animi cruciabatur. Nemo autem putet, quum de tanta vi ægritudinis Psaltes queritur, per impotentiam eum indecori quicquam designasse, de quo in versu octauo Psalmi 6, plura. Attamen quum vim indignationis, metus & ægritudinis experiretur quæ satis explicari haud posset, hisce hyperbolis vsus est, potiúsque duxi vltrà, quàm citra, vt Fabius præcipit, orationem stare. Inane siquidem figmentum est quod Stoici tradunt, In sapientem non cadere ægritudinem. Quis sapientior vnquam vixit Christo? at is ea mœstitia & metu affectus fuit, vt sanguinem sudaret, essétque morti proximus, ob animi sui consternationem.

Cadit in sapientem ægritudo, quia in Christum cecidit.

12 *Propter cunctos infestos meos fui opprobrium, & vicinis meis valde, & terror notis meis, videntes me foras migrarunt à me.*

13 *Obliuioni traditus sum, velut mortuus à corde, factus sum vas perditum.*

14 *Nam audiui conuitium multorum, metus circumquaque: dum consultant contra me simul, vt tollant animam meam cogitarunt.* Exaggerat his versibus miseriā suam, ab his quæ externè adfligebāt, sicut præcedētibus duobus de internis cruciatibus questus est. Adflictū atq; in discrimine cōstitutū, ægritudine plurimū leuat siquos habeat apud quos, si non præsidiū, saltē animum cōpatientem, & amicam con-

ſolationem inueniat. Iam queritur his non ſolùm ſe fuiſſe deſtitutum, ſed omnibus etiam à quibus hæc iure debuerat expectare, habitum execrabilem: quia vicinis quoq; ſuis probroſus haberi cœperat, familiares ſe etiam exhorruiſſe: adeò vt ſiqui fortè incidiſſent vbi erat, cõſpecto eo, illico ſe foras proriperent: vel ne propter ipſum in periculũ venirent, vt Achimelech, & reliqui ſacerdotes: vel certè quòd tam fœdis criminibus fœdatus eſſet, vt eum iam ipſi quoque deteſtarentur & abominarentur. Hanc ſanè cauſam verſu 14, ipſe expreſſiſſe videtur: nam inquit, *Audiui crimina quæ multi intendebant.* מכל צררי, præ cunctis infeſtis meis, reddi poteſt: vt ſenſus ſit, ſe probro fuiſſe etiam vicinis ſuis præ hoſtibus ſuis, quum eſſent hi tamen ſceleſtiſſimi, eòque meritò deberent omnibus maximè execrationi eſſe, ipſe verò vſque innocẽtiæ ſtuduiſſet. Ea ſiquidem potentia valebant hoſtes Dauidis, vt vulgus in fœliciorem partem inclinãs (vt ſolet) in horum gratiam Dauidem tanquam probroſum hominem auerſaretur. Valet autem מ etiam idem quod propter, vt intelligas, propterea quòd Dauidem potentes illi perſequerentur, factum vt iam vicinis quoque deteſtabilis eſſet, non autem quòd præ illis eum deteſtarentur. Hunc ſenſum reddit Kimhi. Eundem ſui contemptum auget verſus 13, quum tam nullam canit ſui rationem habitam, quàm ſolet mortui: & ita fuiſſe abiectum, atque ſolet vas quod iam deſiit eſſe vſui. Etenim quoniam non eſt ſpes mortuum amicum reuicturum, quamprimum curatur vt terræ demandetur, finémque habent quæcunque cum eo negotia fuerant: vaſis confracti & perditi adhuc minor cura eſt. Significat ergo his Pſaltes ſe à ſuis ita habitum, vt cuius nulla prorſus ratio habenda eſſet, quique nullo prorſus vſui poſthac eſſe poſſet: eòque ita excidiſſe & expunctum eſſe omniũ cordibus, vt nihil magis. Nec ſolùm ita abiecerant eum amici & familiares, verùm bona quoque eorum pars, falſis quoque criminibus fœdabant, & pericula cumulabant. de eo queritur verſu 14: quanquam ſimul, vt dixi, tantæ ſuæ abiectionis atque abominationis, quam modò memorauit, eodem verſu cauſam reddiderit. *Nam audiui* (inquit) *conuitium multorum*, hoc eſt multos me ementitis criminibus infamantes. quod quum ab inimicis qui ab eo defecerant, factum eſt, & eos qui adhuc in amicitia perſtabãt abalienauit. Hinc formido circunſteterat eum, quum adeò nemo amicus illi reliquus manſiſſet, plerique autem hoſtibus ſe iunxiſſent, atque vnà cum illis de perdẽdo ipſum conſilia captarent, & vafre de ſtruẽdis ei inſidiis cogitarent. Verſui 12 ſimile habet verſus 7 Pſalmi 22, & verſus 14 Pſalmi 44. De זמם, id eſt callide cogitarũt, dictũ eſt in verſu 2 Pſalmi 10. In his verò cogitandũ, quouſque Deus ſuos humiliet: item Chriſtum ſeruatorem infrà cunctos mortales abiectum, in Dauide hæc patiẽte fuiſſe adumbratum, neque minus de ipſo quàm de ſe, iſta Dauidem cecinisse. Quæ ſi rectè perpenderimus, minus diſplicebimus nobis, ſiquando ſimilia acciderint.

15 *Et ego ſuper te nitor ô Iehouah: dixi, Deus meus tu:*

16 *In manu tua tempora mea, libera me de manu inimicorum meorum, & perſequentium me:*

17 *Illumina vultus tuos ſuper ſeruum tuum, ſerua me in bonitate tua.* Obſeruandũ hic, quantam in ſumma illa animi ſui deiectione, quam prioribus verſibus deſcripſit, ſpem tamen aluerit. In anima & toto corpore, incredibilis vis anxietudinis, ægritudinis & indignationis deſæuiebat, vorabat ſanguinem, exedebat oſſa, tabidum reddebat omne corpus: adhuc ſpiritus fretus Spiritus diuini teſtimonio cogitabat, *Deus meus es tu*: hoc eſt vtcunque me malis obruis, & excarnificas formidine, mœrore, triſtique ira, attamen Deus meus es tu, ego tua bonitate fido, tu haudquaquã hanc vſque ſubduces, tuæ fidei me concredidi, deſerere me nullatenus poteris. Iam in tua manu, non hoſtiũ, ſunt tẽpora mea, ſpatium æui mei. Quare vtcunque ab hoſtibus concluſus ſim, & non ſit via elabendi vlla relicta, adhuc potis es me ſeruare. *Illuſtra ergo faciem tuam ſuper ſeruum tuum*: hoc eſt fer opem, qua te fauere mihi, & beneuolo dignati me aſpectu teſteris. De hac vultus Dei irradiatione, dictũ in verſu 6 Pſalmi 4: item in verſu vltimo Pſalmi 11. Conſideranda hîc totius conſolationis ſumma, Dominum eſſe nobis in Deum: & tempora noſtra, hoc eſt omnem vitam in manu eius. Hoc qui perſuaſus ſit, facile contra quoduis ſe periculum animabit. Si Dominus, Deus nobis eſſe agnoſcitur, nos illi curæ eſſe dubitare nequimus. Iam dum perpendimus in manu eius omnia ſita, quî nõ omnia optimè, diſponente Deo noſtro qui tegit omnia, caſuta crederemus?

18 *O Iehouah ne pudefiam, quia inclamaui te: pudefiant improbi, excindantur ad infernum.*

19 *Compeſcantur labia mendacij, loquentia contra iuſtum durum, in ſuperbia & contemptu.* His orat cõtra hoſtes, quod qua ratione à Sanctis hoſtes ſuos diligentibus fiat, dictum eſt in tractatu de Precatione, adiecto enarrationi Pſalmi 5. ידמו לשאול Kimhi interpretatur, Excindantur, vt ad infernũ deſcendant. Sic Ieſcha. 6. b. 5, quũ vidiſſet viſum Dei, exclamabat נדמיתי, id eſt actum eſt de me. Sed quia mortui ſilẽtes ſũt, ideo דמם (quod alioqui ſilere ſignificat) pro exſcindi & mori vſurpatur. Sic igitur illud reddidi, vt vtrunque exprimeretur. In verſu 19, notatur improborũ inſolentia, & petulãtia. eo enim quòd neminem vereantur, omnes præ ſe contemnunt, cunctis ſe ſuperbe præferunt, quicquid eis in buccam venerit, contra innocentes eblatterant. Ea ſunt dura & fortia, hoc eſt magna ex arrogantia, confidentiáque dicta, quæ per עתק, Pſaltes deſignauit, quod durum & validum

ouatione exultare. Selah.

8 Instituam te,& docebo viã qua gradiaris,tibi mea prospectione consulam. Apostrophe ad unumquemlibet.

9 Ne sitis velut equus,aut mulus,qui rationis sunt expertes,quorum maxillas
lupato & fræno constringere oportet,ne tibi repugnent.

10 Multi dolores corripient improbũ:at nitẽtem Iehouah,bonitas circundabit.

11 Gaudete de Iehouah,& lætamini iusti,ouate quicunque estis corde recto.

ADVERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *DAuid erudiens. Beatus cui condonatum scelus, tectum peccatum est:*
2 *2 Beatus homo cui Iehouah non imputauit prauitatem, & non in spiritu eius dolus.*
3 Quum tacui, inueterauerunt ossa mea, in fremitu meo omni die.
4 Quia die & nocte grauata est super me manus tua, euersus est humor meus in ariditatibus æstatis. Selah. De inscriptione Maschil,quod erudientẽ significat,dixi in præfatione.Ex versu tertio & quarto,quib⁹ queritur se cogitationibus discerptũ,præ dolore fremuisse,ac interim ossa sua cõtabuisse,omnémque premente adeò manu Dei, succum sibi doloris incendio exhaustũ: & ex versu 10,quo canit,multos dolores incidere improbis:coniectura mihi est,referri hoc Psalmo,quemadmodum morbo aliquo grauiore correptus, peccatorum suorũ, quibus ipse sibi id mali asciuerat, fuerit admonitus, cœperitque agnoscere quàm fœlix is sit cui Dominus omne peccatum cõdonarit.Certè qui versus tertii & quarti ad primum & secundum,ordinem obseruarit,facilè videbit, primo & secundo versu,ceu exclamationem contineri animi diras peccatorum pœnas persoluẽtis,summéque excruciati.Hunc enim sensum habent quæ his quatuor versibus Psaltes complexus est,O quàm bene habet, quàm beatus est cui peccata iam condonata sunt, cui ad pœnam ea Dominus non imputat,qui iam,vtcunque in carne nihil boni est,spiritum nactus est doli fraudísque expertem,simpliciter scilicet Dei studiosum. nam ego ob peccata mea, quæ nondum condonauit Deus, quorum nunc de me vltionem sumit, & prauæ simulationis arguit spiritum meum, sic crucior hoc morbo,sic vexor,sic torqueor,vt penè exanimer.Nam adeò sæuit vis morbi,vt dum nunc tacitis cogitationibus quotidie discerpor, nunc exprimente vocem dolore infremo, contabescant ossa mea.Nulla etenim est doloris remissio, sed manus tua ô Deus,premit me dies noctésque, adeò vt exhaustus iam sit omnis succus,planè que torream velut summo æstu confectus. Morbos immitti ob peccata,quibus suos Deus castigat,ne cum reliquo mundo condãnentur, & Paulus testatur, 1.Corinth.11.g.32. Propterea multi inter vos imbecilles, & inualidi, & dormiunt multi. Iam subinde humana passum Dauidem,haud obscurè Sacra historia indicat,etsi vir fuerit ad cor Dei factus. Studiosissimo enim Dei spiritu erat præditus, etsi Lex illa peccati in corpore tyrannidem exercens, grauiter nonnunquam eum deiecerit. Obseruandum autem,quos beatos pronuntiet, non qui nulla peccata admiserint (nemini enim hominum id datum est) sed quibus peccata sint donata,quibus tecta,ne ea vindex Dei oculus intueatur,à quibus scilicet faciem Deus auerterit, id quod orat Psalmo 25.a.7: hoc est quibus nulla Deus imputat,sumẽdo de illis commeritas pœnas. Sed vnde hæc peccatorum venia,vnde tanta Dei clementia,vt peccata non imputans,pœnam omnem remittat:Si spiritus dolo ac simulatione vacet,si nõ videatur sibi iustus,quum nihil minus sit:si peccata verè agnoscat,& sese Deo seriò cõsecret. Etenim tres causæ sunt cur Deus suis aduersa immittit:aut enim id facit vt virtutem Spiritus sui Sanctis suis donati (qui omnia terrena præ cælestibus, quorũ hæredes facti sunt, in testimonium & præconium Diuinæ bonitatis in electos suos fortissimè cõtemnunt) eo pacto in apertum proferat,& cũ ad confundẽdum impios,tum ad roborandum infirmiores pios velut ostẽtet, ac quendã de principe mundi agat triumphum.Hac ratione,suos fere mũdi libidini,hominúmque sceleratissimorũ sæuitiæ obiicere solet:qui & martyres ideo vocantur,quòd sanguine suo de internis simul & futuris Sanctorũ bonis,mundo testimoniũ perhibeãt.Id sensit Paulus,quũ de vinculis & mortis periculo,in quibus erat, loquens diceret, Vt semper,ita nunc quoq; magnificabitur Christus in corpore meo,siue per vitã,siue per mortẽ,Phili.1.c.20.in eo capite vt & aliàs,plura de hoc Diuinæ virtutis in Sanctis testimonio scripsit. De eodẽ Petr⁹ cap.4.c.14.Si probris afficimini in nomine Christi,beati estis:quoniã gloria & Spirit⁹ Dei super vos requiescit.Aut verò aduersis illos ab amore mũdi,à quo molesta tãtũ & aduersa experiũtur,conatur auocare.Id in eo adũbratũ est,quòd olim cũctos voluit finitimos populo suo Israeli hostes esse,nequa scilicet cum illis cõsuetudine coalescẽtes, sceleribus eorũ cõtaminarentur.Hinc Seruator beatos pronũtiauit qui pauperes & adflicto animo,in luctu & iustitiæ desiderio essent:eo quòd regnũ cælorum,hoc est Euangelii ac supernæ cõsolationis,tales capaces sint.Quare & huiusmodi laborantes & oneratos ad se vocauit, sempiterna animabus illorum requie pro-

Morbi ob peccata immittuntur.

Ob tres causas Sanctis aduersa immittuntur.

Matth.5.a.

3 missa. Aut denique in hoc suos cruciari facit, vt in sese penitus descendant, & spiritus sui dolum agnoscant. Vix enim aliud æquè vt hypocriseos malum, sanctissimis etiam insidiatur, nullū excutitur difficilius. Pulchrè nonnūquam & Deo studere, & proximos diligere, tum vitæ decorum sectari videntur, quum interim sibi toti ferè viuāt. Deus autem zelotes est, & vult seriò amari, colique toto pectore. Securis igitur Sanctis, ne dicam supinis & sua quærentibus, quum videri volunt tantùm Dei gloriam, & fratrum salutem quærere, solet nonnunquam Deus morbos, & alia mala immittere, iratúmque se ostendere. inde animi eorum crassities pertunditur, & sensus aperiuntur, vidéntque quàm longè sint ab eo vt ipsum toto corde diligant, & proximos vti seipsos, vt sibiipsis moriantur, & Dei tantùm gloriæ viuant. Hic ille dolus est, fraus, simulatio, hypocrisis, supinitas, torpor, præpostera securitas, occultus Dei contemptus: quem hic Psaltes notauit, quum dixit, *Et in cuius spiritu non est dolus*: nihil scilicet simulatum, nihil focatum, sed omnia syncera, seria, & viua. Hoc verò mali nulla ratione detegitur melius, & agnoscitur certius, quàm quum doloribus & cruciatibus corpus & animum Deus exagitat, id quod in difficilioribus morbis solet vsuvenire. Ibi in mentem venit prauitatis quæ ante latebat: amor sui sese egregiè prodit, dum tam molestè fertur quod Deus optimo consilio immisit. Tum incipiunt Sancti vere sibi displicere, frangi penitus, & Deo sese consecrare totos, subiicere fratribus quibuslibet ex animo. Canit itaque hic Psaltes de se, quæ in seipso expertus est. quare, quod tantus Dei amicus in se exemplum proposuit, probè considerandum. *Quum silerem* (inquit) *tabuerunt ossa mea, in fremitu meo tota die.* Siluisse se dicit, vtique dum totus esset in tristibus de malis suis cogitationibus, & non tam iis quæ patiebatur, quàm quæ admiserat. Obmutire enim solent qui grauioribus cogitationibus detinentur: quod cum alias, tum versibus 3 & 4 Psalmi 39 pulchrè canitur. At dum occupatus tristibus cogitationibus animus, spiritum diu cōtinet, is postea vniuersus erumpens fremitum quendam & mugitum vel eiulatum edit, de quo dixi in versum 2 Psalmi 22. Simul calor in intimis auctus euertit, hoc est vorat & absumit omnem succum vitalem, redditque magis torridum, quàm siquis mediæ æstatis caloribus excoqueretur, vt planè testam ariditate æquet. De qua naturalis humoris absorptione, dixi in versum 16 Psalmi 22, & in versum 10 & 11 Psalmi 31. Selah his adiectum, indicat quantum sit tormentum, peccatorum sarcinam rectè sensisse. Siquis quam hic Psaltes vim doloris describit, totam animo pœnitudine peccatorum suorum ritè affecto, tribuat citra corporis cruciatus, cum eo nihil pugnauero: quanquam putem ei qui & Psaltis morem, & iudiciorum Dei erga Sanctos rationem probè perpenderit quæ dixi de corporea correptione animum in sui cognitionem adducente, haudquaquam habenda [illegible]. Versum primum & secundum

Locus Pauli ad Rom. 4.

D. Paulus citauit ad Rom. 4. a. 7, & eodem sensu quem reddidi. Probat enim hoc Vatis dicto, iustitiam & salutem, fide in Deum, suis peccata condonantem, & non imputantem, non propriis meritis constare.

5 *Peccatum meum notum faciam, & prauitatem meam non tegam: dixi, Confitebor super prauitatibus meis tibi: & tu condonasti prauitatem peccati mei. Selah.*

6 *Propterea orabit ad te omnis bonus in tempore inueniendi: etiam si multæ aquæ inundent, non attingent illum.*

7 *Tu mihi absconsio, à coartatione custodies me, ouationes liberationis circundabunt me.* Beatum dixerat cui condonatum peccatum esset, nec imputaretur ad pœnam. Addiderat Beatum in cuius spiritu nullus esset dolus, nulla simulatio: & his ostēderat quibusnam hæc fœlicitas contigerit, vt peccata eis Deus non imputet. Agnouerat igitur quū peccatorum suorum pœnas daret, imputante illa Deo, (id quod vltio declarabat) se in spiritu suo dolum aluisse, & peccata sua non satis agnouisse. Eapropter iam in plenam sui cognitionem, correptione Domini adductus, exclamat, *Peccatum meum notum faciam*, hoc est ex animo agnoscam, *non tegam de more prauitatem meam. Cogitabam, Confitebor ingenue scelus meum.* Quid scelus, hoc est [illegible] dicatur, nempe peccatum pleniore Dei contemptu admissum, dixi in versum 11 Psalmi 5. est enim in voce hac amplificatio. Ardentem verò animū & tam densa congeries indicat. Peccatū enim suum dicit se notum facturum, prauitatem suam non tecturum, statuisse scelus suum Domino confiteri. Vide verò vt omnem spiritus sui dolū ac simulationem abiiciat, vt se nudum, & nihil nisi peccatorem, prauum, scelestum, Dei misericordiæ offerat. Magni affectus est & subiecta ad Dominum apostrophe, *Et tu remisisti prauitatem peccati mei:* quam scilicet peccato meo admisi: vel vnde sic deliqui, quæ vt opus meum peccatum sit efficit. Id videtur mihi hunc sensum habere, Simulatque cogitaram, certóque mecum statueram, liberè & ingenuè mecum scelus tibi, ô Deus, fateri, illico & ipsum condonatum fuit, & vltio facta remissior. Vnde & sequitur, *Propter hoc orabit ad te omnis bonus:* id est quicunque bonitati studet: Propter hoc inquam quòd es tam facilis, tam exorabilis, neque aliud quàm agnouisse peccatum requiris. *Inueniendi tempore*, inquit, hoc est, *tempore* (vt verti) *supplicationis*, tempore inquirendi Dominum. Quod haud scio an solenne precationis tempus dixerit, quod matutinum erat, & vespertinum, præcipuè autem matutinum, vt dixi in versum quartum Psalmi 6. an quu offerente se

Inueniendi tempus.

familiarius Dei bonitate, & plenius afflante pectus Spiritu superno, cor velut inuitatur ad orationem. Kimhi intelligit tempus quo homo cor suum vacuum ad precem fundendã inuenit. Abraham Ezra ad eum modum quo dictum est à Ieschaiah, Inquirite Iehouam, dum inueniri potest, Iesch.55.b.6. vtique dum misericordiam suam per nuntios suos exhibet. Id quũ in sanctis cœtibus præcipuè fiat (quanquam aliis quoque temporibus eius Sancti admoneantur) non iniuria tempus solenne precationis, imò quæcunque precandi fuerit oblata occasio, per inueniendi tempus intelligemus. Porrò hac prece Sancti impetrant, vt etiam si inundẽt aquæ plurimæ, hoc est mala plurima, non pertingãt ad eos. Hic tropus & in versu 17 Psalmi 18, & versu 2 Psalmi 69, ac alibi sæpius legitur. Et hoc igitur versu, cum immitti mala ob peccata, tum eadem placatione Dei depelli, Psaltes testatur. Idẽ verò confirmat versu sequenti, *Tu absconsio mihi ab infestatione*, &c. quasi diceret, Verè tuti à quibuslibet malis erunt qui tuæ se clementiæ commiserint, qui tuam tutelam orarint seriò: tu enim mihi protectio es, ab infestante malo quolibet seruabis me, & ab aduersis quæ inciderint sic eripies, vt vndique nihil circum me futurum sit vnde non sint gratiæ tibi summa cum lætitia agendæ. Idem nanque & alii abs te iure expectabunt. Hinc & Selah adiectum est, vt nimirum diligentius Dei suos tuentis bonitas & cura consideretur.

8 *Erudiam te, & instituam te in uia qua gradiaris, consulam super te oculo meo:*

9 *Ne sis sicut equus, sicut mulus, non intelligens: in capistro & lupato os eius ad coercendum, ne accedat ad te.*

Vertit sermonem ad vnũ quemlibet doctrinæ & monitionis sanctæ capacem. Docet autẽ, & monet ne obbrutescamus, iussa Dei parũ studiosè expendentes, & salutem quam adferũt, malè agnoscentes. Nam qui his animũ probè intẽderit, vltrò in via Domini curret, vt qua sciat se ad vitam beatam & sempiternã peruenturum. Vniuersæ siquidem viæ Domini, sunt bonitas & fides, Psal. 25.b.10. Hæc verò qui negligit, & eo bestiis rationis expertibus similis fuerit, is fuste ad officiũ compellendus erit, vti equus & mulus capistro & lupato in officio cõtinentur. Et bene illi cui vel sic tamen erudiri cõtigerit: nam quos planè abiecit Deus, eos suis desideriis totos relinquit: quúmque vltionem immittit, non dat vt inde meliorẽ mentem percipiant: vti Pharaoni, Iudæ proditori, & similibus vsu venit. Illud, *Consulam super te oculo meo*, subobscurũ est. Non dubitarim tamen hac particula tale aliquid voluisse Psaltem dicere quale est, *instituam te, docebo te*, quæ præmisit. Easdẽ enim congerere sententias, Psaltes vbique solet. Rabi Schlomoh interpretatur eam sic, Innuã tibi oculo meo, & viam qua eas, velut oculorum nutibus monstrabo. Videtur autem id durum esse, consulere pro innuere accipere. Adducunt quidam ad confirmandum hunc sensum, illud Prouerb. 16.d. 30. עֹצֶה עֵינָיו, id est innuens oculo. quanquam alii reddant, obturans oculum. Sed vtrouis modo accipias, aliud tamen verbũ est. Hic est איעצה, quod à יעץ venit, in Prouerbiis עצה. Malim ergo ita accipere, Oculo meo, id est mea prospectione, mea cura, mea obseruatione tibi cõsulam: hoc est ipse dispiciam, ipse videbo quid tibi cõducat, quò iter tuum dirigas. Hunc sensum ferè tradit Paraphrastes Chaldæus. nam præsentem locum ita reddidit, Ponã super te in bonum oculum meũ. Quod quid aliud est, quàm Tui curam geram, prospiciam tibi? Sicut versu 18 Psalmi sequentis canitur, Ecce oculus Iehouæ ad timentes ipsum: vtique quo eis prospiciat, dirigat, curámque eorum gerat. Nec tamen absurda & Kimhi interpretatio videri queat: is sic enarrat, Dabo tibi consiliũ ab eo quod vidi oculis meis, atque in memetipso expertus sum. Peccaueram, & ingrediebar via non bona. id aduersis admonitus intellexi: & vltione adactus, ad Dominum reuersus sum toto corde, factúsque est ille mihi propitius, & suscepit pœnitentẽ. Hic ergo tibi cõsulo, ne vti ego obbrutescẽs, intelligere in te Dei bonitatẽ negligas, ne ceu animalia intellectus expertia, fræno & capistro reduci in viam necesse habeas. sed iam excute veternum, dispelle naturalium affectuum crassitiem, caue in spiritu tuo dolum alas, putans te rectè viuere, quum affectibus inseruias. Hoc illud consilium est quod vt hic sanctus dedit, ita dat quicunque verè resipuerit, iis quos videt agere securius & incogitantius: & id iuxta ea quæ ipse expertus est, quæque vidit in sese, ac sensit. Versus ergo nonus, quo hoc consilium Vates complexus est, sic habet, Ne vti equus & mulus obbrutescite. In eo autem quod adiecit, capistro & freno illos coerceri: significatio est nõ cogitantem quid se deceat, & iudicii Diuini minus animaduertentem, externis malis à prauitate retrahendum. Forte ideò potissimum equi & muli meminit, quòd etsi ratione careant, brutáque sint, hominibus tamen seruiunt: sed infrænati, & vi quodammodo ad officium mansuefacti, adactique. Si iam sunt Sancti securiores, atque cessantiores, Domini quidem sunt, eique seruient tandem: id autem non vltro, vt Sancti selectiores, cælestique Spiritu opulẽtius præditi, sed per aduersa velut fræno & lupato adacti. Illud quoque nonnihil obscuritatis habet, *Ne accedat ad te*, &c. Plerique enim Ebræorũ interpretantur, Ne lædat te accedens proprius: quanquam sint qui subaudiant impuritatem. quasi diceret, Ne sitis vti equus & mulus, &c. ne accedat vobis impuritas, & reddamini immundi, quãdo curam vera intelligendi posthabueritis, vti animalia immunda sunt equus & mulus. Quantum ego de hoc loco possim assequi, sic sentio. קרב alioqui & pugnare significat: tum אל & על inter se non ra-

ro permutantur. Quare puto legi posse, nihil obstante phrasi Scripturæ, quasi scriptum esset, בל קרב אליך, id est ne pugnet contra te, aut repugnet tibi. Sic magis apparet ratio cur fræni & lupati meminerit, quibus non solùm id efficitur ne propius bestiæ istæ sessori accedant, sed magis vt ad nutum eius obediant, & nihil contrà pugnent. Muli autem & equi ideo præ aliis meminit, quòd eorum ad vsus humanos formatio & adactio notior sit. Mirari autem quis possit qui fuerit vsus mulorũ apud Iudæos. nam & 1. Regum, 1. c. 33, legimus, Dauidem iussisse imponi mulæ suæ Schlomoh filium: quũ in Lege esset prohibitum, animalia diuersi generis committere, Leuitici 19. d. 19.

Quo genere mulorum vsi Iudæi.

Verùm hoc genus mulorum quo Syria vtitur, diuersum est (vt scribit Aristoteles libro de Natura animalium sexto, cap. 36) ab eo quod coitu equæ & asini procreatur, quanquam simile facie, quo modo asini syluestres similitudine quadam nomen vrbanorum accepere: & quidem vt asini illi feri, sic muli præstant celeritate. Procreant eiusmodi muli suo in genere. Hæc Aristoteles. Ex quibus liquet, mulos quibus vsi Iudæi sunt, non eius generis fuisse, cuius procreatio in Lege vetita est. Et pulchrè nomen quoque quo hi muli in Scriptura vocantur, iis quæ Aristoteles scripsit, conuenit. Nam mulus hîc פרד, & 1. Regũ 1, פרדה: mula vocatur, quod idem & onagrorum nomen est: quanquam mulos interpretes omnes reddiderunt, ratione ducti indubie quam Aristoteles tradidit, nempe similitudinis.

10 *Multi dolores improbo, & confidentem Iehouæ bonitas circundabit.*

11 *Gaudete & lætamini in Iehouah iusti, & ouate omnes recti corde.* Versus decimus rationẽ habet consilii quod dat versus nonus. Improbe enim dum quis viuit, & bestiis potius quàm hominibus Deo studẽtibus similior esse studet, multis iure doloribus, vt resipiscat, adfligitur. Præstat igitur recta ratione agere, & iudicia Dei probe perpẽdere, quàm rapi affectibus vt bestiæ: cum nitentẽ Domino (quod nemo poterit, nisi qui se & creaturas vniuersas nouerit plane nihil esse) bonitas Dei ita circundet vt nihil penitus bonorum queat desiderare. Hinc cõmodùm iustos & rectos corde ad gaudium, lætitiam, & ouationem inuitat. Cui enim hæc potius conueniant, quàm ei qui quũ Deum habet propitium, bonis omnegenus circundatus & cumulatus est? Quos iustos vocet, dictum in versu 6 Psalmi 1, & versu 21 Psalmi 25, ac alibi. His det Dominus fidem habere, quo longè à nobis omnem fucum & spiritus dolum faciamus: & siquando morbis, & malis aliis corripiamur, agnoscamus istuc ideo fieri, vt probe in nosipsos descendamus, & in omnia cum nostra, tum Dei, mentis oculos recte intendamus, quo auocati à nobisipsis, Deo nos committamus penitus, eòque vno nitamur. Sic vero demum gaudio, solidáque lætitia perfundemur.

DISPVTATIO DE CONFESSIONE.

Obseruandum verò piis, quod ait, Cogitabã, Fatebor scelus meum contra me Iehouæ. Ad hunc enim modum cui confiteri cõmissa sua contigerit, is indubiè mox & illud quod sequitur dicet, *Et tu remisisti prauitatem peccati mei.* Hoc autem pacto peccata confiteri, est verè, solidéque, & tanquam coram Deo ipso, peccata agnoscere, & ea eiusmodi, támque grauia, vt quibus, sicut cõditorem nostrum Deũ Opt. Max. offendimus, ita extrema, eáque sempiterna mala metuerimus. Hoc pacto qui peccata sua agnouerit, fassúsque Deo fuerit, is verè demum se exuerit, plane humiliarit, penitus cor contritum, adflictúmque spiritũ habuerit, peccata verè detestabitur, Deo sese prorsus consecrabit, & omni studio, totísque viribus voluntati eius studebit, eòque facile veniam omniũ scelerum, totiúsque prauitatis suæ abolitionem à Deo exorabit. Vtque nullius rei sitientior fuerit, quàm viuendi ex sententia Dei, quicunque de ea ipsum docere poterit, quàm lubens illi, quàm promptè non commissa solùm, sed quæuis etiam, ac quanlibet occulta animi vitia confitebitur: non iam soli sacerdoti, Legis Dei singulariter docto, & vero mentiũ medico, sed cuiuis etiã Christiano, qui vel mediocriter monere potis sit. Nihil enim morabitur, quòd confessionem peccatorum, quæ homini fiat, alii iuris Diuini, alii humani faciunt: Iuris Diuini agnoscet esse, vti omnibus rebus quibus promoueri huc possit vt à peccatis recedat longius, accedat propius iustitiæ. Quì igitur pigeret remedium doctrinæ monitionísque salutaris ab eo petere, qui certam morbidæ menti medicinam, è Scripturarũ pigmentario queat proferre? Quid puderet morbum detegere ei à quo eiusmodi morbi remedium expectes, quo non ad tempus solùm morbo leuêris, sed ad sempiternam omnium vitiorũ abolitionem, ac salutem consummatam atque perpetem proficias? Nec sanè credendum aut Panormitanum tantæ eruditionis virum, aut Glossæ autorem inter iuris Canonici cõsultos præcipui nominis, vel alios siue iurisconsultos siue Theologos (plurimi enim sunt qui secretam illam confessionem, traditionem hominum tantùm esse affirmant) sic desipuisse vt talem confessionem, qua efficax adeò peccatis remedium, salutaris scilicet monitio & instructio petatur (qualem vtique sancti patres Occidentalium Ecclesiarum docuerunt) institutionis humanæ fecissent. Multo minus putandum, talem permissam negligi à D. Chrysostomo, quum in Epistolã ad Ebræos scripsit, quod & de pœnitentia distinctione prima, Can. Quis aliquando, citatur, Non tibi dico vt te prodas in publicum, neque apud alios te accuses, sed obedire

te volo Prophetæ dicenti, Reuela Domino viam tuã. Ergo tua confitere peccata apud Deum verum iudicem: cum oratione delicta tua pronuntia, non lingua, sed conscientiæ tuæ memoria, & tunc demum spera te misericordiam posse consequi. Si habueris peccata in mente tua continuè, malum nunquam aduersus proximum tuum in corde tenebis. Item in sermone De resipiscentia & confessione, vocat confessionem iudicium, quòd absque testibus, solis cogitationibus perficiatur. Minime omnium verò existimandum, Græcorum Ecclesiam talem confessionem posthabuisse vnquam, aut posthabere hodie, quæ quidem verè Christi Ecclesia fuerit. Fraternam siquidem monitionem, & sanctam de secretioribus malis medelam qui negligerent, purioris vitæ verè studiosi? At hæc in huiusmodi cõfessione præcipue petuntur, vt docemur distinctione 6. Can. Qui vult. Quin quo id commodius fieret, & apud Græcos olim sacerdotem bonæ conuersationis, seruantémque secreti, ac sapientem virũ statuerant. Quem quidem morem postea diuus Nectarius, is qui proximus ante diuum Chrysostomum episcopum egit Constantinopolitanum, præteriit: & suadentibus quibusdam, singulos suæ cõscientiæ iudicio, quantum ad cõmunionem attinet, reliquit. Sed causa fuit quòd populus comperisset, nobilissimam fœminam quum iussu sacerdotis qui pœnitẽtibus præerat, ieiuniis, aliisque sanctis operibus vacaret, à diacono in Ecclesia stupratam fuisse: eóque in sacerdotes sæuiisset, quasi per eos facta fuisset iniuria Ecclesiæ. Hæc legis lib. 9. Historiæ Tripartitæ, cap. 35. Eo autem quòd nullum peculiarem huic rei diuus Nectarius præfecit, aut etiam qui eum sequuti sunt, propterea haudquaquam censuerunt talem qualem paulo antè descripsi, & sancti Occidentalis Ecclesiæ patres tradiderunt, confessionem negligendam, vt quæ traditionis humanæ tantùm esset. Certe quum præceptum est, Deum ex toto corde, tota anima, totísque viribus diligere: præceptum simul est, quicquid dilectio tanta Dei requirit: quæ vtique requirit quicquid quouis modo ad id conducit, quo vita euadat peccati purior, & sanctimonia instructior. Certe neque Occidentalis Ecclesiæ patres vnquam voluerunt iis peccata fateri à quibus non queas ad pietatẽ erudiri: expectes autem tibi vel illi offendiculũ potius quàm peccati remedium. vt proh dolor, quotidie turpia ac horrenda audiuntur, prætextu confessionis, à sceleratissimis non sacerdotibus, sed sacerdotum carcinomatis admitti, proditiones, homicidia, veneficia, stupra, sacrilegia, & quid non? At sacri Canones, non solùm à quibus tanta timeas, sed & eos vitari volũt qui tantum cæci sunt, viæ Dei ignari, & adeò quidem, vt proximo & laico (vt vocant) confitendum potius statuerint, quàm ei sacerdoti quem vel ipsum ex cõfessione deteriorẽ fore, vel te deteriorem redditurũ, iure metuas. Id quod & diuus Thomas probat in articulo quarto, Quæst. septima, de partibus pœnitentiæ. Proinde in Canone, Qui vult: de pœnitentia, distin. 6, præcipitur, vt quæras à quo non negligaris: & ideo melior, qui haberi possit, qui non sit ab vnitate Ecclesiæ diuisus, in nullo eorum iudicandus quæ in alio iudicare debeat. Deinde ita munere scientiæ instructus vt cognoscere queat quæ iudicare debeat, qui valeat morbum quanlibet latentem agnoscere, didicerit confitenti esse beneuolus, onus eius portare, charitatem ardentem in omnibus exhibeat, iuuet confitentem, orando, docendo, monendo, consolando, sed & eleemosynas pro eo faciendo. Talem confessionis secretariæ arbitrum requirit Canon Pontificius. Quis iam dubitet iuris Diuini esse, huiusmodi medicum laboranti animæ adhibere, quando vix aliud queat ab homine peti ad emendãdum vitam potentius? At siquis pietatis penitus expers sit, quomodo is te ad pietatem inflãmabit, qui vnum corpus cum scorto factus, atque ideo (vt & Paulus inquit) à Christo, eóque & corpore eius Ecclesia, diuisus est, quomodo is te Ecclesiæ restituet? Si omni genere vitiorum madeat, qua te ratione illis purgabit? Si scientia & iudicio penitus careat, quid te eius docebit? Si conscientiæ deiectionem nunquã ipse sensit, quomodo tuam eriget? In summa, quomodo tuæ vitæ emendandæ vel suasor, vel autor fuerit, qui sceleribus totus seruit, nec vnquam cogitat ab eis resilire? Quare quũ in Ecclesia Christi veris agendum est, & confessione peccatorum præcipue spectandum vt peccatis libereris, certe non leui diligentia circunspiciendum vt talem confessionis tuæ arbitrum tibi deligas, qui ad hoc ipsum momentum aliquod conferat, non qui remoretur, aut etiam peccatis grauioribus te inquinet. Non tamen hoc moneo vt quenquam velim iudicari temere, multo minus contemni immeritum. At quàm admodum piè diuus Thomas loco iam citato scribit, præcepta iuris positiui (vt loquitur, hoc est præter manifestum & expressum Dei præceptum constituti) non extendere se vltra intentionem præcipientis, quæ sit finis præcepti, nempe charitatem, vt Diuus Paulus inquit, ad vtilitatem, & veræ pietatis instaurationem omnia instituentem. Iam quid Ecclesiæ proceres, confessionem secretariam præcipiendo intenderint, quid voluerint, satis Canon iam adductus explicauit. Quare quum præteritur sacerdos, qui meliorem reddere te nequeat, nec præceptum Ecclesiæ (vt diuus Thomas inquit) trãsgreditur, quia illa ei confiteri præcipit à quo peccatis libereris, & in pietate erudiaris, ac promouearis: nec fit vlla sacerdoti eiusmodi iniuria. nam vt ibidem diuus Thomas scribit, Priuilegium meretur amittere, qui concessa sibi abutitur potestate. Summa omnium est, In primis spectan-

Margin notes: Psal. 37. a. 4, & 55. d. 23. — D. Nectarius. — Cui confitendum. — Qualis debeat esse confessionis secretæ arbiter. — 1. Cor. 6. d. 16. — 1. Tim. 1. a. 5.

dum, vt Domino ex animo confitearis: tum ei homini à quo iuuari potissimum queas vt peccata verè dediscas, & iustitiæ totus studeas. Præter hoc studium, ceremoniæ Deum irritare poterunt, placare non poterunt. Præstiteritque hanc confessionem tum præcipuè adhibere quum peccatis laboratur grauius. huius enim remediũ est, si id est quod audit, & quod esse eam patres Ecclesiæ voluerũt. Non à tẽpore, sed primùm à Deo, deinde à tuo animo erit, vt salutaré experiaris. Eo quòd abs te hominũ tantùm extorserit constitutio, per parum in rebus Dei & animi tui efficies. Scitum & pium est quod D. Hilarius eruditus ac vigilantissimus Galliarum Episcopus, in Octonarium 8, Psalmi 119, scripsit, Vera peccati confessio est, sine intermissione temporis pœnitere. Et in Psalmum 135, supputatione vulgari, Confitendũ semper est, non quòd peccandum semper sit vt semper sit confitendum: sed quia peccati veteris & antiqui sit indefessa confessio. Quanquam vt nostra caro comparata est, quotidie accidit quod confitearis, vt non solùm peccatũ antiquum & vetus, vt Hilarius inquit, confitendum tibi maneat. Si iam (vt idem ait) peccati confessio est desinendi professio, & Christiani sit hoc continuò meditari & moliri: facilè quiuis videt quàm sit præposterum, certo tantùm tempore remedium petere, quum morbus identidem, & incertis interuallis impetat & desæuiat. Hoc ergo agamus, & quæramus sedulò, vt imagini Christi quàm simillimi euadamus, & vnaquaque re ita vtamur, vt hîc nobis conducibilis fuerit: sic verè erimus id quod sumus professi, nempe Christiani.

PSALMVS XXXIII, [illegible]

ARGVM. *Perplanus, sed plurima dignus obseruatione hymnus est, quo Vates primùm ad quàm studiosissimè celebrandum Deum inuitat. Deinde omnia eius bonitate plena esse prædicat, miracula conditionis simul & gubernationis memorans. Denique dum cecinit vnum Deum cuncta efficere & præstare, & suis semper benigne adesse, nomine populi Dei spem & fiduciam in ipsum profitetur, bonitatémque eius inuocat.*

PARAPH. 1 O Vate ó iusti Iehouæ, conuenit laus recti studiosis.
2 Celebrate Iehouam cithara: nablo, decachordo huic canite.
3 Cantate de eo carmen nouum, suauiter sonate, & clangite.
4 Nam quicquid Iehouah instituit, rectum est: omnia eius facta ex fide proficiscuntur.
5 Amat iustitiam & æquitatem, terra bonitate Iehouæ repleta est.
6 Iussu Iehouæ cæli facti sunt, & præcepto oris eius omnis ornatus eorum.
7 Velut vtre inclusit aquas maris, & velut thesauros reposuit abyssos.
8 Paueant ergo à Iehouah cunctæ regiones, metuãt ab eo qui inhabitãt orbem.
9 Nam hic verbo quoduis efficit, iussu rem quamlibet præsentem exhibet.
10 Iehouah consilia gentium dissipat, cogitata populorum differt.
11 Consilium autem Iehouæ in sempiternum perstat, cogitata cordis eius per omnia sæcula.
12 Fœlix ea gens quæ Iehouam pro Deo habet, populus quem ille sibi elegit in hæreditatem.
13 E cælis despicit Iehouah, intuetur homines singulos:
14 E certa sede sua cunctos inhabitatores terræ speculatur.
15 Ipse omnium pariter corda finxit, intelligit omnia quæcunque gesserint.
16 Non seruatur rex magna potentia, nec vir fortis euadit multo robore.
17 Fallit equus ad hoc vt seruet adhibitus, nec eripit multa virtute sua.
18 Ecce autem oculus Iehouæ intendit in eos qui ipsum timent, qui ipsius bonitatem expectant,
19 Vt liberet à morte animam eorum, & alat dum laboratur fame.
20 Animæ nostræ sperant in Iehouam, ipse auxilio nobis est, & pro clypeo.
21 Nam de ipso gaudebit cor nostrum, nam sancto ipsius nomine nitimur.
22 Sit super nos bonitas tua ó Iehouah, quemadmodum abs te pendemus.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *O Vate iusti in Iehouah, rectis conuenit laus.*
2 *Celebrate Iehouam in cithara, in nebel, decachordo canite ei.*

3 *Cantate ei canticum nouum, bene modulamini sonum in clangore.* Iustos & rectos, hoc est huc incumbentes vt ex bono & æquo cum omnibus agant, ad celebrandum prædicandúmque Deum inuitat, quia soli bonitatem Dei vt verè percipiunt, ita agnoscũt, & laudare possunt. נאוה, quod verti solet congruit, vel decet: verti quoque potest, expetita, vel optata, vt sit passiuum ab אוה, quod Hebræis expetiuit, desiderauit significat. Nihil sanè bonis optatius acciderit atque Dei laudes celebrare. Sed reperitur hoc verbum etiam significare decentiã, vt Prouerb. 19.h.10, Non conueniunt stulto deliciæ. Et 26.a.1, Non decet stultũ gloria. Quod enim desiderabile, idem pulchrum & decens est. Memorat instrumenta Musices. כנור, quam citharam vertunt: נבל, quod alii nablum, alii psalterium, alii fides. Et עשור, quod decachordum reddunt, quidam id tanquam epitheton nabli acceperunt, eo quòd absque coniunctione illud sequitur. Sed quanlibet polysyndeto frequentissimè Scriptura vtatur, habet tamen suis locis & asyndeton. Cæterùm ex versu 4, Psalmi 92, abundè liquet, עשור nomen esse instrumenti diuersi ab נבל. Sic enim habet, Exurge asor, & exurge nebel. In libro Paralipomen. priore, capite 15, 16, & 25, quibus locis de sacris Cantoribus legitur, mẽtio fit, præter citharas & nabla, etiã מצלתים, id est cymbalorũ, & חצצרות, hoc est buccinarum, vel tubarum. Iosephus libro Antiquitatum 7. cap. 12. scribit, Cinnoræ, id est citharæ, decem fuisse chordas, & plectro percuti solitam. Nebel verò, duodecim chordis, & tangi consueuisse digitis. Huiusmodi instrumentorũ figuræ mutantur quotidie: vnde mirum non est, nihil modò certi posse de his dici, vt neque Hebræi quicquã de his soli tradunt. Frustra igitur de hac re philosophabimur. Præstiterit ergo hîc obseruare, quàm nihil Dauid omiserit eorum quæ vlla ratione Dei cultum vel augere, vel illustrare potuerũt. Re ipsa experimur, nihil esse quod tantam habeat vim animũ mouendi, atque sonus concinnè modulatus. Animales enim spiritus, quibus affectus animæ constãt, aeriæ materiæ sunt, atque ideo ab infracto extrinsecus temperatóque commodùm aere, atque per aures ad animum delato, mirum in modum citantur, próque illius temperatura immutantur. Inde tam varios, & inter se pugnantes affectus, musica modulatio efficit. Hinc meli Phrygii, Lydii, Dorii, & Ionici, tam celebris differentia, de qua in præfatione nonnihil. Quo itaque Rex sãctus in animis populi affectus quàm religiosissimos excitaret, & de Diuinis beneficiis lætitiam adaugeret, non solùm vocũ, sed & organorum cõcentum adhibuit. Decet siquidem in sacris cœtibus, & dum Sãctis cum Deo negotiũ est, totum animum in admirationem & laudem Dei rapi. Ad id quãtæ sit Musica efficaciæ, & ex facto Vatis Elisbah colligitur, qui enthusiasmon pulso organo prouocabat, hoc est animũ suum omni turbatione dispulsa, ad percipiendum sacrum superni Spiritus afflatum componi & apparari curabat. Proinde haud leuiter detestandũ, rem tam Diuinam, & religioni præcipuè natam, abusu ad voluptates sic viluisse, ac redditã infamem. Verè qui norunt quid sit toto corde, tota anima, totísque viribus amare Deum, illi facilè agnoscunt, quàm apposita religioni sit Musica, propterea quòd tantum ad cõponendum & excitandum animum valet. Recepit ante paucos annos & Ecclesia, ad sacros hymnos varia Musices organa: sed vtinam ita vt Dauid, omnes illis vterentur: nimirum non ad inanem oblectationem aurium, sed vt dixi, ad sedandum quod animæ harmoniam turbat, ad excitandũ ipsam, quo expeditior & feruentior beneficia Dei cõsideret, religiosis affectibus accensa. Hoc si studeretur, verborum oportebat primam curam haberi, & horũ tantùm gratia vt vocum, ita & organorum modos, nempe quo & penitius expenderentur, & maiore ardore cum audirẽtur, tum dicerentur, adtemperari. Iam partem sacrarũ cantionum omittimus, auscultantes modulis organorum: quod tamen ferri poterat, eo quòd interim sacra verba mẽs, modulatione illa excitata, apud se voluere possit, si ea modulatio sic institueretur, vt verborũ perpensionem acueret & intẽderet. Sed quod dictu horrendũ, passim obtinuit vt Ecclesiarum musici pro Sacris hymnis, spurcissimarum cantionum melos in organis modulentur, quibus nõ solùm inani, sed perniciosa simul voluptate, lenones & lenæ oblectantur, & integriores adhuc animi ad libidinem proliciuntur. O impia supinitas, ad hæc non summopere consternari & perterrefieri, quicunque Christo nomen dederũt, nedum Ecclesiarum proceres. Sub nomine enim Iesu Christi crucifixi, in loco illi sacro, in cœtu eorum quos ille sanguine suo redemit, pro salario quod pro ipsius cultu persoluitur, nihil aliud quàm Veneri sacrificari, castas sanctorũ aures ac mentes prophanari, titillari quosque perditissimos. Illo, *Canite ei canticum nouum:* Laudandi Dei innouatum studiũ voluit excitare, quod ex renouata Diuinæ bonitatis perpensione solet exurgere. De his sanè quæ homines summè afficiunt, & quorum memoriã penitius cupiunt infigere, solent ferè nouas componere cantilenas. Sic Moscheh transmisso Mari rubro, & extincto Pharaone, hymnum cecinit: & Deborah fugato Iabin rege Chenaanitarũ, atq; occiso duce eius Sisera. Nemo verò huius studiosior fuit Dauide. Tubæ cantum in eo dixit quod subiecit, *Et bene sonate in clangore.* De quo in versu 6, Psalmi 27.

Qui iusti & recti.

1.Reg.3.d.15.

Abusus organorum.

Canticum nouum.

Exod.15.a.1. Iud.5.a.2.

4 *Quoniam rectum uerbum Iehouæ, & cuncta opera eius in fide.*

5 *Diligit iudicium & iustitiam, bonitate Iehouæ plena est terra.* Incipit prædicare Dominum à factis &

14 *De rectè instituta sede sua prospexit super omnes habitatores terræ.*

15 *Ipse fingit simul corda eorum, & intelligit cuncta opera eorum.* Mundo nihil difficilius persuadetur, quàm Deũ cuncta sua prouidẽtia gubernare: eo quòd multarũ rerum, cur ita fiant, rationem inuenire nequeat. Offenduntur hîc etiã, qui sibi videntur inter filios Dei haudquaquam postremi: maximè verò ex eo quòd quũ Scriptura testetur Deum omnia in omnibus operari, fiant tamen tam peruersa & perniciosa à multis: denique prædicet Deum eos qui hæc admittunt, æternis addicere cruciatibus, quũ tamen melius facere illi haudquaquã possint. Quis enim benefaciat, qui nequit bene cogitare? At quicunque renatus non fuerit Spiritu sancto, vt animalis permanet, ita nequit ea quæ Dei sunt, percipere, 1. Corint. 2. d. 14. Sed erat nostrum, nostrã imbecillitatem melius agnoscere, quàm vt imperscrutabilia Dei iudicia perscrutari, & vias eius inuestigabiles vestigare, impia temeritate tentaremus. Diuinæ gubernationis miracula, non in apicula quidẽ possumus assequi, & rationẽ qua regit Deus genus humanũ, audemus inquirere. Satis abũdè ostendit nobis Deus, omnia se optima ratione vt condidisse, ita & gubernare. id erat simpliciter credendum, & fatendum. Ex nihilo solus omnia condidit, & quidem absolutissima: solus ergo & seruat, agit, ac perficit. Si in his indigna quædã nobis videantur, agnoscere oportebat, id culpa fieri nostræ rationis: nec fieri posse quin hæc quæ absurda videntur, optimè habeãt, quum innumera alia Dei opera ita perfecta videamus, vti nihil prorsus in eis queas desiderare. Quicquid etiam peccamus, imputare nobis conueniebat: & fateri tamen, quicquid boni vel in mentem tantùm veniat, merum donum Dei esse: iure tamen nihilominus pœnas nos dare peccatorum, quanlibet ex nobis aliud nequeamus. Quòd si interim nequimus videre quomodo ista inter se cohæreant, exclamãdum erat cum Paulo, O altitudo diuitiarũ sapientiæ & scientiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia tua, & inuestigabiles viæ tuæ, &c. Id sanè student Sancti, missis impiè curiosis illis disputationibus, quibus alii offenduntur. Sanctis nihil spem magis firmat, quàm quòd sciũt à Deo omnia geri, & pro ipsius voluntate cuncta perfici. Persuasi enim sunt, Deo se haberi filiorum loco. quare vtcunque cadãt res, tandem in salutem sibi cuncta cooperatura nihil dubitant. De his ergo canit Vates, *Beata gens cuius Deus est Iehouah, populus quem ille sibi in hæreditatem elegit:* hoc est, cui se Deum, nempe tutorem, seruatorem & beatorem, hoc est summum & omne bonum exhibet, quem velut hæreditariã, eóque singulariter charam possessionem excolit. De qua re nonnihil in versu 5 & 6 Psalmi 16. Vnde autem fœlix est huiusmodi populus? *Deus è cælis despexit, & speculatur omnes filios hominum.* Vt igitur nihil eum fallere potest, ita suis nihil non in salutem ordinat, quando & summè illos diligit, & potest omnia. Hãc rerũ humanarum scientiam, quoniam vix aliud tã ægrè persuadetur hominibus, adfirmat & versu 14. Quintodecimo adiicit hãc causam, *Quandoquidem fictor cordis humani est Deus:* quid illum non operũ modò, sed & cogitationum hominis lateret? Simile habet versus 9 Psalmi 94, An qui plantauit aurem, non audiat? an qui finxit oculum, non videat? Nec dissimilia sunt quæ legimus Iescha. 29. c. 16, Peruersitas vestra profectò simile habet luto figuli. nam idem facitis, acsi diceret opus opifici, non fecisti me: & fictile de fictore, non intelligit. In his omnibus siquidẽ hoc argumẽtum est, Deus finxit, formauítque hominem, non secus atque figulus è luto vas fictile: nihil igitur in homine esse potest quod Deum fallat. Illud יחד, quod aliàs *vnà* verti solet, iuxta phrasim Hebraicã significat *simul omnium*, vt verti. Hæc autem si daretur credere, quanta quæso esset nobis in Deum fiducia, omnia nimirum, & optimè quidem disponentem? Quæ enim sanctimoniæ cura, versantibus coram Deo & cõditore nostro, cui cordis nostri penetralia magis quàm nobis ipsis patula sunt?

Quæ offendant in iis, quæ de prouidentia Dei prædicantur.

Quid sentiendum de operibus prouidentiæ Dei.

Rom. 11. d. 33.

16 *Non seruatur rex multa potentia, fortis uir non liberatur multo robore.*

17 *Mendacium equi ad salutem, & multa uirtute sua non eripiet.*

18 *Ecce oculus Iehouæ super timentes ipsum, expectantibus bonitatem suam.*

19 *Vt liberet à morte animas eorum, & ad alendum eos in fame.* Regis maximæ copiæ sunt, quibus nihil non confecturus videtur. Et hæc חיל vocantur. iis enim potentia & virtus regis constat. Alioqui חיל præcipuam & ferè bellicã virtutem significat: vnde mox & equo, sed animali bellico tribuitur. Equi singularis virtus est, vt saluti sit sessori, siue oppugnandus hostis sit, siue fugiendum. Quo itaque ostendat, nihil omnino salutis expectandũ à creaturis, canit inutilem esse ac inefficacem ad salutem, tam regis quàm equi virtutem, quibus tamen præcipua esse creditur. Simile est illud Prouer. 21. d. 31, Equus instruitur ad prælium, at Iehouah saluat. Neque dissimile illud Iiub 39. c. 21, Quum tempus est exaltandi, exaltat, interim equum & sessorem ridet is. שקר, id est mendaciũ equi dicit ad salutẽ: quod idem atque, equus mentitur, fallit spem sessoris seruari per illum sperãtis. A Domino verò vno salutem petendam docet, dum subiicit, *Ecce oculus Iehouæ super timentes ipsum.* quicunque bonitatem eius expectant, vt liberet eos à morte, dum vel pestis grassatur, aut bellũ: & vitam defendat, dũ fame laboratur, curans nequid eis desit ad vitã necessarium. Adiicit siquidem manu largissima hæc omnia, dum in primis quæritur regnũ Dei, & eo digna iustitia.

nitum apud Schaulem vt ipsum perderet, ad regem Gath Achis, Abimelech suo regio nomine nuncupatum. ibi agnoscentes eum serui regii, dicebant, Hic profectò est de quo in choro cecinerunt, Schaul percussit mille, Dauid autem decem millia. Inde terrore maximo (vt verisimile est) consternatus, immutauit טעם suũ, id est intellectum, rationem, insanire se simulans. טעם enim & gustum significat, & trãsfertur pro ratione, iudicio, intellectu: fortè quòd ratio id sit mẽti, quod gustus corpori. Inde Psal. 119 octonario ט, טוב טעם ודעת למדני, id est bonum iudicium & scientiã doce me. Et Prouerb. 11. c. 22, Monile aureum in nare porci, est mulier pulchra, & deserens טעם, id est rectum iudicium, &c. Item Prouerb. 26. c. 16, Piger in oculis suis sapiens est plusquam septem respondentes טעם, id est iudicium, vel sententiam. Ad hunc modum & Ionah 3, vsus est hac voce. Quum itaque Deus huius simulationi fauens, effecisset vt rex iuberet Dauidẽ à se expelli tanquã insanientem, tanto liberatus periculo, cõposuit hanc odam, in qua & Dei erga se bonitatem prædicat, & ad fidendum illi, atque æmulãdum eam simul hortatur. Ex eo verò quòd innoxiæ huic simulationi Deus fauit, adnimaduertere licet, haud indignum esse Sanctis, fallere improbos, si id illis nihil noceat, prosit autem Sanctis. 1.Sam.18.b.7. Ion.3.c.7.

2 *Prædicabo Iehouam in omni tempore, iugísque laus eius in ore meo.*

3 *De Iehouah gloriabitur anima mea: audient mansueti, & lætabuntur.* Affectus grati animi ob diuinũ auxilium, versibus secũdo & tertio promit, professus perpetuò & iugiter Deum se laudaturum, atque de eo sic fauente, sic beneuolo, támque insigniter adiuuãte, gloriaturum, quod & mansuetos omnes qui cruci sese subiecerunt, & à mundo, eo quòd non sint de mundo, malè tractantur, mirè sit exhilaraturus, & singulari lætitia perfusurus, vt qui audiant Dei, quem vnicè amant & colunt, laudes: & in his, quòd ille cõmittentes se sibi, & à mundo persequutionem ferunt, nequaquam deserat. Denique & id gaudii eis materiam offert, quòd audiunt fratrem & paris sortis, similiter adflictum, & adiutum tam mirificè. Gaudent enim cum gaudentibus ciusmodi, & maximè gaudẽtibus de Domino. Magni affectus & illud est, *Anima mea de Iehouah gloriabitur*. nam perinde est acsi dixisset, Totis affectibus, totísque viribus de Iehoua gloriabor. Animæ enim nomine, animalis vita, animalésque vires intelliguntur. Potest hæc particula etiam verti, Laudat anima mea Iehouam: & sensus idem erit. Nam de Domino gloriari, aliud nõ est, quàm laudes eius magno affectu deprædicare.

4 *Magnificate Iehouam mecum, & extollamus nomen eius simul.*

5 *Inquisiui Iehouam, & respondit mihi: & ab omnibus terroribus meis liberauit me.* His versibus hortatur alios vt vnà Deum prædicent: & eius causam ille subiicit, nempe quòd se sui studiosum, benignè adeò iuuerit, & ex omni angustia liberarit. Hoc autem quod canit se liberatum ex omnibus terroribus, hyperbole est, testis gaudii ingentis: maximè si Psalmum hunc non post omnimodã sui liberationem, quũ iam regnum augustũ & quietũ gubernaret, sed (vt mihi verisimile est) statim post periculũ quod in inscriptione notatũ est, composuit. Adhuc enim Schaul ipsum persequebatur, adhuc incidebant, & quidem quotidie, quæ perterrefaciebant. Sed quia in ipsa sibi morte teneri videbatur, quũ in manibus esset ministrorum Achis, omni se putabat periculo liberatũ simulatque præsens periculũ euasisset: pro nihilo iam habens quòd adhuc exul & fugitiuus in desertis oberrare, & cõtinuò audire quæ metũ ipsi incuterẽt, cogeretur. Obseruandũ verò quanta Dei bonitatis admiratione, Deũ Dauid celebret ob ereptionẽ, quam animales homines suæ potius sagacitati & fortunæ acceptã retulissent. Plurimi sanè quotidie, minori dexteritate concinnatis fallaciis, vitæ discrimini sese expediunt, qui id tamen pro Dei beneficio habendum ne cogitant quidem. Sed qui Deo quicquã tribuerent, qui ne esse quidem Deum planè persuasi sunt? De verbo ברך, quod nõ solùm benedicere & laudare, sed & bene precari ac benefacere significat, dictũ est in versu 4 Psalmi 21. De mansuetis, in versu 27 Psalmi 22, & in versu 9 Psalmi 25. Miracula Dei, homini operibus occultantur.

6 *Respicient ad eum, & accurrent, & facies eorum non pudefient.*

7 *Iste adflictus clamauit, & Iehouah audiuit, & ex omnibus coartationibus eius seruauit eum.* Fructũ canit qui ex sua liberatione prouenit, nẽpe quòd visa Dei bonitate in ipso tam præclarè demonstrata, & alii ad Deũ sese totos receperunt. Verùm ambiguũ est illud, *respicient ad eum*. incertum enim an ad Deũ, vel ad se, quẽ iuuerat Dominus, respecturos homines intellexerit. Abrahã Ezra putat Vatem de se hoc cecinisse, qui se mox adflictũ eum vocat qui inuocauerit, quémque Dominus audierit. Similem orationem adducit ex Numeri capite 24. c. 16, vbi Bileam dixisse scribitur, Videbo eum, & nõ modò aspiciam, & non propè prodibit stella de Iaacob, &c. In hac oratione *eum*, refert כוכב, id est stellam, quæ sequitur. ita existimat, & in præsenti loco antecedens relatiui *eum*, quum canit, *Respicient eum*, sequi, & esse ipsum Dauidem, de quo facit alios loqui. *Iste adflictus inuocauit, & Iehouah audiuit*, hoc est Vatem ipsum. Possit tamen & ad Deum referri, hoc sensu, Iam postquam me magnificè adeò Deus iuuit, respicient ad eum, & festinabunt, commissuri nimirum se eius præsidio: & facies eorum non confundentur, quia spe sua non fallentur. Facie-

rum meminit, quòd pudor in facie se prodat. Priori tamen sententiæ fauet versus sequens, quò referuntur verba eorum, qui admirantes Dei bonitatem in Dauide declaratam, de eo dicebant, *Iste adflictus*, iste profugus, proscriptus, neci destinatus, ab omnibus contemptus & reiectus, sic Iehouæ curæ est, vt simulatque inuocet, audiat eum: etenim ex cunctis periculis liberauit eum. Commodùm igitur sic ordinari hæc queant, vt de se, velut de alio Vates canat, id quod subinde solet. Aspicient iam homines illum, & admirabundi cõsiderabunt: accurrent magno studio, tanquam magnum aliquid & insigne visuri, neque pudefient. Videbũt enim adflicto, & ab hominibus maximè damnato, præclarè adeò Deum adfuisse, vt stupentes inter se dicturi sint, En iste adflictus, cui tã aduersa omnia euenerunt, cui nullus omnino apud suos locus reliquus est, sic à Domino adiutus est, vt cunctis eum periculis & malis eripuerit, quum esset obrutus innumeris. נהרו, quod *accelerarunt* reddidi, alii illuminabuntur vertunt: vt sit contrarium eius quod sequitur, *Et facies eorum non pudefient*. Sic sensus esset, Aspicient eum, nempe antea adflictum, nunc autem à Domino adiutum, & exhilarabũtur, velut illuminati faciebus: nõ suffundentur rubore, quod simile quiddã tenebris foret. At si ad Deum referas, Respicient ad eum, bonáque spe concepta, quasi luce Dei læti fruentur, procul submoto omni pudore, omníque animi consternatione, hoc est tenebris. Iiob deuouens diem natiuitatis suæ, capite 3.a.4, ita dixit, Ne effulgeat super eum נהרה, id est splendor, vel lux. Verùm quum perrara sit hæc vocis huius significãtia (vix enim aliũ locum præter iam ex Iiob adductum, vniuersa Biblia habent in quo eam inuenias) & pulchrè quadret hìc, festinare: prior sententia videtur firmior, vti & simplicior est.

8 *Angelus Iehouæ castrametatur circum timentes eum: & tuebitur eos.*

9 *Gustate & videte quoniam bonus Iehouah, beatus vir qui eius se præsidio committet.*

10 *Timete Iehouam Sancti eius, quia non defectus timentibus eum.*

11 *Leones depauperati sunt, & esurierunt, inquirentes Iehouam non deficient vllo bono.* Iam tutelã Dei erga quoslibet ipsum verè colẽtes celebrat, sed à sua liberatione occasionẽ accipiens. Angelum vel Angelos, canit castris cingere timentes Deum, ne scilicet lædãtur ab hostibus qui circunquaque illos castra sua ponunt, quo eos perdant. Sic quũ exercitus regis Syriorum cinxisset Dothan oppidum in quo Elischa erat, & puer eius id videns conterritus esset, Propheta verò exorasset, vt ei oculi aperirẽtur, vidit ille equites & currus igneos circũquaque Elischa, 2.Reg.6.d.17. Sic mittit Deus ad ministerium eorũ qui ad hæreditatem destinati sunt salutis, Angelos πνεύματα λειτουργικά, id est Spiritus administratorios, vt habet Epistola ad Hebræos, capite 1.d.14. Ita promiserat & Iisraelitis Deus, Angelum suũ missurum qui eos præcederet, & in promissam terram introduceret, Exodi 23.d.20. Hãc ergo Dei opem in se declaratã (non enim nisi virtute Angelica, manibus ministrorum Achis fuerat ereptus) offert quàm diligentissimè considerãdam, imò degustandam, quũ deinceps ait, *Degustate & videte quàm bonus sit Iehouah*, quàm benignè adsit suis. Hinc verò accensus amplius, velut exclamat, *Fœlix ille vir qui fidei illius sese committit*. Inde hortatur ad Dei timorem & cultum, quòd nihil possit iis qui eo prædiri sunt, deesse. Idque magis adfirmat versu 11, addito contrario, *Leones*, inquit, *inopia laborabunt*, hoc est qui instar כפירים, id est leonum iuniorũ, & viribus valentiorum rapiunt, & alios opprimunt, inopia laborabunt, quum nihil prorsus deerit Dei studiosis. Kimhi leones accipit simpliciter, & antithesim à viribus illorum facit, acsi Vates dixisset, Leones præsertim iuniores, non potest facile deficere præda, ob maximũ eorum robur. at citius tamen fame peribũt, quàm desit boni aliquid, Deum ex animo quærẽtibus. Prior interpretatio pleniorem habet antithesim, inter diuites aliorum oppressores, qui bonis vitæ huius omnibus adfluunt, & Dei studiosos, quibus nihil æquè inops & miserum est coram mundo.

Angelus cingit [...]

12 *Huc concedite filij, auscultate mihi, timorem Iehouæ docebo vos.*

13 *Quis ille vir qui cupiat vitam, amet dies ad videndum bonum?*

14 *Custodi linguam tuam à noxa, & labia tua à loquendo fraudem.*

15 *Recede à noxa, & fac bonum: inquire pacem, & persequere eam.* Quandoquidem Deus sui studiosos sic tuetur, sic fouet, & omni bonorum genere ditat, commodùm nunc ad vitam Deo gratam hortatur. Filios appellat, quòd discipuli & auditores, à præceptoribus sic vocari soleant. Inde Schlomoh in Prouerbiis identidem dicit, Fili mi, quum ad quemlibet doctrinæ sacræ capacem, sermonem dirigit. Ita & filii Prophetarum, discipuli eorum dicti sunt. לכו, inuitãtis & hortantis vox est. Timorẽ verò Domini, cui promittit suos discipulos se adsuefacturum, intelligit verum Dei cultum, & vitam religiosam, quæ Deo probetur, cuius timor & obseruantia Dei, fundamentum & initium est. Quo verò illicibiliorem hanc reddat, significat versu sequenti, hinc vitã diuturnam, omnísque boni copiã expectandam. Deus enim horum autor, cui potius ea donaret, quàm suis? Et certè ea se verè colentibus affatim suppeditat, nõ solùm veteribus, qui quum puerorum instar haberent, his erant delinimẽtis ad pietatem alliciendi: sed & Noui testamenti sanctis, qui vt adulti in vita Dei sunt, ita amplioribus bonis Dei erga se fauorem experiri solent,

Timor Domini.

Vita longa & omni bona vulgo, & Noui testam. ti sanctis contingit.

népe cælestibus. Quæ enim vita, quæ fœlicitas alia, quàm animo semper gaudéte omnibus rebus ad animi sententiam vti & abúdare? Quæ alia longæuitas, quàm saturum vitæ huius migrare in cælos? Quanquá perpauci inter eos quorũ singulariter effulsit pietas, quíque in hoc peculiariter cóstituti sunt vt hîc Dei gloriã illustrét, qui non admodũ annosi euadant. Paulus inter tot pericula, tot graues casus, & diras persequutiones, quadragesimũ annũ in prædicatione Euágelii excessit: sic & alios huius sortis in prouectam vsque ætatem vixisse, quanuis sæpissimè de vita periclitatos legimus. Plurimos quidem hinc rapit Deus, antequá vitæ præsentis munia attingant: sed quos futuræ, nõ huius vitæ vsibus destinarit. Quos in medio cursu hinc vocat, vt pauci sunt, ita in exemplum id fit, vitæ huius alacriter & fortiter cum futura cõmutandæ. Cæterùm de discrimine inter Sanctos Veteris & Noui testamenti, & vitæ huius desiderio in illis ardentiore, vt qui cognitioné futuræ habuerint tenuiorem, in his remissiore, vt qui bona futura habeant perspectiora, diximus in versum 6, 7, & 8 Psalmi 6. Portò timorem cultúmque Dei, quem docet, *Qui verus Dei cultus.*
in eo constituit, vt neminem verbo vel facto lædas, beneficentiæ summopere studeas, & pacem cũ omnibus religiose colas. Linguæ iniurias, quæ vt faciles, ita plurimæ sunt, prohibet versu 15: & has tum apertis cõtumeliis, tum fallaciis finit. ait enim, *Serua linguam tuam à malo*: hoc est iniuria manifesta: & *loquendo fraudem*, id est iniuria dolo obtrusa. Lubricitatem huius mali in eo significauit, quòd dixit *serua*. Nisi enim maximo studio tibi attédas, & quæ loqueris, sollicitè expendas, *Iacob. 3. a*
haud vnquam satis caueris iniurias linguæ. Vnde non abs re D. Iacobus perfectũ eum dixit qui lingua non laberetur. Obseruandum verò quod ait, *Quære pacem, & persequere eam.* nisi enim studiose quæras vt in pace cum proximis viuas, & dum sese obtulerit, totis viribus persequaris, frui ea haud licebit: tot incidunt quotidie inter mortales offensæ, tam varia sunt hominum iudicia. Proinde quamlibet pacis occasionem anxiè venari, & quàm diligētissimè vestigare: quæque prima obuenerit, eam persequi totis viribus, arreptámque tenere fortissimè, id verò officium erit *Vt colēda pax.*
Christiani: neque quisquã alius id præstiterit, eo quòd ad hoc omnimoda sui ipsius negatio necessaria sit: ad quam venire nemo potest, nisi qui certus sit, alium esse qui sui curam longè melius gerere & velit, & possit. id iam eorum tantùm est, qui per Christum seruatorem se sciunt Deo in filiorum loco numerari. Horũ igitur etiam istud fuerit, vt omnibus rebus posthabitis, id vnum studeant, quo Patri huic suo gratificentur, bonitatem eius æmulantes, & nihil aliud satagentes, quàm vt in pace, quantum in ipsis est, cum omnibus viuãt, quum ille hoc vnum ab eis requirat. Hos versus D. Petrus addúxit prima Epistola, cap. 3. b. 10. Psalmus 11 his similia habet.

16 *Oculi Iehouæ ad iustos, & aures eius ad clamorem eorum.*

17 *Facies Iehouæ in facientes malum, ad excindendum de terra memoriam eorum.*

18 *Clamauerunt & Iehoua audiuit, & ab omnibus coarctationibus eorum liberauit eos.*

19 *Prope est Iehouah confractis corde, contritos spiritu seruabit.* Causam reddit cur cauendum ab omni iniuria, tam verbis quàm factis: omni studio autem in id incumbēdum, vt in pace cum omnibus viuētes, benefici simus in quoslibet. *Oculi Domini intenti sunt in iustos*: vt eis prospiciat, ne quo bono careant: siqua inciderit calamitas, simulatque inuocarint, audit eos, quia aures habet clamori eorum auscultantes. Neque cogitandum nobis de vindicta eorum qui nos lædunt: *facies Dei* & illis intenta est, sed vt suo tempore *eos deleat de terra, aboleátque memoriam eorum*. Versu 18, iterum affirmat Deum audire iustos ad se clamantes, malísque omnibus eripere. Et huius rationem subiicit versus 19, *Prope Iehouah iis qui sunt corde confracto, & seruat spiritu contritos*, hoc est ab aliis oppressos, atque inde grauiter afflictos, animóque saucios & consternatos. Idē canit versu 17 Psalmi 10. Hos & Seruator ad se vocat, Matth. 11. d. 28. Ii ipsi illi pauperes spiritu sunt, quorum est regnum cælorum. Dei siquidem est iuuare: quos iam potius iuuet, quàm omni alio auxilio destitutos, & auxilio opus habentes. Tales iam sunt quotquot Christi sunt, & piè viuere instituũt, propterea quòd huiusmodi persequutionem ferre in hoc seculo oporteat. Eos Deo peculiariter curæ esse, qui ab hominibus & deseruntur, & iniuria præcipuè afficiuntur, vt pauperes, viduæ & pupilli, multis canit Psalmus 10. Ibi in versu 14, de hac Dei indignatione dixi nonnulla. Obseruandum verò, quòd non reiiciat Deus animo deiectos, & cruciatos ob aduersa quæ incidunt. De his enim canit versu 19. peculiariter enim adesse huiusmodi solet, non quidē quibuslibet, sed qui in Deo rerum suarum præsidium collocãt. De his ad versum 22 Psalmi 22, quædam dixi, & alibi. Neque enim requirit Deus vt suis mala non doleant, sed ne illos ab officio dolores distorqueant: tolerantes vult, non insensatos.

20 *Multa mala iusti, & ex omnibus iis liberabit eum Iehoua.*

21 *Custodit omnia ossa eius, vnum ex eis non confringetur.*

22 *Noxa occidet improbum, & odientes iustum vastabuntur.*

23 *Redemit Iehouah animã seruorũ suorum, & non vastabuntur omnes qui in eo præsidiũ suũ collocant.* Quàm
diuersa piorum & sceleratorũ sors sit, pluribus exaggerat. Sensus est, Etsi plurima incidunt iusto

mala,ex omnibus tamen eũ Dominus eripit, ita vt nulla in re prorſus lædatur. Pſaltes cecinit, *Nullum os frangetur:* eo quòd oſſibus,corporis robur potiſſimũ nitatur. *At improbũ perdet malum*,ſubaudi quodvis vnicũ tantùm,quũ multa iuſto nihil officiant.Cauſa eſt,quòd Dominus ſuos ſeruat, odiẽtibus autẽ iuſtũ aduerſatur:proinde vaſtari hos neceſſe eſt,illos beatos viuere,atque florere. Eadẽ habet ſentẽtia illa in Prouerbiis,Septies in die cadet iuſtus,& ſurget tamen:at improbus in malo corruet:hoc eſt in plurima pericula iuſtus incidet,at emerget,& eripietur rurſum illis:improbũ verò mala quæ inciderint,penitus extinguent. De caſibus peccati quidã hunc Prouerbiorum locum intelligunt,quos quidem nullus reiicio:ſed eam volui interpretationem afferre quæ videatur verbis Salomonis certius conuenire, eòque eſſe germanior. Verſum 20 quidam in hoc interpretantur,quòd oporteat iuſtos multa pati aduerſa,quod quidem verum eſt: ſed hîc tamen Pſaltes id agit, quòd quanlibet in multa incidant, omnia tamen Domini ope tandem euadant: quum improbi vel vno malo,& quantuluncunque leui,æternùm pereant.

Prouerb 24.b 16. Explicatur illud Septies in die. &c.

ARGVM.

PSALMVS XXXV, [illegible]

Diræ ſunt in Schaulem & aſſentatores eius, natæ ex incredibili innocentiæ fiducia, certâque cum ultionis de illis ſumendæ, tum opis ſibi ferendæ expectatione. vehementiſſimè itaque affectibus excidium illis & ſalutem ſibi precatur: utrumque autem, nonniſi ue pro bona Dei uoluntate, ita & in laudem, in gloriámque Dei.

PARAPH. 1 DAuidis. Conſtitue te Iehouah aduerſarium aduerſariis meis, oppugna oppugnantes me.

2 Arripe clypeum & ſcutum,conſurge in auxilium mihi.

3 Deprome lanceam, prodi obuiam perſequentibus me, vt viam eis intercludas:dic animæ meæ, Salus tua ego.

4 Pudore afficiantur & ignominia,qui quærunt animam meam: cogantur dare terga,& opprobrium ferant qui cogitant malum mihi.

5 Habeant inſtar pulueris vento expoſiti,& exagitet illos Angelus Iehouæ:

6 Viæ quibus ingrediuntur,obſitæ ſint tenebris,& lubricæ: & Angelus Iehouæ perſequatur eos.

7 Nam immeritò mihi pararunt tectam foueam cum reti ſuo: præter cauſam foderunt foueam animæ meæ.

8 Veniat illi ruina ſubita quam non putarit:illaqueetur reti quod abſcõdit,incidat in foueam cum fragore:

9 Anima verò mea gaudeat de Iehoua,lætetur de ope eius.

10 Cuncta intima mea dicent,O Iehouah,quis tibi ſimilis,qui eripis adflictum ab eo qui illi prævalet,adflictum & inopem ab eo qui illum diripit?

11 Surgebant teſtes violenti,quæ nunquam cogitaram rogabant me.

12 Rependebant maleficium pro beneficio, ſolitudinem animæ meæ.

13 Ego verò dum illi malè habebant, veſtiebar ſacco, ieiunio adfligebã animam meam,& totus eram in precationibus:

14 Habebam me acſi eorum proximus,acſi frater fuiſſem:vti qui luget matrem pullatus incuruabar.

15 Porrò ipſi quum mihi aduerſa valetudo eſſet,lætati ſunt,& cõuenerunt:conuenerunt contra me abiecti homines,quod minimè putabam,conſcerpſerunt me,nec ceſſarunt:

16 Aſſentatores cum paraſitis omnia ſubſannantibus,infrenduerunt contra me dentibus ſuis.

17 Domine, quouſque aſpicies? reſtitue animã meam à calamitatibus quas illi inferunt,vitam meam à leonibus.

18 Celebrabo te in cœtu grandi:in populo valido laudabo te.

19 Ne gaudeant de me qui immeritò mihi hoſtes ſunt:ne annuãt oculis, qui me odiunt abſque cauſa.

20 Nam nihil pacificũ loquuntur,& contra mansuetos terræ dolos concinnant.
21 Distenderunt contra me os suum:dixerunt,Vah,vah,vidit oculus noster.
22 Vidisti tu ô Iehouah,ne cesses:Domine,ne absis procul.
23 Exurge,euigila,vt ius meum vindices,vt causam meam adseras,ô Deus mi, & Domine mi.
24 Iudica me pro tua iustitia ô Iehouah,Deus mi,ne gaudeant de me:
25 Ne dicant intra se,Vah,pro voto successit:ne dicant,Vorauimus eum.
26 Erubescant & simul probro afficiantur qui de malo meo gaudent: pudore & ignominia amiciantur qui sese contra me attollunt.
27 Ouent & lætentur qui iustitiæ meæ fauent: & dicant, Semper extollatur Iehouah,cui placuit vt seruus suus pace frueretur.
28 Et lingua mea de iustitia tua loquetur quotidie,laudem tuam.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 DAuidis. *Delitiga ô Iehoua cum litigatoribus meis, pugna cum pugnatoribus meis.*
2 *Apprehende clypeum & scutum,& surge in auxilium meum.*
3 *Et denuda lanceam,& conclude aduersus persequentes me:dic animæ meæ, Salus tua ego.* A Deo in regem fuerat vnctus,ei vocationi nullius cũ iniuria inseruierat,salutem regni & regis totis viribus propugnarat,nec aliud quàm Dei gloriam illustrare vsque quæsierat.Hac conscientia fretus,nõ dubitabat Deũ in se,ab iniquo Schaule, & adulatoribus eius hominibus vanissimis & nequissimis oppugnari.Deum ergo magna fiducia inuocat,vt ipse bellum cõtra hostes suscipiat, eúmque solita sibi antropopathia,velut hominẽ,armat clypeo,& צנה,id est scuto maiore.ita ferè redditur,vt & ex versu 13 Psalmi 5 liquet: sic enim illic legitur, Dignatione tua eum,ceu scuto,vndiq; cinges. Hic tamen quũ מגן præcedat,quod & ipsum clypei nomen est, nõ ita quadrat.vnde quidã spiculũ reddunt.nã spina hoc nomine significatur:sed iũ plurali tãtùm numero vsurpatur.Amos 4.a.2. vulgata editio contos vertit,alii pugiones. At vtcunque hic accipiatur,satis liquet,quippiam significari armorum.Et illud סגר in versu 3,Kimhi armorũ speciem esse putat.Aben Ezra ad eum modum eam vocem accepit ad quẽ reddidi.Illud,*Dic animæ meæ, Salus tua ego*:perinde est,Fac vt sentiam te animæ,vitæque meæ curã gerere,& istis me periculis erepturũ. Perseuerat enim in imagine hominis,se in auxiliũ alterius parãtis & armantis.Solet nanque eiusmodi,eum cui ferre auxiliũ parat,& verbis in bonã spem erigere,opémque diligẽter promittere. Ad hunc autem modum inuocare Deum possunt,qui abnegarunt sese,& omnia mundi præsidia despondertunt.

4 *Pudefiant,& ignominia afficiantur qui quærunt animam meam:reuertantur retrò,& pateant probro, qui cogitant malum mihi.*

5 *Sint sicut quisquiliæ coram vento,& angelus Iehouæ impellens.*

6 *Sit uia eorum tenebræ, & lubrica,& angelus Iehouæ persequatur eos.* More suo,pudefieri hostes orat, ita scilicet frustratis eorum conatibus, vt illi ipsis cedant exitio. Tum mira auxesi casum in perniciem sempiternam precatur.Primùm imprecatur eis vt quisquiliis vento expositis similes sint: hoc est, vt nusquam queant consistere, nulla certa consilia sequi, sed continuò de malo in malum præcipitentur: de qua similitudine in versu 4 Psalmi 1. Deinde auget hoc, *Et Angelus inquit, impellat.* Siquis velut vento palea, expositus, non habeat vbi consistat, quid certi agat? Iam quũ accesserit ad hæc impulsio Angeli,tanto omni vento potentioris,quàm infœliciter præcipitari & rotari necesse est? Versus sextus eandẽ rerum perturbationẽ & iactationem,sed alia imagine canit,nempe insistẽtis viæ lubricæ,& omni luce destituti:denique à persequẽte Angelo Dei exagitati. eiusmodi sanè hominem cõtinuò cadere oportet.ita imprecatus fuit hostibus suis, vt quicquid tentarẽt,præter opinionẽ caderet,nihil prorsus succederet,nec viderent quidẽ quid sequendũ esset. Hæc animi atque factorũ perturbatio, exagitatio,& præcipitatio,malũ illud erat, quod Kain fratricidæ Dominus inflixit,quũ diceret.Eris נע ונד, incertus rerũ tuarũ,& vagabun- Gene. 4. b. 12.
dus in terra.Neque enim tantùm solũ identidem vertere eũ oportuit(leuicula ea pœna fuisset,& Impii semper exagitantur
de Abrahã quoque ac sanctis aliis nõ minus quàm Kain sumpta) sed cõfusus erat animi, & omniũ consiliorũ,factorúmque miserrima disturbatione percellebatur,vt nihil nõ inauspicatò cederet,nihil nõ noxiũ experiretur.Idipsum est quod & populo suo trãsgredienti Leges suas Dominus minatus legitur,Deut.28.c.28,Percutiet te Iehouah(inquit Moscheh)amẽtia,cæcitate,& stupore cordis,erísque palpitãs in meridie,vt cæcus palpitat in tenebris: nihil habebis in iis quæ institueris prosperũ.calumniam & rerũ direptionẽ quotidie patieris, nec erit qui seruet. Et versus finem capitis eiusdẽ,g.65,Et in gẽtibus illis vbi captiuus eris:nihil habebis tranquillũ,nulla erit

pedibus tuis quies, dabítque illic tibi Iehouah cor trepidans, oculos deficientes, & animā languidam, &c. Istam animi perplexitatē, & tum consiliorū, tum factorū continuā euersionē, Pharao, Schaul, Achaz, aliique impii principes, egregiè experti sunt, vt Scriptura testatur: & siquis animaduertat, videbit ei malo obnoxios, quicūque Deo carēt. Ad tēpus, dum sua bona hîc recipiūt (effusa enim adeò Dei bonitas est, vt & hostes eius participes faciat) vidētur impii aliquo rerū successu gaudere: at siquis perturbationē & adflictionē quam in animo hi perferunt, etiā quū videntur fœlicissimi, intueri posset, haud obscurū vel ambiguū mali huius specimen cerneret. Sed & illa, bone Deus, qua videntur trāquillitate & fœlicitate frui, quàm est fluxa, caduca, momentanea, si reliquo æuo cōpares, quo infinito atrocius, quàm hîc descripta sint, mala hæc patiuntur.

7 *Quoniam immerito absconderunt mihi foueam retis sui, immerito foderunt animæ meæ,*

8 *Veniat ei tumultus [quem] non nouit, & rete suum quod abscondit capiat ipsum, cum tumultu cadat in illud.* Sūma est, Orat vt hostes suos, quoniā immeritò sibi insidias struunt, subita calamitate, quam minimè expectauerint, de qua ne in mentē quidē eis venerit, opprimat, & in id mali præcipiter quod pararūt sibi: se autem de ope sibi lata gaudere, & ipsum magnificè celebrare faciat. Illud, *Absconderunt foueam retis sui:* de insidiis eorum dixit, similitudine à venatoribus mutuata, qui lupis & aliis bestiis foueas parant, & tegentes abscōdunt, vt imprudentes ad expositam escam accurrentes, in foueam incidant, & tum reti aliquo imposito, vel saltem foueæ altitudine capiātur. Querelam de insidiis eorū eo auxit, quod adiecit, *Foderunt animæ meæ:* subaudi scrobem, hoc est insidias struxerunt vt me perderent. voluit ita declarare quanto insidiandi sibi studio flagrarint. שואה, tumultum quidem etiam significat, sed quo subita infertur ruina, ac horroris plena vastitas, quare *subitam ruinam* verti. Tria siquidem hæc significat, fragorem & tumultū, vt infrà Psal. 40, versu 3, Eduxit me de puteo. שאון, id est fremitus, vel grandistrepi sonitus. Vastitatem, vt Iescha. 6. d. 11, אם שאו ערים, id est quum vastabuntur vrbes. Item stuporem, vt Genesis 24, versu 21, Et vir משתאה obstupuit de ea. Mira verò in hoc versu amplificatio est. Calamitate opprimi, per se abundè miserum est: magis autem, si incidat subitò & cum tumultu, prætérque omnē expectationem, de qua ne cogitaris quidem: maximè autem, siquem eo ipso malo perire oporteat quod pararit alteri. Vehementiam imprecationis habet & illud, *Cum fragore incidat in eam:* subaudi foueam. quo altam foueam, & subitam in hanc præcipitationem, quæ cum tumultu & fragore quodā fit, significauit. Sic & in priore versus particula synecdoche vsus est. per שואה siquidē, id est fragorem, fragosam & perstrepentem, hoc est subitam & violentam ruinam intellexit.

9 *Et anima mea gaudeat de Iehouah, lætetur de ope eius.*

10 *Omnia ossa mea dicent Iehouæ, Quis sicut tu, qui liberas adflictū ab eo qui illo robustior est, & adflictum & inopem à direptore eius?* Exhilarari se orat ope lata contra istos, quorum iam interitum precatus est. Hæc enim antithesim habent ad imprecationem præcedētem in hostes. De eo autem canere videtur affectu, quo præuidens suam de lato auxilio lætitiam, iam cogitabat vt totis viribus esset Dei in se bonitatem laudaturus. Omnia, inquit, ossa mea, id est vel vt verti, *omnia intima mea,* vel cunctæ vires meæ, dicent, Quis tui similis? hoc est, ego ita dicam ex intimis affectibus, & cunctis viribus meis, eo quòd incomparabilis tuæ bonitatis admiratio, omne corpus & totam animam meam peruasura sit, studióque laudandi te supra modum accensura.

11 *Surrexerunt contra me testes violentiæ: quæ non noueram postularunt me.*

12 *Rependerunt mihi malum pro bono, orbitatem animæ meæ.* Exaggerat hostium suorū vim & crudelitatem. Testes queritur cōtra se surrexisse violentos, & manifestò calumniantes: falsissimis enim criminibus ipsum apud Schaulē insimulabāt. Illud, *Quæ nō noui, postularunt me:* Aben Ezra & Kimhi intelligunt de rebus quas inimici Dauidis freti testimoniis ab illo repetierunt, quū nihil debere se eis agnosceret. Quia autem שאלו etiam interrogare significat, potest sensus esse, Falsi testes rogarunt me de malis. elicientes (vt fieri solet) propriam confessionem, quorum mihi non eram conscius. Horum verò crudelitatem & singularem perfidiā in eo taxat, quòd canit se malis ipsorum indoluisse, & adeò pro eis (tanquam iunctissimis atque charissimis) dum morbo laborarent, ieiunio se, luctui & precibus dederit: illos autem de sua calamitate summopere fuisse lætatos, & eam sannis & illusionibus auxisse, ac ita malū pro bono repēdisse, & solitudinem & orbitatem animæ eius, quantum in ipsis fuit, adduxisse: hoc est in supremam miseriam, in qua solent esse orbi, & ii qui nihil amicorum, nullum patronum habēt, proiecisse. Hæc cecinit versu 12. שכול siquidem orbitatem & sterilitatem significat: & hic pro desolatione & bonorum priuatione ponitur.

13 *Et ego in infirmitatibus eorum, vestimentum meum saccus, adflixi ieiunio animam meam, & precatio mea super sinum meum reuertebatur.*

14 *Tanquam esset proximus, tanquam frater mihi, ingrediebar, sicut lugens matrem pullatus curuabar.* Luctū maximè seriū describit. Is constabat olim Sanctis, & hodie constat, primùm ieiunio, sed ex summa animi ægritudine suscepto. vnde ait, *Adflixi ieiunio animam meam.* Et in Lege, Leuit. 23. d. 27, ieiuniū quod die propitiationis Dominus Iudæis præcepit, adflictio animæ vocatur. Deinde gestu

& habitu animi tristitiã testante, sacco enim, hoc est sordidiore veste induebãtur, & aspergebãtur puluere, atque in terra sedebãt. Tertiò, anxia & sedula prece. Sic sanè descriptũ legimus ieiunium Dauidis pro puero nato ex Bathschaba, quũ morti accederet: ieiuniũ Achaab, quũ pœniteret ob cædem Naboth: item Niniuitarũ, & aliorum, quorũ ieiunia Scriptura memorat. Etenim vbi verè quid Sanctis dolet, non possunt id non queri Patri suo cælesti. hoc quum seriò fit, ita occupatur animus partim mœrore, partim ardentibus pro liberatione votis, vt omne cibi desiderium facilè arceatur, fastidiúmque rerũ vitæ huius omniũ ingeratur, vt nihil tum libeat quàm versari in sordibus, quàm verbis & omni vita tædium lucis præsentis testari, lachrymari iugiter, atque lamentari. Sancti enim verè sunt, vtque animo adflictantur, ita id ingenuè vestitu & verbis, reliquóque rerum vitæ huius vsu præ se ferunt. Hac in re tamen Orientales, vt calidiores, plus sibi indulgere solent. Nobis Occidẽtalibus, ob cælũ frigidius, cõtinentiores affectus sunt, nec solemus eos tanta gestuũ insolẽtia exerere. Illud quod vulgo vertunt, *Precatio mea super sinum meum uertebatur*, sic interpretor, In precationib⁹ curuabar. & sic quidã R. Leui hoc ipsum enarrauit. Incurui enim ferè orabant veteres, quũ essent in luctu. Sic precatio, quasi in sinum precãtibus reuertebatur. Si ita accipias, non tam precationem, quàm habitum precandi, Psaltes hac oratione expressit. R. Schlomoh & Kimhi hunc sensum adferunt, Precatum me pro hostibus nemo potest inficiari: at fortè dicent me malum illis imprecatum, non bonum. Peto igitur, vt in sinum meum oratio mea redeat, hoc est mihi eueniat quod oraui illis. A. Ezra simile putat illi, Red de vicinis nostris septuplum in sinum eorũ, Psal. 79. vnde videtur sensisse, Dauidem orasse, vel prædixisse, suam precationem sibi ipsi profuturam. Me mouit, quòd Vates canit quãtopere eos quos iam hostes experiebatur, dilexerit: & vt dum morbo grauarentur, pro eis solennem luctũ cum ieiunio vtique & prece habuerit. Precatum ergo se pro illis, videtur hac particula narrare. nec video cur subitò hanc occupationem interseruisset, qua testaretur se hostibus suis bona, non mala precatum esse: eóque optare, vt sibi, ita vt illis orarit, eueniat. Ad hæc versu 24 abundè testatur quàm fuerit salutis eorum auidus, & nihil fuci in luctu suo admiserit, quũ cecinit se ita luxisse, vt qui proximum & fratrem, imò & matrem lugeat. Ob nutricationis enim sedulitatem, & morum maiorem lenitatem, solẽt matres diligi à liberis tenerius quàm patres, quare mortes earum feruntur grauius. Satis constat hîc Schaulem & primarios regni (nam hi solùm Dauidem tanto odio persequebantur) perstrictos. Hi iam propter publicum munus, tanti erant meritò piis omnibus, vt dum morbis vel aliis calamitatibus premerentur, publicæ pro eis supplicationes fierent. In his iam Dauid, vt in quibusvis pietatis functionibus, præ aliis ardebat, & sedulus erat. Huius iam veniebat in mentem, & vrebat, quòd iam illi tam malam gratiam rependerent. Hinc autem discamus, hunc Sãcti candorem & humanitatem, ac etiam pietatem, malis etiam expositam, æmulari, & boni consulere, siquando malè respondeant, quibus nos amicè fecerimus.

2.Sam.12.d.16
1.Reg.21.g.27

Precatio mea in sinum meum reuertitur.

15 *In claudicatione mea læti sunt, & collecti sunt: collecti sunt claudi cõtra me, & nõ noui: sciderũt, & nõ siluerũt.*
16 *In adulatoribus subsannatores placentæ, nudare contra me dentes illorum.* Hi duo versus, alteram antitheseos partem absoluunt. canunt enim, quam pro hoc Sancti candore & humanitate, improbi illi retulerint gratiam. *In claudicatione mea*, vel *dum claudicarem.* Videtur de peculiari aliquo aduerso corporis sui casu loqui. Fortè è crure laborauit aliquando, siue quòd fregerit illud, siue quòd luxatum fuerit. Forsan intellexit vlcus pestiferum, vnde claudicatio ei ad tempus acciderit. volens enim ostendere vt sibi malum pro bono illi retulerint, memorat eos, se claudicante, gauisos fuisse: fortè quòd sperarent iam ad munia regis ineptum fore, aut etiam moriturum. Et conuenisse, non quidem vt amicorum officium præstarent, quod ipse dum ægrotarent, præstiterat illis, & illi forsan etiam simularunt: sed conuenisse contra se, vt suam quisque alteri lætitiam manifestarent, & viderent quid sibi de casu eius sperandum esset. Id quo magis exaggeret, addit se hanc eorum perfidiam latuisse, nihil tale de eis fuisse suspicatum. Boni enim ex sese de aliis iudicantes, ab omnibus meliora expectant. Illud, *sciderunt, non siluerunt*, A. Ezra interpretatur, Conscidetunt carnem meã, malignis scilicet obtrectationibus, & noxiis calumniis, nec siluerunt. Kimhi intelligit, os aperuisse risu, ob sancti infortunium, nec finem ridẽdi facere potuisse, tantopere de malo Dauidis lætatos. Prior interpretatio videtur argumento magis respondere. Chaldæus [illegible] vertit, haurire sanguinem: nulla sanè ratione. particulam itaque hanc reddidit, Si excoriarent me pelle mea, non haurirent à me sanguinem. נכים, non solùm claudos significat, sed etiam viles & abiectos. Videtur autẽ ad suã claudicationem respexisse, & voluisse significare, illos de sua corporis claudicatione lætatos esse, quum ipsi animo claudi fuerint, ac ideo penitus abiecti & destabiles. Quo ipso, simul calamitatem suam auctiorem fecit, vt qui tam malè acceptus fuerit ab hominibus perditis & nihili. Græcus habet, Flagella. forsan id spectauit, quod [illegible], vnde hoc nomen deductum est, cædere significat. Chaldæus reddidit, Impios insidiatores, aperuit siquidem trãslationem. Porrò vilitatem horum amplificat versu sequenti, *In adulatoribus*,

hoc eſt cum adulatoribus (ſæpe enim ב pro עם accipi inuenias) ſubſannatores placentæ, hoc eſt, paraſiti,& cupediarū ſectatores,qui in gratiam,à quibus ventri aliquid ſperant, quidvis irrident & ſubſannant.ſcurrilibus enim dicteriis ſeſe huiuſmodi adſuefaciunt.Hi contra Dauidem conuenerunt,& dentibus infrenduerunt,& ipſi cōtra virum Dei ferociētes.A.Ezra hunc ſenſum huius verſus affert,Conuenerūt contra me, qui vorabāt calumniis ſuis carnem meā abſque remiſſione.Cum his fuerūt adulatores & falſi ſimulatores me ſubſannātes,& ex mea calamitate velut ex delicato cibo,voluptatē percipientes:& in hoc denudarūt dentes ſuos.nam & hoc metaphoricōs accepit Quódque hîc dicitur,putat eſſe ſimile illi,Vorant populū meum velut panem.Significari ſiquidem vult,impios iſtos,ſanctū ſic calamitoſum & miſerum pro cibo habuiſſe. Kimhi hunc ſenſum teddit,Claudi,id eſt viles illi, conuenerunt cum adulatoribus ac ſubſannatoribus (ſupplet enim ו,vt legas בחנפים ולעגים)qui ſermone futili & inani oblectātur(מעוג,id eſt placentā pro nihili ſermone accipit: id quod Hebræis quoque ſignificat)hi nudarūt dentes irridēdo me.vt nudatione dentiū intelligas effuſum riſum quo dentes deteguntur. Vtcunque verò hæc accipiātur, illud abnnde liquet,Sanctum hîc queri,peruerſos,abiectos, leuéſque homines cum inimicis ſuis de malis ſuis lætatos fuiſſe,& ſibi illuſiſſe:id quod & Chaldæus vidit:ſic enim verſum hunc reddidit, Verbis deluſoriis & ſuperbis,& deriſoriis ſtrinxerunt cōtra me dentes ſuos. Græci illud קרעו neutraliter acceperunt,ſicque cum ſequentibus, quæ in vnum verſum cōiungunt, reddiderunt, Diſſipati ſunt,nec compuncti. Subſannarūt me ſubſannatione,frenduerunt ſuper me dentibus ſuis.Quum enim דמו etiam cogitare ſignificet ,pro compungi (quod in grauibus cogitationibus accidit)hîc & Pſalmo 4,acceperunt. Sunt qui hoſtes Dauidis לעגי מעוג,id eſt ſubſannatores placentæ, dictos putent, quòd maledicere & obtrectare iuſto,ac etiam illudere, ſuauius habuerint quàm veſci placētis.Sed prior interpretatio certior viſa eſt.Solent enim ſcelerati,qui vt Deo carent, ita innoxiis moleſti eſſe ſtudent, voluptatibus & ipſi dediti eſſe, & in deliciis habere earum ſectatores, maximè verò paraſitos & ſcurras. Obſeruemus autem, non Dauidem ſolum, ſed & Deum ſeruatorem noſtrum ab hoc hominū genere plurima paſſum. quare nos decet nihil ſtupeſcere,dum eadem obuenerint.

Pſal.14.b.4.

17 *Domine quouſque videbis?reduc animam meam à tumultibus eorum,à leonibus unicam meam.*

18 *Celebrabo te in Eccleſia ampla,in populo robuſto laudabo te.*

19 *Ne gaudeant mihi inimici mei falſò:odientes me fruſtra, annuant oculis.*

20 *Quoniam non loquuntur pacem, & contra tranquillos terræ,verba fraudis cogitant.*

21 *Dilatarunt contra me os ſuum:dixerunt Vah vah,vidit oculus noſter.* Memorat,vt opem Dei in perſecutione,quam ſcelerati illi ſibi intulerant,orarit,& votū de laudādo Deo nuncuparit,ac iterum hoſtiū crudelitatem accuſat.Magni affectus eſt quod ait, *Quouſque aſpicies?* Reticentia enim eſt,ac ſubaudiēdum,Nec fers opem,& depellis illorum improbitatem.Sic & illud, *Reſtitue animam meam:* ſignificat enim actum iam fuiſſe de vita ſua.Paſſim hoſtes ſuos ob trūculētiam,leones vocat:ita & hîc *unicam*, animam dicit,quòd vnica ſit,eóque ſummè chara. Verſus 18,votum habet celebrandi nominis Dei coram multitudine.Hoc in primis optant Sancti:quia Deum ex toto corde diligunt,& norunt ſe nullā prorſus poſſe Deo gratiam referre, à quo accepiſſe ſeſe agnoſcunt quicquid boni vel cogitāt. Verſibus ſequentibus duobus precatur ne permittat Dominus vt de ſucceſſu ſuo contra innocentem gaudeant inimici,& voluptatem de malo ſuo percipiāt,quam nutibus oculorum teſtantur,quando tam mali ſint,vt falſò,hoc eſt *immeritò*, vt verti,& nulla cauſa ſe odio proſequantur: nec pacificum aliquid loquantur, ſed dolos & fraudes continuò concinnent contrà רגעי,id eſt tranquillos,lenes,mites,manſuetos,pacíſque ſtudioſos in terra. Verſus 21, oſtendit iam velut triumphantes de ſe, effuſiſſimè lætatos fuiſſe, atque ſibi ipſis de victoria iam opinione eorum parta,velut gratulatos, *Diſtenderunt*,inquit,*contra me ora ſua:* ob nimiam ſcilicet de caſu meo lætitiam,& dixerunt, *Vah, vah, vidit oculus noſter:* ſubaudi,quod diu optauimus. Talem de Seruatore triumphum egerunt Iudæi,quū iam eſſet ſepulchro demandatus,ſed quanto ſuo malo?Eadem iam ſors & nos manet,ſi modò libeat hæc ſimul mala perferre.

22 *Vidiſti ô Iehouah, ne ſileas, Domine ne elongeris à me.*

23 *Excitare & euigila ad iudicium meum,ô Deus mi, & Domine mi ad cauſam meam.*

24 *Iudica me ſecundum iuſtitiam tuam,ô Iehouah,ô Deus mi, & ne gaudeant de me.*

25 *Ne dicant in corde ſuo, Vah anima noſtra: ne dicant, vorauimus eum.* Iudicium Dei fretus conſcientiæ ſuæ innocētia,appellat & inuocat.Magna cōſolatio eſt in verbo *vidiſti*.Hanc enim ſignificationē habet, Vtcūque hactenus,præualētibus mihi improbis iſtis,viſus ſis nō videre quæ mihi iniqua & atrocia fecerūt,ſcio tamen te vidiſſe omnia,eoq; tandē iudiciū de me facturū, & ius meū adſerturum.Id ergo vt facias oro. De anthropopathiis iſtis, *vidiſti, ne ſileas, ne elongeris, excitare, euigila*, dictū ſatis Pſal.7,& 10,itē 28. Verſus 24,luculentiſſimè probat illud quod ſuprà in verſu 11 Pſalmi 5, & verſu vlt. Pſalmi 22,de iuſtitia Dei annotaui : nempe, nequaquā ea ſignificari ſeueritatē Dei,a

qua quidam dicunt se ad misericordiam eius prouocare. Iustitia, summa bonitas est: secundum hanc ergo se orat hic Sanctus iudicari, nequaquam secundum seueritatem. Neque enim hanc, etiam collatus hostibus, ferre potuisset. etsi enim minus pœnarum, tantum tamen dare eum, seuerè iudicante Deo, oportuisset, vt vires eius infinitò superassent. At Dei bonitas amplexa ipsum erat, suique studium indiderat. hinc par erat, vt quod in ipso cœperat, perficeret, & peccata eius côdonaret, quando & ipsum eorum pœniteret ac pigeret: hostes autem extingueret, qui non tam Dauidis, quàm omnis boni hostes erant, & Deum planè pro ludibrio habebant. Illud, *vah anima nostra*, subaudi lætetur. Vel valet idẽ atque, ô desiderium nostrũ, assecuti sumus quod optabamus. Chaldæus habet, Nõ dicant, lætabitur anima nostra. Exclamatio est summæ voluptatis, ac idem atque, Vah tãdem euenit quod animus noster optabat. נפש enim & pro desiderio & cupiditate accipitur, vt versu 12 Psalmi 77, Ne tradas me in animam infestantium me: id est ne permittas me eorum libidini: vel, non tradas me eorum desiderio.

16 *Pudefiant & pateant probro simul, qui lætantur de malo meo: induantur pudore & ignominia, qui se contrà me attollunt.*

17 *Quent & lætentur qui fauent iustitiæ meæ, & dicant, Semper extollatur Iehouah, qui amat pacem serui sui.*

18 *Et lingua mea meditabitur iustitiam tuam, omni die laudem tuam.* Vt initio Psalmi, ita & hîc orat, vt pudore afficiantur improbi sui hostes, frustrati scilicet spe sua, & irritis factis impiis eorum conatibus. Eo autem (vt sæpe dictum) non tam vota, quàm suam in afflictione consolationem canit: ita futurum enim credebat. quúmque id memoraret, & Dominũ vt id præstaret precaretur, mirum in modum animo confirmabatur, inque spem optimam erigebatur. Versu 27 ostendit etiam fuisse, qui se quanlibet abiectum, adhuc ob iustitiæ studiũ dilexerint, & fœlicia sibi optarint, quos vt Dei filios, par erat pii voti sui fieri compotes. quod quum oraret, & ipsum fiduciam sibi auxit. Pacis nomine, omnium rerum successus, in Scripturis significari solet. Ita quũ Ioseph rogaret, Estne patri meo pax? dicere voluit, Nunquid rectè habet pater, & rerũ successu fruitur? De hac pace in versu vltimo Psalmi 4, & versu vltimo Psalmi vicesimiseptimi. De הגה, id est meditari & loqui, multa dixi in versu 2 Psalmi primi. Hinc autem & nos discamus, toto die, hoc est semper, Domini iustitiam, hoc est absolutissimam bonitatem deprædicare, de ea loqui perpetuó. Nihil enim est quod vel æquè nos Dei filios deceat, vel cum maiore fructu fecerimus: siquidem salus nostra in amore studióque Dei sita est. *Gen.43 f.27.*

DISPVTATIO DE IEIVNIO.

In versu quintodecimo de ratione ieiunii legimus admodũ insolentia, si nostris ieiuniis conferantur. quare de ieiuniorum natura & præcepto nonnihil dicendum. Ieiunia, quæ quidẽ Scriptura memorat, in supplicationibus sacratioribus duntaxat adhibita legimus, eáque ad minimũ vno die absque cibo transacto, sæpe autem biduo, aliquando etiam triduo. Vnum diem absque cibo transmiserunt Israelitæ, quũ Dei auxilium orarent, cæsi à Beniamitis, Iudic.20.d.26. Item quum peccata sua deflerent in Mispah, 1.Schm.7.b.6. Idem fecerunt ciues Iabes. Item Dauid, & qui cum eo erant, quũ occisum Schaulẽ & filios eius lugerẽt, 2.Schm.1.b.11. Nehemiah biduum ieiunasse legitur, Nehemiah 1.b.4. Esther cum suis cõtribulibus, & Niniuitæ ieiunarunt triduo. Vulgata tamen, & ex Lege mutuata ieiunandi ratio, apud veteres fuit, diẽ vnum & cibo & cunctis deliciis abstinere, vnde vsum sacci & cineris sæpissime coniunctũ legimus. Seria enim supplicia fuerunt, quotiescunque ieiunia suscipiebantur. Deus nanque vnũ duntaxat diem, toto anno ad ieiunandum instituerat. Factum quoque nonnunquã est vt Sancti multos dies in ieiuniis côiunxerint, sed vt quotidie tamen vespere, finito die cibum sumerent. Ita diebus trium hebdomadarum ieiunauit Daniel, Dan.10.a.2. Nec aliam equidem crediderim ieiunandi rationem fuisse & sanctis Noui testamenti: vt quod Prophetæ & Doctores Antiochiæ susceperant, supplicantes Deo, ex suggestione Spiritus sancti Paulum & Barnabam amandaturi in prædicationem Euangelii, Acto.13.a.2. Et quòd hi ipsi duo Apostoli ieiunarunt, precantes pro Ecclesiis Antiochiæ, Pisidiæ, Iconii, & Lystris, Act.14.d.23. Item de quo loquitur Paulus, 1.Corinth.7.a.5, à côiugibus precationis causa suscipiendum, propter quod & à congressu temperandum censet. Itẽ quòd 2.Corinth.6.b.5, inter reliqua Sanctorum officia memorat, iunctum vigiliis. Nusquam enim de ieiuniis legimus, vbi non ob preces ardentius fundendas susceptum Scriptura testetur. Ex quo satis liquet, ieiunium fuisse veteribus, non cibi modò, sed semel omnium deliciarum abdicationem, ad hoc institutum, vt interim vel lamentis pro peccatis, vel aliis vehemẽtioribus precationibus ad Deum, toti vacarent. Etenim ea abstinentia, qua carnis petulantiam quotidie retundi necesse est, vocatur in scriptis Apostolicis non ieiunium, sed temperãtia, Græcè σωφροσύνη. Si nanque semper caro mortificanda nobis est, & cum Christo crucifigenda, nunquam sanè non cibi potúsque modo, eius insolentia reprimenda est. Proinde abstinentia adhibenda Christianis est perpetuo:

Esther 4.d.16. Ionæ 3.c.7. Quomodo ieiunarint veteres.

Quid verum ieiunium.

nullo tempore meracius. Quid hoc quæso ieiunii? Diuus Hieronymus cōtra Iouinianum, etiam vilium satietatem in ieiuniis abesse oportere scribit. Ergo ne fucis nostris Dei maiestatem irritemus, ieiunemus seriò: aut si id non possumus, quod proximū est, & ad quod omnes Sancti hortātur, amplectamur, vt abstineamus à deliciis. Leges Ecclesiæ sint nobis sacrosanctæ: sed ne prætextu obedientiæ Ecclesiæ, contra Ecclesiā agamus. Ea siquidē vt satis iam ex dictis patet, nullū agnoscit ieiuniū quod nō probet Seruator sponsus eius: hoc est, quo nō vera, solidáque incremētum accipiat pietas. Non vulgarium spirituū est ieiuniū, vti & precatio, sanctæque vigiliæ. quare haud mirum, si vulgò parum notum sit, quum passim & qui sanctimoniæ arcem videntur obtinere, toti carnis cupiditatibus sese dediderint. Cui donarit Dominus, vt ei seriò doleant peccata, vt ex animo regnum ipsius aduenire oret, is vt suo tempore orare, & ardenter orare noscet, ita verè ieiunare quoque studebit, nec id in quadragesima solùm, sed quotiescūque serius precādi inciderit occasio. Verè omnium bonorum operum primum fundamentum est, peccata displicere, & cordi esse pietatem: quod fundamentum vbi non ante omnia iactum fuerit, quidvis potius quàm Domini ædificium fuerit, quicquid superstruxeris. Potrò Christiani, qui studet fieri omnia omnibus, semper fuerit Ecclesiæ voluntatem multo maximi facere. Quare quum hæc ieiunia indicit, quocunque is animo sit, quum nunquam non sit petendum sanctificari nomen Domini cum in se, tum in aliis, nullo negotio se quoque ad ieiunandum precandúmque excitabit. Nec minus in his se tuebit, atque si ipse sibi illa præscripsisset. imò quum Ecclesiæ iudicium nunquam suo non præferat, plus adeò in supplicationibus indictis ab Ecclesia, quàm quas ipse sibi statuerit, religiosus erit.

PSALMVS XXXVI, in genere mixto, ἐπαινετικὸς καὶ ἠθικός.

Summopere admiratur effusissimam Dei in omnia bonitatem: quam admirationem quo magis intendat, considerat interim peruersitatem improborum: quæ quum maxima sit, Deus tamen bonitatem suam in illos non claudit. Deinde canit, ut illam peculiari & beatifica ratione præ aliis percipiāt electi: & orat, ut Deus se cognoscentibus prolixius benefaciat, ipsamque tueatur à uiolentia sceleratorum, quorum simul casum prædicit. ARGVM.

1 PRæsuli serui Iehouæ Dauidis.

2 Testantur mihi in animo meo scelera improbi, nullum esse illi Dei timorem. PARAPH.

3 Nam sibi ipsi blanditur, donec summo odio digna iniquitas eius euadat.

4 Quicquid loquitur, iniquitas est & dolus, fugit doceri vt benefaceret.

5 In lecto suo prauitatē excogitat, prauis viuendi rationibus insistit, nihil mali auersatur.

6 O Iehouah, ad cælos vsque pertingit tua bonitas, ad nubes vsque tua fides.

7 Iustitia tuá celsissimis montibus sublimior est, iudicia tua abyssus altissima: hominem & pecora seruas ô Iehouah.

8 Quàm præclara est, ô Deus, bonitas tua: propterea tuæ fidei, velut vmbræ alarum, se homines committunt.

9 Saturabuntur opulentia domus tuæ, & potabis illos flumine deliciarum tuarum.

10 Apud te enim est fons vitæ: & tuo lumine donati, verum demum lumen videbimus.

11 Prolixam fac cognoscentibus te, bonitatem tuam, & iustitiam tuam rectis corde.

12 a Ne irruant in me superbi, néve commoueant me improbi,

b Illic cadent prauitatì dediti, repellentur, nec poterunt consistere.

13 a

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRæfecto, serui Iehouæ Dauidis.*

2 *Dixit scelus de improbo in medio cordis mei, Non est timor Dei coram oculis eius.*

3 *Nam blanditur sibi in oculis suis, ad inueniendum iniquitatem eius ad odium.* In inscriptione vocat se seruum Iehouæ, quo putant Hebræi voluisse eum significare, quanlibet multi deplorati, quique nullum Dei timorem habent, rebus secundis vtantur, ipse autem, & multi alii pietatis studiosi,

9 *Saturabuntur pinguedine domus tuæ, & flumine voluptatum tuarum potabis eos.*
10 *Nam apud te est fons vitæ, in lumine tuo videbimus lumen.* Cecinit prioribus duobus versibus de Dei bonitate effusa in vniuersas creaturas, nunc de ea qua beantur tantùm electi filii Dei. Considerata igitur eius immensa in omnia beneficétia, maximè autem in Sanctos, exclamat, *Quàm pretiosa vel præclara est tua bonitas ô Deus.* Inde & de iis qui eam verè agnoscunt, & percipiunt, subiicit, *Et filii hominum, ut pulli auium umbræ alarum tuarum se supponunt, & committunt, tuæ se fidei & tutelæ credentes:* agnoscentes scilicet tantam tuam bonitatem, qua omnia quidem fruuntur: hi soli autem, qui fide se illi consecrant, ritè cognoscunt & colunt. Abraham Esra etiam hunc sensum affert, vt יקר, id est pretiosum vel præclarum repetatur, & legas, Quàm præclara est tua bonitas ô Deus, & præclari sunt qui tuæ se fidei committunt: ii enim illa in æternum fruétur. Adfert & hunc sensum, Quàm præclara est bonitas tua filiis hominum, qui se, &c. Nam credentes, bonitatem Dei etiam in spiritualibus & sempiternis bonis percipiunt. Kimhi sic intelligit hunc versum, Quàm præclara bonitas tua diis & filiis hominum, qui, &c. Sed ל nec אלהים, nec בני præmissum est. Sensum hunc, etsi in se non malè quadret, non sum ausus amplecti: etsi re ipsa tam superi quàm inferi, bonitate Dei miris & ineffabilibus modis fruantur, etsi id credant & animaduertant. Chaldæus videtur quem posui sensum reddere voluisse: sic enim hunc versum reddidit, Quàm pretiosa misericordia tua Deus, homines autem in vmbra diuinitatis tuæ sperabunt. Vulgatum in Scriptura est, pinguedine omnimodam rerum opulétiam intelligere. Porrò quod pinguedinem domus Domini dixit, intellexit beneficia Dei primi ordinis, & propria, Spiritum vtique filiorum Dei, qui Sanctos vt de Dei erga se fauore & beneuolentia certos reddit, ita verè beat, & vt Psaltes hîc canit, satiat nulla re alia satiabiles. Eundem Spiritum & per flumen deliciarum Dei significat, quo suos Deus potat. Et eo quod subiecit, *Apud te est fons vitæ:* significauit, Deum huius viuifici Spiritus, vt omnis boni vnicum autorem: quod ipsum & sequenti particula dixit, *In lumine tuo videbimus lumen:* hoc est à te illuminati, tui cognitione donati, videbimus, hoc est consequemur fœlicitatem veram & solidam. Lucis enim nomine (vt aliquoties dixi) fœlicitas in Scripturis: vt afflictio & miseria, tenebrarum, significatur. Vtinam verò his fidem habere detur, quàm prono pectore nos Dei præsidio committeremus, indéque amore & studio eius flagrantes, detestaremur quicquid prauum, sectaremur cupidissimè quicquid rectum sit?

11 *Trahe bonitatem tuam cognoscentibus te: & iustitia tua rectis corde.*
12 *Ne ueniat mihi pes superbiæ, & manus improborum ne impellat me.*
13 *Ibi ceciderunt operarii iniquitatis: impulsi sunt, non potuerunt stare.* Hebræi putant quod canit, *Trahe bonitatem tuam*, ad id referri quod antea dixerit, Vsque ad cælos bonitas tua: quasi nunc petat vt detrahat eam, atque impartiat suis. Sed vt memini, ideò ad cælos vsque cecinit Dei bonitatem sublatam, quòd ita plenus ea esset totus orbis: quare non detrahendam, sed protrahendam orauit, vt plenius continuò illam Sancti percipiant, eóque ad Dei imaginem assurgant fœlicius. Obseruandum autem, quòd *rectos corde* eosdé, quos *cognoscentes Deum*, vocat. Quicunque enim verè Deum cognouerit, is & amabit, eóque recto & æquo corde erit, nihil sibi, omnia autem proximis in gloriam Dei quærente. Versu duodecimo deprecatur vim malorum, quam per pedem superbiæ, & manum improborum significauit. Ne enim superbi sibi superueniant, & vim inferant, precatur. *Illic* in versu decimotertio [illegible] accipiédum, quo non tam locum, quàm tempus vltionis denotauit. Inducit enim se, vt qui præuideat iam vel tempus, vel locum ruinæ illorum. Sic quanquam impii externis bonis, ad tempus æquè ac boni, & plerunque plus quàm boni fruantur, tandem tamen dant impietatis suæ pœnas, & impelluntur, vt consistere nulla ratione queant.

PSALMVS XXXVII, [illegible]

Ne urat bonos malorum prosperitas, canit timentibus Deum, & ex iustitia uiuentibus, omnia optime cessura, eósque verè fœlices futuros. impios autem, utcunque ad tempus florere uideantur, tandem excindendos, & penitus delendos. ARGVM.

1 DAuidis. Ne succenseas ob nocentes, neque vrat æmulatio contra intentos PARAPH.
prauitati.
2 Nam velut gramen mox resecabuntur, ac tanquam virens herba inarescent.
3 Nitere Iehouah, & stude beneficentiæ, & inhabitabis terram, prouentúque fideliter respondente frueris.
4 Oblectaberis in Iehoua, is dabit tibi quæcunque cor tuum optauerit.
5 Instituti tui successum committe Iehouæ, eo nitere, hic rem omné conficiet.
6 Iustitiam tuam, ceu lumé, in apertum producet, & rectam vitæ tuæ rationem

ſplendeſcere faciet ceu meridiem.
7 Sine Iehouah agat,expecta ipſum: ne ſuccenſeas contra eum cui inſtitutum
ſuum ſuccedit,contra virum intentum verſutiis.
8 Recipe te ab ira, miſſam fac indignationē, ne ſuccēſeas vt & tu nocere velis.
9 Quicunque enim noxii ſunt,excindentur: qui autem Iehouam fuerint præſtolati, hi terram hæreditario poſſidebunt.
10 Puſillum ſupereſt, quum non erit improbus: conſiderabis locum illius, nec vſpiam erit.
11 Manſueti autem hæreditario terram poſſidebunt, & oblectabuntur plurimo ſucceſſu.
12 Hac cauſa inſidiabitur iuſto improbus,& infrendet cōtra eum dentibus ſuis:
13 At Dominus ridebit illum,propterea quòd proſpiciat aduenire diem eius.
14 Stringent gladiū improbi,intendent arcum, vt adflictum & pauperem deiiciant,perimant rectè gradientes:
15 At eorum gladius corda ipſorum tranſuerberabit, & arcus eorum confringentur.
16 Præſtat pauxillum quod iuſtus habet, quàm opes plurimæ improborum inſignium.
17 Nam robur improborum frangetur,iuſtos autem ſuſtentat Iehouah.
18 Agnoſcit Iehouah dies integrorum,hæreditas eorum perpetua erit:
19 In aduerſo tempore haudquaquā pudefient,fame inualeſcente ſaturabūtur.
20 Nam improbi peribunt,& hoſtes Iehouæ, vt pingue ouiū abſumentur, cum fumo abſumentur.
21 Improbus æs alienum conflabit, nec diſſoluet: at iuſto erit vt etiam benignè impertiat.
22 Nam qui bene illi fecerint, terram hæreditario poſſidebunt: qui male, excindentur.
23 Ab Iehoua enim greſſus viri diriguntur,& inceptis eius fauet.
24 Quum ceciderit,non ſtemetur,quia Iehoua ſuffulcit manum ſuam.
25 Iunior etenim fui, & iam ſenui, nec vidi iuſtum deſertum, aut poſteros eius mendicantes panem.
26 Quotidie miſeretur & dat mutuum,& ſimul poſteri eius optimè habebunt.
27 Deſere noxam,& ſtude beneficentiæ,& habitabis perpetuò.
28 Nam amat Iehouah ex vero iudicio agere, nec deſeret bonos ſuos,in ſempiternum cuſtodientur:poſteri autem improborum excindentur.
29 Iuſti hæreditario poſſidebunt terram,& habitabunt ſuper eam in ſeculum.
30 Os iuſti diſſerit ſapientiam,& lingua eius loquitur quod iuſtum eſt:
31 Lex Dei eius in corde ipſius,non nutabunt greſſus eius.
32 Speculatur iuſtum improbus,& quærit vt occidat eum:
33 At Iehouah nō permittet eum manui illius,nec vt improbum habebit eum, quum fecerit ei iudicium.
34 Præſtolare Iehouā, & obſerua viam eius, & exaltabit te, vt terram hæreditario poſſideas,excidium videbis improborum.
35 Vidi improbum terrificum, & ſeſe dilatantem, velut arbor indigena, benéque frondoſa.

36 Et euanuit,& ecce nusquam erat:quærebam eum,nec inueniebatur.
37 Obserua synceritatem,& habe in oculis quod rectum:nam postremò fruetur vir eiuscemodi,optata pace.
38 Scelerati autem pariter vastabuntur,postremò improbi excindetur.
39 Salus erit iustis ab Iehoua:ille robur eorum,tempore quo anguftiantur.
40 Adiuuabit nanque illos Iehouah, & eripiet eos ab improbis, & seruabit eos: nam fidei eius sese commiserunt.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 Dauidis. *Ne commoueare contra noxios,ne inuideas facientibus prauitatem*
2 *Nam sicut gramen velociter resecabuntur,& velut virens herba marescent.* Solent infirmiusculi,dum vident florere impios,mirum in modum turbari,& nonnunquam in mentem eis venire,Deum nullam habere rerum humanarum curam,nullum esse piè viuentibus operæpretium.Hosce ergo cõsolatur,& vt in pietatis studio strenuè pergant,hortatur.Tentatio huiuscemodi infràPsalmo 73.a.1,graphicè descripta est: item Iirme.12.a.1.*Ne succenseas*,inquit, *contra nocentes*:hoc est ne moueat tibi bilem eorum fœlicitas,néve torqueat inuidia.Rationem statim subiicit,quòd illorum fluxa,caduca,fallax,& vmbra fœlicitatis sit, non fœlicitas:Sanctorum autem,& à Deo pendentium,certa,perpetua,vera, non vmbra,sed fœlicitas ipsissima. Versu ergo secundo improbos similes facit gramini quod illico resecatur: & herbæ, quæ quanuis egregiè nunc vireat & vernet, mox tamen inarescit,ac flaccescens decidit. Simile hoc in Scripturis frequens occurrit. Psalmo 129.b.9,orat Sanctus,populi Dei hostes,gramini tectorum, quod priusquam euellatur,arescit,similes reddi:cui & Ieschaiah Assyrios similes fore prædicebat,4.Reg.19.e.26.

3 *Nitere Iehouah:& fac bonum,inhabita terram,& pasce fide.* Vult reuocare ab admiratione falsæ fœlicitatis qua superbiunt improbi:docet ergo vnde sit petenda vera & permanens fœlicitas,à fiducia scilicet in Deum, & dilectione,studióque benemerendi, ac omnia ex fide agendi in proximos.His qui valebit,habitabit terram, vtique quietus & beatus, quum alii peregrinis & exulibus similiores sint,quàm inquilinis & dominis.nusquam enim non habent quod angat,quod offendat: nulla re, quanlibet adfluant plurimis, libero animo vtuntur. Ait ergo, *Nitere Iehouah*, nihil offensus quod illi nituntur opibus suis: id fiduciæ est, & fidei, qua iusti viuunt. *Fac bonum:* hoc est vt verti,*stude beneficentiæ*,quum illi intenti fraudibus & rapinis sunt:id dilectiõnis est,nunquam quæ sua, sed tantùm quæ aliorum sunt, quærentis, omniáque ad salutem proximorum instituentis. *Et inhabita terram:* idem valet atque habitabis terram:hoc est, Si ita comparatus fueris, licebit vt terram inhabites,rerum omnium Dominus, eóque cum successu rerum certo & confirmato. Id quod significatum credo per hoc quod sequitur,ורעה אמונה,id est pasce fide,hoc est fideli rerum prouentu: sicut nulla laborare inopia possunt, qui Deum verè timent & colunt. אמונה nanque certitudinem,& respondentem expectationi constantiam significat,non solùm fidem. vt Exodi 17.d.12, Et fuerunt manus eius אמונה,id est firmitatis,hoc est firmæ,immotæ. Iam solet Propheta eandem sententiam mutatis verbis geminare.Sicut ergo illa,*Nitere Iehouah,& fac bonum*,ad idem pertinent, studium scilicet veræ pietatis: ita sequentia duo,ad fœlicitatem,habitare scilicet tutò in terra, & habere vnde pascatis, viuásque sine inopia, fidem seruante, hoc est expectationi tuæ respondente rerum prouentu,vt nec oliuæ,nec vinearum,nec agrorum, nec pecorum,aut etiam vteri vxorii,tum proprii corporis opus mentiatur & fallat.Quia vero רעה etiam pascere gregem significat, A.Ezra putat hîc vsurpatum pro שמר,id est custodire, vt idem sit ac, custodi fidem.Adducit autem simul qui velint hoc ורעה אמונה idem esse atque, Ne edas de rapina, ac malè partis rebus. Kimhi interpretatur, Pasce fide, id est pasce alios fideliter,docendo eos Legem Dei,qui pastus animæ est.Græcus consentit nobis: habet siquidem,Pascere in diuitiis. Omnibus enim copiose prouenientibus & affluentibus diuitiis, victus est fidelis & certus, non fallit aut frustratur, id quod hîc אמונה est: sicut & fideles aquæ, pro non deficientibus dicuntur, Ieschaiæ 33.c.16. Porrò de certa rerũ possessione, plenóque dominio quod hîc promittitur, dictum est in versu septimo Psalmi 8.De copia verò bonorũ quæ vita præsens requirit,vt ea & Veteris,& Noui testamenti Sanctis contingit,in versu 8 Psalmi 4, & versu 5 Psalmi 23, & in versu 12 Psalmi 34,dictum est. Perpauci enim sunt,& ii ad sublimiorẽ rationẽ nominis Dei illustrandi electi,quibus Dominus, si pietatem colant, non det commodam & in hoc seculo,vitam degere. Priscis tamen,vt de futuris bonis non perinde doctis,plura de successu rerum præsentis vitæ promissa legimus.

4 *Oblectaberis super Iehoua, & dabit tibi postulata cordis tui.* Prædicat primarium pietatis fructum, ipso scilicet Deo oblectari, cognito iam vt patre, & fonte bonorũ omnium largissimo: id quod vsu venit omnibus qui ipso fidunt & nituntur. Quare hoc sensu prioribus id subiectum est, Ne molestum sit, quòd rebus caducis istis improbi oblectantur: nitere tu Deo, & ipso oblectaberis bonorum omnium autore. is sese fruendum tibi exhibebit: dabit nanque quæcunque ab ipso petieris. Et verè istiusmodi, percipiunt quicquid optarint: optant enim, & volunt solùm ea quæ ad [Gen.15.a.1.] illustrandam gloriam Dei faciunt, quæque sola quoque ipsis bono sunt. Videtur idem hic polliceri quod Dominus promittebat Abrahæ, Ero merces tua magna. Et contrarium ei quod visum se Iisraeli queritur Iirmeiah, 2.f.31, Nunquid desertum factus sum Iisrael? Portio & hæreditas suorum esse Dominus dignatur, ex qua percipiant quæcunque desiderauerint, vt meritò in amœnas partes sortem sibi cecidisse glorientur, vt est in Psalmo 16.c.11, Satiat suo vultu, & potat flumine deliciarum ad æternam voluptatem.

5 *Deuolue super Iehouah, viã tuã & nitere super eo, & ipse faciet.* Hortatur iterum ad fiduciã in Deum, à qua omnia reliqua pendeant. *Deuolue*, inquit, *ad Iehouam viam tuam*: hoc est committe illi vitam & institutum tuum, nitere eo: & ipse faciet, id est omnia conficiet, ad optatúmque terminum perducet. Non quòd nobis nihil agendum sit, sed ne de euentu eorũ quæ ex voluntate Dei instituerimus ac gesserimus, quicquam soliciti simus, aut satagamus, & vt operæ potius incumbamus: operæpretium autem bonitati Domini permittamus. Nam eiusmodi euentũ & operæpretium confidentibus sibi Deus efficit, vt palàm omnibus fiat, eum iustitiæ rationem habere, fauerêque ijs qui illi student. atque id est quod canit versus sequens,

6 *Et educet tanquam lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem.* Hoc est, quòd iuste & recto iudicio vitam instituis & agis, id Deus benefaciendo amplissimè tibi, téque pulcherrimè adserendo, in lucem proferet, & meridiana luce clarius celebriúsque reddet. Nam educi iustitiam nostram vt lumen, hoc est clarescere: & iudicium nostrum, id est rectam vitæ rationem splendescere vt meridiẽ, nihil aliud est, quàm iustitiæ & vitæ rectè ac ordine institutæ, dignã tandẽ rationem haberi, & percipi fructus eius. Dum enim improbis omnia secundant, & piis aduersa cuncta accidunt, videtur eorum iustitia & iudicium, id est vita ex iustitia & æquitate instituta, obscura esse ac latere. Quum ergo Dominus suum in Sanctos fauorem declarat, vltionémque sumit de sceleratis, manifestúmque facit esse virtutis operæpretium, tum velut lumen iustitiam suam facit prodire, & iudicium eorum splendescere: idque tanto clarius & magnificentius, quanto cõsummatiore suos fœlicitate donat. Tum autẽ huius splendoris verus meridies erit, quãdo Chri- [Matth.25.d.34.] stus dicet, Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratũ est ab initio. Quanquam & hîc sæpenumero Sancti eos pietatis fructus percipiãt, vt proximè meridiem eorum lux videatur accedere. Certè Dauidis diu obscurata iustitia, tum quasi meridiana luce resplenduit, quum in tam augustum regnum exaltatus, tam eximia fœlicitate florebat. Ita euenit & Abrahamo, Iaacobo, Moscheh, Christo ipsi, & Sanctis omnibus. De his nominibus, Iustitia & iudicium cum aliàs, tum in versu quinto Psalmi 33 dixi, nempe significari illis vitam, factáque rectè & iustè instituta.

7 *Sile Iehouæ: & præstolare eum: ne mouearis contra eum cuius via prosperatur, contra virum facientem fraudes.*

8 *Recipe te ab ira, & relinque furorem, ne mouearis vt etiam noceas.*

9 *Nam noxij excindentur: at expectantes Iehouam, ij hæreditabunt terram.*

10 *Pusillum adhuc, & non erit improbus: & diligenter animo quæretis locum eius, & non ipse.*

11 *Et mansueti hæreditabunt terram, & oblectabuntur super ampla pace.* Eadem canit quæ prioribus versibus: nempe non esse causam cur bonis stomachum moueat prosperitas malorum, quum hi breui adeò perituri sint, illi autem terrã præcipuo dominio possessuri. Proinde hortatur vt Sancti Domino sese penitus committant, securi omnium, nisi vt vnum hoc studeant, quo sua & Deo grata, & proximis vtilia sint. Ait ergo versu septimo, Sile Iehouæ: hoc est, cede illi tui curam, expecta eum donec te meliore fortuna donet, & improbos dignis malis afficiat: solus enim tempus nouit. Inde & sequenti versu, multis adeò ab indignatione contra fœlicitatem improborum reuocat, eo quòd hæc etiam plus nimio vrat Sanctos infirmiores. Versu nono, & sequẽtibus duobus, causam huius subiicit, nempe quòd excindendi sint improbi, boni terram hæreditario possessuri. Emphasim habet illud in versu nono, *non*, id est illi terram hæreditario possidebunt. Et ne affligat mora, versu decimo dicit perbreui excindendos improbos radicitus, ita vt cõsiderantibus locum eorum, nihil sit de eis appariturum reliquum: quum mansueti, qui se Domino consecrarunt, & cruci subiecerunt, terram sint hæreditate possessuri altissima cum pace, eáque eiuscemodi, vt omni bonorum genere adfluant, planéque delicientur.

12 *Malitiosè cogitat de iusto improbus, & nudat super eum dentes suos.*
13 *Dominus ridet eum, quoniam videt quòd veniet dies eius.*
14 *Improbi protulerunt gladium, & tetenderunt arcum suum, vt deiiciant adflictum & pauperem, vt mactent rectos in via.*
15 *Gladius eorum ingredietur cor eorum, & arcus eorum frangentur.* Canit fœlicitatem Sanctorum tantam futuram, si Domino sileant, & eius se prouidentiæ totos permittant, vt iam improbi ipsis inuideant, non ipsi illis. Quóque ampliorem eis fœlicitatem obuenturam ostẽdat, facit inuidiam & indignationem improborum multo vehementissimam. Vnde versu 12 canit, infrendere illos dentibus contra iustum. Quàm frustra autem, imò in malum suum ita contra iustos scelerati moueantur, canit versu 13, quum ait Dominum ridere conatus illorum: quo ostendit quàm sint frustranei. Quàm etiam noxii hi ipsis sint, canit versu 14 & 15, sub allegoria euaginati gladii, ipsorum cor transuerberaturi, & arcus confringendi. Id vt citius sua opinione experiantur, ac ita suo contra iustos furore, nihil quàm sibi ipsis perniciem accelerent, canit versu 15, Dominus ridet eos, quoniam prospicit quòd veniat dies eorũ: quo nimirum pœnas dent suæ contra iustitiæ studiosos, iniquitatis & crudelitatis. Ridiculum nanque est, conari impossibilia, & sibi ipsi noxia: maximè verò quum breui instet vt finem quis insaniendi suo cum exitio faciat. Sic verò habet res cum hostibus innocentum, quare facit Deum illos ridere: de qua anthropopathia plura Psalmi 2 versu 4. Obseruandum verò versu 14, qui pauperes & adflicti Deo curæ sint, nẽpe qui recti sunt in via, id est vitæ probè rectéque institutæ. Hæc verò si credere daretur, quàm securo animo Domino sileremus, ac præstolaremur dum nos à vi malorum adsereret?

16 *Melius modicum iusto, quàm amplæ copiæ improborum.*
17 *Nam brachia improborum frangentur, & Iehouah sustentat iustos:*
18 *Agnoscit Iehouah dies syncerorum, & hæreditas eorum in sempiternum erit.*
19 *Non pudefient in tempore adflicto, & in diebus famis saturabuntur.*
20 *Quoniam improbi peribunt, & inimici Iehouæ sicut præcipuum ouium consumentur, sicut fumus consumentur.*

Canit, quanlibet tenuem facultatulam iustorum, infinitis improborum copiis præstare: quia opes horum euanescant illico, quum iustorum hæreditas, fauente eis Domino, perpetua sit, nec possint vllo vnquam bono destitui. *Brachia* in versu 17, pro robore dixit, & intellexit robur facultatum. Causa verò cur præstet iustorum tenuitas immensis copiis sceleratorum, & frangi sit necesse virtutem malorum, est, quòd *sustentat iustos Deus.* hoc est suo fauore suffulcit, agnoscitque dies eorum, hoc est vitæ eorum curam gerit. quare eorum hæreditatem, id est bonorum possessionem sempiternam esse oportet, nec vnquam pudefient necessariis destituti, quantunuis aduersa tempora incidant, quia quum fame alii laborabunt, hi saturabuntur. Vt enim Deus Pater eorum, nouit hisce rebus eis opus esse: ita quum summè illos simul diligat, nihil horum eis deesse sustinet. Alteram huius causam adiicit versu 20, Quòd perire oporteat improbos, nõ tam iustorum quàm Dei hostes. Et quo ostenderet quàm facile id futurum sit, ait consumendos vti adeps vel pinguedo ouium, igni imposita, quæ simul cum fumo illico euanescit. יקר enim quũ pretiosum significet, pro opimo, id est pingui in כרים, id est ouibus accipitur ab Hebræis. Sunt tamen qui כרים pro campis, & יקר pro herba accipiunt qua campi decorantur, vt pretiosum camporum dici queat. Nisi malis metathesim esse יקר pro ירק. Verùm prior interpretatio certior videtur. Hæc verò Dei iudicia videmus quotidie exerceri, nec tamen animaduertimus. Quare ante omnia orandum, vt oculos fidei nobis Deus acuat. id si fecerit, omnia ita vt hîc canuntur, palàm videbimus quotidie geri.

21 *Accipit mutuò improbus, nec reddit: at iustus benignè agit & donat.*
22 *Quoniam qui illi bene precantur, hæreditabunt terram: qui verò eum detestati fuerint, excidentur.*
23 *Ab Iehouah diriguntur gressus viri, & viam eius fouet.*
24 *Quum ceciderit, non collidetur: nam Iehouah sustentat manum eius.*
25 *Iuuenis fui, etiam senex factus sum, & non vidi iustum desertum, & semen eius quæritans panem.*
26 *Quotidie benignè agit, & mutuat, & semen eius ad benedictionem.*

Hisce versibus canit Deum timẽtibus omnia vitæ necessaria affatim adiicere, ita vt sit quod & aliis largiter impertiant: oportere autem vt tãdem egeant impii. Hanc summam canit versu 21. Versu 22, canit tam charum esse Deo iustum, vt & iis bene esse oporteat qui ei benè fecerint: perire autem eos qui malè, iuxta illud Abrahæ promissum, Benefaciam benefacientibus tibi, & execrabor deuouentes te. Gen.12.a.3 Kimhi putat *eum* referre Deum: quasi dixisset, Qui Deum benedicunt, benedicentur. Sed de iusto præcedens versus canit, & solet Deus ita erga timentes se, fauorem suum declarare, vt peculiariter plerunque benefaciat iis quoque qui illos in pretio habuerint: & singulari vltione desæuiat in eos qui illos adflixerint. Id in Abraham, Iaacob & aliis Sanctis (propter quos & reges adflixit, vt canit Psalmo 105.b.14.) abũdè manifestũ fecit.

Matth.10.d.42 In Euangelio dicit Seruator, qui tantùm calicem aquæ dederit minimo ex credentibus in ipsum, eum mercedem accepturum. Causam ergo Psaltes redditurus fœlicitatis, copiæque Sanctorum, primùm canit eos tanti esse Deo, vt execretur quicunque illos execrati fuerint, hoc est tanquam execratis malefecerint: & beneficiis ornet, qui in illos fuerint benefici. Proximum, nempe versu 23 canit, à Domino dirigi gressus viri, scilicet ipsum timentis: & viam eius placere Domino, hoc est peculiari fauore Dei ipsum in rebus suis dirigi, benignéque Deum cœptis eius adspirare, ac donare successum. Hinc versu 14 canit, etiam siquando cadat in infortunium,
Prou.24.b.16 non sterni tamen eum: id est non succumbere infortunio, sed statim restitui, iuxta illud, Septies in die cadit iustus: de quo versu 20 Psalmi 34. Ad idem facit quod & sequentibus duobus versibus canit, se nunquam vidisse iustum, aut iusti liberos mendicare: sed eos babuisse potius vt quotidie egentibus, mutuò & libera donatione darent, & largirentur, & suis tamen satis simul relinquerent, adeò vt in [illegible], id est beneficium sint, boc est, perpetua Dei beneficentia insigniter fruantur. De qua loquendi forma in versu 7 Psalmi 21. Obseruandum ex versu 26, nullos Dei filios, nisi Lazari sint, hoc est in singulare tolerantiæ exemplum delecti, ad mendicitatem redigi, etsi plerunque magna tenuitate viuant. Non igitur mirum quòd tanta in mendicis scelera deprebenduntur.

27 *Recede à malo, & fac bonum, & habita in seculum.*

28 *Nam Iehouah diligit iudicium, & non deserit bonos suos, in seculum custodiuntur, & semen improborum excidetur.*

29 *Iusti hereditabunt terram, & habitabunt in seculum super illa:*

30 *Os iusti loquetur sapientiam, & lingua eius de iudicio differet.*

31 *Lex Dei sui in corde eius, non nutabunt gressus eius.* Repetit hortationem ad studium beneficentiæ, vnde omnis vera fœlicitas pendet. Recede, inquit, à malo, ne quem lædas: & fac bonum, vt beneficiis quoslibet afficias: hoc pacto fiet vt terram babites, pace & vitæ necessariis abunde fruens. de quo & suprà in versu 3. Causam primariam sequenti item repetit, nempe Deum eo quòd diligit iudicium, id est vt rectè & ordine omnia fiant, suis bonitati studentibus desse non posse: quare in æternum custodiri ipsos oporteat, exterminari autem improbos. Versu 29 repetit perpetuam, eámque beatam terræ possessionem & inhabitationem, quæ iustos manet, de qua item suprá. Versu 30 & 31, fœlicitatem Sanctorum spiritualem prædicat, nempe quòd Spiritu Dei donati, sapientiam & iudicium, id est recta & vtilia semper loquuntur, idque magno studio; quod verbum [illegible], de quo versu 2 Psalmi 1, indicat. Porrò ideò salutaria loquuntur pii, quia Lex Dei in cordibus eorum: boc est quòd nihil potius cogitant, aut pluris faciunt, quàm voluntatem Dei probè agnouisse, & vitam iuxta eam diligenter instituisse. Hinc firmi quoque sunt gressus eorum, iuxta Dei præscripta instituti. Hæc diligenter nobis obseruanda. nam non pauci sunt qui quum plusquam Christiani sibi videantur, de quauis tamen re libentius, quàm Lege Dei loquuntur. de quo in versu 2 Psalmi 1.

32 *Speculatur improbus iustum, & quærit ut eum occidat:*

33 *Iehouah non deseret eum in manu eius, & non condemnabit eum quum iudicabitur.*

34 *Expecta Iehouam, & obserua uiam eius, & exaltabit te ut terram hereditet: quum excidentur improbi, uidebis.*

35 *Vidi improbum terrificum, & probè dilatatum, uelut arbor indigena quæ pulchrè frondet.*

36 *Et transiuit, & ecce non ille: & inquiram eum, & non inuenietur.* Iustis canit strui à malis insidias, & parari vim: at Dominum ita tueri illos, vt non solùm nihil incommodi ab improbis sentiant, sed ipsos videant miserè perire. cuius experientiam subiicit versu 35, & versu 36, Non faciet improbum, quum iudicabitur: hoc est, non sinet eum iudiciorum iniuria opprimi. Dum enim aperta vi nocere bonis improbi nequeunt, ad lites confugiunt, & redemptis, corruptisque iudiciis illos diuexant. Sed Dominus etiam ab hac iniquitate suos seruat, nec sinit eos sceleratorum calumniis opprimi. Versu 34 iterum hortatur ad fiduciam in Deum, & ad obseruandum viam Domini, hoc est vitam, proximorum commodis expositam: & rursus subiicit, eos qui ita comparati fuerint, terræ hæredes fore, ac visuros, non sine singulari de Dei auxilio voluptate, excidi sceleratos. Sic enim *videre* passim in Psalmis accipi inuenias: de quo nonnibil in versu 18 Psalmi 22. Experientiam subiicit in versibus duobus sequentibus: *vidi*, inquit, *improbum formidabilem, & spectatum*, velut latè expansis ramis annosam, beneque frondosam & vernantem arborem. [illegible] patulum significat, [illegible] verò indigenam, non peregrinum vel aduenam. Annosa ergo, & in suo solo sita arbor, magnis solet, latéque expansis ramis esse visenda. Huic assimilat nobilem, potentem, florentémque improbum, qui nec sibi, nec aliis videatur facilè posse euerti. At tam nihil babet stabile, aut firmum, cuicunque non fauerit Deus, vt illico perire & euanescere oporteat, & adeò, vt nusquam quicquam eius appareat. Talis sanè Schaul fuit, Doeg, Abeshalom, Achitophel: & nostro seculo non paucos quotidie videmus pessum ire, quo-

rum inuicta videbatur potentia, & maximè firma fœlicitas. Magnam autem emphasim habent hæc, *Et transiuit, & ecce non ipse*. Sensus enim est, iam videram florentem, & velut indigenam & annosam arborem, optimè radicatum, vt sempiterna fruiturus fœlicitate crederetur: & dum respicio, iam euanuit, dilapsus est, ecce nullum amplius video: & adeò disperiit, vt etiam inquirente me, nusquam possit inueniri. Sic verè euenit omnibus impiis, & citius omniũ opinione, si modò nos possemus Dei iudiciũ æquanimiter expectare, & interim innocẽtiæ studere. Quòd non identidem hæc Dei pro nobis declarari iudicia videmus (quanquam, si animaduerteremus, quotidie videre ea liceat) causa est, quòd nos Dei curæ & defensioni non permittimus, nec concedimus ei, vt possit sua pro nobis miracula renouare.

37 *Custodi syncæritatem, & vide rectum: nam postrema viri, pax.*
38 *Et scelerati vastabuntur simul: postremum impiorum, excidium.*
39 *Et salus iustorum ab Iehoua, robur eorum in tempore adflictionis.*
40 *Et auxiliabitur eis Iehouah, & eripiet eos, eripiet eos ab improbis, & seruabit eos: nam confidunt in eo.*

Exemplum diuersum proponit innocentis & recti: eum iubet obseruare & considerare, vt in eo discamus quàm præstet innocenter & iustè vitam instituere. Eiuscemodi enim hominis postrema, pax est: hoc est tandem qui tales fuerint, pace & fœlicitate fruentur, quũ postrema sceleratorum & improborum exterminanda sint, hoc est omni infœlicitate & miseria excipienda. Causam iterum subiicit, quòd Dominus iustos, hoc est iustitiæ studiosos seruat, & omni malo eripit: nam omne præsidium suum in ipso ponunt. Nemo verò putet, inanem verbositatem aut βαττολογίας esse, quòd eadem toties in hoc Psalmo videtur repetiisse. Omnes experimur quàm ægrè credamus nos Deo curæ esse, & dignam cuiusque meritis mercedem repensurum: ideo nũquam satis Dei in suos prouidentia, & innocentiæ operæpretium celebrari potest. Non itaque superuacaneæ earundem sententiarum hic repetitiones sunt, sed eiusdem rei repetitæ hortationes, ad quam satis hortari & impelli non possumus. Continuò nanque timor carnis recursat, ideo toties hortamenta spiritus ingeminare necesse est. De תם & ישר in versu 21 Psalmi 25, & alibi satis dictum. De hæreditate terræ, id est propria, quieta & beata rerum possessione, cuius toties hic Psaltes meminit, dixi in versu 13 Psalmi 25.

PSALMVS XXXVIII, in genere mixto, χρηματιστικὸς καὶ δηλωτικός.

Morbo sæuiore correptus, Dei tam atrocem, etsi peccatis suis debitam castigationem, deprecatur. Morbi intolerabilem vim, amicorum defectionem, inimicorum crudelitatem, miris affectibus queritur. Demum opem Dei, cui sese penitus permittit, implorat. ARGVM.

1 ODa Dauidis, in memoriam. PARAPH.
2 Ne corripias me Iehouah ex indignatione, néve castiges me ira feruidus:
3 Nam sagittæ tuæ in me tortæ sunt, & vrget me plaga tua.
4 Nihil sani est in carne mea, propter indignationem tuam: nulla quies ossibus meis, propter peccatum meum.
5 Nam iniquitates meæ superarunt caput meum, ceu graue onus: ponderosæ sunt suprà quàm possim ferre.
6 Computruerunt, & sanie diffluunt vlcera mea, propter stultitiam meam.
7 Depressus sum & incuruus admodum, quotidie sum funestus.
8 Nam femora mea penitus occupauit fœdum vlcus, nec est sani quicquam in carne mea.
9 Dissolutus sum, & deiectus nimium: infremui præ turbatione cordis mei.
10 Domine, coram te sunt omnia vota mea, & suspiria mea te minime latent.
11 Circumagitur cor meum, destituit me virtus mea, & ipsum oculorum meorum lumen euanescit.
12 Amici & sodales mei stant e regione plagæ meæ, & propinqui mei consistunt procul.
13 Interim laqueos nectunt qui quærunt animam meam: & qui malum mihi inquirunt, loquuntur dolos, fallacias tota die immurmurant.
14 At ego velut surdus nihil audio, ac ceu mutus non aperio os meum.

15 Similis ſum viro nihil audienti, & non habenti in ore ſuo quod pro ſe reſpondeat.
16 Quia expecto te ô Iehouah, tu reſpondebis ô Domine, Deus mi.
17 Quia dixi, Ne lætentur de me: ſimulatque nutauit pes meus, inſultarũt mihi.
18 Quia iam ita comparatus ſum vt claudus viuam perpetuò, dolor meus à me nunquam recedit.
19 Quia iniquitatem meam fateor, doleo ob peccata mea.
20 At interim inimici mei viuunt, & roborati ſunt: qui immeritò me odio proſequuntur, viribus aucti ſunt,
21 Qui maleficium rependunt pro beneficio, & aduerſantur mihi, pro eo quòd demereri illos ſummopere quærebam.
22 Ne deſeras me ô Iehouah, mi Deus, ne ſis à me procul:
23 Propera vt me adiuues, Domine ſalus mea.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Ode Dauidis ad memorandum.*
2 *O Iehouah ne corrigas me in indignatione tua, & ne caſtiges me in feruente ira tua.*
3 *Nam ſagittæ tuæ in me demiſſæ ſunt, & demiſſa eſt contra me manus tua.*
4 *Nihil integrum in carne mea à facie iræ tuæ, non pax in oſſibus meis à facie peccati mei.* Incertum an illud in verſu primo, Ad memorandum, nota ſit cantus, an ad quid aliud referatur. Forſan quum morbo graui correptus, iram Dei ob peccata ſua ſenſiſſet, ac inde & beneuolentiam eius quum morbo rurſus eſſet liberatus, voluit id hoc carmine in exemplum aliis memorare. Morbos præcipuè ad exagitandam Sanctorum deſidiam, & pellendam hypocriſim, diuinitus immitti, dixi in verſu 1 Pſalmi 32. Homo Dauid erat, & humaniter nonnunquam viuebat. cum igitur morbis, tum aliis aduerſis excutiebat illi ſubinde indulgentiſſimus Pater torporem & ignauiã, pietatíſque ſtudiũ in eo accendebat. Canit & 6 Pſalmo de morbo quo laborauerit: item 30 & 32. ſed & in Pſalmo 35, præſertim verſu 15, morbi, quo correptus fuerit, meminit, & haud ſcio an eiuſdem de quo hîc queritur. Nam צלע, id eſt claudicationis & illic, & hîc meminit. fortaſſe peſtilenti aliquo vlcere laborauit, vnde claudum ſe fore timuerit. Qualiſcunque verò morbus aut peſtis fuerit, ſummos intuliſſe cruciatus, abunde queritur. Hos ergo, correptionem & caſtigationem in indignatione & furore, Sagittas & manum, id eſt plagam Dei vocat. Vehemẽtiam & atrocitatem morbi magis exprimit verſu quarto, dum queritur nihil fuiſſe ſani in carne ſua reliquum, nec eſſe pacem, id eſt quietem vllam, oſſibus ſuis. Cauſam horum facit iram Dei, ſed ob peccata ſua ita accenſam & ſæuientem. Id animaduertamus, dum & ipſi à Domino ne cum mundo condemnemur, corripimur.

Morbis caſtigat ſuos Deus.

5 *Quia iniquitates meæ tranſierunt caput meum: ſicut onus graue, grauiores ſupra me euaſerunt.*
6 *Computruerunt & diffluxerunt ulcera mea à facie ſtultitiæ meæ.*
7 *Depreſſus ſum, incuruatus ſum uſque nimium: quotidie pullatus ingredior.*
8 *Nam femora mea impleta ſunt fœditate: & non integritas in carne mea.*
9 *Diſſolutus ſum, & percuſſus ſum uſque nimium: rugiui præ tumultu cordis mei.*
10 *Domine coram te omne deſiderium meum: & gemitus meus à te non eſt abſconditus.*
11 *Cor meum uertitur in gyrum, reliquit me uirtus mea, & lumen oculorum meorum, etiam ipſi non mecum.*

Pergit morbi ſæuitiam exaggerare, & ſpeciem eius ſimul exponit. Dum dicit verſu 5 *iniquitates tranſiſſe ſibi caput*, metonymia eſt: intelligit enim plagas, quas Deus ſibi ob iniquitates inflixerat: eas queritur fuiſſe tam graues, hoc eſt atroces, vt ferre nequiuerit. Speciem morbi videtur exponere verſu 6, dum dicit, *computruiſſe & diffluxiſſe ulcera ſua*. Forſan, vt Hizkiiah, peſtilenti aliquo abſceſſu laborauit in femore, eóque tam noxio, vt totum corpus deiiceretur, periculúmq; eſſet de recuperãda gradiendi facultate. שחין ſanè apoſtema, abſceſſum, vlcus, in quo collectũ pus ſit, ſignificat. Numeratur & intra maledicta Legis: ac item Ieſch. 1. b. 6, inter ea quæ tum populo ob ſuã impietatem acciderant. In femore fuiſſe id mali, videtur dicere verſu 8, dũ canit, Nã כסלי, id eſt *femora*, vel *coxendices meæ repletæ ſunt fœda*, ſubaudi plaga. Putant enim Hebræi fuiſſe vlcus tam abominandum, vt veritus ſit Pſaltes illud in hoc ſacro carmine nominare. vnde נקלה tantùm dixerit, quod fœdum ſignificat, ſuppreſſo ſubſtantiuo, gratia verecundiæ. Kimhi ſcribit כסלים eſſe corporis partes ſub lumbis, ſuper fundamenta crurum iunctas renibus. Has partes quicquid id mali fuit, ſic inuaſerat, vt planè incuruum redderet, vtque dolore faciem planè infuſcaret, id quod canit verſu 7. Niſi fortè intellexerit veſte ſe ſordidatum & pullatum fuiſſe, propter

Quis morbus de quo hic queritur. Eſa. 38. d. 21

luctum & deiectionem morbi. Quanquam autem malum hoc sedem suam in coxendice vel femore habuit, tam sæuum tamen fuit, vt totum corpus deiecerit, & excruciarit. Vnde subiicit iterum, *Nihil est in carne mea sani*: & versu 9, *Dissolutus sum, & deiectus nimium, infremui præ turbatione & murmure cordis.* De huiusmodi fremitu, voce scilicet immaniore, quam exprimere solet vis acerbior doloris, spiritu diu contento, dixi in versum secundum Psalmi 22. Versu 10, memorat precem quam in mediis morbi cruciatibus habuerit, breuem verbis, sed affectibus planè flagrãtem. Ea videtur hunc sensum habere, Quousque sines ò Domine, tantopere me discruciari, quum coram te sit omne desiderium meum, pateant cuncta vota mea, nec sit tibi absconditus gemitus meus? Persuasum siquidem Sãctis est, se à Deo diligi, nec deseri posse: vnde dum caro moræ impatiens adflictatur, queruntur id Deo Patri, ac inde mox quoque mirum in modum consolantur, spe firmata, fieri haud posse vt mala premant diutiùs, quum chari Deo sint, quósque cruciatus ferant probè norit. Vehemẽtiam doloris adhuc auget & versu 11, *Cor meum circumiuit, &c.* Hyperbolæ sunt quæ hoc versu canit, quibus significare voluit, dolore se quasi exanimatum fuisse, vt nullæ reliquæ vires fuerint, & lumen oculorum ferè euanuerit, ita vt fit in summis illis doloribus. Gallicè dicere solent, *I'ay si grãd douleur, que i'en pers les yeulx.* Dixit ergo, *Circumiuit cor meum*, pro euersum est. Sæuiente nanque dolore, solet cor palpitare insolentius. Vt igitur vehementiore se dolore confectum diceret, ait cor planè circumiuisse, ac circumagitatum fuisse, penitúsque inuersum. Quo verò spiritu ita exaggeret vir Dei vim morbi & doloris, dixi in versum 7 & 8 Psalmi 6. Quo nos Deus penitus excutiat, & nostras nobis vires ostẽdat, sinit nos ad hunc modum nonnunquam confici. Sic & Dominus præ immensa doloris vi, sanguinem sudauit.

12 *Amici mei & sodales mei eregione plagæ meæ steterunt: & proximi mei alongè steterunt.*

13 *Et laqueos nectunt qui quærunt animam meam: & qui inquirunt malum meum, loquuti sunt perniciosa, & fraudes quotidie meditantur.*

14 *Et ego sicut surdus, non audiebam, & sicut mutus non aperit os suum.*

15 *Et eram sicut vir qui non audit, & in ore eius non reprehensiones.*

Versu duodecimo queritur desertum se ab amicis, sodalibus & propinquis, qui eregione, hoc est vt sequitur, *procul steterunt*, abhorrẽtes ipsum, acsi eius calamitas nihil ad eos pertineret. Quod idem Iiob ita questus est, Fratres mei præterierunt me vt fluuius, qui alueo suo decurrit. Versu Iob 6.c.15
13 queritur interim dolos concinnasse inimicos, vt morbi malum cumularent. Hoc primùm allegoricẽs dixit *illaquearunt*, vel *laqueos posuerunt*: deinde simpliciter, quum subiecit, *Loquebantur dolos & fallacias.* Ardens eorum studium eo expressit quod adiecit *Tota die* &c, id est meditabantur, murmurabant: præ flagrãti scilicet cupiditate perdendi me, & de rationibus quibus me extinguerent, commentandi. Suam aduersus hæc insignem mansuetudinem canit versibus duobus sequentibus. Nam ait similem se factum surdo & muto, quique nihil responsi, nihil confutationis contra inimicorum sycophantias ac calumnias habuerit.

16 *Quia te ò Domine sustineo: tu respondebis ò Domine Deus mi.*

17 *Nam dixi, Ne lætentur de me dum inclinatur pedes mei, super me extollantur.*

18 *Nam ego ad claudicationem paratus sum, & dolor meus coram me semper.*

19 *Nam iniquitatem meam narrabo, doleo de peccato meo.*

Causas quatuor adducit suæ mansuetudinis, cur quanlibet morbo fœtrissimo excruciatus & ab amicis desertus, calumniis tamen inimicorum nihil responderit, omnia tacitus tulerit, muto & surdo similis. Prima & præcipua est, quòd pendebat penitus à Deo, quem non dubitabat se in tempore precantem peccatorum veniam, auditurum: id ergo præstolãs, ad omnes impiorum calumnias obsurdescebat. Hanc canit versu 16. Secũda ex hac fluxit, nẽpe quòd precans dixerat, hoc est in animo optauerat, ne lætarentur de se hostes quãtũ illi insultabant, quũ nutasset tantùm pes eius, id est in ruinam nonnihil inclinasset. Sciebat se, quanlibet nunc irato sibi Deo charum esse: odio autem haberi hostes, eo quòd illi non tam se, quàm Dei gloriam pessundare conarẽtur. Dicebat ergo iure, Silui ad omnes quantũuis falsas delationes & infamationes hostium meorũ. Dixi enim in corde meo, & oraui, ne potiti victoria de me, in quo non peccata mea, sed pietatem & iustitiam oppugnant, lætentur: id scio præstabit tandem Deus. Contineo igitur nunc me, nec quicquam regero, quanuis multa illi, & dira contra me mẽtiantur. Hæc vers. 17. Tertia est, vehemẽtia & diuturnitas morbi. Persuasum siquidem habebat, Deũ haudquaquam se perpetuò tantis malis oppressurũ. Quum itaque eousque ira Dei desæuisset, vt iam planè claudus esset factus, & perpetuo dolore excruciaretur: vt spes erat Dominum statim clementiam quoque suam declaraturum, ita obmutescens ad omnia, præstolabatur dum placatus amantissimus Pater, ipse mala omnia depelleret. Hinc verò discendũ, vt verè humiliet Sãctos, inque summã addũcat modestiã atque mansuetudinẽ, castigatio Domini. Quarta mansuetudi-

nis causa erat, quòd peccatum suum iam prorsus agnoscebat & fatebatur, verè dolens ob peccata sua, non iam ideo quòd ob illa grauiter discruciaretur, sed quòd ipsa per se sibi tormentum multo grauissimum essent. Sic autem contritis, deiectisque corde, non potest Deus consolationem & auxilium differre longius. quare & hanc causam subiecit suæ tum mansuetudinis & tolerantiæ, tum spei & fiduciæ, breui fore vt respõderet & annueret Deus. De hac causa dicta quædam sunt & in versu 5 Psalmi 32.

20 *Et inimici mei uiuunt, inualuerunt & aucti sunt, qui me immeritò odiunt.*

21 *Et qui rependunt malum pro bono, aduersantur mihi propterea quòd persequebar bonum.*

22 *Ne deseras me ò Iehouah: Deus mi, ne sis procul à me.*

23 *Propera ad auxilium meum, ò Domine salutis meæ.*

Refert adhuc aliam de hostibus suis querulationem, & peranxiam auxilii implorationem, quo habitum animi doloribus exagitati, & inter consolationem, atque ob cruciatus ægritudinem fluctuantis, expressit. At, inquit, interim dum ego sileo, & perfero omnia, tuam opem expectans, illi hostes mei, & indignè odientes, viuunt, valéntque, & roborantur, viribus, copiisque aucti. Quàm vero indignum id putarit, in eo exprimit, quòd dicit illos odio se persequi immeritò, & pro bono rependere malum, & aduersari pro eo quòd ipsis bonum quæsisset summo studio. Id enim intelligit per illud, *Pro persequendo me bonum*: id est pro eo quòd quacunque re illos iuuare possem, eam persequutus & consectatus sum præcipuo studio. Accipit enim *persequi* hîc, vt in Psalmo 34, versu 15, Quære pacem, & persequere eam: pro, Omni studio consectare. Reliquis duobus versibus auxilium Dei & acceleratum implorat. Tropus, *Ne sis longe à me*: id est ne longè facias opem tuã, satis in Psalmo 10. a. 11, ab initio & alibi explicatus est. Fiduciæ adhuc perstãtis illud est, *Domine salus mea*. A nullo alio salutem expectabat, vnum igitur inuocabat, solique æstus animi sui querebatur. Id verò est conuerti ad percutientem se. quod dum facere renuimus, nihil aliud quàm Dominum compellimus percutere nos acerbius, donec manum eius sentientes, agnoscamus nostram peruersitatem, vti populo suo facturũ se minabatur, Iescha. 9. c. 13. Discamus ergo hinc, dum morbi immittuntur, dum etiam amici deserunt, & hostes præualent, nihil aliud esse, quàm castigationem Domini in viam nos ita reducere volentis: nemini indignemur, cum nemine expostulemus, simus mutis & surdis similes, quique quod respondeant, nihil habent. agnoscamus nos omnia probè commeruisse: fateamur ingenuè nostram prauitatem, nihil excusemus, nihil eleuemus: ad percutientem potius nos conuertamus, ipsi vni dolores nostros queramur: expectemus æquanimiter dum ipse opem ferat, hanc imploremus: nihil addubitantes, illum nos in tempore respecturum, & ab omni malo liberaturum, pendentes nimirum ab ipso per omnia, vnum inuocantes, meritis malis nos offerentes, & ingenuè omnia meruisse corde & ore confitentes. Obseruãdum & illud, quòd ab iis pati quæuis mala oporteat, quibus nos benefacere studuerimus, & quidem haud simpliciter, verùm totis viribus, studióque summo, vt persequi feras solent qui venantur. Neque prætereundum, si tanta pati hunc Sanctũ suum Deus voluit, qui quicquid peccarit, tam sedulò tamen simul Legi Dei studuit, ac beneficiis persequi quoslibet tam curauit diligenter: quid nobis debeatur, in dilectione, qua sola Lex impletur, tam miserè cessantibus? Pensitemus omnia præsenti animo: dici non potest vt nos sint adiutura, præsertim dum aduersa inciderint.

PSALMVS XXXIX, κατανυκτικὸς καὶ εὐκτικός.

ARGVM. *Canit ut acerbissimi morbi cuiusdam doloribus exagitatus, continuerit tamen se, ne indigna, præsertim audientibus improbis, effutiret querendo: Deo autem quæ patiebatur, ut æque totius calamitatem & breuitatem questus sit, morbique quem peccatis tamen suis debitum agnouit, liberationem orarit.*

PARAPH. 1 PRæsuli pro Iedûthun, Oda Dauidis.

2 Cogitaui apud me, Obseruabo me ne peccem lingua mea: quasi fiscella os meum, dum coràm fuerit improbus, capistrabo.

3 Factus sum diutino silentio velut mutus, vt ne de bonis quidẽ rebus aliquid loquerer: at interim dolor meus incruduit.

4 Incaluit cor meum intra me, ignis quidam, dum mecum immurmuro, exarsit: laxans linguam, tandem in verba prorupi,

5 Indica mihi quæso, quisnam sit finis meus, quísve modus vitæ meæ, sciam obsecro quodnam mihi æuum competat.

6 En dies meos, quasi pugilli mẽsura finisti: æuum meum sic est quasi non sit,

præsertim tibi collatum: quidṡprorsus nihili est homo quiuis, qualibet firmus
consistere videatur. Selah.
7 Quidṡvelut vmbra vnusquisque obambulat, nihili est quicquid mortales sa-
tagunt: congerunt, nec nouerunt quis illa recepturus sit.
8 Et nunc quæ est Domine mi expectatio meaṡin te certè spes mea recumbit.
9 Ab omnibus ergo sceleribus meis libera me, ne exponas me ludibrio homi-
ni nequam.
10 Obmutui, nec aperui os meum: tu enim istuc fecisti.
11 Remoue igitur à me plagam tuam, ab exagitatione manus tuæ ego exanima
tus sum.
12 Etenim dum tu hominem ob iniquitatem tantùm quasi obiurgans castigas,
illico tabescere eum facis, vt pereat quicquid in eo desiderabile est, sicut vestem
depascit tinea. quidṡnihili est homo quiuis. Selah.
13 Audi precem meam ô Iehouah, ausculta clamori meo, ad lachrymas meas ne
cesses: nam ego vt deditus tibi sum, sic peregrinum ago hîc & aduenam, ita vt
omnes patres mei.
14 Deflecte à me vltionem, vt recipiam me antequam abeam, & esse desinam.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 PRæsuli pro Ieduthun Oda Dauidis. Ieduthun ex principibus Cantorum fuisse legitur 1. Paralipomenon 15, & 16. Videtur igitur Kimhi, hunc Psalmum à Dauide fuisse compositum: cantari autem solitum ab eius ordinis Cantoribus, cui præerat Ieduthun. A. Ezra putat aliquod carmen celebre fuisse, cuius initium fuerit לידותון, Ieduthuno, ad cuius modulationem & hic Psalmus cantatus sit. Sed est ea rerum harum ignoratio, etiam apud Hebræos, vt præstet nihil verborum de his prodigere.

2 *Dixi, Custodiam vias meas à peccando in lingua mea: custodiam os meum fiscella, dum improbus coram me.*

3 *Obmutui silentio, tacui à bono, & dolor meus exagitatus est.*

4 *Incaluit cor meum, intra me exarsit ignis, loquutus sum lingua mea.*

Habent hi versus, animi ægri dolentísque, cum ob vim morbi, tum improbos, morbo suas contumelias & iniurias adiicientes, affectus quàm ardentissimos. Canit enim, vt quum morbo graui & difficili laboraret, dolor coegerit eum in questus linguam soluere: quod rursus improbi, qui aderant, & inde voluptatem cœpissent, prohibuerint. Quo enim Sancti & suas vires, & Dei in se bonitatem probè agnoscant, sinit interdū Deus illos suprà quàm videantur ferre posse, adfligi & cruciari. Vnde plerunque ita sibi ipsis excidunt, atque cruciatuum violentia rapiūtur, vt ea tum dicant, tum faciant quæ indignissima eis habeātur. Iiob vir erat & Dei testimonio integer ac bonus, veráque Dei reuerentia eximius: at quàm diræ tamen & impiæ videntur querelæ quas illi tribuit Scriptura? Maledicere enim diei quo editus in lucem, nocti qua fit con- *Iob 3.a.*
ceptus: pœnas quas luat, peccatis grauiores esse: detestari vitam, tam præstabile donum Dei: & innumera huius generis alia quæ de Iiobo legimus, vtique animi sunt supra modum impotentis, & Dei iudicia ferentis indignissimé. Iam quid videatur magis impium, atque debacchari ita contra optima Dei consilia, iudiciáque æquitatis Incomparabilis? At sicut pater filii amantior, *Deus fert suos indigne contra se stomachantes.*
dum sæuius illum cædit, non adeò grauiter fert quædam ab eo dicta impatientius, sed dolori ea condonat: ita amantissimus nostri Deus non abiicit suos, in atrocioribus cruciatibus indignius, pro naturæ scilicet ingenio querulantes, & non tam iudicii quàm doloris verba fundētes. Verùm Psaltes canit hisce tribus versibus, vt sese ab huiusmodi impotentibus querelis continuerit, præsertim præsentibus improbis, qui inde voluptatem cepissent, & Dei studium magis contempsissent. Ait itaque, Dixi: quod non tam oris, quàm animi dictum fuit, *Obseruabo uias meas*, id est me, vt reddidi: nam Vias Scriptura pro quolibet negotio, incœpto, instituto, re, vsurpare solet. & satis liquet dicere Vatem hîc voluisse, seipsum obseruasse nequid effutiret, vt gloriæ Dei aduersum, ita se indignum, hoc est nequid peccaret lingua sua. Porrò vt ostenderet quanta vi doloris fuerit exagitatus, atque ideo quàm difficile ita sese continuerit: ait se velut fiscella os capistrasse: id quod bubus fit, ne germinum tenera præcerpant: & fieri illis, dum triturant, Dominus prohibuit, Deut. 25. a. 4. Ibi enim eo verbo Scriptura vsa est, vnde nomen מחסום, quod Psaltes posuit, deducitur. Legimus enim. לא תחסם שור בדישו, id est, Ne capistres fiscella bouē dum

trituras. Adiecit, *dum erat coram improbus*, hoc vel de insigni aliquo Dei & suo hoste dixit, vel singulare pro plurali posuit. Versus tertius canit quàm pertinaciter tacuerit, vi morbi ad quærendũ potentissimè vrgente. Nam ait se velut mutum factum, silentio nempe diutius seruato: & tacuisse iam non mala solùm, sed bona etiam, ne fortè laxato ore in bona & in mala prorupisset. Alii tamen interpretantur, *silui à bono*: id est nihil erat boni de quo loqui potuissem. alii, *silui à bono*: id est tacui mea benefacta, nec excusaui me. Sed quoniam præmisit, Se capistrasse os suum dũ improbus adesset, & ne peccaret lingua: videtur magis quadrare sensus primus, vt intelligas eũ canere voluisse quantopere obfirmarit silentium, vt prorsus de nulla re, ne bona quidem, loqui sibi permiserit, ne scilicet ad indignas se querelas prolaberetur. Interea autem, quum à querelis cõtinebat se, incrudescebat dolor, totúsque turbabatur, cõmouebatur, & agitabatur. id significat verbũ עכר, Gallicè *s'esmouuoir*. Magis verò id expressit vers. 4, *incaluit intra me cor meum*. Ita nàque homini accidit, dum dolore affectus à querelis sibi obtemperat, & spiritum continet. Is etenim contentus, vt Aristoteles inquit in Problematis, sect. 27, calefacit doloris incitabula, contracto introrsus calore, quo potissimum vis doloris intenditur. Dum itaque sese à questibus contineret, ac inde spiritum quoque cohiberet, omnia intra se excoquebat tanto vehementius, quanto vehementioribus se cogitationibus dabat. vnde sequitur, *in meditatione mea exarsit ignis*: nẽpe ex diutina spiritus cohibitione. Illud, *Loquutus sum lingua mea*: videtur hunc sensum habere, Tandem nõ potis me amplius continere, in verba prorupi, ita vt fit dum doloris incendium incaluerit, spiritibus diu contentis. Hebræi meditari hîc & loqui, pro eodem accipiunt: quasi id, Lingua mea loquutus sum, idem sit atque, In meditatione mea. Mihi tamen verisimile est, Vatem, vt aliàs, ita & hîc naturæ ingenium expressisse: ad eum ergo modũ locum hunc interpretatus sum. Et quisque ita apud seipsum experitur, dum sæuiente aliquo dolore acerbiore sese compescit, & à querelis ac vociferatione continet, calorem intra se cum dolore incrementa accipere, donec in clamorem erumpere compellat.

5 *Notum fac mihi ô Iehoua finem meum, & mensuram dierum meorum quæ illa, sciam cuius æui ego.*
6 *Ecce pugillos posuisti dies meos, & æuum meũ tanquam non corã te, etiã omnis vanitas omnis homo consistens. Selah.*
7 *In imagine ambulat uir, etiam ad inanitatem perstrepunt: congerit, & non nouit quis colliget ea.*

Hisce versibus, huiuscemodi querulationem habet, Quæso, quando ita in me sæuis, ô Deus, notum fac quisnam sit vitæ meæ finis, quæ mensura temporis quo in hoc corpore viuendum, quantinam æui sim. Si in multa sæcula vitam mihi prorogaturus esses, & vt bonis rursus fruerer, concessurus, ferri posset vltio tam atrox, cruciatus tam acerbi: spes scilicet vitæ melioris dolorem leuaret. Iam pugillo, minutissima mensura, vitam meam mensus es: imò planè nihil est æuum meum, si te respexero, qui manes in æternum. Quid dicam? Nihil nisi inane & nihilum sunt quicunque hîc viuunt, quanlibet firmiter videantur consistere. Quod quum singulari vtique expensione dignum sit, & ritè consideratum, plurimum ad modestiam momentum habet, adiectum *selah* est. Porrò vitæ huius inanitatem magis exprimit vers. 7, *In imagine*, hoc est velut inanis vmbra, velut imago descripta lineolis, nec quicquam habens solidi, ita obambulant, versantúrque hîc vniuersi mortales. *inane est* quicquid satagunt, quicquid turbantur, tumultuantur, & laborant, vt est hæc vita turbationis, molestiæ, & laboris refertissima. Quare Seruator dicebat, Sufficit cuique diei suum malum, sua molestia. De inani hac mortalium in congerendis vitæ huius necessariis, solicitudine, turbatione, labore, & molestia, Ecclesiastes multa: & inter cætera in hanc sententiã ita scripsit cap. 2. d. 21, Est homo, qui cum sapiẽtia, recta cognitione, & decẽtia laborat: & homini, qui nihil in eo laborauit, partem suam relinquit: etiam hoc nihili & adflictio magna. Nam quid obuenit homini ex omnibus rebus propter quas laborauerit, & animum suũ adflixerit, quibus in hac vita laborauerit? Nam quotidie experitur dolores, & negotiorum molem, ne nocte quidem quiescit cor eius, &c. Habet itaque vers. 7 indignantem interrogationẽ, & ceu expostulationẽ, sicut Iiob 6. b. 12, Quænam virtus mea, vt sustineam, & quis finis meus, vt animam meam proferã? Hoc est, Vtique finis meus haud tam longè abest: nõ sum vitæ tam lõgæuæ, vt sic excruciãdus sim, aut durare queã sic discruciatus, & vltrà vitã proferre. טפח, id est pugillus, mẽsura est, cuius aliquoties in Scripturis mẽtio fit. habetur verò media inter palmum & spithamen. est enim semissis: qui duplicatus, assem, id est pedis mensuram conficit: cuius dodrãs, spithame est: quadrans palmus. Lõgitudo siquidẽ est quantum capit manus clausa porrecto pollice per transuersum. In eodem versu sexto, חלד, pro חדל positum est per metathesim. Illud כל הבל, *omnis inanitas*, perinde est atque nihil nisi inanitas. A. Ezra idem valere dicit, quod הבל הבלים, inanitas inanitatum. Simile est illi, Omne opus non facies die Sabbathi. id est nihil operis. צלם in versu septimo, Kimhi pro tenebris accepit, vt vitæ huius miseriam intelligat & calamitatem. A. Ezra, vt astrorum scientiæ plurimum addictus, ad imaginem eam quam quisque mortalis habet ex situ stellarum, pro cuius mutatione mutetur & ipse, ista refert. Sed

Nihil omnis homo.

Matth. 6. d. 34

quum satis liqueat hîc describi à Psalte inanitatem vitæ huius, & ב non rarò pro כ ponatur, haud malè quadrare videtur, vt intelligamus hîc cecinisse Psaltem, ceu inanem vmbram illico euanituram, hominem in hoc sæculo versari. Verbum צבר in versu 7, quod *congerere* verti, est minutulis accessionibus rem augere: quod iis proprium est qui multo labore & molestia rem faciunt.

8 *Et nunc quæ expectatio mea, ô Domine? præstolatio mea ad te ipsa.*

9 *Ab omnibus sceleribus meis libera me, opprobrium nequam ne ponas me.* Post querulationem, precem subiicit, qua morbo liberari precatus est. Iam, *quæ*, inquit, *expectatio mea?* quid mihi sperem, quum nimirum nihil nisi inanitas sit omnis hominum vita, & quicquid moliuntur? Tu certè vnus es in quē spes mea recumbit. Ergo ab omnibus me sceleribus libera, vt & pœnis tādem illorum defungar. Agnoscebat siquidem, vt & Psalmo superiore, sceleribus suis, grauioribus scilicet peccatis, mala hæc meruisse. *Ne ponas me*, orat præterea, *opprobrium* נבל id est hominibus nequam & perditis, qui illico vbi Sancti seuerius à Domino castigantur, eos tanquam frustratos spe sua in Deum, & nullum fecisse piè viuendo operæpretium irrident, & pro ludibrio habent. Id quum gloriæ Dei deroget, infirmioribúsque offendiculo sit, iure ipsum deprecatur. De significatu נבל, in versu 1 Psal. 14.

10 *Obmutui, non aperui os meum, quia tu fecisti.*

11 *Remoue à me plagam tuam, ab exagitatione manus tuæ consumptus sum.* Eandem profitetur mansuetudinē quā & superiore Psalmo, versibus 14 & 15 professus est. Audiebat pietatē suam à perditissimis hominibus rideri, & sibi quoque falsa multa impingi. at cogitās suis sceleribus omnia & grauiora deberi, ac Dominum esse qui eo quòd diligeret, sic castigaret, obmutuit ad omnia, & ne verbulum, nisi apud ipsum Dominum, questus est. Nam tu, inquiebat, fecisti, tu percussisti, túque solus sanabis. Te igitur vnum inuoco, nec aliis dolores meos queror. Precatur ergo versu sequēti, Plagam igitur tuam, quam tu inflixisti, tu ipse item remoue. non dico, id, vt facias, me meruisse: aut iā satis pœnarū dedisse: hoc dico, iam plaga manus tuæ confectus, plura ferre non possum. Neque enim, vt Iiob, robur meum est quod lapidum, aut caro mea ænea. תגרה, prouocationem propriè significat. Intellexit ergo Deum quasi continuis plagis se exagitasse, nulla quiete permissa. Reddidi igitur, *Ab exagitatione manus tuæ*. A. Ezra deducit hoc nomē à גר, & metū significare ait: sed geminatio plenior est, vt quum plagam Vates præmisit, exagitationem & pugnam adiectam intelligamus contra metum. Chaldæus habet, Amoue à me vulnus tuum, à percussione validæ manus tuæ ego consumptus sum.

12 *In obiurgationibus ob iniquitatē corripis virū, & tabescit ceu tinea omne desiderabile eius, etiam inanitas omnis homo. Selah.* Atrocitatē castigationis exaggerat. *In obiurgationibus*, inquit, *ob iniquitatem castigabis virum, & tabescet velut tinea omne desiderabile eius:* hoc est, quum tantùm vidêris paternè obiurgando hominem corripere, grauis adeò est correptio tua, vt homo ea planè conficiatur ac tabescat, & euanescat quicquid in eo fuerit desiderabile aut speciosum, omne robur, omnísque vigor corporis, non secus atque arroditur & consumitur vestis à tinea. Hoc simili vsus est & Ieschaiah 50.d.9, Vt vestimentum veterascent, &c. tinea depascet eos. Item 51.c.8, Sicut vestimentum depascet eos tinea. Et Iiob 13.d.28, Vt vestimentum depascet eum tinea. Videtur itaque hîc vestimentum subaudiendum: vt nō rarò aliquid, quod ex reliquis verbis satis intelligitur, omittere Scriptura solet. Hæc memorans, iterum exclamauit, Inanitatem esse omnem hominē. & Selah, quo moneret hoc expēdendum diligentius, adiunxit.

13 *Audi precem meam ô Iehoua, & vociferationem meam percipe auribus, ad lachrymam meam ne obsurdescas: nam peregrinus ego apud te, & aduena sicut omnes patres mei.*

14 *Recede à me vt corroborer, antequam facessam, & non ego.* Memorat vt precem pro morbi remissione intenderit: inde meminit & vociferationis atque lachrymarum. Tum fuisse se peregrinum & aduenam apud Dominum. Id sic puto intelligendum vt illud dictum Abrahæ, Ambula coram me, & esto integer, Genesis 17.a.1. Peregrinabatur, & aduenam hîc in terra agebat à Domino, vt Paulus loquitur. nam grauatus huius carnis mole, plenum cum Deo consortium nondum erat assequutus. At dum ex fide in Deum viuebat, dum in omnibus à Dei voluntate pendebat, ambulabat, hoc est viuebat coram Deo, quasi in Dei conspectu: sed vt dixi, per fidem, nondum plena diuinitatis participatione. Sic ergo dicebat Dauid, 1. Paralip. 29.d.15, Nā peregrini sumus corā te, & aduenæ, sicut cuncti patres nostri. Quis iam dubitet, quod hîc Psaltes posuit עמך, tecum, vel apud te, idem esse quod לפניך, id est coram te, quo Scriptura in adductis modò locis vsa est? Proinde quod hîc Vates cecinit, *Peregrinus ego apud te*: nihil aliud est, quàm fide apud te viuo, tibi deditus, interim autem hîc à te peregrinor. Breue tempus est, quo hîc viuendum: apud te esse mihi patriā persuasus sum, eam nūc spe suspicio, paulo pòst per omnia beatus inhabitaturus. Paulus eò respiciens, quòd dum hîc versamur in corpore, Deo haud plenè fruimur, scripsit 2. Corinth. 5.b.6, Semper bono animo sumus, scientes quòd dū in corpore versamur, à Domino peregrè agimus. Per fidem enim viuimus, non per speciem. Bono autem animo sumus, & censemus melius, peregrè

agere extra corpus, & versari cum Domino. Psaltes autem spectauit, quòd fide apud Dominum agimus, & hîc manentem ciuitatem non habemus, atque ideò dixit se peregrinum apud Dominum: peregrinum, quia hîc patriam non agnoscebat: apud Dominum, quia animo totus apud ipsum erat. Versus vltimus iterũ vitæ breuitatis meminit, orátque vt vltione tãdem à se Deus recedat, ne omnem vitam calamitosam habeat: aut certè morbo absumatur, eo quòd longè vires eius ille superaret. Discant hinc, quos grauioribus subinde & acerbioribus morbis Deus exagitat, omnia peccatis suis ferre accepta, vníque Deo & Patri queri, & opem à nullo alio orare: & indicibilem, etiam in mediis cruciatibus consolationem experientur. Diligenter verò obseruãdum quod versu 11, *plagam tuam* dixit, & *exagitationem manus tuæ*: vt inde discamus, quicquid acciderit, Domini manum esse, qui solus & percutit & sanat, dum ei visum, & nobis salutare fuerit: nequis contempto Deo, cum stulto vulgo, à Diuis, morborum & aliorum incommodorum subleuamẽ petat, quod vnus Deus, qui operatur omnia in omnibus, præstat.

PSALMVS XL; in genere mixto, *εὐχαριστικὸς καὶ αἰνετικός.*

Ex ingenti periculo Dei se ope ereptum gloriatur, cuiusque inexplicabilem in timentes se bonitatem admiratur: propter quam dum Deus sacrificia non moratur, sed ipsum hominem requirit, addicit se illi, & celebraturum se canit iustitiam eius & bonitatem, quam possit multis, idque summo & perpetuo studio. Inde periculi, in quo fuerat, magnitudinem, & causam, nempe peccata sua, memorat. Postremò, vt Deus hostes suos deiiciat, & bonos benignitate sua exhilaret, precatur.

1 PRæsuli Oda Dauidis.
2 Expectans expectabam Iehouam, & inclinauit aurem ad me, audiuitque
vociferationem meam.
3 Subduxit me de puteo aquarum vndatione perstrepente, de luto, limóque,
& collocauit in petram pedes meos, gressus meos expediuit.
4 Dedit vt nouo ipsum carmine celebrarem, laudem canerem Deo nostro: plurimi id considerantes, colere Iehouam, innitique eo cœperunt.
5 Fœlix ille vir qui Iehouam tutelam suam posuerit, nec respexerit ad fastuosos, & eos qui ad vana deficiunt.
6 Plurima patrasti tu ô Iehouah Deus mi: facinorum & consiliorum tuorum super nos non potest iniri ratio: conor renuntiare illa, & eloqui, sed plura sunt quàm queant numerari.
7 Sacrificio & libamento non oblectaberis, auscultare me tibi fecisti: holocaustum & victimam pro peccato non postulasti:
8 Tum dixi, En ipse adsum, de me scriptum est in volumine libri.
9 Facere quæ tu probas collibuit, Lex tua in intimis meis.
10 Deprædicabo iustitiam tuam in concione frequenti, enos meum haudquaquam continui, nosti tu ipse ô Iehouah:
11 Iustitiam tuam intra me nequaquam occului, fidem tuam, tuámque seruandi voluntatem celebraui, bonitatem & veritatem tuam ebuccinare cõcioni frequenti minimè cessaui.
12 Neque & tu ô Iehouah continuisti à me miserationes tuas, benignitas & veritas tua perpetuò me custodiunt.
13 Nam adobrutus eram tot malis, vt ea nequirent numerari: occuparunt me peccata mea, vt non liceret omnia videre: plura fuerunt, quàm pili capitis mei: inde destituerat me cor meum.
14 Libeat tibi Iehouah liberare me, ô Iehouah propera vt me adiuues.
15 Pudefiant & afficiantur opprobrio pariter, qui vitæ meæ insidiantur, vt extinguant eam: repellantur retrò, & pateant ignominiæ, quicunque malum mihi quærunt.
16 Vastetur pro eo quòd me pudefacere cõabãtur, qui dicebãt de me, Vah, vah.
17 Gaudeant autem & lætentur de te: quicunque te quærunt, & amant quam tu

fers salutem: iis sit semper vnde dicant, Extollatur Iehouah.
18 Adflictus eram & inops, Iehouah consuluit mihi: auxilium meum & ereptio mea tu: Deus mi, haudquaquam moram feceris.

AD VERBUM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *Expectando expectaui Iehouam, & inclinauit ad me, & audiuit vociferationem meam.*
3 *Et subduxit me de puteo perstrepente luto, limo, & constituit super petram pedes meos, dirigit gressus meos.*

Quodcunque malum fuerit, de quo se auxilio Dei ereptum hîc canit, indubie anceps & perdifficile fuit. Kimhi putat morbum fuisse. Sed qualecunque extitit, fidem suam expugnare non potuit. pertinaci enim vsque fiducia, Dei opem præstolatus est. Id quo indicaret, cecinit, *Expectando expectaui:* non simpliciter expectaui. Ad illud *inclinauit*, subaudiendum est, aurem. Quum enim in maximis malis hæreret, se inducit velut ex profundo ad Deum vociferatum: & Deum, quum opem tulit, quasi ex alto se ad ipsum demisisse, & aurem ad vociferationem suam inclinasse. Volens autem mala in quibus fuit exaggerare, canit se subductum *è puteo perstrepente*, vtique æstu, agitationéque aquarum: atque ideo vltrò addit, magis amplificans, *è luto, limo*, quod idem est atque è luto & limo. Est verò ꝑ lutum densius. Vers. 3 Psalmi 69, eodem verbo Psaltes vsus est: præterea nusquam in totis Bibliis habetur. Elegans verò antithesis profundæ aquæ & luti, in quo homo nequit vel consistere, vel inde sese expedire: & petræ, in qua firmus quis stat, gressúque est expedito. Sic inter se sunt, tempus quo suos deserit Deus, & quo iuuat. Dum enim deserit, vbique hærent, & in perpetua quadam morte versantur, vnde nullis se possunt viribus explicare: vbi rursum eos respicit & liberat, velut immota petra consistunt, & gressus habent expeditos, eo quòd succedunt eis omnia.

4 *Et dedit in os meum canticum nouum, laudem Deo nostro: videbunt multi, & timebunt, & nitentur Iehouah.* Per datum in os suum canticum nouum, intelligit oblatam sibi materiam, noua Deum laude celebrandi, ob innouatam scilicet in se eius beneficentiã. De quo & in versu 5 Psalmi 33. Huius fructũ & ad alios peruenisse eo canit, quum subiicit, *Viderunt multi, & timuerunt:* nimirũ Deum, agnito iam numine eius, veráque religione affecti. vnde sequitur, *Et nitentur Iehouah*, quem scilicet viderunt benignè adeò suo cultori adfuisse. Laudem Deo nostro: mutatio personæ est, quæ in sacris Vatibus creberrima est.

5 *Beati viri qui posuit Iehouah suũ præsidium, & non respexit ad superbos, & eos qui inclinant [ad] mẽdacium.* Hîc versus exclamatio est, ex gestiente lætitia de lato diuinitus auxilio, eiúsque fructu, & apud alios inde ad fidem Dei perductos, profecta. Antithesim prætereà habet Dei, & fastuosorum, vanáque sectantium, posthabito Deo. Ad hos plurimi potius, quàm ad eum respiciunt: & eorũ plus, quàm Dei præsidio fidunt: sed postremò miserè spe sua frustrantur, & à Deo, quem illi posthabuerunt, nihil sibi sperare audent. Iure igitur canit fœlicem eum, qui his neglectis, fisus fuerit Deo. Tam huius fœlicitatem, quàm miseriam deficientium ad homines, elegãter descripsit Iirmeia, 7. שטי כזב, id est declinantes ad mendaciũ dixit, qui Deo vero bono relicto, quæ carni libent, sectantur, falsa & mendacia bona, imò non bona, sed inanes bonorum vmbras. Kimhi intelligit studiosos malarum artium, ariolos & diuinos.

6 *Magna fecisti tu ô Iehouah, Deus mirabilia tua, & cogitationes tuas super nos non est ordinare ad te, annuntiabo & loquar: præualuerunt numero.* His reddit exclamationis præmissæ quasi causam, quarenam fœlix sit qui Deo nititur. Est verò & exclamatio quædam animi ex diuinæ bonitatis consideratione exultantis. Hoc enim sensu subiectum est, Verè fœlix est quisquis tibi, ô Deus, fuerit confisus. Plurima enim non mihi solùm, sed omnibus tibi credentibus benignè & magnificè fecisti, non modò in præsenti, sed & antea sæpe, ac omnibus seculis. Nam eorum quæ mira nostri causa edere soles facinora, quæque capis de seruandis nobis consilia, non potest iniri ratio. *Non est*, inquit, *ordinare ad te:* id est non potest eorum ordo aliquis, eóque nec numerus statui, vt sese ad te habẽt, id est vt à te proficiscuntur. Id apertius dicit, quũ subiicit, *Annuntiabo, loquar*, nimirum de illis. *præualuerunt numero*, id est omnem numerum superant. Ebræi & aliam huius, *non est ordinare ad te*, interpretationem adferunt, hanc nempe, Non est tibi conferre, id est nemo poterit tibi conferri. vt sit simile illi Psalmi 89, versu septimo, Nam quis יערך, id est cõferatur vel æquetur Iehouæ in nubibus? quis similis Iehouæ inter filios hominum? Vtro verò acceperis modo, in eandem sententiam recidit, diuinæ scilicet super nos benignitatis facinora & cõsilia omnem superare existimationem, & neminem posse bonitate Deo conferri. Quæ dum admiratio animum detinet, mirum est quantũ accipiat amor, studium, veráque religio Dei incrementum, vt pigeat omnium quæ Deus parum probat, vtque adibeant quæ illi grata dignoscuntur.

7 *Hostia & libo non delectaris, aures fodisti mihi, holocaustum & piacularem hostiam non postulasti.* Volens canere quàm cupiat Domino in se tam benefico gratificari, canit semetipsum Deo addicturum.

sequium eius formatur atque instituitur. Haud igitur præter sententiam Psaltis in hunc sensum hic legitur, Corpus adaptasti mihi. כרה Iudæi hîc pro aperire atque reuelare accipiunt. Kimhi tanquam similem locum, adducit illud Exodi 21.g.33, Quum quispiam puteum aperuerit, aut כרה, id nos Fodit, versum habemus: secundum Kimhi vertendum fuerat, recluserit. Sed vtcunque hoc habeat, qui effodit quid, is & aperit: quare ipsa verbi natura à significatu aperiendi aliena non est. Haud scio tamen annon ad id luserit, quod præceptum legimus de seruo Hebræo, qui in anno remissionis seruitutem libertati prætulisset. Eius enim aurem iussit Dominus per herum ostio vel posti affigi, in signum seruitutis sempiternæ, Exodi 21.a.5. Hinc possit non inepte aurium pertusione plena addictio in seruitutem significari: & id quod Psaltes dixit, *Perfodisti mihi aurem*, hūc sensum habere, Addixisti me tibi seruum in sempiternum, vti illi heris suis addicebantur quibus aures pertundebantur, ritu quem modò ex Lege adduxi.

8 *Tunc dixi, Ecce ueni, in uolumine libri scriptum est de me.*

9 *Facere uoluntatem tuam ô Deus mi, libuit: & Lex tua in medio uiscerum meorum.* Per istud *Tunc*, videtur tēpus notasse liberationis suæ. Tum enim percepta Dei bonitate, totus ardebat studio gratum sese Deo exhibendi. Cogitabat ergo & statuebat apud se, seipsum adfuturum, & Domino consecraturum. Id verò est quod dixit, *Ecce uenio*: ecce adsum ipse, vt tuæ voluntati viuam, planè ardeo. Hoc de vno quolibet *in uolumine libri*, id est Lege Dei scriptum est, nēpe Deum requirere hoc præcipuum, imò solum, & quicunque verè Sancti sunt, idem summopere studere, vt sese, quanti quāti sunt, Deo addicant, & animum potius quàm pecudum hostias offerant. In primis siquidem timor & amor Dei, & quidem ex toto corde, in omni Scriptura exigitur, & de Sanctis idem ante omnia laudatur, ac etiam vbique prædicatur. Id autem vt de quolibet Sanctorum scriptum sit, præcipuè tamen Christo competit: imò de nullo, nisi quatenus Christi membrum est, & in se Christum habet, verū fuerit. Caput siquidem Sanctorum est à quo prouenit quicquid quisquam boni habuerit. Vulgata versio habet, *in capite libri*, sed est Hebraicè במגלת ספר, id propriè significat, *in uolumine libri*. Adhuc enim gens ista in oblongis membranis quæ conuoluūtur, Legem scriptam habet: non solùm in libris, qui vulgata forma plicabilibus foliis constant, sed etiam Ethnicis olim multum fuisse vsum voluminum, Prouerbium illud satis indicat, Ad vmbilicum perducere. Versu 9, addictionem & consecrationem, qua se Deo addixit & consecrauit, magis explicat. In eo enim sita est, vt Lex Dei, hoc est, quæ à nobis requirit, ita impressa cordi est, & in affectus nostros immissa, vt nihil æquè libeat, nihil maiorē adferat voluptatem. Idem verò est atque Lege Dei oblectari, & in ea iugiter meditari, de quo Psalmo 1 idem canit de iusto, & Psalmo 37 versu 31. Hinc verò discendum quis sit verus Dei cultus, nempe ita nos vt Dei Lex docet, esse in corde affectos, totos Dei voluntati deditos, nihil prius cupere quàm ipsi gratificari. Hîc si desit cultus, quiuis facile agnoscet, quàm frustra tentemus placere Deo ceremoniis, quum à se institutas, vbi ista cordis deuotio deerat, tantopere sit abominatus.

10 *Euangelizabo iustitiam in ecclesia magna: ecce labia mea non continebo, Iehouah tu nosti.*

11 *Nec abscondi iustitiam tuam in medio cordis mei: fidem tuam & salutem tuam dixi: non celaui ecclesiam magnam tuam bonitatem & ueritatem tuam.* Ex vero Dei studio, gratificandique syncera volūtate, id continuò nascitur, vt homo nihil prius cupiat, atque vt quamplurimis prædicet & cōmendet Dei iustitiam, fidē, opē, benignitatē, veritatem, hoc est immēsam bonitatē, qua cum suis ac omnibus, & iustè, & ex optima fide, & ad salutem ipsis, eámque veram ac solidam cuncta agit. Id sibi volunt ista nomina, *Iustitia, fides, salus, benignitas, ueritas*, de quibus Psalmo 33.25, & alibi. Quātopere ergo hoc ipsum studuerit, quámque nihil hîc cessarit, canit non sine ardentibus affectibus versu 10 & 11. Versu 10 vtitur verbo בשר, quod propriè est renuntiare rem nouam, quæque plurimum afficiat. Prophetæ, præsertim Ieschaia, ea vtūtur, vbi de prædicatione Euāgelii loquūtur: quāquam & de infausta renuntiatione alicubi in Scriptura vsurpetur. vnde ille qui cædem Iisraelis & filiorum Eli nuntiabat, nihilominus מבשר vocatur, 1. Schmu. 4.c.17. Sed dum cum iustitia Dei hoc verbum coniunctum est, vtique propriam Euangelii significationem implet: quod nimirum est publica salutis, singulari Dei bonitate perfectæ renuntiatio, & quasi præconis voce euulgatio. Vnde & hîc Psaltes Christū in se deliniauit, qui præ omnibus aliis in id vnctus fuit, vt Patris bonitatē, & expectatam omnibus salutem, quàm latè orbis patet, renuntiaret. De quo Ierscha. 61.a.1.

Psal. 68.b.9 Iescha.b.7 Nahum 1.d.15

12 *Tu ô Iehouah non continuisti miserationes tuas à me: bonitas tua & ueritas tua semper custodient me.*

13 *Nam cinxerūt me mala usque non numerus: apprehenderunt me iniquitates meæ, ut non possim uidere, inualuerūt præ pilis capitis mei, & cor meum deseruit me.* Versu 12 & 13 causam reddit cur tantopere studeat & arrideat Dei bonitatem & fidem prædicare & extollere. Canit siquidem se illis fruitum, ac seruari perpetuò. Vt igitur nunquam Deus intermittebat ei benignè facere, par erat vt & ipse laudandi celebrandique nominis eius nullum faceret finem. Versu 13, benignitatis Dei erga se amplitudinem, ex magnitudine malorum è quibus se liberauerat, amplificat. Nam inquit, *adobruerunt*, vel

circumsederunt me mala quæ omnē numerum superabant. Quúmque subiicit, *Et iniquitates meæ apprehenderunt me, ut non possem uidere:* hoc est, tot, vt earum numerus oculos falleret, & nequirem cuncta cognoscere: plura enim quàm pili capitis euaserant. Agnoscit, mala quibus implicitus fuerat, suis se peccatis meruisse: atque ita Dei in se bonitatem canit, non tam ob depulsionem calamitatis & infortunii (quod multo maximum ipsum detinuet at) quàm ob liberationem ab iniquitate & prauitate animi, qua vt infinita quotidie peccata admittebat, ita infinitis quoque malis sese obnoxiū reddebat. Quantum autem ob hæc & animo adflictus fuerit, eo cecinit quod adiunxit, *Et cor meum dereliquit me* hoc est omnis virtus & vitæ vigor. Cor enim, omnium virium fons est. Hinc verò nobis discendū quātopere feruere deceat in cōmendatione Diuinæ erga nos bonitatis, quibus Filiū suū vnigenitū, & cū eo omnia simul donauit, in filios & hæredes adoptauit. Hoc sanè Christianorum omnium est: sed vtinā vel ii sedulò id curarent, qui ea causa magnis opibus ditati sunt.

14 *Velis ô Iehouah, liberare me, ô Iehouah in auxilium meum propera.*

15 *Pudefiant & afficiantur probris simul, qui inquirunt animam meam, ut finiant eam: agantur retrorsum, & ignominiæ pateant, qui delectantur malo meo.*

16 *Vastentur pro mercede ignominiæ ipsorum, qui dicunt mihi, Vah uah.*

17 *Gaudeant & lætentur de te omnes inquirentes te: dicant iugiter, Extollatur Iehouah, qui diligunt salutem tuam.*

18 *Et ego adflictus & inops, Iehouah cogitauit mihi: auxilium meum & ereptio tu, ô Deus mi, ne moreris.* Memorat vt obrutus tot malis, & peccatis summè constrictus, opem Dei orarit. Primùm ergo orauit auxilium sibi ferri, & quidem celeriter, quo vrgentem vim adflictionis expressit, versu 14. Inde hostes repelli, & suis conatibus deiici, ac ita opprobrio & ignominia affici, eisque dignam malitiæ eorum mercedem rependi, versu 15 & 16. Postremò Dei studiosos, & omnem salutem à Deo expectantes, lætitia perfundi, atque ita excitari in laudes Dei, versu 17. Vltimo versu, in se visendum Diuinæ in suos bonitatis exemplum exhibet. Illud versu 16, *Vastentur pro mercede ignominiæ ipsorum*, hoc est in talionem ignominiæ, qua affigere bonos conati sunt. Similis oratio est illi Ieschaiah, 11. d. 13, Et desinet zelus Ephraim, & adflictores Iehudah excindentur. Et hic enim intelligit Vates zelum Ephraim, quo ferebatur contra Iehudah, & adflictores Iehudah: non qui ipsum Iehudah, sed qui in Iehudah adfligere solebant Ephraim. Vnde ibi sequitur, Ephraim non æmulabitur Iehudah, & Iehudah non adfliget Ephraim. A. Ezra illud ישמו על עקב בשתם sic quoque enarrat, Vastentur in fine confusionis eorum, qua scilicet me afficiunt. עקב enim & finem significat. Chaldæus habet, præ verecundia. Illud in versu 17, *Amantes salutem tuam*: id est tuam solius opem quærentes, non aliorum, qui Deo gratissimus cultus est, ipsum scilicet omnium Seruatorem agnoscere. Versu vltimo, confirmatam suam in Deum fiduciam canit. Nam hunc sensum habet, Eram adflictus & pauper: sed Iehouah cogitauit mihi, id est de me, vtique in bonum: quare reddidi *consuluit mihi*. Inde illa gloriatio, *Auxilium & ereptio mea tu.* hoc est, Tu es qui in tēpore iuuas, malísque omnibus eripis, Deus mi, ne cessaueris & in posterum. Kimhi scribit posse illud יחשב לי etiā interpretari, æstimauit me, dignū habuit cui auxiliū ferret. Chaldæus habet, Deus cogitabit mihi bonū. Ex hoc igitur Psalmo discendū, nos Deo curæ esse: & quantūlibet in aduersa nonnūquā detrudat, rursus tamē inde subducturū, & quidē quamprimū nobis saluti fuerit. Id verò ad hoc nobis profuerit, vt verū Dei cultū in nostri cōsecratione, & nominis Dei sedula prædicatione sitū, & agnoscamus, & totis viribus sectemur: externas cerimonias quaslibet, etiā à Deo institutas, tanti facientes, quantum ad solidam animorum deuotionem, totiúsque hominis in voluntatem Dei addictionem, momentum attulerint. Deus Spiritus est, & veritas, spiritu & ex veritate postulat coli: hoc est nos enixo totius cordis studio, totius animæ propensione, flagrantique: omnium denique virium vehementissima contētione in hoc incumbere, vt in omnibus ad ipsius voluntatem viuamus: nempe huc per omnia compositi, vt proximo ad salutem inseruiamus: Primùm omniū Dei bonitatem illi studiosissimè commendantes, & quo ipse huic se permittēs, sempiternæ fœlicitatis consors euadat: Proximū, vt moribus quàm sanctissimis & humanissimis vitā degētes, eodē nostro etiam exemplo eum prouocemus: Postremò, vt consilio & rebus quoad eius licet, liberalissimè iuuemus: ita Dei, id est summi boni erga eum imaginē demonstraturi. Hinc illud Pauli, Qui diligit proximum, totam Legem impleuit.

Iohan. 4. d. 24

Rom. 13. b. 8

PSALMVS XLI, in genere mixto, διδακτικὸς καὶ εὐκτικός.

Et hoc Psalmo de morbo canit, quo quum teneretur, inimici eius fuerant summopere exhilarati, sperantes ui morbi extinguendum: amici deseruerant. Deus autem opem tulit, seruaturus perpetuò. unde imò fœliciam pronuntiat, qui id Dei de se consilium intellexisset.

1 PRæsuli Oda Dauidis.

2 Fœlix qui de ægro dū aduersū tempus fuerit, id quod res est intellexerit.

3 Eripiet eum Iehouah,Iehouah custodiet eum,valetudinem restituet,secun-
dis iterũ rebus in terra fruetur:nec enim permittes eũ libidini inimicorũ eius.
4 Iehouah firmabit eum in lecto ægritudinis decumbentem,efficiet vt morbo
liberatus,omne stratum suum commutet.
5 Equidẽ dicebam,Iehouah miserere mei,sana animã meã:nã in te peccaui.
6 Inimici mei malum de me loquebantur,Quando morietur tandem,interi-
bítque nomen eius?
7 Quum quispiam ex eis veniret me inuisurus,vanum loquebatur, corde sibi
praua colligebat,egressus foras ea eloquebatur.
8 Inter se quibuscunque odio eram , contra me pariter mussabant,malum de
me cogitabant:
9 Nẽpe,Perfudit istũ graue aliquod scel⁹,& iste decũbẽs,haud surget posthac.
Etenim amicus quo fidebam,quẽ mẽsæ meæ adhibebã,struxit mihi insidias.
10 Tu ergo Iehouah miserere mei,atque restitue me,& rependam istis.
11 In hoc agnoui fauere te mihi,quòd non exultat de me inimicus meus,
12 Quódque sum incolumis:suffulcies porrò me,atque statues coram te in sem
13 piternum.
Laudetur Iehouah Deus Iisrael,à seculo vsque in seculum. Amen & Amen.
14 Hymnorum libri primi finis.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 PRæsuli Oda Dauidis.
2 *Fœlix qui intelligit de ægro:in die malo eripiet eum Iehouah,*
3 *Iehouah custodiet eum, & uiuificabit eum:fœlix erit in terra, & non dabis eum animæ inimicorum eius:*
4 *Iehouah suffulciet eum super lecto doloris, omne stratum eius uertes in infirmitate eius.* Iterum Psaltes decla
ratam in se castigato,& rursus restituto, Dei bonitatem celebrat.Quidam non tã ipsi,quàm pie-
tati inimici,dum laboraret periculosius,mirè gaudebant,iámque libidini violentiæque suæ viã
muniebant,defuncto rege in quenque bonum & regi amicũ grassaturi. plerique ex amicis quo-
que,& quidem cõiunctioribus,desperatis ab ipso(nempe morituro)commodis,cum inimicis fa
cere, & regno fortasse,vxoribus, liberis,& sanctis institutis eius,vnà insidiari cœperant : quibus
restituta sibi valetudine,vt regẽ decebat,dignam perfidiæ huius ,& impietatis mercedem repen-
dit. id quod apertis verbis canit versu 11 . Priora satis coniiciuntur ex iis quæ cecinit à versu 6,
vsque ad 11.Hinc ergo verisimile fit,morbo,de quo hic cecinit,laborasse,quum iam regno potire
tur.Nihilominus tamen se דל,id est pauperem,vel miserum vocauit , nempe propter morbum.
Sic & Ionadab cognatus Dauid filium Dauidis Amenonem, quũ ex amore Thamar sororis æ-
grotaret,vocabat,Quare tu sic דל,id est miser es,adflictus,ægrotus,quũ sis filius regis?2.Schmu.
14.a.4.Hinc ergo reddidi *ægrum*.Commodũ itaque cecinit initio , *Fœlix qui intelligit de paupere*, hoc
est qui de ægroto rectè iudicat. De seipso præcipuè loquebatur , attamen rectè hoc dictum & de
similibus ipsi,nempe castigatis à Domino in bonum ipsorum,accipietur.Qui enim benignum
Dei de illis consilium agnouerit,is compatietur illis,humaniter sese adiunget, & quibus poterit
iuuare studebit . Quúmque ea Domino ipsi faciet , iuxtà illud , Infirmus fui , & inuisistis me,
Matth.25.d.36:iure fœlix dicetur.Putabant perfidi illi Dauidem à Deo reiectum, iámque extin-
guẽdum , quum tamen satis notas haberent amplissimas Dei promissiones illi de regni firmita
te,& successoribus ex ipso natis,factas.Hæc autem vt falsa,ita ipsis noxia opinio fuit,veréque in-
fœlices & miseros reddidit,quia ad impia contra regem suum consilia impulit.Cuius postea im
pietatis & perfidiæ pœnas dederunt. Fœlices igitur fuerunt qui eum Dauidis morbum , clemẽ-
tem amantissimi Patris castigationem,paulo pòst multa fœlicitate cõmutandam,quo Dei pro-
missa in eo perficerentur,agnouerunt,& ea cogitauerunt quæ sequuntur , *Eripiet eum* Iehouah ex
hoc morbo,custodiet ne pereat:viuificabit,hoc est valetudinem restituet , & beatus adhuc erit in
terra,multos adhuc annos vita hac cum omni prosperitate & fœlicitate fruiturus. *Nec dabis illum
ô Deus animæ* , id est desiderio illorum . de quo loquendi modo in versu 12 Psalmi 27. Etsi ingens
sit vis morbi,& non absque causa mali sperent eum moriturum,certum tamen est Deum nõ pos
se fallere : ideò vtcunque vires eius haud videantur his cruciatibus suffecturæ , dabit nihilomi-
nus Dominus vt perduret,ipse suffulciet eũ in lecto ægritudinis,ne morbo succũbat: imò *ô Deus*

omne stratum eius uertes: id est sanum reddes, ac ita efficies vt lectum in quo ægrotus modò detinetur, penitus relinquat, alióque (vt fieri solet) in quo iam incolumis quiete sua fruatur, commutet. Hactenus memorauit verba de se misero & ægroto, quem ob morbi magnitudinem inimici pariter & fucati amici putarant breui moriturum: rectè intelligentes & iudicantes, hoc est agnoscentes id quod res erat, nempe castigatum à Domino, morti autem (vt dececanit Psalmo 118.c.18, nequaquam traditū, sed restituendum valetudini & regno, magnáque fœlicitate adhuc in terra fruiturum. Neminem verò offendat in versu 2, punctum Ethnachtha positum sub יום, vt ביום רעה, id est in die malo, seu aduerso, vel calamitoso, cum sequentibus iungat. Sæpissimè enim hic punctus sententiam scindit, non finit. Sic ergo ordinanda lectio, Fœlix qui intelligit de ægro in die malo, eripiet eum Iehouah: non, in die malo eripiet eum, vt vulgò legunt.

5 *Ego dixi, O Iehouah miserere mei, sana animam meam quia peccaui tibi.* Precationē habet etiamnum aduersa valetudine laborātis. Deus iratus percusserat, igitur ab ipso placato iam, & misericordia moto, sanitatem precatur, eámque animæ, hoc est vitæ suæ. Quanquam non rarò vita & pro corpore in Scripturis accipiatur, videtur tamen mihi hoc dicto voluisse significare, animam iam & vitam in summum periculum adductam, eámque statim, nisi opem Deus tulisset, extinguendam. Quòd verò tanquā causam adiicit, *Quia in te peccaui*: videtur hunc sensum habere, Quod te offendi, quòd in te peccaui, id causa est huius morbi. Tu percussisti solus, solus item sanare potes. Precor igitur vt miserearis nunc mihi, & valetudinē restituas, qui peccato meo irritatus, eam ademisti. Hinc iterum monemur, morbos ob peccata ab irato Deo immitti. depulsio igitur eorum à nullo alio, quàm ab eodem placato, oranda est.

6 *Inimici mei dixerunt malum de me, Quando morietur, & peribit nomen eius?*

7 *Et si ueniet ad uidendum, uanum loquebatur, cor eius prauitatem collegit sibi: egrediebatur foras, loquebatur.* Nunc canit vt se habuerint ipso laborāte inimici & amici simulati. *Inimici mala de eo loquebantur*: hoc est malū & perniciosum de eo votū, quū inter se conuenirēt, iactabāt, sciscitātes alius ab alio quādo tandē moreretur, interirétque nomē eius. Quo ostēdit quàm fuerint in se animo hostili. Simulationē eorū canit versu 7. Inuisebant nonnunquā ex eis aliqui ægrotum regem, & dolere sibi eius morbum mentiebantur: id vanum illud erat quod loquutos queritur. Interea verò prauitatem colligebāt sibi corde, hoc est omnia explorabāt, & quibus suos exhilararēt, insidiásque bonis struerēt, ex iis quæ circa ægrotū gerebātur colligebāt: ea egressi foras, suis cōiuratis statim eloquebātur.

8 *Simul de me susurrabant quicunque me oderunt, de me cogitabant malum.* Hic canit vt mussitantes de his inter se commenti sint, & malum de eo cogitarint hoc est omnino opinionem sua de morte illius certò instante, confirmarint. Quæ verò tum cogitarint, & loquuti fuerint, memorat versu 9.

verbum belial diffusum est in isto: & qui iacet, non addet ut resurgat. Dicebant nanque, Verbū Belial, hoc est scelus aliquod grande infusum isti est, hoc est vltio grandis cuiuspiam sceleris penitus occupauit & penetrauit istum, vt liberari ab ea nequeat. Inde dicebant quod sequitur, *Iste qui iacet*, posthac non resurget, conficietur hoc morbo. Verbum belial est res praua, scelus: בליעל etiam dici putant quasi בלי יעיל, id est nihil prodest. vnde nihili & perditi homines, dicuntur viri belial. Ita dicitur Deut. 13.c.13, Si egressi ex te fuerint viri belial, & impulerint habitatores ciuitatis suæ, ac dixerint, Eia seruiamus diis alienis, &c. Sic vocati sunt & illi qui vxorem Leuitæ enecarunt concubi-
1.Schm.a.1.16 tu, Iudic.19.e.23. Item filii Eli, filii belial, 1. Schm.a.c.12. Quúmque Hannah mater Schmuelis, se à temulentia excusaret sacerdoti Eli, negabat se filiam belial. Ex his & similibus locis satis colligitur, Belial significare scelestum, perditum, flagitiosum. Sic iam *uerbum belial*, scelus, flagitium, res praua dicitur, vt ex versu 3 Psalmi 101 liquet. sed & ex Deut.15.b.9, vbi verbū belial, pro iniquo & peruerso cōsilio accipitur, quo quis cogitans annū remissionis prope esse, nolit fratri pauperi adesse dando mutuo. Filios belial, & Psalmo 18 versu 5, pro malitiosis & sceleratis dixit.

10 *Etiam uir pacificus meus quo nitebar, edens panem meum, magnificauit contra me insidias* Hìc queritur de perfidia falsorum amicorum. *Etiam uir pacificus meus*: sic amicum vocat, de qua appellatione dixi in versu 5 Psalmi 7. Quum addit, *Quo nitebar*: significat se illi plurimum credidisse, accōfisum fuisse. verisimile enim est, insignem aliquem, maximéque coniunctum atque honoratum Dauidi fuisse, quē hìc notarit. Eo enim quod subiūxit, *Qui comedebat panem meum*: nō videtur tātùm significasse illum suo beneficio alitum, sed adhibitum potius mensæ regiæ: qui honor præcipuus fuit, vt ex eo colligere licet, quòd tanquam insigne beneficium, cum Dauid filio Ionathan Mephiboseth obtulisse legitur 2. Schmuel.9.b.7. Certè illud, *Quo nitebar*, vel *de quo cōfidebam*: non de quouis aulico dixit. Is autem quisquis fuerit, siue etiam multi fuerint de quibus hìc questus sit (singulari pro plurali posito) Iudæ Iscariotis vmbram quandam prætulerunt, vti & Dauid Christi. Proinde rectè Dominus dicebat Iohan.13.b.18, proditione Iudæ in se hunc versiculum complectum. Vt enim in versu 7 Psalmi præcedentis dixi, quicquid vllis in Sanctis boni vnquam illuxit, id vt opus Christi, ita & admonens eius, vmbra quædam fuit ac typus. Sic & quæ indigna, &

propter Deum quisquam vnquam passus est, ea quæ passurus erat Christus præfigurarunt: sicut & quæ adhuc vsque ad finem mundi Sancti patiuntur, eorundem sequentes quædam imagines existunt. Etenim non ipsi, sed Christus in eis ea perfert. Inde Paulus scribebat se, dum Romæ captiuus mortem expectaret, & varias interim iniurias toleraret, implere quæ adflictionibus Christi in sua carne adhuc deerant. Habet enim ille in vnoquoque suorum certum adflictionum demensum, vt membra capiti conformentur. At quæ ii qui apud priscos Christi imagini accesserunt propius, perpessi sunt, celebriores eorum quæ passus Christus est, figuræ, vmbræ & deliniationes fuere: vnde & huiusmodi potissimum de Christo adducuntur, de quo & in Psalmo 22. Dauid ergo rex, & religionis studiosissimus instaurator, tantam à sceleratissimo aliquo eorũ, quos in primis honorauerat, & inter secretiores ac peculiariter fidos habuerat consiliarios, satis apertam eius quod Christo à Iuda accidit, figuram & typum prætulit. Iure ergo dixit Seruator hunc locum in se fuisse impletum. Illud, הגדיל עלי עקב, Euangelista reddidit ἐπῆρεν ἐπ' ἐμὲ τὴν πτέρναν αὐτοῦ, id est extulit contra me calcaneum suum. Vulgata Græcorum editio, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν, id est magnificauit (vt vulgato verbo vtar) contra me calcaneum suum. Eadem autem sententia est. nam vtraque oratione significatur, Iudam extulisse pedem suũ contra Dominum, hoc est iuisse vt ei insidias strueret, malúmque pararet. Quidam Ebræorum interpretantur in hunc sensum, Calcaneum suum maioris fecit, quàm vt me inuiseret ægrorum. Sed planius est, si עקב insidias, vel noxium dolum vertamus. sic enim accipitur hæc vox Genes. 27.e.36, Iosue 8.c.13. & 4. Reg. 10.d.19. Nec mirandũ, si Euãgelista vulgata maluerit editione vti. Vbique enim id Apostoli in gratiam Gentium, qui versioni Septuaginta iam adsueti erant, soliti fuere, præsertim vbi sententiæ nihil detrahitur. Quum itaque calcaneum legis, eundem sensum habes, sed quadam allegoriæ specie: si insidias reddes, vertes simpliciter. Et sic reddidit Paraphrastes Chaldæus. habet enim, Magnificauit super me dolum.

11 *Et tu ô Iehouah miserere mei, & erige me, & rependam eis.* Memorat vt sanitatem restitui sibi precatus sit, ac vouerit Domino, perfidis illis se repensurum. Rex enim erat, & in scelera istiusmodi animaduertere debebat. Dei itaque gloriam in illis, non suam vlturum se tum proposuit. Iudæi hic variè se torquent, eo quòd videãtur hæc iis quæ de se cecinit Psalmo 7, (vbi dirè sese deuouit, si rependisset malum, iis etiam qui ipsi malum rependerant pro bono) aduersa. itaque ideo alii dicunt hanc repensionẽ, de qua hic canit, in eo tantùm fuisse, quòd re ipsa declarauerit malè illos fecisse quòd se putarint moriturum. Alii in eo, quòd ipsis infirmatis, non vt aliàs fecit sese pro eis adflixerit & orarit. Quidam, promisisse se bona eis repensurum. Sed præstat simpliciter hæc accipere, nec indignum arbitrari, Regem regni hostibus digna suis sceleribus repẽdere. Id quod & Schlomoni filio de quibusdam, quibus ipse pepercerat, mandasse legitur, dũ contra ipsius decretum, Adoniæ eius filio se adiunxissent. Aliud est Regis, aliud priuati iniurias vlcisci: quæ enim in regem peccantur, in Rempublicam peccantur.

12 *In hoc agnosco quòd faues mihi, quia non iubilabit super me inimicus meus.*

13 *Et ego in integritate mea: sustentabis me, & constitues me coram te in sempiternum.*

Canit quàm ampliter Deus suum in ipsum fauorem declarauerit, vndéque certò iterum illum agnouerit nempe quòd non permiserit, vt de ipso extincto perfidi illi lætarentur, quódque incolumitatem ipsi restituerit. Illud enim בתמי, id est *in integritate mea*, Gallicè, *En mon entier*, videtur hîc de corporis integritate, prospera scilicet valetudine intelligendum. Iis quæ sequuntur, iactat suam fiduciam in posterum. Alii de moribus hoc intelligunt, húncque sensum reddit, Pro integritate & synceritate mea in qua ego sum, qua præsto, sustẽtabis me, hoc est in vita seruabis, vt integritatem atque synceritatem suam ceu causam diuinæ sustentationis memorarit. Possit & hic sensus esse, Ego in synceritate viuere studebo, in hac me Dominus seruabit, sustentans quoties aliquid mali me impulerit. *Suffulcies*, inquit, *me*, id est porrò incolumem seruabis (quod & ipsum de vtriusque hominis incolumitate intelligi potest) quóque ab omni malo tutior sim, *coram te collocabis me in seculum*: id est semper habebis in oculis, quo tuearis & serues. Simul autẽ hoc dicto ad futuram fœlicitatem videtur spectasse, quæ erit dum Deum videbimus sicuti est, hoc est in conspectum eius collocati fuerimus. His commodùm succinit, præsertim quum & primus Sacrorum hymnorum liber hic finem accipiat,

14 *Laudetur Iehouah Deus Iisraelis à seculo vsque ad seculum, Amen, & amen.* Dominum ideo Deum Iisraelis vocat, quòd tum in nulla alia gente verè colebatur. Laudis diuinæ æternitatem in eo cecinit quod subiũxit, *A seculo vsque in seculum* Per omnia enim secula ipsum laudabũt quicunq; ipsum vel semel verè laudarint. Id enim Sancti soli, electique possunt, quia nullis aliis Dei bonitas cognoscitur. Animali siquidem homini, quæ de ea prædicantur, stultitia sunt, 1. Corin. a.d.14. Iam electos, quos filio Pater dedit, nec ipse abiicit, nec rapit de manu eius quisquã. Æternùm igitur

laudabunt Dominum,etiamsi id interdum carnis cupiditatibus acti transuersum,intermittãt. Quid Amen. Horum & id quod accinitur, proprium est, *Amen & amen*: quod significat,firmum sit & firmum, vel fiat & fiat. Venit enim à verbo אמן,quod firmum esse ac solidum significat: vnde & אמת, id est veritas,& אמונה,id est fides deducitur. Approbantes & confirmantes auditum sermonem,ea voce apud Ebræos vtebãtur. Sic quum imprecatio esset lecta in mulierem adulterii infamatam, Lex cogebat ipsam respondere,Amen. Num.5.c.21. Item quum recitabantur deuotiones contra 1.Reg.1.e.36 transgressores Legis Dei,respondebat item populus,Amen, Deuter.27.c.15. Idem respondebat Benaiahu princeps Dauidis regis,sermonem ratum fore precans,quum ille dixisset Schlomoch filium suum pro se regnaturum. Eodem significatu voce hac vsa est Scriptura, 1. Paralip. 16. d.36, Nehemiah 8.b.7. & infrà Psalmũ 72.d.19, & Psalmũ 89.g.53, ferè eisdem verbis, quibus præsens finit,vti & tertium Psalmorum librum is claudit. sic enim habet, Laudetur Iehouah in seculum,Amen & amen,id est fiat,& ita fiat. Geminatio hæc confirmationem intendit. Cæterùm in hoc Psalmo obseruandum,quantis insidiis obnoxii sint Principes & Magistratus pii. Item discendum,quàm non sit temerè de cuiusquam calamitate & adflictione iudicandum: sed omnia in partem meliorem interpretanda,vt cum flentibus flere potius,quàm cuiquam insultare libeat. Postremò,sæpe Deum suis sic se subducere,vt videatur de eis actum: sed in tempore restituere illos,& inimicis suis superiores reddere. Præcipuè autem hæc & in Seruatore consideremus,quo nihil nos turbet quod & capiti nostro accidisse perpenderimus. Passus est durissima, redimendi nos causa: id nemo ita intellexit, sed reiectum à Deo omnes putabant,iámque de eo actum esse, inimici inter se gratulabantur, amici defecerant: ex amicis quoque ipsi insidiati sunt,quos mensæ suæ accumbere dederat,nempe Iudas ex intimis vnus, qui in mortẽ eum tradidit. At verò ter quatérque fœlices fuerunt, quicunque id quod res erat,de ipso tum existimarunt,qui optimam Dei circa ipsum voluntatem ritè cognouerunt: æternam nãque per ipsum vitam consecuti sunt: quum qui eam ignorarunt,& ideo crudeliter & perfidè contra illum egerunt,sempiternæ sint(ipso omnium iudice eis rependente) internecioni dati. Ita iam eueniet & iis qui eum in suis miserum adflictúmque non agnouerint,& Dei circa huiusmodi iudicia non rectè intellexerint. Id debet sanè nos, vt ad omnem adflictorum misericordiam impellere, ita & animare vt boni & æqui consulamus quicquid inciderit: hac spe freti, Christũ in nobis haud posse adeò miserum esse,sed repensurum tandem se in nobis oppugnãtibus: quo ex animo semper dicamus, Laudetur Deus à seculo vsque in seculum: Amen,& iterum Amen.

IN SECVNDVM HYMNORVM LIBRVM

Præfatio ad pium Lectorem.

DEfuncti explanatione primi libri, Christiane Lector, ferè dimidium instituti itinerisemensi nobis videmur: subinde enim recurrunt iidem tropi, eædem figuræ, eædem sententiæ,eædem historiæ, iidem denique loci communes. Quo fusius igitur, quæ in primo libro occurrerunt explanauimus, eo licebit, & operam dabimus, quæ sequuntur enarrare compendiosius. Rudioribus Sacræ scripturæ hic labor desudat: quos velim quæ in primum librum scripsimus,diligenter excutere: nam permulta in eo annotauimus quæ tum Psalmis sequentibus,tum multis Scripturæ locis aliis(absit inuidia dicto)haud parum lucis inferunt. Ex eo nãque quòd tot sæculis S. Lingua neglecta penitus fuit,non ita multa in Scripturis germano sensu etiam à doctissimis intellecta fuere. Id autem nemo eò rapiat quasi putem studiosos Dei,propterea veræ pietatis rationem assequi nequiuisse: tam multis siquidem illam, adeóque luculenter in Scripturis suis Deus tradidit,vt ea latêre,qui ipsam modò quæsierit,possit neminem. Interim tamen etiam ii,quos eruditionis & sanctimoniæ nomine iure suspicimus, loca quamplurima,vt pio,ita non suo sensu enarrarunt. Cuius in prima præfatione satis luculenta(quãuis ex innumeris pauca)testimonia adduxi. Iam tanti esse nobis Scripturas conueniebat, vt in nullis libris proprietatem æquo studio sectaremur. Quanlibet enim pia sint quæ sub nomine Sacrorum scriptorum offeruntur,quanuis sint ab his etiam ipsis,quorum titulo commẽdantur,tradita,nihilominus dum ea, non ex iis ipsis locis qui citantur, depromuntur, & non eisdem ipsis verbis ac sensu quibus scripta ea sunt,efferuntur,alienos,non Sacros audire authores tibi videare. Proinde totus in eo fui,vt idipsum quod Psaltes, & eo quo ipse sensu cecinit, proferrem. Idem & in sequẽtibus studebo: at ita,vt quas iam historias memoraui,quas loquendi formulas, schemata,tropos & idiotismos exposui,posthac nullus,ne in immensum excrescat liber, repetam,indicare tamen dicta non grauabor. Quare qui cum fructu sequentia velit legere,meminerit primi se libri lectione antea munire. Bene vale,ad ipsam Scripturarum phrasim,& fidei analogiam omnia iudicaturus.

PSALMVS XLII, in genere mixto χαριστικὸς καὶ δεητικός.

Canit ut absentia: coniuratione Abeschalomi filii à sacro cœtu & festo Domini: tum vocibus impiorum, qui frustraneum religionis studium, cui fuerat deditus, blasphemabant, exagitatus doluerit, ardentissimisque questibus animam suam coram Domino effuderit. ARGVM.

1 PRæsuli erudiens, filiorum Korah.
2 . Tanquã cerua inhians profluẽti glocitat, sic glocitat anima mea inhiãs Deo. PARAPH.
3 Sitit anima mea Deum, Deum viuum: quando demum veniam visurus faciem Dei?
4 Fuerunt mihi lachrymæ meæ pro cibo dies noctésque, dum mihi diceretur quotidie, Vbinam est Deus tuus?
5 Hæc quum recordarer, molestiam animi effundebam, vt cumulo illos ouantes & collaudantes, festiuantem scilicet turbam ad domum Dei adducebam, molestiis intra me cogitationibus fræna laxabam. rursus animum resumens sic me appellabam,
6 Quid deiecta es anima mea, & infremis in me? spera in Deum, adhuc celebrabo eum de ope quam feret præsenti fauore suo.
7 Mi Deus, in meipso anima mea deiecta est, propterea quòd tui recordor in terra trans Iordanem, à montibus Chermon, à monte *Misaar. *vel, exiguo.
8 Abyssus abyssum aduocat, perstrepentibus iugiter cataractis tuis: cũcti fluctus tui, & procellæ tuæ in me irruerunt.
9 Die dabas ô Iehouah benignitate tua frui: nocte cantibus incumbere, & precationi ad Deum viuum.
10 Dicam ego Deo, O rupes mea, quare obliuisceris mei? quare pullatus ingredior, opprimente vsque hoste?
11 Sectio est desæuiens in ossibus meis, opprobrium quo me afficiunt quum dicunt ad me quotidie, Vbi est Deus tuus?
12 Sed resumpto animo sic meipsum alloquor, Quid deiecta es anima mea, infremis in me? spera in Deum: nam adhuc celebrabo eum de ope qua exhilarabit faciem meam, séque esse Deum meum declarabit.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 PRæsuli erudiens filiis Korah. Pronepote Leui, principe coniurationis contra Moscheh & Aharon, à terra absorpto, Numeri 10, seruati fuerũt filii eius tres, Asir, Elkanah, & Abiaschaph, 1. Paralip. 6. b. 13. Ex horum posteris fuerunt aliquot cum aliis Leuitis à Dauide ad decantandum Sacros hymnos constituti. Et inter eos Heman præcipuus Cantorum princeps, 1. Paral. 15. His aliquot Psalmi inscripti legũtur: sed Ebræis quoque incertum est an ideo quòd ipsi eorum Psalmorum autores sunt, an quòd per eos fuerunt decantati. Quatuor nanque millia Cantorum, qui certos habebant ordines, certásque vices, Dauid selegerat, 1. Paralip. 23. Mihi verisimile est, Psalmos, quibus nomen filiorum Korah prænotatum est, à primoribus ex eorum ordine esse dictatos. Nam si ab aliis dictati essent, vel alicubi autorum nomina legerentur adscripta, sicut Psalmus 39 suprà titulum habet, pro Ieduthun Oda Dauidis, vt per ordinem Ieduthun decantatum, & per Dauid agnoscas editum. Præterea Sacra historia, 1. Regum 4. d. 31, volens prædicare sapientiam regis Schlomoh, qua cunctos mortales præcelluit, confert eum nominatim AEthan Ezrachitæ, Heman, Chalchal, & Darda. sic enim habet, Sapientia præstitit cunctis mortalibus, etiam AEthan Ezrachitæ, Heman, &c. Hinc satis apertè colligitur, Heman cum tribus illis, quos Sacra historia simul nominauit, eruditionis & sapiẽtiæ fuisse quàm rarissimæ, vt quibus ex omni hominum genere selectis, Schlomonem sapientia & eruditione tanto post se interuallo cunctos mortales relinquẽtem, comparauerit. Quúmque Schlomoh, spiritu sacras cõponendi Odas præditus fuerit (nam ibidem legitur cõposuisse m ille & quinq;) equidem non dubitarim eodem valuisse & Heman, aliósque aliquot ex posteris Korah. Proinde ad verisimilitudinem accedere videtur, Psalmos, qui filiis Korah inscripti sunt, ab ipsis

etiam esse conscriptos, non iis tamen qui primi seruati fuere, patre viuo à terra absorpto. quorum suprà nomina posui, id quod Iudæi quidam præter rationem existimant: sed quos Dauid spiritu sacras Odas dictandi pollentes, Sacris præfecerat cantionibus. De משכיל, quod reddidi *erudiens*, dixi in præfatione.

2 *Sicut ceruus glocitat ad profluentes aquarum, sic glocitat anima mea ad te ô Deus.* In tres posteriores versus Psalmi 24, in 6, 7 & 8 Psalmi 26, & in versu 4 Psalmi 27, ac alibi adduxi, ex quibus satis declaratur quanto Dauid sacri cœtus, in quo locus peculiaris & occasio erat Dei bonitatem plurimis prædicandi, desiderio studióque flagrarit: de eodẽ & hìc canit. Et forsan eo tempore quo illi accidit quod hìc memorat, vnum agebatur ex præcipuis illis festis, quibus cuncti ex Iisrael

Sacris cœtibus Sancti cupidissime adsunt.

mares ad locum, in quo fixum erat Tabernaculum fœderis, veniebant: Exod. 23. d. 17. Quum itaque nemo magis arderet festa Deo celebrare, non potuit ei nõ molestissimum esse, id sibi per improbos minimè licere. An autem hoc fuerit quum ipsum Schaul in exilinm egisset, vel quũ fugisset à filio Abeschalomo, non ausim definire. In regione trans Iordanem detentum fuisse se queritur versu 7: & in hác concesserat quum ei exercitus Abescholomi immineret, 2. Schm. 17. f. 24. Quanquam in eadem fuisse & quum eum Schaul persequeretur, præsertim quando parẽtes commendaret regi Moabitarum, legimus 1. Schm. 22. a. 3. Sed quum Arca fœderis neglecta fuerit regnãte Schaul, 1. Paral. 13. a. 3, videtur verisimile hìc questũ de exilio, in quod actus fuit à filio. Fuerát enim per ipsum initio regni eius omnes ceremoniæ restitutæ, festáque iam pridem cœperant dignè celebrari. Huius verò quicquid sit, canit hìc se plusquam effari possit, æstuasse desiderio adeundi sacrum cœtum, festúmque cum Sanctis agendi. Id desiderium quantum fuerit, ex simili ostendit, ceruæ glocitantis præ siti, quum inhiat ad profluentem. Hinc dicit *se glocitasse animam suam ad Deum*: hoc est non minus sitisse Deũ, quàm soleat cerua infestata canibus. tum enim cupidissimè ad aquas fugiunt, propter æstum atque anhelitum. Arist. lib. 6. de Natura animalium, cap. 29. Idem facere dicuntur, & quum vorauerũt serpentes, quod ident idem solent. [illegible], quod *glocitare* verti, Kimhi propriam dicit esse vocem ceruorum: געה, id est mugire, boum. Ita Latini propriam ceruorum vocem fecerunt glocitare: vt legitur in carmine quod inter Ouidiana opera numeratur, De variis animantium vocibus.

3 *Sitit anima mea ad Deum, ad Deum viuum, quando veniam, & videbo faciem Dei?* Sine simili idem canit quod versu præcedenti, nempe siti Dei animam suam æstuasse: & magno cum affectu subiicit, *Quando demum veniam & videbo faciem Dei?* hoc est sacrum Dei Tabernaculum, sanctámque eius inibi collectam concionem, in quibus tum suam Deus faciem, hoc est præsentiam exhibebat.

4 *Fuit mihi lachryma mea panis die & nocte, quum dicitur ad me quotidie, Vbi est Deus tuus?* Canit se ita doluisse, vt nihil æquè libuerit quàm lachrymari, & id dies noctésque, vt lachrymas iam pro cibo habuerit: non minus scilicet cupidè illas effundens, quàm quis vescatur cibo, omni cibi desiderio per nimiam animi ægritudinem profligato. Sícque dolebat cum ex desiderio festum sacrum cum populo agendi, tum ex eo quoque quòd hostes incredibili confidentia, nec minore impietate & blasphemia sibi insultarent, & illuderent, tanquam à Deo suo, quem tantopere coluerat, cuiúsque cultum tanta cura restituerat, deserto: & tum maximè, quum festum sacrum ageretur, cui tanto studio adesse consueuerat. Semper sonabat istud in auribus eius, quod iactare eos satis sciebat, *Vbi nunc est Deus tuus*, cuius auxilium tam confidenter iactabas, in cuius ceremoniis tam multus eras? Hoc ferebat tanto grauius, quanto cupiebat Dei bonitatem celebrari præclarius: quod sanè ita cupiebat vt nihil æqué. Hinc ergo, quòd & à sacra concione festum Domino agente, arceretur, & animo audiret Dei bonitatem ab impiis blasphemari, tanto discruciabatur dolore, vt nihil potius duceret quàm lachrymari, & indulgere lamentis continuis. Hinc erat & quod cecinit versu sequenti.

5 *Illorum memor eram, & effundebam contra me animam meam, quia transibam in cumulo, emouebam illos vsque ad domum Dei, in voce orationis & laudis turbæ agentis festum.* Hoc est, eiiciebam semel omnem coram Domino animi æstum, questibus & precibus totus deditus, quum mecum reputarem vt solebam magno cum cumulo domum Dei petere, & quamplurimos illò pariter ducere, eósque ouantes & laudantes, nempe turbã festum iam Domino agentem. סך quidam vmbraculum reddunt, sed magis quadrat hìc pro numero accipere. id enim vox hæc significat. אדדם, quum verbum è verbo sit, *emouebam eos*, satis liquet pro ducere vsurpatum. *Effundere animam*, est laxatis dolori habenis, omnes semel affectus, omnem animi æstum, & quasi ipsum cor querendo effundere. Sic animã suã effundebat Hannah mater Schmuelis, quando oppressa ægritudine ob sterilitatẽ, & æmulæ insultationẽ cum lachrymis suam miseriã Domino quereretur, eáque leuari oraret, 1. Schm. 1. c. 15. Infrà Psalmi 62, versu 9, effundere cor, eadem significãtia dicitur. Quod habet עלי, cõtra vel apud me significat, quod apud & intra se laxarit tristibus cogitationibus suis habenas. Ordinẽ quẽ huic quarto versui dedi, res ipsa quã canit, probat: vtiq; ex recordatione festorũ, quæ antea

ingenti cum gaudio, cum innumeris Sanctorum turbis quàm fœlicissimè egerat, augebatur ei dolor, quum idem inpræsentiarum non liceret.

6 *Quid deiiceris anima mea, & fremis contra me? expecta Deum, quoniam adhuc celebrabo eum ob auxilia faciei eius.* Canit vt sese sit consolatus, & rursus in questus animum laxarit, ita vt fit dum animus à cupitis abstinetur, & aduersis premitur. Quid, inquit, deiecta es anima mea? Hac metaphora summam mœstitiā significauit, qua ita deprimi anima videtur, vt corpus imposito onere grauiore quàm queat ferre. *Infremis in me*: id efficiunt contenti diu dolore spiritus, de quo versu 2 Psalmi 32, & in versu 4 Psalmi 39. Illud, *Celebrabo adhuc eum* ישועות פניו, *salutes* vel auxilia *faciei eius*: id est ob opem latam ab ipso præsente vultu suo, beneuolo aspectu fauoris teste. Tum enim quum auxiliatur, dicitur in Scripturis faciem suā beneuolus exhibere, & esse præsens. Versu vltimo, vbi eadem repetiit, dixit, Celebrabo adhuc eum: ישועות פני, id est salutes, vel auxilia faciei meæ: hoc est ob salutem quam ipse mihi feret: vt adhuc in hoc seculo faciem exporrigam, & coram omnibus mortalibus factam ab ipso salutem prædicem. Et hæc erat consolatio contra id quo hostes eum tantopere vrebant, dicentes, Vbi nunc est Deus tuus?

7 *O Deus anima mea super me deiecta est, propterea quòd memor tui eram à terra Iordanis, & Chermonim, à monte Misaar.* Iterum canit vt eum excruciarit recordatio Dei, id est loci & cœtus sacri. Deum enim ipsum vbique præsentem habebat. Arcam fœderis, Dei nomine vocatam, dixi in versu 7 Psalmi 24. Præterea autem & loci hìc meminit, in quo detentus, à sacra panegyri arcebatur. Cæterùm habet etiam hic versus ad interrogationem prioris, *Quid deiecta es anima mea?* responsionem. ait enim, Propterea anima mea in me deiecta est, quòd memor sum tui, quòd mecum reputo vt magnificè te in Tabernaculo fœderis, in concione sancta præsentem exhibes: quum interim cogor ego hìc in terra Iordanis, hoc est trans Iordanem, inter accolas montis Chermon, à sacra panegyri exclusus exulare. Chermon mons trans Iordanem est, imò montana, quæ cesserūt in possessionem Rubenitis & Gaditis, atque dimidiæ tribui Manasse. Og rex Baschan antè in illis regnauerat. Chermonim habetur: fuerunt enim montana, non vnicus mons. ideò reddidi, A montibus. Quis autem sit mons Misaar, ne Ebræi quidem dicere possunt: etsi Abraham Ezra & Kimhi esse nomen montis affirment. Vnde alii tanquam nomen appellatiuum accipiunt: & reddunt, à monte minimo, vel exiguo. Quorum sententiam puto non omnino absurdam. Constat vrbes, regiones, & regna, montes in Scripturis vocari. ita mons Samariæ, pro ipsa Samaria ponitur: mons Amorrhæi, pro regione Amorrhæorum. Sed & Babylon mōs opulentus dicitur, Ieścha. 13.a.2, quum in plano sitam fuisse constet. Iam fieri potest vt locus in quo detinebatur quum festum Ierosolymis ageretur, in monte situs fuerit, quem ideò vocarit montem minimum propter humilitatem & obscuritatem, præsertim cogitanti maiestatem eximiam Ierosolymorum, siue Mahanaim, vbi agebat pulsus à filio: siue etiam totum montem, id est regionem Gilead intellexit. Gilead siquidem & proprium montis nomen fuit, vt legimus Genes. 31.f.48, & alibi. Studio religionis sic ardebat vir Dei, vt præ monte Siion, monte cœtus sacri, & Tabernaculi fœderis, sorderent ei omnia.

Montis nomine quid.

8 *Abyssus abyssum inuocat, ad vocem canalium tuorum omnes fluctus tui & procellæ tuæ contra me transierunt.* Versibus octauo & nono componit præsentem calamitatem, quæ continuò cumulabatur priori fœlicitati, qua & aliàs, præcipuè autem in sacris festiuitatibus fruitus erat. Summā nanque fœlicitatem ducebat, amplam videre & religione flagrantem concionem Dei. Iam per se multo maxima sanè, & qualem non erat expertus antè, calamitas erat, sic regno tū mirificè augusto, & pacato, miserrimè deiici: vrbe regia, in quam Tabernaculum fœderis plusquam regia pompa transtulerat, vbi omnia cum religionis, tum regni splendidissimè instituerat, fœdissimè depelli: adhæc, nusquam esse tutum fugiendi locum, per exiguam manum quæ fugientē sequeretur, vxores charissimas interim in conspectu totius Israelis stuprari, in certum signū, ipsum à Domino esse reiectum penitus, idq; sic credi, iactarique ab vniuerso populo. Hæc præterea pati non ab alienis, sed à peculiariter dilecto filio, eóque totius regni viribus, pro cuius pace & salute tanta pericula adierat: item consiliis eorum, qui in regno primæ autoritatis erant, munito: conuitia denique impudentissima audire à quouis sceleratissimo. Et post omnia, extincto hoc tanto hoste, populóque iam cupiente regem suum recipere, alium filium belial, nouæ seditionis autorem excitari. Hæc ceu apertis cæli cataractis, velut quædam malorum maria immanibus fluctibus & procellis super eū inundarant, iactabant, vexabant, proximéque ad mortē adducebāt. Id verò est quod cecinit, *Abyssus abyssum aduocat*: hoc est calamitas calamitatem inuitat, adducitq;. Aquarū inundationi passim in Scripturis infortunia assimilantur. Hinc Psalmo 18.a.5, memorat, se torrētibus belial fuisse exanimatum, & postea ereptum ex aquis validis: & Psalmo 40.a.2, eductum ex puteo aquis perstrepente. Item Psalmi 69.a.1. Quod verò canit, *Ad vocem canalium tuo-*

rum, inducit Deum, velut è canalibus & cataractis, immensam super se demisisse vim aquarum, vnde inundarint meræ abyssi, aquæ scilicet imperuiæ, immensæ, & quæ sic æstuarint, fluctibúsque & procellis tempestuosæ sint, vt nec naui euadere illas liceret. Sic descripsit mala quæ illi cótinuò accumulabantur. Fœlicitatem autem pristinam, dum collecto ad se vniuerso populo, eóque sibi ex animo addicto, festa Deo celebraret, canit versu 9.

9 *Die mandabat Iehouah bonitatem suam, & in nocte canticum suum mecum, oratio ad Deum vitæ meæ. Die mandabat*, inquit, *Deus benignitatem*, hoc est curabat illam populo suo obuenire amplissimé. Sic dicit Psalmo 133, Nam illic mandauit Iehouah beneficentiam: id est mandauit & curauit vt illic vbi vigeret vera fraternitas, omnes sua beneficentia fruerentur. Tantam verò memorat fuisse Dei in se & populum benignitatem, vt de nocte quoque prouocatus fuerit, carmen ipsi canere. hoc est quod dixit, *Et nocte canticum meum mecum*. Idem verò tempus & preci maximè appositum est, vnde subiicit, *Precatio ad Deum viuum*. Ex omnibus autem satis liquet, Psaltem sacræ solennitatis hîc mentionem facere, & eius fœlicitatem aduersis, quæ infinita sibi inuicem succedebant, & se tantum non enecabant, collatam, causam dicere cur anima sua deiecta tantopere esset.

10 *Dixi Deo, Petra mea, quare obliuisceris mei? quare ater ingredior dum contrit hostis?*

11 *Cum sectione in ossibus meis, opprobrio affecerunt me coartatores mei, dicendo ad me quotidie, vbi est Deus tuus?*

12 *Quid deiecta es anima mea? quid infremis intra me? expecta Deum: nam adhuc celebrabo Deum ob auxilia*
faciei meæ, & Deus meus. Versu 10 memorat vt cogitarit prece pulsare Deú, petram suam, quo solo scilicet semper fuerit nixus. *Quare*, dicebat, *obliuisceris mei?* id enim videbatur tantopere adflicto. *Quare ater* (pullatus, vel funestus) *ingredior?* id est quare semper est vnde lugendum mihi? quare perpetuò hostis obterit, vt cogar continuò indulgere lamentis? Ex habitu enim luctus, luctum & dolorem per synecdochem significat, vt & Psalmi 35 versu 14, & Psalmi 38 versu 7. Versu 11, iterum repetit illud, quod impii ei opprobrium obiecerunt, dum infortunio adhuc premeretur, *vbi Deus tuus?* dicítque id sibi fuisse meram lanienam, & carnificinam desæuientem in ossibus. רצח epitheton gladii est cædentis, & conficientis. Iam nihil æquè dolet, atque secari ossa. quo itaque ostéderet, omnem cruciatum excessisse dolorem quem ei inferebat illa hostium insultatio, Vbi est Deus tuus: dicit sibi eam fuisse ceu sectionem in ossibus. Eóque illud *cum sectione*, idem est atque, *sicut secti in ossibus* fuit, quo me opprobrio affecerunt. Versu vltimo, iterum recipit se, & animam suam consolatur, ita vt vsu venit Sanctis, dum adflictione grauius exercentur. Hunc versum explicui suprà cum quarto. Ex hoc Psalmo iterum discendum, quantum nos debeat tenere sacrorum cœtuum desiderium, in quibus Deum in commune prædicemus, collaudemus, & in pietate erudiamur. Si vita æterna ritè agnouisse Deum, certe rectè instituto homini nihil prius erit in hac vita, quàm in illa continuò proficere, eámque longe latéque propagare. Obseruandum item, nihil æquè dolere Sanctis, quàm contemni Dei cultum, & tanquam rem infrugiferam videri: id quod fit dum Sancti aliquantulum improbis permittuntur, statim dicunt impii, Vbi est Deus tuus? Id tum eos ita vrit, ita discruciat, vt nulli omnino queat tormento conferri. Primum enim votum eorum est, vt nomen Dei sanctificetur, à quo vno salutem vniuersi petant.

PSALMVS XLIII, δικανικὸς, ἢ προσευκτικός.

ARGVM. *Precatur à coniuratis Abeschalom liberari, quo laudes Dei in sacra panegyri dignè deprædicet.*

PARAPH. 1 Vindica me Deus, defende causam meam à gente bonitatis expertæ, à viro fraudulento & prauo eripe me.

2 Nam tu Deus meus es, & robur meum, quare depulisti me? quare pullatus ingredior inimico obterente?

3 Fac effulgere lucem tuam, & fidem tuam: hæc deducant me ad montem sanctum tuum, & ad habitacula tua adducant:

4 Vt adire liceat aram Dei, Deum lætitiæ & gaudii mei autorem, & celebrare te cum cithara, Deus mi, Deus.

5 Quid deiecta es anima mea, & quare infremis in me? spera in Deum: nam adhuc celebrabo eum de ope quam præsentem & luculentam exhibebit, Deúmque se meum declarabit.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Iudica me Deus, & disceptа causam meam à gente non bona, à viro fraudis & prauitatis eripe me.*

2 *Nam tu Deus roboris mei, quare depellis me? quare ater ingredior dum contrit hostis?* Hunc Psalmum

eiusdem argumenti esse cum superiore, etiam Ebræi agnoscunt: sed ad suũ in quo modò sunt, exilium torquent vtrunque. Equidem de periculo Dauidis in quo erat, vbi totus Iisrael contra ipsum cum Abescbalomo coniurasset, compositos arbitror. Coniecturã dixi in versum 2 Psalmi superioris. Quum ergo Psalmo priore tantam animi sui ægritudinem, & quibus questibus, à sacris ceremoniis exclusus, & audiens quotidie studium religionis, cui deditus fuerat, frustraneum censeri, negligẽte ipsum Deo, animã suam coram Domino effuderit, memorasset: in hoc iam canit quid sit à Domino precatus. Inuocauerat autẽ eum vt se iudicaret, hoc est secundum se, eóq; vindicaret, & suã causam defenderet. Id inde & orauerat, & exoraturũ sperauerat, quòd aduersarii gens essent non bona, hoc est inhumana, sæua, bonitatis expers. Talis vtiq; tum erat Iisrael, passus adduci se ad coniurandũ contra regem tam innocẽtem, tam pium, & de ipsis tam bene meritum. Vir fraudis & prauitatis, à quo se petit eripi, vel Achitophel, vel ipse Abeschalom fuit, aut certè coniurati omnes: vt sit singulare positum pro plurali. Versus 2 hunc sensum habet, Quandoquidem fuisti hactenus Deus vindex meus, robur meum, per quem omnia mala deuici, quare me modò depulisti? quare luctuosum, sordidum, & funestum reddidisti? De his sordibus & pullata veste, quibus animi ægritudinem Iudæi testabantur, dixi in versu 13 Psalmi 35. Idem verò habet & versus 10 Psalmi superioris. Discimus hinc, nihil beatius secura conscientia quæ Dei iudicium appellare audeat: deinde Dominum malis bonos subinde permittere, at non concedere totos.

Credens is animus ad Dei iudicium contra inimicos prouocat.

3 *Mitte lucem tuam & ueritatem tuam, ipsæ deducant me, & adducant ad montem sanctitatis tuæ, & ad tabernacula tua.* Superiore Abescbalomo cum suis coniuratis, tenebræ erant. Lucem igitur Dei mitti, hoc est effulgere petit, nempe opem, qua eo periculo eximeretur. Eandem, Dei veritatem vocat: quia ex eo quòd Deus stat promissis suis, & spei suorum amplissimè respondet, erat hanc opem isti seruo suo laturus. De hac veritate & fide Dei, vide in versu 6 Psalmi 25. His orat deduci se, hoc est negotiũ suum expediri, nihil suis viribus vel meritis arrogans. *Ad montem*, inquit, *sanctum Dei, ad habitacula Dei*, hoc est sanctam panegyrim in mõte Siion, vbi Tabernaculum fœderis erat, vbi & ara Dei, quam adire cupiebat cum hostiis, Deum lætitiæ gaudii sui, hoc est gaudii sui vnde lætaretur & gestiret, autorem celebraturus, qui lata ope faciem suam exhilarasset, séque Deum suum declarasset. De his & versu 4 Psalmi superioris.

4 *Et adibo aram Dei, Deum gaudii lætitiæ meæ, & celebrabo te in cithara ô Deus, Deus mi.* De studio sacri loci & ceremoniarum, veræ & internæ pietati semper coniuncto, imò ex eo nato, dixi in versus tres postremos Psalmi 24. Item in 3 Psalmi 20, & versu 5 Psalmi 3. De vsu citharæ & organorũ, versu 2 Psalmi 33. Primum votum erat viro Dei, bonitatem, noménque Dei, quàm posset maximo cum fructu prædicare. Quũ igitur ad id eo tẽpore, & locus à Domino delectus, & reliquæ ceremoniæ conducerent, propter spiritus, quo populus donatus erat, infantilitatem, tanto feruebat erga externa ista studio, cupiens ita interna commodius promouere: vtque totus animus in laudem Dei ardebat, ita quicquid ad illam potuit animos populi quouis modo inflammare, id cupidissimè adhibuit, siue organica musica, siue decenter modulatas voces, siue denique magnificum ceremoniarum apparatum, aut quicquid huius adhibere licuit.

5 *Quid deiecta es ô anima mea, & quid infremis intra me? expecta Deum, nam adhuc celebrabo eum ob salutem faciei meæ & Deus meus.* Hæc versus huius consolatio, ad verbũ habetur & suprà versu 6 Psalmi superioris, ibique enarrata est in hunc sensum, Celebrabo eum propterea quòd adfert salutem faciei meæ, hoc est verè præsentem & solidam, quam sentiam, ac inde facie mea lætitiam præ me feram. vt sit illi oppositum, Vbi est Deus tuus? Videbatur enim hostibus Deus nusquam apparere, & longe à conspectu & facie Dauidis abesse. dicit ergo, Celebrabo eum adhuc ob salutem faciei meæ: id est, quam coram sentiam, quæ sit in facie mea, quam certò experiar, indéque verũ ipsum Deum meum esse sentiam. Porrò quia in Genesi cap. 11. d. 28, legimus, Et mortuus est Haram על פני, id est super facie Therach patris sui, quod idem est atque, viuente Therach patre suo: putant quidam hic legi posse, Celebrabo adhuc eum qui fert mihi salutem adhuc viuo, & præstat se Deum meum. Chaldæus habet, Propter redemptionem quæ est à præsentia eius. Hoc verò tam flagrans sanctificandi nominis Dei studium, nos qui id sanctificari quotidie oramus, sedulò imitemur.

PSALMVS XLIIII, [illegible]

Queritur Iisraelem dira nunc propter nomen Dei, uerámque religionem pati: nec tamen Deum, ut olim, illis adesse suis miraculis. Et precatur ut ille uirtutem suam tandem exerat, suósque ab iniuriis impiorum adserat. ARGVM.

1 PRæsuli filiorum Korah, erudiens. PARAPH.
2 Deus auribus nostris audiuimus, maiores nostri narrarunt nobis quod faci-

nus designaris tempore ipsorum, tempore prisco.
3 Manu tua Gentes sedibus suis eiecisti, & plantasti illos: adflixisti Populos, & illos fecisti germinare.
4 Nec enim gladio suo terram occuparunt: salus eorum haudquaquam parta est brachio ipsorũ, sed dextera tua, brachio tuo, fauore tuo, quia illos amabas.
5 Tu ipse rex meus es, ô Deus, curans vt saluus sit Iaacob.
6 Per te infestos nobis excutiebamus: tuo freti nomine cõculcabamus eos qui in nos insurgebant.
7 Nec enim arcu meo nitebar, & gladius meus me minimè seruauit:
8 Sed tu ab infestis nobis nos seruasti, & pudefecisti qui nos odio prosequebantur.
9 De Deo gloriabamur quotidie, & nomen tuum sempiterna laude celebrabamus. Selah.
10 At nunc propulisti nos, & ignominia affecisti, nec inter copias nostras vnà egrederis.
11 Fecisti dare terga infestis: qui odio nos prosequuntur, abstulerunt sibi prædã.
12 Posuisti nos vti gregem cibo selectum, inter Gentes dispersisti nos.
13 Vendidisti populum tuum nullis opibus: quúmque distraheres eos, pretium nihil auxisti.
14 Comparasti nos vt probris nos afficiant vicini, irrideant & ignominia afficiant qui circum nos sunt.
15 Comparasti nos vt iactetur de nobis in Gentibus: sumus parabola populis, vt quisque conspectis nobis commoueat caput.
16 Quotidie ignominia mea mihi ob oculos est, & pudor obtegit faciem meã,
17 Propter probra iacientes & cõuitiantes, propter hostes & vlciscendi auidos.
18 Totum hoc accidit nobis, attamen nequaquam tui obliuiscimur, nec perfidè nos in fœdere tuo habemus:
19 Non deflectit retrò cor nostrum, nec declinant à semitis tuis gressus nostri.
20 Damnasti nos in locum draconum, & vmbra mortis obtexisti.
21 Si obliuiscamur nominis Dei nostri, & expandamus manus nostras ad deum alienum:
22 Nunquid exploratum Deus habeat hoc? quandoquidem ipse nouit recondita cordis.
23 Propter te occidimur quotidie, reputati sumus instar gregis mactationi destinati.
24 Euigila, quare obdormis Domine: excita te, quare depellis perpetuò?
25 Quare faciem tuam occulis, nullam habes adflictionis & oppressionis nostræ rationem?
26 Depressa est anima nostra humi, terræ adfixus est venter noster.
27 Consurge, adiuua nos, & redime nos propter bonitatem tuam.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 D*Eus auribus nostris audiuimus, patres nostri narrauerunt nobis, opus[quod]operatus es in diebus illorum, in diebus prioribus.* Et hunc Psalmum Iudæi de suo præsenti exilio interpretãtur: sed quibus minus competunt, quàm ipsis, quæ canuntur à versu 18, vsque ad 24? Plus nimio sanè deflexit cor eorum, dum suis ceremoniolis potius, quàm Dei bonitate fidunt: declinarunt item à semita eius quum vitam ex syncera dilectione institutam penitus ignorant, eóque quicquid patiuntur, non propter Deum, sed impiam suam patiuntur pertinaciam. Tempore Machabæorum talia passi aliquandiu sunt: at post exaltatum Seruatorem, quæ hic sacri cantores cecinerunt, omnia cu-

mulatissimè vetior Iisrael expertus est. Vnde diuus Paulus versum 23 de persequutione qua tum Ecclesia Christi exercebatur, adduxit. Quibus ergo cogitationibus veri Iisraelitæ moueri nonnunquam soleant, libidini impiorum expositi, & modis omnibus diuexati, reputantes secum, vt magnificè olim Deus suos vindicauit, hîc memorant. Dum enim procul adeò abesse opem Domini sentiunt, in mentem eis venit, quàm præclarè illa adfuerit veteribus. Qui affectus & in Psalmi 22 versibus 4 & 5 expressus est. Circa versum primum præterea notandum, patrum esse Deut.6.g.20
narrare filiis opera Dei: quod in Lege quoque præceptum fuit.

3 *Tu manu tua Gentes eiecisti, & illos plantasti: adflixisti populos, & illos germinare fecisti.*

4 *Nam non in gladio suo hæreditarunt terram, & brachium suum non attulit opem illis: nam dextera tua, & brachiũ tuum, & lumen vultus tui: quoniam volusti eos.* Hoc opus & facinus est quod de Deo patres filiis suis narrarunt, Deum scilicet sua sola virtute & bonitate primùm gentes Chenaanitarũ solo suo pepulisse, & illud inhabitandum dedisse Iisraeli, eúmque inibi omnibus opibus & potentia fecisse florentẽ. Prius, plãtare: posterius, germinare vel extẽdere germina posuit. Sic Psalmo 80.b.12, Vates pleniore translatione quum Iisraelem vineam vocasset, cecinit translatum ex AEgypto, in terra Chenaan plantatũ. Et & statim eodẽ verbo שלח vsus, ait, Extendisti propagines eius vsque ad mare. Ad verbum quidem hoc dîceres, Proiecisti propagines eius. sed proiicere dixit, pro fecisti germinare, & propagines eius expandere. Sic ergo & hîc verbum hoc reddidi: nec obscurũ est animaduertenti, id sacros Cantores dicere voluisse, quum verbo נטע, quod plantare significat, hoc verbi subiecerunt. Alii quidem etiam Ebræi, de Gentibus eiectis sedibus suis intelligunt: sed perit sic gratia geminatæ antithescos. Vt enim præmisit Chenaanitas pulsos, & plantatos Iisraelitas, ita subiecit malis illos affectos. & his datum vt germinarent, hoc est fœliciter rebus omnibus augerentur. Versu 4, hoc vnius Dei virtuti & fauori, hoc est lumini faciei & beneuolentiæ eius acceptum plenius exprimit, dum negat virtuti populi aliquid hotum tribuendum.

5 *Tu ipse rex meus ô Deus, mandans salutes Iaacob.*

6 *Per te cornu percussimus infestatores nostros, in nomine tuo conculcabamus insurgentes contra nos.* Inducunt hisce versibus filii Korah populum confitentẽ Domino, ipsum, postquam in terram Chenaan se transtulit, atque in ea mirificè auxit, sibi sæpissimè mira benignitate adfuisse, & ab hostibus se potenter vindicasse, ac ita peramplam se laudandi ipsi materiam dedisse. Faciunt ergo illos dicere, *Tu ipse rex meus es, Deus mandans*, hoc est curans, ac præstans salutem Iaacob, nempe ibi dedito populo. Hinc gloriantur versu 6, hostes à se velut cornibus exagitatos atque cõtusos. נגח enim cornu petere & contundere significat, vt Exodi 21.f.28, & alibi videre est. tum pedibus conculcatos, hoc est, penitus deuictos & prostratos. Metaphora sumpta à feris bubus, qui cornu pugnant, & deuictos prostratósque, pedibus conculcant & comminuunt. Hæc autem agnoscunt se per Deum, per nomen Dei (quod idem est, valétque id quod dicimus per virtutem Dei) perfecisse

7 *Nam in arcu meo non nitebar, & meus gladius me non seruauit:*

8 *Quia ab infestatoribus nostris tu nos seruasti, & odientes nos confudisti.* His versibus Sancti quod cecinerunt prioribus, magis exprimunt, in populi persona negãtes se fisos suo arcu, nec adiutos esse suo gladio: sed Deum victoriam de hostibus retulisse, itáque suis gloriam, vt hostibus ignominiam adduxisse. vnde subiiciunt,

9 *In Deo laudabamus omni die, & celebrabamus in seculum nomen tuum. Selah.* Hoc est, sic per Deum præclarè adiuti, & hostibus nostris superiores facti, de Deo hoc nostro, tam præsente seruatore, laudauimus, subaudi, nos ipsos: hoc est, gloriati sumus, celebrantes nomen Dei in multa secula, quibus nobis partam victoriam & pacem seruauit, diuturnámque fecit. Laus qua seipsos laudabant in Deo, hoc est de Deo, nihil aliud erat quàm confessio & prædicatio Dei, quòd is nimirum solus verus Deus, & sperantium in se seruator est. Quo enim augustius laudes Dei extollebant, hoc maior & ipsorum dignitas apparebat, qui hunc Deum colerent, eique peculii vice essent. Quóque se ipsos magis de bonitate & ope Dei efferebant, hoc ipso & Deum de bonitate & lata ope plenius celebrabant. Etiam erat populi summa fœlicitas. Inde tanta Dei in populum suum dignatione memorata, quum longè diuersam eius dispositionem circa illum statim essent subiecturi, non abs re Selah adiecerunt, volentes scilicet monere tam ingentem sortis diuersitatem summè memorandam esse.

10 *Veruntamen repulisti & proiecisti nos, & non egrederis in exercitibus nostris.*

11 *Conuertisti nos ut tergum ab hoste essent: & odientes nos, despoliati nos sunt.* His versibus iam queruntur Sancti, omnia secum in diuersum immutata. Antea ita egrediebatur inter signa populi sui Deus, vt hostes suos velut cornibus ventilarent, planéque conculcarent, eóque spoliis eorum potirentur: sempérque ob victoriam Domino laudes decantarent. Nunc deplorãt, se à Domino repulsos, non egredi vnà ad prælium: quod canũt versu decimo: atque ideò se semper hostibus tergadare, prædæque esse.

12 *Dediſti nos ut gregem comeſtionis, & inter Gentes diſperſiſti nos.*

13 *Vendidiſti populum tuum pro non opibus, & non auxiſti in permutationibus eius.* Queruntur ſe ita in ma-
nus hoſtium traditos, & cædi deuotos, vt ſolet eſſe grex ouium, quem quis ab iis, quas ſtatuit alere
ad progeniem & lanificium, ſeligit, ordinéque ſingulas mactat. Tum qui cædem ex eis euaſerũt,
eos diſperſos, venditóſque inter Ethnicos, miſerrimè planè ſeruire, vt qui viliſſimi habeantur,
venditi ſcilicet pro nihilo. His ſignificat ingentem fuiſſe copiam & vilitatem captiuorum. Hæc
verò agnoſcunt Deum ſic effeciſſe: inde dicunt, *Tu vendidiſti populum tuum:* ſpem reliquam eo ſigni-
ficant, quòd addunt, tuum.

14 *Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris, deriſionem & ignominiam iis qui ſunt circum nos.*

15 *Poſuiſti nos prouerbium in Gentibus, commotionem capitis in populis.* Memorant ſe haberi præterea o-
mnibus ridiculo & ludibrio. Incomparabilis fuit, & eſt hodie, eorum qui veri Iiſraelitæ ſunt, &
inter impios agunt, ignominia, deriſio & ſubſannatio: ideò tot verbis eam S. Pſaltes deſcripſe-
runt. Illud, *Poſuiſti nos opprobrium*, quidam ita accipiũt, Feciſti nos tam abominandos, vt non habe-
rent hoſtes probrum grauius quàm noſtram ſortem. Sic ſanè ſub Antiocho Iudæorum, & po-
ſtea ſub Romanis diu Chriſtianorum nomen habitũ eſt: nec habetur aliter & hodie apud Chri-
ſti hoſtes minimè paucos, quíque longè alia profeſſi ſunt. Ebræi ſimpliciter accipiunt, populum
Dei eo tempore fuiſſe in Gentibus, vt ab omnibus quibuſcum viuerent, continuò afficerentur
probris & ignominia, irriderentur, & ſubſannarentur plus quàm quiſquam mortalium. id canit
verſu 14. Iactatum de eis extremæ calamitatis prouerbiũ, vel certè parabolam, vt eorum ſortẽ
pro ſummè miſera & calamitoſa homines vſurparint, canit verſu 15. Idem & motionis capitis
meminit, cuius videtur in hoc meminiſſe, vt oſtenderet omnes tanta populi Dei calamitate fuiſ-
ſe ſingulariter delectatos. Annuimus enim, & animi aſſenſum capitis nutatione teſtamur. Hac
ſanè cauſa Iudæi capita mouebant crucifixo Seruatore, de quo & verſu octauo Pſalmi 22.

16 *Omni die eſt ignominia mea coram me, & opprobrium faciei meæ obtexit me.*

17 *A voce opprobrantis & conuitiantis, à facie inimici & vltoris.* Queritur perpetuã & multo maximam
hanc ignominiam fuiſſe, iugiter ſcilicet perſtrepentibus conuitiis, quæ inimici & vltores (ſic e-
nim hoſtes Scriptura vocat, vt & Pſalmo 8.a.3, videre licet) iactabant. Hæc operuerũt ignominia
faciem populi: nam hinc fiebat vt præ nimio pudore attollere faciem non auderent: ſed tegere
potius eam ſi licuiſſet, libuiſſet, qui ſcilicet eſt ſummè pudefactorum affectus. Iugem fuiſſe hanc
populi Dei Ignominiam, canunt verſus 16 & 17.

18 *Omne hoc ſuperuenit nobis, & non ſumus obliti tui, & non egimus falſò in fœdere tuo.*

19 *Non deflexit retro cor noſtrum, & non declinauit greſſus noſter à ſemita tua.* Syncerum his verſibus, idém-
que perſeuerans Dei ſtudium, quanlibet intolerabili calamitate & miſeria preſſi, profitentur.
Initium & fons totius pietatis eſt, viuus Dei timor, quo ille ſemper ob oculos habetur, ideò ca-
nunt, ſe Dei minime oblitos. Id verò liptote eſt: intelligunt enim ſe religioſè ſemper Deum co-
luiſſe. Non perfidè in fœdere eius ſeſe habere, eſt non aliter atque decet eos qui Deo nomen de-
derunt, nempe ex præſcripto illius viuere. Vnde verſu 19 canunt, cor ſuũ nõ deflexiſſe: hoc eſt a-
morem nequaquam in alia tranſtuliſſe, eóque & greſſus à ſemitis eius non declinaſſe, omni-
bus cum dictis, tum factis ſic inſtitutis, vt proximis vſui, & Deo eſſent gloriæ. Illud ותט אשרינו
מני ארחך A. Ezra & Kimhi ſic vt reddidimus, legunt, Et non declinauit greſſus noſter à ſemita tua.
Volunt enim לא, id eſt Non, duobus locis ſeruire, id quod crebrò fit. Fauet huic interpretationi,
quòd populus & in ſequentibus de ſua innocentia memorat, tum vſus geminationis Pſalti tam
familiaris. nam propemodum ſingulis verſibus eadem ſolet ſententia, geminatis verbis, repeti.
Porrò Chaldæus & Græcus legunt, Et declinaſti greſſus noſtros à ſemita tua. Huic lectioni pa-
trocinatur, quòd verbum תט ſingulare æquè ſecundæ perſonæ in maſculino, vt tertiæ in fœmi-
nino, & אשר pluralis numeri eſt. Fieri igitur poteſt, vt de eo Sancti hîc querantur, de quo & apud
Iſa.63.d.17 Ieſchaiam queſtos legimus, Quare feciſti errare nos à viis tuis, induraſti cor noſtrum ne timeat
te? Dei ſiquidem ſolius eſt pedes noſtros in viam rectam, quæ via ipſius dicitur, ponere, in eáque
gradi nos docere, atque gradientes deducere. Quod paſſim ſanè nõ in Pſalmis dũtaxat Sãcti pre-
cantur. Diuus Hieronymus ſecutus eſt Ebræos: legit enim, Nec declinauerunt greſſus noſtri à ſe-
mita tua, תט quod ſingulare eſt, pluraliter vſurpato. Nos greſſum ſingulariter poſuimus, vt hoc
nomen ſingulari verbo reſponderet. Nam eſt hîc enallage numeri.

20 *Nam percuſſiſti nos in loco draconum, & texiſti nos umbra mortis*

21 *Si obliti ſumus nominis Dei noſtri, & expandimus palmas noſtras ad Deum alienum:*

22 *Nunquid Deus ſcrutabitur hoc? nam ipſe nouit abſcondita cordis.* Hiſce verſibus canunt, vt Deum late-
re nõ poſſe, ſiquis etiam quum in infimum vſque miſeriarum detruſus eſt, animum ab ipſo alie-
net: ita nec impunè id admiſſurum, eóque ſe in pietate ſemper quanlibet extremis malis miſeros
fortiſſimè perſtare. Illud, *Percuſſiſti nos in loco draconum*, idem eſt atque Damnaſti nos in locum dra-

conum. Intelligit autem per locum draconum, autore Kimhi, seruitutem inter crudeles gentes, quæ feritate draconibus similes sunt. Eãdem vocat vmbram mortis: morte enim durius & horrendum magis est, expositum esse per omnia libidini impiorum, audire continuò blasphemari nomen Dei, damnari omnem pietatem, nihil non iniuriarum genus irrogari eius studiosis. Ideò canunt *vmbra mortis*, hoc est ipsis mortis tenebris *obtexisti nos*. A. Ezra intelligit per locum תנים mare: nam & ceti hoc nomine vocantur. & putat eo significari sortem summè miseram, quæ & aliàs per profundum maris significatur. Alii loca deserta: sed eadem erit trãslatio. Tantis malis nõ pauci à Deo vero depellũtur, putántque dum in suos tanta hostibus suis permittit, non esse Deũ, & opẽ alienorum implorant. Id dicunt iam Sancti, si admisissent, nequaquã laturos fuisse impune: *Deum enim scrutari omnia, & nosse secreta cordis*. Noluerunt igitur à Deo vero, quanlibet sæuiẽte, diuelli, qui secreta nouit cordis, & è cuius manu nemo potest elabi.

23 *Quoniam propter te mactamur omni die, existimati sumus sicut oues mactationis.* Queruntur se propter Dei nomen & religionem quotidie occidi, haberíque planè vt gregem mactationi destinatum. De quo suprà versu duodecimo.

24 *Euigila, quare dormis ô Domine: expergiscere, ne propellas in sempiternum.*

25 *Quare faciem tuam abscondis, obliuisceris adflictionis nostræ, & oppressionis nostræ?* Dum adeò permittit suos Deus impiis, vt sæpe Psalmi habent, dormire, & auertisse faciem suam videtur, vt euigilare & respicere, dum impiis prostratis suos seruat. Id vt faciat, his versibus orant. Omnia ardent affectibus. Quod aiunt, Ne propellas in sempiternũ: exilii & malorum diuturnitatem queruntur quæ adflictis semper supramodum extrahi videtur.

26 *Quia in limum depressa est anima nostra, terræ adhæsit venter noster.*

27 *Surge, auxiliare nobis, & redime nos propter bonitatem tuam.* Queruntur animam suam depressam in limum, hoc est morti proximam: similitudine mutuata ab homine in solum prostrato, cuius venter iam terræ hæret. נפש, quam animam ferè reddunt, corpus quoque significat, hócque significatu hîc vsurpatur, id quod indicat subiectus venter: nam geminatio est. In versu vltimo obseruandum quod aiunt, *Redime nos propter bonitatem tuam*. Hac siquidem nituntur sola, quanlibet in omni pietate synceri, & flagrantes sint, atque inculpati. Non deflexerat retro horum cor, à semita Dei minimè declinarant: non per hæc, sed per Dei vltroneam bonitatem se iuuari ac redimi precantur. Hic Psalmus propriè iis competit qui pro Christi nomine persequutionem sustinẽt. Eos enim charissimos Deus habet, & hi quoque fidem eius sanctissimè colunt. Nihilominus tamen ad declarandum virtutem regni sui, quod hic Spiritu suo administrat, illos per omnia impiorum libidini permittit. De discrimine quod Deus fecit inter Sãctos Noui & Veteris testamẽti, quòd hos vt ampliore cælestium bonorum gustu donat, ita malis vitæ huius grauius exercet illos contrà, vt etiam hoc sub auroram Euangelicæ lucis, tempore Machabæorum cœperit, dixi in versu 8 Psalmi 6.

PSALMVS XLV, in genere mixto, ἐγκωμιαστικός.

Laudant filii Corah regem Schlomoh à dignitate formæ, & gratia eloquentiæ, fortitudine, potentia, splendore, & magnificentia, cum in se, tum in coniuge. Postremo & à fœlicitate liberorum. In his uero Christum & regni eius quum potentiam, tum fœlicitatem deliniarunt.

1 PRæsuli in Schoschannim filiorum Korah, erudiens, carmen de amato.
2 Meditatur cor meum quid boni: quod dicã, erit de rege: lingua mea instar habebit stili scribæ expediti.
3 Perelegãs es præ cũctis mortalibus, sermone mirè gratioso, propterea quòd te Deus beneficiis ornauerit sempiternis.
4 Cinge ô heros gladio tuo latus tuum, quo decus tuum & splẽdorem exeras.
5 Cum splẽdore tuo fœliciter ingreditor, eo quòd fide, mãsuetudine, iustitiáque polles: hæc docebit te vt admiranda manu tua facinora designes.
6 Sagittæ tuæ peracutæ, cor hostium Regis configent, populi cadent sub te.
7 Solium tuum ô Deus, in sempiternum stabit: sceptrum enim regni tui æquitatem colit.
8 Amans es iustitiæ, odiens improbitatis: propterea quòd te Deus, Deus tuus, verè læto oleo vnxit, consortibus tuis prælatum.
9 Myrrham & aloen redolẽt plicæ omnium vestimentorum tuorum, prodeũ-

tium è palatiis eburneis, vbi te exhilarant.

10 Filiæ regum in pretioso mundo, quem illis suppeditas: Regina à dextris tuis ornamentis decora aureis.

11 Audi filia & attende, inclina aurem tuam, & obliuiscere populi tui, & domus patris tui.

12 Et afficietur Rex forma tua: nã ipse est dominus tuus, ipsi te supplicem præstabis.

13 Tyrus munera deferet, & quique opulentiores populi, donis te venerabũtur.

14 Omni gloria interiore regia præstabit, indumentum eius ex intexto auro,

15 In vestibus Phrygianis statuitur regi: puellæ pedissequæ eius, propinquæ eius vnà tibi adducuntur.

16 Statuuntur cum gaudio & lætitia, adducuntur in palatium regis.

17 Pro patribus erunt tibi filii, constitues illos principes in omni terra.

18 Memorabo nomen tuum per omnia sæcula, propterea celebrabunt te populi in sempitemum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 PRæsuli super *Schoschannim filiorum Corah, erudiens carmen dilectionum.* Reliqua tituli, in præfatione. Carmen autem dilectionum vocarunt hanc Odam, quòd ea Dei in Schlomoh, vt Christi typum: deinde in ipsumChristum in Schlomone deliniatum & præfiguratum, dilectionem celebrat. Schlomonem sanè Iedidiah, hoc est dilectum Domini, à Propheta Nathan vocatum legimus 2. Sch. 12. f. 25. Hanc verò dilectionem Dominus abunde declarauit, quòd eum sicut opibus, ita sapientia augustiorem fecit cunctis regibus terræ, vt cuncti mortales videre eum quærerent, atque audire sapientiam eius, cunctique reges munera deferrent. Altissima enim pace, indicibilibus copiis, & incredibilibus deliciis adfluere eum fecerat: quàm latè primùm populi Iisrael pomœria designata fuere, nempe à magno deserto vsque ad Libanum, à mari magno vsque ad Euphraten, vel deletis, vel factis vectigalibus quicunque Allophylorum inter hos fines supererant. Hæc fusè legimus 1. Reg. 9, & 10: & 2. Paralipomenon 8 & 9. In tanta itaque Salomonis potentia, opulentia, sapientia, fœlicitate, adumbratum est regnum Christi, vnicè dilecti Deo filii, per quẽ & nobis filiorum loco diligi ab illo datur, cui Pater subiecit omnia: eáque sapientia & fœlicitate donauit, vt de plenitudine eius omnes accipiamus eam sapientiam & fœlicitatem qua constat vita æterna numeris omnibus beata. De hoc itaque Psalmum hũc enarrabo, sed antè ratione typi in Salomone descripti, indicata. Quòd autem de Schlomoh potius quàm Dauide putem hunc Psalmum dictum, quantum quidem ad vmbræ rationem attinet, mouit quòd quæ hîc de splendore regio, & reginæ ac puellarum cultu canuntur, magis in Schlomoh quàm Dauidẽ videntur cómpetere, vt & ab argumento Cantici canticorum minimum variant.

2 *Ebullit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea de Rege, lingua mea stylus scribæ expediti.* Hoc versu Psaltes præfatur se aliquid cantaturum, idque non in ore, sed corde natum. vnde ait [illegible], id est ebullit cor meum. est enim verbum, vnde deducitur [illegible], id est caldarium, Thalmudicis, non Bibliis, præter hoc vno loco, vsurpatum. *Opera mea*, pro carmine meo positum est. Studium canendi in eo testatur, quòd linguam suam stylo scribæ expediti confert. Nam vt expeditè, ita cupidè se laudes Regis cantaturum, hoc dicto significauit.

3 *Perelegans es præ filijs hominum, diffusa gratia in labiis tuis, propterea quòd benefecit tibi Deus in sæculum.* Hîc iam laudare Regem incipit. Et primùm, illum commendat à dignitate formæ, & gratia eloquentiæ. Nobilioribus enim animis præditi, & formæ præstantia pollere solent. Ita Ioseph insigni fuisse forma scribitur, & Homerus Achillem suum atque Hectora pulchritudine præstabili insigniuit. Fecit & hic Paridẽ pulchrum, vt Scriptura Abeschalom prædicat forma nemini fuisse secundum: sed vt hic, ita ille: id portenti vice memorauit. Hinc & Virgilius suum AEneam os humerósque Deo similem: hoc est maiore quàm humana pulchritudine præstantem fecit. Est

Pulchritudo

enim insignis dos etiam corporis pulchritudo, amoris excitatrix potentissima, vt nec obscurè Dei pulchritudinem refert: adeò vt Proculus scripserit, Omne pulchrum & bonum esse. Quum itaque regem suum sacer hic Poeta vellet quàm amplissimis à Deo affectũ, ornatúmque beneficiis prædicare, non iniuria formæ dignitatem illi tribuit. Omnino enim gratior est pulchro veniens in corpore virtus. *Perelegans* verti, quia Vates habet [illegible] verbum duplicatum, quæ duplica-

tio significatum intendit, autore Kimhi. Illo, *Diffusa est gratia in labiis tuis*: à gratia sermonis, hoc est eloquenti acommendat, qua vtique vt nihil diuinius, ita nihil quoque fuerit gratiosius. חן Ebræis eam omnino significantiam habet quam apud nos gratia. Vnde dicũt, Inuenire gratiam in oculis regis, pro reperire fauorem apud regem, & gratia valere. Quantum autem Schlomoh gratia orationis excelluerit, id satis testatur, quòd cuncti reges & principes, quique recto iudicio valebant, summopere audire ipsum cuperent, auditúmque suprà quàm dici queat, admirarentur. id quod Sacra historia testatur. Hoc eloquentiæ miraculum, in eo Psaltes indicauit, quòd canit gratiam in labiis eius non simpliciter esse, sed *diffusam*. Non dissimile hoc illi est quod de Pericle iactatur, Suadelam sessitasse in labiis eius. על־כן, id est propterea, vt multis aliis Scripturæ locis, ita hic idem est atque, *Propterea quod*. Ideò enim quòd Deus Regem peculiari sua beneficentia dignatus est, (alii reddunt *benedixit* de quo versu 4 Psalmi 21) & forma & facundia adeò præstitit. Est etiam in verbo benefecit significatio. insignem nanque & præcipuam beneficentiam dicere voluit: vnde item singularis illi tum formæ præcellentia, tum eloquentia accesserit.

4 *Cinge gladium tuum super latus tuum, decus tuũ ô fortis, & splendorem tuũ*. Hic prædicat Regis fortitudinẽ, ex qua virtute principibus summa gloria & admiratio conciliatur. Celso nãque animo communia pericula depellere, ac vtilitates maximas, ingentémque dignitatem multis adducere, tanti habetur, vt nihil ferè laudetur ore pleniore. Hæc sacer Poeta Regi huic tribuit, quũ גבור, id est *virum fortem*, & bellica virtute præstantem vocat, & gladio ornat: idque *decus & splendorem* eius vocat, eo quòd vt dixi, nihil habeatur virtute bellica admirabilius, & laude magis dignum.

5 *Et decore tuo fœliciter ingreditor, inequita, propter verbum veritatis & mansuetudinis, iustitiæ, & docebit te mirabilia dextera tua.* Nunc Psaltes successum atque splendorem regni prædicat, qui ob *fidem* Regis, *mansuetudinem & iustitiam*, fuit multo augustissimus. Successum splendorémque in eo cecinit, quum ait, *Cum splendore fœliciter inequita*: hoc est adueni, curru inuehitor, regnum auspicaturus cum magnificentia. Causam huius splendoris & successus subiicit, quum ait, Propter fidem, mansuetudinẽ & iustitiam. His nanque virtutibus dici non potest quantum popularitatis, quantum gloriæ, autoritatis & admirabilitatis concilietur. vnde subiunxit, *& docebit te*, scilicet fides, mansuetudo & iustitia, vt per dexteram tuam tam præclata designes facinora. Vt enim hæc maximam dignitatem & populi amorem incredibilem conciliant, ita facultatem parant quanlibet insignia & nobilia facinora edendi. Sunt qui legant hunc versum sic, *Dextera tua docebit te mirabilia*: & interpretantur in hunc modum, Ea eris potentia & fœlicitate, vt tantùm opus sit admota dextera, illico succedent omnia, nihil non pro voto perficies, vt ipsa te dextera sit doctura quo pacto maximè memoranda designes, vndique victoriis splendidissimè relatis. Victoriæ laudem magis exprimit versu sequenti.

6 *Sagittæ tuæ acutæ populi sub te cadent, in cor inimicorum Regis.* Subita est personæ mutatio, Psalti familiaris. Verbum יפלו, id est cadent, ad duo refertur, ad sagittas incidentes in corda hostium, & ad populos qui sese Regi ob tantam potentiam, & rerum successum subiicientes, dicũtur cadere sub Rege. nisi malis de casu mortis intelligere.

7 *Solium tuum ô Deus seculum & usque: sceptrum rectum, sceptrum regni tui*. Hoc versu prædicat regis ac regni huius æternitatem: causámque adiicit, *quia sceptrum eius rectum sit*, hoc est cum summa æquabilitate regnum administret. Huius æquabilitatis causam ponit versu sequenti.

8 *Amas iustitiam, & odis improbitatem, propterea quod te unxit Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ sociis tuis.* Ex amore siquidem iustitiæ & improbitatis odio, omnis recta & æqua regni administratio prouenit. Hæc verò omnia diuini fauoris & dignationis esse, in eo prædicat, quod subiicit, *Propterea quod unxit te Deus oleo lætitiæ*, id est læta vnctione, quæ non regem solum, sed vniuersum Iisraelem lætificarit. Vt verò læta fuerit initio statim eius inauguratio & vnctio, testatur primũ caput 1. Reg. *Cõsortes* præ quibus illum Deus vnctione tam fausta & læta dignatus est, fratres ipso maiores, vnde & regia vnctio illis deberi videbatur: quod sanè primores aulæ impulerat vt Adoniæ sese adiungerẽt, vt legimus eodem loco. In versu 7, Regem, Dei appellatione ornauit, quo Vates animos in ipsum Seruatorem subducere voluit, atque indicare, hæc in Scholomonem tantum vt typum Christi, competere: quanquam & principes atque reges אלהים, id est dii vocantur, & Moschæ dicebat Dominus, Cõstitui te אלהים, id est Deũ Pharaonis, Exod. 7. a. 1. Potuit igitur & Schlomoh vocari populi Iisraelitici Deus, cuius erat princeps אלהים, nomen est forma plurali, at significatu singulari, quia Deo vnico identidem tribuitur. Quo magis miror cur Iudæi, verentes ne dicamus hic Christum nostrum Deum vocatum (nam agnoscunt Psalmum de Christo canere) interpretentur hunc versum, alii, solium tuum Deus firmabit in seculis: alii, solium tuum, quod idem Dei est, stabit in seculũ. Nos scimus Verbum initio fuisse apud Deum, & Deum fuisse ac esse Verbum, eóque Seruatorem nostrum eundem cum Patre Deum adoramus. Háncque appellationem eatenus Salomoni communicatam, quatenus Christi typum in se admiranda sua sapientia, potẽtia, & fœlicitate prætulit, agnoscimus.

9 *Myrrha & aloe, flexuræ omnium uestimentorum tuorum, è palatiis eburneis, unde lætificauerunt te.* Splendorem canit vestium & ædium. Vestium, quum dicit, מקציעות, id est *flexuras, plicas*, angulos omnium vestium circunquaque redolere myrrham. מר, habetur Ebraicè, id myrrham quidam vertunt: at Kimhi scribit plerosque interpretum pro musco accipere. Eos autem refutat A. Ezra in versu 13 primi capitis Canticorũ, ex eo quòd Cantic. 5, מר, id est mor, stillare dicatur. Iã muscus nõ est res stillans. Addit tamen alios dicere, vocem hãc duplicem habere significatum. Certè quum vestiũ suaueolentia hic prædicatur, muscus haud malè quadrabit, אהלות reddunt vulgo aloem. Kimhi dicit eam aromatum speciem esse quæ Arabicè vocatur sandal, id nostri pharmacopolæ dicunt citrum esse. מקציעות verti (Abraham Ezra sequutus) *plicas*, vel angulos, eo quòd sine coniunctione ad mor & ahaloth subiectum est: quanquam solet plerunque Scriptura duabus vocibus coniunctione connexis, tertiam subiicere absque coniunctione, quæ tamen nihilominus superioribus cohæreat, acsi cum coniunctione esset adiecta. Sic in versu 5, ענוה subiecta est אמת וצדק. Kimhi putat id esse quod Arabes ambar, vulgò ambram vocant, res vehementi, nec minus dulci odore. Quicquid autem horum sit, id liquet, sacros Psaltes voluisse hîc canere, vestes regis Schlomoh amœnissima flagrantia spirasse. Diuina sanè res est, rerum quarundam suaueolentia: vnde aromata inter regias opes Scriptura, 1. Reg. 10. a. 2, & alibi numerat. Quum itaque & his, ex singulari Dei beneuolentia Solomon ad miraculum vsque abundauit, vt loco iam citato legimus: non abs re est, quòd eorum, in hoc carmine fit mentio, sicut & palatii eburnei. Sacra historia tantùm solii meminit, sed prægrandis & auro intecti, negátque in vllis regnis factum simile. In hoc, *oblectarunt & exhilararunt illum*, non solum Israelitæ, sed exteri, omnegenus oblectamentis, vt Sacra historia testatur. Kimhi interpretatur istuc, Quæ palatia te exhilarant. Sed magis quadrat vt subaudiamus gentes & regna, quæ cum variis muneribus regem in eburneo suo palatio venerati sunt. מני Fœlix Pratensis, diligens alioqui interpres, reddidit, à me: sed י hîc redundat, vt multis aliis locis: & nihil aliud est quàm de, vel vnde, nimirum de palatiis eburneis.

10 *Filiæ regum in pretiositatibus tuis, præsto est concubina in ornamento Ophireo.* Nũc Solomonẽ celebrãt sacri Vates à præstantia & splendore vxorũ, quarũ plerasque ex genere regio habuit, eas filias regũ vocant. Præcipua tamen fuit filia Pharaonis, quam vocant שגל, id est contoralem, vt quæ præcipuũ dormiendi cum rege ius habuerit. Hanc ornamentis aureis (ex Ophir enim loco Indiæ optimum aurum Solomoni adferebatur) illas pretioso mundo, rege digno, & à rege subministrato decoratas canunt. Erant siquidem & hæc diuinæ beneuolentiæ argumenta. De hac regis priuata coniuge, 1. Reg. 3. a. 1, & 9. d. 24. Vndecimo, a. 3, legimus eum habuisse septingentas vxores principes, & concubinas trecentas. sed quum id contra Legem fecisset, Deut. 17. d. 17, iure Scriptura in eo idipsum vituperat, præsertim quòd & alienigenas duxerat, quæ animum eius ad impietatem inclinarunt. Tolerabilior erat numerus, si eo contentus mansisset, de quo ipse Cantic. 6. b. 7, Sexaginta reginæ, & octoginta concubinæ, & puellarum virginum non est numerus, quas scilicet alebat reginis & concubinis ad splendorem, ducebátque ex eis quas libuisset. Ibidem, c. 8, de שגל, hoc est omnium principe coniuge, Vna columba mea, perfecta mea, vnica matri suæ, electa genitrici suæ. Vt viderunt eam filiæ, beatam prædicauerunt, reginæ & concubinæ laudarunt eam. Hæc omnia, amplissima Dei dona fuerunt: etsi Solomon, vt solet humana prauitas, abusus eis fuerit, & numero vxorum nimis aucto, & corde illis suprà quàm oportebat addicto. Quia autem hæc שגל, id est contoralis, alienigena fuit, hortantur eam versu sequenti,

11 *Audi filia, & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populi tui & domus patris tui.* Audire vtique regem, & videre, hoc est probè intelligere, sempérque prona aure excipere quæ ille de vera Dei bonitate cultúque tradebat. Quibus ritè perceptis, meritò sese totam Domino dedicare, populique sui & paternæ domus obliuisci debuit, Dei populo iam penitissime iuncta.

12 *Et concupiscet Rex pulchritudinem tuam: nam ipse dominus tuus, & supplex ei eris.* Hîc pollicentur contorali, si Regi veram religionem docenti auscultet, & impiæ gentis suæ atque originis obliuiscatur, eximium regis amorem: & simul memorant ipsum illius dominum esse, quémque iure debeat colere, supplicémque se illi exhibere. Hinc verò quanto in pretio futura sit, canit versu sequenti.

13 *Et filia Tyri cum munere, faciem tuam uenerabuntur diuites populi.* Hiram rex Tyri peculiari amicitia iunctus fuit Solomoni, ideo canunt, *Filia Tyri*: & quique opulentiores populi, quales Ægyptii, Syri, & Sabæi erant, muneribus te certatim honorabunt. Filiam Tyri, pro Tyro dicunt, sicut filiam Sion, pro Sion.

14 *Omnis dignitas filiæ regis [quòd] intima est, ex texturis auri uestimentum eius.* Promittunt ei fore vt in interiore regia semper assideat Regi proxima, aureis vestibus ornata, & intus in eius cubiculo, quod aliis non licebat, nisi certis temporibus adire, perpetuò versetur. Ornatum ampliorem, & pedisse quarum splendorem pollicentur deinceps.

15 *In vestibus acu pictis: adducentur Regi, virgines post eam, sodales eius adducentur tibi.*
16 *Sistentur cum gaudio & lætitia, adducentur in templo regis.*

Cum vestium ornatu, & splendidos ei fore puellarum, sodalium, & pedissequarum chores promittunt. Nemo verò miretur sacros Vates vestium splendorem, cum in Rege, tum in Regina tanti facere. omnino etiam harum rerum vsus hominibus à Deo datus est: nec quenquã potius, quàm Principes decet. Vt igitur instituerant canere, quàm eximium modis omnibus Solomonem Deus reddidisset, ita quicquid summam potentiam, opes immensas, & magnificentiam rarissimam testatur, et rectè tribuerunt, vt sanè his omnibus maximo interuallo, quotquot reges erant, post se reliquerat. Hinc & Christus volens liliorum decorem omni vestium splendori præferre, dicebat, ne Solomonem quidem, in omni gloria sua sic fuisse ornatum: vtique hæc caussa, quòd nemini adhuc contigisset augustior. Dii vocantur, & suo modo sunt, Principes: & par ac salutare est, eos ab omnibus maximopere suspici ac venerari: ad id iam, præsertim apud vulgus, haud exiguum momentum habet externus iste splendor. Vti omnibus rebus licet: sed vno Deo oportet oblectemur. Luc.12.d.27

17 *Pro patribus tuis erunt filij tui: pones eos Principes in omni terra.*
18 *Memorabo nomen tuum in omni generatione & generatione: propterea populi celebrabunt te in seculum & vsque.* His fœlicitatem Solomonis à liberis, eorúmque dignitate prædicant, & simul anagogiam faciunt ad Christum. Huius siquidem filii, nempe Apostoli, quibus dicebat, Filioli mei, paululum adhuc vobiscum ero: verè principes terræ, loco Patrum, Regum & Prophetarum constituti sunt. Et hic verior Solomon, nomen quoque Patris mundo verè manifestum & gloriosum reddidit, idque in seculum, & omnes generationes. Tam eximia sanè potentia, sapientia & fœlicitas, quibus Solomõ pollebat & florebat, tum illud celebre de Seruatore (sed quod primùm de Solomone, vt Christi vmbra dictum est) Ero illi pater, & ipse erit mihi filius: clarè euincunt Solomoné singularem Christi typum fuisse, docéntque quæcunque magnificè Scriptura de ipso prædicat, ad Christum referre, vt in quo solo ea verè completa cernuntur. Id igitur quo perspicuum esset, miniméque per hominis gloriam obscuraretur, sub mortem adeò desipuit, qui fuerat mortalium sapientissimus, & cœpit labefactari fœlicitas eius, nunquã antea satis admirata. Quare quemadmodum vaticinium & Dei promissio, quæ facta Dauidi fuit 1. Schmuel. 7.b.14, & 1. Paralipomenon 17.b.11, iis verbis attemperata est vt in Schlomoh quidem, aliósque Dauidis posteros competat, at in Seruatore primùm impleta intelligatur: imò quædam nonnisi in Christum quadrent, vt quæ de sempiterno regni successu sunt: si & præsentem Psalmum, quem de Christo præcipuè cecinerunt sacri Vates, ad hunc modum composuerunt, vt in Solomonem quidem bona pars rectè conueniat, sed vt eum qui Christi formam prætulit, quædam autem in vno Christo locum habeant: sic sunt quæ his duobus vltimis versibus de Rege suo prædicarunt. Neque enim Solomon, aut quisquam alius regum Iisrael, filios habuit qui loco patrum fuissent, hoc est, patres sapientia, potentia & fœlicitate retulissent, regnúmque perpetua generationum serie perduxissent, aut denique principatu in omni terra potiti fuissent. Sed & ea quæ habet versus vltimus, *Memorabo nomen tuum in omni generatione & generatione*: id est per omnia secula: & quod sequitur, *Propterea populi celebrabunt te in seculum, & vsque*: subaudi, in seculum: quis sanæ mentis Solomoni tribuet? De vno filio eius Rehabeam successore legimus, & eodem degenere, quíque stulta arrogantia sua regni meliorem partem amisit, quam nec posteri recuperarunt, imò tandem non regno modò, sed omni potestate ac dignitate spoliati sunt. At tum quum omne à Iehudah populo sceptrum, tam per eos qui ex ipso Iehudah erant, quàm fratres Leuitas administratum, interierat, rerúmque iam potirentur Herodes & Romani, venit Christus Seruator: hunc in solium Dauidis sic Pater collocauit, regem Sanctorum, vt regni eius nullus vnquam finis expectandus sit. Huius quoque filii, hoc est discipuli, quos subinde filiolos vocauit, fuerunt iandiu, & erunt in posterum loco patrum, verè reges, sacerdotes, hoc est principes in omni terra. Quæ enim potestas amplior, quod regnum augustius, quàm habere sic addictos homines, vt si liceret, effossos darent oculos? At tale imperiũ habuit in Galatas Paulus. Sed & ii qui hoc animo non fuerunt, imò hostili, dum tamen nihil quàm salutem illius potuerunt promouere, & (quanquam nihil minus velint) iugibus eum beneficiis afficere: quæso annon iure dicantur Paulo planè seruiisse? Ita & Christus ipse, cum per se tum per suos, nomen Patris verè illustrauit & illustrat laude, sempiterna. Porrò, vt hæc nonnisi de Christo vera sunt, ita ex his perfacile est videre, & reliqua huius Psalmi in Seruatorem suo modo competere. Digna quidem fuit & quæ in Solomone Dei beneficentia refulsit

Ioh.13.d.33 — 2.Sam.7.b.14 — Gal.4.b.15

tantis opibus, sapientia & fœlicitate aucto, quam sacri Vates carmine celebrarent: multo amplissima enim & toti orbi stupenda fuit. At quia Christus totius Scripturæ & Legis vltimus finis est, & Spiritus sanctus ab externis ad interna Dei dona, quæ cumulatissimè in Christum effudit, semper solet subducere, dubitari non potest quin diuini Psaltes, toto Psalmo in Christum mentem traiecerint, ipsúmque primum in omnibus spectarint. Quæ ergo cecinerunt versu secundo, de studio canendi laudes Regis, notant ardorem quo flagrarunt Prophetæ atque Apostoli: illi, vt de Christo prænuntiarent: hi, vt renuntiarent, ab ipso vno orbi salutem expectandam.

Quæ versu tertio de Regis pulchritudine canuntur, ea admonent concinnitatis morum & elegantiæ in Christo. quanquam indubiè & corporis forma insigniter præstitit. Sic & eloquẽtiæ gratia, qua labia Regis perfusa prædicant, verba vitæ æternæ sunt, quibus omnium Sanctorum mentes ad se mirificè pellicit, retinétque in sempiternum.

Gladius de quo versu quarto, quo canunt Regi gloriam parari & decus: virtus illa est qua annũtiantibus Euangelium cooperans, efficit vt omne genu se ipsi flectat, & omnis lingua cõfiteatur, & celebret illum Dominum rerum omnium.

Illa versu quinto, de fœlici regni successu, & Regis fide, mãsuetudine & iustitia, quibus mira adeò facinora perfecit: ipsa de Christo intelligi debere clamant, cuius ad fines orbis regnum ideo prolatum est, quòd ea fide, mansuetudine & iustitia pollet, vt in sempiternum beatos reddat qui sese ipsi crediderint.

Sagittæ verò, de quibus versu 6, eadem vis verbi & Spiritus Christi est, quibus corda hominum tacta, nõ possunt ipsi non subiici, siue cum eius amore in ipsorum salutem, siue cum pleno odio in consummatam perniciem. Odor enim mortis Euangeliũ est iis qui morti destinati sunt: vt odor vitæ, iis qui ordinati ad vitam. Vtque vita tum sentitur, quando Euangelium animo cum solida fide perceptum est: ita tum quoque mors planè sæuire incipit, quum illud filii diaboli satis cognitum, cœperint plena detestatione insectari. Ab eo enim cadere incipiũt, & in lapidem hunc impingentes, quassantur, paulo pòst præcipitandi vt æternùm iaceant, atque hoc ipso lapide super eos cadente, prorsus comminuantur.

Hinc consequitur quod canit versu 7, vt solium Christi perstet in sempiternum: sicut potestate qua regit, nihil est æquabilius, ipséque Deus verus existit, idem cum Patre, de quo suprà in hunc versum.

Hic quoque vnus est qui verè iustitiam amat, & iniquitatem odit, vt & vnctus est cælesti vnctione, Spiritu scilicet totius gaudii fonte, præ omnibus Dei filiis suis consortibus: sed & quicquid huius quisquam habet, per hunc habet. Hæc versu 8.

Vestium flagrantia, & palatii splendor, de quibus versu 9, est dictorum & factorum suauissima illicibilitas, cælestes opes, cælestémque regiam referens, quæ in Christo ipso & Sanctis eius perpetuò adblanditur.

Vxores, & harum præcipua prima Regis cõiunx, tam magnificè decorata, & tamen à gente aliena adscita, significãt Ecclesias Christi, inter quas vna selecta & peculiariter amata Regi est, eorum scilicet qui omnia mundi planè respuerunt, seséque totos Christo addixerunt. Aliorum tamen Ecclesiæ, & ipsæ identidem Christi complexu fruuntur, id est pleniore & cognitione & amore, & veram Reginam sequuntur, donec & ipsæ ad eius sortem grandescant. His sunt vestes pretiosæ Rege dignæ, sed ex domo Regis, vita nimirum omni genere virtutum ornata. Omnes tandem Regi sistentur, quia in omnibus amor Regis, ac inde & vera fœlicitas perficietur. De filiis iam dictum est. Sic si typo quæ eius sunt permiserimus, nullam videbimur vim facere verbis, neque argutulis ansam nostra calumniandi dabimus. Rursus dũ à typo in Christum Legis finem, & omnium laudabilium rerum perfectorem & colophona, animo conscendentes, hæc & quæ huius generis sunt, retulerimus, erit vnde mirificè pascatur fides nostra, nihilque non certò Christum nobis prædicabit.

PSALMVS XLVI, [illegible]

ARGVM. *Qua sint Sancti præside Deo, quibus sint in periculis fiducia & securitate.*

PARAPH. 1 PRæsuli, carmen filiorum Korah, ad Alamoth.

2 Deus nobis protectio & robur est, premente aduersitate auxilium præsentissimum.

3 Propterea nihil timebimus, etiamsi loco moueatur terra, & nutent montes siti in medio mari.

4 Infremant vndæ maris, in lutum litus soluant, montes vi eius concutiantur. Selah.

5 Nam riuuli fluminis recreabunt ciuitatem Dei, Sacrarium inter habitacula Excelsi.

6 Deus in medio huius præsidet, ideo minimè nutabit: Deus maturè opem illi feret.

7 Concurrerũt turmatim Gentes, sed collapsa sunt regna: vt edidit vocẽ suam Deus, difluxit terra.

8 Iehouah Sebaoth stat à nobis, arx sublimis est nobis Deus Iaacob. Selah.

9 Huc agite, Iehouæ facinora cõsiderate, quæ stupenda in terra designat.

10 Abolet bella ad fines vsque terræ, confringit arcus, detruncat hastas, igni exurit currus.

11 Desistite, & agnoscite quoniã ego Deus, excelsus in Gẽtib⁹, excelsus in terra.

12 Iehouah Sebaoth nobiscum, arx sublimis nobis Deus Iaacob. Selah.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*ræsuli, carmen filiorum Korah, ad Alamoth.* De hoc titulo diximus in præfatione.
2 *Deus nobis protectio & robur, auxilium in adflictione repertus est valde.*
3 *Propterea non timebimus dum mutatur terra, & nutant montes in corde marium.*
4 *Perstrepunt, lutificant aquæ eius, tremunt montes in superbia eius. Selah.* Satis ex ipsis Psalmi verbis adparet esse gratulationem pro insigni aliquo auxilio lato vrbi sanctæ Ierusalem. Inde illud est, Auxilium repertus est valdè, hoc est validum & præsens. & insultans illa fiducia, *Si mutetur terra,* id est moueatur loco. *cor maris,* pro medio dixit. Eo enim quòd terra mari ambitur, dicũtur montes in medio mari siti. Fiduciam magis amplificant versu 3, Si vndæ, inquiunt, eius, nempe maris perstrepant, ac litora ita pulsent, concutiántque vt in lutum soluant, quin & montes superbo suo impetu commoueant: hoc est tanta hostium vis ingruat cõtra Dei populũ, vt maximè tempestuoso furentique mari mereatur assimilari, insulam aliquã maxima vi exagitanti, ita vt montes in ea casuri iam videãtur, & terra vndique pulsu fluctuũ liquefacta & in lutum resoluta, diffluxura, nihil tamen nobis officient. Ista, vt ita dicam, maris lutificatio, quam verbum illud יהמו significat, notata est & Iescha. 57. d. 20, & ferè ad eandem allegoriam, Improbi, inquit, sunt instar maris exagitati, quod nequit residere, cuius vndæ spumam eiiciũt & lutum. Nihil est tranquilli improbis. Quo verò tam eximiam in Deum fiduciam penitius consideremus, adiectũ est Selah.
5 *Fluminis riui lætificabunt ciuitatem Dei, Sacrarium habitaculorum Excelsi.*
6 *Deus in medio eius, non nutabit, adiuuabit eam Deus ante mane.* Causam canunt huius tantæ fiduciæ primùm sub allegoria riuuli, deinde simpliciter. Fluminis riuuli, inquiunt, lætificant ciuitatem Dei, Sacrarium, &c. Riuulos fluminis vtique prætenuis, nempe Gihon, quod Ierusalem interfluit, opposuit frementibus & litora horrendè pulsantibus vndis, hoc est consolationem, auxiliúmque Dei in exiguo populo Ierusalem, nempe ciuitatis credentium Deo, ingenti maximéque terrificæ vi hostiũ. Eadem allegoria est vsus Ieschaiah, cap. 8. a. 6, Propterea quòd populo isti aquæ Siloah fluentes modicè, despicatæ sunt, &c. Exiguam enim potentiam Hizkiiah, & eorum qui à Domino pendebant, per modicas Siloah aquas, Vates ille dixit, vt versu mox sequenti, per validum flumen, vim Assyriorũ. Cæterùm, hostes per infestam aquarum vim significari, & ex Psalmi 18 versu 5, & 17, & Psalmi 40 versu 3, ac alibi liquet. Auxilia verò Dei, consolationes, & fœcundũ Dei Spiritũ, per fontes, fluuios & riuulos, indicant item multa Scripturæ loca. Versu 9 Psalmi 36, Flumine deliciarum tuarũ potabis eos: Iescha. 12. a. 3, Haurietis aquas de fontibus salutiferis. Item cap. 31, d. 3, & 44 in eodem Vate. Populum autem dici flumen, præter locum Ieschaiah adductũ, & cap. 48. a. 1, eiusdẽ Vatis, ac alia loca non pauca probant. Riuuli itaque fluminis ciuitatem Dei lætificãtes, vel variæ diuini auxilii rationes sunt, vel sancti Spiritu Dei præditi homines, à quibus vera scilicet Ecclesia iuuatur & exhilaratur. Ciuitatem Dei vocant sacri Cantores, Sacrarium habitaculorum Dei. Ex omnibus enim locis Iisrael (quæ omnia Dei habitacula erant, quia vbique Deus cum suis agit) selecta Ierusalem fuit, vt in ea primarius colendi Dei locus esset. Ita, vt quique fide prouectiores sunt, & Deum ideo præsentius intra sese habẽt, sic ampliore ex Dei bonitate lætitia perfruuntur, & velut Sacrarium Dei, inter reliqua Dei habitacula, inferiores sanctos, censebuntur. Versus sextus horum primam causam habet. Canit enim

Deum in medio sanctæ ciuitatis præsidere: eo ergo defendéte, mirum non est si negetur nutari, & Dei auxilio in tempore gaudere. Illud nanque, *ante mane*: idem est atque maturè: id quod suis Dominus pollicitus est Ieſcha.65.d.24, Antequam inuocauerint, ego annuam, adhuc ipsis loquētibus ego exaudiam.

7 *Infremuerant Gentes, nutarunt regna, dedit uocem suam, dissoluta est terra.*

8 *Iehouah Sebaoth nobiscum, arx nobis Deus Iaacob. Selah.* Videtur hîc de certo aliquo Diuinæ bonitatis in suum populū miraculo loqui: fortè de eo quod ædiium est data victoria contra Ammonitas, & auxiliares horum copias, ex Syris & Idumæis conductas: cuius belli historiam ab initio Psalmi 20 perstrinxi. A. Ezra meminit quosdam Hebræorum scripsisse, compositū hunc Psalmum, quum Dominus Ierusalem obsidione liberauit Assyriorū, tempore Hizkiiah. Quicquid autem huius sit, hoc satis patet, Vatem hîc memorare plurimas Gentes aduersus Iisraelem & sanctam Dei ciuitatem conuenisse. id quum fieri soleat fremitu & strepitu quodam, dixerunt ten, id est fremuerunt. Nec tarò per fremitum, frementem & strepentem hominū multitudinem Scriptura significat. Regna vocat Gentes quæ contra populum Dei conuenerant, quòd fuissent plurimæ, & ex diuersis regnis coactæ. Auxesim habet & quod aiunt, Terra diffluxit, non homines: quanquam intelligant homines, sed innumeros, & quantum capiūt totæ regiones, vt iure totam terram dixerint diffluxisse & perisse. Diffluxu siquidē Scriptura, interitum & extinctionem populi significare solet. Inde scribitur Iehosuah 7.a.2, de populo metu cōsternato, Liquefactum est cor populi, & factum est vt aquæ. Porrò vt hæc, nempe collapsa regna & terram diffluxisse opus solius Dei caneretu, subiecerunt, *dedit uocem*, subaudi Deus, & etiā contra illos impios. Fortè enim tonitru Deus opem se laturum suis, & prostraturū eorum hostes significarat, vel tempestate quadam consternatos illos fecit cædi, de quo in versum 8 Psalmi 18. Aut intelligunt sacri Vates per vocem Dei, virtutem qua hostibus Dei populus factus fuit superior. Vnde venit & gloriatio versus 8, *Iehouah sebaoth stat à nobis, arx & perfugium nobis*, quo non tuti modò, sed & superiores hostibus euadimus. Hæc gloriatio, raræ & memorandæ fidei est, præconium simul nunquam dignè æstimatæ Diuinæ bonitatis: ideo adiectum Selah est.

9 *Huc agite, considerate facinora Iehouæ, qui posuit uastitates in terra.*

10 *Abolet bella usque ad fines terræ, arcum confringet, & conscindit lanceas, currus exurit igni.* His Sancti & alios inuitāt, vt quæ pro suis Deus facinora edit, pensiculent. Amplitudinem victoriæ pacísque suis donatæ, canit versu 10, qui coniecturam facit de præclara illa contra Ammonitas & eorum socios victoria, qua omnia tandem bella ab Allophylis quidem finem acceperunt. Tropus quo hîc vsi sunt Vates, destructione armorum, belli extinctionem, pacémque altissimam significantes, & apud Ieschaiah 2.b.4, & Micha.4.a.3, legitur, Cōtundent gladios suos in ligones, &c. Id verò in regno Christi vere demum completur, dum vt bono sunt omnia Sanctis, ita optimi ab eis quoque consuluntur: adeò vt de aduersis, & cruce etiam gloriandum sibi ducant.

11 *Remittite, & cognoscite quoniam ego Deus, sublimis ero in Gentibus, sublimis ero in terra.*

12 *Iehouah Sebaoth nobiscum, arx nobis Deus Iaacob. Selah.* Ex iam insignibus factis, quib' suos Deus adeò magnificè defenderat, hostésque eorum confecerat, vtique agnoscendus erat, vnus omnia posse, infinitóque omnia præcellere, nequis contra eos qui in ipsius fide erant, quicquam tentasset. Ad id ergo Deum inducunt quoslibet hortari. *Remittite*, inquit, scilicet conatus vestros contra populum meum, desistite oppugnare quos ego propugno: agnoscite tandem vel ex ingentibus miraculis, me esse virtute excelsa & inuicta in Gentibus quibusvis, omníque terra. Quicquid circunquaque populorum est, arma contra populum meum sumpserat: videte vt vniuersos obtriuerim, extinxerim, deleuerim, confractis arcubus, decurtatis lanceis, plaustris, quibus vehebātur ad bellum necessaria, exustis Ergo me vnum omnium Deum agnoscentes, populo meo adiungere vos potius, quàm illis aduersari, date operam. Hæc vt omnibus dicuntur, ita à solis renatis cælesti Spiritu verè percipiuntur. ii ergo succinunt Domino, & iterum atque iterum gloriantur, *Deus stat à nobis*, &c. Iam si fidei nobis oculi sunt, quicquid vnquam Deus pro suis præclarè gessit, perinde nobis erit atque si nobis ipsis id factum esset. Ea ergo omnia intento animo consideremus: inde ita crescet in Deum nostra fiducia, vt non minus cōtra quæuis pericula gloriari liceat, atque istos gloriatos legimus, Deus stat à nobis, &c. Et, Deus nobis protectio & robur: propterea nihil formidabimus etiam si moueatur terra.

PSALMVS XLVII, εὐχαριστικός.

ARGVM. *Canunt hoc Psalmo filij Korah de Diuinæ gloriæ per uniuersum orbem illustratione, conuersionéque ad Deum, regum ac populorum, quæ facta est exaltato Christo. sed hic, in amplissimam Dei & populi Iisraelitici gloriam (quæ refulsit quū Arca fœderis, extructo per Solomonem templo, splēdidissima pompa inferretur, plurimíque reges & populi Deum Iisraelis agnoscerent, & donis uenerarentur) delineatis & adumbratis.*

PARAPH.

1 PRæſuli, Oda filiorum Korah.
2 Vniuerſi populi plaudite manibus, iubilate Deo ouantes.
3 Excelſus enim eſt Iehouah, tremendus, rex magnus ſuper omnem terram.
4 Subiicit populos nobis, & nationes ſubſternit pedibus noſtris.
5 Selegit ſibi nos, ſelegit noſtram hæreditatem, decorem Iaacob quem diligit. Selah.
6 Aſcendit Deus cum iubilo & ſonitu buccinarum.
7 Canite Deo, canite: canite Regi noſtro, canite:
8 Nam rex omnis terræ Deus: canite quicunque ingenio præſtatis.
9 Regnat Deus ſuper Gentes, Deus ſedet in ſolio ſuo ſancto.
10 Optimates populorum adiungent ſe Deo Abraham, Deo adiungent ſe præſidia terræ: exaltatus enim eſt plurimum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *OMnes populi plaudite manu, iubilate Deo in voce ouationis:*
3 *Quia Iehouah excelſus, terribilis, Rex magnus ſuper omnem terram.* Incredibili pompa & magnificentia Solomon templum à ſe extructum dedicaſſe, Arcámque fœderis ei intuliſſe legitur 1.Reg.8, & 2.Paralip.5. Quicquid enim populi ab Hemath Syriæ vſque ad AEgyptum erat, vtique totum Iiſrael coegerat, cum ſenioribus eorum, capitibus tribuum, & familiarum principibus, tantámque hoſtiarum vim obtulit, vt vix numerari poſſet: quanquam in libris Regū memorantur viginti duo millia boum, & viginti ſupra centena millia ouiū. Aderat quicquid erat generis Sacerdotalis atque Leuitici. Nihil quoque deerat cymbalorum, fidium & cithararum, tubis ſonabant Sacerdotes centum & viginti, omniúmque ſonus tanquā vna vox Deum laudantium exaudiebatur. Nubes denique replebat templum, quo Deus ſingularem ſui præſentiam exhibebat, adeò vt in miniſterio ſuo Sacerdotes nequirent conſiſtere, vi numinis abſterriti: tum hac inuitatione populorum ad laudes Dei ſacrámque lætitiam, de qua canit verſus primus, omnia indubiè reſonarunt. Tum quoque Deus ſemper præcellens, vt & conſeruans, agénſque omnia, excelſum ſe, tremendum, ac Regem omniū inſigniori maieſtate exhibuit: vnde eum ob tam effuſam in ſuum populum bonitatem, nō ſolùm Iiſraelitæ, ſed & Gentium quamplurimi agnouerunt, coleréque cœperunt, de quo canit verſus ſecundus. In his omnibus, typus & figura quædam exhibita eſt eorum quæ per Chriſtum poſtea perfecta ſunt, & quotidie perficiuntur, paſſim inuulgato Euangelio: quum vera fœderis Arca, verum propitiatorium, vera Diuinitatis ſedes, ipſe Mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus, in viua templa illatus eſt, ac etiamnum infertur, plurimis in omnibus mundi regionibus ad fidem ipſius adductis, in quibus ipſe æternum Patris verbum, & per omnia dilectus Filius, Spiritu ſuo immortalia ſibi Patríque ſacraria extruit, parat, & ornat. Magnum fuit quod geſtum eſt per regem Solomonem: at tantùm vmbra eius quod abſolutum eſt per Chriſtum. Quare de Chriſti regno hæc præcipuè intelligenda: id quod & Iudæi agnoſcunt. Hinc ſacri Cantores omnes populos, non ſolum Iiſraelem, vt plaudant, clāgant, ouéntque Deo qui celſior ſit omnibus, & ſe iam Regem totius terræ declarauerit, inuitant. Hæc adumbrata quidem ſunt in magno illo feſto, quo templum dedicabat Solomon: at vera, plenéque perfecta, quum paſſim recepto Euangelio, & per illud vita æterna percepta, omnes Gentes ea in Domino lætitia perfuſæ ſunt: vt id non iam vocibus, ſed tota vita, quin & duriſſima morte teſtati ſint, ac quotidie teſtentur, quotquot verè Chriſto crediderunt: indéque agnouerunt quàm celſus, tremendus, & magnus ſit Rex ſuper omnem terram. Hi ipſi, & ſoli rerum omnium ac populorum domini: de quo dominio gloriantur Sancti, verſu ſequenti, & nos quædam diſſeruimus.

4 *Age populos ſub nos, & nationes ſub pedes noſtros.*

5 *Elege nobis hæreditatem noſtram, ſplendorem Iaacob quem dilige. Selah.* Gloriantur Sancti Deum ſuo imperio Gentes ſubiicere: eiúſque mox cauſam ſubiiciunt, quæ alia non eſt, quàm beneuola & vltronea Dei dilectio, de qua Paulus multa, cum alibi, tum Rom.9 & 10. Terrā, quæ Iiſraelitis in hæreditatem à Domino tradita erat, vocāt hæreditatē ſuā, & decorem Iaacob, vtique propter beneficentiam Dei in illam admirabilius effuſam, non quidem quòd lacte fluxerit & melle, ſed quòd ſe Deus notum in ea facere, leges & ceremonias dare fuerit dignatus. Hæc verò typū prætulit Eccleſiæ Chriſti, ſparſæ per totū orbem, quæ verioris Iaacob, Iiſraelis interni, ac ſempiterna

Vnde Terra Iiſrael dicta terra Iaacob.

dilectione Deo chari, decor & magnificentia est, ipsissimū scilicet regnum cælorum, in quo nulla omnino bonorum penuria, vita viuitur vt iusta, ita beata. Ista quo penitius introspiciantur, adiectum est Selah. Eleganti verbo in versu 4 vsus est Vates ידבר, quo & ipse vsus est versu 48 Psalmi 18: significat verò subiicere. Vtrinque enim significatum est, Deum populos etiam inuitos submittere imperio suorum.

6 *Ascendit Deus cum clangore, Iehouah cum voce tubæ.* Pompam canit qua illata templo Arca fuit, quam vocat nomine Dei, vt & Psal. 24, Attollite capita vestra portæ, & ingredietur rex gloriæ. De clangore & voce buccinæ illi pompæ rara magnificentia adhibitis, legitur 2. Paralip. 5.

7 *Canite Deo, canite, canite regi nostro, canite.*

8 *Quia rex omnis terræ Deus, canite intelligens.* Memorat admirandum canendi studium, quo tum Deum celebrabant, de quo ibidem, idque sub schemate ad id hortandi. Figura & illud est, versu 8, Canite intelligens, pro, quisque intelligens sit, hoc est ingenio ad id valeat. Deum enim ritè prædicare nemo potest, nisi qui bonitatem eius pernouerit: quod iis duntaxat datur qui cælesti sapiētia præditi sunt: animali enim homini hæc stultitia sunt. Videtur tamen, quantum ad typi rationē attinet, hoc, משכיל, id est intelligēs, relatū ad artem cōponendi carmina, quæ magno in pretio tum habebatur, ita vt Salomon ab illa tanquā raro ornamento laudatus sit, 1. Reg. 4. d. 29, vt certè haud vulgare Dei donum est. Eo verò quòd artem exigunt, flagrans studium Dei prædicandi requirunt, quod in primis præstandum, de quo Paulus Coloss. 3. c. 16, Verbū Christi inhabitet in vobis opulenter, in omni sapientia: docentes, & admonentes vos ipsos psalmis, & hymnis, & cātilenis spiritualibus, cum gratia canētes in corde vestro Domino. Cæterùm decet præcipua quoque concinnitate, & singulari elegātia ac studio, laudes Deo in Ecclesia canere.

9 *Regnat Deus super gentes, Deus sedet super solium sanctum suum.*

10 *Principes populorum collecti sunt cum Deo Abrahā: quoniā Deo clypei terræ, exaltatus est plurimum.* His causam tam operosæ & sedulæ laudis, quā versu 8 verbo attigit, pluribus explicat, nempe quòd Deus rex est omnium, sedénsque in solio suo sancto, verè augusto, quia cælesti, regnet in omnibus gentibus. Vbi enim ipse regnat, vt æternam vitam, ita solidam iustitiam, ac quicquid omnino optabile est, Sancti possidēt. Regni huius prolata pomœria, canit versus vltimus. per Principes enim & clypeos, id est præsidia terræ, magistratus & optimates, simul & plebes intelliguntur. Principes vocauit scuta terræ, sicut Deus subinde hoc nomine à Sanctis appellatur, propterea quòd defendit suos, & mala auertit, vti scutis auertuntur iacula, & seruantur quos illa tegunt. Hoschea 4, vt hic, Principes populi hoc nomine vocantur, quòd eorum sit populum tueri, & nocitura auertere. Hoc verò gaudium, hoc canendi Deo studium, hæc exultatio de qua totus Psalmus canit, quid sit, ac quàm vehemēs res, ii demum norunt qui regni Christi verè sunt participes. Oremus igitur sedulò, Adueniat regnum tuum: & sic ritè Prophetas Dei intelligemus.

PSALMVS XLVIII, in genere mixto, ἀχαριστικός.

ARGVM. *Canunt eximiam Ecclesiæ fœlicitatem, ob præsentiam & tutelam Dei, id verò sub typo Ierusalem.*

PARAPH. 1 CArmen Odæ filiorum Korah.

2 Magnus est Iehouah, & laudatus plurimū, in ciuitate Dei nostri, in monte sancto eius.

3 Locus elegans, exhilarans omnem terrā est mons Siion, latus spectans Aquilonem, ciuitas Regis eximii.

4 Deus in palatiis eius agnitus est esse suis pro arce.

5 Nam ecce Reges conuenerunt, transierunt vnà:

6 Ipsi viderunt sic habere, obstupuerunt, perterriti sunt, in præcipitem fugam acti sunt.

7 Trepidatio apprehendit illos istic, dolor qualis corripit parturientes.

8 Euro confringis naues maris magni.

9 Quemadmodum audiuimus, ita re ipsa vidimus in ciuitate Iehouæ Sebaoth Dei nostri, Deus illam firmauit in seculum. Selah.

10 Animo bonitatem tuam in templo sancto tuo præsidentis concipiebamus.

11 Vti de nomine tuo iactatum est, ita habet & laus tua, pertingens ad fines vsque terræ: quicquid omnino geris, iustitia est.

12 Lætabitur mons Siion, gaudio gestient vrbes Iehudah, propter iudicia tua.

13 Circunfundite vos Siion,cingite eam,numerate turres eius.

14 Confiderate mœnia eius,videte vt fint celfa palatia eius,propterea memorabitur in generatione fequenti.

15 Nam hic Deus,Deus nofter eft in fempiternum, ipfe ducet nos dum hac vita fungemur.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *MAgnus Iehouah,& laudatus plurimum in ciuitate Dei noftri,in monte fancto eius.*

3 *Pulchrum clima lætificans omnem terram,mons Sion,latera Aquilonis,ciuitas regis magni.* Occafio huic Pfalmo fuiffe apparet,infignis aliqua vrbis Ierufalem contra hoftes, propugnante Deo,victoria:fiue ea fuerit nobilis illa contra Ammonitas, Syros & Edomitas,de qua in Pfalmum vicefimum: fiue qua donatus fuit rex Iehofaphat,de qua paulo pòft:fiue alia quæpiã. Vocat verò Ierufalem ciuitatem Dei,regifque eximii montem fanctum,pulchrũ clima, elegantem locum, qui omnem terrá exhilaret,propterea quòd Deus verbo & Spiritu fuo in ea potius,quàm in toto orbe rum regnauerit,indéque doctrinam faluificã in omnem terram fparferit: iuxta illud, E Siiõ prodibit Lex, & oraculũ Sempiterni de Ierufalem, Iefch.2.a.3.Hæc vitã æternam omnibus gentibus attulit:verè ergo prædicatur,omnem terrá exhilaraffe. Mõtem Siion,& latus Aquilonis,eandẽ à parte fcilicet eius vocat.in Aquilonari enim vrbis parte Siiõ erat,vti & Iefch.14.b.13 notatur,vbi rex Babel inducitur dicere, Sedebo in mõte fancti cœtus,ad latus Aquilonis. In hac Deus ingentia & innumera vfque ad vltimũ eius excidium(quod occifo Chrifto,poft plurimorum Vatũ cædẽ meruerãt)beneficia præftitit, quæ nunc cumulatiffimè exhibet vbicũque funt qui in ipfũ credunt,ciues fcilicet Ierufalẽ fupernæ,veréque liberæ,de qua Galat.4.d.26, & Hebr. 12.f.22.Et nufquã quidem nifi in hac Deus & magnus,& laudatus verè agnofcitur. פרו alii terminũm,alii clima,alii etiam germen interpretãtur. Satis autem liquet,Vatem voluiffe regionem & locum dicere:id quòd hæc vox,& Iofue 15.a.2,& 17.b.12,Iirme.44.a.1,& 46.b.14,fignificat.

4 *Deus in palatiis eius, notus ad exaltandum.* Nunc canit quàm ex auxilio Dei, fplendidiffimo miraculo lato, manifeftum factum fit Deum præfidere in palatiis Ierufalem, efféque fuorum perfugium & vindicem:id canit verfu præfenti.

5 *Quoniam ecce reges conuenerunt,tranfierunt fimul.* Nunc canit quàm fplendidè & magnificè hoc auxilii Deus tulerit. Cõuenerant contra Ierufalem multi reges,& vnà expugnaturi eam,tranfierant. Tale quid factum fuit quũ Ammonitæ bellum Dauidi intuliffent Accidit fimile & poftea,præcipuè regnante Afa, contra quem AEthiopes decies centenis millibus venerant,2.Paralip.14 b.9.Item regnante Iehofaphat,contra quem Moabitæ & Ammonitæ innumeras quoque copias duxerũt, & eafdem è Syris trans Euphratem,ac etiam è regionibus trans mare collectas, 2.Paralip.20.a.1. Denique & regnante Hifkiiah, Affyrii iam expugnaffe fibi Ierufalem videbantur,quũ vna nocte Deus,defideratis ex illis cẽtenis & octoginta quinque millibus, vrbem fuam liberauit.Et quia verfus quintus tranfiiffe reges iftos canit,& verfus fextus & feptimus maximo illos terrore & perturbatione fuiffe perculfos memorant, haud abfimile veri videtur Pfalmum hunc,quantum ad typũ attinet,de victoria illa præclariffima, quam Dominus regi Iehofaphat dedit,canere.Certè multi tum reges cõuenerant,nempe Moabitarum, Ammonitarũ,Idumæorum,& Syrorum. Tranfiffe quoque mare Sacra hiftoria teftatur. Iofephus Afphaltitem lacum fcripfit.Sed hunc Scriptura vt mare vocat,ita addit ferè מלח,id eft falis,vt ex Iofuæ 15.a.2,& alibi liquet.quare verifimilius eft,de mari mediterraneo hoc Vates intellexiffe. Tharfis enim,cuius ftatim meminerunt, vocatur. Præterea adeò metu perculfos & terrore exagitatos, Scriptura memorat, vt feipfos trucidarint,& Iehofaphat cum populo tantùm fpolia legerint, quæ tam multa quoque fuere,vt tres dies infumpferint ea colligendo,& diuidendo. Poftremò admodum conuenit & quæ Sacra hiftoria meminit de folenni pompa, qua rex & populus Ierufalem fuere ingreffi,déque ingenti ftudio prædicandi nominis Dei, cum cantu omníque organorum genere, quo totus populus flagrabat His nihil obftat quòd filiorum Korah titulo Pfalmus prænotatus eft. eorum enim ordo ad Iofiah vfque tempora perdurauit. Porrò vtcunque ifta habeant, id abundè ex verbis Pfalmi liquet,infignem fuiffe tam hoftium cõfternationem, quàm populi Dei victoriam,quæ hic canitur. 2.Reg.19.g.19. 2.Par.17.g.19.

6 *Ipfi viderunt,fic obftupuerunt: territi funt,metu præcipitati funt:*

7 *Tremor apprehendit eos ibi,dolor ficut parturientis.* Viderunt,idem eft atque fenferũt,nempe virtutem Dei fuos propugnantis: inde obftupuerunt, attoniti ad inopinatam vim numinis: & toti perterriti,atque metu præcipitati:id eft ad fugiendum impulfi fuprà quàm vires fufficerent. Eft enim hic [illegible] verbum, quo Sacra hiftoria vfa eft & 1. Regum 23,vbi memorat quemadmodum

Dauid conabatur fugere, iam ab exercitu Schaulis circundarus. Illic legimus, נחפז ללכת, id est metu acceleratus, & quasi præcipitatus fuit vt fugeret, nimitum metu & consternatione celeriorem fugam imperante, quàm pro facultate corporis. Verbũ enim חפז alicubi trepidare & consternari sigtificar, alicubi etiam festinare. Deuteronomii 20.a.3, vbi in exhortatione populi præliũ commissuri legitur, אל תיראו ואל תחפזו, id est ne timeatis, néve consternemini, apertè mecum significat. Rursus Exodi 12.b.11, vbi de Agno Paschali dicitur. Comedetis illum בחפזון, significat festinationem. In præsenti loco passiuè ponitur. vnde omnino, vt illud de Dauide fugam supra vires moliente, accipiẽdum videtur, vt intelligas metu actos, & præcipitatos in fugam viribus corporis celeriotem. His commodè subiectum est versu 7, Trepidatio apprehendit illos vt dolor parturientis. Is vbicunque mulierem corripuerit, ibi detinet: sic & illis intelligit hîc Vates fatul ratem fugiendi fuisse ademptam, quanlibet metu ad fugiendum impellerentur.

8 *Per uentum Orientalem [qui] confringit naues Tharsis.* Hunc vetsum A. Ezra & Rabi Schlomoh vt allegoriam accipiunt, in hunc sensum, Terrore & dolore incredibili perculsi fuerũt atque deiecti, acsi vento קדים, id est Orienrali (quem nos Eutum vocamus, cui summa in Scripturis vehemẽtia tribuitur, qui cõfringere solet naues maximas, quibus scilicet nauigatur mare magnum) fuissent agitati & prostrati. Nusquã sanè legimus hostes Iisraelis per mare venisse, vt nauiũ eorum confractio bic commodè narraretur, donec ab hac parte Græci primùm & Romani bella illis intuleiunt: excepto eo bello quod cõtra Iosaphat motum à Gentibus fuit, de quo suprà meminit. Verùm quia boc bellum non fuit nauale: nec legimus hostium naues confractas, sed ipsos se inuicem contrucidasse, actos à Domino in furorem: veri haud dissimile videtur, Vatem propter vehementissimam illam hostium cõsternationem & disiectionem dicere voluisse, velut per Eurum ventorum tempestuosissimum fuisse deiectos & dispersos. Hac siquidem similirudine & Iirmeia vsus est capite 18.c.17, vbi inducit Dominum sic minari, Vento Kedim dispergam eos coram hostibus. Subaudiendum ergo hic erit אשר, id est qui: vt istud, Frangit naues Tharsis, sit descriptio virtutis buius venti: vnde intelligi Vates voluit immensam illam vim Dei in populi sui hostes desæuientem. Hic sensus cum præcedenti versu pulchrè conuenit. Tharsis Cilicia olim dicta est, à Tharsis nepote Iapheth: vnde & metropolis eius, quæ insignem portum habuit, & mercatum maximũ, Tharsus nomen habuit. Ea Paulo patria fuit. Hinc & mare Ciliciæ, Tharsis. & naues quibus in mediterraneo mari nauigabatur maximæ, quas quidem norant Iisraelitæ, naues Tharsis dictæ sunr. Lege Iosephum, 1. Antiquita. capite 11. Solinus scribit, Tharsum olim matrem vrbium dictam, & Ciliciam vsque ad Pelusiũ AEgypti pertinuisse, habuisséque sub imperio Lydos, Medos, Armenios, Pamphyliam & Cappadociam. Memorantur quoque Cilices Xerxi contra Græcos centum naues suppeditasse. Siquis autem hîc similitudinem non agnoscat, & putet in hac de qua hîc canitur, victoria, hostiũ naues quoque disiectas: cum eo non contendero, attamen, quod magis probabile visum est, ex temporis & locorũ circunstãtiis indicaui.

9 *Quemadmodũ audiuimus, sic uidimus in ciuitate Iehouæ exercituũ, in ciuitate Dei nostri, Dei qui confirmauit eã in seculum. selah.* Promiserat Deus se præsentẽ adfore populo: id in Vrbe sancta, vbi præcipuus ceremoniarum locus cõtinuò prædicabatur. Quũ istuc ergo tam præclarè fuissent experti, rectè ceciterũt se ita in sacra Vrbe quoque vidisse, atque re ipsa expertos esse, vt de Domino testari Legem & Prophetas inibi audierãt, planèque firmatã ab ipso Ierusalẽ, vt nunquam inæternum labatur, agnouisse. Illud, *in ciuitate Iehouæ*, ad duo referendum: in ea enim & audierãt Dominum auxiliaturum, & auxilium perceperãt, dum Deus quòd in ea regnũ, suíque cultus erat, adeò insigniter defendit. Porrò ex Diuinæ promissionis adnuntiatione id sequebatur quod canit versu 10,

10 *Animo concipiebamus ô Deus, bonitatem tuam, in medio templi tui.* Erat siquidem templum & Arca in templo, credentibus velut præsentis & fauentis, omníque in necessitate adfuturi Dei signum atque testimonium. Hinc igitur vrgente periculo cogitabant, quæ promisisset Deus sui tam præclara præsentia in templo donata.

11 *Secundum nomen tuum Deus, sic laus tua usque ad fines terræ: iustitia plena dextera tua.* Hic versus idẽ canit, quod nonus. Illud enim, *Secundum nomen tuum*, perinde est atque Vti nomen tuum iactatum, vti de te prædicatũ, ita cumulatim omnia à te percepimus: eòque respondet iam laus tua de percepto auxilio, prædicationi nominis tui, virtutísque auxilium laturæ. Laudis buius summa est, Iustitia plena est dextera tua: hoc est vt verti, quicquid geris, iustitia est, nempe summa bonitas. Ista iam necesse fuit consequi: id quod canit vetsu 12.

12 *Lætabitur mons Sion, exultabunt filiæ Iehudæ propter iudicia tua.* Sic nanque iudicat regítque omnia bic Rex, vt suis nihil non salutem promoueat, & fœlicitatem augeat. Obseruandum autem, operũ Dei hic indicatũ ordinem: quippe primùm prædicari Dei bonitatẽ, inde fide eã expectari, postea re ipsa illã percipi, vltimo gratias agi summa cũ lætitia. Opera Dei vera sunt & solida,

veróque gaudio & germana lætitia perfunduntur, quotquot ea planè percipiunt: ad quod plurimum confert, aduersis probè exerceri.

13 *Circuenite Sion, & cingite eam, numerate turres eius.*

14 *Ponite cor uestrum ad murum eius, exaltate palatia eius, ut narretis generationi sequenti.* Inuitant Sācti Vates ad considerandū circunquaque Ierusalem, mœnia & palatia eius, externam scilicet & internam magnificentiam, quòd ea tanta sit, vt nunquā sit eius memoria interitura. Id de terrena illa & serua Ierusalem, pridem solo æquata quis intelligat? Hic ergo typus aperitur, & res ipsa indicatur. Ecclesia Christi est, cuius nec mœnia, nec palatia, id est nec inuicta contra quoslibet hostes munimenta, nec vitæ modis omnibus ad humanitatem formatæ, ac cunctis virtutum numeris excultæ, ornamenta satis mirari quisquam possit. Vtrunque multis & elegantissimis translationibus in Cāticis canticorū prædicatur. Illud רומו, id est exaltate, idé valet atque, vt celsa sint considerate. Vt enim nos dicimus extolli, quæ ab humo sublata prædicantur: ita Scriptura dicit exaltari, quæ exaltata agnoscuntur, & perpenduntur.

15 *Quia iste Deus, Deus noster, usque [in] seculum & usque: ipse deducet nos usque ad mortem.* Hic versus obscuro fine clauditur, propter dictionē מות על. Autor libri quem Masoreth Hebræi vocant, quo germana sacrorum Bibliorum lectio traditur, & exemplarium diuersitas indicatur, tradit duas dictiones esse מות על, id est ad mortem vsque. Quidam vnam dictionem faciunt, & interpretātur eam iuuentutem: sensúmque loci huius faciunt, Deduces nos, vt à iuuentute ducere solitus fuisti. Sunt quoque qui ab עלם, quod occultum significat, deducunt, vt intelligas Deum deducturum nos arcana & mundo ignorata bonitate. Mihi prima sentētia ideò certior visa est, quòd & prima huius versus pars de sempiterna Dei super nos cura & tutela canit, quū habet, *Iste Deus, Deus noster in seculum, & usque in seculum.* Docemur hîc veræ Ierusalem, germanæ Christi Ecclesiæ, Deū nunquam abesse, nullos hostes posse ei præualere, iugémque esse in ea Dei laudem, vt illa eius prospectione & beneficiis incessanter fruitur, eóque sempiterno quoque gaudio de Deo suo exultat. Hæc autem, vitam viuens adeò Diuinam & beatam, quem lateat vbi agat? Quúmque omnino talis sit Christi Ecclesia, quid solo nomine nobis placebimus, hæc si nobis vita defuerit?

PSALMVS XLIX, in genere mixto, διδακτικός.

Insaniam diuitias admirantium traducit, & miseriam exponit. In hac enim uita bonis suis perceptis, æternùm apud inferos miseri erunt, quum studiosi uirtutum in regeneratione sempiterna fœlicitate fruentur, domini & iudices horum, quos nunc orbis ob um diuitiarum, ut deos quosdam suspicit & metuit. ARGVM.

1 PRæsuli, Oda filiorum Korah. PARAPH.

2 Audite hæc omnes populi, auscultate hìs quiq; qui in hoc seculo degitis:

3 Quique plebei, quique dignitate aliqua pollentes, dites pariter & inopes.

4 Os meum loquetur sapientiam, meditatio cordis mei prudentiam.

5 Accōmodabo parabolæ aurem meā, exponā adhibita cithara ænigma meū.

6 Cur timeam in aduerso tempore, quum me prauitas insidiantium mihi circunquaque obsidet?

7 Illi nituntur opulentia sua, & celebres sunt ob multas copias suas:

8 Et tamen nemo quanlibet dignitate polleat, vel fratrem suum possit à morte redimere: nemo qui Deo pretium redemptionis persoluat.

9 Nimii siquidem pretii est redimere à morte animas illorum, vt æuo viuant perpetuo,

10 Et vitam in sempiternum proferant, sepulchrum nunquam visuri.

11 Sanè vident & sapientes mori: peruersi pariter & stupidi intereunt, aliísque relinquunt opes suas.

12 In animis suis cogitant domus suas permansuras in sempiternum: habitationes suas per secula, extulerunt nomina sua in terra.

13 At homo in fortuna sua splendida haudquaquam permanebit, similis erit pecudibus quæ prorsus intereunt.

14 Hoc istorum institutum, vera ipsorum stultitia est: & tamen posteri eorum præcepta ipsorum cupidè sectantur. Selah.

15 Instar gregis apud inferos collocabuntur, mors aget pastorem eorum: recti

exorta luce dominabũtur illorum,forma eorum peribit:infernus,ipsorum do-
micilium.
16 Sed animam meam reducet ab inferno Deus:nam suscepit me. Selah.
17 Nihil metuas quum ditatus vir quispiam fuerit, quum dignitatem domus
suæ auxerit:
18 Haud enim sumet omnia secum quum morietur,non descendet cum eo co-
mes dignitas eius.
19 Nam anima eius in vita sua bonis fruetur: & quum benefeceris tibi, ferent
te laudibus.
20 Concedent autem isti ad nationem maiorũ suorũ,lumine nunquã fruentur.
21 Homo cui cõtigerit fortuna splendida,nec simul recto iudicio præditus fue-
rit, is similis erit pecoribus quæ prorsus interierunt.

AD VERBVM EX HEB. VERSSO ET EXPLANATIO.

Audite hæc omnes populi, percipite auribus omnes habitatores seculi.

3 *Etiam filij Adam, etiam filij viri, simul diues & inops.*

4 *Os meum loquetur sapientias, & meditatio cordis mei intelligentias.* Præfatur his versibus,& vocat quæ dicturus est,sapientiam & prudentiã,quòd ex vera sapiẽtia & prudentia omnia nata sint,& rectè sapere,prudentérque omnia iudicare ac instituere doceant. Vocat item parabolã & ænigma, eo quòd cum collationibus,quæ Hebræis propriè dicũtur משלים,tum tectioribus(præsertim hominibus huic seculo deditis)sententiis vtatur. Sic & Prouerb.1.a.1,parabolæ,enarrationes,verba sapientũ,& ænigmata pro eodem accipiuntur,grauioribus scilicet sententiis,quæ ferè & recõditi, & collationis aliquid habent,atque ideo enarrationẽ apud imperitiores requirunt. Iesch.14.a.4, carmen de casu regis Babel, eo quòd audentiores translationes & hyperbolas poematũ more habet,Maschal, id est parabola à Vate nuncupatũ est. Infrà Psal.68.a.2,cantaturus Asaph beneficia & miracula quæ Deus Iisraeli exhibuit,dicit se aperturum os suũ parabolis, & eloquuturũ ænigmata temporis prisci. Certè quæ hîc Koraehitæ canunt,paupertatẽ,aliáque vitæ huius incommoda nõ esse timenda,opes & copias nõ admirandas aut quærendas: tum Deũ iis qui in gratiam ipsius omnia despondent,dare,dum hac vita defunguntur, beatã & perpetem, quouis ænigmate obscurius & perplexius est omnibus qui non per Spiritum Dei fuerint renati. Versu 2,חלד,quod ætatẽ hominis significat, id est seculũ(de quo in versu 14 Psalmi 17)pro orbe posuit,vt nosquoque seculo abuti solemus. Filii viri,pro præstabilioribus dixit,vt versu 3 Psalmi 4.

5 *Inclinabo ad parabolam aurem meam:aperiam in cithara ænigma meum.* Hoc ad commendationem dicendorum dictum est,quæ nempe eiusmodi sint,vt illis ipse quoque Vates auscultare diligenter,operæpretium ducat. Eo verò quod hic sequitur, *Cum cithara aperiam ænigma meum*, indicatur ratio qua fuit hæc Oda decantata, nimirũ ad sonum citharæ. Studiosa illa omnium ad hæc audienda inuitatio, commendat pretium eorum:tum monet,quàm paucis ex tota hominum vniuersitate ea perspecta habeantur.

6 *Cur timerem in diebus malis, prauitas insidiatorum meorum circundedit me?*

7 *Nitentes opibus suis, & qui de amplitudine diuitiarum suarum gloriantur.*

8 *Fratrem non redimendo redimet uir. non dabit Deo antilytron suum.*

9 *Et pretiosa redemptio animæ illorum, & æui in seculum.*

10 *Et uiuet adhuc in perpetuum,non uidebit foueam.*

11 *Quoniam uidebis sapientes moriuntur: simul stultus & bardus peribunt, & relinquent posteris suis opes suas.* Sanctus,eo quòd aduersarios suos videt diuitiis,re fluxa & fugaci,vitámque nõ potente seruare, niti,animum recipit, præsertim quum ipse Deo nitatur, qui solus vitam vt donat, ita æternùm seruat. & insultans illis, glorians verò de Deo, ait, *Quem timerem in diebus malis, dum iniquitas insidiantium mihi me circundat*, vndique coartans. Quàm inanis verò sit illorum confidentia, de qua versu 7, eo ostẽdit,quòd nemo quanlibet diues,vel fratri vitam cunctis opibus suis queat prorogare, redempta à Deo anima,de quo est versus 8. Nono canitur, animæ redemptionem pretiosiorem esse,quàm vt ab homine queat parari. Id verò ex eo patêre,quòd omne genus hominum moriatur,etiam sapientes, de quo canit versus 11. De voce עקבי, id est insidiatorum meorum, nonnihil in versu 10 Psalmi 41. A. Ezra calcaneum hîc intelligit, & interpretatur versum in hunc modum, Quid timeam in die mali? quid circundet prauitas calcaneos meos? Hoc est,Cur implicem vitam meam iniquitate,sectatus huius seculi opes? Sed quia solent sacri Psaltes eandẽ ferè sententiam mutatis verbis in eodem versu repetere, עקבי malui pro insidiatoribus hîc accipere,

quos hæc (vox in pondere, vt Hebræi loquuntur, formationem intelligentes, זקני, Zakenai, id est senes meos) significat. Tum siquidem tempus aduersum est, dum mali sunt qui adfligunt. Illud in versu nono, *Pretiosa redemptio*: est similis loquutio illi, Oraculū Iehouæ erat in diebus illis pretiosum, 1. Schm. 3. a. 1. id est haberi non poterat. כסיל stultum significat, qui vltrò rationem suam à recto deflectit, non tam ratione quàm recta ratione destitutus. בער autem eum significat, qui omnino ratione destitutus, stolidus & bardus est.

12 *Intimū eorū, domus eorum in seculū, habitacula eorū in generationem & generationē: vocarūt nomina sua in terris.*

13 *Et homo in pretio non morabitur, similis erit iumentis [quæ] intereunt.*

14 *Hæc via illorum stultitia eis, & posteri eorum in ore eorum currene. Selah.*

15 *Sicut grex in infernum colloca buntur, mors reget eos, & dominabuntur eis recti ad mane, & forma eorum ut veterascat, infernus domicilium eius.* Insaniam aduersariorum regis magis traducit, præsertim ab eo quòd sibi tantopere placent ex rebus nihili. Quòd enim pergrandes sibi magnásque ædes extruunt, nominis quandam æternitatem somniant. Id canit versu 12. Quid autem id eos beare possit, quū in dignitate sua & splendida fortuna permanere nequeant, & nominis eorum memoria tota aboleatur? Hæc versu 13. Porrò hæc via, institutum & omnis sapiētia eorum est, quam & posteris suis tradunt, qui in ore ipsorum currunt, id est in verbis, vel iuxta verba eorum viuunt & versantur: quibus nimirum idem sequi institutum illi præcipiunt, vt opes seculi huius rebus omnibus præferant, ac in primis quærant. Hanc miseri sapientiam arbitrantur, vt præ ea institutum Sanctorum satis nequeant ridere. Quid autem æquè miserum? Hinc igitur, istorum infœlicitas quo diligentius consideretur, appositum Selah est. Hæc versu 14. Quintusdecimus finē horum canit. Vita hac siquidem functi, apud inferos velut oues colliguntur, morte eos pascente, hoc est ipsis dominante. Manè autem, vbi vita fuerit restituta, dominabuntur illis recti. Tum enim, quū hi Christo ponentur scabellū pedum, etiam regnantibus cum Christo rectis subiicientur, à quibus modò eos nihil non iniuriarum perpeti oportet. Interim forma eorum (quidam reddūt robur, vtrunque enim צור significat) veterascit & interit, & est domicilium eorum tartarus. His nihil obstat quod Dominus illis dicet, Facessite in ignem æternum, &c. Hoc ipsum enim iustorum super illos dominiū est, quòd vnà cum Christo eos iudicabunt. De medio nanque tempore inter regenerationē & vltimū iudiciū, in quo prisci quidā scriptores, inter quos & Lactātius fuit, Sanctos impiis dominaturos cōmenti sunt, Scriptura nihil docet. Porrò hic versus verū ænigma filiis huius seculi cōtinet, nēpe de aurora nouæ vitæ, qua exorta, iusti dominaturi sunt impiis, hoc est eos cum Christo suo condēnaturi: vt Vates vel huius dicti causa, iure se ænigma dicturū præfatus sit. קרבם in versu 12, quidam Hebræorū pro קברם inuersis duobus elementis non infrequenti Scripturis metathesi positum autumāt: & ideo hunc sensum huic versui assignāt, Sepulchrum eorum domus illorum in sempiternum, nec est eis quicquam reliquum, quàm quod à domibus magnificè extructis, aliquandiu in hominum memoria hærent, dum iactātur scilicet tam splendidarum ædium extructores. Sed videtur argumento Psalmi magis quadrare, vt intelligamus hic stultam diuitum huius seculi cogitationem traduci, qua propter tam facilè & breui interitura ædificia, sperant sese immortales futuros: quū persæpe eueniat vt ipsa quidem ædificia ad tēpus admirationi sint, quia hominibus vsui: eorū autē, qui illa extruxerunt, nemo vel nomē sciat.

16 *At Deus redimet animam meam de manu inferni, quia suscepit me. Selah.* Deū canit suis dare immortalitatem, reliquos tantùm in hoc seculo bonis perfrui. At Deus, inquit, redimet animam meam de manu inferni, hoc est mortis: vitam quoque corporis, & fœlicem, mente, dum corpus humo demandatū esca vermiū est, beato Dei consortio fruente, restituet. Huius verò fœlicitatis dum causam reddit, prædicat eandē omnibus credentibus cōmunem. ait enim, Quia suscepit me. Quoscunque enim suscepit Deus (suscipit autem quos elegit ad vitā, quibus suum donat Spiritum) ii omnes, vt Seruator dixit, mortem nunquam gustabunt. Nam suscitabit illos in die nouissimo, & interim mentibus sua gaudia donabit in cælis. Et hoc ænigma est, quod caro & sanguis intelligere haud possunt, ideo & Selah adiectum est. Chaldæus habet hîc, Quoniā docebit me Legem suam in æternum. Kimhi verò accipit יקחני pro tollet me: sicut accipitur Gen. 5. c. 24, de Hanoch, Et non erat, quia לקח, id est sustulit illū Deus. vult enim sensum esse, Redimet Deus animā meam ab inferno, vel sepulchro, quum sustulerit me & mori fecerit, vt scilicet anima cum corpore extinguatur. Ab. Ezra autem, suscipiet me, idem esse putat atque, assumet ad se in morte spiritum meum. iuxta illud, Deducet me consilio suo, & postea gloria suscipiet me.

17 *Ne timeas quum diues euaserit quispiam, quum aucta fuerit dignitas domus eius:*

18 *Quia non auferet in morte sua omnia, non descendet post eum dignitas eius.* Veriori fœlicitate donatos hortatur ne metuant, id est ne sibi displiceant, aut malorum potentiam formident, dum mali ditantur, & dignitate propter opes augentur. nihil enim secum tollent, dum vita functi ad inferos descendent, non comitabitur eos ipsorum splendor & dignitas.

19 *Quia anima eius in vita eius bonis fruetur, & celebrabūt te quū benefeceris tibi.* De diuite loquitur, cui diuitiæ suæ in hac tantùm vita commodo sunt, & celebrem nulla alia ratione faciunt, quàm quòd sit vnde cutem molliter & delicatè curet, & sibiipsi benefaciat: id quod de diuite illo Euangelico legimus, cui post mortem cruciato apud inferos, responsum fuit, Memor sis, te bona tua in vita tua recepisse, nimirum quum splendidè vescereris, & purpura ac bysso vestireris. Ab. Ezra istam particulam, Laudabunt te quum benefeceris tibi: ad bonos & prudentes refert, qui sibi ipsis benefaciunt, dum contemptis diuitiis, virtuti student. Sed quum etiam sequenti versu de stultis diuitibus Psalmus canat, & sit perpetuus ferè Psaltis mos, eandem sententiam mutatis verbis in eodem versu repetere: mihi magis arridet, vt istud Benefacere sibi, de mollicula cura genii intelligamus. iudicium sit penes lectorem. Aliàs dictum, יו & laudare & benefacere significare. sic vtrunque significatum quadrat, si intelligas diuitem laudari propter diuitias. Kimhi totum versum de bonis interpretatur, sed repugnat contextus.

20 *Ibit ad nationem patrum suorum, usque in sempiternum non uidebunt lumen.*

21 *Homo in pretio, & non intelliget: comparatus est iumentis [quæ] silentur.* Canit iterum de fine nitentium diuitiis. Tandem enim dum sibi videntur planè fœlices, nec quicquam tale expectant, rapiuntur hinc, & concedunt ad nationem patrum suorum, in infernum: & lucem, hoc est veram vitam, nūquam aspicient. Homo enim cui Deus præclaram fortunam dedit, nec id intelligit, autorémque eius non agnoscit, ille morte corporis semel omnibus bonis in sempiternum spoliatur, non secus atque bestiæ, nisi quòd ipsum cruciatus præterea excipiunt gehennæ, vbi pœnas ingratitudinis & impietatis soluet, at persoluet nunquam. Hanc parabolam, hoc ænigma, qui verè perceperit, veram sanè sapientiam & prudentiam consequutus est. A fucatis enim bonis animum auulsisse, & Deo bonorum omnium fonti addixisse, vita est sempiterna & beata.

PSALMVS L, διδακτικός.

ARGVM. *Canit ut magnifice Deus cunctas orbis nationes Euangelio ad se uocaturus, electósque suos potentissima manu adserturus fuerit. Tum, ut bonitatis suæ confessionem & prædicationem à suis, & nulla tam sacrificia requisiturus: ac quantopere religionem eius absque synæro pietatis studio iactantes, execraturus.*

PARAPH. 1 ODa Asaph. Fortis Deus Iehouah, verbum faciet, & aduocabit quosque
terram inhabitantes, ab ortu solis vsque ad occasum eius.
2 E Siion, ornamento perquàm eleganti, Deus lampada emittet.
3 Adueniet Deus noster, neque continebit se, ignis ante ipsum flagrabit, circa
eum vndique turbo proterens.
4 Vocabit cælum supernè: & terram, vt vindicet populum suum:
5 Colligite mihi bonos meos, qui sacrificiis sanciunt fœdus meum.
6 Et annuntiate cæli iustitiam eius, nam Deus ipse iudex. Selah.
7 Audi popule mi, & loquar: Israel, & per te testificor, quòd ego Deus sum, &
Deus tuus.
8 Non arguā te ob neglecta sacrificia, aut intermissa holocautomata, quæ mihi offerri iugiter debent.
9 Non est vt accipiam de domo tua bouem, nec de caulis tuis hircos.
10 Meæ siquidē sunt omnes feræ syluarū, pecora quæ in mille mōtib' pascūtur.
11 Noui cunctas in montibus volucres, penes me sunt animantes agrestes.
12 Si esuriero, te haudquaquam appellabo, quum meus sit orbis, & quicquid ille continet.
13 An comesturū me putas carnem taurorū, & sanguinem hircorū bibiturum?
14 Sacrifica Deo laudem, & hoc pacto persolue vota tua Altissimo.
15 Tum premente aduersitate, me inuoca, & tuebor te, túque me honorabis.
16 Improbo autem dixit Deus, Quare tu ceremonias meas memoras? cur fœdus
meum ore iactas?
17 Quum tu odias vitæ correctionem, & verba mea abieceris.
18 Si conspexeris furem, illi te cupidè iungis, & inis societatem cum adulteris.
19 Os tuum addixisti malo, & lingua tua concinnat fraudem.

20 Sedes,& contra fratrem tuum loqueris,filium matris tuæ probro afficis.
21 Ista tu designas:quúmque ego vltionem differo,cogitas me omnino esse ceu
quempiam hominẽ,tui similẽ:disceptabo itaque tecũ, & statuã me aduersũ te.
22 Istuc quæso agnoscite,qui obliuiscimini Dei:ne ille corripiat, nec sit qui e-
ripiat.
23 Sacrificans laudem, is honorabit me: & qui recta via graditur, illi exhibebo
salutem Diuinam.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Psalmus Asaph. Fortis Deus Iehouah locutus est,& uocauit terram ab ortu solis usque ad occasum eius.*
2 *E Syon ornamento pulchro, Deus effulgebit.*

3 *Veniet Deus noster,& non silebit:ignis ante eum uorabit,& quæ circum illum sunt, conturbabitur ualde.* Et Asaph principem fuisse Cantorum,præter 15,& 16,primi Paralip.alia quoque loca testantur. Primùm canit sacer Vates de aduentu Christi, Euangeliíque exortu,ac populi Dei selectione. Hæc Dei in suos bonitas,omni humana æstimatione maior est, ideò tam magnificis eam verbis celebrat. Fortem, Deum & Iehouam loquutum ait, qua appellationum congerie exprimere voluit quantopere hanc Dei bonitatem admiraretur. Vocasse ait terram ab ortu solis,&c.quia Apostolos suos Christus in vniuersum orbem misit quæsitum & adductum quicquid passim ouium eius errabat. Id Ierosolymis factum est: ibi enim Spiritu Dei perfusi, ad hoc munus primùm ablegati sunt. Inde canit, E Siion (quam propter tam beatum humanæ salutis initium,iure ornamentum perelegans vocat)lampada,nempe Euangelii,emittet. Illic enim ea primùm effulsit,indéque in mundũ totum peruenit. *A Ierusalem initium salutis.* Igni & proterente turbine(de quibus versus tertius)virtutem intellexit omnia deuincentem,qua cooperans verbo nuntiorum suorum,totum sibi orbem subegit. De qua Paulus 2.Corinth.10.a.3, In carne quidem versantes, haudquaquam secundum carnem militamus. Arma enim nostra non carnalia sunt,sed ex Deo potentia,ad demolitionẽ munitionum, quibus consilia demolimur, & omnem celsitudinem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, & captiuam ducimus omnem cognitionem ad obediendum Christo. Verè vorans ignis,& cuncta proterens ventus,tum vnà cum Euangelii face in orbe grassabatur,quum tam inuicto verbo,tãtísque simul portentis princeps mundi per Christi præcones fœliciter adeò expugnabatur.

4 *Vocabit cælos desuper,& terram ad iudicandum populum suum.* Per cælum & terram intelligit superos & inferos, cælestia omnia & terrena: hæc siquidem omnia adhibuit Deus ad vindicandum populum suum. Nam præter prodigia quæ in cælo & in terra pro Sãctis edebat Dominus, simul tam cælestes mentes, quàm mortales in hoc seculo illis inseruire fecit, quo Satanæ tyrannide eriperentur quicunque ad vitam erant præordinati.

5 *Colligite mihi bonos meos,incidentes fœdus meum super sacrificio.* Canit in quo sit situs Christianismus, & qualem iam Deus populum velit:facit enim Deum dicere, *Colligite bonos meos*, Spiritu nimirum meo præditos,quo ad bonitatis studium impelluntur. Addit, *Qui sacrificiis sanciunt fœdus meum:* hoc est non solùm ceremoniis sacrificiorum sese mihi addicũt, sed sacrificiis fœdus mecum solida fide iciunt, vt me Patrem suum agnoscant, & sese, vt filios decet, mihi morigeros exhibeant. Illud enim, עלי זבח, cum, vel super sacrificio probè redditur. Sacrificiis siquidẽ solis sine fide fœderis, populus olim Deo etiam abominationi erat. Inde apertis mox verbis hostias reiicit. Quidam, pro sacrificio, legunt: nam על nonnunquam idem valet quod pro. Sic sanè hunc locum Chaldæa paraphrasis intellexisse videtur: nã reddidit, Colligite ad me bonos meos, qui statuunt pacta mea, paciscuntur Legem meam, & occupantur in precibus, quæ pares habentur oblationibus. Mihi magis probatur prior interpretatio: quia non solùm apud veteres, sed etiam apud nos, ceremoniarum & sacrificiorum vsus est, qui piis semper sacrosanctus est, vt quibus fœdus cum Deo velut publicè iciunt, & icti sese admonent, ipsúmque renouant. Habetur hic כרתי, incidẽtes fœdus: olim enim incidebantur in æs aut saxum leges fœderum. De fœderis cum Deo ratione, dictum in Psalmum 25, versu 10.

6 *Et annuntiate cæli iustitiam eius, quia Deus ipse iudex. Selah.* Canit maximè publicandam Dei bonitatem per Euãgelium. eo enim quod cecinit, *Annuntiate cæli iustitiam eius*, significare voluit, iustitiam, id est bonitatem Dei vbique inuulgandam. Quæ nanque cæli adnuntiant, omnibus nota fiunt, quum illi ab omnibus conspiciantur, & luce sua cuncta detegant. Sic quum Moscheh cælum & terrã testes inuocat eorũ quæ Iisraeli tradebat, idẽ erat acsi dixisset, Notissimum *Deut. 32.1.* sit hæc me vobis tradidisse, acsi id audiissent vniuersæ creaturæ, & quicquid est in cælo & in terra. *Quoniam Deus ipse iudex*: nimirum omnium, qui vnus omnia gubernat. huius iustitiam quo-

que omnia prædicant, vt sicut est omnium iudex & Deus, ita quoque talis agnoscatur & colatur. Hoc tam multis seculis fuisse ignoratum, & Euangelii primũ tempore cunctis gentibus adnunciatum, summa dignum admiratione est, & Paulo nunquam satis prædicatum mysterium: ideò hîc Vates Selah adscripsit.

7 *Audi popule mi, & loquar. ô Iisrael, & testificor per te, Deus, Deus tuus ego.* Reiicit hîc fiduciam sacrificiorum, eorumque abolitionem prædicit. Quúmque inducit Deum poscere à populo suo vt se audiat, & agnoscat suum Deum: ostendit in hoc ipso omnem verum Dei cultum & pietatẽ sitam esse, nempe vt Domino nos penitus addicamus, & vt Deo nostro auscultemus. Eadem omnino habet Iirmeiah 7, quæ adduxi suprà versu 7 Psalmi 40. Item 1. Schmu. 15. c. 22. Auscultare, id demum hostia est: & attendere, gratius adipe. Idem ipsum verò per populum testatus Deus est, dum ita beneficiis affecit, vt vltrò Domino sese consecraret, & Deum esse profiteretur. Istuc est quod ait, *Testificor per te,* id est teipsum in testem adhibeo, quòd ego Deus sum, iudex & moderator omnium: & tuus Deus, id est iudex & Diuinæ sortis largitor.

8 *Non arguam te propter sacrificia, & holocausta tua [quæ saltem debent esse] coram me iugiter.* Hoc est, quãuis
ita in Lege mea statuerim, vt iugibus sacrificiis & holocaustis fidẽ tuã erga me, vt populus meus,
testeris, ob ea tamen, si nulla adhibeas, cæterùm fidẽ syncerã præstes, nõ te reprehendã. Nam fieri
potuit vt hanc sine sacrificiis ac ceremoniis populus præstaret, vt nõ solùm nunc reuelato Christo,
sed etiã antea templo desolato, vel dum in aliena terra ageret. Cæterũ quũ licebat, & per tempus,
decebat sacrificiis fidem testari. id Sancti religiosissimè semper studuerunt, vt aliquoties di-
Ierem. 7. c. 21. ctum. Simile hic versus habet cum illo Iirmeiah, Non mãdaui vobis de sacrificiis & holocaustis.
Kimhi putat לא duobus locis seruire, eóque legendũ, Et holocausta tua non semper corã me: hoc
est nõ habebo semper eorũ rationem, vt propter illa neglecta te corripere, sicut si præceptis meis
Abrogata sacrificia. parũ auscultaris. Sed dicit Iudæus, Et de holocaustis, aliisque sacrificiis Dominus præcepta dedit.
Dedit quidẽ, sed tandiu obseruanda, quãdiu veræ pietati seruiebant, hoc est quãdiu populus Dei
pueri instar habuit, & à Gẽtibus segregatus, sub Lege, ceu pædagogo degit. At vbi fœdus nouũ cũ
electis per vniuersum orbẽ sparsis, per Euangeliũ, & huius persuasorem Spiritũ sanctum, largius
quàm vnquam antea super omnes electos effusum, ictum est, & cœperunt plenius quàm antea
Deum cuncti agnoscere, de quo Iirmeiah 31. f. 31, & Vates alii: vt propius ad vitam cælestem Sancti
accesserunt, ita elementis pietatis, externis huiusmodi ceremoniis facti sunt liberiores, sicut eorum
penitus liberi erunt, quum Deum videbunt sicuti est. Quo certè mens Deũ cognoscit plenius,
eo etiam verioribus & gratioribus ipsi obsequiis studet illum demereri. Iam quæ Deus præ-
Rom. 13. b. 8. cepit, huc eunt vt semel reddamur per omnia boni, hoc est dii quidam. Inde dicit Paulus, Dilectione
proximi totam Legem impleri. Hæc passim in Scripturis, præsertim Prophetarum tradita
sunt, si modò legantur mente, Dei Spiritu donata. Hac dum gens Iudæorum destituta, velum
habet ob oculos, frustra illos verbis vrseris, quanlibet illa videantur nostram veritatem testari
luculenter. Nihil est contentione carnali, dum pietatis curam mentitur, minus mutum. Mittendi
igitur sunt, donec Spiritus Christi eis contigerit. Eum vbi nacti fuerint, vt videbunt quid
potissimùm à nobis requirat Deus, nempe plenam suæ bonitatis imitationem: ita nihil obscurum
illis erit, Deum in hac Diuinæ cognitionis luce, eáque iam toti orbi impartita, nihil minus
à suis poscere, quàm externas illas ceremonias Legis. Neque diffitebuntur id clarè à Prophetis
prædictum, vbicunque de donanda humano generi, & quidem omni, ampliore Dei cognitione,
& solidiore iustitia, vaticinati sunt. Neque enim cohærẽt hæc, virilioribus iam Dei obsequiis accommodatum
esse, & simul detineri elementis puerilibus. Puerilia autem esse elementa, quicquid
est corporalium rituum, & externarum ceremoniarum, nemo dubitare poterit qui agnouerit vigilem
vitæ formam esse, vt Christo, atque adeò Deo ipsi conformes simus, ita comparati atque
instructi, vt omnia dicta & facta nostra, omni tempore & loco, Deo gloriæ, & mortalibus sint saluti.
Hæc volui hîc ad ea quæ in Psalmo vicesimo & quadragesimo de sacrificiis memini, adiicere.
Figuræ, typi, & vmbræ fuerunt, vt sacrificii Christi, ita omnium Christianorum, præfigurantes
nostrum & omnium sanctorum esse, nos ipsos iam Deo, vti Christus fecit, offerre: in hoc iam
liberos tot sacrificiorum obseruationibus quæ veteribus indictæ erant, incumbere. Huius temporis
erit, non mactare pecudes, aut quicquam aliud offerre.

9 *Non accipiam de domo tua bouem, nec de caulis tuis hircos.*

10 *Nam mea est omnis fera syluæ, pecora in mille montibus:*

11 *Noui omne volucre montium, & pecus agri mecum.*

12 *Si esuriero, non dicam tibi, quia meus est orbis, & quicquid illum implet.*

13 *Nunquid edã carnem taurorũ, & sanguinem bibam hircorũ?* Hisce versibus quinque reddit causam cur Deus nõ moretur sacrificia. Primùm quicquid est vel cicurũ vel ferarũ animãtiũ, in sua manu habet: nõ igitur est ratio, cur ea posceret de domo hominis. Deinde non vescitur carne, nec bibit

ſanguinem beſtiarum: nihil ergo poteſt, vt homo, morari pecorum mactationem. Nunquam igitur ſacrificia ipſa, ſed animos ſacrificantium dedi ſibi popoſcit, ſacrificiorum ritu in hoc ſic ad tempus inſtituto, vt Diuinæ bonitatis rudior populus identidem admonitus, & ſui conſecrationem ſubinde teſtatus, in qualicunque Dei ſtudio augeſceret, & mori ſibi, viuere Deo paulatim diſceret. Obſeruandus in verſu 11 idiotiſmus, *Noui omne: uolucres*, pro habeo in mea poteſtate. quod idem in eodem verſu dixit per illud, Fera agri penes me. Quum itaque Scriptura habet, Deus nouit ſuos, nouit viam iuſtorum, & ſimilia, idem valet atque Habet eos vt ſuos, curat eos, viam eorum tuetur.

14 *Sacrifica Deo laudem, & redde Altiſſimo uota tua.*

15 *Et inuoca me in die anguſtiæ, defendam te, & glorificabis me.* Cultum verum Dei his apertius exprimit. Prædicare nanque Deum, & bonitatem eius in rebus omnibus celebrare, non eſt niſi eorum qui illam planè agnouerunt, eique ſeſe iuſta fide dediderunt. Hi iam neceſſe eſt auſcultent Domino, fœdúſque cum ipſo ictum ſeruent ſanctiſſimè. Totius igitur pietatis cõſummatio eſt, ex animo Dei laudes deprædicare. Hinc & Paulus, Corde creditur ad iuſtitiam, ore fit confeſſio Rom.10.b.10.
ad ſalutem. Portò quid quiſque de Deo ſentiat, nunquam certius prodit, quàm dum premunt aduerſa. Nam ſiquis tum vnius Dei opem inuocarit, teſtatur vtique illum vnum pro Deo ſuo agnoſcere & colere. Hinc ſubiunctũ hîc eſt, *Inuoca me in die aduerſitatis.* Etenim ſolet quoque plenior eſſe laus Dei, quum bonitatẽ eius, animus aduerſitate liberatus deguſtauit largius & præſentius. Præterea ſic eſt hominis animus comparatus, vt dum quid orat, ſiue id à Deo, ſiue homine, ſemper aliquid viciſſim promittat. hinc veteres certas ferè hoſtias vouebant. At in luce Euangelii, quum puerilia illa finem habent, ſicut omnes norunt Deum vnum hoc poſcere, vt nos ipſos ei dedamus: ita nullum aliud, dum auxilium Dei Sancti flagitant, votum ſolent nuncupare, quàm nomen ſe ipſius, vita & verbis, quantum quiſque valeat ſtudioſiſſimè glorificaturos, ac eo quamplurimos, ſi modò ipſe aſpiret, huc vt bonitati ipſius ſe conſecrent, adducturos. Hæc vota ſunt quæ probat Deus, quæ ſubinde Dauid nuncupaſſe, & ſoluiſſe ſe memorat. In vita futura nihil aliud Sancti, quàm canent gloriam Deo, noménque eius laudibus vehent. Quo itaque illi propius tempore Euangelii acceſſimus, eo decet huic rei ſtudioſius incumbamus. Proinde quum tempus Euangelicum hic Vates voluerit prædicere, commodùm induxit Deum pro mactatione pecudum, nominis ſui laudem poſcere, eóque rectè honorari ſe, teſtari. Sed nemo putet ſe id ſolis verbis poſſe præſtare: ex animo laudare Deum, id demum totius pietatis perfectio eſt, & præcipuum quo Deo gratificamur. Sed qui ex animo Deum, vt Deum, omnis boni autorem poterit laudare, illi quoque nihil penitus habebitur Deo vel maius, vel charius. hinc iam & tota vita, cunctæque vires; ad ſanctificandum nomen eius ſeſe accommodabunt: vt ſicut Paulus hortatur, quicquid 1.Corint.10.g.31.
verbo vel facto tentauerimus, omnia ad gloriam Dei cedant.

16 *Et improbo dixit Deus, Quid tibi, ut commemores ceremonias meas, & ſumas in os tuum fœdus meum?* Canit nunc quàm deteſtetur Deus hypocriſim, & vt neminem inter ſuos agnoſcat, niſi qui ex animo ipſi ſeſe addixerit. Tam enim externis iſtis, ſine pietate cordis adhibitis, nihil delectatur, vt etiam ob ea grauiter iraſcatur. Hinc facit Deum cum improbo expoſtulare, quòd ſuas ceremonias (id enim חקי ſignificat, de quo in Pſalmo 19, & fœdus ſuum memoret.

17 *Et tu odiſti correptionem, & proieciſti uerba mea poſt te.* Obſeruandus verò ordo eorum quæ improbo tribuit. Sunt enim gradus impietatis. Primum eſt, correptionem reſpuere. nam quũ mali naſcamur, primus ad pietatem gradus eſt, correptionẽ admittere, & mala noſtra agnoſcere. Proximum, verba Dei abiicere. Qui enim non ſuſtinet argui, neceſſe eſt Dei verba abiiciat: quæ vt docent vitam innocentem, ita noſtram nuſquam non damnant. Iſta verò conſequitur, vt cum quibuſuis ſceleratis ſocietatem ineat, nullum flagitium execretur.

18 *Si uidiſti furem, & cucurriſti cum eo, & cum ſcortatoribus portio tua.* Duo mala nominatim perſtrinxit: alterum peruerſæ libidinis: alterum iniquæ cupiditatis habendi. his totam reliquam ſcelerũ ſentinam complexus eſt.

19 *Os tuum miſiſti ad noxam, & lingua tua concinnat fraudem.*

20 *Sedens, contra fratrem tuum loqueris, contra filium matris tuæ das conuitium.* Hîc quarto loco notat in improbo ſtudium nocendi fraudandíque: mox quinto loco exuit eum omni humanitate, ita vt calumniari ſuſtineat, & probris afficere fratrem quoque & filium matris ſuæ: quo vel idem repetiit, vel maiorem coniunctionem dicere voluit dum vterini fratris meminit.

21 *Illa feciſti, & tacui: exiſtimaſti quòd ſim omnino futurus ſicut tu, arguam te, & ſtatuam me contra oculos tuos.* Hoc vltimum & totius impietatis conſummatio eſt, quòd impius ſibi perſuadet, Deum nullam habere ſuorum ſcelerum rationem, eo quòd vltionem differt: eſſéque ſicut ipſe, hominẽ neſcientem quæ ſecretò alii admittant. Inducit itaque Vates Deum vltionem minitantem, ínque tempore adhuc ſupplicium de ipſo ſumpturum.

22 *Intelligite obsecro hæc qui obliuiscimini Dei: ne corripiam, & non sit qui eripiat.*

23 *Sacrificiũ laudis honorificabit me: & qui ponit viã, faciã videre illũ in salute Dei.* Nihil est securius hypocritis. Monet igitur eos vt intelligant hæc, agnoscant Deũ maturè adhuc omnis prauitatis pœnas exacturũ: quo corripiente, nemo erit qui eripiat. Metaphora est à bestiis prædam corripientibus mutuata. Vsus est ea & Psalmi 7 versu 3. Versu vltimo repetit de sacrificio laudis: quod nimirũ (vt dixi) totius Diuini cultus colophõ est. additque, Qui ponit viam: id est viã suam dirigit, hoc est recta via graditur, ei ostendam, id est exhibebo salutem Dei, hoc est certam & diuinam: vt Dei vocari solent quæ sunt maxima & absolutissima. Donet Deus vt ipsum verè agnoscamus: sic facesset omnis hypocrisis, & licebit ex animo Deum prædicare, in quo plena & iustitia & fœlicitas sita est.

PSALMVS LI, [illegible]

ARGVM. *Precatio est peccata sua seriò agnoscentis, qua pius bonum Dei Spiritum (quo omnis praua cupiditas reprimitur, iustitiæ grauiter studetur, quæ vera est peccatorum abolitio) orat: & tum ad docendũ eadem alios, bonitatémque Dei prædicandam, quæ germanæ resipiscentiæ officia sunt, sese offert, adiuncta prece pro communi instauratione Ecclesiæ, veræ Ierusalem.*

PARAPH. 1 PRæsuli, Oda Dauidis.

2 Quum adiisset eum Nathan Propheta, postquam congressus fuerat cum Bath-schaba.

3 Miserere mei Deus pro bonitate tua, pro ingenti misericordia tua absterge scelera mea.

4 Laua plurimum me iniquitate mea, & flagitio meo munda me.

5 Nam scelera mea agnosco, & flagitia mea sunt semper mihi ob oculos.

6 In te, in te solum peccaui, & quod displicet tibi admisi: propterea verè iustus agnoscêris in verbis tuis, & purus quum de te iudicabitur.

7 En ego cũ iniquitate fictus sũ, & peccato inquinatũ cõcepit me mater mea.

8 En tu voluisti vt veritas obtineret in intimis: notã faciebas mihi sapiẽtiam, quæ in penetrali cordis resideret.

9 Expia me hyssopo, & purus ero: lauabis me, & candidior ero niue.

10 Gaudio & lætitia perfunde me, fac exultent ossa quæ percussisti.

11 Auerte faciem tuam à flagitiis meis, & cunctas iniquitates meas absterge.

12 Cor purum crea mihi Deus, & Spiritum firmum innoua intra me.

13 Ne abiicias me à facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne tollas à me.

14 Fac iterum gaudeam te ferente salutem, & Spiritus liberalis suffulciat me.

15 Instituam sceleratos in via tua, & conuertentur ad te flagitiosi.

16 Eripe me à reatu cædis, ô Deus, Deus seruator mi, & ouabit lingua mea de iustitia tua.

17 Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam:

18 Nam hostiis nõ delectaris, alioqui eas obtulissem: holocaustũ nihil moraris.

19 Hostiæ Deo gratæ, spiritus confractus: cor confractum & deiectum haud aspernaberis Deus.

20 Benignè fac ex beneuolentia tua Siion, ædificentur muri Ierusalem.

21 Tunc delectaberis hostiis, holocausto, & libamento iustitiæ, tunc imponent altari tuo boues.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *QVum venisset ad eum Nathan Propheta, postquam ingressus fuisset ad Bath-schaba.* Memorabile humanæ imbecillitatis, & simul diuinæ bonitatis exemplũ in hoc Dauidis scelere propositum. Per se immane & multiplex scelus fuerat, vxorem innocentissimi & fidissimi militis stuprasse, tum ipsum neci obtulisse: postremò victoriam hac causa, indubiè nõ absque aliorum quoque ex Dei populo cæde, hostibus Dei concessisse. His tamen tam multis & atrocibus malis, totius ferè anni impœnitentiã adiecerat, interim oblectans se vxore aliena, sibi sanguine innoxio, cúmque tam insigni Dei contumelia vindicata, vir Spiritu Dei tantus, & ad cor Domini formatus. Etenim nato iam ex adulterio puero, Nathã primùm ipsum huius facinoris appella-

uit. siquidem inter mala quæ iussu Domini minabatur, & hoc numerauit, moriturum filiũ qui ex Bath-schaba iam erat natus. Sic sumus nobis relicti. Quàm modestè igitur, & quanto in timore versari conueniebat? O exosculandam autem Dei bonitatem, qui seruum suum in tantã impietatem, post tanta beneficia prolapsum, non abiecit pœnitẽtem! Sed qui hanc nobis speramus, consideremus simul quàm seriò horum Dauidem pœnituerit, vtque correptioni ob hæc benignissimi Patris sese æquo animo submiserit, dum per Abeschalomum perficerentur quæ mala ei Nathan prædixerat. Mihi quoque non tam pro vita filii ex adulterio nati, quàm pro scelerum horum condonatione, videtur luctui illi, ieiunio & precibus per totos septem dies, de quibus Sacra historia meminit, sese dedisse. Pœnam siquidem malorum suorum in parte persoluens, iræ Dei contra illa grauius admonebatur. Miris affectibus hic Psalmus flagrat. nam existimo in eo referri quomodo fuerit Dauid in illo ipso luctu & ieiunio affectus, & quibus Deũ precibus pulsarit: vnde qui nõ sit expertus, quàm vrat, quàm cruciet seria peccati agnitio, & iustæ offensæ Dei consideratio, quæ hoc Psalmo canuntur haud vnquam planè assequetur.

3 *Miserere mei Deus secundum bonitatem tuam: secundum amplitudinem miserationum tuarum, dele scelera mea.*
4 *Multum laua me à prauitate mea, & à peccato meo munda me:*
5 *Quia ego scelera mea agnosco, & flagitium meum coram me semper.* Hisce versibus, ardentibus precatur affectibus, scelera sua abstergi, séque iniquitate probè ablui: plurimùm enim fœdatum & deturpatum se sentiebat. passim enim in Scripturis peccata, sordes & inquinamenta per translationem vocantur. Bonitatem Dei & amplam misericordiam inuocat: grauissima enim sentiebat sua flagitia. חסד, quod cum vulgo interpretatum *Misericordiam* verti, rectius redderetur, humanitas. Diuus Paulus *φιλανθρωπίας* id dixit. Est nanque habitus animi ad misericordiam pronus. De eo in versu 2 Psalmi 18. Versu quarto causam reddit cur Dei fauorem & misericordiam, quo peccatis liberetur, tantopere oret, *Quia*, inquit, *agnosco peccatum meum.* Hinc enim iam miserum esse se sentiebat, hinc ad implorandã Dei opem vrgebatur: hinc denique misericordia & bonitate Dei dignus euaserat.
6 *Tibi, tibi soli peccaui, & malum in oculis tuis feci, propterea iustus eris in uerbis tuis, & purus, quum iudicaris.* Hoc
versu magis adhuc exprimit, vt se sua flagitia discruciarint, dũ ait, *in te, in te solũ peccaui.* Peccarat & in fidissimum militem Vriah, ac totum exercitum, quem huius necandi causa in periculum adduci iusserat: sed dum perpendebat quantum hoc suo scelere contempserat & offenderat Deum, inde ita torquebatur, & animo discerpebatur, vt id vnum sentiret, vnum quereretur, ac diceret Domino, In te, in te vnum peccaui: idque & quòd tuum adeò verbum contempsi, quòd te tantopere irritaui, hoc inquam me enecat, dilaniat, excarnificat. Sic nanque ei Nathan dixerat, Quare contempsisti verbum Iehouæ, vt faceres quod malum est in oculis eius? id est quod ipsi displicet, quod offendit. Rectè igitur, non iam in homines, sed in Deum ipsum peccasse se agnouit, & questus est. Id quod sequitur, *Propterea iustus agnosceris in uerbis tuis*: concepta iam spe veniæ, & à peccatis ablutionis, ad præmissam precem, Miserere mei, & ablue me iniquitate mea, subiecit. Hunc enim sensum habet, Propterea quum purgaris peccatis me agnoscentem illa & confitentem, iustus deprehendêris in verbis tuis, & purus quum iudicaris: quum facta tua excussa, verbísque tuis fuerint collata, nempe qui ita vt pollicitus es agnoscentibus peccata & te veniã orantibus cõdonaturum, in me quoque præstiteris. Eundem sensum habebũt, si למען per vt reddas, vt D. Paulus vulgatã editionẽ secutus, vsurpauit. Quum enim iungis cum verbo Miserere, omnia rectè quadrant, Miserere mei, dele peccata mea, quia ego agnosco, inque te solum admissa confiteor, vt iustus agnoscaris in verbis tuis, &c. Et hoc sensu Apostolus ista Rom.3.a.4, adduxit. Quum enim docuisset cap.2, Deum haudquaquam morari Circũcisionem, & externè Iudæis adnumerari, sed Legis suæ obseruationẽ: quam qui Iudæus non præstitisset, haberi eum pro incircunciso: & contrà, Ethnicum, qui eam præstitisset, pro Iudæo: ne videretur Iudæis suam prærogatiuam iniuria ademisse, subiecit, Multum habere Iudæos adhuc prærogatiuæ, nimirum quòd eis essent tradita oracula Dei. Neque enim id Dei fidem abolere, quòd plerique eorum fide excidissent: sed sic potius rem habere, vt omnis homo reperiatur mendax, quippe qui nequeat præstare quæ receperit, quæque polliceatur: vnus autem Deus perpetuò verax, vt qui cumulatissimè quæcũque promiserit, præstare soleat. Hoc iam cõfirmaturus, adducit hunc locum, Vt iustus agnoscaris in sermonibus tuis, & vincas quũ iudicaris: quod idem est atque, agnoscaris purus. Ex his satis liquet, Paulum voluisse hoc loco dicere, ex eo quòd Iudæis sua verba Deus credidit, nec propterea quòd illi ab ipso defecerant, eos penitus abiecit, verbis & doctrina sua spoliatos, iustitiam suam fecisse illustriorem: vt nemo ipsum iudicans, & facta eius expendens, non sit iustum purúmque pronunciaturus. Hinc ergo, quòd ex hoc Psalmi huius loco dixerat, Iudæorum defectione iustitiam Dei illustriorem fieri, eo quòd Deus sua illis promissa, quamlibet multis eorum deficientibus, præstet, cogebatur occurrere iis qui inde calumniam contra eum colligebant, quasi doceret mala facien-

2.Sam.12.b.9.

Explicatur Pauli locus ad Rom.3.a.4.

dā, quo Dei misericordia & veritas fieret illustrior. Horum siquidē erat obiectio quam subiecit, Si verò iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? &c. Ex qua obiectione abundè patet Paulum intellexisse, Dauidem hîc voluisse dicere, ex suo scelere, quū id Deus remitteret, & sibi quæ promiserat, nihilominus præstaret, fore iustitiam eius splendidiorē. Ob id tamē nemo gloriæ Dei amans in animū inducat admittere peccata, quo Deus condonando illa, euadat gloriosior. Nam quicūque gloriæ Dei studebit, is sicut Spiritu Dei agitur, ita nulli rei ex animo studere poterit quæ non sit iusta, sancta, & Dei Legi conformis. Vnde D. Paulus respondens ad hanc quæstionem, Rom. 6. a. 2. (nā tertio capite probat à Dei iustitia, quæ tanta est vt iniuria punire in nobis peccata, quanlibet sua per illa iustitia clarior reddatur, non possit) scribit, Qui mortui sumus peccato, quomodo viueremus in illo? Ex peccatis, Dei iustitiam splēdidiorem reddere, Dei opus est, non nostrum: nos dum peccamus, vt à malo agimur spiritu, ita ad obscurandam illam ferimur. Nemo igitur peccare ideo poterit vt Dei gloriam illustret: at dum actus ab hoste illius peccauit, orabit bonitate Dei suum malum vinci, & ita non sua, sed Dei opera fieri, vt sui peccati occasione Dei iustitia illustrior fiat, dum ille se peccato liberauerit. Illud, *Malum feci in oculis tuis*, idem est atque offendi te: cui enim quid displicet, dicit Scriptura id malū esse in oculis eius: idiotismus valde frequens.

7 *Ecce in prauitate fictus sum* [*in vtero*] *& in peccato concepit me mater mea.*

8 *Ecce veritatem in reconditis voluisti, & in secreto sapientiam notam mihi faciebas.* Quæritur versu septimo de corruptela naturæ, quæ tanta est vt dū fingimur & concipimur, ea nos statim occupet peruersitas, vt nisi nouos suo Spiritu Deus faciat, ad malum propendeant omnes Sancti, cunctæque vires nostræ. Loquitur hîc de peccato quod fictis & conceptis statim adhæret, non de peccato parentum, vt quidam putant. Iam Deus poscit vt veritas, hoc est certa & solida iustitia, intima nostra obtineat, vt ne vlla praua cogitatiūcula locum apud nos habeat hoc est, requirit vt toti recti, sancti & iusti simus, qui ab eo quòd ficti & cōcepti sumus, toti praui, impuri & perditi sumus. Per notam itaque admirationis, Ecce, versum septimum & octauum extulit. טחות quidam renes vertunt, significant autē intima, Iob 38. d. 36, Quis posuit sapiētiam in טחות, id est intimis: quis dedit in opertis prudentiam? Quia verò impossibile erat vt iniquitate deprauatus simulatque fingebatur, & peccato iam inquinatus, quū à matre conciperetur, veritatem in intimis cogitationibus & affectibus suis ita possideret, ne quicquam praui adhæreret: memorat Deum veram sapientiam, quæ sedem in operto penetrali cordis eius haberet, sibi notam fecisse, vt veritas illic radice acta, germina sua per reliquas vires spargens, fructus tandem veræ certæque iustitiæ proferret. Huic autē doctori Deo sese subduxerat, & cupiditatibus permiserat, inde totus fuerat defœdatus & perditus. Inde ergo orat Dominum,

9 *Expia me hyssopo, ut munder: laua me, ut niue euadam candidior.*

10 *Fac me audire gaudium & lætitiam, exhilara ossa* [*quæ*] *percussisti.*

11 *Absconde faciem tuam à peccatis meis, & omnem prauitatem meam dele.* In solenni illo sacrificio pro peccato, de quo Num. 19. c. 18: item in purgatione leprosi, de qua Leuit. 14. a. 6: hyssopus adhibebatur. Vt ergo aspersione illa, vera animi puritas significata fuit, ita pro illa hic precatur, plena scilicet remissione peccati, qua percepta, & restituto fauore Dei, indicibili animus gaudio exultat, adeò vt per omnia corporis membra gaudium peruadat. id quod ait versu 10. Versu vndecimo eādem precem geminat, quo animi sui ardorem prodidit, & quàm nobis dolere peccata debeant docuit. Ablutionis & dealbationis metaphora, ad eundem modum vsus est & Iesch. 1. e. 18. Hyssopi meminit, quia (vt dictum) in sacrificio pro peccato & solēni expiatione eius vsus fuit. Id quod Dominus forsan ita statuit, quòd hæc herba singularem habeat vim purgandi.

12 *Cor mundum crea mihi Deus, & Spiritum directum innoua intra me.*

13 *Ne proiicias me à facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne tollas à me.*

14 *Restitue mihi gaudium salutis tuæ, & Spiritus libertatis sustentet me.* His iam versibus canit quænam sit vera peccatorum ablutio, & quo pacto fiat. Dum enim cor purū Deus donat, & Spiritum firmū, integrum, rectum (id enim significat נכון) quo nō libeat nisi quod sanctum est, quod Deo gloriæ, & proximis sit saluti, in nobis innouat, verè peccatis abluti & liberi sumus, verè quoque in numerum filiorum Dei cooptati: vti omnino proiecti ab ipso, dum nos hoc Spiritu destituit. Vt ergo versu duodecimo innouari sibi hunc Spiritum, atque ita ablui verè & confirmari in adoptione Dei precatus est: ita tredecimo deprecatur, se rursum abdicari, hoc est proiici. quod factū fuisset, si Deus suum Spiritum ab eo tulisset. Est verò idem Spiritus sanctus, & firmus, vel rectus, id est נכון: nec alius est Spiritus נדיבה, quem alii principalem, alii liberum, alii spontaneum vertunt. Sanctus est, quia à sancto venit, & sanctificat: firmus, instructus, expeditus, quia recta & docet, & facit sectari constanter: liberalis denique, & lubenti alacritate admirādus, quia singulari facilitate, decoro, mitáque gratia, dicta & facta Sanctorū instituit, expedit, absoluit. Porrò vox ista נדב omni

no vltroneam & spontaneam voluntatem significat. vnde quæ olim populus offerebat sua spō-
te, citra Legis præceptum, ea dicebatur offerre נדיב לב, spōtaneo corde. Sed quia liberis & optimati-
bus hominibus facultas est pleraque vt volunt facere, & nullius voluntati magnopere obstricti
sunt, vocātur in Scripturis נדיבים, id est liberi, sui iuris: mihi videtur orasse Dauid hîc, vt libero, a-
lacri, prompto, & lubenti ad omne bonū Spiritu fulciretur, eóque reddidi *liberalem*. Verùm quum
caro nihil boni queat perficere, vt in qua nihil sit boni, ad omnia honesta & salutaria Dei afflatu
& Spiritu opus est, maximè autē ad officia Principum, quos oportet plurimis sapere, bonósque
esse: hoc fortè mouit eos qui *πνεῦμα ἡγεμονικόν*, Spiritum principalē, dignum Principibus reddide-
runt. Tali sanè, & omni quidem bono spiritu, Schaul destitutus fuerat, vbi verbum Dei contem
pserat: id igitur iure metuebat & Dauid, eáque ratio omnino fuit cur multis illud deprecaretur:
Quanquam in omnibus hominibus, dum peccatum obtinet, repressus est omnis boni Spiritus
vigor & alacritas, stupet mens, languet animus, iacet omnis actio, sed & ipsum corpus inerti gra-
uedine torpet. Hæc indubiè per annum illū, quo quasi stupuerat impœnitens Dauid, probè fue
rat expertus. tum primum rectè sentiebat, atque agnoscebat, quū excitata admonitione Nathan
pœnitudine, peccatum suos aculeos expedierat, idque sese exhibebat quod est, mortis scilicet a-
culeum, & tormentum æternum enecans. Denique & illud obseruandum, quòd lætitiam salutis,
id est de salute, cum Spiritu liberali coniungit. præcipuus enim fructus Spiritus est gaudium de
Dei bonitate, cuius ille Sanctos suo testimonio certos reddit, dum testatur spiritibus eorum, esse
eos filios Dei & hæredes, Rom. 8. c. 16. Versus 15 habet verè pœnitētiū officiū. huiusmodi enim nō
in se solùm, sed in omnibus, vniuersa peccata extincta esse, maximopere cupiunt: vt qui iam sen-
serint quàm pestilens, quàm exitiale malum sint, quantísque bonis spolient. Hinc canit,

15 *Docebo sceleratos uias tuas, & flagitiosi ad te reuertentur.* Hoc est, dabo operam vt vias tuas non so-
lùm ipse teram, sed & alios in eas adducā: curabóque vt ad te conuertantur, quoscunque adhuc
peccata abs te alienant.

16 *Libera me à sanguinibus ô Deus, Deus salutis meæ, ouabit lingua mea de iustitia tua.* A reatu sangui-
nis, quo Vriah & alios, ad tegendum suum flagitium, neci dederat, magno affectu orat se liberari.
grauissimus enim est hic reatus apud Deū: vnde reparato à diluuio humano generi, statim hæc
lex data, vt qui sanguinem funderet, eius quoque sanguis funderetur. Hinc est illa geminatio, Gen. 9. a.
Deus Deus meus. Illud, *Ouabit de iustitia tua lingua mea*: idem est atque Maximo affectu hinc tuam bo-
nitatem prædicabit lingua mea, dum hoc me reatu absolueris. Et hic quoque multo apertissimè
vides, iustitiam Dei pro eius bonitate accipi. Non verò omnem fusi sanguinis innoxii pœnam
deprecatur, sed mortis, qua opus Domini quod instituerat, fuisset interceptum, de quo in Psalmū
6, & alios qui sunt de morbis, quíque pro vitæ huius prorogatione orant, dixi iam sæpe.

17 *Domine labia mea aperies, & os meum adnuntiabit laudem tuam.*

18 *Quia non oblectaris sacrificio, & [si] dem holocaustum, non moraris.*

19 *Sacrificia Dei, spiritus confractus: cor confractum & deiectum ô Deus, non auersaris.* De laudis sacrificio,
& quàm externa illa Deus nunquam moratus sit, de quibus canunt hi versus, satis dictū in Psal-
mum superiorem. Decimusnonus sacrificii meminit confracti spiritus, & deiecti cordis, nimi-
rum ob peccatum & offensam Dei: ex quo sacrificio, laudis sacrificium nascitur. Bonitatē enim
Dei nulli alii vere percipiunt, quàm qui fuerint antea probè adflicto & cōtrito spiritu: igitur nec
dignè poterunt prædicare.

20 *Benefac cum beneuolentia tua Sion, ut ædificentur muri Ierusalem.*

21 *Tunc oblectaberis sacrificio iustitiæ, holocausto, & pleno sacrificio: tunc offerent in arā tuā boues.* Hîc orat vt
benignè & indulgenter cum Siion faciat, quo ædificentur muri Ierusalem. Nondum enim ita
extructa erat cultu & templo Dei, vt instituerat: nondum quæ ad successionē regni, sacrarúmque
ceremoniarū constitutionem attinebant, perfecerat. Quòd autem hoc oraret, occasio ei fuit reie-
ctio Schaulis, post contemptum Dei: quem vt videri poterat in re leuiori, nempe seruato rege A-
malekitarū, & aliquanto numero boum admiserat, quū Dauid illū contempserat, perdēdo ho-
mines. Ne igitur & ipse sicut Schaul reiiceretur, ac ita opus instaurandæ gloriæ Dei, quātū in ip-
so erat, interciperetur, hæc precatus est. Quanquam inter contemptū Dauidis & Schaulis magnū
fuerit discrimen. Dauidem rapuit transuersum cupiditas parum cogitantem: Schaul autē aper-
tum Dei verbū, recens ei per Schmuelē allatū, posthabere non est veritus, arbitratus se posse sen-
tentiam Dei corrigere. Porrò quòd Dauid pro consummatione instituti ædificii Ierusalē & cul-
tus Dei tātopere orauit, nō fecit id quòd tanti faceret externum vrbis splendorē, vel solū ceremo
niarum strepitū, sed verum ac internum Dei cultū, solidámque populi Sanctorū pietatem in his
spectauit, imò in regnum Christi vsque mentem extulit, cuius in se vmbrā cernebat, & se illi nō
posse nisi externis præludere agnoscebat. Quantum ergo veram, & per Christum consumman-
dam pietatē animo colebat, hoc circa externa Dei studia declarabat, de quo in Psalmo 24, & aliàs.

Quod versu canit vltimo, *Tunc probabis sacrificia iustitiæ. &c.* etsi etiã de sacrificiis Legis, ex vera animi pietate oblatis intelligi fetam, nullum tamen mihi dubium, quum *iustitiæ* addidit, præcipuè sensisse hic de vitulis labiorum, vera laude Dei ebulliente ex corde, quòd sese per fidem Deo consecrasset penitus, iustitiæque totum addixisset. Habetur in hoc versu עלה & כליל, quod vtrũque idem significat: כליל enim dicitur quasi consummatum: totum siquidem incendebatur. Sic habebat & holocautoma, quod עלה dicitur. Sunt tamẽ qui per כליל intelligunt libamentum Sacerdotis: nam & illud totum incendebatur, vt legimus Leuit. 6. b. 9. Quum itaque libamenta semper reliquis sacrificiis adhiberi solebant, malui hic reddere *libamentum*: sed intelligendum præcipuum & sacerdotale, quod scilicet totum incendebatur. Quia enim solidum & plenum religionis studium hic prædicit, præcipuas sacrificiorum species commemorauit.

PSALMVS LII.

ARGVM. *Memorat peruersum animum & studium Doeg. tum exterminium illius, & iustorum inde gaudium prædicit: suámque qui Deo nixus semper fuerit, gratulationem promittit.*

PARAPH. 1 PRæsuli, erudiens, Dauidis.

2 Quum venisset Doeg Idumæus ad Schaul, eíque nũtiasset, atque dixisset, Venit Dauid ad domum Achimelech.

3 Quid de noxa gloriaris, ô potens? bonitas Dei existit quotidie.

4 Dolos meditatur lingua tua, facis fraudem, velut exacuata nouacula:

5 Amas nocere potius, quàm benefacere: mentiri, quàm loqui quod iustum est. Selah.

6 Amas loqui quæcunque perniciem adferunt, & lingua vti fraudulenta.

7 Et Deus confringet te, destruet te penitus, abradet te de tabernaculo, radicẽ tuam è terra vitæ huius. Selah.

8 Id videbunt iusti, & Deum venerabuntur, déque illo ridebunt.

9 En, dicent, virum, qui non posuit robur suum Deũ: sed nixus est copiis suis, & roborauit se dolis.

10 At ego velut olea frondosa in domo Dei, nitor bonitate Dei, in seculum & seculum.

11 Celebrabo te in seculum coram bonis tuis, quia tu hæc perfecisti: & præstolabor nomen tuum, nam benignum est.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRæsuli, erudiens, Dauidis:*

2 *Quum venisset Doeg Idumæus ad Schaul, eíque nuntiasset atque dixisset, Venit Dauid ad domum Achimelech.* Doeg præcipuæ inter pastores Schaulis potentiæ fuit, neque tam diues, quàm auarus, primarius ex assentatoribus Schaulis expers omnis humanitatis. nam quum Achimelechum sacerdotem cum collegis eius nemo satellitum Schaulis, audita innocentia eorũ, trucidare vellet, ipse ad iussum regis interemit Sacerdotes octoginta quinque, quos & regi prodiderat, indicato quòd Achimelechus Dauidi panes & gladium dedisset: tacito autem, quòd id fecisse illum sciebat putantem Dauidem versari in negotio regio. Sed & postea, quicquid omnino in oppido illorũ viuum deprehendit, viros, mulieres, pueros lactentes, boues, asinos, & oues perdidit, crudeli regi crudelior minister abunde gratificatus. Interea autem pietatem egregie mentiebatur, subinde domo Domini sese includens, & sacris incumbens precibus: id quod eo ipso quoque tẽpore fecerat quando Dauid Schaulem fugiens, ab Achimelecho panes & gladium acceperat: ac ita simul religioni tum operam dedit, & animo tot innocentum hominum cædem meditatus est: ita vt est natura hypocriseos, quæ tum maximè in innoxios sæuit, quũ videri contendit singulariter religiosa. His autẽ rectè patrẽ suũ Esau retulit. Idumæus enim erat omni occasioni, vt veros Iacobos perderet, intentus. Hæc quum Dauid, audita cæde Sacerdotũ ab Achitob filio Achimelech, qui elapsus è manu Doeg, ad ipsum confugerat, in animo secum reputaret, accensus fuit vt hanc in Doeg Odam cõponeret. Historia horum, 1. Schmu. 21 & 22, legitur. Kimhi putat Doeg Idumæum hic dictũ, quòd in Idumæa aliquando habitarit, nõ quòd genere fuerit Idumæus. Sicut Obededom, Gathæus dictus est, eo quòd in Gath aliquando sedem habuerit. In hunc Doeg, ac assentatores alios, plerosque Psalmos Dauid conscripsit, ex quibus 5, 10, 12, 14, & 109, præcipui sunt.

3 *Quid gloriaris in malo, ô potens? bonitas Dei omni die.*

4 *Peruersa cogitat lingua tua, sicut nouacula exacuata facit dolum.* Describit peruersa Doeg studia, & præ-

dicit exitium. Patrata cæde innocentiũ,& profligato Dauide, impius Doeg mirè gloriabatur sibi adeò contra innocẽtes succedere, atque magnificè sibi placebat quòd tantum nocere licuisset, Id cogitans secum Dauid, glorians ipse vicissim de bonitate Dei, cecinit, *Quid gloriaris, ô potens*, qui videris tibi omnia posse, postquam tãtum tibi in innoxios permissum est? *Dei bonitas omni die*, subaudi existit, etiam dum nos tuæ, & tui similiũ libidini ad tempus exponit. Quod postea canit, linguam eius noxia meditari, tribuit linguæ quod cordis est, eo quòd per linguam perniciosæ cogitationes proferantur. Addit, *Facere fraudem, velut nouaculam acutam*, quæ scilicet, si vel leuiter contingas, vulnerat grauissimè: ita quem ille dolis suis potuit assequi, eum prorsus dabat internecioni.

5 *Dilexisti malum præ bono, mendacium præ loqui iustitiam. Selah.*

6 *Dilexisti omnia uerba uoraginis, linguam dolosam.* Hîc canit vt totus malo fuerit deditus, vt si nihil etiam referret, mallet nocere quàm benefacere, mentiri quàm iusta loqui. Quæ quia immanis & stupenda est peruersitas, adiectum Selah est. Versu sexto canit, quæque perniciosissima, & quibus quàm facillimè sterneret innocentes, ac deuoraret totos, illi cordi fuisse. Hæc vocat verba בלע, Id est vorare, aut vorationis: id quod aliàs sepulchro, quo homines velut vorantur & deglutiuntur, tribuitur.

7 *Etiam Deus euellet te in sempiternum, confringet te, & abradet te è tabernaculo, & radicem tuã è terra uiuentium. Selah.* Hîc memorauit vltionem de hoc improbo sumptam, quam præuidit tum, quum contra eum indubiè Dominum precaretur, audita cæde Sacerdotũ, huius Doeg indicio & manu perpetrata. Voluit ipsum cum omni sua posteritate absumptum canere, idque tam vehemẽtibus metaphoris, demolitionis, cõminutionis, & abolitionis. נתץ enim demoliri, חתה destruere significat. Sed deducunt quidam quod hîc habetur à חתה, quod incendere & comburere significat. Vnde R. Ioseph Kimhi pater Dauidis, legit, Exuret te. Dauid Kimhi, Tollet te. נסח significat abolere, quo vsus & Moscheh est in execrationibus. Deutero. 28, Deus summa bonitas, nocẽdi studiosos summè execratur, ac tandem abolet penitus. Id voluit Vates noster hac sua copia, & hisce præduris translationibus exprimere. Quod ait, *E tabernaculo:* idem est quod, è domo: voluit enim significare ita excindẽdum improbum, vt nullus in domo eius & familia maneret superstes, quod & eo expressit, quòd cecinit radicem eius è terra viuentium, id est hoc seculo, extirpandam.

8 *Et uidebunt iusti, & timebunt, & de illo ridebunt,*

9 *Ecce ille potens, [quoniam] non posuit Deum robur suum, & confisus est in multitudine diuitiarum suarum, roboratus est per fraudem suam.* Vltione sumpta de scelerato, auctũ iustis, hoc est iustitiæ studiosis, timorem & reuerentiam Dei, tum ridendi improbos materiam exhibitam, canit versu octauo. Nonus habet verba quibus riserint illum qui opibus suis & dolis, plusquam Deo fuerat fisus. A. Ezra putat hic indicatum, eius exterminium tam atrox fuisse & insigne, vt in publicum sermonem abierit & singulare exemplum.

10 *Et ego uelut olea frondosa in domo Dei, confisus sum in bonitate Dei [in] seculum & ultrà.*

11 *Confitebor tibi in seculũ, quia fecisti: & expectabo nomen tuum, quia bonum corã bonis tuis.* Seipsum opponit cõmodè improbo, vt qui Domini bonitate fuerit perpetuò cõfisus, eóque habeat sicut olea frondosa, nec minus fœcũda baccis, plãtata in domo Dei. Hoc verò propterea dixit, quòd impius ille domo Dei se subinde includebat, precaturus (vt suprà ex Sacra historia memini) sed mentita religione: quare & extirpatus est penitus. Dauid autem vsque virens & florens, fructus suos in tempore protulit, radice in domo Dei sic acta, vt excindi non posset, nempe de numero electorum. Quare in domo Dei, vera Sanctorum Ecclesia, egit, etiam quũ non illa solùm, sed & toto Iisraele videretur exclusus. Hinc versu vltimo semper celebraturum se Dominum quia ipse fecerit, scilicet vt periret impius: ipse verò & pii alii, quibus ille molestus fuerat, seruarentur: porrò se quoque totum ab ipsius nomine, hoc est virtute, ope, fauore, pensurum, eo quòd illud bonum sit, hoc est ad benefaciendum omnibus in se confidentibus expositum. Hæc ex spe cecinit, sciens certò ita euenturum: nisi Psalmum composuerit, Doeg iam extincto, & ipso in regnum collocato. Habẽt hic, quos scelerati persequuntur, vnde consolentur, & vt Christum caput nostrũ in Dauide hæc patiente, adumbratum considerent, quo magis libeat vestigia illius sequi.

PSALMVS LIII, [illegible]

1 PRæsuli, ad Machælath, erudiens, Dauidis. PARAPH.
2 Cogitant homines nequam in animo suo, Non est Deus: praua & abominanda ob iniquitatem designant, nusquam est qui quod bonum sit faciat.
3 Deus è cælis homines speculatus est, vt videret si quisquam esset intelligentia præditus, atque Dei verè studiosus.

4 Cuncti pariter deflexerunt,perierunt,nemo est qui,quod bonum sit,faciat,
ne vnus quidem.
5 Nihil adeò mentis esse vniuersis istis prauitati deditis? populum meum vo-
rant, ac si quis panem voret,nulla Dei religione tenentur.
6 Illuc pauore cõsternabuntur,cui par nullus habeatur: nam dispersit Deus os-
sa te obsidentium:contemnes,propterea quòd Deus illos auersatur.
7 O vtinam è Siion salus Iisraeli contingat, vt Deus populi sui captiuitatem
finiat,vt lætetur Iaacob,gaudeat Iisrael.

Psalmum hunc,qui cum quartodecimo,paucis verbis immutatis,prorsus idem est, simul cum illo enarrauimus.

PSALMVS LIIII, [illegible]

ARGVM. *Canit ut in periculum maximum proditione Ziphitarum adductus,Domini opem orarit, exorarit: & proca agri gratias instituerit.ut denique Deus de inimicis suis ultionem sumpserit.*

PARAPH 1 PRæsuli in Neginoth,erudiens Dauidis:
2 Quum venirent Ziphitæ,& dicerent Schauli,Num Dauid absconsus est
apud nos?
3 Deus nomine tuo serua me,virtute tua vindica me.
4 Deus audi precem meam,ausculta sermoni oris mei.
5 Nam alieni insurrexerunt contra me, & præualidi insectãtur animam meã,
non habent ob oculos Deum.Selah.
6 En Deus adiuuat me,Dominus iis adest qui animam meam suffulciunt:
7 Rependet malum insidiatoribus meis,fide tua conteres illos.
8 Vltroneum sacrificium faciam tibi,celebrabo nomen tuum,ô Iehouah,quia
benignus es.
9 Nam ex omni adflictione liberabis me, & videbit optata in inimicis meis o-
culus meus.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRæsuli in Neginoth,erudiens Dauidis.*

2 *Quum uenirent Ziphitæ,& dicerent Schauli,Annon Dauid absconditus est apud nos?* Ziphitæ præ aliis apud quos Dauid latibula quærebat, dum ipsum Schaul insectaretur,prodendi eius auidi studiosique erant. nam quod hæc inscriptio memorat, bis factum ab eis legimus,1.Schmu.23, & 26. Et priore quidem proditione,prope adeò necem eum adduxerãt(iam enim cinxerat vndique illum exercitus Schaulis,de quo in Psalmo tricesimo primo) vt nunquam in omni exilio suo accessit propius. Altera similiter effecerant vt haud ita multum abfuerit quin inopinatum, Schaul oppressisset. adeò enim prope latibulum Dauidis venerat,vt ei dormienti Dauid hastam & clypeum eriperet,& postea ex aduerso monte alloqueretur.Quo consilio tam ancipiti haud scio an vsurus fuisset, si alia licuisset ratione elabi. proinde mihi quidem verisimile est, etiam hac vice Dauidem in summum discrimen per Ziphitas istos fuisse adductum. Non igitur mirũ quòd è tantis periculis Diuina ope ereptus,de eis Sacra carmina cecinerit.In his enim typũ Christi prætulit,indéque exemplo est omnibus Christianis,quos simili ratione Dominus subinde exercet.

3 *Deus per nomen tuum serua me,& per uirtutem tuam uindica me.*

4 *Deus audi precem meam.& percipe auribus sermones oris mei.* Ad nomen Dei,hoc est virtutem(vnde & fortitudinem & virtutem statim subiicit)confugit,quia omni iam ope & virtute humana erat destitutus. Hanc sperabat, vnde Deum inuocabat,& hæc eum spes seruabat, dum cætera omnia mortem intentarent.

5 *Nam alieni insurrexerunt contra me, & præualidi inquirunt animam meam ,non posuerunt Deum in conspectum suum. Selah.* Alienos queritur contra se insurrexisse,quum illi Iisraelitæ essent,sed carne tantùm: vnde subiunxit, *Non posuerunt Deum in conspectũ suũ*: hoc est nullam habuerunt Dei rationem. Deum nanque credidisse,eiúsque metu teneri, non sinit innocenti negotiũ facessere, nedum quærere ad mortem. Vt ergo inexplicabile malum,omniúmque scelerum fons est,non habere ob oculos Deum,ita Selah adscripsit. Consolatio autẽ Dauidi fuit,quòd זרים & alieni à familia Dei,& ad hoc validi essent isti sui proditores,hostes & persecutores,quũ ipse se sciret Dei esse,& omnium hominum auxilio destitutum . Nequit enim tales deserere Deus. זרים, id est alienos, vel

alienigenas,& Gentes vocari,qui Iisraelitæ carne sunt,dum Dei metu vacant,vulgare in Scripturis esse annotaui in versu vltimo Psalmi 10.Hinc & Ieschaiah 1.2.3, Principes & populũ Iehudah, principes Sedom, & populum Amorah vocauit. Per עריצים, id est validos & terrificos, intellexit Schaulem cum assentatoribus suis.

6 *Ecce Deus adiutor meus, Dominus cum sustentantibus animam meam.*

7 *Repende malum insidiatoribus meis, per fidem tuam confice illos.* Plusquam frequenti,& Psalmis familiari ratione,canit spem suam,quam à precatione roboratam sensit,nempe Deum se adiuturũ: & futurum cum sustentantibus se, hoc est paucis illis qui ipsi benè volebant sic adfuturum,vt ipsum possent vsque suffulcire & tueri.tum insidiatoribus suis, tam Ziphiris, quàm aliis qui contra ipsum,Schaulem incitabant,repensurũ:& fide sua qua consulere ipsi promiserat,ac iam pridem cœperat,illos dispersurum.

8 *Vltroneo sacrificio sacrificabo tibi,celebrabo nomen tuum ô Iehouah,quia bonum.*

9 *Nam ex omni angustia liberauit me,& in inimicis meis vidit oculus meus.* Spontanei sacrificii meminit,quòd illud erat gratias agentium, Leuitici septimo. Sui ipsorum nanque deditionem, in qua omnis erga Deum gratiarum actio sita est, per sacrificia illa testabantur,simúlque ad eandem sese incitabant: sicut & sacrificio Christi, in quo illa perfectè exhibita est, & impetratus Spiritus, vt & in nobis ea locum habeat, præludebant.Præterea laudem nominis diuini,vt & superiori Psalmo, docet esse, vt prædicetur Deus bonus & benignus in omnes ipsum timentes. De illo, *videbit oculus meus in hostes*,id est optatam in eis vltionem:suprà in versum 18 Psalmi 22, & versum 34 Psalmi 37 dictum est.

PSALMVS LV.

A perditissimis & fallacissimis hominibus, quos inter primos amicos habuerat,se in summam angustiam adductum queritur,improbitatem & dolos eorum memorat,& vltionem eis imprecatur. ARGVM.

1 PRæsuli in Neginoth,erudiens Dauidis. PARAPH.

2 Ausculta Deus precationi meæ , & ne subducas te à deprecatione mea:

3 Attende & responde mihi,in prece mea vlulanti & infrementi

4 Propter clamorem hostium,propter diuexationem improborum:nam peruersa de me consilia capiunt,& ira me insectantur.

5 Cor meum adflictatur intra me,& terror mortis irruit in me:

6 Timor & tremor inciderunt mihi,horror obruit me.

7 Et cogitabam,Vtinam essent mihi alæ,vt columbæ:auolarem,vt tutò alicubi manerem:

8 En longè profugerem,morarer in deserto.Selah.

9 Properarem,vt euaderem à flatu extirpante & proterente.

10 Disperde Domine,varia linguas illorum, quoniam nihil præter violétiam & lites in ciuitate ista vidi:

11 Hæc illam dies noctésque in muris eius circumeunt, intra eam iniquitas & molestia:

12 Doli intra eam,à plateis eius sycophantiæ & fraus nunquam declinant.

13 Neque enim hostis erat qui me probro afficiebat, alioquin tulissem:non extulit se contra me qui præ se ferebat odium mei,abscõdissem enim me ab illo:

14 Sed tu homo eras velut æqualis mihi,præceptor meus,& familiaris meus.

15 Dulce erat,secreta inuicem communicare:in domo Dei vnà versabamur.

16 Inferatur illis mors,petant Inferos viui:nam mala in conuenticulis eorum, in intimis eorum.

17 Ego Deum inuocabo,& Iehouah seruabit me.

18 Vespere,& mane,& meridie precabor, vocémque tollam,& audiet me.

19 Redimet animam meam à prælio quod mihi intentatur, precémque donabit: nam plurimi aderunt mihi.

20 Audiet Deus,& adfliget illos,qui præsidet ab initio, Selah. nam non immutant se,nec timent Deum.

21 Iniecit ille manum amicis suis, prophanauit fœdus quod cum illis icit.
22 Os habent sequacius butyro, & in corde bellum: verba eorum oleo magis lenia, & ea ipsa acuta spicula sunt.
23 Abiice in Autophyem molestiam tuam, & ipse suffulciet te: non permittet vt semper labascat iustus.
24 Vtique tu Deus detrudes istos sanguinarios & fraudulentos in effossum sepulchrum, non perducent ad dimidium dies suos: ego autem te nitar.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 PRæsuli in Negnoth, erudiens Dauidis. David Kimhi Psalmum hunc interpretatur de coniuratione Abeschalomi, & putat versibus 10, 11 & 12, vrbem Ierusalem notatam: & versibus 14 & 15, taxatum Achitophelem. Mihi autem non fit verisimile, Dauidem ita inuecturũ fuisse in ciues Ierusalem, quorum bona pars ipsum sequebatur, nõ Abeschalomũ. Deinde breui admodum tempore in ea coniurati egerunt: hîc autem perpetuum quoddã malorum studium vrbi illi tribuit, quam incessit. Postremò votũ illud alarum ad fugiendum in desertũ, de quo versu 7 8 & 9, subindicat, cum in ea ipsa quam hîc notat, vrbe fuisse periclitatũ. Proinde verisimilius mihi est, de eo discrimine hunc Psalmũ conscriptum, in quo erat quũ oraculo didicisset aduenire Schaulem, vt ipsum in vrbe Keilah cõprehẽderet, & ciues Keilah se Schauli tradituros, quos tamẽ Philisthinorum obsidione magno suo periculo liberauerat. Ex quo eius facto & id cõiicere datur, habuisse illic amicos præcipuos: ciuitas siquidem erat in sorte tribus Iehudah. Quadrat & quod ab his desertus & proditus, in tantum periculum venerat, vt secundò oraculũ sciscitaretur: quúmque illo monitus, vrbe illorum egressus cum suis esset, ibant, vt habet Scriptura, qua ibant: hoc est quacunque via ad elabẽdum sese obtulisset. Id sanè indicat periculum vrsisse, cúmque multa fuisse animi perturbatione constrictum: in qua vtique columbæ sibi alas optare causa fuit, quo auolans aliquò, in loco deserto & abstruso lateret, dum exercitum Schaul reduceret. Nec minus hinc etiam causæ habuit de perfidia & dolis Keilaitarum querendi. De hoc itaque Dauidis periculo Psalmum interpretabor. Historiam legis 1. Schmu. 23.

2 *Auribus percipe ô Deus orationem meam, & ne abscondas te à deprecatione mea.*

3 *Aduerte mihi, & responde mihi, quũ ululo in sermone meo, & infremo.* Precationis ardorem & vehementiam, quam ex vi summæ consternationis, cum fremitu & vociferatione habuit, memorat. [illegible] siquidem, significat vocem edere doloris testem.

4 *A voce inimici, à facie violentiæ improbi: nam inclinarunt contra me prauitatem, & in ira me insectantur.*

5 *Cor meum parturit intra me, & terrores mortis ceciderunt super me.*

6 *Timor & tremor venerunt super me, terror obtexit me.* Memorat indicibilem illam animi sui perturbationem, trepidationem, & mixtum dolori terrorem, quo tantum non exanimabatur, à voce hostis, id est propter hostilem clamorem, quem iam exaudire, & improborum oppressionem, quam iam sentire videbatur, audito Schaulis aduentu, & cognito quòd Keilaitæ se illi tradituri essent, & Schaul atque assentatores eius iniquitatem iam super se inclinassent: hoc est vt verti, praua de se consilia firmassent, iámque iniqua & praua, quæ contra se instituerant, conarentur perficere, cum ira, hoc est ardenti semper in vltionem odio, se odientes. Cæterùm [illegible] etiam pro calamitate & re molesta alicubi accipitur. ita certè eo vsus est versu 14 cap. 4, Iirmiah, vbi pro aduentu hostium, & re summè molesta accipitur.

7 *Et dixit, Quis dabit mihi pennam sicut columbæ? auolarem, & morarer.* Optat pennas columbæ, fortè quòd ea auis volatu sit maximè pernici, vt eam accipiter nunquam queat assequi, nisi dum ex volatu plaudit in cælo, variéque sulcat. Ea enim ostẽtatione vt vincta præbetur accipitri implicatis strepitu pennis, qui nonnisi ipsis alarum humeris eliditur, alioquin soluto volatu multo velocior. Speculatur occultus fraude latto, & gaudentem in ipsa gloria rapit. Hæc Plinius lib. 10. capite 37. Kimhi citat quendam R. Ionah, scribentem solere columbam defatigatam volando, alteram alã contrahere, & ea quiescere, altera remigare: quum aliæ aues delassatæ, in petra aliqua, vel arbore desidere, ac ita patêre prædæ soleant. Huius dicti fides sit apud autorem: nec enim Aristoteles, nec Plinius id memorãt. A. Ezra putat ideo columbæ potissimũ alam sibi Dauidem hîc optasse, quòd hæc volucris familiaris sit hominibus, & Reges vti hac nuntia soleant. Istuc de columbis & Plinius, Quin, inquit, & internuntiæ in magnis rebus fuere, epistolas adnexas earum pedibus, obsidione Mutinensi, in castra consulum D. Bruto mittente. Quid vallum, & vigil obsidio, atque etiam retia amne prætenta, profuere Antonio, per cælum eunte nuntio? Sed quid columbarum erga homines familiaritas, & quòd idoneæ sunt ad perferendas literas, ad id quod

tum Dauidem vrgebat: Cupiebat ex præsentissimo periculo elabi, auolare longè, vt tutus in latebris ageret: ad id columbæ sibi alas optauit: quare velocitatẽ in illis præcipuè spectarit oportet.

8 *En elongarem migrando, degerem in deserto. Selah.*

9 *Properarem ut eripiat me, à uento procelloso tempestate.* Maximè vero istuc miserandum erat, tam optimè de hominibus meritum, nusquam inter homines, & nec eos quos suo periculo, à maximo periculo liberauerat, potuisse tutò agere, adeò vt optandum ei esset in deserto alicubi habere latibulum, eóque iam properare cupit. ideo versu 8 adscripsit Selah. In 9, adhuc magis idem exaggerauit, in quo fuerit periculo, quũ vim Schaulis vento extirpanti & proterenti comparauit. מרוח סעה repentini & violenti flatus sunt, de quibus quædam dixi in versu 6 Psalmi 11.

10 *Perde Domine, disperti linguam eorum, quia uidi uim & contentionem in ciuitate.*

11 *Die & nocte circuiuit eam super muros eius, & prauitas & molestia in medio eius.*

12 *Fraudes in medio eius, & non declinat à plateis eius impostura & dolus.* Versu 10 precatur, vt Deus dissipet & variet linguas ciuium Keilah, ne certa de ipso prodendo renuntiarent, vel renuntiandum consultarent, quo esset spatium elabendi. Videtur petiisse simile illi quod accidit ædificantibus turrim Babel, Genes. 11. a. 5. Deinde incipit vrbis huius perfidiã, dolos, & vim accusare. Vnde canit versu 11, in muris illius circumerrasse violentiam & lites, & intra eam incubasse prauitatem, molestiam & dolos, & sycophantias, ac ita tam extima, quàm intima huius vrbis plena fuisse omni genere fraudis & iniuriarum.

13 *Quia non hostis me probro affecit, & tulissem: & nõ odiens mei contra me se extulit, & absondissem me ab illo.*

14 *Et tu homo sicut æqualis meus, præceptor meus, & familiaris meus,*

15 *Qui simul dulciter fruebamur secreto, & ad domum Dei cum cœtu ibamus.* His videtur peculiariter queri de quopiam, quem habuit inter primarios amicos & secretorũ suorum conscium. Is quisquis fuerit, singulari illi amicitia coniunctus fuit, adeò vt nihil minus ab eo expectaret. vnde dicit versu 13, Non fuit qui odium mei præ se ferret, alioquin abscondissem me ab illo. Quantum verò in pretio illum habuerit, canit versu 14. Quum enim illum vt ערכי, hoc est æqualem & parem, vt אלופי, id est præceptorem suum habuerit, satis dignè eum coluit, magníque fecit. Iam etiam nihil ei non credidit: quin planè omnium rerum diuinarum & humanarum perfectam cum eo societatem contraxerat. *Pariter* (inquit versu 15) *dulcorabamus secretum*: hoc est, cum dulci voluptate secretum inter nos communicabamus. Is enim amicitiæ præcipuus fructus est, habere quocum omnia audeas sic loqui vt tecum. Et poscit hoc vera amicitia, vt amicus amicum nihil prorsus celet. habent nanque iuxta vulgatum prouerbium, communia omnia, & est amicus alter idem. Non autem in profanis tantùm rebus coniunctè adeò cum illo vixerat, sed etiam diuinis, dum domum Dei, vel ex Lege, præcipuis illis tribus festis: vel aliàs ex studio religionis Exod. 23. d. 17.
priuato peteret, illi se potissimum adiungebat: vt quocum de diuinis rebus, de quibus in eo itinere commentandum erat, maiore cum fructu verba faceret. Sic hanc particulam intellexit Kimhi. ברגש enim pro בלב accipit. Sed solebant sanctiores in populo, subinde certũ aliquod tempus apud domum Domini manere, & diuinis precibus ac laudibus incumbere, ídque ferè sociis aliquibus eius rei adhibitis. Et de huiusmodi existimo hîc Dauidem societate loqui, in quam adhibuerit illum suum singularem amicum, & in qua cum ipso in domo Dei iuerit, hoc est versatus sit. Et id præcipuæ amicitiæ argumentum fuit. Nam dum religioni opera datur, dum quis auocans se à rebus aliis, diuinis sese totum addicit: haud poterit nisi cum iis, quos sanctissimos simul & summè intimos habeat, colloqui. Talem iam habuit hunc de quo hîc queritur. Non poterat igitur illum magis amico animo complecti, & colere honorificentius. Typum igitur prætulit Iudæ proditoris, & omnium qui cum Sanctis agunt perfidé. De voce רגש, in primum versum Psalmi secundi.

16 *Inferatur mors super eos, descendant in infernum uiuentes, quia malum in conuenticulis eorum, in intimo eorum.* His versibus precatur vltionem inimicis suis, ardorem precationis suæ in periculo habitæ memorat: & taxata iterum illorum perfidia, ad fidendum Domino sese hortatur, orátque vt viui infernũ petant: hoc est, vt eos terra absorbeat viuos, vti Korah cum coniuratis suis. Nume. 16. Causam subiicit, *Quia malum in conuenticulis, & in itimis eorum*: hoc est planè deplorati sunt: dũ conueniunt, malum & perniciosum est quicquid consultant: quia nihil nisi malum alunt in animis suis.

17 *Ego ad Deum clamabam, & Iehouah seruauit me.*

18 *Vesperi, mane, & meridie loquebar, & fremebam, & audiuit uocem meam.* Dum nihil nisi perniciem ab istis expectare posset, iique tum rerum potirentur, consequens fuit vt Dei contra illos opem imploraret: id canit se fecisse, hisce versibus: & quidem magno ardẽtíque studio, quia omni tẽpore, quanquã etiam quæ expressit tempora, Sanctis ad precãdum fuerint peculiaria, vt intelligi possit certa & solita sua ad precandum tempora hîc significasse, in quibus iam nihil aliud quàm ab ho-

ſte liberationem orare potuetit,ac cum fremitu,ingenti animi adflictione expreſſo,quo periculi magnitudinem ſignificauit. Ea precatione, vt neceſſe erat fide orantem illico conſolatus fuit, & in tempore adfuturum ſibi Dominum, hoſtéſque deiecturum agnouit. Hæc canit verſibus tribus ſequentibus.

19 *Redimet in pace animam meam à bello[quod]mihi eſt:nam in multis fuerunt mecum.*

20 *Audiet Deus,& adfliget illos,& ſedet à tempore priſco,Selah: quia non mutationes illis,& non timuerũt Deum.*

In verſu 19,illud ambiguum eſt, *Quoniam in multis fuerunt mecum.* A.Ezra intelligit de Angelis,quaſi Dauid eo oſtenderit,per quos ſe à prælio Dominus liberaturus eſſet,pacémque redditurus,nempe per Angelos, quos plurimos à ſuis partibus cõtra hoſtes haberet:vt ſit ſimile illi Eliſchæ, quod puero ſuo dicebat trepidanti, viſo exercitu hoſtium, Plures ſunt à nobis, quàm ab illis, 2.Reg.6. c.16. Pulchrè verò quadrabat ei fortunæ quæ tum illi erat,vt ab Angelis ſibi præſidium promitteret, quum amici proderent, & hoſtes tanta vi ipſi imminerent. Kimhi interpretatur de hoſtibus,& ſubaudit,bellarunt,in hunc ſenſum,Quoniam illi, nempe hoſtes,cum multis bellarũt mecum. Prior interpretatio vel ideo certior eſt quòd nihil oportet ſubaudire:quãquam etiam præcedentibus ac ſequentibus magis reſpondeat. Selah in medio verſus viceſimi ſubſcriptum illi, Sedet Deus in initio, id eſt ab initio regnat, regnum obtinens ſempiternum, monet, id ei in aduerſitate ſua perpenſum, præcipuam adtuliſſe conſolationem. Porrò quod ſequitur, *non mutationes illis*,ad Deum quidam referunt,qui non mutetur à propoſito malos vlciſcendi:ſed magis quadrat in hoſtes, quos videbat animum ad meliora nunquam mutaturos. Affert Kimhi & hanc interpretationem, Non ſunt mutationes illis:id eſt, non mutatur ſecunda illorum fortuna, ideo Deum nihil metuunt,arbitrati regi ſemper ita ex animi ſententia ſuccedere.

21 *Miſit manum ſuam in pacificos ſuos,uiolauit fœdus ſuum.*

22 *Blandita ſunt ore ſuo præ butyro,& bellum in corde eius,leniora fuerunt uerba eius oleo,& ipſa ſpathæ.* Iterum notat hoſtium ſuorum perfidiam & falſas blanditias. Perfidiam, qui manum miſerint in שלמיו,ideſt pacificos,hoc eſt familiares,amicos ſuos. Blanditias, quia ita verba ſua ad audientium, & eorũ quibus imponere voluerint,animos attemperarunt,ſic ad cuiuſque voluntatem ſequacia & ſuauiter cedentia fecerunt,vt oleo & butyro leniora & ſequaciora viderentur;nihil ſcilicet habentes in ſe aſperum,nihil quod offenderet,quum animo nihil quàm bellum molitentur,& ipſas ſuas blanditias vice gladiorum haberent,quibus quoſque perdere ſolebant.

23 *Proiice ſuper Iehouam onus tuum,& ipſe ſuſtentabit te, & non dabit in ſempiternum nutare iuſtum.*

24 *Et tu Deus deiicies eos in effoſſum ſepulchri: uiri ſanguinarij & fraudulenti non dimidiabunt dies ſuos,& ego confidam in te.* Seipſum alloquitur,vel animum ſuum, *Abiice in Iehouam onus tuum*, moleſtiam tuam, metum & ægritudinem: ipſe ſuffulciet, ne cadas in manus hoſtium: non poterit admittere vt vſquam nutet & vacillet iuſtus, rerum ſuarum incertus & periclitans. Verſu vltimo vel precatur, vel prædicit deiiciendos in infernũ ante tempus hoſtes ſuos, præmatura morte raptos: id enim ſignificat per non dimidiare dies ſuos. Deploratos enim eſſe, Spiritu agnoſcebat. De huiuſmodi verò Sanctorum in hoſtes ipſorum imprecationibus, ſæpe iam dictũ, fuſius in tractatu De precatione,ſubiecto enarrãtioni Pſalmi 5. In his omnibus cõſiderandus in Dauide,Chriſti & Chriſtianorum typus,quos ad eundẽ modum exercent filii Satanæ,& liberat atque vlciſcitur Deus.

PSALMVS LVI, χρηματισμὸς καὶ δίκαιος.

ARGVM. *Memorat ut opem Dei periclitatus apud Aſchis regem Gathi Philiſtæum implorarit: & Schaulis, aſſentatorúmque huius dolos ac uim,qui in id periculi ipſum detruſerant,apud Deũ accuſarit: atque ex conſideratione uerbi Dei, per Schemuelem ad ipſum facti,de regno conſolatus,laudis uota Deo nuncuparit.*

PARAPH. 1 PRæſuli,de columba muta longè auolante,Michtam Dauidis,quũ eum Philiſtæi comprehendiſſent Gathi.

2 Miſerere mei Deus: nam me homo ferè abſorpſit, quotidie pugnans obtriuit me.

3 Abſorpſerunt qui mihi inſidiantur quotidie:multi nanque pugnant contra me,ô Excelſe.

4 Die quum vrgeret formido,te nitebar:

5 Oraculum Dei cum laude memorabam,Deo nitebar:ideo nihil metuebam quid mihi caro faceret.

6 Quicquid inceptarem,perpetuò ad inuidiam trahebant:omnes eorum cogitationes in hoc intentæ erant vt pararent mihi malum.

7 Conuenerunt, inſidiati ſunt,veſtigia mea illi obſeruarunt,dum animæ meæ

capiendæ inhiabant.

8 Prauitate ſperauerunt ſeſe mala euaſuros, ſed tu ô Deus populos deiieis.

9 Fugas meas tu numeratas habes, lachrymas meas repones in vtrem tuum, refer in commentarium tuum.

10 Tunc quum inuocauero, retrocedent inimici mei: in eo agnoſcam, Deũ ſtare à partibus meis.

11 Cum laude memorabo oraculum Dei, cum laude memorabo oraculum Iehouæ.

12 Deo nitar, non metuam quid mihi homo faciat.

13 Vota nuncupabo tibi ô Deus, reddam laudes tibi.

14 Nam liberabis animam meam morte, certè à lapſu pedes meos, vt coram te agam in luce vitali.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *De columba muta longinquorum Michtam Dauid, quum cum cepiſſent Philiſthim in Gath.* A. Ezra putat hoc, *De columba muta longinquorum*: carminis cuiuſdam fuiſſe initium, ad cuius numeros ſit hic Pſalmus compoſitus. Kimhi & alii, exiſtimant, Dauidem ſeipſum columbam mutam & longè auolantem vocaſſe, propterea quòd omnia Deo cõmittens, & nihil aduerſariis ſuis reſpondens, longè à ſuis fugiſſet, nimirum ad Philiſtæos vſque, gentem non ſolùm alienigenã, ſed & hoſtilem. Hiſtoria hæc legitur, 1. Reg. 21, & ſuprà in primum verſum Pſalmi 34 perſtricta eſt.

2 *Miſerere mei Deus, quia hauſit me homo, omni die pugnans obteriuit me.*

3 *Hauſerunt inſidiatores mei omni die, quoniam multi pugnantes mihi Celſe.* Memorat ſuam ad Deum pro auxilio precem: & de violẽtiã hoſtiũ, querelas. Primùm de Schaule: is enim ferè abſorpſerat ipſum, hoc eſt in ſummum diſcrimen adduxerat, & quotidie oppugnando ipſum planè obtriuerat. Tum & de Schaulis aſſentatoribus, & incentoribus. Ii nanque magno numero erant, & quotidie inſidias ei ſtruebant. In verbo *Abſorpſerunt*, hyperbole eſt apta in mortis articulum adducto. Illud eiuſdem verſus, *Quoniam multi pugnantes mihi, Celſe*: A. Ezra interpretatur de Angelis, quos Dauidi è ſublimi, nempe cælo, ſe propugnare iactarit. Scribit enim, quũ particula ל, verbo bellandi poſtponitur, ſignificare propugnationem. Id vt ſæpe ſic habeat, hic tamen non video quadrare ſententiæ.

4 *Die [quo] timebam, ego te nitebar.*

5 *In Deo gloriabor [de] uerbo eius, Deo nitebar, non timebo quid mihi caro faciat.* Canit vnde animũ ſuum firmarit, die quo timore percellebatur. Domino nitebatur, & promiſſionis eius ſibi per Schuuelẽ factæ recordabatur. Id verbum, hoc eſt oraculũ fuit quod in Deo laudauit, hoc eſt quod vt Dei verbum, cum laude Dei ſic fauentis memorauit, & diligenter ſecum reputauit, eóque omnem carnis, id eſt mortaliũ, metum propulſarit. Hæc vera de verbo Dei gloriatio eſt. Diſcamus hinc, in periculis, Dei promiſſiones diligenter excutere, & perpendere: inde vt fiducia in Deum accipiet incrementum, ita omnis ab hominibus formido pulchrè euaneſcet.

6 *Quotidie uerba mea moleſta reddebant, contra me omnes cogitationes eorum in malum.*

7 *Conuenerunt, cõtemplati ſunt, ipſi calcaneos meos obſeruant, ſicut animam meã expectãt.* Queritur quãtopere ſibi Schaul & aſſentatores eius fuerint infenſi, infeſtique. Verba ſiquidem eius, hoc eſt quicquid inſtituiſſet, quicquid incœptaſſet, moleſtũ reddebant, rapientes omnia in partem deteriorem, & ad inuidiam. Omnibus cogitationibus ſuis malum ipſi parabant. In hoc identidem conueniebãt, & inſidias ipſi diligẽtiſſimè ſtruebãt, ſemper in hoc inhiantes vt animã eius perderent.

8 *Super prauitate ereptio illis, in ira populos deijce Deus.*

9 *Fugam meam numeraſti tu, pone lachrymam meam in lagunculа tua, utique in commentario tuo.*

10 *Tunc uertentur inimici mei retro in die [quo] inuocabo [in] hoc noui quia Deus meus es.* His tribus verſibus canit de vltione hoſtium, & ſua liberatione. *Propter iniquitatem*, inquit, ereptio illis: hoc eſt ipſi ſpetarunt ſe mala euaſuros, & in regno ſtabiles futuros, ſi me peremiſſent innocentem, ita ſaluti fore ſuam ſibi iniquitatem arbitrati ſunt. At tu Deus cum ira, hoc eſt ſæuè totos populos ob iniquitatem deiicis: nec iſtis igitur parces. Videtur enim illud, *In ira populos deijcis ô Deus*, tanquam catholicam ſententiam ſubieciſſe, vnde ſignificaret idem iudicii & ſuis hoſtibus expectandum, eóque omnino fruſtrandos peruerſa ſpe ſua, propterea quòd Deus iuſtus iudex totos etiam populos deiiciat. Kimhi & A. Ezra putant, aduerſarios ſuos, populos vocaſſe propter multitudinẽ. ſed nominatim de ſuis hoſtibus canit verſus decimus. Exilii ſui & fugæ, tum precationis cũ lachrymis fuſæ rationem habendam apud Deum, iactat verſu 9. Eleganti verò vſus metaphora eſt,

dũ orat lachrymas suas poni in vtre Dei, quo repositas & seruatas in illo, gloriatus est. Vt enim illi vtribus vinum conseruabant, vndè in Euangelio de nouis & veteribus vtribus, & Iehosuah 9. b.13, de vtribus fatiscẽtibus Gibeonitarum: ita verisimile est, vtribus & coriaceis lagunculis alios quoque pretiosiores liquores seruare solitos. Altera apertior est translatio, Vtique in libro tuo, propriè: in commentario tuo, subaudi sunt adscripta, & quæ iniuria à perditis istis perfero, & quas ad te preces & lachrymas fundo. Fugas Dauidis nobiliores adnumeraui suprà Psalmo 11. Hinc itaque fiducia roborata, prædicit hostes repellendos, & infecta re retrocessuros. Nunc ait, *In die quo inuocauero*. His videtur certum tempus, quo repellendos præuideret, denotare: alioqui quoti die Deum inuocabat.

Matth.9.b.17.

11 *In Deo gloriabor [de] uerbo, in Iehouah gloriabor [de] uerbo.*

12 *Deo nitor, non timebo quid faciat mihi homo.* Expertus Dei opem, & votorum suorũ compos factus, ex eo quòd Dei promissionibus fortiter nixus, certa spe hanc opẽ expectasset, iactat ad eundem modum se & porrò verbum & oraculum Dei cum laude memoraturũ, atque de eo gloriaturum, nixũmque Deo nihil formidinis ab homine admissurũ. Hæc consequebantur vota Dei in Ecclesia celebrandi. De his mox memorat.

13 *Super me ô Deus uota tua, rependam laudem tibi.*

14 *Quia liberasti animam meam à morte, nonne pedes meos à lapsu, ut uerser coram te ô Deus, in lumine uiuentium?* Votorum præcipuũ erat celebratio nominis Dei, licet adiũcta & sacrificia, & oblationes adhiberentur. de quo suprà aliquoties. Causam horum votorũ canit versu 14, quòd nimirum se Deus à præsentissimo, in quo erat, periculo, à Philistæis comprehensus, ac aliis omnibus liberasset, & daturus esset vt coram ipso in omni iustitia & fœlicitate tanquam in ipso Dei præsentis, tuentis, omnémque fœlicitatem suppeditantis, conspectu, vitali aura (quam lucem suo more vocat) frueretur. Nam corã Deo versari, est vt certò Dei fauore gaudere, ita vicissim flagranti eius studio teneri. Sic & illud dictum Abrahæ intelligendum, Versare corã me, & esto integer: Gene. 17. à. 1. Et hi soli, qui ita coram Deo agunt, veram vitæ lucem obtinent.

PSALMVS LVII. [illegible]

ARGVM. *Canit, ut desidens in specu cum suis, Domino se committens, omne periculum euaserit, & quanto studio ob id Domino gratias egerit, cum descriptione malitiæ, & odij in se, hostium suorum.*

PARAPH. 1 PRæsuli, Ne perdas, Dauidis Michtam, quum à Schaule fugisset in specum.

2 Miserere mei Deus, miserere mei: nam se tuæ protectioni anima mea cõmisit, alis tuis me protegendum submitto, donec prætereat violentia.

3 Inuocabo Deum excelsum, Deum qui omnia mihi perficit.

4 Demittet è cælo, & seruabit me: opprobrium absorbere me conanti, Selah: demittet Deus suam bonitatem & fidem.

5 Anima mea in medio leonum, habito inter homines qui flammis exurunt, quorum dentes lanceæ & sagittæ sunt, & lingua gladius acutus.

6 Extolle te Deus super cælos, super omnem terram decus tuum.

7 Rete pararunt gressibus meis, depressit ille animam meam: effoderunt mihi foueam, & inciderunt in illam. Selah.

8 Confirmatum est cor meum ô Deus, confirmatum est cor meum, cantabo & laudabo.

9 Attolle te lingua mea, attollite vos fides & cithara, manè cantabo.

10 Celebrabo te inter populos Domine, laudabo te in nationibus.

11 Ingens adeò est bonitas tua, vt vsque ad cælos pertingat: & fides tua, vt ad nubes vsque sese attollat.

12 Extolle te Deus, super cælos ô Deus, & super omnem terram decus tuum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 PRæfecto, *Ne perdas, Dauidis Michtam, quum ipse fugeret ante faciem Schaulis in speluncam.* Illo, *Ne perdas*, quod duobus sequentibus Psalmis, qui de Schaule cõpositi sunt, præmittitur, fortè id indicare voluit, quòd suos, qui vt perderet Schaulem incitabant, seséque ad id offerebãt, his represserit. Tum certè quando comitatus Abischai dormienti Schauli superuenisset, & ille cõfodere hunc vellet, dixisse ei Dauidem legimus אל תשחיתהו, id est ne perdas eum, sicut hîc אל תשחת. A. Ezra scribit, carminis cuiusdam fuisse initium, ad cuius numerũ fuerint hi Psalmi compositi. Priorem senten-

tiam Kimhi ponit. Memorabilis verò historia est, Dauidem Schauli pepercisse tãto hosti, quum ita in manus eius incidisset. Certè hæc animi celsitudo & bonitas tanta fuit, vt & Schauli, quum eam audisset, lachrymas excusserit, quanlibet implacabiliter infenso, atque compulerit hac vice exercitum reducere. Historia legitur 1. Schmu. 24, & 26. Nemo putet incredibile quod in hac historia legimus, Dauidem cum sexcẽtis in specu latuisse. scribit enim Strabo, lib. 16, in hac regione esse specus tam capaces, vt sint qui quatuor hominum millia capiant.

2 *Miserere mei Deus, miserere mei, quia in te confisa est anima mea: & in umbra alarum tuarum confidam, dum transeant fraudes.*

3 *Clamabam ad Deum excelsum, ad Deum perficientem super me.* Nihil est quod magis in aduersitate consoletur, atque sentire in animo firmam in Deum fiduciam: ea nanque præditis Deus nequit deesse. hanc ergo statim initio iactat, *In te confisa est*, vel tuæ se protectioni commisit *anima mea*. De vmbræ, id est protectionis alarum translatione, non minus scita quàm frequenti in Psalmis, dixi in versum 8 Psalmi 17. Versu tertio vocat *Deum perficientem super se*: hoc est omnia sua expedientem, absoluentem, & ad optatum finem perducentem.

4 *Misit è cælis & seruauit me, opprobrium absorbenti me, selah: misit Deus bonitatem suam, & ueritatem suam.* Vt seria & ex fide nata precatio, illico consolationem, & adfuturæ opis certitudinem impetrat, canit Deum è cælo misisse, nimirum Angelos suos, & virtute cælesti se seruasse. Ad illud, *Opprobrium absorbenti me*, subaudi Dominus afferet. Et quia admiranda est hæc tanta in tam ancipiti periculo fiducia, adscriptum Selah est. Schaul videbatur Dauidem iamiam absorpturus, ipse autem prævidebat sempiternum illi imminere opprobrium. hac eum reuelatione Deus, angustiatum & ad se vociferatum, fuerat consolatus. Ad huius certitudinem pertinet quod repetit de auxilio adfuturo cælitus, *Mittet Deus bonitatem & fidem suam*: hoc est, bonitatem & fidem suam lato auxilio cælitus, in me declarabit.

5 *Anima mea in medio leonum habito, [in medio] incendentium filiorum hominum, dentes eorum lanceæ & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus.* Describit hostium atrocitatem, dum eos leonibus comparat: facit incendentes, dicit dentes eorum esse vt lanceas & sagittas, & linguam vt gladium acutum. quibus nihil nisi pertinacissimum odium illorum, studium & conatus perdendi se atrocissimos voluit taxare. Per dentes autem & linguam, sermonis instrumenta, noxias & pestilentes assentatorum delationes atque consilia, quibus Dauidi, bonisque aliis omne malorũ incendium continuò excitabant, intellexit. quare & inflãmantes eos vocat. Leonis truculẽtia, notauit Schaulem & alios, qui freti suis viribus perdere Dauidem conabantur. In horum dicit se medio habitasse, quia nusquam potuit tutum ab his latibulum inuenire.

6 *Attolle te ô Deus super cælos, supra omnem terram gloriam tuam.* Orat Deum ita potentiã suam declarare, vt ab omnibus metuatur & colatur. Eo enim gloria eius super omnem terrã, & vltra cælos extollitur: de quo & versus vndecimus canit.

7 *Parauerunt rete gressibus meis, incuruauit animam meã: foderunt ante me foueã, inciderunt mediũ eius. selah.* Canit latum sibi auxilium, siue quòd ita certò præuideret, siue quòd iam re ipsa hæc perfecta fuerunt. Nam fortè quũ iam extinctis hostibus regnaret, Psalmum hũc composuit. Singulare verò iustitiæ Dei argumentũ fuit, hostes Dauidem quo magis perdere quærerent, eo propius seipsos internecioni adduxisse. idcirco subscriptũ Selah est. Idẽ iudiciũ Dei canit & Psalmo 7 versu 17.

8 *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, canam, & psallam.*

9 *Euigila decus meum, euigila nablum & cithara, euigilabo mane.* Confirmatũ cor suũ, ac spe optima instructum gloriatur, & laudes hinc Dei sese cantaturum magnis affectibus pollicetur. Inde per prosopopœiam iucundam, & Poetis non insolentem alloquitur, & inuitat ad Dei laudes, כבודי, id est linguam suam, & organa. Cur כבוד linguam reddiderim, dedi rationem in versum 9 Psalmi 16, & versu 15 Psalmi 30. Dignitatem alioqui significat. iam sermonis facultate constat hominibus præcipua sua dignitas & gloria. *Mane* in versu 9, fortè de stato sacrificii tempore dixit, vel vulgato more Scripturæ, maturandi studium ita expressit.

10 *Celebrabo te in populis Domine, canam te in nationibus:*

11 *Quia magna usque ad cælos bonitas tua, & usque ad nubes ueritas tua.*

11 *Attolle te supra cælos Deus: supra omnem terram gloriam tuam.* Vt ex lato auxilio auctior sancto fides amórque Dei euasit, ita studio sanctificandi nominis eius, & quidem apud quamplurimos plusculum exarsit: id nunc de se canit. In versu 11, cælos & nubes pro eodem posuit: & significauit vndique in toto orbe bonitatem Dei agnoscendam. In quo vltra se in Christum mentis oculos traiecit: quo liberato ab hostibus suis, & per mortem glorificato, bonitas & fides Dei, verè demũ in toto orbe refulserunt, omniáque impleuerũt. De hoc loquendi modo, & in versu 2 Psalmi 8. Versus isti ad verbum in Psalmo 108 repetuntur.

PSALMVS LVIII, [illegible]

ARGVM. *Inuectiua est in assentatores Schaulis, quorum ultione prædicit iustos mirè exhilarandos.*

PARAPH. 1 PRæsuli, Ne perdas, Michtam Dauidis.

2 Num verè, ô concilium, quod iustum est pronuntiatis? recta iudicatis mortalibus?

3 Vos potius iniquitatem in animo concinnatis: & pro æquitate vim in terra manus vestræ appendunt.

4 Abalienati sunt improbi isti ab eo quòd egressi vuluam sunt, errant iam inde quòd prodierunt è ventre.

5 Virus est illis, instar veneni serpentis, instar aspidis surdæ, aurémque suam obturantis,

6 Quæ non exaudit vocem incantantium, magi artibus magicis præstantis.

7 Deus, destrue dentes oris istorum, maxillares leonum confringe ô Iehouah.

8 Diffluant, quemadmodum dilabuntur aquæ: habeant se vt cui tenso arcu sagittæ diffringuntur.

9 Instar limacis colliquescentis diffluant, veluti abortiuum mulieris quod solem nunquam aspexit.

10 Antequam ollæ vestræ à subiectis spinis calorem concipiant, tanquam quis adhuc crudum eripiat, sic æstuanti indignatione subitò corripiat illos.

11 Lætabitur iustus vbi considerauerit vltionem, pedes suos lauabit in sanguine improbi.

12 Et dicent vulgò, Vtique manet iustum suus fructus, vtique est Deus iudicans in terra.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 N*Vnquid vere ô collectio, iustitiam loquemini, æqua iudicabitis filij hominum?*
3 *Etiam in corde iniquitates operamini, in terra uim manus uestræ librant.* His versibus describit
deploratam malitiã adulatorum Schaulis: & sub horum typo, omniũ hostium Christi & Christianorum. Primus versus admodum obscurus est. nam dictio אלם ambigui significatus est. Potest pro collectione accipi, ab eo quod Genes. 37. b. 7, אלמים pro colligere manipulos, & אלם pro manipulo culmorum, ac fasciculo vsurpatur. forsan quòd inter se, in necem Dauidis conspirauerant, sic eos vocauit. Kimhi tamen existimat sic vocatos, quòd ad iudicium cogerentur, ceu consessum, vel coronam iudicum. Satis enim liquet præcipuè Schaulis cõsiliarios atque iudices hìc notatos esse. Porrò significat etiam hæc vox mutum. vnde quidam sic versum legunt, Num verè mutam iustitiam loquimini, id est quod iustum est tacetis? sed hoc durius est. Si enim iustitiã loquebantur, non tacebant. Sensus itaque iuxta priorem significationem erit, O concilium, id est sodalitium procerum & iudicum, qui Schaulem à persequendo me innocentem reuocare debebatis, nunquando verè, quod vestrum scilicet officium est, loquimini iustitiam, id est cum veritate quod iustum est censetis, consulitis, pronuntiatis? nunquando quæ æqua sunt mortalibus id à vobis postulantibus & expectantibus, iudicatis? Minimè. *Etiam in corde iniquitatẽ operamini*, hoc est omnẽ in hoc cogitationem consumitis, vt quæ praua, quæ iniqua sunt, & designetis ipsi, & defendatis in aliis: violẽtiam manus vestræ appẽdunt, id est post librationẽ iudicii id pronuntiatis, & quasi ex iudicialis autoritatis libra, potestate vestra, qua abutimini, id appenditis quod mera vis & iniuria est: tam abest vt veritatem & iustitiam, quæ vestræ partes erant, coleretis & tueremini.

4 *Alieni sunt improbi ab utero, loquentes mendacium, errarunt à uentre.*

5 *Furor illis ad similitudinem furoris serpentis, sicut aspidis surdæ quæ obturat aurem suam,*

6 *Quæ non audit uocem incantantium, magi magicas artes sciè exercentis.* His versibus causam reddidit peruersitatis memoratæ. Ab eo enim quòd in hanc lucem editi sunt, alieni fuerũt à familia Dei, mancipia spiritus mali, qui illos ad quæque pessima semper egit. Inde verbis factisque eorum nihil potest fingi nocentius, quod similitudine veneni maximè præsentis expressit versu 5. Ab hac immani malitia non potuisse eos reuocari, quia ex diabolo nati, nempe alieni, verbũ Dei reuocantis audire nequibant, canit versu 6. Carminibus cogi serpentes & aspides, vt virus ponant & mãsuescant, apud omnes scriptores celebre est: & à nostris, Marsis præcipuè ea facultas tribuitur. Facit autẽ aspidi obturãti aurem, & ad quamuis incantationem obsurdescenti, illos similes,

quòd nulla prorſus monitione potuiſſent ab inſtituto & ſtudio lædendi bonos depelli. Similitudinem autem hanc, malitiæ improborũ exprimendæ cauſa duntaxat adhibuit, non quòd etiam probaret vſum horum carminum. חבר enim meminit, qua magiæ ſpecie Deus nominatim interdixit, Deut. 18. De hac malorum alienatione dixi quædam in verſum vltimum Pſalmi 10.

7 *Deus commole dentes eorum in ore eorum, maxillares leonum demolire, ô Iehouah.* Prædicit & imprecatur vltionem hoſtibus ſuis, poſtquã nulla ratione reduci in viam potuerunt. Per dentes verba nocentia, & innocentes lacerantia intelligit: quóque exaggeraret eorum crudelitatem, leonũ dentes eis tribuit. Hos verò dentes illis Dominus confregit, quando ademit nocendi ſermonibus facultatem. Simili allegoria vſus eſt & Pſalmo 3.

8 *Colliqueſcent, ſicut aquæ diffluent ſibi: [qui] tendet arcum ſuum, ſagittæ eius ſicut confractæ erunt.*

9 *Sicut limax quæ colliqueſcit, diffluet: [ſicut] abortiuum mulieris non aſpicient ſolem.*

10 *Antequam intelligant ollæ veſtræ ſpinam, ſicut viuum, ſic ardente furore per alles eum.* Adimendam hoſtibus ſuis omnem nocendi poteſtatem canit, quinque adhibitis ſimilitudinibus, vel potius imaginibus, non minus elegantibus quàm vehementibus: quo ſpei ſuæ expreſſit certitudinem. Prima eſt aquæ dilabentis, qua Scriptura & Pſalmo 22 verſu 15, atque 2. Schm. 14. c. 14, vſa eſt. Altera conantis arcu iam tenſo iacere, cui ſagittæ in ipſa arcus tenſione atque iaciendi conatu cõtoitæ & contractæ in fruſta diſſiliant. R. Schlomoh id Gallicè, per *froiſſer* expreſſit. Tertia, limacis intra teſtam ſuã colliqueſcentis, & pereuntis. Quarta, abortiui, quod periit priuſquam lucem hanc aſpexerit. חזו, verbum plurale reſpondet ſingulari nomini quod pro plurali poſitũ eſt, non infrequens ſchema in Scripturis. Quinta, carnis raptæ antequã olla calorem conceperit, cuiſque ex ea materia ignis ſubſtratus ſit quæ non poſſit, etiamſi fortiter ardeat, magnũ calorem ſubminiſtrare, nempe ex ſpinis. Eſt & in eo ſimilitudo, quòd ſubiicit rapiendos cũ tempeſtate (id enim ſignificat verbum שער) & cum æſtuanti indignatione. Porrò סירות in verſu 10, quidam interpretãtur ſpinas, atque inde ſic enarrant, Antequã ſpinæ minores intelligãt, hoc eſt aſſecutæ ſint modũ rhamni, ſcilicet magnarum ſpinarũ: vt intelligas perdendos fuiſſe antequã malitia eorum maturuiſſet. Id vtcunque ſit, hoc abundè patet, his ſimilitudinibus voluiſſe Vatẽ ſignificare, ſe petiiſſe, atque præuidiſſe futurum vt impii illi penitus perderentur, & id quàm celerrimè, antequã eorum peruerſitas adoleuiſſet. Id verò omnibus impiis bonorum perſequutoribus euenit, etſi carnis iudicio ſæpe videantur nimis diu regnare, & plus nimio poſſe.

11 *Gaudebit iuſtus: vt conſiderauerit vltionem, pedes ſuos lauabit in ſanguine improbi.*

12 *Et dicet homo, vtique fructus iuſto, vtique eſt Deus iudicia exercens in terra.* Iuſti vt Deum ex toto corde diligunt, ita nihil illis maiorem affert voluptatem, quàm ipſius nomen illuſtrari, etiã cuiuſcunque id pernicie fiat. Parẽtes nanque, vxores & liberos, præ Deo, ſi res poſcat, odio habẽt. Dum itaque homines ſunt, quorum cum ſalute Dei gloria clareſcere nequit, ſummã eis iucunditatem affert, ſi ea claruerit illorum interitu. Huiuſmodi ergo iucunditatem prædicit futuram, quùm ſcilicet extincti fuerint, de quibus hic queritur, non tam ſui, quàm Dei hoſtes. Eam ſignificauit & in verbo חזה, quod contemplari, & cum mora aliquid intueri ſignificat. Item in hyperbole illa, *Lauabit pedes ſuos in ſanguine improbi:* quod alioqui ſummæ eſſet crudelitatis. Vt autem hæc illorum vitio ad illuſtrationem gloriæ factura erat, canit verſu vltimo, *Et dicet homo:* id eſt quiſquis, vulgò hoc iactabitur, Vtique manet iuſtum ſuus fructus, vtique eſt Deus iudicans in terra. In futuro ſiquidem Deus verum demum, ſolidúmque iudicium faciet, hîc nõ omnia compenſat. inde impii ſibi ſæpe conãtur perſuadere, illum non habere præſentium rerum curam. Dum itaque inſigni aliqua malorum vltione ſe orbis iudicem declarat, mirum in modum confirmatur infirmioribus Diuinæ prouidentiæ fides, eiúſque nomen redditur apud omnes auguſtius.

PSALMVS LIX, κατηλιαστικὸς καὶ δικανικός.

Opem contra hoſtes implorat, ſuam iactat innocentiam, mores illorum deſcribit, & vltionem prædicit. ARGVM.

1 PRæſuli, Ne perdas, Michtam Dauidis, quũ miſiſſet Schaul ad obſeruandum PARAPH.
domum eius, vt ipſum occideret.

2 Eripe me ab inimicis meis Deus mi: ab iis qui contra me inſurgunt, recipe me.

3 Eripe me ab hominibus prauitati deditis, ſerua me à viris ſanguinariis.

4 Nam ecce animæ meæ inſidiantur, conuenerunt contra me robuſti: quũ nihil tamen ſceleris, ô Iehouah, nihil piaculi admiſerim.

5 Nulla iniquitate mea adducti accurrerunt, ſeſéque inſtruxerũt: exurge vt mihi ſuccurras, & reſpice.

6 Et tu Iehouah, ô Deus Sebaoth, Deus Iisrael, euigila, vt de cunctis Gentibus cognitionem instituas, ne sis propitius omnibus qui ex iniquitate aduersantur. Selah.
7 Ad vesperam discursant, fremunt vt canes, & vrbem circuncursant:
8 Et loquuntur ore suo, gladii sunt in labiis eorum: nam aiunt, Quis audiret?
9 At tu ô Iehouah ridebis illos, subsannabis cunctas Gentes.
10 Abs te, qui iam es robur illius, opem expectabo: nam Deus mihi pro arce est.
11 Deus qui me bonitate sua dignatur, anteuertat me: Deus fac optata videam in insidiatoribus meis.
12 Non euestigio interimas illos, ne huius populus meus obliuiscatur: redde vagos in populo tuo, deiice eos Domine, qui es clypeus noster.
13 Propter flagitia oris sui, & quæ mala loquuntur, illaqueentur superbia sua: & ob periuria atque mendacia sua, fiant fabula vulgi.
14 Consume accensus in vltionem, consume, vt isti nusquam appareāt: & sciant omnes ad fines vsque terræ, quòd Deus sit Princeps in Iaacob, Selah.
15 Ad vesperam discursant & fremunt vt canes, & vrbem circuncursant:
16 Vagabuntur pro cibo, at nec satiabuntur, nec tectum eis subire dabitur.
17 Ego autē cantabo de robore quod cōtuleris: mane ouabo de bonitate qua præstiteris, quòd mihi fueris pro arce: & dum premeret aduersitas, perfugium.
18 Robur meum, tibi canā: nam Deus mihi pro arce est, Deus qui bonitate tua me dignaris.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRæfecto, Ne perdas Michtam Dauidis, quum misisset Schaul, & obseruaret domum eius, ut occideret eum.*
2 *Libera me ab inimicis meis Deus mi, ab insurgentibus contra me attolle me.*

3 *Libera me ab operariis iniquitatis, à uiris sanguinum serua me.* Versu primo notatur Psalmi huius occasio, quæ fuit periculum in quo Dauid erat, quando Schaul domū eius fecerat obsideri, quo mane cōprehensum occideret. Id quod legitur 1. Schm. 19. b. 10. Versu 2 orat eripi ab inimicis, in quorum iam manibus tenebatur, nisi ab vxore monitus, Deo viam faciēte, fugisset. Versu tertio cur se Deus eripere debeat, causam addit, quòd illi hostes eius, essent פעלי און operarii iniquitatis, hoc est iniquitati dediti, & viri sanguinarii, cædique intenti, de quibus versu 5 Psalmi 5.

4 *Nā ecce insidiati sunt animæ meæ, collecti sunt contra me ualidi, non scelus meū, & non peccatum meū, ô Iehouah.*

5 *Absque iniquitate occurrerūt, & instruxerunt se euigila ut occurras mihi, & uide.* Insidiis, numero, viribus magno conatu oppugnatum se ab hostibus queritur, idque nihil commeritum. Quod quum permitteret Deus, dormire videbatur. orat ergo vt euigilet Deus ad occurrendum, id est succurrendum sibi, & videat. Insidias expressit, numerum significauit quum ait, *Collecti sunt*. Vires, quū ait, *ualidi*. Conatum & studium quum ait, *Concurrerunt & instruxerunt se*. Innocentiam suam testatur vtroque versu, admodum apertè quum ait, *Non scelus meum*, id est, *non ob scelus meum*, non ob peccatū meum. חטא hic habetur, quod defectionē quoque significat, cuius eum adulatores Schaulis perpetuò insimulabant.

6 *Et tu ô Iehouah Deus Sebaoth, Deus Iisrael excitare, ut de omnibus gentibus cognoscas, ne miserearis cunctis iniquè lacessentibus. Selah.* Considerata inter precandum, vt filii, Dei bonitate, potentia, & in omnes æquitate, tamen quid promiserit peculiariter Iisraeli, esse scilicet illi Deus, hoc est vindex & seruator, animosius orat vt se exeitet, animaduersurus in omnes gentes. Quū autē de omnibus gentibus cognoscere Deum flagitauit, vtique sub Gentium nomine, & personatos Iisraelitas intellexit, contra quos Deum Iisraelis, cui ipsi haudquaquam poterant iurè accenseri, inuocabat: quos ideo & infrà versu 9, Gētes vocauit, de quo in versu 4 Psalmi superioris, & in vltimo Psalmi 10. Vt verò hoc memorabile est, ita adscripsit Selah. בגדי און intelligit qui aduersantur, lacessunt, oppugnant innocentes, nulla alia re quàm sua ipsorū peruersitate adducti. De verbo פקד, quod visitare vulgò vertunt, in versu 5 Psalmi 8.

7 *Reuertebātur ad uesperam, fremebant ut canes, & circuibant ciuitatem.* Hoc versu præcipuè eos notat, qui Schauli gratificari cupientes, studiose domum Dauidis noctu obseruabant, & de peri-

mendo eo inter se commentabantur. De his ergo canit, *Ad uesperam discursant.* ינועו enim pro ire & reuerti, hoc est sedulò discursare, accipitur. Voluit eo studium & sedulitatem istorum assentatorum indicare, quam & eo expressit quod sequitur, *Fremunt ut canis.* Instar canum enim venantium, qui iam deprehensam feram cum latratu illam prodente, & ipsorum desiderium indicante, insequuntur, per ciuitatem discursabant, omnia obseruantes & custodientes, ne quà, si domum euasisset, elaberetur.

8 *Ecce effutiebant ore suo, [&] gladij in labiis suis: nam quis audit?* Queritur nominatim de verbis quibus assentatores illi odium suum erga ipsum inuicem dum domũ obseruarent, & dormire Dauidem putarent, detexerant, & consilia capiendi eum tractauerant. Ea fuere tam atrocia, vt per admirationis notam, & cum aposiopesi dixerit, *In ore suo loquuntur*, subaudi, nihil nisi cædem, necem, lanienam: vnde subiicit, *Gladij in labijs illorum:* hoc est, omnia verba eorum, de me necando, perdendo, extinguendo sonant. Causam huius truculentiæ subiicit, impiam cordis eorum cogitationem, *Quis audiat?* Dum enim nullum hominem audire suos sermones putabant, prorsus à nemine agnosci rebantur. Nam Deum nihil horum curare, sibipsis persuaserant: quæ radix est malorum omnium.

9 *Et tu ô Iehoua ridebis illos, subsannabis omnes Gentes.* Precem fide fusam, Diuina semper cõsolatio excipit. Hanc modò canit. vnde hoc versu ait, Deum illos dira in se cõsultantes, risisse & subsannasse. id quod palàm factum fuit, quum præter omnem illorum expectationem, Domini ope adiutus, euasit, quanlibet diligenter obseruassent & custodissent omnia. Quia autẽ ex horum manu elapsus, nondum omne periculum euaserat, spem suam & in posterum canit.

10 *Robur eius, ad te custodiam, qua Deus arx mea.* Versu vltimo habetur, Robur meum: ibi sensus apertior, hic nonnihil obscurus est. Kimhi interpretatur, Præ robore Schaulis, cui resistẽdo non sum, ad te ô Deus, qui me ab illo eripias, respicio, te obseruo. A. Ezra verò sic, O Deus, qui iam es robur Schaulis, & eum in regno tueris, paulo pòst meum in hoc ipso robur futurus es. Cum hoc consentit Paraphrasis Chaldæa, *Ad te obseruabo*, hoc est ad te semper respiciam, omne auxiliũ abs te expectans. *Nam Deus mihi pro arce est.* Subita personæ mutatio, vt frequens in Psalmis, ita indubiè in lingua Sacra non parum decora. Cæterùm illud, Obseruabo ad te, antithesim habet ad obseruationem hostium, qua domum obseruabãt ipsum capturi, ad hunc sensum, Isti obseruant domum meam, vt me perdant: ego autem obseruabo tuam bonitatem, qua me eripies.

11 *Deus bonitatis meæ præueniet me, Deus faciet me uidere in insidiatoribus meis.* Canit sic se iuuãdum diuinitus, vt optata quoque videat in hostibus, *Deus*, inquit, *bonitatis meæ præueniet me.* Vocat autem bonitatem suã, qua Deus ipsum dignabatur, & erat adiuturus. Sic nanque mos habet Scripturæ, vt dicat alicuius esse, & quod ipse facit, & quod ei fit ab alio. Ita dicitur Diuina bonitas Dei, quòd eam exhibeat: dicitur eadem hominis, quòd eam percipiat. Ad hunc modum inducitur Deus dicere de Christo, Psalmo 2, Rex meus: eo quòd illi dederit vt rex esset. Eundem vocat & Ecclesia Regem suum, nempe quòd ipsam regat. Haud scio tamen annon possit intelligi, Deus bonitatis meæ præueniet me: vt idem sit atque, Bonitatem meam compensabit. De videre in insidiatoribus, iam dictum in versu 9 Psalmi 54.

12 *Ne occidas eos, ne obliuiscatur populus meus: disperge eos in exercitu tuo, & deijce eos, ô clypee noster Domine.* Certus iam exterminii hostium suorũ, orat ne exeindantur subitò, sed lento potius supplicio, vt vagi, mendici, & modis omnibus miseri, Dei in se iustitiam ostentent. Illud, *uagos fac*, בחילך, alii in virtute tua reddũt. Sed A. Ezra & Kimhi interpretãtur, in exercitu tuo, scilicet populo Iisrael, & id argumento satis commodè quadrat: etsi nec alienum ab eo sit si legas, In virtute tua.

13 *Peccatum oris eorum, uerba labiorum eorum, & illaqueentur in superbia sua, & execratione & mendacio memorentur.* Hic versus obscurior est. A. Ezra iungit priorem eius partem cum verbo deiice, in versu præcedenti, vt sit sensus, Deiice illos propter peccatũ oris sui, &c. Ambigua est & posterior huius versus pars. A. Ezra legit eam vt verti. Kimhi אלה maledictionem Domini, & כחש quum maciem etiam significet, tabem intelligit qua Deus ita impios illos percussurus fuerit, vt inde in fabulam hominum abierint.

14 *Consume in indignatione, consume, & non sint, & cognoscant quòd Deus dominator est in Iaacob ad fines terræ. selah.* Hic præterquam quòd precem pro vltione istorum intendit, ostendit eandem Domini gloriam ad fines vsque orbis illustrãdam. Quod quum præcipuè spectarit, per Selah insigniuit.

15 *Et reuertebantur ad uesperam, frendebant sicut canis, & circumibant ciuitatem:*

16 *Ipsi uagabuntur pro cibo, si non saturabuntur, [si non] noctu quiescent.* Repetit vt nocte illa sategerint quum se obseruarent, vt ex quo malitiam eorũ præcipuè didicerit: tamen iterum mendicitatem eis imprecatur, qua verisimile est, dedisse impietatis suæ pœnas, extincto Schaule. At A. Ezra & Kimhi versum 15, oppositũ putant septimo in hũc sensum, Antehac reuersabantur nocte, & dis-

cursabant canũ instar, vt me caperẽt & proderent:nunc rursus discursabunt, sed vt panem miseri mendicent: frement & latrabunt, sed præ cruciatu famis, non vt antea præ furente in me odio. אם לא, A. Ezra duobus locis legendum putat, hoc sensu, Vagabuntur pro cibo, sed nec satiabuntur, nec habebunt vbi diuertãt, aut nocturnam quietem capiant: vt ita duplici malo intelligas affectos, & cibi & vestitus inopia. Cæterùm modus iurandi est, vt etiam iuramento affirmari intelligas illos toto die mendicaturos, nec tamen vel cibo vel tecto fruituros.

17 *Et ego canam uirtutem tuã, & ouabo mane bonitatem tuã, quia fuisti arx mihi, & refugium mihi in die angustiæ.*

18 *Virtus mea ad te canam, quia Deus arx mea, Deus bonitatis meæ.* Canit quàm velit iam magna animi lætitia, de lato auxilio, Deo agere gratias, & laudes canere: idque mane in solenniori Ecclesiæ conuentu, quo plurimi ad colendum Deum excitentur. Vocátque iam Deum robur suum, vt suprà versu 10 vocarat robur Schaulis. Item & Deum bonitatis suæ, vtique quòd se iam in regno roborasset, & omni genere beneficiorum cumulasset.

PSALMVS LX, in genere mixto, *διχαστικὸς καὶ δεικτικός.*

ARGVM. *Memorat ut olim iratus Deus populum suum hostibus permiserit. rursus tamen benigne illis opem ferens præclaros triumphos dederit. Et nominatim narrat regni Iisraelis latitudinem & potentiam, cui & Moabitæ atque Philisthæi iam subiecti erant: indéque collige, se eodem Deo fretum, & de Ammonitis uictoriam relaturum.*

PARAPH. 1 PRæsuli, ad Schuschan decorum, Michtam Dauidis ad docendum,
Sophenam habet 10 septua. 2 Dum bellum gereret contra eam Syriæ partem quæ Mesopotamia dicitur, & contra Syriæ partem quæ vocata est Soba: & Ioab reuersus: percussisset AEdomitarum in valle Salis, millia duodecim.
3 Deus repulisti olim nos, disiecisti: iratus eras, at redhibuisti rursus te nobis placatum.
4 Cõcussisti terrã, diripuisti eam: Cura(orabam) fracturas eius, nã inclinata est.
5 Dura sæpe fecisti experiri populum tuum, potasti nos vino toxico:
6 At sustulisti rursus timentibus te signum, sub quo fœliciter vincerent, idque propter veritatem, Selah.
7 Ideo tuti agebant amati tui, serua & nunc me dextera tua, annue mihi.
8 Deus oraculũ è Sacrario suo edidit, lætabor: Shechem iam diuisi, & metitus sum vallem Succhoth.
9 Meus est Gilead, & meus Manasseh: Ephraim principatus mei robur, regnum meum Iehudah.
10 Moab subiecta mihi est, ceu lebes in quo lauem pedes: AEdom erit vt locus in quem abiiciam calciamentum meum, Philisthæa mihi vt regi suo acclamat.
11 Quis iam adducat me in ciuitatem munitã, quis adducet vsque in AEdom?
12 Certè tu Deus, qui olim repuleras nos, nec egrediebaris inter copias nostras.
13 Fer auxilium nobis, vt ab infestis liberes: nam hominum auxilium inane est.
14 Deo freti, fortiter faciemus: ipse autem conculcabit infestos nobis.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

PRæfecto, Super Schuschan Eduth, Michtam Dauidis, ad docendum:
Quum bellum gereret contra Aram fluuiorum, & Aram Sobah: & reuersus est Ioab, & percussit Edom in ualle Sa-
1 *lis [ad] duodecim millia.* עדות alii testimonium vertunt: A. Ezra autem citat qui pulchritudinem inter-
2 pretentur, quam & significat. Illo, *ad docendum,* putat notatum quòd rex voluerit hanc Odam cantores doceri. Sed quum indubiè voluerit illos doceri quascunque ordinasset, vt in templo decantarentur, quibus tamen nihil tale in inscriptione prænotatum est: necesse est, aliud hac particula significarit quod & Hebræos, vt alia multa in inscriptionibus, lateat. Mihi superuacaneum videtur indulgere coniecturis, quum adeò desunt paulo certiores. Quantum verò attinet ad ea quæ Psaltes secũdo versu scripsit, libro Schm. 2. cap. 8. d. 13, legimus Dauidẽ reuersum percussisse in valle Salis decem & octo millia Syrorum. Primo autem Paralipo. legitur, Abischai prostrauisse in hac valle decem & octo millia AEdomitarum: hic autem tantùm duodecim millia memorantur, & quidem AEdomitarum, atque cæsa ab Ioab. Hæc videntur in speciem inter se *1. Paral. 18. d. 12.* pugnare: attamen si rectè perpendas, nihil variant. Dauidi sanè non iniuria tribuitur, quicquid vel per Ioab, vel Abischai, nempe eius duces in bello hoc gestũ est. sed & Abischai haud præter historiarum morem adscribitur, quòd vnà cum fratre perfecit, propterea quòd ipse fecerit prælii

initiũ,& Ioab ab alia hostium cæde reuersus, fratri velut suppetias tãtum tulerit,etsi ipse cũ sua
exercitus parte tũ.interfecerit,vt hic memoratur, millia duodecim: & ideo Abischai tantũ sex.
Quòd autẽ in lib.Schm. Syri cæsi,& in libro Paral.atq; hîc AEdomæi legũtur,inde factum est,
quòd cõmune harũ Gentium bellum extitit,vt 2.Schm.10,& 1.Para.19,scribitur.Quòd autem
hæc victoria in octauo 2.Schmu.& 1.Para.18, seorsim inter præcipuas memoratur,causam esse
puto , quòd ea patentiori Diuini auxilii miraculo contigerit . quam ob causam & in præsenti
inscriptione, eius mentionem factam nihil dubito. Nam aliis vicibus in hoc ipso bello longè
plures hostium cecidisse,Sacra historia testatur.

3 *Deus depulisti nos,diripuisti nos,iratus fuisti,reuertere ad nos.*

4 *Contremuit terra,uulnerasti eam,sana confractiones eius,quia inclinata est.*

5 *Ostendisti populo tuo durum, potasti nos uino toxico.* Sic Sacra historia hoc bellũ cũ Ammonitis,AE-
domitis, & Syris gestũ describit,vt nullũ omnino difficilius à Dauide bellatum legamus. Ideo
memorat vnde sibi spes victoriæ cõtra tã ingẽtes copias firmata fuerit, nẽpe ex cõsideratione,
vt superioribus seculis iratus populo suo Deus,hostes sæuissimos illi immiserit: statim autẽ vt
ipsum seriò inuocauit,resipiscentia suscepta,in gratiã iterũ receperit . Quòd verò ad superiora
tẽpora hæc refero,in causa est quòd,vt Sacra historia testatur,Deus,quũ bellũ cum Ammonitis
& Syris gereretur,nunquã nõ in exercitu populi sui præsens adfuit,victorémq; fecit,&quidem
cõtra copias fere infinitas. Vt hîc igitur lõgè tristiora & acerbiora describũtur, ita ad alia tẽpo-
ra referãtur oportet:fortè ad illa quæ fuerũt quũ occiso Schaule,omnes circũquaq; hostes Iisra
elẽ impeterẽt:aut certè his etiã superiora,siue Eli,siue Iudicum aliorum,sub quibus sæpenume-
ro extremas calamitates fuerãt experti.E quibus tamẽ illos Deus simulatq; opẽ suã resipiscẽtes
implorassent,rursum eripuit. Ergo præcipuã aliquã terræ Iisraelis calamitatẽ his tribus versi-
bus memorat.Quòd enim hostibus populũ tradiderat,& discerpi ab eis permiserat, id est quod
Psaltes hîc canit, *Repuleras nos, disiecerras nos*.Restitutũ Domini bonitate populũ,canit particula se-
quenti, *Reuertere ad nos*.Ita enim orauerãt prisci,& exorauerãt,vt rursum Deus se vindicẽ & serua
torem populi sui declararet. Solet Vates nanq; narrationi interdũ precatiunculas interserere,
quibus ostẽdat quid tum orare vel ipse,vel popul' fuerit coactus:indéque auget malorũ memo-
rationẽ.Id obseruauit & versu sequẽti.Calamitatẽ traditi hostibus populi versu 4 exaggerat,dũ
canit terrã à Domino concussã & diruptã,ita vt findi & dirumpi solet,dum cõcutitur grauius.
Intelligit autẽ populũ cõcussũ atque diruptũ:id nẽpe quod canit versu 3. Subiecta precatiũcu-
la cõfirmat quod præmisit de terræ interruptione & cõcussione. Versu 5 idẽ agit alia metapho
ra,nẽpe vini toxici.תרעלה quidã insaniẽ & rabiẽ interpretãtur,vt intelligas ita malis fuisse obru
tos,vt omnium rerũ suarũ fuerint incerti,&perturbati,adeò vt nusquam nõ impingerẽt,vt qui
essent prorsus in furorẽ acti.Eadẽ metaphora vsus est Ieschaiah 51.f.17.Cæterũ frequẽs in Scri
pturis est per calicẽ, id est admẽsam vini portionem (vti in conuiuiis veterũ obseruari solebat)
certã malorũ & bonorũ portionẽ quã cuiq; Deus destinarit, significari.de quo in ver.6.Psal.11.

6 *Dedisti timentibus te signum ad sustollendum à facie ueritatis, Selah.*

7 *Vt defendantur dilecti tui,serua dextera tua, & responde mihi.* His versibus canit , vt olim Deus po-
pulo,postquam pœnas scelerum dedisset, benignè rursus & fauenter adfuerit, victoriámque de
hostibus donauerit.Nam per datum signum,quod(ita vt solent victores)in altum sustollerẽt,&
iactarẽt,amplã victoriam,à qua populus exultarit,hostibus insultarit,planéque triumpharit,si
gnificare voluit. nam victi signa sua aut demittunt,aut abiiciunt.Proinde quum fortuna exer-
citus à signi conditione cognoscatur , & res saluæ sint dum illud in sublimi conspicitur : mu-
tuatus hinc istam translationem , cecinit , Deum suis signum dedisse , & illud להתנוסס , id est ad
vexillandum (si ita loqui liceret) id est , ad extollendum more victorum . Nec potuit sane ali-
ter accidere , quum Deus signum dedisset , & dedisset vt pararetur illi victoria . *A facie*(subiicit)
ueritatis , quo causam cur sic populo suo adfuerit , Deus expressit . Nam veritatem vtique pro-
missionum Diuinarum intellexit. Inde & *selah* adiecit, quo moneret omnia soli vltroneæ Dei
bonitati accepta referenda . Atque hinc & suam spem firmabat , non dubitans , & se ex eorum
numero esse ad quos Dei promissiones attineant.vnde mox precem adnexuit, *Serua per dexteram
tuam & annue mihi*,etiam nunc tibi fidenti,atque opem tuam imploranti.למען hoc versu & cum su
perioribus iungi potest . Nam ideo Deus timentibus se signum victoriale donauerat, vt à facie
veritatis(per hanc scilicet adiuti & victores facti,)defensi & tuti essent dilecti eius.Nam qui ipsũ
verè timent,obseruãt,colũt,hos quoque ille diligit,vt charos amicos tuetur.Hebræi sic ordinãt,
Serua per dexteram tuam,qua nos Gentes putant temerè confidere,vt dilecti tui defendantur.

8 *Deus loquutus est in sacrario suo:lætabar,diuisi Schechem,& Succboth uallem dimetiar.*

9 *Mihi Gilead,mihi Menascheh,& Ephraim robur capitis mei, Iudas præceptor meus.* Memorat nũc & quæ
sibi Deus peculiariter magnificè fecerat , vt sibi ab initio regnum Iisraelis, & alias, quas tũ sub

f.i.

imperio habebat nationes, subiecerit. Et primum de ea parte regni Iisraelis, quæ occiso Schaul filium illius regem acceperat. *Deus*, inquit, *loquutus est in sancto suo*, hoc est oraculū edidit tam indubitatum, quàm è propitiatorio suis se respõsurum promisit. Inde canit, *Lætabor*, nempe certa spe subnixus, omnia ita vt promiserat Deus, mihi euentura & cessura. Subiecit igitur, *Diuisi Schechem, & uallem Succhoth*. Hæc loca sortis Ephraim fuerunt, in quibus Abner princeps exercitus Schauli regem cõstituerat Ischboseth filium domini sui, eóque minus quàm alia cessura Dauidis imperio credebantur. hinc est quòd nominatim eorum meminit: quo simul ostendere voluit, nulla ratione impediri potuisse quod sibi destinasset Deus. Diuidere & metiri dixit, pro possidere iure hæreditario, quòd eo iure possidenda primùm diuidantur, & dimetiantur. Per Gilead, de qua canit versu 9, & Menasche, regionem trans Iordanē significauit: alioqui Gilead tribui Gad cesserat, Iehos. 13.c.14. Ephraim præterea vocat robur capitis, hoc est principatus sui, quia potētior aliis, & numeriosior tribus extitit: quare & regnum post defectionem à Rehabeam penes illam fuit: nec rarò pro populo omnium decem tribuum ponitur. Iehudam vocat moderatorē, hoc est regem suum: sed regem pro regno vsurpauit. מחקק proprie cõditorem legum, & quid sequendum præscribentem significat, vnde Genesis 49.b.10, pro rege Scriptura vsurpat, Non auferetur sceptrum de Iehudah, & de pedibus eius מחקק.

10 *Moab olla lotionis meæ, super AEdom proiiciam calceum meum, super me Philistæa iubilat.* Nunc meminit,
& exteras nationes Dominum iam sibi subiecisse. quæ omnia ad id faciebāt vt & de Ammonitis, eorúmq; sociis & auxiliis victoriā certius speraret. Moab dicit ollā lotionis suæ, quo illā seruiliter sibi subditam esse dicere voluit, vti & de AEdō, per id quod dixit se super AEdom calceamentum suum proiecturum. Pelluuium per lebetem lotionis puto designatū, quia calceamenti statim meminit. Duræ videri possent hæ translationes, nec sunt loca in Bibliis vnde similes proferantur: sed cogitandum est, in sacris Bibliis haudquaquam omnes Hebrææ linguæ copias comprehendi potuisse: iam reliqui huius purioris monetæ libri interierunt, & Thalmudica atque Rabinorū scripta, plurimum à puritate sermonis Bibliaci deflexerunt. Sanè infimas fuisse linguæ huius diuitias, vel scripta Prophetarum, & eorum quos [illegible], id est sacros scriptores vocant, abunde testantur. At quantum ad præsentem locum attinet, quicquid sit de duritate allegoriæ, id tamen satis liquet, hìc maxime abiectam & sordidam subiectionem esse denotatam. Illud, *Philistæa iubilat super* vel contra *me*, Kimhi putat ironiam esse, vt intelligas dixisse, iam haudquaquā iubilabit cõtra me, vt solebat, sed cogetur supplex facere quæ illi imperauero. Mihi videtur acclamatio denotari qua subditi solēt principibus suis acclamare. quod ii præcipuè student, qui totos iam emerendæ principis gratiæ sese dediderunt: vt hoc ipso non vulgarem Philistinorum subiectionē significauerit. In Psalmo 108, qui à versu 7 eadē habet, variat hac sola particula. Nā illic est, Iubilabo super Philistæa: sēsus autē idem est, vt cuiuis liquet. Iubilare regis, eius victoriā: populi, supplicē significat subiectionem. Hactenus itaque cecinit vt benignè antea populo & sibi Deus adfuisset. De subiectis Philistæis & Moabitis, legimus 2. Schm. 8.

11 *Quis adducet me [in] ciuitatem munitam, quis deducet me usque [in] AEdom?*

12 *Certe tu Deus [qui] depuleras nos, & nō egrediebaris ô Deus, in exercitibus nostris.* His iā versibus canit spē suā
in præsēti & in posterū. *Quis*, inquit, *deducet me in ciuitatē munitā?* Hoc de Rabbath metropoli filiorū Ammō videtur cecinisse, quā longa obsidione, & multa satis difficultate expugnauit. Eius sanè expugnationē Ioab tāti fecit, vt Regi eā deferret: indignū ratus vt ipse tātæ vrbis expugnator haberetur. Vnde cū illā expugnationi iā proximā reddidisset, ad regē misit, vt ipse adducto populo eā caperet, eiúsq; victoriæ sibi titulū vēdicaret, 2. Schm. 12. f. 26. AEdō simul eo bello subiugatus fuit, igitur hìc & illius meminit. Versus 12, elegāter priori respōdet, *certè*, inquit, *tu Deus, qui olim repuleras nos*, sub. iterū respexisti nos, atq; hostibus nostris superiores effecisti, & modo victoriā dabis.

13 *Fer nobis auxilium de angustia: nam uana salus hominis.*

14 *In Deo faciemus uirtutem, & ipse conculcabit qui nos coartant.* Victoriā, cuius sibi præcedētibus spē firma
uit, nūc simpliciter orat, & cōfitetur præsidia hominū nullius esse momēti: quo ad copias suas respexit: quibus vti quidē volebat, at fidere solo Deo, de quo canit versu vltimo. *Per Deū faciemus uirtutē*, hoc est, fortiter bellū geremus, magnis animis pugnabimus, quādo ita Deo visū est: nō id tamē quasi putemus per nos posse hostes deiici, sed ipsū Deum scimus illos conculcatos nobis subiecturum: cui nos operā nostrā intrepidè interim addicemus. Nō dissimile est dicto illi Ioabi ad fratrem Abischai in hoc ipso bello, Forti animo esto, & agamus fortiter pro populo nostro, & pro ciuitatibus Dei nostri: & Iehouah faciat quod bonum fuerit in oculis eius. Discimus hinc in periculis ex cōsideratione promissionum Dei, & priorum beneficiorū eius, animū roborandum. Ad hæc Christi typus & hìc in Dauide delineatus est, omnes finitimos imperio suo fœliciter adeò subi ciente. Octo posteriores versus huius Psalmi ad verbum & in Psalmo 108 habentur, vno hemistichio excepto versu 10, quod indicaui.

2. Sam. 10. b. 12

PSALMVS LXI, in genere mixto, [illegible].

ARGVM. *Commune multis Psalmis argumentum. Liberari à periculo orat, & mox id exorasse cum pollicitatione gratiarum ia-*

ctus. Et uidetur periculum hoc accidisse iam regnanti, siue id fuerit ab Ammonitis, siue à filio Abeschalom. Quin & Christi sese typum simul exhibet, de regni sui æternitate gloriatus.

1 PRæsuli, ad Neginoth, Dauidis. PARAPH

2 Audi Deus vociferationem meam, ausculta precationi meæ:

3 Ad te, de extremo terræ anxifica cordis flagitatione clamo: in rupem nunc altiorem quàm in eam possim conscendere, subduc me.

4 Tu nanque es tutela mea, prævalida turris qua seruor ab hoste.

5 Versabor in tabernaculo tuo in secula, tutus agam in latibulo alarum tuarum. Selah.

6 Etenim tu Deus audisti vota mea, dedisti hæreditatẽ timentibus nomen tuũ.

7 Dies diebus regis adiicies, annos eius in multas generationes produces.

8 Sedebit corã Deo in seculũ, exere bonitatẽ & veritatẽ, quibus eum custodias.

9 Sic canam nomen tuum in sempiternum, vt reddam vota mea quotidie.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *AVdi Deus uociferationem meam, attende preci meæ.*

3 *A fine terræ clamo ad te cum anxietudine cordis mei, in rupe quæ exaltatur à me, deducas me.* Precationis affectus habet versus 2. De voce רנה, quod vocem editam ex affectu quolibet natam significat, & hîc ardorẽ precationis notat, dictum in versum 1 Psalmi 17. Illud versus 3, *Ab extremo terræ*, potest de alto aduersitatis intelligi, vt profũda, in 1 versu Psalmi 130 vel de locis in quibus fortè exularit. nam in extremis regionis Israeliticæ partibus agebat, & quum Schaul eum persequeretur, & quum Abeschalom. Si Psalmus compositus est de bello contra Ammonitas, metaphora erit. בעטף לבי, cum inuolutione cordis mei, quidam vertunt. significat enim עטף inuoluere. Sed satis liquet ex versu 1 Psalmi 102, & versu 5 Psalmi 107, quando cordi, spiritui, vel animæ hoc verbũ iungitur, significare vehementem animi perturbationem.

4 *Nam fuisti protectio mihi, turris roboris à facie inimici.*

5 *Versabor in tabernaculo tuo [per] secula, tuebor in absondito faciei tuæ Selah.*

6 *Nam tu Deus audisti uota mea, dedisti hereditatem timentibus nomen tuum.* His versibus canit de percepta ex prece consolatione. Statim siquidem vt opem Dei implorauit, certius agnoscere cœpit illum sibi nunquam defuturum. Inde canit, Deum suum tutelam & turrim in qua seruetur ab hoste quolibet. Item versu quinto se in tabernaculo eius versaturũ, & secreta vultus eius (quod idem est: nempe proxime eum in ipso cõspectu Dei se tuentis & defendentis, quo nullum est latibulũ tutius: sicut in castris regiis nemo eo securior est, cui in ipso regis tabernaculo agere datũ est) intuiturum. de qua allegoria dixi in versu 5 Psalmi 27. In hoc tabernaculo ii agunt qui Dei bonitatem sibi prospicientis, se ducẽtis agnouerũt plenius. In hoc vita æterna sita est: igitur adscripsit Selah. In versu 6, vota pro precibus dixit, eo quòd precantes simul semper vota solent nuncupare. de hoc in versu 26 Psalmi 22. Hæreditate quam canit Deum dedisse timẽtibus se, significauit sempiternã bonorum, quæ illis Deus destinauit, possessionem. agnoscebat enim iam beneuolentiam Dei in se & populum, nunquam finiendam, de quo canit & versibus duobus sequẽtibus. Cæterùm de hæreditario iure, quod pro præcipuo poni solet, dictũ in Psal. 37, & alibi.

7 *Dies super dies Regis adiicies, annos eius sicut generationem & generationem.*

7 *Sedes in seculum coram Deo, bonitatem & ueritatem cõstitue, custodient eum.* In his quibus de regni sui diuturnitate & firmitate canit, typũ Christi exhibuit, cuiꝰ regni nullꝰ finis est, vt qui verè corã Deo, id est Deo præsenter fauẽti totus deditus, regnũ administret. Quid verò sit corã Deo sedere, vel ãbulare, in versu 14 Psal. 56 diximus. Obseruãdũ hìc vnde sit ista regni, primũ Dauidis vt typi, deinde & Christi vt regis Sãctorũ, diuturnitas & fœlicitas, nẽpe à sic parata Dei bonitate, & veritate, vt in regno eius nihil aliud quàm hæc obtineant atque regnent. De quo & versu 5 Psal. 45.

9 *Sic canam nomen tuum in seculum, ut reddam uota mea quotidie.* Vota gratiarum & laudis, quæ sola Deo grata sacrificia sunt, canit se persoluturum. Obseruandum autẽ, quòd in sæculum & quotidie se hæc vota redditurum promittit. Perpetua enim laude Deum celebrant, qui eius beneficia ritè perceperunt. De quo in versu 2 Psalmi 34, & alibi sæpius.

PSALMVS LXII, διδακτικὸς καὶ παραινετικός.

Docet cum exemplo sui, tum præceptis, uno Deo, nullis mortalibus, nullisue mortalium uel uiribus, uel copiis fidere: stultorũmque humanorum & peruersitatem, & inanitatem, cum ultione quæ illam manet diuinitus, exponit. ARGVM.

PRæsuli, pro Ieduthun, Oda Dauidis.

21 Iniecit ille manum amicis suis, prophanauit fœdus quod cum illis icit.
22 Os habent sequacius butyro, & in corde bellum: verba eorum oleo magis le-
nia, & ea ipsa acuta spicula sunt.
23 Abiice in Autophyem molestiam tuam, & ipse suffulciet te: non permittet vt
semper labascat iustus.
24 Vtique tu Deus detrudes istos sanguinarios & fraudulentos in effossum se-
pulchrum, non perducent ad dimidium dies suos: ego autem te nitar.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Præsuli in Negnoth, erudiens Dauidis.* Dauid Kimhi Psalmum hunc interpretatur de coniuratione Abeschalomi, & putat versibus 10, 11 & 12, vrbem Ierusalem notatam: & versibus 14 & 15, taxatum Achitophelem. Mihi autem non fit verisimile, Dauidem ita inuecturũ fuisse in ciues Ierusalem, quorum bona pars ipsum sequebatur, nõ Abeschalomũ. Deinde breui admodum tempore in ea coniurati egerunt: hic autem perpetuum quoddã malorum studium vrbi illi tribuit, quam incessit. Postremò votũ illud alarum ad fugiendum in desertũ, de quo versu 7 8 & 9, subindicat, cum in ea ipsa quam hic notat, vrbe fuisse periclitatũ. Proinde verisimilius mihi est, de eo discrimine hunc Psalmũ conscriptum, in quo erat quũ oraculo didicisset aduenire Schaulem, vt ipsum in vrbe Keilah cõprehẽderet, & ciues Keilah se Schauli tradituros, quos tamẽ Philisthinorum obsidione magno suo periculo liberauerat. Ex quo eius facto & id cõiicere datur, habuisse illic amicos præcipuos: ciuitas siquidem erat in sorte tribus Iehudah. Quadrat & quod ab his desertus & proditus, in tantum periculum venerat, vt secundò oraculũ sciscitaretur: quúmque illo monitus, vrbe illorum egressus cum suis esset, ibant, vt habet Scriptura, qua ibant: hoc est quacunque via ad elabẽdum sese obtulisset. Id sanè indicat periculum vtsisse, eúmque multa fuisse animi perturbatione constrictum: in qua vtique columbæ sibi alas optare causa fuit, quo auolans aliquò, in loco deserto & abstruso lateret, dum exercitum Schaul reduceret. Nec minus hinc etiam causæ habuit de perfidia & dolis Keilaitarum querendi. De hoc itaque Dauidis periculo Psalmum interpretabor. Historiam legis 1. Schmu. 23.

2 *Auribus percape ô Deus orationem meam, & ne abscondas te à deprecatione mea.*

3 *Aduerte mihi, & responde mihi, quũ ululo in sermone meo, & infremo.* Precationis ardorem & vehementiam, quam ex vi summæ consternationis, cum fremitu & vociferatione habuit, memorat. [illegible] siquidem, significat vocem edere doloris testem.

4 *A voce inimici, à facie uiolentiæ improbi: nam inclinarunt contra me prauitatem, & in ira me insectantur.*

5 *Cor meum parturit intra me, & terrores mortis ceciderunt super me.*

6 *Timor & tremor uenerunt super me, terror obtexit me.* Memorat indicibilem illam animi sui perturbationem, trepidationem, & mixtum dolori terrorem, quo tantum non exanimabatur, à voce hostis, id est propter hostilem clamorem, quem iam exaudire, & improborum oppressionem, quam iam sentire videbatur, audito Schaulis aduentu, & cognito quòd Keilaitæ se illi tradituri essent, & Schaul atque assentatores eius iniquitatem iam super se inclinassent: hoc est vt verti, praua de se consilia firmassent, iámque iniqua & praua, quæ contra se instituerant, conarentur perficere, cum ira, hoc est ardenti semper in vltionem odio, se odientes. Cæterùm [illegible] etiam pro calamitate & re molesta alicubi accipitur. ita certè eo vsus est versu 14 cap. 4, Iirmiah, vbi pro aduentu hostium, & re summè molesta accipitur.

7 *Et dixit, Quis dabit mihi pennam sicut columbæ? auolarem, & morarer.* Optat pennas columbæ, forte quòd ea auis volatu sit maximè pernici, vt eam accipiter nunquam queat assequi, nisi dum ex volatu plaudit in cælo, variéque sulcat. Ea enim ostẽtatione vt vincta præbetur accipitri implicatis strepitu pennis, qui nonnisi ipsis alarum humeris eliditur, alioquin soluto volatu multo velocior. Speculatur occultus fraude latro, & gaudentem in ipsa gloria rapit. Hæc Plinius lib. 10. capite 37. Kimhi citat quendam R. Ionah, scribentem solere columbam defatigatam volando, alteram alã contrahere, & ea quiescere, altera remigare: quum aliæ aues delassatæ, in petra aliqua, vel arbore desidere, ac ita patẽre prædæ soleant. Huius dicti fides sit apud autorem: nec enim Aristoteles, nec Plinius id memorãt. A. Ezra putat ideo columbæ potissimũ alam sibi Dauidem hic optasse, quòd hæc volucris familiaris sit hominibus, & Reges vti hac nuntia soleant. Istuc de columbis & Plinius, Quin, inquit, & internuntiæ in magnis rebus fuere, epistolas adnexas earum pedibus, obsidione Mutinensi, in castra consulum D. Bruto mittente. Quid vallum, & vigil obsidio, atque etiam retia amne prætenta, profuere Antonio, per cælum eunte nuntio? Sed quid columbarum erga homines familiaritas, & quòd idoneæ sunt ad perferendas literas, ad id quod

tum Dauidem vrgebat:Cupiebat ex præsentissimo periculo elabi,auolare longè, vt tutus in latebris ageret:ad id columbæ sibi alas optauit:quare velocitatē in illis præcipuè spectarit oportet.

8 *En elongarem migrando,degerem in deserto. Selah.*

9 *Properarem ut eripiat me, à uento procelloso tempestate.* Maximè vero istuc miserandum erat, tam optimè de hominibus meritum, nusquam inter homines, & nec eos quos suo periculo, à maximo periculo liberauerat, potuisse tutò agere, adeò vt optandum ei esset in deserto alicubi habere latibulum, eóque iam properare cupit. ideo versu 8 adscripsit Selah. In 9, adhuc magis idem exaggerauit, in quo fuerit periculo, quū vim Schaulis vento extirpanti & proterenti comparauit. רוח סעה סער repentini & violenti flatus sunt, de quibus quædam dixi in versu 6 Psalmi 11.

10 *Perde Domine, disperti linguam eorum, quia uidi uim & contentionem in ciuitate.*

11 *Die & nocte circuiui eam super muros eius, & prauitas & molestia in medio eius.*

12 *Fraudes in medio eius, & non declinat à plateis eius impostura & dolus.* Versu 10 precatur, vt Deus dissipet & variet linguas ciuium Keilah, ne certa de ipso prodendo renunciarent, vel renunciandum consultarent, quo esset spatium elabendi. Videtur petiisse simile illi quod accidit ædificantibus turrim Babel, Genes.11.a.5. Deinde incipit vrbis huius perfidiā, dolos, & vim accusare. Vnde canit versu 11, in muris illius circumerrasse violentiam & lites, & intra eam incubasse prauitatem, molestiam & dolos, & sycophantias, ac ita tam extima, quàm intima huius vrbis plena fuisse omni genere fraudis & iniuriarum.

13. *Quia non hostis me probro affecit, & tulissem: & nō odiens mei contra me se extulit, & absondissem me ab illo.*

14 *Et tu homo sicut æqualis meus, præceptor meus, & familiaris meus,*

15 *Qui simul dulciter fruebamur secreto, & ad domum Dei cum cætu ibamus.* His videtur peculiariter queri de quopiam, quem habuit inter primarios amicos & secretorū suorum conscium. Is quisquis fuerit, singulari illi amicitia coniunctus fuit, adeò vt nihil minus ab eo expectaret. vnde dicit versu 13, Non fuit qui odium mei præ se ferret, alioquin abscondissem me ab illo. Quantum verò in pretio illum habuerit, canit versu 14. Quum enim illum vt כערכי, hoc est æqualem & parem, vt אלופי, id est præceptorem suum habuerit, satis dignè eum coluit, magníque fecit. Iam etiam nihil ei non credidit: quin planè omnium rerum diuinarum & humanarum perfectam cum eo societatem contraxerat. *Pariter* (inquit versu 15) *dulcorabamus secretum*: hoc est, cum dulci voluptate secretum inter nos communicabamus. Is enim amicitiæ præcipuus fructus est, habere quocum omnia audeas sic loqui vt tecum. Et poscit hoc vera amicitia, vt amicus amicum nihil prorsus celet. habent nanque iuxta vulgatum prouerbium, communia omnia, & est amicus alter idem. Non autem in profanis tantùm rebus coniunctè adeò cum illo vixerat, sed etiam diuinis, dum domum Dei, vel ex Lege, præcipuis illis tribus festis: vel aliàs ex studio religionis Exod.23.d.17. priuato peteret, illi se potissimum adiungebat: vt quocum de diuinis rebus, de quibus in eo itinere commentandum erat, maiore cum fructu verba faceret. Sic hanc particulam intellexit Kimhi. רגש enim pro [illegible] accipit. Sed solebant sanctiores in populo, subinde certū aliquod tempus apud domum Domini manere, & diuinis precibus ac laudibus incumbere, ídque ferè sociis aliquibus eius rei adhibitis. Et de huiusmodi existimo hîc Dauidem societate loqui, in quam adhibuerit illum suum singularem amicum, & in qua cum ipso in domo Dei iuerit, hoc est versatus sit. Et id præcipuæ amicitiæ argumentum fuit. Nam dum religioni opera datur, dum quis auocans se à rebus aliis, diuinis sese totum addicit: haud poterit nisi cum iis, quos sanctissimos simul & summè intimos habeat, colloqui. Talem iam habuit hunc de quo hîc queritur. Non poterat igitur illum magis amico animo complecti, & colere honorificentius. Typum igitur prætulit Iudæ proditoris, & omnium qui cum Sanctis agunt perfidé. De voce רגש, in primum versum Psalmi secundi.

16 *Inferatur mors super eos, descendant in infernum uiuentes, quia malum in conuenticulis eorum, in intimo eorum.* His versibus precatur vltionem inimicis suis, ardorem precationis suæ in periculo habitæ memorat: & taxata iterum illorum perfidia, ad fidendum Domino sese hortatur, orátque vt viui infernū petant: hoc est, vt eos terra absorbeat viuos, vti Korah cum coniuratis suis. Nume.16. Causam subiicit, *Quia malum in conuenticulis, & in itimis eorum*: hoc est planè deplorati sunt: dū conueniunt, malum & perniciosum est quicquid consultant: quia nihil nisi malum alunt in animis suis.

17 *Ego ad Deum clamabam, & Iehouah seruauit me.*

18 *Vesperi, mane, & meridie loquebar, & fremebam, & audiuit uocem meam.* Dum nihil nisi perniciem ab istis expectare posset, iique tum rerum potirentur, consequens fuit vt Dei contra illos opem imploraret: id canit se fecisse, hisce versibus: & quidem magno ardētique studio, quia omni tēpore, quanquā etiam quæ expressit tempora, Sanctis ad precādum fuerint peculiaria, vt intelligi possit certa & solita sua ad precandum tempora hîc significasse, in quibus iam nihil aliud quàm ab ho-

ſte liberationem orare potuerit, ac cum fremitu, ingenti animi adflictione expreſſo, quo periculi magnitudinem ſignificauit. Ea precatione, vt neceſſe erat fide orantem illico conſolatus fuit, & in tempore adfuturum ſibi Dominum, hoſtéſque deiecturum agnouit. Hæc canit verſibus tribus ſequentibus.

19 *Redimet in pace animam meam à bello[quod]mihi eſt: nam in multis fuerunt mecum.*

20 *Audiet Deus, & adfliget illos, & ſedet à tempore priſco, Selah: quia non mutationes illis, & non timuerũt Deum.*

In verſu 19, illud ambiguum eſt, *Quoniam in multis fuerunt mecum.* A. Ezra intelligit de Angelis, quaſi Dauid eo oſtenderit, per quos ſe à prælio Dominus liberaturus eſſet, pacémque redditurus, nempe per Angelos, quos plurimos à ſuis partibus cõtra hoſtes haberet: vt ſit ſimile illi Eliſchæ, quod puero ſuo dicebat trepidanti, viſo exercitu hoſtium, Plures ſunt à nobis, quàm ab illis, 2. Reg. 6. c. 16. Pulchrè verò quadrabat ei fortunæ quæ tum illi erat, vt ab Angelis ſibi præſidium promitteret, quum amici proderent, & hoſtes tanta vi ipſi imminerent. Kimhi interpretatur de hoſtibus, & ſubaudit, bellarunt, in hunc ſenſum, Quoniam illi, nempe hoſtes, cum multis bellarũt mecum. Prior interpretatio vel ideo certior eſt quòd nihil oportet ſubaudire: quãquam etiam præcedentibus ac ſequentibus magis reſpondeat. Selah in medio verſus viceſimi ſubſcriptum illi, Sedet Deus in initio, id eſt ab initio regnat, regnum obtinens ſempiternum, monet, id ei in aduerſitate ſua perpenſum, præcipuam adtuliſſe conſolationem. Porrò quod ſequitur, *non mutationes illis*, ad Deum quidam referunt, qui non mutetur à propoſito malos vlciſcendi: ſed magis quadrat in hoſtes, quos videbat animum ad meliora nunquam mutaturos. Affert Kimhi & hanc interpretationem, Non ſunt mutationes illis: id eſt, non mutatur ſecunda illorum fortuna, ideo Deum nihil metuunt, arbitrati regi ſemper ita ex animi ſententia ſuccedere.

21 *Miſit manum ſuam in pacificos ſuos, uiolauit fœdus ſuum.*

22 *Blandiæ ſunt ore ſuo præ butyro, & bellum in corde eius, leniora fuerunt uerba eius oleo, & ipſa ſpathæ.* Iterum notat hoſtium ſuorum perfidiam & falſas blanditias. Perfidiam, qui manum miſerint in שלומיו, ideſt pacificos, hoc eſt familiares, amicos ſuos. Blanditias, quia ita verba ſua ad audientium, & eorũ quibus imponere voluerint, animos attemperarunt, ſic ad cuiuſque voluntatem ſequacia & ſuauiter cedentia fecerunt, vt oleo & butyro leniora & ſequaciora viderentur; nihil ſcilicet habentes in ſe aſperum, nihil quod offenderet, quum animo nihil quàm bellum molirentur, & ipſas ſuas blanditias vice gladiorum haberent, quibus quoſque perdere ſolebant.

23 *Proiice ſuper Iehouam onus tuum, & ipſe ſuſtentabit te, & non dabit in ſempiternum motare iuſtum.*

24 *Et tu Deus deiicies eos in effoſſum ſepulchri: uiri ſanguinarij & fraudulenti non dimidiabunt dies ſuos, & ego confidam in te.* Seipſum alloquitur, vel animum ſuum, *Abiice in Iehouam onus tuum,* moleſtiam tuam, metum & ægritudinem: ipſe ſuffulciet, ne cadas in manus hoſtium: non poterit admittere vt vſquam nutet & vacillet iuſtus, rerum ſuarum incertus & periclitans. Verſu vltimo vel precatur, vel prædicit deiiciendos in infernũ ante tempus hoſtes ſuos, præmatura morte raptos: id enim ſignificat per non dimidiare dies ſuos. Deploratos enim eſſe, Spiritu agnoſcebat. De huiuſmodi verò Sanctorum in hoſtes ipſorum imprecationibus, ſæpe iam dictũ, fuſius in tractatu De precatione, ſubiecto enarrationi Pſalmi 5. In his omnibus cõſiderandus in Dauide, Chriſti & Chriſtianorum typus, quos ad eundẽ modum exercent filii Satanæ, & liberat atque vlciſcitur Deus.

PSALMVS LVI, εὐχαριστικὸς καὶ δικανικός.

ARGVM. *Memorat ut opem Dei periclitatus apud Aſchis regem Gathi Philiſtæum implorarit: & Schaulis, aſſentatorúmque huius dolos ac uim, qui in id periculi ipſum detruſerant, apud Deũ accuſarit: atque ex conſideratione uerbi Dei, per Schmuelem ad ipſum facti, de regno conſolatus, laudis uota Deo nuncuparit.*

PARAPH. 1 PRæſuli, de columba muta longè auolante, Michtam Dauidis, quũ eum Philiſtæi comprehendiſſent Gathi.

2 Miſerere mei Deus: nam me homo ferè abſorpſit, quotidie pugnans obtriuit me.

3 Abſorpſerunt qui mihi inſidiantur quotidie: multi nanque pugnant contra me, ô Excelſe.

4 Die quum vrgeret formido, te nitebar:

5 Oraculum Dei cum laude memorabam, Deo nitebar: ideo nihil metuebam quid mihi caro faceret.

6 Quicquid inceptarem, perpetuò ad inuidiam trahebant: omnes eorum cogitationes in hoc intentæ erant vt pararent mihi malum.

7 Conuenerunt, inſidiati ſunt, veſtigia mea illi obſeruarunt, dum animæ meæ

capiendæ inhiabant.
8 Prauitate sperauerunt sese mala euasuros, sed tu ô Deus populos deiicis.
9 Fugas meas tu numeratas habes, lachrymas meas repones in vtrem tuum, re-
fer in commentarium tuum.
10 Tunc quum inuocauero, retrocedent inimici mei: in eo agnoscam, Deũ sta-
re à partibus meis.
11 Cum laude memorabo oraculum Dei, cum laude memorabo oraculum Ie-
houæ.
12 Deo nitar, non metuam quid mihi homo faciat.
13 Vota nuncupabo tibi ô Deus, reddam laudes tibi.
14 Nam liberabis animam meam morte, certè à lapsu pedes meos, vt coram te
agam in luce vitali.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *De columba muta longinquorum Michtam Dauid, quum eum cepissent Philisthæi in Gath.* A. Ezra putat hoc, *De columba muta longinquorum*: carminis cuiusdam fuisse initium, ad cuius numeros sit hic Psalmus compositus. Kimhi & alii, existimant, Dauidem seipsum columbam mutam & longè auolantem vocasse, propterea quòd omnia Deo cõmittens, & nihil aduersariis suis respondens, longè à suis fugisset, nimirum ad Philistæos vsque, gentem non solùm alienigenã, sed & hostilem. Historia hæc legitur, 1. Reg. 21, & suprà in primum versum Psalmi 34 perstricta est.

2 *Miserere mei Deus, quia hausit me homo, omni die pugnans obteruit me.*

3 *Hauserunt insidiatores mei omni die, quoniam multi pugnantes mihi Celse.* Memorat suam ad Deum pro auxilio precem: & de violẽtiã hostiũ, querelas. Primùm de Schaule: is enim ferè absorpserat ipsum, hoc est in summum discrimen adduxerat, & quotidie oppugnando ipsum planè obtriuerat. Tum & de Schaulis assentatoribus, & incentoribus. Ii nanque magno numero erant, & quotidie insidias ei struebant. In verbo *Absorpserunt*, hyperbole est apta in mortis articulum adducto. Illud eiusdem versus, *Quoniam multi pugnantes mihi, Celse*: A. Ezra interpretatur de Angelis, quos Dauidi è sublimi, nempe cælo, se propugnare iactatit. Scribit enim, quũ particula ל, verbo bellandi postponitur, significare propugnationem. Id vt sæpe sic habeat, hic tamen non video quadrare sententiæ.

4 *Die [quo] timebam, ego te nitebar.*

5 *In Deo gloriabor [de] verbo eius, Deo nitebar, non timebo quid mihi caro faciat.* Canit vnde animũ suum firmarit, die quo timore percellebatur. Domino nitebatur, & promissionis eius sibi per Schemuelẽ factæ recordabatur. Id verbum, hoc est oraculũ fuit quod in Deo laudauit, hoc est quod vt Dei verbum, cum laude Dei sic fauentis memorauit, & diligenter secum reputauit, eóque omnem carnis, id est mortaliũ, metum propulsarit. Hæc vera de verbo Dei gloriatio est. Discamus hinc, in periculis, Dei promissiones diligenter excutere, & perpendere: inde vt fiducia in Deum accipiet incrementum, ita omnis ab hominibus formido pulchrè euanescet.

6 *Quotidie verba mea molesta reddebant, contra me omnes cogitationes eorum in malum.*

7 *Conuenerunt, cõtemplati sunt, ipsi calcaneos meos obseruant, sicut animam meã expectãt.* Queritur quãtopere sibi Schaul & assentatores eius fuerint infensi, infestique. Verba siquidem eius, hoc est quicquid instituisset, quicquid incœptasset, molestũ reddebant, rapientes omnia in partem deteriorem, & ad inuidiam. Omnibus cogitationibus suis malum ipsi parabant. In hoc identidem conueniebãt, & insidias ipsi diligẽtissimè struebãt, semper in hoc inhiantes vt animã eius perderent.

8 *Super prauitate ereptio illis, in ira populos deiice Deus.*

9 *Fugam meam numerasti tu, pone lachrymam meam in lagencula tua, utique in commentario tuo.*

10 *Tunc vertentur inimici mei retro in die [quo] inuocabo [in] hoc noui quia Deus meus es.* His tribus versibus canit de vltione hostium, & sua liberatione. *Propter iniquitatem*, inquit, ereptio illis: hoc est ipsi sperarunt se mala euasuros, & in regno stabiles futuros, si me peremissent innocentem, ita saluti fore suam sibi iniquitatem arbitrati sunt. At tu Deus cum ita, hoc est sæuè totos populos ob iniquitatem deiicis: nec istis igitur parces. Videtur enim illud, *In ira populos deiicis ô Deus*, tanquam catholicam sententiam subiecisse, vnde significaret idem iudicii & suis hostibus expectandum, eóque omnino frustrandos peruersa spe sua, propterea quòd Deus iustus iudex totos etiam populos deiiciat. Kimhi & A. Ezra putant, aduersarios suos, populos vocasse propter multitudinẽ. sed nominatim de suis hostibus canit versus decimus. Exilii sui & fugæ, tum precationis cũ lachrymis fusæ rationem habendam apud Deum, iactat versu 9. Eleganti verò vsus metaphora est,

dũ orat lachrymas ſuas poni in vtre Dei, quo repoſitas & ſeruatas in illo, gloriatus eſt. Vt enim
Matth.9.b.17. illi vtribus vinum conſeruabant, vnde in Euangelio de nouis & veteribus vtribus, & Iehoſuah 9.
b.13, de vtribus fatiſcẽtibus Gibeonitarum: ita veriſimile eſt, vtribus & coriaceis laguncul is alios quoque pretioſiores liquores ſeruare ſolitos. Altera apertior eſt tranſlatio, Vtique in libro tuo, propriè: in commentario tuo, ſubaudi ſunt adſcripta, & quæ iniuria à perditis iſtis perfero, & quas ad te preces & lachrymas fundo. Fugas Dauidis nobiliores adnumeraui ſuprà Pſalmo 11. Hinc itaque fiducia roborata, prædicit hoſtes repellendos, & infecta re retroceſſuros. Nunc ait, *In die quo inuocauero*. His videtur certum tempus, quo repellendos præuideret, denotare: alioqui quoti die Deum inuocabat.

11 *In Deo gloriabor [de] uerbo, in Iehouah gloriabor [de] uerbo.*

12 *Deo nitor, non timebo quid faciat mihi homo.* Expertus Dei opem, & votorum ſuorũ compos factus, ex eo quòd Dei promiſſionibus fortiter nixus, certa ſpe hanc opẽ expectaſſet, iactat ad eundem modum ſe & porrò verbum & oraculum Dei cum laude memoraturũ, atque de eo gloriaturum, nixúmque Deo nihil formidinis ab homine admiſſurũ. Hæc conſequebantur vota Dei in Eccleſia celebrandi. De his mox memorat.

13 *Super me ô Deus uota tua, rependam laudem tibi.*

14 *Quia liberaſti animam meam à morte, nõnne pedes meos à lapſu, ut uerſer coram te ô Deus, in lumine uiuentium?* Votorum præcipuũ erat celebratio nominis Dei, licet adiũcta & ſacrificia, & oblationes adhiberentur. de quo ſuprà aliquoties. Cauſam horum votorũ canit verſu 14, quòd nimirum ſe Deus à præſentiſſimo, in quo erat, periculo, à Philiſtæis comprehenſus, ac aliis omnibus liberaſſet, & daturus eſſet vt coram ipſo in omni iuſtitia & fœlicitate tanquam in ipſo Dei præſentis, tuentis, omnémque fœlicitatem ſuppeditantis, conſpectu, vitali aura (quam lucem ſuo more vocat) frueretur. Nam corã Deo verſari, eſt vt certò Dei fauore gaudere, ita viciſſim flagranti eius ſtudio teneri. Sic & illud dictum Abrahæ intelligendum, Verſare corã me, & eſto integer: Gene. 17.a.1. Et hi ſoli, qui ita coram Deo agunt, veram vitæ lucem obtinent.

PSALMVS LVII. Εὐκτικὸς καὶ εὐχαριστικός.

ARGVM. *Canit, ut deſidens in ſpecu cum ſuis, Domino ſe committens, omne periculum euaſerit, & quanto ſtudio ob id Domino gratias egerit, cum deſcriptione malitiæ, & odij in ſe, hoſtium ſuorum.*

PARAPH. 1 PRæſuli, Ne perdas, Dauidis Michtam, quum à Schaule fugiſſet in ſpecum.
2 Miſerere mei Deus, miſerere mei: nam ſe tuæ protectioni anima mea cõ miſit, alis tuis me protegendum ſubmitto, donec prætereat violentia.
3 Inuocabo Deum excelſum, Deum qui omnia mihi perficit.
4 Demittet è cælo, & ſeruabit me: opprobrium abſorbere me conanti, Selah: demittet Deus ſuam bonitatem & fidem.
5 Anima mea in medio leonum, habito inter homines qui flammis exurunt, quorum dentes lanceæ & ſagittæ ſunt, & lingua gladius acutus.
6 Extolle te Deus ſuper cælos, ſuper omnem terram decus tuum.
7 Rete pararunt greſſibus meis, depreſſit ille animam meam: effoderunt mihi foueam, & inciderunt in illam. Selah.
8 Confirmatum eſt cor meum ô Deus, confirmatum eſt cor meum, cantabo & laudabo.
9 Attolle te lingua mea, attollite vos fides & cithara, manè cantabo.
10 Celebrabo te inter populos Domine, laudabo te in nationibus.
11 Ingens adeò eſt bonitas tua, vt vſque ad cælos pertingat: & fides tua, vt ad nubes vſque ſeſe attollat.
12 Extolle te Deus, ſuper cælos ô Deus, & ſuper omnem terram decus tuum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*Ræfecto, Ne perdas, Dauidis Michtam, quum ipſe fugeret ante faciem Schaulis in ſpeluncam.* Illo, *Ne perdas*, quod duobus ſequentibus Pſalmis, qui de Schaule cõpoſiti ſunt, præmittitur, fortè id indicare voluit, quòd ſuos, qui vt perderet Schaulem incitabant, ſeſéque ad id offerebãt, his repreſſerit. Tum certè quando comitatus Abiſchai dormienti Schauli ſuperueniſſet, & ille cõfodere hunc vellet, dixiſſe ei Dauidem legimus אל תשחיתהו, id eſt ne perdas eum, ſicut hîc אל תשחת. A. Ezra ſcribit, carminis cuiuſdam fuiſſe initium, ad cuius numerũ fuerint hi Pſalmi compoſiti. Priorem ſenten-

tiam Kimhi ponit. Memorabilis verò historia est, Dauidem Schauli pepercisse tāto hosti, quum ita in manus eius incidisset. Certè hæc animi celsitudo & bonitas tanta fuit, vt & Schauli, quum eam audisset, lachrymas excusserit, quanlibet implacabiliter infenso, atque compulerit hac vice exercitum reducere. Historia legitur 1. Schmu. 24, & 26. Nemo putet incredibile quod in hac historia legimus, Dauidem cum sexcētis in specu latuisse. scribit enim Strabo, lib. 16, in hac regione esse specus tam capaces, vt sint qui quatuor hominum millia capiant.

2 *Miserere mei Deus, miserere mei, quia in te confisa est anima mea: & in umbra alarum tuarum confidam, dum transeant fraudes.*

3 *Clamabam ad Deum excelsum, ad Deum perficientem super me.* Nihil est quod magis in aduersitate consoletur, atque sentire in animo firmam in Deum fiduciam: ea nanque præditis Deus nequit deesse. hanc ergo statim initio iactat, *In te confisa est*, vel tuæ se protectioni commisit *anima mea*. De vmbræ, id est protectionis alarum translatione, non minus scita quàm frequenti in Psalmis, dixi in versum 8 Psalmi 17. Versu tertio vocat *Deum perficientem super se*: hoc est omnia sua expedientem, absoluentem, & ad optatum finem perducentem.

4 *Misit è cælis & seruauit me, opprobrium absorbentis me, selah: misit Deus bonitatem suam, & veritatem suam.* Vt seria & ex fide nata precatio, illico consolationem, & adfuturæ opis certitudinem impetrat, canit Deum è cælo misisse, nimirum Angelos suos, & virtute cælesti se seruasse. Ad illud, *Opprobrium absorbenti me*, subaudi Dominus afferet. Et quia admirāda est hæc tanta in tam ancipiti periculo fiducia, adscriptum Selah est. Schaul videbatur Dauidem iamiam absorpturus, ipse autem præuidebat sempiternum illi imminere opprobrium. hac eum reuelatione Deus, angustiatum & ad se vociferatum, fuerat consolatus. Ad huius certitudinem pertinet quod repetit de auxilio adfuturo cælitus, *Mittet Deus bonitatem & fidem suam*: hoc est, bonitatem & fidem suam lato auxilio cælitus, in me declarabit.

5 *Anima mea in medio leonum habito, [in medio] incendētium filiorum hominum, dentes eorum lanceæ & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus.* Describit hostium atrocitatem, dum eos leonibus comparat: facit incendentes, dicit dentes eorum esse vt lanceas & sagittas, & linguam vt gladium acutum. quibus nihil nisi pertinacissimum odium illorum, studium & conatus perdendi se atrocissimos voluit taxare. Per dentes autem & linguam, sermonis instrumenta, noxias & pestilentes assentatorum delationes atque consilia, quibus Dauidi, bonísque aliis omne malorū incendium continuò excitabant, intellexit. quare & inflāmantes eos vocat. Leonis truculētia, notauit Schaulem & alios, qui freti suis viribus perdere Dauidem conabantur. In horum dicit se medio habitasse, quia nusquam potuit tutum ab his latibulum inuenire.

6 *Attolle te ô Deus super cælos, supra omnem terram gloriam tuam.* Orat Deum ita potentiā suam declarare, vt ab omnibus metuatur & colatur. Eo enim gloria eius super omnem terrā, & vltra cælos extollitur: de quo & versus vndecimus canit.

7 *Parauerunt rete gressibus meis, incuruauit animam meā: foderunt ante me foueā, inciderunt mediū eius. Selah.* Canit latum sibi auxilium, siue quòd ita certò præuideret, siue quòd iam re ipsa hæc perfecta fuerunt. Nam fortè quū iam extinctis hostibus regnaret, Psalmum hūc composuit. Singulare verò iustitiæ Dei argumentū fuit, hostes Dauidem quo magis perdere quærerent, eo propius seipsos internecioni adduxisse. idcirco subscriptū Selah est. Idē iudiciū Dei canit & Psalmo 7 versu 17.

8 *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, canam, & psallam.*

9 *Euigila decus meum, euigila nablum & cithara, euigilabo mane.* Confirmatū cor suū, ac spe optima instructum gloriatur, & laudes hinc Dei sese cantaturum magnis affectibus pollicetur. Inde per prosopopœiam iucundam, & Poetis non insolentem alloquitur, & inuitat ad Dei laudes, כבודי, id est linguam suam, & organa. Cur כבוד linguam reddiderim, dedi rationem in versum 9 Psalmi 16, & versu 15 Psalmi 30. Dignitatem alioqui significat. iam sermonis facultate constat hominibus præcipua sua dignitas & gloria. *Mane* in versu 9, fortè de stato sacrificii tempore dixit, vel vulgato more Scripturæ, maturandi studium ita expressit.

10 *Celebrabo te in populis Domine, canam te in nationibus:*

11 *Quia magna usque ad cælos bonitas tua, & usque ad nubes veritas tua.*

12 *Attolle te supra cælos Deus: supra omnem terram gloriam tuam.* Vt ex lato auxilio auctior sancto fides amórque Dei euasit, ita studio sanctificandi nominis eius, & quidem apud quamplurimos plusculum exarsit: id nunc de se canit. In versu 11, cælos & nubes pro eodem posuit: & significauit vndique in toto orbe bonitatem Dei agnoscendam. In quo vltra se in Christum mentis oculos traiecit: quo liberato ab hostibus suis, & per mortem glorificato, bonitas & fides Dei, verè demū in toto orbe refulserunt, omniáque impleuerūt. De hoc loquendi modo, & in versu 2 Psalmi 8. Versus isti ad verbum in Psalmo 108 repetuntur.

PSALMVS LVIII, *ψαλμὸς.*

ARGVM. *Inuectiua est in assentatores Schaulis, quorum ultione prædicit iustos mirè exhilarandos.*

PARAPH. 1 PRæsuli, Ne perdas, Michtam Dauidis.

2 Num verè, ô concilium, quod iustum est pronuntiatis? recta iudicatis mortalibus?

3 Vos potius iniquitatem in animo concinnatis: & pro æquitate vim in terra manus vestræ appendunt.

4 Abalienati sunt improbi isti ab eo quòd egressi vuluam sunt, errant iam inde quòd prodierunt è ventre.

5 Virus est illis, instar veneni serpentis, instar aspidis surdæ, aurémque suam obturantis,

6 Quæ non exaudit vocem incantantium, magi artibus magicis præstantis.

7 Deus, destrue dentes oris istorum, maxillares leonum confringe ô Iehouah.

8 Diffluant, quemadmodum dilabuntur aquæ: habeant se vt cui tenso arcu sagittæ diffringuntur.

9 Instar limacis colliquescentis diffluant, veluti abortiuum mulieris quod solem nunquam aspexit.

10 Antequam ollæ vestræ à subiectis spinis calorem concipiant, tanquam quis adhuc crudum eripiat, sic æstuanti indignatione subitò corripiat illos.

11 Lætabitur iustus vbi considerauerit vltionem, pedes suos lauabit in sanguine improbi.

12 Et dicent vulgò, Vtique manet iustum suus fructus, vtique est Deus iudicans in terra.

ADVERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 N*Vnquid uere ô collectio, iustitiam loquemini, æqua iudicabitis filij hominum?*

3 *Etiam in corde iniquitates operamini, in terra uim manus uestræ librant.* His versibus describit deploratam malitiã adulatorum Schaulis: & sub horum typo, omniũ hostium Christi & Christianorum. Primus versus admodum obscurus est. nam dictio אלם ambigui significatus est. Potest pro collectione accipi, ab eo quod Genes. 37. b. 7, אלם pro colligere manipulos, & אלום pro manipulo culmorum, ac fasciculo vsurpatur. forsan quòd inter se, in necem Dauidis conspirauerant, sic eos vocauit. Kimhi tamen existimat sic vocatos, quòd ad iudicium cogerentur, ceu consessum, vel coronam iudicum. Satis enim liquet præcipuè Schaulis cõsiliarios atque iudices hic notatos esse. Porrò significat etiam hæc vox mutum. vnde quidam sic versum legunt, Num verè mutam iustitiam loquimini, id est quod iustum est tacetis? sed hoc durius est. Si enim iustitiã loquebantur, non tacebant. Sensus itaque iuxta priorem significationem erit, O concilium, id est sodalitium procerum & iudicum, qui Schaulem à persequendo me innocentem reuocare debebatis, nunquando verè, quod vestrum scilicet officium est, loquimini iustitiam, id est cum veritate quod iustum est censetis, consulitis, pronuntiatis? nunquando quæ æqua sunt mortalibus id à vobis postulantibus & expectantibus, iudicatis? Minimè. *Etiam in corde iniquitatẽ operamini*, hoc est omnẽ in hoc cogitationem consumitis, vt quæ praua, quæ iniqua sunt, & designetis ipsi, & defendatis in aliis: violẽtiam manus vestræ appẽdunt, id est post librationẽ iudicii id pronuntiatis, & quasi ex iudicialis autoritatis libra, potestate vestra, qua abutimini, id appenditis quod mera vis & iniuria est: tam abest vt veritatem & iustitiam, quæ vestræ partes erant, coleretis & tueremini.

4 *Alieni sunt improbi ab utero, loquentes mendacium, errarunt à uentre.*

5 *Furor illis ad similitudinem furoris serpentis, sicut aspidis surdæ quæ obturat aurem suam,*

6 *Quæ non audit uocem incantantium, magi magicas artes scitè exercentis.* His versibus causam reddidit peruersitatis memoratæ. Ab eo enim quòd in hanc lucem editi sunt, alieni fuerũt à familia Dei, mancipia spiritus mali, qui illos ad quæque pessima semper egit. Inde verbis factísque eorum nihil potest fingi nocentius, quod similitudine veneni maximè præsentis expressit versu 5. Ab hac immani malitia non potuisse eos reuocari, quia ex diabolo nati, nempe alieni, verbũ Dei reuocantis audire nequibant, canit versu 6. Carminibus cogi serpentes & aspides, vt virus ponant & mãsuescant, apud omnes scriptores celebre est: & à nostris, Marsis præcipuè ea facultas tribuitur. Facit autẽ aspidi obturãti aurem, & ad quamuis incantationem obsurdescenti, illos similes,

quòd nulla prorſus monitione potuiſſent ab inſtituto & ſtudio lædendi bonos depelli. Similitudinem autem hanc, malitiæ improborũ exprimendæ cauſa duntaxat adhibuit, non quòd etiam probaret vſum horum carminum. חבר enim meminit, qua magiæ ſpecie Deus nominatim interdixit, Deut. 18. De hac malorum alienatione dixi quædam in verſum vltimum Pſalmi 10.

7 *Deus communle dentes eorum in ore eorum, maxillares leonum demolire, ô Iehouah.* Prædicit & imprecatur vltionem hoſtibus ſuis, poſtquã nulla ratione reduci in viam potuerunt. Per dentes verba nocentia, & innocentes lacerantia intelligit: quóque exaggeraret eorum crudelitatem, leonũ dentes eis tribuit. Hos verò dentes illis Dominus confregit, quando ademit nocendi ſermonibus facultatem. Simili allegoria vſus eſt & Pſalmo 3:

8 *colliqueſcent, ſicut aquæ diffluent ſibi: [qui] tendet arcum ſuum, ſagittæ eius ſicut confractæ erunt.*

9 *Sicut limax quæ colliqueſcit, diffluet: [ſicut] abortiuum mulieris non aſpicient ſolem.*

10 *Antequam intelligant ollæ ueſtræ ſpinam, ſicut uiuum, ſic ardente furore percellet eum.* Adimendam hoſtibus ſuis omnem nocendi poteſtatem canit, quinque adhibitis ſimilitudinibus, vel potius imaginibus, non minus elegantibus quàm vehementibus: quo ſpei ſuæ expreſſit certitudinem. Prima eſt aquæ dilabentis, qua Scriptura & Pſalmo 22 verſu 15, atque 2. Schm. 14. c. 14, vſa eſt. Altera conantis arcu iam tenſo iacere, cui ſagittæ in ipſa arcus tenſione atque iaciendi conatu cõtortæ & contractæ in fruſta diſſiliant. R. Schlomoh id Gallicè, per *froiſſer* expreſſit. Tertia, limacis intra teſtam ſuã colliqueſcentis, & pereuntis. Quarta, abortiui, quod periit priuſquam lucem hanc aſpexerit. חזו, verbum plurale reſpondet ſingulari nomini quod pro plurali poſitũ eſt, non infrequens ſchema in Scripturis. Quinta, carnis raptæ antequã olla calorem conceperit, cuíque ex ea materia ignis ſubſtratus ſit quæ non poſſit, etiamſi fortiter ardeat, magnũ calorem ſubminiſtrare, nempe ex ſpinis. Eſt & in eo ſimilitudo, quòd ſubiicit rapiendos cũ tempeſtate (id enim ſignificat verbum שׂער) & cum æſtuanti indignatione. Porrò סירת in verſu 10, quidam interpretãtur ſpinas, atque inde ſic enarrant, Antequã ſpinæ minores intelligãt, hoc eſt aſſecutæ ſint modũ rhamni, ſcilicet magnarum ſpinarũ: vt intelligas perdendos fuiſſe antequã malitia eorum maturuiſſet. Id vtcunque ſit, hoc abundè patet, his ſimilitudinibus voluiſſe Vatẽ ſignificare, ſe petiiſſe, atque præuidiſſe futurum vt impii illi penitus perderentur, & id quàm celerrimè, antequã eorum peruerſitas adoleuiſſet. Id verò omnibus impiis bonorum perſequutoribus euenit, etſi carnis iudicio ſæpe videantur nimis diu regnare, & plus nimio poſſe.

11 *Gaudebit iuſtus ut conſiderauerit ultionem, pedes ſuos lauabit in ſanguine improbi.*

12 *Et dicet homo, vtique fructus iuſto, utique eſt Deus iudicia exercens in terra.* Iuſti vt Deum ex toto corde diligunt, ita nihil illis maiorem affert voluptatem, quàm ipſius nomen illuſtrari, etiã cuiuſcunque id pernicie fiat. Parẽtes nanque, vxores & liberos, præ Deo, ſi res poſcat, odio habẽt. Dum itaque homines ſunt, quorum cum ſalute Dei gloria clareſcere nequit, ſummã eis iucunditatem affert, ſi ea claruerit illorum interitu. Huiuſmodi ergo iucunditatem prædicit futuram, quùm ſcilicet extincti fuerint, de quibus hic queritur, non tam ſui, quàm Dei hoſtes. Eam ſignificauit & in verbo חזה, quod contemplari, & cum mora aliquid intueri ſignificat. Item in hyperbole illa, *Lauabit pedes ſuos in ſanguine improbi:* quod alioqui ſummæ eſſet crudelitatis. Vt autem hæc iſtorum vitio ad illuſtrationem gloriæ factura erat, canit verſu vltimo, *Et dicet homo:* id eſt quiſquis, vulgò hoc iactabitur, Vtique manet iuſtum ſuus fructus, vtique eſt Deus iudicans in terra. In futuro ſiquidem Deus verum demum, ſolidúmque iudicium faciet, hîc nõ omnia compenſat. inde impii ſibi ſæpe conãtur perſuadere, illum non habere præſentium rerum curam. Dum itaque inſigni aliqua malorum vltione ſe orbis iudicem declarat, mirum in modum confirmatur infirmioribus Diuinæ prouidentiæ fides, eiúſque nomen redditur apud omnes auguſtius.

PSALMVS LIX, σχετλιαστικὸς καὶ εὐκτικός.

Opem contra hoſtes implorat, ſuam iactat innocentiam, mores illorum deſcribit, & ultionem prædicit. ARGVM.

1 PRæſuli, Ne perdas, Michtam Dauidis, quũ miſiſſet Schaul ad obſeruandum PARAPH.
domum eius, vt ipſum occideret.

2 Eripe me ab inimicis meis Deus mi: ab iis qui contra me inſurgunt, recipe me.

3 Eripe me ab hominibus prauitati deditis, ſerua me à viris ſanguinariis.

4 Nam ecce animæ meæ inſidiantur, conuenerunt contra me robuſti: quũ nihil tamen ſceleris, ô Iehouah, nihil piaculi admiſerim.

5 Nulla iniquitate mea adducti accurrerunt, ſeſéque inſtruxerũt: exurge vt mihi ſuccurras, & reſpice.

6 Et tu Iehouah,ô Deus Sebaôth, Deus Iisrael,euigila,vt de cunctis Gentibus cognitionem instituas, ne sis propitius omnibus qui ex iniquitate aduersantur.Selah.
7 Ad vesperam discursant,fremunt vt canes,& vrbem circuncursant:
8 Et loquuntur ore suo,gladii sunt in labiis eorum:nam aiunt,Quis audiret?
9 At tu ô Iehouah ridebis illos,subsannabis cunctas Gentes.
10 Abs te,qui iam es robur illius,opem expectabo:nam Deus mihi pro arce est.
11 Deus qui me bonitate sua dignatur,anteuertat me: Deus fac optata videam in insidiatoribus meis.
12 Non euestigio interimas illos, ne huius populus meus obliuiscatur:redde vagos in populo tuo,deiice eos Domine,qui es clypeus noster.
13 Propter flagitia oris sui,& quæ mala loquuntur, illaqueentur superbia sua: & ob periuria atque mendacia sua,fiant fabula vulgi.
14 Consume accensus in vltionem,consume,vt isti nusquam appareāt:& sciant omnes ad fines vsque terræ,quòd Deus sit Princeps in Iaacob.Selah.
15 Ad vesperam discursant & fremunt vt canes,& vrbem circuncursant:
16 Vagabuntur pro cibo,at nec satiabuntur,nec tectum eis subire dabitur.
17 Ego autē cantabo de robore quod cōtuleris: mane ouabo de bonitate qu a præstiteris, quòd mihi fueris pro arce:& dum premeret aduersitas,perfugium.
18 Robur meum, tibi canā: nam Deus mihi pro arce est, Deus qui bonitate tua me dignaris.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Præfecto,Ne perdas,Michtam Dauidis,quum misisset Schaul, & obseruaret domum eius,ut occideret eum.*
2 *Libera me ab inimicis meis Deus mi, ab insurgentibus contra me attolle me.*

3 *Libera me ab operariis iniquitatis, à uiris sanguinum serua me.* Versu primo notatur Psalmi huius occasio,quæ fuit periculum in quo Dauid erat,quando Schaul domū eius fecerat obsideri, quo mane cōprehensum occideret. Id quod legitur 1.Sehm.19.b.10. Versu 2 orat eripi ab inimicis,in quorum iam manibus tenebatur,nisi ab vxore monitus, Deo viam faciēte,fugisset. Versu tertio cur se Deus eripere debeat,causam addit,quòd illi hostes eius, essent פעלי און operarii iniquitatis, hoc est iniquitati dediti,& viri sanguinarii,cædique intenti,de quibus versu 5 Psalmi 5.

4 *Nā ecce insidiati sunt animæ meæ,collecti sunt contra me ualidi,non scælus meū, & non peccatum meū,ô Iehouah.*

5 *Absque iniquitate concurrerūt, & instruxerunt se euigila ut occurras mihi, & uide.* Insidiis,numero,viribus magno conatu oppugnatum se ab hostibus queritur,idque nihil commeritum. Quod quum permitteret Deus,dormire videbatur.orat ergo vt euigilet Deus ad occurrendum, id est succurrendum sibi, & videat. Insidias expressit, numerum significauit quum ait, *Collecti sunt*. Vires, quū ait, *ualidi*. Conatum & studium quum ait, *Concurrerunt & instruxerunt se*. Innocentiam suam testatur vtroque versu, admodum apertè quum ait, *Non scælus meum*, id est, *non ob scælus meum*, non ob peccatū meum. עון hic habetur, quod defectionē quoque significat, cuius eum adulatores Schauli perpetuò insimulabant.

6 *Et tu ô Iehouah Deus Sebaoth, Deus Iisrael excitare, ut de omnibus gentibus cognoscas,ne miserearis cunctis iniquè lacessentibus. Selah.* Considerata inter precandum,vt filii, Dei bonitate, potentia, & in omnes æquitate,tamen quid promiserit peculiariter Iisraeli,esse scilicet illi Deus, hoc est vindex & seruator,animosius orat vt se exceitet,animaduersurus in omnes gentes. Quū autē de omnibus gentibus cognoscere Deum flagitauit,vtique sub Gentium nomine,& personatos Iisraelitas intellexit,contra quos Deum Iisraelis,cui ipsi haudquaquam poterant iurè accenseri, inuocabat: quos ideo & infrà versu 9,Gētes vocauit,de quo in versu 4 Psalmi superioris, & in vltimo Psalmi 10. Vt verò hoc memorabile est,ita adscripsit Selah. בגדי און intelligit qui aduersantur, lacessunt,oppugnant innocentes,nulla alia re quàm sua ipsorū peruersitate adducti. De verbo פקד, quod visitare vulgò vertunt,in versu 5 Psalmi 8.

7 *Reuertebātur ad uesperam,fremebant ut canes, & circumibant ciuitatem.* Hoc versu præcipuè eos notat, qui Schauli gratificari cupientes, studiosè domum Dauidis noctu obseruabant, & de peri-

mendo eo inter se commentabantur. De his ergo canit, *Ad uesperam discursant.* ינועו enim pro ire & reuerti, hoc est sedulò discursare, accipitur. Voluit eo studium & sedulitatem istorum assentatorum indicare, quam & eo expressit quod sequitur, *Fremunt ut canis.* Instar canum enim venantium, qui iam deprehensam feram cum latratu illam prodente, & ipsorum desiderium indicante, insequuntur, per ciuitatem discursabant, omnia obseruantes & custodientes, ne quà, si domum euasisset, elaberetur.

8 *Ecce effutiebant ore suo, [&] gladij in labiis suis: nam quis audit?* Queritur nominatim de verbis quibus assentatores illi odium suum erga ipsum inuicem dum domū obseruarent, & dormire Dauidem putarent, detexerant, & consilia capiendi eum tractauerant. Ea fuere tam atrocia, vt per admirationis notam, & cum aposiopesi dixerit, *In ore suo loquuntur*, subaudi, nihil nisi cædem, necem, lanienam: vnde subiicit, *Gladij in labijs illorum:* hoc est, omnia verba eorum, de me necando, perdendo, extinguendo sonant. Causam huius truculentiæ subiicit, impiam cordis eorum cogitationem, *Quis audiat?* Dum enim nullum hominem audire suos sermones putabant, prorsus à nemine agnosci rebantur. Nam Deum nihil horum curare, sibipsis persuaserant: quæ radix est malorum omnium.

9 *Et tu ô Iehoua ridebis illos, subsannabis omnes Gentes.* Precem fide fusam, Diuina semper cōsolatio excipit. Hanc modò canit. vnde hoc versu ait, Deum illos dira in se cōsultantes, risisse & subsannasse. id quod palàm factum fuit, quum præter omnem illorum expectationem, Domini ope adiutus, euasit, quanlibet diligenter obseruassent & custodissent omnia. Quia autē ex horum manu elapsus, nondum omne periculum euaserat, spem suam & in posterum canit.

10 *Robur eius, ad te custodiam, quia Deus arx mea.* Versu vltimo habetur, Robur meum: ibi sensus apertior, hic nonnihil obscurus est. Kimhi interpretatur, Præ robore Schaulis, cui resistēdo non sum, ad te ô Deus, qui me ab illo eripias, respicio, te obseruo. A. Ezra verò sic, O Deus, qui iam es robur Schaulis, & eum in regno tueris, paulo pòst meum in hoc ipso robur futurus es. Cum hoc consentit Paraphrasis Chaldæa, *Ad te obseruabo*, hoc est ad te semper respiciam, omne auxiliū abs te expectans. *Nam Deus mihi pro arce est.* Subita personæ mutatio, vt frequens in Psalmis, ita indubiè in lingua Sacra non parum decora. Cæterùm illud, Obseruabo ad te, antithesim habet ad obseruationem hostium, qua domum obseruabāt ipsum capturi, ad hunc sensum, Isti obseruant domum meam, vt me perdant: ego autem obseruabo tuam bonitatem, qua me eripies.

11 *Deus bonitatis meæ præueniet me, Deus faciet me uidere in insidiatoribus meis.* Canit sic se iuuādum diuinitus, vt optata quoque videat in hostibus, *Deus*, inquit, *bonitatis meæ præueniet me.* Vocat autem bonitatem suā, qua Deus ipsum dignabatur, & erat adiuturus. Sic nanque mos habet Scripturæ, vt dicat alicuius esse, & quod ipse facit, & quod ei fit ab alio. Ita dicitur Diuina bonitas Dei, quòd eam exhibeat: dicitur eadem hominis, quòd eam percipiat. Ad hunc modum inducitur Deus dicere de Christo, Psalmo 2, Rex meus: eo quòd illi dederit vt rex esset. Eundem vocat & Ecclesia Regem suum, nempe quòd ipsam regat. Haud scio tamen annon possit intelligi, Deus bonitatis meæ præueniet me: vt idem sit atque, Bonitatem meam compensabit. De videre in insidiatoribus, iam dictum in versu 9 Psalmi 54.

12 *Ne occidas eos, ne obliuiscatur populus meus: disperge eos in exercitu tuo, & deijce eos, ô clypee noster Domine.* Certus iam exterminii hostium suorū, orat ne excindantur subitò, sed lento potius supplicio, vt vagi, mendici, & modis omnibus miseri, Dei in se iustitiam ostentent. Illud, *uagos fac*, בחילך, alii in virtute tua reddūt. Sed A. Ezra & Kimhi interpretātur, in exercitu tuo, scilicet populo Iisrael, & id argumento satis commodè quadrat. etsi nec alienum ab eo sit si legas, In virtute tua.

13 *Peccatum oris eorum, uerba labiorum eorum, & illaqueentur in superbia sua, & execratione & mendacio memorentur.* Hic versus obscurior est. A. Ezra iungit priorem eius partem cum verbo deiice, in versu præcedenti, vt sit sensus, Deiice illos propter peccatū oris sui, &c. Ambigua est & posterior huius versus pars. A Ezra legit eam vt verti. Kimhi אלה maledictionem Domini, & כחש quum maciem etiam significet, tabem intelligit qua Deus ita impios illos percussurus fuerit, vt inde in fabulam hominum abierint.

14 *Consume in indignatione, consume, & non sint, & cognoscant quòd Deus dominator est in Iaacob ad fines terræ. selah.* Hic præterquam quòd precem pro vltione istorum intendit, ostendit eandem Domini gloriam ad fines vsque orbis illustrādam. Quod quum præcipuè spectarit, per Selah insigniuit.

15 *Et reuertebantur ad uesperam, frendebant sicut canis, & circuibant ciuitatem:*

16 *Ipsi uagabuntur pro cibo, si non saturabuntur, [si non] noctu quiescant.* Repetit vt nocte illa sategerint quum se obseruatent, vt ex quo malitiam eorū præcipuè didicerit: tamen iterum mendicitatem eis imprecatur, qua verisimile est, dedisse impietatis suæ pœnas, extincto Schaule. At A. Ezra & Kimhi versum 15, oppositū putant septimo in hūc sensum, Antehac reuersabantur nocte, & dis-

cursabant canũ instar, vt me caperẽt & proderent: nunc rursus discursabunt, sed vt panem miseri mendicent: frement & latrabunt, sed præ cruciatu famis, non vt antea præ furente in me odio. אם לא, A. Ezra duobus locis legendum putat, hoc sensu, Vagabuntur pro cibo, sed nec satiabuntur, nec habebunt vbi diuertãt, aut nocturnam quietem capiant: vt ita duplici malo intelligas affectos, & cibi & vestitus inopia. Cæterùm modus iurandi est, vt etiam iuramento affirmari intelligas illos toto die mendicaturos, nec tamen vel cibo vel tecto fruituros.

17 *Et ego canam uirtutem tuã, & canabo mane bonitatem tuã, quia fuisti arx mihi, & refugium mihi in die angustiæ.*

18 *virtus mea ad te canam, quia Deus arx mea, Deus bonitatis meæ.* Canit quàm velut iam magnanimi lætitia, de lato auxilio, Deo agere gratias, & laudes canere: ídque mane in solenniori Ecclesiæ conuentu, quo plurimi ad colendum Deum excitentur. Vocátque iam Deum robur suum, vt suprà versu 10 vocarat robur Schaulis. Item & Deum bonitatis suæ, vtique quòd se iam in regno robotasset, & omni genere beneficiorum cumulasset.

PSALMVS LX, in genere mixto, *διχαστικὸς καὶ δικανικός.*

ARGVM. *Memorat ut olim iratus Deus populum suum hostibus permiserit. rursus tamen benigne illis opem ferens præclaros triumphos dederit. Et nominatim narrat regni Israelis latitudinem & potentiam, cui & Moabitæ atque Philisthæi tum subiecti erant: indéque collige, se eodem Deo fretum, & de Ammonitis uictoriam relaturum.*

PARAPH. *Sophenem habet Iosephus.*

1 PRæsuli, ad Schuschan decorum, Michtam Dauidis ad docendum,

2 Dum bellum gereret contra eam Syriæ partem quæ Mesopotamia dicitur, & contra Syriæ partem quæ vocata est Soba: & Ioab reuersus: percussisset AEdomitarum in valle Salis, millia duodecim.

3 Deus repulisti olim nos, disiecisti: iratus eras, at redhibuisti rursus te nobis placatum.

4 Cõcussisti terrã, diripuisti eam: Cura (orabam) fracturas eius, nã inclinata est.

5 Dura sæpe fecisti experiri populum tuum, potasti nos vino toxico:

6 At sustulisti rursus timentibus te signum, sub quo fœliciter vincerent, ídque propter veritatem, Selah.

7 Ideo tuti agebant amati tui, serua & nunc me dextera tua, annue mihi.

8 Deus oraculũ è Sacrario suo edidit, lætabor: Shechem iam diuisi, & metitus sum vallem Succhoth.

9 Meus est Gilead, & meus Manasseh: Ephraim principatus mei robur, regnum meum Iehudah.

10 Moab subiecta mihi est, ceu lebes in quo lauem pedes: AEdom erit vt locus in quem abiiciam calciamentum meum, Philisthæa mihi vt regi suo acclamat.

11 Quis iam adducat me in ciuitatem munitã, quis adducet vsque in AEdom?

12 Certè tu Deus, qui olim repuleras nos, nec egrediebaris inter copias nostras.

13 Fer auxilium nobis, vt ab infestis liberes: nam hominum auxilium inane est.

14 Deo freti, fortiter faciemus: ipse autem conculcabit infestos nobis.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

P*Ræfecto, Super Schuschan Eduth, Michtam Dauidis, ad docendum:*

Quum bellum gereret contra Aram fluuiorum, & Aram Sobah: & reuersus est Ioab, & percussit Edom in ualle Salis [ad] duodecim millia. עדות alii testimonium vertunt: A. Ezra autem citat qui pulchritudinem interpretentur, quam & significat. Illo, *ad docendum,* putat notatum quòd rex voluerit hanc Odam cantores doceri. Sed quum indubiè voluerit illos doceri quascunque ordinasset, vt in templo decantarentur, quibus tamen nihil tale in inscriptione prænotatum est: necesse est, aliud hac particula significarit quod & Hebræos, vt alia multa in inscriptionibus, lateat. Mihi superuacaneum videtur indulgere coniecturis, quum adeò desunt paulo certiores. Quantum verò attinet ad ea quæ Psaltes secũdo versu scripsit, libro Schm. 2. cap. 8. d. 13, legimus Dauidẽ reuersum percussisse in valle Salis decem & octo millia Syrorum. Primo autem Paralipo. legitur, Abischai prostrauisse in hac valle decem & octo millia AEdomitarum: hîc autem tantùm duodecim millia memorantur, & quidem AEdomitarum, atque cæsa ab Ioab. Hæc videntur in speciem inter se pugnare: attamen si rectè perpendas, nihil variant. Dauidi sanè non iniuria tribuitur, quicquid vel per Ioab, vel Abischai, nempe eius duces in bello hoc gestũ est. sed & Abischai haud præter historiarum morem adscribitur, quòd vnà cum fratre perfecit, propterea quòd ipse fecerit prælii

1. Paral. 18. d. 12.

initiũ,& Ioab ab alia hostium cæde reuersus, fratri velut suppetias tãtum tulerit,etsi ipse cũ sua exercitus parte tũ.interfecerit,vt hìc memoratur,millia duodecim: & ideo Abischai tantũ sex. Quòd autẽ in lib. Schm. Syri cæsi,& in libro Paral.atq; hîc AEdomæi legũtur,inde factum est, quòd cõmune harũ Gentium bellum extitit,vt 2.Schm.10,& 1.Para.19,scribitur.Quòd autem hæc victoria in octauo 2.Schmu.& 1.Para.18, seorsim inter præcipuas memoratur,causam esse puto , quòd ea patentiori Diuini auxilii miraculo contigerit . quam ob causam & in præsenti inscriptione , eius mentionem factam nihil dubito . Nam aliis vicibus in hoc ipso bello longè plures hostium cecidisse, Sacra historia testatur.

3 *Deus depulisti nos, diripuisti nos, iratus fuisti, reuertere ad nos.*

4 *Contremuit terra, uulnerasti eam, sana confractiones eius, quia inclinata est.*

5 *Ostendisti populo tuo durum, potasti nos uino toxico.* Sic Sacra historia hoc bellũ cũ Ammonitis, AEdomitis, & Syris gestũ describit, vt nullũ omnino difficilius à Dauide bellatum legamus. Ideo memorat vnde sibi spes victoriæ cõtra tã ingẽtes copias firmata fuerit, nẽpe ex cõsideratione, vt superioribus seculis iratus populo suo Deus, hostes sæuissimos illi immiserit: statim autẽ vt ipsum seriò inuocauit, resipiscentia suscepta, in gratiã iterũ receperit . Quòd verò ad superiora tẽpora hæc refero, in causa est quòd, vt Sacra historia testatur, Deus, quũ bellũ cum Ammonitis & Syris gereretur, nunquã nõ in exercitu populi sui præsens adfuit, victorémq; fecit,& quidem cõtra copias fere infinitas. Vt hîc igitur lõgè tristiora & acerbiora describũtur, ita ad alia tẽpora referãtur oportet: fortè ad illa quæ fuerũt quũ occiso Schaule, omnes circũquaq; hostes Iisraelẽ impeterẽt: aut certè his etiã superiora, siue Eli, siue Iudicum aliorum, sub quibus sæpenumero extremas calamitates fuerãt experti. E quibus tamẽ illos Deus simulatq; opẽ suã resipiscẽtes implorassent, rursum eripuit. Ergo præcipuã aliquã terræ Iisraelis calamitatẽ his tribus versibus memorat. Quòd enim hostibus populũ tradiderat, & discerpi ab eis permiserat, id est quod Psaltes hìc canit, *Repuleras nos, discerpsisti nos*. Restitutũ Domini bonitate populũ, canit particula sequenti, *Reuertere ad nos*. Ita enim orauerãt prisci, & exorauerãt, vt rursum Deus se vindicẽ & seruatorem populi sui declararet. Solet Vates nanq; narrationi interdũ precatiunculas interserere, quibus ostẽdat quid tum orare vel ipse, vel popul' fuerit coactus: indéque auget malorũ memorationẽ. Id obseruauit & versu sequẽti. Calamitatẽ traditi hostibus populi versu 4 exaggerat, dũ canit terrã à Domino concussã & diruptã, ita vt findi & dirumpi solet, dum cõcutitur grauius. Intelligit autẽ populũ cõcussũ atque diruptũ: id nẽpe quod canit versu 3. Subiecta precatiũcula cõfirmat quod præmisit de terræ interruptione & cõcussione. Versu 5 idẽ agit alia metaphora, nẽpe vini toxici. תרעלה quidã insaniẽ & rabiẽ interpretãtur, vt intelligas ita malis fuisse obrutos, vt omnium rerũ suarũ fuerint incerti, & perturbati, adeò vt nusquam nõ impingerẽt, vt qui essent prorsus in furorẽ acti. Eadẽ metaphora vsus est Ieschaiah 51.f.17. Cæterũ frequẽs in Scripturis est per calicẽ, id est admẽsam vini portionem (vti in conuiuiis veterũ obseruari solebat) certã malorũ & bonorũ portionẽ quã cuiq; Deus destinarit, significari. de quo in ver. 6. Psal. 11.

6 *Dedisti timentibus te signum ad sustollendum à facie ueritatis, Selah.*

7 *Vt defendantur dilecti tui, serua dextera tua, & responde mihi.* His versibus canit, vt olim Deus populo, postquam pœnas scelerum dedisset, benignè rursus & fauenter adfuerit, victoriámque de hostibus donauerit. Nam per datum signum, quod (ita vt solent victores) in altum sustollerẽt, & iactarẽt, amplã victoriam, à qua populus exultarit, hostibus insultarit, planéque triumpharit, significare voluit. nam victi signa sua aut demittunt, aut abiiciunt. Proinde quum fortuna exercitus à signi conditione cognoscatur, & res saluæ sint dum illud in sublimi conspicitur: mutuatus hinc istam translationem, cecinit, Deum suis signum dedisse, & illud להתנוסס, id est ad vexillandum (si ita loqui liceret) id est, ad extollendum more victorum. Nec potuit sane aliter accidere, quum Deus signum dedisset, & dedisset vt pararetur illi victoria. *A facie* (subiicit) *ueritatis*, quo causam cur sic populo suo adfuerit, Deus expressit. Nam veritatem vtique promissionum Diuinarum intellexit. Inde & *selah* adiecit, quo moneret omnia soli vltroneæ Dei bonitati accepta referenda. Atque hinc & suam spem firmabat, non dubitans, & se ex eorum numero esse ad quos Dei promissiones attineant. vnde mox precem adnexuit, *Serua per dexteram tuam & annue mihi*, etiam nunc tibi fidenti, atque opem tuam imploranti. [illegible] hoc versu & cum superioribus iungi potest. Nam ideo Deus timentibus se signum victoriale donauerat, vt à facie veritatis (per hanc scilicet adiuti & victores facti,) defensi & tuti essent dilecti eius. Nam qui ipsũ verè timent, obseruãt, colũt, hosquoque ille diligit, vt charos amicos tuetur. Hebræi sic ordinãt, Serua per dexteram tuam, qua nos Gentes putant temerè confidere, vt dilecti tui defendantur.

8 *Deus loquutus est in sacrario suo: lætabar, diuisi Schechem, & Succhoth uallem dimetiar.*

9 *Mihi Gilead, mihi Menascheh, & Ephraim robur capitis mei, Iudas præceptor meus.* Memorat nũc & quæ sibi Deus peculiariter magnificè fecerat, vt sibi ab initio regnum Iisraelis, & alias, quas tũ sub

ctat. Et uidetur periculum hoc accidisse iam regnanti, siue id fuerit ab Ammonitis, siue à filio Abeschalom. Quin & Christi sese typum simul exhibet, de regni sui æternitate gloriatus.

1 PRæsuli, ad Neginoth, Dauidis. PARAPH.
2 Audi Deus vociferationem meam, ausculta precationi meæ:
3 Ad te, de extremo terræ anxifica cordis flagitatione clamo: in rupem nunc
altiorem quàm in eam possim conscendere, subduc me.
4 Tu nanque es tutela mea, præualida turris qua seruor ab hoste.
5 Versabor in tabernaculo tuo in secula, tutus agam in latibulo alarum tua-
rum. Selah.
6 Etenim tu Deus audisti vota mea, dedisti hæreditatẽ timentibus nomen tuũ.
7 Dies diebus regis adiicies, annos eius in multas generationes produces.
8 Sedebit corã Deo in seculũ, exere bonitatẽ & veritatẽ, quibus eum custodias.
9 Sic canam nomen tuum in sempiternum, vt reddam vota mea quotidie.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *AVdi Deus uociferationem meam, attende preci meæ.*
3 *A fine terræ clamo ad te cum anxietudine cordis mei, in rupe quæ exaltatur à me, deducas me.* Precationis
affectus habet versus 2. De voce רנה, quod vocem editam ex affectu quolibet natam significat, &
hîc ardorẽ precationis notat, dictum in versum 1 Psalmi 17. Illud versus 3, *Ab extremo terræ*, potest
de alto aduersitatis intelligi, vt profũda, in 1 versu Psalmi 130: vel de locis in quibus fortè exula
rit. nam in extremis regionis Israeliticæ partibus agebat, & quum Schaul eum persequeretur, &
quum Abeschalom. Si Psalmus compositus est de bello contra Ammonitas, metaphora erit.
בעטף לבי, cum inuolutione cordis mei, quidam vertunt. significat enim עטף inuoluere. Sed satis li
quet ex versu 1 Psalmi 102, & versu 5 Psalmi 107, quando cordi, spiritui, vel animæ hoc verbũ
iungitur, significare vehementem animi perturbationem.

4 *Nam fuisti protectio mihi, turris roboris à facie inimici.*

5 *Versabor in tabernaculo tuo [per] secula, tuebor in absconditto faciei tuæ Selah.*

6 *Nam tu Deus audisti uota mea, dedisti hereditatem timentibus nomen tuum.* His versibus canit de percepta ex prece consolatione. Statim siquidem vt opem Dei implorauit, certius agnoscere cœpit illum sibi nunquam defuturum. Inde canit, Deum suum tutelam & turrim in qua seruetur ab hoste quolibet. Item versu quinto se in tabernaculo eius versaturũ, & secreta vultus eius (quod idem est: nempe proxime eum in ipso cõspectu Dei se tuentis & defendentis, quo nullum est latibulũ tutius: sicut in castris regiis nemo eo securior est, cui in ipso regis tabernaculo agere datũ est) intuiturum. de qua allegoria dixi in versu 5 Psalmi 27. In hoc tabernaculo ii agunt qui Dei bonitatem sibi prospicientis, seducẽtis agnouerũt plenius. In hoc vita æterna sita est: igitur adscripsit Selah. In versu 6, vota pro precibus dixit, eo quòd precantes simul semper vota solent nuncupare. de hoc in versu 26 Psalmi 22. Hæreditate quam canit Deum dedisse timẽtibus se, significauit sempiternã bonorum, quæ illis Deus destinauit, possessionem. agnoscebat enim iam beneuolentiam Dei in se & populum, nunquam finiendam, de quo canit & versibus duobus sequẽtibus. Cæterùm de hæreditario iure, quod pro præcipuo poni solet, dictũ in Psal. 37, & alibi.

7 *Dies super dies Regis adycies, annos eius sicut generationem & generationem.*

7 *Sedet in seculum coram Deo, bonitatem & ueritatem cõstitue, custodient eum.* In his quibus de regni sui diuturnitate & firmitate canit, typũ Christi exhibuit, cui' regni null' finis est, vt qui verè corã Deo, id est Deo præsenter fauẽti totus deditus, regnũ administret. Quid verò sit corã Deo sedere, vel ãbulare, in versu 14 Psal. 56 diximus. Obseruãdũ hîc vnde sit ista regni, primũ Dauidis vt typi, deinde & Christi vt regis Sãctorũ, diuturnitas & fœlicitas, nẽpe à sic parata Dei bonitate, & veritate, vt in regno eius nihil aliud quàm hæc obtineant atque regnent. De quo & versu 5 Psal. 45.

9 *Sic canam nomen tuum in seculum, ut reddam uota mea quotidie.* Vota gratiarum & laudis, quæ sola Deo grata sacrificia sunt, canit se persoluturum. Obseruandum autẽ, quòd in sæculum & quotidie se hæc vota redditurum promittit. Perpetua enim laude Deum celebrant, qui eius beneficia ritè perceperunt. De quo in versu 2 Psalmi 34, & alibi sæpius.

PSALMVS LXII, διδακτικὸς καὶ παραινετικός.

Docet cum exemplo sui, tum præceptis, uno Deo, nullis mortalibus, nullisue mortalium uel uiribus, uel copiis fidere: studiorumque humanorum & peruersitatem, & inanitatem, cum ultione quæ illam manet diuinitus, exponit. ARGVM.

PRæsuli, pro Ieduthun, Oda Dauidis.

2 Anima mea vtique silens ad Deum respicit, ab ipso salus mea.

3 Ipse vtique propugnator, seruator meus, & pro arce mihi est: non labascam grauiter.

4 Quousque quibusuis insidiabimini? vos omnes interficiemini, & habebitis instar parietis iam inclinati, & vt maceria quæ impulsa est.

5 Vtique quos ille exaltat, de iis deiiciendis consultarunt: cupiunt quod haudquaquam assequentur: ore bene precantur, corde deuouent. Selah.

6 Respice ad Deũ, vtique silẽs ô anima mea: nã ab ipso pendet expectatio mea.

7 Ipse vtique propugnator, seruator, & pro arce mihi est: non labascam.

8 A Deo pendet salus mea & decus: Dei est virtus qua defendar, quáque protegar.

9 Nitimini illo in omni tempore ô popule: effundite coram illo cunctas cordis vestri curas: Deus protector noster. Selah.

10 Vtique nihilum sunt mortales, viri vanitas: si simul ponantur in trutina, leuiores erunt nihilo.

11 Nolite opibus niti, iniuria & vi partis, ne inanitatem accumuletis: quum diuitiæ augentur, ne cor apponite.

12 Semel & iterum loquutus est Deus: hoc ipsum audiui, Deo esse robur,

13 Et tibi Domine bonitatem, qui reddis vnicuique iuxta facta sua.

AD VERBUM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Præfecto, pro Iedithun, Oda Dauidis.*

2 *Vtique ad Deum silet anima mea, ab ipso salus mea.*

3 *Vtique ipse propugnaculum meum & salus mea, arx mea non nutabo multum.* Versus primus explicatus est initio Psalmi 39. Sequentibus, vsque ad nonum, canit suam in Deum fiduciam. *Anima mea siles*, inquit, *ad Dominum*, hoc est tranquilla, sortísque suæ bene tolerans, ad Deum respicit, eiúsque voluntatem boni consulit. De quo tropo dictum est in versu 5 Psalmi 4, & versu 3 Psalmi 77. De vocibus צור & משגב, quas etiam petram & perfugium vertũt, dixi in versu 3 Psalmi 18. Illud in versu 3, *Non labascam grauiter*, aut lapsu graui: idem est quod hoc Psalmo 37, Quum ceciderit iustus, non sternetur: quia Iehouah suffulcit eum manu sua. Hoc tamen רבה, id est multum, infrà versu 7, qui cætera idem cum hoc tertio est, non repetitur: quia quũ bono Sanctis sint omnia, nunquam verè labascunt: etsi secus cum ipsis, tum aliis videatur.

4 *Vsquequo fraudem cuique struitis? occidemini vniuersi vos sicut paries inclinatus, [&] sepes impulsa.*

5 *Vtique exaltationem eius consultarunt deiicere, volunt mendacium, ore suo benedicunt, & intimo suo execrantur. Selah.* Ex ingenti in Deum fiducia quasi insultat improbis, qui dum lædere bonos conantur, non id modò perficere nequeunt, sed etiam seipsos perdunt. Propter hanc enim malitiam eorũ, quòd bonis quibusvis insidiantur, & nocere solicitè quærunt, agente eos Satana, omnis iniuriæ autore, merentur vt eos det internecioni Deus. Id verò est quod canit, *Vos omnes interficiemini*. Quo verò ostendat quàm vicini sint perditioni, facit eos similes parieti inclinato, & impulsæ maceriæ, quorum casus non tam instare proximè, quàm vehemens esse, vt in minutissimas partes frangantur, solet. Huius causam reddit versu 5, & ingeniũ improborum magis explicat, *Exaltationẽ eius*, inquit, *consultãt deiicere*: hoc est quos euehit Deus. quo quũ nihil sit æquè impossibile, rectè subiicit: *Volunt*, cupiũt *mendacium*: hoc est affectant quod efficere prorsus nequeunt. כזב enim sæpe rem quæ nequeat consistere, aut expectationem fallat, significat. Similis omnino sententia est versu 3 Psalmi 4. Memoranda verò est Dei in suos bonitas, sic in autores vertẽtis quæ improbi intentant bonis. Porrò de ברך, quod vulgò benedicere vertunt, dixi in versu 4 Psalmi 21.

6 *Vtique Deo sile anima mea, quia ab ipso expectatio mea.*

7 *Vtique ipse rupes mea & salus mea, arx mea, non nutabo.*

8 *Super Deum salus mea, & decus meum: rupes roboris mei, protectio mea in Deo.* His versibus canit iterum suam in exemplum nobis, fiduciam: repetítque silentium, hoc est tranquillitatem, quæ est solida fide à Dei dignatione pendentibus. Pulchrè verò, quid sit de quo loquitur, silentium, hîc explicat quũ subiicit, *Nam ab ipso expectatio mea*. Pendere siquidem à Deo, & æquanimiter quæ ipse nobis dispensat, expectare sine querelis, sine sortis nostræ deploratione, denique sine omni

conatu nobis ipsis citra iussum Dei prospiciendi, aut res nostras expediendi, id demum est silere Deo. Quod versu 8 ait, *Super Deum salus mea*, idem est, Ipsum meum Seruatorem verè agnosco, & meam ipso niti salutem confiteor.

9 *Fidite illo in omni tempore ò popule effundite coram illo cor vestrum: Deus protectio nobis. selah.* His versibus hortatur iam ad fidendum Deo, & ne metuamus ab hominibus, qui adeò nihil sunt & possunt, né ve peruersa eorum studia sequamur. Canit ergo, Nitimini illo in omni tempore, etiam quum mali videntur regnare. *O popule*, inquit, & subaudiendum Dei: quod non sine affectus nota suppressit. Quia autem vrit interim diuturna sæpe malorum fœlicitas, quæ semper cum oppressione innocentium coniuncta est: subiicit, *Effundite coram illo cor vestrum*, hoc est omnem animi vestri æstum ipsi laxatis dolori habenis querimini, vnde certa scilicet cõsolatio petitur. De hac loquendi forma in versu 5 Psalmi 42.

10 *Certe nihilum sunt filii hominis, mendacium filii viri in lancibus, [sic] ut ascendant præ nihilo simul.*

Vt verò nihilum homines sint, nequis ab eis metuat, aut eorum quæ videtur, fœlicitatem alicuius æstimet, canit versu 10: eleganti sanè collatione eos non solùm esse הבל, id est inanitatem & nihilum (de qua voce in versu 6 Psalmi 39) & mendacium, hoc est rem fluxam, & omnem de se expectationem fallentem, sed adhuc leuius & inanius quid ipsa inanitate, ipso nihilo, vt quibus ipsum nihilum præponderet: siquis eos trutina explorans, in alteram lancem illos, in alteram הבל, id est nihilum ponat. Quis iam istis inuideat? quis sibi ab eis metuat? quis denique putet sibi imitandos? Huc verò Psaltes, tantopere homines eleuans, spectauit.

11 *Ne fidite male parto, & pro rapina ne inaniter satagite: uis opum si floreat, ne apponite cor.* Dehortatur ab opibus cum iniuria, hoc est fraude & rapina congerendis, vocátque ipsum inanescere. Dum enim copiæ quanlibet ingentes seruare hominem nequeãt, verè inanescit qui se illis addicit coaceruandis, præsertim iniuria proximorum, atque ideo cum exitiali sibi ipsi offensa Dei, quãdo eis, vt hortatur, quũ etiam vltro adfluunt, cor nequaquam adiiciẽdum sit. עשק dicit Kimhi significare magnas opes, quas à proximo suo quis obtineat, nec ei reddat: aut siquis quod proximo deberet, differt soluere. Sed quum loca inspicimus, in quibus vsus vocis huius est, significat omne id quod improba ratione proximò detrahitur, & malè, iniuriáque partum dicitur. גזל apertam & violentam rapinam significat. נוב florere significat, & hîc pro augeri accipitur.

12 *Semel loquutus est Deus, bis, id audiui: quia robur Deo est,*

13 *Et tibi Domine bonitas, & tu reddis unicuique secundum opera sua.* Versibus duobus sequentibus, canit Deo vni esse robur, vt saluare possit: & bonitatem, vt velit. his conatur allicere ad Deũ. Adiicit verò, & vnicuique pro meritis suis repensurum, eo à rebus caducis etiam deterret. Illud, *semel loquutus est Deus, bis*: idem est atque semel & iterum, hoc est sæpius, nẽpe in Lege & per Prophetas. Idipsum dicit se audisse, quo indubitatam eius veritatem, quæque mouere vnumquemlibet debeat, indicauit. Discendum hinc, dum premit aduersitas, lædunt mali, vritque horum grauis innocẽtibus fœlicitas, vt cogitemus quàm sit & præstet omnia solus Deus, vt sint minus quàm nihil cuncti mortales, merúmque mendacium, quicquid habent & possunt: sic perfacile contra quasvis horum iniurias, in studio Dei firmabimur & fulciemur. Chaldæus illud תרתין, id est bis, cum verbo audiui coniungit, húncque sensum affert, Legem vnam loquutus est Deus, & bis illã audiuimus de ore Mosæ, scribæ magni.

PSALMVS LXIII, [illegible]

Canit ut in deserto Iehudah à sacra festiuitate, persequente Schaule, absentus, & desyderio sacri cœtus adflictus, animo diuinæ bonitati & uirtuti contemplandæ sese dederit: indéque mirificè fuerit consolatus, ac sui exaltationem simul & hostium extinctionem præuiderit, in quo & Christum in se delineatum cecinit. ARGVM.

1 ODa Dauidis, dum esset in deserto Iehudah. PARAPH.

2 O Deus, Deus meus tu, mane ad te suspiro: te sitit anima mea, te concupiscit caro mea, in hac terra vasta & siticulosa cui desunt aquæ.

3 Sic quasi in Sacrario tuo te contemplabor, vt videam virtutem tuam, & decus tuum.

4 Nam bonitas tua, ipsa vita optabilior est: labiis meis te laudabo.

5 Sic celebrabo te in omni vita mea, in laude nominis tui manus meas attollã.

6 Tanquam adipe & pinguioribus deliciis satiabis animam meam, vnde ouabunt labia mea, laudabit os meum,

7 Simulatque tui memor fuero in lecto meo, de te meditatus fuero in vigiliis nocturnis.

8 Tu etenim es qui fers mihi auxilium,tutus in vmbra alarum tuarum ouabo.
9 Tibi adhæsit anima mea:tua enim me dextera suffulcit.
10 Isti qui animam meam,vt deuastent,quærunt,subibunt inferna:
11 Adigent illos in aciem gladii, cedent in escam vulpibus.
12 Rex autem de Deo lætabitur, & gloriabitur quicunque per ipsum iurauerit:
nam loquentium mendacium os obturabitur.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *ODa Dauidis quum esset in deserto Iehudah.*
2 *Deus, Deus meus es tu,maniculabo tibi:sitit te anima mea,ardet te caro mea,in terra siticulosa & defatigationis[ubi] non sunt aquæ.*

3 *Sic in Sacrario contemplabor te,ut uideam robur tuum & decus tuum.* Desertum Iehudah,cuius meminit,desertum Ziph est,in quo diu delituit. Ziph enim ad sortem Iehudah attinebat. De desiderio Dauidis ad sacrum cœtum, dictum satis in posteriorem partem Psalmi 24, in versum 4 Psalmi 27,& initium Psalmi 42. Gloriæ Dei supramodum studebat,ideo nihil erat quod æquè cuperet atque illã cum Sanctis quàm religiosissimè concelebrare. Quũ itaque id ei per Schaulem minimè liceret, & fortè iam vnum ex tribus illis solennioribus festis instaret, aut quum celebraretur, æstuans desyderio, cecinit, *Deus Deus meus es tu,* אשחרך, id est *maniculabo ad te,* si ita liceret dicere: hoc est manè statim antequam dies oriatur, ad te suspicio,& suspiro, cupiens in tuo te cœtu adorare. In hac terra,in qua latibula mihi ægrè quæro,planè miserè victito,vtpote quæ vasta sit & siticulosa.at omnia ferenda ducerem,si tuæ tantùm liceret adesse panegyri,si te apud tuos daretur laudare. Id vnum sitit & concupiscit anima & caro mea: hoc est ita hoc desyderiũ tenet,vt omnia animi & corporis peruadat,occupet, omnémque aliam curã eliminet. His magno affectu, & singulari desyderio, quo ardebat, notam subiecit demonstrationis, *sic in sacrario contemplabor te.* habet enim in se demonstrationem præsentis sortis & solitudinis. Quasi diceret, Vide in quali sim sacrario,quali panegyri,attamẽ quasi in ipso sacro fœderis Tabernaculo,in medio populi tui essem, contemplabor te, vt videam, quoad eius licet,tuam virtutem & gloriam. Arca alioqui fortitudo & gloria Dei dicebatur,propterea quòd ex ea suam,per caliginem nonnunquam & per responsa,virtutem & magnificentiam præsentem exhibebat,de quo in versu 5 Psalmi 3,& versu 7 Psalmi 24,& alibi. Quia autem se suis,& alibi præsentem exhibere consueuerat, canit,se in horrido illo deserto, tanquam in sacrario, visurum, hoc est animo perspecturum Dei virtutem & gloriam,quam maxime in defensione suorum exerit,palámque facit. Cur autem se ita, quanuis in exilio, in vasto deserto, contemplandæ virtuti Dei vellet addicere, rationem reddit versu 4.

4 *Quia bonitas tua melior quàm uita,labia mea laudabunt te.* Videbatur siquidem in media morte versari,quia continuò ad mortem quærebatur,& eo agebat loco,qui propter horriditatem & vastitatem aliàs locus vmbræ mortis in Scripturis vocatur. Est itaque sensus, Totus in te confidendo ero, siquo pacto liceat planè videre tuam virtutem & gloriam, hoc est gloriosam & potentissimam bonitatem, vtcunque externa habeant,quicquid periculi circunstet,quocunque in loco exulem. Nam bonitas tua, quanuis fœlici & amœna vita,potior & optabilior est. Vita siquidem æterna est, numeris omnibus beata, si ritè modò cognoscatur. Tantum siquidem eius possidetur,quãtum vera cognitione percipitur. Proinde etiam in hac sorte, qua impii nihil putant magis miserum,labiis meis te laudabo. Hæc quum sola vera laus Dei sit,ex solida scilicet Dei bonitatis cognitione nata,rectè succinit versu 5,

5 *sic celebrabo te in uita mea,in nomine tuo extollam manus meas.* Id est quandiu vixero, vtcunque habeã, vbiuis egero,in nomine tuo,hoc est laude nominis tui,attollam manus meas: id quod flagrãtis animi indicium est. Porrò istuc *sic* notat laudem, expressa & secretiore diuinæ bonitatis consideratione,perpensionéque prosilientem,quæ sola vera Dei laus dici meretur.

6 *Sicut adipe & pinguedine satiabitur anima mea,& labiis ouationis laudabit os meum.*

9 *Quum tui memor ero super strato meo, in uigiliis meditabor de te.* Quid efficiat, quàm verè beet studiosa & seria de diuina bonitate cogitatio, vtque in laudem Dei accendat, magis explicat versu 6 & 7. Nam eam voluptatem, ac cælestium bonorum satietatem canit animæ suæ obuenire simulatque seriò de Deo cogitationem instituerit: qualis esse solet quæ nocte remotis aliis negotiis in animo versatur, vt in ouationem labia & os in laudem soluere cogatur. Inde ait, in lecto,in nocturnis vigiliis. אם enim hic idem est atque כאשר, vti in multis Scripturæ locis huius vsus est. Adipem & pinguedinem,pro summis,sed spiritualibus deliciis dixit. Solet enim Scriptura,pinguia & adipea vocare,quæ intelligit opima,fœlicia,bonis omnibus referta: de quo in versu 10 Psalmi 7.

8 *Nam es auxilio mihi, in umbra alarum tuarum ouabo.*

9 *Adhæsit anima mea post te, tenet me dextera tua.* Id iam canit, quod ex sacra illa meditatione, Deique contemplatione, quæ ita cælestibus deliciis satiat, dicitur, nempe Deum semper nobis esse auxilio, & nos perpetua securitate, sub ipsius tutela, qua ita nos fouet, vt aues solent pullos suos, gaudere: quam si verè sentiamus, necesse sit de ea planè ouare, & iugi laude Dei, quendam agere triumphum. Hinc iam & illud sequitur quod canit versu 9, vt adhæreat semper Domino anima, agnoscens se ab illius dextera in omnibus sustulciri.

10 *Et illi frustra inquirunt animam meam: uenient in inferna terræ.*

11 *Pertraxit eum in manus gladii, portio erunt uulpium* Versu 10 & 11, prædicit hostibus suis quærẽtibus ad mortem animam suam, exterminium, detrudendos scilicet ad inferos, quos intelligit per *inferna terræ*. De Schaule videtur peculiariter illud versus 11, *Adigent illum in manus*, id est aciem & vim gladii, dixisse. Quanquam sequẽs particula, *erunt pars uulpium*, videatur indicare, singulare pro plurali positum, & in communi, hîc prædixisse omnium hostium suorum cædem, & in escam vulpium inter reliqua cadauera abiectionem.

12 *Et rex lætabitur in Deo, gloriabitur omnis iurans per eum: nam claudetur os loquentium mendacium.* Gloriatur sibi & piis omnibus, nempe qui iurant per Deum, verè scilicet, & ideo quòd nihil habeant Deo augustius (de quo post enarrationem Psalmi 24) summam fore de Deo lætitiã, laudandique eius bonitatem, materiam amplissimam: obstruendum autem os loquentiũ vana, quales ipsius hostes erant. Hinc discenda, germanæ precationis atque diuinorum operum considerationis natura & fructus: de qua re nonnihil in tractatu De oratione, enarrationi Psalmi 5 subiecto.

PSALMVS LXIIII, εὐκτικὸς, ἢ ψεκτικός.

Precatio est contra delatores, quorum ingenium describit, & ultionem prædicit. ARGVM.

1 PRæsuli, Oda Dauidis. PARAPH.

2 Audi Deus precem meam, serua vitam meam ab hoste terrente,

3 Absconde me à consilio noxiorum, à cœtu deditorum prauitati,

4 Qui linguam suam instar gladii exacuunt, & ceu tenso arcu, molesta verba pro sagittis eiaculantur:

5 Vt iciant innocentem, subitò icient eum, nec quicquam timebunt.

6 Obseruarunt sibi rem noxiam, commentantur inter se de abscondendis laqueis, Quis, inquiunt, videbit illos?

7 Vestigarunt quæ praua designarent: peruestigatam vestigationem in intimo cuiusque, cordéque alto consummarunt.

8 Iciet illos Deus sagitta subitò, accipient plagas suas.

9 Impingere seipsos sua lingua facient: quicunque aspexerint eos, stupefacti facessent.

10 Videbunt id cũcti mortales, & narrabũt de opere Dei, & facta eius cognoscẽt.

11 Gaudebit de Iehouah iustus, & se fidei illius committet, gloriabuntur omnes recti corde.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

AVdi *Deus uocem meam in sermone meo, à terrore inimici serua uitam meam.*

2 *Absconde me à consilio noxiorum, à cœtu operantium prauitatem.* Psalmo 5, 12, 52, 8, & nono, infrà 140. & multis aliis, in fallaces linguas, & noxios delatores similia cecinit, ex quibus & quæ hîc canit, abunde manifesta sunt, quanquam & per se satis liquent. שיח, quod sermonem aliàs significat, pro prece, versu 2 posuit, quam fudit sanè ardentem. impendebat enim ei periculum vitæ, vnde hanc seruari à terrore hostis orauit. Versu 3, סוד, quod etiam arcanum consilium significat, de quo in Psalmum 25, hîc pro concilio vsurpauit, secreto scilicet in perniciem bonorum conspirantium, atque hac causa subinde concursantium. Vnde & רגשת hîc dixit, quod collectum cœtum significat, à verbo רגש, cuius vsus est & primo versu Psalmi 2.

4 *Qui exacuunt linguam suam sicut gladium, tetenderunt sagittas suas, uerbum amarum:*

5 *Vt iaciant in absconditis syncerum, subito iacient eum, & non timebunt.* Calumnias & pestifera mendacia quibus hi improbi contra quos Deum inuocat, in se ac alios innocuos, & fraudis expertes homines (id enim תם hîc significat) petebant & perdebant, solita sibi allegoria gladii & sagittarum exprimit. Improbitatem horum eo exaggerat quod adiecit, *Nec timuerunt*. Natura enim

etiam ignorantes Dei abborrent lædere simplices & innocentes homines. Catachresi vsus est versu 4, dicens, *Tetenderunt sagitas*: pro, tetenderunt arcus: eandem habet & versus 8 Psalmi 58.

6 *Firmarunt sibi verbum malum, narrarunt ad abscondendum laqueos: dixerunt, Quis uidebit eos?*

7 *Inuestigant prauitates, consummarunt peruestigatam uestigationem, & intimo cuiusque, & corde profundo.*

Quàm intenderint firmarintq; suas improbi contra innocuos calumnias, quas vocat דבר רע, id est verbum malum, canit versus 6. Narrarunt secretò Schauli & aliis nocendi potestate præditis, quibus ipsum Dauidem & alios innocentes, seu absconsis laqueis in perniciem, caperent & illaquearent. Securitatem in mentiendo istorum eo notat, quũ memorat eos dixisse, quod subiicitur, *Et quis uidebit eos?* subaudi, laqueos: hoc est quis deprehendat nostras fallacias, & tendiculas, contra pios & innocentes, Dauidem, ac huius similes? Vt verò nihil ad summam cõcinnandi dolos contra recti studiosos diligentiam reliquum illi feceriut, memorat versu 7, quũ canit eos prauitates. hoc est calumnias excogitasse, singularíque studio peruestigasse, adeò vt peruestigatam vestigationem consummarint, id est quicquid ad quàm exactissimam inquisitionem, & acerrimam commentationem attinere possit, omne id perfecisse: intimo cuiusque, & alto corde, id est summa mente quàm fieri potuit maximo studio huc incumbẽtes, vt contra innoxios exitiales calumnias comminiscerentur & inuenirent incendia.

8 *Iciet illos Deus sagitta [subito subito] erunt plagæ eorum.*

9 *Et facient impingere se ipsos linguis suis facessent quicunque aspexerit eos.* In versu 8, est פתאם, id est subitò, bis legẽdum. Solita autẽ ratio diuinæ vltionis hìc canitur. Nam vt linguas suas illi improbi ceu sagittas intendissent in innocuos, hoc est diras & pestiferas calũnias, ita icti à Domino sunt, & subitò, quum minimum putarent, ac suis ipsorum linguis præcipitati, atque perditi, adeò vt stupori & terrori fuerint cernentibus. Nam quicunque eos conspexissent, ii præ metu mox deflexerunt, videréque eorum calamitatem minimè sustinuerunt.

10 *Et uidebit omnis homo, & adnuntiabunt opus Dei, & factum eius facient intelligi.*

11 *Gaudebit iustus in Iehouah, & fidet eo, & gloriabuntur omnes recti corde.* Canit vt ex vltione de improbis bis sumpta, gloria Dei illustrata fuerit, bonis iusta Dei iudicia deprædicantibus, & de bonitate eius, qua solaniuntur, exultantibus. Recto & æquo corde sunt qui de Deo rectè sentiunt, & erga proximos recta afficiuntur fide, & dilectione solidi, feruentésque. De qua rectitudine & alibi dictum.

PSALMVS LXV, εὐχαριστικός.

ARGVM. *Canit Deum in Siion peculiariter præsidentem, agnoscendum, colendúmque ab omnibus, ut à quo omnia sint: qui que ut rerum uitæ huius omnimodam abundantiam, ita non minore liberalitate & cælestia bona largitur.*

PARAPH. 1 PRæsuli Ôda carminis Dauidis.

2 Te manet laus ô Deus in Siion, tibi persoluentur vota.

3 Te, qui precem exaudis, adibunt cuncti mortales.

4 Iniquitas nobis præualuerat, sed scelera nostra tu expias.

5 Fœlix quem elegeris, quem tibi adhibueris, vt in atriis tuis habitet: satiabitur enim bonis domus tuæ, & sacri templi tui.

6 Ex iustitia tua stupenda annues nobis, Deus seruator noster, confirmãs quicunque vltimos fines terræ marísque longinqui inhabitant.

7 Qui montes virtute sua instruit, accinctus potentia:

8 Compescit strepitum mariũ, strepitum fluctuũ illorum, & fremitũ nationũ.

9 Timebunt propter signa tua, quicunque in extremis terræ sunt, facies lætos ouare egressu solis manè, & lunæ syderúmque vesperi.

10 Inuisis terram quum siticulosa est, ditas eam ampliter: riuus Dei plenus aquis fluit, facit fœliciter prouenire triticum eius, quandoquidem sic illam instruis.

11 Liras eius irriga, complue sulcos eius: fac imbribus illam colliquescere, fac fœliciter prouenire herbam eius.

12 Cumulabis annum benignitate tua, nubes tuæ stillabunt pinguedinem:

13 Stillabitur in mansiones deserti, gaudebunt colles vndique fructuum copia:

14 Plana obtegentur gregibus, & valles opplebuntur frugibus: hinc cuncti iubilabunt atque canent.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *Tibi silet laus Deus in Sijon, & tibi soluetur uotum.* Quia is qui silet, cessat atque expectat: hinc דמה quod silere significat, in Scripturis vsu traductum est ad significandum quiescere, æquo esse animo, cessare, expectare: & hoc vltimo significatu hîc vsurpatum est, vnde reddidi, *Te manet laus*, te expectat. Nam nusquam ita vt in Siion Dei bonitas cognoscitur: ideo nusquam ita parata illi laus est. Siion hîc populum significat vera præditum pietate, qui propterea quòd à Dauide ad Christum vsque, præcipuam religionis sedem in Ierusalē & in monte Siion habuit, hinc passim in Psalmis & aliorum Scriptis Prophetarum Ierusalem & Siion denominatur, vt sæpe iam diximus. Hi, vt Deum fide bonorum omnium authorem agnoscunt, ita toti in eo sunt vt laudes eius celebrent quàm religiosissimé. Inde est quod ita Siioni laudem Dei propriam Vates hîc faciat, acsi nusquam alibi Deum sua laus maneat: id quod sanè ita habet, eo quòd nusquam alibi cognoscatur laudandus. Votum quod ibidem persolui Deo canit, eadem laus & prædicatio bonitatis diuinæ est: de quo voto dictum & in versu 26 Psalmi 22, & versu 14 Psalmi 50. Hæc verò laus & prædicatio Dei, vt omnis ab immensa eius bonitate est, ita hanc in sequentibus magnificè extollit.

3 *Audi precem, usque ad te omnis caro ueniet.* Laudat primùm & prædicat Dei bonitatem à facilitate, qua preces quorumlibet exaudit. Adeò enim eum exorabilem Deum facit, vt ad ipsum sese recipiat omnis caro, hoc est omne genus hominum. Quo apertè admodum de regno Christi vaticinatus est. Quàm enim exorabilis Deus sit, tum demum verè orbi innotuit, quando æternum & cæleste Propitiatorium Dominus Iesus toti mundo per Euangelium est propositus: tum etiam omnis caro, omnis creatura, ex cunctis mundi nationibus, veram Siion, Ierusalem supernam, montem sanctum Dei adire cœperunt.

4 *Verba prauitatum præualuerant mihi, scelera nostra tu expias.* Hîc celebrat eundem à clementia in eos qui ipsum offenderunt. Canit enim nomine populi Dei, *Verba iniquitatum præualuerunt mihi*: hoc est moles ipsa prauitatis nostræ, quæ omnium scelerum parens est, oppresserat, malisque grauissimis sæpe obnoxios fecerat. Hanc, ait, condonabis, expiabis: quod & ipsum in Christo Seruatore, singulariter mundo præstitum est. Ipsius nanque sanguine, (quod diuus Paulus tam præclarè vbique prædicat) vera constat peccatorum expiatio, solidáque ab ira Dei redemptio, dum merito mortis illius eo Spiritu donamur, qui vt de plena remissione & purificatione peccatorum certos reddit, ita animis nostris inserit & odium malorum, & amorem studiúmque bonorum. Hinc iam est quod canit versu sequenti,

5 *Fœlicia [ei quem] elegeris & adduxeris [ut] inhabitet atria tua satiabitur bonis domus tuæ, Sacrarij templi tui.*

6 *Visenda in iustitia respondes nobis Deus salutis nostræ, firmas fiducia omnes fines terræ, & maris [in] longinqui.*

Verè siquidem omnis illi fœlicitas est quem selegit, sibique adiunxit Deus, vt in atriis suis habitet: hoc est fide integra inter sanctos cæli ciues vitam degat. Verè nanque eiusmodi cælestibus bonis (quæ bona domus Dei, & Sacrarii templi eius, hoc est sancti templi eius vocat: sicut & ipsam credentium Ecclesiam, atria Dei) perfruitur. Porrò hæc cælestia bona, bona domus & templi Dei, germana iustitia est & pietas cum cæteris Spiritus sancti fructibus, quos Paulus Gal. 5. d. 22, & Ephes. 5. b. 9: ac etiam virtutibus, quas idem Apostolus Roma. 12. b. 6, & 1. Cor. 12. a. 7, & Ephes. 4. b. 7, enumerat. Hæc ipsa quoque miranda illa ac stupēda portenta sunt quæ Pater glorificato Christo, Sāctis suis annuēs, magnificè præstitit, de quibus canit versus 6. Ea in prima Christi Ecclesia ita Hierosolymis effulserant, vt illa terrori & venerationi esset omni populo, nec auderet se ei quisquam adiungere, Act. 5. c. 13. His ipsis sermonem Euangelicum confirmans, breui admodum tempore effecit vt cuncti fines terræ, omnes termini maris (nam קצוי, id est fines, duobus locis seruit) quanlibet longinqui, hoc est quicunque terræ orbem ad vltimos vsque fines, & insulas quanlibet longè remotas inhabitant, niti Domino cœperint. Hactenus de præclara & beata Dei inter suos præsidentis dignatione, quæ exaltato Christo in bonis spiritualibus sic toti mundo innotuit, vt quàm latè orbis patet, nomen Dei agnosci & adorari cœperit.

7 *Instruit montes in uirtute sua, accinctus in fortitudine.* Hinc iam incipit prædicare Dei potētiam & bonitatem, qua & externis bonis populum suum benignissimè cumulat. Potentiam præcipuè in versu 78, & 9: in reliquis, bonitatem. Quod enim de montium instructione, & potentiæ cinctura cecinit, allegoria est, qua significare voluit, Deum omnipotentia circundatum, & quasi cinctum: hoc est omnem vndique potestatem penes ipsum esse, & ab ipso pendere, iuxta illud, Dederas mōti meo robur. Paraphrasis Chaldæa instructionem montium intelligit, qua Dominus ibicibus, & inde aliis monticolis atque rupicolis bestiis, prospicit de victu. Sed planius, vt intelligamus Vatem hîc canere, ipsas montium moles Dei virtute conditas, sicque firmatas & paratas. Et alibi enim ex tam immani montium magnitudine, visenda Dei potentia & virtus proponitur. Si tamen quis inde ad regna (quæ montes per translationem dicuntur) animo ascendat, quorum sci

licet robur omne item à Domino est, isvt piè, ita nihil abs re philosophabitur: id quod versus sequens satis indicat, in quo allegoria sedati maris explicatur.

8 *Sedas fastum marium, fastum procellarum eius, & fremitum populorum.* Quod Vates ait, Et fremitum populorum: satis monet, se hîc à duobus Dei potentiam prædicare, & ab eo quòd sæuum & tempestuosum mare quum libet sedat, omnémque fluctuum fastum, hoc est vim nulli cedētem comprimit: & ab eo quòd populorum quoque, qui instar moti & feruentis maris sæpe fremunt, exitiúmque minantur, tumultus & furores domat.

9 *Et timent habitantes fines signa tua, egressibus matutini & vesperi facies ouare.* Signa hæc, vt Kimhi visum est, sunt Sol, Luna & stellæ, horúmque admirandus motus, magísque admiranda vis, à quibus certè potentiam Dei cognoscentes, quicunque fines (subaudi terræ) & marium, de quibus canit versu 6, habitant, metuunt item eum atque colunt: sicut innumera sanè per hæc, Dei beneficia percipiunt. Vnde subiecit, *Facis ouare egressibus mane & vesperi.* Sol siquidem mane, vesperi quàm latè orbis patet, Luna & stellæ prodeunt, commoditatibúsque quas humano generi afferunt, materiam certè ouationis suppeditant. Hæc autem omnia, Dei dona & opera sunt. igitur appositè cecinit Vates, Tu ô Deus facis ouare. Siquis præcedentia consideret, maximè de compressis tumultibus populorum, possit forsan signa, quorum hoc versu Vates mētionem ingessit, intelligere hanc ipsam tumultuum, populorum & bellorum sedationem: ad quæ consideranda inuitat versus nonus Psalmi 46. Ea mirabilia: sed sequentia interpretationem Kimhi magis probant. sicut & cælestia ista signa, habitantibus fines orbis vt magis cognita, ita potior laudis causa existunt, & materiam administrant.

10 *Inuisis terram quū cōcupisceret, multum ditas eam: riuus Dei plenus aquis, paras triticum eis, quia sic instruis illā.*

11 *Liras eius riga, demitte in sulcos: eius tempestiuam pluuiam: liquefac eam, germen eius benignè foue.* His versibus canit de beneficio imbris, quo Deus terram concupiscentem, hoc est præ torriditate sitientem inuisit, idque tā largiter, vt riui Dei, hoc est maximi (magna enim Dei dicūtur) inde promanēt, & triticum faciant prouenire fœliciter: liris scilicet, hoc est mediis cumulis, inter duos latius distātes sulcos, irrigatis, vt etsi siccā, fœcundā tamen sedem frumentis præbeant. Quidam riuū Dei, de ipsa pluuia intelligunt: id verò in sensu nihil variat. Hæc autem irrigatio, ex aquis in sulcis desidentibus commodè subministratur: inde ait, *Demitte in sulcos*, hoc est pluuiam in sulcos immitte, vt tota scilicet terra colliquescat. Hinc tum coronatur annus bonitate Dei, id est omni genere frugum exornatur vndique, de quo versus sequēs. Est hîc enallage modi. Imperatiuus enim, *riga, demitte*, pro rigas & demittis dixit: quāquam simul submoneat, sic loquendo, pro his beneficiis homines quotidie orare, eo quòd sine beneficio opportunæ pluuiæ viuere non possumus. רביבים volunt Ebræi, non quamuis, sed eam pluuiam significare quæ aliàs יורה dicitur, & verti solet pluuia temporanea, sicut מלקוש serotina. Est enim יורה & רביבים ea pluuia quæ in Octobri semen excitat in herbam. מלקוש autem, quæ Aprili facit illud assurgere in segetes: dicitúrque serotinus, quòd in anni vespera veniat. Annum enim Ebræi à mense תשרי, qui nostro Septembri respondet, incipiūt.

12 *Coronas annum bono tuo, & semitæ tuæ stillant pinguedinem.*

13 *Stillabunt mansiones deserti, & colles cingentur lætitia.*

14 *Vestientur grege campi, & valles amicientur frumento: iubilabunt, etiam canent.* Annum coronat, cingítque Deus bono suo, quum omnium rerum prouentum vberem reddit. *Et semitæ*, inquit, *tuæ stillabunt pinguedinem*: has Kimhi interpretatur nubes, quibus vehi & ingredi Deum Scriptura dicit, propter operum eius celeritatem. A. Ezra scaturigines aquarum intelligit. Prior interpretatio mihi ideo probatur, quòd è nubium stillatione terræ pinguedo potissimum prouenit. Omnia fertilitate repleri, vbi Deus fauere incœperit, canit versibus duobus reliquis. *Stillabunt*, inquit, *mansiones deserti*, hoc est, stillabitur in mansiones deserti, vt fructiferæ reddantur. *Colles accingentur gaudio*: hoc est omni genere fructuum, vnde homines gaudeant & exhilarentur. Sic campos gregibus, & valles canit replendas frumento, vt omnia plena sint iubilo & cantibus. Sic adiiciuntur omnia quærentibus primùm regnum Dei & iustitiam eius. De eo quòd Deus non prisci solùm, sed & noui populi vulgo commodam etiam in hoc seculo vitam, omnéque genus bonis satis affluentem donet, etsi veteribus hæc largius promiserit, volens scilicet puerōs sensu in his ipsis notioribus beneficiis suis suam bonitatem edocere, dixi in versum 8 Psalmi 4, & versum 15 Psalmi 34.

PSALMVS LXVI, εὐχαριστικός.

ARGVM. *Gratulatio est de liberatione populi Israelitici à tyrannide impiorum, qua Psaltes ad laudem Dei cunctos mortales inuitat: potentiam eius, cum à priscis, tum recentibus ipsius erga populum suum facinoribus prædicat, & summam pietatem & gratitudinem populi nomine, in exemplum aliis profitetur.*

PARAP. 1 PRæsuli Oda Dauidis. Iubilate Deo quicunque inhabitatis terram,

2 Canite decus nomini eius, date decus laudibus eius.

3 Dicite Deo, Quàm tremenda facta tua: ob amplitudinem virtutis tuæ, erunt tibi seruiliter supplices inimici tui.

4 Tibi supplicabunt quicunque inhabitant terram: canent tibi, canent nomini tuo. Selah.

5 Huc agite, videte opera Dei, tremendum facinus erga homines.

6 Mutat mare in arentem, facit vt flumen sicco pede trāseatur: ibi de ipso lætabamur.

7 Dominatur potentia sua seculo, oculi eius Gentes speculantur, defectores haudquaquam superiores erunt. Selah.

8 Prædicate ô populi Deum nostrum, editis vocibus laudate eum.

9 Hic est qui animæ nostræ vitā seruauit, nec permisit vt laberetur pes noster.

10 Etenim explorauit nos Deus, examinauit igni, vti examinari solet argentū.

11 Induxeras nos in angustum, affeceras lumbos nostros molestia:

12 Imposueras capitibus nostris homines: veneramus in ignem & aquam: & eduxisti rursum nos in locum, vbi bonis satiamur.

13 Per omne æuum adibo Dominum, persoluam tibi vota mea

14 Quæ voui labiis meis, & nuncupaui ore meo dum essem in adflictione.

15 Holocausta pinguia offeram tibi cum nidore arietum, faciam bobus & hircis. Selah.

16 Huc agite quicunque Deum timetis: audite quæ fecit animæ meæ.

17 Inuocaui illum ore meo, & lingua mea extuli.

18 Si spectassem animo quod iniquum est, non audisset Deus:

19 Iam autem audiuit Deus, attendit precationi meæ.

20 Laudetur Deus qui precē meā non repulit, nec subduxit à me bonitatē suā.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Præfecto, Canticum Dauidis. Iubilate Deo omnis terra:*

2 *Canite decus nominis eius, ponite decus laudis eius.*

3 *Dicite Deo, Quàm tremendus operibus tuis: præ amplitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.* Insignis aliqua populi sancti ab hostibus vindicatio, Psalmo huic componendo occasionem dedit: fortè qua regnante Dauide, Dominus illum non modò imperio vicinarum gentium, quæ grauissimè eum persæpe oppresserant, exemit, sed omnes illas subditas & vectigales reddidit. Inducitur itaque ille tanquam mirificè gratulabundus, vniuersos mortales ad laudādum pariter Deum inuitare, ita vt est omne votum & desiderium pii pectoris, Dei bonitatem plenius experti. Hæc inuitatio continetur tribus versibus prioribus. Posterior secūdi versus particula, *Ponite decus laudis eius*, ambigui sensus est. A. Ezra eam sic accipit, Ducite laudem eius, decus vestrum, hoc est nihil arbitramini vobis tam decorum, atque Deum magno studio celebrare. Mihi videtur Psaltes שמו, & תהלתו id est, nominis & laudis eius, pro eodem vsurpasse: sicut etiā canere & ponere: vt ita priore & posteriore versus huius particula, nihil aliud dixerit, quàm, Maiestatem & celebritatem Dei attollite, laudibus vehite. Versu tertio indicat causam & materiam laudis, facinora scilicet Dei tremenda, quæ nemo, qui dignè illa consideret, mirari satis possit. Præcipuè autem ea quæ designarat in hostes suos, AEgyptios, Moabitas, Amalekitas, Amorrhæos, & omnes terræ Chenaan indigenas. Vnde subiecit, Præ multa virtute tua mentientur tibi inimici tui: hoc est erūt tibi summè supplices, vti solent seruuli difficilioribus heris, quibus ex metu identidem mentiuntur, non audentes fateri quod res est. Alii hoc aliter intelligunt: de quo in versu 45 Psalmi 18. Forsan vt apud Latinos, serui, furum cognomentum: sic apud Ebræos, mendacium habuerunt.

4 *Omnis terra adorabunt te, & canent tibi, canent nomini tuo. Selah.* Considerata præsentius immensa hac Dei potentia in hostes Israelis declarata, vnde Israel ipsum Deum, suum agnouit, & laudibus vexit: præuidit Spiritu, idem & in toto orbe futurum, vt per spectis Dei in quoslibet populos facinoribus, plurimi vbique electorum eidem supplicarent, & laudes canerent, nomini ipsius penitus addicti. Id ergo præsenti versu cecinit. Et quia hæc Dei in humanum genus bonitas satis expendi non potest, Selah suo more adscripsit.

5 *Veni e, uidete opera Dei, tremendum facinus super filios hominis.* Quoniam quæ Deus populo Iisraelitico fecit, omnibus seculis obseruandi typi sunt, è quibus Dei potentia, bonitas & seueritas disci debet (omnia enim, vt D. Paulus scribit, vt typi illis contigerunt, 1. Cor. 10. c. 11) hortatur Psaltes hoc versu quosque mortales, vt considerent hæc Dei in Iisraelem opera, atque facinora, nō admiranda modò, sed planè terribilia, quæ pro illis edidit. Rectè autem ea facinora, super, vel in filios hominis vocat. Quod enim istis fecit, non ideo fecit quòd Iudæorum tantùm Deus esset,
Rom. 3. d. 29 (est enim & Gentium Deus, vt Paulus ait) sed vt in his demonstraret quid de se vniuersum hominum genus sentire & sperare debeat. De voce עלילה, quam *facinus* reddidi, dixi in versu 12 Psalmi 9.

6 *Conuertit mare in aridam, flumen transierunt in pede, illic lætabamur in eo.* Explicaturus miranda facinora Dei, duo præcipua memorat, miraculum secti sinus Arabici atque Iordanis, vnde mirum in modum de Deo populus Iisrael tam insigniter in se Dei bonitatem expertus, fuerat lætatus.

7 *Dominatur in uirtute sua seculo, oculi eius gentes considerant: defectores non exaltabuntur sibi. Selah.*

8 *Prædicate ò populi Deum nostrum, audiri facite uocem laudis eius.* Cōmodùm ex tam raro Diuinæ virtutis facinore, quo AEgyptios in Mari rubro, postea & Chenaanitas perdidit, traducto suo popu-
Exod 14 Iosue 3 lo, & per Mare illud & per Iordanem sicco pede, potentiam eius canit omnibus gentibus formidandam, vt qui omnes regat, omnium corda noscat, cunctósque sit iudicaturus. Quare ei quod cecinit, Dominari Deum seculo, hoc est toti orbi, & intentos habere in Gentes oculos: rectè subiecit, defectores, qui à Deo deficiunt, haudquaquam exaltandos, id est nequaquam superiores vsque futuros, id quod ad tempus videntur. Hoc ægrè credunt infirmiusculi, defectores putant planè impossibile. ideo adiecit, Selah. Ista verò quum ita habeant, vt Deus sit moderator & iudex omnium, consequens id erat quod cecinit versu 8, vt nimirum hortaretur ad prædicandū, laudandúmque Deum, non iam solos Iisraelitas carne, sed etiam cunctos simul populos.

9 *Hic posuit animam nostram in uitam, & non dedit adlabi pedes nostros.*

10 *Nam examinauit nos Deus, igni explorauit nos sicut exploratur igni argentum.* Canit nunc populus Dei vt è maximis periculis, & malis grauissimis illius bonitate liberatus sit. Ea memorāt liber Iudicum, & primus Regum supra modum horrenda. Vt autem doceat, in bonum Sanctis mala immitti, assimilat ea excoctioni & depurationi argenti. De qua similitodine dixi in versu 7 Psalmi 12. Hæc verò mala, quum adeò fuerint atrocia, vt nisi miraculo illis adfuisset Deus, planè ad vnum omnes deleti fuissent: rectè canunt, *Ille nos in uitam posuit*: id est in vita seruauit, nec permisit vt laberetur pes noster, & caderemus, in mortem scilicet & exterminium, quod imminebat. Et hinc, quia extrema ferè mala illis Deus immiserat, & nihilominus seruauerat, iure canunt, se velut argentum igni excoctos & exploratos. Nihil enim igni voracius est. at quum quæuis alia consumat, argentum tamen & aurum reddit purius. Ita mala quæ Deus immiserat Iisraeli, quemlibet alium populum planè internecioni dedissent: at Iisraelem etiam puriorē meliorémque reddiderunt.

11 *Adduxisti nos in angustum, posuisti coartationem in lumbis nostris.*

12 *Vehi hominem per capita nostra fecisti, uenimus in ignem & aquam, & eduxisti nos in satietatem [istam.]* Comparat seruitutem sub tyrannis seruitam, inductioni in מצודה, id est arcem, idque propter angustiā: & constrictioni lumborum. Per lumborum enim molestiam, Chaldæa paraphrasis catenam intelligit: & satis quadrat, quum de arce præmiserit, qua velut carcere fuerint inclusi. Kimhi intelligit hac molestia lumborum, defectionem virtutis, qua laborans homo, nequeat consistere: vt intelligas eam virium deiectionem qua contra hostes nequibant consistere, maláve ab illis illata depellere. De eadem oppressione tyrannorum est & quod canit versu 12, *Fecisti uehi* vel, equitare *homine: super caput nostrum*: hoc est, ita alios capitibus nostris imposuisti, vt nobis, instar iumentorum sibi subiectis abuterentur, ac velut equis insiderent. Demum mala quæ perpessi sunt, summans ait, *Duxisti nos per ignem & aquam*, quibus quum præualent, nihil necat hominem præsentius. Liberationem canit particula sequenti, *Et eduxisti nos in istam satietatem*: hoc est terram bonis omnibus adfluentem. A. Ezra intelligit aerem in quo homo ab igni refrigeretur, & ab aquis respiret. *istam*, adieci, quia ל dictioni רוה præpositum, cum camets notatum est. Hinc nanque, vt Kimhi ait, significatur certa & nota quædam satietas, nimirum terræ Iisrael. Celebris ille locus, mala diuinitus immitti credentibus, & in bonum ipsorum, sicque eos tandem malis omnibus liberari, vt leue & momentaneum adflictionis, æternum pondus operetur gloriæ cælestis, quod Diuus Paulus scripsit 2. Corin. 4. d. 17: satis luculenter hic quoque proponitur.

13 *Ingrediar domum tuam in holocautomatis, soluam tibi uota mea*

14 *Quæ aperuerunt labia mea, & loquutum est os meum quum esset coartatio mihi.*

15 *Holocautomata pinguium offeram tibi, cum incenso arietum, faciam boue cum hircis. Selah.* Canit hîc Dei populus, vt gratias Deo agere instituerit pro tam beata sui redemptione. Perpetuò aditurum se do-

mum Dei profitetur, quo ſcilicet in commune, ad multorum pietatem inſtaurandam, Dei bonitatem celebret. Ea præcipua vota ſunt quæ in adflictione vouerat. nam hoſtias tantùm ad commendandas Dei laudes, pro temporis ratione adiungebant. De quo in verſu 26 Pſalmi 22. De ſtudio frequentandæ domus, dictum in verſu 8 Pſalmi 5, & in verſu 7 Pſalmi 24. De ſtudio verò ſacrificandi, & hoſtiarum pinguedine, dixi pleraque in verſum quartum Pſalmi viceſimi. Selah adiectum eſt, quia in his ſacrificiis externis, Chriſti & Sanctorum ſacrificia cogitãda ſunt. In verſu 14 eſt ira, quod aperuerunt ſignificat. accipitur autem pro loquuta ſunt, vel potius vouerunt, per ſynecdochen, inde quòd loquentes aperiunt & diducunt labia.

16 *Venite, audite omnes timentes Deum: memorabo quæ fecit animæ meæ.*

17 *Ad eum clamaui ore meo, exaltaui ſub lingua mea.* Enarraturus quæ ſibi fecerit Deus, inuitat ad audiendum timentes Deum: quia hi ſoli aures audiendi Dei laudes habent. inuitat autem omnes, non ſolùm Iudæos: quo vaticinatus eſt de euulgatione Euangelii per totum orbem. Hic verò affectus, hic ardor prædicandi nominis Diuini, eſt omnium qui verè Dei bonitatem perceperunt. Illud verſu 17, *Exaltaui ſub lingua mea,* A. Ezra de corde interpretatur, quòd ſub lingua ſit. Sed probabilior eſt ſententia Kimhi, qui ſub lingua, pro in lingua accipit, vt illud, Sub lingua eius moleſtia & iniquitas, Pſalmo 10.b.7. quod nihil aliud eſt quàm, quicquid hic loquitur, moleſtia & iniquitas eſt. ita quũ ait, Et exaltaui ſub lingua mea, nihil aliud eſt quàm, lingua mea ipſum extuli.

18 *Prauitatem ſi aſpexi in corde meo, non audiet Dominus.* Canit ideo ſe exoraſſe Deum id quod orauerat, quia nõ ſpectarit in corde iniquitatem. quo docet, eos exaudiri à Deo, quorũ hoc primum ſit votorum, Sanctificetur nomẽ tuum. Vnde rectè dicebat cæcus ille apud Iohãnem, Scimus quia Deus peccatores non audit. Peccatores enim Scriptura vocat, quorum totus animus malis ſeſe Iohan.9.f.31 dedidit, de quo in verſu 1 Pſalmi 1.

16 *Certè audiuit Deus, attendit voci precis meæ.*

20 *Laudandus Deus, qui non remouit precem meam & bonitatem ſuam à me.* Gloriatur ſe à Domino fuiſſe exauditum, cum ſignificatione auxilii perampli & ſplendidi: vnde & in laudes Dei erumpit, eique confitetur quòd ſuam precem non reſpuit, & ipſius bonitatem à ſe non remouit. In quo liptote eſt. nam plus quàm dicit, ſe vult intelligi, ſanè plura multo, quàm fuiſſet auſus optare, à Domino exoraſſe, bonitatẽmque eius percepiſſe quàm largiſſimẽ. id quod in præcedentibus ſatis explicuit.

PSALMVS LXVII, εὐκτικὸς καὶ εὐχαριστικός.

Fauorem & vultus Dei irradiationẽ orat populo Iſraelitico. quo inde diuinæ bonitatis cognitio & laus cum omnimoda (quæ ab his ſcilicet venit fœlicitate, ſpargatur per vniuerſum orbem. ARGVM.

1 PRæſuli in Neginoth, Oda carminis. PARAP.
2 Faueat & benefaciat nobis Deus, irradiet nobis vultu ſuo, Selah,
3 Quo vbique in terra cognoſcatur inſtitutum tuum, apud omnes Gentes
quam ferre ſoles ſalutem populi:
4 Vt celebrent te ô Deus, populi, celebrent te populi vniuerſi:
5 Gaudeant nationes, & ouent, quòd ius reddas ex æquitate populis, & nationes deducas in terra. Selah.
6 Vt celebrẽt te ô Deus, populi: celebrẽt te populi, celebrẽt te populi vniuerſi.
7 Terra verò reddat prouentum ſuum, & benefaciat nobis Deus, Deus noſter.
8 Benefaciat nobis Deus, & metuãt eũ quicũque ad fines vſque terræ habitãt.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 D*Eus faueat & benignè faciat nobis, illuminet facie ſua nos Selah.* Breuis & luculẽtus Pſalmus, ſed quo origo, natura, & propagatio ſalutis & fœlicitatis tum cæleſtis, tum præſentis, mira gratia & perſpicuitate canitur. A Iudæis ſalus in orbem venit. per ſemen nanque Abrahæ, cũctæ nationes diuiniora illa beneficia iuxta Dei promiſſionem perceperunt. Nam ab ipſis (vt Seruator Iohan.4.c.22 dixit) ſalus venit. Orat ergo hîc populus ſelectus Dei fauorem, vnde omnium bonorum initium eſt: nemini enim quicquam debet Deus, cuncta fauori eius vltroneo accepta referimus. Inde beneficẽtiam fauori ſubiecit. Quia autem omnium in nobis bonorum caput eſt noſſe Deum, quod Chriſtus pronuntiauit vitam æternam eſſe: ſtatim canit de illuminatione vultus Dei, qua aſpi- Iohan.17.a.3 ciens nos, donat, ſe quoque intueri: vnde & amor eius ſtatim prouenit, totúſque virtutum chorus. Hinc & Selah his ſubſcripſit. De iſtis verò nonnihil in verſum vltimum Pſalmi 16.

3 *Ad cognoſcendum in terra viam tuam, in omnibus Gentibus ſalutem tuam.* Deum verè cognouiſſe, certũ & flagrantem eius amorem gignit: qui tum impellit vt nihil prius curemus quàm bonitatem eius

& aliis notam facere. Inde sequitur, *Vt cognoscatur in terra*, vtique passim, viæ tuæ: hoc est consilia, instituta, opera quibus tuis consulis tam amãter, benefacis tam largiter, defendis tam potenter. Etenim viæ Domini nihil aliud sunt quàm bonitas & fides, Psalmo 25.b.10. Vnde & hic sequitur, *Et salus tua in Gentibus*: auxilium scilicet & salus quam tuis præstas. Ex hac verò cognitione viarum Domini, & salutis quam suis fert, in omni terra, cunctisque Gentibus effulgente, id sequitur quod canit versu 4.

4 *Celebrent te populi ô Deus, celebrent te populi uniuersi:*

5 *Lætentur & ouent nationes: nam iudicabis populos rectè, & nationes in terra deduces. Selah.* Quî enim nõ certatim laudarent & celebrarent, quem Deum, hoc est sempiternum bonorum omnium fontẽ & sibi quoque agnouerunt: quem sciunt iudicare, hoc est regere & moderari cunctos populos, & id quidem ea æquitate & indulgentia, vt qui ipsi fidunt, ducendósque se tradunt, nullo vnquam bono egeant? De qua iudicandi ratione, deductionéque, canit versu 5. Inde verò est & lætitia illa atque ouatio, de qua canit versu eodem.

6 *Celebrent te populi ô Deus, celebrent te populi uniuersi.* Hunc versum repetiit, quum hanc fœlicitatem, qua Sancti fruuntur, ius dicente Domino, & suo illos Spiritu ducente, exaggeret. Nam perquam eximiam oportet salutem & fœlicitatem esse, latissiméque patêre, ob quam cuncti populi tantopere Deum celebrare debeant. Repetitio enim huius, studium & sedulitatem laudis auget. Quo nanque bonitatis Dei cognitio creuerit, crescit & eiusdem perfruitio, indéque summa animi lætitia, cui nulla potest maior voluptas excogitari, quàm laudare passim Deum, in quo iam vitam æternam & beatam, huiusmodi animus viuit.

7 *Terra det prouentum suum, benignè faueat nos Deus, Deus noster:*

8 *Benignè faueat nobis Deus, & timeant eum omnes fines terræ.* Sanè vigente regno Dei, apud suos, omnegenus bonorum, etiam externa, ingenti cumulo adiiciuntur, atque augentur quotidie. vnde dici non potest quàm simul in dies Dei cognitio & verus cultus, qui in timore eius situs est, incrementum accipiat. Id verò est quod istis duobus reliquis canit. Ardẽtes prodit affectus, appellationis, beneficentiæque geminatio.

PSALMVS LXVIII, ἀγαλλιασ.

ARGVM. *Ad uicteria quæ David ob insignem illam, & de Allophylis ultimam uictoriam, à Syris, AEdomitis & Ammonitis relatam, indubiè augustissima habuit, compositus hic Psalmus uidetur. In quo uerbis planè heroicis, Dei in suum populum, in sanctam ciuitatem Ierusalem, bonitatem, & mirificè pro illis exertam uirtutem prædicat: apertè simul Christi regno in his delineato, cui nimirum totum orbem nomen daturum prævidit: quare & laudem Domino canere uniuersos hortatur.*

PARAP. 1 PRæsuli Oda carminis Dauid.

2 Simulatque Deus exurrexerit, disperguntur inimici eius, fugiũt ab eo qui habent ipsum odio.

3 Dispellit illos, vti solet dispelli fumus: sicut cæra colliquescit ab igni, sic dispereunt à Deo improbi.

4 At qui iustitiæ student, gaudent & lætantur coram Deo, gestiũt præ gaudio.

5 Cantate Deo, canite nomini eius: attollite illum, supremo cælo inequitantem: Existens nomen eius, exultate coram illo:

6 Patre pupillorum, vindice viduarum, Deo præsidente in sede Sacrarii sui:

7 Deo qui carentibus liberis restituit familiam, educit qui vincti tenentur catenis: defectores autem inhabitabunt terram vastam.

8 Deus quum ante populum tuum progredereris, quum incederes per desertum, Selah,

9 Terra concutiebatur, & cæli stillabant à Deo isto Sinai, à Deo, Deo Iisrael.

10 At imbrem tempestiuum distillasti Deus terræ, quam tibi iure hæreditario vendicasti, defectam viribus tu recreasti,

11 Vt in ea moraretur grex tuus: parasti adflictis, vt tuis ô De' bonis fruerẽtur.

12 Dominus dedit quòd renuntiatrices de copiis maximis canerent,

13 Reges multis copiis instructi fugerunt, fugerunt: turba domestica diuidit spolia.

14 Si etiam tanquam inter ollas desidentes atri fitis, iam eritis candidi velut te-

pennis columbæ,quæ instar habet argenti candicantis, & alas tanquam aurum
fuluas.
15 Cũ propter illã Omnipotens reges frangeret,niuea reddebatur velut Salmõ.
16 Mons Dei velut Baſchan pinguis,mons celſus,mons inſtar Baſchan pinguis.
17 Quid vos effertis montes celſi?hic mons Dei,amœna ipſi habitatio: nam per
petuò inhabitabit illum Iehouah.
18 Equitatus Dei duæ myriades,multa millia angelorum : Dominus inter eos
in Sacrario.
19 Extuliſti te,cepiſti quos captiuos duceres,accepiſti ex hominibus velut mu-
nera,etiam defectores,eo quòd ſedem hic habeat Deus exiſtens.
20 Laudetur Dominus quotidie, augeat nobis beneficia ſua, Deus ille ſeruator
noſter. Selah.
21 Deus, qui nobis Deus ſeruator eſt, idem Iehouah Dominus, cui ſunt varia
genera mortis.
22 Vtique cecidit Deus caput inimicorum ſuorum, verticem capillatum eius
qui in ſceleribus verſatur.
23 Dixerat Dominus,Reſtituam meos,velut olim ex Baſchã,reſtituam tanquã
olim ex profundis maris.
24 Propterea rubet pes tuus,& lingua canum tuorum ſanguine inimicorum,il-
lorúmque regis.
25 Viderũt tui inceſſus tuos ô Deus,inceſſus Dei mei,regis mei,in Sacrario præ
ſidentis.
26 Præeunt cantores, ſequũtur canentes organis,in medio incedunt puellæ pul
ſantes tympana.
27 In cœtibus prædicate Deũm:Dominum,qui eſtis ex ſemine Iiſrael.
28 Ibi ex Beniamin paruulo,qui poteſtate inter eos funguntur, principes Iehu-
dah copia eorum,principes Zebulon,principes Naphtali.
29 Deus tuus robur tibi ſuppeditat,firma Deus quod pro nobis patraſti.
30 A templo tuo ſuper Ieruſalem numen tuum ſe exerit, ideo adferent Reges
munera.
31 Dum increpas turbam lanceatam,cœtum validorum,inter vitulos populo-
rum,efficis vt deiecti,vectigaléſque facti,argenti tributa penſitent : diſſice po-
pulos,quibus bella cordi ſunt.
32 Venient optimates ex AEgypto, AEthiopia celeriter manus ſuas Deo pro-
tendet.
33 Regna terræ cantate Deo,canite Domino, Selah,
34 Equitanti ſuper cælis, cælis ſempiternis:en vocẽ ſuã edens, edit vocem præ-
ualidam.
35 Laudẽ roboris Deo tribuite,ſuper Iiſraele ſplẽdor eius,robur ei⁹ in nubibus.
36 Tremendus es ô Deus in Sacrariis tuis,Deus Iiſrael, ipſe dabit robur & virtu
tem populo:laudetur Deus.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 EXurge Deus, diſpergentur inimici eius, & fugient à facie eius qui habent illum odio.
3 Sicut euaneſcit fumus, facies euaneſcere: ſicut liqueſcit cera à facie ignis, peribunt improbi à facie Dei. In genere,
primùm Dei virtutem canit,& ad prædicandum eam inuitat. Sunt enim ſex priores verſus ceu
procœmium Pſalmi. Quum area in deſerto tranſierebatur,dixiſſe Moſcheh legimus, Surge ô Ie-

houah, & dispergantur inimici tui, & fugiant qui te habēt odio. Nume.10.d.35. Quia ergo in graui illo contra Ammonitas & eorum socios bello, præclarissimè Deus virtutem suam exeruerat, & inimicos non tam populi Iisraelitici, quàm suos prostrauerat & dissiparat, alludens Psaltes ad Moscheh dictum, cecinit, *Exurget Deus*: hoc est, simulatque exurgit, id est potentiam suam declarat. Quia hæc verba, exurgere, dissipari, & fugere, in forma futuri posita sunt, quidā tanquā precationē, alii tanquā Prophetiam legunt: sed omnia satis indicant, hymnū hîc cani ob victoriam iam partam. Malui igitur legere vt faciant catholicam sentētiam, quales & versus sextus & septimus habēt. Sic nanque proœmio conuenit: & solet verbis futuris pro præsentibus Scriptura sæpe abuti. Obseruanda verò in versu 3, similitudo fumi illicò euanescentis, & ceræ mox atque ignem aspexerit, diffluentis. Sic enim omnes Sanctorum persequutores pereunt, simulatque Deus suam potentiam extulerit, & vindicare illorum impietatem cœperit.

4 *Et iusti gaudeant, lætentur coram Deo, & exultent in gaudio.*

5 *Canite Deo, psallite nomini eius, attollite equitantem in cælis, in Iah [est] nomen eius, & exultate coram eo,* Ex vltione improborum, gloria Dei, quam vnicè Sācti clarescere cupiunt, illustratur. Vt ergo nihil illi æquè cupiunt atque gloriam Dei illustrari: ita quum hæc ex vltione improborum clarescit & effulget, singulari gaudio perfunduntur, & ad prædicandum nomen eius summopere extimulantur. Id canit versu 4 & 5. ערבות vltimum orbem Ebræi intelligunt, vt idem sit atque in summis cælis. Et hæc interpretatio cum iis conuenit quæ alibi de Deo canuntur, equitare eum super nubibus & ventis. De qua catachresi dictum in versum vndecimum Psalmi 18. Alii legunt hîc Equitantem, alii vesperum. At si Scripturæ phrasim, & huius quoque argumenti rationem consideres, facilè agnosces, idem esse quod hîc canit cum eo quòd canitur infrà versu 34, Equitare super cælos, &c. *In Iah nomen eius*, idem est atque, Iah vocatur, hoc nomine celebrandus est. Deducitur autem יה à היה, quod fuit, significat. vnde reddidi, *existentem*. Kimhi dicit, ob creationem Deum sic vocari.

6 *Patre pupillorum, & uindice uiduarum, Deo in mansione sacrarij sui.*

7 *Deo, qui restituit unicos [ut] domum habeant: educit uinctos catenis, etiam rebelles habitant siccitatem.* Habent vulgatam illam Scripturæ laudem & titulum Dei, dum illum prædicant patrem pupillorū, vindicem viduarum, donantem familiam iis qui absque liberis sunt, aut steriles: vinctos denique liberantem, hoc est adflictis omnibus & miseris benignissimè opem ferentem. Deut.10.d.18, & infrà Psalmo 140.b.13: & suprà Psalm.10.d.14, habetur prior laudis huius pars, Deum esse defensorem pupillorum & viduarum. Eam quæ fuerit sterilis, reddere matrē filiorum, canit & Psalmus 113.9. Liberare vinctos, Psalmus 146.e.7. יחידים, *carentes liberis* reddidi, quo melius intelligeretur. Dixit enim *unicos*, quibus nulli sunt liberi, siue id euenerit orbitate, siue sterilitate. Reprobis simul suum iudicium canit, nempe habitaturos in vastitate, hoc est terra vasta & sterili, quo significauit acturos miserè. Vbicunque enim agant boni, ibi Paradysus est: quia timentibus Deum, nihil potest boni deesse. Vbi mali, ibi desertum omnium bonorum inops: nam in viis illorum contritio & infœlicitas. De præsentia Dei in mansione Sacrarii sui, dictum iam sæpe in versum quintum Psalmi tertii, in septimum Psalmi vicesimiquarti, & alibi.

8 *Deus in egrediendo te ante populum tuum, in gradiendo te in deserto, Selah,*

9 *Terra mota est, etiam cæli stillarunt à facie Dei, iste [qui in] Sinai, à facie Dei, Dei Iisrael.* Quia vix aliud est vnde carni huic Dei potentia æquè tremenda appareat, atque tempestates cæli, Psaltes & alii Prophetæ, dum insigne aliquod Dei pro suo editum populo facinus canunt, solent non illibenter tempestates memorare, quibus per allegoriam, virtutem Dei, omnia subitò immutare potentem, maximéque terrificam describant. Quanquam re ipsa quoque illas Dominus nonnunquā ad declarandam numinis sui præsentiam ediderit, vt quum Legem daret, & aliàs: de qua re dictū fusius in versum 8 Psalmi 18, vbi Psaltes omnino eadem ratione, qua hîc, tempestatis meminit. Proinde quum vellet hic canere, Deum sibi & populo, præcipuo iterū virtutis suæ miraculo adfuisse, & planè eum sese exbibuisse quem fuerat pollicitus: tum quando data Lege, fœdus cum Iisraele, in monte Sinai percussit, quémque inibi se admodum terrifica tempestate declarauerat, hanc ipsam memorare in animum induxit. De ea itaque cecinit versum octauum & nonum. *Egredi* verò *Deum ante populum suum*, est ipsum pro illo suam exerere virtutem. Vnde in Psalmo 60, memoratur Sanctorum querela, Deum non egredi in exercitibus suis. Selah versu 8 subscripsit, quòd summè memoranda res sit, Deum ita hominibus se præsentem exhibuisse. *Stillatione cælorum* in versu 9, pluuiam denotat. *Sinai* adiecit, quo expressit de qua Dei præsentia loqueretur: & simul causam dixit cur Iisraelitis quouis seculo opem ferat tam splendidam: quippe in monte Sinai illos in populum peculiarem assumpserat.

10 *Pluuia liberarum uoluntatum rigas Deus, hereditatem tuam, & [quum] defecta est, tu perficis eam.*

11 *Cœtus tuus habitabunt in ea, bono tuo prouides adflicto, ô Deus.* Meminit versu præcedenti pluuiæ,

& quidem terrifica:commodùm ergo subiecit eam populo Dei profuisse, Ita vt imbrem נדבות, id est voluntatum spontanearum, hoc est tempestiuum, qualem scilicet homines(si liceret)sibi deligerent & optarent. Vel dicitur pluuia spõtanea,quæ quasi sua sponte,sensim placidéq; destil let,nõ vi & impetu,vt in tẽpestatibus fit,deiicitur. Vtcũque accipias, temporaneam & gratã hic pluuiam Vates dicere voluit. nam pluit & super improbos Deus, sed ignem, fulmina, & sulphur. Psalmo 11. Grato itaq; & temporaneo imbre, hæreditatem suam, hoc est populum quem ceu agrum hæreditarium & peculium excolendum susceperat, recreauit, bonísque omnibus fœcundauit (nam נוף etiam rigare & stillare significat,non solùm eleuare) quum viribus defectus, sterilis & deserti soli instar haberet: idque tum quando depulsis fractísque hostibus, pace frui bonis omnibus affluente ipsi dedit,de quo canit versus 11. Populum Dei vocat חיה, quod pro fera aliàs accipitur:sed significat etiamnum hominum turbam & cœtum, vt 2.Schm.23.b.11,Collecti sunt Philisthim in חיה,id est cumulum vel exercitum. Et חיה, id est exercitus Philisthim castra posuit in valle Rephaim. Eundem verò populum, & afflictum vocauit. Sic enim erat antè quàm Domini illius terram fœcundo imbri compluerat, & velut frugibus instruxerat, hoc est ope sua iuuerat, victoria de hostibus data.

12 *Dominus dedit sermonem renuntiantibus exercitus magni.*

13 *Reges exercituum fugerunt, fugerunt: & quæ sedit domi, diuisit prædam.* Apertius nunc canit victoriam quã populo Deus concesserat, memorando carmen quo illam renũciatrices celebrarint. Nam etsi המבשרות dici possunt nuntiæ qualescũq;, hîc tamẽ omnino videtur Psaltes eas dixisse quæ choro & carminibus epinicia cantabant: quales illæ fuerunt quæ Schauli reuertenti à prælio, cæso per Dauidem Goliath, obuiam ierant, & cantabant, Schaul occidit mille, Dauid decem millia. haud rarò enim בשר velut præconio publicitꝰ quidpiam celebrare significat. Sic sanè eo vsus est Psaltes Psalmo 40 versu 10: de quo in eundem versum nonnihil annotaui. Item infrà Psalmo 96.a.2, Canite Iehouã, prædicate nomen eius, בשרו, id est euãgelizate, præconio extollite salutem eius. At mulierũ fuisse publicas victorias celebrare, & agere המבשרות, id est renũtiatrices, locus quẽ adduxi de Dauide & Schaule, satis probat: quanquam & ex aliis idem liqueat. Huiusmodi autem renuntiatricibus dedit Deus sermonẽ, hoc est carmen quod canerẽt, quando tam insignẽm populo suo de hostibus victoriam parauit. Illud in hoc versu צבא רב ambiguum est. Quidam referũt ad renuntiatrices, quarum fuerint magnæ turmæ. Alii, inter quos & Abraham Ezra, ad exercitum Iisraelis, cuius illæ victoriam prædicarint. & hoc visum est dici probabilius: quod mulieribus nomen צבא non ita quadrare videtur. Quæ sequuntur, ipsum carmen sunt, *Reges exercituum fugerunt, fugerunt*. Ii fuerunt reges Syrorum, & Ammonitarum, & AEdomitarum. Turba domestica fuerunt, qui domi desederant, domesticis scilicet quàm bellicis negotiis magis intenti. Eo autem significat hostes fuisse penitus fractos, vt per quos licuerit, eiam imbellibus atque vmbratilibus hominibus, qui domi desidere solẽt, in castra prodire, & spolia diuidere. Quanquam haud scio an fortè ad illud alluserit quod legimus 2.Schmu.12.g.29, Dauidem cum reliquo populo egressum, & Rabbah metropolim regni Ammonitarum cepisse, quam eò vt capi posset, Ioab cum suis legionibus, diutina sanè obsidione redegerat. Tum certè נות בית, id est turba domꝰ, hoc est qui sub tecto agere consueuerunt, spolia hostium diuiserunt.

14 *Quum iacueritis inter ollas, alæ columbæ obductæ argento, & pennæ eius in fulgore auri.*

15 *Quum dispergeret Omnipotens reges in ea, candide in Salmon.* Fœlicitatem populi ex victoria quam cecinit, assimilat candori, vti miseriam subinde atrori & nigredini, vt suprà Psalmo 38 versu 7, & Psalmo 42 versu 10, & alibi. Canit itaque, *Quum sederetis inter ollas*: hoc est ita fuliginosi atque funesti eratis, hoc est versabamini in summa afflictione & miseria, pennæ vobis contigerunt columbæ tam candidæ quàm est argentum, cuiúsque alæ velut aurum fuluæ sint: hoc est omnia vobis alba, optata, fœlicia facta sunt. Vnde autem id illis euenerit, canit versu 15, *Quum dispergeret reges* de victos, niuea, hoc est cãdida vt nix reddebatur in Salmõ: hoc est sicut Salmõ niue semper candicat. Sæpe enim ב valet כ. Mons Salmõ propè Iordanem situs, niue præ aliis solet albere. Is saltum habuit: nam ex eo Abimelechus ligna cum exercitu suo petiisse legitur, quibus Sichemitas in arce Bethel fœderis extructo igni præfocaret, Iudic.9.f.46. Kimhi accipit Salmõ acsi esset, צלמות, id est vmbra mortis: vt sit sensus, Quæ hactenus in angustiis mortis fuit, nũc victoria potita, & dispersis regibus qui bellũ intulerãt, vt nix candida euasit. Sed quum scriptum sit Salmon, malui hîc sententiam sequi Abra. Ezræ, quam scilicet præmisi.

16 *Mons Dei, mons Baschan, mons celsorum, mons Baschan.*

17 *Quid exilitis montes celsi, mons desiderabilis, Deus ad habitandum eum, Iehouah sedebit semper.* Eandem fœlicitatem canit hisce versibus, alia vsus translatione. Baschan regio in qua Og vnus ex Gigãtibus reliquis regnauerat: præpinguis erat, vt legimꝰ Num.32, & alibi. Vocat ergo Ierusalẽ, montẽ

Baſchan,intelligẽs præpinguem&celſum. Verſu 17,cauſam reddit huius pinguedinis,id eſt fœlicitatis:Deo enim collibuit in illo babitare. Inde perſtans in tranſlatione, arguit verſu ſequenti,montes alios celſos,hoc eſt potentes,Reges& populos,quòd ſe contra montem Dei efferrent. רצד aliàs ſubſilire interpretatur.

18 *Equitatu: Dei duæ myriades,millia Angelorum,Dominus in eis, Sinai in Sanctuario.*

19 *Aſcendiſti in altum, cepiſti captiuitatem , accepiſti dona in homine, & etiam defectores ad habitandum Iah Deum.* Canit quibus auxiliis freti Sancti fuerint,& cuius ea ſit victoria de qua hic gloriantur. Nã Deo habitanti in Ieruſalem, & ad ſuorum defenſionem progredienti, duas myriades Angelorum, hoc eſt quamplurimos attribuit. Tali equitatu plenum montem, & magiſtrum ſuum circundatum videbat puer Eliſchah, quum ei id prece ſua impetraſſet, 2.Regum 6.d.17. Currum hic legunt alii,quem & רכב ſignificat: ſed quia etiam equitatum ſignificat,malui vel propter generalitatem boc ſignificatu vti. Quo verò hunc formidabiliorem faceret, ſecundò affirmat,Deum inter eos eſſe, ita vt fuit in Sinai, in Sacrario ſuo, boc eſt præſentiſſimé. Hinc verò conſequi oportuit quod cecinit deinceps,*Aſcendiſti in altum*:hoc eſt extuliſti te,omnibus ſuperiorem tuam virtutem declaraſti. *Cepiſti captiuitatem*:hoc eſt captiuos , ceu dona ex hominibus qui tibi loco hoſtiarum eſſent , etiam defectores qui prorſus à te defecerant, per omnia impii , tibi parêre coegiſti. In eo verò Deus palàm fecit , babitare ſe in Ieruſalem : ideo ſubiectum hîc eſt , *eo quòd habitaret*, boc eſt habitare ſe demonſtraret *Iah Deus*. Verſiculum hunc diuus Paulus 4 ad Epheſios , loquens de exaltatione Chriſti, & donorũ Spiritus diſtributione,adduxit: ſed pro Accepiſti, Dediſti vſus eſt: quod tamen nec vulgata editio Græcorum habet. quare videtur ſenſum voluiſſe adducere,non verba. Ad hoc enim,vt dona ex hominibus,boc eſt ſibi deditos aliquos mortaliũ Deus acciperet,neceſſe fuit vt antè dona daret, quibus alii Apoſtoli,alii Euãgeliſtæ,alii Doctores & Paſtores facti, Electos ipſi per Euãgelium,munerum vice adducerent. Rectè autem hunc locum de Chriſto ſeruatore interpretatus eſt:omnino enim Chriſti typus fuit,quòd aſcendens in altum Deus in Dauide,boc eſt exerẽs ſuam virtutem,ipſi Ethnicos antea defectores,& ab Iſraele alienos captos ſubiecit. In Chriſto nãque multo verius Deus in altum ſe recepit, id eſt virtutem ſuam longè potentius exeruit , reuocato ipſo ſcilicet à mortuis , & ad dexteram ſuam euecto: túmque verè captiuos cepit , tam multos Filio ſuo , indéque & ſibi attrahens , atque addicens. Hi rectiſſimè oblata Deo munera dicuntur, cui ipſi viuunt toti. Tales captiuos gloriatur Paulus ſe Domino adduxiſſe,quum de ſe ſcribit 2.Corinth.10.b.5,Et captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Chriſto . Tales quoque obtuliſſe Deo hoſtias, talia attuliſſe munera gloriatur Rom.15.d.16, Adminiſtro,inquit,Euangelium Dei,vt fiat oblatio Gentium acceptabilis,ſanctificata per Spiritum ſanctum.

Locus Pauli ad Ephes. 4.b.8.

20 *Laudandus Dominus: quotidie,extollit nos ille Deus ſalutis noſtræ. Selah.*

21 *Ille Deus nobiſcum,Deus auxiliorum,& Iehouæ Domini egreſſus ad mortem.* Expreſſius nunc & ſimplicius relatam de hoſtibus victoriam canit: & primùm prædicat Deum , qui populum ſuum indies beneficiis cumulat, & extollit. עמס enim & ornare & extollere ſignificat . vnde emphaticῶs iſtuc ſubiecit, *Ille Deus ſalutis noſtræ*, à quo nihil ſcilicet niſi ſalutẽ percipimus: & Selah adſcripſit. Inde verò mox ſuccinuit, Deum vt eſt populi ſui ſeruator, ita eſſe hoſtium huius vltorem. Omnia affectibus ardent,*Ille*,inquit,*Deus nobis eſt ſalutum*: hoc eſt,variis modis ſalutem noſtram procurat,multis viis ſeruat. *Et Iehouæ Domini ad mortem egreſſus*: hoc eſt,ipſe hoſtes variis quoque & multiplicibus modis ad mortem impellit.

22 *Etiam Deus vulnerat caput inimicorum ſuorum,verticem capilli ambulantis in delictis ſuis.* Hoc verſu canit Dominum boſtium caput perdidiſſe,eóque penitus eos internecioni dediſſe. Poteſt autem hoc de rege, populi capite, vel etiam de capitibus ſingulorum intelligi. Ita autem boc præcedentib' ſubiecit, vt ea confirmaret & augeret. *Ambulantem in peccatis ſuis*: hoc de perditis dixit, qui omnem iam vitam ſuam prauitati dediſſent. Singulari enim pro plurali vſus eſt.

23 *Dixit Dominus,E Baſchan reducam,reducam è profundis maris.* Aſſimilat hoc Dei in hoſtes populi ſui iudicium,de quo canit iſto Pſalmo,ei quod in Sichon regem Amorrhæorum,& Og regem Baſchan antè exercuerat:quos vnà cum populis eorum penitus deleuerat,terra eorum tradita ſuo populo poſſidenda, Nume.31: item in Pharaonem quem in Mari rubro ſuffocauerat. *Dixit*, inquit, *Dominus*,hoc eſt decreuit: *Reuerti faciam ex Baſchan*, hoc eſt ita populum meum reſtituam, vt olim ex Baſchan,vbi occiſo rege, & deletis habitatoribus eius regionis, eam tradidi populo meo iure hæreditario habitandam: & ſicut ante eos reſtitui ereptos præſentiſſimæ morti, quum per Mare rubrum duxiſſem,ſuffocato Pharaone cum omni AEgypti robore. Illud, *Reuerti faciam*, quidam ad hoſtes referunt , quos Dominus in fugam egerit : mihi prior interpretatio viſa eſt probabilior. nam ſi de hoſtibus hoc dixiſſet, in profundum maris, nõ, è profundis, dicendum fuerat.

14 *Propterea rubebit pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum ab inimicis, ab eo.* Commodùm istuc nunc subiecit, propterea nempe quòd ita populum suum Deus restituit, vt olim ex Baschan & Mari rubro, facta scilicet hostium eorum cæde, tingere contigit populum pedem suum: item canum eius linguam in sanguine, qui fluxit scilicet à trucidatis inimicis, & ab ipso inimicorum rege. Quidam ממנו, id est ab ipso, pro ab ipsis accipiunt, vt ad inimicos referatur, sitque solita Sacræ linguæ perissologia. Sed non raro etiam eclipsibus huiusmodi vtitur, vt aliquid subaudias: vti & in superioribus aliquoties annotaui. Hactenus decretum Domini recitauit.

15 *Viderunt incessus tuos Deus, incessus Dei mei, Regis mei in Sacrario.* His versibus canit de pompa triumphali & gratulatoria ob victoriã, simul & de prece quam in põpa populus fudit. *viderunt*, inquit, *incessus tuos Deus*. Vocat incessus Dei, pompam populi, in cuius medio Deus incedebat iuxta suam promissionem, Leui.26.a.2. Addit, *Dei mei, & regis mei in sancto*: id est qui præsides in Sacrario tuo, vt nobis ope tua semper adsis. Hac oratione tantos lætitiæ affectus præ se ferente, referre voluit gestiens populi Dei de beneficio gaudium, & studium agẽdi gratias multo ardentissimum. Hebræi quidam interpretantur hos ingressus Dei, de iudiciis in hostes exercitis. Sed non dabunt opinor locum, vbi eiusmodi iudicia הליכות, id est incessus dicantur: tum non conuenit hæc interpretatio iis quæ sequuntur.

16 *Præeunt cantores, postea modulantes in organis, in medio puellæ tympanizantes.* Hîc ordo pompæ describitur. Vt verò omnium est Deus, ita vterque sexus adhibebatur. Et quia summè ardere debet animus Sanctorum in laudem Dei, ideo adhibebatur quicquid excitare animum potuit, omne genus instrumentorum musicorũ, idque singulari studio & solenni apparatu. Præibant cantores, sequebantur canentes organis, in medio ibant puellæ pulsantes tympana. Tympana in vsu fuisse mulieribus, testatur factum Miriam sororis Moseos, Exodi 15.c.20. Hi verò suis canticis ad laudandum Deum totum Iisraelem inuitabant, iis quæ sequuntur verbis,

17 *In cœtibus laudate Deum, Dominum de fonte Iisrael.* Quod ait, *Laudate in cœtibus*, iubet ibi prædicare Dominum vbi quamplurimi conueniant, & quidem ad audiendas laudes Dei idonei, ita vt solet in Sacris. *De fonte Iisrael*, dictum Hebræi putant pro eo quod est Qui è semine Iisrael estis prognati: nec habeo quod dicam probabilius. Et aliàs enim traducitur fontis nomẽ, ad significandum rei originem, vt timor Domini est fons vitæ: sapientia est fons vitæ.

18 *Ibi Beniamin paruulus dominator eorum: principes Iehudah collectio eorum. principes Zebulun, principes Naphtali.* Enumerat principes qui sacram pompam ornarunt. *Ibi Beniamin paruulus dominator eorum*: paruulum vocat propter paucitatem populi: tota enim illa tribus vsque ad sexcẽtos deleta fuerat ob scelus Gibeonitarum, Iudicum 20. Dominatorem autem populi vocat, quòd regnum penes hanc fuerat, sed & regnante Dauide, plerique ex hac tribu proceres primis regni muniis fungebantur. nam plerique ad eum adhuc exulantem sese receperant, vt legimus 1. Paral. 12. Eadem causa & principum Zabulum & Naphtali meminit. *Iehudah* vocat רגמתם, id est vt Kimhi habet, collectionẽ vel cœtum eorũ: quasi dixerit, præcipuam multitudinẽ adfuisse ex tribu Iehudah. Cæterùm lapidationem significat hæc vox, vnde Chaldæa Paraphrasis hunc locum reddidit: Post eos descẽderũt principes Iehudah, lapidauerunt eos lapidibus. Qui iam illud, *Dominator eorũ*, quod de Beniamin Vates cecinit, ad hostes referunt, quos Beniamin deuicerit, & imperio suo subiecerit: hi & istud, Iehudah lapidatio eorũ, ad hostes referũt, quos vi sua Iehudah lapidibus oppresserit. Deinceps docent sancti Vates precari, vt Deus fauorem atque beneficentiam suam & porrò exhibeat.

17 *Mandauit Deus tuus robur tuum, robora Deus quod fecisti nobis.*

38 *A templo tuo super Ierusalem, tibi afferent reges munera.* *Mandauit*, inquiunt, *Deus tuus*, id est suo beneficio suppeditauit robur tuum ô Iisrael, quo euasisti victor. nunc ergo precare, *Robora* & firma *quod pro nobis patrasti*. *A templo tuo*, hoc est à teipso, super Ierusalem prodit robur tuum & auxilium, vt victoria hac & fœlicitate perpetuò fruatur. hoc viso, *Afferent reges munera*, te Deum cũcti adorabũt.

31 *Increpa cœtum lanceæ, concilium taurorum, in vitulis populorum* [*dum*] *supplicet* [*quisque*] *fragmentis argenti: disperge populos qui delectantur bellis.* Et aliàs vbi hîc Vates de regno Dei efferendo canit, prædicat alios vltrò illi se submittere, visis tam admirandis facinoribus Domini: alios verò vi eidem subiiciendos. Vt ergo in versu sequenti, vltroneos ex Gentium principibus Domino supplicaturos, ita in hoc precando prædicit, qui validi & formidabiles hostes populo Dei erant, hos increpatione Domini percellendos, & vectigales reddendos. *Increpa turbam lanceatam*, hoc est vi tua dispelle, vt faciebas diffugere increpans Mare rubrum & Iordanem. Hanc hostilem turbam, & concilium taurorum appellat: vitulósque iungit populorum, intelligens præcipuos inter principes, populorúmque rectores. Sic queritur Sanctus Domini Psalmo vicesimo secundo, se à tauris Baschan circundatum, vtique intelligens potentiores & violentiores inter hostes suos. Quod

sequitur, *Suppliet in fragmentis argenti,* omnes Hebræi interpretantur, vt fiat quisque supplex, & tributum pensitet, argenti scilicet fragmenta. Idem est quod & sequitur, *Disperge gentes quæ bella delectantur.*

31 *Venient præstantiores ex AEgypto: AEthiopia curret manibus suis ad Deum.* חשמנים præstãtiores & nobiliores dicuntur. vnde Mathathia & filii eius, quos Machabæos vocamus, hoc nomine insignitos legimus: nostri Asmoneos dicunt. AEthiopia contermina AEgypto, religionis & innocentiæ semper studiosissima: vnde & Homerus AEthiopes ἀμύμονας vocauit. Deũ ab exulantibus apud se Iudæis docta, verã religionẽ magno ardore coluit. De quo inter cæteros præclarè Ieschaiah 18, & 45. Item Sephaniah 3. Circuncisionẽ acceptam à Iudæis, tã diu obseruarunt, vt Herodotus libro 2, putet illos ante Iudæos eum ritum habuisse. Strabo quoque libro 17, inter cæteras illorum virtutes, & Circũcisionis meminit, sicut & reginæ Candacis, quæ Eunuchum suum quum muneribus Ierusalem misisse legitur in Actis 8.d.27. Id ergo est quod hic & noster de hac gente vaticinatur, celeriter manus Deo protensuram. Ad verbum est, *Curret manibus suis ad Deum,* quũ tamen pedibus curratur. significare verò voluit, accursuros, munera ferentes in manibus.

Religio AEthiopum.

33 *Regna terræ canite Deo, psallite Domino. Selah.*

34 *Equitanti super cælũ, cælũ pristinis, ecce dat in voce sua vocem roboris.* Quòd cuncta orbis regna ad celebrandum Deum inuitat, vaticinium est de fide omniũ Gentiũ: vnde & vocula *selah* hunc versum insigniuit. Eadẽ causa & potentiã Dei ab eo prædicat, quòd super cælis equitet, & cælis qui pridẽ facti, iidem semper perennãt, quódq; inde voce tonitrui omnia perterrefacit. Id enim est quod aiunt, *Voci suæ dat vocem robustam,* id est facit vocem suam fortissimè & horrendè sonare.

35 *Date Deo robur: super Iisrael magnificentia eius, & robur eius in nubibus.* Date, robur Deo, idem est quod date laudem roboris. Obseruãda autem Iisraelis cum cælis coniunctio. *Magnificentia,* inquit, *eius super Iisrael,* & robur eius in nubibus. Verus enim Iisrael, verum regnum Dei est, regnúmque cælorum, in quo præclarius quàm in istis visibilibus cælis, virtutem & bonitatẽ suam exerit. Hoc itaque rectè poscebat: id quod canit versus vltimus,

36 *Tremendus es ô Deus è Sacrariis tuis: Deus Iisrael ipse dat robur, & vires populo [illi], laudatus Deus.* Tremẽdus sanè est Deus, non min9 in peregrinãti hic suo populo Ecclesia, quàm in istis quos videmus, orbibus cælestibus. Iure itaque Deus Iisrael dictus est, qui solus robur & virtutem sempiternam suo populo vsque suppeditat: vnde Sancti perpetuò ei canunt, *Laudetur Deus.* Amen.

PSALMVS LXIX, σχετλιαστικὸς καὶ εὐκτικός.

ARGVM. *Concinitur hoc Psalmo primùm vehementissima quædam Dauidis, vt typi Christi, vt Sanctorum capitis, Christianorum, vt quos decèat capiti conformari, de maximis malis querulatio. Deinde ardens pro liberatione precatio: tum dira hostium denotio. Postremo læta de læto auxilio gratulatio, adiecto de Ecclesiæ profectu vaticinio.*

PARAPH. 1 PRæsuli ad Schoschannim Dauidis.
2 Serua me Deus, nam eò aquæ ascenderunt, vt de vita pericliter:
3 Demersus sum in limum altissimum, in quo nequeo consistere: veni in profundum flumen, & fluxus rapuit me.
4 Delassatus sum clamitando, irraucuit guttur meum, euanuerunt oculi mei suspiciendo ad Deum meum.
5 Qui me immeritum odio prosequuntur, pluresfacti sunt capillis capitis mei: præualuerunt qui nulla me causa obterunt, inimicitiámque mecum exercent: rependere coegerunt quæ non rapueram.
6 Deus tu nosti siquid stultè admisi: siquid deliqui, id te minimè latet.
7 Ne mei causa ô Domine Iehouah Sebaoth pudore afficiantur qui abs te pendent: ne pateant ô Deus Iisrael ignominiæ qui tibi student:
8 Nam tui causa fero opprobrium, obtexit faciem meam ignominia:
9 Alienus factus sum fratribus meis, extraneus filiis matris meæ.
10 AEmulatio pro domo tua exedit me, vrunt opprobria quæ in te impii iaculantur.
11 Do me fletibus, ieiunio corpus meum affligo, & Idipsum mihi probro est.
12 Sacco me pro veste inuoluo: sum illis occasio parabolæ:
13 De me fabulantur qui desident in porta, & canũt carmina qui potãt meracũ.
14 Ego interim precẽ ad teô Iehouah, fundo: siquãdo tẽpus sit quo teô Deus ob

multam bonitatem tuam propitium exhibeas: pro fide tua qua opem ferre soles, annue mihi:
15 Eripe à luto me, ne sinas vt demergar, fac eripiar ab iis qui odio me prosequũtur, ab aquis profundis.
16 Ne rapiat me fluxus aquarum, néve absorbeat altũ, neque claudat super me os suum puteus.
17 Annue mihi ô Iehouah, quãdoquidem benigna est bonitas tua: respice ad me iuxta multam humanitatem tuam.
18 Et ne abscondas à seruo tuo faciem tuam: nam affligor, propera annue mihi.
19 Adiunge te animæ meæ, adsere eam: redime me propter inimicos meos.
20 Tu nosti quid feram opprobrii, quid pudoris, quid ignominiæ: in oculis tuis sunt qui me infestant.
21 Opprobrium fregit cor meũ: afflictor, expectaui qui verbis quæ patior, leniret, sed non erat: suspexi si qui essent consolatores, sed nullos consequi licuit.
22 Pro cibo fel ministrarunt: & quum sitirem, potarunt me aceto.
23 Sit illis mensa sua laqueus: & amici, tendicula.
24 Obtenebrentur oculi eorum ne videant: & lumbos eorũ fac semper labascere.
25 Effunde in illos furorem tuum, & indignatio iræ tuæ apprehendat illos.
26 Domus eorum desolentur, nec sit qui tabernacula illorum inhabitet.
27 Nam aiunt se persequi quem tu percuti velis: & iactant se affligere quos vulnerare tu iubeas.
28 Fac illis iniquitas iniquitati accumuletur, neque vnquam iustitiæ tuæ participes euadant.
29 Deleantur de libro vitæ, & cum iustis neutiquam adscribantur.
30 Me verò quandoquidem afflictus sum & dolens, ope tua ô Deus, vindicabis:
31 Laudabo nomen Dei cantico, attollam ipsum celebri laude.
32 Gratior ea fuerit Iehouæ boue & vitulo qui cornibus & vnguib⁹ instruct⁹ sit.
33 Videbunt hæc mansueti, & lætabuntur studiosi Dei, & viuet cor eorum.
34 Nam audit inopes Iehouah, & vinctos suos minimè spreuit.
35 Laudabunt eum cæli & terra, maria, & quicquid in illis moratur.
36 Nam seruabit Deus Siion, & vrbes Iehudah ædificabit: ibi habitabũt, terrám que istam possidebunt hæreditario.
37 Posteri seruorum eius in hæreditatem illam accipient: quicunque diligũt nomen eius, in illa habebunt suam sedem.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *SErua me Deus, nam venerunt aquæ usque ad animam.*
3 *Demersus sum in limo profundo, & non statio: veni in profundas aquas, & fluctus undis obruit me.* Mala in quibus fuit, comparat aquis quæ ad animam peruenerint, hoc est iamiam suffocaturæ fuerint, limo profundi, hoc est altissimo in quo nõ sit fundus: denique alto fluuio in quo & medius fluxus, cursúsque rapiat, obruat, & obtegat: in quibus similitudinib⁹ miræ auxeses sunt. Satis erat periclitari in aquis etiam qualibuscunque: iam addit tenax lutum, nec id simplex, sed altum: demúmque adiicit aquas profundas, atque vim rapidi fluminis. hac translatione vsus est & Psalmo 40 versu 3.

4 *Laboraui clamando, raucum factum est guttur meum, oculi mei à suspiciendo ad Deum defecerunt.* Queritur tandiu se opem implorasse vt clamãdo defatigatus sit & irraucuerit, oculique suspiciendo(id quod accidere solet anxiè opem à cælis expectantibus) defecerint. Simile est in versu 2 Psalmi 22. De suspectione in cælos, in versu 4 Psalmi 5.

5 *Plures sunt qui me immeritò odiunt quàm pili capitis mei, qui obterunt me, & inimici mei sunt absque causa, inualuerunt: quæ non rapui, tunc rependi.* Hyperbole apta sic excruciatis, quòd plures queritur fuisse qui

ſe nihil commeritum perſequuti ſunt, quàm pilos habuerit capitis. Geminauit *ſine cauſa* illos odia in ſe exercuiſſe, *& inimici mei*. nam חנם & שקר dixit. eo & innocentiam ſuam teſtatus eſt, & vim doloris ob tãtam iniuriam expreſſit. Ad idem pertinet & quod ſubiecit, *Quæ non rapui, rependi*, quo nihil aliud quàm queſtus eſt ſe pœnas dediſſe eius quod non admiſerat. Videtur prouerbiale dictum fuiſſe, quo hoc quidẽ loco pertuliſſe ſe ſignificare voluit quæ minime meruiſſet.

6 *Deus tu noſti ſtultitiam meam, & peccata mea non ſunt abs te abſcondita.* Innocentiam ſuam de qua in præcedenti, Dei teſtimonio confirmat. Senſus enim eſt, Noſti ô Deus, nihil me ita ſtultè & prauè admiſiſſe, vt iſti hoſtes mei videri volunt, eóque ſine cauſa & immeritò me tanta inſectantur atrocitate. Quum ergo nullo ſuo peccato, ſed pietatis, atque adeò Dei cauſa ab impiis perſequutionem ferret, id quod verſu 8 piè iactat, periculum erat vt infirmiuſculi, ſi ei impii præualuiſſent, nonnihil offenderentur: id ergo deprecatur.

7 *Ne pudefiant in me qui expectant te ô Domine Iehouah Sebaoth: ne afficiantur in me ignominia qui quærunt te, ô Deus Iiſrael.* Vulgò ſiquidem creditur, iis qui Deo probantur, debere omnia ex ſententia cadere. Et ſiquis pietate præcellens, à Deo ad magna euehatur, illi ſeſe quicunque à Deo pendent, Deique ſtudio tenentur, certatim adiungunt, hunc ferunt in oculis, pérque eum ingentia cum ſibi, tum etiam aliis hominibus pollicentur. Hi ergo, vbi eiuſmodi præcipuus vir Dei extrema pati, & quaſi à Domino abiectus videtur, afficiuntur pudore, & apud malos planè ludibrio exponuntur: iſtud ergo hic noſter deprecatus eſt.

8 *Nam propter te pertuli opprobrium, operuit ignominia faciem meam.*

9 *Alienus habitus fui fratribus meis, & externus filiis matris meæ.* Vt ſuperioribus verſibus negauit peccatis ſuis, quam ferebat ab impiis perſequutionem commeruiſſe: ita hîc cauſam huius teſtatur fuiſſe ipſum Deum. *Propter te*, inquit, id eſt tua cauſa, quòd te colere ſtudioſius, tuámque veritatem adſerere ſolebam, abiectus, & conculcatus ſum, adeóque ludibrio & contemptui habitus, vt propè coram nullo hominum attollere auderem faciem meam. Id dicit, *Operuit*, obtexit *ignominia faciem meam*. Hæc verò tanta fuit vt iam fratres quoque, & quidem vterini, ſe à me ſubducerẽt, alienúmque me haberent: quod queritur verſu 9.

10 *Nam zelus domus tuæ vorauit me, & opprobria tibi opprobrantium ceciderunt ſuper me.* Cauſã cur tanto ipſum odio impii inſectarẽtur, magis exprimit. Erat erga domũ Domini, hoc eſt verã religionẽ, cuius peculiare domicilium erat Domus Domini, zelo ſingulariter flagrãti: huius neglectum nõ ferebat: contẽptúmque Dei & opprobria, ſua ducebat. Quæ ſanè etiam experiebatur, ſimulatque contra impios veram religionem adſerebat.

11 *Et flebam, in ieiunio animam meam, & cedebat in opprobrium mihi.*

13 *Et ponebam ſaccum veſtimentum meum, & eram illis [materia] prouerbii.*

13 *Loquebantur de me qui ſedebant [in] porta, & carmina [canebant] qui bibebant dulcem potum.* Præ ſtudio Dei & religionis, aliorũ lugebat impietatem & ſcelera, ídque vero ſerióque luctu. Ieiunio enim corpus ſuum affligebat, veſtibus lugubribus, quas Scriptura שקים, id eſt ſaccos vocat, indutus ſeſe humiliabat. Sic enim dictio verſu 11 ordinanda eſt, *Flebam, & ieiunio animam meam*, ſubaudi עניתי, id eſt afflixi, vel caſtigaui. Ob hunc autem zelum quo debebat populo charior eſſe, vtpote ſalutis eorum tam ardenter cupidus, hoc populi principes magis eum irriſerunt, habuerúntque ludibrio: ita vt conuenientibus in porta, vbi quum illic forum eſſet, præcipua frequentia populus conueniebat, parabola, prouerbium (vtrũque enim משל ſignificat) & fabula eſſet, & potantibꝰ materia carminum, quibus ebrii ſeſe oblectarent. Aliàs dixi שכר Hebræis quibuſdam credi vinum meracius ita fuiſſe dictum. ego putarim, potum quem cõficiunt in hac regione ex pomis palmarũ, hoc nomine vocatũ. Nã ex his quæ cariotas vocãt, ſunt præcipua vina Orienti, vt ait Plinius lib. 13. Quo minus mirandũ, quòd Mahometani hũc potũ vino prætulerint. Hactenꝰ de ſtudio ſuo in religionẽ & Deum quo flagrabat, & ſibi apud impios tãta mala conſciuit, cecinit. Cauſam autẽ cur impii tam infenſi infeſtique ſibi ob pietatis ſtudiũ fuerint, exprimit verſu 10. ardens enim illud erat adeò vt exederet ipſum: quæq; in Deũ admittebãtur, grauius quàm in ſe ipſum admiſſa ferret: quia Deũ vt par erat plus quàm ſeipſum, amabat, inde veniebat. Hoc Dei ſtudiũ vt in Chriſto ſummũ fuit: ita de ipſo hunc verſum propriè dictũ Apoſtoli agnouerunt, quum zeli quẽ depellẽdis templo venditoribus atque nũmulariis demonſtrauerat, à reſurrectione eius recordarẽtur, Iohã. 2. c. 17. Nec inſcitè & Paulꝰ Rom. 15. a. 3, alterã verſus huius particulã in Chriſtũ cõpetere voluit, cupiẽs eiꝰ exẽplũ in hoc cõmendare, ne nobis ipſis, ſed aliis in bonũ placere ſtuderemus, quãdo Seruator, quẽ vnũ in omnibꝰ imitari debemꝰ, ita gloriæ Dei ſtuduit vt eius tãtùm nomine opprobria tulerit, nec alia quàm quæ in Deũ iacerẽtur, ſua duxerit. Inuitat autẽ me & D. Pauli citatio, & quæ ſequũtur, vt putẽ Vatẽ hac particula, Opprobria opprobrãtiũ tibi ceciderũt in me, memorare ſic ſibi opprobria in Deũ iacta, hoc eſt dicta & facta gloriæ

Dei derogantia doluiſſe,vt pro eis tanquam à ſeipſo commiſſis, ſeſe humiliarit,defleuerit ea, & ieiunio affligens ſe,ſaccóque animi doloré teſtatus,irã Dei in alios hæc admittentes placare ſtuduerit.In hoc enim Paul⁹,vt hortetur fortiores infirmiorum imbecillitatem ferre,Chriſti exẽplum ex hoc loco adduxit:volens vtique monere,vt ſicut Seruator opprobria opprobrantium Deo tulit, ita & nos fratrũ peccata feramus, tam longè ab eo futuri vt illos propter peccata abiiciamus,vt quantum in nobis eſſe poſſit,etiam ſatiſfacere,& lugere pro illorum commiſſis ſtudeamus.Sic ſanè & Dauid Pſalmo 35.b.13, meminit ſe pro inimicis ſuis luxiſſe, & cum ieiunio pro illorum ſalute eſſe precatum.Illic etiam in verſu 13,de ratione qua veteres ieiunabant,quædam dixi. Paulus item de ſe Corinthiis teſtatur,ſe pro quibuſdam ex illis humiliatum fuiſſe,at- 2.Corint.12.g.21
que luxiſſe:vereríque illorum peccatis ita exigentibus,pro quibus ipſi nullam pœnitentiam agerent,ſe rurſus quum ad eos veniat,ita humiliandum,id eſt ieiunio affligẽdum,atque luctui dedẽdum fore.Siue autem pro ipſis impiis,ſiue ex dolore propter violatum nomen Dei, & ſua liberatione hìc vir Dei fleuerit,ieiunarit,ſaccóq; ſe veſtierit,id probro ei impii verterunt,& parabolam de eo, fabulam, & carmen iactarunt, cum in publicis conuentibus ſuis, quos habebant in portis,de quo in verſu 15 Pſalmi 9,tum & compotationibus. Talem gratiam referunt impii, & ſic excipiunt zelum Sanctorum pro Dei gloria.

14 *Et ego,oratio mea tibi ô Iehouah,tempore beneuolentiæ,ô Deus:in magnitudine bonitatis tuæ:reſponde mihi in ueritate ſalutis tuæ.* Hoc eſt,Dum me irriderent,& ludibrio haberẽt, ego interim precem meam ad te intendebam indeſinenter.Eclipſis hìc affectum indicat.Tẽpus beneuolentiæ quod captabat,tempus intellexit quo Dominus ipſum exaudiret, eo ſuam beneuolentiam declaraturus. Veritatẽ ſalutis,certã ſolidámque ſaluté dicit,quam ex auxilii Dei bonitate vt ſtabat,ita & precabatur.

15 *Eripe me de luto,& ne demergar: eripiar ab odientibus me,& de aquis profundis.*

16 *Ne obruas me fluxus aquarum, & ne abſorbeat me profundum, & ne obfirmet ſuper me puteus os ſuum.* Deprecatur hiſce verſibus ea,de quibus ſecundo & tertio queſtus eſt,iiſdem propè vſus tranſlationibus quas ſuprà & aliàs explicauimus:ipſéque hìc quoque explicauit,quum interpoſuit,*Ab odientibus me*.Hi ſiquidem lutum,aquarum fluxus,& profundum,vnde orat eripi,fuere.

17 *Reſponde mihi ô Iehouah,quia bona benignitas tua,ſecundum amplitudinem humanitatis tuæ reſpice ad me.* Cõſolatur ſe ab effuſiſſima Dei bonitate, & *φιλανθρωπίας*, id eſt humanitate.id enim ſignificat רחם, de quo in verſu 3 Pſalmi 51:hac enim Sancti vnicè in precibus ſuis nituntur.

18 *Et ne abſcondas faciem tuam à ſeruo tuo, quia anguſtia mihi,properè reſponde mihi.* Conſolatur ſe,quòd ſeruus Dei eſſet, ſibi de ſtudio ipſi viuẽdi conſcius. hinc enim videbat ſe non poſſe in anguſtia deſeri,quæ iam vt ad ſummũ venerat,ita rectè ſperabat illam termino proximè acceſſiſſe. Nã nihil Sancti orant,quod non idem inſtincti à Spiritu Dei,bona ſpe à Domino ſibi expectent.

19 *Appropinqua animæ meæ,redime eam,propter inimicos meos redime me.*

20 *Tu noſti opprobrium meum,& confuſionem meam & ignominiam meam,coram te omnes coarctatores mei.* Cõſolatur ſe ab hoſtiũ atrocitate quæ eò peruenerat,vt nõ minus ipſi Deo,quàm ſancto Domini ſeruo ferri poſſet. Hinc aiebat, *Tu noſti opprobrium meum,& cuncti coarctatores mei corã te.* Dum enim fidẽ ſuã Sãctus firmauerat, Deum quæ patiebatur videre & noſſe,de liberatione diffidere iã non potuit.

21 *Opprobrium fregerat cor meũ,& afflictabar,& expectabã conſolationẽ,& non[erat:]& cõſolantes,& nõ inueni.*

22 *Et dederunt in cibum meum fel,& in ſiti mea potarunt me aceto.* Memorat opprobrium, vtique Diuini nominis(nullum enim aliud eum vrebat)cor ſuum fregiſſe,ſéq; in ſummo dolore,nullã prorſus conſolationem à quoquam percepiſſe,quanlibet expectatam, & quæſitam. Neque ſolùm omni ſe cõſolatione fuiſſe deſtitutum,ſed à quibus conſolationem debuiſſet iure accipere, ab iis fuiſſe magis afflictum,vt ſiquis eſurienti amara vt fel,& ſitienti acetum præberet. Domino autem etiam re ipſa ſitienti, acetum propinatum fuit, præter id quod pro conſolatione conuitia ab omnibus ferè accepit.Iure igitur hic locus impletus in ipſo,ab Euangeliſta dicitur.. Matth.27.f.48

23 *Sit menſa illorum coram eis in laqueum,& pacifica in tendiculam.* Veros hoſtes Sancti non agnoſcunt niſi deploratè malos & æternos hoſtes Dei. His iuſtum Dei iudicium imprecando,ſimul prædicũt. De quo in tractatu de precatione, enarrationi Pſalmi 5 ſubiecto, item Pſalmo 6 ſub finem, verſu 11,Pſalmo 10,verſu 4,Pſalmo 28,& in Pſalmo 35,ac alibi. Tales iam fuerũt & quos hic deuouet.Ipſi bene merito,eóque iure ab eis beneficia expectanti, quicquid potuerant maleficiorũ inferebant.imprecatur ergo eis, vt & ipſis vnde optata ſibi quærerent, perniciem accipiant. Id per allegoriam dicit,quum optat mẽſam eorum eis in laqueum fore, vt ibi capiantur in exitiũ vnde delicias ſibi petendas putabant.Simplicius idem dicit,quum precatur vt amici & pacifici eorum ſint eis pro tendiculis.

24 *Obtenebra oculos eorum ne uideant & lumbos eorum ſemper fac nutare.*

25 *Effunde ſuper eos indignationem tuam,& feruor iræ tuæ apprehendat eos.*

tos, haudquaquam negligere. Similia habet versus vicesimusseptimus Psalmi 22.

35 *Laudabunt eum cæli & terra, maria, & omne in his reptans.* Hac hyperbole, qua gaudium hoc tribuit cælis, terræ, maribus, & rebus omnibus quæ his continentur, de regno Christi vaticinatus est, in quo, Euangelium vbique prædicatum effecit, vt propiore facta vitæ futuræ immortalitate, suo modo filiis Dei congaudeat tota creatura: sicut & ea congemiscit, propter id quòd adhuc corruptio illos premit. Similem hyperbolem habet & Psalmus 96.c.11. Rom.8.d.22.

36 *Nam Deus seruabit Siion, & extruet ciuitates Iehudah, & habitabunt ibi, & hæreditabunt eam.*

37. *Et semen seruorum eius hæreditabunt eam: & diligentes nomen eius habebunt in ea sedem suam.* Hi duo versus Ecclesiæ instaurationem prædicunt planius: ea enim vera est Siion, Ierusalem, & Iehudah, de quo & in Psalmo 22, sub finem, item in Psalmo 48, & in versu 20 Psalmi quinquagesimi primi. Germani serui Dei, verè credentes sunt: horũ semen & posteri, qui eandem fidem colunt. Terra his hæreditaria, viuere ex fide Dei, quæ quodlibet desertum, paradisum reddit, & omnia Sanctorum imperio & vsui subiicit, facitque bono esse vniuersa. Hæc per adflictiones vt in Christo, ita & Christianis omnibus indicibili successu promouentur. De terræ & rerum omnium possessione dictum & in versum tertium Psalmi 21: multa quoque in Psalmum 37.

PSALMVS LXX, χρησαστικὸς καὶ ἀναμνηστικός.

Orat sibi celerem opem, hostibus ultionem, gaudium ex sua salute Sanctis. ARGVM.

1 PRæsuli Dauidis ad memorandum. PARAP.
2 Deus, vt me liberes: ô Iehouah, vt me iuues, propera.
3 Pudore & probro afficiantur qui vitæ meæ insidiantur: agantur retro, & ignominiæ pateant qui malis meis oblectantur.
4 Repellantur propterea quòd pudefacere me conabantur illi qui dicebant, Vah, vah.
5 Gaudeant & lætentur de te quicunque te inquirunt: & qui amant abs te iuuari, dicant, Semper extollatur Deus.
6 Et ego adflictus sum & inops, ô Deus propera ad me, adiutor & ereptor meus tu es, Iehouah ne moreris.

EXPLANATIO.

AD verbum propè omnia reddita sunt: vndè alteram versionem adiicere visum est superuacaneũ. Psalmo tricesimoquinto, à versu 23: & quadragesimo Psalmo, à 14 versu, ferè ad verbum eadem quæ hîc, habentur: sed & Psalmo sexto, ac aliis multis similia Psaltes cecinit. Hostes non tam suos, quàm Dei, à peruersis conatibus suis contra innocentes orat depelli, ac inde opprobrio affici, vnde pietati via munita, & Domini gloria illustrata: Sancti, qui nihil prius cupiunt, quàm Dei nomen sanctificari, gaudio & lætitia perfunderentur. Periculum vrgebat: igitur accelerare Deum auxilium precatur.

PSALMVS LXXI, ἀνωνύμος.

Communis argumenti Psalmus est, quo memorat quemadmodum in periculo, ut creditur, coniurationis Abeschalomicæ, opem contra coniuratos orauerit: & à Domino, qui sicuti à puero ipsum seruarat, ita nec in senectu erat deserturus, consolatus, vota laudis ipsi nuncuparit. ARGVM.

1 IN te Iehouah præsidium meum collocaui, ne sinas vnquam me pudefieri. PARAP.
2 Pro iustitia tua libera me: & eripe me, inclina ad me aurem tuam, & serua me.
3 Sis mihi vice rupis fortis in qua me contineam, quam semper adire liceat: curasti hactenus vt me seruares, nam petra mea & arx mea es tu.
4 Deus mi, eripe me de manu improbi, de vola praui & violenti:
5 Tu enim es à quo pendeo, Domine Iehouah tu is es quo à puero nitor.
6 Tu me sustentas ab vtero, tu me de ventre matris meæ extraxisti, de te laus mea iugiter.
7 Factus sum ceu portentum multis: at tu es tutela mea præualida.
8 Replebitur adhuc os meum laude tua, quotidie extollet splendorem tuum.
9 Ne abiicias me in senecta, quum defecerit virtus mea ne me deseras.
10 Nam inter se de me loquuti sunt, quíque insidiantur animæ meæ vnà consultarunt.

11 Et dixerunt, Deus deseruit eum: persequimini, apprehendetis eum: nec enim erit qui eripiat.

12 Deus ne sis à me procul, Deus mi, vt me adiuues propera.

13 Afficiantur pudore, pereant, qui vitæ meæ aduersantur, obtegantur probro & ignominia, qui, quo mihi incommodetur, soliciti sunt.

14 At ego opem tuam præstolabor, & omnibus tuis laudibus adiiciam.

15 Os meum memorabit iustitiam tuam, quotidie opem quam tu præstas: neque enim noui beneficiorum tuorum numerum.

16 Fretus fortitudine Domini Iehouæ veniam, memor ero iustitiæ tuæ solius.

17 Deus à puero instituisti me, & vsque in præsẽs deprædico mira facinora tua.

18 Vtique & in senectam vsque & canos, Deus, haudquaquam me deseres, donec prædicem virtutem tuam generationi præsenti, fortitudinem tuam omni posteritati.

19 Certè eminet in sublime vsque tua iustitia, ingentia sunt quæ patrasti, ecquis tibi similis?

20 Qui adflictiones magnas & difficiles experiri me fecisti, restituisti autem & recreasti me: ex abyssis terræ restituisti, & subduxisti me.

21 Augebis dignitatem meam: nam rursum placatus, consolaberis me.

22 Et ego celebrabo te organo fidium, fidem tuam Deus mi, canã tibi cithara, Sancte Iisrael.

23 Ouabunt labia mea: nam canam tibi, & anima mea quam redemisti.

24 Et lingua mea quotidie de tua iustitia loquetur: quia pudore & probro afficientur, qui quo mihi incommodetur soliciti sunt.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *IN te Iehouah confisus sum, ne pudefiam in sempiternum.*
2 *In iustitia tua libera me, & eripe me, inclina ad me aurem tuam, & serua me.*
3 *Sis mihi in rupem roboris ad ueniendum semper, mandasti ad seruandum me: quia petra mea, & arx mea tu.*
Describuntur his versibus affectus animi ex periculo anxii, & sedulò tamen sese in spem bonam erigentis. Anxietatem ostendunt ardentes inuocationum geminationes: conatum suffulciendæ spei declarat memoratione diuinæ bonitatis, quæ à puero sibi semper præsto fuerit, & adhuc vigentis in Deum fiduciæ. Versus tres priores explicati sunt ab initio Psalmi 31. Vnum in tertio hic versu adiicitur, *Ad ueniendum semper*. Sunt nanque arces quædam firmæ satis, vt tueantur qui in eam venerint: at non patent semper adeuntibus. Quo ergo augeat quam à Domino sibi tutelam polliceretur, comparat ipsum arci & tutissimæ, & aditu facili, in quã semper cõfugere liceat.

4 *Deus mi eripe me de manu improbi, de uola peruersi & uiolenti.* Vel peculiariter Abeschalomum aut Achitophelum notat: vel posuit singulare pro plurali.

5 *Quia tu expectatio mea, Domine Iehouah fiducia mea à iuuentute mea.*

6 *Super te sustentatus sum ab utero, è uisceribus matris meæ tu extractor meus, in te laus mea semper.* Eadem habent versu 10 & 11 Psalmi 22, vbi hæc quoque explicaui. Verè enim laudãdi Dei materiam, vt & à bonitate eius firmiter pendendi, habebit amplissimam quisquis Diuinæ bonitatis circa se, adhuc in vtero materno delitescentem, & inde à materna adhuc cura pendentem, miracula diligenter considerauerit. Et quicquid animo à Domino expectauerit quisque, vtcunque ipso fidat, nemo non vt seipsum, ita omnia alia à Domini bonitate accipiet à puero vsque.

7 *Velut portentum factus sum multis, & tu protectio mea robusta.*

8 *Implebitur os meum laude tua, quotidie decore tuo.* Queritur se velut portentum multis factum, propterea quòd à Deo videretur iam planè destitutus, à quo fuerat inde à puero, tam præclarè semper adiutus. Vt autem opis Diuinæ imploratio mirificè semper erigit, ilico confirmans sese subiecit, *At tu protectio mea præualida*. Et, *Implebitur os meum laude*, hoc est erit adhuc vt te pleno ore laudem, & magnificentiam bonitatis tuæ copiose deprædicem.

9 *Ne proiicias me tempore senectutis, quum defecerit uirtus mea ne deseras me.* Ex eo quòd secum reputasset vti à Domino formatus esset in vtero, eius bonitate inde extractus & in lucem editus: atque vsque

in eam,qua tum erat,ætatem à puero alitus,fotus & defensus, confirmatus sancta fiducia, rursus precatur,& quidem animo iam pacatiore,& spe alacriore,vt & seni sibi, viribúsque imbecilliori adsit,qui sibi inde à materno vtero benignè adeò sempet adfuisset.

10 *Nam dixerunt inimici mei mihi,& obseruantes animam meam consultarunt pariter,*

11 *Dicendo,Deus deseruit eum,persequimini,& comprehendetis eum:nam non [est] ereptor.* Illud, *Dixerunt mihi*, idem est atque De me cogitarunt:id quod sequenti particula exprimit.Quúmque ob celebrē sancti innocentiam,Deus vulgò crederetur illius præsidium & defensor,impii conabantur hāc suis opinionem eximere & persuadere:illum à Domino desertum,eóque fore,si eum persequerentur, etiam capturum, & voti sui aduersus eum futuros compotes. Id quum certò Sanctus sciret falsum,erat ei confortationi istud secum reputasse:orat igitur deinceps,

12 *Deus, ne elongeris à me:Deus meus in auxilium meum propera.*

13 *Pudefiant,consumantur aduersarij animæ meæ,induantur probro & ignominia qui quærunt malum mihi.* Neque enim moram nectere Deus potuit,quum impii conarentur persuadere à Deo deseri, qui in ipsum certa fide, & syncero animo confidunt,qualis hic sanctus erat. Solida igitur fiducia orat,diuersum atque sibi impii isti pollicebantur,euenire: vt pudefacti,documēto essent,timentes Deum vt abeo non posse deseri,ita omnibus esse sacrosanctos atque inuiolabiles.De hoc impiorum telo dixi in versum 3 Psalmi 3.

14 *Et ego semper expectabo,& adijciam ad cunctas laudes tuas:*

15 *Os meum enarrabit iustitiam tuam,quotidie salutem tuam, quia non noui numeros.* Spem firmatam canit, & vota laudis.hinc ait, *At ego semper expectabo*, noua scilicet bonitatis tuæ beneficia, vt sit quod cunctis laudibus tuis,quas ob accepta pridem beneficia tibi debeo, innumeras semper adiiciam. His rectè subiunxit, *Memorabit os meum iustitiam tuam , & quam fers salutem quotidie* : quotidie enim illa fruor, & cumulatè adcò,vt numerum, subaudi laudum tuarum,ignorem. Hîc Græca versio habet *γραμματείας*: Latina,litetaturam,sed ad quem quæso sensum?

16 *Veniam in uirtutibus Domini Iehouah,memor ero iustitiæ tuæ solius.*

17 *Deus docuit me à iuuentute mea,& usque huc adnuntio mirabilia tua*

18 *Et etiam usque ad senectutem & canos, Deus ne deseras me,donec adnuntiem brachium tuum generationi:omni [qui] ueniet,uirtutem tuam.* Fretus bonitate Domini hactenus mala cuncta euaserat,& porrò igitur in virtute eius venturum,id est nixum ea,omnia tentaturum&gesturum profitetur,háncque solam inuocaturum. Nam hîc *meminisse*, ita vt versu 8 Psalmi 20, accipitur, Hi in curribus, illi in equis fidebant,nos autem nominis Iehouæ Dei nostri memores eramus: id est nomen eius inuocabamus.Hæc verò memoria suggerebat quæ sequuntur,nempe vt certò sibi persuaderet,Deum qui à puero eo fauore sibi sempet adfuisset,& ad omnia ita instituisset vt nunquam defuisset,vnde ipsi gratias,laudésque caneret : sic & in præsenti sibi periculo , & porrò quoque in senium vsque, atque vltimos canos adfuturum,vt causam materiámque habeat & præsenti & futuræ generationi brachium,hoc est robur ac virtutem eius deprædicandi : tum & iustitiam eius exaltandi , qua ei libuit,tam ingentia sibi præstare.

19 *Et iustitia tua ô Deus usque [in] sublimè eminet,quæ fecisti magna[sunt,] Deus quis sicut tu?* Quá præmisit diuinæ erga se bonitatis recordationem,ea hanc velut exclamationem ex flagranti eiusdem admiratione,gratique animi affectione natam,expressit. Idem autem est quod priore versus particula exclamat,cū illo Psalmi 108.a.5,Magna est super cælos bonitas tua,& vsque ad nubes veritas tua. Intelligit enim immensam quæ cuncta non celsitudine modò, sed & latitudine , longitudine & profunditate excedat.Quam amplitudinem & immensitatem Paulus cognosci ab Ephesiis tam obnixè orat,vt ab hac certè cognitione tota salus nostra pēdeat,& cūcta excedat. Altera particula versus idem apertius dicit,Ingentia sunt quæ patrasti , ecquis sicut tu? Nemo enim vspiam tā ingentia,tam æqua,tam salutaria perficere potest:quis tibi conferendus,non potentia solùm,sed multo magis iustitia,id est absolutissima bonitate! Porrò quum versus hic subobscurus sit , sunt qui eum cum עד,id est donec,in versu præcedenti coniungendum putent,vt intelligas,Deus non deseres me,donec fortitudinem tuam præsenti & futuræ generationi prædicem,& iustitiam tuā in sublime,subaudi,feram,qui fecisti magna,vtique me à puero ducendo,fouendo, seruando,extollendo.Bonitatis Dei erga se facinora hîc summatim complexus est.

20 *Qui ostendisti mihi aduersa magna,& acerba,restituisti,uiuificasti me,de abyssis terræ restituisti,reuocasti me.*

21 *Auxisti amplitudinem meam,& restituisti consolationes mihi.* *Ostendisti mihi*, hoc est fecisti experiri afflictiones multas & difficiles,contra quem,filium,primores regni,& totū populum cōcitasti, *sed restituisti iterum & uiuificasti me*, hoc est recreasti & exhilarasti. Sic enim vtuntur Ebræi verbo hoc חיה, quod aliàs viuificare significat.Hæc verò ipsa mala,abyssos terræ, id est altissimas profunditates vocat:quia emergere ab illis, humanis viribus nunquā potuisset. Similis metaphora Psalmo 130,

a.1, De profundis clamaui. Non solùm autem restituendum se, sed ampliore etiam dignitate augendum canit versu sequenti,

22 *Etiam ego celebrabo te, in organo fidium veritatem tuam, Deus mi psallam tibi in cithara, ô Sancte Iisrael.*

23 *Ouabunt labia mea, quia psallam tibi, & anima mea quam redemisti:*

24 *Etiam lingua mea meditabatur quotidie iustitiam tuam, quia pudefient, quia probro afficientur inquirentes malum meum.* Memorat quantum ardeat Dei in se bonitatem prædicare: vnde & organorum musicorum meminit. de quorum vsu dixi in versum secundum Psalmi 35. Causam huius ardoris reddit versu 23, *Et anima mea quam redemisti*: toties siquidem à morte illam Deus redemerat. Iure igitur summo studio gratias acturum se perpetuò, noménque Dei celebraturum profitetur. Geminatio illa, *Quia pudefient, quia probro afficientur*, affectum gaudii ardentiorem exprimit, de frustratis suo conatu, atque ideo pudefactis impiis hostibus.

PSALMVS LXXII, ἀχαριστικός.

ARGVM. *Orat aduenire regnum Dei per Christum: & vaticinatur de regni huius amplitudine, æquitate, fœlicitate & diuturnitate: omnia autem sub typo regni Schlomonici.*

PARAP.
1 SChlomonis. Da Deus Regi tua gubernacula: da filio Regis tuam iustitiam.
2 Disceptabit populo ex iustitia, & adflictis tuis ex æquitate.
3 Montes ferent populo pacem, & colles iustitiam.
4 Vindicabit adflictos populi: seruabit pauperes, & retundet calumniatorem.
5 Colent te, dum sol & luna lucebunt in omne æuum.
6 Habet instar imbris in resectum pratum descendentis, pluuiæ sensim terrã rigantis.
7 Florebunt ipso regnante iusti, multáque pax erit, dum fuerit luna.
8 Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos terræ.
9 Coram ipso procumbent accolæ deserti: & inimici eius prostrati, puluerem lingent.
10 Reges Tarschis & insularum munus reddent: Reges Scheba & Seba honoraria offerent.
11 Supplicabunt ei cuncti reges: cunctæ gentes seruient ei:
12 Nam liberabit pauperem ad se clamantem, & adflictum cui deest adiutor.
13 Pauperum & inopum miserebitur, & animas pauperum seruabit,
14 Redimet animas eorum à fraude & violentia: & pretiosum habebit sanguinem eorum.
15 Viuet, & dabitur illi de auro Scheba: bene illi semper precabuntur, & prædicabunt eum.
16 Prouenient è pugillo frumenti quod in terra, ac etiam in summis montibus seritur, tantæ segetes, vt tanquam arbores in Libano agitari videantur: è ciuitate prodibunt, velut herba vernantes.
17 Nomen eius celebrabitur in seculum: nomen eius dum sol iste luxerit, perẽnabit: eo se fœlices iactabunt, cunctæ illum gentes prædicabunt beatum.
18 Laudetur Iehouah Deus, Deus Iisrael, qui mira edit facinora solus.
16 Laudetur nomen decoris eius, decore eius repleatur omnis terra. Amen & Amen.
20 Finem habent precationes Dauidis filii Iischai.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 S*chlomonis. Deus iudicia tua Regi da & iustitiam tuam filio Regis.* Propterea quòd post finem Psalmi huius legitur Finem habent precationes Dauidis, quidam putant eum à Dauide esse compositum, vt in quo pro filio Schlomone sit vltimùm precatus, & simul de regni eius, & sub eius typo, regni Christi successu ac fœlicitate vaticinatus. Inde לשלמה pro Solomone interpretantur. Me versiculus ille non adeò mouet. Potest enim subiectus esse, vt indicaretur, hæc quæ Psalmus cõ-

tinet, fuisse vltima Dauidis vota, etiamsi Odam hanc Schlomoh conscripserit, & in ea patris vota populo cantanda dictarit. Deinde nec id magni mihi momenti habetur, quòd precationem Psalmus continet pro Solomone. neque enim indignū fuisset sancto Rege, dictare quid pro se populus oraret, quum Regis salus, salus populi existat. Id sanè fecisse Dauidem in vicesimo Psalmo nihil dubitarim. Sed mittamus incerta. Quisquis Psalmum hunc conscripserit, Spiritus sanctus author est: quare potius quæ in eo canuntur expendamus. Primo versu, sacer populus orat aduentum regni Dei. iudicia enim Dei eius gubernacula sunt, & rectæ moderandi homines rationes, nec aliud est iustitia eius. Hæc Solomoni Deus hactenus dedit, quatenus suo illum Spiritu in administrando regno, duxit. Christo autem fuere, & sunt consummata, qui Spiritu Patris sic donatus est, vt de plenitudine eius cuncti accipiant. Huic quoque dedit Pater omnium in cælo & terra potestatem, eámque vt æternùm beet quoscunque ei tradiderit: denique facere iudiciū omnium. Huic vni datum nomen & potestas est, vt qui ipsi sese consectant, ii in hoc seculo vitæ beatæ & sempiternæ arrham, Spiritum scilicet filiorum, & in futuro restituti in vitam immortalem, re ipsa, ex reuelata Dei contemplatione, inexplicabilem fœlicitatem percipiāt. Proinde etsi Dei populus, hîc Solomoni quoque iudicia & iustitiam Dei, id est Spiritum & virtutem, dextrè & fœliciter regnum administrandi orarit, attamen quum temporariū & vmbratile fuerit, quidquid per Solomonem præstari potuit, præcipuè pro Christi regno precati sunt. huic nanque verè sua iudicia, & suam iustitiam Pater dedit, quando ei dedit nihil loqui, aut facere, quod non ipse per eum Pater & loqueretur, & faceret. Hinc & quæ sequuntur ipsi vni competunt, [Rom. 8 d. 12.]

2 *Disceptabit populo tuo in iustitia, & adflictis tuis in iudicio.* Id est æquissimo iustitiæ æquilibrio. Hoc quum præcipuum iusti Regis officium sit, & ab vno Christo præstetur, omnibus aliis regibus aut laruas regum exhibentibus, aut siquid huius præstant, à Christo mutuantibus: hic Psalmus id Deo quinque versibus canit: hoc 2, 4, 12, 13 & 14. Etenim eosdē dicit adflictos, pauperes, & inopes, qui nimirum à malis hominibus adfliguntur. Idem quoque est, disceptare eis, vindicare eos, redimere, seruare: cui ideo Seruator totus incumbit, quòd charos illos habeat, & magno ipsos affectu complectatur. Hi ipsi electi sunt, & verè Dei populus, pro quibus solis deceat iustum regē potestatem suam exercere. Nam quicunque ex horum numero non sunt, vt sese tantùm amant, ita perpetuò in alios iniurii sunt, eóque à iusto Rege non seruandi, non vindicandi, sed reprimendi, & tandem delendi. Iam Regis hæc prima laus, vt & proprium munus, defendere innocuos, seruare à malis oppressos. hoc sic præstat suis Rex Christus, vt nihil prorsus eis queat nocumento esse, sed sint bono quæcunque acciderint. Deinde exiguo tempore, carne adflictos, beata immortalitate donat: iniurios autem, & innocentium oppressores retundit, gehennæ addictos, de quo canit versus 4: in quo *filios pauperum*, pro pauperibus, more Hebræo dixit. Vt autem ad hunc modum regnum administrare, est Dei iudicia & iustitiam exercere: ita idipsum omnia securissima pace tranquillat. Ea tamen hîc Sancti in ipso, non in mundo fruuntur: sed olim, nec à mundo quidem erit quod affligat. De hac pacis amplitudine canit versus tertius, [Quomodo iudicia sua Deus Regi dat.] [Quomodo vindicat suos Christus.]

3 *Montes ferent pacem populo, & colles iustitiam.* Hoc est, sicut montes & colles in annis fertilibus pleni solent esse frugibus: ita omnia vndique pacem exhibebunt & iustitiam, piis scilicet hominibus omnia occupantibus & moderantibus. Huius typus, regnante Solomone in eo refulsit, quòd pace altissima & fœlici, cum omnimoda rerum abundantia populus fruebatur. At tum verè cuncti montes & colles, velut fructus suos, pacem tulerunt & iustitiam, quando prædicatum omni creaturæ Euangelium, fructum vbique protulit, vt veram dilectionem, ita & iustitiam atque pacem. de quo Paulus suo iam tempore gloriatus est.

4 *Iudicabit adflictos populi, seruabit filios inopis, iniurium peruertet.* Hæc causa pacis est, dum nimirum adseruntur oppressi, & retunduntur oppressores. Id quod proprium boni principis officium est, punire malos, defendere innocuos. Ex eodem & illud venit, quod canit quinto versu.

5 *Timebunt te cum sole, & coram luna [in] generationem generationum.* Vt sanè Deus æternus est, ita diuturna esse oportet quæcunque sunt diuina. Proinde quum hoc de quo canit regnū, Dei regnum sit, in quo verè arcentur mali, defenduntur boni, commodùm & sempiternum fore canit. Nam illud *cum sole*, idem est quod, quandiu sol lucebit: idem est & לפני ירח, id est *coram luna*, vel præsente luna. Sic quoque habent, qui per Christum semel Deo fuerint verè adducti, vt æternùm illum colāt & obseruent.

6 *Descendet sicut pluuia in resectum pratum, sicut imber tempestiuus rigat terram.* Vt rebus humanis nihil potest aduenire optatius, nihil quod fructum veræ iustitiæ tantopere prouenire faciat: ita assimilat nunc appositè illud pluuiæ descendenti in detonsum & demessum pratum, qua illud rigatū, rursus herbam producit, quáque & reliqua terra humectatur & fœcundatur: quo nihil est mortalibus gratius. In hac verò similitudine perstans, subiicit,

7 *Florebit in diebus eius iustus: & multum pacis usque dum luna non sit.* Hoc verò est, Vndique iusti venient,& ab illis omnimoda & sempiterna pax: filii enim pacis sunt. Porrò vel ex hac sola particula quæ hic subiuncta est, *Est multa pax donec fuerit luna*, abundè indicatur, cani hoc loco de regno Christi. Pax enim regni Solomonici simul cum vita Regis finem accepit, imò adhuc viuenti excitauit Dominus aduersarios, Hædab A Edomitam,& Iaræbeam filium Nebat, 1.Reg.11.c.14. Cæterùm de pace Solomonis sic meminit Sacra historia, Habitabat Iehudah & Iisrael securè, quisque sub vite sua,& sub ficu sua, à Dã vsque Beerschaba, omnibus diebus Solomonis. *omnibus diebus*, inquit, quia vsque sub finem dierum Solomonis hæc pax viguit.

8 *Et dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad fines terræ.* Nunc canit amplitudinem regni Christi, potentiã & fœlicitatẽ *A mari*, inquit, *usque ad mare*. Hi termini, sunt Mare rubrũ, & mare Palestinæ, flumen Euphrates, & Desertum magnum. quia enim nullum vastius flumen Euphrate Iudæis notum erat, Scriptura illum absolutè fermè, flumẽ vocat. Hæc regni Solomonis pomœria, 1.Reg.4.b.11, notantur, Dominabatur omnibus trans flumen à Tipsach vsque Gaza: omnibus Regibus trans flumen. In eo autem quòd Solomo ad vltimos vsque promissæ terræ terminos regnum obtinuit, Christi typum gessit, cui Pater subiecit totum orbem, imò & cælos. Amplitudinem regni, sequentes versus magis explicant,

9 *Coram eo curuabunt se Siim: & inimici eius limum lingent.* Vltimarum gentium,& incolarũ deserti, summam canit subiectionẽ, quam per curuari & limũ lingere (quod prostratis, oréque terram contingentibus vsuvenit) significat. Incuruãdos dicẽs esse Siim, & inimicos eius terram lincturos, hoc est prosternendos, vt ore terrã contingãt: quanquã & hodie mos sit Orientalibus, ad testãdam subiectionẽ quũ Regẽ adeunt, aliquoties terrã cotã deosculari. Siim, incolas terræ ציה, id est torridæ & desertæ, intellexit. Eosdem & inimicorum nomine ideo notatos puto, quòd Amalekitæ, Midianitæ, & Ismaelitani, fuerint gentes feræ, & indomitæ: quæ deserta Arabiæ incolentes, hostilibus semper incursionibus Iisraelitas vexarunt.

10 *Reges Tharsis & insularum munus afferent: Reges Scheba, & Seba donum offerent.* Canit prolata regni pomœria ad Aquilonem & Meridiem. Tharsis enim Cilicia est, vt dixi in versum octauum Psalmi 48. Insulæ vocãtur Cyprus, Creta, Græcia,& alia regna quæ Mare mediterraneum cingens, vel insulas, vel peninsulas efficit. *Scheba* autem & *Seba*, Arabia fœlix, & vicinæ illi regiones sunt. Genesis 10.a.7, legitur סבא fuisse filius Chus, filii Cham. Ab hoc scribit Iosephus libro primo Antiquitatum, cap.12, dictos Sabæos, apud quos thus,& omne genus aromatum prouenit: de quibus Strabo libro 16. שבא autem ibidem d.28, legitur fuisse nepos Chus ex filio Raemah: ab hoc scribit Iosephus vocatos Sabathæos. Hi ad sinum Arabicum habitant. Ptolemæus in quarta tabula Africæ, vrbis Sabat meminit: Strabo, portus Seba. Genes.25 דדן & שבא memorantur filii Iaksan filii Abrahæ ex Ketura: à quibus fortè his regionibus fuerunt hæc nomina denuò confirmata. De quo quicquid sit, id satis firmis coniecturis liquet, Arabiam fœlicem,& regiones quæ sub AEgypto,& ad Mare rubrũ sitæ sunt, hisce nominibus significari. שבא & Ieschaiah 60.a.6, meminit. Quúmque infrà versu 15, aurum Scheba dicat, & 3 Reg.10, de Regina Scheba scriptum sit quòd ingentem vim aromatum & auri attulerit, non est obscurum fœlicis Arabiæ regionem ita vocatam. Harum itaque regionum opulentissimos Reges, canit Psalmus hic munera Solomoni delaturos, ac ita subiectionem testaturos. Illud ישיבו significat, eos annua munera tributi vice pensitaturos: id quod & Sacra historia testatur. Versum hunc, quem vulgata editio sic habet, Reges Tharsis & insulæ munera offerent: Reges Arabũ & Saba dona adducent, in festo Epiphaniæ Domini, Ecclesiastici cantandum instituerunt, eo quòd illo die memoria agatur quomodo Christus cœperit manifestari,& à Magis fuerit muneribus veneratus: quod vtique præludium fuit huius vaticinii implendi, nempe cunctos Reges & Principes, Christum, vt vnicum Seruatorem, adoraturos. Hinc autem quidam collegerunt Magos illos fuisse Arabes,& Sabæos: id quod cum Euãgelistæ scripto non conuenit, qui scribit illos non Reges sed Magos ab Oriẽte venisse. Chrysostomus, haud dubiè ex veterum monumentis, Persas fuisse, in eum Euangelistæ locum meminit. Sabæa certè & Arabia, quæ est in litore sinus Arabici, Hierosolymis sunt à Meridie. Sed de his, quum incerta sint, non est Christiano digladiãdum. Magos ab Oriente venisse adoratũ Christum Euangelista scripsit. Id miraculi si perpendat mens Christiana,& consideret factum in eo vocandarum Gentium præludium: satis habebit vt pietatem suam instauret. Ita qui circa hunc versum expenderit vt hos Reges ditissimos & longinquos Dominus Solomoni subiecit, ita Christo subiecisse quicquid totus orbis præclarum & præstans habuerit (quod & sub finem Psalmi aacanitur) vt inde discat & se totum imperio eius addicere, atque offerre quicquid omnino insigne habuerit, ante omnia verò animum & cor: is satis fructus ex hoc loco percepit, missis interim quæ de dubia horum Magorum patria, numero, & dignitate prodita sunt.

11 *Supplicabunt ei cuncti Reges, omnes gentes seruient ei.* Summat quæ per partes iã dixit. Omne siquidem genu se Christo tandem flectere, & omnem linguam illum Dominum confiteri oportet.

12 *Quia liberabit inopem à clamore, & adflictum cui non adiutor:*

13 *Miserebitur attenuato & inopi, & animas inopum seruabit:*

14 *A fraude & violentia redimet animas eorum, & pretiosus sanguis illorum in oculis eius.* Iterum rationẽ reddit cur omnes gẽtes essent Solomonẽ Regem agnituræ. Hæc verò omnia in imagine Christo competunt: qui non modò clamantes ad se pauperes audit semper & eripit, sed vltrò, quicũque laborant & onerati sunt, ad se inuitat, adeò charos habet, tanto erga eos affectu tenetur. Huius egregium de se argumentum dedit, quum visis turbis ἐσπλαγχνίσθη, id est misericordiæ affectu motus fuit, & verè, vt canit versu 13, incaluit erga illas, quòd essent destituti & dispersi velut oues nõ habentes pastorem, Matth.9 d.36. Hic verè quoque inopes, & ab omnibus desertos, miseros & adflictos iuuat, adserit & ditat, maximique facit sanguinem illorum iniustè fusum: pro momentaneis enim quas hîc perferunt adflictionibus, vitam donat sempiternam.

15 *Et viuet & dabit ei de auro Scheba, & orabit pro eo semper: quotidie laudabũt eũ.* *Et viuet, & dabit ei de auro,* &c. Locus hic obscurior est. R. Schlomoh ita interpretatur, Viuet Rex Solomõ, fœlicitérque habebit, & dabit ei, subaudi Dominus, de auro Scheba. Ab. Ezra autẽ & Kimhi enarrãt ad hunc modũ, Viuet quisque, scilicet pauperũ, huius Regis beneficio: neque viuet solùm, sed & diues erit, dante ei Rege de auro Arabiæ, hoc est de immẽsitate diuitiarũ suarũ: nã regnãte Solomone ingẽs auri copia erat, & argentũ ceu lapides reputabatur. Enarratio R. Schlomonis hîc visa est simplicior: neque videtur tam cõmodè dici daturũ Regẽ pauperibus de auro Scheba, quàm ipsi Regi illud offerendum. Id quod canit versu 10, & factum narrat Sacra historia, 1. Reg. 10. c. 15. Canit itaque hic versus studia omnium gentium in hunc Regem, vt qui vltrò ei, quicquid præstantissimum haberẽt, essent oblaturi (ea siquidem per aurum Scheba significat) tum Deum quoque pro eius salute precaturi, & ipsum certatim laudibus vecturi, ita vt solent qui Regem suum impensè colũt & amant. Auget hoc Gentiũ studium, quod ait semper pro eo precaturas, & quotidie eum laudaturas. De eo in Sacra historia, 1. Regum 10. d. 23, sic legimus, Auctus fuit Rex Solomon diuitiis & sapientia præ cunctis regibus orbis: omnésque vbique homines studiosè quærebant videre illum, quo audirent sapientiam quam Deus in cor illius dederat. Singuli quoque offerebant illi munera sua, vasa argentea, vasa aurea, vestes & aromata, equos & mulos, ídque annis singulis. Magna fuit hæc Solomonis dignitas, ingens apud omnes gratia & obseruantia: ideo vmbram Christi prætulit. Hic enim gratiosior & amabilior est cunctis, non hominibus modò, sed & Angelis: eas diuitias enim & eam sapientiam habet atque largitur, vnde Electis sempiterna vita & fœlicitas cõstat, quam ipse scilicet viuit, quáque fruitur propter Patrem, vt inquit Iohan. 6. f. 57. Hinc quicunque eum nouerunt, non aurum solùm, sed & animas suas, magna cum voluptate offerunt, orántque sedulò pro eo, hoc est regni eius in cunctis membris successu & profectu, atque prædicant quotidie, dum quicquid omnino agunt verbo vel facto, omne id ad illustrandam ipsius gloriam instituunt.

16 *Et erit pugillus frumenti in terra: in capite montium agitabitur fructus eius ceu Libanus, & egredientur à ciuitate sicut herba terræ.* Canit de terræ fertilitate, regnante hoc Rege. Etenim versus huius simplicior & certior sensus videtur, quem reddidi: nam habet nonnihil ambigui. Canere Vates voluit, eam fore soli fœcunditatem, vt ex pugillo seminis tantæ segetes enascerentur, atque sic montes vndique replerent, vt earum à ventis agitatio, quandam Libani, in qua ventis exagitatæ cedri motantur, speciem præ se ferrent. Hæc timentibus se Dominus promiserat. Vt igitur prædicit, summum fore, hoc Rege rerum habenas moderante, apud omnes Dei timorem: ita consequens erat vt & beatã rerum abundantiam prædiceret. Ea fuit Solomonis tempore admodũ eximia: de ea enim sic meminit Sacra historia, Iehudah & Iisrael plurimi, velut arena maris erant, edentes, bibentes, & lætãtes, 1. Reg. 4. h. 20. De reliquis opibus, eodem libro, cap. 10. d. 27, Fecit Rex vt argentum Ierusalem esset velut lapides, & cedros dedit tanquam sycomoros. Argenti enim (vt ibidem paulo superius narratur) nulla erat ratio, tantam vim auri adferebat in triennium nauis Tharsis, hoc est maritima, ex Ophir. Vulgata versio habet hîc, Quæ ibat in Tharsis, sed falsó. Est enim Hebraicè tantùm אני תרשיש, id est nauim Tharsis, non in Tharsis, sed in Ophir Indiæ locũ migrasse, & ex sinu Arabico: nam in littore Maris rubri in terra Edô ædificatæ erant naues, vt scribitur in fine cap. 9. d. 26. Porrò Christianis hæc omnia longè verius eueniunt, quibus nihil potest boni deesse, & quibus regnum & iustitiam Dei quærentibus, quicquid est adiicitur. Cæterùm de horum opulentia dictum & in versu 13 Psalmi 25, & in Psalmo 34 versu 34.

17 *Erit nomen eius in seculum, coram sole nepotabitur nomen eius, & in eo gloriabuntur: omnes gentes beatum illum prædicabunt.* Sempiternitas nominis & virtus ad saluandũ, quicunque ei sese dediderint, deinceps canitur. *Coram sole,* ita dictũ est vt versu 5, *coram luna,* nẽpe pro, præsente Sole, dum Sol extiterit. pr

idem est acsi diceres, nepotabitur, per omnem posteritatem celebritatem obtinebit. נין enim nepoté significat. Id quod sequitur, ויתברכו בו, quod alii vertunt, Et benedicentur in eo, idé est atque in eo gloriabũtur, sese fœlices iactabũt, sicut sanè ex hoc nomine, & per hoc nomé, sempiternis & cælestibus bonis, quicũque in ipsum crediderint, perfruũtur. Idé nãque est cum illo, Et benedicẽtur in semine tuo omnes gẽtes terræ: id est per illud verã fœlicitaté cõsequentur. Quanquam
Gen.22.d.18 Kimhi & R. Schlomoh hũc sensum adferat, Quicũque sibi volẽt bene precari, precabũtur vt ita sibi Deus faciat vti Schlomoni, vti semini Abrahæ. Sed alia est seminis huius benedictio quam norũt Electi, & prædicat D. Paulus, Gal. 4. c. 22: népe vt Spiritu Dei donati, quæ recta sunt & cognoscamus, & sectemur. Ex hoc ergo loco clarum est, Vatem vltra typũ in Solomone exhibitũ sese extulisse. Nam quantum quæso beneficiorum per Solomoné ad cunctas gentes peruenit? At per Christum salus æterna ad vltimos vsque orbis fines vniuersis allata populis est. Sed vt in 2 Psalmũ & 45 dixi, proposito typo de Christo, Vates sua soliti sunt oracula canere, eóque nunc dicere quædam quæ typo, nunc quæ antitypo propriè competũt. Ita noster hic, quum superius versu 8, pomœria regni fecit Mare rubrum & Mediterraneum, Desertum, & Euphratem: ité quũ nominatim reges Arabiæ munera delaturos huic Regi, & precaturos esse pro eo, cecinit, propriè Solomonem respexit. at quum cecinit, montes pacem, & colles iustitiam prolaturos, hoc Rege regnante: item vbique Dei timorem obtenturum, tum nomen huius Regis nullum vnquam finem accepturum, & per ipsum cunctas gentes cælesti beneficentia afficiendas, nonnisi seruatoré nostrum Christum est animo intuitus, quem & vnum cũcti mortales, hoc est electi ad vitam ex vniuersis terræ populis, sempiternis laudibus celebrant, vt à quo solo vitam, & eam immortalem, atque numeris omnibus beatã, percipiunt. Et hæc illa mira facinora sunt, ob quæ Vates accensus, tanto cum affectu hic subiecit,

18 *Laudandus Iehouah Deus, Deus Iisrael faciens mirabilia solus.* Nihil enim dignũ admiratione à creaturis proficiscitur: Dei autem opera, præcipuè verò hoc, quòd æternum verbum suum carné fieri voluit, eique ita sua iudicia & iustitiam tradidit vt per eam nos planè deos reddat, mirari satis nemo potest. Hinc eadem repetens, iterum inquit,

19 *Et laudandum nomen decoris eius in seculum, & impleatur decore eius omnis terra. Amen & amen.*

20 *Finiunt preces Dauidis filij Iischai.* Versu 19 omnes inuitat ad agnoscendum & celebrandum Deum, & decus ac maiestatem nominis eius, quod vnum nobis datũ sub cælo est, in quo saluari nos oporteat. Idé est quod subiicit, *Et repleatur omnis terra gloria eius*, hoc est, vbique Seruator adoretur. Amen & Amen. Versum vltimũ sic (vt superius dixi) intelligo, népe hæc quæ hic Psalmus canit, vltima fuisse Dauidis vota: vt scilicet Deus sua iudicia, & iustitiam sic filio Solomoni & cæteris suis posteris daret, quo ex sententia atque virtute eius, & fœlici ideo successu, populi Dei regnũ administrarẽt: tum præcipuè vt mitteret tandem eum cui omnem in cælo & terra potestaté traderet: darétque cælesti Spiritu refingere, & ad æternam vitam formare, atque perducere cunctos ab ipso huc destinatos: de quo simul, vt aliàs, ita & hìc præclarè adeò vaticinatus est.

IN TERTIVM HYMNORVM LIBRVM

Præfatio ad pium Lectorem.

EN habes Christiane Lector, librũ S. Hymnorum secundũ, succinctius quàm primũ (ita vt promiseram) explanatum. Nec ero in reliquis verbosior: tametsi ea insit his sanctissimis Odis copia, eiusmodi translationes, aliique tropi, parabolæ, similitudines, epitases, amplificationes, ac reliqua orationis ornamenta: tũm voculæ vsus rarioris, variáque schemata nostris insolẽtia, vt nõ pauca iis qui in Sacra lingua atque Scriptura parum sunt exercitati, explicanda fusius videantur. Verùm oportet & suum libro dare modũ, & eorũ quoque habere rationem qui cupiunt lectionis serie, & germana intelligentia indicata breuius, mitti se in scholam Spiritus sancti: hoc est in sacratiorem omnium & pressiorem animi considerationem atque expensionem, qua sola ritè & cũ fructu, quæ Dei sunt, intelliguntur. Sancti vt ex Deo nati sunt, ita nonnisi ipsa Dei verba, atque ea ab ipso Deo, animo, non ab homine, auribus cupiunt exaudire. Conuersatio siquidem eorum, vita & deliciæ in cælis existunt, neque alium quàm cælestem agnoscunt magistrum Christum. Et certè inprimis piis optandum, sic apud nos Dei studium aliquando obtinere, vt obtenturum
Iesa.19.d.18 illud apud AEgyptios Ieschaiah prædixit: népe vt non quinque tantùm, sed vniuersæ vrbes quæ Christo nomen dederunt, lingua Chenaan, id est Hebræa loquantur, habeántque hanc familiarioré, quàm vt tantis opus sit explanationibus. Si enim inoffensè & perspicuè illico mens in id quod S. spiritus dictauit, intendere posset, nec remoris incognitæ adhuc linguæ, & phraseos alienioris, tantopere impediretur, tota illico pensiculandis penitius Dei iudiciis, factisque, ac eius in his bonitati contemplandæ, proprius sese addiceret. vnde tum amore Dei & Seruatoris nostri accensa, ad eiusdem imaginem indies magis ac magis reformaretur, in quo vita æterna & beata sita est. Det Dominus & hac in re, & aliis omnibus ea quibus vera viuáque Dei cognitio promoueri potest, sedulò sectari. Vale.

LIBER HYMNORVM TERTIVS.

PSALMVS LXXIII, χειμαστικὸς καὶ διδακτικός.

Canit in consolationem Sanctorum qui fœlicitate impiorum uruntur & offenduntur, quàm infœlicem ea exitum habeat: & rursus quàm fœlicem, illorum infœlicitas. ARGVM.

1 O Da Asaphi. Vtique bonus est Deus Iisraeli, iis qui puro sunt corde. PARAPH.
2 Parum absuit quin lapsus esset pes meus: nihil ferè interfuit quin effusi
fuissent gressus mei.
3 Vrit me fortuna stultorum, & quòd prosperitatem video improborum.
4 Neque enim ad mortem vrgentur, vigent & valent:
5 Nulla eos, vt reliquos mortales, premit molestia: malorũ quibus alii homines
nes afficiuntur, immunes sunt.
6 Propterea circundedit illos superbia, & ceu veste amiciuntur violentia:
7 Præ nimia fœlicitate turgent, efferunt se cogitationibus cordis:
8 Nullis se putant legibus teneri, iactant noxam versutæ circunuentionis: è
sublimi loquuntur:
9 Efferunt in cælum os suum, lingua eorum peruagatur orbem.
10 Populum suum ad similia studia reuocāt, eo quòd plenum aquæ calicem a-
pud hos hausturi videantur.
11 Hinc vulgo dicebāt, Quî cognosceret hæc De⁹? quæ esset in Excelso cognitio?
12 En (inquiunt) illi improbi sunt, & tamen beati in hoc seculo: ingentibus diui-
tiis adfluunt.
13 Vtique frustra purum seruaui cor meum, & lotas ab iniquitate cum innocē-
tibus manus habere studui:
14 Plagásq; quotidie pertuli, & singulis solis exortib⁹ castigationē meā sustinui.
15 Si ita de his loqui cogitauero, en in nationem filiorum tuorũ fuero iniurius:
16 Instituebam cogitationem, si possem hæc cognoscere: sed idipsum molesta
mihi res erat:
17 Donec in sacratiora Dei adyta venirem, & intelligerem vt postremò essent
quique habituri.
18 Certè velut in lubrico cōstituisti res eorum: deiicies illos vt planè vastentur.
19 Vt vastati sunt isti, subitò finē accepetunt, absumpti sunt euersione repētina.
20 Tanquam somnium sunt eius qui euigilauit: Domine despicatam reddis in
ciuitate imaginem illorum.
21 Sanè velut aceto erat perfusum cor meum, & intima mea velut stimulo pun-
gebantur.
22 Eram bardus, nec quicquam intelligebam, vt pecus apud te habebar.
23 Et semper tamen tecum eram, tu manum dexteram meam apprehenderas:
24 Tuo me consilio deduxisti, postea collato decore, me suscepisti.
25 Quem in cælis, quem in terra præ te suspicerem, & colerem?
26 Languet tui desiderio caro & cor meũ, ô robur cordis mei, Deus portio mea
in sempiternum.
27 Nã ecce qui à te procul recedũt, peribunt: cōficies quicunque à te deficiunt.
28 Ego itaque bonum mihi duxi Deo me adiungere: posui Dominum Iehouã
tutelam meam, vt depredicem opera tua.

ADVERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*Salmus Asaph. Veruntamen bonus Iisraeli Deus, puris corde.* Fidei sententiã carnis tentationi, quam sta-
tim subiūgit, præmittit. Sic enim solent Sancti se cōtra tētationes, cōmemoratione, atque
quadam apud se adseueratione eorũ quæ ex verbo Dei didicerunt, munire. Quũ igitur voluis-
set Vates referre personam ex fœlicitate impiorum & miseria piorum tentati, cuique subeant

cogitationes, Deum impiis quàm piis esse fauentiorem, aut certè vtrosque negligere, rectè simul retulit vt fides in Sanctis contra huiusmodi iacula sese confirmet & tueatur. Quasi ergo respondens huiuscemodi cogitationibus, prouidentiæ fiduciam apud se labefactare conantibus, canit, *Attamen bonus est Deus Israeli*, vtcunque externa ista cadant, benignè agit cum omnibus qui ab ipso pendent, quibus solis scilicet fide corda purificantur, quantalibet miseria laborent, impiis interim omnia ex animi sententia cadentibus. Ad eundem modum querelis suis & Ieremias præfatus est, Ierem. 12.a.1, Iustus, inquit, es Iehouah, quum iure tecum egero: attamen iudicia, id est quæ videantur rationem aliquam habere, loquar tecum, Quare institutum improborū prosperatur, fœliciter habent quicunque iniuriæ sese dediderunt?

2 *Et ego, sicut modicum lapsi fuissent pedes mei, sicut non effusi sint gressus mei.* כמעט & כאין, id est sicut modicum, & sicut non, idem valet atque modicum, & nihil fermè absuit. Exprimit vim tētationis: eousque enim motum se fœlicitate impiorum fatetur, vt propè à fiducia in Deum studioque recti excidisset. id enim per lapsum pedum, & effusionem gressuum significat.

3 *Quia æmulatus sum in stolidis, [quum] pacem improborum viderem.* Causam reddit tantæ tentationis, ob fœlicitatem improborum, quos & הוללים, id est stultos ac vanos vocat. de quibus in versum 6 Psalmi 5. Hæc enim ipsum adeò vrebat, vt fere ad sectanda improba illorum studia, cura Dei cōtempta, defecisset. vehemens nanque est hæc tentatio, nihil fermè iis qui Deo student succedere: impiis autem omnia, & quidem contra Sanctos. quare hos Psalmus 37 contra illam tam multis munit. Deinceps successum improborum, & inde natum fastum, arrogantiam, violētiam, & petulantiam describit.

4 *Quia non ligamina ad mortem illorum, uigens robur eorum.* Non sunt, inquit, ligamina ad mortem eorum. Kimhi nodos intelligit, & canere Vatem putat, non esse difficilem impiorum mortem, molliter viuere eos, & absque vi, & tranquillè quoque mori. Sed quum Psaltes statim subiiciat de prospera eorum valetudine, & perrarò nō eandem sententiā in vno versu geminet, tum hic numeros fœlicitatis qua impii fruuntur, enumerare incipiat: mihi potius videtur per hæc ligamina, nodósque mortis illorum, morbos intelligēdos, quibus & vita misera redditur, & mors accersitur, imò quasi alligatur. Iesehaiah 58.b.6, חרצבות רשע, impiæ obligationes & nexus dicuntur. Caput igitur erit fœlicitatis impiorum, non esse nexus mortis eorum, vel ad mortem eorū: hoc est non conflictari eos, vrgerique ad mortem morbis Hinc tum sequitur, *Et uiuidum* אולם, id est robur eorum, vt יש לאל ידי, id est in potestate manus meæ. Alii vlam pro palatio accipiunt, & adduntq, quasi diceret, sicut palatium. Sed ni fallor, prior sententia, quam & Kimhi & Ab. Ezra sequitur, ad veri similitudinem accedit propius.

5 *In molestia mortalis non ipsi, & cum homine non afficiuntur plagis.* Vt versu præcedenti de prospera eorum & florente valetudine questus est: ita hoc queritur, quod & alia ex animi sentētia ipsis succedant, nulla vt cæteri homines molestia premantur, nullis calamitatibus lædantur. Solet nanque nonnunquam Deus aliquos insignitè impios & violentos homines, diuitiis & copiis, dignitate & potentia ad miraculum vsque euehere, quo primùm suis materiam exercendæ fidei obiiciat, tum doceat quàm parui externa ista, nō tam bona quàm bonorum simulachra æstimet: denique tanto magis conspicuum reddat & formidabile suum in illos iudicium, quos, quo euexit sublimius, eo solet grauius rursum deiicere, & florentes vigētésque velut cedros, subitò excindere, vt vbi fuerint, nusquam appareat.

6 *Propterea torques illis est superbia, uiolentia amicit illos uestis.* Queritur de fastu & arrogantia eorum, quibus velut torque & veste circūdati sunt. שית partem corporis significat, qua sedemus, eam diligentius & perpetuò tegimus: ita significare voluit, illos violentia nunquam nudos esse.

7 *Egrediuntur ex præ pinguedine oculi, transierunt cogitationes cordis.* Notat hic tumorem & insolentiam. Quod enim ait, *Egrediuntur præ pinguedine oculi eorum*: satis ex adiecta particula liquet allegoriam esse, & voluisse Vatem tumentis ob pinguedinem similitudine, fastum & tumorem ob nimiam opulentiam & rerum successum significare. Illud autem, *egredi oculos* pro eo dixit quod est, euanescere: vti accidit iis quibus nimium genæ intumescunt. De his & in versu 10 Psalmi 17. *Transierunt cogitationes cordis*: idem est atque modum excesserunt.

8 *Diffluunt, & loquuntur in malo fraudulentæ circumuentionis, è alto loquuntur.* Queritur de arrogantia & petulantia. ימיקו legunt Hebræi quidam actiuè: quasi voluisset Vates dicere, Disperdunt, & vi sua quasi colliquefaciunt proximos suos. Ego neutraliter accepi, eo quòd de violētia in versu 6 questus sit, & videatur hic loqui præcipuè de arrogātia & petulātia. Reddidi igitur ימיקו, id est *diffoluuntur*, vel *colliquescunt*, nullis putāt se legibus teneri, ab omni ratione vitæ probatæ diffluūt. Inde vtique venit quod sequitur, *De malo fraudulētæ circumuētionis loquuntur*: id est iactāt se de versutiæ successu & noxa, qua innocētibus damnū dederunt, neminē scilicet veriti, nec Deū quidē. Vnde subiecit, *E sublimi loquuntur*, tanquam omnibus supereminentes. Hanc arrogantiam auget versus sequens,

9 *Ponunt in cælum os suum, & lingua eorum perambulat terram.* Quod canit, nil aliud est quàm, Neque

ſuperis,neque inferis parcunt,in omnes venenatam linguam ſuã exerunt.Hæc tanta quũ eis nõ ſolùm liceant, ſed eos etiam plurimum euehant, fœlicéſque reddant, ad impietatem ſuam plurimos ſollicitant.id videtur mihi queri verſu ſequenti,

10 *Propterea reuertitur populus eius huc, & aquæ pleni ſugentur eis.* Senſus, Apud quos verſantur improbi, eiſdem ſe ſtudiis addicunt: *& aquæ pleni*, ſubaudi calicis, *ſugentur eis*, hoc eſt bene quoque habent,& fœliciter qui ipſos cõſectantur. Kimhi ita interpretatur, Propterea cõuertet, ſubaudi Deus, populũ ſuũ huc,ad ſtudia ſcilicet pietatis, & inde ad verã fœlicitatẽ, abſtractos ab impiis, quorũ fallax & euanida eſt proſperitas. Et ſugentur ab improbis aquæ calicis pleni toxico: hoc eſt,tandem obruentur malis difficillimis. prior ſententia videtur magis quadrare ſequentibus.

11 *Et dicunt, Quomodo nouit Deus, & ſi eſt ſcientia in Altiſſimo?*

12 *En iſti improbi, & beati [in] ſeculo, aſſecuti ſunt copias.* Conflictum canit deinceps cogitationum cordis propter impiorum fœlicitatem adflicti. Verſus 11 & 12, cogitationem habẽt de Dei prouidentia dubitantem: dicunt nãque vulgò homines, dum improbi adeò bonis omnibus adfluunt, *Quomodo cognoſceret hæc Deus? En iſti improbi* ſunt, & fœlices tamen in hoc ſeculo, diuitiarúmque immẽſam vim(eſt enim hîc שית)conſequuti ſunt. Exiſtimat enim ratio hominis, ſi Deus cognoſceret quæ improbi deſignant,quum iuſtus ſit, nequaquam tanta eis eſſe permiſſurum, nedum tantam fœlicitatem donaturum.Hîc adiecta eſt in verſu 12,nota admirationis,Ecce.

13 *Ergo fruſtra purum præſtiti cor meum, & laui in innocentia manus meas:*

14 *Et fui cæſus omni die, & caſtigatio mea ad matutina.* Hîc profert alteram dubitationis de ſcientia Dei rationem,nempe quòd bonos ſinat vſque adfligi, & vitã viuere miſerã,quod haudquaquam facturum ratio putat,ſi rerum humanarum certam Deus cogitationem haberet. Vtique (inquit quiſque qui hac tentatione agitatur) fruſtra innocentiæ ſtudui: nam quotidie adfligor,& ſinguli dies cum exortu ſuo incõmodi aliquid adferunt.Hactenus carnis cogitationes recenſuit: ſequentibus ponit cogitationes ſpiritus recipienris ſe ab æſtu carnis.

15 *Si cogitabam, Narrabo ſic, ecce iniurius fuero [in] nationem filiorum tuorum.* Hoc eſt, ſi vt ad iſtum modum vti præmiſſum eſt, loqui in animũ induxero, iniuriã fecero nationi filiorum tuorũ, quos omnes eo quòd diligis, caſtigas,& à creaturis ad te per aduerſa reuocas. dicere enim fruſtra eſſe pietatis ſtudium,cui illi incumbunt,& negligi eos à Deo,atque infœlicẽ eſſe vitam eorum,vtique atrox ipſis iniuria,& contumelia eſt.Bono ſiquidem eis cedunt omnia, & pluſquam paternam pro ipſis cæleſtis Pater curam gerit.

16 *Et cogitabam vt cognoſcerem hoc, id moleſtia [erit] in oculis meis.*

17 *Donec ingrederer in ſacraria Dei, intelligam poſtrema illorum.* Canit vt conatus ſit rationem peruestigare huius arcani, nec potuerit,quanlibet ſe huius cauſa torſiſſet,atque ideo adflixiſſet, donec in Sacraria Dei fuiſſet ingreſſus, & intellexiſſet poſtrema impiorum, quæ ſempiterno exitio excipiuntur.In Sacrario Deus ſuam præſentiã pollicitus fuerat,vbi(vt ſæpe dixi) Sancti oracula excipiebãt. hinc *ingreſſus Sacrarium Dei*, pro perceptione Diuinæ eruditionis poſuit, quæ tum percipitur,dum abſtractus à creaturis animus, voluntati Diuinæ diſcendæ & amplectẽdæ,totum ſe ſancta cõtemplatione addicit.Id vbicunque Sancti faciunt,ibi Sacraria Dei ingrediuntur,& docentur conditionem improborum minimè à præſenti ſplendore,ſed ab infœliciſſimo potius exitu æſtimandã.Hoc quũ Sancti agnoſcunt,non modò nõ inuident impiis, ſed potius ſortem eorum deplorant,& ſibi plurimum,quanlibet aduerſis exagitentur,gratulantur,vt quos dignetur Deus paterna caſtigatione corripere,ne cum mundo condemnet.

18 *Attamen in lubricis poſuiſti illos, deiicies eos in vaſtitates.*

19 *Vt aſſerunt in deſolationem ſubitò, defecerunt, conſumpti ſunt ab horroribus.* Simili lubricæ viæ, cuius meminit verſus decimuſoctauus, vſus Pſaltes eſt,& in ſexto verſu Pſalmi 35, In huiuſcemodi via vt perfacilè quis cadit, ita caduca & fluxa eſt fœlicitas improborum, nihil prorſus habens ſtabile.Quidam autem in hunc ſenſum accipiunt, Dediſti illis ſuam fœlicitatẽ, velut falsò blandiẽs; nimirum tẽporariis iſtis bonis omnem fœlicitatẽ eorũ finiens, quod indignari potius & ſæuire eſt, quàm benefacere: id quod externa proſperitate Deus præ ſe ferre erga illos videtur. Quidam משואות imposturas reddunt, ſicut נשא etiam imponere ſignificat. Sic ſenſus foret, Deiicies eos fallaciter: quod conueniet cum eo quod præmiſſum eſt, *Poſuiſti illos in lubricis*, ſubaudi eorum fœlicitatem. Falsò certè illis Deum blandiri & imponere, eo declaratur quòd ſubitò euertit & vaſtat huiuſmodi: quod quo exaggeret,inducit ſe verſu 19 ſtupentem repentinam eorum, & maximè terrificam euerſionem. Illud enim, *ab horroribus*, videtur ſynecdoche eſſe,& ſignificare ſubitaneã, ſummóque cum impetu deſtructionem,quia præmiſerat vaſtandos eſſe & finiendos.

20 *Sicut ſomnium euigilantis, Domine in ciuitate imaginem illorum ſpernes.* Eleganti admodum ſimili, quàm nihil ſit omne quo beati ſibi mali videntur, exprimit, ſomnio eius qui iã euigilarit, fœlicitatẽ illorũ aſſimilans: quo nihil inanius, quãlibet dormientẽ videatur oblectare. Ita dũ improbi

secūdis rebus hîc fruūtur, vidētur sibi beati, sed tanquā somnio: nihil est enim illis æquè miserū, quia Deo qui solus omne bonum est, destituti sunt. Exacta ergo hac vita, quum à somno præsentis stuporis, qui animum eorum huius sæculi voluptatibus delinitum tenet, euigilarint, sentient se tam inanes omnium bonorum fuisse & esse, nō aliter atque siquis esuriens somniarit sese edere, sitiēs bibere, qui euigilās nō solùm nihil tale fuisse sentiat, sed simul magis cibi potúsq; desiderio adfligatur. Quo simili vsus est Ieschaiah 29.c.8. Vt verò fœlicitas eorū somniū est illico euanescens, ita omnis eorum dignitas & splendor ignominia tandem cōmutatur. Id quū Deus faciat, rectè dicit, *imaginem eorum in ciuitate reddes despectam*. Imaginē autem vocat dignitatem, & apud homines memoriam eorum, quæ nihil nisi vmbra quædā, & inanis imago est, iuxta illud Psalmi 39, In imagine velut vmbra versatur omnis homo.

21 *Quum acetosum esset cor meum, & renibus meis spinosus eram,*

22 *Et ego stultus, & non cognoscebam, [inter] iumenta eram apud te.* Rursus conditionem animi sui, Dei iudicium nondum rectè perpendentis, & ob improborum prosperitatem sese adfligentis, describit, apposita sanè acetosi cordis & spinosi, id est punctionum renum, translatione vsus. Hanc autem adflictionem animi, stultitiæ suæ tribuit, fassus se stultum, omnique intelligētia ceu brutum pecus fuisse destitutum, sed nihilominus fuisse apud Dominum, hoc est in eius cura. Eam curam duobus sequentibus magis explicat.

23 *Et ego semper tecum, apprehenderas manum dexteram meam:*

24 *Consilio tuo deducebas me, & postea gloria suscepit me.* Canit se inscium interim bonitatis erga se Dei, ab ipso ceu per manum deductum, idque eo cōsilio, vt perbreui adflictione exercitus, ingenti mox gloria decoraretur, iuxta illud 2.Cor.4.d.17, Leue & momentaneum adflictionis, &c.

25 *Quis mihi in cælo, & tecum in terra [quis] placeat?*

26 *Defecit caro mea & cor meum, rupes cordis mei, & pars mea Deus in seculum.* Perpenso iam Dei erga se fauore amplissimo, & charitate multo ardentissima, exultabundo animo inquit, *Quis mihi in cælo*, subaudi præter te arrideat? quis tecum, subaudi collatus, placeat in terra? Iam valedicto rebus omibus, te vnum sitio, te ardeo, quē video vnū & esse, & largiri vniuersa. Hinc dicit versu 26, *Defecit caro mea & cor meum*: subaudi præ nimio desiderio Dei: vt sit simile versui tertio Psalmi 84, Affecta est, ac etiam defecit anima mea desiderio veniendi in atria tua: cor meū & caro mea præ hoc desiderio clamant ad Deū viuū. Sic itaque accensus, Deū propugnatorē suum vocauit, & partē suā: hoc est quem vnum habeat defensorem, bonorúmque vnicum autorē. Vt vero Deus sanctorum portio appelletur, dictum in Psalmo 16. Alii hunc versum aliter interpretātur, nempe quū defecisset caro & cor, Deum adfuisse. Sed hic sensus non ita quadrat iis quæ præcedunt & sequuntur.

27 *Nam ecce qui elongant se à te, pereunt: confecis omnem qui à te fornicatur.*

28 *Et ego, adiungere Deo mihi bonum, posui in Domino Iehouah meam protectionem, vt enarrem omnia opera tua.* Canit & ab improbis causam esse cur tantopere de Deo suo exultet: pereunt siquidem quicūque à Deo se subducunt. Ipse ergo profitetur sese Deo adiuncturum & adducturum, quo ita perceptis ab eo sempiternis beneficiis, in æternum quoque ipsum celebret, laudibúsque tollat, vt à quo in omnibus pendeat, à quo cuncta speret.

PSALMVS LXXIIII, σχετλιαστικὸς καὶ εὐκτικός.

ARGVM. *Queritur de templi, populique sancti vastatione, de impiarum gentium in Deum & Sanctos eius, contumelia & memorata ad suffulciendum spem, Dei in præcipuis mundi rebus potētia, orat vendicari Sanctos, Gētibus digna vltione repressis.*

PARAPH. 1 ERudiens Asaphi. Et quare Deus repulisti nos penitus, cur feruet ira tua contra gregem pascuæ tuæ?

2 Memor sis cœtus, quem tibi pridem vendicasti: sortis hæreditariæ, quam redemisti: montis Siion istius in quo habitare solitus es.

3 Attolle te, & veni vastatum in perpetuum hostes vniuersos, qui mala intulerunt Sacrario tuo.

4 Rugierunt infesti tibi in medio Synagogarum tuarum, signa sua statuerunt pro trophæis.

5 Olim tanti erat extruendo templo operam collocare, vt etiam qui ligna cædebant, præclari haberentur, eo quòd ad id vt illud in sublime perueniret, cooperarentur:

6 Nunc sculpturas eius bipenni, & malleis certatim comminuunt.

7 Incenderunt igni Sacraria tua, domicilium nominis tui deiiciētes in terram prophanarunt.

8 Cogitarunt in animo suo, Interimemus eos simul. exusserunt cunctas synagogas Dei in terra.
9 Signa nostra non videmus, nullus superest Propheta, nemo nobiscum qui sciat quousque.
10 Quis tandem ô Deus, finis opprobriorum infesti, & contumeliarum hostis, quibus afficiunt nomen tuum?
11 Quare auertis manũ tuam, & dexteram tuam? profer hanc tãdem è sinu tuo.
12 Certe Deus iam olim rex meus est, qui salutẽ tulit in media ditione hostiũ.
13 Tu sanè disturbasti virtute tua Mare, confringis capita draconum in aquis.
14 Tu capita immanium cetorum contudisti, & dedisti illa cibum populo deserta incolenti.
15 Tu eduxisti fontes & fluuios, valida flumina tu siccasti.
16 Tuus est dies, etiam tua nox, tu instituisti lucem & solem.
17 Tu cunctos fines orbis constituisti, æstatem & hyemem tu finxisti.
18 Sis memor huius, quòd hostis opprobrio affecit Iehouã, & populus nequam conuitiatur nomini tuo.
19 Ne permittas cœtui hostiũ vitam turturis tuæ, cœtus adflictorum tuorum ne obliuiscaris perpetuò.
20 Intuere fœdus, nã locis tenebricosis violentis carceribus omnia plena sunt.
21 Ne pateant ignominiæ qui cõtriti sunt, qui repulsam à te passi: da potius vt adflicti & pauperes te collaudent.
22 Exurge Deus, aduersare aduersariis tuis, memor sis opprobrii tui quo te quotidie homines nequam afficiunt.
23 Ne obliuioni tradas vocem infestorum tibi, tumultus eorum qui contra te insurgunt, semper ascendat.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Intelligens Asaph, Quare depulisti [nos] ô Deus penitus, fumat naris tua in gregem pascuæ tuæ?*
2 *Memor sis cœtus tui [quem] vendicasti pridem redemisti virgam hæreditatis tuæ, montem hunc Sion in quo habitasti.*
3 *Attolle passus tuos ut vastes in perpetuum omnem hostem qui adflixit Sacrarium.* Apertè admodum de templi vastatione hic Psalmus canit: quare verisimile est eum, nõ ab Asaph, quem Dauid cum quibusdam aliis Sacris carminibus præfecit, compositum, sed posteris eius, quorum ordo, patris nomen retinuerit. Insunt sanè huic libro plerique Psalmi, quos Leuitæ tempore exilii Babylonici, ac postea conscripserũt, ex quibus indubitatò est Psalmus 137, Super flumina Babel, &c. At dum singula huius Psalmi cõsidero, in nullam templi & populi vastationem magis quadrare videntur, quàm quæ facta est per Antiochũ. Quũ enim per Nebucadnezar exureretur, Prophetas suos Iudæi habuerunt, qui quousque sæuitura esset ea vltio, palàm prædicebant. Iudæi de ea Psalmũ interpretãtur quæ facta per Titũ est: sed excæcatis tum, nihil minus quàm piæ adeò voces, quales hic Psalmus memorat, exciderũt. Ergo vbi Antiochus tẽplum contaminasset ac despoliasset, optima quæq; ciuitatis loca igni cremasset, Sacras ceremonias aboleuisset, abominationes Ethnicas inuexisset, optimos quosque captiuos auexisset, innumeros etiam trucidasset, promiscuã denique plebẽ ad ritus impios coegisset, Sancti qui reliqui erãt, quæ hic Psalmus habet, questi apud Deũ fuerunt & orarunt. De quibus deinde sacri Poetæ posteri Asaphi, restituta iam libertate & religione, carmen istuc composuerũt. Agnoscunt itaque primùm, quod pietatis scilicet est, & rectæ fidei, quæ pati videbãtur ab Antiocho, omnia à Deo ipsis immissa, ac ideo Domino sua mala querebãtur, *Quare tu*, inquiũt, *ô Deus repulisti nos penitus, quare succensa est adeò in nos ira tua?* Nunquã enim duriora passi erant, eo quòd nullus adhuc hostium, quos hic populus expertus erat, religionis nomine in eos sæuisset. Inde verò erat, quòd videbãtur sibi abiecti à Deo לנצח, id est penitus, in sempiternũ, tanquam is nullam vnquã illorum rationẽ habere statuisset. Sed vbi ista querebãtur Deo, suggerebat Spiritus ipsos esse gregem, id est Ecclesiã, Dei populũ, quem ille tot iam seculis, ceu peculium suum habuisset, possessionem hæreditariam, sacram regiã, propriam sedem. Hinc verò animos pulchrè recipiebant, opem Dei, quantumlibet actum de ipsis videretur, implorandi. Est siquidẽ hæc in summis tentationibus ceu sacra ancora, recordari & credere, Deũ nos semel in

numerum suorum assumpsisse. Perficit enim Deus quicquid semel instituit. Resumpto igitur animo orant vt Deus attollat suos passus, hoc est celeriter adueniat, qui horrendùm adeò sæuiente Antiocho videbatur vel abesse, vel lentè venire auxiliatum. *Sacrarij* statim meminerunt, quod non tam templum, quàm ipse pópulus erat. Hunc enim si sibi delegisset Deus vt in eo præcipuè regnaret, fieri non potuit vt eum scelesti ac impii tyranni libidini vsque permitteret. Vastari hostes orant לנצח, id est vastatione irreparabili. Sic enim fors habet hostium Dei, qualis iste Antiochus erat. Quod versu primo ait, *Cur fumabit naris tua* (id quod vehemẽter iratis vsu venit) notare voluit immanem hostilis sæuitiæ truculentiam. In versu secundo, *virgam hereditatis* dixit, propterea quòd virgis mensoriis terra soleat diuidi, sicut & funiculis, de quo in Psalmo 16.

4 *Rugierunt tui infestatores in medio Synagogarum tuarum, posuerunt signa sua, signa.* Hîc hostium, quos ex firmata in Deum fiducia, audet Dei infestatores dicere, vt reuera erant, truculentiam, & in populum Dei atque sacra loca sæuitiam describere Vates incipit. Instar leonum, quàm indicibili immanitate vociferantes irruebant in sacras populi scholas, in sancta studentium Legi Dei concilia, quæ ideo מועדי Dei vocant: Græco nomine, Synagogæ dicebantur. Domus erant sacrorum cœtuum, quarum pleræque templo adhærebãt. habebantur tum & in aliis vrbibus, in quibus populus Legem docebatur, & ad ceremonias instituebatur. De his canit versu octauo, Exusserunt omnes ædes Dei in terra. Hinc de Christo nanque & Apostolis legimus, quòd synagogas passim ingressi sunt. Talem dicebant Pharisæi, Centurionem, pro cuius pueri sanatione orabant, ipsis ædificasse. Illud, *Posuerunt signa sua, signa*, idem est quod, vbique statuerũt sua trophæa, in signa scilicet victoriæ suæ, vbi antea fuerant omnia plena signis beneuolentiæ diuinæ.

5 *Nobilis erit sicut adducens ad sublime, [adducens] in sylua arborum secures:*

6 *[Et nunc] sculpturas eius simul in bipenni & malleis deiiciunt.* Deplorant Sancti ornamentorum templi detractionem, quæ insano hostes studio, & singulari tumultu vndique detrahebãt. Cuius indignitatem eo exaggerant, quòd memorãt, olim quũ extruebatur templũ, eos qui tantùm ligna cædebant, in pretio aliquo fuisse, propterea quòd ad id cooperarentur, vt in sublime sacrum ædificium perduceretur. Nunc tanquã nullus sit momenti, & meritò demolienda moles, omnia bipennibus & malleis immani quodam furore destruuntur. Nam dubiũ non est quin militũ furor in despoliando templo, & ornamentis eius auellẽdis, impiæ voluntati Antiochi, volentis domum Dei non despoliari solùm, sed etiam insignitè prophanari, pro viribus respõderit. Hi duo versus perquam obscuri sunt: qui ex multis visus est probabilior, hũc sensum reddidi. Chaldæus Paraphrastes in hanc sententiam voluisse ista reddere videtur, Sicut eminet qui securim eleuat ad decidendos ramos arborum, ita isti bipennibus & malleis omnia comminuunt. Quod in versu 6 est, *Nunc*, antithesim hanc doctissimi Hebræorum, ad tempus quo incredibili studio tẽplum extruebatur, statuũt. Et illud in sexto versu querelam auget, quòd meminerunt פתוחיה, id est sculpturarũ: quanquam ea vox etiam ostia, vel portas significat, quæ quum inauratæ essent, non alienum erit ab historia etiam fores hic legere. Nam vt Iosephus testatur, quicquid vspiam auri erat, Antiochus detraxit & abstulit.

7 *Miserunt in ignem Sacraria tua, ad terram prophanarunt habitaculum nominis tui.*

8 *Dixerunt in corde suo, Conficiamus eos pariter, concremarunt omnes synagogas Dei in terra.* Sacraria querũtur exusta, habitaculum autẽ nominis Dei prophanatum in terram, hoc est ceu deiectum in terram, contumeliosissimè acceptum. Intellexit enim hoc dicto Vates, templi violationem singulari petulantia & contumelia perfectam. Nam aram in eo Antiochus extruxit in qua porcos immolauit, immolaréque, & idolũ venerari Iudæos coegit. Sic proculcata ab hostibus templi sanctimonia, dicit eos Vates, illud quasi in terram deiectũ prophanasse. Sed forsan per משכן, id est habitaculum nominis Dei, interius Sacrarium, Arcam scilicet fœderis, & Propitiatorium intellexit, peculiarem illã numinis sedem. Nam istud cum aliis thesauris & pretiosis templi rebus, Antiochus abstulit: & vt erat incredibili in religionem Dei furore, in terram forsan simul abiecit, eo quòd sciret Iudæis nihil haberi diuinius. מקדשים, & מועדים pro eisdẽ synagogis & scholis Legis accepit. Quum enim annitereturAntiochus religionem Domini prorsus extinguere, verisimile est, eum has vbivbi haberentur sustulisse. Erant enim cõuenticula Dei, in quibus Dei timor & cultus docebatur. Quod verò de ipsis Iudæis dixisse hostes, Vates canit, *Conficiemus eos pariter*: id est semel, quantum ad religionem attinet, intelligendum est. Iudaicum enim nomẽ & Dei ritus abolere volebant, hominibus seruatis, sed qui ad ritus Ethnicos deficerent: ideóque circuncidi pueros capitale fecerant, librósque Legis exusserant. Hoc enim pacto Iudæi, id est veri numinis cultores conficiebantur, & interibant. Porrò illud verbum נינם, quidam nepotes eorum interpretantur: sed non ita quadrat vt si occidamus, vel depopulabimur, vel conficiemus, legimus, id quod verbum ינה significat. Inde חרב היונה gladius depopulãs, Iirmeiah 46.d.16, dicitur, vbi vulgò legitur gladius columbæ: sed quo sensu?

9 *Signa nostra non vidimus, non est amplius Propheta, & non nobiscum sciens vsquequo.* Queruntur se solitis & in Lege promissis Dei auxiliis & solatiis fuisse in hac summa & incomparabili calamitate destitutos, vt antea nunquam: Signis scilicet, id est beneuolentiæ diuinæ portentis, quibus sæpenumero è maximis malis fuerant erepti: Prophetis qui auxilium Dei certò pollicerentur: denique Cognoscentibus ex Spiritu, quãdo tandem finem essent hæc mala acceptura. Hinc, vt dixi, coniectura mihi est, vastationem templi, & populi incredibilem afflictionem hic notatam, quæ facta est per Antiochum. In hanc sequens versus admodum quadrat: supra modum enim Deum hic blasphemauit, nec fuit ante eum quisquam qui tanta audentia & petulantia, diuina contempserit & oppugnarit.

10 *Quousque ô Deus opprobrabit insultus, contumeliabitur nomini tuo hostis iugiter?*

11 *Quare auertis manum tuam, & dexteram tuam? arce de medio sinu tuo.* Quia hic hostis religionem potissimũ oppugnabat, rectè querebãtur, Quousque permittes hosti isti nõ tã nostro, quàm tuo, vt tibi conuitia dicat, vt tuũ nomen blasphemet? Nisi enim Dominus hactenus cedere furori Antiochi decreuisset, tanta erat eius impietas, vt meritò perire debuerit simulatque tam scelerata in animũ induxisset. Inde subiiciunt Sancti, *Quare auertis manum tuam, & dexteram tuam:* qua nos nominis tui studiosos defendere, & hostes tam blasphemos atque sceleratos vlcisci debebas: Prohibe igitur, & arce dexteram tuã de sinu tuo, inque hostes istos tam impios & sceleratos exere. Inertes siquidem & nihil agentes, in sinum manum recondere solent: inde hac loquendi formula Vates cessationem ab vltione in hostes (vt Sanctis videbatur) indignam exprimere voluit. Hic idiotismus Gallis quoque communis est, *il ha tousiours ses mains en son sein.*

12 *At tu, ô Deus, olim rex meus [eras] qui ferebas auxilia in medio terræ:*

13 *In uirtute tua scindebas mare, confringebas capita cetorum in aquis:*

14 *Tu concidisti capita cetorum ingentium, dabas eum escam populo incolis deserti.* Solenne est in Psalmis, & quibuslibet Sanctorum precibus, quòd memorant apud se potiora diuinæ erga suos beneuolentiæ, & cum in hostes, tum res vniuersas declaratæ potentiæ facinora: hunc morẽ & hîc Sancti obseruant. Primùm, memorant Deum ab initio suum Regem fuisse, & in medio terræ, hoc est potentissimè & patentissimè, opem sibi tulisse. Quod enim quis in media vrbe, in media regione, in medio populo perficit, necesse est eum sic esse instructum, vt à nemine possit impediri, sicut & neminẽ potest latere. Potissimum autem de terra AEgyptia, tum hostili, istud canunt, in cuius medio ita exercebat potentiam suam Deus, vt quantũlibet inuitos, supplices tum illos sibi redderet. De quo Dominus illud Pharaoni dicebat, Vt cognoscas quòd ego Iehouah in medio terræ. subaudi Dominus sum. Hæc versu 12. Versu 13 memorat vt suum populũ Deus deduxit per Mare rubrũ suffocatis in eo AEgyptiis, quos vocat dracones: sicut & Ieschaiah Pharaonẽ, & Leuiathã, & draconẽ appellat, 27.a.1. Quanquã etiã soleat nonnunquã Dei potẽtia & ex eo prædicari, quòd vt condidit & alit, ita solus quoque conficiat dracones, & alias belluas hominibus inuictas. Id copiose admodũ facit Iiob 38, 39, 40, & 41. Kimhi & sequentẽ versum de Pharaone per allegoriam intelligit, sicut & Ieschaiah ipsum Leuiatã vocauit. Hunc dedit Deus in cibũ populo incolẽti desertum, dum Iisraelem fecit potiri eius spoliis. Cæterum לויתן, nomen ab additione ductum, cete, & quaslibet immaniores belluas maris significat, de quibus nonnihil in versu 9 Psalmi 8. Exod. 8.22.

15 *Tu fecisti fontem & flumen, tu exiccasti flumina ualida.*

16 *Tuus est dies, tua etiam nox, tu parasti lucem & solem:*

17 *Tu excidisti omnes terminos terræ, æstatem & hyemem tu finxisti.* Possunt & hi versus de miraculis peculiariter exhibitis Iisraeli, & iis quæ in vniuersum exhibet hominibus, intelligi. Nam vt populo Iisraelitico secundò per miraculũ cæsa, fissáq; petra fontẽ in flumen redundantẽ eduxit, & cõtrà Iordanẽ transiturus exiccauit, vt sicco pede per medium eius transirent: ita solita, sed non minus miranda beneficentia sua, in toto orbe petras secat, & fontes ac flumina inde emanare facit, contrà quoque, potentia flumina sorbet. Sic versu 16, quũ de seruata luce Iisraelitis in AEgypto, & tenebris immissis reliquæ AEgypto, tum de vniuersali lucis beneficio accipi potest. Nec aliter habet versus 17. Vt enim de possessione & terminis Chenaã assignatis populo Israelitico, ita & de omnium gentiũ & terrarũ terminis, ingentibus sanè miraculis distinctis: tum de cæli omnique temperie, quæ Dei beneficio & populo sancto, & toti orbi contigit, atque quotidie contingit, canere videtur. Mihi videor obseruasse hunc morem Scripturæ esse ferè, dum prædicat Dei beneficia populo sancto peculiariter exhibita, ab illis in laudes sese & memoriam effundere eorũ quæ ille præstat toti humano generi. Nec enim alia ratione Dei maiestas, quàm ex operibus eius, à nobis animaduerti, cognoscique potest.

18 *Memor sis huius, inimicus opprobrauit Iehouæ, & populus nihili blasphemarunt nomen tuum.* Iterum consolantur se Sancti ab eo quòd hostes Deo conuitiabantur, homines nequam & sceleratissimi: id enim iustus Deus vsque ferre non potuit.

19 *Ne des bestiæ animam turturis tuæ, cœtus adflictorum tuorum ne obliuiscaris penitus.* Vt superiori versu se Sancti consolati sunt ab hostium impietate, ita hîc animum sibi sumunt à sua simplicitate & innocētia sua. Turturem enim se vocant, qua nihil est imbellius, & magis innocuum. Sic idem aliàs columba vocatur. Et hîc rursus חית pro cœtu vsurpatur, vt in Psalmo 68.

20 *Respice ad fœdus, quia tenebriosis terræ, plena sunt habitaculis violentiæ.* Hæc præcipua Sanctorum consolatio est à fœdere quod cum ipsis icit, nec potest facere irritum. Nam dum orant Deū huius rationem habere, sese monent, Deum illùd persanctè seruaturum. Adiiciunt de violentia hostium, ad quam nequeat diutius conniuere Deus iustus. Eam significant quum queruntur, *tenebrosis terræ*, hoc est habitaculis adflictorum & miserorum, quæ mansiones sunt violētiæ, omnia plena esse: hoc est populum Dei vbique inter impios teneri captiuum. Id sanè vsuuenit Iudæis, obtinente apud eos tyrannidem Antiocho.

21 *Ne redeat contritus contemptus, pauper & inops laudabunt nomen tuum.* Hîc solantur se ab adflictione & miseria sua. Nec enim sustinet Deus sui studiosos vsque adfligi & obteri. *Ne*, inquit, *reuertatur contritus, confusus*: id est, nō ferat repulsam à te, ac ita ignominiæ pateat, ob id quòd tua fuerit ope cōfisus. Quum verò nulli, nisi qui aduersis exerciti, & à Domino adiutos se agnoscunt, ipsum verè laudant, & hinc spem suam confirmant, adiicientes, *Adflictus & inops laudabunt nomen tuum.* sentiunt enim quàm sit illud bonum.

22 *Surge Deus, aduersare aduersariis tuis, [&] memor sis opprobrij tui, [quod est] à nequam omni die:*

23 *Ne obliuiscaris vocis infestorum tibi, fastus eorum qui se contra te erigunt, ascendat semper.* Spes auxilii potissimum eo nitebatur, quòd scirent se Dei studiosos: hostes autem, Dei osores esse. id igitur toties ingeminant: & blasphemiarum illorum, quæ nullum nec modum nec finem accipiebant, recordantur. Vtque spetāt, ita orant, illas semper ad Dominū ascendere, hoc est sic à Domino cognosci vt vltio maturetur. Similia iis, de quibus hoc Psalmo Sancti queruntur, Christiani semper ferè patiuntur. Quare valde appositus est eorum consolationi.

PSALMVS LXXV, εὐχαριστικός.

ARGVM. *Christus seruator inducitur sub typo Dauidis primùm gloriari de potestate sibi tradita, qua velit labentem iam mundū restituere. tum monere, ne quisquam contra suum se regnum efferat, quòd Deus vnus sit, qui quē velit, exaltet. denique prædicere, id conantibus, grauem vltionem: & in se credentibus, omnimodam fœlicitatem.*

PARAPH. 1 PRæsuli, Ne perdas, Oda carminis Asaphi.
2 Celebrabimus te Deus, celebrabimus: propè enim adest inuocantibus te nomen tuum, memorabunt facinora tua.
3 Nam assumam mihi Ecclesiam, iudicium ex æquitate faciam.
4 Diffluxerat terra, & quicunque eam inhabitant, & ego sustentacula eius fulsi. Selah.
5 Dixi stultis, Nolite stultè agere: & improbis, Nolite extollere potētiā vestrā:
6 Nolite in sublime attollere potentiam vestram, nolite loqui præfractè.
7 Nam nec ab Oriente, nec ab Occidēte, neque à Meridie contingit exaltatio:
8 Deus siquidem iudex est: is hunc deiicit, illum exaltat.
9 Nam calix in manu Iehouæ vino infuso, quod turbidum est, plenus, ex eo propinauit: vtique fæces eius sugent, bibent cuncti improbi in terra.
10 Et ego adnuntiabo semper, canam Deo meo Iaacob.
11 Omnem quoque potentiam improborum confringam, exaltabitur potentia iustorum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRæsuli, Ne perdas, Psalmus Asaphi canticum.* Inscriptionem Ne perdas, habent & Psalmi 57, 58, & 59. In Psalmum 57 de ea dixi quædā. Hîc fortè significat, impios conari perdere Christum & qui ei credunt: sed prohibente Domino, id haudquaquam posse.

2 *Celebrabimus te ò Deus, celebrabimus, & propè nomen tuum: enarrabunt mirabilia tua.* Regnante Christo, summa obtinet iustitia, pax, & gaudiū: hoc enim est regnum eius. Rom. 14. c. 17. Vita siquidem æterna bonis omnibus adfluens, in regno eius viuitur. Hinc vnà cum membris suis, iurè in Patre exultans, laudaturum se eius bonitatem profitetur. Laus ea in hoc sita est, quòd prædicant Sancti, propè esse nomen Dei, omnibus scilicet ipsum inuocātibus, omnibus adflictis & miseris, ab ipsius bonitate pendētibus. Hæc verò nominis Dei propinquitas nihil aliud est, quàm varia Dei, quibus suos quotidie afficit, beneficia. ea & mira illa sunt facinora, quæ canit Sanctos cum

laude narraturos. Hæc omnia quū à Christo iam regnante mundus percepturus erat, rectè inducitur, horum causam hanc reddere, quòd sit ipse iam regnum initurus.

3 *Quia sumam cœtum, ego æquitates iudicabo.* Per cœtum intelligit Electorum ecclesiam. Hanc Rex & summus disceptator sibi adiunxit, & ex reliqua hominū turba, vt in ea regnaret, gloriam & potentiam suam declararet, selegit. In hac omnia ex summa æquitate administrans, impietatem profligat: pietatem verò, innocentiam, omnémque vitæ decorem asserit. Nam suum Spiritum credentibus sibi donat, quo vt suis omnia ad salutem miro ordine instituit, & attemperat, ita improbis iudicium quod merentur, & prædicit, & exercere quoque incipit, in seculo futuro illud consummaturus.

4 *Colliquescens terra & omnes habitatores eius, fixi columnas eius. selah.* Deo iudium suū per Filium cui dedit omne iudiciū exercere, terra ipsa, & quicquid in ea est, metu velut colliquescit & diffluit: soli ii subsistunt qui non sunt de terra, qui Spiritu regenerati, Diuinæ & cælestis naturæ participes euaserunt. Vnde subiecit, *Ego fixi columnas eius.* Nam sicut propter filios Dei condita sunt omnia, ita hi quoque orbem, velut columnæ, sustinent. Psalmus 82, canit regnantibus malis nutare fundaméta terræ: sic ergo rectè canit præsens, parari, institui, & firmari columnas eius, regnante Christo. Selah hic adscriptum, monet vt cogitemus Christi vnius esse, mundū restituere, qui illum & condidit. Cæterùm, est Vates hoc versiculo mysterium regenerationis totum mira breuitate complexus. Primùm enim vis verbi Dei terret & deiicit, adeò vt dissoluatur atque diffluat quicquid est veteris Adæ: deinde parantur & firmantur noui & cælestis Adæ sustentacula, vt sint iam noua atque cælestia omnia.

5 *Dixi stultis, Ne stultescite: & improbis, Ne extollite cornu:*

6 *Ne attollite in sublime cornu vestrum, loquamini in collo duro.* Rex hic laudis Diuinæ instaurator appellat eos, qui sibi nondum nomen dederūt, ac etiam aduersantur, eo quòd ille testetur mala esse eorum opera. Hæc autem summa & perniciosa stulticia est, quum hic rex suis vitam largiatur æternam, & abiiciat in gebennā sibi cōtradicentes. Ab hac igitur stultitia & improbitate reuocat, monens, ne sua cornua, hoc est quam videntur habere potentiā, contra se efferant. Idem monet versus 12 Psalmi 2, Dedite vos Filio: & versus 4 Psalmi 4, Agnoscite quòd Iehouah selegerit sibi hunc iustum. *Loqui collo duro*, vel forti, est loqui præfractè & arroganter. Nonnulli referunt Durū ad Loqui, vt conueniat cum illo versu 19 Psalmi 31. Obmutescent labia quæ loquuntur contra iustum עתק, id est durum, superbum. Sed idem sensus erit, quū sciamus hoc colli epitheton esse. Et alibi verò duri & rigidi colli allegoria, arrogantiā, & iugi Christi reiectionem significat. Collo siquidem iuga feruntur. Rationem cur se humiliare debent, canit duobus sequentibus,

7 *Quia non ab Ortu, & Occasu, & non à Deserto exaltari:*

8 *Quia Deus iudex est: hunc deiicit, & hunc exaltat.* Siquidem à solius Dei volūtate, & iudicis & moderatoris omnium, non ab Ortu solis, non ab Occasu, neque à Deserto, hoc est Meridie, exaltari contingit. Verè stulti sunt, qui huic regi omnium iudici sese subiicere detrectant. Desertum magnum à meridie Iudææ est, ideo pro Meridionali plaga vsurpatur: sicut ים, id est mare, pro Occidentali, propterea quòd mare Iudæis sit ab Occidente.

9 *Nam calix in manu Iehouæ, & infuso vino turbido plenus, & effundit ex hoc, utique fæces eius exprimens, bibent cuncti improbi terræ.* Canit nunc aduersantium sibi vltionem. vtque certam eam & paratam esse indicaret, facit calicem turbido vino plenū, à Deo illis propinari, & ipsos eū prorsus ebibituros, adeò vt futuri sint & fæces. Vinū enim dixit חמר, id est lutosum & turbidū esse. Kimhi rubrum intelligit, ac ita dictum putat, quòd rubrum in terra Iisrael præstabilius sit, vt hac translatione intelligas vim vltionis esse significatā. Me, quòd fæces subiectæ sunt, mouit, vt lutosum & turbidū reddere maluerim, quàm rubrū. חמר enim vtrunque significat. Ieschaiah. 51. f. 17, ad eundē ferè modū hac allegoria vsus est, Excitare, excitare Ierusalē, quæ bibisti de manu Iehouæ calicē ardentis indignationis eius, fæces calicis toxici bibisti, suxisti. Quæ hoc versu Vates cecinit, experti sunt Iudæi, qui dixerant de Domino, Nolumus hunc regnare super nos: & cruci ideo ipsum adfixetant, quum atrociter adeò per Titum excisi fuere, vt nullum excidium viderit hic sol atrocius. Biberunt postea & Romani, Græci, gentésque aliæ ex eodem calice, horrendis cladibus deiecti: & bibituri sunt quotquot dare Christo nomen dedignantur.

10 *Et ego annuntiabo in seculum, canam Deo Iaacob:*

11 *Et omnia cornua improborum confringam, exaltabuntur cornua iusti.* Dum improbi contra regnum Dei insaniunt, & ob id pœnas partim exoluunt, partim expectant, vt penitus confringantur, Christus cum suis semper adnunciat beneficia Dei, canitque laudes in perpetuū, donec tempus appetat, quo semel omnem impiorum potentiam frangat, regnúmque perfectum suis restituat vocatis ad plenum consortium fœlicitatis cælestis. Hæc canunt versus decimus & vndecimus. His verò omnibus prælusit Spiritus Dei in Dauide: qui quum perdi ab hostibus haudquaquam

potuisset,tandem destinatum regnum accepit,fecitque iudicium & iustitiam omni populo:monuitque nequis Deo in se resisteret, ac resistentibus vltionem paratam prædixit,sæpéque numero partim eam de eis sumpsit:perpetuò laudibus Dei, & tam deprimendis improbis, quàm exaltandis iustis,intentus.

PSALMVS LXXVI, ἀχαριστικός.

Canit insigniter defensam à Deo Ierusalem: indéque potentiam eius, omnibus ut supereminentem, ita unicè formidabilem celebrat.

1 PRæsuli in Neginoth,Oda carminis Asaphi.
2 Celebris in Iehudah Deus,præclarum nomen eius in Iisrael:
3 In Schalem est tabernaculum eius,mansio eius in Siion.
4 Illic confregit iacula,arcum,clypeum,gladium,& bellum.Selah.
5 Illustris tu,suspiciendus præ regnis prædantibus.
6 Illi valido corde spoliati sunt,cœpit eos somnus suus: nihil manibus suis potuerunt efficere cuncti viri bellica virtute instructi:
7 Ab increpatione tua Deus Iaacob,consopitus est currus & equus.
8 Tu terribilis es,tu inquã,quis coram te cõsistat, simulatque ira tua exarserit?
9 E cælo fecisti audire iudicium,terra timuit & siluit.
10 Quum exurgeret Deus ad iudicandum, ad seruandũ cunctos mansuetos terræ,Selah:
11 Quòd homines furiũt, cadet tibi in laudem,& absolues tu reliquum furoris.
12 Nuncupate & persoluite vota Iehouæ,Deo vestro: quotquot in circuitu eius estis,offerte munera terribili:
13 Qui eripit spiritum principibus,terribilis est Regibus terræ.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *NOtus in Iehudah Deus,in Iisrael magnum nomen eius:*
3 *In Schalem est domicilium eius,& mansio eius in Siion.* Eiusdem ferè argumenti hic Psalmus est, cuius 48. Præclaram aliquã hostiũ deiectionem celebrat, qua suam Deus in Ierusalem præsentiam demonstrarit,& se præsidem,& Deum Iehudæ ita declararit, vt inde apud Gentes quoque nobilis magníque nominis haberi cœperit. Qualis illa fuit,quam vel de Ammonitis, vel de Iosaphat,vel Assyriis,rege Chizkiiah populo suo contulit,effecitque vt passim Gentes cõfiterentur,magnum,solúmque potentem Deum illum qui in Iudæa & Iisrael colebatur. Exercitũ Ammonitarum,qui contra Iosaphat venerant, perdidit:& Assyriorum, qui rege Sancherib Ierusalem obsidebant,strauit.Schalem vocat Ierusalem,quæ hoc nomen habuit antequam Ierusalem diceretur,vt legimus Gene.14.c.18. Ierusalem putant dictam, postquam ei loco Abrahã nomen indiderat,יראה יהוה,id est Dominus videt,Gene.21.c.24. Ex שלם enim & יראה cõpositum est ירושלם.

4 *Ibi confregit iacula arcus, clypeum & gladium & bellum Selah.* Canit nunc quare Deus in Iudæa & Iisraele præsidens, nobilis, magníque nominis factus sit:quòd nimirũ omnem vim hostilem à populo suo semouit, pace altissima donata. רשפי quidam ignita iacula esse putant: aliàs enim vox ista fulmina significat.Selah hic adscriptũ,monet vt perpẽdamus quàm præclarè suis Deus adsit,veráque, sed in se, pace donet. Nec ipsi enim Sancti qui soli veræ Ierusalem ciues sunt, inter se belligerantur,nec aliis ad id dant occasionem, sed Patrẽ imitati,pacem potius vbique restituunt:denique & mala quanlibet atrocia,boni ab aliis consulunt, vt nihil eis non bono cedit. hinc rectè canit versus quintus,

5 *Illustris tu,suspiciendus præ montibus prædæ.* *Montes prædæ*,vocat regna tyrannica, quæ ad se omnia rapiunt velut montes:in quibus nihil nisi leones,vrsi,& aliæ ex præda viuentes belluæ,stabulantur.Mundi siquidem regna quum videantur omnia posse,& cunctis bonis affluere, inopia tamen perpetuò laborant,miseréque seruiũt, quum Deum timentibus nihil boni desit, & possint omnia,id verò beneficio Dei,qui eos sic potentes & dites reddit. Verè ergo illustris Deus,& præ cunctis Regibus, quanlibet potentibus, ac ideo ad se cuncta rapientibus,magis admirandus est. Causam huius canit versu 6.

6 *Deprædati sunt ualidi corde,dormitarunt somnũ suũ,& non inuenerũt manus suas cuncti uiri præstãtes uirtute:*

7 *Ab increpatione tua Deus Iaacob, sopitus est & currus & equus.* Despoliantur enim tandem qui spoliabant alios, & non rebus modò, verùm etiam vita. Id verò est quod ait, *Dormitarunt somnum*

suum, hoc est se in somnum mortis sensim inclinarunt: *nec inuenerunt manus suas,* hoc est dum opus esset, non sunt eis præsto, nihil valent illis efficere, quanlibet viri fuerint bellicosi, hoc est אנשי־חיל, & nemini non vim intentarint. אשתוללו à שלל venit, & est א capitalis pro ה posita, quod nonnunquã Scriptura solet. In versu septimo currũ & equum, pro iis qui curribus & equis vtebantur, dixit, quos Deus consopiuit quũ vitam eripuit. Elegans verò simile dormitationis, consopitionis & somni. Quum enim somno oppressi dormitamus, sensim & quasi vltrò omnem vigorem mittimus & cadimus. Sic Deus hostes populi sui occulta vi vrsit, omnémque virtutem exemit, vt velut dormitantes, consilium simul & conatum Dei populũ expugnandi amitterent, morti cedentes. Memorata hic vltione hostium, quam sola increpatione, solo verbo Deus effecerat, admirabundus exclamat,

8 *Tu formidabilis, tu & quis stabit coram te, quum ira tua[ardebit?]*

9 *E cælis fecisti audire iudicium, terra timuit & siluit.*

10 *Quum surgeret ad iudicandum Deus, ad seruandũ omnes mansuetos terræ, Selah.* Quod bis *tu*, posuit, admirationis affectũ expressit, & solum Deum formidandũ esse, quo sanè irato nemo queat consistere, confessus est. E cælis siquidem iudicium suũ in hostes protulerat, cælesti planè virtute contra eos depugnans: quo vtique effecerat, vt se iam mouere contrà in terra nemo vel auderet, vel posset. Id enim est quod adiecit, *Terra timuit & siluit.* de quo tropo dictum iam sæpe. Id autem omne pro *seruandis mansuetis terræ,* id est qui Deo se totos cõsecrarunt, ad calamitatem parati, Deus fecit. Ideo adiectum Selah est. Nihil siquidem ita firmat fiduciam in Deum, & animum sub quauis cruce durat, atque istuc probè expendisse. Porrò iudicium planè cæleste, quale hîc canitur, Deus & in Ammonitas sub Iosaphat, & Assyrios sub Hizkiiah exercuit.

11 *Nam indignatio hominis celebrabit te, reliquo indignationum accinges te.* Hoc est, indignatio & furor hostium contra te ô Deus, in laudem tibi cedet. Fatebuntur enim hostes ipsi: & quicunque tua in illos pro nobis facinora audient, te Deum & omnium iudicem, eorum verò qui tibi fidunt certum seruatorem. Ii autem quos asseruisti, aliud nihil studebunt, quàm nomen tuum quammaximè celebrare & efferre. Sic celebrat tandem Deum, impiorum contra populum Dei, atque adeò Deum ipsum, furor & indignatio. Illud quod sequitur, *Reliquo indignationum accinges te:* Hebræi bifariam interpretantur. Legi enim potest, Cinges, vel alligabis reliquũ furoris: ne scilicet posthac quisquam ex Gentibus contra populũ tuum sæuiat. Vel, Te accinges reliquo indignationis, vt quicquid hostium superest, penitus conficias. Priorem sensum tradit A. Ezra, posteriorẽ Kimhi, & Paraphrastes Chaldæus.

12 *Vouete & reddite Iehouæ Deo uestro quicunque estis circa eum, afferte munera terribili,*

13 *[Qui] uindemiat spiritum Principum, formidabilis regibus terræ.* Pro hac iam tanta Dei in populum suum beneficentia, iubet vota nuncupari & solui, sed vota laudis: verùm quæ debebant suo tempore cum hostiis exolui. Celebris est hic locus ad confirmanda vota: quem perperã quidam legunt, Si voueritis, reddite. Vouet enim omnino, quicunque verè orauerit, gratiásve egerit, de quo in versu 28 Psalmi 21. quare ad vouẽdum Psaltes hîc hortatur: & est *vouete,* imperatiuè legendũ. Hoc autem monendi homines sunt, vt Deo id voueant, quod illi gratum nouerint. Huiusmodi est vera innocentia, & officia dilectionis, quæ totam implet Legem. Quicquid huiusmodi est, id & vouendum piis est, & item reddendum. His autem siquid aduersum sit, neque vouendum: neque si votum sit, præstãdum est. Dei sumus enim, contra cuius voluntatem nihil licet tam velle quàm facere. Causam cur Deo nuncupanda vota, & offerẽda munera sunt, reddit versu vltimo. Excellit enim cunctos reges & Principes, adeò vt spiritum eorum dum libet eripiat. Eleganti verò verbo vsus est בצר, quod vindemiare significat. Vt enim racemos homines colligunt, ita ille homines sublegit, nullis quantunuis potentibus parcens. Hic loquendi modus & Gallis familiaris est, *Ils feront uendengez.* Hæc si rectè perpẽderemus, nulli quàm vni Deo, nos addiceremus, eiúsque vnius voluntati gratificari studeremus.

PSALMVS LXXVII, In genere mixto, μικτικῶς.

Canit ob calamitatem populi sancti, se supra modũ afflictum fuisse, & molestis cogitationibus tantum nõ exanimatum; rursum autem memoria facinorum Dei olim pro populo suo editorum, animum recepisse, fuisséque consolatum. ARGVM.

1 PRæsuli pro Ieduthun, Oda Asaph. PARAPH.

2 Vox mea ad Deum, & vociferabar: vox mea ad Deũ, & auscultabat mihi.

3 In die qua infestabar ô Iehouah, quæsiui te: manus meas expãdi noctu, nec remisi, renuebat consolari anima mea.

4 Memor erã Dei, & infremebã: loquebar, & torquebatur spiritus meus. Selah.

5 Vigiles oculos meos tenebam, percellebar, adeò vt deficeret loquela.

6 Reputabam mecum dies priscos, annos priorum seculorum:
7 Recordabar carminum meorum, quæ nocte modulabar: corde meo commentabar, spiritus meus inquirebat,
8 Ergo repellet perpetuò Dominus, nec iterum beneuolentiam suã exhibebit?
9 Ergo sublata est in sempiternum bonitas eius, finem habet in omnes ætates oraculum?
10 Ergo oblitus est misereri Deus, continebit iratus misericordiam suã? Selah.
11 Et cogitabam, Hæc mea expectatio est, vt tempus veniat, quo, vt olim, Altissimus dexteram suam exerat.
12 Memor ero factorum Existentis: nam memor ero facinorũ tuorum, quæ priscis temporibus edidisti.
13 De omnibus operibus tuis commentabor, loquar de factis tuis.
14 O instituta tua Deus, qui in Sãcto præsides: quis potens & magnus vt Deus?
15 Tu Deus es qui mira edis facinora, clarã reddidisti in populis virtutem tuam.
16 Vindicasti populum tuum potenter, filios Iaacob & Ioseph. Selah.
17 Viso olim te ô Deus, aquæ quasi expauerunt, etiam abyssi exagitatæ sunt.
18 Atræ nubes nimbos demiserunt, in nubibus tonuit, etiam grandines discurrerunt.
19 Vox tonitrui tui ĩ cælis, illuxerũt orbi fulgura, exagitata est & tremuit terra.
20 In mari viæ tuæ, & semitæ tuæ in aqs validis, & vestigia tua nemo cognoscet.
21 Deducebas velut gregem populum tuum per Moscheh & Aharon.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *Vox mea ad Deum, & clamabam: vox mea ad Deum, & aurem exposuit mihi.*
3 *In die angustiæ meæ Domine inquisiui: manus mea noctu diffluxit, nec remissa est, renuit consolari anima mea.*
Ardentissimus affectus exprimit animi calamitatem, populi sancti singulariter dolentis. Memorat se opem Domini vehementi prece implorasse, & Deum item sibi auscultasse. In tertio, ad id exaggerandum ait, manum suã diffluxisse, expãsionem intelligens, citra remissionem, ad quam vrsit summus animi dolor & opis necessitas. Vnde negat animã suam consolationem admisisse. Permittit siquidem plerunque Deus, vt sancti sibi extrema pati, & citra spem remedii laborare videantur, quo ferens postea auxilium inexpectatius, illis magis dulcescat, eósque sibi arctius deuincat. Istud, ידי לילה נגרה ולא תפוג, quoniam admodum amphibolũ est, perquàm variè enarratur. Alii per יד, quod alioqui manum significat, plagam, alii virtutem, alii locum intelligunt. Primi hunc sensum adferunt, Plaga mea diffluxit, nec cessauit: quo putãt Vatem voluisse per metaphoram significare, malum suũ fuisse insanabile, ita vt est vlcus perpetuò suppurans. Alii sensum faciunt, Virtus mea defecit. Tertii, Locus meus lachrymis rigatus diffluxit. Ego verò quũ duriores istæ enarrationes essent, prætuli, vt manũ simpliciter acciperem: & per diffluere, expansionẽ quæ fit dum seriò quis precatur, intelligerem: nisi quis putet id hac voce significatum, quod aliàs per רפה exprimitur, quod nos concidere dicimus: id quod vsu venit summè perturbatis. propter defectum enim viriũ, illis concidunt manus. פוג alioqui significat etiam remissionem, vt in Threnis cap. 2. c. 18, Fluuius lachrymarum die & nocte, ne des פוגת, id est remissionem tibi. vnde visum est hîc לא תפוג, non remissa est interpretari. Porrò vtcunque vacillare in suis spem finit, nunquam tamen sustinet vt planè intereat. Recipit igitur statim se animus, & Dei sui recordatur. Id illico non aliter ad implorandã eius opem toto pectore accendit, atque siquis iamiã à latronibus conficiendus, subitò aspiciat aduenientem qui se eripere & possit & velit. Hinc ait versu sequenti,

4 *Recordabar Dei, & fremebam: loquebar, & torquebatur spiritus meus.* Ait se fremuisse & loquutum esse, idque eo animi feruore vt queratur spiritum suũ contortum, summéque fuisse exagitatum, id enim significat verbum תתעטף, de quo & in versum 3 Psalmi 67. Selah hîc subscriptum, monet considerare, quousque suos subinde Deus deiiciat, quum tamen diligat.

5 *Apprehendisti oculos meos, vigiliis contusus sum, nec loquebar.* Canit tantam fuisse ægritudinem, vt somnium penitus excluserit, & loquelam ademerit. *Tenuisti oculos meos custodiis*, id est vigiliis, pro, arcuisti somniũ ab oculis meis, per noctis custodias, id est partes. In quatuor enim excubias vel vigilias apud Iudæos diuidebatur nox: quod & Euangelistæ indicant. Sic autem somno excluso, &

animo molestia excruciato,dici non potest quæ & quàm molestæ cogitationes subeāt:maximè autem de temporibus prioribus,in quibus res secundæ erant.Hinc sequitur,

6 *Cogitaui dies ab olim,annos pristinos:*

7 *Memor eram modulationis meæ, in nocte cum corde meo loquebar, & inquirebat spiritus meus.* Memorat se prisca tempora, & annos superiores secum reputasse, ac recordatum, vtque olim Dei laudes carmine modulatus fuerit, agens gratias ob amplissima eius beneficia, quū nunc totus sit in deploranda sua miseria & calamitate, de qua tota nocte secum commentetur. Sic verò laborantes animi altissimè se dedere cogitationibus solent,maximè noctu,conari que, rimari,& excutere omnem iudiciorum Dei rationem,quo infinitū sibi dolorem adsciscunt.Id se fecisse canit,quum subiungit,spiritum suum peruestigasse,vtique Dei super se consilium,& calamitatis causas modúmque.Hinc ergo subierunt sequentes querelæ,

8 *Nunquid in secula propellet Dominus,& non addet ut beneuolus sit adhuc?*

9 *Num collegit penitus suam bonitatem,defecit sermo in generationem & generationem?*

10 *Num oblitus est beneuolus esse Deus? si præscidit in ira miserationes suas:selah.* Spiritu docti & instincti Sancti,haudquaquam credere potuerunt, se vsque à Domino deserendos.de mora ergo queruntur. אמר in versu 9, *oraculum* reddidi.Omnino enim de sermone consolatorio,& Dei(nam hominum consolatio nullius momenti est apud Sanctos, dum Dei flagella sentiunt) loquutus est. Huiusmodi autem sermo,quid aliud quàm oraculum est Spiritus,cordi Sanctorū persuadentis, de Dei erga ipsos perpetua beneuolentia? Selah his questibus subiectum,indicat quam soleant hi flagrantes esse,etiā in sanctissimis:ac inde monet,vt Dei in suos consilia propius consideremus.

11 *Et dixi,AEgritudo mea hæc,annorum dexteræ Excelsi.*

12 *Recordabar studiorum Iah,nam recordabor ab olim miraculi tui:*

13 *Et meditabor in omni opere tuo, & in studijs tuis loquar.* Canit vt receperit se ab omni consternatione, & qua ratione, memoria scilicet mirabilium Dei, quæ antehac Deus populo suo fecerat. Versum vndecimū alii aliter interpretantur. quem sensum sequutus sum,eum puto sequētibus conuenire: alii iudicent. Kimhi verbum *recordabar* sequentis versus & huc trahit, hoc modo, Et quum cogitabam, Hæc mors mea,hæc internecio mea(sic enim interpretatur חלותי) recordabar annorū dexteræ Altissimi, hoc est facinorū quæ sua dextera olim Deus pro suis edidit. *mutat* alii mutationem vertunt, sed paucis Hebræis subscriptoribus, & omnino euincunt sequentia,ac totum Psalmi argumentum,rectius legi annos. Certè nihil est quod æquè animum in afflictione erigat vt pressa operum Dei pro suis cōsideratio.Huic ergo sese dedisse, canit tot verbis,per tres hos versus,11,12 & 13. Intentissimam siquidem meditationem hæc res requirit,nec alia sese à perturbatione sua sanctus recepit,& consolatus est. Vt enim perpensio calamitatis auget dolorem, ita operum bonitatísque Dei illum pellit,& spe optima facit exaltare.Hinc sequitur, .

14 *Deus in Sancto,uia tua,quis potens & magnus sicut Deus[noster?]*

15 *Tu Deus facis miraculum, notum facis in populis uirtutem tuam.* Hæc exultabundi animi exclamatio est,*Deus*,inquit, *in sācto*,hoc est,qui præsides in Sacrario,& iuxta promissa tua,te propitium ac beneuolū nobis exhibes. *via tua*. hoc per exclamationem legendū puto,acsi dixisset,O vias tuas, ô mira bonitatis super populū tuum consilia. A. Ezra subaudit למען,id est propter, quasi cecinerit Deum gloriosum in Sancto,propter instituta sua. Alii Sanctū pro cælis intelligūt.Equidem quia illud *in sancto*,solet ferè à Psalte vsurpari quū Dei in populo suo præsentiā canere instituit: & viæ Domini,facta & consilia eius sunt,quæ non in templo nec cælo solùm,sed maximè inter homines exercet:quū denique quæ in hoc versu sequūtur, exclamatio quædam sunt: visum est ad eundem modum & priorem particulā accipere. iudicium sit penes lectorē.Solitum brachii epitheton subaudiendum est, nempe נטויה,id est extentum, quo Scriptura insignem illam potentiam Dei significat, qua filios suos ex AEgypto eduxit. Filios dicit Iaaçob & Ioseph, propterea quòd Ioseph ob beneficium fratribus& patri,quū fame laborarent,præstitum,& ipse patris loco ab eis coli cœperit.Posteri quoque eius per Ephraim ita aucti numero & potentia fuerūt, vt nō raro totus Israel eius nomine cēseatur. Selah hîc adscriptum monet considerandū,Deum nunquam reiicere quos semel in numerū suorum assumpserit: id quod de Iisraele vbique Scriptura prædicat.Sed veri Iisraelitæ sunt qui ad vitam beatam electi sunt.

16 *Redemisti in brachio populum tuum, filios Iaacob & Ioseph.Selah.*

17 *Viderunt te aquæ Deus,uiderunt te aquæ,parturierūt,commotæ sunt abyssi.* Hisce versibus canit quàm potēti brachio Deus,quámque mirāda potentia,suos AEgyptiaca seruitute vindicauerit. Exod. 14.f.24,legimus vt Iehouah in columna ignis & nubis respiciens exercitum AEgyptiorū,illum concussierit, & rotas curruum eorum euerterit, egeritque in profundum. Tum verò aquæ Maris rubri viderunt Deum, & sentientes potentiam eius parturierunt, hoc est quasi metu perculsi, doloribúsque acerbissimis agitati homines,fuerunt commotæ. Metaphora enim est ab animali

ad inanimatum. Sic est & sequens particula, *trepidarunt abyssi.* Videtur autem hîc Psaltes voluisse vim describere venti Orientalis præualidi, quo vna nocte exiccatum fuit Mare rubrum: simul & impetum recurrentis iam in locum suum, & AEgyptios rapientis & obtegentis.

18 *Deciderunt nimbi aquarum densarum nubium, vocem dederunt nubes, etiam grandine tuæ discurrerunt.*

19 *Vox tonitrui tui in rota, illuxerunt fulgura orbi, commota est & tremuit terra.* Exprimit tempestatem, quam notat in Exodo verbum [illegible], quod significat tumultu quodam perterrefacere. creditur enim tum tonuisse Deus, & nimbos ex atra densáque nube, ita vt fieri solet in tempestatibus, demisisse, grandinem sparsisse, & fulguribus micasse, simul & terram concussisse. De eo quòd tempestatibus Deus erga suos beneuolentiã, & erga horum hostes indignationem declarare soleat, dictum in Psalmo 18 & 29.

20 *In mari via tua, & semita tua in aquis magnis, & vestigia tua à nemine cognoscentur.*

21 *Deduxisti populum tuum sicut gregem, in manu Moscheh & Aharon.* Semitæ istæ Dei in mari & validis aquis quæ nequeunt cognosci, de quibus canit versu 20, eæ sunt per quas populũ suum velut gregem, ducibus Moscheh & Aharon duxit: quæ aliis adeò incognoscibiles sunt, vt quũ eas tentarent AEgyptii, illico interierint præfocati.

PSALMVS LXXVIII, [illegible].

Monet esse Dei præceptum, & in primis salutare, facinorũ Domini in suum populum probè meminisse. Inde canit, vt qualibet incredulum, signis in AEgypto editis, ex ea eduxerit, tum in deserto continuo se irritantem beneficiis cumularit. Deinde reiectis iis qui ex AEgypto educti fuerant, ob eorum impietatem, filios eorum, quantumuis patrum incredulitatem imitantes, & portenta pro patribus in deserto designata contemnentes, in terrã præmissam eiectis indigenis introduxerit: in qua etsi prouocantes se sæpe grauiter adflixerit, ac tandem in signum iræ maximè ardentis, præter ipsorum ingentem cladem, Arcam quoque eripi passus fuerit, tempore Eli sacerdotis, iterum tamen respexerit, dato rege Dauide, & instaurata religione Hierosolymis: in quo & de Christo sub typo Dauidis, [illegible] est.

1 ERudiens Asaphi. Ausculta popule mi institutionem meam, inclinate aures
vestras ad sermones oris mei.
2 Aperiam in parabolam os meum, eloquar ænigmata temporis prisci.
3 Quæ audiuimus & cognouimus, patres nostri narrauerunt nobis.
4 Nihil celatum est filios eorum in ætatibus posteris, qui & ipsi laudes Iehouæ, robur eius, & mira facinora quæ edidit, memorant.
5 Statuit hoc decretum Iaacob, & legem posuit Iisraeli, quum præcepit patribus, nota hæc facere filiis suis:
6 Vt cognoscat ætas postera, quíque nati filii sunt, quum adoleuerint, narrent eadem suis filiis.
7 Indéque in Deo fiduciam suam ponant, nec obliuiscantur operum Dei, & præcepta eius obseruent:
8 Nec euadant similes patrib⁹ suis, natio deficiẽs & irritãs, natio quæ rectè cor suum haudquaquã instituit, & cuius spiritus Deo se firmiter minimè credidit.
9 Filii Ephraim armati, iaculantes arcu, terga dederunt tempore belli,
10 Nõn obseruarunt fœdus Dei, renuerunt viuere in Lege eius,
11 Obliti sunt factorum eius, & facinorum eius quæ illis exhibuerat.
12 Videntibus patribus eorũ portenta fecit in terra AEgypti, in agro Tãnitico.
13 Secuit mare, & traduxit illos, fecit consistere aquas velut aceruum.
14 Et deduxit eos per nubem die, & singulis noctibus per ignem lucentem.
15 Secuit rupes in deserto, & potauit tanquam abyssis multis.
16 Eduxit è petra riuos, & fecit decurrere tanquam flumina aquas.
17 Adhuc peccarunt illi, & irritarunt Altissimum in deserto.
18 Tentauerunt Deum in corde suo, quum poscerent cibum animabus suis:
19 Et cõtra Deum loquuti sunt, Num potest Deus mẽsam instruere in deserto?
20 Percussit quidem petram, & effluxerunt aquæ, fluuiíque inundarunt: an possit autem & panem dare, carnésque parare populo suo?
21 Ergo audiuit hæc Iehouah, & commotus est, & ignis exarsit contra Iaacob,

& ira inualuit contra Iisraelem:
22 Quoniam Deo non crediderunt, non sunt nixi ope eius.
23 Attamen mandauit nubibus supernè, & ostia cæli aperuit:
24 Et depluit illis Man vt ederent, frumentum cæleste dedit eis:
25 Panem nubium edit homo, demisit illis victum ad saturitatem.
26 Vertit Eurum in cælis, & adduxit in virtute sua Africum:
27 Et depluit super eos carnem, tanquam puluerem, & alatas volucres, velut arenam maris.
28 Et cecidit in medium castrorum illorum, circum tabernacula eorum.
29 Et ederunt, saturatíque sunt abundè, cupiditati eorum satisfecit.
30 Nondum erat exempta cupiditas, hærebat adhuc cibus eorum in ore eorum,
31 Quum ira Dei contra illos inualuit, & occidit præstantiores inter eos, & selectiores Iisrael deiecit.
32 Super hæc omnia adhuc peccarunt ei, nec fidem habuerũt mirabilibus eius.
33 Et consumpti sunt dies illorũ miserè & celeriter, anni eorum cum iugi perturbatione.
34 Quũ perderet eos, quærebãt ipsum: reuertebãtur, & solicitè Deo supplicabãt:
35 Tum recordabantur, Deum esse ipsorum propugnatorem, & Deum excelsum esse ipsorum redemptorem.
36 Fefellerunt autem ore suo, & lingua sua sunt ei mentiti:
37 Cor eorum non erat rectũ aduersus illũ, nec fidẽ præstiterunt in fœdere eius.
38 At ipse tamen misericors, remisit iniquitatem, nec disperdidit: magnopere Medium libri.
iram sedauit, nec omnem suam indignationem excitauit:
39 Memórque fuit quòd caro illi essent, spiritus qui facessit, nec redit.
40 Pluries irritarunt eum in deserto, molesti ei fuerunt in solitudine:
41 Rursum tentarunt Deum, & Sanctum Iisrael reiecerunt.
42 Non fuerunt memores manus eius, & diei quo redemit illos ab infestis.
43 Signorum quoque eius quæ in AEgypto fecit, & portentorum quæ edidit in agro Tannitico:
44 Quum lacus illorum vertit in sanguinem, & riuos eius ne biberent:
45 Immisit in eos turbam insectorum, quæ vorarunt illos, & ranas quæ perdiderunt eos:
46 Et dedit brucho prouentum eorum, & locustis laborem eorum:
47 Disperdidit grandine vites illorum, & ficus eorũ cõcretis ex nube lapidibus:
48 Tradidit penitus iumenta eorum grandini, & fulminibus pecora eorum.
49 Immisit in illos infestam vltionem feruẽtis iræ suæ, æstuantis cõmotionis, indignationis sæuientis, angustiam, vímque angelorum nocentium:
50 Muniuit viam iræ suæ, animæ illorum à morte non pepercit, vitam eorum pesti deuouit:
51 Percussit omne primogenitũ in AEgypto, primitias pignorum illorum, in tabernaculis Cham.
52 Et traduxit populũ suũ tanquã gregem, minauit illos vt pecora per desertũ,
53 Deduxit tutò vt nihil expauescerent, inimicos eorum obtexit mare.
54 Et adduxit eos ad terminos Sacrarii sui, ad mõtem istum quem vendicauit dextera eius.
55 Expulit ante eos Gentes, admensus eis est hæreditatem funiculis, & fecit ha-

bitare in tabernaculis illorum tribus Iisrael.

56 Attamen tentarũt & irritarũt Deũ excelſum,& conteſtata eius nõ ſeruarũt.

57 Deflexerunt,& perfidè contra illum egerunt,quemadmodũ & patres eorum: retorti ſunt vt arcus ſagittantis:

58 Prouocauerunt eũ ad irã excelſis ſuis,& idolis ſuis æmulatione accẽderunt.

59 Audiuit Deus,& commotus eſt,& admodum auerſatus eſt Iiſraelem:

60 Deſeruítque domiciliũ Schilo,tabernaculũ in quo inter homines habitabat:

61 Permiſit capi ſedem virtutis ſuæ, & venire in manus infeſti,domicilium decoris ſui.

62 In gladium prorſus tradidit populum ſuũ,æſtuauit ira in hæreditatem ſuam.

63 Iuuenes eorũ vorauit ignis, & virgines eorum nõ ſunt laudatæ epithalamiis.

64 Sacerdotes eorum ceciderunt gladio,& viduæ eorum non fleuerunt.

65 Et euigilauit, acſi dormiſſet Dominus, tanquam vir qui excuſſo ſopore vini vociferatur.

66 Et percuſſit infeſtos ſibi in parte poſtica, ſempiterno obnoxios opprobrio reddidit.

67 Attamen auerſatus eſt tabernacula Ioſeph,& tribum Ephraim non elegit.

68 Elegit autem tribum Iehudah,montem Siion quem dilexit.

69 Et extruxit Sacrariũ ſuum tanquam palatia celſa, velut terram ipſam quam fundauit,vt ſubſiſtat perpetuò.

70 Et elegit ſeruum ſuum Dauid,& accepit eum à caulis gregum:

71 A ſequendo fœtas adduxit eum,vt paſcat populum ſuum,& Iiſraelem hæreditatem ſuam:

72 Et paſcet illos pro integritate cordis ſui, & deducet eos minando prudenter.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 A *Sapiti erudiens. Percipe auribus popule mi Legem meam, inclinate aurem veſtram ad ſermones oris mei.*
2 *Aperiam in parabola os meum,eloquar ænigmata ab olim.* Omnia à Dei cognitione pendẽt,quod
ſæpe monuimus: hæc nulla ex re melius quàm preſſa operu Dei conſideratione comparatur & augetur.Hinc ſiquidẽ bonitas eius & potentia rectè cognita,efficit vt in vno Deo fiduciam collocemus,& iuxta præcepta eius, vitam ſtudioſè inſtituamus. Hanc ſiquidem reddit cauſam cur debeant opera Dei omnibus adnuntiari, & liberis diligenter inculcari, verſu 7. Adiungitur ibi, Nec obliuiſcãtur operum Dei:quo indicat vt neglecta borum ratione regnat impietas, ita tum demum obtinere pietatem, quũ habentur perpetuò in oculis. Tantum ſanè momentum habet, hæc ritè perpẽdiſſe,vt Vates hoc carmen quod de his ſummatim canere inſtituit, Legem vocarit,& vitæ inſtitutionẽ,quæ ſcilicet haud poterit aliunde peti rectius. Vocauit idem & משל, quòd contineat graues & ſapientiæ fœcundas ſententias,quæ משלי vocari ſolent, ideo quòd ferè collationibus conſtent. Item ænigmata,quòd arcana,& nulli ſatis perueſtigata rerum ſcientia in his lateat. De his in verſu 5 Pſalmi 49.

3 *Quæ audiuimus & cognouimus, patres noſtri narrauerunt nobis.*

4 *Non eſt celatum filios eorum,generationi poſterorum narrantes laudes Iehouæ, & robur eius, & mirabilia eius quæ fecit.* Dixit,ænigmata & parabolas ſe memoraturũ: & nunc ait ea à patribus velut per manus tradita,ídque per multa iam ſecula. Sed licet cantatiſſima in populo ſemper hæc fuerint, ritè tamen à ſolis electis percepta fuere: adeò ſunt Spiritu Dei carentibus tectæ parabolæ,& obſcura ænigmata. Laudes enim Dei ſunt, quas celebrãt quicunque ex fide facinora Dei, & miracula in quibus ſuam oſtentat virtutem,memorant. Id quod quiſque filiorum Dei ſtudet,cum apud omnes,tum maximè apud liberos ſuos,& aliàs ſibi peculiariter iunctos.

5 *Et ſtatuit teſtimonium in Iaacob, & Legem poſuit in Iiſrael, quod mandauit patribus, iſta nota facere filiis ſuis.*

6 *Vt agnoſcat generatio poſtera filii [qui] naſcentur, ſurgant, & narrent filiis ſuis.* Id quod prioribus duobus verſibus Vates factum cecinit, hoc hiſce canit, vt ita fieret, à Deo fuiſſe perſanctè præceptũ. Hoc præcepti legitur Deut. 4.b.9: Hoc, inquit, vnicè caue,& ſerua hic animam tuam, ne obliuiſcatur rerũ quas viderunt oculi tui,néve recedant à corde tuo omnibus diebus vitæ tuæ,notáque facies

illa filiis tuis,& filiis filiorum tuorum.ממ,id est testimonium,more Scripturæ solenni,hoc præceptum vocat,quòd id cum contestatione Deus, vt alia, præceperit. Kimhi testimonium hic & Legem,intelligit Legem vniuersam,quam Dominus præcepit docere filios. Deut.6.Sed satis liquet hîc Psalté tantùm de eo testimonio ac Lege loqui,qua Deus præcepit narrare liberis facinora sua,quib' populũ suum AEgyptiaca seruitute liberatũ,per desertũ induxit in terrã Chenaam.

7 *Et ponant in Deo fiduciam suam,nec obliuiscantur facinorum Dei,& præcepta eius custodiant.*

8 *Nec euadant sicut patres eorum,natio auersatrix & irritatrix,natio quæ cor suum non direxit,& non est nixus spiritus eius Deo.* Hæc causa est,vt dixi, cur Deus perpetuam voluerit esse inter suos operum suorum memoriam,& iugi successione patres filiis ea commẽdare:nimirum vt Deo crederent,memores semper quid ille iam pro suis fecisset,vt & porrò facturum omnia sperarent,tum se inuicem amarent:quò vocant Dei præcepta omnia. Natio patrum de qua in versu 8 canit,& vocat auersatricem & irritatricem,ii fuerũt qui ex AEgypto egressi,propter incredulitatem suam, qua decies Dominũ tentarunt,præter Kaleb & Iehosua,in deserto omnes periere:quod Dominus iurasse legitur,Num.14.f.35.Causa omnium malorum illis fuit,quòd cor suum non dirigebant ad Deum,non confirmatum ad ipsum habebant spiritum, hoc est non rectè de ipso sentiebant,non fidebant, quia quid posset & vellet,non cognoscebant, quanquam plurima iam in AEgypto & Deserto portenta eius vidissent.

9 *Filij Ephraim armati lancea,arcu,conuersi sunt in die belli.* Incipit iam memorare in quam impietaté,ac inde in quas calamitates prisci ex eo inciderunt quòd factorum Dei nullam habuerunt rationem.Et primò filiorum Ephraim nominatim meminit, quos sua in fugam egit impietas. Hebræi ad id referunt quòd hos legimus à Gathæis cæsos,quum vellent abigere illorum pecora, de quo 1.Paralip.7.d.21.Sed quia Vates sub finem Psalmi,Dei erga se bonitatem celebrat,qui se Regem cõstituisset populi sui,& in sua ciuitate,reiecta Schilo,sedem gloriæ suæ delegisset: ac ita per occasioné meminit cladis populo inflictæ, quũ Arca à Philisthæis caperetur,à quo tempore Schiloh reiecta à Domino fuit.Mihi magis verisimile videtur,hoc eũ de toto populo canere:& ideo Ephraim potius quàm Iisraelem dixisse,quòd in horum sorte Schiloh sedes Arcæ fuerit.vnde verisimile est,eam tribum primas in eo bello partes habuisse eóque & maiorem accepisse cladem quanlibet armati fuerint & lanceis, & arcubus, & ad sagittandum instructi. Hanc cladem eo significauit quòd ait conuersos, hoc est dedisse terga hosti.

10 *Non obseruarunt fœdus Dei,& in Lege eius noluerunt ambulare.* Hæc causa erat quòd stare cõtra hostes nequibant,nempe quòd fœdus Dei violarant,non ipsum vnũ Deum colẽtes, & Legi eius viuentes:id quod recepta Lege in monte Sinai promiserãt. De fœdere inter Deum & populum summ,dixi in versu 10 Psalmi 25.Id verò mali ex eo veniebat de quo canit versus sequens,

11 *Et obliti fuerunt facinorum eius, & miraculorũ eius quæ ostenderat eis.* Nam dũ in memoria iã non haberent vt Deus se declarasset seruatorem maiorum suorũ, ipsi quoque fiducia eius exciderũt.

12 *Coram patribus eorum fecit miracula in terra AEgypti[in]agro Soan.* Perstringit summatim miracula edita in AEgypto.צער,Græci & Latini Tanim fuisse putãt, nec abludit adeò nomen Tsoan. Hæc,teste Strabone libro 17,maxima in ostio,quod Tanniticum vocatur,ciuitas fuit.

13 *Secuit mare,& traduxit eos, & constituit mare ceu acervum.*

14 *Et deduxit eos in nube die,& omni nocte in lumine ignis.* Quòd canit constitutas & collocatas aquas ceu aceruum,voluit illud verbo exprimere quod legimus Exod.14.g.29, Et erãt illis aquæ ceu murus à dextris & sinistris. Ibidẽ d.19,præsentia & ducatus Angeli nube per diem,& igne per noctem,describitur.Quo vtique semel Dominus demõstrauit quantam suorum curam habeat, & vt illis ducẽdis suos Angelos nullo vnquam tempore abesse patiatur:qui illis bona cuncta adducant, & pericula quæuis depellant. omnino enim figuræ & typi sunt,quæcunque huic populo Deus exhibuit,in quibus Dei super nos consilia delineata considerare debemus.

15 *Secuit rupes in deserto,& potauit[eos]abyssis amplissimis.*

16 *Et eduxit riuos è petra,& fecit decurrere tanquã flumina aquarum.*Miraculum aquarũ,quas è petra populo Dominus eduxit,legitur Exod.17.Huius miraculi meminit & D.Paulus 1.Corint.10.a.4, vocauítque petram hanc spiritualem,sicut & Man spiritualem cibum,propterea quòd singulari Dei beneficio ad hoc præcipuè collato vt gloria Domini à populo agnosceretur,ista Iisraelitis olim contigerunt. Addítque Christum esse illam petrã,hoc est,vt D. Augustinus interpretatur, per petram illam fuisse repræsentatum & adumbratũ. Vt enim ex illa Dei populus, siti alioqui in Deserto periturus, abundè corpore potus fuit, ita in deserto hoc mundo,vbi nihil est quod sitim animorum sedare queat, sic potat Seruator suo donato Spiritu, vt in æternum sitis omnis excludatur.Quidam spiritualem petram,de qua bibisse Patres Paulus scribit,ipsum Christũ per fidem haustum intelligunt.sed isti non animaduertunt,quòd Paulus in exemplũ nobis(ne ceremoniis fidamus absque pietate)memorat Patres omnes de spiritali petra bibisse,nec tamẽ omnes

Locus Pauli 1. Corinth.10.

Deo placuisse,sed ob impietatem in deserto fuisse prostratos.Iam qui Christum bibit,nihil vnquam bonorum poterit sitire.

17 *Et adiecerunt adhuc peccare illi,irritare Altissimum in torrido.*

18 *Et tentarunt Deum in corde suo,petendo cibum cupiditati suæ.*

19 *Et loquuti sunt contra Deum:dixerunt, Num poterit Deus instruere mensam in deserto?* Canit hîc quæ
legimus Num.11,accidisse in sepulchris concupiscentiæ. Tentare Deũ (de quo versus 18) est cum
manifesto contemptu Dei & promissorum eius irrisione,virtutis eius experimentũ poscere.Sic
matth.4.a. quum Scriptura memorat illos Dominũ tentasse in Raphidim, narrat dixisse, Estne Dominus
inter nos, an non? quasi diceret, Prædicas tu Moscheh perpetuò Deum nobis adesse, nostrique
curã agere: cur igitur sinit aquæ inopia tãtopere nos adfligi? res ipsa clamat,te nobis verba dare.
Si est inter nos Deus,demonstret id suppeditando aquas,nec sinat enecari siti:vtinã in AEgypto
mansissemus,&c. Ad hunc modum omnes sanè tentationes populi describuntur. Hinc quouis
modo intempestiuã Diuinæ virtutis declarationem petere, Tentare Deum in Scriptura dicitur.
Ita tentationem Dei Dominus interpretabatur,si se è pinna templi præcipitasset,periculum facturus si Angeli eum manibus suis essent excepturi,ita vt Pater promiserat.

20 *En percussit rupem,& defluxerunt aquæ,& fluuij inundarunt:num etiam cibum poterit dare? si parabit carnem populo suo?* Hic versus sic est vt possit videri à Vate subiectus,tanquã volẽte populo murmuranti & de Deo diffidenti respõdere,in hunc sensum, En iam experti estis virtutẽ Dei in Raphidim,vbi iussu eius petra cæsa,potũ vobis dedit largissimè:quî potestis modò dubitare,eum posse & cibos subministrare,mẽsámque parare quibuslibet instructã lautitiis in deserto? Si verò iis verba populi murmurãtis voluit referre, incredibilis sanè eũ impietatis accusauit:vt qui impietatẽ populi mirè exprimit,qui expertus Dei bonitatẽ & virtutẽ in data aqua,adhuc non dubitare modò,sed etiã irridere illũ sibi permiserint. לחם verò hîc nõ pro Man,sed cibo alio (vti passim solet) accipitur.Man enim iampridẽ depluere Dominus cœperat: populus autẽ illud fastidiebat,vulgarem cibũ petens. vnde & carnium,eodẽ versu (quo indicaret de eadẽ re se loqui) simul meminit.

21 *Propterea audiuit Iehouah,& succensuit:& ignis exarsit in Iaacob:& etiam ira inflammata est in Iisraelem.*

22 *Quia non crediderunt in Deo, & non sunt ope eius confisi.* Kimhi videtur quòd Vates hîc duplicem vltionẽ meminerit: incẽdii quod postremã partem castrorum apprehẽderat, quũ de labore viæ murmurassent,& eius quæ populũ inuaserat,quũ carnes accepissent. Vtraque sanè eodẽ loci accidit,vt legimus Num.11.Causa vtriusq; erat quòd Deo nõ fiderẽt: id quod exprimit versu 22.

23 *Et mandauit nubibus desuper,& ostia cælorum aperuit:*

24 *Et pluit super eos Man in cibum:& frumentum cælorum dedit eis.*

25 *Cibum potentum edit vir,victum misit illis ad satietatem.* Miraculum dati Man,ita miraculo coturnicum coniunxit,quasi simul accidisset, quũ id populo contigisset antequam aquas accepisset in Raphidim.Mihi tamen videtur Psaltes his versibus non voluisse memorare datum Man, sed potius populi traducere impietatem,qui insigne adeò Dei donum ingratus fastidierit, atque
num.11.b. abominatus sit:nec ex eo didicerit Deo planè fidere,& ipsius se bonitati totum committere. Arescit,inquiebant,anima nostra,nihil videntibus oculis nostris nisi Man. Atque ideo videtur tã magnificè hoc Dei donum celebrasse. vocat enim frumentum cælorum, & cibum אבירים, id est fortium.Hebræi nubes interpretantur,quæ & שחקים, quod item robustos significat,dicuntur. Alii Angelorum legunt, quod tamen non ita intelligendum est quasi eo cibo Angeli vescantur: sed quòd è cælis Angelorum domicilio descẽderit. Dum enim nihil possumus animo cõcipere cui non locum aliquem tribuamus, supernas interim Deo & beatis mentibus sedes assignamus:qui tamen loco haudquaquam circunscribuntur, corporum expertes. מן vocatum hunc cibum,cuius figura & sapor Num.11.b.7,satis diligenter describitur,R. Schlomoh putat quasi paratũ,ordinatũ. מנה enim parare significat. Sic Dan.1.a.5,scribitur,וימן להם המלך, & ordinauit eis rex cibũ, &c. Exo.16.d.15,legimus, quum populus vidisset ceu pruinã, hoc frumentum cælorum circa tabernacula sua sparsum,dixisse quenque ad fratrem suum,מן הוא, id est paratum istuc.quasi diceret,Hic ille cibus est quem Deus nobis parauit: nesciebant enim quid esset. Reliqui versus omnes abundè patent ex historia facti,Num.11.

26 *Et vertit in cælis Eurum,& adduxit virtute sua Aphricum:*

27 *Et pluit super eos carnem sicut puluerem,& volucre alatum sicut arenam marium.*

28 *Et cecidit in medio castrorum eius,circum tabernacula eius.* Et hæc indicant, proximis versibus Vatem voluisse impietatẽ populi exagitare,qui Man fastidierit:non autem historiã,vt illud datum fuit,memorare.Nam hîc historiam quasi concludit & satiatæ & vltæ concupiscentiæ. Vocat Aphricum תימן, quia regio Theman Meridionalis Iudæis est, nomen habens à filio Iismael, Theman dicto,vt legimus Gene.25.b.15.

29 *Et comederunt,& saturati sunt valde:& attulit eis desiderium eorum.*

30 *Non recesserant à cupiditate sua, adhuc cibus eorum in ore illorum.*
31 *Et ira Dei exarsit in eos, & occidit in pinguibus eorum, & iuuenes Iisrael humiliauit.* Canit vt maturè
vltio, hæc dona Dei impiè postulata, cõsequuta sit. Quo monemur, nõ semper beneuolentiæ esse
si cupita Deus largiatur, sæpéquenumero iræ potius quàm fauoris esse documentum, externis
istis bonis abundare: id quod in diuite epulone videre est. Tam siquidem bonus est Deus, vt qui Luc.16.e.19.
æterna respuunt, his temporaria tamen bona suppeditet, ne nihil à bonitate eius percipiant.
32 *In omni isto peccarunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius.*
33 *Et consumpsit in nihilo dies eorum, & annos eorum in nihilo.* Notat murmur populi & seditionem
quæ excitata fuit quũ exploratores terram Chenaã renuntiassent, optimã quidem, sed inuictã: de
qua Nume.14.a.1. Hoc murmure ita sanè Deus offensus fuerat vt vellet totum populum delere:
quùmque placatus fuisset ad precem Moscheh, iurauit tamen nemini eorũ qui signa sua in AE-
gypto vidissent, quique numerati fuissent à x x annis & suprà, illam aspiciendam. Id canit Psal-
tes versu sequenti,
34 *Quum occiderentur, & inquirebãt eum, & reuertebantur, & maturabant [ad] Deũ.* Prædicat Dei boni-
tatem, qui populũ identidẽ veniã orantem receperit, etsi cõtinuò ad ingeniũ redirẽt, ac resipiscẽ-
tia promissa fallerent, nec diutius illi supplices essent quàm ad id diris cruciatibus cõpellerẽtur.
35 *Et recordati sunt quòd Deus rupes eorum, & Deus altissimus redemptor eorum.*
36 *Et fefellerunt eum in ore eorum, & in lingua eorum mentiti sunt ei.*
37 *Et cor eorum non fuit rectum cum eo, & non fuerunt firmi in fœdere eius.* Quòd essent caro & spiritus
abiens, nec rediens, hoc est nullarum virium, nullius firmitatis.
38 *Et ipse misericors remisit iniquitatem, & non disperdidit: & multus in eo fuit, ut iram suã auerteret, & non ex-
citauit omnem indignationem suam.*
39 *Et recordatus est quia caro ipsi, spiritus uadens, & non reuertens.*
40 *Sæpius irritarunt eum in deserto, molesti ei fuerunt in solitudine:*
41 *Reuersi sunt, & tentarunt Deum, & Sanctum Iisraelis reiecerunt.* Ingens fuit populi impietas, quã
ita Deum in dies irritabant, vt incõparabilis indulgentiæ fuerit quòd toties illis parceret. Id vo-
luit Vates monere, eóque tot verbis canit, vt iram suam Deus velut vi suppresserit, meritámque
vltionem auerterit. Præterea prædicat misericordiam eius, & ex eo quòd huius rationem habuit,
quo id notat quod Dominus dicebat, Num.14.d.22, En decẽ vicibus irritarunt me. *Reuersi sunt,*
de eo dictum est quòd semper, quanlibet admirandis ostentis, Dei virtutẽ & bonitatem experti
essent, ad tentandum tamen ipsum atque irritandum redirent.
42 *Non sunt recordati manus eius, diei quo redemit eos de angustia.*
43 *Quum posuit in AEgypto signa sua, & portenta sua in campo Soan?*
44 *Et uertit in sanguinem riuos eorum, & fluenta eorum ne biberent.* His versibus accusat impietatem
populi, quòd signa in AEgypto pro ipsis edita cõtempsissent: & quædam eorum enumerat, quæ
vt cantatissima tum fuere, ita nõ habuit necesse illa eo ordine recensere quo acciderũt. Primum
quidem primò posuit, lacus scilicet AEgypti versos in sanguinem. Scribit siquidem Strabo li-
bro 14, AEgyptum fossis Nili riuos recipientibus vndique intersectã, vt vbique nauigabilis sit.
has fossas & lacus Scriptura יאריו vocat. de hoc malo Exod.7.d.20.
45 *Misit in eos mixtionem, & uorauit eos, & ranam, & uastauit eos.* Malum venenatarũ muscarum,
(quas ערב, quod alioqui mixtionem significat, vocari vulgò credũt) quinta plaga fuit, vt ranæ se-
cunda. de quibus Exod.8.d.17.
46 *Et dedit bruchi prouentum eorum, & laborem eorum locustæ.* Hoc malum in ordine quem Exo-
dus habet, septimũ fuit. Scitè exprimit qua ratione singulariter hoc malum vsserit, Absumpsit
fructum laboris. de eo legis Exod.8.f.24.
47 *Et perdidit grandine uineam eorum, & ficus eorum lapide grandinis.*
48 *Et conclusit grãdini iumentum eorum, & pecora eorum fulminibus.* Hæc septimo loco memorãtur
Exod.9.e.23, Tempestas, grando, & fulmina. חנמל quidam pruinã vertunt, sed sunt lapides gran-
dinis maiusculi. nam Exod.9, de tempestate loquitur qua fuerunt omnia vastata. Paraphrasis
Chaldæa habet, Carbones ignis. Modus iste loquendi, *Et conclusit grandini,* habet ut etiam infrà in
versu 59, & 62. Significat autem quid penitus tradere, ceu inclusum eius manibus cui traditur.
49 *Misit in eos feruorem iræ suæ, ardentem indignationem, furorem & angustiam, legationem angelorũ noxiorum.*
50 *Librauit semitam iræ suæ, non pepercit à morte animæ illorum, & uitam eorum conclusit pesti.* Hæc pesti-
lentia de qua canunt hi versus, quinta plaga fuit, vt legitur Exo.9.a.3, sæua admodum: ideo de ea
tam atrociter cecinit. Vocauit autem eam Legationẽ angelorum nocentiũ: per illos enim Deus
pestem & alia mala immittit. Inde Dominus dicebat, infirmã muliercula à Satana ligatam. De Luc.13.d.16.
Iiob quoque, & iis qui (quũ Dauid Dominũ irritasset numerato populo) peste peribant, & de exer- Iob.1.b.7. 2.Sam.24.c.16.
citu Sãcherib, ac aliàs sæpe, manifestè Scriptura per Angelos, Dei vltionem perfectã memorat. 2.Reg.19.g.35.

51 *Et percussit omne primogenitum in AEgypto: primitias uirtutis illorum in tabernaculis Cham.* Hæc interfectio, decima plaga fuit, de qua Exod.11.b.5. *Tabernacula Cham* dixit pro AEgypto, quia Misraim (vnde AEgyptii nomen Hebræis & originem duxerunt) filius Cham fuit. Gene.10.b.6.

52 *Et traduxit sicut gregem populum suum, & eduxit eos sicut pecus in deserto:*

53 *Et deduxit eos tutò, & non trepidarunt, & inimicos eorum operuit mare.* Hic canit beneficium eductionis ex AEgypto, & deductionis per Desertum, certè admirandum: (nam omni humano præsidio destituti erant) tum oppressionis hostium, quos operuit mare. In quo Deus eximiè sanè demonstrauit qua suos soleat cura moderari, quàm benignè tutari, vtque bonis omnibus, etiam vbi nihil quàm incultum desertum est, cumulare.

54 *Et adduxit eos ad terminum sanctum suum, montem istum [quem] possedit dextera sua.* Terrã Chenaan sanctã vocat, & peculiariter à Deo possessam, quia decreuerat Deus in hac nominis sui cultum celebriorem & solennem instituere, ita vt huic religione Abrahæ & Iisaak & Iaacob præluserat. In hanc ergo terram adduci, singulare Dei beneficium erat, sicut extremum malum inde eiici: id quod in Iudæis luce clarius adparet. Nunc perinde est vbi habites, quantũ quidem ad locũ attinet: at pio nihil optatius quàm degere inter Sãctos, qui vbicunque fuerint, in terra sancta, & Dei possessione erunt. Montem hic, regionem montanam Amorrhæorum intelligit.

55 *Et expulit ante eos Gentes, & fecit eos sorte possidere hæreditatem, & fecit habitare in tabernaculis eorum tribus Iisrael.* Agri funiculis & sorte missa diuidi solẽt: hinc mittere sortẽ & funiculos, sæpe pro tradere possessionẽ Scriptura vsurpat: de quo & in Psal.16.b.5. Portò quòd canit Dei beneficiũ, est quòd Gentes in gratiam Iisraelis expulit, & hunc in illorũ possessionẽ adduxit, propriámque ei fecit.

56 *Et tentauerunt & irritarunt Deum altissimum, & testimonium eius non obseruarunt:*

57 *Versi retro sunt, & defecerunt sicut patres eorum, uersi sunt ut arcus iaculantis.*

58 *Et irritarunt eum excelsis suis, & idolis suis ad æmulationem eum prouocarunt.* Defectiones recẽset accusati populi, admissas in terra Chenaan, in quã introducti erãt, vt colerent summa innocentia & pietate Deum: de quibus memorat totus liber Iudicũ. *Arcum* רמיה, alii legũt, arcum eiaculãtem sagittas: alii, dolosum. & hîc putãt dolosum & fallentem arcum dici, qui illicò vertatur, & aliud feriat quàm expectatum sit. Sic filios Iisrael alios quàm promiserint, quàm ab eis expectatũ sit, sese exhibuisse. A. Ezra, & Paraphrasis Chaldæa, eiaculãtem legunt: vt intelligas assimilatũ Iisraelem arcui ad eiaculandum facto, sed euerso, id est remisso, qui iam ad impellendum sagittam sit planè inept⁹. Sic sanè illi Deo prorsus inutiles facti, nihil omnino virtutis ad officia iustitiæ reliquũ habebant. Hoschea 7.d.15, eodem loquẽdi modo vsus est. De his est totus liber Iudicum.

59 *Audiuit Deus, & succensuit: & spreuit admodum Iisrael.*

60 *Et repulit habitaculum Schilo, tabernaculum [quo] habitat inter homines.*

61 *Et dedit in captiuitatem robur suum, & decorem suum in manum angustiantis.* Deus populum suum tum magnifacere agnoscitur quum benignè ei consulit. Vbi ergo sub Eli sacerdote Arcam fœderis singularem sedem nominis sui (quam Vates ideo עזו virtutem, vel robur eius & decorem vocat, eo quòd hæc populo ex Propitiatorio exhibuisset) Philisthæis permisisset, ac eo velut numinis sui præsentiã & præsidium negasset, populũ sanè supramodum contempsit, vilémque habuit. De his legimus 4, 5 & 6 primi Schumuelis. hæcque reiectio Schilo fuit: nam eò Arca relata nunquam fuit.

62 *Et conclusit gladio populum suum, & hæreditati suæ succensuit:*

63 *Iuuenes eius uorauit ignis, & uirgines eius non sunt laudatæ.*

64 *Sacerdotes eius in gladio ceciderunt, & uiduæ eius non fleuerunt.* Sæuissimum bellum fuit, & verè populus à Deo hostibus gladio traditus, & addictus: ceciderunt enim vno prælio ex populo triginta millia. Tum *uorauit ignis*, hoc est vis belli, summæque vltionis, iuuenes. ignis enim hîc metaphoricῶs accipitur. Et virgines eius nõ sunt laudatæ, scilicet epithalamiis, vt mos erat: quia sponsos absumpserat bellũ. Sacerdotes quoque interempti sunt, & viduæ eorum nõ sunt lamentatæ: quia audita morte maritorũ, cum Arcæ captiuitate, ipsæ pariter interierũt præ dolore: vti legitur de vxore Pinehas filii Eli principis Sacerdotum.

65 *Et euigilauit sicut dormiens Dominus, sicut fortis uociferans à uino.*

66 *Et percussit oarctatores suos in parte posteriori, opprobriũ sempiternum posuit eis.* Solet Dominus sic impiis vice virgæ ad castigandum suos vti, vt mox ipsos suæ virtuti omnia adscribẽtes, penitus deleat. Ita & Philisthæos diis suis eam victoriã referentes, sempiterno opprobrio affecit, cæsis cunctis Philisthæis in partibus pudẽdis: sicque compulit Arcam remittere. Vsus est hîc Vates simili viri sopiti à vino, qui excitatus cum impetu & vociferatione in hostes ruit. Sic enim nihil tale expectantibus, & securè triumphãtibus, subitò Deus vltionem immisit, qui antea visus erat dormire, & nullam suorum habere rationem.

67 *Et auersatus est tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit,*

68 *Et elegit tribum Iehudah, montem Sion quem dilexit:*

69 *Et extruxit sicut excelsa Sacrarium eius, sicut terram fundauit eam in seculum.* Arca fœderis à Philistæis reddita, non est reducta Schilo, quæ in tribu erat Ephraim, sed mansit vsque ad regnum Dauidis in Kiriath-Iearim. Ita reiecta est tribus Ephraim, & tabernaculum Ioseph, & electa tribus Iehudah, in qua perpetuum domicilium sibi Dominus delegit, extructum, vt excelsa regia, & fundatū vt terra quæ nūquam mouetur. In quo est de Ecclesia Christi vaticiniū, vt & Psalmo 46 & 48, atque alibi. Nā templū à Salomone extructū, nō multis adeò pòst annis excisum fuit.

70 *Et elegit Dauid seruum suum, & tulit eum à caulis gregis.*

71 *A tergo fœtarum adduxit eum ad pascendum Iaacob populum suum, & Iisraelem hæreditatem suam.*

72 *Et pascet eos synceritate cordis sui, & in prudentiis manuū suarū minabit eos.* De sua à pastura ouium ad regnum exaltatione canit: & in seipso, quem canit cōstitutum fuisse, vt pro innocētia cordis sui, prudentia manuum suarum, hoc est, prudenti administratione regni, populum Dei, ceu gregem synceriter deduceret, Christi typum exhibuit, considerandum. Humilitatis suæ multis meminit, qui à cura gregis, ab opera quam fœtibus ouium teneram & sedulam impenderat, ad gubernandum populum Dei fuit selectus. ita Seruator noster, verus homo, instaurator & rex factus est omnium, ad dexteram Patris exaltatus. Qua ratione Principes, subiectos regere debeāt, exprimit versus vltimus: corde scilicet syncero, nihilque quàm populi commoda spectante: & prudentia manuum, id est omnibus quæ gerenda sunt, institutis prudentissimis. Sed hæc Christi propria sunt: igitur à solis Christianis Principibus præstabuntur.

PSALMVS LXXIX, χρηματιστὸς καὶ δίδαος.

Queritur de calamitate illata Hierosolymis ab Antiocho, contra quem & opem Dei implorat. ARGVM.

1 O Da Asaphi. Inuaserunt Gentes in hæreditatem tuā, polluerunt regiam PARAP.
Sacrarii tui, redegerunt Ierusalem in aceruos lapidum.
2 Dederunt cadauera seruorum tuorum in cibum volucribus cælorum, & carnem bonorum tuorum bestiis terræ:
3 Effuderūt sanguinē eorum circa Ierusalem velut aquam, nec est qui sepeliat.
4 Eò recidimus vt probris nos vicini nostri afficiant: subsannent, ac ignominia deturpent, qui circum nos habitant.
5 Quousq; ô Iehouah? succēsebísne perpetuò? ardebit ceu ignis æmulatio tua?
6 Effunde indignationem tuam in Gētes quæ te non agnoscunt, in regna quæ nomen tuum non inuocant,
7 Nam Iaacob vorarunt, & sedem eius desolarunt.
8 Ne sis nobis memor iniquitatum priorum: maturè præueniat nos humanitas tua, nam admodum miseri sumus.
9 Adsis nobis Deus, serua nos propter decus nominis tui, & libera nos: propitius sis peccatis nostris propter nomen tuum.
10 Cur dicant inter Gentes, Vbi est Deus illorum? nobilis euadat inter Gētes nobis videntibus, vltio sanguinis seruorum tuorum, qui effusus est.
11 Perueniant in conspectum tuum suspiria vinctorum, pro magnitudine potentiæ tuæ fac superstites eos qui morti iam addicti sunt.
12 Repende vicinis nostris septuplum in sinum eorum, opprobrium quo affecerunt te ô Iehouah.
13 Da verò vt nos populus tuus, & grex pascuorum tuorum, te celebremus in seculum, deprædicemus laudes tuas in omnes ætates.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*salmus Asaphi. Deus venerunt Gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctitatis tuæ, posuerunt Ierusalem in aceruos lapidum.* Regio Iisraelitarū, ex omnibus regionibus orbis electa à Deo fuit vt in ea inuocaretur nomē eius: ideo dicitur peculiū & possessio Domini hæreditaria. In hac metropolis erat Ierusalem, quæ templum habebat, in quo solo Deus suam præsentiam erat pollicitus. Sancta igitur vt erant, ita excoli debebant à Sanctis, non pollui & vastari ab impuris Ethnicis. queruntur ergo contrà fieri per Antiochi milites.

2 *Dederunt cadauer seruorum tuorum cibum volucri cælorum, carnem bonorum tuorum bestiæ terræ.*

3 *Effuderunt sanguinē eorum ceu aquam circum Ierusalem [undique] & non sepeliens.* Sceleratos populus etiā hac tēpestate habuit: verùm in pios, Deóque in veritate seruientes, qui in omnes beneficos se præstare studebant, potissimum sæuiebatur, adeò vt sepultura eis negaretur.

4 *Fuimus probrum uicinis nostris, irrisio & ignominia iis qui circum nos sunt.* Quanlibet dira patientibus, ac ideo misericordia dignis vndiq; illudebatur: quæ querela passim in Psalmis à Sanctis occinitur.

5 *Quousque irasceris Iehouah penitus, ardebit zelus tuus uelut ignis?*

6 *Effunde indignationem tuam in Gentes quæ te non nouerunt, & in regna quæ in nomine tuo non inuocant.*

7 *Nam uorauit Iaacob, & habitationem eius desolarunt.* Ira & iudicium Domini à domo eius cœperat, in impiis Deum ignorantibus: ideóque quavis re, potius quàm nomine Dei confidentibus, erat absque fine sæuiturum. id ergo Sancti orant. Cognitio itaque Dei & inuocatio, ira Dei liberant. *Zelum* dicit, Deus enim zelotes est: & hoc vnicum in suis vlciscitur, quòd creaturas plus quàm se creatorem amant. In versu 7 est, *uorauit*, pro vorarūt. Excindere siquidem penitus & haurire, cum populum, cum templum, Antiochus statuerat.

8 *Ne memor sit nobis prauitatum priorum, propterea præueniant nos miserationes tuæ, quia miseri facti sumus plurimum.* Priores prauitates, Kimhi delicta iuuētutis. A. Ezra, patrū intelligit: vtrūq; verò rectè. Externæ enim istæ & claræ vltiones, non tam in hoc à Deo immittuntur, vt repēdatur illis, cuique pro merito suo (id enim iudicii post hāc vitam expectatur) quàm vt Deus testetur mūdo, se vltorem scelerū: & in horum agnitionem homines adducat quanquam in nullum suprà meritū animaduertat: nec de filiis pœnas sumat patrum, qui nullas dare pœnas digni sunt. Fit igitur sæpe vt quū diu ad pœnitentiam nos frustra expectauit, immissis malis, cum nobis, tum aliis, ostendat quàm inuisa sibi sint quæ olim admisimus, efficiátque vt ea & nobis inuisa reddantur. Sic & patrum prauitatem in filiis vlciscitur, sed huius prauitatis eiusmodi hæredibus, vt digni sint, in quibus Deus exempla edat, declarétque quàm prauitatem illam detestetur. Obseruandum autem quòd quanquam pro religione isti passi sunt, peccatis tamen suis id imputāt. Et sic res habet, omnium quæ Deus aduersa immittit, causa peccatū est, etsi suos sic Deus honoret, vt quæ peccatis ipsorū debentur, sub nomine religionis & iustitiæ pati faciat. Siquis Ecclesiasticam historiam legat, videbit & Christianorum grauiores persequutiones, eorum errore partim, partim sceleribus prouocatas fuisse.

9 *Iuua nos ô Deus opis nostræ, propter decus nominis tui: & libera nos, & propitius sis super peccatis nostris propter nomen tuum.*

10 *Quare dicent [in] Gentibus, Vbi est Deus eorum: cognoscatur in Gentibus, coram oculis nostris, uindicta sanguinis seruorum tuorum qui effusus est.* Quia religio potissimum impugnabatur, & qui cruciabantur & interimebantur, verè serui Dei erant, nominis Dei gloriam ingenti sua consolatione memorabant, quam vtique cedere Gentium impio furori Deus non potuit.

11 *Veniet coram te gemitus uincti. secundum magnitudinem brachii tui, reliquos fac filios mortis,*

12 *Et eorum, repende uicinis nostris septuplum in sinum eorum, probrum quo te ô Iehouah opprobrarunt.*

13 *Et nos populus tuus, & grex pascuorum tuorum, celebrabimus te in seculum, in generationem & generationem narrabimus laudem tuam.* Erigebant sibi Sancti animum quū in se adeò Antiochus sæuiret, & diritate eorū quæ patiebantur, & raritate superstitum ex populo, & hostium impietate, & sua pietate. Quæ nimirum in omnibus similibus precibus Sanctorum reperias. Septuplā repensionem pro ampla & sæua dixerunt. Ingens autem consolatio erat, potuisse gloriari se popuum esse Dei, & gregem pascuorum Dei. Ea verò gloriatio sigillo electionis, Spiritu filiorum Dei constat. Multum profectò cōsolationis & sanctæ doctrinæ hic propositum est Christianis, qui ob tepiditatem suam, impiis subinde permittuntur: tantùm singula ritè perpendant.

PSALMVS LXXX, μαρτύριον τῷ Ἀσάφ.

ARGVM. *Eiusdem argumenti hic Psalmus est, cuius præcedens. Populus Dei, impiis permissus, orat se uindicari: & priora Dei beneficia, sub uineæ allegoria, præsenti calamitati collata, ad erigendam spem, memorat.*

PARAP. 1 PRæsuli ad Shoschannim decoram, Oda Asaphi.

2 Pastor Iisraelis ausculta, qui minas velut gregē Ioseph, quíque insides Chrubim, affulge.

3 Qui es ante Ephraim, Beniamin, & Menascheh excita potentiam tuam, age serua nos.

4 Deus restitue nos, fac illucescere faciem tuam, & seruabimur.

5 O Iehouah Sebaoth, quousque irasceris precationi populi tui?

6 Effecisti vt pro cibo haberent lachrymas: pro potu, lachrymarum plurimum.

7 Posuisti nos, vt vicini nostri semper nobiscum contendant, vt subsannēt nos

inimici nostri.
8 Deus Sebaoth restitue nos, fac illucescere faciem tuam, & seruabimur.
9 Vitem ex AEgypto traduxisti, eiectis Gentibus plantasti illam:
10 Expediuisti illi locum, fecisti vt radices ageret, & terram repleret.
11 Vmbra eius obtexit montes, pampini eius cedros excelsas.
12 Fecisti progerminare palmites eius vsque ad mare, & malleolos eius vsque ad Euphratem.
13 Quare dirupisti sepem eius, vt ex ea decerpant quicunque illac transeunt?
14 Cur vastat illam aper è saltu, & depascunt eam feræ agri?
15 Deus Sebaoth redi obsecro, intuere è cælis, aspice & inuise vitem istam:
16 Vitiarium quod plantauit dextera tua, & vitem quam roborasti tibi.
17 Quare exusta iam igni, conscerptáque est: te increpante perierunt.
18 Adseras manu tua, pro quibus potētiam tuam solebas declarare: adseras quos tibi corroboraueras.
19 Haudquaquam à te deflectimus, vitam nobis restitue, vt inuocemus te.
20 O Iehouah De' Sebaoth, restitue nos, fac illucescere faciē tuā, & seruabimur.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *Pastor Iisraelis auribus percipe, minator sicut gregis Ioseph, sessor Cherubim affulge.*
3 *Coram Ephraim, & Beniamin, & Menascheh excita fortitudinem tuam, & veni in auxiliū nobis.* Promissionē Diuinæ præsentiæ atque tutelæ multis ab initio meminit, quo fiduciam erigeret precandi. Populum Iisraelē, gregis loco habere Deus se receperat, acturúmque se illi pastorem promiserat: inque huius signum sedem dignationis suæ inter Cherubim, in operculo Arcæ delegerat: de quo in Psalmum 24, & alibi. Hæc intra Tabernaculum collocata, circundabatur vndique ab Iisraelitis. Ab Oriente castra sua habebat Iehudah, Isachar, & Zebulon. A Meridie Ruben, Shimeon & Gad: & hi præibant quū proficiscerētur. Ab Occidente erant castra Ephraim, Menascheh, & Beniamin. Ab Aquilone, Dan, Ascher, & Nepthali, & hi sequebantur. Ita ferebatur Tabernaculum ante Ephraim, qui & signa ferebat: quæ adiunctæ copiæ Menascheh & Beniamin sequebantur. huc itaque respexit Psaltes versu 3. Num.2.a.3

4 *Deus restitue nos, & fac illucescere faciem tuam, & seruabimur.* Confirmata ex iam memoratis fiducia in Deum, precatur vt adfulgeat, potentiam suam excitet, adueniat seruatum, hoc est præsentem opem exhibeat: quod & ipsum est, faciem eius illucescere, quo populus Dei restituitur, & seruatur. Hic versus 4 est intercalaris, tertiò enim repetitur.

5 *O Iehouah Deus Sebaoth, quousque fumabis contra precem populi tui?* Queritur fumare eum cōtra precem populi sui, hoc est irasci: iratis siquidem fumant nares. Intelligit autem eum precem iratum repellere, & libidinem impiorum, populum Dei vexantem non compescere.

6 *Cibasti eos pane lachrymarum, & potasti eos lachrymarum ampla mensura.* Sensum habet quem quartus versus Psalmi 42: nimirū queritur ea calamitate populū Dei pressum vt dies noctésque tantùm lachrymari libeat, præ cibo & potu. שליש capacem mensuram significat. voluit enim dicere, se plurimum lachrymarum fudisse.

7 *Posuisti nos contentionem vicinis nostris, & inimici nostri subsannant nos.*

8 *Deus Sebaoth restitue nos, & fac illucescere faciem tuam [super nos] & seruabimur.* Queritur populus Dei se positū contentionem vicinis, hoc est factum vt vicini cū eo iugiter contendant. Alii intelligūt sic positos contentionē, vt vicini de eis contenderēt, quibus seruirent, quorúmve iniuriæ essent obnoxii. Cum vtroque sensu quadrat quod sequitur, nempe subsannatos ab hostibus.

9 *Vitem ex AEgypto eduxisti, propulisti Gentes, & plantasti eam:*

10 *Euacuasti coram ea, & radicasti radices eius, & repleuit terram.*

11 *Obtecti sunt montes umbra eius, & pampinis eius cedri Dei.*

12 *Emisisti palmites eius usque ad mare, & ad flumen malleolos eius* Similē facit populū viti trāsplātatæ, qua similitudine vsus est & Ieschaiah 5.a.2. Agere radicē fecit, dū reiectis indigenis dedit firmā illi sedē in terra Chenaā. Potentiā & multitudinē canit versu 10. Vocat cedros Dei, maximas, quas hæc vitis vmbra sua sicut & montes obtexit, quando potentiæ suæ omnia subiecit. Terminos regni, mare Philistinorum, & flumen, id est Euphratem fuisse, cecinit & versu 8 Psalmi 72.

13 *Quare dirupisti sepem eius & decerpunt eam quicunque transeunt uiam?*

14 *Vastat eā aper de sylua, & fera agri depascitur eā.* Sepes huius vineæ perrupta fuit, quū sublata sua

protectione, Deus illam impiis Gentibus diripiendam permisit. Apri è saltu nominatim meminit, & ferarum agri, quia solent vineæ ab his maximè depasci. Dixit autem aprum pro apris, vti & feram agri pro feris, nequis putet de singulari aliqua fera sibi philosophandum. Abraham Ezra זיז pro volucribus accipit. Versu 11 Psalmi 50, ad eundem modum dixit שדי pro שדה, & cõiungitur eodem versu cum volucribus: verùm quia agri adiectum est, videtur rectè fera interpretari posse iuxta Kimhi.

15 *Deus Sebaoth redi obsecro, aspice è cælo, & vide, & inuise vitem istam.*

16 *Et hortum quem plantauit dextera tua, & super filiũ quẽ roborasti tibi.* Orat vt rursus vitẽ hanc respicere Deus dignetur. כנה variè interpretantur. Quidam כ pro ג positum arbitrantes, legunt גנה, id est hortum. Quidam putant idem esse atque כן, id est instructus locus vel mansio. Abraham Ezra vult epitheton esse horti vel vineæ. Vtcunque autem accipiatur, satis liquet vineam Domini, Ecclesiam Iisraelis, per hanc vocem significari, quam precatur scilicet inuisi, & à depascentibus feris vindicari. Iungitur enim cum verbis præcedentis versus, *Intuere, inuise*, &c. Eandem vocat & filium dexteræ eius. Scriptura enim id filium cuiusque rei vocat quod ab ea factum est, aut seruatur, vllâve ratione ad illã attinet. Sic Ieschaiah 5.a.2, locũ vberẽ vocat filium olei, & 21.c.10, vocat Babel filium areæ suæ, quod ita vt frumentum in area, eam vellet conterere. Hîc verò iterum obseruandum vnde fiduciam Sancti sibi alant, memorando scilicet se vineam esse Dei ab ipso plantatam, & multis donis corroboratam. Hinc certò cogitabant, fieri non posse quin & porrò ipsis opem ferret. Vnde statim subiiciunt suam miseriam,

17 *Exustam igni, excisam, ab increpatione faciei tuæ perierunt.* Quia vineæ populum Vates assimilauerat, perstat in similitudine, habuisséque queritur instar vineæ exustæ, & conscerptæ, vastatæque, idque propter iram ipsius, qui nimirum ita de peccatis ipsorum pœnas sumeret. Vnde adiunxit Psaltes, mutata persona, *Ab increpatione faciei tuæ*, vel iræ, illi *perierunt*, nempe Iisraelitæ.

18 *Sit manus tua super virum dexteræ tuæ, super filium hominis [quem] tu roborasti.*

19 *Et non deflectimus à te, viuifica nos, & inuocabimus in nomine tuo:*

20 *Iehouah Deus Sebaoth restitue nos: fac illucescere faciem tuam, & seruabimur.* Rursũ facit populũ Dei beneficiorũ in se meminisse, quũ orat Dominũ vt manus eius sit super virũ dexteræ eius, cui scilicet dextera sua mirabiliter semper adfuerit: item filium quẽ sibi confirmauit. Hinc sanè sciebãt veri Iisralitæ, docente eos Spiritũ, haudquaquam diu impiis tãta in se permittẽda. Ex eodẽ Spiritu & illud erat quod sequitur, *Non deflectemus à te.* obsignati siquidem sunt huiusmodi Spiritu filiorum Dei, vnde deficere ab ipso nunquam possunt. Omnia affectibus ardent, & iis ex desiderio gloriæ Dei illustrandæ natis. Digna omnia quæ Christiani diligenter expendant: nam omnino sic, vt hic Psalmus canit, habet sors illorum.

PSALMVS LXXXI, εὐχαριστικὸς καὶ διδακτικός.

ARGVM. *Ad colendum seriò Deum hortatur, beneficia eius in Iisraelem memorat: tum quid hic à neglectu Dei acceperit mali, quantũnque bonorum accipere potuisset, si illi dicto audiens fuisset, summatim perstringe.*

PARAP. 1 PRæsuli ad Githith, Asaphi,
2 Ouate Deo opitularori nostro, iubilate Deo Iaacob.
3 Attollite modulamen, edite sonum tympani, citharæ suauis cum fidibus:
4 Clangite tuba in Neomenia, in definito tempore sacrificii nostri.
5 Idipsum enim statutum est Iisraeli, ius Deo Iacob.
6 Obtestatus est Iosephum vt illud obseruaret quum egrederetur AEgyptum: linguam quam non cognoscebam, audiebam.
7 Subduxi oneri humerum eius, manus eius à furno recesserunt.
8 Dum infestareris, inuocabas me, & vindicaui te: arcano tonitru annui tibi, exploraui te apud aquas iurgii. Selah.
6 Audi popule meus, & contestabor tibi, Iisrael, si audieris me,
10 Si non fuerit tibi Deus alienus, nec supplicaueris Deo peregrino:
11 Sed me agnoueris Deum qui te eduxi ex AEgypto, solues os tuum ad petendum, & dabo omnia.
12 Sed populus meus voci meæ non auscultauit, Iisrael noluit me.
13 Et permisit eos temeritati cordis ipsorum, iuxta sua ipsorũ consilia egerunt.
14 O si populus meus audisset me, si Iisrael in viis meis ambulasset:
15 Quam breui inimicos illorũ deiecissẽ, & in infestãtes eos reduxissẽ manũ meã,

16 Qui odio habent Iehouam, essent illi seruiliter supplices, ipsorum autem æ-
uum perpetuò floreret:
17 Cibaret eos Deus medulla tritici, & melle è petris satiarem te.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *Attollite cantionem Deo, robori nostro, iubilate Deo Iaacob:*
3 *Sumite psalmum, & date tympanum, citharam iucundam cum fidibus.*

4 *Clangite tuba in nouilunio, in præfinito die sacrificii nostri.* Oda hæc cōposita videtur, vt in aliquo præcipuo festo caneretur, ad excitandū Dei studium in populo. Illud verò Neomenia erat, in qua ex Lege, Nume.10.a.2, buccinis clangebatur ad sacrificia, quo populus admoneretur Domini: qui quum Legem illi daret, & fœdus cum eo iceret, tubæ sonitum ediderat in nubibus, Exod.19. Lex חצוצרות meminit, quum hîc habeatur שופרות: sed vtrunque buccinas vel tubas significat. Ita satis constat, etiam שופרות vsos fuisse, quarum mentio fit Leuit.25.b.9. Primùm ergo hortatur vt tam sonitu buccinarum, quàm aliorum instrumentorum, ac etiam humanis vocibus festū Domino religiosè celebrent, ita beneficiorum eius memoriam refricaturi. In versu quarto, festum quidam reddunt, sed propriè חג sacrificium significat, non festum, nisi qui in festis diebus sacrificia offerebantur. Vnde Psal.118.d.27, Ligate חג, id est hostiam, ad cornua altaris.

5 *Quia ceremonia Iisrael istuc, iudicium Dei Iaacob.*

6 *Testimoniū posuit illud in Ioseph quū egrederetur contra terrā AEgypti, labium [quod] ignorabam audiebam.* Ceremonias, iudicium & testimonium pro eodem dicit, præcepto nimirum hoc festum, de quo canit, celebrandi: sicut & Iisrael, Iaacob atque Ioseph, nempe pro populo sancto. Quia verò vt cætera, sic & istud festum de quo canit, in hoc institutum erat vt populus beneficiorum Dei admoneretur, & præcipuè Legis datæ, eóque totius gentis à Deo vindicatæ, & ita in veram libertatem adsertæ, sicut in Domini tum seruitutem redactæ, appositè Vates liberationis à seruitute AEgyptiaca meminit, cuius memoria religionis studium in populo meritò accendi debuit. Habetur hîc בצאתו על ארץ מצרים: quúmque על ferè super, vel aduersus significet, Kimhi ad Deū hoc refert, legens ad hunc modū, Quum Deus exiret contra AEgyptum, vt suos vlcisceretur. Ab. Ezra ad id refert quòd è terra Ramesses venerint, ac trāsierint AEgyptum. Chaldæa Paraphrasis refert ad Ioseph egressū carcerē, ad imperiū AEgypti. sed abūde liquet, hîc de toto Iisraele Psaltē canere, qui subinde nomine Ioseph appellatur, vt dixi in versū 16. Psalmi 77. Idē satis liquet & ex versu 2 Psalmi præcedentis. Kimhi sententia cum sequentibus probè congruit. Mox enim versu 7, Deus inducitur, memorans vt remouerit humeros populi ab oneribus. Verùm hoc totum, *Quū egrederetur*, cum sequentibus iungi debet, non cum præcedentibus. non enim tum quando Deus cœperit egredi contra AEgyptum, sed nec quū populus inde proficisceretur, data hæc Lex est, sed postea in deserto. Cum phrasi Hebræa non pugnaret si legas, Quū egrederetur Iisrael in AEgyptū, nimirum ex terra Chenaā, linguam tum audiebam quam ignorabam. Nec est ista personæ mutatio insolens. Istum sensum ideo probarim quòd simplicior sic erit seruitutis memoratæ: cui sequens versus, qui liberationem memorat, pulchrè quoque respondebit. Fortè & hoc obseruandū quòd scriptum hic est יהוסף, cum alibi habeatur tantùm יוסף. Sed alia quoque nomina hanc mutationem recipiunt, vt יצחק & ישחק.

7 *Remoui ab onere humerum eius, manus eius à furno transierunt.* Inducit Deum memorantē vt ab onere tam duræ seruitutis humerum illis subduxerit: & subiicit: & *à furno*, in quo scilicet lateres excoquebantur, transierunt manus eius. Kimhi legit, Ab ollis cōficiendis. Nam non solū ad faciēdos lateres, sed & quicquid ex luto fingitur, cogebantur. Vnde legimus Exod.1.c.14. Ad amaritudinem perducebant vitam eorum seruitute dura, in luto & lateribus, ac omni opere agresti.

8 *In angustia muocabas me, & liberaui te, respondi tibi in abscōdito tonitrui, exploraui te apud aquas iurgij. Selah.* Canit id quod Domin' Moscheh dicebat, Exo.3.b.7, Vidi afflictionē populi mei qui est in AEgypto, & clamorem eorum audiui, &c. Illud, *in arcano tonitrui annui tibi*, ad illud refertur, quod tonitru exercitum AEgyptiorum conturbauit, quū Iisraelem in Mari rubro persequeretur: de quo suprà in versum 17 Psalmi 77. Id auxilii per antiphrasim vocat responsionē in arcano vel abscōdito, quòd minimè in abscōdito esset, licet illi ad Deū, propter metū AEgyptiorū, quasi in secreto clamassent. Volens verò simul populum admonere suæ incredulitatis, tentationis vnius (sed præcipuæ) meminit loco omnium. In quo tamen iuxtà docet Dei bonitatem considerandam, quum vocat explorationem. ad hoc enim, vt & seipsos & Deum melius agnoscerent, vtile eis erat sic subinde tentari. Historia huius habetur Exod.17. Selah adiectum, monet conferendam inter se Dei in populum suum Iiisraelem bonitatem, & huius in Deum ingratitudinem: nostri enim in eo typum habemus delineatum.

9 *Audi popule mi, & testabor tibi, Iisrael si audias me.*

10 *Nec erit in te deus alienus, & non adorabis deum externum.*

11 *Ego Iehoua Deus tuus qui adduxi te ex terra AEgypti [dico], Dilata os tuum, & replebo illud.* Inducit Deũ obtestantem populum vt sibi auscultet: quod si faciat, sit bonis omnibus abundaturus: si minus, permissurum se illum suis cõsiliis, quibus seipsum sit perditurus. Sic sanè habent res humanæ, vt sæpe quanlibet athei, tamen diffisi rebus quas vident, ad inuocandum numen conuertuntur inuisibile, sed semper falsum. non enim nisi tentati, verum Deum agnoscunt, cui & viuere studẽt. Sui itaque Deus solidam cognitionẽ & obedientiã requirit, quã promittit cõsequuturum omne bonum. Quod enim ait, *Late aperi os tuum:* idem est ac, pete quiduis, & accipies. nulla namque bonorum possunt inopia laborare dediti Deo. Vnde Galli rerum & bonorum successum notare volentes, dicunt, *Tout luy chet en la bouche.*

12 *Et non audiuit populus meus vocem meam, & Israel non voluit me.*

13 *Et dimisi eos in perplexu cogitationibus cordis sui, ambularunt in consiliis suis.* Querẽtẽ Deũ inducit, quòd audire suã vocẽ, hoc est suis parêre iussis, quæ sola salutifera ei erant, populus detrectarit, eoque effecerit vt eum suis consiliis (quo nihil perniciosius homini) permiserit. Ea sunt [illegible], id est perplexa & perturbata, & semper ex mala causa deteriorẽ faciẽtia. Decet sanè vt viuẽtes iuxta cõsilia sua, consiliis irẽ suis in malum suum fruãtur. Id quod & Prouer. 1, bellè describitur, atq; Rom. 1.

14 *Si populus meus audisset me, Israel in viis meis ambulasset,*

15 *Propè inimicos eorum deiecissem, & in coarctantes eos reduxissem manum meam.*

16 *Qui odio habent Iehouam, mentirentur ei, & esset tempus eorum in seculum,*

17 *Et cibaret eum adipe frumenti, & è rupe satiarem te melle.* Memorat quãtis seipsũ populus spoliarit bonis dũ auscultare Domino renuit, victoria sanè optata & præclara contra omnes hostes suos, quos scilicet seruos haberet, si ipse seruire Domino voluisset: tum rerũ omniũ beata copia. Illud, *Odientes Iehouam mentirentur ei*, explicatum est versu 45 Psalmi 18. Per *adipem*, fructus, id est medulla delicatissimi frumenti, atque mel è petra, omnis rerum delicatarum abundantia significatur. Magnam siquidem oportet eius soli fœlicitatem esse, vbi apes in petris mellificant. Simile autem est Deut. 32. b. 13, Sugeret mel de petra, & oleum de scopulo rupis. Hyperbole est incomparabilis fœcunditatis, adeò vt in saxis proueniant quæ aliàs vix in miti solo prouenire solent. Discamus nos verò hinc, ibi esse Paradisum, vbi timor Domini: desertũ, vbi Domini cõtemptus: quemadmodum & versu 7 Psalmi 68, diximus. Cæterùm melle abũdasse regionẽ Israelis, (quare & melle manasse dicta est) id sanè indicat quòd Ionathan Schaul filius in saltu mel reperisse legitur, 1. Schm. 14. d. 27.

PSALMVS LXXXII, διδασκαλικὸς καὶ παραινετικός.

ARGVM. *Monet Principes vt iustitiæ studeant: accusat vulgo horum iniustitiæ. & Deũ inuocat vt ipse per Christum orbem iudicet, cui omnes Gentes in hæreditatem cessuras simul vaticinatur.*

PARAPH. 1 ODa Asaphi. Deus in senatu potentium præsidet, in medio Deorum iudicem agit.

2 Quousque iudicabitis iniquè, & improbis deferetis? Selah.

3 Vindicate pauperes & pupillos, afflictos atque oppressos adserite:

4 Eripite pauperem, & inopem de manu improborum liberate.

5 Nihil norunt nec intelligunt, in tenebris versantur, nutarunt cuncta fundamenta terræ.

6 Ego dixi, Dii estis, & filii Excelsi vniuersi.

7 Attamen sicut homines moriemini, & sicut violenti principes cadetis.

8 Surge Deus, iudica terram: nam tibi cunctæ Gentes in hæreditatem cedent.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*salmus Asaphi. Deus adstat in coetu potentis: in medio Deorum iudicabit.* Omnino diuinum quiddã est, hominem in homines vitæ necísque arbitrium habere: & ingens miraculum, tam multos quorum quisque natura sibi magis quàm alii viuere quærit, quorum denique maximam partẽ Satan ob omni obedientia detorquet, vni homini, ac sæpe tyranno parêre. Ob hanc ergo humana conditione maiorem dignitatem & potestatem, támque luculentam Diuinitatis portionem, Scriptura Principes & Iudices, deorum nomine dignatur, vocãs eos אלים, & אלהים. Illi autem ferè, acsi nulli altiori potestati subiecti essent, pro libidine, non regũt subiectos, sed omni genere iniquitatis diuexant & obterunt. Monet ergo eos vt credant Deum inter ipsos adesse, & paulo pòst, de violentia eorum pœnas sumpturum, quia sit iudicem ipsorum acturus.

2 *Quousque iudicabitis iniquè, & facies improborum suscipietis? Selah.* Hoc est, quàm diu nõ piget sic deferre improbis, eósque deprauando in ipsorum gratiam iudiciũ, honorare? Selah hic adscriptũ, monet malum hoc, quo nihil magis execrandum, passim & apud eos quoque qui sibi admodum iusti videntur, planè regnare.

3 *Iudicate pauperem & pupillum, afflictum & miserum iustificate:*

4 *Eripite pauperem & inopem, è manu improborum liberate eum.*]Hortatur ad officium, quod est tueri ac defendere, præcipuè eos qui, quòd seipsos nequeunt defendere, iniuriæ malorum maximè obnoxii sunt. id nanque Deus solet: de quo in versu 14 Psalmi 10, & in versu 6 Psalmi 68. Quare & Principum erat in idem incumbere, vt quem potestate referunt, & vsu potestatis referrent. Ecquid præstabilius quàm tueri innocuos, arcere nocentes, hoc est Deum quendam inter homines agere, curando vt ordine & rectè inter se viuant? Hinc iure sanè Vlpianus scripsit, Quũ ius sit ars boni & æqui, meritò Iurisconsultos Sacerdotes appellari: vt qui iustitiã colant, boni & æqui notitiam profiteantur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solùm metu pœnarum, verùm præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes. Quibus Hostiensis Cardinalis, & fratrum Prædicatorum religionem professus, ita subscripsit, vt affirmarit in proœmio quartæ Summæ, Iudices rectos, & aduocatos, vtentes legibus prout debent, meliorẽ vitam agere, quàm fratres Prædicatores, vel alii religiosi: addit Iason Iurisconsultus, quàm heremitæ, solis vescentes radicibus.

5 *Non cognoscunt, nec intelligunt, in tenebris ambulant: nutant omnia fundamenta terræ.* Queritur eos qui deos quosdam hominibus præstare debebant, nihil horum quæ sui muneris sunt aduertere, nihil cõsiderare: inde miscentur & perturbantur omnia, adeò vt terræ fundamenta subuertantur, hoc est omnis humanæ vitæ ratio & ordo, quæ nõnisi fide & iustitia consistit, perturbetur & confundatur: cũ Diuina, quæ omnia absumat, vltio prouocetur. Sic versu 4 Psalmi 75, defluxisse terrã canit, priusquam iudicare, hoc est regere orbem Christus incœpisset.

6 *Ego dixi, Dii uos, & filii Excelsi omnes uos:*

7 *Verumtamen sicut homo moriemini, & sicut unus Principum cadetis.* Affirmat esse quidẽ ipsos deos, & filios Excelsi, ob tam Diuinam potestatem: verùm vt reliquos homines morituros, ac sicut vnum de Principibus casuros. Intelligit autem principes violentos, qui & seipsos ob vim & iniuriam, quibus subditos oppresserunt, in perniciem detruserunt.

8 *Surge ô Deus, iudica terram, quia tu hereditabis in omnibus Gentibus.* Tanquam ergo frustra ab hominibus iustitia expectetur, inuocat Deum vt ipse surgat, & terram iudicet, gubernaculis humani generis sibi vendicatis. Id verò per Christum, cui omne iudicium, & cunctam in cælo & terra potestatem dedit & fecit: quare de huius regno vaticinium Psaltes subiecit, *Quia hereditate accipies cunctas Gentes*: hoc est in peculiarẽ possessionẽ, quum scilicet eius Spiritu attracti, totos se illi dederint vltrò. Sic autem omnes gentes ipsi in hæreditatem cedunt, vt ex omnibus gentibus suos habeat, reiectis semper qui ex diabolo nati sunt. de hoc in versu 8 Psalmi 2. Discant hîc Christiani apud vnum Deum iusta iudicia fieri, quo æquanimius ferant in mundo affici iniuriis.

PSALMVS LXXXIII, [illegible]

Populus sacer conspirasse ad expugnandum se cunctos finitimos queritur: & orat illos Diuina ultione penitus absumi ac deleri, ita ut prisci sui hostes absumpti & deleti sunt.

1 CArmen Odæ Asaphi.
2 Deus, ne contineas te, néve conniueas, ne cesses Deus.
3 Nam en inimici tui fremunt, & qui te odio prosequuntur, extollunt caput.
4 Aduersus populum tuum vafrè consultarunt, inierunt consilium aduersus absconditos tuos.
5 Dixerunt, Agite, deleamus eos, ne sint amplius gens, ne memoretur deinceps nomen Iisraelis.
6 Conspirarunt vnà ex corde, aduersum te fœdus icerunt.
7 Tabernacula AEdom, & Iismaelitarum, & Moabitarum, & Hagarenorum.
8 Gebalitæ, Ammonitæ, & Amalekitæ, Philistiim cum Tyris:
9 Etiam Assyrii iuncti illis sunt, fuerunt auxilio filiis Loth. Selah.
10 Fac illis vt Midian, vt Sisera, vt Iabin apud flumen Kishon:
11 Qui vastati sunt in Endor, facti sterquilinium terræ.
12 Fac vt horum Principes habeãt sicut Oreb & Zeeb: & sicut Zebach ac Salmuna, cuncti istorum tyranni.

13 Qui dixerunt, Vendicemus nobis vrbes Dei in hæreditatem.
14 Deus redige huc illos vt sint ceu rota, & vt stipula exposita vento:
15 Vt incendium syluæ, vt conflagratio montium:
16 Sic persequitor illos procellis tuis, & turbine tuo consterne illos:
71 Totos ignominia perfunde, & inquirent nomen tuum.
18 Pudefiant & consternantur in omne æuum, afficiantur opprobrio, & pereant.
19 Et cognoscent quòd tu solus, quòd nomen tuum excelsum sit super omnem terram.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

DEus, ne sileas tibi, ne obmutescas, & ne taceas ô Deus. Hebræi existimant Psalmū hunc in hostes illos
2 compositum esse qui contra Iehoshaphat ingentibus copiis venerant: de quibus legimus
2. Paralip. 20. Ii sanè, ita vt hic populus Sanctus precatus est, extincti diuinitus fuerunt. Hanc historiam perstrinxi in versu 5 Psalmi 48. Contra hos ergo orant Sancti, ne Deus sileat, id est virtutem suam cōtineat, sinens in populum suum grassari impios: vehemēter autem orant, quia extrema eis intentabant. De hac translatione silentii, dixi in versum 1 Psalmi 28.

3 *Quia ecce inimici tui infremunt: & qui te odiunt extulerunt caput:*

4 *Contra populum tuum vafrè inierunt consilium, & consultarunt contra absconditos tuos.*

5 *Dixerunt, Venite & extinguamus eos à gente, & non memoretur nomen Iisrael ultrà.* Notat insolentiam & arrogantiam, tum & studium atque conatus hostium, nihil non tentantium quo Iisraelem perderent. In versu 4, vocat populum Dei absconditos eius, eo quòd tutela eius mundo abscondita fruantur: & quòd tam quid modò apud ipsum sint, quàm quid futuri sint coram omnibus, nunc omnino lateat. Consolatio erat Sanctis quòd potuerunt dicere Deo, *Hostes tui, & contra populum, & absconditos tuos.*

6 *Nam corde pariter conuenerunt, fœdus contra te icerunt:*

7 *Tabernacula AEdom & Iismaelitarum, Moab & Hagarenorum:*

8 *Gebal & Ammon, & Amalech, Philistiim cum habitantibus Tyrum.*

9 *Etiam Aschur additus est cum eis, fuerunt brachium filiis Lot. Selah.* Numerum canit hostium, qui omnes contra Deū fœdere icto conspirauerant. Quod versu 7 canit, *Tabernacula AEdom*: putat Kimhi notatum, ad diuturnum bellum eos instructos venisse, si fortè breui expugnare Iehudah nequissent, nempe tabernaculis suis, totáque familia simul adductis. Porrò cunctæ ferè istæ gentes Meridionales, vt AEdō, Iismaelitani, Hagareni, & cæteræ, nulla alia domicilia, quàm tabernacula habēt. Hagareni quos dicit, satis liquet ab Hagar ancilla Abraham ita vocatos: incertum autem an à filiis venerint, quos ex alio habuerit marito, an ab iis quos ex Abraham. Quidam enim putant ipsam esse quæ Kethurah, quā duxisse Abrahā legitur mortua Sarah. Ex hac legimus, Gene. 25. a. 1, natos Abrahæ aliquot filios, qui sedē suam in deserta Arabia habuerunt: de quo nonnihil in versum 10 Psalmi 72. Gebalitarum certam originem, vt aliorum, Scriptura (quod equidem sciam) non indicat. Porrò Thargū Ierosolymitanū vocat Seir גבלא. Inde verisimile mihi est, gentē fuisse, quæ cū AEdomitis ad hunc montē habitarit, vel partē AEdomitarū sic fuisse dictam. Aschur vocat eos qui à regione trans Euphratem in auxilium filiis Lot, hoc est Ammonitis & Moabitis venerant. *Selah* hìc subscriptum monet considerandum vt omnes finitimi, etiam cognati populi Sancti, ad delendum ipsum conspirauerint. Et hæc sanè est sors Christianorum.

10 *Fac illis sicut Midian, sicut Siseræ, sicut Iabin, in torrente Kischon.*

11 *Vastati sunt in En-dor, fuerunt sterquilinium terræ.*

12 *Pone eos [nēpe optimates eorum] sicut Oreb; & sicut Zeeb, & sicut Zebach, & sicut Salmuna omnes principes eorū.*

13 *Qui dixerunt, Hereditabimus nobis mansiones Dei.* Populus Dei precatur dignā hostibus vltionē: & memorat vltionis sumptæ de Midianitis olim, & Chenanæis. Midianitæ, iunctis Amalekitis, ac aliis, quotannis omnia in terra Iisrael vastabant, & cogebant populum in speluncis & hiatibus petrarū sese abscōdere. Hos tandē misso contra eos Gideone, cū tubis & lāpadibus, Dominus ita consternauit, vt se mutuò interficerent. Horum principes Oreb & Zeeb comprehensos populus ex Napthali, Aser & Ephraim, interfecit: sicut & Gideon duos eorum reges, Zebach & Salmuna. Hæc scribuntur Iudic. 6, 7, & 8. Antea fuerant attriti viginti annis, per Iabin regem Chenaanitarum, cuius princeps militiæ erat Sisera. Huius exercitum castra habentem apud torrentē Kischō, Deus ita exagitauerat, vt Sisera desiliret curru suo, ac pedes fugeret: quem Iael vxor Heber Keninæi, in tabernaculum suum receptum & dormientem, impacto clauo in caput, interemit. Exercitum autem eius ad vnum deleuit Barak, cum eo populo quem secum habebat. Nam persequutus eos fuit vsque Heroseth Gentium. Hæc 4, Iudicum legimus. Talem ergo vltionem Sancti & suis hostibus imprecantur. Versu decimo, Midianitarum verbo tantùm meminit,

& de Chenaanitis mox subiecit, & versu 12, de Midianitis. Endor de quo in versu 11, nõ memoratur in libro Iudicum: sed Dauidis tempore, multum adhuc veterum monumentorũ, præter Sacram historiam quam nos habemus, extabat. Est עין דר, quod significat fontẽ nationis. Cæterùm locus est in tribu Menascheh, vt legimus Iehos. 17. c. 11, indubiè prope fluuiũ torrentem Kischõ. Facti autem fuerunt sterquilinium & fimus terræ, quum inhumati in terra cõputruerunt. quanquam alii metaphoram putent, quòd nempe ita vt sterquilinium terræ, conculcati sunt.

14 *Deus meus, pone eos sicut rotam, sicut stipulam coram vento.* Similitudinẽ quisquiliarum vel stipularum quæ sint expositæ vento, habet & versus 4 Psalmi 1, & versus 5 Psalmi 35: rotæ verò Iescha. 17. d. 14. Orat autem vt summè perturbentur hostes, consternentur, ac penitus intereant. Dei enim hostes erant, & habitacula Dei (vt canit versu 13) occupare tanquam suam hæreditatem fuerant conati.

15 *Sicut ignis [qui] exurit syluam, & sicut flamma [quæ] incendit montes.* Exaggerat quam orat vltionem, dum precatur redigi huc eos, vt sint instar ignis vorantis syluas, & flammæ qua conflagrant mõtes. Eiusmodi enim incendium nequit restingui, & vorat omnia.

16 *Sic persequeris eos in tempestate tua, & in procella tua terrefacies eos.* Id imprecatur quod habet versus 5 & 6 Psalmi 35, nempe vt vi vltionis ceu procella, & סופה, id est, turbine (Gallicè *tourbillon*, vti R. Schlomoh reddidit) ita proterãtur vt nullo pacto cõsistere ac se recipere vnquam possint.

17 *Imple facies eorum ignominia, & inquirent nomen tuum ô Iehouah:*

18 *Pudefiant, & terrefiant perpetuò, & afficiantur probro, & pereant.*

19 *Et cognoscent quia nomen tuum Iehouah solum tibi, & Altissimum super omnem terram.* Precatur apertioribus verbis vt sempiterno pudore & opprobrio affecti, & terrore exagitati hostes planè pereant: ita agnituri Dominum vnum esse, & posse omnia, atque non in Iudæos solùm, sed & in omnem terram potestatem habere. Hic exitus est hostium filiorum Dei, sic propugnat ille suos: ei ergo nos totos committamus.

PSALMVS LXXXIIII, *διχῶς & ἰσομέτρως.*

Multo flagrantissimum Dauidis desiderium veniendi in cœtum Sacrum & fœlicitas illum adeũtium, ac in eo Deum laudantium describitur. ARGVM.

1 PRæsuli, ad Githith, Oda filiorum Korah. PARAPH.
2 Quàm sunt, ô Iehouah Sebaoth, amabilia tua habitacula!
3 Ardet, ac etiã deficit anima mea præ desiderio veniendi in atria Iehouæ, cor meum & caro mea clamant ad Deum viuum.
4 Etiam passer inuenit sibi domicilium, & hirundo nidum vbi reponat pullos suos: altaria tua, ô Iehouah, rex meus & Deus meus.
5 Fœlices qui domum tuam inhabitant, perpetuò laudabunt te.
6 Fœlices illi homines quorum robur in te situm est, quibus fuerint cordi semitæ tuæ.
7 Transeuntes vallem fletus, fontibus abundãtem reddẽt, etiam cisternas pluuia replebit.
8 Ibunt de cumulo ad cumulũ, cõparebit quisque eorum apud Deum in Siiõ.
9 Iehouah Deus Sebaoth audi precem meam, ausculta Deus Iaacob. Selah.
10 Clypeus noster, aspice Deus, intuere faciem vncti tui:
11 Nam potior est dies in atriis tuis, quàm mille hîc: malui ad limẽ desidere domus Dei, quàm habitare in tabernaculis perturbatis:
12 Nam sol & clypeus est Iehouah Deus: dabit Iehouah gratiam & dignitatem, non auertet bonum iis qui viuunt innocenter.
13 O Iehouah Sebaoth, fœlix homo qui te nititur.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *QVàm dilecta habitacula tua ô Iehouah Sebaoth!*
3 *Accensa est desiderio, & etiã defecit anima mea ad atria Iehouæ: cor meũ & caro mea ovabunt ad Deũ viuum.*
4 *Etiam passer inuenit domum, & hirundo nidũ sibi, vbi ponat pullos suos: altaria tua ô Iehouah Sebaoth, rex mi, & Deus mi.* Idem argumentum est huius Psalmi quod 42. Inducunt enim filii Korah Dauidem hîc & illic, querentem se abstineri ne festum Domini apud Tabernaculum fœderis cum reliquo Iisraele agat. Et quoniam in versu 8, Siion meminit, videtur eadẽ fuisse abstentio de qua

illic & hîc queritur, nempe quæ contigerat à coniuratione Abescbalomi. Quum siquidem nihil prius haberet illustratione gloriæ Dei,& incremento religionis,facilè crediderim incredibiliter adflictum fuisse,quòd quum bello contra filium occuparetur,festum agendū Domino incidisset:& id occasionem dedisse filiis Kora bvt plures Psalmos hac de re componerent. In hoc enim tanto Dauidis ad festum Domini veniendi desiderio, indicatum est quanta sit fœlicitas agere in Ecclesia Christi,in qua verè præsidet Deus, in qua sola scilicet salus & vita percipitur, ad quā Sancti tantopere anhelant. Quàm verò,& cur tātopere arserit in Sacris festiuitatibus cū populo Deum celebrare,dictum iam aliquoties est, præcipuè in versus tres posteriores Psalmi 24, & versum 4 Psalmi 27. Hoc ergo desideriū describitur versibus secundo,tertio & quarto. Porrò versum quartū,quidam Hebræorum sic accipiūt,En passerum & hirundinū sors potior est mea: illæ enim locum apud aras tuas reperiunt vbi nidulentur, & mihi non licet illas adire. Sed licet passeres & hirundines in hominum domiciliis agere soleant, haud tamen scio an fuisse illis in altaribus Domini locum ad condendos nidos,hic precator intellexerit. Quare malo versum hunc legere per reticentiam,aptam sic affectis vt hunc fuisse præcedens versus indicat: nempe in hunc modum,En passeres & hirūdines quæ crebrò (quòd subinde nidi earum deturbentur) emigrant, inueniunt tandē vbi pullos suos reponant:mihi autem peruenire ad altaria tua Deus,apud quæ sola grata mihi quies foret, non datur. Sic igitur erit versus legendus, Etiam passer in domo, & hirundo nidum sibi inueniunt quo reponāt pullos suos: altaria tua ò Iehouah, subaudi ego contingere nō possum, quæ ego nō minus expeto,quàm volucres pro excludendis fouendísque pullis suis nidos:à quibus dum absum, nihil quietis animo meo expectandum est.

5 *Fœlicia habitantibus domum tuam,usque laudabunt te. Selah.* Ex tam flagranti desiderio veniendi ad locum Dei,fœlices pronunriat, quibus datum in domo Domini perpetuam mansionem habere,& id ideo quòd semper laudare Deum valeāt: quod scilicet censet summam esse fœlicitatem, vti reuera est. quod vt dignè perpendatur,subiunxit Selah.

6 *Fœlicia homini cuius robur in te,semitæ in corde eorum.* Quum Sacerdotum & Leuitarum,ac aliorum paucorum hominum fuerit apud Tabernaculum fœderis perpetuò habitare,nō solùm hos fœlices pronūriat,verùm eos quoque quibus etsi non esset datum domo Domini adesse perpetuò, vt Sacerdotibus & Leuitis, aliísque liberioribus hominibus, contigisset tamen suppeditante eis virtutem Domino,statis festis illam adire,haberéque in corde semitas,hoc est habere animum & studium,iter ad domū Domini suscipiendi. Sic intellexit hūc versum A. Ezra. Haud scio tamen an illud,*robur eius in te*,non possit intelligi,Qui in te omne robur suū situm existimat, eóque toto pectore ad domum tuam anhelat.

7 *Transeuntes per vallem fletus,fontem ponent eam,etiam cisternas amiciet pluuia.*

8 *Ibunt de cumulo ad cumulū,videbitur Deus deorūm Sion.* Canit festa adeuntiū studiū & alacritatem. *Transeuntes*,inquit,*vallem fletus*,hoc est,si etiam sitiētem vallem,& ob id ad fletū potius quàm gaudium prouocantem, pertranseant(vt valles multæ in terra Israel sunt) ponent eam fontem: hoc est facient ita fontibus abundare,vt tota, fons quidā videatur. significare siquidem vult,Sanctos præ nimio studio adeundæ domus Domini, ac alios eodem pelliciendi, puteos passim in arentibus locis effossuros:& vbi id terræ ariditas fieri neget,paraturos cisternas & piscinas quibus pluuialis aqua recipiatur. vnde subiicit, *Et pluuia vestiet*, hoc est replebit, *cisternas*. A. Ezra putat locum certum fuisse vocatū Vallem fletus: aut certè arbores esse, quæ בכאים dictæ sint, vnde vallis nomen acceperit. Alacritatem & animi iucunditatem magis exprimit versu 8, *Ibunt*,inquit,*de cumulo ad cumulum*:turmatim enim ascendebāt. Vt ergo fieri solet præ ingenti animi lætitia,discurrebant de turma ad turmam,de beneficiis Domini inuicem colloquentes,donec singuli in Sion coram Domino apparerent. Vulgò legitur, De virtute ad virtutem:habetur enim חיל, quod virtutem etiam, sed bellicam ferè significat: nonnunquam robur opum. Hinc quidam hoc dictum sic accipiunt, quasi voluisset Propheta canere, inter eundum robur Sanctis cōtinuò augendum: vt sanè Dominus suis quæ pia sunt molientibus, vires semper sufficit. Prior tamen interpretatio videtur simplicior.

9 *O Iehouah Deus sebaoth,audi precem meam,auribus percipe Deus Iaacob. Selah.*

10 *Clypee noster aspice Deus,& respice faciem vncti tui.* Ex memoratis accensus,precatur vt precem suam audiat Deus,vtique qua precabatur hanc & populo & sibi fœlicitatem restitui: vnde & Selah adscripsit. Sui peculiariter meminit vt vncti Domini.

11 *Quia melior dies in atriis tuis quàm mille:elegi liminare in domo Dei,quàm vt versor in tabernaculis perturbationis.*

12 *Quia sol & clypeus Iehouah Deus,gratiam & decus dabit Iehouah: non auertet bonum ambulantibus in synceritatibus.* Causam precis præmissæ hisce versibus subiungit, *Melior enim est dies*,inquit,*unus in atriis tuis, quàm mille*,subaudi,dies vel anni,alibi. Omnia affectibus ardent,ideo reticētiis huiusmodi vtitur. In versione adieci, Hîc, vt intelligas locum vbi detinebatur. Eum exprimit versu 7 Psalmi 42,

dum ait, Tui recordabar in terra trans Iordanem, à monte Hermon, &c. Idem est quod sequitur, *Elegi ad limen desidere in domo Dei mei, quàm habitare in tabernaculis* רשע, id est perturbationis, vti erant in quibus tum erat, propter coniurationem Abeschalomi. רשע enim inquietem & perturbationem significare, ostendi in primũ versum Psalmi primi: & satis probat quod legimus, 1. Schm. 14. d. 17, Schaul quocunque se vertebat ירשיע, id est turbatos reddebat, adfligebat. Cur verò melius putet, habitare in domo Domini, & id præ omnibus eligat, causam reddit versu 12. Deus enim sol est vitæ, lucem semper infundens: clypeus est qui cuncta mala depellit, dat gratiam qua ipsi & bonis omnibus amabiles simus atque gratiosi, dátque dignitatem sanctimoniæ & fœlicitatis sempiternæ, & nihil omnium bonorum abesse suis patitur, iis scilicet qui innocenter vixerint.

13 *Iehouah [Deus] Sebaoth, fœlicis homini nitenti te.* Epiphonema est animi spirituali voluptate ex cõsideratione Diuinæ bonitatis, ardẽtis, & inde gestiẽtis quamplurimos ad studiũ Dei inuitare.

PSALMVS LXXXV. προφητικὸς ἢ εὐκτικός.

Vaticinium est de regno Christi, & pro aduentu eius precatio: cum descriptione fœlicitatis, qua omnia plena sunt ubi illud obtinuerit. ARGVM.

1 PRæsuli, Oda filiorum Korah. PARAPH.
2 Beneuolus eris terræ tuæ ô Iehouah, captiuitatem Iaacob auertes:
3 Auferes iniquitatem populi tui, obteges cuncta ipsorum errata. Selah.
4 Tolles omnem æstum tuum, & sedabis feruorem iræ tuæ.
5 Restitue nos Deus seruator noster, extingue indignationẽ tuam contra nos.
6 Num iugiter succensebis nobis? extrahes iram tuam in omne æuum?
7 Tu profectò is es qui restitues te nobis: viuificabis nos, de te lætabitur adhuc populus tuus.
8 Exhibe ô Iehouah bonitatem tuam, & tuam opem nobis præsta.
9 Audiam quid loquatur Deus Iehouah: nam loquetur pacem de populo suo, de bonis suis, nec recident ad stultitiam.
10 Vtique propè erit ope sua iis qui ipsũ timẽt, vt inhabitet dec[9] in terra nostra.
11 Bonitas & fides sibi inuicem occurrent, iustitia & pax se mutuò osculabuntur.
12 Fides è terra progerminabit, & iustitia è cælis manabit.
13 Etiam Iehouah benignè faciet, terráque nostra reddet prouentum suum.
14 Iustitia corã ipso fœliciter ingredietur, & pedes suos in viam alacriter ponet.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *GRatum habebis terram tuam ô Iehouah, auertes captiuitatem Iaacob:*
3 *Condonabis prauitatem populo tuo, operies omnia peccata eorum. Selah.*

4 *Colliges omnem indignationem tuam, & reuocabis iram tuam à feruore.* Verus Iisrael & Iaacob sunt omnes electi & Spiritu Dei donati: horum Ecclesia, terra Domini est. His præuiderunt sacri Vates, Christum seruatorem à Patre donandum, & cum eo omnia. iure igitur cecinerunt, *Gratum habebis terram tuam.* Idem solus verè liberos efficit, donatos Spiritu recti tantum studioso. rectè igitur subiecerunt, *Captiuitatem Iaacob auertes.* nam hæc nihil aliud est quàm ita Satanæ & peccato obstrictum esse, vt nolentes quoque ad malum agantur. id quod Paulus de se queritur Rom. 7. d. 19. Commodùm igitur succinuerunt, *Condonabis iniquitatem populi tui:* quæ tum verè condonata est, dum non dominatur amplius nobis. Quúmque idem nos Patri planè recõciliat, gratósque efficit, verè tegit peccata nostra, ne vnquam ille ad vindicandum ea videat. Vnde & hoc subiici conueniebat, *Obteges cuncta ipsorum errata:* vtique quũ filio tuo Domino Iesu plenè vestieris. quæ Dei in nos indignatio, nunquã satis expendi poterit: ideo adscriptum Selah est. Hæc verò quũ perfecta in nobis fuerint, nihil erga nos quàm fauor & dilectio Dei sentietur. Tum igitur implebitur quod de colligenda, id est frænanda æstuanti indignatione, auertendáque ira, ne nimium ferueat, vaticinati sunt versu 4. Hactenus vaticinium: sequitur precatio,

5 *Restitue nos ô Deus opis nostræ, & dissolue indignationem tuam erga nos.*

6 *Nunquid in sempiternum irasceris nobis, trahes iram tuam in generationem & generationem?*

8 *Nunquid tu reuerteris, viuificabis nos, & populus tuus lætabuntur in te?*

8 *Ostende nobis ô Iehouah bonitatem tuam, & opem tuam dabis nobis.* Hîc precantur sancti Vates, de quibus præcedentibus versibus vaticinati sunt. Nam quid aliud est nostri restitutio, & iræ in nos Dei dissolutio, atque decurtatio & finitio, quã orant versu 5 & 6: quid item Dei ad nos reditio, atque nostri viuificatio, in ipsóque lætitia quam precantur versu 7: tum bonitatis opisque Dei exhibi-

tio quam petunt versu 8, quàm gratuita peccatorum condonatio & purgatio, solidæque iustitiæ quam suis beneuolus Deus donat, cõmunicatio, de quibus præmissum vaticinium est: Repressa siquidem vi prauitatis genuinæ, & accenso in nobis amore, studióque Dei, verè Dei beneuolentia fruimur, salui sumus, vita sempiterna & beata donati. Vsque huc precatio est: sequitur vaticiniũ & descriptio fœlicitatis quæ regnante Christo vbique futura erat.

9 *Audiam quid loquatur Deus Iehouah, quia loquetur pacem ad populum suum, & ad bonos suos: & non reuertentur ad stultitiam.* Quo maiore fide hi Sacri cantores de fœlicitate regni Christi prædicere agnoscantur, inducunt Vatem ad excipiendum oraculum sese accommodantem, & dicentem, *Audiam quid loquatur Deus Iehouah, nam loquetur ad populum suum*, id est de populo suo *pacem*, id est nunc fœliciter res populi sui habituras: id enim pax significat. Bonos Dei eosdem vocant, quia in bonitate, præcipuè qua aliis nos præstamus, Dei imago quam in nobis Christus restituit, sita est. אל hîc pro על accipitur: ideo probè redditur De populo, de bonis. Porrò hæc populi selecti fœlicitas in eo maximè est quòd Spiritu Dei donatus, recta & salutaria sequitur, nec redit ad stultitiam, seruitutem scilicet cupiditatum suarũ, qua erat ante perceptum Spiritum Chisti, obstrictus. Vnde subiiciunt sacri Vates, *Nec recident ad stultitiam*. Vnde autem futura sit hæc populo Dei fœlicitas, canit versus sequens,

10 *Vtique propè erit salus eius timentibus ipsum, ut habitet decus in terra nostra.* In Christo siquidem Deus habitat corporaliter, & hic adeò propè se nobis adiunxit, vt nos de carne & ossibus suis esse voluerit, vt in medio sit omnium qui in nomine eius conueniunt, vt denique viuat, loquatur, & agat omnia in iis qui sibi credunt: quippe qui cum Patre perpetuam apud illos habeat mansionem. Hanc ergo beatam Dei præsentiam vocant gloriam, quam præuiderunt habituram in terra populi sancti, hoc est in horum Ecclesia, vbicunque ea corpore degat.

11 *Bonitas & ueritas obuiabunt, iustitia & pax se mutuò osculabuntur.*

12 *Veritas de terra germinabit, & iustitia è cælis despiciet.*

13 *Etiam Iehouah dabit bonum, & terra nostra dabit prouentum suũ.* Christ⁹ iustitia Dei est: quare vbi sic præsens est, ibi ita regnat vt omnia fide & bonitate (quibus vita Deo digna, & ad Legẽ eius formata constat) pollent. id iam canunt hisce versibus prædictum. Nam bonitatis & veritatis inter se obuiatio, tum iustitiæ & pacis mutua osculatio, quod scilicet est amicè sibi obuiantiũ, tum fidei è terra progerminatio, iustitiæ è cælis despectio, id est deplusio, nihil aliud est quàm apud omnes passim hæc obtinere, & vnumquéque Sanctorũ ista alteri præstare. In versu 11, mutuata similitudo est ab hominibus sibi inuicẽ occurrentibus, & semutuò osculantibus: quod quũ passim fit, magna est hominum frequẽtia. inde nihil nisi veritatis, bonitatis, iustitiæ, & pacis frequẽtiam & abundantiã, hac prosopopœia sacri Vates canere voluerunt. Nec aliud volũt versu 12, in quo similitudo accepta est à copia frugũ quæ fœliciter & copiose proueniunt vbi soli fœcunditati respondet cæli benignitas. Canunt ergo & terram nihil nisi veritatẽ germinaturam, & cælos nihil nisi iustitiã depluturos, hoc est omnia plena fore iustitiæ & veritatis studiosis. נשקף prospexit significat: sed hîc pro manate & depluere accipitur. A. Ezra intelligit istud, *Iustitia de cælis prospiciet*, vt idem sit, pro iustitia agentium in terra, cælorum moderatio, terram fœcũdando, respondebit. Sed prior interpretatio videtur simplicior, & regno Christi magis digna. Ad hæc sequens versus de externarum rerum abundantia canit, quæ & ipsa perpetua ferè pietatis comes est, vti dixi in versu 13 Psalmi 34. Vt autem in iustitiæ studio omnia sita sunt, ita iterum de eius fœlici prouentu in regno Christi canunt sacri Vates versu vltimo.

14 *[Et] iustitia coram eo ingredietur, & ponet in uia gressus suos.* Hoc est, vbique magna eorũ erit copia, qui iustitiæ fœliciter studebunt: illi ceu coram Deo ipso fauente, & successum suppeditante, fœliciter agent, & alacriter in via iustitiæ & pietatis promouebunt. Pro eodem dixit, iustitiam passus suos ponere in viã, & gradi. Est metonymia: nam iustos corã domino ingressuros, & fœliciter in via suos passus, id est pedes posituros, dicere voluit. Quid verò sit Corã Deo versari vel gradi, dixi in versum vltimũ Psal. 56. In his autẽ omnibus fides, iustitia, bonitas, pax, pro eodẽ accipiũtur, vt hæc se inuicem perpetuò concomitantur: qui enim ex fide cum proximo egerit, & iustè & benignè aget, pacémque colet: ita qui ex iustitia, bonitate, ac studio pacis aget, habebit & reliqua.

PSALMVS LXXXVI, [illegible].

ARGVM. *Precatio est qua orat primùm ut innocenter, inde ut ab hostibus tutus uiuat & fœlix, simúlque potentiam Dei & bonitatem amplissimè cum sibi, tum aliis exhibitam, ac etiam exhibendam memorat.*

PARAPH. 1 PRecatio Dauidis. Ausculta ô Iehouah, annue mihi: nam adflictus & inops ego sum.

2 Custodi vitam meã, quandoquidẽ ego bonitati studeo, serua tu Deus meus seruum tuum, qui nimirum te nititur.

3 Faue mihi Iehouah, te enim quotidie inuoco:
4 Exhilara animum serui tui, nam ad te animum meum ô Domine attollo.
5 Etenim tu Domine beneuolus es & propitius, & ãpla bonitate in omnes qui te inuocant.
6 Audi Deus precem meam, & suscipe deprecationem meam.
7 Quum infestor, te inuoco: nam soles mihi annuere.
8 Non est tibi inter deos quisquam conferendus ô Domine: nec est qui, qualia tu, faciat.
9 Cunctæ, quas condidisti, Gentes venient, tibíque supplices erunt Domine, & nomen tuum extollent:
10 Quandoquidem magnus tu, miráque edis facinora: tu Deus solus.
11 Doce me Iehouah vias tuas, quo viuã ex fide tua, vni cor meum vt te timeat.
12 Celebrabo te Domine Deus meus ex toto corde meo, & extollam nomen tuum perpetuó:
13 Magna siquidem fuit semper in me bonitas tua: nam liberasti animam meã ex inferno inferiori.
14 Deus, flagitiosi insurrexerunt in me, & cœtus violentorũ quærunt animam meam, qui nullam habent tui rationem.
15 At tu Domine pronus es in misericordiam, propensus in beneuolentiam: tardus ad iram, bonitate & fide effluens.
16 Respice me, & miserere mei, da virtutẽ tuã seruo tuo, & serua filiũ ãcillæ tuæ.
17 Insigniter benefac mihi, vt qui me odio habent, pudefiant, visuri quòd tu Iehouah me iuueris & consolatus sis.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

Ad eundem fermè modum hæc composita precatio est, quo ea quam habet Psalmus 25. vnde satis ex dictis in illum, quæ hîc canuntur, liquebunt. Precatur Sanctus Dei se audiri & iuuari, vt innocenter & piè, ac inde fœliciter viuat: hoc est spem sibi firmat, se diuinitus audiẽdum, & ad id iuuandum. Primùm, quòd sit afflictus & inops, omni scilicet humano præsidio & consolatione abdicatis. id versu 1, qui sic habet,

1 *Precatio Dauidis. Inclina Iehouah aurem tuam, responde mihi, quia afflictus & inops ego.* Deinde quòd bonus sit, id est bonitati studeat. Sic enim sunt electi vniuersi, & necesse est sic esse comparatum qui velit Dei bonitatem implorare. Tertiò, quòd Dei seruus sit, nomini scilicet eius planè consecratus, eóque ipso vno nitens. hæc versu 2, qui sic habet,

2 *Custodi animam meam, nam bonus ego: serua Deus mi seruum tuum qui te nititur.* Quartò, quòd inuocet Deum quotidie: perseueranter enim orandum. hæc versu 3, qui sic habet,

3 *Miserere mei Iehouah, nam ad te clamo tota die.* Quintò, quòd oret seriò, quia animum suum ad Deũ penitus attollat. id versu sequenti,

4 *Lætifica animam serui tui, quoniam ad te Domine animam meam attollam.* Sextò, quòd Deus natura sit bonus: hoc est ad præueniendum beneficiis propensus, & propitius: id est facilis ad peccata condonanda, & ampla bonitate, vt modis omnibus iuuet se inuocantes. hoc versu sequenti,

5 *Quoniam tu Domine bonus & propitius, & multa bonitate omnibus inuocantibus te.* Septimò iterum audiri suam precem orat, & fiduciam suam fulcit eo quòd Deus, vt antea ac semper, opem conferre consueuerit. hoc versibus duobus sequentibus,

6 *Auribus suscipe Iehouah precem meam, & attende voci deprecationum mearum.*

7 *In die angustiæ meæ inuoco te, nã respõdes mihi.* Octauò, quòd nemo inter deos, hoc est potentia pollentes, tam Angelos, quàm homines, Domino conferendus sit: nemo talia, vt ipse, facinora edat. id versu sequenti,

8 *Non sicut tu in dijs Domine, & non secundum opera tua.* Nonò, quòd ita adhuc sit bonitatẽ in humanum genus effusurus, vt in vniuersis Gentibus adoretur & colatur. id versu sequenti,

9 *Omnes Gentes quas fecisti, venient & supplicabunt coram te Domine, & honorabunt nomen tuum.* In hoc præterea versu vaticinium est de regno Christi, ad quem, vt & Ieschaiah vaticinium cap. 11, Gentes certatim venturas prædixit.

dit, Cuius fundamentum super ore patrum qui fuerunt à principio. Sed in Prophetis, maximè Iirmeiah, id crebrò fit, vt quum de Ierusalem & Iisraele sermo fit, subiiciātur relatiua masculina, quæ non Ierusalem, aut concioni Iisraelis, sed nomini quo illi populum dicunt, ᴕᴕ respondent: id credo & hîc factum. nam sequentia satis indicant, etiam istud Psalmi initiū de Ierusalē dictum.

2 *Diligit Iehouah portas Siion præ omnibus habitaculis Iaacob.* Quum nihil possit Deus donare sui cognitione præstabilius (æterna siquidem vita, hac constat) & hæc Hierosolymis primùm cumulatissimè Sanctis donata est, ac inde in totum mundum deriuata: rectè canit hîc Vates amatas huius portas, id est ipsam præ cunctis habitationibus Iaacob. hanc vnam siquidem ad hoc delegit vt in ea regnum cælorum institueret, atque ex ea ad cunctas orbis nationes perferret. Summum hoc beneficium, summam item Dei in illam beneuolentiam atque dilectionem satis probat. Iudæi putant quòd sancti Vates, *portas Siion* dixerint, consilia sapientum significātes, qui in his doctrinā tractarunt cælestē. Sed nō in solis portis (etsi in his publica iudicia haberētur) hæc tractari solebant, imò apud Tabernaculum, & in certis Synagogis, aptioribus Sacræ philosophiæ locis.

3 *Præclara dictum in te, ciuitas Dei. Selah.* Enallage numeri est, singulare pro plurali, dictum pro dicta: & *in te*, idem est atque de te. Sunt autem hæc præclara, cælestes virtutes & Diuina illa dignitas, quibus vera Ierusalē, ciuitas Dei, in qua ciues sunt omnes electi, præpollet. Si, *in te*, nostro more accipias, erunt ista præclara, quæ de Seruatore nostro & regno eius per Prophetas fuere prædicta. Quid enim potuit æquè gloriosum ac præclarum dici, atque venturum, qui in se credentes, vt peccatis, ita malis omnibus liberaret, planéque deos, solida iustitia, & perfecta immortalitate redderet?

4 *Faciam memorari Rahab & Babel cognoscentibus me: ecce Philistæa, & Tyrus cum AEthiopia, iste natus ibi.*

5 *Et de Siion dicetur, vir & vir natus in ea est, & ipse confirmabit eā Altissimus.* Hi versus nōnihil obscuritatis habent: quod Dominus dederit, iudicio Sanctorū offerā. אזכיר, alii memorabo, alii faciā memorari, reddunt. Posterius amplexus sum. Satis nanque videtur liquere, hîc canere sacros Vates, fore vt ad Ecclesiam Dei perueniant & gentes quas enumerant. Visum igitur est reddere, Annumerabo cognoscentibus me. potest enim *Faciam memorari cognoscentibus me*, idem esse atque, cum cognoscentibus me. sic omnino, quem reddidi, sensus veniret. Meminerunt autem nominatim Gentium, quæ cognoscibiliores Iudæis erant, AEgyptiorū, Babyloniorum, Palæstinorū, Tyriorum, atque AEthiopum: sed cum iis intelligenda est tota gentium (quàm latè orbis patet) vniuersitas: quia oportuit Euangelium adnuntiari omni creaturæ. רהב AEgyptus vocatur & Iescha. 51. d. 19. Hemistichium illud, *iste est natus illic*, videtur mihi vt causam eius quod præmissum est, & de Seruatore nostro intelligendum, qui in Siion vtique natus est, quia ibi primum Dei Filius, mundique instaurator renuntiatus. de qua natiuitate dixi in versum 7 Psalmi 2. Et hinc factum est vt cunctæ gentes inter cognoscentes Deum memorarētur. Siquis hoc ad Schlomonem, vt ad Christi typum, referre velit, cum eo non pugnauero, modò in Christo fateatur impletum: quo glorificato, verè cunctæ orbis nationes Ierusalem sese iunxerunt, cuius tenuis modò vmbella regnante Schlomone præcesserat. Christi autem in Siion natiuitas, hoc est reuelatio, effecit vt quamplurimi ibi renascerentur. Die vno siquidē ad Euangeliū Petri, dederunt Domino nomen tria millia, & quotidie quamplurimi se Ecclesiæ iungebāt. Id canit versus 5. Tum ergo de Siion, Christi Ecclesia, quotidie dicebatur, *vir & vir*, id est ille & ille in hac natus est, vtique in Filiū Dei, & ciuem cælorum. Notum est renascentiæ nomen & mysterium. Hinc ergo quum Vates præuiderēt fore vt quotidie Pater quamplurimos Christo suo attraheret, meritò subiecerunt, *Altissimus confirmabit eam*, & prouehet: quam & donis spiritualibus sic quoque instruxit, vt omnibus esset suspicienda & formidāda. At verò ex eo quòd quotidie Domino permultos in Siion renascituros Sancti præcognoscebant, rectè & istud subiunxerunt quod habet versus sequens, Act. 2.

6 *Iehouah numerabit conscribendo populos, iste natus ibi. Selah.* Hoc est ingentem in omnibus nationibus sibi exercitum colliget. Quumque huius fœlicitatis vna causa sit, Christum in Siion Deum & Seruatorem agnitum & prædicatum esse: repetierunt, *iste natus est illic*: & Selah adscripserūt, quo id propius consideraretur, in quo sanè tota Sanctorum salus & fœlicitas sita est. Hinc subiiciunt de laudibus Dei, quas in Siion, ob tam incomparabilis dignationis beneficium, maximo studio & summo gaudio decantandas prædicunt.

7 *Et cantores sicut canentes tibiis, omnes modulationes meas in te.* Hoc est quicquid omnino laudis, quicquid gratiarum actionis, quicquid præconii & celebritatis excogitare potero, totum id in te, ô Siion, ad prædicandā & extollendā Dei in nos bonitatē, qui vnigenitū suum pro nostra ac totius orbis, salute (quo nihil habet maius, & cum quo necesse est donet omnia) tradidit, ex hibebo, effundam, perpetuóque sonare faciā, tam vocibus humanis, quàm omnegenus instrumentis musicis, quo ad tantæ salutis participationem quamplurimos inuitē. חללים quidā tripudiātes vel ducen-

tes chorum reddût: quod etiã vox hæc Hebræis alicubi significat. Nec male argumeno præsenti quadrabit si ita legas, *Tam cantores, quàm ducentes chorum:* id est qui ad cantorum modulationem saltant. Vtique in sancta Siion, vt cantores sunt qui Dei immensam bonitatem in Christo exhibitam prædicant, ita sunt & in choro saltantes, qui nimirum credentes Euangelio, ingenti cum alacritate & gaudio, totam vitam suam iuxta numeros Euangelii instituunt: studiosissimè cauentes ne vllus corporis motus illis nõ respondeat. מעינים scaturigines & fontes significat: & transfertur ad modulationes è pectore, velut è fonte aquæ, scaturientes & ebullientes. Et haud scio annon & illud versu 26 Psalmi 68, In Ecclesiis benedicite Deum Dominum, de fonte Iisrael, aliquid talis metaphoræ habeat: licet cum Hebræis enarrauerim, Qui estis de fonte, id est semine & origine Iisrael. non enim erat vnde trãslationem hanc confirmarem. Sed indubiè fuerunt in hac lingua innumeræ translationes, ac loquendi formulæ admodum vulgares, quæ prorsus interierũt, quũ nihil ex ea supersit, præter sacra Biblia, quibus totæ linguæ huius copiæ haudquaquam potuerũt comprehendi. Nec pauca sunt, quæ quum vno tantùm loco in Bibliis habentur, queant ex aliis locis elucidari. De hoc & in versum decimũ Psalmi 60, queri me necessitas coegit. Quidã מעינים ad cogitationes cordis referunt: sed illæ non ita vt modulationes & carmina conueniunt, quum שרים חללים, id est cantoribus & canentibus tibiis, vel tripudiantibus. Psalmus hic, vt vides optime Lector, nõnihil obscurus est. Visum igitur est & Hebræorũ interpretationẽ subiicere, Ab. Ezra scilicet, & Kimhi, quos video simpliciores & certiores. Illi hũc sensum quarti, quinti & sexti versus adferunt, Memorabo Rahab, Babel, &c. quòd *iste* tantùm, id est vnus & alter sapientia præditus, ibi natus sit. De Siion autem dicetur, Ille, & ille natus est in ea: hoc est plurimi sapiẽtes. Ergo quũ numerabit Deus populos, iste tantùm apparebit ibi, in regionibus Gẽtium natus: hoc est perpauci, quũ in Siion paritturi sint permulti. Sed quid hæc quæso ad insigniter notandam emphasim, *iste natus est ibi*, & eam repetitam? Nos scimus cur tam præclara vbique de Ierusalem Scriptura prædicet, vnam causam esse, regnum Christi, regnum cælorum, Euãgelium vitæ, quod in ea cœpit, & inde in orbem propagatum est. Scimus vnum esse Seruatorem nostrum, per quem contingit nasci filios Dei: & omnem humani generis salutem, ab ipso homine facto, & in ea nostra natura super omnia exaltato, pendere: quare mihi dubium non est, de ipso illud repetitum hemistichium, *iste natus est illic*, intelligendum & illud, *vir & vir*, id est ille, hoc est quamplurimi: de Sanctis ipsius Spiritu renatis, quique ad finem vsque mundi renascentur. Quòd hæc non dicta sunt explicatius, me non offendit, considerantem & carminis, & temporis, quo hæc cãtata sunt, rationem.

PSALMVS LXXXVIII, [illegible].

ARGVM. *Querulatio multo vehementissima, qua extremis se malis, & (ut videtur) tam difficilis morbi aliquius, quàm persecutionis ab inimicis adobrutum, ac tantumnon extinctum queritur.*

PARAPH. 1 CAnticum Odæ filiorũ Korah. Præsuli ad Machælath, propter adflictionẽ Hemanis Ezrahitæ.
2 Iehouah Deus autor salutis meæ, die vociferatus sum, nocte quoque corã te.
3 Perueniat in conspectum tuũ precatio mea, inclina aurem tuã clamori meo.
4 Nam saturata est malis anima mea, & vita mea sepulchrum contigit.
5 Habitus sum vt qui in foueam dimittitur, vt vir cui nihil est virtutis.
6 Ago inter mortuos liber à rebus vitæ huius, velut interempti qui habitant in sepulchris, quorum nullam iam habes rationem, quósque eò reiecisti vt tua tutela minimè fruantur.
7 Collocasti me in foueam inferiorem, in loca tenebrosa & profunda.
8 Incubuit in me feruens indignatio tua, obruisti me cunctis fluctibus tuis. Selah.
9 Fecisti vt noti mei procul à me discederẽt, reddidisti me illis abominãdum: conclusus sum, nec possum egredi.
10 Deiecta est præ adflictione facies mea, inuoco te quotidie, expãdo ad te manus meas.
11 Nunquid mortuis facies mirabilia tua? num manes surgent, & celebrabũt te? Selah.

12 Nunquid in ſepulchro prædicabitur bonitas tua,& in interitu fides tua?
13 Nunquid cognoſcentur in tenebris mirabilia tua, & iuſtitia tua in terra o-
bliuionis?
14 At ego ad te ô Iehouah clamo,& mane oratio mea te præuenit.
15 Quare repellis ô Iehouah animam meam,auertis à me faciem tuam?
16 Adflictus & quaſi exanimatus fui ab adoleſcentia,tuli errores tuos, ſemper a-
nimo ſuſpenſus.
17 Me inuaſerunt æſtus tui, & metus tui confecerunt me:
18 Circundederunt me velut aquæ quotidie,cinxerunt me pariter.
19 Effeciſti vt proculà me ſint amici & noti,notos meos obſcuras.

AD VERBUM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Pſalmi filiorum Korah. Præſuli ſuper Machelath de affl ictione, erudiens Hemanis AEzrahitæ.* In inſcriptione eſt,על מחלת לענות. Id verterũt quidam, De infirmitate propter adflictionem. habet autem dictionem מחלה & inſcriptio Pſalmi 53,cuius argumẽto non ita quadrat. Reddidi eam per infirmitatẽ. A. Ezra more ſuo,putat eſſe initium carminis,ad cuius numeros & hic Pſalmus cantatus ſit. Alii inſtrumentum, alii certam modulationem hac voce ſignificari arbitrantur. Iudæi ingenuè fatentur ſibi hæc incognita: non igitur nobis multum de eis diſputandum. Filiis Korah inſcribitur hic Pſalmus,& Heman. Reddidi igitur, vt titulum Pſalmi 39, qui Ieduthun & Dauidi inſcribitur: vt nimirum intelligamus,autorem Pſalmi Heman fuiſſe: attributum autem ad cantandum ordini cantorum, qui filii Korah dicebantur. quemadmodum Pſalmum 39,compoſitum credimus à Dauide, cantatum autem ab ordine cantorum, quibus præerat Ieduthun. Heman, 1. Paral. 6. c. 13,& 25. a. 1, inter principes cantorum numeratur. Singulari autem ſapientia fuiſſe præditum, ex eo ſatis colligitur, quòd quũ Sacra hiſtoria vult eximiè laudare Schlomonem,& ſapientia cunctis mortalibus præferre, cõfert eum Ethan, Heman, Calchol,& Darda, vt qui omnes alios homines ſapientia præcelluerint. de quo in verſu 1 Pſalmi 42. Iam ad enarrationem Pſalmi. In Pſalmo 6,22,30,31,38, & 69, ferè omnia quæ hîc habentur: vnde iis quæ in illos Pſalmos ſcripſi,& quæ hîc canit,explicaui.

2 *Iehouah Deus opis meæ, die clamo, nocte coram te.*

3 *Veniat in conſpectum tuum precatio mea: inclina aurem tuam ad vociferationem meam.* Canit vt ardenter preces ad Deum fuderit. In verſu ſecundo, *Et nocte coram te*: eclipſis eſt, apta dolentibus: ſubaudiendum enim eſt, Effundo precem meam.

4 *Quoniam ſatiata eſt calamitatibus anima mea, & vita mea infernum contigit.*

5 *Reputatus ſum cum deſcendentibus [in] foueam, fui vt vir [cui] non eſt virtus.* Queri incipit quantis in malis fuerit, & primùm illis animam ſuam ſatiatam. quo ſignificare voluit, non fuiſſe pluribus ferendis: quia omnibus viribus deſtitutus eſſet, adeòque morti acceſſiſſet, vt שאול iam contingeret, hoc eſt ſepulchrum. Infernum vulgò reddunt: ſed vt conditio, ſtatúſque mortuorum hac voce ſignificatur, propriè tamen nomen ſepulchri eſt, ſicut & בור שחת קבר.

6 *Inter mortuos liber, ſicut cæſi iacentes [in] ſepulchro, quorum non es memor amplius, & ipſi à manu tua reiecti ſunt.*

7 *Poſuiſti me in foueam inferiorem, in tenebroſis, in profundis.* Vt fit dum homines querelis fræna laxant: auget querulationem. Prioribus dixerat ſe morti acceſſiſſe proximè, nunc planè mortuũ illic contigiſſe ſepulchrũ, hîc in eo collocatũ. Eò mala eius creuerat. *Liber*: illud intelligendũ eſt à negotiis huius vitæ, vt in Iiob ועבד חפשי מאדניו, Et ſeruus liber à dominis ſuis. Loquitur autem de Iob 3. mortuis, intelligens mortem afferre ſeruis libertatem: ita dicebat ſe fuiſſe liberum futurum à malis, ſi in vitam hanc nunquam veniſſet. In eodem verſu, *Et ipſi à manu tua reiecti ſunt*: legunt quidam, Reciſi ſunt. ſignificat enim גזר, etiam abſcindere. Quum autem ſignificet ferè ſententia aliquid definire, ſtatuere: videtur Vates voluiſſe dicere, ſe ſententia Dei reiectũ à manu eius, id eſt cura & tutela, vt qui iã hîc vixerit, & poſthac apud Inferos agere debeat, rerũ huius ſeculi liber & ſolutus. In verſu 7, per inferiorẽ foueã, profunda & tenebricoſa, intelligit extrema & morti proxima mala.

8 *Super me ſuſtentatur indignatio tua, & omnibus fluctibus adflixiſti. Selah.* Videbatur ſibi iram Dei totam ferre, hoc eſt quæcunque mala immittere cuiquam poſſet. vnde ſubiecit, *Adflixiſti*, excruciaſti me *cunctis fluctibus tuis*: hoc eſt aduerſis quæ à te venire poſſunt omnibus.

9 *Feciſti notos meos longè à me recedere, poſuiſti me illis abominationem: retentio, & non egrediar.* Præter defectionem amicorum, queritur ſe retineri & arceri, vt egredi nequeat: id eſt ita teneri morte conſtrictum vt euadere non poſſit.

10 *Dolet oculus meus præ adflictione mea: inuoco te Iehouah in omni die, expando ad te manus meas.* Repetit quãto

ardore opem Domini implorarit. עיני דאבה interpretatur quidam, Defecerunt oculi mei præ adflictione: quod intelligūt, vel ob nimiū fletū quem tanta adflictio expresserit; vel ob diuturnam suspectionem ad cælos pro auxilio: quale versu 4 Psalmi 69. Mihi autē videtur non ineptè legi, vt reddidi, *Deiecta est facies mea*, vt simile sit illi versus 8 Psalmi 6, Cadauerosa facta est facies mea. Significat enim עין, & faciem, vt ibidem dixi.

11 *Nunquid mortuis facies miraculum? num manes surgent? celebrabunt te? Selah.*

12 *Num memorabitur in sepulchro bonitas tua, [&] fides tua in perditione?*

13 *Nunquid cognoscetur in tenebris miraculum tuum, & iustitia tua in terra obliuionis?* Sanctificari per se nomen Dei ardentissimè semper optauerat: hinc dolebat intolerabiliter, illud in se tam calamitoso obscurari, nullúmque Diuinæ bonitatis ac fidei erga se miraculum edi. Cæterùm de hoc loco dictum est in versu 6 Psalmi 6, & in versu 10 Psalmi 30. Vocat Inferos, vel sepulchrum, terram obliuionis, quòd mortuorum memoria apud Inferos breui intereat.

14 *Et ego ad te Iehouah clamo, & mane oratio mea præueniet te.*

15 *Quare Iehouah repellis animam meam, abscondis faciem tuam à me?* Queritur preces tanta instantia fusas non audiri, animámque suam vsque repulsam pati.

16 *Adflictus ego & labbrans [sum] à puero, fero terrores tuos, [dico] Ne fortè.*

17 *Super me transierunt indignationes tuæ, metus tui confecerunt me.*

18 *Circundederunt me velut aquæ omni die, anxerunt me simul.* Sic est ratio vltionis Diuinæ, vt non vrgeat magis iam prementibus, quàm impendentibus, perpetuóque terrore semper exagitet: vt in Euangelio, Gehennæ cruciatus, fletu & stridore dentium, hoc est dolore & terrore describitur. De hoc ergo intolerabili & exanimante terrore hic queritur. אפונה, verbum est factum ex dictione פן, quæ ne significat: trepidantis enim habitum voluit Vates exprimere, qui vel ad solū motum exterretur, & dicit, Ne fortè quid accidat, nequis opprimat. Talem animi cōsternationem & expauescentiam legis pulchrè descriptam Leuit. 26. f. 36, inter maledicta Domini. Versu 18, queritur se tanquam aqua, ita terroribus circuncinctum & inclusum fuisse: hoc est, sic malis adobrutum, sic consternatum & exagitatum fuisse, vt omnia circa eum terrori fuerint, ac omni momento exitium expectarit.

19 *Longè fecisti à me diligentem & proximum, notos meos obscuras.* Idem quod versu 9, & hîc queritur, in his tantis malis nullum fuisse notum, nullum amicum qui fuisset consolatus: sed eos Dominum obscurasse, hoc est ceu obtectos tenebris è cōspectu suo semouisse. Cogitet autem hîc Christianus, sic acceptum Dauidem, sic Christum seruatorem, qui sudore sanguineo talia pati testatus est, sic acceptos & innumeros alios Dei filios: quare ad eadem & nobis animus obfirmandus est: omnino enim interire nos oportet, vt ad immortalitatem refingamur. Conferamus autem his plerique nostrum, delicias quibus diffluimus, quum tamen duram subinde viuere vitam nobis videmur.

PSALMVS LXXXIX, ἱστορικὸς ἢ χρηματικός.

ARGVM. *Fœdus, quod Testamentum vulgo vocamus, nouum & æternum, quod per Christum Dauidis filium, Deum inter & electos ictum est, nunquam violandum, id sub typo Dauidis & posteritatis eius, multis & eleganter celebrat. Ab initio Psalmi, vsque ad versum vicesimum, prædicat Dei bonitatem, qua cum Sanctis suis percutere fœdus dignatus est, & potentiā qua illos primum vindicauit, & hinc illorū fœlicitatem. Inde vsque ad tricesimū nonum, memorat promissionem regni, Dauidi & posteris eius factam. Post hæc ad finem vsque, queritur hos quasi rupto fœdere, à Deo reiectos, malísque omnibus obiectos.*

PARAPH. 1 ERudiens Ethan AEzrahitæ.

2 Bonitatem Iehouæ canam perpetuò, fidem tuam ore meo notam faciam in omne æuum.

3 Nam sic mecum cogitaui, bonitas parabitur, vt æternùm perennet, in cælis fidem tuam constituisti.

4 Ici fœdus meum cum electis meis, iuraui Dauid seruo meo.

5 Posteros eius confirmabo vt in sempiternum perstent, solium eius in omnes ætates instaurabo. Selah.

6 Cæli mirabilia tua celebrant Iehouah, Sancti in concione fidem tuam.

7 Nam quis in nubibus Iehouæ cōferatur? quis inter deos Iehouæ assimiletur?

8 Deus plurimum terribilis in concilio Sanctorum, plurimum tremendus in eos qui circa ipsum sunt.

9 Iehouah Deus Sebaoth, quis vt tu, præstans virtute ô Existens? omnia cir-

cum te fides sunt.
10 Tu potestatem exerces in fastum maris,tu elatos fluctus eius comprimis.
11 Tu percussisti ac confecisti AEgyptum,robore virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos.
12 Tui sunt cæli,tua est terra:orbem,& quicquid in eo est,tu fundasti.
13 Aquilonē & Meridiē condidisti:Thabor & Hermon in nomine tuo ouabunt.
14 Tibi robur est prævalidum,roboras manum tuam,attollis dexteram tuam.
15 In iustitia & æquitate situm est solium tuum, bonitas & fides antecedunt faciem tuam.
16 Fœlix populus qui nouerit clangorem, ô Iehouah: freti fauore vultus tui ingredientur.
17 De nomine tuo gaudebunt quotidie,propter iustitiam tuam sese attollent.
18 Nam splendor roboris eorum tu es, & pro beneuolentia tua extolles potentiam nostram.
19 Princeps noster Iehoua est,& Sancti Iisrael,rex noster.
20 Tum oraculum edidisti per visum bonis tuis, & dixisti,Cōstitui prævalidum qui esset auxilio,extuli electum è populo.
21 Inueni seruum meum Dauid,oleo meo sancto vnxi illum:
22 Vt firma esset cum eo manus mea,& brachium meum roboraret eum.
23 Hostis ei non imponet,prauus non adfliget eum.
24 Conteram ante eum infestos ei,& odientes illum conficiam.
25 Bonitas & fides mea cum ipso sunt,& meo numine extolletur potestas eius.
26 Subiiciam potentiæ eius mare,& flumina imperio eius.
27 Ipse inuocabit me, Pater meus es tu,Deus meus,propugnator salutis meæ.
28 Etiam ego primogenitum constituam illum,celsiorem Regibus terræ.
29 In sempiternum custodiā illi bonitatē meā, & fœdus meum ei certum erit.
30 Efficiam vt eius posteritas perennet,& solium eius stet dum steterint cæli.
31 Si deseruerint filii eius Legem meam,& secūdum instituta mea nō vixerint:
32 Si meas ceremonias prophanarint,& præcepta mea non obseruarint:
33 Virga animaduertam in scelera eorum,& plagis in iniquitatem eorum.
34 At bonitatem meam non auferam ab eo,nec fallam illi fidem meam.
35 Non faciā irritum fœdus meū:quódque egressum est ore meo non mutabo.
36 Semel per sanctitatem meam iuraui,haudquaquam Dauidem fefellero.
37 Posteritas eius iugiter perennabit:solium eius coram me,vt sol,perstabit:
38 Firmum,vt luna,manebit,quæ testis est certus in nubibus huius.Selah.
39 Tu verò repulisti,auersatus es,succensus ira es in vnctum tuum.
40 Fœderis cum seruis tuis icti,nullam habuisti rationem,deiecisti in terram diadema eius.
41 Dirupisti muros eius,munitiones eius posuisti vt sint formidini.
42 Diripiunt eum quicunque trāseunt viā:eò redactus est vt ludibrio sit vicinis.
43 Extulisti dexterā eorum qui ei infesti sunt:cunctos inimicos eius exhilarasti.
44 Certè retudisti aciem gladii eius,& opem non attulisti in prælio.
45 Finem fecisti dignitatis eius:& solium eius in terram deiecisti.
46 Præcidisti dies iuuentutis eius,obtexisti eum ignominia.Selah.
47 Quousque auertes iugiter te,ô Iehouah, ardebit velut ignis feruens tua indignatio?

48 Memor sis quantuli æui ego sim: an frustra creaueris vniuersos homines?
49 Quis enim vir qui non moriatur, eripiat animam suam de potestate inferna? Selah.
50 Vbi est bonitas tua illa pristina, ô Domine, quam Dauidi ex fide tua iurasti?
51 Memor sis opprobrii quod ferunt serui tui Domine: tuli in sinum meũ cuncta opprobria populorum multorum.
52 Quibus affecerunt nos inimici tui, ô Iehouah, quibus affecerunt vnctũ tuũ, propterea quòd moram faciat.
53 Laudetur Iehouah in seculum, Amen & Amen.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *Bonitates Iehouæ semper canam, fidem tuam ore meo notam faciam in generationem, & generationem.*
3 *Nam dixi, Semper bonitas ædificabitur, [in] cælis firmabitur fides tua.* Nõ effari modò, sed nec cogitatione
complecti quisquam potest, quãta sit Dei in humanum genus bonitas, cui dedit ad Diuinitatis consortium peruenire, sempiterna iustitia & beata immortalitate donatũ. Istud verò tam inæstimabile beneficium hac ratione voluit conferre, vt hominum natura verbo suo ineffabili modo vnita, hominem modis omnibus ad voluntatẽ suam factum, primogenitum eorũ quos vitæ destinauit, constitueret, per quem illos refictos, vitæ sempiternæ & beatæ capaces redderet. Hunc ex semine Dauidis secundum carnem nasci voluit, cui peculiariter quoque illum promiserat: atque id fœdus est quod cum Dauide & huius posteris icit, nunquam violabile. Verùm Dauidis posteri, nõ carnis, sed Spiritus agnatione censentur. De hac itaque Dei in electos bonitate, de hoc fœdere cum Dauide icto, quo cõsummata constat fœlicitas, Vates hîc canit: in omnibus eo spectans, quòd per Seruatorẽ, germanum Dauidis filium, nobis perditis alioqui homunculis, in Dei filios cooptari, & sicut solida iustitia, ita vita plenè beata contigit donari Hinc itaque tanto affectu orditur, *Bonitatem Iehouah canam perpetuò*, &c. quia frui illa Sãctos absque fine agnoscebat: id quod canit versu tertio, *Nam cogitaui*, inquit, id est mihi ita persuasi, *bonitatem in perpetuum ædificandam*, hoc est semper instaurandam atque augendam, donec nimirum cuncti electi in virum perfectum, in mensuram ætatis plenè adultæ Christi, perueniant: scilicet cõformes imagini Primogeniti. Idem est & quod sequitur, *Fidem parabis* vel *confirmabis in cælis*. Non possum vno verbo vim verbi כון exprimere. significat enim confirmare simul & prouehere, successúmque donare. Quòd autem canit, in cælis fidem Dei confirmatam: voluit significare, eam cõfirmationem sempiternam fore, vt cæli sunt. Fidem autem & bonitatem, pro eodem accipit. de quibus in versum sextum Psalmi 25.

Vt per Christum humana natura reparatur.

Ephes.4.a.13.
Rom.7.a.4.

4 *Incidi fœdus cum electis meis, iuraui Dauid seruo meo.* Obseruandum, cum Electis tantùm, & inde seruis suis Deum fœdus icere. De fœderis ratione dixi in versum decimum Psalmi 25. Solet vulgò, vbi Scriptura habet ברית, testamentũ reddi: forte quòd vocẽ ברית Græci διαθήκην verterunt, quo nomine illis & Testamentum dicitur, quanquam & fœdus sic appellent. Sed confirmauit hunc vsum Epistola ad Hebræos, quæ cap.9, argumẽto inseruiens, iuxta hanc significantiam de διαθήκης, id est fœdere, verba fecit, dicens testamẽtũ morte cõfirmari, nec firmum esse nisi mortuo testatore quum tamen ibi de fœdere nouo disputet, quod Deum inter & nos per mediatorẽ Christum confirmatum est. Vt autem in loco conueniat, sic de hoc fœdere loqui, & propter Christi mortem qua nititur, testamenti similitudinem in eo considerare, ac inde & hoc nomine vocare: ita multa loca sunt, in quibus, meo quidem iudicio, ad cognoscenda Scripturæ mysteria, cõmodior erit appellatio fœderis. omnino enim pactum illud significat, quo nos Deus in fidẽ suam recepit, & nos illũ in Deum. Habet hic Psalmus, *incidi fœdus*: olim enim fœderũ leges in saxo vel ære incidebantur, quo firmius seruarentur perpetuæ memoriæ consecratæ. de quo & in versu 5 Psalmi 50. Quam firmitatem & hîc iure considerabimus.

5 *Vsque in sempiternum firmabo semen tuum, & ædificabo in generationem & generationem thronum tuum. Selah.* Hæc de perpetuo successu, & stabilitate seminis Dauidis, de Christo & Christianis intelligenda sunt, in quibus sẽper Dei dona augescunt, donec sit Deus in omnibus omnia. Ad hoc mysteriũ, vt mẽtem aduerteremus, adscriptum Selah est. Notandũ hic ædificandi verbũ, quo & in versu 3 vsus est. Id D. Paulus, vbi de pietatis instauratione & profectu loquitur, non illubens vsurpat.

6 *Et celebrabunt cæli miraculum tuum Iehouah, & fidem tuam in cœtu Sanctorum:*

7 *Nam quis in nube conferatur Iehouæ, assimiletur Iehouæ inter filios deorum?*

8 *Deus terribilis in consilio amplo sanctorũ, & tremendus super omnes qui circum illum [sunt.]* Vt autẽ ex hominũ instauratione, etiã cælestes mentes suã perfectionẽ cõsequuntur, ita de ea illæ Deũ pariter prædicant. Hos enim vocat Cælos, Sanctos, incolas nubium, filios fortiũ vel deorũ, hoc est deos.

Etenim dum ad vitam electi peccatores nondum sunt conuersi & restituti penitus, spiritus illi cælestes haud plenè gaudét: quúmque quotidie ab Ecclesia discant multifariam Dei sapiétiam, vt Paulus scripsit Ephesiis, vtique tum prorsus beatos se agnoscent quum banc viderint absque Ephes.5.b.10.
vlla ruga & macula. Vna est quæ ex ipsis & nobis constat Dei ciuitas: pariter itaque Deum & ob ea quæ nobis confert, laudibus celebrant. In versu 7, *iubet* pro cælis dixit, & eosdem agere in nubibus quos vocat בני אלים, id est filios deorú, vel fortium, nempe spiritus supernates: de quibus & in versum 1 Psalmi 29. In versu 8 סוד, quod alioqui secretum cósilium significat, pro concilio & Sacto cœtu posuit. Canit autem Deum, omnibus quálibet tremendè diuinitaté præ se ferant, su peremineret, quod perpauci se nescire arbitrátur, quú tamen planè id ignorent quicunque Deú non etiam præ omnibus rebus suspiciunt, metuunt, amant, student demereri.

9 *Iehouah Deus Sebaoth, quis sicut tu robustus ô Existens, [quæ] circú te sunt, fides tua.* Generalis propositio est laudis Dei, quam deinceps per partes explicat. Laudat verò Deum, vt semper, à potétia & bonitate. Nam quod ait, *Fides tua, quæ circum te sunt*, idé est atque, quæ circum te sunt, nihil quàm fides & bonitas sunt: bis cirundaris, & hinc qui te adeunt experiuntur vniuersi, his omnia reples.

10 *Tu dominaris superbiæ maris, elationes fluctuum eius, tu comprimis eos.*

11 *Tu percussisti ceu vulneratum Rahab, in brachio virtutis tuæ dispersisti inimicos tuos.* Canit potentiam & bonitatem Dei, in liberatione & deductione Iisraelis ex AEgypto per Mare rubrum, & AEgyptiorum extinctione insignitè declaratam. AEgyptios enim designasse videtur nomine רהב, vt & versu 4 Psalmi præcedentis significat: & inimicos Dei vocat, quos brachio virtutis suæ disperserit. Quidam רהב superbum interpretantur: & per fastum quoque maris impias atque superbas gentes intelligunt: sicut & versu 4 Psalmi 46, per aquas maris significantur.

12 *Tui cæli, etiam tua terra, orbis, & quod illum replet: tu fundasti illa.*

13 *Aquilonem & dexteram tu condidisti: Thabor & Hermon in nomine tuo ovabunt.* Canit omnia à Deo condita, & in eius solius potestate cótineri. Meridiem vocat dexteram, hæc enim plaga dextera mundi censetur. Occidentem verò Thabor: Orienté Hermon, eo quòd ille ad Occidentem, hîc ad Orientem situs sit, præcipui montes in terra Iisrael.

14 *Tibi brachium cum virtute, roboras manum tuam, attollis dexteram tuam.*

15 *Iustitia & iudicium, locus paratus solij tui, bonitas, & veritas præueniunt faciem tuam.* Celebrat potentiam omnibus supereminentem, tum iustitiam & bonitaté omnia beneficiis cumulantem, & ad fœlicitatem suam perducentem, hoc est gubernátem & regentem. id enim significat dum canit, *Iustitia & iudicium*, id est æquitas, *locus solij tui*, hoc est solium tuum in media iustitia & æquitate situm est: omnia ex iustitia & æquitate per te administrantur. Idem sibi vult & quod sequitur, *Bonitas & fides præcedunt faciem tuam.* Idem nanque est cú illo Psalmi 85, Iustitia ante eum ambulabit, & ponet in via gressus suos: hoc est, in omnibus factis tuis iustitia primas tenet, semper hæc præstò est, & ob oculos versatur: vsus enim est prosopopœia.

16 *Fœlicia populo qui norunt iubilationem, Iehouah, in lumine vultus tui ambulabunt:*

17 *In nomine tuo gaudebunt omni die, & in iustitia tua attollentur.* Ex his quæ præcedentibus versibus cecinit (nempe esse à Deo omnia condita, & optimè administrari) id omnino quod hîc canit, consequens erat, vt scilicet fœlicem pronuntiaret populum, qui sciret clangorem, hoc est qui sciret Deum in medio sui præsentem, vti Regis in exercitu præsentia, ex clangore tubarum cognoscitur. Fortè allusit ad id quòd Dominus Legem daturus, præsentiam suam buccinarum clangore in monte Sinai declararit. vnde subiunxit, *Iehouah in lumine vultus tui ambulabunt:* hoc est, aspiráte illis tuo fauore fœliciter in omnibus agét: vt semper eis sit quod de nomine tuo, id est virtute tantú rerú successum suppeditante, gaudeant, & freti tua iustitia, hoc est tanta in ipsos bonitate exaltentur, cunctis mortalibus modis omnibus supereminétes. Cæterùm, ei quod habet versu 16 de clágore, simile est quod legimus Nume. 13. c. 13, Non vidit iniquitatem in Iaacob, molestiam in Iisrael non deprehendit: Iehouah Deus eius cum ipso, & clangor Regis inter illos. Quis hic clangor Regis? Indubiè præsens tutela Dei, clágore buccinarum, quas facere præceperat Num. 10, significata. Hunc iam clangorem is populus verè cognoscit, qui persuasus Deum pro se vigilare, inque sui defensionem iugiter excubare, securus se ipsius nomini committit. Vt igitur huic nihil penitus nocere potest, nec bonorum quicquá deesse, ita iure eum beatú pronuntiauit. Id verò explicatius canunt versus sequétes,

18 *Nam decus roboris eius tu, & in beneuolentia tua attolles cornu nostrum.*

19 *Nam Iehouah clypeus noster, & Sanctus Iisrael rex noster.* Canunt enim Deum splendorem roboris Sanctorum, id est eum qui sic robur illorum attollat, & successu ac victoria splendida donet, vt palàm sentiatur illos manu Dei propugnari. Solet autem Deus ordine sua gerere, & semper ferè suos ministros habere, per quos miracula sua exerceat. Ita quú vellet populú liberare tyrannide AEgyptiorum, præfecit illis Moscheh, & postea quoties opem suam præclarius exhibuit,

Princeps noster Iehoua est. judicibus ad id ministris vsus est. Sic ergo canit Vates & de Dauide, *Iehouah est clypeus*, id est Princeps noster: de qua appellatione dixi in versum vltimũ Psalmi 47. *Et ille Sancti Israel Rex noster*, hoc est Deo totus addictus, in omnibus, eius Spiritu agitur, quare fœlicissimè cuncta administrat. Hic loquendi modus habetur & Exod. 32. f. 26, quum Moscheh vlturus scelus populi, quod adoratione vituli admiserat, dicebat, Quis est Iehouæ is ad me, &c.

20 *Tunc loquutus es in visione bonis tuis: & dixisti, Posui auxilium super forti, extuli electum è populo.*

21 *Inueni Dauid seruum meum, oleo sanctitatis meæ unxi eum.*

22 *Quis est [is] cum quo manus mea directa erit? etiam brachium meũ roborabit eum.* His versibus canitur promissio Dauidi facta, quam memorat & Sacra historia 2. Reg. 7, & 1. Paralip. 17. Versu 20 canit vaticinium Schmuelis ac Nathan. fortè aliis quoque de electione cõfirmationéque Dauidis reuelatum fuit. Bonos Dei vocat: bonitati enim studét quoscũque agit bonus Dei Spiritus. Illo, Et *posui auxilium super potentem*: significauit Deũ statuisse Iisraeli adesse, & opem ferre per Dauidem potentẽ, vtique ipsius Spiritu: & hinc fuit vt semper vinceret. De his, nempe Dauidis electione, de qua canit versu 20: item vnctione, de qua est versu 21: denique manus Diuinæ cũ eo confirmatione, vtique ad iuuandũ in omnibus, & euehendũ eum, quod canit versu 22, legimus 1. Schm. 16.

23 *Non imponet illi hostis, & filius iniquitatis non adfliget eum.*

24 *Et contundam ante eum coartatores eius & odientes eum cædam.*

25 *Et fides mea & bonitas mea cum eo, & in nomine meo attolletur cornu eius.*

26 *Et posui in mari manum eius & in fluminibus dexteram eius.* Quæ canit versu 23, Dominus præstitit quum eum è tot insidiis Schaulis & adulatorum illius seruauit. Quæ verò habet 24, impleta fuerunt quum Schaul vnà cum assentatoribus suis sublatus fuit è medio. Quæ canit versu 25, percepit quum Rex à toto Israele salutaretur: de quo legimus 2. Schm. 5. Promissio versus 26, impleta fuit quũ eius imperium agnoscerent cuncti Syri vsque ad Euphratem, Palæstini ad mare, Ammonitæ, Moabitæ, AEdomitæ, & aliæ gẽtes finitimæ: id quod legimus 2. Schmu. 8. Palæstinis subiectis, qui ad mare habitabant, posita fuit manus eius in mare: quũ domuit Syros, ad Euphratem vsque, & tributariam habuit totam Mesopotamiam, quæ Syria fluminum dicitur, posita est dextera eius in fluminibus.

27 *Ipse inuocabit me, Pater meus tu, Deus meus, [&] rupes opis meæ.* Istuc historia Sacra de Salomone memorat, sed Dauidi idem & promissum & præstitũ est. à Deo enim in tantã potentiam & iustitiæ præcellentiam euectus, verè Patrem expertus est. de quo dixi in versum 7 Psalmi 2.

28 *Vtique ego illum primogenitum constituam, celsiorem regibus terræ.* In his ad id respexit quód primogenito principatus in fratres erat, quod passim Scriptura testatur, & apertè ex iis quibus Iisaak filiis suis benè precatus est, colligitur.

29 *In sempiternum custodiam illi bonitatem meam, & fœdus meum erit illi certum.* Ista, Sacra historia sic memorat, Bonitatem meã non auferam ab eo, vt abstuli à Schaul, quem reieci à me. Sed tua domus & regnum tuum stabile erit in sempiternum coram me, & solium tuũ firmum vsque in secula.

30 *Et posui in sempiternum brachium eius, & solium eius sicut dies cælorum.* Hæc in Sacra historia sic leguntur, Confirmabo solium regni eius in seculum. *Sicut dies cælorum*, idem est atque, in omne æuum: dies cælorum enim perpetui sunt.

2. Sam. 7. b. 13. 1. Paral. 22. c. 10.

31 *Si dereliquerint filij eius Legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint,*

32 *Si ceremonias meas prophanauerint, & præcepta mea non custodierint.* De his vocibus, Lex, Iudicium, & Præcepta, dixi nonnihil in Psalmo 19. חקים ceremoniæ sunt. Comprehendit his quæcunque Deus suo populo præcepit.

33 *Et animaduertam virga [in] defectionem eorum, & plagis in iniquitatem eorum.*

34 *Et bonitatem meam non soluam ab eo, & non fallam fidem meam.*

35 *Non uiolabo fœdus meum, & egressum labijs meis non mutabo.*

36 *Semel iuraui per sanctitatem meam, si Dauid mentiar.* Per virgam, castigationẽ paternã intelligit, quæ scilicet virga fieri solet. In Sacra historia habetur, virga hominum, & plagis filiorũ hominum: quo significare voluit, Deum clemẽtem, tãquam patrem filiorũ errata castigaturum, non occisurum eos, aut penitus abiecturum. vnde mox inducit eum promittentem suam bonitatem ab illis nunquam ablaturum, fœdus ac promissa sua minimè violaturum aut mutaturum: additque de iuramento quo illi hæc omnia confirmauit. Illud, *Si Dauidi mentiar*: eclipsis est familiaris iurantibus, subaudiendum, Hoc, aut illud mihi eueniat: vulgò dicebant, Hæc mihi Deus faciat, & ista addat.

37 *Semen eius in sempiternum erit, & solium eius sicut sol coram me:*

38 *Sicut luna firmamenti [in] sempiternum, & testis in nube certus. Selah.* Repetit quæ cecinit versu 30. Inest enim his illud quod Angelus dicebat, Regnabit super domum Iaacob in sempiternum, &

Luc. 1. d. 33 regni eius non erit finis. Scitè autem solis ac lunæ diuturnitatem regno Christi tribuit, quod &

Psalmo 72, factum est: quia vbi huius conditionis rerum finis apparuerit, & mors, vltimus Sanctorum hostis, sublata fuerit, tradet Christus regnum Deo & Patri, 1. Corinth. 15. c. 24. Illud, *Testis in nube certus*: Hebræi ad lunam referunt, quæ cum sole testis est, regnum Christi perstiturũ. Nam dum hæc in cælis apparuerint, hoc regnum perdurabit. Hactenus promissio Dauidi facta: sed vt Christi typo, & posteritati eius, sed germanæ, hoc est spirituali. Christus enim is est quem Pater in hoc delegit & vnxit, vt dum sol & luna luxerint, regnet. Huic vni nocere hostes nequeunt, & necesse est seruire orbem Primogenito viuorum & mortuorum, vt eum Paulus prædicat. Cum hoc regnat germana Dauidis soboles, cũcti Spiritu superno renati, quibus ille regnum parauit, ac habere secum statuit: quos denique peccantes Pater corripit quidem, sed humaniore tantùm, & verè paterna virga, ne scilicet eos cum reliquo mundo condemnet. 1. Corint. 11. g. 32.

39 *Et tu repulisti, & auersatus es, succensuisti uncto tuo.*

40 *Dissipasti fœdus serui tui, uiolasti [proijciendo] in terrã diadema eius.* Nunc de calamitate vel Babylonica vel (quod verisimilius est) ea quã per Antiochũ perpessus est Dei populus, queritur, qua omnia videbãtur promissionibus Dei contraria euenire. Iudæi cõtendunt hæc de præsenti eorũ exilio dicta: sed dum alieni à Christo sunt, alieni sunt & à vera sobole Dauidis. Porrò Psaltes, more quem & in aliis aliquot Psalmis obseruatũ vidimus, hanc querulationẽ, ita vt animo perturbato videbatur, nõ vt Spiritus recto iudicio cẽsebat, composuit. Hinc sunt illa, *Oblitus es fœderis serui tui*, versu 40. Et, Vbi sunt bonitates tuæ priores quas iurasti Dauidi? Voluit enim his Vates exprimere affectus eorum, qui quũ nihil prius haberẽt, quàm illustrari nomen Dei in populo sancto, & viderent ab impiis hunc penitus conculcari, sanctúmque Dei nomen dirè blasphemari: ita dolebant vt vim doloris satis exprimere nõ possent. Inde in tam duram, vt videri possit, cum Deo expostulationẽ proruperũt. Qua tantum abfuit vt ipsum offendissent, vt ea singularem ab ipso inierint gratiam: nempe spectante vnde ea proficisceretur, nempe ex corde nihil aliud ardenti, quàm ipsius nomen sanctificatum. A. Ezra meminit fuisse in Hispaniis quendam singulari sapientia & probitate morum celebrem Rabinum, qui hunc Psalmum ob duriusculam istã cum Deo expostulationem, nec ipse legere, nec lectum ab alio audire sustinuerit. A. Ezra putat hæc dicta iuxta æstimationem hostium Israelis. Kimhi, per admirationẽ, quòd in tot secula præsens eorum exilium protrahatur. Sed in præsenti exilio, vt dixi, Iudæi, defracti ex Sacra hac stirpe rami sunt: vnde nihil ad eos quæ hîc memorantur, Sanctorum querelæ attinẽt. Hos autem veros Dauidis ac Israelis filios haud dedecuit his verbis æstus animi sui coram Deo effundere: nempe Patre, quem vt ex toto corde, tota anima, totísque viribus amare debuerunt: ita quũ esse homines illos adhuc veller, necesse fuit ista quæ hîc queruntur, quũ diriter adeò contra omnia Dei Antiochus desæuiret, sentire, atque quũ nihil huiusmodi dissimulent, suis quoque verbis efferre: quæ tamen, vt ex dilectione studióque Dei nata, non potuerint Deo non grata haberi. Porrò sicut hic Antiochus primus filiorũ Dei tortor fuit: ita omnium aliorum, quorũ postea innumeri secuti sunt, typum prætulit. Vnde & in his querelis delineatum est, quantopere Sancti ad finem vsque mundi, excruciari, torqueri, querulari, ac cum Deo quasi expostulare soleant, dũ vident permissum impiis sic in credentes Deo grassari, vt ipsius inde gloria obscuretur. Qui itaque expertus fuerit, quid valeat viuus Dei amor, & natus hinc de conculcata Dei gloria, dolor, atque possit animo simul cernere, quàm dira Sancti ab Antiocho passi sunt, & postea sæpe à tyrãnis aliis, qui nec nostro seculo desiderantur, huic haudquaquam indignæ Sanctis, quæ hîc memorãtur querelæ videbuntur, quãlibet vehemẽtes: imò agnoscet, nihil illos æquè decuisse. Sed tandem ipsos audiamus, *Et tu*, inquiunt, *repulisti, auersatus es, feruet ira tua contra unctum tuum.* Dauidi enim, imò Christo veriori Dauidi, irrogabatur, quicquid perferebant germani eius posteri. Epitasis est in eo quod dixit, *uncti tui*. Auget adhuc quod sequitur, *Dissipasti fœdus serui tui.* Non enim, inquit, præteristi, semel ac iterum violasti, sed prorsus dissipasti, neque eo solum, quod nobis regnum non tueris, verum ipse in terram insigne regium proiecisti, omnémque dignitatem & potentiã nostram pessundedisti. נזר ornamentum capitis est, quo dignitatem regiam intellexit.

41 *Dirupisti omnes sepes eius, posuisti omnes munitiones eius terrorem.*

42 *Deprædantur eum omnes transeuntes uiam, fiet opprobrium uicinis suis.* Queritur populum expositum à Deo quibusvis impuris & impiis hostibus, sub simili oppidi quod muris dirutis, omniũ depopulationi patet: vel respexit ad vineæ allegoriam, de qua Psalm. 80. Sic sanè in eum sæuiit Antiochus, vt diuinitus traditum se, huiúsque libidini expositum, plus satis experiretur.

43 *Extulisti dexteram oppressorum eius, lætificasti omnes inimicos eius:*

44 *Etiam auertisti aciem gladij eius, & non erexisti eum in bello.* Querũtur Deum qui ipsis auxilium ferre solitus erat, nunc stare ab hostibus, illis virtutem suppeditando, & suo populo adimendo. id est quod dicunt, *Auertisti aciem gladij eius.* Hîc צור, quod aciem gladii vertunt, pro defensione gladii dixit. significare enim voluit, neminem valuisse gladio Dei populum tueri.

45 *Finiuisti munditiem eius, & solium eius in terram deiecisti.*

46 *Præcidisti dies iuuentutis eius, amiciuisti illum ignominia. Selah.* . Queruntur esse prorsus actũ de se, finitam omnem munditiem, id est dignitatem, nullam omnino haberi iam rationem sanctitatis suæ: solium suum, hoc est omnem potestatem in terram deiectam, ac ita planè extinctam, idque præmaturé. Dum enim præcisos queritur dies iuuentutis: significat antequam planè adoleuisset, regnum populi Dei fuisse excisum. Etenim modum omnẽ excedens calamitas, faciebat vt & plus nimio intempestiuè accidisse videretur.

47 *Vsquequo absconderis Iehouah penitus? ardebit sicut ignis indignatio tua?*

48 *Memor sis ego quanti æui: ad quid frustra condidisti omnes filios hominum?*

49 *Quis uir fortis uiuet, & non uidebit mortem, eripiet animam suam à manu inferni? Selah.* Incipit precari vt tantis malis liberarentur: sed iis verbis quæ deceant animum summè excruciatum, *Quousque*, inquit, *Iehouah absconderis?* Quo vtique spem adhuc sibi esse reliquam significauit, ita vt & à Deo immissa omnia agnoscebat. Querela versuum 48 & 49, eum affectũ exprimit qui est in Psalmo 39. Sensus est, Perbreue est totius vitæ nostræ spatiũ. nemo enim est, quanlibet validus vir, quem mors nõ absumat: cur igitur tot nos calamitatibus adobruis, qui alioqui vitã hanc citissimè ponimus? Quin das vt respiremus, & bonitate tua vel aliquantulũ fruamur? frustra alioqui nos videberis cõdidisse. Similia multa leguntur in questibus Iiob. Hæc verò cogitatio suprà quàm dici potest, excruciat, nisi contra erigat spes vitæ futuræ: ideo his adscriptum Selah est.

50 *Vbi sunt bonitates tuæ priores Domine? iurasti Dauidi in fide tua.*

51 *Memor sis Domine opprobrij seruorum tuorum: tuli in sinu meo omnia populorum magnorum.*

52 *Quod opprobrarunt inimici tui Iehouah, quo opprobrarunt plantas vncti tui.*

53 *Laudetur Iehouah in sempiternum. Amen & amen.* Erigunt sibi animos Sãcti, recordando pristina Dei beneficia, atque promissa: tum suã pietatem (seruos enim Iehouæ se adhuc agnoscebant,) denique omnia quæ patiebantur, in ignominiã Christi vergere. *Pedes*, inquit, *uncti tui*. mapp plantas alioqui significat. Intellexit hostes insultasse populo Dei ob expectationẽ Christi, quasi nunquã venturi, cuius plantas nunquã essent visuri. Quũ autem illi omnẽ in hac expectatione spẽ haberent, nihil potuit accidere illis molestius quàm huiusmodi opprobriis exagitari, quibus nõ tam ipsi, quàm Deus & Seruator orbis, vnctus Dei irridebatur. Iudæis nos non dissimili irrisione de gressib⁹ vel plãtis, hoc est aduẽtu vncti Dei sciscitãtibus, respõdendũ est, vt sibi displicere, & Deo vni cõsecrare sese discãt, diffisi genere, & ceremoniis suis, sic eũ illis adfuturũ. Deũ ignorãt miseri, ideo mirũ non est quòd Christũ videre nequeũt. Versus vltimus sic habet, vt haud sciã Psalmũ hunc an librũ tertiũ, qui hîc finẽ habet, claudat. nec enim quadrare cũ præcedẽtib⁹ videtur. Si vt Psalmi clausula accipiatur, vox est animi secreto per Deũ, de redẽptione Sanctorũ persuasi, atq; ideo iã velut depulsa omni molestia, qua cõsiderans illorũ adflictionẽ & deiectionẽ, tort⁹ fuerat, ob eã exultãtis & gloriãtis. *Amen & Amen* notat calcẽ libri: nã & sic præcẽdẽtes libri finierunt.

IN QVARTVM HYMNORVM LIBRVM

Præfatio ad pium Lectorem.

DEdit Dominus, optime Lector, absoluere qualitercunque & tertium S. Hymnorũ librum: in quo sciens, at non semper volens multa prætetii, quæ forsan nõ absque fructu indicari poterant, præsertim iis qui linguæ Sacræ, & simpliciori Scripturarum excusioni nondum adsueuerunt. Sed deterruit excrescens supra modum voluminis magnitudo, vrsitque temporis angustia: mouit quoque nõ parum (vt in præfatione libri tertii monui) eorum palatum, quibus inescatis commẽtatione Spiritus Diuini, illicò fastidiũ ingerunt verba hominum. Ne autem hæc explanationum curta satis breuitas, fraudi sit Spiritu nondũ adeò instructis: oro hos, & per Dominum hortor, probè semper memores sint, hîc se carmina legere Spiritus Dei, hîc omnia viuifica vnici & cælestis Magistri nostri doctrina referta: accedãt animo, curis aliis planè vacuo, mysteriorũmque Dei vere sitienti. Ante omnia verò sedula prece inuocent interpretẽ eum, qui hæc primùm modulatus est, Spiritum sanctum: tum argumentum cuiusque Psalmi, habitum, affectúsque canentiũ: denique quid illi in his Odis querantur, quid petant, quid iactent, de quo exultent, & quibus etiam verbis, diligentissimè expendant. Spero, vtcunque succinctè dixerimus omnia, versione tamen expeditiore, tum quanlibet breui explanatione eorũ quæ visa sunt dicta nostris insolentius, sic, vt iam dixi, cõparatum Lectorem, talique studio singula cõsiderantem, haud contemnẽdo cum fructu hæc lecturum: præsertim si hinc operum & miraculorũ Dei, quæ Sanctis suis edidit, admonitus, illis contemplandis, animũ iã nõ solùm à rebus prophanis, sed ab ipsa etiam lectione, & libro sacro subductum, totis viribus intenderit, eáque quasi in cõspectu Patris cælestis, & Sanctorũ eius considerarit. Sic enim sacrariũ Dei ingressus, suprà quàm effari possit, Dei bonitatem & potentiam peruidebit. Inde sic vt amore eius flagraturus, ita ad ipsius quoque imaginem fœlicissimè transformandus: qui vnicus totius sacri studii scopus est. Dominus det hunc nobis & spectare semper, & planè tandem attingere. Vale.

HYMNORVM LIBER QVARTVS.

PSALMVS XC, [Greek, illegible]. ARGVM.

Queritur de inanitate vitæ præsentis: & fauorem Domini secundaturi quæ instituerit, precatur. PARAPH.

1 PRecatio Moscheh viri Dei. Domine refugiũ fuisti nobis per õnia secula.
2 Antequam montes ederentur, & pararetur terra ac orbis, à seculis vsque ad secula tu es Deus.
3 Reducis hominẽ donec senio cõficiatur: ac tũ dicis, Reuertimini ô mortales.
4 Nam mille anni coram te sunt vt dies hesterna quæ iam præteriit, vt vigilia in nocte.
5 Facis impetu ceu nimbum dilabi illos: sunt velut somnium, mane statim velut herba immutantur,
6 Quæ mane floret & vires accipit, vesperi resecatur arefacta.
7 Etenim ab ira tua consumimur, & à feruente indignatione tua deiicimur.
8 Posuisti in cõspectum tuum iniquitates nostras, culpam nostram in lumen faciei tuæ.
9 Cuncti dies nostri te irascente dilabuntur, consumimus annos nostros ceu sermonem.
10 Dies annorum nostrorum, anni septuaginta, & si admodum valuerimus, anni octoginta: & virtus horum qua tantopere superbiũt, molestia & ærumna deteritur, celeriter auolamus.
11 Quis nouit vim iræ tuæ? quin, vt te quique timent, ita in eos indignationem tuam exeris?
12 Vt ergo sciamus dierum nostrorum numerum, tu nobis planè indica, quo sapientiam cor nostrum consequatur.
13 Redi ô Iehouah, quousque? placare seruis tuis.
14 Satia nos mane bonitate tua, ouabimus & lætabimur cunctis diebus nostris.
15 Lætos redde nos, pro diebus quibus adflixisti, pro annis quibus mala pertulimus.
16 Effulgeat in seruis tuis opus tuum, magnificentia tua in filiis eorum.
17 Decor Domini Dei nostri adsit nobis, quæque instituerimus fac prospera: quæ instituerimus fac prospera.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRecatio Moscheh viri Dei. Deus Domine mansio tu fuisti nobis, in generatione & generatione.*
2 *Priusquam montes nascerentur, & parturiretur terra & orbis, & à seculo usque ad seculum tu Deus.* Similia habet his quæ hic canũtur Psalmus 39. Moscheh inscribitur, quem putãt Thalmudici, & decem sequentium autorem esse. Alii alia adferũt, sed incerta: quapropter ea mittimus. Virum Dei vocat, quia præ cunctis mortalibus Dei Spiritu pollebat. Eo quòd Domino ait, *Habitaculum tu nobis fuisti: es:* videtur respexisse ad Tabernaculum fœderis. quasi diceret, Non est hoc, sed tu ipse habitaculum es, quò confugiamus, vbi seruati nos simus. & id fuisti priusquã hic orbis conderetur. Ephes. 1. a. 4. Hoc idem est cum eo quod Paulus habet, Elegit nos ante conditum mundũ. Cõmodùm autem memorat in Deo vno esse salutem, & vitam nobis repositam, etiamsi cætera omnia perirẽt: quia mox memoraturus est quàm simus in nobis nihilum. Ad vnum igitur Deũ animus attollendus est, qui ita in se solo seruare potest conditos, sicut ante cuncta secula in se gestauit condendos.

3 *Reducis hominem donec [sit] contritus: & dicis, Reuertimini filij hominis.* A versu 3 vsque ad 13, queritur de inanitate & fugacitate vitæ præsentis, *Reducis*, inquit, *hominem usque ad contritionem*: hoc est continuò ducis ad mortẽ, & quasi ad te, è quo profecti sumus, reuocas, dicisque, *Reuertimini filij hominum* corpore in puluerẽ vnde vos finxi, spiritu ad me qui illum vobis inspiraui. R. Ioseph Kimhi illud, *Reuertimini*, ad conuersionem pœnitentiæ refert: sed prior interpretatio simplicior est.

4 *Quia mille anni in oculis tuis sicut dies hesterna quum transijt, & custodia in nocte.*

5 *Facies instar nimbi illos diffluere: somnus sunt, mane sicut herba mutatur:*

6 *Mane germinat, & mutatur, & ad vesperam reciditur, & arescit.* Illud versu quarto, *In oculis tuis*, A. Ezra & Kimhi ad hominem referunt, hoc sensu, Nam etsi viueres ad mille annos, adhuc nihilum id foret apud Deũ, apud quem, quod tibi mille anni sunt, velut hesternus dies qui iam præterijt, velut vigilia noctis, quæ tribus duntaxat horis cõstat, habetur. Verùm quũ reliqua his versibus, sicut & præcedẽtis versus, ad Deum dicuntur, malui alios quosdam Rabinos sequi, qui & hoc ad Deum referũt: vt sit sensus, Tu ipse Deus nosti quàm nihilum sit omne tempus quod viuimus: nam mille anni in oculis tuis, ceu dies quæ iã præteriit, ceu vigilia noctis. Verè igitur miseri sumus, & tu præmaturè nos hinc rapis, imò deturbas nos, ac præcipitas ex hac vita, vti nimbos deiicis, vti rapida decurrunt flumina, repentina nimirũ celeritate: vti fugit somnus, vti herba, quæ mane statim immutatur, id est mane vernat & rubescit (id enim hîc significat יחלף) & vesperi statim resecatur & arescit. Istæ similitudines & alibi in Scriptura crebræ sunt.

7 *Quoniam in ira tua consumimur, & in indignatione tua terremur:*

8 *Posuisti iniquitates nostras coram te, & abscondita nostra in lumine faciei tuæ.*

9 *Nam omnes dies nostri defluxerunt in feruente ira tua: consumimus annos nostros ceu sermonem.* Vitæ fugacitatem de qua hîc queritur, pœnã fatetur, quam Deus sumit de peccatis nostris: quod passim & D. Paulus prædicat. Versus 9, prioribus similitudinibus, quibus expressit quàm fugax sit vita nostra, & sermonis simile adiecit, id est הגה, quod posset etiam reddi, cogitatio, vel leue murmur momento desinens.

10 *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: & si fortitudines, octoginta anni: & fastus illorum molestia: & ærumna, quia extractio festina & auolamus.* Definit modũ ætatis ad quem vulgò homines viuunt. pauci enim hunc excedunt. Mosche, qui hoc carmen composuit, vixit annos viginti supra centum, in optima valetudine: sed hũc quotusquisque assequitur? Illud, רהבם, id est superbia illorum, annos iuuentutis significat: de his dicit, Ærũna sunt & molestia, hoc est omnegenus malis obruuntur. און significat quidem iniquitatẽ, ac iunctum עמל, ferè pro ærumna accipitur & miseria, qualem patiũtur quibuscum agitur iniquè. Iterum verò de vitæ breuitate queritur, quũ subiicit, גז חיש, id est cita euulsio vel resectio, aut derasio: hoc est, illicò hinc rapimur & auolamus.

11 *Quis nouit virtutem iræ tuæ? & sicut timor tui, fremens ira tua.*

12 *Modum dierum nostrorum sic notum fac [nobis,] & cordi adducemus sapientiam* Hi duo versus subobscuri sunt. Simplicior sensus hic est, *Quis nouit vim iræ tuæ*, id est quis possit agnoscere quàm illa nos premat? nam pro modo quo te quisque timet & colit, videtur sæuire ira tua. Notum ergo nobis fac numerum dierum nostrorum, vt scientes quantæ tuæ iræ subiecti simus, atque ob id verè nihilum modestè agamus, cõsequuti cor sapiens, quòd tibi omnia adscribat, & à te vno pendeat. Est hoc idem cum illo, Notum fac mihi finem meum, &c. Psal. 39, vbi etiam ista precatio explicata est latius. Id sanè, וכיראתך עברתך, id est sicut timor tuus, feruens indignatio tua, A. Ezra & Kimhi interpretantur, Sicut in vnoquoque fuerit tui timor, ita sæuit in eum indignatio tua, non illa quidem perpetuò, sed in seculo præsenti, dum Sancti hîc mala sua percipiunt, quo bonis suis fruantur in futuro, & castigantur hîc, ne cum mundo damnentur: dum denique ipse sanctificatur in his, qui accedunt ei, Leuit. 10. a. 3, quo appareat quis futurus sit in reprobos: & incipit iudicium Dei à domo eius.

13 *Reuertere Iehouah, quousque? & placare super seruos tuos.* Orat pro vita, quæ hic spiritu incipit, & in futuro consummatur, *Redi*, inquit, *Domine, quousque?* Deus siquidem omne bonum est, Idcirco calamitosè agentibus nobis, videtur abesse. Orat ergo vt redeat & consoletur, id est tanquam recepta satisfactione, seruis suis placetur. In quo notatur, restitutionem & renascentiã, non omnium, sed eorum tantùm esse qui ad id vt serui Dei sint, electi sunt.

14 *Satia nos mane bonitate tua, & ouabimus, & lætabimur in omnibus diebus nostris.*

15 *Lætifica nos secundum dies adflictionis nostræ, annos [quibus] vidimus mala.* Satietas fide cõstat, qua Deus qui vnus satiare animum nostrum potest, percipitur: hæc tum parit gaudium, pacem, laudem, & gratiarum actionem. vnde & de lætitia & gratiarũ actione sequitur. Hanc precatur pro diebus quibus adfligimur. vt enim Christum, ita & Christianos oportet multa perpeti, ac ita in gloriam suam ingredi.

16 *Appareat super seruos tuos opus tuum, & decus tuum super filios eorum.*

17 *Et sit splendor Domini nostri super nos, & opus manuũ nostrarum instrue super nos, & opus manuum nostrarum instrue illud.* Quum fidem, & ex hac veram lætitiam dare, sit vnius Dei, precatur consequenter vt opus Dei super nos appareat, id est vt Spiritu suo fœliciter adeò nos, ac nostra omnia, tum & filios nostros, id est quicunque ad nos attinent, quæque illi gesserint, instituat, ac dirigat, vt magnificentia, splendor, & decor eius in nobis semper conspiciatur, rebus omnibus in gloriam Dei & proximorum salutem, atque ideo nobis ad fœlicitatem cadentibus.

PSALMVS XCI, διδακτικὸς καὶ παραινετικός.

Canit quàm tutus agat, liberque à malis uniuersis qui Deo sese solida fide commiserit. ARGVM.

PARAPH.

1 SEdens in abdito Excelsi, sub vmbra Omnipotentis moratur:
2 Dicam Iehouæ, Tutela mea & arx mea, Deo meo nitar.
3 Nam ipse liberabit te à laqueo venantis, à peste exitiali:
4 Pēnis eius obteget te, & sub alis eius tutus ages, tectus fide eius, tanquam scuto & parma.
5 Non pauebis ab eo quod exterret nocte, à sagitta volante de die:
6 A peste in obscuro grassante, ab exterminio vastante meridie.
7 Concident à latere tuo mille, & à dextris tuis decem millia, ad te tamen non perueniet.
8 Tātùm oculis tuis cum voluptate considerabis, & talionem improbi videbis:
9 Nam tu dicis Iehouæ, O tutela mea: Altissimum habes refugium.
10 Non accidet tibi malum, neque plaga tabernaculo tuo accedet. nam Angelis suis mandatum de te dedit, vt obseruent te in omnibus viis tuis.
11 In manibus portabunt te, ne impingas in lapidem pedem tuum.
12 Leonem calcabis, & aspidem: premes pede leunculum & draconem.
13 Nam sic de te Deus testatur, Ardet me, ideo eripiam eū: superiorem faciam, agnouit enim nomen meum.
14 Inuocabit me, & respondebo ei: adero ei in afflictione, tuebor eum, & dignitate ornabo.
15 Vita longæua satiabo eum, & exhibebo ei salutem meam.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *QVi sedet in abscondito Excelsi, in umbra Omnipotentis moratur:*
2 *Dicit Iehouæ, Protectio mea, & arx mea, Deus mi, nitar illo.* De securitate Domino confidentis canit toto Psalmo. Versu autē 2 & 9, seipsum quasi in exemplū ponit, ac sua in Deū fiducia, alios ad eandem inuitat. A versu 13, inducit Dominum in se confidentibus securitatem malorum, & copiam bonorum pollicentem. De secreto Dei, in quo sedent qui iam ad veritatem persuasi sunt, se Deo curæ esse, ac bonitate ipsius pleniore gustu perfruūtur, dixi in versum 5 Psalmi 27, in versum 21 Psalmi 31, & in versum 5 Psalmi 61: vbi & de inumbratione alarum habetur. de quo simili dixi in versum 8 Psalmi 17.

3 *Nam ipse liberabit te à laqueo uenantis, à peste confractionum.:*

4 *Sub pēna sua proteget te, & sub alis eius defendēris, [quasi] scuto & parma ueritate sua.* *Laqueo uenantis* videtur significasse insidias, & clācularias inimicorū machinas, vt מות הוות, id est peste confractionum, manifesta exitia: quanquam הוות etiam pro exitiali dolo nonnunquam accipiatur. Simile integētium alarum ab auibus mutuatum, pullos obiectu proprii corporis defendentium, repetit, adiecto simili scuti & parmæ. de quo dixi id versu vltimo Psalmi 47.

5 *Non timebis à terrore noctis, à sagitta uolante per diem*

6 *A peste uadente in obscuro, à pernicie uastante meridie.* Prædicat, tutum forè fidentem Deo à malis tā nocturnis quàm diurnis. Quidam Hebræorum noctis frigora, & diei æstus intelligunt: sed leuiꝰ hoc esset quàm conueniat tam insigni defensionis Diuinæ præconio, quale hic canitur. Videntur igitur בעלי רזים, id est magistri subtilioris vestigationis, qui aliàs perraò non nugantur, hic verisimilitudini propius accedere. Pestem enim grassantem in tenebris, & exterminium vastans in meridie, de singularibus noxis dæmonum intelligunt. iis vtique ministris, Deus mala hominibus immittit. de quo dixi in versu 49 Psalmi 78. Probat verò id & versus sequens,

7 *Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, ad te non appropinquabit.* Hoc est, Si tāta etiam vis desæuiat pestis dæmonū ministerio immissæ, vt à sinistris mille, à dextris decem millia cadant, nihil tum erit quod tu tibi metuas. Id Dauid expertus est, quum Angelus ob peccatum ipsius perdidit ex populo à mane vsque ad tempus constitutum, septuaginta millia.

8 *Sed oculis tuis aspicies, & repensionem improborum uidebis.*

9 *Quia tu Iehouah protectio mea, Altissimum posuisti refugium tuum.*

10 *Non accedet ad te malum & plaga non appropinquabit ad tabernaculum tuum.* Mala quæ memorauit, canit oppressura hostes Sancti, Deóque fidētis, vt in illis visurus sit optatam Dei vltionē. Nā quum

hic Iehouæ dicat vera fide, Tu mea tutela es, ponátque Altissimũ ipsum suum perfugium, suam arcem, non potest vel ipsi, vel iis qui ad ipsum pertinent, mali quicquam accidere, quantumvis malorum occupet reprobos. Per tabernaculum quod pro domo ponit, vxorem intelligit & liberos qui domi agere solent. Hinc quum Scriptura vellet Iacobum Patriarcham à studio vitæ tranquillioris & vmbratilis commendare, testatur eum versatum in tabernaculis.

11 *Quoniam Angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uiis tuis:*

12 *Super manus tollent te, ne impingas ad lapidem pedem tuum.*

13 *Super leonem & aspidem calcabis, conculcabis leunculum & draconem.* Causam canit cur Sanctus Dei viuat ab omni malo tutus, aliis pereuntibus. Angelos siquidem ait portare illum manibus suis, sed gradiẽtem viis suis, hoc est in iis rebus versantem, ac ea tentantem quæ deceant Filium Dei: quæ sint ex sententia Dei, non quæ gloriæ Dei derogent, & nulla spe fructus rediturí ad proximum suscipiuntur: quale erat quod Satan ex hoc loco perperam citato persuadere Seruatori conabatur, Matth. 4. a. 6. De hac Angelorum cura & custodia, canit versus 8 Psalmi 34. Ex hac scilicet & id sequitur quod canit versu 12, nihil prorsus quanlibet nocens sit, Sancto posse noxium esse: vt qui illæsus leonem & aspidem, leunculum ferocientem & draconem pedibus calcet. Videtur autem Vates hac conculcatione, non solùm voluisse canere credentes Deo non posse à tam noxiis bestiis lædi, sed etiam eas oportere illis parêre, ac commodo esse: nec modo has, sed quicquid vspiam est, quantislibet vel viribus, vel ferocia formidabile sit. Has enim bestias pro summè nocentibus ac terrificis, tam hominibus, quàm rebus aliis posuit.

14 *Quia ardet me & eripiam eum, defendam eum, nam nouit nomen meum.*

15 *Inuocabit me, & respondebo ei, cum eo ego [ero] in angustia, tuebor eum, & ornabo eum.*

16 *Longitudine dierum satiabo eum, & faciam eum uidere opem meam.* Inducit Deum ipsum omnia pollicentem. In quibus obseruandum, à Sanctis hæc sola requiri, vt ament & cupiant Deum, agnoscant nomen eius, hoc est dignè suspiciant maiestatem eius, inuocent eum: quod ex prioribus necessariò sequitur. Sic comparatos Deus eripit malis, superiores hostibus suis efficit, adest in afflictione, durat vt ferre possint, consolatur, & in tempore mala omnia discutit: quibus discussis tuetur, nequid aliud accidat quod obsit: dignitate ornat, sed constante, vita verè innocenti & bonis omnibus amabili, vita longæua, sed quæ ad suam gloriam, & ad proximorum vtilitatem geratur, satiat: salutémque eam tandem ostendit, hoc est exhibet, qua liberi malis omnibus, æternùm beati cum ipso viuant. Quæ vitæ longitudo expetatur Sanctis, dixi in versu 13 Psalmi 34.

PSALMVS XCII, ἀχαριστὸς καὶ ἱκετικός.

ARGVM. *Sabbatho esse peculiarem laudandi Deum opportunitatem, cuius amplissimam materiam suppeditant considerata probè opera Dei, quibus suos mirificè adeò fouet, euehitque: abiicit autem & perdit improbos.*

PARAP. 1 ODa Carminis ad diem Sabbathi.

2 Cõmodum nunc est celebrare Iehouam, & canere nomen tuum ô Excelse:

3 Prædicare mane bonitatem tuam, & fidem tuam in noctibus,

4 Ad decachordum, ad fides, ad Higaion cum cithara.

5 Nã lætitia me perfudisti Iehouah operib' tuis: de factis manuũ tuarũ ouabo.

6 Quàm magna sunt facta tua ô Iehouah, alta vehementer consilia tua.

7 Vir stupidus istuc non cognoscet, & prauè stultus non intelliget:

8 Quum floruerint improbi sicut herba, & vernant cuncti dediti iniquitati, in hoc vt vastentur per omnia secula:

6 Tu verò celsus es in sempiternum ô Iehouah.

10 Nam ecce inimici tui ô Iehouah, nam ecce inimici tui pereunt, disperduntur quicunque dediti sunt iniquitati.

11 Attolles autem cornu meum vt vnicornis: delibutus ero vnguẽto præstãti.

12 Videbit optata oculus meus in insidiantibus mihi: audiet de iis qui in me insurgunt, grata auris mea.

13 Iusti instar palmarũ florebũt, ãpli grãdésque eminebũt vt cedri in Libano.

14 Plantati sunt in domo Iehouæ, in atriis Dei nostri florebunt.

15 Ideo & quum senuerint, fœcundi tamen erunt semper, succulenti & viuidi:

16 In hoc vnum incumbentes, vt prædicent quàm æquus sit Iehouah, propugnator meus, in quo nulla est prauitas.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 P*Salmus cantici ad diē Sabbathi.* Ad diem Sabbathi inſcriptus Pſalmus eſt, quòd fuerit Sabbathis præcipuè, vt creditur, cantatus. Quidam Hebræorum audent ſcribere, Adam hunc Pſalmū cecīniſſe quo die conditus eſt. Nos miſſis iis quæ nulla veri ſimilitudine dicuntur, nedum citra Spiritus ſancti authoritatē, certa potius ſequamur. Id verò certum, hoc doceri Pſalmo quæ Sabbathis Sanctis agenda incumbunt: ex hoc veriſimile eſt, eum Sabbathis cantari fuiſſe ſolitum.

2 *Bonum celebrare Iehouam, & pſallere nomini tuo Altiſſime,*

3 *Ad annuntiandum mane bonitatem tuam, & fidem tuam in noctibus.*

4 *Super me decachordum, ſuper me fides, ſuper me Higgaiō in cithara.* Sabbatho Dei bonitas potiſſimè prædicāda erat: inde ait, Sāctis *Bonum eſt*, hoc eſt tēpus idoneū & inuitans ad celebrandū Deū (ſic canebat Dei populus Sabbatho) bonū canere nomē tuū. *Ad annuntiandum*, vtiq; cū laude, *bonitatē fidémque tuam mane, & noctibus*: id eſt vel ſingulis diei exortibus, atq; noctib⁹: vel ſtatis ad hæc tēporibus: quæ vt aliquoties memini, matutinū erant & veſpertinū. *Noctibus* dicit, quòd qui ſpiritualiores erant, totas Sabbathorū noctes, aut bonā earum partē in laudibus Dei inſumebant, iuxta illud, Medio noctis ſurgebam ad celebrādum te. Et, Præuenerūt oculi mei vigilias, vt loquerer de ſermonibus tuis, Pſalmo 119. Ad huius imitationem matutini, quos vocant, Eccleſiaſticorum conuentus inſtituti ſunt: ſed quàm pauci ſunt quos huc agat Spiritus, laudum Dei ſic ſtudioſus vt dies illis ad eas ſatis non ſit: & non aut receptarum legum neceſſitas, vel paruæ pecuniolæ expectatio, vel deniq; quòd ſolis vigiliis atque cantibus (quibus ſæpe animus nihil afficitur) ſarcire putent vitæ impuritatem, quam tamen vt feriò eluant, nondum ſecum ſtatuerunt? Sed de his nōnihil in Tractatu de precatione, ſubiecto enarrationi Pſalmi 5. De vſu organorum muſices, quorum meminit verſus 4, dixi in verſum ſecundum Pſalmi 33. Higgaion canticum quidam interpretantur, inter quos eſt Kimhi. Alii volunt nomen inſtrumēti eſſe, quibus Abraham Ezra nihil repugnat. Me vt putem pro inſtrumento hic poſitum, mouet quod Pſaltes illi æquè præmiſit, עלי, id eſt ſuper, vel ad, vt עשור & נבל. At Pſalmo 9 verſu 17, pro cātico accipi, magis videtur veriſimile. Sed vt ſæpe dixi, de his, deſtituentibus nos veterum monumentis, nihil certi, ne à Iudæis quidem poterit afferri.

5 *Nam lætificaſti me Iehouah in operibus tuis, in operibus manuum tuarum ouabo.*

6 *Quàm magna ſunt opera tua Iehouah: valde profundæ ſunt cogitationes tuæ.* Memorat opus Sabbathi, nēpe religioſam & attentā operū Dei cōſiderationem: ex hac ſe canit Sanctus lætitia perfuſum, quam ouatione, hoc eſt cantico laudis etūpente ex corde in præconium Dei ardenti, teſtari oportuerit: tali inquam cantico quale habet verſus 6, quo Sancti infinitam operum & conſiliorum Dei ſapientiam & bonitatem extollebant pro viribus. Simile habet Pſalmus 77, verſibus 14 & 15. Opera verò Dei & cogitationes quæ admirantur Sancti & celebrant, ſunt quòd homines admiranda ſapientia gubernat, ſe timentes malis mirabiliter eripit, æternum autem exterminat, ſui, ac inde omnis pietatis & iuſtitiæ contemptores. Hinc dicit cogitationes Dei altas, quarum ratio nequeat perueſtigari. Hæc autem in ſequentibus certius explicat.

7 *Vir ſtupidus non cognoſcit, & ſtultus non intelligit hoc.*

8 *Quum floreūt improbi ſicut herba, & progerminant cuncti operarii prauitatis, ut vaſtentur in ſempiternum.*

9 *Et tu excelſus, in ſempiternum Iehouah:*

10 *Quoniam ecce inimici tui Iehouah, quoniam ecce inimici tui peribunt, & diſſipabuntur cuncti operarii prauitatis.* Sancti quos hîc ab improbis multis modis exerceri oportet, hinc ſe maximè conſolantur, quòd Deus omnia ex æquo gubernat: tādémque improbos ſui nominis hoſtes, quāuis hîc ſæpe florere videātur, deiicit & abolet, ipſos verò extollit & beat. Hácque viuētes fide, iuſtitiæ ſedulò ſtudēt, & aduerſa omnia æquo animo perferūt. Qui autē Spiritu Dei deſtituti, & ob id ſtupidi & ſtulti ſunt, cum Sāctos, tum improbos à præſenti eorum fortuna æſtimāt, ac ideo hos quàm illos ſectari malunt. De horū ſtultitia canit verſu 7. notata etiam pulchrè eſt Pſalmo 73. Nec enim animaduertunt quàm euanida ſit improborum fœlicitas, vtpote quæ herbæ, & graminis inſtar habeat, eóque quo magis eminet, hoc citius diſperdenda ſit. Sancti autem id probè intelligentes, toti à Deo pendēt, eíque quòd omnibus ſupereminet iudex, & improbos à quibus illi multa perferunt, ſuos habet hoſtes, tandem in ſuo tempore eos diſperditurus confitentur, vt habet verſus 9 & 10, *Et tu*, inquit, *ô Iehouah, excelſus in ſecula*, hoc eſt ſempiternam in omnes poteſtatem exerces: ideo æternùm florebunt qui tibi ſeſe addixerint: peribunt quicunque tibi fuerint aduerſati. Quod exprimit verſu 10, tanquam cauſam reddens eius quod habet nonus, in hunc ſenſum, Verè tu Deus excelſus es ſuper omnes, omnium iudex & gubernator, *Nam ecce inimici tui ô Iehouah, nam inimici tui pereunt*: indubiè te iudicante & eos perdente. Inducit autem ſe quaſi cernentem hos perire: quare notam demonſtrationis, & geminationem adhibuit, quibus voluit ſignificare quàm celeriter pereant, & tum etiam quando præcipua videntur fœlicitate florere. Opera Dei in eos qui ſibi fidunt, canit verſibus ſequentibus.

11 *Et attolles cornu meum, sicut unicornis: delibutus sum unguento uiridi.*
12 *Et uidebit oculus meus in obseruatoribus meis, in insurgentibus contra me noxiis audient aures meæ.* *Attolles*, inquit ô Deus *cornu meum*, id est potentiam & fœlicitatem, sicut cornu vnicornis, id est in immẽsum. Nulli⁹ enim bestiæ robustius cornu est monocerotis: de qua fusè dixi in versu 22 Psalmi 22. ꝑov & vnguentun significat. Dicit autem se vnguento viridi delibutum fore, hoc est quod perpetuò vigeat, & floreat. Id vnguentum est Spiritus fauoris Diuini, quo animum exhilarante, ac beatum rerum successum suppeditante, corpus quoque cælesti quodam vigore iuuenescit, florétque, iuxta illud Prouer. 17.d.22, Cor gaudens valetudinem perficit: spiritus deiectus arida reddit ossa. Oleo per se natura est plurimum corpus iuuandi, dum tepefacit, contra algores munit, capitisque feruores refrigerat, aliáque commoda affert. iam admixtis aliis salutaribus liquoribus, maior illi medendi vis adiicitur. Huius vsus præcipuus fuit in Palæstina, vtpote Persidi, vbi vnguentorũ vsum natum arbitrantur, & AEgypto (quã scribit Plinius vnguentis accommodatissimam) vicina. Proinde quum vellet Vates se Domini fauore, modis omnibus habiturum optimè canere, allegoriã à cura corporis vnguentis cõstanté mutuatus, dixit, *Delibutus ero unguento uiridi*: id est ita corpus restituente, & valetudinem fulciente, vt velut virens, frondosáque arbor, habeam quàm commodissimé. Successum contra inimicos canit versu 12, in quo ad verbum *videndi & audiendi*, supplendum est, grata vel optata. De quo loquendi modo dictum in versu 18 Psalmi 22.
13 *Iustus ut palma florebit, sicut cedrus in Libano eminebit.*
14 *Plãtati in domo Iehouæ [sunt: &] in atriis Dei nostri florebunt.*
15 *Adhuc in senecta fructum ferent: pingues & uirides erunt.*
16 *Ad adnuntiandum quòd rectus [est] Iehouah, rupes mea: & non est in eo prauitas.* Celebrat Sanctorũ fœlicitatem in vniuersum. Hos palmæ similes facit (nam hic *iustus*, pro iustis dixit) propter dulcedinem fructus: & cedris propter robur. quanquam & palmæ assimilatum, A. Ezra scribit, propter vitæ diuturnitaté. Notũ vulgo illud est de ingenio ligni huius arboris, quod aiũt impositis oneribus sursum conniti: vnde putãt ortum vt victores certaminum palma coronarẽtur. Porrò hanc similitudinem probat versu 14, quum canit persistens in allegoria arborum, iustos plantatos esse in domo Domini, in eáque florituros, & fructum laturos. Nam domũ & atria pro eodé dixit. in atriis enim versabatur populus. At plantatio hæc, insitio est in Christũ, de qua Paulus Rom. 11.b.17. Nemo enim fructũ facere potest, nisi palmes sit huic viti insitus: & soli huic implantati in domo Dei, Sanctorum Ecclesia radices agunt, fœcundatique Spiritu Dei, fructum afferũt vitæ innocentis & probæ, eúmque perpetuó. nunquam enim vel folium illis arescit, vt canit Psalmus primus. Hanc perpetuam fertilitatem canit hîc versu sequẽti, dicens, *iustos & in senecta pingues, frondosósque fore*, hoc est fœcundo succo vigentes, & vernantes: omnibus scilicet quæ siue agant, siue loquantur, ad pietatis instaurationem, bonorúmque gratiam facientibus. Hos enim, non solùm nulla potest à dilectione Dei creatura diuellere, sed etiam obliti eorum quæ à tergo sunt, continuò sese cum Paulo, ad præfixam metam extendunt, Christique imagini accedunt propius. Quæ omnia tam externa, quàm interna bona hûc tãdem fructum pariunt, perfectam laudem Dei, ob quam solam scilicet externum rerum successum, vitæque longæuitatem sibi Sancti precantur: de quo est versus vltimus. Dum nanque timẽtes se, Deus sic bonis cumulat, planè suam bonitatem, quæ nullam penitus prauitatis admixtionem agnoscit, depromit: quámque certa sint sua promissa, omni exclusa falsitate, declarat. Id quod mundus alioqui credere adeò non sustinet, vt quibusvis nugamentis potius, quàm Dei pollicitis fidem habeat.

DISPVTATIO DE SABBATHO ET FERIIS CHRISTIANORVM.

Septimũ diem legimus Diuinitus sanctificatũ, hoc est sacris deputatum ceremoniis: eo quòd illo à condendis rebus Deus cessarit. Quo vtique significatũ est, fore tempus quo Electi vsum rerum quas Deus sex diebus creauit, trãsgressi, & ab illis feriantes, in ipsius iam Creatoris bonitate & potentia consideranda detinerentur. Quod tum planè futurum est quando hanc carnem in qua nihil boni est, exuti, vitam viuere cælestem, prorsus renati cœperimus. Verus siquidem sabbathismus est ab operibus nostris planè cessare: ita eum definit Epistola ad Hebræos, 4.c.9: id ante non cõsequemur, quàm quũ extincto vltimo hoste, qui mors est, Deus fuerit omnia in omnibus, 1.Cor.15.d.28. Ad hûc auté sabbathismũ, quoniam in eo cõsummata nostra fœlicitas est, decet nos hîc præparari. id fit dum seclusis negotiis vitæ præsentis, Dei opera diligentius consideramus: quod sanè prægustatio quædam est fœlicitatis quæ obueniet quum videbitur Deus sicuti est. Hanc iam considerationem nihil æquè promouet atque admonitio Diuinæ bonitatis, & operũ eius publicum præconium. Ad hæc ergo vacationem à rebus aliis populo suo indixit: nec aliam ob causam seuerè adeò præ cunctis aliis ceremoniis, exegit obseruantiam Sabbathi, quàm quòd peculiariter eam ad sui cognitionem, quæ æterna vita est, in populo alendam, & prouehendam instituisset. Et sanè haud vulgaris Dei contemptus erat, tota hebdomada non susti-

nere vel vnum diem cognoscendo & prædicando Creatori, à quo homo & se, & omnia habet, insumere. Christiani prisci diem Dominicũ, ita dictum quòd in eo Christus surrexerit à mortuis, pro Sabbatho, sacro conuentui consecrarunt. Quo & per Domini resurrectionem, viam ad sempiternum Sabbathum apertam, & se dominos Sabbathi esse testari voluerunt. Quanta enim in huiusmodi ceremoniis, quum iam Euangelium Gentibus cœpisset annuntiari, quorundam fuerit superstitio, Epistolæ ad Galatas & Colossenses satis indicant. Posteriores Christiani pleraque Martyrũ festa, in quibus fidei illorũ & constantiæ populus admoneretur adiecerunt. Nouissimè dicati sunt & aliis qui singulari sanctimoniæ studio fuere cõmendati, dies. Sed refrigescẽte studio Dei, nõ solum his festis promotũ id nõ est propter quod vnicè feriandum erat, nimirum vt in cognitione, amoréque Dei popul[9] proficeret, sed otium, spatiũ, facultas & occasio data est, quævis scelera impudẽtius & cumulatius quàm vllo alio tẽpore patrãdi. Quæ vtinã Episcopi & Ecclesiastici ordinis alii, vnà cũ Principibus ita detestarẽtur, tollẽdiq; tã impiam peruersitatẽ, tãto flagrarẽt zelo, quãto flagrarũt pientissimi Principes Leo & Anthemius quorũ hac de re ista lex est, Dies festos, dies maiestati Altissimæ dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari, nec vilium exactionũ vexationibus prophanari. Dominicũ itaque diẽ ita semper honorabilẽ decernimus & venerandũ, vt à cũctis executionibus excusetur. Et paulo pòst, Nec huius tamẽ religiosæ diei otia relaxantes, obscœnis quenquã patimur voluptatibus detineri: nihil eodẽ die sibi vindicet scena theatralis, aut circense certamen, aut ferarũ lachrymosa spectacula, etiãsi in nostro ortuaut natali, celebranda solennitas inciderit, differatur. Amissionẽ militiæ, proscriptionémq; patrimonii sustinebit, siquis vnquã hoc die festo spectaculis interesse, vel cuiuscunque iudicis apparitor, prætextu negotii publici seu priuati, hæc quæ hac lege statuta sunt, crediderit temerãda. Hoc legis, tractatu de feriis, C. Vide Christiane lector quò res nostræ reciderit. Alii militiæ dignitate, alii patrimoniis exuebãtur si rãtùm spectaculis die Dominico interfuissent. Iã nihil ferè scelerũ est quod non maximè sacro Dominico die perpetretur: palàm luditur, inebriatur, ducuntur obscœni chori, scortatur, pugnatur, & vtinã non etiam his atrociora multo designarẽtur: & ea nusquam ferè licentius quàm in ipsis Principum & Episcoporũ aulis. Vnum est quo festi dies violari creduntur, vtile quippiam operari. id solùm etiã dũ necessitas indicit, à Magistratibus vindicatur: quũ Imperator Cõstantinus ita de eo statuerit, Ruri tamẽ positi, agrorum culturæ liberè licentérque inseruiant: quoniam frequẽter euenit vt nõ aptius alio die frumẽta sulcis, aut vites scrobibus commendentur, ne occasione momẽti pereat cõmoditas cælesti prouisione concessa. Sed oremus Dominum vt det olim apud nos verè sanctificari nomen suum, vt seriò ipsum metuamus, ex animo colamus, & innumera videbimus ob quæ nostri nos pudebit. Nostrũ sanè erat, vt Sabbathũ Sabbatho pietatis studiis, iuxta vaticinium Ieschaiah vlt. g. 23, cõiunctũ haberemus: semper vacui curis carnis, perpetuò liberi peccatis, nunquã nõ intenti Diuinis in nos beneficiis pensitandis & celebrandis. Iam ista ne in iis quidem diebus cogitamus quos ad hæc peculiariter dedicauimus: solo otio, & eo perditissimis moribus permisso, festa celebramus.

Lex imp. Leo. & Anth. de feriis, Cod. lib. 3. tit. 12.

Eodem lib. & titulo, cap. 3.

PSALMVS XCIII, ἀνεπίγραφος.

Prædicat maiestatem Dei à conditura orbis, & deiectione Gentium maximè formidabilium: tum oraculorum eius certitudine, atque Ecclesiæ perpetua fœlicitate: non dissimili argumento cum Psalmo decimonono. ARGVM.

PARAPH.

1 IEhouah rex est: celsitudinem sibi tanquã vestẽ circundedit, circundedit sibi
Iehouah robur, robore se cinxit: etenim orbem condidit, vt non nutet.
2 Paratum est solium tuum à tempore sempiterno, à seculis tu es.
3 Extulerunt flumina ô Iehouah, extulerunt flumina strepitum suum, extulerunt flumina fluctus suos.
4 Plusquam strepitus aquarum multarum, procellarúmque maris admirabilium, admirandus est Iehouah qui in excelso præsidet.
5 Oracula tua certa sunt valde: pulchra est domus tua, hæc sancta stabit Iehouæ in tempora longissima.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

IEhouah regnat, celsitudinẽ induit, induit Iehouah robur, [robore] accinctus est, etiã instituit orbẽ, nõ nutabit. Potentiã canit Dei, qua omnia cõdidit. Frequens verò est hæc in Scripturis metaphora, vt dicat indui tanquam vestimento, quo quis abundat. Sic vocat ignominia amictum, qui ignominia supra modum affectus est: indutũ iustitia qui illi per omnia deditus est, ac ceu veste ornatur. Ad hunc modum ergo canit Deum amictũ celsitudine & robore, quòd omnibus supereemineat, & robore cunctis præcellat, nihil scilicet non potens. עז, id est robur, in hoc primo versu semel positum, bis legẽdum est, vt iungatur & cum induendi & cum cingendi verbo.

1 *Firmatum solium tuum ex tunc, à seculo tu.* Celebrat prouidentiam Dei, vt qui ab æterno regnum plena in omnia potestate (etsi id mundus non agnoscat) obtineat & administret.

3 *Extulerunt flumina Iehouah, extulerunt flumina uocem suam, extulerunt flumina fluctus suos:*

4 *Præ uocibus aquarum magnarum, admirabilibus fluctibus maris, admirabilis in excelso Iehouah.* Allegoria est, qua vsus est & versu 3 Psalmi 46. Per aquas alioqui vim hostilem significari, abundè notum est. Canit ergo extulisse se Gentes, & plurima contra Dei populum molitas esse, quas Dominus longè illis vt potentior, ita formidabilior, atque plus admirandus compescuerit. Hebræi in versu quarto putant inesse gradationem, vt intelligas per aquas multas, flumina, quorum strepitu formidabilior sit strepitus procellarum maris: & hoc admirandus magis ac tremendus Dominus in sublimi præsidês. Causam autem cur hæc cecinerit, non dubito fuisse insignem aliquam victoriam, qua Deus suum populum hostibus superiorem fecerit. In eo verò simul salus parta per Christum fuit adumbrata, qui tandem cuncta per orbem bella, obtritis suis hostibus, submoturus est. Hinc ergo fuit occasio recordãdi testimoniorum Dei, quibus & illam hanc victoriam promiserat. inde ergo subiectus est versus vltimus,

5 *Testimonia tua certa ualde, domui tuæ ô Iehouah pulchræ, sanctitas in longitudine dierum.* Sensus hic est, Re ipsa nunc potentiam tuam ô Deus, pro asserendis nobis declarasti, ita vt promiseras: sic & quam per Christum tuum salutem pollicitus es, indubiè præstabis. certa enim sunt tua testimonia, oracula Vatum quibus hæc nobis promisisti, vt stet Sacrarium præclarum illud, elegans, & sanctũ in longitudinem dierum. Intelligit autem per domum hanc, veram Sanctorum Ecclesiam. Ab. Ezra, quæ habent versus 3 & 4, simpliciter accipit, quasi Propheta à vi & perenuitate fluminum, marisque multo maiore impetu & violentia, Dei potentiam voluerit prædicare: tum his maiestatis eius testibus visibilibus prætulisse versu 5, testimonia Scripturarum, quæ percipiuntur animo credenti. In versu vltimo variè quoque posterior pars enarratur. Quidã legũt, Domum tuã decet sanctitas: coniungentes לביתך cum verbo נאוה, quod Decet interpretantur. R. Schlomoh illud pro habitatione accipit. Sic & de voce קדש variant: nam quidam hæc affirmatiuè legunt, quidam precatiuè. Quod visum est simplicius, sequutus sum: penes Lectorẽ sit iudicium. ל accipi alicubi pro מפני, vt per De reddi possit, suprà indicatum est. Ideo posset forsan etiam in hunc modum intelligi, Testimonia tua de domo tua, certa valde sunt: pulchrum est Sanctuarium Iehouæ in longitudinem dierum. Sed vtcũque accipiamus, satis liquet, Vatem duo dicere voluisse hoc versu. Vnum, firma esse Dei testimonia: alterum, domum Dei pulchram & sanctam, perpetuò perstiturã: siue dixerit hoc Dei in eo beneficium prædicans, siue idipsum orans. Quæ item duo, si rectè perceperimus, nempe indubitata esse Dei oracula, & æternùm omni genere beneficiorum Dei ornatã Ecclesiam Christi perennaturã, salui indubiè sumus: vtpote qui verba Dei quæ vera credimus, in omnibus simus sequuturi, & eius Ecclesiæ quã beatã minimè dubitamus, nos addicturi.

PSALMVS XCIIII, δικλωὶς ἢ δικαστικός.

ARGVM. *Iudicium Dei inuocat contra improbos, innocentium & afflictorum oppressores: & idem monetur ne gentibus quæ hic gerunt iure haberi Deo cognitæ: prædicans simul esse salutare, à Domino ad tempus corripi, qui sibi credentes mature à malis omnibus asseret, atque dum illã perferunt, abundè consolatur.*

PARAP. 1 IEhouah Deus scelerum vltor, Deus scelerum vltor affulge:
2 Attolle te ô iudex terræ, redde talionem superbis.
3 Quousque improbi ô Iehouah, quousque improbi exultabunt?
4 Effutiunt, loquuntur superba, iactant se quicunque iniquitati dediti sunt:
5 Populũ tuũ ô Iehouah obterũt: quos tibi iure hæreditario vẽdicasti, affligũt:
6 Viduas & aduenas occidunt, & pupillos interimunt.
7 Et cogitauerunt, Existens hæc non videt, nec intelligit Deus Iaacob.
8 Intelligite stupidi è populo: & stulti quando demum sapietis?
9 Is qui aurẽ cõdidit, quî nõ audiret? qui finxit oculum, quo pacto nõ videret?
10 Qui totas Gentes corripit, vos non arguet? quíque hominibus scientiam suppeditat, vestra consilia ignoret?
11 Nouit Iehouah cogitationes hominum: nam ipsi nihil sunt.
12 Fœlix vir quem tu ô Existens corripueris, & de Lege tua instituëris:
13 Quo tranquillitatem illi pares à tempore aduerso, etiam dum adhuc foditur improbo fouea.
14 Neque enim reiiciet Iehouah populum suum, & quos sibi in hæreditatem as-

sumpsit, non deseret.
15 Nam erit adhuc iudicium coniunctum cum iustitia: hanc sectabuntur om-
nes recti corde.
16 Quis consurgat pro me contra improbos? quis adstet mihi contra deditos
iniquitati?
17 Nisi Iehouah auxilio mihi fuisset, breui habitasset anima mea in locis silētū.
18 Sed quum cogitarem, Nunc lapsus est pes meus: bonitas tua ô Iehouah su-
stentabat me.
19 Pro æstu multarum cogitationum intra me, recrearunt animam meam con
solationes tuæ.
20 Nam quid commune tecum haberet solium sycophantiis addictum, cui pro
more est fingere iniurias?
21 Conglobantur illi contra animam iustorum, & sanguinem innoxium impro
bè fundunt.
22 Sed erit mihi Iehouah pro arce in qua eripiar, & Deus meus pro rupe in qua
protegar:
23 Et rependet illis iniquitatem ipsorum: & dum in eo sunt vt alios iniuriis læ-
dant, ipsos perdet, perdet eos Iehouah Deus noster.

AD VERBUM EX HEB. VERSSO ET EXPLANATSO.

1 D*Eus ultionum Iehoua, Deus ultionum affulge.*

2 *Attollere [qui] iudicas terram, rependa retributionem super superbos.* Quæ hic Psalmus canit, habent & plerique alii, præcipuè decimus, quartusdecimus, quinquagesimus octauus, & quinquagesimus nonus, ac alii quidam. Primùm, orat Deum vt tandem de impiis innocuos opprimentibus pœnas sumat: sicque potētia sua declarata, affulgeat, seséque omnibus supereminere ostēdat, quod alioqui scelerati illi credere nō sustinent. *Deum ultionum* vocat: nā inde spē sibi Sancti suffulciunt, quòd cogitāt illū tandem pro se cōtra impios iudicaturū. Ipse nanque dixit, Mea est vltio, & ego rependo, Deut. 32. e. 35. Sed & tota de eo Scriptura prædicat, vnicuique iuxtà facta sua repēsurum.

3 *Quousque improbi Iehouah, quousque improbi exultabunt?*

4 *Effutiunt, loquuntur durum, iactant se omnes operarij prauitatis.* Exprimit vt vrat Sanctos sceleratorū successus & arrogantia, & hāc describit. Verbo יביעו, quod ebullire significat, notat oris temeritatem & petulantiā, qua impii sese cunctis præferentes, quicquid eis in buccā venerit, tam contra Deum quàm homines, loqui sibi permittunt. Illud verò Loqui עתק, id est dura, superba (singulare enim pro plurali dixit) habes & versu 19 Psalmi 31. יתאמרו, quod sequitur, hic pro extollere se verbis positum est, vt & Deut. 26. d. 17, vbi quū Moscheh vellet dicere, Extulisti hodie Iehouam vt sit tibi in Deum: & paulo pòst, Et ipse extulit te vt sis illi in populum: verbo אמר vsus est. Ita Ieschaiah 61. b. 6, Opulētia Gentium fruemini, & in gloria earum תתימרו, id est exaltabimini, vel iactabitis vos. Hinc ergo & hic, per iactare, hoc verbū reddidi. Cæterùm de ista impiorum superbia & petulantia, queritur multis & Psalmo 10, atque 73.

5 *Populum tuum Iehouah obterunt, & hæreditatem tuam adfligunt,*

6 *Viduam & aduenam occidunt & pupillos mactant.* Accusat violentiam istorum in populum Dei: & eos præcipuè qui aliis magis inopes & miseri sunt, vt viduæ, pupilli, & aduenæ.

7 *Et dixerunt, Non uidebit Iah, & non intelliget Deus Iaacob.* Vt autem in eam immanitatem, nisi antè eiecto ex animo omni Dei metu, efferari nō possent: ita canit eos negare Deum ista videre. Emphasim verò habet, quòd Iah, id est Existentem, & Deum Iaacob dixit. expressit enim in eo quàm sibi doluerit vnicum & verum Deum sic blasphemari.

8 *Intelligite stupidi in populo, & stulti quando sapietis?*

9 *Qui plantat aurem, nunquid audiet? si fictor oculi non aspiciat?*

10 *Qui corripit Gentes, nunquid arguet? nunquid qui docet hominem scientiam?*

11 *Iehouah nouit cogitationes hominis: nam ipsi nihilum.* Admonet improbos illos, de quibus queritur, vt sustineant credere Deū omnia intueri, & iudicaturū. nam hinc ipsi in tantā improbitatē & crudelitatem peruenerāt, quia persuadere sibi conati fuère, Deū non cernere quæ designarēt. Hinc verò obseruādū, בוערים nō semper pro stupidis natura vsurpari, quū hic Vates hoc nomine appellarit ex impietate desipientes. Astruit verò Deū omnia cognoscere, & iudicaturum, ex eo

quòd nobis cognoſcēdi facultatem dedit, & antea quoque mundi ſcelera ſæpe grauiter vltus eſt. Quòd enim audimus nos, quòd videmus, quódq; cognoſcimus, id eius dono & virtute nobis contingit: nō quòd ſemel hæc donarit, & lateat poſtea eum horum vſus, ſed ſine ipſo nullam vel cogitatiunculam, nullum in toto corpore motum habere poſſumus, quippe qui in ipſo ſimus, moueamur & viuamus. Nihil igitur videbimus, nihil audiemus, nihil omnino cogitabimus quod ille non melius nobis ipſis, nempe opus ſuum magis quàm noſtrum, cognoſcat. Illo verò in verſu 10, *Qui corripit Gentes*, ad celebriores videtur vltiones reſpexiſſe, nempe diluuii, ignis Sodomitici, Pharaonis, & ſimiles. Ex his vtique ſatis colligere quilibet poſſunt, & iure debent, Deū ipſorum ſcelera haudquaquam inulta permiſſurum. Poſterior huius verſus particula, videtur ſuo carere antitheto. nam ad hoc, *Qui docet hominem ſcientiam*, fuiſſe ſubiiciendum iuxta priores antitheſes videtur, quî non & veſtra mala ſciret? Verſu 11, eſt læta quædam de prouidentia Dei cuncta intuentis & cernentis, & ipſos homines nihilum eſſe, prædicatio: quod toties repetit Pſalmo 39.

Act. 17. f. 28.

12 *Fœlicia uiro quem ô Iah corripu, & de Lege tua inſtitueris eum,*

13 *Vt tranquilles ei à diebus malis, donec excindatur improbo fouea.* His verſibus canit Vates vt ſoleat Deus ſuos, dum ab impiis diuexantur, conſolari, & eis in tempore reſtituere tranquillitatem. Hinc fœlicem pronūtiat quem corripuerit Dominus, & ſimul de Lege ſua docuerit. Inde enim is agnoſcet, ſibi in bonū cedere quicquid acciderit: nec diutius laturum Deum vt ſibi impii præualeant quàm ſalutis ſuæ interſit. Fidus enim eſt Dominus, vt inquit D. Paulus, nec ſinit tentari vltra quàm ferre poſſimus: ſed ſimul cum tentatione donat exitum, id eſt in tempore à malis liberat. Hoc canit verſus 13. Nam id ait, Ad hoc proderit iuſtis, à Domino corripi, & ſimul Lege eius inſtrui, vt etiam quū adhuc improbo fouea foditur, hoc eſt antequā cecidit, dum adhuc viribus valet, & adfligere innocuos modis omnibus laborat, ipſis trāquillitas à diebus malis, finiſque, ac ſilentium quoddam adflictionis contingat. Id autem bifariam dare Dominus ſolet, vel quòd iniuriæ malorum amplius non ſuccedunt, vel quòd Sanctis nihil dolent.

1. Corinth. 10. d. 13.

14 *Quia non repellet Iehouah populum ſuum, & hæreditatem ſuam non deſeret.*

15 *Quia adhuc reuertetur iuſtitia [&] iudicium, poſt hoc omnes recti corde.* Cauſam adfert cur Deus hanc tranquillitatem ſuis confert, nempe quòd Deus nequeat populum ſuum abiicere quem in hæreditatem ſibi adſumpſit & peculium: nimirum vt peculiari eum beneuolentia excoleret, de quo dixi in verſum 5 Pſalmi 16, & 12 Pſalmi 31. Hinc certè eſt quòd nequit ſemper præualere iniquitas, ſed oporteat iuſto Deo mundum adminiſtrante, tandem iudicium & iuſtitiā reuerti, hoc eſt in locum ſuum reſtitui: hoc eſt fieri vt olim iuſtè res arbitrentur, & ex æquitate iudicium omnibus fiat. Porrò hæc variè enarrantur. Ioſeph Kimhi, Adhuc erit tempus quū redibit iudicium ad iuſtitiam, nimirum iudicatis & perditis improbis. A. Ezra, Reuertetur adhuc iudicium meum, id eſt ius meum ad iuſtitiam: hoc eſt iuſtè vindicabitur. Mihi videtur, quum aſyndeton haud infrequens in Scripturis ſit, vt alibi annotauimus, legere, Iudiciū & iuſtitia reuertetur, id eſt erit vt rectè & ordine omnia gerantur. Relatiuū ו in ואחריו refert, צדק: id eſt iuſtitiam, quam ſectandā Vates dicit à rectis corde. Sed illud incertū an debeat iſtud ſectari, referri ad tempus in quo adhuc adfliguntur iuſti ab improbis: an ad id quū iam vltione ſumpta de illis obtinuerit iuſtitia. Kimhi ad prius refert, quòd nimirum recti corde, quanlibet ab impiis adfligātur, iuſtitiā tamen ſectari nō deſinant. Siquis putet ad poſterius referendū, is intelliget, iudicio facto contra impios, multam fore eorum frequentiā qui iuſtitiæ ſeriò ſtudeant, videntes eſſe aliquod eius operæpretium, & ſceleratos dare improbitatis ſuæ pœnas.

16 *Quis conſurget mecum contra improbos? quis aſſiſtet mihi contra operarios prauitatis?*

17 *Niſi Iehouah auxilium mihi [fuiſſet,] propemodum habitaſſet anima mea ſilentium.* Queruntur Sancti, neminem ſibi contra improbos, præter Dominum, auxilio fuiſſe: quo calamitatis in qua erant, magnitudinem Vates expreſſit. Nam eò ventum erat vt nomine Sanctorum dicat, *Niſi Iehouah auxilio fuiſſet, habitaſſet anima mea in ſilentio*, id eſt in loco ſilentum, apud inferos, vel in ſepulchro. נפש enim & corpus ſignificat.

18 *Quum dicerem, Lapſus eſt pes meus, bonitas tua Iehouah ſuſtentabat me.*

19 *Pro magnitudine anxiarum cogitationum mearum intra me, conſolationes tuæ lætificarunt animam meam.* Eouſque ſæpe Deus permittit ſuos improbis, vt illi actum eſſe de ſe putent. At dum obrepit deſperatio, & Sancti lapſos iam pedes ſuos, ſéque planè cecidiſſe arbitrantur, ſuccurrit cogitatio de Domini bonitate, qua credentes in eum deſtitui non poſſunt. hæc illos erigit, & bona ſpe firmat, imò etiam animum exhilarat, miráque in mediis malis conſolatione perfundit: de qua eſt verſus ſequens. Quantum enim anxiæ cogitationes animum excruciant, tantum recreat ille ſua conſolatione, donans cogitare, & animo iam cernere quàm beneuolè cum ſuis agat, agerόque adhuc inſtituerit.

20 *Nunquid ſociabitur tibi ſolium confractionum [quod] ſingit moleſtiam ex more?* Canit quæ de Dei boni-

tate cogitatio Sanctos firmet atque consoletur: hæc nimirum, Deum non posse vsque ferre improbitatem malorum,ne consentire illis videatur. Simile est in Psalmo 5,Nam non es Deus cui probatur improbus, noxius nó aget tecum, &c. Quid enim ipsi iustitiæ authori commune esset cum sceleratorum potestate, ad lædendum innocuos tantùm intenta? Ideo dicit,solium horum fingere molestiam, עלי חק, id est pro ritu vel lege,quòd scilicet iniuria quosvis afficere,& innoxios opprimere,sibi tanquam legitimum morem consuetudine firmauerint.

21 *Conuenerunt contra animam iusti, & sanguinem noxii condemnant.*

22 *Sed erit mihi Iehouah pro arce: & Deus meus pro rupe protectionis meæ.*

23 *Et rependet super eos iniquitatem eorum, & in noxa eorũ conficiet eos, conficiet eos Iehoua Deus noster.* Malorum conatus contra Sanctos,memorat:sed Deum sic adesse his,vt illos planè cõficiat,& vicem rependat,faciátque eos sua ipsorum versutia & peruersitate perire.

PSALMVS XCV, προτρεπτικὸς καὶ διδακτικός.

Inuitatio est ad colendum seriò Deũ,nomẽque eius celebrandum,quãdo ipse vnus omnia finxit,rege,ac peculiariter nobis Deus esse dignatur. Adducitur & antiquorũ exemplum, qui seipsos sua inobedientia,terra promissæ quietis priuarũt. ARGVM.

1 AGite,ouemus Iehouæ,iubilemus propugnatori salutis nostræ. PARAPH.
2 Maturemus venire cũ laudibus in conspectũ eius:hymnis iubilemus ei.
3 Nam Iehouah Deus magnus est,& rex magnus præ omnibus diis.
4 In cuius manu sunt penetralia terræ,& celsitudines montium ipsius sunt.
5 Cuius est mare:nam fecit illud,& continentem manus eius finxerunt.
6 Ingredimini, prosternamur, supplicemus, & genua curuemus corã Iehouah fictore nostro:
7 Nam ipse est Deus noster,& nos populus pascuorum eius, & grex quem ipse minat: hodie vtinam voci eius auscultetis.
8 Ne obduretis cor vestrum,vt in Meribah, vt in die tentationis in deserto,
9 Quum tentauerunt me patres vestri,explorauerunt me,ac etiam viderunt opera mea.
10 Quadraginta annis iurgatus sum cum natione hac, dixíque, Populus iste errat corde,ignorant vias meas.
11 Quibus iuraui iratus,Nunquam ingredientur in terram quietis meæ.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *VEnite,ouemus Iehouæ,iubilemus rupi opis nostræ.*
2 *Præueniamus faciẽ eius[in]celebratione,in Psalmis iubilemus ei.* Psalmus hic nõ tã explicatione quàm diligenti & religiosa perpẽsione opus habet. Laudem Dei poscit multo ardentissimã,quam ouationem,ideo & iubilũ vocat. quæ voces, animi sunt iam præ ingenti lætitia nequientis cõposita verba promere. Etenim laudari satis Dei maiestas & bonitas haud potest. Quod ait, *Præueniamus faciẽ eius*: id nihil aliud est quàm,maturemus venire cũ laudibus in conspectũ eius,in sacrũ cœtũ.

3 *Quia Deus magnus Iehouah, & rex magnus super omnes deos:*

4 *Quia in manu eius profunda terræ, & celsitudines montium eius[sunt:]*

5 *Quia eius mare & ipse fecit illud, & aridam finxerunt manus eius.* Causam cur tantopere celebrari Deus debeat,exponit. Est enim Optimus Maximus, præstans omnibus quæ magna & diuina habẽtur:quia in manu sua habet, vt & finxit omnia. Nominatim autẽ meminit מחקרי,quæ pro infernis terræ partibus ponit,sicut & תועפות,quos alii celsos montes, alii cornua interpretãtur: quo exprimere voluit,nihil tam humile, nihil tam sublime, nihil tam absurdũ, nihil tam extans & eminens,quod non sit in manu Dei nostri. Eóque,vt semper solet,potentiam Dei omnium conditricem,& cuncta moderantem prædicat. Hac enim cognita,verè Deus cognoscitur,cognitúsque & colitur & amatur.

6 *Ingredimini, supplicemus prostrati, & incuruemus ceruicem, flectamus genua coram Iehouah fictore nostro.* Sic singuli inuicem ad ingrediendum in atria Dei,adorandúmque Deum inuitare debent. Causam verò adiecit,vocans Iehouam nostrum fictorem,sicut præcedentibus, rerum aliarum omnium conditorem prædicauit. Quo autem,quanto nos deceat studio Deum colere ac venerari, vtcunque exprimeret, complexus est omnem modũ, quo corporis quidem motu, reuerentiam exhibemus. השתחוה enim, quod vulgò adorare vertunt,est expansis manibus & pedibus toto corpore pronos prosterni: כרע autẽ,incuruare ceruicem,vt fratres Minores solent,quũ accipiunt largiorẽ,ac ob id gratiorẽ eleemosynã. ברך flectere genu: à ברכים,id est genua. Est verò in his gradatio,

ſed pro more Scripturæ,retrograda nobis. nos enim quod minimum eſt,vt flectere genua,præmiſiſſemus,quòd gradatim creuiſſet oratio. De hoc dixi in verſu 1 Pſalmi 1.

7 *Quia ipſe Deus noſter,& nos populus paſcuorum eius,& grex manus eius:hodie utinam uocem eius audiatis.* Sicut præcedenti verſu,Deum etiam noſtrũ conditorem celebrauit, ita hîc nobis quoque ſingulari dignatione canit prouidentem,curámque noſtri gerere:neque hanc vt aliorum hominum, ſed vt in id ſelectorum,quibus conſortiũ impertiat Diuinitatis ſuæ. Quod perpẽſum, ſummam certè venerationem, & religioſiſſimas laudes eius apud nos iure excitauerit. Nam tum ille nobis ſe Deum præſtat,nóſque ſuum gregem,ſuũmque populũ habet,quum ſuo refictos Spiritu,iuſtitia ſolida ornat, vita æterna donat. *Populum* vocat *paſcuorum Dei*, quum oues dicendum erat, ſed voluit explicare metaphoram. *Gregem manus Dei* nos vocat, quòd ipſe Deus ſua manu nos ducat, ac minet. *Hodie*, in hoc verſu copulat A. Ezra cum verbo Ingredimini,proſternamur,in verſu 6, vt ſit ſenſus, Venite ſi libet,auſcultate Deo,& adoremus eum hodie. Vocẽ Domini interpretatur hanc ipſam ad laudandũ eum inuitationem. Kimhi iungit cum proximè præcedenti, in hunc ſenſum, Hodie grex Dei ſumus, & eſt ipſe Paſtor noſter, qui nihil patietur nobis deeſſe, ſi modo vocem eius audierimus, hoc eſt ipſius iuſſis obtemperauerimus. Prior ſenſus videtur ſimplicior. nec enim tam ſubitam poſcit perſonæ mutationem: quanquam illa haud ſit Pſalti inſolens. Valet autem אם alicubi, idem quod vtinam. Quũ ergo nulla ſit grata Deo celebratio, niſi viuere ex præſcripto eius demus operam, nec fuerint alia de cauſa ſacri cœtus inſtituti, quàm vt Legẽ Dei populus & cognoſcere & amare diſceret: malui hunc ſenſum hîc reddere. Vtinam hodie quũ in id conuenimus vt præcepta Dei diſcamus,& victuros nos ex ſententia eius quaſi profiteamur, vocem eius audire,omnibus ſeſéque illi addicere detur. Poſſit etiam legi vt vltima Pſalmi particula quaſi negaſſe Vates voluerit, populum Deo auſcultaturũ. eiuſmodi enim vti eclipſi mos eſt iurantium, vt alibi dictum. Senſus ergo foret, Ego magnopere ad veniendum in Sacrarium Dei, inibíque celebrandum Deum quàm religioſiſſimè inuito. Sed iſti peruerſitatem patrum ſuorum imitati, voci Dei minimè auſcultabant. ſic enim impletur illa eclipſis, *Hodie ſi audiant uocem Dei*, hoc vel illud mihi eueniat.

8 *Ne induretis cor ueſtrum ſicut [in] Meribah ſicut [in] die tentationis in deſerto,*

9 *Quum tentarunt me patres ueſtri, explorarunt me: etiam uiderunt opera mea.*

10 *Quadraginta annis offenſus ſum nationi,& dixi, Populus ſunt qui errant corde,& ipſi nõ nouerũt uias meas.*

11 *Quibus iuraui in ira mea, Si ingredientur in requiem meã.* Deterret itaq; ab inobediẽtia neglectũque Dei exẽplo patrũ: & meminit præcipuè tentationis factæ in Raphidim, quia ea celebris adeò fuit vt loco indiderit nomen, qui inde Maſſa Meriba, id eſt tentatio iurgii dictus eſt. De hac tẽtatione, & quid ſit in vniuerſum tẽtare Deũ, dixi in verſu 18 Pſalmi 78. Obſtinata verò hæc Iiſraelis incredulitas, & quo agebatur, error cordis, ne fideret fictori ſuo, ipſum tantis beneficiis & miraculis cumulãti, de quo canit verſus 10, deſcripta eſt & verſibus 34,35,36,37 Pſalmi 78. Item à 12 verſu vſque ad finem Pſalmi 81. De iuramento, cuius meminit verſu vltimo, legis Nume. 14. Ex initio Pſalmi, ac præcipuè verſib⁹ 6 & 8, ſatis liquet, certo die & indubie ſingulari beneficiorum Dei memoria celebri, hanc ad laudãdum Deum inuitationem fuiſſe cantatam. Iam nullus eſt qui Dei nobis bonitatem exhibeat præſentius, quàm Dies Chriſti, dies reuelati Euangelii, de quo Pſal. 118. Quicunque ergo Domini vocem audiunt, hoc die percepto tam inæſtimabili redemptionis partæ per Chriſtũ beneficio, proſterni vtique, incuruari, & genua flectere illi debẽt: hoc eſt ad ſanctificandũ nomen eius ſe totos cõſecrare. Quod niſi faciãt, in requiẽ eius patriæ cæleſtis tam nõ peruenient, quàm nõ peruenerũt in terrã Chenaã Iiſraelitæ, qui voci Domini, ad ſui cultũ inuitantis, fuerunt immorigeri. Hanc anagogiã tractat Epiſtola ad Hebræos cap. 3.

PSALMVS XCVI, εὐχαριστικὸς καὶ παραινετικός.

PARAPH. *Inuitat ad laudem Dei cunctas creaturas, propterea quòd Deus iam, utique per Chriſtum ſuum, regnet, unde non homines modò, ſed uniuerſæ creaturæ reſtituuntur. Vaticinium autem eſt de regno Chriſti & eiuſdem incremento.*

PARAPH. 1 CAnite Iehouæ canticum nouũ, canite Iehouæ quicunque terrã inhabitatis.

2 Canite Iehouæ, laudate nomen eius: euangelizate in dies quam adfert ſalutem.

3 Memorate inter Gentes decus eius: in omnibus populis mirabilia eius.

4 Nam magnus eſt Iehouah, & laudatus plurimum, tremendus ipſe præ omnibus diis.

5 Nam cuncti dii populorum nihil ſunt, at Iehouah cælos fecit.

6 Celebritas & ſplendor eſt coram ipſo: potentia & magnificentia reſplẽdet in ſacrario eius.

7 Date Iehouæ ô familiæ populorum, date Iehouæ decus & potentiæ laudem:
8 Date Iehouæ decus dignum nomini eius: date munus, & venite in atria eius.
9 Supplicate Iehouæ in magnifico & splēdido Sacrario, metuite eum quicunque terram inhabitatis.
10 Dicite in Gentibus, Iehouah regnat, instituet orbem, ne nutet, disceptabit populis cum æquitate.
11 Lætamini cæli, gaudeat terra, perstrepat mare, & quicquid in eo natat.
12 Exultet ager, & quicquid in eo continetur: nunc ouent cunctæ arbores syluæ
13 Coram Iehoua: nam venit vt terram regat, regat orbem ex iustitia, & populos ex fide.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *CAntate Iehouæ canticum nouum, cantate Iehouæ omnis terra.*
2 *Cantate Iehouæ, laudate nomen eius: euangelizate de die in diem opem eius.*

3 *Memorate in Gentibus decus eius: in omnibus populis mirabilia eius.* Quum optime res populi haberent, nempe regnante iam pacificè Dauide, ac postea Solomone, adumbratū fuit regnum Christi, qui instaurat vniuersa, & filios Dei planè beat. Eo ergo quòd Vates ad laudes Dei tantopere, támque eximiè inuitat, & id occasione indubiæ beneuolentiæ Dei insignius erga populum declaratæ, qua ostenderit se illius regem, illi adesse: de Christi regno simul vaticinium cecinit. Iubet versu 1, canticum nouum canere, quòd nouum & inauditum Dei beneficium, nouos & antea inauditos hymnos requireret. Solemus enim nouis celebrare carminibus quæ eximiè afficiunt. de quo dixi in versu 3 Psalmi 33. Quod versu 2, in omnibus gentibus & populis euulgare Dei gloriam hortatur, prophetia est de Euangelio: vti & illud versu 2, בשרו, id est Euangelizate, præconio vbique renuntiate salutem, quam populo suo præstat. De hac voce בשר dixi in versum decimum Psalmi 40.

4 *Nam magnus Iehouah, & laudatus valde: tremendus ipse super omnes deos.*

5 *Quia omnes dii populorum ficti: & Iehouah cælos fecit.* Causam (vt solet) exponit cur Deus celebrari tanto studio debeat. solus enim est, & potest omnia: fictor vt cælorum, ita rerum omnium: eóque dignus est laudari atque vereri ab omnibus, quum numina Gētium, nihil quàm hominum figmenta sint. Quòd autē hæc Vates deos vocat, mimesis est: illarum enim nomenclaturam hactenus vsurpauit quo illa plus contemneret, mox subiiciens ea nihil esse quàm אלילים, id est nugas, res fictas & nihili. Quis verò contemptus maior, quàm dicere fictum, nihilum, quæ illi colebant pro diis?

6 *Celebritas & splendor coram eo, virtus & magnificentia in Sacrario eius.* Hæc omnia, propria sunt Ecclesiæ Christi. quæ quum cælestibus ornamentis & virtute polleat, verè in ea Dei magnificētia, virtus & decus refulget: quæ templi magnificentia & ornamentis præfigurata sunt.

7 *Afferte Iehouæ familiæ populorum, afferte Iehouæ decus & virtutem:*

8 *Afferte Iehouæ decus nominis eius: tollite libamentum, & ingredimini atria eius.* Hi versus ad verbum habentur & ab initio Psalmi 29, vbi item explanati sunt. Munus, cuius meminit versus octauus, nos ipsi sumus, dum quāti sumus, nomini Dei nos addicimus. Et hæc cōmunis illa est omnium populorum oblatio, de qua passim Prophetæ vaticinati sunt: qualem & D. Paulus gloriatur se Domino obtulisse, Rom. 15. d. 16. Obseruandū & illud, quod cum laude & celebritate nominis Diuini, non vt alias, hostiarum, sed מנחה, id est libamenti, eius oblationis quæ cōstabat libis, vel farina, oleo, thure & vino, meminit. post immolatum enim Christum desierunt mactari hostiæ, & constat nobis omnis sacrificiorum ratio in sacro Eucharistiæ, ad quod panis & vinū adhibetur. Nec est præterea aliud victimarum genus offerendū, quàm quo pascatur & foueatur proximus.

9 *Supplicate proni Iehouæ in splendore Sacrarii: trepidate coram eo omnis terra.* Splendor vel magnificentia, sacrarium est splendidum & magnificum, reuera Ecclesia Christi, vt iam dictum. etsi typum huius prætulerit templum olim externè quoque insignitè splendidū & ornatū. De quo typo tēpli satis multa dicta sunt in Psalmū quintum, vicesimum quartum, & vicesimū septimum. Quanquam autem vbique Deo supplicādum, & laudes celebrandæ sunt, sacrum tamen cœtum huic peculiariter addicit, quia in hoc omnia augustiora & præclara magis habentur.

10 *Dicite in Gentibus, Iehouah regnat, etiā orbem parauit, non nutabit, iudicabit populos in æquitatibus.* Hic versus ipsissimum Euangelium habet. Per Christū enim regnum Dei verè demū mundo contigit, quo ille ita instituitur, paratur, & confirmatur, ne vnquam nutet. Hic autē mundus qui Dei regnum recipit, electi sunt, ita petræ (quæ Christus est) innixi, vt deiicere illos nulla prorsus vis creaturæ

possit. His etiam solis, quàm æqua sint Dei iudicia, notum est: sicut & Dei omnem potentiã esse. Vbique quum Dei laus summatur, creationis & gubernationis præconium finitur.

11 *Lætentur cæli & gaudeat terra, perstrepat mare, & quo refertum est.*

12 *Exultet ager & quicquid in eo est, tunc ouabunt omnia ligna syluæ*

13 *Coram Iehouah: nam uenit, nam uenit iudicare terram, iudicabit orbẽ in iustitia, & populos in fide sua.* Inuitat ad lætandum de fœlicitate regni Dei, vniuersas creaturas. Homine enim restituto, restituuntur & illæ, quæ filiis Dei hìc adhuc laborantibus, semper cõgemiscunt, corruptioni subiectæ. Rom. 8.d.21. Communis ergo ipsis est de regno Christi lætitia. Singularis & gestientis gaudii affectus, habet versus vltimus, ob id quòd iam Dominus sit iudex, rex, & gubernator omnium futurus. Solus enim ex iustitia & fide cuncta instituit & moderatur.

PSALMVS XCVII, [illegible]

ARGVM. *Et hìc de regno Christi uaticinium canit, quo potentiam suam mirifice in salutem suorum & deiectionem hostium, atque uanarum superstitionum exeruit: ad cuius agnitionem simul hortatur.*

PARAPH. 1 IEhouah regnat: gaudet terra, & lætantur insulæ amplæ.

2 Nubes & caligo circa eum: in iustitia & æquitate situm est solium eius.

3 Ignis ante eum grassatur, & incendit vndique qui ipsi infesti sunt.

4 Illucent fulgura eius orbi: videt, & expauescit terra.

5 Mõtes velut cera diffluũt à præsẽtia Iehouæ, à præsẽtia Domini totius terræ.

6 Cæli adnuntiant iustitiam eius, vident cuncti populi decus eius.

7 Pudefiant quicunque colunt idola, qui gloriantur de figmentis nihili: supplicate ipsi dii vniuersi.

8 Audiuit Siion, & læta est: gaudent vrbes Iehudah propter iudicia tua ô Iehouah.

9 Nam tu Iehouah excelsior es omnibus qui in terra sunt, plurimum exaltatus supra deos vniuersos.

10 Qui amatis Iehouam, odio habete malitiam: custodit ille animas suorum qui bonitati student, è manu improborum liberat illos.

11 Lux sparsa est iustis, & rectis corde lætitia.

12 Lætamini iusti de Iehouah, & celebrem facite memoriam sanctitatis eius.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *IEhouah regnat, gaudet terra, lætantur insulæ magnæ.*

2 *Nubes & caligo circa eum, iustitia & iudicium locus solii eius.* Quum regnum Dauidis ipsissimus typus fuerit regni Christi, facilè crediderim, fœlicitatẽ regni Dauidis, qua ab insigni illa cõtra Ammonitas victoria præclarè floruit, vt multis Psalmis in quibus de regno Christi vaticinia canũtur, ita & huic dedisse occasionẽ. Insulas amplas in primo versu Kimhi interpretatur terminos Gentium: sed idem sensus erit, nempe longissimè à Iudæa habitãtes Gentes, gaudio à regno Dei in Christo perfundẽdas, quia ad extremos vsq; orbis fines illud (quod nihil aliud est quàm iustitia, pax, & gaudium in Spiritu sancto, Rom. 14.c.17) erat proferendum. Huius regni maiestatem & fœlicitatẽ canit versus secundus, eóque causam gaudii & lætitiæ, quæ totum perfudit orbem Christo regnante, explicat. Potentiam omnibus tremendam prædicat, quum ait, *Circum eum nubes & caligo*: hoc est densa & atra nubes, ita vt in tempestatibus cælum visitur. tum enim Deus à mortalibus maximè timetur. Hunc ergo Deum, qui quoslibet homines, quantumvis feroces, dũ densa nube velut adæquitat, & in dira caligine tonat, territat & exanimat, adesse iam & regnare gloriatur. Nam ex æquitate & iustitia, hac sua tam terrifica potentia vtitur, suísque in salutem eam exercet. Id eo Vates significat, quum vt & in Psalmo 89 versu 15, addit, Solii eius locum esse, iudicium & iustitiam, in iudicio & iustitia illud situm: hoc est quæ gerit, quæ iudicat, quæ instituit, omnia esse summè æqua & iusta.

3 *Ignis ante eum uadit & incendit undique infestos eius.*

4 *Illuminant fulgura eius orbem: uidet, & anxiatur terra.*

5 *Montes sicut cera diffluunt à facie Iehouæ, à facie Domini totius terræ.*

5 *Adnuntiant cæli iustitiam eius, & uident omnes populi decus eius.* Versu 2 cœpit Deum tempestate potentiam suam declarantẽ introducere, eóque aduentus eius summa maiestate verendi in monte Siion admonere: id his versibus prosequitur. Idẽ & Psalmo 18, 29, 48, 67, & 77 fecit. Eo autem voluit significare, Deum, regnante Christo, verè demum suam potentiam mundo fuisse exhibi-

turum præclarius multo & magis tremendè, quàm tempeſtate illa qua in mōte Sinai populum exterruit. Quod glorificato Chriſto multis ſanè modis præſtitum eſt: præcipuè autē ab illa tempeſtate qua ſuis Spiritum ſanctum adflauit in die Pentecoſtes: de qua Act. 2. a. 1. Tum vtique fœlicius multo præſentiam ſuam, nube, caligine, fulmine, fulgetris, terræque concuſſione exhibuit, quum ſuos ſtupēda adeò, & toti orbi terrifica virtute, ex alto induit. Hinc quum in verſu 2 hîc dixiſſet, *Nubes & caligo circa eum*, de cuius myſterio dixi in verſum duodecimum Pſalmi 18, ſubiunxit, *Iuſtitia & iudicium locus ſolij eius*: quo videtur voluiſſe innuere, Chriſto regnāte, ſuam Deum præſentiam exhibiturum, non iam nube & caligine, ſiue vt primùm ſæuiente tempeſtate in monte Sinai populum exanimauit, ſiue vt poſtea, impleto ea Tabernaculo conſolatus eſt: ſed iuſtitia & æquitate in toto orbe iucundiſſimè florente. Sic quū verſu 3, ignis fulminum meminiſſet, ſubiecit illum incendere impios, qui ſoli ſcilicet Deo infeſti ſunt. Huius autem præclarum ſpecimen in Anania & Sapphira Petrus edidit. Nec aliter accipio & verſum quartum, quum ait *orbem illuminaſſe fulgura*: quo voluit eorum ſignificare immanitatem, vnde tota ſcilicet terra expauerit. Hæc indubiè fulgura, emicationes fuerunt virtutis ſupernæ, verbo & portentis per Apoſtolos in mundo coruſcantis. Ita quòd in tempeſtate montes, vi aquarum ex eis, alioqui ſiccis & ſtantibus decurrente, defluentis ceræ imaginem præ ſe ferebant: multo verius & potentius factum eſt virtute Chriſti in mundo ſic exerta, vt primæ celſitudinis, & firmitatis regna, quæ montiū inſtar ſtabāt, ceræ modo defluxerint, partim voluntate, partim vi Chriſto ſubiecta. Vis in Iudæorum, Romanorum, & multorum aliorum regnorum diſſolutione, præclarè ſatis oſtenſa eſt. Ad eundem modum & cæli, vi tempeſtatum, magnificè orbi Dei potentiam prædicant, gloriámque eius omnibus conſpicuā reddunt: ita multo magnificentius iuſtitia eius orbi adnuntiata eſt, decúſque Dei cunctis populis oſtenſum, quū cæleſtes mentes Euangeliū, quo fœliciſſimè iuſtitia ſimul & potentia Dei reuelatur, paſſim prædicarunt.

7 *Pudefient omnes colentes idolum, qui celebrant figmenta: adorabunt eum omnes dij.*

8 *Audiuit & lætata eſt Siion, & exultarunt filiæ Iehudah, propter iudicia tua ô Iehouah:*

9 *Nam tu Iehouah excelſus ſuper omnem terram: valde exaltatus es ſuper omnes deos.* Et hæc in regno Chriſti verè demum impleta ſunt. Tum enim pudefacti ſunt ſuperſtitioſi vniuerſi, vero cultu Dei à mundo recepto, cunctis iā diis, hoc eſt Angelis, & hominibus potentia aliqua præditis, ipſius nomen adorantibus. Tum & Siion, filiæque Iehudah, hoc eſt cunctæ Dei Eccleſiæ, audito Euangelio ſalutis æternæ, viſiſque tandem tam præclaris iudiciis Dei, beata ſcilicet rerum adminiſtratione, qua cuncta ſedens à dextris Dei Chriſtus fœliciſſimè gubernat, & inſtaurat, ſolidè lætatæ ſunt. Tum denique verè apparuit id quod horum omnium cauſa eſt, Deum ſcilicet excelſiorem eſſe cunctis qui terram inhabitant, ac diis vniuerſis, tam factitiis, quàm ex participatione poteſtatis, veris: (de quibus in Pſalmum 82) quia tunc illi cuncta in Chriſto regnanti genua flexerunt, omníſque lingua, gloriam eius confiteri cœpit.

10 *Qui amatis Iehouam, odite malum. cuſtodit animas bonorum ſuorum, è manu improborum liberat eos.*

11 *Lux ſata iuſto eſt, & rectis corde lætitia.*

12 *Lætamini iuſti in Iehouah, & celebrate memoriam ſanctitatis eius.* Opportunè poſt tantā regni Chriſti fœlicitatem hortatur amantes Dei, vt à malitia, id eſt ſtudio lædendi alios, iniuriámque retaliandi abſint quàm longiſſimè, eo quòd bonitatis ſtudioſos ille ſeruet, & in tēpore vindicet. Hanc tantam electorum fœlicitatem ſecum reputans, carmen finiturus, velut epiphonema ſubiicit, *Lux ſata eſt iuſto*. Recepto enim Chriſto, lux vitæ & fœlicitatis ſēpiternæ, materiáq; lætitiæ perēnis ſic ſeminata eſt vt perpetuò quod beet metere liceat. Hinc iure illos ad laudes Dei ſic ipſis propēſi & beneuoli, quo memoriam eius ſacroſanctā faciant cunctis mortalibus, verſu vltimo inuitat.

PSALMVS XCVIII, ψαλμός.

Idem argumentum eſt quod Pſalmi præcedentis, & nonageſimiſexti. ARGVM.

1 ODa. Canite Iehouæ canticum nouum, nam mira facinora patrauit: opem tulit ſola ſua dextera, & brachio ſancto ſuo. PARAPH.

2 Demonſtrauit opem ſuam Iehouah, iuſtitiā ſuam reuelauit corā Gentibus.

3 Memor fuit bonitatis ſuæ & fidei, domui Iiſrael: viderunt cuncti fines terræ opem quam tulit Deus noſter.

4 Iubilate Iehouæ omnis terra, extollite vocem: ouate, canite.

5 Canite Iehouæ, cithara, cithara, & modulatione carminis:

6 Buccinis & tubis iubilate coram Rege Iehouah.

7 Perſtrepat mare, & quæ in illo continentur: orbis, & qui illum inhabitant.

8 Flumina plaudant manibus,ſimul montes ouent

9 Coram Iehoua:nam venit vt ipſe terram regat:reget orbem ex iuſtitia,& populos ex æquitate.

ADVERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Psalmus. Cantate Iehouæ canticū nouum,quia mirabilia fecit:ſeruauit ſibi dextera ſua,& brachio ſanctitatis ſuæ.*

2 *Notam fecit Iehouah opem ſuam,ad oculos Gentium reuelauit iuſtitiam ſuam.*

3 *Memor fuit bonitatis ſuæ,& fidei ſuæ domui Iiſraelis:uiderunt omnes fines terræ opem Dei noſtri.* Quantū ad typum attinet,canit ſalutem quam Deus præclarè tulit populo ſuo,regnante Dauide:quantum ad veritatem,quam patrauit ſeruator & Deus noſter Ieſus Chriſtus. Hanc Deus ſua ſibi dextera & brachio ſuo perfecit,id eſt ſola ſua virtute, quia per vnigenitum ſuum,per Verbū ſuum,non per Angelos,aut vllam aliam creaturam. Omnia quidem in omnibus per hoc verbum Dei, per quod omnia quoque condidit,perficiuntur:hoc tamen opus redemptionis noſtræ, ideo peculiariter ipſi tribuitur, quia non,niſi ipſo incarnato, potuit perfici. Hic verò loquendi modus הושיעה לו ימינו, id eſt ſeruauit ſibi dextera ſua , pro, ſola ſua dextera, legitur & apud Ieſchaiah 59.c.16, Et vidit quòd nemo adeſſet,ſtupuitque quòd nemo intercederet,& ſeruauit ſibi brachio ſuo,& iuſtitia eius ipſa ſuſtentatio ipſius. Id verò eſt, Quum nemo adeſſet qui innoxios defenderet,& iuſto patrocinaretur, ipſe Dominus ſua virtute opem tulit. Eundem ſenſum habet quod idem Vates ait cap.63.a.5, Et vidi quòd non eſſet opitulator,ſtupui quòd non eſſet ſuſtentans:& ſeruauit mihi brachium meum,& indignatio mea ipſa ſuſtentabit me. Porrò quia Deus per Chriſtū ſuum nouo & inaudito modo rebus humanis opem tulit, vt Electi eius iam peccatis,ac inde malis omnibus liberi,æternùm viuant, iuſſitque illum cunctis mortalibus per Euangelium offerri: rectè cum emphaſi ſubiecit Pſaltes quod habet verſus 2, *Notam fecit Dominus ſalutem ſuam,reuelauit iuſtitiā ſuam coram Gentibus.* Nam etſi ſæpe virtutem ſuam in ſalutem ſuorū antea quoque Deus exeruerit,nihil tamen vnquam præſtitit quod huic ſaluti queat conferri. Tum ſanè quando Vnigenitum dedit, & cum hoc omnia,præclarius quàm vnquam bonitatis ſuæ Iiſraeli populo ſelecto memor fuit. nam ad fines orbis vſque hanc ſalutem protulit.

4 *Iubilate Iehouæ omnis terra:reſonate,& ouate,& canite:*

5 *Canite Iehouæ in cithara,in cithara,& uoce cantici:*

6 *In tubis & uoce buccinæ iubilate coram rege Iehouah.* Communis eſt omnium Gentium ſalus facta per Chriſtum. meritò igitur omnem terram ad laudes Dei inuitat,& quidē ſtudioſam: quod per id,quòd omne ferè genus organorum muſicorū requirit,& adhiberi iubet, ſignificat:nam ab hac ope quam tulit Chriſtus,pendent omnia. De vſu organorū dixi in verſu 2 Pſalmi 33. De ſtudio cantandi Deo cum voce,tum organis ante Arcam Dei,dictum eſt in Pſalmo 47.

7 *Fremat mare,& quo refertum eſt:orbis,& habitantes in eo.*

8 *Flumina plaudant manu,ſimul montes ouent.* In his verſibus habetur proſopopœia quæ & 11,& 12 verſu Pſalmi 96:niſi quòd hic etiam fluminibus plauſum manuum,& montibus ouationem tribuit. Monent autem hæc, non ſolùm quòd ad cunctas creaturas hæc ſalus perueniat, de quo illic dixi:ſed etiam quantū nos ea debeat afficere. ita ſanè vt haud ſatis nobis ſit,vniuerſos mortales qui huc modò adduci poſſunt,ad laudis Dei ſocietatem perduxiſſe: ſed ſi fieri liceat, cupiamus ad pariter lætandum, & exultandum nobiſcum permouere creaturas vniuerſas. Qui enim ſolidè gaudent, cōgaudere ſibi quicquid vſpiam eſt percupiunt. Sed deeſt proh dolor nobis ſalutis huius quā hic Pſalmus canit,iuſtus ſenſus, atque ideo ipſa quoq; adhuc tenuiter adeſt: alioqui dici non poteſt quantopere in Domino & exultaremus ipſi,& ad gaudii huius conſortium perducendi quoſlibet arderemus.

9 *Coram Iehouah:nam uenit iudicare terram:iudicabit orbem in iuſtitia,& populos in æquitatibus.* Iſtuc quantum ad typū attinet, de Arca fœderis intelligendū eſt, de quo dixi in verſum 7 Pſalmi 24:quantum ad veritatem Chriſti,de præſentia Dei quæ fide Chriſti habetur,dum ſpiritus noſter ſolidè faciem Dei nobis adeò præſentis,& vt filiis in omnibus conſulentis,contēplatur. De regno Dei per Chriſtum mundo illato,plæraque dixi in Pſalmum 72,& alibi.

PSALMVS XCIX, δικαστικὸς ἢ προφητικός.

ARGVM. *Canit & hic Pſalmus bonitatem & potentiam Dei,per Arcam fœderis olim repræſentatam,& Iiſraeli multis portentis pro ipſo æditis,declaratam:atque hunc ad colendum Deum,ac prædicandum inuitat.*

PARAPH. 1 REgnat Iehouah,conturbētur populi,præſidet inter Cherubim,nutet terra.

2 Iehouah qui in Siion manet,magnus eſt,poteſtatéque in omnes populos ſublimis.

3 Celebrabunt nomen tuum:magnum enim & tremendum & ſanctum eſt.

4 Robur eſt regi qui amat iudicium, tu feciſti obtinere quæ recta ſunt,

ex æquitate & iustitia res Iaacob instituis.

5 Extollite Iehouam Deum nostrum,& prosternite vos ante scabellum pedum eius:sanctus enim est.

6 Moscheh & Aharon inter sacerdotes eius, & Schmuel inter eos qui inuocant nomen eius:inuocabant Iehouam,& annuebat eis:

7 E columna nubis loquebatur illis : obseruarunt oracula eius , & ceremonias quas dederat illis.

8 Iehouah Deus noster tu es,annuebas istis,& propter eos ô Deus condonabas illis, simul & vlciscebaris facta eorum.

9 Extollite Iehouam Deum nostrum,& prosternite vos ante montem eius:nã sanctus Iehouah Deus noster.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *IEhouah regnat,commouentur populi,sedet [super] cherubim,inclinet terra.*

2 *Iehouah in Syon magnus,& excelsus ipse super omnes populos.*

3 *Celebrabũt nomen tuum magnum & tremendum,sanctum ipsum.* Tribus præcedentibus Psalmis cecinit Psaltes de saluifico regno Dei ad vniuersas Gẽtes per Christi Spiritum proferendo: ideo quanto esset hinc orbis gaudio perfundẽdus, simul prædixit.Hîc eiusdem regni vim qua tuetur,fouétq; suos,& proterit eorum hostes, celebrat: ideo memorat vt sese Patribus exhibuerit, potentissimũ sanè illorum propugnatorem , & hostium terrificum oppugnatorem . Inde canit, eo regnante conturbari populos.Certè Gẽtes vndique turbatæ fuerunt, quũ numinis sui in Iisraele præsentiã,tã præclaris victoriis contra Sichõ Amorrhæũ,Og regẽ Baschan:item Amalekitas, tótq; reges Chenaanitarũ testatus fuit, verúmq; demõstrauit,se sedẽ sibi delegisse in Propitiatorio inter Cherubim.Eæ imagunculæ erant alatæ,humana tamen facie formatæ:quibus adumbratum est, Cur inter cherubim habitet Deus.
Deum nusquam habitare verius quàm inter mentes humanas quidem , sed quæ posita peccati mole, & sumptis alis Spiritus, in cælis versantur. Iam istam dignationis suæ præsentiam, nunquam antea Deus tam magnificè,atque confirmato regno Dauidis,nec vllo in loco,vt in Siion exhibuit: quum scilicet populo suo primùm tam longè latéque gentes finitimas subiecit quàm initio promiserat. Id ergo canit versus 2. Tum enim verè Dominus se in Siion magnum & excelsum super cunctos populos declarauit. At infinito maiorem & celsiorem exhibet sese in Siiõ cælesti Ecclesia Christianorum. Et hinc ampliore quoque eum laude Sancti celebrãt. de quo canit versus tertius.

4 *Et uirtus Regis iudicium diligit:tu parasti æquitates,iudicium & iustitiam in Iaacob tu facis.* Canit Deum salute suorum cuncta potenter & æquissimè instituere,vt vni nos committere, vnum colere, vnius præceptis viuere conueniat. *Et robur regis iudicium diligit:*hoc est potentia hic rex iuxtà & æquitate pollet. Vnde mutata persona(quod ardentioris affectus signum est) subiecit,Parasti quæ æqua,quæ recta sunt: vt ordine, iustè,& decenter in Iaacob populo tuo cuncta haberent,effecisti. De vocibus his,Iudicium & Iustitia,dixi in versum quintum Psalmi 33.

5 *Exaltate Iehouam Deum nostrum,& suppliciate [ad] scabellum pedum eius,sanctum ipsum.*Cõmodùm ad ea quæ quarto cecinit,hortatur vt Deum sic præsentem,&omnia optimè instituentem,religiosè colamus: peculiaris tamen huius locus erat coram Arca fœderis,quam scabellum Dei vocat. iubet ergo ante hanc sese prosternere. De Arca dixi pleraque in versum septimum Psalmi 24.Cur verò certum locum suo nomini consecrarit,dixi aliquoties: nimirum vt religionis synceritas melius in populo conseruaretur , ac Christianæ Ecclesiæ ad cælos vndique suspiranti & contendenti præluderetur.

6 *Moscheh & Aharon in sacerdotibus eius,& Schmuel in inuocantibus nomen eius:inuocabant Iehouam,& ipse respondebat eis.*

7 *In columna nubis loquebatur ad eos:custodierunt testimonia eius,& statutum [quod] dedit eis.*

8 *Iehouah Deus noster tu,respondisti eis:Deus condonans fuisti eis,& vindicans studia eorum.* Proponit exemplum Moscheh, Aharõ, & Schmuelis, qui præcipui fuerũt inter Sacerdotes & Dei cultores,id est קראי שמו,quod alioqui inuocantes nomen eius vertunt.de quo diximus in versum quartũ Psalmi 14.Erat sanè Schmuel ex genere Leui,per Kahat,ex quo & Aharon atque Moscheh nati fuerant: id legimus 1.Paral.6. His canit Dominum ex nubis columna dedisse responsa: & causam adiicit,quòd seruarunt eius testimonia,statuta, vel ceremonias: hoc est plena fide verbis eius ac Legibus fuerunt addicti:atque hinc ita fuisse illis Deum propitium,vt ad preces eorum & populo placaretur,rebellésque ipsis disperderet. Tantum certè in placando Deo valuerunt,vt & ipse de Moscheh & Schmuele,tãquam de præcipuis hac in re dixerit Ieremias 15.a.17,Si steterint coram me

Moſcheh & Schmuel, non eſt mihi animus ad populum iſtum. De Aharone legimus Nume.16. g.46, quòd incendii malum quo populus propter ſeditionem vaſtabatur, incenſo thuris & precibus coercuerit. In eodem capite legitur vt Dominus ſtudia illorum, ſcilicet ſeditioſorum, vindicauit: primùm Korah, Dathan & Abiram, cum tabernaculis & vniuerſa ſubſtantia eorum, viuis à terra abſorptis: tum ducentis & quinquagintaquinque qui offerebant incenſum, ab igni cóſumptis: denique & quattuordecim millibus, qui propter horũ exitium, cõtra Moſcheh & Aharõ ſeditionem excitauerant, ſimiliter extinctis. Illud itaque אל נשא היית להם, id eſt Deus fuiſti condonans illis, Hebræi interpretantur בעבורם, id eſt propter illos fuiſti condonans, ſcilicet populo. Sed videtur etiam להם poſſe I iſraelitas referre, ſicut quod ſequitur עלילותם, id eſt ſtudia, vel facta eorũ, ad rebelles in populo refertur. Neque enim raro relatiua vſurpantur ſine antecedentibus.

9 *Exaltate Iehouam Deum noſtrum, & ſupplicate ad montem ſanctum eius: quia ſanctus Iehouah Deus noſter.* Hic eadem habet quæ verſus quintus: niſi quòd montem Siion hic, quum illic Arcam propoſuerit, ſignum Diuinæ præſentiæ: & hic ſanctitatem, hoc eſt Diuinam maieſtatem ipſi Domino, fonti & authori eius tribuit.

PSALMVS C, εὐχαριστικὸς καὶ παραινετικός.

ARGVM. *Inuitatio eſt ad laudem Dei in cœtu ſacro.*

PARAPH. 1 ODa ad laudem. Iubilate Iehouæ quicunque inhabitatis terram:
2 Colite læti Iehouam, venite in conſpectum eius ouantes:
3 Agnoſcite quòd Iehouah Deus eſt, ipſe fecit nos, & non ipſi nos: ſumus populus eius, & grex paſcuorum eius.
4 Ingredimini portas eius celebrantes, & atria eius cum hymno: celebrate eum, laudate nomen eius:
5 Nam beneuolus eſt Iehouah, in ſempiternum perennat bonitas eius, & fides eius in omnes ætates.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Pſalmus ad celebrationem. Iubilate Iehouæ omnis terra.*
2 *Colite Iehouam in lætitia, venite in conſpectum eius cum ouatione.* Quæ hic Pſalmus canit, ſæpe iam repetita ſunt, præcipuè Pſal. 33, 47, & ſex proximè præcedentibus. Hortatur Sanctos vt frequentes, lubentes, & læti ex conſideratione immenſæ Dei in ipſos bonitatis, templũ eius adeant, ipſum laudaturi & prædicaturi, quo ad colẽdum ipſum & aliĩ excitẽtur. Habetur in primo verſu לתודה, quod è verbo eſt Ad celebrationem. ſacrificium tamen quo Deo gratiæ agebantur, & nomẽ eius celebrabatur, ſic quoque vocatum eſt. Et fieri poteſt vt hic Pſalmus ad eius generis victimas cãtari ſolitus fuerit. עבד in verſu ſecundo, quod Seruire alioqui vertunt, idem eſt atque Colere. Vt nanque Latini colere agrum, & colere Deum dicunt, ita vtitur Scriptura verbo hoc עבד, dicitque עבד את יהוה, ואת האדמה id eſt colere Iehouam, & colere terram.

3 *Cognoſcite quoniam Iehouah ipſe Deus, is fecit nos, & non [ipſi] nos: populus eius, & grex paſcuorum eius.* Hæc habet & verſus ſeptimus Pſalmi 95. Quæ præcipuè ſanè in ſacro cœtu diſcenda ſunt, ſicut & ſola, ſi ritè percipiantur, ſufficiunt ad omnem pietatem, vitámque ſempiternam atque fœlicem. Quis enim certò ſciat Iehouam Deum eſſe omnium vindicem & Regem, qui nos ex nihilo condidit, & vnus velut paſtor gregem moderatur, & ſic quidem vt ſaluet, nec ei ſeſe totum addicat, vnum colat, amet, laudet, extollat, & æmuletur, quæ vita eſt Dei, & beata?

4 *Ingredimini portas eius cum celebratione, atria eius cum laude, celebrate eum, prædicate nomen eius.*

5 *Quia bonus Iehouah, in ſeculum benignitas eius, & vſque in generationem & generationem fides eius.* Ad id quod in ſacris cœtibus debet eſſe præcipuum, hortatur iterum. Atriorum meminit, quia illic cóueniebat plebs. Summam laudis Diuinæ habet verſus vltimus. nam bonum & benignum eſſe in omnes, ídque perpetuò, vt vel ſolùm Dei naturã nobis exprimit, quam ante omnia experimur: ita nihil eſt quod ad fidei ac dilectionis, id eſt vitæ Chriſtianæ & profeſſionem & incrementum potentius inuitet.

PSALMVS CI, ἐπαγγελτικὸς καὶ διδακτικός.

ARGVM. *Officio pij ſanctique principis functurum ſe pollicetur. hoc eſt, & ſe acturum innocenter, & malos ſtrenuè oppreſſurũ, euecturúmque bonos.*

PARAPH. 1 DAuidis Oda. De bonitate & æquitate cantabo: tibi canam ô Iehouah.
2 Prudenter me habebo, vitam viuens innocentem: quãdo ad me venies? verſabor domi meæ corde innocenti.
3 Nihil praui mihi proponam, odio habeo ea quibus ſtudent à recto declinan-

tes,nihil tale mihi adhærebit:
4 Cor malitiosum faceſſet à me,noxium non agnoſcam.
5 Obtrectantem ſecretò proximo ſuo perdam: qui elatis ſuperciliis eſt, cordéque turgido,hunc non feram.
6 Diſpiciam qui in terra fidem colunt,vt mecum verſentur:qui viuit innocẽter,is mihi miniſtrabit.
7 Non erit locus in domo mea agenti fraudulenter:qui loquitur mendacia, apud me nihil habebit ſecundum.
8 Maturè perdam improbos in terra, vt excindam è ciuitate Iehouæ cunctos deditos iniquitati.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 Dauidis Pſalmus. *Bonitatem & iudicium cantabo,tibi Iehouah pſallam.* חסד,id eſt bonitate, qua animus ad iuuandum quoſlibet propendet:& משפט,id eſt æquitate,qua ex recto & æquo iudicio cuncta geruntur, conſtat tota vitæ integritas & iuſtitia, quocunque munere quis fungatur. Quum ergo canere inſtituiſſet quàm probè, quàm ſanctè propoſuiſſet Principis munus obire, iure hîc dixit, *Bonitatem & æquitatem cantabo*, id eſt de bonitate & æquitate,quam in adminiſtratione regni omnibus exhibebo,memorabo. Sic & Hebræi iſtuc enarrãt. Hæc autem vt à Domino donantur,ita eius duntaxat debent gloriæ inſeruire,nec in aliud memorari,quàm vt ipſe inde laudetur, plurimis ad ſimilia ſtudia incitatis. Hinc ſubiecit pius rex, *Tibi ô Iehouah canam.*

2 *Prudenter agam in uia ſyncera, quando uenies ad me? ambulabo in ſyncaritate cordis mei,in medio domus meæ.* Vt verò caput eſt omnis officii, rectè de rebus iudicare,& prudenter omnia inſtituere: prudentiæ primùm,deinde viæ,id eſt vitæ innocẽtis meminit,de qua dixi fuſius in verſu 2 Pſalmi 15. Illud, *Quando uenies ad me?* puto referendũ ad plenã eius in regnũ euectionẽ. Nam apparet hæc ceciniſſe Dauidẽ adhuc agentẽ in exilio,quũ videbatur Deus illi nondũ adueniſſe ita vt promiſerat,& vt poſtea aduenit,regno plenè tradito. Quidã,R. Moſcheb & Kimhi, referunt ad aduentũ Dei per Spiritum prophetiæ. Ab. Ezra מתי ad viam refert,& accipit מתי pro עד, vt ſit ſenſus, Studebo prudenter in via innocenti verſari,donec via hæc ipſa vltrò ad me veniat: id eſt, donec ei ſic adſueſcam,vt in omnibus rebus ipſa ſe innocentia offerat. Et dat ſimile de perito,habentique habitum pulſandi citharam,cui etiam aliud agenti, chordæ tamen ex ordine pulſandæ quaſi vltrò occurrũt. Mihi prior ſenſus viſus eſt ſimplicior. Porrò vt quali quiſque animo eſt domi ſuæ,& in eorũ quos coniũctiores habeat,& in miniſtrorum delectu potiſſimum, demonſtrat cõmodùm ſe domi ſuæ innocenti corde victurum,dum cecinit,

3 *Non ponam coram oculis meis uerbum belial: facere declinantium odiui,non adhærebit mihi.* Confitetur Domino de propria innocentia. Non ponam ob oculos meos, id eſt,non proponam, aut non probabo rem prauam,flagitium, ſcelus. Id enim vocat verbum belial, de qua voce dixi in verſum 9 Pſalmi 41. Idem eſt quod ſequitur, *Facere declinantium*: id eſt ſceleratorum ſtudia & facta (infinitiuum enim pro nomine poſitum eſt) odiui,non hærebit mihi,ne in animo quidem. His nanque omnibus voluit teſtari, ſe ab iis quæ praua & flagitioſa ſunt, animo ſuo abhorrere. Qua ratione Sancti ſuam prædicant innocentiam & iuſtitiam,in Pſalmum 4,& aliàs ſæpius dictum.

4 *Cor peruerſum recedet à me,noxium non cognoſcam.*

5 *Obtrectantem proximo ſuo in occulto,hunc conficiam: elatum oculis, & uaſtum corde,eum non feram.* Boni bonis delectantur, & execrantur malos,& ſi illis, dum neceſſitas poſcit, perfectam Dei bonitatem imitati,benefacere non detrectent. Sua autem amicitia & familiaritate iſtos haudquaquam dignantur,multo minus ſuſtinent eos publicis præficere miniſteriis. Peruerſum corde, verſutum & fraudulentum intelligit, cuius conſilia nemo poteſt peruestigare aut cauere. Noxium,qui ad nocendum ſemper proximis intentus eſt. Qui huiuſmodi ſunt, eos auerſatur, non agnoſcit vt commune cum eis aliquid habere poſſet. Qui verò infamat ſecretò proximum,hunc dicit ſe cõfecturũ: nã nihil eſt hoc malo pernicioſius & peſtilentius. Prouerb. 21. a. 4, vterque loquendi modus habetur. Sublimes oculi crebrius apud Prophetas,& in libris aliis taxantur. Qui enim planè improbi ſunt, ſolent eſſe impudenti facie & aſpectu: quo teſtantur, ſe neminem vereri, ac præ ſe cũctos deſpicere. Reliquis duobus faſtum & arrogantiam expreſſit. qui enim hac laborant,in ſublime iaciunt oculos, & vaſto adeò corde ſunt, vt nihil illis ſatiſfaciat, nulla dignitas,nullus honor,nulla potentia ſatiet. Iſtuc malum homines facit intolerabiles. Ideo hìc dixit, *Non feram.* De his & in Pſalmum 15,& 24.

6 *Oculi mei in fideles terræ, ut habitet mecum qui ambulat uiam ſyncaram: mihi miniſtrabit.* Sicut malos execrabatur,& à ſe propellebat: ita conſequens erat vt bonos ſibi iungeret. Canit ergo *oculos ſuos eſſe in*

fideles terræ, subaudi, intentos & defixos: hi enim ad animum eius faciebant. eos ergo ex omni terra & ditione sua delectos, sibi iūgebat, & cum domestica, tum publica eis ministeria cōmittebat.

7 *Non habitabit in medio domus meæ faciens dolum: loquens mendacia non dirigetur coram oculis meis.*

8 *Mane conficiam omnes improbos terræ, ut excindam è ciuitate Iehouæ cunctos operarios prauitatis.* Repetit vt velit à se reiicere, ac etiam extinguere improbos. Nam quum hi omnibus bonis fugiendi sunt, summopere tamen detestari & persequi eos debent qui funguntur magistratu: quòd quum apud hos vel gratia vel potentia valent, hoc ampliorem habeant improbitatis suæ & materiā, & facultatem. In hos ergo sic animaduertere vult, vt nulli improbo, dolo & mendaciis dedito (vt sunt quicunque sub Satana adhuc merent, patre mendacii) quicquam apud se loci sit, aut aliquid succedat. Maturè exterminandis inuigilate destinat, vt nullus in ciuitate Iehouæ maneat reliquus. id quod cum obseruanda emphasi dixit. Ciuitatem enim Dei solis Sanctis patère conuenit, cauendúmque & ab ea omne improbitatis contagium studiosè abarceri. Illud, לא יכון לנגד עיני posset etiam reddi, Non stabilietur coram me: sed vt dixi in versu 3 Psalmi 89, verbum כון successum quoque significat. Agentem fraudulenter, & loquentem mendacia potissimum hîc memorat, quòd hæ pestes aulis vt nocentissimæ, ita & infestæ sunt supra modum. Hinc omnibus discendum, maximè autem Principibus, quàm vitandus sit bonis conuictus malorum. quare & diuus Paulus ab Episcopis requirit innocentiam, fidémque ministrorum. Tum vt seuerè in eos animaduertendum sit, malúmque è medio populi Dei tollendū. Væ Schauliticæ illi misericordiæ, qua malis parcitur vt bonis plus officiant, quáque mortales cum iniquitate concepti, æquitate se Deo conantur præferre. In Psalmo 15, 14, & 46, plæraque omnia habentur quæ hîc: vbi & fusius de his disserui.

PSALMVS CII, [illegible].

ARGVM. *Vehemens querulatio est de miseria populi sancti, qua reuersus à Babylone, dum templum & urbem conaretur reparare, innumeris iniurijs & contumelijs ferè conficiebatur à Gentibus uicinis. Consolatio admiscetur ex consideratione æternitatis, & beneuolentiæ Dei iam illucescentis ex fauore Cyri ac Darij.*

PARAP. 1 PRecatio adflicti, quū torqueretur, & corā Iehouah effunderet sermonē suū.
2 Iehouah audi precem meam, & sine vt ad te oratio mea perueniat.
3 Ne abscondas faciem tuam à me, die quo infestor, inclina ad me aurem tuam: die quo inuoco propera, annue mihi.
4 Etenim dies mei euanuerunt vti fumus: & ossa mea velut focus exusta sunt.
5 Cor meum ceu herba percussum est, atque exaruit: nam desieram sumere cibum meum.
6 Præ eiulatu meo adhæserunt ossa cuti meæ.
7 Similis factus sum onocrotalo incolenti desertum: factus sum vt bubo incolens solitudinem.
8 Vigil expecto, habitóque tanquam passer in tecto, solitarius.
9 Quotidie afficiūt me opprobrio inimici mei: cōuitiatores mei per me iurāt.
10 Puluerem enim loco panis edo, potum meum fletu miscui,
11 Propter indignationem atque iram tuam: nam elatum deiecisti me.
12 Dies mei ceu vmbra euanuerunt: & ego quasi herba exarui.
13 At tu Iehouah in sempiternū sedes: & memoria tua in omne æuum perēnat.
14 Tu surges, téque Siionis miserebit: nam tempus est vt illi faueas, nam aduenit constituta dies.
15 Adlibescunt siquidem seruis tuis lapides eius, & pulueri eius fauent.
16 Gentes quoque colent nomen Iehouæ: & cuncti Reges terræ decus tuum.
17 Etenim Iehouah ædificabit Siion, videbitur in decore suo.
18 Et respiciet ad precem solitarii: precem eius haud aspernabitur.
19 Scribetur hoc, seculo futuro, laudabit hinc Existentem populus qui adhuc creabitur.
20 Nam prospiciet è sublimi sacrario suo, Iehouah è cælis terram intuebitur:
21 Vt audiat gemitum vinctorum, & soluat eos qui morti sunt deuoti:

22 Vt deprædicent nomen Iehouæ in Siion, & laudem eius in Hierusalem,
23 Quum colligentur vnà populi,& regna ,vt colant Iehouam.
24 Aff lixit in via virtutem meam,præcidit dies meos:
25 Tum dicebam, Deus mi, ne tollas me in dimidio dierum meorum: per omnes enim ætates durant anni tui:
26 Terram tu pridem fundasti,& cæli sunt opera manuum tuarum.
27 Ipsi peribunt,quum tu tamẽ perstabis, & cuncta velut vestis veterascent: tan quam indumentum mutabis illos,& mutabuntur.
28 Tu ipse es,& anni tui nunquam finientur.
29 Filii seruorum tuorum habitabunt,& posteri eorum fœliciter coram te agẽt.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *ORatio adflicti, quum conuolueretur coram Iehouah & effunderet sermonem suum.* Ex ipsis Psalmi verbis, satis liquet esse precem pro reparando templo & vrbe. Interpretes Iudæorum ad præsens exilium referunt: sed obstat D. Paulus,Roma. 11, qui illos modò pro detractis ramis habet, vt & monui suprà in versu 39 Psalmi 89. Primùm autem vehementer de miseria & adflictione queritur,qua afficiebãtur dum sacrum ædificium reparare conarentur:de qua miseria multa memorãt Ezra & Nehemiah.ideo inscriptionem Oda habet, *Quum torqueretur*, id est כי יעטף:de quo verbo dictum in versu 3 Psalmi 61.Kimhi ad habitum anxiè & suppliciter precantis refert. nam dum se penitus incuruat, vel torquet, vel conuoluit se. *Et effunderet*, id est ex corde æstuanti,viq; doloris supra modum agitato, querelas iam non loqueretur,sed effunderet. Aliàs habet Psaltes effundere animam,effundere cor:de quo in versu 5 Psalmi 42,& versu 9 Psalmi 62.

2 *Iehouah audi precem meam, & clamor meus ad te veniat:*

3 *Ne abscondas faciem tuam à me in die[qua] angustia mihi,inclina ad me aurem tuam in die[quo]inuoco: propera, responde mihi.* Semper auspicantur Sancti preces suas ab eo quòd orãt preces suas audiri. nam perpetuæ illis preces,ac continua vota sunt.Quum ergò differt ferre opẽ Deus,videtur eis suas preces non audire,auertere oculos & aures,ne cognoscat quid vel patiantur,vel orent: proinde rogãt vt audire tandem dignetur,quæ non orant modò, sed & vociferantur,vi doloris acti.

4 *Nam defecerunt sicut fumus dies mei, & ossa mea sicut focus exusta sunt.*

5 *Percussum est, & exaruit cor meum sicut herba:nam oblitus sum comedere cibum meum.*

6 *A voce planctus mei adhæsit os meum pelli meæ.* Exprimit ægritudinis & doloris magnitudinem, quæ tanta erat vt absumeret omnem vitæ vigorem, faceretque ætatem populi subitò consumi, & fumi instar euanescere.Quia verò vehemens dolor succum corporis adurit & vorat,iuxta illud Prouerb. 17.d.22, Spiritus contritus arefacit ossa: de quo in versu 16 Psalmi 22, addit, *sicut focum*, id est מוקד, locum in quo perpetuò ignis est, adusta fuisse ossa sua, & cor ceu percussam æstu herbam,exaruisse.causámque alteram subiicit,quòd fuerit oblitus sumere cibum suum,quẽ לחם, id est panem vocat,vt solet Scriptura frequenter. [illegible] habet, *oblitus sum*: nam significare voluit, per ægritudinem diu adeò omni cibi cupiditate caruisse vt iam eius oblitus esset, nihil amplius de cibo cogitaret. vnde sanè ita labascere eum oportuit. Idẽ significat & eo quod sequitur, Præ nimio fletu & clamore consumptam carnem suam,vt ossa iam cuti hærerent. Simile habetur in Threnis Ieremiæ 4.b.8, Corrugata est,(legit Ab. Ezra,pro adhæsit) cutis eorũ in ossibus eorũ,arida velut lignum. לבשרי,id est carnem pro עור,id est cute,dixit,vt & cutis alicubi accipitur pro carne: nempe Iiob 7,Comedet musculos עורו, id est cutis suæ,pro carnis suæ.

7 *Similis factus sum onocrotalo deserti, fui sicut bubo solitudinis.*

8 *Vigilaui, & fui sicut passer solitarius in tecto.* Queritur vt desertus ab omnibus,& agens calamitosissimè,per ãxia liberationis expectatione tortus fuerit, quæ etiã totas noctes cogebat ducere insomnes,& hac re noctuis,& desertũ incolentibus auibus similẽ fieri. קאת Pelicanũ vulgò vertũt,& כוס nycticoracẽ. Verùm ne apud Hebræos quidẽ,quænã istæ aues sint, cõstat: etsi satis liqueat esse incolas desertorũ. Hieronymus a.Zeph. reddit Onocrotalũ,licet hoc loco verterit Pelicanũ. Quũ autẽ קאת à vomendo nomen acceperit, & scribat Plinius lib.10, Onocrotalũ quum se rapinã repleuit,rursus in os reuomere,& inde demum in inferiorem aluum,ruminantis modo,demittere: malui equidem onocrotalum , quàm pelicanum reddere . כוס Hieronymus & hic Bubonem vertit. שקד vigilare, & intentum quippiam obseruare significat. Sic dicit Sanctus se expectasse redemptionem Iisraelis,ac interim velut solitarium passerem in tecto desedisse, propterea quòd desertus ab omnibus in exilio detineretur, exclusus patria sua.

9 *Omni die afficiunt me probro inimici mei: subsannatores mei iurant per me.* Queritur se populus dum in

A.1.

exilio teneretur, hostium cōtumeliis & opprobriis quotidie fuisse exagitatum: tum adeò calamitosum, vt qui iurantes sibi dira voluissent imprecari, ni quod promisissent præstitissent, imprecati sibi sint sortem Iudæorum. Id quod Sacerdos imprecabatur mulieri suspectæ de adulterio, nimirum vt in execrationem abiret & iuramentum. Nume.5.d.27.

10 *Nam puluerem velut cibum edebam, & potum meum lachrymis miscui*

11 *Propter commotionem tuam & indignationem tuam: nam extulisti me, & deiecisti me.*

12 *Dies mei sicut umbra declinauerunt, & ego sicut herba exarui.* In puluere solebant iacêre qui vehementer lugerent, vt de Dauide lugente moriturum puerum, & Niniuitis legimus: hinc dicit versu 10, se puluerem velut panem esitasse, dum nimirum pronus in terrā recumberet. Id in Psalmum 22, lingere puluerem Vates dixit. Quod sequitur, *Potum meum fletu miscui*: Kimhi intelligit, sibi lachrymas fuisse pro potu, quod & Psalmus 42 habet. Significat enim מסך non tam miscere potum, quàm infundere, & ad bibendum quasi parare. De insigni luctu Nehemiah qui biduo propter ruinas Hierusalem ieiunauit ac precatus est, legitur Nehemiah 1.b.4. Similia autem multi Iudæorum fecerunt. Omnem verò calamitatem hāc, iræ Dei fert acceptam: vnde dicit versu 11, *Extulisti me, & deiecisti me*: quo voluit significare vehementem deiectionem: nam quæ elata deiicimus, grauius collidimus. Fugacitatem vitæ iterum canit versu 12, de qua & in Psalmo 39. Nec potuit aliud euenire sic diuexatis & adflictis.

13 *Et tu Iehouah in seculum sedes, & memoria tui in generationem & generationem.*

14 *Tu surges, & misereberis Sijon: nam tempus miserendi eius, quia venit tempus definitum:*

15 *Quia beneuoli sunt serui tui cum lapidibus eius, & pulueri eius fauent.* Nunc canit vaticinium de restituendo populo, & vrbe Hierusalem, quo simul de regno Christi, & cōuersione Gentiū prophetat. Fidem vaticinio parat, prædicans initio Dei æternitatem, & immutabilitatē. Hæc vtique causa fuit vt promissis suis non posset deesse, oporteretque tandem populum colligere in quo nomen suū efferret. Ad idem facit quod temporis, & condicti, id est מועד quo conueniebat Deum desolatæ suæ vrbis misereri, meminit. Id verò sic vocat propter definitos annos septuaginta, quibus durare oportuit captiuitatem Babylonicam, 2. Paralip. vltimo d.21, Iere.29. b.10. illi enim erant exacti, & nihilominus impediebātur ab opere Domini, vt legimus 4. Ezra, & Nehemiah 4. Colligit denique tempus legitimum vt Hierusalem restauraretur, aduenisse, & ex eo quòd iam seruis Dei Cyro ac Dario, horúmque proceribus placuisset Hierusalē reædificari, de quo Ezra 1,6,7, Nehe.2. Serui Dei, isti Reges ideo dicuntur quòd magna per eos perfecerit. Hinc & Nebuchadneser seruum suum vocabat, Iirm.25.b 9. Cyrū autem etiam selectum seruum suum vocat, sed vt Christi typum, Iescha.42.a.1. Obseruandum hîc, Sanctos collegisse tempus reædificādæ Hierusalem adesse, quia iam Regibus quorum id intererat, placebat eam reædificari, misertus scilicet ruinis eius. Quum enim Dominus quid facere statuit, ad idem facit propēdere eorum animos quibus statuit, vti ad illud ministris. miro enim ordine Deus facit res sibi seruire. Quare si videas ad tuas iniurias conniuere eos quorum erat illas vlcisci, iure colliges visum Deo vt ita exercearis, alioqui indubiè diuersum illorum animis immitteret.

16 *Et timebunt Gentes nomen Iehouæ, & omnes reges terræ decus tuum.*

17 *Nam ædificabit Iehouah Sijon: uidebitur in decore suo.*

18 *Respiciet ad precem solitarij, & non spernet precem eorum.* Quæ hîc de religione Gentium & Regum earum vaticinatur, impleri cœperūt in iam nominatis regibus Cyro & Dario: qui donaria sua ad sacrum ædificium, & sacrificia, præter facultatem Hierusalem reædificandi dederunt. Id autē omne fuit opus Domini institutum ad id vt tādem se in Siion gloriosum exhiberet: quod exaltato Christo verè præstitit. hoc canit versu 17. Tum quoque verè declarauit se preces populi sancti exaudisse: id quod canit versu 18. ערער, quod solitarium omnes ferè vertunt, significat & arborem quādam in desertis nasci solitam, Ierem.17.a.9. redditur ab aliis myrica: ab aliis iuniperus. Kimhi illam ita describit vt videri possit castanea.

19 *Scribetur hoc generationi posteræ, & populus qui creabitur laudabit Iah.*

20 *Nam prospiciet è sublimi sanctitatis suæ, Iehouah è cælis ad terram aspexit:*

21 *Vt audiat gemitum uincti ut aperiat filijs mortis:*

22 *Vt adnuntiet in Sijon nomen Iehouæ, & laudem eius in Hierusalem,*

23 *Quum colligentur populi simul, & regna ut seruiant Iehouæ.* Vt vera restitutio Hierosolymorū, facta scilicet per Christū, orbis quoque restitutio fuit: quæcūque Dominus huic vrbi benignè fecit, etiā terrena illa reparatio facta per Iudæos reduces ex Babylone, in primis memorāda omnibus Sāctis habētur, laudántque religiosissimè omnibus seculis Deū, qui Christi sui regnū iā tū illic cœpit, atque ideo reædificari eā vrbē curarit quū esset concremata, penitúsque vastata. id canit Vates versu 19. Verè illa omnia Dei beneficia conscripta sunt nationi posteræ, quæ hinc laudat

Deū,cui & se addixit,quū hodie à piis omnibus celebrētur. Quæ versus 20 & 21 habēt,impleta sūc regnantibus Cyro & Dario:qui quum vinctos,mortique addictos,hoc est filios mortis,liberos & regiè donatos ad ædificandam Hierusalem miserunt, instincti à Domino, id rectè Dominus fecisse dicitur,eòque è cælis prospexisse. Vera autem laus Dei, quæ nusquam quàm in Sion, hoc est Ecclesia Sanctorum,celebrari potest,quod canit versu 22,tum cœpit iusta resonare,quum populi vndique,& regna per Christum collecta,& adducta Deo sunt:de quo versu 23.

24 *Adflixit in via virtutem meam,præcidit dies meos* Hoc versu queritur populus de malis quibus affligebantur à vicinis,quum iam captiuitate Babylonis soluta,in terram suam rediissent. De iis multa narrat Sacra historia libris Ezræ & Nehemiæ. *Adflixit*,inquit,*in via virtutem meam:* hoc de hoste interpretatur Kimhi. Posset autem & de Deo interpretari, iuxta sensum versus vndecimi. Tale verò quid orarunt Iudæi, quum indicto ieiunio prosperari sibi iter, seséque defendi ab hostibus qui eis insidiabantur,precati sunt apud flumen Aheua,de quo Ezræ 8.d.21.

25 *Dicebam,Deus mi,ne tollas me in dimidio dierum meorum: in generatione generationum anni tui.*

26 *Pridem terram fundasti,& opus manuum tuarum[sunt]cæli.*

27 *Illa peribunt,& tu perstabis,& omnia illa sicut vestimentum veterascent:sicut indumentum mutabis ea,& mutabuntur.* Cōfert populus caducæ & breui ac calamitosæ vitæ suæ potentiā & æternitatem Dei,indéque sese consolatur, & in fide confirmat, Deum perfecturum omnia ita vt erat ipsis pollicitus,iámq; implere cœpisset. Inde memorat versu 26,cælum & terram ab ipso pridem condita. Versu 27,ea ipsa rursus immutanda quanlibet diu steterint: & mutanda ea facilitate qua quis immutet vestē quæ inueterauerit. Istud ergo,*peribunt*,de immutatione orbis intelligēdum est,de qua 2.Pet.3.b.7. aut certè secundum Kimhi subaudiendum, si voles. Nam vt Sancti æternùm viuunt, ita stabit quoque in sempiternum hæc machina orbis. Vt tamen Deus omnia condidit ex nihilo,ita in manu ejus est,si velit,cuncta rursus in nihilum redigere.qua autem voluntate condidit, ea seruabit quoque restituta,à corruptione,cui nūc subiecta sunt, liberata quū filii Dei sortem suam plenè fuerint consecuti.Rom.8.d.21.

28 *Et tu ipse,& anni tui non consumentur.*

29 *Filij seruorum tuorū habitabunt,& semen eorū coram te prosperè aget.* Ex eo quòd Deus æternùm Deus est,colligūt & Dei cultores semper victuros,atque omnimoda fœlicitate donádos,& in terra Domini habitaturos. De renatis enim Spiritu superno loquitur, quos ideo Deus in seruos sibi delegit vt colant ipsum perpetuó. Et de his dixit Seruator futuros eos vbi ipse esset. Hinc,vt & ex superioribus aliquot locis Psaltes satis indicauit,se præcipuè de restitutione supernæ Hierusalē, ac verioris Iisraelis, sed sub typo vrbis, populique inferni,hic cecinisse. Qui igitur verè didicerit precari, Adueniat regnum tuum, multa hic habebit vnde ardorem spiritus ad huiusmodi precem alat. Hæc à versu 26, Epistola ad Heb.cap.1.c.10, de Christo seruatore interpretatur: & iure, quia ipse Verbum Patris est,per quod vt sunt omnia condita,ita & seruantur,manétque ipse immutabilis,suique similis in sempiternum. Iohan.12.d.26

PSALMVS CIII, εὐχαριστικὸς καὶ ἐπαινετικός.

Celebrat Dei bonitatem in homines,peccatis illis condonantis,& corporis pariter ac animi bona cumulatim impartientis: hinc cum eos,tum Angelos,& quicquid creaturarum est,ad laudandum Deum inuitat. ARGVM.

1 DAuidis. Lauda Iehouam ô anima mea,& quæcunque intra me sunt,nomē sanctum eius: PARAPHR.

2 Lauda Iehouam ô anima mea,& ne tradas obliuioni omnia beneficia eius:

3 Qui remittit cunctas tuas iniquitates,ac sanat omnes morbos tuos:

4 Redimit à perditione vitā tuā,cumulat vndique te bonitate & humanitate:

5 Satiat bonis os tuum,renouat vt aquilæ iuuentutem tuam.

6 Ex iustitia & æquitate restituit quicunque iniuria afficiuntur.

7 Nota fecit instituta sua Moscheh,facta sua filiis Iisrael.

8 Pronus ad misericordiam, propensus ad beneuolentiam est Iehouah: tardus ad iram,multus bonitate.

9 Non semper iurgabit,neque perpetuò vlciscetur.

10 Haud fecit nobiscum secundum peccata nostra,neque rependit iuxta iniquitates nostras.

11 Nam quantum cælum est altius terra, tantum præualere fecit bonitatē suam super se colentes.

12 Quàm lõgè est Oriẽs ab Occidẽte,tã longè submouit à nobis flagitia nostra.
13 Quo pater in filios affectu est,eo est Iehouah in se colentes:
14 Nam agnoscit quales sumus,memor est quòd puluis sumus.
15 Dies hominis sunt vt gramen,efflorescit enim vt flos agri:
16 Quem quum perflauerit vẽtus, illicò esse desinit, nec agnoscit eum amplius locus vbi erat.
17 At bonitas Iehouæ à seculis vsque ad secula super ipsum colentes, & iustitia eius ad nepotes vsque pertingit:
18 Iis qui tuentur fœdus eum eo ictum, memoresque sunt eorum quæ commisit vt ea faciant.
19 Iehouah in cælis firmauit solium suum,& regno eius cuncta subiiciuntur.
20 Laudate Iehouam Angeli eius,præstantes virtute,qui quæ ipse iusserit, faciatis,dicto ipsi audientes.
21 Laudate Iehouã cũcti exercitus eius, ministri eius qui perficitis placita eius.
22 Laudate Iehouam cuncta opera eius in omni loco dominii eius:lauda anima mea Iehouam.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 DAuidis. *Prædica anima mea Iehouam, & omnia interiora mea nomini sancto eius:*
2 *Lauda anima mea Iehouam,& ne obliuiscaris omnium retributionum eius.* Omnia ex spiritu & veritate
cum Deo gerenda sunt:ideo in exemplum animam suam secundò ad laudandum Deum excitat. Addit, *interiora sua omnia*, id est(vt aliàs Scriptura loquitur)omnia viscera sua. intelligit autem omnes vires suas,& affectus intimos. גמוליו ferè retributiones vertunt:sunt autem, vt sequentia testantur, beneficia Dei,non solùm quæ repẽdit,sed quibus etiam nos præuenit: quorum sanè qui non oblitus fuerit, hoc est dignè illa æstimauerit, huius cor, anima, & quicquid in eo fuerit, in laudes Dei ardebit summopere.
3 *Qui propitius est omni iniquitati tuæ,qui sanat omnes morbos tuos:*
4 *Qui redimit à fouea vitã tuã,qui coronat te benignitate & miserationibus.* Inter Dei beneficia, primùm
canit remissionem peccatorũ. nam dum illis premimur, nullorum sumus beneficiorum Dei capaces,eo quòd aduersantibus Deo,aduersa esse oporteat omnia. Hinc commodùm morborum leuamẽ,peccatorũ remissioni subiecit. Deus siquidem vita est:ab eo ergo quum per iniquitatem receditur,à vita receditur. quare D.Paulus mortem, peccati fructum vocat. Morbos peccatis deberi, & ea consequi, dictum est in Psalmum 32. Summam beneficiorum cum animæ, tum corporis in eo expressit, *coronat te bonitate & miserationibus*:hoc est cumulat & cingit vndique.Quid enim desit ei cui Deus benignè facit, & paterno affectu prospicit? Rerum tamen abundantiam,& vitã longæuam, cum valetudine prnspera exprimit nominatim versu sequenti,
5 *Qui satiat bono maxillas tuas,renouat sicut aquilæ iuuentutem tuã.* עדיך,quod hìc habetur,maxillas signi
ficat:vnde pro ore alii id accipiũt.sed quũ etiã ornamentũ significet, & anima sit ornamentũ corporis, A.Ezra pro anima positũ arbitratur. Sed passim in Scripturis,ac etiã in Euãgeliis per cibũ ac potũ,quæcũque cupimus significãtur. Vnde quũ Dominus vellet significare credẽtes in se nihil bonorũ desideraturos, dicebat,Qui venit ad me,nõ esuriet:& qui credit in me,nõ sitiet vnquã. Sicut ergo suprà per illud, Dilata os tuũ,& implebo illud,cumulus bonorũ omniũ designatus est: ita & hìc Vates per satietatẽ oris,bona omnia expressit quibus opus habet ista vita, præcipuè quidẽ tẽporaria:verùm per hæc tum simul & æterna significauit. De renouatione iuuentæ aquilarũ, cuius meminit versus quintus,varii varia narrãt. Iudæus quidam Saadiah scribit aquilam quolibet decẽnio donec ad centũ annos perueniat,petere ignẽ elementalem,& ab eo, vbi supra modũ incaluerit,deiicere se in mare, indéque ei nouas succrescere plumas, ac ita reiuuenescere. At quũ centesimo id anno facere tentet,destitui viribus,vt è mari, quũ se in illud præcipitauerit, resurgere nequeat. De hoc verò quidquid sit, viuacem admodum aquilam esse testantur & Aristoteles, & Plinius: qui scribunt, non senio aut ægritudine, sed fame illam mori, eo quòd ita aduncatum eius rostrum euadat vt nequeat amplius cibum sumere.Hinc prouerbium natum putant, Aquilæ senecta:de viridi, sed vini poti' quã cibi appetẽtiore senecta.Quicquid de his sit, satis Psalmus indicat, esse rationem qua aquilæ vires instaurentur, ac ipsa quasi reiuuenescat: hinc ergo Psalres similitudinem mutuatus est.Nam Sancti etiam corpore ferè optimè valent,& ad iustam ætatem vitam solent producere.Id quod Abraham,Iaacob, Moscheh, D.Paulus,& alii selectiores Dei filii satis testantur.quanquam soleat Deus & suos Hænoch habere, quos rapiat hinc ma-

Ioh. 6. d. 35.
Psal. 81. b. 11.

turius, ne malitia sensus eorum deprauentur. de quo nonnibil dixi in versu 13 Psalmi 34.

6 *Facit iustitias Iehouah, & iudicia omnibus affectis iniuria.* Solus etiam depellit mala, & hominū iniurias, fraudésque: non solùm bonis omnegenus ditat. Ad huius igitur tribunal prouocemus læsi, qui solus omnia ex æquitate certa temperat.

7 *Notas fecit uias suas Mosi, filijs Iisrael studia sua.* Canit immensum illud Dei beneficium quo Deus Iisraeli seipsum dedit cognoscendum, dum Moscheh, & per hunc toti populo vias suas & studia, consilia scilicet & facta patefecit. Putant autem Hebræi, propter versum sequētem notari hîc quæ Moscheh quum Dominus in Horeb ante faciem eius transisset, exclamasse legitur Exo. 34.a.6. Sed rectius accipiemus, Vatem hîc de totius Legis beneficio loqui: quod certè summum fuit, adeò vt propter illud gens hæc omnibus mundi populis præstiterit.

8 *Misericors & benignus Iehouah, remotus ab ira, & multus bonitate.*

9 *Non usque obiurgabit, neque in sempiternum succensebit.* Ex cōsideratione beneficiorum Dei quæ memorauit, in hanc laudem Dei, bonæque spei vocem erupit. Est autem versus octauus mutuatus ex illo quòd Moscheh, viso Domino, exclamauit, Iehouah Deus pronus ad misericordiam, propensus & ad bonitatē, tardus ad iram, effluens bonitate & fide, seruās bonitatē millibus, condonās iniquitatem, scelus & peccatum, purum reddens qui alioqui purus esse non posset, vindicās iniquitatem patrum in filiis & nepotibus in tertia & quarta generatione. Hæc distingunt Iudæi in XIII proprietates Dei, quas מדות vocant, sed scrupulosa ac conficta sectione. Versus 9 & in Prophetis sæpe occurrit, dum Sancti se spe de Dei bonitate firmant. Qui enim nihil nisi bonitas est, semper irasci, punire, obiurgare quod suum est, non potest.

10 *Non secundum peccata nostra fecit nobis, & non secundum iniquitates nostras rependit nobis:*

11 *Nam sicut altitudo cælorum super terram, ualere fecit bonitatem suam super timentes se.*

12 *Sicut longè Oriens ab Occidente, longè fecit à nobis scelera nostra.*

13 *Sicut patrem miseret filiorum, [ita] miseret Iehouam timentium sese.* Vt omnis nostra salus est, peccatis tādem purgari, & Deum illa, non vt nos meremur vindicare, de quo in Psalmo 32: hanc Dei clementiam per versus hosce quatuor sequentes pluribus celebrat. Quod canit versu 11, idem est atque quod cecinit versu 11 Psalmi 57, Magnificata est vsque ad cælos bonitas tua. de quo loquendi modo dixi in versu 1 Psalmi 8. Obseruandum autem in hoc versu, quibusnam peccatoribus Deus sit adeò propitius & indulgens: sanè timentibus, id est colentibus ipsum. qui interim etsi cupiditatibus carnis in transuersum acti delinquāt, semper tamen Dei timorem & amorem in animis suis seruant. Quod canit versu 11, ex eo venit quòd valida adeò & copiosa est in nos Dei bonitas, vt ad cælum vsque pertingat. Tam bonus enim & indulgens in nos Deus nihil quàm benefacere potest. Quod quū peccatoribus minimè debeatur, canit Vates, Deū nostra peccata à nobis remouisse tam longè quàm longè distat ab Oriente Occidens. Hi mundi termini se contingere nunquā possunt: ita nequeunt Sanctos & Dei timētes eorū peccata vnquā sic attingere vt meritis malis inuoluant, vtcunque in salutem ipsorum à cælesti Patre subinde castigentur. Versus 13 primam totius clementiæ huius & indulgētiæ causam canit, quòd nimirum nos Deus vt pater complexus est, & planè paterno in nos affectu existit.

14 *Quia ipse nouit figmentum nostrum, memor est quòd [simus] nos limus.*

15 *Hominis dies sicut gramen: sicut germen agri, sic germinat:*

16 *Quoniam uentus transit per illum, & non ipse, & non cognoscit eum amplius locus eius.* Quoniam tam paterno in nos, & plusquam indulgēti est affectu, agnoscit vt ipse nos finxerit, sanè ex limo terræ terrenos, caducos & miseros, hoc est magna lenitate, infirmitatis & inanitatis nostræ rationē habet, ne dignas scilicet de commissis nostris pœnas sumat: sed considerata potius vitæ nostræ fugacitate, indulgentius nobiscum agat quàm certè prauitati carnis nostræ debebatur. Quæ canit hic versus, habet & versus 39 Psalmi 78. Quæ verò duo sequentes, pluribus habet Psalmus 90. Magnam auxesim habet, *Et non agnoscet eum locus eius*: hoc est vbi egit, floruit, omnia habere & posse videbatur, ibi iam nemo eius meminit, nemo videtur vnquam illum nouisse: tam nulla habetur eius ratio, & extincta est omnis eius memoria. Istuc quotidie euenire videmus: adhuc tamen descendere in nos, & quàm nihil sumus, agnoscere cunctamur.

17 *Et bonitas Iehouæ à seculo & usque in seculum, super timentes eum, & iustitia eius filijs hominum*

18 *Obseruantibus fœdus eius, & ijs qui memores sunt eorum quæ præcipit, ut ea faciant.* Eadem canit Psalmus præcedens sub finem: nempe ideo quòd sempiterna est Dei bonitas, & ipse per cuncta secula regnat, seruare suos cultores, quanlibet ipsi inanes per se & caduci sint: atque ideo & peccata eis condonare, illísque eos purgare, quo considerate & laudare perpetuò ipsius bonitatē queant. Et hi sunt qui fœdus eius seruant, & mandata: de quo dictum in versum 10 Psalmi 25. De voce פקודים in Psalmo 19.

19 *Iehouah in cælis firmauit solium suum, & regnum eius in omnem dominationem.*

20 *Prædicate Iehouam Angeli eius, ualidi uirtute, facientes uerbum eius, ad audiendum uocem uerborum eius.*

21 *Prædicate Iehouam omnes exercitus eius, ministri eius facientes placitum eius.*

22 *Prædicate Iehouam omnia opera eius, in omnibus locis dominationis eius: lauda anima mea Iehouam.* Etiam in cælis regnat Deus, & regnum atque imperium habet in omnem dominationem & potestatem: igitur non homines solùm, sed iam etiam Angelicos spiritus ad laudem Dei inuitat, vt qui omnia fecit, & vbique dominatur, agitque omnia in omnibus: ab omnibus item rebus, & in omnibus locis cum supernis tum infernis, vbi dominatur, omnémque potestatem habet, laudetur & extollatur. Sic enim solet animus amore & iusta admiratione accēsus, cupere amari, laudarique ab omnibus, quem ipse amauerit & suspexerit. Vocat autem Angelos potētes virtute, quia ingētia Deus per illos efficit: vt fuit extinctio exercitus AEgyptiaci in Mari rubro, strages Midianitarum, Assyriorum, ac similia. Subiicit, *Facientes uerbum eius*: eo quòd ipsi ad omnia illicò parent, nihil cunctantes: nihil enim prius habent quàm voci eius auscultare. vnde subiectum est, *Ad audiendū uocem uerbi eius*: id est vt pareant illicò iussis eius. Per *exercitus* in versu 21, quidam astra intelligunt: quod vt non improbo, ita non dubito esse innumeram, & modis nobis incognitis distinctam multitudinem sanctorum spirituum, qui ad nutum Domino obtemperant: vnde adiecit, *Facientes beneplacitum eius.* Et hinc illud est in precatione Dominica, Fiat voluntas tua in terra hîc apud nos, carne tam rebelli grauatos, sicut ea summa cum voluptate fit in cælis à sanctis mentibus, quarum hîc obedientiæ promptitudo prædicatur, tum & operum Dei quæ per illos facit magnitudo. Ex eo autem quòd Angelos ad laudandum Deum Psaltes hîc inuitat, & illud discendum, nos illorum consortes & ciues esse, vt & eodem ipsi capite gaudent, & Christo seruatore. Versus vltimus docet, quum vbique Deus Dominus sit, miráque efficiat, vbique etiam colendū. Quare gloriam eius, quantum in ipsis est, in arctum illi contrahunt, qui iniussu eius certis ipsum duntaxat locis docent adorandum.

PSALMVS CIIII, *ἀνεπίγραφος ἢ ἀδέσποτος.*

ARGVM. *Hymnus est quo Deum à conditione rerum, & benigna omnium gubernatione celebrat.*

PARAPH. 1 LAuda Iehouam anima mea, ô Iehouah Deus mi, eximius es valde: celebritate & splendore te ornasti.

2 Amicis te luce ceu vestimento, expandis cælos tanquam cortinam.

3 Ille ponit in aquis trabes cœnaculorum suorum, ille vtitur nubibus pro vehiculo suo, ille iter facit alis venti.

4 Flatibus vtitur pro nuntiis, & pro ministris igni conflagrante.

5 Fundauit terram suis fulcris innitentem, non nutabit in omnia secula.

6 Abysso ceu vestimento inuoluisti eam, aquæ stabunt in montibus.

7 Ab increpatione tua fugerunt, à voce tonitrui tui præcipites delapsæ sunt.

8 Supernè eminuerunt montes, infernè resederunt campi ad locum quem fundasti illis.

9 Terminum posuisti quem non transgrediuntur, ne reuersæ terram obtegāt.

10 Ille emittit scaturigines in fluuios qui inter montes decurrunt.

11 Bibunt inde feræ, sedant sitim suam onagri.

12 Iuxta illos volucres cæli sedem habent, inter frondes cantillant.

13 Rigat montes è cœnaculis suis, fœcunditate operum tuorum satias terram.

14 Facit prouenire gramen, pabulum iumentis, & herbam, culturam adhibente homine, qua is è terra sibi cibum educat:

15 Vinum quod exhilarat cor hominis, oleum quod nitere facit faciem hominis: & panem qui cor hominis suffulcit.

16 Reficiuntur arbores Iehouæ, cedri Libani quas plantauit:

17 In quibus nidulantur aues, sicut abietes domicilium sunt ciconiæ.

18 Montes celsi refugium sunt rupicapris, petræ herinaciis.

19 Fecit Lunam vt stata tempora designet: Sol nouit occasum suum.

20 Adducis tenebras, & fit nox: tum discursant bestiæ incolentes syluas,

21 Leones rugientes in prædam, & vt quærant à Deo escam suam.

22 Oritur Sol,& rurſus conduntur, ínque luſtris ſuis accubant.
23 Egreditur homo ad opus ſuum,& ad laborem ſuum, dum appetat veſpera.
24 Quàm eximia ſunt opera tua ô Iehouah:cuncta ſapiẽter feciſti,plena eſt terra bonis tuis.
25 Illud mare magnum, & ampliſſima latitudine,illic reptilia abſque numero, animantes tum paruæ,tum magnæ.
26 Illic vadunt naues,& cete illa quæ finxiſti vt ibi luderent.
27 Omnia ad te reſpiciunt,vt des cibum illis in tempore:
28 Quum dederis eis, colligunt: quũ aperueris manum tuam, ſatiantur bonis.
29 Simulatque auerteris faciem tuam, conſternantur: vbi collegeris ſpiritum eorum,intereunt,& in terram ſuam reuertuntur.
30 Quum rurſus emittis Spiritum tuum,creantur,& renouas faciem terræ.
31 Decus Iehouæ in ſempiternũ perſtat,lætabitur ſẽper Iehouah de operib⁹ſuis.
32 Intuetur terram,& tremit:tangit montes,& fumant.
33 Cantabo Iehouæ dum vixero,canam Deo meo dum fuero.
34 Suauis ſit illi ſermo meus:ego de Iehoua lætabór.
35 Conſumantur flagitioſi in terra, & improbi donec ne vlli quidem ſuperſint: lauda amima mea Iehouam, Halelu-iah.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRædica anima mea Iehouam: Iehouah Deus mi magnus factus es ualde, celebritate & ſplendore ueſtitus es:*
2 *Amiciens lucem ſicut ueſtem, extendens ſicut cortinam cælos.*

3 *Qui contignat in aquis cœnacula ſua qui ponit nubes uehiculum ſuum,qui ingreditur ſuper pennis uenti.* Primùm canit Pſaltes, Dominum celebritate & ſplendore veſtitum:quo in genere dixit quæ deinceps per ſpecies explicat. Nam intelligit, cuncta Dei opera tam abſoluta & admiranda bonitate præſtare vt Deum quaſi celebritate & ſplendore veſtiant, dum præclarè adeò potẽtiam, ſapientiam,& bonitatem eius teſtãtur. Vt autẽ in cælis hæc præcipuè relucent,ita ab illis orditur:& quũ Scriptura illos aliàs ſedem Dei faciat, facit hic noſter eos Dei veſtem & expanſam cortinã, dum canit eum luce(quæ proprium cælis & cæleſtibus corporibus ornamẽtum eſt)amiciri,cælóſque ceu cortinam,intra quam ſedeat,extendiſſe. Eadem anthropopathia, dicit eum cœnacula ſua poſuiſſe in aquis,intelligens nubes. Nubes enim,diffinitore Ariſtotele, libro de Mundo ad Alexãdrum,eſt craſſamentum exhalationum conuolutum, vim habens aquæ gignendæ,atque ideo ipſa quoque aqua dicitur. Sic Pſalmo 18 verſu 12,pro dẽſis & atris nubibus, dixit obſcuras aquas. Nam ea omnia ex quibus præcipuè Diuina potẽtia mortalibus demõſtratur, è nubibus veniũt. inde facit Pſaltes illas,Dei cœnacula. Pſalmo 18,vocat eas latibulum Dei, hîc etiam vehiculum. Sic & hîc & illic prædicat ferri eum alis ventorum,nempe indicibili pernicitate.

4 *Qui facit Angelos ſuos ſpiritus,miniſtros ſuos ignem flammantem.* Perſtat in cœpta proſopopœia,canens Deum flatus(intelligit autem repentinos & violentiores, nam ignem fulminis ſubiicit)facere ſibi eſſe loco nuntiorum, & ignem conflagrantem,loco miniſtrorum. Ad eundem modum canit verſu 8 Pſalmi 148,Ignis,grando,nix,caligo,& רוח סערה,id eſt ſpiritus,vel flatus(ſic Plinius vocat)tempeſtuoſus,procelloſus,faciens verbum eius, id eſt exequens iuſſa Dei. per talem enim ſpiritum euerſa eſt Sedom, exercitus AEgypti exagitatus, & aliæ inſigniores Dei vltiones perfectæ.Hinc canit hîc Pſaltes,talibus ſpiritibus & flatibus Deum vti pro nuntiis & legatis, per quos ſcilicet ſententiam iræ ſuæ impiis denuntiat,ſicut & ſe colentibus ſuam beneuolentiam. De his flatibus,ſimul & igni fulminum,dixi fuſius in verſu 6 Pſalmi 11,& in verſu 5 Pſalmi 29. Alii hæc de mẽtibus Angelicis interpretãtur:ſed quomodo quadrabit quod ſubiicit de igni flagrante?Simplicitatem malo ſequi:quanquam ſiquis in igni, aut cum igni mittere Deum ſuos legatos & Angelos intelligat,ac ita dum induit ſuos Angelos igni,facere igem & flammã ſuos Angelos & miniſtros,is à vero nihil aberrabit. Hæc ſic per ſimilitudines ab humanis & aliis huiuſce inferioris conditionis rebus mutuatas deſcribere,& imparibus adeò illa perſonis induere, non ſolùm gratiam quandam habet, ſed maiorem etiam ingerit admirationem, propter tam immenſam inter ea à quibus perſonæ mutuantur,& quibus adaptantur,inæqualitatem.

5 *Fundauit terram ſuper locum ſuum,non mutabit[ur in] ſeculum & uſque.*

6 *Abyſſus[erat] ut operimentum eius: ſuper montibus ſtabant aquæ.* Quæ canit hiſce verſibus,perſtrinxit &

versus secundus Psalmi 24,vbi de miraculo terræ in aquis fundatæ nonnihil dixi. Fixam itaque in aquis, quibus nihil minus stabile est, terram, canit versu 5. Fuisse initio totam aquis opertam, ac ceu veste inuolutam, canit versu 6.

7 *Ab increpatione tua fugerunt, à voce tonitrui tui præcipitatæ sunt.*

8 *Ascenderunt montes, descenderunt valles ad locum istum [quem] fundasti eis.*

9 *Terminum posuisti [eis, quem] non transgredientur, non reuertentur obtegere terram.* Canit opus tertiæ diei, quo aquæ quæcunque sub cælo erant, in vnum locum iussu Dei coactæ sunt. Hoc verò iussum Domini quo apparere aridam, & aquas se suo loco continere effecit, vocat increpationem & vocem tonitrui. Quòque insignius Dei potentiam celebret, per prosopopœiã tribuit aquis, rãquam hominibus, trepidantem & præcipitantem fugam. Significantiam verbi גער quo hic vsus est, exposui in principio Psalmi 31. Versu 8, ad phantasiam hominum dicit montes ascendisse, & descendisse valles, vbi desidẽtibus aquis, & in Oceanum collectis, montes & campi, vallésque apparuerunt. In versu 9, monemur ingens illud virtutis miraculum considerare, quòd quum aquæ maris sæpe super terram eleuentur, in eam tamen non inundent.

10 *Qui emittis fontes in flumina, inter montes decurrunt.*

11 *Bibunt omnes feræ agri, frangunt sitim suam onagri.*

12 *Iuxta eos habitabit volucris cælorum, ex frondibus dabunt vocem.* Quia autem aquis opus erat ad hanc vitam degendam cum hominibus, tum bestiis, canit nunc vt eas mira commoditate, nec vulgaribus miraculis perpetuò administret. Et primùm fontium & fluminum meminit, quibus tantam inesse vim Diuinitatis, cum propter perennitatem, tum reliquos vsus prisci agnouerunt, vt eos sacros haberent, ac numina eis tribuerent. Et certè nisi occupatos adeò in rebus nihili sensus haberemus, vel solum hoc fontium & fluminum miraculum, quòd in vsum nostrum perpetuo adeò tenore inexhausta seruiunt, satis erat vnde sic cõditoris admiratio, & amor nos accenderet, vt nunquam aliud quàm ipsi viuere & mori liberet. Versu 11, canit vsum horum, etiam in iis locis vbi nulli homines habitant: bestiis enim inseruiunt. Meminit autem nominatim onagrorum, quòd sint inter cæteras bestias, solitudinis amantiores, eóque ferè habitent in locis arentibus: quare sitis illorum pro exemplo ardentioris desiderii ponitur Iirmeiah 2.e.23. Quòd alienissimi sint à consortio hominũ, & peniriora deserta incolant, notatur Iiob 39.a.8. Arbores quæ apud flumina esse solent, memorat versu 12, dum auiũ iuxta fontes & fluuios, ac inter frondes canentium, meminit.

13 *Qui rigat montes è cœnaculis suis, à fructu operum tuorum satias terram.* Beneficiũ pluuiæ canit hoc ver suv, bi iterum nubes cœnacula Dei vocat. Montes verò pluuia rigari, ideo nominatim dicit (quũ tamen tota terra per illã fœcundetur) quia illi, nisi pluuia rigarentur, prorsus sterilescerent, quãdo rigari nequeunt per flumina.

14 *Qui facit germinare gramen iumento, & herbam ad cultum hominis, vt educat cibum è terra.* Quæ verò ex rigatione pluuiæ in vtilitatem hominibus, & reliquis animãtibus proueniunt, nempe gramen, herbæ, fruges, vinũ, oleũ, ac reliquæ arbores, canir deinceps per versus quinque. In præsenti verò, de gramine pro iumẽtis, & herbis pro homine, sed quas suo cum labore oporteat à terra educere, iuxta illud, In sudore vultus tui vescêris cibo tuo, Gene. 3.d.19, canit versu 14. Accipitur autem hic לחם, quod alioqui panem significat, pro cibo. de ipso enim pane canit versus sequens,

15 *Et vinum [quod] lætificat cor hominis, vt niteant facies ab oleo, & panis cor hominis consolidet.* Hunc versum hinc sic legendum puto, vt pẽdeat vel à verbo Facit prouenire, vel à verbo Educat, versus præcedentis. Si ad prius (quod mihi magis arridet) sensus erit, Deus facir prouenire, sicut gramẽ pro iumentis absque hominis cultura, & herbam qua ipse homo vescatur adhibito eius cultu: ita & vinum, quo moderatè hausto, cor hominis mirum in modũ recreatur. Tum facit prouenire & vnde vnguento niteant facies, nempe oleum. hoc enim, de quo loquitur, nitore, existimo significatũ vsum vnguentorũ, de quo & versu 5 Psalmi 23, & Psal. 92, versu 11: non vt eo luxũ, sed incomparabilem Dei in nos indulgentiam commendaret, qui satis non habuit cõdidisse necessaria, sed voluit etiam nobis suppetere quæ ferè tãtum ad voluptatem & delicias faciunt. Nam si inungi, luxus, & Sanctis illicitũ esset, Seruator nequaquã Simoni Pharisæo, quòd oleo sibi caput non vnxisset, tanquam officii neglectum amici amãtioris obiecisset: & conrrà, nõ laudasset mulierculã peccatricem, quæ etiã pedes eius vnxerat vnguẽto pretioso. Quidã per illud *nitere*, vel *lucescere facies*, putant vsum olei in lucernis designatũ. hinc enim noctu facies hominũ illuminantur. Quia verò vini & olei meminit, nominatim & panis meminisse dignum duxit. Ne autẽ videretur panis beneficium obscurius esse quàm vini & olei, adiecir, *quod suffulcit cor hominis*. neque enim cibus est quo vires hominis melius reficiantur. vnde & Abraham quum ad sumendum panem Angelos quos viros putabat, hortaretur, adiecisse legitur, וסעדו לבכם, id est, Et cõfortate cor vestrum, Genesis 18.a 5. Sic dicebat & socer Leuitæ, Iudic. 19.a.5. Siquis לחם & in hoc versu pro cibo quolibet

accipere velit, quadrabit nihilominus quod adiectum est: vires enim corporis, quarum fons in corde est, cibo firmantur.

16 *Satiantur arbores Iehouæ, cedri Libani quas plantauit.* Canit ex eodem pluuiæ beneficio satiari, hoc est rigari, refici, & fœcundari arbores. *Arbores* dicit *Iehouæ*, pro ingentibus & maximè celsis, sicut omnia magna, Dei dicuntur: de quo in versum 7 Psalmi 36. Quidam ideo Iehouæ arbores dici putant quòd nulla nisi eius cultura crescant. sicut cum emphasi adiectum est, *quas plantauit*: significare quidem voluit, quum tam ingentes proueniant, hominũ tamen operam non conferre, ab ipso Deo illas & plantari & foueri.

17 *Quòd ibi nidificent uolucres, ciconiæ [quarum] domus abietes.* Vsum canit arborũ ingentium, quæ etiam nec ædificiis adhuc seruiũt, nec etiam fiunt materia ignis, vt scilicet hominibus seruirent. Ciconiæ peculiariter meminit quòd ea in altioribus soleat arboribus nidificare.

18 *Montes celsi rupicapris, rupes protectio herinaciis.* Canit vsum mõtium, qui celsiores sunt quàm vt homines in eis quicquam queant agere. illic enim agunt capræ rupicolæ: in petris שפנים. hos alii cuniculos, alii herinacios vertunt: sed viderint alii quomodo cõueniant quæ de hoc animali habentur Leui. 11. a. 5, & Deut. 14. a. 7: nempe ruminare illud quidem, sed nõ findere vngulã. Item quòd sedem suam habeat in petris: vnde de eo Prouerb. 30. d. 26, שפנים populus non robustus, & collocant in petra domum suam. Ego ne non verterem banc vocem, herinacios cum aliis reddidi: quanquam omnino putem aliud animal esse, sed quodnam, nondum coniicere potui.

19 *Fecit Lunam ad festa, Sol nouit occasum suum.* Solis iã & Lunæ, ac inde noctis ac diei vtilitatem celebrat. Factam Lunã canit ad festa, id est מועדים: omnia enim secundum Lunæ cursum numerabãtur, vt Exo. 12. a. 2, Leuit. 23. a. 5, & alibi legimus. Solem addit nosse occasum suũ, quo certum & perennẽ motũ solis significauit. nouit siquidẽ quò currat, vbi occidat, statim rursus oriturus.

20 *Ponis tenebras, & est nox: in hac prorepunt cunctæ bestiæ syluæ,*

21 *Leones rugientes in prædam, & ut quærant à Deo escam suam.* Canit quibus potissimũ vsui nox sit, bestiis scilicet quæ interdiu in lustris suis accubant. Addit, petere has beluas à Deo escam. vnde enim aliàs illis præda semper obueniret? Hinc autem discendum, si iustus Deus has truces beluas innocuis feris pascit, quibus tamen post hanc vitam nihil promisit: ferendum nobis esse siquãdo malorum libidini permittimur, qui post banc, beatã vitam certò expectamus. Versu 21, notat præterea ingenium leonũ qui rugire solent prædam nacti. de quo in versu 14 Psalmi 22.

22 *Oritur sol: colliguntur, & in lustris suis cubant.*

23 *Egreditur homo ad opus suum, & ad laborem suum usque ad uesperam.* Diei vsum celebrat, in quo bestiæ scilicet hominibus noxiæ & formidabiles conduntur in lustris suis, vt homo ad colendã terram (quod præcipuum eius opus quũ sit, hic solum memoratur) prodeat, diémque in eo consumat, nocte quieturus, ita cum bestiis illis velut per vices terra vsus.

24 *Quàm magnifica sunt opera tua ô Iehouah, omnia illa in sapientia fecisti: terra plena est possessionibus tuis.* Transitũ facit ad canenda miracula maris, cũ exclamatione nata ex admiratione tam immensæ virtutis, ac sapientiæ: quæ vtraque mirificè adeò in tanta rerũ copia, ordine, vsu, relucet. Verè enim totum orbem bonis Dei redundare videt, quicunque id quod omnium oculis expositũ est, poterit agnoscere. Potest רבו in hoc versu ad numerum & ad præstantiam referri: sed quũ hîc vtilitatem & mirificum ordinem Vates celebret, videtur potius de præstãtia intelligendũ. Quod ait קנינך, significat omnia propria Dei, & semper in eius potestate esse, ita vt nihil penitus queat euenire fortuitò. quod Kimhi piè hìc adnotauit, vtcunque aliàs cum Iudæis, ac impiis omnibus, aliquid homini tribuat quo per se in bonum feratur.

25 *Istuc mare magnum & amplum locis, ubi reptile & non numerus, bestiæ paruæ cum magnis.*

26 *Ibi naues uadunt, Leuiathan istum finxisti, ut ludat in eo.* Celebrat Dei potentiam & sapientiam à mari. Id dicit רחב ידים, id est latum spatiis. Vnde R. Schlomoh Gallicè *lieux larges*, siue *spatieux*, reddit. Id verterunt spatiosum manibus, eo quòd ידים & manus significet, sed perperã. De Leuiathan, cuius meminit versu 26, quo nomine cete, id est immaniores maris beluas significat numero singulari, habet & versus 14 Psalmi 74. Dixi de bis nonnihil in versu 9 Psalmi 8. Iiob horũ quoque meminit cap. 40. b. 10. Eo verò quod Psaltes canit, *vt ludat in eo*, id est mari: significatur immensum eius robur, quo ita in mari dominatur vt merus lusus sit venari & capere animantes in eo quaslibet, naues euertere, cunctámque vim, cum hominum, tum bestiarum proterere.

27 *Omnia illa ad te spectant, ut des illis cibum in tempore suo:*

28 *Das illis, colligunt: aperis manum tuam, satiantur bono.*

29 *Auertis faciem tuam, turbantur: colligis spiritum eorum, intereunt, & reuertuntur in limum suum.* Hæc præcipuè ad prouidentiæ laudem pertinent. omnibus siquidem prospicit, qui omnia pascit, à cuius beneficio omnium vita pendet. Istuc vtinam quàm clarè hîc dicitur, tam esset certò omnibus persuasum. Quò enim scelerum (proh dedecus) miseros nos vna vẽtris cura non protrudit? Tum quantus est rerum omnium abusus, quanta temporis, benéque agendi occasionum negli-

gentia: quæ longe à nobis essent, si certò crederemus à beneuolētia Dei sic donari omnia, vt quū ille velut momento fauoris sui aspectum auerterit, nō solùm miserè turbari nos solitis eius beneficiis destitutos, sed simul reuerti etiam oporteat in limum nostrum, vnde ille nos finxit.

30 *Emittis Spiritum tuum, [&] creantur, & renouas faciem terræ.* Canit occasione eius quod de morte animantium præmisit, nouas quotidie animantes à Deo refingi, & ita continuò orbem renouari, *Emittis*, inquit, *Spiritum tuum*: nam vita ab ipso vuo inspiratur, iuxta illud, Et inspirauit in faciem eius halitum vitæ, Gene. 2. a. 7. Rectè ergo dicit, emisso Spiritu Dei, animantes creari, quibus facies orbis velut renouatur.

31 *Sit decus Iehouæ in sempiternum, Lætetur Iehouah in operibus suis.*

32 *Qui aspicit terram, & tremit: tangit montes, & fumant.* Exclamatio est animi Dei maiestatem ex consideratione operum eius, quæ meminit, summopere admirantis, & meritò sempiternū fore decus & laudem eius agnoscētis, qui ex operibus suis velut voluptatem & lætitiā percipere videtur, quòd ea tanta sapientia formauit & instituit, tantáque bonitate sua cumulat, sicut pater lætari in filio videtur, quem singulari fouet indulgētia, & artifex in eo opere in quo plus operæ impendit. Quia autem homines, ex peruerso carnis huius stupore, Deum nunquā ex beneficiis suis tam certò, atque dum iratū sese exhibet, & exitium minitari videtur, agnoscere sustinēt, vt quum terram commouet, & montes fulminibus facit fumare: ideo hæc de virtutis Diuinæ ostensione subiecit, *Qui respicit terram*, &c. id est nutu suo exagitat, &c. Per terræ autē tremorem, & montium fumigationem, significat nihil tantis niti viribus quod non concidat ipso irato. Perelegans autem est potentiæ Diuinæ significatio in eo quod canit à solo Dei intuitu terrā tremere, & à solo eius contactu montes iam incensos fumare. Solenne quoque est in Scripturis per ignem, Diuinam vltionem significare. sic ea describitur & Deut. 32. d. 22.

33 *Canam Iehouæ in vita mea: psallam Deo meo, dum adhuc ego.*

34 *Sit ei suauis sermo meus: ego lætabor in Iehouah.* Hactenus celebrauit Psaltes opera Dei: ex quorum cōsideratione accensus Diuinæ bonitatis admiratione, succinit se dum vixerit, laudes Dei cantaturū. id orat versu sequenti, gratū & suaue Domino haberi, in quo vno sit perpetuò lætaturus, & suā voluptatē habiturus, dum ita summo studio illius voluntati accōmodare sese studeat sicut Deus in nobis lætari, & sese oblectare videtur, dum declarat, dum tātis nos ornat beneficiis.

35 *Consumentur flagitiosi è terra, & improbi amplius non ipsi: prædica Iehouam anima mea: laudate Iah.* Maiestatis laudísque Diuinæ verè studiosum, perfecto odio odisse oportet improbos, omniq; studio orare, & ad id operā suam impendere, vt obtineāt vbique pii, qui Deū patrem agnoscāt, colant, prædicent. Inde orat iam, & simul prædicit fore vt è terra cōsumerentur improbi, & sint vbique qui Dei laudes verè celebrēt. Ad quod iterū seipsum hortatur: deinde & alios, adiiciēs Halelu-iah.

PSALMVS CV, διχαστικὸς καὶ ἱστορικός.

ARGVM. *Inuitat ad laudandum Deum in sacro cœtu apud Arcam fœderis: & memorat Dei in populum sanctum beneficia, ab eo quòd fœdus icit cum Abraham, usque ad id temporis quū ei educto magnis portentis ex AEgypto, & per deserta adducto, terram Chenaan tradidit possidendam iure hæreditario.*

PARAPH. 1 Celebrate Iehouam, inuocate nomen eius, memorate inter populos mirabilia eius.

2 Canite ei, modulamini ei, loquimini de cunctis facinoribus eius.

3 Gloriamini de nomine sancto eius, lætetur cor eorum qui Iehouā quærunt.

4 Studiosè quærite Iehouā, & sedem roboris eius, quærite faciem eius semper.

5 Memētote facinorum quæ patrauit, portentorum & iudiciorum quæ profecta sunt ab ore eius,

6 O soboles Abraham serui eius, filii Iaacob electi eius.

7 Ipse Iehouah est Deus noster, qui in omni terra regnum obtinet.

8 Memor fuit per omne æuum fœderis sui, & pacti quod statuit, vt in mille generationes perstet:

9 Quod icit cum Abraham, & iurauit Iischaac:

10 Quódque statuit Iaacob pro lege, & Iisraeli in fœdus sempiternum:

11 Quum diceret, Tibi dabo terram Chenaan, sortem hæreditatis vestræ.

12 Quum essent homunculi exiguo numero, & aduenæ in illa,

13 Migrarēntque de gente ad gentem, de regno ad populum alterum:

14 Non permisit quenquam illis facere iniuriā, & castigauit propter eos Reges.

15 Nolite attingere vnctos meos,& Prophetis meis nolite nocere.
16 Adduxit famem in terram,omnem annonam contriuit.
17 Misit ante illos virum:in seruum venundatus fuit Ioseph.
18 Afflixerunt pedes eius compedibus,& venit in vincula ferrea corpus eius,
19 Quousque innotesceret factum eius:oraculum Iehouæ restituit eum, velut argentum excoctum igni.
20 Misit Rex & eripuit eum:moderator populorum,& soluit eum:
21 Cõstituit eũ dominũ domus suæ,& moderatorem omniũ facultatũ suarũ:
22 Vt pro ipsius arbitrio erudiret Principes suos, & Senatores suos doceret sapientiam.
23 Et venit Iisrael in AEgyptum,factúsque est Iaacob aduena terræ Cham.
24 Et auxit Deus populũ suũ valde, fecítque valentiorẽ iis qui erant illi infesti.
25 Vertit porrò cor istorum vt odio populum suum prosequerentur, vt dolos struerent seruis suis.
26 Misit Moscheh seruum suum,Aharon quem elegerat.
27 Hi ediderunt inter illos signa eius,& portenta in terra Cham.
28 Immisit tenebras,& obtenebrauit AEgyptum,nec repugnauerũt verbis eius.
29 Vertit aquas illorum in sanguinem,& occidit pisces eorum.
30 Ranæ vndique reptabant in terra eorum,in cubiculis regum eorum.
31 Dixit,& venit turba insectorum:pediculi in cunctis eorum finibus.
32 Pro pluuiis eorum dedit grandinem,& ignem conflagrãtem in terra eorum.
33 Percussit vites illorum & ficus,confregítque arbores in finibus eorum.
34 Dixit,& venit locusta,& bruchus absque numero.
35 Is depastus est omnem herbam in terra illorum, depastus est fructum in agris eorum.
36 Percussit & omne primogenitum illorum,primitias pignorum illorum.
37 Et eduxit eos argẽto & auro ditatos,nec erat in tribubus eius qui incommodè haberet.
38 Læta est AEgyptus quum egrederentur:nam inuaserat illos terror.
39 Expandit nubem quæ eos operiret,& ignem qui luceret nocte.
40 Petierunt,& venerunt coturnices,& pane cælesti saturauit eos.
41 Aperuit rupem,& fluxerunt aquæ:decurrerunt in desertis flumina.
42 Nam memor fuit verbi sancti sui,& Abraham serui sui.
43 Et eduxit populum suum gaudentem,electos suos ouantes.
44 Et tradidit eis terras Gentium, & laborem populorum sibi iure hæreditario vendicarunt:
45 In hoc vt obseruarent ceremonias eius,& Leges eius custodirẽt. Halelu-iah.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Celebrate Iehouam,inuocate nomen eius. nota facite in populis studia eius.*
2 *Canite ei,psallite ei,loquimini de omnibus mirabilibus eius.*
3 *Gloriamini in nomine sanctitatis eius,lætetur cor inquirentium Iehouah.*
4 *Inquirite Iehouam & uirtutem eius,inquirite faciem eius semper.* Quòd verò hortatur inquirere,hoc est religiosè adire Dominum apud Arcam fœderis,vbi scilicet suam peculiarem præsentiam promiserat,voluit Sanctos frequentes in sacrũ cœtum conuenire,vt inibi facinora & miracula Domini pro Iisraele facta memorantes, Deo gratias dignas, quoad eius fieri potest,agerent, seséque studio veræ pietatis & innocentiæ accéderent. Inuitat ad laudandum Deum,& inuocandum nomen eius:id est profitendum,ipsum esse à quo sunt & seruãtur omnia:qui est verissimus Dei cultus. vnde קָרָא בשם inuocare nomen Dei, pro colere Deum, sæpe vsurpatur. Quum autem Deus

ex factis suis cognoscatur, iubet de his loqui, hoc est ea celebrare, indéque Domino patratori eorum laudem canere. Vocat hæc *mirabilia*. nec enim iniri ratio potest sapientiæ & bonitatis quæ in illis relucet. Vtque mirificè in eisdem semper eminet Dei erga nos amor atque indulgentia, appositè subiũxit, *Gloriamini in nomine sanctitatis eius*: id est in præclara illa Dei maiestate quæ se vbique in vestram salutem tam mirificè ostentat. *Et lætetur cor eorum*: quòd hac ritè cõsiderata, omnino fieri necesse est. Quis enim non impẽdiò lætetur agnoscens suum Deũ & patrem esse, & tanta quæ fecit, & facere paratus est, in salutem se colentium fieri? Statim itaque ad hunc cultum hortatur, *Inquirite*, inquit, *Iehouam & robur eius*, id est Arcam fœderis: quam Iehouæ nomine vocari, dixi in versu 7 Psalmi 24. Dici autẽ & robur eius, annotaui in versu 3 Psalmi 63. Abundè idem probat versu 71 Psalmi 78. Eandem verò Arcam vocat & faciem Dei, vt & Psalmo 95.

5 *Memores estote mirabilium eius quæ fecit, portentorum eius, & iudiciorum oris eius.*

6 *O semen Abrahæ serui eius, filii Iaacob electi eius.*

7 *Ipse Iehouah Deus noster, in omni terra iudicia eius.* Ad recordationem eorum miraculorum quæ peculiariter pro Iisraele Dominus fecit, hortatur, eáque vocat & portenta: nam sæpe admirandis & insolẽtissimis rationibus Deus suis adfuit. Eadem appellat iudicia oris Dei: nam eo ita decernẽte atque iudicante, miracula illa pro Sanctis edita fuere. A. Ezra intelligit *portenta*, quibus Deus afflixit AEgyptios: *iudicia oris eius*, quæ Iisraeli protulit in monte Sinai. Kimhi pro eodem accipit portẽta & iudicia, nempe quæ Dominus designauit in AEgypto, Deserto, & in ducendo populũ in terram Chenaan. Et putat hæc ideo à Psalte portenta & iudicia oris Dei hîc dici, quòd antequam fierent, ea per seruos suos Moscheh & Aharõ prænuntiarit ac promiserit, imò & verbo eorum effecerit. Appellando populum, vocat semen Abrahæ serui Dei, & filios Iaacob electi Dei: quo voluit admonere Diuinæ dignationis qua eũ sibi in seruũ elegit, non ex ipsius solùm familia, sed tota hominum vniuersitate. deinde & Iaacob, reiecto fratre primogenito Esau. Tum enim se Deum populi selecti constituit, licet eius iudicia; id est potestas ac regnum in omni terra semper obtineat, de quo canit versu 7.

8 *Memor fuit in seculum fœderis sui, verbi [quod] mandauit in mille generationes:*

9 *Quod excidit cum Abraham, & iurisiurandi sui ad Iisahac.*

10 *Et statuit illud Iaacob in legem, & Iisrael fœdus sempiternum:*

11 *Dicendo, Tibi dabo terram Chenaan funiculum hereditatis uestræ.* Canit fidem Dei, quæque promiscuè sanctis Patribus fœdere cum illis icto plenissimè præstiterit. Ictum fœdus cum Abraham legimus Genes.17.a.2: cum Iisahac, Genes.26.a.3: cum Iaacob, Genes.27.c.13. Leges fœderis erant vt esset ipse illorum Deus, & vicissim illi ipsius populus, vt in iam adductis locis apertè legitur. In signum autem huius & promisit, & dedit illis possessionem terræ Chenaã: de quo canit versu 11. In versu 9 dixit ישחק pro יצחק, ש pro צ posita. Nam literæ quæ eiusdem sunt exitus, (vt loquuntur) id est eisdem ferè instrumentis proferuntur, interdum inter se permutari solent. Iam ש & צ inter eas sunt literas quæ dentales vocantur, quòd dentium potissimum ministerio reddantur. Versu 10 indicat hanc fuisse populo à Deo datam legem, fœderísque quod cum eo icerat, rationem quam vnicè Deus exegit, vt fœdus hoc coleret, Dominum Deum suum agnoscens, séque populum eius præstans.

12 *Quum ipsi essent homines numeri, fere modicum, & aduenæ in ea:*

13 *Et transirent de gente ad gentem, de regno ad populum alterum:*

14 *Non permisit hominem eis nocere, & castigauit propter eos Reges:*

15 *Ne attigeritis unctos meos, & Prophetas meos nolite lædere.* Memorat prima Dei in Iisraelẽ beneficia, quũ adhuc exiguo numero, hoc est, vt Hebræi loquuntur, homines numeri, id est essent perpauci, & in terra quæ destinata eis erat in hæreditatẽ aduenæ, quũ de regione in regionẽ migrarẽt. Tum sanè quantumvis sic haberent vt quorumvis iniuriis obnoxii essent, eam tamen illorum curam Deus egit vt nemo lædere eos potuerit. nam & Reges, nempe Pharaonem regem AEgypti, & Abimelech regem Palæstinæ, quòd illorũ vxores etiam inscientes sibi sumpsissent, castigauit, testatus esse illos suos vnctos & Prophetas, quos scilicet in hoc sibi delegisset vt soli mortalium, gratũ sibi cultum exhiberẽt, & oracula sua exciperent, aliisque renuntiarent, séque ipsum precibus placarent: quod scilicet munus Prophetarum est. hæc legimus Gene.12, 20, & 26.

16 *Et uocauit famem super terram, omnem baculum cibi fregit.*

17 *Misit ante eos uirum, in seruum uenũdatus est Ioseph.* Trãsit ad celebrandum beneficium Dei quod Iisraeli præstitit per Ioseph, cuius historiam legimus Gene.39, 40, & 41. Obseruãdum verò famẽ à Deo vocari: agnoscamus ergo ab ipso vno nos pasci. Virgã panis pro sustẽtatione panis dixit: ducta inde metaphora quòd gradientes baculo nitantur. Sic Ieschaiah 3, משען לחם, id est gubernaculum panis, dixit. Singulari verò Dei cõsilio, & in bonum cum sibi, tum suis missum se in AEgyptum (id quod canit versu 17.) Ioseph ipse quoque testatus est fratribus, his verbis, Gen 45.b.5,

Ne affligat, néve doleat vobis quòd me huc vendidistis: nam vt in vita vos seruarem, misit me Deus ante vos. Et quũ mortuo patre, impietatis suæ in ipsum commissæ orarent veniam, Ne, inquit, timeatis: nam velut Dei loco habeor. Vos quidem institueratis contra me malum, at Deus vertit illud in bonum, vt efficeret quod præsens dies testatur, & seruarem in vita populum multum. Memorandum sanè exemplum, quod vtinam liberet nobis semper imitari. Sic enim habẽt cũcta de nobis Dei erga suos consilia, vt habuit hoc quod de Ioseph sæpissimè iam prædicamus. Tantùm in bonum finit nobis accidere quicquid accidit, quãlibet improbi mala sint in nos voluntate, quibus ille vt virgis ad castigandum nos vtitur. Gen.50.c.19.

18 *Afflixerunt pedes eius in compedibus, [in] ferrum uenit anima eius.*

19 *Vsque ad tempus [quo] uenit uerbum eius, sermo Iehouæ examinauit eum.* Memorat quibus malis oportuerit antea exerceri, ac probari Iosephum, quàm Deus eo populi sui seruatore vteretur, in principalem dignitatem euecto: præter carceris molestiam, ferre eum compedes, & ferreis catenis atteri corpore. נפש, quod aliàs animam significat, pro corpore dixit. Deest etiam ב, præponenda dictioni ברזל, quæ ferrum significat: dicere enim voluit corpus eius venisse in ferrea vincula. Sicque cruciari virum innocẽtem necesse fuit ad id vsque tempus quo venit (nimirum ad Pharaonem) דברו, id est verbum eius, hoc est quid hominis esset, vtque vaticinandi facultate valeret, qua pincernæ scilicet & pistori somnia sua interpretatus fuerat. Hic sermo Iehouæ, quem nimirum Iehouah illi cõtulerat probauit, & vero Spiritu præditum illum declarauit, vt iam verus Vates haberetur. Sic Hebræi enarrant hunc locum. Mihi autem videtur per *verbum* Ioseph, destinatam ei Diuinitus sortem rectè intelligi. Dum ergo definitum huic tempus adueniret, sermo Dei, & decretum de illo exercuit, probauitque eum per varia mala iactatum. Nisi quis velit per sermonem Dei intelligere ipsa vaticinia quibus primùm fratribus suis inuisum se reddiderat, & in omnem calamitatem abiecerat. Quæ rursus aucta fuit quum honestatem, fidem, & religionem prodere nollet, sermoni Dei inhærens.

20 *Misit Rex, & liberauit eum: moderator populorum, & soluit eum:*

21 *Posuit eum dominum domus suæ, & moderatorem in omni possessione sua,*

22 *Vt erudiret principes eius in anima sua, & senatoribus eius sapientiam suppeteret.* Quum venisset verbũ Iosephi, vel vt nòtesceret Regi quãtus Vates esset, siue quam sortem Dominus ei destinasset, misit Rex pro eo, nec solùm eripuit eum, sed etiam dominum ac moderatorem domus suæ, imò totius regni cõstituit. ita enim dicebat ei, Præeris domui meæ, & ad imperiũ oris tui parebit omnis populus meus, vno solio te anteibo. Et rursus, Et constitui te super omnẽ terram AEgypti. Et iterũ, Ego sum Pharaho, præter tuam voluntatem nemo attollet manum, vel pedem suum in tota terra AEgypti. Tum sanè calamitatibus suis, ceu igni ereptus, in tam præcellentem dignitatem (defæcato iam argento similis) est euectus. Hæc dignitas quanta fuerit, explicat versus sequens, *vt erudiret principes suos in anima sua*: id est pro voluntate sua. nam נפש pro voluntate animi dixit: sicut solet quum inducit precari Sanctos ne tradantur animæ, id est voluntati malorum. Chaldæa paraphrasis, & Græci, ad hunc sensum præsentem locum legunt. Hebræi quoniam לאסר hîc est, non ליסר, vt vincirent legunt: sed quum י & א inter se transmutari soleant, & sequenti particulæ, *Et seniores eius sapientiam doceret*, magis quadret legere, Vt erudiret, quàm vt vinciret: visum est Græcorum hîc versionem sequi. Gen.41.e.39, & 44.

23 *Et uenit Iisrael in AEgyptum, & Iaacob aduena fuit in terra Cham.*

24 *Et auxit populum suum ualde, & reddidit eum ualentiorem infestis ipsi.* Ingressus Iaacob in AEgyptum quem canit versu 23, describitur Gene. 46. AEgyptum vocat terram Cham, quòd huius filius fuerit Mizraim, vnde AEgyptus cœpit incoli. Notat autem simul hanc gentem impietatis primi sui conditoris. Populi autem incrementum, de quo est versu 24, legitur Exod. 1. a. 7, his verbis, Et filii Iisrael germinarunt more reptilium, plurimi prouenerunt, multi facti sunt, & numero inualuerunt multo plurimum, & repleuerunt terram suam. Vide quanta auxesi auctos Iisraelitas hîc Scriptura testetur. Hinc canit hoc loco, *Fecitque ualentiorem iis qui erant illi infesti*: id quod rex AEgypti ipsi quoque fatebatur, quum suos ad opprimendum illos exhortaretur, En (inquiebat) populus filiorum Iisrael multus est, & valẽtior nobis. Hinc verò discam' vt suos Dominus tum maximè euehat quum à mundo grauissimè premuntur.

25 *Vertit cor eorum ut odirent populum suum, ut machinarentur contra seruos suos.* Transitum facit ad memorandum Dei beneficium, quo ex AEgypto populum rursus potenti brachio suo eduxit. Illud autem nonnisi antea humiliati, & quum iam plus nimio fuissent ab AEgyptiis attriti, consequi nõ potuerunt. nec enim potest vera populo Dei gloria contingere, nisi carne hac penitus confecta. Ipse ergo suis immittit qui eos exerceant, carnémque eorum obterant. vnde canit hîc Psaltes, *Et uertit*, nempe Deus, *cor illorum, ut haberent odio populum suum*. Vide, populus Dei est, & ipse tamen concitat impios vt odiant illum. Obserua hinc, omnem hominum & fauorem & odium, ab vno Deo proficisci. Exo.12.b.

16 *Misit Moscheh seruum suum, Aharon quem elegit.*

17 *Posuerunt in eis uerba signorum eius, & portenta in terra Cham.* Vt verò Deus fidus est, ita non sinit affligi suprà quàm queat ferri: & in tempore etiam, dum adhuc malis exercendi sumus, ne illis frangamur, mittit qui consolentur. Hac causa misit oppressis nimio iam Iisraelitis, consolatores Moscheh & Aharon: id quod canit versu 26. Quóque efficacior esset horum consolatio, facultatē eis dedit mira edendi portenta. id canit versus 27. Nam quod dicit, *Posuerunt signa*, ad Moscheh & Aharon referendum est: illud autem, *in eis*, refertur ad AEgyptios.

18 *Misit tenebras, & obtenebrauit, nec repugnarunt uerbo eius.* Enumerat portenta quæ Dominus per manum istorū edidit, non tamen omnia, nec ordine quo Sancta historia, de his & in Psalmo 78. Tenebræ de quibus hic primùm meminit, nona vltio fuit. Altera particula huius versiculi 28, *Et non repugnarunt uerbo eius*, ambigua est. Quidam eam referunt ad Moscheh & Aharon, qui quanlibet periculosum erat tātum regem sic prouocare, iussis tamen Domini obtemperarunt. Quidam ad ipsa portenta referunt, quæ illicò ad iussa Dei per Moscheh & Aharon edita apparuerunt. Prior sensus videtur simplicior: testatur nanque Scriptura, & timuisse primùm Moscheh, & Pharaonē subinde dira quoque illis minatum.

19 *Conuertit aquas eorum in sanguinem, & occidit pisces eorum.*

30 *Redundauit terra eorum ranas, in cubiculis regum eorum.*

31 *Dixit, & uenit insectum: pediculi in omni termino eorum.*

32 *Dedit pluuias eorum grandinem, ignem flammarum in terra eorum.*

33 *Et percussit uitem eorum, & ficum eorum, & fregit arborem termini eorum.* Versio aquarum in sanguinem, de quo versus 29, prima vltio fuit. Ranæ de quibus versus 30, secunda. Turba insectorum, de quibus versus 31, quarta. Pediculorum malum, de quo in eodem versu, tertia. Tēpestas, de qua hic versus 32 & 33, septima fuit. In versu 33, quum ficum cum vite iungit, satis liquet in Psalmo 78, versu 47, שקמות pro mansuetis, germanísque ficubus, non pro fatuis dictum esse.

34 *Dixit, & uenit locusta, & bruchus, & non numerus.*

35 *Et comedit omnem herbam in terra eorum, & comedit fructum soli eorum.*

36 *Et percussit omne primogenitum in terra eorum, primitias omnis uirtutis eorum.* Locustæ & bruchus, de quibus versus 34 & 35, octaua vltio fuit. Interfectio primogenitorum, de qua versu 36, decima. In hoc versu dicit, ראשית לכל אונם, id est primitias de omni virtute eorum. Versus autem 51 Psalmi 78, simpliciter ראשית אונים, id est primitias virtutum, habet. Virtus autem hic pro generandi virtute dicitur. Sic Iaacob dicebat de Ruben primogenito suo, וראשית אוני, id est primitiæ virtutis meæ, Gene. 49.a.3. Quum itaque primogenita, & pecorum & filiorū AEgyptiis interierint, quo exprimerem hac posteriori particula propriè filios significari, reddidi primitias pignorum. De his portentis, quibus afflicta AEgyptus fuit, legitur ordine à capite 7, vsque ad 12 Exodi.

37 *Et eduxit eos in argento & auro, & non in tribubus eius impingens.*

38 *Lætata est AEgyptus in profectione eorū, quia ceciderat pauor eorū super eos.* Onustos diuitiis AEgyptiorum eductos Iisraelitas, de quo canit versu 37, memorat Sacra historia, Exodi 12. In quo obseruādum vt Dominus operas suorum & molestiam ex facultatibus AEgyptiorum rependerit, inuitis etiam AEgyptiis. quos quum ex iussu Domini fefellerunt, adeò nihil iniqui admiserunt, vt grauiter peccassent nisi ita fefellissent: non minus quàm Schaul sua in regem Amalekitarum præpostera clementia peccauit. Apertè & synceriter cum omnibus etiam hostibus agendum, nisi secus iubeat cuius toti sumus. Ita nemo quoque lædendus est: at quum secus iusserit Deus, iam impia est misericordia quæ parcit. Impia itaque fuisset veritas, si Iisraelitæ iussi à Domino, fallere noluissent. Quòd verò ait, *Non fuisse in tribubus eius*, nempe Dei, *impingentem*: intelligit pauperem, afflictum, habentem miserè. Circa versum 38, notanda rerum immutatio. Tam raris & tremendis signis adduci AEgyptii vt dimitterent populum Dei, non poterāt: tandem autem acti malis suis, vrserunt etiam illos vt abirent, multúmque lætati fuerunt quum abiissent.

39 *Expandit nubem ad obtectionem, & ignem ad lucendum nocte.* De ductu nubis & ignis, de quo hic versus canit, habet Sancta historia Exodi 13. Tum autem signo visibili ostendit Deus vt inuisibiliter suis perpetuò adesse, eósque ducere soleat.

40 *Petiit, & uenit coturnix, & pane cælorum satiauit eos.*

41 *Aperuit rupem & defluxerunt aquæ, decurrerunt in desertis flumina.* Quæ canit versu 40, de coturnicibus & Man, leguntur Exodi 16, vers. 13, 14. Eadem canit & Psalmus 78. Eo miraculo declarauit Deus vt suos alturus sit, si etiam nihil in orbe superesse videatur vnde pasci possint. Miraculum aquæ datæ in Raphidim, de quo Exo. 17, canit versus sequens: de quo & in Psalmo 78.b.15.

42 *Quia memor fuit uerbi sanctitatis suæ cum Abraham seruo suo.*

43 *Et eduxit populum suum in lætitia, in cantatione electos suos.* His autem miraculis quæ Vates memorauit, potenter adeò Iisraelem adserēdo, & per desertum ducendo, declarauit Deus quàm sanctè fœ-

dus cum Abraham ictum coluerit. id quod canit versu 42. *Lætitiam & orationem*, de qua versu 43, memorat Sacra historia Exodi 15.

45 *Et dedit illis terras Gentium, & laborem populorum hereditarunt.*

45 *Propterea custodient statuta eius, & leges eius obseruabunt. Halelu-iah.* Vt terram Chenaã illis Dominus ex pacto tradidit, quo leges & ceremonias eius obseruarent, narrat liber Iehosuah. Ex eo autem quòd tam multis antea exerciti, & multo tempore per desertum ducti fuerunt, indicat electos itẽ variis probari malis oportere priusquã superna quiete, & cælorum possessione donẽtur.

PSALMVS XCVI, ἐμπεριεκτικὸς ἢ διδακτικός.

ARGVM. *Populus Dei ob peccata sua per diuersas Gentium nationes dispersus, ad laudandum Dei bonitatem, quærentibus ipsum semper expositum, sese hortatur: & in hoc memorat maiorum suorum peccata: & contrà, Dei beneficia, quæ illis & in deserto, & postea in terra Chenaan, mira benignitate exhibuit.*

1. LAudate Existentem, celebrate Iehouam: nam beneuolus est, nam bonitas e- PARAP.
ius in sempiternum extat.
2 Quis eloquatur facinora Iehouæ? quis enarret cunctas laudes eius?
3 Fœlices qui obseruant æquitatem, student iustitiæ omni tempore.
4 Memor sis mei ô Iehouah, dignatione quam tuo populo promisisti: inuise me ope quam es pollicitus:
5 Vt oblecter videns bona electorũ tuorum, vt læter ex lætitia gẽtis tuæ, vt glorier cum populo quem tibi iure hæreditario vendicasti.
6 Deliquimus cum patribus nostris, iniquitatẽ admisimus, egimus improbé.
7 Patres nostri in AEgypto non intellexerunt mirabilia tua, multæque bonitatis tuæ non fuerunt memores, rebelles fuerunt apud Mare, in Mari caricoso.
8 Attamen seruauit eos propter nomen suũ, vt celebrem redderet virtutẽ suã.
9 Increpuit Mare caricosum, & exciccatum est: & duxit illos per abyssos, tanquam per desertum.
10 Seruauit eos è manu odientium, & redemit eos è manu hostili.
11 Et aquæ operuerunt infestos illis: ne vnus quidem ex eis relictus est.
12 Tum fidem habuerunt verbis eius, & cecinerunt ei hymnum.
13 Præproperè obliti sunt operum eius, non sustinuerunt pendêre à cõsilio eius:
14 Exarserunt concupiscentia in deserto, & tentauerunt Deum in solitudine.
15 Et dedit illis quæ petierant: immisit autem tabem in corpora eorum.
16 AEmulati sunt Moscheh in castris, & Aharon Sanctum Iehouæ.
17 Aperuit se terra, & absorpsit Dathan, & obtexit concilium Abiram:
18 Corripuit ignis cœtum eorum, flamma incendit improbos.
19 Fecerunt vitulum in Horeb, & adorauerunt fusile:
20 Et permutarunt decus suum similitudine bouis edentis herbam.
21 Obliti sunt Dei seruatoris ipsorum, eius qui magna in AEgypto patrarat:
22 Miraculorum in terra Cham, ostentorum terribilium quæ patrauerat in Mari caricoso.
23 Et cogitarat exterminare illos, nisi Moscheh electus eius corã eo sequestrem se constituisset, diuulsos reconcilians, flagrantémque indignationem eius sedans, ne perderet illos.
24 Aspernati sunt deinde terram desiderabilem, nec habuerunt fidẽ verbis eius.
25 Turbauerunt seditiosè in tabernaculis suis, non auscultarunt Iehouæ.
26 Elata manu sua iurauit illis vt prosterneret eos in deserto:
27 Vt prosterneret posteros eius inter Gentes, & dispergeret eos in regionibus.
28 Adiuncti sunt Baal-Peor, & ederunt sacrificia mortuorum.
29 Irritarunt factis suis, & grassata est in eos vltio.

30 Tum adſtitit Pinehas,& vindicauit,vltionémque continuit:
31 Id ei iuſtitiæ datum eſt per omnia ſecula vſque in ſempiternum.
32 Prouocauerunt quoque Deum apud Aquas iurgii, & multatus eſt Moſcheh propter illos:
33 Nam offenderant ſpiritum eius,& perperam loquutus eſt ore ſuo.
34 Non vaſtarunt quoque populos de quibus illis Iehouah præceperat.
35 Commixti ſunt Gentibus,& didicerunt opera eorum:
36 Et coluerunt idola illorum,quæ fuerunt ipſis vice laquei.
37 Et mactarunt filios ſuos,& filias ſuas dæmoniis:
38 Effuderunt ſanguinem innoxium, ſanguinem filiorum ſuorum, & filiarum ſuarum quas mactarunt idolis Chenaanitarum,& polluta eſt terra ſanguine.
39 Prophanati ſunt per opera ſua,& proſtituti factis ſuis.
40 Et ſuccenſa eſt ira Iehouæ contra populum ſuum, & auerſatus eſt hæreditatem ſuam.
41 Et tradidit eos in manus Gentium,& dominati ſunt illorũ qui odiebãt eos:
42 Et oppreſſerunt illos hoſtes eorum,& ſubiecerunt poteſtati ſuæ.
43 Multis vicibus liberauit eos:ipſi autem rebelles fuerunt conſilio ſuo,& attriti ſunt in iniquitate ſua.
44 Et aſpexit quum infeſtarentur,audiuítque clamorem illorum.
45 Memor fuit erga illos fœderis ſui, & recepit ſe ab indignatione ob multam bonitatem ſuam.
46 Et effecit vt eos qui tenebant ipſos captiuos,illorum miſereſceret.
47 Serua nos ô Iehouah Deus noſter, & collige nos è Gẽtibus,vt celebremus nomen ſanctum tuum,& laudemus te hymnis tuis.
48 Laudetur Iehouah Iiſrael à ſeculis vſque ad ſecula ; & dicat omnis populus, Amen. Halelu-iah.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 LAudate Iah. *Celebrate Iehouam,quia bonus,quia in ſeculum benignitas eius.*
2 *Quis eloquatur fortitudines Iehouæ,enarret omnem laudem eius?*
3 *Fœlicia obſeruantibus iudicium,facienti iuſtitiam in omni tempore.* Commemoratio bonitatis Diuinæ, fiduciam in Deum & amorem, ac inde omne pietatis ſtudium mirum in modum accẽdit,auget, prouehit.ideo hanc initio ſtatim,vt cauſam cur ſumma religione celebrari ab omnibus Deus debeat,memorat:tantámque eſſe prædicat vt non ſolùm in omne æuum extet,ſed à nemine etiam poſſit ſatis enarrari.id quod habet verſus 2. Huius autem quanlibet immenſæ & ſempiternæ bonitatis,quoniam nulli participes, nedum idonei præcones eſſe poſſunt,niſi qui fide eam deguſtarunt,adeò vt iam & æmulari ſtudeãt:illicò ſubiecit, *fœlices eſſe qui obſeruent iudicium, & faciant iuſtitiam:* hoc eſt(vt aliquoties dictum)ex æquitate & iuſtitia facere omnia ſtudeant.
4 *Memor ſis noſtri, ô Iehouah,in beneplacito populi tui,redime me ope tua,*
5 *Ad uidendum in proſperitate electorum tuorum,ad lætandum in lætitia gentis tuæ, ad gloriandum cum hæreditate tua.* Inducit ſeipſum Pſaltes precari(quo tamen cuiuſque Sancti ex populo vota expreſſit) vt tandẽ Dominus promiſſam populo ſuo beneuolẽtiam exhibeat,& collectum rurſus ſeruet, vera iuſtitia & ſalute donatum. Vnde verſu 5 ſubiicit, *vt uideam in proſperitate electorum tuorum*: hoc eſt (vt reddidi)oblectet vidẽdo res illorũ fœliciter habere.De quo loquẽdi modo,dictum verſu 18 Pſalmi 22. Hæc precatio eadem eſt cum illa, Adueniat regnum tuum. externa ſiquidem proſperitas non rarò impiis multo contingit cumulatior: vtcunque illis propter animi rectè vti ea neſcientis,vera proſperitas non ſit.Solet autem Scriptura ab iis bonis & prædicare Deum, & accendere in Sãctis pietatis ſtudiũ,quæ habẽtur notiora,& in quibus Dei bonitatem perpetuò ſentimus.Sed quia vbi deeſt rect9 animus, nihil prorſus bonorũ ſentiri poteſt: ideo quoties externa bona Scriptura memorat, ea intelligit quæ ſtudium conſequuntur regni & iuſtitiæ Dei. Hinc nanque gẽs Dei ſolidam demum percipit lætitiam,& gloriatur ſeriò.Huiuſmodi igitur populo Dei proſperitatem,lætitiam,& gloriationem precatur,ſeſéque eius in his fieri conſortem optat.

6 *Peccauimus cum Patribus nostris, iniquè egimus, improbitatem admisimus.* Confitetur nomine populi, ipsius,& Patrum peccata, volens ex eo quòd Deus Patribus toties se offendentibus, promissa sua nihilominus præstitit, & malitiam eorum sua bonitate vicit, spem sibi & suis firmare, eum & ipsos tandem respecturum, vtcunque eum cum Patribus impietate sua plus nimio irritassent.

7 *Patres nostri in AEgypto non intellexerunt mirabilia tua, non fuerunt memores amplæ benignitatis tuæ: & rebellarunt apud Mare, in Mari caricis.* Incipit peccata Patrum, & contrà, Dei in illos beneficia memorare. Et primùm quòd in AEgypto mirabilia Dei, ipsis per Moscheh ostensa, ritè intelligere non sustinuerunt, vt nimirū Dei erga ipsos bonitatē, tum in omnia omnipotentiam verè agnouissent. Nam quum auditæ per Moscheb Dei promissioni, visis signis, fidem habere se professi essent,& adoratione, velut de oblata ope, gratias Domino egissent (id quod legimus Exodi 4. g.31,) nihilominus simulatque plusculum grauari ab AEgyptiis cœpissent, expostularunt cum Moscheh & Aharon, tanquam impostoribus, qui promissa liberatione, effecissent vt iam grauius opprimerentur. id legimus Exodi 5.d.21. Deinde quum visis iam omnibus portentis quæ pro ipsis contra AEgyptios Dominus designauerat, atque illos eò cōpulerat vt à se egredi ipsos vrgerent, vasáque aurea & argentea immensi pretii vtenda dedissent (huc mouēte eorum corda Domino) fuisséntque in his bonitatem in se Dei mirum in modum experti: attamen quum apud Mare rubrum hostem aduenire sensissent, omnium horum immemores, dicebant, Num ideo quia non erant in AEgypto sepulchra, tulisti inde nos vt moreremur in deserto? Et rursum, Nunquid hoc erat quod dicebamus tibi? facesse à nobis,& sine seruiamus AEgyptiis. quod vtiq; præstitisset, quàm mori hîc in deserto. Hāc populi incredulitatē & ingratitudinē canit Psaltes quū dicit, Et rebelles fuerūt apud Mare סוף, id est caricosū. על hîc idē est quod אצל. Quod sequitur, *In Mari caricoso*, vel de eadē rebellione intelligendū est: vel significat etiā in Mari, fortè quum se qui viderent & AEgyptios, eos cōtra Dominum murmurasse. Quæ adduxi, leguntur Exo.14.c.11.

8 *Et seruauit eos propter nomen suum, vt notum faceret fortitudinem suam.*

9 *Et increpuit Mare caricis, & exiccauit: & deduxit eos per abyssos tanquam [in] deserto:*

10 *Et seruauit eos de manu odientis, & redemit eos de manu inimici.*

11 *Et operuerunt aquæ infestos illorum, vnus ex eis non fuit reliquus.* Prædicat Dei bonitatē, qui tanta populi incredulitate & ingratitudine, se à sua in illos beneficentia remorari passus non fuit: statuerat enim nomen suum orbi cognitum facere. huius ergo potius, quàm quid miseri illi mererentur, considerauit: & istuc est quod canit versu 8, *Seruauit eos propter nomen suum*: vt illud nimirum illustraret,& celebrem redderet virtutem suā mundo. Vnde dicebat Exod.14.d.18, Et scient AEgyptii quòd ego Iehouah, quum glorificatus fuero in Pharaone, curribus & equitibus eius.

12 *Et crediderunt verbis eius, cecinerunt laudem eius.* Quod prius memorat, nimirū credidisse illos verbis Domini, quū vidissent se mirificè adeò seruatos,& extinctos AEgyptios, legitur Exo.14. g.31. Insigne verò in hoc populo tam nullo negotio à fide recedenti, hominum non plenè renatorum exemplum propositum. simulatque Dei virtutem sentiūt, totos se Deo credunt, nihil est eis religiosius: mox autē vt diuersum sentiunt, fumo citius euanescit omnis eorum recta de Deo opinio. carnis nanque, non Spiritus iudicio feruntur. Hymnus autem quem tum Domino cecinerunt, cuius altera versus particula meminit, habetur Exod.15.a.1.

13 *Properarunt, obliti sunt factorum eius, & non expectauerunt consilium eius.* Quòd dicit, *properarunt*, videtur notasse murmur populi contra Moscheh exortum in Marah, loco ita vocato propter aquarum in eo amaritudinem. Nam tertio statim die ab eo quo manum pro se Dei in Mari rubro, tam insignem & stupendam fuerant experti, contra Moscheb & Dominum obmurmurarunt: nempe quum tres dies iter fecissent per desertum Schur, nec inuenissent aquas,& eas quas in Marah inuenerant, sensissent esse amaras. Eo autem murmure, quid aliud quàm oblitos se operum Dei demonstrarunt, qui consilium super se Dei non potuerunt expectare vel triduo, toties visa eius in se bonitate plusquam paterna,& potentia cui etiam Mare cesserat?

14 *Et concupierunt concupiscentiam in deserto, & tentauerunt Deum in solitudine.*

15 *Et dedit illis petitionem suam, & misit tabem in corpus eorum.* Memorat murmur populi contra Dominum pro carnibus, & vltionē quam eo in se prouocarunt, de quibus legitur Nume.11.a.1. Illud in versu 15, *Et immisit in animam illorum:* רזון, id est maciem vel tabem, notat contrarium impiis votis illorum euenisse. fastidientes enim cibum cælo depluentem, carnium deliciis se impinguare concupierant: & verè maciem consequuti sunt, dum miserè adeò interirent: maciem enim pro morte dixit. De his cecinit & Psalmo 78.c.26. Discendum autem ex hoc facto, carnem semper noxia sibi cupere,& salutaria Dei dona fastidire.

16 *Et æmulati sunt Moscheb in castris, Aharon Sanctum Iehouæ.*

17 *Aperuit [se] terra, & vorauit Dathan, & obtexit concilium Abiram:*

18 *Et exarsit ignis in concilio eorum, flamma incēdit improbos.* Perstringit hîc coniurationē Korah,

Dathan & Abiram, quos terra cum tabernaculis suis viuos absorpsit. Versu 18, meminit incendii quod vorauit ducentos & quinquaginta proceres Synagogæ qui cum Korah, Dathan, & Abiram coniurauerãt. Hinc verò discẽdum vt selectissimos suos subinde Deus exerceat, & rursus in tempore vindicet, perdens qui ipsis negotiũ facessũt. Nihil erat Mose mansuetius, nihil publicis populi commodis addictius, nihil à quoquã accipiebat: tanta tamen laborabat inuidia vt identidem de vita periclitaretur. Porrò seditionis hîc perstrictæ historia, habetur Nume. 16. a. 1.

19 *Fecerunt vitulum in Horeb, & adorauerunt fusile:*

20 *Et mutarunt suum decus similitudine bouis pascentis herbam.*

21 *Obliti sunt Dei qui seruauerat eos, qui fecerat magna in AEgypto,*

22 *Mirabilia in terra Cham, portentorum ad Mare carias.* Memorat scelus cõflati vituli, cuius historia legitur Exod. 32. a. 4. Deũ vocat decus Iisraelis, quem mutarunt similitudine bouis vescentis gramine. Id ab AEgyptiis didicerant, qui ab antiquo boues & vaccas pro diis coluerunt, & in regia sua Memphi, insignem illum Apidem. Is, bos erat albus frontem, & quasdam paruas corporis partes, cætera verò niger: quibus iudicabant qui esset ad successioné idoneus alio vita functo. Hunc in septo quodam alebãt, ante quod erat aula, in qua erat aliud septum matris eius. In eam Apis nonnunquam emittebatur, quũ ostenderent eum peregrinis: quanquam & in suo septo per fenestram ostendi soleret, præsertim siquando nimium lasciuiret. Vide superstitionem imitabilem populo Dei, tot, támque stupendis portẽtis, Diuinitatem veri Dei docto. Sed voluit Deus in hoc populo nobis peruersitatis nostræ imaginem ob oculos ponere, docereq́ue quò prolabamur quum semel rationi nostræ indulgere cœpimus. Primùm bonitatem Dei omnibus prospicientis, cunctáque alentis, quæ se ipsam nulla in re non abundè visendã exhibet, voluerunt præposterè sapientes AEgyptiorũ sacerdotes, peculiariter repræsentare in boue, animali plurimum quidem vtili, infinito tamen infra hoc vt Dei imaginem singulariter exhiberet. Eo quantum in ipsis fuit, illam in tam innumeris rebus aliis, innumeris modis relucentem, obscurarunt, effeceruntque vt quem vbique colere populus debuerat, tantùm in boue Deum adorarent: quo simul & religione, metúque eius in aliis locis fuerunt soluti. Quo quid æquè insanũ & perniciosum? At tamen hæc imitanda sibi duxit populus selectus Dei, cui se Deus tam inauditis ostentis, ac inæstimabili dignatione insinuatat. Rectè ergo cecinit hîc Psaltes versu 21 & 22, *Obliti sunt Dei seruatoris sui, qui in AEgypto ingentia pro eis fecerat, mirabilia in terra Cham,* &c. His autẽ notauit illud eorũ impiũ & infandũ de vitulo præconiũ, Iste est Deus tuus Iisrael, qui eduxit te è terra AEgypti. Exo. 32. a. 4.

23 *Et dixit ut disperderet eos, nisi Moscheh electus eius stetisset in diuulsione coram eo, ad remouendum indignationem eius à perdendo.* Notat illud dictũ Domini ad Moscheh, Sine me vt succẽseat ira mea contra eos, vt consumã eos, & faciam ex te venire gentem magnã, tum precem qua Moscheh Deum placauit, quæ item legitur Exod. 32. c. 11: ea se ille constituit in diuulsione, id est sequestrũ inter Deum & populũ, qui sua impietate à Deo defecerat, ac ita, quod cum illo icerat, fœdus ruperat, seque ipsum à dignatione Domini diuulserat. Ita autẽ intercessit Moscheh vt peteret se deleri è libro vitæ, nisi Deus populo scelus illud remitteret. In quo & Christi seruatoris imaginem exhibuit, & docuit quo quisque pro fratribus animo debeat esse.

24 *Et auersati sunt terram expetibilem, non crediderunt verbo eius.* Memorat quæ legimus Nume. 14. a. 2, de murmure & seditione populi excitata, quum exploratores renuntiassent terrã Chenaan optimam quidem, sed ipsis inuincibilem. optabant enim mori potius in solitudine, quàm terram à Domino promissam, & optimam ingredi, iámque parabant reuerti in AEgyptum. Hunc terræ optatissimæ contemptum notauit Psaltes, quum dicit versu 24, Et auersati sunt terram optabilem, nec crediderunt verbis eius, qui nimirum testatus fuerat se illam eis traditurum.

25 *Et seditiosè egerunt in tabernaculis suis, non audierunt vocem Iehouæ.* Seditionem notat quam excitarunt, volentes Moscheh, Aharon, Iehosua, & Caleb, qui illis terram promissam commendabant, & à furore reuocabant, lapidare, versu 25, quum ait, *Turbarunt*: hoc est, more clancularii susurronis, homines inter se committentis, sese inuicem in seditionem excitarunt. Eadem voce vsus est Moscheh, Deut. 1. e. 27, vbi hoc ipsum populi murmur memorat, ותרגנו באהליכם, id est, falsis suggestionibus vos inuicem in tabernaculis vestris turbastis, & cõmouistis, quum diceretis, Iehouah ex odio nos è terra AEgypti adduxit, vt traderet in manus Amorrhæorum, & exterminaret nos.

26 *Et attulit manum suam contra illos, ut deiiceret eos in deserto:*

27 *Et ut deiiceret semen eorũ inter Gẽtes, & dispergeret eos in regionibus.* Quod ait, *Et leuauit manum suam,* idem est quod iurauit. iurãtes enim manũ attollere ad cælos solent. Plenior est hæc anthropopathia, Deut. 32. f. 40, Attollã ad cælos manũ meam, & dicam, Viuo ego in seculũ. Iuramentũ verò quod hîc Vates memorat, sic Nume. 14. e. 28, describitur, Viuo ego (inquiebat Iehouah) omnino vt loquuti estis, me audiẽte, ita faciã vobis: in deserto hoc cadẽt cadauera vestra, &c. Eiusdẽ iuramẽti meminit versu vltimo Psalmi 95. Quod præterea habet versu 27, iurasse Dominũ vt populũ

per regiones Gentiũ dispergeret, liber Numerorũ non babet: at quũ Psaltes id narret, non potest esse vanum. Vnde & hinc coniectura est, pleraque vetustatis monuméta, præter Historiã Legis, tempore exilii Babylonici, quo hic Psalmus videtur esse cõpositus, extitisse. Porrò & res ipsa, quã etiam Historia Legis narrat, ita vt Psaltes canit, habere probat. nã legimus eodẽ capite, 14.g.40, in libro Numerorũ, conatos Iisraelitas post prohibitionem Domini, ascendere in terrã promissam, ab Amalekitis & Chenaanitis (qui in montibus habitabant) fuisse cæsos, & in fugam actos vsque ad Hormah. in qua fuga indubiè multi eorum fuerunt capti. Tum legitur eodẽ libro, capite 21.a.1, & regem Arad Chenaanitem, prædam ex eis abegisse. Notanda verò in hoc exemplo carnis peruersitas, quæ dum vocat, & opem promittit Deus, timet: quum reiicit, & opem negat, audet. Docemur item, Deum sua nõ absque periculis dare, quo discamus ipso verè fidere. neque enim potest apparere quid Deo fidamus dum nihil est aduersi. Obseruãdum etiam in his exploratoribus quid ad malum valeant impii legati & renuntiatores.

18 *Et copulati sunt Baal-Peor, & comederunt sacrificia mortuorum.*

19 *Et irritarunt in factis suis, & perrupit in eos ultio.* Quæ narrãtur duobus istis versibus, & duobus sequẽtibus, legũtur Num. 25.a.3. Dicit ויצמדו, quo verbo & Moscheh quũ hæc describeret, vsus est: id significat cõiugari. A. Ezra positũ putat ad significandũ copulationem cum mulieribus Moabitarum, quæ in causa fuit vt Iisraelitæ sacrificiis Baal-Peor cõtaminarentur. Vocat verò hæc sacrificia, *mortuorum*, quòd nihil vitæ baberẽt quos illi pro diis colebãt. Vnde autem dictus sit Baal-Peor, haud planè liquet. Baal dominũ & magistrum significat: id erat cõmune deorum nomen. Quia autẽ certis locis certísque ritibus colebãtur, inde sortiebãtur cognomina. Porrò Scriptura videtur illos data opera fœdioribus & cõtemptioribus nominibus appellasse: vt 2. Reg. cap. 1. a.2, vocat Deũ Acherõ, Baal-zebub, id est magistrum, vel dominũ muscæ. ita existimo & dictum Baal צואה, id est egestionis. צוא enim Chaldaicè egerere dicitur, Hebraicè autem aperire.

30 *Et stetit Pinehas, & indicauit, & fecit subsistere ultionem:*

31 *Et habitum est ei pro iustitia in generationem & generationem, usque in seculum.* Vt Pinehæ datum sit iustitiæ & pietati, quòd vltus esset scelus Zimri principis tribus Schimeon, confosso illo cum Cazbi Midianitide, vtque eo vltionem Dei à toto Iisraele auerterit, qua iam perierant millia vigintiquinque, Dominus ipse testatus est. sic enim legimus Nume. 25.c.11, eum dixisse ad Moscheh, Pinehas filius Eleazar filii Aharon sacerdotis, auertit indignationem meam à filiis Iisrael, eo quòd pro me inter illos zelatus est, ne ego zelo meo illos consumerem. Et sic pepigi cum illo fœdus pacis, eritque cum ipsi, tum posteris eius, pactum sacerdotii in sempiternum, propterea quòd zelatus est pro Deo suo, & placauit eũ Iisraeli. Hinc monemur agnoscere vt placeat Deo pro nomine eius suscepta seueritas.

32 *Prouocarunt apud aquas iurgii, ut adfligeretur Moscheh propter illos:*

33 *Quia exacerbauerant spiritum eius, & perperam loquutus est labijs suis.* Canit de murmure populi pro aquis, quod describitur Nume. 20.a.3. Dicit *prouocarunt*, subaudiendum est, Deum. Quod verò ait, *Moscheh propter eos multatum*, & de Aharon intelligendum est. etenim quũ in mandatis haberent vt ad petram loquerentur, perturbati iurgiis & insanis clamoribus populi, id omiserunt: quúmque non illicò vt petram percussetant, aqua emanaret (nam meminit Sacra historia, quũ eam Moscheh bis cecidisset, aquas primùm fluxisse) tum neque gloria Domini, ita vt in Raphidim, petram visibili signo operiret, putauerunt Deum offensum populi impietate, non daturum aquas, quanlibet promisisset. omnino enim illa Moscheh verba, Heus audite vos rebelles, num petra ista educet vobis aquas? dubitationem de Domini promisso indicant. Multa hîc Iudæi disputant, in quonam peccarint Moscheh & Aharon. Nos quũ Scriptura memoret Deum cum illis expostulatum de incredulitate, ambigi non potest illos pollicitis eius haud satis fidei habuisse. Sic sanè loquutũ illis legimus, Propterea quòd nõ credidistis mihi, vt maiestatẽ meam coram filiis Iisrael adsereretis, nõ ducetis hanc Ecclesiã in terrã quam illis dabo. Huc autem, quia illos populi improbum & impiũ iurgium impulit, rectè dixit Vates, Adflictus est Moscheh propter illos, prohibitus scilicet ab ingressu terræ promissæ: idque satis luculẽter exprimit versu 33, *Nam exacerbarunt spiritum eius, & perperam loquutus est labiis suis:* quũ nimirum intempestiuè illos obiurgaret, & ad dubitandũ potius de promissis Dei, quàm ad credendum illos prouocaret, quum non statim successisset. A. Ezra versum 33 ad Deum refert, cuius animũ populus impio suo murmure vtique exacerbauit: qui etiam dira postea loquutus est, negando vnicè dilecto & fido seruo suo Moscheh ingressum in terram Chenaan.

Exod. 17.b.

Quid peccarint Moscheh & Aharon ut eis negaretur ingressus in terrã promissam.

34 *Non disperdiderunt populos de quibus illis Iehouah dixerat.*

35 *Et commixti sunt Gentibus, & didicerunt opera eorum:*

36 *Et seruierunt idolis illorum, & fuerunt eis in laqueum.* Nunc memorat impietatẽ populi admissam in terra Chenaã. Primùm, nõ deleuerũt Gentes quas delere Dominus præceperat: inde im-

mixti eis ſunt,impietatémque eorũ didicerũt,& imitati ſunt:vt ad mẽdacia & vana ſuperſtitionũ
figmẽta,ingenium hominum ſemper,quàm veræ religionis ſtudium,pronius eſt. Hiſtoriam ho
rum habes 2 & 3 cap.Iudicũ. Vocat idola & deos Gentium עצבים,id eſt moleſtias,per cõtemptum
ſcilicet: vt oſtendat nihil niſi calamitatem ab illis referri, quũ ſtulti homines ſalutem ſibi ab eis
ſperent. inde dicit, *afſiſſe illos populo in laqueum*.

37 *Et mactarunt filios ſuos, & filias ſuas dæmoniis:*

38 *Et effuderunt ſanguinem innoxium,ſanguinem filiorum ſuorũ,& filiarum ſuarum quas mactarunt idolis Che-
naan, & polluta eſt terra in ſanguine.* שדים,quorum hic verſu 37,& Deut.32.c.17,meminit,creduntur
dæmones eſſe, in agris potiſſimum ſuas præſtigiàs exercentes, quibus ideo homines ſacrificare
inſtituerunt. Sacrificiũ liberorũ,cuius meminit hic & ſequens verſus,præcipuè Molech fiebat,vt
ex Leui.20.a.2,& multis aliis Scripturæ locis liquet.Eum putant eundem fuiſſe Hebræis qui La-
tinis fuit Saturnus. Inſaniam hanc quidam exiſtimant ad imitationem Abrahæ à Gentibus ſu-
ſceptam:ſed neque ille ſuũ filium exuſſit, neque videntur Gentes Abrahamum tanti feciſſe vt i-
mitari ipſum ſtuduiſſent. A Satana plures aliæ quoque ſuperſtitiones non minus abſurdæ (etſi
minus crudeles)profectæ ſunt:huic & hanc acceptam referemus.Forſan huiuſmodi cõmentum
ingeſſit, Deo offerendum eſt quod quiſque habet præſtantiſſimum & chariſſimum : iam liberi
pecudibus multo ſunt & præſtantiores & chariores. Stupendum autem,tantum valere ſuperſti-
tionem,quum vera religio ea nequeat apud nos obtinere quæ nobis non minus vſui,quàm lau-
di forent:nempe vitam moderatam, & proximorum vſibus ſeruientem.

39 *Et polluti ſunt in operibus ſuis, & fornicati ſunt in factis ſuis.* Populus ab vno Deo,vt honeſta con-
iunx à ſuo marito,pendêre debebat. dũ igitur tot cum illo,& præ illo ficta numina coleret(non
aliter atque mulier quæ deſerto marito ſuo, varios ſectatur amatores) polluebatur & fornicaba-
tur. Quo ſimili Prophetæ paſſim vtuntur: forſan ideo quòd in ſuperſtitionibus omnino ſimile
quiddã videatur furoris qui eſt in amore adulterino. multo enim hic,quàm legitimus,vehemẽ-
tior eſt : nihilque eſt quod non facere & pati cogiret ſeriò amans. ita nihil eſt adeò ſumptuoſum
quod ab homine non extorqueat ſuperſtitio,quum religio non poſſit obtinere quæ quum planè
ſunt in rem noſtram,nullo omnino conſtant vel ſumptu,vel labore. Cultores illi Saturni adeò
vincere potuerunt paternum animum, vt igne exurerent chariſſima pignora ſua, quũ cultores
Chriſti non ſuſtineãt tantùm in loco,liberos ſuos acerbius caſtigare.Sacerdotes Baal potuerunt
ſe conſcindere,vt à corpore ſanguis deflueret:at quotuſquiſque eſt ſacerdotum Chriſti qui cor-
pus ſuum ſeruare ſtudeat à pernicioſis tantùm voluptatibus?

40 *Et ſuccenſa eſt ira Iehouæ in populum ſuum,& hereditatem ſuam abominatus eſt.*

41 *Et dedit eos in manus Gentium & dominati ſunt eorum qui odiebant eos.*

42 *Et obtinuerunt eos inimici eorum,& humiliarunt ſub manum ſuam.* Meritò ſeruitbãt duris & iniquis
dominis qui commodum iugum Dei ſui tam impiè abiecerant.Obſeruãdum autem iræ Diui-
1.Tim.2.a.2. næ argumentum eſſe,opprimi à tyrannis. Inde orãt Sancti, vel Paulo iubente, pro Principibus,
Luc.1.g.7. vt quietam & tranquillam vitam viuere poſſint in omni pietate & honeſtate,hoc eſt(vt Zacha-
rias vaticinatus eſt)liberi è manu inimicorum,ſeruire Deo in omni ſanctitate & iuſtitia. Vt vis
Spiritus Chriſti mundo probaretur, multa cũ perſequutione obtinere oportuit Euangeliũ,vt ſi
id homines ſolidè recipiant,citò exoraturi ſint quod & regno Chriſti propriũ eſſe cecinit Zacha
rias, & orare iubet Paulus in omni ſacro conuentu.

43 *Multis vicibus liberauit eos, & ipſi rebelles fuerunt conſilio ſuo, & confecti ſunt in iniquitate ſua.*

44 *Et aſpexit quum eſſet eis anguſtia quum ipſe audiret clamorem eorum.*

45 *Et recordatus eſt eis fœderis ſui, & pœnituit iuxta amplitudinem benignitatis ſuæ.*

46 *Et dedit eos ad miſerationes coram omnibus qui ceperant eos.* Pernicioſiſſimis tyrannis Gentium,
qui ſaluificum Dei imperium reiecerant vt modis omnibus attriti,opem Dei implorarent,rur-
ſus liberauit: ſed illi continuò ad ingeniũ redierunt. Sic multis vicibus,vt canit verſu 43,libera-
uit eos,memor fœderis cum eis icti. In quo Dominus electis ſuis oſtẽdit qualis in eos eſſe ſoleat.
peccantes caſtigabit quidem, at abiicere poterit nunquam : ſempiternum enim eſt fœdus cum
eis percuſſum. Liber Iudicum memorat eos traditos hoſtibus, & rurſum inſigniter liberatos ſex
vicibus. Primùm permiſſi fuerũt Cuſchan Riſcheathaim regi Meſopotamiæ annos octo: libe-
rati verò ſunt per Athnielem filium Knaz è tribu Iehudah. Secundò fuerunt traditi Egloni regi
Moabitarum,decem & octo annos: à quo vindicauit eos Echud filius Gera de tribu Benia-min.
hæc legis Iudicũ cap.3. Tertiò venũdati fuerũt Iabin regi Chenaanitarũ , qui tyrannidẽ in illos
diram exercuit annis viginti:qua adſeruit eos Debbarah Prophetes, & Barak filius Abinohã: de
quo & Pſal.83.b.10.hæc legis Iudicũ 4.Quartò oppreſſi fuerunt à Midianitis ſeptem annis: quo-
rum iugum ſoluit Gideõ,è tribu Menaſcheh,occiſis duobus ducibus eorũ, Zeb & Oreb,ac duo-
bus regibus Zebah & Salmunah, & exercitu conſtante millibus centenis viginti quinque. De

his habes in libro Iudicum à capite 6, vſque ad 9. Quintò addixit eos violétlæ Philiſtinorum & Ammonitarum, annis decem & octo: à quibus liberati fuerunt per Iephtach. de hoc, Iudicum capite 10 & 11. Sextò iterum traditi fuerunt Philiſtinis, quadraginta annis: à quihus liberauit eos Schimſom, de quo legimus à 13 capite Iudicum, vſque ad 17. Poſt hæc iterum ſub ſacerdote Eli, eiſdem hoſtihus permiſſi fuerunt: à quibus adſeruit eos primùm Schmuel, deinde Schaul, plenè demum Dauid. Cauſam tantæ beneuolentiæ Dei qua humiliatis & opem ſuam orantihus ſemper adeſſe, & opem ferre dignatus eſt, habet verſus 45, *Memor enim fuit fœderis ſui.* Receperat hanc gentem ſemel in populum ſuum, idque quòd reſipiſcentes verè erant: Deum ergo illum ſuum experiri debuerunt, hoc eſt ſeruatorem. Verſu 46, memorat beneuolentiam Dei, qua captiuos etiam reſpexit, efficiens vt eorum miſereretur qui ipſos captiuos tenebant. Quod ideo videtur memoraſſe quòd propius ſpectahat ad ſortem populi, in qua erat quum hic Pſalmus cõſcriptus eſt. Inde enim voluit Sanctos apud Gentes captiuos, ſeruientéſque, ad ſperandum in ſua captiuitate ſimilem gratiam erigere, donec tempus veniret, vt liherati, ſuis ſedibus reſtituerẽtur, in illis Deũ ſyncera religione culturi, & dignis laudihus celebraturi.

47 *Serua nos Iehouah Deus noſter, & collige nos à Gentibus, ad celebrandum nomen ſanctitatis tuæ, ad laudandum laudem tuam.*

48 *Laudetur Iehouah Deus Iiſrael à ſeculo & uſque in ſeculum: & dicat omnis populus, Amen, halelu-iah.* Hinc apparet, oh id Vatem omnia illa Dei & iudicia & heneficia quæ cecinit, memoraſſe vt ſpẽ in exilio degẽtis firmaret, ſi verè reſipiſcerẽt, & ad Dominũ conuerterentur, ſic vt id ſtudẽtes verè ſe populũ Dei præſtarẽt, ita induhiè fore vt ille ſe inuicẽ Deum exhiberet, colligẽdo eos ex diſperſione qua inter Gẽtes diſperſi exulabãt, & donando vt liberi rurſus in ſua terra nomen Dei celebrarent, & laudibus eius intendere poſſent. Verſu vltimo Pſalmũ & librum quartum præconio laudis Diuinæ, more ſuo claudit, ad idémque ſtudii omnem populum hortatur, iubens dicere Amẽ.

IN QVINTVM HYMNORVM LIBRVM
præfatio ad pium Lectorem.

AVſpice Deo ad quintum & vltimum cæleſtium Odarum peruenimus librum: in quo inſunt omnegenus Pſalmi, quihus Dei de nobis admiranda conſilia & effuſiſſima bonitas, regni Chriſti maieſtas, & ad ſaluandum credentes immenſa potentia, Spiritus ſuperni incredibiles virtutes & copiæ: noſtra contrà inanitas, ſtultitia, & peruerſitas: Legum, & inſtirutionis Diuinæ indicibilis puritas & æquitas, ingenium & vis timoris, religionis, fidei, iuſtitiæ, & quicquid noui & ex Deo nati hominis fuerit: iudiciorum denique Dei quibus ſuos expiat, reprobos exterminat: myſteria, ac omnino quæcunque arcanæ Literæ docent, non paulo & generalius & hreuius & luculẽtius deſcrihuntur, cõmendantur, & celebrantur. Vnde factũ eſt vt præ alijs Eccleſiaſticorũ ſint exercitiis ſelecti, quotidie in ſacris cœtibus decãtandi. Sed quis det, vt ſicut in his ſacratiſſimis carminibus clarius, familiarius, eóque Sanctis omnibus ſuauius modulatur Spiritus Dei: ita à purioribus organis in Eccleſiis recitentur, & defæcatioribus auribus ac mentibus percipiantur, ne ore tantùm Deum vſque non tam colamus, quàm colere ſimulemus, ídque tam magno? Qua impia peruerſitate, induhiè cum nobis ipſis, tum aliis eam tandem vltionem accerſemus, quam huic impietati Dominus per Vatem ſuum Ieſchaiah minatus eſt, Propterea (inquit) quòd quum populus iſte accedit ore tãtùm, & labiis ſuis me honorat, cor autem ſuum à me procul habet: cultúmque exhibet quem ah hominibus didicit, in quo nihil eſt vltronei ſpiritus, nihil naturale. Ideo en ego malis quibus nunc exagitantur, ea adiiciam, vt populus iſte fiat portentum, cuius calamitas pro ſtupendo miraculo babeatur. Et inſuper efficiam vt ſapientia ſapientum pereat, prudentia prudentum nuſquam extet, quo in tantis malis nullum vnquam emergendi ex eis conſilium inueniant. Conſideremus quæ Eccleſiis Orientis euenere, vt miſerè & calamitoſè Turcis nunc ſeruiunt, vt nihil fuerit conſilii depellendi huius mali quum impenderet: multo minus eius auertendi poſtquam cœpit premere. Idem Deus eſt, ſuíque nunquam diſſimilis, qui tam ſæuè hypocriſim primùm Iudæorum, tum & Chriſtianorum vltus eſt, ad noſtram tam ſecuram impietatem quouſque putabimus conniuehit? Certè dum ſtipis modò gratia, aut certè ex more tantùm & ſtatuto hominum, hæ ſacratiſſimæ Odæ, nullo hoc impellente Spiritu, nulla tenente animum voluptate concinuntur, quid aliud quàm ore tantùm Deum non honoramus, ſed irridemus, & hominum præcepto huc adacti & inſtituti, ipſum non colimus, ſed irritamus? Hæc tanta Dei factoris noſtri contumelia, etſi nondum exitio nos penitus, vt Iudæos olim, & poſtea eos quoque populos qui de Chriſti nomine gloriahantur, dederit: ea tamen huius præludia iampridem adduxit, vt quid porrò aduectura ſit, facile liceat diuinare. Videmus ſiquidem haud ita nuper in pluſquam reprobam mentem præcipitatos eos, qui reliquo humano generi ſol & lux eſſe debebant, vt nulla propè cura earum rerum quæ ad illos pertinent propriè, Iſa.29.d.13

tangi videantur: cõtrà autem in iis sint toti, quæ nullos omnino Christianos decent. Hinc & populus huc prolapsus est vt synceræ religionis ratio à paucissimis etiam cognoscatur: nullus ferè numinis metus, nullum honestioris vitæ studium: nullus denique & scelerum atque flagitiorũ pudor appareat. Et in hac tũ pietatis, tum honestatis publicæ ruina & calamitate, quotusquisque est qui de restituendis moribus solicitus sit, quem ob hãc tantam miseriam Christiani populi iustus dolor exagitet: Leges quo quæque sanctiores, hoc neglectiores iacent: honestæ artes & disciplinæ, bonarum literarum & linguarum studia (paratissimum rectè & fœliciter viuendi instrumentum) vbique frigent: nihil habetur in pretio quàm quod quæstuosum est, quod voluptatibus ancillatur, eóque malæ & perniciosæ artes, versutiæ, doli, fraudes, nusquam non regnant: vt iure quis & de nobis illud Prophetæ dicat, Sapientes sunt vt faciant malum, benefacere nesciunt.

Ierem 4 c.22. His nostris tam peruersis & improbis moribus, tam sæua & crueta, nec minus diuturna bella, quibus orbis noster tot iam annis concutitur, tam immanes & perpetuas prope pestilentias, tot noua morborum genera, tam diram, támque latè & diu grassantem famem, tot sectas & schismata debemus. Hæc per Christum obsecro animaduertamus omnes, maximè autem ii qui docendi formandique reliquos homines munus gerunt. adhibeant hi mentem vel his ipsis sacratissimis hymnis quos recitant & canunt quotidie: sustineant in his cælestem & saluificam Spiritus sancti musam dulcissimè bonis mentibus modulantem, & quæcunque æternæ saluti sunt, clarissimè differentem exaudire: vtque id possint, perniciosas carnis curas à se ablegent quàm longissimé. ne quibus publicæ salutis cura præcipuè incumbit, hácque de causa tanta dignitate, tantísque copiis pollent, hi ipsi communis exitii causa potissima existant. Agnoscant ergo, & probè cogitent dum in sacro choro modulandis his sanctissimis odis adsunt, adstare se coram tremendo Dei omnia intuentis, & cor vnum poscentis conspectu, in concilio mentium supernatium, in ipsa cælorum regia: vtque Diuina & verè salutifera oracula, omnia religioso studio pensiculét, vt hinc solido pietatis studio inflammentur, & alios (quorum pastores & patres esse debent) accendere queant: digni qui & intentatã nobis Dei vltionem, si non auertant penitus, saltem mitigent, restituta scilicet vel aliqua veri Christianismi cura. Dominus noster Iesus Christus vnus veræ resipiscétiæ & pietatis autor & largitor, hæc illis & nobis omnibus ad veritaté persuadeat. Amé. Vale.

HYMNORVM LIBER QVINTVS.

PSALMVS CVII, εὐχαριστικὸς καὶ παραινετικός.

ARGVM. *Canit cuncta mala Diuinitus immitti, & tolli: eòque pericula & angustiam oberrantium in desertis, vinctorum, ægrotantium, & eorum qui in mari versantur: tum opis Diuinæ imploratationem, & pro ea impetrata gratiarum actionem: deníque ut Deus in manu omnia habeat, & immutare soleat, memorat.*

PARAP. 1 CElebrate Iehouã: nã beneuolus est, nã in sempiternum extat bonitas eius.
2 Dicant hymnum redempti ab Iehouah, quos redemit à malis coartantibus:
3 Quos à terris collegit, ab Oriente & Occidente, ab Aquilone & Meridie.
4 Quum enim à via aberrant in deserto & solitudine, nec inueniunt vrbem habitatam,
5 Et præ fame ac siti contorquetur in eis ipsorum anima,
6 Clamãt ad Iehouã dum coartantur, & ipse liberat illos ab ipsorum angustiis,
7 Ducítque in viam rectam, qua perueniunt ad vrbem habitatam:
8 Hinc celebrant Iehouã ob bonitatem eius, celebrant mirabilia eius hominib9,
9 Quum satiauerit animam sitientem, & animam famelicam repleuerit bonis.
10 Qui sedent in tenebris & vmbra mortis, afflicti in neruo & ferro,
11 Eo quòd sermonibus Dei rebelles fuerunt, & consilium Excelsi contumeliẽ reiecerunt:
12 Quorũ cor per molestiam humiliatur: prostrati sunt, nec est qui ferat opem.
13 Et clamãt quũ malis coartantur, ad Iehouã: is illos ope sua ex angustiis eripit:
14 Educit eos è tenebris & vmbra mortis, & vincula eorum dirumpit.
15 Tũ celebrant Iehouã ob bonitaté suam, celebrant mirabilia eius hominibus,
16 Quum ostia chalybea confregerit, & vectes ferreos destruxerit.
17 Stulti propter scelera sua, & iniquitates affliguntur.
18 Omnem cibum auersatur anima eorum, proximè accedunt portas mortis.

19 Et clamāt dum coartātur, ad Iehouam: is illos ope sua ex angustiis suis eripit.
20 Mandat verbo, & sanat eos, eximítque interitui eis imminenti.
21 Celebrant Iehouā ob bonitatem suam, celebrant mirabilia eius hominibus:
22 Sacrificant sacrificium laudis, & enarrant opera eius ouantes.
23 Qui nauibus ingrediuntur mare, & in vastis aquis operantur,
24 Ii vident facta Iehouæ, & mirabilia eius in profundis.
25 Quum iusserit, prodit ventus procellosus, & attollit se fluctus maris:
26 Inde nūc ascēdūt in cælos, nūc descēdūt in abyssos, anima eorū in eis diffluit.
27 Iactantur, nutántque vt ebrius, omnis mens eorum euanescit.
28 Et clamāt quū coartātur, ad Iehouā: is illos ope sua ex angustiis ipsorū eripit.
29 Facessit ventus procellosus, vt mare sileat, taceant fluctus eius:
30 Tum lætantur quòd illi conquieuerūt, & deducit eos ad portū ipsis optatū:
31 Tū celebrant Iehouā ob bonitatem suā, celebrant mirabilia eius hominibus,
32 Et extollunt eum in concione populi, laudant eum in consessu seniorum.
33 Qui redigit flumina in torrens desertum, & educit aquas è terra sitienti.
34 Qui redigit terram fructiferam in salinas, ob noxam inhabitantium illam.
35 Efficit rursus vt vertatur torrens desertum in irrigua, & scaturiant aquæ è solo arenti.
36 Collocat illic famelicos, ii parant vrbem habitatam:
37 Serunt agros, plantant vineas, & faciunt fructus, frugúmque prouentum.
38 Aspirat illis fauorem, augentur valde, pecora eorum non deficiunt.
39 Et rursus imminuuntur, & deiiciuntur sterilitate, morbis, & ægritudine.
40 Ipse reddit optimates contemptos, facítque errare per vasta loca & inuia.
41 Interim eleuat pauperem ab afflictione, efficítque illi familiam instar gregis.
42 Timebūt recti, & lætabūtur, cunctíque prauitati dediti obturabunt os suum.
43 Quis sapiens is obseruet ista, & intelliget benignitatem Iehouæ.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Celebrate Iehouam, quia bonus, quia in seculum benignitas eius.*
2 *Dicant redempti Iehouæ, quos redemit è manu angustiæ.* Primùm hortatur in genere ad laudandum Deum, quicunque eius beneficio erepti sunt malis. Quo simul docet, ad id nobis mala immitti vt ad opem Dei confugiamus: eámque consequuti, eius bonitaté deprædicemus, quo illa quamplurimi fidant. id agit versu 1 & 2. In secundo ad verbum *dicant*, subaudiendum est, hymnum vel laudem: sic enim sæpe est verbi huius vsus.

3 *Et à terris collegit eos, ab Oriente & Occidente, ab Aquilone & Mari.*
4 *Errabant in via in deserto, in solitudine vrbem habitationis non inueniebant.*
5 *Esurientes, etiam sitientes, anima eorum in ipsis torquebatur.* Canit Deum errantes ab Oriente, Occidente, Aquilone & Mari colligere. Hîc præter Diuini auxilii potentiam, qua quæ carni videntur prorsus impossibilia, facillimè confiunt, etiam errātium affectum expressit: qui dum viam ad loca habitata hominibus amiserunt, putant se in extremis orbis finibus cōstitutos. Mare equidem hîc crediderim pro Meridie positum (vtcunque aliàs pro Occidente vsurpari soleat) sed mediterraneum, quod Iudææ ad Occidētem est, (nam sinus Arabicus ei est ad Meridiem) quod Mare hîc designatum existimo. Hebræi putant Meridiem hic prætermissam, quòd ea regio propter æstū rarius soleat adiri. Id autem parum firmum videtur, quum in nulla orbis plaga Iudæi plus fuerint negotiati quàm in AEgypto & Arabia fœlice, quæ illis Meridiem spectant. Tum & illud coactum est, Mare pro transmarinis regionibus poni, quum illæ, si de Mari mediterraneo intelligas, Occidentales sint. Postremò de ipso Mari postea nominatim canitur. Versus 5, memorat famis sitísque periculū, quod in summā angustiā errantes adigit. Sunt enim solitudines vastæ circa Iudæam, vt passim in Orientis regionibus, in quibus à via aberrasse, exitio proximū est: nihil enim illic nascitur vnde posset vita hominis sustētari. Sūt quoque in plerisque locis eæ planities, & arenosa adeò terra vt tempestuosiores venti vias continuò contegant, totos arenæ mōtes coacernantes. Hæc testantur non solùm qui regiones istas descripserunt, sed etiam qui hodie eas a-

deunt. Iam quivis facilè apud se cogitare potest quanta necesse sit, animum angustia coartari, cui in istis locis aberrasse contigit, & quantam is causam habeat à Deo auxilium orandi. Hanc ergo animi anxietudinem exprimit versu 5, quum memorat præ fame & siti horum in ipsis animas conuolui, atque contorqueri. Est enim hic verbum עטף, de cuius significatu dixi in versum 3 Psalmi sexagesimi primi.

6 *Et clamauerunt ad Iehouam, quum angustia eis [esset,] ex coartationibus eorum liberauit eos.*

7 *Et deduxit eos in uiam rectam, ut irent ad ciuitatem habitationis.*

8 *Celebrent Iehouam [ob] bonitatem suam, & mirabilia eius filijs hominis:*

9 *Quia satiauit animam desiderantem, & animam famelicam impleuit bono.* Memorat vt tales diffisi omni creaturarum auxilio, ad Deum vociferentur, ac etiam auxilium impetrent. Hic versus intercalaris est: quartò enim repetitur. Versu 7, canit Dei beneficium esse, quum viam errantes, rursus inuenerint, & ad habitata hominibus loca peruenerint. Ponit siquidem hic & versu 4, עיר מושב, id est vrbem habitationis, pro locis quæ ab hominibus incolũtur. Gratitudinem eorum quos ita Deus discrimini exemerit, canit versu 8, qui & ipse intercalaris est. Monet autem (quod passim faciunt Psalmi) hanc esse rationem gratitudinis aduersus Deum testandi, bonitatē & miracula eius, quibus nos vindicat malis, & cumulat bonis, quamplurimis prædicare, atque ita ad commune Dei studium inuitare. Causam cur cupidè prædicare Dei laudes redempti huiusmodi studeant, habet versus 9. Dum enim qui in desertis aliquandiu errarunt, fame & siti propè exanimati, potu, ciboque, tanto iam dulcioribus, quanto desideratioribus, reducti ad homines recreantur, dici non potest quantum animi eorum ad extollendum laudibus bonitatem Dei exardescant. שקקה desiderantem significat: sed accipitur hìc pro sitiente, quia famelica subiungitur. sic ergo reddidi.

10 *Sedentes in tenebris & umbra mortis, uincti afflictione & ferro:*

11 *Quia abiecerunt sermones Dei, & consilium Altissimi blasphemarunt.*

12 *Et humiliauit cor eorum in molestia: impegerunt, nec est adiutor.* Nunc canit vt vincti à Deo liberentur. Hos dicit sedere in tenebris & vmbra mortis, quasi enim mortui luce mũdi destituũtur, inclusi obscuro carcere, afflicti præterea vinculis & cōpedibus ferreis. Nam ad illud, *afflictione*, Hebræi subaudiunt, neruorum, vel propter neruos quibus vinciuntur: vt per *ferrum*, ferreas intelligunt cōpedes. quod vtrunque vero simile admodum est. Huius & omnium malorum causam, canit versu 11, nempe reiectionem & cōtemptum verbi Dei, quod tabulis cordis omnium inscriptum est: de quo in Tractatu de Lege, Psalmo primo subiuncto. Videtur autem ideò circa hanc potissimum calamitatem, contemptus meminisse sermonum Dei, quia homines ferè propter scelera in vincula coniiciuntur. In illis ergo humiliati, agnoscunt tandem sua peccata, & ad Deum conuertũtur, quum prostrati in eam calamitatem, nullum alium adiutorem nancisci possunt.

13 *Et clamant ad Iehouam, quum eis [est] angustia, à coartationibus eorum seruauit eos.*

14 *Eduxit eos è tenebris & umbra mortis, & uincula eorum dirupit.*

15 *Celebrant Iehouam [ob] bonitatem suam, & mirabilia eius filijs hominis:*

16 *Quia fregit ostia chalybea, & uectes ferri concidit.* Idem & de his canit Vates, nēpe vt in angustia cōstituti, vociferantur ad Dominum, à quo & liberantur, cuius tum laudes filiis hominũ celebrant. Liberationem autem eorum magis explicat versu 16, vt & versu 9, beneficium reductionis errātium, *Quum*, inquit, *confregerit ostia chalybea*, alii vertunt ferrea: sed Hebræi dicũt ita, significare induratum ferrum. Intelligit autem Psaltes per hæc, difficiliorum vinculorum solutionem. Reliqua satis liquent.

17 *Stulti propter uiam flagitiorum suorum, & propter iniquitates suas affliguntur.*

18 *Omnem cibum abominabitur anima eorum, & appropinquant portis mortis.* Celebrat his versibus auxilium Dei, quo liberat à morbis. Hos vt vincula immitti ob peccata stultis hominibus, optimum Dei consilium non agnoscentibus, canit versus 17, de quo & in Psalmo 32. Vrgentis mortis periculum notat, quum versu 18, dicit eos accedere ad portas mortis, id est ad ingressum inferorum: quæ aliàs & ciuitas mortis appellatur.

19 *Et clamant ad Iehouam, quum [est] eis angustia, à coartationibus eorum seruauit eos.*

20 *Misit uerbum suum, & sanauit eos, & eripuit eos à perditionibus eorum.*

21 *Celebrant Iehouam [ob] bonitatem suam, & mirabilia eius filiis hominis.*

22 *Et sacrificent sacrificia laudis, & enarrent opera eius cum ouatione.* Sanitatem à solo Deo dari, & verbo dari, canit versu 20. Hinc videtur accepisse Centurio ille, vt Domino quem Filium Dei agnouerat, tribueret. verbo posse seruo suo sanitatem restituere. Versu 22, meminit sacrificii laudis. perceptis enim à Deo insignioribus beneficiis, solebant gratias agentes, simul sacrificium facere, vt & de Iechezkiah legimus de quo versu 8 Psalmi 53.

23 *Descendentes in mare nauibus, facientes opus in aquis magnis.*

24 *Illi uident opera Iehouæ, & mirabilia eius in profundo.*
25 *Et dicit, & extat spiritus procellæ, & extollit fluctus eius.*
26 *Ascendunt [ad] cœlos, descendunt [in] abyssos, anima eorum in malo colliquescit.*
27 *Exagitantur, & nutant sicut ebrius, & omnis sapientia eorum absorbetur.* Canit his versibus vt Deus adsit periclitantibus in mari. Hos ait videre opera & mirabilia Dei in profundis, ingẽtia scilicet & portentosa cum animalia, tum alia figmenta maris. vt enim id terra multo amplius est, ita multo plures animãtes, & monstruosiores alit. Putãt quidã, vt scribit Plinius libro nono, capite secũdo, nihil vlla in parte naturæ esse quod nõ etiã in mari sit: & præterea multa in mari quæ nusquam alibi. Vim tẽpestatis describit versu 26 & 27. Procelloso enim vento mare concitatur: is nũc fluctus ad sidera tollit, nunc furit arenis: inde hi summo in fluctu pendent, his vnda dehiscens terram inter fluctus aperit. qua iactatione ita turbantur vt omnis sensus, rationisque vsus eis intercipiatur. Id verò est quod canit versu 27, vorari omnẽ sapientiã eorũ. Accipit siquidẽ Scriptura multis in locis חכמה, quod sapientiam vertere solemus, pro communi sensu & prudentia.
28 *Clamant ad Iehouam, quum [est] eis angustia, & ex coarctationibus eorum educit eos.*
29 *[Quæ] surrexerat procella, [cedit] in sedatum: & silent fluctus eorum.*
30 *Et lætantur, quoniam quieuerunt, & educit eos in portum [in quem est] animus eorum.*
31 *Celebrant Iehouam [ob] bonitatem suam, & mirabilia eius filijs hominis.*
32 *Et extollunt eum in ecclesia populi, & in sede seniorum laudãt eum.* Tranquillitatem maris Diuinitus
reddi, canit versu 29: in quo versu, quũ vult canere procellã sedatã, ac inde fluctus resedisse, vtitur verbo קום, quod surgere significat. Et suprà, versu 25, quũ vellet dicere excitatã, vsus est verbo עמד, quod stare significat. Vt ergo illud *stetit*, accipiendum est pro adfuit, prodiit: ita illud *surgere*, quidã pro facessere, cedere, accipiunt. Quidã sic legũt, Procella quæ surrexerat, ad silentiũ, scilicet cessit. Mare commotum perstrepit: rectè igitur tranquillitatẽ eius per silentium significat. Deũ esse qui ad optatũ portum ducat, canit versu 30. Ingens & inexplicabile periculum est tempestatum, nec tamen omnibus cognitum quantum sit: inde dicit versu 32, qui illud ope Domini euaserint, Dominum prædicaturos in sacra populi concione, & consessu seniorum: hoc est loco omnium celeberrimo, quò cum vulgus, tum optimates frequentes conueniunt. Kimhi illud, *Laudabunt eum*, ad seniores refert, qui scilicet auditis mirabilibus Domini ab iis quos è discrimine tẽpestatum eripuit, simul cum illis laudes Dei celebrant.
33 *Ponit flumina in desertum, & egressus aquarum in sitientem:*
34 *Terram fructiferam in salsuginem propter noxam habitantium in ea.*
35 *[Et] ponit desertum in stagnum aquarum, & terram sitientem in egressus aquarum.* His versibus canit vt
Deus pro arbitrio suo omnia immutet. Terrã maximè irriguã, ac inde fructiferã, redigit dum libet, in sitientem solitudinem: & cõtrà, arens & vastum desertum, in terram insigniter irriguam ac fertilem. Talem enim intelligit per flumina, egressus aquarum, hoc est crebras aquarum scaturigines, & אגם, id est stagnum, vel vt alii reddunt, paludem aquarũ. Paludes fertilitati obsunt: quare irriguum per אגם rectè intelligitur. in Iudæa siquidem à siccitate omnis ferè soli sterilitas venit. Id tamen quoque experientia docet, vbi decurrunt flumina, scaturiunt fontes, & desident stagna, illic omnia melius prouenire, & esse sedes hominibus commodiores. Sic quoque intelligit per desertum, sitientem, & salinas, solum torridum & sterile. Omnis siquidem locus in quo reperitur sal, sterilis est, teste Plinio libro 31, cap. 7. Inde seminabat Abimelech salẽ in locum Sichem, quũ eam destruxisset, vt sterilem redderet: vel futurum sterilem, interfectis hominibus, & diruta vrbe significaret. Iudicum 9. f. 45.
36 *Et facit illic habitare famelicos, & instituunt ciuitatem habitationis:*
37 *Et serunt agros, & plantant uineas, & faciunt fructum prouentus.*
38 *Et donat eos successu, & auget eos ualde, & iumenta eorum non imminuit.*
39 *Et imminuuntur, & deijciuntur præ sterilitate, noxa, & ægritudine.* Hîc canit de hominum euectione &
deiectione. In genere euectionem canit, versibus 36, 37, & 38. Eos nanque Deus euehit quos fame laborantes constituit in locum antè desertum & sterilem, quem ipse habitabilem reddit, & fructiferum: dátque vt vrbes illic sibi ædificent, serant agros, plantent vineas, & faciant fructus: & frugum prouentus: augeantur denique & ipsi, & pecora eorum, idque ipso fauente, & adspirante incrementum atque successum. Rursus, Deum alios deiicere, canit versu 39: ídque à sterilitate qua pauci redduntur à noxa, id est morbis & calamitatibus aliis quibus atteruntur, à יגון, id est mœrore & adflictione animi, quibus planè conficiuntur.
40 *Effundit contemptum super Principes, & facit eos errare in uasto [ubi] non uia.*
41 *Et attollit inopem ab afflictione, & ponit sicut gregem familias.* His versibus canit vt & Principũ sor-
tem Deus immutare soleat. נדיבים, Principes hoc nomine vocantur, quia significat homines libe-

rales & beneuolos, quales sanè Principes esse debent. Hos canit potestate deiici, effuso super eos contemptu. Principum enim potestas, reuerentia & obseruantia populi erga eos nititur. Canit autem deiectionem in extremam miseriam exilii, vt iam ii commodè habitandi locum nullum habeant, errantes in desertis & asperis locis, quo sæpe nimirum istiusmodi fugere coguntur. Rursus pauperes restituere ab adflictione, & ad dignitates euehere, familiámque illis donare instar gregis, canit versu 41. His omnibus voluit id Vates docere, Deo esse omnia in manu, ipsum vnum & opes & inopiam dare, honoratos & contemptos reddere, steriles, & numerosa sobole gaudentes efficere.

42 *Recti videbunt, & letabuntur: & omnis prauitas obturabit os suum.*

43 *Quis sapiens, & custodiet illa, & intelliget benignitates Iehouæ?* Quid præmissorũ diligẽs & religiosa cõsideratio efficiat apud pios, quàm digna & salubris sit omnibus, nũc subiũgit. Dũ enim ista recti, hoc est recto in rebus iudicio præditi, & æqua in omnibus volũtate, sancta curiositate expendũt, mirũ in modũ in studio religionis promouẽt, securè sese Deo cũcta pro suo arbitrio moderãti cõmittentes, & in omnibus hoc vnũ operam dantes vt ipsi sese approbent. Sic comparatos Deus vt filios fouet, tuetur & auget. quare est vt perpetuò in ipso lætentur, & tum præcipuè quãdo iudicia sua exercet: nam his illos propugnat, gloriã suam asserit, & illorũ hostes deiicit. Quibus euersis, obturatur os iniquitatis, hoc est iniquorum, qui dum fœliciter habent, lacessunt orẽ suo deos & homines, vt de eis canit Psalmus 73. Verè itaque sapiens est, vt canit versus vltimus, qui hæc obseruarit, & considerarit: intelliget enim bonitates Dei, hoc est Deum in omnibus optimè res instituere, & cuncta in solatium suis dirigere. Mutat numerum in versu vltimo, ויתבוננו & ישמר: sed non est hoc Scripturæ insolens.

PSALMVS CVIII, διχρεστιχός.

ARGVM. *Canit ardere se ut laudes Dei voce & organis moduletur: tum regni sui, ac in eo, seu typo, regni Christi amplitudinem memorat.*

PARAPH. 1 CArmen Odæ Dauidis.

2 Confirmatum est cor meum ô Deus: carmen modulabor, & canam etiã lingua mea.

3 Attollite vos fides & cithara, mane concentum instituam.

4 Celebrabo te inter populos ô Iehouah, & canam tibi in nationibus:

5 Quia ingens est adeò bonitas tua vt cælos superet, & fides tua vt vsque ad nubes sese attollat.

6 Extolle te super cælos ô Deus, & super omnem terram decus tuum:

7 Vt tuti agant dilecti tui, serua dextera tua, & annue mihi.

8 Deus oraculum è Sacrario suo edidit, lætabor: Schecem diuidam, & vallẽ Succoth metiar.

9 Meus est Gilead, meus Menascheh, Ephraim principatus mei robur, regnum meum Iehudah.

10 Moab subiecta mihi erit, ceu lebes in quo lauem pedes: AEdom erit locus in quem abiiciam calciamentum, super Philistæa iubilabo.

11 Quis adducet me in ciuitatem munitam? quis adducet me vsque in AEdom?

12 Certè Deus qui repulisti nos, nec egrederis inter copias nostras.

13 Fer auxilium nobis, vt ab infestis liberes: nam hominum auxiliũ inane est.

14 Deo freti fortiter faciemus, ipse autem conculcabit infestos nobis.

EXPLANATIO.

PSalmus hic compositus videtur ex Psalmo 57, & 60. Nam quinque priores versus, excepta inscriptione, habentur ferè ad verbum in Psalmo 57, sub finẽ. Tantùm enim hìc ad versum secundũ adiectum est, *Etiam gloria mea*, id est lingua mea: illic ea cõiungitur cum nablo & cithara. Item in versu 4, habetur hic Iehouah, quũ illic sit, Dominus. Et in versu 5, מעל, id est præ, vel de, super, quum illic עד, id est vsque. Sensus tamen idẽ manet, nempe bonitatẽ Dei omnia replere, adeò vt ad cælos pertingat, ac eos etiã superet. de qua loquendi forma dictum in versu 2 Psalmi 8. Versus reliqui octo habẽtur Psalmo 60, à versu 6: in quibus nihil quoque variat, nisi quòd in versu 9 nõ habetur ו, vt Psal. 60, quum ait, *Meus est Gilaad: meus est*, nõ, & meus est *Menascheh*, & quod ver-

ſu 10, habetur hîc, *ſuper Philiſtæa iubilabo*, illic, ſuper me Philiſtæa iubilabit: item quod in verſu 12, hîc omiſſum eſt אתה, id eſt Tu, quod illic habetur. Cætera ad verbum conueniunt. Quæ omnia, quum in enarratione illorum Pſalmorum explicauerim, iure hîc præteriero. Kimhi exiſtimat hîc cani de inſtaurando rurſus regno Dauidis, finito, in quo nunc Iudæi detinentur, exilio: quum Pſalmo 60, cecinerit de regno quod Dauidi primum contigit. Aliàs autẽ monui, Iudæos modò populi Dei nomine minimè cenſeri, eóque nihil ad eos iſtiuſmodi attinere. Rectius igitur dicemus, ſi non videtur ſecundò de eadem victoria eiſdem verbis ceciniſſe, cani hîc de reſtitutione regni Dauidis, quæ facta eſt ab exilio Babylonico: ac in ea, vt typo, de euectione regni Chriſti, cui in Sanctis ſuis à reuelatione Euangelii, latiſſimè ſubiici oportet omnia, & hoſtes illius vice ſcabelli ipſius pedibus ſubſterni.

PSALMVS CIX, χαρακτὴρ ἢ δικανικός.

Prima Pſalmi pars diræ ſunt in Doeg, alióſque adulatores Schaulis, qui Schaulẽ mendacijs ſuis contra Dauidem incitabant: & ſub typo horum, in Iudam proditorem Chriſti, ac omnes qui ad eundem modum filijs Dei infeſti ſunt. In altera, de miſeria ſua queritur, & opem Dei implorat. ARGVM.

1 PRæſuli Oda Dauidis. Deus de quo glorior, ne te contineas: PARAPH.
2 Nam aperuerunt contra me ora ſua improbi, & fraudulenti mecum loquuti ſunt lingua mendaci:
3 Odioſis ſermonibus obſident me, & oppugnant me immeritum.
4 Pro eo quòd illos diligo, aduerſantur mihi, & ego pro illis orabam.
5 Rependunt mihi maleficium pro beneficio, & odium pro dilectione.
6 Præfice illi hominem improbum, infeſtus aduerſarius adſtet ei ad dextram.
7 Quum de eo iudicatur, exeat damnatus, & precatio eius habeatur peccatum.
8 Sint dies eius pauci, munus eius alter accipiat.
9 Sint liberi eius pupilli, & vxor eius vidua.
10 Vagi ſint, & oberrent liberi eius, ac mendicent, & anxiè querant è vaſtatis caſulis ſuis.
11 Illaqueet fœnerator quicquid illi fuerit, & deſpoliẽt alieni, eius labore parta.
12 Non ſit qui erga illum bonitatem producat, nec ſit qui pupillis eius faueat.
13 Excindatur poſteritas eius, in generatione vna deleatur nomen eius.
14 Memoretur apud Iehouã iniquitas patrũ ei9, & peccata matris ei9 nõ deleãtur:
15 Sint coram Iehouah ſemper, aboleatur è terra memoria illorum:
16 Propterea quòd non cogitauit exhibere bonitatem, & perſequutus eſt virum adflictum & inopem, vt occideret contritum corde.
17 Amauit execrationem, illa veniat ei: benignitatem auerſatus eſt, ea ſit procul ab ipſo.
18 Inuoluatur execratione tanquam veſte, & veniat intra eum velut aquæ, & ſicut oleum in oſſa eius.
19 Sit ei ſicut veſtimẽtum quo amiciatur, & vt cingulum quo ſemper cingatur.
20 Hæc ſit merces ab Iehoua, iis qui mihi aduerſantur, & noxia loquuntur de anima mea.
21 Tu autem Iehouah Domine, fac mecum propter nomen tuum: nam benigna eſt bonitas tua, libera me:
22 Nam adflictus ego ſum & inops, & cor meum intra me laborat,
23 Sicut vmbra quum declinat, euaneſco: excutior vt locuſta.
24 Genua mea nutant à ieiunio, & caro mea amiſſa pinguedine emarcuit.
25 Fui illis ludibrio, qui me videbant iactabant caput.
26 Adiuua me Iehouah Deus meus, ſerua me pro bonitate tua.
27 Agnoſcant quòd hæc ſit manus tua, & quòd tu ô Iehouah iſtud feceris.
Execrentur illi, tu autem benefacias: inſurgant, ſed pudefiant: ſeruus autem
28

tuus lætetur.
29 Induantur aduersarii mei ignominia, & amiciantur probro quasi pallio.
30 Celebrabo studiosè ore meo Iehouam, inter multos laudabo eum:
31 Nam astabit à dextris inopi, vt seruet animam eius à potestatem exercētibus.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *PRæsuli, Dauidis Psalmus. Deus laudis meæ, ne sileas:*
2 *Nam os improbi & os fraudulenti contra me apertum est, loquuntur mecum lingua mendacij:*
3 *Et uerbis odij circundederunt me, & belligerantur mecum frustra.*
4 *Pro dilectione mea aduersantur mihi, & ego oratio.*
5 *Et ponunt contra me malū pro bono, & odium pro dilectione mea.* Similia huic Psalmo habet Psalmus
35, vbi quoque dixi ex quo animo hæ diræ profectæ sint, eo sanè qui nihil nisi Dei gloriam spectarit, & eos tantùm hostes habuerit qui & Dei essent, cui scilicet totus erat consecratus. Inde hic orditur, *Deus laudis meæ*, id est à quo vno agnosco me habere omnia, sub cuius auspiciis agere, vel solum mihi laudi duco, de quo solo glorior. Sic interpretantur hoc dictum Hebræi. Haud scio tamen annon forsan ideo Deum laudis suæ dixerit, quòd laudibus, cultúque eius nihil haberet prius. Mendacia quibus impius Doeg cum suis, se innocentem, & de omnibus optimè meritum oppugnarunt, & in extrema pericula adduxerunt, taxat versu 2 & 3. Quàm verò immeritò id sibi fecerint, nempe ipsos diligenti, & pro eis oranti, iuxta illud Psalmi 35, Ego dum illi malè habebāt, vestiebar sacco, ieiunio adfligebam animam meam, & totus eram in precationibus, canit versu 4. illud enim, *Ego oratio*, idem est atque, eram vir orationis: hoc est orationi incumbebam, subaudi pro illis. omnino enim amicum se illorum exhibebat, & tam bene precari, quàm benefacere eis sedulò studebat. Illi autem hanc dilectionem odio, & beneficia rependerunt maleficiis.: id quod versu 5 queritur, & Psalmo 35 versu 12. Hactenus meminit aduersariorum peruersitatem & malitiam. deinceps imprecatur eis vltionem.

6 *Præfice super eum improbum, & aduersarius adstet à dextris eius.*
7 *Quum de eo iudicabitur, exeat improbus, & oratio eius sit [illi] peccato.*
8 *Fiant dies eius imminuti, & munus eius accipiat alter.* Orat vt præficiat antesignano illorum
Deus improbum, & vt habeat aduersarium semper ad dextram, à quo nimirum iniuriis & contumeliis conficiatur. Quæ possit enim excogitari sors dirior atque calamitosior quàm vt quis hostis sui imperio tradatur, & eum semper adstantem habeat, qui mala sibi inferre & velit, & possit! Deinde precatur ne quisquam iniuriis eum adserat, ne Deus quidem: quia orat, *ut quum iudicatur, condemnetur*, hoc est exeat improbus, & cedat ei precatio sua, nempe qua liberari malis precabitur, in peccatum. Nisi quis hoc intelligat de deprecatione pœnæ iam iudicio inflictæ, quæ deprecatio nouum reatum improbo adferat, & iram iudicis magis inflammet. Id quod vsuvenit iis quibus res est cum sæuis & iratis tyrannis. hæc versu 7. Tertiò imprecatur improbo, curtari eius vitam, & spoliari eum dignitate sua. [illegible] munus significat quod curæ alicuius commendatur: hinc alii opes, alii vxorem, alii animam intelligunt. ego verti munus. Sic enim Diuus Petrus intellexit, citans Acto. 1. d. 20, hunc locum, Et episcopatum eius accipiat alter. Munus nanque est demandatum, & commissum officium, quod necessariò obeatur. Sic nanque Martianus De verborum significatione scripsit, Munus propriè est quod necessariò subimus, lege, more, imperióve eius qui iubendi habet potestatem. Intelligitur autem hic munus, quod coniunctam habeat dignitatem, vt spoliari eo, aliquid in se habeat vltionis.

9 *Fiant liberi eius orphani, & uxor eius uidua.*
10 *Vagando uagentur liberi eius, & petant, & quærant è uastatis suis.*
11 *Illaqueet fœnerator omnia [quæ] sunt eius, & deprædentur alieni, eius laborem.*
12 *Ne sit illi trahens benignitatem, & non sit quem misereat pupillorum eius.*
13 *Sit posteritas eius ut excindatur, in generatione una deleatur nomen eius.* Quartò iam solitudinem & ca
lamitatem imprecatur vxori, quam orat semper relinqui viduā: & liberis improbi, quos orat depelli suis sedibus, & omni hæreditate paterna, vt mendicando aberrare cogantur, nec inueniant amen qui ipsis misericordiam exhibeant: eáque calamitate premantur vt ad vnum omnibus extinctis, nomen improbi in vna natione deleatur. Quod in versu 10 posui [illegible], id estè vastatis casulis eius: precatur vt liberi improbi non solùm passim vagando mendicent, sed ea præter ea premantur necessitate, vt & quum domi sint, in vastatis iam casulis suis cogantur anxiè conquirere vnde viuant: vt ita tam domi quàm foris mendicare eos oporteat. Huius tantæ egestatis causam precatur, non minus quàm ipsam egestatem calamitosam: nimirum vt fœnerator illaqueet, & crescentibus continuò vsuris, obnoxias sibi faciat cunctas improbi facultates: & diripiant alieni laborem eius, id est eius labore parta. id verò peculiariter calamitosum & miserum

est. Ne auté quis sic mědicis & miseris iam adeò improbi liberis misereatur, orat versu 12, quum ait, *Ne sit ei extrahens bonitatem*, scilicet vsque ad liberos eius, quibus propter ipsum benefaceret, perducta & protelata ad illos vsque bonitate. Breui etiam absumi liberos, vt nomen improbi vna generatione deleatur, precatur versu 13.

14 *Memoretur iniquitas patrum eius apud Iehouam, & peccatum matris eius non deleatur.*

15 *Sint coram Iehouah semper, & excindatur è terra memoria eorum.* Quintò iam, quoniam omniũ malorum causæ peccata sunt, orat ne illa improbo vnquam remittantur, imò vt imputẽtur & peccata parentum. quæ precatur semper Domino esse in oculis, hoc est iugi vltione in improbo puniri, vt ipse & qui ad eum attinent, penitus exterminentur, ne vlla eius supersit memoria.

16 *Propterea quòd non fuit memor facere benignitatem, & persequutus est virũ adflictum & inopem, & contritum corde ut occideret.*

17 *Dilexit maledictum, & adueniat ei: & noluit bonam precationem, & sit ab eo longè.*

18 *Induatur maledicto ceu tunica sua, & ueniat sicut aquæ intra eum, & sicut oleum in ossa eius.*

19 *Sit illi sicut indumentum [quo] inuoluatur, & ad cinctorium [quo] semper præcingatur.* Causam Sanctus reddit cur ita deuoueat improbum, tantisque malis eum dignum iudicet. Deus nihil æquè charitate & beneuolentia exigit: quare summa eius indignatione & extremis malis dignus est etiam qui in quemvis iniurius est, & inhumaniter sese habet. Iam id plusquam Satanicum est, eum etiam posse adfligere & iniuriis afficere qui antea adflictus & calamitosus est, idque nullo suo merito, nempe innocens, & de omnibus bene meteri studens. Iam quum Deus rependat vnicuique iuxta sua studia, bona bonis, mala malis, idque improbo isti abundè notum fuerit: quum tanta peruersitate & crudelitate in innocentem esset, visus sanè est maledictum, hoc est Diuinam execrationem amare, & velle: bonam verò precationem, item Diuinam (quæ & Dei beneficẽtia est, quũ illius dicere, facere sit) odisse, & nolle, nihilque ea affici. Precatur ergo vt ita eueniat ei sicut ex factis eius apparebat voluisse: petitq; vt execratio Diuina quæ in omnia mala præcipitat, & hominum quoque execrationẽ accersit, ipsum totum obruat, occupet, & penetret. Id enim valet quod orat vt ea induatur tanquam veste interiore: postea, vt ea amiciatur supernè, tanquam pallio: postremò, vt ea velut cinctorio vndique & perpetuò cingatur: præterea, vt ipsum perfluat, sicut solet hausta aqua perfluere interiora hominis. Addit, *Sicut oleum uel unguenta in ossa eius.* vnguentum enim etiam ossa penetrat, quũ externè membra inunguntur. Erant isti quibus hæc imprecatur, penitus deplorati, & non tam ipsius quàm Dei hostes: quare sciebat illos vltionem manete infinito maiorẽ quàm explicare posset. ideo auget sic omnia, & exaggerat. Ab externis quoq; malis quæ illis imprecatur tã atrocia, æstimari voluit mala interna, & seculi futuri pretiũ & mercedẽ.

20 *Hoc eorum opus à Iehouah qui mihi aduersantur, & loquuntur noxia contra animam meam.* Quàm iustè orarit quæ præmisit, quanlibet atrocia, hoc versu cõfirmat, *Hoc*, inquit, *à Iehouah opus eorum erit*, id est operæpretium & merces. sic enim in Scripturis aliquoties פעלת accipitur. Quod enim illis iusto Dei iudicio debebatur, Sanctus iure eis imprecabatur, Dei duntaxat Spiritu impulsus & actus.

21 *Et tu Iehouah Domine fac mecum propter nomen tuum, quia bona benignitas tua, libera me:*

22 *Nam afflictus & inops ego, & cor meum uulneratum est in me.*

23 *Sicut umbra quum declinat ipsa, dilapsus sum, depulsus sum sicut locusta.*

24 *Genua mea impegerunt præ ieiunio, & caro mea contabuit à pinguedine.*

25 *Et ego fui opprobrium illis, uiderunt me, mouerunt caput suum.* His versibus implorat opem Dei, & suam iterum exponit miseriam. Quod dicit versu 23, *Et excussus sum tanquam locusta*, ad id respexit quòd locustæ ferè semper subsiliant de loco in locum, nec habent fixam sedem. Sic Dauid vbicunque latibulum quæsisset, excutiebatur persequente Sehaule, & prodentibus assentatoribus eius: de quo fusè dictum in Psalmum 11. Versu 24, memorat quàm multus fuerit in precibus ad Deum: quas quũ plurimo animi ardore funderet, pariter ieiunabat, idque tam instanter vt inde vacillarent iam ac labascerẽt ei genua, & caro planè marcesceret. Nam quod ait, משמן, id est à pinguedine, sic Hebræi intelligũt, Caro mea adeò emarcuit vt pinguedo periret. Id verò satis liquet, שמן alicubi pro pinguedine accipi. Haud scio tamen annon & hic sensus huius versus esse possit, Vacillarunt à ieiunio, quòd illo nimirũ me adflixi, genua mea & caro mea emarcuit ab vnguento, id est ab eo quòd vt vnguentis, ita aliis quoque deliciis abstinuerim, omni corporis cura abdicata: vt per vnguentum intellexerit curam carnis, vti adhiberi illud solebat, quũ delicatius viueretur: quod Psalmo 23, abundè testatur. Verũ Lectoris sit iudicium. Dominus tanquã rem in ieiuniis adhiberi minimè solitam, inungere caput iubebat, quũ præciperet ieiunii dissimulationem. Vt ieiunia veteres precibus grauioribus semper cõiunxerint, dixi in Psalmum tricesimumquintum. Quæ versu 25 queritur, questus est & in versu 8 Psalmi 22, ac alibi.

26 *Auxiliare mihi ô Iehouah, Deus mi serua me in bonitate tua:*

27 *Et cognoscant quia manus tua hæc, tu Iehouah fecisti illud.*

28 *Illi deuoueant, tu verò beneficentia prosequaris: insurgunt, & confundantur, & seruus tuus lætetur.*

29 *Induantur aduersarii mei ignominia, & inuoluantur seu pallio erubescentia sua.* Precatur ita se iuuari
vt hostes sentiant manum Domini esse. id explicat versu 28, quũ orat vt illis execrãtibus, hoc est
aduersa omnia & imprecãtibus & intẽtantib⁹, Dominus det sibi rerũ omniũ successum, & efficiat
vt quũ illi cõtra se insurrexerint, illicò vt sibi videntur, daturi internecioni, pudefiãt, irrito adeò
ipsorũ conatu, & frustrata spe, vt ipsi pereãt, ipso ope Domini seruato, indéque de tanta eius boni
rate lætante. Id autem quũ illis maximè ignominiosum futurum erat, subiecit, *induantur aduer-
sarij mei ignominia*, & amiciantur tanquam pallio erubescentia, hoc est toti ignominia induantur:
qua similitudine & suprà vsus est.

30 *Celebrabo valde Iehouam in ore meo, & in medio multorum laudabo eum.*

31 *Quoniam adstat ad dexteram inopi, ut seruet à iudicibus animæ eius.* More suo, vota laudis publi-
cè nuncupat, & laudẽ simul explicat: ea siquidem esse bonitate Deum, vt inopi, quem omnes de-
serunt, ipse ad dexteram semper adstet, & defendat eum à iudicibus eius animæ, id est potestate
arbitrióque vitæ & necis eius pollẽtibus, vti erat Schaul & proceres eius. Præsentẽ semper opem
Domini, & Psalmo 16, per adstare ad dexteram, exprimit versu 8.

DISPVTATIO DE EO QVOD DEVS MAIORVM SCELERA punit in minoribus.

Orat Vates in versu 14 & 15, vt Deo peccata maiorum improbi memorentur, sempérque in conspectu habeantur, ad hoc vt ipse & posteri eius semel excindantur. Id cum illo cõuenit quod Deus in Lege de se testatur, solere se iniquitatem patrum vlcisci in filiis in tertiam & quartam generationem. *Exod. 20. a. 5.* Huic videtur aduersari quod passim Scriptura de eo prædicat, reddere eum vnicuique iuxta facta sua. Hunc nodum sic puto dissoluendum. Primùm id ambigi apud pios non potest, Deum neminem punire ob culpam alienam, sed repẽdere vnicuique pro factis suis. Quum autem externis istis vltionibus, mundo cõspicuis, Deus non tam sumat scelerum pœnas, quàm sumpturum se indicet, & magis testetur quæ mala præcipuè execretur, & quantopere, quàm dignam factis talionẽ sceleratis reddat (nam hoc futuri seculi est) dicit Scriptura, Deum in filiis, patrum flagitia vlcisci, dum illa in patribus præterita atrociter adeò in filiis vindicat, vt non solùm ipsorum qui pœnas dant, impietatem, sed etiam maiorum eorum videatur vlcisci, ac reuera vlciscatur. etenim quum illis eadem peccantibus externè nihil mali intulerit, videtur pepercisse. *Matth. 23. d. 35.* Sic dicebat Seruator super Hierusalem venturum reatum omnis sanguinis iusti qui effusus fuerat inde ab occiso Habel. Ea enim erat de Hierosolymitanis effusi iusti sanguinis vltio sumenda, qualem nec antè orbis viderat, nec erat postea visurus: hinc hominum æstimatione, videbantur non suæ solùm crudelitatis pœnas persoluere, sed omnis quæ à quoquã post conditos homines fuit admissa. Et reuera persoluerunt. nam quantum ad vltionem attinet mundo manifestam, hi certè consummatam tandem dederunt, ita vt etiam hæc in illis crudelitas, occiso Seruatore mundi, & Apostolis eius, ad summum peruenerit. Ad eundem modum, quia iis Amalekitis qui primi Iisraelem oppugnarunt, externè nihil dignũ eorum improbitate acciderat, & posteri eorum fuerunt per Schaul prorsus deleti, *1. Sam. 15. a. 19.* qui haudquaquam soli ita Iisraelem infestarunt vt tantas meruisse pœnas videtentur, quũ maiores eorum nullas dedissent, dicit Dominus ipse, tum posteris repensum quod fuerat peccatum à maioribus. Haud enim insolens hoc in Scripturis est, vt Deus de se iuxta nostram æstimationem loquatur. Quanquam sit & impiis ea inter ipsos communio, vt ad maiores quodammodo pertineãt quæ mala perferunt minores. Tum sic habet Diuinæ prouidentiæ ratio, vt quoduis scelus suo in tempore digna vltione notetur quàm execrabile sit Deo. Et hoc enim pacto Deus suorum fidei consulit, quòd interdum truculentissimis vltionibus testetur se orbis iudicem. rursus sæpe sic cõniueat (quantum ad visibiles pœnas attinet) vt prorsus negligere res humanas putetur. hanc autem vlciscẽdo rationem obseruat, quũ statuit iram suam in scelus aliquod declarare. differt ferè, dum illud per multorũ successionem probè maturuerit. Hinc sinit sæpe ad probandum suos, impios pro libidine sua diu grassari, & non solùm ipsis pro arbitrio omnia succedere, verumetiam eorum posteris: sed simulatque impietas & scelera in posteris ad vltionem insigniorem, qua Deus se mundo rerum humanarũ vindicem declaret, velut maturuerunt, vlciscitur tandem ea in iis in quibus ad summum iam peruenerunt: dicitque se tum omnem illam impietatem quam illi à maioribus acceperunt, quæque in maioribus visa est inulta relinqui, in ipsis pariter punire. Id autem sic attemperat, vt nec illi de quibus externè pœnas scelerum, quæ cũ ipsi, tum maiores eorum admiserunt, sumit, plus patiantur quàm meruerint: nec illi qui coram mundo videntur inulti hinc migrasse, minus. Hinc quiuis videt vt conciliandi sint hi loci Iechezkel 18. a. 4, Filius non portabit iniquitatem patris: & Exodi vicesimo, & quod hîc Sanctus precatur, filios improbi dare pœnas eorum quæ peccarunt parentes. Item quæ adducti loci de Amalekitarum & Hierosolymitano excidio memorãt.

Nam Iechezkel nequaquam id negare voluit quod in Lege Deus de se testatur: sed quum populus mala quæ patiebatur ob propria scelera, in maiores reiiceret, & videre volebât se immeritos luere quæ peccauerant patres eorum, docet toto eo capite sacer Vates, vnumquenque (quicquid patiamur mali) suo merito pati, & nemini obfuturam impietatem patrum, si ipse pius sit: sicut nemini item patrocinaturam maiorum pietatem, si ipse sit impius. sed nec suam cuiquã impietatem nocituram si resipiscat: vt nec à malis quenquam liberaturam anteactam iustitiam, si ab ea defecerit. Breuiter affirmat, mala deberi peccatis, eóque vbi illa obtinent, ibi sæuire Dei vltionem: cõtrà, vigere Dei beneuolentiam, vbi studetur innocentiæ, quicquid vel maiores, vel quisque ipse antea vixerint. In his iam nihil est quod cum illo Legis discrepet. Nec enim habet illa, Deum, improborum maiorum scelera vlcisci in innocentibus filiis, quod solùm Iechezkel cõfutat. Deus siquidem, qui vasa iræ & gratiæ pro suo perficit arbitrio, iis qui se oderunt maioribus parentibus eos dat liberos, qui vt paternam imitantur impietatem, ita digni sunt in quibus etiam ea impietas vindicetur, & id ipsorum merito. Nihil cuiquam debet Deus: nec licet vasi figuli dicere figulo, Cur me sic fecisti? Interim tamen, licet nemo quicquam boni habere possit quod illi à Deo non gratuitò detur, sic tum res nostræ comparatæ sunt, sic superat iustitia Dei, vt quicquid tandem patiamur, si nostram ipsorum audire conscientiam sustinemus, cogamur fateri omnia nos pati nostra culpa. Rom.9.d.20.

PSALMVS CX, διδακτικὸς & προφητικός.

Canit de regno Christi quod in Siion cœpit, indéque ad fines orbis usque peruenit, obtinebítque donec Christum superi & inferi uniuersi adorent, hostésque eius scabellum positi fuerint pedibus eius. ARGVM.

1 ODa Dauidis. Dixit Iehouah Domino meo, Sede ad dexteram meam, do- PARAPH.
nec ponam inimicos tuos scabellum pedibus tuis.
2 Proferet Iehouah à Siion potens imperium tuum: exerce potestatem in me-
dio hostium tuorum.
3 Populus tuus spontaneus adest in die, in quo copias Iisraelis collectas habes
in vrbe magnificentia Sacrarii insigni: sicut ros in aurora, ita prouenit ab vtero
iuuentus tua.
4 Iehouah iurauit, nec pœnitebit eum, Tu es sacerdos in æternum, iuxta ratio-
nem Malchi-sedek.
5 Dominus ad dextram tuam, cædet tempore iræ suæ Reges.
6 Exercebit iudicium in Gentibus, replebit omnia cadaueribus, cædet caput
terræ amplæ.
7 De flumine in via bibet, propterea extollet caput suum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 DAuidis Psalmus. *Dixit Iehouah Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam hostes tuos scabellum pedum tuorum.* Eadem canit hic Psalmus quæ secundus. Omnia Christo propriè competunt. Sunt tamen qui & hìc typum qui in Dauide præcesserit, substratum existiment. legimus siquidem, Dauidem statim atque ipsum totus Iisrael regem in Hebron salutasset, expugnasset Hierosolymam, atque ibi regni sede instituta, mox Arcam fœderis eódem transtulisse. inde è Siion iam vrbe regia, expugnasse cunctas gentes finitimas. Quúmque ergo totus Iisrael ad regem Ierusalem conuenisset, vt Arca fœderis digna pompa in Siionem ferretur, verè dies erat virtutis & copiarum Iisraelis, satísque cernebatur confirmatum illi à Domino regnum, facilèque licebat diuinare hunc regem sic hactenus Diuina ope adiutum, sic populo omni charum, sícque religiosum, omnes populi sancti hostes edomiturum, & è Siione regnũ hoc sanctum ad vltimos vsque fines à Domino promissos prolaturum. Istud ergo ipse hoc Psalmo, vnà cum populo, in gloriam Dei, ad accendendam populi pietatem, memorare & canere voluit: simúlque in se Christi typo, de regno huius, vt ferè solet, vaticinari. Hinc ergo volunt primum versum, dum ad Dauidem Christi typũ refertur, hunc sensum habere. Dicit sacer populus, Nunc cum tanta animi alacritate totus adest Iisrael, adest vt Arcam fœderis, sedem Dei Siionem cũ rege deducat, Dei simul & regis studiosissimus. Satis superque manifestum est, quid Deus regi & Domino meo promiserit, in quantã illum euehere potestatem decreuerit. Certè huic Domino meo dixit, *sede ad dexteram meam:* id est, regna, & dominare super omnia. Quibus enim datur Regibus ad dexteram sedere, illi proxima ab ipsis dignitate & potestate pollent. Inde quũ Solomon vellet suam matrẽ honorare, collocauit eam sibi ad dexteram, 3. Schm. 2. c. 19. Quum ergo nemo mortalium fuerit à Deo euectus Dauide sublimius, canebát eum iussum à Deo sedere ad dexteram suam. Putant enim, qui hanc enarra- 2.Sam.5.a.6.

tionẽ adferunt, quũ Dauidi, vt Christi typo, cõpetat dici primogenitum Dei: quo nomine vocari eum, Psalmus octogesimusnonus d. 28, testatur, posse etiam suo modo dici, eum sedere ad dexteram Dei. Quúmque obiicitur, si vel quantum ad typum attinet, potuisset hic versus de Dauide intelligi, habuissent Pharisæi quod Seruatori respondissent roganti, Si Christus filius Dauidis est, quomodo vocauit eum in Spiritu Dominum? Matth. 22. d. 45. dicere enim potuissent, Dauidem hoc in persona populi dixisse. Respondent illi, passim tum persuasum fuisse populo Iudaico, & quidem ab ipsis Pharisæis ac Legis doctoribus, hæc de Christo præcipuè & propriè scripta esse. quare ad istum effugere modum non potuerunt. Si nanque illud respondissent, regessisset Dominus, Vos, & omnes rectè hunc Psalmũ intelligentes, agnoscitis eum ad Dauidem, nonnisi vt Christi typum, pertinere: de Christo autem redemptore populi sancti, propriè esse compositum. vnde non minus Dauid ipse de Christo, quæ hîc habentur, quàm populus, cecinit de Dauide. Constat ergo quod & Dauid ipse Christum, Dominũ suum vocarit: id quod vtique indicat, eum in Christo plura agnouisse, quàm fore illum suum filium. Horúm sententiam, si cui ea videatur veritatem Christi contra Iudæorũ calumnias firmare, is poterit eam amplecti. Equidem vt scio Christum finem esse Legis, atque ideo hîc quoque in primis propositũ, ita ad ipsum omnia referam. quanquam damnare nolim quicquid sic vel hunc, vel alium locum elucidat: vt à calumniis impiorum orthodoxa expositio vindicet, & gloriæ Christi nihil derogetur. Christo itaque, vt & isti fatentur, hæc propriè ac verius competunt. de hoc cum Dauide totus populus canit, *Iehouah dixit Domino meo*, & omnium Iesu, *Sede ad dexteram meam*: id est, regna super omnia, primáque potentia esto præditus, cui se cuncta genua flectant, quémque omnis lingua Dominum confiteatur. Hæc Christi sublimitas & gloria, à resurrectione & euectione in cælos, orbi primùm reuelata est: ideo scribitur tum à dextris Dei consedisse quũ cælos cõscendit, Marc. vltimo, d. 19, & Ephes. 1. d. 20: vbi etiam D. Paulus abundè exponit, quid sit Christũ ad dexteram Patris sedere: nempe ipsum hominem, eum qui pro nobis obediens mortem pertulit, constitutum esse supra omnem principatum ac potestatem, virtutem & dominiũ, & omne nomen quod nominatur nõ solùm in seculo hoc, verumetiã in futuro. Denique omnia subiecta esse sub pedibus illius, atque datum eum caput Ecclesiæ, quæ est corpus illiús, cõplementum eius, qui omnia in omnibus adimplet. Hæc Paulus. Ista ergo hominis Iesu euectio, vt per eum in inuisibili gloria Dei præsidentem, cuncta instaurentur & perficiantur, vtque Sancti vniuersi ad Dei imaginem reformentur, quæ potestas nulli vnquam creaturæ communicata est, quia nulla, vt hoc semẽ Abrahæ, à verbo Dei assumpta est, istuc est quod hîc illi Pater dixisse canitur, *Sede ad dexteram meam*. Porrò vt huius hostes, scabellum ipsi ponantur, planè apparebit quando confecerit hostem vltimum, mortem: de quo 1. Corint. 15. c. 24. Hostes autem eius sunt, quicunque ex Deo nati nõ sunt, & ideo vt patrẽ, ita ipsum perpetuò odiunt. Ii sunt qui dicunt, Nolumus hunc regnare super nos. Reliqui enim omnes, vt ante conditum mundum in hoc electi sunt vt filii Dei sint: ita dum eum nondum regem suum agnoscunt, vocantur quidẽ immorigeri filii, oues errantes, peccatores: at hostes Christi non vocantur. Impiè ergo hîc noui Origeniani colligunt, vniuersos saluandos: quos etenim Christus seruat, eos mensæ suæ adhibebit conuiuas in regno Patris, non habebit scabellum pedum. Et horum typum gesserunt Iisraelitæ, qui flagrantissimo studio Dauidem regem salutabãt: illorum autem, Ammonitæ, Moabitæ, & alii hostes Dauidis, qui fuerunt vel funditus deleti, vel in seruitutem sempiternam redacti.

Quid sedere ad dexteram Dei.

2 *Iehouah emisit uirgam uirtutis tuæ ex Siion: dominare in medio inimicorum tuorum.* Hoc versu canit regni huius potentiam, ex Siion profectam. Hanc Christus in medio hostium suorum exercet, quum suos tanquam oues in medio luporum ita seruat, ita tuetur, vt cuncti illorum hostes nihil nisi quod in bonum illis cedat, possint efficere. Vt verò mirificum hoc Domini imperium diligentius considerandum Psaltes offerret, inducit Deum Christo suo loquentem, *Dominare*, exerce potestatem *in medio hostium tuorum*: pro arbitrio tuo de illis statue. Id quidem quãtum ad typum attinet, magnificè & in Dauide adumbratum est, quũ sæuas adeò de Ammonitis deuictis poenas sumeret, de quibus memini in versu 43 Psalmi 18, & in versu 9 Psalmi 20. Sed id vmbella tãtùm, & quidẽ pertenuis fuit imperii Christi, quod Spiritu suo inter hostes suos administrat. Vinctus Paulus erat & Romæ, & à Cæsare, penes quem totius orbis erat imperium: sed quàm non erat in eo vinctum verbum Dei: quàm verè regnabat in eo Christus, quum summa illum libertate ad extremum vsque Spiritũ prædicaret, & à cunctis suis hostibus nihil nisi quæ saluti sibi essent, sentiret? Ergo vt habiturum erat regnum Christi ergã hostes, cecinit versu 2. Duobus sequentibus canit vt illud futurum erat in populo sancto.

3 *Populus tuus spontanearum in die exercitus tui, in magnificentiis Sanctuarij, ab utero, ab aurora tibi ros natiuitatis tuæ.* *Populus*, inquit, *tuus spontanearum*, subaudi, voluntatum, vltroneus & lubens adest tibi, *in die exercitus tui*: vel collectarum copiarum Iisraelis. quantum enim ad typum attinet, respexisse videtur

ad festum illud magnificentissimum, quod habuit Dauid quum Arcam in Siion transferret, vt dictum est. *In die exercitus tui*: alii legunt, virtutis: significat enim חיל & exercitum & virtutē, sed ferè bellicam. Mihi, quia sequitur, *in splendoribus*, vel, magnificētiis *sacrarij*, arridet חיל hîc accipere pro copiis Israelis. Nam legimus 1. Paral. 15. a. 3, Dauidem quū vellet Arcam Siionem trāsferre, totum Iisraelem collegisse: qui & maxima animi promptitudine & alacritate adfuit cum principibus suis, & quicquid in regno eximium erat. Splendores Sacrarii, vt Kimhi videtur, Ierusalem significāt. in ea enim erat Tabernaculū fœderis, Sacrarium Domini. Propter hoc, vt Psalmo 48. a. 5, dicta est ciuitas Dei, mons sanctus, locus elegans, exhilarans omnem terram: ita vocatur hîc, magnificentiæ vel splendores Sacrarii, id est singulari splendore, ob Sacrarium præstans. hæc verò omnia in Ecclesia Christi complentur. Possunt etiā splendores Sactarii, magnificus apparatus intelligi, cum quo Arcam rex & totus populus in Siionem deducebant, qui in loco iam memorato fuisse discribitur. Non autem spontaneum solùm adfore populum regis huius, Deus promisit, sed & multum. id sequens particula dicere videtur, *Ab vtero, ab aurora ros natiuitatis tuæ*: id est, ita adest iuuentus tua ab vtero, vt decidit ros in aurora, nimirum fœliciter & multus. Perquam obscura est hæc particula. Ego spectaui id quod in hoc versu præmissum est, de frequentia spontanei populi apud Regē. Id satis liquet, Psalmū præcipuè gloriam Regis huius, & magnificentiam quæ illi ex singulari Dei bonitate contigit, canere. Deinde obscurū non est, hoc tertio versu hanc regis huius magnificentiam prædicari à populi vltronea frequētia, sicut prædicatur versu secundo, à victoria contra hostes, plenóque in illos dominio, & quarto à religione Regis. Iam quū eandem propemodum sententiam, mutatis verbis in vno versu geminare Vates hic, vt & cæteri, soleat, propendet animus in eam enarrationem, quam attuli. Nequem autem fraudem cogitationibus aliorum, volo Hebræorum enarrationes hic adducere. Kimhi hunc sensum adfert, Ab vtero, hoc est aurora tua, tibi cecidit ros natiuitatis tuæ: hoc est singularis Dei fauor te prosequi, & vt tam eximia ederes facinora, cœtu fœcundare cœpit. Quidam verò Rabbi Moscheh, quē adducit A. Ezra, ad hunc modum locum hunc enarrat, Ab vtero virtus corporis, quæ est velut ros naturæ tuæ, tibi tanquam lux auroræ erumpit, augebitur & proficiet. Adducit idē alios qui hanc sentētiam afferunt, Ex vtero, natiuitas tua ex humili loco venit. Nam hi שחר, quod nigrum, & inde abiectum significat, pro humilitate generis accipiunt: & טל verbū faciunt, quod cadere significat, sicut יוטל את הגורל, id est proiicitur sors. Ipse A. Ezra totius versus hunc sensum facit, Siquādo bellum tibi moueatur, & copiis opus habeas, populus tuus tibi aderit sicut vltronea pluuia videbis eos in magnificentia sancta ab vtero, statim ab auroræ ortu aduenient, sicut ros, quem in iuuentute tua quū gregem pasceres, videre solebas. Eclipsim nāque esse vult, עמך נדבות. Rabbi Schlomoh in hanc sententiam versum explanat, Populus tuus vltroneus erit ad auxiliandum tibi, in die quo facies fortiter, propter decorem sanctitatis, qui in te est: à iuuentute tua, tibi ros erit naturæ tuæ, id est bona natura, quæ sicut ros fructum ferat, vt prosperè agas. Chaldæus interpres רחמין pro misericordia vsurpans, & מזומן pro præsto adesse, sic versum hunc reddidit, Populus tuus domus Iisrael, qui incumbunt Legi, in die concertationis prælii tui, adiuuabis eos splendoribus sancti, misericordiæ Dei præsto erunt tibi tanquam descendens ros, sedebunt confidenter nati tui. Hinc Christiane Lector videre licet, quātam iacturam fecimus interitu librorum Hebraicorum. nam quum sola sacra Biblia supersint, tam pauca scilicet, plurimæ sunt formulæ, plurimæ dictiones, quæ vno duntaxat in loco occurrunt, quarum significatio nulla potest collatione peruestigari. Hinc tanta vbique interpretū varietas, vel in hoc versu quàm (bone Deus) diuersa nobis reddiderunt? Græci legunt, μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου, ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου. ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐξεγέννησά σε. עמך siquidem si cum hirik punctatum sit, tecum significat: sed hîc punctum patach habet, & populum tuū significat, sicut & Hieronymus hoc reddidit. נדבות liberos & spontaneos significat, sed נדיבים principes, de qua voce iam dictum est in Psalmo centesimo octauo. Græci reddiderunt ἀρχή, id principatū significat. Latinus autem interpres, quoniam ἀρχή etiam principium significat, Hebrææ linguæ ignarus, vertit, Tecum principium. Quod quātas disputatiònes Patribus dedit? sed omnes extra oleas. Illud ἐν ἡμέρᾳ δυνάμεως, id est in die virtutis, propius est. nam חיל virtutem, sed bellicam significat. Ita ἐν λαμπρότησι τῶν ἁγίων, id est in splendoribus Sanctorum, non adeò alienum est: licet vox Sanctorum, quum sit Hebraicè, Sanctuarii, in singulari, multis dederit occasionem philosophandi quæ nō admodum faciunt ad rem: tum quòd splendores non pro magnificentia & decore acceperunt. Illud πρὸ ἑωσφόρου, id est, ante luciferum, stare non potest. nam לפני Hebræis antè: מ verò, ab & præ significat. In ילדתיך quoque erratum est: nam ילדתיך genui te significat, non ילדותך. Hi verò lapsus minus mirandi, quando diuus Hieronymus hîc in dictione בהדרי, id est splēdoribus vel magnificentiis, legerit ר pro ד, & inde reddiderit In montibus. Videte Sacrarum literarum studiosi quanta sit Linguæ sanctæ discē-

dæ necessitas. quanquam sic nobis prospexetit Diuina bonitas, vt quæ propriè ad salutem nos erudiunt in Sacris, planissima sint, & possint à quouis illis viuere cupiente intelligi. Multa in hoc Psalmo insunt quæ variè intelligi possunt. de eo autem omnibus pulchrè conuenit, hîc regnum Christi celebrari, cui oporteat omnia subiici: hunc sacerdotem & mediatorem nostrum esse in sempiternum. Hæc iam qui fide renuerit, is habet vitam æternam, potestque de reliquis citra salutis iacturam ambigere. Hactenus versum ttactauimus, quantum ad typum attinet. in Christo autem omnia côsummata habentur. Huic in die quo veriorem Arcam fœderis Sioni, hoc est suum corpus cælis, & statim sui nominis fidem per Euangeliû mentibus Electorum intulit, statim adesse cœperunt incredibili frequentia populi spontanei, qui eo ardore Christo sese addixerunt, vt nô rerum modò, sed & vitæ iacturam magno cum gaudio facerent. Ibi cælestem splendorem & magnificentiam per tam varias & admirandas dotes Spiritus sancti exhibuit: & sicut ros mane terram obtegit & fœcundat, ita vndique apparuerunt qui Spiritu eius mundum fertilem pietatis & innocentiæ reddiderunt.

4 *Iurauit Iehouah, & non pœnitebit, Tu sacerdos in seculum, iuxta uerbum meum Malchi-sedec.* Hoc versu Regem istum prædicat à religione, qui & ipse vni Christo propriè competit: licet Dauid hactenus verius, quàm filii eius, qui כהנים, id est Sacerdotes fuisse dicuntur, sacerdos appellatus sit, non solùm propter publicum ministerium, & regiam potestatem piè & religiosè administratâ, sed propter religiones & ceremonias târo studio reparatas, auctas & ornatas. verùm hæc nihil nisi vmbra ad Christum. Vt ergo omittam quæ non proximè ad rem faciunt, tempore Abraham, Hierosolymis regnauit rex Malchi-sedek, quæ tum Schalem dicebatur, vt legimus Genesis decimo quarto. Is sic regnum administrabat, vt simul & sacerdotio fungeretur, hoc est Doctrinæ sacræ interpretem, & pacatorem atque sacrificum populi ageret. Ad hunc igitur modû regnaturum, non Dauidem, nisi vt vmbram, sed Christum suum, Dominus iurauit, qui vnus scilicet est Dei & hominum moderator, vnus aduocatus, sacrificium & Sacerdos: & is quidem qui sanctificatos in æternum consummat. Hebr. 10. c. 14. Hæc tamen Epistola capite septimo considerauit in hoc rege Malchi-sedek plura quibus in eo Christus adumbratus fuit. Nomê, quòd fuit dictus rex iustitiæ: locum regni, Schalem, quod pacê significat: deinde quòd genus, ortus, & mors eius in Scriptura non memorantur: quòd denique Abrahæ bene precatus est, & decimas ab eo vt præstantior acceperit: quæ omnia in Christo completa sunt. nam hic est qui iustos reddit cunctos in se credêtes: quare nemo rectius Malchi-sedek, id est rex iustitiæ, quàm ipse, dicitur: nemo item meliore iure rex Schalem, id est pacis: quippe qui æternam pacem, vt cum Deo, ita cum rebus omnibus parauerit cûctis Electis: genus eius, & ortû quoque, quû idem Deus sit, nemo est qui queat nosse: mortis vnus hominum expers est, quia solus peccati purus: quòd enim mortuus est, peccatis nostris semel mortuus est: idque nostri & vitæ reparatio iure dicitur, mors dici verè non potest. hic denique est qui Abrahæ, ac in eo toti Sanctorû vniuersitati bene & precatus est, & fecit, quia iustitia simul & æterna vita illos donat. Ei ergo iure se & omnia, non decimas solas Sancti offerunt. In his ergo ordo, ratio, modúsque est quo Christus Malchi-sedek in suo sacerdotio côfertur, imò in illo ostenditur adumbratus. Incôsideratè quidam volunt, regem Malchi-sedek sacerdotii Christi typum in eo prætulisse, quòd panem obtulerit & vinum: quû tamen Scriptura non memoret, illum Deo panem obtulisse & vinum, sed protulisse (est enim הוציא) Abrahæ & militibus eius reuertentibus à cæde hostium, ac ideo famelicis. Christus quoque seipsum, non panem & vinum, Patri obtulit. Rectius hunc typum explicarent isti, si dicerent, Sicut Malchi-sedek, fesso à prælio Abrahamo, & suis panem & vinum protulit, quo eos recrearet, & bene precatus est: ita Christum suis dare panem & vinum de cælo viuû ac viuificantem: nempe carnem & sanguinem suum, quo ita vires reficientur vt æternùm gaudeant, & viuant, quibuscunque hic cibus ac potus contigerit. Ex eodem & hoc considerauit autor eius Epistolæ, quòd tum Seruator cum iuramento Sacerdos constitutus est, natus è tribu Iehudah, non Leui, & constitutus Sacerdos, non secundum ordinem Aharon, sed Malchi-sedek: vnde mutato ita sacerdotio, & Legis, quantum quidem ad ceremonias attinet, mutationem fieri oportuerit: de quo dixi in versum octauum Psalmi 50. Sacerdotis planè est rem diuinam facere. quum ergo aliud Aharonico sacerdotium succedere Deus voluit, & perfectius, vtique & rationem rem agendi diuinam voluit mutari. Spectâdum ergo modò quibus Christus Deum ceremoniis colere instituerit, nempe sui ipsius immolatione, & vita omnibus momentis proximorum vsibus inseruiente, idque pro libero Spiritus arbitrio, citra tot externorum rituum, vt antea, præscripta. Hoc sacerdotium, vt est priore perfectius, ita durabit, dum tradet regnum simul & sacerdotium Deo & Patri. Kimhi hunc versum in hunc modû exponit, Iurauit Iehouah, Tu es Sacerdos, id est Princeps & Rex in sempiternum, על דברתי, id est propterea vt sis Rex iustitiæ, facturus iudicium & iustitiam omni

Tu es sacerdos secundum ordinem Malchisedec.

populo. A. Ezra autem על דברתי, iuxta morē & ritum Malchi-ſedek interpretatur. Verùm ſimilitudinem in eo ponit, quòd ſicut Abraham prædæ partē decîdit cum Malchiſedeko, ita populus ſpolia relata ab hoſtibus obtulerit Dauidi. R. Schlomoh, in eo Dauidē Malchiſedeko ſimilē ait, quòd ſacerdos & princeps Altiſſimi vterque fuerit: Epiſtola ad Hebræos rē i pſam expoſuit. Quū Chriſtum ignorēt, nihil huius poſſunt ritè intelligere. In דברתי redundat י, ſicut & in מלכי. Iſtæ paragogæ non infrequentes ſunt in Scripturis.

5 *Dominus ad dexteram tuam cædet in die iræ ſuæ Reges.*

6 *Iudicabit in Gentibus, implebit [locum prælij] cadaueribus, cædet caput ſuper terram amplam.*

7 *E torrente in uia bibet, propterea attollet caput.* Quo ad Dauidem, fuit hoc vaticinium de victoria vicinarum Gentium, quæ antè Iiſraelem adflixerant: quo ad Chriſtum, vaticinium eſt de victoria contra Satanam & mundum. Huic verò eſt ad dexterā Dominus, omnia ipſi expediens, cunctóſque hoſtes eius deiiciens. Diuina ergo virtute in die iræ ſuæ, hoc eſt quum ſæuire dignū eſt, cædit Reges, comminuēs quanlibet eximiam poteſtatem. Id in Dauide adumbratum eſt quum regem Ammonitarum occidit, & populum eius crudeliter adeò concidit & exuſſit: tum & aliarum Gentium quæ illis venerant auxilio, Principes proſtrauit. Tum ſanè iudicium exercuit in Gentibus, ac repleuit omnia cadaueribus. id quod canit verſus ſextus. Vno enim prælio legimus cæſa quadraginta millia equitum, & totidem peditum, vt memini in Pſalmo 20. Quod autem hîc ſequitur, *Et occidit caput ſuper terram* רבה. Quidam R. Iehudah putat nominatim dictum de rege Ammonitarum, cuius metropolis fuit רבה, id eſt Rabah. id, quū præmiſerit in genere Reges, non eſt abſimile veri. Inſignis ſiquidem adeò fuit hæc vrbs, vt Ioab expugnatæ titulum Dauidi deferret, indignum ratus, alium quàm Regem ipſum illo inſigniri. Memoratur etiam vt corona regis huius vrbis & gentis, maximi pretii, Dauidi fuerit impoſita, 2. Schmu. 12. Porrò alii terram רבה pro ampla & potente accipiunt: quod quia generalius eſt, ſequutus ſum. ſcio enim in Chriſtum præcipuè omnia dicta. Is verò Dominus noſter, & Rex in die iræ ſuæ, tēpore quo par eſt vt iram ſuam declaret, multo potētius iudicia exercet. Quàm multos enim ille iam Reges, quàm formidabilia terrarum capita, eorum qui regnum eius oppugnarunt, ab eo quòd per Euangelium regnum ſuum mundo manifeſtauit, cōtriuit? quantū proſtrauit cadauerum? Initium huius factum eſt à Iudæis: inde percuſſit & caput Romanum, quod vtique caput fuit ſuper multam terram: & Turcarum caput internecioni dabit. Verſu vltimo cædem hoſtium, & victoriam auget. ſignificat enim, tantum fundendum ſanguinis, vt è flumine ex hoſtium ſanguine facto, Rex hic bibiturus ſit. Nam per bibere ſanguinem hoſtilem, plenam & ad animi ſententiam perfectam victoriam Scriptura ſolet ſignificare, vt Num. 23. d. 24, vbi Bileā de Iiſraele ſic vaticinatur, En populus ſicut leo inſurget, ſicut leo attollet ſe, nō iacebit, donec vorarit prædam, & ſanguinem cæſorum biberit. Inde ſequitur, *Propterea attollet caput:* hoc eſt alacriter & fœliciter poteſtatem exercebit, factus ſuperior. Id quod in Chriſto ſeruatore tum planè conſpicietur quum hoſtes ſuos gehennæ vniuerſos addicet. Sciens præterii varias cum Hebræorum, tum noſtrorum in Pſalmum hunc enarrationes: quæ ſimplicior viſa eſt, & Chriſti gloriæ magis accommoda, eam tradidi. Nec dubito quin qui obſeruarit hîc cani quid Deus Chriſto ſuo dixerit, hoc eſt promiſerit, ac in eo ortum, ſucceſſum, conditionem & potentiam regni eius cum in electis, tum reprobis memorari, & Chriſti ſimul ſtudium aliquod habuerit, eum agniturū, me haud longè à ſcopo aberraſſe. Sed per me cuique ſemper liberum ſit, de his ſentire, & iudicare quod ſe dignum fuerit arbitratus.

PSALMVS CXI, ὑμνωδικὸς & ἀλφαβητικός.

Hymnus eſt quo uirtus, ſapientia, & bonitas Dei, quæ ex operibus eius, & geſtis cum populo Iiſraele, mirifice relucent, celebrantur. ARGVM.

1 LAudate Exiſtentem. א Equidē ex toto corde celebrabo Iehouam: ב in conci- PARAPH.
lio & cœtu eorum qui ſunt recti obſeruantes.

2 ג Eximia ſunt opera Iehouæ, ד in quibus, qui ea explorarint, inueniūt quæcunque cupiunt.

3 ה Quicquid facit, celebre & magnificū eſt, ו & iuſtitia eius permanet in ſeculū.

4 ז Effecit vt memoria eſſet mirabilium ſuorum, ח Iehouah ille benignus, & in beneuolentiam propenſus:

5 ט Dedit colentibus ſe prædam, י memor fuit in multa ſecula fœderis ſui.

6 כ Quanta virtute ſint facta eius, declarauit populo ſuo ל quum daret eis hæreditatem Gentium.

7 מ Quæ manu ſua efficit, fides ſunt & æquitas, נ quicquid mandat fidele eſt.

8 ס Suffulta sunt, vt in omne æuũ perstét ,ע facta nimirũ ex fide,& rectō iudicio.
9 פ Redemptionem misit populo suo, צ mandauit vt fœdus suum in omne seculum sacrosanctum seruaretur: ק sanctum est & tremendum nomen eius.
10 ר Initium sapientiæ est timor Iehouæ: ש rectè sapiunt qui mandatis eius faciendis incumbunt,ת laus eorum perennat in seculum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

HAlelu-iah. *Celebrabo Iehouam in omni corde,in consilio rectorum & cœtu.* Psalmus hic tertius est qui iuxta ordinem Aleph Beth compositus est: sed non capita solùm versuum, verum etiam hemistichiorum,à nouis literis incipiunt. Sic octo versus,bina elementa: vltimi duo versus,vt verque,tria quoque cõplectitur elemẽta. Ad eundem omnino modũ & sequens Psalmus cõscriptus est. Inuitat initio Psaltes ad laudes Dei:inde sui exemplũ subiicit, *Celebrabo*, inquit,*Iehouam in consilio & cœtu recti studiosorũ*, idque *ex toto corde*: ita sapiẽtiã & bonitatẽ eius in cunctis operibus eius suspicio. סוד alioqui secretius & consiliũ & conciliũ significat:verum hîc, vt עדה, pro Sanctorum cœtu publico accipitur: nõ dissimiliter accipitur & versu 8 Psalmi 89. Quàm multis enim possũt,laudes Dei Sancti deprædicare cupiunt. Verùm soli recti,qui nihil quàm Dei gloriam & proximorum salutem spectant & quærunt,eas audire sustinent,fructúmque inde percipiunt:coram illis igitur solis eas cõmemorant. Laudis porrò,quam hîc Psaltes canere instituit,initium est versu 2,

2 *Magna opera Iehouæ,inquisita ad omnia beneplacita illorum.* *Magna*,inquit, hoc est modis omnibus eximia sunt *opera Dei, quæ peruestiganti faciunt ad omnia beneplacita illorum*, scilicet vestigantium: hoc est quicunque illa diligentius fuerint contemplati, & explorarint religiosius, in illis deprehendent tantam sapientiam,& erga homines tam effusam bonitatẽ animaduertent,vt nihil penitus queant in eis desiderare, sed omnia vota sua longè superare agnoscent. ita vt quod canit versus sequens,ipsi quoque deprædicent,

3 *Celebritas & magnificentia opus eius,& iustitia eius stat in seculum.* Hoc est quicquid omnino Deus facit,ea sapientia & bonitate præcellit,vt nihil nisi mera celebritas sit,splendor & decus. Inde verò consequens est quod sequitur, *iustitiam*,hoc est,omnimodam bonitatem eius,*perstare in omne seculum.* Hactenus cecinit de operibus Dei quæ in toto hoc orbe visenda Deus exhibet. deinceps canit de iis quæ fecit peculiariter Iisraeli.

4 *Memoriam fecit mirabilium suorum,beneuolus & misericors Iehouah.* Ea sanè Iisraelitis,quum illos ex AEgypto per desertum in promissam terram induceret, præstitit, vt sempiternam mirabilibus suis his,quæ tum populo huic exhibuit, memoriã faceret. Dum nãque hic mundus steterit,memorantur hæc filiis Dei,typíque sunt,in quibus consilia bonitatis Diuinæ descripta contẽplantur,indéque fiduciæ,amorísque in Deum incremẽta accipiũt. 1. Corint. 10. Quia verò in his præclaris adeò bonitatis suæ facinoribus luculentissimè Deus declarauit quàm beneuolus sit,facilis & benignus, quantáque humanitate ad iuuandum se inuocantes,propensus, Psaltes quasi exclamauit,*Beneuolus & misericors Iehouah.*

5 *Escam dedit timentibus se,memor est in seculum fœderis sui.* Hæc putant Hebræi eadem esse cum illis quæ canit versu 37 Psalmi 105, Et eduxit eos ditatos argento & auro,nec fuit in tribubus eius qui miserè haberet. טרף enim, etsi significet vi correptã prædam, vti carniuoræ bestiæ alias animantes sibi in escam corripiunt vnde toties verbum hoc in Psalmis pro violento raptu ex hac vita vsurpatur:transfertur tamẽ & ad prædam facultatum, Nahum 2.d.13, & Malachi 3.c.10: quinetiam ad victum non raptum. nam Prouerbiorum 31.b.15, de prudente muliere dicitur, Surgit durante adhuc nocte,& dat tereph, id est debitum cibum domui suæ. Eodem significatu vsus est verbo hoc & Prouerbiorum 30.b.8. Vocis itaque proprietas non obstat quo minus de opibus quas abstulerunt Iisraelitæ ab AEgyptiis, intelligi hic versus possit. Eam certè prædam Dominus illis dedit,quia & iussit petere: & dedit AEgyptiis animum vt darent. In eo quoque ostendit Dominus,se memorem fœderis sui quod multis antè seculis cum Abraham percusserat,hoc est promissionis quam illi fecisse legimus,Gen.15.b.14,Gentem,inquiebat, quæ illos in seruitutẽ rediget,iudicabo: & postea egredientur cum opibus magnis. Qui hoc ad Christi carnem referunt nobis in cibum vitæ æternæ paratam,piè & religiosè faciunt:nec illibens credidero, ideo Vatem vsum hac voce טרף, quæ ex sua radice carneum potius quàm alium cibum significat: vt ad istum cibum viuificum, in quo inest quicquid vnquã Deus suo populo promisit,& expeti potest,spiritu Sanctorum subduceret.

6 *Virtutem operum suorum adnuntiat populo suo,ut det illis hæreditatem Gentium.*

7 *Opera manus eius ueritas & iudicium,certa omnia mandata eius.* Canit traditam Iisraeli hæreditatem gentium Chenaanitarum. In eo sanè summo miraculo, virtutem factorum suorũ,id est facinora summæ virtutis,populo suo adnuntiauit,hoc est, exhibuit. Ea canit versu 7,esse fidem &

iudicium, vel æquitatē. illis enim Deus præstitit quæ Patribus promiserat. Quòd iudiciū vocat, quidā ad id referunt quòd tum cōpletam Amorrhæorū iniquitatem vindicatus sit. Subiicit his, *certa & fidelia mandata eius*: quod Kimhi in genere intelligit de omnibus quæ Deus fieri mandat. Quæ nanque fieri in orbe statuit, ea mandat Angelis qui per verbum eius faciunt: vt canit versu 20 Psalmi 103. Abr. Ezra intelligit de Lege & præceptis quæ sunt omnium cordibus inscripta, quibus nihil est æquè verum & firmæ rectitudinis. Ego malim in genere de præceptis Dei intelligere: & puto hanc particulam ita præcedentibus subiectam vt illa de Lege Dei in Psalmo 19, iis quæ ibi de cælis & Sole præmissa sunt. Erit ergo sensus, *Facta manus eius*, hoc est quæcūque Deus facit, nihil nisi fides & æquitas sunt: sic & quæ nos facere mandat, quæcunque præcipit, summæ veritatis & iustitiæ existunt.

8 *Suffulta in seculum & in sempiternum, facta in veritate & rectitudine.* Hæc de vtrisque, & operibus & præceptis Dei intelligi possūt. Sic sanè præcepta Dei suffulta, cōfirmata sunt, vt citius cæli & terra transitura sint, quàm possit ab illis transire vel apiculus.

9 *Redemptionem misit populo suo, curauit in sempiternum fœdus suum, sanctum & tremendum nomen eius.* Hic versus idem canit quod versus vltimus Psalmi 105. nempe ideo redemptos à seruitute AEgyptiaca, & in terram Chenaan liberos introductos Israelitas, vt fœdus quod cum eis Deus icit, seruarent, obseruantes quæ ipsis præceperat. In quo discendum, nostri redemptionem, ac cuncta Dei beneficia in hoc nobis conferri, vt innocenter & sanctè viuamus.

10 *Primitiæ sapientiæ timor Iehouæ, intellectus bonus omnibus facientibus ea: laus eius stat in sempiternum.* Deum metuere & colere, omnis pietatis & salutis radix est. quod qui agnoscunt, ac illa faciunt, præcepta scilicet Dei, recto sunt iudicio præditi, veréque sapiētes: & laus horum stabit perpetuò, quia à Deo huiusmodi laudantur, ac demum inter laudatos Patris cælestis numerati, vocabuntur ad consortium regni superni. Quod enim dicit, *Laus eius*, more suo singulari pro plurali vsus est. quanquam si ad Deum hoc referas, phrasis non repugnat. Prouerbiorum 1.a.7, habetur, Timor Iehouæ initium est scientiæ. Idem autem sensus est. Hinc discēdum, nullam esse sapientiā, nullam intelligentiam, vbi deest timor, cultúsque Dei.

PSALMVS CXII in genere exegetico, διδακτικός.

Canit perpetuam fœlicitatem eorum qui timent, colunt, & imitantur bonitate Deum. ARGVM.

1 LAudate Existentē. א Fœlix qui colit Iehouā, ב & præceptis eius seriò afficitur. PARAPH.
2 ג Potētes erūt in terra eius posteri, ד natio recti obseruantiū benè habebit.
3 ה Opulentia & copiæ in domo eius, ו & iustitia eius perstat in seculum.
4 ז Recti studiosis facit oriri lucem in tenebris: ח is pronus est ad beneuolētiam, & propensus ad misericordiam, & iustus.
5 ט Vir bonus benignè faciet, & dabit mutuò, י moderabitur res suas cum iudicio.
6 כ Nam in sempiternum non nutabit, ל ad perpetuam memoriam erit iustus.
7 מ Quum audierit mala ingruere, nihil metuet, נ confirmatum siquidem est cor eius, nempe subnixum Iehouah.
8 ס Suffultum est cor eius, non metuet, ע donec optata videat in infestis sibi.
9 פ Distribuit, dátque inopibus, צ iustitia eius perstat in seculum, ק potentia eius exaltabitur cum dignitate.
10 ר Id improbus videbit & indignabitur, ש frendet dentibus, & tabescet: ת frustrabuntur siquidem desiderio suo improbi.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *HAlelu Iah. Fœlicia viri qui timet Iehouam, in mandatis eius delectatur valde.* Canit hic Psalmus quæ & 37. Primo versu exprimit Psaltes ingenium timoris cultúsque Dei, quum ait, *Et in præceptis eius delectatur valde.* Sic enim animatum esse oportet, quicunque Deum verè timuerit. Qui sane filius patris verè obseruans est, nihil prius aut cupit, aut studet, quàm præceptis eius morem gerere. Vnde igitur omnis fœlicitas prouenit, primùm posuit: studium scilicet Dei, & curam innocentiæ atque iustitiæ. Quærentibus siquidem primùm regnum Dei, & iustitiam eius, cætera omnia adiiciuntur. Luc.12.d.31

2 *Potens erit in terra semen eius, generationi rectorum benefiet.* Canit fœlicitatem liberorum timentis Deū, quos ait fore in terra potētes, hoc est firma & stabili prosperitate. Eam canit & versu 26 Psalmi 37. Vt nanque sanctis suis liberos donat Deus, ita donat ferè bonos & fœlices. Si non omnes, vt nec sanctissimorū patrū posteri omnes boni fœlicésque fuere, saltē aliquos. Canit autē hic vt

Deus vulgus suorum habeat. quos enim ad singularia effert, iis solet nonnunquam etiam insignia immittere aduersa.

3 *Opulentia & diuitiæ in domo eius & iustitia eius perstat in seculum.* Fœlicitatem canit diuitiarum: cui adiecit, *Et iustitia eius perstat in seculum*: propterea quòd vulgus diuitiis ferè auertatur à recto, iux-

Matth. 19. 24. ta illud, Faciliusest camelum transire per foramen acus, quàm diuitem in regnum cælorum. quātum enim opes crescunt, tantum crescit & opum studium, Deique contemptus, nisi miraculo seruet cor in officio Spiritus sanctus.

4 *Oritur recti lumen in tenebris: beneuolus, & misericors & iustus.* Dei studiosos tutos agere canit, dū alii calamitatibus obruuntur: sed sub allegoria lucis & tenebrarum. Tenebræ enim dicūtur tēpora aduersa, vt bella, fames, pestilentiæ. Kimhi totum versum de viro recti studioso interpretatur, quòd is afflictis in aduerso tempore pro viribus succurrit, bonúmque se, misericordē, & iustum præstat. Significat enim iustitia, virtutem consummatam, hoc est bonitatem absolutam.

5 *Bonus vir, beneuolus est & dat mutuum: negotia sua geret cum iudicio.* Celebrat mores quibus Sancti præditi sunt. in omnibus hi Patris cælestis bonitatem imitantur. Illud, *Dispensabit verba sua cum iudicio*. Kimhi de eo intelligit, quod cum iudicio & iusto delectu benefacit, vt prosit omnibus, officiat nemini: quod fit quū pro dignitate cuiq; tribuitur. Notū est דבר pro re accipi. Kimhi illud טוב איש, intelligit, vt initiū 1 versus אשרי איש, pro bene erit viro qui beneuolus fuerit, & mutuum dederit.

6 *Nam in seculum non mutabit, & memoriæ sempiternæ erit iustus.*

7 *Ab auditione noxia non timebit: confirmatum est cor eius subnixum Iehouah.*

8 *Sustentatum est cor eius, non timebit, donec quod videat in oppressoribus suis.* Stabilitatem fortunæ ac nominis canit versus 6. Septimus securitatem ex fiducia in Deum, dum nunciantur imminere mala. Octauus prædicat tutum fore Sanctum, donec gratam videat in hostibus suis vltionem. Neque enim hostes habet, nisi qui & Dei sunt: quos periisse, vt gloriæ Dei interest, ita iure recreat Dei studiosos.

9 *Disperge, dat inopibus iustitia eius perstat in seculum cornu eius attolletur [se] in dignitate.* Canit qualis sit verus Dei cultor in pauperes. nam vt se in mediocres habeat, canit versu 5. Hic iterum adiecit, iustitiam eius manere in seculum. nam nisi ea perennis esset, perfacilè à largiendo pauperibus cupiditate retraheretur. quod videmus proh dolor vsu venire, etiam summam iustitiam professis.

10 *Improbus videt, & indignatur, rudat dentes suos, & diffluet: desiderium improborum perit.* Sicut hoc bonitatis studio, pius Deo in primis gratificatur, eúmque verè colit, ita ille vicissim euehit ipsum, dignitatéque præcipua ornat, vt inde improbi summè turbentur, & planè tabescant: quorum scilicet necesse est vota, quandoquidē impia sunt, perire. hæc canit versu vltimo. Porrò animaduertendum, hic Vatem cecinisse externam Sanctorum fœlicitatem, quæ omnibus Dei synceriter studiosis, certè ad hunc modum contingit, nisi ad sublimiora illos Dominus vocarit: nimirum vt sua in aduersis tolerantia mundo ostendant opus futuri seculi. Quas quum post Christū reuelatum magis proferri conueniat quàm antea, plures quoque ad id hoc tempore, quàm priore, Deus deligit. Vtcunque autem cadāt res, nihil poterit desiderare boni quisquis Deū ex animo coluerit bona autē ea tantū, quisquis huiusmodi fuerit, sibi ducet, quibus queat & Dei gloriam, & proximorum salutem promouere. de his plura in Psalmum 25, 34 & 37.

PSALMVS CXIII, ὑμνητικὸς ἢ παραινετικός.

ARGVM. *Inuitat ad laudes Dei ab eo quòd cuncta intuetur, regit, & pro arbitrio suo mutat, humiles semper euehens, & miseros restituens.*

PARAP. 1 Laudate Existentem. Laudate serui Iehouæ, laudate nomen Iehouæ.
2 Prædicetur nomen Iehouæ, hoc tempore, & in omne seculum.
3 Ab ortu Solis vsque ad occasum, laudatum est nomen Iehouæ.
4 Sublimis est super omnes Gentes Iehouah, super cælos decus eius.
5 Quis conferatur Iehouæ Deo nostro, illi in sublimi præsidenti?
6 Qui demittit se vt videat quæ in cælis sunt, quæque in terra omnia:
7 Qui attollit è puluere pauperem, exaltat è stercore inopem,
8 Vt collocet cum optimatibus, cum optimatibus populi sui.
9 Qui restituit sterilem, vt familiam habeat, & facta liberorum mater lætetur.
Laudate Existentem.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *HAlelu-iah Laudate serui Iehouæ, laudate nomen Iehouæ.*
2 *Prædicetur nomen Iehouæ, à nunc vsque in seculum:*

3 *Ab ortu solis usque ad occasum eius, laudatum nomen Iehouæ.*

4 *Celsus super omnes Gentes Iehouah, supra cælos decus eius.* A fide prouidentiæ Diuinæ tota pendet religio: idcircò tam crebrò canit Psaltes, Deum cuncta intueri & gubernare, extollereque eos tantum qui sese humiliarint. Id in toto orbe, in omnibus gentibus, quin & in cælestibus corporibus atque Angelis, quotidie multis miraculis declarat. inde & omni tempore, quod canit versu 2, & vbique in toto orbe, quod canit versu 3, nomen eius laudatum, clarum, & celebre est, ita vt ad cælos vsque pertingat, imò eos superet decus & maiestas eius, id quod canit versu 4. Hæc vident, sentiunt, & experiuntur vniuersi: at cææ cupiditates multos auertunt ne (vt par erat) hæc perpendant, indéque Deum dignè colant. Seruos igitur Iehouæ, qui sese iam illi addixerunt, ad prædicandum laudes eius nominatim inuitat.

5 *Quis sicut Iehouah Deus noster, qui sublimat ad sedendum,*

6 *[Et] humiliat ad uidendum, in cælis & in terra?* Versu 5, canit extulisse illum sedem supra omnia, hoc est regnū in omnia obtinere: atque vt potestate omnibus supereminet, ita nihil esse tā humile & depressum ad quod se nō demittat, cognitione & prouidētia sua. Canit autē etiā demittere se vt videat in cælis: quo significaret, cælestibus quoque mentibus illum infinito esse celsiorem.

7 *Qui erigit è limo pauperem, attollit inopem è stercoribus,*

8 *vt collocet cum principibus, cum principibus populi sui.*

9 *Qui restituit sterilem domui: [ut] sit mater filiorum gaudens. laudate Iah.* Quòd humilia intueatur, probat his tribus versibus, ab eo quòd pauperes ex contēptissimis sordibus extollat, nec extollat solùm, verūetiam cū optimatibus populi sui, hoc est prima dignitate & fœlicitate pollentibus, collocet. Honorat enim qui honorauerint ipsum. 1. Schm. 2. f. 30. Item quòd restituit sterilem, vt familiā nanciscatur (בית enim hic pro familia accipitur, sicut Exo. 1. d. 21, Et fecit illis domos, id est donauit liberos & familiā) & facta mater filiorum lætetur: id quod in Sarah, Hanna matre Schmuelis declarauit. Eadem de Deo cecinit Psalmus 63, ab initio, Psalmus 75, & Psalmus 107, sub finem. Credidisse enim ab vno Deo omnia moderari, & institui, initium & summa totius salutis est.

PSALMVS CXIIII, [illegible]

Canit eductum Iisraelem ab AEgypto: & præcipua miracula quæ pro eo Dominus designauit, perstringit. ARGVM.

1 QVū egrederetur Iisrael ab AEgypto, dom⁹ Iaacob è populo liguæ alienæ, PARAPH.
2 Iehudah erat Deo populus sanctus, Iisrael in quo principem ageret.
3 Mare vidit, & fugit, Iordanis cessit retró.
4 Montes subsilierunt vt arietes, colles vt agni gregis.
5 Quid tibi est Mare quòd fugis? Iordanis quòd cedis retró?
6 Quid ô montes quòd subsilitis vt arietes? colles vt agni gregis?
7 A præsentia Domini pauesce terra, à præsentia Dei Iaacob.
8 Ille redegit rupem in stagnum aquarum, petram in fontes aquarum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *IN egrediēdo Iisraelem ex AEgypto, domum Iaacob à populo barbaro.* AEgyptios vocat populum לעז, id est linguæ barbaræ & ignotæ. Sic enim fuerant Iisraelitis ab initio, quum ad illos concederent. & fieri potest, quum egerint separatim in terra Goschem, vt vulgò lingua AEgyptiorum semper aliena manserit.

2 *Fuit Iehudah in sanctificationem ei, [&] Iisrael [in] principatum ei.* Canit Iehudah tū fuisse in sanctificationem, hoc est in populum sanctum à Deo delectum: & Iisraelem in dominiū, in quo scilicet ipse iam dominum & principem ageret, iuxta illud, Vos eritis mihi regnum, Sacerdotes, gens sancta, Exodi 19. a. 6. Iehudah fœminino posuit, & intelligit per eam tribum, totū Iisraelem, vt aliàs per Ephraim. Memorant etiam Hebræi, in ingressu Maris rubri, tribum Iehudah primam fuisse quæ auderet, freta Dei verbis, abyssis Maris rubri sese committere: quo vt Dominū peculiariter sanctificauit, hoc est sanctum, & suprema maiestate suspiciendum testata est, ita apparuit simul ipsā quoque à Deo sanctificatam. quum enim ei dederat verbis suis habere fidem, dederat planè sortem filiorum Dei: fide siquidem renascimur filii Dei & hæredes.

3 *Mare uidit, & fugit, Iordanis auertit se retró.* De Mari & Iordane, per prosopopœiam loquitur vt de hominibus, *vidit*, inquit, vtique exercitum Dei, indéque quasi pauefactum, *fugit, & Iordanis cessit retró.* Nam illicò vt virga Aharon Mare rubrum cæderetur, sectum, viam dedit Iisraeli: ita & Iordanis, simulatque Sacerdotes gestantes Arcam pedibus suis eum attigissent, diruptus est, pársque stetit vt murus, pars in mare salis defluxit, Iehosua 3. c. 14.

4 *Montes subsilierunt sicut arietes, colles sicut filij gregis.* Montis Sinai concussionem ac tremorem,

confirmabatur superstitio. Id suprà quàm dici possit, vrebat Sanctos. Contra hos ergo, non sine ardentiore affectu, veri Dei confessionem subiunxit,

3 *At Deus noster in cælis, omne quod libet facit.* Hoc dicere voluit, Etiãsi nulla manufacta colimus idola, Deo tamen adeò non destituimur, vt soli verum colamus, præsentémque habeamus. *Deus noster in cælis est*, & eius potentiæ, vt quicquid omnino libeat faciat, nullis rebus non præsentissimus: quũ quæ vos ô Gentes colitis, vitæ expertia simulachra sint, frustra ad humanã figuram ficta. In cælis dicit præsidere Deum, qui tamen nusquam abest, eo quòd è cælis potentiam suam luculentius visendam exhibeat. Pulchra autem Dei definitio, Facit quæ libet: quod nulli sanè nisi Deo competere potest.

4 *Idola eorum argentum & aurum, opus manuum hominis.*

5 *Os illis, & non loquentur: oculi illis, & non vident.*

6 *Aures eis & non audiunt: nares eis, & non olfaciunt.*

7 *Manus eis, & non palpitant: pedes eis, & non ingrediuntur, non immurmurant gutture suo.* Inanitatem idolorum deridet potius quàm describit. quicquid enim in illis momenti alicuius est, materia est, & ingenium artificum, præterea nihil. id canit versu 4. Reliqui tres tradunt mendacium humanæ figuræ, omni adeò hominis functione inanis. Hinc verò stultitia, imò insania fingentium idola, ingeniosè admodum ridetur. Quid enim stultius quàm conari hominẽ simulachro exprimere Deum, qui seipsum exprimere nequit? nam præter inanem figuram, nihil est quod queat homo suo dare figmento.

8 *Sicut illa erunt qui faciunt ea, omnis qui nititur eis.*

9 *Iisrael, nitere Iehouah: hic auxiliator eorum, & clypeus eorum.*

10 *Domus Aharon, nitimini Iehouah: hic auxiliator eorum, & clypeus eorum.*

11 *Timentes Iehouam, nitimini Iehouah: hic auxiliator eorum, & clypeus eorum.* Postquã idola dignè irrisit, affirmat illis similes, meros truncos, omníque homine digno sensu destitutos, qui idola faciunt, eísque fidunt. Móxque ad fidendum & colendum Deum inuitat, primùm Iisraelem, inde domũ Aharon, vt quæ ad id delecta erat vt in cultu Dei reliquo populo præiret: demum quósque Dei timentes, quibus omnibus canit illum præsidio futurum, & vice clypei: hoc est malis omnibus vindicaturum, & bonis omnegenus cumulaturum.

12 *Iehouah memor nostri benefaciet, benefaciet domui Iisrael, benefaciet domui Aharon:*

13 *Benefaciet timentibus Iehouam, paruis cum magnis.*

14 *Addet Iehoua super uos, super uos & super filios uestros.*

15 *Vos estis quibus Iehouah benefacit, qui fecit cælum & terram.* Fides qua Deo nitimur, vt nos Deo, ita Deum addicit nobis, facítque vt per æuum eius beneficentia fruamur. Id canit Vates hisce versibus, & distribuit eam nominatim in eos quos ad fidendum Domino in præcedentibus versibus hortatus est. Versu 13, addit hanc promiscuè omnibus Deum colentibus expositam, paruis æquè ac magnis. Hãc indies augeri canit versu 14. Versus 15, habet exclamationem, natam ex tantæ bonitatis admiratione. Hos qui Deo credũt, esse eos in quos incõparabiliter Deus beneficus esse soleat. loquitur enim hîc de vero Iisraele, veris Sacerdotibus, verísq; Dei cultoribus, qui sunt quotquot Christo verè credunt. De dictione ברך dictũ sæpe. Fauorẽ, beneficium significat: sic ergo reddidi.

16 *Celi cælorum Iehouæ: & terram dedit filijs hominis.*

17 *Mortui non laudabunt Iah, nec omnes qui descendunt [in] silentium:*

18 *Et nos prædicabimus Iah, ex hoc tempore, & usque in seculum laudate Iah.* Vltimis tribus redit ad id quo cœpit, orans populo Dei restitutionem, vt liberatus à tyrannis Gentium, laudes ipsi Deo vero canere valeat. Ad id dicit, *Cæli, cæli Iehouæ: terram dedit filiis hominum.* Quasi diceret, Cælos sibi Dominus vendicauit, in quibus perpes & beata vita viuitur: hominibus dedit hanc terram, in qua viuerent, & ipsum glorificarent. Si iam ab impiis hinc rapimur, quis celebrabit nomen Domini? Impii hostes nostri illud modis omnibus blasphemant, *& mortui te non laudant Domine*: serua igitur nos, vt vel aliqui sint qui laudes tuas in terra hac deprædicẽt: ad quod nos paratos offerimus. Cæli cæli dicit: qua geminatione forsan voluit exprimere quanto melior sit conditio cælitũ quàm terrigenarum: aut certè voluit significare inexplicabilem esse cælestium mansionum & dignitatem & fœlicitatem. Qua verò ratione cæli Deo tribuantur, dixi aliàs, & suprà in versum 3.

DISPVTATIO DE ABVSV SIMVLACHRORVM.

A Versu quarto vsque ad octauũ, traducit Vates inanitatẽ & impietatem simulachrorũ: quocirca haud intempestiuum videtur excutere, qua de causa illa vbique in Scripturis adeò dãnentur, quum instituta tamen videantur vt rudem plebem admoneant Dei, & operum eius, religionémque hoc pacto promoueant. Consideranti igitur Scripturas quæ potissimum idola detestantur, videtur hæc prima causa huius tantæ detestationis esse, quòd vsus simulachrorum quæ quidem religionis ergò habentur, animos hominum, vera solidáque religione, & admiratione

Diuinæ maiestatis vbique diffusæ,nusquam non in oculos vltrò incurrentis,tacitè,& sub præ-
textu reuerentiæ huius intendendæ soluat, dum illam nimirum quæ omnia implet,nusquam
deest,adeò nibili figmentis, & nulla ex parte tantæ immensitati respondētibus addicit, sensim-
que hominum mentes,à consideratione cæli & terræ,ac omnium quæ in his continētur, auoca
tas, tot præclarissimorum operum Dei, quibus viuimus, & semper Deum sentimus,inter quæ
nimirum ipsius maiestatem infinito magnificentius repræsentat, quàm vlla vnquam possint
quanlibet excellentis & artis& materiæ idola:in ipsorum tandem idolorum cultu ac veneratio
ne subsistere facit, omni simul innocentiæ studio(quod scilicet nonnisi à solida Dei reuerentia
& nascitur,& fouetur)profligato.tum enim Deum imitari bonitate libet, quum persuasum ha
bemus ipsum esse Optimum Maximum. Istud autem nunquam consequemur, si non vbique
præsentem,omnia in nobis efficientem,eum in quo viuimus, mouemur,sumus tantùm, quem
tota cæli & terræ machina,tot summè admirāda eius opificia, non capere,sed vel dignè repræ-
sentare possunt,agnoscamus. Id sanè Deus voluisse sibi videtur quū diceret, Vos vidistis quòd
sum vobis de cælo loquutus,non facietis vobis deos argenteos & aureos,Exo,20.d.23:& Deute.
4.d.23,Vocem verborum eius audistis,formam penitus nullam vidistis.Cuius enim rei simili-
tudine repræsentaretur,qui condidit omnia,qui infinitus est,qui immēsus,qui verbo cūcta fin
xit,seruat, moderatur,nulli non præsentissimus:tam immensa siquidem est,ac irrepræsentabi-
lis eius maiestas, vt nibil etiam operum eius effingi ab homine queat.externam siquidem figu-
ram ac colorem homo vtcunque refert, at ipsam rei substantiam ac vim assequi non potest. Id
Scripturæ monent,quum ridiculè adeò efferunt, idola formis suis haudquaquam respondere:
os habere,sed nibil posse loqui:oculos,sed nibil videre,&c.Hæc adeo & Numa secundus Roma
norum rex,homo Ethnicus agnouit, vt quū templa Romæ & ceremonias varias institueret, si-
mulachrum tamen nullum in eis statuit , vt scriptum reliquit Dionysius Halicarnasseus : &
refert id Cyrillus contra Iulianum libro sexto. Vnde in c & l x annis in templis Romæ simu-
lachrum nullum extitisse traditur. quòd & Eusebius in libro de Præparatione Euangelica ,ex
sentētia Clementis testatur. Memorat AElius Lampridius, & Imperatorē Hadrianum,templa
sine simulachris fieri iussisse,quæ eo quòd sua non haberent numina,Hadriani dicebantur. Ve
lut in arctum enim immensa Dei maiestas cogitur, dum operi hominis peculiariter addicitur,
fitque illicò,vt tātùm illo in loco vbi idola collocata sunt,Deum non sanè metuamus,sed me-
tuere nobis videamur: inibiq; ceremoniis aliquibus perfuncti,tota nobis pietate,omníque Dei
cultu defuncti videamur,aliis omnibus in locis pro libidine nostra viuētes:quasi nusquam nisi
vbi collocatum idolum est,Deus nostra videat,aut certè innocentiam requirat. Hinc & eò pro
labimur, vt non putemus Deum alibi tam facilè nos audire. id mox aliam superstitionem vul
gò parit,adesse scilicet numinis aliquid simulachris,quam Satan, vt olim,ita nostro quoque se-
culo præstigiis suis plurimum prouexit:donec eò multi deuenerūt,vt nec fidant verè Deo,nec
metuant eum,multo minus bonitatē eius æmulari,qui vnus est illi gratus cultus,studeāt. Hæc
præuidens Deus,& volens maiestatem suam vbique coli,vbique agnosci præsentem,nulla om
nino ratione per simulachra coli se à suis voluit:nihil moratus quòd ipsius admoneri rudiores
per illa posse videantur. Quem enim Dei non admonet tam admiranda machina cælorum &
terræ; ipse aliique homines, sic ad Dei imaginem ab ipso Deo formati , vt inimitabile opus sit
creaturis vniuersis , hunc simulachra somnio memoriæ Dei , & cogitationis religiosioris ina-
ni opinione deludere possunt,veram autem Dei recordationem parere non possunt. Scitè igi
tur & verè cōtra Gentes scripsit D. Athanasius, Dicāt quæso(inquit) quo pacto per simulachra
noscatur Deus? an per circumpositam illis materiam, an per inductam materiæ formā? Si ob
materiā,quæ iam formæ necessitas,vt non prius etiā quàm ista fingerentur, per omnē prorsus
materiam apparuerit Deus,quū omnia testentur gloriam eius?Porrò si superducta effigies Di-
uinæ cognitionis causa est,quid iam pictura cæteráque materia opus est, ac non magis per ipsa
vera animalia quorū formæ simulachra sunt, Deus cognoscitur?Nā clarius profectò Dei glo-
ria innotesceret,si per animata rationabilia & irrationabilia,quàm per inanimata atq; immobi
lia manifestaretur.Quum ergo intelligendi Dei gratia sculpitis aut fingitis imagines,rem pro-
fectò minimè dignam facitis, &c. Hactenus Athanasius. Præclara multa in hāc sententiam &
Lactantius libro Institutionum secundo, cap.1,2,3,4,5,19, & alibi, imò toto libro scripsit. Hæc
quum ita sint, viderint Ecclesiarum proceres quàm Christi populū deceat,cuius est, Deum qui
Spiritus est, in Spiritu & veritate,non Hierosolymis,aut in monte alio adorare, templa nostra
plena adeò simulachris cernere.Quódque perniciosam superstitionem apertè testatur,alia aliis
haberi augustiora ac diuiniora , etiam eiusdem Diui. Sæpe viginti aut triginta sunt D. Virgi-
ni vna in æde positæ statuæ : vna autem sola digna habetur cui populus cereos accendat , cui
suffitum paret,cui supplicet,cui cantiones instituat,cui sacrificet,ac omnia ea faciat quæ olim

idolis suis insana Gétilitas. Idem quamplurimis Diuorum simulachris fieri videmus. Si iam & nos Lactantius rogaret, Si Diui vestri, si sacra Christi parens in cælis sunt, cur oculos in cælum nõtollitis,& in aperto sacrificia celebratis? Cur ad parietes & ligna, & lapides potissimum, quàm illò spectatis, vbi eos esse creditis? Quid sibi tépla, aræ volũt? quid denique ipsa simulachra? Hæc ille. D. Epiphanius Salaminæ Cypri Episcopus, in Epistola ad Iohanuem Episcopum Hierosolymitanum, quam D. Hieronymus suæ cõtra eundem præmisit, in Latinum versam ita scripsit, Quando simul pergebamus ad sanctum locum qui vocatur Beth-el, vt ibi collectam tecũ ex more Ecclesiastico facerẽ:& venissem ad villam quæ dicitur Anablatha, vidissémque ibi præteriens lucernam ardentem,& interrogassem quis locus esset, didicissémque esse Ecclesiam, & intrassem vt orarem, inueni ibi velum pendens in foribus eiusdem Ecclesiæ tinctum atque depictum,& habens imaginem quasi Christi, vel Sancti cuiusdam: non enim satis memini cuius imago fuerit. Quum ergo hoc vidissem in Ecclesia Christi, contra autoritatem Scripturarum, hominis pẽdere imaginem, scidi illud:& magis dedi consilium custodibus Ecclesiæ eiusdem loci, vt pauperem mortuum eo obuoluerent,& efferrent. Quid hic quæso faceret, si modò apud nos videret omnes parietes, columnas, fornices, lacunaria, pauimenta, sacras vestes, ac quicquid omnino in templis est, plenum statuis & imaginibus, nec Christi solum & Diuorum, quorum nobis vitam certiores historiæ testantur, sed tot anilium figmentorum,& noxiorum superstitionum: atque sic sculpta, ficta, picta, vt nihil minus quàm vitæ honestatem doceant? Certè nec D. Gregorius, primus alio qui imaginum in templis defensor, hæc probaret. Sic enim ille quũ vsum imaginum vellet maximè defendere, ad Serenum Episcopum Massiliensem, qui illas offensus populi superstitione exusserat, scripsit, Non fregisses quod non adorãdum in Ecclesiis, sed ad docendum tantùm fuit collocatum: quin potius ita tuis dixisses, Si ad hãc instructionem ad quam imagines antiquitus factæ sunt, habere vultis in Ecclesia, eas omnibus & fieri, & haberi permitto. Vnde siquis imagines facere voluerit, minimè prohibe: adorare verò imaginem omnibus modis deuita. Hactenus Gregorius. Iam quid est adorare, si hoc non est, quod statuis plerisque & imaginibus vulgò fieri videmus: quibus vota nuncupantur, à quibus sanitates & alia beneficia orantur, ad quas votiuæ peregrinationes suscipiuntur, ante quas sese homines prosternũt, thus incendunt, cereos ponũt, munera offerunt,& id genus? Si dicant se eos respicere quorum imagines sunt: cur ergo non omnibus illorum Diuorum statuis parem honorem impendunt? Quanquam & hæc ipsa impia superstitio sit, salutem aliunde quàm ab vno Deo petere: & putare Diuis qui verè sunt, vllum cultum gratiorẽ esse, quàm ipsorum fidem & innocẽtiam imitari, vt Dei nos beneuolentiæ, ipsorũ exemplo, penitus committamus, & tum pro viribus proximis benefaciamus. Inficiari certè nõ potest, idolorum vsum à Gentibus in Ecclesiam irrepsisse. de quo ita scribit Eusebius in Ecclesiastica historia libr. 7. cap. 14, Et nihil mirum si hi qui ex Gentibus crediderant, pro beneficiis quæ à Saluatore fuerant consequuti, huiusmodi velut munus videbantur offerre, quũ etiam nũc videamus Apostolorum Petri ac Pauli,& ipsius etiam Saluatoris imagines designari, tabulásq; depingi: sed & antiquas eorum imagines à quibusdam conseruatas nos vidimus. Quod mihi videtur ex Gentili consuetudine indifferenter obseruatum, quòd ita soleant honorare, quos honore dignos duxerint. Insignia enim veterum reseruari ad posterûm memoriam, illorum honoris, horum verò amoris est indicium. Hactenus Eusebius. Iam quis dubitet præstare ritus Iudæorũ, populi Dei, præsertim tam sanctè præceptos amplecti, quàm impiarum Gentium? Prætexímus, rudem plebem his doceri pietatem: vtinam illam non potius dedoceretur. Profectò frustra erit doctrina imaginum & statuarum, vbi Euangelium cum attestatione operum Dei, nusquam non Deum nobis autorẽ suum & nostrum ingerentium, nihil effecerit. vbi autem Euangelium cordi receptũ fuerit,& mentem digna Dei admiratio in omnibus operibus occupauerit, mallet pro fectò homo in veris & viuis Dei simulachris Deum suum contemplari & venerari, quàm omnis sensus expertibus: dabitque magis operam vt vestiat vel pannis pauperem fratrem verè algentẽ, quàm statuam mutam ac sensus expertem, auro & gemmis: vt pascat vel pane cibario esurientẽ, quàm vt simulachro dapes offerat Pontificales, quas illud nequeat gustare,& vorent postea ii sæpe quos magis decebat suo victitare sudore. Ita audientibus fratribus mallet vnum verbũ de Deo communicare, quàm mille modulari carmina surdis signis: sebaceam quoque accendere candelam, quàm multos cereos oculorum figuras habentibus, sine visu idolis. Hæc autem non scribo quòd putem nulla ratione posse imaginibus vti Christianos: sed quòd velim sic vsum earum esse attemperatum, ne quid gloriæ Dei & ædificationi Ecclesiæ derogaretur. Nemo est sanè cordatorum hominum qui hodie non queratur, magnam circa hæc superstitionẽ regnare, sumptúsq; multos fieri, quos longè præstiterat fieri in esurientem, sitientem, nudum, peregrinum, infirmũ, captiuum Christum. Tum perpendant omnes Dei timentes cur Deus tam seuerè omnibus imaginibus & statuis suo populo interdixerit, iis sanè quibus aliquid impenderetur cultus. Quanto

ergo consultius proceres Ecclesiæ facerent, si docerent oracula Dei potius, quàm stultitiã Gentilium sequi? Christianorum appello iudicium, quibus hæc omnia quoque arbitranda committo. Equidem nihil de his alia ratione dixisse volo, quàm vt moneam cauendũ ne & nos illud perstringat versus 8, *similes illis sunt*: nempe mutis, cæcis, surdis, omnique sensu carẽtibus simulachris, *qui faciunt illa, quique illis fidunt*. Dei admoneri plebem modis omnibus volo: negantem Diuos colendos execrabor: at sic admoneri Dei quosque cupio vt dignè ab illis colatur: & vbique sic venerari Diuos, vt ex fidei eorum imitatione reddamur meliores. quod vtique fiet si ante omnia Dei bonitatem in eis propius agnouerimus: nempe eo modo quo D. Augustinus libro de Ciuitate Dei, 8, cap. vltimo de hac re scripsit in hũc modũ, Honoramus sanè memorias Martyrũ, tanquã Sanctorum hominum Dei, qui vsque ad mortem suorum corporum pro veritate certarunt, vt innotesceret vera religio, falsis religionibus victis atque conuictis: quod etiam siqui antea sentiebant, timendo reprimebant. Quis autem audiuit aliquando fidelium, Sacerdotem stantem ad altare, etiam super sanctum corpus Martyris ad Dei honorem cultúmque constructum, dicere in precibus, Offero tibi sacrificium Petre, vel Paule, vel Cypriane? quum apud eorum memorias offeratur Deo, qui eos & homines & Martyres fecit, & sanctis suis Angelis honore sociauit, vt ea celebritate & Deo vero de illorum victoriis gratias agamus, & nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum, eodem inuocato in auxilium, ex eorum memoriæ renouatione adhortentur.

PSALMVS CXVI, *εὐκτικὸς καὶ εὐχαριστικός.*

ARGVM. *Carmen gratulatorium est Dauidis, de ope Domini, qua euasit quũ iam cinctus esset à Schaulis exercitu memorat angustiam in qua tum fuerit: prædicat Dei bonitatẽ, cuius beneficio seruatus est: profitetur se studiose Dei laudes celebraturũ.*

PARAPH. 1 Diligo Iehouam: nam audiuit me, audiuit deprecationem meam.
2 Inclinauit aures suas mihi, ideo dum vixero, ipsum inuocabo.
3 Constrinxerant me laquei mortis, angustiæ inferni deprehenderant me, angustiam & afflictionem inueneram:
4 Et nomen Iehouæ inuocabam, obsecro Iehouah eripe animam meam.
5 Propensus est ad beneuolentiam Iehouah, iustus Deus noster, pronus ad misericordiam.
6 Custodit simplices Iehouah: miser eram, & seruauit me.
7 Recipe te anima mea ad tranquillitatem tuam: nam Iehouah rependit tibi.
8 Nam adseruisti animam meam à morte, oculos meos à lachrymis, & pedes meos à lapsu.
9 Versabar coram Iehouah, inter viuos.
10 Credidi, ideo loquar: afflictus autem eram admodum.
11 Ego cogitabam quum præceps fugerem, Mendax est omnis homo.
12 Quid rependam Iehouæ pro omnibus quæ ipse mihi beneficia contulit?
13 Tollã calicẽ in conuiuio gratulatorio de ope lata, & inuocabo nomẽ Iehouæ.
14 Vota mea nunc Iehouæ persoluam coram omni populo eius.
15 Magni est in oculis Iehouæ mors suorum, qui bonitati student.
16 Ita Iehouah: nam ego seruus tuus, ego seruus tuus, filius ancillæ tuæ, dissolui sti vincula mea.
17 Tibi faciam sacrificium laudis, & nomen Iehouæ inuocabo:
18 Vota mea nunc persoluam coram omni populo eius,
19 In atriis domus Iehouæ, in medio tui Ierusalem. Laudate Existentem.

AD VERBVM EX HEB. VERSSO ET EXPLANATSO.

1 *Dilexi, quia audit Iehouah vocem meam, deprecationem meam.*
2 *Nam inclinauit aurem suam mihi, in diebus meis inuocabo.* Primi Schmuelis cap. 23 legimus, Dauidem in deserto Maon fuisse ab exercitu Schaulis cinctum, vt nulla prorsus superesset amplius fugiendi ratio: tum subitò disponẽte Domino, venisse Schauli nuntium de irruptione Philistinorum, quo abstractus fuit ab illius persequutione, abiitque cum exercitu obuiam Philistinis, vnde loco illi nomen inditũ fuit סלע המחלקות, id est petra diuisionum. Quum verò ita cingi se, ac fuga quanlibet præcipiti nequaquam proficere cerneret, indubiè summa angustia tenebatur, maximóque

terrore exagitabatur. id quod memorat versu 3. Quum itaque Dominus tanto miraculo, ex ipsis mortis faucibus ipsum eripuisset, composuit hoc carmen, vt & alia quædam, in quo tantam Dei erga se bonitatem celebraret. Eadem canit & Psalmus 31, in quem ab initio, & postea pleraque di. xi, quæ & ad huius elucidationem faciunt. Dicit ergo, *Dilexi Iehouam: nam audiuit me.* Præteriti forma vtitur, sed id solet Scriptura, quũ vult fixam, firmatámque actioné significare: vnde istud, *אהבתי*, id est dilexi, idem est quod dilectionem concepi, egit apud me radices. id quo vtcunque significarem, reddidi verbum hoc in præsenti. Versus 2 canit, quũ tam facilem precibus suis Dominum expertus sit, se illum omnibus diebus suis inuocaturum, hoc est culturũ, vt à quo omnia sibi polliceatur & petat. Inuocare enim Dominum, & nomen Domini, aut (vt Scriptura loquitur) in nomine Domini, non solùm implorare opem Domini, sed simul prædicare & colere eum significat: de quo dixi in versu 5 Psalmi 14.

3 *Circumdederunt me funes mortis, & angustiæ inferni inuenerunt me, angustiam & mœrorem inueni.*

4 *In nomine Iehouæ inuocabam, ô Iehouah eripe animam meam.* Periculum (vt dixi) memorat, & mortis terrores qui inuenerant eum, hoc est penitus occupauerant, quũ iam ab exercitu Schaulis cinctus, nusquam quà elaberetur videret. Tum angustiã & mœrorem ipse quoque inuenit, id est certò præsentem habuit: tantùm enim non conficiebatur terrore, & angustia, verùm non adeò vt ei spes in Deum excidisset. Nomen ergo & virtutem Dei inuocauit, & animam suam, quæ iam in summo erat discrimine, eripi orauit, & exorauit.

5 *Beneuolus Iehouah & iustus, & Deus noster misericors.*

6 *Custodit simplices Iehouah: miser factus eram, & seruauit me.* His versibus canit laudem bonitatis Diuinæ erga *פתאים* id est simplices, qui omnem sui curam prouidentiæ Dei commiserunt, posita cuncta carnis vafritie. Hi, *ינים* illi sunt, quibus Deus sua arcana reuelat, Matth. 11. d. 25: quorúmque ita curam gerit, vt grauissimè vlturus sit, siquis illos offenderit, Matth. 18. a. 6. Obseruandum autem, tum nos custodiri Diuinitus à Deo, qui solus potest, quum nos nostri custodiam ipsi resignauerimus.

7 *Redi anima mea ad quietem tuam, quia Iehouah rependit super te.*

8 *Quia eripuisti animam meam à morte, oculos meos à lachrymis, pedes meos à depulsione.*

9 *Versabor coram Iehoua in terris uiuentium.* Versu 7, exprimit animi sui conditionem quum iam erat periculo exemptus. Solemus sanè, & quũ res maximè aduersæ sunt, & quum singulariter secundæ, nobiscum ipsi cõmentari. Sensus est ergo, Iam ô anima summè adflictabaris, & vrgebant te mortis angustiæ: nunc redi ad trãquillitatem tuam, recipe te ab anxietudine & perturbatione tua: nam Deus adiuuit te iterum. *גמל* enim quod Retribuit solemus reddere, etiã primùm benefacere significat, vt dixi in versum 2 Psalmi 103. Non dissimile est illi Euangelico, de diuite, qui ingẽtibus copiis repositis, animæ suæ dicebat, Habes ô anima multa bona reposita in annos plurimos, quiesce, ede, bibe. Vbi autem hic noster secum, restituta quiete & salute, commẽtaretur, simul accendebatur admiratione dignationis in se Dei. Illi ergo haud vulgari cum affectu, confitetur quod ab ipso acceperat beneficium, *Nam adseruisti*, inquit, *animam meam à morte*: nec hoc solum, imò & oculos à lachrymis, pedésque à lapsu, ne leue quidem passus mihi obuenire incommodum. Hinc quoque de omni Dei promissione confirmatus, pollicebatur mox sibi se *in terris uiuentium*, id est inter viuos, versaturum corã Domino, hoc est ipsius fauore in omnibus fretum, & tutela sibi semper præsentis, suáque omnia dirigentis securum. Terras viuentiũ dixit pro terra, & præsens seculum intellexit, vt dixi in versum 13 Psalmi 27. Quid sit agere & ambulare coram Domino, dixi in versum vltimum Psalmi 56. Luc. 12. c. 19.

10 *Credidi quòd loquar, ego afflictus eram ualde.*

11 *Ego dixi in præcipitatione fuga mea, Omnis homo mendax.* *Credidi*, in versu 10, ita vt dilexi in primo accipiendum, vt intelligas Vatem firmitatem fidei suæ iactare: quasi dicat, Fide promissorũ Dei confirmatus sum, certò persuasus, omnia vt pollicitus est, circa me perfecturum. ideo de hac Domini erga me benignitate loquar, & prædicabo cum alacritate summa. Permagna enim illa erga me fuit, & supremo me malo eripuit. valde siquidem adflictus eram, adeò vt quum præceps fugerem, cingente iam me exercitu Schaulis, cogitarem, *Mendax est omnis homo*, hoc est nemo non fallitur. Promiserat tibi Schmuel, ex iussu Dei, vt sibi videbatur, & ego credebam, regnum Iisraelis: iam autem peribis miser hîc priusquam vel vmbram regni consequutus sis. Porrò hoc non dicit, quòd ita apud se certò sentiret, sed vt ostenderet, quid agitante tentatione cogitasset. à qua simulatque recepit se, fidem promissionis Diuinæ confirmatam sibi sensit. Idem nanque hoc est cum illo Psalmo 31, Ego, quum præceps fugerem, cogitabam, Proiectus sum abs te: at tu ideo audisti deprecationem meam quũ ad te vociferarer. Kimhi putat Dauidem hoc, *Omnis homo mendax*, cogitationi suæ dubitationem de Dei promissis ingerenti, respondisse, vt se ipsum, ob eiusmodi cogitationem, & de pollicitis Dei vacillationem, mẽdacem, vnà cum reliquis mortalibus dixe-

rit. Sed prior sensus videtur simplicior, & anxietati animi eius quam memorat, rectius conuenire: sicut & cum loco iam adducto ex Psalmo 31, qui eiusdem argumēti est, planè cōgruit. & hunc A. Ezra probat. Quod illud כי אדבר interpretatus sum, Ideo loquar, præter sentētiam Hebræorum, non autem præter proprietatem Linguæ sanctæ: sequutus sum D. Paulum 2. Corinth. 4. c. 13.

12 *Quid rependam Iehouæ: omnes retributiones eius super me.*

13 *Calicem salutum tollam, & in nomine Iehouæ inuocabo.*

14 *Nunc vota mea Iehouæ persoluam, coram omni populo eius.* De gratiarum actione canit deinceps. Versu 12. canit, agnoscere se Dei in se beneficia (quæ vocat תגמולוהי Syriacè, pro תגמוליו, id est retributiones eius) maiora quàm vt queat dignas pro illis gratias agere. Ait, *omnia eius beneficia super me*: quod quidam interpretātur, Quæcunque mihi benefecisti, in memoria habeo. Vulgò autem subauditur Pro: vt sit sensus, Quid rependā Domino pro omnibus beneficiis eius erga me? & hic sensus videtur simplicior. Versu 13, epulum notat gratulatorium, in quo dicit se *calicem salutum*, id est quem in celebri memoria opis sibi Diuinitus latæ, lætus hausturus sit, accepturum, ac nomen Domini, vtique cum laude, inuocaturum. Sacra enim habebantur conuiuia quū solennes Deo pro insignioribus eius beneficiis gratias agerent. de quo ritu dixi nōnihil in versu 27 Psalmi 22. Tum inuocare nomen, vel in nomine Iehouæ, pro celebrare & prædicare aliquando vsurpari, dictum est iam superius in hoc Psalmo, & alibi. Versu 14, redditurū se vota dicit, vtique laudis: de quibus in versu 26 Psalmi 22.

15 *Pretiosa in oculis Iehouæ, mors bonorum eius.*

16 *Ita ô Iehouah, quia ego seruus tuus, ego seruus tuus, filius ancillæ tuæ, soluisti vincula mea.* Rationem horum votorum repetit, quia pretiosa sit in oculis Domini mors suorum, qui bonitati student. Intelligit autem ita magni esse Domino mortem suorum, vt nō temerè patiatur eam illis inferri. Dauidis siquidem mortem tanti Deus æstimauerat, vt pro ea auertenda, hostes toti Iisraeli immiserit, quo Schaul à Dauide abstraheretur. sed sic curat Deus sibi addictos vniuersos. vnde subiicit, trina geminatione se seruum Domini, filium ancillæ, & seruū esse ab vtero. atque hác vult videri causam quòd ab ipso seruatus sit. Est autem in hoc versu אנה confitentis, non obsecrantis interiectio, vt & Exod. 32. g. 31, אנא חטא העם הזה, id est, ita verè peccauit populus iste, &c.

17 *Tibi sacrificabo sacrificium laudis, & in nomine Iehouæ inuocabo.*

18 *Nunc vota mea Iehouæ persoluam coram omni populo eius,*

19 *In atriis domus Iehouæ, in medio Hierusalem. laudate Iah.* Repetit de sacrificiis laudis, quæ à celebrantibus Dei laudes, & gratias ipsi agentibus offerebantur: de quibus & vota nuncuparat reddenda coram omni populo Dei, qui in atriis Domini colligi solebat, & Hierosolymis, postquā illò esset Tabernaculum translatum. Porrò quòd hîc Ierusalem meminit, indicat Psalmū hunc compositum quum iam Dauid in Hierusalem regnaret.

PSALMVS CXVII, εὐχαριστικός.

ARGVM. *Vaticinatur Euangelium communicandum Gentibus.*

PARAPH. 1 LAudate Iehouam cunctæ Gentes, prædicate eum vniuersæ nationes:
2 Nam aucta est in nos bonitas eius, & fides Iehouæ perstat in seculum.
Laudate Existentem.

EXPLANATIO.

COniungit Gentes populo Dei, & ad communes laudes eius inuitat. In quo vaticinatus est, ad vniuersas Gentes salutem à Iudæis peruenturam: id quod impleri cœptum est quū per Apostolos Iudæos Euangelium prædicari cœpit vniuersæ creaturæ. Vnde & D. Paulus, ad probandum, Gentes quoque per Christum fuisse Deo adducendas, adduxit huius Psalmi testimonium, Rom. 15. c. 11. Hinc ergo est quòd rationē cur Gentes Deū laudare debeant, hác Psaltes reddidit, *Quia præualuit*, vel aucta est, *super nos* primùm Iudæos, inde & ad Gentes, *bonitas Dei*. percepto siquidem Spiritu Christi tam potente & diuite, iure populus Dei canere potuit, auctiorem iam in se Dei bonitatem effusam, ac fidem eius sic declaratam, vt certò videret, nunquam beneficentiā Dei sibi auferendam.

PSALMVS CXVIII, εὐχαριστικός.

ARGVM. *Hymnus est quo Dauid defunctus iam malis suis, & in regem totius Iisraelis euectus, publicè in tabernaculo Dei gratias Deo egit, eiúsque in se bonitatem magno studio celebrauit: ac simul Christi in se imaginem exposuit.*

PARAPH. 1 CElebrate Iehouam: nam beneuolus, nam in seculum perstat bonitas eius.
2 Dicat nunc Iisrael, quoniam in seculum perstat bonitas eius.
3 Dicat nunc domus Aharon, quoniam in seculum perstat bonitas eius.
4 Dicant nunc quicunque colunt Iehouam, quoniam in seculum perstat bo-

nitas eius.

5 Quũ anxiarer, inuocaui Existentẽ, & annuit mihi, vt spatiũ faceret Existens.

6 Iehouah à me stat, nihil metuam: quid faceret mihi homo?

7 Iehouah à me stat, cum iis qui mihi auxilio sunt: & ego optata videbo in odientibus me.

8 Præstat tutelæ se committere Iehouæ, quàm tutelæ hominum.

9 Præstat se committere Iehouæ, quàm tutelæ optimatum.

10 Quum obsiderent omnes Gentes vndique me, dicebam, In nomine Iehouæ: nam conscindam illas.

11 Cinxerant me, etiam vndique cinxerant me, dicebam, In nomine Iehouæ: nam conscindam illos.

12 Cinxerãt vndique me, instar apum: extincti sunt vt ignis spinarum, dicebam, In nomine Iehouæ: nam conscindam illos.

13 Multa vi impuleras me vt caderem, verùm Iehouah auxilio mihi fuit.

14 Robur meum, & de quo canam, Existens est: is mihi, is mihi opem tulit.

15 Vox ouantium, & latam opem iactantium in tabernaculis iustorum, Dextera Iehouæ fortiter fecit.

16 Dextera Iehouæ celsa est, dextera Iehouæ fortiter fecit.

17 Non moriar, sed viuam, & deprædicabo facta Existentis.

18 Castigatione seria castigauit me: at morti me non tradidit.

19 Aperite mihi portas cœtus iustorum, ingrediar illas, celebrabo Existentem.

20 Hæc porta Iehouæ est, iusti ingredientur illam.

21 Celebrabo te: nam annuisti mihi, & tulisti mihi opem.

22 Lapis quem ædificantes reiecerant, factus est in caput anguli.

23 Ab Iehoua hoc factum est, & idem nostræ æstimationi miraculum est.

24 Hic ille dies quem fecit Iehouah: gaudeamus in eo, & lætemur.

25 Obsecro Iehouah fer nunc opem, obsecro Iehouah nunc da successum.

26 Bene sit ei qui venit in nomine Iehouæ, bene precabimur vobis à domo Iehouæ.

27 Fortis est Iehouah, & affulgere lucem nobis faciet: alligate hostias funibus ad cornua altaris.

28 Deus meus es tu, & celebrabo te: Deus meus, & exaltabo te.

29 Celebrate Iehouam, quoniam beneuolus est, quoniam in sempiternum perstat bonitas eius.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Celebrate Iehouam: quia bonus, quia in seculum bonitas eius.*

2 *Dicat nunc Iisrael: quia in seculum bonitas eius.*

3 *Dicat nunc domus Aharon: quia in seculum bonitas eius.*

4 *Dicant nunc timentes Iehouam: quia in seculum bonitas eius.* Vel quum in Regem iam ab vniuerso Iisraele inaugurabatur, vel quũ solenni illa pompa Arcam fœderis in vrbem suã inuexit, hunc hymnum cecinit. In primis celebrem fuisse diem, ac populi maximam frequentiã, tum non longè ab electione sua in regnum, quũ cantatus est, ipsa Psalmi verba abundè testantur. Primùm ergo ad celebrãdum Deum inuitat in genere: inde nominatim Iisraelem: mox Sacerdotes nomine domus Aharon: postremò timentes Deum, quos aut intelligit peculiariter Dei studiosos ex Iisraele, vel quoscunque, siue ex Gentibus, siue ex Iisraele.

5 *Ex angustia inuocaui Iah, respondit mihi in latitudine Iah.*

6 *Iehouah mihi, non timebo: quid faceret mihi homo?*

7 *Iehouah mihi inter auxiliatores meos, & ego videbo in odientibus me.* Versus 5, trãslatione vtitur angustiæ, quæ est ex aduersitate, & latitudinis, quæ est aduersitate depulsa: qua vs est & versus 2 Psal-

mi 4, vbi & plura de ea dixi. Versu 6 & 7, canit vnde spem suam in exilio, quùmque eum tanto studio Schaul persequeretur, aluerit: nempe inde quòd non dubitabat stare Deum à se & suis: qui quanuis pauci essent, iuuare tamen ipsum ausi fuerant, nempe sexcenti tantum viri. Hæc secum reputans, metum ex animo expellebat, expendens quantum Deus qui est secum, & cum iis paucis qui ad se venerant, esse dignabatur, hostibus qui nihil nisi homines erant, præstaret. Dicebat igitur eiecto ex animo omni timore, Nihil mihi metuam, quid faceret mihi homo? Nec dubitabat, se olim visurum optatam sumi de hostibus suis vltionem. Hac itaque spe minimè frustratus canit,

8 *Melius confidere Iehouæ, quàm niti homine.*

9 *Melius confidere Iehouæ, quàm niti optimatibus.* Istud, præstare se tutelæ Dei, quàm hominum, ac etiam optimatum & potentiorum sese committere, in hoc forsan cecinit, vt notaret eos qui adulatoribus Schaulis, ob potentiam eorum confisi, miserè postea falsi fuerunt.

10 *Omnes Gentes circundederant me: in nomine Iehouæ, quia conscindam eos.*

11 *Circundederant me, etiam circundederant me: in nomine Iehouæ, quia conscindam eos.*

12 *Circundederant me sicut apes, extincti sunt sicut ignis spinarum: in nomine Iehouæ, quia conscindam eos.* Memorat pericula in quibus fuit, è quibus ope Domini euaserat. Cinctum fuisse vndique se, atque obsessum ab omnibus Gentibus ait versu 10, significās ab omnibus circunquaque Gentibus mortem sibi fuisse intētatam. Gens propria fugarat, atque indesinenter ad mortem venabatur, infesti erant Philisthæi, vrbē ei succenderant, prædámque abegerant Amalekitæ: vndique quicquid erat Gentium, in ipsum conspirauerat. ideo dicit se obsessum & cinctum ab omnibus Gentibus fuisse, & obsidionis vel cingendi verbum quartò repetit. Tum assimilat infestos sibi, apibus & igni grassanti in spinis, quod ingenti quidem fragore oritur, ac momēto longissimè serpit, vicináque omnia corripit: at simul dicto citius extinguitur. sic illi odio eius flagrarāt, summáque contentione perpetuò infestauerant, atque vt ferant. vtcunque autem furerent, totisque viribus continuò in eo essent vt ipsum perderent, fretus tamen nomine Domini, victoriam sibi pollicebatur, *in nomine*, inquit, *Iehouæ*, subaudi, cōfido: nam hoc fretus *conscindam illos*. Id autem de Allophylis tantùm & deploratis ex Iisraelitis dixit. Regi siquidem Schauli, vt vncto Domini, nunquam nocere voluit. reliquū populum sic quoque amabat, vt extrema pro eis pericula subiret: tam abfuit vt excindere illos sibi proposuisset. Illud verò, *in nomine Iehouæ*, &c. tertiò repetiit, quo significaret, quanta ipsum in periculis Dei fiducia suffulserit.

13 *Impellendo impulisti me vt caderem, & Iehouah adiuuit me.* Istud videtur in animo peculiariter ad Schaulem, aut certe præcipuum aliquem ex adulatoribus dixisse. Ab eo enim quòd nusquam in terra Iisrael illi locus tutus relictus erat, in tot apud Gētes discrimina veneraт. nisi igitur Dominus sustentasset, non potuisset impulsus ab illo, quisquis sit quem notarit, non cadere.

14 *Robur meum, & cantio Iah, & fuit mihi in salutem.*

15 *Vox ouationis & salutis in tabernaculis iustorum, Dextera Iehouæ fecit virtutem:*

16 *Dextera Iehouæ extulit se, dextera Iehouæ fecit virtutem.* Canit opem sibi latam, & inde ingenti lætitia cum se, tum iustos quoslibet perfusos. Et quia in ea Deus præclarè adeò suam virtutem exeruerat vt seruaret, quū iam omnia alia videbantur in necem eius cōiurasse, vocat eum robur suum, & carmen, id est de quo canēdi carminis & amplissimam habeat materiam, & voluntatem promptissimam: nec verò solùm ipse, sed iustitiæ studiosi vniuersi. Hinc dicit, *in tabernaculis iustorum ubique ouantium voces audiri & salutem*, id est publicam de publica salute gratulationem. Ipso enim in Regem euecto, boni omnes sciebant, toti Reipublicæ salutem esse allatam. Hæc ergò vt multo erant præstantissima & augustissima, ita non potuerunt nisi dexteræ Dei ferri accepta. idcircò canit secundò, *hanc fecisse virtutem, & sese extulisse*, hoc est sese potenter exeruisse.

17 *Non moriar, sed viuam, & memorabo opera Iah.*

18 *Castigans castigauit me Iah, & morti me non tradidit.* Illud, *Non moriar, sed viuam*: exultatio est iam ex omni periculo erepti. cui rectè subiicit id ob quod solū & ipse, & pii omnes viuere cupiunt: nimirum, vt laudes Dei quamplurimis celebret, & facta eius deprædicet, qui ipsam etiam adflictionem in salutē ei immiserat. vnde canit quæ passus fuerat, paternā dūtaxat fuisse castigationem.

19 *Aperite mihi portas iustitiæ, ingrediar per illas, celebrabo Iah.*

20 *Ista porta Iehouæ, iusti ingredientur per illam.*

21 *Celebrabo te, quia respondisti mihi, & eris mihi in salutem.* Portas iustitiæ vocat templum, & inde cœtum sacrum, in quem verè & coram Deo non veniūt nisi iusti. Eandem vocat portam, quod idem est atque portas Iehouæ, sicut aliàs domus Iehouæ. In hoc sacro cœtu ait prædicaturum se Dei bonitatem, quia cupiebat prædicare illam quàm magnificentissimè. Iubet has sibi portas aperiri, quia dum extorris esset, fuerant illi clausæ.

22 *Lapidem reiecerant ædificantes, factus est in caput anguli.*

23 *A Iehouah factum est istud: id mirabile in oculis nostris.* Gloriatur de sua, reiecti adeò vt nusquam in tota Israelis ditione hærere posset, in tantam potentiam & gloriam euectione. Allegoria vtitur lapidis quem ædificantes, vt nulli ædificii loco idoneum, reiiciant, & postea præter omnem suam expectationẽ vident collocatum in capite anguli, primo & insigniore ædificii loco. Factus enim erat Dauid rex populi Dei, & quidem augustissimus: cui paulò antè qui rerum potiebãtur (quos per ædificantes intellexit) ne in infima quidem plebe locum permiserant. In eo autem Christi Seruatoris typũ gessit, qui ipse quoque hæc Iudæis hostibus suis obiecit, Matthæi 21.d.42: innuẽs se iam ab ipsis, qui in populo ædificantium partes obtinerent, penitus reiici, & Synagoga prorsus excludi, vt quem nullum omnino in Dei populo locum habere conueniat: fore autẽ paulò pòst vt visuri essent primo se loco ab omnibus Dei filiis adorari, vt cui Pater esset omnem potestatẽ traditurus. Ieschaiah 28.d.16, eum angularem simul & fundamentalem lapidem vocat. Etenim quia eo nituntur cuncti Electi, rectè lapis fundamẽtalis dicitur. Quia verò idem totum ædificiũ continet, iure dicitur quoque angularis. Quoniam autem Dauidem è loco humillimo in tantã dignitatem exaltatum populus videret, cui omnes regni proceres fuerant semper aduersati, non potuit non vehementer admirari, & agnoscere Domini id opus esse. Eam ergo admirationẽ exprimit versu 23: quæ multo maior est Sanctis considerantibus exaltationem Christi, qui infra cũctos mortales deiectus, contra omnium Principum mundi voluntatem, summósque conatus, euectus est supra omnia, ac quotidie in suis euehitur: vt re ipsa quisquis animaduertit, videat & sentiat id fieri ab vna Domini manu.

24 *Hic dies [quem] fecit Iehouah, gaudeamus & lætemur in ea.* Canit populi primùm Iudaici de regno Dauidis, deinde cælestis de regno Christi applausum & exultantem lætitiam. Vt nanque populus Iudaicus diem inaugurationis Dauidicæ, agnoscebat diem salutis publicæ, in quo cũcti gaudere meritò & exultare debebant; ita diem Euangelii inaugurationis Christi, qui durat dum fides in Christum durat, sic habent verè Sancti, vt gaudio perenni de saluifico Christi regno exultẽt. Ad quod Paulus cùm aliàs, tum ad Philip.4.a.4, hortatur. Meminit verò huius diei 2.Corinth.6, vocans eum diem salutis.

25 *Obsecro Iehouah serua nunc: obsecro Iehouah nunc da successum.*

26 *Bene sit [ei] qui venit in nomine Iehouæ: bene precabimur vobis de domo Iehouæ.* Versus 25 habet acclamationem, qua nouo regi populus acclamabat, qua Christo & Hierosolymis fuit à populo acclamatum, Matthæi 21.a.9, Marci 11.b.9, Iohannis 12.b.13. *Obsecro nunc fer opem*, quisque in populo clamabat: hoc est, O Deus, iam benignus adsis, postquam hunc nobis Regem dedisti. *Obsecro nunc, dona successum:* fac fœliciter regnet quem præter omnem expectationem in Regem extulisti. Euangelistæ autẽ memorãt hæc, vt fuerũt vulgari lingua à populo dicta, ὡς ἀννὰ ὠσ́ ἀνά: Hos pro Hoshia, id est opem fer filio Dauid. Item Hosanna in excelsis, id est fer opem qui præsides in excelsis. Porrò & sequentis versus priorem particulam populus Christo acclamans, adiecit, *Bene illi sit qui venit in nomine Domini.* Ea videtur primùm vox fuisse Sacerdotum, qua exceperũt cum Regem, tum alios ad tabernaculum Domini venientes. Vnde sequitur, *Bene precabimur vobis de domo Domini.* De voce τῷ quam benedicere vulgo vertunt, dictum est in versum 14 Psalmi 21. Quum ea hominibus tribuitur, bene precari significat, nónunquam & benefacere: quum autem Deo tribuitur, semper significat eius fauorem & beneficẽtiam. Venit autem in nomine Iehouæ, qui venit animo & studio extollẽdi nominis Dei. Sic venientium caput Christus est, qui nihil vnquam aliud quàm Patris gloriam quæsiuit & spectauit: quare rectè id de eo populus propriè canebat.

27 *Deus Iehouah, & illuminabit nobis: ligate hostiam funibus ad cornua altaris.*

28 *Deus meus tu, & celebrabo te: Deus mi exaltabo te.*

29 *Celebrate Iehouam quia bonus, quia in seculum bonitas eius.* Ad sacrificia hortantur Sacerdotes, versu 27, pollicẽtes Deum, qui solus fortis & potens est, iam benignè populo adfuturum: hoc est ipsi lucem immissurum, qui regnante Schaule in tenebris egerat, sicut in pietatis studio frigens, ita modis omnibus miser & calamitosus. Pro hoc ergo tãto beneficio par esse, vt summam quisque gratitudinem exhiberet, & testaretur. Ad id ergo inuitant, quum dicunt, *Ligate in*, id est hostiam funibus ad cornu altaris, hoc est offerte. Offerendæ enim hostiæ cornibus altaris solebant alligari. Nostra sacrificia nos ipsi sumus, prauáque cordis desideria continuò per Spiritum mactanda. Versus 28 continet vocem cuiusque Sanctorum ad laudandum, extollendúmque Deum sese offerentis. Vltimus habet ad laudem Dei inuitationem, à qua Psalmus cœpit.

D.i.

PSALMVS CXIX, διδακτικὸς καὶ εὐκτικός.

ARGVM. *Canit hic Pſalmus quanti faciant Sancti Leges Dei, quantopere illis ſtudeant, ut tranſgredi & oppugnari illas ab impijs doleat: quemadmodum orent ſe illas doceri Diuinitus, atque eis aſſueſieri: denique perdi & aboleri quicunque illas tranſgrediuntur & oppugnant.*

PARAPH. 1 א FOElices qui innocenter vitam degunt, qui viuunt iuxta Legem Iehouæ.
2 Fœlices qui obſeruant oracula eius, toto corde illi ſtudent.
3 Hi enim nihil admittent iniquitatis, ſed terent vias eius.
4 Tu præcepiſti vt mandata tua ſedulò ſeruentur.
5 Vtinam ſic inſtituatur vita mea, vt obſeruem ceremonias tuas.
6 Tum non pudeſiam, quum omnia tua præcepta ob oculos habuero.
7 Celebrabo te corde recto, quum didicero edicta iuſtitiæ tuæ.
8 Ceremonias tuas obſeruabo, ne vſque deſeras me.
9 ב In quo perpurget adoleſcẽs inſtitutũ ſuũ, vt obſeruet illud ſecundũ iuſſa tua?
10 Toto corde quæſiui te, ne ſinas me errare à præceptis tuis.
11 Recondi in corde meo ſermones tuos, ne in te peccem.
12 Laudatus es tu ô Iehouah, inſtrue me ceremoniis tuis.
13 Labiis meis memorabo cuncta edicta oris tui.
14 De via quā docent oracula tua gaudebo, ſicut de multo ampliſſimis copiis.
15 De mandatis tuis commentabor, & ſemitas tuas habebo ob oculos.
16 Ceremoniis tuis oblectabor, non obliuiſcar verborum tuorum.
17 ג Benefac ſeruo tuo, vt viuam, & obſeruem iuſſa tua.
18 Retege oculos meos vt peruideam mirabilia quæ ſunt in Lege tua.
19 Aduena ego ſum in terra, ne abſcondas à me præcepta tua.
20 Atteritur anima mea præ deſiderio erga edicta tua, omni tempore.
21 Increpabis flagitioſos, execrationi deuoti ſunt qui à præceptis tuis errant.
22 Submoue à me probrum & ignominiam: nam oracula tua obſeruabo.
23 Sedent etiam Principes & loquuntur contra me: at ſeruus tuus commentatur de ceremoniis tuis.
24 Etiam oracula tua, oblectamenta mea, atque conſultores mei.
25 ד Hæſit humi anima mea: viuifica me ſecundum promiſſa tua.
26 Quæ agenda mihi obuenerunt renuntiaui tibi, & reſpondebas mihi: inſtrue me ceremoniis tuis.
27 Viā mandatorũ tuorũ fac me intelligere, & cõmentabor de mirabilibus tuis.
28 Diffluxit anima mea præ anxiis cogitationibus: conſolida me iuxta promiſſa tua.
29 Inſtitutum fallax auerte à me, & Lege tua me dignare.
30 Inſtitutum verum elegi, edicta tua mihi propoſui.
31 Adhæſi oraculis tuis ô Iehouah, ne ſinas me pudefieri.
32 Viam præceptorum tuorum curram, nam recreabis cor meum.
33 ה Doce me Iehouah viā ceremoniarũ tuarũ, & obſeruabo illā vſque in finem.
34 Da mihi intelligentiā, & obſeruabo Legē tuā, cuſtodiámq; illā ex toto corde.
35 Deduc me per tramitem præceptorum tuorum: nam in eo eſt voluptas mea.
36 Inclina cor meum in oracula tua, & non in lucrum.
37 Auerte oculos meos ne aſpiciant vana, in via tua viuifica me.
38 Confirma ſeruo tuo promiſſa tua, qui tuo ſe cultui addixit.
39 Remoue probrum quod metui: nam iudicia tua clementia ſunt.
40 En deſideraui mandata tua: pro iuſtitia tua viuifica me.
41 ו Adueniat mihi bonitas tua ô Iehouah: auxilium tuum iuxta promiſſa tua.

42 Vt sit quod respondeam opprobrantibus mihi, nam verbis tuis nitor.
43 Ne sinas vnquam eripi ore meo sermonem verum, nam ad instituta tua suspicio:
44 Et Legem tuam iugiter obseruabo in omne æuum.
45 Ingrediar tanquam in loco spatioso, nulla re coartatus, nam mandata tua quæsiui.
46 Loquar de oraculis tuis coram Regibus, nec pudefiam.
47 Et oblectabor in præceptis tuis quæ dilexi.
48 Attollam manus meas ad præcepta tua quæ dilexi, & de ceremoniis tuis cōmentabor.
49 Memor sis promissi erga seruum tuum, in quod fecisti me sperare.
50 Id me consolatum est in afflictione mea, nam promissa tua viuificarūt me.
51 Flagitiosi subsannarunt me plurimum, at ego à Lege tua non deflexi.
52 Memor fui eorum quæ à seculis iudicasti ô Iehouah, & consolatus sum.
53 Vrigo inuasit me propter improbos qui Legem tuam deserunt.
54 Ceremoniæ tuæ fuerunt mihi carmina, in domo peregrinationis meæ.
55 Memor ero nocte nominis tui ô Iehouah, & obseruabo Legem tuam.
56 Istud mihi inde contigit, quòd mandata tua obseruaui.
57 Sors mea ô Iehouah, sta tui obseruare iussa tua.
58 Suspicio faciem tuam ex toto corde, faue mihi iuxta promissa tua.
59 Reputaui mecum vias meas, & retuli pedes meos ad oracula tua.
60 Properaui, nec moram nexui, vt obseruarem præcepta tua.
61 Turmæ improborum diripuerunt me, Legem tuam non sum oblitus.
62 Media nocte surgam ad celebrandum te, pro iustis iudiciis tuis.
63 Consocio me omnibus qui te colunt, & obseruantibus mandata tua.
64 Bonitate tua ô Iehouah plena est terra, ceremoniis tuis institue me.
65 Benignè fecisti seruo tuo ô Iehouah, iuxta promissa tua.
66 Rectè sapere & cognoscere doce me, nam præceptis tuis fidem habeo.
67 Priusquam affligebar, ego errabam: at nunc dicta tua obseruo.
68 Bonus es tu & beneficus, institue me ceremoniis tuis.
69 Concinnarunt flagitiosi contra me mendacia, ego autem toto corde obseruabo mandata tua.
70 Crassum ceu adeps est cor illorum, ego autem Lege tua oblectabor.
71 Bene mihi quòd afflixisti me, vt ceremoniis tuis instituerer.
72 Lex oris tui mihi potior est milibus auri & argenti.
73 Manus tuæ finxerunt & pararunt me, suppedita intelligentiam, vt discā præcepta tua.
74 Qui te colunt, læti videbunt me: ad promissa tua suspicio.
75 Noui Iehouah quòd iusta sint iudicia tua, & ex fide me affligas.
76 Consoletur me obsecro bonitas tua, iuxta ea quæ seruo tuo promisisti.
77 Fruar humanitate tua, & viuam: nam Lex tua est oblectamentum meum.
78 Pudefiant flagitiosi, nam immeritum me euertere conātur: ego interim de mandatis tuis commentabor.
79 Reuertantur ad me qui te colunt, ac norunt tua oracula.
80 Innocens erit cor meum in ceremoniis tuis, propterea non pudefiam.
81 Defecit anima mea expectatione opis tuæ, ad promissa tua suspicio.

82 Euanuerũt oculi mei,suspiciẽti ad pollicita tua:dixiq́;,Quãdo cõsolaberis me?
83 Fui velut vter suspensus ad fumũ: at ceremoniarum tuarũ non sum oblitus.
84 Quantum superest seruo tuo tempus vt hæc ferat? quando demum exercebis iudicium contra insectantes me?
85 Foderunt flagitiosi mihi foueam,quod Legi tuæ aduersatur.
86 Cuncta præcepta tua fides sunt: illi autem immeritò me persequuti sunt: adiuua me.
87 Propè extinxissent me in terra,attamen mandata tua nequaquam deserui.
88 Pro bonitate tua restitue me,& custodiam oracula oris tui.
89 ל In sempiternum ô Iehouah,in cælis consistit verbum tuum.
90 Per omnes ætates fides tua:instituisti terram,& perstat.
91 Iuxta decreta tua perstant hodie,nam omnia tibi sunt loco seruorum.
92 Nisi Lex tua fuisset mea oblectatio,periissem in afflictione mea.
93 In sempiternũ non obliuiscar mãdatorũ tuorum,per illa enim me recreasti.
94 Tuus ego sum,serua me:nam mandata tua perquisiui.
95 Expectarunt me impii vt me perderent:ego interim operam dabo vt intelligam oracula tua.
96 Omnis finitæ rei finẽ videre possum,at præcepta tua ampla sũt supra modũ.
97 מ Quàm dilexi Legem tuam! quotidie de ipsa commentor.
98 Prudentiorem me fecisti inimicis meis per præcepta tua: ea nanque perpetuò mihi in animo sunt.
99 Intelligẽtia cunctos docentes me superaui, quia de oraculis tuis cõmentor.
100 Seniores intelligentia antecello,quia mandata tua obseruo.
101 Ab omni semita mala prohibeo pedem meum,vt obseruem iussa tua.
102 Ab edictis tuis haud declinaui,nam tu edoces me.
103 Quàm dulcia facta sunt fauci meæ iussa tua! ori meo dulciora melle.
104 A mandatis tuis intelligens reddor, ideo habui odio omnẽ semitã fallacem.
105 נ Iussa tua,lucerna sunt pedibus meis,lumen tramiti meo.
106 Iuraui & præstabo,vt seruem iusta edicta tua.
107 Afflictus sum nimium,Iehouah viuifica me iuxta promissa tua.
108 Grata sit obsecro ô Iehouah vltronea sacrificia oris mei,& edicta tua doce me.
109 Animã meam continuò in discrimẽ adduco,Legis tuæ tamẽ non obliuiscor.
110 Posuerunt improbi mihi laqueum,attamen à mandatis tuis non erraui.
111 Oracula tua in hæreditatem sempiternã mihi vendicaui,nam sunt gaudium cordi meo.
112 Inclinaui cor meum ad faciẽdum ceremonias tuas,in seculũ & absque fine.
113 ס Praua consilia odio habui,& Legem tuam dilexi.
114 Latibulum meum & scutum es tu,ad tuam promissionem suspicio.
115 Facessite à me noxii,& obseruabo præcepta Dei mei.
116 Suffulci me iuxta pollicita tua, & viuam:& ne patiaris me pudefieri frustratum expectatione mea.
117 Sustenta me & seruabor,& oblectabor ceremoniis tuis iugiter.
118 Conculcabis cunctos errantes à ceremoniis tuis: nam inane mendacium est quod illi callidè cogitant.
119 Vt scoriam remouebis cũctos improbos terræ,propterea dilexi oracula tua.
120 Inhorruit metu tui caro mea, & à iudiciis tuis timui.

121 Studui æquitati & iustitiæ,ne permittas me iniuriantibus me.
122 Oblecta bonis seruum tuum,ne afficiant me iniuria flagitiosi.
123 Euanuerunt oculi mei suspicientes ad opem tuã, & ad promissa iustitiæ tuæ.
124 Age cum seruo tuo pro bonitate tua,& instrue me ceremoniis tuis.
125 Seruus tuus ego sum,da mihi intelligentiam,& agnoscam oracula tua.
126 Tempus est ô Iehouah vt iudicium facias,dissiparunt Legem tuam.
127 Propterea dilexi præcepta tua præ auro & gemmis.
128 Propterea omnia mandata,omnia inquam recta agnosco, omnem semitam falsam odi.
129 Admiranda sunt oracula tua,propterea obseruat illa anima mea.
130 Simulatque intelligi verba tua cœperint,illuminant, suppeditant intelligentiam simplicioribus.
131 AEgrè traxi spiritum,eo quòd ad præcepta tua anhelarem.
132 Respice me,& tuo fauore dignare, secundũ iudicia quibus moderaris amantes nominis tui.
133 Gressus meos dirige secundum iussa tua,& ne sinas dominari mihi vllam iniquitatem.
134 Redime me ab iniuria hominum,& obseruabo mandata tua.
135 Irradia vultu tuo seruo tuo,& institue me ceremoniis tuis.
136 Riui aquæ defluxerunt ab oculis meis, eo quòd nõ obseruarẽt Legem tuam.
137 Iustus es tu Iehouah,& æqua iudicia tua.
138 Præcepisti oraculis tuis iustitiam,& fidem cumprimis.
139 Cõfecit me æmulatio mea, propterea quòd infesti mihi verborum tuorum obliuiscuntur.
140 Perpurgata sunt admodum velut igni iussa tua,& seruus diligit illa.
141 Paruulus fui & abiectus,attamen mandatorum tuorum non sum oblitus.
142 Iustitia tua iustitia sempiterna, & Lex tua veritas.
143 Quum afflictio & anxietas me apprehendissent, præcepta tua recrearũt me.
144 Iustitia oraculorum tuorum perstat in sempiternum: da mihi intelligentiã, & viuam.
145 Inuocaui ex toto corde,annue mihi ô Iehouah,ceremonias tuas obseruabo.
146 Inuocaui te,serua me,& custodiam oracula tua.
147 Anteuerto diluculum,& vociferor,ad tua promissa suspicio.
148 Anteuertunt vigilias oculi mei,vt de iussis tuis commenter.
149 Audi me pro bonitate tua ô Iehouah, secundum iudicia tua viuifica me.
150 Qui persequũtur me, induunt sycophãtiis,longè autẽ recesserunt à Lege tua.
151 Propè ades tu ô Iehouah,& omnia præcepta tua veritas.
152 Pridem noui hoc de oraculis tuis, quòd fundasti ea vt in seculum perstent.
153 Vide afflictionem meam,& tuere me,nam Legis tuæ non obliuiscor.
154 Defende causam meam,& adsere me,iuxta tua promissa viuifica me.
155 Salus longè abest ab improbis,nam tuas ceremonias non inquirunt.
156 Humanitas tua multa est ô Iehouah,secundum tua iudicia viuifica me.
157 Multi sunt qui persequuntur me, & infesti mihi sunt,ab oraculis tamen tuis non declinaui.
158 Vidi perfidos,& pertæduit,eo quòd dicta tua minimè obseruent.
159 Vides quòd mandata tua diligam: Iehouah pro bonitate tua viuifica me.

160 Caput verborum tuorum veritas,& in sempiternum perstant omnia iudicia iustitiæ tuæ.

161 ש Principes insectati sunt me immeritum,& à verbis tuis expauit cor meum.

162 Lætor ego de iussis tuis,vt qui nactus est spolia multa.

163 Mendacia odio prosequor, & abominor: Legem tuam diligo.

164 Septies in die laudo te,propterea quòd iusta edicta tua.

165 Fœlicitas multa erit Legem tuã diligentibus, nec quicquã illis offendiculi.

166 Speraui opem tuam ô Iehouah,& præceptis tuis operam dedi.

167 Obseruat anima mea oracula tua,& diligit ea admodum.

168 Obseruo mãdata tua,& oracula tua:nam cunctæ viæ meæ tibi expositæ sunt.

169 ת Pertingat ad conspectum tuũ vociferans cantio mea ô Iehouah: fac vt verba tua ritè intelligam.

170 Perueniat in cõspectum tuum deprecatio mea:iuxta promissa tua libera me.

171 Fundent labia mea laudem tuam,quum ceremoniis tuis institueris me.

172 Loquetur lingua mea de iussis tuis,nam omnia præcepta tua,iustitia sunt.

173 Auxilio mihi sit manus tua,nam mandata tua elegi.

174 Opem tuam volo ô Iehouah:& Lex tua,oblectamenta mea sunt.

175 Viuat anima mea & laudabit te,& iudicia tua erunt mihi auxilio.

176 Erraui ceu ouis perdita,quære seruum tuum:nam præceptorum tuorum non sum oblitus.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

VIderi possit hic Psalmus æquo verbosior, eo quòd eadem idẽtidem inculcet: sed qui nouerit quàm ardeant verè Sancti Legis Diuinæ studio,quàm anxiè cupiant vita illam exprimere,quàm doleat illis quòd eam non possunt assequi, quàm enecet quòd impii eam etiam irrident, & ab ea quos possunt, reuocant: ille profectò nihil hic redundare, nihil præter rem repeti, sed singulos versus nouũ aliquid offerre,quódque haud vulgare ad instaurationem pietatis momentum habeat, agnoscet. Compositus est iuxta ordinem Aleph Beth, octonis semper versibus ab vno elemento incipiẽtibus. Rationem huius plærique reddere conati sunt: sed nihildum certi attulerunt, neque mihi quod afferam datum est,nisi id Vates fecerit causa vel ornatus, vel memoriæ iuuandæ, vel certè vtriusque. ad certa igitur animum conferamus. Vocibus his, תורה, חוקים, מצוה, פקודים, עדות, משפטים, אמרה דבר, צדק, דרך, crebrò adeò vtitur vt nullus sit versus, præter vnũ 122, qui non habeat, si nõ plures, vnã saltem ex eis. Thorah à docẽdo dicta, pro tota Lege & institutione Domini accipitur. Hukim, alii statuta, ego reddidi ceremonias. Nõ tamẽ recipio quod quidam tradunt, ritus Sacerdotũ & sacrificiorũ tantùm hoc nomine significari. Dicuntur Hukim præscripta Dei quæuis: quod nõ solùm ex hoc Psalmo, sed etiam ex Deut. 6.a.2, ac aliis Scripturæ locis liquet. Et Latini per Ceremonias, ritus certos,& leges significant, etiã aliarum rerum quàm cultus deorum. vnde Cicero pro Sex. Roscio, legationis ceremoniam polluisse, pro violasse ritũ & legem legationis, dixit. Kimhi scribit ea præcepta Legis dici Hukim, quorũ tecta sit ratio, vt sunt ceremoniæ Tabernaculi. Misuoth omnes præcepta reddũt. Pakudim volũt ludæi esse præcepta iuris naturæ, quæ inscripta sunt omnium cordibus: sed & ipsum significat Dei mãdata quælibet, quæ scilicet cõmissa nobis sunt vt ea seruemus. AEdoth oracula verti: solent aliàs reddi Testimonia, vt & ipse reddidi in versu 8 Psalmi 19. Verùm quũ ita dicantur, quòd de voluntate Domini testẽtur, quo id augustius exprimerẽ, verti hîc oracula. Kimhi putat hoc nomine peculiariter dici præcepta quibus aliqua Diuinæ beneficẽtiæ memoria præcipitur, vt præceptũ Sabbathi, festorum aliorum, signorum Legis quæ debebant habere in vestimẽtis, & precationũ. verùm & huius vocis significatũ generalius est. Mispatim iudicia reddi solẽt: accipiũtur autẽ, vt aliàs, ita & hic bifariã. Aliquãdo pro decretis, edictis & legibus Dei, iuxta quas proximis viuendũ est, vt in versu 13, 20,& similibus. Aliquãdo pro insignioribus Domini factis, quibus suos asserit,& hostes eorũ reprimit, ac ita se iudicẽ omniũ declarat. Sic accipit iudicia Dei, versu 52, 62, 75,& locis aliis. Imrah & Dabar nõnunquã pro dictis & iussis Dei accipiũtur, vt versu 9: aliquãdo pro promissis, vt versu 25, 38,& alibi. Dærech, quod viã significat, pro agẽdi ratione vitæque instituto sumitur. Inde Halach, quod ambulare significat, pro viuere & cõuersari vsurpatur. Sedec, id est iustitia, vt aliàs sæpe dixi, absolutã bonitatẽ significat. Hæc initio volui præmittere, ne

essent eadem identidem repetenda. Porrò fatentur & Iudæi, in hoc Psalmo Legem, ceremonias, præcepta, mãdata, & oracula, pro Lege & institutione accipi, qua vita gloriæ Dei & salutis proximorum studiosa præscribitur. Iam ad Psalmum.

1 *Fœlicia synceris uia, ambulantibus in Lege Iehouæ.*

2 *Fœlicia obseruantibus testimonia eius: in toto corde inquirunt eum.*

3 *Certe non faciunt prauitatem, in uiis eius ambulant.* Beatos pronuntiat innocentes vita, quam viam suo more vocat: additque tales esse qui iuxta Dei Legem viuunt. Iidem verò sunt, quos cura & studium tenet oraculorum Dei: de quo versu 2, ac ideo nihil iniquitatis admittunt, vt pote qui in viis Dei gradiantur, eam viuendi rationem amplexi quam ille præscribit. de quo versu 3. Hactenus de radice cecinit totius pietatis, nempe studio Legis Diuinæ, non vt illa ad literã tantùm intelligatur, sed vt vita exprimatur.

4 *Tu mandasti mandata tua ut custodiantur ualde.*

5 *Vtinam dirigantur uiæ meæ ad custodiendum ceremonias tuas.* Memorat quàm agnoscat serium debere esse hoc studium sacræ Legis. Deus enim præcepit vt ea obseruetur valde: id est summo studio, vt vnicè bona sunt quæ præcipit. Crebrò occurrunt in hoc Psalmo & istæ duæ voces, נצר שמר: vtraque verò significat curam rei alicuius habere, attẽtéque eam obseruare, custodire. Dum itaque iunguntur Legi, vel præceptis Dei hæc verba, significant attentam & solicitam curam illis viuendi. Talem ergo Sanctus agnoscens Deum requirere, vt & sui restitutionem in eodem sitam sentit, & iuxtà animaduertens, eam supra suas vires esse, optat dirigi vias suas: hoc est viuendi rationes suas sic institui vt possit Dei ceremonias, id est rectè viuendi leges custodire, obseruare, eísque toto pectore incumbere.

6 *Tunc non pudefiam, dum intuitus fuero omnia præcepta tua.* Confitetur hîc suam in hoc Dei Legis studio salutem sitam. Hîc *intueri & uidere* vel *considerare*, pro eo accipitur, pro quo obseruare atque custodire: *confundi* autem & *pudefieri*, pro frustratione spei totius vitæ. Vnde quod dicit, *Tunc non confundar*, idem est atque, tum spe vitæ meæ, & actionum mearum nunquã frustrabor: saluus enim ero, si sic Legem tuã semper ob oculos habuero, vt ex ea cuncta vitæ meæ consilia petam. Hinc verò vt salus, ita & materia, animúsque verè Deum laudandi, prouenit, inde canit,

7 *Celebrabo te in rectitudine cordis, in discendo iudicia iustitiæ tuæ.* Rectitudinem cordis, simplicitatem & synceritatem intelligit. Cum hac celebrant Deum quicunque iudicia, id est decreta iustitiæ Dei, solidæ scilicet & perfectæ, qualem Lex Dei præscribit, didicerunt. Didicerunt autẽ, quicunque certò agnoscunt, & sentiunt etiam nihil aliud esse vitam, salutem, & fœlicitatem, quàm ad hæc vitam nostram confirmasse.

8 *Ceremonias tuas custodiam, ne deseras me usque ualde.* Quum in studio Legis Diuinæ omnẽ adeò sitam fœlicitatem cecinisset, claudens octonarium, profitetur se ceremonias Dei obseruaturum: tum precatur, ne se Deus nimium deserat, quia inde caro ac mundus semper reuocant.

9 *In quo puram præstabit iunior semitam suam, ut obseruet secundum uerba tua?* Hic versus variè interpretatur. Quidam sic vt interrogatio & responsio simul habeantur, in hunc modum, In quo purgabit viam suam adolescens? In eo quòd studiosè se moderatur & custodit secundum verba tua. Alii, vt totus versus interrogatio sit, difficultatem indicans viuendi iuxta Legem Dei. ad quem sensum equidem illum reddidi. זכה, quod verbi purgare significat hîc, vt & Ieschaiah 1.d.16, accipitur pro emendare vitam, repressísque prauis cupiditatibus ad synceritatem perducere, quod fit quũ verbis Dei toto animo studetur. Id quum sit omni ætati difficile, adolescentibus, vt in quibus vis carnis adhuc potentius regnat, difficillimũ est. Attamen à puero est huc enitẽdum. nam iuxta illud Prouerb. 22.a.6, Quam viam adolescens fuerit institutus, ab ea nec quum senuerit, recedet. Hac ergo causa adolescentis peculiariter meminit.

10 *In toto corde meo inquiro te: ne sinas me errare à præceptis tuis.*

11 *In corde meo abscondi sermonem tuum, ne peccem tibi.*

12 *Laudandus ô Iehouah, doce me ceremonias tuas.* Quum primo versu difficultatem viuendi ad Legem Dei, viásque eius terendi memorasset, his rationem subiicit qua possit ista difficultas superari, nempe, si Dei studium animum verè occupet, & ipse virtutem aspiret: de quo confitetur & orat versu 10. Tum si verba Dei penitus animo immittãtur, de quo versu 11. Inde verò continuas preces pro Spiritus incremento ad viuendum Legi Dei, necesse est ebullire, quod notat versu 12.

13 *In labiis meis memorabo omnia edicta oris tui.*

14 *In uia testimoniorum tuorum lætor, sicut super omnem opulentiam.* Nũc canit vt is se habet erga Legem Dei, quem Deus ipse eam docuerit, dederítque cum sui vero studio illam reponere in penetrali cordis. Differendo de illa, prædicandóque eius præstantiam, nunquam sibi satisfacit: tum vt nulla re, æquè ac ratione viuendi, quam Dei oracula tradunt afficitur, canit.

15 *In mandatis tuis loquar: & considerabo semitas tuas:*

16 *In ceremoniis tuis delector, non obliuiscar uerba tua.* Repetit quæ modò cecinit. Nam vt Legi Dei viuatur, in eo potissimum situm est, vt homo iugiter de ea secum commentetur, atque diligenter eam semper intueatur: de quo versu 15. Deinde nisi hæc sic agnoscatur, vt in qua sempiterna vita sit reposita, ac inde animus ex ea summam voluptatem percipiat, obtineri iustum eius studium haud poterit. Vtrunque autem contingere oportet ei quem Deus suo Spiritu Legem docuerit: hoc est, eam cordi inscripserit.

a 17 *Repende super seruo tuo: uiuam, & custodiam uerba tua.*

18 *Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de Lege tua.* Aliàs dixi גמל significare nó solùm rependere beneficium, sed etiam primùm impendere. Orat ergo Sanctus vt se Deus beneficiis suis præueniat, quo viuere possit, & intellectis præceptis ipsius viuere. Ea siquidé mirabilia Lex Dei continet, quæ aliàs homo, ne quidem suspicari potest. Inter cætera hæc præcipua sunt, Deű tanta esse erga humanum genus charitate, vt Verbum suum voluerit hominem fieri, & electis suis dare esse ex huius carne & ossibus, hoc est solidum Diuinitatis suæ habere consortium. Tum omnia ab ipso ad iustorum salutem esse & cődita, & gubernari: denique per crucem, ignominiam & mortem, perueniri ad immortalitatem & sempiternam gloriam. Vt hæc ergo Sanctus queat videre, orat versu 18.

19 *Aduena ego in terra, ne abscondas à me præcepta tua.*

20 *Comminuitur anima mea concupiscendo decreta tua in omni tempore.* Nihil se aliud quàm cognoscere, & vita exprimere Legé Dei, vt qui sit in terra aduena, in cælis ciuis, canit versu 19. Tanto verò se huius desid·rio flagrare, vt inde animus quasi torrefactus, comminuatur (id enim significat גרס) canit versu 20.

21 *Increpabis alienos, execrabiles qui errant à præceptis tuis.*

22 *Deuolue à me opprobrium & ignominiam, quia testimonia tua obseruo.* Precatur se liberari à vi impiorum, qui probro & ignominia ipsum afficiebăt, propter Legis sanctæ studiű. Vt enim cecinit Deum increpaturum, & vt execratos deleturum impios qui à præceptis ipsius aberrant, precatur vt se probro vindicet, quo vtique ab illis execratis, atque ob id meritò periuris, afficiebatur.

23 *Etiam sedent Principes, contra me loquuntur: seruus tuus loquitur in ceremoniis tuis.*

24 *Etiam testimonia tua oblectationes meæ, uiri consilij mei.* Queritur de Principibus qui cőtra ipsum loquebantur, contra quorum vim se muniebat commemoratione ceremoniarum Dei, illásque fuisse sibi oblectamenta, & consultores testatur. Consolantur siquidem & mirificè recreant Dei oracula, dum eius in nos bonitatem tam præclarè demonstrant: consulunt quoque probè, dum sola quæ saluti sunt, indicant.

25 *Adhæsit limo anima mea, uiuifica me secundum uerba tua.* Queritur deiectum se, vt terræ iam adhæreat anima sua: hoc est sit proximus morti. Simile habet versus 26 Psalmi 44. Hinc ergo precatur sese viuificari, hoc est restitui, recreari. sic hoc verbű per totum hunc Psalmum identidem recurrens, accipiendum est. Precatur autem se viuificari iuxta verbum Dei, vtique quo istuc suis est pollicitus. ideo reddidi *promissa.*

26 *Vias meas memoraui, & respondes mihi: doce me ceremonias tuas.* Memorat vt vias suas, hoc est quicquid sibi faciendum incidisset, renunciarit, vtique Deo, & Deum sibi respondisse. Id quod de eo
1.Sam.23.a.2, & b 10. legimus quum Keilah & adiret defendendă, & desereret se proditurum, ac aliàs. petit ergo modò vt sibi in eo quoque consulat, quo ceremoniis ipsius instituatur.

27 *Viam mandatorum tuorum fac me intelligere, & loquar de mirabilibus tuis.* Vt in adflictione erat, ita petit consolationé per Legem Dei, quam illa probè intellecta, abűdè suppeditat. Orat ergo eius intellectum, quo de mirabilibus, quæ illa de Dei bonitate prædicat, cőmentans, animű recipiat.

28 *Distillat anima mea præ ægritudine: consolida me secundum uerba tua.* Necessitaté consolationis hîc exprimit, dum queritur animam suam stillatim defluere, præ ægritudine & anxiis cogitationibus. sic enim videtur maximopere perturbatis: quare orat se consolari.

29 *Viam mendacij remoue à me, & Lege tua dona me.*

30 *Viam fidei elegi, edicta tua proposui.* Vera animi cősolidatio, sola Dei Lege effici potest hanc ergo orat sibi donari, amoto omni instituto fallaci & prauo, quandoquidem verum & rectum delegerit: vt qui edicta Dei sibi proposuerit, oraculis eius sese addixerit, viámque præceptorum eius currere instituerit, 30.

31 *Adhæsi testimoniis tuis, ô Iehouah, ne pudefacias me.*

32 *Viam præceptorum tuorum curram, quia dilatabis cor meum.* Orat ne pudefiat, vel à recta via lapsus, vel libidini impiorum nimium permissus: ac spem concipit sibi Deum cor dilataturum, hoc est Spiritum virésque suppeditaturű, quo in eo cursu perseuerare possit. Nisi forsan glorietur, iam se ex angusto persequutionis potentum, adductum in spatiosum cősolationis Diuinæ, ac etiam libertatis, secundum Leges Dei viuendi. de hoc loquendi modo dictum in versu 2 Psalmi 4.

33 *Instrue me ô Iehouah uia ceremoniarum tuarum, & obseruabo eam [usque ad] finem.*

34 *Fac me intelligere, & obseruabo Legem tuam, & custodiam eam in toto corde [meo.]*

35 *Deduc me in semita præceptorum tuorum, quia delector ea.* Dictionē עקב variè interpretantur. Quidam reddunt mercedem: quasi dicat, Custodiam viam ceremoniarum tuarum, propter amplam mercedem, & ingens operæpretium quod inde liceat referre. Mihi aliorum sentētia magis probatur: qui, quum dictio hæc finem quoque significet, Vsque ad finem legunt. orat enim se doceri Legem Dei, deduci, vt iuxta eam viuat, cor in eam reddi propensum. Quibus docet, & quid deceat præcipuum esse Sanctorum studium, & quòd sine Dei doctrina, ductu, & actu, in via vitæ nihil prorsus proficimus.

36 *Inclina cor meum ad testimonia tua, & non ad quæstum.*

37 *Abduc oculos meos ne uideant uanitatem, in uiis tuis uiuifica me.* Orat se à prauis cupiditatibus, ne à Lege Dei detorqueant, liberari. quod enim ait, *Et non ad quæstum:* precatur eum sibi dari sanctæ vitæ amorem, vt quæstus, & omnis vanitas, id est quicquid fuerit fallacium, nō bonorum, sed vmbrarum boni, quibus transuersum humanus animus agi solet, nihil prorsus apud se valeat. Id verò est in viis Dei viuificari: hoc est recreari, virtute cælesti firmari. *Videre uanum*, hîc pro probare, delectari, aut cupere accipitur.

38 *Statue seruo tuo sermonem tuum, qui [se addixit] timori tuo.*

39 *Remoue opprobrium meum quod metuo, quia iudicia tua bona.*

40 *Ecce concupiui mandata tua, [&] in iustitia tua uiuifica me.* Orat sibi firmari promissionem Dei: hoc est præstari, qui se timori Dei, verόque eius cultui addixerit, quibus nimirum ea quæ orat, Deus est pollicitus: aut certè firmari in se cognitionem, & amorem Legis. Tum iterū deprecatur probrum, vtique aut calamitatis, sed prouenientis ex neglectu verbi Dei, vnde omnis calamitas hominibus accersitur: aut violentæ cupiditatis, à studio verbi detorquentis. prima enim illi pietatis cura fuit. *Nam*, inquit, *iudicia tua bona sunt:* hoc est, clemētia, & indulgentem bonitatem referentia. Soles castigare, vt morti tamen non addicas: vt à malis reuoces, non in mala præcipites. Quanquam possit & hic sensus esse, Remoue à me opprobrium transgressionis Legis tuæ. nam edicta quæcunque nobis in illa edidisti, bona sunt, & percommoda, vt cum illo conueniat, Iugū meum bonum, &c. Huic pulchrè consonat quod sequitur dē amore & desiderio ad Legem Dei, quo ideo flagrabat, quòd optima essent. Eandem & iustitiam Dei vocat, quòd in hac vera & solida iustitia docetur, vnde in hac se viuificari, hoc est confirmari, animíque alacritate donari precatur.

41 *Et adueniant mihi bonitas tua ô Iehouah, [&] salus tua secundum sermonem tuum.* Precatur se bonitate Dei sic in studio Legis sacræ confirmari, vt subsistere, ac liberè profiteri illud possit, nulla mundi potestate deterritus.

42 *Et respondebo opprobrantibus mihi uerbum, quia uerbis tuis confisus sum.*

43 *Et ne eripias ab ore meo uerbum ueritatis usque nimium, quia ad edicta tua suspicio.* Orat vt donet Dominus quod respondeat opprobrantibus, quos intelligit impios veritatis oppugnatores, nec vnquā verbis veritatis destituatur: quia nitatur promissis eius, & ad edicta eius suspiciat, in omnibus à iussis eius pendens. Credentibus enim, & sic sibi addictis, nihil Deus potest negare.

44 *Et custodiam Legem tuam semper, in seculum & ultrà.*

45 *Et ambulabo in latitudine, quia mandata tua inquiro.* Dum Deus suam mentibus nostris veritatem immittit, & seruat, iam ipso nitimur, ad verba eius in omnibus suspicimus, atq; iugiter in Legem eius intentos animi oculos habemus. id iam est quod canit versu 40. Inde verò conscientiæ nostræ mira est tranquillitas, & sancta quædam voluptas cordi. istuc Vates vocat ambulare in latitudine. Causam eandem, quam præmisit, repetit, *Quia mandata tua inquiro.* Fons siquidem bonorum omnium est Legi Dei studere, esséque deditum atque addictum animo.

46 *Et loquar in testimoniis tuis coram Regibus, & non confundar.*

47 *Et oblectabor in præceptis tuis quæ diligo.*

48 *Et attollo manus meas ad præcepta tua quæ diligo & loquar in ceremoniis tuis.* Ex eodem studio Legis Dei, & hæc fiducia venit: vt de Lege, doctrináque Dei nostri coram quanlibet potentibus mundi agere multo liberrimè: sicque constare nobis liceat, vt quicquid illi furiant, nihil nos indignū nobis admittamus, vel prodendo veritatem, vel parum probè causam veritatis defendēdo. Idem studium & voluptatem de qua repetit, tum & sedulitatem, vt admotis iussis Dei manibus, opere demum ea exprimamus: de qua est versu 48.

49 *Memor sis uerbi seruo tuo, super quo fecisti me sperare.*

50 *Hæc consolatio mea in afflictione mea quia sermo tuus uiuificauit me.* Promissis Dei fretus, in adflictione perstiterat: horum recordari Dominum orat, hoc est se iuxta promissa sua in innocentia, veráque fœlicitate prouehere, quod est illa implere.

51 *Flagitiosi subsannarunt me usque nimium: à Lege tua non declinaui.*

52 *Memor fui iudiciorum tuorum à seculo ô Iehouah, & consolatus sum.* Pietas irrisui est impiis: at qui Legem Dei vere didicit, auelli ab ea non potest: nam vitæ venam nouit esse. quin ex ea simulatque considerat quæ memorat Dei iudicia, iam inde ab initio orbis exercita contra omnẽ impiorum siue subsannationem, siue etiam sæuitiam duraturam.

53 *Tabes me apprehendit ab improbis deserentibus Legem tuam.* Canit Legis Dei studio se summè flagrasse, vt considerantem desertores illius, vrigo se ac tabes quædã occuparit. De hac voce זלעפה, dixi in versu 6 Psalmi 11.

54 *Cantiones fuerunt mihi ceremoniæ tuæ, in domo peregrinationis meæ.*

55 *Memor fui in nocte nominis tui Iehouah, & custodiam Legem tuam.*

56 *Hoc fuit mihi, quia mandata tua obseruaui.* Ceremoniis Dei sic se ait oblectatum vt de illis carmina cecinerit, dies noctésque. idque etiã in domo peregrinationis suæ: quo videtur notare exilium, in quo nulla fuisset caussa lætitiæ. Sed consideratio oraculorum Dei omnia superabat, eáque lætitia perfundebat, vt nocte nominis Dei memor esset, vtique non sine hymnis. Vltimo versu canit hæc omnia sibi inde contigisse, quòd Legi Dei studeret, eámque religiose obseruaret.

57 *Portio mea ô Iehouah, dixi custodire uerba tua.*

58 *Suspicio faciem tuam in toto corde, beneuolus sis secundum sermonem tuum.* Ardens tum Dei, tum Legis studium, & præsenti octonario memorat. Vt autem sit Deus sors & portio suorum, dictum est in Psalmum 16. in vno siquidem Deo omnia sua bona reposita habent. Hinc dicit versu 58, *Suspicio faciem tuam*, à quo cuncta mihi expecto.

59 *Reputaui uias meas, & reuocaui pedes meos ad testimonia tua.*

60 *Propero, & non moror custodire præcepta tua.* Dei studium facit vt & Legi eius studeatur. Inde canit viis & institutis suis excussis, operam dedisse vt iuxta oracula Dei vitam degeret, atque id omni mora resciss a, accelerasse.

61 *Cœtus improborum uastarunt me, Legem tuam non sum oblitus.*

62 *[In] medietatibus noctis surgam ad celebrandum te, super iudicia iustitiæ tuæ.* Adcò nihil impiorum violentia (qui interim eum modis omnibus adfligebant, cum rebus, tum vita despoliare conabãtur) absterreri se patiebatur, vt nocte quoque surgeret ad celebrãdum Deum ob iudicia sua, quibus summam semper iustitiam demonstrat. Quanquam possit etiam hìc per iudicia, Lex ipsa intelligi, sicut iustitiæ, ita vitæ quoq; & salutis æternæ administratrix, pro qua certè gratias agere Deo nemo dignè potest. Vita siquidem æterna est, Deum ritè cognouisse, id quod illa sola docet. nam Legem hoc Psalmo pro tota Doctrina Dei, & ea in cordibus recepta, veréque viua Vates accipit.

63 *Socius ego [sum] omnibus qui te timent, & custodientibus mandata tua.*

64 *Bonitate tua ô Iehouah plena est terra, ceremonias tuas doce me.* Propensis ergo æquissimis Dei erga sui timentes iudiciis, his qui Deo sese addixerũt, associare se, parémque haberi studet, exclamãs, bonitate Dei plenam esse terram. Hic vtinam Spiritus afflet eos qui modò videri volunt, Deo noctu laudes canere.

65 *Bonum fecisti cum seruo tuo ô Iehouah, secundum uerba tua.*

66 *Bonum sensum & scientiam doce me quia præceptis tuis fidem habeo.* Canit vtilitatem castigationis Diuinæ: & confitetur nihil nisi bonitatem esse quicquid Deus cum suis egerit. Hinc sibi scientiam, verúmque iudicium, quod istud semper queat agnoscere, augeri precatur. De voce טעם, dixi in primũ versum Psalmi 34. Quod subiicit, *Quia præceptis tuis credidi*, aut fidẽ habui, vel (vt propius è verbo reddã) in præceptis tuis firmatus sum (quæ omnia idẽ pollẽt) * radix & fons est omnis recti iudicii, veríque sensus in rebus omnibus. Nam persuasum est hæc quæ nobis Lex proponit, esse oracula Dei, ad Diuinitatis nos suæ cõsortium vocantis, * vt hic nihil supersit dubii, firmus in his animus consistat.

67 *Priusquam adfligerer ego errabam, & nunc sermonem tuum custodiam.*

68 *Bonus es tu & beneficus, doce me ceremonias tuas.* Bonitatem Dei prædicat, quòd in tanta lenitate errantem se tulisset, atque in viam se reuocasset. hanc ergo vt erga se porrò prosequatur, & suam Legem doceat, precatur. Bifariam enatratur, propter verbum ענה, quod & respondere, vel loqui, & humiliari, atque adfligi significat. Posteriori significatu, videtur eo Psaltes hìc vsus, quũ versu 71 subiiciat, Bene mihi est quòd adflixeris & humiliaris me. Persæpe enim sui dissimiles euadunt Sancti quum omnia carni ex sententia succedunt. Qui prius significatum amplectuntur, interpretantur, Non respõdebam antea, nec fuit quod respõderem, quia errans eram. Alii, antequam responderem, id est occuparer in discendo Legem, erraui. Vides hæc coactiora.

69 *Concinnarunt contra me flagitiosi mendacium, ego in toto corde obseruabo mandata tua.*

70 *Pinguescat sicut adeps cor meũ, ego Lege tua delector.* Quia hìc de sui humiliatione & afflictione Sanctus canit, videtur quod hìc queritur de concinnatis contra se mendaciis, de iis mendaciis intelligendum quæ concinnarant impii ad opprimẽdum illum: quibus tamẽ nihil motus fuit quo-

minus pertinaciter Legi Dei inhæreret: id quod & suprà aliquoties de se in gloriam Dei iactauit. Causam quòd impii illi Legem Dei non potuerint intelligere, quæ sibi erat summa & vnica oblectatio ac voluptas, canit versu 70. Prosperitate enim illorum cor, ceu adeps pinguefactum erat, vt ad omnia Dei planè stupescerent.

71 *Bonum mihi quia adflixisti [me] vt discam cæremonias tuas.*

72 *Bona mihi Lex oris tui, præ millibus auri & argenti.* Causã canit vnde sibi voluptati esse Lex Dei cœperat, quam hostes eius intelligere adeò nõ potuerunt, vt eã quoque mẽdaciis & vi oppugnarẽt.

73 *Manus tuæ fecerunt me & instituerunt me: fac me intelligere, & discam præcepta tua.*

74 *Timentes te videbunt me, & lætabuntur, quia ad verbum tuum suspicio.* Vt semper, hoc præcipuum orat dari sibi, vt Legem Dei ritè intelligat, hoc est certò agnoscat hanc, quam ipsa præscribit, vitam beatam esse, solidúmque Diuinitatis consortium. Huius exorandi spem inde sibi firmat, quòd sit figmentum Dei, & Legi eius viuens, solatio futurus timentibus Deum.

75 *Noui ô Iehouah quoniam iudicia tua iustitia [sunt,] & [ex] fide adflixisti me.*

76 *Sit obsecro bonitas tua ad consolandum me secundum verbum tuum seruo tuo.*

77 *Adueniant mihi miserationes tuæ, & viuam: quia Lex tua delectationes meæ.* Iterum canit fructum cognitæ Legis Diuinæ. Ex hac enim discimus, Deum omnia nobiscum agere ex iustitia & fide, hoc est summa æquitate & bonitate, etiam quũ exercet aduersis. Oramus & exoramus cõsolationes eius, quas nobis promisit: viuimus, & ex hac ipsa Lege eius, quæ Dei nobis beneuolẽtiam vbique prædicat & ob oculos ponit, cælesti voluptate perfruimur.

78 *Pudefiant flagitiosi, quia immerito mihi nocuerunt: ego loquar in mandatis tuis.*

79 *Redeant ad me qui timent te, & nouerunt testimonia tua.*

80 *Sit cor meum syncerum in cæremoniis tuis, vt non pudefiam.* Qui piè vitam instituunt, à filiis Satanæ persecutionem patiuntur שקר, id est immeritò: nam hi bene de omnibus mereri student. Orant ergo improbos pudefieri, frustratos conatu suo, qui euertere scilicet non tam ipsos, quàm in his ipsis gloriam nominis Dei instituunt. Id verò Sancti orant vt liberè de mãdatis Dei loquantur, vt tutò iungi sibi cæteri qui eodem pietatis studio tenentur, & oraculorũ Dei cognitione donati sunt, possint: hoc est vt liberati è manu hostium, Deo seruiant in omni sanctitate & iustitia, & vt vitam degant tranquillam & pacificam in omni pietate & honestate. Denique quia in solido Legis Diuinæ studio tota salus sita est, id orant versu vltimo. Nam nihil aliud est habere in ceremoniis Dei cor syncerum, quàm illis toto pectore studere.

81 *Defecit ad opem tuam anima mea, ad verbum tuum suspicio.* כ

82 *Defecerunt oculi mei ad verbum tuum, dicendo, Quando consolaberis me?* Canit quàm anxiè auxilium Dei expectarit, vt præ expectatione animus sibi & oculi defecerint. In quo notauit pertinacem in cælos suspectionem, de qua dixi in versu 4 Psalmi 69.

83 *Nam fui sicut vter in suffumigatione, cæremonias tuas non sum oblitus.*

84 *Quot sunt dies serui tui, quando facies in persequentibus me iudicium?* Addit se ita desiderio maceratum, & torrefactũ, vt fuerit similis vtri suspẽso in fumo. Huius desiderii vox erat, Quot tandem supersunt dies seruo tuo, quibus scilicet ab improbis istis diuexari eum oporteat?

85 *Foderunt mihi flagitiosi foueam, quod non secundum Legem tuam.*

86 *Omnia præcepta tua fides: immeritò persecuti me sunt, adiuua me.* Vim & impietatem horum accusat. Illud, *non secundum Legem tuam*, Kimhi ad studiũ flagitiosorũ cõtra Sanctos refert. nam Lex nocere innocenti vetat, quod illi student. Alii id referunt ad improbos illos, quorum vita & actiones non fuerint secundum Legem Dei. Versu 86, confert fidem præceptorum Dei, emẽtitæ causæ ob quam impii Sanctos persequuntur. Semper enim præcepit pietatem & iustitiam, quũ nihil aliud eos in Sanctos accendat, quàm quòd hi piè & innocenter vitam suam instituunt.

87 *Propè consumpserunt me in terra, & ego non deserui mandata tua.*

88 *Secundum bonitatem tuam viuifica me, & custodiam testimonia oris tui.* Sic sunt verè credentes: ad extremum vsque spiritum Legem Dei seruant, nulláque vi extorqueri illam sibi patiũtur. orant autem interim semper vt tandem liberatis è manu hostili, seruire Domino liceat in sanctitate & iustitia.

89 *In seculum ô Iehouah extat verbum tuum in cælis.* ל

90 *In generationem & generationem fides tua: instituisti terram, & stabit.*

91 *Ad iudicia tua stant hodie, quia omnes serui tui.* Firmitatem canit oraculorum Dei. Dicit in cælis consistere verbũ Dei, qui sunt verbo Dei conditi, & testari perpetuam verborum Dei cõstantiam. Sicut & terra quam fundauit vt in omne æuum perstet, prædicat fidem eius: qui vtique tallere, aut sibi parum constare nequit, sic perennantibus his operibus eius. Confirmat hæc quum subiicit, ad iudicia eius hæc omnia stare hodie: id est vsque hodie, eo quòd omnia sint Deo velut serui, dicto ipsi in omnibus audientia.

92 *Nisi Lex tua oblectationes meæ, tunc periissem in afflictione mea.*

93 *In seculum non obliuiscar mandatorum tuorum, quia in eis uiuificasti me.* Ex machina cæli & terræ, iussorũ Dei æternitatem considerans, eisdem inhæsit. hinc & ipse se viuificari, firmari, & contineri sensit, omnémque ex eis voluptatem percepit. Eóque pacto vt à flagitiis, ita à vi quoque persecutorum seruatus est, omnino periturus nisi verbo Dei ad hunc modum seruatus fuisset.

94 *Tuus ego, serua me: nam mandata tua inquiro.*

95 *Me expectant improbi ut me perdant: testimonia tua considerabo.*

96 *Omnis consummationis uidi finem, præceptum tuum amplum ualde.* Tum nos Dei esse probamus, quũ Legi eius studemus, eodémq; studio, vt modò dixit, ab improborum vi & dolis seruamur. Considerãtes enim quæ de Deo nobis Lex prædicat, statim videmus quæ nos, quæque improbos qui nos insectantur, & casum nostrum anxiè expectant, sors maneat: Deóque nos penitus committimus, hincque in spem optimam erecti canimus. *Omnis consummatæ rei uidi finem:* subaudi esse, eóque peribunt tandem quicunque tua Lege non sustentantur: quãto magis qui hanc & studiosos eius etiam insectantur? *Præceptum tuum amplum est:* hoc est absque fine. Deũ enim Lex prædicat, docétque ad sortem Diuinam nos contendere: quæ vtraque sanè immẽsa amplitudine sunt, & fine carent, quia in electis Dei perfecta æternùm stabunt.

97 *Quàm dilexi Legem tuam! quotidie hæc sermo meus.*

98 *Præceptis tuis fecisti me sapientiorem inimicis meis quia in seculum mihi est.*

99 *Omnibus docentibus me sum intelligentior, quia testimonia tua sermo meus.*

100 *Præ senibus sum consideratior, quia mandata tua obseruo.* Quàm amarit Legẽ Dei, quantúmque ex ea profecerit, præsenti octonario memorat. Hostibus nãque, docentibus & senioribus, prudentiorem & sapientiorem ex ea factum se gloriatur: sed, postquam totum se illi addixit, & commentatur in ea diu noctúque.

101 *Ab omni semita mala prohibeo pedes meos, ut custodiam uerba tua.*

102 *Ab edictis tuis non recedo, quia tu doces me.*

103 *Quàm dulcis est fauci meæ sermo tuus! præ fauo ori meo.*

104 *A mandatis tuis intelligens reddor, propterea odiui omnem semitam mendacii.* Alterum fructum canit Legis amatæ: quòd nempe dum illi studet, probéque eam intelligit, atque ea sese oblectat, ab omni semita mala longè recedit, odióque omnem impietatem insectatur.

105 *Lucerna pedi meo uerba tua: & lumen semitæ meæ.*

106 *Iuraui & præstabo, custodire iudicia iustitiæ tuæ.* Vt qui in tenebris ambulat, semper offendit: ita vbique peccat cui non prælucet Lex Dei. Canit ergo Sanctus hanc se velut lucernam pedibus, id est actionibus suis habuisse, & iuramento firmasse, se illi in omnibus victurum. Solent nanque Sancti dum hîc nunquam vitam suam Legi Diuinæ planè conformare possunt, in dies imò in horas vota vitæ ad illam instituendæ, innouare.

107 *Afflictus sum usque ualde Iehouah, uiuifica me secundum uerba tua.*

108 *Spontaneas oris mei uelis quæso ô Iehouah, & iudicia tua doce me.* Plurima aduersitate exercitus, opem Dei implorauit, promissionúmque eius memor spẽ cõcepit, & vota nuncupauit laudis, gratáque haberi orauit. Has *spontaneas*, subaudi hostias, vocat: & addit *oris*, vt de laudibus se loqui exprimat. Quæ enim non ex Lege, nec pro culpa, sed pro gratiarum actione offerebantur, *נדבות*, id est spontanea vocabãtur. Iã sciebat Deum, pecudum hostias nihil morari: igitur, vt & alias, laudis sacrificia oblaturum se recipit, dum orat vt ea Deus grata habeat.

109 *Anima mea in manu mea semper, & Legis tuæ non sum oblitus.*

110 *Posuerunt improbi laqueum mihi, & à mandatis tuis non erraui.* Animam suam semper esse in manibus, pro semper periclitari de vita, dixit. Solet nãque Scriptura dicere, Animam in manus ponere, pro adducere vitam in discrimen: &, Habere eam semper in manibus, pro continuò illam periculis esse expositam. Vnde periculum erat, sequens versus exprimit. non enim solùm vi, verumetiam insidiis Sanctos improbi petunt.

111 *Suscepi testimonia tua in seculum, quia gaudium cordis mei ipsa.*

112 *Inclinaui cor meum ad faciendum ceremonias tuas in seculum [in] finem.* Studium & amorem suum erga Legem iterum memorat, & quidem perpetuum: in eo enim iustitia omnis sita est.

113 *Prauas cogitationes odiui, & Legem tuam dilexi.*

114 *Absconsio mea, & clypeus meus tu, ad uerbum tuum suspicio.*

115 *Recedite à me noxii, & obseruabo præcepta Dei mei.* מרעים quidam pro iis qui prauis consiliis innocuos oppugnant, accipiunt: alii pro ipsis prauis & nocentibus consiliis. Quo pacto si accipias, clarior est cum Lege Dei antithesis. Versus 114 ostendit * à fiducia in Deum, certáque promissorum eius persuasione esse sita. Versus 115 docet fidem veram, vt Dei studium, ita improborum abominationem pariter gignere. tum ostendit quare ii petant liberari ab impiorum violentia: nimirum quo expeditius & liberius queant Legi Dei viuere.

116 *Sustenta me in uerbo tuo, & uiuam: & non pudefacias me spe mea.*

117 *Consolida me & seruabor, & delectabor in ceremonijs tuis semper.* Vt & consistamus & proficiamus in Legis Dei studio, hoc est vita beata, totum virtutis Dei est, nos huc agentis & in eo perducentis. hanc ergo sibi suppeditari virtutem orat.

118 *Conculcabis omnes errantes à ceremonijs tuis, quia mendacium fraus illorum.*

119 *[Sicut] scoriam franges omnes improbos terræ, propterea dilexi testimonia tua.*

120 *Inhorrescit à metu tui caro mea, & à iudicijs tuis timui.* *Quia mendaciũ fraus eorum*, quidã interpretãtur, quia apparebit, te vlciscente fraudem illorũ: hoc est quicquid nunc præ se ferunt boni, quo tantùm ad imponendum aliis, atque ideo in fraudem abutuntur, nihil nisi mendacium esse. Alii *fraus* cogitationem reddunt. vt sensus sit, Nam mendacium sunt & nugæ quicquid cogitãt, & magna, vt sibi videntur, astutia comminiscuntur. Nihil eis succedet: se ipsos, non nos, perdent vafris suis commentis. tu enim conculcabis eos, & vt scoriã separatam ab argento reiicies, & abolebis. Quod quũ cogito, horrescit totum corpus meum, & à iudiciis tuis, quæ præuideo te in illos facturum, metuo. Hic sensus videtur mihi simplicior.

121 *Feci iudicium & iustitiam, ne deseras me iniuriatoribus meis.*

122 *Oblecta bono seruum tuum, ne afficiant me iniuria flagitiosi.* Sic Deus res humanas moderatur, vt qui humaniter, benignéque cum proximis egerit, cum eo & ipse ex bonitate & indulgentia cuncta gerat. Vt ergo Sanctus testatus est, se iudicium & iustitiam facere, hoc est vt aliàs dixi, ex iustitia & æquitate cuncta gerere, iure precatur vt Deus se seruũ suum oblectet in bonum: ita ab iniuriis impiorũ vindicãs, atque bonis cumulans, vt cõmodè & suauiter agat, liber ab iniuriis noxiorũ.

123 *Oculi mei defecerunt ad opem tuam, ad sermonem iustitiæ tuæ.*

124 *Fac cum seruo tuo secundum benignitatem tuam, & ceremonias tuas doce me.*

125 *Seruus tuus ego [sum,] fac me intelligere, & cognoscam testimonia tua.* Memorat iterũ quàm anxiè hãc Dei bonitatem expectet, suspiciens ita cælos vt acies sibi euanescat oculorum, simulatque aperiuntur. Ingeminat præterea se esse seruum Dei, vnde mirifica pium animum consolatio erigit.

126 *Tempus ad faciendum Iehouæ: uiolarunt Legem tuam.*

127 *Propterea diligo præcepta tua præ auro & gemmis.*

128 *Propterea omnia mandata [tua,] omnia recta habeo, omnem semitam mendacij odi.* Consolatur se ab eo quòd iam intersit gloriæ Dei impios reprimere. Id canit ibi, *Tempus est Iehouæ faciendi*, vtique iudicium contra sceleratos. *Nam*, inquit, *dissiparunt Legem tuam*: hoc est non ipsi modò eam trãsgrediuntur, sed & alios trãsgredi faciunt. Id quod in Schaulem & eius adulatores iure competiit. ipsis enim regnantibus nulla erat in populo Dei cura. In reliquis duobus versibus obseruandum, Sanctorum esse, hoc enixius Legi Dei studere, quo irreligiosius illam impii reiiciunt.

129 *Mirabilia testimonia tua, propterea custodit ea anima mea.*

130 *Apertio uerborum tuorum illuminat, dat intellectum imprudentibus.*

131 *Os meum aperui, & hausi, quia præcepta tua concupisco.* Admiratur reconditam in Lege Dei sapiẽtiam simplicibus tam esse expositam, & promit suum ad illam desiderium. Quod dicit, *Apertio uerborum tuorum illuminat*: nihil aliud est quàm simulatque aperiuntur verba tua, & datur vel in vestibulum eorum venire, admirabili statim luce perfundunt: nec id tantùm magnis ingeniis præditos, sed simplices, nulla sibi vafricie placentes: Doctori autem cælesti quam simplicissimè sese committentes: eos nẽpe pro quibus & Seruator gratias Patri agebat, Matth. 11. Illo, *Aperui os meum*, &c. habitum præ nimio desiderio anhelantis, atque ægrè iam spiritum trahentis expressit: quo monuit quanto conueniat Legis Dei desiderio teneri.

132 *Respice ad me, & miserere mei secundum iudicium diligentium nomen tuum.*

133 *Gressus meos dirige in sermone tuo, & non dominetur mihi omnis iniquitas*

134 *Redime me ab iniuria hominis, & custodiam mandata tua.*

135 *Faciem tuam illumina in seruo tuo, & doce me ceremonias tuas.* Orat se haberi à Deo ea ratione qua habet nominis sui studiosos, ne vel improbitas vel improbi ipsi præualeãt. Vtrunque autem à nobis arcetur, dum adflati Dei Spiritu, lucéque fauoris eius perfusi, Lege eius instituimur: id quod orat versu 135.

136 *Riui aquarum descenderunt oculis meis, propterea quòd non custodiunt Legem tuam.* Ingenti se Dei studio ārsisse testatur, quũ se largas adeò fudisse lachrymas confitetur propter Diuinæ Legis desertores.

137 *Iustus tu ô Iehouah, & iudicia tua rectitudo.*

138 *Præcepisti iustitiam testimonijs tuis, & fidem ualde.*

139 *Confecit me Zelus meus, quia obliti sunt uerborum tuorum aduersatores mei.* Laudat Legem Dei à iustitia & fide: nihil enim præcipit nisi quod salui sit, & bonitatem in nos Dei, fidémque testetur. Versus 138, posset etiam sic reddi, Præcepisti oracula, quæ non sunt nisi iustitia & fides. Id tamen inde patefit, quòd nobis nihil nisi hæc præcipiant in quibus nimirum via Dei sita est; vnde sei è codẽ

ſenſus recidit. Talem ergo quũ Dei Legem agnoſceret, pro ea zelabat, vt zelo penè conficeretur, id quod canit verſu 139:

140. *Sermo tuus igni exploratus valde, & ſeruus tuus diligit eum.* Cauſam tanti zeli de quo præmiſit, auget quũ nũc ſubiicit, Iuſſa Dei igni probata: hoc eſt, ſummè pura vt nihil prorſus niſi iuſtitiã & fidem, hoc eſt ſalutem & ſempiternam fœlicitatẽ præcipiant. Simile habet & Pſalmus 12 & 19.

141 *Paruulus ego & contemptus, mandatorum tuorum non obliuiſcor.*

142 *Iuſtitia tua iuſtitia in ſeculum, & Lex tua veritas.* Quod canit ſe fuiſſe paruulum, hoc eſt puerum & contemptum, nec tamẽ Legis Dei oblitum: ſignificat ſe Legis beneficio in eam in qua tum erat, Rex tam auguſtus, dignitatem emerſiſſe. Vnde mox exclamat, iuſtitiam Dei ſempiternam eſſe, eóque ſic tandem ſui ſtudioſos euehere.

143 *Coartatio & compreſſio inuenerunt me, præcepta tua oblectationes meæ.*

144 *Iuſta teſtimonia tua in ſeculum: fac me intelligere, & viuam.* Iterum prædicat ſolam Legem Dei verè conſolari in afflictione, ſed ritè intellectam: id quod canit & teſtatur verſu vltimo. Simile eſt cum ſuperiore, Lege Dei cõſolatum & recreatũ fuiſſe, quũ ipſum anguſtia & afflictiones inuaſiſſent. Quare iterum de ſempiternitate Legis Dei exclamat.

ק 145 *Clamaui in toto corde, reſponde mihi ô Iehouah, ſeruabo ceremonias tuas.*

146 *Inclamaui te, ſerua me, & cuſtodiam teſtimonia tua.*

147 *Præueni crepuſculo & vociferatus ſum: ad verba tua ſuſpicio.*

148 *Præuenerunt oculi mei cuſtodias, ad loquendum in verbo tuo.* Ardorẽ ſtudii ſui erga Legem Dei & his verſibus canit, quũ memorat ſe illius ſtudio præueniſſe diluculum, præueniſſe vigilias noctis. In quatuor enim vigilias apud Iudæos nox diuidebatur, quod & Euangelicæ literæ teſtantur. Totas igitur noctes ſe in commentatione ſacræ Legis inſumpſiſſe memorat.

149 *Vocem meam audi ſecundum bonitatem tuam ô Iehouah, ſecundum iudicia tua viuifica me.*

150 *Appropinquarunt perſecutores mei dolo, à Lege tua procul abſunt.*

151 *Prope es tu ô Iehouah, & omnia præcepta tua veritas.*

152 *Pridem noui de teſtimoniis tuis, quia in ſeculum fundaſti ea.* Orat ſe audiri iuuarique contra impios Legis Dei deſertores, maliſque artibus & ſycophantiis addictos. Iterúmque ſe conſolatur à veritate & ſempiternitate oraculorum Dei, quæ ſcilicet ſic fundata ac firmata ſunt vt in ſeculum perſtent: id quod de eis pridem nouit: ſicut eſt primum fidei, noſſe, promiſſa Dei fallere non poſſe.

ר 153 *Vide afflictionem meam & defende me, quia Legem tuam non ſum oblitus.*

154 *Aſſere cauſſam meam, & redime me, & ad ſermonem tuum viuifica me.* Iterum orat vt ſe ab impiis Deus defendat, Legi ſuæ ſtudentem, quam illi deſerunt & oppugnant.

155 *Longè [eſt] ab improbis ſalus, quia ceremonias tuas non inquiſierunt.*

156 *Miſerationes tuæ amplæ ô Iehouah, ſecundum iudicia tua viuifica me.* Cauſam habent hi verſus eorũ, quæ in prioribus orauit. Sic ſanè ſunt iudicia Dei nobis in Lege eius commẽdata, vt ſalutẽ Deus ab improbis longè ſubmoueat, miſericordia autem proſequatur Legis ſuæ ſtudioſos.

157 *Multi [ſunt] qui me perſequuntur & coartant, à teſtimoniis tuis non declinaui.*

158 *Vidi perfidos, & pertæduit, quia ſermonem tuum non cuſtodierunt.* Fidei conſtantiam memorat, quã nulli, quanlibet multi ac potentes, deiicere potuerunt. Quod verò canit ſe ſingulari tædio & animi moleſtia contra eos affectum, docet vnam eſſe cauſam malos odiendi, quòd illi odiunt Deum, Legémque eius inſectantur.

159 *Vide quia mandata tua diligo ô Iehouah: ſecundum bonitatem tuam viuifica me.*

160 *Caput verborum tuorum veritas, & in ſeculum omne iudicium iuſtitiæ tuæ.* Amorem Legis, vt vbique, Dei in nos dilectionem & bonitatem coniunctam habere teſtatur. Illud verſus vltimi, *Caput verborum tuorum*, variè enarratur. Kimhi affert hunc ſenſum, A capite & initio rerum vſque in omnia ſecula, verba, iuſſa, & promiſſa tua, ô Deus, veritas & iuſtitia ſunt. Alii, Initium ſtatim omniũ dictorum & factorum tuorum, veritas & iuſtitia eſt, quæ perſtant in omne æuum. Id ſanè in conditione rerum, poſtea & Legis promulgatione, ac in omnibus quæ Deus vel geſſit cum ſuis, vel ipſis gerenda præcepit, abundè declarauit.

ש 161 *Principes perſecuti ſunt me immeritò, & à verbis tuis timuit cor meum.*

162 *Gaudeo ego ſuper ſermone tuo, ſicut eduxit prædam amplam.* Canit hic, quæ & ſuperiores octonarii, ſtudium Legis ſacræ, voluptatem atque ſecuritatem quam illa parit. Obſeruandum quòd canit, *Principes ſe perſequutos eſſe*, ſuum autẽ cor à Domino trepidaſſe, & interim ita de iuſſis Dei lætatũ vt qui multa ſit nactus ſpolia. Timuit ergo à verbis Dei, vt timorẽ à Principibus perſequẽtibus

Matth.10.c.28. ex animo eiiceret: iuxta illud, Nolite timere eos qui occidunt corpus, &c. Ego oſtendo vobis quẽ timere debeatis. Cum hoc timore ſancto coniunctum eſt gaudium verum & ſolidum: id quod canit verſu 162.

163 *Mendacium odiui & abominatus ſum: Legem tuam diligo.*

164 *Septies in die laudaui te, super iudicia iustitiæ tuæ.* Mendacium & vanitatem Legi Dei opponés, docet nihil nisi mendacium esse atque nihilum quicquid Legi Dei aduersatur. Quòd adiicit, se septies in die laudare Dominum ob iudiciaeius, quibus scilicet ex summa æquitate cuncta administrat, idem est atque identidem se laudibus eius vacare. Trahitur hoc ad septem horas canonicas: quod ferendum erat, si tali Spiritu illæ decantarentur, quo hæc de se scripsit Psaltes regius.

165 *Pax ampla diligentibus Legem tuam, & non illis impactio.*

166 *Spero salutem tuam ô Iehouah, & præcepta tua facio.*

167 *Custodit anima mea testimonia tua, & diligo ea valde.*

168 *Custodio mandata tua & testimonia tua, quia omnes viæ meæ coram te.* Quod canit multam pacem, hoc est successum & fœlicitatem esse iis qui diligunt Legem Dei, nec quicquã offendiculi: id sæpe spiritu tantum hi, non etiam re experiuntur, quantum quidem ad externum hominem attinet. Spiritus tamen statim agnoscit, vt ad gloriam Dei, ita ad suam quoque saluté omnia institui. quare illi nunquam sua fœlicitas, eóque & gaudium deest. Sperat igitur, & pendet à verbis Domini perpetuò, Legique eius sedulò studet, nihil quod ipsi non probetur suscipiens. Id verò est omnes vias, cunctas scilicet actiones coram Domino instituere, & velut in oculis eius fauentis & successum dantis, omnia gerere.

169 *Appropinquet coram te Iehouah vociferans precatio mea: secundum verbum tuum fac me intelligere.*

170 *Veniat supplicatio mea coram te: secundum sermonem tuum libera me.*

171 *Fundent labia mea laudem, quum docueris me ceremonias tuas.*

172 *Loquetur lingua mea sermonem tuum, quia omnia præcepta tua iustitia.* Orat & hîc vt ritè Legem Dei intelligat, & à persecutione impiorum liberetur, quo Deum liber lætúsque apud omnes celebret. Et docet, vt suprà sæpe, vbi Lex Dei veré fuerit intellecta, nihil aliud apud nos obtinere quàm plenam lætitiam, iugémque laudem Dei.

173 *Sit manus tua ad auxiliandum mihi, quia mandata tua elegi.*

174 *Concupisco salutem tuam ô Iehouah, & Lex tua oblectationes meæ.*

175 *Viuat anima mea & laudet te, & iudicia tua adiuuent me.*

176 *Erraui sicut ouis quæ periit, require seruum tuum: quia præcepta tua non sum oblitus.* Optare & expectare opé Domini, dignũ reddit vt ea non destituatur: sed nemo opé Domini solã quæret & expectabit, nisi qui Legé Dei intellexerit & amarit: vt in qua Deũ, Deique bonitaté didicerit. Hæc habet versu 173, & 174. Sanctos tantùm vt Deum laudent, viuere velle, & iudiciis Dei in Lege propositis fidere atque inhærere, idque efficere vt ea iudicia & in nostram salutem exerceantur, canit versus 175. Vltimus docet, etiam dum errant Electi, & cupiditatibus carnis à via Domini abducti sunt, non tamé obliuisci præceptorũ Dei: hoc est non abiicere omné curã rectè viuendi. Et hinc est illis exagitatio conscientiæ, qua tandé vt sibi displiceãt, & ad Dominũ pro venia bonóq; Spiritu clament, adducuntur. Monet etiam hic versus, Deum nos semper gratia sua præuenire, & ab errore, sola sua dignatione reuocare. Sunt qui putent Vatem hîc quũ ait *se velut ouem errasse*, intellexisse se exclusum fuisse ouili populi Dei, ac velut oué expositã lupis aliisque bestiis errasse inter hostes. Nam ne de errore à Lege Dei hoc dictũ intelligant, mouet eos quod subiectũ est, *Quoniam præceptorum tuorum non sum oblitus*: sed est error à via Domini, qui tamen citra obliuioné est præceptorũ: id est citra hoc vt animus omni eorũ studio soluatur. Monui à principio enarrationis huius Psalmi, vt cui videantur plus satis quædã repeti, perpendat quomodo ad Dei Legem affectum esse oporteat, qui Deum supra omnia diligit: eóque omnes cogitationes, curámque huc cõfert vt voluntati Dei in omnibus respõdeat, vt animũ eius iam nihil æquè afficiat quàm vel aliquo in vita Diuinæ Legi consona promouisse. Hæc auté meditanté, totis viribus Satan mundi princeps oppugnat. hinc tot precationes sunt pro ope Dei cõtra huius satellites, homines impios. Nec verò prætereundũ, quod & ipsum quoque suprà monui, hanc Legis Diuinæ considerationé & cõmentationem, quam Psaltes toties in hoc Psalmo cõmendat, ac omnem sibi ab ea salutem pendère prædicat, nõ esse solam literarum arcanæ Scripturæ excussionem, sed Dei: operúmque ac iudiciorum eius eam considerationem & perpensionem, qua discitur Deum esse & efficere omnia in omnibus, nihilque esse factis eius & iudiciis absolutius. vnde animus eo Dei studio, amoréque accendatur, vt dies noctésque aliud nõ sit solicitus quàm vt ad Dei imaginem reformetur, totúmque sese exuat: induat autem, viuátque per omnia Deũ. Hæc nota sunt filiis Dei: aliis est, vt hic Psalmus, ita omnis Scriptura, quod ὁ νόμος τοῦ θεοῦ.

PSALMVS CXX, εὐκτικὸς ἢ δικανικός.

Plena affectuum querimonia Sancti, inter impios fraude & vi omnia gerentes, exulantis. ARGVM.

1 CArmen Maaloth. Quũ essem in angustia, inuocaui Iehouã, & annuit mihi. PARAPH.
2 Iehouah libera animam meã à labiis mendacibus, à lingua fraudulenta.
3 Quid quæso confert tibi, quid adducet tibi lingua fraudulenta?

4 O sagittas acutas potenter actas, & carbones iuniperorum!
5 Heu mihi quòd apud Meschech detineor, quòd habitare oportet in tabernaculis Kedar.
6 Diu desedit anima mea inter eos qui pacem odiunt.
7 Ego paci studeo: sed quũ quæ pacis sunt loquor, illi ad bellum continuò concitantur.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maæloth Ad Iehouam in angustia [quæ] mihi [fuit] clamaui, & respondit mihi.*
2 *Iehouah libera animam meam à labio mendacij, à lingua fraudulenta.* שיר המעלות alii cantieũ graduum vertunt: & dicunt fuisse gradus quindecim, quibus ab æde in qua conueniebant mulieres, ad eam in qua viri, ascendebatur, & in illis Leuitas hos Psalmos decantasse: sed nullo hoc vllius historiæ testimonio probãt. Et cur hos potissimum in illis gradibus, potius quàm alios Psalmos cantassent? A. Ezra, vt ferè de omnibus Psalmorum inscriptionibus sentit, putat fuisse initium aliquod carminis, ad cuius modos sint hi Psalmi modulati. Sed ne immoremur incertis. Memorat Psaltes primùm se Diuinitus quum angustiatus supra modum inuocaret, esse exauditũ: deinde precem qua opem Dei implorauit, memorat. De lingua mendaci & fraudis cõcinnatrice, vt multis aliis Psalmis, potissimum queritur: eo quòd nihil ferè res humanas æquè turbet, bonósque ac veri studiosos vehementius vrat.

3 *Quid dabit tibi, & quid addet tibi lingua fraudulenta?* Istud ad eum dicitur qui mendaci lingua, bonis accersit molestiam. Eiusmodi enim dum petunt alios, seipsos in exitium præcipitant. id monet vt perpendant, dum rogat quidnam eis conferat lingua mendax.

4 *Sagittæ validi acutæ, cum carbonibus iuniperorum.* Exclamatione exprimit quàm pestilens res sit lingua fraudulenta, conferens eã sagittis viri validi, qui vt arcũ fortiter multúmque tendit, ita penitius sagittas infigit: quã pestem id auget, etiã sagittæ si sint exacuatæ. Item carbonibus iuniperorũ, quos aiũt & vrere vehementius, & ignem retinere diurius, fauilla tectũ. Exclamatio itaque est hic versus, vt affectus ardentioris, ita cum eclipsi. Quod enim dicere voluit versu 2 & 3 tale est, Quid tibi ô homo (vtitur singulari pro plurali) qui nos mendaciis exagitas, tua tibi mendacia & venenatæ linguæ iacula adeò conferunt, vt illis innocuos tantopere infestes, omnis humanitatis oblitus? Non est tormentum tuis mendaciis conferendum. Sũt planè vt sagittæ acutæ, eóque intima penetrantes, maximè à robusto aliquo contortæ: sunt vt carbones iuniperorum, omnia perurentes, & quidem diutissimé.

5 *Væ mihi, quia versor [apud] Meschech, habito cum tabernaculis Kedar.* Cõfert agere inter mẽdaces huiusmodi & fraudulentos, exilio inter Iischmaelitas, hoc est Barbaros, ferósque Arabes illos, qui nullis amici, omnes infestãt. Kedar siquidem filius Iischmael fuit, vt legimus Gen. 25. b. 13: Meschech autẽ fuit filius Iapheth, Gen. 10. a. 2. Iosephus putat Tuscos ab hoc originem traxisse. Sed quum hic Kedero iungatur hoc nomen, ambigi non potest eo gentem Kedarinis loco & moribus vicinam significari. Quidam hoc nomen appellatiuũ existimant, atque Iischmaelitas sic vocari, eo quòd sint omnes sagittarii. משך enim trahere significat. Siue autem appellatiuum sit, siue proprium, eundem quem Kedar, vel similem per id populum voluit significare, per quem tamen homines perfidos & violentos, Iischmaelitis pares moribus, intellexit.

6 *Diu habitat sibi anima mea cum odientibus pacem.*

7 *Ego pax, & quum loquor, illi ad bellum.* Queritur se iam nimiũ diu inter improbos & fraudulẽtos istos fuisse detentũ, qui pacem odiunt: adeò vt quũ Sanctus paci totus studet, quæque ad pacem faciunt loquitur, illi hoc ipso ad bellum excitantur. Illud, *Ego pax*, simile ei est quod habetur Psal. 109. a. 4, Ego oratio: & valet idem quod, Ego paci studeo. Id autem apud istos inter quos se queritur exulasse, nihil effecit aliud quàm vt quoties loqui illis conaretur, & indubiè pacifica, illi inde concitarentur ad bella. Tales lupos experiuntur vbique oues Christi, quæ vocem Pastoris sui cupiunt sequi seriò: agunt enim in medio illorum.

PSALMVS CXXI, εὐχαριστική.

ARGVM. *Canit ab uno Deo Sanctis opem expectandam, illúmque hanc præsentissimam ferre.* 2

PARAPH. 1 CArmen Maæloth. Attollo in montibus oculos meos, vnde veniat auxiliũ meum.
2 Auxilium meum ab Iehoua, fictore cælorum & terræ.
3 Non finet labascere pedes tuos, nec dormitabit custos tuus.
4 Ecce non dormitabit nec dormiet custos Iisrael.

5 Iehouah custos tuus, Iehouah protectio tua, ad manum dexteram tuam.
6 Die sol te non feriet, nec luna nocte.
7 Iehouah custodiet te ab omni malo, custodiet animam tuam.
8 Iehouah custodiet egressum & ingressum tuū, ab hoc tēpore vsque in secula:

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maeloth. Super montes attollo oculos meos, unde veniat auxilium mihi.* In inscriptione ש positū est pro ה, quod in plerisque Scripturæ locis videre est, vbi ה demōstratiuè accipitur. Sic אל, pro על, hoc loco, vt in aliis locis nō rarò accipitur. Dicere enim voluit se super mōtibus cōstitutū, cōiecisse in omnē circūquaque regionē oculos, atque speculatū esse vnde sibi auxilia venirēt. Id tamē per allegoriā dixit, similitudine mutuata ab illis qui expectantes auxilia, ex editioribus locis speculātur vnde illa demū adueniāt. Voluit nanq; exprimere quàm anxiè opē expectarit.

2 *Auxilium meum à Iehouah, fictore cælorum & terræ.* Canit vnde auxilium sibi expectet, nimirum à solo & cunctipotente Deo: quem laudat fictorem cælorum & terræ, quo refricata potentiæ eius memoria, spem sibi efficacius confirmet.

3 *Non dabit ad lapsum pedem tuum, non dormitabit custos tuus.*

4 *Ecce non dormitabit, & non dormiet custos Israelis.* Quæ sequūtur, verba sunt Sanctorum se inuicē consolantium, & ad expectādum opem Diuinam exhortantium. Pollicetur ergo quisque alteri Dominum haud permissurum *ut pedes eius labantur*, hoc est vt in mala incidat, quæ verè mala sint: nam ne dormitare quidē illum, nedum dormire, qui *Israelem*, hoc est omnes pietatis studiosos custodit. Est in versu hoc amplificatio more Scripturæ cōposita, qualis est & in primo versu Psalmi 1, nempe quæ nobis possit videri inuersa. Qui enim non dormitabit, multo minus dormiet: quare videtur hoc fuisse præponendum, vt sequens Non dormitabit, orationem intendisset. Sed sic est mos Scripturæ. Complanabitur oratio si sic reddatur, Non dormitabit, multominus dormiet: vel Non dormitabit, nedum dormiet.

5 *Iehouah custos tuus, Iehouah umbra tua super manū dexteram tuā.* Exaggerat certitudinē opis & custodiæ Diuinæ, dū canit Iehouam vmbram suis esse ad dexterā eorum, hoc est præsentē semper: &, vt nos quoque loquimur, ad manum paratam defensionē & protectionem: Gallicè, *Prest a la main.* De hac anthropopathia, qua dicitur Deus suis à dextris, dictum in versum octauum Psalmi 16.

6 *Die sol non percutiet te, & luna nocte.*

7 *Iehouah custodiet te ab omni malo, custodiet animam tuam.* Depulsurum eum cūcta mala, quocunque tempore incursent, canit versu 6, sub allegoria diurni æstus & nocturni frigoris. In calidioribus enim illis regionibus vt intolerabilis est æstus diei, ita frigus nocturnū noxium est. Allegoriam hanc explicat versu sequenti.

8 *Iehouah custodiet egressum tuū, atque aduentū tuū, à nunc & usque [ad] seculū.* Hîc canit successum negotiorū: vitæ nanque actiones Scriptura egressū & ingressū vocat. Inde dicebat Schlomoh 1. Reg. 3. b. 7, Ego puer paruus, nec scio egressum meū aut ingressum: hoc est nec quid incipiā, nec quid perficiam: quid mittam, quidve instituam: quæ fugiam, quæve sequar. Græci verterunt [illegible].

PSALMVS CXXII, [illegible]

Sub typo Ierusalem, Ecclesiæ Christi fœlicitatem, & vota Sanctorum illam semper prouehi optantium, describit. ARGVM.

1 CArmen Mæloth Dauidis. Lætatus sum quū dicerent mihi, Adeamus do- PARAPH.
mum Iehouæ.
2 Consistent pedes nostri in portis tuis ô Ierusalem.
3 Ierusalem exædificata est vt ciuitas, consociata pariter sibi:
4 Vt illò ascendant tribus, tribus Existentis, celebratum nomen Iehouæ: id oraculo Israeli mandatum est.
5 Nam illic constituta sunt tribunalia ad iudicium: tribunalia domus Dauid.
6 Precamini fœlicitatem Ierusalem, prosperè agant quicunque te amant.
7 Pax sit mœniis tuis, prosperè ædibus tuis.
8 Propter fratres meos & proximos meos precabor nunc tibi fœlicitatem:
9 Propter domum Iehouæ Dei nostri optabo bona tibi.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maeloth Dauidis. Lætatus sum quum dicerent mihi, Eamus [ad] domum Iehouæ.*

2 *Erunt stantes pedes nostri in portis tuis Ierusalem.* In Psal. 42 & 84, dictum est de studio Sanctorū adeundi Sacram concionem, in tribus illis solennitatibus, in quibus omnibus omnis virilis sexus à

viginti annis, ad locum in quo erat Tabernaculum fœderis, conueniebant. Tale studium & hic describitur, & sub eo, tanquam typo, ardor filiorum Dei erga instaurationem Ecclesiæ Christi. Dicit ergo quisque se lætatum quum audiret Iisraelitas se inuicem ad adeundum domum Domini inuitantes, & gaudibundos Sanctæ vrbi suum aduentum polliceri: id quod est in versu 2.

3 *Ierusalem ædificata sicut ciuitas quæ est consociata sibi simul.*

4 *Quia ibi ascenderunt tribus, tribus Iah [ex] testimonio Iisraelis, ad celebrandum nomen Iehouæ.*

5 *Quia ibi collocata sunt solia iudicij: solia domus Dauidis.* Reddit his versibus causam tāti desiderii adeūdi Sacram vrbem, quū canit ædificatā scilicet vt par est ædificari vrbem, probéque consociatam, & optata ciuium vnanimitate optimè institutam. Tū iure illā, nempe ex oraculo, iussúque Dei, tribubus, tribubus inquam Dei adeundā esse, inibi nomen eius celebraturis. Denique quòd illic solium regni sit & iusti iudicii, vbi omnia ex summa æquitate arbitrentur, & instituantur.

6 *Quærite pacem Ierusalem: agant fœliciter qui diligunt te.*

7 *Sit pax in munitione tua. prosperitas in palatiis tuis.*

8 *Propter fratres meos & proximos meos loquar nunc pacem tibi:*

9 *Propter domum Iehouæ Dei nostri quæram bonum tibi.* Quum Ierusalem Diuinitus instituta erat vt illic & ceremoniarum, & regni sedes esset, ab huius pace & fœlicitate, totius populi & regni pax atque prosperitas pēdebat. Hinc hortātur se inuicem Sācti vt huic pacē, id est rerū omniū successū quærāt: hoc est cum à Deo orent, vnico huius largitore, tū omnes suas quisque curas, omnes cogitationes cōuertat, quo illi omnia secundēt. Nā quicquid seriò petimus, ad id parandū quoq; siquid ad hoc modò possumus, totis viribus ferimur. Subiicit autem Vates quæ precari Ierusalem velit: primùm vt *agant fœliciter quicunque diligunt eam*: hoc est vt bene sit omnibus qui huic vrbi fauēt. Id quod suis alioqui Dominus in eo promisit, Benefaciam benefacientibus tibi: execrabor te execrātes. Hac ergo precatione, exterorū quoque fauorē Vrbi sanctæ precari voluit. Deinde iubet pacem ipsi vrbi extra & intra: hoc est, omnimodā fœlicitatem atque rerū successum orare. Kimhi hìc per חיל fossam intelligit. Ab. Ezra dicit id esse quod murum circūdat. Causā huius precationis habent reliqui duo versus, quòd fratres sint & verè proximi ciues Ierusalē, & est illic sedes religionis, quæ scilicet primum est quod Sācti spectāt, quæque omnis fraternitatis veræq; amicitiæ vnica causa est. Videtur hunc Psalmū Dauid composuisse, & cantandū dedisse quū iā translata Ierusalem Arca fœderis, eam domicilium fecerat religionis & regni. Quanquā omnino etiam conuenerit Ierusalem & templum reædificantibus post solutum exilium Babylonicum. Hæc verò omnia multò verius Ecclesiæ Christi competunt. Nihil audiunt gratius Sācti, nec vlla re æquè exhilarantur quàm dū plurimos audiunt se inuicem ad domum Domini aduocantes: hoc est, ad id vt relicto mundo, Seruatori sese dedant. Horum quoque pedes verè in portis Ierusalem consistent, sed supernæ. In cælis siquidem est horum municipatus, quanlibet in terris adhuc corpore peregrinentur à Domino. Hæc ipsa verè quoque vt ciuitas ex viuis lapidibus, fundamē to Christo inædificata est, & quotidie instauratur: sic quoque consociata, vt vel sola ciuitas dici queat. De huius ædificio scribit perpulchrè D. Paulus Ephes. 2. d 19: & D. Petrus epi. prima, cap. 2. a. 5. De societate huius vrbis & perfectissima vnitate, Rom. 12. a. 3, & 1. Cor. 12. b. 11, Eph. 4. c. 12, ac alibi. Ieschaiah quoq; præclarè de hac ciuitate Dei vaticinatus est, cū alibi, tū cap. 54. similiter Vates alii. Hāc vrbē adeunt tribus Dei, omnes electi, non iam ter modò per annū, vt erat עדות, id est statutū Iisraeli, sed continuó. Quia in hac verè cælestia tribunalia posita sunt, hîc secreta quoq; cordiū diiudicantur, 1. Cor. 14. e. 25. Spiritus enim ille qui mundū iudicat, in hac præsens est, hîc suprema verioris Dauidis potestas, & prima regni eius sedes habetur. Claues hîc sunt regni cælorū, ac vtrinque incidēs ille gladius, qui ad diuisionē pertingit animæ simul & spiritus, Hebr. 4. c. 12. Quid? hîc præsidet & regnat Christus ipse. Sic ergo quū verior Ierusalē sacra Christi concio existat, recti⁹ multo in eam cōpetunt & quæ sequūtur, quàm vnquam cōpetierint in illam terrenam, quæ pridē excisa est. Perpetuò sanè sese inuicē Sācti hortantur ad orandū pro pace, hoc est omnimoda fœlicitate Ecclesiæ, vt fœliciter agant qui diligūt eam, qui eius profectū cupiunt, vt pax & fœlicitas sit intra mœnia, inque singulis ædibus eius: quæ est solida, obtinente apud omnes fide & dilectione. Causam cur quisque Sanctorum Ierusalem sic beneprecari debeat, subiicit versu 8 & 9. Qui enim Dei est, fratres & amicos agnoscit quicunque eūdem confitentur, nouítque verè Dei domum tales esse. Proinde amore istorum continuis precibus Ecclesiæ instaurationem prouehi orant, quo nimirum & Dei nomen gloriosius continuò sanctificetur, & electi vniuersi destinatam ipsis plenius fœlicitatem percipiant, ad imaginem Christi semper propius accedentes.

Gen. 12. a. 3.

PSALMVS CXXIII, διδακτικὸς καὶ [illegible].

ARGVM. *Sancti ludibriis impiorum ob rerum successum insolenter agentium expositi, anxiè orant Deum ut se liberet, quippe cuius fidei sese totos commiserint.*

1 CArmen Maæloth. Ad te oculos meos attollo, qui præsides in cælis.
2 En ficut oculi seruorum ad heros suos respiciunt, & ancilla ad herã suã: sic oculi nostri suspiciunt ad Iehouam Deum nostrũ, donec misereatur nostri.
3 Miserere nostri ô Iehouah, miserere nostri: nam plus nimio satiati ignominia sumus.
4 Plus nimio satiata est anima nostra sannis, à tumẽtibus successu rerũ: ignominia, ab arrogantibus.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maæloth. Ad te attollo oculos meos, qui habitas in cælis.*
2 *Ecce sicut oculi seruorum ad manum dominorum suorum, sicut oculi ancillæ ad manum dominæ suæ: sic oculi nostri ad Iehouam Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Hæc orarunt Iudæi pressi exilio Babylonico. Idem orant Sancti quilibet exagitati contumeliis & dedecore, ab iis qui quòd hîc agant ex animi sui sententia, turgent, & innocuis, modis omnibus molesti sunt. Elegans verò & apposita similitudo est: *Sicut oculi seruorum ad manum dominorum suorum,* subaudi intenti sunt, vel respiciunt quoties iniuriis appetuntur: nam neminem habent alium qui eos vindicet, toti sunt iuris illorum. Sic & ancilla ad manum respicit heræ suæ. Iam Sancti toti addicti Deo sunt, nec alia quàm ipsius manu vindicati se posse norunt. Vni ergo quæ ferunt, queruntur: & ab ipso vno depelli iniurias & dedecus, quæ ipsis irrogant mali, precantur.

3 *Miserere nostri ô Iehouah miserere nostri, quia plurimum satiati sumus contemptu.*

4 *Plurimum satiata sibi est anima nostra subsannatione opulentum, contemptu superborum.* Contemptus & ignominia de qua queruntur Sancti, est quòd dũ opprimuntur à malis, ludibrio habetur eorum religio, & ridetur studium Dei, tanquàm frustra Deum suum coluissent, aut certè ille Deus non esset. Quum itaque gloriam Dei ante omnia petũt illustrari, nihil est quod eos magis excruciet quàm audire impios, ex successu rerũ quem Deus illis donat, cõtra Deũ insolescere, eiúsque cultum tanquam stultum & inutilẽ subsannare. Mira autem lenitas Dei qui hæc fert: quam imitari nos conuenit. Discendum etiam vt sæpè non sint saluti magnæ opes, & res carni secundæ.

PSALMVS CXXIIII, ἐυχαριστικός.

Gratulantur Sancti se præsentissimo discrimine, Diuina ope esse ereptos.

1 CArmen Maæloth Dauidis. Nisi Iehouah adfuisset nobis, dicat nunc Iisrael, ARGVM. PARAPH.
2 Nisi Iehouah adfuisset nobis quum aduersum nos homines insurgerent,
3 Sanè vt succensa erat contra nos ira illorum, deuorassent nos viuos.
4 Vndis inuoluissent nos aquæ, pertransisset super animam nostram flumen.
5 Transisset super animam nostram flumen petulantium.
6 Laudetur Iehouah, qui non permisit nos prædam dentibus illorum.
7 Anima nostra velut auis è laqueo aucupum erepta est: laqueus diruptus est, & nos erepti euasimus.
8 Auxilium nostrum est per numen Iehouæ, qui cælos finxit & terram.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maæloth Dauidis. Nisi Iehouah adfuisset nobis, dicat nunc Iisrael,*
Nisi Iehouah adfuisset nobis quum insurgeret contra nos homo,

3 *Tunc viuos deglutissent nos, in inflammationibus iræ suæ contra nos.* Videtur & hic Psalmus de exilio Babylonico esse compositus. Tum sanè quando Deus populo suo Chaldæos immiserat, illique flagrante ipsorum ira, vrbem excinderent, templum concremarent, quosque contrucidarent; videbantur sanè ad vnum Iudæos vniuersos viuos deuoraturi: & fecissent, nisi reliquias seruare sibi Dominus statuisset.

4 *Tunc aquæ obruissent nos, flumen transisset super animas nostras.*

5 *Tunc transissent super animas nostras aquæ petulantiarum.* Alia translatione vim hostilem describit, quam populus Dei haudquaquam potuisset effugere nisi miraculo Deus illi adfuisset. Verè enim quum Chaldæi iam vrbem Ierusalem occupauerant, eiusmodi aquæ in Iudæam inundarunt, tam validum irruit flumen vt nisi præsentissima ope seruasset aliquos Deus, illi ad vnum cunctos extinxissent. In versu 5 allegoriam aperit, quum addit זידונים, id est petulantiarum: quo intellexit violentias mera libidine illatas. Satis nota est translatio qua violentiora flumina & subitæ inundationes transferuntur, ad significandum vim hostium ineuitabilem, ac inopinantes opprimentium. Psalmo 28 ea vsus est: fusius Iesaias 8.b.7.

6 *Laude dignus [est] Iehouah, qui non dedit nos prædam dentibus illorum.*

7 *Anima nostra sicut auis erepta est è laqueo uenantium: laqueus fractus est, & nos erepti sumus.*

8 *Auxilium nostrum in nomine Iehouæ, qui fecit cælos & terram.* Truculentiam hostiũ exaggerat versu 6, assimilans illos beluis prædam dentibus corripientibus, & concerpentibus. Periculum simul & opem Dei amplificat versu 7, quum sortem populi Dei similem facit auiculæ ereptæ laqueo. Octauo, nomini Dei hanc liberationem adscribit: nullæ enim tum humanæ vires sufficiebant. Porrò hæc omnia nullis rectius cõpetunt quàm Christianis, qui sunt in hoc mũdo quod oues in mediis lupis, quod agni mactationi selecti: quos denique totis viribus mundus persequitur, & exterminare conatur. Illud, *Qui fecit cælos & terram*, gloriatio est de immensa potentia Dei.

PSALMVS CXXV, διδακτικὸς ἢ εὐκτικός.

ARGVM. *Tutam fore ecclesiam, defendente eam Domino habitur âmque, ipso fauente & malos ex ea repurgante, fœliciter.*

PARAPH. 1 CArmen Maæloth. Qui nituntur Iehouah, nunquam nutabunt: sicut mons Siion non nutabunt, stabunt in secula.

2 Montibus circuncincta est Ierusalem: sic cingit Iehouah populum suum, ex hoc tempore vsque in seculum.

3 Non permittet potentiam improborum premere terram iustorum: ne iusti ad iniquitatem manus suas admoueant.

4 Benignè fac bonis, & rectis cordibus suis.

5 Qui prauitate à via declinauerint, hos ducat Iehouah cum deditis iniquitati: pax super Iisrael.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 C*Anticum Maæloth.* *Qui nituntur Iehouah, sicut mons Siion non nutabit, in seculum sedebit.*

2 *Ierusalem montes circunquaque eam, & Iehouah circũquaque populum suum, à nunc & usque in seculum.* Sæpè iam dictum, nominibus Ierusalem & Siion, cœtum Sanctorum significari: is enim vera Dei ciuitas est. De borũ ergo securitate & fœlicitate, quæ vtraque à fide est in Deum, hic canitur. Inde ait, *Qui nituntur Iehouah*, subaudi non nutabunt, sicut nunquã nutabit mõs Siion, qui in secula perstat. Siion nanque & Ierusalẽ (sed vera ac superna, quæ est Ecclesia Sanctorũ) æternùm permanet. Quum ergo huius ciues sint quicunque solida fide Deo nituntur, eos cũ ipso permanere necesse est. Haud tamen scio annon sit Psaltes hoc versu similitudinẽ mutuatus ab ipso externo mõte Siion: nam in secundo versu videtur à terrena Ierusalem similitudinem accepisse, voluisseque dicere, Vrbẽ Ierusalem montes cingunt & muniunt: sic Deus cingit & munit suum populum, idque in sempiternum. Si ad hũc modum libet primum versum intelligere, erit in eo heterosis numeri, verbo singulari respondente nomini plurali, & reddetur hoc pacto, Qui nituntur Iehouah, ii sicut mons Siion, nunquam nutabunt, sedebúntque in secula.

3 *Quia non relinquet uirgam improbitatis super sorte iustorum, ut non mittant iusti manus suas ad prauitatem.* Id quod secundò cecinit, nempe Dominũ adfore suo populo tutorem semper præsentẽ, vt Ierusalẽ sui adiacent montes, ex eo probat quòd non sit permissurus imperare illi impios: ne inde fiat vt & iusti ad iniquitatem deflectant. Iustos nanque Scriptura vocat iustitiæ studiosos, non planè iustitia perfectos. Inter hos iã plerique infirmi sunt, qui rerum potientibus impiis, & pios modis omnibus opprimentibus, euehentibus autem impios atque flagitiosos, sæpenumero à recti studio detorquentur. Id ne vsque fiat, Deus, etiam si ad tempus populum suum, ita exigentibus peccatis eorũ, tyrannis impiis permittat, tandẽ tamen liberat, & præficit ei qui pietatem colant. De quo vaticinatur Ieschaiah 1.g.26, Restituã iudices tuos quemadmodũ olim fuerunt, & senatores tuos
1.Tim.2.a sicut antiquitus. Et tum subiicit, Post hæc dabitur tibi nomẽ ciuitati iustæ, vrbi fideli. Et Paulus, vt tales principes nanciscamur, iubet orare pro regibus & principibus. in hoc enim orare pro illis præcepit, quo tranquillè viuere liceat, cum omni honestate & pietate: quod tum demũ contingit quũ ipsi Reges & Principes Deũ ex animo colunt. Talibus enim regnantibus, regnat Deus ipse.

4 *Benefac ô Iehouah bonis, & rectis in cordibus suis.*

5 *Qui autẽ declinant [ad] prauitates suas, deducet eos Iehouah cum operariis iniquitatis: pax super Iisrael.* Orat vt pii principes, & cum his optata rerũ tranquillitas pietati seruiẽs, populo Dei contingant, quũ precatur vt Deus bonis benefaciat. Principibus siquidem datis qui pietatem & iustitiã colũt, quũ ab illis multum adeò pendeat, omnia tolerabilius habent. Versu vltimo orat vt declinantes, vtique à via recta ad prauitatem, ducantur, nimirum ad supplicium, cum deditis iniquitati, id est ex professo malis, ac planè deploratis. Sicut Dominus, Matt.25.d.41, prædicit sceleratos sociandos in tormentis gehennæ diabolo & angelis eius. Quo nanque malorum pauciores in populo Dei fuerint, eo fœlicius habent res eius. Inde tam seuerè mandauerat Deus exterminãdas Gentes terræ Chenaan, ne aliqui Amorrhæorum relicti, Iisraeli essent offendiculo: ita vt euenit. Eadem cau

ſa tolli & ſceleratos ex Iiſraelitis tã ſanctè præcepit. Huic verò haudquaquã obſtat illud Chriſti, Sinite creſcere zizanias vſque ad meſſem: nam plurimum adhuc zizaniarũ relinquetur, etiam ſi in palàm ſceleroſos animaduertatur ſeueriſſimé. Chriſt' hac parabola docuit, ſemper fore bonis malos permixtos: nec conandũ vt vniuerſi tollantur, quòd ſic tolli & boni poſſent. At animaduertere interim in manifeſtè ſceleratos, quod Deus Lege ſua toties grauiſſimis edictis præcepit, tam non prohibuit quàm nũ venit vt Legem Patris ſolueret. Et quũ propoſitũ ſimile rectè conſideramus, nullam vetuit Dominus zizaniarum euulſionem, quàm quæ noceat tritico. Vt ergo periti agricolæ nunquam quidem conantur zizanias tollere omnes, tollunt tamen quas poſſunt ſine noxa tritici: ita pii Principes, quoſcunque ſceleratos cum ſalute reipublicæ tollere poſſunt, haudquaquam ferent: vniuerſos autem ſubmouere non tentabunt, quod nec commodo tentarent reipublicæ. Matth. 13. d. 30.

PSALMVS CXXVI, [illegible]

Ex lætitia populi è Babylonico exilio liberati, ſpem firmat & reliquæ captiuitatis fœlici & libero populi ſtatu commutandæ, ſubque hoc typo fœlicitatem canit. ARGVM.

1 CArmen Mæloth. Quum educeret Iehouah captiuos Siionis, eramus ceu ſomniantes. PARAPH.

2 Tum replebatur os noſtrum riſu, & lingua noſtra ouatione: tum dicebant inter Gentes, Iehouah fecit cum iſtis magnificé.

3 Iehouah fecit vtique magnificè nobiſcum: vnde & lætabamur.

4 Reuoca ergo & hanc noſtram captiuitatem ô Iehouah: quo ſic nos afficies, ac ſi alueos fluminis dares in regione Meridiei torrente.

5 Qui iaciunt ſemina cum lachrymis, metent ouantes.

6 Qui vadit ſeminatum, flendo attollit vas ſeminarium: quum venit autem, venit cum ouatione, tollens manipulos ſuos.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *CAnticum Maaloth. Quum conuerteret Iehouah captiuitatem Siion, fuimus ſicut ſomniantes.*

2 *Tunc plenum erat os noſtrum riſu, & lingua noſtra ouatione: tunc dicebant in Gentibus, Magnificauit Iehouah ad faciendum cum illis.*

3 *Magnificauit Iehouah ad faciendum nobiſcum: fuimus lætantes.* Videtur Pſalmus hic compoſitus, vt plerique alii, quum reduces ex Babylone à vicinis Gentibus continuò vexarentur, & à reparãda Ieruſalem impedirentur. Tum ſancti Vates populum ex prius acceptis Dei beneficiis in ſpem erigebant plenæ liberationis ac reſtitutionis. Exaggeraturi ergo lætitiam qua perfuſi fuerunt ſoluta captiuitate Babylonis, ait, *Eramus ceu ſomniantes*: videbamur nobis præ lætitiæ magnitudine ſomniare, non re ipſa cernere eam fœlicitatem. Sic Petrus, vinculis Herodis liberatus, præ ſtupore putabat ſe id quod gerebatur, ſomniare. Ex eadem gaudii magnitudine erat vt perpetuò riderent, & exultantes ouarent. Tanta ſiquidẽ Domini in eos apparuerat benignitas, vt illud & Gentes prædicarent. Hæc erat lætitiæ cauſa: id quod canit verſus 3. Act. 12. b.

4 *Reduc ô Iehouah captiuitatem noſtram, ſicut alueos in Meridie.* Orat nunc nomine populi Vates vt Deus & præſentem captiuitatem ſoluat. Addit, *Sicut alueos in Meridie*: quo voluit ſignificare tam gratam & admirandam fore populo ex captiuitate liberationem, atque eſſe poſſit ſi habitantibus torrentes ſolitudines (quales ſunt vaſtiſſimæ in Meridionali plaga Ieruſalem, vnde Deſertũ ſæpe pro Meridie illis accipitur) contingerent flumina.

5 *Seminantes illi in lachryma, cum ouatione metent.*

6 *Eundo ibit, & flendo tollit uas ſeminis: ueniendo ueniet cum ouatione tollens manipulos ſuos.* Per allegoriam ſeminantis cum mœrore, & metentis cum gaudio, ferentis vas ſeminis, iacientis cum fletu, & referentis manipulos cum exultatione, pollicetur populo maxima cum afflictione in reparãda Ieruſalẽ ſudanti, lætã meſſem pacis & fœlicitatis optatæ. משך in verſu vltimo, Kimhi interpretatur pretioſum. Abrahã Abẽ Ezra, vas ſeminarium, quod videtur magis cõuenire. Hinc autem obſeruandum quàm ſit ingens futura lætitia eorum qui in inſtauranda Ieruſalem veriore hîc verbo & exemplis pro viribus incubuerint, multa ſimul ab impiis, hoc ſacrum ædificiũ remorari conantibus, perpeſſi. Seminant & hi lachrymantes, ſed paulo pòſt meſſuri ſunt fructus vitæ beatæ & ſempiternæ, præter optatiſſimam meſſem reſtitutæ religionis, & in hoc ſeculo.

PSALMVS CXXVII, [illegible]

Sola Diuina benignitate donari domum & familiam, cuſtodiri ciuitatem, cibum ſumma facilitate ſuppeditari, liberos, & eos frugi, contingere canit.

PARAPH. 1 CArmen Maaloth Schlomoh. Nisi Iehouah ædificauerit domum, frustra laborant qui ædificant eam: nisi Iehouah custodierit ciuitatem, frustra vigilat custos.

2 Frustra vobis est, quòd acceleratis manè surgere, quòd differtis rursus sedere, vescentes cibo ærumnoso: sic dabit dilectis suis bonorũ satietatẽ cum quiete.

3 En filii, hæreditas est quam Iehouah largitur: fructus vẽtris, merces est quam ipse donat.

4 Sicut sagittæ in manu potentis, sic filii iuuentutis.

5 Fœlix vir qui his repletam habet pharetram: non pudefient quum agendum illis erit cum inimicis suis in porta.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *CAnticum Maaloth Schlomoh. Si Iehouah non ædificet domum, frustra laborant qui ædificant eam: si Iehouah non custodierit ciuitatem, frustra vigilat custos.*

2 *Frustra vobis [quòd] maturatis surgere, tardatis sedere, editis panem molestiarum: sic dabit dilecto suo somnum.*

לשלמה de Salomone Hebræi interpretantur. Sed nõ video cur vereantur autorem Psalmi Schlomoh ipsum agnoscere: præsertim quũ hic Psalmus cum argumento Ecclesiastæ eius planè conueniat. Sed quocunque organo Spiritus sanctus hunc nobis Psalmum dederit, hoc nobis canit: Sine beneuolentia Dei frustra esse omnem nostrum conatum, laborem, & industriam. Ait ergo, *Frustra laborant qui ædificant domum, si Iehouah eam non ædificauerit*. Intelligit autem per *domum*, non solùm mansionis locum, sed statum simul & familiam, ac dignitatem patrisfamiliâs, domúmque inhabitantis. Sic intelligit Scriptura ædificasse Dominum domus Israelitis, quando animum dabat obstetricibus ne infantes illorum perderent, & nasci interim illis numerosam sobolem faceret, Exodi 1.d.19. Ad eundem modum & Nathan dicebat Dauidi, Annuntiat tibi Iehouah quòd sit tibi facturus domum, id est stabilem & perpetuam familiam, 2.Schmu.7.b.11. Huc iam omnis mortalium conatus & labores præcipui feruntur vt sit & vbi habitent, & vbi commodè habitent, facultatibus, dignitate, & familia suffultis. Monet ergo, frustra esse omnem conatum nisi sua hæc Deus donet benignitate: & sic ad suspiciendum colendúmque in primis illum inuitat. Vbi verò priuatim commodè habitatur, proximum est vt Respublica salua sit, & communi custodia in ciuitatem conspirantes, tuti agant: & id igitur à Domino petendum docet. Secundum hoc est, vt parẽtur, multa quotidie cura anxiísque laboribus, necessaria vitæ. Pro his dici non potest vt satagant homines, sudéntque sæpe frustra: monet ergo & victum ab vno Deo dari, qui scilicet dedit vitam. Proinde ait frustra esse manè surgere ad labores & negotia, serò ad quietẽ residere, & sic vesci cibo ærumnoso: subaudi, nisi omnia suppeditet Deus, quo suppeditante, vt laborandũ tamen est, ita iuxta omnia eius benignitate secundantur & condulcorantur, vt videantur quæcunque contingunt, dormientibus obuenire. Id enim promisit suis Dominus Leuitici 26.a.3, de quo in versu vltimo Psalmi quarti: in quo etiã Psaltes per somnũ, bonis omnibus abundantẽ quietẽ significauit. Hic tropus & apud alios in vsu est. Gallicè dici solet, *Tout luy vient en dormant*. vnde illud iactatur prouerbiũ, Dormientis rete trahit. Quod autem canit, *En sic dabit dilecto suo somnum*: hoc est securam omnium & cunctis bonis affluentẽ quietem, videtur Solomon seipsum vt huius exemplũ indicasse. Ei nanque nec petenti quidẽ, nedũ anxiè laboranti, Deus tanta suppeditarat, vt nulli vnquam fuerint qui potuissent fœlicitate ipsi conferri. Eum

2.Schmu.12.f.25. quoque Nathan vocauit Iedidiah, id est dilectum Existentis. Proinde videtur dicti huius sensus esse: En sic dabit cuiuis dilecto suo Deus somnũ, & dormienti cuncta affatim suppeditabit: vt videtis mihi dilecto suo nihil tale vel optanti, tam securum somnũ, id est omnium rerum securissimam abundantiam donasse. Prima igitur cura sit, illi gratificari, illum timere & colere, & adiicientur omnia vobis ea facilitate & copia, vt videantur ea obuenire dormientibus: & labores vestri somnus potius quàm labores censeantur.

3 *Ecce hæreditas Iehouæ filii, merces fructus ventris.*

4 *Sicut sagittæ in manu validi, sic filii iuuentutum.*

5 *Fœlicitas viro qui implet pharetram suam ex eis: non pudefient quum loquentur inimicis in porta.* His versibus canit præcipuè de dono liberorum, quos dicit esse hæreditatem Iehouæ, id est ab ipso illos donari: & fructum ventris esse mercedem, vtique ab eiusdem liberalitate collatam. Nam שכר in Scripturis etiam liberum donum, non solùm meritam mercedem significat: de quo in versu 26 Psalmi 18. Versu quarto canit, Deum & viuacem prosperámque valetudinem dare filiis quos ipse donarit. Id enim vult significare similitudine sagittarum in manu potentis. validæ enim illæ sunt, longéque volant, atque probè conficiunt, ad quod emittuntur. Sic canit fore valẽtes, gna-

uos,& dexteritate præditos,quos Deus donarit dilectis suis liberos.Hinc perstás in allegotia,versu 5 canit beatum qui talibus sagittis pharetram suam repleuerit. Nam haudquaquam pudefient tam pater quàm ipsi,quum *in portis*,hoc est curia(Senatus enim & iudicia habebátur in portis) agendum fuerit cum inimicis.Innocentet enim viuent,& prudentet cuncta administrabunt, vt inimici nihil habere possint, quibus causa illos deiicerent. Tales habere filios, præcipua sanè portio est fœlicitatis: ideo tam fusè eam prædicat. Vocat hos liberos, *filios iuuentutis*: quo duplicem Dei beneficentiam notauit: & quòd suis maturè liberos donat, & quòd donat quũ tempus est illos educandi, probéque instituendi.Neutrum filiis senectutis à parentibus præstari potest: vnde persæpe & morum,& facultatum iactutam miserè faciunt.

PSALMVS CXXVIII, διδακτικός.

Colentem Deum priuatim & publicè,bene beatéque habiturum canit. ARGVM.

1 CArmen Maæloth.Fœlix quicunque colit Iehouam,qui vias eius terit. PARAPH.
2 Nam labore manuum tuarum frueris:bene beatéque habebis.
3 Vxor tua vt vitis fructifera erit inter parietes domus tuæ: filii tui sicut plantulæ oliuarum circa mensam tuam.
4 En sic beneficiis cumulabitur vir qui coluerit Iehouam.
5 Benefaciet tibi Iehouah è Siion,& oblectaberis videndo bona Ierusalem cunctis diebus vitæ tuæ.
6 Et videbis natos natorum tuorum,fœlicitatémque Iisrael.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *CAnticum Maæloth.Fœlicia omnibus timentibus Iehouam,qui ambulant in uiis eius.*
2 *Laborem manuum tuarũ quia comedes:fœlicia tibi & bonum tibi.* Vt Psalmo 34,37 & 112 canit à timore Dei,iustitiæque cultu quo in viis Dei itur, id est iuxta viuendi leges ab ipso datas viuitur, venire omnia bona.Enumerat autẽ vulgaria,quòd ea plus vulgo agnoscãtur,& expetantur cupidius. Primùm ergo canit timentibus Deũ copiosè adesse quibuscũque hæc vita indiget. In exectatione hominis alioqui est,Execrata erit terra propter te: cum ærumna vescêris ex illa cũctis diebus vitæ tuæ:Spinam & sentes germinabit tibi,Gen.3.c.17.Hæc execratio timentibus Deum omnifaria fertilitate commutatur, ita vt frui homo labore suo possit, ac habeat vnde beatè benéque viuat:ita solet loqui Scriptura.nos dicimus,Bene beatéque,id quod auctius est,posterius ponentes.De hac loquendi ratione,dixi iam in versu 4 Psalmi 121.

3 *Vxor tua sicut uitis fructifera in lateribus domus tuæ:filii tui sicut plantulæ oliuarum circa mensam tuam* Celebrat donum liberorum. Apposita verò est vxori similitudo vitis, vt & oliuarum filiis. Tenue & præatidum lignum habet vitis, quod seipsum nequit sustentare, & dulcem tamen adeò ac suauem profert fructum:sic vxor imbecille organum,nec ferè potens absque præsidio mariti viuere,parit tamen elegantissimos filios. Oleæ autem præsertim plantatæ,& ob id fœliciores, per se subsistunt,prætérque fructus nobilitatem & vtilitatem,etiam perpetuò virẽt: sic doribus suis insignes,& mite frugi sunt Sanctorum filii,famæ virore sempet adblandientes.Quod ait, *circa mensam tuam*:exprimit oblectationem quam patri adferunt,dum numerosi atque elegantes semper in conspectu eius adstant.Hactenus de fœlicitate priuata.

4 *Ecce quia sic benefit uiro timenti Iehouam.*

5 *Benefaciet tibi Iehouah è Siion,& uidebis in bono Ierusalem,omnibus diebus uitæ tuæ.*

6 *Et uidebis filios filiorum tuorum,pax super Iisrael.* Quia non potest constare fœlicitas priuata sine publica,nunc & hanc timentibus Deum pollicetur: sicut illam etiam Deus propter paucos sæpè pios & conseruat & auget. *Benefaciet*, inquit, *tibi Iehouah è Siion:* eo significat fore populo suo in Siion Deum præsentem, indéque ea illi collaturum beneficia, vt cum voluptate visuri sint quique veri Dei cultores,Ierusalem vrbem Sanctorum omni bonorum genere cumulatissimè adfluere. Necesse enim est optimè habere Rempublicam, quũ vel pauci ciues Deo ex animo student. tota enim Sodomorum ciuitas Dei vltionem euasisset, si decẽ modò in ea boni ciues fuissent reperti. Vbi ergo sunt qui pietatem colunt, ii & sibi ipsis & ciuitati suæ (quæ propter eos Ierusalem iure dicítur)omnem fœlicitatem adducunt, propulsant mala quæuis:imò Deus in ipsis, ipsorúmque gratia, vrbem huiusmodi inhabitat. Versus vltimus cum publica pace populi Dei, posterorum quoque fœlicitatem promittit.Ita sibi,ciuitati & populo,ac etiam posteris suis,frugi & salutaris est,qui Deum verè timuerit.

PSALMVS CXXIX, [illegible].

Canit hic Psalmus,impios,etsi diu multúmque populum Dei affligant,haud tamen præualituros:imò tandem perituros, illo libero & saluo. ARGVM.

PARAPH. 1 CArmen Maæloth. Plurimum infestarunt me ab adolescentia mea, dicat nunc Iisrael:

2 Plurimũ infestarunt me à iuuentute mea, attamẽ non præualuerũt mihi.

3 In dorso meo ararunt aratores, longáque produxerunt iugera sua.

4 Iehouah iustus incidit funes improborum.

5 Pudefient & agentur retrò, quicunque Siion oderunt.

6 Erunt sicut gramen nascens in tectis, quod priusquam euellatur arescit.

7 Quo haud replebit manũ suam demetens, aut sinũ suũ colligens fasciculos.

8 Nec est ratio vt dicant prætereuntes, Adsit vobis beneficentia Iehouæ, bene precamur vobis per nomen Iehouæ.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maæloth. Plurimum coartarunt me à iuuentute mea, dicat nunc Iisrael:*

2 *Plurimum coartarunt me à iuuentute mea, etiam non præualuerunt mihi.*

3 *Aratores arauerunt super dorso meo, longa fecerunt iugera sua.* Iubet Iisraelem de ope Domini gloriari, quòd quũ à puero impii ipsum plurimum adflixerunt, nec tamen ei præualuerunt. Secundò repetit hoc, quo voluit Dei in populum suum bonitatẽ plenius prædicare. Verè enim plusquam cogitari possit mirandum miraculum est, seruatum semper Dei populum, numero & viribus tam exiguum & imbecillem: quum nunquam impii non tẽtarint eum planè extinguere. Versus tertius assimilat molestias & iniurias quas populus Dei à Gẽtibus, præcipuè in exilio Babylonico (de quo videtur hic Psalmus esse compositus) pertulit, arationi, & ductis in dorso eius sulcis. Dicit illos longa produxisse iugera. Est enim מענה spatium terræ quod vno die aratur. Quum igitur afflictionem quam Dei populus à Gentibus pertulit, arationi assimilasset, volens significare hanc diuturnam fuisse, dicit eos sibi longa iugera produxisse, quò nimirũ diu in dorso illorum ararent.

4 *Iehouah iustus concidit funes improborum.*

5 *Pudefient & agentur retrò quicunque odio habent Sijonem.* Sub allegoria præcisorum funium canit fractam virtute Domini impiorum potentiam, & liberatum ab eorum iugo & tyrannide Iisraelem. Per *funes impiorum* intelligit vim & potentiam qua Dei populum tenebant libidini suæ obnoxium. Idem canit apertius versus quintus.

6 *Erunt sicut gramen tectorum, quod antequam extrahatur arescit.*

7 *Quo non implet manum suam resecans & sinum suum colligens fasciculos.*

8 *Et non dicent transeuntes Beneuolentia Iehouæ super vos, beneprecamur vobis in nomine Iehouæ.* Traducit improborum inanitatem, sub allegoria graminis enascentis in tectis. Plana habent in Syria tecta, in quibus enasci solet è rimis & fissuris lapidum, gramen, sed quod diuturnum non sit, eo quòd solo cõmodo careat: exarescit igitur antequam euellatur, demetatúrve, aut resecetur. Sic eo non implet manum suam metens, nec sinum, qui colligit fasciculos: nec beneprecantur prætereuntes iis qui resecando & colligendo eo operãtur, vti solet beneprecari iustum gramen seu messem colligentibus. Hucusque enim non perstat, vt operari in eo colligendo operæpretiũ quisquã duceret. Huic itaque tam caduco & nihili gramini confert populi Dei hostes. Non dissimili similitudine Psaltes vsus est & versu secundo Psalmi 37, & versu sexto Psalmi 90. Hinc discendum ferendam esse à bonis vim malorum diu, at non perpetuò: tádémque ipsos habituros fœliciter, miserè verò perituros impios.

PSALMVS CXXX, εὐκτικὸς & διδακτικός.

ARGVM. *Seria precatio aduersis ob peccata pressi, & sibi à Deo, ut peccatorum condonationem, ita malorum liberationem spe solida pollicentis.*

PARAPH. 1 CArmen Maæloth. E profundis inuocaui Iehouam.

2 Domine audi vocem meam, attendant aures tuæ deprecationi meæ.

3 Si obseruaueris iniquitates ô Existens, quis ô Domine consistat?

4 Sed est penes te clementia, ideo coleris.

5 Expecto Iehouam, expectat anima mea: ad promissa tua suspicio.

6 Anima mea ad Dominum fertur, manè antequam prodeant custodes, manè antequam prodeant custodes.

7 Suspiciat Iisrael ad Iehouam: nam penes Iehouam est bonitas, & perampla a-

pud eum redemptio.

8 Et ipse redimet Iisraelem ex cunctis iniquitatibus eius.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maaloth. E profundis clamaui ad te o Iehouah.*
2 *Domine audi vocem meam, sint intentæ aures tuæ voci deprecationum mearum.*

3 *Si iniquitates obseruaueris ô Iah, Domine quis stet?* Per *profunda* è quibus Deum inuocat, intelligit aduersa in quibus erat populus quū exularet apud Chaldæos Intelligi autem per ea possunt & quæuis Sanctorū mala, quibus ob peccata sua Diuinitus adducuntur. Versus 2 vehementes habet affectus. Sinit enim Deus suos, quo pleniore animo à mundi se vanitate recipiant, sæpe grauiter affligi. Versu 3 canit neminem posse consistere, si sic Deus iniquitatis rationem habeat, vt dignas de illis sumere pœnas velit.

4 *Nam apud te propitiatio, vt timearis.*

5 *Expecto Iehouam, expectat anima mea: & ad verbum eius suspicio.* Recipit se, eo quòd sit apud Deum clemētia, propter quā & colitur. Nam nisi ea bonitate agnosceretur vt peccata cōdonaret, nemo ex animo ipsum venerari posset, sed omnes vt tyrannū tantùm metuetenr. Subiicit ergo, hinc se expectare Iehouam, dom misertus sui, mala quæ immisit depellat. Consolatur verò se promissis eius, quorum meminit quum ait, *ad verbum tuum suspicio*, expectans scilicet dum opem feras quam verbis tuis es pollicitus. Omnia ardent affectibus. duplex siquidem Sanctis tormētum est dum ob cōmissa sua affliguntur: & quòd malis torquētur, & quòd Deum suum sentiunt sibi iratum.

6 *Anima mea ad Dominum, à custodibus manè custodibus manè.*

7 *Suspiciat Iisrael ad Iehouam: quia apud Iehouam bonitas, & multa [est] apud eum redemptio.*

8 *Et ipse redimet Iisraelem ab omnibus iniquitatibus suis.* Versu 6 exprimit quàm solicitè, quàm instanter ad Dominum suspexerit, precésque fuderit. Eclipsis enim est, & subaudiendum Suspicit, vel preces fundit. משמרים potest & ante custodes verti, id est antequam custodes suas obeant custodias. sicut alibi dicit se solitum præuenire custodias, id est vigilias noctis: & cum custodibus, hoc est quum custodes & vigiles suas ineunt vigilias, anima mea attollit se ad Deum suum. Omnia admodum ardent. Quod obsecro obseruemus, qui hunc præ aliis Psalmū toties haud ita flagranti animo immurmuramus. Repetit *custodes* quo significare voluit se singulis diebus cum custodibus, vel ante custodes, mane ad preces sese contulisse. Illud verò *manè*, non ad diei ortum referendum est, sed ad anticipatum tempus. *Custodes*, vigiles dicit qui tota nocte per vices vrbem custodiunt. Quàm autem nequeat id esse frustra, canit versibus sequentibus, quibus & iubet Iisraelem redemptionē sperare, & pollicetur eam. Dicit versu vltimo, *Redimet Iisraelem Deus ex cunctis iniquitatibus suis.* Illæ enim omnium aliorum malorum causæ sunt: ipsisque repurgatis, nihil est quod queat nocere.

PSALMVS CXXXI, ἀκέφαλος.

Canit alienum se fuisse ab arrogantia, & sectatum humilia: ideo exaltationem sibi expectandam à Domino. ARGVM.

1 Carmen Maæloth Dauidis. Non est ô Iehouah superbum cor meum, non sunt elati oculi mei: nec ingessi me rebus maioribus & magis mirandis quàm me deceant. PARAPH.

2 Verè depressi & mussare feci animā meam, vti est ablactatus matri suæ: verè instar ablactati habet anima mea.

3 Suspiciat Iisrael ad Iehouam, ex præsenti tempore vsque in secula.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maaloth Dauidis. Iehouah, non attollit se cor meum, non sunt sublimes oculi mei: & non ambulaui in magnis & mirabilibus à me.* Affirmat alienam fuisse à se & cordis arrogātiam, & fastum qui prodit se in oculis (de quo in versum 5 Psalmi 101) ideo se nihil tentasse quod supra suū captum foret. Ad verbum dicit, more Scripturæ, *se non ambulasse*, non esse versatum in rebus maioribus & mirandis magis quàm vt ipsum decuissent. Intelligit per hæc magna & mirabilia, res insignes & summis tantum viris dignas. Fortè de maiestate regni, & Diuino munere Prophetiæ id dixit, quorum nihil sibi ipsi temerè arrogauit.

2 *Si non posui [me] & compescui animam meā sicut ablactatus super matre sua: sicut ablactatus super me anima mea.* Profitetur seipsum habuisse vt puerū: ad quod Seruator noster hortatur, & id addito iuramento. Luc.18.d.17 Iurādi enim forma est Hebræis, vt aliàs dixi, vt per conditionē ponant quid facere aut nō facere se recipiant, nec addant quid sibi imprecentur si fidem fallāt. In libro Regum adiicitur, Hæc faciat mihi Deus, & hæc addat. hæc verò ideo tacentur, quo magis illa videātur horrenda, sitque iuramenti religio sanctior. Iurat ergo, animam suam sibi fuisse vt est puer iam ablactatus matri 3 Reg.2.d.23

ſuæ, qui ſcilicet adhuc totus ab illa pendet, qui nihil per ſe poteſt, etiamſi iam nõ ſugat. Proinde dicit ſe illam poſuiſſe, id eſt depreſſiſſe, atque feciſſe ſilere: hoc eſt agere humiliter, ſubmiſſe, vt quæ nihil eximiũ aut noſſet, aut valeret, ſed haberet neceſſe ita foueri à Domino vt fouendus eſt matri infans iam primùm ablactatus. Multus fuit in hoc humiliationis ſui ſtudio, ideo ſimilitudinem ablactati repetiit. Iuramẽtum ſic compleretur, Si nõ poſui & humiliaui animam meam vt eſſet mihi ceu infantulus primùm ablactatus, hæc vel illa mihi mala Deus immittat.

3 *Suſpiciat Iiſrael ad Iehouam, à nunc & vſque in ſeculũ.* Propoſito in ſe modeſtiæ exẽplo, hortatur Iiſraelem ſperare in Dominũ, vtique ſimiliter humiliatum in oculis ſuis, nihilque eximium de ſe ſentientẽ. Neque enim verè ſuſpicere ad Deum, atque ab ipſo omnia expectare poterit qui ſibi aliquid tribuit. Proinde quũ ad ſpem in Deum, illũ prouocat, ſimul vt de ſe deſperet hortatur.

PSALMVS CXXXII, ᾆσμα τῶν ἀναβαθμῶν.

ARGVM. *Canit de ſempiternitate atque fœlicitate regni Chriſti, præſentiâque Dei in Eccleſia eius, ſub typo regni Dauidis, & Arcæ in Silon repoſitæ.*

PARAPH. 1 Carmen Maæloth. Memor ſis ô Iehouah Dauidis, ſimul & vniuerſæ afflictionis eius.

2 Qui iurauit Iehouah, votum nuncupauit potenti Iaacob:

3 Si introiero tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero ſtratum lecti mei:

4 Si permiſero oculis meis ſomnum, ſi palpebris meis dormitationem,

5 Donec inuenero locum Iehouæ, manſionem potenti Iaacob.

6 En audiuimus de illa in Ephrathah, inuenimus eam in campis ſyluæ.

7 Veniemus ad manſionem eius, proſternemur ante ſcabellum pedum eius.

8 Surge ô Iehouah, recipe te ad locum quietis tuæ, tu & Arca roboris tui.

9 Sacerdotes tui induantur iuſtitia: & qui bonitati ſtudent, ouent.

10 Propter Dauid ſeruum tuum, ne auerſeris vnctum tuum.

11 Iurauit Iehouah Dauidi ex veritate, nec id retractabit: Imponã ſolio tuo de fructu ventris tui.

12 Si obſeruauerint filii tui fœdus meum, & oracula quibus illos inſtituero, etiam illorum filii in omnia ſecula ſuper ſolium tuum ſedebunt.

13 Nam elegit Iehouah Siion, concupiuit illic habere ſedem ſuam.

14 Hic locus quietis meæ in omnia ſecula: hîc ſedebo, nam hanc ſedẽ cõcupiui.

15 Annonam eius benignus augebo, inopes eius ſatiabo pane.

16 Sacerdotes eius induã ſalute: & qui in ea bonitati ſtudent, ouatione ouabũt.

17 Iſthic faciam fœliciter propagari imperium Dauidis, inſtitui lucernam vncto meo.

18 Inimicos eius induam dedecore, in illo autem florebit decus regium.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maæloth. Memor ſis Iehouah Dauidis, [&] omnis afflictionis eius.* In Pſalmũ 24 ac alios quoſdam dixi quanto Dauid ſtudio cultus Dei in Iiſraele inſtaurãdi, atque ideo Arcæ fœderis auguſtum locũ parandi, arſerit: iſtuc & hoc Pſalmo deſcribitur. Precatur initio Deum vt ſit ſui memor: hoc eſt promiſſam beneuolentiam præſtans, numinis ſui ſedem in Siion, vrbe regia figat, & regnum poſteris ipſius confirmet, donec is veniat quem cognouerat toti orbi ſalutem allaturum. Addit, *Et afflictionis ſuæ*: per multa enim aduerſa paſſus, ſciebat tandem & ſecũdis ſe rebus fruiturum. In tertia perſona hæc poſita ſunt, quia hunc Pſalmum, precationem populo compoſuit, vt & Pſalmos 20, & 21. Quidam legunt hîc, Manſuetudinis: quod ענו ſignificat, ſi ducatur ab ענו, ſecus ſi ab ענה. Videtur autem hîc potius afflictionem quàm manſuetudinem ſuam voluiſſe iactare: niſi per mãſuetudinem ea putemus voluiſſe ſignificare quæ cum manſuetudine tulerit. Manſuetudo enim eſt, dum æquo animo iniuriæ perferuntur.

2 *Qui iurauit Iehouæ, vouit potenti Iaacob:*

3 *Si ingreſſus fuero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei:*

4 *Si dedero ſomnum oculis meis, palpebris meis dormitationem,*

5 *Donec inuenero locum Iehouæ, manſiones potenti Iaacob.* Votum cuius meminit per quatuor hoſce verſus, putant Hebræi à Dauide fuiſſe nuncupatum, quũ ipſe & ſeniores eius inuoluti ſaccis,

veniam precarentur à Deo, sæuiente peste in populo, propterea quòd illum iussisset numerari, 2.Schmu.vltimo,& 1.Paralip.21.c.16,meminit Sacra historia,tum Dauidem fuisse à gladio Angeli cædentis territum adeò vt nō posset ad Gibeon,vbi erat tabernaculū fœderis,ire. Tum fortè volēs vincere metū qui ipsum remorabatur,nuncupauit votū,iurauitque se haudquaquā adituturum domū suam,& capturum quietem donec inuenisset locum in quo gratū Deo sacrificium faceret. Porrò ibidem legimus, cum per Gad Prophetam ex iussu Angeli monitū vt ascenderet ad aream Areunæ Iebusæi,ac inibi aram extrueret in qua holocaustis & pacificis vacaret.

6 *Ecce audiuimus eam in Ephrathah, inuenimus eam in campis syluæ.*

7 *veniemus ad mansiones eius, [&] supplicabimus ad scabellum pedum eius.* Versus hic 6 plurimum Hebræos exercuit, eo quòd videatur Vates illo voluisse dicere se audisse locum Arcæ fœderis esse debere Ephrathæ, quæ Bethlehem erat, quò illa nunquam perlata est, quantum quidem in Sacra historia legitur. Hinc illud, *Audiuimus eam in Ephrathah*, quidam Rabbi Moscheh interpretatur, per Dauidē, qui fuit ex Ephrathah audiuimus ea. Ioseph Kimhi, pater Rabbi Dauidis Kimhi, Natus Ephrathæ, ædificauit locum Arcæ. A. Ezra, Audiuimus ex ore Prophetatum quòd locus electus à Domino vt ibi poneretur Arca fœderis, esse debeat Bethlehē. Verùm quū adhuc incertus esset, reuelante Angelo, inuenimus eam in cāpis syluæ. Rabbi Dauid Kimhi, Audiuimus Ephrathæ à senioribus reuelādum adhuc locum in quo Deus Arcam fœderis velit reponi: quem locum quū postea ab Angelo didicisset, esse areā Areunæ, cecinisse, *inuenimus eam in campis syluæ*. Hac enim periphrasi putat à Vate aream Areunæ Iebusæi designatam. Affigitur autem vtrique verbo, *audiuimus* & *inuenimus*, relatiuum fœmininum: cum ארון, quod Arcam significat, & מקום quod locum, vtrunque masculinum sit. Putat ergo Kimhi referri שכינת הכבוד, præsentiam & inhabitationem gloriæ vel nominis Dei. Quæ ex his interpretationibus certior sit, dicere non habeo. Id satis liquet, quum cecinerit hic se anxium fuisse de loco in quo templū Domino extrueretur, hoc versu voluisse gloriari se iam audiuisse & inuenisse de quo solicitus fuerat. Iam idem mutatis verbis bis dicere habet in more, sicut & alii Prophetæ. vnde videri queat, *Ephrathah* hîc & *campos syluæ*, pro eodem poni. Si ergo per posterius area Areunæ Iebusæi significata est, quid si ea Ephrathæ nomē habuerit? Nam quū hæc dictio fertilem terram significet, & ob id non vni duntaxat loco nomen dederit, forsan prædiū Areunæ, hoc quoque ob fertilitatem nomen habuit. Certè Bethlehem, propter vbertatem frugum, sicut hoc nomine, quod domum panis significat: ita & Ephrathah, quod frugiferā significat, vocata est. Si verò quis per Ephratham, ipsam Bethlehem omnino putet intelligendam, dicere licebit, Dauidem Ephrathæ de certo templi loco inueniendo accepisse promissionem, quæ illi postea impleta fuerit quando Angelus aream Areunæ monstrauit. Porrò ardēs illud Dauidis erga templi locum studium inde erat, quòd præuidebat hoc loci verius & cæleste templū per veriorem Salomonem exædificādum ex viuis lapidibus. Hic enim Ecclesia Christi nata est, quæ mox per totum se orbem diffudit. Huius sponsus Christus, parens Pater, formator Spiritus sanctus, ministri Angeli. In hac domiciliū est vt Diuinitatis, ita & iustitiæ atque sapiētiæ omniformæ. Hinc fons salutis vnde hauriunt Gentes vniuersæ. Proinde veris Sanctis ad nihil æquè animus atque ad huius instaurationem ardet, iuxta id quod semper orant nomen cælestis Patris sanctificari, & regnū eius aduenire. Cæterùm de area Areunæ legimus, Dauidem, quum Deus igne è cælo demisso in hostias, placatum se demonstrasset, dixisse, Hæc illa domus est Iehouæ Dei, & hæc ara ad holocausta Iisraeli, 1. Paralip. 21. Verè ergo dicere potuit, *inuenimus eam*, scilicet domum Dei, *in campis syluæ*. Eo loci postea extructum templum est, & in illud Arca fœderis (quam scabellum pedum Dei vocat, vt & versu 5 Psalmi 99) illata, & ante eam, Deo ab omni Iisraele supplicatū. Is facit ergo, populum facturum se recipere: *veniemus ad habitacula eius*, &c. Templo enim nondum extructo, nullum certum & perpetuum locum Arca habebat. Ideo facit populum precari, *Surge ô Iehouah*, nimirum migraturus è Gibeon, & recepturus te in quietem tuam, id est locum perpetuæ suæ quieti destinatum. Vnde templum Psalmo 24, vocauit portas sempiternas. Ibi quoq; dixi quàm multis in locis Arca fuerit, & quomodo tum demum fixam sedem habere cœpit, quum Salomonico templo esset illata. In his autem adumbratam Ecclesiam Christi dixi ibidem, modò, & alibi.

8 *Surge ô Iehouah ad quietem tuam, tu & Arca roboris tui.*

9 *Sacerdotes tui induantur iustitia, & benigni tui ouent.*

10 *Propter Dauid seruum tuum, ne auertas faciem vncti tui.* Orat vt Deus fixam & certam tandem sibi sedem, nimirum quam illi ex cælesti indicio parabat, maturè recipere dignetur. Quum autem Deus nusquam verè habitet nisi vbi ritè colitur, precatur deinceps *Sacerdotes indui iustitia*, hoc est vestimentis sacerdotalibus, iustitiam verè significantibus: quod tum erat quū ipsi Sacerdotes iustitiæ seriò studebant. Per *deditos bonitati*, quibus precatur ouationem, Hebræi intelligunt Leuitas, qui sacris incumbebant cantionibus & modulationibus. Sed malim intelligere

totum Iiſtaelem laudibus Dei exultantem. Quia verò hæc per filium præuidebat (quantum quidem ad externa attinet) Chriſtiani regni præludia perficienda, dictat conſequenter precem populo, pro regni Salomonis ſtabilitate, imò aduētu regni Chriſti. *Propter Dauidem ſeruum tuum, ne auertas faciem uncti tui:* hoc eſt ne reiicias precem eius. Hunc loquendi modum habet Scriptura cum aliàs, tum 1. Reg. 2. d. 20: vbi Batſhaba deprecans petitionis ſuæ repulſam, dixiſſe filio memoratur, Ne auertas faciem meam. Suſcipere enim faciem, Scriptura pro honorare dicit.

11 *Iurauit Iehouah Dauidi ueritatem, non recedet ab ea: De fructu uentris tui ponam ſuper ſolium tuum.*

12 *Si cuſtodierint filij tui fœdus meum, & teſtimonium meum quod docebo eos: etiam filij eorum uſque in ſeculum ſedebunt ſuper ſolium tuum.*

13 *Quia elegit Iehouah Siion, concupiuit [eam] in ſedem ſibi.*

14 *Hæc requies mea in ſeculum ubi habitem, quia concupiui eam.* Iſta omnia leguntur 2. Regū 7: & 1. Paralip. 17. Memorauit ea & Salomon in ſua publica illa precatione, 3. Reg. 8. Canūtur quoque Pſalmo 89. Quum autem in terrena Siion Deus beneuolentiæ ſuæ ſedem haudquaquā perpetuò habuit, ſatis apertè indicatur, Pſaltem ad ſpiritualem Siion in his reſpexiſſe, nempe Eccleſiam Sanctorum, in qua ſempiternam manſionem ſibi facit Pater & Filius.

15 *Cibum eius ſingulari beneuolentia augebo, inopes eius ſatiabo eis.* Regnum Dei quærentibus adiici cætera omnia oportet. Inducit ergo commodùm nunc Vates Deum, poſtquā numinis ſui præſentiam in Siion pollicitus eſt, polliceri & vberem prouentum terum, quæ ad ſuſtentandā præſentem vitam requiruntur: vt pauperes, quorum præcipuè curam habet, qualéſque ſolent ferè mundo eſſe filii Dei, nulla re egeant.

16 *Et Sacerdotes eius induam ſalute, & benigni eius ouatione ouabunt.* Quod verſu nono precatus eſt, id inducit hîc Deum polliceri. A religione pendet omnis fortuna populi Dei. hæc verò ſalua eſſe non poteſt niſi Sacerdotes eius, hoc eſt præfecti religionum, Doctrinæque ſacræ adminiſtri amiciantur ſalute, vt omni vita & doctrina nihil niſi ſempiternam ſalutem præ ſe ferant & exhibeant: quod eſt & iuſtitiam eſſe indutos. Qui enim iuſtitia veſtitus eſt, is & ſalute amictus rectè dicitur: quum ſalus noſtra aliud non ſit quàm iuſtitia conſummata. Similis loquendi forma eſt & Ieſchaiah 61. d. 10, Induit me veſtimentis ſalutis, id eſt ipſa ſalute, quaſi veſte, circundedit me. Vbi autem ſic iuſtitia & ſalute ornati ſunt Sacerdotes, ibi populus bonitati ſtudet, ita vt ſumma Legis eſt, proximum ſolidè diligere.

17 *Ibi faciam florere cornu Dauidis, parabo lucernam uncto meo.*

18 *Inimicos eius induam pudore, & ſuper eum florebit ornamentum eius.* Canit hîc, perpetuò in Siion regnum Dauidis floriturum: quod in eo præſtitum eſt, quòd vſque ad Chriſtum cornu Dauidis ſemper germinauit, ac lucerna ipſius perpetuò luxit: hoc eſt, ſemper ex poſteris eius fuerūt qui in populo Dei regnarent, & poſt illos Chriſtus in vera Siion regnum ādminiſtrat abſque fine. Vocat verò & alibi Scriptura poſteritatē Dauidis in regno, lucernā, nempe 3. Reg. 11. f. 36, 15. a. 4: & 2. Paral. 21. b. 7. Superſtes ſiquidem eſt in poſteris vita & decus maiorū. hinc dicitur horum lucerna in illis lucere. Regiam dignitatem florituram in poſteris canit, quum ait *floriturum diadema eius.* Hoc enim capitis ornamento, quod alii Cidarim, alii Citarim dicūt, intellexit decus regni. Hæc omnia in vno Chriſto completa, nemo eſt veritatis compos qui dubitet. Docemur hoc Pſalmo ſtudium inſtaurandi Eccleſiam Chriſti.

PSALMVS CXXXIII, *ἐπαινεῖ τὴν ὁμόνοιαν.*

ARGVM. *Commendat concordiam fratrum.*

PARAPH. 1 CArmen Maæloth Dauidis. En quàm optabile & iucundum, cohabitare fratres, & vnanimes.

2 Sicut vnguentum illud optimum quod capiti infuſum defluit in barbam, barbam Aharon, in os veſtimentorum eius:

3 Sicut ros qui deſcendit in Hermon, qui deſcendit in montes Siion. nam illic exhibet Iehouah beneficentiam, & vitam per ſecula.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Canticum Maæloth Dauidis. Ecce quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres etiam ſimul.*

2 *Sicut unguentum bonum ſuper caput, deſcendens ſuper barbam, barbam Aharon, quod deſcendit ſuper os ueſtimentorum eius.* Iudæi de coniunctione & cōcordia Principum & Sacerdotum, vel Sacerdotum inter ſe, dictum Pſalmum hunc putant: ſed verius intelligitur de omnibus renatis Spiritu ſuperno, inter quos ſolos iuſta viget fraternitas, qua vtique nihil eſt optabilius, nec amœnius: rectéque confertur vnguento illi pretioſiſſimo quo ſoli Sacerdotes, quos Aharonis nomine intelligit, & inſtrumentum Tabernaculi inungebantur. De eo legimus Exod. 30. c. 23. Id effuſum,

odorem suum potissimum spargebat. Ideo describit illud primùm in caput effundi, inde distillare in barbam, ac etiam in os vestimentorum.

3 *Sicut ros Hermon qui descendit super montes Sijon: quia ibi mandauit Iehouah beneficentiam: vitam vsque in seculum* Altera similitudine rem hanc vetè Diuinam commendat, roris fœcundantis montem maximè pascuosum Hermon, item montes, id est montana Siion. *Ros* in hoc versu repetendus est, sicut sæpè vna dictio duobus locis seruit. Rationem cur tam eximiè laudet fratrum cohabitationem subiicit: Deum illic vbi sic fratres vera inter se cōcordia viuunt, præcepisse adesse suam beneficentiam, & vitam, vtique beatam & perpetem: ea enim sola vita iure dicitur. Nihil etenim est quod Deus prius à nobis atque synceram fraternitatē requirat, necquo æquè oblectetur. Vnde id vltimum atque ideo præcipuum omnium, suis Christus à Patre orabat, aditurus supplicium. Solent ex hoc Psalmo commendari quæ vulgò instituuntur fraternitates sub auspiciis Diuorum, ac etiam quos vocant ordines fratrum. Sed laudantur hic qui fraternitatē colunt in Deo, & eam non nomine tantùm, sed viua & operosa φιλαδελφίᾳ: non cōmessationibus, splendidisque pompis, sed omni studio virtutum. Veris enim & sanctis delectatur Deus, quia ipse veritas est & sanctitas. Ioh.17.d.21

PSALMVS CXXXIIII, [illegible]

Inuitat ad preces laudésque Dei fundendas & decantandas, etiam noctu. ARGVM.

1 CArmen Mæloth. En laudate Iehouam cūcti serui Iehouæ: qui perpetuò PARAPH.
apparetis in domo Iehouæ per noctes.
2 Attollite manus vestras ad Sanctum, & laudate Iehouam.
3 Benefaciat tibi Iehouah è Siion, qui finxit cælos & terram.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 C*Anticum Maaloth. Ecce prædicate Iehouam omnes serui Iehouæ: qui statis in domo Iehouæ in noctibus.* Non ex Leuitis solùm, quorum partes erant in domo Iehouæ excubias agere, sed etiam ex reliquo populo plerique erant qui dies noctésque templo adhærebant: quos dicit Scriptura stantes in domo Domini. Ii nocturno quoque tempore precibus & hymnis incumbebant, vt nullum sanè ad hoc tempus magis idoneum est. Id studuisse sanctiores, & ex versu 3 Psalmi 92: item octonario 19 Psalmi 119, cōiectura est ad hæc ex Euangelio quod memorat Annam laudatam illam viduam, nocte quoque precibus in templo operam dedisse. Luc.2.f.38

2 *Attollite manus vestras ad sanctuarium, & prædicate Iehouam.* Per *Sanctuarium* Arcam fœderis intellexit, è qua se Dominus respōsurum suis promiserat. Ea Christi typus fuit: quare de Christo hoc multo rectius intelligitur, ad quem attollimus manus, quum per ipsum à Patre audiri & iuuari, vnicum nostrum mediatorem, aduocatum, & seruatorem petimus atque speramus.

3 *Benefaciat tibi Iehouah ex Sijon, factor cælorum & terræ.* Hic versus precatio est Sacerdotum, aut etiam Psaltis: qua cuilibet Deum ex animo colenti precantur fauorē & beneficentiam Dei è *Sijon*: hoc est cœtu Sāctorum, in quo Deus amplissima sanè beneuolentia suam præsentiam testatur. Adiicie illud, *Factor cælorum & terræ*: volens eo & Deum magnificè celebrare, & in spem bonitatis eius dignúmque cultum quoslibet excitare.

PSALMVS CXXXV, [illegible]

Inuitat ad laudes Dei. Potentiam eius ex factis, tam iis quæ passim designat, quàm quibus peculiariter Iisraelem euexit, deprædicat: indéque populo credenti, opem eius pollicetur, fisis idolis atque illorum cultoribus. Rursus ad celebrandum Deum Sanctos cuiusque ordinis hortatur. ARGVM.

1 LAudate Existentem. Laudate nomen Iehouæ, laudate serui Iehouæ. PARAPH.
2 Qui in domo Iehouæ perpetuò apparetis, in atriis domus Dei nostri.
3 Laudate Existentem, nam beneuolus est Iehouah: canite nomini eius, nam
decorum est.
4 Nam elegit sibi Existens Iaacob, Iisraelem in peculium suum.
5 Nam cognoui quòd magnus sit Iehouah: & Deus noster maior cunctis diis.
6 Quæcunque collibuit Iehouah fecit, in cælis & in terra, in maribus & cunctis abyssis.
7 Qui subuehit nubes ab extrema terra, facit fulgetra emicare cum pluuia, educit ventos è thesauris suis.
8 Qui percussit primogenita AEgypti, tam hominum quàm pecorum.
9 Emisit signa & portenta in mediam AEgyptum, contra Pharaonem & cun-

ctos seruos eius.

10 Qui percussit gentes maximas, & occidit reges præualidos.

11 Sihon regem Amorrhæum, & Og regem Baschan, cunctáque regna Chenaã.

12 Dedítque terrã illorum in hæreditatem, in hæreditatem Iisraeli populo suo.

13 Iehouah nomen tuũ extat in secula, Iehouah memoria tua in cunctas ætates.

14 Nam vindicabit Iehouah populum suum, & seruis suis satur pœnarum placabitur.

15 Figmenta Gentium argentum & aurum, opus manuum hominis.

16. Os illis, & non loquuntur: oculi eis, & non vident.

17 Aures illis, & non audiunt: nec quidem est spiritus in ore eorum.

18 Illis pares sunt qui faciunt ea, quíque nituntur eis.

19 Domus Iisrael laudate Iehouam, domus Aharon laudate Iehouam.

20 Domus Leui laudate Iehouam: qui colitis Iehouam, laudate Iehouam.

21 Laudetur Iehouah è Siion, qui præsidet Ierusalem. Laudate Existentem.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Laudate Iah, laudate nomen Iehouæ, laudate serui Iehouæ.*

2 *Qui statis in domo Iehouæ, in atrijs domus Dei nostri.* Peculiares Dei cultores, quos vocat seruos Dei, vt & Psalmo 113, item qui in templo perpetuò adorant, quos vocant stantes in domo Dei, vt & Psalmo proximè præcedenti (ii erant Sacerdotes, Leuitæ, ac alii sanctiores homines) inuitat ad celebrandas laudes Dei.

3 *Laudate Iah, quia bonus Iehouah: psallite nomini eius, quia iucundum.*

4 *Quia Iah elegit sibi Iaacobum, Iisraelem in peculium sibi.*

5 *Quia ego noui quòd magnus Iehouah, & Dominus noster præ omnibus diis.* Causas cur laudare Deum tantopere debeant, subiicit. Primum quòd Deus beneuolus sit, & decoro amabilique nomine. Cuncta nãque eius opera bonitatem eius deprædicant, nomẽnque ipsi faciunt indicibili popularitate celebre atque plausibile. Deinde quòd sibi Iisraelem in peculiarẽ populum selegit, cui præcipuè bonitatẽ suam cum beneficio Legis, tum aliis innumeris exhiberet: maximè autem Spiritu quo corda eorum afflans, facit amare quæ recta sunt & salutaria. Postremò quòd est potẽtiæ adeò immensæ, quâ nimirum cunctos deos, id est quicquid potentiæ est rarioris, infinitò antecellit.

6 *Omne quod libet id facit Iehouah in cælis & in terra, & in maribus, & [in] omnibus abyssis.*

7 *Attollit exhalationes à fine terræ, fulgura cum pluuia facit, educit spiritum è thesauris suis.* Hanc prædicat primum versu 6, ab eo quòd solus facit quæcũque libet in cælis, terra, mari, fluminib', & lacubus. Nã per *abyssos*, videtur alta flumina atque lacus significare. תהום enim significat loca altitudinis ingentis. Vnde in Psalmo 71.d.20 dicuntur תהמות ארץ id est abyssi terræ. Ex iis autẽ quæ Deus miranda facit in cælis, terra, mari, fluminibus, & lacubus, memorat versu 7, nubes, pluuiã, fulgura, & vẽtos. Nubes, quum dicit Deum *subuehere illas ab extremo terræ*. Id Kimhi de mari intelligit, eo quòd ex illo maximæ exhalationes sursum ferantur. Sed etiam à terra ascendunt: à sicca quidem, quæ in fumum conformatæ gignunt ventos, flatus, tonitrua, fulgura, turbines, fulmina, & idgenus: ab irrigua verò, humidæ, è quibus oriũtur nebulæ, rores & gelu omne genus, nubes, pluuiæ, niues & grandines. Inde legitur Gene.2.a.6, Et ascendebat è terra nubes. Vnde intelligit A. Ezra, per extremum terræ, quemlibet terræ locum: vt *ab extremo terræ* nihil aliud sit quàm ab extrema & vltima terra: quæ sic vocatur propter immensam à cælis distantiam. *Fulgetra pluuiæ* iungit propter miraculum naturæ pugnantis, quòd nimirum ignis fulgurum, ab aqua pluuiæ non extinguitur. Videntur sæpe amplissima fulgetra inter largissimos nimbos emicare. *Ventos* canit
Iohan.3.a.8. Deum educere è reconditoriis suis, propterea quòd sint inuisibiles, & nesciamus (vt Seruator dicebat) vel vnde veniant, vel quò eant, audientes interim fremitum illorum.

8 *Qui percussit primogenita AEgypti, ab homine usque ad pecus.*

9 *Emisit signa & portenta in medio AEgypti, in Pharaonem & in omnes seruos eius.*

10 *Qui percussit Gentes magnas, & occidit Reges ualidos.*

11 *Sihon regem Amorrheum, & Og regem Baschan, & omnia regna Chenaan.*

12 *Et dedit terrã eorum hereditatem, hereditatem Iisraeli populo suo.* Prædicat Dei potentiam ab iis quæ fecit peculiariter pro Iisraele. Quæ pro illis fecit in AEgypto, vltima plaga memorata versu 8, perstringit sũmatim versu 9. Quæ verò cum excisis indigenis, quòd tradidit illis regiones Che-

naan,summat versu 10,11,& 12,mentione nominatim facta cædis Regum Sihon,& Og,quam legis Nume.21:eo quòd primæ & insignes fuerunt.

13 *Iehouah nomen tuum in seculum,Iehouah memoria tua in generationem & generationem.*

14 *Quia Iehouah uindicabit populum suum,& super seruis suis consolabitur.* Eo quod canit versus 13,nomen Dei extare in secula,&c.significat miracula quibus & postea populum suum à variis tyrannis liberauit:quæ canit liber Iudicum & Regum. Inde ergo colligit & deinceps eum Iisraeli adfuturum,illúmque asserturum rursus in libertatem,postquam satis pœnarum de impietate eius sumpserit.Fingit siquidem Scriptura Deum per anthropopathiam molestè habere,& dolore affici quum impietate hominum irritatur:atque ideo facit eum consolari & recreari,dum illorum impietatem vleiscitur,sicut irato voluptatem affert sumpta de eo cui irascitur pœna. Hoc tropo vsus Ieschaiah inducit Deum , quum minari illum facit populo scelerato vltionem,sic loquentem,Eia solabor me de infestis mihi,& vlciscar de inimicis meis,Iesch.1.f.24.Intelligit enim pœnas impiorum fore Deo solatio. Voluit ergo Vates hoc loco dicere futurum vt Deus aliquando satiatus malis populi sui,& solatio pœnarum quas de eo sumeret,iterum placatus,à tyrannis ipsum & sæuis Gentibus quibus eum permiserat,liberet,sicut & antea tam magnificè & benignè pro eo asserendo, manum suam exeruisset . Est hic versus ad verbum sumptus ex cantico Moscheh,Deutero.32.e.26.Hinc itaque coniectura est,hunc Psalmum post exilium Babylonicum esse compositum.

15 *Idola Gentium argentum & aurum,opera manuum hominis.*

16 *Os illis,& non loquentur.oculi illis,& non uidebunt.*

17 *Aures illis,& non audient:etiam non est spiritus in ore eorum.*

18 *Sunt illa erunt qui faciunt ea,omnis qui fidit in eis.* Irridet & idola & eorum cultores, vt & Psalmo 116,vbi ad verbum eadem habentur,& explicata sunt.

19 *Domus Iisrael prædicate Iehouam:domus Aharon prædicate Iehouam.*

20 *Domus Leui prædicate Iehouam:timentes Iehouam,prædicate Iehouam.*

21 *Laude dignus[est]Iehouah è Syon,qui habitat Ierusalem.Laudate Existentem.* Sicut Psalmo 116,post irrisam inanitatem idolorum ad fidendum Deo, ita hic hortatur ad prædicandum Deum:primùm Iisraelem in genere, deinde peculiariter Sacerdotes, Leuitas, & quosque Deum timentes. Versu vltimo ait, *Laudetur Deus è Syon*: inde enim, vt sæpe dictum,præcipuè bonitatem suam exhibuit, & hodie è solo Sanctorum cœtu eam præstat. Nusquam enim ita præsens habitat atque in Ierusalem Ecclesia credentium.

PSALMVS CXXXVI, εὐχαριστικὸς καὶ ἐπαινετικός.

Inuitat ad laudes Dei: atque ut ad eas attendat, quæ & in creatione orbis, & postea in uindicatione Iisraelis miracula exhibuit,memorat. ARGVM.

1 CElebrate Iehouam, nam beneuolus est : nam extat in sempiternum bonitas eius. PARAPH.
2 Celebrate Deum deorum:nam extat in sempiternum bonitas eius.
3 Celebrate Dominum dominorum : nam extat in sempiternum bonitas eius.
4 Qui patrat miracula magna solus:nam extat in sempiternum bonitas eius.
5 Qui ingenio fecit cælos:nam extat in sempiternum bonitas eius.
6 Qui expandit terram super aquas:nam extat in sempiternum bonitas eius.
7 Qui fecit lumina magna:nam extat in sempiternum bonitas eius.
8 Solem vt præesset diei:nam extat in sempiternum bonitas eius.
9 Lunam & stellas vt præessent nocti: nam extat in sempiternum bonitas eius.
10 Qui percussit AEgyptios in primogenitis eorum:nam extat in sempiternum bonitas eius.
11 Et eduxit Iisraelem è medio illorum:nam extat in sempiternum bonitas ei⁹.
12 Per manum potentem,& brachium extẽtum:nam extat in sempiternum bonitas eius.
13 Qui secuit mare caricosum in sectiones:nã extat in sempiternũ bonitas ei⁹.
14 Et traduxit Iisraelem per medium eius: nã extat in sempiternũ bonitas eius.
15 Et prostrauit Pharaonem , & exercitum eius in mari caricoso : nam extat in sempiternum bonitas eius.

16 Qui duxit populũ ſuum per deſertum:nam extat in ſempiternũ bonitas eius.
17 Qui percuſſit Reges magnos:nam extat in ſempiternum bonitas eius.
18 Qui occidit Reges inſignes:nam extat in ſempiternum bonitas eius.
19 Sichon Regem Amorrhæum:nam extat in ſempiternum bonitas eius.
20 Et Og regem Baſchan:nam extat in ſempiternum bonitas eius.
21 Et dedit terram eorum in hæreditatẽ: nam extat in ſempiternũ bonitas eius.
22 In hæreditatem Iiſraeli ſeruo ſuo:nam extat in ſempiternum bonitas eius.
23 Qui quum deiiceremur memor fuit noſtri: nam extat in ſempiternum bonitas eius.
24 Et aſſeruit nos ab infeſtis nobis:nam extat in ſempiternum bonitas eius.
25 Qui dat cibum omni animanti:nam extat in ſempiternum bonitas eius.
26 Celebrate Deum cælorum:nam extat in ſempiternum bonitas eius.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Celebrate Iehouam quia bonus:quia in ſeculum bonitas eius.*
2 *Celebrate Deum deorum:quia in ſeculum bonitas eius.*
3 *Celebrate Dominum dominorum:quia in ſeculum bonitas eius.* Quæ hîc Pſaltes canit, cecinit & ſuprà Pſalmo 104,& 105,ac iam proximè præcedenti. Hortatur laudare Deum à bonitate, qua omnia vt & potentia ſuperat. Quod autem vocat *Deum deorum*,& *Dominum dominorum*, monet vt in iis quos ſumma poteſtate pollere videmus,aliquam potentiæ Dei cum ſumma bonitate coniunctæ imaginem concipiamus.
4 *Eum qui fecit mirabilia magna ſolus:quia in ſeculum bonitas eius.*
5 *Qui fecit cælum in intellectu:quia in ſeculum bonitas eius.*
6 *Qui expandit terram ſuper aquas:quia in ſeculum bonitas eius.*
7 *Qui fecit lumina magna:quia in ſeculum bonitas eius.*
8 *Solem ut præſit diei:quia in ſeculum bonitas eius*
9 *Lunam & ſtellas ut præſint nocti:quia in ſeculum bonitas eius.* Omnia opera Dei ſic ſunt vt mirari ſatis nequeant:præcipua tamẽ ex his & omniũ oculis expoſita Vates Sanctorum offert cõſiderationi,vt ad ſtudium laudis Dei inflãmet. Quod verſu 5 canit Deum *cælos feciſſe cum intellectu*,idem eſt quod ſingulari ingenio ſeu arte : propterea quòd in illis mirãdum magis quàm aliis in rebus artificium eius relucet.De expanſione terræ ſuper aquam,dixi in verſu 2.Pſalmi 24,& alibi.Quòd die, ſoli:nocte,lunæ & ſtellis dominium tribuit, ad imitationem Sacræ hiſtoriæ factũ eſt,præcellentiam luminis,dominium vel moderatricem poteſtatem vocantis.
10 *Qui percuſſit AEgyptum in primogenitis eorum quia in ſeculum bonitas eius.*
11 *Qui eduxit Iiſraelem è medio eorum:quia in ſeculum bonitas eius.*
12 *In manu ualida,& brachio extento:quia in ſeculum bonitas eius.*
13 *Qui diuiſit Mare caricis in diuiſiones:quia in ſeculum bonitas eius.*
14 *Et traduxit Iiſraelem per medium eius:quia in ſeculum bonitas eius.*
15 *Et proiecit Pharaonem & exercitum eius in Mari caricis:quia in ſeculum bonitas eius.* Vt ſuperiori Pſalmo memoriam portentorũ quæ Deus in AEgypto pro populo ſuo fecit excitat,memorato eo quod vltimum fuit,cæde ſcilicet primogenitorũ. Verſu 12 vocat *manum potentem*,& *extentum brachium*,inuictam illam & admirandam potentiam Dei,qua per tot portenta domita AEgypto,ac tandem Rege eius cum omni exercitu ſubuerſo,populum ſuum illorum tyrannide aſſeruit. Ad verſum 13 ſcribunt Thalmudici, Mare caricoſum in duodecim ſectiones fuiſſe ſectum,vt ſingulæ tribus ſuas vias haberent. ſed non eſt vnde id probent. Probabilius igitur eſt, dixiſſe hic Pſaltem ſectiones propter latiſſimum ſpatium quod mare ſectum dedit tranſituro Iiſraeli.
16 *Qui deduxit populum ſuum per deſertum:quia in ſeculum bonitas eius.*
17 *Qui percuſſit Reges magnos:quia in ſeculum bonitas eius.*
18 *Et occidit Reges præſtantes:quia in ſeculum bonitas eius.*
19 *Sichon Regem Amorrhæum:quia in ſeculum bonitas eius.*
20 *Et Og Regem Baſchan:quia in ſeculum bonitas eius.*
21 *Et dedit terram eorum in hæreditatem:quia in ſeculum bonitas eius.*
22 *Hæreditatem Iiſrael ſeruo ſuo:quia in ſeculum bonitas eius.* Eadem Pſalmo ſuperiori cecinit. Miraculorum quæ Deus pro populo ſuo fecit toto tempore quo per deſertum eos deduxit, admonet verſu 15. Reliquis refricat memoriam virtutis pro eis exertæ cõtra inhabitatores terræ,quam exactis indigenis Deus ipſis donauit in poſſeſſionem hæreditariam. Et paſſim ſolet Scriptura ex

memorata operum,beneficiorũ,atque etiam iudiciorum parte aliqua,animum in consideratio-
nem omniũ quæ quidem ipsa memoriæ tradidit, subducere. Notat verò liberationes varias ab hostibus quos Iisrael perpessus est,iam agẽs in terra Chenaan, quæ memorãtur lib. Iudi.& Reg.

23 *Qui nostri in deiectione nostra memor fuit:quia in seculum bonitas eius.*

24 *Et redimet nos à coartatoribus nostris:quia in seculum bonitas eius.*

25 *Qui dat escam omni carni:quia in seculum bonitas eius.*

26 *Celebrate Deum cælorum: quia in seculum bonitas eius.* Redit ad celebrandam Dei bonitatem in animãtes vniuersas. Ad singulos versus adiicitur, *nam in sempiternum extat bonitas eius.* Huius nanque nunquam finituræ Dei in suos bonitatis, singula Dei beneficia admonent, fidémque hanc confirmant:maximè verò tam præclara & insignia,vt est machina cælorum & terræ:tum facta Iisraeli portenta.Quæ siquidem Iisraeli Deus miracula exhibuit,in hoc exhibuit vt in illis Sancti vniuersi,ad finem vsque præsentis seculi discerent,& admonerẽtur quàm sit potens Deus & bonus.Id enim agnouisse,ita timorem & amorem eius acuit,vt nihil sit quod ad omnem pietatem promouendam æquè sit efficax.Natura siquidem ita comparati sumus, vt eum summè metuamus& colamus,penes quem supremá esse potestatem agnoscimus:maximè item amemus,quem scimus bonitate cũcta excellere.Proinde decebat hæc,sicut in Psalmis & aliis Sacris libris identidem inculcantur,ità nunquam non versari ob oculos.

PSALMVS CXXXVII, [illegible].

Diuini Psaltæ memorant Babylonios postulasse à se captiuis carmina,se autem suspensis citharis, abutrat àque omni lætitia,perpetuò vastatione in Ierusalem luxisse. Deinde,talionẽ orant, primùm AEdomitis,Babylonios per se abundè sæuientes,magis incitantibus:deinde ipsis Babyloniis,qui nihil ad summam crudelitatem fecerant reliquum. ARGVM.

1 AD flumina Babylonis consedimus,& fleuimus dum recordaremur Siion. PARAPH.
2 Ad salices illic suspendimus citharas nostras.
3 Quum ibi qui nos ceperant, carmina à nobis poscerent, dicerẽntque, quum suspendissemus organa lætitiæ,Canite nobis de cantilenis Siion:
4 Ecquomodo cantabimus carmen Iehouæ in terra aliena?
5 Si tui ô Ierusalem,fuero oblitus,obliuiscatur artis suæ dextera mea.
6 Hæreat lingua mea fauci meæ,si non tui meminero:si Ierusalem non omni lætitiæ meæ præposuero.
7 Memor sis ô Iehouah filiorum AEdom,dicẽtium die vastationis Ierusalem, Nudate,nudate ad fundamentum vsque in ea.
8 O Vrbs Babel, meritò vastanda, beatus erit qui ea tibi rependerit quæ tu rependisti nobis.
9 Beatus qui apprehensos infantes tuos alliserit ad saxa.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *AD flumina Babylonis illic sedimus,etiam fleuimus dum memores essemus Siionis.*
2 *Ad salices in medio eius suspendimus citharas nostras.* Memorat Sacra historia cum Rege Iehoiacim abductos à Ierusalem in regionem Babyloniorum omnes Principes & viros præstãtiores, relicta tantùm paupere plebe, quæ & ipsa postea sub Sedekiah auecta est,templo incenso,& vrbe diruta.Inter hos,Sacerdotes fuerũt atque Leuitæ,sacríque Cãtores. Eos inducit hîc Psaltes queri, Babylonios Sacra carmina à se postulasse, quũ nihil ipsis quàm deflere Vrbis sanctæ excidiũ libêret,suspensis ad salices organis suis:apud flumina enim agebant.Irrigatur siquidem, vt scribit Strabo libro 16, regio Babyloniorum multis fluminibus, quorum maxima sunt Tigris,& Euphrates. Hinc & Iehezekel memorat, se & populũ simul exulantem desedisse ad flumen Chebar.Hinc autem horum luctus exemplũ est desiderii profectus Ecclesiæ . desolata nanque Siion, & exulante inter Gentes populo, omnis cura religionis interibat: id Sanctis nomen Dei sanctificari ante omnia expetentibus, non potuit non vnicè dolere, facilè alioqui laturi exilium. Iehe.1.a.

3 *Nam ibi postularunt nos qui nos ceperant,verba cãtici, & suspenderamus lætitiam,Canite nobis de canticis Siion.*

4 *Quomodo cantabimus cãticum Iehouæ in terra aliena?* Memorant insultationem hostiũ, afflictis afflictionem addentiũ,qui carmina Sacra,vel per ludibriũ, vel vt Belshasar Sacra vasa cõuiuio suo iubebat inferri, ex ingenti superbia poscebãt:vt qui se iam iis carminibus oblectari dignos putarẽt,quibus fuerat laudatus Deus. Versus 3 nõnihil obscuritatis habet ex verbo ותולל, quod pro והלנו positum est:id suspendere significat.Quidam id accipiunt pro יללתינו, id est vlulatu nostro.Quem certiorem agnoscere sensum potui,cum reddidi aliorum,sed Linguæ proprietatem Dani.5.a.

probè expendentium sit iudicium. Id satis liquet, dicere Varem voluisse, postulasse hostes Sacra carmina, quum ipsi nihil nisi flere possent ruinas Sacræ vrbis, & suspendissent iam organa lætitiæ. Versus 4 habet horum responsionem, *se non posse in terra aliena canere carmina Iehouæ*: quo significarunt, non licere sanctum obiicere canibus, & margaritas spargere porcis. Alioqui vbi sunt Deum timentes, ibi terra Dei est, decétque Sacras cantiones modulari. Sed isti Babylonii tantùm ad ridenda Sacra, & vt victis dolorem augerent, Sacras cantilenas poscebant.

5 *Si obliuiscar tui Ierusalem, obliuiscatur dextera mea:*

6 *Adhæreat lingua mea fauci meæ si non fuero memor tui, si non adduxero Ierusalem super caput lætitiæ meæ.*

Inducit Vates sacros Cantores abiurare omnia læta cantica, & luctui pro Ierusalem sese prorsus addicere. Quum autem in versu 5 dicunt, *Si obliuiscar tui ô Ierusalem, obliuiscatur dextera mea*, aliquid subaudiendum est. Iam quum mox sequenti versu imprecantur sibi *ut lingua hæreat fauci*, scilicet ne quicquam canere vel loqui etiam queant, videtur sanè hoc versu imprecatos sibi esse ne possent tangere citharam: rectè igitur subaudietur Artis suæ, vel Tãgere citharã, aut quid simile. Quod præterea in versu 6 dicunt, *Si non proposuero capiti lætitiæ meæ Ierusalem*: idem est atque si dixissent, Omni lætitiæ prætulero luctum pro Ierusalem: & si non illa semper ob oculos versabitur quandocunque se lætitiæ occasio ingesserit: vt antequam lætari incipiam, luctũ & fletum mihi excitet memoria Ierusalẽ miserè adeò vastatæ. Promissum illis erat reuersuros ad sua exactis LXX annis, & Vrbem ac templum reædificaturos: huc ergo animus Sanctorũ sic anhelabat, vt nulla prorsus eos, perseuerantibus & populi exilio, & Vrbis ruinis, capere lætitia posset. Sentiebant iram Dei in impietatem populi meritò sæuientem: videbant multos suorum inter Babylonios profanescere: qui nimirum præsentia, etsi impia, pietati ac futuris Dei beneficiis præferebant. Plurimi sanè ita Babyloniis coaluerant, vt nollent postea, facta eis per Cyrum reuertendi potestate, in terram suam redire, qui insignis Dei contemptus fuit, ac manifestum argumentum, eiusmodi, Dei curam prorsus abiecisse. Talem igitur animum Sancti fore à se alienum, iuramento affirmant.

7 *Memor sis ô Iehouah filiorũ AEdom cum die Ierusalẽ, qui dicunt, Nudate, nudate usque ad fundamentum in ea.*

8 *Filia Babel illa vastata: fœlicia ei qui rependet tibi, retributione quas retribuisti nobis:*

9 *Fœlicia qui apprehenderit & illiserit infantes tuos ad petram.* Precantur vicissitudinem AEdomitis & Babyloniis. Illis, quòd quum fratres essent, & dolere Iisraelis calamitatem debuissent: non lætati modò fuerant de horum excidio, sed præterea incitauerant hostes vt radicitus Sanctam vrbem extirparent. *Diem Ierusalem* versu 7 diem vastationis eius intelligunt. Is loquẽdi modus, communis est & Gallis, *La iournee de Ierusalem, La iournee de Pauie.* Versu 8 talionem precantur vrbi Babyloniorum: quam vocant more Scripturæ *filiam vastatam*, intelligentes meritò vastandam. Summam in populum Dei crudelitatem exercuerant Babylonii: vicissim ergo & ipsis vastationem multo crudelissimã Sancti imprecantur, eámque eo significant, quòd beatum pronuntiant qui illorum infantes illiserit saxo. Eos collidendos prædictum legitur etiam Ieschaiah 13. ca. 16. Quæ autem versu 7 de AEdomitis hîc perstrinxit, fusè legis apud Iieremiã cap. 49. Iehez. 25. fusius tamen & explicatius in vaticinio Abadiah. illic sic scribitur, Propter violentiam in fratrem tuum Iaacob, obteget te ignominia, atque excindêris in sempiternum. In die quũ stares ex aduerso, in die quo alieni caperent exercitum eius, & extranei venirent in portas eius, & sortem de Ierusalem mitterent, etiam tu eras sicut vnus ex illis, &c.

PSALMVS CXXXVIII, [illegible]

ARGVM. *Celebrat Dei in se bonitatem, qui ereptum se cunctis periculis, in Regiam dignitatem fœlicissimè euexerat: hinc canit & se gratias ei religiosè acturum, & cunctos Reges pariter laudes eius cantaturos, tum deinceps quoque adfuturam sibi opem eius pollicetur.*

PARAPH. 1 DAuidis. Celebrabo te ex toto corde meo, coram diis te canam.

2 Supplicabo ad templum sanctum tuum, & celebrabo nomen tuũ, propter bonitatẽ fidémque tuã: nam extulisti super omnia nomẽ tuũ, & verba tua.

3 Quo die inuocaui, tu annuisti mihi, auxisti me, roborata anima mea.

4 Celebrabunt te ô Iehouah, cuncti Reges terræ: nam audierũt decreta oris tui:

5 Et canent de institutis Iehouæ, quòd ingens est decus Iehouæ.

6 Quòd celsus Iehouah respicit humilia, & quanuis sublimis & remotus, cognosci tamen facit iudicia sua.

7 Si versari contingat in media afflictione, viuificabis me: cõtra iram inimicorum meorum manum tuam extendes, & seruabit me dextera tua.

8 Iehouah perficiet pro me omnia, ô Iehouah, bonitas tua in ſempiternũ extat:
non deſeras opera manuum tuarum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 DAuidis. *Celebrabo te in omni corde meo, coram dijs pſallam tibi.*
2 *Adorabo ad templum ſanctitatis tuæ, & celebrabo nomen tuum propter bonitatem tuam, & propter ueritatem tuam: quia magnum fecisti ſuper omnia nomen tuum, ſermonem tuum.* *Coram dijs*, id eſt poteſtate præcellẽtibus, dicit ſe laudes Dei ex toto corde, maximo ſcilicet affectu deprædicaturum: volens ſignificare ſe in conuentu populi maximè celebri, vt in quo dii adeſſent, Deum ſe laudaturum. Sic & Pſalmo 107, per conſeſſum ſeniorũ, cœtum intellexit inſigniorem. In verſu 2 eſt pars vltima ambigui ſenſus. Quidam volunt eſſe hyperbati ſpeciem, quòd rectum huius orationis ordinem ſic habere putant, כי הגדלת שמך על כל אמרתך: id eſt, Quoniam magnificaſti nomen tuum propter omne verbum tuum: id eſt, Ex eo quòd quicquid vnquã promiſiſti tuis, tam abundè præſtas (vti in me magnificè declaraſti) redditur in primis celebre nomẽ tuum. Kimhi adducit aliquot huius συγχύσεως exempla: habes vnum & in Pſalmi ſequentis verſu 12, Mirabilia opera tua, & anima mea cognoſcet nimis. Nimis enim, recto ordine coniungi debuerat cum Mirabilia. Alii legunt vt ego reddidi: quam lectionem ideo ſecutus ſum, quòd ſit viſa planior: attamen germaniorẽ affirmare non auſim, quòd prior haud aliena ſit à phraſi Scripturæ. *In templo* dicit ſe adoraturum, quia in illo cœtus Sanctorum cogebatur.

3 *In die [quo] inuocaui, & reſpondiſti mihi, auxiſti me in anima mea robore.* Cauſam cur tantopere celebrare nomen Dei cupiat, reddit verſu 3, nempe Deum inuocanti ſibi illicò adfuiſſe, & ope ſua animam ſuam corroboraſſe.

4 *Celebrabunt te ô Iehouah cuncti Reges terræ, quia audierunt ſermones oris tui.* Canit hanc opem fuiſſe adeò ſplendidam, & magnificam, vt cuncti Reges terræ, vicinæ ſcilicet (ſic enim Scriptura, omnis terræ appellatione vti ſolet) Deum celebrarint. Ii Reges fuere, Hiram Rex Tyri, Toi Rex Hamath, ac alii nonnulli. Quum enim audiſſent quæ Deus Dauidi promiſerat præſtitiſſe tam ampliter, agnouerunt ſimul illum verè Deum eſſe, laudéſque eius deprædicarũt. אמרי reddidi decreta, vt ita & promiſſa, & promiſſorum exhibitionem exprimerem. Vtrunque enim voluit hoc nomine Vates ſignificare.

5 *Et canent in uiis Iehouæ, quia magnum decus Iehouæ.*

6 *Quia excelſus Iehouah, & humilem uidet, & ſublimis à longe facit cognoſcere.* Memorat nũc quibus nominibus Reges ac populi Deum celebrarint. *Cantarunt*, inquit, *in uiis*, id eſt de factis & conſiliis, in quibus ſcilicet ingens decus & gloria ſummæ bonitatis & ſapiẽtiæ relucet, potiſſimũ verò in eo quòd ipſe, quãuis celſus, nẽpe inhabitans cælos, humilia tamẽ reſpicit & extollit quoq;, variiſque beneficiis declarat ſe curã eorũ gerere. Ex his certè Dauidẽ paſtorem ouiũ euexerat in Regẽ. Et quamuis ſublimis & longè ab hominibus agere videatur, nempe in cælis, *facit* tamen *cognoſcere*, nimirum iudicia ſua omnes mortales, erudiens & caſtigãs eos. Id quod verbũ ידע etiam ſignificat.

7 *Si ambulauero in medio anguſtiæ, uiuificabis me: ſuper iram inimicorum meorum mittes manum tuam, & ſeruabit me dextera tua.*

8 *Iehouah perficiet pro me, Iehouah bonitas tua in ſeculum: opera manuum tuarum ne remittas.* Ex eo quòd Dei opem tam magnificè fuerat expertus, iactat ſpem ſuam & in poſterũ: certus etiamſi per medias afflictiones graſſandum ac penetrandũ foret, inuocãti ſibi, Deum ſemper benignè reſponſurum, & ſua manu hoſtes retuſurum, ſeque ſeruaturum: ac denique pro ſe omnia cõfecturum, nec vnquam opus manuum ſuarum deſerturũ: ſe enim & omnem dignitatem ſuam, opera Dei agnoſcebat. Iure ergo ſperabat Deum ſui curam & cœptã erga ſe bonitatem nunquam remiſſurum, ſed potius intenturum. Id ſanè valet אל תרף.

PSALMVS CXXXIX, ἀιχμὸς καὶ διδακτικός.

Canit ſua omnia Deo, qui ſe finxit, eſſe perſpecta & explorata, ubique ipſum adeſſe, & cuncta intueri, ideo deteſtari ſe impios, & ſtudere pietati. ARGVM.

1 PRæſuli, Oda Dauidis. Iehouah exploratum me habes, & cognitum. PARAPH.
2 Tu noſti ad quid ſedeam, ad quid ſurgam: quod cogitauero, id tu longè
antè intelligis:
3 Ingredientem & cubantem circundediſti, omnéſque vias meas habes peruestigatas.
4 Nec enim parat lingua mea loqui verbum, quod non omne ô Iehouah antè noueris.
5 Poſteriora & anteriora in me finxiſti, & tuã formãdo mihi manũ admouiſti.

6 Huius cognitio implicatior mihi est,& sublimior quàm vt queā illā cōsequi.
7 Quò ibo à Spiritu tuo,& quò fugiam à facie tua?
8 Si conscēdam in cælos,illic es tu:si lectum strauero mihi in inferno,en ades.
9 Si accipiam alas auroræ,agam in extremitate maris,
10 Etiam illic manus tua ducet me,& dextera tua tenebit me.
11 Dicam ergo,Tenebræ obtegent me:sed nox quoque circum me lucida est.
12 Etiam tenebræ tibi nihil obtenebrant,& nox vt dies lucet: tenebræ & lux tibi perinde sunt.
13 Nam tu renes meos possides,& me in vtero matris meæ conformasti.
14 Celebrabo te propterea quòd visendis rationibus mirum in modum formatus sum:opera tua supra modum admiranda sunt:id anima mea agnoscit.
15 Te virtus mea non latuit quum fingerer in abdito:quū texerer in imis terræ.
16 Quum informis essem fœtus, oculis tuis videbas me : cuncta membra quæ per dies formata sunt, velut in libro habebas descripta, quum adhuc ne vnum quidem extaret.
17 Quàm præclaræ mihi sunt cogitationes tuæ,ô Deus,quàm ingētes sunt summæ illarum!
18 Si volo illas numerare, superant multitudine arenam: istis considerandis vsque inuigilo,& tecum semper hæreo.
19 O si perdas Deus improbos!viri sanguinarii facessite à me.
20 Qui contra te scelestè loquūtur,& contēptim de te verba faciunt,hostes tui.
21 Sanè odientes te,ô Iehouah,odio habui:& insurgentibus contra te,indignor.
22 Consummato odio odiui illos,tanquam mihi inimici fuissent.
23 Explora me ô Deus, & cognosce cor meum:examina & cognosce cogitationes meas:
24 Et vide si est mihi institutum prauum,& deduc me in via sempiterna.

1 *PRæsuli, Dauidis Psalmus. Iehouah explorasti me, & nosti.*
2 *Tu nosti sedere meum & surgere meum: intelligis cogitationes meas à longe.*
3 *Iter meum & cubare meum cinxisti, & omnes uias meas peruestigasti.*
4 *Quia non dictio in lingua mea, ecce Iehouah, nosti eam omnem.* Multa admodum ambigua habet hic Psalmus. Quoad licuit, simpliciorem & germaniorem sensum sequutus sum: vbi hæsi, indicabo,& aliorum enarrationes adducam. Canit primùm Psaltes in genere, sua omnia Deo explorata & peruestigata esse. Deinde quatuor hominis actiones seu vitæ partes enumerat sub allegoria præcipuarum hominis motionum, vt sunt, sedere, surgere, ire, cubare. Claues allegoriæ adiicit in versu 2, *Cogitationes meas nosti à longinquo.* Ergo per *sedere, surgere,* &c. intellexit cogitationes & consilia sedendi, surgendi, &c. hoc est agendi, vel cessandi. Illud *à longinquo*, A. Ezra ad tempus refert, vt intelligas Vatem voluisse canere, pridem, antequam nobis in mentem veniant cogitata nostra, illa haberi perspecta Deo. Sic sanè [illegible] & Hierem. 31. a. 3, accipitur, [illegible], id est pridē visus est mihi Iehouah. Altera clauis huius allegoriæ est in versu 3: *Cunctas uias meas*, id est actiones, peruestigatas habes. Kimhi reddidit consuetas, hoc est maximè cognitas. [illegible] aliqui reddūt, euentilasti, quod id verbū quoque significat: sed videtur magis præsenti loco quadrare, circūdedisti: in quo significatu vsus est hoc verbo liber Exodi cap. 25. c. 24, & 30. a. 3. Hactenus cecinit haberi Deo cognita cōsilia. Etiā verba nostra, priusquā nobis in linguā veniāt, Deo cognita esse canit versu 4.
5 *A tergo & à fronte finxisti me, & posuisti super me uolam tuam.*
6 *Admirandum est à me cognoscere: sublime, non possum illud.* Causam verò cur oporteat Deo nostra omnia manifesta haberi, canit versu 5. Vndique siquidem finxit nos. Quid igitur ipsum in suo figmēto lateret? Quod dicit, *Et posuisti manum tuam super me*: idem est atque, Tua ipsius manu me formasti. Id sanè hominis in vtero fictio abundè testatur, adeò est id opus humano ingenio inexplicabile,& cunctis creaturis inimitabile. Hinc iure subiicit versu sexto, *Cognitionem*, nimirum tam admirandi opificii, *admirandam* sibi, id est absconditam, celsioremque esse quàm vt ad eam

possit pertingere. Idē fatebūtur qui vel obiter animū machinæ humani corpusculi aduerterint.

7 *Quò ibo à Spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam?*

8 *Si conscendam cælos, ibi tu: si sternam sepulchrum, ecce tu.*

9 *Tollam alas auroræ, degam in extremitate maris,*

10 *Etiam illò deducet me manus tua, & apprehendet me dextera tua.* Canit præsentem esse vbique Spiritu virtutéque sua Deum. Quod dicit versu 8, *si strauero infernum*: alludit ad id quòd mortuis שאול, id est sepulchrum, pro lecto est. Dixi aliàs, sepulchrum & inferos eodem nomine vocari. In versu 9 allusit ad celerrimam radiorum Solis excursionem, qui momento ab Oriente ad Occidentem vsque pertingunt. Per *extremitatem* nanque *maris*, intelligit Occidentem. Dum siquidem Sol occidit, videtur subire Oceanū. Vnde Poetæ, quū occasū Solis describunt, sēper ferè dicūt illū se condere mari. Præsentiā hanc Dei, condita à se vbique seruātis ducētisque, apertè canit versu 10.

11 *Et dixi, At tenebræ obtegent me: & nox lucet circum me.*

12 *Etiam tenebræ non obtenebrant à te, & nox sicut dies lucida est: vt tenebræ, ita lux.*

13 *Quia tu in potestate tua habes renes meos: operuisti me in ventre matris meæ.* Canit Deum nihil posse latêre, aut nos cōspectu eius subducere: nox enim & tenebræ perinde ei sūt atq; dies & lux. Quúmque omnibus alioqui creaturis cor hominis imperuestigabile sit, solus cuncta eius penetralia introspicit. Id canit versu 13. *Possedisti* (inquit) *renes meos*, id est ab initio in tuo ære sunt: finxisti eos, quare penitissimè cognoscere eos vales. Accipitur enim hic קנה vt Gen. 14. c. 22, vbi Deo dicitur, קנה שמים וארץ, id est fictor cæli & terræ: quanquam & dominus vel possessor reddi possit. Intelligit autem per *renes*, intimos affectus, vel quia renes primi omnium in homine gignuntur: vel quia gignendi affectus potentissimus, quo alii iure significētur, in illis quasi sedem suam habeat. De hoc dixi in versu 7 Psalmi 16. Id quod sequitur, *in vtero matris meæ obtexisti me*: intelligit de obductione carnis, cutis, ac figuræ humanæ.

14 *Celebrabo te, propterea quòd tremendis [modis] mirabiliter operatus sum: mirabilia opera tua, & anima mea cognoscit valde.*

15 *Non est te celatum os meum quia fecisti in abscondito, contexuisti me in inferioribus terræ.*

16 *Informe meum viderūt oculi tui, & super libro tuo omnia scripta sunt: [per] dies formata sunt, & non vnum in eis.*

Ex consideratione tam admirandæ Dei in nos virtutis & bonitatis, animus in laudem Dei exardescit. Canit ergo deinceps, *Celebrabo te, propterea quòd visendis*, subaudi rationibus (sæpe enim Scriptura adiectiuum sine substantiuo ponit), *mirificatus sum*, (si ita loqui liceret) hoc est mirabiliter factus & formatus. Inde subiicit, *mira admodum sunt opera tua, id cognoscit anima mea*. Sūt qui מאד cum verbo cognoscendi iungāt: quasi diceret Vates, animam suam probè agnoscere mira esse facta Dei. Quoniam verò tam miram agnoscit hominis in vtero materno formationem, immoratur pluscu-lum in ea memoranda. *Non est* (inquit) *celatum os meum*. Est autem liptote: plus enim Vates significat quàm dicit, Significare nanque vult non posse non omnia in nobis summè Deo nota esse, vt cuius virtute sunt omnia formata. *Os* dicit, sed virtutem intelligit, quæ in ossibus maxima est. Nonnulli intelligunt totum corpus. Id quidem coagmentatum est in abdito, & quasi contextum *in inferioribus terræ*, hoc est in vtero materno: at Dominum tamen nihil eius latêre potest, quia inquit גלמי, id est rudem fœtum meum viderūt oculi tui: hoc est quum adhuc essem informis massula, tu quantus futurus eram cernebas: cuncta enim membra mea velut in libro habebas descripta, quæ suis diebus fingenda erant, tum ne vno quidem adhuc extante. Simpliciorem huius versus sensum, & quem credo germaniorem, reddidi. variè nanque propter vltimæ particulæ ambiguitatem enarratur. ולא אחד בהם, id est *& non vnum in eis*: quidam interpretantur, & ipsi, scilicet Deo, vnum subaudi omnia sunt in eis, nempe diebus, quibus membra paulatim suam formā accipiunt. לא enim pro לו legunt. Alii לא pro Non, accipientes, interpretantur ad hunc modū, Nullum interea membrum est quod Deus non antè cognouerit quàm esset natum: sed nolo lectorem variantibus adeò enarrationibus grauare. Qui exactiora & certiora in his scrutari volet, is Hebræa diligenter excutiat oportet.

17 *Et mihi quàm pretiosæ sunt cogitationes tuæ Deus, quàm inualuerunt capita earum.*

18 *Numerabo eas, plures sunt quàm arena: euigilaui, & adhuc ego apud te.*

19 *Vtinam perdas Deus improbum, & viri sanguinum facessite à me.* Versu 17 exclamatio est, nata ex
considerato hominis tam admirando opificio, ראשיהם reddidi, summæ earum: quia ראש summā aliquando significat, vt Exodi 30.b 12, כי תשא את ראש בני ישראל id est, quum acceperis summam filiorum Israel. Sequens siquidem versus satis probat, Vatem hîc canere quàm excedāt omnem numerum cogitationes & inuenta quæ in hominis machina Deus exhibuit. At vero quum רעיך nō solùm cogitationes (vt suprà versu 2 etiam à Græcis agnitum est, verterunt enim διαλογισμοὺς) sed etiā amicos & sodales significet, reddidit hunc versum Paraphrasis Chaldæa, Et mihi quàm sunt præclari amantes tui iusti, ô Deus, & quàm validi Principes eorum. In eundē sensū & Græci

hic locũ reddiderunt: sed & R. Schlomoh eum sic enarrat. Denique pulchrè huic sensui respõdẽt quæ sequũtur à ver. 19, Quũ perdideris improbos, &c. vt cecinisse Psaltẽ intelligam⁹, maximã fore iustorũ multitudinẽ qui Deo amici sunt, quum improbi (vt merentur) fuerint perditi. Si libeat hũc sensum amplecti (fateor enim admodũ probabilẽ) sic vidẽtur versus 17, 18, & 19 reddendi, *Et mihi quàm chari sunt amici tui Deus, vt præualent summæ illorum. Si volo numerare illos, plures arena sunt: euigilaui, & adhuc sum tecum. Postquam perdidisti improbos, facessite ergo à me, uos uiri sanguinarij.* Enarrandi verò videntur in hunc modum, Dixi me celebraturum te ò Deus, qui me mira adeò ratione formasti: etiam qui tui proximi sunt, Spiritu scilicet tibi renati, tuique verè studiosi, mihi summè chari habentur: quos tantopere auctos, & numero præualuisse, impensè non tam gaudeo quàm stupeo. Dum enim conor inire numerum illorum, arenæ multitudinem superant. Hinc velut reuixi, velut à somno mortis euigilaui, & esse me adhuc tecum solidè glorior. Nunc certè quum improbos perdidisti, ergo facessite à me ò viri sanguinarii, qui me & innocuos quosque ad mortẽ perpetuò venabamini. Videtis infinitũ istũ iustorum prouentũ: ii amici Dei sunt, eóque fœlicissimè vsque regnabunt, & quicquid est sceleratorum exterminabunt, ita vt cernitis præcipuos col luuiei vestræ manu Domini interiisse. Si hæc Dauid hic voluit canere, indubiè respexit ad id tẽpus quo Deus tam impios regni pessundarat, & ipsum vnà cum iustis, quorum ingens multitudo apparebat, euexerat. In eo autem typum prætulit regni Christi, quòd pessundatis impiis Iudæis, & prædicantibus vbiqu: Apostolis gloriam eius, mirum in modum floruit, ingenti passim multitudine hominum, illum Regem & Seruatorem suscipiente. Tum & ipse dicere potuit, Euigilaui ò Pater, & adhuc tecum sum: hoc est à morte resurrexi, & adhuc tecum sum, vita beata perfruens, quanlibet hostes mei perdere me, ac ita à te, qui vita es & omne bonum, auellere conati sunt. Porrò hæc omnia tum plenè consummabuntur, quum detrusis cum diabolo cunctis impiis in gehennam, dignati fauore cælestis Patris, in consortium aduocabuntur superûm. Porrò quòd hũc sensum non sum sequutus in versione, præcipua causa fuit, quòd non ita liqueat ordo cũ præcedentibus, atque si רעי cogitationes interpretamur. Nam versibus 14, 15, & 16, de admirando hominis opificio loquutus est: ad quæ perpulchrè quadrat subiecta admiratio Diuinarum cogitationum & consiliorum quæ in eo opere declarauit, non autem ita de multitudine amicorum Dei. Tum quod רע proximum significat, & sodalem vel amicum, vt homo homini est. Nec solet Scriptura timentes & studiosos Dei vocare רעים, id est proximos & sodales Dei: sed [illegible], id est diligentes. At verò si hunc quem reddidi sensum sequaris, vt ordo horum duorum versuum ad præcedentes satis patet, nec sunt obscura reliqua, ita ambiguum manet illud, *vigilaui & adhuc sum tecum.* Quidam id interpretantur, Sic detinet me admiratio tuæ sapientiæ & bonitatis, vt etiã nocte de illis somniem: quúmque euigilauero, inueniã me adhuc apud te animo in tuis operibus occupato. Alii sequuntur sensum quem sum in versione reddere conatus: nempe, Vigilaui vsq; præ ingenti sapientiæ tuæ, quam vel in sola hominis machina declarasti, admiratione: & sum perpetuò apud te, circa te solum occupatur vsque animus meus, nec tamen tua satis possum cõsilia mirari. Quum verò tantopere in admiranda Dei sapientia exarsisset, & inde subiisset animum, quàm religiosè, quàm sanctè deberet ille ab omnibus coli, consequens fuit vt impiis qui illum tam suspiciendũ mirandúmque, insanè adeò contemnebant & irritabant, tanto indignaretur vehementius, quanto animum eius religio occupauerat ardentior. Accipitur verò hic ** optatiuè, quod non obscurè sequens particula, Facessite à me, &c. indicat.

20 *Qui loquuntur contra te ad scelus, & iurant falsò inimici tui:*

21 *Nunquid odientes te Iehouah odio habeo, & insurgentibus contra te indignor?*

22 *Consummatione odij odi eos, uelut inimici essent mihi.* Causã cur & improbos perdi Diuinitus optet, & à se facessere iubeat, reddit versu 20. *Qui* (inquit) *loquuntur contra te ad scelus*, id est de te sceleratè. Vnde sequitur, *accipiunt ad uanitatem*, subaudi nomen tuum: hoc est vanè & cum contemptu nomen tuum vsurpant, impiè de te verba facientes, falsóque iurantes. Similis est loquutio in præcepto secundo, Non accipias, id est ne nomines ad vanitatem vel rem falsam, nomen Dei: hoc est ne iures falsò per nomen Dei. Hos itaque Dei odientes & contemptores profitetur se odisse, & odisse odio consummato: summè enim diligebat Deum. Hoc autem odii, quanlibet sit vehemens & perfectum, haud tamen arcet Sanctorum beneficentiam in impios, quandiu hic à Domino feruntur: qua scilicet imitantur Patrem suum cælestem, vt sicut ipse solem & pluuiam suam deploratis etiam impartit, ita & ipsi quæ possunt illis corporis, dum egent, beneficia præstant, fouẽtes scilicet quod in illis Dei est, nempe corpusculum. Quod dum vita adhuc fruitur, Dei beneuolentia nondum penitus exclusum est: animum autem & mores illorum qui toti Satanam referunt, odiunt, vt peius nihil.

Exod. 20, 6, 7

23 *Explora me Deus, & cognosce cor meum: examina me, & cognosce cogitationes meas:*

24 *Et uide si uia molestiæ in me, & deduc me in uia sempiterna.* Offert se Dei explorationi, ostẽdens eo se

sibi nõ esse consciũ nisi syncerę religionis, vitęque innocentis. Vnde interpretantur quidam illud, *Duc me in via* עולם, id est seculi, pro occide me: quasi diceret, Si deprehenderis quicquam in me peruersum, perde me. Et putant, Ire viam seculi, pro mori accipi: vt Viam ingredi omnis carnis. *Iosu.23.d.14* Sed quia pręmissa est verbo *Duc me*, coniunctio ו, malo illos sequi qui hoc sensu versum intelligunt, Vide si peruersum aut prauum institutum sequar: id est agnosce quòd id prorsus à me alienum est, & deduc me via ęterna: hoc est, vt viuam innocenter, quę vita & beata & ęterna est. Docemur hîc immensam Dei omnia pręsentissimè intuentis atque regentis, vt & mirificè condidit, maiestatem, religiosius vel in nobis ipsis cõsiderare, quo nihil est ad accendendum animum nostrum amore studióque Dei efficacius.

PSALMVS CXL, χωλιαστικὸς καὶ δικλικός.

Orat liberari à dolis & mendaciis Doeg atque complicum eius, & ipsos pro meritis exterminari, quo iustitiæ recti- que studiosi liberè Sacræ religioni atque laudibus Dei incumbant. ARGVM.

1 PRæsuli, Oda Dauidis. PARAPH.
2 Libera me ô Iehouah ab homine noxio, à viro violento serua me:
3 Qui cogitant noxia in corde, quotidie ad prælia concurrunt.
4 Exacuerunt linguas suas velut serpentes, virus viperæ sub labiis illorũ. Selah.
5 Custodi me ô Iehouah è manibus improbi, à viro violẽto serua me, qui cogitarunt expellere gressus meos.
6 Posuerunt mihi superbi latentem laqueum, & funibus expanderunt rete: iuxta semitam posuerunt mihi tendiculas. Selah.
7 Dixi, Iehouah Deus meus es tu, audi Iehouah deprecationem meam.
8 Iehouah Domine robur salutis meæ, die quo sumenda erunt arma, tu caput meum munies.
9 Ne concedas Iehouah vt improbus voti compos fiat: ne des successum maliciosæ cogitationi eius, ne exaltentur. Selah.
10 Caput inquam eorum qui vndique me obsident, molestia labiorum illorum obtegat ipsos.
11 Decidant in carbones, deiiciat eos in ignem, in foueas è quibus nequeant emergere.
12 Viro linguaci nihil in terra succedat, virum violentum venetur noxa, donec eum det præcipitem.
13 Noui quòd sit Iehouah vindicaturus afflictum, & asserturus inopes.
14 Vtique iusti celebrabunt nomen tuum, coram te recti habitabunt.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

2 *TVere me ô Iehouah ab homine noxio, à viro violentiarum serua me:*
3 *Qui cogitarunt mala in corde, omni die conueniunt [ad] prælia.*

4 *Exacuerunt linguam suam sicut serpens, virus viperæ sub labiis eorum. selah.* Psalmus hic eius argumẽti est, cuius 10, 11, 14, 52, & sequentes vsque ad 60, ac alii quidam. Dici non potest quãto odio, quibúsque insidiis Doeg ac plærique alii Schaulis adulatores, Dauidem insectati fuerint, & in quæ pericula identidem adduxerint: inde est vt tot Psalmis opem Dei sibi contra illos latam celebrarit, ipsorúmque malitiam traduxerit. *Hominem* itaque *noxium & virum violentum*, Doeg intelligit, cui statim alios Schaulis adulatores atque sui proditores coniungit, quum canit, corde sibi mala cogitasse, & ad bella sibi mouenda concurrisse. Exitialia eorum mendacia confert versu 4, linguis & veneno serpentum. *selah* adiecit, quo moneret cogitandum quàm nihil intentatum illi reliquerint quo ipsum perderet, quámque varia excogitarint, ex quibus tamen omnibus ipsum nõ sine raris miraculis Deus liberauit. עכשוב in versu 4 reddit R. Schlomoh, Gallicè *araigne*, id est araneum: sed Ab. Ezra & Kimhi dicunt maximè nocentem & crudelem esse bestiam.

5 *Custodi me ô Iehouah à manibus improbi, à viro violentiarum serua me, qui cogitauerunt depellere gressus meos.*

6 *Absconderunt superbi laqueum mihi, & funes appenderunt retis, proxime semitam tendiculas posuerunt mihi. Selah.* Incredibili improbitate insidiabantur ei improbi, de quibus queritur: ideo secundò pertinax illorũ ad perdendum se studiũ describit, & precẽ vt seruetur ab illorum insidiis & vi, repetit.

7 *Dixi Iehouæ, Deus meus es tu: percipe auribus ô Iehouah vocem deprecationis meæ.*

8 *Iehouah Domine robur opis meæ, operi caput meum in die armaturæ.* Canit vnde fiduciam concepit, & aluit in afflictione: eo nempe quòd certa fide tenebat, & considerabat Dominum esse Deum suũ, hoc e. vindicẽ & seruatorem. *Diem armaturæ,* sicut diem belli dixit, nempe diem intentati periculi.

9 *Ne des Iehouah desideria improbi, scelestum cogitationem eius ne perducas, [ne] exaltentur. Selah.*

10 *Caput circundantium me molestia labiorum eorum operiat eos.* Incipit hîc precari contra hostes: primùm vt cogitata eis non succedant, vt Deus non educat cogitationem impii Doeg, hoc est non concedat eum perficere quæ mala cogitarit. In quo obseruandum, Deum esse qui id efficiat nobis quod impii sibi videntur arrogare. Ipso enim negante successum, imò ipso non perficiente omnia, inane est quicquid mortales conantur. Quum ergo nihil non optimè Deus faciat, sunt omnia boni consulenda. *selah* hîc adiectum, notat quàm doleat piis exaltari impios, qui nimirũ in sublimi feruntur. Versu 10 per *caput obsidentium se,* Doeg intelligit: & est iungendum cum illo quod est in versu præcedẽti, *non exaltentur:* potest tamẽ & cum sequentibus iungi: hoc sensu, Molestia labiorum illorum tam capitis horum qui me circundant, quàm horum ipsorum qui sub duce & capite Doeg me ita persequuntur, id est mendacia quibus me impetunt, ea obtegãt & obruant ipsos. Solennis hæc vltio est quam Deus de hostibus suorum sumit, quámque Sancti sumẽdã orant: vt scilicet illi mendaciis suis quibus Sanctis conãtur molestiam inferre, seipsos perdãt.

11 *Cadant super eos carbones, deiiciat eos in ignem, in foueas, non consurgant.*

12 *Vir linguæ non dirigatur in terra, noxa venetur virum violentiæ, ad præcipitationes.* Versu 11 alludit ad vltionem Sodomorum. Illud, *deiiciat eos in ignem,* quidam de fulmine intelligunt, quidam de molestia quam isti parãt aliis. De hac imprecatione dixi in versu 6 Psalmi 11. Versu 12. *virum linguæ* dicit, quem nos linguacem, & vt solẽt eiusmodi, multa mentientem. Huic precatur nihil succedere, noxámq;, cui deditus est, ipsum venari, vtique & capere, vt in sempiternã perniciẽ depellatur.

13 *Noui quòd faciet Iehouah vindictam afflicti, iudicium pauperum.*

14 *Vtique iusti celebrabunt nomen tuum, sedebunt recti cum facie tua.* Iterum memorat vnde sibi spem firmarit, dum hostes superiores esse videbãtur. Cogitabat, fidémque hanc roborabat sibi, Deum non posse non asserere tandem & vlcisci afflictos & pauperes ipsi fidentes: quum nulli alii laudare & celebrare nomen eius vel possint, vel cupiant. His recordabatur peculiariter promissum vt coram Domino fœliciter agentes, laudes eius deprædicent. Eius ergo se quoque participem fore, spem sibi hac sancta cogitatione & prece fulciuit. Quid sit coram Deo agere, dictum in versu vltimo Psalmi 56. Quæ hîc de Dauide memorantur, typi fuerunt Christi & Christianorum.

PSALMVS CXLI, [illegible]

ARGVM. *Submotus Dauid à Tabernaculo fœderis, & mensum deque sacrificium precationibus sarciens, orat primùm sibi Spiritum, quo gratiæ impiorum quanlibet fœlicium castigatam & asperam sæpe Sanctorum amicitiam præferat: deinde dignam impiis hostibus suis vltionem, & suam liberationem.*

PARAPH. 1 ODa Dauidis. Iehouah te inuoco, propera ad me, & audi me quũ te inuoco.
2 Ascendat fœliciter in conspectum tuum, velut incensum precatio mea: eleuatio manuum mearum habeat instar sacrificii vespertini.
3 Pone Iehouah custodiam ori meo, obserua ostium labiis meis.
4 Noli inclinare cor meum in rem noxiam, ne tentem actiones improbas cum viris iniquitati deditis, ne fruar deliciis illorum.
5 Cædat me iustus, quod beneficium erit: nam castigabit me, vnguentum primarium non confringat caput meum. instat enim adhuc precatio mea contra malitiam illorum.
6 Præcipitẽtur in loco saxoso principes illorum, vt audire sustineant sermones meos, quia suaues sunt.
7 Vti qui terram proscindit & secat, dispersa sunt ossa nostra proxime inferos:
8 Quandoquidem ad te ô Iehouah Domine oculi mei respiciunt, quum in te præsidium meum pono, ne profundas animam meam.
9 Custodi me à laqueo quẽ tetenderunt mihi, & à tendiculis eorum qui iniquitati dediti sunt.
10 Incidant in rete illius improbi, simul ego perpetuò euadam.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Psalmus Dauidis. Iehouah inuocaui te, propera mihi: auribus percipe uocem meam, dum te inuoco.*

2 *Prosperetur oratio mea, incensum coram te: eleuatio manuum mearum, oblatio uesperi.* Perpendens Dauid, exiliũ & omnia pericula se ferre propter studium pietatis & innocentiæ, cui adulatores Schaul impii totis viribus aduersabantur, & dolens illos interim omni fœlicitate florere, precatione se, vt solebat, consolatus est. Maluisset hanc fundere in tẽplo adiunctis hostiis: sed quũ id non liceret, haud dubitabat pro incenso & sacrificio eam Deo futurã, id quod precatur versu 2. Dicit *uespertinum sacrificiũ*, fortè quòd sub vesperã primùm hæc precatus est. Eo autẽ iuxtà significauit se manè & vesperi statas suas preces habuisse, vti in Tabernaculo fœderis ex Lege Sacerdotes quotidie faciebant. De incẽso, legis Exod. 30. a. 9. De sacrificio matutino & vespertino, Nume. 28. a. 4, & 8.

3 *Pone Iehouah custodiam ori meo, obseruationem super ostium labiorum meorum.*

4 *Ne declines cor meũ ad uerbũ noxiũ, ad agendas actiones in improbitate, cum uiris operariis iniquitatis: & ne edã de deliciis illorũ.* Nequid impiè loquatur orat versu 3: quarto, ne etiã faciat. Ait, *Ne inclines cor meũ ad rẽ noxiam*: quod eo sensu accipiendũ quo illud, Indurauit cor Pharaonis: &, Tradidit eos in sensum reprobum. Habet vasa iræ Deus quæ destinauit vt suam gloriã illustrent, dãdo pœnas impietatis suæ. Talis Pharao fuit, talis Sichõ rex, & alii multi: hãc sortẽ Dauid deprecatur, petitque esse vas gratiæ, in quo se Dei gloria beneficiis, non vltionibus exerat. Porrò tũ Deus inclinat cor ad res noxias, & cogitationes impias, indurat, traditque in sensum reprobum, quũ illud Satanæ permittit impellẽdum ad ea quibus iusta eius vltio prouocatur. In eo verò nihil iniqui facit Deus, qui figmentis suis pro suo arbitrio vtitur: nec mala sunt ad quæ illis vtitur, quãlibet ea ipsis vasis iræ sint peccata perniciosa. Quod scelus grauius proditione Iudæ? at quid simul vtilius fuit generi humano? Scelestè igitur fecit, prodẽdo Seruatorẽ Iudas, & meritas luens pœnas, nomen Dei glorificat ratione & Deo & ipso digna: adeò tamen malum non fuit ad quod Deus cor illius inclinauit, id est inclinandum Satanæ permisit, nẽpe Seruatoris nostri proditio, vt seruierit ad redẽptionem orbis. Sic se habent facta reproborum omnia: vt à Deo instituta sunt, nihil est illis vtilius: vt ab impia mente fiunt reproborum, nihil est eis sceleratius. Si consilium Dei tã mira ratione suam gloriam illustrantis non potes assequi, exclama cum Paulo, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius! & cætera. Illud, *ne uescar deliciis illorum*: idem est atque, ne inescer prosperitate qua illi fruuntur. Exo. 9. c. 12. Rom. 1. d. 28. Roman. 11. d. 33.

5 *Cædat me iustus bonitate, & castiget me: unguentum capitis non franget caput meum, quia adhuc & oratio mea contra noxas illorum.*

6 *Deiiciantur in loca petræ iudices eorum. & audient sermones meos, quia suaues sunt.* Præfert bonorum reprehẽsionem, scelestorum fauori & beneficiis. Bifariam autẽ enarratur: & vt reddidi, & in sensum huiusmodi, Malo vt me cædat iustus, beneficiũ enim id erit, quia sic castigabit me, & in viam reducet, eritque mihi vt vnguentum primarium quòd caput meum leniet & curabit: non lædet, aut ירץ, id est franget. Hanc inquam, à iusto castigationẽ malo, quàm frui gratia & bonis impiorũ. nã adhuc perstat oratio mea contra malitiam eorum, qua nihil æquè detestor, tam abest vt deliciis eorum inescatus, impiis eorum consiliis consentirem. שמן ראש vocat *unguentum capitale*, principale, eximium, quo scilicet caput inungi solet. ac per illud intelligit rariores & præcipuas delicias. in summis enim deliciis vnguenta adhibebantur, de quo dictum versu 5 Psalmi 23, & versu 12 Psalmi 92. Porrò si ad hunc modum interpreteris, durius cohærebit quod sequitur, *Nam oratio mea adhuc contra malitiam eorum*. Ideo malui sequi Ab. Ezra, & reddere in hunc sensum, Opto vt me cædant potius iusti, quàm vt impii primario vnguento reddant delibutum, hoc est summis deliciis demulceant, & omne genus beneficiis afficiant. Quum enim illi cædunt, beneficium est, corripiunt siquidem me: at horum vnguentũ, caput meũ frangit ac perdit, non demulcet aut sanat, vt illi putant. Sic illorum beneuolentiam habeo. nam perseuerat adhuc contra illorum malitiam, vt olim exterminetur, mea precatio: adeò nolo illorum gratiam, nolo beneficia, nolo communionem: sed precor vt deiiciantur *iudices eorum*, id est præcipui inter eos, & principes illorum in loca saxosa, & comminuantur: sic erit vt aliis quos modò isti dementant, sermones mei, de pietate, de iustitia, de innocentia ob quos illis ducibus eorum Doeg & similibus, intolerabilis sum, grati habeantur & suaues, vti reuera sunt.

7 *Vti qui scindit & secat in terra, dispersa sunt ossa nostra ad os inferni.*

8 *Quia ad te ô Iehouah Domine oculi mei: in te confisus sum, ne effundas animam meam.* Causam reddidit cur vltionẽ hostibus oret: hoc sensu, Iure autẽ istuc oro: quia sicut quis terrã scindit & secat, atque in diuersã disperdit, dum eam vertit & subigit ad percipiendum commodius sementem: ita illi disperserunt & mea, & meorum ossa proxime inferos: hoc est vires nostras fregerunt, ita nos disperserunt, in ea discrimina induxerunt, vt in ore iam sepulchri & inferorũ simus. Hoc modo etiam à Gallis dicitur, de proximè morituro, *il est pres de sa fosse*. Tempus igitur est vt nos vindices, dis-

perdas illos: nam ad te vnum respicimus, te vno confidimus. Tu igitur ne effundas animam nostram. תער enim ita hic accipitur, vt Genesis 24.c.20, ותער כדה אל השקת, id est, & effudit hydriam in potatorium. Obseruandum hic, solum Deum esse qui animam tollere possit, sicut & vnus dedit. Non igitur occidunt impii nos, dum illos nobis præualere Deus sinit: sed ipse Pater noster, qui hac vita nunquam spoliat, nisi quum statuit dare potiorem.

9 *Custodi me à manibus laquei [quo] uenantur me, & tendiculorum operantium iniquitatem.*

10 *Cadant in retia sua improbi, simul ego usque transibo.* Repetit precem, qua & se orat seruari ab insidiis hostium, & illos dignas pœnas dare: nam deplorati hi erant, & nihil aliud quàm bonis molesti erant, eóque vocat eos פעלי און, id est operarios iniquitatis. toti siquidem iniquitati incumbebant, digni modis omnibus qui in sempiternum exitium præcipitarentur, quod continuò intentabant Sancto. Quidam יחד, cum verbo *Incidant* iungunt: quasi sit precatus, impios illos pariter omnes incidere in rete quod sibi caput illorum expanderat, donec ipse transiret. Verum si עד pro עולם accipitur (vt sæpe in Scriptura solet) sensus videtur dilucidior.

PSALMVS CXLII, συνετισμὸς τῷ Δαυΐδ.

ARGVM. *Memorat quid precatus sit ad Dominum, quum Schaulem fugisset in specum, ubique expectaret se capiendum, eóque summè angustaretur.*

PARAPH. 1 ERudiens Dauidis, quum esset in specu, oratio.

2 Ad Iehouam vociferabar, Iehouæ supplicabam:

3 Effundebam coram ipso commentationem meam, angustiam meam coram ipso narrabam:

4 Quum torqueretur in me spiritus meus: & tu nosti semitam meam: in itinere quo ibam posuerunt mihi laqueum.

5 Respiciebam ad dexteram, & videbam ad sinistram, nec erat qui me agnosceret: ademptū mihi erat omne refugiū, non erat qui quæreret animā meā seruare.

6 Vociferatus sum ad te ô Iehouah, dixíque, Tu præsidium meum, portio mea inter viuos.

7 Attende clamori meo, nam miser sum admodum: libera me à persequentibus me, nam præualuerunt mihi.

8 Educ è carcere animam meam, vt celebret nomen tuum: cingent me iusti, propterea quòd mihi benefeceris.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *ERuditio Dauidis, quum esset in specu, oratio.*

2 *Voce mea ad Iehouam clamabam, uoce mea ad Iehouam deprecabar.*

3 *Effundebam coram eo sermonem meum, angustiam meam coram eo exponebam:*

4 *Quū torqueretur super me spiritus meus, & tu nosti semitā meā, in tramite quo uado absconderūt laqueum mihi.* Historia in inscriptione notata legitur 1. Schm. 24. Quū nullū omnino iā Dauidi effugium superesset, ita vt in specum se recipere cogeretur, plurima indubiè anxietate fuit afflictatus, omni momento expectans vt proditus in specu, crudelitati Schaulis permitteretur. Istā anxietudinē multis sanè exprimit. Ad id enim facit quòd vociferatū se ait ad Iehouā, animi scilicet affectibus, non clamore vocali. Itē quòd memorat se corā Iehouah cōmentationem & animi sui murmur effudisse, non potentē iam præ animi perturbatione ordine verba proloqui. Nā summa anxietas illa faciebat effundere questus potius, quàm loqui. De hoc tropo dixi in versum quintū Psalmi 42. Denique quod scribit, *contortum fuisse in se spiritum suum*, metaphora est de qua in versu 3 Psalmi 61 dixi. Illud, *& tu nosti semitam meam*, quidam ad innocentiam referunt quam coram Domino confessus sit: mihi autem videtur eo significari vt animum suum in eo metu receperit, spémque firmarit: sicut in omni precatione Sanctorum, consolatio statim animum subit. vnde hoc dictum sensum hunc habere puto, Mihi quidē nusquā patet via qua elabar. putabā me satis tutū in his montibus, rupicolis capris tantum tritis, refugium & latibulum habiturum: sed etiam in hunc tramitem laqueum mihi posuerunt, nihil minus expectanti. At scis tu adhuc semitam, qua euadam.

5 *Respiciebam ad dexteram, & uidebam, & non erat mihi cognitor: perierat perfugium à me, non erat qui animam meam inquireret.* הבט & ראה infinitiui sunt. vt enim & Græci & Latini solent, Hebræi plerunque pro præterito imperfecto infinitiuum vsurpant. Proinde sensus est, Quum respicerem ad dexteram, & viderem, subaudi ad sinistram, & non esset qui me agnosceret, meíque misericordia adductus studeret eripere, (nam qui cum eo latebant in specu, id non poterant) vociferatus sum ad te ô Iehouah, &c. Dicit hic periisse à se effugium, quia nusquam effugiendi via patebat. Ad illud, *Quum*

quireret animam meam, ſubaudiendum ſeruare, quod adieci: alioqui inquirere animam, pro venari ad mortem dicitur.

6 *Clamaui ad te ô Iehouah: dixi, Tu protectio mea, portio mea in terra viuentium.*

7 *Attende vociferationi meæ, quia miſer admodum factus ſum: libera me à perſecutoribus meis, quia præualuerunt ſupra me.*

8 *Educ è concluſo animam meam, ad celebrandum nomen tuum: me cingent iuſti, quia rependes ſuper me.* Vocat Deum portionem ſuam in terra viuentium, quia ſperabat in hoc ſeculo ſe adhuc bonitate eius fruiturum. Vt dicitur Deus ſuorũ portio, dictũ eſt in Pſalmo 16. *Terram viuentium*, præſens ſeculũ dici, oſtendi in verſu 13 Pſalmi 27. Verſu 8 per *concluſum* vel *carcerem*, ſpeluncam intellexit. Et more ſuo, ideo liberari petit, vt inde nomen Dei illuſtretur, & Sancti fide in Deum inſtaurẽtur: quos ſe cincturos dicit, vtique ſtudio gratulãdi, & Dei bonitatẽ in ipſo tã egregiè declaratã celebrãdi.

PSALMVS CXLIII, [illegible] ἢ διδακτικός.

Eiuſdem argumenti eſt hic Pſalmus cuius ſuperior, nempe de eadem re compoſitus. ARGVM.

1 ODa Dauidis. Audi precationem meam, auſculta ſupplicationi meæ, an PARAPH.
nuc mihi pro fide & iuſtitia tua.

2 Et ne agas iudicio cum ſeruo tuo: coram te enim nemo qui viuit, iuſtus habebitur.

3 Etenim perſequutus eſt hoſtis animam meam, proſtrauit in terram vitam meam: collocauit me in tenebris, vt ſolent collocari pridem mortui.

4 Contorquetur in me ſpiritus meus, obſtupeſcit intra me cor meum:

5 Tum autem memor erã temporis priſci, meditabar de omnibus factis tuis, de geſtis manus tuæ commentabar.

6 Expãdi manˀ meas ad te, anima mea ad te anhelabat, velut terra ſitiẽs. Selah.

7 Propera, annue mihi ô Iehouah, defecit ſpiritus meus: ne abſcondas faciem tuam à me, alioqui ſimilis euadam deſcendentibus in foueam.

8 Fac manè audiam bonitatem tuam, nam te nitor: notam fac mihi viam qua gradiar, nam ad te animum meum extuli.

9 Libera me de inimicis meis ô Iehouah, apud te lateo.

10 Inſtrue me facere quæ tibi grata ſunt, nam tu Deus meus es: Spiritus tuus bonus deducat me in viam rectam.

11 Propter nomen tuum ô Iehouah viuifica me: pro iuſtitia tua educ ex anguſtia animam meam:

12 Et pro bonitate tua conficias inimicos meos, & perdas cunctos infeſtos animæ meæ: equidem ſeruus tuus ſum.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 PSalmus Dauidis. *Iehouah audi orationem, aures inclina ad deprecationem meam: in fide tua reſponde mihi, in iuſtitia tua.*

2 *Et ne venias in iudicium cum ſeruo tuo, quia non erit iuſtus coram te omnis viuens.* Summa anxietudine in ſpecu, vt oportebat hominem, constrictus, fidem & bonitatem Dei implorat, orátque ne iure ſecum agat, ne ſecum velut iudicio experiatur. Sancti enim Deum iudicem ſæpe appellant, dum rem habent cum eiuſmodi aduerſariis, quos ſciunt non tã ſuos, quàm pietatis hoſtes eſſe: at Deũ aduerſ[a]tium nunquam non deprecantur. Dum enim is ſuo iure egerit, nemo eſt qui cauſa non cadat, capitíſque reus peragatur. Adeò multa peccamus illi vniuerſi: quare omnium eſt precari, Dimitte nobis debita noſtra: & iudicium cum eo, vel nobis ipſis iudicibus deprecari.

3 *Quia perſequutus eſt hoſtis animam meam: contudit ad terram vitam meam, collocauit me in tenebricoſis, ſicut mortuos ſeculi.*

4 *Et contortus eſt ſuper me ſpiritus meus, cor meum intra me attonitum eſt.* Memorat quanto fuerit in periculo. queritur enim vitam ſuam in terram proſtratam: hoc eſt, penitus deiectam fuiſſe, ac ſe collocatum in tenebris, vt ſolent pridem mortui. Id videtur dixiſſe de obſcuro ſpecu, ſepulchro ſimili: auget ſiquidem omnia dolor. *Mortuos* עולם, id eſt ſeculi vocat, qui multo tempore & quaſi ſeculo fuerunt mortui. In eo autem ſimul diuturnum ſuum exilium notauit, in quo quum perpe

tuò de vita periclitaretur, mortis tenebris ipsum inre assimilauit. Angustiam & cruciatum animi canit versu 4, qui idem est cum quarto superioris.

5 *Memor fui dierum ab olim, meditatus sum in omnibus operibus tuis, in factis manuum tuarum loquutus sum.*

Memorat vnde se ex tanta animi consternatione nonnihil recepit, atque ad precandum erexit: nempe ex memoria factorum Domini priorum, quibus ille cum in alios, tum in ipsum, bonitatem suam mirificè declarauerat. Nihil siquidem est quod æquè in spem bonã erigat, atque gestorum Domini pressa consideratio. Nemo enim adeò peccatis premitur, vt nõ inueniat, si superiora secula excutiat, qui grauioribus aut paribus pressi, veniã tamen Deũ exorarint: nulla quoque possunt tanta circunstare pericula quin occurrant facta Domini, reputanti qui manu Dei ex plus aut æquè difficilibus & ancipitibus erepti sint. Nulla denique terrebit tantopere formidabilis vis hostium quin memorans gesta Domini, magis aut æquè formidabilem, fractam Diuinitus, illico agnoscat. De hac factorum Dei perpensione, plura in Psalmum 77.

6 *Expandi manus meas ad te, anima mea sicut terra defectionis ad te. Selah.*

7 *Propera, responde mihi Iehouah, deficit spiritus meus, ne abscondas faciem tuam à me: & assimilatus sum cum descendentibus [in] foueam.*

8 *Audire fac me in manè bonitatem tuam, quia in te confisus sum: notam fac mihi uiam qua ambulem, quia ad te attollo animam meam.*

9 *Libera me ab inimicis meis Iehouah, [quia] apud te obtego.* Diligens & religiosa factorum Dei reputatio nõ potest animũ laborantẽ non illico recreare, & fiducia Diuinæ bonitatis animare: ita cõmodũm iã subiicit vt manus ad Deũ extenderit, hoc est seriò & ardenter sit precatus: cuiusmodi precationis proprius gestus est, manuũ in cælos expansio. Magni affectus reticẽtia est in hoc versu, *Anima mea sicut terra sitiens*, vel *torrida ad te*: hoc est, sicut eiusmodi terra ariditate fathiscens, ingẽs imbris desideriũ testatur: ita fertur ad te desiderio opis tuæ anima mea, mox defectura nisi ei adsis e uestigio. Hinc & Selah huic versui subscripsit, & in septimo statim adiecit, *Propera, anime mihi, deficis spiritus meus*. Quæ omnia animũ, non iã cũ metu, sed morte ipsa colluctantẽ, indicant. Vnde & id quoque subiecit, *ne similis euadam descendentibus in foueam*, planè extinctus, cui proximus erat. Eisdem affectibus flagrat & versu 8: petit enim vt faciat se Deus *manè* audire bonitatem suam, quod vel pro maturè dixit: vel significauit tẽpus matutinũ, Sacræ precationi peculiariter consecratũ: quia ardentiores preces solebant matutino tẽpore haberi, & nullo ferè alio Dominus suis respõdere apertius: vt nullo quoque tempore percipiendis responsis Dei, animus est æquè idoneus. A. Ezra refert ad id, quòd omnia negotia & actiones hominũ soleant manè auspicari. Sic putat Dauidem orasse, vt Deus lato auxilio, quasi manè nouum institutum, & aliud negotii secum inciperet. Kimhi putat tempus matutinum, pro secundo & prospero positum: sicut vespera & nox, sæpe pro aduerso & infælici accipitur. Porrò quum oret vt Deus faciat se audire bonitatẽ suam, hoc est promissa bonitatis suæ ritè percipere: ac notam viam qua gradiatur, hoc est quidnam incœptet, quò se recipiat, vt hostium manus effugiat, & ipse simul Deo suo probetur: verisimilius dici existimo, per *manè* hic intelligi tempus oraculis peculiariter deputatum, nempe matutinũ. Quanquam non dubitem, simul & maturitatem auxilii significatam. Illud in versu nono, *Quoniam apud te obtego*, vel abscondo, subaudi me, de latibulo specus dixit. In eo tectus hominibus, & in conspectu Dei esse optabat.

10 *Doce me facere placitum tuum quia tu Deus meus: Spiritus tuus bonus deducat me in terra recta.*

11 *Propter nomen tuum ô Iehouah, uiuifica me: in iustitia tua educ ex angustia animam meam.*

12 *Et in bonitate tua conficies inimicos meos, & perdes omnes coarctatores animæ meæ, quia ego seruus tuus.* Vt necesse est ei omnia optimè cedere qui Deo gratificari studuerit, precatur versu 10, ad hoc se institui, & duci Diuino Spiritu *in terram rectam*, id est viam rectam, institutum rectum. Reliquis duobus versibus orat se *uiuificari*, hoc est restitui, (fuerat enim propè, nõ metu solùm, sed re ipsa extinctus) & hostes perdi, quum ipse seruus sit Dei, sanctificando nomini eius penitus addictus. Vnde ait, *Propter nomen tuum*: quod ego restitutus, pro viribus prædicabo. Meriti nihil iactat: iustitiæ, hoc est bonitati Dei tantùm nixus, opem implorat.

PSALMVS CXLIIII, Δ̓αυειτικός.

ARGVM. *Prædicat Deum, quòd se omnibus periculis & infestatione hostili liberatum, in Regem exaltasset, ac regnum suum omnimoda fælicitate fecisset florere.*

PARAPH. 1 DAuidis. Laudetur Iehouah propugnator meus, qui instituit manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.

2 Qui bonitas est, qua fruor: munimentum meum, arx mea, & ereptor meus: clypeus meus, & in quo præsidium meum colloco, qui subiicit populũ sub me.

3 O Iehouah,quidnã eſt homo,quòd ſic eũ agnoſcis:mortalis,vt tãti eũ facias?
4 Homo nihilo ſimilis eſt,dies eius habent inſtar vmbræ euaneſcentis.
5 Iehouah autẽ demitte cælos tuos, & deſcẽde:cõtinge montes, & fumigabũt.
6 Eiaculare fulmina,& diſperge illos:emitte ſagittas tuas,& diſturbã illos.
7 Demitte è ſublimi manum tuam,& eripe me:libera me ab aquis validis,è ma nu filiorum alienorum:
8 Quorum os vana loquitur,& quorum dextera,dextera eſt patrans dolum.
9 Deus carmen nouum cantabo tibi,cum fidibus & decachordo canam tibi;
10 Qui fers opem Regibus,qui eripuiſti Dauid ſeruum tuum à gladio noxio,
11 Eripe me & libera me è manu filiorum alienorũ,quorum os vana loquitur,& quorum dextera,dextera eſt patrans dolum.
12 Vt filii noſtri habeant in adoleſcentia ſua inſtar plantularum fœliciter enatarum:filiæ noſtræ ſicut anguli ædium perpoliti,templi decorem referentes.
13 Penuaria noſtra plena ſint,vt varia inde genera bonorum depromant:greges noſtri millibus myriadibúſque aucti,repleant vicos noſtros.
14 Boues noſtri idonei ſint ferendis oneribus:non ſit perruptio, non emigratio, non clamor in plateis noſtris.
15 Fœlix populus qui ſic habet,fœlix populus cui Iehouah pro Deo eſt.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 DAuidis. *Laudandus Iehouah rupes mea,qui docet manus meas ad prælium,digitos meos ad pugnam.*
2 *Bonitas mea,& munimentum meũ,arx mea,& ereptor meus mihi,clypeus meus, in quo ſpero,qui ſubijcit populũ meũ ſub me.* Expendẽs Dauid quàm mirificè Deus ſe hoſtibus ſuis ſuperiorẽ, & Regẽ multo auguſtiſſimũ reddidiſſet,celebrat eum hoc nomine quòd manus ſuas inſtituerit ad præliũ,&c.Idẽ habetur verſu 35 Pſalmi 18.Robur ſiquidẽ & induſtriã cum bella gerendi,tum manus fœliciter cõſerendi,mirificè adcò ſibi Deum ſuppeditaſſe agnoſcebat,vt nõ niſi Diuinitus inſtitutum atque inſtructum ſe fuiſſe,dicere iure potuerit.Hinc tanta congerie laudis titulos in ſequenti verſu coaceruauit, quibus omnibus prædicat Dei ope ſe & pericula euaſiſſe,& hoſtes deuiciſſe. Fuſius eos explicaui in verſu 3 Pſalmi 18. Plæraque enim quæ hìc Pſaltes canit,& illic habentur.
3 *Iehouah,quid homo,quòd agnoſcis eum.filius mortalis,quòd reputas eum?*
4 *Homo nihilo ſimilis eſt,dies eius ſicut umbra tranſiens.* Ex hac autem Diuinæ erga ſe bonitatis perpenſione,ſubiit eius animum admiratio:cui ſimilis habetur verſu quinto Pſalmi octaui.Quum enim & homo & mortalis eſſet,indignum ſe putauit qui tantis honoribus cumularetur à Deo.
5 *Iehouah melina cælos tuos,& deſcende:tange montes,& fumigabunt.*
6 *Fulmina fulminationem,& diſperge eos:mitte ſagittas tuas,& diſturba eos.*
7 *Mitte manus tuas è ſublimi,eripe me:& libera me ab aquis amplis,à manu filiorum alienorum.*
8 *Quia os eorum loquitur vanitatem,& dextera eorum dextera mendacii.* Memorat precem,qua opem contra hoſtes ſuos inſignem & cæleſtem, demonſtrante ſcilicet Deo iram ſuam in illos terrificã tempeſtate, orauit.De quã ratione opis Diuinæ, dixi plæraque in Pſalmo 18, à verſu 8 vſque ad verſum 17, vbi eadem habentur.*Demitte cælos Deus*, quũ facit atras nubes incumbere mõtibus.*Tange montes*,quũ eos vel ferit fulminibus, vel ceu fumare facit caliginoſa nube, & ſic deiicit ac metu enecat hoſtes ſuos. Verſu 7 orat, vel potius oraſſe ſe memorat quod verſu 17 Pſalmi 18, gloriator factum. *Aquas validas* vocat *filios alienos*, Spiritu ſcilicet Dei vacuos,eóque à vero Iiſraele extraneos.de quibus dixi in verſum vltimũ Pſalmi decimi. Verſu octauo dicit *dexterã eorum eſſe dexterã fraudis*:quo intelligit,vt ore ſoliti fuerunt mentiri,ita manu fraudulẽter quoque agere cõſueuiſſe.
9 *Deus canticum nouum canam tibi,in fidibus[&]decachordo pſallam tibi,*
10 *Dans ſalutem Regibus,eripiens Dauid ſeruum ſuum à gladio noxæ.*
11 *Eripe me,& libera me è manu filiorũ alienorũ,quorũ os loquitur vanitatẽ,& dextera eorũ, dextera mendacii.* Noua & admirãnda ratione à Deo adiutus,promittit nouum quoque carmen, quo Dei in ſe bonitatem celebret,& canat,vt neminem eſſe qui ope eius non egeat, ne Reges quidem: ita ex prõptiſſima ipſum bonitate omnibus ſe inuocantibus opem ferre:maximam autem tuliſſe ſibi ſuo ſeruo.Hæc verſu 10. Verſu 11,repetitur quod præmiſſum eſt verſibus 7 & 8.
12 *Quòd filii noſtri ſicut plantationes creſcentes in iuuẽtute ſua;filiæ noſtræ ſicut anguli politi, ſimilitudine templi.*
13 *Penuaria noſtra plena,proferẽtes ex ſpecie ad ſpeciem:greges noſtri millibus[&]myriadibus ſeſe augẽtes in vicis noſtris.*

14 *Boues nostri onerarij, non ruptio & non egressus, & non clamor in plateis nostris.*

15 *Fœlicia populo cui sic, fœlicia populo cuius Deus Iehouah est.* Canit fœlicitatem quam orauerat, & Dominus se regnāte quoque dederat: nempe numerosam & optatam sobolem, pecora multa & fœcunda, tum annonæ abundantiam: denique incolumitatem & pacem, iuxta illā Domini promissionem, Fœliciter proueniet fructus ventris tui, fructus terræ tuæ, fructus pecoris tui. Item, Fœliciter habebis in ciuitate, in agro, &c. Deuteron. 28. a. 3. Precatus ergo est vt populus filios haberet ceu elegantes arbusculas excrescentes: filias vt anguli domus quos ancones vocant, ornatas & decoras. Solent nanque illi præ aliis partibus ædium exornari. Addit similitudinē templi vel palatii regii, vtpote rariore cultu exornati. Ornatus siquidē peculiariter puellarum est. debent tamen Christianæ, malle pietate quàm auro & gēmis ornari. De hac re dixi in versu 15 Psalmi 48. Abundantiam prouētus canit versu 13. In eo accipit מזוינו pro reconditoriis, & locis ædiū penitioribus, in quibus solent reponi fruméta, & alia ad victum necessaria. Inde verti, Penuaria. Hæc dicit *plena*, è quibus proferant vel ministri, vel patresfamiliâs varia genera de hac & illa specie. Alii hoc מזן אל זן reddunt è victu in victum: sed videtur dilucidius esse si זן pro מין, id est specie accipiamus. sicut 2. Paralip. 16. d. 14, וזנים מרקחים, varia genera pigmentorum dicuntur. Quidam מפיקים neutraliter accipiunt, intelligentes Vatem orasse vt penuaria præ copia exuberarent de genere in genus: hoc est ita redundarent vt omnia permiscerētur. Prior sensus naturæ verbi מפיקים magis quadrat: posterior, orationis contextui. quem tamen si liberet amplecti, malim illud de genere in genus intelligere, nō de permixtione: sed quòd voluerit precari, penuaria populi sic exuberare vt de genere ad genus varia velut extruderent. Illo *greges nostri* מאליפות מרבבות, (quod, si ita loqui liceret, ad verbum redderetur millificantes & myriadificantes) significare voluit ita auctos fuisse in millia & myriades vt omnes vicos repleuerint. Versu quartodecimo vocat boues onerarios, robustos & validos ad agriculturam, trahendáque plaustra onerata. Illud *non* פרץ, id est *ruptio*, intelligit A. Ezra de perruptione vrbis per machinas hostiles: & per *egressum* emigrationem in exilium: per *clamorem*, coartationem intra vrbem, aliásque calamitates vnde homines vociferari solent. Cecinit ergo hac particula, de pace & incolumitate populi. Siquis autem velit per פרץ intelligere quamlibet exitialem plagam, vel subitò incidentem calamitatem, ei patrocinabitur nōnihil quod 2. Schm. 6. b. 8, legimus, de extincto subita plaga Vza sacerdote, Et cōturbauit Dauidem, quòd פרץ Iehouah פרץ, id est plaga percussit Vza. Kimhi interpretatur פרץ orbitatē, vel sterilitatem, etiam in adducto loco libri Schmuel. Verùm magis verisimile est plagā ita dictam, qua subitò Deus Vza eripuerat, & ita totā eam pompā διέκοψε, id est cōciderat, diripuerat, vt habet Græcus interpres. Vtcunque autem פרץ accipias, egressum omnes de emigratione è propriis sedibus intelligunt. Versu vltimo canit fœlicem populum cui hæc sint: Dei enim dona sunt. Addit autem, *fœlicem populum* cui Deus sit Iehouah: qui nimirum tantis suos beneficiis cumulat, iuxta promissa sua, Leui. 26. Deuter. 28. Psalmo 25, 34 & 37, dixi de æterna Sanctorum fœlicitate, quæ certè ampla est, etiam reuelato Euangelio: etsi suos quosque habeat in quibus ostentet Deus bona seculi futuri.

PSALMVS CXLV, εὐχαριστικὸς καὶ ὑμνητικός.

ARGVM. *Tam effusam esse Dei in omnes bonitatē, vt illā vniuersa deprædicent: præcipuè autē Sancti, qui illa plenius fruuntur.*

PARAPH. 1 HYmnus Dauidis. Extollam te mi Deus, ô Rex, & prædicabo nomen tuum per cuncta secula.

2 Quotidie prædicabo & laudabo nomen tuum per cuncta secula.

3 Magnus est Iehouah, & laudatus plurimū: magnitudo eius nequit peruestigari.

4 AEtas ætati opera tua collaudabit, annuntiabunt facinora tua.

5 De splēdore & decore celebritatis tuæ, déque mirādis factis tuis cōmētabor.

6 Virtutem miraculorum tuorum effabuntur, & magnitudinē tuā memorabo.

7 Memoriam multæ bonitatis tuæ iactabunt, de iustitia tua ouabunt.

8 Propensus ad beneuolentiam, & pronus ad humanitatem Iehouah, tardus ad iram, & multus bonitate.

9 Beneuolus est Iehouah vniuersis, & benignitas eius in vniuersa opera eius.

10 Celebrabunt te cuncta opera tua, & prædicabunt te boni tui:

11 Decus regni tui dicent, & facinora tua attollent verbis:

12 Vt nota faciant hominibus facinora eius, decus ac splendorem eius.

13 Regnum tuū, regnum in omnia secula, & potestas tua per cunctas ætates.

14 Sustentat Iehouah quicunque labascunt,& erigit cunctos depressos.
15 Oculi omnium ad te suspiciunt,& tu das illis cibum in tempore:
16 Aperis manum tuam,& satias cunctas animantes pro sua voluntate.
17 Iustus est Iehouah in cunctis institutis suis,bonus in omnibus factis suis.
18 Propè adest Iehouah omnibus inuocātibus ipsum,qui inuocāt ipsum ex fide.
19 Quæ grata sunt timentibus se facit,clamorem eorum audit,& seruat eos.
20 Custodit Iehouah cūctos ipsū diligētes,& vniuersos improbos exterminabit.
21 Laudem Iehouæ loquetur os meum, & prædicabit omnis animans nomen sanctum eius in omnia secula.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *LAus Dauidis.* *Extollam te Deus mi,ô Rex,& prædicabo nomen tuum in seculum & usque.*
2 *In omni die prædicabo te,& laudabo nomen tuum in seculum & usque.*
3 *Magnus Iehouah & laudatus valde,& magnitudinis eius non est exploratio.* In genere laudes Dei celebrat,vt & Psalmo 103 & 104. Quanto verò cum ipse studio laudandi eius ardeat, tum quàm in laudes eius vniuersæ quoque creaturæ,præcipuè Sancti,propendeant, amplissima scilicet bonitate eius largissimè perfusi, canit per totum ferè Psalmum. De suo potissimum studio in laudes Dei canit versibus tribus primis. Notum erat hoc ex certa eius in Deum fide, qua illum Deum & Regem suum, hoc est omnis boni autorem agnoscebat & adorabat. Hinc vt nunquā non Dei in se bonitatem sentiebat & mirabatur, ita ferebatur continuò in laudes eius. quibus quo intendebat studiosius, hoc magis experiebatur Deum laudibus omnibus infinitò maiorē,quippe cuius in bonitate magnitudo & amplitudo peruestigari nequeat.
4 *Generatio generationi celebrabit opera tua,& fortitudines tuas annuntiabunt.*
5 *Splendorem decoris celebritatis tuæ,& verba mirabilium tuorum loquar:*
6 *Et virtutem terribilium tuorum dicent,& magnitudines tuas memorabunt:*
7 *Memoriam amplæ bonitatis tuæ effundent,& iustitia tua ouabunt.* Hîc & alios secum laudes Dei celebratūros memorat,& quidem per omnes generationes:sicut ille sua bonitate cumulat quàm plurimos omnibus seculis,potissimū autē à glorificatione Christi,quò videtur respexisse.Porrò per magnitudinem,splendorem, decorē, & celebritatem Dei,virtutem vel facinora atque miracula Dei quorum meminit,intelligit effusam eius in omnia, latéque adeò patentem bonitatem. Versu 7,canit quàm cupidè etiam,quantóque cum affectu, omnia iure Deum prædicent. Inde vsus est verbo יביעו,id est effundent: vel eructabunt,vt reddunt alii. est enim ex animo redundanti verba fundere,& effluere potius quàm loqui. Ad idem vsus est & verbo ouandi.
8 *Beneuolus & miserator Iehouah,procul ira,multus bonitate.*
9 *Bonus Iehouah omnibus,& miserationes eius super omnia opera eius.*
10 *Celebrabunt te ô Iehouah,omnia opera tua,& boni tui prædicabunt te:*
11 *Decus regni tui dicent,& fortitudinem tuam loquentur:*
12 *Vt notam faciant filiis hominus fortitudinem eius,& decus splendoris regni eius.* Quæ canit versus 8,habentur & versu 15 Psalmi 86,item versu 8 Psalmi 103. Elogium Dei est quod legimus Exod. 34. a.6. Bonitatem effusam in omnia,canit versu 9. Inde cunctas quoque creaturas,maximè verò Sanctos, qui vt Dei verè sunt,ita bonitatem eius sedulò æmulātur, Deum celebrare, & *decus regni eius atque virtutem,* id est omnibus optimè prospicientem potentiam,sapientiam,& bonitatem Dei, memorat versibus 10,11 & 12.
13 *Regnum tuum,regnum omnium seculorum,& potestas tua in omnem generationem & generationem.*
14 *Sustentat Iehouah omnes cadentes,& erigit omnes incuruos.* Sempiternitatem regni eius canit versu 13: versu 14 quàm sit idem salutare depressis & miseris. Regna & potestates mundi, diuitibus ferè ac potentibus tantùm vtilia sunt: hoc autem prospicit & seruat desertos,afflictos,& à mundo proculcatos. *Cadentes* vocat, qui periclitantur, & casui, hoc est morti proximi sunt: *incuruos,* iniuriis vel morbis depressos,fractos,& contritos.
15 *Oculi omnium ad te sperant,& tu das escam illis in tempore suo.*
16 *Aperis manum tuam,& satias omnem vitam beneplacito.*
17 *Iustus Iehouah in omnibus viis suis,& benignus in omnibus factis suis.* Pasci omnia Diuinitus,canit versu 15 & 16,in quo pro *Oculi omnium in te respiciunt,* nimirum expectantes se benignitate tua pascēdos, dixit *sperant in te.* Ad quē enim pro ope suspicimus,ab eo illā vtique speramus. In 16 illud, *Satias omnia beneplacito:* idem est atque,secundum beneplacitū,ex animi sententia. Versu 17,velut epiphonemate priores laudes summat,prædicans Deum benignū sese exhibere in omnibus quæ gerit,quæque facit. Et hîc videre est, *iustum* & *bonum* in Scripturis pro eodem accipi.

18 *Propè est Iehouah omnibus inuocantibus eum, omnibus inuocantibus eum in ueritate.*

19 *Beneplacitum se timentium facit, & clamorem eorum audit: & seruat eos.*

20 *Custodit Iehouah omnes diligentes se, & omnes improbos deuastabit.*

21 *Laudem Iehouæ loquetur os meum, & prædicabit omnis caro nomen sanctitatis eius, in seculum & usque.*

Prædicat peculiariter bonitatem Dei erga Sanctos ipsum ex fide inuocãtes, syncera religione colentes, & ex animo diligẽtes. His *propè esse se* declarat, dum benignus votis eorũ semper respõdet, hostésque eorum improbos tandem penitus abolet, quod canit versu 20. In quo præterea huc respexit, quòd Sancti sæpe periclitari videntur, & agere fœliciter improbi. Cõsolatur ergo diligentes Deum, quòd norũt, quãtacunque incidãt mala, se ita custodiri Diuinitus, vt nihil ipsis queat nocere: improborũ autẽ fœlicitatẽ breui sempiternis cruciatibus cõmutandã, illis planè exterminatis. Versu vltimo claudit Psalmũ vt cœpit, sempiternã scilicet, & apud se & omnes amãtes fore laudẽ Dei. Soli nanque impii Deũ vituperant, alia omnia laudes eius perpetuò deprædicãt: Sancti verbis & inculpatis moribus: reliqua, attestatione amplissimæ in se bonitatis eius. Ea & in reptobis quidẽ eximiè relucet: at dum cuncta ad voluntatem Satanæ, indéque ad innocentiæ & pietatis profligationem detorquent quantum in ipsis est, soli Deum dedecore afficiunt.

PSALMVS CXLVI, εὐχαριστικὸς ἢ ὑμνητικός.

ARGVM. *Hymnus est eius argumenti cuius & præcedens Psalmus, nisi quòd hic à fidendo hominibus peculiariter dehortatur, quũ Deus sit qui solus iuuare & possit & uelit: quod tot & tam ampla eius beneficia in omnes abundè declarant.*

PARAPH. 1 LAudate Existentem. Lauda anima mea Iehouam.
2 Laudabo Iehouam dum vixero, canam Deo meo dum fuero.
3 Nolite Principibus niti, aut vllis hominibus, quibus non est vt opem ferant.
4 Emigrat spiritus eorum, & reuertũtur ipsi in terrã suam: eo die pereunt cuncta eorum consilia.
5 Fœlix qui auxiliũ quærit à Deo Iaacob, cuius spes est in Iehouã Deũ suum.
6 Qui finxit cælos & terram, mare & quæcunque in his continentur: qui seruat fidem in secula.
7 Qui vindicat iniuriis affectos, qui dat cibũ esuriẽtib⁹: Iehouah soluit vinctos:
8 Iehouah dat visum cæcis, Iehouah erigit depressos, Iehouah diligit iustos:
9 Iehouah custodit aduenas, pupillos & viduas extollit, & institutum improborum euertit.
10 Regem aget Iehouah in sempitemum, Deus tuus Siion in omnes ætates. Laudate Existentem.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *LAudate Iah. Lauda anima mea Iehouam.*
2 *Laudabo Iehouam in uita mea, psallam Deo meo dum extitero.* Flagrantem in laudes Dei affectũ prodit, dum suam animam, hoc est seipsum ad illas inuitat. Eiusdem est & quod laudaturũ se Deum profitetur, dum vixerit: sempiternam enim in se bonitatẽ Dei fore, Spiritu persuasus, credebat: ideo decebat vt prædicandi hanc studium nunquam remitteret.

3 *Nolite niti Optimatibus, in filio hominis, cui non est salus.*
4 *Egreditur spiritus eius, reuertitur in terram suam: in die illo pereunt consilia eius.* Vt verò ad idem alios quoque permoueat, reuocat eos à fiducia in homines, ad fiduciam in Deum: quámque ille cumulatè benefacere soleat, commemorat. Qui nanque Deo fisi fuerint, bonitatẽ eius in se agnoscunt tam effusam, vt laudibus ipsius nihil queant habere prius. Efficacissimè autem à spe in homines collocãda deterret, siquis singulis quæ canit animũ aduertat. Primùm quoniam dixerat נדיבים, id est Principes, Optimates, quibus est vnde suo viuant arbitrio: statim adiecit, *in filio hominis*: monens illos, quãlibet diuites & potẽtes, adhuc nihil nisi homines esse, eóque mortales & miseros, qui ne sibi quidem possint auxilio esse. Nam ipsis nihil magis remorari cupientibus, emigrat eorum spiritus, & reuertũtur ipsi, nihil nisi terra & puluis, in terram & puluerem. sicque fit vt vno die, imò momento, ipsis extinctis, pereant quæcunque cogitarãt, quæ instituerant: nihílque sit quod metuant iam ab eis quibus parauerant mala: nihil quod gaudeant, quibus destinauerant bona. Verè ergo non est illis salus, quam ferant à se pendentibus: non auxilium, quo quisquã iuuetur. Scitè igitur in eandem sententiá Ieschaiah 2.d.22, dixit, Subducite vos ab homine cuius anima in naribus motatur: quid est quod debeat alicuius fieri? Quum ergo inane adeò, ac prorsus nihilum est auxilium hominum, rectè succinit,

5 *Fœlicia ei cui auxilio est Deus Iaacob, spes eius ad Iehouam Deum suum.*
6 *Qui fecit cælos & terram, & quæcunque in eis sunt: qui custodit ueritatem in seculum,*

7 *Qui facit iudicium iniuriam passis, dat cibum famelicis: Iehouah soluit vinctos:*

8 *Iehouah aperit cæcos, Iehouah erigit incuruos, Iehouah diligit iustos:*

9 *Iehouah custodit aduenas, pupillum & viduam attollit, & viam improborum euertit.* Meritò fœlicem canit eum cui opẽ fert Deus Iaacob, Deus verus, quẽ nimirum Sancti colunt. fert autẽ hãc omnibus in se sperantibus. Nã primũ est huic summa potentia, summæ opes, immensæ copiæ, vt qui finxerit hos cælos, hanc terram, hoc mare, & quæcunque in his continẽtur: nec fecerit modò, sed & seruet, custodiens fidẽ in secula, id est ex fide optima cũcta administrãs, gubernatione salutifica & perẽni. Deinde solus is est qui iniuriam passos vindicat, quũ à potentibus mundi iniuriæ ferè cumulentur, & tum maximè quando videri volunt illas vindicare, siue id iure, siue bello facere simulẽt. Præterea vnus est qui pascit, vnus qui vinculis eripit: quas duas calamitates, famis scilicet & vinculorũ, quũ memorat, nẽpe maximas, per eas intelligit quaslibet. Corporis tamẽ morbos videtur peculiariter memorare versu 8, cui similis est 14 Psalmi præcedẽtis. Nã incuruos vel depressos intelligit, morbis fractos. De iniuriis enim dixit versu præcedẽti. Cæcitatis igitur meminisse videtur, vt ex ea significaret quemlibet membrorum defectũ, aut mutilationẽ: incuruitatis verò vel depressionis, vt ea notaret quamlibet imminutionem virium. Porrò non quibuslibet sic affectis solet Deus auxilio esse. id in eo expressit quod subiecit, *Iehouah diligit iustos*: hoc est, vt aliàs sæpe dixi, iustitiæ studiosos. Postremò adesse eum inopibus, qui malorum iniuriæ potissimum patent, etsi nondum summè calamitosi sint, vt sunt aduenæ & peregrini, pupilli & viduæ, canit versu 9. Est siquidem summæ bonitatis, erga eos sese potissimum exerere qui ope eius maximè egent. Vbique autem Scriptura prædicat, Deo singulari curæ esse peregrinos, pupillos & viduas: quare & seueriss imè vetat eos lædere, Exod. 22. d. 22, & alibi. Quod hic subiicit, *Et viam improborum euertit*: antithesim habet ad illud, *Iehouah iustos diligit*, in versu 8.

10 *Regnabit in seculum Iehouah Deus tuus Sijon, in generationem & generationem. laudate Iah.* Hic versus habet gloriationẽ de regno sempiterno Dei, qui solus optimè cũcta instituit & moderatur. Huius regnũ præcipuè in Siion, Sanctorum Ecclesia, cernitur. ideo eã nominatim appellat, inquiens, *Deus tuus Sijon.* Hæc qui fide posset cognoscere, æternũ quoque se Regi huic addiceret, nihilque curaret prius, quàm ipsius voluntati gratificari: à qua agnosceret iã & accepisse se, & accepturum omnia.

PSALMVS CXLVII, εὐχαριστικὸς ἢ προτρεπτικός.

Inuitat ad laudes Dei, nominatim Iisraelem, & ciues Ierusalem, quos rursus ab ipso canit colligendos. vtque id certè sperent, potentiam & bonitatem eius cum in omnia, tum peculiariter in Iisraelem, multis deprædicat. ARGVM.

1 Laudate Existentem: nam canere Deum nostrum, res est amœna atque iucũda: laudare eum, optabile. PARAPH.

2 Iehouah ædificabit Ierusalem: congregabit extorres Iisraelis.

3 Ille sanat confractos corde, curat miserè laborantes.

4 Supputat numerum stellarum, & indit vniuersis nomina.

5 Magnus Domin⁹ noster, & ingẽs virtute, intelligentiæ eius nequit iniri ratio.

6 Attollit mansuetos Iehouah, deiicit ad terram vsque improbos.

7 Cantate Iehouæ voce celebrantes, canite Deo nostro in cithara.

8 Qui obducit cælos nubib⁹, & parat terræ imbrẽ, producitq; herbã in mõtibus:

9 Qui dat iumentis cibum suum, pullis coruorum inuocantibus.

10 Non delectatur robore equi, non complacet ei in tibiis viri.

11 Complacet Iehouæ in iis qui ipsum timent, qui ad bonitatem eius suspiciũt.

12 Effer laudibus ô Ierusalem Iehouam, lauda Deum tuum Siion:

13 Quia vectes portarũ tuarũ roborabit, cumulabit beneficiis ciues tuos intra te.

14 Ille terminos tuos donat pace, satiat te similagine.

15 Ille amandat iussa sua in terram, magna celeritate currunt mandata eius.

16 Dat niuem ceu lanam, pruinam velut cinerem spargit.

17 Proiicit tanquam buccellas glaciem suam: quis consistat à frigore eius?

18 Amandat rursus iussum suum, & liquefacit ea: reducit Spiritum suum, & stillant aquæ.

19 Qui adnuntiat iussa sua Iaacob, ceremonias suas, & decreta sua Iisrael.

20 Cum nulla gente sic egit, nec fecit eis nota sua decreta. laudate Existentem.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *Laudate Iah, quoniam bonum canere Deum nostrum suauis, expetenda laus.* Amatiti Deum nihil adfert ma
iorem voluptatem quàm deprædicare illius laudes. Inde ad has inuitans, testatur, canere
Deum, virtutésque eius celebrare, esse rem cumprimis amœnam, & voluptiferam. id enim נעם
hic, vt & multis aliis in locis, significat: tum iucundum atque suauem, quod exprimit vox נעים. I-
dem dicit & sequenti particula, *optabilis laus*: sic reddidi, sequutus Aben Ezra, qui נאוה passiuum
putat ab אוה, quod concupiscere significat. Hoc nanque significatũ magis quadrat cum נעים טוב,
id est amœno & iucundo, quàm pulchra, quod נאוה significat, si deducas à נאה, vt plerique faciũt.
2 *Iehouah ædificat Ierusalem, colliget dispersos Iisraelis.*
3 *Qui sanat confractos corde, & obligat plagas eorum.*
4 *Supputat numerũ stellarum, omnibus illis nomina vocat.* Reddit causã cur Sancti debeãt adeò laudibus
Dei delectari, nempe Iehouam Ierusalem rursum ædificaturum esse, & expulsos eius iterum col-
lecturum. Hinc coniectura est, compositum hunc Psalmum, quum soluta fuisset captiuitas Ba
bylonica, & perexiguæ tamen essent adhuc res Iudaicæ. Spẽ verò huius inde confirmat quòd ca
nit Deũ solere opẽ ferre miseris, tum omnia posse ac nosse, bonitatémque in omnia incõparabi-
lem effundere. Primùm de ipso prædicat, quod & passim Scriptura inculcat: eũ cõfractis corde,
hoc est summè adflictis, bonitate sua mederi, omnémque eorũ molestiã leuare. idque vocat per
metaphorã, Obligare: vulnera enim quũ curantur, solent obligari. Eadẽ vsus est & Ieschaia 1.b.
6. Deinde canit, Deũ enumerare stellas, & eis indere nomina: de quo versu 4. Id verò ad hoc vt fi
dẽ faceret, Deo perfacile esse, dispersos per regiones terræ Iisraelitas colligere, qui sparsas per mul
to vastiores regiones cæli stellas numeret, & nomina singulis indat. Posuit autẽ indere nomina
stellis, pro certiore cognitione. Quibus enim damus nomina, ea planè cognita habeam' oportet.
5 *Magnus Dominus noster, & ampla virtute, intelligentiæ cuius non est numerus.*
6 *Attollit mansuetos Iehouah, humilians improbos vsque ad terram.* Canit nunc immensitatem potentiæ
atque sapientiæ Dei verbis simplicibus: volens monere, Deom & posse cogere rursus suum popu
lum, & nosse vias quibus id conficiat, quanlibet longè latéque essent dispalati. Quòd verò etiam
id velit, ex eo facit credibile versu 6, quòd semper consueuerit extollere adflictos, & adflictionem
suam æquo animo ferentes, id est mansuetos: deiicere autem ad terram, id est prorsus prosterne-
re improbos. Hinc sanè fidem sibi meritò populus firmabat, Deum se innocuum, & iam pietati
studentem, haudquaquam diutius libidini impiarum gentium permissurum.
7 *Canite Iehouæ cum laude, psallite Deo nostro in cithara:*
8 *Qui obducit cælos nubibus. parat terræ pluuiam, facit prouenire [in] montibus herbam.*
9 *Qui dat pecori cibum suum, filijs corui qui inuocant.* Confirmata spe restitutionis populo, ex hisquæ
de Dei & potentia & bonitate memorauit: nunc tanquam indubitatò iam instaret vt populum
suum Deus liberaret & eueheret, ad laudandum eum cum voce, tum organis inuitat versu 9.
Præterea quo amplius hanc fidem confirmet, memorat versu 8 & 9, bonitatem Dei & in bestias,
quibus oberrantibus in auiis montibus facit demisso imbre herbam prouenire: & pascit pullos
coruorum, quos matres implumes deserunt. Ferunt enim, simulatque hi exclusi sunt, eo quòd tũ
albi, matres indignatas degeneri partui, auolare, & illos prorsus negligere. Si iam his benignè a-
deò Deus prospicit, vt eos vel rore, vt quidam putant, vel enatis in nido vermiculis pascat, croci-
tationem eorum tanquam precem ad se fusam reputans, quanto ampliore bonitate aderit popu-
lo suo, ex fide ad ipsum vociferanti? Pluris siquidem illi multo est, quàm pulli coruorum, vt di-
xit Seruator, Luc.12.a.7. Hanc coruorum pasturam memorat & Iiob 39.a.3.
10 *Non delectatur virtute equi, non afficitur tibijs viri.*
11 *Afficitur Iehouah timentibus se, suspicientibus ad bonitatem suam.* Excludit per occupationem cogita-
tionem carnis diffidentis de hac restitutione Iisraelis, propterea quòd nullis esset instructus vi-
ribus, nullos haberet vel validos equos, vel viros robustis tibiis: hoc est corpore probè compacto
& robusto. Canit enim, Deum non delectari vel robore equi, vel tibiis viri, vt quibus hæc sint, o-
pem ideo præsentius ferat: sed delectari se timentibus, & illis virtute sic adesse vt potentiam quã
libet facillimè vincant. Quòd verò dixit, Deum non delectari robore equi & tibiis viri, in hoc so
lùm dixit, nequis putet, ob hæc libentius iis Deum adesse quibus hæc contigerunt. alioqui pro-
bantur Deo cuncta sua opera & dona.
12 *Lauda Ierusalem Iehouam, lauda Deum tuum Sijon:*
13 *Quia firmat vectes portarum tuarum, benefacit filijs tuis in medio tui:*
14 *Quia ponit pacem terminos tuos, adipe frumenti satiat te.* Exclusa iã per ea quæ præmisit, omni dif-
fidentiæ causa, Vates iterum hortatur Ierusalem vt Deum collaudet, quia sit portas ipsius cõfir
maturus, & filiis eius, hoc est ciuibus benefacturus, caraturúsq; vt habeant quàm fœlicissimè, nõ
intra vrbẽ solùm, verùm in omnibus quoque finibus: nec pace solũ, sed omni quoque rerũ abun
dantia beati. id quod significauit per illud, *Satiabit te adipe frumenti*, id est similagine, quæ est purior

tritici farina, cribro tenuissimo à polline secreta, ita vt ex polline restãte, veluti secũdaria simila elici possit, crassiórq; rursus pollẽ à furfuribus laxiore incerniculo secernatur. voluit siquidẽ canere, tantam eius fore frumenti abundantiã, vt tantùm selectissima farinæ medulla vesceretur.

15 *Qui mittit dictum suum [ad] terram, uerbum eius currit usque ad celeritatem.*

16 *Qui dat niuem sicut lanam, pruinam sicut puluerem sparget.*

17 *Qui proijcit glaciem suam sicut buccellas: coram frigore eius quis consistet?*

18 *Mittit uerbum suum, & liquefacit ea, reducit spiritum suum, & fluent aquæ.* Per hanc autẽ tritici abundantiã, aliarũ quoque rerum copiã significauit. Ne autẽ timerent salutẽ hanc & fœlicitatem diu differendã, eo quòd præsentia adhuc nihil tale præ se ferrent, succinit de celeritate operum Dei, eámque in iis quæ subitò fermè in aere perficit, & ingentia quidem, considerandam exhibet. *Emittit*, inquit, *dictum suum in terram*: hoc est, illicò è cælis in terram demittit quæ voluerit, quanlibet sit immensa distantia. *vsque ad celeritatem*, id est, summa celeritate currit verbum eius: hoc est quod iusserit, quódque voluerit effici. Id ex niue, pruina, grandine, quam glaciem vocat, ad modum buccellarum proiectam, ingenti frigore, tum horum rursus liquefactione, flãte vento tepidiore, cognoscendũ offert. Omnia enim hæc repẽte & exoriuntur, & rursus mutãtur. inde ergo volebat populum Dei colligere, Deo non minus in manu esse simulatque vellet, miseriã suã omnimoda fœlicitate commutaturum. Versu 16 canit, Deum dare niuem vt lanam, propter eximiam albedinẽ. Sic & Iescha. 1. c. 18, Si fuerint peccata vestra rubra vt purpura, cãdida reddẽtur velut lana.

19 *Qui adnuntiat uerba sua Iaacob, ceremonias suas, & iudicia sua Iisraeli.*

20 *Non facit sic omni genti, & iudicia non fecit eis nota. laudate Iah.* Fidem populi omnium certissimo argumẽto cõfirmat: nempe quòd dedisset ei Deus Legem suam, quam per verbum, ceremonias, & decreta, vel iudicia intelligit. Id sanè filiorum donum fuit, & populi peculiariter selecti, quo cunctis gentibus infinitò præstabãt, vti magnificè Moscheh Deut. 4. a. 7, prædicat. Porrò hinc discendũ, eum populũ verè demũ Iisraelẽ esse, qui verbum Dei habeat, & habeat fide. Hunc Deus nunquam deserit, sed colliget Spiritu, donec numero eius impleto, & vniuersis viuis lapidibus in Christum cooptatis, ædificium supernæ Ierusalem steterit consummatum. Proinde qui dolent, vt meritò debemus omnes, Sanctos adhuc variis circumagi erroribus circa res perituras, & ædificium Ierusalem nondum stare sartum tectum: habent hîc vnde plurimum consolentur, & iuxtà ad precandum pro eius instauratione incitentur, si ritè modò omnia expenderint.

PSALMVS CXLVIII, [illegible]

Inuitat ad laudes Dei cunctas creaturas, tum supernates quàm infernates: simul eo Sanctos monens ut in omnibus rebus, Dei nunquam satis admiratam uirtutem, sapientiam, & bonitatem considerent & deprædicent. ARGVM.

1 LAudate Existentem. Laudate Iehouam mentes ætheræ, laudate eum qui versamini in supernis. PARAPH.
2 Laudate eum vniuersi Angeli eius, laudate eum omnis exercitus eius.
3 Laudate eum Sol & Luna, laudate eum vniuersæ luce præditæ stellæ.
4 Laudate eum cæli cælorum, & aquæ quæ sunt supra cælos.
5 Laudate nomen Iehouæ, nam ipse verbo omnia condidit;
6 Fecitque vt perstent in omnia secula, legem dedit quæ non abrogatur.
7 Laudate Iehouam, qui versamini in terra, dracones, & cunctæ abyssi.
8 Ignis, grando, nix, & exhalatio sicca, flatus procellæ perficiens iussum eius:
9 Montes & vniuersa loca editiora, arbores fructiferæ, & cunctæ cedri,
10 Feræ, & cuncta pecora, reptilia & volucres pennatæ,
11 Reges terræ, & cuncti populi, Principes, & vniuersi magistratus terræ,
12 Adolescentes & virgines, seniores & iuniores,
13 Laudate nomen Iehouæ: nam celsum est nomen eius solum, celebre est supra terram & cælos.
14 Euehet potentiam populi sui: laus decet cunctos qui ipsi nomen dederũt, bonitati studentes, Iisraelem, populum qui ipsi accedit. Laudate Existentem.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *LAudate Iah. Laudate Iehouam è cælis, laudate eum in excelsis.* Cũcta Dei opera incredibilem eius sapiẽtiam, potentiam, & bonitatem in se mirificè ostentant, vt laudes eius celebrare etiam illa dicantur quæ ratione carent & voce. Sic quòd hîc Psaltes omnia à Deo condita appellat, laudibúsque efferre Deum hortatur, magis adeò indicatio est quid faciant, quàm iussio vel inuitatio vt

locum illi ſupra aerem,nō abſque ratione aſſignāt:id quod & Ariſtoteles De mundo ad Alexandrum,teſtatur,vocans eam λεπτομερῆ καὶ φλογώδη οὐσίαν,id eſt tenuiſſimarum partium,& flammeam ſubſtantiam. Idem aſtruit & D. Auguſtinus lib.2.de Geneſi ad literam,cap 2.Hæc verò vtcúque habeant, cælos cælorum vocari hîc naturam quæ infra orbem Lunæ eſt,& ad nos vſque pertingit,eam ſiue aeream ſolam, ſiue cum ea & igneam intelligas, manifeſtum eſt. Iam ſupra aerem proximum nobis nubes contineri, hoc eſt aquas rariores quàm vt diſtillent (imber enim fit expreſſione nubis magnopere addenſatæ)etiā videmus.Hic aer רקיע,id eſt expanſum illud eſt,quod Gen.1.a.6,legimus, Deum condidiſſe die ſecundo, cælos vocatum: & poſuiſſe interſtitium inter aquas ſupernas & infernas,id eſt raras illas & ſubtiliores,eóque in ſublimi pendentes, & craſſas grauéſque,quæ infrà vel ſtagnāt vel fluunt. Nec obſtat quòd die quarto legimus cōdita lumina in expanſo illo. Scriptura nanque multa ſecundum noſtram phātaſiam loquitur. Iam nobis videntur illæ cæli lampades in aere pendere. Hanc huius loci Geneſeos enarrationem, nemo à me commentam putet. præter Hebræos,& veteres Chriſtiani eam tradiderunt: vocátque illam diuus Auguſtinus de Geneſi ad literā libro ſecundo,cap.4,diligentiam & cōſiderationem laude digniſſimam. Ad hæc vel puero liquet, Spiritum ſanctum dediſſe operam,vulgo cognita, & omnium oculis expoſita Dei opera,ab initio Geneſeos commendare, vt ex certiſſimæ potentiæ,& bonitatis eius indiciis, ad timorem cultúmque eius,ſtupidum alioqui hominum genus prouocaret. Omnibus profectò doctrinā ſuam conſcripſit, & reddit fructiferā, præcipuè ſimplicioribus. Proinde mihi dubium non eſt,ita eum de cælis,de aquis ſupra & infra cælos,de expanſo,quod præter rationē vocabuli Hebræi, firmamentū vocamus, ac aliis eiuſmodi rebus, in ſuas literas retuliſſe, vt poſſet id intelligi à quouis:moneréτque,non rerum harum, vt quæ ab omnibus viderentur & tangerétur,ſed Deum harum autorem eſſe & gubernatorem. Ideò ſanè de Angelis prodidit tam pauca : licet eorum auxilia ſiquis animaduertat, quàm ſæpe præter omnem naturæ viſibilis rationem,eóque nonniſi per Angelos iuuemur, nemo ignorare poſſit. Naturam tamen eorū,quia altior eſt quàm vt à nobis poſſit cognoſci,cæleſtium nomine ſignificaſſe,ſatis habet.

5 *Laudate nomen Iehouæ,quia ipſe mandauit,& condita ſunt:*

6 *Et ſtatuit ea in ſeculum & in ſeculum: legem dedit,& [ea] non tranſibit.* Quum deſcendendum ad terrena Vati eſſet,antea admonuit verbo hæc tanta eſſe à Deo cōdita,& certum ſuū locum curſúmque mirifico ac perpetuo tenore vſque obtinere. in quo viſendam & ſtupendam ſanè ſeſe Dei & potentia & ſapientia exhibet , lege quam illis Deus initio dedit , haud vnquam tranſeunte, hoc eſt vel ceſſante,vel intereunte.

7 *Laudate Iehouam è terra,dracones,& omnes abyſſi.* Deducit nunc ad conſiderationē rerum terrenarum. Vt enim illud verſu primo, De cælis,pro,qui eſtis è cælis,hoc eſt naturæ cæleſtis:ita hoc, *De terra*,accipiendum eſt,pro,qui eſtis de terra, id eſt terreni. Sic vno verbo,mentem ſanctam immittit in vaſtum hunc terrarum orbem,& quæcunque mira cōtinet:vt inibi Dei opera, non innumera ſolùm,ſed etiam inexplicabili ratione conſtantia cōtempletur. Per dracones quos ſubiicit,quaſlibet immaniores belluas,in quibus ſingulari miraculo Dei potentia declaratur,intellexit. Per abyſſos , non ſolùm maria , ſed ſimul quoſlibet lacus ac flumina ſignificauit : ſicut & Pſalmo 135 verſu 6.

8 *Ignis,& grando,nix & exhalatio ſicca,flatus procellæ faciens verbum eius.* Memorat quæ in aere proximo terræ,immutationes cōflictationéſque fiūt. Per ignem, fulgetra intellexit & fulmina. קיטור exhalationem,ſed ſiccam,manantem è terra,& in fumum conformatam,ex qua venti flatuúmque differentiæ,tonitrua,fulgetra,turbines,fulmina,atque id genus exoriuntur. De procella,flatu repentè proſiliente, & cuncta proterente, dixi in verſu 6 Pſalmi 11. Hîc dicitur facere verbum Dei,quia mira per eum Deus efficit,& grauiores vltiones cōficit:ſicut eiuſmodi flatu currus Pharaonis,Exod.14.c.21:itē Chenaanitarū,Iudic.4,perturbauit & euertit, aliáque pro ſuis cōtra hoſtes deſignauit. Hæc inter terrena Pſaltes memorat,quia in terra vis eorum præcipuè ſentitur.

9 *Montes & omnes colles,arbor frugifera,& omnes cedri:*

10 *Fera,& omne pecus,reptile & volucre alatum.* Monet conſiderandam Dei virtutem in montibus, ac quibuſlibet locis editioribus,tum arboribus tam fructiferis quàm ſylueſtribus,quas per cedros intellexit. In his enim omnibus non pauca Diuinæ bonitatis miracula conſpiciuntur, ſiquis dignè animaduertat. Verſu 10,animantes memorat manſuetas & feras,reptantes & volātes:in quibus bone Deus,quantum eſt miraculorum complexus?

11 *Reges terræ & omnes populi,principes & omnes iudices terræ:*

12 *Iuuenes,& etiam virgines,ſenes cum iunioribus,*

13 *Laudate nomen Iehouæ:quia celſum nomen eius ſolum,celebritas eius ſuper terram & cælos.* Contemplāda offert Dei miracula in hominibus, verſu 11,in his nominatim qui poteſtate aliqua funguntur, vt ſunt Reges,& populi ſuis legibus vtētes,quibus vel regnū eſt,vel Reſpublica: hi enim [illegible] vocātur. Principes & iudices,magiſtratus ſūt reddētes ius. Etenim quū hi ferè ſtulti & mali ſint,iuxta

prouerbium, aut Regem aut fatuum: & perpauci hominum sint qui vel bonorum & sapientium imperium ferant: stupēdum sanè miraculum est, tot millia parère paucis, ac sæpe vni, eique nihil vel iustitiæ aut prudentiæ habenti. Hic ergo illud re ipsa conspicitur, constitutione Domini omnem potestatem constare: & Dei statuto aduersari, qui illi, qualis qualis sit, sese opposuerit. Dii nanque sunt, id est Deum referētes, Deique præfecti, vtcunque sicut homines moriantur. Versu 12, ætatū differentias memorat, quæ singulæ sua peculiaria Dei dona & miracula habent. Vnde enim iuuentuti tanta gratia & virium robur, senibus tam veneranda grauitas & prudētia, nisi à Deo, suam in singulis bonitatem ostentante? Hinc meritò succinit, nomē & maiestatem Dei nostri solam venerandam & suspiciendam, eiúsque celebritatem & laudem tantam esse, vt cælos & terram non repleat solùm, sed infinito superet.

14 *Et attollet cornu populi sui, [laus competit] omnibus bonis eius, filiis Iisrael, populo appropinquanti ipsi. laudate Iah.* Admonet hic peculiariter beneficiorum quibus Deus cumulat electos, verum scilicet Iisraelem, homines vt fide ipsi consecratos, ita imitatione eius, bonitati in omnibus & erga quoslibet studentes, & sic omni studio & vitæ sanctimonia Deo accedentes. Et his laudem Dei peculiariter accommodat: quia soli bonitatem Dei dignè agnoscunt, vtpote præ omnibus aliis eam experti, quos ille ad consortium Diuinitatis adsciuit.

PSALMVS CXLIX, ἐπινίκιος ἢ εὐχαριστικός.

ARGVM. *Inuitat peculiariter Iisraelem ad laudandum Deum: prædicitque futurum ei ut summo Deum studio celebret, postquam ille ipsum non restituerit modò, sed etiam Gentium victorem atque castigatorem effecerit.*

PARAPHR. 1 LAudate Existentem. Cantate Iehouæ carmine nouo, laus eius sit in cōcione studentium bonitati.

2 Lætabitur Iisrael de factore suo, ciues Siion de rege suo.

3 Laudabunt nomen eius cum tibia, canite ei cum tympano & cithara:

4 Nam complacet Iehouæ in populo suo, mansuetos ornabit ope sua.

5 Exultabunt boni, ouabunt decore insignes in cubilibus suis.

6 Exaltatio Dei est in gutture eorū, & in manibus eorū gladius vtrinq; incidēs:

7 Vt sumant vltionem de Gentibus, vt castigent populos:

8 Vt vinciant catenis Reges eorum, & qui inter eos dignitate pollent, compedibus ferreis:

9 Exerceántque iudicium in eos, de quo scriptum est: decus hoc erit cunctis qui ipsi se dediderunt, bonitati studentes. laudate Existentem.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *LAudate Iah. Canite Iehouæ canticum nouum, laus eius in Ecclesia bonorum.*

2 *Lætetur Iisrael in factore suo, filij Siion exultent in rege suo.*

3 *Laudate nomen eius in tibia, in tympano, & cithara psallite ei.* Vaticinatur hoc Psalmo de restitutione atque euectione Iisraelis, quæ illi contigit à soluta captiuitate Babylonica: & sub hac velut typo, de vera & spirituali, quæ facta est per Iesum Christum. Proinde simulatque ad laudandum Deum nouo carmine, ob nouum & eximium Dei beneficiū inuitauit, statim subiicit, breui mul tam fore in cœtu bonorum laudem Dei, miréque lætá, lætante iam solidè Iisraele de factore suo, & Siiō de Rege suo. Id enim illum esse sese, cum rarissimis, tum & maximè insignibus beneficiis declaraturum. Lætitiam ingētem & effusam futuram eo significat quòd prædicit, modulaturos cum tibia, & tympano, & cithara, quæ nonnisi in præcipuis populi gratulationibus adhiberi solebant. Cæterùm de vsu organorū, dixi fusius in versu 2 Psalmi 33. מחול alii chorum vertunt, vt & significare alicubi, præsertim Exod. 32. d. 19, videtur: at etiā fistulā, vel tibiā significare, ex Exod. 15. c. 20, Iudic. 11. f. 34, & 21. d. 22, ac aliis locis, haud obscurū est. Quum igitur hic aliis instrumentis musicis adnumeretur, malui tibiam quàm chorum illud reddere.

4 *Quia afficitur Iehouah populo suo, ornat mansuetos in salute.*

5 *Exultabunt boni in decore, ouabunt super cubilibus suis.* Vt verò insignis esset futura Dei in Iisraelem beneuolentia, vtque illum erat præclarè ornaturus, canit versu 4: indéque quàm ingens erat futura illius lætitia, it vt in a lectis suis ouarent, gaudio gestientes, iterum memorat versu 5.

6 *Exaltationes Dei in gutture eorum, & gladij bicipites in manu eorum,*

7 *Ad faciendam vltionem in Gentibus, castigationes in populis,*

8 *Ad vinciendum Reges eorum catenis, & optimates eorum in compedibus ferri.*

9 *Ad faciendum in eis iudicium scriptum: splendor hic omnibus bonis eius. laudate Iah.* Canit victoriam Sanctorum de Gentibus, *Exaltationes,* inquit, *Dei erunt in gutture illorum*: quo significauit lætas eorum acclamationes proficiscentium ad bellum. Pleni nanque fiducia de auxilio Dei, lætis id erant voci-

bus testaturi. Gladios ait futuros in manibus illorum, vtrinque Incidentes: quo voluit notare virtutem illorum inuictã, cunctáque prosternẽtem, qua ingẽti adeò successu hostes innumeros ceciderunt, & prostrauerunt, missis sub iugum totis *gentibus & populis*, id est regnis, vel pari Regibus potestate pollentibus, (id enim significat לאמים, vt dixi in versu 11 Psalmi præcedentis) vinctis quoque illorũ Regibus & Principibus. Hoc iudiciũ facturos eos, in Deut. 32. f. 40, prædictũ fuit. ideo vocat *iudicium scriptum*, id est de quo scriptum est. Sic enim illic legimus dixisse Dominum, Attollam ad cælos manum meã, & dicam, Viuo ego vsque in secula. Quũ acuero gladiũ meum vt vibratum fulguret, & cœperit manus mea facere iudicium: reddam vltionem infestis mihi, & odientibus me rependam, &c. His autem promittit illic Deus, vindicaturum se populum suum, iam persolutis ab eo impietatis suæ pœnis, in gratiam receptum: & gentibus quæ illum obtriuerant, quas ideo vocat infestas, sibi talionem redditurum. Id verò magnificè præstitit, regnantibus apud Iudæos Machabæis: præcipuè vero Alexandro, cuius imperium agnoscebant, teste Iosepho libro Antiquitatũ 13. cap. 21, Syri, Idumæi, Phœnices, omnis ora maritima, Turris Stratonis, Apollonia, Ioppe, Iamnia, Azotũ, Gaza, Rapbia, Rhinocolura. In mediterraneis, Samaria, Carmelus mõs, Thaburius, Scythopolis, Gadara, Gaulanitis, Seleucia, Gabala, Moabitis. Tã latè enim tum imperarunt, quàm vnquam antea, etiam regnantibus Dauide & Schlomone. Ad id verò Imperii, non sine ingentibus gentium stragibus peruenerunt. Sic perfecerunt in illas gentes iudicium quod scriptum erat, hoc est, fuerat in Scripturis promissum. Quanlibet autem præclata & stupenda hæc fuerint, tantùm vmbra tamen fuere eorum quæ Spiritu suo perfecit postea Christus, ab eo quòd Euãgelium suum orbi donauit, suósque spiritualibus armis (de quibus Paulus 2. Corinth. 10. a. 4, gloriatur) instruere cœpit. Sic sanè his Reges & populi deuincuntur, vt omnia cogitata eorum, saluti & gloriæ Sanctorum seruire oporteat: partim ipsis vltrò cedẽtibus veritati, partim ab ea prostratis & extinctis. Dũ enim Sancti Verbo veritatis, hostes omni impietatis suæ excusatione nudant, eóque adigunt vt ex professo Spiritum Dei oppugnent, efficiunt vt breui externe quoque deleantur. Qui enim nõ breui exterminarentur qui bellum indicunt Deo? Ita vsuuenit multis Romanorũ Principibus, & inter eos insigni illi hosti Dei Iuliano. Nihil est sanè Verbo Dei (quod verè gladius est vtrinque incidẽs, vt Epistola ad Heb. 4. c. 12, testatur) ad vastandos malos efficacius. Virtus enim Christi est, cui Pater dedit potestatem omnium. Porrò obseruandum quod in fine adiicit, *splendor hic*, vel decus hoc, *est cunctis bonis eius*. Alii id de splendore & decore lætitiæ ob victoriam einscemodi semel habitam, intelligunt: sed quum facto iudicio subiiciatur, non festo, vel gratulationi, rectius ipsam victoriam intelligemus, quæ vtique omnibus piis & bonitatis studiosis semper Diuinitus egregiè donatur, tam quæ paratur armis corporis, quàm quæ spiritualibus. Quàm insignes enim Cõstantinus, ac alii pii Principes de impiis Gẽtibus victorias sæpè retulerunt? Hoc decus nec nostris hodie Principibus, quibus nimirum Gladii potestas demandata est, deesset, si studesent esse *boni Dei*: id est, Deo sese totos addicerent, & bonitati erga quoslibet, vti deorum nomen gerunt, studerent. De victoria Verbi quid opus multis memorare, quum illud nequeat sui dissimile esse? Et hodie appareret indubiè illud esse gladius deuincens omnia, si essent qui vti eo gladio possent. possunt autem, qui illi solidè fidem habent, valedicto mundo, & abdicatis carnis huius concupiscentiis.

PSALMVS CL, [illegible].

Inuitat ad laudandum Deum, pro immensa amplitudine eius, idque summo studio: atque ideo non voce solùm, sed adhibitis simul omne genus instrumentis musicis. ARGVM.

1 LAudate Existentẽ. Laudate præsidentem in Sacrario suo, laudate eum regnantem in æthere, sede potentiæ suæ. PARAPH.

2 Laudate eum pro virtute eius, laudate eum pro ampla magnitudine eius.

3 Laudate eum cum clãgore buccinarum, laudate eum cum fidibus & cithara.

4 Laudate eum cum tympano & tibia, laudate eum organo & fistula.

5 Laudate eum cymbalis sonoris, laudate eum cymbalis clangentibus.

6 Quicquid est præditum spiritu, laudet Existentem. Laudate Existentem.

AD VERBVM EX HEB. VERSIO ET EXPLANATIO.

1 *LAudate Iah. Laudate Deum in sacrario suo, laudate eum in expanso roboris eius.*

2 *Laudate eum secundum fortitudines eius, laudate eum secundum magnitudinem eius.* Qui Psalmos in quinque hæc volumina redegit, indubiè data opera eos sub finem collocauit qui laudes Dei toti, & multis celebrant. Laus siquidem Dei, supremum & sempiternum Sanctorum opus est: quæ tum absoluta erit, quũ eius in nobis perfecta bonitas, penitus nobis ad imaginẽ Seruatoris nostri Iesu Christi restitutis, fuerit. Natura siquidẽ ita cõparati sumus, vt cũ laudibus efferamus, cuius in nos beneficia experimur. Hic ingentibus quidẽ nos Deus cumulat: at dum adhuc cum pecca-

tis, atque ideo tot quoque ærumnis & morte ipsa colluctamur, ita his occupamur, vt Dei in nobis bonitatē satis admirari haud possimus. Proinde depulsis his, & cōsummata in nobis iustitia, atque inde vita perpeti & beata, vt nihil nisi stupendam Dei in nobis bonitatem cernemus, ita nihil libebit quoque, quàm illā memorare, laudibúsque attollere. Huc videtur Psaltes respexisse, eo quòd quū aliàs ad laudandum Deum præsidentem in Siion, in Arca fœderis sæpe inuitarit, hîc iubeat celebrare præsidentem in Sacrario cælesti. Apertè enim animos Sanctorum hoc dicto ab vmbris Legis, in Solem veritatis supernæ subuehit. In versum primum Psalmi 148, dixi de catachresi, qua spiritualis illa, & vt sensibus nostris incomprehensibilis, ita rationi quoque nostræ innominabilis Diuinitatis Regia, cælū vocatur: eadē appellatur hîc expēsum, id est רקיע, quod vulgò firmamentum reddunt. Additur, *roboris eius*, eo quòd nusquam tam eximiè visendam illam exhibeat. Huic quoque superno Dei palatio nomen קדש, quod eximium, augustum, Diuinū significat, vnicè competit. Ad idem dictum videtur, & quod canit versu 2, quo iubet laudare Deum secundum virtutem eius heroicam, & multitudinem amplitudinis eius. Etsi nunquā hanc nostris possumus laudibus assequi, tamen penitus renati, donatíque ea sorte vt Deum coràm videamus sicuti est, infinito propius ad illam, quàm modò, pertingemus.

3 *Laudate eum in clangore buccinæ, laudate eum in fidibus & cithara.*

4 *Laudate eum in tympano & tibia, laudate eum in organis & fistula.*

5 *Laudate eum in cymbalis auditus, laudate eum in cymbalis clangoris.*

6 *Omnis halitus laudet Iah. Laudate Iah.* Memorat organa musica plura quàm vllo alio Psalmo: quo ipso quoque significat, se ad pleniorem nos hîc laudem Dei prouocare. Sic nempe est ingenium hominis, vt quicquid vlla ratione ad lætitiam facit, magno studio adhibeat, dum quē piam eximiè honorare, & quàm magnificentissimum illi virtutum dare testimonium conatur. Inde dum suam populi erga Principes suos pietatem ac studium volunt significare, testaríque quàm illos suspiciant, quámque colant, festis vocibus ac hymnis adiungunt quicquid vspiam est dulce sonans, festiuæque modulationi accōmodum. Beatam igitur futuræ vitæ festiuitatem, ingentémque laudibus Dei lætitiam, qua licuit ratione volens significare, iubet tot instrumentis lætè modulantibus, Diuinæ bonitatis laudes celebrare. De instrumentis verò quæ memorātur, exceptis duobus, dixi in versu 2 Psalmi 33, & in versu 3 & 4 Psalmi 81. In versu 4, præterea habet מנים, quod alioqui genera significat: quare id organū multis constans instrumentis, vt vulgò habētur, putant. עגב fistulā interpretantur. De תוף dictum est in versu 3 Psalmi præcedentis. Quod est in vltimo versu, *omnis spiritus*, vel *quicquid spirat*: magno affectu subiectū est, quasi diceret, Quid varia enumero instrumēta? quicquid omnino spirat, sonare laudē Dei debet, cuius in nos est tam ineffabilis & effusissima bonitas, à quo tam indicibilia bona percipimus. Subiecit, *Laudate Existentem*: quo & præcedentes quatuor Psalmos clausit. hoc enim perpetuum est verè Deum agnoscētium & votum, & studium: vti ad id cum nos, tum vniuersa sunt condita.

PERORATIO.

Id nobis qui solus laudatus, ac ab omnibus in sempiternū laudandus est, Deus, fictor & instaurator noster, donet agnoscere: perceptáque solidè sua bonitate, laudibus suis nos, quanti sumus, addicere. Quod dici non potest quantum nos à vanitate huius seculi auocabit, omnique virtutū genere exornabit, sapientia denique verè cælesti ditabit. Huc igitur quū nos (si sit modò mens Diuinarum rerum capax) plurimū promoueat, cum alios arcanæ Scripturæ libros, tum præcipuè Diuinissimos hos Psalmos religioso studio euoluere & excutere, det Christus humani generis reparator, hos omnibus qui ipsi nomen dederunt, fastiditis seculi huius, non tam vanis quàm noxiis oblectamentis, id sapere quod sunt: nēpe delicias cælestes, solida ac sempiterna voluptate perfundentes. His, ne peregrinæ Linguæ idiotismi, & tractandi concisa breuitas, has viuificas dapes insuaues redderent, & stridore suo cælestem modulationē nonnihil perturbarent, quoad per Dominū datum, complanare quæ dicta sunt nostris auribus insolentius, & explicare quæ nostræ ruditati tradita succinctius, annisi sumus. Quid præstiterimus, aliorum esto iudiciū: sed iudicantium candidè, & cum timore Dei. Equidē aliud nihil spectaui, quàm vt ipsa Diuini Psaltis verba germanè, & cum fructu pietatis intelligerentur: nihil cuiquam mea sententia præiudico, indicis tantùm vice functus sum. Si quē ergo his meis lucubrationibus (quas certè nō absque sudore partas, quicunque eas introrsum inspexerit, videbit) iuuari contigerit, gratias agat Seruatori, cuius donum est quicquid boni per quencunque administratur. Vbi verò hominē prodidisse, & hallucinatum me pius lector putabit, cogitet in magnis & conatū laudi ducendū: nec quenquā esse qui in his ob Linguæ sacræ insolētiam, & tam multa plusquā Laconica breuitate dicta, præstiturū se sarta tecta omnia ausit polliceri. Quibus hæc nostra in totum displicebunt, ii habent alia quibus se oblectent: tantùm sua saturitate, famem aliorum ne metiantur. In cōmune verò oremus Magistrū nostrū cælestem vt is ita doceat vniuersos, quo tandē nulla omnino hominum opera opus sit, ab vnctione cognoscētibus omnia: cui sit gloria & decus in secula. Amen.

D. Martini Buceri in librum Iudicum Enarrationes.

IN CAPUT I.

ISUM est nō inutile si explicarem libros historicos Sacrorum Bibliorum:ii enim cum doctrina,Sacra exempla habent,& vim excitandi nos,nostrósque animos.Ergo exordium faciemus à libro Iudicum. In Sacris autem historiis semper est facienda anagoge ad Christum,vt agnoscamus in bis exemplis quæ commemorātur,esse exemplum & typum nobis propositum:& eum Christum qui illa omnia fecit, esse quoque nostrū, & eadem nobis expectanda ab ipso. In hoc autem libro describuntur peculiariter opera Dei quæ per Iudices Diuinitus cōstitutos & præfectos populo, Deus exercuit. Habetis lib.3 Politicorum Aristotelis quinque genera monarchiæ: inter quæ vnum est Heroum, quando propter virtutem eminentem, volens populus præficit quendam: quale hic describitur Iudicum genus. Iudices ergo dicebantur,& erant,qui summa potestate vtebātur,& rerum potiebantur,ad id Diuinitus effecti & excitati cum consensu populi. Et hæc est, vt dicit Aristoteles, optima species monarchiæ:neque enim per genus succedebant sibiipsi. Disputant quidam de autore huius libri:sed quia est incertus, quiescimus de hac re. Vnum hoc notemus, in hoc populo esse nobis propositum exemplum, vt idem à Deo expectemus per mediatorem Christum:bona quidem,si bona fecerimus:mala,si mala.

1 *Interrogauerunt filij Israel, &c.* In præfēti videtis quòd popul' destitutus Iudice Iehosuah, quæsiuit alium Principē:verùm nō sua voluntate,sed eū à Deo petiisse.itaque accepto Principe ope Dei,& iussū Dei voluisse persequi:atq; ita successisse opus.Habet enim Deut.7.a.2,quòd præcipit Dominus vt omnes Gentes indigenas delerent successu tēporis, & ne haberent fœdus cum illis Gentibus.Ergo ad hoc populus est obediens. Generalissima ergo propositio complectens omnes,est,Populus Dei in persequēdis & delendis hostibus,certo Principe,perrexit Deo obedire. Secundum quod bic docetur,nihil arduum tentandum sine pio Principe. Tertiū,pium Principem Diuinitus petendum.Ergo laudatur hic populus nobis in exēplum. Discimus igitur hic obedientiam Deo præstandā. Sed quia non facile erat, nec vtile, semel extinguere Gentes, ne terra vāsta redderetur, vetuit omnem societatem cum Gentibus, ne moribus eorum vitiarētur. id quod deinde ipsis contigit,quū inciperent fœdus cum eis percutere,& matrimonium contrahere. Eorū ergo exemplo & malo sapiamus, vitemúsque consuetudinem impiorum: sed modo quodam. nam debemus omnibus offerre Euangelium,& omnes inuitare ad obedientiā Dei. Sed interiorem consuetudinem in cōtractibus, quæ fieri sine cōsensu non potest, aut difficile potest, debemus omnino cum impiis intermittere,& quicquid est familiaritatis. Discamus ergo primùm bic Diuinam seueritatem potius sequendam,quàm humanam misericordiam: ne simus misericordes, vbi Deus iubet esse seueros. Deinde omnem interiorem consuetudinem, & studiorum communicationē non colentium Deum vitandam esse omnibus Christianis:quia paulum fermenti totam massam fermentat,1.Corin.5.b.6. Tertiò discamus nostrā clementiam non nostro iudicio,sed verbo Dei metiendam,neque respiciendā personam. Nam est crudelitas parcere malis:& crudelis est in oues,qui parcit lupis. Quartò,bic discimus,quando est aliquid arduum gerendum, maximè in bellis, committendam esse vni summam rerum, etiam vbi est politia, vt erat Romæ. Nam in eiusmodi rebus, sæpe oportet multa celeriter vnius edicto fieri. Ergo propositio est,In omni re ardua,& in omni politia bene administranda,opus est vno summo moderatore. Verùm quia nemo dat, & facit bonum & idoneū Principem, à Deo petendum esse talem Principem hoc exēplo discimus,&c. Deinde hic discimus Deo placere vnitatem & communem societatē: vt simul discamus nos subiicere alterius imperio, & alterius cōsilium nostro præferre: & vbi est publico consensu aliquis penes quem est imperiū,ei nos toto corde subiiciamus. Est enim bonum habere ductorem & consultorem, moderatorem & monstratorem. Exod.23.f.30

Interrogauerunt,&c. Diuinitus petunt Principem. erat enim Sacrum symbolum, quòd Sacerdos conuertens se ad Deum,& Sacra prece excipiebat oraculū Diuinitus.His ergo Sacris symbolis Dei populo cōfirmabat suas promissiones, quibus pollicebatur se certò in rebus dubiis velle respondere interrogantibus. Commendatur autem hic nobis insigne Dei beneficiū, quòd Deus sua præsentia populo suo respondebat in dubiis rebus:idque per Christum, qui est noster, & nos

sumus perfectior Dei populus, quia Christum habemus, & cognoscimus plenius. Ergo etiã nos oraculum hoc habemus: sed quia conditio nostra est perfectior, non habemus opus tot symbolis quot illi. Christus dicit, si Domino quicquã petierint in suo nomine, à Deo impetraturos. Ergo nos quũ in nomine Christi côuenimus, & petemus à Deo aliquid, (sepositis omnibus cæteris negotiis, impetrabimus. Hîc ergo iubemur, in eligẽdo Magistratu oraculũ cõsulere. Et quanuis nõ habeamus Ephod, Vrim & Thumim, tamen habemus Sacrum côuentum: eò conueniamus: per Christum fideli prece oremus, & rogemus oraculũ, & impetrabimus. Is ergo temperabit ita animos eligẽtium & suffragia, vt is eligatur qui est dignissimus. Potest tamen etiã fieri rectè vt suffragia adhibeãtur: vt in electione Matthiæ fecerũt Apostoli, Act.1.d.26. Deinde in electione hoc est studendum, vt dignissimus in quoque munere præferatur. Hæc est lex Dei & naturæ, vt in electione nõ modò indigni excludantur, sed etiam digniores dignis, dignissimi dignioribus præferantur. *Et interrogauerunt, &c.* Tria habebant symbola quibus oraculũ Diuinum exquirebant, Propitiatorium, rationale Sacerdotii, in quo erat Vrim & Thũmim, tertiũ Ephod. Istorum nos nullum habemus, sed promissionem habemus, Siqui in nomine meo conuenerint, &c. Matth.18.c.20. Et symbolum, est ipsa congregatio.

Matth.18.c.19

2 *Iehuda ascendet, &c.* Hîc oportet à specie, administratione scilicet belli, ascẽdere ad genus: & dicere, In omni bona functione nemo potest quicquam rectè & ordine conficere, nisi Diuinitus ad id deputatus. Ergo minimè in administratione Ecclesiæ: quia ea est difficillima functio. Est igitur ibi diligenter oraculum Dei consulendum in tali electione. *Tradidi terram.* Hîc nota solius Domini esse, terras tradere in potestatem alicuius. *In manu,* id est in potestate.

3 *Et dixit Iehuda ad Simeonem.* Hîc vides quæsitam opem & societatẽ: tamen Dominus iussit Iudam ascendere, non Simeonem: & in manu Iudæ tradidit Terram, nõ Simeonis. tamen Iuda ascisсit in societatem Simeonem. Vnde discimus quòd quanuis nitẽdum sit sola ope Diuina, tamen nullum ordinarium mediũ aspernandum: & quanuis solo Dei Spiritu debeamus agi, tamen debemus etiam ratione vti: sed eam temperare ad Spiritũ Dei, & tentare media legitima & ordinaria Diuinitus cõstituta, quum adsunt: alioqui esset tẽtare Deum. Imò quũ alicui functio aliqua iniungitur, illi iam simul iniungũtur omnia ea media quæ ad eam rem ritè & rectè administrandam pertinẽt. quòd si hæc negligat, tẽtat Deũ: id quod est intempestiuè velle Diuina ope vti, & velle Deum secũdum insolitã rationem, & nostram stultam rationem experiri. Ita si Iuda potuisset commodè vti ope Simeonis, vt potuit: & non fecisset, tentasset Deum. Simeonis autem sors, erat minima tribus, & sub Iuda comprehensa. Itaque victoriæ illius vtilitas etiam ad Simeonem pertinebat. Vtilitate ergo impellitur Simeon. *Ascende, &c.* Hîc vide quomodo societatem nõ imperat: sed amicè orat, & opem orat, & rursus pollicetur. Hîc ergo habemus exemplum quomodo fieri debeat recta societas & fœdus bellicum. Fœdus ergo est pactũ quod suscipitur propter rem bene conficiendã, ad quã quis Diuinitus institutus sit, cum iis initum quos ea res maximè deceat, ad quos vtilitas eius rei pertinet, & qui sunt Diuinitus ad eam rem constituti. Damnantur quædã fœdera, vt Iudæorum cũ Assyriis: quia cõtra Dei præceptũ erant. Deus enim iusserat eos opem Dei expectare, & non se confœderare impiis gentibus: idcirco quia illi contra præceptum Diuinũ impias gentes in fœdus assumebãt, impium fœdus illud iudicatur. Quatuor igitur cõditiones sunt quibus ille impellebatur ad associandum sibi Simeonẽ. Primò, quia erat Diuinitus ordinatus. Secundò, quia erat frater & consors religionis. Tertiò, quia erat idoneus ad eum finem assequendum. Quartò, quia etiam vtilitas perueniebat ad eum. Hîc ergo primùm nota, in omni re conficienda, omnia media recta & legitima adhibenda, quæ ad eã rem pertinẽt rectè conficiendam. Deinde socios in omni actione asciscendos eos, qui sunt consortes religionis. Tertiò eos etiam ad quos vtilitas eius rei pertineat, & per quos ad firmũ propositum possumus peruenire.

4 *Et tradidit, &c.* Hîc vides approbatam societatem.

5 *Et inuenerunt, &c.* Hactenus est generalis historia: sequitur specialis. Hîc nota principalem hanc propositionẽ, Deũ tandem cuique reddere pro factis. Hîc Adonibezec septuaginta Regibus præciderat pollices digitorũ & pedum: tandem ipse agnouit hoc sibi repensum quod ipse fecerat aliis. Omnibus igitur expectanda est talio: & hoc nos omnes deterreat ab iniuria, & inuitet ad benefaciendum.

7 *Abscissis, &c.* Hîc nota quòd captiuũ detinuerunt, nõ occiderũt, vt erat meritus. Causam huius expressam non habemus: verisimilem tamen possumus cõiicere. Tres sunt vtilitates pœnarum. Prima, sanctificatio nominis Diuini, & confirmatio sui iudicii. Altera, vt impii desinant malefacere: idque fit dupliciter: vel vt vltrò desinãt malefacere, vel vt impellantur ad desinendum. Tertia est, vt alii horum exemplo exterreantur. Ad hoc tamen aliquando est vtile maleficos relinquere in vita, insigni scilicet ignominia affectos, vt hi cæteris sint spectaculo & ter-

rori,ambulātes inter eos. Sic verisimile est ob hanc causam relictum esse etiam hunc Regem in vita,sed præcisis pollicibus.

8 *Pugnauerant,&c.* Hîc partim describit per partes quid antè fuerit factum, & sic ostendit quanta fuerit obedientia populi Dei in delēdis impiis Gentibus. De deuicta Ierusalem,habemus Iehosuæ capite 12.c.10, & 15.g.63, sed quomodo fuerit deuicta non describit. In capite 15,tamen dicit quòd etsi deuicisset Ierusalē,tamen non potuit deiicere planè Iebusæos habitātes in Ierusalem. *Ceperunt eam.* scilicet sub Iehosua. *Ore gladij,* id est acie gladii. *In ignem,* id est ignē in vrbē miserunt, hypallage:id est incenderunt vrbem. Hîc commemoratur quod pridem erat factum.

9 *Contra Chenaan* Chenaanæi dicti sunt à Chenaan filio Cham. *Ad Meridiem.* Illa regio, propter ingentem æstum,erat valde sterilis & deserta.

10 *In Hebron.* Hæc ciuitas antè Arba vocabatur,à gigāte sic vocato,vt quidam dicit. *Sesai.* trium gigantum nomina sunt,qui ibi rerum potiebantur. Etiam hoc sub Iehosua est factum.

11 *Qui percusserit.* Id est ceperit. In istis versibus præcipuum est,quòd commemorat quid ante & post Iehudam fecerit populus in obediendo Domino. Sed hîc per partes explicat hanc obedientiam, & nihil nouum hîc habet: sed hæc commemoratio Spiritus sancti in explicanda hac obedientia,habet commendationem eius. Propositio est ergo, Populus Iehuda in omni obedientia & studio,contempta omni difficultate in expugnandis tot, támque munitis locis, perrexit,simpliciter confisus ope Dei in delendis impiis, & cōdemnatis hostibus. fuit igitur maxima obedientia. Illa difficultas amplificatur, primùm descriptione tot,támque munitissimorum locorum,quos deleuerunt: deinde, multitudinis maximæ hostium. Peculiaris historia est, de deletione Debir. nam indubiè difficilis erat expugnatu illa vrbs, quum tantum præmium rerum proposuerit & captori, & expugnatori eius. Præmium autem erat,nuptiæ filiæ Aehsæ: ergo necesse est præstantissimam eam fuisse quæ tanti facti præmium esset constituta. Habemus autem commendationē illius insignis viri Caleb, Nume.14.a.7, vbi ipse explorator solus animauit populum ad proficiscendū contra hostes, cæteris omnibus dissuadentibus. Solet antè Deus plerunque bonis viris degeneres liberos dare, vt ostendat nō esse,neque pendêre à carne virtutē. Sed hîc bono patri bonam filiam dedit: quod hinc colligitur quòd tanti facti præmium ponatur. nam nisi insignis fuisset,non fuisset digna tanti viri nuptiis. Deinde hîc vides quòd recta ratione humana vsus præmium proponit,& vtili inuitat. Prima quidem inuitatio habet esse à iussu Dei:vt cogitemus,Deus iussit,ergo Dei nomine sis dux in expugnanda hac vrbe. Sed quia ita sumus conditi natura, vt vtilitatem in efficiendo spectemus, rerum ratione bona vsus, proposuit filiam præmium. Sic Deus etiam secundum insignem suam bonitatem in legibus & præceptis suis adiungit præmia. Sed in hac re erat coniuncta cum vtilitate honestas. nam discrimen subire propter honestam & heroicam puellam tibi sociandam, honestum iudicat omnis ratio. maior igitur inuitatio. Hîc ergo discimus,vt accepto Diuino iussu,rationis recto iudicio vtamur,& adhibeamus omnia media ad rem eam conficiendam facientia.

13 *Filius Chenez fratris,&c.* Nam Lege Dei non modò interdictæ non sunt nuptiæ consobrinorum,sed etiam laudatæ. Bonum enim est eam ducere quam habeas bene perspectam & exploratā. Theodosius tamen aliter instituit, vt habet Augustinus in libro de Ciuitate Dei. Iustinianus tamen in suo Codice,consobrinorū nuptias rursus admisit. Ibi autem quærenda est consensio animorum,primùm in religione: deinde in humanis rebus. Et quia ingenia vix possunt inquiri, ideo veteres libenter manebant in cognatis. ἀδιάφορον est, honestiúsne sit consobrinos coniugio admittere, nécne. Honestum esse probatur testimonio sanctorum patrum. Ratio, Honestum est,notam & bene educatam ducere. Contrà,in nuptiis spectanda est honestas coniunctionis,& reuerentia sanguinis. Nam fratrum filii sunt ferè fratres, & non procul habitant abinuicem: vt antea potuerit aliquid inhonesti accidere: & hoc ait Augustinus seruatum,etiam quum Imperatorum leges admitterent. Nunc videndum est non quam Legem quis tulerit,sed quatenus quæuis lex apud bonos valeat. Quoniam ergo vtrunque ἀδιάφορον est, cōsobrinam ducere vel non, videndum quid maximè ædificet proximos nostros.

14 *Quum ingrederetur ad eam,&c.* Id est duceret. Seneca, Magno emitur quod precibus emitur. Beatius est dare,quàm accipere. Ideo ingenui hominis est,nihil gratuitum petere,aut accipere. Itaque argumentum bonum est,esse homines leues qui nil nisi petere nouerunt. Ita Achsa dotem à patre petiit hoc ordine, vt prius maritum impelleret, postea ipsa peteret, nimirum quòd maritus nollet. Huius autem causa nō est expressa, nisi quòd generosi abstinēt à mendicitate. Iure autem puella dicitur secum dotem ferre. Decet ergo puellam, quum egeat adiutorio viri & aliis rebus, petere. Quòd autem de asino cecidit, reuerentiæ signum ostendit. Locus communis erat, parentes in honore habendos: coram Deo autem & Regibus procidendum. Nam in Scriptura habetur adoratos Reges. Habemus quoque, non satis esse animo revereri patrem, sed

etiam gestus adhibendos. Parentū est alere & instituere. Qui igitur hoc in te facit, est parens tuus. Signa autem reuerentiæ apud omnes gentes sunt, vt patre loquente fileant pueri, & quod iusserit exequantur: néve appareant coram patre, nisi expresso modestiæ gestu.

15 *Et dixit ei.* Subaudi filia. Vide signum pudoris: nō loquuta est initio: In reuerentia enim est pudor. quare rogat quid velit. *Da mihi benedictionem.* Verbum gratuitum est Hebræis. Ita rogat, quum tamen iure potuisset petere. Nam iuxta leges ciuiles, parens debet filiæ dotem dare. *Terram Meridionalem.* Dederat ei dotem: sed loca ad Meridiem in Iudæa sunt torrida. Propositio, Pater iustus obtemperauit filiæ precibus, & plus dedit quàm petiisset. Ita bonorū patrum est, plus dare quàm petatur: id tamen eius erit officium de quo Dominus dicit, Estote perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est. Matth. 5. g. 48.

16 *Filij autem Cheni, &c.* Interiicitur singularis historia, quæ tamen certa non est propter mutationem nominis soceri Mosis, qui, Exod. 18. b. 12, vocatur Iethro, & Hobab Nume. 10. d. 29, & Iudic. 4. b. 11, hîc filii Cheni. Vnde illa nominum varietas existat, etiamsi non sciamus, tamen hoc habemus, soceri Mosis filios ascendisse cum Iuda, (sicut etiam cum Mose proficiscebatur Reguel ille) qui prætulerunt cognationi suæ habitationem Dei. Erant autem Midianitæ & Gentes, Nume. 10. d. 29. Deinde alio loco legis quòd Moses inuitauerit eos, & retinuerit: ideo vt in consortium salutis traheret: quod est factum pium. Hinc discis omnium piorum esse vt cognatos ad societatem pietatis pertrahant & conseruent. Deinde officium pietatis in ipsis habes, quòd affines cognatis prætulerint, & postea eorum res promouerint. *In desertum.* Chenitæ enim erant. Iudæi inquiunt Rechabitas ex horum stirpe fuisse, Ieremiæ 35: nescio qua de causa. Ita discamus nobis libenter coniungere cognatos & quosuis, vt ibi habitent vbi est religio & administratio salutis: & quòd qui verè est aliis coniunctus, debet omnia habere communia in iis quoque repellendis quæ non ad eum pertineant.

17 *Et iuit Iehuda.* Alia peculiaris historia de officio Iehudæ. Hîc discendū quòd etiam maior debet inferiori inseruire. Nam Simeonis sors erat tenuis, & cum quo iure Gentium Iuda potuisset frangere fœdus: tamen voluit illi adesse, etiam in sua sorte repurganda: quod obedientiam demonstrat. Nam in hoc capite duo aguntur, de obedientia scilicet eorum qui profligarunt impios, & de inobedientia eorū qui illam Gentem reliquerūt. Porrò quia Israel à Deo desciuit, per quem vicerant multas Gentes, ideo ad Dauidē vsque non fruitus est plenè victoria. Ita hîc latissimè impleuit obedientiam, quòd vltimi fines erant Philisthæorum, & vrbes validissimæ. Ideo autem erant delendi, vt Israelitæ ibi habitarent: deinde vt nō essent impedimento. Postea ignauia posterorum notanda, qui passi sunt recuperare iterum sua loca Philisthæos.

19 *Et fuit Dominus.* Causam tantæ victoriæ ostendit. Sed quomodo non expugnarunt omnia loca, quū Dominus esset cum ipsis? Deut. 7. d. 22, legitur Dominū noluisse statim omnes Gētes delere, sed exercitiū relinquere populo, ne languesceret. Sed quare nō potuit expellere habitatores vallis, vt postea dicitur? quia hîc nō erat Dominus cū illis, & impeditus fuit Iuda ferreis curribus: quanquam non fuit causa maxima cur nō vinceret, sed quia nollet Dominus. Dominus dixit disertè, Volo vt omnes deleatis: sed nō statim poterāt. hoc autē voluit perpetuū esse Deus, ne fœdus cū eis iceret. At omnes delēdi erāt. Verùm quū nescirent quādo omnes possent delere, Act.16.b.6. omnes tentarūt. Ita Paulus initio in Asia prædicabat. postea quū tentaret in Bythinia, vetuit eū Spiritus sanctus. Ergo iuit ad Europā. Ita nō vult Dominus nos omnia scire, tamen orandus est vt perficiat quod generaliter proposuit. Quare ergo currus restiterunt potentiæ Iudæ? Quia quū vicissent, nō potuissent implere terrā: sed bestiæ illic creuissent, & iisdē exercitia belli defuissent.

20 *Dederúntque ipsi Caleb.* Tempore scilicet Iehosuæ. nō est certa expositio, nisi quòd Num. 14. d. 24, Dominus promisit. Cæterùm Palmarū vrbem, Iudæi Iericho interpretantur: sed quia Caleb accepit promissa, nota quòd tādem datur tibi, siquid promissum est. Deinde nota fortitudinem & præstantiam Caleb, qui tam fortiter gigantes expulit.

21 *Iebusæum verò qui habitat.* Hîc agit de inobedientia Beniamim. Habes autē de Iebusæo & cæteris, Gene. 10. c. 15. *Habitauit.* Hîc propositio est, Filii Beniamin valde fuerūt inobedientes, quia impios nō deuicerūt, & cōsortiū eorum nō fugerunt, vt oportebat: sed permiserūt eos inter se habitare, ideo dederūt pœnas graues. Hinc ergo discamus fugere omne consortium impiorū, quia est periculosum. Inobediētia erat maior, quia erat iā valde debilitata per Iehudā potētia hostiū.

22 *In Beth-el.* Domum Dei significat: antè vocata Luz, de qua habes Genes. 28. d. 19. Et hîc rursus de obedientia subiicit. Est ergo propositio, Deus exequentibus sua iussa diligenter, adest fideliter. Nomen autē hoc Beth el, à Iaacob inditū fuit, ideóq; à filiis Beniamin tantū vsurpata.

24 *Et viderunt obseruatores.* Hic rursus recurrit superior locus, vt accepto iussu de aliqua re, omnibus mediis ad eandem rem conficiendam vtamur, & summa industria & ratione inquiramus quicquid eò inseruiat: sic hîc habebant iussum generalem de excindēdis omnibus Genti-

bus,ideóque etiam Bet-hel. Totum ergo boc opus,Dei erat opus:neque ille opus habebat industria humana:sed tamē nihilominus hæc est Dei bonitas,vt velit totam rationem, & omnē industriam nostrā cooperari suo operi:interim tamen totum Dei opus est,nihilque nobis ascribēdum. Quòd si illi oblato medio non vsi fuissent, tentassent Deum. Ergo diligenti ratione in omnibus rebus vti debemus, & reliqua Deo committere. Veruntamen videntur illi non rectè fecisse, qui scelus, proditionem scilicet patriæ, promissis redemerint, quum Romani laudentur qui oblatos proditores non receperint, sed hostibus restituerint. Nunquam ergo licet redimere scelus:sed illi non redemerunt sceleratam proditionem,sed officium scelerati hominis. Illa enim vrbs erat Diuinitus anathemati subiecta, & huic populo commissum vt eam delerent. Igitur eò debebāt iuuare omnes creaturæ,vt opus hoc perficeretur. Ergo ille rectè fecit qui hāc vrbem prodiderit populo Dei:& illi rectè, qui nō scelus,sed officium redemerunt. Verùm quia ille propter promissa & priuatam vtilitatem, patriam prodidit, grauissimè peccauit. Verùm suuare vt boc fiat quod Deus præcepit,in se peccatum non est: illi tamen erat. Ergo licet interdum redimere malefacta,non tamen vt malefactum,sed vt officium.

27 *Non exterminauit.* Historiā de his nō habemus:indubiè tamē vrbes fertiles & faciles expugnatu capit:vnde patet ignauia,& sūma inobedientia tribus Manasse. *Beth-scean.* Multas ciuitates Iudæi vocant à בית quod domū significat, sicut nos ab Husen multa,vt Northusen. *Præsumpsit habitare.* Emphasis est,quia non sibi subiecerunt hostem, sed permiserunt eum inter se dominari:ideo mala fuit,& contra præceptum Dei ipsa in hostes misericordia,ipsisque adeò damnosa,vt postea sunt experti. Habetis hìc descriptam inobedientiam. primùm Manasse:deinde Ephraim,Zabulon,Aser,&c. Inobedientia prior fuit ignauiæ & impietatis:quia scilicet non depulerunt hostes secundum præcepum Dei. Impietatis fuit,quòd non satis crediderunt promissis Domini, & neglexerunt propter laborem & molestiam belli quæ erat suscipienda. Ignauiæ fuit,quòd propriam vtilitatem neglexerunt: quo enim plures hostes depulissent,hoc commodius habitassent: & Deus prædixerat ingens periculum manere eos qui permiserūt inter se habitare inimicos. Pœna deinde breuibus notatur eodem versu:quia sua peruersa clementia fecerunt præualere sibi inimicos. Propositio ergo est, Grauiter peccasse hac magna inobedientia in delendis impiis Gentibus. Magnam fuisse inde constat,quia multas & potentes regiones, sibique commodas non ceperunt: idque contra iussum Domini. Sed hanc rem fuisse ipsis damnosam, inde colligitur, quia præualuerunt ipsis ii quibus pepercerant. Ergo primum hìc discimus,non esse differendum in exequendis præceptis Dei, sed sine mora exequenda:deinde,damnosam esse inobedientiam in præceptis Dei: præterquam enim quòd iram Dei in nos concitat, etiam nobis multa damna aduocat, Sic AEmorrhæi quibus pepercerat Dei populus contra præcepta Dei, multis modis sunt persequuti ipsos, & deuicerunt etiam. Ergo meritas pœnas dedit ista inobedientia. Sic ergo hìc discimus,omnem inobedientiam tandem dare pœnas meritas: & sic Deus vlciscitur hanc inobedientiam, vt agnoscamus solùm, Deum esse verū & optimum consiliarium. Deinde rursus hìc discimus,omnem societatem cum impiis, vt periculosam,esse vitandam piis. nam in impiis Satan agit & operatur:ergo sunt damnosi.

28 *Tributarium.* In hac re rectè fecerunt. nam ideo tributum eis imposuerunt, vt eos supprimerent. Ergo hinc discimus,omnes eos quos non possumus planè exterminare, tributis esse supprimendos ne possint contra pios insurgere. Nam impiis ad nocendum nihil nisi potestas deest,voluntas adest semper.

36 *Ab ascensu scorpionum.* Hæc loca nobis non satis sunt cognita:sed de his habemus Nume. 24,& Iehosue 25.

IN CAPVT SECVNDVM.

IN hoc capite secundo præcipua est propositio generalissima, Populus Dei à vera religione sæpe relapsus,tamē à Deo sæpe est restitutus. Relapsi sunt ad ingeniū,quoties mortui sunt boni Principes & Iudices. Vnde discim⁹ sūmū esse Dei beneficiū,quoties dat bonos Principes: & pœnā magnā,quoties bonos tollit. Initio capitis ponitur expostulatio Dei cum populo suo.

1 *Ascendit.* Hìc propositio est, Populum Dei rectè pœnituit de admisso malo. Hìc ergo discamus veræ pœnitentiæ & prædicationē & proprietates. Est autem salutaris pœnitentia dolor de admisso peccato, propter offensam Dei, cum proposito emendandi. *Angelus Domini.* Quidam dicunt fuisse Pinehas sacerdotem: sed perinde est. Hìc discimus Deum oportere præuenire nos dum sumus in peccatis: nec surgemus, nisi à Deo excitati. Ergo ingēs Dei beneficium quòd misso Angelo vocauit eos ad pœnitentiam: id quod per Christum nobis præstat. Oportet igitur à Deo mitti quicunque sunt veri prædicatores pœnitentiæ. *De Galgal.* Sic dicitur ex euentu, à præcisione præputii. De hac re historiam descriptam habes Iosue 5. b. 8. *De Galgalis*, id est ex loco consecrato, de Ecclesia Dei oportet eos prodire. *Locum flentium.* Id est ad pœnitentes: ab euentu doloris populi ob peccata, loco nomen impositum, ad perpetuam rei memoriam. *Eduxi,*

Synecdoche:nam per hoc beneficium omnia beneficia præstita intelligit. *In terram.* Hic intellige præcipuè religionis restitutionem, indéque omnium bonorum. *Terram quam iuraui.* In terram sanctam: quam non simpliciter, sed iuramento addixi patribus vestris. Quo enim pluribus promissis Deus sapiens hoc beneficium auxit, hoc significauit esse præstantius. *Iuraui.* Hic omnes promissiones patribus ipsorum, ipsisque factas intelligit: *Non dissoluam.* Vt seruiat adhuc infidelibus. *Pactum meum.* Hoc habes Genesis 17.b.8, Ego ero Deus tuus, &tu eris mihi in populum. Hoc fœdus nobiscum etiam per Baptismum percussit: alioquin ratio fœderis eadem est, remittere scilicet peccata, dare Spiritum sanctum, & vitam æternam, & hic commodam habitationem. *Non dissoluam.* Hic diuturnitatem subiicit quam in omnibus bonis maximè expetimus. Summè beneficos maximè amamus: Deus est summè beneficus: ergo, &c. Iam verus amor natura sua hoc habet vt caueat omnem offensam eius quem amat, & à quo amari se credit. Ergo meritò hic amor Dei facit vt doleamus de offensa Dei, non propter nostrum damnum, sed quia Deum offenderimus.

2 *Non percutietis.* Alterũ beneficium, quòd permisit eis vt soli habitarent sine omni perturbatione. Ad hoc voluit eorum opera vti: hoc non fecerũt, & id exprobrat eis. Ergo hic habes descriptionem pœnitẽtiæ populi Dei, quam imitari debemus. Describitur pœnitentia ipsa qualis fuerit, quid fecerit, & vnde orta sit. Pœnitentia duo habet, prædicationem beneficiorum Dei, & ingratitudinem offensæ. *Altaria eorum, &c* Nam Deum pro Deo habere, & vera religione colere, hoc affert secum vt omnẽ falsum Dei cultũ exterminemus. Religio est illa species pietatis & virtutis animi, qua sũma solicitudine dispicimus quid Deo placeat, vt id exequamur: & quid Deus maximè detestetur, vt hoc maximè fugiamus: id est sũma cura nos Deo approbare studeamus, & offensam caueamus. Et hoc studium vitat omne id quod vllo modo queat à vera persuasione animum, & à vero cultu nos abducere. Hinc natura verè pius omnem idololatriam fugit & abominatur, & eius consuetudinem detestatur, & à se remouet. *Altaria.* Synecdoche est: nam complectitur omnem impium cultum, & omnia idololatriæ instrumenta. *Sed non audistis.* Hic propositio est, Pessimè egistis, & contra omnem rationem, qui vocem meam contempsistis. Omnis enim actio propositã habet vtilitatem, & natura abhorremus à noxio. Hic autẽ nihil vtilitatis fuit quod vos inuitaret: neque incommodi quicquam quod vos deterreret. Ergo vera prædicatio pœnitentiæ est commemoratio qua homines beneficiorum Dei, & officiorum suorum admonentur: ita vt legitimo dolore percellantur de admisso malo propter offensam Dei, cum proposito emendandi.

3 *Non eijciam.* Hic damnum magis explicat: & hic discimus à Deo peccata peccatis aliquãdo puniri, & summam pœnam esse tradi in sensum reprobum: & proximum, relinqui offendiculum quo peccemus. *Dij illorum.* Intelligit omnem falsam religionem & idololatriam. *In laqueum.* Id est incipietis colere eos. Sic faciũt qui hodie propter tributa magna Iudæos fouent, aut statuas & missas volunt retineri. Sed Deus qui est prudẽtissimus, dixit hæc nobis fore in laqueũ. Ergo amoueamus ista summo studio, tanquam periculosa & perniciosa offendicula, & incitamẽta ad malum. Quo præcepto tu & disce, ex officio esse omnis pii magistratus vt remoueat & sectatores impii cultus, & instrumenta eius. Dixi exemplum de casta muliere: & magistratus debet operam dare vt Deum summo animo colat.

4 *Et factum est quum loqueretur.* Hic describitur efficacia concionis Angelicæ de pœnitentia. Et vera pœnitentia, ex effectu describitur, quum ostenditur, sublata voce eos fleuisse: quod est effectus eius affectus qui ex maximo animi dolore proficiscitur, atque hic ostenditur non simulato dolore fleuisse eos. Dolor ille est de malo quod iam agnoscebant. Dolor autem est ægritudo de præsenti malo. Quomodo autem erat præsens? quia in animo sentiebant. Tres enim species mali notantur hic, ingratitudo, neglectus mandatorum, damnum, quòd habituri sunt Gentes in suam perniciem. Quum hæc sentiunt, tollitur iucunditas. Verus fuit dolor, quia lachrymas fuderunt, & vocem sustulerunt, quod nonnisi summè dolentium est.

5. *Et sacrificauerunt.* Sacrificium est actio Diuinitus instituta, qua Christi gratia & communicatio repræsentatur & exhibetur. Hic primùm est placatio Dei, quæ per Christum nobis cõfertur. Proximũ est, studiũ placendi ei per omnẽ vitam. Tertium, studiũ emẽdationis vitæ. itaque hic sacrificium est pro peccatis, & in gratia Christi est placatio peccatorum nostrorum. Itaque rursus est effectus doloris, placere Deo. Nam quòd dolorem excitarit, effectus probat. & quòd salutaris fuerit dolor, inde constat quòd obtulerunt. Ergo ambiuerunt Dei gratiam: cuius consequens fuit, quòd proponerent posthac se non amplius velle peccare. Præterea in sacrificiis fuit confessio peccatorum & absolutio. Vt autem possent abstinere à peccato, in Christo quæsiuerũt: nam qui dolet, offensi remissionem quærit, quam solus ei Christus concedit. Illius gratia nemini patet, nisi confitenti, totum se ei consecranti, & proponenti bonum vitæ studiũ.

Hinc discis, quotiescunque Deum offenderimus, opus esse vera pœnitentia: eam autem oportet excitari Diuinitus. sed omnes qui verè dolent quanuis firmi & constãtes sint, etiam flent, vt Petrus. Et est autem stultitia Stoicorum dictum, Non flẽdum: oportet enim affectus non eximere, sed corrigere. Cõfessio autem peccatorum quam Dominus in Scriptura requirit, est de qualitate, non de substãtia actuum: ita vt non distinctè peccata omnia enumeres, modò cogites quale sit peccatũ. Hìc autẽ in Ecclesia absolutio à peccatis petenda est, & reditio in gratiã Dei. Vnde D. Cyprianus testatur quòd aliquem oportuerit Ecclesiæ, nõ Deo satisfacere, quòd illa debeat certos reddere homines pœnitẽtes de remissione peccatorũ. Ecclesia ergo nõ debet temerè absoluere: sed oportuit testimonia pœnitentiæ certa habere, vt constanter orarent, gratiam peterent, sacrificarent, redirent cum omnibus quos offendissent, in gratiam. His operibus quũ se aliquãdiu exercuissent, quæ erãt argumẽta pœnitẽtiæ, tum admittebantur ad Ecclesiam: & duo requirebantur, impositio scilicet manuum ministri Ecclesiæ, & communio mensæ. Propria igitur pœnitentis hominis sunt, vt remoueatur offensa, quod fit per Christum: & ea ratione si peccatum in Ecclesia confiteatur, & absolutionem virtute Christi petat: quod sacrificium non fiebat nisi in Ecclesia, in Gilgal, donec in Siloh Arca deferretur. Constituendum autem quòd in sacrificiis pro peccatis, erit confessio. Quacunque autẽ hora aliquis peccator fleuerit, iam ei gratia est præstita, sed ita si credat: fidem cõsequitur vt verbo Dei obediat: & proinde in Ecclesiam Dei veniat, & tandem fructũ pœnitentiæ sentiet. *Sacrificia fecerunt.* Pœnitentiam necessariò cõsequitur placatio. Hìc per sacrificia placatio est facta: sed sacrificiorũ est hoc proprium, vt quæratur remissio peccatorũ, & reconciliatio Dei. Ergo confessio est necessaria: sed confessio qualitatis, non quantitatis. Confessionem sequitur absolutio.

6 *Et quum dimisisset.* Hìc multa repetuntur de iis quæ descripta sunt in libro Iehosue. Hìc autem peculiariter hæc est propositio, Tandem est data quies, & fruitio terræ promissæ populo Dei, post multos labores, errores, & bella: sed tamẽ est magnũ beneficium, & ideo nõ tot labores sustinuerunt vt fruerentur terra promissa cum Dei benedictione & pace, veráque religione, quæ est vita æterna. Hinc discimus primò, vt omnes labores & molestias patienter superemus: & tandem daturum nobis Dominum pacem cum religione: deinde frui religione vera, & pace: Deíque benedictionem tantum esse beneficium, vt nulli labores & molestiæ his sint pares: nec fugiendi vt his possis frui. Hinc veteres quum vellent excitare ad strenuè pugnãdum milites, dixerunt, Est nobis pugnandum pro aris & focis.

7 *Et seruierunt.* Hìc describitur populũ Dei sub piis Principibus piè vixisse publicè: mortuis autẽ illis malè, & à Domino defecisse. Hìc ergo duo habes: primùm, expetendum est habere pios moderatores. Ratio, Sub piis Principibus populus piè viuit, publicè saltem. Nam quæ hìc in populo Israel describitur fecisse Dominus, hæc vniuersalia sunt, & bona est consequutio, In Israel hoc fecit, ergo in omnibus populis hoc faciet. Immediata tamen probatio hæc est, Non potest opus Dei esse inefficax. Bona autem piorum Principum gubernatio, est Dei opus: à Deo enim est omnis potestas, & Spiritus Dei agit in fidelibus. Ergo non est inefficax bona gubernatio. Si autem non est inefficax, ergo efficit aliquid modo suo. Sed boni Principis finis est, vt populum auocet à malo, & inuitet ad bonum, ac neminem apertè impium toleret, inuitétque ad religionem veram: ergo non potest non sub piis Principibus publicè vigere vera religio, & benè viui. Ergo diligenter orãdum pro piis Principibus. Alterum, quòd hìc docemur, multũ momenti habere ad retinendam Dei cognitionem, opera Dei vidisse. Hìc ergo hæc est immediata, non cõsiderans opera Dei non potest non malus esse: nec rectè considerans opera Dei potest malus esse: & considerare opera Dei, est causa timoris Dei: & non considerare, est causa peccati.

8 *Et mortuus est.* Hìc propositio est, Iehosua est optatò mortuus. Hinc docemur vt nos in Domino speremus, & nõ dubitemus fore vt & nos optatò moriamur. Optabilis autẽ mors est quæ suo & idoneo tempore venit, & commodo morientis. Hoc fit plerunque tum quũ ad eam ætatem peruenit homo vt inutilis in terra existat, nec possit gloriam Dei promouere. Sic mortuus est Iehosua: ergo optato vita neque breuis, neque longa per se est optabilis. Mors optabilis est quum non est in terra quod prosis. Vita optabilis est quum commodo proximi & Dei potes viuere, vt pulchrè habes ad Philip. 1. c. 20. Cõmoda breuis vitæ habes descripta apud Salomonẽ, Sapien. cap. 4. Describitur ergo hìc mors Iehosue tanquam fortunata: quia tum contigit quum esset defunctus munere suo, nec esset amplius in terris quo nomen Dei sanctificaret, & Ecclesiã ædificaret. Per se optabilis est vita longa, vt diu possis gloriam Dei promouere, & ædificare proximum, vt ex præcepto habes: contrà, per accidens est cita mors bona, quũ ita sint deploratæ res, vt in tua vita non sit locus sanctificandi nominis Dei, & ædificandi proximum.

9 *Sepelierunt.* Hìc describitur optabilis sepultura: quia est sepultus in loco insigni & notabili, & sancto. Est enim optabile mori apud amicos & suos, vt amici claudant oculos: &

apud eos ſepeliri, quod indicium glorioſæ reſurrectionis eſt. Omnibus bonis hoc innatum natura, vt non poſſint omnem curam bonorum mortuorum ſuorum deponere: ſed proſequãtur eos officio debito: ideo honorificè eos ſepeliunt, vt indicent hîc recondi theſaurum, & templũ Domini, quãuis iam ſit vermium cibus: tamen fuit cauſa vt glorioſè reſurgat. Ergo voluit habere aliquid communionis cum defunctis, ad oſtendendam futuram ſempiternam inter eos cõmunionem à reſurrectione. *Thimnath.* Ideò deſcribitur tam diligenter locus, & eius præſtãtia, vt ſignificetur præſtans in eo virtus, quæ digna ſit longo tempore ab hominibus celebrari. Eſt ergo exoptabilis honorifica ſepultura, & charitatis eſt hanc exhibere defunctis. Alioquin per ſe nihil detrahit de vita beata contempta ſepultura, & facilis eſt iactura ſepulchri: ſed iſta omnia externa beneficia aliquatenus ſunt bona. Ideo Sancti veteres ſolenni ritu proſequebantur defunctos mortuos. Hoc quum videret Satan ſophiſta, introduxit nimis ſuperſtitioſam mortuorum ſepulturam, & pro defunctis præpoſteram curam, & interceſſionem. In ſepultura duo vitia præcipuè admittuntur apud Papiſtas: primũ, ambitio: alterum, fiducia in operibus. Contrà verò, duplex eſt cura defunctorum apud Sanctos, & corporis & animæ. Vnde etiam apud Gẽtes vtriuſque cura fuit, & hinc patet innatam eſſe nobis natura hãc curam, propter impreſſam animo expectationem reſurrectionis, indéque perpetuæ communionis. Sed iſta omnia habent certum ordinem. Satan verò vt ſemper, ita hîc quoque à medio ad extrema ducit. Alii omnem curam corporis abiiciunt, tanquam cadaueris beſtiarum. Alii nimia ſuperſtitione in his vtuntur. Medium eſt vt honorificè ſepeliantur cum prædicatione reſurrectionis. Eſt autem illa cura pro mortuis ex innato ſenſu perpetuæ communionis, & reſurrectionis ſpe. Hoc inde claret quia illi ſepelierunt Iehoſuam in loco celebri, ad ſignificandam reſurrectionem: & in terra propria, vt oſtenderent ſibi nihil eſſe commercii cum impiis. In hac executione tria vitia à Papiſtis admiſſa ſunt. Vnum, quòd ſtatuerunt neceſſarium, quod à Chriſto & Apoſtolis non eſt, neque verbo, neque exemplis traditum: & ſibi magiſterium in Eccleſia ſumpſerũt, ſtatuentes purgatoriũ peccatorum poſt hanc vitam. Alterum, quòd ſtatuerunt certam rationem à ſe factã & excogitatam liberandi à purgatorio. Tertium & maximum, quòd in ſtulto & impio opere fecerunt fidere: & hoc quod ſolius Chriſti eſt, ſtultitiæ ſuæ aſcripſerunt, detrahentes gloriæ Chriſti.

10 *Collecti.* Id eſt recõditi ad reſurrectionem: ergo in hoc verbo notatur reſurrectio. Sed qui colliguntur ad patres ſuos, id eſt qui moriũtur, duplices ſunt: alii in fide, alii in incredulitate. Et duplices patres: alii beati, qui in fide deceſſerũt, alii dãnati qui in incredulitate. Ergo eſt etiam duplex reſurrectio: alii infideles ad patres ſuos, ſcilicet damnatos, in gehennam colliguntur: alii fidentes ad patres ſuos fideles in ſinum Abrahæ in vitam beatam. *Et ſurrexit.* Hic propoſitio eſt duplex, Populus Dei defecit à Deo, & ſectatus eſt deos alienos, ídque peſſimè ei ceſſit: pœnas enim graues dederunt ob hanc rem. itaque & peccatum, & peccati pœna hîc deſcribitur. *Et ſurrexit.* Hic præmittit cauſam defectionis: & hæc eſt cauſa omnis mali, deſtitutio ſcilicet prædicationis veræ religionis. Inde ſequitur Dei ignoratio, & ſumma calamitas. Nã quomodo credent

Rom10.c.15. ſine prædicatore? inquit Paulus. Hic ergo propoſitio erudiens eſt, Grauiſſimum malum eſt deſtitui veris & piis prædicatoribus Dei. ſi enim deſint prædicatores, neceſſe eſt omnem Dei cognitionem tolli. Tametſi etiam per Angelum poſſit docere, vt olim docuit: tamen iſte eſt nunc ordo Dei, quòd non miraculis, ſed certa ratione, & mediis nos velit docere. Ergo iſta ſunt neceſſaria, neceſſitate conditionali. Niſi ergo ſeruetur naturalis ordo, nõ poteſt nõ ſequi magna calamitas, ſi boni & præſtantes virtute viri tollãtur. Quũ enim tales tolluntur, neceſſe eſt hoc malũ ſequi, ignorationem ſcilicet Dei: quoniam deſtituuntur neceſſariis & vtilibus viris homines: & hoc eſt ingens malum, & deprecandum: indéque eſt peſtilentia mala & deprecanda. *Qui non nouerant.* Emphaticon eſt. intelligit enim cognitionem Dei efficacem & præſtantẽ. *Qui non nouerãt.* Nõ enim viderant, nec audiuerant, ideóque ignorabant magna Dei opera patribus ipſorũ præſtita, qui ab AEgyptiis liberati, & in terram promiſſam ſunt introducti. *Non nouerant.* Noſſe Deũ eſt illum Deum eſſe agnoſcere, & largitorem omnium bonorum, & depulſorem omnium malorũ, & ſibi talem eſſe velle. Duplex Dei notitia: altera efficax, quæ inuitat nos ad pietatem: altera inefficax, quæ non inuitat nos: eſt tamen eadem efficax ad conuincendum nos peccati. *Iehouah.* Id eſt Exiſtentem: qui omnibus dedit vt ſint. Sed per hoc nomen intelligitur non ille modò Deus qui omnia cõdidit, ſed ille etiam qui decem præcepta & tota Biblia dedit. Hoc illi nomen ſibi tum indidit. *Malum in oculis.* Quod diſplicuit Deo.

11 *Baalim.* Significat magiſtros, patronos. Non enim voluerunt videri deſeruiſſe Deum, ſed quæſierunt ſibi patronos. Et hoc eſt neceſſarium ſequi, ſublata prædicatione. Primùm, vt in hac vita habeant patronos qui temperent caſus fortunæ, quos ratio non poteſt temperare: & mala amoliantur. Deinde, quia expectant iudicium poſt reſurrectionem, quærunt ſibi patronos in vitam futuram. Idem vitium apud Papiſtas irrepſit: vnde quum Deus eſſet iuſtus, illi iniuſti fu-

giebant Deum. Et quia non possunt carere Deo, quæsiuerunt sibi Barbaram, Petrum, Paulum, qui sibi Deum reconcilient: quia filius immorigerus patris conspectum horret: ideo quærit sibi patronos alios, qui quæ necessaria illi sūt, à patre impetrēt. Inde venit Satā, & dicit, Ieiuna Petro. *Baalim* erant falsa numina quorū patrocinio ad Deū verum populus falsò fidebat: ideóque eos col. bat & honorabat. Quærebāt autem tale patrocinium à Baalim, vt meritam pœnam ab ipsis auerterent: & Dei gratiam & beneuolentiam sibi impœnitentibus, & permanētibus in peccato, impetrarent. tale patrocinium quia nulli veri Sancti & patroni recipiunt, Satan spiritus mendacii obtrudit falsos & commentitios patronos: obtrudit & falsa media conciliandi ea numina. Et quum hos receperint homines, iam securiores redduntur in peccatis, & remouetur omnis metus Diuini iudicii: id quod est pessimum. Nam ibi nunquam accedit pœnitentia vera, sed falsa fiducia contra verbum Dei confirmatur & fouetur.

12 *Deseruerunt.* Deus enim deseritur simulatque non colis eum ea ratione quam ipse mandauit tibi. Præcepit autem vt quanlibet peccatis oneratus, ad se venias: & est zelotes, neque fert vt partiaris fiduciam tuam, & omnipotentiam eius in se & alios patronos. Iussit vt se inuoces per vnicum mediatorem Christum vera pœnitentia. Qui hoc non facit, nec tribuit Deo honorem Diuinitatis, is negat præcepta Dei, & deserit Deum verum. *Deum patrum suorum.* Hic ratio ostenditur grauissimi peccati. Ille enim grauius peccat qui Deum magis notum reiicit. Hoc illi fecerunt. Deinde grauiter peccāt qui eam religionem reiiciunt ad quam plura habent inuitamenta, quàm alii. Præterea reiecerunt auitam religionem quam à patribus acceperant: quū natura innatum omnibus sit tueri religionem paternam, & retinere. Denique cum Deū deseruerūt, qui plurimis beneficiis eos sibi deuinxerat. Iam grauius est amicum & herum reiicere à quo plurima acceperis beneficia, quàm ignotum. Ergo fuit grauissimum hoc populi peccatum, maximè quia religiones alienorum, & sibi inimicorum coluerunt.

13 *Dereliquerunt Dominum.* Summatim dixerat, Seruierunt Baal: deinde rursus per partes explicauerat. Nunc rursum summatim commemorat. Quod maximè abducit à bono, & ad mala inducit, est malum. Falsa religio talis: ergo, &c. Probo, quia tollit metum iudicii Dei: vnde per omnes Prophetas Deus contra hoc intonat.

14 *Et iratus est* Nunc ostēditur quòd magno suo malo diis alienis seruierint. quasi dicat, vltionē sumpsit. Nihil deterius potest contingere, nisi vt Deus irascēs pœnā de nobis sumat. Hoc fecit Israel: ergo pessimè sibi consuluerunt. Vt autem atrocitatē peccati magis exprimat, describit pœnam. Nam est grauissimum in aliena potestate esse, nedum diripientium. Est autem emphasis in verbo *vendere.* Nam qui aliquid vendit, nihil curæ habet amplius de eo. Ita in propria manu Dei (nam alioquin omnia in manu Dei sunt, etiam hostes) non amplius fuerunt: non quòd reiecerit prorsus eos (erant enim inter eos sanabiles) sed quantum ad externam administrationem. *Et non potuerunt.* Hinc vides quòd contra hostes stare, sit opus præsentiæ Dei. Psal. 101. 8.

15 *Et in omni.* Ad quod se conferebant. nam Dominus dicit, Ingressum & egressum tuum custodiam. Ita pro omni molitione operis, egressus dicitur: & ingressus, pro quiete ab omni opere. alioquin quidam dicunt, In omni via qua exibant. Papistæ calumniantur nos, quando dicimus fidem apprehensionem esse Diuinæ bonitatis: quasi verò non etiam includamus comminationis fidem. Nam & comminationes, & consolationes exprimuntur in Bibliis. Sed quum nos dicimus fidem in Christum nos saluare, non excludimus fidem historiarum, aut comminationum: sed fidem exprimimus saluificam. Nam etsi historiis & aliis credas, nec promissionibus fidem habeas, non potes credere. Spiritus sanctus qui tribuit fidei vim saluandi in se, iam donat authoritatem credendi in Deum. Præcepta autem qui ignorat, non potest Legi Dei credere: qui autem præceptis credunt, reliquis credunt omnibus. Vnde Scholastici nō male fidē definiuerunt, quòd sit certus assensus, modò verba perpendissent. Verùm is assensus tam certus non est quin aliquid & dubitationis & negligentiæ post se relinquat. Si autem certus adeò est vt auocet se à peccatis aliquis, & Deo credat, is assensus, est fides saluifica. Sed quia ita repetit hoc loco captiuitatem, excitemur vt perpendamus quid promiserit, & quid minatus sit Deus populo suo: nam omnia ad nos pertinent.

17 *Et non audiuerunt iudices.* Quum Dominus misertus sui populi, excitaret Iudices, ii reuocabant populum ad pœnitentiam & religionem. Publicè quidem purgata fuit religio: tamen priuatim multi iniquè viuebant. valde & Iudicibus aliquandiu fuit laborandum: sed & hos non audiuerunt, quia furore quodam (vt stultè amātes suas amicas) sectati sunt deos alienos. Et huic amori insano assimilat libenter idololatriam Deus. nam qui ea captus est, omnia posthabet: nec opes, nec honorē curat. Quia autē honestū est appetere matrimoniū, ideo studiū Legis huic honesto amori assimilat. Et vt in honesto amore vxor marito obedit, ita in religione spodemus obediētiā Domino. Paul' ad Ephes. quū repeteret dictū Adami, Hæc caro de carne mea est: hoc

magnum est (ait) mysterium: quanquam illud de Christo intelligam, quòd Deus in Christo cõiugatos nos sit complexus, & pia anima Christum complectitur: ita vt omnem fiduciam in eo collocet, vt vxor pia in maritum. Ita in furioso carnali amore ruũt in perniciem qui sic amãt. Quare aptius simile Spiritus sanctus non potuisset inuenire. Tanta vis est insani amoris, & falsæ religionis, vt qui olim per multas noctes orare potuerunt, iam non possint vnũ diem sanctificare in gloriam Dei: qui non potest viginti passus Christi causa ire, is propter falsa numina potest Compostellam vsque ire. Studia autem veræ religionis in sanctis hominibus, vt fuit Paulus, & alii, etiam omnia possunt. Duplex autem hic est amplificatio: vna à tempore, quòd breui deflexerint: altera à paterna fide à qua defecerãt. Nota autem hoc loco naturam deprauatam, ex qua semper fugimus Deum, & similibus nos libenter applicamus, quia ille nos vocat ad pœnitentiam, & ad bonum: nos autem ad malum declinamus: ideóque eum fugimus, & falsos deos sequimur, & mendacia veritati præferimus, quia natura vani & mendaces sumus. Credimus ergo patronos tales esse, & qui velint nos iuuare: ideo non est temerè dictum, oportere nos renouari: propterea tanta est hoc loco aggrauatio peccati.

18 *Quùmque suscitasset eis Dominus.* Huius totius loci est hæc propositio, Grauissima impietate & pertinacia peccauit populus contra Dominum: id probat duobus mediis. Primùm, quia cõtempserunt grauissimam authoritatem Iudicum à Domino datorum. Deinde quia pœnas grauissimas, quas dederant Domino, contẽpserunt, & redierunt ad ingenium. *Quumque suscitasset.* Hic prædicat vltroneam Dei misericordiam: & est hîc propositio, Deus populo suo grauissima etiã impietate perdito, succurrit tamen. nam quòd populus Dei est, id habet ex Diuina vltroneáque misericordia, vt docet Paulus ad Romanos cap. 9. d. 15. Hoc autem ex vltronea Dei gratia ipsis contigisse, inde constat, quia ipsis non petentibus, imò nihil tale somniantibus dedit & excitauit Iudices quorum ope seruarẽtur. Ergo propositio hîc est, Deus populo suo ad perditionem prolapso vltronea misericordia succurrit. Populus autem Dei, est populus promissionis, & à Deo electus, in quo est Dei sedes: & his solet subinde succurrere lapsis Dominus. Additur autem hic modus auxilii & liberationis, quia opera Iudicis liberauit eos de manu hostium: sed is Iudex semper prius restituebat religionem & politicam administrationem in populo. *Pœnituit.* Cœpit compati, quia nullo populi merito, vel præterito vel futuro, quòd à Deo prospiceretur. *Erat Dominus cum iudice.* Hic rursus habes, primùm maximum beneficium Domini esse, habere bonos Principes. Deinde, sub bonis Principibus non posse publicè locum obtinere impietatem & idololatriam. Tertiò, eos Principes prosperè populum regere, qui Deum habent præsentem. *Peius egerunt.* Id est superarunt patrum suorũ impietatem, qui per bonos Principes erant correcti.

19 *Colere, & adorare.* Id est palàm colere. hæc ingeminatio, est exaggeratio pertinaciæ & impietatis populi. *Nec remiserunt.* Semper & bono & malo tempore sunt multi mali: sed sub piis Principibus pii & boni, rerum potiuntur, & seruiunt mali: malis autem temporibus, mali rerũ potiuntur, & dominantur. *Dura.* Nã eorum vita est dura, qui semper habent aduersarium Deũ: & nunquam habent quietam conscientiam.

21 *Non extollam.* Hîc habetis causam cur reliquit reliquas Gentes, scilicet vt per illos Dominus tentaret populum adeò ingratum, & in impietate pertinacem: & vt hi essent offendiculo, & laqueo populo. Ergo hîc est propositio, Deus populo suo à se deficienti hostes immittit, & sub illorum potestate relinquit in pœnam defectionis, & in laqueũ. Ergo quòd nos habemus principes impios, vicinos impios, & inter nos admixtos impios, nostro vitio & peccato fit. Nã Dominus promisit se nobis suum fœdus seruantibus daturum vt soli & quieti viuamus.

23 *Reliquit.* Reliquit eis hostes: primùm ne bestiæ succrescerẽt, & vt haberent exercitium quo ipsi debebant vti ad pietatem: sed ipsi ad impietatem vtebantur. Ergo ad tentandum ipsos reliquit has Gentes. Iam tentare, est de ingenio alicuius capere experimentum, vt magis exploretur eius ingenium. Iam Deus non habebat opus experimẽto de ingenio eorum. scit enim quid sit in homine: sed ipsi non sciebant. Ergo vt ipsi peccatores magis agnoscerent suum peccatum, tentantur. Itaque fuerunt illis offendiculo, qui debebant esse exercitio. Deus per Iehosuam non voluit expugnare omnes, ne bestiæ succrescerent, & vt haberent exercitium. Iehosua non expugnauit omnes, quia Dominus non dederat in manibus eius, & nondum erat tempus: delendi enim erant successu temporis per populum, si in pietate perseuerasset. Sed quia illi à Domino defecerunt, non euerterunt aras eorum, sed cœperunt eos amare, commercia cum eis miscebant, religionem illorum imitabantur. Igitur Dominus noluit amplius expugnare relictas ab Iehosua Gentes.

IN CAPVT TERTIVM.

1 HAE *autem sunt gentes.* In secundo capite in genere exposuit argumentum totius libri, his tribus propositionibus, Populus Dei subinde grauissimè à Deo defecit & peccauit: altera, Grauissimas pœnas dedit huius peccati: ergo discam hic defectionem à Deo maximo malo cedere. tertia, Deus inexhausta sua misericordia nō potest planè deserere & abiicere populum suū, sed præuenit eum vltronea gratia, & succurrit. Iam in hoc tertio capite ad species descendit. *Vt tentaret.* Tres causas habetis cur hostes non deleuerit omnes. Vna, ne bestiæ in terra succrescerent: altera, vt haberent exercitium belli: tertia, quod hic habetis, vt tētaret eos an seruarēt præcepta sua: sed quod hoc sit beneficiū, inde constat, Bonū est Sanctis pendêre à Domino, & timere, orare Dominum, & videre necessitatē opis Diuinæ. Ergo bonum est relinqui materiam ad hanc rem, qua eò impellantur. *Hæ autem.* Hic est propositio, Populus fecit sibi esse exitio Gentes eas quas Deus pio & bono exercitio reliquerat. Duo ergo hic affirmantur: vnum de Domino, quòd bono populi reliquerit: alterum de populo, quòd hoc bonum conuertit sibi in exitium. Præcedens ita probatur, Bonum est populum exerceri tentationibus, vt ad Deum confugiat, & agnoscat suam infirmitatem. Ergo bonum est populum habere hostes à quibus sollicitetur, prouocetur ad bellum, & exerceatur: quod vt sciretur, hic altera causa exprimitur cur relictæ sint Gētes. Est autem hic anthropopathia. Deus enim qui cor intuetur, non habet opus exploratione, sed hæc tentatio magis eo se ruiebat vt populus ipse agnosceret suam infirmitatem. Hic igitur quod hominis est, Deo tribuitur, & induitur Deus humano affectu.

5 *Habitauerunt in medio Chananæorum.* Hoc iam erat peccatum. nam quum non possent eos statim & commodè expugnare, lenta cum eis bella debebant gerere, aut saltem fugere eorum commercia: & quia ferre eos cogerentur, aut haberent seruos, aut hostes. Ergo populus Dei peccauit habitando inter Gentes vetitas. Erat enim hoc contra manifestum Dei præceptum. Primus ergo gradus impietatis fuit, conuictum illorum vetitum ferre. Alter, quia matrimonia vtrinque contraxerunt. Tertius & vltimus in quo est totum exitium, quia religionem eorum sunt imitati. Illi non modò ciuilia iura & fœdera cum illis sustinuerunt, sed etiam intima & suprema cō mercia contraxerunt, scilicet connubia.

6 *Filias suas dederunt.* Hic vides iure Diuino patrum esse ius locandi filios & filias in matrimonium, idque in hunc finem, ne filius sua temeritate quid peccet in contrahendo: quòd si pater tyrannus, aut durus, aut impius, aut stultus sit, ibi est abusus patriæ potestatis, & amittitur ius & priuilegium paternum: sed non propterea filius debet pro suo arbitrio agere: sed tamen debent adhiberi intercessores, viri boni & prudentes, quorum consilio res peragatur. Si igitur pater quærat id quod salutare est filio vel filiæ, sacrosancta debet illi manere sua potestas. Salutare autem tum est, quum ex duobus fieri potest vna caro, & sancta cohabitatio: sin minus hoc quærat, adimenda ei hæc potestas, & permittenda amicis vel tutoribus, atque senatoribus: tantùm nequid imprudenter & sine consilio paterno & amicorum agat filius. Hic ergo est propositio, Populus summam impietatem admisit contrahendo matrimonia cum Gentibus. Ratio, nam impium est habere commercium cum malis: & quo maior est communio, hoc maius est peccatum, quia maius periculum est seductionis: sed tale est matrimonium. Est enim matrimonium côiunctio maris & fœminæ, habens cōmercium, & communionem omnium iurium & rerū, & humanarum & Diuinarum. *Dederunt filias.* Hæc est summa impietas contra præceptū Dei, se in periculum seductionis præcipitare. Vix enim fieri potest quin in tāta societate, studiorum communicatio sequatur. Contrà Paulus consilium dat vt credulus vir incredulam vxorem non abiiciat, & contrà: sed videat si possit eam lucrifacere, quod videtur his patrocinari: sed ad id respondendum est, Omne id consiliū, non præceptū. Deinde apud Gentes non concessum fuisse libellum repudii: tum iis consulendum esse qui spem habeant lucrifaciendi: sin minus, nō astringitur. Postremò, Paulus iis loquitur qui ante quàm cōuersi essent ad religionē, contraxerāt matrimonium. Verùm semper impium est ducere quam scias infidelem: sed post ductam non licet abiicere si in hæresim incidat, nisi sit periculum seductionis. Ergo tres sunt casus in matrimonio. Primus, Semper est impium ducere eam quam scias esse incredulam: nam impium est, periculum seductionis admittere: sed nullum est maius periculum quàm in matrimonio infidelium. nam vix fieri potest in hoc summo amore qui est in coniugio, vt non communicatio studiorum admisceatur. Alter casus est quum vterque infidelis in matrimonium venit, & stante matrimonio alter côuertitur ad Dominum. Is non debet abiicere vxorem, vel vxor maritum, si sit spes lucrifaciendi: sin minus, debet abiicere, quia ibi est periculum seductionis. Tertius casus est quum vterque fidelis in matrimonium venit: sed stante matrimonio alter à religione vera deficit: ibi seruanda est eadem ratio quæ in secundo casu, & non repudianda, si sit

H.ii.

ſpes conuerſionis: ſin minus, repudianda. Cæterùm dictum Domini, Vxorem non repudiandam niſi ſtupri cauſa, nõ repugnat huic ſentẽtiæ. Nam vxor non eſt repudianda niſi ſtupro admiſſo, quæ & velit & poſſit eſſe adiutoriũ viro, & præſtare officia vxoris: ſed quæ infidelis eſt, & in qua ſpes nõ eſt lucriſaciendi, ſed periculum ſeductionis: item quæ alioquin mala eſt, illa iam deſinit eſſe vxor: ergo de ea dictũ Domini non intelligitur. Verùm quæ iſta vitia non habet, ſed vult & poteſt vxoris officia præſtare, & ſi quidem vitia non capitalia habeat, illa permanet vxor, & de ea Dominus loquitur. illa non eſt repudianda niſi violata thori fide. Et hæc eſt omniũ veterum Patrum & Sanctorum ſententia.

7 *Oblitique ſunt*. Ideſt, abiecerunt curam colendi Dominũ. Nemo enim poteſt planè obliuiſci Dei. Sed eſt duplex Dei memoria: vna efficax ad conuertendũ nos à peccatis: altera ad hoc inefficax, ſed efficax ad condemnandum. Tres igitur vel quatuor gradus fuerunt propter quæ in hoc malum inciderunt. Primus, ignauia: quia non deleuerunt hoſtes. Alter, quia permiſerunt eos in medio ſui habitare, & cultum idolorũ exercere. Tertius, quia matrimonia, id eſt ſumma fœdera cum eis contraxerunt. Quartus & vltimus, quia participarunt idololatriæ ipſorum.

8 *Iratus autem*. Hìc ſequitur probatio alterius partis, quia pœnas dederunt huius peccati. Hìc ergo propoſitio eſt, Populus hac impietate præcipitauit ſe in exitium. Probatio, Deus vendidit eum in ſeruitutem regi impio. Vendere autem, hoc eſt omnem curam & poteſtatem politiæ & religionis ſubducere. Seruire autem, hoc eſt ſubiici imperio & voluntati alterius pro eius arbitrio & libidine, non certis legibus aut mutuis cõditionibus: ſed vt is pro ſua voluntate, & vitæ & necis illorum, & omnium rerum habeat poteſtatem: atque vt is pro ſuo arbitrio ſiue pacto, etiam inuitis imperat, non pro ſalute ſubiectorum. Iam ſic ſubiici voluntatem animi, impio, & habenti impiam voluntatem, maximum malum. Sic venditi ſunt Iudæi: ergo in maximũ malum deducti. Minor hìc probatur per commemorationem eorum quæ ſequuntur. *Octo annis*. Longa ſeruitus liberali & ingenuo populo.

6 *Et quum clamaſſent*. Hìc propoſitio eſt, Populus Dei pœnitens, miſericordia Dei gratuita liberatus eſt, & reſtitutus libertati piæ & ſanctæ. Duo ergo hìc prædicantur, pœnitentia populi, & Dei miſericordia. *Clamaſſent*. Hoc clamare, ſignificat ingemiſcere, & publicã pœnitẽtiam, & inuocationẽ Dei. Per hoc ergo clamare, intelligitur omnis actio veræ pœnitentiæ. Propoſitio ergo hìc eſt, Populus de admiſſo peccato, verè & rectè pœnituit. Pœnitẽtia autem ſancta eſt dolor de admiſſo peccato propter offenſam Dei, cum propoſito emẽdãdi. Verã pœnitẽtiã habes Ioelis 2. c.12, Cõuertimini ad me, &c. Ergo in vera pœnitẽtia requiritur, primùm confeſſio peccati, non quot, ſed quid feciſſent: cõfeſſio facti, nõ qualitatis. Deinde imploratio veniæ. Tertiò vt aliquod bonis operibus teſtemur propoſitum vitæ melioris: vnde in veteri Eccleſia certũ tẽpus præſcribebatur pœnitentibus, vt per aliquot ſeptimanas hæc tria agerent. *Filij Iſrael*. Hìc de politia eſt ſermo: quia non vnus & alter inuocauit, ſed publica & vera fuit inuocatio. *Suſcitauit*. Hic rurſus vides à ſolo Deo bonos Principes donari, & omnem poteſtatem à Deo eſſe. *Saluatorem*. Non poteſt populus Dei reſtitui ab externa tyrannide, niſi reſtituta politia: & ille non modò à ſeruitute externa liberauit, ſed etiam ab omni ſuperſtitione, reſtituta politia & religione. *Othniel*. Præſtantem ergo dedit Principem.

10 *Spiritus Domini*. Ergo non ſua virtute, ſed Diuino afflatu & Spiritu ſeruauit & liberauit populũ: & eſt pulchra alluſio in hoc vocabulo *Spiritus*. quicquid enim homo facit & cogitat, id tãtùm eſt ſpiraculum Dei, quo aſpirat hominem. Eſt autem duplex aſpiratio Dei. Vna quæ etiã non renatis contingit. vnde hic ad militiam, hic ad alia quædam idoneus exiſtit. Altera eſt quæ tantùm renatorum animis contingit: qua homo intelligere incipit res Diuinas & ſupernaturales. Paulus 1. Corinth. 12. a. 4, multa ſpirituum genera facit, quæ tantùm Eccleſiæ, ſed non omnibus membris Eccleſiæ contingunt, & interdum etiam non bonis: & eſt ſpiraculum quoddam Diuinum ad exequendas res ſupernaturales & Diuinas, vt miracula, &c. Et omnia iſta in ſalutem Eccleſiæ: inter quæ etiam gubernatio iſta erat. Ideóque Spiritu Dei ſcribitur afflatus Saul, vt ſubitò poſſet regnum cum maieſtate adminiſtrare. Eſt autem etiam malus ſpiritus diaboli, æmulus & imitator Spiritus Dei, quo homines ſubitò ſolertes & idoneos reddit ad exequẽdas res magnas. *Iudicauit*. Hìc intellige omnem politicã adminiſtrationem, non tantùm iuriſdictionẽ. *Siluit*. Hoc verbum in Scripturis dupliciter ſumitur. Vel enim ſignificat nihil habere quod obmurmures, nec audere obmurmurare: vel ſignificat quietẽ agere, ita vt nihil ſit quod poſſis obmurmurare, & turbas excitare: ſic hìc ſignificat ita fœliciter agere vt nihil earum habeas querelarum. *Quadraginta*. Vide quanto ſuperet Dei miſericordia eius iram: octo tantũ annis ſeruierant. *Et mortuus eſt*. Veriſimile eſt eum ad iuſtam ætatem pertigiſſe: ergo rurſus hic commendatur bonum longæ vitæ. & hìc rurſus perpendendum quando ſit expetenda vita breuis vel lõga.

12 *Et addiderunt filij.* Hic rursus vide, mortem bonorum Principum populo Dei esse damnosam: sed hoc malū haud dubiè meriti sunt ingratitudine quam admiserunt sub isto bono Principe. Hic rursus intellige publicā à religione defectionem: quāuis sub bonis Principibus etiam peccetur, sæpè tamē non in publicū peccatur: ibi Respub. pœnas sumit de eo qui peccauit, & nō facit se ream priuati peccati. Quòd si peccata nō punit Respu. facit ex priuato peccato, publicū, & ream se facit peccati publici: ideóque etiam rea fit iræ Dei, & pœnæ atque vltionis Dei. Itaq; si populus non assumptione falsæ religionis peccauit, tamen in eo peccauit quòd veram religionem non rectè coluit. Ergo graue fuisse peccatum, inde probatur: primùm Deus de grauibus tantùm peccatis hoc dicit, *esse malum in oculis Domini.* id probari potest innumeris Scripturæ testimoniis. Deinde vis est in verbo *Addiderunt.* Qui sæpe admonitus de bono & recto, & sæpe à Deo restitutus, tamen rursus peccat, & deficit à Deo, is peccat grauissimè. Sic fecerunt filii Israel, &c. Quòd publicè peccarint, & defecerint, expressum est in verbo *Israel.* *Moab.* Hic nota in hac voce exaggerationem: nam à vicinis & fratribus opprimi, à quibus & officium expectare par fuit, iisque ferocissimis, extremum est malum: verùm tales erant Moabitæ de quibus hic habes. *Roborauit.* Suprà tantùm dixit, Et vendidit eos: hic media venditionis adiiciuntur, ad aggerationem.

13 *Vrbem palmarum.* Id est Hierico. Rursus propositio est, Populus à Deo deficiens præcipitauit se in exitium. Non explicatur hic quid peccauerint, sed solùm defectus exprimitur. Duplex autem est à Deo defectus. Primus, neglectus veræ religionis, qui hodie apud nos est: alter, assumptio falsæ religionis, grauior.

14 *Et seruierunt.* Hic expressa est pœna: & propositio est, Hanc impietatem & defectionem populi Deus vltus est grauissima pœna. non est enim maius malum quàm impii Principis arbitrio regi, & ad libidinem eius addici & tradi, sicut serui heris addicūtur. Subditum esse pio Principi, est adhuc tolerabile: sed vt liberiores subiiciātur. Verùm tradi in seruitutem principis impii, adeóque omni iure priuari, & ad libidinē impii & potentis tyranni, id est ipsi Satanæ addici, hoc est maximum & supremū malum: eáque fuit conditio Israelitarum: ergo miserrima Quòd autem à Domino in hoc malum sunt traditi, inde constat, quia Dominus roborauit manum Moabitarum contra eos. *Decem & octo.* Aucta calamitas & pœna: & meritò, quia in eundem lapidem impegerant.

15 *Et clamauerunt.* Hic rursus est propositio, De' vltronea misericordia succurrit populo suo pœnitenti de peccatis. Publica pœnitentia exprimitur in verbo *Israel.* Est autem hic synecdoche: nam exprimitur vna tātùm actio pœnitentiæ, scilicet imploratio veniæ cum dolore. sed illa vt non est sine cæteris partibus, ita cæteras in se complectitur & exprimit. Etenim vbi est imploratio veniæ, ibi necesse est esse confessionē delicti: & vbi est imploratio veniæ, ibi oportet esse spem impetrandi, & necessariò ibi propitiatio per legitima & solēnia media per Christū. Quæritur itaque & verbis & sacramētis ea res, & percipitur. Quòd autem ista omnia necessariò cohæreant veræ pœnitentiæ, testes sunt omnes Prophetæ. Clarissimè tamen id Ioelis 2 describitur: vbi primùm grauissima admonitio iræ Dei ob peccata, deinde solennis & frequens conuentus conuocādus præscribitur. Ad hæc ministeriū sacerdotis intercedentis pro peccatis describitur: postea lamentatio & fletus populi dolentis de admisso peccato: ideóque publica confessio peccati in Ecclesia: præterea imploratio veniæ, in eáque fides & spes impetrandi cōprehēsa. Ad extremū sacrificia Diuinitus ad id deputata, media & ceremonias recōciliationis quæsita per Christum. *Saluatorem.* Ergo restituit eos: & est propositio, Deus mirabili, & in speciem vitiosa ratione liberauit populum suum. *Munus.* Siue tributum fuerit, siue honorarium munus.

16 *Duo ora.* Id est erat biceps gladius. *Longitudine cubitali.* Apparatus doli.

18 *Dimisit populum.* Industria hic notatur: & erat bonæ fidei, suis timidioribus consulere, qui non erant pares in periculo sustinendo.

19 *Verbum secretum.* Iterum dolus & veritas. Vitiosum autem fuisse in speciem, inde probatur, quia subditum & seruū, interficere dominum suum, id ab omnibus cōmuni sensu impiū iudicatur. Deinde, dolo & fraude eum circumuenire & occidere, etiam id habetur ab omnibus malū: Præterea mirabili ratione contigisse, inde probatur, quia mancus ad hanc rem periculosissimè fuit electus. postremò, quia admissus fuit in secretum colloquium, & in loco cōmodissimo cædi & effugio. Ergo primùm mirabile fuit, seruū & subditū, hoc omnium periculosissimū facinus fuisse ausum. Secundò hoc mirabilius fuit istum captiuū, potuisse à Rege impetrare secretum colloquium: quū natura tyrāni soleant sibi ab omnibus timere, & omnes suspectos habere. Tertiò vsus est cōmodo loco ad cædē, & vnde tā cōmodè posset effugere secretò, & celari cædes donec ille ad suos rediret, & instrueret eos ad occidendum decem millia hostium: quod in speciem vitiosum fuit. Primùm vitiosum est admittere dolū in re qualibet, ita innatus est nobis amor veritatis: deinde à seruo hoc euenire domino, cui tanquam domino fideliter debet seruire: sed re-

ueta in his omnibus nihil est vitii:id quod ex his verbis clarum est, quia Dominus excitauit eum seruatorē:ergo opus Diuinū erat hoc,& ille rectè hoc à Domino iniunctū est exequut⁹. Deinde nihil erat iuris Regi in hunc populū,nisi quòd Dominus tradiderat eos in manū eius:ergo poterat eosdē hoc medio inde rursus liberare. Ergo quia ille malus erat, & hoc bonum opus Domini,licebat hac in re fallere impium Regē, & celare dolum, vt bonum Domini opus perficeret ideóque fuit sanctus & iustus dolus, & idcircò Dominus dedit ei successum. Habes ergo hic laudatū dolū. Veritas enim ipsa immittit spiritū mēdacii in eos qui sunt indigni veritate. Deus enim plenum ius habet in nos, vt cōtra nos & diabolo,& mendacio,&omnibus reliquis vtatur, quū meremur & mēdaciū. Dolus,& cætera quæ per se sunt mala,secundū quid sunt bona: id est aliquando non sunt mala, dum scilicet bonum quod Deus iussit his mediis cōmodè perficitur. Ergo quum esset vocatio illius liberare populum à tyrānide,rectè omni industria adhibita,hoc conabatur,& Spiritus bonus qui erat in eo,author erat huius mendacii. Ergo mendacia sunt in loco bona,& doli,sed tum quum non potes alia ratione perficere opus Domini, aut non cōmodius perficere:&tum quū tibi cum malis,aut infirmis iudicio,est negotium. Hìc passim legimus aperta Sanctorum mendacia, vt Abraham vxorem suam sororem mentiebatur esse: sic Dauid, sic Rachab,&c. Verùm ista omnia esse bona,summa ratio est, Deus qui est summum bonū non potest probare,& sibi adscribere,& dare successum rei cuipiam,nisi quod bonum sit & laudabile. Sed orandus est diligenter Dominus vt Spiritu suo nos regat & dirigat,doceátque quatenus, vbi,& quo tempore ista per se mala,bona sint. *Secretum.* Hoc etsi in se verum sit,tamen mentitus est Regi: & sic Sancti ex more,studio veritatis, quum etiam mentiendum est eis apud malos, & infirmos iudicio,tamen ita attemperant orationem,vt saltem sibi non mentiantur.

10 *Verbum Domini.* Alterum mendacium & veritas. *Surrexit.* Ecce Rex barbarus veneratur Deum Israel.

14 *Cooperit pedes* Id est exonerat ventrem:ita Deus decipiendo & Regem,& seruos eius,fecit prosperari hoc factum Ehud. Verùm istud & huius similia exēpla debemus cautè tractare apud homines qui alioquin ad mendacium natura propensi sunt. Oremus Dominū vt nunquā dolis & mendaciis sit nobis vtendum. Si autem nulla sit alia via,orandus est Dominus vt nos ipse ducat & benedicat. D. Augustinus fuit in ea sententia, Mendacium semper vitiosum esse: & quòd Dominus his mendaciis benedixit, id esse ex illa inexhausta eius bonitate,qua manifesta crimina & scelera fortunat,& remittit:sed nos in alia sententia sumus. Mendacium in tres partes diuidunt,in mendacium leuitatis,malitiosum,& officiosum.

30 *Et humiliatus est.* Hìc describitur plena liberatio & restitutio populi:& est propositio, Ehud dissoluit totam tyrannidē Eglon:probatur,quia omne præsidium eius deleuit in totum. Præterea non satis est semel præsidia sustulisse, nisi caueas ne noua submittantur : ergo primo deleuit omnia præsidia. Deinde subiecit Iisraeli Moabitas: ergo plenissimè liberauit. ita dissoluit hanc tyrannidē : debuit ergo totis animis populus gaudere hac sua libertate. & quia diuturnum fuit hoc imperium in tyrannos, & id fœlicissimum,& quietum,ac trāquillum,quod notatur in verbo *Siluit*: id est omnia tam secunda fuerunt vt nemo tumultuaretur,omniáque omnibus ex sententia euenirent. Hoc est per Christū populo illi præstitum,qui in Christo vixit: idem est noster, ergo idem nobis præstabit confidentibus in Domino. Deinde hìc nota quòd ille omnia tā prudenter administrauit, sciens non modò occidendum tyrannum, sed etiam omnem eius vim tollendam, & delendam. Ista omnia Diuinæ prouidentiæ fuerunt,qui Spiritu suo ita solertem fecit subitò Ehud. Deinde nota hìc,primò pietatem quæ Domino totum hoc opus tribuit,&dicit, *Dominus tradidit in manus vestras hostes vestros.* Ideóque excitat eos ad sequendum se. Deinde fortitudinē, quia præcessit eos in itinere:postremò diligentiam,constantiam,& prudentiam,qui ita instituit terram vt omnia quietissimè agerentur.

31 *Samgar.* Hic non fuit magni nominis,aut virtutis vir:ideo paucis hæc res describitur. Est autem hìc propositio, Miraculo Dominus populo suo adfuit: probatio, quia sexcentos hostes, nō iustis armis, id est boum stimulo fecit interfici,sicque repelli hostes qui populo insultabant.

IN CAPVT QVARTVM.

IN hoc capite rursum mirabile beneficium Dei descriptum est,quod exhibuit populo venūdato ob impietatem. Scriptura tota in hoc est vt fidamus Domino,& illum non modò remissurum nobis peccata, sed etiam beneuolentiam,quo bene viuamus,ostensurum. Et insolita ratione liberandi frequenter vtitur, vt in hoc loco.

1 *Et addiderunt.* Nam defectio illa irritat Dominum plurimum. Qua autem defectione lapsi sint,non certò constat,neque necessum est etiam. quanquā etiam addatur, Mortuus est Ehud: nā sine piis Principibus nunquā bene viuitur. Sed quòd sub Sāgar etiam non bene vixit populus, siue ipse etiā impietati cōsenserit,siue per tēpus breue regnauerit, ideo statim adiicitur de Ehud.

Graue autem ſcelus fuiſſe in hoc, quia non ceſſarunt malefacere caſtigati prius: cauſa impietatis fuit deſtitutio boni Principis.

2 *Et vendidit*. Exaggeratio pœnæ, quòd principi impio ſubiiceretur, & iis populis qui extermínio extremo, aut eradicatione erãt cõdẽnati, & iã his ſeruire cogeretur. Haſor ciuitas, de qua Iehoſue 11.a.1, quòd deſtructa fuerit, & loc⁹ eius Iabin dictus, quod ſignificat intelligentẽ: & forſan ita Principes ſuos vocarũt, qui debet videre vt populus benè beatéque viuat. Sed quoniam ibi memoratur hanc ſuccẽſam fuiſſe, & hic iterum habitatam: notatur Iſraelis ignauia, qua paſſi ſunt eos creſcere. Alioquin Nephthali tribui addicta fuit, vt Iehoſue 19.c.36. *Siſeræ* memoria fit, quòd Dominus per eum auxilium fecit: & veriſimile eſt eum fuiſſe diuitem. Nam Deus humilibus gaudet. Ita Pharaonem præpotentiſſimum fecerat.

3 *Et clamauerunt*. Propoſitio, Iſrael publicè pœnitẽtiam egit: publicè, quia *filij Iſrael*. videsergo tertiã ſubiecti conditionem, quia non liberauit donec pœnitẽtiam egiſſent: nã vexatio dat intellectum. *Clamauerunt*, quia erant oppreſſi, & iſte erat præpotens: ſed quia ad Dominum clamauerunt, non pro externa remiſſione orauerunt. peccata enim niſi remoueas, Deus non remouebit pœnam. Ideo externa afflictio adducit quidem ad cognitionem peccati: at illa per ſe non ingenerabit pœnitentiam, ſed hoc efficit miſericordia Dei. Sed aiunt, Deus ſolus mouet ad pœnitentiam: ergo non admouẽda pœna. Hoc falſum eſt: nam quia ſolus hoc facit, ideo pœnam ad verbum ſuum adhibet, vt per hoc, peccatum alicui oſtendat: & virgis adeſt, quia promiſit, Si cecideris filium virgis, liberabis eum. Et Paulus 1.Corinth.11.g.31, Si iudicaremus noſipſos, non iudicaremur à Deo. animus enim noſter debilis eſt: ſecundum quod quiſque cogitat, in eo peſſimè iudicat: vt qui ebrietate victus eſt, peſſimẽ iudicat. Propoſitio ergo eſt, Populus grauiſſimè fuit attritus per viginti annos cum violentia magna. Hæc ſynecdoche complectitur veram pœnitentiam, nec ipſam modò pœnitentiam, ſed omnes etiam actiones pœnitentiæ. *Filij Iſrael*. Ergo publica fuit iſta pœnitentia. *Afflixitque*. Sed non modò ideo clamauerunt ad Dominum vt externis malis liberarentur, ſed illa vexatio dabat intellectum, vt inde diſcerent, & agnoſcerent quàm malum eſſet offendere Dominum: ideóque non minus ob ſuum peccatum, cauſam ſcilicet pœnæ; quàm ob ipſam pœnam clamauerunt: alioqui enim non inuocaſſent Dominum. Sciebant enim Deum nonniſi pœnitentes exaudire. Ergo in hoc verbo *iehouah*, oſtenditur, eos verè pœnituiſſe de peccatis ſuis. Eſa.28.c.19 Prou.23.b.13

4 *Et Debora*. Liberationis primum inſtrumentũ: & hîc rurſus vides Dominum liberaturũ, dediſſe piam Principem. Miraculũ, quòd priuati hominis vxor, & nõ celebris, nec virgo. Sic ornat mulieres aliquando Deus, vt videamus eas non prorſus eſſe abiectas: hinc & procreauit vt Reſp. augeatur: & Apoſtolis nuntiauerunt reſurrectionẽ Domini. Et Iudith non pugnauit quidem, ſed iamiam factura hoc erat. Et diſce perinde eſſe Deo, quomodo vtatur inſtrumento graui, ſeu humili. Fidamus ergo eius miſericordiæ, & quauis ratione nos poſſe liberari credamus. & Deus quos diligit per Chriſtum ereptos infœlicitati, eos lætificat, non illorum gratia. *Prom-de Debora*. Hic propoſitio eſt, Deus populum ſua impietate perditum, & pœnitentem de admiſſo peccato, miraculo reſtituit. Quòd reſtituerit, Hiſtoria docet: quòd miraculo, inde probatur, quia excitauit mulierẽ, per quam liberauit populum. Miraculũ enim eſt opus Domini præter conſuetum ordinem factum. Natura autem, eſt opus Domini, iuxta conſuetum ordinem factũ. Iam erat ordo conſuetus Domino, aliquo inſigni viro reſtituere populũ, hîc per mulierculam perficit. Deinde quia Prophetes illa erat. Nã Propheta eſt extraordinarius, & tamen præcipuus adminiſter rei Diuinæ, qui videlicet afflat⁹ ſancto Spiritu de rebus Diuinis rectè edocetur. Præterea iudicauit populum tam numeroſum: poſtremò, vt poſtea videbimus, erat etiã dux belli. Iſta omnia erãt contra naturam mulierum: verùm iſto & ſimilibus exemplis, Dominus voluit benedicere huic ſexui: ſed nos nihilominus, conſuetum naturæ ordinem ſequamur quum poſſumus. *Vxor*. Hic eſt commendatio coniugii contra Papiſtas, qui prohibent ſacerdotes à coniugio, vt ab eo quod impediat, & minus idoneos faciat ad miniſterium obeundum.

5 *Palma*. Forſan hic locus ideo ſic dict⁹, quia erat cõſitus palmis. *Ephraim*. In illa inſigni tribu, vbi tantus erat ingeniorum cultus, mulierem regere, hoc miraculoſum eſt. *Aſcendebant*. Id eſt in omnibus controuerſiis, ab ea iudicium expectabant, & quod ipſa dixiſſet, ſequebantur. hoc erat quiddam inſolitũ & mirabile, ſed nõ ineptũ. Nã Deus poteſt ſuum Spiritũ dare cui vult. Natura enim & per ſe, viri eſt præeſſe, & mulieris ſubiici: ſed iuxtà De⁹ ordinẽ hũc poteſt mutare quũ ipſi viſum eſt. Ergo hîc & in omnibus operibus Dei duo cõſideranda nobis ſunt. Primum, non deſperandũſi deſint conſueta media: alterũ, ſi adſint conſueta media, non ideo confidendum: ſed ſequenda quum adſunt conſueta media, & orandus Dominus vt fortunet. *Quæ manet*. Hîc propoſitio eſt, Debora oraculo Diuino cõſtituit ducem ad liberandum populum. & hic redit Do-

minus ad cõsuetum naturæ ordinẽ, nisi peccatis nostris id exigẽtibus. Et hîc notatur ignauia huius populi: inter tot millia non inueniri vnum virum qui primo loco, vel religionẽ, vel politiã, vel bellum administraret, magna erat ignominia. Nam illa mulier oraculo elegit, ideóque proculdubio optimum. Et tamen ille optimus nihil valet, nec vult sequi vocationem, nisi præeũte muliere. Ergo grauiter percusserat hîc populum.

6 *Nunquid non.* Hic propositio est, Deus beneuolens populo suo, excitauit illi Principem per quem liberetur. Et hîc discamus, neminem fore idoneum ad rem aliquam obeundam, nisi vocatus sit Diuinitus.

7 *Ego verò traham ad te in vallem.* Duo hîc pollicetur, quòd scilicet velit hostem trahere in commodum victoriæ locum: alterum, quòd velit eum iugulandum sibi tradere: sic omni vocationi Dei adest promissio. Nemo in vocatione Diuina, frustra laborat: sed non oportet nostra ratione metiri modum successus. Est ergo hic propositio, Debora constituit idoneum & fœlicem ducẽ populo Dei. Quòd mulier cõstituit, quòd ex infima tribu, id miraculo est. Verũ Cõstituere hîc nõ significat modò præficere muneri alicui exequẽdo, sed etiã promissis cõfirmare de successu: id quod in quouis munere per impositionem manuum solet fieri, & significari.

8 *Si ieris mecum, ibo.* Ecce hominẽ ignauũ, qui oraculũ Diuinũ habet de exequẽdo hoc munere, & promissionẽ victoriæ de hostibus: tamen is nondũ habet fidem: tamẽ hac ignauia non offensus Deus, fecit prosperari negotium. Vituperatur propter ignauiam, & tamen dux recipitur, & successus victoriæ datur: sed duce & summã administrante Prophetissa Debora, & ea conficiente & interficiente hostem: vnde maior gloriæ pars illi decessit.

10 *Zebulum.* In hoc decimo versu est propositio, Populus duci Diuinitus constituto, obediuit: ideóque successit res. Poterant causari multa, cur non cæteras tribus excitauerit. Vnde discimus primùm, prosperari & fœliciter cedere quicquid iussu Diuino suscipitur. Deinde, quia illi absque omni causatione pro fratribus liberandis pugnauerint, monemur vt hoc exemplo omnes nos quoduis periculum pro fratribus sustineamus, & prima quaque occasione & vocatione vti ad benefaciendum fratribus, etiam cum vitæ periculo.

12 *Nuntiauerunt.* Hîc impletur quod versu septimo pollicetur: & elicitur hostis ad locum opportunum ad deuincendum. Et quanquam Heber hic videatur amicitiæ causã, huc inuitasse hostem populi Dei: tamen quia ipsius vxor tam cupidè interfecit eum, argumẽto est, eum cum populo Dei sensisse, etsi non sit certum, sed probabile. Ergo vel Diuinitus, siue per Deboram monitus hoc fecerit, negotium Dei fuit, qui & excitauit hũc vt simularet se amicum: & illi indidit vt crederet huic simulationi, & sic pateretur se deduci in locum cædi opportunũ. Habetis autẽ rursus hîc liberationem in speciem vitiosam. Hîc enim simulans amicitiam & vicinitatem, tradidit & prodidit Siseram populo Dei, sed debebat hoc facere Heber, & præstare hoc beneficium populo Dei.

13 *Surge.* Ecce ducem belli mulierẽ, hæc indicit tempus prælio. Describit ergo hîc victoriã partam prælio: sed propositio hîc est, Deus miraculo misericordiæ, liberauit populũ. Nam ab initio vsque ad finem, omnia sunt miraculosa: maximè quod hic tam potens, tam benè instructus, & tam copiosus exercitus, à paruo, imparato, & imbelli, exercitus totus occiditur.

17 *Egressáque Iael.* Ecce vterque inseruit populo Dei, maritus nuntians hostem aduenire, & illa occidendo eum. Et quanuis ille Heber pacem habebat cum Sisera, tamen ex hoc facto vxoris quæ quod fecit, indubiè ex sententia & consensu mariti fecit, facilè patet hũc Heber oppressum fuisse, & inuitum fœdus habuisse cum Sisera. *Sede ad me.* Ecce apertus dolus, & mendacium mulieris. Ergo Deus rursus populum ratione in speciem vitiosa liberauit. Et hîc vides rursus miraculo factum, quia per mulierem, quæ alioquin à sanguine abhorret. Deinde dolum & factum fuisse nõ vitiosum, sed officiosum. Laudatur enim illa ob hoc factum: & ille dignus erat sic perire, & populus dignus liberari. Sed nulla erat alia ratio liberandi. Quòd autẽ Kenei fœdus percusserãt cum Iabin impio tyranno: inde docemur incidere aliquãdo tempora in quibus liceat populo Dei fœdus percutere cum impiis, tum scilicet quum non datur populo Dei libera Reip. administratio, aut non satis potens, & ad defendendum se se non sufficiens. Sicut enim iumenta, ita & impios homines vult Deus suis fidelibus in salutem operari. Nec tamẽ in religione debet cum impiis consentire, etiamsi externum fœdus habeat: ideóque non peccauit Heber quòd cõtra fœdus videtur prodidisse Siseram. In omni enim fœdere Deus excipitur. Et quia hic iã Dei hostis erat, & populum Dei oppugnabat, erat huius officii iuuare populum Dei cõtra Siseram: nec erat hoc contra fœdus istud, & seruiebat hoc in gloriam Dei, & commodum populo Dei: & nulla fœdera ligant contra Deum: hîc autem negotium Dei agebatur, ergo, &c. *Calcitra.* Rabbi Dauid Kimhi dicit esse villosum vestimentum, quod Hispani *Canam* vocant.

31 *Et inualuit manus.* Hic iam probatum est quòd restitutus est populus Dei, miraculo misericordiæ Dei, & plenè restitutus: neque enim solùm populus est liberatus tyrannide, sed subiecit sibi, & planè exterminauit hostes, & omnē eorum tyrānidem. Hoc præstitum est per Christum: idem est noster. ergo pœnitentiā agamus, & confidamus in Domino, & idē impetrabimus, &c. Hic præterea nota quod peculiare est à superiori Ehud: vno prælio expugnauit hostes, vt terar sileret: hîc quia peccauerant ignauia, non statim exterminati sunt hostes: sed relictū exercitiū belli perpetuum populo.

IN CAPVT V.

PRopositio breuis, Carminibus est Deus laudandus, maximopere propter concessam victoriam. Commune argumentum, Quia fecit nobiscum magnificē.

1 *Et cantarunt.* Hæc est præfatio carminis. Carmina autem non fiebant nisi post pactam pacem. Etsi in periculis orationes habuerunt: tamen non ita in numeros redactas. Quia verò omnia debent laudare Deum, adhibuerunt veteres musicam, qua omnes, & omnium animos ad laudem incitarent. Sed in veterum musica, primum locum habuerunt sacra verba, & secundum locum concentus verbis applicati, ad maiores affectus mouendos. Non vt nostra ista musica, vbi tantùm concentus ratio habetur, nulla verborum, acsi bruta essemus: & tantū ad demulcendos animos, non ad erudiendos est accommodata. Præponitur autem mulier viro, vt antè in sancto facinore, & indubiè quia erat Prophetissa. Composuit etiam hoc carmen, sed pro se & pro Barac. Causa autem cur cecinerit subiicitur versu 2. *Propter vindictam.* Duplex erat beneficium: scilicet quòd populus paruisset imperio Barac, & non rebellis pro fratribus pugnarit, & quòd potitus esset victoria, sicque liberatus.

2 *Laudate Dominum.* Statim est inuitatio. Laudare verò Dominum, est eius beneficia cōmemorare: quod parit maiorē amorē, & studiū amplificandi regnum eius. Et est propositio totius rei.

3 *Audite reges.* Initium poeticum. Propositio, Omnes debēt laudare Dominum, quanto magis Reges & Principes? Nemo autem potest laudare Deum nisi Sācti. hii enim soli Domini beneficia intelligūt. vnde Paulus, Vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Nam nulla beneficia sunt beneficia, nisi prosint tibi ad vitā æternā, & sentias in primo sensu cōmunicationē Christi, quòd ille in nobis viuat, & nos in ipso. Sed istud beneficiū debuit ad omnes gētes propagari. atque Christus qui in hoc populo regnabat, & ipse populus erat seminariū omnis populi: ideo restituit ei hoc beneficii, id est pietatē & sanctitatē. sed nobiscū similiter faciet: quare hoc canticū toti mūdo cantat. Et in Psalmis sæpe inuitātur cœli & terra. Sed quia non tā verbis quàm exēplis prædicamus: ideo ait, Ego noui Dei virtutes inenarrabiles, vt Petrus ait, vos nescitis: ideò me audite. nam ego sensi beneficiū. Schemata autem illa sunt idonea affectibus animi: ira fit in gaudio, O beatū, ô fœlicē me, &c. Canere autem Domino, est de Domino canere, & quasi corā ipso, & in ipsius laudem & gloriam. In Scriptura rarò fit vt Principes, Reges appellētur. Nec Israel multos reges habuit, vt per רזנים Reges intelligere oporteat. Sed quia ad omnes beneficia spectāt, ideo debent etiam Deum laudare. Est autē *Iehouah* Deus Israel, qui Israelē recipit in primogenitum, atque in fidē, & cordis circuncisionē requisiuit. Est verò hîc synecdoche. Inuitat totum mundum; & tamen totus mundus non potest adesse. hoc verum est: sed sic affectus est animus qui Dei beneficia sensit. Deo omnia sunt præsentia: olim tamen omnes creaturæ eū laudabunt. Et hæc est extasis quædam pii animi in laude Dei. 1. Corin. 2. c. 12

4 *O Iehoua.* Anastrophe ad Deum: quod est animi ardentis in eum quem laudat. Ita si quis de mortuo loquitur, conuertēs se ab auditoribus ad eum quem nō habet præsentem: vt, O Petre si esses præsens, videres quomodo Papa abuteretur tuis clauibus. *Domine in egressu.* Licet duos tantùm montes exprimat, tamen in memoriam omnia reuocat quæ illis obtigerunt in illo itinere: vt quòd Dominus multa miracula sit operatus dando leges, & item puniendo, &c. Propositum fuit laudare Deum: commune argumentum, Quia ego laudo quod probo. In mentē reuocat antiqua beneficia. Deus autem qui vult mentes nostras renouare, & vetera abolere, tam horrendo modo in Sinai apparuit. Hoc beneficium ideo tam crebrò commemoratur, quia ibi fœdus est gratiæ: & veluti primogenitum suscepit, deditque religionis cultum. Et ex illa vltronea bonitate, non potuit ferre Dominus vt perpetuò regi impio seruirent, etiamsi sæpe à se deficerent. atque nos etiam initiati baptismo: quare idem erga nos faciet, modò nos, quum sentimus fauorem, redeamus, vt filius prodigus: quia tum Deum habemus, quū certò bona omnia ab ipso petimus. Alterum argumentum, quia liberauit nos ex miseria quam ibi nobis prouocaueramus. *De Seir.* In Psalmis Sancti aliquando volentes laudare Deum, initium faciunt à commemoratione fœderis Dei. Seir coniunctus mons monti Sinai. Canit autem beneuolentiam Dei & promissionem. quasi dicat, O Deus, meritò laudandus es, qui quum de Sinai in tempestate magna venires, recepisti nos in populum tuum. Canit autem generale beneficium pri-

mò:deinde peculiare quod ex vniuersali fluxit:& quorundam etiam vitia notat.

6 *Diebus Iael.* Si illam intelligit de qua priori capite,erit eadem nomine.Quum autem dicit Scriptura, *In diebus Iael & Samgar*,Principes nominat: siue sit quòd ita eum ornet, nescitur. Sed de priore libenter intelligo.Primùm quia nomé congruit.Vocat autem dies eosdem Iael & Samgar:quo vult indicare Principes populi.Nam superior dux capite 4, non ita bene rem administrauit, & mulier longè maiora facta fecerat.Deinde eò etiam facit vt admoneantur Principes, quo sic agant vt inter tempora connumerentur. Quare & Sanctos Dei docet, vt notent beneficiis insignibus tempora,vt figant ipsorum beneficiorum memoriam.hîc alterum tempus fœlicis Iael, alterum infœlicis fuerat Samgar. *Desierunt esse viæ.* Hic Iudæi aiunt tramites & itinera regia publicáque esse abolita,vt nemo in eis iter facere posset.Ita metalepsin volunt esse.& tamen omnia sunt oppressa à tyrannis.Mihi tamen ad mores referenda videntur,quòd semitæ, pro ratione viuendi sumantur.Itaque desierant homines rectè viuere:& qui tamen viam instituebant aliquam,male faciebant hoc:vt Carthusianorũ via est curua,quia non directa ad obedientiam Dei,& proximi vtilitaté. Via autem regia Domini, est vt perpetuò glorificetur & sanctificetur nomé eius ad vsum hominum.In hac via multæ particulares sunt,hoc est variæ vocationes,vt prædicatores regii,&c.sed illæ sunt omnes descriptæ in Dei verbo. *Et ambulantes.*Id est qui recta ratione viam instituebant,tamen non recta erat. Ita hodie fit. plerique in inuio viuunt, vt non subesse velint legibus: alii habent legum rationem, vt monachi, mercatores, sed curuam. In vtraque interpretatione est miseria:in postrema, calamitosior, quando vel leges non vigét: vel vigent, sed non rectè, vt vno modo bestiarum more, & altero,paulo melius viuant.

7 *Desierunt.* Queritur etiam quòd *vici non fuerint inhabitati.* sed de religione etiá intelligo. *Donec ego surrexi.* Id est à Domino vocata,suscepi gubernacula regni.Nam Prophetes,dux & iudex fuit: rei sacræ, & politicæ,& bellicæ curatrix. *Mater.* In quinto & sexto versu commemorat in quibus malis populus fuerit ante liberationem Deboræ. Viæ enim,id est rationes & instituta viuédi,partim deletæ,partim deprauatæ erant. *Matrem* se vocat,quia summá rerum & ciuilium,& bellicarum,& diuinarum administrabat.vnde notandum est,omnem magistratum debere esse patré patriæ:& quicquid priuati patres negligunt,aut peccant,Principis est id corrigere, & resarcire.Pater maximè amat liberos,& non præest sua causa,sed liberorum bono. Vnde in paterna potestate,est exemplum boni magistratus.Qui quærit quæ sua sunt,is non est dignus aliis præesse. sed natura,quæ est deprauata, omnes nostra quærimus. ergo necesse est de Diuina virtute nobis communicari si velimus rectè præesse. Iam huius amoris nullum melius exemplum est relictum, quàm in paterno erga liberos amore. Nam etsi summus amor sit in coniugibus, tamé multũ ille excellit. Ná pater, sine omni spe,aut cura gratitudinis, benefacit liberis:sic is demũ verus est magistratus, qui nequaquá sua, sed solius populi causa & vtilitate regit, & præest.

8 *Si extitit.* Habet hoc vim negatiuam.Ergo omni præsidio eos, & armis fuisse destitutos ostendit.Hic ostendit eos traditos fuisse in seruitutem impio tyranno: idque propter collapsam religionem,& Dei cultum,qué versu 7 descripsit.vbi discimus,vitiata religione, vitiari & politiam:& præcipitare homines seipsos in omne malum,& extremum exitium.

9 *Cor meum ad legislatores.* Id est valdè afficior,& moueor magno studio, vt inuitem illos ad laudandum Dominum. Nam ii maximè debent laudare Dominum, qui beneficia eius plus sentiunt & agnoscunt. Sed prudentes, & optimates, virtute excellentes, Dei beneficia maximè percipiũt.Ergo duobus argumentis inuitatio continetur.Primum exemplum,studiose laudantes: deinde,indicatio ingentis beneficii.Appellat *rectores populi*:sed ii triplices sunt. Primum genus,Iurisperitorum,qui leges ferunt & condunt:& hi sunt præstantissimi. Alterum, qui consilio Remp. regunt, & gubernant. Tertium,Iudicum, quorum munus est, in peccata contra leges,animaduertere secundum leges.In versu ergo nono & decimo, excitat Principes populi ad laudandum Deum.Nam eorum est præcipuè populi salutem quærere,& ea gaudere:ergo& maiori congratulatione iis opus est,in rebus fœliciter gestis. *Qui insidetis mulis.*Nam Iudices circũibant omnia loca,& singula vt ibi iudicarent: nó vt nos hodie, vbi oportet extrahi sedibus suis populum,& magnis impensis, procul à domo sua, iure contendere: quæ res multorum, & magnorum damnorum est causa. Quare longè sæpe præstaret apud nos iniuriam pati, quàm tot impensis iure contendere,& appellare:quæ res tantum seruit in quæstum procuratorum,& Iudicum:sed id magno populi damno.Quare præstaret,singulis locis præfici idoneos quàm maximè fieri posset Iudices,à quibus nó liceret appellare:& summos Iudices singula loca inuisere, ibique corrigere & componere,quæ illi inferiores Iudices non possent exequi.Hic erat mos populi huius Dei.

11 *Propter strepitum sagittariorum.* Id est propter victoriam de hostibus per tela, & arma partam. *Inter haurientes.* Id est in eo loco vbi hauriri solent aquæ. *Iustitiæ.* Iustitia in Scripturis quũ Deo tri-

buitur, significat misericordiam & bonitatem Dei: cui cõtraria est ira, non misericordia, vt quidam putant. Ergò dicit laudandum Deum, propter victoriam & ingẽtia beneficia populo Dei, ex Diuina misericordia, præstita & collata. *Descenderunt ad portas*. Supple ad occupandum eas: vel, quod malim, dominantur portis, id est ciuitatibus potentibus & munitis iam hostium. Propositio ergo hîc est, Magnificè benefecit Deus. Ratio, quia præclaram victoriam dedit. nam fecit vt populus imbecillis, & in vicis, id est locis non munitis habitans, superaret hostem potentem, superbum, & habentem multas munitas ciuitates.

11 *Attolle te*. Excitat seipsam ad canticum, & inducit quasi Spiritum sanctum se excitãtem. Ergo suo exemplo ostendit, cupidè & studiosè beneficia Dei celebranda. *Surge Barac* Hic est mimesis: & ostendit quomodo inuitatus fuerit Barac à Domino ad proficiscendum contra hostes. Et est hîc ratio subiuncta cur scilicet sit laudandus Deus: quia excitauit animum Barac ad suscipienda arma contra hostes: & sic parta est victoria.

13 *Dominus ipse mihi dominabitur*. Sic certè solet, & debent pii magisttatus regere populum, vt nihil per se agãt: sed vt dominium ipsorũ, dominium Domini sit. hoc est, vt nihil nisi quod Deus præceperit, à populo exigant, aut ipsi agant quod contra Deum sit. Sic hi Principes populi Dei ita sunt dominati hostibus, vt Deus ipse dominaretur: id est fecerunt tolli falsam religionem, & idololatriam: & prædicari, atque instaurari veram religionem, & Dei cultum inter hostes.

14 *Amalec*. Hìc existimant quidam, in memoriam reuocari primam victoriam datam populo sub Iehosua, de Amalekitis. Nec est insolens Scripturæ, quum vnius beneficii Dei meminit, in memoriam reuocare superiora, & vetera. *Beniamin*. Hoc referunt ad futurũ, ad victoriã per Saulem de Amalekitis partam. Sed ego malim cum iis sentire, qui dicunt forsan quum Amalekitæ Beniamitis se coniunxerant, partam.

15 *In dispersionibus Ruben*. Ille enim habebat alioquin hoc maledictum à patre, quòd non deberet crescere, sed diffluere sicut aquæ. *Solertes*. Id est eximii. Ergo grauiter peccauerunt: nam ab eo cui multum collatum est, & multum requiritur. Hìc ergo discimus, peccare eos qui non pro viribus & facultate fratribus officia sua conferunt, & ad communem salutem quidquid habẽt, conferunt: & hoc plus peccant, quo plura dona acceperint Diuinitus. Gene. 49. a. 4

17 *Gilead, Dan, Aser*. Etiam hæ tribus tres reprehendũtur, quòd officium suum, in suis fratribus liberãdis prætermiserint, neglectáq; publica salute domi mãserint. Sic autẽ dicta fuit tribus Gad quòd in loco Gilead dicto habitauit. qui locus erat valdè fertilis, & pinguis, habẽs pascua: ergo exaggeratio est à loco. qui enim plus à Deo accepit, & cui populus plus cõtulit, is debet meritò ad cõmunem salutẽ plus conferre. *Gilead*. Hos appellat & reprehẽdit quòd non adfuerint, nec operam suam contulerint ad liberandum populum à tyrannide impiorum. *In dirutis locis*. Hic notatur ignauia, quòd non instaurari ciuitatem curauerũt: id non poterant sub tyrannide: ergo opera erat danda vt à tyrannide liberarentur.

19 *Naphtali*. Hæ tribus laudantur, quòd vocante Deo, sine refragatione, se discrimini obiecerũt. Ergo propositio est, Naphtali & Zebulon fortiter fecerunt, & laudabiliter: accepto oraculo Diuinò, pro fratribus se summo discrimini, & opprobrio obiecerunt, id est vt videri possit non fortitudo, sed temeraria audacia: & rideri poterant, quia præsentissimum erat periculũ, & mors. *Argentum, &c*. Id est nullo pretio, nulla pecunia patiebantur redimere se populum: sed tantùm sanguinem volebãt. Hoc signo Scriptura passim crudelitatem designat. Ergo insignis, & raræ fortitudinis opus erat, quòd non contra debiles, aut pares sibi hostes, sed contra potentissimos reges, eósque crudelissimos & inuictos, arma súpserunt. *Pugnauerunt*. Hìc in eo celebrat Deũ, quòd ipse adfuerit populo suo, & declarauerit miraculosè adesse: quia cõmouit virtutes cælorũ, vt terrorẽ hostibus incuteret. Sic sæpe Deus solitus fuit aliquo tonitru, terræmotu, imbribus, &c. hostes populi Dei terrefacere, & in fugam conuertere.

22 *Concussæ sunt*. Hic describit impetum prælii. Populus Dei non habebat equos: sed hostes potentissimum equitatum habebant: tamen ita sunt in fugam versi, vt terra concuteretur.

23 *In auxilium Domino*. Nõ quòd Dominus egeat auxilio: sed quod facitis minimo ex meis, mihi facitis. Et Dominus volens liberare populum, vtẽbatur & vti volebat instrumento ad eam rem, populo. Et rectè fecerunt qui operam suam in eam rem contulerunt: & malè, qui id non fecerunt. Ergo hîc animaduerte quàm abominabile in oculis Dei sit, derelinquere in necessitatibus, & non succurrere proximo ope indigenti: vt Deus per Spiritum sanctum iubeat maledictioni addicere eos, qui operam suam ad liberandos fratres non contulerunt. Iam proximi hi sunt qui indigent nostra ope, & quibus nos possumus opem nostram rectè conferre. Itaque omnes nos fratres in Christo, & proximi sumus. Quòd si non moueat nos calamitas proximi ad misericordiam, & ad ferendam opem, iam subiacemus maledictioni Domini, eique efficaci: rursus si feremus opẽ indigẽti fratri, Dominus id vult accipere, tanquã sibi collatũ, & remunerare, Mat. 25. d. 40

28 *Respexit, & clamauit.* Hic præter historiam, additur de matre Sisera, quòd valde conturbata sit morte filii. Est ergo in sequētibus versibus hæc propositio, Ita deuinci oportuit hostes populi Dei, vt singularis dolor perueniret ad eos ad quos pertinebant, vt mater Sisera. Probatur, quia præter spem & expectationem occisus est filius. Hoc probatr, quia describitur mater solicita de mora filii, suspicans aliquid mali: & rursus consolantes eam virgines dicentes, diuidere eum spolia, & deligi ei formosam puellam, loco præmii: & sic sibi falsas causas moræ fingebant, & hic sibi fœlicius esse exitum pollicebantur. His ergo omnibus, boc probat Spiritus sanctus, maximo dolore affectam matrem Sisera, quia amantissima filii: inexpectatum filii obitū resciuit: nam omnino diuersum ei accidit quàm expectauerat. Itaque maximo populi Dei commodo, & suorum cognatorum & amicorum incommodo periit Sisera: ita peribunt omnes hostes Dei, & liberabitur pius Dei populus.

31 *Ita pereant.* Hoc epiphonema complectitur omnem doctrinam quæ ex hoc loco accipi potest. Votum autem hoc videtur contrarium charitati fraternæ, quæ semper debet expetere salutem proximi: & verum est. Dum non manifestè patet destinatum in exitium aliquem bostem populi Dei, debemus pro eo orare vt conuertatur ad Dominum: verùm debemus votum nostrum attemperare ad iustitiam Dei. Sed quum eò impietatis progressus est bostis populi Dei, vt iam videatur peccare in mortem, debemus orare vt sanctificetur nomen Dei, & vt exterminetur qui non sanctificat, sed blasphemat, & persequitur eos qui sanctificant. Ergo debemus expetere omnem salutem: sed & gloriam Dei, quatenus illud ad sanctificandū nomen Dei, & ad eius regnum ampliandum. Verùm qui eò impietatis progressi sunt, vt non possint, aut velint desinere persequi Deum, & blasphemare: eorum exitium debemus orare. *Hostes tui.* Hoc nota bene: non enim debemus quenquam odisse, nisi hostes Dei. Ergo non debemus nostri causa quenquam habere inimicum, sed solius Dei causa. Sed hi sunt duplices. Quidam enim ita repugnāt Deo vt possit expectari eorum emendatio: & pro bis orandum est. Quidam ita repugnant vt nulla sit spes emendationis: & horum exitium orandum. *siluit.* Id est fœlicissimè egit. *Quadraginta.* Rursus hic vide Dei misericordiā superare eius iram. Ira viginti annis durauit: iam duplo superat eius misericordia, & populi fœlicitas. Hoc beneficium populo per Cbristum præstitum est: idem est noster. Iam si contingat propter peccata nostra, tradi in potestatem impiorum principum, quæ est extrema pœna & calamitas, & nobis certè impendet: non despondeamus animum. veram pœnitentiam agamus, inuocemus Cbristum, nec dubitemus, nos eodem modo restituendos, etiamsi nullum appareat medium rationi.

IN CAPVT VI.

1 ET *fecerunt filij Israel.* Sequitur alia historia eiusdē cum hac argumenti: & est propositio, Deus populum sua impietate prolapsum, ideóque iusto Dei iudicio impiis tyrānis venundatū, vltronea misericordia restituit pœnitentem. *Filij Israel* dicit: ergo publica fuit defectio à Deo, vel negligendo verum cultum Dei, vel recipiendo falsum. *Midian.* Gens erat Arabiæ desertæ, genus trahens ab Abraham: sed impia, & semper hostis populi Dei.

4 *Et ouis & bos.* Hoc est ambiguum. potest enim vel ita accipi, Sustulerunt omnia alimenta, neque pecora reliquerunt: vel ita, sustulerunt omnia alimenta tam bominum quàm pecorum. Est ergo hìc propositio, Maxima calamitate affecit Midian populum Dei. Ratio, quia omnia alimenta, & liberè viuendi libertatem & potestatem sustulerunt. Ergo grauissima fuerunt tyrānide oppressi. Primùm quia Diuina virtute: nam *inualuit manus Midian contra eos,* propterea quòd Dominus tradidisset eos in potestatem eius. Deinde quia nō audebant prodire, sed cogebantur in speluncis & locis desertis habitare. Tertiò, quia experti sunt maledictum hoc Legis, Seminabitis, & non metetis: sed alii metent sementa vestra.

6 *Clamauerunt filij Israel.* Ergo fuit ista publica pœnitentia. tametsi quod publicè fit, non statim ita se habet vt à singulis fiat, sed à plerisque.

7 *Et factum est.* Hic exprobratur populo publica à Deo defectio, non modò à vera religione, sed etiam ad falsam religionem. Ergo non modò abiecerant verum Dei cultum, sed etiam ad idololatriam prolapsi erant. Hic autem liberatio populi describitur, & causa pœnitentiæ. Deus præuenit eos; & sua prædicatione excitat pœnitentiam populi.

8 *Et misit Dominus virum Prophetam.* Nemo enim potest quicquam boni, nisi à Deo missus. Prædicator ergo pœnitentiæ, est homo à Deo missus, qui commemoratione beneficiorū Dei, & offēsionis nostræ excitet nos ad pœnitentiā. *Propheta,* est homo Diuinitus afflatus, qui arcana Dei oracula supernaturalia hominibus prædicat, ad salutem hominum, & gloriam Dei. *Eduxi eos.* In genere proponit ibi. Ergo erat liberatio ab AEgyptiaca seruitute, & corporali, & spirituali: falso enim cultui AEgyptiorum seruiebāt, quia Deo vero non voluerant seruire.

9 *Dedique vobis.* In hoc intelligit omnia propter quæ terram donauerat ipsis, scilicet religio-

nem & cultum Dei. Commemoratio ergo beneficiorum duo habet. ostendit enim quòd ipsorum Deus esse velit:& deinde quòd præcepta ipsis dederit.

10 *Nolite timere.* Id est colere. Nemo enim colit rectè, nisi qui timet, & reueretur eum. Est autē timor ille, obseruantia alicuius, cum formidine offendendi, & cum solicitudine sese ei approbandi. Et hic filialis est, non seruilis timor. Aliter enim filius patrē, aliter latronē timet. Timor enim latronis, est detestatio latronis, cum formidine noxæ quam ab illo expectes. *Deos Amorrhæorum.* Hoc fusius habes explicatū Deut. 7. *Non audiuistis vocem meam.* Hic vno verbo tota ingratitudo notatur. & hic est fons omnis bonæ actionis, Dei præceptis auscultare: & cōtrà, omnis impietatis radix, non auscultare voci Dei. Et hic, publica prædicatio pœnitētiæ describitur ad omnes.

11 *Et venit Angelus.* Hic probat vltronea Dei bonitate & misericordia liberatum & restitutū populū. Primùm quia vocauit Gideon liberatorem: miraculo, quia per vocem Angeli, & Diuino miraculo. Et vocauit imbecillum viribus, & animo. Et miraculosa fuit vocatio, & liberatio. *In torculari.* Hic vides calamitatē populi huius, quòd non audebat loco solito triturare, sed cogebatur frumentum abscōdere à Midianitis. Alioquin quòd Gideon ipse triturat, signum est fuisse virū bonum: qui quum nō cogeretur, facit operam, vel forsan quia non audebat famulis fidere.

12 *Dominus tecum.* Hic habes descriptam veram rationem vocandi aliquem ad opus aliquod. Primùm, vt is qui vocat, in Domini nomine vocet. Itaque in omni vocatione ad opus certum, debet præmitti promissio Diuinæ opis ad eam rem perficiendam. Rectè ergo præmittitur ante omnia, *Dominus tecum.* Deinde non debet vocari aliquis ad quodcunque officium nisi videatur ad id aliquid muneris Diuinitus accepisse. ideo hic adiicitur, *ô uir fortissime & heroica uirtute prædite.* Ille ergo, vt apparet, fuit corpore valido, & animo præstanti, & virtute bellica non vulgari, sed eximia, & imperatoria præditus. ergo rectè ad hoc opus vocatur. Legitima ergo vocatio est, iussu Dei aliquē ad aliquod munus idoneū & instructū accersere, cū promissione Diuinæ opis ad id munus perficiendum: ergo tria requiruntur, iussum Dei, solertia vocati, & promissio opis Dei.

13 *Et dixit ad eum.* Non nouit initio Angelum Domini. Apparebat ei vir aliquis honestus, & venerabilis. *Domine mi.* Hæc pudibunda, & reuerens appellatio etiam argumento est eum fuisse virum ciuilem, & bonum. Ita certè omnes quum debeamus imaginem Dei in omnibus venerari: debemus nos omnes inuicē bonore & salutatione præuenire: & quisque debet existimare alterū in sua conditione, esse se meliorem & præstantiorem. & debet esse in nobis summa humilitas, vt nos omnibus subiiciamus: omnes reuereanter & amanter salutemus, & humiliemus nosipsos, & deprimamus innatum omnibus nobis vitium arrogantiæ. vt à Deo exaltemur, hoc debemus omnes summo studio eniti, & contendere. *Si est Dominus nobiscum.* Hoc etiam arguit fuisse virum idoneum imperio. Nam est studiosus cōmunis salutis: & non solùm dicit, Deus mecum, sed nobiscum. *Quare inuenerunt.* Rursus hic vides religiosum fuisse. erat iuuenis, & educatus in ciuitate impia, vbi silebat verbum Domini, & tamen hic Diuina profert & loquitur.

14 *Et respiciens ad eum Dominus.* Angelo tribuitur nomen Dei. Nam vbi Deus repræsentatur eximiè, ibi communicatur nomen Dei. sic Arca vocatur Dominus ipse: sic hic Angelus vocatur Angelus Dei, & Deus ipse. *Vade in uirtute ista.* Id est vtere hac tua virtute. non tamen debebat caniti, sed vti. *Misi te.* Confirmat eum de voluntate Dei, & promittit successum.

15 *Millenarius.* Nam Deus populum voluit distribui: primùm in tribus, deinde in millenarios singulas tribus: item in centurias, & in decades. *Et ego paruus.* Ecce prudentiam, & simul humilitatem. Nam sua extenuat, & hoc est humilitatis: & considerat finem, media scilicet ad eam rem idonea, deesse. hoc est prudentis. Est ergo propositio hic, Gideon habebat naturam & ingenium aptum, idoneúmque imperio, & dignus erat imperio. Ratio, quia & religione, & prudentia, & amore patriæ, & modestia erat præditus.

16 *Tanquam uirum unum.* Ista rursus faciunt ad confirmationem de ope Diuina. *Obsecro te.* Propositio est, Gideō petiit, & accepit mirabile signum vocationis suæ, & opis Diuinæ. Signa petere, aliquando laudatur in Scripturis, aliquando damnatur. Itaque dupliciter fideles petunt signa: vno modo damnabiliter, quando ita petuntur vt nihil fidei habeatur verbis Domini: & cōtemptis verbis signum Domini contemnitur. & ibi certum est si signa dentur, non haberi fidē eis. sic Iudæi petebant à Christo signum. Altero modo signum petitur laudabiliter, quum habetur quidem fides verbo Domini, & tamen infirma quū sit, petitur signo corroborari: & fit cū reuerentia verbi Domini. Ibi est tamen misericors & expositus infirmitati nostræ, vt non succenseat. Sic hic Gideon petit signum. sed infrà quum secundum signum petit Gideon, deprecatur culpam, quia plus satis experimenti petebat de Deo capere. & hic demisit se Deus ad eius infirmitatem. Itaque quum extat manifestum Dei oraculum, licet nobis sine contemptu verbi Dei, ad corroborandam fidem signa petere. Sed contrà, malè signum petitur, quum intempestiuum experimentum, præter rationē à Deo præscriptam, de Deo capitur. Ergo quum sentimus

infirmam in nobis fidem, quæramus à Domino, & rogemus à Deo corroborari fidem nostrã. *Ingressus est.* Tamen Moses præceperat nequis in alio loco quàm apud Tabernaculum sacrificaret. Hìc ergo vides, omnia illa externa præcepta, non esse ita necessaria quin pius exigẽte neces-
Matth 12.a.8 sitate, aut alioquin certis rationibus, possit in his dispensare: nam dominus sabbati est homo. Et hæc tamen dispensatio plerunque Principibus eius rei committitur: verùm priuatus homo, nõ nisi exigente necessitate, debet in his dispensare. sed hic non erat tãta necessitas: erat enim Tabernaculum apud quod licebat ei sacrificare. Verùm hic iam locus etiam erat sacratus præsentia Dei, & quia dicebat eum iam omni religionis genere colere: sed nullibi eum habebat præsentẽ, quàm hîc. Ergo hîc meritò & rectè sacrificia fecit, & non apud Tabernaculum. Cæterùm alioquin vbi nulla exigit vel ratio, vel necessitas, nunquam debemus istas solenniores religionis actiones, nisi in publico conuentu perficere. Deinde non dispensauit Gideon, sed Deus per Angelum: rogat enim Gideon vbi sibi liceat. Cur autem permissum sit ei, hæc causa est, vt ipse haberet signum confirmans & hæc erat iam religiosissima, solennis, & magnifica causa: vnde rectè sacrificium adhibitum est. Sacrificium autem omne, vel Veteris vel Noui testamenti, est Sacramentum quo sacrificium Christi repræsentatur & exhibetur.

19 *Fecit hœdum.* Id est mactauit. Ex hoc & similibus locis, Papistæ volunt probare & cõfirmare suum sacrificium in Missa, ex his verbis Christi, Hoc facite in mei cõmemorationem: id est vt aiunt, sacrificate: quia interdum in Scriptura facere pro sacrificare sumitur. Ad hoc respondẽdum est. Primùm, verum est quòd in Scripturis aliquando facere pro sacrificare ponitur: sed hîc in verbis Domini, nihil de sacrificio mandatur: & Paulus ea verba exponẽs, dicit, Nunquid panis quem frangimus, est communicatio, &c. Nõ dicit quẽ mactamus: Patres tamen sacrificium vocarunt, quia est repræsentatio & exhibitio Christi.

20 *Ius carnium* Hìc effusũ fuit vt alius sanguis: est tamen in eo succus. *Panis infermentatus.* Quo significatur quòd fermentum malitiæ debet abesse. Christus enim dulcis in nobis. Holocaustũ totum absumitur, quo innouatio nostræ naturæ in cælestem denotatur. quòd verò editur, significat opus esse vt Deus in nobis viuat. Sacrificium est actio sacra qua ex iussu Dei exhibetur & repræsentatur nobis sacrificium Christi, & communicatio. Hoc in veterum sacrificiis & symbolis mactationis, & fruitionis, quia ibi non erat facta mactatio Christi. Sed in nostra Eucharistia, tantùm fruitio symbolis exhibetur, & verbis tantùm mactatio cõmemoratur, quia iam est mactatio Christi facta.

21 *Ascenditque ignis.* Et hoc est signum grati sacrificii. Ignis enim præstantissimum elementũ, cui se Deus sæpe assimilat. Nã cæleste elementũ, & ipsum omnia consumens & immutans, non immutatur, nec cõsumitur. Ergo significatur per ignem in sacrificiis, res oblatas, ex terrenis in cælestes mutari. Nam omnis hostia symbolum est hominis offerentis mactandi, id est mactari meriti, & Christi pro eo mactandi. Ergo sic per Christum nos ex terrenis in cælestes mutamur per Spiritum Dei, per quem ex conditione terrena & mortali in cælestem, & immortalem trãsmutamur. ideo etiam Spiritus Sanctus in figura linguæ igneæ descendit: significans se mutare terrenos animos in cælestes & spirituales. Sed quia ex eo sacrificio aliquid edendum relinquebatur: significatur eos qui ita sunt immutati ex terrenis in spirituales per Spiritum sanctum, debere se totos in vsum proximorum exponere, & accommodare.

22 *Et timuit Gideon* Putabat enim sibi esse moriendũ. In his ergo duobus versibus cõmemorat hoc, Gideonem formidantem mortẽ, quẽ Dominus consolatus est: timebat autẽ mortẽ, quia omnis coniunctio huius mortalis cum immortali, talem metum incutit. Horremus autem natura omnes, mortem: sed omnis vicinitas & coniunctio terrenorum cum cælestibus, infert immutationẽ. est enim ignis cõsumens, & immutans omnia: sed immutatio illa non fit sine morte vulgariter: ergo omnibus, etiã sanctissimis, horrori est, vt mors, ita etiam omnis coniũctio cum cælestibus. hinc etiam Maria ad lætum Angeli nuntium consternata est. *Facie ad faciem.* Id est reuelatum manifesto aliquo symbolo.

24 *Et ædificauit.* Vt scilicet restaret memoria huius ingentis beneficii. Et vides hîc rursus officium pietatis, quòd Gideon memoriam sacram fixit, vt ad posteros etiam perueniret hoc beneficium. Nam natura omnes cum à quo beneficia accepimus, cupimus aliis prædicare. Et non fecit contra Legẽ Gideõ: nec enim extruxit aram in qua vellet semper immolari, sed quæ esset testimonium semel præstiti beneficii, & facti sacrificii. Est ergo propositio hoc loco, Omnes Sãcti semel accepto beneficio Dei, debẽt illud quàm possunt plurimis verbis, & præsentibus & futuris prædicare & patefacere.

25 *Factum autem est nocte.* Altera confirmatio Gideonis in vocatione sua: & est propositio, Gideon iussu Diuino falsum cultum, & Baal destruxit, & verum Dei cultum restituit. & hic discimus bonorum Principum esse, antequam reliqua munera aggrediantur, restituere veram reli-

gionem, destructa falsa. *Nocte* dixit, quòd in Scripturis Deus apparet, vel Angeli, & visiones Diuinæ, Sanctis dormientibus,& noctu. Nam nunquam magis capaces sumus ad audiendum Diuina iussa, quàm quum maximè sumus soluti à curis terrenarum rerum: id quod in somno fit maximè. *Iuuencum.* Hic sermone ipso indicatur, duos eum accepisse tauros. id cur fit factum,ignoratur:nisi forte,vt omnes Hebræi existimant,hic bos septem annorum, in sacrificiū Baal erat alitus: quod forsan solennibus & statis temporibus celebrare solebant. ideo quia hoc boue maximè Deus fuerit offensus, eius præcipuè fieri mentionem. Sed quicquid sit,certè sciri non potest,nec ad nos maximè pertinet,quis hic ritus fuerit: si hoc saltem seruemus,Principem maximè confirmari in munere suo,si illud à reconciliatione Dei incipiat. Deinde omnem bonum Principem, summum munus & officium à religionis instauratione debere inchoare: si hoc seruemus,satis est. *Patris tui.* Ecce sacerdos erat, impius,& idololatra parens eius:ergo nō est carnis,non humanæ successionis sacerdotes Dei esse. *Baal.* Patronum significat:de quo multa suprà diximus. *Lucum.* Nam lucos iuxta altaria solebant alere:& fuit institutio religiosa,sed successit abusus superstitiosus. Institutio religiosa fuit:nam conuenit in locis sacris, & religioni dicatis,omnia adhibere quæ admonerent,& excitarent in nobis singularem memoriam potentiæ & bonitatis Dei,& eius reuerentiæ. Iam huius Diuinæ virtutis,& bonitatis singularis admonitio,est in locis arboribus consitis,vbi sacras religiones exercuerunt,& ea loca dicarūt religioni. & hinc populus quoque solitus fuit ad montes, hortos & flumina orare:sed incessit superstitio horrenda,quia his locis aliquod numen & vim ascripserunt.

26 *Et ædifica.* Duo ei commendantur: scilicet destructio falsæ, & instauratio veræ religionis. Et hinc disce, primam confirmationem de successu totius operis Principis fieri, vbi cōmendatur instauratio veræ religionis,& succedit. Deinde ante omnia principalia munera pio Principi esse,extinguendam impiā,& instaurandā veram religionem. Hoc fecit Moses,Dauid,&c. Et valde peccant hodie Principes nostri,ideóque tam malè res cadit, quòd non restituta religione, contra Turcam pugnant.

27 *Accepit Gideon decem viros.* Hîc nota singularem obedientiam Gideonis.& vides hîc non fuisse infimi generis hominem. *Noctu.* Hîc vides trepidationem in eo, sed tamen non defecit propterea:ideóque à Deo non aspernatur. neque enim Deus vult nos esse temerarios,sed trepidos,vt fuit Gideon, & successit res. Nam quum poscerent Gideonem ad mortem, respondit pater eius hoc argumento, Si est Deus Baal,bene poterit seipsum vlcisci,nec opus habet vestro auxilio:ergo quum vultis vos vlcisci hanc eius contumeliā,facitis vos Deo maiores. Et hoc argumento etiā multi Martyres vsi sunt,& Tertullianus quoque in Apologetico vtitur. Quo etiam argumēto quidam hodie vtuntur ad deterrendos homines ab vltione eorum qui blasphemant Deū, dicentes, Deum bene vltionem de eis sumpturū,hoc argumento, Qui defendit alterum,eo declarat se velle illo esse maiorem:sed id est impium quicquā facere quo ostendas te esse maiorē Deo. Ergo non sunt puniendi blasphemi. Respondemus,argumētum non valere. nam Maior est falsa: sæpe enim minister vindicat & defendit Principem & dominū suum, & tamen est maior eo dominus eius. Hîc primùm discimus, munus pii Principis quale illud sit. Deinde, quàm difficilè falsa religio semel recepta,rursus erui possit. Tertiò oportere bonum Principem, qui vult obtinere religionem,multa pericula subire,& se multis odiosum reddere. Quartò, inter tot pericula non defuturum illi auxilium Diuinum in ea re.

32 *Vocatus est itaque.* Hîc sequitur alia confirmatio Gideonis, in munere suo, idque per symbolum,& alterum signum: & ponitur etiam causa huius confirmationis, scilicet timiditas & metus ducis qui iam obuiam hostibus venturus erat. & describitur 33 versu vis hostium. & profectò magna vis hostium & potens appropinquauerat,& loco commodo obiecta. Ergo erat iusta metus causa. Magnam vim fuisse inde probatur,quia multæ simul & consociatæ gentes,& vicinæ iam fuerunt.

34 *Et Spiritus Domini induit.* Spiritus sanctus est singularis vis Diuina quæ compellit hominē ad peragendam rem aliquam salutarem,& commodam hominibus. Est autem emphasis in verbo *induit*,quo plenè & perfectè significatur largitus. Metaphora à vestibus sumpta:quo ostenditur ita plenè datum ei excellere vt nihil ferè præter id appareat.& est metaphora frequens Scripturæ qua aliàs dicitur effundi. *Spiritus* etiam vocabulum, metaphora est à vento, cuius efficaciam & effectum quidem videmus,sed vnde veniat,& quid ille sit,nō scimus. ideo Germani *geist* à *gest*, vt ego opinor,dixere, quod significat vehementem & arcanam vim, & vehementiam. Est autem duplex spiritus,Malus qui est vehemens quædam vis ex diabolo in hominibus excitata, quæ impellit eos ad scelera. Est item bonus qui à Deo excitatur,& compellit homines ad bona opera. sic Gideonem hîc Domini Spiritus inuasit, & instruxit eum ad peragendum hoc opus.

35 *Ad vniuersum Menasse.* Multi sunt vocati,pauci electi:& rectè omnes vocauit. tametsi enim Mat.22.b.14

non erat opus tot populis,tamen indecorum erat eos huic bello non interesse.

37 *Ecce ego ponam.* Hic notatur formidolositas:nam tametsi prius satis esset signo confirmatus, tamen rursus petit,& tẽtat Deum ex infirmitate hac. Tripliciter enim signũ petitur. Aliquando vitiosè cum impia quadã insultatione Dei,vt Pharisæi à Christo,& in deserto à Mose. Aliquãdo laudabiliter,vt Moses per baculum,ita & suprà Gideon:quum infirmam fidem nostram oramus & cupimus confirmari. Tertiò,petitur signum ex infirmitate & imbecillitate carnis, non tamen impia. sic Thomas petiit,& sic hic denuo Gideon petiit signum, & fatetur se facere rem dignam ira Dei: sed trepidat, cupit cõfirmari amplius. Est igitur aliud tentare vitiosum,aliud virtutis,aliud infirmitatis. Hic ergo commendatur nobis infinita misericordia Dei qui confirmat benignè,& patienter infirmos in fide,vt erigat eos. Deus autem est semper sui similis: idem omnibus populis idem in Christo præstat.

IN CAPVT VII.

IN initio huius capitis describitur delectus admirandus quem Deus fieri præcepit Gideoni. vnde ostẽditur nobis Dei misericordia,& vltronea benignitas,quæ vult & potest paruo exercitu & potentia liberare ab hostibus & potenti impiorũ manu pios. Primùm ergo est factus delectus: hoc partim industriæ est, partim Diuinæ designationis,vbi deest oraculũ singulare. Est certè hoc humanæ industriæ,& ducis prudentiæ, non quosvis contra hostes admittere, sed eos tãtùm qui aliquid doni & industriæ Diuinitus ad id acceperint. Ergo videndum est quid quisque habeat,vbi oraculum deest,vt diximus suprà. Hic autem vt Deus omnia perficeret,etiam rationẽ deligendi singularem præscripsit: & hic delecti sunt ii qui plurimum industriæ ad id contulerãt,vt videas,Deum etiam velle industria nostra vti in omnibus rebus. Deinde etiam ita liberauit,vt maximè appareret Dei misericordia, & nihil gloriaretur caro humana: vbi discim' si omnino res ad extremum discrimen sit adducta, nec sint idonei quibus vti possimus, nec tamen desperemus propterea : sed cogitemus Deum etiam infirmissimis instrumentis vti posse ad liberandos & iuuandos nos . Primùm ergo est in hac historia delectus. Sed hoc est omnium ducum commune. Describitur ergo hic duplex delectus: primus, legitimus & vulgaris, qui præcipitur Deute. 20. a. 5. alter insolitus & singularis, in quo (vt iam dixi) discimus in omni vocatione videre oportere quid Diuinitus doni ad id acceperit is quem electuri sumus.

3 *Qui timidus.* Nam ad hoc vt pro aliorum salute se quis morti obiiciat,& eam cõtemnat fortiter, heroica virtus,& fortitudo est singularis: ergo debent procul abesse omnes formidolosi: nã illi primùm per se non sunt idonei ad res præclarè gerendas : deinde etiam alios faciunt meticulosos. Vocatio Dei est qua deliguntur maximè idonei,& repelluntur inidonei. & hoc debemus obseruare in omni vocatione. Nos sæpe gaudemus multos esse,qui ore profiteantur Euangelium,& volunt videri adhærere nobis,putantes ita melius nos posse obtinere Euãgelium. Sed ibi considerandum est,omnes nos esse milites,& vitam Christianam,militiam esse: ergo nõ debemus videre an multi sint,sed an idonei & boni qui curẽt id negotium. præstat enim paucos idoneos habere, quàm multos non idoneos: & in omnibus rebus debemus non respicere quot sint qui rem curent, sed an Deus eos velit,& digni sint eo munere. Idem in deligendis Verbi ministris est spectandum. Adiicitur autem hic causa cur facta sit tam exacta reiectio,ne scilicet populus posset gloriari de sua industria, sed Deo ascribatur omnis gloria. *Viginti duo millia.* Ecce, non tertia pars manet: & vides hic,ad rem magnam multos vocatos,electos paucos.

5 *Qui lambuerit.* Hoc etsi singulare fuerit signum quo voluit Deus ostendere qui essent eligẽdi: tamen etiam hoc ipsum videtur ignaui hominis,procumbere ad bibendum,& solertis haurire manu : nam etsi hi parcius & laboriosius bibebant quàm alii,tamen eo ipso ostendebant, se nõ esse ita deditos voluptatibus & cupiditatibus. Nam in bello maximè requiritur animus qui possit sibi,& cupiditatibus suis temperare,& eas moderari.

7 *Per trecentos viros.* Iam sequitur prælium commissum,& victoria mirabilis,& miraculosa. Et præmittitur confirmatio trecentorum: poterat enim offendi paucitate horum Gideon, qua deberet tam potentem hostem,cuius vix erat numerus,aggredi. Ergo commemoratur cõfirmatio eius. vnde discimus quòd si nobis sit iusta causa trepidationis, Deum non deserturum nos, sed idoneo & commodo tempore nobis adfuturum, & nos confirmaturum,atque liberaturum ab omnibus malis: quare non desperemus.

8 *Sumpserunt commeatum suum.* Ecce dux,quanuis paucis relictis sibi,tamen facit suum officiũ, & vtitur prudentia & industria : prouidens de viatico militibus, & de euentu planè non est solicitus : sed eum Deo suo committit, & animat paucos illos milites reliquos . Quos noluit Dominus,dimisit in tentoria. Deinde quia tubis erat paranda victoria, iubet eos ea arma recipere quæ eò seruiebant,non lanceas,&c. Describitur ergo hic obedientia Gideonis, quia omnia officia sibi Diuinitus iniuncta diligenter exequitur.

9 *Quoniam tradidit illa.* Subinde cõfirmat eum:nam erat res magna,superãs omnem captum hominum. Hic ergo describitur benignitas Dei immensa subinde confirmãtis suos,nec deserẽtis eos in discrimine:ergo nec nobis deerit si fidamus ei,ne saltem nos ei desimus.

12 *Sicut arena quæ est in litore maris.* Hoc etsi vtrunque simile sit hyperbolicum, tamen vtroque frequẽter Scriptura vtitur:sæpe enim vtitur hyperbole Spiritus sanctus.& rectè tum hyperbole ponitur, quum melius vltra, quàm citra rationem. sic hìc volens Dominus exprimere maximam potentiam hostiũ,vtitur hyperbole, vt ostendat immensam suã potentiam,cui nihil quãtumvis magnum,violentum & potens possit resistere.

13 *Somnium.* Describitur ergo in hoc loco noua confirmatio ducis Gideonis:& est propositio, Deus metuentẽ Gideonẽ iusta de causa cõfirmauit ratione mirabili, per somnii reuelationẽ. Ergo neminẽ sibi confidentẽ deserit Dominus, sed subinde cõfirmat. Sõnium igitur audit Gideõ valde alienũ,& obscurũ:sed Deus addit interpretẽ,& testimonium Gideoni per ipsos hostes. Ergo nõ modò apertis verbis, & cõsuetis mediis,sed etiã per somnia & ipsos hostes, cõfirmauit eũ Dominus. Ergo hìc primũ vides,& discis, Deum omnia in omnibus agere, & omniũ corda,cogitationes, & actiones in sua manu habere: qui hìc excitat hostẽ, vt præsente Gideone enarret sõnium: & antea eadẽ de causa immiserat somniũ,& statim immittit spiritũ diuinationis vt interpretetur somniũ. Deinde hìc vides sõnia aliquãdo Diuinitus immitti,& quosdã singulariter eo dono præstare vt habeant sõnia vera. Sed quis te docebit an tuũ somniũ sit Diuinit' immissum, & an tuũ somniũ rectè interpreteris,an secus,planè est lubricũ. Sed qui talia sõnia habẽt,qualécuque id sit somnium quod habẽt, hi debẽt primùm illud somnium expẽdere, & cũ Scriptura: Quòd si deprehenderis ex generali præcepto Dei eam rẽ tibi faciendã,ora Dominũ,& aggredere:sin deprehẽderis nõ esse faciendã,omitte. Quòd si dubitas an somniũ tuũ sit Diuinitus immissum,ora diligẽter Dominum,vt te ea de re edoceat, & tecũ perpende,cõfer cum Scriptura, & videnum bonum sit & faciendum,an non:& tãto diligentius circunspice, & caue nequid mali sit: & si malũ est, ora Deum,vt id malum quod portenditur tibi bene merito,à te auferat,aut in bonum tuum & tuorum conuertat,& ne contemnas somnium,sed ora Dominum vt te edoceat.

15 *Adorauit.* Meritò id quidẽ:nam erat mirabiliter Diuino beneficio confirmatus. Ergo quoties de aliqua re edocemur aliquid boni,gratias Deo agamus & precemur.

16 *Et diuidens trecentos.* Hæc ratio prælii,etsi nusquã sit expressum in hoc loco singulare præceptũ Dei,tamẽ quia nõ erat cõsueta & vulgaris,seu naturalis,verisimile est Gideonẽ de hac re certo oraculo monitũ,vel saltẽ occulta inspiratione edoctũ fuisse. *Tubas.* Vt scilicet Diuin' hic terror meli' incuteretur. Per tubas ergo Dei omnipotẽtia significatur,quæ õnia quãuis valida perdit. Deinde per *lampades* significatur omnibus tenebris inferri lumẽ veritatis: quod vt ad salutẽ seruit fidelibus, ita impiis in perditionẽ:& hæc omnia ita prædicãtur, vt solius Dei opus hoc totũ esse dicatur,qui solus omnia in omnibus agit,& perficit,& omne malũ pellit,& ad hãc rẽ ministris & instrumẽtis vtitur hominibus,& omnibus creaturis. Ergo in *tuba*,bonitas & omnipotẽtia Dei,& vis verbi Dei exprimitur. In *lampade* autẽ lumẽ veritatis, quod illuminat omnẽ hominẽ venientẽ in hũc mũdũ:sed ab impiis extinguitur,& cõdemnat eos:pios autẽ ducit ad veritatẽ. *Venit itaque Gideõ.* Hìc describitur victoria per trecẽtos hos parta. *Deus posuit.* Ecce quomodo opera Dei describũtur:malũ erat quòd illi se inuicẽ interficerẽt,& Satã est autor õnis mali & furoris,sed Deus immisit eum in eos. Nã quia illi vniti conuenerant ad malũ, Deus immisit hunc furorẽ meritis, vt dissiparet cõsilia ipsorũ. Ergo ipsis tubis & lãpadib' significatur vis & efficacia verbi Diuini. ipsi enim manus nõ admouerunt,& tamẽ hoc tumultu plurimi hostiũ propria manu ceciderunt: & erat mirabilis ista victoria . sed talis est semper Dei victoria, vt solũ Dei opus esse videatur,& omnis victoria comparatur ex illo terrore. Hunc autẽ terrorẽ Deus aliquãdo hostibus immittit ante conflictũ sine omni opera militũ , vt hoc in loco:aliquando sinit aliquandiu ancipiti Marte pugnare,& tandem in conflictu ipso immittit Panicum terrorẽ hostibus,idque vt experimentum capiat fidei, & industriæ militum. *Misit quoque Gideon.* Illi enim trecenti nõ sufficiebãt ad retinẽdos hostes:ergo rectè in auxilium vocat reliquos,& sic magna pars hostium propria manu cecidit:reliqua pars quæ effugit ab Ephraimitis sunt intercepti & occisi atque ipsi etiam duces:& sic liberati sunt à tyrannide Midianitarum Diuina & vltronea misericordia. Quòd autẽ Ephraimitæ paruerũt Gideoni in intercipiendis hostibus,qui tamẽ deinde tumultum excitarunt : discimus hic quando Deus instituit aliquid, tamen necessariò omnia sine mora parere vocationi ad eã rẽ. Deinde quia sua se manu interfecerunt,discimus omnes hostes Dei suis se cõsiliis impedire:& impedire se, ne contra populum Dei aliquid valeant:id quod hic crasso exẽplo demonstratur. Hoc autẽ semper solet facere Deus,& liberare pios ab impiorũ violẽtia,nõ tã piorũ,quàm ipsorũ impiorũ adiutorio:quorum cõsilia ita turbat vt nihil cõtra pios valeãt.& hoc sẽper à Deo expectem':ideo in vno atq; altero exẽplo tam crasse Scriptura edocet.

IN CAPVT VIII.

DVobus primis versibus describitur virtus Gideonis exercita per ingratitudinem præcipuæ partis populi, scilicet Ephraimitarum. Commēdatur autem mansuetudo Gideonis, qui placido respōso frangit animos accensos furore. Ergo propositio est, Gideō præcelluit magna virtute humanitatis, qui ob tā iustā causam iræ, nō modò nō irascitur, sed demittit se ad demulcendos eos. poterat obiicere iussum Dei de ea re, sed non facit. Verùm dicit, *Nonne melior est racemus Ephraim, quàm uindemia Abiezer?* quasi dicat, Vos maiorem laudem ex hac victoria retulistis, quàm illi. Vos enim Principes cepistis, illi tantùm vulgus aggressi sunt. Sic detrahendo suæ, & aliorum qui plus fecerant in hoc opere gloriæ, & multum tribuēdo commodis, demulcet illorū iram: id quod Salomon quoque dicit. Ergo fuit magna eius mansuetudo, qui indignissimè iurgantibus cum eo, non irascitur, sed respondet mansuetè. Hìc considera circunstantias, ingratitudinem Ephraimitarum: item illos à Deo reiectos in hoc opere perficiēdo. Deinde victoriæ partem magnam ipsis cōmunicatam, & saluti populi consultum. Hìc ergo nota locum communē, Omnes qui magna & Diuina beneficia conferunt populo, eos oportere ingratissimis conferre. Sic Moses summis beneficiis nihil apud populum effecit, nisi vt sæpe conarentur eum lapidare. Præparemus ergo animos nostros, vt ne deterreamur à benefaciendo ingratitudine populi, neque curemus eam.

4 *Venitque Gideon.* In sequētibus duo describit Spiritus sanctus. Vnū, extinctas reliquias hostiū Midianitarū, & captos Reges Zebah, & Salmuna. Alterū, adhuc amplius exercitā fuisse virtutē Gideonis, magna ingratitudine sociorum ad minimum, sed etiam fratrum qui negarunt militibus eius trāseuntibus cōmeatum: & hos etiam extinctos, & sumptā de eis magnā pœnā. Ergo fuit magnifica & plena restitutio: iā etiam reliquias securas, iā iacentes, & recipientes se occidit, & planè extinxit eos qui antea tot malis afflixerāt populū. Ergo vides hìc zelū Dei pro populo suo. Et discim' hìc nullū peccatū, & malū inultū relinqui: hāc autē præclarā victoriā, pœnitentia, & fide cōtigisse. Deinde hìc vides sæuā vltionē sumptā de septuaginta septē seniorib' qui nō inseruierūt victoriæ Dei: & in his ipsis vides sēper reliqui aliquos impios qui Deo nolīt subiici.

18 *Forma filiorum Regis.* Etsi enim contingat aliquando in præstantibus corporibus, vitiosos animos inhabitare, & contrà, tamē plerunque in vitiosis corporibus vitiosi animi inhabitant: & in egregiis corporibus, egregii animi. Ideóque in electionibus ista dona Domini non sunt omnino contemnenda: tametsi nec etiam vt necessaria requirenda semper sunt.

19 *Nō occiderē.* Affect' bon' est: debēt enī ōnes (id quod natura docet) cōpati infortunio magnorū virorū, vt Regū & diuitū. sic quia illi erāt de stirpe regia, cōpatiebatur eis Gideō, vt nollet eos durius tractare, tametsi in suā potestatē traditos, nisi cognouisset iniquè illos in fratres suos sæuiisse.

20 *Dixitque ad Iether.* Hic describitur iudicium in duces hostiū exercitus, idq; æquū: & est propositio, Gideon exercuit iudicium valde æquum. Ratio: æquum enim est vt cuique rependatur quēadmodū ipse aliis fecit. Gideo pepercit eis hacten' ex misericordia, quādiu cognouit eos pepercisse suis patribus: sed quia ipsi hunc humanitatis affectū nō præstiterāt aliis, & suæ cōditionis hominib', & præstāti atque heroica forma, vt ipsi ferentur, digni erant quibus etiā nō præstaretur misericordia. *Iussit autē primogenitum suū occidere* Quia est fratris fratrē, aut patruos vlcisci, & eorū sanguinē: idque nobis natura dictat. Deinde quia Regū est vlcisci innoxiū sanguinē, & iste puer erat filius Regis, & ad quē pertinebat aliqua regni pars: rectè ergo iubetur manū adhibere cædi. Quòd tā seueriter cū eis agit, docemur præposterā misericordiā esse vitiosā: nec min' vitiū est, misericordiam exercere in indignos, quàm nimium seueriter agere cū reis: oportet in his mediū tenere. Quòd autē puer noluit extrahere gladiū ad fundendū sanguinē, fuit pudicitiæ & misericordiæ, quæ abhorret à fundendo sanguine: sed in eo fuit vitiosa ista misericordia, quia noluit extrahere gladium, quo declararet se velle vlcisci innocentem sanguinem: alioqui abhorrere à fundendo sanguine, non est vitiosum, sed naturale.

22 *Dixerunt verò.* In hoc sequēti loco propositio est, Populus declarauit suam gratitudinem aduersus Gideonem, idq; duabus rebus. Primò, quia vltro illi regnum obtulerunt. Deinde quia petenti contributionem spoliorum libenter dederunt. *Dominare nobis.* Hoc officium ex parte pium erat, ex parte excedebat æquitatem, & vitiosum erat. Pium erat ei deferre administrationē regni, quem Deus seruatorem excitarat & præfecerat: quod autem more Barbararum gentium successioni generi & hæreditati addicturi erant administrationem regni, id erat vitiosum, atque impium: neque enim habebant ea de re mandatum Domini: & illi nesciebāt quales futuri essent filii Gideonis. Sæpe enim heroū filii noxii: & in electione maximè spectandum est quos Deus velit præfici, & quibus Spiritum sapientiæ conferat, nō quis hæres patris sit. Quòd tamen sacerdotium, successionis erat in Dei populo, id primū erat oraculum Dei: deinde quia iidem & Leuitæ erant sub Regibus, non erat tantum periculum ab illis. Tertiò, ideo generis erat sacerdotium, vt à pueris instituerentur, & imbiberent religionem, & auitam haberent. Cæ-

terùm virtus Gideonis in eo apparuit, quòd noluit recipere. Reiecit autem duo Gideon: dicit enim, Neque ego dominabor, neque filius meus. Ergo reiecit dominium sibi oblatum in se, & deinde successionem generis, & reddit rationem, *sed Dominus dominabitur nostri*. Ergo apparet oblatū ei dominiū quod derogaret dominio Dei. Sūt ergo quædā dominia contra Deū, quādo si vel institutio, vel gubernatio Pricipis nō directè valet ad gloriā Dei, & nō ad verbū Dei dirigitur & examinatur: vt si contra præceptū Dei singulare. generi defertur successio principatus, vt hic factū est: itē vbi absoluta potestas Principi traditur, quæ nulli potestati & correctioni sit subiecta: ibi derogatur gloriæ & dominio Dei, & absoluta potestas, quæ solius Dei est, & à populo Deo debet esse delata, homini peccatis obnoxio addicitur. Ergo vitiū est dare absolutā potestatē Principi qui non cogatur reddere rationē administrati regni. Nam quum natura homo sit ad malū propensus, facile & ferè fit vt quum plurima liceant, libeant etiam quæ mala sunt. Quòd autem Deus antiquo populo tales reges aliquando præfecit, id pœnæ fuit. Idcirco dicit Dominus, In furore meo dedi eis regē, & in furore meo auferā ab eis. Itaque id erat iræ Dei, & peccati populi; qui sic meruerat & volebat. Sed hodie multæ regiones habent tales Principes absoluta potestate, ideóque tam malè res eorum habent: vnde apparet id esse iræ Dei. Quòd autem Deus in sacerdotio successionem generis esse voluit, ibi spectauit successionem institutionis: & quia erant etiam illi subiecti Regibus, peccata eorum corrigi per Reges poterāt. Quòd igitur reiecit Gideon hanc sibi oblatam potestatem, causa est, quia recepta illa, reiicitur potestas Dei. nam dum regnū defertur ei qui nondum est natus, aut adhuc infans, vt nescias qualis futurus sit, præoccupatur iudicium Dei. Si autem contingat illam successionem ita Diuinitus benedici, vt virtuti patris, virtus filii respondeat, non malè admittetur ibi successio. Ex hoc tamen exemplo non rectè colligi poterit, rectè facturos eos qui hodie tali tyrannide opprimuntur, si vi eam à se repellant. Ibi enim audiendus est Deus per Paulum dicens, Omnis anima subiecta sit potestatibus, &c. Optima ergo species Reipu. est, quando vnus quidem præest, vel pauci, sed ii Diuinitus rogati, & cōstituto ordine legitimo Diuinitus præscripto: & et absoluta potestas non tradatur

Osea 13.c.11.

Rom. 13.a.1.

17 *Ephod*. Haud dubiè bono & pio animo, volens huius tāti beneficii existere aliquod memoriale, fecit ephod. *Fornicatique sunt omnis Israel post eum*. Metaphora ab illicito & insano amore, qui ferè ardentior solet esse quàm verus & legitimus amor. Sic in falso cultu Dei solet esse ardētius studium, & vehementius quàm in vera religione. Et vides hìc peruersam nostram naturam, omnia quantuis bona peruertere. Gideon igitur rem bonam spectauit, scilicet conseruationem memoriæ Diuini beneficii: sed tamen offendiculo fuit toti populo, quia non consulto instituerat Deo. Sic solet peruersa natura semper abuti rebus bonis: & ei quod aliquid repræsentat, ascribere id quod repræsentatur. Sic simulachris, quæ debent esse admonitiones opis Diuinæ, ascribimus illam ipsam opem. Hoc si in Diuinis, & institutis Diuinitus ceremoniis fit, quanto magis in his quæ inconsulto Deo sunt institutæ? Natura enim ita comparati sumus vt symbolis à Deo etiam institutis abutamur, & ab eis petamus opem, quā à solo Deo debemus petere. Peccauit ergo imprudentia Gideon, qui præter necessitatem, & inconsulto Deo ceremonias sacras instituit. Caueamus igitur quicquam instituere præter oraculū Dei, ex quo possit aliquid maliori. Deinde, quia ex hac auri copia ortum est hoc malum: vides hìc damnatam auaritiā. Postremò, vides hic auri magnam, & non necessariam copiam, ferè causam esse malorum. Ergo peccauit Gideon, quia petiit tantam auri copiam, non necessariam: vnde fuit ei in laqueum, & toti populo.

18 *Humiliatus est Midian*. Hìc commendatur Dei bonitas, qui plenam & solidam victoriam populo suo dedit. *Et siluit*. Sub bonis Principibus benè & piè viuitur.

30 *septuaginta filior*. Hæc est parasceue ad sequens caput, & in hoc apparet exemplum in Gideone vituperabile: nam dixerat in Lege sua Deus Regibus, & Principibus populi, ne multas vxores haberent. Et pugnat cum prima & sancta institutione matrimonii: & non potest non prouenire ex cupiditate mala & intemperata. Ideo commemoratur hoc vitium Gideonis, vt discam' hinc quòd nemo debet velle hoc & similia imitari, sed deplorare magis, & videre quàm nihil sit ex omni parte perfectum.

31 *Abimelech*. Significat patris mei Rex, vel pater meus Rex. quia graue malū ex Abimelech ad populū peruenit. Innuitur etiam causa fuisse mala huius partus, scilicet multitudo vxorum quam interdixit Deus Regibus, Deut. 17.d.17, quia cor hominis auertat. Exemplum clarum habes in Salomone, & hìc in Gideone. Omnes enim voluptates, eius naturæ sunt, vt si te eis dedas, auocent te ab omnib' bonis laboribus. ita natura sumus ad omnē intēperationem & inordinationem procliues, & difficulter ad rectum adducimur. Ergo qui vult aliquid rectè facere, is debet omni studio in id incumbere: & quia propriis viribus nihil valemus, toto corde oportere à Deo sublimes pēdēre, & opē eius implorare. Hoc facere non potest qui voluptatibus est addi-

ctus maximè polygamiæ. Deus in initio fecit virú & fœminá vná. hæc est vera, primæua & sancta ratio. Deus tamé postea propter multiplicandá sobolé, & duritié cordis eorú, indulsit populo suo polygamiá, ad vitáda deteriora. Christ' tamé corrigés legé de diuortio, reuocat ad primæuá institutioné, dicés, Initio non erat sic. Paulus eò respiciés, vult Episcopú esse vnius vxoris virú: & quod Episcopú decet, id rectè Ecclesia ad omnes Christianos transtulit. Est ergo interdicta à Deo polygamia regibus, indéque omnibus hominibus: causa est hæc, quia auertit cor. ná cor voluptatibus deditú, nó potest Diuinis rebus incúbere, & ineptú fit ad munia sancta. Quod autem hìc de *concubina* habetis: id scitote esse legitimá. non habebant scorta, id est quæ se pluribus viris cómunicarent, sed concubinas: quæ in eo ab vxoribus differebát, quòd vxores plus libertatis & iuris in familiá habebant, & matresfamiliâs erant, imperabát familiæ: concubinæ autem nihil à famulis differebát, nisi quòd cóiungerentur viris, nec tamé repudiabant eas pro libito. Dicebantur concubinæ, quia viris iungebantur, & vnà cubabant. Cæterùm alioquin familiæ nó imperabant, nec aliquibus pactionibus & conditionibus iungebantur.

Mat. 19. a. 8.
1. Tim. 3. a. 2.

32 *Mortuus*. Hìc duo commemorantur bona ipsi Gideoni præstita: scilicet vita diuturna, eáque commoda & quieta: deinde sepultura apud suos. quæ quatenus bona & mala sunt, & exoptanda vel fugienda, diximus suprá.

33 *Post mortem*. Ecce rursus nota, post morté boni Principis, recidunt ad mala, licet sub bonis Principibus piè viuatur. *Et fornicati sunt*. Hìc propositio est, Populus magna iniuria, & impietate peccauit in Deum, & in Principem suum. *Fornicati*. Ecce vehementiá idololatriæ. *Ponentes sibi Baal fœderis*. Id est publico cultu eum coluerunt.

34 *Cum domo*. Id est non fuerunt grati posteris eius. Ergo gratitudo & beneficium nó debet finiri vita eius qui bene merit' est: sed vera gratitudo etiá posteris, & omnibus pertinétib' ad eú, benefacit; & ita hæc dilectio proximè pendet à dilectione Dei. sublata ení hac, illa tollitur, & cótrá.

IN CAPVT IX.

PRopositio generalis huius capitis est, Deus offensus peccatis populi sui, imposuit tyránum, principem impium, noxium, & domesticum: idque in pœnam peccati.

1 *Abiens autem*. Hìc impositio tyráni cómemoratur: & hæc est propositio, Abimelech cófisus cognatione materna, primùm inuasit fratres, & occisis iis, imperiú nactus est, & deinde toti Iisraeli se præposuit. *Cum omni cognatione*. Ecce fructú polygamiæ: & alieingenæ quidfaciant vxores.

2 *Quid uobis melius est*. Ecce quomodo pulchrè arguméto eis imponit: Satá enim est Sophistarú pater. Hìc ponit hanc maximá, Multitudo principú est mala, & est melius vnú imperare quàm multos: sed hæc est falsa. ná facilius seducuntur Monarchæ, quàm multi: & si Sacram historiam intuearis, tres tantùm absolutè bonos Principes, Dauidem, Ezechiam, & Iosaphat inuenies. Reliqui omnes vitiosè administrarunt. Sic videre est, Romanum imperium paucissimos, &c. Est auté argumentum ἄδοξον, sed falsum. Multitudo Principú est mala, sit ergo vnus princeps. Hoc quidé est verú, Præstat vni tyráno obtéperare, quàm multis: quia est facili' vnum malú satiare, quàm multos: sed hoc nó est verú, Multitudo Principum est mala: ná Principes sunt qui omnia in saluté populi, non in propriam vtilitatem dirigunt. Hi si multi sunt, melius imperant quàm si vnus. Per se auté, neque vnú, neque multos imperare est bonú, vel malú, sed Deú imperare, & quos ipse præficit, bonú est: & malú eos imperare qui nó Diuino Spiritu afflati imperát. Duo igitur vult persuadere. vnum, vt non multos Principes recipiát: alterú, vt vnú, id est se recipiát. Quòd auté ita eis persuasit, totum fuit iræ Diuinæ, quæ permisit Satanæ vt tam acutè in hoc sophistam ageret: & hos ita stupidos fecit, vt non animaduerterent se decipi.

3 *Quia dixerunt, Frater noster est*. Nolebát enim sine ratione videri facere: sed falsa vtútur ratione, & peccant qui munus Diuinú secundum carnalé cognationé & affectum humanú cóferúr. Sic in Ecclesia peccant qui præbendas Ecclesiasticas tanquá beneficia cóferunt ministris, quú pro cuiusque dignitate, tanquam stipendia debeant cóferri. Quú dicunt, *Frater noster est*: ambitione titillantur: gaudebant enim habere indigenam Principem. *Argenteos*. Ecce sacrilegium quo patratum est parricidium. Quod Deo erat dádum, dant impio principi. Et hìc vides verum esse dictum Domini, In ira mea dabo eis Regem, & in ira auferam eum.

Osea 13. c. 11.

4 *Baal-Berith*. Berith auté, id est fœderis, cognométú erat Baal. sic alibi Baal-zebub, muscarú. vnde videmus suprà nos lapsos esse interpretando in his verbis, Et fornicati sunt post Baal-berith.

6 *Regnare fecerút*. Hactenus regé non habuerunt, sed contenti erát iudiciaria potestate. Iam impia audacia hominem indignum & sceleratum præficiunt sibi contra iussum Dei in Regem: cum armant ex sacrilegio ad parricidium committendum. Impii ergo fuerunt, & impius rex. impiè igitur regnum administratur. quare inde colligitur ira Dei in hunc populum: nam omnes Reges à Deo imponuntur. Si boni sumus, Deus dabit bonos Principes: sin mali, malos.

7 *Quod quum nuntiassent*. Iá sequitur destitutio Regis, & eadé in ira Domini. Deus dedit in ira,

& abstulit in ira eũdem. Deinde hic vides vltum esse Deum, sanguinem innoxium de manu Abimelech. Ergo Deus cum pernicie populi, abstulit regem quem dederat in ira: & in ea ipsa pernicie, Deus vltus est sanguinem septuaginta fratrum. Ordine ergo habes tres has propositiones. Prima, Deus preces populi sui, etiam maledictionem orantis, exaudiuit. Altera, Deus cum pernicie abstulit regem. Tertia, Deus vltus est sanguinem innoxium.

8 *Eundo ierunt ligna.* Apologus est. omnis enim similitudo mirè valet ad mouendum, & imprimendas res animo nostro, & persuadendum. vnde Paulus in omnibus ferè grauioribus affectibus eiusmodi similitudines adhibet. In hoc autem apologo est admonitio & execratio: & est propositio, Deus preces suorũ, etiã maledicẽdo execrantes, exaudit & ratas habet. Facit autẽ hic ligna quærẽtes sibi regẽ: & vitẽ, oleam & ficũ detrectantes, &c. Ostẽdit in eo contẽptum regni, & corũ qui regnũ deferebãt. Per *oleam* igitur, *vitem* & *ficum*, Gideõ & eius filii intelliguntur, qui regnũ detrectauit, & filios suos voluit detrectare. Per *fructum* autem, *dulcedinem* & *mustum*, regnum sub Deo, & subiectum potestati intelligitur. Nã quemadmodum præstantes habẽt virtutes fruct⁹ vitis, oleæ, & ficus: sic Gideõ & eius filii noluerũt deserere dona præstantia sua, & suscipere regnum contra Deum in impios. Nam illi impiè regnum illi deferebãt. Regnum delatum ab impiis impiè, nemo potest nisi impius recipere. Ergo ab eo qui recipit, nihil nisi malum potest expectari. Quemadmodum igitur arbores frugiferæ noluerũt deserere suas priuatas virtutes, & imperare aliis: sic Gideon priuatam virtutem, id est pietatem, & Spiritum principalem noluit relinquere, & impiis impiè imperare. Et quemadmodum *rhamnus*, qui nihil boni fructus habet, & sterilis est, recepit imperium, & causatus est dolum, & ei malo malum est precatus: sic impius Abimelech recepit imperium, quod pius pater noluit recipere. Igitur ostendit hic vtriusque vitio factum esse vt impius Princeps eligeretur. Vult igitur hoc dicere Iothã, Si rectè fecistis, qui occidistis fratribus, hũc vobis regem elegistis, sit pax vobis vtrinque: sin minus, perdatis vos mutuò. & sic est factũ, habuitque Deus ratã hanc imprecationẽ: & sic vtrinque iuste est punita impietas. Hic ergo primùm discamus quàm malum sit suscipere regem non imponente Deo: nam ibi vel impiè ab impiis confertur impiis, vel piis contra rationẽ Diuinã. Deinde mali & impii principes non possunt non & sibi & populo esse exitio. Deinde, Deus preces piorũ nõ potest nõ habere ratas. Porrò Deus non relinquit sanguinem innoxium inultum, &c. Debetis autem hic animaduertere quod suprà præterii, Ex polygamia nunquam aliquid boni esse exortum. Dauid vxores multas habuit: sed inter omnes nullum habuit perpetuò laudatum filium. Sic Salomon, sic hic Gideon, cuius omnes filii ad vnũ sunt occisi: sic nunquam fœliciter cedit quod præter Dei iussum instituitur, vtcunque bono animo instituatur.

23 *Spiritum malum.* Ergo Deus fuit autor huius malæ & impiæ rebellionis: & est causa & autor omniũ rerũ. verùm ista rebellio non tã peccatum, quàm peccati pœna, & talio fuit. Deus peccatis peccata non rarò punit, & tradit in sensum reprobum. Vocat autẽ Scriptura omnem animi motũ, spiritũ: is si bonus sit, vt consilium pietatis, &c. dicitur bonus spiritus: sin malus, spiritus malus, qui est noxius & perniciosus eum capientibus. Iste igitur animi motus & rebellio non tã peccatũ, quàm peccati vtriusq; pœna fuit, & causa vltionis. Primum ergo in hac rebellione fuit contẽptus Principis. Secundũ, quòd arma sumpserũt sine iussu Principis. Tertiũ, quòd in innocẽtes iniurii fuerũt, & facti sunt prædones. Quartũ, quia falsò Dei cultu se cõfirmarint. Quintũ, quia hæc superstitio peperit confirmationẽ in hac rebellione. Contẽptus Principis erat malus: nã quũ semel recepissẽt eũ, cõueniebat ei obtẽperare, quãtũcunque malus esset. Deinde hic vides quomodo falsa religio valeat ad cõfirmandã impietatẽ, seditionẽ, scelera, &c. queãdmodũ verus cultus, ad instaurandã & confirmandã pietatem valet & seruit. Vides deinde hic quomodo sẽper impietas pietatem soleat imitari. Deinde hic vides Baal commune nomen fuisse omnium falsorum deorum & idolorum quæ constituebant tanquam summos patronos post Deum.

27 *Hemor.* Historiam hanc habes Gen. 34, vbi habes Hemor habuisse filium, nomine Sechem.

29 *Sit sub manu mea.* Id est sequatur me. Habetis ergo hic executionem maledicti Iotham. Præmittitur autem tribus annis imperasse Abimelech, vt videas quàm breui tempore imperauerit iste tyrãnus. Primùm ergo præparatio ad hanc rem, & concitatio animorum ponitur. Deinde rebellio, eáque valde scelerata, & digna puniri & reprimi. Tertiò, pœna rebellionis.

30 *Audiens autem Zebul.* Et hic vides inter ipsos ciues fuisse dissensionem intestinam: & sic disperdit Deus consilia impiorum. Hæc autem dissensio certissimũ exitii erat principiũ. Est ergo propositio, Grauissimè vltus est innoxiũ sanguinẽ Deus, & plenissimè est exequut⁹ maledictũ Iothã. Ratio, quia grauissimis malis afflixit populũ. Probatur: primũ, à versu 30 vsq; ad 34, intestinæ dissensiones, fuerunt certa ad interitũ præparatio. Deinde, proditio Zebul: itẽ quòd Abimelech obsequut⁹ est cõsilio, & insidias posuit, & quòd Gaal nõ declinauit insidias quas sibi positas vidit. Ergo alterum est obstinatio in proposita impietate & Gaal & populi, quòd audere volebãt,

antithesim Angelus facit. *Ecce tu es sterilis*. Propter quæ Deus rerum naturam, & consuetum ordinem mutat, eo oportet esse magna. *Tu*, inquit, *concipies*, non naturæ, sed Dei beneficio. nam quia omnia sunt condita à Deo, ipsæ res nihil in se habent: vt quòd lapis sursū fertur, Dei opus est, non lapidis. quæ Diuino miraculo matres fiunt, illæ magnos edūt part⁹, vti mater Isaac & Iohannis.

4 *Et siceram non bibes*. שכר, nomen à verbo quod inebriari significat, potus dulcis est, & videtur significare potus alios à vino, qui inebriare possunt: & præcipuè illum qui ex pomis conficitur.

5 *Cōcipies, & paries filiū, & nouacula nō ascēdet*. Id est separatus erit ab aliis. Ratio est, & describitur cōditio vitæ qua viuere debeat Simsō: deinde etiā officiū: debebat enim incipere liberare. Num. 6, habes de lege & ceremoniis Nazaræorū. Nam נזיר dicitur qui studiosè abstinebat ab immūditia in Lege prohibita: itē à vino inebriante: neque tōdebatur. Alii itaq; Nazaræi ad tēpus tātùm seiuncti erāt. Ille autē ab vtero matris debebat ita abstinere. Hoc quidē à natura religionis est, vt aliquādo certis tēporibus, certis de causis homines subducāt se à mūdo, subducentes eas etiā res quibus viuāt. In ieiuniis tamē ita erat vt homines cōficiēdo se, abstinerēt à peccatis. Quòd enim in puluere sedebant, & pullatis vestibus vtebātur, omnia significabāt damnationē mortis: quia etiam nō edebāt, nec bibebant. realis ergo erat peccatorū confessio: tamē & ea abstinentia vt animus se totū Deo traderet, fiebat. In abstinentia autem Nazaræorum apparet finē fuisse, vt homines aliquo certo tēpore sese Deo traderent maiori cōtentione. huiusmodi erat ieiunium Domini, Mosis, Eliæ: quod non erat humiliatio corporis, sed subductio à mūdo, & præsentatio colloquii magni ad Deum. Hinc Nume. 6. a. 4, vbi illa lex describitur: primùm ponitur verbum separationis, Vir aut mulier quæ se abduxerit ad votum, & ad subducendum ad Dominum. Dominus nō moratur nostrā subductionē, sed studium Diuina pleni⁹ intelligēdi, & animū maiori ardore cōiungendi cum ipso. Talis abstinētiæ votum Paulus suscepit, & omnes Sācti soliti sūt abstinere à rebus vitæ huius. Hanc causam etiā Paulus adfert laudari cœlibatus: nequaquam autem vt in illa actione contemplationis persistas. Sumus enim in actiua vita: hinc illud, Diliges proximum tuum, &c. quod non solùm fit facto, sed etiam verbo: ideo actiuā & contemplatiuā vitā sibi pars elegit. Argumētum ergo hoc huiusmodi est, quòd voluit Simsonē ex eorū hominū genere esse qui se addicunt penitus Deo, & se à mundanis rebus abducunt: probatur enim à conditione Nazaræorū & ceremoniis. In lege & ceremoniis Nazaræorum insunt hæc, vt essent separati à reliquis hominibus, & Deo se addicerent. Deinde vt abstinerēt ab omni eo quod à vite prouenit, idque propter periculū ebrietatis, & obstrusionem animi: simili modo ab omnibus iis abstinendū erat quæ potuissent mentē aliquo modo obturbare. Deinde vt non raderetur caput, nisi ad tēpus, scilicet vt esset Domino cōsecratus. Præterea contaminatio mortui, disertè exprimitur. Sunt verò omnia synecdochica: nam in primo Deus spectauit, nō vt aliquis se à proximo subducat, quū sumus cōditi ad auxilium proximi, sed eleuationem mētis ad Deum, vt postea aliis melius inseruire possit. Hoc enim facere nemo potest, nisi Diuina virtute instructus. In secundo, sobrietatem animi, vt non obturbaretur, sicut potu, ita cibo, & omni alio negotio. In tertio, quo vetatur cōtaminatio quoque, idem. In quarto, quia omnis mors est grauis quædam admonitio peccati, & inde horror venit: vult Dominus vt nobis seruiat in pœnitētiā. Quū negotium est nobis cum viuis, debemus puri esse. Si cum mortuis, debem⁹ negotia vitæ prætermittere, & cōfiteri nos quoque mortē meruisse. Quantum ergo ad vitam, & ad munus attinet, voluit Deus Simsonē esse Nazaræū, vt vitam cōseruaret, & præclara gereret. Nam hi peculiariter instituuntur à Domino, vt Moses quadraginta dies in monte, & Elias. Et imitatione populi Dei idem scribitur de Gentibus, vt Numa, Solone, &c. Sed intelligendum est hanc institutionem fuisse temporariā, vt hi viri probè instructi redirent ad munia sua. Itaque Nazaræū esse, est se Deo dedere, abiectis negotiis mundanis, & instrui à Deo ad gerendum aliquid præclarè pro salute populi Dei: éstque tēporaria institutio. Sed in Simsone erat perpetua: quod fuit singulare. Quū ergo hinc volunt argumenta sumere, qui monachatum perpetuum defendunt: sciendum est quòd illa Deus non laudauit simpliciter, quasi essent meritoria: sed vt mens Diuinitus instructa alacrior esset, & melius doceret alios. Sed hoc vt aliquis facere possit, oportet vt cōuersetur hominibus. Inde licet Iohannes non ederet, tamen Christus qui erat præstantior illo, edebat. Inde etiam iussit suos discipulos, vt ad quoscunque homines venirent, ederent quæ essent apud ipsos: ita voluit suos esse populares, in quibus possent esse aliis vtiles. Peccatum ergo primum in monachatu, quòd statuunt esse meritoria opera, quæ sunt tantùm præparationes aliquæ ad opera bona. Chrysostomus, Gregorius, erant monachi: sed ad tempus: neque clerici sunt monachi, & nullos clericos agnoscebat Ecclesia, nisi eos qui curabant populum. Opera ergo isti per se, non finem spectarunt. Deinde, quòd opera perpetua: nam qui perpetuò disceret musicam apud aliquem, & esset in Principis stipendio, neque aliquando Principi caneret; cum profectò Princeps nunquam laudaret. Tertium peccatum, quòd non sunt hodie monachi qui

abstineant à vino, aut eo quod est vino proximum, vt indiuulsè agerent cum Deo. Nam proximus finis omnis abstinentiæ est spiritum reddere idoneum ad Diuinas res: & huius finis, vt per doctrinã & vitam aliis prosis. Ergo & in hoc proximo & vltimo fine peccauerũt. Carthusiani quia carnem non comedunt, eo magis se infarciunt, si non carnibus, tamen piscibus. Præterea in monachatibus nihil est constitutum de coniugio, & tamen veteres tempore sacro, tam abstinebant à muliere, quàm à vino. vnde Paulus, Hoc fiat vtriusq; cõsensu, &c. Ergo hoc peccatũ in peruersa abstinẽtia: nõ enim sunt conrẽti vt maritos abducãt, sed etiam nolũt eos vnquã ducere vxores. Sed pro nobis notemus, Si est Spiritus Domini nobiscum, quare etiam nõ aliquando homines se à mũdo subducũt ad Deum? Certè hic multũ requiritur fidei: itaque minus etiã possumus aliis manum præbere. Quasi verò monachatus Papisticus per se sit malus: est certè abominatio Deo. nã nisi muris & seris custodiantur, prorumpũt in omnia vitia monachi. Nam in totum nullus eorumordo, hoc tẽpore est rectus. Et vt Carthusianos sumamus, qui videntur sibi adhuc integerrimi esse: illi sanctissimi habent præceptum ab agello aliquo, vt proprio labore victum parent, nec aliunde census aut fœnoris aliquid admittãt: sed nihil minus seruãt. In summa, omnes in vnum ordines in Papatu sunt peruersi, & recesserunt à primitiua institutione.

6 *Vir Dei.* Id est Diuinus vir. Nesciebat enim esse Angelum. & est schema Hebræorum, qui quicquid in suo genere excellit, & est præstantissimum, vocant Diuinum. sic montes altos, vocant montes Dei. Sic hic, Vidi virum Dei, id est præstantem hominem. Vides autem studium religionis in hac muliere, quæ admirabũda accepit verbum Dei. Deinde reuerentiam erga virũ, quia nuntium Diuinum acceptum non occulit à viro, sed communicat ei reuerenter. Ita natura deferimus res magni momenti ad amicissimos. Ergo quia illa statim ad maritum, non ad alienum detulit hoc Diuinum, signum est eam habuisse maritum charissimum, vt decet vxorẽ: & hoc vtrunque est pietatis, scilicet nuntium Diuinum reuerenter & admirabundè accipere, & maritum reuerenter amare.

7 *Et iam non bibes.* Hic etiam ipsi mulieri est impositum quod deuouebant Nazaræi: indubiè vt magis excitaret eam Deus ad cõsiderandũ beneficium Dei sibi præstitũ. Erat sterilis, & eam Deus fecit matrem filii herois, & toti populo salutaris, & qui præclarus typus Christi esset futurus: hoc vt erat summum beneficium, ita meritò requirebat iugem, & perpetuam memoriam, & gratiarum actionem. Deus, vinum & omnia reliqua per se non odit, neque prohibet: sed inebriationem, crapulam, & quicquid mẽtem turbat, odit. Quia autem sumus propensi ad vitia, & abusum, & oportet in ista solenni cũ Deo actione, sobriũ esse, & mentẽ totã cum Deo agere: ideo in totũ prohibuit vinũ & siceram. Lex autem vinum, & cibum delicatum, atque voluptates Nazaræis prohibebat, sed ad tempus, nõ perpetuò: ideo perpetuam abstinentiam à cibis & potu, vel solitudinem vouere est impium: quia est magis vouere impedimentum, quàm adiumentum: & quum ista vota, & abstinentiæ, præparationes tantùm quædam sint ad peragenda sacra, non oportet semper præparari, sed etiam aliquando aggredi rem.

8 *Veniat iam denuo.* Piè signum petiit, quia quum crederet verbo Domini, volebat tantùm edoceri qua ratione tractandus esset puer.

9 *Exaudiuit.* Scilicet fide orantem. hoc vt est testimonium beneuolentiæ Dei erga populum, ita est indicium fidei & pietatis Manoa. Apparuit autem rursus mulieri, non marito, vt ostenderet se non habere sexuũ discrimẽ: & sic Deus solet inuertere ordinem, & ex postremis facere prima, & ex primis postrema: ne scilicet cuiquam rei, quàm ipsius bonitati ascribatur.

10 *Et festinans.* Ecce iterum suam admirationẽ & reuerẽtiam, atq; amorẽ vxoris erga maritũ.

11 *Qualis erit dispositio.* Ecce iterum vides animum cupidum explere iussum Diuinum: & rursus vides facilitatem Dei erga hunc virum, & singularem beneuolentiam Dei, qui denuo repetit ea quæ antea satis exposuerat vxori.

15 *Parabimus coram te.* Id est sacrificabimus: nã natura religionis fert, vt vbi admonemur præsentis beneuolentiæ Dei, ibi excitemur, & singularem, & solẽnem memoriam Dei celebremus, & gratias Deo agamus. Hinc veteres, quoties Angelum aut aliud quid Diuinum vidissent, statim ibi sacrificium faciebant, vt memoriam solennem Dei & Christi celebrarent.

16 *Non comedam.* Nam in illis sacrificiis pacificorum & laudum, partem comburebãt, & partem edebant. Hoc est discrimen inter vetera sacrificia, & nostram Eucharistiam, quòd ibi magis mactatio quàm fruitio Christi repræsentabatur: in Eucharistia, magis fruitio quàm mactatio.

17 *Quod est nomen.* Putabat enim esse virum aliquem insignem, & nesciebat Angelum esse: ei volebat benefacere. Rursus hic describitur nobis pietas eius, quòd esset gratos non Deo modò, sed etiam administro huius beneficii. vnde discimus non Deo ipsi modò honorẽ exhibendum, & gratias habendas, sed omnibus etiam nuntiis & ministris Euangelii & gratiæ Diuinæ.

20 *Quum flamma ascenderet.* Miraculo denũtiat, & magno beneficio. *Ceciderunt in faciem.* Partim

timore, partim pietate, vt adoraret. Solent autem omnes etiam Sácti cósternari ad visioné Angelorú, quia cælestes sunt illi, & ignis. terrena autem non possunt sustinere cælestia, nisi mutata, & perfecta: mutatio auté sine morte fieri non potest, &c. Porrò mortem omnes horrét. In versu 23, propositio est, Singulari fide prædita fuit hæc mulier. Nam Dei beneficiú ita est complexa, vt Dei beneuolentiam sibi certò adfore persuaderet. Diuinæ acceptationis duo habet arguméta: vnú, quòd suscepisset Deus sacrificiú. Ita acceptus Abel in suo sacrificio, similiter & Salomon, vt Deus in constructo templo vota audiret, igni de cælo delapso. Hinc discendum quòd est confidendum, dum Deus beneuolentiam suam exhibet: exhibet autem subinde, quòd vitam tuam conseruat tibi, & mala auertit.

24 *Et peperit.* שמש significat solem: ab hoc videtur Simson nomen traxisse. sed incertis non inhærendum. nam per hæc fides infirmatur. ברך benedicere significat, sed & beneficentiam. Ita Iacob munera sua, benedictionem vocabat quæ Esau offerebat, id est beneficium. Quum ergo dicimur benedici, significat nobis benefieri: quú autem nobis benedictio tribuitur, significat quòd nos laudemus, & celebremus. vnde Marcus in institutione Cœnæ, Quum benedixisset, fregit, Marc 41. c. 11 &c. Deus ornauit Simsoné multis pulcherrimis dotibus: & est eadem benedictio quæ Christo & Iohanni tribuitur, Creuit puer sapientia, &c.

25 *Et cœpit Spiritus mouere eum.* Singulari motu, prout occasio ferebat. Nam verbum Hebræú passus ferè significat, vt intelligas Spiritum Dei non perpetuo motu eum inuasisse. Hìc docemur primò, certam esse Domini promissionem, vt tale argumentum facias, Sicut indubitatò euenit Simsoni quod Deus prædixit: sic tibi eueniet quod prædixit. Deinde verisimile est nomen Solis impositum esse puero vt præstantiam significaret. sin verò id non est, dubium tamé non est quin nó fit frustra. Locus ergo est, Quibus de causis nomina imponi debeant: aut qualia ea sint quæ aut memoriam acceptorum, aut certitudinem futurorum promissorú refricét Confirmatur promissum de puero, quòd esset Iisraelem liberaturus. ergo oportuit vt lucem tenebris adferret. Deinde quòd Deus benedixit Simsoni, cui dicta promissio facta erat: vt proinde habuerit opus instrui præclaris virtutibus. Quod propter duo commemoratur. vnum, vt confirmaret promissionem Manoa: alterum, quòd Deus maturè eos præparet ad munera quæ illis iniungit: quemadmodum Paulus ad pedes Gamalielis institutus fuit, etsi negaret Christum. hoc ita prædictum est vt plerunque contingat, non semper. Deinde, quòd Spiritus Domini afflauerit Simsonem: loquutus est nó de afflatu quo Deo crederet, aut benefaceret. nam hoc est donatus quú ei Deus benediceret. Ego (inquit Christus) vos baptizo Spiritu sancto. quæ sunt actiones insolitæ & immensæ explicandi Scripturas de Christo, & miracula faciendi: quod fiebat tépore Pentecostes. Antea enim Apostoli etiam acceperant Spiritum sanctum, sed vt crederent: hic afflatus talis erat, vt miraculosa quædam facerent: sicut Saul, alius fuit vir factus postquam Spiritus Domini eum inuasit. Sic Simson, vt clarum est, quum ligassét eum Philisthæi, est verè typus in quo designat actionem Dei. Deus enim suo loco & tempore quemlibet suo Spiritu impellit ad id quod officii eius est, & vt Ecclesiæ conducit. itaque interpellationé Spiritus expecta à Domino suo tempore, nec te destituet. Hic afflatus ideo describitur vt videas de promisso Dei non dubitandum: nam discipulis dicebat Christus, Nolite diffidere, in illa hora dabo vobis quid loquamini. Hæc demonstratio vera est, tibi euenturum quod Simsoni euenit: eius principium est quòd Deus non mutatur.

IN CAPVT XIIII.

IN hoc capite facta Simsonis commemorantur, quibus cœpit populum Dei liberare. Propositio generalis in hoc capite est, Deus insolenti, & in speciem vitiosa ratione, initium fecit liberandi populú per Simsonem. Insolenti, quia occasione vxoris ductæ occidit triginta viros: deinde, quia vxor eius euulgauerat ænigma. denique, quòd aliquos combussit. Oportuit Simsonem alienam ducere vxorem: deinde leonem occurrere. Præterea fauum in eius ore reperiri, vt fieret ænigma. Primum insolens & vitiosum est, secundum & tertium itidem. Tria hæc, occasiones belli fuerunt. Alienigenam duxisse memoratur versibus ad vndecimum vsque: quorum propositio est, Simson arcano Dei consilio duxit alienigenam: quum Dei consilio factum esset, vitium tollitur. Locus autem hîc est, De non ducendis alienigenis: item vxorem non ducendam insciis parentibus: atque hîc aliquid iuris matri etiam traditur, quod in iure non fit.

1 *Descendens.* Hic est propositio, Simson vxorem alienigenam arcano Dei consilio, specie vitiosa, duxit, quæ esset causa & occasio liberationis. vitiositas tota est in eo quòd alienigenam duxit: versu tamen quarto declaratur arcanum Dei consilium. *vidit mulierem.* Hoc specie erat vitiosum: quia vetitum septimo Deut. inhibitum re non erat, quia Diuino consilio factum ad reprimendam tyrannidem Philisthæorum.

2 *Indicauit patri.* Hic exemplum habes laudabile: nam parentibus obtemperat, nec nisi cósen-

ſu parentis vxorem ducit. Deſcribitur ergo hic officium filialis obedientiæ & reuerentiæ quæ debetur parentibus. In omnibus rebus grauibus, & difficilibus, conſilium peti debet à prudentioribus ergo filii debent conſilium referre parentibus, & ab iis petere: hæc eſt reuerentia filialis erga parentes. Eſt præterea obediẽtiæ filialis, manere in patria poteſtate, donec parẽtes ipſos manumittant. Eſt enim in matrimonio manumiſſio quædam, quia deſeret homo patrẽ & matrẽ, & adhærebit coniugi, &c. Eſt ergo inobedientia, quando ſine arbitrio parentum, filii ſe elocant. Non eſt tamen hæc perpetua lex, ſicut omnes leges quæ hominis cauſa ſunt conſtitutæ. Poteſt enim incidere caſus & neceſſitas, vt præſtet diſpenſare, quàm ſummum ius ſeruare. Poteſt etiam fieri vt duriores parẽtes, aut non velint iuſto tempore elocare, & dimittere liberos, & protrahere matrimonii tempus vltrà quàm ferri debeat, aut obtrudant coniugem impium, aut ineptum. tunc non tenet hæc lex: quia tum parentes abutuntur ſua poteſtate, quæ Dei eſt, & tunc confugiendum filiis eſt ad ſpirituales, vel patres patriæ, vel cognatos: vt tamen non ſuo arbitrio veniſſe in matrimonium videantur. Res enim magni momenti, non ſine conſilio prudentum ſunt peragendæ. *Matri ſuæ.* Hic nota etiã matris intereſſe, ſtatuere de matrimonio filiorũ. quòd ſi deſit maritus, adhibẽdi ſũt matri in cõſiliũ, patris cognati vel amici. Et hoc habet lex Imperatoris.

Gen.2.d.24

3 *Cum filiabus fratrum tuorum.* Hic vides reprehendere parentes conatum filii, quia incircuncisam ducturus erat, à qua illi erat periculũ ſeductionis, & non ſpes emendationis: facilius enim mala perſuadentur, quàm bona. Eſt autem hæc rurſus lex de hominibus, quæ etiam ferre poteſt ἐπανόρθωσιν, id eſt correctionem. Erat autem hic Diuina diſpenſatio, cui meritò debent humana omnia cedere. *Et in omne populo meo.* Quaſi dicat, Adeò non debes infidelem ducere, vt dum vna ſupereſt in populo fideli, ſumma cura debeas abſtinere ab alienis, & infidelibus. Præponit autem filios fratrum, populo. Verùm videmus & paſſim in Sacris literis, connubia cognatorũ, & conſobrinorum licuiſſe, & fuiſſe laudata in Veteri teſtamento. Et lege Imperiali etiam conceſſæ fuerunt nuptiæ conſobrinorum. In Eccleſia Noui teſtamenti, cognatorum coniunctio vetatur. Educatio magis conſentiens, & morum ſimilitudo in Veteri ſpectata eſt. Ad hoc, opus eſt morum ſimilitudine, & pari pietatis ſtudio. In Nouo, hoc reſpexerunt, quia reuerentia quædam ſanguini debetur à qua coniunctio matrimonii videtur eſſe aliena. vnde dicit Scriptura,
Leuit.18.b.16 Pudẽda vxoris fratris ne detegas, vt eam ducas quæ illi nupta fuit: ita de vxore patrui. Præterea cauendum eſt pudicitiæ, & conſeruanda caſtitas legitimo matrimonio. vt igitur caſti inter ſe viuerent, prohibitum fuit matrimonium eis, ne conſuetudine hac licita, ante matrimonia coniungerentur. vnde prohibitum etiam erat adoptatas ducere: aut nubere matrem adoptati, propter reuerentiam. Sed hæc cauſa non eſt valde magna. poteſt incidere vtilitas huius matrimonii tanta, cui hæc deberet poſthaberi. ideo mihi placeret propter vicinorum offenſionem vitandam, interdici matrimonium conſobrinorum: vt tamen penes vnamquanque Eccleſiã maneret poteſtas diſpenſandi, ſi incidat cauſa magna. *In oculis meis.* Id eſt placet mihi: & hæc eſt nõnulla ratio. Quæritur enim vt ſint duo in carnem vnam: quòd ſi ſtulta ſit ratio filii, debet ea coerceri, & cedere conſilio patris, & reprimi noxium conſilium filii. Debet autem placere, primùm propter pietatem & religionis ſimilitudinem. Neque enim poteſt eſſe fidelis marito, quæ infidelis eſt creatori. Deinde poſt hãc, debet placere propter occultam morum ſimilitudinem, & animorum conſenſionem: ideo hæc eſt vna ex præcipuis rationibus. Neque debet obtrudi à parente, filio quæ non placet: neque etiam prohiberi quæ placet. Debet autem filius diligenter perpendere cur placeat vel non placeat: ne (vt ſolet plerunque fieri) carnali quodam & vitioſo affectu placeat, vel diſpliceat. Talis affectus ſi ſit in filio, debet eum corrigere pater.

4 *Quod à Domino erat.* Hoc verſu 4, id exprimitur, quòd arcano Dei oraculo hoc fecerit Simſon: & eſt propoſitio, Volũtas ducendi alienigenam, ſpeciem habebat vitioſam, reipſa non erat: non enim eſt vitioſum in ſe, quod Dei conſilio iuſto fit, modò ab homine iuſtè fiat. quærebat enim Deus occaſionem vltionis: id quod hac occaſione prima commodè contigit. Et vides hìc quàm remotas ſæpe occaſiones Deus quærat, & iudicia ſua ſumat. Parentes hic vrgebant rem præceptam expreſſè in Lege Domini: contrà, filius apertè prohibitam. quis igitur non iniuſtũ Simſonem iudicaret qui contra Dei præceptum hoc vrgeret, & contra pios parentes, ſi in ſuo inſtituto, quod expreſſo Dei verbo nitebatur, perſtitiſſent, neque ceſſiſſent? Sed contrarium omnino erat: rectè aſſeruit parentes ſuo iure, & filius perſtitit. Ergo aliquando in rebus humanis cõtingunt iudicia Dei, repugnantia Legi eius: quibus tamen non reſiſtendum eſt, ſed diligẽter eſt attendendum, quando ſint eiuſmodi iudicia. alioqui dum non eſt ſingulare Dei opus, & conſilium, ſemper nos debemus commune præceptum, & ordinẽ legitimum ſequi. Obſerua ergo hìc, quòd ſæpe legitimæ Dei viæ, boni viri arcano Dei conſilio aduerſantur: quibus tamen non eſt reſiſtendum, ſed iudicio Diuino concedendum. Deinde vides hìc longiſſimè petitam vltionis occaſionem à Deo: vbi nota, diligenter expendendum, & circunſpiciendum in rebus Diuinis

nequam vtcunque remotam occasionem prætermittamus promouendi consilium Dei.

5 *Ecce catulus leonis*. Hic describitur initiatio Simsonis in munus suum virtute Diuina & miraculosa. Reprimit virtutem inimicam apparentem in leone. omnis virtus enim in animali infesta homini, est à Satana. Lege enim Dei subiecta debent esse homini, & serua omnia animalia. Sic etiam Dauid initiatus fuit.

4 *Nec indicauit*. Debebat enim hac arcana & Diuina initiatione initiari, non comprehendenda humana ratione. erat ergo pietatis, quòd hanc arcanam initiationem non reuelat ne parentibus quidem. Diuina enim non semper, nisi suo tempore reuelanda sunt.

7 *Rectáque uisa est*. Hic pius amat non semper amandam, & quam postea erat osurus. In quo describitur nobis omniū piorum cōditio, qui de omnibus facilè bonam spem concipiunt, & amant quosvis. Quòd autem spōsalia prius celebrauit quàm nuptias, inde est, quia natura omnes graues res requirunt iustum deliberationis tempus. vnde grauiter hodie peccatur, quòd non contenditur renuntiatio donec nuptiæ conficiantur. Ergo hîc habes exemplū, non statim post sponsalia nuptias esse celebrandas, vt sit tempus mutandi consilii, si quidem expediat. Vnde videtur Christianis renuntiationem sponsalium esse licitam: vt in magni momenti rebus semper certum tempus datur mutandi consilii. Obiicitur, Quod semel placuit, semper debet placere: verum est, si sit semper bonum.

10 *Examen apum*. Alterum miraculū & occasio liberationis à tyrannide. AEnigma enim inde oriens, fuit occasio & initium liberandi à tyrannide. Hinc autem vides multum temporis intercessisse inter sponsalia & nuptias. Nam interea apes mellificauerant, & fauos atque alueos extruxerant in leone occiso: ad quod opus erat aliquo tempore. veteres enim iustum tēpus deliberandi permittebant.

8 *Facere solent*. Ex officio igitur est facere tale conuiuium. Naturale enim est, vt quotiescunque aliqua res grata & vtilis obuenit, gratulationis ergô conuocare amicos, & conuiuia cum illis celebrare gratulatoria: sed debet id moderari pius animus. Hic ergo nota pietatis esse tale cōuiuium in nuptiis celebrare. nā pietatis est, vbi singularia Dei beneficia nobis contigerunt, gratulari, & cum gratiarum actione frui liberalius Dei donis. Quòd autem tale beneficium in nuptiis contigerit, inde constat, quia mulieris caput vir, corpus & adiutoriū inuenit. hoc adeò Deus non vetuit, vt ipse nuptialibus cōuiuiis interfuerit. hinc alibi, Epulamini corā Domino. Sic hic erat pia gratulatio, propter ingens beneficium quod contigerat. Commendatur ergo hic humanitas Simsonis, sed magis Diuina occasio. Deut. 12. & 15

11 *Triginta socios*. Est enim naturale cōgaudere gaudentibus: & pius non potest solus verè gaudere, nonnisi congaudētibus aliis. *Proponam nunc*. Hic est propositio, Simson proposito ænigmate aperuit occasionem sumendæ vltionis. Quòd autem iuuenes illi receperunt conditionē tam duram, fuit vltionis Diuinæ, quæ ita dementauit eos vt iam fato cogerētur recipere. & deinde vbi non possunt soluere, conuertunt se ad id consilium quod ipsis erat futurum maximè noxium.

12 *Proponam uobis*. Describitur hic Simson lusisse cum sodalibus, lusisse ænigmate magno: quæ licet plerunque in vitio sint, hic tamen vt officia commemorantur, etiam quantum attinet ad Simsonem: & non solùm vt erant Diuinæ præparationes ad vltionem de Philisthæis sumendam. Nam vt typus Christi & vir virtute heroica præditus, Simson nobis describitur. Potest igitur aliquando ludere, esse in officio humanitatis, præsertim si in ludo sit exercitatio ingenii, vt hic erat ex proposito ænigmate. Pignus depositum valebat ad acuendam industriam, & studiosam inquisitionem. in vitio ergo ludus est, quando non est consultæ, & ædificatricis humanitatis opus. Hoc est discrimen inter Sanctos, & non sanctos ludentes, quòd Sancti semper ludū suum ad vtilitatem eorum quibuscum ludunt, referunt: impii autem tantùm suum commodū quærunt, & incommodum eius quocum ludūt. Ludus ergo liberalis, est actio quædam humanitatis qua oblectatio quæritur: sed ea vtilis iis quibuscum agitur. Ita enim infecti sumus natura stultitia, vt nisi ingenium humanum interdum recreetur ludicris rebus, fatigetur. Inde videas sæpe sanctissimos viros seriis rebus immiscere ludicra. Ludus ergo est liberalis actio quædam, habens contētionem vel virium, vel ingenii, vel fortunæ, in qua est oblectatio vtilis ei cum quo agitur, & ei qui agit. Hinc facilè apparet quid sit in vitio, & quid in laude, & virtute. Quòd autē Simson magno lusit, id fuit Diuini mysterii, vt esset occasio liberationis, quum alioquin semper vitium sit, magno ludere.

15 *Persuade uiro tuo*. Hic describitur postulatio hominū sæua, & dura, atque vitiosa, vt vxor Simsonis viro eblandiretur interpretationem ænigmatis. Vitium in eo erat, quia illi minantur incēdium: deinde quia illi ex ludo faciebant iurgium, & contentionem: id quod vitium est. In omni lusu ergo vitium hoc est detestandum, vt si non benè cadat fortuna lusus, velis eo commoueri: quòd si omnino hoc tibi vitii inhæret, & animus tam pusillanimus atque muliebris, vt fortuna

parum fœlici mouearis,debes abstinere à lusu.

16 *Ecce patri non indicaui.* Hìc propositio est, Simson vxorem celauit hoc ænigma. Et additur ratio à maiori,quia celauerit parentes. Ergo interdum boni viri est,celare etiam charos. Quare hìc disce nihil cuiquam dicendû,nisi quod dictum ad vniuersam Ecclesiæ & illius priuatam vtilitatem seruiat. Rectè igitur respondit Simson:vnde rursus disce, quædã celanda vxorem, & non parentes:& rursus quædam parentes,& nõ vxorem. vnde discimus locum generalem, Nemini quicquam secretum dicendum,quod illi scire,non gloriæ Dei,& vtilitatis Ecclesiæ intersit. Quãobrem vitiû est inquirere arcana quæ ad te non pertinẽt. Cõmendatio ergo est silentii & taciturnitatis,& vituperatio garrulitatis. *Patri & matri non indicaui.* Hoc nõ videtur esse bonû argumentum. nam scriptum est, Relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori. Ergo maior debet esse consuetudo domestica & coniunctior amor erga coniugem quàm parentem. Hoc verum quidem est:sed tamen hoc est bonum argumentû :nam maior debet esse reuerentia erga parentes,quàm coniugem:& prudentioribus magis debemus aperire arcana.

17 *Et fleuit* Hìc vides mirabilem efficaciam precum. Et habes hìc primùm,fugiẽdam esse omnem coniunctionem,& amorem malorum:quia ad persuadendum mulier mala est efficacissima. Est autem hìc descriptum peccatû Simsonis,sed fatale:& describitur hìc præposteræ fœlicitatis Simsonis euentus, quia vxori reuelauerat secreta reticenda. Ergo malû est prodere secreta:& præpostera est facilitas qua patimur nobis extorqueri secreta. Cæterùm à natura omnibus innatum futilitatis vitium. Est autem futilitas vitium enuntiandi secreta iis quibus ea reuelata non prosunt. Debemus ergo semper conari vt id vitium extirpemus. *Totos septem.* Id est totum reliquum tempus huius septimanæ. Nam tertio demû die venerût ad eam. ergo quatuor tantùm dies fleuit:& est synecdoche Scripturæ frequens. *Indicauit ei.* Nam natura est nobis innatû,vt omni petenti demus,si possumus:quia filii Dei sumus. Nota autẽ hìc,totos septẽ dies cõuiuium durasse. Conuiuium enim non damnatur,sed abusus & intemperantia:& quando vides
1.Cor.5.d.11 conuiuium non esse sacrum, & piorum epulum, debes vitare, quia siquis frater est ebrius, &c. cum eo cibum nõ sumas. sed contrà,est vitiosum nolle in nuptiis conuiuium instituere, quum honos habere potes,& exemplum exhibere bonum:quia Sancti laudantur præbuisse conuiuia. *Nisi arassetis.* Prouerbium erat de eo qui non sua,sed aliena industria aliquid perficit & cõparat.

19 *Percutiens triginta.* Hic vides effectum fraudis vxoris Simsonis,& violentiæ propinquorû, quæ effecit vt triginta viri occiderẽtur: & hoc fuit initium vltionis,& lõginqua præparatio ad liberationem. Prima ergo propositio huius versus est, Deus excitauit Simsonem vt inciperet sumere vltionem de Philisthæis: altera, Mala est fraus & violentia. nam fraude & violentia excitata est hæc tanta flamma. Tertia, Vbi Spiritus Dei inuadit homines,iis iam nihil potest resistere. In hoc ergo loco, hæc debemus animaduertere. Primò, Deus quum suum tempus aduenit, vltionem sumit de hostibus populi sui per eos quos ad id Spiritu suo excitat, & inuictos facit. Alterum, fraude & violentia vltio Dei prouocatur. Tertium, agenti Spiritu Dei, nihil impossibile. *Et dedit mutatorias vestes.* Hìc altera est doctrina. Illi fraude egerant, tamen seruat fidẽ. poterat causari, Certamen erat de ingenio,an vos vestra industria,& acumine possetis id inuenire. sed vos dolo & violentia extorsistis: non ergo stetistis pacto. Sed hoc non causatur:verùm vt vir heroicus, voluit nullã suspicionẽ subire fidei nõ seruatæ. Hìc ergo duo nota. Vnum, virorû sanctorum est prolixissimè fidem pollicitam seruare, etiam quu possint aliquid causari probabile, si modò cum Deo possit seruari. Sancti enim malunt prolixius promissa præstare,quàm par sit,quàm maligni. Quanuis non deberet Simson, tamen pacto stetit. Ergo nulla vel suspicio subeunda pactorum violatorum. Deinde,hìc nota fraudem autori malam esse. sunt redditæ vestes:sed nimis magno comparatæ. *Et succensæ nares.* Id est ira commotus est:nam sanguis iratorum ad cor concurrit. Vnde irati densum quiddam & calidum spirant. Ergo ex effectu ira describitur. Fuit autem fraudi indignatio, & id meritò:vnde relicta vxore & socero ad domum parentis abiit. sed hoc totum fuit fatale. Hìc ergo nobis notandum, Spiritum Dei sicut homine vtitur,ita omnibus quæ in homine sunt,& quæ homini accidunt,vti:nihil ergo fit fortuitó. Spiritus Domini alibi præcipit ne patiamur solem occidere super irã nostrã : hoc non videtur fecisse Simson. Ira est appetentia vindictæ propter contemptum,& iniuriam nata. Debemus ergo talem iram priuatam deponere. Debemus tamen nihilominus irasci vitiis. Ita Christus indignatus est, & hìc Simson. Voluit autem hìc irasci Simsonem Deus,vt relinqueret vxorem, & illa alteri traderetur, & sic pœnas darent. An autem rectè iratus fuerit Simson, non est certum. Potest enim etiam priuati contemptus causa hoc fecisse. Est ergo quædam ira vitiosa,& quædã officiosa. Vitiosa est,quando priuati contemptus causa : officiosa,quando Diuini contemptus causa,aut vitiorum causa irascimur.

20 *Vxor verò Simson facta est.* Hoc vt vitium commemoratur. licet tamen vxorem relictam, al-

teri tradere:si sit iniustè relicta,& sine causa,& si habeatur iam pro derelicta. *Socii sui.* Hic describitur iniuria, & eo maior,quia à socio & amico. Vides autem hìc damnari intempestiuam separationem eorum qui coniùgi debent:nõ debebant aliqua disiungi:& si disiuncti fuerint, debebant occasione eos coniungere.Hìc ergo nota,tametsi confirmante diuorium altero,& iam discedente, fidémque pacti connubialis violante, alter coniugũ non tenetur seruitute discedẽtis: nihil tamen prætermitti debet quod facere possit ad reconciliationem,debétque huic iustum tẽpus concedi.

IN CAPVT XV.

1 F*Actum est autem post dies.* Quòd ad semel relictam voluit redire, id rursum fatale fuit:poterat tamen etiam esse officii.Et hìc vides mansuetudinem Simsonis remittentis iram. Ipse offensus prior, redit,& redit cum dono, & deprecatione,quum meritò illa debuerat eum rogare, & reconciliare:tamen ille prior facit.

2 *Dicendo dixi.* Propositio est,Non debes irasci,quia putás me bene facere,hæc feci,putabámque eam ex officio à te relictam,& repudiatam:& vt videas me non malo animo fecisse,dedi tuo amico & socio,vt tamen aliquo modo tibi cohæreat. *Dabo* igitur *tibi sororem eius formosiorem ea.* Hic autem rursus occurrit locus de affinium coniugio,& cognatorum. Deus in Lege sua hunc gradum non prohibuit:probibuit quidem vxore priore viuente eius sororem ducere: sed eá mortua concessit hunc gradum. Piæ mansuetudinis est non solùm acceptam iniuriam remittere, sed omni etiam studio reconciliare sibi eos qui iniuriam fecerunt:sicut Simson mulierem quã iure reliquerat,placare sibi vxorem voluit,quæ iniuriam sibi maximam fecerat. Mansuetudo, est animi placabilitas, qua accepta iniuria remittitur, & reconciliatur amicitia. In hoc versu notatur præpostera festinatio in elocanda deserta filia. Deinde tamen humanitas,quòd socio,& non alieno dederit. Tertiò, notatur mos eius temporis, quòd licuit piè vxoris quæ odio habetur, sororem ducere: sed obfirmato alteri locãda est,quia fidelis mulier infideli & discedenti marito obnoxia non est, vt dicit Paulus 1. Corinth. 7. b. 15. Sed nihil prætermitti debet, quousque spes aliqua sit vt recõcilietur discedenti:quod quũ hic Thimneus non fecisset, peccauit. Deinde nota,amicorum vxores relictas, amicis tradi humanum esse,& cum Lege Dei cõsentaneum. iusta igitur hæc fuit causa placationis quam Thimneus hic offerebat: sic erat tum etiam sororem offerre. Nunc verò sunt seruandi gradus affinitatis & consanguinitatis, quos magistratus quilibet describit, iuxta illud Petri, Omni humanæ constitutioni parendum esse. 1.Pet.2.c.13

3. 4 *Cepit trecentas.* Hic altera describitur vltio:& est propositio, Simson reiecta excusatione Thimnei, iniuriã sibi illatã queritur. *Insitor sum.* Id est habeo iustam causam eos in vniuersum affligendi. Hìc quoque vltionis describitur instrumentum mirabile. Describitur in quinto ipsa vltio. Videtur autem ratio Simsonis non bona,qui propter paucorum peccatum,totum populum punire se iustè dicit, quum Deus præceperit nequis propter aliena peccata puniatur. Sed non est malum. oportet enim in his omnibus meminisse, Simsonem fuisse mirabile Dei & iudicii eius instrumentum. Deinde erat hoc peccatum publicum,quòd illi impii tyranni dominabantur populo Dei. Et Deus solet sæpe præcipuas causas operum, aut vltionis suæ tegere, & causas non omnes adducere. Iudicia igitur Dei sæpe non habẽt patentes causas:& sæpe quæ adferuntur causæ,sunt minima pars causarum. Oportet ergo in his omnibus primum fundamẽtum ponere, Deum iustum, neminem iniustè punire:& licet verum sit illud Ezechielis, Neminẽ iustum filium dare pœnas iniusti patris peccatorum: tamen semper hoc verum manet, Deum in tertiam,& quartam generationem, patrum peccata vlcisci:sed in filiis iniustis. Sic impii patris impius filius pœnas dat. id est,quia peccatorum & impietatis paternæ,filius se facit participem: ideò ostendunt se dignos qui patrum pœnæ & vltionis fiant participes. Sic hìc omnes illi, & totus populus, participes se peccatorum Principum faciebant,quia iniquè populum Dei seruitute premebãt. Sed hanc causam Deus regit. *Innocentior.* Simson de iure testatur suo malefaciendi Philisthæis in vniuersum,quum tamen tantùm læsus esset ab vxore,patre eius, & sodali suo qui vxorẽ duxerat. de iure igitur intelligi debet status esse iudicii Diuini, Diuina non præscripta hominibus ratione,exercendi. Meriti erant vniuersi Philisthæi à seruatore populi Dei affligi propter tyrannidem quam in populum Dei exercebant:ad iudicium igitur hoc Dei iustè exercendum in vniuersos,satis erat occasionem dari à paucis. tegere enim Dominus iudiciũ suum,quòd ad causam attinet,voluit:& cognoscendum relinquere ex admirandis,& omnes vires humanas superantibus facinoribus Simsonis,quibus puniti sunt. Cæterùm satisfactio soceri admittenda,& iniuria remittenda fuerat. Præterea etiam animaduertendum hìc est mysteriũ communionis quæ est inter homines,sicut & peccatorum, & benefactorum, ita etiam pœnarũ & præmiorum. Vnum miraculum in his vulpibus erat,tot capere. Deinde illas viuas capere. Ad hæc eas quasi cicures tenere in manu, vt possis binas colligare, & adiungere caudis earum faces,sicque incendere omnia. sic facit stultam rationem,humanámque sapientiam,mirabili,&

Ezec.18.e.20

in speciem ridicula ratione: vt discamus Deo perinde esse quibuscunque mediis vtatur, & ideo non in mediis quibuscunque spem collocemus, sed in sola Dei bonitate. Sic hîc mirabili medio vltus est hostes populi Dei. Sancti patres in his omnibus allegorias mirabiles quærũt, sed incertas & dubias: at nos ea prætereamus, & in his omnibus anagogem ad Christũ faciamus, cogitemúsque eundẽ qui tum per Simsonẽ populũ Dei liberauit, esse nostrũ quoque mediatorẽ. ideo non dubitemus si nos deficiant omnes solitæ viæ liberandi, tamẽ Deum facilè inuẽturum media quibus liberet nos: & si alia non habeat, vel vulpibus vsurum. Ergo Deus in heroico viro, hãc admirandam, & rationi humanæ insolentem rationem adhibuit populi sui liberandi. hinc ergo discas hoc in primis curare quo te & res tuas Christo seruatori tuo per omnia permittas, de via & ratione auxilii ferendi, non plus solicitus quàm Dominus ipse in manus dederit: cui perinde sunt omnes viæ, omnes rationes, omnia instrumenta. In versu quinto rursus describitur vltio satis crudelis, & expressè contra Legem. multi innocentes & boni secundum humanã rationem, hîc coguntur pœnas de alieno peccato dare: sed hi omnes nihil immeriti passi sunt: omnes enim grauiora meriti erant. Crudelis ergo, vt apparet, vltio describitur, qua cibus etiam infantibus, & innocuis hominibus ereptus est: sed quia solo originali peccato erant omnes meriti grauiora, nulli facta est iniuria: sicut nec nobis fit, quando paria, vel atrociora ab hostibus patimur. quod ex hoc & similibus locis cogitandum est.

6 *Et combusserunt.* Hîc describitur priuata vltio qua in domum vxoris sæuitum est: & hîc vide quàm crudeliter vlciscitur Deus summè misericors hostes populi Dei. Nam qui populum Dei lædit, is eo Deum ipsum lædit. Habes igitur hîc exemplum iudiciorum Dei, quæ sunt abyssus multa. Hic ergo etiam vides mercedem fraudis: vxor hæc metuens & fugiens incendiũ, præcipitat se in incendium. Ergo noxium est quærere vtilitates, vt à virtute recedas. debebat illa se ad Deum conuertere in minis istis, & cogere maritum, legitimum patronum, vt se defendat ab hostibus: hoc non fecit. Hæc vltio crudelis & illegitima erat, tamen propter communionem cõmunis impietatis, tum etiam quòd mulier ista, prodito marito, in cendium effugere voluit, digna fuit vt eo ipso in incendium se præcipitem daret: vt is est omnis euentus prudentiæ carnis, quæ externa commoda quæ apparent tantũm, nec existere possunt, præfert iussis Dei.

8 *Crura cum femoribus.* Ionathas Chaldæus per crura, pedites: per femora, equites intelligit. quasi dicat, Omnia occidit. Sed Rabbi D. Kimhi interpretatur, quòd præcipites eos dederit, vt pedes cũ reliquo corpore iungerentur, vt Germani dicimus. Sed nihil certi est, neque opus est. Hic discamus saltem arcana Dei cõsilia, quibus vlciscitur populũ suum de hostibus eius. Quòd autem denuo vlcisci se de illis Simson voluit, id si fecit vt suæ libidini satisfaceret, peccauit: sed quia id expressum non est, non debemus viro heroico, & qui vt typus Christi præscribitur, hoc vitii ascribere. Certum est quòd Deus plerunque insolenti ratione, etiam meritas pœnas de meritis sumit, & per eos qui plerunque aliud spectant. sic nos hodie per Turcam punit.

9 *Et ascenderunt.* Hic habes quòd Philisthiim voluerunt vlcisci acceptam iniuriam. illud describitur tanquam eis exitiosum & malè cadens. Igitur ipsi non agnoscentes malum Diuinitus immissum, & illud iniussu Dei volentes propellere, & rependere, duplicauerunt: Disce ergo hic quòd nunquam Deus malum propellere suo iniussu finit: nam illorum malum duplicat. Debuerunt illi quidem suos defendere ab iniuria à Simsone illata, sed non inauspicatò: quia à Deo omne malum immittitur. ille solus cædit: nos ideo debemus dicere, Deus tu nobis immittis hoc bene meritum malum. & diligenter circunspiciendum num Deus velit nos propellere hoc malum, aut ei nos subiicere. quod si videbitur bonum & Deo placitum propellere, debemus aggrediri in nomine Domini, Deo nos committere, & non priuato affectu agere, & sic dicere, Domine in tuo nomine aggrediar si tu voles, ne eo duplica malum: fiat tua bona volũtas, & tibi me dedo. Tertiam vltionem adiicit Simson, & rursum insolẽtem, & in speciem, illegitimam: in quo rursus locus extat ille communis, Deum de hominibus pœnam sumere, rationibus quibus impii offenduntur, pii humiliantur, vt causas veras omnis vltionis Diuinæ à se reiiciant & amoliri studeant. Nam rarissimè Deus homines punit, vt non admiscere videatur aliquid quod humanæ rationi iniquum videatur: sed ita meretur nostra iniquitas puniri, & conducit nobis ad id vt iudiciis Dei verè emendemur. Igitur propositio est hic, Singulari Diuino miraculo vltionẽ de hostibus sumpsit Simson. probatur, quia vincula ligatus rupit quasi fila: & quia mandibula asini tot viros occidit. tertiò, quia effluxit aqua ex mandibula.

11 *Sicut fecerunt.* Habes igitur hic duas propositiones. Docemur nãque quòd sæpe dominia vertantur mirabili & non apparenti hominibus ratione, vt sæpe habere potestatem videantur ii à quibus ablata sit. Deus soluit imperia per bonos, & per malos: plerunque tamen à viris singulariter ad hoc excitatis, & heroica virtute præditis. Ergo videndum est an tales sint qui soluunt. Duo igitur hic discamus. Primùm est, Quandiu obtinet potestas, nec scimus esse sublatam,

pareamus, quanlibet iniquæ. Deinde qui vult soluere potestatem, debet secum an Diuinitus sit excitatus, & à Deo ad eam rem instructus, cogitare. Tertiò, vt videamus, Deum semper adesse nobis, etiam quum nobis minimè apparet. Altera ratio quare ligandus esset Simson, hæc erat, Nemo debet publicam potestatē lædere, & malum accersire vniuersæ Reip. cupiditate priuatæ vindictæ: Simson id fecit, ergo ligandus. Sed Minor negabitur. nam ipse nō lædebat publicam potestatem: sed soluebat ex Diuino iussu tyrānidem, & vindicabat ab ea populum. Simson respōdet, & defendit se lege talionis: sed ea passim in Scripturis, maximè Prou. 24. d. 29, prohibetur. Nemo enim debet inuadere iudiciū Dei, sed pro malo bonum reddere. videtur igitur malè se defendere Simson. Sed animaduertendum, Simsonem non priuata autoritate, aut affectu priuatæ vltionis hoc fecisse: sed exercuisse iudicium Dei, & publicam potestatem, & iudicium administrasse, & vindicasse publicam libertatem. ergo rectè dixit. si igitur priuatam causam egisset, peccasset his verbis,

11 *Iurate mihi.* Hic habes iuramenti religionem quo securæ redduntur in periculo conscientiæ. Hoc rectè petiit Simson. ergo rectè aliquando & petitur, & præstatur iusiurandum. Iusiurādum est confirmatio rei alicuius, inuocato nomine Diuino: nam mendax est omnis homo sibi relictus. Itaque inuocatur nomen Dei quo confirmantur proximi. Est enim piorum, religione iurisiurandi confirmare trepidantem proximi conscientiam, & securam reddere.

14 *Vociferarentur.* Hic duo describūtur. Primò, præmatura hostium lætitia. Deinde, subita ruptio vinculorum. Propositio ergo vna est, Virtus, & auxilium Dei adest subitò, quum ventum est ad extrema. Altera, Hostes populi Dei subitò vincuntur, & opprimuntur, quum iam vicisse se putant. Sic Deus docet nos in extremis etiam periculis sibi fidere: & sic subinde hostium populi sui superbiam reprimit.

16 *Mandibula* Quidam stulti, qui res Diuinas humana ratione metiuntur, illudunt hæc, & dicunt mandibulam fuisse bellicum instrumentum, aut * arcum: sed falsa est illorum opinio. Fuit enim Spiritus Domini super eum, cui perinde est quibuscunque instrumentis rem perficiat: & plerunque insolita ratione. vnde docemur vt omnia ponamus in manus Dei, & eius beneuolentia: sed dum non singularem ad hanc rem habemus vocationem, debemus sequi communem rationem, & mediis cōsuetis vti, non tamen diffidere, & soliciti esse de euentu. Hic propositio est, Simson admiranda ratione cecidit hostes suos. probatur id ex instrumento & multitudine occisorum. Describit autem subinde Scriptura nobis illa admirabilia Dei opera, aut nullis ordinariis mediis facta, aut talibus quòd nihil prorsus ad opus ipsū industria cōtulisse videatur: vt nos doceat credere, Deum vbique præsto esse. & doceat nos rectum vsum instrumentorū, & omnem spem in nullis instrumentis ponere: sed in sola Dei bonitate, cui perinde est aut nullis, aut quibusvis instrumentis vti. Quòd autem immundo instrumento vtitur, quum omnis immunditia contaminet Iudæos, maximè Simsonem Nazaræum, dicimus in necessitate quibusvis mediis, etiam alioquin illicitis, vti licere. *Cum mandibula asini.* Hic propositio est, Simson beneficium Diuinum sibi collatum, magnifica gratiarum actione celebrauit: in quo singulare studium religionis in eo notatur.

17 *Ramath Lehi.* Nam non collem significat: alii, proiectionem mandibulæ vocant. Hic autē propositio est, Simson nomen loco à re imposuit: vt memoriam latæ opis Diuinæ figeret. vnde discimus operum Dei studiosè figendam esse memoriam.

18 *Sitiensque.* Hic propositio est, Simson grauiter sitiens, inuocat Dominum pro potu, ad restinguendam sitim. *Et nunc pereo.* Hic propositio est, Cœpta gloriæ tuæ illustratio, & sanctificatio, non est tibi Deus relinquenda, sed prosequenda. Incepisti per me gloriam tuam illustrare: igitur prosequere, nec fine me perire siti. Nam illud detrahet gloriæ tuæ, quia veniam in manus incircuncisorum. Rectè igitur orabat: ideóque impetrauit. Est enim terra illa valde sicca, & siticulosa multis locis. Hinc autem disce, quicquid gloriæ Dei per te illustrandæ seruiat aliquo modo, id confidenter ora à Domino, & impetrabis. Verùm Simson non deprecatur simpliciter mortem, sed mortem ignominiosam, & detrahentem Dei gloriæ. Ideo hic animaduerte quare nobis sit expetenda, vel deprecanda vita, aut mors, ea scilicet quæ seruiat gloriæ Dei ampliādæ.

19 *Molarem dentem.* Significat autem Hebræa vox גרש, quicquid est dentatum, vt sunt serræ: qualia etiam sunt saxa prærupta. *Reuixit.* Id est recreatus est. Habes ergo beneficium excitati fōtis vbi non erat, idque cōstans, & diuturnum. Describitur ergo hæc propositio, Simson enectus ferè siti, recreatus est miraculosò Dei beneficio: vbi duo sunt, Tentatio sitis, & Dei beneficium. Discimus ergo hic in ipsis mediis beneficiis, populum Dei tamen adhuc exerceri tentationibus, sed nō deseri. Deinde habes hic, auxilia Dei non esse inutilia, sed plena & perfecta. Simson autē rursus imposuit loco nomen à re: vnde videmus, omnibus locis & rebus atque occasionibus vti debere ad promouendam Dei gloriam.

Igitur hinc discamus diligenter vitandum non amorem modò illicitum, sed quicquid quouis modo huc adducere possit, vt illecebræ, luxus, praua colloquia. Præterea in Simsone, quia præcipuus typus Christi est, & pleraque laudabilia in eo describuntur: discimus primùm quàm abominabile Deo, & noxium hominibus hoc malum. Deinde, quàm insidiosum, & quàm vix id effugiant etiam sancti & præstantes viri. Tertiò, punire quidem Deum peccata, sed tamen non abiicere peccatores: sed recipere in gratiam, si pœnitentia conuertantur ad Deum. *In domo vinctorum.* Hic disce quàm plus sapiant Gentiles quàm nos Christiani. Deus condidit hominem vt semper aliquid vtilitatis adferat Reipu. ideo illi vinctum Simsonem, non otiosum detinent, sed ad opus faciendum adigunt: & rectè. Et nos Christiani côiicimus homines in squallosos carceres, vbi nec sibi nec aliis prosunt: in quo etiam Turcis sumus crudeliores. Si enim omnino volumus vinctos homines detinere, vtamur tamen his ad res, & negotia necessaria.

22 *Cœpit renasci.* Hìc propositio est, Cum symbolis redire virtutem quæ cum symbolis fuerat ablata. Est igitur hìc locus de symbolorum virtute. Ergo hic disce omnia symbola Diuinitus instituta, & rectè vsurpata, ad omnia ea cõferre ad quæ sunt Diuinitus instituta. Hinc illud axioma, Sacra symbola conferunt gratiam: quod à nostris & impugnatum, & defensum est: sed diuerso intellectu. Symbola enim, vt ea Papistæ vsurpant, non conferunt gratiam non intelligentibus, non credentibus, non pœnitentibus, non vera fide sumentibus. Vnde Deus etiam in Veteri testamento, sacrificia à se instituta dicebat abominationes esse coram se, quia illi non ritè vsurpabant: sed in opus ipsum, tanquã rem magnam, fiduciam ponebant: & sine pœnitentia, & fide peragebant. Sed sacraméta illa, ita vt Dominus instituit, id est vera fide & pœnitentia peragẽtibus gratiã conferunt, & sunt efficacia. Ideo rei quidem fiunt qui Sacramentis non ritè vtũtur: sed magis rei fiunt qui omnia symbola abiiciunt, & contemnunt. Vera sententia est, si rectè intelligatur, Sacramenta cõferre gratiã ex opere operato: id est ex eo vt Deus instituit, & non ex operantis, id est ex sumentis merito: sed vt hodie intelligitur à Papistis, falsa est. Nam eorum Sacramenta non sunt opera operata, id est Diuinitus instituta: quia ibi impurus est sacrificus, & infidelis: & impœnitens populus est. quare non est efficax illorum Sacramentum. Sed Deus suam virtutem & gratiam Sacramentis confert: verùm pœnitentibus, & credentibus. Discamus ergo hic quomodo Deus suam gratiam Sacramentis non ritè peractis non confert: hìc rursus ritè peractis Sacramentis esse alligatam Dei gratiam: non quòd ille non possit, sed quòd non velit aliter eam conferre Deus.

23 *Ad lætandum.* Etiam hoc religionis erat, accepto Dei beneficio lætari, & gratias Deo agere: sed vitiatum rursus abusu, quia ad libidinem conuertunt. Pauperis & miseri Simsonis eos non miseret: debebant enim eo die etiam Simsonem lautius tractare, & aliquid de pœna remittere. sed id non faciunt: quin potius ipsum derident, & crudeliter tractant.

25 *Vt ludat.* Hìc nota vitium crudelitatis in eis: & disce hìc semper falsæ religioni comitem esse crudelitatem: & veræ religioni, mansuetudinem.

26 *Et ait Simson ad puerum.* In his duobus versibus & parasceue ad vltionem. *Dimitte me.* Hìc vsque ad finem capitis propositio est, Deus magno miraculo, iterum fecit vltorem Simsonem hostium populi Dei. Miraculo, quia quum nihil minus expectarent, sed deriderent eum, & fruerentur suaui victoria, subitò oppressit eos Simson. & hoc erat virtutis Dei, non humanæ, quam ipse impetrauit per orationẽ. Sed quòd subitò eos perdit: in eo disce consuetudinẽ iudiciorũ Diuinorũ, quibus ferè solet subitò vlcisci, & perdere impios Deus. In versu ergo 23, 24, & 25, propositio est peculiaris, Philisthæi vt subitò à Simsone perderentur, meriti sunt. Ratio, quia victoriã contra Simson, quã Deo vero debebãt, tribuebãt idolo, & cõficto numini: id quanuis ignorãtes faciebãt, tamẽ suo vitio ignorabant, qui tot annis cũ Israele populo Dei cõuersati fuerãt. Deinde habebant legem naturæ, in quam peccabant: quæ dictabat vt victos Israelitas ita tractarent quemadmodum se vellent tractari in eadem conditione existentes. Denique, quia tantũ cognitionis de Deo habebãt, quòd agnoscerẽt eũ omnia gratis largiri: unde facilè poterãt, si voluissẽt, intelligere vitia suæ religionis. & quia agnoscunt placationẽ Dei, facilè poterant inde colligere, Deũ nullis mediis & rebus placari hominibus, nisi pœnitẽtibus. Erat igitur non supina modò, sed affectata etiam ista ignorantia. Vides autẽ hìc multas reliquias (sicut in omni idololatria) veræ religionis. Nã quòd accepto beneficio, & potiti victoria conueniunt ad laudandũ Deũ, quẽ eius autorem agnoscunt, quòd totũ populum cõgregant, & sacrificia faciũt, quæ tum erat ratio conciliandi numinis, id erat veræ religionis. sed vitiatũ abusu, quòd numen nouum finxerunt, quòd sine pœnitentia Deum putant placari. *Vt immutet.* Hoc erat mendacium. igitur discis hìc rursus, Sanctos aliquando rectè mendaciis decipere hostes populi Dei, & vnum est ex illis remediis malitiæ humanæ, quæ relicta sunt in hoc mundo: & est quidem ex genere malorum, sed in loco, remedium malis mundi: si omnia rectè gererentur, non esset locus mendaciis. Est

Dei:ea autem occulebatur prætenta causa priuatæ iniuriæ. Octauò, quòd liberationem populi Dei à potestate hostili cœpit, non tamē perfecit. Ita enim Christus Dominus opus redemptionis nostræ post supplicium suum magis quàm antea promouit, & absoluturus est plenè post resurrectionē mortuorū. Quòd hostes grauius in morte quàm in vita afflixit: quod etiam morte Christi effectum videmus. Quòd redemptionem populi Dei sic cœpit, vt sequentes eum illam longius proueherent: sicut Deus per Apostolos, & eorum successores, restitutionem humani generis longius quidem & perfectius prouexit, quàm per seipsum, dum hìc viueret.

IN CAPVT XVII.

Fvit vir. Propositio ergo est, Populus destitutus idonea gubernatione, falsa religione peccauit. Occasiones autē huius peccati diligenter expende: quarū prima est pecunia nimia coaceruata. vbi rursus disce, pecuniā accumulatā solere occasionem esse peccati, & offendiculo cumulantibus. pecunia enim non debet accumulari vt seruetur, sed vt ea aliis prosis. Eiusdem rei exēplū suprà habes in Gideone. Deinde quòd mater indulgenter fert audaciam hanc filii, in eo habes exemplum præposteræ indulgentiæ. Præterea in filio habes contemptum matris, qui eam non in maiori honore habuerit, quàm vt ei pecuniam fraude auferret, & sic eam valde perturbat: & sic semper malum vnum ex altero fluit.

3 *De manu filij.* Id est de substantia filii mei, quæ pertinet ad filium meum. Hic habes exemplū religionis, quòd hanc pecuniam Deo deuouit, & eam præposteram, & vitiosam, quòd falsum cultum coleret. Hic ergo primùm disce, quantum sit malum, & exitium, destitui Leuitis & gubernatoribus legitimis. Deinde, veræ gubernationis præcipuum opus esse, curare vt populus rectè in religione instituatur. Tertiò, huius idololatriæ occasiones sunt considerandæ: nimirū pecuniæ studium. Quartò, indulgentia matris in filium. Quintò, cōtemptus parentū in filios. Sextò, quia nouum sacerdotium instituunt præter Dei ordinationem. vnde omne malorum genus sequitur: & omnium horum principium & causa erat, destitutio legitimi imperii quod religionem in primis institueret & curaret, & cui subsint Leuitæ. Hìc rursus est propositio, Populus destitutus legitimo imperio, destituitur etiam sacerdotio, & peccat nouo sacerdotio instituto: vbi rursus singulares occasiones describuntur, quæ arguunt populum impietatis. Versu ergo septimo propositio est, Leuites peregrinatur, incertus quò se cōferat. Leuitis etsi nihil proprium decreuerit Deus, tamen decimas eis dari præcepit. Hæ si datæ fuissent, non coactus fuisset hic Leuites ita errare. videtis ergo hìc contemptū & neglectū Sacerdotis, qui ex contēptu verbi & Euāgelii, hoc est ipsius Dei, sequitur. Deinde in Micha propositio est, Micha cupidè quærit Sacerdotem, & magni eum facit: id quod est veræ religionis, sed in eo est notatum studium præposteræ religionis, quia proprium Sacerdotem habere voluit. Est enim vitiosum velle habere proprium sacerdotium: nam sacerdotum est omnium cōmune, & omnes Sacerdotes sunt Christi ministri: ideo illos sibi appropriare, est Christum diuidere, & aliis ipsum eripere. Præpostera Michæ religio in tribus continebatur, in falsis symbolis, proprio templo, & priuato sacerdotio. Vides ergo hìc primùm mercedē priuati sacerdotis. Idem Papistis contigit, qui passim priuata sacerdotia impiè instituerunt. Hoc tamen bonū in Micha fuit, quòd dicit, *Eris mihi in patrem & sacerdotem.* Vnde videtur quòd in honore eum habuerit.

13 *Nunc cognoui quia.* Etiam hoc erat religionis, quòd salutem suam credit pendere à religione & sacerdotio: sed peccat in eo quòd non in legitimo sacerdotio fiduciam suam ponit. Vides igitur hìc vulgatissimum per totum orbem errorem qui à peccato originis ducit principium, quòd propitium sibi Deum, atque rerum successum pollicetur, quia priuatum sacerdotium domi suæ haberet: & id præstantius, vt Leuitæ. in quo tamen peccabat grauiter contra Deum, qui quod omnium commune esse debet, sibi vendicat. vnde videmus quàm sit pronum humanum ingenium ad ea quæ aduersantur Legi Dei. Et vides hìc omnium malorum principium esse, destitui legitimo imperio, id est tali, quod primùm religionis curam gerat: vnde sequitur neglectus veræ religionis.

IN CAPVT XVIII.

1 Non erat Rex. Id est gubernator, & administrator Reip. aliquis. *Quærebat sibi possessionē.* Id est plus terræ quàm habebat. Primus locus huius capitis est, Impietas semper augetur, & propagatur. Nā impietas in domo Micha cœpta totā tribum inficit, ea totā vrbē. Est ergo locus de propagatione peccatorū. Interim tamē ille generalis superioris capitis locus, Ex defectu imperii legitimi sequitur religionis interitus. In his ergo primis versibus est propositio, Leuitæ officium cognitum est, tanquam vtile, & efficax: quia respondit de voluntate Domini. In versu autem primo est propositio, Danitæ quærūt ampliorem terram, & possessionem: nō enim satis

babebant terræ ad habitandum. Et rectè id quidem: erat enim eis promiſſa illa terra. Ergo bic nota, Neceſſaria vitæ huius iuxta promiſſionem Dei paranda ſunt, omni adhibita induſtria, & labore. In eo autem quòd armis id fecerunt, concurrit locus iuſti belli: vbi diſcimus neceſſaria vitæ à Deo promiſſa, interdum etiam armis quærenda eſſe, ſi promiſſio Dei, & Spiritus ſancti inſtinctut id permittat, & aliter fieri non poſſit. Induſtriæ erat quòd non inuadebant gentem illam, niſi prius benè explorata eius conditione, & facilitate. Propoſitio eſt, Piam diligentiam & induſtriam adhibuerunt ampliandi poſſeſſionem ſuam: diligentiæ enim erat quòd exploratores miſerunt, & eos non quoſvis, ſed fortes, & eis mandarunt diligentem explorationem. *Pernoctarunt ibi.* Hìc vides exemplū hoſpitalitatis in Micha: vbi diſce, quòd perpetua comes præſtantium opum, & veræ religionis, hoſpitalitas eſt. Sacerdotium eſt ſacra functio reconciliandi homines Deo, & perducendi homines ad cognitionem & communionem Dei: id ſolus Chriſtus poteſt: igitur ſolus eſt ipſe verus Sacerdos. reliqui omnes Sacerdotes, miniſtri tantùm ſunt Chriſti. Sacerdotium autem quum ad multas cerimonias cōuertitur, fit non recōciliationis, ſed condemnationis miniſterium.

5 *Conſule nunc.* Piè faciunt qui banc rem auſpicatò volunt aggredi: ſed medium eſt vitioſū. Docet enim natura omnes bomines, nullam rem quæ alicuius momenti ſit, adoriri, & inſtitui debere niſi auſpicatò, boc eſt inuocata Diuina ope, & ſucceſſu, & explorata Diuina voluntate in ea re. Hoc igitur piè fecerunt Danitæ: ſed vitioſum erat quòd de euentu quærunt, quum tantùm boc quærendum ſit, vtrum placeat Domino, & num ipſe boc velit fieri.

6 *Ite in pace.* Nam Sacerdotis officium eſt, primùm docere: deinde Sacramenta adminiſtrare. Tertiò, intercedere precibus pro populo ad Dominū. *Dirigit iter.* Id eſt præſens vobis eſt, & fauet veſtro inſtituto, & proſperabit illud. eſt autē anthropopathia. De ſorte Dā habes Iehoſua 19.

7 *Nec quicquam negotii.* Id eſt nemo eos moleſtabat, & cum nemine etiam ſocietatem, aut fœdus ſingulare habebant. *Et uiderunt.* Propoſitio eſt, Populus Lais maximè patebat inuaſioni, & oppreſſioni populi Iſrael. Nam deſcribitur populus ſecurus, & ſolitarius: & hæc duo eis exitio fuerūt. Nota igitur bic, Primùm dānoſa, & periculoſa eſt ſecuritas. Omnes enim peccamus, & meremur iram Dei. Igitur danda opera eſt primùm vt Deo reconciliemur: & deinde contra aduerſa vigilate & laborare noſtra induſtria, ne intremus in tentationem. Pollicetur quidem Deus populo ſuo quòd deberent ſecurè habitare: ſed ea ſecuritas reſpicit ad Domini auxilium. Eſt igitur vitioſa ſecuritas bominum per ſe, laudata illa quæ eſt de Diuina ope. Deinde nota hic damnatam ſolitudinem. ergo damnoſum eſt populo defenſores procul abeſſe: veluti bonum eſt vt præſentem paſtorem, & defenſorem grex ouium habeat. Tertiò, ſolitudo bic eſt damnata, & probata ſocietas: binc & Ariſtoteles dicit, aut deum aut beſtiam eſſe eum qui hominum ſocietatem fugit.

6 *Venite.* Hic vides prudentem imitationem ad inuadendam terram: dum vis inultare aliquem ad occupandam rem aliquam, duo neceſſaria ſunt. Vnum, vt oſtendas bonam eſſe, & ei bo nu futuram: alterum, vt oſtendas poſſe eam facilè conſequi. & vtrunque bic babes notatum. *Quare quieſcitis.* Nam qui indiget, & eſt quòd facilè & iure poſſit comparare id quo indiget, ibi eſt vitioſum otium. *Lais.* Diuus Hieronymus, & alii, putant boc oppidum fuiſſe quod Ioſue decimonono vocatur Leſcben. & deinde à Danitis Dan vocatū: poſtea & ab Herode reparatum, & Cæſareā vocatum. alii vocāt Paneadem, & ſi id verum eſt, fuit ex tribu Naphtali. *Si ire nolueritis.* Nam cui offertur neceſſatiū bonum, is debet apprebendere: ſed Deus promiſerat eis hanc terram, & oraculo Micha teſtatū fuerat, Deum eſſe cum eis. Hìc ergo nota, Hi bomines malis expoſiti ſunt, quibus Dominus ademit curam & prouidentiam res ſuas tuendi: & iis malis quiſque traditus eſt, contra quæ & quibus reſiſtendi deſtituitur mediis & prouidentia.

11 *Profecti itaque.* Hìc præterea nota quòd Deus ſubinde populo ſuo, etiam ad impietatē prolapſo, multa beneficia præſtat.

12 *Aſcendentes.* Hìc propoſitio eſt. Primò, illos exploratoribus fidē habuiſſe. Deinde memoria huius expeditionis, nomine ipſi loco indito, fixa & confirmata eſt. Quantum igitur ad primum attinet, habes hic locum de credulitate laudata, & illaudata. Homo citò credens, eſt leuis corde, quando non iuſta de cauſa credit: & contrà, eſt duro corde, quando non credit vbi credendum eſt, vbi is qui refert, vir ſit bonus, & prudens, & probabiles cauſas adferat: ideóque fide dignus. Quia autem difficile eſt & fallax, fide dignos à non fide dignis diſcernere, orādus eſt Deus vt ipſe nos ducat, nec ſinat aberrare. Quantum autem ad alterum, nota hìc omnibus ſingulorū Dei beneficiorum memoriam inſigniendā eſſe, quocunque poſſimus modo: id ſi negligetur, vitioſum eſt: & contrà, ſi ſuperſtitio his accedat aut ambitio, rurſus in vitium alterum in-

currit,sed medium teneri debet.

13 *Accincti armis*. Hic tertius locus est de adhibenda industria humana negotiis Diuinis, quē suprà tractauimus.

14 *Dixerunt ad fratres suos*. Hic vides fratres dictos qui eiusdē tribus sunt.sic omnes Christiani fratres sunt:&non sunt ridēdi Anabaptistæ qui se mutuò fratres nominant,sed nos deplorādi quibus hoc nomen turpe videtur. *Nostis quòd*. Hic est consilium impium rapiendi impium, & superstitiosum,& illegitimum sacerdotium. Ergo hic primum peccatum erat in cupiditate rapiendi aliena bona. Deinde impietatis, quia sacerdotium illegitimum, cuius efficaciam senserant,ad se volunt trahere.Ergo causa huius peccati est efficacia, & vtilitas quam senserant. Nota ergo hic,quando Deus permittit, imò immittit efficaciam mendaciis, & erroribus,vt seducantur ii qui respuunt veritatem. Itaque ad tentandum, & probandum immittit Deus efficaciam erroribus,vt tradat in sensum reprobū eos qui nolunt auscultare veritati:& promisit Dominus fore vt falsa miracula fiant:&Magi in AEgypto grandia fecerunt. Ergo non in eo est dignitas perpendenda,quòd efficacia sint:sed in eo,vt videamus num Deo probetur,& secundum verbum,& voluntatem Dei sit,vel fiat: & sic cauenda est erroris efficacia,qua etiam boni interdum decipi solent.

16 *Porrò sexcenti*. A versu igitur decimoquinto vsque ad vicesimumprimum, describitur raptus Sacerdotis,& idoli.vbi primùm vides quàm facilè persuadeamur ad malū.Deinde vt succedit,& consentit in sacrilegiū ipse Sacerdos. Postea cautionē in scelere. Vides igitur in primo perniciosam rem, malum consiliū:sumus enim natura proni ad mendaciū & malū.Igitur diligenter examinandum quid quisque suadeat, num voluntati Dei consentaneum sit. Deinde, in cautione illa vides quòd homines & filii huius mundi sunt prudentiores in suis rebus peragendis,& magis industrii quàm filii lucis. Tertiò, in exemplo Leuitæ disce,Quicunque finit apud se valere in bonis operibus, & subeundis muneribus, vitæ huius honores,& opes huius mundi, eum patere Satanæ subducturo eum in montē excelsum. Spectare igitur oportet in deligendis functionibus, quid Domino probetur,nō quid nobis vtile videatur:sed quomodo multos Deo lucrifaciamus,& multū fructus faciamus. Nā tametsi dignus est operarius mercede sua, tamen væ nobis si propter mercedem hoc munus administramus: id enim nunquam quicquam rectè administrabimus,sed omnia peruersè.Itaque hic fit fur, fit sacrilegus, dominū prodit, quia spectabat honores,& proprias commoditates: quum Dei gloriam tantùm spectare deberet, & ei se committere. Vltimum est in his versibus,Impietas propagata .id factum est ex impietate Sacerdotis: ergo resistendum diligenter principio. Natura enim hoc malum, vt omnia mala, serpit vlterius.Sic illud nisi in domo hac incœpisset,nunquā ad totam propagatum esset familiam.

22 *Et quum elongati*. In his versibus vides quoque impietatē Micha: frustratur dominum,& omnium rerum facit iacturam.Itaque duo hic nota maxima mala superstitionis. Primùm,quū homines se putant maximè Deum placare,vehementissimè offendunt. Deinde quum quæruntur externa commoda & diuitiæ, maxima incommoda accipiuntur. Impietas igitur & coram Deo,& coram hominibus,maxima damna adfert,quum commoda maxima polliceatur.

25 *Ne fortè irruant*. Vide quò progrediatur crudelitatis impietas.

28 *Nec erat*. Hic locus est, Tandem quanuis diu dilata fuerit, sumptam vltionem de impiis Laitis.Deinde describitur solitudo vitiosa,& securitas præpostera,& perniciosa.Est ergo in hoc loco propositio,Tādem deletæ sunt reliquiæ Chenanæitarum:vbi disce,quāuis serò,tamen tādem perfici iudicium Dei,& impleri.Quòd autem vrbē Lais incenderunt,& nouam ædificarūt, id secundum Legem Dei fecerunt, quanlibet alioquin impii. Nam funditus deleri oportebat eam gentem, vt esset exemplum singulare iræ Dei, vt videamus quid tandem expectandum sit omnibus impiis.

29 *Vocauerunt*. Hic apparet fuisse in illis studium retinendæ memoriæ sanctæ societatis: vnde disce,omnem sanctam societatem studiosè colendam. probatur hic exemplo laudato. Deinde seruiendum Deo ex toto corde:ergo quæcūque instituit Deus in vsum hominum, ea studiosè obseruanda.Illi enim,quum hæc ciuitas procul à sua tribu esset sita, verendum erat ne in obliuionem eius venirent. igitur nomen ei à tribu ipsa ad retinendam memoriam indiderunt.

30 *Erexerunt proinde*. Hic prima propositio est,Publica facta est superstitio, quæ antea in domo Michæ continebatur. ergo hic propagatio impietatis notatur. Vbi nota, Impietas nisi statim opprimatur,illico se latè diffundit: quæ natura est omnium malorum.summa itaque securitate inter initia opprimenda est. vnde lex habetur Deutero.17.12.c. de perdendis iis seu-

in Lege Dei, vt quæ ſemel vxor alicuius fuerit, ab eodem recipi nō debeat, etiamſi legitimè iuncta alij viro fuiſſet, à priore ſcilicet repudiata. Hæc autem vera ſunt de adultera, cuius adulteriū pluribus innotuit. Nihil enim legibus publicis Deus ſubiecit, ſiue politicis, ſiue Eccleſiaſticis, niſi quod teſtimonio duorum aut trium comprobari poſſit. Quare ſiquis maritus vxorem ſolus in adulterio comprehenderit, & res ea latere poſſit, ac ſpes ſit, ſi retineatur adultera, id cōmodo fore toti domui, eam retinere poteſt. Propterea Eccleſia penes virū arbitrium poſuit. Erit ſecus ſi palàm adulterium factū ſit: non enim priuati tantùm hominis non eſt, ſed nec magiſtratus quidem, pœnam à Deo indictam remittere: niſi is caſus exiſtat, vt certū ſit Remp. Dei plus damni accepturam ex conſtituta animaduerſione, quàm commodi.

4 *Et retinuit eum.* In his verſibus à quarto vſque ad decimum, habes propoſitionem hanc, Leuites moratus eſt in quintum vſque diem apud ſocerum per comeſſationes: id malè ceſſit. ergo vides hìc ignauiam & comeſſationē damnari. Hìc igitur diſce, damnoſam rem, & vitioſam comeſſationibus indulgere. Secundò, damnoſum & malum rectè inſtituta non gnauiter proſequi. Tertiò, commercium prauorum & malorum hominum eſſe pernicioſum. Igitur diligenter cauenda & vitanda hæc mala.

10 *Sed noluit uir ille.* Hìc adhuc eſt malum ceſſationis: quia veſpere modò iter ingreditur, quod manè debebat ingredi. *Veníque è regione tebus.* Hìc propoſitio eſt, Puer domino conſuluit, & pernicioſè. hìc igitur primùm diſce, malos mala conſulere. deinde mali domini, malus ſeruus eſſe ſolet.

12 *Non declinabimus.* Hìc propoſitio eſt, Leuites piè & rectè vitauit conſortium incredulorū. Ergo vitandum eſt incredulorum conſortium. Malū igitur eſt inter Chriſtianos nullum delectum haberi apud quos verſentur. Nam debet quiſque conuerſari cum iis apud quos plus poteſt religioni, & pietati, cum apud ſe, tum apud alios promouendæ proficere. Ergo officioſum eſt habere delectum hoſpitiorum, ſecundum regnum Dei. quare hodie valde peccant miniſtri Eccleſiarum qui in publicas cauponas diuertunt: inde autem id fit, quòd refrixit charitas, & ius hoſpitii. *In Gibea.* Hìc vides erratū in deligendo, & vltionem diuinā de peccato: vbi diſce quòd Deus officii negligentes conſilio & delectu ſalutari in rebus omnibus deſtituit: vt Leuites quū haberet propoſita duo oppida, diuertit ad deterius. ita meritus fuit ſeduci & priuari Spiritu Dei qui eum dirigeret. eſt ergo hìc deſcripta vltio peccati Leuitis, &c.

15 *Diuertentes.* Hìc propoſitio eſt, Inhoſpitales fuerunt Gibeonitæ. & vt videamus quàm fuerint inhoſpitales, additur collatio alienigenæ cum vniuerſis ciuibus. & hìc diſce immanitati ſemper eſſe comitem inhoſpitalitatem, vt in Gibeonitis.

16 *Et ecce uir quidam ſenex.* Hìc eſt propoſitio, Gibeonitæ fuerunt immaniter inhoſpitales: quia hominem peregrinum, noctu venientem relinquunt ſine tecto, & habentem vxorem ſecum: cuius tamen ratio habenda erat. Deinde nemini grauis futurus erat, quia habebat omnia neceſſaria ſecum. Tertiò, adeò inhoſpitales erant, vt nemo prorſus ex ciuibus hunc hoſpitio exciperet: vides tamen vnum bonum virum fuiſſe in vrbe. vnde diſce, Deus quanlibet deploratis hominibus ſemper relinquit per quos impietatis arguātur, vti hìc ſenex Gibeonitis relictus fuit: præterea propoſitio eſt, Hic ſenex eximiè hoſpitalis fuit: quia quāuis ſenex, & ipſe peregrinus, & ob id haud dubiè non opulētus, cogit Leuitem vt tectum ſuum ſubeat, & rebus fruatur ſuis: quum ipſe haberet vnde viueret. id quod 20 verſu exprimitur: & deinde quia & ipſi, & iumentis abundè miniſtrauit, & officioſè quidem, lauans ſcilicet pedes eius, & lautè omnia proferens.

22 *Filij Belial.* Id eſt qui nulli rei vtiles ſunt: vt nos Germani dicimus, ein nieman, nuthman. *Dixeruntque.* Hìc eſt propoſitio, Infandum & atrox flagitium, atque immane ſcelus Gibeonitæ deſignauerunt. immanitas verò flagitii, & ſceleris atrocitas bis argumentis oſtenditur. Primùm quòd vniuerſi hoc patrarunt. Deinde, quòd in hoſpitem, & cum iam ſe à labore viæ recreantem. Tertiò, quòd admoniti à ſene, nec tamen ab inſtituto ſcelere deſtiterunt. Quartò, quòd libidinem præter naturam naturali prætulerunt. Quintò, quòd miſeram concubinam enecarunt. Altera propoſitio hìc in verſu 22, Homines non accommodantes ſe ad honeſtum vitæ genus, in quo bonam hominibus frugem adferant, Satan ad libidinem ſuam captiuos tenet, vt agat in quoduis ſcelus & flagitium: vt Gibeonitis, qui erant filii belial, hoc eſt nullius bonæ frugis homines, & nequam, vſu venit. Eſt præterea propoſitio in eodem verſu, Iudiciorum Dei proprium eſt vt ſubitò nos opprimant. Iis igitur quos Dominus punire decreuit, ſolet ſubitaneam vltionem immittere: quod monere nos debet vt vigilemus ſemper, & oremus ne præter expectationem iudicium Dei nos opprimat. In verſu autem 23, propoſitio eſt, Hoſpitis cuiuſque eſt eos quos hoſpitio exceperit, ab omni iniuria, quoad fieri poteſt,

tueri. Vnde vulgò dici solet, eos qui homines publicè excipiunt, debere esse deos iis quos excipiunt. Quòd autem filiam, & concubinam legitimam is obtulit, & ita stupro & adulterio maius scelus redemit: an id secundum officium fecerit necne, non satis certè liquet. Nam idem etiam de Abraham, Ishac & aliis factum legimus, quanquam id sit tolerabilius: quia bona gratia illud adulterium factum est, id est consentiente vtroque. fuit tamen haud dubiè maxima illa tentatio. Tamen etsi videatur verisimile, eos officiosè fecisse qui ad redimendum caput domus, id est patremfamiliâs, diuortio & abiectione vxorum & totius familiæ redemerunt, non satis constat, nec certò constitui potest. Hìc autem quòd offert puellam libidini impiæ, id videtur vitiosè fecisse: tamen quia omnino defendendus Leuites, & id aliter non potuit fieri quàm traditione vnius puellæ, videtur id magis pœna quàm peccatum fuisse. Possunt autem ista in vtranque partem disputari: & quia illi varii casus & circunstantiæ incidere possunt, nihil de ea re certè est definiendum. nescitur enim qualis sit futurus casus: caueamus talia pericula. Officium hìc senex fecit, etiam cum periculo monendo, & à scelere auertendo quos videbat planè furere. Nullis itaque quanlibet amentibus, & furentibus subtrahenda est admonitio de peccato: quãuis ea sine periculo adhiberi non possit. ita est exemplum huius senis. Prostituendo filiam virginẽ & concubinam Leuitæ, senex redimere conabatur stuprũ viri hospitis: quod & in officio, & cõtra officium fieri potuit. Cum officio, vt minorũ iactura, maiorem in regno Dei seruaret. Cõtra officium, quia potuit hoc fieri metu infideli. Sicut enim aliquãdo pro salute præstantiorũ, in discrimen adducendi sunt homines minus præstantes, quod Sanctissimi etiam Principes, & reges fecerunt, ita est aliquando magnorum Principum, & præstantiũ hominũ se periculo obiicere, & capita sua deuouere pro viris præstãtibus. Sed vt isti casus præsciri nequeunt, ita nec definiri debet ratio officii in his casibus. Cauẽdi sunt, & piis orationibus deprecãdi: vbi autẽ inciderint, nitendũ est misericordia Dei, & is inuocãdus qui sicut promisit, suos ex quauis necessitate, clemẽter educet, & in illo ipso momento quid facto opus sit, ipse suo Spiritu docebit. *Stultitiam hanc.* Id est stuprũ: sic vbique stultitiam Scriprura stuprũ & adulteriũ nominat: quia nunquã ferè, nisi ab hominibus nequã, & Deo vacuis, & Dei sensu, admittũtur, & maximè vecordibus. Loquimur autem de iis qui in his peccatis hærent, nõ de his qui labuntur aliquando in hæc vitia, & statim pœnitentiam agunt.

19 *Cecidit ante ostium.* Hìc vides tandẽ adulteriũ à Deo punitũ in hac muliere: quod maritus vecors noluit punire. Est ergo propositio, Mulier adultera, vt libidine peccauit sua: ita aliena libidine pœnas persoluit, & immaniores, & magis pudendas, quàm secundum legem. Ergo vides Deum tarditatem supplicii commeriti, compensare grauitate, & ea ipsa in pœnas conuerti, in quibus contra Deum quæsita voluptas est.

17 *Et mane consurgens.* Hìc præparatio describitur ad vltionem tanti flagitii. Propositio ergo est versu 27, Dat Leuites, morte cõcubinæ, tam fœda & immani, pœnas lenocinii sui, quòd sibi adulteram reconciliauit. In reliquis est propositio, Leuites excitauit Israelem ad vltionem immanis flagitii in se ac suam concubinam admissi, & id iure ac meritò: quanquam ipse non indignus ista immanitate fuerit. Nec enim propter sua peccata quisquam impunitati alienorũ peccatorum fauere debet: nec est festuca in alieno oculo, nedum trabs relinquenda. sed quia ipse trabem in oculo tuo fers, est prius tua tibi trabs atque festuca oculis tuis eximenda, & in alieno nequaquam relinquenda. Nemo enim quãlibet peccator, debet ob id negligere iustitiæ Dei ministerium. Leges autẽ publicas, sicut interest omniũ cõseruare, ita quisque viuens cõseruare eas pro sua portione debet: sed vt id sanctè faciat, debet primùm omniũ se legibus ipsum cõformare. quod si negligat, & eas in se & in aliis posthabeat, suum peccatum non imminuit, sed geminat. de qua re testimonium habes ad Romanos capite primo, sub finem.

IN CAPVT XX.

1 EGressi itaque sunt. In hoc capite vicesimo propositio est, Israel iure persequutus est pœna flagitium admissum, quanquam ipse prior iustè pœnas suorũ peccatorum dederit. Igitur duas habet partes hæc propositio. *In Mispa.* In Ecclesia Dei, & coram Deo: quod etiã est argumentum zeli illorum. sicut omnia grauia negotia coram Deo deliberanda piis sunt in nomine Domini, & suscipienda.

2 *Anguli.* Alii vertũt turmas, & sic malim: nam quum acies instruitur, sunt etiam anguli. In primis ergo duobus versibus describitur præparatio ad vltionẽ sceleris huius. Propositio ergo hìc est, Populus præclaro zelo Dei flagrauit, conueniens, & conspirãs in vltionẽ flagitii admissi à populo Dei. Probatur his argumentis., primùm, quòd omnes conuenerunt: deinde quòd vnanimiter, sicut vir vnus conuenerunt. postremò quòd in loco sacro, & coram Deo. Quòd nu

merus exprimitur,in eo primùm exprimitur studium populi. Deinde etiam præparatio est adsequẽs,in quo mirabile Dei iudicium apparet,quòd ipsi tot numero, à multo paucioribus sunt læsi. Omnis Reipublicæ interest persequi vltione legitima,scelera & flagitia quæ in ipsa cõmittũtur:quod si negligat,vniuersa se impunitorum scelerum& flagitiorum obligat. Omnis enim Respu. in hoc Diuinitus constituitur, vt ab omnibus qui in ea continentur, bene beatéque viuatur:id igitur curare,vt singulorum est, ita maximè vniuersorum. Quum itaque pœnis persequi scelera & flagitia,ad bene beatéque viuendum necessarium sit,Respu. negligens hoc officiũ, omnino se obnoxiam reddit iis malis quibus consentit,ea non puniendo.

4 *Et respondit vir Leuites.* In his versibus apparet grauitas actionis. Illi ex Leuite voluerunt diligenter cognoscere. Hìc ergo propositio est, Populus diligẽter cognouit de flagitio. Ergo nõ est sumenda pœna de peccato,nisi diligenter & accuratè cognito.

8 *Et surrexerunt.* Hìc propositio rursus est, Præclaro zelo exarserunt ad sumendam vltionem de hoc flagitio. Zeli præstantia in his argumentis notatur, Quòd omnes, quòd consentienter, quòd cum voto ad priuata nõ redeundi,nisi iudicio Dei perfecto,quòd prudenter cõmeatu procurato,& cæteris muniis distributis,quòd modum pœnæ ex modo sceleris statuerunt.

9 *In sorte.* Id est inter nos statuemus quo ordine, & qua sorte velimus ascendere contra Gibeonitas.

12 *Miserunt autem tribus.* Quòd tribus Beniamin non sumpserat pœnas de tanto scelere,in eo se participes fecerãt sceleris quod erant defensuri. Hìc ergo est propositio, Filii Iisrael ex officio prius cũ Beniamitis expostularunt, & autores sceleris ad pœnã poposcerunt. Nemo enim alieni peccati pœnas, ipse eius peccati immunis dare debet:& prius quoq; verbis quàm pœnis ad officiũ reuocãdi homines sunt,qui non iã grauiter,& patenter in scelere deprehẽduntur. In eo verò quòd totus populus has pœnas tam studiose sumpsit, obseruandum est, omnis societatis esse animaduertere in peccata quæ ab iis admittuntur qui in societate sunt. In versu 13, quũ deposcunt ad pœnas autores sceleris,addentes, *Et expurgabimus à scelere Iisrael,* propositio hæc est, Dũ legitimæ pœnæ sumuntur de sceleratis hominibus,purgatur Resp. sceleribus illorum:ergo nisi pœnæ illæ sumantur, Resp. priuatorum sceleribus se obligat in iudicio Dei, & merito publico, eorum peccatorum pœnas luit. Primùm perniciosa propagatione scelerum, & exitiali incremento impudentiæ & audaciæ scelera admittendi. Deinde, labefactatione maiestatis, & salutaris imperii. Tertiò, suppliciis illis manifestis, pestilentia, fame, bello. *Et noluerunt.* Ecce inductio in tentationem. Propositio ergo est, Iudicio iusto obstinati Bẽiamitæ, tradere sceleratos ad pœnam renuerunt: nam Gibeonitæ in tam importunam impudentiam degenerare nullo modo potuissent,si cura recti & honesti in hac tribu publicè constitisset. vt ergo omnes pœnas darent,ad pœnam tradere tam immaniter sceleratos renuerunt. Pergunt itaque eas pœnas vltrò accersere,defendendo sceleratos.

14 *Quin magis congregati sunt.* Propositio hìc est, Vehementer obstinati fuerunt in exitium suũ, & castigationem Iisraelis Beniamitæ. Nam perpauci, toti Iisraeli se opposuerunt in causa pessima, pro hominibus scilicet sceleratissimis.

16 *Septingenti.* Hìc propositio est, Quanlibet scelerati Beniamitæ, tamen magna dexteritate, & promptitudine in rebus externis valebant. Cuius rei argumentum est, quòd tot viri dextra manu debiles, se tamen exercuerant ad aliud pugnandi genus, vt in eo tantopere excellerent. ita filii huius seculi plerunque præstant filiis lucis cura & dexteritate externarũ rerum: sed quæ ipsis fit tandem exitio: vt Beniamitis sceleratam, & perniciosam audaciam auxit, quòd ad pugnam essent plusculum exercitati.

18 *Beth-el.* Ciuitas in tribu Ephraim. verùm quia infrà de Arca Domini subiicitur: videtur de Silo intelligendum, in qua erat Arca. Vel certè Arca non tantùm in Silo, sed in Beth-el fuit. Vides autem hìc religionem, quòd non voluerunt aciem instruere, nisi accepto responso Diuino. Expeditionem illam fuisse susceptam secũdum Legem Dei inde constat, quia generale præceptum habebant, vt tollerent malum de Iisrael, & eos delerẽt qui à religione defecerant, Deut. 19. Tamen debebant sententiam Dei rogare, an nunc, an hoc modo deberẽt persequi scelus hoc: id neglexerunt, & ideo cæsi sunt. In versu igitur 18, propositio est, Religiosè officium suum aggressi sunt filii Iisrael, quærentes à Deo quis præesse rebus deberet. vnde rursus illud docemur nullos rebus publicis vel Ecclesiasticis rectè præfuturos, nisi quos Sãctis precibus impetrauerimus à Deo designari & institui. Quòd Iisrael etiam non rogauit Dominum, inde fuit quòd expressum haberet de huiusmodi vltione præceptum. Ad vniuersum enim populum pertinebat præceptum Domini de huiusmodi flagitiosis hominibus interficiendis: quia eo tempore com-

D. Martini Buceri in Prophetam Sophoniam, explanatio.

GENERE, PIETATE, ET ERVDITIONE CLARO, NOBILIQVE DOMIno Schenck, Georgio ab Erpach, Domino in Furstenau, iuniori, M. Bucerus, fœlicitatem precatur.

MAiorem quàm dignè quisquam possit existimare, lucem in Diuinis Scripturis cælestis Patris benignitas, hoc nostro seculo affulgere fecit, Georgi generosissime iuxtà & pientissime. Quum igitur Dei bonitatē, quam ritè agnouisse vita est æterna, plusquam luculenter illæ ob oculos ponāt, primum, omnium qui Deum esse credunt, præcipuè autem eorum qui docendis aliis præfecti sunt, studium esse decebat, longè familiarissimè habere illas cognitas, perpensas, & excussas. Promi siquidem hi & nutritii sunt filiorum Dei: vnde tāto plus curæ illis esse debeat vt penu suum probè instructum habeant, atque iis quibus corporum duntaxat cura demandata est, quanto præstat corpore spiritus, & pluris est homo renatus, veteri, ante eū linque vitam istam terrenam atque caducā cælestis & æterna. Iam quibus ad hanc beatam iuxtà & perpetem vitam Sancti aluntur & vegetantur, non aliunde quàm ex Diuinis Bibliis parari possunt, propterea quòd nulli alii libri extēt qui absque humani ingenii commentis, Dei bonitatem atque voluntatem, eóque & germanam pietatem doceant. Adeo enim Sanctis adhuc naturæ fæces adhærent, vt haud possit non inquinamenti aliquid trahere, quicquid per eorum ingenia velut transfusatur. Quo enim vnus sibi docendi nos, tam externè, quàm internè magisterium Spiritus sanctus retineret, quum multis plurima & eximia docere dederit, solis tamen Canonicis suis scriptis hoc prærogatiuæ seruauit, vt absque vllius aspersione erroris, citra omnem hallucinationem, de Diuinis operibus, ex quibus Dei & potentiam & bonitatem, ad certa cum pietatis, tum fœlicitatis incrementa, cognoscere licet, disserant, eáque graphicè adeò depingant vt tenebræ sint, non lux, quicquid de iis hominum ingenia tradiderunt. Si ergo credimus æternam vitam esse, Deum rectè cognouisse, quòd eius nimirum cognitio amorem, amor imitationem, atque nostri ad imaginem ipsius transmutationem pariat: deinde constat, haudquaquam aliunde quàm ex Diuinis illam Bibliis rectius peti, pleniúsque posse percipi: pudere profectò debet, quicunque inter filios Dei nomen dedimus, maximè autem eos qui oculorum vice, & duces ad istam Dei scientiam perueniendi, aliis cōstituti sunt, tam multa adhuc in omnibus sacris Veteris instrumēti libris, præcipuè autem Prophetarum (qui tamen vel soli à Christo & Apostolis Scripturæ nomine censentur, & eius è qua vitam æternam liceat eruere, quæque ad omnē doctrinam sic conducat, vt hominem Dei penitus absoluat) sua nondū esse luce donata, nondum è caligine variarum interpretationum eruta, remotóque phraseos, & troporum Hebrææ linguæ velamento contemplanda, clarè credentibus omnibus exposita. Dici profectò non potest quantā gratiam, quantam item energiam habeat, Dei doctrinam, & Diuinorum operum historias, ex ipsis Sacris libris inoffensè legere. Est enim & sacris interpretibus sua eloquentia, est rara quædam dicendi virtus, sed cælestis, & ad rapiendum in Deum animos, potentissima: tātum linguæ peregrinitas, & interpretum incuria, tum veterum intempestiuæ allegoriæ, multis iam seculis miserè obstiterunt quominus ad hunc inæstimabilem cælestis philosophiæ thesaurum Sancti penetrarent. Piè igitur & saluberrimè Lutherus, OEcolampadius, Melāchthon, Capito, Zuinglius, quibus & Linguæ sacræ, & Diuina explanandi oracula, facultas egregia contigit, Sacris libris cum vertendis purius, tum enarrandis luculentius, atque quàm veteres certius, operā suam impēdere cœperunt. Vtinam autem tam hi ipsi quàm alii quibus idem doni cælitus datum est, positis dissidiis, & missis quæstionibus non perinde Ecclesiam ædificātibus, atque ardēti contentione tractātur, huc se totos conferrent, quo quicquid in Scripturis nondū in lucem erutum est, eruerēt, & qua donati in his dexteritate sunt, ita illustrarent, quo semel Diuina eloquia ritè familiaria facta, humana commenta loco mouerent, ipsósque ad cælestia raptos, cælo digniore vita imbuerent, nequid præter ea in iis quidem quæ ad religionem & Deum attinent, consulere opus haberent. Certè suis Deus, non selectis mundi Sophis, & iis intellectúque perpusillis, loquut⁹ est. Quare si vel solæ versionum sublatæ essent remoræ, & insuetioris phraseos salebræ paululum complanatæ, tum paucis præmonstratarum quæ potissimum sancti Vates tractent: nullis veritatem piè quærentibus non peruia omnia forent. Id autem quū multo omnium opinione maiorē frugem, pietatísque instaurationem afferret, nihil non tentat Satan quo hinc eos auocet quibus posse in his aliquid datū, aliísque occupet disputationibus, non solùm cum Scripturarum tractatione haudquaquam conferendis, sed etiam sæpe plurimum nocentibus. Qua-

lis inter reliquas & illa plus nimio celebris, de verbis cœnæ Dominicæ indubiè exiſtit. Nõ quòd indignũ arbitrer & hæc Seruatoris noſtri verba diligenter excutere, ac germano illa ſenſu fratribus commendare: ſed quòd iure pluſquam dicere poſſim, deteſter iſtam indigniſſimam non modò Chriſtiani gregis ducibus, ſed quibuſlibet etiam è vulgo Chriſtianis, imò etiam nihil niſi hominibus, proſcindendi, dilacerandi, conſcerpendique fratres, eundémque Chriſtũ, ſumma fide prædicantes (dicam quod res eſt) inſaniam & furorem. Diſſenſerunt inter ſe & veteres, circa Scripturarũ interpretationem, neque in locis ac dogmatis leuis momenti: at in quibus Chriſtũ referens Spiritus hodie prædicatur, nihil admiſerunt vel affine iſti pluſquã Scythicæ debacchationi, quam quidam hodie ſibi permittunt, & gloriæ Dei zelum interpretantur, ſicut vulgare carnieſt, ſuis moribus blandiri, virtutúmque nomina falſò indere. Alteram fateor partem errare neceſſe eſt, eóque verba Chriſti à genuino ipſorum ſenſu detorquere: dum autem vtraque Chriſtum vnicum noſtrum ſeruatorem confitetur & prædicat, dum ſuis in Cœna adeſſe agnoſcit, & celebrat: dum etiam Cœnæ panem corpus ipſius non illibenter vocat, eſſéque fatetur, quod quæſo tantum eſt fidei, quod pietatis periculum, vt de modo quo panis Chriſti corpus ſit diſſentientes, tanto par ſit furore blaſphemare? Præſertim quum illi ipſi qui pro corporali Domini in Cœna præſentia digladiantur, de eo minime conſtare ſibi, editis libris fateantur. Imò ſcribit Iohannes Pomeranus in libello quem ſuam de Sacramento corporis & ſanguinis Chriſti confeſſionem inſcripſit, credere ſe neminem poſſe modum hunc ſcire: neque aliquem debere eſſe ſolicitum vt ſciat: quando ex verbo Chriſti hoc non intelligatur, &c. hæc verba Pomerani. Iam qua de re tam atrociter pugnatum eſt, quàm quod Chriſti maieſtas Scripturæque autoritas, intolerabile piis multis reddidit, dicere, recitatis ſupra panem & vinum Domini verbis, ipſum corporaliter eſſe in pane: Dicere, corporaliter panem Chriſti corpus eſſe, vtique eſt modum explicare, qui tamen, Pomerano teſte, neque ſciri poteſt, nec inquiri debet. Sed vt non contentioſis etiam hic modus ſatis cognoſci poteſt: ita ſi poſſemus concordiam ferre, iam etiam de eo cõueniret. Scripſerunt enim illi, ex pane & Chriſti corpore vnum fieri, non natura, non perſona, non denique operatione, ſed ſacramentaliter: id quod & nos fatemur. Adhuc ſcribunt nos iſti (nã & me inter antagoniſtas ſuos numerant, licet partium cõcordiam, & nihil minus quàm pugnam, ſcriptis de hac re meis quæſierim) Chriſtum facere mendacem, manifeſtum verbum eius oppugnare, huc ire vt totum Euangelium auferamus, Chriſti negationem inuehamus, & id genus conuitia, quibus atrocius nihil ne fingi quidem poſſit. Expẽdãt autem Chriſtiani quo hæc iſti cãdore de nobis ſcribãt. Verba Chriſti, & hæc & reliqua omnia ſic vera confitemur, vt propterea in ſummo diſcrimine agam' ſinguli, plurimi etiam ſanguine illis teſtimonium perhibuerint: tum faciant de arbore iudicium, & fructus vitæ reliqui. Chryſoſtomus ille omnium Orientalium ſcriptorum Alpha, omnia quæ contra liberum arbitrium Scripturæ loca adducuntur, pro libero arbitrio facere coegit, ac ita multa Dei verba à ſuo ſenſu detorſiſſe videtur. Quid iam dicemus, tam ſanctum & incomparabilem antiſtitem, qui pro Chriſti nomine occubuit, mendacium Deo impegiſſe? Vt ipſe Scripturam intellexit, intelligendámque aliis cenſuit, ita eſt eam interpretatus, moriturus potius milies, quàm ſciens verbum Domini non ſuo ſenſu enarrare. Sic ipſi hac in cauſa noſtri aduerſarii, illud, Caro non prodeſt quicquã, vno in loco de carne Chriſti, imò ipſo Chriſto, alibi de carnali intelligẽtia interpretãtur. Hic alterã interpretatioñe neceſſe eſt eſſe falſã. criminabimur ergo eos quòd Chriſtũ arguãt mendacii? quòd falſum impingãt? Quid eſſet à charitate alienius? Ita facerem' ſi hic & nos, verbiſq; Cœnæ nõ ſuum intellectũ affingerem': quod ne ipſũ quidẽ verè nobis tribui, dies Domini teſtabitur. quis vel aliquo cãdore præditus, ob id dicat nos mendacem facere Chriſtũ, manifeſtũmque eius verbum oppugnare? Qua iam fronte ſcribant in eo nos eſſe vt Eccleſias Euangelio ſpoliemus, quod ſumma tamen fide, & paulo maiore quàm ipſi carnis periculo prædicamus, ipſi viderint. Porrò quòd Chriſti Eccleſiis conantur perſuadere, Chriſti nos negatores eſſe, & confeſſionem Diuinitatis velle ſublatam, ſi non conſideraremus à Domino eſſe hanc immiſſam illis tentationem, & mutuis criminationibus nihil aliud effici quàm Eccleſias offendi, gratificari Satanæ, nõ deeſſent & ſtomachus, & verba, quibus oſtenderemus quàm iſta nos meritò vrant. Mortuus eſt pro nobis Seruator, Dominus & Deus noſter Ieſus Chriſtus, in morte eius ſumma nobis gloriatio, mori quoque pro ipſius nomine deſtinauimus: quomodo leue eſſet iſtorum palàm traduci & calumniari? Scimus (gratia Patri cæleſti, à quo audiuimus ac didicimus) & confitemur coram Angelis eius & mũdo, verbũ quod initio erat, & Deus erat, carnẽ factũ: hoc eſt verũ hominẽ, verúmq; & noſtris ſimile, ſolo peccato excepto, vt & illi confitentur, corpus aſſumpſiſſe, in eóque poſtquam morte ſua noſtra peccata expiauit in cælum (vt Scriptura teſtatur.) hoc eſt in inuiſibilem Patris gloriam aſcendiſſe, & ad dexterãm eius ſedere, hoc eſt proxima ab ipſo poteſtate ad inſtauratiõnẽ Eccleſiæ ſuæ pollentem regnare. Exaltatio ſiquidem ita iuxta humanitatem ei tribuenda eſt,

vt tribultur & humiliatio. Vtcunque autem cælos corpore petierit, in eo, ſicut abiit, tum redıturus quando iudicabit orbem: ſcimus tamen nihilominus ſuis ipſum adeſſe ad conſummationē vſque ſeculi: ídque non tantùm vt Deum, ſed vt hominem, mediatorémque noſtrum erga Deũ, ac Spiritus cæleſtis adminiſtratorē. Cæterùm ipſe affirmauit, & nobis conducibilius eſſe quòd abiret. abüſſe ergo eum (id quod Apoſtoli viderũr) credimus: nobis oculos clauſiſſe, ne eum præſentem videremus, quando id ſe non dixit facturum, non credimus. Satis nobis eſt quòd ipſe ſui præſentiam per Spiritum paracletum pollıcitus eſt. Sic eum non ſolùm in medio ſuorum, ſed & in ſingulorum cordibus præſentem, vitam & ſalutem noſtram ſentımus, & prædicamus. Denique & carnem eius verum vitæ cıbum, ſanguinem eius ındubitatum ſalutis potum in Eucharistia (quanquam non ſolùm in Euchariſtia) ſumi ad æternam vitam, quia experimur, non eſt quod ambıgamus. At corporaliter nòn addimus, quia ipſe non addidit, nec vlla Scriptura addendũ poteſt conuinci. Quid iam in his quæſo gloriæ Chriſti derogamus? in quo Euangelium tollimus? Chriſti Diuinitatem per quem & condita omnia, & inſtauranda ſunt, in quo negam'? Proinde nemo veritatis amicus, atrocıbus iſtorum cõuitiis, & calumniis inauditis nobis, fidem habeat. Tẽtatione graui (nolo quicquam dicere moleſtius) occupati ſunt, & ſui exemplo docẽt, quanto in timore nos verſari deceat, quámque nihil ſit omnis homo. Boni viri (ita eos corã Deo habeo, etſi erga nos nihil minus de ſe teſtentur) monent ſe mutuò ne vllam nobiſcum pacem ineant: per nullam enim charitatem eſt verbum Chriſti prodendum. quod quàm incõſyderatè faciant, dum ipſi non poſſunt, qui integris adhuc ſunt iudiciis, ex eo perpendant. Scripſimus antesignanis illorum, & obnixè orauimus vt de verborum Cœnæ ſenſu ſcriberent quæcunque vera crederent: refutarent quæ falſa, tantiſperdum Scriptura nos, & fidei analogıa prohiberet neeorum interpretationi accederemus: fratres tamen nos haberent, & cætera Chriſti in nobis, quæ & ipſi prædicant, non immaniter adeò inſectarentur. Quam modò his verbi Chriſti proditionē, quid obſecro, quod indignum ſit Chriſtianis, præſtare poſtulauimus? Qui non idem olim iudicabant de die quolıbet, quorúmque gratia oportuit Paulum Hieroſolymis expiare, quòd ex iuſſu Chriſtı cum Gentibus quo eas lucraretur, communicaſſet, & ceremonias Moſcheh interim poſthabuiſſet: an non grauiter ıſti circa totum Chriſti Euãgelium errabant? At inſignis hic Apoſtolus, & illos nihilominus ſuſcipiendos docuit, & in horum gratiam purificationem ſuſcepıt. Sic & aliàs ſæpe Iudæis fieri Iudæum, & infirmis infirmum, nihil ıllũ piguit, neque proditurum ſe eo Euangelium exiſtimauit. Verùm ad hoc nobis reſpõdent, nos non eſſe infirmos, quia repugnemus, non animaduertentes quàm hic nihil dicant. Nam repugnabant veritati, & quidẽ fortiter Hieroſolymitani illı fratres. Ecquæ tãta fidei infirmitas, quàm falſò putare, ſe ſum ſe Domini ſequi, neque poſſe acquieſcere ſaniora monentibus? Certè ſi Romani illi infirmi nõ repugnaſſent, minimo negotio fortes fieri potuiſſent, nec fuiſſet opus de ſuſcipiẽdis infirmis, & nõ ad diiudicationes diſceptationũ Paulũ præcipere. Nos nõ dubitamus ipſos ın hac re à vero aberrare: ſed quia ſimul perſuaſum habemus imprudentibus id accidere, vt infirmos eos amplectimur, abiecturi, ſi ſcientes crederemus vim facere verbis Dei. Sic viciſſim quum nullam vel veriſimilem ſuſpicionem habeãt, nos ſcientes veritati aduerſari, tametſi ıd de nobis auſi ſint ſcribere, debebant & illi, ſi ita vt ſe iactant, de ſua ſententia certi eſſent, noſtram fidei infirmitatē, id eſt verbi Dei hac in re ignorantiam boni conſulere: ſuſceptíſque nobis dare operam vt olim meliora perſuaderent: non ita autem deuouere, & omnia noſtra Satanæ tribuere. Equidem ſcripſi aliquando, controuerſiam eſſe tantùm circa vnum Scripturæ locum, eúmque tradẽtem externam duntaxat ceremoniam, eóque indignam eſſe, ob quam diriter adeò fratres in fratres ſæuirent, & pernicioſè Eccleſiæ ſcınderentur. Hoc conſilium, poſt alios Pomeranus in ſua confeſſione interpretatur inſidias Satanæ ſummè cauendas, vt quo perſuadere voluerim, contemnendum eſſe verbum Chriſti, negari, & pro eo verbum humanum ſtatui. Ego verò iam oſtẽdi, quòd lıberam fecimus eis omnium eorum approbationem quæ noſſent vera, confutationem eorum quæ ſcirent falſa: ſolúmque petiiſſe, ne quæ agnoſcerent vera & ſancta in nobis, cum iis quæ videri vellent erronea, ſimul condemnarent, & vt (non obſtante quòd in præſenti non poſſemus idem ſapere) nos vt fratres, & vel infirmos, dum aliter non poſſent, amplecterentur. Vnde hîc colligere potuerunt, nos petere vt leue ducant, verbum Chriſti abnegari, & pro eo hominum figmenta reponi? Miror autem illos nullum inter errores, vt olim Stoici inter peccata, admittere diſcrimen. Quis non videat periculoſius infinito errari circa ea Scripturæ loca, quibus Chriſtus nobis vnıcus prædicatur Deus & redemptor, quàm circa verba Cœnæ? Vtque ſine Euchariſtiæ & intellectu & vſu, filıus Deı eſſe poſſum, ſine fide in Chriſtum ſeruatorem vnicum non poſſum? Fateor autem, ſi non Euchariſtiam modò, ſed minımum Iod quis ſciens, vel contemnat vel inuertat, eum Chriſtum quoque abiicere & blaſphemare. At quãtum eſt diſcrimen inter errantē, & ſcienter blaſphemantem? Sed quid opus eſt verbis, iis quibus tentatio hæc animi ocu-

los non præstrinxit, nullo negotio vident, quòd nihil periculi fuisset, neque sublatum è medio Euangelium, si etiàm nos vt fratres tolerassent, atque cōmendassent quæ & ipsi docent. Neque prudenter sanè colligit Pomeranus, dum ideo cauendum à nobis scribit, tanquam ablaturis nostro dogmate Euangelium, quia Papa illud vna specie communionis abstulerit, restitutis in locum sanguinis Christi laicis prohibiti, Missarū abominationibus. Abstulit verò Papa (quā quam nolim eius patronus esse) totum Euangelium, vna specie communionis, in locum repositis tot Missarum abominationibus. Quid quæso Papa nō fecerat iam quum Thomas Aquinas scripsit: nam & tum Missæ pro sacrificiis habebantur. At eo tempore laicis nondum calice Domini fuerat interdictum. O vtinam isti Satanæ cogitationes melius nossent: animaduerterent vtique, nihil illum prius habere, quàm vt Euangelium malè audiat, eius professores se mutuò proscindant, & quum nihil carni non indulgeant, merum tamē gloriæ Diuinæ zelum putent, nihil pensi habentes, quàm multa etiam tantum hominibus indigna admittant, quámque grauissima passim pusillis scandala obiiciant. An autem hosti illi concordiæ & omnis boni, in his non plurimum gratificentur, ipsi viderint. me enim monitorem non ferunt. Certus autē sum longè eum potius habere atrox hoc dissidium, & feracissimum omnegenus scandalorum, quàm si (quod petieram) scripsissent veritatem Spiritus in verbis Cœnæ: refutassent dogmata diuersa, nobísque idem ius, & Ecclesiæ iudicium permisissent, omissis interim sannis illis nimium scurrilibus, & plusquam Archilochicis conuitiis: adde & pleraque confessa mendacia. Quid enim tā tū periculi à nostra doctrina: Verba Cœnæ vera credimus: sed solis quum sint dicta discipulis, & pro his tantū sit corpus Domini datum, & sanguis fusus, nihil hic filiis Belial cōcedimus, quoniam nec ipsi cum Domino vlla est conuentio. Ad hæc nihil prorsus, quod ex illis certò colligi potest, reiicimus: tātùm, quod & ipsos facere credimus, obseruatis diligēter omnibus quæ Christus instituit, potissimum ad fidem in ipsum, & gratiarum actionem pro morte eius homines dirigimus, externa sine istis sola, non inutilia modò, sed & noxia affirmantes. Cætera quæcunque docemus, hæc sunt, Crede Christo vt seruatori tuo, abnega temetipsum, fer impositam ab illo crucem, dede te proximi obsequiis, & æquanimiter expecta donec te hinc in cælos ad se recipiat Pater. Dum hi ergo de (quorum hostili nostri insectatione, nihil tale ab eis meriti, querimur) aliud in præsenti nequeunt, alii quos Erinnys ista nondum adeò occupauit, saniori omnia iudicio expendant. Videbunt indubiè ista quam aduersarii hac in re nostri instituerūt ratione, nihil aliud quàm Ecclesiam scindi, infirmos offendi, Euāgelium reddi abominabile, & Christi nomē blasphemari, eóque nihil minus Christianos, quàm ad istum agere modum, decere. Consideret quis Ecclesiam ab initio sui, quando vnquam bene adeò habuit, vt non sicut peccatis Sancti, ita & erroribus fuerint obnoxii omnes: Semper autē qui Spiritu Christi rectè instituti fuerūt, non minus errantes quàm peccantes tulerunt, qui modò in Christo salutis anchoram figerent, & Ecclesiam non scinderent. Vnus Deus siquidem docere sua potest: nos plātare quidem & rigare, sed quod vtrunque nihil fit, si ipse non adiiciat incremētum. Par igitur erit, siquem errare deprehēderimus, vt primùm illum docendū Deo precibus offeramus: deinde ita moneamus, vt Dei nos ministros queat agnoscere. quod præstabimus, si summa id lenitate & humanitate fecerimus, nequaquam animum despondentes, si non illico succedat, quòd Deus suum tempus in omnib9 obseruet, neque deserere possit qui ipsum timent. Huc nos prouocare debet, quòd & nos labi pos sumus: quin sæpe, tum etiam quum de fratris errore nobis videmur quàm certissimi, ipsi fœdè hallucinamur, illo veritatem sectante. Hæc volui pientissime Archiœnochoe de flagranti nimium hoc circa sanctam Eucharistiam, summæ symbolum cōcordiæ, dissidio, hic memorare, vt & T. D. & alii hæc lecturi viderent, quàm nos ab eo abhorreamus, & quàm nullam quoque ei causam dederimus: quáque ratione vel caueri, vel ortum sedari poterat, ac etiamnum nonnihil remitti, si non omnium turbatori Satanæ plusculum Dominus indulsisset: vtique quo cum fidem nostram probaret, tum moneret ne vel nobis vel aliis hominibus (quando adeò omnis homo per se nihil nisi vanitas est) vel tantillum fideremus. Non præterit autem nos, vt & alia quæ de concordia maiore studio colenda scripsi, ita hæc quoque aduersarios eò rapturos, vt inde colligant nos causæ nostræ diffidere, premi nos sentientes: sed dies Domini id reuelabit, neque obscurum nunc est, quando morte, & duris cruciatibus, nostram fidē tot iam fratres confirmarūt. Palàm etiam id faceremus, si coram cordatis Christianis daretur de his rebus inter nos colloqui: id quod per præstantissimos aliquot & principales viros omni studio ambiuimus: sed nescio qua causæ suæ fiducia, id primi illorū qui ita nobis insultant, pertinaciter renuerint, quum nostræ tamen partes sint omni poscenti, fidei & spei nostræ rationem reddere. Vnum adhuc, nō mea, sed Euāgelii Christi, quod indubitatum prædico, causa adiicere, ipsa cogit necessitas. Biennio hinc verti in linguam popularem nostram Pomerani in Psalmos Enarrationes, simúlque adiunxi quæ profore Lectoribus sperabam. nam datis ad me literis ille non solùm permiserat

ſed iuſſerat etiam vt operi adderem,demerem,mutarem,vt non minus meum quàm ſuum eſſet
Pſalterium. Id ita præſtiti,vt nemo qui in his iudicare poteſt,non agnoſcat,perutilem operi ac-
ceſſionem per me factam. Hac occaſione,quum & ipſe in Pſalmo 111, de Euchariſtia aliqua tra-
ctaſſet,ego quoque nōnulla de ea diſſerui. Inter cætera verò cōtra vulgarem,& ipſi quoque dam
natam panis Dominici adorationem,neque verbulum admiſcui quod vel cū veritate, vel cum
ſententia eius pugnet. Ipſe autem neſcio quo ſpiritu actus,diram contra me Apologiam, accu-
ſans perfidiæ,ædidit: reſpondi illi,vt me & illū,& Eccleſiam Chriſti decere arbitratus ſum. Sum
ma fuit,me capitis velle dare pœnam, ſiquid etiam contra ſuam ſententiam ſcripſiſſe me eo lo-
co poſſet conuincere,quanquam id licuiſſet: quia ita tractare eum librum iuſſerat, vt non min⁹
eſſet meus quàm ipſius. Iam in ſua confeſſione volens probare me illius ſētētiæ contraria ſcri
pſiſſe,adducit mea,quali fide ego nullius Turci,aut Scythæ, nedum illius,aut vllius Chriſtiani
ſcripta adducere vellem. Refutans equidē vulgarem adorationem, inter cætera ſic ſcripſi,Chri
ſtus quidē,porrecto diſcipulis pane,dixit, Hoc eſt corpus meum: ſed iuſſit ipſum edere,& direxit
ad corpus ſuum,quod pro ipſis tradebatur in mortem,quo iſtuc crederent,& ipſum internè per
ciperent, ac ſpiritualiter manducarent. his continuò ſubiunxi, *Dann ſuſt,das lyplich nit nutz,ia vilmer*
ſchad iſt,hoc eſt, Alioqui,id quod corporale eſt,non vtile, ſed potius damnoſum eſt. Hæc mea ver-
ba adducens Pomeranus,particulam *ſuſt*,id eſt alioqui,omiſit:nam non faciebat ad calumniam.
Ego enim nihil dixeram, quàm ſine ſpirituali manducatione, corporalem non vtilem modò,
ſed & noxiam: id quod & ipſe ſcribit. Quid verò audirem ſi non tam bona fide ſcripta illius ad-
duxiſſem? Simili fide poſtea ſcribit me dicere,Chriſtū iuſſiſſe panem edere,qui non ſit ſuum cor
pus: quod ſi non ſolùm in communi illo noſtro Pſalterio,ſed in vllo ſcripto meo inuenerit,iam
me volo ipſe morti addixiſſe. Vbi autem hîc pudor? vbi vel Ethnica fides? Quāta quæſo eſt hæc
tentatio viri,mea quidem opinione minimè mali? Poſt hæc iterum ſuam cantilenam canit,pa-
ni accedere verbum, quod Euangeliſtæ memorant dictum diſcipulis: ſed nolo hîc tractare cau-
ſam Euchariſtiæ,abūdè iam aliis libris tractatā: quanquā reſpondebitur proprio libro, vel per
me, vel alium,& confeſſioni Pomeranicæ: tantùm qui Chriſti ſunt,& nobis alteram aurem ſer
uent. Monueram etiam hominem in Apologia mea, quando multis in locis Pſalmorum ger-
manum ſenſum non fuiſſet aſſequutus, vt non abiuraret eius caſtigationem. Nam ſcripſerat ſē
nunquam illud facturum melius,ſed ſic permiſſurum vt ſit memoriale illius inſignis doni Dei,
quo dederit ei, ad finem vſque Pſalmorum,abſque alio duce, perrumpere. Hanc mihi nunc ad-
monitionem inuertit,quaſi calumniatus ſim quòd dixerit,inſigne opus Pſalmorum: tum quòd
quædam retractarit,quorum neutrum in mea Apologia legit: vt demirari ſatis nequeam,homi-
nis incogitātiam dicam,an quid aliud. Sed vel merita crimina regerere,quid ædificet? Dominus
oſtendat illi ſuum errorem, tollat ſupercilium & confidentiam, donētque mentem ſanctæ con-
cordiæ paulo ſtudioſiorem. Sed tandem de noſtro labore,quem D. T. volui inſcribere, quāquam
& hæc haudquaquam ingrata fore exiſtimo, quū ſpes ſit illis monitos pleroſque, Chriſtianam
vnitatem ſtudioſius culturos,& erga eos qui ab eis diſſentiunt,futuros mitiores. Pridem propo-
ſui hac hyeme,ſi Domini fauor adſpirauerit, Pſalmos quoad licebit,pura & genuina enarratio-
ne explanare: cui minimè vulgari operi paratiorem me redditurus, conſilium nuper cœpi, ex-
planatione Prophetæ alicuius breuioris velut præludere, atque tentare, quàm ſuccederet Pro-
pheticorum ſcriptorum, in quibus propter linguæ hiſtoriarúmque inſolentiam, pauci non ſu-
dabunt,enucleatio. Deſumpſi ergo mihi Tzephaniah(Græcos ſequuti, Sophoniam aliàs voca-
mus) breuem quidem illum,ſed ſenſibus fœcundum adeò,vt omnium ſanè quæ Prophetæ reli-
qui, quanlibet magnis libris ad nos tranſmiſerunt, elegantem nobis epitomen compoſuiſſe re-
ctè dicatur. Hunc ergo Prophetam ad Hebræam veritatem ſic verti, vt & à noſtris hominibus
intelligi vel aliquatenus poſſet,nec tamen à verbis illius, quoad licuit, recederem. Non in om-
nibus quidem verba adnumeraui: id enim ſuperuacaneam obſcuritatem peperiſſet. Extāt in ſua
lingua Biblia: & ſunt hodie(gratiæ Domino)tam multi paſſimqui ea conſulere poſſunt,vt nihil
timendum ſit nequid liberioribus verſionibus,Scripturæ veritati decedat. Adiunxi commentā
rium,in quo pro virili ſingula Prophetæ verba, genuino ſenſu enarrare ſtudui: tum & in locos
cōmunes nōnunquam digreſſus ſum: ſed eos duntaxat qui præſenti Eccleſiæ viſi ſunt ad ædifi-
cationem nonnihil commodaturi. Hoc quicquid eſt laboris,tibi, clariſſime Georgi, dicare vo-
lui,non tam propter ſingularem tuam erga me nihil huius meritum beneuolētiam, quam Lo-
uanii primùm,deinde & in tuis ad me literis declaraſti,quàm quòd cum parentis tui domini E-
berhardi,viri ſingulari fortitudine,prudentia, & religione ſuſpiciendi, tum & tua in Chriſtum
ſeruatorem noſtrum, pietas mereatur Eccleſiis Sanctorum ſingulariter commendari, palám-
que agnoſci, vobis religionis ſynceritate, & Scripturarum ſanctarum autoritate, nihil haberi
antiquius, nihil æquè vos velle promotum: denique te iis dotibus præditum, ſumma manſue-

tudine & lenitate, singulari & ardenti religione, mira animi constantia: tum præter insignem in iuuenili ætate prudentiam, rerúmque vsum, plurimas peregrinationes, Martísque aleam, etiam minimè vulgari eruditione, vt nemo dubitare possit, te sibi Dominum ad peculiarem nominis sui illustrationem destinasse. Quum ergo pro omnibus in eminentia constitutis Sancti sedulò orent, pro huiusmodi sanè quos peculiariter Dominum gloriæ suæ spargendæ consecrasse vident, preces fundunt, & ardentiores & frequentiores, sicut & Paulus eorum præcipuè in precationibus suis memor erat, in quibus Dei iā bonitas singulariter clarescebat. Boni igitur & æqui D.T. qualecunque hoc meum officiolum cōsulat, & Crucifixi, cui Pater omnia dedit in manus, gloriam fortiter adferat. Is te, pientissimos parentes tuos, omnémque domum & ditionē semper seruet, beatósque reddat. Argen. IIII. Septemb. Anno Christi, M.D. XXVIII.

ARGVMENTVM IN TZEPHANIAH PROPHETAM.

QVum decretum omnino apud Deum esset vt Ierusc halaim, vnà cum templo per Chaldæos excinderet, omnémque Iehudah regionem deuastaret, & populum reliquum in Babyloniæ regionem exulatum transferret, solita sua bonitate Prophetas plerosque etiam tum quū hæc imminerent populo suo dedit, & inter eos Iirmeiah, & hunc nostrū, præcipuos, per quos vrbis & regni vastationem illis prædicebat, & ad resipiscētiam hortabat ut tum quo facilius merita mala ferrēt, prænūtiando & hostium eorū exterminium, ipsósque ad sedes proprias reuocādos: denique nomē suū, tum apud illos, tū per illos in vniuerso orbe magnificè illustrandū: vnde tam ipsis quàm omnibus illud agnoscentibus, multo cumulatissima esset fœlicitas obuentura, mirificè illos iuxtà consolabatur. Nā etsi sub Ioschiah Rege, sub quo hic noster prophetauit, conuersus vtcunque ad Dominum populus Iudaicus esset, non tamē fuerat ille à furore suo magno, quem contra populū ob incomparabilem eorum impietatem conceperat, vt historia Regum memorat. reuersus siquidē nec populus ex corde resipuerat: id quod satis manifestū fecit, quū ad solitas abominationes suas, simulatq; Ioschiah esset interceptus, relapsus est. Porrò ista quæ Prophetæ singuli tractāt, populi scilicet ob sua scelera obiurgationem, tum prædictionem eorum quæ ob illa Dominus erat eis missurus: inde vaticinia, & de eorum rursus liberatione, & de hostium eorum excidio irreparabili, denique & de regni Dei beatissima per vniuersum orbem illustratione: hæc inquam Propheta noster, non tam fusè quidem vt alii, sed mira & luculenta breuitate in compēdium redegit. Primo capite, accensam Dei contra populū iram, quæ ablatura vastaturáq; erat omnia prædicit: tū ob quæ scelera potissimum, ita illa exarsura esset, nec filiis Regis, nec Principibus aut cuiquam parsura. In secundo, ad resipiscentiam reuocat, simúlque de aliarum eum vicinarum, tum etiam populo inimicarum Gētium, nempe Philisthæorū, Moabitarum, & Assyriorum exterminio vaticinatur: quo instātis Diuinæ vltionis maximam vim explicando, & suos ad resipiscentiam acrius impulit, & simul cōsolatus est. Nam hostibus ipsorum, more Prophetis solenni, perpetuam & nunquam finiendam vastitatē prædixit. In tertio iterum scelerum suorum Ieruschalaim admonet, ostēditque vt omnes in ea ordines fuerint perditi, Principes, Iudices, Prophetæ & Sacerdotes, eóq; indubiè & populus impudentissimus singulis in scelera ruentibus, nihil vel veritis Dominum, qui præter innumera illa beneficia, peculiarem gratiæ suæ sedem apud eos delegerat, neque excidio Ephraim, aliorúmque regnorum & Gentium, absterritis. Quia autem propter electos potissimum erat ad vaticinādum Diuinitus delegatus, mox conuertit se ad prædicandam indicibilem Dei super eos dignationem, quæ à Iudaicæ Gentis dispersione sensim sese erat exertura: ab exaltato verò Christo effulsura clarius, & in regeneratione plenè demum consummanda. De horum ergo conuersione & pietate, tū & incogitabili fœlicitate ad finē vsque libri præclara, memorādáq; vaticinia texit.

Tzephaniah Propheta.

CAPVT I.

1 Ermo Domini qui factus est ad Tzephaniah filium
Cuschi, filii Gedaliah, qui filius erat AEmariah, filii
Chizkiah: in diebus Ioschiahu, filii Amon Regis Ie-
hudah.
2 Auferendo aufero de terra omnia, ait Dominus.
3 Aufero hominem & pecus, aufero volucres cæli, &
pisces maris, & impingent scelerati: excindam homi
nem de terra, ait Dominus.
4 Extendi manū meam super Iehudah, & super ha-
bitatores Ieruschalaim: excindam de loco isto 'reliquias Baal, nomen 'Kema-
rim, vnà cum sacrificulis:
5 Et supplicantes in tectis militiæ cæli: cósque qui cum supplicāt, iurántque
Domino, 'iurant simul & per Regem suum:
6 Et qui retrocedunt à Domino: quique non inquirunt Dominum, neque in-
uestigant eum.
7 Sile à cōspectu Dominatoris Domini: quia propè est dies Domini, quia pa
rauit Dominus sacrificium, expiauit quos ad id sibi conuocauit.
8 Erítque in die mactationis Domini, vltionem 'sumam de Principibus, de fi-
liis Regis, déque 'peregrino cultu vtentibus.
9 Vltionem sumam in die illo de omni transiliente limen: 'qui domum do-
minorum suorum, vi & fraude replent.
10 Erítque in illo die, ait Dominus, clamor à 'Porta piscium, planctus à Secūda,
fragor magnus à Locis editioribus.
11 Plangite habitatores vici mercatorii: consopitus enim est populus mercato
rum, excisi sunt vniuersi pecunia onusti.
12 In tēpore illo lustrabo Ieruschalaī lucernis, & vltionē sumā de viris qui in fæ
cib' 'suis cōgelati sūt, ac dicūt in cordib' suis, Domin' nec bene, nec male faciet.
13 Copiæ illorum diripientur, & domus eorum vastabuntur: domos extruent,
neque inhabitabunt: serent vineas, & non bibent vinum ex illis.
14 Propè inquā est dies Domini magnus, propinquus & properans admodum:
vox diei Domini, 'fortes amarum vociferantur.
15 Dies ille, dies iræ æstuantis, dies afflictionis, atque angustiæ, dies desolatio-
nis, & vastitatis, dies tenebrarum & caliginis, dies densæ nubis & nebulæ.
16 Dies buccinæ & clāgoris super vrbes munitas, & super propugnacula celsa.
17 Afflictionē mittā hominibus, ibunt tāquam cæci, quia peccarunt Domino,
& effusus sanguis eorum, instar pulueris erit: & caro eorū vt stercus habebitur.
18 Nec argento, nec auro suo poterunt sese liberare in die iræ Domini æstuan-
tis: igni zeli eius vorabitur omnis terra, quoniam faciet vt consumantur: certè
terrore complebuntur vniuersi inhabitatores terræ.

'Id est reliquos cultores Baal.
'Peculiare genus sacerdotū Baal, Heb. monachos vocant: nigro vtebantur cultu. Cuius singulari camar & caphar Galli suos hypocritas appellant:
'quē sibi in Deū ac ita supremum Regē delegerāt.
'Mutatio personæ loquētis, Scripturæ frequens.
'Exoticis luxuriantes aulicos videtur significasse.
'Videtur notasse famulitium Regis, ad iniqua ministeria promptū & alacre.
'Certæ regiones vrbis sunt.
'In malis suis studiis obstinati.
'Hoc est, vel fortes hostes terrificam vocem dabunt: vel tanta erit afflictio, vt & fortes præ angustia clamaturi sint. est enim ambiguum.

ENARRATIONES.

1 *SErmo Domini qui factus est ad Tzephaniah filiū Cuschi, filij Gedaliah, qui filius erat AEmariah, filii Chizkiah: in diebus Ioschiahu filij Amon Regis Iehudah.* Hic prophetiæ huius titulus est, quo & nobis ea plurimū cō mēdatur. Si enim filii Dei sum', nihil debet nobis verbo Dei haberi antiquius. Qualiscūq; siqui

dem hic sermo sit, qualescunque & ad quos per Vatem primùm habitus est, vt nõ sine singulari
Dei dignatione ad nos vsque peruenerit: ita nobis quoque non contẽnendã frugẽ afferet, pia cu
riositate perpẽsus & obseruat⁹. Omnia etenim Sacra propter nostrã doctrinã scripta sũt, Rom.
15.d.12. Et quicquid veteri populo accidit, typ⁹ est in quo opera & iudicia Dei, tã erga pios quàm
impios delineata, cõsiderari debẽt, 1. Cor. 10. c. 12. Nõ poterit igitur fieri quin optãdo cum fructu
etiam hæc quæ exigendis iam in exilium Babylonicum, ob suam impietatem Iudæis, Prophe-
ta hic Domini Diuinitus instructus prædicauit, excusserimus, & sigillatim omnia expẽderim⁹.
Huc debet nos inuitare & illud, quòd res nostræ rebus gentis Iudaicæ, quum ista à Vate hoc au-
dirẽt, haud dissimiles sunt. Et nos enim populus Dei habiti pridem sumus, nihil minus autem
Res nostræ simi-les Iudæis. quàm vocẽ eius audiuimus, in quæuis potius quàm in ipsum sperauimus. Innocentia atque be
neficentia in proximos, colere eum debueramus: his autem posthabitis, ornando ligna & lapi-
des, corpus sine causa affligendo, absque mente multum verborum & cantionũ fundendo, præ-
posterã mensæ Domini pompã, vel suspiciendo, vel exercẽdo, ac aliis Pharisaicis magis quàm
Christianis operibus incumbendo, demereri ipsum laborauimus. Moniti in fide erga Deũ per
Christum, atque dilectione in proximos, omnem pietatem, ac quæcunque à nobis Deus requi-
rit, sita, non modò non resipuimus, sed pars monẽtes ad necem vsque persequitur: pars omnia cõ
temnit, & ridet: pars amplexi resipiscentiam, carni tamen magis quàm Deo viuimus. Habem⁹
præterea nostros quoque Iechezkiias & Ioschiias, sed ne sic quidem toto corde ad Dominum
conuertimur. Quid iam expectemus aliud quàm quod experta est olim impietas Iisraelis? &
quidem tanto atrociora, quanto nobis amplior lux affulsit. Sciens seruus voluntatem domini,
plagis vapulabit multis: pluribus ergo qui plura nouerint. Proinde his tãquam propriè ad nos
attinentibus, totis animis auscultemus: si fortè extentam super nos, vt dignas de impietate no-
stra pœnas sumat, resipiscentibus seriò nobis, manum suam Deus retrahat, aut certè donet no-
Verbũ Dei quid. stro commodo ferendam. De ratione qua sermo Domini ad Prophetas factus est, item de diuer
sitate appellationis, quòd nunc Visio, nunc Verbum, nunc Onus dicitur, multa alii disputarũt.
Satis equidem habeo Prophetas instinctos & afflatos (vt Petrus inquit) Spiritu sancto, sua & lo-
quutos esse, & scripsisse, ex arcana scilicet, sed certa Dei reuelatione: vnde rectè Visionem, illa vo
carunt: nec minus rectè, Verbũ Dei ad se factum, quando nihil non ab ipso Dei Spiritu accepe-
rint. Onus item commodè dixerunt, quum molestam onerosámque Dei iram prædixerunt.

Quòd Prophetæ pater, auus, proauus, & abauus nominatim memorantur, eius vtique nobilita-
tem, neque profanã illam, vt crediderim, quòd huius in Scripturis nulla ratio habeatur, sed san-
ctam indicat. Hebræi putãt siquando Prophetarum maiores nominẽtur, & eos Prophetas fuis-
se. Id licet affirmare non ausim, facilè tamen persuadeor pietate fuisse insignes, quicunque ita ce
lebrantur. Nam in hoc adscripta eòrum nomina puto, vt Vatis grauior esset autoritas, qui ve-
lut hæreditariam iam pietatem obtineret. Et hoc quidẽ nomine nemini Prophetarum hic no-
ster secundus est. Quanquam autem inconsultò ministri persona, dum constat verbum Dei an
nuntiari, consideratur, nonnihil tamen commendationis verbo, quo citius vt Dei verbum re-
cipiatur, conciliat, si minister sit pietatis nomine suspiciendus. Atque hæc potissimum Pau-
lo causa fuit cur tam anxiè requireret Episcopum modis omnibus inculpatum, & qui non sua
solùm, sed & suorum culpa vacaret: denique exteris quoque probaretur. Sub Ioschiah Rege,
Propheta hic vaticinatus est, sub quo & Iirmeiah. Charus erat propter electos populus Iudæo-
rum Deo, & conueniebat reprobis omnem excusationis prætextum adimi: ideo nunquam il-
lum Vatibus suis, qui ad resipiscentiam vocarent, carere voluit, ne tum quidem quum iam exi-
gente id eorum obdurata impietate definitum esset vt in manus traderentur Chaldæorum: iux-
ta illud 2. Chronicorum vlti. d. 15, Miserat Dominus Deus patrum illorum ad illos, per nun-
tios suos, maturando & mittendo sedulus fuerat, eo quòd misereret eum populi, atque habita-
culi. Illi autem nuntios Dei subsannarunt, sermones eorum contempserunt, Prophetis suis il-
luserunt, &c. Eadem & Iirmeiah 25. a. 4, legimus. Eadem sanè causa, etiam Regem hunc tam ab
solutè pium, qui totis viribus pietatẽ conaretur restituere populo, priusquam excinderetur, de-
derat: quod & Hieronymus annotauit, vt nihil prorsus omitteret, quo à perditione illos serua-
ret. Eo pacto quãlibet maior pars populi omnia contẽpserit, atque præcipitẽ se sua inexpugna-
bili impietate in exitium vltrò dederit, multi tamen ita ad imminens excidium fuere parati, vt
& mitius omnia ferrẽt, & non parum ex ea castigatione in timore Dei promouerent. Et cui du
bium quin Iirmeiah & huius Prophetæ vaticinia, plurimum momenti ad præclaram illam
Regis resipiscentiam contulerint? Porrò & Regis patrem nominat: sed id vulgare in Scri-
pturis est: alioqui tanquam nota Diuinæ dignationis accipi posset, qua factum fuit vt impii pa-
tris filius esset multo piẽtissimus. De nominibus Prophetæ & maiorũ eius quã habeãt interpre
tationẽ, siquis fortè requirat, Tzephaniah speculatorẽ Dei, Chusi AEthiopẽ, Gedoliah magnũ
Dei, AEmariah sermonẽ Dei, Chizkiah fortem Dei significat. Soliti sanè Hebræi, vt & Græci

fuere, nomina suis indere, quibus vel aliquis euentus significaretur, aut inesset aliqua ad virtutẽ admonitio. Et fieri potest, quando omnia certa Diuinæ prouidentiæ dispositione eueniunt, vt Deus puero huic Tzephaniah nomen dari voluerit, quo suo in eo operi velut præluderet, ostẽderétque ad quid eum sibi destinasset, nimirũ vt suus speculator esset. id quod & in Iohanne Baptista, & Domino factum legimus. Laudauero hinc eorũ studium qui ea suis liberis nomina indunt, quibus vel gratiæ Dei, vel pietatis colẽdæ admoneantur: qualia sunt nomina quæ vel huius aliquid significant, vel fuerunt eorum in quibus ista, Scriptura celebrat, vt sunt nomina sanctorum Patrum & Prophetarum. Immortalitatẽ autem quærere in nominibus, vt faciunt qui vel suis, vel suorum maiorum nominibus natos suos vocãt, Ethnicum est. Sicut & admirationem illis præ se ferre, ac imitationem quasi optare vanitatis veterum Gentilium: quod faciunt qui suos filios, Iulios, Pompeios: & filias, Cornelias, Lucretias, & id genus nominibus vocant. *Quæ imponendi nominis ratio Christianos deceat.*

2 *Auferendo aufero de terra omnia, ait Dominus.*

3 *Aufero hominem & pecus; aufero volucres cæli, & pisces maris: & impingent scelerati: excindã hominẽ de terra, ait Dominus.* Quo grauiore autoritate terreat Vates, Dominũ ipsum loquentẽ & minitantẽ inducit, moréque Prophetarũ (qui instar Poetarum figuris plurimum gaudẽt) hyperbole vtitur: tũ quo rem magis amplificet, addit & distributionem. Secundo versu inducit Dominum testantem se auferendo omnia ablaturum, idque non sine emphasi, in eo quod *auferendo aufero* ait, præsenti scilicet verbo cum intentione adiecti infiniti vsus. In tertio per distributionem enumerare facit homines, pecudes, volucres, pisces, adderéque *& excindam hominem de terra*, quod tãquam ratio eius quòd se dixit ablaturum pecudes, volucres, & pisces, adforéque impiis ruinam, accipi potest, nempe ad hunc sensum, En auferendo aufero omnia, & pecudes, & volucres, & pisces. Impingent tandem ruéntque, vt meriti sunt, scelerati: nam *excindam hominem de terra*: vt nihil eius reliqui sit, funditus genus extirpabo humanum, eóque & pecudum, volucrum, pisciúmque sequetur solitudo, vt quæ in vsum homini condita sunt, atque ideo ibi frequentiora, vbi hominũ maior est frequẽtia. *Pisces maris*, quoslibet intelligit, quòd piscium in mari, & in lacubus, quos maria Hebræi vocant, maior soleat esse copia.

4 *Extendi manum meã super Iehudah, & super habitatores Ierusch alaim: excindam de loco isto reliquias Baal, nomẽ Kemarim, vnà cum sacrificulis.* Primùm induxit Dominũ minitantẽ ablaturum se de terra omnia: móxq; distributione in homines, pecudes, volucres, & pisces, id magis perspicuũ fecit. Nunc quo luculentius iram Dei ob oculos ponat, homines quoque nominatim exprimit, ordinésque varios eorum qui sua impietate Gentis excidium meruerant, cõmemorat. *Extendi* (facit Dominũ loquentẽ) *manum meam*: hoc est exerui potentiam meam. *contra Iehudah*: quo nomine omnis ille populus significatur quẽ de Iisraelitis Assyrii reliquũ fecerant, in quo & tribus Bẽiamin, aliarúmque tribuum accolæ aliquot erant. *Habitatores* addit *Ieruschalaim*, quòd apud illos regnum esset, & tẽplum. Pòst *reliquias Baal* ponit. per Ioschiah enim Regẽ, cultus Baal submotus fuerat, & ablati Kemarim qui incẽsum adolebãt in excelsis. Verùm vt fieri solet, non adeò multi ex animo sub eo Rege resipuerant, regnãte adhuc in cordibus eorũ Baal: vnde & Kemarim adhuc illis in precio habebantur. Impii siquidem vt in corde negant Deum, sic & à quouis potius quàm ab ipso auxilium sibi quærunt. Ita hodie totus ferè orbis ab idolorum, & idololatrarum præsidio pendet: eósque Diuos præcipuè colit de quibus prædicari audit, corporis incommoda eos auertere, largirique cõmoda. Interim quãuis ore quotidie Deum Patrem inuocent, & bonitatem eius immensam tum in admirando mundi opificio relucẽtem videant, tum magnificè ab omnibus piis, omniq; Scriptura celebrari audiãt, adeò tamen pauci sunt quibus satis sit ipsum inuocasse, vt passim omnes & Magistratus, & populi igni puniendum errorem seriò pronuntient, siquis solum Deum adorare, soláque eius gratia niti velit. Huius mali horrẽda exẽpla multis in locis, tam Germaniæ quàm Galliæ hac tempestate eduntur. Neque admodum diu est quòd in duab' celeberrimis vrbibus, putrium statuncularum violatio grauius accepta fuerit, quàm vlla vnquã Dei, quãlibet cõfessa blasphemia, aut scel' aliud quantúlibet immane. In altera enim nouis cruciatib' absumpt' est qui simulachrum deiecerat. In altera (à qua tamẽ antehac totus ferè orbis sapientiã petebat) quũ neglecta atque obsoleta quædã statúcula inuẽta esset capite truncata, sophis qui illic adorãtur agentibus, publica & mirè insignis suscepta supplicatio est, qua vrbs tãto scelere expiaretur, ac venia à decollata statua impetraretur, quum non decollari modò, sed planè ad gehennam, absque numero quotidie depelli viuas Dei statuas, æquis oculis illi videant; neque hoc solùm, sed & ad hæc suasores incẽtorésque sint omnium perniciosissimi. Neque certè illam supplicationem ex religione, aut D. Virginis (quam præ se tulerunt) reuerentia instituerunt, sed ita voluerunt miseram plebem ludificari, ac ne ad irradiantem nonnihil Euangelii lucem oculos aduertat, absterrere. Sic iam idololatria implicito orbi, siquis etiam Ioschiah contingeret qui fœdus Domini cũ omni populo renouaret, verum Dei cultum restitueret, tol- *Exempla insignis idololatriæ.*

leréťque quicquid idololatriæ in manifesto esset: quàm multos putas nihilominus fore, quorũ cordibus idola, aliæque abominationes nequaquam eximerentur? Ad hunc modum res & sub Ioschiah se habuit: id quod satis manifestum factum est, quum illicò ad vomitum redirent simulatque ille periisset. Hinc itaque est quòd Dominus minatur excisurũ se reliquias Baal (bonam enim partem sustulerat Ioschiah) & nomẽ Kemarim: submouerat enim hos idem Rex, nequis palàm incensum adoleret. Dominus autem minatur etiam nomen se horum deleturum de loco quem sibi sanctificauerat, vnà cum sacrificulis: id quod factum est quũ Ierusalẽ excinderetur. Porrò Baal, Martem Hebræi fuisse existimant: cuius rei inter alias, hanc coniecturam habent, quòd sacerdotes eius foderent lanceolis semetipsos, & redderent sanguinolentos, vt legimus 1. Reg. 18. f. 28. Huius peculiares cultores, Kemarim fuere: sic dicti, quòd nigris vterentur vestibus: vnde Vates noster eos à sacrificulis separauit.

5 *Et supplicantes in tectis militiæ cæli: eósque qui quum supplicant, iurántque Domino, iurant simul & per Regem suum.* Stellas cæli [illegible], id est exercitum vel ornatum cæli vocat. Has suspicere, & ab eis rerũ euentus expectare, vetus adeò superstitio est, vt illã Deus nominatim vetuerit in Lege, 5. Mosch. 17. a. 3. Cæterùm in tectis quæ plana habebãt, supplicasse astris Iudæos, testatur & Iirmeiah cap. 19. c. 13. Quo enim illa recta aspicerent, in tecta ascendebant. Decimo cap. a. 2, idem Vates causam huius superstitionis notat, quum ait, A signis cæli ne terreamini. Quòd enim astrorum nutu, vitam istam gubernari existimarent: supplicationibus, incensis, atque libaminibus placare illa sibi volebant. Sic & apud nos, postquam persuasum esse cœpit, plerísque Diuis ius esse morbos immittere atque depellere, & à Deo quidvis quanlibet indignis nobis suis meritis impetrare: adorari quoque & coli cœperunt, extructáque illis sunt, & ornata supra modum templa: constituti, plurimúmque ditati sacerdotes, ac plus quàm Deo, ipsis honoris exhibetur. Inde est quòd tam sanctè passim in Scripturis Deus præcepit, se solum metuendum, à se solo & bona & mala omnia expectãda. Id nanque qui crediderit, Dominum solum adorabit, colétque: nulli vnquã

Astra & hodie coluntur.

superstitioni cessurus Hodie etsi palàm astra cæli nemo adoret (quanquã non dubitem multos esse, præsertim ex eorum genere quos Astrologos ac fatidicos vocãt, qui illa numinum vice habeant) plus nimio tamen passim suspiciuntur, & metuuntur. Quod vel inde liquet, quòd annuæ illæ Astrologorum prædictiones tanti fiunt. *Et supplicantes, iurantésque Domino.* Quum hic Vates eos enumeret qui impietate sua Gentis excidiũ meruerũt, facile liquet, hos quoque supplicãtes iurãtésque Domino, hypocritas malósq; fuisse. Id Ra. Schlomoh notari in eo putat quod subiicitur, *iurãtes per Regẽ suũ:* quẽ intelligit quẽquam factitium illorũ deum. Nullũ certè seculum fuit in quo nõ & hoc gen⁹ impiorũ extiterit, qui veri Dei sese cultores externis quibusdã obseruatiunculis ostẽtarent, & simul tamẽ ad præsidium respicerẽt falsorum deorũ. Ita nostra tẽpestate quicunque religiosiores sanioresq; haberi volunt, Deum in primis se colere simulant. Inde autẽ & à Diuis atque hominum inuentis & operibus, nẽpe Missis, aliísque ceremoniis, salutẽ quũ expectent, præter Deum & homines, cum mortuos tum viuos colunt. Hi sunt qui supplicant, iurántque Domino, hoc est præ se ferunt fidem, cultúmque Dei, quem animo nequaquã præstant, dum non solo Deo cõfidunt & nituntur. Iurant etenim & per Regẽ suum, hoc est fiduciam suã & in alium collocant, siue Regis nomine deum quempiam, siue externum administratorem regni intelligas. quia enim iurando, Deũ ut testẽ cordis, ac fraudis vindicẽ inuocamus: iurare inter ea numeratur per quæ testamur nos Deum omnium maximũ agnoscere, ac in primis metuere. Qui igitur & per alia iurãt, illa quoque Diuino honore dignantur, vt quibus iudiciũ super se deferãt, ac velut cordium cognitionẽ tribuant. Hinc populo suo Dominus præcepit in nomine suo iurare, 5. Mosch. 6. c. 13, & 10. d. 20. Próque defectione à se habuit, quũ iurarẽt per deos alienos, Iirme. 5. b. 8. Et quãdo solidè pios fore prædixit, regno Christi magnificẽtius illustrato, tũ & in nomine suo prædixit iuraturos, Iescha 65. d. 17. Iirme. 4. a 2. Psalmus verò 63. d. 12, ita

Iuramenti pius usus.

canit, Gloriabitur omnis qui iurat per Deũ. Hinc colligẽdum, iurare per nomẽ Dei, op⁹ esse pietatis, & quidẽ puræ atque præcellentis, nimirum Christianæ, eóque Christum nequaquã, quũ dixit, Ego autẽ dico vobis, Nolite omnino iurare: omne iuramentũ voluisse reiicere. quod nũc Anabaptistarũ quidam perperam dogmatizant. eóq; multorũ conscientias misere illaqueant. Quo nanque quisque Christianior, hoc magis studet omnia in nomen & gloriam Dei agere. Iã ea cur non & testaretur per nomen Dei? Cur ad ea illud non inuocaret? Certè quotquot Sãcti in Diuinis literis tã Noui quàm Veteris instrumẽti memorãtur, cum laude id fecerũt. Quàm sæpe Dominus ipse Patrẽ, & Paulus Deum in testem inuocat? Nõ ergo quoduis iuramentum, sed

Explicatur locus DE IVRAMENTO, Matth. 5.

quod fit temerè & pro re nihili, Christus vetuit. Etenim à corruptoribus Legis Diuinæ deuterotis populus persuasus erat, Legi Dei de non peierando satisfactum, si solenne iusiurandum, quod cum inuocatione nominis Dei præstabatur, non violassent. Cæterùm si per cælum, terrã, Ierusc͡halaim, aut caput proprium, siue temerè, siue falsò etiam iurassent, per parũ referre. Pro-

inde monuit & hæc præstãtiora multo esse, quàm vt absque caußa per ea iurare licere possit: studendum potius vt sermo noster, ille nimirũ quotidianus, quem de reb' vitæ huius inter nos cómutamus, simplici affirmatione aut negatione finiatur: à malo, id est diabolo omnis mali inuentore ac suggestore esse quicquid præterea adiiceretur. Est enim Christianorũ, omnia quàm simplicissimè & grauissimè agere. Dum autem de rebus agitur salutis, nihil penitus obmittendum est pio, vt eius fidem proximo faciat de quo ille cum pietatis periculo dubitauerit, nedum inuocandus ad hæc Deus. Quinetiam si de profanis rebus iniuratis nobis habere fidem nolit proximus: referat autem vt extra dubium ponatur, idque præstari queat inuocatione nominis Dei, vt omnibus seculis apud eos qui vel aliquatenus quod iustum & æquum est coluerunt, iureiurãdo, dũ alia deessent indicia, omnis cõtrouersia finiri consueuit. Hebr. 6. d. 16. Certè ex officio dilectionis erit, & hactenus proximo inseruire, vt inuocatione nominis Dei animum illius trãquillum reddas. Nihil enim prius curandum, quàm vt nobis cum proximo bene per omnia cõueniat: quod Dominus cum aliàs, tum eo abundè monuit, quòd munus ante arã relinquere, dum gratia cum fratre sarciatur, præcepit. Profectò si nõ esset germanæ dilectionis officium, etiam de re profana, iureiurando fratri fidem facere, nequaquam Deus in Lege sua, quæ in omnibus dilectionem præcipit, id cauisset. Nunc autẽ si amissi depositi fur non posset deprehendi, iuramento eius apud quem ea res deposita erat, domino eius rei satisfiebat. Si dicas, At iudex illud deferebat: respondeo, Vt ne Iudice quidem deferente licitum fieri potest quod per se est illicitum: ita non potest fieri eo non deferente illicitum quod per se est licitum. Quòd enim iniussu Iudicis non licet occidere homicidam, nõ ideo est quòd id iussio eius iustum faciat, quũ per se iniustum esset: sed ne quis iniuria occidatur, tum quia nominatim Magistratib' Deus pœnas de sceleratis sumere demãdauit. At de iuramento quando verum aut falsum sit, quũ Iudex cognoscere nequeat, & solius iurantis fides requiratur: alia est ratio, nec potest modò, verùm debet etiã fieri, quoties eo proximo ad bonum gratificari licebit. Honoratur siquidem eo Deus. Quin sicut præstat cum proximo priuatim quàm corã Iudice rem componere: ita vbi non aliter quàm iuramento ea componi potest, præstat id vltrò & priuatim fratri dare, quàm coactim à Iudice & publicitus. Delictum quidem fratris est quòd iniurato fratri credere detrectat: sed delictum etiam erat, & quidem graue Iudæorum qui Paulo nolebant credere, bene & amicè eum erga ipsos esse affectum. Is autem eo vehementius illis iurans, Rom. 9 d. 29, falsam de se opinionem animis eorum eximere conabatur. Sic gratum Domino erit iuramento, etiam aliis in rebus de fide nostra non absque culpa dubitantibus fratribus succurrere. Quãtum enim in nobis est, dare operam debemus, vt quibuslibet in rebus, etiam quanlibet minutis conueniat, & pax nobis cum omnibus constet: vltrò autem & sine causa fratris identidem iurare, & contemptum quendam in se habet nominis Diuini, & grauitatem fidémque labefactat inter homines. Ab eo Christus suos voluit abhorrere, eóque ea iuramẽta nominatim cõfutauit, quæ Pharisæi tanquã minoris momẽti, etiam temerè adhibenda permiserãt. Nam per Deum iurare non recẽsuit, quod ne Pharisæi quidem id temerè fieri concesserant. Loco autem atque grauiter eiusmodi iuramẽtum adhiberi ad sustollendam dubitationem ac contentionem, quia iussio Patris fuit, Christus Filius nequaquã voluit prohibere. Nihil enim prorsus Christus prohibere potuit eorum quæ in vniuersum Deus antè præceperat. Si enim omnis Lex & Prophetæ in hoc vno verbo, Diliges proximũ sicut teipsum, cõplentur: & Christus vnũ hoc, quod & suũ & nouũ præceptũ vocauit, dedit: nihil certè mãdatorũ Legis potuit vetare. Aut enim oporteret illud quicquid mãdati esset, dilectioni proximi aduersari, quod cõtra illud Christi esset, Facite hominib' quæ vultis vobis fieri: hoc Lex est & Prophetæ. aut oporteret Christũ prohibuisse quæ dilectionis essent: quod vtique cõtra illud esset, In hoc cognoscẽt omnes quòd discipuli mei estis, si dilectionem habuetitis inter vos mutuam. Nemo verò cauillum moueat de iis quæ non in vniuersum, sed priuatis, & tantùm certo tempore Deus præcepit: quale fuit cædes inhabitatorum terræ Chenaan, Amalekitarum, & similia. De iis Deus non leges, sed temporanea dedit edicta, eóque suo tantùm tẽpore iusta fuere. Quæ autem legibus in vniuersum obseruandis sanciuit, nullo tẽpore iniusta per se esse poterunt. Nihil igitur talium vnquam Christus prohibuit. Libera quidem aliqua fecit, quæ necessariò veteribus erãt obseruanda: quia iam aucto, & ad fines vsque orbis dilatato populo Dei, ea desierũt dilectionis esse officia, ac publico profectui accõmoda, vti ceremoniæ sunt Legis. Secus de iis est quæ propter commodè seruandam vitam ciuilem data sunt: vti est iuramentũ. Adhuc sunt qui de fide fratrum dubitãt, sunt quoque de quorum fide dubitandũ est: cui malo quũ mederi poterit eo quod Deo peculiaris honor est, nempe inuocatione nominis ipsius, cur id nõ adhiberemus? Quid in eo iniqui, aut cum dilectione proximi pugnãs, quam solã Christus requirit? In dubitante nonnunquam delictum est, sed nequaquam in eo qui dubitationem pro dilectionis firmitate laborat tollere. Nonnunquã ne in dubitante quidẽ delictũ est, præser-

tim si non sua, sed vel fratris alterius, vel Reip. causa dubitat. imò & ab iis de quorum fide nul-
lum est dubiũ, iuramẽtum postulari potest, vt lex multis vtilis, ob paucos quib'ea opus non est,
non eneruetur. Qui in his hærent, non omnem Dei doctrinam, fideique analogiam consulunt,
sed literis vno & altero in loco (neglecta sermonis phrasi) vsúque præposterè inhærent. Sed v-
bi Spiritus, ibi libertas: neq; ideo solùm quicquã vel fit, vel vitatur, quia ita in Diuinis literis le-
gitur, sed quia gratũ vel ingratum Deo, cõmodum vel incõmodum proximo certò agnoscitur,
idq; testimonio ita cordi persuadẽtis Sancti spiritus. Neque enim nunc sub Christo spiritu ti-
moris agi nos decet in seruitutẽ, sed duci Spiritu filiorũ ad liberã dilectionem, cui semper con-
stet nõ tantùm de præcepto, sed & præcepti ratione. Nõ verò hoc dico quòd agnoscã bonũ spi-
ritũ, qui à literis Scripturæ ita recedit, vt diuersa statuat: sed volo qui vno & altero loco captiua
ri se nõ sinat, verũ ad omnẽ potius Scripturã, præcipuè autẽ ad scopũ eius finẽmq;, qui est dile-
ctio ex corde puro, animũ diligẽter aduertat. Quúmque in cõfesso sit nihil aliud à nobis requiri
quàm quod in gloriã Dei proximis cõmodet, possit semper rationẽ eorũ quæ vel faciẽda, vel vi
tãda cẽset, reddere aliam quàm hanc, Ita scriptum est, Nõ sumus serui, sed filii & amici, quos ex
certa sciẽtia commoditatis proximorum, ac inde & Dei glorificationis cũcta agere addecet. Id
qui student, ac synceriter Dei gloriam quærũt, nihil Scripturis aduersum designabunt, etiam-
si aliquando videantur rudioribus, à verbis Scripturæ recedere. Vetuit Christus Patrem voca-
re in terris: hìc literæ seruus patrem vocari se à liberis suis non sustinebit, & ita Scripturã dam-
nabit, quæ ipsum eo nomine multis in locis dignatur. At libertas Spiritus consyderabit, Chri-
stum de appellatione nequaquam sollicitũ fuisse, magis docuisse vt verum Patrem nostrum, at-
que hæreditatem in cælis quærerem'. Satis igitur habebit vt vnũ Deum Patris loco suspiciat
& veneretur, ac interim Patris nomen & ipse non ingratus à suis liberis audiet, & suos eo parẽ-
tes libenter honorabit. Atque huius in promptu rationem habet, quòd hoc gratitudinis officii-
que sit filii: illud, pii, Deúmque verè agnoscentis. At quam rationem reddat is qui peccatum fa-
ciat, parentem carnis patrem vocare? Nullã sanè præter hanc, Dominus ita dixit. Ea autem re-
spõsio serui literæ est, non filii Dei, & amici Christi, qui intelligit & quid dixerit, & cur ita dixe-
rit. Ista qui spiritualiores sunt, quæso probè expẽdãt. Omnes enim hinc errores & schismata co
oriuntur, quòd literã quidã magis quàm sensum, eum scilicet non quem litera præ se ferre vi-
detur, sed quem voluit ille qui vel dixit vel scripsit, considerant: licet & hac parte diligenter Sa-
tanas obseruandus sit, ne pro Spiritus sancti libertate, quæ optimè semper cum Scripturæ lite-
ra, sed germanè intellecta cõuenit, licentia spiritus erronei qui diuersa Scripturis inuehit, adre-
pat. Quúmq; perdifficile sit, imò impossibile homini hoc libertatis spiritualis mediũ inter li-
teræ seruitutem, & praui spiritus licẽtiam tenere, cum timore & tremore versandum est in Di-
uinis literis, ac ante omnia orandus Spiritus Christi, qui solus omnia ritè docet. Sed redeun-
dum est tandem ad enarrationem Prophetæ: vt contra quosdam contentiosos literæ seruos, de
iuramento tumultuantes, rudiores fratres munirem, ad hæc digredi libuit. Vtique enim ex eo
quòd impietatis Deus arguit, iurare per alienos deos, certò colligitur gratum ei obsequium esse
iurare per nomen ipsius. Obseruandum tamen hìc est quòd *iurantes Domino*, & postea *iurantes per
Regem suum*, Vates scripsit. Aliud siquidem est iurare Domino, aliud per Dominum, id quod He-
bræi [illegible] dicunt. Prius enim significat Deo se dedere, ac vota nuncupare: quod adorantes so-
lent. Vnde Psalmo 132.a.2, pro eodem accipitur Iurare Domino, & vouere. Qui iurauit Domi-
no, vouit Deo Iacob. Posterius verò est, Deum in testem ac vindicem inuocare. Quum igitur
& per Regem suum iurabant, hoc est deum alienum, quem quum in deum sibi elegerant, Regẽ
suũ cõstituerant (sicut se Dominus subinde Regem Iisraelis in Prophetis vocat) iam nõ vnum
Dominũ Deum suum, & supremum numẽ agnoscebãt. Sunt qui hìc Molech deum intelli gũt,
qui vtique Molech, id est regnãs vocatus est, quòd pro Rege & summo suo Principe illum cul-
tores eius haberẽt. Huic liberos suos sacrificabant per ignem: quare Saturnum fuisse verisimile
est. Idolũ eius Hebræi scribunt vituli formã, & septem habuisse receptacula: in quorum primo
adolebatur simila, in secundo turtures, in tertio oues, quarto arietes, quinto vituli, sexto boues,
septimo pueri. Ab horum, dum cremarentur, rictu, Sardonii risus prouerbium natum putant
nonnulli: de quo, si libet, lege Erasmum in explicatione huius prouerbii. Solitum quoque fuit,
dum adurebantur pueri, tympano sonare, ne eorum audirentur eiulatus. Inde תפת Thopheth,
quod à תף, id est tympano dicitur, loco prope Ierusalẽ, cui aliàs nomẽ erat Vallis filii Chinnõ:
de quo 2.Reg.23.c.11, & Iirmeiah 7.f.32, & 19.a.2, nomen indiderant. Porrò prior lectio, per Re-
gem suum, magis germana est, neque in Scripturis infrequens, vt quem quique Deum habeãt,
dicatur Rex eorum. Si autem quis ideo notatos à Vate Iudæos, quòd iurarẽt per Regem suum,
putet, quòd reges suos pluris æquo fecerint, & eo quòd illis præ Deo fiderent (quod malum toti
Iisraeli Domin' opprobrabat, quũ primum Regẽ sibi peterẽt, testatus illos se nõ Schmuelẽ re-

iecisse) & eo quòd ad impietatem eos sequeretur: huius sententiæ nequaquam refragabor. Sunt sanè & hodie plurimi qui palàm dicunt, tum se Euangelio accessuros, quum illud Monarchæ & primores principes receperint. Neque vllam aliam causam prætexũt quòd non reiiciũt modò illud, sed & dirè persequuntur, quàm quòd dãnatum sit atque proscriptum ab iis qui rerũ summa potiuntur. Non verentur etiam isti dicere, & persanctè polliceri, se in fide morituros Regum suorum & Principum. An hoc nõ iurare est per Reges & Principes tales quos Deo ipso maioris habent? Cæterùm mos quoque vetus fuit per genium principis iurare: vnde in eos qui sic iurantes peierassent, decreta pœna legitur in Pandectis iuris Ciuilis, tractatu De iureiurando: quæ tamen mitigatur, si per calorem iuraretur per Imperatorem Alexandrum, in Cod. tractatu De rebus creditis, &c. vbi tamen iuramentum memorat, per maiestatem principis.

6 *Et qui retrocedunt à Domino: quíque non inquirunt Dominum, neque inuestigant eum.* Hi sunt qui omnem Dei timorem palàm reiecerunt, & quos haberi quoque ἀθέους nihil pudet. Istuc enim retrocedere à Domino, quod hìc notatur, est planè ac ex professo à Deo deficere, omnémque semel Dei reuerentiam abiicere, adeò vt illam ne assimulent quidem: vnde subiicitur, *Qui nec inquirunt, nec inuestigant Dominum.* Isti sunt quos nulla prorsus tenet cura Dei, nulla omnino incessit religio. Quorum vt nullum seculum non feracissimum fuit, hoc nostro tamẽ prouentus talium est multò amplissimus. Id verò inde est, dum traditiones humanæ pro verbo Dei: & simulachrum religionis, pro religione vbique traderetur: facilè fuit impietatem tegere. Nihil enim magni certis diebus abstinere à carnibus, certis vacare ab operibus, tum horulam adesse sacro, semel in anno commissa (sed quæ libèret) narrare sacerdoti, de multis iniquè partis pauxillum templis, & eorum ministris decidere. Modò autem quum exorta luce verbi Dei exigitur vt totos nos abnegemus, totos proximorum commodis addicamus, omnia quæ immiserit Pater cælestis, boni cõsulamus: non est tam facilis simulatio, nec potest hæc non fugere & horrere caro. Produnt ergo hodie se plurimi qui antehac pulchrè latebant: quúmque nulla illis liceat cum Euãgelio simulatione pacisci, apertè illud detestantur & persequuntur: Paulum, ac omnem Scripturam manifestis blasphemiis incessunt. Neque enim ferre possunt vt pro impiis habeantur, dum citra pietatis opinionem à vulgo nequeunt haberi in pretio. Alioqui vt iuuat eos esse impios, ita minimè grauaret, tales quoque haberi. Sed amant se solos, omni interno solatio carent, post hanc vitam nihil sperant: quærunt igitur & hìc pro libidine viuere, hoc est impientissimè & sceleratissimè, & nihilominus à vulgo adorari vnde solùm videlicet deliciis eorum atque libidini, cum fomentũ, tum tutela suppetit. Huius verò farinæ quũ in omnibus ordinibus sint sanè plurimi, nullus tamen plures habet quàm Ecclesiasticus, sacrificulorum videlicet, qui ex prætextu Euangelii viuunt. Certè Germaniam nunquam crediderim audisse tam execrandas contra Deum & verbũ eius blasphemias. Sunt hodie multi in primis Magistratibus, apud quos intolerabile sit Christi vel meminisse. Paulum verò siquis nominet, de capite tanquam Lutheranus periclitatur. Interim non est flagitium quod non præ Christianismo ferant. Noui principem, cuius præfecti viam ad oppidum in quo annunciabatur Christus, obseruantes, siqui prostibula meretricia se petere dicerent, eos ingredi oppidum, collaudantes eorum propositum, sinebant: siqui verò suspecti tantùm essent, quòd causa conciones audiendi Christianas eò se conferrent, domum illos non sine contumeliis & verberibus redire cogebant, aut certè adducebant mancipandos vinculis. Verbum siquidem Dei Christus, vt in resurrectionem multis, ita & multis in ruinam positus est. Euangelium odor vitæ electis, odor mortis est reprobis, eo quòd velut fax Dei, ostendit quæ in recessu cordis latent. Hoc denique iudicium Domini semper apparuit, vt quoties oblatam sui cognitionem homines reiicerent, daret eos in sensum reprobum, quo palàm facerent quinam essent. Sic vsu venire & hodie videmus, nec alia causa est quòd tam apertè modò Deũ adeò multi & magni negant, Diuináque omnia rident, & summa flagitia, maximáque scelera bonori sibi ducunt. Cæterùm hìc obseruandum, hoc proprium discrimen esse inter electos & reprobos, natos ex Deo & diabolo: quòd illi, qualescunque sint, semper inquirunt tamen, timéntque Dominum, semper de eius voluntate curam aliquam & solicitudinem habent: hi autem ista rident etiam: nam in cordibus suis dicunt nullum esse Deum.

Vnde fit quòd hodie apertiores quàm antehac blasphemia contra Deum audiuntur.

Apud Christianos parulum est meminisse Christi.

Discrimẽ inter electos & reprobos.

7 *Sile à conspectu Dominatoris Domini: quia propè est dies Domini, quia parauit Dominus sacrificium, expiauit quos ad id sibi conuocauit.* Quo Vates magis terreat, eóq; timẽtes Deũ ad resipiscentiã ettius permoueat, Dei verò contẽptorib' omnẽ excusationis prætextũ auferat, vim Diuinæ iræ populo Dei imminẽtis plurimũ exaggerat. Primùm, horrendam adeò instare dieit, vt omnis terra in silẽtio actura sit, vti solẽt qui metu exanimãtur. Quod quo prædicet efficacius, iubet terrã silere, & quidem totam. Et quasi indicãs iamiam aduentare, esséque in foribus Dominum vltorem, *à facie* vel *conspectu eius*, addit. Habet verò & istuc momentum exaggerandi, quòd *Dominatoris Domini*, non simpliciter Domini dixit: vtique eo potentiam eius magis formidabilem ostendens. mm Deum

omnium conditorem & gubernatorem, à quo nimirum habent res vt sint, significat: adiectum iam אדני intendit potētiæ significationem. Deinde prædicit apertè, iam proximum esse diem vltionis, iam paratum sacrificium vel hostiam, atque expiatos & instructos iam quos ad id Dominus conuocarit. Modis sanè omnibus instructum atque expeditum ad vastandam terram, summendámque de impiis vltionem, Dominum describit. Metalepsi ista, qua per silentium metus, atque metū incutiens potentia significatur, vsus est & Habacuc 2.d.20, & quidem eisdem verbis, Dominus, inquit, in templo sancto suo, sile à facie eius omnis terra: id est, tanquam potentia sua præsentem expauesce. Eadem sententia & Zacha.2.d.13 habetur, Sile à facie Domini omnis caro. Item Iirme.8.e.14, & 48.a.2: & Amos 8.a.3, Silere ad eundem modum accipitur. Illud, *Parauit Dominus sacrificium, expiauit, &c.* per anthropopathiā de Domino dicitur: vt sensibus humanis accōmodatior oratio, magis terreat. Ad idem facit parati ad vltionē Domini ista velut hypotyposis quædā, Parat' est ad sacrificiū, expiauit eos quos ad id cōuocauit. Neq; otiosa est & illa metaphora, quòd sacrificiū vocat populi cædē: & quib' ad eam vsurus erat Dominus, inuitatos ad sacrificium, iámque purgatos & sanctificatos ad illud, hoc est instructos & expeditos ad perdendū populum. Hac metaphora vsa est Scriptura cum aliàs, tum Iescha.34.a.6, Gladius Domini plenus sanguine, inunctus adipe & sanguine pinguium ouium, & hircorum, adipe renum arietum, quoniam sacrificium Domini in Bosrah (ea vrbs in regione AEdomitarum fuit) & mactatio magna in regione AEdō. Iirme.46.b.10, ad eundum ferè modum legitur. Item de excidio AEgypti, Hosch.9.a.5, quum Vates ait, Quid facietis in die cœtus, in die festi Domini? quo similiter cædem populi intelligit. Cæterùm קדש etiā præparauit, & expediuit propriè significat: vnde קדשה scortū dicitur, quasi paratum cuiuis & expositum, Gene.38.d.21.

Sacrificium magnum, hominum cædes.

8 *Erítque in die mactationis Domini, vltionem sumam de Principibus, de filiis Regis, déque peregrino cultu utentibus.* Tertiò iam irā Domini exaggerat, ex eo quòd nemini, ne Principibus quidē & nobilib' parsura sit. Inducit enim Dominū dicentē (quod & ipsam orationē vehemētiorem reddit) Vltionē sumam (id enim significat ופקדתי, id est, & visitabo) de Principibus & filiis Regis. Hāc sumpsit de his quū vtrosq; à Rege Babel occidi fecit, & filios Regis in oculis patris, vt legimus 2.Reg.vlt.7: & Iirme.39.b.6. Adiicit Vates, *Et de omnibus peregrino cultu utentibus*: quo reliquos aulicos intellexisse creditur. Qui enim in domibus regū sunt, vt mollibus, ita & exoticis vestiuntur. Sic enim venditare se stulto vulgo, quàm virtutibus malunt. Hoc malo iam passim laboratur: nusquam autē magis quàm in Gallia: ita vt ipsi pridem hoc vitii de se notarint pictura quadam eleganti in arce Blesensi, vbi sarcinator Hispano, Anglo, Italo, Germano, suas cuique vestes suo more paratas profert, vtpote quorum vestitus figuram, tanquam certam & perpetuam, antea nouerit. Gallo autem pannum & forcipem porrigit, vt ipse sibi vestem, quali velit forma paret, quādoquidem in dies vestium formas ita solet mutare, vt sciri non possit quanā figura vestem velit. Sed proh dolor, Germani in hac re Gallos ita imitari cœperunt, vt fermè nescias vtri molliores sint. Verùm vt hæc vanitas quoslibet dedeceat, præsertim viros (pueris enim & mulieribus, pueris nō adeò multum cordatioribus, hîc nonnihil indultum semper est) in Christianis certè nulla est ratione ferenda. Ciues cælorū sunt, qui omnem in Deo voluptatem habere debent, ac eum ornatum quærere, vt cælestem vitam sermone & opere vbique testentur, ac mundi huius rebus ex necessitate tantū, non etiā ex voluptate vtantur. Quúmque illis vitā Dei meditātibus, caro nunquā non negotium facessit, eorū fuerit illius desideriis nunquā indulgere. Deniq; quū tam propriis quàm aliorū peccatis, fieri quotidie videant vt cursus gloriæ Dei remoretur, sicut in Domino semper gaudent, ita ob sua & aliorum hominum tam multa grauiáque & perpetua errata non possunt non simul in luctu esse, non eo quidem qui gaudium quod de Dei super se bonitate habent, excludat: sed qui ista mundi oblectamenta omnia amara reddat. Eapropter Christiani simiam, aut certè valde infirmum ac inconsiderantem Christianum esse oportet, qui vestium moratur ornatum. Ad quid enim eum morabitur? vt illo seipsum oblectet? At in Domino nostro Iesu Christo omnem suam habet voluptatem, omne gaudium. Vt ostentet opes, eóq; sese splendore vēditet? At in nulla alia re quàm in cruce Domini didicit gloriari. Vt placeat hominibus? At iis nonnisi ad bonum, ad pietatis ædificationem placere cupit, quam ista vestium vanitas remoratur. Vt oblectet Deum cui se vnicè adprobare studet? At huic minimè placebit, nisi indutus Dominum nostrum Iesum Christum, hoc est nouum hominem, qui sit secundum ipsius volūtatem conditus, eóque exutus veterem, cuius vanum hoc desyderium est ornatus externi. Scribit Hieronymus ad Gaudentium de Pacatulæ infantulæ educatione, φιλόκοσμον genus fœmininum est, multásque etiam insignis pudicitiæ, quanuis nulli virorum, tamen sibi scim' libenter ornari. Et ideo peculiariter Paulus & Petrus illas monuerunt, vt fide & bonis operibus malint ornari, quàm auro, gēmis, & pretioso vestitu, nullam causam esse rati vt huius viros quoque monerēt, quos ipsa sexus grauitas, ab hoc puerili & muliebri affectu vindicare debeat: pror-

In vanitatē vestium.

ſus autem etiam iſtius vanitatis ingerere abominationem, quòd profeſſi ſint crucē Chriſti, id eſt continuam veteris Adæ mortificationem. Hæc ideo moneo vt fratres qui eſſe volunt, & Chriſtum profitentur, cæleſtem, non terrenum præ ſe ferre ornatum quærant, & ne viros quidem, (taceo Chriſtianos) decentem veſtium ornatum toto corde auerſentur. Nolo tamē ſuperſtitionē eorum hinc confirmare, qui creaturarum Dei, quæ omnes bonæ ſunt, vſum damnant, & omnem decorem reiiciunt. Aliud eſt ad vanitatem ornari, aliud donis Dei cum decoro vti. Aurū, gemmæ, ſericum, ac quicquid in ornatum corporis conferri ſolet, bonæ Dei creaturæ ſunt, eóque vti illis, ii qui veritatem nouerunt, cum gratiarum actione poſſunt: vti, inquam, non vanè abuti: vtentur autem, & non vanè abutentur, qui ex ipſis nec voluptatem nec oſtentationē quærent: verū vt res alias, quibus condita ſunt vſibus, ſimplici animo adhibebunt, atque in eo ſemper ſpectabunt vti proximis proſint. Sic Magiſtratibus, quos oportet & malis qui externa tantum morātur, verendos eſſe, ſemper amplior decor ex auro & pretioſis veſtibus permiſſus fuit: quāquam & modum ſeruandum Deus & iſtis 5. Moſch. 17. d. 17, præceperit. Vnde Dominus ipſe Solomoni, quum dilexiſſet eum, non petitas diuitias ac gloriam tanto adiecit cumulo, vt ante ſe ſimilem non habuerit, 1. Reg. 3. b. 12. Neque enim fruſtra iſta cōdita ſunt, boniſque vſum eorum nemo negare poteſt. *Nullum creaturarum vſum damnandum.* Quum ergo qui iſtiuſmodi ſunt, in omnibus ſpectent vt proximis proſint, non erunt facilè, qui decentius auro, gēmis, atque pretioſis veſtibus ornabuntur, quàm quos par ſit, à vulgo in admiratione haberi, nimirum Principes & Magiſtratus. Horum ſanè ſplendor ſæpe admirandus, & ſine reprehenſione tamen in Scripturis memoratur. Quanquam longè magis ſapientia & æquitate iſti, ſibi autoritatem, quàm cultu corporis quærere debeant: tantùm rudi plebeculæ & malis fortaſſe conducet externus iſte ſplendor. Porrò & aliorum fuerit ita vanitatem fugere, ne ſordibus velint notabiles eſſe. Nemo certè eſt tam pauper ferè & pannoſus, qui non habeat in veſtitu ſuo aliquid quod decoris ſit, non neceſſitatis. Neque in veſtitu hoc ſolùm, ſed in rebus omnibus videtur. Imitantur ſiquidem hìc homines Deum, in cuius creaturis omnibus, præter vtilitatem, & ornatus aliquis conſpicitur. Quis enim vituperet Iaacob qui filio ſuo Ioſeph polymitam veſtem fecit? Iam mulier fortis in Prouerbiis laudatur, quòd ſtragulatam ſibi fecerit veſtem, & purpuram indumentum ſuum. Quæ ergo vſus publicus, ſed proborum hominum, recepit, mundities, magis quàm vanus ornatus cenſetur, etſi ornatum iſta quoque adferant. Quicquid aut nouitatem reſipit, & luxum apertè teſtatur, quanlibet publico hominum vſu commēdetur, abhorrebit ab eo animus Chriſtianus. Quin & à frugi hominū vſu in iſtis ſemper detrahere aliquid malet, propterea quòd caro, citius quàm caueri poſſit, ſoleat vſu iſtarū rerum inſoleſcere. In his verò, vt & rebus externis aliis omnibus, modum vnus Chriſti Spiritus docebit: qui vt abſtinentia ſua nullum donorum Dei volet infamare, ita luxui & vanitati viam vbique conabitur obſtruere. Denique efficiet vt quiſque ſibi ipſi, quàm aliis, his in rebus ſeuerior iudex ſit, neque vnquam temerè damnet quod pio animo fieri queat. Piè itaque patres in concilio Gangrenſi, anathema eſſe eum decreuerunt, qui profeſſioni continentiæ conuenire arbitratus vt pallio vteretur, tanquam ex eo iuſtitiam habiturus, reprehendat, vel iudicet alios qui birris & alia veſte communi vterentur. In Cano. Siquis virorum, 30 Diſtinct. Certè cultu ſāctitatis profeſſionem præ ſe ferre, idololatras aut Kemarim, Sacerdotes Cybeles, inſanos philoſophos, vt Cynicos atque Stoicos, deniq; & hæreticos, vt Manichæos & Montanos ſtuduiſſe legimus, verè ſanctos non legimus. Videant igitur cucullati quos imitētur. Sed reuertamur ad inſtitutum. Aut nobiliores regis aulicos, exoticè ac pretioſè veſtitos, hìc Vates intellexit, aut certè peregrinæ gentis homines, quos rex in deliciis habuerit, ac (vt fieri ſolet) impietatem ab eis mutuauerit. Vult enim ſæuam adeo fore iram Dei Vates prædicere, vt ne proximis quidem Regi parſura ſit. Rex ipſe non nominatur, fortè quia exoculari tantùm, non etiam occidi ab hoſte debuerit: nobiles autem eius & filii trucidari. Cæterùm ira Dei contra luxui & mollitiei deditos, & Ieſcha. 3. d. 16, Amos 6. a. 1, ac paſſim in Prophetis grauiſſimè ſanè prædicatur. Hìc autem locus non eſt adducendi ſingula.

9 *Vltionem ſumam in die illo de omni tranſiliente limen: qui domum dominorum ſuorum vi & fraude replent.*

Tranſilientes limen, promiſcuos aulicos intelligo, qui (vt apud malos fieri ſolet) vi & fraude domos principum ſuorum replent, quo ampliorem & ipſi de opima præda partem ſibi decidant. Quod malum peſſimum & hodie apud Principes regnat, vt ii præfecti, qui induſtria, ſubditos ne delinquant auocant, & quæ peccant, mitius puniunt (hoc eſt, ſeriò ſtudent vt ſcelerum ſit minus, non autem vt plus multarum) neque grati ſint, neque diu ferantur: chari autem habeantur qui occaſiones etiam obiiciunt delinquendi, dum fouent ludos, compotationes, choreas, & alia inſolētiæ hominū ſeculi, quo plus referāt in multis dominis ſuis, hoc eſt, domos illorum, vi & fraude repletas reddant. Non diſſimilis oratio Amos 3. b. 10, legitur, האוצרים חמס ושד בארמנותיהם, id eſt, recondentes violentia & depopulatione in palatia ſua. Sunt ex Hebræis qui *tranſilientes limen,*

cultores Dagó intelligant. Nam illi limen eius non contingebant, propterea quòd caput & duæ manus illius recisæ à trunco, super limen inuétæ fuere, quũ Arca Domini in téplo eius esset collocata. 1. Schm. 5. a. 4. Verùm dum hoc nullam habet affinitaté cum eo quod adiungitur, *Qui domum dominorum suorum ui & fraude replent*: quod phrasis tamé Scripturæ obseruare solet: prior senté-tia magis arridet, putóque Vatem eo quòd scripsit *transilientem limen*, ministrorum alacritatem & sedulitatem significasse. Sunt qui impudentiam & ferociam eorum qua in domos ciuium irrũ-pebant, dominis suis prædam inde erepturi, eo putant significatam: & huic certè consonat quod adiunctum est. Cæterùm vbicunque hoc verbi quod hic habetur, דלג in Scripturis legitur, saltare significat, 2. Schmu. 22. c. 30, & Psal. 18. c. 30, In Deo meo transiliam murum. In Cant. 2. 8, Vox dilecti mei, ecce ipse venit, saliens in montibus. Iesch. 35. b. 6, Tunc saliet claudus sicut aries.

10 *Eritque in illo die, ait Dominus, clamor à Porta piscium, planctus à Secunda, fragor magnus à Locis editioribus.* Peculiarem vrbis partem, & vt videtur, in qua habitarunt qui insigniter diuites & delicati fuerint, Propheta denotat. Neque enim firma coniectura est, mercatores, de quibus sequens versiculus vaticinatur, hos fuisse. Neque extat aliqua historia quæ hanc vrbis partem, qualis fuerit, describat. Hieronymus meminit Portam piscium vocatam, quæ Diospolin & Ioppen ducebat, viciniorem mari. Nehemiæ tertio, a. 3, legimus hãc portam reædificasse filios Hesenaah. *Secundæ*, quam secundam siue portam, siue vrbis regionem, siue (vt Hebræi quidam) scholam in qua *Δευτερώσεις* tradebantur, secundæ leges, intelligas, mentio fit 2. Regum 22. c. 14, vbi memoratur in ea habitasse Chuldah Prophetes. *Locis editioribus* montem Siion intelligit, in quo vtique primores & nobiliores vrbis habitauerunt. Vel igitur hæc loca nominatim Propheta memorat, quòd in iis, vt dixi, opulentiores & delicatiores habitauerint: vel certè quòd ita sita fuerint, vt eorum mentione totam vrbem sit complexus. In his prædixit vocem exaudiendam clamoris, planctum, & fragorem ac tumultum magnum. id quod indubiè euenit quum rupto muro, principes Chaldæorum cum exercitu suo in vrbem irrumperent, & rex cum suis fuga, sed serò nimis, consulere sibi conaretur. 2. Reg. 25. a. 4, & Irme. 39. a. 4.

11 *Plangite habitatores uici mercatorij: consopitus enim est populus mercatorum, excisi sunt uniuersi pecunia onusti.* Vicum mercatorium Iudæi מכתש interpretantur: cæterùm concauum aliquid dicitur, & profũdum. Vnde Prouer. 27. d. 22, mortariũ ita vocatur: & Iudic. 15. c. 19, locus dentis maxillaris. Solis enim istis duobus locis, & hoc nostri Vatis, in totis Bibliis hoc nomen habetur. Fortè locus vbi mercatores habitabant, in circulum conclusus, & demissior, vasis concaui speciem præbebat: vti fora in plerisque vrbibus habentur. Hieronymus scribit vallem Siloe fuisse. Certè quæ sequuntur, satis indicant, hunc locũ, quacunque denique ratione dictus sit מכתש, sedé fuisse mercatorũ. *Nam extinctus est*, inquit, *omnis populus mercatorum, excisi qui argento sunt onusti*, ac veluti obruti: id enim verbũ Hebræũ נטיל significat. Græca editio habet *ἐπηρμένοι ἀργυρίῳ*, id est, argéto elati. Vt ergo versu 8, exterminium Propheta prædixit principibus, filiis regis, atque aliis sericatis, eóque nobilioribus: & versu 9, reliquo famulitio aulæ, qui vi & fraude principi opes conuertebant: & versu decimo certis, vt videtur, ciuibus vrbis Ierusalem, ac indubiè primoribus & opulentioribus: ita hoc 11 versu, mercatoribus idem imminere minatur. Hieronymus simpliciter vertit, populum Chenaan: & putat Iudæorum populum ita à Propheta ob impietatem suam vocatũ:
Dan. 13. f. 56. adducitque ad id confirmandum, illud ex iudicio Danielis, Semen Chenaã es, & non Iuda. tum illud Iecheskelis 16. a. 3, Pater tuus Amorrhæus, mater tua Chetæa. Vtrinque autẽ apertior est ratio conuiciãdi, vt videat quivis per obiurgationem ac impietatis opprobrationem hæc dicta: (quãquam & illud Danielis, in Hebræo non habeatur) hic verò populus Chenaã tanquam certa pars populi Ierusalem memoratur, cui & id competat quod sequitur, *onusti argento*. nulli enim mercatoribus pecuniosiores esse solent. Populum ergo Chenaan, hic pro populo mercatorum
Chenaan, mercator. accipiam, quando multis ex locis manifestum sit, Chenaã, mercatorem vel institorem in Scripturis significare, vt Iescha. 23. b. 8, Quis consuluit hoc super Tyrum coronatum, cuius negotiatores principes [&] כנעניה, id est mercatores eius gloriosi in terra? Et Hoschea 12. b. 7, כנען, id est mercator, in manu eius lances fraudulentæ, amat defraudare. Hunc tamen locum pro sua sententia Hieronymus adduxit: sed nostram potius confirmat Prouerb. 31. d. 24, Et cingulum vendidit Chenaanæo, id est institori.

12 *In tempore illo lustrabo Ierusch alaim lucernis, & ultionem sumam de uiris qui in fæcibus suis congelati sunt, ac dicunt in cordibus suis, Dominus nec bene, nec male faciet.* Enumerauit aliquot populi Ierusalẽ classes, quarũ cædes & vastatio miserabilior atque magis horrenda haberi solet, quo ita Diuinæ super populum iræ crudelitatem perspicacius ob oculos poneret: nunc ne soli illi viderentur pœnas Domino daturi, & vel aliquibus effugium futurum, subiungit, *Lustrabo Ierusalem lucernis*, ne scilicet aliquis latitãs, iram meam effugiat. *Vltionem sumam* addit *de uiris congelatis in fæcibus suis*, hoc est obstinatis in peruersitate sua, qui dicunt in cordibus suis, hoc est ita apud se definiunt, *Non faciet nec bo-*

nè nec malè Dominus. Isti sunt qui prouidentiam Dei in rebus humanis negant, quales sanè sunt omnes reprobi. Qui nanque verè esse Deum, & esse retributorem bonorum & malorum persuasum habent, congelari in fæcibus, hoc est in malis suis perseuerare nequeũt. Verùm hæc Diuinæ prouidentiæ pernegatio in illis potissimum se prodit qui perfricta fronte, & excusso omni numinis metu, in scelera ruunt. Vtcunque autem impii, Deum esse credere haud possint, imò quàm certò queunt, in animis suis statuant, ac cum ore, tum editis libris adfirment, aut nullos omnino esse deos (quod fecisse Diagoram Melium, & Theodorum Cyrenaicum, Cicero testatur) aut certè humanorum negotiorum nullam habere procurationem (quod scripsit Epicurùs, & ridendo diuersum sentiẽtes, affirmauit Plinius, quódque palàm iactant hodie quamplurimi, qui tamen de religione deliciantur & libidinantur) potens nihilominus adeò res est veritas, & tãtum etiam reprobis lucis affulget, vt numinum metum nulli vnquam penitus excutere potuerint, quanlibet id conati sint. Fallere suum ipsius animum istiusmodi laborant quidem, eóque efficiunt vt nonnihil securitatis sibi peperisse videantur: minimo autem negotio, si vel tonet cælum, vel tremat terra, aut alia ratione Diuina sevirtus clarius exerat, recurrit inuitis religio, & excarnificat malè dissimulatus metus Dei. Sic itaque comparati impii sunt, vt nec Deũ planè agnoscere, nec negare possint. Si enim verè agnoscerent, non possent non item amare, tũ & colere. Vnde Cotta apud Ciceronem lib. 1. De natura deorum, Ego, inquit, ipse Pontifex, qui ceremonias, religionésque publicas sanctissimè tuẽdas arbitror, is hoc quod primũest, esse deos, persuaderi mihi non opinione solùm, sed etiam ad veritatem planè velim. Et paulo pòst, Quid, inquit, de sacrilegis, de impiis, periurísque dicemus? Si Lucius vnquam, Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius, vt ait Lucilius, putasset deos esse, tam periurus aut impurus fuisset? Satis ex his liquet, etiam Ciceronem agnouisse, sicui persuasum sit deos esse, eum non posse malũ esse. Non ergo credunt deos esse impii. Contrà, si certò crederent non esse, vtique omni eorum metu vacarent: id nullis vnquam contigit. Neque igitur persuasum habent nullos esse deos, neque persuasum non esse. Fluctuant inter vtrunque, & magis optant se nullos credere deos, quàm credunt. Olim autem quum se palàm illis Deus ostẽdet, quem agnoscere satis, ac inde amare hic nequiuerunt, ab irato ipsius vultu exagitati, æternùm discruciabuntur. Porrò isti impudentes, qui, quo licentius in scelera ruant, omnem Dei ex animo cognitionem eiicere frustra laborant, ac dicunt Deum sua scelera neque videre, neque animaduersurum, passim in Scripturis notantur, vt Psalmo 10. a. 3, Iescha. 47. b. 10, Iechezk 8. c. 12, & 9. b. 9, Iiob. 22. b. 13.

13 *Copiæ illorum diripientur, & domus eorum uastabuntur: domos extruent, neque inhabitabunt: serent uineas, & non bibent uinum ex illis.*

14 *Prope inquã est dies Domini magnus, propinquus & properãs admodũ: uox diei Domini, fortes amarũ uociferãtur.*

15 *Dies ille, dies iræ æstuantis, dies adflictionis, atque angustiæ, dies desolationis & uastitatis, dies tenebrarum & caliginis, dies densæ nubis & nebulæ:*

16 *Dies buccinæ & clangoris super urbes munitas, & super propugnacula celsa.* Cuiusmodi sit Deus de impiis vltionem sumpturus, & quàm instet, his versibus Propheta prædicit. Opulenti illi erant, & diripietur eorum opulentia: hostésque suos videbunt iis quæ sibi parauerant, abuti, quo nihil posset accidere illis molestius. Id verò & in Lege eis prædictum erat 3. Mosch. 26. b. 14, & 5. Mosch. 28. b. 15. Tum & alii Prophetæ subinde idem fuere minati, Amos 5. b. 11, ait, Domos lapideas ædificabitis vobis, & non inhabitabitis: vineas desyderabiles seretis, & non bibetis vinũ earum. Grauitatem itaque instantis direptionis hoc versu 13 descriptam, sequenti instare, iámque adesse testatur: quæ sanè vltionis indicata instantia, magnam quoque vim habet territandi. Diẽ Domini vocat, quo se Dominus ac suam potentiam erat incredulis alioqui Iudæis magnificentius declaraturus. Id quũ omniũ magnificentissimè facturus sit in fine sæculorum, quu extremum aget iudicium, id temporis peculiariter dies Domini vocari solet: plerunque verò & dies Christi, quòd tum demum Christi potentia & maiestas planè reuelanda sit. Magnum verò vocat Propheta hunc quem prædicit diem Domini, quia multo maximam vim iræ suæ in populum erat eo temporis Deus exerturus. Cuius instantia quo magis exterreat, secundò dicit, *Propinquus est*. Tum addit, *Et properans*. Ac velut iam irrumperet hostilis exercitus, *Vox*, inquit, *diei Domini*: quasi significans iam exaudiri hostium voces, iam resonare classicum, & *fortem*, id est fortes atque præualidos hostes, *amarum*, nimirum maximè horrendum vociferari. Hinc quo latius diei huius horrorem explicet, versu 15, hunc diem, *diem iræ* vocat, & quidem *æstuantis, diem afflictionis & angustiæ*, quæ inexplicabili modo populum erat apprehẽsura. Nam Iirmeiah, cap. 30. a. 7, de hac afflictione prædicens, ait, Væ, quia magnus dies hic, vt non sit ei similis, & tempus afflictionis Iaacob, veruntamen ex eo saluabitur. Vnde dies ille quem Seruator noster Matth. cap 24. b. 21, Iudæis prædixit, ac ipsi sub Tito Vespasiano experti sunt, hoc quem hic Vates prædixit, tanto grauior, magísque horrendus fuit, vt non solùm similem non habuerit, sed nec habiturus qui-

dem ſit, vti Dominus ipſe teſtatus eſt. Diem hunc præterea Vates vocat *diem deſolationis & vaſtitatis*. Etenim משואה ad שאה, licet eiuſdem originis ſit vtrunque, nonnihil videtur adiicere. *Diem* ait poſt hæc, *tenebrarum & caliginis*, diem denſæ nubis & nebulæ. Ea enim maximè terrifica facies orbis eſt, dum in die ſublata lux eſt, & tètris omnia tenebris oppleta: quúmque ita euenit, maxima tum ira Dei ſæuire agnoſcitur. Atqui quum omnia fame, peſte, gladio, & igni pereunt & vaſtantur, vitæ lux aufertur, & mortis tenebris omnia inuoluuntur: annon videtur ipſa orbis machina corruere iis qui talia patiuntur? annon mortis vmbra, & inferorum caligine & tenebris omnia plena putantur? Iſta verò Vates, hac hypotypoſi diei ſummè expaueſcendi horrendique, voluit ſignificare. Hac ipſa, & Ioel calamitatem locuſtarum omnia vaſtantium, deſcribit, vocans illarum aduentum, diem tenebrarum & caliginis, &c. Et paulo infrà, de eiſdem loquens locuſtis, Coram illis, inquit, tremet terra, commouebuntur cæli, Sol & Luna nigreſcēt, & ſtellæ retrahent ſplendorem ſuum. Fame ſiquidem omnia conſumente & vaſtante, ſic hominibus videbatur. Amos 5.e.18, ad eundem modum de vaſtatione Iiſraelis loquitur, dicens, Dies iſte Domini tenebræ, & non lux. Et rationem hanc ſubdit, Qui effugerit à conſpectu leonis, is obuiam veniet vrſo: quúmque domum venerit, & inniti cœperit manu ſua ſuper parietem, mordebit eum ſerpens. Et tum ſubiungit, Nunquid tenebræ dies Domini, & non lux? caligo, & non eſt ei ſplendor? Mirificè enim, vt diximus, Prophetæ tropis gaudent, plus ferè quàm vel Græcorum vel Latinorum Poetæ, præſertim quum hi ſeria ſcribunt. Id qui non animaduerterit, ex facillimis Prophetarum locis reddet ſibi difficillimos, ac ſibiipſi tenebras identidē offundet. Poſtremò, vt magis explicet Vates noſter, hoſtilem ſe vim & depopulationem prædicere, tandē ait, *Dies buccinæ & clangoris*: quo hoſtilem aduentum atque irruptionem intelligit. Addit, *Super vrbes munitas & propugnacula celſa*. Illa enim ferè nonniſi vi, eóque multo cum ſanguine, & inhabitatorum cæde, denique omnium direptione & vaſtatione expugnari ſolent. Sed & in eo vis iræ Diuinæ explicatur, quòd ea nihil non vaſtatura prædicetur, quamlibet id munitum exiſtat.

17 *Adflictionem mittam hominibus, ibunt tanquam cæci, quia peccarunt Domino: & effuſus ſanguis eorū inſtar pulueris erit, & caro eorum ut ſtercus habebitur.*

18 *Nec argento, nec auro ſuo poterunt ſeſe liberare in die iræ Domini æſtuantis, igni zeli eius vorabitur omnis terra: quoniam faciet ut conſumantur, certe terrore complebuntur uniuerſi inhabitatores terræ.* Propius accedit explicatione iræ Diuinæ, ad impiorum exterminium: Adflictionem, inquit Dominus, mittam hominibus, ſed eam, vt neſciant quò ſe vertant, vt ingrediantur velut cæci. Iſta ſanè ſicut & ſuperiora omnia cum ſequentibus, Dominus populo, ſi præceptis ſuis non obtemperaſſet, diu antea minatus fuerat in Leuitico & Deuteronomio. Vnde & inobedientia populi continuò hîc ſubiicitur, *Quia peccarunt*, inquit Vates, *Domino*. Apoſtrophæ ſiquidem ſubitæ, hoc eſt repentinæ perſonarum mutationes, creberrimæ apud Prophetas, ac etiam in Lege leguntur. Sic 1.Moſch.19.e.24, legimus, Dominus depluit ſuper Sedom & AEmorah ſulphur à Domino de cælis: vbi nos dixiſſemus A ſe. Item Hoſchea 1.e.7, ipſe Dominus loquitur, & ait, Saluabo eos per Dominum Deum ipſorum. Sanguis eorum effuſus perinde ac puluis habebitur, terram vndique conteget, & calcabitur vt ſtercus, vt ſordes quævis abiectiſſimæ caro eorum reputabitur. Græca editio כעפר legiſſe videtur, quia habet, Sanguis eorum effundetur εἰς χοῦν, id eſt in puluerem. Iā ne ſpem concipiant ditiores, opibus ſuis ſe malis iſtis eximendi, ſubiicit, *Nec argento, nec auro ſuo poterunt ſeſe liberare in die iræ Domini*. Ipſo enim iraſcente & volente vltionem de contemptoribus ſuis ſumere, nulla ſanè poterit eripere creatura, nulla tueri induſtria. Simile Babyloniis prædicitur Ieſch.13.b.12. Hæc verò omnia quo magis Propheta confirmet, addit, *Et igni zeli eius vorabitur omnis terra*, nimirum Iudæorum. Faciet enim abſumi, & conſternatione deficere cunctos terræ habitatores, vniuerſos regionis incolas. Quibus eiectis vaſta ſcilicet ſolitudo ſequitur, & horrida ac terrifica omnia redduntur. Sic nanque intelligendum videtur quod Propheta (ſi ad verbum id vertas) ſcripſit, Quoniam conſumptionem, certè conſternationem faciet omnes habitatores terræ iſtius. Tum ſanè facti ſunt conſumptio Iudæi, dum ipſi & omnia eorū fuere abſumpta, tum verè facti ſunt conſternatio, quando omnia fuerunt apud eos perturbata & cōſternata. Nec offendat quòd conſternatio poſt conſumptionem ponitur, quū natura præcedat: nam id non ita factum eſt quaſi & re conſternatio cōſumptionem ſequi debuerit, ſed prædicta cōſumptione: quaſi ex hac colligens Vates, præceſſuram vehementem omniū conſternationem, ait, verè conſternationem faciet. quippe qui tanta ſit terræ mala immiſſurus, vt penitus ea omnibus conſumptis, in vaſtam ſolitudinem redigēda ſit, planéque omnes viſuri, igni zeli Diuini eam deuoratā. Hactenus quæ manebant Iudæos mala, quámque horrendum exterminium, & quibus præcipuè hæc meruerant ſceleribus, Propheta prædixit. Nos, ſi rationem omnium rectè inimus, non eſt obſcurum videre, noſtra (vt initio dixi) rebus Iudæorum, vti tempore prophetiæ huius habebant, perſimilia eſſe. Nullum enim ſcelerum quæ Vates in illis notauit, non ad ſummum apud

nos quoque venit. Quid enim adiici possit confessæ idololatriæ passim regnanti? Vbi etiam non plena sunt omnia iis qui cultum Dei simulant, & iuxtà à quibusvis rebus fiducia pendent, imò alienos Deos in corde adorant: veri autem Dei cultum, externis tantùm ceremoniis ac sermone præ se falsò ferunt? Neque ii non palàm vbique audiuntur qui ex professo Deum & Diuina omnia rident, atque blasphemant. Sed & ad fastum, luxum, vim, & fraudem, cum Principum, tum eorum qui Principibus ministrant, quid quæso possit accedere? Iam Christianorum ritulum omnes nobis vsurpamus, Deus suo verbo nos dignatus est. Quanlibet enim manifestiorem eius explicationem, multis in locis tyranni publico arceant, nullus tamen hodie Occidentis angulus est vbi non multa quibuslibet ad resipiscentiam non occasio solùm, sed & adhortatio obueniat. Oues sanè suas Pastor fidus Christus negligere non potest: vtque peccatum negauit habituros fuisse Iudæos si ipsum non audissent, ita non permittet & hodie quenquam ignorantiam prætexere. In hoc autem, singulari benignitate sese Germanis nobis exhibuit: quàdum vsque contemnere pergimus, & non contenti contempsisse, multi dirissimè etiam eos qui illius gloriam quærunt, persequuntur: quid quæso aliud à iusto Deo expectemus quàm quod accidit populo Iudaico? Nempe vt vniuersi, quisque tamen pro modo suæ impietatis, pœnas grauissimas persoluamus. Et si videre possemus quæ maximè patent, quid aliud horrenda ista bella, quæ vbique sæuiunt, quàm imminentis nobis Diuinæ iræ quædam portio haberi debeāt? Inaudita vis famis, maximè horrenda lues, tum bellum multò atrocissimum tanto tempore Italiam nobilissimam Occidentis regionem exagitat & vastat, vt non adeò multum ad summum eius exterminium & desolationem supersit. Gallia etsi intra suos fines ista tanta mala nondum sentiat, grauissimè tamen intestinis dissidiis colliditur, & propter Italica bella, viris & pecunia miserum in modū exhauritur. Neque desunt præludia tum famis tum pestilentiæ haud vulgaria. Taceo quòd Regis sui vidit captiuitatem, filios eius etiamnum desiderat. Neque multò fœlicius & Anglia atque Hispania habent. Hungaria occiso Rege, & plurima sui parte, tantùm non in irreparabilem solitudinem redacta, eam experta in se est Dei iram, vt nō possit maiorem, nisi deleto simul Hungariæ nomine. Quid autem nostra Germania, quam verbi sui face Deus benignissimè illustrauit, vnde suscepta resipiscentia, omnium fœlicissimè habere debebat? Nihil est ea sectius, nihil studiis diuersis æquè æstuans: neque id in prophanis tantùm rebus (quanquā & id satis ad extremam eius deuastationem esse poterat) verùm & in religione, dogmatisque fidei (quo nihil potest fingi perniciosius) non solùm gens cum gente, aut ciuitas cum ciuitate, sed quisque cum fratre suo fidei habet certamen. Nusquam non audias, Papista, Lutheranus, Catabaptista, & idgenus pestilentissima sectarum nomina. Quódque vnicè dolendū, qui totis in hoc viribus incumbere debebant, vt schismata tolleretur, ii maximè illa suscitant, & suscitata fouēt: quódque summæ causa esse debebat concordiæ, Euangelium pacis, quod vnum corpus reddit suos veros discipulos, eo abutūtur ad discordiam exitialem. Porrò qui syncerè Christiani sunt, quantum in ipsis est, cum omnibus hominibus pacem habent, eósque à quibus illam impetrare nequeunt, nihilominus diligunt: vnde ab eis nihil sanè mali expectandum est. Nam etsi imprudentiores quidam, carni nimium indulgentes, dissidiorū incendio, olei nonnihil adiiciunt, quia tamen Christi sunt pacē vbique restituentis, tandem resipiscent reuocati ab illo ad saniora. Verùm fucorū interim multo maior turba est, qui religiosi videri tantùm, non etiam esse studēt: ii postquam factionum suarum prætextum aliquem à religione obtinuerunt, dici non potest quæ quotidie inueniant, & machinētur, quorum nullus alius poterit finis esse, quàm Germaniæ consummata deuastatio, & irreparabile exterminium. E is nanque, qui mali sint, tantùm occasio & vires desunt: iam vtrunque opinio religionis cumulatissimè suppeditat. Huius inauditum ante hoc & plusquam horrendum specimen, tertio hinc anno vidimus, oborta agricolarum tū monstruosa & exitiali seditione, tum incomparabili quorundam Magistratuum in eos sæuitia, quæ in præsens vsque nequit inuenire vel modum vel finem. Quid iam tot Principum, & quidē potentissimorum motus, quos hoc anno, ob nescio quam coniurationem, quam contra se prætextu religionis initam ab aliis crediderant, exortos (quanquam Dei bonitate lenissimè iterum & compositos videmus) portendant, quorúmque admoneant, coniectatu perfacile est. Vtinam verò ista animaduertamus, & positis priuatis studiis quisq; curet Dei gloriam purè ac vnicè promouere: quod fieret, si verbum Dei in omnibus synceriter consuleremus, & sedulò sectaremur. Quúmque id nihil à nobis requirat, quàm bona omnia à Deo per Christum expectare, & omni officiorum genere pro viribus proximos quosque demereri, huc omnes eniteremur, quosque eodē propendere videremus, vt fratres amaremus, & prouehere eos studeremus: non, siquid à nobis dissentirēt, illicò abiiceremus & deuoueremus. Doctos oportet esse à Deo vniuersos, tantùm plantare & rigare nostrum esse potest, incrementum solus donat Christus. Qui timent Deum, ista perpendant, considerent quid Israelitis diu verbi Dei contēptus attulerit, quid nobis quo-

que ferre cœpet it, quídve deinceps sit expectandum, si fortè carnis torpor depelli, & religionis veræ feruor aliquis excitari queat. Audiamus itaque Prophetam huc nos sequẽtibus inuitantẽ.

CAPVT SECVNDVM.

'Studiose vos ipsos colligite, à malis resipiscite. 'Id est, decreta vobis vltio.

1 CONquirentes conquirite, gens inamabilis:
2 Antequam obtineat 'lex illa, & adueniat dies quo velut paleæ dispellami
ni priusquam veniat super vos furor iræ Domini, antequam veniat super vos
'dies iræ Domini.

'Apostrophe.

3 'Inquirite Dominum quicunque humiles in terra, quíque sequuntur iudi-
cium eius: inquirite iustitiam, inquirite humilitatem, si fortè abscondi detur in
die iræ Domini.

'Hæ sunt primores vrbes Philistinorum.

4 'Azah enim derelicta erit, & Aschkelon vastata, Asthdod in meridie abigẽt in
exilium, Ekron extirpabitur.

'Philistinorum regio ad mare pertingebat. Philistæi erant mercatores dediti. Enallage numeri.

5 Væ habitantibus confinium 'maris, genti Crethim: 'verbum Domini contra
vos 'mercatores regionis Philistiim: namperdam 'te, vt sis absque habitatore.
6 Erit confinium maris, defossa habitatio pastorum, & caulæ ouium.
7 Cedet hæc residuo domus Iehudah, in locis illorum pascentur: ad vesperam
accubabunt in ædibus Aschkelon, respiciet siquidem illos Dominus Deus illo-
rum, finiétque captiuitatem illorum.

'Quod scilicet vastati essent.

8 Audiui opprobrationem Moab, & conuitia filiorum Ammon, quibus oppro
brauerunt populo meo, & insultarunt 'finibus illorum.
9 Propterea sicut viuo, inquit Dominus Tzebaoth, Deus Iisrael, ita futurum
est vt regio Moab sit instar Sedom, & filii Ammon sicut AEmorah, squalidum
senticetum, & salinæ, & æterna vastitas: residuum populi mei deprædabuntur
illos, & reliquiæ gentis meæ erunt hæredes illorum.
10 Ista obuenient illis loco amplitudinis suæ, quia opprobrarunt, atque insulta-
runt populo Domini Tzebaoth.
11 Tremendus Dominus contra illos, disperdet siquidem omnes deos orbis, &
supplicabunt ei, quisque de loco suo, omnes quoque insulæ Gentium.
12 Etiam vos AEthiopes, ex vulneratis gladio meo eritis vnà cum illis.
13 Inclinabit manum suam & ad Aquilonem, perdétque Aschur, & vastatã red-
det Nineueh, horrida erit tanquam solitudo.
14 Cubabunt in medio illius greges, & omnes cuiusvis gentis bestiæ, etiam ono-
crotalus, & noctua in superiore limine eius habitabunt: in fenestra volucris ca
net, solitudo erit in postibus, quia nudata erunt tigna.

'Præ stupore scilicet, quid tam potens ac inuicta vrbs tam miserè vastata sit.

15 Hæc ciuitas illa exultabunda, quæ sedebat confidenter, quæ in corde suo dice
bat, Ego, & præter me nulla: quomodo redacta est in vastitatẽ, facta accubatio
bestiarum: quicunque transierit per eam, sibilabit, 'manúmque iactabit.

ENARRATIONES.

QVum non ad vnum omnes à Domino Iudæi defecissent, reliquos Dei filios Propheta ad resipiscentiam hortatur. *Conquirentes*, inquit, *conquirite*, hoc est, omnia perquirite, excutite & considerate, nimirum quàm benignus in vos Deus, quàm ingrati vos: quàm iustus Deus, & contemptus sui intolerans, quàm deprauati vos & perditi: quid vos deceat populo Dei cooptatos, quid tot Prophetæ sibi velint tam grauiter extrema mala prædicentes, & iuxtà tamẽ ad resipiscentiam continuò hortantes. Verbo quo hîc vsus Propheta est, anxiè perquirere, & studiosè colligere significat: vti paleas filii Iisrael inquirebant & colligebant, vrgentibus magistris operum Pharaonis, Exod. 5. c. 11. vti & ille conquirebat & colligebat ligna Sabbatho, Num. 15. d. 32. Item sicut & vidua illa ad quam missus fuit Eliiah, 1. Reg. 17. b. 10. In his enim locis verbi huius vvp vsus est. Vt verò quid audeam, volo fratrum iudicio & hanc loci huius interpretationem sistere, Paleas colligentes, paleas colligite, gens inamabilis. vp sanè paleam

significat, vt existimem קשש verbum hinc deductum, simile Germanico nostro *stupflen*, quod stipulas colligere significat, quas dicimus *stupfelen* acsi quis Latinè stipulare, pro stipulas colligere diceret, verbo formato à nomine stipularum. Sequenti versu indicat instare, vt velut paleæ & quisquiliæ tenuiores transeant. Neque infrequenter populum קש, id est paleam, Scriptura vocat, vt Ieſcha.5.e.24.& 40.b.6, & alibi. Videāt ergo fratres, annō & hūc sensum hic versus habere possit, Paleis similes estis: paleas igitur colligentes, paleas colligite: quasi (si liceret) diceres, Paleantes paleate, populus inamabilis. Priusquam edatur lex, hoc est, eueniat vobis quod lex & ius est palearum, vt vento scilicet disiiciantur, ne ita & vos, non iam iustæ paleæ, sed leuius quid, nempe quisquiliæ transeatis, hoc est dispereatis. Secundus sanè versus, phrasi perobscura est, quem siquis ad verbum reddat, nihil dicet Latinis. Reddidi igitur eum, vt intelligi fortè possit verbis appensis, nō adnumeratis. חק Statutū & legem Hebræis significat: sed sæpenumero pro rei cuiusque proprietate & natura accipi solet. Sic lunæ certas vicissitudines Iirmc.31.f.35, חקות dicuntur. Et 33.d.20, cælorum & terræ certum ordinem atque rationem eodem nomine vocat. Itaque partum legis quam hic Propheta instare indicat, statutam ac decretam vltionem de populo Iudaico sumendam intelligo: quum velut quisquiliæ dispellendi erant. Antequam ergo hæc lex, hoc decretum edatur, & vltio iam de populo ista exitialis sumatur, Propheta hortatur vt resipiscant, & sese velut dispersas, ventísque expositas paleas colligant, hoc est, ab impietatis dispersione, qua quisque iuxta sua studia, ab horreo Domini dispulsus aberrat, summo studio recipiant, totóque pectore Diuino verbo addicant: quo iam nō paleæ inutiles, ventóq; cuivis obnoxiæ, sed fructiferæ arbores sint in irriguis plantatæ, vti de piis canit Psalmus 1.a.3. Gentem inamabilem vocat, vtique ideo quòd agro fertili, vineæ cultæ & frugiferæ, arboribus in tēpore suo fructum reddentibus similes esse debebant: ob impietatem autem & Dei neglectum, instar palearum habere cœperant. Græca editio habet τὸ ἔθνος ἀπαίδευτον, populum indocilem: singulariter dilectus aliàs, & peculii populus prædicatur. His itaque titulis opposuit Vates istam appellationem, inamabilis: quo potentius scilicet pudorem eis incuteret, & ad resipiscentiam prouocaret. Eadem causa adhibuit & repetitionem in versu secundo, bis dicens, Antequam veniat super vos, &c. Furorem iræ, ardentis & æstuātis iræ vltionem: & tempus huius, diē iræ intelligit.

3 *Inquirite Dominum quicunque humiles in terra, quique sequuntur iudicium eius: inquirite humilitatem, si fortè abscondi detur in die iræ Domini.* Hoc versu Propheta indicat & qui sint resipiscentiæ capaces, & quæ vera resipiscentia habeatur, tum vt illa seruet & tueatur, etiam vastante iam omnia ira Dei. Mā suetos siquidem terræ, & qui iudicium faciunt, appellat. hi verò sunt qui abnegarūt semetipsos, eóque simul modestè atque humaniter sese habent. Hæc omnia in hoc nomine ענו continētur. Nam à verbo ענה quū significat adfligere, venit: eóq; significat afflictionis tolerantes, atque ideo māsuetos, suique neglīgētes, modestos, humanos, quæ omnia scilicet sese comitātur. Isti propriè Christi populus sunt, & mites illi quibus terræ hæreditas promissa est, & solis Euangeliū ex vaticinio Ieſchaiah 61.c.9, cū fructu adnuntiatur: quos & Dominus cū æquitate moderatur, atque defendit, Ieſcha.11.a.4, & Psal.9.a.5, & 22.d.28. Neque enim agnoscit ille discipulos, nisi qui abnegauerint sese, & corde humiles, penitúsque māsueti fuerint, & ad tolerāda omnia parati. Hi demū iudiciū, hoc est quod iustū & æquū est faciūt, postquā sui scilicet amore vacant. Etenim iudicium facere, hoc quidem loco, vt multis aliis, est omnia rectè & ordine facere, vt nihil iustitiæ & æquitatis, nihil modestiæ & bonitatis desideretur. Porrò quòd ait, *omnes mansueti terræ*: notat simul eorum quos alloquitur humilitatem, & incessit nonnihil aliorum arrogantiam: quasi dicat, Mala omnino inaudita populo huic venient, & inuoluent præcipuè eos qui nunc omni in luxu & fastu videntur regnare. Ob id autem animos ne deiicite vos, quotquot in terra contempti & humiles, sed simul mansueti estis: vestri vt solet, rationem habebit Dominus, vos seruabit, & benignè alet: tātùm inquirite Dominum, hoc est ex animo & solicitè quærite, vt ipsum ritè agnoscatis & ametis. Prima illic vestra cura sit, totus ab eo pendeat animus vester. Id enim est ipsum inquirere, eius scilicet timore & reuerentia teneri, voluntatísque eius esse solicitum. Addit, *inquirite iustitiam, inquirite mansuetudinem*, quod idem est acsi dixisset, Sectamini iustitiam, & mansuetudinem, studete iusti & mansueti esse, si fortè abscondamini in die iræ Domini, hoc est protegamini, ne & vos illa perdat: de qua absconsione & Ieſcha.26.c.20, Vade popule meus, ingredere cubicula tua, & claude ostia tua post te, latita paulisper, donec transeat ira: quoniam ecce Dominus egreditur de loco suo, vt vindictam sumat de iniquitate habitatorum terræ. Talēm à Domino absconsionem, Baruc amanuensi suo Iirmeiah promisit cap.45.b.5, vbi Dominum facit illi loquentem, Ne quæras tibi grandia, ecce ego adducam mala super omnem carnem, dicit Dominus: & dabo tibi vitam tuam vice prædæ, ad quæcunque loca perueneris. Obseruandum verò hic iterum est discrimē electorum & reproborum, in eo præcipuè situm, quòd illi inquirūt Dominū, animo sunt de gratia eius solicito, quantunlibet hoc tenue sit. Pro fidei enim & Spi-

ritus cuiuſque modo,& hoc Dei ſtudium eſt. Hi autem negligunt Dominum,& iuſſa eius planè rident,etiamſi id diſſimulent. Obſeruandum quoque quid Vates nominatim requirat, dum reſipiſcentiam requirit. Primum,timorem & ſtudium Dei: proximum,iuſtitiam, quæ ex iure & æquitate cum omnibus viuitur: tertiũ, humilitatem ſiue modeſtiam, ſine qua ſanè nemo cum proximo iuſtè & humaniter viuet. Ea quoque deſiderii carnis fortiter obuiat, modúmque in omnibus ſeruare docet, tum & crucis tolerantes reddit. Sic totam pietatis rationem breuiſſimè hic comprehenſam vides: inquiſitione Domini, timorem & ſtudium Dei: iuſtitia, dilectionem & humanitatem erga proximum: manſuetudine, carnis mortificationem & patientiam in aduerſis complexus eſt.

4 *Azah enim derelicta erit, Aſchkelon vaſtata, Aſhdod in meridie abigent in exilium, Ekron extirpabitur.* Cum ſuperioribus iſta ſic cõnectuntur, Hortatus ſum vos pauperes, abiectos & afflictos, ſed manſuetos terræ, dum alii opibus & deliciis penitus obrutuerunt, & verbum Domini audire prorſus non ſuſtinent, vt quanlibet iratum Dominum pio ſtudio inquiratis: vt iuſtitiæ, quæ vera proximorum dilectio eſt, ſtudeatis: vt denique modeſtiam, qua propria caro ritè moderatur,& cruci ſubiicitur, ſectemini: ſi fortè liceat abſcondi & protegi in die iræ Domini, quæ ſæua nimis inſtat, & tanta ſanè, vt non ſolũ veſtram regionem deſertam & vaſtatam reddittura ſit, ſed & quæcunque vobis vicinæ ſunt: nam Azah quoque deſerta erit. Hanc aliâs Gazam vocant, ſicut ferè omnibus Hebræis nominibus ab ע incipientibus, noſtri G præponunt. Fuit verò olim admodũ illuſtris, etiam poſtquam & à Chaldæis & ab Alexandro Macedone fuiſſet expugnata: ſed poſtea ab Alexandro Principe Iudæorum, Hyrcani filio, miſerum in modum exciſa & deuaſtata, poſtquam annua obſidione antè excruciata fuerat, cœpit eſſe obſcurior. De hac verò exciſione ſcribit Ioſephus Anti. Iuda. lib. 13. cap. 19. Fuit ſanè non hoſtium ſolũ, ſed & ipſorũ ciuium crudelitate & inuicta pertinacia, maximè memorabilis. *Aſchkelon vaſtatus erit.* Et hæc ex primoribus Philiſtinorum vrbibus vna fuit, deditque Antiochum Philoſophum paulo ante tempora Strabonis, fortè ſub Auguſto, vt idem Strabo meminit lib. 16. *Aſhdod* (quam Azotum alii vocant) *in meridie*, inquit, *agent in exilium*: quo potentiæ hoſtilis magnitudinem Propheta ſignificauit. Quòd enim non noctu illa, ſed in medio die, ciuibus videntibus, nec potentibus hoſtes repellere, capta depopulatáque fuit, certè hoſtium nõ ferendam vim declarauit. Iirmeiah 6. a. 4, & 15. b. 8, eodẽ loquendi modo vſus eſt. Et Obadiah b. 5. negat nocturnos depopulatores, qui diurnis tolerabiliores eſſe ſolent, AEdomitis contigiſſe. *Ekron eruetur.* Hic pulchra adnominatione Propheta vſus eſt, עקרון תעקר, עקר enim radicem & fundamentum ſignificat: vnde fortè hæc vrbs, propter robur nomen accepit: prædicit ergo iam Propheta ſtirpem iſtam extirpandam, & fundamentum hoc eruendum. Similis adnominatio & in initio verſus huius habetur, עזה עזובה, id eſt Gazah deſerta erit. Hæ potiores Philiſtinorum vrbes fuere, quibus nunquam cum Iſraelitis benè cõuenit, licet eorum regio ad ſortem attinuerit Iehudah, vt Iehoſua 15. g. 45, & Iudicum 1, legimus. A Dauide verò penitus demum fuere ſubacti. Rurſus ab Vziahu plurimum oppreſſi, 2. Chro. 26. b. 6, qui & murũ Gath & Aſhdod deſtruxit, & in agro illorum oppida noua extruxit. Cæſi fuere & ab Chizkiah, 2. Reg. 18. b. 8, quod eis Ieſchaiah prædixerat, 14. d. 28. Demum à Machabæis diutino bello afflicti, ac tamen non prorſus deleti, tandem illorum imperium agnoſcere coacti ſunt. Porrò hæc Philiſtinorum regio depopulata fuit cum aliis vicinis Iſraelitis & à rege Aſſyriorũ: de qua vaſtatione vaticinatus fuit Ieſchaiah à capite 14, vſque ad 24. Poſtea iterũ à rege Chaldæorũ: & de hac prophetarũt hic noſter, & Iirmeiah à cap. 46, vſque ad cap. 50. & Ieſche. à cap. 23, vſque ad cap. 33. Nam Amos quũ prophetarit tempore Vziah, veriſimilius eſt de terræ vaſtatione à rege Aſſyriorũ facta, de qua Ieſchaiah: quàm de poſteriore quã intulit rex Chaldæorũ, de qua Iirmeiah 25. &, 47 vaticinatum eſſe: illic autem & iſtarum vrbium nominatim meminit. Iechezkel 25. c. 13, etiam cauſam exprimit vaſtationis earũ, quòd cupidè ſe vlti fuerãt de populo Iudaico, quum à Chaldæis diriperentur, & ex animo illos deteſtati, nihil ad perdendũ eos fecerant reliqui, exercentes inimicitias veteres, quæ iam à multis ſeculis viguerant, vt ex adductis modò locis liquet. Idem & Amos, ſed vno verbo, indicauit ideo vaſtatos fuiſſe quòd erga exules populi Dei crudeles fuerint, & AEdomitis illos tradiderint magis affligẽdos. Amos. 1. b. 6.

5 *Væ habitantibus confinium maris, genti Chretim: verbum Domini contra vos mercatores regionis Philiſtim: nam perdam te, ut ſis abſque habitatore.* Ad Mare mediterraneum regio Philiſtinorũ pertingit: inde חבל הים, id eſt, funiculus maris dicitur. Ego, vt clarius eſſet, confinium maris verti. Quo verò Propheta mala Philiſthæis imminentia exaggeret, more ſuo, enumeratis vrbibus gentis huius, & prædicto in genere omnium excidio, diſtributione vtitur, & partibus populi, nominatim de inſtante vaſtatione vaticinatur. Omnem ergo Philiſtinorum populum primum ſummat, dicens, *væ habitantibus confinium maris.* חבל quidem funiculum quo terra ſolet metiri & diuidi, ſignificat, ſed per Synecdochẽ accipitur pro terræ certa portione: ſicut hic pro portione maritima. niſi quis ma-

De ciuitatibus & vaſtatione Philiſtinorum.

lit Occidentalé vertere. Quũ enĩ mare Mediterraneũ Iudææ Occidentalé terminũ faciat, sæpè mare pro Occidẽtis plaga in Scripturis accipitur. Fortè autem admensam portioné, hanc cõfiné mari regioné, Vates appellauit, quòd ea sorte admensa fuerit tribui Iehudah, vt dictũ est. Ergo dum confinium maris Propheta dixit, in genere omnem Philistinorũ regionem hìc periphrasi significauit: partes autem distributionis fecit, gentem Crethim & gentem Chenaan, hoc est, militarem & mercatoriam. Nam & militia præcipuè valuerunt, quòd passim Sacri libri testãtur: & mercaturæ, propter maris vicinitatem, admodum intenti fuere. Certè Dauid semper è Philistæa suos milites habuit, nominatim verò Gathæos, & duas legiones, quarum altera Crethi, altera Plethi dicebatur. Chaldæus interpres alteram dicit vsam fundis, alterã vero arcubus. *Crethi & Plethi.*
Hanc itaque Chreti dictam arbitror quasi Crethim, id est [illegible], sagittis perdentes & excindẽtes: illam verò Plethi, quasi [illegible], id est fundis irruentes, & hostes prosternentes. Nam à [illegible] eorum nomen deductum existimo: atque ita eos vocatos, quòd in hostes irruerent, ictibúsque lapidum in terram deiicerent. Horum Crethim & Iechezkel meminit, Propterea (inquit) sic ait Dominus, En inclino manum meam super Philistim, & excindam Crethim, perdámque reliquias regionis maritimæ. *Iechez. 25.d.16.* Vsus autem Propheta est paronomasia hic in [illegible], quasi dicas, excindam excisores, sicut noster inquit, AEkron eruetur: de quo iam memini in versu superiore. Altera itaque pars populi Philistæi, erat Chenaan, id est, mercatorius. Quanquam alii simpliciter Chenaã dictos Philistæos velint, quòd terram Chenaan inhabitarint. *Chenaan mercatorem significat.* Id autem ego nescio quàm certum sit. Lego quidem 1. Mosceh 10, terminos Chenaanitarum fuisse à Tzidone, qua venitur Geraram vsque Gazam, &c. At ipsam Gazam cum reliquis Philistinorum vrbibus intra fines fuisse illorum, nulla vel coniectura est. quandoquidem eodem capite Philistæos non ex Chenaan, sed Mitzraim filio Cham progenitos legimus. quare verisimile est eos etiam intra fines filiorũ Mitzraim, & non Chenaan habitasse. Quod enim ex 13. cap. Iehosua adducũt, *Iosue 13.a.3.* A Schichor qui AEgyptũ præterfluit, & vsque ad terminos AEkron versus Aquilonem Chenaæniris censetur: quinque principatus Philistinorum, Gazæ, Asthdod &c. sententiæ nostræ non obstat. enumerat enim illic Dominus quæ nondum occupata erant à filiis Israel, & tamẽ ad hæreditatem eorum pertinebant: horum pars vna erat regio quæ à Schichor flumine AEgypti, vsque ad AEkron, versus Aquilonem, pertingebat, atque Chenaanitis accensebatur. Alia verò pars, erant principatus quinque Philistinorum, deinde & reliquæ numerãtur. Sic & Iudicum 3, hæ gentes recensentur: quinque principatus Philistinorum, deinde omnes Chenaanitæ, postea Sidonii, & deinceps reliquæ: vt apertè videas Chenaanitas, alios quàm Philistæos dictos. Loca autem ex quibus perspicuum fit Chenaan mercatorem in Scriptura vocari, superius ad versũ 11 capitis primi adduxi. *Perdam te, vt sis absque habitatore.* Ab inhabitatoribus sermoné ad ipsã terrã deflexit, quod, vt & aliæ personarũ subitæ mutationes Hebræis frequentissimæ, in vsu est.

6 *Erit confinium maris, defossa habitatio pastorum, & caulæ ouium.*

7 *Cedet hoc residuo domus Iehudah, in locis illorũ pascẽtur: ad vesperã accubabũt in ædib' Aschkelõ, respiciet siquidẽ illos Dominus Deus illorũ, reducétq; captiuitatẽ illorũ.* Per synecdochẽ vel metalepsim, omnibus Prophetis (dũ desolationé regionũ prædicunt) familiarem, vastationem terræ sextus versus indicat. Nã oues pasci, vbi antè agebãt homines, hominũ vtiq; abactioné, sediúmq; eorũ vastationé arguit. Quòd Defossã habitationé pastorũ verti, vulgata editio simpliciter habet, Requiem pastorum: sed [illegible] defossionem significat. Verisimilè nanque est, in calidis illis regionibus pastores subterraneas sibi mansiones parare, quum in Hungaria id soliti sint. Septimus, pœnæ quam dare solent filii Dei, & quam nati ex diabolo, discrimen prædicat. *Discrimen pœnæ electorum & reproborum.* Illos enim Dominus castigat virga & plaga humana, non quam Scriptura, Dei vocare solet, immanem & intolerabilem intelligens, sicut omnia quæ Dei vocat: vt arbores Dei, montes Dei, viros Dei, & quæcunque significare vult magna & ingentia esse: misericordiam autem suam nequaquam aufert ab illis, vti Dauidis posteritati, hoc est, Christianis, & omnibus verè Dei filiis, 2. Schm. 7.b.12, & Psal. 89.g.29, promissum legitur. Reprobi autem ita à Domino puniuntur vt penitus perdantur: & sicut non in extremo iudicio, ita nunquã postea quoque resurgant: id quod testatur Psalmus primus versu 5, cum Scripturis aliis innumeris. Neque enim extinguitur ignis eorũ, neque moritur vermis eorũ, Iescha. vlt. versu 24. Peccãt siquidem, qui huiusmodi sunt, tandem in Spiritũ sanctum omnes: id quũ nunquam (affirmante Christo) remitti possit, nunquam vtique plaga eorum finietur, quicquid quidam Anabaptistarum præposterè sapientes, & dogma Origenicum resuscitare conantes, contrà garriant. De his in cap. 3. plura. Reproborum itaque imaginem Vates proposuit in Philistæis, quibus vastatis, nihil boni pollicetur. Electorum autem typum, qui à Domino corripiuntur, vt cum mundo non condemnentur in perpetuũ, 1. Corinth. 11.g.32, considerandũ exhibet in Iudæis, quos non solùm non delendos penitus, sed & fruituros adhuc hostium sedibus & bonis prædicit. Præterea Philistinorum exterminium eadem opera Vates grauius ipsis

& magis terrificum fecit, dum prædixit Iudæos, propter quorũ odium huic Dei iræ sese obnoxios fecerãt, relictis ipsorũ adhuc vsuros. Licet enim Iudæi multa sint ab his & aliis vicinis gẽtibus etiam è Babylone reuersi, aliquandiu perpessi: tandem tamen regnantibus Machabæis, omnes suo imperio subiecerunt, & bonis eorũ fruiti sunt, vt testatur Iosephus lib. Anti. Iud. 12. cap. 11. & lib. 13. cap. 5, & 6, & 21. Quanquam iusta rerũ possessio & hæreditas, ac in bonis hostium successio, quæ hîc Sanctis promittitur, Spiritu magis, omnibus ad gloriam Dei vtente, quàm externo rerum vsu constat. Quo qui prædíti sunt, ii nihil habentes, omnia tamen possident. Sic relictis Philistinorum, Sancti in Iisrael potiti sunt, atque in eis dominati, etiam quũ rerum omniũ inopes, seruire maximè inter illos videbantur. Quicquid enim sibi tales, vel de hostibus, vel hostium bonis exoptant, cumulatissimè eis obuenit: propterea quòd tantum quæ ad gloriam Dei faciunt, quærunt. Facit igitur timentiũ se voluntatem in omnibus Deus, pater illorum indulgẽtissimus, fruíque donat quibuscũque eis libuerit. Sic dominantur omnibus, possidẽt omnia, fruuntur omnibus, etiam quũ omnium pauperrimi atque calamitosissimi mũdo habẽtur. Pius itaque animus, cui Spiritus Dei testimoniũ perhibet quòd filius Dei sit, indéque non dubitat se de Electorum numero germanísque filiis Abrahæ & Iisraelitis esse, hoc dictũ Vatis probè perpendat, *Et visitabit illos Deus eorum*: hoc est, respiciet sua bonitate, & finem faciet captiuitatis eorũ. Deus, inquit, eorum: Deus siquidem eorum perseuerat, etiam dum ob peccata sua omnia malorum genera patiuntur, dum principis mundi, ob peccata sua captiui sunt: ac ita experiuntur quàm amarum sit, Domino cupiditates suas, & Satanæ voluntatem prætulisse. Nam quũ satis castigati fuerint, & didicerint vana & mala esse omnia præter Deum, per Filium suum verè liberos eos reddit, inuisens eos, vt pastor solet dispersas & errabundas ouiculas. Quanlibet igitur sæuiat nonnunquam deus seculi huius, & exigente Electorum socordia atque stupiditate regnum & sacerdotium amissum sit, hoc est, & externam rerum administrationem obtineant impii tyranni, & Antichristiani in Ecclesiis Christi teneant cathedram, exustum sit templum, hoc est, nullus prorsus extet veræ Ecclesiæ cœtus atque communio, sed omnes vel errore vel infirmitate in Babylone seruiant captiui: quicunque tamen timent Deum, quicunque orant aduentum regni Christi, ac ideo certò Spiritus primitias acceperunt, spem nequaquam ponãt: Dominus, eorum Deus est: Christus, eorum pastor, sacerdos & redemptor: hic tandem deiecto mundi principe spolia eius diripiet, & condita ac recondita in gloriam Dei vasa gratiæ, purgabit, Patríque sanctificabit. Tantum interim vt spem isti non ponunt, ita sibi in malis ne placeãt, néve quæ contra Dei verba, eóque impia designãt, cupiant defendere: vt hodie, proh dolor, multi agentes sub tyrannis Christi hostibus, conantur. Ii enim & grauissimè hinc, Deum offendunt, & tantum suam captiuitatem prolongant. Notandum hîc etiam est, quas operas residuo Iehudah, decimato populo, iámque cruce ad officiũ suum vtcunque reducto, Vates tribuat, sanè nõ mercaturam, non militiam, nõ vanarũ artiũ studium, sed pasturam ouium. qui quæstus, est omnium innocentissimus, vtpote sola Dei benignitate nitens, & cum nullius iniuria coniunctus, sed & ipsis exercentibus non admodum molestus. Huic Habel iustus, Abraham fidelis, Iaacob simplex, Moscheh vir omnium qui in terra erant mitissimus, Dauid vir ad voluntatem Domini formatus, & alii sanctiores omnes dediti fuere. Quanto magis igitur erat nostrum, quibus haud paulo plus Diuinæ cognitionis, quàm omnibus retrò seculis affulsit, ab omnibus artibus & quæstibus abhorrere, quibus vel tantillũ proximus grauari posset, & iis studere potissimum, quibus quamplurimum ad alios commodi rediret, nobis satis habentes, si inde alimenta suppeterent & vestes? Certè non potest non terrere animum Christianum, tanta in luce Euangelii, certatim omnes ea artificia, eos quæstus sectari, quæ laboris minimum requirunt, & lucri plurimum afferunt, nulla penitus ratione proximorum hîc habita, nulla innocentiæ, quæ non grauissimè in eiusmodi opificiis & negotiationibus periclitatur. Nihil enim, vt inquit Cicero, de iis qui mercantur à mercatoribus quod statim vendant, proficiunt, quicunque ferè artes sectãtur quæstuosiores, nisi plurimùm mentiantur. Quid autem vanitate non turpius modò, sed & Christiano indignius? Vnicè autem dolendum quòd & bonæ literæ, saluberrimáque bonarũ artium studia quibusvis fœdissimis quæstibus posthabentur. Omnia ingenia liberaliora, quibúsque Diuina benignitate contigit vt optimis literarum studiis incumbere possent, illicò mercaturæ (quæ tanta tamen hodie iniquitate oppressa est, vt à nullo alio quæstu vir bonus æquè debeat abhorrere) mancipantur. Antea dum sacerdotiorum spes esset, aliqua tamen literarũ ratio habita est: ea spes quũ alibi sublata sit, alibi nutet, nemo est qui liberos suos erudiri solidè, alicuius faciat: tum qui sacerdotia adhuc aucupantur, perditis ferè adeò ingeniis sunt, vt & ipsi literas, tametsi ministras veritatis, & imposturarum hostes, pessimè odiant & detestentur. Iam inficiari nemo potest de animis studia indiciũ facere. Proinde dum omnes in terra, nemo in cælo thesaurizare sibi studet, dum proprio omnia, nihil publico cõmodo metimur, Christũ à paucis adhuc ve-

rè cognitum esse, quantumlibet Euãgelium passim plurimi iactent, plus nimio manifestum facimus. Qui verè Christum agnoscit, nihil habet prius quàm ipsum in cælestibus quærere, daréque operam, vt ita suam & suorum vitam instituat, quo pacto illi fore gratam poterit sperare: hoc est vt proximorum commodis sit addicta quammaximé. Huc iam nos prouocet inter reliqua. & quod hic legimus, reliquiis Domini id artis, id negotii, id quæstus tribui, quod omniũ sit innocentissimum, & proximis in primis vtile, cuiúsque lucra sola Dei benedictione laboréque proprio comparãtur. Philisthæis autem reprobis mercaturam, sicut & in populo suo Vates superius eam cum reprehensione, & tanquam iræ Diuinæ causam memorauit, versu 11, cap. 1.

8 *Audiui opprobrationẽ Moab, & cõuitia filiorũ Ammõ, quib⁹ opprobrauerũt populo meo, & insolauerũt finibus illorũ.*
9 *Propterea sicut viuo, inquit Dominus Tzebaoth Deus Iisrael, ita futurum est, ut regio Moab sit instar Sedom, & filij Ammon sicut AEmorah, squalidum, senticetum, & salinæ, & æterna vastitas: residuum populi mei deprædabuntur illos, & reliquiæ gentis meæ erunt heredes illorum.*
10 *Ista obuenient illis, loco amplitudinis suæ: quia opprobrarunt, atque insultarunt populo Domini Tzebaoth.* Nunc & Moabitis atque Ammonitis gẽtibus vicinis Iudæis, & ex Loth originẽ ducentibus excidium prædicit. Nã & isti ideò præcipuè vastati sũt, quòd in populũ Domini iniquo animo vsque fuérant, & insultãtes ei & opprobriis atque conuitiis eũ exagitantes, plurimum ei molestiæ intulerant. Vnde & horum exterminii prædictio momentum aliquod habuit ad prouocandum Iudæos ad resipiscentiam: quum audirent se Deo, licet grauiter adeò ipsum offendissent, tantopere tamen charos adhuc esse, vt eorum hostes crudeliter excisurus, ac ita ipsis quanlibet immorigeris & fœdifragis, promissam illam benedictionem fœderis sui esset præstiturus, inimicus inimicis ipsorum, atque maledicens maledicentibus ipsis. Nimia & intolerabilis Moabitarum arrogantia, & contra populum Dei, atqueadeò Deũ ipsum, insultatio, & Iescha. 16. b. 11, Iirme. 48. d. 28, & Iechez. 25. b. 8, notata est. *Audiui* (facit loquentem Dominum) *opprobrationem Moab*: quo vtique eum & vlturum illam significauit. Iustus enim omnium iudex est, ideo inulta mala permittere non potest: tum & vindex populi sui: quare impunè non sinet eum iniuriis affici. Ad eundem modum inducit Dominum & Iirmeiah dicentem, Noui, inquit Dominus, æstuantem iram eius, & non sic, non sic inquam, viribus suis valuit. Probè verò notandum piis, quòd populum suum vocat, quantumlibet sibi rebellem, & ideo traditum in manus Chaldæorum; de quo & paulo superius iam dixi. Porrò non simpliciter vastandos Moabitas & Ammonitas Propheta prædixit, sed affirmat Dominum (quem & propter maiorem vehementiam *Dominum exercituum*, omnium sanè ordinum creaturarum, & *Deum Iisrael* vocauit) id iurasse, *Viuo ego*, &c. hoc est, tam certò Moabitæ Sedomis, & Ammonitæ AEmoræ similes erunt, quàm certò ego viuo, & vitæ sum autor omnibus. Sicut ergo autor Epistolæ ad Hebræos 7, præcellentiam sacerdotii Christi præ sacerdotio Aharonis ex eo colligit quòd Christus iureiurando sit constitutus Sacerdos, non autem Aharon: ita rectè hic multo maximè horrendam ac irreparabilem vastitatem prædictam Moabitis & Ammonitis intelligimus, quando cum iureiurando illam Dominus minatus est. Porrò hyperbole est, quòd sicut Sedom Moab, & sicut AEmorah postiturum se ait Ammon: tum quòd illorum regionem se ait conuersurum in vepretum, salinas, & æternam solitudinem: nam licet grauissimè deuastatæ hæ regiones fuerint, diúque desertæ manserint, non adeò tamen abolitæ & in tetrum lacum versæ sunt, vt euenit Sedom & AEmorah: neque in merum certè vepretum, aut salinas conuersas legimus. nam iterũ omnino hæc regio, post hic prædictam vastationẽ habitata est. hyperbole igitur est, qua summam quidem terræ huius vastationem Propheta prædixit, quæque habitatoribus, quibus ea superuenit, visa sit euersioni Sedomorum non absimilis, nullúmque habitura finem, quanquam re ipsa longè fuerit euersione Sedomorum mitior. Hyperbolis sanè inveranque partem Scriptura abundat. Vtique hyperbole est, quũ Dominus toties terram Chenaan fluentem lacte ac melle dixit, dúmque regio Sedomorũ sicut hortus Domini prædicatur, 1. Mosch. 13. b. 10: ita æneũ cælũ, & terra ferrea, annon sunt audentes hyperbolæ? Sic quum Iescha. 7, relictis in terra promittit butyrum & mel omnes comesturos, & terram vndique plenam fore spinis & tribulis, certè vtrunque hyperbole est. Etenim Lingua sancta, more veterum sapientium, parabolis, allegoriis, metaphoris, aliísque tropis, quo Dei iussa & monita penitius in animis rudium figat, licentiosissimè vtitur. Sed & quotidiani sermonis, quo ferè Scriptura vti solet, ratio apud omnes gentes huiusmodi est, vt cum alios tropos, tum præcipuè hyperbolen frequentissimè admittat. Talis sanè illa Christi erat, quum de excidio loqueretur Ierusalem: Non relinquent, inquit, lapidem super lapidem: quæ & Germanis in vsu est. Certè qui vel proprii sermonis rationem diligenter animaduertit, troporum licentiam in Scripturis minimè mirabitur. Spiritalis tamen, his ipsis hyperbolis, semper simul ad spiritalia cogitanda mouebitur. Filii Moab & Ammon, perpetui populi Dei, licet cognati illorum essent, atqueadeò ipsius Dei hostes, imaginem pio animo offerunt

De Moabitis & eorũ vastatione.

Frequentissi Scripturis hyperbola.

reproborum qui in externis quidem aliquid cum Sanctis affinitatis & commercii habent, animo tamen semper sunt in eos hostili. Horum itaque dum legit incomparabilem & æternam deuastationem prædici, æternam hypocritarum falsorúmque fratrum cogitabit reiectionem, & fine carens exterminium: indéque excitabitur ad glorificandum Deum qui se in vitam elegit, & à perditis illis suo Spiritu separauit. Quod verò *squalidam, senticosam, & salinas* fore terram Moab & Ammon Vates prædixit, periphrasis est extremæ vastationis: qualibus passim Prophetarum libri pleni sunt. Singulariter autem hypotyposibus elegantem, & hyperbolis admodum audentem legis Ieschа.34, de regione Idumæorum. ... desertam & squalidam terram intelligunt Hebræi, quorum sententiam confirmat illud Iescha.33.a.4, Ablatio prædæ vestræ, vt depastio bruci, sicut ..., id est vastatio locustarum, erit eius euacuatio. In his siquidem locis solùm, verbum hoc in Biblijs haberi, in Hebræis Concordantiis notatum est. ... vrticas vel sentes interpretantur. Porrò quòd Salinas verti, ad verbum reddi posset Effossio salis. Omnis siquidem locus (vt scribit Plinius libro 31. capite 7) in quo reperitur sal, sterilis est, nihilque gignit. Vnde quũ Abimelech Sichem destruxisset, seminauit illic salem, quo perpetuò sterilem & desertum locum, vel reddere, vel saltẽ fore talem significare voluit. Iudic.9.g.45. Huic malo vicinæ aliquot Moabitidis regiones, & fortè etiã ipsorũ aliquæ partes obnoxiæ existunt. Vnde id tanquam notum illis malum Dominus minatus est. Scribit autem Plinius, loco iã citato, Carrhis Arabiæ oppido, (quod facilè crediderо ... id est Kiriathaim fuisse, cuius Iirmeiah 4.c.8, inter oppida Moab meminit: nã Moabitis Arabiæ petreæ pars est) muros domósque massis salis extrui, aqua ferruminatis. Memorat ibidem & inter AEgyptum & Arabiam, squalẽtibus locis, salem inueniri, detractis hærenis. Hinc certè existimo vallem illam in qua AEdom (cuius regio confinis Moab est, & ipsa portio Arabiæ petreæ) cæsus fuit à Dauide, & pòst iterũ à Ioasch Rege Iehudah (vt 2. Schm.8, & 2. Regum 4. legimus) Vallem salis dictam, quòd in ea sal effoderetur. Porrò non solùm in Arabia, verùm & in India atque Africa, vt memorat idem Plinius, tum & Sarmatia montes natiui salis sunt, è quibus lapidicinarum more sal cæditur. De Sarmaticis salinis admiranda sanè super Pompo. Melæ librum tertium cõscripsit Ioachimus Vadianus, vir eruditione & pietate, tum ciuili prudentia, ac singulari animi constantia planè admirandus, rarúmque ornamentũ patriæ suæ, oppidi S. Galli, vbi primi ordinis Senatorẽ agit: plurimúmq; ad id contulit, vt ciues sui, reiecta omni superstitione & idololatria, quàm simplicissimè se ad Christũ cõuerterint, Missa penitus missa, submotis idolis, & omni eo quod aut gloriam Christi, aut proximorum cõmoda quouis modo remoratur. Hæc verò & ausi sunt, & in eis perseuerant, non sine intẽtatione extremi periculi, idque tam à sociis quàm ab exteris. Sed cui se crediderũt, immotos in verbo suo seruat Christus. Hæc solet fœlicitas esse eorum quibus Diuina benignitas, & fidos Verbi ministros, & pios dederit Magistratus. Cæterùm hãc à sale sterilitatẽ immitti terris propter peccata inhabitantiũ, testatur & Psalmus supra centesimum septimus, g.34, Qui vertit terram, inquit, fructiferam in salsuginosam, ob malitiam inhabitatorum eius. Et Iirme. 17.b.6, minatur Dominus talem sedem iis qui confidunt in homine, & robur suũ faciunt carnẽ. *Residuũ populi mei deprædabuntur eos.* Hoc hemistichio Propheta indicat filiis Dei, vt omnia, ita & hostes ipsorũ, ac quæcunque hostes possidẽt, in vsum cedere, bonóque esse, sed perfruitione fidei, nõ semper & carnis. Quanquã enim sub Machabæis Iudæi sint has gẽtes re ipsa deprædati, bonisq; eorum tanquam suis vsi, breue tamẽ atque incertum adeò fuit, vt multo infra & hanc, & alias similes Dei promissiones id fuerit. Qui ergo verè in populo pii fuerunt, ii verè demum quod hic Dominus promisit, experti sunt, etiã quũ Moabitarũ vel captiui, vel serui erãt. Neque enim tã suauiter & liberè quisquam bonis hostis sui, quibus illũ spoliauit, antea spoliatus ab illo, vti poterit, quàm & ipsis hostibus suis, & quæcunque illi possidẽt, vtuntur Sãcti. De qua ratione vtendi omnibus, iam paulo superius dixi. Quòd ergo hîc prædicitur Moabitas & Ammonitas à Iudæis adhuc deprædandos esse, nihil aliud est quàm quod sequitur, *Reliquiæ gentis meæ erunt hæredes eorum*: vt per Deprædari idem quod per Hæreditare intelligas. Quãuis, vt dictum est, Iudæorum reliquiæ è Babylone reuersæ, re ipsa etiam Moabitas, Ammonitas, aliásque vicinas gentes deprædatæ sint, regnantibus Machabæis: multo tamẽ verius hæredes illorum factæ sunt, ratione qua Dominus dixit, Mites terram hæreditario possessuros, & centuplum hîc quoque accepturos qui aliquid pro eo reliquerint. Perbreue enim fuit quo gentibus istis externè dominati sunt Iisraelitæ: neque admodum suauis relictorum illorum perfruitio fuit. At qui ex populo Dei in illorum regione habitauerunt, Spiritu Dei prædíti, illis ad nutum paruerunt omnia, & perpetuò: solã enim in omnibus Dei gloriã quæsierũt, vnde vt Psalmus 34.b.11, habet, nullo prorsus bono potuerunt destitui. Nec profectò alia est rerum vel possessio, vel perfruitio, quæ populo Dei queat bono esse. Quúmque melius ille nunquam habuerit, quàm regnante per Euangeliũ Christo, tũ verò Sanctis nulla alia rebus perfruendi ratio hic & contingat, & expetatur, cur alia

Vbi salis copia, ibi sterilitas.

Ioachimus Vadianus.

Quomodo Iisraelitæ deprædati sunt Moabitas.

ratione crederemus & hic populo Dei promissam hostiū suorū siue prædam siue hæreditatem? Vbi autē redierit Dominus,& vltimū hostem mortē confecerit,quū in regnū vocabit qui se discipulos ipsius,dilectionis officiis probarunt,benedictos Patris,tum cum ipso Domino in mensa ipsius edēt & bibent,hoc est cælestibus bonis perfruentur, nō spoliis Moabitarum,& reliquiis Ammonitarum. Qui sanè expertus fuerit quid sit centuplum illud Christi in hoc seculo, nihil dicet me eorum quæ vel hic vel alibi Iudæis leguntur promissa, extenuasse. Sed de his plura infrà in caput tertium. Illud גוי יתר Reliquias gentis meæ verti, vt respondeat præcedenti ממשק חרול. Quidam putāt legendum גוים id est Gentium, vel certè Gentis, sine affixo, quòd alterum י desit: sed vtraque ratione minor esset sermonis elegantia, neque sensus adeò quadraret. Decimus versus & exaggerat adhuc mala harum gentium, & simul causam cur ea sint illis superuentura, explicat: *Istud*, inquit, *[continget] illis pro amplitudine eorum*. Antea dominati sunt, & ob rerum successum, & animis celsissimis, & moribus fastuosissimis, cum vita splendida & lauta fuere: pro his ita excindentur & perdentur, vt nihil sit futurum illis calamitosius, regionéque illorum magis vastum & horridum. Quidam גאון hic pro fastu & arrogantia accipiunt: sic & hac particula, causa excidii eorum notata esset. Sed prior interpretatio Hebræam phrasim magis resipit: vt significari primùm intelligas, Moabitas loco amplitudinis suæ & magnificentiæ, accepturos extremam oppressionem & desolationem: tum verò causam huius vicissitudinis subiici, nempe quòd hostiliter adeò opprobrarunt & insultarūt populo Dei alioqui supra modum afflicto. Sic priore particula pœnæ atrocitatem, quū summæ celsitudini extremam testatur successurā deuastationem: posteriore verò causam huius prædixit. Hinc ergo discendum quàm offendat Deum, etiam in eos esse immites, de quibus ipse iratus pœnas sumit. Quanquam enim omnia Dei iudicia iusta cum agnoscere, tum laudare debeamus, suum vult tamen dilectione officium agere in Sanctis, vt compatiātur adflictis, & fleant cum flentibus, quantumlibet iustè illi adfligātur, dignéque fleant. Sic enim habet ratio veri amoris in homine: eam & Christus declarauit lachrymans super iustissimè perituram Ierusalem: eandem sæpe testatus de se & Paulus est, ac omnes Sancti. Proinde grata hæc Deo in nobis cum sua voluntate pugnantia fuerit, dum & iudicia eius in proximis nostris considerando, iustitiam eius laudamus, & simul cogitando afflictionem proximorū, eadem deploramus: & quidem vtrunque, vt verè, ita nō sine affectibus sanè quam ardentissimis, quales nimirum & in Christo ipso, & Apostolis flagrasse videmus. Denique & hoc in solatium adflictorum perpendendū, quotquot Dei timorem reliquum habēt, Domino eos adeò esse adhuc charos, vt grauiter vlturus sit & quæcunque meritis ipsis hostes eorum mala intulerint. Quanlibet enim castiget populum suum, incomparabiliter tamen simul illum vtcunque etiam peccatis madentem diligit, eóque diligi eum requirit ab omnibus: neque non irasci iis poterit qui illum non dilexerint, aut non vlcisci qui vlla iniuria eum affecerint. Vnde perpetuò eum, etiam quum sæuit, populum suum, gentem suam, filios suos, amatam vxorem, & id genus nominibus vocat. Id ritè perpensum, dici non potest quantum spem Sanctorum confirmet, quantúmque Dei in ipsis amorem accendat. Eodem facit & quod adiecit hic צבאות: quo vt magis potentiam Domini expressit, ita ostendit peccasse grauius, qui peculiarem huius tanti omnium Principis, cui omnes rerum ordines, tam cælestium quàm terrenorum seruiunt, populum indignè tractarunt, neque fieri posse vt impunè id eis abeat.

Punit Deus etiā eos per quos de merito populo suo pœnas sumit.

11 *Tremēdus Dominus cōtra illos: disperdet siquidē omnes deos orbis, & supplicabūt ei, quisque de loco suo, omnes quoque insulæ Gentiū.* Impii cōtra Dei populū sese exaltaturi erāt, cúmq; cōtumeliis affecturi. Cōtrà ergo Propheta minatur & Dominū fore formidabilē atque tremēdum aduersū illos. Hic verò iā non Moabitas & Ammonitas solùm, sed & alias inimicas Iudæis gētes intelligit. *Quia disperdet*, inquit, *omnes Deos terræ*: dū enim vniuersas circunquaque gētes Dominus excidit, eóque declarauit nihil minus esse, quos illæ numinū vice colebāt, quàm deos, vt qui in tēpore tribulationis adesse suis cultoribus nequierint, vtique & deos ipsos disperdidit, atque euanescere fecit. Sic quid aliud quàm deorū omniū reiectio atq; abolitio quædā erat sermo ille Rabschakeh, quū insultās vniuersis diis, ac Domino ipsi, ad obsessos Ierosolymitas vociferaretur: Nū liberauit quisquam deorū regionem suam de manu Regis Aschur? Vbi dii Hamath & Arpad? vbi dii Sepharuaim Hena, & Iuah? Sed Schōton scilicet liberauerunt dii sui de manu mea? Quis est ex omnibus diis regionū, qui eripuerit de manu mea terram suam? Et scilicet Dominus liberabit de manu mea Ierusalem? Quid aliud hic scelestus dicens, Vbi Dii Hamath, &c. quàm euanuisse, ac disperditos esse deos Gētium quas Rex suus subegerat, testatus est? Neque enim Deus dici potest qui nequeat iuuare. Vnde Ieścha. 41. f. 23, hinc ridentur Dii Gentium quòd nec benè nec malè facere possint. Ad eundem modum destructionem deorum, ac falsæ religionis Ieschaiah a. d. 17, prædixit: Deiicietur, inquit, sublimitas hominum, & deiicietur celsitudo virorū; eritque solus Dominus po-

2. Reg. 18. g. 33

tens in die illo: & vniuersa idola perdentur, &c. Non dissimile & de AEgypto idē Propheta vaticinatus est cap.19.a.1, Ecce Dominus vehitur super nubem leuē,& venit ad AEgyptū, & nutarunt idola AEgypti à conspectu eius, & cor AEgypti in medio eius colliquescet. Nam de celerrima & inopinata hostium irruptione in AEgyptū, quos Dominus adduxit, Propheta vaticinatur. Et hanc ob causam dicit Dominum vectum leui nube, AEgyptiis superuenisse. *Et supplicabunt ei quisque de loco suo.* Hæc traiectio est Prophetica, qua Vates sermonē longè vltra tēpus excidii Moabitarū, qood per Nebuchad-netzar factū est, protēdit.

De excursu Prophetarum in regnum Christi.

Sed sic solent omnes Prophetæ: præcones sunt, vt iræ, ita multò amplius benignitatis Dei, quæ quū per Christū post glorificationē eius, tam cumulatè electis per vniuersum orbem contigit, quàm potest quidem ea contingere in hoc seculo, singuli identidē Spiritu ad prædicendā regni huius fœlicitatē rapiuntur. Sic Ieschaiah Prophetarū Homerus, statim initio suæ Prophetiæ, postquā in peccata populi sui inuectus est, & ad resipiscentiā illos hortatus, tū impœnitētibus irā Dei prædixit, statim excurrit ad magnificum Diuinæ bonitatis super populum Dei præconiū, & ea futura illis vaticinatur quæ sanè nōnisi in regno Christi cōpleta scimus. Quādo enim antè ad montē Domini & verā Iaacob domū, id est Sanctorum Ecclesiā, omnes gētes cōfluxere, & accesserūt vniuersi populi? Neque pax illa quam sanè eo loci Vates prædicit, in orbe vnquā visa est, nisi postquam Lex gratiæ, verbúmq; Euāgelii de Ierusalē & Tziion prodiit. Ita 7 capite idem Propheta quū prædiceret liberationē à Regibus Syriæ & Samariæ, continuò procurrit ad vaticinandū de Christo, licet non absque typo, vt ferè solet. Ad eundem modū capite 15, quū de salute oraculū narrat, quæ per Cyrum præstanda erat populo, illicò dilabitur ad extollendam salutem quam nobis parauit Christus. Antequam enim regnum Christi orbi illuxit, nemo factum memorat quòd omne se genu Domino flexerit, & ipsi iurauerit omnis lingua. Sed quid in re manifesta multis opus testimoniis, præsertim quū id omnes Prophetarū libri & vbique sanè testentur? Ioel tantū locustarum calamitatem, sequutámque inde famē prædixit: simulatque tamē Diuinā rursos benignitatem,

Ioel is (?) vaticinium explicatur.

(vt Prophetæ solēt) populo promittit, in tempora Christi manifestè excurrit, & de amplissima illa Spiritus sancti effusione (quæ glorificato Christo Ecclesiæ Dei Hierosolymis cōtigit) vaticinatur. Vt enim huius multo amplissimæ benignitatis typus aliquis præcessit, in quo ea vtcunque delineata fuit: verè solidéque tamen, vt in hoc Vate promissa est, nemo veritatis rationē aliquā habēs, præstitā dicet, nisi quū Apostolis in igneis linguis, ac postea multis sine visibilibus signis Spiritus sanctus aduenit. Quo nanque tēpore ante glorificatum Christum ita omnis caro, hoc est omne hominū genus Spiritu Dei donatum, vt in Propheta promissum legitur, prophetauit, visáque sancta habuit? Ergo exaltato Christo, hæc tanta promissa verè demū impleta sunt. Typus autem horum in quo adumbrata ea qualitercunque fuerunt, amplus ille extitit Prophetarum prouētus, quem post illa tēpora Scriptura fuisse prædicat. Etenim post tempora Acheab Regis Iisrael (sub quo locustarum calamitas, de qua Ioel vaticinatus est, accidisse creditur) nempe sub Vziah, Iotham, Achaz, Iechizkiah, ac sequentibus, vsque ad regni Iehudah captiuitatē, Regibus Iehudah, plures quàm vnquam antea Prophetæ in vtroque sexu, apud populū Dei floruerunt. Quanto siquidem Regum & populi impietas ad meritam vltionē magis accelerabat, tanto plures mittebat illis Dominus prophetas, qui non absque portentis & signis mirificis, ad resipiscentiam eos reuocarent. Hinc Iirmeiah præter suæ prophetiæ (qua x x I I I annis mira sedulitate eos ad renuntiandum impietati, & studendum pietati incitauerat) & multarum quas ab aliis quoque Vatibus audierant, contemptum illis opprobrauit, cap.25.a.4, Et misit, inquit, Dominus ad vos nuntios, seruos suos Prophetas: maturando & mittendo sedulus fuit, sed non audistis, neque ad audiendum inclinastis aurem vestram. Id & vltimum caput 2. Chronicorum libri testatur. Sed ad nostra. Qui legendis Prophetis sedulus fuerit, & mirè idoneā, ne dicam necessariam ad id ministram Linguæ sanctæ cognitionem adhibere curauerit, missam verò fecerit

Quomodo ad germanam Prophetarum intelligentiam (?) perueniatur (?).

allegoriarum, quas vocant, licentiam (qua cum veteres, tum recentes quidā, nō absque veritatis iactura luserunt) is sanè citra negotium, verum deprehendet, omnium Prophetarū perpetuum morem esse, vt præsentem impietatem sic insectentur, & iram Dei contra eam (qua reprobi quidem penitus pereant, electi autem purgentur) tū horū ab hostibus suis ac omnibus quibus premuntur malis, liberationē ita prædicant, vt in Sanctis (quos velut aurū ignis zeli Dei purgat) imaginē omnium qui sequuti sunt Sanctorum, præcipuè autem Christianorum: in hostibus verò illorum typū impiorum qui omnibus seculis, maximè autem regni Christiani, pios persequuntur: in liberatione denique ab his illorum, salutis adumbrationem, quæ omni quidē tempore, vnicè autem post exaltatum Christum, per hunc ipsum, filiis Dei contigit, ac etiānum cōtingit, & adhuc speratur, appositissimè, neque obscurè videas delineatam: tū propriè semper ad Christi regnum prædicendum, vltra ea quæ pro sui temporis hominibus dißerebant, fœlicissimè excurrisse. His obseruandis, si rectè animum aduerteris, perfacilè videbis, nihil à Prophe-

tis scriptum, quod non verissimè in Christum & Ecclesiam eius quadret. Sed nobis ad nostrum Vatem reuertendum est. Disperditis & abolitis omnibus orbis diis, fore prædixit vt Domino supplicarent, vnusquisque de loco suo, ex vniuersis insulis Gentium. Hæc nonnisi in Christi regno completa sunt. Fecit ergo hic Propheta ad prædicendam regni Christi fœlicitatē, Propheticum quendam excursum. Id autem, pro more Prophetarum, non absque typo. is fuit destructio Moabitarum, aliarúmque vicinarum gentium, quæ & superstitionibus deditæ, & populo Dei inimicæ fuerant: tum populi Dei ab his & aliis hostibus suis liberatio: atque præclarū amplissimúmque super eos imperiū, sub quo, quicūque siue de Iudæis, siue de subiectis ipsis Gētibus electi fuerunt, idolis ac omni superstitioni renunciauerūt, Deúmque verū agnouerunt. Horū autē, quia neque nimiū multi fuerunt, neque hi ipsi vel diu, vel magnificè, vitæ sanctimonia religionē veram cōmendarunt, eóque nec diu pace successúque rerum externo floruerunt, hæc omnia, tam populi cum pietas, tum fœlicitas, quàm hostium eorum siue oppressio siue religionis imitatio, eorum quæ hic promissa populo legimus, tantùm adumbratio quædam & typus, non autem illa ipsa promissa quæ hic Prophetæ spiritus spectauit, fuere. Præclara quidem populi dignitas, & amplissima Dei erga eum dignatio extitit: quòd datum ei fuit, post tantā desolationē, captiuitatē, & seruitutem, tam latè iterum imperare, quàm vnquā antea, & planè Solomoniææ fœlicitatis rursus specimē aliquod videre. Sed quid hæc ad fœlicitatē regni Christi, in quo habetur vita æterna, & pauperes beati sunt, nihilque habentes, omnia verissimè possidēt, in quo singuli domini sunt cæli & terræ? Hæc autem quū multò maxima sint, præclarum etiam typū & admodum insignem delineationem habuerunt, regnante apud Iudæos Hyrcano, insigni iustitia & Prophetia claro principe: tum & filio eius Ianneo, quē & Alexandrū vocarunt. Nā bonam Syriæ partē, vnà cum Chutæis (qui & Samaritæ dicebātur) Hyrcanus iussa facere coegit. Idumæos eò quoque perpulit, vt accepta circūcisione, Iudaicis legibus per omnia vterētur. Neq; Hierosolymitani solùm Iudæi tum, sed & prouinciales, atque Alexandriā inhabitantes, AEgyptum, & Cyprū, agebāt admodum fœliciter. Alexander verò quū patri in principatu successisset, Ptolemaida, Gazam, turrim Stratonis, Cæsaream postea vocatam, & Doram (quæ solæ ex maritimis vrbibus restabant) regno Iudæorum adiecit, habuítque sub imperio suo Syros, Idumæos, Moabitas, Phœnices, regionē maritimam (quæ Philistæorum sedes fuit) Samariā, & omnem Galilæam. In summa, quæcunque Dei populo olim promissæ fuerāt regiones, & in quibus solus Dauid & Schlomoh regnarunt, sub hoc Principe Iudæorum imperiū agnouerunt. Id autem non sine cruentis bellis, quæ cum ab exteris, tum à Pharisæis excitabantur: de quibus Iosephus à 19, vsque ad 21 caput lib. 13. de Antiqui. Iudai. ne typus pro re ipsa, & vmbra pro corpore haberetur. Instabat Christi aduentus, quo verè omnia complenda erant: tanto igitur temporaria ista populi potentia & fœlicitas, & breuior & impurior extitit. Hæc sanè causa, vt typi non pro re ipsa, sed pro typis haberentur, & antè quoque breuissimo tempore, nimirum sub Dauide tantu & Schlomoh, promissis finibus Israelitæ potiti fuerant. Ergo qualiscunque illa, quæ sub Machabæis, populo Dei, cum in sua, tū in alienis regionibus (iam tum enim per AEgyptū & Asiam plurimi habitabāt) fœlicitas atque potentia contigit, id fuit (quātum ad typi quidē & adūbrationis rationē attinet quod tā hic, quā alibi in Prophetis, Iudæis è Babylone reducibus, promissum legimus. Vera autē omnium, vt dixi, adimpletio, in regno Christi facta est, & fit quotidie: sed hic Spiritu & fide, in futuro demum seculo, re ipsa & perfruitione cōsummata. Per insulas Gentium, non insulanos solùm, sed & peninsulanos, atque cōtinentis inhabitatores, sed maritimos, Prophetæ intelligūt. Vnde Cilices, Cyprios, Rhodios, Græcos, & Italos, ac quosque maris Mediterranei accolas, hic per Gentium insulas significatos rectè accipiemus. Hæc sic habere coniecturā suppeditat illud Ieschá. 41. b. 5, Viderūt insulæ, & timuerunt, extrema terræ obstupuerūt. Itē 49. a. 1, Attendite populi longinqui. Et 60. b. 9, Quoniā insulæ expectabunt me, & naues Tharsis adducēt sicut initio, filios tuos delōgè. Ex his & similibus locis, in quibus insulani, cū lōgè à Iudæa habitantibus, atque maritimis cōiunguntur, facilè est animaduertēti Scripturā synonymis cōtinuè vti, cōiicere, per insulanos, quosq; lōginquos, versus Occidētem, & vel in mari, vel ad Mare mediterraneū, sedes suas habētes, intelligendos. Etenim quas gētes nominatim Prophetæ recēsent, dū in ea, siue vltionē Dei, siue benignitatem prædicūt, ferè omnes sunt quarū aliquā Populus notitiam habebat. Nam harū vtraque fortuna prædicta, plus vel terroris incutiebat, vel spei adferebat. Reliquas verò incognitas Populo gentes, generali hoc Gentium nomine, & terminorum orbis ferè significant, vt Psalmus 2. c. 8, Gentium hæreditatem, & possessionē finiū terræ, Christo cessuram cecinit. Porrò de conuersione insularū ad Dominū, præsertim quæ facta sub regno Christi est, Ieschaiah adductis locis, & 11. c. 10, atque 66. d. 19, item Psal. 62. b. 10, & 11, & 97. b. 7, luculentissimè vaticinati sunt. Ex his ergo iā liquet, quū Propheta noster vniuersos ex omnibus Gentium insulis adoraturos Dominū prædixit, amplissimam fa-

Quid per insulas Gentium.

Chaldæorū Nebuchad-netzar, quē ob id ſeruum ſuum Iirme.25.b.9, vocat, declarare vellet, vaſtandam huic dedit omnem Syriam, Phœnicem, Iudæam & AEgyptum, AEgyptóque vicinos AEthiopas, & alias gentes quāplurimas. Id quod & eodem capite Iirmeiah, ſub parabola calicis furoris, omnibus iſtis Gentibus hauriendi prædixit. Nominatim autem recenſet Ieruſchalaim, ciuitates Iehudah, Regem eius & Principes, Pharεoh Regem AEgypti cum miniſtris ſuis, Principibus, & populo, omnes inhabitantes deſerta Damaſci, omnes Reges Traconitidis, omnes Reges Philiſtiim, Aſchkelon, Azah, Ekron & reliquias Aſthdod, AEdō, Moab, & filios Ammon, omnes Reges Tyri, & omnes Reges Tzidonis, & omnes Reges inſularum quæ trans mare ſunt (quos Cilices, Cyprios, & Rhodios intelligo) Dedan, Thema, & Butz, & omnes fines anguli, quas vel ciuitates, vel regiones fuiſſe crediderim Iiſchmaelitarum, vergētes verſus ſinum Arabicum: vnde dixit *fines anguli*, hoc eſt termini terræ. Sinus ſiquidem Arabicus, angulū quendam efficit. Dedan certè filius Iakeſchan, quem Abraham ex Keturah ſuſceperat, extitit. Thema verò Iiſmaelis, qui ſedes ſuas in Arabia, qua ad Mare rubrum pertingit, habuerunt. Troglodyten & Nabathæam illis nominatim Ioſeph⁹ lib. Anti. Iud. cap. 21, & 23, attribuit. Omnes Reges Arabiæ, & omnes Reges mixtarum gentium, in deſerto habitantium, qui fortè Schenitæ fuerunt. Latiſſima ſanè eſt deſerta Arabia, gētibúſque variis refertiſſima: inter quas Strabo lib. 16, & 17, meminit & Schritarum, ita dictorum quòd aduenæ eſſent. Exules enim fuerant AEgyptiorū, qui à Pſammithichō Rege AEgypti quum defeciſſent, in Arabiā cōceſſerant. Hos fortè Propheta ſignificari voluit, quum iterum ערב, quod permixtionem ſignificat, poſuit. Vtcunque autē de his ſit, certum eſt plurimas in deſerta Arabia, & Barbaras gentes, quas iure dicas permixtionem quandam, & confuſionem inter Meſopotamiam, Chaldæam, & fœlicem Arabiam, atque Traconitidē, vel Damaſci regionē ſparſas eſſe. Scriptura Kedarim, Madianitas, & Amalekitas memorat. Strabo Nabathæos, Chaldæos, AEgτæos, ac alios multos nominat: omnes Reges Zimbri, & omnes Reges Elam, quæ creduntur regiones Perſidis, & omnes Reges Medorū, omnes Reges Aquilonares, propinquos & longinquos vniuerſos, omnium nationum regna quæ in terra ſunt. Quantū enim quarta, quinta, & ſexta tabulæ Ptolemæi continent, à Rege Babyloniorum vel expugnatum, vel oppugnatum fuit, exceptis iis tantùm regionibus quas antea ſubiectas tenebat. Poſt hos verò & ipſum Babylonis Regē, è calice furoris Domini bibiturum teſtatur. Porrò inter has gētes, nominatim AEthiopes non ſunt memorati: quia autē AEgyptū & Arabiam, quibus AEthiopes cōtermini ſunt, expreſſit, non eſt obſcurum quomodo & illos Chaldaicæ ſæuitiæ flāma potuerit aliquaten⁹ corripere. Nam haudquaquā leui bello AEgyptum Nebuchad-netzar aggreſſus eſt. Scribit ſiquidem Ioſeph⁹ quinto eum anno poſt Hieroſolymorū captiuitatem, hoc eſt, XXIII regni ſui, Syriam reliquam, Moabitas & Ammonitas deuiciſſe, indéque exercitum duxiſſe in AEgyptum, & eam ſubuertiſſe, occiſóque Rege, alium ei Regem præfeciſſe, atque inde Iudæos qui illuc perempto Godoliah confugerant, Babylonē captiuos duxiſſe. Hinc perfacilè & ad AEthiopes, aliqua tanti belli calamitas, vel ob vicinitatē, vel fortè etiam ſocietatem peruenire potuit. Certè bellum illatū AEgyptiis à Rege Aſſyriorū, ſimul AEthiopes antea afflixerat: vnde iūctis cū AEgyptiis, Ieſchaiah 20.d.19, parē calamitatē prædixerat. Ideo autem forſan non ſunt nominatim in catalogo gentium, qui è calice furoris Domini bibere debuerunt, ab Iirmeiah poſiti, quòd non erant vt gētes quas nominauit, penitus euertēdi. Sanè ne noſter quidem, à quo tamē nominātur, tale eis excidium quale vel Philiſtæis vel Moabitis prædicit, tantùm affirmat, & eos fore inter vulneratos gladii Domini, quod ex vicinitate, vel etiam ſocietate facilè potuit cōtingere, citra tamen regionis illorum deuaſtationē.

Quæ regiones expugnatæ ſint per Nebuchad-netzar.

13 *Inclinabit manum ſuam & ad Aquilonem, perdétque Aſchur, & vaſtitatem reddet Nineueh: horrida erit tanquam ſolitudo.* De excidio Aſſyriorū & metropoli eorū Nineueh, peculiariter vaticinat⁹ eſt Nachū Propheta, quē & ipſum, ſi tēpus fuerit, enarratū huic ſubiiciā. Per Babylonios verò ſoluta eſt poteſtas Aſſyriorum, vt memorat Ioſephus, cap. 4, lib. Anti. Iudai. 10. Quare veriſimile eſt per eoſdē, Nineueh vt vrbem antiquiſſimam (de qua Gene 10.c.11) atque ingentem, vt quæ itinere trium dierum ſpatium contineret, Ionah 3.a.3, quæque multis ſeculis Gentium imperatrix fuerit, eſſe euerſam. Id verò factum non dubitarim initio creſcentis regni Babyloniorū. Quanquā enim vt ex Gene 10.a.10, apertè colligitur, primum omnium regnorū Babel fuerit, & à Nimrod ſcilicet (qui primus in terra vim exercuit) inſtitutum, & illinc egreſſus Aſchur, extruxerit primùm Nineueh, velut caput regni alterius: regnantibus tamen Phul, & Tiglath Pilæſſer Regibus Aſſyriorū, quorū prior ingentē pecuniā à decem tribubus exegit, alter bonā eorum partem trāſtulit in Aſſyrios, vt legimus 2.Reg.15.d.20. Item rerū potiente Schalmanaſſer, qui Schomron expugnata, reliquos decem tribuum abduxit captiuos, de quo 17 eiuſdem libri legitur. Poſtremò, & Sancherib, qui aggreſſus & Iehudah atque Ieruſchalaim eſt, quámque inde forti Domini manu fuerit repulſus. His inquam regnātibus, primæ rerum penes Aſſyrios fuere. Occiſo autem à

Sub quibus Regibus Aſſyrii rerum potiti ſint.

filiis suis Sancherib, postquam percusso ingēti eius exercitu ab Angelo apud Ieruschalaim, miserè ad sua fugisset, inclinare cœpit regnum Assyriorū, & rursum assurgere regnū Chaldæorū. Nam statim post ægritudinē Iechezkiæ, legitur Rex Babylonius, missis muneribus, amicitiam eius ambiuisse. Paulo pòst autem cōtra Manascheh bellum mouit, illúmque deuastato regno, in Babylonem captiuū abduxit. Sic sciptū reliquit Iosephus lib. Antiq. Iud. 10. cap. 5. Verū cap. 33. Chroni. 2. lib. legimus Dominum adduxisse contra Manascheh, & suos Principes, exercitus regis Assyriorum, qui constrictum catenis, inclusúmque ferreis compedibus, duxerunt Babyloniam. Factum fortè fuit, vt qui meruerant sub regibus Assyriorum exercitus, inclinatis rebus illorū, postea militarint sub regibus Chaldæorū. Satis certè indicatur, & hîc à Rege Chaldæorum deuictum fuisse Manascheh, quādo nō Nineueh, sed Babel captiuus ductus est. Porrò quomodo à Chaldæis Assyriorum potestas soluta, ac Nineueh expugnata fuerit, nec Iosephus, nec alii memoriæ cōmendarunt. Certū tamen est ista, ita vt à Nachum, & hoc nostro prædicta sunt, euenisse. Iosephus cap. 12. lib. Anti. Iud. 9, scribit id factum anno quintodecimo supra centesimum, à vaticinio Nachum, quod memorat editum regnante apud Iudæos Ioatham filio Oziæ. Hanc itaque Aschur deuastationem, & Nineueh excidium noster hic Vates prædicens ait, *inclinabit manum suam*, hoc est vltricem potentiam, *ad Aquilonem*: ad hanc enim plagam est Iudæis Assyria: *& perdet Aschur*: etenim post hanc desolationem, nunquam Assyrii regnum habuisse leguntur. Nam à Chaldæis summa rerum ad Medos & Persas, ab[illegible]ad Græcos, inde ad Romanos transiit: vnde Nachum circa finem, Dormitarunt pastores tui, rex Aschur, consopiti sunt nobiles tui, dispersus est populus tuus in montibus, & non est qui colligat. Dum negat Assyriis fore collectorem, indicat conclamatum esse de eorum regno. Rectè igitur noster ait, *Et disperdet Aschur, vastam ponet Nineueh.* Addit, *Horrida erit sicut desertum*: quo significat tam sterilē, atque squalidam, horrentémque fore, vt solent eæ terræ partes quæ nihil habent aquæ, eóque penitus & infrugiferæ, & ab hominibus desertæ existunt.

Regni Chaldæorū exaltatio.

Nahum 3. d 18.

14 *Cubabunt in medio illius greges, & omnes cuiusuis gentis bestiæ, etiam onocrotalus, & noctua in superiore limine eius habitabunt: in fenestra volucris canet, solitudo erit in postibus, quia nudauerunt tigna.* Solita Prophetis (vti superius ad versū 7, monui) periphrasi, imò hypotyposi, solitudinem & vastitatem vrbis Nineueh describit. Iesch. 13, nō dissimili & Babylonis vastatio descripta est. Itē Irme. 50. Quod enim ait, cuiuslibet gētis greges in ea accubituras, significat ea prorsus desertā, & ruinas eius quibusvis fore expositas. Id auget, quū sedē illic habituros & onocrotalos & noctuas prædicit, quæ nimirū aues ibi nidos habēt vbi nulla est hominū frequētia. Et hui' indubiè generis volucres, solitudinis amantes, cantaturas in fenestris eius, significare voluit, quum ait, *vox canet in fenestra*. Denique & illud, *Solitudo erit in postibus*, remoto scilicet ostio, *quia nudabit*, vel Dominus, vel hostis, *tigna*: lacera, ruinosa, vastatáque omnia fore indicat. קאת iuxta Hieronymum, onocrotalum verti, quod videatur à vomēdo, quod Hebr. קאת dicitur, nomē habere. Hæc enim auis, vt Plinius scribit lib. 10, quū se rapina cōpleuit, rursus in os reuomit, & inde demū in inferiorem aluū, ruminantis modo demittit. קפד noctuam verti, sequutus Iudæos, quòd hæc auis in desertis locis habitare soleat, ad quod, nomen קפד nonnihil alludit, nam קפדה exterminationem significat. OEcolampadius, vir præter eximiam pietatem, vt aliis, ita & Hebraicis in literis, eruditione & iudicio incomparabilis, Ihim putat hoc nomine significari: vide in Commentariis eius in Iescha. 34. c. 11. Hebræi sanè nihil in his certi habent. Porrò quod verti, Limen, Heb. dicitur כפתר. Id Aben Ezrah dicit in domibus Palestinæ, quæ plana tecta habent, quiddam esse quod partes reliquas cōtinet, & solet ferè vltimum ex ædium partibus consistere, sicut apud nos dirutis domibus, parietes reliqui stare consueuerunt. Hoc fortè Hieronymus spectans, Cardinem reddidit. Amos 9. a. 1, legimus, Vidi Dominum stantem super aram, & dicentem, Percute הכפתר, id est limen vel cardinē, & tremant postes. Quod reddidi, Solitudinem, Hieronymus putat & Coruum posse verti, sicut & Septuaginta verterunt: quæ versio probè sanè cum præcedentibus conueniret, vt in postibus coruum (qui & ipse deserta incolere loca consueuit) sessurum intelligeremus: sicut in cardine vel limine, onocrotalos & noctuas. Sed dum nullum Bibliorum locum inuenire potui, in quo hoc nomine coruus diceretur, solitudinem reddidi: id enim חרב passim in Scripturis significat. Quanquam soleant nonnunquam, quæ sunt eiusdem ordinis literæ, sibi inuicem succedere, ita fieri posset vt pro ע, hic ח repositum esset. Sed hæc perparum referunt: constat hîc maximè vastam ac horridam solitudinem describi, in quam omnium superbissima, opulentissima, atque delicatissima vrbs conuertenda fuit. Id moneat, celsa mundi tandem euanitura omnia, ne ea vel suspiciamus, vel metuamus, tantùm cælestia nobis quærentes, cælísque in quibus ciues sumus, dignam vitam agitantes.

15 *Hæc ciuitas illa exultabunda, quæ sedebat confidēter, quæ in corde suo dicebat, Ego, & præter me nulla: quomodo redacta est in vastitatē, facta accubatio bestiarū? quicunque trāsierit per eā, sibilabit, manūque iactabit.* Insultatio inest

huic versiculo,&ad priorem Nineueh fœlicitatem antithesis. Huiusmodi enim est sensus eius, Hæc sic destructa, vasta,& deserta est illa exultabũda,præclaráq; Nineueh,quæ mali omnis expers, & bonis affluẽtissima iugiter exultabat,ac procul omni metu,secura sedebat,cõfidens nimirũ sua & magnitudine & potentia. Ita enim secum cogitabat,Ego sum,& præter me nulla alia:nulla vrbs, nullum est regnum quod meæ virtuti non oporteat cedere. Qui ergo factum est vt in solitudinem sis conuersa, accubatio facta bestiarum, vt quicunque transeat, ore sibilet super te,manúmque iactet,stupẽs scilicet te orbis dominã, vrbiúmque reginam,adeò in nihilum redactã,quod humanis viribus cõfieri haud posse credebatur? Similem arrogantiam & Iescha-iah in Babylone notauit,cap.47.b.8,Nunc inquit,audi istuc delicata,sedens cõfidenter,dicẽs in corde tuo,Ego,&præter me nulla,non sedebo vidua,neque agnoscam sterilitatẽ. Hinc autẽ monemur,quãdo Vates noster Nineueh,sicut & Ieschaiah Babyloni,aliíq; Prophetæ & his,& aliis vrbibus ac regionibus,quibus Dei iram prædicunt, confidentem in iniquitate securitatem, & ingratã de externis istis bonis lætitiã,atque exultationem exprobrãt,vt cum timore & tremore in hoc seculo versemur,de sola Dei super nos benignitate & gaudẽtes,&confidẽtes. Deus est qui celsa hìc humiliare,& humilia attollere, beata in æternã detrudere miseriã,miseros verò beare semper studet. Vt gloriam semper præcedit afflictio, & humilitas, Prou.15.d.15: ita confractionẽ anteit superbia,& ruinam spiritus sublimis,Prouer.16.b.8. Discamus ergo sectari humilia, & de Deo ipso, non de d[illegible]s eius animos tollere. Iescha.22.c.12,& Ieruschalaim vrbs exultans per exprobrationem vocatur, quum ei vastatio prædicitur. Deinde animaduertamus,vt nihil quanlibet viribus præstet,stare potest,irato Deo:ita fauente nihil quanlibet infirmum,non inuictum immotúmque perseuerare. Huius nemo non se memorẽ moneri putat:at si persuasum id haberent omnes quibus Euangelii gratia illuxit, quanto confidentius,quantóque maiore cũ alacritate,quæ ad Christi gloriam faciunt,sectarentur & promouerent,quum nunc sæpenumero trepidant, vbi minimè oportebat: & rursus confidunt, vbi metuere sibi conueniebat maximẽ. Certè si Principes & vrbium Magistratus qui Christianam cognitionẽ iactant,à solo Deo rerum successum,& firmitatem dari verè crederent, quàm fortiter,submotis omnibus quæ offendiculo sunt,& Deus,quo nemo melius Rempublicã formabit, nominatim submoueri præcepit, plebibus suis viam ad synceram pietatem munirent: non nunc nescio quæ comitia,modò concilia, nunc vim aduersariorum causarentur. Vtinam verò isti perpenderent quantam contumeliam Deo facerent,dum sibi & suis multa mala timent, si iuxta verbum Dei, suæ fidei creditos gubernarent, & tutos se,& illos fore sperant, si Satanæ studiis contra Deum deferant. Auferat Dominus hanc à suis cæcitatem,donéque agnoscere tandem,quod nunquam non experimur, Deum vnum moderari, seruaréque omnia,quo ipsius nos voluntati totos consecremus,qui quanlibet humilem casulam seruare potest, si eam etiam totus oppugnet orbis:& contrà,in vastam redigere solitudinem,meras Nineueh,Babylonas,Romas,etiamsi superorum,iuxtà & inferorum viribus subnixæ essent.

CAPVT III.

1 V*Æ inquinatæ & contaminatæ vrbi illi supplantatrici.
2 Non audiuit vocem, non suscepit castigationem:in Domino non est confisa,ad Deum suum non accessit.
3 Principes eius in illa leones rugientes ad prædam:iudices eius lupi *vesperti-
ni,qui ne quidem ossa comminuere,vsque mane differunt.
4 Prophetæ eius *futiles,viri *procaces:Sacerdotes eius prophanarũt quod sanctum est,vim fecerunt Legi.
5 Dominus iustus in medio eius(prauitatem admittere nemo debuerat)*mane, mane in lucem iudicium suum proferet, non cessabit:prauus tamen nescit erubescere.
6 Excidi Gentes,vastata sunt propugnacula,desolaui vicos eius,vt non sit qui eos pertranseat:desolatæ sunt vrbes eorum,vt nullus sit reliquus habitator.
7 *Dixi attamen,Time me,suscipe castigationem,& non excindetur *habitatio
iuxta omnia quæ aduersus eam statui:at illi nihilominus accelerarunt,corrumpentes vniuersa studia sua.
8 Propterea expectate me, inquit Dominus, ad diem quo exurgam in perpe-

*Obiurgat iterũ Ieruschalaim.

*Id est, ad vesperã, acriore tam fame accensi prædam venantes.

*Vel vani.
*Vel præuaricatores.

*Id est, decretum & mentẽ vitionem maturè immittet.

*Templum videtur designare.

tuum:*decretum enim penes me est*sublegere gẽtes, colligere regna, effundere
super eos indignationem meam, omnem furorem iræ meæ, quoniam igni zeli
mei vorabitur omnis terra.

*Id est, quo incipiam meam potentiam ita exerere, vt perpetuò posthac ea in orbe timeatur.
*Auferre, tollere.
*Mutato quod erat impurum.
*Id est Israelitiæ.

9 Quoniam tum dabo populis labium*purum: vt omnes inuocent nomen Do
mini, seruiántque humero vno.
10 Trans flumina AEthiopiæ, cũ*filia dispersorũ meorũ, munera mihi afferent.
11 In die illo nõ erubesces ob studia tua quibuscunque me offendisti: quia au-
feram abs te exultantem superbiam tuam, neque extolles te posthac in monte
sancto meo.
12 Residuum faciam in medio tui populum afflictum & pauperem: & sperabũt
in nomine Domini.
13 Reliquiæ Iisrael non facient prauitatem, non loquentur mendacium, & nõ
inuenietur in ore eorum sermo fraudulentus: pascentur enim & cubabunt, nec
erit qui exterreat.
14 Cane filia Siion, iubila Iisrael: lætare, & exulta in toto corde filia Ieruschalaĩ.
15 Abstulit Dominus mala quæ tibi immiserat, auertit inimicos tuos, Rex Iis-
rael, Dominus in medio tui, non timebis deinceps malum.
19 In die illo dicetur Ieruschalaim, Ne timeas: Siiõ, Ne infirmẽtur manus tuæ.
17 Dominus Deus tuus in medio tui, fortis saluator, gaudebit super te in læti-
tia, silebit cum dilecta sua, exultabit super te cum cantico.
18 Afflictos de cœtu auferam, remouebitur abs te qui te opprobrio afficiebat.
19 Ecce ego conficiam omnes affligentes te in tempore illo: saluabo claudos,
colligam proiectos, & faciam eos laudatos, dabóque nomine celebri in omnib'
regionibus in quibus ignominia laborauerunt.
20 In tempore illo adducam vos, tẽpore inquam quo vos colligam: quum do-
nabo nomine celebri, & reddam laudatos in omnibus populis orbis, quum abo-
lebo captiuitatem vestram, id oculis vestris videbitis, dixit Dominus.

ENARRATIONES.

1 VAE *inquinatæ & contaminatæ, vrbi supplantatrici.* Redit ad obiurgãdam Ieruschalaim Propheta, quia hæc ciuitas Dei, quia in ea agebant quos etsi Dominus statuerat ad tempus hostibus tradere, in totum tamen abiicere minus potuit, quàm mater infantem vteri sui. Idem verò & alii Prophetæ omnes solent. Sic Iecheskel cap. 2, 5, 22, 29, nominatim Iudaicum populum vt Ierusalemitas corripit, & iram Dei multis & grauissimis vaticiniis ob oculos illis ponit: quum vastationem aliarum gentium satis habeat semel duntaxat prædixisse: nisi quum Diuinæ contra illos indignationis, causa sui populi consolandi, iterum meminit. Hunc morem & reliquis obseruatum, quicunque Prophetas legerit, apertè videbit. Miserebat siquidem Dominum populi sui, 2. Chronic. vlt. & ardẽtiore, quàm mater possit infantulum, amore eum prosequebatur: neque vllis peccatis illius ira moueri potuit vt eum penitus abiiceret. Hunc igitur tãtum amorem præter alia, & tam crebris obiurgationibus, admonitionibus, atque obtestationibus declarare voluit: vtque præ aliis illos dilexit, ita & castigare crebrius studuit. Iterum ergo hîc, vt semper in Ieruschalaim, imago electorum quos Dominus castigat ne cum mundo condemnentur, & proiectos rursum colligit, exhibetur. In aliis autem gẽtibus quibus nullus ad Dominum reditus prædicitur, nec ita crebrò corripiũtur, typus proponitur perditorum, quib' frustra etiam omnis admonitio adhibetur, nisi quatenus ea excusationis illis prætextus aufertur & iustus esse Deus declaratur. *Væ* itaque inclamat Propheta super Ieruschalaim, quo dolorem suum, ob malitiam eius illi testetur, & ipsam simul ad dolendum prouocet. *Inquinatam & contaminatam* appellat, sicut & suprà, Populum inamabilem. Etenim Dominus quo purioris vitæ studium populo suo ingeneraret, alienúmque à cõtaminatione morum Gentilium redderet, plurima illi de seruãda & corporis mũditie præcepit, vti legimus in 3. Moscheh, à capite 11, vsque 16: vbique enim hanc rationem subiicit, Quia ego Dominus Deus vester: studete ergo sanctitati, & estote sancti, quia ego sanctus sum. Et post omnia istius generis præcepta, Sacerdotibus in hunc modũ mã-

Cur præcepta ad corpore fuerit Iudæis externæ puritas.

dauit. Seruate, inquit, filios Israel ab inquinationibus eorum, ne in illis moriantur, habitaculũ meum inter ipsos profanantes. Ex his, licet de corporea tantùm videatur munditie Dominus præcepta dedisse, satis tamen colligitur quam Dominus in populo suo puritatem præcipuè requisierit, vtique peccati, & iniustitiæ. Verùm quũ spiritu esset admodum puerili, quo studiosiorem illum huius germanæ puritatis efficeret, & de corporũ cauẽdis inquinationibus, tot ei præcepit: eadem ratione, & ab omni Ethnicorum commercio abborrere tantopere illos voluit: non quòd externam illorum communionem tantopere auersaretur, sed cauere voluit ne in cõmunionem impietatis illorum sensim prolaberentur. In peculiarem populum illos sibi de omnibus terræ populis delegerat, vt essent ei regnum Sacerdotum, hoc est eorum qui verè ipsi seruirẽt: & gens sancta, quæ scilicet ab omni malo sese subduceret, iisque studeret totis viribus, quæ verè bona, & honesta sunt: vt ita Dei in illis imago vel aliquaten' reluceret, ipsámque vitæ innocentia, & studio commodandi omnibus, referrent. Proinde quoties ad impietatem & Ethnicæ prauitatis imitationem prolabebantur, pollutos, cõtaminatos, & sordidatos Dominus queritur, ac ita opprobrat illis quòd vltrò quum ad Diuinam quandam dignitatem ex omnibus populis terræ euecti essent, seipsos profanarent, & pollutis, alienísque ab omni cõmercio Dei Gentibus, pares, imò deteriores facerẽt. Idipsum iam Ierusalem exprobrat hic & Vates noster: hácque causa *inquinatam sordidatámque* vocat: volens ita admonere illam vt cogitaret ex quo loco, quámque sublimi sorte, omnibus scilicet populis & regnis prælata, vt sedes ciuitásq; Dei esset, in quàm fœdam & abominabilem conditionem semet ipsam deiecisset. Huiuscemodi populi huius profanationem, atque contaminationem, Dominus in Iirme.3, sub typo mulieris quæ relicto marito suo amatores multos sectata sit, inde ita contaminata, vt indigna sit à marito rursum recipi, proposuit. In Iechez.16, hác ipsam allegoriam fusius, & luculẽti' tractauit. De populo vt puella quadam loquitur. huius primùm facit parentes impuros, patrẽ scilicet Amorrhæũ, matrem Chetæam: deinde simulatque in lucem edita esset, expositam, nulláque cura natis recens infantibus adhiberi solita, dignatam, vt cuius vmbilicus non fuerit obligatus & præcisus, ipsa minimè lota, saléve abstersa. tum proiectam hoc pacto, iámque in sanguine suo conculcari exceptam, se assumpsisse, vitam donasse, educasse, ornasse, ditasséque supra modum. posthæc & in vxorem duxisse, atque in regnum omnium potẽtissimum & florentissimum euexisse. Illam autem omnibus donis, & ornamentis ab ipso acceptis, ad stupra abusam, séque omni transeunti prostituisse. Ad hæc, quũ alia scorta mercedem ab amatoribus & dona accipiant, illam amatoribus suis mercedem, donáque dedisse, quo quamplurima posset stupra cõmittere, atque huius causa omnibus in locis sua prostibula constituisse. Hac allegoria & in Hoschea, & ferè Prophetis omnibus Dominus vtitur. Eodem itaque respexit & noster, eadémque ratione Ierusalẽ, quæ Sancta, omníque virtutum genere, vt Dei ciuitas, ac inde omni quoque rerum successu decora, ornatáque esse deberet, fœdatam & impuratam vocat, eo quòd à Deo suo defecisset, & omni se scelere cõspurcatam prorsus, fœdam, & abominabilem reddidisset. Addit העיר היונה, quod verti, *vrbi illi supplantatrici*, quæ scilicet pauperes & afflictos supplantarit, fraudéque circunuentos oppresserit. ינה enim significat dolo & iniquitate quempiam opprimere: & ferè vtitur Scriptura hoc verbo, quum de pauperibus, pupillis & viduis non opprimẽdis, fraudéque circunuenẽdis loquitur. Sic 2. Moscheh 22.d.20, Aduenam לא תונה, id est ne circunuenias, néve affligas. Idem legis & 3. Mosch.19.f.33, & eiusdem lib.cap.25.e.14, omnino pro Defraudare atque circunuenire accipitur, vbi de emptionibus eauetur nequis in eis alium fraudet, aut circunueniat. Ex his & aliis locis satis liquet ינה idẽ significare quod affligere & opprimere, adhibito dolo & fraude: vti pauperes, peregrinos, fugitiuos, pupillos & viduas impii diuites & potentes obterere solent. Iirme.22.a.3, Iechezk.18.c.12, & 22.h.7, in eadẽ significatione verbi huius vsum legis. Vulgata editio habet, Ciuitas columbæ. significat enim יונה etiam columbam: quibúsque hæc versio placet, putãt dictam Ierusalem columbam, sicut Ephraim stulta columba appellata est ab Hoschea 7.b.6, eo quòd & illi, sicut Ephraim, nullum cor fuerit ad intelligẽdum quæ sibi saluti fuissent. Sed quia de violẽtia hic in Vate nostro sequitur, pauperúmque oppressione, prior interpretatio magis arridet. Etiam Iirme.25.e.38, pro furore Domini opprimente, & 46.d.16, & 50.c.16, pro gladio violẽto & obterente. Furorem, & gladiũ columbæ, nostra translatio vertit: sed quàm id quadret, viderint alii.

2 *Non audiuit vocem, non suscepit castigationem: in Domino non est confisa, ad Deum suum non accessit.* His rationem reddit cur vocarit Ierusalem fœdatam, & contaminatam, *Non* enim *audiuit vocem*, vtique Dei conditoris & mariti sui, in quo tum omnis illius & dignitas, & sanctitas, fidésque sita erat: dignitas & sanctitas, quòd nulla alia gens tam magna & inclyta vnquam fuerit, cui fuissent leges, viuẽdique rationes tam iustæ, vt institutio quam Dominus dederat Israeli. Hinc omnibus populis, si iuxta illas leges vixisset, gens sapiens, prudens, & inclyta habita fuisset, 5. Mosch.4.b.7.

Verbum Dei audire radix omnium bonorum.

Fides verò: quum enim ex AEgypto populum eduxit, sibíque desponsauit, hoc vnum pactus ab illo est vt verbi sui esset audiēs. Sic enim dixit Iirme. 7. d. 21, Tollite hostias vestras, & edite carnem. Neque enim loquutus sum patribus vestris, aut præcepi illis, quum ex AEgypto educeré, de negotio holocaustorum, & victimarum: sed hoc præcepi illis, Auscultate voci meæ, & ero vobis in Deum, & vos eritis mihi in populum. Dum ergo desiit voci Domini esse morigera, suos affectus sequuta, & sapientiam, dignitatémque, ac sanctitatem suam abiecit: tum & despōsationis suæ fidem fregit, seséque miserè profanauit, omni decore & cunctis ornamentis vltrò spoliauit, contaminata in fornicationibus suis, quibus, cum omnibus rebus quas Deo suo prætulit, fornicata est. Etenim vt initium ac fundamētum totius salutis est, verbo Domini cum fide auscultare, ita omnis contrà perditionis fons est, illud contemnere. Proximum autem est quū verbum Dei negligitur, vt homo & correctionem omnem respuat, sibi placens, suáque omnia pulchra habens, quo nihil est ad vitam rectā perniciosius. Sequitur ergo in Propheta, *Et castigationē nō suscepit*. Hic verò ordo, quum haudquaquam temerè à Vate positus sit, singulari est obseruatione dignus. Noluisse audire vocem Domini, primùm ponit. si enim alii euadere debemus, Deóque similes, Deum ante omnia agnoscamus, vtq; Deum suspiciamus oportet. Id si nobis fuerit datum, non poterimus verbo eius non esse audientes. Quis enim eum non audiret, quem omnipotētem, optimum, sapientissimúmque, ac nonnisi salutaria sibi auscultantibus præcipiētem, verè credit? Vt igitur totius initium salutis est Deum credere, ita proximum fuerit, verbis ipsius ex animo auscultare. Tum quia tota nostra natura deprauata est adeò vt ad malum tātum prona sit, abhorrens à bonis: primum omnium quæ ex verbis Domini discimus, fuerit, vt castigationem suscipiamus. Dum enim ille quæ bona, quæ salutaria sunt, tantum præcipit, omnia autē in nobis his aduersentur, vtique dum quæ Dei sunt nobis prædicantur & cōmendantur, nostra vituperantur & damnantur. Hinc abnegationem sui à sequentibus se Dominus ante omnia requirebat, & omne suum Euangelium à prædicata resipiscentia, & ipse auspicatus est, & auspicari suis mandauit. Qui ergo audito verbo Dei, sibiipsis nondum displicent, suíque mortificationem nondum meditantur, hoc est castigationem nondum susceperunt, eos frustra illud audisse, quanlibet in eo sibi videātur sapere, & de eo disputare possint, nemo qui scit quid primum omnium verbum Dei in credentium pectoribus operatur, dubitabit. Neque certè alii fiduciam suam in Deo verè collocabunt, vti fiducia sui & creaturarum aliarum, nulli alii possunt decidere. Rectè igitur postquam Vates Ierusalem opprobrauit, non suscepisse eam castigationem, subiicit, *In Domino non est confisa*. Hic verò videre licet, aliud esse Deo credere, ac etiam Deum, aliud Deo fidere. Ante omnia sanè Dei Spiritu præditū esse oportet, quòd animalis homo de Deo nihil queat percipere, desintque illi aures Sacra audiēdi. His autem quibus adest, illis primum omnium persuadet esse Deum, à quo sunt & gubernantur sapientissimè omnia. Hinc credunt Deū esse, habéntq; iam huius [illegible], quam fidem vulgò vocamus, certā nimirū animi persuasionē. Hæc cōtinuò ex se gignit vt & iis quæ Deus vel promittit, vel minatur, aut etiam præcipit prohibétve, fidem habeamus indubitatam: & ex ea spe certa expectemus quæcunque promittit, cupiamus quæ præcipit, timeamus quæ minatur, & detestemur quæ vetat. Pro modo autem fidei, id est sanctæ illius persuasionis, quæ vnius opus est Spiritus sancti in omnem veritatem inducētis, & expectatio illa promissorum, amórque præceptorum, tum minarum formido, vetitorūm que detestatio sese habet. Quo consummatior illa in vnoquoque fuerit, eo & hæc ardētiora existunt. Certè abesse nequeunt vbi illa adest, neque adesse vbi illa abest. Vnde sicut ille Deū haudquaquam credit, multo minus verbis eius, qui vel sibi, vel aliis rebus fidit, suáque alicuius facit: ita necesse est quicūque verè fiduciam in Deum habet, antè de verbo eius certò esse persuasum, indéque sibiipsi ex animo displicere. Quúmque omnia Dei verba Deum nobis prædicent, & quodammodo repræsentent, cuius in nobis restitui imaginem salus nostra est, & vita æterna, nihil prorsus verborum Dei mēs fidelis audiet vnde non castigationem suscipiat, admonita scilicet suæ cum Deo dissimilitudinis, quem nisi totum tota referat, salua beatáq; esse nequit. Hoc vtinam probè animaduerterent ii fratres qui ex audito Christi Euangelio tantùm disputatores, non etiam sectatores Euangelii, & aliorum magis quàm suipsorum castigatores euadunt. Tum & illis præstiterat hæc probè animaduersa, qui tam immites iudices in eos sunt qui nō illico ipsorum commentis quæ volunt videri ex Scripturis deprompta, accedunt. Certè si Legis doctores sunt, quod videri volunt, tāto debēt penitius verba Dei cognoscere, quanto decet præceptores præstare discipulis, atque ideo omnium maximè ex Scripturis hoc referre, vt suscepta castigatione sentiant, & de seipsis humilius, & de proximis benignius: tum in vno Deo sibi placeant, totáque ab ipso solo fiducia pédeant. Quæ sanè qui nacti sunt, iis nihil potest fingi humanius, nihil dulcius, nihil errorum in aliis & peccatorum tolerantius. Hi verò demum student fieri omnibus omnia, vt vel aliquos lucrifaciant: neque quicquam prius habent quàm vt omni

studio, totisque viribus in vnum cogant, quotquot vident timoris Dei habere seminarium. Sed ad explicationem Prophetæ. Vltimò opprobrat Ierusalem, quòd Deo suo non appropinquarit, quod appositissimè post præcedentia posuit. Quis enim omnia bona à Deo, certa, viuáq; spe expectet (id quod est in ipso plenè fidere) qui nō simul toto corde ipsi appropinquet, imò prorsus conglutinetur? Nemo sanè non amabit eum à quo sibi bona pollicetur: amet igitur multò ardentissimè Deum oportet quisquis sibi ab ipso pollicetur omnia. Quòd huius multum in nobis, proh dolor, desyderatur, causa est quòd ob inopiam Spiritus, stuporémque carnis, nondum satis & Deum, & Deo credimus, indéque plus nimio nobis ipsi, & alia præter Deum placent, neq; plena à Deo fiducia pendemus. Indubiè neque pro portione fidei in Dei promissiones, erit & fiducia in Deum, próque modo huius, & amor eius, studiúmque ipsi gratificandi, denique & bonitatem eius æmulandi sese habebit. Obseruandum autem quod ait, *Et Deo suo non appropinquauit*. vtcunque enim Ierusalem vocem Dei contempserat, indéque castigationem spreuerat, in alia quàm Deum fiduciam suam collocauerat, eóque ab illo sese elōgauerat, adhuc tamē vocat Propheta Dominū, Deum illius. Neque ob id solùm, quòd illi olim vt Deo sese dediderat, sed quòd etiamnum ipsum vt Deum suum habebat. Quòd enim Vates illi opprobrat, non audiuisse vocem Domini, castigationem nō suscepisse, &c. non ita accipiēdum est quasi illa prorsus Dei vocem audire non sustinuisset, & omnē eius castigationem in totum respuisset, nihilque in eo cōfisa, penitus se creaturis dedidisset. Si huc sanè prolapsa fuisset, nō potuisset dicere Propheta, quod in 5 versu sequitur, Dominus iust⁹ in medio eius. neq; alia quæ sequūtur præclara illi promisisset, Dominus Deus tuus in medio tui fortis, saluator: & alia. Vrbs erat quæ & reprobos non paucos semper habuit: iuxtà autem quia eam delegerat Dominus vt suum illic nomē inuocaretur, haberētque suos illic cultores, nunquamnon & plurimos habuit verè pios, verèque filios Dei. Et horū causa, magnifica illa omnia quæ passim de Ierusalem apud Prophetas leguntur, & promissa illi sunt, & exhibita. Identidem autem factum fuit, vt rerum potientibus impiis, vt etiam verè Sancti, voci Domini parū pronis mentibus auscultarēt, indéque in bonis seculi insolescerēt, reiecta castigatione, & posthabita carnis mortificatione. Sic simul accidit, vt cum fiducia, tū amor in Deum, & studiū imitandi eius bonitatem plus nimio remitterentur. Id exaggerās Propheta, quo citius illos ad resipiscētiam permoueret, dixit eos vocē Domini nō audisse, quam nō satis audierāt: non suscepisse correptionem, quia oscitanter illi attendebant: in Domino non esse confisos, quia & ad creaturas nimiū respexerāt: Deo suo nō accessisse, quia ad creaturas plus satis se animi illorum inclinauerāt. Hæc sic accipiēda, verèque hoc modo interpretari, sequentia probabunt, & testantur alii Prophetæ omnes. Vnde quū in Iirmeiah 3.a 3, Iechezk. 16.e.31, hanc ciuitatem Dominus mulieri assimilasset quæ marito suo deserto adeò se omnibus prostituerit, vt indigna sit etiam à viro bono rursum recipi: adhuc tamen illam quanlibet contaminatam & prostitutam, vt ad se reuertatur inuitat: & pollicetur recordaturum se pacti quo eam primum in adolescētia, eductam scilicet ex AEgypto, in vxorem acceperat, & sempiternum cum illa fœdus icturum: vt condonatis omnibus quæ fecerat, rursum sit ciuitas Dei, & filiarum vice habeat sororem Sedom & Schomron, id est habeat ciues pariter Dominū verè adorantes, etiam inde vbi perditissimi olim egerant, eóque horrendis quoque modis afflicti atque deleti.

3 *Principes eius in illa leones rugientes ad prædam: iudices eius lupi vespertini, qui ne quidem ossa comminuere usque mane differunt.* Hoc versu & sequēti rationem eius Propheta reddit, quòd Ierusalem vrbem dixit supplantatricem, dolóque & vi pauperes opprimētem, eósque nominatim qui id potissimū commiserunt, quum tueri & vindicare oppressos debuerant, commemorat. *Principes*, inquit, *eius leones rugientes*. Rugire, ac quammaximè ferox leo esse solet vbi nactus prædam est. Id quod & Aristoteles libro 9, de natura animalium, cap. 44 testatur, & satis etiam colligitur ex illo Amos 3.a.4, Nunquid rugiet leo in saltu, si non sit illi præda? Num edet vocem suam de cubili suo leunculus, si non habeat aliquid captum? Nam significat leonē non solere fremere, nisi quū habet escam. Biduo siquidem aut triduo absque cibo durat. dum ergo quod edat nactus est, esse solet (vt inquit Aristoteles) ferocissimus: indéque est, vt ferociæ testem vocem edat, horrendū fremitum. Vult ergo Propheta hac siue metaphora, siue similitudine significare, auidissimè Principes Ierusalem in prædam fuisse intentos: & ferocissimè, quos nacti fuerant oppressisse, ac velut dilaniasse atque vorasse. Eadem similitudine vsus est, & Iechezk. 22.d.25, taxans auaritiam Prophetarum Ierusalē, Factio, inquit, Prophetarum in te instar leonis est rugientis, concerpentisque prædam: animas vorant, & pretiosa auferunt, viduas eius multiplicant in ea. Principes verò similes facit lupis concerpentibus prædam, vt & hic noster: eiúsque causam hanc assignat, quòd toti essent in fundendo sanguinem, perdendo animas, congerendo per iniquitatem opes. Noster verò quo rapacitatem eorum magis explicet, *lupos* illos dixit, non quoslibet, sed *vespertinos*, hoc est qui accensi fame vesperi, vt quid rapiant oberrant: adeóque famelici sunt, atque voraces, vt & ossa

comminuāt,idque adhuc vesperi,non vel illa relinquētes vsque mane. Chabakuk 1.c.8,volens nimiam Chaldæorum,ac vrgentem ad diripiēdum vim significare, Expeditiores,inquit,erunt leopardis,& acriores lupis vespertinis. Hoc itaque versu violētiam & rapacitatem taxauit Principum & Iudicum,hoc est eorum qui Magistratu fungebantur,& Regi in gubernādo regno inseruiebant,eóque loco erant vt iudicium & iustitiam facerent,id est curarent vt rectè & ordine omnia gererentur:nemo alium vel fraude circunueniret,vel vi opprimeret, munera respuerēt, 2 Par.19 b.6. auaritiam detestarentur,veritatem colerent,personam non respicerent,neque in alteram partē inclinarēt:sed omnia iusto iudicio iudicarēt,vt qui non hominis, sed Dei iudiciū(vt Iehoschaphat suos Iudices monebat)exercerēt,hoc est essēt quales Domin⁹ in Lege sua requisiuit,2. Mosehch 18.d.13,& 23.b.5,& 5.lib.capite 16.d.18. Huic autem officio suo Principes & Iudices Ieruschalaim,& regni Iehudah,non solùm non inseruiebant, sed contrà potentia sua abusi,quos defendere ab iniuria debebant,eos ipsi prorsus conterebant,atque vorabāt,meri leones, leopardi, & lupi facti. Hui⁹ auaritiæ,vis & rapacitatis,passim illos Prophetæ obiurgāt. Per Michah 3.a.2, vt incomparabilem Dominos ostenderet illorum rapinam, & contra populum crudelitatem, opprobrat eis quòd carnem populi sui vorarint, pellem ab illis detraxerint, ossa confregerint, concisaerintque sicut in olla parari solent,& sicut caro coquenda in lebete. Qua allegoria significare Dominus voluit,populum per omnia libidini Principum, & auaritiæ patuisse,fuisséque ab illis penitus absorptum, & consumptum. Huius generis Principum & Iudicum hodie quoque haudquaquam exiguus prouentus est: sed nota memorare hîc non est locus:tantum credamus, Deum nostrorum iniquitatem & violentiam non minùs videre, atque vlturum suo tempore,atque vidit vindicatúsque est eorum de quibus hîc Propheta scripsit.

4 *Prophetæ eius futiles,viri procaces: Sacerdotes eius profanarunt quod sanctum est, vim fecerunt Legi.* Promiserat Dominus se filiis Iisrael Prophetam ex ipsis,ne diuinos consulerent,& augures, omni tēpore excitaturum,qui sua eis placita exponeret,quando audire ipsam vocem Dei deprecati fuerant. Id & præstitit, suósque Prophetas semper illis dedit. Vnde cum Psalmo 74.c.9, de extrema populi calamitate canitur, inter cætera & hoc queruntur Sancti, Signa nostra non vidim⁹, non est Propheta, non est apud nos cognoscens vsquequo. Quanquam ne tum quidē Prophetis suis caruerint: prophetabat siquidem Hierosolymis Iirmeiah, & in regione Babyloniorum Iechezkel,præter alios quorum Scriptura nullam fecit mentionem. Doloris siquidem immēsi magis,quàm veritatis,hæc querela fuit: aut certè questi fuerunt,non esse sibi Prophetam, qui editis signis ipsos è manu eriperet Chaldæorū, vti olim Moscheh de seruitute AEgyptiorum. Certè & signa sua,quæ scilicet olim Deus inter eos, & pro eis fecerat,tum non videre simul deplorabant. Porrò quum nullum Dei donum sit cui nō adiunxerit semper Satan fucum suum, idem fecit & circa Prophetas. Dominus dedit qui suo afflati Spiritu,populum salutaria monerēt,quíque ea tantum loquerētur quæ ipse præceperat,atque(vt inquit)in os ipsorū posuerat. In horum autem titulum & ordinem fucos suos Satan intrusit,eósque sanè multos qui prophetiæ facultatem simulantes, populum à verbo Dei seducebant. Id futurum præuidens Dominus, quum Prophetā se populo daturum polliceretur, simul de falso propheta, qui ex cordis sui temeritate loqueretur,præmonuit,atque occidere iussit. Ex quo sanè,& ex eo quod ideo Prophetā pollicitus est quòd populus suam vocem audire non sustinerēt, tum ne ariolos & diuinos consulerēt,satis liquet,non de solo Christo hic promissionem factam esse: quanquam præcipuè de Christo,sed & Iehoscua,ac omnibus sequentibus Prophetis. Nunquam enim postea ipsam Dei vocem Iisraelitæ audierūt,& semper illis vetitum fuit audire diuinos:eóque omni tempore veros Dei Prophetas habuerunt. Totos certè cumulos,& choros legimus Prophetarum fuisse tēpore Schmuelis,atque Eliiah. Hos autem non vt facilè crediderim singulos facultate vel prædicendi futura,vel aliàs recondita Dei exponendi,poluisse,multos tamen tales inter eos fuisse cōstat. Reliqui ad eam velut sese præparantes,sanctiori vitæ studebant,atque huius causa nonnūquam simul agebāt:eóque prophetare, quod ipsis in communi tribuitur, hymni fortè fuerunt, & commoda oraculorum Dei recitatio. Quibus quum non adsueuisset Schaul,insiliisse in eum Spiritus Domini rectè scribitur,quū eo subito afflatus, cum grege Prophetarum reliquo prophetaret. Verùm vt dixi, satis constat, haudquaquam paucos inter illos Prophetarum greges fuisse, qui instincti Spiritu recōdita & futura edicerēt. Id vel inde colligi potest, quòd filii Prophetarum,hoc est Prophetæ,qui agebant Iericho,subductionē Eliiah prædixisse leguntur. Omnem igitur eum cœtum,vel certè inter eos aliquos,enthusiasmo præditos fuisse oportet. Sanè nisi multi dono prophetiæ, & tamen non omnes pariter, sed plerique per obscuro poluissent, non potuissent Prophetarum & nomen & locum obtinere tot prophetæ mēdaces. Iam passim & falsorum prophetarum Scriptura meminit, neque eorum solùm qui per Baal, sed & qui per Dominū vaticinari se simulabant: vnde quamplurimos prophetiæ titulo insignes fuisse opor-

ter. Etenim vt Cicero de Diuinatione lib.1,scribit, Vet⁹ opinio est iam vsque ab heroicis ducta temporibus,eáque & P. Rom.& omnium gentium firmata consensu, versari quandã inter homines diuinationem,quam Græci *μαντικὴν* appellant,id est præsensionẽ,& scientiam rerũ futurarũ. Et paulo pòst, Gentẽ,inquit,quidẽ nullã video neque tam humanã atq; doctã,neq; tã immanẽ atque barbarã,quæ nõ significari futura,& à quibusdã intelligi,prædicique posse sentiat. Ex hac itaque persuasione, vt merentur efficacẽ imposturam, qui nullo sunt erga veritatẽ amore, perfacilè fuit vt diuinis atq; ariolis vbique locus esset. Quũ itaque huiusmodi omnes Gẽtes haberent(quod & adductus ex Deutero.locus apertẽ testatur)nolebant eis carere & Iisraelitæ. Vbi autẽ audire eos qui ex Domino prophetabãt,non sustinebãt,cõsequens fuit,impietatẽque eorũ dignũ,vt falsis auscultarẽt. Quorũ imposturis hoc magis etiam impliciti fuerũt, quòd ad ingenitã omnibus curiositatẽ,etiam impietatẽ, vanitatis & errorũ matrẽ,adiecerũt. Hinc 450 prophetas Baal,& quadringẽtos lucorũ sola aluit Izabel,1.Reg.18.c.19.Quib⁹ ad vnũ ab Eliiah trucidatis,rursum alios quadringentos Achab habuisse legimus, eodẽ lib.cap.22.a.6. Cum his itaq; impostoribus Prophetarũ sibi nomẽ falsò vsurpãtibus,veris Prophetis semper bellũ fuit,nõ secus atque Paulo cum pseudoapostolis:quo factũ est vt in nullo sanctorũ Vatũ,non multa cõtra fraudulẽtos istos Prophetas dicta legam⁹:sacerdotibus quoque impiis,vt hîc à nostro,vbique fere iunguntur,& vtrique Principibus tyrãnis. Primi enim in populo Dei hi tres ordines erant: Principes Remp.administrabant,Sacerdotes procurabãt ceremonias,& Legẽ docebãt, Prophetæ populũ ad officium exhortabantur,& de recõditis Dei iudiciis monebãt. His itaque corruptis non poterat nõ pessimè periclitari totum populi Dei regnũ. Vt nanque ordine omnia agit Deus, ita quandocũque populo propitiũ sese declarare voluit, dedit vt qui in his tribus ordinibus ministrabãt,officium suũ probè obirẽt:vti & iratus,Principes illis præfecit,homines nihili, Sacerdotes religionis incurios,Prophetas fanaticos,qui sua populo pro verbo Dei,sõnia narrarẽt. Id sanè Ieschaiah 3.a.4,ipse Dominus clarè testatur. Itẽ 28.b.6,minatur & Sacerdotẽ & Prophetã velut temulentos nutaturos & impacturos. Iirme.28.b.8,Sacerdotes nõ dixerunt, Vbi est Dominus?& tractantes Legem, me ignorauerunt. Pastores contra me præuaricati sunt,& prophetæ per Baal prophetarunt,& sectati sunt eos qui non potuerunt iuuare. Rursus eodem capite, 26, Vt confundi solet fur quando deprehenditur, ita confusa est domus Iisrael, Reges, Principes,Sacerdotes,& Prophetæ eorum. Quarto,c.9,eadem ferè habet:& passim in toto suo libro, Principes,Sacerdotes,& Prophetas,tanquam populi duces,impietatis & rapacitatis arguit. Nominatim autem capite 23,multis est cõtra pseudoprophetas inuectus,sicut & Iechez.15,& Micha 3. Ex his omnibus iam liquet Prophetas, siue diuinos semper in populo Iisrael multos fuisse, & quosdam verè Spiritu recondita Dei enuntiandi, ac nonnunquam & futura prædicendi, præditos, propterea quòd charus Deo hic populus, & ideo non hac in re solùm præ omnibus Gentibus ab ipso honoratus semper fuerit. Multo plures autem habuerũt pseudoprophetas,præsertim quum palàm apud eos impietas regnaret. Ii partim per Baal & alias peregrinas superstitiones futura se prædicere fingebãt : partim etiam à Domino se afflari mẽtiebantur. Horũ studiũ erat, Principibus & populo,non quæ vera, sed grata erant,dicere: ventris enim negotiũ agebãt. Id quod cum alii,tum apertissimè Iechezkel 22,& Micha 3,illis opprobrarũt. Hinc Vates hic noster eos vocauit [illegible], idest vanos. Nam Iirmeiah 23.f.32, eodem verbo vsus est,& mendaciis cõiunxit,dicens de pseudoprophetis,Errare faciunt populum meum mendaciis suis, & [illegible], idest vanitatibus suis. Fortè & temerarios non incommodè dixeris. Iudicum enim 9.a.4. [illegible] dicuntur leues & nullius pretii homines, qui quum nihil pensi habeant, vtique & temerarii sunt. Addit vero, *viri præuaricationum*. Ipsi enim verbum Domini præuaricabantur, & præuaricari alios docebãt. Iustos contristabant,& impios cõfortabant,vt eis Iechezkel obiecit. Certè vbique id de eis Dominus queritur,quòd facerent errare populũ suum. De Sacerdotibus verò, vt hîc,ita Iechez.22,ac alibi queritur, quòd nullũ habuerint inter sacrũ & profanũ discrimen:& *vim fecerint Legi*, quam neque ipsi obseruarunt,neque rectè populo obseruandam tradiderunt. Rudis spiritu erat populus,eóque pædagogia quadam,& quæ ruditati eius accommoda esset,hoc est quæ in elemẽtis mundi,externis scilicet quibusdam religionis rudimentis versaretur,opus habebat. Internus siquidem fidei cultus, & libera dilectionis omnibus expositæ officia, perfectiorum sunt. Vt igitur suas Iisrael etiamnum puer,ad quas propter ruditatem spiritus, & vitæ Dei infantilitatem,prorsus propendebat,ceremonias haberet(quemadmodum & hodie videmus ceremoniarum percupidos quotquot in spiritu nõdum adoleuerunt) multas sanè illi Dominus dedit,quibus vel aliquem in eo sui timorem aleret,& à consortio illos,imitationéque Ethnicorum cõtineret. Per sanctè itaque obseruari ceremonias illas voluit,quálibet iustitia in illis sita minimè esset. Tantum quidẽ admonebatur illis popul⁹ & bonitatis Dei,& sui officii:attamen quũ fœderis

quod inter Deū & ipsos ictū erat, memoriam singulæ illæ ceremoniæ refricarent, grauem Dei
contēptum arguebat, vel neglexisse illas penitus, vel adhibuisse incuriosius. Qui enim tū nulla
Dei reuerentia mouetur, religionisq; affectu nō accēditur quū Diuinæ erga se dignationis pecu-
liariter admonetur, eum necesse est admiratione amoréq; Dei admodū frigere. Hinc Paul' irrita
1.Cor.10.c.20. tionē & prouocationē Domini interpretabatur, quòd Corinthii ratione Cœnæ Dominicæ pa-
rū religiosè obseruata, idolothytis temerè se ingerebant, quibus tamē vt bonis Dei creaturis, per
1.Cor.11.f.28. se vti licebat. Eadē ratione & reos corporis ac sanguinis Domini affirmauit, qui indignè, hoc est
irreuerēter, nō obseruata probè Ecclesiæ cōmunione, de pane Domini edebant, & de calice eius
bibebant: simul testatus, propter indecentem agitationem Cœnæ Dominicæ, immissam eis pe-
stilentiam. Iā Cœnæ Domini participare, per se externus ritus est, quem Deus per se haudqua-
quā moratur: nihilominus tamē, quū in ea, memoria mortis Domini celebratur, ingratum esse
Domino oportet, & parum religiosum qui indecēter se illi ingesserit. Ad hæc quū minuta om-
nia fuerint quæ in ceremoniis illis Mosaicis Dominus exigebat, externa scilicet, singularem sa-
nè Dei neglectum arguebat, siquem illis rebus adeò leuiculis gratificari conditori suo pigebat.
Nobis qui adultiore Spiritu, eóque & libertate omnium externarū rerum donati sumus, nullæ
indictæ ceremoniæ sunt: tantum indicatæ tres, quibus externā nostrā in Domino societatem
& auspicemur, & commodè perducamus. Baptismo enim, Domino velut consecramur: Eucha
ristia, perseuerātiam in fide eius testamur. Quóque cōmodius & ordine verbum Dei in Ecclesia
doceatur, erroréśq; arceātur, certos ad id ministros ordinamus. hi Prophetarum simul & Sacer
dotum locū apud nos obtinēt, quatenus plebi scilicet ad ædificationē pietatis ministrant. [illegible]
enim quos sacerdotes interpretantur, ministros Hebræis significant. Sacrificiorum autem vsus,
& eorum quæ ad sacrificia requirebātur, sublata sunt: quia Christus oblatione sui sanctificatos
cōsummauit in æternum, Heb.10.c.14: nostrúmque est iam nō pecudes, sed nosmetipsos, Chri-
sti exemplo, Deo offerre hostiam sanctam & acceptam. Etenim caro & sanguis regnum Dei hæ
reditare nequeunt: mortificanda igitur sunt: idque abnegatione nostri, & volūtaria crucis subla
tione auspicandū est. Ergo 3 & 4 versus propriè obiurgant Principes, qui tyrānos magis quàm
Principes agūt: & Pastores, Doctorésque Ecclesiarum, qui lupos potius & impostores, quàm id
quod dicuntur, præstant. Huiusmodi autem habere, quū certa iræ Diuinæ vltio sit, debet nos v-
tique peccatorum, quibus hanc iram meruimus, admonere, & ad resipiscentiam seriam prouo-
care. Eā si susceperimus, dabit nobis Dominus & Principes & Doctores qui secundū ipsius ver-
bum nos ducent: pascéntque vt quietam & tranquillā vitam cum omni honestate & pietate vi-
uere liceat. Qua causa Paulus & pro Principibus atque Magistratibus orare præcepit. Verè er-
go Spiritu sancto aduersantur Catabaptistæ, qui externam rerum gubernationem Christianis
non concedunt: atque ita tantum impios volunt rerum potiri, quo semper boni persequutioni-
bus exagitentur, & malis perpetuò liceat Deum blasphemare, bonósque offendere: contra id sa-
1.Timot.2.a.2. nè quod Paulus iussit à Deo orare, & Deus se timentibus promisit.

5 *Dominus iustus in medio eius, prauitatem admittere nemo debuerat: mane, mane in lucem iudicium suum proferet, non cessabit, prauus tamen nescit erubescere.* Quàm indignè ac stupidè etiam fecerint Hierosolymita-
ni, quòd ab impietate sua, quanquam diligēter adeò & seuerè per Prophetas moniti, noluerint
resipiscere, hoc versu Vates, & duobus sequentibus explicat, *Dominus*, inquit, *iustus in medio eius*. Do-
minus qui ex omnibus Gētibus eos sibi in peculiarē populū delegerat, ex AEgypto præpoten-
ti manu eduxerat, aliísque innumeris beneficiis planè obruerat, is quem cæli & terra compre-
hendere non poterant, sedem gratiæ suæ in hac vrbe sibi delegerat, Regnum, Sacerdotium, &
Prophetas illi donauerat. Quid? nihil est quod ei ad cultum pietatis & salutis potuisset adiicere:
quod ei sub parabola vineæ Ieschaiah 5.a.1, exprobrauit. Hæc igitur mouere debuerant, vt san-
ctè omnes in vrbe tam sancta fuissent versati. Etsi tanta bona minus eos ad pietatis studium in-
uitassent, perpellere huc certè debuerat vel metus eius. Hinc addidit Propheta, *Iustus*. quo vti-
que non indignitatem solum, sed & stuporem populi arguit. Siquidem iustum nouerant, & di-
ligere iustitiam, eóque iniquitatem & detestari, atque vindicaturum, dubitare non poruerunt.
Certè 2.Moscheh 20.a.5, id de se ipse grauiter admodum testatus est. Non modo igitur peruer-
se, sed insanè etiam fecerunt, qui iustum omnium iudicem sibi tam præsentem, adeò impuden-
ter offendere non timuerunt. Vt enim impudentius peccant, qui plus Diuinæ cognitionis &
beneficiorum acceperunt: ita iure grauius in eos quoque animaduertitur. Hinc dicebat Do-
minus, quum peccasset populus conflatione & adoratione vituli aurei, Non ascendam tecum:
quia populus duræ ceruicis es, ne disperdam te in via. 2. Mosch. 33.a.3. quo vtique significauit,
quo se præsentiorem illis exhiberet (quod ampliore scilicet benignitate, & apertiore sui cogni-
tione præstabat) hoc eos grauiori animaduersioni fore obnoxios siquid deliquissent. Id iudicii
iudicauit & quum duos filios Aharoni igni absumpsit, quum alieno igni ad incensum fuissent

vsi,4.Moscheh 16.c.30.Sanctificari enim vult,vt Moscheh dicebat,hoc est potentiam suam no 3.Mosch 10.b.7
tam facere in iis qui sibi appropinquant.Et vt Dominus dixit,Seruus sciens voluntatem domi- Luc.12.f.48.
ni sui,& non faciens,vapulabit plagis multis. Quod verò sequitur, *Mane, mane iudicium suum in lu-*
cem proferet,non deficiet,haudquaquam sinet illud in obscuro permanere:manifestius adhuc populi
furorem detegit,qui Deum zelatorem,& maturam adeò & celerem vltionem minitantem,tan-
tóque sæuiturũ grauius,quanto se eis adiũxerat clemẽtius,vsque sceleribus suis irritarẽt. Simi-
le Ieschaiah 3.c.13,legitur,Stat ad iudicandũ Dominus,stat ad disceptandũ cum populis.Domi
nus veniet ad iudicium contra Seniores populi sui,atque Principes eius:vos siquidẽ depasti estis
vineam,præda pauperis in domibus vestris.Quo magis autẽ Propheta instare significet Domi
ni cõtra impios iudiciũ,& bis *mane* dixit,& adiecit,*Nõ deficiet*:idem & per negationẽ affirmãs.Vul
gare autẽ in Scripturis est,per mane,maturitatẽ & accelerationẽ significari:sicut & per negatio-
nẽ repetere quod semel dictum est per affirmationẽ. Propheta enim & iamiam instare vltionẽ,
& eam luculẽtissimam atque insignẽ,monere voluit,vtique eam quam initio prædixit,qua per
dita vastatáque omnia fuerunt,ita vt in prouerbium & fabulã cunctis populis vrbs hæc abierit:
id quod illi Dominus,1.Reg.9.b.7,& aliàs sæpe fuerat minatus: ideo quibus potuit,orationem
vehementẽ reddere studuit.Ista verò vel saxeũ pectus ad resipiscẽtiam mouere debuerãt.Adhuc
tamen *prauus*, inquit, *nescit erubescere*:id est omnis peruersorum colluuies. hos siquidẽ non modo
malorũ suorũ nõ pœnitebat:sed tam abfuit vt meliora cogitarẽt,vt ne quidẽ puduerit illos suæ
prauitatis:frõs meretricis illis facta erat,vt ne cõfusi quidẽ,cõfundi possẽt,Iirme.3.b.3,&6.b.15.
Sunt qui illud,*Mane,mane iudicium suum in lucem proferet,non deficiet*,de ciuibus Ierusalaim intelligunt,
qui vt prauitatem omittere debuerint, ita mane & sedulo iudicium suum, vt rectè & ex æquita-
te cum omnibus agerent,in lucem proferre.Sed cum hoc sensu sequentia non ita cõsonant.De-
inde si hoc Vates voluisset,non dixisset iudicium suum:sed simpliciter,iudicium. Illud enim si
de homine ita dicas,ius vel causam significat,vt,A cõspectu tuo iudicium meum prodeat, Psal-
mo 17.a.2:id est Tu declara quàm innocens sim,tu ius meum assere. Id autem quod verti,*Pra-*
uitatem nemo admittere debuerat: in Hebræo ad verbum habetur, *Non faciet prauitatem.* Sed omnino
hunc sensum in Sacra lingua verba ista faciunt, neque rarò in huiusmodi loquutionibus agẽ-
tem personam verbo Sacræ literæ non præmittunt. Hæc verò Prophetæ,& nos expendamus,
quibus vtique propius se Dominus adiunxit, præsentiúsque in medio nostri habitat,quàm ve-
teri populo contigerit vnquam. Quòd ergo Paulus 2. Corinth .6.d.17, monet à malis separe-
mur, & immundum ne tangamus: vt quemadmodum sanctus est Deus noster in medio nostri
habitãs,& nos sancti simus.Nihil commune est Christo & Belial:ne sit igitur & nobis Christia-
nis commune quicquam cum filiis Belial . Moueat & quòd iustus Deus passim prædicatur, qui
nullã inultam iniustitiam relinquet,sed reddet vnicuique iuxta opera sua,Denique quum om-
nia coniecturam haudquaquam vanam afferant, & hac nostra tempestate Deum mane mane,
id est admodum maturè,iudicium suum contra sui cõtemptores in lucem prolaturum: excitet
vel huius metus,aliquod in nobis resipiscentiæ studium.

6 *Excidi Gentes,vastata sunt propugnacula,desolaui vias eius, ut non sit qui eas pertranseat:desolatæ sunt urbes e-*
orum,ut nullus sit reliquus habitator. Hoc versu Vates ostẽdit vnde id quod dixerat,Mane mane,id est
citissimè adfore iudicium Domini, ciues Ieruschalaim verum agnoscere iure debuerant. vasta
uerat siquidem iam pridem Dominus per Reges Assyriorum omnes circumquaque regiones,
decem tribus sedibus suis eiecerat,atque transferri in Assyrios fecerat:neque longè antè & Ma-
nascheh Regem Iehudah captum,Babylonem curauerat abduci, de quo superi' aliquid dictum
est. Hæc vtique fidem illis facere debuerant, in foribus esse vt & ipsi impietatis suæ pœnas da-
rent, quum illa quotidie incrementa acciperet : id quod Prophetæ futurũ iugiter prædicebant.
Ista itaque regionum euersio & Gentium excisio, quæ per Reges Assyriorum facta iam erat, &
fieri iterum per Reges Chaldæorum incipiebat, videtur fuisse de qua hìc Dominum Prophe-
ta induxit memorantem,*Excidi Gentes, vastata sunt propugnacula,&c.* Quo verò sanabiles inter Iudæ
os plus perterrefaceret,non vno verbo Dominum testari facit Gentes se excidisse,sed per distri
butionem enumerantem propugnacula,vel arces,loca vtique munitiora,vicos & vrbes. Hæc
omnia ait se vastasse Dominus & desolasse,vt nemo in eis sit futurus reliquus. Id quod sanè pas
sim,tum per multas regiones factum Iudæi viderant.Sed ita stupidis & obstinatis in malo ani-
mis erant,vt nihil horũ animaduerterent: quod & aliàs,nominatim verò, ac multis Iechez.23.
a.3,illis obiecit,præcipuè autem quòd nihil eos mouebant quæ Samariæ & decem tribubus fra-
tribus eorum ob impietatem suam acciderant.Non dissimilis obstinatio & nos (proh dolor) te-
net.Quotus enim quisque est qui tam cruenta & diutina Italiæ bella,iram Dei cõtra eã impieta
tem,eáque scelera,quibus & nos obnoxii sumus,agnoscat? Plurimum quidem vitiorum ab illa
natione accepimus: quæ vt bonis vitæ præsentis est affluentissima,ita nullo sceleru genere non

inquinatissima: sed quis dubitet qui illam ignis Diuinæ iræ diu iam vastat, & nos correpturû, vt sicut impietatem illius & scelera imitari libuit, ita & pœnas quas persoluit experiamur. Exarsit dudum furor Domini memorabilis & in alias nationes, sed quæ idololatria, dolis, crudelitatéque etiam insignes sunt. Quum itaque & apud nos hæc mala plus nimio maturescát, quis operum Dei vel aliquatenus obseruans, non videat, breui & vltionem quam illi experiuntur, nos quoque sensuros?

7 *Dixi attamē, Time me, suscipe castigationem, & nō excindetur habitatio, iuxta omnia quæ aduersus eam statuêrat: illi nihilominus accelerarunt, corrūpentes vniuersa studia sua* Hoc est, quanquam iam passim desæuire incœperit in Gêtes circum te, atque adeò & in fratres tuos decem tribuum, indignatio & vltio mea: tibi tamé Ierusalē, quátumuis ingratæ, atque perditæ, dixi, Vtcūque merueris & tu dare pœnas grauissimas, time vel adhuc me: sit tibi vel aliqua gratificādi mihi cura, testare aliquā nominis mei reuerētiam, & suscipe castigationé, displiceant tibi tua studia, pudeat vel adhuc vixisse tam scelératè, institue vitæ correctioné, ne & te flamma furoris mei corripiat & deuoret, ne excindatur habitatio, iuxta omnia quæ contra illam statui. *Habitationem* itaq; nominis sui intellexit templū præclarum illud suæ erga illos dignationis insigne. Inde enim respondebat precantibus, & vitæ doctrinam dabat: inde vt sui cognitioné, ita & salutem in omnem populum deriuabat. Quæ autē côtra hanc nomini suo dicatā mansioné statuerat, ac definierat; 1. Reg. 9. b. 7, Schlomoh prædicta legimus: ea sanè, vt in exemplum hæc domus esset, & quæ quū quis audierit, tinniant illi ambæ aures, 2. Reg 21. c. 12: ea denique quæ fecerat Schilo, vbi initio nomen eius habitauerat, hoc est vbi coli peculiariter, præsentémq; se quærêtibus exhibere voluerat, Iirme. 7. c. 11. At illi properarunt corrūpentes studia sua, hoc est continuo ad peiora, & mane, hoc est sedulo, prolapsi sunt. Eadem Dominus & 6, atque 8 Iirmeiah cum populo hoc expostulauit: sed & in Prophetis reliquis omnibus passim similia occurrunt. Vtinam verò & nobis dicta hæc agnosceremus, quibus diu iam clementissimè Deus parsit, grauissimè ira eius in aliis nationibus sæuiente. Dū enim ille ad pœnitētiam hac sua lenitate prouocat, deditque mirificam verbi sui cognitionem, vt nemini desint qui ad timorem illius inuitēt: nos continuò deteriores reddimur, ac deprauatius viuimus: idque non ii solū qui ex professo castigationé Dei reiiciunt, verùm ii quoque qui Euangelio Christi dedisse nomen videri volunt. nihil pensi habentes illud, quo gratia Dei in eo plenius prædicatur, eo seueriorem quoque resipiscentiam operari in omnibus, qui vera ipsum fide receperunt. Sermo est regni cælorum: cælestem igitur vitam affert, quocunque in corde receptum fuerit. Qui ergo scientiam Euangelii, sine vita Euangelio digna iactant, Euangelium sanè blasphemant & blasphemari apud incredulos faciūt, quod impunè ipsis haudquaquā cedet.

8 *Propterea expectate me, inquit Dominus, ad diem quo exurgam in perpetuū: decretū enim penes me est, sublegere gentes, colligere regna, effundere super eos indignationem meam, omnem furorem iræ meæ: quoniam igni Zeli mei vorabitur omnis terra.* Ab hoc versu iam ad finem vsque facit Vates noster, more Prophetis solêni, ad vaticinandūm de regno Christi excursum, *Propterea* (facit Dominum loquentem) *expectate me ad diē quo exurgam in perpetuum*, quandoquidem nō libet à prauis vestris studiis reuerti, vt vobis & loco in quo peculiariter benignitatem meam declarare volui, parcerem, seruarémque ac protegerem in die iræ, qui dudū illuxit: agite vos quibus verè nominis mei timor reliquus est, expectate me & sustinete, quum exaltabor in perpetuum, hoc est quum ita exurgam, & potentiam meam notam faciam, vt in perpetuū Dominus omnium & vindex agnoscar: iudicium enim meum est, ita decreui sublegere gentes, & colligere regna. Vt siquidem dum conduntur res, egredi à Domino: ita dum intereunt, quasi rursus colligi ad ipsum rectè dicuntur. Sic & initio prophetiæ (אסף אסף, id est colligendo colligo) Propheta loqui Dominum fecit, cuius vt sensum redderem, verti, auferendo aufero. Quidam Hebræorum volunt hic alterum אסף futurum esse à verbo סוף, quod significat consumptum est: quasi dixisset per Prophetam Dominus, Colligendo cōsumam. sed quum semper Lingua sancta, quum intendere sermonem vult, eiusdem verbi infinitum, cum suo futuro vel præsenti iungere soleat, & colligere pro absumere passim in Scriptura accipiatur: malui vt eiusdē radicis, vtrunque accipere. Porrò quod hîc Dominus iudicium suum vocat, auferre gentes, &c. idipsum est quod prolaturum eum in lucem Propheta superius versu 8, affirmauit. Quòd verò Domin⁹ ait iudicium suum esse, effundere indignarioné super populos, & omnem quidem furorem iræ suæ: eo indicauit multò sæuissimā fore suā in illas vltioné. Id magis explicauit, quum subiecit, *Quoniam igni zeli mei vorabitur omnis terra.* Omnem terram dicit, quòd furor iræ suæ longè latéque esset grassaturus, à Medis scilicet & Persis vsque ad AEthiopiam, & à monte Tauro vsque ad fœlicem Arabiam. Quæcunque enim inter hos terminos cōtinentur, à Regibus Chaldæorum afflicta & debellata fuere, de quo superius capite secūdo, nō nulla dixi. Hac verò tot regionum vastatione declarauit se Dominus, solum Deum esse, atque in manu sua habere omnia. Inde est quod tempus huius, diem vocat suæ exurrectionis, quo

nimirum sese extulit:ostenditque se Deum omnibus metuendum ,nihil autem esse omnes deos Gentium,quòd scilicet ipso irascente,nullus suos cultores de manu ipsius eripere queat. Sic exurgere eum pro populo suo orat Psalmus 68.a.1, Exurgat Deus,& dissipentur inimici eius. Dũ enim impunè finit sceleratos pro ipsorum libidine ferri,dormire & iacère hominibus videtur: vbi autem vltionẽ de eis sumit,euigilare & exurgere. Vt in aliis igitur,ita & hîc demittit se Scriptura ad modum æstimationis vulgaris. Addit autem, *In perpetuum* (ita reddidi לעד)tum enim ita exaltare nomen suum Deus cœpit, vt ab illo tempore illustrius continuò esse cœperit. Ad id non parum contulit & Iisraelitarum per tot regiones dispersio. Neque enim omnes impii fuere:pii autem quocunque peruenerunt, Dei sui magnificentiam studiosè prædicarunt,idque tãto feruentius,quanto iã humiliati,Deum religiosius colebant.Quàm præclarè vel per solum Danielem,gloria Dei illustrata fuit? Agnoscente siquidem hanc tot gentium Rege Nebuchad-nezar,facilè illa & per multa regna potuit spargi. Sparsa tamen auctáque multo amplius fuit regnãtibus Persis.Et siquis historias diligẽter excutiat, inueniet à Terræ desolatione,de qua hîc Propheta vaticinatus est,cognitionẽ Diuini nominis incremẽta in dies accepisse. Plurimũ sanè illam Regũ Persidis, inde & Alexandri Macedonis in populum Dei benignitas,Deúmque ipsum religio,postea & præpotens Machabæorum imperium,promouit. Eodẽ non parũ quoq; momẽti attulit sacræ Scripturæ in linguã Græcã versio,quam Rex Philadelphus procurauit: denique & restituta Iudæis ab hoc Rege libertas,quorũ Iosephus memorat fuisse centũ viginti millia. Hi postea,& alii qui per Assyriã dispersi fuerãt & Asiæ regiones,Græciam & Italiam inhabitare cœperũt.Quis enim credat,prorsus abolitas decẽ illas tribus,quas Reges Assyriorũ in suas prouincias transtulerant? Soluto vtique regno Assyriorũ, ac postea & Chaldæorũ, libertatéque facta illis per Reges Persidis,qui omnes illas prouincias(vt liber Hester testatur)sub imperio suo habuerunt,paulatim in Syriam & Palæstinã,aliásque orbis regiones transmigrarũt. Sanè & Ephraim cum Iirme.31.c.23,& alibi,reditus ad populũ Dei promissus est. Rectè itaque tum exurrexisse in perpetuum dicitur,hoc est,vt æternum iam in terra regnet,potentiam suam exerere cœpisse,quãdo per Chaldæorũ Reges, Gẽtes excidit,regna sublegit,&c. Verè enim ex eo tẽpore nomen Dei orbi innotescere cœpit. Quanquã istud לעד etiam de diuturnitate intelligi possit mutationis rerum, Gẽtiúmque vastationis,quæ tum cœperat. Nam multis sanè annis durauit. Sunt qui לעד, ad prædam interpretentur(עד enim & prædam significat) quæ sanè interpretatio sequentibus haud malè quadrat. Sed quum verè illa dies,illud tempus fuit quo ita exurgere, & suam declarare potentiam Dominus cœpit,vt inde continuò magis ac magis illa orbi innotuerit,malui priorem interpretationẽ sequi. De hoc vtiq; tẽpore & Ieschaiah 2.c.26,dixit,Exaltabitur Dominus solus in die illa. Expẽdant hinc nunc spiritualiores, annon expectandum sit vt simili ratione vastatis vndique regionibus,ac Domini potentia orbi iterum declarata,verus Christi cultus syncerãque fides rursum restituenda sit.

9 *Quoniam tunc dabo populis labiũ purũ:ut omnes inuocent nomẽ Domini, seruiántq; humero uno.* Et hoc quidẽ præstare cœpit ab illo die quo Dominus exurrexit,vt se Deum omnium declararet. Quantũ siquidem Dei cognitio diffusa est,tãtum & Diuinæ bonitatis aucta fuit confessio. Nequit enim qui Deum verè agnouit, eum non & amare,& prædicare. Rectè igitur post descriptionẽ iudicii quo vniuersæ terræ Dei gloria manifestanda fuit,hoc Propheta subiecit, *Quoniã tunc dabo labium purum*.mutato scilicet quod impurum erat. Imputũ & pollutũ labium est,dum quisque quod suæ carni probatur loquitur. Vnde Ieschaiah 6.b.12,se & populũ suũ polluti labii esse cõfessus fuit, quòd nõ vt Seraphim Dominũ collaudassent,sanctũmq; celebrassẽt. Purum ergo & purgatum atque electũ labium est,quod iugiter celebrat bonitatẽ Dei: vnde subiunctũ est, *vt omnes inuocẽt nomẽ Domini*, nõ iã soli Iudæi. Futurũ siquidẽ erat vt omnis caro salutẽ Dei videret: ideo iam nõ solum in Iudæa cognosci Deum,neque in Iisrael tãtum,externo quidẽ illo,magnũ esse nomẽ eius oportuit,verùm ab Oriente vsque ad Occidentẽ celebre gloriosũmq; euadere. Etenim postquã aquæ illæ viuæ,de quibus Zacha.14.d.20,è Ierusalẽ ad Orientẽ & Occidẽtem fluxerunt,hoc est dono impulsúque Spiritus sancti,Euangelii cognitio vndique per orbẽ diffusa est: Dominus regnare cœpit super omnẽ terram, factúmque est vt sit Dominus vnus, & nomen eius vnũ omnibus gẽtibus,quod est apud eundem Prophetam. Ab hoc idem cor,eundémque Spiritum Electi vniuersi acceperunt, & ad finem vsque mundi accipient,quo & inter se,& in ipso vno suo Rege, ac Deo,ipsi quoque vnum existant,idem velint,idem quærant: nimirum vt gloria Domini vbique illustretur,eámq; quamplurimi agnoscant,ac inde pii & salui euadãt. Hinc Paulus tã anxiè in Christianismo personã omnẽ, omnéq; discrimen reiecit, probaréque studuit,in Christo nõ esse marem aut fœminam,Iudæum vel Græcum,&c.sed vnum omnes. Hæc vtinam cordi essent iis qui circa externas hodie ceremonias & Sacramẽta tã hostiliter decertãt, terrũmq; inde Euãgelii odorem reddunt,pusillos fidei offendũt, deploratos Christi hostes mirum in modum exhi *Ad eos qui circa sacramẽta hodie dissidia excitãt.*

larant. Profectò regnũ Dei intra nos est, iustitia, gaudium, & pax in Spiritu sancto est, neque aliter in eo viuitur, aut Deo seruitur, quàm spiritu & veritate, quàm syncera prædicatione nominis eius, proximorúmque sedula ædificatione. Baptismus & Eucharistia, ceremoniæ sunt quib' commodius societas in Domino, quantum ad doctrinam & admonitionem attinet, colenda erat. Nũc quidã materiam illa faciunt perniciosissimæ dissensionis, & schismatis, quod nihil æquè Euãgelii cursum hodie remoratur. Mutet istis vtinam Dominus labium contentiosum & maledicum, & donet labium purũ & electũ, quod solã Domini gloriam prædicare studeat, hanc potissimum, quòd venerit seruare quod perierat, & velit saluator esse quorumlibet: neque illico reiicere quenquam, si vnum aut alterum Scripturæ locum non rectè intelligat, si nõ per omnia vt Apostoli, sacramẽtis fuerit vsus, modò vtatur illis vt omnis salutis gloria penes vnum Christum maneat, & vt Ecclesiæ vnitas nõ scindatur. Certè si vitam æternam habet qui in Christũ credit, qui ipsum suum agnoscit saluatorem, vt certò habet: cur talem reiiciet homo, eo quòd non in omnibus agnoscit, quod sibi videtur agnoscere ille? Quàm in multis & grauibus errabant Apostoli? quámque benignè & indulgenter tamen habuit illos Christus: Hæc quũ monemus, quidam (qui nunc regnum in Ecclesia Sanctorum, imprudentes tamen, quod credo, videntur affectare) interpretantur insidias esse Satanæ, qui sub hoc pacis prætextu totum quærat Euangelium euertere, tum & nostræ doctrinæ circa sacramenta diffidentiam. Vtinam isti probè animaduerterent astum atque insidias Satanæ, qui certe tum Euangelium abstulit quũ animos concordiæ studiosos, & errantium tolerãtes abstulit. Non continuò cõtra Dei verbum pugnatur, quũ nõ recipitur cuiuslibet interpretatio. Quàm multa illi ipsi perperam in Scripturis interpretati sunt, quod etiam ex ipsorum scriptis cõuinci potest? Abiiciemus propterea illos? Absit, dum quidem in Deum fidem & proximos dilectionem synceriter docuerint. Vtri autẽ causæ suæ diffidant, iudicabit dies. & modò Sanctis non potest esse obscurum. Nos solo verbo Dei nitimur, & nullo vel externæ potestatis, vel calumniarum, aut grauium protestationum præsidio vtimur. Liberum iudicium Ecclesiis deferimus, & Spiritui sancto apud neminem præiudicamus: quid faciant ipsi, ipsi quoq viderint. De iis in præfatione aliqua monebimus. Latius patet regnum Dei, quàm isti modo velint agnoscere, agnoscent autem postea.

10 *Trãs flumina AEthiopiæ supplices mei: cũ filia dispersorũ meorũ munera mihi afferẽt.* Calamitatẽ quã Propheta prædixit ad AEthiopes vsq; peruenturã, superius vaticinat' est. Cõmodum igitur nũc illos & salutis participes fore prænũtiat: & facit id, ad ostendendã salutis amplitudinẽ, sicut illud ad exaggerandã fecit calamitatis atrocitatẽ. Quẽadmodum enim superiori vaticinio, tam latè grassaturam Dei vltionem significauit, vt & lõgissimè sitos AEthiopes esset correptura: ita hoc tam amplam fore salutem vicissim prædicat, vt & vltimi hominũ AEthiopes ea sint perfruituri. *Flumina AEthiopiæ*, fluenta Nili sunt, qui AEgyptum ab AEthiopibus disterminat. Nam iuxta Circasotum oppidum triplex esse incipit. Deinde semel, iterúmque diuisus ad Delta, & ad Metilin it per omnem AEgyptũ vagus atque dispersus, septémq; in ora se scindẽs, singulis tamen grandis euoluitur. Hæc Pompo. Mela, lib. 1. Ob hanc ergo sui sectionem & multas partes, Nilus *flumina* haud ineptè dictus est potius, quàm flumen. *AEthiopiæ* autem, quòd limes sit AEthiopum & AEgyptiorum. Ergo & trans Nilum, apud AEthiopes, Dominum habitaturum *supplices suos* hic Propheta prædixit, cósq; *cum filia dispersorum suorum*. Etenim & ad AEthiopes vsque Iudæi dispersi fuerãt: vnde inde reuocandos Ieschaiah 11. c. 11, prædixit. ita enim habet vaticinium, In die illo exeret secundo potentiam suam Dominus, vt possideat reliquias populi sui, qui reliqui erunt ab Aschur, ab AEgypto, à Patros (quam credunt quidam petream Arabiam) ab AEthiopia, ab Elam (quam dicit Hieronymus Persidis regionem trans Babylonem, in 25. caput Iirmeiah) à Schinear (quæ regio Babyloniorum est) & à Chamath (qua Syriam, Ciliciam, & Taurũ designari quidam credunt) ab insulis Maris, hoc est tractu Maris mediterranei, Cypro, Græcia, & Italia. Vel hinc ergo liquet ad AEthiopes vsque dispersos Israelitas fuisse, quandoquidem inde colligendi erant. Habuit igitur Dominus & trans flumina AEthiopiæ filiam dispersorum suorum. Ii cum timerent Deum, gloriam eius & AEthiopibus prædicarunt. Hinc factum fuit vt & illi Domino supplicarent, iam in eum credentes. Nemo enim inuocare potest, nisi qui antè crediderit: & credere non poterant absque prædicante, Rom. 10. c. 14. Vbi autem ab exulibus Iudæis Domini bonitatem prædicari audierant, datúmque illis esset vt veritati auscultarent: Domino supplicare cœperunt, & Deum suum & omnium Deũ inuocare. Hãcque fidem testaturi, munera Ierusalaim vsque deferebãt, ex quorũ numero fuit AEthiops ille præfect' Reginæ AEthiopum Cãdaces, quem baptizauit Philippus, Act. 8. c. 27. Istam huius gentis religionem, & Psalm' 68. 32, prædixit, Venẽt optimates ex AEgypto, AEthiopia celeriter manus suas ad Deũ protendet. Itẽ Ieschaiah 45, prædictum legimus quæcũque AEgyptus, AEthiopia, atque Sabæi habeant, Ieruschalaim, id est Ecclesiæ sanctæ propria fore, ipsósque velut seruos & captiuos, il-

Iam sequuturos,eo quòd in ea Deus sit præter quem alius Deus null' est. Eiusdem AEthiopum pietatis,ac quòd hæserit à Iudæis exulibus apud eos veri Dei agnitio & cultus, argumentum & illud est quod de AEthiopibus scribit Herodotus, lib.2, solitos fuisse recens natos circuncidere,quem moré & AEgyptiis atque Colchis obseruatum testatur:indéque colligit Colchos AEgyptios esse. Addit his, veritatis ignarus,& in aliis quoque vanus, Syrios,Phœnices, & Palæstinos confiteri se eum ritum ab AEgyptiis accepisse. Nos ex Diuinis literis scimus Circuncisionem signum fœderis datum à Deo Abrahæ & posteris eius: ab bis ea peruenit ad quoscunque peruenit,AEgyptios,Arabes,AEthiopes,Syrios,Colchos. Nullum etenim mihi, vt & antea dixi,dubium est,decem illas tribus,quas sedibus suis Rex Assyriorum eiecit, successu temporis lógè latéque per regiones fuisse dispersas, præsertim autem eas regiones,quas sub suo imperio Reges Chaldæorum,& postea Persarum,habuerunt,quorum imperium à Bactrianis & Sogdianis, vsque ad AEthiopes,Armenios,& Græciam pertigit. Hinc & in his omnibus regionibus Israelitæ fuerunt,atque ideo & proselyti,propterea quòd nemo verus Dei cultor,eius notitiã nó pro viribus studeat spargere. Postea deuoluto imperio ad Græcos,inde & ad Romanos,facilè ex Asia,& in Græciam atque Italiã Iudæi migrarunt. Nisi enim vulgata & Romæ Iudæorũ religio fuisset,non ita eam scriptores Ethnici notassent. Iã Horatius qui sub Augusto floruit,semel Iudæos ob religioné (vt Epicuri de grege porcũ decuit) risit,libro Sermo.1,Saty 5,& 9. Sic sensim per omné orbé seminarium pietatis sparsum est,& Euãgelio velut via munita,quod eo sanè facilius receptum fuit,quò iam apud plures veri Dei,qualiscunque cultus obtinuerat,& Sacræ etiam literæ,in maiore passim autoritate babebãtur. Sic & quòd AEgyptii atque AEthiopes, antea per Iudæos à superstitionibus suis nonnibil auocati fuerunt, plurimum indubiè ad id contulit, vt postea Christi religio apud has gentes, tam magnificè floruerit. Ordine sua agit Deus, quos prædestinauit,eos & vocat,atque ab vtero cum Paulo ad pietaté segregat suo donatos Spiritu, cuius etiam dum erroribus sepulti vidẽtur penitus, non obscura tamen se indicia produt. Sic ergo quũ destinasset Deus bonitatem suam magnificè in bis gentibus glorificato suo Christo declarare,dedit illis diu antea,& viuere innocentius, quod de illis bistoriæ prædicant. vnde quoque Homerus, ἀμύμονας eos vocauit, Iliad. α: & religionis esse studiosiores,omniúmq. diuinarum rerum curiosiores. Hinc faciles primùm Iudæis, inde & Apostolis aures præbentes,pietate admiranda facti sunt illustres. Sic contempta mundi eligit Deus, vt sublimia confundat: sic declarat sui tãtum muneris esse,rectè sapere,piéq; viuere. Etenim bodie apud AEthiopas Christi religionem vigere prædicant. Regem feruntur babere multo potentissimum, vt pote duob' & sexaginta aliis Regibus imperitantem. Eum Gyam,id est potentem vocant,nostri Prætoianem,quidam inde Presbyterum Iohannem appellarunt,quanquam nullis sacris initiatus existat. Vtcunque enim & ceremonias isti habeant, quas Scriptura ignorat, & fortè plus satis vulgò Diuos colãt, dum tamen Cbristus ex Euangelicis literis Seruator omnium apud eos publicitus prædicatur & colitur: indubiè & multi eorum totos se illi fiducia dedunt, eiúsque Spiritu docti,etsi ceremoniis vtãtur,non fidunt tamen, atque Deum magis in Diuis,quàm Diuos ipsos venerãtur,etsi dicatis illis publicis ceremoniis ex ignorantia adesse soleant. Non auté hæc dico quòd putem Christianis tolerabiles ceremonias,quibus vel ipsis,vel per eas, creaturis aliis, iustificationis aliquid vulgò tribuitur. Nã vt ante omnia quærendum Christianis est vt vn' adoretur Christus,ita nõ possũt non detestari,quicquid vel quouis modo ad id seruiit, vt illius gloria obscuraretur,& creaturæ ipsi præferrẽtur,quanquã sit etiam in his abolẽdis,infirmitatis fratrũ, sed ad ædificationem,ratio babenda: sed quod sciam nó obstate errore publico,vbicunque Christi Euangelium publicè prædicatur,multos quoque esse verè Cbristianos, id est omnem saluté ab vno Christo expectantes,omnémque vitam suam cómodis proximorũ addicentes, vtcunq; ex ignorãtia sæpè etiam admittant ea, siue vtẽdo quibusdã ceremoniis ex superstitione natis, siue etiam quærẽdo Diuorũ intercessiones, ob quæ videri possint,& iuxta Christum,fidere rebus aliis. Nulla profectò gens est apud quam non sit verus Dei cultus obscuratus,apud plurimas tamen non penitus extinctus est, tenuissimis scilicet scintillis duntaxat relictis. Apud quascunq; scilicet bomo ille peccati Mahometb obtinuit, qui brutali sua superstitione cõspurcauit & pridem perdidit Persidem,Mediam, Armeniam,Asiam, Græciam, Mesopotamiam, Syriam, Palæstinam, Arabiam,AEgyptum,Lybiam,omnémque Africam, quæ tertia orbis pars censetur, solis ferè AEthiopibus iis exceptis, qui Gyæ imperiũ agnoscunt, quos Indos Meridionales hodie quidã vocãt. Quanquam & aliqua buius AEthiopiæ pars,quæ scilicet AEgypto vicinior est, iniustitiæ illius particeps est. Apud gẽtes alias quibus Satã intotũ Euãgeliũ Christi extinguere non potuit,ceremoniis à carne inuentis,& admiratione præpostera bominum tam viuentium, & delectu bumano super alios euectorum, quàm eorum quos ob pietatem cælo donatos vulgò creditum est,obscurare illud conatus est, iuxtáque Christu borrendã idololatriam, & omne er-

Quæ hodie religio apud AEthiopiam quam uulgo Indiam uocãt.

rorum genus inuexit. Sed vbicunque tamē, etiam dum ita errorum tenebris omnia cæca essent, vox Christi sonuit illic indubiè, & oues eius eam exaudierunt, sequutæque sunt, pascuis vitæ inuentis, quanlibet in multis etiam publicum errorem sequi visæ sint.

11 *In die illo non erubesces ob studia tua quibuscunque me offendisti: quia auferam abs te exultantem superbiam tuā, neque extolles te posthac in monte sancto meo.*

12 *Residuum faciam in medio tui populum afflictum & pauperem: & sperabunt in nomine Domini.*

13 *Reliquiæ Israel non facient prauitatem, non loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum sermo fraudulentus: pascētur enim & cubabunt, nec erit qui exterreat.* Octauo, nono, & decimo versibus vaticinatus est Propheta de cognitione, veróque Dei cultu per orbem spargendo: his iam tribus versibus vitam describit quam germana illa Dei cognitio solet parere. Primum omnium est, omnis fastus atque arrogantiæ abdicatio. Nam ante omnia abnegant semetipsos quicunque Deum verè agnouerunt: vtque ipsum vnum, bona omnia esse certò persuasi sunt, ita toti huc feruntur, vt sibiipsis dissimiles, illi autem quàm simillimi euadant. Hæc prædicit versus 11 Proximùm est, dū Sancti seipsos exuerunt, vt mundo valedicant, studiáque eius & contemnant & arguant: indeeos ille continuò odit & persequitur: sed hinc illi nihil fracti, pauperes quidem corā mundo sunt & afflicti, sed quia spem suam in Domino fixam habent, vera interim fœlicitate fruuntur. De his vaticinatur versus 12. Tertium, est ardēs studium peccati reliquias expurgādi, id est prauos huic naturæ ingenitos affectus reprimendi, vt nemo scilicet sui quicquam quærat, sed tantum quæ vsui sunt aliis, vt inde summa rerū omnium constet inter illos concordia, planéque quoddā cælestis vitæ floreat specimē. Hæc prænuntiat versus 13. Iam verbotim ista percurramus. *In die*, inquit, *illo*, tēpore vtique quo Dei maiestas, passim per orbem populis omnibus est reuelata. Huius diei primū velut crepusculū vel gallicinium potius fuit, quū vastatis Oriētis regionibus, & eiectis suis sedibus Iisraelitis, tum & Ierusalē excisa, & Iehudah quoque in Babylonem traducto, per dispersos verósque Iisraelitas & Iudæos, cognitio Dei, & apud Gentes spargi cœpta est. Propior autem diei huius lux accessit, quum & Scripturam suam Dominus Gentibus donauit, passimque in orbe studium acquirendæ veritatis accēdit. Quæ omnia, vt superius dictum, à monarchia Nebuchad-nezar cœperunt, & succedente tempore continuò auctiora euaserunt, donec Christo glorificato per Apostolos, vera & resipiscētia, & religio Dei passim cœpit omni creaturæ ebuccinari. Tum enim dies hic verè exortus est, & iustos emisit radios sol ille iustitiæ, de quo Malachi vltimo a.2. Verùm antequā meridies illuxerit (qui tū erit, quum Christus in maiestate Patris redierit) ingētes & teterrimæ errorū nubes, radiis illius sese opposuerūt. At quanto plus quoque tempore, & quibúsque hominibus lucis huius solis affulsit, tāto plus & vitæ quæ hìc describitur, resplenduit. Filii lucis sumus, Christum solem iustitiæ & mūdi lucem fide possidentes, quo igitur quisque fide ipsum possidet plenius, tanto minus est in illo tenebrarum. In tenebris eatenus quisque est, quatenus peccator est: cuius quū sit nemo prorsus liber, nemini item adhuc meridies illuxit. Hinc Paul⁹ Rom. 13.d.12, gloriatur appropinquasse diem, iustum diem esse gloriari minimè ausus. Nam ait, *Ἡ νὺξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν*, id est, nox processit, dies autem accessit. Plenus siquidem dies est, luce mundi Christo plenè perfrui, quod in hoc seculo nemo non adhuc expectat. Dies itaque de quo Propheta hìc loquitur, dicens, *in die illo*, totum illud temp⁹ est, quo cognitio Dei, à qua vna omnis & pietas & fœlicitas prouenit, orbi donari cœpit: cuius primum exordiū Electis fuit, à dispersione gentis Iisraeliticæ: luculētius crepusculū, quū imperio Machabæorū, & Sanctorū Bibliorum in Gētium linguā versione, paulo amplius Dei cognitio passim reuelata est: iustū enim mane tēpus Christi est: meridies vita futura, occasū enim hic dies nescit. Sequitur, *Nō erubesces*. Ieruschalaim alloquitur ciuitatē Sanctorū: sed quam Zachariah, cap. 2.b.4, absq: muro futurā, & ad quam vniuersas Gētes vēturas prædixit, 14.c.16, vniuersitatē scilicet omniū Electorū, vbicunq; gētium habitēt. Ierusalē, quæ terrena est, desitura erat, recepto regno cælorū, hoc est donata Spiritu, qui vitam docet nullis terrenis addictam ceremoniis, sed libera dilectione seruitutem ad ædificationē omnibus. Hæc illa sterilis, & partus omnis atque parturitionis expers, quam ad exultationem & iubilum Ieschaiah 54.a.1, & a, inuitat, affirmans plures fore liberos desertæ, quam marito iunctæ: intelligens Ecclesiam Dei multo plures habituram filios, hoc est veros Dei adoratores, destitutam iam externo illo Ieruschalaim regno, quàm habuerit, quū suo illic Rege, ceu marito frueretur. Hinc itaque loquitur, Latum desume locum tentoriis tuis, & cortinæ papilionum tuorum extendantur, produc funiculos tuos, & clauos tuos corrobora. Quoniam ad dexteram & ad sinistram erumpes, & semen tuū Gentes hæreditabit, & ciuitates vastatas habitabunt. Ne timeas, quia non erubesces, & non confunderis, quia opprobrio non afficieris: confusionis enim adolescentiæ tuæ obliuisceris, & opprobrii viduitatis tuæ non eris posthac memor. Adolescentiam intelligit tempus, quo adhuc absque Deo erat: viduitatem, quum sequuta idola, Deum deseruerat, eóque & ab ipso deserta

hostibus tradita fuerat. Hanc ergo Ieruschalaim supernam, hoc est, ita in cælis fide agentem vt nulli loco in terra propriè addici possit, & noster hîc alloquitur, dicens, *Non erubesces* ob studia tua, quibuscunque me offendisti, quia iam donata Spiritu ampliore, nunquam ita me deseres, nunquam, vt antea, omni transeunti te prostitues, hoc est ad quæuis pro auxilio & salute respicies, nunquam obstinata in malis tuis, tibi placebis ita vt solebas, pudoris omnis & pœnitentiæ nescia. Tametsi enim & Apostolorum tempore, Ecclesia maculas & rugas haud contemnẽdas habuerit, sitque habitura, dum grauata erit hac carne, in qua nihil boni est: nequaquam tamẽ conscelerata ista studia, & deprauatissima vita (qua veteres grauissimè identidem Dominum irritarunt) ab eo quo dispersi Iisraelitæ per Gentes exularunt, in populo Dei locum habuerunt. Neque adeò postea idolis, omnibúsque aliis superstitionibus sese polluit: nunquam ita incantatoribus & ariolis acquieuit, hoc est nunquam deserto palàm Deo, pro terreno rerum successu, quibuslibet se Gentium abominationibus dedidit. Nihil vtique tale de reducibus è Babylone Iudæis legimus. At iam nihil magis impium, nihílque quo Deus æquè offendatur, quàm ita ex professo, quæ ipsius solius dona sunt, à Satanæ figmentis (vti variæ Gentium superstitiones, atque artes illæ magicæ erant) petere, nempe vitam longæuam, valetudinem prosperam, opes, honores, & id genus alia: ac interim omne innocentiæ studium prorsus abiicere. Porrò ista non solùm reprobi in populo Dei, antequam per Gentes dispergeretur, admiserunt, verùm & Electi, id quod ex libris Regum & Chronicorum, præsertim vbi descriptæ sunt solennes illæ totius populi cõuersiones, sub Chizkiah & Ioschiah, haudquaquam obscurè colligitur. Et postea quidem peruersissimi in populo fuerunt, quòd vel Pharisæorum atque Pontificum, qui Dominum occiderunt, efferatissima rabies testata est: tum zizania in agro Dominico, hoc est scandala in regno Dei ad finem vsque fore Seruator ipse prædixit. At Electis filiis Dei, post illa dispersionis Iisraeliticæ tempora, tantum Diuini Spiritus impartitum semper fuit, vt etiam quum maderent nonnunquam flagitiis, nunquam tamen ita, vt ante, palàm Deo suo tergum verterunt, à creaturis & manuum suarum operibus ea petendo quæ ipsius solius dona existunt: nunquàm etiam tantopere pudorem omnem abiecerunt, atque castigationem respuerunt. Verùm hæc Spiritus Diuini in sancto populo incrementa, qui germanè volet intelligere, certámque rationem eorum quæ de populo Dei, tam Prophetæ quàm Apostoli scripserunt, assequi, is probè animaduertat, quas Paulus huic ætates, & pietatis gradus, tribuat. Pueritiam, quam tot ceremoniarum pædagogia formari operepretium fuit, tribuit illi dum sub Moscheh ageret, Gal. 3.d.23. Sub Christo adolescentem facit: quia remoto iam pædagogo, ad liberum vbique fidei & dilectionis *Quos gradus spiritus, in populo*
profectum, donec in virum plenæ & adultæ ætatis Christi euadat, illum exhortatur Eph. 4.c.13, *Dei habeat.*
negat nos iam sub Christo accipere iterum spiritum seruitutis ad timorem, quo antea scilicet populus Dei actus fuit, quum puer à seruo nihil differebat: sed Spiritum quo agnoscimur à Deo nos in filios adoptatos, quo, testimonium præbente spiritui nostro, certa fiducia Deum inuocemus patrem. Fuit igitur populi Dei puerilis ætas, tempus quo pædagogiæ tot ceremoniarum erat addictus: adolescit sub Christo: viri ætatem expectat, dum hoc corruptibile induerit incorruptibilitatem. Senium nunquam, quia finem nescit vita cælestis & Diuina. Infantiam si quis requirat, ea fuit, tempus quod ab Abraham vsque Moscheh fluxit. Primus enim credentium pater Abraham constitutus est, & sub eo primùm cœpit sibi Deus certam familiam, certúmque populum seligere. In puerili ergo illa ætate, vt iam ex Paulo adduxi, spiritu seruitutis ad timorem duntaxat fuit Ecclesia prædita, eo Sancti, tanquam serui huc agebantur, vt præscripta sibi obseruarent quidem, haudquaquam tamen rationem cur ita obseruanda essent, agnoscerent: eóque vt sine proprio iudicio, ita citra singularem amorem & animi voluptatem, non aliter atque pueri initio ad mores decentiores & studia literarum, solo ferè timore, nullo proprio ipsorum arbitrio, atque ideo citra vltroneum affectum, impelluntur & aguntur. Id autem de populo hoc, non de singulis affirmo. Sunt pueri sic probis ingeniis, vt cum voluptate etiam faciant quæ parentibus grata vident, etiamsi non intelligant cur ita faciendum sit. Quúmque ex re ipsa quam non intelligunt, nullam queant operis sui delectationem percipere, ex beneplacito parẽtum eam voluptatem tamen capiunt, vt nihil aliud æquè libeat. Sic fuerunt plerique & apud Iisraelitas, qui non sine magna animi propensione, etiam non intellectas ceremonias obseruabant, tantum ex eo, quòd ita scirent placere Domino, quem vnicè amabant: sed hi selectiores fuerunt. Vulgus optimè tum habuit, quum saltem timor Dei & expectatio promissionis eius, in officio eum qualitercunque continebat. A seruis enim nihil distabant, & sub pædagogo agebantur magis quàm ducebantur. Hunc quum ordinem in rebus omnibus Dominus obseruet, vt rudia & inchoata vniuersa paulatim, & successu temporis perficiat, mirum non est, eundem & in suo populo obseruasse. Quæ namque gens est, quæ non olim prorsus inculta, barbara, omnísque ciuilitatis expers fuerit, & multo cum tempore ex agresti immaníque vita ad humanitatem aliquã *Deus omnia tempore perficit.*

exculta sit atque mitigata? Legat quis, quæ de Germanorum moribus scripta reliquerunt Cæsar, & Cor. Tacitus, ac conferat, quibus nunc pollent, & mirabitur, quantum tempus intelligentiæ, industriæ, atque vrbanitatis Germaniæ attulerit. Neq. certè apud Græcos ac Italos, statim ita promiscuè omnes sapuerunt, vt præ se ferunt ii qui primi apud illos scripta ad posteros trāsmiserunt. Sapientiæ studium, etiam quū tota credebatur Græcia, totáque Roma plurimum sapere, apud paucos certè fuit, nēpe optimates aliquot, & quos illi ad id fouebant, neque facilè quisquam illud vel æstimauit, præter eos, qui planè principes erant, aut à principibus in hoc alerētur. Quòd ergo in omnibus gentibus & Sanctis singulis, atque adeò in vniuersis suis operibus, Deus solitus est, temporis scilicet successu, cœpta & imperfecta prouehere atque perficere, hoc ipsum, & in selecto suo populo præstitit, vtcunque illum plurimis semper præ omnibus Gentibus prærogatiuis donarit. Id quod nemo profectò dubitauerit, qui præsenti animo legerit, quæ de populo Iisraele, ab eo quòd ex AEgypto educebātur, Sacræ historiæ memorāt. An non plus quam puerilis ruditas, imò sanè barbarus quidam stupor erat, toties aduersus Deum, cuius magnifica quotidie signa videbant, adeò leuibus de causis planè furere? Cui iam tribuemus, quòd tam faciles ad quasvis, quamlibet absurdas superstitiones erant? Certè cuius Dominus toties illas obiurgabat, quòd duræ ceruicis populus esset, id nihil aliud quàm indocilis quædam, & brutalis feritas extitit. Quid autem quæso potuisset fingi immanius, quàm quū decentes adeò & humanas ceremonias à Deo ipso (cuius vocem audierāt, ignem in quo eis apparuit viderant, aliáque portenta eius innumera experti erant) accepissent, huc crudelitatis tamen prolabi, vt contra toties repetitum præceptum Dei, liberos suos, carnem suam, per ignē Molech sacrificarent? quū non sint tam feræ beluæ, quæ non pro salute natorum suorum, ad mortem vsque dimicent, iā huc crudelitatis, quamlibet feralē superantis apud priscos, & filii Dei prolapsi sunt. Manascheh siquidem Rex, quo nemo magis impiè vixit, plures abominationes fecit, impudentius templū profanauit, plúsq; sanguinis Prophetarū fudit, filius tamē Dei & sanctus extitit, vtcūq; in eo serò se vis electionis Dei exeruerit. Nūquā enim alioqui ex animo ita resipuisset, propterea quod non nisi vocet Deus quos prædestinauit. Rom. 8. f. 29. Quis nunc credat ex Electis hunc solū ita potuisse insanire? Proinde fatēdum est, verè puerum multáque pressum stupiditate fuisse populū, dū Moscheh pædagogo vsus est, satisque benè cum illo gestum, quū timore Dei, à manifesta idololatria coerceretur, & qualicunque à Deo fiducia pendens, sensim ad tolerabilem saltem humanitatem formaretur. Quoque tenuiore spiritu polluit, hoc vtique facilius, in quæque corruptissima studia prolapsus est, quæ sanè posteriores Sancti, vtcunque & in illis nimis crassos sæpe lapsus, à carne designate licet, interim nequaquam admiserunt. Caro Sanctis, dum hic agunt, semper adhæret, eóque suos quoque fructus idētidem profert, quo Sancti admonētur, Dei, non ipsorum esse quicquid iustitiæ & salutis habēt. Cui iam mirum, carnem tum plus potuisse, quū Spiritus fuit infirmior? Infirmiorē autem fuisse in prisco populo, & Paul' apertè affirmat, & vita illorum plus satis testata est. Nam etsi paucos quosdam, vt Moscheh, Iehosua, Schmuelē, atque Dauidem, aliósque Prophetas aliquot, Spiritu ampliore donatos legimus, quàm vel tempore Apostolorum, ac hodie multos videmus, id publicum tamen ordinem Dei non inuertit. Sæpe in puerili ætate inuenias, qui plus senibus aliquot sapiāt: ita dum omnino ducibus illi populo, & tanto Spiritu potentioribus, quanto ipse erat Spiritu infirmior opus esset, dedit ei, qui de mandato muneri pares esse possent, eóque Spiritu potentiore, quàm multi etiam in Christianismo, præditos. Quanquam & in his ipsis puerilis spiritus se non raro prodiderit. Vt alia taceam, annon magnum pueritiæ in illis argumentum fuit, quòd tam anxiè omnes de vita hac, eiúsque prosperitate solliciti fuere? Certè qui Deum rectè nouit, & Spiritu donatus est paulò adultiore, is præsētia omnia ita ad veram fœlicitatem obstare agnoscit, vt quamprimum cum Paulo cupiat dissolui, quò Deo fruatur plenius. At vbi hoc votum fuisse & veteribus legimus? Timuerūt Deum, amauerunt, & studiosè præcepta eius obseruauerūt, denique & instaurationem orbis, atque meliorem post hanc vitam indubia fide expectarūt: verùm tenuis adeò huius cognitio illis contigerat, vt ferè omnia eorum vota ad præsentia bona ferrentur, longæuam vitam, numerosam sobolem, rerum omnium successum, victoriā contra hostes, & id genus alia. Hæc enim illis Deus continuò promittebat, id quod catalogus ille benedictionum, 3. Moscheh 26, & 5. cap. 38, abundè testatur, tum & quæ Abrahæ & Dauidi promissa legimus. Sed ita duci, & allici conueniebat pueros, sicut & eiusdem generis minis coerceri. Euangelii populus cælestibus & æternis, vt Spiritu adultior, promissis inuitatur, pœnis tamen nonnisi tēporariis coercetur, quòd Electos in vitam, æterna illa gehenna contingere nequeat. Memoratur hæc quidem subinde, vt & alia impiorum mala: sed in hoc, vt sicut electi illam in reprobis horrent, ita & à studiis eorum studeant esse quàm alienissimi, non autem vt & sibi eam metuant, Christo enim nequaquam verè crederent, nisi se redemptos à gehēna, certò persuasi essent. Ex his iam liquere puto, quemadmo-

dum populus Dei ante sui dispersionẽ prorsus puer erat, puerilíque, hoc est infirmo spiritu donatus, ita mirum haudquaquam esse, iis studiis fuisse obnoxium, & in ea scelera prolapsum quibus nunquam postea sese dediderit. Graui quidem nimis oborto regno ceremoniarum, idololatria passim regnauit, & etiamnum apud omnes ferè nationes Christi nomen agnoscentes, regnat: nusquã tamen ita Sancti stupent & brutescunt, vt primi sæpe in prisco populo stupuerũt, atque obrutuerũt, plusquam ferales scilicet superstitiones amplexi. Sẽper inuenias, etiam apud simplicissimos ac rudissimos Sanctos, quos si externam eorum religionem consideres, iurares nihil nisi idololatras esse, sacrã salutis anchoram Christum esse, primúmque eorum studium, in iuuandis proximis insumi, quanlibet ex errore plusquam anxii, & circa humanitus inuẽtas ceremonias, vt ambiendas Diuorum intercessiones, tum restinguendum purgatorium, & idgen' alia occupentur. Proinde studia quibus Ieruschalaim contra Dominum præuaricata fuerat, & iam futurum Propheta prædicit vt eorum postbac illam nequaquã pudeat ideo indubiè quòd eis deinceps non esset futura obnoxia, fuerunt confessæ illæ & horrendæ abominationes variarum & plusquam feralium superstitionum: tum & durissima illa ceruix, quæ nullis vel beneficiis vel pœnis flecti potuit: frons ænea, cui nullis vel Prophetarum monitionibus, vel portentis etiam, pudor potuit incuti: denique intolerabilis fastus & arrogantia, quibus sibi in tam execrãdis abominationibus etiam placuit. Hæc vtique studia, & manifestæ huiusmodi à Deo defectiones, ab ortu diei salutis (de quo iam memini, qui tum initium cepit quum Dei cœpit cognitio passim reuelari) locum in populo Dei, veráque Ieruschalaim nunquam habuerunt, ideo neque causa esse potuit vt ob illa erubesceret. Condonata nanque illi præterita omnia fuerunt. Causã verò eius, quòd non sit postbac admissura Ieruschalaim priora scelera, hãc Dominus subiicit, *Quia auferam*, inquit, *abs te exultationes superbiæ, neque postbac extolles te in monte sancto meo.* Quum enim nihil sit in nobis boni, sintq; ad malum prona omnia nostra studia, placere sibi, animos tollere, manifestum semper Dei contemptum coniunctum habet. Hinc vt Nineueh superius, ita omnib' impiis Prophetæ in primis obiiciũt arrogantiã & exultantẽ fastũ. Plus nimio est, Deo non esse morigerũ: iam id adeò nõ agnoscere, vt superbias etiã atque exultes, quid aliud est quàm manifesta quædam Dei negatio, & tui cũ Deo adæquatio? id quod ipsi Nebuchad-nezar exprobrat Ieschaiah, 14.d.13. Quid enim aliud est Deũ esse, quàm sibiipsi satis esse, & suis bonis gaudere? Dũ ergo Dominus promittit saniora fore Ieruschalaim studia, & eiusmodi quorum eam non pudeat rectè vt causam huius, promittit ablaturũ se ab illa exultationes superbiæ illius, ne se posthac in monte sancto suo extollat. Id autem præstitit dum Sanctis (qui vbi vbi agãt, viui veræ Ieruschalaim lapides sunt, & veri ciues) sua ostẽdit peccata, & resipiscentiæ reddit studiosos. Vnde etenim inuisa illa Deo exultatio, quàm ex superbia, qua sibiipsis homines præter omnẽ causam placent? Hæc ergo si tolli debeat, nostra nobis mala ostendat Deus oportet. Id quum facit, iam afflictos & pauperes reddit, sed eiusmodi qualium Seruator dixit esse regnum cælorum: eóque beatos pronuntiauit, quibus & peculiariter euangelizator ipse aduenit. De his itaque versu
12, Dominus per Prophetã ait, *Residuum faciam in te populum afflictum & pauperem*, qui nimirũ vt sibiipsi ex animo displicet, ita omnia mundi abdicat, Domino sese penitus consecrat. vnde sequitur, *Et sperabunt in nomine Iehouæ:* hoc est toti pendebunt à bonitate virtutéque Domini. Dum enim sibiipsis viluerunt, & tanquam pauperes & miseri, cum sibiipsis, tum mundo facti sunt, habere eos necesse est vnde viuant, & salutem expectent: id tum est nomen Domini, benignitas & potẽtia Domini. Huic ita fidunt, atque nituntur, vt Dei (à quo omnia sibi pollicentur) amore mirum in modum exardescant, indéque totis viribus gloriam eius inuito mundo prædicare incipiant: eo tum illius inuidia & odio ita sese onerãt, vt siquis externa illorum consideret, iuret omnium miserrimos, atque maximè inopes esse, vtpote quibus igni & aqua passim interdicatur, quos sæpe & coniunctissimi ad necem vsque persequantur. Quanquam autem non omnes filii Dei ista reipsa experiantur, animis sunt tamen singuli ad ea parati: & hactenus afflicti quòd peccata, tũ sua, tum aliorum, nunquam non lugent, & externa quoque cruce haud vnquam carent. Sic viuitur in monte sancto Domini, qui non est Siion illa terrestris: quæ ideo tantum mons sanctus Domini dicta fuit, quòd sancti Dei in illa habitarent. In cordibus siquidem electorum, non in templis manu factis, aut montibus, in quibus illa sita sunt, habitat Deus. Quum igitur corda Domino credentia per vniuersum orbem pridem sparsa fuerint, mons etiam hic sanctus ad fines vsque terræ extensus est. Obseruãda verò antithesis est in eo quod ait, *Ne extolles te in monte sancto meo.* Quia enim apud illos habitare Deus delegerat, sibique inde Ierusalaim sanctificauerat, ipsum vtique omnes quamsupplicissimè agnoscere Dominum, & adorare Deum debuerant: multóque grauius fuit, quòd superbientes in malis suis exultabãt, quàm si Deum non ita præsentem habuissent. Id & nos animaduertamus, agnoscentes omnia nostra Deo esse dicata, sanctam esse terram quãcunque contingimus: quia vbique nobis Deus loquitur, & mirabilia sua

oſtẽdit. Omnia dicata ipſi cogitemus, vt vbique in timore eius verſemur, ſollicitè dantes operã nequid admittamus quod ad gloriam ipſius nõ faciat. Vbique eſt locus dominationis Dei, vbique beneficiis ipſius fruimur: vbique igitur eum adoremus in ſpiritu & veritate, hoc eſt vniuerſa & dicta & facta noſtra ad illuſtrationẽ nominis eius ſedulò inſtituamus. Neq; id prætereundum quod Dominus ait, *Reſiduum faciam, &c.* Non enim omnium fides eſt: & vocati quidem multi, pauci autẽ electi ſũt. Vnde & Ieſcha 10.c.28, Reſiduum reuertetur, reſiduum Iacob ad Deum fortem. Etſi enim ſit populus tuus vt arena maris, reſiduum in illo reuertetur: conſumptio acciſa, id eſt attritæ, atque ferè conſumptæ reliquiæ, inundabunt iuſtitiam, dum & Gentes veræ religionis fermẽto, vbique inficiẽt. Hinc & Zachariah 13.d.20, dixit tertiam tantum in terra partẽ Dominũ eſſe aſſumpturũ, cui probatæ per ignẽ, vti probatur argentũ: & exploratæ, vt exploratur aurum, dicturus ſit, Popule meus: & illa viciſſim ei, Domine Deus meus. Porrò de reliquiis ex populo Iiſraele ſeruãdis, Sanctorúmque delectu, paſſim Prophetæ vaticinati ſunt. Ex eo, qui obſeruans eſt operum Domini, facilè videbit quàm certũ ſit quod Paulus præclarè & ſublimiter, vt omnia, alia gratiæ, alia vaſa iræ facit: omniáque liberæ Dei, ſed eidem æternæ & immutabili electioni tribuit. Duo filii erãt primo homini, & alter reiicitur, alter aſſumitur. Noah duos habet benedictionis participes, tertius deuouetur: & alterius tantum ex duobus illis quibus pater benedixit, poſteritas pauculos Dei cultores dedit, domum ſcilicet Abrahæ, reliquis à vero Dei cultu abalienatis. tum & Abrahæ quum duo filii nati eſſent, alteri benedictionis ſucceſſio cõtigit, alter eiectus eſt domo paterna. Sic & Iaacob dilectus fuit, & odio habitus Eſau, priuſquã eſſent editi in lucem. Deinde duodecim tribus quũ aliquandiu pariter coluiſſent Dominũ, decem defecerunt, duabus reliquis vtcunque Domino adhærentibus. Pòſt & his reiectis, orta luce Euangelii, reliquiæ ex omnibus Iiſraelitis pertenues ſelectæ ſunt, quæ ſcilicet iuſtitiam inundarunt per orbem, prædicato vbique Euangelio regni cælorum. Ad quod ipſum plurimi quidẽ venerunt, & etiamnũ hodie veniunt: eiiciẽtur tamen rurſus, ſed in fine mundi, non pauci, quotquot veſte tantis nuptiis digna non fuerint decorati, qui zizania ſcilicet ſunt in agro Dominico, & putres piſces in reti Euangelico: vnde & Seruator de ſegregandis hœdis in extremo iudicio ab ouibus prædixit. Hæc perpendant qui ſunt veritatis amantes, dúmque eorum ſpiritus, Diuini Spiritus teſtimonium percepit quòd filii Dei ſint, dum amant Dominum, & viuere illi cupiunt (quod eis nonniſi à certa Diuinæ electionis arrha, vnctione ſalutis Spiritu vitæ venit) gratias agant Domino quòd dignatus ſit ipſos vaſa conſtituere gratiæ, in quibus bonitatis ſuæ gloriam illuſtret: diligẽter ineffabilem Dei erga ſe dignationem expendant, quo redditus in eis amor Dei flagrantior, & peccata exurat, & iuſtitiam promoueat. non velint verò ingrati adeò eſſe huic incomparabili Dei erga ſe dignationi, vt eam & reprobis faciant communem. Peccãt illi in Spiritum ſanctum tandem omnes, quod remitti eis nunquam poteſt. Id pronuntiauit cui Pater omne iudicium dedit. Mittant igitur Catabaptiſtas, mittant omnes qui diuerſum adſerere audent. Satanæ vis eſt quæ eos exagitat, quo fidei vnicã anchorã electionis Diuinæ certitudinem ſubuertat, & pro Chriſti Spiritu, liberum arbitrium reſtituat: denique efficiat vt ſubmoto vno & vero Chriſto, quiſque ſibiipſi Chriſtus, id eſt ſeruator eſſe fruſtra conetur. Certus ſum de aliis dogmatis, quàm vt continuò fides erga Deum, & dilectio erga proximum in omnibus incrementa accipiant, & præſertim de tam inſolentibus, & præter ea quæ dixi, vnum hoc efficiẽtibus vt carnales homines tanto ſecurius in flagitiis ſuis perſeuerent, eſſe curioſos, inſigni Satanæ aſtu haudquaquam vacare. Sentiamus ergo quæ videmus ſenſiſſe Chriſtum Dominum noſtrũ, vt quæ noſtra ſunt, in nobis iugiter imminuãtur, augeſcant autem quæ ſunt Dei. Sequitur,

13 *Reliquiæ Iiſrael non facient prauitatem.* Superioribus duobus verſibus, de reſtitutione interni hominis Propheta vaticinatus eſt: in præſenti iam & externi inſtaurationẽ prædicit ſitam in officiis ſinceræ dilectionis. Conditi in hoc ſiquidem ſumus vt non nobis, ſed proximo viuamus: verum ita deprauatum eſt ingenium noſtrum, vt vbique noſtra tantum quæramus. Totis igitur in hoc incumbendum eſt viribus, vt peccati in nobis, hoc eſt amoris noſtri reliquias continuò repurgemus. Neque enim alia eſt ſalus noſtra, quàm Chriſto conformes, hoc eſt totos per dilectionem proximis eſſe deditos, in quo & Lex omnis perficitur, Deíque in nobis opus cõſummatur, & imago eius reſtituitur. Huc ergo pro viribus enituntur Sancti: ídque eſt quod hîc Vates de eis prædicit, *Reliquiæ Iiſrael*, hoc eſt qui ex omnibus Gẽtibus ſelecti, in Deum verè ſperabũt, non facient iniquitatem: quia benè mereri de omnibus, lædere neminem toto pectore ſtudẽt. Sicut enim omnis iuſtitia eſt, per dilectionem ſeruire proximo (omnis enim Lex in vno hoc verbo impletur) ita omnis prauitas atque iniquitas in eo deſignatur, quum proximus læditur. De hac iniquitate & prauitate Vatem loqui, ſequentia indicant, *Non loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua fraudis.* Etenim quæ iuſtitia erga Deum præſtãda eſt, in ſuperioribus eſt deſcripta: ſita enim ea eſt in abnegatione noſtri, & fiducia in Deum, vt dictum eſt. Paſſim autẽ de iuſtis

hæc Scriptura prædicat, quòd dolo & fraude vacāt, & ex veritate atque æquitate cum proximo agunt. Ecquid præstabilius, magísque Diuinum quàm animus candidus & verus erga omnes, qui nunquam aliud verbis simulet, aliud in penetralibus suis recōdat? Quotumquenque etiam credas esse qui omnia ex vero animo cum proximis agat? Certè eum quisquis fuerit, necesse est nihil prorsus sui quærere. At qui id nō studēt pro viribus, neque de populo Dei censendi sunt, locum in generatione quærentium Dominum nullum habēt, neque in monte Domini ascendēt, Psal. 15. a. 1, & 24. b. 6. Ista rectè iam sequitur, *Quoniam ipsi pascentur, & accubabunt, nec erit qui exterreat*. Dum enim Sancti spe toti pendēt à Deo, parati ferre quæuis, nemo eos quidem exterrere potest, certos sibi nihil posse accidere quod salutem ipsis non promoueat. Sic vicissim dum omnibus benefacere curāt, nulli molesti, nemo quoque terretur ab eis. Itaque securi omnium, pascuis suis, hoc est ineffabili Dei erga ipsos benignitate, ex rebus omnibus eis effusissimè affluente, iugi cū gaudio perfruūtur. Nemo verò aliā securitatem aut tranquillitatem hic expectet, quū Christus dixerit, in mundo suos pressuram habituros. Tum vera requies atque refocillatio cōtingit, quū illius iugum in humeros sustulerimus, Matth. 11. d. 30, hoc est quū nos ipsius Spiritui commiserimus totos. Et quicquid externæ vnquam tranquillitatis & securitatis Sanctis contigit, aut hodie contingit, vmbra tantum eius est qua perfruitur homo internus, & fide cōstat, qua sine nihil non est turbulentum, nihil non anxietate & terroribus plenum: vtcunque id homines seculi huius, stupētes scilicet ob voluptates & negotia carnis, interdum non sentiant. Sed de his & inferius quædam. Valde enim redemptionem per Christū partam, atque adeò gloriam Christi obscurare videtur, terrenam adhuc cum Iudæis rerum fœlicitatē expectare. Obseruandum & id, quòd prædicens Vates reliquias Israelis pasturas, & accubituras, ad allegoriam ouium respexit. Qui enim non tutæ & securæ agerent, suísque pascuis fœliciter perfruerentur oues, quibus Christus pastor contigit? Mittuntur enim oues huiusmodi in medium luporum, & nihilominus illæsæ manēt. De hoc pastore, & ouiū sub ipso fœlicitate, Iechezkel 34. c. 10, multis vaticinatus est: ipse quoque Dominus, Iohan. 10. b. 11, magnifica eisdē promisit. Postremò animaduertenda Scripturæ phrasis & in eo est, quòd Sanctos ait non facturos prauitatem, non loquuturos mendacium, &c. neque enim hoc ita (vt Iudæi & Catabaptistæ quidam intelligūt) accipiendum est, quasi vnquā hic futurum sit, quod frustra Iudæi expectāt, vt Sancti prorsus absque omni peccato viuāt: neque certè id cuiquam datum est, quod (arrogātius nescio, an stultius) Catabaptistarum quidam sumunt. Hi quidem de Prophetarū phrasi nihil solliciti, ex eo quod Iohannes in Epistola sua prima, cap. 3. b 8, scripsit, Qui facit peccatum, ex diabolo est. Item, Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen eius in ipso manet: & non potest peccare, quia natus ex Deo est. Ex hoc inquam loco, contendunt neminem Christianum esse qui peccet, & se constanter peccare negāt: sentire quidem se agnoscunt affectus peccati, sed Spiritum aiunt illos reprimere nequid delinquant. Ego ipse primarium inter illos bis audiui hæc de se iactantē: (semel enim datū est cum eo de his disserere) quúmque obiecissem illud precationis Dominicæ, Dimitte nobis debita nostrā: respondebat eam precationem Apostolis datam ante perceptum Spiritum sanctum: atque negauit postea sic Apostolos orasse: nec se ita orare posse, quia mentiri non posset, eo quòd nullius peccati esset sibiipsi cōscius. Hæc Christum testor, me ita audisse & Bernæ & hîc Argētinæ. Vtrique colloquio graues admodum testes affuere, Bernæ totus Senatus, & quos Diacosios vocāt, vnà cum multis fidissimis & honorandis verbi Dei præconibus: hîc etiam ex Senatu duo adfuere, & vnus ex Symmystis. Hæc ideo narro, vt videant fratres quò præcipitet illos Dominus qui ob externa ista, schismata suscitāt, & sanctam Ecclesiam cōtemnunt. Nominaui autē testes, quòd plerique simplicitatis specie, ac Pharisaica grauitate (quā quidam ex hoc hominum genere præ se ferunt) ita moueantur, vt nemini quicquam de istorū erroribus, ac etiam sceleribus palàm admissis, credere sustineant: non animaduertentes quid sit Satanam transfigurari in Angelum lucis, & eius apostolos in Apostolos Christi: tum quantam hypocrisim esse oportuerit pseudoapostolorum, qui totam Asiam à Paulo tam incomparabili Apostolo alienarūt. Fateor autē libēter, multos innocētes & charos Dei filios in horū sectā seduci, qui eo illecti quòd eorum antesignani (qui tamen aut meri ventres sunt, aut incredibili vi Satanæ rotati, prorsus fanatici) puram, & ad primæ exemplum, Ecclesiam pollicentur, dum à cōmuni eorum qui Christum confitentur, cœtu, in priuatam suam factionem anabaptismo, vel potius catabaptismo seducunt. Hos innocentiores nō tā notare, neque grauare inde volo, quàm seductorum, & verè pseudoprophetarum huius factionis, multis iam populis certò cognitos errores, & manifestò deprehensa scelera (quæ plurima iam, ac auditu etiam horrenda quidā eorū in agro Tigurino, oppido sancti Galli, pago Abbacellensium admiserunt) detego. Compertum etiam habeo, apud Morauos quendā illorum ducem, qui Augustæ postea crematus est, Christi Diuinitatē palàm negasse, & suos docuisse, fore vt ipsi impios terræ perderent: ac nonnulla alia

Anabaptistæ cathari.

æquè perniciosa dogmata. Miseret me, vt par est, eorum quos istiusmodi indubitati satanæ a-
postoli,non dicendis erroribus illaqueant:vrit scandalum,quo Euangelion,plus quàm credibi-
le sit,remorantur & obscurāt.Ideo detractam illis personam maximopere velim: & vel eò per-
pellere quicunque Christi sunt, ne violenta eorum hypocrisi, & tumidis atque monstrosis ver-
bis(ob quæ plus quàm Christos& Paulos se videri volūt) stupefacti,spiritus illorum explorare
negligant, & dogmata non probè explorata recipiant. Dominus qui abscondita nouit cordiū,
non sit mihi propitius, siquid vel affingo, vel supra iustum exaggero ,ac etiam si vel tantillum
contra hoc hominum genus,alia quàm gloriæ ipsius causa, egero,dixero,aut scripsero. Domi-
Math.18.a.7 nus quidem statuit,per istos Ecclesiam suam probare. vt autem væ illi Dominus dixit, qui scā-
dala serit,ita & is iram eius haudquaquam effugiet,quisquis scādalis pro viribus cessarit occur-
rere. Sed redeamus ad nostra. Vt ergo sit & Iudæis quod respondeamus, hinc Christum nondū
venisse,volentibus euincere,quòd eas Iisraelis reliquias,quæ nullam admittant prauitatem,nul
lum loquantur mendacium,nondum videant:& sit item quo refutentur Catabaptistæ,qui con-
tendunt modò tales esse quicunque Christi sunt,nec Christi esse qui tales nō sint: obseruādum,
Quid facere peccatum & prauitatem Facere hic & Loqui,pro studio faciendi & loquendi accipi:vt quod ait, *Non faciem prauitatem*, idem
sit acsi dixisset,studebit ne faciat prauitatem. & Non loquetur mendaciū,idem quod,studebit ne
quid mentiatur. Facit peccatum,id est peccato studet. Hanc autem interpretationem,non meā,
sed Scipturæ esse,cū ex præsenti,tum innumeris aliis locis manifestò probatur. Hîc sanè,Nō fa
cere iniquitatem,non loqui mendacium,populo afflicto & pauperi,sed qui in Dominum speret,
Propheta tribuit: ergo Sāctis Ecclesiæ Christi,in hac vita. Ii iam dicunt cum Iohāne,Si dixeri-
1.Iohan.1.d.8 mus quia peccatum non habemus,ipsi nos seducimus,& veritas in nobis nō est. Et cum Paulo
confitentur in carne sua nihil boni esse:eóque mente quidē seruire Legi Dei, carne autē legi pec-
cati,Rom.7.d.25.Igitur neq; Propheta, neq; Iohānes ita negauit Sāctos facere prauitatē,atque
peccatū, quòd prorsus nulla in re delinquant,sed quòd nequeant mente peccatū facere,hoc est,
prorsus peccatis faciendis dediti esse,id quod nati ex diabolo solent. Est enim(vt dixi)peccatum
facere,peccatis studere,& iniquitati esse addictum. Admittunt subinde peccatum Sancti:at non
Math.26.g.75 est hoc eorum studium,sed lapsus quidam. Vnde mox eos Spiritus Christi erigit,qui & Petrum
ad amaras lachrymas compulit. Hæc Christianis satis erunt:sciunt enim semē Dei esse Spiritū
Christi,qui apud Electos,& ex Deo natos manet. Is cōtra peccatum perpetuo dimicat:cauétque
ne illi se Sancti totos dedant:at vt non aliquandu labantur,non est vitæ præsentis. Iudæos roge-
mus,quid sit facere Legem,& præcepta,iudicium & iustitiam:quod vt passim in Scriptura à po
pulo Dei exigitur, ita de multis quoque prædicatur quòd iam illud præstiterint. De Ioschiiah
legimus quòd fecerit quod rectum est in conspectu Domini,reuersúsque sit ad ipsum omni cor-
de suo,& omni anima sua, & vniuersa virtute sua,iuxta omnem Legem Moscheh. Annon huic
Scriptura tribuerit,quòd prauitatem nō fecerit,& mendacium non sit loquutus:Etenim qui ex
toto corde,ex tota anima, & tota virtute ad Deum reuertitur, obseruátque Legem Moscheh: is
profecto nihil prorsus mali cōmittit. Ioschiiah autem multa & dixit & fecit quæ recta non fue-
re,saltē illud,quòd regis AEgypti sermonibus ex ore Dei nō acquieuit pacē offerētib⁹,2.Chron.
35.d.22.Ex hoc igitur,& similibus locis,satis ei qui nollet esse cōtentiosus colligitur, facere Legē,
facere iustitiam,non aliud in Scripturis significare,quàm incumbere Legi Dei,studere iustitiæ.
Ita,non facere prauitatem,horrere prauitatem,dare operam nequā cōmittas:interim tamēcato
suos subinde fruct⁹ ædet. Sed nihil erit ob hoc dānationis iis qui sunt in Christo Iesu.Ro.8.a.1.

14 *Cane filia Tziion,iubila Iisrael:lætare, & exulta in toto corde filia Ieruschalaim.*

15 *Abstulit Dominus mala quæ tibi immiserat,auertit inimicos tuos: rex Iisrael, Dominus,in medio tui, non timebis deinceps malum.* Commodùm post descriptam populi Dei pietatem & innocentiam,de fœlicita-
te eius Propheta vaticinatur. Ierusalaim illum,pro suo & omnium Prophetarum more, appel-
Quid nomine Ierusalaim significetur. lat:propterea quòd in hac vrbe,peculiarē sibi sedem delegerat Dominus,neq; per Prophetas so-
lum,sed & per Filiū selectósque Apostolos,nomen suū in ea celebrari fecit: eóque non modò ex-
ternum templum,externúmque cultum,sed verum quoque & æternum, cū templum tum cul-
tum,hoc est veram,Sanctorum & Ecclesiam & religionem in ea instituit,atque ex ea in vniuer-
sum orbem deriuauit. Non inepte igitur,quum Prophetarum tempore,Ierusalaim sola in vni-
uerso orbe,Dei ciuitas esset, simúlque expectaretur vt ex ea Euangelion salutis ad omnes Gētes
dimanaret:eius nomine, Ecclesia Sanctorum ab illis vocata est. Hanc autem Electorum cōcio-
nem,spiritu in vnum collectam,corporibus autem quàm latè orbis patet,dispersam,& non illā
Palestinæ ciuitatem,hoc nomine à sanctis Vatibus designatam, inter alia multa,quibus id non
contentiosis,abundè probatur,vel illud plus satis manifestū facit quod Ieschaiah a,& Zachar-
iah vltimo,omnes Gentes ad illam vēturas prædixerunt. Sed Christianis,& iis qui Prophetis le
gendis volent studio aliquo incumbere,non Iudæis,ista scribimus:illis ipsa Prophetarum dili-

gens lectio fidem huius faciet. Cum Iudæis frustra omnia egeris, si fiduciam generis, atque præposteram ceremoniarum admirationem, nõ ante omnia ex animo eis submoueris: id quod perdifficile, & apud paucos effeceris: quandoquidem tempus cæcitatis illorum nondum finem acceperit. Ierusalaim ergo, ciuitatem Sanctorum, vbicunque illi agant, Vates, postquam prædixit submota omni arrogantia, & cruce suscepta, confisuram Domino, & nihil mali admissuram, in hunc modum alloquitur, *Cane filia Tzijon, iubila Israel, &c.* Multis verbis ad lætitiam & exultationem, & eam quidem maiorem quàm animus capere queat, sed quæ erumpat in canticum & iubilum, inuitat: volens eo fœlicitatis, qua conuersa ad Dominum fruitura erat, æstimationem electis augere: quæ vtique maior infinito est, quàm mens queat hominis cogitatione complecti. Hinc qui eã vel aliquatenus degustarit, toto iam corde gaudet, toto animo exultat: nescitque sibi gaudere, erumpit in cantum, neque eum solum, sed & iubilum, vocẽ maioris quàm verbis explicari possit, lætitiæ testem. Hinc certè Paulus semper fidei & Spiritus fructum, gaudium facit: & ad gaudium vbique, atque id perpetuum, hortatur. Vt enim ob peccata cum propria, tũ aliorum lugendum est (quum tamen extra omnem comparationem, plus à benignitate Dei boni expectetur, & iam percipiatur, quàm mali ab vllis peccatis) debet etiam incomparabiliter maior esse; de Domini bonitate, tã in nos, quàm alios, gaudiũ, quàm sit de vllis peccatis dolor & luctus.

15 versu eandem populi Dei fœlicitatẽ, ex eorũ quæ passi erant cõmemoratione, ac velut antithesi quadã, commendat Vates, atque extollit, *Abstulit*, inquit, *Dominus, quæ tibi mala immiserat.* Hebraicè ad verbum habetur, *iudicia tua.* Sic vocat Dominus quæ meritis Iudæis, iusto iudicio, mala immiserat. Eodem loquendi modo Iechez. 14. g. 20, vocat quatuor mala, iudicia: gladium, famem, nocentes bestias, & pestilentiam. Vt verò subindicaret Vates, quas de Ierusalaim Dominus pœnas sumpserat, ex vero & æquo iudicio sumpsisse, iudicia illas potius, quàm alio nomine vocasse videtur. Adiicit, *Auertit hostes tuos.* per hos enim iudicia sua, id est merita, atque iusto sibi iudicio decreta mala Ierusalaim præcipuè acceperat. Ex his verò animaduertendum, nihil nos nisi iudicia, id est probè merita mala, pati: eáque neminem posse auferre, nisi qui & immittit ea Dominus. idem hostes nobis excitat, & rursum tollit. Quæ omnia videtur captu, ac creditu facillima: sed ô Deus, quotus quisque est qui ea verè cepit, solidéque credidit? Etenim cui datum fuerit, hæc fide percipere, is nulli vnquam offendetur se lædenti, nulla ob mala vnquam frangetur. *Quæ vera animi tolerantia.* Huiusmodi autem hominum quantus quæso hodie prouentus, vtcunque Euangelion passim iactemus omnes, vtcunque etiam iam multi vulgarem eorum Ecclesiam qui dicto vale traditionibus humanis, puro Euangelio sese dediderunt, tanquam impuriorem, & sibi non satis mortuã, abhorreãt, atque ob id anabaptismo, nouam se iactant Ecclesiam, ruga & macula carentem, colligere: Nã satis non est dicere, Fero ista, hæc debentur mihi, gratias ago Domino, ita mea & Christianorum omnium sors est, nostrum est crucem ferre, & id genus alia, tolerantiam iactantia potius quàm probantia verba ingeminare. Cor per omnia placidũ, & nemini ob quamlibet iniuriam vel pilo iniquius quàm sit summè beneficis, Deus requirit. Hoc vbi est, nõ iis quæ dixi verbis, multo minus quibus incessuntur ii qui crucis creduntur causam dedisse, sed summo de his quæ patimur silentio, tum verbis & factis quæ solidam declarant erga quoslibet beneuolentiã, tolerantiam testabimur. Vtinã agnosceremus omnes quàm latẽs sit malũ hypocrisis, quámque raro id esse vel inceperimus, ad cuius summũ sæpe peruenisse & nobisipsis videmur, nedum conamur persuadere aliis. Sed si probè perpenderemus quæ sit vera animi tranquillitas, quod gaudium spiritus, quæ in cruce gloriatio, tum & quod germanæ dilectionis ingenium: facile peruideremus, plurimum adhuc nobis omnibus ad veram tolerantiam deesse. Sequitur, *Rex Israel, Dominus in medio tui, non timebis deinceps malum.* His summauit Vates, ac velut vno verbo, omnem populi Dei fœlicitatem expressit. Quid enim vel boni deesset, vel mali adesset, vbi ex Israel Dominus adest fons & author bonorum omnium? Certè diligentibus Deum cooperantur in bonum vniuersa. Rom 8. e. 28. Et boni nihil deficit timentes Dominum, Psal. 34. b. 11. Etsi enim quotidie adhuc peccent Sancti, atque ob id sua iudicia perferant, vt Corinthii pestem: quo tamẽ ampliore spiritu donati sunt (cuius beneficio & rarius, leuiúsque, vt superius dixi, peccant, & rationẽ Diuini iudicii melius edocti, peccatorũ pœnas æquanimius ferunt) hoc certè minus quoque experiũtur malorum. Cui autem augustiora videntur quæ vt hic Propheta noster, & alii de *Ecclesiã Christi percipere quæcunque populo Dei in Prophetis promissa legũtur quantũ quidẽ in hoc seculo ea impleri possunt.* Ierusalaim fœlicitate prædixerunt, quàm Ecclesiã Dei adhuc percepisse videat: is cogitet, Prophetas totum diem Domini, atque ideo & meridiem (de quo superius) vaticiniis suis complecti, atque sicut in tempora regni Christi præsentis, ita & futuri excurrere. Christus dicit in se credẽtes de morte ad vitam transisse, iámque vitam æternam habere: & tamen peccatis & malis multis, etiam primi credentium sunt obnoxii. Quis ergo miretur & Prophetam de Ierusalaim prædicere, fore vt mali nihil amplius metuat, quanlibet ciues eius instar sint ouium mactationi destinatarum, neque externis solum, verum & internis malis premãtur? Effari certè non potest,

imò ne cogitari quidem quæ Domino deditos bona manent: per pusillũ etiam temporis est, existimationi quidẽ animi credentis, vt ea cumulatissimè percipiant. quæcunque denique hic perferunt, ad hæc ineffabilia bona promouent. momentaneum enim & leue tribulationis nostræ, immensum pondus æternæ gloriæ operatur. Hinc exardescentes indicibili quodam gaudio credulæ iustorum mentes, quantum possunt, illa præsentia concipiunt, atque vt de præsentibus gloriantur, eáque aliis cõmendant. Sic & noster hic ait, *Abstulit iudicia tua*, non aufert, *& auertit hostes tuos*, non auertet. Qui animæ suæ requiem inuenit, quid quæso mali timeat? At hanc possident quicũque Christi iugo ceruicem submiserunt. Sic enim ipse loquitur, Venite ad me omnes qui laboratis & grauati estis, ego refocillabo vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me: nam mitis sum & corde humili: & inuenietis requiem animabus vestris. Quid quæso præstabilius vlli vnquam Prophetæ promiserunt, aut quid quærat aliud mẽs Dei cognitione donata? Mitto nũc excutere, quòd is qui ederit carnem Domini, & sanguinem eius biberit, non esuriet, neque sitiet amplius. Itẽ quòd hausta aqua quam sibi credentibus donat, fons sit saliens in vitam æternã. Tum quòd quæ oues pastorem hũc sequuntur, pascuorum satis habent, & ab omni periculo tutæ existunt. Denique quòd vnà cum Patre ad eos venit, mansionémque apud eos facit qui sermonem suum seruant. quo solo nihil Diuinius non modo à Prophetis prædici, sed nec ab vllo mortaliũ potuit excogitari. Hinc Paulus tẽpori cogniti Christi ea tribuit quæ Ieschaiah 49.b.7. residuo Israelis promissa legimus, tam profectò magnifica & augusta, vt magis magnifica & augusta nusquam promissa inuenias, nec profectò promitti quidem potuerit. Sic (inquit Propheta) ait redemptor Iisrael, Sanctus eius, animæ contemptæ & genti abominabili seruo tyrannorum (sic vocat reliquias populi sui) Reges videbunt (scilicet quæ præclara tibi faciam) & assurgẽt tibi: videbũt Principes, & procumbent coram te, idque propter Dominum qui fallere nescit, & Sanctum Iisrael qui te elegit. Sic dicit Dominus, Quum aduenerit tempus beneuolentiæ, exaudiam te, in die salutis adiuuabo te, velut thesaurum seruabo te: dabóque vt sis fœderatus mihi populus, vt restituas terram & hæreditates vastatas possideas: vt dicas vinctis, Egredimini: & iis qui in tenebris agũt, Prodite. Ad vias (in locis scilicet planioribus) pascent, & in omnibus quoque locis æditioribus pascua illorum erunt. Non esurient, neque sitiẽt, neque percutiet eos æstus & sol: quoniam Miserator eorum minabit eos, & ad scaturigines aquarum aquabit eos. Redegi omnes montes meos in planam viam, & semitæ meæ terentur. Ecce illi à longe venient, ecce illi ab Aquilone & Occidente, & illi à Meridie. Canite cæli, exulta terra, erumpite in cantum mõtes, quia consolatus est Dominus populum suum & misertus est adflictorum suorum. Huius vaticinii sensum reddere, quàm verba adnumerare malui: ne multa opus esset interpretatione. Qui ad verbum etiam hæc volet legere, diffidens meæ interpretationi, habet ea apud OEcolampadium fidelissimè versa, tum extant & ipsa Hebraica Biblia. Adduxi autẽ hæc copiosius, propterea quòd in eis admodum luculenter expressa sint quæcunque vspiam de populi Iisraelitici restitutione, & fœlicitate præclara prædicuntur: vt quum videamus Paulum hæc ipsa in Christianismo præstita affirmare, nemo in dubium vertat & alia quæcunque æquè præstita esse, ac quotidie præstari, quantum quidem Sanctis in hoc seculo ea contingere debent: neque expectandũ vt reductis in terram Chenaan Iudæis, primùm impleãtur. Ecce enim nunc (inquit Apostolus) tempus acceptum, nunc dies salutis: & id tempus acceptum, & is dies salutis, de quo adductum iam oraculum loquitur: illud enim citauit, eíque hæc sua, Ecce nunc tempus acceptum, &c. continuò subiecit. Iam tum ergo animæ aspernabili, genti despicatæ, & seruo tyrannorum, hoc est accisis & attritis Iisraelis reliquiis quæ seruatæ erant, vt populum & regnum Dei restituerent, Reges assurgere, & Principes supplicare incœperant: iam tum vinctos educebant, & è tenebris captiuos producebãt, dum quoscunque scilicet Electos Deo adducebant Satanæ vinculis ereptos. Iam Sãcti æternæ vitæ pascuis, securi omnis mali, sub pastore Christo perfruebantur. Montes erant cõplanati, & viæ pulcherrimæ tritæ, vt omnibus esset ad Ecclesiam Dei, verum montem Tziion, veniendi maxima commoditas: eóque veniebant quamplurimi ab Oriente, Aquilone, Occidẽte & Meridie. Indicibili denique gaudio omnia perfundebantur. Laude Dei, cæli & terra resonabant. Apud omnem enim creaturam quæ sub cælo est, Euangelion annuntiabatur, & fructũ afferebat, Colos.1.a.6. Quid verò apud vllum Vatẽ bis amplius promissum legitur? Si ergo insigne hoc & cumulatissimũ de populi Dei fœlicitate vaticinium, Paulus cõpletum affirmat, ne dubitemus & reliqua Sanctis, quantumquidem in hac vita decet, completa esse, atque compleri quotidie, etiam dum externus iste homo suam nihilominus crucem perfert, & Iudæi extra terrã Chenaan peregrinãtur. Fateor tamen ista, ne Pauli quidem tempore per omnia fuisse perfecta. Diei enim huius salutificæ, de qua hic Vates loquitur, meridies tunc illucescet, & beneuolentiæ tempus quod prædicãt, tum consummabitur, quando Christus expugnato omniũ peccato, regnũ tradiderit Deo & Patri. Interea, vt mors in Sanctos imperium aliquatenus habet, ita & aliis

Matth.11.d.28.

malis premãtur:quæq; hîc,& alibi Spiritus ſanctus per Prophetas de corũ beatitudine promiſit, nõniſi fide & ſpiritu percipiũt,ſed id cumulatè adeò,támq; beata perfruitione, vt præ iis quæcũque hic mundus habet,atque ipſam adeò vitã magno cũ gaudio contẽnant,veréque cum Paulo agnoſcãt & gloriẽtur, ſe largiſſimè & plenius quàm cor queat humanũ cogitare,percepiſſe,quicquid omnino bonorũ, Sãctis in hac vita vſpiam promiſſum legitur. Quæ enim ſors beatior à Sãctis hîc expectetur,quàm poſſe cũ Paulo gloriari, Sumus tanquã morientes,& ecce viuimus: tanquam caſtigati, & non occiſi:quaſi dolentes, ſemper tamẽ gaudentes:quaſi pauperes,multos tamen ditantes:vt nihil habentes,& omnia poſſidentes. Item illud, Stamus & gloriamur in ſpe gloriæ Dei:nec id ſolum,verùm gloriamur in afflictionibus,&c.Rom.5.a.2.Et rurſum, Verùm in his omnibus ſuperamus. nã mihi perſuaſum habeo, quòd neque mors,neque vita,&c.Rom. 8.g.38.Et iterum, Nam ego didici in quibus ſum, in his eſſe cõtentus : noui & humiliari,noui & excellere:vbique & in omnibus inſtitutus ſum ſaturari,& eſurire,& abundare, & penuriam pati: omnia poſſum in eo qui me potentem facit, Chriſto. Siquem igitur mouent, vt putet externè quoque Sanctos hîc fœliciter regnaturos:Iiſraelitáſque ſecundum carnem,ſuis iterum ſedibus potituros,quæ de conſummatiſſima pace,terúmque omnium tranquillitate, gladios ſcilicet in falces,& lanceas in vomeres contundẽdos,& agnum paſcendum cum lupo,&c. Prophetæ prædixerunt: is cogitet quòd Sãcti,quantum in ipſis eſt,cum omnibus pacem habent, & de his quæ ipſis accidunt, qualiacunque ſint,etiam gloriantur. Eſt ſiquidem iuge in Domino gaudiũ, & certa pax,fructus fidei,& opus Spiritus. Sicui verò occurrunt quæ de collectione populi à quatuor orbis plagis Vates prænuntiarunt, is conſideret viciſſim quòd tempus huius collectionis, ſuo ſeculo Paulus fuiſſe gloriatur : & Petrus credentibus ſcribit, iam eos ad paſtorem ſuum eſſe conuerſos, alludens ad illud Iechezkel 34.c.12, de Dauid paſtore, quem acturum Principem inter Sãctos,eóſque paſturum illic Dominus promiſit. Siquem autem offendat,quòd de reædificatione Ieruſchalaim tam multa ſunt prædicta: perpendat ſimul quænam reſtitutæ huic vrbi Prophetæ tribuant,nempe vẽturas ad illam omnes Gentes:tũ Paulũ apertè nos filios eſſe ſupernæ Ieruſchalaim affirmare,ſicut & verum Domini tẽplum. Sicui denique obſtrepat quæ de delectu ac prærogatiua Iiſraelis paſſim leguntur:is animaduertat iuxtà quòd Petrus nos aſſerit eſſe genus electum,regnum ſacerdotum,&c.& quàm firmis Paulus rationibus credentes quoslibet, germanos filios Abrahæ, ac ipſiſſimos eſſe Iiſraelitas in Epiſtola ad Galatas probet. Scio quidem, prædicente Paulo,dum ingreſſa fuerit in ouile Chriſti Gẽtium plenitudo, hoc eſt quicquid vt ingrediatur,inter illas deſtinatum eſt Diuinitus, tum & Iiſraelem totum ſaluum fore. ſed ita totum intelligo, ſicut Gentium ingreſſuram plenitudinem. Electi tantum ex Gentibus, ſed ii multi,iam diu ingreſſi ſunt:ita plurimos quoque expecto Iiſraelitas ſaluandos,ſed eoſdem Electos:ex aliis,vt & in Iiſraele, ventura ſint vaſa iræ,non autem vt nũc, tota gens cæcitate percuſſa. Deinde vt refulſuram Iudæis lucem Euangelii,hinc libenter agnoſco : ita non video qua fidei analogia terrenam illis fœlicitatem pollicear, aut ad terram Chenaan reditum . Chriſtus defunctus hîc ſuo munere,ad dexteram Patris in cælos conſcendit, illic deſtinatas nobis manſiones parat, eodem & nos traductur⁹ in hoc ſeculo perpetuam nobis prædixit preſſuram. Qua ergo ratione dicemus Sanctos poſteriores, cum interna, etiam externa fœlicitate perfruituros, quod videmus neque promiſſum, neque datum prioribus, ſed nec ipſi Sanctorum capiti Chriſto. Ad finem vſque mundi Dominus zizania in ſuo agro fore, & in fine hœdos ſegregandos teſtatus eſt:interim autem ſuos accipiendos à mundo vt ipſe acceptus eſt. Paulus Antichriſtum illuſtratione aduentus Domini abolendum demum prædixit:quando igitur illa erit Sanctorum fœlicitas,illud regnum,& tranquilla bonorum vitæ huius perfruitio? Si autem omnib⁹ Sãctis ad finem vſque mundi,dum ipſe eos Dominus liberet,crux perferenda eſt:quid aliud cõuertendis ad Chriſtum Iudæis pollicebimur? Certè dirutus eſt medius paries,& facti nos quoq; ſumus ciues Sãctorum,& domeſtici Dei, Epheſ.2.d.19. Nos vera Circunciſio,germanúmque ſemen Abrahæ ſumus. Quòd autem in Luca 21.e.24, Dominus ait,à Gẽtibus calcãdam Ieruſchalaim,donec Gentiũ tẽpora impleantur:dum id rectè vnà cum iis quæ huic vrbi acciderunt, perpendo, non video plus prædictum,quàm dum definitum imperio Gentium tempus adimpleatur, Ieruſchalaim fore in manibus Gẽtiũ, ſine illatione in cuius poſtea manu futura ſit:ſicut nec illud DONEC, Nõ cognouit eam donec peperiſſet primogenitum ſuum,cõgreſſum infert conſequutum. Etenim ſicut in Chriſto non eſt mas,neque fœmina,nõ Iudæus,neque Græcus, &c. ita nihil intererit inter Ieruſchalaim & Romam, nihil inter terram Chenaan, & quamlibet regionem aliam. Ad hæc Ieruſchalaim per Titum vaſtatam, Iudæis Adrianus iterum habitandam conceſſit, AEliam Capitolinam nominatam,licet per eundem iterum euerſa fuerit. Poſtea autem ſub Chriſtianorum imperio diu admodum floruit; vt ſiquid etiam de reſtitutione eius in adducto loco Dominus prædixiſſet, iam pridem etiam impletũ eſſet. Denique ſi etiam cõtin-

Fœlicitas Sanctorum, Chriſtus.

Philip.4.c.11.

Eſaie 11.b.6. Michee.4.a.3.

1 Pet.2.d.25.

Matth.1.d.25.

geret iterum vrbem illam à Iudæis,sed Christo credentibus,habitari (quandoquidem non minus in cælis quàm Paulus, municipatum suum habituri essent, cælestiáque vbi est Christus in dextera Patris,quæsituri)de tam splendida & magnifica terrenæ vrbis reædificatione, qualem Prophetæ prædixerunt, non video cur essent solliciti. Proinde haudquaquam verisimile est, vel Christum qui suis mansiones in cælo domo Patris,promisit: vel Prophetas, qui quæ Christus præstitit vaticinati sunt, quicquam de terrenæ Ieruschalaim reædificatione prædixisse. alioqui si verba eorum de reædificatione Ieruschalaim vrgeas,& velis terrenã fore, dabis illi & Dauidẽ filium Iischai Regem, facies peregrinos muros eius extruentes ex margaritis, pauimentum ex sapphiris, fenestras ex crystallo, portas ex carbunculis, omniáque loca eius ex lapidibus pretiosis: tum ciues eius facies prædari eos qui ipsos deprædati sunt, capere eos qui ipsos ceperunt, & simul tamen portabuntur ad vbera, super genua blandietur eis, vt pueris. Hæc & alia multa quæ Ieruschalaim carnali tribues parum apposite, quæ tamen Prophetæ de spirituali, audacibus quidem, sed iisdem elegantissimis, atque ad subducendum animos in admirationem bonorum cælestium(quæ propriè nobis Christus Rex cælorũ parauit)appositissimis allegoriis, & hyperbolis prædixerunt. Nam eadem vera regni Christi bona, non minus magnificè & in Euangelicis & Apostolicis literis prædicantur: id quod pietate & eruditione suspiciendus Christi minister Iohannes OEcolampadius,in suis in Ieschaiah Prophetam commentariis egregiè docuit, & in lucem eleganter quoque ac perspicuè proferet insigne illud organum Domini Huldricus Zuinglius, qui in eundem Prophetã explanationẽ ad hoc Frãckfordiense emporium daturum se Ecclesiis promisit. Medium Christi aduentũ quem quidam statuunt,quo sit Ecclesiæ suæ ista externa quoque bona allaturus,non video quibus Scripturis certò probent. Etenim quod Dominus dixit, Quum venerit Filius hominis,putas inueniet fidem in terra? eum nequaquam statuet: quando hoc dicto nihil aliud significare voluit, quàm raram in terra fore fidem, quódque paulo antè dixerat,in diebus suis fore sicut factũ fuerat in diebus Noe,esuros & bibituros homines,&c. Iã quoties Paul⁹ de aduẽtu Domini loquitur, de eo illum loqui haud obscurum est,quo veniet in maiestatẽ Patris iudicaturus viuos & mortuos. Scio offendi quosdã,quod nondum in Ecclesia tam præclaram Dei cognitionem,vitæq; innocentiã viderũt,neq; hãc ta latè,vt vaticinia Prophetarum vidẽtur prædicere,sparsam. Vbi,inquiunt,agnoscunt Dominũ omnes à minimo vsque ad maximum? vbique celebrant nomen Domini vniuersæ familiæ Gentium? Sed oportebat animaduertere,hoc,& quæcũque alia eximia regni Christi bona,de filiis Dei,quibuscũ fœdus gratiæ ictũ est, & iam sanctũ Spiritum acceperũt, prædicta esse. Ii certè omnes Deum cognoscunt,amant,& sequũtur, tametsi moneri eos quotidie oporteat vt voluntati eius sedulò studeant. Ii sunt quotquot à Patre audierunt & didicerunt,sicque tracti,ad Christum fide peruenerunt. Horũ pridẽ quãplurimi vbique Gentium fuerũt, atque etiã multo plures sunt, quàm quisquã credat. Neque illicò enim non sunt Christiani,qui scientiam Euãgelii non habent quãpurissimam,qui ve ceremonias paulo plus quàm par sit admirãtur. Scientia Euangelii vera,est salutem à Christo expectare, & proximorum obsequiis esse deditos. Huiusmodi nusquam non multos Dominus habet, quibus vtique non est opus vt dicatur, Cognoscite Dominum, ita sanè vt veteribus op⁹ fuit,quibus ne tot signis quidem & portentis fides fieri potuit vt Dominum, qui sua eis præcepta dederat, Deum esse crederent. Certè hoc Iirmeiah vaticinium, glorificato Christo,autor Epistolæ ad Hebræos impletũ agnouit,vt abundè cap.8,& 10,indicat,dum ex eo abrogationem probat ceremoniarum Moscheh. Dicã hîc quod sentio, & vt omnino existimo, non præter Dei verbum: multis hodie tenebras non vno in loco offundere videtur, quòd quæ de Ecclesia Christi eximia prædicta sunt, ante tempus à Patre institutum velint præstari,quæq; illi iã donauit,& donat,malignius æstimẽt. Absolutã Dei cognitionẽ,consummatã vitæ sanctitatẽ, rerum omnimodã tranquillitatem, plenũ in creaturas imperium Scriptura passim credentibus Christo pollicetur,sed sic vt in futuro,dũ Dominus cum hoc corpore peccatum omne extinguet, cõpleantur,hîc incipiantur tantũ,& aliquatenus prouehantur. Iam quũ quidam,etiam in hoc seculo hæc consummatè præstãda putant, partim non agnoscũt Euangeliũ verè adhuc, & ne Apostolorum quidẽ tẽpore exortũ, eo quòd prædicta Ecclesia nondũ planè perceperit: alii modo illud habere negant: nonnulli & externum expectant, Sanctorum regnum & fœlicitatẽ: neque desunt qui se suósque complices sperent mundum iudicaturos, & occisis impiis in orbe regnaturos: quod(proh dolor)simplicibus quidam Catabaptistarum ausi fuerũt polliceri. Vera scribo,testor Deum. Si autem perpenderemus, qualem Christus ipse Ecclesiam sibi delegerit, quàm rudes etiam Apostolos habuerit,quos tamẽ pronuntiauit esse lucem mundi,salem terræ, mysteriorum Dei capaces,petras fidei,tonitrua celi,beatos: matris, fratrum, & sororum loco sibi haberi: amicos suos, quos nihil eorum duæ à Patre audierat celasset: dilectos vnicè Patri, ciues cælorũ: gregem quidem pusillum,sed cui Patri placeat dare regnum: cælorum ianitores,cõ-

Luc.18.b.8.

Iohan.6.e.45.

*vnde ut benigni etiam hodie Ecclesiam negligant.

Apostolorum & præcellentia & infirmitas.

uiuas mēsæ Dei,iudices orbis, quid non? At quàm erant isti simul doctrinæ Domini parum intelligētes,quàm pusilli fide,quàm terrenæ fœlicitatis auidi,quandiu Dominus eos in carne circunduxit? Tanti autem Dominus ipse qualecunque rudimentū vitæ cælestis quo donati erāt, & quas acceperāt Spiritus quālibet tenues primitias æstimauit, vt satis magnificè sortē illorū extollere nō posset. Ecqui humanis verbis satis extulisset,quod nullo illorū merito,sola Dei bonitate,ex perditis cœperāt euadere dii,hoc est planè iusti & beati? Iam verò & post effusum Spiritū sanctū,quàm multa quoque in Ecclesia Christi desiderata esse,Acta Apostolorū,& Paulinæ Epistolæ testantur: nihilominus tamen præter eos quos Christus ipse suis titulos tribuit, Sancti & dilecti Dei,à Paulo vocantur,quibus de diuitiis gratiæ suæ vbertim adeò Deus impartiuerit,in omni sapientia & prudentia,patefacto arcano voluntatis suæ, Ephes.cap.1.b.8: vt inde vehementer varia eius sapientia innotuerit Principibus & potestatibus in cælestibus, Eph.3.b.10. Vt autem cum tanta sapientia & prudentia conueniebat, quod cum Petro fratres ob id expostulabāt *Infirmitas Ecclesiæ primitiuæ.* quòd Cornelium & domum eius Christum docuerat,atque baptizauerat? Quod post prædicatum tot annis Euangelium Paulus cogebatur Hierosolymis se publicitus in templo purificare; eo quòd cum Gentibus vt eos lucraretur Domino,communicasset? Rectè & piè quidem ipse egit,hactenus Iudæis factus Iudæus,quo vt frater agnitus,vel melius illos Christum edoceret,vel saltem caueret ne illi sua autoritate Ecclesias quas Domino genuerat,damnando ipsum,perturbarent. Nec inconsultò & Iacobus idem suasit. At ii certè quorum causa & hic suasit, & ille purificationem eam suscepit, sapientia regni Christi nondum abundabant, vt qui expiari voluerint,quòd Christus iusserat,omnia scilicet fieri omnib⁹,quo vel aliquos liceat lucrari. Quomodo iam accipiemus quòd & Petrus ipse non recto pede ad Euangelium ambulabat Antiochiæ? Quid dicemus de arrogantia, æmulationibus, sectis, Eucharistiæ contemptu, cum idololatris communicatione,ad aperta flagitia præpostera conniuentia, de errore circa resurrectionē mortuorum,& aliis plerisque non contemnendis malis apud Corinthios? Cui tribuemus apud Galatas omnimodam ad ceremonias Moscheh defensionem, fidissimíque Apostoli sui fastidium? Cui apud Ephesios curiosas profanásque quæstiones,& vitā in multis plus satis desidem? Quid denique & de laudatissimis Thessalonicensibus sentiemus,apud quos ignaua curiositate quidam fratribus oneri erāt,lugebāt nonnulli plus nimio mortuos,erant quoque qui non seuerè satis libidinē abdicauerāt? Perlege Acta & omnes Paulinas Epistolas: sanè plurimas, & easdem fœdas nimium in sponsa Christi maculas atque rugas offendes,quanlibet simul sancta,& dilecta Deo, maioribúsque quàm oculus viderit, auris audierit,& cor queat cogitare,donata prædicetur. Ne quæramus igitur vt spósam suam Christus, antequā tépus appetat à Patre constitutum,absque macula & ruga exhibeat: quúmq; ipse & Apostoli eius magnificis adeò titulis eam ornēt,quantúvis adhuc in multis delinquat: ne velimus nos eam illis spoliare,& nō agnoscere qualem Dominus ipse agnouit. Maius est humana cogitatione in admirabilem Dei lucem, vt Petrus loquitur,vocatos esse,arrham æternæ vitæ,Spiritū filiorū percepisse,in cælo habere adscripta nomina,quanlibet multa eiusmodi infirmitas interim premat. *1.Pet.2.b.9.* Proinde quum mala in Sanctis offendunt,eorum illos admoneamus,& Deum pro eis oremus: non autem abiiciamus,aut Ecclesiæ Christi titulo dedignemur,néve ita imaginemur nobis hìc perfectiora,vt inchoata interim negligamus. Caro dum grauat,in qua nihil boni est,Sancti peccatis minimè liberi erunt. Id si tulit Christus,tulerunt Apostoli, cur non & nos feremus? Admonere officii fratres,& orare eis Spiritus incrementa,nostrum fuerit: abiicere quenquam, in quo vel aliquid timoris Domini relucear,minimé. Ne velim⁹ seueriores esse ipso Christo & Apostolis. Iactatur Ecclesia modò sursum ac deorsum,nunc aliquē præ se fert fidei splēdorē,nunc iterū est obscura: sic & apud priscū *Fortuna Ecclesiæ.* populum accidit,& accidet, donec Christus venerit. Nos igitur & nostrā sortem dum redierit, toleremus. antea enim haud scio ánnon impudens sit ampliora requirere, vel expectare quàm videamus donata tempore Apostolorum. Quatuor habuerunt Israelitæ Reges,sub quibus religio florere fœliciter visa est. sub reliquis omnibus aut omnino neglecta fuit, nonnunquam etiam oppugnata,aut tepidius certè,ac impuriùs culta. Sic ducētis annis ab exaltato Christo Ecclesia innumeris,& factionibus & persequutionibus agitata fuit: quanquam continuò tamen iterum creuerit. Postea pace sub Constantio,magni Constantini patre reddita, magnificè trecētis annis, Christianis Principibus rerum potientibus,floruit. A tempore autem Phocæ cœperunt humanæ traditiones in immensum augeri,ministrique Ecclesiarum dominium super gregem Christi inuadere: vnde ab eo semper peius habere cœpit. Nunc rursum Dei bonitas,mirifica nos luce donat,vtinam sit diuturna,& quamplurimos illuminet. Quantum quidem ad persequutionum procellas,hæreticorúmque turbas attinet, persimillima est facies Ecclesiæ huius temporis, ei quam plantarunt Apostoli. Nam & illis prorsus eadem obuenerunt, nunquam nō imminuit sæua vis persequutorum, neque vnquam quietē dederunt homines factiosi & hypo-

critæ. Quæ enim Pauli Epistola huiusmodi non perstringit, si non tota cōtra eos pugnat? Miraculis nostra non claret: sicut nec Prophetæ, ita vt Moscheh qui primùm Legē tradidit illis, floruerunt. Fortè sinet iterū suos Deus aliquandiu tyrannorū vi & hæreticorū hypocrisi, maléque sanis dogmatis agitari, donec vel ipse aduentu suo omnia componat, vel iterum datis piis Prin-
1.Timo.2.b.2. cipibus, maiorem largiatur trāquillitatem. Pro qua quū Paulus orare iussit, optare vtique eam licet. ea verò si etiam contingat, non erunt illicò omnes verè Christiani, qui de nomine gloriabuntur, neque factionibus & sectis Ecclesia liberabitur. Semper pauci Electi fuerunt: qua fronte nos requiremus vt sint multi? Stetissent Sodomæ, si vel decem in eis timentes Deum fuissent: adeò eximia res apud Deum est, vel paucissimos ipsius nomen agnouisse. Sancti vt lucernæ sunt,
2.Pet.1.d.19. hincinde in caliginoso loco lucentes, vt inquit Petrus. Quare frustra expectabimus vt iustis, & iis cōsummatis sint omnia plena. Adeò supra sortē hominū est hæc Dei dignatio vt filii eius simus, vt pauci pro multis reputētur, & vel tenuis in his paucis innocentia ac pietas, multo maxima censeatur, vt certè humano ingenio, non maxima modò, sed prorsus impossibilis existit. Et hinc est vt tam augustè ac magnificè & de numero & pietate Sanctorum Scriptura subinde loquatur. Quanquam in iis quæ Prophetæ, Christus, & Apostoli eximia de Ecclesia, siue prædixerunt, siue prædicarūt, non tam præsentia, quàm futura spectarint, loquutique sint de initio salutis, vt de tota & iam perfecta salute. Id enim & spem Sanctis confirmat, consummandū in eis esse quod cœptum est: simul & pietatis in eis studium accendit, quod certè non aliundè efficacius accendi potest, quàm si illi probè cognoscant quanta ipsis Dominus donarit. Vnde tam obni-
Ephes.1.c.23. xè Paulus pro Ephesiis orabat, vt daret eis Dominus Spiritum sapientiæ & reuelationis in cognitione sui: illuminatos oculos mentis eorum, vt scirent quæ esset spes vocationis eorum, & quàm opulenta gloria hæreditatis illius in Sanctos, & quæ sit excellens magnitudo potentiæ il-
Ephes.3.d.18. lius in credentes. Eadem & tertio capite illis orat, dum flexis genibus precatur vt detur eis assequi quæ sit latitudo, longitudo, profunditas, sublimitas vtique bonitatis Dei super se: cognoscere dilectionem Dei in Christo ipsis exhibitam, omni cognitioni supereminentem. Sic ergo & nos ista eximia ac maiora, quàm adhuc appareant, quæ Ecclesiæ passim Scriptura tribuit, accipiamus: sic & nos ad spem Sanctorum roborandam, accendendúmque in illis pietatis feruorem, istiusmodi elogiis vtamur, non vt futurorum in hoc seculo expectatione sic suspendamur, vt & ingrati Deo simus de donis præsentibus, & fratres infirmiores fastidiamus & negligamus. Vbi timor Domini, etiam qualiscunque, ibi initium salutis: simus itaque ad eum excitandum ac prouehendum fidi Domino ministri & cooperarii. Certè se ab Ecclesia subducere, & nolle operam suam in docendis, monendísque fratribus impendere, eo quòd nihil adhuc sartum tectū videant, quòd plurimum passim peccetur (id quod proh dolor hodie minimè pauci faciunt) nihil aliud est, quàm siquis ideo nollet serere agros, nollet colere vineas, eo quòd multæ nascerentur aristæ inanes, & racemi parcius prouenirent. Mirus artifex Satan est: neque prius quicquam habet, quàm vt à syncera, viuáque cognitione bonitatis Dei in nos, animos friuolis occupatos quæstionibus seducat, & fratrum negligentes, contemptoré sque reddat: vnde rum æmulationes & studia nascuntur, offenduntur pusilli, proditur impiis Ecclesia, exponitur ludibrio Euangelium. Suspectum igitur nobis sit quicquid non apertissimè ad gloriam Dei & fratrum ædificationem fecerit: ne ita futurorum nos curiositas occupet, vt præsentia Dei dona negligamus. Nescio quo pacto fiat vt paucos videas non in fœdos errores lapsos, qui hisce aliquot seculis futura prædicendi sibi facultatem arrogarūt. Habemus Christum: vtinam in cognitione ac imitatione eius fortiter cresceremus. scimus nos manere apud Christum vitam æternam, scimus rediturum, & nos ad se traducturum: scimus interea nos cruce exercendos, quid requirem' præterea? Prophetias tamen nolo extinguere, sed moneo vt diligenter Spiritus isti prophetici probētur. Certè vt ingenuè fatear quod sentio, & non dubito me secundū verbum Dei sentire, redemptionem & gloriam Christi obscurare videtur, qui externam Sanctis fœlicitatem, & regnū in hoc seculo pollicetur: vbique enim futura & cælestia bona morte sua nobis comparas-
Heb.9.c.11. se prædicatur, quare & Pontificem futurorum bonorum, cum Epistola ad Hebræos vocat. Hæc quantumvis tenuiter habeamus, tamen quia per illa consortes facti sumus naturæ Diuinæ,
2.Pet.1.a.4. quod Petrus testatur, agnoscimus pretiosa nos & maxima promissa accepisse. Quòd iam carni hìc aduersa omnia accidunt, adeò non debet nos deiicere, vt certam illa etiam fœlicitatis nostræ partem interpretemur: atque ob id (vt idem Petrus inquit) beatos nos arbitremur, sentiētes nimirum hoc pacto spiritum, vt à perituris his rebus in cælestia subuolet, impelli, ac ad immortalitatem nos (quam, nisi hac immutata carne, percipere non possumus) parari. Prisci Sancti minus cælestium bonorum gustauerant: quia etiam multi Reges & Prophetæ videre & audire o-
Matth.13.b.17. prauerant, quæ Apostoli & reliqui Christiani audierunt & viderunt, non tamen id datum illis fuit. Ex bonorum igitur præsentis vitæ maiore affluentia, Diuinā illis monstrari benigni-

tatem conueniebat. Nos propiores facti sumus vitæ cælesti: tanto igitur remotiores fieri nos addecet à terrena. Hinc ita de malis vitæ huius, & cruce Apostoli gloriati sunt, quod veteres Sanctos fecisse haud legimus. Quo itaque plenius adhuc nobis Christi regnum affulgebit, tanto sanè plus euacuari in nobis oportebit regnum mundi. Christi siquidem regnum, vt non initio, ita nec in fine de hoc mundo est. Corruptibile hoc induere oportet incorruptibilitatem: tum perficietur in nobis salus Christi, hoc est vita æterna. Quare vbique Paulus ad resurrectionis, & inde aduentus Christi spem, & ad nulla Ecclesiæ aurea secula quæ in hac vita Sanctis sint expectanda, inuitat. Ad Christum concesserunt ex ærumnis vitæ huius, quotquot illi crediderũt hactenus: eò cõtendamus & nos, in regeneratione corporum nostrorum fœlicitatem recepturi. Hæc paulo fusius volui differere, nulla alia (Christum testor) causa, quàm vt monerem eos qui ista dignabũtur legere, ne ad ea quæ Ecclesiæ in hoc seculo futura quidam putant, siue spiritualia, siue corporalia, ita cogitatione & spe raperẽtur, vt quæ in præsenti illa Christi beneficio accepit, vel negligerent, vel saltem fastidirent, vnde fratrum infirmiorum & cõtemptum & neglectum sequi necesse est. tum vt phrasim Scripturæ in his quæ Sanctis tribuit, probè perpenderent: nec in præsenti vita cõpleri per omnia poscerẽt quæ futuræ vitæ Dominus voluit reseruare. neque enim de Sãctis aliter in Scriptura prædicatur, quàm quòd sint ad ea vocati, eáque in cælis olim cumulatissimè percepturi. De omnibus fratrum esto iudicium, sed (vt Christianos decet) vt verum, ita candidum. Christi gloria, & fratrum ædificatio, sit scopus.

16 *In die illo dicetur Ieruschalaim, Ne timeas Sijon, ne infirmentur manus tuæ.*

17 *Dominus Deus tuus in medio tui, fortis, saluator, gaudebit super te in lætitia, silebit cũ dilecta sua exultabit super te cũ cãtico.* Dies hic est (vt aliquoties iam dixi) dies cognitionis Dei, dies gratiæ, dies salutis, qui tũ oriri cœpit quũ orbis cognitione Dei, gratia, & salute donari cœpit. Hunc diem Propheta animo totum complectitur: quóque ad spẽ pleniorẽ corda Sanctorum erigat, quàm augustissimè, sed verè de eo loquitur. Verè enim Sancti omnia iam habent & possident, quum fidem in Deũ habent. Maior etenim & fidei possessio est, quàm vt humana mens possit cogitatione assequi: vnde tales Christus ipse, vitam habere æternam, & beatos esse pronuntiauit, vt iam monuimus copiosè. Istã ergo Sãctorum fœlicitatem, Vates volens prædicere, ait, *In die illo dicetur Ieruschalaim, Ne timeas Sijõ, ne infirmẽtur manus tuæ*: quod nihil aliud est quàm quòd Electis, quos Ieruschalaim & Siiõ nominibus (vt suprà dictum) intelligit, adnuntiabitur Euangelium. eo recepto habebunt quàm fœlicissimè, vt nihil prorsus mali eis pertimescendum sit. Simul autem significatio eius est, quòd adfuturæ tamen sint causæ timoris. eos enim quibus adhuc imminere mala videntur, sic solemus ad bonam spem excitare, Confide, recipe animum, ne timeas. Ad eundem modum & Ieschaiah 41, 43, & 44, quum de malis liberatio, & secunda omnia promittuntur, præmittitur, Ne timeas serue meus Iaacob. Vnde versiculi huius sensus est, Hactenus annuntiarunt tibi Vates quæ meruisti, & quibus ad timorem, tuíque humiliationem permouereris: sed erit, veniet ille dies, de quo iam dicere incœpi, quum Dei interpretes, & internuntii lætiora multo tibi sint annuntiaturi, & ad spem optimam te excitaturi. Ne timeas, dicetur tibi, ne remittantur manus tuæ. quód & ipsum trepidantium est, & metu quasi deficientium. Nam secunda & optata erunt omnia, etiam si id oculis carneis non ita appariturum sit. Hæc secunda autem & optata, sequens versiculus explicat, *Dominus Deus tuus in medio tui*. Omnia bona Deus est: eum quum habitura sit in medio sui Ieruschalaim, nihil certè boni desyderabit. Domini autem nomine, Deum verum, à quo omnia habent quòd sunt & seruãtur (quod & superius admonui) significat. Quod verò addit, *Deus tuus*, eo indicat iam tum fore vt hunc Dominum, vnicum & verum Deum, qui illis peculiariter hoc nomen suum, non elementis, sed reipsa dum eos tam potenti, ac omnia, homines, bestias, mare, petras, cælum, & nihil non immutãti manu ex AEgypto eduxit, & in terram Chenaan induxit, reuelauerat, vt Deum suum agnoscerent & colerent. Pluries enim iam ab eo defecerant. Eundem autem fortem præterea & saluatorem laudat, quo Ecclesiæ fœlicitatem cumulatius voluit exprimere, quæ scilicet in medio sui habitura esset Deum verè fortem & saluatorẽ: quorũ neutrũ adesse diis alienis, pridẽ iam experta erat. Hanc verò vt luculẽtius ob oculos poneret, addidit, *Gaudebit super te in lætitia*: hoc est effusè gaudebit super te: *silebit cũ dilecta sua*, nihil habẽs iam cũ illa vel iurgii, sed totus sibi in ea cõplacens. Et haud scio an voluerit hoc verbo, vim amoris singulariter flagrãtem exprimere. Nã hæc silere, & mutos quodammodo facit amãtes, licet rursum & in exultationẽ atque iubilũ cogat eosdem erũpere. Vnde & hic subiicitur, *Exultabit super te cum cantico*. Quum nanque amor Dei erga suos, verbis humanis explicari nequeat, quicquid omnino in amore vehemẽs est, & flagrãs, illi se Dominus comparat, & præfert. Hinc modo patris, nunc matris, tum & mariti affectum sibi sumit: quanquam ne vmbella quidem sit, suo in nos amori collatum, quicquid vspiam vel paternæ vel maternæ, deniq; & maritalis dilectio-

nis reperitur. Pater quanlibet amatum filium potest abdicare, mater infantis vteri sui obliuisci maritus summè dilectam vxorem repudiare: huius nihil admittit Deus: quos diligit, in finem vsque diligit, nec remittere quidem vnquam dilectionem potest, sed perpetuò eam intẽdit. Vulgata versio habet, Silebit in dilectione sua: sed eundem quem dedi, sensum facit, etiamsi sic legas. Similia his multa legimus, Ieschaiah 40, 49, 52, 54, 60, 61, & 62. Affectus verò dilectionis versu hoc 17 notati, perquam eleganter exprimuntur in Cantico canticorum. Vtinam autem amari à Deo tam incomparabiliter nos, cordibus nostris Spiritus sanctus persuadeat. Neque enim aliunde in nobis pietatis studium potuerit excitari, quàm si verè persuasi simus quàm charos nos Deus habeat. Sic accensis ad redamandũ, simul & pietatis in nobis feruor exurgit. Nec verò turbet quòd passim & peccata Sanctos grauant, atque crux exercet: pro talibus Christus mortuus est: tales dilectos suos, filiolos appellauit, fratres & amicos. Consummatè beata omnia percipiẽt quicunque Domino crediderint, & sermonẽ eius fide susceperint. Diligit hos Pater, & cũ Christo mansionẽ apud eos sibi fecit æternam: nos tantum tantopere à Deo dilectos ne fastidiamus.

18 *Afflictos de cœtu auferam, remouebuntur abs te qui te opprobrio afficiebant.*

19 *Ecce ego conficiam omnes affligentes te in tempore illo: saluabo claudos, colligam proiectos, & faciam eos laudatos, dabóque nomine celebri in omnibus regionibus in quibus ignominia laborauerunt.* Subobscurus 18 versiculus est: reddidi eum eo sensu quem germaniorem sum arbitratus. מועד tempus cœtus solenne significat, vnde & pro cœtu accipitur. Significat igitur Propheta Dominum daturum vt nulli futuri sint in Ecclesia afflicti, & molestia affecti: quia remoti erunt qui opprobrio populum Dei afficiebant. Sequitur, *Ecce ego conficiam affligentes te in tempore illo.* Typus huius in carne, sub imperio Machabæorum apparuit: veritas autem tanto est plenius à Sanctis quolibet tempore percepta, quanto ipsis plenior bonitatis Dei contigit cognitio. Eo quod sequitur, *saluabo claudos, colligam proiectos*, significat se quoslibet cõtemptissimos & humillimos, salutis participes redditurum: quos & Seruator intellexit, quum parabolam proposuit patrisfamiliâs iubentis ad cœnã suam vocari pauperes, debiles, cæcos & claudos. Simile vaticinium est apud Iirmeiah 31.b.8, Ecce, inquit Dominus, adducam eos de terra Aquilonis, & colligam eos de lateribus terræ, erunt inter eos cæci & claudi, prægnantes & pueri simul: cœtu magno reuertentur huc. Sequitur, *Faciam eos laudatos, & donabo nomine celebri.* Istuc satis magnificè præstitit Dominus in Apostolis, qui verè

Zachar 8.d.23. ex iis Iudæis fuerunt de quibus Zachariah prædixit, decem homines ex quibuslibet linguis Gentium, apprehensuros laciniam vestis viri Iudæi, ac dicturos, Eamus vobiscum: quia audiuimus quòd apud vos sit Deus. Per plurimas sanè regiones Iisraelitæ dispersi fuerant, & nusquam non maximè ignominiosè habiti: id egregie sanè Dominus postea conuertit, dum illis Gentibus per populi sui reliquias Apostolos fecit Euangelium annuntiari: quicunque tum non eiusmodi fuerunt vt laudari ab eis vera fuisset vituperatio, summo in pretio vicissim Iudæos

Galat.4.b.15. salutem per Christum annuntiantes habuerunt: & vt Paulo Galatæ, effossos oculos dare fuerunt parati.

20 *In tempore illo adducam vos, tempore inquam quo vos colligam, quum donabo nomine celebri, & reddam laudatos in omnibus populis orbis, quum abolebo captiuitatem vestram: id oculis vestris videbitis, dixit Dominus.* In hoc versu confirmatio est eorum quæ Dominus in præcedentibus dixit. Tempus gratiæ, de quo tã magnificè vaticinatus est Propheta, satis commendare non potuit. Ecquid mirum? quid enim antea, quàm meræ beluæ vulgò homines erant? & apud ipsos Iudæos quàm exigua vel humanitas, vel pietas? tum quid est etiam omnia habere & posse, si spes desit vitæ futuræ? Ergo præuidens Propheta orbis fœlicitatẽ istam ineffabilem, quæ illi cõtigit dum Dei cognitione donatus fuit, (quod, vt iam sæpe dictũ, à tẽpore collectionis Iisraelitici populi cœpit) nõ potuit sibi in prædicando, & summis efferendo præconiis, hoc optatissimo & plusquam aureo tempore satisfacere: inde est quòd quæ illud commẽdant, toties repetat, ac velut inculcet. Videtur itaque initium huius vltimi versiculi emphaticos legendum, quod dicitur, *In illo tempore, illo* inquam, quod tam multis extollo, quod tam magnificè prædico, certò adducam vos, tempore dico, quo colligam vos, quo efficiam vt verè gloriosi, laudatique sitis omnibus populis, quo denique auertam captiuitatem vestram, omnẽmq; miseriã prorsus abolebo. *Id oculis vestris videbitis*, & re ipsa percipietis, nõ tãtum ex promissis sperabitis His, & omnibus superioribus tanquam sacrã & supremã cõfirmationem subiecit, *Dixit Dominus*, quasi dicat Vates, Hæc quæ præclara adeò, & Diuina vobis pollicitus sũ, ne dubitetis certò euẽtura: neque enim ex me illa dixi: Dominus Deus testatur, qui & antea cumulatissimè vobis benefecit, inauditáq; pro salute vestra, miracula exhibuit, is inquã Dominus hæc dixit, & præstabit vbertim omnia: tantũ ei fidẽ habete, & æquanimiter, dũ tẽpus horũ appetat, expectate. Hæc verò vtinã ipse qui dixit, & nostris animis infigat nequid omnium quæ hic Propheta de Dei populo vaticinatus est, in dubium vertamus, aut non & nobis dicta

putemus: vt agnoscamus & nos nostra peccata, & timeamus ob illa eius iudicia, sed sic vt nibil tamen ambigamus tandem malis omnibus ab ipso nos liberandos. Tum autem quum donarit Spiritu, quo nobisipsis displicebimus, & sub cruce, quancunque ipse imposuerit, nos humiliabimus, ad hæc, in ipso fortiter fuerimus confisi: tum ab omni prauitate abhorrebimus, veritatémq; studiosè sectabimur, omnibus humani & benefici, graues aut molesti nemini. Sic vera Ierusehalaim, vera Siō futuri sumus, babitabit Dominus in medio nostri: tum verè Deus noster fortis & saluator gaudebit super nos, & mirum in modū nostra salute oblectabitur, auferet omnē à nobis afflictionē, tollet omne opprobriū, cōficiet cunctos hostes & affligentes, vera laude & gloria donabit malis semel vniuersis liberatos. Hæc verò si non illicò apud nos sint cōsummata, ne despōdeamus animos, ne putemus cōtinuò non esse Dominū in medio nostri. Cōsiderem⁹ Ecclesiam Dei ab eo quòd è Babylone Iudæi ad sua redierunt, & videbimus semper nimia fuisse infirmitate circundatā. Attamen dum vel qualécunque Dei timorem habuit, & vnicè dilecta Seruatoris spōsa, & Dei filia extitit, ac incredibilibus planéque cælestibus bonis ornata, infinito sanè semper reliquæ hominū turbæ præstitit. Ne ita vile bonū timorem Dei reputem⁹, quātumlibet exiguum: est initium sapientiæ, fons vitæ, est discretor filiorū Dei & diaboli. Illicò cōsummari non solet, & sæpe in iis etiam in quibus verus est, carnis opera nimium multa videas. Ne igitur cōtinuò vasa iræ putemus, siquos grauioribus etiam morbis videamus obnoxios. Indubiè baud temerè factum est vt nullum ferè pietatis exemplum Scriptura paulo magnificentius prædicet, in quo non, vno Christo excepto, simul insignem aliquem lapsum notarit. Quàm fœdè enim lapsus fuit Aharon, Dauid, Petrus! Sed ne Mosebeh quidem perpetuò stetit, aut quisquam Sanctorum alius. Vult enim Deus & ex suorum infirmitate, bonitatis suæ gloriam illustrare. Equidem aliquot noui, qui proximo sexennio, quo Euangelium Christi mundus iterum cœpit persequi, pro Christo mortem fortissimè oppetierūt, in quibus paulo antè vitam seuriorem nemo non desyderabat: ita tamen corda eorū timor Dei possederat, vt licet plus nimio carni per omnem ferè vitā indulsissent, vbi eò ventum fuit vt vel negandus illis Christus erat, vel semel tota caro igni tradenda, alacri vultu & cōfidenti pectore mortis durissimos cruciatus, vitæ admodum lautæ, delicatæque, quam eis mundus promittebat, prætulerint. Scio etiam adhuc superstites, quibus non adeò pridē nibil videbatur mollius, nihil opibus & voluptatibus addictius, qui tamen postea maiores quinquagenario mortis certa pericula, tetros carceres, extremā inopiam, exilium, ac nihil nō magno animo, & diutissimè pertulerūt, ac etiamnū perferūt. Vt enim mulier proba, & mariti synceriter amans, millies potius moreretur, quàm pudicitiā prostitueret, aut maritum desereret: & sæpe tamen multa admittit quæ scit viro ingrata esse: sic babēt nonnunquam & Sanctorum mentes: à Deo deficere prorsus non possunt, veréque eum amant præ omnibus, adhuc tamen violēti adeò sunt in illis carnis affectus, vt iuxtā nihilominus multa designent quæ nouerunt Deo displicere. Ne igitur iudicium de quoquam præcipitemus, probè animaduertamus, vbi sedem sibi delegerit Spiritus Dei, qui verè illic abesse nequit, vbi aures sunt verbi Dei patientes: nam nati ex diabolo, illud audire baud sustinent. Etenim nemo omnino erit in quo non multa desyderes, nullis Christo medico, & nullo quidem tempore nō opus est, nemini non resipiscentia prædicanda est. Ad hanc incitemus potius quos videmus peccare, non illicò abiiciamus. Elegāter & verè Augustinus discrimen fecit inter peccantes & peccatores, quale est inter scribentē & scriptorē: hos peccatores vocans qui animū prorsus peccatis dediderunt, qui faciunt prauitatē, vt superius versu 13: illos autē peccātes, qui identidem delictis præoccupātur quæ ex animo detestantur. Id quod nemini quidē nō quotidie vsu venit: adhuc tamē tenet quosdā error quidā perniciosus, vt sola ista crassa, splendidè vestiri, lautè pasci, perpotare, scortari, opes studiosius colligere, fœnerari, & hocgenus alio auersētur, interim arrogantiā, fastū, fastidiū fratrū, languorē circa quæstiones friuolas, factiones, blasphemias contra Dei verbū, obtrectationes contra eius ministros: mēdaciis credere, & temerè credita, tum etiam ex praua suspicione suggesta, spargere, & buius generis alia nonnunquā pro virtutibus habeant: sequeter sanctissimos arbitrentur, dum Stoico supercilio, caperata fronte, obscuratis faciebus obambulant, vilibus vestiuntur, grauibus non verbis, sed tonitruis, in omnes mortales detonant, nihil non perditum & flagitiosum vociferātes. Quod expertus sum, & certa habeo animaduersione exploratum, cur non ad Christi gloriam & fratrum admonitionē tester? Eorū qui tam multi sunt in fratrum accusandis vitiis, quos quælibet vestis paulò cultior, quælibet cœnula laurior, quilibet sermo bilarior, tantopere offendit, qui perpetuò de excommunicatione quiritantur, perpaucos adbue, ne dicam nullos reperi, qui non insigni sui confidentia intolerabili fratrū contemptu, & incredibili neglectus sui impatientia, nonnunquam & aliis grauioribus malis laborent, & propè semper peregrinis dogmatis, quæ tantum ad schismata, & nullam ædificationem conducunt, addicti sint. Iam & hæresis opus carnis est, & omnibus perpotationibus,

De non reiiciendis aut negligendis fratribus infirmioribus, perorans.

INDEX EORVM QVAE IN ENARRATIONIBVS M. Buceri in librum Psalmorum explicantur.

E

G

H

I

K

L

O

EXCVDEBAT ROBERTVS STEPHANVS
IN SVA OFFICINA ANNO M.
D. LIIII. PRID.
ID. MAI.